De Nieuwe Gids. Jaargang 35

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Luctor et emergo, Den Haag 1920

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002192001_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

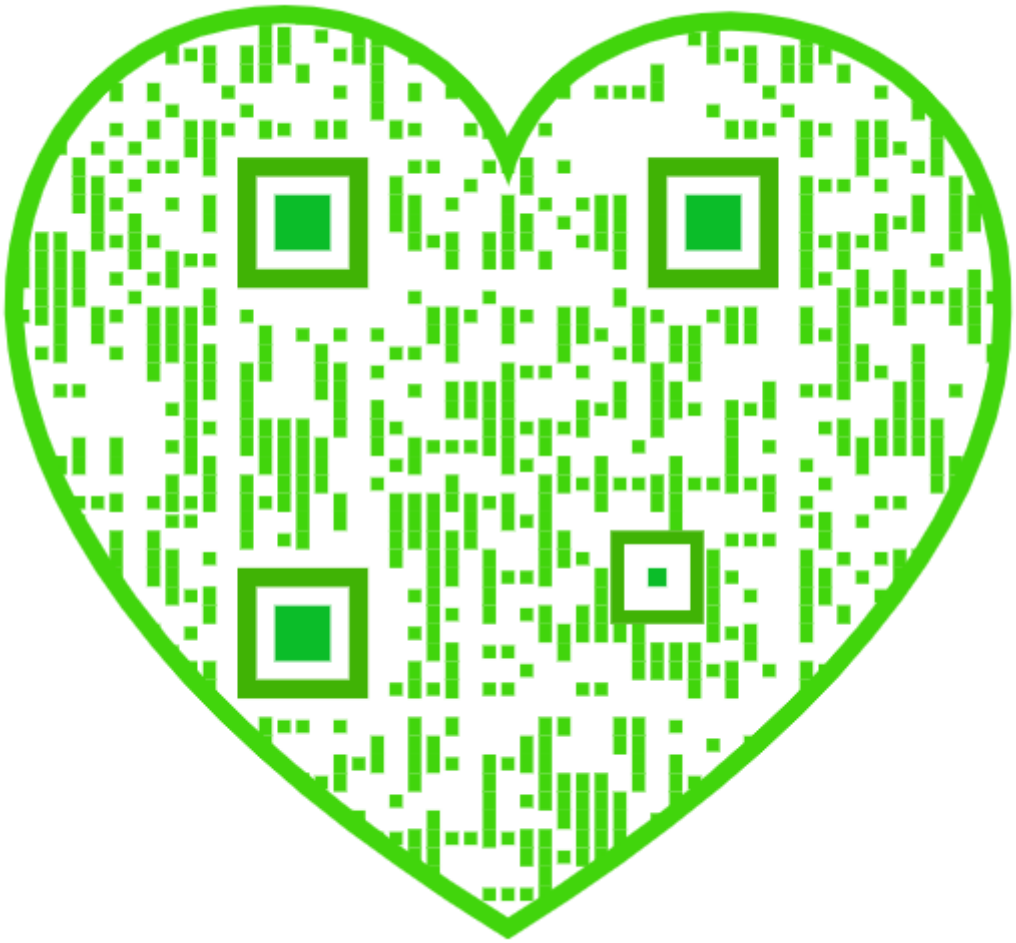

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 1]

Eiland van geluk door Eduard Coenraads.
I

Hoofdstuk I.

Op het verveloze houten balkon stonden ze te turen in de diepte, waar de weg in gele windingen slingerde langs het geweldige bergmeer.

‘De bus is laat vandaag,’ mompelde Leo, tusschen twee trekjes aan zijn grote houten pijp.

‘Ik hoorde hem toch daarnet’. Free keek nog eens naar het punt links in de verte, waar de weg achter de grote rots verdween. Weg, rots, meer en lucht kwamen daar in één punt saâm. En uit dat punt moest, geel, opeens de auto-bus springen.

‘Waar is Albrecht?’

‘In z'n atelier.’

‘Kan 't hem niks schelen?’

‘Natuurlik niet.’

‘Hoe is 't mógelik,’ filosofeerde Leo zachtjes. ‘Hoe is het mógelik....! Snap jij dat Free? Het enige evenement dat in dit dooie, dooie Ronco sinds zeven weken gebeurd is. Het evenement dat Jules komt, de grote sonnettendichter Julius Caesar Imperator Höpfner.’

Free's bedachtzaam baardje wipte even op: weer meende hij van de sneeuwbergen aan de overkant van het Lago Maggiore de echo van het motorgeratel te hooren; hij stak zwijgend een luistervinger op.

‘Hm. Nou hoor ik 't ook.’

Meteen flitste om de hoek bij de rots de gele auto-bus. Het grote dal vulde zich met het moedwillig gerucht van het wagentje dat een lomp gevaarte zou worden.

‘Onbeschoft ding is 't toch,’ zei Leo geaffekteerd. ‘Als een oorlogstank bij ongeluk op een kermis verdwaalt en daar geel weer vandaan komt, omdat de boeren hem dronken gevoerd hebben.....’

‘Met benzine zeker.’

De bus joeg onder hen voorbij, ze keken tegen de grijze kap, waar drie koffers op vastgesnoerd waren en een reserveband. Dan, wat verderop bij het smalle postkantoortje, gebouwd op de glooiing tussen de weg en het meer, hield hij stil.

‘Porte-Ronco,’ riep de kondukteur.

‘Schorre kip,’ schold Leo van de berg naar beneden.

Toen drie minuten later het gele gevaarte weer wegschonkte, werd een jongen met lange blonde haren zichtbaar, een no-hatter naast een bruine koffer. Koffer en jongen, waren door de bus stiefmoederlik in de steek gelaten.

‘Dat is 'm,’ zei Free. ‘Daar sta je nou met je koffer; dat hoort er hier zo bij. Haha, nou weet-ie geen raad.’

‘Zo hebben wij ook eens gestaan: met onze koffer onder de eenzame hemel. Gelukkige kerel die nog niet weet dat er een Battista bestaat die je koffer de berg opsleept. Ja waarachtig: dat noem ik 'n gelukkige vent. *Ik* wou tenminste dat ik Battista nooit gezien had en Ronco nooit en 't hele Parasitenheim nooit.’

‘Niet kankeren. - Zullen we hem maar laten staan?’

Free en Leo hadden op het balkon niet gehoord, dat de deur van de kamer opengegaan was. Een groezelig-estetiese juffrouw tussen de veertig en vijftig stond nu op de balkondrempel en keek ontevreê naar beneden.

‘Is-t-ie nou eigenlik gekomen, ja of nee?’ zei ze ongeduldig.

‘Daar staat-ie,’ antwoordde Free droog.

‘De heer Julius Höpfner, Zwitserland's grootste sonnettendichter, staat naast een bruine koffer voor 't postkantoortje. “En Errina's hart klopt sneller.”’

‘Ga hem maar liever 'ns even helpen. De jongen weet heg noch steg. Maar daar ben je natuurlik te lui voor.’

‘Ja. Daar ben ik veel en véél te lui voor. Er is geen haar op me hoofd, dat daarover denkt, lieve Errina.’

Free was intussen de kamer uitgelopen: één minuut later zag men zijn kleine, minne figuur het pad der rotsblokken af-trippelen, dat de villa Errina met de grote weg verbond.

‘Hij doet 't natuurlik weer, - niet jij.’

Leo had zich achterover in de schommelstoel laten vallen; hoog trok hij de wenkbrauwen op in het bleke gladgeschoren gezicht, knikte haar toe met een tergend lachje, zonder iets te antwoorden; zocht dan de lucifers op om opnieuw zijn pijp aan te steken.

‘Vertel me liever eens: wat eten we van middag, Errina?’

‘Vegetaries hè? 't Is vleesloze dag.’

‘O got-o-got.’

‘Schijngehakt, aardappelen en kastanjes. En een extra-dessert omdat 't de eerste dag is dat Jules hier woont.’

‘Ja. Misleid hem maar, Errina. Je hebt ons allemaal misleid, - vèrleid, - hoe moet ik het noemen....’

‘Als je niks anders weet te kletsen dan onzin, dan zal ik maar 'ns naar Jules gaan kijken.’

‘Die is anders nog lang niet boven. En Battista is niet tuis om deze tijd.’

‘Als z'n vrouw maar tuis is. Die moet er toch op alle manieren voor opdraaien.’

‘Ja, echt Italiaans. En heel wijs. Heel, héél verstandig van Battista.’

Errina liet zich niet verder prikkelen, ging weer de kamer uit, Jules en Free tegemoet.

Hoofdstuk II.

‘Jules, als je nog van die kastanjes wil: je bedient je maar hoor! Ja, ik zeg maar Jules, omdat we hier niet meneeren en mevrouwen; dat is te lastig. Ik heet ook maar Errina. - Kende je de andere lui hier al van vroeger?’

‘Ja,’ zei de blonde jongen, nog een beetje verlegen. ‘Free kende ik van naam; bij de Debrits hoorde ik over hem praten; en Bolivare's werk had ik gezien op de tentoonstelling in Bazel...’

‘Zeg maar Albrecht. Die achternamen is ook niks. En hier Leo?’

‘Nee,’ lachte Jules, ‘die kende ik heelemaal niet.’

Leo deed diep verontwaardigd. ‘Maar meneerrr.... meneer Höpfner. Mijn naaktstudie, mijn landschappen, mijn stillevens! Hoe is het mo-ge-lik....!’

‘Ik wil nog wat van die aardappels hebben,’ norste Albrecht.

‘Hier jongen.’

‘Maar Jules,’ begon Errina weer. ‘Hoe hoorde je eigenlik dat er hier een plaats open was bij de parasieten?’

‘Door Debrit in Lausanne ook weer. En die wist het van meneer Weckerlin zelf.’

‘Wij hadden Hermann Ganz hier willen hebben, de auteur van ‘Morgen’, zei Leo.

‘Wat hoef je dat nou te zeggen, wat doet dat er nou toe,’ vinnigde Errina zachtjes.

‘Wat? Is dat soms een geheim? Jules kan toch zó wel snappen, dat we hèm niet wouen. We kenden de hele Jules niet!’

‘Nou ja....’

‘Zag je er niet tegen op om hier naar toe te gaan?’

‘Hoezo?’ lachte Jules verbaasd.

‘Nou....’ hernam Leo, ‘het zal je hier niet meevallen. 'n Sigaret? O nee, Errina geeft nog 'n dessert vandaag; geweldige royaliteit, - allemaal ter eere van jouw sonnetten. Het valt natuurlik niet mee hier. Dat lijkt verdomd mooi, rein, onbaatzuchtig en zo. Twee rijke patsers hè, zo als des Voeux en Weckerlin stichten hier uit louter liefde voor de kunst een asyl waar drie of vier veelbelovende artiesten onbezorgd *zich kunnen wijden aan*.... heet dat niet allemaal zo? Nou, dat is prachtig, dat is mooi, dat is nobel; zalig voor mijn part. Maar dat draait natuurlik neer op verrottigheid, op absolute slavernij. Ze zeggen dat de maatschappij niet deugt, - *ik* heb dat nooit gevonden. Ik heb geen geld om er in te leven; wat ik had heb ik opgemaakt. Maar hier aan *onze* samenleving, aan deze van-god-verlaten villa Errina deugt geen bliksem! Niks, versta-je? Het is door en dóór voos en verrot. En dat zit 'm niet in de mensen, want Tschudi in wiens plaats jij gekomen bent, was 'n model-kerel en toch is-t-ie ten onder gegaan. Albrecht heeft 'n hart van goud....’

‘Spreek maar voor jezelf, en laat mij er buiten.’

‘Free en Errina zijn brave zielen. En ik doe geen schepsel kwaad, als ze me maar niet tergen. En toch.... ten onder gaan we, allemaal, onvermijdelik. Dat ligt aan het systeem, aan de hele stommiteit van het geval. Snap je dat?’

‘Hoe wil die dat nu al snappen?’ riep Free.

‘D'r valt niks te snappen. Het is allemaal nonsens,’ bitste Errina.

‘Ja, jij verdedigt des Voeux en Weckerlin natuurlik. Die mensen *zijn* niet te verdedigen, lieve Errina. 't Zijn ezels. Goeie, goedhartige ezels voor mijn part. Maar ezels. En daartegen moet je enkel maar zeggen: Ezeltje strek je. Daarvoor zijn ze op de wereld.’

Het betoog sleepte Jules mede. ‘Waarom schilder je ze niet uit in die houding, zeg. Levensgroot en ze dan hier in de eetkamer hangen!’

‘Wat zou des Voeux daarvan zeggen, Free?’

Free stond van tafel op, haalde een oude lorgnet uit zijn zak, zette die op z'n neus, kneep z'n oogen daarachter dicht als iemand die kippig is, deed als een oude fijnproever, die een schilderij bewondert.

‘Aardig,’ bromde hij - met des Voeux' stem. ‘Aardig en tevens eigenaardig. 'n Beetje aan de kubistiese kant, hè? Maar dat mag ik wel. Dat kan de aanloop zijn tot meer stijleenheid. Aardig, heel aardig.’

Zelfs Albrecht, de stugge moest meelachen.

‘Ken je Des Voeux?’ vroeg Errina; en toen Jules van nee knikte: ‘'t Is 'm *precies*. Free doet 'm prachtig na.’

Toen Free weer aan tafel zat en zich aan Errina's citroenvla te goed deed, ging Leo door met beweren.

‘Het systeem, - daar drááit de kwestie om. Het deugt niet. Absoluut fout. Je moet geen artiesten opfokken. Je moet ze eenvoudig laten verrekken. Dan komt er veel meer van terecht. Neem mij nu bijvoorbeeld. Denkt iemand dat er *iets* van mij terecht komt, nu ik hier in de broeikas zit, een broeikas waar 't bovendien tocht als de hel; dat komt er nog bij. Errina, doe de balkondeur 's dicht.’

‘Ja, ik ben je keukenmeid.’

‘Maar jongen, als ze jou maar lieten zwemmen kwam er immers ook niks van je terecht,’ zei Free.

‘Nou jà, dat is 'n mop, een boutade!’

‘Haha,’ schamperde Albrecht in zijn hoek.

‘Op geen enkele manier komt er van jou wat terecht,’ lachte Free en met een lichte nabootsing van Leo's geaffekteerde be-

weertrant: ‘En dat zit 'm niet aan 't systeem, - maar aan *den* mens. Aan den Mens met 'n hoofdletter M.’

‘Hè god Leo, neem nou niet zoo veel van die vla. Je ziet toch dat Jules nog hebben moet,’ bitste Errina.

‘Jeugdige Jules, je maakt al veroveringen. Merk je 't?’

‘Maak 't maar gerust op, Jules: ik hou altijd nog wat achter. Want hoe meer je ze voorzet, hoe meer ze vreten.’

‘Fi donc! Wat 'n woord,’ klaagde Leo met een hoog stemmetje. ‘Wat moet die Jules wel denken van Parasitenheim....’

‘Jules zal denken, dat het hier een groot gekkenhuis is. En als-t-ie dat denkt heeft-ie gelijk.’

‘Denk je dat, Jules?’ vroeg Free.

Die, wat onthutst: ‘Nou.... niet direkt.’

‘Het systeem....’ begon Leo weer tegen Jules.

‘Hou nou op met je systeem’, snauwde Errina. ‘Wat er hier voor beroerds is, zal Jules zèlf wel zien.’

‘Niet kankeren,’ quasi-suste Free, met de duivelse bijbedoeling het vuur nog wat aan te porren.

‘Je erkent dus *dat* er beroerds is!’

‘De heele wereld is beroerd. Maar gaan jullie nou naar het balkon, dan kan ik hier afruimen.’

Albrecht stond op, liep de kamer uit naar zijn atelier. De anderen slenterden naar het balkon.

Eentonig avondgelui van de simpele stenen dorptorens vulde het dal. Dan bimbamde de klok van Ronco een paar malen, dan antwoordde de klok van de overkant van het meer, eindelik uit de verte die van Brissago, dat lag rood-van-goud in de avondzon tegen de helling. Heel het lange, lange Lago Maggiore met de twee eilandjes brokkelig er midden-in, was al in lichte nachtschaduw gedompeld; ook de dorpjes beneden aan de rand van het meer. Maar hoger strekte zich over de zware hellingen de zachte horizontale schaduwlijn, waarboven een goud-rode zon nog zijn late stralen gaf: de aardkorst van de berghellingen ging omhoog als een warme paarsgouden heiglooiing: tot waar, heel hoog de sneeuw kil tegen de blauwe hemel blonk. Die sneeuwtoppen werden glorieus heel ver links, boven Locarno: daar sloegen de rosse vonken eraf als in de smidse van een vreemde ijsgod.

‘Prachtig is dat,’ zei Jules zachtjes. Free knikte. ‘Ga daar

maar zitten, dat is mijn stoel die met die gebatikte kussens. Doe 't maar gerust, - ik ga toch zo weg: naar beneden om de post te halen.'

'Zie je,' zei Leo, toen ze op het balkon samen waren, 'je vindt het hier nu natuurlik mooi en prachtig. Het "heerlike Lago Maggiore," - enfin, we kennen dat. Misschien lang in de dalles gezeten daar in Genève....?' Jules knikte toestemmend. 'Nou, dan vindt je 't hier de eerste tijd natuurlik fijn! Maar goeie-god, - als je eerst eens 'n half jaartje verder bent.'

'Jullie doen wel je best om 't me hier zo zwart mogelik voor te stellen. Na al wat ik aan tafel heb gehoord stel ik het me zowat voor als de gevangenis.'

Leo had zijn pijp weer opgestoken en dampte, turend naar de rode zon, die als een grote vader nog wat solde met de kleine wolken voor 't naar bed gaan.

'Ach, je hebt eigenlik gelijk,' zuchtte hij gewichtig. 'Het is beter niets vooruit te horen en zèlf maar te beleven. Maar die Errina maakt iemand gek en aan Albrecht heb je niets; dat is eenvoudig 'n Bolschewik. Schiet over Free die met iedereen mee praat en waar je dus onmogelik ruzie mee kan krijgen. - En sinds vandaag: jij.'

'Hoe was Tschudi?'

'Tschudi, tja..... wel 'n vent waar wat bij zat en waar je mee kon praten. Maar 'n walgelike kankeraar, zie je. Eeuwig schimpen op al wat er hier was. En wat roddelen betreft deed-ie zelfs voor..... is daar iemand?' Jules knikte stiekum toestemmend. Errina was de kamer binnengekomen.

'Als Jules nou even meegaat, kan die z'n kamer zien en zal ik hem de boel zo'n beetje wijzen.'

In de holle stenen gang van het lichtgebouwde huisje, klonk Errina's stem nog scherper dan anders. 'De trap op; het is boven, naast die van Leo. Beneden heb *ik* mijn kamer en dan is er het grote atelier van Albrecht natuurlik. 't Hele huisje heeft maar zes kamers, hè?' Zij sjouwde de trap op en nu pas zag Jules hoe verwelkt ze er uit zag.

'Asjeblieft. 't Is klein: maar toch een mooie kamer, uitzicht op het meer.' Ze zei het op een toon van een pensionhoudster.

‘Stenen muren natuurlik: maar dat weet je nou eenmaal hier. En het is best gezellig te maken.’

‘'t Is héél aardig!’

‘Och wel ja, 't is allemaal zo beroerd niet. Al die flauwe kul van Leo.’ Opeens sloeg ze een fluistertoon aan. ‘Hij en Tschudi hebben 't hier verpest met hun geroddel en hun lamme humeur.’

‘Die kast kan ik gebruiken en die kapstokken?’

‘Alles. 't Schrijfbureau natuurlik ook.’

Plotseling Free's stem door het trappengat:

‘Een brief voor de heer Jules Höpfner.’

‘Anders niks?’ riep Errina terug.

‘Enkel de krant.’

Hoofdstuk III.

Een nieuwe zonnige dag trok binnen als een lachende prins; 't was Goede Vrijdag. De hagedissen wisten dat het vuur aan den hemel stond. Ze koesterden zich in de zonnewarmte, ritsten schielik weg als de stap van een voorbijganger hen opschrok uit de zonnedroom. Halverwege de berghelling, waar het oude dorpje Ronco-boven lag, bloeiden de vruchtboompjes al tierig, en de fijne dorpstoren stond tussen heel die bloeseming als een jonge sterke bruidegom te midden van honderd bruiden. Op Palmzondag lag er 'n paar honderd meter daarboven nog sneeuw; maar nu was die sneeuwgrens al weer hoger geschoven en enkel de kruin had nog zijn grote witte baret op, zwart gespikkeld met schaarse denneboompjes. Hoog gebouwd daarboven: de hemel, teerblauw.

Tegen de helling, tussen Porto Ronco aan het meer en Ronco-boven, snipperden wat huisjes: enkele oud en boers, opgebrokt van struise bergsteen: 'n paar rose- en witbloeiende vruchtbomen op het omringende erfje; andere nieuw bizarrig of bazarrig met bruin of slechtgroen-geverfde balkonnetjes: Casa Errina.

‘Tante grazie’, zei Free tegen de postbode.

‘Buon giorno,’ - de oude slofte weer naar beneden, mopperend dat hij op Goede Vrijdag, 's ochtends elf uur, nog naar boven had moeten klimmen om die éne expresbrief.

Free herkende de hand van Weckerlin aan het adres al.

> ‘Waarde Winkler. - Daar de post in deze feestdagen zóó langzaam gaat, deel ik je maar even per expres mee, dat de heer des Voeux en ik van plan zijn den Dinsdag na Paschen naar Ronco te komen. Ge wilt dan wel zorgen, dat het kasboek, de rekeningen etc. in orde zijn, opdat de gewone controle vlug kan afloopen. Met besten groet ook aan juffrouw Errina en de anderen,
> - Uw dw.,
> *Traugott Weckerlin.’*

‘O god,’ zuchtte Free, ‘daar heb je 't gedonder alweer.’ Hij slenterde naar het balkonnetje, ging daar zitten op zijn stoel met de batik-kussens, tuurde ontevreden over het meer, zonder iets in zich op te nemen van de wonderen die de Goede Vrijdag had heengespreid over de dorpjes aan den overkant: Magadino, Gera en op de spitse hoek van de laatste berg, vlak bij de Italiaanse grens, het zonnige Auressio. Nog eens las Free de ellendige brief over: de twee Maecenassen, schutspatroons, heschermheiligen waren in aantocht. Dinsdag al. Je hele Pasen bedorven door dàt vooruitzicht. Free bedacht dat hij de anderen wel mocht waarschuwen: Leo, die natuurlik geen lor had uitgevoerd; Albrecht.... questo non far niente; die dorsten ze toch niets te ‘maken’. Jules Höpfner was hier pàs. Maar Errina natuurlik voor de andere helft van het huishouden.

Het kasboek.... De laatste keer dat de ‘regenten’ geweest waren, hadden ze **2000** francs voor de huishouding gegeven; of was het **2500**? Nee, **2000**. Toen had hij, zo als altijd, om te beginnen honderd er af gegapt. Vijftig voor hem-zelf, - vijftig voor Errina. Dat had hij toch in dienst als menagemeester ook altijd gedaan. Sprak van zelf. Sinds gisteren waren de overige **1900** op, - schóón op! Hoewel er van de maand nog maar drie weken om waren. Het kasboek zei: uitgaven **1465** francs. Hoe in godsnaam die boel kloppend te maken; waar die **535** francs vandaan te toveren....! Verleden jaar had Pisoni, de timmerman, eens een hele rekening voor hem gefingeerd. Luzato, de kruienier had dat ook al eens voor hem gedaan. Maar dat foefje kon je toch niet telkens herhalen. Je werd zo afhankelik van die lui. Luzato rekende hem meer voor de risotto en de zeep en de makaroni dan andere klanten. Dat wist hij. Maar hij durfde er niets van te

zeggen, vooral niet in deze oorlogstijd. Wie nu ruzie met zijn kruienier maakte, was wel een ezel. En als Luzato een brief aan des Voeux schreef....

‘Ben jij 't, Errina?’

‘Ja, maar ik heb 't erg druk hoor. Straks maar.’

‘Jawel, maar de regenten komen.’

‘Ben je gek? Wanneer?’

‘Dinsdag.’

‘Ajasses. Ook dàt nog. - Zeg Free, heb jij de sleutel van 't schuurtje ook gezien? Ik zoek me mal. Och toe, zoek nou 's even mee zeg. Je *ziet* toch dat ik niet voort kan.’

Langzaam stond Free op, kwam weer binnen de koele schaduwkring van de kamer, lichtte een krant op, en een boek, nog een boek, trok een la open.

‘Je zult hem wel in je zak hebben.’

‘Onzin. De sleutel is weg. Leo heeft 'm natuurlik zoek gemaakt.’

‘Neem deze sleutel maar even, die past er ook op. Maar kom je straks even praten over.... je weet wel?’

‘Twaalf uur. Vóór die tijd kan ik onmogelik, hoor.’

En ze sloofde weer de kamer uit, naar de tuinman die op haar stond te wachten. Hoe krap en zuinig het ook ging, tweemaal in 't jaar moest die er toch aan te pas komen, want dat tuinieren van Free was toch niks. Terug in de keuken stond daar de melk over te koken. Zij vloekte, vloekte dan nog eens omdat ze zich herinnerde dat Free gezegd had: de heren uit Zürich komen. Wat moest ze te eten geven in deze tijden. Spaghetti met tomatensaus, - hadden ze de vorige keer al gehad. Cotelette à la Milanese: te duur, kostte te veel vet. Hoe zou Free met z'n kas staan? Beroerd natuurlik. God, god, dat liep nog 'ns in de gaten. Ze zou het hem straks maar eens ronduit zeggen: dat-ie zijn lange vingers thuis moest houen. 't Ging niet zo op den duur. Jawel maar.... dan zou hij weer zeggen, dat zij zelf ook iedere maand stiekum vijftig francs....

‘Wat eten we van middag?’

‘Hè kerel, wat doe je me schrikken. Zal je wel zien hoor.’

‘Aimable, aimable als altijd. Lieve, tedere Errina, ik heb zo'n honger. Heb je ook wat extra's voor je troubadour? Ik heb trek

in een voortreffelijke.... Charfreitagszauber. Zo'n hele vette, zo een van vóór de oorlog.'

'Waarin?'

'Ach arme geest. 't Is waar, jij spreekt niet in simbolen. Ik zal maar weggaan: je geeft me toch niks.

> 'Schenk m'r was,
> Schenk m'r was,
> I bin 'n armer Buab....'

Neuriënd liep hij weg en verwenste in zijn hart Errina om haar gierigheid.

'Leo!' Zij riep hem achterna.

'Ja schat? Heb je tóch wat voor me?'

'As je maar weet, dat ze Dinsdag uit Zürich komen.'

'Wie.... des Voeux en Dinges?'

'Ja. Free heeft daarnet de brief gehad.'

'Nou, - prachtig.'

'Ja prachtig, maar God hoort je brommen; net zo goed as mij.'

Leo liep naar zijn atelier, deed de deur achter zich op slot. Hè, - die ongelukkige visite van die twee kunstpapa's! En waarachtig Dinsdag al weer. Maar die kerels waren toch pas geweest! Wanneer was dat ook weer.... Doet er ook niet toe. Ze komen; ze komen Dinsdag en hij had niks klaar, geen snars uitgevoerd sinds hun laatste bezoek. Nu ja, een krabbeltje van Giulietta met 'n waterverfje opgewerkt, - maar dat kon je ze toch niet voordraaien. Daar lopen ze niet in; ze zijn niet helemààl simpel. Och maar.... 't was een mop van Errina. Ze zei het enkel om hem te pesten. Even naar de grote kamer, kijken of Free er was.

'Was er wat?'

'Nee, ik zie het al. Je bent zo intens aan je kasboek bezig, dan is het wel zo.'

'Ja; Dinsdag inspektie voor de bataljonskommandant.'

Weer terug in z'n atelier, ging Leo aan het open raam staan dat uitzag op de tuin. Aan de rechterkant kon hij ook nog een hoek van het meer zien. Een boer met een grote zonnehuif over zijn bootje stond aan de riemen en duw-schokte langzaam zijn vrachtje door het schitterende zilverblauwe vlak. Nu zwenkte het bootje

even, zag hij duideliker de twee witgeverfde roeiriemen aan weerskanten. Het leek nu een witte waterlibel die behagelik zich wendde in de zon. Hoor.... door de wijde stilte van de Goede Vrijdag kon je hier de riemen horen plassen in het water.

'Buon giorno, signore.'

'Buon giorno, il vecchio. Come sta?'

'Mi trovo cosi cosi.....'

De oude tuinman hield op met werken, begon over de oorlog te praten, wetend dat Leo ook het land had aan die vervloekte Duitsers die de schuld waren van alles. Of Signor Leo van nacht het kanon niet gehoord had aan de Piave. Niet? Oh, het was toch zo duidelik geweest en bij ieder schot had hij, de oude, gedacht: Kon ik maar even de grens overwippen; wat zou hij ze neerknallen, dat boeventuig. Waarom hielp Zwitserland de Italianen toch niet? Was het geen schande? Maar de zaak was natuurlik zó, dat de politiek in Bern gemaakt werd, en daar waren het allemaal moffen. Treurig, treurig.... En hij schudde vol ergernis het grijze hoofd.

Leo beloofde hem de overwinning. Wacht maar, de Amerikanen deden nu mee en dat waren duivels, waar geen mens tegen op kon. Hij kende ze, hij was in Amerika geweest. En.... Maar opeens kreeg Leo een geniale ingeving.

'Kom toch eens even binnen, ouwe.'

Nee, nee, dat ging den ouwe te ver. Hij moest weer doorwerken, anders kwam de tuin niet klaar. Maar Leo wist hem na veel praten te overtuigen, dat de tuin als hij vandaag niet klaar kwam, morgen wel gereed zou komen. De ouwe moest werkelik binnenkomen, Leo wou hem uittekenen, heel even maar.

De oude tuinman kwam binnenstommelen en mopperde onderwijl dat hij wel wist hoe dat ging bij de heren. Meneer die hier vroeger was, had hem ook eens uitgeschilderd en dat had bijna twee weken geduurd. Aldoor stilzitten, - en meneer was boos geworden als hij dan nog in slaap viel.

Ach, dat was heel wat anders, verklaarde Leo. Schilderen was heel wat anders dan tekenen. En van meneer Tschudi was 't heel verkeerd geweest om boos te worden als de oude giardiniero insliep, heel verkeerd. Dat deed er niets toe. Een goed schilder kon net zo goed iemand uitschilderen die sliep, als iemand die

waakte. Dan porde je naderhand met het hout van het penseel die ogen maar weer open, snap je? En kort dat dat bij Leo duurde! Dat zou il vecchio eens zien; in 'n half uurtje was hij al 'n heel end. Wat? Niet goed vinden? Wie? Signor Winkler? La signorina Errina? Ah, geen nood! Die léefden voor de kunst, die zouden het juist 'n machtig aardig idee vinden, dat il vecchio met zijn mooie zilvergrijze haren weer eens tot zijn recht gekomen was. Hoe, geld? Ja, meneer Tschudi was rijk.... dat was heel wat anders; maar Leo zou zien, hij zou zien. De dingen liepen altijd mee in de wereld. Maar hoe het mogelik was dat iemand van zeventig jaar die zo veel had meegemaakt hier in Ticino, hoe zo iemand nog zulke prachtige zilveren haren kon hebben, - dat was een raadsel, gewoon een ráádsel. Kijk, wat schoot dat al hard op: de hoofdtrekken van de kop had hij al. Nee niet opstaan, rustig blijven zitten. Straks mocht hij alles zien. Prachtig, prachtig die zon op die grijze haren.... O maar je zou eens zien, als de Amerikanen aan de Piave kwamen. Dan bleef er geen stuk van heel! Ongeloofelike kerels. En ze vinden net precies uit wat ze willen. 't Nieuwste was nu een oorlogsschip zo groot als drie Italiaanse schepen, dat meteen vliegen kon. Over de Alpen heen naar Berlijn als 't moest. Ja zeker! Meer naar links, - het hoofd iets meer naar links draaien. Juist zo. Waar of die knappe dochter van de ouwe tuinman toch was. Och kom, was ze in Lugano, in een van de grote hotels! In welk? Savoy? Dan ging hij er bepaald eens logeren, haha! Ja ja, maar ‘il vecchio’ was ook een ondeugd geweest toen hij jong was. Beneden in Ronco wisten ze daar nog wel wat van te vertellen. - Prachtig die haren in het jonge morgenlicht, - uniek.

's Middags om half vijf was Leo nog aan het schilderen, nog aan het zwetsen. Il giardiniero vecchio sliep als een roos.

Hoofdstuk IV.

Hoe vroeg Pasen dit jaar ook viel, - de mimosabomen en de vruchtboomen stonden al heerlik in bloei. In de kleine tuin die hoorde bij het landhuis van de Harmsen's, halfweg Ronco en Bris-

sago, stonden drie mimosaboompjes en de fijne takjes waren zó dicht gestrengeld, dat het huisje van den weg af haast niet te zien kwam. Het leek een stukje van de licht blauwe hemel die door de milde gouden mimosatakjes ophelderde.

Line in haar lichtblauw-mousselinen jurk brak een takje af met voorzichtige vingers; nog een en nog een. De gouden trossen wogen aan de twijgen. Nu vlug naar hem toe. Want de afspraak was: om negen uur bij het haventje van Ronco, en als ze vóór dien tijd hem de bloemen op het atelier wou brengen, moest ze nu gaan.....

'Line!'

'Ja Moeder?'

'Ga je al?'

O jee, als dat maar geen boodschap was.

'Ja, ik sta op 't punt om weg te gaan.'

'Als Elly en Giulietta soms van middag hier willen komen tee drinken, dan is dat goed hoor. Maar broodkaart meenemen.'

'Ik zal het ze vragen.'

Gelukkig, dat was alles. Zrrt! ritselde een kleine groene hagedis aan haar voet door 't hoge gras. Wat zo'n klein, slank diertje toch vrij was, heerlijk vrij. Geen moeite los te komen van een taaie kerkgang op Pasen met Vader, geen leugentjes om naar Albrecht's atelier te slippen, geen uitvluchten waar je zelf draaierig van werd. Hoe zou Albrecht het vinden dat ze weer zo gelogen had? 't Maar niet aan hem vertellen.... Ja, wèl vertellen! Tegen hem geen gedraai. Zrrt, rrrt! Wat ritselen ze door dat lange zilverige gras. Kijk, daar zit-ie op de kale rots, hij koestert zich in de lekkere zon. Kopje naar links, naar rechts, 't puntige staartje kwispelt even, - wat roert en wat leeft-ie snel, die kleine slanke salamander.

Dag diertje! Vlug tripte het blauwe meiske de rotstrappen af, de gele bloemen in de hand.

'Je vindt 't wel 'n beetje vervelend, dat de anderen ons gezien hebben, hè?' lachte Line.

'Nee. Dat hindert mij niets.'

'Heb je nog gevraagd of Lotti een roeiboot had voor vanochtend?'

‘Ja, ik was er gisteren even. Hij had er nog één, maar met losse riemen.’

‘Dat is lastig roeien, hè?’

‘Voor meisjes: ja,’ - plaagde Albrecht.

Bij sprongetjes daalde ze de stenen trappen af, waar gras, onkruid, distels en netels welig tierden. Ineens bleef Albrecht staan.

‘Kijk eens.’

‘Ja.’

Beiden zwegen. Zij waren de hoek omgegaan, zagen nu ook de andere helft van het grote meer, zagen dat deel van de wijde kom waarin de twee welig-groene eilandjes te dromen lagen. Het meer had vreemde violette strepen, als 'n grillige schaduw van geweldige spitse vissen; dan weer ronde grasgroene plekken: kleine alpenweien in het wijde blauwe ovale bassein. 'n Heel enkel bootje stipte donkerpaars in de zachte ruimte.

‘Heerlik....’

‘Ik heb eens schilderijen gezien,’ aarzelde Line, ‘met die vreemde groene plekken in het meer. Van wie kan dat geweest zijn?’

‘Hodler natuurlik. Tenminste als het goed was. Als 't lelik was, kan het van iedereen geweest zijn.’

‘Ik dacht dat die enkel figuren geschilderd had: “die Enttäuschten” en zo. En portretten.’

‘Van generaals en modepoppen.’

‘Heeft-ie veel geschilderd?’

‘Ja, veel te veel.’

Line lachte. ‘Als die man toch ook *mooie* schilderijen gemaakt heeft.’

‘Al had-ie de fijnste dingen gemaakt, dan moesten we nòg van hem af. Wij zijn toch weer dertig jaar jonger dan zo'n ouwe vent! Dan voel je toch alles weer heel ànders.’

Ze waren bij het haventje gekomen, kinder-speelkommetje knus onder de steile rotsen, - daar lagen nog drie lichte, gele bootjes aan de paal gemeerd.

‘Waar is Lotti nou?’

‘Hij woont in dat rose gekalkte huisje, - geloof ik. Maar ik zal hem wel even wakker maken.’ En met haar heldere stem riep

zij: ‘Carlo!’ Het echode even tegen één van de rotsen aan de waterkanten. ‘Hoor je 't?’

‘Ja, een echo.’

‘Carlo!’ Zij riep het nog drie maal. Niemand kwam, het huisje bleef gesloten. ‘We zoeken het mooiste bootje uit en de rest komt wel terecht; we zijn maar in Ronco.’

Lekker klokte het water tegen de boeg. Line zat aan het stuur en haar oogen schitterden toen Albrecht met een paar forse slagen de boot als een snelle vis door het blauwe water liet schieten. Wat zag hij er leuk uit in dat roomkleurige Schillerhemd. Daar moest nu eigenlik nog een wit flanellen broek bij en niet die ruige Manchester die hij aanhad. Nee.... nee, toch niet. Het hoorde bij hem; zo als het was, moest het zijn. Dat stugge gezicht waarmee hij nu aan die riemen trok! Iedereen zou denken dat hij woest-nijdig was. Maar zij wist wel beter, alleen *zij* kende hem hier in Ronco. Die anderen boven, Free, Leo, Errina en die nieuwe slappe jongen, - ze dachten allemaal dat Albrecht een bullebak was. Hij kon ook bàr hatelike dingen zeggen. Maar tegen hààr nooit....

‘Zeg jongen.... roei je 'n beetje links aan?’

‘Je bent zeker bang dat ze je tuis zien.’

Zij lachte. ‘Nou, eigenlik wel 'n beetje. Vindt je 't erg?’

Hij schudde zijn zwarte krullebol van nee. ‘Maar vroeg of laat zal de bom toch wel barsten.’

‘O, één keer heeft Moeder al gevraagd, of ik niet te veel op de Casa Errina kwam. Tweemaal was ik er al gesnapt.’

‘Maar wie vertelt dat dan?’

‘Ronco is zo klein, - dat kan niemand anders zijn dan Giosephine.’

‘De waschvrouw?’

‘Ja.’

Albrecht hield de riemen hoog; het lichte scheepje liep zijn vaart uit. ‘Nog meer naar links?’

‘Als je wilt, - dan wel graag, vleide ze. ‘En dan 'n heel end verder, tot de overkant. Zullen we dat doen?’

‘Maar weet je wel dat het anderhalf uur roeien is naar de overkant?’

‘O, ik hoef toch pas om vijf uur tuis te zijn.’

‘Dan is 't best.’

En zachtjes plasten de riemen weer in het zonnige water. Het was zo helder, zo doorzichtig week-groen, dat Line als door een levend vergrootglas de bruine en de marmerwitte stenen op de bodem van het meer zag glansen. De dorpsklok van Ronco stamelde enkele eentonige Paasklanken; zweeg dan weer. Hetzelfde deed de klokketoren van de overkant, en nu begon Ronco ook weer en de wat zwaardere klok van Ascona; het leven van drie eenvoudige dorpszielen, nu uiteenbrokkelend, dan weer smeltend saâm. 't Was of druppelen, enkele maar, vielen in het ontzaggelik wijde bekken van het Lago Maggiore.

‘Wat ligt er weinig sneeuw meer op de toppen.’

‘'k Heb hier nog nooit 'n Pasen meegemaakt dat alles al zó vèr was.’

‘Het is hier nu het mooist.’

‘Nee, ik vind het in de zomer nog mooier. Als al die hoge bergen zo dik, zo volop in 't groen staan. Hè, ik kan er soms naar verlangen....’

‘Hoe lang komen jullie hier nu al?’

‘Hier in Ronco? Vader heeft 'n jaar of vier geleden dit huisje gekocht.’

‘En alleen van November tot April wonen jullie in Bern? Fijn leventje toch maar.’

‘Ja maar, Vader heeft er hard voor moeten werken. - Dat zègt-ie tenminste’, zei ze er ondeugend achter.

‘Wij zullen het later heel anders hebben. Armoe hoor!’

‘Brrr! Wat een bullebak. Dat zeg je nou enkel maar om nòg eens te horen dat me dat niks, niks, geen steek schelen kan.’

‘'k Wou....’

‘Wat wou je?’

‘Dat jij met November kon blijven. 'k Zie er tegen op zonder jou hier te zijn. En dan die rotrommel boven....’

‘Misschien kan ik wel 'n maandje bij Elly en Giulietta blijven logeren.’

‘Haha! Daar heb je Carlo. Kijk 'm eens zoeken en kijken! Ja vader, nou zijn er maar twee bootjes in plaats van drie. Van hier

af zie je die brede rooie ceintuur die die altijd om zijn buik heeft. Ah, hij krijgt ons in de gaten. Let op.'

Line wuifde de bootjesman toe met haar zakdoek. Die deed of hij boos was, balde beide vuisten en dreigde ermee naar het verre kleine bootje van het tweetal. Albrecht en Line schoten in een lach. 'Wat 'n tiep toch, die Carlo.'

'Ja, - 't is alleen gemeen, dat-ie zijn vrouw slaat.'

'Och, jij weet veel te veel van Ronco. Ik *wil* al die dingen niet eens weten. - Maar Lien, àls je hier nog wat blijven kunt met November.... hoe kunnen we dan elkaar zien. Bij die stijve, burgerlike Escher-familie wil ik niet komen. En ze willen mij ook niet zien, - dat is vast.'

'O, daar vinden we wel weer wat op.'

Albrecht zweeg. Hij dacht aan de winter, aan de vereenzaming wanneer dat vrolike, sterke lichtblauwe kind weer naar de stad toe ging. Hij zag één dier Ticiner regen en sneeuwdagen van December voor zich, - even mateloos van leed, als thans de zon overdadig en mateloos haar goudene stralen over de geweldige bergglooiingen sproeide. Hij liet de riemen rusten, kruiste de armen.

'Misschien ben ik dan wel niet meer hier,' begon hij zachtjes.

Line schrok.

'Hoe zo, jongen?'

'Het is hier op den duur niet uit te houden. Die verdomde broedmachine.... Ik ben hier nu acht maanden, maar ik vervloek mijzelf iedere dag, Liet. Ik deug niet voor die lorrewinkel van des Voeux en Weckerlin. 'k Walg er van. En dan vloek ik op mezelf, omdat ik te slap en te makkelik ben om er voor goed mee te breken. Gisteren heb ik tegen mijzelf gezegd: het groote paneel, met die drie aambeelden in 't midden en de drommen van mensen er zo omheen, - dat zal ik nu nog gauw afschilderen. Dat 's minstens vier maanden werk want het is een enorme lap doek. Maar dan moet het ook maar uit wezen. Ik ben geen Leo en geen Tschudi en geen Jules; ik deug er niet voor. Dan maar liever weer de beroerdigheid in Zürich, in Kreis Vier.'

Line keek ineens heel ernstig en vastbesloten. 'Je moet doen wat je het beste vindt. Maar, - kun je niet naar Bern komen?'

'Heb ik ook al over gedacht. Maar dan zitten we weer met

jouw familie. Die willen ons dan helpen en dat brengt dan alweer slavernij mee. En daar heb ik nou juist genoeg van. Nee, het beste is naar Zürich. En als ik voor jou zorgen kan, dan schrijf ik wel 's.'

'O nee, geen dènken aan,' zei Line eensklaps kort. 'Dan ga ik mee naar Zürich.'

Ze zwegen beiden, langen tijd. Hij had de riemen weer opgenomen, roeide langzaam naar de eilandjes.

'Pas op voor de gravin,' glimlachte zij.

'Is dat waar, - van die gravin?'

'Vertel ik je niet,' plaagde Line. 'Jij wilt geen praatjes uit Ronco weten.'

Hij lachte stil. 'Zeg het me tòch maar.'

'Je kunt gerust naar de eilandjes roeien. Zij is op reis voor 'n paar maanden.'

'Dus woont er werkelik een gravin?'

'Ze noemt zich ten minste gravin; of ze 't is, weet ik niet. Maar ze is gelukkig weg, dus we kunnen lekker daar onder de bomen 'n beetje blijven dobberen.'

'Als ze er was, zou ze ons dus wegjagen.'

'Nou, òf ze! Dan komt ze woedend uit het witte huis en maakt een hele scène.'

'Wat 'n heks. Is er op 't ogenblik niemand op de eilandjes?'

'De tuinman misschien; maar die bijt niet. - Zullen we hier maar blijven? Ik heb zo'n meelij met je.'

'Met mij?!'

'Eigenlik heb je niks geen zin om helemaal naar de overkant te roeien. Zeg eens eerlik....?'

'Ik doe alles wat jij graag wil.'

'Hè, wat 'n brave Hendrik. - Nee, laten we maar hier blijven. Roei maar naar dat hoekje, dààr waar die bomen zo over het water hangen.'

Zij waren nu dicht onder de wal, roeiden langs het stenen aanlegsteigertje, waar een grote oude bel op een paal troonde, als bij een pontveer over een rivier. Tusschen hoog-opgaand geboomte, lag daar vredig en sierlik de tuin met zijn vreemde sub-tropiese planten en tere heesters.

'Polenta.'

‘Ja, ze heeft van alles in die tuin. Polenta is heel gewoon hier en die palmen ook. Maar ze heeft citroenen en zeldzame vijgebomen, granaatappelen, alles. Als je zo langs het witte huis kijkt, zie je 'n lange oranjerie, echt fijn.’

‘Dat zo'n miserabel mens al dat moois moet bezitten, hè?’

‘O, maar voor haar planten en bloemen heeft ze erg veel hart.’

Albrecht had de riemen ingehaald: de boot spiegelde in het heldergroene water langs de wal en een witte poes kwam langzaam aangewandeld over het kaaimuurtje, nieuwsgierig wie daar haar rustige Paasmorgen op het eilandje kwam storen. Het witte huis, met zijn oude diepe ogen en tevreden trekken, keek ernstig neer op het Lago Maggiore, waarop in 'n héél fijne, zilverblauwe nevel twee zwarte roeibootjes in de verte zich afstipten: Chinese schim. De sneeuw, hoog boven op de geweldige bergbonken was het enige dat nog van den winter een heugenis had. Alom was het lente. Het was alsof de zonnestralen zongen....

‘Kom je naast mij zitten?’

‘Wel zeker - en 't roer dan?’

‘We varen nu toch niet.’..

‘Wat krijg ik dan van je?’

‘Een zoen natuurlik.’

‘Dat is niet genoeg. Ik kom niet.’

‘Als je niet gauw komt, - dan haal ik je. Eén.... twee...’

‘Albrecht, je láát het hoor! De boot is zo licht. Hij slaat vast om.’

‘Ik kan zwemmen. En de poes haalt jou wel uit het water.’

‘Poe! Alsof ik niet zwemmen kan....’

Ze kwam al naar hem toe, voorzichtig over de roeibank heentippend met de lichte voetjes in de bruine sandalen.

‘Mooi zo. En nu mijn eerste zoen van van morgen.’

‘O wat 'n slecht geheugen heb jij! Je krijgt er nooit meer één.’

‘O ja.... bij mij in 't atelier, toen je die fijne mimosa bracht.’

Boe! loeide de autobus in de verte. De echo aan de overkant bauwde hem onverschillig na.

‘De auto van half twaalf al.’

Bruut geratel van het gevaarte, drong tot hen door. Zodra het even stilhield, stamelde de echo het gevloek nog even na.

‘Heerlik dat je dat ding hier helemaal niet ziet.’

‘Nee, hij zit lekker achter de bomen van het eilandje.’

Ineens sloeg zij de armen om zijn blote hals. ‘Jij bent mijn grote, lieve, sterke jongen, - Dàt ben je! Daar, daar, daar!’

Zacht en innig gaf hij haar kussen terug. ‘Kleine, wilde poes,’ zij hij halfluid.

‘Wat zeg je daar voor stouts? Ik een poes?’ Zij zette haar nageltjes heel zacht in zijn nek en verborg haar hoofdje aan zijn borst. Hij lei zijn arm om haar middel, drukte haar vaster tegen zich aan.

‘Ja zeker, een wild katje met scherpe nagels. - Maar een erg lief katje. Nu goed?’ Stil fluisterde hij dan aan haar oor: ‘Ik ben zo blij met je bloemen. Dat felle geel van mimosa.....’

‘Maar je mag het niet op je doek smeren, hoor.’

‘Jawel.’

‘Nééé.’

‘Au! Katje krabt en bijt.’

‘Als je me nog één keer katje noemt.... Maar zeg joch....’

‘Wat is 't?’

‘Als het nu 'ns kòn.... dat mimosa-geel op een schilderij, - zou je 't dan doen?’

‘Misschien wel.’

‘Ik heb eens wat anders gelezen.’

‘Wat dan?’

Langzaam, half aarzelend of hij 't wel mooi zou vinden, begon Line te vertellen; stak haar voelhorentjes uit. Pas toen het zwijgen haar aanmoedigde, dorst zij verder te gaan:

‘Van een schilder die met zo'n bizondere kleur *rood* schilderde dat iedereen zei: hoe komt hij aan dat prachtige, warme rood. Het was een zwakke man, hij werd hoe langer hoe bleker en ellendiger. En eindelik.... langzamerhand - stierf hij weg; en pas na zijn dood ontdekten de mensen dat het *zijn eigen bloed* was waarmee hij geschilderd had.’

(Wordt vervolgd.)

Nieuwste bijlagen door Jac. van Looy.
IX
Zomer.

‘....Het eerste wat gebeurde, Rêvard, was dat plotseling het gietertje omviel en 't was zoo warm gebleven dat niemand met eenige mogelijkheid van slagen zich een voorstelling had kunnen maken van een winterdag. Ik verlangde erg mijn schoenen eindelijk uit te trekken en had ook aan een andere kleine behoefte gemakkelijk kunnen voldoen, daar binnen in de kamer de bazarkaraf door Brigitta pas met versch duinwater was gevuld. Doch in de gelatenheid die zich van mij had meester gemaakt, bleef ik in mijn vouwstoel als in een hangmat liggen, de gewaarwording koesterend van hoe heerlijk het is te liggen aan het strand eener zee en uit de sfeer die mijn lichaam ontwasemde, geloofde ik met zekerheid te ervaren dat geen Romein van het woelig forum wedergekeerd, zich gelukkiger ooit voelde, uitgestrekt na het bad in zijn peristilium. Ik lag, zooals ik zeide, in mijn balkonstoel en onnadenkend, indien ik ooit denk, lodderde ik het rustig makende hemelblauw tegen, waarin ik, recht boven mij, gelijk een groot samentrekkingsteeken, een witte windveer gezien had, indien ik ooit zie, en toen ik na een poosje weder opzag, was het blauw versluierd en al het felle zonnevuur tot een teeder, roosachtig licht geworden. Het tochtte herhaaldelijk bij stootjes en zonder koelte en opblikkend, bemerkte ik het zwirrelen van de eerste gele blaadjes die de zomer strooit en hoorde alreeds het oude geluid van mijn bosschen en wist dat nu al de boomen in het uitzicht beneden, hun weeke twijgen begonnen te roeren en de zilverige

binnenzijden van hun loof met de groenere buitenzijden watersgewijze mengden. Gelegerd in mijn stoel verstond ik het keerende zwijgen der warmte, wanneer het is of alle blâren zich een oogenblik bedenken, terwijl ik naar het plantengrotje zag, hetwelk ik voor Dorinde knutselde in een hoek van ons balkon en waar de wind vrij in kon spelen en mij niet raken en eenige vijfpuntige klimop-blaadjes met sterachtige flikkeringen telkens schommelend voor het donker bewoog, gestadiglijk, gelijk de koppen van katten en konijnen doen wanneer zij zich wasschen en ander knaag-gediert. En ik dacht, of liever ik dacht er niet over, terwijl uit onmogelijk te bepalen verte en diepte gieringen loeiden en floten: het aanslaan van den wind in de bericht-draden hier, waaraan ik maar niet kan wennen, of deze kleine golvingen minder belangwekkend waren dan de nedergezweepte smoken, die ik met een weinig moeite had kunnen zien, uit schoorsteenpijpen en lokomotieven en die toch in afzienbaren tijd vervangen zullen worden door andere krachten en bouwselen, terwijl deze nederige blaadjes, aan hun gewillig buigende steeltjes, ten eeuwige dage, hetzelfde zullen blijven bieden aan alle luie menschen in hutten en op balkons. Achter mij hoorde ik een stem buurschappelijk zeggen: “onweêr weêr” en waarlijk de dag verduisterde, ik rook en proefde het bekende stof en wist dat nu een gele mist langs ieder uitzicht voer en grootsche verschijningen den hemel bestormden, onmiddellijk door alle zwaluwen berend en bestegen. Doch het zonlicht beschampte opnieuw mijn grotje en mijn aandacht gleed met de schaduwen der wolken over de aarde mede en volgde de verhelderingen van boerderijen, van herkauwend vee, van schepen varend binnen boorden vol labberleutig riet. Een reiger vischte en door het groene en nog melkachtig koren stapte de brievengaarder, doch wederom was de lucht onbewolkt geworden en staarde mijn gelaat de eeuwigheid boven mij tegen en, Rêvard, wanneer er nu, terwijl ik daar zoo zoetjes lag te wasemen, zich plotseling neven mijn stoel een gestalte had gevoegd met een gouden schaal en mij had toegefluisterd te zijn gekomen om mij de aderen te openen, geloof ik dat ik glimlachend hem mijn naakten arm zou hebben geboden.’

‘Ja,’ bromde Rêvard, ‘zoo iets beleven wij enkel des zomers.’

Bij den ‘Achmed’ van Krede ben Heik door Frans Erens.

Dit is een boek niet voor den lezer, maar voor den auteur. Zoo als het er nu is, heeft de lezer er weinig aan, daarentegen had de auteur er veel aan, toen hij het schreef. Het is een eenzaam product, onvruchtbaar voor tijdgenoot en nageslacht, doch schoon in zijn afzondering, in zijn mooie steriliteit. Klanken gaan en komen, tonen ruischen op woordensnaren, op en neer, vol zuivere melodie. De lezer denke niet, dat hij veel aan deze volzinnen heeft, dat die bladzijden vol zijn van diepe wijsheid, die tot richtsnoer kan worden, ook maar bij één enkelen stap van zijn leven. Neen. Maar de lezer begeeft zich in een dennenwoud, waar het ruischt en bruist in de toppen. Hij hoort toe, laat zich gaan, behoeft niet te denken, niet te loopen, niet te strijden. Woordenklanken komen, verklinken en wederom rijzen er reeksen en drommen van klanken, van beelden zonder samenhang, in warrelingen van uren lang. Dan waait de wind uit het Noorden, dan uit het Oosten, om over te springen naar het Westen en van daar naar het Zuiden, om weer terug te keeren naar het Noorden en dan te draaien naar het Westen en wederom in het Noorden zijn plaats te zoeken en zoo door, langen tijd. Waarheen wilt gij? De auteur weet zelf niet waarheen hij u zal voeren en gij lezer, hebt u voor eenigen tijd willoos, doelloos aan zijn vliegtuig toevertrouwd. Schoon zijn de akkoorden van die volzinnen met klank gevuld. De beelden komen en gaan met ongekende pracht. Het is een zoete bekoring, die eenige uren duurt, den tijd dien gij leest, dat uw hoofd gebogen is over het bedrukte vierkant van Brusse's verzorgde uitgave. Doch nu legt gij het boek weg. De winden zijn verdwenen, de woorden verklonken en over u heen is er stilte, geen stilte vol van gedachten en nieuwe embryonen van gedachten, gij zijt leeg en rustig. Alles is voorbij. De indrukken zijn onmiddellijk uitgewischt nadat ze zijn gekomen. De beelden zijn vervlogen en de herinnering heeft

er slechts enkele onsamenhangende overgehouden tot langdurige blijdschap.

Zijt gij rijker geworden in uw gemoed?

Neen.

Zijt ge armer geworden?

Neen.

Gij blijft zooals gij waart. En toch hebt gij geen spijt met den auteur te zijn gewandeld, hem te hebben begeleid in de kronkelende, warrelende gangen van zijn verbeeldende virtuositeit, die toch ook weer geen arme virtuositeit is, maar rijkdom van gevoeld woordenspel.

Ja, gevoeld heeft de auteur zijn boek, zooals een kind voelt het leven, dat vol is van verdriet en blijdschap. Steeds doordringt hem de smart en uiting wil hij er aan geven.[1)] Wij hooren verbaasd toe; verwonderd over zoo veel smart, maar nuttelooze smart. Wij denken hoe gemakkelijk die ware te ontloopen. Maar de auteur heeft ze nu eenmaal niet ontloopen. Wij worden kriegelig en zeggen: Waarom zit je te peinzen? Waarom zoo onhandig? Waarom geniet je niet van het leven in rustig begeeren?

En als het begeeren onrust maakt, waarom dan niet op den bodem uwer smart de vaste weemoed van de onafwendbare fataliteit?

Neen, wij kunnen niet meegaan met medelijden in het bittere leed van den schrijver en wij roepen hem toe: Goed, goed! Beste vriend, gij kunt ons iets anders geven. Dat wat gij ons geeft, maakt ons niet beter en brengt ons niet reiniging van het passieleven, waaraan de mensch nu eenmaal van af de wieg tot het graf tot slachtoffer is gevallen sinds Eva's verleiding en Adam's vloek.

O, Litteratuur! Waarom dient ge tot het opstuiven van woorden, die niet wortelen in 's aardrijks eeuwigen bodem, woorden van klank en zonder verbinding met de eeuwenoude menschenziel. Waarom die warreling van dorre bladeren? Ieder feit en iedere sensatie moet een verzamelpunt, een brandpunt zijn van het algemeene. Daar moeten de particuliere sensaties samenkomen en tot een vuur en haard worden van het algemeene, zoo dat wij worden gebonden door het diep werkelijke, het sterke van algemeene

1) Men zie het voortreffelijke opstel van Kloos over den Achmed, eenige jaren geleden in den N.G. verschenen.

realiteit. Wij hechten dan aan het lijden, omdat het het zuiver imaginaire verliest en ons aandoet met de macht van waarheid, die ook ons kan slaan met smart en ellende.

En toch! en toch! zijn in dit boek het verdriet en lijden van de kindsheid weergegeven volgens de pijnigende werkelijkheid. Détails worden er in vermeld zoo juist, dat zij onze belangstelling wekken, maar zij doen ons niet aan met de volle macht, waarmee zij dat moesten doen, indien zij waren aangebracht zoo als noodig is. Hoe komt dat? Inderdaad is dit eene zeer moeilijk te beantwoorden vraag.

En als ik alles wel bedenk, dunkt mij de reden waarom veel van dit boek niet inslaat en waarom het weinig of niet wordt gelezen, deze is, dat de schrijver zich niet tot een objectief overzicht van zijn lijden en smarten heeft weten te verheffen. De opzettelijke wil om ons mee te sleuren in het lijden van zijn held is te duidelijk zichtbaar. Ware deze bedoeling meer latent geweest, ja beter nog geheel afwezig, dan ware het succes verzekerd.

Ware daarbij dit boek een afgerond geheel van kinderlijden zonder bijkomstige fantastische uitwijdingen, dan kon het een waar kunstwerk zijn geworden.

Er is nu in deze bladzijden veel stof verwerkt op niet doelmatige wijze. Zeer zeker! die stof is belangrijk en hier en daar is het den auteur gelukt een brok, een stuk van een treffende schilderij te geven. In het belang van onze litteratuur had de schrijver beter gedaan zijn werk niet zóó te publiceeren, maar de materie nog eens om te gieten en ze te plaatsen onder een ander licht. Want, waarlijk, er is soms iets tweeslachtigs in deze verhalen over het kind Marco. Wie verhaalt hier eigenlijk? is het de artist of is het eene kinderziel? De eerste heeft zich zoozeer met deze vereenzelvigd, dat wij niet meer vermogen te onderscheiden, zoodat de objectieve schoonheid, de melodie van de kinderstem meestal totaal afwezig is. Hier is de vereenzelviging uit den booze en krijgt iets onzuivers. De toon van het verhaal verliest zijn muziek en wordt soms tot vervelend gedrens.

Niettemin blijft dit werk een niet onbelangrijk boek. Het is mislukt wel is waar, maar het is niet banaal. Van dezen auteur kan worden verwacht, dat hij eenmaal een meesterstuk zal schrijven.

Jeanne d'Arc's verder leven en huwelijk.

Aan den WelEd. Gestr. Heer Mr. Frans Erens. Zandvoort.

> Nous connaissons la vérité, non seulement
> par la raison, mais encore par le coeur.
> *Pascal.* - P e n s é e s .

Zeer Geachte Heer Erens,

Het heeft wel lang geduurd, maar eindelijk is het mij toch gelukt het boekje van Grillot de Givry[1)], dat U aanleiding gaf tot het schrijven van het artikel getiteld: 'Een Historisch Vraagteeken' in *De Nieuwe Gids* van December 1915, in handen te krijgen. Ik bestelde het boekje bij mijn boekhandelaar in October 1916, nadat van bevriende zijde mijn aandacht gevestigd was op Uw artikel. Met tusschenpoozen van enkele maanden telkens, herhaalde ik mijn bestelling en nu eindelijk in Februari 1919 heb ik het werkje ontvangen.

Ik wil beginnen met U eerlijk te bekennen, dat de eerste, aandachtige lezing van het betoog van de Givry mij al dadelijk heeft gerust gesteld. Het is dan ook niet het geschrift van de Givry, dat mij naar de pen heeft doen grijpen, daarvoor lijkt het mij op zich zelf te onschadelijk, maar het feit, dat U alarm hebt geblazen, acht ik van veel grooter belang. Het artikel door U geschreven

1) La Survivance et le Mariage de Jeanne d'Arc. Paris, 1914.

in een toon-aangevend tijdschrift als *De Nieuwe Gids* moet den talrijken lezers, die er kennis van namen, in de ooren geklonken hebben als een noodkreet.

De bezorgdheid en droefheid, die uit Uw geschrift spreken, zijn mij zeer sympathiek, ook voor zoover zij Uwe onderstelling raken, dat er geen meer problematische wetenschap zou zijn dan die der historici, maar zij gelden toch wel in de eerste plaats, en meer dan U zelf misschien zult willen toegeven, het feit, dat, indien alles waar bleek, wat de Givry ons wil doen gelooven, de geschiedenis en dus de figuur van Jeanne d'Arc daardoor een deel van haar charme zou verliezen, ook al tracht gij U zelf groot te houden met de erkentenis, dat zij er *'relatief niet veel'* onder zou behoeven te lijden.

Maar werkelijk, het is met de zaak, waar het hier omgaat, niet zoo droevig gesteld, als U meent. Er mogen in de sage van de valsche maagd enkele bijzonderheden zijn, die nog niet volkomen duidelijk en dus 'inexplicable' zijn, van een als onverklaarbaar ter zijde leggen door de historici van de geheele kwestie is gelukkig geen sprake. Er is geen ernstig biograaf van Jeanne d'Arc, die niet met dezelfde zorg en toewijding zijn studie heeft gemaakt van de geschiedenis van de valsche maagd als van die der echte. Maar het resultaat van hun onderzoek en studie vinden wij steeds neergelegd in de afzonderlijke hoofdstukken gewijd aan 'de *valsche* Maagd van Orleans'.

Wat nu het boekje van de Givry betreft:

Ik heb geen enkele reden om te twijfelen aan den ernst van den schrijver; over zijn vroegere pennevruchten mag ik niet oordeelen, want ik ken ze niet, maar dat 'La Survivance et le Mariage de Jeanne d'Arc' het werk van een geleerde zou zijn, is iets, waar *ik* nu een vraagteeken achter zou willen plaatsen.

De werkelijke feiten, die hij vermeldt, zijn bekend en in het bewijsmateriaal, dat hij aanvoert tot staving van zijn betoog, heb ik te vergeefs gezocht naar een novum, tenzij men als zoodanig moet aanmerken de hoogst eigenaardige en eigendunkelijke manier, waarop hij dit materiaal heeft gerangschikt en aangewend. Ik heb hier in het bijzonder het oog op zijn zonderlinge en gebrekkige wijze van citeeren, zijn ietwat al te vermetele conclusies en eindelijk op zijn chronologische vergissingen en slordigheden, die

eenvoudig bewijzen, dat hij niet de moeite genomen heeft zijn data te controleeren.

Zeer terecht wordt door U in den aanhef van Uw artikel gememoreerd, dat het verschijnsel op zichzelf niet zeldzaam is, dat men geloofd heeft, ‘dat op den voorgrond tredende personen na hun feitelijken dood toch nog levend waren’. Naast het door U geciteerde voorbeeld van Napoleon zou ik nog willen noemen den Dauphin, zoon van Lodewijk XVI, Lodewijk II van Beieren en nu nog onlangs Lord Kitchener. En, als ik dit vermelden kan, zonder U te kwetsen, dan bezitten wij het sprekendste voorbeeld in Christus en in de even dichterlijke als verheven verhalen omtrent Zijn Opstanding.

Het is wel wenschelijk, dat wij even stilstaan bij het verschijnsel in het algemeen. Als een van zijn meest karakteristieke elementen valt ons op, dat het telkens voorkomt in dagen van groote beroeringen, van druk en van verlangen naar verbetering. Een duidelijk voorbeeld daarvan vinden wij in het zeer recente geval van Lord Kitchener.

Toen de Groote Oorlog op een van zijn keerpunten was gekomen, werd Lord Kitchener met zijn staf naar Rusland gezonden, vermoedelijk om een groote reorganisatie op touw te zetten van de Russische millioenen-legers. De Engelschen, die een onbeperkt vertrouwen stelden in Kitchener, koesterden buitengewoon groote verwachtingen ten opzichte van de resultaten van deze zending. Dan komt plotseling de verpletterende tijding van Kitchener's dood en vernietigt in één slag al die blijde hoop. Als kort daarna, telkens sporadisch, geheimzinnige mededeelingen opduiken, dat Kitchener nog leeft en in Rusland gezien is, worden die in Engeland gretig gelezen en.... geloofd. ‘Oorlogspsychose’ hoor ik U mompelen. Goed! ‘Duidelijk bewijs voor het lage, geestelijke peil van het couranten-lezende publiek’. Uitstekend! Maar het is dezelfde toestand van ziekelijke overspanning, hoewel dan misschien nog in ietwat grootere mate, die noodig was om een deel van de tijdgenooten van Jeanne d'Arc geloof te doen hechten aan de sage van haar wederverschijnen in de jaren **1431-1457**, en die het zelfs mogelijk heeft gemaakt, dat er destijds geruchten liepen over de verschijning van eenige valsche maagden tegelijk,

wier avonturen door de kroniekschrijvers soms danig verward en door elkaar gehaspeld zijn.

Er is nog een tweede, karakteristiek element van niet minder belang. Het verschijnsel, zooal niet geprovoceerd door belanghebbenden, wordt dadelijk na zijn ontstaan door hen benut en uitgebuit. In de ons bekende gevallen van het optreden der valsche maagden valt het sujet, dat zich voor de comedie leent, oogenblikkelijk in handen van enkele personen, een soort impressarii, die in de exploitatie van het geval een voordeeltje zien, en dan ook voor de verdere mise en scène zorg dragen. Ook onder het groote publiek der tijdgenooten, onder de toeschouwers in het algemeen en in het bijzonder onder degenen, wier aanteekeningen voor ons in den vorm van kronieken etc. zijn bewaard gebleven, onderscheiden wij de twee categorieën: degenen, die te goeder trouw geloofd hebben en dus dupe zijn geweest en in de tweede plaats zij, wier belang het medebracht te doen alsof, de medeplichtigen, die door hun geveinsd geloof niet weinig hebben bijgedragen tot het welslagen van de klucht.

Bezien wij thans aandachtig het eigenlijke betoog van de Givry.

Al dadelijk het eerste hoofdstuk getiteld ‘Première Manifestation de Jeanne d'Arc en Lorraine, après son Evasion’, biedt ons stof voor vele op- en aanmerkingen. Het toont ons den schrijver van zijn zwakste zijde in zijn zonderlinge wijze van citeeren en zijn nog eigenaardiger wijze van concludeeren.

De bron, waarop de Givry zich hier beroept, is een fragment uit de kroniek van den Deken van Saint Thibaud de Metz.

De kroniek loopt over het tijdvak van **1229-1445**.

‘Le développement considérable qu'il (de Deken) accorde aux faits qui se sont passés dans la première moitié du XVe siècle, *indique* qu'il parle alors en observateur et en témoin, et qu'il a été contemporain, par conséquent, de la Pucelle’, zegt de Givry.

Is deze conclusie, om te beginnen, niet wat te boud? De meerdere uitvoerigheid over die periode maakt het mogelijk, hoogstens waarschijnlijk, dat de Deken haar beleefd heeft, maar een bepaald bewijs daarvan levert die uitvoerigheid niet.

‘Le Doyen de Saint Thibaud’, vervolgt de Givry, ‘s'exprime ainsi sur le supplice de Jeanne d'Arc:

L'an MCCCCXXXVI (**1436**) fut sire Phelepin Marcoulz, maistre eschevin de Metz.

Icelle année, le XXe iour de may, vint la Pucelle Jehanne, qui avoit esté en France, à la Grange-aux-Hormes, près de Saint-Privey, et y fut amoinné pour parler à aucuns seigneurs de Metz, et se faisoit appelée Claude, et le propre iour y vinrent veoir ces deux frères, dont l'un étoit chevalier et s'appelloit messire Pierre, et l'autre Petit Jehan, escuier, et cuidoient qu'elle fust ars, et tantost qu'ils la virent, ils la congneurent, et aussi fist-elle eux, et le lundy XXIe jour doudit mois, ils l'anmoinont ler suer auecq eulx à Bacquillon, et ly donnaist le sire Nicolle Lowe, chevalier, ung roussin du pris de XXX francs, et une paire de houzelz, et seignour Aubert-Boulay ung chapperon, et sire Nicole Groingnait un espée, et ladite Pucelle saillit sur ledit cheval très-habillement, et dict plusiours choses au sire Nicolle Lowe, dont il entendit bien que c'estoit celle qui avoit été en France, et fut recongneu par plusiours enseignes pour la Pucelle Jehanne de France qui amoinnat sacrer le roi Charles à Reims, et voulrent dire plusiours qu'elle avoit esté ars à Rouen en Normandie, et parloit le plus de ses paroles par parabole, et ne dixoit ne fuer ne ans de son intention, et disoit qu'elle n'avoit point de puissance devant la Sainct-Jehan-Baptiste. Mais quant ses frères l'en orent moinnée, elle revint tantost en les festes de la Penthecoste en la ville de Marieuille, en chieu Jehan-Quenast, et se tint là iusques enuiron trois sepmaines, et puis se partist pour aller en Nostre-Dame de Liance, ly iij; et quans elle volt partir, plusiours de Metz l'allont veoir à ladite Marieulle, et l'y donnont plusiours juelz, et la recognurent-ils que c'estoit proprement Jehanne la Pucelle de France, et adoncq ly donnait Joffroy Dex ung cheval, et puis s'en alloit à Arelont une ville qui est en la duchié de Lucembourg.

Item, quand elle fut à Arelont elle estoit tousiours de costé Madame de Lucembourg, et y fut grant piece iusques à tant le fils le comte de Warnenbourg, l'émmoinoit à Collongue, de costé son père le comte de Warnenbourg, et l'aymoit ledit comte trèsfort, et tant que, quant elle en volt venir, il ly fist faire une très-belle curesse (cuirasse) pour elle armer; et puis s'en vint à ladite Arelont, et là fut faict le mariage de messire Robert des Harmoises et de ladite Jehanne la Pucelle, et puis après s'en vint

ledit siour des Harmoises avec sa femme la Pucelle demourer en Metz, en la maison ledit sire Robert, qu'il avoit devant Saincte Ségoleine; el se tinrent là iusques tant qu'il leur plaisit.

Wel eigenaardig is, dat in dit citaat in het geheel niet, of hoogstens zeer terloops over de ‘supplice’ van Jeanne gesproken wordt (‘cuidoient qu'elle fust ars’ ‘qu'elle avoit esté ars’). Bedenkelijk wordt het, als wij zien, wat de Givry in dit citaat meent te mogen lezen en wat hij daaruit concludeerende ons als waarheid wil opdringen.

Hij verzoekt ons wel te onthouden, dat: ‘La Pucelle est reconnue par ses deux frères, par Nicole Lowe, *par plusieurs enseignes, qui avaient assisté au sacre de Charles VII à Reims,* par plusieurs habitants de Marville, et enfin par *Madame de Luxembourg, Elisabeth de Gorlitz, nièce du duc de Bourgogne, aux côtés de laquelle elle fit une partie de son voyage’*.

Dus ‘La Pucelle est reconnue par plusieurs enseignes qui avaient assisté au sacre des Charles VII à Reims’ volgens de Givry, maar dat staat toch niet in het bewuste citaat.

Het is misschien wat overmoedig, dat ik hier met den Franschman de Givry in discussie treed over een taal-kwestie, al gaat het dan ook om de taal, zooals die geschreven werd in de eerste helft van de XVe eeuw, maar het is toch m.i. niet twijfelachtig, dat ‘enseigne’ hier beteekent ‘marque’ ‘indice à reconnaître’[1] en niet ‘Officier porte drapeau’.

Anatole France[2] citeert twee Fransche schrijvers, die aan de zijde staan van de Givry. Hij zelf neemt ‘enseigne’ in de beteekenis van ‘signes naturels sur la peau’ en herinnert er aan, dat Jeanne vermoedelijk een klein rood vlekje onder het oor had. Maar is 't zelfs wel noodig zoo ver te gaan? Gabriel Hannotaux[3] maakt er van ‘s'en rapportant à des signes’ ‘enseignes’ ‘qu'elle produisit’.

‘La Pucelle Jehanne de France qui amoinnat sacrer le roi Charles à Reims’ mag men daaruit lezen, dat die vaandrigs (sic) de kroning van Karel VII te Reims hadden bijgewoond? Het is gewoon belachelijk.

1) Larousse. Dictionnaire.
2) Vie de Jeanne d'Arc. Tome II, pag. 409.
3) Jeanne d'Arc, pag. 360.

Het citaat bevat ook nog de mededeeling ‘quand elle fut a Arelont, elle estait tousiours de costé Madame de Lucembourg, et y fut grant piece’, waarvan de Givry maakt: ‘Madame de Luxembourg aux côtés de laquelle elle fit une partie de son voyage’. U zult mij wel willen toegeven, dat ook dàt er niet staat. Voorwaar een gevaarlijke manier van borduren voor iemand, die zich partij stelt in een historische kwestie.

Maar, wat er wel in het citaat te lezen staat, wordt door de Givry voorbij gezien. Het is de passage, die zeer sterk tegen zijn betoog pleit en die dus juist voor ons van groot belang is.

De zin: ‘le fils le comte de Warnenbourg l'emmoinoit à Collongue’ en wat daar verder volgt, bevat juist het bewijs, dat de valsche Keulsche maagd en Jeanne des Harmoises een en dezelfde persoon is.

In het boekje van de Givry moeten wij hiervoor een sprong maken naar een veel later hoofdstuk, getiteld: ‘La Fausse Pucelle de Cologne’.[1)]

‘Ons rest nog, pro memorie, eenige woorden te zeggen van een valsche maagd, wier avontuur het onwaarschijnlijkst en 't duisterst is’ aldus de aanhef van dit hoofdstuk, waarin de Givry ons verder mededeelt, dat volgens Daniel Polluche Jeanne in **1473**, dus op drie en zestig jarigen leeftijd te Keulen zou zijn verschenen, in den vorm van een jong meisje, waarvan de jonge graaf van ‘Virnembourg’ beweerde, dat zij was opgestaan om ‘Udalric de Mandeuchect’ te herstellen op den aartsbisschoppelijken troon van Trier.

De inkwisiteur van Keulen liet haar gevangen nemen met de bedoeling haar tot den vuurdood te veroordeelen als straf voor haar schandelijken levenswandel, maar de jonge graaf deed haar ontsnappen.

Wat in dit zonderlinge relaas afkomstig is van Daniel Polluche en wat van de Givry, weet ik niet, maar dat wij hier te doen hebben met een verhaspeling van feiten en data, die dadelijk bij nauwkeurige lezing in het oog moet springen, staat vast.

Jeanne, die geboren is in Januari **1412** (daar zijn we het nu toch wel over eens) zou in **1473** geen **63**, maar **61** jaar oud geweest zijn.

1) de Givry, blz. 49.

De strijd om den aartsbisschoppelijken troon van Trier, waarin wij als pretendenten tegen over elkaar vinden Ulrich von Manderscheid, Jakob von Sirck, de beide door het Domkapittel aangewezenen, en Raban von Helmstedt, den door Paus Martin V gekozene, viel niet in de zeventiger jaren van de vijftiende eeuw, maar *veertig* jaren vroeger en de tusschenkomst van de valsche maagd had vermoedelijk ook niet moeten strekken ten voordeele van Ulrich von Manderscheid, maar integendeel in het belang van een van zijn tegenstanders[1].

Van de hand van den Dominicaner Johannes Nidder bezitten wij een betrouwbaarder beschrijving van het verblijf van de valsche maagd in Keulen, *dat niet anders is geweest als een episode uit het leven van Jeanne des Armoises.*

De Givry erkent, waarschijnlijk ook slechts 'pro memorie', Nidders lezing van het geval te kennen, maar haast zich er uitdrukkelijk bij te verklaren, dat 'Jean Nider (était) aussi partial et aussi ignorant que son confrère Antoine Dufour'. Wij meenen redenen te hebben om te mogen aannemen, dat het met de onwetendheid van Nidder niet zoo'n vaart geloopen heeft, als de Givry ons wil doen gelooven.

Elders[2] wordt hij ons geschilderd als een 'geleerd' Dominicaner, die onder de 'theologen van zijn tijd een grooten naam had'.

De gegevens omtrent de bovengenoemde episode werden hem verstrekt door den inkwisiteur te Keulen, Heinrich Kalteisen, eveneens Dominicaner en professor aan de Universiteit te Keulen. Is het feit, dat de gegevens afkomstig waren van denzelfden inkwisiteur, die de valsche maagd te vergeefs voor zijn rechterstoel daagde, misschien de reden, waarom de Givry den Dominicaner, die ze verwerkt heeft, behalve onwetend, ook nog partijdig noemt? In het kort weergegeven, komen de feiten ons door Johannes Nidder mededegedeeld, hierop neer:

In het najaar van **1436** verschijnt de valsche maagd, begeleid door Graaf Ulrich van Wurtemberg in de omstreken van Keulen en ook in de stad Keulen zelf. *Dit sluit dus volkomen aan op en bevat slechts een bevestiging van het*

1) Zie o.a. Hans Prutz, 'Die falsche Jungfrau von Orleans', München 1911, pag. 22-23
2) Hans Prutz. pag. 20

relaas uit het bewuste citaat van den Deken van Saint Thibaud de Metz, door de Givry zelf aangehaald. Zij trekt daar de aandacht door haar zonderling en losbandig leven. Openlijk verklaart zij Jeanne d'Arc te zijn. De inkwisiteur te Keulen, Heinrich Kalteisen, dagvaardt haar, maar zij verschijnt niet. Dan wordt zij in den ban gedaan en vlucht met Ulrich van Wurtemberg naar Arlon. (Waarschijnlijk ter beveiliging tegen de inkwisitie treedt zij te Arlon in het huwelijk met Robert des Armoises.)

De geschiedenis van deze Keulsche episode ontpopt zich aldus in een zeer bezwarende getuigenis tegen de stelling van de Givry, en dit is dan ook waarschijnlijk de reden, waarom wij het verhaal in zijn boekje vinden weggemoffeld in een kort hoofdstukje ‘pro memorie’ aan het slot van zijn relaas, en wat erger is, onherkenbaar gemaakt door een moedwillige verhaspeling van data, want, hoe anders te denken over vergissingen als die in het geboortejaar van Jeanne en in de jaren, waarin de strijd gevoerd werd om de opvolging in het Aartsbisdom Trier?

In het hoofdstuk voorafgaande aan het hierboven bedoelde, gewijd aan ‘la Fausse Pucelle de Cologne’ behandelt de Givry de geschiedenis van ‘la Fausse Pucelle de Paris’. Hij doet zijn best ons te doen gelooven, dat ook deze valsche maagd een geheel op zichzelf staande persoon is, die niets te maken heeft met zijn uitverkorene Jeanne des Armoises, zonder daarin evenwel te slagen.

Aan de hand van deselfde historische gegevens, als waarvan de Givry zich bedient, (al is het dan ook op de hem eigene wijze) is de geheele, avontuurlijke loopbaan van Jeanne des Armoises geregeld te volgen, vanaf haar eerste optreden tot het oogenblik, waarop zij voorgoed verdwijnt.

In Mei 1436 duikt zij voor het eerst op in Lotharingen. Zij heet dan nog Claude. De beide broers van Jeanne, Jean, kapitein van Vaucouleurs en Pierre (met Jeanne gevangen genomen bij Compiègne en pas uit de gevangenschap ontslagen) worden ontboden. De eerste ontmoeting en herkenning heeft plaats den **20** Mei **1436** te la Grange-aux-Ormes. Zij spreekt veel in gelijkenissen en laat niets los over hare plannen. Met haar broers vertrekt zij **21** Mei naar Vaucouleurs. Na een week begeeft zij zich naar Marville en

logeert daar drie weken bij Jean Ouenat. Vanuit Marville maakt zij een pelgrimstocht naar Notre Dame de Liesse en trekt dan naar Arlon, waar Elisabeth de Görlitz, Hertogin van Luxemburg, haar ontvangt. In den herfst van **1436** reist zij naar Keulen. Tijdens dit Keulsche uitstapje heeft een wisseling plaats door koeriers van brieven tusschen haar, den Koning en de stad Orleans. Na haar vlucht voor den inkwisiteur uit Keulen neemt zij weer haar intrek in Arlon bij de hertogin van Luxemburg en maakt dan kennis met Robert des Armoises, een Ridder van goeden huize, maar arm. Vóór **7** November **1436** is zij reeds met hem gehuwd en heeft het jonge paar zich gevestigd te Metz.

Eerst in Juli **1439** gaat zij naar Orleans. Zij verlaat die stad in haast, juist als De koning in aantocht is en begeeft zich naar Tours, vanwaar zij in September, (vermoedlijk den **27**en), een brief zendt aan den koning, terwijl die nog in Orleans vertoeft.

Hierop sluit direct aan het voor de dame zelf en voor de Givry hoogst onaangename avontuur van den tocht naar Parijs.

De zaak loopt langzaam maar zeker spaak. In den winter van **1439-1440** zwerft zij rond in Poitou aan het hoofd van de krijgsbenden in dienst van Gilles de Rais en eindelijk in het voorjaar van **1440** nadert zij Parijs.

Het is waar, dat het verhaal van dit avontuur, zooals wij dat aantreffen in het ‘Journal d'un Bourgeois de Paris’ niet overal even duidelijk is, en dat meer speciaal de aanhef niet uitmunt door helderheid, maar hij behelst in elk geval niet, wat de Givry er in verkiest te lezen, blijkens de eerste van de vijf opmerkingen, waarin hij het verhaal van den Bourgeois bespreekt[1)].

‘En cestuy temps, en admenèrent les gens d'Armes une laquelle fut à Orléans très honorablement receue, et quant elle fut près de Paris, la grande erreur commença de croire fermement que c'estoit la Pucelle’ zoo vangt de Bourgeois zijn mededeeling aan, maar dit beteekent vast niet ‘que la fausse Pucelle ne commença à *se donner pour* Jeanne d'Arc, qu'en arrivant à Paris’. La grande erreur de croire’ slaat hier waarschijnlijk op de bevolking van Parijs, maar het is in elk geval geheel iets anders als het *‘se donner pour Jeanne d'Arc’,* dat uitsluitend *kan* uitgaan van de valsche maagd zelf. De zinsnede: ‘laquelle fut à Orléans très hono-

1) de Givry, pag. 48.

rablement receue' geeft in dit verband ook voldoende duidelijk te kennen, al staat het er niet met zooveel woorden, dat het den Bourgeois bekend was, in welke kwaliteit Jeanne des Armoises te Orleans ontvangen was.

Het tweede bezwaar van de Givry komt hierop neer, dat de dame van het vuistgevecht, niet de vrouw van een ridder kan zijn geweest en niet degeen, die te Orleans toegejuicht en beloond was, want dat die laatste toch wel van onbesproken gedrag en ingetogen levenswandel moet geweest zijn.

Wij achten dit bezwaar tegen de identiteit van de beide valsche maagden moeilijk vol te houden en reeds voldoende weerlegd door het bewijs, dat ook Jeanne des Armoises en de Keulsche valsche maagd één en dezelfde persoon zijn. Had haar huwelijk met den Chevalier des Armoises niet plaats na haar vlucht uit Keulen, waar zij, laten wij het maar gerust zeggen, vrijwel de beest gespeeld had.

De Givry merkt sub. **3** schamper maar terecht op, dat het een getrouwde vrouw niet moeilijk moet vallen te bekennen, dat zij geen maagd is. Maar hij vergeet, dat diezelfde getrouwde vrouw zich, ondanks haar huwelijk, blijft noemen, zelfs in officiëele acten: 'Jehanne du Lys, *la Pucelle de France'*.

Het vierde bezwaar van de Givry voert ons op onaangenaam terrein. Had Pierre du Lys, zoo vraagt hij zich af, na het voorgevallene te Parijs, zijn zoogenaamde zuster dan niet dadelijk moeten verlaten en kon hij zich, zonder zich reddeloos te blameeren, in **1443** in een verzoekschrift aan den hertog van Orleans er op beroepen, dat hij haar nog steeds vergezelde?

Ons antwoord kan hierop voor de Givry zeer geruststellend luiden: 'Na het gebeurde te Parijs verdwijnt de valsche maagd weldra geheel en uit niets blijkt in elk geval, dat zij nog verder in gezelschap van haar broeders heeft verkeerd, want de door U geciteerde acte van schenking[1)] behelst niet alleen geen bewijs, dat Pierre du Lys haar zelfs in **1443** nog niet verlaten had, maar bevestigt bij nauwkeurige lezing veeleer, dat hij haar na "son absentement" d.i. na haar verdwijning, dus na **4** September **1440** voor goed in den steek gelaten had'.

Maar het terrein, dat wij met deze opmerking van de Givry

1) de Givry, pag. 33.

betreden hebben en dat ik onaangenaam noemde, kunnen wij thans niet meer verlaten, voor wij verder met die beide broers hebben afgerekend.

Het zal er wel bij niemand inwillen, dat de broeders dupe zijn geweest van het bedrog. Wij kunnen ons voorstellen, dat een broer zich na een scheiding van vijf jaar een oogenblik, een seconde laat misleiden door een treffende gelijkenis, maar dat b.v. Pierre, die aan de zijde van Jeanne d'Arc gestreden had tot aan den laatsten dag van haar gevangenneming bij Compiègne, bij nadere kennismaking met de dame des Armoises, het bedrog niet ontdekt zou hebben, is eenvoudig ondenkbaar.

Wij zijn er ons ten volle van bewust, dat deze bewering een zware beschuldiging inhoudt aan het adres van de beide heeren du Lys, maar de ons bekende feiten spreken zoo duidelijk, dat een andere gevolgtrekking niet mogelijk is.

De broers waren geen dupe, maar medeplichtigen. Het plan voor het bedrog bestond vermoedelijk, vóór zij ontboden werden; zij hebben de zaak niet aan het rollen gebracht, maar van het oogenblik af, dat zij hunne medewerking hadden toegezegd, hebben zij daardoor beslist de voortzetting van de klucht mogelijk gemaakt. Het is voorzeker voor een groot deel aan het prestige van hun medewerking te danken of te wijten geweest, dat de comedie vier volle jaren heeft kunnen duren.

De reden, waarom zij zich tot het spelen van deze minder fraaie rol hebben geleend, staat niet vast. Zij waren arm: hebben zij derhalve zoo gehandeld uitsluitend uit winstbejag of ook gedeeltelijk onder dwang van hooger hand? Wij weten het niet, maar het doet hier ook verder niets ter zake. Zeker is, dat hun optreden getuigt van groot gebrek aan piëteit tegenover de nagedachtenis van hun zuster.

De behandeling van het vijfde punt van de bestrijding van de Givry voert ons ongemerkt tot een bespreking van de rol, die de stad Orleans in deze geschiedenis heeft gespeeld. Dat Parijs geen dupe geweest is en Orleans wel, behoeft als feit op zichzelf niets te beteekenen. Dat men Jeanne d'Arc te Orleans goed gekend had en te Parijs nagenoeg niet, is in dit geval ook van geen gewicht, want Parijs wacht niet eens het oogenblik af, dat de valsche maagd zich

binnen hare poorten zal bevinden, maar laat haar inrekenen, zoodra zij de stad nadert. Van herkennen of niet herkennen is dus geen sprake geweest. Men was te Parijs beter op zijn hoede, dat is al; men was beter ingelicht. Parijs kon profiteeren van de ondervinding door Orleans opgedaan.

Maar bovendien, het overhaaste vertrek van de dame des Armoises uit Orleans, juist aan den vooravond van haar confrontatie met Jean Luillier, die Jeanne d'Arc in **1429** van nabij gekend had en juist op het oogenblik, dat de koning Orleans nadert, was mogelijk te Parijs bekend en gaf te denken. Verder de omstandigheid, dat haar naam, na haar vertrek uit Orleans, in één adem genoemd werd met dien van den monsterachtigen Gilles de Rais, moet de aandacht van de inkwisitie op haar gevestigd hebben en de oogen van het Parlement en de Universiteit, zoo dit nog noodig was, geopend hebben.

Het bezoek van de valsche maagd aan Orleans, in den zomer van **1439**, was zorgvuldig voorbereid gedurende drie jaar. Tijdens haar uitstapje naar Keulen had Jean du Lys het eerste officiëele bericht in Orleans gebracht, dat zijn zuster nog leefde en het stadsbestuur was zelfs als bemiddelaar opgetreden bij de briefwisseling tusschen la dame des Armoises en het Hof. Dat een deel der bevolking, vóór het de valsche maagd gezien had, het verhaal van den broeder omtrent de wederverschijning van zijn zuster geloofd heeft, blijkt wel voldoende hieruit, dat vermoedelijk in **1437** en **1438** de gebruikelijke lijkmissen ter eere van de nagedachtenis van Jeanne d'Arc in Orleans niet gevierd zijn. Dat die plechtigheid in Mei **1439**, dus nog eenige maanden vóór de komst van de valsche maagd binnen de stad, weer wél plaats had, doet ernstig vermoeden, dat op dat tijdstip reeds de opinies, minst genomen, verdeeld waren.

De bekende wijnrekeningen van de stad bewijzen, dat de ontvangst van de valsche maagd binnen Orleans heeft plaats gehad met het in die dagen gebruikelijke ceremoniel. Zij bewijzen, dat de bestuurderen van de stad, die aan Jeanne d'Arc zooveel te danken had, geloof hebben gehecht aan het verhaal van haar broers, maar een bewijs voor de wederverschijning van Jeanne d'Arc leveren zij zeker niet.

Hetzelfde geldt voor de huwelijksacte van Robert des Armoises,

door de Givry met zooveel ophef vermeld[1)] als een gewichtig document. Dit stuk, waarvan trouwens later bewezen is, *dat het valsch is* en opgemaakt door Pater Jérome Vignier, die door de historici op meerdere vervalschingen is betrapt, zou ook, al was het authentiek, geen nieuw bewijsstuk zijn, doch slechts aantoonen, dat men, als ik het zoo uitdrukken mag, aan den burgerlijken stand in die dagen niet zoo heel secuur te werk ging en men ook daar de fabel van de wederverschijning voor zoete koek heeft opgegeten. Het bestaan van het huwelijkscontract bewijst niets nieuws: het past eenvoudig in het kader van de rest.

Wij weten, dat Jeanne d'Arc op haar terugtocht uit Reims op de vraag van den Rijkskanselier, waar zij dacht te sterven, geantwoord heeft:

'Waar het God zal behagen. Omtrent den tijd en de plaats weet ik niets met zekerheid, evenmin als gij zelf.'

'O, dat het Gode, mijnen Schepper, mocht behagen, dat ik thans mijn wapens kon afleggen en heen kon gaan, om mijn vader en moeder te dienen en hunne kudde te hoeden met mijn zuster en broers, die zoo gelukkig zouden zijn, als zij mij weer zagen.'

Het is de eenige uiting, waarin Jeanne gesproken heeft over haar ouders en het ouderlijk huis, maar zij is voldoende, om ons te doen vermoeden, dat Jeanne na haar weder-verschijning al het mogelijke in het werk zou hebben gesteld, om haar moeder weer te zien.

Na de ontmoeting met de heeren du Lys in Mei **1436**, verloopen er drie jaren voor la dame des Armoises naar Orleans trekt, waar de moeder van Jeanne toen vermoedelijk reeds woonde, en ook dan nog vinden wij nergens iets opgeteekend omtrent een ontmoeting met La Romée en een herkenning door deze, tenzij wij als zoodanig moeten aanmerken de alles behalve lieflijke episode van het handgemeen uit het verhaal van den Bourgeois de Paris.

Waar de Givry sprekende over de moeder van Jeanne de bewering vandaan haalt, dat:

'Nul mieux qu'elle, n'était qualifié pour la reconnaître, puisqu'elle ne l'avait pas quittée pendant ses exploits militaires, et l'avait accompagnée, en particulier, au sacre de Reims'[2)] moet

1) de Givry, pag. 12.
2) de Givry, pag. 23-24.

een ieder, die maar eenigszins met de geschiedenis van Jeanne bekend is, een raadsel zijn.

Het staat vast, dat Jeanne tijdens haar verblijf in Reims voor de kroning, daar, behalve haar oom Durand Laxart, ook nog haar vader, den ouden Jacquot d'Arc ontmoet heeft, maar van haar moeder wordt niet gesproken. Dit is op zichzelf natuurlijk geen bewijs, dat de moeder er niet geweest is, maar daartegenover staat, dat uit niets blijkt, en ik nergens opgeteekend vind, dat zij er wel geweest is.

De Givry beroept zich op twee bronnen:

1e. een oude gravure 'pourtrait d'une tapisserie', waarop men, volgens de Givry, kan zien, hoe de vader en moeder van Jeanne d'Arc zich tegelijkertijd met hun dochter naar Reims begeven langs een omweg.

2e. 'le troisième compte des octrois patrimoniaux de la ville de Reims **1428-1429** (Bibl. Nat. Ms. 659 Du Puy) (qui) nous apprend *qu'ils logèrent* chez Alis, vefve feu Raulin Morian, hostesse de l'Asne Rayé'.[1)]

Dit lijkt zoo op het eerste gehoor voor iemand, die de bewuste rekening niet kent, een afdoend bewijs. Maar wij hebben hier weer te doen met de Givry op zijn smalst, want ziehier hoe de rekening, voor zoover zij de familie van Jeanne betreft, luidt:[2)]

Extrait du **3**e compte des octrois patrimoniaux faits sur les deniers cemmuns de la ville de Reims en **1428-1429** dans le ms **659** de Du Puy à la Bibl. royale. Imprimé moins complet dans les Archives législatives de Reims par M. Varin, t I des Statuts p. **722** note, et plus anciennement dans le Recueil des Inscriptions en l'honneur de la Pucelle, édition de **1628** p. **123**. -

'A Alis, vefve feu Raulin Moriau, hostesse de l'Asne Royé, pour despens fais en son hostel par le père de Jehanne la Pucelle, qui estoit en la compaignie du roy, quant il fut sacré en ceste ville de Reims, ordonné estre pavé des deniers communs de ladite ville, la somme de **24** livres parisis, comme il appert plus à plein par le mandement dudit lieutenant, donné 1e XVIIIe jour du mois de septembre mil CCCCXXIX, et par quietance de ladite Alis, escrite au dos d'iceluy mandement, cy rendue. Pour ce 24 1. par.'

1) de Givry, pag. 24.
2) Guicherat Procès V, pag. 265-266.

Zooals U ziet, wordt hierin dus van den vader gesproken, maar geen woord van de moeder gerept. De Givry citeert den tekst van de rekening niet, maar laat het, door de wijze, waarop hij er zich op beroept, wel voorkomen, alsof het stuk feiten vermeldt, die er heelemaal niet in genoemd worden.

Ik wilde het ditmaal aan U overlaten, een epitheton te vinden voor zoo'n handelwijze.

Dat la Romée ‘ne l'avait pas quittée pendant ses exploits militaires’ is beslist onwaar en zelfs zoo belachelijk, dat ik verder geen woord wil verspillen om het tegen te spreken.

Met dezen ietwat humeurigen uitval stappen wij van dit onderwerp af.

Het boekje van de Givry is duidelijk in drie deelen verdeeld. Het eerste zou dan moeten dienen om aan te toonen, dat la dame des Armoises en Jeanne d'Arc een en dezelfde persoon is geweest; het tweede bevat de geschiedenis van ‘la fausse Pucelle dite du Mans’ en onder valsch etiket de Keulsche en Parijsche episoden uit het leven van Jeanne des Armoises, terwijl de schrijver in het derde deel een poging doet, om voor ons de ontsnapping van Jeanne d'Arc aan den vuurdood aannemelijk te maken. Dit derde deel, dat ons nu nog ter bespreking overblijft, is van het geheele boekje wel het zwakste en het meest onsympathieke, ik had haast gezegd, het meest weerzinwekkende.

Kon de Givry zich in het eerste deel van zijn betoog, bij zijn poging tot identificatie, beperken tot een ophemeling van zijn beschermelinge, la dame des Armoises, en zien wij hem daarin met een verontwaardigd gebaar alles, wat in haar nadeel kon worden aangevoerd, schuiven op rekening van hen, die hij beschouwt, als de valsche maagden, in het derde deel en in zijn conclusie zijn wij er getuige van, hoe hij zich niet ontziet Jeanne d'Arc aan te vallen, soms zelfs door middel van opzettelijke en minderwaardige insinuaties en hoe hij zich zelfs verlaagt tot vergoelijking en verdediging van de Rouaansche rechters en in het bijzonder van Cauchon.

Het moet voor een ieder, die het slot van het boekje van de Givry leest, wel duidelijk zijn, dat de schrijver niet kan gerekend

worden tot de vrienden en bewonderaars van Jeanne d'Arc. Zijn persoonlijke antipathie, zijn verblindheid, maken hem zoo verbitterd, dat hij zijn toevlucht neemt tot schromelijke onrechtvaardigheden, die ons zouden doen glimlachen, indien het onderwerp niet te ernstig was en het hier niet een figuur betrof, waarvoor wij slechts vereering en bewondering kunnen koesteren. - Volgens de theorie dan van de Givry moet Jeanne niet verbrand zijn te Rouaan, maar moet men haar op het laatste oogenblik hebben laten ontsnappen en is in haar plaats een andere vrouw verbrand. Ja, hij veronderstelt zelfs de mogelijkheid, dat er heelemaal niemand is verbrand, maar dat er in de plaats van Jeanne iemand anders is *onthoofd* en beroept zich daarbij op een kroniek van **1492** en dus van een schrijver, die bijna zeker de executie niet heeft bijgewoond. Voorwaar een mager getuigenis tegenover de talrijke verklaringen van ooggetuigen, die het er allen over eens zijn, dat Jeanne verbrand werd.

Wanneer men Jeanne na de maandenlange marteling van het proces en van haar gevangenschap, ter elfder ure heeft laten ontsnappen, dan dringt zich toch natuurlijk de vraag aan ons op: ‘Waarom heeft men dat gedaan, welk belang had men daarbij, en wie, welke partij is het geweest, die voor haar de deuren van haar kerker heeft geopend?’

Wel, heel eenvoudig, zegt de Givry, maakt u daarover niet bezorgd: de ontsnapping heeft plaats gehad onder begunstiging van Cauchon, van Cauchon, ‘die onder den uiterlijken schijn van strengheid de svmpathie verborg, die hij voor Jeanne koesterde.’

Hier houdt toch alles op, nietwaar? Men kan op alles verdacht zijn geweest, maar dat had men toch zeker niet verwacht.

De beste en uitvoerigste karakter-beschrijving kan ons geen duidelijker beeld geven van dezen prelaat, dan het beeld, dat hij ons zelf heeft nagelaten in het proces-verbaal van het door hem gevoerde en gepresideerde proces. Wie, die de verslagen van het proces aandachtig gelezen en bestudeerd heeft, zal nog spreken van de sympathie van Cauchon voor zijn slachtoffer? Uit die verslagen proeven wij den geest, die de rechters en hun leiders bezielde. Zij hebben ons geërgerd en in opstand gebracht en ons ten slotte overtuigd, dat Jeanne de waarheid sprak, toen zij Cau-

chon in den morgen van den **30**en Mei voor de voeten wierp: ‘Bisschop, ik sterf door Uw schuld.’

In de zitting van **24** Februari vraagt Maître Beaupère aan Jeanne:

‘Savez-vous si vous êtes en la grâce de Dieu?’ Als Maître Jean Lefèvre het dan waagt op te merken, dat men met zoo'n vraag te ver gaat en dat Jeanne daarop niet behoeft te antwoorden, is het Cauchon, die opspringt en hem toesnauwt:

‘Gij, gij zoudt beter doen te zwijgen.’

Hij wist zijn sympathie dan toch wel goed te verbergen, zou ik zeggen.

Ik geloof, dat Anatole France dichter bij de waarheid is, wanneer hij in zijn beschrijving van den aanvang van het proces zegt: ‘Ce qui éclata tout de suite entre ces theologiens et cette jeune fille, ce fut la haine et l'horreur réciproques.’[1)]

Alles wat duister en onverklaard is in het beruchte proces, wordt door de Givry verklaard in het nadeel van Jeanne of althans in het voordeel van zijn theorie. Wat er precies gebeurd is op den **25**en Mei bij gelegenheid van de zoogenaamde afzwering, weten wij niet, dat is waar. Wat men Jeanne toen in de verwarring mondeling beloofd heeft en wat er gestaan heeft in het door haar geteekende stuk, het blijven vooralsnog duistere punten, maar wie de verklaringen uit het proces van rehabilitatie kent, zal zich toch verbazen, dat de Givry nog aanneemt, dat Jeanne werkelijk afgezworen heeft en wel ingevolge een geheim advies (uit louter sympathie natuurlijk) van Cauchon, of.... dat er op dat oogenblik reeds verwisseling van personen had plaats gevonden.

Volgens een van de getuigen van het proces van rehabilitatie was het Marktplein te Rouaan op den dag der terechtstelling door veel meer soldaten afgezet, dan op den dag van de zoogenaamde afzwering. ‘Zie je nou wel’, zegt de Givry, ‘daar heb je het nou al!’ Zeer verdacht! Dat was natuurlijk, omdat men de verwisseling ‘niet mocht ontdekken’, en aan de zeer logische en voor-de-hand-liggende verklaring dat men bij gelegenheid van de executie veel meer reden had om verzet en relletjes te vreezen van de zijde

1) Anatole France Vie de Jeanne d'Arc. Tome II, page 252.

van het publiek, dat Jeanne goedgezind was, wordt eenvoudig niet gedacht.

'Waarom had Jeanne bij de executie een mijter op, die haar gezicht gedeeltelijk of misschien geheel bedekte?' vraagt de Givry en zijn antwoord luidt natuurlijk: 'Opdat het volk niet zou zien, dat het Jeanne niet was, maar een ander.' Maar meneer de Givry vergeet dan toch, dat Jeanne naar het marktplein reed en daar het vonnis aanhoorde met een kapje op het hoofd. Eerst toen de dienaren van den beul haar naar den brandstapel voerden, werd dit kapje, *ten aanzien van alle toeschouwers,* verwisseld tegen den mijter, met het beruchte opschrift.

Bijzonder onaangenaam doet het aan, wanneer de Givry aan het insinueeren slaat. Dan wordt er in Engelsche kronieken, obscure bronnen, geput voor de veronderstelling, dat Jeanne zwangerschap zou hebben voorgewend om niet verbrand te worden.

Is zoo'n veronderstelling mogelijk en geoorloofd ten opzichte van iemand, die bij het hooren van haar doodvonnis heeft uitgeroepen: 'Mijn lichaam, dat ik tot het einde toe rein en ongerept heb weten te houden, zal dus verbrand en tot asch verteerd worden?'

Er schijnen schrijvers te zijn, die Jeanne des Armoises kwalijk hebben genomen, dat zij reisde in gezelschap van den graaf van Wurtemberg. Om zijn beschermelinge te verdedigen zegt de Givry dan over Jeanne d'Arc: 'Elle n'avait pas craint, lors de l'expédition de Jargeau, de chevaucher aux côtés d'un personnage douteux, tel que Messire Gilles de Rais'[1] Dat is.... daar had ik mij haast verschreven, maar u begrijpt wel, wat ik bedoel.

Gilles de Rais is begonnen met een volkomen respectabel man te zijn, die door iedereen werd geëerd. Bij gelegenheid van de kroning te Reims, *dus nog na de expeditie van Jargeau,* werd hij door den koning bevorderd tot Maarschalk van Frankrijk. Eerst in later jaren heeft hij zich schuldig gemaakt aan zijn satanistische en sadistische uitspattingen en het was juist in dien tijd, toen de

1) de Givry, pag. 70.

inkwisitie dit monster reeds op de hielen zat, dat Jeanne des Armoises, de vriendin van de Givry, zijn gezelschap zocht.

Insinueerend is het ook, wanneer de Givry komt aandragen met een citaat uit de 'Chronique de Lorraine', dat luidt:

'Après son coup de lance tira son espée; des coups qu'elle donnoit tous les mettoit à mort, quant un homme d'arme sur son heaulme frappoit, une paulme dedans l'enfourroit'.[1] Eu dat, terwijl hij zeer goed weet, dat Jeanne zelf verklaard heeft in het proces: 'Je n'ai jamais tué personne.'

Waar maakt men zich aan schuldig, wanneer men aldus citeert?

Op dezelfde wijze gaat de Givry te werk, wanneer hij in verontwaardiging uitroept: 'Celle que l'on va canoniser.... fit couper la tête de Franquet d'Arras'.

Hij beroept zich daarbij op Enguerrand de Monstrellet, waarvan hij citeert:

'Et meysmement ladicte Pucelle fist trencher la teste à iceluy Franquet.'[2]

Maar de Givry weet zeer goed, dat hij daarmede weergeeft de Bourgondische lezing van het geval en dus die van hare vijanden, maar dat in werkelijkheid Jeanne van plan was haren krijgsgevangene Franquet d'Arras uit te wisselen tegen den hôtelier uit Parijs, den 'Seigneur de l'Ours', maar dat zij, toen zij vernomen had, dat de hôtelier gedood was, gezwicht is voor den aandrang van den baljuw van Senlis en hem d'Arras heeft uitgeleverd. Na een kort proces is deze toen ter dood veroordeeld en onthoofd. Jeanne heeft ten slotte slechts toegestemd in de voltrekking van dit vonnis, omdat d'Arras de hem ten laste gelegde feiten bekend had.

Wat wel het meest tegen de ontsnappings-hypothese van de Givry pleit, is het geheele proces von rehabilitatie. Als er in **1431** een partij was geweest, die er belang bij had Jeanne te laten ontsnappen, dan had diezelfde partij er in **1456** toch belang bij gehad zich op die goede daad te beroemen, al was het alleen maar geweest uit angst voor de gevolgen van het rehabilitatie-proces,

1) de Givry pag. 75.
2) de Givry pag. 75.

want niemand wist toch van te voren, dat het resultaat van de geheele actie o.a. zou zijn een bekrachtiging van de straffeloosheid der ware schuldigen.

Het proces in **1456** bewijst wel afdoend, dat er toen ter tijde al niemand meer was, die nog ernstig geloofde aan de fabels van de wederverschijning.

De enquête, ontworpen door Bouillé (**15** Februari **1450**,) vermeldt reeds, dat 'les ennemis de Jeanne l'avaient fait mourir contre raison et très cruellement.'[1)]

Bij de inauguratie van het proces van rehabilitatie op **7** November **1455** in de Notre Dame de Paris, verschijnt *de moeder* van Jeanne ondersteund *door haar beide zoons Jean en Pierre* en zegt o.a. over de vijanden van hare dochter:

....'ils ont cruellement réduit son corps en cendre, dans les flammes d'un bücher, au milieu d'une multitude en larmes'[2)]

In het request van den procureur van de famille d'Arc bij het proces van rehabilitatie lezen wij o.a.:

'On les (les juges) a vus.... prononcer contre elle une suprême sentence et la livrer injustement au bras séculier, si bien que la malheureuse a été tout de suite menée au bücher où.... elle a remis son âme à Dieu.'[3)]

en in het rekwisitoir van den promotor lezen wij aan het slot over:

....'l'irrégularité du supplice de Jeanne menée au bücher sans qu'aucun jugement séculier ait été prononcé.'[4)]

Kan de Givry, terwijl hem deze stukken natuurlijk bekend zijn, of ten minste moeten zijn, zich dan nog ernstig beroepen op de familie-leden van Jeanne als hij ons aan de wederverschijning in **1436** wil doen gelooven? Wat blijft er, terwijl wij zulke bewijzen bezitten, nog over van de comedie door de beide broeders van Jeanne gespeeld bij hun rondsollen met de avonturierster Claude des Armoises?

Ook uit de talrijke verklaringen van de bewoners van Orleans in het proces van rehabilitatie blijkt wel zonneklaar, dat ook aldaar niemand in **1456** meer dupe was van de vertooning, waarvan zij

1) Joseph Fabre. Procès de Réhabilitation de Jeanne d'Arc. Tome I. pag. 3.
2) Joseph Fabre. Procès de Réh. Tome I, pag. 10.
3) Joseph Fabre. Procès de Réh. Tome I, pag. 26.
4) Joseph Fabre. Procès de Réh. Tome I, pag. 41.

in **1436** getuigen waren geweest. Als er nog iemand in Orleans in **1456** geloofd had aan de wederverschijning, hij zou dat bij het proces van rehabilitatie hebben kunnen verklaren. Zoo'n verklaring zou op dat moment niet gevaarlijk zijn geweest en in elk geval minder riskant dan een protest in **1436**, dat tot ontmaskering van de valsche maagd en van hare medeplichtigen had kunnen leiden.

Is het noodig, dat ik nog verder ga? Moet ik er nog op wijzen, dat het weer niet juist is, dat, zooals de Givry zegt: 'Nul n'a jamais prêté attent ion au sort tragique qui fut celui de la plupart des juges de Jeanne d'Arc?[1)] Ik kan, dunkt mij, volstaan met daartegenover te stellen dit enkele citaat uit het hoofdstuk 'le Procès de Réhabilitation van Anatole France': 'On insista particulièrement sur le trépas misérable des mauvais juges,[2)] etc. etc.' en met te verwijzen b.v. naar Guido Goerres[3)].

Een ding moet mij nog van heit hart: n.l. een woord van protest tegen het resultaat, waartoe de Givry meent te moeten komen, wanneer hij vergelijkt, hoe Jeanne d'Arc en Lodewijk XVI zich gedragen hebben in de laatste uren van hun leven[4)]. Ik wil van mijn kant een dergelijke onverkwikkelijke vergelijking niet verder uitspinnen, maar maak mij geen oogenblik bevreesd, dat zij ten nadeele van onze negentienjarige heldin zou uitvallen.

In zijn 'Conclusie'[5)] zegt de Givry, dat hij aan zijn studie 'ur caractère définitif' heeft willen geven. Ik geloof niet, dat hij er in geslaagd is, want ik heb onlangs gelezen, dat op Zondag **6** April j.l. het besluit is voorgelezen, waarin de Heiligverklaring van Jeanne d'Arc verkondigd wordt.

Alzoo: 'on va canoniser Jeanne d'Arc ....malgré de Givry'.

Ik maak mij geen oogenblik de illusie aan mijn protest 'un caractère définitif' gegeven te hebben. Maar dat was ook niet noodig: de zaak, waarom het gaat, staat historisch vast.

1) de Givry, pag. 68.
2) Anatole France. Vie de Jeanne d'Arc. Tome II. pag. 451.
3) Guido Goerres. Jeanne d'Arc d'après les Chroniques contemporaines. Trad. de l'Allemand Cap. XXXIII. pag. 382-383.
4) de Givry, pag. 55-56.
5) de Givry, pag. 71.

Wanneer ik er iets toe heb kunnen bijdragen om U, zeer geachte heer Erens, daarvan te overtuigen en U zoodoende gerust te stellen, zal ik mij voldoende beloond achten.

Van meer bevoegde zijde voorzie ik, dat men het niet de moeite waard zal achten het betoog van de Givry te weerleggen, want hij moge dan ‘een ernstig man’ zijn, ik vermoed toch, dat de Jeanne d'Arc-biografen zijn boekje over ‘la Survivance et le Mariage de Jeanne d'Arc niet ‘au sérieux’ zullen nemen.

Met beleefde groeten verblijf ik,

Hoogachtend

Uw. Dienstw. Dienaar

H.E. KOOPMANS VAN BOEKEREN.

Kunstnotities door Cornelis Veth.
Het ‘onderwerp’.

De theorie dat het onderwerp van een kunstuiting er in het geheel niet opaan komt is op zich zelf in haar algemeenheid al gevaarlijk. Want ze behelst niet alleen dat het van geen belang is, welk onderwerp men kiest, juister: wat de aanleiding of misschien het voorwendsel is geweest, maar ook dat er geen verband behoeft te bestaan tusschen onderwerp en uitvoering.

Toen men Whistler eens zei dat hij een oud ventje op een zijner schilderijen of etsen Trotty Veck had moeten noemen, wees hij dien raad natuurlijk zeer terecht af, omdat hetgeen hij gezien en weergegeven en bedoeld had, niets te maken had met eenige creatie uit de letterkunde en omdat hij geen beroep wilde doen op belangstelling voor iets anders dan *zijn* creatie.

Indien men zich echter wel zulk een titel kiest, neemt men eenigszins de verplichting op zich, er verband mee te houden, en dit geldt niet alleen van een onderwerp van litterairen aard, doch van elk ander. Een schilderij of prent behoeft voor mijn part in het geheel geen titel te hebben of niets bepaalds (dat onder woorden te brengen is) voor te stellen, maar er is iets misleidends in, wanneer ter aanduiding een woord gebruikt wordt dat het begrip geheel niet dekt.

Maar dit geldt nog slechts het ‘onderwerp’ in engeren zin; wat men thans hieronder wil verstaan is een veel ruimer begrip. Met een ‘onderwerp’ bedoelt men eigenlijk het voorwerp van het beelden, allen natuur of werkelijkheidsvorm, alles wat buiten de lijst van het schilderij is. Sommige modernen wijzen elke ver-

plichting van zich af, om, waar zij mensch, dier, plant of voorwerp binnen het kader van hun werk opnemen, aan het organisme of het uiterlijk wezen daarvan eenig recht te doen wedervaren.

Ik constateer slechts, oordeel niet. Ik constateer ook nog, dat men in deze ook reeds den eenigen stap heeft gedaan die nog te doen was, en verkondigd heeft, dat geen onderwerp (in dezen ruimsten zin, dus geen herinnering aan iets wat buiten de lijst van het schilderij enz. aanwezig is) beter is dan wel een onderwerp. En dat die hier ook al in praktijk gebracht wordt.

Behalve met betrekking tot de 'vrije schilderkunst' (die op deze wijze inderdaad vrijer wordt dan vrij) hebben wij dit dogma hooren verkondigen in verband met het ornament. Wij vinden in een geschrift van de Quellinusschool het bestudeeren van de natuur veroordeeld, en de onafhankelijkheid van hem die het verlaat, aangeprezen. Ik geloof dat bij de versieringskunst weliswaar de principiëele uitschakeling van den natuurvorm geen zin heeft, maar dat er ongetwijfeld buiten dezen om zeer goed werk kan ontstaan.

Dit alles wil ik hier zonder verder commentaar doen opmerken, om op een ander feit, dat hoogst merkwaardig is, het volle licht te doen vallen.

Wat zien wij nu immers gebeuren?

Het onderwerp, verjaagd uit de vrije kunst en decoratieve kunst, komt terug, voor het nog weg is geweest; en wel waar men het allerminst zou hebben verwacht.

De natuur-afbeelding of natuur-vertolking, de verwijzing naar vormen in de natuur of de dagelijksche praktijk van het leven, beheerscht de nieuwste creaties van architectuur en meubelkunst!

Het is een verrassende illustratie van het 'chassez le naturel, il revient au galop.'

Wil men dat ik deze mijn ontdekking (want zoover ik weet is het mijn ontdekking) nader door voorbeelden toelicht? Men heeft slechts om zich heen te zien.

Men denke slechts aan het Scheepvaarthuis te Amsterdam, dat doet denken aan een boot; bij de huizen van de moderne Amsterdamsche architecten te Bergen zijn er verschillende waarin zulk een gelijkenis is met blijkbaren opzet is gezocht. Sofa's die een schelpmodel vertoonen, kasten welker vormen van die van vogels

met uitgespreide vlerken schijnen afgeleid, stoelen waarbij men aan dieren of ook al weer aan schepen of schuiten denkt, ze wijzen alle op een zucht om met de hoofdvormen van het meubel iets suggestiefs te maken, een gedachte-associatie op te roepen - juist dat, wat men uit de beeldende kunst schijnt te willen verbannen.

Dit alles schijnt toch wel, ook voor hem die het verdienstelijke in al dit werk waardeert, te wijzen op een algemeene begripsverwarring. Men heeft wel eens gezegd dat in later tijden de litteratuur steeds meer beeldend, de beeldende kunst meer vertellend te werk is gegaan, maar dit verschijnsel is nog niets bij vergelijking met het feit, dat de beeldende kunst met afbeelden ophoudt, en de gebruikskunst ermee begint.

Hij die het oog graag vestigt op datgene, wat iets voorstelt, en teleurgesteld wordt door de aan den wand ingelijste schilderijen en prenten, zal misschien spoedig eenige compensatie vinden door te kijken naar den stoel waarop hij zit, naar kast en kachel of divan, of zelfs naar den globalen vorm van de kamer zelf, die hem wellicht een scheepskajuit, een boodschappenmand of iets anders dat geen kamer is, in het geheugen zal brengen.

Spelen van droom en leven. Door J.A. Simons-Mees.
III. In hooger sferen.

In drie tafereelen: In de feestzaal. - In 't hier-namaals. - Terug in de feestzaal.

PERSONEN:

PETRUS VAN ALTINGEN, Kamerlid.
Freule JULIE RIXEN.
Mevrouw DALHOF.
Mevrouw KLAASSEN.
SOFIE, een dame.
MIETJE, een voormalige dienstbode.
VAN BEVERDE, voormalig journalist.
BOLTKE, voormalig journalist.
Rechter FRANSEN.
Een dandy-journalist.
Een voormalig apotheker.
Een voormalig boekhouder.
Voormalige Engelsche, Fransche en Duitsche soldaten.
Drie engelen.

Eerste tafereel.

Een hoek van een feestzaal. Links tot buffetten ingerichte tafels, waarop diverse soorten van flesschen met limonade, champagne, etc., - glazen, koppen, schoteltjes met gebakjes en bonbons, - een paar schalen met kreeften enz. - Eenige in avondtoilet gekleede dames en heeren staan met elkaar te praten. Op den voorgrond de bejaarde, aristocratische heer Altingen, correct gekleed, met stroeve trekken en scherpe manier van spreken: het type van een voorzichtig, deftig, ouderwetsch Hollander; naast hem zijn oude jeugdvriendin, Freule Rixen, dame met grijzend haar en fijn, spottend gezicht.

Julie:
Wat zeg je nu, Petrus? Geen succes? - Nog nooit zooveel gebruikt aan de buffetten. En wat 'n zaal! Geen kip kon er bij.

Van Altingen:
Zeker, je hebt er alle eer van. - Ik mag nu wel heengaan, niet? Ik heb dunkt me m'n plicht gedaan door te compareeren en ook, geloof ik, door het noodige te offeren.

(met 'n stroeven glimlach)

De dames verstaan goed de kunst om ons heeren te plukken.

Julie:
Natuurlijk, daar zijn jullie voor.

Van Altingen:
Die mevrouw Dalhof vooral heeft daar slag van. 'n Indringerig schepsel, de dochter van m'n vroegere kleermaker, meen ik.

Julie:
Sst, dat is ze vergeten. Haar man is advokaat en haar vader was in den *handel,* heet 't. Kom, nu nog dat verfoeilijke geld tellen. Daar moet je mee helpen, Petrus.

Van Altingen:
Pardon Julie, ik moet nu werkelijk.....

(mevrouw Dalhof, opzichtig gekleede vulgaire vrouw, met geverfd haar, sterk gedecolleteerd, komt nu op Van Altingen aan.)

Mevr. Dalhof:

(opdringerig liefjes)

Hè toe, mijnheer Van Altingen, u helpt ons toch, niet? We hebben op u gerekend met tellen; u doet 't stellig vlugger dan wij.

(Mevrouw Klaassen, eveneens opzichtig en druk gekleed, maar goedhartig en minder pretentieus, - zich nu tot freule Rixen wendend.)

Mevr. Klaassen:
Wel, zijn de dames tevreden? - Me dunkt 'n mooie avond, niet?

Julie:
Uw gebakjes waren delicieus, mevrouw Klaassen, - u hebt er alle eer van.

(Mevr. Dalhof keert onderwijl mevrouw Klaassen den rug toe en blijft bij Van Altingen staan.)

Mevr. Klaassen:

(glunder)

Dat doet me genoegen, freule. En de limonade en sorbets ook naar uw smaak?

Julie:

Uitstekend.

Mevr. Klaassen:

(lachend)

Ik heb zelf nog voor m'n porties moeten betalen.... O, maar ik doe 't graag, ik heb 't best over voor de goeie zaak.

Julie:

Misschien zoudt u wel zitting willen nemen in ons comité tot steun van.... och, wat is 't ook weer....? - ik raak wat verward in al m'n commissies....

Mevr. Klaassen:

(goedig en gretig)

O, dat hindert niet, freule, ik wil graag meedoen, hoor. Dronkaards of zuigelingen, 't is me alles om 't even. Niets liever dan me nuttig maken. Op geld zie ik niet; en m'n man evenmin.

Julie:
Prachtig. De eerste vergadering is aan huis van mevrouw Dalhof.

Mevr. Klaassen:
O, dat is nog 'n nicht van me.

Julie:
Och kom, dat treft dan. Vreemd dat zij er u niet voor gevraagd heeft.

Mevr. Klaassen:

(eenvoudig-vertrouwelijk)

Nou, ze is nogal groos, weet u, omdat haar man advokaat is.... Maar wanneer is 't, als ik vragen mag?

Julie:
Woensdag a.s., om....

(zich tot juffrouw Voorde wendend)

hoe laat is 't Woensdag, Sofie?

Sofie:
Drie uur.

Julie:
En waar is 't ook voor?

Sofie:
Tot steun van gevallen meisjes.

Mevr. Klaassen:
O, wel zeker; die stakkers moeten ook geholpen worden.

Julie:
Dat is dus afgesproken.

(tot mevrouw Dalhof)

't Zal u genoegen doen te hooren, mevrouw Dalhof, dat uw nicht, mevrouw Klaassen, Woensdagmiddag ook bij u zal verschijnen. Ik heb haar verzocht om zitting te nemen in 't comité.

Mevr. Dalhof:
M'n nicht! Hoe komt u er aan....

Julie:
O, ik meende 't.... Ze zei, dat u geparenteerd bent.

Mevr. Dalhof:
Nu ja, zoo heel in de verte. Zoo kan men iedereen wel familie noemen.

Julie:
En nu, dames, stel ik voor, dat we even gaan zitten en wat gebruiken, om ons te versterken voor het tellen.

Sofie:
Hè ja, ik ben doodop.

Mevr. Dalhof:
Toe meneer van Altingen, gaat u nu ook even zitten.

Van Altingen:
Pardon, ik hoor niet tot 't comité.

Julie:
Daarom kun je toch wel wat gebruiken.

Mevr. Dalhof:
't Comité trakteert u, wat zegt u, freule?

Julie:
Best. Als ik zelf allereerst maar wat krijg. Ik ben oud en heb 't verdiend, vind ik.

Mevr. Dalhof:
O freule, laat mìj u dan eens bedienen, en

u ook meneer van Altingen.

(tot van A.)

We hebben n.l. 'n extra versterking voor de dames en heeren van het comité: kreeftensla met 'n glas champagne.

Julie:
Ja, dat is een goed idee geweest; 't kan er best af. Jij ook, Fie, eet en drink nu maar 'ns flink: je ziet er uit of je 't noodig hebt.

(zachtjes tot mevr. D.)

zoo geestelijk afgekloven, vindt u niet?

(mevr. D. lacht zachtjes, van A. schudt afkeurend 't hoofd.)

Sofie:
Natuurlijk weer 'n hatelijkheidje, Julie. Je weet heel goed dat ik vegetariër en afschafster ben.

Julie:
't Is waar ook, hoe kon ik 't vergeten! Kom Petrus, doe je te goed.

Mevr. Dalhof:

(bedient van A. en brengt hem ook 'n glas champagne.)

Sofie:

(tot Julie.)

Heb je 't boek nog gelezen, dat ik je geleend had?

Julie:
Welk? Je strooit je stichtelijke werken altijd zoo zegenend over je vrienden uit....

Sofie:
‘Letters from a living dead man.’

Julie:
O, zeker, 't heeft me dol geamuseerd.

Sofie:

(gechoqueerd)

Geamuseerd?

(tot mevr. Dalhof)

Hebt ù 't gelezen?

Mevr. Dalhof:
Ja.... nog niet heelemaal.

Sofie:
En vond u 't niet treffend?

Mevr. Dalhof:

(die zich graag iedereen te vriend houdt)

O zeker, er zijn veel mooie gedachten in.

Van Altingen:
Wat is dat voor 'n boek? Zeker van 'n spiritist, niet?

Julie:
't Zijn brieven, geïnspireerd door 'n ouden gestorven professor aan 'n levende, geestelijke vriendin, die ze op heeft geschreven. Je moet 't noodig lezen, Petrus. Aangezien je vast in den geloove staat en je nooit ergert, kun je 't in volle gemoedsrust genieten. 't Geeft 'n heel duidelijke beschrijving van 't hiernamaals, - 'n soort reisgids, zou je 't kunnen noemen. - 't Leven dààr is 'n eenvoudige voortzetting van 't onze, in alles tont comme chez nous. Alleen heb je er ook de traditioneele hemel, met in passend costuum gekleede engelen,

(tot van A)

waar jij natuurlijk subiet op af zou stevenen.

(drinkt onderwijl)

A propos, 't costuum

zou je uitstekend kleeden, Petrus; je zoudt 't type van den knappen, indrukwekkenden engel zijn. Luister alleen niet naar z'n zingen, dames, dat is z'n fort niet. 'n Genot ook om je dan eens eindelijk zonder je eeuwige pandjesjas en je zwarte strikje te zien, waar je je in 't gewone leven steeds mee tooit, want natuurlijk zul je je dààr dan van moeten ontdoen.

(tot de dames)

Nog 'n heel ding voor hem....

Van Altingen:
Je spot wordt werkelijk onbehoorlijk, Julie..... Ik vrees dat de champagne daar schuld aan heeft.

Julie:
Gekheid. - Ik begin pas. - Zie je, Petrus, je zoudt daar direct een baantje krijgen, - in 't hiernamaals, meen ik.

Van Altingen:
Julie, ik protesteer!

Julie:
Wacht nu even.... Er zijn daar n.l. commissies van ontvangst om de pas-gearriveerde zielen terecht te wijzen, - practisch, niet? En natuurlijk zal men jou daar subiet voor inviteeren. Heerlijk voor ons vrouwen om door 'n man van jouw karakter en uiterlijk ontvangen te worden. Ik ziè je er al staan, met 'n gekleurden band om je arm. We zullen op hem afvliegen, niet dames? Net als men doet op de politieagenten in Londen.

Mevr. Dalhof:

(lachend)

Foei freule, u wordt al te ondeugend.....

Sofie:
Schandelijk van je.... zoo over dat heerlijke boek te spreken, - eenvoudig heiligschennis. 'n Duidelijk bewijs hoe je er niets van begrepen hebt.

Mevr. Dalhof:

(schenkt van Altingen intusschen champagne in.)

Van Altingen:
Nee, ik dank u.

(ze schenkt toch door)

Pardon, ik zei u immers....

Mevr. Dalhof:
Welnu, u hoeft 't niet uit te drinken...

Van Altingen:

(geïrriteerd tot Julie)

Ze is onuitstaanbaar.

Julie:

Kom, drink maar op. 't Is goed voor de ergernis en 'n rijksdaalder meer voor 't goeie doel.

Rechter Fransen:

(komt nu op Julie af)

Pardon, freule, ik hoorde u daar over 't hiernamaals spreken. Geeft u daar 'n kleine verhandeling over?

Julie:

Volstrekt niet, meneer Fransen, *ik* spreek niet over dingen waar ik niet van afweet. Dat laat ik aan de heeren.... journalisten over. O pardon, ik vergeet waarlijk dat u ook behoort

tot het gilde. Ik vertelde alleen iets uit 'n boek dat er over handelt: ‘Letters from a living dead man.’

Rechter Fransen:
Ach ja, daar heb ik van gehoord.

Julie:
Dan weet u natuurlijk ook van de commissie van ontvangst om de pas overleden zielen terecht te wijzen. Zoo'n ijverig mensch als u, zal daar stellig dadelijk zitting in nemen. In dezen oorlogstijd kan dat werk genoeg geven.

Mevr. Dalhof:
Zult u er de Duitsche soldaten dan ook terecht wijzen, meneer Fransen?

Rechter Fransen:
Ik denk haast dat ik dat aan anderen, aan mijnheer van Altingen b.v., over zal laten.

Van Altingen:

(scherp)

Natuurlijk. U en uw vriend Boltke zullen die er wel uit zien te gooien en anderen er toe aanzetten..... oprùien kan ik gerust zeggen, om u daarin te helpen.

Rechter Fransen:
Pardon, is 't niet uw eigen verlangen dat u hierbij inspireert, om de Franschen en Engelschen er uit te gooien?

Van Altingen:
Volstrekt niet, meneer Fransen. We zijn helaas door freule Rixen op 'n onderwerp gekomen, dat nooit besproken had mogen worden, maar nu dit eenmaal gebeurd is, wil ik toch even verklaren, dat, welke m'n opinies op deze aarde ook mogen zijn, ik later zeker....è.....

Julie:

(invallend)

Totaal om zal draaien, selbstverständlich.

Van Altingen:
Ik verzoek om 'n oogenblik stilte, Julie..... ik overtuigd ben dat die zich later....è.... geheel zullen wijzigen. Daar ginder zal alle vijandschap natuurlijk verdwenen zijn en zullen Franschen, Duitschers en Engelschen eindelijk broeders wezen.

Julie:

(zacht)

Zooals de heeren Fransen en Boltke er je broeders en mevrouw Dalhof er je zuster zal wezen.

Van Altingen

(met 'n stroef lachje)

Nu, dat laatste....

Julie:

En zooals Kees je koetsier en al je vroegere dienstboden je broeders en zusters zullen worden. O Petrus, wat 'n zaligheid!

Mevr. Dalhof:

Freule, zouden we nu nog niet even nader afspreken over de vergadering van a.s. Woensdag?

Julie:

't Is waar. Hoor 'ns Petrus, jij moet zitting nemen in dat comité.

Van Altingen:

Daar denk ik niet aan. Ik heb er geen tijd

voor, nog daargelaten dat ik niet eens weet, voor welk doel 't is.

Julie:

Juist voor 'n doel, dat jou ter harte zal gaan: de zending op Java en Sumatra.

Van Altingen:

Ah, dat is wat anders.

Mevr. Dalhof:

(zachtjes)

Maar freule....

Julie:

Stil, ik zeg later wel, dat ik me vergist had.

(tot van Altingen)

Zie je, we zijn nog twijfelend tusschen 'n soort feestavond ervoor - hetzij concert of comedie - of 'n collecte. *Ik* voel meer voor 't laatste. O Petrus, als je dààr aan mee zoudt willen doen....! Ik ziè ons samen al, zij aan zij, met onze offerbussen in de Veenestraat of Vijverberg; ieder getooid met 'n cocarde: geel en blauw: de kleuren van het comité en jij met zoo'n das.... Ik verzeker je, 't geld zou stroomen! Wat denken jullie daar van, dames, van die das en cocardes?

Van Altingen:

(ontzet)

Nooit Julie! - Wàt ik ook doen zal, je zult er me nooit toe krijgen om me met zoo'n verfoeilijke das in het openbaar te vertoonen.

Mevr. Dalhof:

Hè, waarom niet, meneer van Altingen? - 'k wed, m'n man doet 't zeker.

Van Altingen:

Zeer wel mogelijk, mevrouw. Mijnheer uw man houdt er ook, meen ik, nogal van, evenals mijnheer Fransen, om de algemeene aandacht op zich te vestigen. Angst voor publiciteit is die beiden zeker vreemd.

Julie:

(sussend tot rechter Fransen)

Sst.... laat u hem maar met vrede. Hij is wat geprikkeld. Ik beken dat ik hem vanavond nog al getaquineerd heb. En daarbij nog de champagne.... Ja mevrouw Dalhof, ù hebt hem die opgedrongen.... En hij kan er heusch niet tegen; de goeie man drinkt anders haast nooit iets. 't Lijkt me toe, als we hem nu even met rust laten, dat hij misschien wel 'n dutje gaat doen.... Dan gaan wij 't geld vast eens tellen....

(tot rechter)

En u doet mee, meneer Fransen. Licht, dat u voor 'n ènkele keer 'ns iets nuttigs uitvoert. Denkt u maar dat 't geld bestemd is om versnaperingen te koopen voor uw geliefde Duitschers... Pardon, Franschen, dan doet u 't stellig met tooverachtige snelheid en ijver..... Allons dames, aan 't werk..

(op van A. wijzend)

Kijk, wat zei ik u? Onze goeie vriend is waarlijk al onder zeil gegaan.

Tweede tafereel.

Een uiterst vaag landschap. Van rechts, van uit een nevel, komt van Altingen op, gekleed in avondtoilet zooals in het eerste tafereel; alleen is zijn wit strikje nu vervangen door een blauw en geel gestreepte das. Hij kijkt verwezen, zoekend om zich heen en wendt zich na eenige oogenblikken tot een vreemden heer die hem tegemoet treedt.

Van Altingen:
Pardon, mag ik u vragen.... zoudt u me misschien even terecht willen wijzen? - 't Is allerwonderlijkst, maar.... ik ben waarlijk den weg kwijt. Ik woon in de Amaliastraat.

Van Beverde:

(met een ernstigen glimlach)

U bent zeker pas hier aangekomen?

Van Altingen:
....Aàngekomen?.... Ik zei u immers, ik wóón in Den Haag.

Van Beverde:
Ik begrijp zeer goed uw gevoel van bevreemding.

Van Altingen:

(lichtelijk ongeduldig)

Nee, dat begrijp ik juist niet. Als u me maar even wilt zeggen waar ik ben....

Van Beverde:

(ernstig, met nadruk)

Niet meer in de wereld, mijnheer.

Van Altingen:

(met opkomende drift)

Pardon, ik ben niet in de stemming om voor de mal te worden....

Van Beverde:
U begrijpt me verkeerd, mijnheer van Altingen, dat zou hoogst ongepast zijn. 't Is mijn taak eenmaal om hen, die pas gestorven zijn, hier terecht te wijzen.

Van Altingen:

(perplext)

Wat?! Wilt u zeggen, dat ik.... overleden ben?!

Van Beverde:

Juist. Uw verbazing is zeer natuurlijk: zoo voelen de meeste gestorvenen in 't eerst.

Van Altingen:

Overleden?!.... In dit costuum?! Maar m'n hemel,.... men sterft toch gewoonlijk in z'n bed..... tenminste.... in onzen kring.... En dan de omgeving hier.. ...

(stellig)

Ik ben natuurlijk in den hemel?

(Een heer van middelbaren leeftijd, nonchalant gekleed, met grof, cynisch uiterlijk, komt nu niet de handen in z'n zakken aangeslenterd. Hij heeft van Altingen's laatste woorden gehoord en zegt spottend:)

Tweede Heer:
Waar zou meneer van Altingen nu anders thuis kunnen hooren! Wees gerust, de hemel kunnen we u ook leveren: de echte traditioneele met engelen, muziek enz. Met genoegen zal ik u er heenwijzen. Overigens zult u 't hier al zoo eender vinden als beneden in de wereld. Dit leven is eenvoudig een voortzetting van het aardsche.

Van Beverde:
Op een hooger plan alleen.

Van Altingen:
't Is ontzaglijk vreemd.

(tot van Beverde)

Als ù 't me niet verzekerde.... Mag ik u vragen.... bent u reeds lang overleden?

Van Beverde:
Ruim twee jaar. Mag ik me even aan u voorstellen? - van Beverde, oud-journalist.

Van Altingen:
Ah, welbekend. Sta me toe u de hand te drukken en u te zeggen, hóezeer ik u altijd gerespecteerd heb. U bent een van de zeer weinige volmaakt eerlijke journalisten die ik ooit gekend heb.

Van Beverde:
Dank u.

Tweede Heer:

(tot van Beverde)

Daar kun je 't mee doen, met die veer op je hoed. Ik ben Boltke, van hetzelfde métier, u ook zeker niet onbekend.

Van Altingen:
Wat! de radicaal?! De redacteur van dat.. dat verfoeilijk-opruiende, anti-nationale blad ‘De Lantaarn’, dat tijdens den oorlog alles gedaan heeft om ons land in discrediet te brengen door zijn valsche, leugenachtige berich.....

Van Beverde:

(kalmeerend)

Kom, mijnheer van Altingen..

Boltke:
Nou, ik kan wel merken, dat u pas gestorven bent. Ik meende nogal dat u op weg was naar den hemel er wou net voorstellen u daar heen te brengen.

Van Altingen:

(getroffen en berouwvol)

't Is waar ook..

(plotseling neer geïrriteerd als hij Boltke ziet grijnslachen)

Intusschen, ik dank u voor uw geleide; u zoudt me wel eens verkeerd terecht kunnen wijzen.... naar de hel toe, waar u zèlf.... H'm.... Ik zal m'n weg alleen wel vinden....

(tot van Beverde)

Pardon, mijnheer van Beverde, geef u geen moeite; tot genoegen. Ik heb behoefte me even te....

(Boltke en van Beverde naar links) (v. A. brengt de hand naar zijn hoofd, nog verbijsterd)

't Is ongeloofelijk.

(Op dit oogenblik komt freule Rixen, in avondtoilet, naar hem toe. Zoodra hij haar ziet, gaat hij haar haastig

tegemoet)

Ah Julie, jij ook hier! Wat doèt het me 'n genoegen je te zien!

Julie:
Je hebt me nog nooit zoo hartelijk verwelkomd, Petrus. - Je maakte je toch weer niet driftig, hoop ik?

Van Altingen:
Wat weerga, die vervloekte kerel ook!.... O pardon, pardon, ik vergis me! 't Is ook zoo moeilijk.... 't is alles nog zoo wonderlijk.....

Julie:
Ja, je ziet ontzettend gebouleverseerd, arme vriend.

Van Altingen:

(zijn hand op haar arm leggend)

Zeg me eens, in waarachtige ernst: is 't wààr dat ik.... dat we gestorven zijn?....

Julie:
Geen twijfel aan.

Van Altingen:

(met 'n zucht)

Zoo, zoo,

(prevelend)

't is allemachtig jammer.....

Julie:
Je hebt me dikwijls genoeg gezegd dat je volkomen bereid was om....

Van Altingen:

(ongeduldig)

Ja, ja, dat hèb ik ook...

(plotseling)

Intusschen, wat heb ik je altijd gezegd?

(nu plechtig)

Julie, er *is* 'n hiernamaals!

Julie:

(haastig)

O nee, asjeblieft niet. Dat is nu al de derde maal dat ik 't hooren moet. Als dat zoo door gaat, is 't gewoon om dol te worden. En één ding weet ik wel: ìk ga niet naar den hemel.

Van Altingen:
Julie, Julie, bezondig je niet!

Julie:
O, in Godsnaam niet die zalvende toon, die kon ik nooit van je uitstaan.

Van Altingen:
Maar zeg me nu eens, hoe kom ik hier? - Ik ben me werkelijk niet bewust dat ik.... Als ik me wel herinner.... hebben we elkaar pas nog op dat weldadigheidsfeest ontmoet....

Julie:
Waar jij je tegoed hebt gedaan aan kreeftensla en champagne....

Van Altingen:
Zeer met mate.

Julie:
Nu, nu....

Van Altingen:
Me opgedrongen door dat vreeselijk vulgaire mensch, mevrouw Dalhof.

Julie:
Die je straks zal begroeten.

Van Altingen:

(verschrikt)

M'n hemel, zij ook al! Dat wordt hier 'n vergaderplaats van.... Maar jij, hoe kom jij hier?

Julie:

(schouderophalend)

M'n paarden zijn er van doorgegaan; verschrikt van 'n motorfiets en in de Mauritska gesprongen.

Van Altingen:
Heb ik je niet hondermaal gewaarschuwd voor die wilde paarden van je? *Of* ik blij ben dat ik niet met je mee ben gereden.

Julie:
Waarom blij? *Mijn* dood is waarlijk nog behoorlijker, en zèker romantischer geweest dan de jouwe. 'n Ongeluk alleen dat mevrouw Dalhof met me mee is gereden. Dat mensch klampt zich nu als 'n klit aan me vast.

Van Altingen:
Ja, dat is onaangenaam. - Maar zeg eens: waar in 's hemelsnaam ben ìk dan aan gestorven?

Julie:
'n Beroerte, beste Petrus. Die kreeftensla mèt de champagne is te veel voor je geweest.

Van Altingen:
Wel, wel,.... 'n beroerte!

(opeens haastig, met bevende stem)

't Heeft toch niet in de kranten gestaan?....

(Julie antwoordt niet)

Julie, ik bid je, laat me niet in onzekerheid...

Julie:
Van de kreeftensla? Nee, zoo ondelicaat is men gewoonlijk niet. Er stond alleen in de advertentie van je zuster: ‘Heden stierf in zijn Heer en Hei.....

Van Altingen:
Hou op, dat is heiligschennis, die dùld ik niet. -

(op anderen toon)

Ik dacht niet aan de advertentie; ik bedoel m'n levensbericht, dat natuurlijk in al de kranten verschenen zal zijn. 't Zou zoo onplezierig wezen als daar iets in stond van m'n.... ongesteldheid op dat feest, - 't zou zoo licht aanleiding geven tot onwelwillende praatjes van de menschen..... Ik ben waarlijk benieuwd... Heb je ze toevallig soms gelezen?

Julie:
M'n beste Petrus, je vergeet dat we op denzelfden avond, bijna op hetzelfde uur....

Van Altingen:

(invallend)

Het tijdige met het eeuwige hebben verwisseld.... juist, juist. Ik hoop dat er in het bericht geen onjuistheden voorkomen. Vooral de Standaard en de Nieuwe Rotterdammer zou ik er wel eens even voor in willen zien. - 't Is altijd niet onaardig en oninteressant om te bespeuren welken indruk men nalaat.... Zou ik hier ook misschien 'n courant kunnen....?

Julie:

Maar beste vriend, we zijn hier in 't hiernàmaals....!

Van Altingen:

(beschaamd)

Ja, ja, 't is waar ook.

Julie:
't Is haast sacrilège van je.... Je bent immers op weg naar den hemel?

Van Altingen:

(a.v.)

Ja, ja, spreek er niet meer van, - 'n kleine vergissing. Die dingen kunnen me natuurlijk in 't minst niet meer schelen.

Julie:
Natuurlijk. Daarom zal 't je ook volmaakt koud laten te hooren dat 'De Lantaarn' van je gezegd heeft, dat je altijd niet alleen 'n slecht, unfair debater, maar vooral ook 'n slecht spreker was, die....

Van Altingen:

(driftig)

Wat?! Heeft-ie dàt durven!! *Ik* unfair? Dat is 'n pertinente leugen.... juist iets voor dat allergemeenste....

Julie:

(grinnikend)

Petrus, beste vriend, bedenk, je bent op weg naar den hémel....

Van Altingen:
O, hou op met je hem...

(zich verbeterend)

Ik verzoek je niet te lachen, Julie. Ik begrijp best, je zei dat alleen om me te ergeren en uit te lokken. Je hebt altijd 'n niets ontzienden spotlust gehad. In deze omgeving lijkt me die intusschen al zeer ongepast.

Julie:
Zeker Petrus, even zeer als jouw hoogst onhemelsche drift en toorn.

Van Altingen:
M'n God, daar is ze weer.... 'n Allervulgairste verschijning.

(Mevrouw Dalhof, in avondtoilet, komt nu haastig aanloopen. Met overstroomende, familjare hartelijkheid zegt ze tot van Altingen.)

Mevr. Dalhof:
O, mijnheer van Altingen, wat doet het me 'n genoegen u te zien! Freule Rixen zal u zeker wel verteld hebben, wat er met ons gebeurd is, met 't rijtuig? 't Was vreeselijk die schrik in 't eerst!

Van Altingen:

(koel)

Ja, dat begrijp ik.

Mevrouw Dalhof:

Uw overlijden zal 'n ontzettende consternatie veroorzaakt hebben. Zoo'n verlies voor 't heele land.... En voor de Kamer! Ik ben zeker dat m'n man 'n hoogst waardeerend artikel over u in de Nieuwe Rotterdammer zal schrijven. Hij bewondert u zoo.

Van Altingen:

(a.v.)

Pardon, ik hoop dat m'n vriend baron van Voorne dat gedaan zal hebben; die kende me

persoonlijk. - (haastig)

Hoewel dit alles nu niet meer van het geringste

belang is. - U zult nu zeker uw familie, uw vader wel eens op gaan zoeken. Ik herinner me dien nog zeer goed. Hij heeft me menig pak aangemeten.

Julie:

Ja, hij had een excellente coupe.

Mevr. Dalhof:

(venijnig)

Aangenaam dat u hem apprecieerde. - Maar wat is het plezierig te weten, dat er hier nu geen verschil van rang en stand meer bestaat en dat alle kleinzielige, bekrompen trots hier eenvoudig niet meer getolereerd zou worden.

(freule Julie en v. A. wisselen een blik)

Werkelijk bespottelijk zooals sommige menschen zich hier beneden opbliezen en aanstelden. Ze begrepen zèlf blijkbaar niet hoè ridicuul ze zich erdoor maakten.

Julie:

(met nadruk)

Daar hebt u gelijk in;

(haar meewarig aanziende)

Dat begrépen ze zelf niet.... Kijk eens, zie ik daar uw nicht niet?

Mevrouw Dalhof:

M'n nicht?

Julie:

(liefjes)

De confiseuse uit de Veenestraat; ze zoekt naar u, geloof ik.

Mevrouw Dalhof:

(haastig)

U vergist u, dat is geen.....è.... Ah, daar zie ik freule van Reede, hè, die ook al hier? Die ken ik heel goed....

(loopt haastig weg)

Julie:

(uitblazend)

Phoe.... dat lucht....

Van Altingen:

(hoofdschuddend)

Je bent schrikkelijk malicieus, Julie.... Maar.... hoor eens even....

(ziet voorzichtig rond en laat dan zijn stem zinken)

geheel onder ons.... Zou 't waarachtig waar zijn, dat alle standsverschil hier wegvalt?

Julie:

(hem ondeugend aanziend)

Zonder eenigen twijfel.

Van Altingen:

(geagiteerd.)

Maar dat.... dat kan alleronaangenaamst worden.... Daar zijn de gevolgen eenvoudig niet van te overzien....! Ik geloof zoowaar.... ja waarachtig, daar heb je onze oude keukenmeid, ik meen die van m'n moeder.... Geen kwade vrouw, maar ze had altijd neiging tot familiariteit, - ze moest zeer op 'n afstand worden gehouden.... m'n moeder had daar uitstekend slag van.... En daar ginder, is dat niet....? ja zeker, 't is de apotheker die vroeger in onze buurt, woonde... En de boekhouder van.... M'n hemel, als die allemaal.... De angst slaat me om 't hart.... Zou jij ze niet?.... je bent nogal handig,

Julie. hun kunnen beduiden om....è.... me niet lastig te.....

Julie:
Is dat chrìstelijk, Petrus?

Van Altingen:

(losbarstend)

O, de drommel haal je! Is dit 'n tijd voor spotten!....

(Intusschen zijn drie figuren, een ouderwetsche keukenmeid met neepjesmuts, een apotheker en een boekhouder naderbij gekomen, de keukenmeid vooraan.)

Mietje

(met verzekerde familiariteit)

Wel meheer, u ook al hier? Hoe gaat 't er mee? Wat doet me dat 'n plezier u te zien! Ik herinner me u nog zoo goed as kleine jongen.

(tot Julie)

'n Driftkop as-ie was! U zou 't niet gelooven.

Julie:
Dat nooit.

Mietje:

(tot v. A.)

Weet u nog hoe u ééns al de ruiten van de ser....

Van Altingen:

(met driftige haast)

Nee, volstrekt niet.

Julie:
Dat moet 'n ander, mijnheer z'n broer geweest zijn.

Mietje:
Nee, werendig niet, hìj was 't, hoor.

(tot v. A.)

Kom, ù weet 't nog wel, hè?

Van Altingen:
Niets ervan.... dat is te zeggen....

Julie:

't Is immers al zoo lang geleden; ik kan me mijnheer van Altingen niet driftig voorstellen; hij heeft z'n drift zoo volkomen leeren overwinnen....

Mietje:

(schalksch)

Nou, daar ben ìk nog zoo zeker niet van.... As ik meheer 'ns goed aanzie, - wat u, meheer?

Van Altingen

(waardig)

Ik verzoek je nu Mietje, om te bedenken wie ik....

Mietje:

O wel zeker, wel zeker, maak je niet druk. Dat is hièr niet meer van pas, hoor.... We zijne nou broers en zusters. U hebt 't vroeger dikwijls genoeg in de kerk gezongen.

(De apotheker komt nu naar voren. Met gemakkelijke vrijmoedigheid als van gelijken, steekt hij van Altingen de hand toe.)

Apotheker:

Zoo meneer van Altingen, u ook hier aangekomen? Bizonder aangenaam u wéér te zien... Heel wat jaren geleden, hè? Weet u nog den tijd toen u met uw broertje zoo een paar keer in de week bij me aankwam om witte drop te koopen?

Mietje:

(die haar beleedigd air heeft afgelegd, nu glunder)

O, snoepen as-t-ie kon! Eéns had-ie de sleutel van de provisiekast weggekaapt en was er in gekropen.

(tot Julie)

Zou u 't gelooven?

Julie:

Dàt zeker niet.

Apotheker:

(grinnikend)

Nou, kinderen zijn kinderen, schaam er u niet voor, mijnheer van Altingen, 't is de beste van ons overkomen....

Van Altingen:

(ten einde raad)

Julie, zou je nu niet....

Julie:

Uw belangstelling meneer....è .... de apotheker... is ongetwijfeld allervriendelijkst, maar op 't oogenblik haast te veel voor mijnheer van Altingen. Mijnheer is pas overleden en natuurlijk....

Mietje:

(goedhartig)

Welzeker, hij voelt zich nog wat vreemd hier,

(tot v. A.)

maar dat went wel, hoor,

(met een familiaar knikje tot apotheker, wat dien maar half bevalt)

we weten er alles van, niet?

(tot v. A.)

We komen later nog eens gauw bij u. Vergeten doen we u niet.

Apotheker:

(v. A. de hand schuddend)

Ik kom stellig 'ns gauw terug, tot ziens dus, meneer van Altingen.

Boekhouder:

Ik kom straks wel even bij u; zeker onnoodig u m'n naam nog te herinneren....?

(alle drie verwijderen zich. Mietje probeert den apotheker aan te klampen, die zich echter haastig uit de voeten maakt, waarop ze zich tot den boekhouder wendt) (van Altingen valt uitgeput neer.)

Van Altingen:

(kreunend)

O Julie, dit is verschrikkelijk! Als dit zoo door moet gaan....!

Julie:

Ja, beste Petrus, Mietje had gelijk, we zijn nu broers en zusters. We hebben 't vroeger allemaal gezongen in de kerk en.... gehoopt, niet waar?

Van Altingen:

(a.v.)

Mietje m'n zuster, nee, 't is niet mogelijk, - 't is 'n cauchemar, maar.... Hé, wat zie ik daar!

(vagelijk ziet men nu op den achtergrond verschijnen een groep soldaten: eerst Franschen en Duitschers, en daarna Engelschen en Duitschers arm-in-arm, verbroederd. Zij blijven zich, schimmig verlicht, op den achtergrond houden.)

Een verbroedering van Duitschers en Franschen, dat is mooi, dat doet goed om te zien.... Maar.... Wàt?!.... Duitschers met Engelschen ook arm in arm?!

(langzamerhand in drift rakend)

.... Na alles wat ze van de Engelschen geleden hebben: zij, die de heele wereld tegen hen opgezet hebben, - en dat enkel uit nijd, jaloezie om hun economischen vooruitgang, die dreigde de hunne te overvleugelen;

- uit angst, dat hun wereldheerschappij zou aangetast worden....
dàt is.... nee, dat is onbegrijpelijk, zóó trots! Ze hoefden hen niet vijandig te bejegenen, maar toch.... hen op 'n afstand houden, hen....

(Eenige journalisten komen nu van links naar voren: Boltke, en een eenigszins languissant dandy-journalist en een met lokkige haren, losgestrikte das en drukke gebaren, type van den fraseur.)

Rechter Fransen:

(enthousiast)

Ah, onze Engelsche en Fransche heroën! Welkom hier, vrienden!

(opeens de Duitschers opmerkend)

Wat? Die smerige moffen hier ook? En daar loopen jullie gearmd mee?!

Boltke:
't Is eenvoudig een schande, dat die zich hier indringen... We moeten ze er uit gooien, de beesten. Die hóóren niet bij beschaafde menschen....

Rechter Fransen:
Ja, er uittrappen!... Ze besmetten hier de reine atmosfeer; we dulden hier geen barbaren!

Van Altingen:

(heftig)

Daar kom ik tegen op! U zèlf bent de barbaren! Hoe dùrft u u vermeten op deze manier op te treden. - Hier is volslagen vrijheid!

Boltke:
Kom oude heer, hou je bedaard, 't zou anders op je leeftijd gevaarlijk kunnen worden.....

Rechter Fransen:
U heeft afgedaan, meneer van Altingen, u hoort tot 't oude régime....

(plotseling weer enthousiast)

Hoera, ik geloof dat ik in de verte onze Amerikanen aan zie komen: die strijders voor de hoogste goederen der menschheid; die heilige kruisvaarders die onze wereld gered hebben van barbarisme en bruut geweld! Laten we hun 'n ovatie brengen!

Boltke:
Ja, 'n ovatie aan àl onze helden.

Dandy-journalist:

Maar vergeten jullie alsjeblieft de bolsjewikie niet; zij hebben het grootste en het moeilijkste werk gedaan; ze hebben hun bloed gegeven, niet alleen voor de kleine naties, maar voor de heele menschheid! Alleen die kerels met hun arrogantie moeten eerst verwijderd worden. Ze hebben hier waarlijk een onaangename odeur verspreid.

Boltke:

Ja, ze zouden anders waarachtig nog in staat zijn te denken, dat de ovatie hùn gold.... Eruit met jullie, er uit!

Van Altingen:

Ik dùld 't niet! Ze blijven hièr!

Fraseur:

(tot Fransche soldaten)

Comment est-ce possible, chers amis, que vous les souffrez ici, ces Boches!

Een Fransch soldaat:

(naar voren springend)

Ah, fichez nous la paix à la fin.... Nous en avons assez de vous et de vos confrères. C'est vous qui êtes la cause de cette guerre maudite, vous et vos sales diplomates!

Engelsch soldaat:
You are a rotten lot, you journalists, all the world over!

Franschman:
Vous autres qui nous avez ameutés, l'un contre l'autre, avec vos canards, vos insinuations, vos mensonges.... Allez dans les tranchées vous-mêmes et souffrez ce que nous avons soufferts.

Duitscher:
O, wie ich euch hasse, euch Journalisten!

Engelschman:
You have been preaching us hatred and teaching mendacity during all these years, even to such an extent that you got to believe in your own lies.

Franschman:
Vous êtes des hypocrites! Vous prétendiez combattre pour la liberté et la vérité et vous les avez massacrées, - comme vous avez etouffé et massacré de plein gré tous les germes et les idées de la paix! Vous mêmes devez en sortir. A bas les journalistes!

Duitscher:
Heraus mit der Bande!

Engelschman:
Get out, you dirty scoundrels!

(Boltke, rechter Fransen en de dandy loopen verschrikt heen.)

Van Altingen:

(zich 't voorhoofd afwisschend

M'n God, 't is vreeslijk! Goddank, dat ik nooit journalist ben geweest.... Maar 't is waar, geheel zonder blaam voel ik me toch niet. Ik ben ook wel te heftig geweest.

Julie:
Kom, Petrus, dat meen je niet.

Van Altingen:
En te eenzijdig, ja zeker.

Julie:
Dan begin je nu blijkbaar in de hemelsche stemming te komen.

Van Altingen:
Ja, ik voel nu 't verlangen in me opkomen naar die reine, hoogere atmosfeer.... Ik zie daar ginder 'n licht...

(luisterend)

En.... ja waarlijk, ik hoor muziek....

Julie:

(veelbeteekenend)

Er wordt gezóngen, Petrus.

Van Altingen:
Asjeblieft niet sarcastisch, Julie.

Julie:
Je bent zoo verbazend sensitief. Ik meen me alleen

maar te herinneren dat zingen nooit je fort was. Maar misschien krijg je daarginder opeens 'n ander orgaan.

Van Altingen:

(geprikkeld)

Je hoeft in ieder geval niet bang te zijn dat ik 't gezang zal bederven. Dat deed ik in de kerk evenmin. - Ik ben niet gewoon me zelf belachelijk te maken.

Julie

(met nadruk)

Nee, dàt weten we! - 't Komt me alleen voor dat dit costuum van je in den hemel 'n beetje detoneeren zal.

Van Altingen:
't Is waar, dat.... zal daar niet op z'n plaats zijn.

Julie:
't Zou daar zeer de attentie trekken, - zooiets of je op 't Voorhout met vleugels ging rondwandelen.

(Van Altingen kucht geïrriteerd)

Je zal je stellig dienen te verkleeden, Petrus en, om te beginnen.... te òntkleeden.

Van Altingen:
Julie, ik verzoek je....

Julie:
Ik geloof heusch.... ja, daar komen 'n paar engelen aanzweven....

Van Altingen:

(getroffen, hoewel tegelijkertijd niet op z'n gemak)

Waar?.... Ah ja, dat is treffend....! Zou jij je nu misschien....?

Julie:
Willen verwijderen?

Van Altingen:
Dat zou me wel aangenaam zijn....

(nu geprikkeld door z'n verlegenheid)

Kom Julie, 'n beetje vlug hè?

Julie:
Ik mag je dan straks toch wel even komen bewonderen?

Van Altingen:

Geen kwestie van.... Ga nu wat ik je bidden mag....

(losbarstend)

Gà dan toch, mensch!

Julie:

Hm.... die hemelsche stemming is er nog niet. - Denk er aan, beheersch je, Petrus!

(gaat 'n weinig naar den achtergrond, vanwaar ze Petrus blijft observeeren)

Van Altingen:

(voor zich)

God allemachtig, wat is ze agaçant!

(plotseling verschrikt en berouwvol)

O, pardon, pardon, ik vergeet mezelf....

(twee in traditioneel costuum gekleede engelen zijn intusschen naderbij gekomen; van Altingen buigt verlegen nog op aardsche manier)

Dames....

(verbeterend)

hemelsche wezens.... zeer vereerd.... ik meen.... Hoewel geheel onwaardig.... zou ik toch gaarne.... Als u me wellicht even naar uw domein zoudt willen geleiden....

Eerste engel:
Gaarne, meneer van Altingen, - alleen in dit costuum....

Julie:

(van uit de verte)

Zei ik 't je niet, Petrus?

Van Altingen:

(driftig)

Hou je mond....

(hevig verschrikt)

O pardon, vergeef me, dames.... Als u me dan van het passende costuum zoudt willen voorzien....

Tweede engel:
Wij hebben 't al voor u meegebracht. Alleen moet u beginnen met dit aardsche uit te trekken.... Zou ik u even mogen bijstaan?.....

Van Altingen:

(hopeloos verlegen)

O pardon freules, ik voel me waarlijk.... Is er hier geen.... toiletkamer?

Julie:

(van uit de verte)

‘Honi soit qui mal y pense’,

Van Altingen:
O, dat mensen! Ze zou je duivelsch maken!

Eerste engel:

(gechoqueerd)

Mijnheer van Altingen! - Den reine is immers alles rein....

Van Altingen:
O zeker, zeker....

(trekt nu z'n jas uit)

....Wacht, nu kan ik zeker wel....?

Tweede engel:
Pardon, uw pantalon....

Julie:

(giechelend)

Stel je voor 'n engelengewaad over 'n zwarte pantalon!

Van Altingen:
Nee dames, waarachtig, dat is te veel. 't Zal heel goed over m'n kleeren heengaan. Julie, in Gods naam, kijk niet, -

(Beide engelen werpen nu het kleed over hem heen.)

Jonge, 't voelt ontzettend vreemd..... Zoudt u de vleugels misschien ook iets....è.... neer kunnen halen. Ze staan zoo uit, vrees ik.... 't Zou wat opzichtig kunnen.....

Julie

(nu naderbij komend)

Ze kleeden je uitstekend, Petrus; je bent heusch 'n statige, waardige engel.... Je moet alleen noodig je lakschoenen en je geel-en-blauwe das uittrekken.

Van Altingen:

(wild)

Ik hèb geen geel-en-blauwe das aan!

Julie:
Welzeker, de kleuren van ons comité.

Van Altingen:

(a.v.)

Die heb ik nièt aangedaan!

Julie:
Die heb ik je aangedaan.

Van Altingen:

(trekt woedend aan z'n das)

Alle duivels! Wat 'n allemachtig gemeene streek! Dan heb ik al dien tijd voor gek geloopen.

Julie:
Petrus, Petrus, matig je! en denk aan je kousen.

Van Altingen:
Die trek ik niet uit, nooit!.... Pardon

dames, m'n laarzen trek ik zelf wel uit.

(tot Julie)

En maak jij nu dat je weg komt. Waarachtig, ik gooi je anders met een van m'n laarzen... Ik waarschuw je Julie....

(als zij zachtjes begint te lachen, trekt hij haastig een van z'n laarzen uit en maakt een beweging om haar die naar 't hoofd te gooien....) (Op dit moment valt het doek).

Derde tafreel.

Hetzelfde Tooneel van het eerste tafreel. Van Altingen zit in denzelfden stoel te slapen: een onrustige slaap. De dames staan op eenigen afstand van hem te praten en te lachen.

Mevr. Dalhof:

(tot Julie, giechelend)

Kijk mijnheer Van Altingen 'ns slapen....

Julie:

De slaap der onschuld... Kom dames, laten we straks doen of we niets gezien hebben. Als de arme man wist dat we hem bespied hadden, zou hij de schande nooit te boven komen.

Mevr. Dalhof:

Hij schijnt te droomen.

Mevr. Klaassen: En benauwd te droomen ook.

Julie:

'n Soort cauchemar lijkt 't wel.... Poveretto, misschien is 't humaner hem wakker te maken. - Gaat u allen zoolang even op 'n afstand,

(stapt op Van Altingen toe en zegt luid, zonder hem aan te zien, onderwijl kwasi bezig iets uit haar reticule te halen)

Wat ik zeggen wou, Petrus.... zoo'n das, je weet wel, zoo'n blauw en gele, die hoef je niet te dragen; - daar hebben we van afgezien.

Van Altingen:

(schrikt op en kijkt verwezen om zich heen)

Hè?!.... Wat is 't? Ben je daar nog, Julie?

Julie:

Nòg?! Hoe meen je?

Van Altingen:
Nee, nee niets....

(Ziet haar angstigvorschend aan)

Ik geloof waarlijk dat ik even weg ben geweest.

Julie:
Zou je denken?

Van Altingen:

(wantrouwig)

Hadden jullie.... had je niets gemerkt?

Julie:
Absoluut niets. Ik dacht dat je moe was en zat te mediteeren.

Van Altingen:
Mediteeren?!.... Wil je gelooven dat ik gedroomd heb?

Julie:
Och kom.... Van mij soms?

Van Altingen:

(kortaf)

Ja.

Julie:
Hoe aardig. Aangenaam, hoop ik?

Van Altingen:

(hartgrondig)

Alleronaangenaamst.

Julie:
Foei Petrus, hoe is 't mogelijk!.... Vertel me je droom eens....

Van Altingen:
Dank je wel. Als je wist wat ik door heb gemaakt....!

(plotseling, met hevigen schrik)

Ik heb die das toch niet aan? Dat monsterding?

(voelt naar z'n strikje; - dan verlicht)

Nee Goddank!

Julie:

(lachend)

Droomde je dat?

Van Altingen:

(nijdig)

Ja, dat jij hem me stilletjes aan hadt getrokken, - net iets voor jou.

Julie:
Toch aardig van je om van me te droomen.

Van Altingen:

Je heeft er je niet door gevleid te voelen. Je was 'n chauchemar, - 'n duivelsche spotgeest.

(wischt zijn voorhoofd af) (angstig)

Ik heb toch niets gezegd?

Julie:

Geen wonder. Je keek alleen ijselijk bezorgd en geagiteerd. We meenden dat je 'n felle speech voor de kamer zat te memoriseeren.

Van Altingen:

(voor zich)

't Was ontzettend!

Julie:

Wat! Worden de rijtuigen al afgeroepen? Ja, je hebt 'n flinke dut gedaan.

(stem achter de schermen)

Drie-en-vijftig!

Julie:

Dat is mijn rijtuig! Adieu Petrus. Ik haast me, anders krijg ik mevrouw Dalhof nog mee. Daar legt ze 't altijd op aan.

(wil wegsnellen.)

Van Altingen:

(haar tegenhoudend)

Julie, wees in 's hemelsnaam voorzichtig..... Zeg den koetsier, dat hij niet te hard rijdt en vooral niet langs 't water.

Julie:

Vriendlief, wat bezielt je? Allervleiendst je bezorgdheid. - Ik hoop toch niet dat ze voortkomt uit 'n plotseling opgekomen warmer gevoel voor me? - In dat geval zou ik je heusch moeten waarschuwen....

Van Altingen:

(hevig verontwaardigd.)

Julie, hoe durf je dergelijke aardigheden?....

Julie:
Nu, nu, kalmte... 't Komt meer voor bij groote mannen op rijperen leeftijd, - denk maar aan Goethe....

Van Altingen:
Je bent onverbeterlijk! -

(Julie lacht zachtjes) (Mevrouw Dalhof komt nu haastig aangeloopen, achter haar mevrouw Klaassen)

Julie:
M'n hemel, daar is ze waarlijk al. Toe Petrus, hou jij....

Van Altingen:
Denk je zeer. Ik vind je houding tegenover mevrouw Dalhof werkelijk aller....è.... alleronchristelijkst!

Julie:
Wat blieft?.... En de jouwe tegenover haar? - Die was zeker christelijk, hè?

Van Altingen:
Nee zeker niet.... die was ook... è... Ik heb mezelf helaas veel te verwijten.

Julie:
Och kom, man.... je schijnt plotseling bekeerd in je slaap. - Nu bonsoir, ik ga er van door.... Adieu mevrouw Dalhof, ik moet me haasten, m'n rijtuig is voor.

Mevr. Dalhof:
O, en 't regent zoo geloof ik....

Mevr. Klaassen:
Nu, we zijn immers vlak bij de tram.

Van Altingen:

(na korten zelfstrijd, met 'n schuinen blik naar Julie, die mevrouw Klaassen goeden dag zegt)

Mag ik de beide dames daar misschien even heen geleiden?....

Mevr. Dalhof:
O meneer Van Altingen, hoe charmant van u!

Mevr. Klaasseh:
Nou meneer, wat graag hoor!

(Van Altingen biedt beiden z'n arm aan en wandelt dan naar den uitgang toe. Julie ziet hem stom van verbazing aan.)

Julie:

(voor zich)

Wat is er met den man!! Hij is stapel geworden!....

Van Altingen:

(z'n stem scherp van verlegenheid)

Je rijtuig is voor. Haast je Julie. - laat de menschen niet wachten.

Julie:

Alleraardigst die courtoisie! Je wekt de àlgemeene bewondering. Au revoir beste Petrus!

(haastig af; - Van Altingen volgt met z'n twee dames.)

Paul Claudel's ‘De konde, die kwam tot Maria’ door Hein Boeken.

Zeer erkentelijk ben ik Willem Royaards, dat hij mij opdroeg dit stuk te vertalen; en dat hij mij er bij liet tegenwoordig zijn, toen hij mijne vertaling aan zijn gezelschap voorlas. Het stuk, aan welks vertaling ik in den loop van meer dan ééne maand met veel inspanning had gewerkt, kwam mij nu bij deze voorlezing van ongeveer drie uren, in eens in zijn geheele grootsche schoonheid voor oogen te staan. De deelen, die dit onvergelijkelijk poëtisch gebouw tezamen stellen, gaven mij de vijf sonnetten in, die ik hier volgen laat, mèt eene kleine toelichting. De eigenlijke uitwerking van het hierin vervatte gegeven, hoop ik dat ieder lezer door de opvoering zelf zal komen aanschouwen en hooren.

Het stuk brengt in diep menschelijk gevoelde karakters - geen symbolen - de groote idee van het Christendom op het tooneel: de overwinning, op de Stof behaald door de Liefde.

Hiertoe had de dichter, naast de eenvoudige boeren-familie, den kunstenaar noodig, den bouwer van de kathedraal van Reims, die de ruimten zijner kerken zoo weet te maken dat ze zijn als parelen van licht, als afbeeldingen tegelijk van het door God verlichte Heelal en van den geestelijken en stoffelijken mensch. Maar ook had de dichter noodig den Mont Sant Vierge, het verwonderlijk klooster, grenzende aan de eenvoudige hoeve en welks bewoners door die der hoeve moeten worden gevoed. Men lette vooral op deze betrekking: de Boeren-familie voedt het klooster, zoo voedt de maatschappij de kerk; maar ook geven de gewijde zangen, die uit het klooster neder-zweven, de wijding aan die familie. Uit haar

komt de dochter Violane, die zich opoffert, komt de vader, die den roep der Kruis-vaarders gehoor gevend, hof en haard verlaat en naar des Heiland's Graf henen gaat. Claudel zelf geeft één zijner personen deze woorden in den mond: ‘Alles wat moet vergaan, dàt is het wat ziek is; en dat alles wat niet moet vergaan, dat is het wat lijdt.’

Ik twijfel er niet aan of deze gedachte, die zelfs tot dit uiterste wordt door gedreven: ‘de zinnen-drift is de ziekte, het kwaad, de Melaatschheid’, zal velen, zooals zij mij bij eerste kennismaking deed, tegen staan; maar ieder, die zal zien hoe zij past als onderdeel in deze harmonische visie op maatschappij en kerk der Middeleeuwen, hij zal haar, althans als zoodanig, met vreugde aanvaarden.

* * *

Deze handeling van hemelsche en aardsche liefde speelt in het land van Reims op de hoeve Combernon en éénmaal in het woud van Chevoches in den tijd van Jeanne d'Arc.

Het Afscheid *(de Proloog.)*

De hoeve Combernon wordt bewoond door Anne Vercor, den vader, Elisabeth, de moeder, en hunne beide huwbare dochters Violane, de blonde, en Mara, de zwarte. Geen mannelijk oir is hun geboren.

In het holste van den nacht komt Pierre de Crahon, bouwmeester van kerken, nu bouwende de Cathedraal van Reims, op de hoeve. Hij wordt op den deel ontvangen door Violane. Hij zegt dat hij niet weder zal komen: hij, die weleer getracht heeft, Violane door geweld te dwingen hem ter wille te zijn, maar door haar afgeweerd is, is door het Kwaad, de melaatschheid aangetast. Hij vraagt haar eene gave voor zijn kerkbouw. Zij geeft hem den gouden ring, haar door Jacques Hury geschonken, en een afscheidskus op den mond. Dit laatste is door Mara bespied. (Men houde vooral in 't oog dat Pierre, door zijne aanranding, zich-zelven het Kwaad heeft berokkend.)

Anne Vercor. *(Het Eerste Bedrijf.)*

In het groote woonvertrek der hoeve Combernon zegt Anne Vercor zijner huisvrouw Elisabeth aan, dat hij naar het Heilige

Land vertrekt, maar voor zijn vertrek hunne dochter Violane wil verloven aan Jacques Hury en dezen wil achterlaten als bezitter van al hun have en goed. De vrouw weet dat Mara dezen man voor zich begeert, maar ziet van elk verzet af, ook van elke poging om haren man van de reis te doen afzien.

Het Offer. *(Het Tweede Bedrijf.)*

Eenige weken later in het schoonst van den zomer, wacht Violane in den boomgaard Jacques Hury om zich met hem te verloven. Zij is gekleed in de Dalmatica der nonnen van Mont-San-Vierge, het Klooster, dat grenst aan de hoeve. De dochters van Combernon hebben het recht deze dracht slechts tweemaal in het leven te dragen: op den dag harer verloving en op den dag van haar sterven. Zij toont aan Jacques Hury de zilverbloem op haar vleesch, het eerste kenteeken der melaatschheid. Jacques Hury neemt op zich haar te brengen naar de plek, waar de melaatschen plegen te worden afgezonderd. Zij maken de moeder diets dat zij Jacques' moeder, die stervende is, onverwijld gaan bezoeken.

Het Wonder. *(Het Derde Bedrijf.)*

In den Kerstnacht wordt door de boeren en arbeiders door het woud van Chevoches een weg gemaakt om den koning toegang tot Rheims te geven. In dit woud is Violane reeds acht jaren afgezonderd geweest. Nu komt Mara, die gehuwd is met Jacques, hare zuster bezoeken met het lijkje van haar dochtertje, dat haar eerst onlangs geboren was, maar op een dag van Jacques' afwezigheid gestorven was. Zij verwacht dat hare melaatsche zuster aan dit kindje het leven hergeven kan. Op het oogenblik, dat men den Kerstnacht hoort zingen, wordt dit wonder door Violane volvoerd.

I
Het afscheid.

Ten afscheid kwam hij. Want hem had het Kwaad
Geraakt. Versneeuwen zou zijn vleesch, dan rotten.
Ter-wijle zou zijn ziel met 't lichaam spotten.
Volvoeren moest hij Godgewijde daad.

Een Zaaier was hij. Kerken zijn zijn zaad.
Zooals op Nachts' zwarte oceanen vlotten,
Vangend Gods' gouden licht, de starren-rotten,
In Paarlen ving hij 't licht, dat God vliên laat.

Hij vroeg een gaaf. 't Goud trok zij van haar vinger,
Gegeven haar als pand van mins belofte.
Haar zuiver lichaam bood zij aan zijn smet.

Zoo kreeg hij voorsprong op zijn mededinger,
Wreef zij zich smet aan, die haar glans verdofte;
Verschoven zoo, voltrok zij Liefde's wet.

II
Anne Vercor.

Haar vader was een Zaaier, maar van graan.
Hij liet zijn ploeg in d'aarde snijden voren,
Die droegen, naar der zonne tijden, 't koren.
Hij gaarde 't ooft, waarmede laan bij laan

Van gouden boomen herfstlijk staan belaân.
Der ééne blonde dochter, hem geboren,
Wees hij een man. Hem zal dit al toehooren.
Nu zal hij naar des Heiland's graf toe gaan.

Hem had geroepen uit zijn akkervrede
Bazuinstoot, die hem voelen deed 't geluk
Van huis en haard als al te zwaar een druk.

Hij wist niet dat hij thuis dus stichtte veede:
Want naast de blonde, die hij zoo bezint,
Wies hem een zwart, een minnegierig kind.

III
Het offer.

Het offer wacht. In gouden bruilofts-kleeden
En teffens als in priesterlijke dracht,
Daar zonne-stralen door de blaadren gleden,
In boomgaard in de volle zomerpracht

Wacht hem de blonde, met de blikken zacht.
Nooit had zij hem zoo lief haar min beleden....
Dan plots één woord èn 't merk.... al lieflijkheden
Gleên van haar leên, makend zijn dag tot nacht.

Van ziels-smet docht hem lichaams smet 't bewijs.
Waar was van teedre groetnis dus de klacht
Der zuster, die bespied had ze in dien nacht.
Geleiden zal hij haar op zwaarste reis.
Dit is wat teedre erinn'ring van hem won.
Zij poogt niet of zij zich ontschuldgen kon.

IV
Het wonder.

(De blinde en melaatsche Violane spreekt.)

‘Zooals de vlam 't hout mint dat zij verteert,
Zoo minde God mij, die mijn vleesch verteerde,
Die mij in de'oogen van den man verneêrde,
Die tot zijn liefste zoet mij had begeerd,

Maar al te wuft zich van mij heeft gekeerd,
Geloovend 't oog en wat de schijn hem leerde,
Terwijl in mij al meer het zien zich meêrde,
Sinds 't kwaad mijn oogen meed' had overheerd.

Toch heeft mijn liefde hem niet los gelaten.
Toch had mijn liefde en mijn geloof de macht,
Dat ik verwon den Koning groot van kracht,

Den Dood. Aan 't kind van wie mij had verlaten,
Hergaf ik 't leven èn mijn oogen blauw.
Zoo had ik deel aan 't kindje door mijn trouw.’

V
De konde, die kwam tot Maria.

(Violane spreekt.)

‘Onz' woning grensde aan wondere Ark der Maagd,
Bewoond door duivenvlucht, die zingend leven,
Aan wie wij daaglijks de aardsche spijze geven.
Van hoogen heuvel wordt die Ark geschraagd,

Die zeven toornen op haar tinnen draagt,
Waaruit, als englenstemmen, nederzweven
De zangen, tuigend hoe de God van 't Leven
Tot Moeder heeft gekoren simple maagd.

En hij, dien ik 't lijf bood, dat hij het besmette,
Was krank. Mijn offer maakte hem gezond,
Dat hij kon bouwen Parelen van licht.
Hij wist van 't lichaam en de ziel de wetten.
Dies kon hij heffen uit den donkren grond
De templen, naar den Weg van 't Licht gericht.

De scherts van Aristofanes op Agathon's gastmaal door Hein Boeken.

I

Voor A.J.M. Diepenbrock.

Vooruit, vooruit! Naar éénen kant gericht
Dwalen de menschen-kindren over de Aarde.
Geen nood dat ooit één van zijn streek veraêrde,
Die ieder krijgt van 't eigen aangezicht.

Naar één kant schouwen onder der gepaarde
Winkbrauwen schaûw de zoekers van al licht.
Naar één kant, of zij geuren, smaken gaerden,
Houdt neus, houdt mond zich smachtende gericht.

Zijt gij ons voorbeeld, wisselzieke Maan,
Die 'k heden weer, daar 'k zocht der stede menigt',
In eerste jeugd teêr aan de lucht zag staan?
Wat zoekt gij toch, in 't luchtruim, dus veréénigd?
Is 't domplen dan in donkren oceaan
't Eén'ge, waardoor uw jeugd-dorst wordt gelenigd?

26 November.

II

Neen zeker, Maan, want nu zie ik u staan
Met 't lief gelaat naar 't donker diep gekeerd.
Maar hebt gij dra uw rondheid volgedaan,
Dan rijst gij traag, gansch anders-om gekeerd,

En al die starren op heur donkre baan,
Gaat vóóruit of naar kreeften-wijs heur veert?
Zij gaan zoo veir dat niets hun vaart mij leert
Dan dat zij staêg heur zelfde banen gaan.

Een speler weet 'k met menschen en met vogelen,
Al wat er muziceert door lucht, op 't veld,
Zijns geesten vleuglen kon hij nooit beteugelen,
Nog laaft òns geest de scherts, zijn geest ontweld.
Hij sprak: ‘Eéns rolden menschen rond als kogelen,
Daar elke gâ van weêr-ga werd verzeld.

28 November.

III

Gansch rond toch eig'lijk niet, maar met vier benen,
Vier armen, naar weerszijden het voorhoofd
En wat daar bij hoort, - tot een god gekloofd
Die beide helften heeft, beiden dat-henen

Jagend, waarheen elks weerhelft was verdwenen.
Zóó hoort bij elk één', die hem is ontroofd,
Wel éér hem in zoet saam-zijn heeft gestoofd -
't Is lot, geen keur, heeft één' hem liefst' geschenen.

Ach! lucht'ge scherts, beeldend het staêg verlangen
Van gâ naar weer-gâ en den zoeten waan,
Waarvan ons troosten droomen en gezangen,
Dat er voor elk een weêrhelft moet bestaan,
Dat hij slechts dan 't recht pad heeft ingeslagen,
Zoo hij de gâ, die past hem, na mag jagen.

IV

Waar sprak hij dit? Op 't gast-maal van den dichter.
Het was den dag na 't eigenlijk banket,
Dat hij zijn vrienden gul had voorgezet,
Daar hem verwinnaar had gekroond de richter,

Keurend wie 't best geofferd had den Stichter
Van wijn- en zang-bouw, naar de aêl-oude wet,
Die dees tot troost van 't volk had ingezet,
Dat, treurspel ziend', tilt eigen lasten lichter.

Zij zouden drinken niet meer dan elk lustte,
Om te bekomen van den roes van gisteren;
Eén stof tot kout was allen opgeleid:

Loven moest elk de goôn der liefde-lusten,
Moeder en Zoon, van minneweeld' de kwisteren,
En hùn ter eer werd deze scherts gezeid.

Vondel door Hein Boeken.

Vooral in herdenking van de schoone
Eva-vertolking door Mevr. Royaards.

I

‘Wat schoonst is, zal schoonst offer Gode zijn’
Dit's de gedachte, die door al zijn spelen
Zich, kronklend, slingert als een zilvren Rijn,
Die spiegelt steên, landouwen en kasteelen.
Dit 's de bedwelming als van vuur'gen wijn,
Dorst lessend, tergend, hoedend voor vervelen,
Daar wij zijn trotsche staatsiën aanschouwen:
‘Schoonste offer Gode is schoonheid van de vrouwen.’

II

Pascha.

Nog onbewust van deze zinnen-prikkeling
Als in de zuivre lucht van 't Alpen-land,
Rolt 't Pascha, zonder eenige verwikkeling
Den pleit-rol af van Mozes, Gods-gezant;
Toch keetlen hier ons reeds de bloed'ge spikkeling
Der deur-post, hoedend voor Gods wrake en hand;
't Verhaal hoe met zijn waagnen en harnassen
De dwingland smoort in bloedge en roode plassen.

III

Koning David.

Wat zanger zie 'k, die met de gouden snaren
Der Harp de kwaal van kranken vorst verzacht?

Daar zie 'k den zelfden weer na luttel jaren,
Maar nu met last van leed en rouw bevracht,
Daar hij ontwaart: ‘Wel grijzen gouden haren,
Maar niet verjaart de schuld, die jeugd ons bracht.
De drang, waardoor ik God ter eere zong
Was 't die me uit vonk van vrouwen-oogen dwong.’

IV

Jefta's Offer-Gelofte.

Wie komt daar van 't gebergte met schalmeien
En bommen als ten blijden offer-gang,
Zelf tredend vóór, schoon ernstig zien de reien,
Met helder oog en onbekreten wang?
Daar mans neer-slachtig noode kroppen 't schreien,
Is 't of haar drong ter feest een blijde drang.
Ja, wien verwelkomt zij met zangen blijder
Dan eerlang haren Vader, als bevrijder?

V

Maagden.

't Is Ifris, die dus blijd den dood begroet.
Zóó trad ook Ursul blijd den moorder tegen
Met hare Maagden, toen in arren moed
Die haar begeerd had, zwaaide blanken degen
Ten teeken dat het zuivre maagden-bloed
Den grond zou drenken met een purpren regen.
Dus waande hij zijn goden te verblijden,
Maar mocht, onwillig, God schoonst offer wijden.

VI

Vondel vergeleken in Milton.

Wie droomde nooit in Milton's toovertuin,
Dat hij in 't licht van zalige landouwen
In teederst schoon van teenen tot den kruin
De arglooze bruid zoo smetloos mocht aanschouwen,
Dat hij Hem laakt', die haar den blikken schuin
Des gluipers dus weerloos kon toevertrouwen?
Tot plots die droom vervloog, in wreedst vervaren,
Daar man en vrouw zich zondig naakt ontwaren?

VII

Adam in Ballingschap.

Toch dieper veir is Vondel doorgedrongen
In schoonste sprook van 't schuldloos, eerste paar.
Is door Verleider 't ooft haar opgedrongen,
Heeft lekkre beet haar blik, die blind was, klaar
En ziend' gemaakt, verstomden, die haar zongen,
De reien. Zóó dan werd de dreiging waar:
Zij zouden niet van 't ooft der kennis smaken,
Of anders uit den staat van heil geraken.

VIII

Want niet te weten, dat 's der menschen heil,
Van goed noch kwaad, maar gaan waarheen de reien
Ons leiden, 't zij de wegen stijgen steil,
't Zij zachtkens glooiend op en neder zweien,
't Zij waar de rots-wand schuil-gaat onder 't veil,
Of waar ons dragen endloos kale heien,
De reien, die ons zingen 's harten zangen,
Die maken één al handlen èn 't verlangen.

IX

Hoe lief en klemmend wist hem te bepraten
De zoete lokster, die alreede in schuld
Geraakt was! O hij kon zich zelven haten,
Had hij die ééne, die van min hem vult,
Zich van haar keerend wreed alleen gelaten.
Dàt lokt hem meer dan gloed, die 't ooft verguldt.
‘O is 't vergrijp? wij zullen 't zamen boeten,
Te zamen proeven 't bittre na het zoete.’

X

Lucifer.

Wat deed den lichtste' Aarts-engel nederstorten,
Die onverduisterd door de heemlen scheen,
Dien nacht noch dag noch wisselingen kortten
Den morgen, dien hij voor zijn schreden heen

Tot 's Eeuwigen eer van eene sfeer uit-stortte
Die hij door Diens genade mocht bekleên?
't Aanschouwen hoe in de onder-maansche dreven
Der Rede licht door sterflijk vleesch mocht zweven.

XI

't Aanschouwen hoe hier Adam werd gepaard
Aan Eva, hoe die, hangende aan zijn zij,
Hem in de schaduwen dier wonder-gaard',
Onthaalde op wel nog andre lekkernij
Dan hèm gewerd, daar hij door zalen staart,
Die zijn van schaduw en schakeering vrij.
En leerde Eva hem 't kwaad, waaraan te ontkomen
De droom is, dien wij door alle eeuwen droomen?

XII

Maria.

En werd die droom dan waar, daar eene Maagd
Onder al schepselen werd uitgelezen,
Daar zij zóó zeer den Vader had behaagd
Dat zij de Moeder van den zoon zou wezen,
Die overwinnend al wat ons belaagt,
Weer uit de doode stof is opgerezen?
De lieven all', die treden in Haar schreden,
Te zingen, is de leus die Vondel heeft beleden.

7-12 Dec. 1917.

Op de bloemmarkt in de kerstweek door Hein Boeken.

Uit wouden sleept men 't pijn-loof in de stad
Outaar en haard te sieren onder schouwen
En kerk-gewelven, die de menschen bouwen
Te bergen al wat is hun liefste schat:

Hun God, hun Heiligen, die nederschouwen
Liefdrijk op 't plekjen, waar als kind elk bad;
Den disch, waar aanzat, wie elk 't liefst eens had,
Na-galmen nog van de oude zangen bauwen.

Zoo teelt men weder 't beeld van de' een'gen nacht,
Toen englen-zangen in de heemlen zweefden.
Help, God, wie deze nacht heeft vèr gebracht
Van lieven, met wie ze eenmaal samen leefden.
Hùn ruischen englen-zangen, wie zich wanen
Weer thuis na 't waren op de eenzame banen.

Tegen de afschaffing van het Fransch op de lagere scholen door Hein Boeken.

Voor Dr. C.P. Gunning.

Dank, bolle wind, die ons de zoelte brengt
Van verre zomer-landen, zonn'ge zeeën,
Die radder dan de schepen van hun reeën
Steev'nend, neer-strijkt in onzer grenzen engt'.

Wee ons! zoo wij, door onze noorder-weeën
Benauwd, genoten niet van zon, die zengt
Dat verre strand. Dank nog maals, wind, die brengt
Warmte, over warme waatren aangegleën.

Het arme duin-haas in zijn zand'ge tuinen
Kent andre taal niet dan van zijn kornuiten,
Maar vooglen, vliegend over top van duinen,
Verstaan het wèl hoe vreemde vlerkskens fluiten.
En schijnt in elk land slechts één taal gezaaid,
Dank, talen! die van over grenzen waait.

21 Dec. 1919.

Speenhoff door Hein Boeken.

Voor toga, tunica of stool, om-zwaaien
De panden van een zwart-gekleede-jas
Naar de oude snit, die is wat ruim van pas,
De rijzige gestalt'. Van geen scharmaaien

Weten de handen, die bedachtzaam aaien,
Als waar' hij troubadour, zijn luite of bas,
Wekkend, als lach, die smoort, accoord of kras.
Nauw schudt hij 't hoofd, den haardosch, zwarten, fraaien,

Zijn geest, als wandel-gast, doorzwerft de wereld,
Deelt geen' belangen van één enklen stand,
Maar overal de dwarling, die daar dwarrelt,
Peilend met 't schiet-lood van zijn hel verstand,
Speurt, waar getreden 't menschelijk gemoed
Wordt door belang of domheids lompen voet.

20 Dec.

Hélène Swarth.
1859-25 October-1919.

Een krans om 't hoofd der Bloemendichteresse?
Niets liet zij ongeplukt dan Lauwergroen;
- Strooi 't voor haar uit, en gun haar zilv'ren tressen
Den zonnekus ontwoekerd aan 't seizoen.
* * *
- Mij heugt haar dicht - zoo glanzig rein en kleurig
Als Alpensneeuw in gloeiende avondpracht,
Doch vaak in al zijn weelde aangrijpend treurig
Als vedelspel in donk'ren zomernacht -

Mij heugt haar dicht: of 'k tranen hoorde droppen
Op stil beschreven, stil herlezen blad,
Dat zingen ging wat Vrouwenhart doen kloppen -
Vroeg roemen maar ook vroeg doen rouwen had.

't Verleên herleefde in 't Hooglied van 't verlangen,
En 't lied van kamp werd lied van zegepraal:
Geluksverbeelding vierende in haar zangen,
Weêrstond zij 't lot, en redde 't ideaal.

In eigen Kunst gaf zich een eigen leven,
Geheiligd door de schoonheid - ook der smart;
Aan 's werelds woelingen als vreemd gebleven,
Staat eenzaam, hoog en fier, *Hélène Swarth.*
* * *
Mij voert haar feest terug naar verre dagen,
Toen dichtvrucht lokkend hing in mijn bereik;
Op nasmaak teer 'k; en zeegnen doe 'k de vlagen,
Die soms nog geuren overdragen
Uit milden Najaarshof naar barre Winterwijk.

W.L. PENNING Jr.

Droomen. Door Hélene Swarth.

I

In de oude kamer zag ik kaarsen branden
En lelies blanken in een ranke vaas.
De schemerweemoed weefde er nevelgaas.
Naar lief Verleden strekte ik uit de handen,
Waar 't sliep en droomde. - ‘O lief Verleden! dwaas
Verliet ik u voor bosch en korenlanden.
Ik sleepte er voort de halfverscheurde banden
En zag de boomen door mijn tranenwaas.’

Doch toen ik wou de kamer binnentreden,
Het heiligdom, waar sliep mijn lief Verleden,
Boos, op den drempel, dreigde een zwarte hond.
Mijn lief Verleden lag hij te bewaken,
Hij beet mijn handen, liet mij niet genaken -
Ik wou, ik wou dat ik dien droom verstond.

II

De blanke nachtzee ruischte een lied van wee.
'k Stond op een zandplaat en ik moest vergaan.
Koud dreigend blonk, in zilvergloor der maan,
Het bliksemblauwe lichten van de zee.

Doch één verzelde me en ik zag haar aan.
- 'Hoe naar 't verderven sleurde uw wil mij mee?
O 't sterven eenzaam, ver van veil'ge reê!
Wat had ik u, dat zoo gij doet, misdaan?'

Zij lachte een schrillen wilden waanzinlach.
Haar ijsblauwe oogen blikten hoonend wreed.
- 'Ik bracht u hier, wijl ik u lijden zag
En 't leven hoorde vloeken om uw leed,
Doch ik blijf bij u tot den Jongsten Dag.'

'k Ontwaakte - en wist dat 'k nog niet sterven mag.

III

De voorhang viel, het treurspel was gespeeld.
Ik daalde dralend van een marmren trap.
Doch roerloos bleef ik bij den derden stap
Den voet geheven, stond ik als een beeld.

De treden slonken weg. - Mijn levenssap
Versteef, 'k zag, onvermijdlijk, onverheeld,
Den dood voor oogen. 'k Was alleen: verdeeld
Al had zich 't volk in plein en straten rap.

Ik riep - maar geen, die 't hoorde van omlaag:
Ik stond te ver - of gaf mijn stem geen klank?
Zoo bleef ik staan: er was geen wederkeer.

- Hoe martel 'k zelf mij met dit aarzlen traag!
Eischt God dat eerst ik voor het treurspel dank?
'k Breid de armen uit en stort me in d'afgrond neer.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(Doodenoffer, treurspel naar het Grieksch van Aischulos in Nederlandsche verzen overgebracht door P.C. Boutens. - W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, Rotterdam. 1919.)

Zooals hij het vroeger reeds met den Agamemnoon deed, heeft Boutens thans ook het vervolg op dit treffende treurspel, n.l. de Choèphoroi, of Doodenofferbrengsters, tot voortreffelijke Hollandsche verzen gemaakt.

Het publiek nu, dat niet aan Grieksch doet, ziet daar allicht niet zooveel bijzonders in. Vertalen, denkt het, kan haast wel iedereen. En Boutens buitendien is dokter in de klassieke letteren en tevens zelf een zeer echt dichter, dus hij had er natuurlijk zijn hand niet voor om te draaien, of deze vertaling stond, in een ommezien, op 't papier.

Doch, als de van literatuur houdende menschheid op die wijze redeneert, durft zij, in haar onschuld, dit alleen maar te doen, omdat zij Aischulos slechts bij name kent, en dus in de verste verte niet vermoeden kan, welke moeilijkheden den mensch, die zich zet aan de vertaling van dezen geweldigste der Grieksche tragici, te wachten staan.

Om er een denkbeeld van te geven, hoe weinig het goed begrijpen, in alle onderdeelen, van dezen door verschillende omstandigheden, zeer vaak duistren poëet ook zelfs voor knappe en talentvolle philologen gelijk kan gesteld worden met het gladweg eten van gesneden koek, laat ik hier achter elkander volgen de onderling geheel en al verschillende vertalingen, die er reeds van den eersten regel van dit treurspel zijn gemaakt.

Ik begin daartoe met de verduitsching door Heinrich Vosz (1779-1822), welke na diens dood, door zijn vader, den bekenden Homerus-vertaler (± 1826) werd nagezien en voltooid. En men kan dus vrijwel zeker zijn, zou men zoo zeggen, dat men, door de gekombineerde kracht van deze twee deskundige en talentvolle werkers, dien beginregel zóó nauwkeurig vertaald zal zien, dat nooit een latere aan die weergave iets te veranderen kan hebben gehad.

'Hermes im Abgrund, der auf die Vatermacht du schaust'

zóó begint het treurspel op bladz. 237 van Heinrich Vosz' 'Aeschylus'.

En inderdaad, als men onmiddellijk na dit gelezen te hebben, den Griekschen tekst opslaat, moet men erkennen: De uitdrukkingswijze van Aischulos is hier een beetje onalledaagsch, maar Heinrich Vosz heeft de moeilijkheid op de meest voor de hand liggende wijze opgelost. Doch kijkt men daarna Donner in, die 28 jaar later (in 1854) óók een vertaling van onzen dichter gaf, dan ziet men den regel overgebracht op deze manier:

'Hermes im Abgrund, der des Amtes wahrt vom Zeus'.

En verbaasd betuurt men dan natuurlijk nogmaals den Griekschen regel, en komt men tot de slotsom, dat ook *dit* er uit valt te halen, ofschoon het heel iets anders is, als wat Vosz er in had gezien. Want wat voor deze de 'macht van Zeus' was, wordt door Donner voorgesteld als het 'Amt' van Hermes, omdat het Grieksche woord 'kratè' verschillende uitleggingen en toepassingen gedoogt.

In overeenstemming met Donner's vertaling verder is de verklaring die Linwood geeft in zijn 'Lexicon Aeschyleum': 'exercising the authority given you by your father'. Maar N. Wecklein in zijn uitgave der Orestie heeft een derde opvatting, want, in een voetnoot, vertaalt hij den regel aldus: 'in unwilligem Hinblick auf die Vergewaltigung meines Vaters', aldus den moord op Agamemnoon, den vader van den spreker Orestes te pas brengend, waaraan noch Vosz, noch Donner had gedacht, terwijl het overigens zeer bruikbare lexicon van Linwood dezen kijk op den eersten regel in het geheel niet vermeldt.

Maar wèl houdt onze Burgersdijk zich aan deze derde verklaring, waaruit zich dus laat afleiden, dat hij Wecklein's editie kende en de noten ervan onder zijn vertalen door, geraadpleegd heeft. En zoo kan hij tot zijn eigen weergave

> ‘Gij Hermes, god der diepte, heb mijns Vaders lot
> Voor oogen’

gekomen zijn.

En eindelijk een vierde uitlegging van dien raadselachtigen eersten regel kan men aantreffen in de Engelsche vertaling die E.D.A. Morshead in 1916 bij Mac-millan het licht deed zien.

> Lord of the Shades and patron of the realm
> That erst my father sway'd.

Moet men nu niet, als men deze vier weinig of niets van elkander hebbende vertolkingen van den eersten regel van het treurspel rustig naast elkander legt en er even over nadenkt, tot de slotsom komen, dat al die vertalingsproeven eigenlijk maar gissingen zijn, en dat dus geen enkel sterveling, hoe'n kranig-geleerd Aischulos-kenner hij wezen moge, naar waarheid kan verklaren, dat hij dien Griekschen zesvoeter volkomen begrijpt?

Aischulos heeft verscheidene van die plaatsen, waar zelfs de knapste philoloog niet met volle zekerheid uit wijsworden kan; maar het zou natuurlijk dwaas zijn, indien de moderne lezer daaruit de gevolgtrekking ging maken - men ziet tegenwoordig soms zoo wild over de Antieken oordeelen door menschen die nauwelijks een kijkje in de eene of andere vertaling namen - dat Aischulos-zelf eigenlijk niet zoo zeer thuis in de buurt van schrijven zou zijn geweest.

Integendeel, overal waar deze dichter wèl vlot van het blad valt te lezen, en dat komt bij hem eigenlijk vaker dan bij den gewoonlijk eenigszins kunstig-styleerenden Sophokles voor, daar schrijft hij even ‘natuurlijk’ en kort-af-eenvoudig als de beste onzer eigen 20e eeuwsche stylisten plegen te doen. En zijn duisterheden, voorzoover ze niet ondoordringbaar zijn, wat geweten moet worden aan vergissingen, soms misschien reeds in de eerste eeuwen na 's dichters dood begaan door minder-

intelligente en dus zijn zinsdiepen tekst niet overal volkomen meêvoelende en begrijpende vermenigvuldigers zijner handschriften, kunnen dus b.v. veroorzaakt zijn door het feit, dat de groote man een goed deel van zijn leven buitenslands, op het eiland Sicilië vertoefd heeft, vanwaar hij slechts een enkel keer, bij vertooning zijner stukken waarschijnlijk, schijnt overgestoken te zijn naar Attika, om dan dadelijk daarna weer terug te gaan. En zoo verloor hij dus misschien eenigermate de voeling met de levende Atheensche volkstaal, welke Sophokles en ook Euripides vast konden houden door hun dagelijksch verkeer met de bewoners hunner stad. Want Aischulos schijnt, veel meer dan de druk-studeerende en denkende Euripides een eenzame te zijn geweest, als een soort van vreemdeling leefde hij, als een vrijwillige balling 's lands, op dat verre, groote eiland, onder wier uit den aard der zaak druk-praktisch pratende en zich weinig met geestelijke dingen inlatende, want handeldrijvende en wereldsch-gezinde bevolking hij, de aristokraat van priesterlijke verwantschap, met zijn grootsch fantastische en wel eens mystiek-lijkende dichterlijke visioenen zich nooit bijster-eigen en vertrouwd kan hebben gevoeld. En hij kan dus heel best soms bij het opstellen zijner dichtwerken tot een taal en uitdrukkingswijze gekomen zijn, die hij tant soit pen zelf geschapen had, en waar zich ook herinneringen in konden opdoen aan het niet zoozeer in het publiek komende spraakgebruik der maatschappelijk-hoogstaande, eigenaardig-ouderwetsche kringen, waarin hij was opgegroeid. Ja, hij zal maar weinig gelet hebben op de nuchter-bedrijvige alledaagschheid van het Siciliaansche volksleven, hij verdiepte zich liever in de droomen die opkwamen in zijn dooide drukke wereld daarbuiten - hij was niet wat men populair noemt - maar zelden begrepen en zich dus in zich zelf terugtrekkend geniaal hoofd, denkend aan wat hij had bijgewoond van de Perzische oorlogen, die hij meemaakte en waarin hij zijn eigen broeder gruwelijk had zien verdrinken, zoowel als aan de godsdienstige traditie's, die hem strenglijk, in zijn jeugd, als absolute waarheden waren voorgehouden, en waar hij nu in stille mijmering zijn gedachten over liet gaan, nadat hij hen met zijn verbeelding sterk vóór zich had gehaald. En zoo, daar hij een zeer ongemeen en oorspronkelijk, dus niet maar napratend, doch

iets individueels in zijn denken hebbend mensch was, rees er soms, al was hij geloovig, een voorstelling uit zijn rijk-woelende onbewustheid, die scherp doorgedacht tot scepticisme leiden kon. Wel redt hij dan ten slotte de gewone in het Godsbestuur berustende opvatting weer, door te wijzen op de van-ouds bekende godsdienstig-zedelijke stellingen en beweringen, die, door de priesterschap, bij 't volk als axioma's golden; maar het eerste zaad van den twijfel werd toch, ondanks hemzelf, door zijn uitingen onder de menigte geworpen, omdat deze de onbewuste onrust, die in 's dichter's eigen binnenste woelde, over de raadselen des levens, vaaglijk mee ging voelen en dus tot eigen persoonlijk, van de banale conventie onafhankelijk denken komen kon.

Aischulos was dan ook - ik zal niet zeggen een talentvoller, maar wel een in essentie ongemeener, een meer boven het gewone denk-niveau uitrijzend mensch dan Sophokles is geweest. Deze laatste had nooit een stuk als ‘De geboeide Prometheus’ kunnen scheppen, dat vele fijn-aanvoelende en scherpzinnige Grieken tot den rand van de Godsontkenning kan gebracht hebben, al deed Aischulos dan ook in de verdere, helaas verloren gegane stukken dier trilogie, een poging om met de gewone, bij het groote publiek ingang vindende algemeenheden te redden wat er van het overgeleverde geloof te redden viel.

Neen, Sophokles ging niet zoo allermannelijkst-crû op het levensraadsel in, als Aischulos waagde te doen: hij voelde zeer zeker die onoplosbaarheden aan, maar voelde zich tegelijkertijd, als artiest, waarschijnlijk zóó tevreden met zich zelf, d.i. met zijn eigen mooi-zien van alles, dat hij het allerdiepste, de kern van het raadsel in de psychische konflikten, die hij uitbeeldde, eigenlijk maar liever een beetje blauw-blauw liet, terwijl hij dan tegelijkertijd deze tekortkoming in onbewuste gedachtekracht en doordringingsvermogen te verdoezelen wist en onvoelbaar te maken, door de verleidelijke zoetheid der rustig-harmonische en tegelijkertijd innige meevoeling met de slachtoffers, zooals die in hem leefde, en ons door zijn bloedwarme en beeldrijke taal wordt gesuggereerd. De Antigone b.v. is een treffend staaltje van dit diep-in rustgevende en toch weer dieper-in nog dan dit diepste misschien niet volkomen-bevredigende van Sophokles' kunst.

* * *

Aischulos is een zeer groot dichter, maar voor een mensch van gewone moderne ontwikkeling, die niet, door aanhoudende studie, mee is gaan voelen en denken met het innerlijk geestelijke leven der oude Hellenen en zich dus niet kan verbeelden, dat de Grieksche goden wezenlijk-levende wezens zijn, die door hun wil en macht invloed hebben op de gebeuringen van het menschelijke leven, voor hem is het psychisch thuiskomen in, en dus het als aannemelijk aanvaarden van een treurspel als deze Choèphoroi inderdaad nog al moeilijk; doch als men eenige fantasie heeft, d.i. het vermogen om zich in nog wat anders als zijn eigen overtuigingen en de ons zelven het naaste liggende dingen in te denken, dan kan men er toch toe komen langzamerhand, die thans vergetene Godheden, om wie in de treurspelen van Aischulos eigenlijk alles ten slotte draait, als wezenlijk-levende en bovenmenschelijk-machtige Wezens te gaan zien.

En de dichter helpt ons daarbij: hij doet ons thuiskomen in zijn - 't valt niet te ontkennen - in 't eerste oogenblik ons allervreemdst-lijkende fantastisch-mythologische Zijns-opvatting door zijn ons bij iedere nieuwe lezing hoe langer hoe meer suggereerend woord, dat nog altijd, door twee-en-een-half duizend jaren heen, uit de reeds zoo lang tot de mysterieuse Wereld-diepte teruggekeerde ziel van dien op-het-primitieve-af soms eenvoudige, dien altijd-echte en krachtige tot ons spreken blijft door middel van het strak-gehouwene en toch bloed-warm levende beeldhouwwerk zijner breed-grootsche en forsch-spontane, maar toch in verschillende-onderdeelen soms zoo fijn en teergevoelig als genre-werk uitgebeitelde kunst.

* * *

Om weer tot Boutens te komen: met de hierboven-staande opmerkingen heb ik duidelijk gemaakt, hoe'n ontzaglijk-moeilijke taak hij op zich nam, toen hij zich zette tot het zoo letterlijk-mogelijk - want het karakter der Grieksche uitdrukkingswijze is vaak zoo heel anders als dat der onze - vertolken van Aischulos' stuk.

Maar nog een grootere moeilijkheid voor den vertaler ligt in het door zijn eigen vers-klank en uitdrukkingswijze voor den Hollandschen lezer sterk-voelbaar moeten maken van den innerlijk

zoo wonderbaar, zoo diep van uit zijn Onbewustheid zingenden geest van dezen auteur.

Immers indien men Aischulos wezenlijk kent, dus heeft leeren voelen en zien, dan moet men er toe komen, om te zeggen: deze dichter is eigenlijk geen mensch geweest, als men tenminste onder 'mensch' verstaat: een levend, redelijk wezen, dat met louter-menschelijke middelen iets menschlijks bereikt. Want hij schijnt niet geschreven te hebben als andere groote dramatische dichters als Racine b.v. of Goethe, of Shakespeare, die stil in zichzelf peinsden en hun stukken dan langzaam zagen groeien in zich, volzin na volzin en tooneel na tooneel rustig neerschrijvende op het vóór hen liggende papier: neen, bij Aischulos is het ons veeleer, alsof uit zijn Onbewustheid, zijn broeiende Onbewustheid zijn geheele stuk, alle woorden bij elkander, opeens omhoog kwam zweven als een te leven schijnend, want door den hoogen innerlijken gloed des dichters vloeibaargeworden en dus zacht-trillende compositie van metaal, en die dan in haar vormen blijvend buiten hem neerkomt, en sindsdien stil bleef liggen, schijnbaar als een prachtig-massief, tot onbewegelijke vormen gegoten reuzenblok, en waar dan alleen weer leven, weer psychische vloeibaarheid aan te schenken valt als een zelf verbeeldingsvolle, een zelf scheppen kunnende ziel hem met de opperste zich-geving, de allerliefdevolste oplettendheid leest.

In kontrast tot Euripides, die, hoe hij zich ook tegenover de massa der menschen en hun menschlijke dwaalbegrippen staan voelde en hoe hij dus in zichzelf om deze gelachen en erover geschamperd schijnt te hebben, toch altijd een mensch bleef, op een gelijk vlak met de besten onzer blijvend en denkende en oordeelende over alles wat ook ónzen geest beweegt, schijnt Aischulos te wezen een figuur uit een andere wereld, zeg maar Jupiter of Saturnus, en in wien dus wel, zooals in ons, het leven stuwde dat door het heele Heelal gaat, maar die toch alles beschouwde op een vrij wat andere, een veel geweldiger, een als titanische, ieder ding met grooter lijnen ziende wijze dan wij aardelingen dit moeten doen.

En zoo kunnen wij, als moderne menschen, als geestesbroeders van Euripides, zeker in sommige opzichten, evenals deze deed,

superieur-wijsjes om Aischulos glimlachen, want een beetje kinderlijk zelftevreden voelen we ons in 't bezit van o, zooveel intelligentie en kennis en kritisch inzicht, want redeneer-vermogen: wij hebben over alles onze goed-onderlegde, en dus, naar wij meenen, bewijsbare overtuiging, en komt derhalve Aischulos uit zijn zoo heel andere wereld, die wij 's nachts aan den hemel zien, voor onzen geest verrijzen, dan voelen we ons allicht geneigd, in 't eerste oogenblik, om hem een beetje naïef te vinden, want op onmenschlijke wijze groot-pratend, hetgeen wij, indien wij het plotseling in een onzer brave medelevenden zouden opmerken, niet anders zouden kunnen noemen dan kinderlijke aanstellerij.

Maar toch, als wij hem zeer diep in zijn oogen zien, en dat kunnen wij, als wij zijn tekst maar tot op den bodem willen aanvoelen door, onder de lezing, elk woord en ieder zinsbeweeg allerfijnst te proeven, dan kan het ons, als met één slag, sterkbewust worden, dat hij, met al dat schijnbare groot-kinderlijkdoen, met al de wel eens primitief-lijkende oer-wereldlijkheid van zijn resoluut-grandiose beweringen en rhythmen-zwiering, in zijn diepste Wezen een hooge figuur is, hooger eigenlijk dan Euripides en stellig dan wij allen, modernen, van alle nieuwere eeuwen dit ooit wisten te zijn. Want hij wist wel niet, zooals wij en die reeds genoemde veel jongere tijdgenoot van hem, overal de dingen begripsmatig te onderscheiden en allerscherpst te ontleden, neen, maar hij voelde een diepte in zich, een hoog-groot mannelijke, kalme grondeloosheid, waar de op zijn eigen wijze groote Euripides, die midden in den geestelijken strijd dier tijden stond en er deugdelijk aan meedeed, eigenlijkgezegd geen vermoeden van krijgen kon, en dan ook nooit heeft gehad.

Ja, telkens als wij een zijner werken lezen, weet Aischulos ons, door een hem-zelf onbewust-gebleven drang van uit zijn binnenste Wezen, dus als langs zijn neus weg, die diepte van het Zijnde voelbaar te maken zooals men dat op een heel andere wijze óók ondervindt, als men zijn eigen gedachteleven geheel op zij zettend, willoos zich overgeeft aan de muziek van Bach. Ja, die diepte.... Aischulos' kunst is er telkens de suggestieve, en vaak prachtig-plastische aanduiding van. En nu

kunnen wij waarschijnlijk ook wel weer dáár een beetje sceptisch overheenzien, zooals de fijne, de meer persoonlijk-menschlijkdiepe Euripides gedaan heeft, en ons, als behoorlijke 20e eeuwers, schouder-ophalend afvragen: Bestaat die diepte des levens, des psychischen en zgn. materieelen zijns wel werkelijk, of lag zij alleen maar, zooals nù voor een oogenblik in de onze, in Aischulos' zelf-inbeelding, en hulde dan deze die kinderlijke vergissing - kinderen voelen hun vergissingen vaak als onomstootelijk waar - in de magnifieke geluidsmacht en de verbeeldingsschoonheid van zijn onsterfelijke poëzie?

Maar hoe men dit moge opvatten - dit neemt toch niet weg, dat die hooge dichterlijke schoonheid, die den ernst en de diepte van het leven voelen doet door iets onzegbaars in den toon en de verbeelding van het vers, toch altijd bestaan blijft en een met geen ander te vergelijken genieting schenkt.

Doch - ik herhaal - men moet dan het Doodenoffer zeer aandachtig en zeer langzaam lezen vers voor vers, ja woord voor woord, alles tot in de kleinste bijzonderheden psychisch in zich latend doordringen en diep-doorvoelend, zooals Boutens dat nu voor iedereen mogelijk heeft gemaakt. Ik kan de ernstige verzekering geven, dat serieuse menschen, die niet geheel verstoken zijn van literair aanvoelings- en begripsvermogen, ontzachelijk veel genoegen zullen smaken, als zij eenmaal op die wijze in deze vertaling, dus in Aischulos thuis gekomen zijn.

II.

Wat mij, na deze wel-verdiende waardeering ten slotte blijft te zeggen is *dit*: een breed verslag uit te brengen over alle tekst-bijzonderheden, na te gaan b.v. welke lezing op sommige plaatsen Boutens boven andre heeft gekozen, en waarom hij dit kan gedaan hebben, dáárvoor is het hier natuurlijk de gelegenheid niet, want het algemeene publiek zou zich daar maar matigjes voor interesseeren.

En ik wil dus slechts de volgende twee opmerkingen maken, waarna ik deze recensie, die niets anders wenscht als de aandacht op deze nieuwe vertaling te vestigen, als geëindigd beschouwen kan.

Over den eersten regel, welks beteekenis zooals ik hierboven liet merken, alles behalve vaststaat, blijkt Boutens het eens te zijn met Burgersdijk. Alleen drukt hij zich, in nauwere aansluiting bij het oorspronkelijke, een beetje krachtiger en dus juister uit dan die prijzenswaardige eerste aanlooper naar een volmaakte Aischulos-vertaling in zijn tijd van nu reeds veertig jaar geleden heeft weten te doen.

Zóó geeft Boutens den regel weêr:

> Schimvoerder Hermes, Vaders gewelddadig lot
> Aanzie

welke verhollandsching, zooals ik reeds aanduidde, beter in 't karakter van Aischulos' stijl is gehouden en den zin van 's dichters woorden ook, als men dan eenmaal deze beteekenis er aan toekent, volledíger weergeeft dan Burgersdijk had gedaan.

Op de waarachtige verdiensten echter van dezen laatste wil ik door deze verklaring heelemaal niets afdingen: want voor den eigenlijk wel wat dilettantischen, modern-rederijkersachtigen tijd waarin hij leefde, toen vaag navolgen en goed vertalen voor synoniemen werden gehouden, deed hij op hoogst waardeerbare wijze zijn best, om Aischulos en Sophokles in het Hollandsch te laten spreken, zooals zij dat wezenlijk in het Grieksch hadden gedaan.

Maar ondanks al zijn streven naar juistheid en echtheid, vertoont de uitdrukkingswijze zijner vertalingen nog wel eens sporen een enkel keer van de abstrakte vaagheid der vorige eeuwsche poëzie.

'Schimvoerder Hermes' zegt Boutens terecht, want dát bedoelde de dichter met zijn 'Hermè ehthonië', terwijl Burgersdijk daarvoor in de plaats het meer in 't algemeene blijvende en ook niet volkomen-juiste 'Hermes, god der diepte' heeft gezet.

Maar m.i. had Boutens hier wèl een korte aanteekening bij kunnen geven, zooals hij dat, achter in zijn boek, bij andere plaatsen deed. Want wie, die 't niet reeds wist, zou hier uit af kunnen leiden dat volgens de Grieksche mythologie een der plichten van God Hermes hierin bestond, dat hij de zielen der afgestorvenen op hun tocht naar het onderrijk te begeleiden had?

En in regel 3 houdt Boutens zich aan de lezing Phoibos,

maar als men den commentaar van Godfried Hermann op deze plaats kent, (Hermann's editie 2e deel bladz. 607) kan men het met dezen eens zijn, vooral in verband met de verklaring die de Scholiäst geeft, dat Aischulos hier niet Phoibos maar phoitos geschreven hebben moet.

Voor hen, die Hermann's uitgave niet bij de hand hebben zoowel als voor het lezende publiek in 't algemeen vertaal ik hier even de toelichting van den Scholiäst: ‘de helderziende vrees, die haar in haar droomen de waarheid voorspelde, deed Klutaimnaistra van uit de diepten van haar gemoed geweldiglijk hardop roepen en schreeuwen van angst’. Men ziet het: in deze verklaring komt het woord Phoibos volstrekt niet voor: ja, in plaats van dien godennaam dus als de oorzaak van de helderziendheid der vorstin, geeft de Scholiäst het er veel van hebbende phobos of vrees, welk slapper woord voor zoo'n haastig-aanteekenende en niet op haar-fijne juistheid van uitdrukking lettende, als zoo'n Scholiäst gewoonlijk was, best als een equivalent voor phoitos (uit de onbewustheid komende opwinding) gegolden hebben kan.

Buitendien de rol, die aan Phoibos hier door den dichter zou toebedeeld zijn geworden, indien deze dien godennaam hier wezenlijk had gebruikt, kan eenigszins vreemd lijken, en hieruit laat het zich verklaren, dat Boutens, die dit óók niet geheel begrijpelijk vond, van ‘een andre’ Phoibos spreekt (= een andersoortige Ph.) welke nadere bepaling van dien godennaam in den Griekschen tekst van Aischulos zelf echter geheel en al ontbreekt.

Ten slotte: Nederland kan nu blij ermeê zijn, dat het een juiste vertaling door een waarachtig dichter van de twee eerste gedeelten der Orestie bezit. Moge het derde stuk evenals het tweede dit deed, volgen binnen afzienbaren tijd.

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

Wat de laatste jaren in de Tweede Kamer niet mogelijk meer scheen, is nu dan toch volbracht.

Wij hebben hier de behandeling der Begrooting op het oog.

Jaar na jaar kwam de Kamer er later mee klaar. Vroeger was 't gewoonte, dat als zij op Kerstreces ging, zij met de Begrooting had afgedaan en dat zij dan het veld voor de Eerste Kamer kon vrij laten. Telkens werd dit echter later; eindelijk overschreed zij de Kerstvacantie, om ten slotte, het vorig jaar, nog na Nieuwjaar bijeen te moeten komen, om de laatste hoofdstukken af te doen.

Er werd dan ook over geklaagd.

En terecht.

Maar nu is zij weer in de goede, oude baan teruggekeerd: - de Begrooting is dit jaar weer vóór het Kerstreces afgehandeld.

't Heeft moeite gekost - dat is waar. De Kamervoorzitter heeft er achterheen gezeten, er zijn lange zittingen gehouden, die tot na middernacht hebben geduurd, de tijd die den sprekers werd toegestaan is zuinig gedistribueerd, maar het resultaat is dan toch maar geweest, dat men veel vroeger is klaar gekomen. Het bleek dus wèl mogelijk te wezen. En dáár ging 't om.

Maar het Kabinet is er niet zonder kleerscheuren afgekomen.

Wel heeft de regeering 't nog niet geheel in dezen politieken strijd afgelegd, maar zij heeft toch de lijken van twee harer leden op het slagveld achtergelaten. En dat nog wel van de twee hoofden der Departementen van defensie.

De Ministers van Marine en van Oorlog zijn met een tusschen-

ruimte van slechts enkele dagen op het Binnenhof gesneuveld.

Toen, na vier jaren van bloedigen strijd, de wereldoorlog tot een einde was gekomen, ging er een zucht van verademing door de landen. Men spitste zich niet alleen op een ekonomische opluchting, maar men hoopte er nu ook vast en zeker op, dat er thans overal een tijdperk van beperking der militaire uitgaven zou aanbreken. De Volkerenbond, die de instandhouding van slechts een beperkt politieleger zou eischen, zou 't den volken voortaan mogelijk maken groote bezuinigingen aan te brengen op de millioenen, die leger en vloot in de verschillende landen jaarlijks kostten. Er was dus blijde verwachting. En die verwachting was gerechtvaardigd voor hen, die tijdens den oorlog geloof hadden gesteld in de verzekeringen van hen, die maar steeds den strijd hadden voortgezet onder de verzekering, dat het ‘bitter end’ noodig was, om tot een beteren toestand te geraken, want eerst moesten de onruststokers totaal vernietigd worden eer men tot ontwapeningen zou kunnen overgaan.

Welnu, die onruststokers waren nu vernietigd en de begrootingen voor Oorlog en Marine in de verschillende landen zouden dus zeker voor het jaar 1920 aanzienlijk besnoeid kunnen worden.

Zoo was de verwachting.

Ook in ons land.

En met bizondere belangstelling werd de indiening van die begrootingen ten onzent tegemoet gezien, om te weten, niet alleen hoeveel millioenen ze lager zouden zijn dan die van vorige jaren, maar ook - en dat mogelijk wel in de eerste plaats - om op de hoogte te komen van de toekomstplannen van de regeering op defensiegebied en hoe de ingetreden vredestoestand zich zou weerspiegelen in de beperking onzer weermacht en in de demokratiseering van ons defensiestelsel.

Daar was nu de nieuwe Minister van Marine. Eindelijk had men een ‘burger’ aan 't hoofd van dit Departement, en men had dus het recht te verwachten, dat hij geen militaristische neigingen zou hebben. Dat gaf goede hoop. Wel vond hij bij zijn komst in het Voorhout de begrooting, waarmee reeds vroeg in 't jaar begonnen wordt, bijna gereed liggen, maar hij zou, bij eenigen goeden wil, later in die begrooting toch nog wel iets kunnen wijzigen, en dan zou bovendien bij de mondelinge

behandeling ook nog kunnen blijken of hij in de toekomst de richting der beperking van de vloot op wilde.

En werkelijk, er kwam iets van hem los.

Nog vóór zijn Begrooting in openbare behandeling in de Kamer kwam, deed hij weten, dat hij een voorstander was van een vloot van klein materiaal; dat hij onze kusten voldoende meende te kunnen verdedigen met duikbooten en vliegtuigen; zoodat een verdere aanbouw van schepen van groote kapaciteit en zware bewapening niet was te verwachten. In afwachting van het vormen van een vast plan voor de toekomst zou hij de verdere afwerking van twee al op stapel staande kruisers stop zetten.

Hij scheen dus een bewindsman te wezen met wien door de Kamer wel te praten zou zijn; van hem waren bezuinigingen te verwachten; hij wilde blijkbaar de goede richting wel in.

En daar had men den Minister van Oorlog. Met dien zag 't er ook zoo slecht nog niet uit. Al wilde die nu misschien niet zóó sterk bezuinigen als zijn kollega van Marine, hij scheen tenminste ook over te hellen naar meer demokratische opvattingen op legergebied. Van hem toch werd 't bekend, dat hij er voor te vinden zou zijn den eersten oefentijd tot zes maanden in te krimpen en dat hij bereid was om er een proef mee te nemen, om de onder de wapenen geroepenen zooveel den nacht buiten de kazerne, in eigen huis of huisgezin te doen doorbrengen.

Vooral de beperking van den eersten oefentijd tot zes maanden was een besluit van dezen bewindsman, dat dadelijk veler sympathie had en ontleende voor een deel ook zijn beteekenis aan den socialen ondergrond.

Wat toch is het geval.

In alle bedrijven en beroepen, op het land en in de fabriek, heeft men op 't oogenblik groote behoefte aan werkkrachten om de produktie op te voeren. En nu komt het Ministerie van Oorlog ieder jaar 23.000 mannen, die in de kracht van hun leven zijn, uit de industrie en het bedrijf, van het land en uit de fabriek weghalen om zich in den wapenhandel te oefenen, en ze op die manier aan de vermeerdering der produktie onttrekkend; dit is natuurlijk een groot ekonomisch nadeel voor het land. En iedere maatregel, die ten doel heeft om dit nadeel te beperken, verdient daarom toejuiching. Een Minister, die met

een voorstel komt, om den oefentijd in te krimpen, en, zooals in dit geval, om dien van 8 tot 6 maanden te verminderen - wat in casu gelijk staat met een vermeerdering van 23.000 maal twee maanden van de nationale produktie - heeft dan ook bij voorbaat gewonnen zaak.

Bovendien had de heer Alting von Geusau ook nog kans gezien om 5 millioen op zijn Begrooting te bezuinigen, terwijl zijn kollega van Marine ongeveer 6 millioen had weten te schrappen, zoodat de twee departementen van defensie tesamen zoowat 11 millioen hadden doen vallen.

Dit was een begin van bezuiniging, een klein en nog zeer bescheiden begin, maar dan toch in alle geval een begin.

Zóó zag 't er vóór de openbare behandeling der bovengenoemde begrootingen uit.

De publieke opinie was niet onsympathiek tegenover beide Ministers gestemd.

Maar - en dit dienen wij volledigheidshalve nog te vermelden - ofschoon deze departementshoofden wel tot bezuinigingen in geld waren gekomen, was er van een wijziging in het militair systeem nog geen sprake. De Minister van Oorlog had - gelijk wij hierover al opmerkten - wel een verkorting van den eersten oefentijd der militieplichtigen toegezegd, maar van een systematische hervorming van ons leger kon, meende hij, nog niets komen; daar was 't de tijd nog niet voor; de omstandigheden waren op 't oogenblik nog te onzeker; eerst wilde hij de totstandkoming van den Volkenbond afwachten en eens zien wat die baren zou. 't Ware prematuur nu al tot inkrimping van het leger over te gaan.

En zijn kollega van Marine redeneerde ongeveer in gelijken geest. Nu ja, de afbouw van de kruisers wilde hij wel stopzetten, maar wat hij dan precies verder dacht te doen, dat zou later wel blijken.

Maar toch - wij herhalen 't - het zag er voor hen, toen de openbare behandeling hunner begrootingen in de Tweede Kamer beginnen zou, zoo kwaad nog niet uit.

De Minister van Marine kwam 't eerst aan de beurt.

Lang duurde 't met hem niet; in een paar dagen was 't afgeloopen; het vonnis was gauw voltrokken; toen holde hij naar de Koningin om zijn ontslag te vragen.

Wat hem een dezer dagen wel thuis gestuurd zal worden, waarna hij weer een rustig toevlucht op een Amsterdamsch advocatenkantoor kan gaan zoeken.

Neen, voor staatsman is deze jeugdige rechtsgeleerde niet in de wieg gelegd, en hij heeft zich zelf overschat toen hij indertijd aan de roepstem van Mr. De Vries gehoor gaf om hun Amsterdamsch compagnonschap op het Binnenhof te komen voortzetten; hij had beter gedaan op Heeren- of Keizersgracht te blijven tronen.

Want een figuur, waar leiding van uitgaat, is hij niet. Ook niet iemand, die weet wat hij in de toekomst wil.

Het is toch niet voldoende, dat een Minister zegt: ‘de twee kruisers, die op stapel staan, zal ik niet laten afbouwen’, om op die manier voor zuinigheidsprofeet te poseeren, maar als men dan vraagt: ‘Ja, Excellentie, wat dàn?, wat daarnà?, wat zijn uw plannen?’, dan moet een bewindsman op die vragen, welke te verwachten waren, toch ook een antwoord gereed hebben.

En dat was met Mr. Bijleveld niet het geval; hij moest zijn ondervragers het antwoord schuldig blijven.

Wel bromde hij zooiets binnensmonds van duikbooten, vliegmachines en klein materiaal, maar wàt hij daar nu juist mee van plan was, kon hij niet zeggen; 't schemerde hem nog zoowat voor de oogen. En op de vraag, met welk soort vloot hij zich de verdediging van Indië had gedacht, moest hij eveneens met een schouderophalen volstaan.

Hij zeide en herhaalde, dat de kruisers, die in aanbouw waren, in *zijn* systeem niet pasten - hij had dus blijkbaar een eigen systeem - maar hij wist niet te zeggen wàt dit systeem dan was.

Het is waar, in de huidige tijdsomstandigheden is het zeer moeilijk voor ons land, dat tevens de taak heeft voor zijn koloniën te zorgen, een vlootsysteem uit te denken, dat aan de eischen voor die toekomst zal kunnen voldoen, maar een Minister van Marine heeft den plicht een dergelijk systeem te ontwerpen en aan het parlement ter beoordeeling voor te zetten. Mist men de daartoe noodige kapaciteiten, dan mag men de portefeuille van Marine niet aannemen.

Deze tijden eischen andere mannen.

Bovendien had de Minister zich in de Kamer zoo weifelmoedig en onzeker van zijn zaak getoond, zoo heen-en-weergeslingerd

tusschen allerlei plannen over de bestemming van de niet afgewerkte kruisers, dat het parlement maar al te zeer het gevoel kreeg van met een bewindsman te doen te hebben, die zelf niet wist wat hij wilde, wien niets duidelijk voor den geest stond, die geleid moest worden inplaats van leiding te geven, dat hij 't met zoo'n zwakkeling in dezen tijd niet aandurfde.

En zonder een bepaald konflikt zond het den Minister heen met de boodschap: met u durven wij 't niet aan; wij wenschen een sterker, doelbewuster figuur op uw plaats.

En de Tweede Kamer stemde zijn begrooting af.

Dit geschiedde bovendien niet bij partijstemming, maar de stemmen waren zoo verdeeld, dat 't duidelijk bleek, dat het gemis aan vertrouwen in het beleid van Mr. Bijleveld bij verschillende frakties links en rechts te vinden was.

Voordat wij nu nog iets zeggen over het lot der Oorlogsbegrooting moet ons toch nog eerst een opmerking uit de pen.

Het is een gewoonte - laten wij 't een disciplinaire gewoonte noemen -, dat de ondergeschikten van de Ministers van Oorlog en Marine - en met ondergeschikten bedoelen wij hier de officieren - er zich van onthouden in 't openbaar de plannen van hun ministers te bekritiseeren, of, als zij 't nog doen, dit in zeer gematigd gestelde artikelen in hun vaktijdschriften te laten geschieden. En dit werd ook getolereerd, ook als zulks geschiedde niet alleen door gepensioneerde maar ook door nog aktief dienende officieren.

Maar thans is heel iets anders afgespeeld.

Nauwelijks was het plan van den Minister tot niet verder afbouw der kruisers bekend, of de officieren van marine, die zich nu in hunne kansen van promotie, en dus in hun toekomst, benadeeld zagen, liepen te hoop. 't Was als ware er een knuppel in het hoenderhok geworpen. Er werden vergaderingen belegd, moties aangenomen; er werd heel boos gediscussieerd en het beleid van den minister lang niet malsch beoordeeld, en somtijds in zulke bewoordingen en met zulk een vrijheid van kritiek als wij ons niet herinneren dat ooit tevoren heeft plaats gehad.

Er zat wel iets frisch in die kritiek op het beleid van den Minister door zijn eigen officierscorps, en 't deed dan ook niet onprettig aan. Men was zelfs geneigd om te denken: als dit nu

een gevolg is van de omstandigheid, dat wij een burger-minister aan 't hoofd van dit militair departement hebben, dan is 't te hopen, dat we in de toekomst meer burgers belast mogen zien met de leiding van de departementen van Oorlog en Marine.

Maar we dachten toch ook nog iets anders.

En dat was het volgende.

Stel u voor, dat, wat nu door de marine-officieren is gedaan, eens door het minder marinepersoneel tegen hun superieuren op touw was gezet en dat een dergelijk georganiseerd verzet door den Bond van de matrozen of een dergelijke vereeniging eens geprobeerd was tegen de plannen van hun officieren! Zou men dat ook veroorloofd hebben? Zou men dat ook door de vingers hebben gezien als toelaatbare kritiek? Zou men er zich ook toe bepaald hebben één der leiders van zulk verzet, die een paar te onvoorzichtige woorden had gebruikt, ter ‘beschikking’ te stellen - gelijk met luitenant Olivier heeft plaats gehad - of zou het geheele bestuur van den Matrozenbond op de keien zijn gejaagd?

Het is zoo maar een vraag, maar wij konden niet helpen, dat ze bij ons opkwam en dat ze ons toen uit de pen vloeide.

En om nu op den Minister van Oorlog te komen: - terwijl de Minister van Marine zich genoopt heeft gezien om heen te gaan nadat de Kamer door 't afstemmen van zijn begrooting een votum tegen hem had uitgebracht, zijn kollega van Oorlog is heen moeten gaan *niettegenstaande* zijn begrooting werd aangenomen.

Maar die begrooting had de vuurproef der openbare behandeling zoo slecht doorstaan en was zoo gewijzigd uit de parlementaire smeltkroes te voorschijn gekomen, dat de heer Alting von Geusau de verantwoordelijkheid niet verder meende te kunnen dragen.

En dat was juist.

Ook bij de behandeling van deze Begrooting in de afdeelingen der Tweede Kamer had de leuze der bezuiniging gegolden en den Minister was in het Voorloopig Verslag gevraagd, of 't niet wat goedkooper kon.

Met groote bereidwilligheid was de heer Alting von Geusau aan 't werk getrokken, om te zien of hij hier en daar nog niet wat schrappen kon. En waarlijk, 't was hem gelukt, om ‘zonder aan de weerkracht schade te doen’ eenige posten te verlagen tot

een gezamenlijk bedrag van 5.2 millioen. Maar dit was dan ook 't uiterste, meende de Minister; meer kon 't niet lijden. Op die manier was het eindcijfer van de Oorlogsbegrooting van 58 tot 52.8 millioen teruggebracht en was zij dus ongeveer 8 millioen onder de 60 millioen, tot welk bedrag men vroeger al voorspeld had, dat zij stijgen zou.

Maar dit werd door de Kamer nog niet voldoende geacht.

De leider der vrijzinnig-democraten, Mr. Marchant, kwam toen met een serie amendementen, die even zooveel bezuinigingen waren.

Wie nu gedacht mocht hebben, dat de Minister zich met al de kracht, die in hem was, tegen deze amendementen zou hebben verzet, want hij had toch zelf al bezuinigd zoover als 't ging ‘zonder aan de weerkracht schade te doen’, vergiste zich. Nu ja, hij stribbelde wel zoo wat tegen, hij wilde nog wel eens nader overwegen, maar 't maakte den indruk dat hij dit voor den schijn deed, en in ieder geval liet hij geen non possumus hooren en stelde hij niet de portefeuillekwestie. En het gevolg was, dat een aantal amendementen van den heer Marchant, die nog 1.7 millioen van de begrooting schrapten, werden aangenomen, waarna de geheele Oorlogsbegrooting er met een kleine meerderheid doorging.

Maar toen kwam de heer Alting von Geusau met de mededeeling, dat hij van een zoodanig ‘afgetakelde’ begrooting - ofschoon hij die aftakeling bijna lijdelijk had toegestaan - de verantwoordelijkheid niet kon aanvaarden en zijn ontslag zou aanvragen.

En zoo kwam het tweede ministrieele lijk op het parlementaire slagveld te liggen.

Wat nu ook de afloop van den krisis aan Marine en Oorlog moge wezen, zeker is 't, dat op de uitgaven van deze departementen bezuinigingen zullen moeten komen en dat de persoonlijke lasten, die op een deel van de mannelijke bevolking worden gelegd, zullen moeten verminderen. En zou dit nu niet een mooie gelegenheid wezen, om Oorlog en Marine tot één Departement van de Defensie te vereenigen en aan 't hoofd daarvan een burger-Minister te plaatsen?

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Er is dan toch nog goedheid in de menschen. Niets treft den fijngevoelige, verbijsterd door de verwildering van het menschdom, niets treft hem dieper, maar tevens weldadiger, dan het medelijden voor de jammerlijke bevolking van Weenen, dat nu allerwege Samaritaansche daad wordt. Wat doet daarbij dan nog weldadiger aan dan de hulp van den Nederlandschen arbeider, die vrijwillig een feestdag omzet in een werkdag om door de opbrengst van zijn arbeid op dien dag, heilig bij uitnemendheid, het noodlijdende Weenen te hulp te komen? Dat zij, die ruimschoots bezitten, ruimschoots schenken, stemt niet zoo bemoedigend als dat de arbeider, die, in den verschrikkelijken strijd om het bestaan overwinnend, met andere overwinnaars gemeen had, dat hij, naarmate zijn overwinning zich duidelijker afteekende, de sympathie inboette van den overwegenden toeschouwer, schoon deze er zich om verblijdde, nu plotseling opnieuw toont, dat hij sterk en edelmoedig weet te zijn. Dat betere gevoelens dan de overigens begrijpelijke wraaklust ook bij de overwinnaars in den oorlog doordringen, bewijst wat onlangs de Parijsche *Temps* van het lijden in Oostenrijk zei: ‘Men heeft het recht niet de zeven millioen Oostenrijkers van thans in een hel van honger en koude in den steek te laten onder voorwendsel, dat zij solidair zijn met de enkele mannen, die hebben bijgedragen tot het ontketenen van den wereldoorlog.’ Eigenaardig, dat in deze uiting nog geen spoor valt te waardeeren van spontaan medelijden. Er wordt slechts in erkend dat ‘men’ - dat zijn de Franschen - niet *het recht*

heeft het arme Oostenrijksche volk aan zijn lijden over te laten. Wel is het dus nog weinig, toch reeds veel, dat een der eenvoudigste voorschriften van de Christelijke godsdienst om den vijand van gisteren in zijn nood bij te staan, wederom bij het zoo wraakzuchtig gemaakte Fransche volk gehoor vindt. Trouwens, nog onredelijker dan tegenover Duitschland heeft de Vredesconferentie zich tegenover het overwonnen Oostenrijk betoond. De beproeving, waaraan deze overwonnene werd onderworpen, is zoo dramatisch, dat zij het groteske nabij komt. In uiterste verdeemoediging verzette het arme Oostenrijk zich in niets tegen de door de overwinnaars opgelegde bestraffing. Het onderteekende alles wat men het voorlegde, zonder een woord van protest, zonder een gebaar van verzet. Het gaf zich op genade en ongenade over en de overwinnaars maakten het eenvoudig het leven onmogelijk. Het nieuwe Oostenrijk kàn niet bestaan. Kunstmatige schepping, in 't aanschijn geroepen tegen de geschiedkundige en geografische ontwikkeling in, tegen de eenvoudigste wetten der staathuishoudkunde en zelfs van het gezond verstand in, kan van dit nieuwe Oostenrijk alles verlangd worden en het zal er misschien deemoedig aan voldoen. Maar men kan niet verlangen, dat het teekenen van leven geeft. De Entente legt het artikel 80 van het Versaillaansche vredes-tractaat op, waarbij het zijn vereeniging met Duitschland verbiedt. Oostenrijk onderwerpt zich, maar geeft voorts geen teekenen van leven. De Entente legt het art. 88 van het tractaat van Saint-Germain op, dat het verbiedt zich te vereenigen met iederen anderen staat. Oostenrijk onderwerpt zich, maar geeft voorts geen teekenen van leven. Dan maakt de eene provincie na de andere zich van dit levenlooze rijk los, of doet moeite van dit levende lijk los te komen. Als bewogen door de wet van de middenpunt-vliedende kracht neigt Vorarlberg naar Zwitserland, Tirol naar Duitschland. Alsof aan de onderdeelen zal veroorloofd worden wat verboden is aan het geheel. De Entente zal de deelen dus bijeen en het geheel kunstmatig in het leven hebben te houden. Sprak daar iemand van schadeloosstelling aan de overwinnaars? Integendeel: deze hebben dien overwonnene schadeloos te stellen. Althans te onderhouden. Al ware het enkel om zich het genoegen te gunnen te kunnen beweren, dat de Vredesconferentie dezen dood geboren

staat heeft kunnen bezielen tot een staatkundig organisme, dat uit zich zelf kracht van leven heeft. Is het begrijpelijk, dat, ondanks alle tragiek van dit rampzalige volk van Oostenrijk, men toch niet kan nalaten bij zijn lijden te glimlachen, al is het ook een glimlach van bitterheid?

Gelukkig is het niet enkel voor dit arme volk, dat de menschheid zich thans bewogen gevoelt door een onweerstaanbaar mededoogen, 't welk eindelijk zich verheft, ook in het hart dier volken, wier leidende groepen er doof voor schijnen te willen blijven: de Geallieerden. Ook ten behoeve van de Duitsche krijgsgevangenen in Engeland, maar vooral in Frankrijk, verheft zich thans algemeen een beroep op de betere gevoelens der overwinnaars om deze ongelukkigen eindelijk aan hun huisgezin terug te geven. Het is zeer aannemelijk, dat de tegenwoordige Duitsche regeering aan hun lijden niet schuldeloos is. Zij tracht zich te ontworstelen aan de verstikkende omklemming van den greep der Fransche overwinnaars, die het Duitsche volk willen wurgen. Zij zoekt uitvluchten, uitstel, bezwaren, waardoor het eindelijk-officieele tot stand komen van den vrede voortdurend wordt verschoven. Maar zooals in *l'Humanité* terecht is opgemerkt: ook België en Engeland hebben zich over deze houding der Duitsche regeering te beklagen en toch in de vrijlating van de krijgsgevangenen toegestemd, behalve dat er in Engeland nog een drie duizend man van de vroegere Duitsche vloot te Scapa Flow zijn. Het is natuurlijk de *'Tijger'*, de onverzoenlijke Ciemenceau, die het terug zenden naar hun haardsteden van dit klein half-millioen mannen belet. Maar het moet hem toch te denken geven, dat niet enkel in Duitschland stemmen tegen deze onmenschelijkheid ten hemel schreien. De neutrale volken hebben zich gedurende den oorlog deels sterk tegen het strijdende Duitschland uitgesproken. Ook daar herinnert men zich terecht, dat het Duitsche legerbestuur bij zijn inval in België zich aan nog grooter wreedheid heeft schuldig gemaakt. Toch wordt niet alleen door den vijand van gisteren, maar ook door de vrienden der Entente dit vasthouden van onschuldige gijzelaars op grond, dat Duitschland niet aan de vredesvoorwaarden beantwoordt, bejammerd. De Paus heeft met nadruk op het terugzenden dezer ongelukkigen aangedrongen, het Italiaansche

parlement in een motie hetzelfde gedaan, en ook de Zwitsersche Bondsraad waarschuwde tegen het ‘groote sociale gevaar’ dat voortspruit uit dat vasthouden der krijgsgevangenen, ‘uit den geestestoestand van honderd-duizenden mannen, aan zulk een zware beproeving onderworpen’. Maar de koppige grijsaard, die op een voor Frankrijk gelukkig oogenblik aan het hoofd van de regeering kwam, toen zijn volk, geholpen door geheel de denkende menschheid, bewust werd, dat nu of nooit het uur zijner overwinning op den Barbaar uit het Oosten had geslagen, zoodat hij, *Père la Victoire* genaamd, bij uitnemendheid *le père de la Victoire* mag geacht worden, deze *Tigre* doet na de overwinning zijn volk even groote moreele schade als hij het daarvoor door zijn ‘*la guerre et rien que la guerre*’ - wachtwoord, dat voor het Fransche leger de vonk bleek, dat van zijn smeulend overwinningsvuur een uitbarsting maakte - moreel heeft gesterkt. Niettemin, terwijl Clemenceau hier een ‘koppige grijsaard’ werd geheeten, is dit toch niet zonder eerbied voor zijn haast vòòrwereldlijke levenskracht. Zijn reis naar Londen dezer dagen om daar met Lloyd-George te confereeren, door een zwaren storm op zee heen, waarbij hij een rib breekt, maar desondanks aan de conferentie deelneemt als een ongedeerd man in de kracht zijner jaren, zoodat niemand bemerkt, dat er iets niet met hem in orde is, terwijl hij zich, huiswaarts gekeerd, slechts een dag of vier later laat onderzoeken, dit doet toch wel denken, dat deze 80-jarige Bretonsche boerenzoon èchter een leider ‘bij de gratie Gods’ van zijn volk is dan de ex-keizer gebleken is het te zijn van het Duitsche volk.

Nooit zijn staatkundige onthullingen voor een publieke persoon vernietigender geweest dan Kautsky's publicatie der ex-keizerlijke ‘Marginalien’. Ieder kan het van harte eens zijn met wat de begaafde hoofd-redacteur van het *Berliner Tageblatt*, Theodor Wolff, daarover schreef. ‘De publicatie der “Marginalien” was niet overbodig, want het kan werkelijk geen kwaad, dat het Duitsche volk ziet, hoe de geest van den monarch zich uitleefde, en waarheen men komt onder het ongecontroleerd gedoe van een pathologischen heerschzuchtigen wil. Indien men geen pleidooi wenscht te houden, doch de historische waarheid wil zoeken, kan men niet van meening zijn, dat de Duitsche regeerders den

wagen hebben bestuurd, volkomen onafhankelijk van dezen overprikkelden geest, waarin tot een vreemd allegaartje vermengd waren vredelievendheid, corps-studentengebruiken, imitatie van Frederik den Groote en ander theater-dilettantisme. Dan moet men er aan herinneren, dat bij rijkskanseliers en diplomaten, als bij andere menschen, naast het bewustzijn meestal nog een onbewustzijn is' - dit laatste zei de eminente journalist voornamelijk tot Bethmann-Hollweg, die te kennen gaf van de keizerlijke 'Marginalien' nooit notitie te hebben genomen - 'en dat de ziel verschillende verdiepingen heeft met alcoven en bijkeukens. In de voorkamers is een staatsman eerlijk overtuigd, dat hij niet onder den invloed komt van keizerlijke 'Marginalien', dat hij vrij, onafhankelijk en rechtop zijn weg gaat. In de alcoof kan hij, zonder dat hem dit duidelijk wordt, zich voegen naaiden schoonen stijl der documenten: '*Allerhochst-demselbem wage ich alleruntertänigst, - nach meinen ehrfurchts-vollen Dafür-halten - die befohlenen Démarche habe ich gehorsamst ausgefurht.*'

In deze proefjes van paskwil-achtige kanzelarijstijl heeft Theodor Wolff een der twee klippen aangewezen waarop Wilhelm II als mensch en heerscher schipbreuk heeft geleden: vleierij, en de achterlijk-heerschzuchtigen gedachtengang van de omgeving, waarin hij geboren, opgevoed en reeds een bejaard man geworden was. Immers deze koningszoon, op een voor hem en geheel Europa noodlottig levensmoment keizerszoon geworden, was van nature zeer begaafd en ten goede bezield. Zijn opvoeding was geweest wat de opvoeding van konings kinderen in de laatste eeuw steeds was: veelzijdig, maar van de uiterste oppervlakkigheid. Toch bezat hij schitterenden aanleg, en indien deze diep ontwikkeld had kunnen worden, zou hij in meer dan een vak van kunst of wetenschap een man van eenige beteekenis hebben kunnen zijn. Zooals zijn opvoeding hem gemaakt had bezat hij bij zijn troonsbestijging voor zich alleen ten minste evenveel kunde en goeden wil om als constitioneel vorst zijn volk weldadig te zijn - voor zoover zulke menschen dat kunnen wezen - als alle andere constitutioneele koningen van zijn tijd tezamen. Het ongeluk voor hem en zijn volk was echter juist, dat hij geen constitutioneel vorst was, zijn persoonlijkheid

haast onbeperkt kon uitleven, en niemand dan de oude Bismarck hem onder de oogen durfde zien of ‘neen’ tegen hem zeggen. Opgesloten in een kring van menschen, die hem bedrogen onder voorgeven, dat zij den hoogsten eerbied voor hem gevoelden; voortdurend met gebogen ruggen voor hem stonden, doch hem wisten te leiden, te bewegen, te doen spreken naar hun zin, kon hij over hun ruggen heen niets meer zien van dat werkelijke leven, dat hem als jonge prins toch wel eens in zijn dreigende verhoudingen moet zijn geopenbaard, al waren ook toen reeds allen om hem heen er op uit om de leerzame waarheden daarvan voor zijn oog te verbloemen. Zoo krachtig individueel is niemand, of ten slotte geraakt hij onder den invloed van den kring menschen, waarin hij verkeert; te eer, te gemakkelijker indien het hem niet gegeven is zich voor korter of langer tijd uit dien kring te verwijderen. Zelfs beroepsmisdadigers, met niemand anders om gaande dan met menschen, die ten opzichte van mijn en dijn, eigen leven en veiligheid en van andere, gelijke in de omtrekken uitgewischte denkbeelden bezitten, gaan op 't laatst denken, dat zij het in elk opzicht bij het rechte eind hebben, en nièt de menschen wier levensgedrag zich beweegt binnen de bepalingen van de burgerlijke en crimineele wet. Zoo is het ook met de hoog geboren dames en heeren uit de hofkringen, wier lichamen om een monarch heen op en neer golven, zoodat het hem op 't laatste voor de oogen begint te schemeren. Zij dwalen ten slotte in hun denkbeelden over goed en kwaad zoover af, dalen zoozeer neerwaarts door hun reactionaire, bestoven en molm-geworden levensbeschouwing, dat de algemeen gangbare ideeën over wat goed is en kwaad ook bij hen worden uitgewischt; te eer waar het een land en een volk geldt, dat, in den leer van Nietsche, van een ‘Heeren’- en van een ‘Knechten-moraal’ heeft weten te spreken. Wilhelm II bezat in zijn jeugd een veelzijdig-schitterend, soms sympathiek en zeer zelfstandig karakter, waardoor hij meer dan eens op de verbeelding der volken werkte. Het Fransche niet uitgezonderd, dat hem in het laatste decennium der vorige eeuw gaarne huldigde. Toch was dit niet krachtig genoeg om tegen den noodlottigen invloed van den verouderden militairen geest - maar ‘verouderde militaire geest’ is een pleonasme! - in te gaan. Die geest is

misdadig, die geest maakt - wij hebben het gezien - de individuen rijp tot elke misdaad, die geest weet elk vergrijp tegen de edelste menschelijke gevoelens te vergoelijken en te verbloemen. Zoo is de eertijds welmeenende Wilhelm II de verpersoonlijking geworden van de Duitsche misdaad bij uitnemendheid: hòòfdmisdadiger in een wijden kring van misdadigers, man vol misdadige gedachten en bedoelingen, zonder het zelf te weten, mensch die de menschheid onteert, vluchteling uit zijn land, die het volk onteert, dat hem gastvrijheid biedt. Zullen wij hem daarom uitleveren aan de mogendheden, die misschien, en misschien ook niet, zijn uitlevering zullen vragen? Deze man verpersoonlijkt de misdaad van het Duitsche volk; in het bijzonder verpersoonlijkt hij de misdaad van zijn eigen verfoeilijke kaste. Maar zoolang niet de honderden andere drijvers tot den oorlog worden gerecht, hebben wij in dezen misdadiger êer het slachtoffer te zien zijner omgeving, en hem in onze omgeving, op ons grondgebied te dulden. Heel veel hooger staan ten slotte ook zij niet, die zijn uitlevering misschien... niet zullen vragen. Wilhelm II wordt aan de geschiedenis overgeleverd, die hem zal brandmerken onder den streep, welke op zijn voorhoofd door de nog geen halve eeuw-oude Duitsche keizerskroon ingedrukt is. Hoe êer het tegenwoordige geslacht dezen man kan vergeten, hoe beter. Crispin, de voorzitter van het pas gehouden congres der onafhankelijke socialisten in Duitschland, heeft over hem en zijn medemachthebbers van het vernietigd keizerrijk gezegd wat van hen te zeggen was: ‘Zij zijn de schuldigen aan den oorlog. Zij hebben bewust den oorlog doen uitbreken om hun imperialistische doeleinden te bereiken. Zij hebben den oorlog gevoerd met onmenschelijke middelen, met doodelijke gassen, met vlammenwerpers, met vliegerbommen en met deportaties. Vrouwen en kinderen hebben zij weg gesleept. Steden, mijnen en fabrieken hebben zij vernietigd. Deze regeering was niet waard om bemind of gehaat te worden. Men kan haar slechts verachten.’ Ziedaar het vonnis, dat ook voor Wilhelm II geldt, en hoe eer wij hem kunnen vergeten, hoe beter het voor ons zal zijn.

Er is niettemin toch nog wel heel veel antipathieks in het Duitsche volk overgebleven, en dit spreekt van zelf. Een volk,

dat zich in macht en bloei algemeen gehaat en bevreesd had weten te maken, waarvoor, om het te vernietigen, een geheele wereld noodig was, dit volk keert niet onmiddellijk terug tot de zachtheid zijner zeden van eertijds, toen het bij uitnemendheid een volk van dichters en denkers werd geacht. Het proces tegen den luitenant Marloh, beschuldigd van een kwart honderd weerlooze mannen, zonder eenige kwade bedoeling bijeen, zoo maar, op den greep af uit een getal van honderd-vijftig, te hebben doen doodschieten, heeft zooveel weerzinwekkends van den militairen geest, die nog voor een groot deel het Duitsche volk beheerscht, geopenbaard, dat men een Gods oordeel zou willen inroepen over de helft er van, onverschillig of het schuldig is of onschuldig aan die opperste misdaad: het militairisme. Deze luitenant Marloh, die terecht stond - en is vrijgesproken! - wegens moord op vijf en twintig weerlooze en onschuldige mannen, blijkt een rechtschapen, dichterlijk-gestemde, tot in het uiterste waarheidlievend mensch te zijn. Hoe komt zulk een mensch dan tot zulk een misdaad? Dood eenvoudig. Hij was Duitsch militair, Duitsch *Leutnant*, hij dacht als militair, handelde als militair, gevoelde zich verantwoordelijk als militair.... en de helft van het Duitsche volk schaamt zich niet om dat militairisme, dat verfoeilijke, verdoemelijke militairisme, waardoor zijn eigen bestaan in den afgrond is gesleept, en geheel de wereld onder den invloed van den chaos is gekomen, nog toe te juichen als er in de persoon zijner aanvoerders gelegenheid toe is. Begrijpt men dan, dat Frankrijk niet gerust is, niet genòeg heeft aan zijn overwinning, onverzadigbaar is van wraak, de toekomst wantrouwt, en zich-zelf en zijn medestrijders gewapend houdt? *Il y a des morts qu'il faut qu'on tue*, zegt het terecht. Men begrijpt, dat deze overwinnaar er niet van wil hooren om zijn vreeselijke ijzeren omklemming te slaken van den strot van dezen overwonnene, die nog kracht genoeg bezit om de wereld om hem heen wantrouwend te stemmen ten opzichte van zijn mogelijke weder-opheffing.

Maar het gevaar voor de toekomst komt toch niet enkel uit Duitschland, zooals de oorlog niet enkel in Duitschland is ontstaan. Er was één redmiddel voor de menschheid, het redmiddel, dat president Wilson ter Vredesconferentie heette mee te

brengen: de Volkenbond. Men weet wat er van terecht is gekomen. Het zijn wel is waar vooral de Vereenigde Staten, welke zijn opkomen beletten zelfs in den gebrekkigen vorm, dien de Vredesconferentie van het door Wilson meegebrachte Vredesbeeld had overgelaten, maar dit is wijl het militairisme en het kapitalisme van Europa afkeerig waren van de heil-voorspellende idée, welke aan een werkelijken Volkenbond ten grondslag ligt. Treffend is het woord, dat generaal Smuts tot het Amerikaansche volk gericht heeft om althans het embryo van den Volkenbond tegen het dooddrukken door het Amerikaansche Congres te beschermen: 'Ik hoor, dat de Volkenbond in de Vereenigde Staten gevaar loopt,' schreef hij. 'Ik kan het nauwelijks gelooven, maar als het zoo is, dan gevoel ik mij gedrongen deze boodschap uit Zuid-Afrika naar de V.S. te zenden: Vernietig niet de hoop der menschheid. Mijn volk is klein en mijn stem is zwak, maar toch hebben de grootste leiders van Amerika reeds meer dan eens naar mij geluisterd. Duid mijn verzoek niet euvel! Ik doe een beroep op de V.S. Toen de vrijheid der menschen in gevaar was, is Amerika niet tekort geschoten en in het strijdperk getreden voor alle groote idealen. Thans verkeert de menschheid in niet minder groot gevaar De Volkenbond alleen kan de beschaving en het wankelende Europa redden. Bekrachtigt dus het verdrag! Het ligt in de macht van Amerika den zwaren last der wanhoop, die heden ten dage het Christendom drukt, weg te nemen. Doet het, wij allen smeeken het U. Wij smeeken de V.S. het verdrag te teekenen en het groote werk, dat het in den oorlog zoo onzelfzuchtig is begonnen, te voltooien.'

Een welsprekender pleidooi voor den bedreigden Volkenbond is niet mogelijk, maar het staat nog te bezien of het eenige uitwerking zal hebben. Zooals overal het militairisme, is overal het kapitalisme door hoogmoed verblindt. Het kan enkel door een katastrophe, welke den bodem waarop het zich heeft opgebouwd onder zijn fundamenten vernietigt, tot inkeer gebracht worden met de erkenning, dat het dan te laat is. Geen land gaat erger onder zijn overwinning gebukt dan Frankrijk. Waarom? De dreiging van het toekomstige Duitschland? Zeer zeker. Het kapitalisme is ook in Duitschland allerminst onderdrukt.

Integendeel. Het kan voor het Fransche kapitalisme over vijf en twintig jaar even schrik-aanjagend wezen als voorheen. Daarom doet Frankrijk alle pogingen om Duitschland economisch het leven onmogelijk te maken; daarom blijft het zelf tot de tanden gewapend; daarom durft zijn regeering niet aan het volk rekening en verantwoording geven van wat de overwinning heeft opgebracht. Deze republiek is bij uitstek een staat van kapitalisten, kleine kapitalisten vooral, die verwonderd vragen hoe het komt, dat de franc zoo laag genoteerd staat op de internationale koersenmarkt? Waarom? Omdat de Fransche franc de Duitsche Mark heeft overwonnen. Zoo heeft de Italiaansche *lira* de Oostenrijksche 'kroon' overwonnen. Maar op de internationale Beurs zijn deze twee overwinnaars er financieel bijna even erg aan toe als de overwonnenen. 'Wee over de overwonnenen'! riep men voorheen. Het was onzen verschrikkelijken tijd voorbehouden om een ongekende toepassing te zien van het 'Wee over de overwinnaars'! Daarmee is echter het Kapitalisme niet gedeerd. Integendeel, het triomfeert zelfs in de ellende van zijn eigen volk. Net zoo lang tot het nog in toom gehouden gepeupel met een sprong over de wel gestadige maar slechts langzaam zich ontwikkelende democratische idée heen, zich werpt op de zelfzuchtige instandhouders van een samenleving, welke in haar onderste geledingen toch reeds kraakt.

Het overzicht der buitenlandsche gebeurtenissen over November sprak van 'ongetelde slachtoffers' in Britsch-Indië, wier dood of verminking nog noodig zullen blijken voor het Britsche volk, in zijn koloniaal bestuur nog veel achterlijker dan wij, het geraden zal achten aan de gekleurde volken van oud-beschavingsverleden die mate van zelfbestuur te geven, waarop zij nu reeds recht hebben. Maar sinds het bekend geworden is hoe een Engelsch generaal te Amritsar zijn troepen een beetje op een weerlooze massa inlanders heeft laten schieten met machinegeweren, - niet lang, maar een minuut of tien! - mag men toch niet zeggen, dat de slachtoffers aan dooden en gewonden van het weldadig Britsch bestuur over Hindoestan 'ongeteld' zijn. Integendeel men weet nu precies hoeveel dooden, hoeveel gewonden deze van 'Tropenkoller' bezeten militairen-bevelhebber noodig had 'om de orde te handhaven', welke op dat oogenblik

althans niet verstoord werd, doch verstoord kon worden, volgens hem. Vijf honderd dooden maar, twaalf honderd gewonden maar... 'om erger te voorkomen'. Zoo lieten de Duitsche generaals in België en in het bezette gebied van Frankrijk 'om erger te voorkomen' de mannelijke ingezetenen van dorpen waarin, heette het, op de Duitsche troepen geschoten was, fusilleeren. Maar dit geschiedde in tijd van oorlog tegen den 'vijand'. Het weldadige Britsche bestuur over Indië leeft met de inboorlingen in vollen vrede. Zachte dwang dus om de orde te herstellen, welke te Amritsar, eenige dagen te voren, inderdaad ernstig was verstoord, zoodat de generaal het noodig had gevonden te verordeneeren, dat de inboorlingen der stad in de straat waar twee Engelsche soldaten waren gedood, slechts kruipende op handen en voeten mochten passeeren. Neen, het is onrechtvaardig om te spreken van een 'ongeteld' aantal slachtoffers van het vaderlijk Britsch bestuur over Indië. Zooals men in het veen op geen turfje ziet, kijkt dit uitnemend bestuur in een land, dat te dicht bevolkt is, ook niet op een paar honderd slachtoffers meer of minder, wanneer zijn generaals staan tegenover een weerlooze bevolking, welke allengs genoeg begint te krijgen van de weldaden van het Britsche bestuur. Noemt men het Duitsche militairisme verfoeilijk? Het *is* verfoeilijk. Maar is het Engelsche of het Fransche, is zelfs het militairisme der kleine mogendheden beter?

Heel veel beter dan in Indië gaat het voor de Britsche overheersching in Egypte niet. Maar dit ligt dichter bij. Ofschoon het in latenten staat van oproer verkeert, en de militairen ook daar zich niet ontzien er te schieten, waar zij er gelegenheid toe hebben, heeft het Britsche militairisme er toch niet die elegante losheid van gewetensbezwaren, welke het in het mooie Amritsar heeft getoond. Het weet zich vrijer te bewegen naarmate de huidskleur der inlanders, over wie het heerscht, donkerder is. Voor iederen Europeaan, die nièt het nooit te hoog te schatten voorrecht bezit geboren Brit te zijn, is de hoogmoed om zijn blanke huid door den Engelschman in Hindoestan getoond, lichtelijk potsierlijk. Men zou er hartelijk om kunnen lachen, indien hij niet telkens gepaard ging met uitingen van moreele verdrukking der bevolking, welke de politieke vrijheden door het Britsche bestuur geschonken, volkomen verwerpelijk

maakt. Ofschoon dan niet veel, de echte Egyptenaren zijn iets lichter van huid dan de Hindoestani, en genieten bovendien het voorrecht onmiddellijker onder het toezien te leven ook van andere volken in Europa. Niettemin hebben ook zij hartelijk genoeg van de Britsche weldaden, en als John Bull niet heel spoedig overal in zijn *Dominions* groote politieke schoonmaak houdt, is het zeer goed mogelijk, dat hij tegelijk met een opstand in Ierland komt te staan voor een openlijken opstand in Indië en in Egypte terzelfder tijd.

De onrust in Ierland heeft intusschen reeds weer de hoogte bereikt van de moord-aanslagen op de regeeringsvertegenwoordigers in het Dublinsche Phoenixpark in 1882. Desondanks komt de tegenwoordige regeering eindelijk met ingrijpende hervormingsvoorstellen. Indien het niet reeds telaat is om de Ieren, die zich in een republiek van Engeland onafhankelijk willen maken - de groote moeilijkheid was juist, dat het Protestantsche en het rijkste gedeelte van Ierland: het welvarende Ulster, dit niet wil - nog genoegen te doen vinden in een overheersching, welke hun volk reeds sinds zoovele eeuwen heeft onderdrukt.

Wat de Vereenigde Staten aangaat: de moeilijkheden waarmee de regeering der ‘athlelische republiek’ te kampen heeft, gelden nog niet zoo zeer de vraag van het *to be or not to be* van Wilson's vredesplannen, als de vakbeweging en haar eischen. Het blijkt, dat de toestand, waarin de Amerikaansche arbeider verkeert, al wordt hem dan de gelegenheid geschonken om door de uiterste inspanning zijner krachten een ruimer weekloon te verdienen, dan in het ‘Oude land’ mogelijk is, hem tegenover de georganiseerde werkgevers zoo afhankelijk maakt, als in Europa niet meer is te denken. De groote werkstaking der mijnarbeiders, geëindigd intusschen met de overwinning der stakers, heeft daaraan een eind gemaakt. De *American Federation of Labour* heeft een *bill of rights* opgesteld, waarbij o.a. het stakingsrecht, dat de regeering meende door rechterlijke actie te kunnen onderdrukken, voor goed zal worden erkend, en de eisch wordt gesteld, dat de autocratie van kapitalistische verbonden, in samenwerking met politici, zal worden tegengegaan. ‘De kolenstaking’, aldus de Times-correspondent, onverdachte autoriteit dus, ‘is het middel geworden om de quaestie uit te

vechten, die den grondslag vormt van de moeilijkheden in de Amerikaansche arbeiderswereld - het besluit namelijk van den Amerikaanschen werkman om van het gemeenebest een behandeling te verkrijgen een Amerikaansch burger waardig. Hij heeft beseft, dat hij in vele opzichten achter staat bij zijn Britschen collega. Hij had gehoopt, dat de oorlog den toestand schier automatisch zou hebben verbeterd, hij had groot vertrouwen in de vage uitingen van den president over democratiseering der industrie. Zijn vertrouwen en zijn hoop zijn vervlogen door het jongste optreden der regeering, door dingen als de weigering van Cary (den president van de *Steel-corporation*) om collectieve arbeidsovereenkomsten te erkennen, door de automatische wijze, waarop de groote meerderheid der pers zich gekant heeft tegen zijn eischen, en zijn grieven in twijfel heeft getrokken.'

Een bemoedigend slot hier aan het overzicht der buitenlandsche gebeurtenissen in de afgeloopen maand: de questie tusschen Nederland en België is, bevredigend voor ons volk, nagenoeg opgelost. Onze regeering geeft op de Nederlandsche waterwegen aan het Belgische volk de economische bevrediging waarop het een moreel recht kan doen gelden, maar ons nationaal gebied blijft onaangetast. Er waren nog rechters te Parijs.

Het A.S. Mahlerfeest door Constant van Wessem.

Willem Mengelberg gaat zijn 25 jarig jubileum als dirigent met een groot Mahler-feest vieren.

Het is een keuze, die Mengelberg eert. Hij heeft n.l. zijn hoogste roem verworven in zijn meesterschap als Mahler-dirigent, en de werken van Mahler gaven hem de gelegenheid tot het verwerven van dien hoogsten roem. Daarnaast is de keuze van een Mahler-feest op zijn 25-jarig dirigenten-jubileum, behalve een daad van erkenning ook een daad van piëteit tegenover het genie van Mahler, die zijn vriend was.

Door Mengelberg is ons land het Mahler-land kunnen worden. Hier heeft Mahler's kunst haar thuis gevonden. Ook het buitenland heeft ons den lof gegeven, die in deze erkenning schuilt. Naast alle mode, die iedere intense vereering omstuwt - en waarvan ongetwijfeld ook velen in de 'Mahler-gemeente' niet vrij zijn gebleven - heeft zich hier in zijn kern het juist begrip van de wijd uitgaande beteekenis van Mahler geopenbaard, en het is begrijpelijk, dat allen, die haar in het buitenland eveneens voelden (veel te weinig, overigens) zich in hun sympathieën met ons land vereenigden en het herdachten als zij Mahler herdachten. Mahler vond hier mannen die zich hem gansch hebben gewijd. Een invloedrijk dirigent als Mengelberg, een groot muziek-instituut als het Concertgebouw, stelden zich voor hem beschikbaar, toen hij nog, met dat aarzelend ongeloof aan de triomf van zijn werk, de weinige vrienden op de vingers van zijn hand kon aftellen. Den eenzame moest de warme vriendschap van een Mengelberg, een man, die de gansche muziek-cultuur van zijn tijd heeft omvat en de genialiteiten van een Richard Strauss even voortreffelijk kon benaderen als die van den 'unzeitgemässen' Gustav Mahler, en tevens begreep hoeveel meer toewijding de *mensch* Mahler voor zijn werk noodig had dan de *mensch* Strauss, een weldaad zijn geweest. Ik herinner mij hoe de vriendschap van Mahler voor Mengelberg zich uitte in de bewondering voor den dirigent[1]. Met ongedekt hoofd begeleidde hij den Hollander van en naar de repetities, en deze houding van innig respect voor mensch en artiest is mij altijd bij gebleven. Wat Mengelbergs vriendschap voor Mahler betreft, die uitte zich in de trouwe wacht, die, voortgegaan uit het overtuigde geloof in Mahler's werk, slechts als devies had: 'Laten wij

1) In een brief aan Mengelberg zegt Mahler o.a., als hij den vriend de eerste uitvoering zijner 6de symphonie in Nederland toevertrouwt: 'Sie wissen ja, wie ich mich bei Ihnen nicht nur persönlich, sondern auch künstlerich wol aufgehoben fühle.'

het uitvoeren'. Hij wist het wel dat zijn vriend als hoogste vreugde beschouwde: dat men zijn werken een waardige uitvoering bereidde.

Onder de eerste uitvoeringen van Mahlers symphonieën in Nederland, vinden wij al in 1904 die van de 3de te Amsterdam onder Mengelberg (of mogen wij de gebrekkige uitvoering der 3de te Arnhem onder Martin Heukenroth als allereerste mede tellen?). Waarlijk, hun, die voor Mahler in den bres gesprongen zijn - en dit was een *daad*, nadat vrijwel de geheele critiek der tijdgenooten diens werk als 'zwakheid' uit elkaar had gebroken - komt de lof toe van Carl Spittelers woord: 'dat het geen roem is erkende kunstenaars op hun 70sten verjaardag met verkapte necrologieën te huldigen; neen, een kunstwerk bij zijn kersversch verschijnen als zoodanig te ontdekken, dat is een daad'.

Buiten Mengelberg en de zijnen bleef het oordeel over Mahler hier nog langen tijd aarzelend. De algemeene deelname dateert eerst van Mahlers sterfjaar.

Ik herinner mij hoe in **1909**, na de eerste opvoering van Mahlers 7de symphonie een rondvraag naar het oordeel van onze vooraanstaande musici werd uitgeschreven, en dat alleen Alphons Diepenbrock de durf had van Mahler ronduit voor 'den grootsten en individueelsten toondichter van onzen tijd' te verklaren. De rest der musici hoorde, alleen dát de finale der 7de symphonie 'Meistersingerde', herinnerend aan Wagners voorspel voor 'Die Meistersinger von Neurenberg'! Maar zoo ging het steeds, en niets lijkt meer op elkaar als de critiek van hen, die ontoegankelijk voor het nieuwe staan.

Zekere dingen hielden de bewondering voor Mahler tegen. Het was wel in de allereerste plaats de *uiterlijke* geaardheid van zijn werk. Ik licht uit een artikel van Romain Rolland over Mahler ('Musique française et musique allemande') eenige passages, die zoo wonderwel overeenkomen met wat ook hier te lande tegen Mahler en zijn werk werd ingebracht:

'Zijn symphonieën zijn enorm van constructie, massief, cyclopisch; de melodieën waarop deze werken zijn gebouwd, zijn slecht gemodelleerd, van middelmatige geaardheid, banaal, alleen indruk makend door de breedheid van hun opzet en door de koppige herhaling der rythmische teekening, vastgehouden met de taaiheid van een idee-fixe. Deze stukken muziek, geleerd en barbaarsch, met harmonieën, die tegelijk grof en verfijnd zijn, zijn vooral op het volume berekend. De orchestratie is zwaar en luid; het koper domineert er. De harmonische structuur is velerlei: de stijl van Bach, van Schubert, van Mendelssohn samen met die van Wagner en Bruckner. De merkwaardigste trek van zijn symphoieën is in het algemeen het gebruik der koren met het orchest. - Ik vrees dat Mahler niet de hypnose van de kracht kan weerstaan, waardoor alle Duitsche artiesten heden ten dage (**1905**) zijn bezeten. Het schijnt mij een onzekere, trieste, ironische en zwakke ziel toe, een Weener muziek-ziel, die zich opblaast tot Wagneriaansche grootschheid. Hij wil Beethoven zijn, of Wagner: hij mist hun evenwicht en hun herculische kracht'.

Maar merkwaardig: zoo gesmaad als in het buitenland is Mahler hier nooit. Een oordeel als van Jhr. Rappard in diens 'Toonkunst en haar

beoefenaren', dat Mahler's symphonieën mode-werken waren, die weer spoedig zouden verdwijnen, staat alleen. De moderne Fransche muziek, Claude Delussy is hier met heel wat meer hoon ontvangen en er is toen bij op huissleutels gefloten. Er zou een verklaring voor te vinden zijn. Mahler lag feitelijk niet buiten de lijn der Duitsche idealen, zooals wij die in de muziek als opzet zoo langzamerhand gewend waren. Zijn ideeën, hoewel dan ontoegankelijk voor de muzikale tijdgenooten, konden tenminste binnen de ontwikkeling van een geestelijke conceptie beschouwd worden. Mahlers muziek viel wel buiten het begrip der toenmalige musici, maar de gedachten, waarmede de negentiende eeuw haar atmosfeer opvulde lieten gelegenheid ook de experimenten van een, die muzikale proeven op den kosmos heette te gaan nemen, te volgen. En het was juist door middel van deze gedachten, dat men haar zwakheid bewees, dat men het onvermogen van haar middelen om onze opvattingen der idealen nabij te komen, bewees. Eerst toen de tijdgenooten, die ons mede in hun gedachten-sferen hadden getrokken, tot het verleden gingen worden, en de talrijke bijzonderheden van dien tijd vervlakten, ongewichtiger werden, kon de figuur, ontdaan van de betwistbare bijkomstigheden, waarover men strijd voerde, helderder gezien worden, klonk zijn naam niet meer in één adem met die welke daarmede het driemanschap van de toenmalige Duitsche toonkunst uitmaakte, en waardoor men zijn persoonlijkheid toetste aan die van hen, waarvan hij zich in wezen, als een 'Unzeitgemässer', zoo diep voelde verschillen: Strauss en Reger.

Thans is Mahlers tijdelijkheid afgesloten. Wat er over hem te strijden viel is uitgestreden. De eene muziek heeft hem verlaten en de andere is ondergegaan. Thans kunnen wij beoordeelen dat en waardoor Mahler met zijn tijdgnooten in beteekenis verschilde: zijn beteekenis lag niet in de *persoonlijkheid*, zooals bij die van Strauss of Reger, en zijn muzikale opdracht in de algemeene evolutie was een andere dan de demonstratie eener persoonlijke wereld. Wanneer men in Holland het eerst is begonnen hem te erkennen, komt dat zeker omdat de voortreffelijke uitvoeringen, die Mengelberg van Mahlers werken bezorgde ons er voor konden openmaken wat deze werken in *wezen* bevatten, dat zij niet stonden of vielen met een critiek op hun lengte, hun orchestratie, kortom op hun geheele materieele buitenzijde, want dat, gedachtig aan Mahlers eigen woord, 'het gewichtigste niet in de noten stond': door Mahlers muziek openbaarden wij, zielen in de ontwikkeling der aarde, aan ons zelven onze eigen gevoelswereld.

Zie, daarin zie ik het wijd omvattende succes van een Mahler.

Wij hadden echter eenigen tijd noodig dit te beseffen.

Nederland gaat thans Mahler vieren met binnen de tijdruimte van drie weken zijn geheele oeuvre uit te voeren op het a.s. Mahlerfeest. Afgezien van mijn persoonlijke meening, dat alleen voor hen, die met Mahlers werken reeds door een herhaalde vroegere auditie vertrouwd is geworden, deze kolossale 'schotel' te verwerken zal zijn, is de opzet grandioos, en het geheel kan, door zijn snel tempo iets van een Dionysos-feest hebben met tot besluit de 8ste symphonie in een stijging naar de vervoering.

Het feest geeft Mahlers werken naar hun chronologische volgorde. Tot aan de 7de is dit juist. Psychologisch ook kan de orde der symphonieënreeks tot aan de **7**de volgens de nummering toegelicht worden. Sedert de jeugdwerken van Mahler door verloren gaan of vernietiging uitgeschakeld zijn, blijven de 'Lieder eines fahrenden Gesellen' (gedateerd December **1888**) en de daaruit 'motovisch' ontwikkelde **1**ste symphonie als den aanhef te beschouwen. Deze muziek verwerkelijkt den tijd waarin zij geboren werd. Het is de jonge Mahler van de wandeltochten en het volkslied. Een gansche muziek van zuiver lyrisme, waarin de zingende stem, die in de **2**de sympothie *woorden* krijgt, hier nog enkel door de instrumenten van een orkest wordt vertolkt. De **2**de symphonie wortelt eveneens in het lyrisme. Het slotkoor van 'Auferstehen' zingt de overtuiging uit van een gemoed dat voor zich zelf aan een probleem zijn antwoord geeft, daarmede dan weer antwoordende op zekere stemmingen uit het slot der eerste symphonie, waar Mahler zelf naar hst Danteske verwees. De **3**de symphonie poogt de alleenspraak van het menschelijke gemoed tot het meer kosmische te ontwikkelen: de natuur wordt in een reeks muzikale beelden, terwijl Mahler zich nog met persoonlijke problemen kwelt, waarvoor hij in muziek antwoord wil ('muziek is vraag en antwoord te gelijk'), tot een 'Weltseele' ontwikkeld. De **4**de symphonie tenslotte geeft de voltooiïng en de afsluiting van de scheppingen, die niet verder gaan dan de bevrediging der innerlijke phantasie en haar verlangens: het leven wordt een sprookje. Dan komen de symphonieën **5** en **6**. Het blijven duistere werken voor den geest, dien zij uitspreken. Zij steunen op een laag in de ziel, waar het besef zetelt, dat de kunst haar opdrachten verder heeft uit te strekken dan tot een zich zelf bevredigend beeld, het beeld der phantasie, *buiten de wereld ontworpen.* Het altruïstisch verlangen, het geluk om een alom te verbreiden muziek, die waarlijk 'Welt erlösend' kon zijn, zooals Mahler wilde, moet de beperktheid van het persoonlijke (dat nog geheel in de muziek van Strauss en Reger blijft heerschen) opgeven en het gemoed *zichzelf* laten offeren. Een nieuw vagevuur begint, de illusies der oude zingende melodieën verliezen hun glans, de *mensch* ligt eerst waarlijk 'in grosster Not', zooals het Wunderhornliedje zegt, en een nieuwe zware opgave dwingt tot een soort Umwertung aller Werte. Wanneer de finnales der symphonieën **5** en **6** blindelings verloopen, besluiten met een accent van de humor of de appathie, zijn ze slechts de fragmenten of de spannende voorspelen der **7**de of **8**ste symphonie. Of, feitelijk alleen voor de **8**ste symphonie. Door de kolossale 'blinde'lang, waarin geen idee à la Fechner, als b.v. de 'Weltseele' in de **3**de, de natuur-symphonie, zegeviert, voeren de symphonieën **5** en **6** naar het licht der **8**ste. Want de **7**de is de psychische winst van het gemoed, dat wat fragmentarisch is gebleven in de **5**de en **6**de symphonie - en waarom wij ze in het begin dan ook, van uit kunst-oogpunt, als een inzinking in Mahler's oeuvre gevoelden - tot glorieuzere teekening en rustigere ordening brengt. Maar de **8**ste symphonie geeft de verlossing van de diepe stem, waarmede Mahler geboren werd, en die hem rusteloos heeft aangezet, dwars door de beproevingen heen, die ter wille van het Universum geleden werden, tot wat hij zelf mocht formuleeren als een 'Ge-

schenk aan de menschheid'. In de **8**ste symphonie verloste Mahler als het ware de nooden van zijn eeuw tot wat Nietzsche reeds had geformuleerd als 'het dionysische geluk'. Het is ons duidelijk, dat opeens de storm van het enthousiasme moest losbreken in de gemoederen der toehoorders, die Mahler met zulk een aarzeling gewaar werd op het eind van zijn leven. De **8**ste geeft ons evenveel recht van een muziek vóór Mahlers **8**ste en nà Mahlers **8**ste te spreken, zooals Camille Mauclair spreekt van een muziek vóór Beethovens **9**de en nà Beethovens **9**de. Want zij bestrijkt in ieder geval de gansche muziek die haar voorafging *na* Beethoven, zoo zij al niet verder reikt. Ten slotte heeft Mahler slechts zijn opdracht vervuld zooals de wereldorde die aan de menschen, die met een kosmisch bewustzijn in zich geboren worden, oplegt, en waardoor zij zich zelve stem verleent.

Vanaf de **7**de symphonie loopt het werk van Mahler, naar de chronologische volgorde ingedeeld, door elkaar. Het is niet voldoende de volgende scheppingen te plaatsen volgens hun ontstaan of hun beëindiging. De datums zijn nu geen grenspalen der perioden meer en zij wijzen ons geen bepaalden tijd meer aan. - Thans begint Mahler die concepties, die eerst langzaam aan uit het gemoed zijn ontgonnen. Een der eerste dier werken is 'Das Lied von der Erde' geweest, waarschijnlijk uit dezelfde periode als de **9**de symphonie, werken die naar hun opzet buiten den lijn vallen, die met **8**ste beëindigd wordt. De beide werken geven de passieve ziel naast de actieve der overige. Ook de **9**de symphonie, hoezeer ook als een der voorgaande symphonieën geschreven - zij schijnt weer ontworpen als een *lyrische* symphonie - behoort tot de muziek uit de sfeer van 'Das Lied von der Erde' -. Als Mahler er aan werkte was het om het 'Ecce Homo' van zijn gemoed op te teekenen: een reflectieve muziek voor zichzelven, die tevens de biecht van een smartelijk gebleven leven behelst. Wanneer men de bladzijden uit Stefans biographie van Mahlers laatste levensjaren leest, of door een anecdote, als Mahlers gierigheid naar de zon, de eenzaamheid van dezen mensch nog eens beseft, begrijpen wij de smartelijke exaltatie, die tot schien onwerkelijke klanken geen orders, in vele momenten van deze muziek is uitgedrukt. Men gaf de plaats van deze laatste, **9**de symphonie dan ook het juiste aan door haar zonder nummer te laten. Zij behoort tot een *andere* muziek dan die der overige symphonieën.

Mijn aanduidingen zijn slechts die der intuïtie. Maar het is noodig het werk van Mahler volgens de psychologie uiteen te zetten. Wij geven wellicht aan een sleur toe door de **9**de symphonie in te schakelen bij de symphonieën, die met de **8**ste afgesloten een verklaarbare lijn hebben, doch met de **9**de ons noodwendig tot vraag en critiek gaat dwingen. En ook bedenken wij dat Mahler zijn nagelaten werken zelf niet meer kou verzorgen, zoodat wij niet weten welke plaats hij zelf aan de symphonie, die wij de **9**de zijn gaan noemen, zou hebben gegeven.

Men kan de lijn, die ons Mahler's beteekenis toont, niet strak genoeg houden.

Bibliographie

Aug. van Cauwelaert. *Liederen van Droom en Daad.* - Uitgave van C.A.J. van Dishoeck te Bussum.

Herman Middendorp. *Vlammen, gedichten.* - Uitgave van C.M.B. Dixon te Apeldoorn.

Wie zachtzinnig en nobel van aard plotseling wordt opgeschrikt door 't felle woeden van krijg, en méé moet en mee wil met de duizenden, maakt een levenservaring door en een innerlijken groei, die hem plotseling doet staan als vroeg-rijp man in het rondom hem stormende leven. Dichter zijn is strijder zijn voor recht en schoonheid en geestelijke verlichting, opdat de mensch als 't resultaat van een langzame opklimming door de natuurrijken heen, zich leere kennen als mensch, dat is als denker, voeler en willer, als geestlijk wezen.

Uit de eerste verzen van dezen bundel; spreekt een vriendelijke wijsheid en een weldadige innigheid van hart; er is gestreefd naar een zachtteedere overgave, die daarom zoo schoon is, omdat de dichter zich geeft zooals hij is!

> Dit is geluk: als gij, - ter haven
> Geland van eenzaam-verren tocht, -
> Met onweerhouden overgave,
> Opeens een vrouw beminnen mocht;
>
> Wanneer ge in haren schoot, bewogen,
> Uw kracht'ge handen rusten liet,
> En door uw traangeloken oogen
> Haar oogen zachtjes schreien ziet.

En deze rustig-loopende verzen stijgen tot een mooi-harmonische bede in:

> Laat me in 't licht van uw genade
> Treden lijk een dolend kind,
> Waar ik langs verdwaalde paden
> Eindelijk uw woning vind....
> Laat de weelde van deze uren -,
> Droomdoorzongen werklijkheid -,
> Om ons beider hoofden duren
> Tot de late nacht ons scheidt....

En nu weten wij wel, dat er wel méér dergelijke verzen bestaan, dat 't geluid aan Boutens herinnert, 't lied als geheel niet oorspronkelijk is, och, dat beteekent zoo weinig, 't gevoel is echt en van dat gevoel zijn de verzen doorvloten en wat méér zegt, de verzen zingen. Er zijn menschen, die naar den vorm technisch-zuivere verzen schrijven, die ons toch niet aandoen, omdat ze droog zijn en koud, dat komt omdat de maker, diep-in, geen dichter is, maar bekwaam lettergrepen-teller; ook komt het voor dat door jeugdige gemoederen een zielsstorm woedt, vóór de denker en voeler en willer harmonisch ontwikkeld zijn en zich rekenschap geven van elk beeld. Dàn is alle ingetogenheid vèr en krijgt men te aanschouwen chaotische dichterlijkheid, die indruischt tegen elk normaal begrip van schoonheid-in-poëzie.

De ware dichter is de zanger, die luistert naar de in hem klinkende stem, die alleen dàn zingt, als hij weet te kunnen zingen, omdat woord, melodie en gedachte in hem opbloeiden op het wereld-wijde oogenblik van inspiratie. Zelfs in donker moeten zijn innerlijke oogen de zon zien of de maan en de sterren en alle landen, die zijn. En zijn innerlijke ooren moeten kunnen verstaan de stemmen van wind en regen, rivier en zee, en alle geheimmenissen der jaargetijden; bladerval en bloem-ontluiken moeten hem bekend zijn en zijn hart moet kunnen voelen menschenvreugde en menschenleed. Dàn wordt de dichter het geweten, de stem, het levende lied van wie rondom hem leven en werken, worstelen en strijden. Dàn ontstaat er een voortdurende wisselwerking tusschen dichter en volk. Daarom is de goede Guido Gezelle, een zuiver en groot en, diep-in, wáár dichter; daarom zoekt men in zijn verzen nooit te vergeefs naar opwekking, troost, levensmoed en stralende hoop.

Als wij ons tot onze dagen bepalen, dan mogen wij zeggen dat onze dichters uit de laatste vijftig jaren waarlijk geestelijke schatten hebben gebracht aan wie in staat waren ze te aanvaarden. Gezelle heeft zich in zijn ziele-gedichtjes kunnen wenden tot de eenvoudigen-van-hart en in die zielegedichtjes leeft óók zijn groot medegevoel, zijn menschenliefde; hij bracht óók in dit dichterlijk stamelen de menschen tot eerbiedig belijden van 't Aller-Hoogste. Maar de menschen staan op verschillende trappen van ontwikkeling en nu is het wel heel merkwaardig dat bijna iedere trap zijn dichter heeft. Zoo heeft ieder dichter zijn publiek, de uitersten liggen tusschen Speenhoff en Boutens, tusschen Gezelle en de Woestijne, tusschen Herman van den Berg en W. Haanstra, tusschen Adama van Scheltema en J.H. Leopold.

Zóó heeft ook van Cauwelaert zijn publiek, zóó zingt ook hij en wordt begrepen door wie naar hem kunnen luisteren.

Hoor den donder, dreunend in dit lied op Koning Albert:

> Maar in de branding die den oogst bedreigt der dalen
> En rond uw grenzen slaat,
> Waar storm van zee noch lucht noch aarde u neer zal halen,
> Ter eeuwge duinen, staat
> Uw ruiterbeeld en ros en door den nacht blijft stralen
> Het licht van uw gelaat.

Schoon van wijding is het lied op Koningin Elisabeth, die weldoende de soldatenhospitalen bezoekt.

> En menig man, naar wien gij nijgt
> En vraagt naar huis en kind en vrouw,
> Is 't of hij schuchter schreien wou.
> Maar de arme wien 't vijandig schroot
> Op 't licht der dagen de oogen sloot,
> Zit bij 't aanhooren van uw taal
> Lijk luistrend naar een vreemd verhaal
> En zoekt met dof en dwalend oog
> Naar 't beeld dat naar hem overboog;
> En als gij weer zijt heengegaan,
> Zie 'k heel de zaal vol bloemen staan
> En in elk hart is dankgebed
> Voor Koningin Elisabeth.

Hij eert de helden in zijn IJzer-zang, met dit zenuw-sterkend slot:

> Wij zullen onze kindren doopen in uw vloed
> En elk geslacht ter beevaart voeren naar uw velden,
> Opdat hun wil dooraeme en aadre door hun bloed
> Het sterkend zout der zee en de eer der doode helden.

Het hart van het ondoofbare-fier-sterke Vlaanderen trilt in zijn liederen en zijn ontroering vloeit in ons over, als wij luisteren naar 't merellied, als de lente over de loopgraven rijst:

> Lijk een perzikbloei, gebroken
> Uit een bladerloozen tak,
> Is een merellied ontloken
> Op een doode hoevedak.
>
> Over 't gruis van stal en schure,
> Boven 't puin van huis en wal,
> Gaat, bij licht- of loomer duren
> 't Rhythme van den klankenval....
>
> Uit den duistren poel der vreeze,
> Boven 't vlak van schuw verdriet,
> Is ter rilde keel gerezen
> De eerste jubel van een lied.

Op bladzijde 71 vindt men het buitengewone gedicht ‘Verpleegster’, dat verwonderlijk schoon is van diepe menschelijkheid. Wien het hart, dit lezend, niet week wordt als was, wie niet verbreekt den ommekring van zelfgesponnen egocentriciteit, verdient niet langer den naam van mensch. Wie dergelijke gedichten vermag te schrijven is niet alleen dichter, maar meer dan dat, namelijk dienend helper.

In de rubriek ‘De bloeiende wonden’ vindt men gesymboliseerd de kern van de geestelijke ervaringen, welke de dichter doormaakte, toen zijn lichaam door een vijandelijken kogel werd doorboord. Deze verzen zijn fel van sensatie, de geest, ijl-helder, beeldt als met beangstigende klaarheid uit, 't ontzettende dat gebeurt. Hoor de ontroerende bede tot de jongens, die hem droegen:

> Draagt me zacht; door al mijn leden
> Klopt het haamren van uw voet;
> Draagt me zacht: bij iedre schrede
> Drupt mijn klare, levend bloed....
>
> Draagt me zacht: hoe daalt zoo dicht en
> Hel de hemel over mij....
> Ben ik reeds de sterrenlichte
> Poort der eeuwigheid nabij?

Nog willen wij wijzen op het echt-diep mooi-menschelijke in ‘Heb dank’. Er liggen bloemen op zijn sprei, vlier en rozen en anjelieren en mimosa en warm-fluweelen donker-blauwe violen:

> In al die pracht mijn blanke handen,
> Twee bloemen, die herbloeien gaan....
> En door mijn luikende oogenranden
> De dubble sterre van een traan.

Zóó in den wilden warrel van strijd is in waarheid, de zachtmoedige, droomende dichter tot man gerijpt, mogen zijn ervaringen schoone vruchten dragen, nà al dat leed, dat ontzèttende leed, nu de beiaard weer klinkt in bevrijd België.

* * *

Herman Middendorp gaf een klein, fijn boekje uit, dat hij ‘Vlammen’ noemde. Van een smartelijk ziele-leven getuigen deze verzen, die, diep-in, waar, een blik geven in 's dichters veelzijdig gemoedsleven. Hij drukt zich uit op zijn wijze, voor elk ander zou de beeldspraak hier en daar rethorisch zijn.

> Een *vreemd geheim doolt over 't land.*

en

> De menschen hebben kruis en kerk
> en knielen voor een god van steen;
> *mijn god ligt onder kille steen*
> en ik heb u alleen....

zijn er voorbeelden van. Gelukkig behooren dergelijke verzen onder de zeldzaamheden en bevat dit werkje menig mooi, echt-doorvoeld en kunstrijk uitgebeeld lied. In mijn herinnering bleef leven:

O wees altijd mijn zachte heilige....
Broos zijn de machten van het donkre kwaad
zoolang mij leidend blijft beveiligen
de stille liefdevlam van uw gelaat.

In mineur klinkt het lied: ‘Mijn Weemoed’:

Mijn weemoed is een witte schijn
van maanlicht in een zwijgend woud;
dra zullen de uren donker zijn,
de stammen glanzen vreemd en koud....

In zijn ‘Liederen van Beatrijs’ klinkt een eigen toon; er werd gestreefd naar een eigen vorm:

Mijn oogen zijn zwaar van tranen,
mijn wangen zijn wit van leed;
ik dool in de kloosterlanen,
en wéét....

Ik wéét mijn zengend verlangen
een felle vlam in mijn hart....

Tot de mooiste stukken behoort:

Ik ben den langen weg teruggekomen
naar 't oude klooster met de witte muren,
waar 'k eenmaal met de zustren vrome droomen
spon uit den schijn der stille kaarsenvuren....

Aan Louis Couperus wijdde de dichter zijn ‘Deus Romae’, vol wild Romeinsch keizer-leven van wreedheid en bloed.

Tenslotte vindt men in dezen bundel een gedicht in XII sonnetten, ‘Confiteor’, en een afdeeling ‘Vale valleien’....

‘Confiteor’ is een biecht over 's dichters innerlijke verhouding ten opzichte van de twee bloemen, die hij vond op zijn levenspad:

de een
is rood, zóó rood als nooit het goud gewin
des landmans een roode akkerbloem bescheen;
en de andere is wit, zoo wonder en sereen
dat ik mij buig over haar, en bezin
mij vruchtloos om haar teeder schoon, en ween
en 'k weet niet welke bloem ik meest bemin....

In verzen, diep van liefde en doem, zingt hij zijn eigen diepst-innig mysterie-wezen uit en komt tot klaar inzicht van eigen macht en onmacht om te eindigen met dit woord van overwinning:

Maar nu is alles stil.

Denkend aan de verzen van Aug. van Cauwelaert en aan die van Herman Middendorp kwam ik tot de overtuiging dat de stem van den Vlaming is als van een man-geworden knaap, ongebroken door 's levens geweld, die zich uitzingt in hem bekende versvormen, zonder reeds te komen, simpel en natuurlijk, als 't lied van bergbeek of vogel, tot den hem-alleen-eigen uiting, maar toch bleef de dichter waar tegenover zichzelf en kunnen wij dus allen eerbied hebben voor zijn zich vrijelijk uiten in rhythme, beeld en woord, terwijl in de verzen van den ouderen Hollander 't wrangdoorleefde levensleed werd tot eigen rijp lied, daardoor staat hij dichter bij ons, daar wij, duikend in zijn werk, den ommetrek, al luisterend schouwen.

Gelukkig dat de menschenzielen zoo verscheiden zijn en dat elk voor zich getuigt van 't geen zij voor waarheid houdt, de aandachtige lezer, die zelf wel iets begrijpt en voelt en schoonheid kan puren, zal zichzelf iets wijzer geworden weten en nòg voorzichtiger zijn bij het beoordeelen van wat als verzen geschonken wordt door hen, die wij dichters heeten.

JOANNES REDDINGIUS.

Moderne Duitsche literatuur
XVII

Frank Wedekind. *Gesammelte Werke,* 1919 München und Leipzig bei Georg Müller[1)].

Eerst thans dringt de beteekenis van Frank Wedekind (**1864-1918**) tot ons Holland door: het Hofstadtooneel oogst een ongewoon groot succes met 'Frühlingserwachen', dat in het jaar **1891** geschreven werd, en met 'Erdgeist' (**1895**). Evenals Ibsen en Strindberg ziet Wedekind in de vrouw het kwaad: 'das Ewigweibliche zicht uns hinab', maar, in tegenstelling vooral met Strindberg, voelt Wedekind, dat de strijd der sexen, het sexueele zich-uitleven, de oorzaak van alle kwaad is. De geslachten trekken elkaar aan en voeren door wederzijdsch verschil in leven elkaar ten verderve. Waar de vrouw, die haar impulsieve neigingen volgt, het sterkste staat in dit leven, zal de beschouwende man ten onder gaan.

Zeer juist merkt Elout dan ook op (bij een bespreking van Loulou):

'Het Aardsche. Dat is hier alléén de zinnelijke macht der vrouw. De Prediker, die Het Aardsche doorgeproefd, en 't alles ijdelheid bevonden heeft wist reeds dat het veel meer gedaanten heeft: van spel, en drank en kostelijke feesten, van macht en aanzien, rijkdom.... wat niet meer! Maar hier is dan Het Aardsche alléén: de vrouw. De vrouw die, *jenseits vom Guten und Bösen,* naïevelijk het vrouw-beest is, dat leven wil, genotrijk leven, ongevoelig voor wat zij daarbij verwoest, maar ook volstrekt niet met

1) Vergelijk mijn Overzicht van de Duitsche tooneelliteratuur in 'De Nieuwe Gids' van Februari 1919, blz. 323, en 'Die literarische Gegenwart' von Richard Urban.

boos opzet handelend, de vampier en de parasiet van 't leven, die ten koste van 't geluk èn van het leven bestaat der mannen, die in haar fatalen cirkel komen - maar die geen kwaad *zoekt,* doch, in haar instinct van egoïsme, eenvoudig haar genot wil hebben, zoo onwetend en zoo a-moreel *(niet* immoreel; er is geen *dolus,* slechts een *culpa)* gelijk een kind.... maar met de vreeselijke macht van een schoone vrouw. Het is iets van het oude fatum uit de Grieksche tragedie, iets buiten den wil der menschen om. Het is de Vrouw als Noodlot. Niet voor anderen slechts, maar - zie het slot - óók voor zichzelve. Een vrouw, die *niet weet* en maar instinctmatig, naar haar duisteren aanleg, *doet.* Die op geen enkele vraag, die peilt in haar bewustzijn - Heb je ooit van iemand gehouden?.... Geloof je aan God?.... Is iets ter wereld je heilig? - verslagen antwoordt: "Ik weet het niet". Een omgekeerde, demonische Parsifal.'

* * *

Zoo gaan beiden (Wendla en Melchior) in 'Frühlingserwachen' ten onder door de natuurlijke bewustwording van het geslacht. Het kind, dat moeder zal worden, zonder de waarheid van het sexueele leven ooit gekend te hebben, de jongen, die als offer van zijn zwaar-bloedig temperament en van onbegrijpende leeraren uit het fatsoensleven gebannen wordt (wat op zijn leeftijd, voor hem van diepe tragiek is). De idealist in 'Hidallah, wien men een plaats als clown aanbiedt, hangt zich op, de gelukzoeker en vrouwenverachter 'Marquis van Keith, legt den revolver weg, terwijl hij de cynische opmerking maakt 'Das Leben ist eine Rutschbahn'.

Men heeft Wedekind, die zelf tooneelspeler was, gehoond en veroordeeld om zijn meedogenlooze critiek op het fatsoensleven; 'die Menschen kennen sich nicht; sie wissen nicht, wie sie sind. Nur wer selber kein Mensch ist, der kennt sie', merkt hij cynisch op.

Ofschoon men dus thans begint te begrijpen, wat Wedekind voor onzen tijd is, vinden zijne verzen en zijn naturalistisch-sterk proza bij ons nog geen waardeering. Zijn verzen, waaronder zeer vele Brettl-lieder, zijn vereenigd tot een bundel, getiteld 'Die vier Jahreszeiten', terwijl bij zijn proza o.a. is afgedrukt zijn voorwoord 'Über Erotik', waarin hij de menschen indeelt in twee partijen, die de volgende principes huldigen: 'Fleisch bleibt Fleisch - im Gegensatz zum Geist' of 'Das Fleisch hat seinen eigenen Geist', welke geest des vleesches de Erotiek is.

Uit de verzen van Wedekind (o.a. 'Die Keuschheid', 'Brigitte B.' en 'Das arme Mäadchen') blijkt, dat zijn cynisme werd geboren uit een groote liefde voor het leven, uit een doordringen in de oorzaken onzer maatschappelijke ellende en uit de groote ontgoocheling, die het leven ook hem gebracht heeft:

Aufschrei

Was ich getan, das laszt sich nicht bessern,
Es läszt das Gewissen sich nicht verwässern.
Ich stehe schuldlos vor meinem Verstand
Und fühle des Schicksals zermalmende Hand.

Der Mut versiegt, es wachsen die Schmerzen.
Und öd und trostlos wird es im Herzen.
Ich bin verstoszen, ich bin verdammt,
Ringsher von Rachegluten umflammt.

Wenn jetzt mich Irrsinn lindernd umfinge,
Wenn ich verkappt in den Himmel ginge!
Verschlossen ward mir die Seligkeit,
Ich schliche mich ein im Schellenkleid.

Was ich begangen, läszt sich nicht sühnen.
Man schätzt den Klugen, man preist den Kühnen,
Allein das Herz, dat Herz in der Brust
Ist sich unendlicher Schuld bewuszt.

Dit 'Herz in der Brust', deze eerlijkheid, heeft het leven van dezen dichter moeilijk gemaakt. Dat wij hem thans erkennen!

JAN J. ZELDENTHUIS.

Over kinderboeken.

Rammelrijmpjes door Rie Cramer. - W. de Haan, Utrecht.

Een liever, aardiger boekje voor de 'heele kleintjes' is moeilijk denkbaar. De versjes, die zich zóó volkomen aansluiten bij de plaatjes, en door Rie Cramer zoo bescheiden 'rammelrijmpjes' genoemd, hebben mij innig bekoord. Het is heusch een aparte gave om zóo voor de allerkleinste kinderen te kunnen schrijven; er is voor mij werkelijk iets geniaals in, om zóó volkomen den kindertoon te kunnen uitbeelden, en *tegelijk* fijnbeschaafd, humoristisch, zangerig en bevattelijk te zijn!

Welk versje zal ik aanhalen? Ik weet het niet. Ik vind ze allen snoezig. En de teekeningen.... Nu, men kent Rie Cramer, en weet wat men van haar te wachten heeft aan realistische charme, aan gratie, aan mouvement.

Een uitgaafje, waarmee degene, die het ontvangt, werkelijk *gelukkig* gemaakt wordt.

Van A. tot Z. Een koddig dieren-alphabet, met prentjes en versjes van Jan Wiegman. W. de Haan, Utrecht.

Van buiten ziet het er aardig uit met de dieren-teekening op het bleekgroene fond, en van binnen is dit boekje vol verrassingen. Een bizonder leuk gevonden variatie op het oude en bekende A is een aapje.... De kinderen zullen schik hebben in de koddige dieren, die met vlotte vaardigheid en zeer knap geteekend zijn. Bizonder typisch heeft Jan Wiegman de verschillende beesten weten te typeeren; is het geen gelukkige vondst: het

paard als veldheer, de olifant als bezadigd huisvader, de insecten als muziekraakers, het varken als *bourgeois satisfait?* Eu te bewonderen is zijn vindingrijkheid, waar hij voor Q als dier de *quagga* heeft genoemen en voor X de *xiu.* Er is veel sierlijkheid in de uitbeelding van de duifjes, den muizendans, de uiltjes; en ik twijfel niet, of het jonge volkje zal zich met dit gezellige alphabet ten zeerste amuseeren.

Een echte Robbedoes door Nanda. W. de Haan, Utrecht.

Dit kloeke boekdeel is een aanwinst in den boekenschat onzer meisjes van tien tot twaalf jaar. 'Nanda' heeft bizonder goed den pakkenden kindertoon weten te vatten; haar verhaal is op losse, prettige wijze geschreven, terwijl zij tevens zorgde voor een boeienden, aantrekkelijken inhoud. Een echte robbedoes, is meestal, ondanks haar onnadenkendheid een goedhartig, eerlijk, spontaan en hartelijk ding, en zoo was het ook het geval met Bep, van wie iedereen veel hield of leerde houden. Het figuurtje van het wilde, oprechte kind is heel goed getroffen en volgehouden, en menig geestelijk zusje van Bep zal met ademlooze, ingespannen aandacht haar lotgevallen volgen, en aan het slot een warme sympathie voor haar hebben gekregen.

Wat mij zoo uitstekend bevalt in dit boek, dat is: het is niet volgens de traditie in elkaar geknutseld, met de gemakkelijke beschrijvingen van een Sint Nicolaas-avond, een ijstochtje, en dergelijke; neen, het kinderleven schijnt door Nanda met aandacht en belangstelling te zijn gadegeslagen, en daardoor vertelt zij frisch, natuurlijk en waarheidsgetrouw. Ook de traditioneele directrice, het overbekende type, mager, streng, en onverbiddellijk als het noodlot zelf, is hier gelukkig vervangen door een vriendelijke, menschelijke vrouw, die begrip heeft van de kinderziel, dus *the right woman* is *on the right place.* Zoo ongemerkt brengt Nanda wat zedelijke lesjes aan in haar boek, over het plagen van onderwijzeressen, en zoo meer, en al mag het in het water vallen van Eugénie en het haar redden door Bep ook wat opzettelijk-romantisch zijn aangebracht, - iets dergelijks was wel noodig, om Eugénie tot inkeer te brengen, en dus moeten we deze kleinigheid maar door de vingers zien. Bep is een vroolijke kameraad, die haar lezeresjes niet gauw uit de herinnering zal gaan. Platen van Christine Damen, - vooral de titel-teekening is aardig, - verlevendigen den tekst.

Peter door Kees Valkenstein. W. de Haan, Utrecht.

Een vriendelijk, eenvoudig, gemoedelijk boek. De schrijver, Kees Valkenstein, vertelt rustigjes voort, hier en daar misschien een beetje al te wijdloopig, maar, ook, het is toch ook wel mogelijk dat al die kleine dingen de kleine menschjes, voor wie het boek bestemd is, interesseeren. Er zijn ook wel levendige gedeelten in, zooals bijvoorbeeld over den voetbal-

wedstrijd en het maken van het konijnenhok; daar is een gezellige humor in, die het boek zéer ten goede komt. Gevoelig is Peter's liefde voor dieren beschreven, en dergelijke boeken hebben, dunkt mij, een veel directer en blijvender indruk op de jeugd, dan alle borden met: 'behandel de dieren met zachtheid', hoeveel goed die waarschijnlijk ook doen. De schrijver zelf schijnt een dierenvriend te wezen èn een kindervriend, een zeer gelukkige combinatie, die als vanzelf tot het schrijven van een verhaal als *Peter* aanleiding geeft. Een boek als dit kan men met een gerust hart aan alle kinderen in handen geven.

Het Paddestoelenbal, met zes platen van Rie Cramer. W. de Haan, Utrecht.

Geest en gratie, - met deze beide woorden kan men het werk van Rie Cramer karakteriseeren. Bezie eens één voor één deze zes platen, - welke zoudt ge kiezen? ge weet het niet, nietwaar, daar ze allen van eenzelfde luchtige, smaakvolle, subtiele lieftalligheid zijn. Het eenvoudige prentenboek wordt met zulk een versiering *a thing of beauty;* en men moet heusch niet gelooven, dat kinderen voor schoonheid ongevoelig zijn, mits deze maar wordt gegeven in een voor hen bevattelijken vorm. En aan dit eerste vereischte voldoen de platen van Rie Cramer altijd. De klassieke voorbeelden van het kunstzinnig prentenboek, b.v. Walter Crane en Caldecott wilden wel eens uit het oog verliezen dat hun werk voor kinderen was bestemd, en daarom doen sommige teekeningen wel eens wat 'grootemenschachtig' aan. Maar Rie Cramer blijft in de kindersfeer; haar intuïtie wijst haar altijd op hoogst gelukkige wijze den weg, en daarom is haar kunst ook voor kinderen van zoo'n boeiende charme.

Het is wel niet de gewoonte, om, een boek besprekende, met de platen te beginnen. Maar onwillekeurig komt men onder de bekoring van Rie Cramer's entrain. (Als men de aardige 'witjes' op de binnenblad-pagina's ziet, krijgt men dan niet den indruk of Rie Cramer zelf schik heeft in haar gevalletjes?) De verhalen van Christine Doorman zijn, zooals wij het van deze schrijfster zijn gewend; ook zij kent haar volkje, en weet, hoe zij er mee 'omspringen' moet. De kindertoon is goed getroffen, ze zijn niet te lang en niet te kort, en hebben voldoenden inhoud, terwijl ze nergens te flauw zijn. Het verhaal van het denneboompje is héél lief. De stijl van Christine Doorman is fijn en verzorgd, en zoo kregen wij dus hier in de bizonder-mooie, aantrekkelijke uitgave van den heer De Haan, een zeer welkom geschenk voor kinderen van vijf en zes jaar, een moeilijke leeftijd, om daarvoor iets aardigs en geëigends te vinden!

Minette, jeugdherinneringen van een poes, door Catharina Bronsveld, met illustraties van Jan Wiegman. W. de Haan, Utrecht.

Een nieuw deel uit de serie 'Een voor Een', in prettig vierkant formaat, keurig uitgegeven in sterken, aardig-gekleurden kartonnen band.

Minette, jeugdherinneringen van een poes, toen ik dien titel las, dacht ik zoo eens bij mijzelf: alweer een dierenverhaal; hoeveel 'levensgeschiedenissen' van honden en katten bestaan er nu al in de kinderliteratuur! Het is ook zoo'n 'dankbaar' onderwerp, nietwaar, en er is bijna niemand, die niet de kans heeft gehad, een kat of een hond als huisdier te bestudeeren, en als men dan wat oplettendheid heeft en wat genegenheid en een goed geheugen, wel, dan is het schrijven van een kinderboekje daarover waarlijk geen kunst!

Het was dus met niet al te groote verwachtingen, dat ik de lectuur begon. Maar, o, wat viel dat mee. Minette is een alleraardigst boek, dat ik met bizonder-veel genoegen gelezen heb; tot het einde werd ik geboeid, want alle 'verhalen', die Minette doet, zijn de moeite waard, en worden zóo gezellig verteld, en in een zóo vloeienden, aanschouwelijken stijl, dat het met een lichten spijt was, toen ik de laatste bladzij had bereikt. Catharina Bronsveld beschikt over een vlotte, levendige fantasie, en tegelijk is zij uitstekend thuis in de realistische sfeer. Minette is een zeer, zéér aanbevelenswaardig boekje, dat maar in zooveel mogelijk kinderhanden moet komen. Het is vol afwisseling, en schetst met geestig inzicht verschillende humoristische tafereeltjes, terwijl de kinderen 'het wezen' van de poes er veel beter door zullen begrijpen. Hoe fijn en vaardig heeft Catharina Bronsveld de onderscheiden karakters der katten getypeerd!..

Voor de zwartjes van Jan Wiegman niets dan lof! Met die leuke zwartteekeningen is Wiegman in zijn fort; en het is werkelijk bewonderenswaardig, hoeveel verschil hij in zijn personen weet te brengen met het enkele hulpmiddel van zwart op wit; ze zijn vol leven en beweging, deze inllustraties; en met den aardigen tekst en de aardige plaatjes is *Minette* geworden tot een allerliefst geheel.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen vertalingen, herdrukken, brochures, enzoovoort.

Charles de Coster. Braf. Vert. door Joh. de Maegt. J.M. Meulenhoff, Amsterdam.
Ch. Bialik. De rol des vuurs. Uit het Hebreeuwsch door J. Gompers en J. Figatuer. Zonnebloem-boekjes, Apeldoorn.
P.C. Hooft's Baeto door *J. Koopmans,* 2e druk, J. Wolters, Groningen, Den Haag.
Reinaert de Vos, 3e druk, J. Wolters, Groningen, Den Haag.
Giovanni Pascoli door Prof. *J.J. Hartman.* Leiden, S.C. van Doesburgh.
De leugen in het karakter, door *F. Paulhan.* Vert. Dr. H.v.d. Hoeven. W.L. en J. Brusse, R'dam.
Het land der droomen. *Th. Herzl.* De Zonnebloem, Apeldoorn.
De bloeiende bongerd. Bloemlezing door Dra. *W.C. Wittop Koning-Rengers Hora Siccama* en *Herman Poort,* 1e Dl., 3e dr. J. Wolters, Groningen, Den Haag.
E. Lemercier. Brieven van een soldaat. N.V. Uitg. Mpij. van Loghem, Slaterus en Visser, Arnhem.
Iwan Toergenjew. Als lentewateren.... N.V. Uitg. Mpij. v. Loghem, Slaterus en Visser, Arnhem.
Dr. G. Kalff. Bloemlezing v. Cyrische poëzië. J. Wolters, Groningen, Den Haag.
Dr. Cath. v. Tusschenbroek. Het bestaansrecht der Alg. Ned. Vrouwenorganisatie. Voordracht.
A. Marguiller. La destruction des monuments Paris-Bruxelles. G. van Oest.
Letterk. Leesboek. *J.H.v.d. Bosch* en *Dr. G.C.N. de Vooys.* J. Wolters. Groningen, Den Haag.
C. Verwey. Van het lijden, dat de sociale nood heet. Uitg. Eikelenboom en Timmer, Bloemendaal.
Zelfkeur. Bloeml. Tweede reeks 2e en 3e bundel. Mpij van goede en goedk. lectuur, Amsterdam.
E. v. Dieren. De waanzinnige Waereld. Van Rossen, Amsterdam.
Uit den grooten tijd. *Ch. Nuys, Dr. J. v. Campen,* Amsterdam.
Marnix Bijencorf. J. Wille, D. Koek, C.L. v. Schaik, Scheveningen.
R.J. Spitz, Elckerlyc. Zonnebloemboekjes, Apeldoorn.
Gedachten van B. Pascal. Vert. door Fenna de Meyier, Wereldbibliotheek.
Het offer van Abraham, vert. door Dr. Hesseling. Haarlem, Tjeenk Willink.

Torquato Tasso van Goethe, vert. door Dr. Boutens. Wereldbibliotheek.
H. Bordeaux. Als ons de oogen open gaan. Slothouwer, Amersfoort.
Chatzopoelos. Verhalen v.d. bergen, vert. door J. Lambert v.d. Kolf.
Psichari. Jaloerschheid, vert. door J. Lambert v.d. Kolf, beiden mij W.L. en J. Brusse, R'dam.
Oriënteerend handboek over de Staatsinrichting van Nederl., door *G. Mouw.* J. Wolters, Groningen, Den Haag.
Bekn. Gesch. der Nederlandsche Letteren, door *J. v. Nijlen* en *A. v.d Dries.* Taymans, Lier.
H.G. Wells. Meneer Britling. Em. Querido, A'dam.
F. Hebbel. De diamant door Dr. J. de Jong. Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.
J.H. Schaper. De Arbeidswet van 1919. Uitg. Mpij. v. goede en goedk. lectuur, Amsterdam.
J. Glay. Hegel en Bolland. Eykelenboom en Timmer, Bloemendaal.
Pro Flandria Servanda. Mart. Nijhoff, 's-Gravenhage.
A.H. Wegerif. Bouw van middenstandswoningen. Zonnebloem, Apeldoorn.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 2]

Eiland van geluk door Eduard Coenraads.
(Vervolg van bldz. 21.)

Zij hield op; dan als een nieuwsgierig kind, vroeg zij: ‘Hoe vind je 't?’

‘Nou.... als je niet boos bent....? 'n Beetje èrg lief.’

‘Hè, je bent niks aardig. Hier: pats, pats, en nog een op je linkerwang. Je krijgt lèkker slààg. Wil je nog meer hebben?’

‘Nee, nee: 't is al lang mooi. 'n Poeslief sprookje. Au.... schei uit, je doet me pijn. - 't Is vast door een ouwe juffrouw geschreven.’

‘Ja, ja, brute gemene jongen, het is door 'n juffrouw geschreven; het staat in “Dreams” van Olive Schreiner.’

‘Zie je nou wel.... Au!! - Nou zal ik er toch eens even een eind aan maken hier: handen op de rug. En nu boei ik je met de ketting van de boot. Zware handboeien.’

‘Nee Albrecht, toe doe nou niet. De ketting is zo vies en zo roestig!’

‘Net goed, verdiende loon. Je hebt mij gebeten, gekrabd, geslagen, geplaagd....?’

‘Geplàágd...? Jij hebt *mij* geplaagd!’

‘Hoor je de ketting rammelen?’

‘Weg met dat vieze ding. Ik roep de tuinman hoor!’

‘Die is niet eens op het eilandje. - Maar ik zal de ketting weglaten, als je genade zegt.’

‘Genade? Tegen jou!? Nooit!’ Zij klemde de lippen vast op elkaar.

‘Nou ben je net Jeanne d'Arc. Handen op de rug, gevangen en met de martelaarstrek op het bleeke gelaat.’

‘Poe! Jouw sprookjes zijn ook niks mooi, hoor!’

‘Zal je 't nooit weer doen?’

‘Wel ja, ik ben 'n stout klein kind. Hoe dùrf je 't mij te vragen!’

‘Een zoen in je halsje, - hier; en nòg een....’

Zij rukte en wrong zich om los te komen. ‘Ik *wil* geen zoen van je hebben; wel als ik vrij ben, maar zó niet.’

‘Haha!’

Spijtig om haar machteloosheid, rukte zij nog eens, - maar met zijn sterke handen hield hij haar dunne meisjespolsen bij elkaar op den rug. De tranen sprongen haar in de oogen, maar Albrecht merkte pas, dat zij boos werd, door de trilling in haar stem toen zij hijgde: ‘Toe.... toe dan toch.... laat me los, nare....’

Toen liet hij snel de polsen glippen, en stapte heen over haar roeibank, om Line in de oogen te kunnen zien: die waren vochtig van lichte woede. Hij schrok ervan.

‘Maar Lietie....’

Zij verborg van schaamte en verdriet haar hoofd in de handen, huilde zachtjes, voorovergebogen.

‘Lietie, - Lietie-lief....’

‘Och, laat me maar.’

‘Lietie, ik wist heus niet dat ik je pijn deed. Toe, je bent toch niet boos....?

‘Neen, och nee....’ huilde zij. ‘'t Is enkel flauw van mezelf, maar.... maar ik kàn 't niet helpen. Als ze me geweld aan doen....’

‘Geweld aan doen! Maar flauwe meid, 't was toch maar gekheid! Hè toe, geef mij gauw een zoen. En vergeet je 't dan, Liet? Allemaal héél gauw vergeten? Toe, zeg maar ja: ik vind 't zoo lam om jou verdriet te doen.’

Heftig sloeg zij de armen weer om zijn hals, kuste hem, kuste zijn wangen, zijn ogen, zijn mond.

‘'t Was wel 'n beetje flauw van me joch, maar ik kàn 't niet helpen. - Je bent mijn eigen, lieve, enige, beste....’

‘O!’

‘Dat scheelde niet veel! 't Bootje is ook zo licht: 'k schrok ervan. Is er water in gekomen?’

‘Nee, nee. Maar 't was op het kantje af! Het katje is ook zo'n onstuimig katje....’

‘O jongen, het is toch ook zo'n héérlike dag!’

‘En daarnet zat je nog 'n deuntje te huilen.’

Zij lachte helder op; het klonk over het water als een zilveren bel. ‘Je dróómt! Ik weet er niets meer van hoor. Kijk nou...., het meer is nu weer heelemaal anders.’

‘Blauw, zo'n beetje vloeiend....; en daar die plek waar de zon zo fel op schijnt: zilveren vonken.’

‘Kan jij dat schilderen?’

‘Wel nee. 'k Wil het niet eens ook.’

‘Nee. - Jij wilt maar muren beschilderen. Fresco's en.... Waarom eigenlik?’

‘Dat heb ik je al eens verteld: omdat ik *moet.* Van mezelf dan altijd.... Ik kan 't niet laten. Maar vandaag denk ik niet aan me werk. Enkel maar aan jou.’

Bing, bong! - Bing, bing....

‘Echt Pasen hè? Alle klokken luiden. - Ken jij ze al onderscheiden?’

‘De klokken? Nee.’

‘Ik wel. Ik weet precies hoe Ronco-boven luidt en hoe Magadino aan de overkant en hoe Brissago. Ascona luidt het mooiste: en om te zien is het ook het fijnste torentje. En als ik nu 's ochtends nog in mijn bed lig, heel, heel vroeg, en de wind is hierheen, en ik hoor Ascona luien, - dan zie ik altijd het torentje er bij achter m'n dichte ogen.... en zo slaap ik dan weer in.’

‘Dàt vind ik nou een mooi sprookje.’

‘'t Is geen sprookje; 't is maar heel gewoon.’

‘'n Mooi sprookje. Eén van de mooiste die ik ooit gehoord heb.’

Bing, - bing bong!

‘Wat is het stil op 't water, hè? Twee, drie bootjes héel in de verte. Vóór de oorlog was het veel drukker, vooral op Zondag. Maar wij hebben het liever zo, hè jongen?’

‘Ja....’

Albrecht was stil geworden. Hij bedacht hoe hij het meer, de trouwe bergen, de dolle gele zon zou missen, als hij zijn plan doorzette, als hij werkelik met alles brak en terugging naar het nevelige Zürich, waar de ellende opnieuw voor hem zou beginnen. Het moest. Hij moest het buiten de koestering kunnen stellen van

deze streek, waarvan de kleuren zoet vloeiden om hem heen gelijk de taal van het land zelf. Was dit niet ook verwennerij, zich zó licht en lucht in een teder land als Ticino te bewegen, gelijk de vissen zwommen in het meer? Leidde dat niet tot verslapping?

Maar Line, - buiten hààr kon hij niet, wou hij niet Maar hoe dan? Haar meenemen naar Zürich en al de armoe laten lijden die hij al eens had doorgemaakt op een vierde verdieping van Kreis Vier, waar de schelle, gemene gramofoons van de Langstrasse de avend tot een hel maakten. Zij was wel niet rijk opgevoed, - maar toch: een bourgeois-meisje. Zo eentje kon dat niet onverschillig dragen als een volksjongen, die van zijn jeugd af wist wat armoe was. Dapper ten onder gaan, zou ze; dapper....

'Jongen!'

Hij schrok op.

'Sliep je?'

'Ja.... nee.... nee....,' lachte hij.

'Of was je erg in gedachten?'

'Ja, dat ook.'

Zij glimlachte als een vroeg-verstandig vrouwtje. 'Ik kan wel raden waaraan je dacht. Maar je moet geen zorgen maken voor later; komt allemaal wel terecht. - Zeg, hoor je nog wel eens wat van de vrinden daar in Zürich?'

'Nee, haast nooit meer. Och, ze hebben geen tijd en zo.'

'Toch wel een leuk leventje.'

Hij nam haar hoofdje in zijn handen, keek haar aan.

'Wat is 't jongen?' vroeg zij, 'n tikje onrustig.

'Jij bent een kind, een lief, lief kind.'

'Hè nee, - dat moet je niet zeggen. Dat vind ik vervelend. Ik wil geen kind zijn en jij weet heel goed, dat ik 't niet ben ook. Elly en Giuletta zijn veel meer kind dan ik.'

Hij antwoordde niet.

'Waarom noem je me dan een *kind?*' vroeg zij, met zacht verwijt in haar stem.

'Stil maar: je bent dapper en als 't erop an komt dan weet je wel wat je wilt; ik zei 't enkel maar omdat je sprak van dat leuke leventje in Zürich. Je stelt je dat veel te mooi voor.'

'Vertel er dan eens wat van.'

'Het was voor de één wat meer beroerdigheid, voor de ander

wat minder. Maar moeilik hadden we 't allemaal. En het mooie of het leuke - zo als je 't noemen wilt - was alleen maar, dat wij elkaar hielpen en er vrolik tegenin waren.'

'Dat 's toch wel *fijn,* zit je.'

'Ja. - De lui die zo'n baantje hadden hier of daar, aten twee maal per dag in 't Volkshaus en de anderen maar één keer. Die meest 's avends. Iedere avend vond je daar vast een troepje vrinden, en altijd op dezelfde plek: aan de ronde tafel vlak bij het buffet. Veel buitenlanders waren er ook. Duitse deserteurs en Franse; en die werden dan achtervolgd. Dikwijls een heele toer om die uit de klauwen te houen van de politie.'

'Maar hier waren ze toch vrij!'

'Ja, dat denk je maar. Als ze geen middel van bestaan hadden werden ze aan dwangarbeid gezet. En toen de oorlog twee jaar geduurd had, kwam er een wet om ze allemaal terug te wijzen aan de grens. En dan moesten ze weer terug naar hun regiment en daar werden ze doodgeschoten.'

'Bah! Wat intens vuil en geméén! Was daar niks tegen te doen? Ze hadden allemaal moeten staken in heel Zwitserland!'

'Natuurlik; dat hadden ze ook! Maar ze deden 't niet.'

'Waarom niet?'

'Ja, dat kan 'k je allemaal zo gauw niet uitleggen. - Heb ik je wel eens verteld van Korfu?'

'Nee; wie was dat?'

'Korfu was een Balkankereltje die al jaren lang in Zürich studeerde. Hij was bar arm, liep gewoonlik op 'n schoen en een slof. Of-t-ie Serviër was of Bulgaar of wat anders, - wisten we niet. Hij was mens, - zei-die zelf altijd. Hij gaf wat lessen en daar leefde hij van. Als er dan kollegegeld betaald moest worden aan 't begin van het semester - hij studeerde medicijnen - dan kreeg je de grootste ellende met hem. Dan zag je hem 'n hele week niet in het Volkshaus: hij spaarde dan zijn eten uit en hoopte zo langzamerhand de tachtig francs te krijgen die hij noodig had. Twee keer is hij er niet gekomen en moest-ie voor zichzelf studeren 'n heel jaar lang: niet naar klinieken en niet naar kollege. En één keer is Dr. Winzheimer bijgesprongen. - Maar voor de rest was Korfu een tiep. Heel Zürich kende 'm en hij kende iedereen: arbeiders, studenten, artiesten. Hij was een beste dokter

en hij behandelde ons allemaal voor niks: half omdat-ie strafbaar was als hij geld vroeg en half uit goedhartigheid. Sprak alle talen: Zürich-Dütsch, Italiaans, Frans, Engels, 'n beetje Russies en Pools. - Op 'n goeie dag krijgt Korfu een briefje van een journaliste uit Genève, een vrouw die hij ook al tijen lang kende. Dat begon zo: "Engelachtige Korfu, - Ik was laatst in Parijs, en ontmoette daar op een atelier de brengster van dit briefje. Ze heet Madame Chicolard. In 'n onbewaakt ogenblik heb ik tegen haar gezegd: U moet naar Genève komen, daar wonen veel schilders. Ze staat *model* voor schilders." En dan kwam er nog wat achter, dat ze geen raad wist met Madame Chicolard daar in Genève en nog wat van die praatjes. Ze stuurde Korfu kort en goed die Madame op zijn dak.'

'Wat deed Korfu toen?'

't Was een raar, lastig mens, die Madame Chicolard; en zo lelik als de nacht. Korfu tippelde héél Zürich met haar af, ging naar alle schilders die hij kende. Dat waren er misschien wel honderd. En al die dagen onderhield hij dat tiepe. Dat deed-ie op zijn eigen manier. Prachtig. Hij had 'n boekje in zijn zak en daarin krabbelde hij alles op wat-ie voor haar ontving en waaraan hij 't weer uitgaf. 'Zeg geef nog 's wat voor Chicolard,' zei hij dan als je hem op straat tegenkwam. Dan gaf je twintig of dertig rappen, - wat je maar te missen had. Bourgeois-tiepe's als Bass of Winzheimer of Weckerlin gaven 'n paar francs. En vroeg je hem dan: 'Hoe is 't met 'r?' Dan zei-die met 'n idiote ernst: 'O best, vandaag kan ze een stuk chocola krijgen; d'r dag is goed. Kijk maar.' En dan moest je dat voddige kasboekie van hem zien, waar niemand uit wijs kon worden dan hijzelf. Hijzelf misschien ook niet eens. Dat heeft weken en weken geduurd. Bij ons op de akademie heeft ze 'n paar keer model gestaan. Ook nog één keer bij Buri. En eindelijk is ze weer verdwenen naar Parijs.'

'Is-t-ie nu nog in Zürich?'

'Korfu? - Hij is dood. Ik ben mee geweest om hem te begraven: wel honderd mensen gingen mee, haast allemaal arbeiders en vrouwen die hij voor niks behandeld had. En dan wat gesjochte artiesten. Een rooie vlag op de kist: zo is-t-ie begraven. - Dat was 'n jaar nadat-ie afgestudeerd was. Hij had het net wat beter, was assistent geworden bij Sauerbruch.'

Uit de verte klonken weer de Paasklokken over het roerloze water. Het zonnige Magadino, op de smalle rand tussen het meer en de berghelling, stamelde ze voor zich uit, die enkele losse tonen. Een vrouwtje dat heel even hardop droomt, - dan weer voortslaapt. Op het eilandje floot een vogel, hoog en kort. Toen floot hij nog eens.

Albrecht en Line zwegen. Ze zaten achter in het bootje, bij het roer. Hij had de arm om haar middel, en het blauwe meisje lei vertrouwelik het hoofdje tegen zijn schouder, tuurde naar de verre oever, waar in de geweldige berghelling als een vreemd litteeken een kale plek was gescheurd. Vandaar af volgde zij met de ogen geleidelik de glooiing, hoger, hoger, tot zij de sneeuw zag die wit flonkerde op de top. Zij sloot de ogen tegen het àl te grote licht.

'Moe?' vroeg hij zachtjes.

Zij schudde glimlachend van nee en zei hem dat zij nog wat nadacht over alles wat hij verteld had. 'Je hebt alleen niets van jezelf verteld....' Haar vingers streken over zijn blote hals, plooiden dan behoedzaam zijn Schillerkraag.

'Over mezelf? - Och, dat weet je toch wel. 't Was tobben en wachten op de vloermat bij kunstkopertjes en honger lijen; totdat ik hier kwam. Hier heb je geen zorgen. Weckerlin heeft mij natuurlijk hier naar toe gesleept. 'k Weet nog goed die dag dat hij mij 't eerst erover aansprak. 't Was een uitkomst: god-o-god, ik was er zo slecht aan toe. 's Avends tegen achten, vlak voor 't sluitingsuur, ging ik naar bakker Lappert in de Langstrasse. Die wist alles en die was goed voor me. Dan kreeg ik tweehonderd gram op krediet en een handvol afvalkruimels. Dat krijgt iedere bedelaar die bij Lappert komt. "Waarom ga je niet werken?" vroeg hij dan wel eens an me. "Al dat geklodder! In de munitiefabriek is tegenwoordig goed geld te verdienen." Maar dat heb ik eeuwig verdomd. An die vuiligheid doe ik niet mee.'

'Nee, dat moeten we nooit doen.'

Weer floot de vogel, lokte hen het eilandje op.

'Durf je?'

'Wel ja, als zij er niet is en die ouwe padvinder ook niet. Blijf jij nog maar even in de boot, dan ga ik eens kijken.'

Hup, hij sprong aan land.

'Je moet me gauw komen roepen, hoor!'

Al heel gauw hoorde Line zijn stem achter de oranjerie: ‘Kom maar, het hele eiland is onbewoond.’

Zij kwam aan land. Avontuurlik en nieuwsgierig zette zij haar blote voetjes op de nette tuinpaadjes.

‘Au, - au! Hè, wat zijn die steentjes scherp!’

‘Ga op 't gras lopen, Lietie.’

‘O, kijk 's wat 'n mooie platanen. Zo dik en stevig in de schors. Mooier dan op de Piazza in Ascona. En wat zijn ze al ver!’

‘Daar ginds heeft ze granaatappelen en een klein vijvertje met allerlei vreemde, tropiese waterplanten erin. Lotussen en alles. Ga maar eens mee.’

‘Dàt, - wat is dat?’

‘Tabak lijkt 't wel. Zulke grote bladen, hè! Zo.... zo vaderlik doen ze. Ja, het is tabak als sierplant. Mooi. Maar wat is dat, die struik daar verder op?’

‘Die met die rooie bloemetjes? Dat weet ik ook niet. Stom hè?’

‘Ja. Maar 't is nog veel erger dat je dat rood noemt. 't Is fel oranje.’

‘'t Zijn net overgewaaide vonken bij een grote brand. En daarom dacht ik: *rood.’*

Langzaam liepen ze in de richting van het oude witte huis, dat trouwelik beschut werd door een blauw pannedak. In de nok een zware vierkante schoorsteen met ijzeren windvaan: een trompetter die een deuntje blies op zijn holle horen.

Zo liepen ze heel de kleine Isole om, totdat ze - bijna weer bij het bootje terug - een klein grasveld vonden, half in zonneschijn half in de schaduw, en geheel omrand door dichte cistineeën, vijgebomen, laurierbomen. Daar leien ze zich neer, languit in het gras. Middagwarmte stoofde om hen heen. Alle klokken zwegen: heel het grote, grote meer lag daar blauw en geluideloos, éven gerimpeld nu en dan door de wind, die iedere middag om twaalf uur met koel gebaar het meer komt groeten. Zij voelden dit achter hun dichte struiken en bomen en beluisterden samen de hoge stilte van den Paasmiddag. Soms floot nog even de vogel, of ritste een vingervlugge hagedis door het gras. Loom en vol innige genegenheid lei Line weer haar hoofdje tegen Albrecht's halfblote borst; en zo, boordevol van geluk, sluimerden zij beiden in, gewiegeld door de stilte van de Isole.

Na een uurtje werd Line half wakker. Dromend nog voelde zij Albrecht's hand die voorzichtig de knoopjes los maakte van haar blauwe jurk. Zij sloot vaster de ogen, als wilde zij niet weten. Zij liet ze stil begaan, die grote lieve handen, die nu onder haar kleren zacht streelden haar blote lijf, haar kleine borsten. En zij voelde dat die handen beefden van ontroering en van zonnige lust, nu hij verder en verder los maakte haar lichte zomerkleren, tot zij als een open blanke bloem voor hem lag. Aldoor hield zij dicht de ogen. Achter de gesloten wimpers trokken velden van paars en diep groen voorbij, - zonken weer neer in de put der kleuren.... Waar.... waar bleef hij? Zij hijgde van angst om wat voor het eerst gebeuren ging, - van groter angst dat haar zacht verwachten niet werd vervuld. Zij hoorde de vogel, die floot; die floot. Dan voelde zij hoe zijn sterke armen innig haar omhelsden. Zij kneep de ogen dicht, haar witte tandjes bebeten de onderlip, bloedrood. Het was of zware witte watervallen bruisten in haar hoofd. Wild kuste zij zijn hoofd, zijn tintelende wangen, zijn mond....

Twee witte vlinders vladderden over het groene weitje, vlogen over de hoofden van de twee koningskinderen in de late middagzon.

Hoofdstuk V.

Jules sloot de deur achter zich: een zacht klakje. Ziezo, - het eten was vrij goed geweest vandaag, vooral die makaroni met tomatensaus. Errina kòn het toch wel als ze wou. Nu een cigaret, dan de rieten stoel met het zachte kussentje op het balkon in de zon geschoven.... lekker. Ruim één uur, het was nog vroeg; en wat was alles rustig buiten. ‘E festa signore!’ Nu dat was te merken. Maar later op den middag zouden de joelende rijtuigen met muziek uit Brissago wel komen: dat was altijd zo met twede Paasdag. Hadden Free en Leo aan tafel gezegd. Blufmaker toch die Leo; bluf en geschetter. Altijd schelden op Parasitenheim.

> Lass uns nicht schelten und schmâhen
> Das Leben ist sowieso doch nicht so schlimm, ja schlimm.

Van wie was dat ook weer? O ja, - Bierbaum; en het heette: ‘Lied im Lehnstuhl.’ Paste goed bij de situatie: 't was wel een makkelik stoeltje zo na het middageten. En dan het heerlike gezicht op het Lago Maggiore met die ringmuur van sneeuwbergen rondom. Veel mooier toch dan het Lac Léman, veel zoeter, zachter in zijn détails dan Frans Zwitserland of de streek bij Interlaken. Enkel.... een beetje, 'n beetje vervelend was het hier wel. Nou al op die cigaret? Ze werden ook hoe langer hoe slapper gerold met de oorlog en hoe langer hoe duurder. 'n Beetje vervelend, - ja. Wat zou hij doen in Genève op zo'n twede Paasdag? Wat flaneren langs de Quai; en dan zag je leuke toiletjes hè? Of je kwam 'n vind tegen: ‘Ah mon vieux! ça va bien?’ En dan ging je buiten zitten in de Brasserie Universelle en je liet je wiegen op de tziganemuziek die aanzweefde uit de schaduwholte van het café achter je. Dan kwam Fifi voorbij of Loulou, en Armand fluisterde je wat in 't oor over haar, iets dat ‘waarachtig waar’ was.... Even later kwam er 'n oorlogsbulletin uit van het ‘Journal de Genève’ of van de ‘Gazette de Lausanne’ en dan ging je met z'n drieën of vieren schimpen op die moffen. Cigaretten, middagtee; en die kleine Hortense die in 't ‘Luxembourg’ optrad streek als een poes langs je heen en aaide even je scheiding, zonder dat de mensen het merkten, - zo'n rakkertje.

En hier? Nu ja, je kon naar Locarno gaan naar de Kursaal. ‘Messieurs, faites vos jeux! Rien ne va plus,.... *Huit!’* Aardig voor één keer, maar toch eigenlik provinciaal. Altijd dezelfde mensen en hetzelfde brave orkestje. Dus bleef je maar hier in Ronco, kletste wat met Free en Errina die je gauw verveelden of met die ophakker Leo; met Albrecht, de stugge was helemaal niet te praten. Bah! Die akelige principiële, ijzeren heinen, - hij kon ze niet luchten. Albrecht was een echte, hoor. Andere mensen in het dorp: de oerbewoners, waren boeren, waar je niets aan had. En dan de vreemden op de kleine en grotere villa's; meest moffen. Zo tegen zes uur 's avonds kon je er wel tien bij elkaar zien op 't postkantoortje in Brissago als de auto aankwam. Daar kwamen ze dan, tuk op overwinningsnieuws, hun Berlijnse kranten en brieven halen, te gretig om de postbestelling kalm af te wachten. ‘Haben Sie 's gehort mein Freund, es gibt wieder *Sieg! Unser* Ludendorff.... unser Tirpitz.... eine Million Tonnen *versenkt.’*

Dat ze die lui er hier niet uittrapten! Het Ticinese boerenvolk kon hen ook niet zetten en het gaf dien vreemden indringers maar mondjesmaat van de melk. En van de boter helemaal niks! In Lausanne of Genève moesten die Duitsers zo'n toon niet aanslaan als hier. Daar zouden ze wat anders beleven.

Geel bewegelik monster in 'n wolk van stof.... de auto stoof daar beneden over de weg, ver onder hem. Niet veel mensen erin deze keer. Toet....! Wat 'n gemeen geloei, maar het was toch de enige verbinding met de wereld.

'n Paar Zwitserse mensen woonden ook nog in Ronco. Maar 't waren meest Duits-Zwitsers, - niemand uit de ‘welsche Schweiz’. Zulke lui uit Zürich en uit Bazel waren immers ook al halve moffen. Dr. Rascher, de familie Harms. En zouden zulke lui wel artiesten ontvangen? Burckhardt, - nu ja, Burckhardt was een reputatie; een beeldhouwer tussen de vijftig en zestig die in alle jury's zat. Maar de heimelike manier waarop Albrecht met Line Harms omging, bewees wel dat die Harmsen eigenlik niets gesteld waren op schilders of dichters. Giulietta Rascher en haar nichtje Etty waren wel aardige meiskes; wel smaak om zich te kleden, meer dan Line. Toch nog niet elegant genoeg. Te Zwitsers, te weinig Parijs. Etty had ten minste nog witte schoenen met kokette hoge hakjes. Etty was wel de fijnste: hooghartig met licht-opgetrokken wenkbrauwen kon ze op de auto-bus toestappen, als ze ging winkelen in Locarno. 'n Tikje gepoederd, - daar hield hij wel van. Dat was hij zelf immers ook. Wat voor indruk zou hij op haar maken? Zij deed meestal net alsof ze hem niet zag, wist natuurlik dat hij thuis hoorde op Parasitenheim. Van die bruine schoenen met lange, bruin-verlakte punten moest hij hebben, net als Armand. Met die oude zwarte zag hij er ook zó shabby uit. Geen wonder dat hij geen indruk maakte. Alles was ook zo krap hier: wat was nu veertig francs voor kleren in deze tijd. Niets! Hoeveel zouden ze zelf wel per maand gebruiken, des Voeux en Weckerlin? Vooral Weckerlin.

Morgen zouden ze komen, morgen. Voor 't eerst sinds hij hier was. Des Voeux kende hij nog niet eens. ‘Ouwe brombeer’, zei Errina altijd. - Hè, waarom bleef die zon nu zo achter die wolken? Dat was niet behagelik. 't Werd een beetje koud op het balkonnetje. Gisteren....! Ah, dat was heerlik geweest: volop

zon en zomer. Weckerlin.... mòrgen...., wat zouden ze van hem zeggen? ‘Och nog niks, je bent hier pas. Je geeft ze gewoon een brutale bek als ze àl te arrogant doen.’ Bluf - echte bluf van Leo. Dat éne sonnet was wel goed geworden. Zou hij 't ze voorlezen? Nou.... als ze 't hem *vroegen,* dan ja. En dan had hij nog wat ongepubliceerde. Dat vizioen? Zouden ze wel te modern vinden.

> Jaunâtres, fiévreux aux bords de la mer vaste
> les lames phosphorescants sur leurs poitrines chastes....

Dat was goed, dat was héél goed. Die andere lichte gedichtjes waren ook wel aardig voor hen. Licht als kapelletjes.... Wacht, zo zou hij ze ook noemen: ‘Papillons.’ Een trouvaille! Aardig: Papillons. Juist zulke Duits-Zwitsers hielden van dartel Frans, omdat ze voelden dat dit nooit te bereiken is in hun eigen taal. Sonnetten zou hij dan ook nog wat maken; kwamen ze de volgende maand wéer, dan zou hij ze bombarderen met 'n hele sonettenkrans. Een krans.... dat was moeilik, zwaar. Het beste was te beginnen met het laatste sonnet. En dan bij elk der voorgaande sonnetten met de rijmwoorden beginnen. Zo ging het nog 't makkelikst. Mensen hadden mooi praten van inspiratie. De techniek dwong je wel tot knutselen. En bovendien, wat drommel, het wàs toch ook eigenlik inspiratie. Iemand met dezelfde techniek zou toch niet zulke mooie verzen maken als de zijne, als de verzen van Jules Höpfner, - Höpfnère zo als het lezend publiek in Genève zei. Dat was inspiratie, wat kon dat ànders wezen dan inspiratie, talent....!

Hè, werd daar geklopt? ‘Binnen!’

‘Jules, ik moet je handdoeken hebben.’

‘Ah zo, - kom maar binnen Errina. Er is hier vrije toegang, hoor!’

Errina slofte naar de wastafel, verwisselde de handdoeken zwijgend. Dat had maar een lui leventje, mopperde zij in zich-zelf; Jules zat daar op z'n balkon met 'n kussentje in zijn rug cigaretten te roken; Leo dee zijn middagdutje, languit op de divan in zijn atelier; Albrecht was gaan wandelen naar Arcegno, - mèt Line of zonder: dat zei hij er natuurlik niet bij.

‘Kom je nog beneden tegen half vijf?’

‘Als je wat goeds voor me hebt?’

‘Hè god, je wordt al net zo als Leo. Ik heb wat zandtaart van de bakker beneden.’

‘Van de schele?’

‘Nee van de goeie bakker, op de hoek bij Luzato.’

‘Dan kom ik.’

Errina ging weer weg, voldaan dat hij tenminste kwam. Aldoor alleen met Free te praten, werd ook vervelend.

Jules liep op en neer in zijn kamertje. Weckerlin en des Voeux. Morgen. Het deed er niets toe, zo'n eerste keer. Waarom moest hij er dan toch telkens weer aan denken? Als een lastige spinneweb aan je voorhoofd voelde je die gedachte weer komen. Je meende dat je hem weggestreken had, - daar hing nog een draad. De anderen? Leo had wel de een of andere streek op zijn kompas, Albrecht was er totaal onverschillig onder, Free en Errina, - nu jà, dat was huishouden; dat duiten-gedoe interesseerde hem niet. Zo als Albrecht: dat was eigenlik het ware: neerkijken op zulke kruieniers en ‘philistins’, die je kwamen kontroleren. Maar dan moest je ook absoluut zeker van je zaak zijn. Hoe kwam Albrecht toch aan die zekerheid, aan die superieure houding? Talent.... alsof hij, Jules Höpfner, géén talent had. En Leo had ook wel talent. Bah! Het was bij ‘die stugge’ meer ijdelheid en verwaandheid dan talent. Hij wist de mensen *onder de indruk* te brengen dat hij talent had, dat was zijn geraffineerd spel. Eén die zegt: ik heb talent, - zo één wordt uitgelachen door het vulgus. Maar één die het masker voordoet van de man die zijn talent verzwijgt, één die rondloopt met het vreselik geheim van eigen kracht op het gezicht gegroefd, - zo één werd aangebeden. Was het niet bespottelik, was het niet om 'n kramplach te krijgen over de zotheid van het beschaafd publiek?! Maar hij wilde het net eender proberen. Die strakke stalen oogopslag, en dan een vastberaden kerf links en rechts van de neusvleugels in de kop gezet met grijs-zwarte schmink. Hij haalde zijn peau-de-suède zakspiegeltje voor den dag om te zien hoe dat wel stond. Een blomzacht, licht-verwijfd jongensgezichtje keek hem aan, - maar hij zag er een interessante, fijngevoelige dichterkop in. Toch, het zou niet kunnen: zijn kop leende zich gelukkig niet tot die plebejische

stroefheid en hardheid. Jasses nee, - hij zou dat ook niet willen. En als je, zo als hij, werkelik wat kón, dan had je immers geen Albrecht-pose nodig.

'n Korte tik op de deur: haastig schoot het spiegeltje zijn colbertzak in.

‘Kerel, wat zit jij hier gezellig. Wil je wel geloven dat ik dit de aardigste kamer van het hele huis vind. 'n Cigaret? O, rook je nog?’

‘Was je beneden?’

‘Nee, ik heb 'n beetje liggen rusten op mijn divan. Daarnet ben ik wel even binnen geweest: Errina is alleen thuis en zit zich te vervelen. Maar ik voel mij niet geroepen haar leed met 'r te gaan delen, - jij? Er hangt daar bovendien zo'n intens burgerlike Zondagmiddagstemming. Walgelik. - Hier helemaal niet, hier is het werkelik goed. Absoluut de omgeving waarin mooie dingen geboren worden.... werk je veel?’

‘Och’, aarzelde Jules, ‘veel.... wat is veel.’

Hij voelde zich licht gevleid. Dat was toch wel juist gezegd, zie je: de omgeving waarin mooie dingen geboren worden. Die Leo voelde toch soms de dingen wel zuiver, ja zeker.

‘Ah mon cher, je hebt gelijk. In dat geploeter en geworstel zit het 'm ook niet. Je moet niet te veel werken. Ware kunst ontstaat alleen in momenten van hoogspanning met het Oneindige. En zulke momenten zijn zeldzaam.’

‘Ja juist’, knikte Jules; en hij dacht aan het stugge, geregelde domme arbeiden van Albrecht.

‘Iemand als Albrecht bijvoorbeeld’, vervolgde Leo zich rekkend in zijn stoel, ‘zo'n jongen werkt te veel en bereikt te weinig!

Begrijp me goed hoor: ik zeg volstrekt niet dat hij niets bereikt. Maar er is geen verhouding tussen zijn werken en zijn resultaat. Zo'n vent schept geen kunst, gelijk een spelende god, maar hij *transpireert* kunst!’

Jules lachte hartelik. Heel aardig, heel goed. Maar.... het kwam hem zo bekend voor.... Zei Wilde niet zo iets dergeliks in zijn ‘Intentions’? Zou dat toeval zijn, of zou Leo....?

‘Maar.... ik wou je nog even wat vragen, Jules. Je zou me zo'n geweldig plezier doen met 'n tien of vijftien francs. Met tien was ik desnoods al geholpen. De kwestie is deze: Morgen komt

Weckerlin en dan vraag ik hem of Free mij voorschot mag geven. En dan krijg je dadelik de helft terug.'

'Jawel,' pijnlikte Jules, 'maar kun je dan niet tot morgen wachten? Vandaag heb je 't toch niet noodig, winkels en alles is dicht.'

'Nee beste jongen, dat is het juist. Kijk, het is een gekompliceerde zaak. Maar je mag er niet om lachen, hoor. In vertrouwen kan ik 't jou wel zeggen: jij kletst er niet over. Daar reken ik vast op, hoor Jules! Dat zit zo....' Leo liet zijn stem dalen tot een intieme fluistering. 'Je kent il giardiniero vecchio wel, hè? Van de week werkte hij in de tuin en toen heb ik hem voor me laten poseren. Na anderhalf uur zegt me die ouwe boef dat hij er dertig francs voor moest hebben, anders staakte hij en ging weer aan zijn tuinwerk. Wat moest ik doen? Ik heb ze hem maar beloofd. Na die tijd is hij al drie keer om zijn dertig francs geweest; ik heb hem telkens afgepoeierd, maar gisteren was hij woest.' Vertrouwelik lei Leo zijn hand op Jules arm, zijn fluisterende stem kwam dicht bij het oor van den ander: 'En gisteren dreigde hij mij bekend te maken in het dorp als ik hem zijn geld niet gaf....'

'Maar,' glimlachte Jules nieuwsgierig, 'wat kan jou dat schelen?'

'In gewone omstandigheden géén stéék natuurlik. Maar.... er zit een stommiteit tussen van zijn dochter en mij; wist je daar niets van?'

'Jezis kerel,' gnuifde Jules met heimelike pret, 'wat 'n stomme hond ben jij!'

'Wist je het niet? Ik dacht dat Free het wel oververteld zou hebben. - En nu straks zo tegen zessen zit de ouwe natuurlik halfdronken bij Sosselli, want 't is twede Paasdag. En dan flapt hij er alles uit: van de dertig francs, van die poets die ik zijn knappe dochter gespeeld heb, etcetera. Komt Weckerlin dat te weten op een of andere manier....'

'Hoe zou die!'

'Poe, moet je niet zeggen. Daar zou Tschudi je dingen van kunnen vertellen. Als 't dorp het weet, komt zo'n schandaaltje via Luzato of Ouattrini bij Weckerlin te land. En daarom Jules,

doe mij 'n groot pleizier, ja? Morgen krijg je die vijftien meter terug, dat is absoluut zeker. Woord van eer.'

Jules glom van vermaak, stond op, haalde een zwart geldkistje voor den dag. 'D'r gebeurt in dit dooie nest toch nog meer dan ik dacht.' Leo, ziende dat het spel gewonnen was, werd uitbundig. Luidkeels lachte hij:

'Kijk, als die lastige ouwe bliksem nu eerst maar *wat* ziet van zijn geld - vijftien is tenminste al vast de helft, - dan houdt-ie zich wel koest! Ik vind het verdomd aardig van je, Jules. Als jij 'ns in de penarie zit, kun je altijd vast op me rekenen, hoor! - Zeg, heb je haar wel eens gezien, Bianca? 'n Knap diertje hoor. God en wat mij betreft: jaloers ben ik heus niet, dus als jij kans ziet.... Enfin, dat moet ieder voor zich weten. En god voor ons allen, - haha!'

'Zeg ouwe snoeper, vertel d'r eens wat méér van. Ken je haar al lang?'

'Och ja, ze diende in Milaan in 'n hotel, vóórdat Italië in de oorlog kwam. Maar dat vertel ik je allemaal 'n andere keer wel eens, Jules. Ik moet nu gauw gaan, dat moet je me niet kwalik nemen! Je weet nu waarom.' Joviaal-lachend klopte hij Jules op de schouder: 'Nog eens bedankt hoor, old chap. - Geef me nog even een cigaret van je. Dank je wel. Bonjour.'

Jules hoorde hem achter de dichte deur snel de trappen aflopen. Die Leo toch! 'n Echte gelukzoeker, tiep van 'n leuke scharrelaar. Hij kon wel eens ophakken en liegen, maar je moest toch altijd om hem lachen. Jules ging weer op het balkonnetje zitten, 'n boekje van Courteline in de hand. De zon was weer door de wolken gebroken, de eilandjes van de gravin lagen al in de schaduw. Zo laat was 't dus al? Al tussen vier en vijf? Beneden hoorde hij in de verte een rijtuig met joelende boeren en boerinnetjes; gedrein van een harmonika echoend tegen de halfbegroeide rotsen langs den weg. Dat kwam al terug van Brissago. Even bladerde hij het boek door met de vlot-getekende prentjes van Montmartre.

Die Leo, die schavuit! Zou ze knap zijn, die Bianca van de ouwe tuinman? Zou hij ook niet eens een praatje met haar maken? Misschien een leuk fris dorpskind.... Ach nee, wat had-je eigenlik aan die boerenkinderen hier uit de buurt. Je verstond ze maar

half, omdat ze van dat kreupele Ticinees praten; niet eens goed Italiaans. Goed voor die ouwe bok van een Leo! Zijn haar begon al grijs te worden bij de slapen en hij was toch nog niet eens dertig. ‘Tja, 'k heb al aardig mijn partij meegeblazen,’ schunnigde hij dan. Ophakker. Zo'n gracieus popje als die Etty dat was heel wat aardiger. Die las je je verzen voor, en daar kon je met pleizier naar zitten kijken, wel 'n uur lang. ‘Woman is a decorative sex.’

Vijftien francs - voor hem een hele boel. Maar morgen kreeg hij ze terug, Leo zou 't aan Weckerlin vragen. Of zou....? Nee! ‘Woord van eer....’ Leo en 'n woord van eer! Zou hij Jules, onnozele jongen, eringelopen zijn?! Lepe duivel van 'n Leo. Pas op voor die Leclanché, - hadden ze hem in Genève al gezegd.

Jules sloeg zich voor 't voorhoofd.... wel vervloekt! Hoe stom van hem om die vijftien francs te geven. Nooit zou hij ze terugzien!’

Een misnoegde vrouwestem onder het balkon: ‘Jules, wil je nou nog tee hebben of niet? Ik breng 't je niet boven hoor!’

‘Ja Errina, ik kom dadelik.’

(Wordt vervolgd.)

Nieuwste bijlagen door Jac. van Looy.
X
De ontmoeting.

‘Mooi weêrtje, buurman!’ klonk het luidruchtig naar de ruimte en Zebedeus verrast door een bekend geluid en zijns ondanks benieuwd, had zijn hoofd met de oude en mede geredde tuinhoed opgestoken en 't gietertje nog ter hand, keek hij vooruit en zag op het naburig balkon, met de afgrond van twee verdiepingen bijzijde, een heerengestalte en hij herkende Tourniput.

‘Wel!’ uitte hij.

Tourniput keek hem vroolijk en zonbeschenen tegen. Zijn aangezicht was lang niet zoo flets meer en voller over de wangen, doch binnen de kromming van de kaak en onder zijn gloedende onderlip, bezat zijn kin het kwieke en puntige nog dat hem vroeger was eigen. In het midden vertoonde zijn lichaam zich ronder ook, in de khaki-kleurige bekleeding er van, waarop een dubbele schalmketting W-achtig blonk, gelijk een festoen van goud. Dat schonk aan zijn verschijning iets militairs, te meer omdat zijn bijna kaal geschoren schedel rustig glom, tusschen de wakkere en vrije ooren.

‘Ik ben no-header geworden!’ kraaide hij.

‘Inderdaad,’ zei Zebedeus, mede zijn stem verheffend, ‘herinner ik mij dat gij zulks voorheen niet waart, wel, wel, het gaat u dus goed?’

‘Opperbest!’ schalde Tourniput.

‘Men ziet het u aan,’ antwoordde Zebedeus, ‘ik blijf er van

staan kijken, ik kan mijn oogen nauwelijks gelooven; welk een tref.'

'U hebt toch ook schik,' grunnikte Tourniput en stond dan naast het schimmige torentje dat achter hem uit een vergezicht oppiekte, op zijn hielen te wiebelen.

'Ik herkende u terstond,' praatte Zebedeus, 'uw stem is in 't geheel niet veranderd, enkel rijker geworden; wel, wel, aldus goed terecht gekomen; het doet mij genoegen; ik wist niet dat wij buren waren.'

Tourniput mummelde oudachtig nadoend: 'wel, wel,' hij loensde naar zijn glazen deur en zei dan zoetelijk:

'Pas!'

'Het is hier aardig wonen!' schalde opnieuw zijn stem.

'Zoo hoog!'

'Zoo schoon!'

'Riant!' jubelde Tourniput in stijgerende bewondering, 'wat een uitzicht, het is niet te zeggen, onbetaalbaar, wat een recreatie; dat is zeker de nieuwe auto-weg?'

Zebedeus volgde de wijzing van zijn hand over de balustrade, hij haalde verontschuldigend zijn schouders op.

'Hoe zou u dat ook weten,' riep Tourniput, 'u, ja, u is bóven, maar wij, kruipers ter aarde, wij hebben oppervlakte noodig, wij hebben het héele huis.'

'O,' uitte Zebedeus, 'dat verandert en is toch niet anders, niet waar?'

'Zóo - la, la!' galmde Tourniput, 'een kwestie van temperament; de coin de la nature is goed, de situatie, meen ik, crescendo andante, muzikaal gesproken; wij zien vooruit, het wordt hier een centrum, een brandpunt, een knoop, waar alle stroomingen en richtingen samenkomen;' en na nogmaals flauwtjes te hebben gewuifd, haakte hij zijn duimen onder zijn oksels en trommelde op zijn vest.

'Mijn vrouw en ik....'

'Al kleintjes?' viel Zebedeus haastig in de rede.

'Legio, legio!' kraaide Tourniput; hij bevrijdde zijn handen dadelijk en beginnend een krimpbeweging, zooals wanneer hij voorheen in zijn knieën doorknikte, hij zei:

'Ze neemt alles zoo breed op.'

Tourniput ving aan te dribbelen en keek naar zijn deur.

'U snuift niet meer?' vroeg hij in het midden staande, geplant in zijn gele schoenen.

'Vraag mij dat nu niet,' bromde Zebedeus en vervolgde luider: 'er is bijna geen aankomen meer aan.'

'Mijnheer Zebedeus,' zei Tourniput over het latjesvloertje nadertredend, 'uit vroegere relaties, ziet u, als ik u dienen kan, bij ons is van alles nog wat en goeie waar, kein ersatz.'

'Gesmok....?'

'Om de weêrga niet,' toornde Tourniput, drie passen achterwaarts doende, 'ik kon niet denken dat u zoo rancuneus waart. Omdat ik mij het laatst heb laten zien tusschen die schorremorrie, wat had u daarbij noodig? Indien ik er niet was geweest, was er nog wel wat anders gebeurd dan steenen gooien. Ik heb niets uit te staan met die pillage van uw huis; integendeel, wie anders dan ik heeft die lange Florian een plaatsje in de nor bezorgd, wie anders dan ik, mijnheer,' riep hij uit en sloeg zich op de borst, 'ik, Tourniput!'

'Ik heb u altijd geloofd, Tourniput,' antwoordde Zebedeus, 'en ik geloof u nog.'

'U is er maar goed afgekomen!' kraaide oogenblikkelijk Tourniput.

'Ja,' antwoordde Zebedeus, 'een litteeken meer en dat is alles.'

'Ziet u de generaal nog wel eens?' vroeg hij na een klein en zonnig zwijgen.

'Nee, nee!' zei kribbig Tourniput, zijn hand woest zwaaiend, weg, bij!.... 'die is niet meer te spreken, zoo zuur, zoo zuur als eek. En wat heb je er aan, wat heb je daaraan?' kreet hij luid en andermaal gebarende een glinstering trekkend met zijn solitaire.

'Ontevredenheid is vaak een waarborg van beter willen, Tourniput,' opperde Zebedeus en hij keek als bedremmeld voor diens bloeiende verschijning op zijn grot je neêr.

'Och wat,' zei norsch Tourniput, 'wat hebt u ouwe koeien uit de sloot te halen.' Hij scheen zich te willen verwijderen, doch keerde schielijk en praatte rad:

'Dàt moet ik zeggen, aan u heb ik veel meer verplichting, u hebt mij ontdekt, alles heb ik ongeveer aan u te danken; wij hou-

den uw snuifdoos in hooge eere; wij bewaren haar bij andere relekwieën in watten; zij is, helaas! te groot voor een ring, voor een broche zelfs, met die.... zal je wegwezen, dèkselsche bij, ...waar dat unieke kralen-rijgstertje op is; we hebben er nu twintig zoowat die kralen rijgen.'

'Twintig?' herhaalde Zebedeus.

'Achttien of negentien,' verbeterde Tourniput, 'in de vorige zaak, ik had moeten zeggen, wij hàdden; snoesjes, komt u maar es kijken. Wanneer wij geïnstalleerd zijn, openen wij hier een akademie des Modes, op de eerste verdieping.'

'U begrijpt,' vervolgde hij op bijna gestrengen toon, 'dat met zulke voornemens bezield wij ruimte noodig hebben. Wij hebben ons voorgesteld de tweede verdieping in te richten voor exhibitions of fine arts, permanent en internationaal, een artistieke tijdingzaal, demokratisch gesproken, waar een ieder, ieder naar zijn gading kan ontmoeten. Wel te verstaan.... waar komen hier die bijen vandaan?' riep hij, weêr kwaad, 'die kunnen we niet gebruiken, dat er gelegenheid is voor tea's en voor conferences. 't Zegt je wat, maar let u maar eens op, hoe geleerder hoe eenvoudiger, heusch, dat valt wel meê. Alle belangrijke questions de l'ême hebben recht besproken te worden, dat begint reeds in de wieg en uit zich verder in knapentrouw en meisjestoewijding, in de reverieën der maagden en jongelingen, in de huwelijken staat, tot in de hooge grijsheid en zoo voort en zoo voort. Mijn vrouw is in 't algemeen tegen pooseeren en daarom zullen alle ongebruikte oogenblikken en intervallen bij ons worden vervuld en ondervangen door muzikale prestaties of andere reproducties uit de wereld der geesten, Caruso, Patti, als we die kunnen krijgen. Het is dè vraag, specialisatie, specialisatie. "Niets is schooner dan kunnen," hangt in broderie boven mijn vrouw's bureau de minister, maar dat wij tegen de muur hebben geschoven, une charme de plus. Altijd in het wit, omdat ik zoo graag dat zie en voor ingetogenheid ben, is zij daar de heele dag te spreken, geen kerel verbetert het haar, een fut, mijnheer, en vol respect voor de ouden. Zij heeft zich alreeds verstaan met de eerste krachten, binnen- en buitenlandsche en heeft daarbij dankbaar ook gebruik gemaakt van de kennismaking met enkelen die op uw vroegere soirées verschenen. Wanneer de wijn is gedronken blijven dikwels de gasten weg, maar u vergist

u formidable, mijnheer, wanneer u denkt dat het kleine en eigelijk bezopen incident dat indertijd daar voorviel, eenige indruk op haar maakte of heeft achtergelaten, first, alles first. De herstelde peis opent ons ongekende horizonnen, een freshing-room is onvermijdelijk en wat comfort is hier nog ver te zoeken, waar van alles voorhanden zal zijn, tot "oublies" toe,' kraaide weêr Tourniput een pruilmondje makend, 'u weet wel.'

'De juffrouw met het hondje?' opperde Zebedeus.

'Dat is alles neutraal en van betrekkelijk toekomstige waarde,' oreerde Tourniput en terwijl zich zijn voorhoofd fronsend betrok deed hij een tast naar zijn linker binnenzak en toen naar zijn rechter en mompelde: 'waar heb ik dat vodje gelaten?' Hij beklopte zijn linkervestzak, boven de ketting, de rechter dan, verhelderde en draaiend zijn hoofd zoodat het een weinig schuin bleef, wipte hij het blinkende puntje zijn buitenste borstzak uit en na zijn voorhoofd te hebben gebet met het geurige doekje, vervolgde hij: 'wir schreiten fort, al moest je liever zeggen: marchons, marchons. Eigelijk behoef je zelf niet iets te verzinnen, de tijd denkt voor ons, wij hebben slechts te verstaan en te kiezen en dan te realiseeren. Och, me lieve, beste meester Zebedeus, de droomers en de soezers hebben hun tijd gehad, zelfs de poldergast daar beneden, niet dat ik laag op hem neerzie, wijdt zich aan de gemeenschap, is niet meer zoo onverschillig in zijn mond, vloekt niet meer bij alles wat heilig was en is, wordt indachtig eerstens, zegt: "wacht es" of zoo. De dichters, dat blijft het hoogste, eenmaal uit hun tour d'ivoire nedergedaald, zitten toch ook maar in hun uitgebloeide bongerd te wachten tot hun de appel vanzelf in de schoot valt en stoppen die in hun zak of in hun lippen, vandaar het woordje "stoplap" misschien, ten gerieve van het onderwijs. Egoconcentrisch achten zij het strekkende gedeelte te weinig en laten alles over aan die na hen komen, al zal ook ons werk evengoed van terugwerkende kracht blijken te zijn, want er is een groot opbouwend element in neêrgelegd, dat merkt u wel. 't Kan je wat worden, wij zijn pas aan het begin. Angeliene, mocht ik wel eens zeggen, spaar toch een weinig je zelve, en zij lachte mij toe als maanlicht in een leêge kamer en zei: "och, gij, Tourniput, ik dacht juist aan de invitatie." O, ik ga er trotsch op de helpende hand te hebben mogen uitstrekken, haar eerste dienaar te zijn,

haar slaaf, haar secretaris, haar commis-voyageur, zeg wat je wilt, de daad, de daad, niets is zoo schoon als....'

'Ja, maar,' uitte Zebedeus, 'de derde, heer Tourniput, de derde verdieping, wat beginnen wij daarmee?'

Tourniput leek zich op zijn teenen te verheffen, hij haakte andermaal zijn linkerhand in zijn oksel en zwaaiend het witte doekje, hij zei:

'Daarin open ik een Tir de Salon.' 'Een....'

Tourniput knikte gemeenzaam.

'Maar,' herhaalde Zebedeus, 'dat zal knallen en de muren, Tourniput.'

'Ontrust u niet, buurman,' zei Tourniput en wuifde beschermend: 'matte kogels, blinde ballen, de politieke hemel is nog lang niet zuiver, het is aan de orde, iedere man en vrouw behoort weerbaar te zijn. Wij oefenen ons met Flobert, alle heeren en dames raffoleeren tegenwoordig met Flobert. Het knalt maar bescheiden en ik ben er zelf toch bij; herinner u slechts hoe ik alle erwtenpikkers zou hebben weggeblazen, indien u me had laten begaan, gansch ongevaarlijk, ontrust u niet.'

Zebedeus schouwde naar de verte naast Tourniput en dan naar de broes van zijn gietertje waar gestadig een droppeltje afviel.

'Verpletterend!' fluisterde hij, volkomen toonloos.

'En geen oogenblik zelfs verduisterd door een wolkje van altijd toch mogelijk bankroet, heer Tourniput?' vroeg hij na een poosje andermaal van zonnig zwijgen.

'Oh,' kraaide Tourniput, 'dat valt me weêer van u tegen, ik weet wat u denkt, u hoopt op de Russen, la baisse, u hoopt op de Russen, ontken het niet.'

'Ik hoop dat het u wel zal gaan, heer Tourniput,' antwoordde Zebedeus en zweeg, 'dat u nooit hebt gedacht,' hernam hij, 'aan de wonderen der camera.'

'Bah!' leek Tourniput te willen gaan zeggen, hij herstelde zich echter en riep: 'ik mag een boon zijn als ik iets van u snap.'

'Dat is niet zoo moeielijk,' antwoordde Zebedeus, 'en, gij kunt uw schade toch inhalen nog.'

Tourniput was opnieuw bewegelijk geworden.

‘Ja,’ zei hij, ‘dat kan ik;’ hij hief opmerkzaam zijn vinger en zei: ‘de fillum, die is toch niet heelemaal te versmaden.’

‘Denk er eens over na,’ antwoordde Zebedeus op de ouden toon.

‘Tour-ni-put! waar blijf je?’ galmde uit het glazen binnenste van het burende huis.

Tourniput's gedaante deed een sprong deurwaarts, hij fluisterde omziend:

‘De Múze!’ hij drukte de deuren in en snel verdwijnende had hij gezegd:

‘Au revoir!’

Het offer van Berenice
Een oude legende naverteld door J.L. Walch

I

Wonderschoon was de vrouw van den derde der Ptolemaeën. Hadde anders ook de machtigste koning der wereld haar tot zijn koningin verkoren; een vrouw die reeds aan een ander had toebehoord? En dan: een vrouw om wier wezen de roodige schijn wolkte van bloedschuld; die haar eersten koninklijken gemaal had doen dooden? Wat de reden en de verontschuldiging van dien moord was, wisten weinigen; - geheimenis van machtigen is schaarsch en gevaarlijk bezit; wie het heeft, verbergt het. Zoodat van de vermoede liefdesbetrekking tusschen Berenice's moeder en haar eersten man nauw werd gefluisterd.

Maar wat niemand kende, dat was het hart van Berenice, en zijn folteringen. Berenice was een vrouw van liefde. Ware zij niet van vorstelijke geboorte geweest - een koningskind uit de woeste wereld der Macedonische bergen -, dan zou zij een priesteres van Aphrodite zijn geworden; en zij zou de ranke, aan 't zeeë-schuim ontrezene hebben gediend met een wijding van reinheid als geene. Nog had zij geaarzeld; kon een troon meerder zijn dan tempelheiligheid? Maar staatkunde had over haar beschikt, en hare droomen had zij verborgen in haar hart. Zij was de vrouw geworden van den vorst die haar vreemd was. En toch, toen zij eenmaal zijn vrouw wàs, toen had de teedere harmonie waarin haar lichaam en haar ziel saamgingen, haar gebracht tot liefde. Liefde was haar plicht; en lief te hebben was de vreugde, de eenige die haar hart

van het leven wachtte. Zij gaf zich aan den vreemde; gehéél; en het scheen haar toen, dat zij gelukkig was.

Maar de man, die naast haar zetelde, was een barbaar en een onwaardige. De pure teederheid harer overgave docht hem een kleur- en gloedlooze vreugd. Hem lokte een ander genot, zwoel en vol ongemeende, stroef-zoete weerstreving; vol prikkeling en tarting, vol spottend spel en op maat berekende grilligheid. Hem lokte de rijpe ervarenheid en bedwongen-heete hartstocht van Berenice's moeder.

Toen de jonge vrouw het bedrog ontdekte, ervoer zij een scheurende pijn; een rijting in haar borst zoo fel, dat het haar was of zij sterven moest. Maar dood ware een krachteloos heulsap geweest voor zoo rauwe wonde; meer dan sterven deed zij, meer dan het afleggen van haar natuurlijk wezen; zij verkrachtte het.

Zooals onder de snerping van ontzinnenden angst een zacht dier zich kan rekken tot nooit vermoede woedende weer, zoo joeg de stekende pijn in Berenice's hart haar, de zachte minnares, op tot een daad van wild haten. Zij dong moorders. Het rookende bloed van den verslagen ontrouwe bracht een bevrediging. Maar haar leven scheen gebroken en waardeloos.

Zij ging reizen. Naar de mildere oorden van Griekenland toog zij, langs de bloeiende eilanden in de zilver-lachende Aegeïsche Zee voerde haar de ranke boot met den vergulden hooggebogen voorsteven, waar de zon op glansde. Op het hooge achterdek, onder een glazen dak waarover staag klaterend water een blijde koelte en een zoet schaduwspel was, lag zij vele lange uren, en langzaamaan werd de spanning van haar verwrongen gelaatstrekken verzacht en verevenden ze zich. Een kinderlijke belangstelling voor de luchtig-gewade eilanders, die den blijden licht-tintelenden wijn teelden op zonnige hellingen, werd in haar wakker.

Toen herleefde zelfs in haar met de oude kracht die wensch van haar kindsche jaren; het verlangen naar de Stad, waarvan de vrouw die haar had opgevoed, zoo vaak met weemoed en verrukking had gesproken in de sombere avonden der Balkan-bergen; het verlangen Athene te zien, de woonstee der wijze godin, door de Atheniënsers verheerlijkt in schoone spelen. Het was juist de tijd der groote Dionysiën; zij bedacht dit toen zij op een Maartmiddag voer in 't zicht der houtrijke hellingen van Ithaka, en - was het

de zoete Aphrodite zelf die dit plan in haar wekte, dat zoo wondere heerlijkheid in haar leven zou brengen? - in éénen wenkte zij den scheepsheer, en beval den steven te wenden, en met alle kracht naar den Piraeus te roeien. Eén oogenblik slechts, en de zonbeschenen steven zwenkte voor 't hemelblauw; de tik-tak, die de maat voor de roeiers aangaf, versnelde; met feller rekken bogen die de ruggen; de boot ging naar de stad der vreugd.

II

Daar had zij hem gezien, den koning, het hoofd van het derde geslacht dat het edelste en rijkste deel van de erfenis des grooten Alexanders beheerschte: het wonderland Egypte. En zij had hem lief gekregen in dienzelfden oogenblik.

Geen zelfmaning tot wantrouwen baatte. Of zij zich voorhield, dat er ontgoocheling moest volgen, ook op dézen waan; ja, wáán kon het zijn.... die bedenkingen vielen krachteloos en dof neer tegen de stralende zekerheid-van-vreugde in haar. En dra wilde zij ook niet meer van bedenkingen weten, verwierp zij alle gedachten, behalve die ééne: hem!

Een vrouw als Berenice, een koningin, en zoo wonder-, wonderschoon, kon geen wensch van liefde dragen welke niet werd vervuld. Op de groote feesten ter eere van haar, ter eere van hem, door de aanzienlijksten der glorieuze stede aangerecht, ontmoetten zij elkander. En na luttel weken stond het vast dat de opper-priester te Alexandrië, de eerste dienaar van Isis en van haren zoon en geliefde, Osiris, den gestorvene en herborene, hem zou huwen, dat zij zou ter zijde van hem zitten op den troon van het welig en wonderbaar tooverland.

* * *

Zóó was het geschied. En ditmaal had Aphrodite haar lieveling niet bedrogen. Haar leven was een feest van liefde en glorie, van vreugd om liefde, en van vreugd om des geliefden wonderbaren voorspoed. Want Ptolemaeus was een hoog-gelukkig koning. Hem, van vreemde herkomst toch, had het volk lief om zijn zachtmoedige, lachende wijsheid, en de priesters en gewijden, de geheim-wetende

hoeders van millenniën-oude magie, scherp-schedelige verschijningen, nader den goden dan den menschen, zij ook eerden hem en hadden hem lief, en Euergetes heetten zij hem, toen hij, de Helleen, die, het is waar, in cenakelen leefde van Helleensche philosofen en dichters, toen hij, toch, uit Azië's donkere binnenlanden de voor eeuwen geroofde tempelbeelden had weergebracht; diergoden, welke de hooge aanwezigen bij de zieleweging voorstellen; goden zelf, want zij zijn hun weerschijnselen in de stof.

Zoo leefden zij in het oude zonneland, in Alexandrië, in het paleis, dat - beduidenisvolle omstandigheid - één geheel vormde met het groot museum, en de eeuwig-vermaarde bibliotheek, één met dat groot complex van zuilengangen en ruchtlooze cellen waar de Helleensche pihilosofen en dichters vertoefden, het eeuwige bespiegelend en verheerlijkend.

Maar Ptolemaeus, hoezeer hij ook de wijsheid en de schoonheid liefhad, was toch een man van de daad, een krijgvoerend en bestierend koning. Wijder zette hij gestaag zijn rijk uit, en aan de ver gelegen randen waren te allen zijden de stammen nog cijnsplichtig aan hem, den vorst van Egypte. Vele tochten moest hij ondernemen aan het hoofd van zijn heir ter bekamping van vorsten en stammen in 't wemelend Klein-Azië, den kleurigen Levant, en aan de kusten van Syrië, waar de rappe handelaars wonen, en in het Zuiden, naar de oorden vanwaar de geheimzinnige Nijl komt, wier bronnen zijn in den kern aller geschapen dingen; en waar de roodbruinen en de ebbenhoutkleurigen leven. Zoo was hij veeltijds afwezig, maar te heuchlijker was t'elken male de weerkomst, en bij elk weerzien gevoelde Berenice dieper en inniger, hoe lief zij hem had. En als weder de snelle bode, dien hij ter kondiging vooruit te zenden gewoon was, aanstuivende werd gezien van de tinnen van het paleis, dan wist de wachter, dat hij der Hooge Vrouwe nooit spoedig genoeg het nieuws kon brengen; en Berenice plaatste zich te midden der metalen spiegels van haar kleedvertrek, en met haar aanvalligst gewaad sierde zij zich, haar wit zijden gewaad, en hare kamervrouw wond hare gouden haren, die haar schoonste siersel vormden, in sierlijken wrong, naar Helleensche zede; en zoo ging zij hem tegen, het gelaat als een stralende zon in gouden krans.

III

Maar geen geluk, ook dat niet van de schoonste en machtigste koningin, is bestendig. Weder zou de koning afwezig zijn, en thans gold het niet een krijgstocht van enkele weken, waarbij zijn nadering reeds het buigen en wijken van rebelsche vazallen beduidde, maar een langdurigen oorlog, met al zijn gevaar en weifelende kans.

Antiochos, de tweede Syrische koning van dien naam, wien goddelooze vleiers den toenaam van den God hadden gegeven, was de vijand. Talrijk waren zijn scharen, die, geloovende dat een God hen ten strijde voerde, de overwinning zeker, en de verdelging des Egyptischen konings even gewis rekenden als het wijken van de nachtschaduw voor het licht. Tot in Ptolemaeus' leger had zich het bijgeloof verspreid, en in de harten van strategen en strijders weifelingen opgeroepen. Tot de koning besloot, zelf aan het hoofd van zijn troepen uit te trekken; hunne moeiten en gevaren te deelen, en tegenover den God, die de vijand was, den machtigen mensch te stellen, een mensch maar, doch die in zijn soldaten een geestdrift placht te wekken en een strijdbaarheid als geen andere aanvoerder.

De morgen van het afscheid was daar. De staf van strategen wachtte te paard voor het goud-blikkerend koningshuis den opperaanvoerder, die, in hare vertrekken, zijn gemalin vaarwel zei. Ook nu was zij getooid als voor de feestelijkheden van het weerzien, maar, hoe zij poogde te glimlachen -, opdat haar man *deze* herinnering aan haar mocht bewaren - de zon van haar gouden-omstraald gelaat werd telkens betogen van een floers van leed. Doch dan glimlachte zij weer, met pijnlijken mond, en opziend naar hem die heenging voor máánden, poogde zij hem blijmoedig aan te zien, al knipten haar oogleden. En als ook hij glimlachte, maar met een stillen, eindeloozen weemoed in zijn roerlooze houding, dan kwam de gedachte in hem op, dat zij was als één dier in 't wit gekleede blanke meisjes, die de bedrijvers van sombere riten, in 't verre zuiden van zijn rijk, offerden aan hunne barbaarsche goden. Zijn blik omvatte haar, en met een oneindige verteedering merkte hij op, hoe zij zich mooi had gemaakt voor dit afscheid, hoe zij zich nog in haar droefheid had gesierd in gewaad en haartooi. Maar de wrong, waarin hare haren gewonden waren, was losser dan

anders, en toen zij, zich oprichtend naar zijn hooge gestalte, de armen om hem heensloeg, daar raakte die los, en langzaam zonken de wijde haren als een naar achteren geslagen gouden mantel om haar heen. Zij merkte het nauw; haar lippen tot kussen vooruit, hare oogen wijd en innig naar de zijne gewend, zei ze week en bevend:

'Ik heb je lief. Ik kan je niet missen'.

Maar de krijgshengsten der strategen trappelden op den voorhof; hij moest gaan, en daar hij zich zóó niet van haar kon losscheuren, maakte hij een kleine scherts; en haar hoofd streelend, zei hij glimlachend:

'Zou je mij nog minder kunnen missen dan die mooie, móóie haren van je?'

En toen in haar oog even een verwondering binnendwaalde, als kon ze dezen vreemden overgang niet begrijpen, toen zei hij snel:

'Berenice, ik moet vertrekken. De rossen trappelen op den voorhof. Zie je? Dáár!' - En hij wees door de loggia der kamer - 'Ze zouden mij uitlachen, zoo ik langer toefde. Vaarwel, liefste'.

Hij kuste haar. Toen wendde hij zich om en snelde heen.

Versuft, met een vreemde leegte in haar hoofd, bleef Berenice achter.

IV

Reeds twee maanden duurde de veldtocht. En wat de boden, welke de koning wekelijks afzond naar zijne gemalin, deze meldden, was niet, als anders, t'elken male een tijding van zege en van bevestiging zijner grootheid. Hachelijk toonden zich de krijgskansen, en op haar dringend vragen konden de mannen haar zelfs niet verhelen, dat de koning, in zijn ijver om de krijgers aan te sporen en om hun het voorbeeld van offervaardigen moed te geven, niet zelden het leven waagde.

Berenice, de vrouw van liefde, die in haar gemaal het geluk gevonden had, - maar ook: heel haar geluk lag in hèm - leefde in een stomme vertwijfeling. Den halven dag, tot de zon al van haar hoogtepunt dalende was, lag zij mat, als gebroken, op haar leger, de oogen toe of starend gesperd als bij een krankzinnige. Dan dwong zij zich tot opstaan, tot bewegen. Maar al waartoe zij

zichzelve kon aanzetten was: de priesters te gaan opzoeken, de mannen die vreemde gaven bezitten, en te vragen naar voorzegging. Egyptische priesters, met den spits-gewenden hoofddoek bezocht zij, en Helleensche orakelspreeksters; maar de antwoorden waren dubbelduidig, en voegden slechts nieuwe onzekerheden toe aan die eene gróóte. Toch was dat het eenige wat zij doen kon; en hare kamervrouwen, die het wisten, brachten telkenmaal nieuwe adressen aan: van lieden die woonden in de Arabische wijk, in zeer verdachte stegen soms, maar van wie men zeide, dat zij de gave hadden van het tweede gezicht, of van wie sommige den geesten der andere wereld konden vragen naar die jongst waren overgegaan; terwijl anderen uit een voorwerp, dat den verloren-gewaande had toebehoord, zijn lot konden melden. Maar hunne antwoorden waren zóó vaag en zóó tegenstrijdig, dat Berenice alle geloof in hun kunst verloor en niet meer wist, waarheen zich te wenden.

V

Op een laten avond, eenzaam uitgegaan, dwaalde zij in een vreemde verdooving doelloos rond. Tot plotseling, in het schijnsel der juist opgaande maan, een blank aangeglansde kolonnadenrij voor haar oprees, en zij zich in de nabijheid van Aphrodite's tempel ontwaarde.

Een vreemde vreugde, waarover zij zich zelve dadelijk verwonderde, kwam over haar. Het was alsof een lang en doelloos wachten vervulling vond; het was, of er nu een uitkomst voor haar gereed lag. Maar hoe het zoo kon zijn, begreep zij niet; zij wist alleen, dat de aanblik van de witte kolonnaden een bettend geluk voor haar was; en genietend, als in een zachte bedwelming, liep zij langzaam om het gebouw heen, en nog eens, en nog eens.

Toen zij ten derden male aan den voorkant was gekomen, blonk de maan van achter een wolk te voorschijn, en plots was de breede marmeren opgang en al de statige pilaren-rijzing waarin die was gevat, en heel de aanvallige en verheven bouw daarachter, als een sprookjespaleis.

Berenice stond stil. En nauw stond zij daar, of uit de groote poort in het midden van het gebouw trad een vrouw in het wit

gewaad der Liefde-priesteressen. Eén oogenblik bleef zij roerloos in den ingang, en het maanlicht vloeide over en om haar witte gestalte, en bedolf ze, en doorzeefde ze, en het was of zij verpuurd eruit te voorschijn blonk.

Toen daalde de priesteres langzaam langs de treden, wadende door de stille gazen van maanlicht, en Berenice zag haar komen als een verschijning uit een hoogere wereld. Zwijgend kwam zij op de wachtende koningsvrouw toe, en zeide:

'Wat zoekt gij, vrouw, bij Aphrodite's tampel? Uw gelaat is wit in den witten maanglans. Groot zijn uw oogen in uw uitgeteerd gelaat. Heeft leed om liefde u hier gestierd?'

Berenice antwoordde enkel:

'Ja? - ik lijd om liefde. - Help mij. Help mij.'

Lang zag haar de priesteres aan. En zeide:

'De menschen wanen dat liefde enkel vreugde is. Het is vreugde; maar het is de vreugde der priesteressen, die reien om de outaren. Het is de verheven vreugde van het offer. Offer, - offer; en zoo gij dan nog lijdt, dan hebt gij niet genoeg geofferd.'

'Niet genoeg geofferd?' vroeg Berenice ontsteld. - Wat moet ik dan doen, doen om hèm?'

'Meer kan ik u niet zeggen', zeide de priesteres.

VI

Mijmering wijlde dien nacht en de volgende dagen in Berenice. Want de uitspraak der vrouwe die in zoo vreemde straling tot haar was gekomen, moest een bijzondere beteekenis hebben. Ja, toen zij eraan terugdacht, hoe het maanlicht was doorgebroken als een onaardsche lamp, hoe de vreemde schijnselen van den hemel waren lichtende geworden over deze bodes en hare aanzegging, toen schokte week een ontroering door de droeve koningin; de ontroering van deze gedachte: was deze vrouwe, zoo glanzende in het licht, van het licht zoo doorzeefd, zoo diafaan in het licht, was dat niet Aphrodite zelve geweest? Apbrodite, die in de oude sagen van haar Hellas zoo menigmaal was neergekomen tot troost van vrouwen, wier hart enkel klopte in den dienst van haar; vrouwen die liefhadden en leden?

Het kon zoo zijn. - Het moest zoo zijn. Maar wat offer dan was waardig een zulken eisch? Een zulken eisch; en: den man van haar liefde, die Aphrodite dan zeker, zoo zij maar genoeg offende, haar behouden zou?

Berenice ging hare schatten na. Zij doorliep hare vertrekken, waar de gewaden hingen van kostbare stof, met kunstvolle en onheil-werende voorstellingen geborduurd. Zij opende hare koffers en bezag de steenen ver uit het zuiden aangebracht; van de ebbenhout-kleurige volkeren van Lybië, en van uit Azië, van het uiterste oosten, van over de uiterste bergen; buit van een enkelen reiziger van eeuwen her, die ook wonderverhalen had meegebracht van lieden, wier huidkleur was als oker, en wier oogen scheeve spleten waren in het hoofd, en die gevlochten staarten droegen als het gedierte - Amethysten, robijnen, chrysopraas, amaril - al de kleuren dooreen blonken op, waar zij in de schemering van het omsloten binnenvertrek de koffers opende, en zij liet het klaterend-kleurig licht der steenen glijden over hare handen, en bestemde het ten offer. Maar als het woord ‘offer’ haar daarbij, in de gedachten kwam, glimlachte zij minachtend over hare bereidvaardigheid; want kon dit een offer heeten; en kon dit overtollig siersel dat daar staag-vergeten lag in een koffer, kon dit nuttelooze de prijs zijn voor het allerliefste, voor het onmisbare, voor dat wat meer haar gold dan haar leven?

Maar wat dan? Wat kon een waardig offer zijn?

Met moest iets wezen waarvan het gemis haar een pijnlijk ontberen zou zijn. - Doch als zij naging aan welke dingen zij het meest hechtte, dan bevond zij bij die alle, één voor één, dat het de voorwerpen waren die ze daarom liefhad, omdat *hij* ze gaarne zag. Dit kleed, waarop zijn oog met welgevallen had gerust; deze ring, omdat hij had gezegd, dat die haar handje blanker deed schijnen; die haar band....

En toen wist zij het. Ineens werd het haar voor den geest gezet. Maar hoog stond het daar; onbereikbaar; een offer dat onmogelijk scheen; ja, ónmogelijk....

Haar armen vielen willoos; want ze wist het eigenlijk in datzelfde oogenblik: het moest. Aphrodite gaf haar dit in; omdat zij dit eischte. En het was poover en onwaardig, nu te jammeren: dit is te veel; nadat zij al het andere had afgekeurd, omdat het te

weinig was. Als zij toen eerlijk van wille was geweest, móést zij nu....? - Ja, zij móést....

Berenice ging voor haren spiegel staan. Roerloos bezag zij zich. Toen hief zij hare hand, en met langzame bewegingen, de bewegingen van een droom, ontwond zij den wrong waarin hare haren werden bijeengehouden. De zware winding verwikte, zonk neder, languit. Even schudde zij het hoofd heen en weer. De wijde mantel van stroomend goud omhulde haar. Roerloos stond zij en staarde naar het onwezenlijk beeld in de spiegel-blinking. Daa zag zij zichzelve; teer en fijn zag zij zich, een frêle figuurtje; en dat zoo zoet en minlijk-teeder leek vooral door die gouden huiving van dien harenmantel. En hoe meer zij dit gevoelde, zooveel zekerder en zooveel pijnigender werd het weten: *dien* moet ik offeren. Dat offer alleen is zijner waardig!

VII

Vóór zij het offer volbracht door de onherroepbare daad, deed zij het in gedachten. Vóór den spiegel staande dacht zij zich wèg die golvende breede strook, die rijke nis, waarin het beeldje van haar lichaam gevat was. Door de kracht van haar verbeelding week het alles weg, heel het gebogen goud om haar. En zij zag haar lichaam troosteloos als een oase, waar men, om den vijand alle beschutting te ontnemen, al het welig hout had gekapt, en waar de bronaar nu naakt en bloot verpooverde onder den onbarmhartigen hemel.

Maar haar verbeelding moest nog verder gaan. Ook van haar hóófd moest het haar verdwijnen, en al de weeke licht-en-schaduwspeling die van deze omhuiving viel over haar gelaat. Naakt moest het zijn, als het hoofd van een ouden ascetischen priester; dat haar altijd aan een lijk denken deed.

Berenice huiverde, en voelde haar besluit wankelen in haar. Eén oogenblik. Toen begreep zij, dat zij het moest uitvoeren, onmiddellijk. Want zij ontwaarde nabij een gedachte, die zij van den beginne af had zien loeren, maar die zij niet had willen toelaten; want ze móést handelen toch; en die gedachte, klaar vóór haar staande, was machtig 't haar te beletten. Die gedachte, dat zij....

VIII

Zij ontbood haar voedster. En gaf haar het bevel. In de oogen der oude Macedonische lichtte een verschrikking die tot ontzetting overging. Aan uitvoering van het bevel zelve dacht zij niet; zij staarde naar haar liefste, haar koningin en haar voedsterkind, die daar zat met starre stille lippen, en die - o 't wurgend wee van verlangen! - krankzinnig moest zijn geworden. Zoo stonden zij een wijl tegenover elkander; de oude vrouw zag naar haar met oogen wijd van wanhoop en ontzetting, en Berenice's gelaat was naar buiten gewend, naar de binnenplaats; vanwaar 't geluid van trappelende rossen hem had gemaand tot heengaan, hem die haar nooit weer zóó zou terugvinden. - En zij herhaalde haar bevel.

Toen zeide de voedster: ‘Ja, ja, mijn lieve - Ja, ja.... Al wat ge wilt, mijn dochterken, mijn koningskind. Maar rust eerst wat aan mijn oude borst, dat uw moe hoofd tot kalmte kome....’

Doch Berenice trok het hoofd terug, ongenaakbaar, en beval:

‘Volbreng onmiddellijk, wat ik u zeide. Het geldt uw leven’.

Toen werd de oude voedster heel bang. Zoo had Berenice nooit tot haar gesproken.... Het was dan zeker, zooals zij vreesde.... En omzichtig schoof zij achterwaarts, naar de deuropening....

‘Gij zult dit vertrek niet verlaten’, verbood Berenice. ‘Hier vindt gij al wat noodig is’.

‘O mijn liefje, mijn duifje’, murmelde de oude toonloos, terwijl zij de oogen strak op haar meesteres gevestigd hield, ‘en wat zult gij morgen zeggen! Als ge tot u zelve gekomen zult zijn, mijn kind!’

‘Morgen’, herhaalde Berenice voor zich heen - ‘morgen....’ En toen sprong zij op, en greep de oude bij den pols, en riep uit: ‘Doe het dan! Ik bezweer je! Morgen moet het onherroepelijk zijn. Doe het, of ik zal je dóóden!’

Toen zag de oude den fellen wil in den waanzin van haar voedsterkind. En zij voelde dien wil over zich zelve komen; de wil van de andere en haar eigen vrees werden één, en al haar bedenkingen over wat hierna volgen moest, verlamden. Zij greep het werktuig der twee saamgeschroefde messen, en knipte.

Berenice sloot de oogen. Zoo zat zij roerloos. Een vreemde koude kwam om haar en over haar hoofd.

Toen de voedster met haar arbeid gereed was, was de koningin, recht overeind nog zittend, bewusteloos geworden. Ontluisterd leunde zij tegen de leuning van haren zetel, als een martelares. Over den bodem van het vertrek lagen de gulden garven.

IX

Den volgenden dag ontwaakte zij pas, toen de zon reeds op het hoogste stond. Maar aanstonds had zij het besef van haren toestand. En onmachtig tot den dagelijkschen gang van het leven, sloot zij de oogen weer. De matelooze matheid harer smart kon nog alleen worden ontvlucht in vergetelheid.

De uren gingen. Naast het leger zat de oude voedster in angstige zorgelijkheid. De haren had zij door een paar slavinnen doen saamrapen en zorgvuldig doen bergen. Ontsteld hadden de vrouwen het bevel volvoerd, en fluisterend was de tijding van dit ontzettende door het paleis gegaan. De koningin was krankzinnig. De doffe stilte der angstige afwachting heerschte in de wijde gangen en vertrekken; alle dienaren verrichtten geruischloos hun taak; terwijl hunne handen werktuiglijk bezigheden verrichtten, stond hun geest in gespannen luistering.

Maar geen kreet kwam uit het koninklijk vertrek. Noch de doffe jammering, noch de luide gil, noch het schelle lachen van den waanzin. Zoo ging de dag voorbij, en niemand waagde het, de deur van het vertrek of zelfs de gang, welke daarheen leidde, te naderen om bevelen te vragen.

Toen de schemering verzachtend op de pijnen des levens nederzonk, ontwaarde de voedster ten tweeden male beweging in het lichaam op de rustbank. En vóór zij den tijd had op te staan en zich te buigen over hare arme meesteres, rees deze overeind, klaar wakker reeds een geruime pooze, en beval, sluiers te doen brengen.

De last werd met schuwe snelheid volvoerd. Hulp afwijzend, wond Berenice zich een hoofddoek. Toen stond zij op, kleedde zich vlug, en gebood, den harentooi te brengen die haar was afgesneden. Wist zij, dat die was bewaard? Of giste zij slechts, dat men deze bijzondere waarde niet had durven verwijderen zonder haar bevel?

Men bracht haar het pakket. Schuw werd het haar aangereikt; zij aanvaardde het met een gelaat en handen vol wijding. Toen beval zij haren vrouwen, dat allen zich zouden terugtrekken, en, alleen gebleven, sloeg zij een donker kleed om en liep in den jongen nacht naar buiten.

Niet dwalend als met een tastenden geest, gelijk de vorige malen, ging zij haren weg, maar zeker en welbewust. Zonder aarzeling ging zij, maar ook zonder haast, als eene die toegewijd en zelfvergeten een hooge taak volbrengt.

En dat deed zij. Zij ging den weg naar Aphrodite's tempel. Aan den voet van de hooge marmertrap gekomen, wachtte zij een oogenblik, als hoopte zij dezelfde verschijning te zullen zien, die van haar de vorige maal het offer had gevergd. Maar het bleef stil; zóó doodstil was het in den nacht, dat zij meende het teeder-zilveren geruisch te hooren van de fontein, die zij wist op de binnenplaats des tempels. Het was als een kinderstem die noodde. Berenice liep langzaam de marmeren treden op, het pak waarin hare haren waren saamgebonden dragend vóor zich uit. Zonder aarzelen ging zij den tempel binnen, schreed door den voorhof. Het geruisch, vol lichte murmeling, werd helderder. Daar zag zij den zachten boog van het opgaand en uiteenspattend water. Maanlicht verklaarde het, iedere drop was blinkende als een parel. En van dezen schijn viel een weerslag in des tempels heiligste deel, en vlijde zich aan de voeten van Aphrodite als de ziel van een smeekelinge. Toen volgde Berenice den straal des lichts, en waar die voor Aphrodite ten bodem lag, legde zij haar offer, dat, losgeraakt door de ontroering harer handen, uiteen golfde in het schijnsel der maan. En zij zeide:

‘Aphrodite, zie mijn offer. Meer heb ik niet te geven. O verhevene, red hem!’

En toen wendde zij zich, en er was een vreemde rust in haar hart. Een rust, die Aphrodite's antwoord moest wezen.

Den volgenden avond ging zij wederom naar den tempel. Het beeld stond er, maar de gave was weg. Luide riep zij, en de witte priesteressen naderden. In haar midden stond de koningin, en ondervroeg. Maar géène die haar berichtte, wat er met het zwaargebrachte offer was gebeurd.

* * *

Na enkele dagen kwam de tijding van de volkomen overwinning door Egypte's koning behaald.

X

Toen ging een andere vreeze, tot-nog-toe door de grootere teruggeduwd, haar hart beklemmen. De vreeze, hoe hij, haar gemaal, haar zou aanzien, als zij voor hem zou staan in haar droevige verminking.

Zij wist, dat zij dit moest afwachten zonder poging tot verweer. Natuurlijk, zij zou boden kunnen zenden met een bericht; met een brief, waarin zij hem voorbereidde; waarin zij meldde, dat hij haar zou weerzien verminkt en jammerlijk om te aanschouwen, zóódanig van uiterlijk, dat zij niet meer op zijne liefde hopen kon. Zij kon eraan toevoegen, dat haar liefde voor hem haar in staat stelde zich terug te trekken, en niets meer te verwachten; hem zeggen, dat de herinneringen aan zijn liefde haar troost zouden zijn; ja, dat zijn behoud haar vreugde genoeg was voor dit leven. Was het niet wellicht *dit* offer, wat Aphrodite van haar wilde? Zij overdacht het alles en zei het vóór zich uit, wat zij schrijven kon, en voelde de zwellende teederheid in haar hart, die wezenlijk dit mogelijk zou maken. Maar dan glimlachte zij droef, en in haar eenzaamheid schudde zij het hoofd, verwerpend. Want zij was een verstandige Grieksche vrouw, en haar helder verstand wist wel, dat het een ander gevoel was, dat haar zulk een brief dicteerde, een ander gevoel inderdaad, dan dat hetwelk die woorden uitdrukten. Zij wist, dat het de begeerte was om hem te verteederen, om hem voor te bereiden op hare ontluistering, die hem dan niet meer zóó erg zou schijnen. En zij wist, dat dit niet mocht. Zij mocht nièt op slinksche wijze iets terugnemen van haar offer. Want dat zou het zijn, indien zij zulk een brief schreef. Immers het offer, dat was niet die harentooi die werd prijsgegeven, maar dat was het oneindig ergere: de kans, een afkeer te lezen in zijn blik; zijn blik, die het liefste was op deze wereld, en niet van deze wereld alleen; zijn blik, waarvoor alleen zij mooi wilde zijn en bevallig. Als zij dit offer, haar geluk, moest brengen, zou het zijn. Zoo wachtte zij, zonder verweer, als een gevangen vrouw die gebonden wordt in den slaap, en iedere dag wond het klemmend snoer dichter om haar vast.

XI

Aan het hoofd van zijn overwinnend leger was de koning Alexandrië, zijn hoofdstad, genaderd. Morgen, in den vroegen ochtend, werd hij verwacht.

Berenice wachtte den langen nacht door. Alle lampen brandden in het vertrek; zij moesten de angst-demonen der duisternis weren. Maar het scheen, dat zij zich niet lieten verjagen; dat hunne aanwezigheid nu grijnsde in de flikkeringen zelf van het licht. Zoo lag de koningin op haar rustbank in 't midden der kamer, de oogen dicht, de handen voor de oogen, het hoofd voorover in de kussens gedrukt.

In den vooravond had zij al hare bedienden ter rust gezonden; alleen de voedster waakte in het voorvertrek, en zou des konings komst kondigen, indien hij soms vóór den morgen mocht komen; maar dit was heel onwaarschijnlijk, want het oud priestergeloof achtte het een ongunstig voorteeken, als de koning anders dan met rijzende zon zijn hoofdstad zou binnenrijden.

Toch, in den laten avond werd de voorhang van Berenice's vertrek aarzelig terzij geschoven en de voedster verscheen.

In schrik rees de koningin overeind; de voedster had het verbod ontvangen anders dan voor kondiging des konings binnen te komen. Wàs hij daar?

‘Ik vraag u verschooning, mijn koningin. Mijn lieve, wees niet boos....’

‘Is het.... de koning?’ vroeg Berenice. Doodsbleek schokte zij op.

‘Neen, mijn koningin; neen, neen, mijn kind....’

De verwilderde angst voor het plotse weerzien, die Berenice had aangegrepen, deed haar nu uitvallen in onbeheerschten toorn:

‘Vrouw - had ik u niet bevolen, niet te komen, in geen geval, dan....’

‘Mijn gebiedster, mijn duifje - het is waar, en uw dienares siddert voor haar eigen stoutheid. Maar het is de heilige, het is de man der mysteriën, het is Conon, die mij beval hem toe te laten tot u....’

Toen zinderde de schroeiing van den angst door Berenice's hoofd. Wankelend greep zij zich vast aan de rustbank - Conon..

de grijze gewijde, wiens leven meer mat dan een eeuw; die alle mysteriën in de tempels van Phylae had doorloopen; van wien men zeide dat hij vele malen tot in den hemel zelf was opgestegen, en die nu, afgewend van de aarde, staag leefde op zijn sterrentoren, van hoogepriesters en koningen eenmaal in het jaar bezocht, als zij hem kwamen vragen het lot des rijks.... Conon was gedaald uit zijn onaardsche eenzaamheid.... Het was het noodlot zelf, dat tot haar kwam. In een vertwijfeling, die niet wilde weten, sloeg haar strakke blik de lichtrijke wanden langs van haar vertrek. In haar koorts schenen de lichten demonisch te flikkeren, koud en wreed en meerder dan de zwijmende glans van haren geest. Maar zij dreef op haar willen van weerstand, en moeilijk drong, murmelend, haar stem door hare keel de woorden opwaarts:

'Ik wil niet.... Ik wil niet....'

Ontzetting doorrilde de voedster. Een weigering aan hem, den heilige, den aartsvaderlijk-oude, hem, den aanbedene van koningen, die tot hem kwamen, terwijl hijzelf nooit daalde van zijn hoogen woon! Het moest wel een heel wonder gebeuren zijn, dat hem gedreven had tot de koningin; een grootsche geheime tijding, welke hij kwam brengen. En zij wilde het niet hooren....!

Maar de houding der koningin duldde geen tegenspraak, geen dralen zelfs, en zoo keerde zij, en bracht de weigering aan den grijze die wachtte.

Bevend zeide zij het hem, en de oude magere wichelaar, onwezenlijk schijnende in zijn roerloozen stand en de onbeweeglijkheid van zijn gelaatstrekken, knikte langzaam het hoofd, en er was een zacht deinen in zijn grooten golvenden baard, terwijl hij zeide:

'Dan zal ik den dageraad en den koning wachten'.

En hij ging naar den hof en zette zich op een steenen bank onder een cypresboom, en de Egyptische nacht deed klaarten zilveren over zijn onaardsche gestalte met den grooten grijzen baard, die een droombeeld werd, geweven van manestralen.

XII

De plotse klaarte van de zon lichtte van uit het Oosten. En onmiddellijk daarna klonk van dezelfde zijde een verre klank van klaroenen. Koning Ptolemaeus naderde.

De victorieuze schalling van het geluid werd sterker; in ondertoon klonk paardengetrappel en de dreun van aanschrijdende legioenen. De koningin hoorde het. Een oogenblik dacht zij erover, het lot te tarten; hem tegen te gaan ditmaal naar den ingang der stad. Maar neen - Dàt kon zij niet. - Neen, geen weerzien onder de oogen van al het volk; de duizenden die daar juichend en bekranst wachtten; en die de ontsteltenis, den afkeer zouden zien oplichten in zijn oogen, als hij haar ontwaarde.

XIII

Voor het leger uit, hoog overeind staande naast den menner op zijn strijdwagen, was Ptolemaeus tusschen de knielend juichende scharen zijn hoofdstad binnengereden. Zijn glimlach lichtte over het volk bij den majesteitelijken groet, maar wie hem nader in de oogen hadde gezien, zou daar het bedwongen ongeduld hebben gevonden, en den voor het volk-in-de-zon onzichtbaren wrevel over een vreugdebetoon, dat den voortgang der wagenen ophield. Want Ptolemaeus snakte naar het weerzien dat wachtte in het paleis.

Doch toen hij tot de buitenpoort was genaderd, die toegang gaf tot den voorhof, toen trof hem op het gelaat der wachtend geschaarde dienaren die eigenaardige trek, die mengeling van eerbied en vrees, welke de heerschers waarnemen bij wie een hen naderend leed weten.

De stem die naar zijne gemalin wilde vragen, stokte hem in de keel. Doch hij vermande zich, en vroeg naar het welzijn der koningin. En hem ontging niet de aarzeling die één moment de oogen der ondervraagde kamervrouw deed dwalen; maar toch, haar antwoord luidde: De koningin vaart wel, en wacht den grooten koning in haar vertrek.

Toen sprong hij van den wagen, wierp den teugel een knape toe, en snelde, zonder acht te slaan op zijn luisterrijk gevolg van roembeladen strategen, de breede gangen in en de trappen op naar het echtelijk vertrek, waar steeds zij te wachten placht.

Doch voor hij tot den voorhang dier binnenkamer genaderd was, werd hij wonderbaar ontroerd door een vreemde aanwezigheid.

Hoe hij ze het eerst had ontwaard, wist hij niet. Vóór hij ze had gezien met de oogen, reeds toen hij den hoek der weidsche gang vol nissen en beelden insloeg, had iets dat dieper in hem was dan zijn weten, hem zachtelijk weerhouden, en het jachtig verlangen zijner wezenstrekken verstild. Toch was het geen vrees, wat hem nu beving; eer was het een geruststelling, een vrede, zooals er soms in de hevigste beroeringen des levens plotseling over een hart kan komen, een zoete rust die uitheft boven de woelingen der wereld, en deze overschouwen laat. Zoo was de tred van den koning verlangzaamd, en allengs was in zijn vreemden vrede een schromende, heilige verwachting opgeleefd, die zoo sterk werd, dat hij ten laatste den korten afstand die hem nog scheidde van den voorhang, met aarzelende schreden ging.

Toen, op het oogenblik dat hij tot de laatste nis was genaderd, zag hij daarin wachten een gestalte, een heel oud man, die zwijgend de hand uitstrekte; een gebaar dat vriendelijk, doch onwederstaanbaar, tot wachten noodigde.

Koning Ptolemaeus, die een vriend was der wijzen en een eerbiedig luisteraar naar hetgeen de ingewijden voor grootsch en wonderbaars weten te verhalen - van de verschijning der dooden; van de beduidenisvolle voorstellingen waarmede in de verheldering der droomen datgene wordt getoond dat komen zal; van het simpel-symbolische voor-oogen-brengen dat de zwijgende taal der Engelen is - meende een oogenblik een verschijning der hoogere wereld vóor zich te zien. Want deze gelaatstrekken hadden de saamgetogen rust van die eens dooden, en het leven dat toch zoo duidelijk in die rust aanwezig was, en dat de schaarsche en schoone, de droomige en effene bewegingen van dien man bestierde, was anders dan het leven der aarde.

Tot hij plots in den oude den wichelaar en ziener Conon herkende, den hoogen geest, van wien men wist dat hij vele malen in den hemel was opgestegen. Een bevreemding deed hem wankelen. Wat beduidde het wachten van dien onaardsche aan dezen drempel?

Maar weer was het geen vrees of angst, wat over hem kwam. Waar de verklaarde trekken van Conon straalden, overschijnende den zilveren baard, was alle angst verdwenen.

‘Gij wilt mij vragen,’ sprak Conon met een oneindige zachtheid - ‘maar luister liever naar mij. Uw gemalin wacht u. Den

aardschen luister van hare schoonheid heeft zij geofferd, den tooi der haren, die de glanzende pracht is van wat dood ging; den gloed der sintels. Maar zoo schoon was haar offer, dat Aphrodite een wonder heeft bewerkt. Ik zal het u beiden zeggen. Volg mij.'

Langzaam trad hij den koning vóor; het scheen voor de oogen van dezen, betooverd door ontroering, of hij statig zwevende was.

Met een gebaar deed hij den voorhang wijken. Ze zagen Berenice midden in het vertrek staan; een goudkleurigen mantel wijd om haar witte kleed, een mantel die als heur haren was. Een gulden sluier was over haar hoofd.

Ontroerd bleef de koning op den drempel, en ontroerd stond zijn teedere gemalin tegenover hem. Het was een heilige ure. Ook uit haar was geweken alle vrees, er was alleen een oneindige blijde en wonderbaar verklaarde liefde in hare groote oogen, die het langontbeerde beeld van den geliefde omstraalden, en opnamen in hun zoeten gloed.

Toen trad Conon nader en legde hunne handen ineen. En zeide:

'Gelukkigen! O gelukkige, gelukkige stervelingen! Ik kom u vieren met al den gloed die de schoonheid en het geluk in een menschelijk wezen kan ontsteken....'

Ptolemaeus stamelde:

'Gij zijt om óns gedaald van uw hoogen toren der schouwing?'

'Ja, dat ben ik,' antwoorddde Conon; 'en er is niets op deze wereld, waarom ik eer tot de wereld komen kon, dan om met u te vieren de heerlijkheid van uw liefde; en ook - om u de tijding te brengen van de wondere bekroning, van de vergoddelijking die uw liefde gewerd!

O Ptolemaeus, uitverkoren man, die zoo werd bemind, zóó dat zij alles wat haar liefelijk maakte om aan te zien, offerde voor u. En ziet, is zij minder liefelijk geworden? Dit is een wonder van Aphrodite! O Berenice, uitverkorene onder de vrouwen, die zóó kondt liefhebben, zoo zelfvergeten.'

Ptolemaeus en Berenice zagen elkander aan in een diepe en verheven ontroering. Het was of de woorden van den grijsaard een tooverige zoet-koele bries waren, die hen ophief tot een verzaligd leven.

Maar Conon sprak verder; aldus sprak hij:

'Nog weet gij niet, hoe Aphrodite uw offer tot een eeuwig-stra-

lende glorie maakte. - Hoort! Hare hoogepriesteres kwam tot mij voor enkele nachten, en een brandende ontsteltenis schichtte door hare oogen. Zij verhaalde mij van uw offer, Koningin; van het offer van uwen haartooi; en hoe zij, overleunende vanaf een galerij, had gezien, hoe de haren, de golvende goudene, openzwierden aan Aphrodite's voet. En toen - toen zij nederkwam, toen aanschouwde zij een vreemd gebeuren. De haren werden opgenomen bijeen, en ze zweefden omhoog en een verblindende glans straalde ervan uit, duizelingwekkend snel opzwierende naar den hemel. En zij zweeg wat zij had gezien, willende allereerst van mij het Godswoord vragen, dat mij als een verklaring kon worden gegeven. En zie, mij gewerd niet een woord, maar een gezicht; en als de avond duistert, zult ook gij het zien, en in al de nachten der teederheid zal het gezien worden door de minnenden van alle volkeren, de apotheose, die liefde's offer door de genade van Aphrodite gewerd: het beeld van de haren, het nieuwe sterrenbeeld van de haren van Berenice....'

Storm door H. Laman Trip de Beaufort.

Voor M.M.

In de vroegte van den morgen, als nachtdonker en daglicht nog spelen met mekaar, varen we de haven van het kleine eiland uit.

Moeizaam wordt onze botter tusschen de nauwe opening van twee rijen andere botters doorgeboomd, soms schuurt zijn nog los roer tegen een ander roer aan, beiden wenden dan zijwaarts.

De havenopening is nauw, enkele visschers aan den wal helpen ongevraagd; ze duwen den botter van den houten walkant af, waar hij rakelings langs glijdt; zijn we den havenmond uit, roepen ze ons met een handgebaar goede reis.

'Je mag wel licht in den kop hebben,' maant een.

'Ja, 't is zwart van den mist,' roept Jaap, de jongste van onze twee visschers, met een onverschillige hoofdbeweging terug.

Oudger, zijn vader, zegt niets; met een opgeheven handzwenking bedankt en groet hij de visschers in de haven.

Om den botter wat op gang te helpen begint Oudger te boomen in het ondiepe kustwater, den boomstok diep tegen de borst aangedrukt, loopt hij plat voorover op zijn kousen op den rand van den botter.

Jaap doet het zwaarste werk; nadat hij het zwaard heeft laten vallen en de zeilen losgemaakt, begint hij aan het ophijschen van de zeilen, - met spiersterke armen en handen haalt hij, staande op het bovendek, in lange inhalingen waarmee hij telkens tot op zijn knieën inzakt het zware touw door zijn handen.

Traag heft het logge, taaie grootzeil zich op, langzaam oprijzende, als wakker wordende uit een slaap. Heeft het zich geheel ge-

strekt, dan springt Jaap, terwijl hij het touw vasthoudt, in één slingering van het boven- naar het benedendek en knoopt met rappe handbewegingen het onbuigzame, stroeve touw in een krakelingen-knoop aan den haak van den mast vast.

Aan boord is alle kalmte: rust, alle werk: vlotheid.

Oudger rommelt in het vooronder tusschen de gele en grijze dekens van de kooien; ten slotte komt hij gebukt uit de lage deuropening met een groot drijvend compas in de twee handen, voorzichtig plaatst hij het kistje tegenover het roer, waar hij zelf aan gaat zitten. Daar wordt weinig gestuurd, de stuurpin is vastgezet.

Lange oogenblikken gaan we in eenzelfde richting.

Oudger zit onbeweeglijk, luisterend, turend in de mistdikte.

Jaap is half gezeten, half geleund tegen den kluiver, hij haalt een zwart zakboekje voor den dag, en begint druk te cijferen, op en af te tellen.

Maar ten deele is Jaap visscher, een heel stuk van zijn wezen heeft een begeerte naar handel, en zijn hoofd is steeds met plannen en begrootingen vol.

Van tijd tot tijd prevelt hij hardop een cijfer, de stilte wordt dan verbroken door een: zeven-en-dertig, vijftig, drie keer honderd-en-zestien....

De mist is niet te doorboren.

Van boven, van onderen, rond en rondom hult hij ons in zijn doffe donzen.

Geen water, geen lucht, geen hoogte of laagte zie ik, niets dan mistwolken.

Van tijd tot tijd blaast Oudger op den misthoorn: als in een sneeuwlandschap zinkt het geluid weg.

Oudger luistert en tuurt.

Als een waakhond.

Bij tusschenpoozen mompelt hij: ‘Moorddadig weer’; verder zwijgt hij, voor zich uit turend.

Ik kijk naar hem.

't Is een stevig hoofd op stevige schouders, een Michiel de Ruyterkop, breedkakig, gevulde lippen, vol daaddrang en koppigen wil. Uit den zwarten hoed komen zwart-grijzende haren, zijn kin en wangen zijn stoppelig begroeid; 't is ook midden in de week en alleen Zondags scheert hij zich; zijn oogen, star en slepend, hechten

zich vast aan dat, waarnaar zij blikken; 't is me dikwijls opgevallen, dat, wanneer we buiten het werk samen praten over de onzienlijke dingen, er een andere, geestelijker uitdrukking in zijn oogen komt, hij kan dan recht voor zich uit staren zonder iets van de stoffelijke werkelijkheid te zien.

Van tijd tot tijd kijkt hij naar Jaap die, als behoorde hij er niet bij, onafgebroken cijfert, op- en aftelt, het hindert Oudger, telkens als hij naar zijn zoon kijkt, komt er een donkere stemming over zijn gezicht, een stroeve trek in zijn mondhoeken. Moet het zeil omgegooid worden, dan bijt hij Jaap een paar korte, niet te verstane woorden toe, Jaap springt op, helpt de touwen los- en weer vastmaken, terstond keert hij terug in de behebtheid van zijn berekeningen. We zien niets, we hooren niets.

Soms even het waterstoeten tegen den voorboeg, maar dat wordt nog duidelijker gevoeld dan gehoord.

Geen kleur, geen lijn, geen geluid of afstand, niets dan mistwasems.

We droomen weg in de geheimenis van den nevel.

Alles is, dampvochtig, het zwarte hout van den botter glimt, de vloer is glibberig, de breedgerande hoeden van Oudger en Jaap zijn van droppen nat bepareld.

Aan het roer zie ik ineens een spinnewebbe gesponnen in een hoek van het stuurhout als een zilverwit zuchtje.

‘Moorddadig weer’, mompelt Oudger weer voor zich uit.

Onduidelijk hooren we een motorgeluid, heel dichtebij, Oudger geeft teeken op den misthoorn, er wordt geantwoord en aan de rechterzijde zien we iets bewegen, een donkerte, die achter de mistdikte verglijdt.

‘Jan Doppie, dat is ook stijf aan gepasseerd,’ zegt Jaap met altijd half vroolijke, half onverschillige hoofdbeweging. ‘'t Is de motór van Amsterdam op Hoorn.’

‘Moorddadig weer,’ herhaalt Oudger als eenig antwoord.

Dan is het opnieuw beweegloos, geruchtloos stil. Jaap schijnt klaar te zijn met zijn berekeningen; tevreden als iemand, die een moeilijke karwei achter den rug heeft, haalt hij zijn pijp uit den zak en stopt haar vastvol met beide zijn duimen, schrapt een lucifer aan, dien hij aanhoudt in de holte van zijn handen, doet met lippengesmak een paar flinke halen, dat het vlammetje speelsch oplaait, en

gaat dan, de handen diep in de zakken gestoken, heen en weer loopen, van tijd tot tijd turend naar het compas.

‘Ja, 't is goed, de Gouwsche op den draad over,’ zegt hij tegen zijn vader.

‘Hoe laat moet U weer uit Monnikendam?’ vraagt hij me; ik zeg hem, dat ik niet lang werk heb. ‘Als de mist optrekt, dan kun je wel alleen terug?’ vraagt hij zijn vader. Oudger knikt bevestigend.

‘Dan kom ik van avond met den beurtschipper, tegen zes.’

‘Ga je fuiven in Amsterdam?’ vraag ik hem.

Levendig knikt hij van nee.

‘Zaken, Cornelis Klein’. Dit was de eigenaar van den grootsten bazarwinkel op het eiland. ‘Hij heeft me er op uitgestuurd om met deze en gene wat te parlesanten om voorraad op te doen. Als je in dezen tijd voorraad in voorraad hebt, je kunt me gelooven of niet’, hij zei 't tegen zijn vader, ‘maar als je voorraad hebt op het goede oogenblik, dan ben je de man.’

‘Wat voor voorraad moet je opdoen?’ vraag ik hem rechtstreeks, om eens te zien wat hij terugzegt.

‘Tja,’ hij lachte helder. ‘Mevrouw, als je koopman bent, dan wil je centen in de portemonnex hebben en dan....’ Hij legde den wijsvinger op zijn lippen.

Ik houd hem een pakje chocolade voor.

‘Mevrouw, je bent slim, Jan Doppie, hoe kunt U dat zoo raden; komt U bij ons in de winkel over een half jaar, dan kunt U nog net zooveel Kwatta repen koopen per dag, als U vingers aan de handen hebt. Nou wat zeg U ervan?’

Ik knikte vol bewondering. ‘Jaap, ga je een winkel opzetten?’

‘Nee, zelf een zaak opzetten, dat is spinazie, daar moet je te veel geld insteken’, hij sloeg een slinkschen blik op Oudger, ‘maar om altijd op het water te blijven, daar zie ik ook geen fortuin in, wat heb je daaraan, wat koop je ervoor?’

‘Jaap, 't zeil!’ klinkt 't ineens gebiedend. 't Was Oudger, ik voelde, dat hij 't gesprek wilde afbreken.

De kilte is merkbaar minder, een duidelijke warmte is voelbaar aan den Oostkant, ineens ontdek ik in de hoogte een zilverwitte rondte, niet grooter dan een maanschijf, ik heb moeite er de zon in te raden.

‘'t Is de ingang van den dag, onnaspeurbaar, als alle eerste begin, dat groot in zijn voleinding wordt.

Aan de zonzijde wordt de mist iet of wat goudtintig. Oudger steekt de stuurpin vast, pijlt met zijn borende oogen naar het westen, knikt tevreden en gaat het kompas naar het vooronder terug brengen, als hij weerkomt, neemt hij den boom en begint even de diepte te peilen, knikt weer tevreden en blijft staren naar het westen. Ineens kijkt hij triomfantelijk naar mij en wijst met zijn hand. Ik zie niets.

‘We halen land’, vult Jaap de stomme beweging van zijn vader aan. Ineens meen ik verrassend dichtbij een horizontale groene streep te ontdekken, 't is de noordelijke kust van Monnikendam.

Oudger drukt nu het stuur met de volle zwaarte van zijn lichaam geheel ter zijde en we draaien zuidwaarts in die richting.

De mistweefsels dunnen onmerkbaar, plotseling ontdek ik de vale lichtschijf van straks als een goudguldenstuk, nu een goudschitterend zonoog, een licht uitvloeiende bron. Alles is blindend hel van licht.

Het grootzeil, dat de roodbruine kleur van een herfstblad heeft is nu gezien tegen de zon koolzwart; alle kleuren worden tot zwart opgezogen: zeil, mast en menschen, 't zijn alles zwartheden tegen den zongouden achtergrond.

't Water is nu goed te zien, in z'n soepele, beweeglijke levendigheid, ik hang over de verschansing en zou het willen opscheppen in mijn handen; boven ons ontdek ik een stuk lucht, teer en zacht als vergeet-mij-nieten-blauw.

Jaap zijn drukke oogen zoeken naar buit, dan speurt hij wilde eenden, dan een bruinvisch, die even boven het water wielt.....

Monnikendam ligt voor ons, de dikke, kleurige duimtoren van de Protestantsche, de naaldenspits van de Katholieke kerk steken uit boven het doorzichtig winter-geboomte; mijn oogen zoeken naar het kruis op de hooge spits van de katholieke kerk, maar de mist omwaadt haar nog.

De wateren schijnen onhoorbaar uit te hijgen, lange, gescheurde nevellanfers dwalen opwaarts.

In elken waterspat gloriet de zon.

* * *

Het weer is in den middag omgeslagen: om een uur of drie gaan we met een zeil stijf van den wind naar Marken terug. Van tijd tot tijd schept het zeil zelfs sop en worden we natbeplast.

De botter snijdt door de rollende golven.

Oudger en ik zijn nu alleen aan boord. Ik weet, dat hij van nature niet spraakzaam is, tenminste kan hij uren zwijgen, zijn we echter alleen op den botter, dan is er steeds openheid van hart.

Vandaag is hij merkbaar gedrukt, kommerlijk zit hij voor zich uit te peinzen; daar ik gedurende de vele weken, dat ik een vertrekje in zijn huis heb min of meer deelneem aan zijn gezinsleven, twijfel ik niet, wat de oorzaak van zijn zorgen is.

Het komt mij toch beter voor niet zelf het onderwerp aan te raken. Ik haal mijn schetsboek voor den dag en begin te teekenen.

‘Hij heeft aan dat werken,’ om te beduiden wie ‘hij’ was, wijst Oudger met zijn duim in de richting van Monnikendam, ‘een dag meer in de week dan wij.’

Strak kijkt hij voor zich uit, als zei hij het niet tegen mij.

‘Elken Zondag werkt hij niet,’ merk ik op, terwijl ik doorteeken.

‘Als er centen te krijgen zijn, geloof me vrij, dan werkt en sjouwt hij Zondags en 's nachts van Nieuwjaar tot Oudjaar toe, nou U weet net zoo goed als ik, dat zonder slaap een mensch zijn lichaam kapot gaat, maar als de mensch Zondags werkt, dan is 't slimmer, dan gaat de ziel, en hij, nou hij wil niet luisteren, niet naar zijn eigenste vader, dat laat ik nog staan, dat hebben we allemaal wel eens gedaan, maar dat hij zijn nek verhardt tegen Gods heilige ordonnantiën: “Zes dagen zult ge arbeiden en al uw werk doen, maar de zevende dag is de Sabbat des Heeren,” dat vind ik erg, heel erg voor hem.’

‘Vroeger zei ik dikwijls genoeg tegen de vrouw: Op Jaap zal ik nooit kwaad worden, 't is een goeie rollieerende[1)] jongen, doet zijn werk, past op zijn centen, ja zeg nou zelf, dat kunnen ze niet allemaal van der zoons zeggen, maar toen ik dat zei, had ik niet in de gedachte, dat de jongen vergoddeloosde, toen ik het in den kijker had, was 't te laat.’

De laatste twee woorden zei hij hard, bitter.

1) In Markensch dialect vlug en goed, die door moeite en verkeerdheden onaangetast heenrolt.

‘Goddeloos geloof ik niet, Oudger, ik heb zoo dikwijls met hem gepraat over allerlei dingen.’

‘Noem het dan niet goddeloos, Mevrouw, maar dat wil ik ermee zeggen, dat hij geen echte, geen zuivere meer is van onze Gereformeerde kerk, hij hoort er bij, maar doet er niet aan. Hij hangt zoowat in tusschen ons en de Synodalen en nou kun je zeggen, wat je wil, je kunt zijn knap of dom, rijk of arm, maar visch bakken uit twee pannen, dat is nooit gegaan, zal nooit gaan, en met godsdienstige zaken ook niet, dat zeg ik.’

Hij stak z'n beide handen in de broekzakken en haalde het kleedingstuk met een ruk naar boven.

‘En 't zit 'm heelemaal niet alleen in zijn handelsgeest, dat hij liever stof wil slikken achter de toonbank, nou, dat mot hij weten, als ze mij maar op den botter laten, maar slim is, dat dat alles voortkomt, omdat hij smokkelt[1)] met dat maissie van Cornelis Klein, en als Gereformeerde moet hij z'n handen d'r afhouwen; zij en der heele familie is Synodaal met net zoo'n vastigheid, als wij Gereformeerd.’

‘Zou ze niet overgaan tot de Gereformeerden?’

‘Nooit. 't Zou zijn, zooals 't behoorde, maar ik weet vast, dat een verdoemelijke vrijgeest als Jaap overloopt; als dat gebeurt, onthou, wat 'k zeg, Mevrouw, als dat gebeurt dan zal 't bij mij wezen Sodom en Gomorrha, geen genade, geen genade, al is het 't kind van mij en de vrouw.’

Zooals in de heenreis zijn trage, onbuigzame gedachtengang zich hadden gericht op dat ééne besef: ‘Moorddadig weer’, zoo was hij nu niet af te leiden van de gedachte aan een botsing tusschen hem en zijn zoon.

Zijn praten als zijn zinnenbouw is steeds onregelmatig met schokken, nu is hij uitgezegd en zwijgt, de lippen op mekaar gedrukt. Alleen hoor ik hem tusschen de tanden nog herhalen: ‘Een Sodom en Gomorrha, een Sodom en Gomorrha.’

* * *

‘Wat houdt de wind aan.’ Met een huiverige stem zegt dit Lysbeth, Oudger's vrouw, onderwijl steekt ze voorzichtig haar vork in den grooten rijstschotel, pralend midden op de keukentafel.

1) In Markensche spraak is smokkelen: vrijen.

Oudger knikt, hij fronst zijn voorhoofd, twee diepe insnijdingen komen tusschen zijn wenkbrauwen; dit doet mij vermoeden, dat hij nog slechter weer verwacht.

Sinds er in de mobilisatie spaarzaamheid van licht en vuur was, liet ik mijn vertrek meest onbewoond en had een eigen hoekje in de keuken waar mijn schilderboeltje stond; ook at ik mee met het gezin.

'Wat komt die Jaap nou laat. Het is toch maar goed, dat we niet op hem wachten,' vervolgt Lysbeth, die met vogelhapjes eet en onderwijl graag wat praat, dit lukt met Oudger meest minder goed, zijn taaie, stugge natuur, heeft slechts belangstelling voor één ding; zoolang hij eet en dat duurt meestal geruimen tijd, is hij weinig spraakzaam, hij kauwt tevreden, poost alleen even met de vork in de vuist, wanneer de groef midden in den rijstberg leeg is. 'Zoetigheid', gebiedt hij dan. Lysbeth neemt dan een leege oude cacaobus, nu met suiker gevuld, doet de deksel op een kier, houdt de bus boven de rijsteberg, zoodat een witte gulp suiker in de holte stroomt.

Dan eet Oudger weer door.

We hebben ieder ons eigen terrein op den grooten rijstschotel, waar we met de vork van afnemen.

In den beginne was de rijstboogte mooi glad van vorm, maar dat blijft zoo niet, aangezien we ongelijk er afnemen. Oudgers deel slinkt weg, Lysbet eet weinig en langzaam, ik middelmatig. Jaaps gedeelte is nog onaangeroerd.

Buiten jankt, huilt de wind, 't is, of hij van tijd tot tijd aanbonst tegen ons houten huisje, dat vloeren en zoldering trillen.

Oudger luistert

'Hij woelt nog, meen ik, van morgen Westzuidwest, dat is leelijk, dan komen de Engelsche wateren door de gaten.'

Lysbet knikt bekommerd.

De windloop doet altijd de visschersvrouwen angstig zorgen, en bevend wachten.

Het oud verdroogd lichaam was meestal geheel weggedoken in den rieten armstoel, van daaruit doet Lysbeth nog ijverig de doening van heel haar huishouden. Ze schilt aardappelen, schenkt thee en koffie, breit, alleen het naaien gaat slecht, de versleten oogen tranen te veel.

't Liefste oogeniblik van den dag is voor haar in den vóórmiddag wanneer ze leest, peinst en herleest het aftrekblaadje van haar scheurkalender. Lysbeth heeft een klein gezichtje met een niettegenstaande het thuiszittend leven pittige, roodbruine velkleur, 't toch al kleine gelaat wordt nog verkleind door de witte omhuiving der muts, wangen, voorhoofd, oogkassen en slapen, alles schijnt uitgedroogd en samengetrokken te zijn met tallooze rimpels, doorloopend het gezichtje, zoodat het denken doet aan een verschrompeld najaarsappeltje; vroeger waren twee vosbruine haarlokken - ‘als vette palingen zoo dik’, had Oudger eens gezegd en dat herhaalt ze nu nog dikwijls met een coquet lachje - haar trots geweest, nu zijn het niet meer dan twee heel dunne haarpezen, zilverblinkend, die uit de muts bengelen en telkens haar wangen aaien, wanneer ze al pratend kwiekig haar hoofd naar rechts en naar links beweegt.

‘Ik geloof, dat ik Jaap hoor, de deur is gegrendeld, toe Oudger.’ Deze staat langzaam, met vollen mond op, en ontgrendelt de deur. Een rillende, koude lucht stroomt suizend naar binnen; Jaap in zijn hooge lengte staat oogknippend van het lamplicht, met doorgloeide, tintelende wangen van den wind, in de deuropening.

‘Goeien avond, Mevrouw, goeien avond samen.’

‘Dag Jaap.’ Lysbet draait zich met een verheugd gezicht om.

‘Water?’ vraagt Oudger terstond.

‘Breede wind’, antwoordt Jaap. ‘'n Golfoploop wordt 't. De kerkbuurt loopt al vol, het pad is een en al sop. Kijk.’

Hij licht zijn doornatte, bemodderde beenen op.

Lysbeth schenkt bedrijvig een kop vol koffie en schuift het naar de plaats, waar ze weet dat Jaap zal gaan zitten; Jaap neemt eerst een schoteltje en zet dit boven op den kop om de warmte te bewaren.

‘De kousen zijn me te nat’, even kijkt hij naar mij, of meer langs mij heen.

‘Ga je gang’, zeg ik doodbedaard, draai hem den rug toe en eet door.

Jaap gaat naar het kabinet, haalt een paar schoone sajet kousen en gaat in het donkerste hoekje van de keuken zitten om deze om te wisselen tegen de natte, zelfs zijn witte onderkousen zijn doorweekt.

Daarop gaat hij zwijgend aanzitten.

Na eenige oogenblikken begint hij op een luchtigen, hoogen toon:

‘Hei jullie gehoord, d'r schijnt een nieuwe dominee ergens van achter den Haag beroepen te zijn.’

‘Voor de Synodalen?’ Oudger legt duidelijk een minachtenden nadruk op Synodalen.

Jaap knikt en zegt meteen:

‘'t Moet een bijzonder goed spreker zijn, enne hij heeft Dr. ook voor zijn naam.’ Oudger haalt zijn schouders op.

‘'t Zou wat.’

‘Mot je niet zeggen’, begint Lysbeth op een verzoenlijken toon, ze voorvoelt een twistgesprek tusschen Jaap en zijn vader, ‘een dokter heeft toch altijd een streepje voor, daar hei je nou een arts, die kan een kies trekken, maar een been zetten, dat kan toch maar goed alleen een dokter.’

‘Knapheid, daar zit 't 'm niet in’, weerspreekt Oudger beslist, hij is blijkbaar verzadigd, want hij schuift zijn bord een eind de tafel op en gaat schuins en gemakkelijk op zijn stoel zitten, vult zijn pijp, steekt haar aan; eerst nadat de vlam goed pakt, herhaalt hij:

‘Ik weet, wat ik weet. Knapheid, daar zit 't 'm niet in. Da's goed voor een ziekenhuis, maar niet voor de Kerk.’

‘Weten, zou dat aan de waarheid te kort doen, denk je?’ vraag ik hem rechtstreeks.

‘Knapheid, daar zit 't 'm niet in, Mevrouw, al hebben die godgeleerde doktoren de heele Bijbel van Genesis tot Openbaring daar’, hij tikte met zijn pijp tegen zijn voorhoofd, ‘dan is 't nog niks gedaan, want dan zit hun de heele wetenschap met een voet te hoog, want 't mot daar zitten.’ Om 't mij heel duidelijk te maken tikt hij ditmaal met den pijpesteel op de hoogte van mijn harteklop

‘Het een sluit het ander niet uit.’ Jaap zei het voorzichtig. ‘Wat ze in 't hoofd hebben, waarom kunnen ze dat ook niet in het hart hebben?’

‘Kwalijk, kwalijk.’ Ik hòòr Oudger dit alleen zeggen, want zijn heele gezicht is voor een oogenblik weggehuld achter dwalende rookwolken.

‘Ik zeg toch’, er komt ineens iets uitdagends in Jaap's stem, ‘ik zeg toch, dat, als het mot, ik best mijn boterham met niks opeet,

maar als het kan, als ik het voor het kiezen heb, om zoo 's te zeggen, nou dan glijdt die me gemakkelijker van de keel naar de maag, als er een flink stuk kaas op ligt, nou, zoo gaat 't met een dominee al net zoo, zonder Dr. gaat 't, maar met Dr. gaat 't beter. Daar hei je nou de vorige, die kon spreken, nee kom maar op, dat was.... dat was eenig.'

'Zoo, vond je dat', onderbreekt Oudger hem, met zijn vorschende oogen kijkt hij naar Jaap, als wil hij de mist doorpeilen. 'Je hadt anders beter gedaan niet naar zijn kerk te gaan, wij hooren daar niet.'

Jaap haalt half onverschillig, half vroolijk, zooals dit zijn gewoonte is, de schouders op, en roert in zijn koffiekop, almaar in de rondte.

Oudger zijn oogen haken op zijn zoon. Jaap roert in de koffie, maar zegt niets, even zie ik, dat zijn oogen naar zijn vader opflitsen om te zien, hoe ver hij gaan kan.

'Jij hoort daar niet thuis', herhaalt Oudger, gebiedender ditmaal.

'Ja vaar, enne Ds. Smit zei altijd' - dat was de naam van den vorigen Hervormden predikant - 'dat elkeen, die gelooft in Jezus Christus, thuishoorde in zijn kerk, enne....' Jaap heeft zijn mond open om meer te zeggen, maar anders zoo welbespraakt zoekt hij nu naar woorden, zijn concrete natuur heeft moeite geloofszaken te verwoorden.

'Kom Oudger, nog koffie, Jaap, schuif Vaar zijn kop eens aan.' Lysbeth wil zoo heel graag het twistgesprek verhoeden, maar weet ter wereld niet hoe, 'foei, foei, wat een wind toch, dat geeft van nacht zwaar weer.'

De mannen antwoorden niet, daaarbuiten hooren we alleen de windloeiingen, die het huisje omgolven.

Jaap laat niet los.

'Op het geloof, daar komt 't niet op aan, tenminste niet alleen op aan, nou, daar ben ik het geheel mee eens, Zondags gelooven en in de weekdagen doen.'

'Wie zei dat?' bitst Oudger terug.

'Nou, die Ds. Smit zei, dat....'

'Die Ds. Smit en al zijn broertjes, weet je, wat daarmee gebeuren moest? Ze moesten verstooten worden van den kansel, want Gods woord, zooals het geschreven staat, kennen ze niet wel en de profeten,

die valschelijk profeteeren, doen in één week meer kwaad dan dat ze in een menschenleven weer goed kunnen maken. Hun woorden zijn ongerechtigheid, hun lippen spreken valschheid, dat zijn Gods woorden in de mond van Jeremia en dat zeg ik met hem.'

Ik kijk naar zijn stroef, rotsig gezicht, en Oudger komt me als tweede boetprediker voor.

'Maar Jezus zei anders toch tegen Petrus, dat, indien hij hem liefhad, hij Zijn schapen mocht hoeden; de liefde stelde Hij dus heel voorop, en de rest deed er minder toe.' Jaap kijkt ons aan met zijn waterklare oogen.

'Ik weet wat ik weet. De Synodalen dwalen, omdat hun kerkleer een dwaalleer is.'

'Dat kunt u gemakkelijk zeggen, vaar, dat zei ik net zoo vroeger, toen ik nooit bij ze in de kerk kwam, maar nou ik ze ken, zie ik dat wij niks beter zijn.'

'Ik zeg niet, dat ik beter ben, in het geheel niet' - een oprecht deemoedig geluid klinkt even in Oudgers toon - 'in het geheel niet, want wij alle menschenkinderen zijn gelijkelijk verdoemelijk onder de erfsmet, maar onze Gereformeerde kerk héét de zuivere leer en elkeen, die daar buiten staat, is een schip zonder mast. Zeg nou zelf, wat is dat voor een kerk, die niet kan verbieden, dat een modern predikant op haar kansel preekt, dat is niks gedaan, heelemaal niks gedaan'; wrevelig schuift hij zijn leege rijstbord nog verder van zich af.

'Modern predikant', vraag ik aarzelend. Oudger kijkt me even verbaasd aan, daarop verklaart hij, op zijn vingers aftellend:

'Is een, die ten eerste de Heere Jezus niet Godszoon noemt, ten tweede een, die niet wil belijden, wat Paulus zegt; dat God tevoren den mensch verordineerd heeft, en deze heeft hij ook geroepen, en die Hij geroepen heeft, deze heeft Hij ook gerechtvaardigd, en die Hij gerechtvaardigd heeft, deze heeft Hij ook verheerlijkt.'

Ik zie, dat Jaap even zijn oogen toeknijpt, als iemand, die bedwelmd wordt van plotseling geraas.

Oudger houdt hijgende in zijn vele woorden, even in.

Lysbeth vult aan: 'En aan de Efezen schrijft Paulus, dat Hij ons uitverkoren heeft voor de grondlegging der wereld, opdat wij zouden heilig en onberispelijk zijn voor Hem in de liefde.'

‘Ja ik ben niet....’, tijdig slikte Jaap, ik denk het woord knap in - ‘ik weet er minder van als u, maar wat Paulus zegt, of wat ze in de oude Tijden in het Oude Testament zeggen, wat krijg ik er voor? Wat koop ik er voor? De hoofdzaak is toch, wat Jezus zegt, dat voor elke zonde genade kan zijn, je kunt het Onze Vader van voren naar achteren en van achteren naar voren lezen, maar daar staat geen cent van in over voorbeschikking, uitverkiezing, ik kan het er tenminste niet vinden’.

‘Dat is 't juist,’ zegt Oudger verhit. ‘Jìj kunt het er niet in vinden omdat je tegen de stroom in vaart, elkeen kan het in de heele Bijbel lezen, jìj niet, omdat je de Bijbel niet kent, niet kent, zeg ik, en dat wil dan nog een groote mond hebben over Gods ordonnantiën, maar ik weet, wat ik weet, Jaap. Ja, waarachtig en dat is - Mevrouw mag het hooren - maar als jij het geloof van je vaderen vergeet, dan handel je in zonden.’

Lysbeth, die elken zin hoofdknikkend beaamt, beurt nu haar rechterhand op in Jaaps richting en maakt een beweging ermee, alsof ze iets tastbaars wil afweren.

Er is een oogenblik stilte.

Jaap buigt het hoofd, maar ik zie, dat zijn oogen allerminst onderworpen kijken, hij schijnt vervuld met iets anders.

Lysbeth hervat met haar hartelijke, weeke stem:

‘En dat is vast Jaap, je doet je ouders veel verdriet, ja veel verdriet, en dan jij, van jou hadden we nou zooiets nooit verwacht; nee nooit, om me daar bijvoorbeeld nou op twee Zondagen achter mekaar te gaan zeilen, als of de Zondag een ordinaire werkdag is, dat heeft je vader nou nog nooit gedaan, zoolang als ik 'm ken. Nooit.’

‘Het was een vrachtje vreemdelingen Mem, die alleen Zondags konden zeilen,’ verklaart Jaap, terwille van zijn Moeder de schuld van zich afschuivend.

‘De Sabbath is de dag des Heeren, dan zult ge geen arbeid doen, versta je dat, of wil je het niet verstaan?’ smijt Oudger hard er tegen in.

Jaap zwijgt.

Deze raadselachtige kalmte stookt Oudger's drift. Hij schokt met zijn beenen en zijn armen. Jaap herneemt bezonnen en bedaard:

‘Jezus zegt anders, dat de Sabbath er is om den mensch en niet de mensch om de Sabbath.’

‘Zwijg nou met je goddeloos gepraat, als jij gaat spelevaren met de woorden van onzen Heere Jezus Christus en je gooit onder de hand de tien geboden over boord, dan zeg ik, dat je voorover met den blooten kop in het verderf valt, dat zeg ik.’

Jaap geeft niet dadelijk antwoord, het valt mij op, hoe hij de woorden van zijn vader niet als een rechtstreeksche aantijging schijnt te voelen, hij is te veel vervuld met iets anders.

Ineens zegt hij aarzelend, toch duidelijk:

‘Dat maissie van Klein, Jannigje, daar heb ik verkeering mee.’

‘Die van Cornelis uit de winkel.’?

Jaap knikte.

‘En?’

‘Ze komt niet bij onze kerk’.

‘Dus jij loopt over naar de Synodalen om je maissie te believen?’

‘Nee niet daarom,’ Jaap zegt het ineens, fier als een koning: ‘Niet omdat zij 't wil, maar omdat ik het zelf wil’.

‘Nee jongen dat doe je niet, dat meen je niet’, Lysbeth roept het half smeekend, half ontkennend.

Oudger is opgestaan. Ik schrik van de plotselinge verandering, die zijn gezicht ondergaan heeft, dat zekere onwereldsche komt weer in zijn vèrziende oogen, hij kijkt zijn zoon aan zonder hem bewust te zien.

Zijn gelaat is kalkwit. Zijn mond houdt hij open, zonder dat hij een woord uit kan spreken, met zijn linkerhand steunt hij op de tafel, dat het blad kraakt, de andere hand heft hij op:

‘Jaap..... d-d-dan heeft, dan heeft je vader alleen dit te zeggen: ver-vloekt is de man, die op eenen mensch vertrouwt, en vleesch tot zijn armen stelt en wiens hart van den hemel afwijkt. - Vervloekt.’

Jaap krimpt ineen, alsof een bijlslag zijn hoofd treft.

Onzeker loopt hij de keuken uit, met volle lengte tuimelt hij tegen de deur aan, deze waait open, hij rukt haar rinkelend toe, terwijl een stormvlaag fluitend naar binnen zwiept.

De windgewaarwordingen schijnen Oudger weer tot de hem omgevende werkelijkheid terug te brengen; als een ontwakende

opent hij de oogen. Wij zwijgen, het zwijgen is als een zwaarte.

Ik ga naar Lysbeth, het oude gezichtje is geheel achter een blauwen, groeten zakdoek verscholen. Aan het op- en neergaan van schouders zie ik, dat ze huilt.

Zachtjes streel ik haar linkerhand, die met losse vingers bevend op de tafel trilt. Ineens trekt ze haar zakdoek weg, en roept ze Oudger met een hoofdbeweging naderbij te komen. Oudger doet een paar passen en blijft staan, half nog verward in driftgedachten. Lysbeth pakt mijn arm ongewoon heftig beet, en terwijl ze naar Oudger wijst, zegt ze ineens hartstochtelijk:

‘Recht heeft hij, Mevrouw, recht, 't is alleen hard, dat het je kind is.’

Haar lippen, haar heele onderkinvel trilt en trilt.

Ik voel me ineens bedwelmd door het besef, hoe deze vrouw, die niet wil oordeelen, omdat ze niet kan oordeelen, onafscheurbaar gegroeid is in het leven van haar allernaaste.

Oudger's gezicht blijft strak, keihard.

‘'k Ga naar de haven, 't wordt kwaad weer’, met rukkige bewegingen trekt hij zijn jas aan en stapt de keuken uit.

Ik help het eetgerei afwasschen en opruimen.

Het is, alsof het windgeluid van oogenblik tot oogenblik toeneemt. Met moeite kan ik de zwakke stem van Lysbeth verstaan. De wind overklinkt, overhuilt alle geluid.

* * *

Het moet al laat op den avond zijn, Oudger holt binnen ontdaan, doodelijk verschrikt.

‘Het water stijgt, het water stijgt’ roept hij met een krampachtig stemgeluid.

Zonder goed zijn woorden te beseffen herhalen wij zijn uitroep.

Met moeite drukt hij de voordeur toe, een vloedgolf water gulpt naar binnen en loopt uit op den drogen houten vloer van de keuken.

‘Het eiland overstroomt’, herhaalt hij, wat kalmer, ik zie hem even naar Lysbeth kijken, het water stroomt onder haar stoel door; zonder iets te zeggen pakt hij haar beet en draagt haar hoog opbeurend, als liep hij door de brandingsgolven, naar de bedstee; daar legt hij haar neer.

De deur kraakt, een paneel breekt door en meteen zwalpt een geregelde waterstroom naar binnen.

‘Kalmte, kalmte’ zegt Lysbeth in een onvolprezen rust.

‘Oudger, loop jij om het huis en haal de netten en touwen; Mevrouw, wij voor het huisraad, eerst het linnengoed’.

De onderkast van het kabinet pak ik leeg en stapel het een op het ander in de nog leege bedstee.

De kleeren in de kisten, alles wat te pakken is, pak 'k en gooi 'k er op.

Het water stijgt.

Tot ver over mijn enkels golft het om me heen.

Na eenige oogenblikken holt Oudger binnen.

‘Het water stijgt’ herhaalt hij dof; de armen vol netten, touwen en vischgerei, gejaagd klimt hij de zoldertrap op; wanneer hij terugkomt, staan we tot kniehoogte in het water; ik zelf was op den bedsteerand gekropen.

Lysbeth kijkt met een wonderkalm gezicht de keuken in en zegt alleen zacht: ‘Nee wat 'n waterschade, wat een waterschade’.

Buiten loeit en beukt de wind, we hooren kraken, breken, bonzen. Oudger tracht met een stuk zeil het gat in de deur te dichten, maar het helpt niet; terwijl hij bezig is, breekt de glasruit; nieuw en meer water plonst naar binnen. Losgewoelde stukken hout, afgebrokelde steenen, kleeren alles spoelt mee.

‘We moeten hooger’ beveelt Oudger.

Hij neemt Lysbeth weer op en draagt haar voorzichtig, stap voor stap, de zolderladder op.

Er moeten toch niet meer dan eenige minuten verstreken zijn geweest, alles gaat vlug als het weerlicht; te samen schuilen we zolder.

‘De schade is groot’ herhaalt Lysbeth..

‘Maar wij zijn hier ten minste veilig’ merkt Oudger op; ik hoor aan zijn stem, dat hij het tegendeel vreest.

Hij ligt voorover en kijkt door het zoldergat in de keuken.

‘Het water stijgt’ prevelt hij telkens.

Die zin is voor mij als een verre brandklok, de aanduiding van een groot, onafwendbaar onheil.

De wind is woest; al hebben we de dakpannen, die ons beschut-

ten, toch is het, alsof we omwaaien, het zuigt, suist en bruist over onze hoofden.

Water en windgehuil zijn zoo geweldig, dat we met moeite elkaars stemmen kunnen verstaan.

Er wordt bijna niet gepraat.

We wachten.

Zonder te weten waarop.

'Het water stijgt, het stijgt, het water stijgt' herhaalt Oudger. Plotseling staat hij op en zegt gebiedend:

'We moeten hooger, het dak op'.

De noodzaak van deze laatste toevlucht doet Lysbeth ineens het volle gevaar beseffen.

'Zonder Jaap, zonder Jaap?' vraagt ze smeekend aan Oudger'.

Hij antwoordt niet, met zijn vuist slaat en duwt hij enkele pannen weg en maakt een dakopening.

De zoldertrap wordt opgehaald en tegen het dak gezet.

Eerst gaat Oudger op het dak, daarna Lysbeth - opgeheschen door Oudger en ondersteund door mij.

'Jaap, waar is Jaap' roept ze angstig, smeekend tegen ons, alsof wij daar antwoord op zouden weten.

Het water stijgt. Het is nu op de hoogte van het zoldergat. Het dak is nauw en hellend.

Een schoorsteen is de grootste houvast, ik zit er tegen aangeleund en houd Lysbeth tegen me aan, trillend, klappertandende van de ijzige koude; ik voel, hoe haar dik gerok koud en nat is.

'Jaap, waar is Jaap?' ze onderbreekt haar roepen niet.

Vanuit deze plaats overzie ik voor het eerst het stormgeweid.

Zien, hooren, voelen, het is alles verward, maar geweldig, het geluid van een onbeschrijfelijke machtigheid overheerscht, zeegerol en stormgedaver, bonzen, kletsen, rammelen, huilen, janken om ons, van tijd tot tijd ook diergeluid; plotseling vogelgekrijsch: 't zijn een paar kippen over onze hoofden klapwiekend.

Onder ons hooren we telkens dof bonzen, soms een taai kraken, dan weer het piepen, het steunen van ombuigend hout; het moet de dringende waterstuwing tegen het taaie, houten huisje zijn.

De lucht, al is het lichte maan, is donker, een groot zwart gewolk, het beweegt zich in de verre hoogte voort.

De wind.

Hij kookt, kolkt, golft, rolt om ons heen, stootwinden en zuigwinden; dan gooit hij ons neer, of rukt ons om, of doet ons bijna achterover slaan.

‘Jaap, waar is Jaap?’ hoor ik steeds maar zeggen.

Niemand die antwoordt.

Op het rechterbuurdak zien we menschen, we herkennen Sijmen, een naast ons wonende visscher, met zijn geheele familie.

Zijn gezin is talrijk, het dak klein.

Oudger begrijpt dit.

‘Houdt d'r vast’, zei hij tegen mij, terwijl hij naar Lysbeth wijst. Met zijn voet stoot hij telkens een dakpan af, en houdt zich vast aan het houten dakgeraamte; hij kruipt zoo tot aan den gootrand en wenkt Sijmen.

Deze begrijpt hem zonder woorden. Zijn jongste - zijn wiegekind heeft hij in de armen. Sijmen maakt een gooibeweging naar Oudger, deze doet, alsof hij iets opvangt, ze zijn ongeveer twee meter van mekaar. Oudger gaat achterover, plat tegen de dakhelling liggen, met uitgespreide armen.

Sijmen gooit het kind, in de donkerte lijkt het niets anders dan een bundeltje lappen, het ploft tegen Oudger aan, die het met twee armen omprangt. Oudger klimt naar ons toe en legt het Lysbeth in den schoot, dit leidt de vrouw even af; het kind geeft geen geluid, zeker door den val verdoofd. Lysbeth steekt haar hand in de lappendikte. ‘'t Is warm, warm’, hoor ik haar prevelen, ze buigt zich voorover om met haar eigen mager, nat lichaam het kind te beschutten.

Het water stijgt.

We zien de golven op en neer deinen, soms plast water over de dakgoot op het dak.

Ineens hooren we een vernielend gekraak, een steunend rekken, een knarsend scheuren; aan den overkant zien we een soort witte damp of stof, een houten huisje, als het onze, valt voorover, zooals een schilderij neervalt van een muur; we zien, maar beseffen niet.

Het huis drijft dansend, deinend weg op de watervlakte.

Wat is nu een huisje op de golven! Een speelgoedje, een nietsigheidje.

‘Jaap, Jaap!’ gilt, krijscht Lysbeth weer.

Aan haar stem hoor ik, dat ze in een soort verbijstering moet zijn.

Weer ploft breekt iets naast ons dak, het is een houten wand en een steenen ondermuur van het huis van Sijmen, een geheele muur, die instort; het hout scheurt, de steenen verpoeieren, ze zakken weg, als een kiezelsteen het water inzinkt.

Sijmen's huis is als een gapende wonde, we kunnen in de kamers zien. Daar het niet de muur aan onze zijde is, moet de eenige redding voor Sijmen en zijn gezin zijn naar ons dak te komen. Oudger haalt weer de ladder op en overbrugt den afstand. Voorover kruipen ze een voor een.

Het is een donkere stoet, ik weet niet hoevelen.

Als een klomp staan we tegen mekaar aangetast: ik kleef nog steeds tegen den schoorsteen aan, de druk is geweldig maar vreemd, ik voel geen pijn noch angst.

Het is niet in woorden te brengen, maar in deze oogenblikken van opperst lijfbehoud ontgaat me het besef een lichaam te hebben.

Van één ding geef ik me rekenschap: dat het water stijgt.

‘Jaap, Jaap’, jankt Lysbeth.

Oudger is naar den voorkant van het dak gekropen en wenkt naar eenige overbuurmannen.

‘We moeten naar den overkant, ons huis waggelt,’ hoor ik hem tegen Sijmen zeggen.

‘Hier blijven’, antwoordt deze, ‘het water loopt zijn eigen dood tegen de twee ingestorte huizen, nou heeft dit minder druk.’

De woorden heeft hij nog niet gezegd, of we voelen een schok, dan een trilling, als staan we op een wiegelende schijf.

Oudger kruipt naar den voorkant.

Een lijn wordt hem van de overzij toegegooid, tot achtmaal toe; de negende maal houdt hij haar beet, hij ombindt den schoorsteen, knoopt zich eraan vast; breekt de schoorsteen af, dan is Oudger ons levend anker. Oudger geeft bevelen met een kalmte, als stond hij een zomerschen dag op het dek van zijn botter.

‘Eerst Simon’, een jongen van een jaar of twaalf, ‘de jas uit, de knoopen van het hemd los, een, twee, drie, vooruit.’

Zonder aarzeling springt het kind aan het touw, met een katachtige lenigheid trekt hij zich in lange handgrepen vooruit. De

huizen staan in ons gehucht dicht opeen gebouwd, de afstand is dus een meter of vijf.

Een zusje van Simon, tien jaar, nog nauwelijks op gang, laat haar handen losglijden; we zien haar met opwaaiende rokken, de armen zwaaiend, neertuimelen in het jagende water; de moeder, die een ander kind voor den tocht gereedmaakt ziet het niet, wij allen wel; er wordt niets gezegd.

'Jaap, Jaap,' kermt Lysbeth.

Ten slotte zijn we nog met z'n vieren over op het dak: Sijmen, Oudger, Lysbeth en ik.

Oudger draalt even in het geven van bevelen.

'Uw beurt,' zegt hij langzaam.

Ik kijk naar Sijmen, hij en ik, mekaar eigenlijk niet kennend, op dit oogenblik van bijna radelooze ontreddering, verstaat de een den ander zonder woorden.

Op Oudger's bevel wordt niet gelet. Sijmen gaat te paard op den dakrand zitten en neemt Lijsbeth op zijn breeden rug. Oudger heeft zich los geknoopt en helpt mee hen vast te binden.

Lysbeth gilt niet, mogelijk dat ze versuft is; nadat ze is vastgebonden, zie ik, dat Oudger even onbeweeglijk blijft, daarna buigt hij zich voorover, en legt zijn gezicht een oogenblik tegen haar rug aan.

Daarop bindt Oudger zich weer stijf vast tegen den schoorsteen aan. De overtocht gaat langzaam, tot wanhopens toe langzaam.

Oudger kan ze van uit zijn plaats niet zien. 'Gaan ze vooruit, gaan ze vooruit?' vraagt hij mij koortsig.

Bij oogenblikken zie ik geen vooruitgang, ik meen, dat Sijmen stilhoudt: 'ze rusten uit' zei ik een keer. 'Dat kan niet,' antwoordt Oudger, 'nu is rusten verlies.'

Maar dan zie ik weer de handen van Sijmen, die traag verder grijpen. Ze komen aan den overkant.

Hierop is het mijn beurt.

Ik geef Oudger de hand.

'Groet Jaap.'

Dat is alles.

Maar in dat oogenblik is eeuwigheid.

Dank zij het vasthouden van Lysbeth zijn mijn handen nog niet zoo verstijfd, of ik kan het touw stevig vastgrijpen; moedinspre-

kende uitroepen van de overzijde helpen de uitputting minder te voelen.

Op het andere dak staan we al even onzeker, even benard tegen mekaar aangedrukt als op Oudger's huis.

'Nu komt Oudger over,' hoor ik verschillende stemmen met een soort angstige blijheid roepen.

Zou de schoorsteen het houden? denk ik ineens. Het huis helt over meer en meer.

De schoorsteen houdt het uit, maar niet Oudger's woning.

Hij is op de tweede helft van den afstand, die de woningen scheidt, als we een steunend gekraak hooren, we zien het huis langzaam waggelen, wiegelen, het duurt eenige lange, lange minuten; daarop hooren we breek- en vernielgeluiden, het huis trekt, zakt in mekaar, het touw scheurt, Oudger ploft naar beneden, even hoor ik een snerpenden schreeuw als van een geslacht dier.

Het moet Oudger zijn, die wegvalt, het zwarte, hongerige water in.

Op dit dak schuilen we samen nog het grootst gedeelte van den nacht. Mijn begrip van tijd wordt echter onduidelijk.

Alleen merk ik, hoe eindelijk het grauwe ochtendlicht doorblinkt, terwijl de wind kalm wordt. Het moet, naar het licht te oordeelen, reeds wel morgen zijn, als we uit de kerkbuurt een jol naar ons toe zien roeien; wij, vrouwen en kinderen, krijgen daarin een plaats, het valt me op, zoo vol als het water is van drijvende planken, kippen, kleeren, stukken kastdeuren, kapotte stoelzittingen, doode eenden.

Ik vraag Lysbeth op schoot te hebben.

Als een klein kind leunt ze tegen me aan.

Zacht prevelt ze voor zich uit: 'Jaap, Jaap.'

Zacht zegt ze het, als in een droom.

Wanhopig zoeken mijn oogen naar de groene graslanden, niets zie ik dan open waterwijdheden, deinend, zilverblinkend in het jonge ochtendlicht.

Marken, Februari-storm **1916**.

Nederland's toetreding tot den volkenbond door H.Ch.G.J. van der Mandere.

Toen de te Parijs bijeengekomen Vredesconferentie een geheel ander karakter ging aannemen dan men haar aanvankelijk had toegedacht en bleek te zullen zijn eene samenspreking, welke de overwinnende landen tot overeenstemming moest brengen ten aanzien van de voorwaarden, waarop aan de overwonnenen de vrede zou worden toegestaan; toen zelfs bij de regeling van die onderwerpen, welke naast de oorlogvoerenden ook rechtstreeks de neutralen betroffen, met de rechten dezer laatste weinig of geene rekening werd gehouden of kon worden gehouden - toen is een oogenblik twijfel gerezen of aan Nederland dadelijk zou worden toegestaan te behooren tot den Volkenbond, die naar Wilson's voorstel van **25** Januari **1919** uit de Parijsche conferentie zou voortvloeien. Het overleg, dat met de vertegenwoordigers der in den grooten strijd neutraal gebleven landen werd gezocht, deed intusschen, nadat het aanvankelijk ontwerp van **14** Februari **1919** was openbaar gemaakt, uitkomen, dat men in deze mildere richting ging. Het bleek al spoedig, dat de bepaling van het statuut, dat nieuw tot den Volkenbond toegetreden Staten ⅔ van de stemmen van alle leden zouden moeten verwerven om toegelaten te worden, niet op Nederland van toepassing zou zijn. Met Spanje, met Zwitserland, met de Scandinavische Staten en het groote deel der Zuid-Amerikaansche landen, die buiten den oorlog zijn gebleven, werd Nederland opgenomen in het bijvoegsel tot het definitieve statuut van den Volkenbond, dat opsomt de namen der landen, die naast de oprichters, de Geallieerde en Geassocieerde Mogendheden, tot deelneming aan den Volkenbond werden uitgenoodigd.

Hoewel zoodoende vaststond, dat Nederland, wenschte het zulks, tot den Volkenbond zou kunnen behooren, scheen het als wekte de vraag of Nederland aan eene dergelijke uitnoodiging zou gehoor geven, hier te lande weinig of geen belangstelling. In hoe ruime mate men ook de bepalingen van het Volkenbondstatuut had gecritiseerd, over Nederland's eventueele toetreding werd weinig of niet gesproken. De houding der groote pers, die het vraagstuk niet onder de loupe nam, werkte daartoe mede, en niet het minst het voorbeeld der Regeering, die een vrijwel volledig stilzwijgen bewaarde. Totdat, betrekkelijk nog onverwacht, de Troonrede van September **1919** de Koninklijke mededeeling bracht, dat een wetsontwerp zou worden ingediend tot aansluiting bij den Volkenbond. Uit welke mededeeling tweeërlei dus bleek: eerstens, dat de Regeering zou voorstellen om aan de uitnoodiging tot toetreding gehoor te schenken; tweedens, dat het Parlement zou worden geroepen om zich over deze toetreding uit te spreken. Zij, die meenen, dat het vanzelf spreekt, dat in eene dergelijke belangrijke aangelegenheid van buitenlandsch beleid de Volksvertegenwoordiging wordt gekend, behooren niet uit het oog te verliezen, dat de zonderlinge redactie van onze Grondwet op het stuk der buitenlandsche politiek het aan elke Regeering mogelijk maakt om elke overeenkomst, die geene directe verplichtingen aan Nederland oplegt, te sluiten buiten het Parlement om, zelfs zonder zijne voorkennis. En de theorie schijnt ons niet moeilijk te construeeren, dat inderdaad voor Nederland uit den Volkenbond geene directe verplichtingen van nauw omschreven aard voortvloeien!

Deze passus uit de Troonrede heeft de belangstelling voor Nederland's eventueele toetreding doen ontwaken. Zonder dat gezegd kan worden, dat in de sedert verloopen maanden de vraag in geheel Nederland groote belangstelling heeft gewekt, kan niet worden ontkend, dat zij van velerlei zijden is bezien en dat in het bijzonder de couranten daaraan groote aandacht hebben gewijd. Weliswaar is er op dit stuk een groot verschil tusschen Nederland en Zwitserland, waar in eene reeks van openbare vergaderingen de groote massa is voorgelicht, zoodat zij tot oordeelen bevoegd was; in Nederland is niettemin langs schriftelijken weg het noodige geschied om tot zoodanige voorlichting in gelijken

zin te geraken. Het wetsontwerp, dat bij Koninklijke boodschap van **13** Januari **1920** bij de Tweede Kamer is ingediend, kan dus niet gezegd worden onverwacht te komen. Het is rechtstreeks voortgevloeid uit het feit, dat op den 10en Januari d.a.v., nadat heel wat moeilijkheden dienden te worden overwonnen, de eerste ratificaties van het Versailler Vredesverdrag van kracht zijn geworden en op datzelfde oogenblik de termijn van twee maanden begon te loopen, aan de uitgenoodigde Staten toegestaan om over het al dan niet aanvaarden der uitnoodiging te beslissen. Uiterlijk den 10en Maart a.s. zal de Nederlandsche Regeering aan den Voorzitter van den Oppersten Geallieerden Raad, als hoedanig dan de heer Clemenceau niet meer fungeert, hebben te berichten of Nederland al dan niet de uitnoodiging tot toetreding heeft aanvaard.

Het wetsontwerp is eenvoudig; het bestaat uit niet meer dan een drietal artikelen. Het eerste dezer doet de Kroon de bevoegdheid voorbehouden om toe te treden tot het Volkenbondverdrag; het tweede spreekt van een gelijk voorbehoud ten aanzien van de compromissen, die in art. 13 van dat Volkenbondverdrag zijn bedoeld en die betrekking hebben op de beslechting van die geschillen, die in het algemeen voor arbitrage vatbaar zijn. Art. 3 tenslotte doet de wet in werking treden op den dag na dien harer afkondiging. Het zijn dus niet de Staten-Generaal zelven, die tot toetreding tot het Volkenbondverdrag besluiten; het is de Kroon, welke van de haar gegeven bevoegdheid eventueel gebruik maakt. Men kan deze opvatting eene noemen, strijdend met den democratischen geest dezer tijden; men heeft daarbij intusschen niet uit het oog te verliezen, dat de Regeering harerzijds rekening had te houden met de mogelijke verwerping van dit wetsontwerp, die naar buiten minder onaangenaam aandoet, wanneer zij uitsluitend beteekent de verwerping van de bevoegdheid der Regeering dan wanneer zij de aansluiting zelve rechtstreeks zou betreffen. En, dit dient wel goed te worden begrepen, dat het aangaan der compromissen, elken keer op zichzelf noodig om eene arbitrale uitspraak te verkrijgen, behoort tot de uitsluitende bevoegdheid van het uitvoerend gezag en dat de Amerikaansche Senaat zeker van eene onjuiste opvatting van zijne souvereiniteit op het gebied der

buitenlandsche politiek heeft blijk gegeven toen hij voor zich deze bevoegdheid in elk geschil, dat voor arbitrage vatbaar zou zijn te rekenen, opeischte.

Het wetsontwerp is, gelijk te verwachten viel, vergezeld van eene uitvoerige Memorie van Toelichting, die in alle opzichten de aandacht verdient, omdat zij gerekend kan worden er in geslaagd te zijn den juisten toon te treffen en de gevoelens weer te geven, die het grootste deel van Nederland bezielen bij de toetreding tot het Volkenbondsstatuut. 'Het valt niet te ontkennen', aldus § 2 van deze Memorie van Toelichting.

> 'dat deze Bond er anders uitziet dan aanvankelijk werd gehoopt en verwacht. Het verdrag draagt den stempel van zijn oorsprong. Het roept een Bond in het leven van een tweeledig karakter: eenerzijds een verbond van de overwinnende mogendheden, bestemd om de verwezenlijking van bepaalde politieke doeleinden harerzijds, uit den strijd en de overwinning geboren, te bevorderen; anderzijds eene algemeene staatkundige organisatie der volken ter verzekering eener vreedzame op het recht gebouwde internationale samenleving. Zulk een Bond moest noodzakelijk achterblijven bij de eischen, die men aan een waren Volkenbond kan stellen. In de uitsluiting - ten minste voorloopig - van de overwonnen staten, in de eerste samenstelling van het leidend orgaan van den Bond, in zijne dienstbaarmaking eerst en vooral aan de zorg voor de doorvoering en handhaving van de in de vredesverdragen vastgelegde verplichtingen en machtsverschuivingen, in het op den achtergrond stellen van gewichtige beginselen en functies, aan een waren Volkenbond eigen, openbaren zich in alle duidelijkheid de gevolgen zijner tweeslachtigheid.
> De vraag rijst intusschen of die concrete politieke strekking van den Bond niet in zekeren zin een lichtzijde heeft. Zonder haar toch zou wellicht de idee van den Volkenbond nog langen tijd tot het gebied van de academische beschouwingen zijn beperkt gebleven; zij geeft onmiskenbaar aan den Bond eene realiteit, uit eene belangengemeenschap van een zeer groot aantal staten over de geheele wereld geboren. Het feit bovendien, dat de concrete politieke oogmerken voor welke de Bond mede werd opgericht, door een zoo groot aantal staten over de verschillende werelddeelen verspreid, gemeenschappelijk worden nagestreefd, kan, vooral wanneer ook vele niet bij den oorlog betrokken staten zich aan hunne zijde voegen, ertoe bijdragen, dat zij zooveel mogelijk in den geest eener rechtvaardige internationale politiek worden begrepen en uitgevoerd.
> Dat de Volkenbond in den vorm eener zoodanige machtige, een groot deel der wereld omvattende politieke statengemeenschap is in het leven geroepen, is zeker reeds een factor van niet geringe beteeke-

> nis bij de beslissing van de vraag of Nederland al dan niet zal toetreden; het opzettelijk zich afzijdig houden van *deze* poging tot verwezenlijking van de volkenbondsidee zou voor de internationale positie van ons volk gevolgen kunnen hebben, die men wellicht later ernstig zou betreuren. Maar toch, die overweging alleen mag niet beslissend zijn. Aan de toetreding van Nederland behoort, zoo niet een vaste overtuiging, dan toch een zeker vertrouwen ten grondslag te liggen, dat de Bond in staat zal zijn de algemeen menschelijke doeleinden van een Volkenbond, zij het dan aanvankelijk op gebrekkige wijze, tot werkelijkheid te maken en dus de kiemen in zich bevat om, naarmate de noodlottige uitwerking, die de oorlog op het in- en uitwendige leven der volken heeft gehad, geleidelijk verdwijnt, op te groeien tot eene werkelijke vredes- en rechtsorganisatie der volken. Onder dit oogpunt behoort dus het verdrag van den Bond in zijne hoofdtrekken te worden onderzocht.'

Teneinde dit onderzoek te bewerkstelligen, gaat de Memorie van Toelichting na welke veranderingen de Volkenbond in de gemeenschap der Staten zal teweegbrengen. Zij legt daarbij nadruk op het feit, dat het beginsel van de souvereiniteit der Staten, hetwelk tot nu toe den grondslag vormde der volkerengemeenschap, in den Volkenbond, ook al is deze noch een bondsstaat, noch zelfs eene federatie, verandering ondergaat. Dit is onvermijdelijk en de logische consequentie van de nieuwe orde van zaken. Maar daaruit vloeit rechtstreeks voort, dat, afgescheiden van directe deelneming aan eene militaire gemeenschappelijke actie, de toetreding verplichtingen medebrengt, die met de neutraliteitsregelen gelijk deze tot nu toe zijn toegepast, onvereenigbaar zijn. Men verlieze hierbij intusschen niet, gelijk de Memorie van Toelichting eenigszins doet, uit het oog, dat tweeërlei geval moet werden onderscheiden. De Volkenbond in de samenstelling, gelijk het Verdrag van Versailles dien geeft, sluit den oorlog niet uit; verklaart den oorlog zelfs niet als een onwettig middel tot beslechting van geschillen. Hebben geschilvoerende Staten de daarvoor gestelde termijnen in acht genomen en wenschen zij den bestaanden strijd met de wapenen uit te vechten, dan bezitten zij daartoe de vrijheid, indien het geval zich heeft voorgedaan, dat in een zoodanig geschil, is het niet voor arbitrage door het Hof van den Volkenbond geschikt, de Uitvoerende Raad, alsdan tot oordeelen geroepen, geene eenstemmigheid heeft kunnen bereiken. In een dergelijken oorlog, het uitsluitend geval van wettigen oor-

log, blijft Nederland evenals elke andere Staat, die tot den Volkenbond behoort, volledige vrijheid behouden om zijne onzijdigheid te bewaren; de vraag moet zelfs gesteld worden of niet rechtstreeks uit het Volkenbondverdrag voortvloeit, dat deze onzijdigheid geboden is, aangezien deelneming aan dien oorlog, aan welke zijde ook, veronderstelt een conflict met de partij, tegenover welke men zich stelt, welk conflict eerst tot uitbarsting mag komen na inachtneming der voorgeschreven termijnen. Overtreedt daarentegen een der leden van den Volkenbond de voorschriften van het statuut; begint hij een oorlog tegen de bepalingen van het statuut in, dan komt hij in conflict met geheel den Volkenbond. Er is dan echter geen sprake van oorlog, maar van eene militaire of economische strafexpeditie. Aan die expeditie heeft ook Nederland, is het eenmaal tot den Volkenbond toegetreden, deel te nemen; het doet dat echter ter wille van eigen veiligheid, wijl het in de formatie van den Volkenbond een eigen belang ziet. Eene dergelijke expeditie is niet te vergelijken met een oorlog in den politieken zin, waarin deze tot nu toe gold.

Dat de Regeering beseft, dat Nederland zoodoende door toetreding een offer brengt, omdat daardoor bij eene dergelijke expeditie eene actieve houding wordt geëischt, blijkt uit de Memorie van Toelichting op meer dan één punt. Dat zij echter daartegenover onmiddellijk stelt de voordeden, welke direct en indirect uit dit offer voortvloeien, blijkt uit § 3 van de Memorie van Toelichting, waarin terecht wordt gezegd:

> ‘Dit offer zou Nederland zeker ter wille eener betere wereldorganisatie gaarne moeten brengen, wanneer de waarborg bestond, dat de beslissingen, waaraan het zal hebben gevolg te geven, inderdaad onpartijdige, op het recht en eene rechtvaardige internationale politiek gegronde uitspraken zullen zijn. Juist in dit opzicht evenwel laat het verdrag te wenschen over. De organisatie, die met het oog op de internationale rechtsbedeeling is ontworpen, het gewichtige Permanente Hof van Internationale Justitie, is nog geheel in de windselen gelaten. De verplichte arbitrage voor rechtgeschillen is niet ingevoerd. Zelfs eene behoorlijke procedure voor de verdere ontwikkeling van het internationale recht zoekt men in het verdrag tevergeefs. De met de leiding van den Bond belaste politieke organen kunnen tot het beslechten van geschillen worden opgeroepen of overwegenden invloed op de oplossing daarvan uitoefenen, zonder dat eenig beginsel van richtige internationale politiek in het verdrag uitdrukking heeft ge-

vonden of een betrouwbare weg tot de vaststelling daarvan is aangewezen.

Voor de kleinere mogendheden komt nog daarbij, dat zij op samenstelling en arbeid van het belangrijkste orgaan in den Bond, den Raad, nauwelijks invloed hebben.
Tegenover dit alles evenwel staat, dat de ernstige gevaren, die voor de kleine staten uit deze regeling zouden kunnen voortvloeien, ongetwijfeld in aanzienlijke mate worden getemperd door het in art. **5** opgenomen vereischte van eenstemmigheid tot het nemen van besluiten, waarbij intusschen niet mag worden voorbijgezien, dat in dezelfde mate, waarin dit voorschrift waarborgen tegen machtsoverwicht van een enkele groep van staten oplevert, het de actie van den Volkenbond dreigt te zullen verlammen.
Ook wordt nog een waarborg tegen machtsoverwicht, die bij een samenstelling van den Raad op de wijze, als thans in het Verdrag geregeld, niet kon worden gemist, gevonden in het voorschrift van artikel **4**, inhoudende, dat bij behandeling van een aangelegenheid, waarbij een niet in den Raad vertegenwoordigd Bondslid in het bijzonder is betrokken, de Raad met een vertegenwoordiger van die mogendheid wordt uitgebreid.
Het op deze wijze aan elk lid toegekende recht van veto tegen beslissingen, die naar het oordeel van den betrokken Staat met zijn belang strijden, is inderdaad voor de kleinere mogendheden van groote beteekenis. Daarbij mag echter niet worden voorbijgezien, dat, zoodra het geldt een “geschil” tusschen twee leden, hetwelk krachtens artikel 15 aan den Raad is voorgelegd - te weten een geschil, dat tot een breuk kan leiden en niet onderworpen is aan de in artikel 13 beoogde arbitrage - de beide betrokken landen bij de stemming uitvallen, en hun veto-recht dus illusoir wordt.’

De Memorie van Toelichting trekt een juiste parallel tusschen den arbeid der Haagsche Vredesconferenties van 1899 en 1907 en den aanstaanden arbeid van den nieuwen Volkenbond. De Vredesconferenties stelden zich op het standpunt van het bestaande; trachtten binnen de haar gestelde politieke grenzen den oorlog te verzachten en te verminderen. De Volkenbond keert zich rechtstreeks tegen den oorlog en bestrijdt dien. Ongetwijfeld, gelijk reeds opgemerkt, ook in het raam van den Volkenbond blijft oorlog mogelijk, al ware het alleen maar in het geval, dat de Uitvoerende Raad in een geschil, niet voor arbitrage vatbaar, geene eenstemmigheid kan bereiken. Maar zelfs in dat geval zal oorlog onmogelijk zijn zonder dat bepaalde termijnen zijn in acht genomen. Degenen, die in de bekende Bryan-vredestractaten van **1914** en later, welke het voorafgaand onderzoek van elk geschil door eene

commissie voorschrijven, een waarborg tegen overhaaste beslissingen zien, zullen het vaststellen dezer termijnen erkennen als een uitnemend middel om de kans op oorlog te verminderen. Terecht merkt de Memorie van Toelichting op, dat, schijnt misschien het Volkenbondstatuut niet positief genoeg en schijnt het niet volledig, het mede geprezen moet worden om de beperktheid zijner voorschriften, die de mogelijkheid schept, dat aan die voorschriften de hand zal worden gehouden. Maar eene belangrijke vraag is daarbij of de moreele belofte van den Volkenbond om een in strijd met de voorschriften van het statuut gevoerden oorlog ook metterdaad tegen te gaan, zal worden nageleefd. Kon, aldus de Memorie van Toelichting, het vaste vertrouwen worden gevestigd, dat achter de bepalingen van het verdrag eene reëele macht staat, waartegen ieder zich te pletter loopt, die uit eerzucht of in overmoed het verdrag wenscht te overtreden, dan ware het doel van den Volkenbond in het zicht en zou van dien Bond eene machtige preventieve kracht kunnen uitgaan.

Zeer zeker, de sancties op de voorschriften van het verdrag vormen nog slechts eene kiem, weinig verzorgd en weinig duidelijk. Volgens art. **16** zullen economische maatregelen van repressie bij overtreding automatisch intreden en door alle Bondsleden moeten worden gedeeld; economische neutraliteit is onbestaanbaar. Evenzoo zal automatisch intreden de plicht van alle Bondsleden om eene militaire actie, vanwege den Volkenbond ondernomen, behulpzaam te zijn door het doortrekken van de samenwerkende strijdkrachten te gedoogen; militaire neutraliteit in den tot dusverre geldenden zin bestaat dus in geval van expedities van geheel den Volkenbond evenmin. Niet automatisch daarentegen treedt de gemeenschappelijke militaire actie in; de Uitvoerende Raad van den Volkenbond doet dienaangaande slechts voorstellen aan de belanghebbende regeeringen en geeft daarbij aan met welke zee-, land- en luchtmachtcontingenten zij tot de internationale strijdmacht zullen kunnen bijdragen. Waar het Verdrag zich grondt op het voorschrift, dat alleen dan uitvoering aan maatregelen wordt gegeven, indien daarvoor eenstemmigheid is bereikt, leggen deze voorschriften geene directe verplichtingen op.

Velen achten dit eene fout van het tractaat, dat zoodoende stevigheid mist; de Memorie van Toelichting daarentegen oordeelt

het staatsmanswijsheid, dat men deze volmaking van den theoretischen vorm heeft verdaagd. En inderdaad, in dit gedeelte van het tractaat van Versailles, zeker het meest merkwaardige en het voor Nederland meest belangwekkende, ligt een stuk arbeid voor ons, die door denkers en geleerden, door staatslieden en zelfs dichters is beproefd eeuwen achtereen. Zou men meenen dat, nu eindelijk de omstandigheden gelegenheid bieden tot verwezenlijking, de tijden rijp zijn voor het geven van een concreten vorm, ook dadelijk het volmaakte moest en kon worden bereikt? Het zou dwaasheid zijn het één oogenblik te gelooven. De Volkenbond zal moeten groeien. Zeker is het voor een deel aan de politieke constellatie te danken, dat hij nu ontstaat, en juist daarom moet aan dezen Volkenbond het nadeel verbonden zijn, dat hij mede dient tot toezicht op de uitvoering van de bepalingen van het verder Vredesverdrag. Door den Volkenbond wordt de Commissie over het Saarbekken benoemd; de Volkenbond stelt het bestuur van het geneutraliseerde Danzig aan; de Volkenbond houdt toezicht op de internationale kanalen en rivieren; zoo zijn er tal van directe werkzaamheden van groote beteekenis, welke den Volkenbond rechtstreeks in verbinding brengen met de politieke en economische bepalingen van het Vredesverdrag. Theoretisch zou de bewering geopperd kunnen worden, dat een neutraal land, door toe te treden tot dezen Volkenbond, zijne neutraliteit schendt; terecht zegt de Memorie van Toelichting daartegenover, dat Nederland evenals andere neutrale landen, het Vredesverdrag en zijne bepalingen heeft te aanvaarden als een feit, waartegen het zich niet kan verzetten.

Dat de inhoud van het Volkenbondstatuut in de Memorie van Toelichting in groote trekken de revue passeert, spreekt vanzelf. Als bijlage is opgenomen het rapport van wijlen Ridder de Stuers en de heeren Loudon, Loder en van Eysinga, die Nederland vertegenwoordigden bij de besprekingen tusschen de neutralen en eene delegatie uit de Parijsche conferentie. Uit de door Nederland en andere neutrale landen ingediende amendementen blijkt duidelijk, dat de vorm, waarin de Uitvoerende Raad is tot stand gekomen; de geëischte eenstemmigheid voor tal van besluiten en tal van belangrijke onderdeelen, die hun stempel op den geest van den Volkenbond drukken, niet als de juiste beginselen zijn beschouwd.

Nederland evenals de andere neutrale landen was onmachtig zich tegen het definitief aanvaarden van deze gedachten te verzetten; en het ziet zich voor den Volkenbond geplaatst gelijk deze door de conferentie van Versailles is ontworpen. Dat is voor een deel een politieke Volkenbond, gelijk zelfs het daarbij nauw aansluitende verdrag voor de internationale bescherming van den arbeid van staatkundige bijbedoelingen niet vrij te pleiten is. De Regeering stelt zich niet op het theoretische standpunt om te beoordeelen of deze beide onderdeelen van internationalen arbeid al dan niet volkomen juist zijn, maar vraagt zich uitsluitend af welke Nederland's verhouding tot de internationale samenleving zou worden, indien ons land zou weigeren tot dezen internationalen arbeid verder mede te werken.

Aan de Memorie van Toelichting, die de redenen aangeeft, welke de Regeering hebben geleid tot het indienen van haar wetsvoorstel, kan de waardeering niet worden onthouden, dat zij licht en schaduw op eerlijke wijze verdeelt. Zij cijfert niet weg, dat de Volkenbond van Parijs niet is de ware Volkenbond, die tijdens den oorlog is gepredikt; zij cijfert evenmin weg, dat toetreding tot den Volkenbond een offer van Nederland vergt; zij stelt in § **7** van de Memorie van Toelichting zelfs duidelijk op den voorgrond, dat, ook indien de Volkenbond slaagt en alle landen gaat omvatten, eene Nederlandsche strijdmacht om te kunnen deelnemen aan internationale wapenactie, om den eersten aanval van een binnendringenden vijand te kunnen afslaan en om - in het geval van een nog geoorloofden oorlog - in verband met de gevoelige ligging van het land de neutraliteit te handhaven, niet zal kunnen worden ontbeerd. Maar zij stelt daartegenover welke voor Nederland de toestand zal zijn, indien dit weigert zich aan te sluiten bij een Volkenbond, die in elk geval de eerste kiemen in zich draagt van de gemeenschappelijke actie, welke door allen wordt gewenscht. Legt men overwegenden nadruk op hetgeen Nederland prijs geeft, op wat het aan lasten aanvaardt, dan loopt men, aldus betoogt zij, het gevaar het spel te spelen van degenen, die niet eene andere organisatie van het Statenleven begeeren, maar integendeel de ongebreidelde oorlogsvrijheid der Staten en het tegenwoordige in zijne verdere ontwikkeling niet vol te houden militaire stelsel

wenschen te zien bestendigd. Daartegenover acht de Memorie van Toelichting de bescherming, die Nederland van den Volkenbond geniet; de in art. **10** toegekende territoriale onschendbaarheid van groote beteekenis. ‘Wanneer nu’, aldus besluit de Memorie van Toelichting,

> ‘onder samenvatting van het voorafgaande, aanleiding gevonden wordt om bij den Bond aansluiting te zoeken, dan is dit het geval niet slechts omdat Nederland anders wellicht in een onhoudbare internationale positie zou geraken, maar ook omdat de ontworpen Volkenbond, ondanks zijn onvolkomenheden, schaduwzijden en eigenaardigheden, de kiemen in zich draagt van eene ontwikkeling, die aan het menschdom ten goede kan komen, en omdat het met Nederland's beste tradities zou strijden, indien het afzijdig bleef bij deze belangrijke poging tot organiseering der internationale samenleving. De Bond beoogt niet slechts den internationalen vrede te bevorderen, maar bovendien - de reeds van den aanvang af aan het Volkenbondverdrag gekoppelde Arbeidsorganisatie moge daarvan ten bewijze strekken - de internationale samenwerking ook op ruimer gebied uit te breiden en te versterken. Nederland's plaats is *in* den Bond, om daar, getrouw aan zijn roeping op het gebied der internationale rechtsvorming, mede te werken de organisatie geleidelijk te verbeteren en tot meerdere volmaking te brengen.
> De ondergeteekenden houden zich overtuigd, dat Nederland - dat op zijn bodem het werk der Vredesconferenties zag tot stand komen, den eersten grooten stap tot organiseering der statensamenleving - zijn aandeel in deze taak gaarne zal volbrengen. De gedachten, die er toe leidden op de puinhoopen van den oorlog de stichting ter hand te nemen van een Volkenbond, worden ook in het rechtsbewustzijn van het Nederlandsche volk gevonden. Ook al zijn de teekenen niet alle geschikt, om in de toekomst vertrouwen te wettigen, wanneer de menschheid, met een dreigende staatkundige en economische ontreddering voor oogen, met deze nieuwe orde een ernstige proef begeert te nemen, mag Nederland niet achterblijven.’

Zoo straks zal het Parlement, achtereenvolgens de Tweede en de Eerste Kamer geroepen worden om zijne meening over dit wetsontwerp en over Nederland's toetreding tot den Volkenbond te zeggen. Het is te hopen, dat zoowel de schriftelijke als de mondelinge gedachtenwisseling, die daarbij zal plaats hebben en die zeker uitvoerig zal zijn, in een even waardigen toon zal worden gehouden als waarin deze Memorie van Toelichting is gesteld. Zij is een Staatsstuk, dat de groote beteekenis van het ingediende

wetsontwerp op behoorlijke wijze in het licht stelt en er in geslaagd is om tegenover het buitenland Nederland's toetreding te doen zien in het ware licht; als een offer, dat Nederland zich verplicht gevoelt aan de naderende internationale samenwerking te brengen, doch niet als een offer alleen. Al is het begrijpelijk, dat tegenover den Volkenbond van Parijs, zoo geheel anders tot stand gebracht dan men gedacht had, veler enthousiasme ontbreekt, de Memorie van Toelichting is er in geslaagd om in dezen Volkenbond het ideaal der toekomst naar voren te brengen en de groote beteekenis, die juist in dit opzicht in de toetreding van Nederland schuilt, in het ware licht te stellen.

Verbanning voor gevangenisstraf door J. Rietsema.

Over den wil en de toerekenbaarheid. Over het drieledig doel van de straf: boete of vergelding, zelfbeveiliging der samenleving en zedelijke, d.w.z. sociaal-zedelijke verbetering der misdadigers. Over verbanning en de uitsluiting daarvan. Verbanningsoorden. Ruwe aanduiding van een plan.

Aanleiding tot het maken van dit epistel vond schrijver dezes in eenige artikelen over crimineele anthropologie van de hand van den oud-hoogleeraar Dr. W. Koster en anderen, voorkomende in vroegere jaargangen van de Wetenschappelijke Bladen, artikelen die, al is de glans hunner nieuwheid ook reeds verbleekt, hun actualiteit nog wel niet verloren zullen hebben. Trouwens, oude levensbeschouwingen, als de daar behandelde vallen niet zoo gemakkelijk. Er is heel wat noodig om al die windingen los te maken, waarlangs het leven eeuwen achtereen er omheen is gegroeid. Maar het sterkere zal ten slotte zijn plaats op het zwakkere veroveren; een eenvoudig gebouw van goede constructie zal ten slotte door de menschheid verkozen worden boven een eerwaardig schijnend slot met lekkend dak en op instorten staande gewelven.

Het antwoord op de vraag of de rechtvormende en wetgevende meerderheid eener samenleving moreel het recht heeft en wettelijk dat behoort te hebben en verplicht behoort te zijn ieder harer leden wegens het plegen van bepaalde, nauwkeurig te omschrijven handelingen straf op te leggen, en zoo ja, welke, wordt ten deele althans bepaald door het standpunt dat zij (de samenleving) inneemt tegenover het vraagstuk van den ‘vrijen’ wil of, wat hetzelfde is, dat van ‘automatisme of toerekenbaarheid’. Immers het aan automaten toedienen van straf lijkt weinig doelmatig.

Dit laatste vraagstuk schijnt bijna of heelemaal zoo oud te zijn als de weg van Rome. Uit het feit, dat het reeds in den eersten tijd der kerkhervorming, toen de toepassing der boekdrukkunst nog in haar kindsheid was, een kardinaal twistpunt kon zijn in den theologischen strijd tusschen remonstranten en contra-remonstranten (over de predestinatie) en nog heden de menschen verdeelt in indéterministen en déterministen mag wel worden afgeleid, dat ook de vóór-Christelijke denkers het er wel niet geheel over eens zullen zijn geweest.

Het komt mij voor, dat misverstand en politiek hierin op eigenaardige wijze samenwerken om de twee partijen gescheiden te houden, en dat van den kant der déterministen steeds meer licht over de gewaande argumenten hunner tegenstanders moet worden ontstoken, reden waarom ik het waag het onderhavige verschil eens op mijn wijze te verklaren.

Een paar opmerkingen mogen voorafgaan.

De brochure van prof. Dr. A. Bruining over de ‘Vrijheid van den menschelijken wil’ (Hollandia dr. **1910**), die feitelijk een rechtvaardiging is van het indéterminisme, al zij dit dan ook een indéterminisme dat bijzonder weinig van het déterminisme verschilt, zelfs deze brochure, hoe eerlijk, eenvoudig en duidelijk haar inhoud ook moge zijn, bevat stellingen, redeneeringen, die moeilijk te verdedigen schijnen. Zoo beweert de schrijver op blz. **8** en **9** dat in de praktijk niemand aan het déterminisme gelooft. Hoe zou dat komen, wou ik vragen. En dan zou ik willen antwoorden: M.i. hierdoor, dat ons belang veelal meebrengt in den wedloop des levens geen déterminist te willen schijnen.

Verder, op blz. **30**, dat in den mensch een onuitroeibaar algemeen menschelijk gevoel huist, dat tegen het déterminisme in verzet komt. Hier doelt Z.H.G. blijkbaar op de gevoelens van plicht, schuld en verantwoordelijkheid.

Het is mij niet duidelijk, hoe een zoo helder denker gevoelens die slechts voortkomen uit vrees voor de maatschappelijke meerderheidsovermacht, of uit gewoonte, kan toeschrijven aan mysterieuse spontaneiteit, aan een wording uit zich zelve, aan een eerste oorzaak, die wel niemand in 't algemeen loochent, maar waarvan ook niemand zich een voorstelling, hoe ook, kan vormen.

En steller dezes heeft wel menschen ontmoet, wier oordeel, goed

bezien, in laatste instantie steeds bleek te zijn een bevestiging van den regel ‘tout savoir, c'est tout pardonner’, die dus déterminist waren in praktijk. Hij gelooft dat dat meestal waren grootmoedigen, en het spijt hem dat hij den hooggeachten geleerde niet aan dien kant ziet staan. En hij meent zelfs dat de laatste woorden van Christus ‘Vader, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen’ zóó moeten worden opgevat, dat ze in de richting van het déterminisme gaan.

De stof van ‘Les mensonges de la vie intérieure’ is door den schrijver er van, Dromard, zeker onvoldoende geordend om dit boekje tot een wetenschappelijk werk te maken; toch neem ik de vrijheid de wetenschappelijke voorstanders van het indéterminisme voor bepaalde zielkundige analysis naar dat werk te verwijzen. En ik geloof dat we geen spontaneiteit mogen onderstellen, waar een natuurwetenschappelijke verklaring aannemelijk is. Wanneer professor Br. ten slotte verklaart de gedachte aan een Kosmos, waarin alle beweging op elk punt of tijdstip van den schijnbaren stroom haar diepsten grond heeft in spontaneiteit, te stellen boven die aan een kosmos met alleen op een aanvangspunt werkzame spontaneiteit, dan ben ik zoo vrij de voorkeur te geven aan die, welke met de rede het meest overeenstemt en ons daardoor een werkhypothese levert.

Na de lezing van prof. Br. brochure is uit de ‘Pro’ brochure over ‘den vrijen wil’ niet veel meer te halen; mij is dit althans niet gelukt. Het schijnt mij toe dat het den schrijver - met alle respect gesproken - er vooral om te doen geweest is, althans nog een beetje ‘pro’ te schijnen, ten einde goed en kwaad volgens de oude schrifting gescheiden, en zedelijkheid en verantwoordelijkheid buiten debat te houden; ook hier worden spontaneiteit en mysterie boven de verklarende werkhypothese verkozen.

De contraschrijver, nà hem, betoogt alsof er geen bepaald ‘pro’ voorafging; zóó houdt men beide in eere.

Wanneer men spreekt van of over ‘den vrijen wil’, dan is vóór alles noodig dat omtrent de begrippen ‘vrij’ en ‘wil’ elk misverstand uitgesloten zij.

Niets is onbeperkt dan tijd en ruimte, niemand is vrij dan misschien *God alleen. Vrij, free, libre,* klanknabootsingen misschien,

waarin de (weg) blazende v, f of b, dat wisselletters zijn, gevolgd wordt door de (weg)-rollende r, noemt men m.i. datgene, welks bestaan of bestaanswijze niet aan invloeden van buiten blootstaat of maar kan staan. Aangezien nu de beveiliging of bescherming daartegen slechts *tot zekere hoogte* binnen bepaalde, aan den afstand, aan onze macht of aan da omstandigheden gestelde grenzen, mogelijk is, blijft die vrijheid altijd slechts *betrekkelijk.* Gevoel en begeerte b.v., die uit het diepst der menschelijke natuur opwellen, en ook zekere, uitsluitend geestelijke invloeden van buiten, laten zich maar niet wegblazen.

De menschelijke 'wil', verder, is niet iets stoffelijks, iets zintuigelijk waarneembaars of daarmee te vergelijken: onze primaire handelingsmotoren, de zorgen voor de instandhouding van eigen individu en soort, worden door de anders geaarde werkingen van gevoel en verstand voortdurend beïnvloed en komen daarmee, zoowel als onderling, telkens in botsing; ook de factor der 'gewoonte' heeft in ons intérieur parlement zitting en doet aan zijn arbeid mee. Wat nu uit deze botsingen als gecoaliseerde meerderheid boven komt, dat is - voor mij - de menschelijke wil. De minderheid leeft als onderbewustzijn, of onbewust, voort in een soort geestelijken kelder, telkenmale, bij aanleiding daartoe, 'stemming' vragende.

Een verlangen, een wensch is tot een verbinding van gevoel, verstand en begeerte terug te brengen en voert in zooverre dus geen afzonderlijk bestaan, kan dus beschouwd worden als een wil in wording.

Hieruit blijkt m.i. dat de menschelijke wil is een zeer veranderlijk iets, slechts tot zekere hoogte tegen uitwendige invloeden te beschermen, slechts een deel van den Goddelijken, van den Wereldwil vormend, volstrekt niet absoluut 'vrij'; zijn absolute vrijheid is slechts schijnbaar, bestaat slechts voor wie naar één kant kijkt en haar daar meent te zien.

Het papier is geduldig. Ik zal dan ook niet beweren, dat een zielsontleding in een roman of novelle een bewijs oplevert voor hetgeen er in wordt bedoeld te geven. Maar toch meen ik in dit verband te mogen herinneren aan of verwijzen naar het gegeven in 'De Eenzame' van Mevr. Scharten Antink en de schildering van Raskolnïkow in 'Schuld en Boete' van Dostojewski. De tot

wil gecoaliseerde meerderheid moge vrij schijnen, zoolang en voor zoover zij niet door elementen uit de minderheid wordt aangevochten, deze vrijheid is slechts een dichterlijke, zooals die, waarop Schiller doelt, als hij decreteert ‘de mensch is vrij, al ware hij in ketenen geboren’.

Ook wanneer men spreekt van vrije volken, vrije menschen, vrije gedachten, vrije zeden, het vrije woord. vrijen arbeid, den vrijen val, vrije warmte, denkt men altijd aan de uitsluiting van meer uitwendige, meer materieele beperkingen alleen, zij het dan ook dat deze zich, zooals b.v. bij de gedachten, in innerlijke hebben omgezet. Alles dus slechts *relatieve* vrijheid.

Stelt men zich, uitgaande van een voorloopig onderstelden vrijen wil, vragen als b.v.:

‘Zal ik per S.S. of per H.I J.S. van A. naar R. reizen?’ of ‘zal ik nog één kop koffie drinken of niet meer?’ of doeleinden, als bijvoorbeeld:

‘Ik *wil verhuizen’*, ‘ik *wil* niet meer met dien man omgaan’, dan is het toch volkomen duidelijk, dat we hier alleen met *betrekkelijke vrijheid* te doen hebben, in de twee eerste gevallen omdat de wil daar tenslotte door de nadere overweging van het Status quo bepaald wordt en zijn vrijheidsglans moet prijsgeven om geboren te worden; in de laatste gevallen, omdat we daar nog slechts voor verlangens en wenschen staan, die alleen door een scherp bepaalden, dus gedétermineerden wil in vervulling kunnen gaan. De geringheid en onbeduidenheid der in de eerste gevallen détermineerende omstandigheden maken het echter mogelijk, dat deze over het hoofd worden gezien.

Er zijn groepen, partijen in de samenleving, die op het dogma van den vrijen wil een moraal gebouwd hebben, en deze groepen vooral zijn het, die in hun handelingen steeds uitingen van den vrijen menschelijken wil zien, of wenschen te zien, misschien ook wel eens voorgeven te zien. Hen zou ik willen noemen moraal-politieke indéterministen.

Terwijl deze beweren, dat de andere partij, door het aannemen van automatisme, de persoonlijke toerekenbaarheid van den misdadiger opheft, kan die andere echter hun met evenveel recht van hetzelfde beschuldigen. 't Is maar de vraag wie de misdadiger is: het werktuig, of hij, die het werktuig doet of laat bewegen. De

‘Misérables’ van Hugo is voor deze bewering één pleidooi. Ook Balzac merkt in zijn ‘Curé du village’ op, dat juist zij, die de voor anderen ongunstige omstandigheden doen ontstaan of voortbestaan, het veelal zijn, die, door een beroep op het vermogen van den vrijen wil om zich al of niet aan die omstandigheden te onttrekken, eigen verantwoordelijkheid voor die omstandigheden op zij weten te schuiven.

Bij zwakkere naturen, waar de oppositie van het onderbewustzijn en van het onbewuste als 't ware slaapt, kan het ook licht den schijn krijgen dat de wil souverein is. Maar deze kunnen zeer zeker niet als bewijsmateriaal dienen.

Verder zijn er nog politieke déterministen. Dat zijn zij, die, om aan alle aansprakelijkheid te ontkomen, zich steeds achter ‘force majeure’ verschuilen en altijd maar voor hun eigen praktijk denken aan de toepassing van het spreekwoord: ‘les excuses sont faits pour s'en servir’.

Wanneer het beginsel niet *te* immoreel ware, zou men kunnen stellen: *steeds indéterminist, behalve* bij het verschoonen van *eigen* fouten, evenals, bij manier van spreken wel gezegd is: steeds vrijhandelaar, behalve waar protectie voor eigen zaak voordeeliger is.

De mensch is dus een door aan hem voorafgegane gebeurtenissen gedétermineerd wezen, een door zijn gegeven natuur en de in en buiten hem gegeven omstandigheden gedreven automaat, die zich echter door de bekende physiologische, psychologische en chemische levensverschijnselen van de hoofdzakelijk mechanische en meer eenvoudige automaten onderscheidt.

Een gezonde, normale, harmonisch ontwikkelde en daardoor goedwerkende menschelijke automaat noemen de menschen *toerekenbaar,* omdat hij door middel van het intellect verband weet te brengen en te bewaren tusschen verboden handelingen en de daarop door de gemeenschap gestelde straf, en hij, dit doende, zich door het hem in de straf dreigende leed van de verboden handelingen (reacties) laat afhouden, althans in de meest gewone gevallen. (Voor de uitzondering zie men art. 41, dl. 2. W. v. S.)

Den defecten en den nog niet volkomen ontwikkelden menschelijken automaat duiden zij aan als *niet* of *nog niet* geheel toereken-

baar, (art. **37** à **39** a.b.). Die onderscheiding kan blijven, alleen de voorstelling of het begrip moet veranderen.

Met die erkentenis komt men aan den kant van de groepen, welker leden zich wel eens noemen werktuigen in Gods hand, en die daaruit weer andere consequenties trekken, die tot een fatalistische levensopvatting kunnen doen neigen. En wijl deze laatste, met het geloof aan een onontkoombaar noodlot, in hooge mate stremmend werkt op ons geestelijk leven, roept hier de moraal-politiek ons waarschuwend toe niet verder te gaan en drijft zij menigeen naar het indéterministisch kamp terug.

De hier bedoelde vrees, n.l. die voor het gevaar dat sommigen in die erkenning zien, deelt steller dezes echter niet. Het domineeremd fatalisme zal in de praktijk wel steeds tot de meest gedésequilibreerden en de verstandelijk achterlijksten beperkt blijven. Werd de mensch slechts door gevoel en begeerte gedreven, dan zou hij als geblinddoekt door het leven gaan, varende als een schip zonder stuurman of loods; de rede leert hem echter botsingen en klippen te ontgaan, maakt hem dus 'betrekkelijk vrij'. Ieder kan dit zien en ervaren. Maar niemand mag hieruit afleiden dat de rede, ondanks stormen en onweer, aan elk willekeurig, misschien zelfs volkomen onzeewaardig of ontredderd schip, steeds de veilige havenbinnenkomst waarborgt.

Het wekken van verantwoordelijkheidsbesef is verdienstelijk, maar het moet niet worden: wekken van verantwoordelijkheidswaan.

De met deze behandeling van het vraagstuk van den vrijen wil naar voren gebrachte zienswijze voert tot een beoordeeling van den misdadiger, die op het begrip straf een bizonderen stempel drukt. Zooals de windmolen alleen goed loopt, wanneer hij met den kop in den wind geplaatst is, doch stil blijft staan als hij 90° en terugloopt als hij 180 graden om zijn verticale as gedraaid is, zoo functioneert ook de mensch onder verschillende omstandigheden zeer verschillend. De moordenaar of de dief is dus niet meer à priori het traditioneel onverbeterlijk wezen, rijp voor galg of schavot; men ziet in hem nu tot zekere hoogte zijn evenmensch, die door overmachtige omstandigheden uit zijn evenwicht of op verboden wegen geraakt is, die misschien wel, erg hardleersch zijnde, door strenge tucht, gedurende geruimen tijd op hem in-

werkende, tot inkeer en door den sterken arm tot herstel van het aangedaan of gepleegd onrecht moet gebracht worden en tegen wien de maatschappij wel het recht heeft zich te beveiligen, maar wien daartegenover de gelegenheid om zich blijvend sociaal te verbeteren niet onthouden dient te worden.

Langdurige gevangenschap verschaft hem die gelegenheid niet. Integendeel, ze ontneemt hem die. En ik herinner mij een geval dat een ontslagen gevangene, gesteund en aanbevolen door het reclasseerings instituut, solliciteerde naar de nederige betrekking van arbeider aan een gemeentelijke gasfabriek. Hij moest echter terugtreden voor een overigens slechts gelijkwaardig sollicitant, maar die zonder antecedenten was. Bij het nadeel van isolement voor den gestrafte voegt zich dus later het bewustzijn van onteerd te zijn, versterkt nog door dat van aangedaan onrecht, wijl de straf steeds slechts exceptioneel treft en de misdaad in 't algemeen niet achterhalen kan. De gelddief voelt zich naar eigen geweten niet schuldiger dan hij den dief van arbeids-gelegenheid schuldig acht. Valschheid in geschrifte is wel misdadig, maar het opmaken van valsche rekeningen en het maken van valsche reclame is moreel in veel gevallen niet veel beter.

Zou de kindermoordenares zich zelve wel misdadiger vinden (en moeten vinden) dan ze het de mondaine moeder acht, die haar levend kind verwaarloost? Om van de bekende kiemdooding maar niet te spreken. Zou het vervalschen van levensmiddelen wel steeds misdadiger zijn dan het fabriceeren, het verkoopen en het toedienen van bedwelmende dranken? En toch is in de strafwet de strafbaarheid der in deze vergelijking genoemde, vrij uitgaande praktijken niet vastgelegd, is het uitoefenen van deze laatste zelfs geen beletsel om tot eer en aanzien te geraken. Het eigenbelang is nu eenmaal op deze wereld niet te elimineeren.

Men moet vooral niet geringschatten het groote leed - men doet er zoo gaarne de oogen voor dicht - dat de gestrafte ondervindt, wanneer de straf ondergaan is en hij in zijn omgeving terugkeert, geteekend, zedelijk gebrandmerkt, vereenzaamd, vogelvrij. Als hij, de misdaad geboet heeft is hij de schoppenvrouw uit het quadrillespel, die niemand hebben wil en die elk spel doet verliezen aan wien ze te beurt valt. Instinctmatig wordt de onteering door iederen concurrent eigenbaatzuchtig geëxploiteerd,

zoodat voor den onteerde de vrijwillige ballingschap dikwijls een uitkomst is, verbanning dikwijls een verzachting zou zijn van de straf, die zonder haar haar doel voorbijschiet. In den strijd om het bestaan, in den grond een strijd om de eer en tegen de schande, om vrijheid en tegen dwang, om rechten en tegen plichten, staat hij bijna weerloos.

Ik kan niet nalaten in dit verband melding te maken van een geval dat zeer duidelijk den overheerschenden invloed doet zien van het milieu, waarin we verkeeren en dat ons aankleeft, alsof het met onze persoonlijkheid ware samengegroeid.

Het betreft geen wettelijke, maar een zedelijke veroordeeling, de terugslag van het vonnis op het gezin is echter in beide gevallen vrijwel dezelfde.

Twintig jaar mag het bijna geleden zijn - wij woonden toen in een stadje van een onzer noordelijke provinciën en onze beide oudste zoons, thans gemobiliseerd, waren in de jaren van het hengelen en het kraainesten uithalen - dat mijne vrouw een dienstmeisje had van zestien à zeventien jaar, waarover zij zeer tevreden was. Het meisje was geen wonder van geleerdheid of verfijnd vernuft, maar ze was verstandig en leerzaam. Daarbij gewillig, zindelijk, ordelijk en eerlijk. Onder de leiding en met de hulp van mijne vrouw had ze een gezin van zeven personen (haar zelve meegerekend) te bewasschen en te approviandeeren, maar niets was haar te veel, nooit mankeerde er iets aan het werk of aan de boodschappen, op alle tijden van den dag, van de week of van het jaar stond zesteeds voor alles gereed en deed ze wat er te doen was met opgewektheid. De verhouding van mijn vrouw tot haar was dan ook, de dienstbetrekking in aanmerking genomen, eene van de best denkbare. Onder en na het werk bepraatte mijn vrouw met haar allerlei levensbelangen. Zoo gebeurde het eens dat het gesprek liep over fatsoenlijke meisjes. ‘Fatsoen’, vraagt Dina, ‘wat is dat toch eigenlijk?’ ‘De menschen in onze buurt zeggen altijd dat wij, mijn broertjes en zusjes en ik, ‘beneden fatsoen’ zijn. Nu moet de lezer weten dat D's vader uit zijn vroegere Rijksbetrekking niet-eervol ontslagen was en dat de menschen - zonder van de reden voor het ontslag iets meer te weten dan de omstandigheid dat het geen pensioen had meegebracht - haar en haar broertjes en zusjes, wanneer die eens ‘fatsoenlijk’

gekleed waren, als de kinderen van andere ouders, iets waarvoor de moeder altoos haar best deed, haar het geval van haar vader maar steeds getrouw voorhielden. Er kwam bij dat D.'s vader nog al eens onpasselijk thuis kwam en dan ergernis gaf aan de buurt. 't Was *te* veel voor de andere lui! Wat D. ook deed en hoe ze het ook deed, altijd was en bleef ze de dochter van dronken L. Onder de ‘fatsoenlijke’ lui zou ze zich nooit mogen rekenen. ‘Fatsoenlijke’ jongens mochten - daar zorgden de moeders en zusters wel voor - haar niet dan in het verborgen een oogje geven of een aardigheid zeggen. Het natuurlijk gevolg was dat D. een hartgrondigen hekel kreeg aan al die ‘fatsoenlijke’ menschen.

Zóó was haar gemoedsgesteldheid, toen ze, om wat meer te verdienen, mijne vrouw den dienst opzegde en ons gezin verliet. Later heeft ze ook de stad verlaten om in betrekkelijk vrijwillige ballingschap een beter heenkomen te zoeken.

In elke plaats, in elke achterbuurt zijn veel zulke Dina's; ons kleine vaderland telt ze bij duizenden.

Zooals reeds is opgemerkt heeft men in de straf drie elementen te onderscheiden: 1e. Schadeloosstelling, herstel van het de gemeenschap of een harer leden aangedaan onrecht, vergelding in zekeren zin, 2e. Beveiliging der omgeving, en 3e. Verbetering van den misdadiger, zoowel door tucht, strenge zelfs, waar die noodig is om de dwingende macht van het recht te doen gelden, als door verbetering der uitwendige levensomstandigheden, zoodat met bestaande verkeerde levensgewoonten gebroken kan worden.

Het spreekt van zelf dat voor het bereiken van het sub. **3** bedoelde tijd noodig is; in enkele weken komt men er niet; 't is een deel der opvoeding, voor welke de natuur in 't geheel ongeveer twintig jaar stelt, dat aangevuld, c.q. overgedaan moet worden. Het loopt hier over maanden, indien geen jaren.

Jeugdige personen worden in opvoedingsgestichten en tuchtscholen ondergebracht. Ligt het nu niet voor de hand, volwassenen, wanneer die moeten worden opgevoed, op de onverbeterlijke uitzonderingen na - waarover later - in werkinrichtingen of landbouwkolonies te plaatsen?

Wanneer een buitenlandsche vijand de veiligheid van een land in gevaar brengt, dan is er voor de overweging van diens toe-

rekenbaarheid tijd noch plaats, maar bij misdaden door eigen menschen begaan, is dit in den regel wel het geval en kan het recht behoorlijk zijn loop vervolgen. Daar komt bij, dat iedereen bloot staat aan de kans op onschuldige veroordeeling, 't zij door een vergising of door boos opzet van getuigen. Ook hierin liggen een aanleiding en een waarschuwing om te waken tegen onnoodige hardheid.

Men denke bij het woord ‘werkinrichting’ vooral niet alleen aan onze bedelaarskolonie Veenhuizen; de hier verpleegden zijn bijna zonder uitzondering onherstelbaar minderwaardigen en gedegenereerden: ontslagen gevangenen, dronkaards en dergelijke; de objecten der strengere vrijheidsstraf, celstraf, zijn echter, als het voor de eerste maal is, dikwijls slechts onopgevoeden of door de omstandigheden gedésequilibreerden, die alleen door druk of moreele besmetting geleidelijk tot de eerste categorie zullen overgaan. Men moet de sociale minderwaardigheid, die een gevolg is der omstandigheden, niet gelijkstellen met erfelijke of verworven, met psychische minderwaardigheid.

Wanneer nu tegen het boven beweerde gsen bezwaren kunnen worden ingebracht, die de cardinale punten zouden omverwerpen, dan zijn we van het stelsel van verbanning nog slechts gescheiden door een open deur.

D.w.z. één of meerjarige of levenslange verbanning, in de plaats van de levenslange, door de strafwet van thans gevorderde gevangenisstraf, - naar een afgelegen oord en onder tewerkstelling in een landbouw- of arbeidskolonie, met aanvankelijke staatshulp, doch zóó georganiseerd dat deze geleidelijk voor zelfhulp en zeifregeering plaats maakt.

Wij denken hier aan Nieuw Zeeland, Australië en Japan; ook echter aan Siberië, Nieuw-Caledonië, Cayenne, het Cocoseiland, dat, indien ik mij niet vergis, alle deportatie kolonies zijn of geweest zijn. In Brazilië zijn binnenlandsche deportatiekoloniies. Maar Brazilië is ook enorm groot.

In zoo'n afgelegen kolonie komen de veroordeelden onder ongeveer gelijkwaardigen, door den omgang met wie de op hen gedrukte stempel van onteering wordt uitgewischt en onder wie

ieder zijn schandekleed zonder moeke kan afleggen, omdat niemand er zich veel om bekommert.

Voor deze verbanning behooren niet in aanmerking te komen: zenuwpatiënten, erfelijk belasten, ontaarde of door gewoonte psychisch minderwaardig geworden personen, alle welke niet voor zelfbestuur kunnen worden opgeleid en in krankzinnigengestichten, zenuwinrichtingen of arbeidskolonies in het moederland behooren te worden geplaatst. Aangezien voor ieder bizonder geval de grens tusschen sociale minderwaardigheid (onevenwichtigheid, onopgevoedheid, achterlijkheid) en psychische minderwaardigheid (ontaarding) telkens opnieuw getrokken zal moeten worden, kan de binnenlandsche arbeidskolonie als tusschen-toestand voor de grensgevallen m.i. van groot nut zijn.

In 't algemeen moet, subjectief beschouwd, de verbanning - ondanks haar reddend karakter - een straf, een leed blijven; anders zou het stelsel beschouwd gaan worden als een landverhuizing op staatskosten en zou het menigeen tot misdaad kunnen verlokken. Een leed (van lijden), dat moet worden ondergaan.

Verder komen niet in aanmerking: minderjarigen, zwangere vrouwen en personen, die geacht moeten worden niet, of niet meer in hun onderhoud te kunnen voorzien of leeren voorzien.

Bijaldien iemand voor de tweede maal tot buitenlandsche verbanning wordt veroordeeld, behoort die verbanning een levenslange te zijn.

Overigens beoordeele de rechter, en niet de wetgever, in welke gevallen verbanning vóór gevangenisstraf behoort te gaan.

Het behoort aan niet veroordeelden te kunnen worden vergund om veroordeelden in de verbanning te volgen, en aan de veroordeelden om in het verbanningsoord te blijven, als hun straftijd verstreken is.

De kolonie worde onder burgerlijke, tot zekere hoogte militaire leiding geplaatst, waarin voorzooveel noodig of wenschelijk door het moederland worde voorzien.

Een stelsel van ruil van producten, b.v. hout, kokosnoten, parels en struisveeren tegen rijst, enz. regele de in- en uitvoer van en naar het moederland.

Wij zouden de deportatie willen doen geschieden naar Nieuw

Guinea, een land, **24** maal zoo groot als Nederland en voor ongeveer de helft aan ons gezag onderworpen. Dit land is rijkseigendom; het particulier bezit van grond is er nog onbekend. Er wonen nog slechts **25** mannelijke en **10** vrouwelijke Europeanen, benevens ongeveer **60** 'vreemde' oosterlingen; de rest zijn Papoeas en Maleyers, betrekkelijk weinig in aantal. Het is voor blanken zeer waarschijnlijk even goed bewoonbaar als b.v. de landen aan en om den evenaar in Zuid-Amerika.

Wanneer over honderd of over tweehonderd jaar die bevolking zich eens verduizendvoudigd zal hebben, kan ze nog een zoowel moreele als materieele steun worden voor het dan misschien door de groote mogendheden van Europa tot stervens toe verdrukte moederland. De inbezitneming van dat groote gebied, waar reeds een assistent-residentie gevestigd is (Merauki) zal toch ook wel ergens toe dienen moeten.

Een kosten-berekening is natuurlijk, zonder een veel scherpere omlijning als de gegevene, zelfs in de verte niet te maken Maar dat er gevangenisdirecteuren en bewaarders, en ook gevangenissen in Holland overbodig worden, is duidelijk. En de kosten-kwestie telt ook mee. Indien het geen geld kostte, had men in ons land b.v. reeds land een algemeen alcoholverbod te voorschijn gemoraliseerd. Maar de schatkist! En dan het onderhouden van al die broodeloos wordende jeneverstokers! Neen, dan vooreerst nog maar niet.

De kolonie Veenhuizen is nu juist ook geen modelinrichting. Als het woord 'luier' alleen niet reeds een zelfstandig naamwoord was, zou men, b.v. bij het zien langzaam voortglijden dáár van een kleine, ledige, open turfpraam, waarvoor niet minder dan zes dwangarbeiders in de lijn loopen, er licht toe komen haar een luierinrichting te noemen. Of de 'katjes', dat zijn de verpleegden, die bij de beambten huiselijke diensten verrichten, er aan schuldig zijn, is mij niet bekend; wèl, dat er te Norg, en op andere dorpen in de buurt soms openlijk gevent is (en misschien nog wordt) met boenders en andere artikelen, die aan het Rijk in eigendom toebehooren.

Men moet misschien wel eens wat door de vingers zien om te maken dat de verpleegden niet dan sporadisch wegloopen. Maar groot is dat gevaar niet, want als een ontslagene zijn gemaakt spaarpotje, zijn uitgaanskas, verteerd heeft, komt hij meestal

spoedig terug. Intusschen denkt de rustige burger over die kolonie niet veel, als de landloopers maar van de baan zijn. Misschien vindt hij de verbanning ook wel goed, vergenoegt hij zich er mee als de gevonnisden opgeborgen worden, waar dan ook. Precies als in een huishouden, waar de vuile boel van den vloer maar onder het kabinet wordt geveegd.

Tot nu toe werd hier geen gewag gemaakt van de zeer lezenswaardige Pro- en Contrabrochure over celstraf. Het 'Contra' staat echter met zijn 'sociale hygiëne' op déterministisch standpunt en niet ver van het mijne verwijderd. Immers, wat is verbanning anders dan 'sociale hygiène', reiniging, verfrissching, zuivering. Ook wenscht de contraschrijver werkinrichtingen en tuchtscholen. Alleen vervalt hij in zijn strenge veroordeeling der begrippen (of der woorden?) 'leed' en 'vergelding' m.i. ietwat tot overdrijving. En het 'Pro' zelfs spreekt zich slechts uit vóór afzonderlijke (d.w.z. geen eenzame), voor individualiseering gunstige opsluiting boven gemeenschappelijke en gaat dus langs de door mij behandelde kwestie geheel heen.

Ook de indéterminist van het slag van prof. Br. gaat ver genoeg met het déterminisme mee om, onder terzijde stelling van kleine theoretische verschillen, met de door mij voor de celstraf gesubstitueerde verbanning accoord te kunnen gaan.

Meermalen heeft steller dezes de wenschelijkheid der wederinvoering van de doodstraf voor ons land hooren bepleiten. Ook op grond van het doellooze, om niet te zeggen schadelijke van lange gevangenisstraf. Die oplossing moge van de twee de goedkoopste zijn, de redelijkste is ze, althans in de meeste gevallen, zeer zeker niet.

Apeldoorn, 1917.

Kerst-vacantie door Hein Boeken.
Zesde hoofdstuk der nieuwe zangen voor Heloize.

I
Voor de kentering.

Nog eerst de langste nacht - dan kom 'k u halen.
Hoe menig maal heb ik dees nacht verwacht
In vagen waan, dat zij mij weder-bracht
In haren sleep, 't zoet waarvan in woud-zalen

Elkaêr elk jaar veel wonderen verhalen
Zij die als ik - zóó zij 't - door liefde's macht
Uitjuichen van waarnaar hun ziele smacht
In bonte, maar voor elk verstaanbre talen.

Eens was 't mij nacht, waarvan gij 't eind deedt komen
Door morgen, waarvan in mijn slaap noch wake
Het krieken vóór-gevoeld werd door mijn droomen.

Hoe werd, kon 'k toovren als gij hebt getooverd
Door beê dat u een god leeds kluistren slake
Voor u lent-woud van zaligheên belooverd.

19 Dec. **1919**.

II
Kastanje.

Herinnering aan Ella Ney's Chopin-avond.
22 Dec. 1919.

Kastanjen zijn mij liefste van de boomen.
Wel zag ik nooit in Zuider weelde-land
Heur bloei eevnaren wazige sneeuw-stroomen,
In starre golving volgend bergen-rand.

Lief werd m'heur sneeuw-, heur bloedbloei hier in 't land.
Maar liever lijkt kastanje-kleur te stroomen
Door woelge haren, die als baren zoomen
Glooiende vlakten van licht rozen strand,

Welks licht me lichter tooverden dan tonen,
Die kweelden van een zuider weelde-nacht,
Toen 'k spieden mocht hoe lieve hals in schoone
Glooiïng zacht wegschool onder haren-pracht,
Naar 't land, waar het mij wreed en eenzaam ware,
Waar' mèt mij niet de draagster van die haren.

Kerstavond **1919**.

III
Tot de jonge, ondergaande maan.

Gij, die het naaste tot deze Aarde daalt
Van wie daar zoekend door den donker dwalen
En 't eigen of eens anders licht uitstralen
(O 't dunke u niet dat dus mijn taal u smaalt)

Wat wondre sprookjes kondt gij mij verhalen,
Waart gij eens gansch en al tot mij gedaald,
Toch wondrer niet dan er mij Eén' verhaalt.
Die tot mij spreekt in twee verscheiden talen:

In de ééne spreekt ze als 't droef geteisterd meisje
Dat zingt wel soms een lief gefluisterd wijsje,
Of valt soms uit in zware snik en klacht.

In de andere, o Eva, stelt gij u ten toon
Dat 'k knielend wegzink voor 't verblindend schoon.
Zelf weet gij noch vermoedt gij uwe pracht.

Tweede Kerstdag.

IV
Nieuw jaar.

1

Over den drempel weer zijn wij getreden.
Lichtende morgen beidt in den hof.
Neêr is de ellend' van 't verleden gegleden
Van onze leên als een kleed in het stof,
Waaruit wij heffen verheerlijkte leden,
Zingend den rijzenden dageraad lof.
Gèan van mijn gangen ook ver uwe schreden
Lijkt ook mijne eenzaamheid duister en dof,
Neêr uit der heemelen hoogt' kwam gegleden
't Licht dat ons beider oogappelen trof.

2

Aanvaren scharen, wier fladd'rende treden
Vagen, verjagend, 't opwaaiende stof
Dat weer de wereld in nieuwe schoonheden
Opent verschieten niet grauw meer noch dof, -
Scharen, die hooren niet onze gebeden,
Voeden niet onze begeerten met stof,
Eischend voor hen die nù lij'n als wij leden,
Dat wij, afschuddend wat loom was en grof,
Geven waarom door ons zelf werd gebeden,
Jagen de neevlen, die maakten 't licht dof.

V
Na nieuw jaar.

Uit mijn venster na zons-ondergang.

Alweer iets meer trok naar het Westen heen
Het Zuiderlicht, dat nog zoo lief blijft marren,
Schoon reeds de zon onder de kim verdween,
Die heden weer schuin schouwde neer op 't warren

Der arme menschen-kudden hier beneên,
Elkaar vertreênd in dommen moede of arren, -
Maar ook hoe heilge winden, ruim en verre -
Tot zang en deining wekken woud en zeên.

Toch liever veir zijn mij de warr'ge steden,
Waar de arme mensch-bloem bloeit en welkt zoo snel,
Maar waar gedroomd, geleên wordt en gestreden,
Hoe uit dees smart en 't razen van dees hel
De menschen schiepen elkaar weer de weelde,
Waartoe een god deze aarde ons toebedeelde.

VI
Winter.

De Winter droomt - *zoû* niet de winter droomen,
Die arm aan goed is, maar die rijk bezit
't Bezit van dichtren en verschoov'nen: droomen?
'k Bedoel niet eens den Winter, rijk aan 't wit

Van hermelijnen mantelen en zoomen
Om plassen en om stroomen, zwart als git,
'k Bedoel den Winter grauw met dorre boomen,
Waar krassend de doods-vogel loerend zit.

Geen lent', geen Zomerpracht zond liever stoeten
Van droom dan nu mijn Winter, de arme man,
Die niet dan hagelen en blazen kan.

Geen zomer-woud deed me ooit een blik ontmoeten
Als die mij nu uit lokkende oogen noodt,
Daar 'k eenzaam rakel 't eenzaam haardvuur dood.

13 Jan. **1920**.

VII
Bij donkere maan.

Hoe donker dunken mij altoos de nachten
  Als gij, o Maan, het lief gelaat vertoont
Naar de andre zij, latend in 't zwart vernachten
  't Arm menschdom, dat aan donkere aard-zij woont.

Want wie vergeefs daag-lang den blik verwachten
  Die hen voor liefde in 't lange smachten loont,
  Hun is 't of gij, die daar zoo eenzaam troont,
Vergoedt, verzoet de minlijke gedachten.

Ben ik geen Zonne-zoon dan, die daar grijpt
  In volle weelde van het dage-koren,
Dat gij, o Zon, voor uwe kindren rijpt?
  Is slechts mijn dag-taak hun te laten hooren:
‘Terwijl voor u des levens dag-zon straalt
Breng 'k le àfschijn u, die door mijn nachten dwaalt’

14 Jan. **1920**.

VIII.
Herinnering aan de mozartlaan.

Wel zijn ze schaarsch, in Noordsche Mei, de nachten,
Dat uitjuikt durig lieve Nachtegaal.
Hoe menigmaal heb 'k uren-lang staan wachten,
't Was wel wat koud dan in de vogel-zaal.

Daar hoor! - Wat stamelt hij, probeert zijn taal?
Daar bruischt hij uit als in een vuur van klachten
Dan één toon rekt hij in een luide' uithaal.
Dank, zieltje onzichtbaar, die ons niet liet smachten.

Eéns werd ik wakker - 't was een droeve stond,
Waarom? dat zal 'k u later wel vertellen.
Het was me als wist 'k een meir in 't woud nabij,

Waaraan een gaal zijn looverhutje vond,
Waar hij in tempo, dat ras ging versnellen,
Zijn warme klacht uitzong tot troost van mij.

Nacht, **15-16** Jan. **1920**.

IX
Apologia.

En zoo der jeugd bedwelming me oversloeg
Een oogenblik haar huif, bij 't lief vergaêren
Dat 'k blind was voor wat scheidt ons: 't scheel der jaren,
En scherper nog, 't leed, dat uw jonkheid droeg,

O lieve, waarvan 'k 't zwijgen zou bewaren,
Daar uw verzoek wel heil'ger waden sloeg
Om 't wreed geheim, dan teedre leên omwaren
- Is reeds hun vèr-zijn mij niet leeds genoeg? -

Laat niet dees lente sombrer tot mij komen,
Die 'k weer mij spelde als nieuwer zangen tij,
Niet, ach! om de vervulling wilder droomen,
Maar òm wat 'k wacht van lieve tooverij.

Min schâ waar 't mij, zoo 't zon-licht ging verdonkeren
Dan floersde mismoed uwer oogen flonkeren.

Zondag **18** Jan. **1920**.

De ‘Metro’ door Hein Boeken.

(Neque Matris gremium violare verentur.)
Vergeet vooral niet, als ge hier komt, dit zinnetje: ‘Moi, je ne prends jamais le Métro.’
I. Israëls.

Zijn zij dan niet tevreê, die menschen snood
Der Moeder teedre lichaam te overwelven,
Er voren snijden, wreede grachte delven, -
Maar gaan zij door haar hart en donkren schoot.

Ten dank van de eeuwen zorgen, die zij bood,
Nu boren labyrinthische gewelven,
Waar zij, bereikende andren, noch zich zelven,
Elkaêr toewerpen woorden, scherp als schroot?

Hergeven hen in andere kwartieren
Door des getemden bliksems kracht getogene
Waagnen aan lucht, door zon opnieuw vermoord,

Waar zij de nieuw gewekte lusten vieren,
Schromen zij niet de Moeder te verloochenen:
‘Ik, door der Moeder lichaam reed ik nooit.’

Van de jonkvrouw in de torencel door Hélène Swarth.

- ‘Ontwaak, mijn lief, uit uw winterslaap!
En haat mij niet als een wreeden knaap,

Doch loon met erbarmen wat ik u misdeed.
Geleden is ons liefdeleed.

De weide is van bloemen al blank en geel,
De vogelen juichen met zoet gekweel.

Als een vogel, in doornige struiken verward,
Zoo klapwiekte en riep er mijn eenzaam hart.

Heen is Ursul gegaan zonder wederkeer;
Mijn vrijheid, mijn leven behoeft zij niet meer.

O ik nader al zingend al over de zee.
Ontwaak nu! ik haal u, ik neem u mee.

Neen, wrok niet, maar treed aan het venster en wenk
En weet dat ik u en niet hàar gedenk.’

* ⁎ *

Door de ruischende branding blank als sneeuw
Vloog zijn bootje zoo vlug als een zwevende meeuw,

Tot den toren op 't eilandje, waar hij sloot
Jonkvrouw Elsa met haar mondeken rood,

Met haar oogen als sterren vol hemellicht
En de stralende bloem van haar aangezicht,

Wijl hij rein wilde blijven en heilig trouw
Zijn éenmaal voor àltoos verkorene vrouw.

Doch nu had hem de dood van zijn plicht bevrijd,
Nu mocht hij gaan tot zijn zaligheid.

Hij landde op het eilandje en bond de boot,
De poort van den toren hij opensloot.

De weerhallende wenteltrap hij besteeg.
Hij sloot open de cel - en de cel was leeg.

Leeg waren èn zetel èn blanke spond
En de lelie lag welk, die voor 't raamken stond.

Doch rees toen hij: - ‘Elsa! mijn Elsa!’ riep,
Van haar lage schabel een vrouw, die sliep.

- ‘Uw wangen zijn bleek en uw oogen, rood -
O Bertha! is mijn Elsa dood?’

De vrouw kon niet spreken van hartewee.
En zij weende en zij wees naar de blanke zee.

Wild greep hij haar handen - ‘O spreek nu! spreek!
Uw oogen zijn rood en uw wangen bleek.

Lief had gij haar zeker als elk wel moet
Die zag bloeien haar ziel en haar mondeken zoet.

Hoe sprong zij in zee? wàarom waakte gij niet?
Neen, ik droom, 't kàn niet waar zijn! - wat is er geschied?’

- ‘Gebeurd moet het wezen vóór morgenrood.
Ik sliep nog, toen sprong ze in de zee, in den dood.

Ik dorst niet te melden die mare van rouw:
Ik wist dat te sterven lag Ursul, uw vrouw.

Wel zond ik een visscher met schepnet en haak
En gaf hem, haar te zoeken de droeve taak.

Doch hij keerde en zijn net was met buit wel bevracht. -
Jonkvrouw Elsa heeft hij niet meegebracht.

O zij treurde zóózeer dat zij nooit meer zong
En het schrijnde mijn hart als zij handen wrong.

Voor de armen wel naaide zij menig kleed,
Tot de naald haar trillende vingers ontgleed.

En zij zuchtte: - ‘Geen arme is zoo arm als ik!’
En zij zag naar den einder met starenden blik.

‘En beroosde de golven het avondrood
Dan dankte zij God: - ‘O de dag is dood!

En straks mag ik weer slapen en droomen van hem
En zijn oogen weer zien en weer hooren zijn stem!’

‘En zij tuurde in de vlammen en beefde bij 't vuur.
Zuchtend: ‘Wàarom is 't leven zoo eindloos van duur?’

‘En ik troostte en ik maande tot bede en geduld.
- Draag in deemoed uw kruis tot de tijd is vervuld!’

‘En 'k verhaalde wel sagen of neuriede een lied.
Zij verzonk in haar wanhoop en luisterde niet.

- Bertha, 'k weet dat mijn liefde zondig is,
Doch ik boet met àl te veel droefenis!

- En is u het leven een vagevuur,
Verblijd u: het brandt er uw ziel wel puur.

Dan neemt uw beschermengel u bij de hand
En brengt u naar 't bloeiende Hemelland.

- Doch zoo ik mijn lief in den hemel niet zie
Vertroost mij geen sferenharmonie.

- Toch ééns zal hij komen, beloofde ik het kind,
Om eeuwig te wonen met wie hij mint.

- Doch zou in den hemel Vrouwe Ursul ook zijn?
Dan zoude ik er branden van hellepijn.

- Neen, vrees niet! Zoo ik, maar een zondige vrouw,
Niet zien kan uw lijden zonder rouw,

Zou dan uw engel in 't Paradijs
Uw liefde niet geven haar eindlijke prijs?

- Ja, 'k wil sterven en 't eerst naar den hemel gaan!
Als hij komt vindt hij mij op den drempel staan.'

* * *

De ridder sprak geen woord van wee.
Aan den voet van den toren lokte de zee,

De lentezee als een lentewei
Van blanke bloemen velerlei.

Hij strekte de armen naar zijn bruid
En sprong het torenvenster uit.

De dienende vrouw sloeg een kruis en kreet -
De zee lag weer als een bloemenkleed.

Verzen door P. Otten.

Terschelling.

Van uit den diepen vrede
Van dit omsloten land
Gaan zelden onze beden
Uit naar den overkant.

Want ver en afgezonderd
Van den gewonen woon
Leven wij onverwonderd
Om dit vervulde schoon.

En weinig smalle kreken
Gaan door het wijde wad....
En weinig zeilen bleeken
Langs hun opalen pad.....

Heil! in de blijde volken
Van onze woorden is
De blanke vaart der wolken
Door hemels lichternis.

Onze opene gebaren
Zijn of de dans begint
Der gouden korenaren,
Die deinen op den wind.

En in onze oogen lichten
- Voor alle schoonheid reê -
De glanzende gezichten
Van lucht en zon en zee.

Maar door den roereloozen
Nacht in het slapend duin
Geuren de donk're rozen
Uit Gods geheimsten tuin....

Van uit den diepen vrede
Van dit omsloten land
Gaan zelden onze beden
Uit naar den overkant.

Want ver en afgezonderd
Van den gewonen woon
Leven wij onverwonderd
Om dit volkomen schoon.

En weinig smalle kreken
Gaan door het wijde wad....
En weinig zeilen bleeken
Langs hun opalen pad....

Duo.

Rechts op den vleugel, uit kristal
Neerrankend, negen gele rozen
- Maréchal Neill - de boven al
Eelteederen en broozen.

Heur ijle geuren zweemden naar
Citroenen en kaneel en zoete heliotropen.
De scheemring daalde stil en klaar:
De vensters waren open.

Het wezen gansch van die daar stond
Scheen zich tezaam te dringen
- Verlangend hart, dat nog niet vond -
In der viole zingen.

En zij, die aan de piano neeg
- Wat droeve en teeder - was verloren
In iets heel schoons, dat zij te lang verzweeg -
Zij speelde als nooit te voren.

En naar der melodieën keer
Leek het een aarzelend zich bieden,
Een bijna laten gaan en weer
Een zeer omzichtig vlieden.

Soms reiden zich de ranken zang
Tot blijde, kleurige festoenen;
Of was 't noodlottig als de zware gang
Der zekere seizoenen.

Het was de stem der diepe smart,
Een smeeken en een zoet verhooren;
Het neuriën van een eenzaam hart
En 't groote jublen van nabije koren.

En na een ademlooze rust
Een onvoorwaardlijk overgeven
Aan de triumf der duizelende lust
Zich één te weten in een eenig streven....

En dan het einde: 't laatste zachte akkoord
Zilverde heen en zonder breuke
Zette de melodie zich voort
In de ijle rozenreuke.

Nog durend scheen 't ontstellend spel
Hun beider ziel te binden.
Hun oogen stonden schuw en hel
En dorsten zich niet vinden.

Hij wendde zich en praatte licht
Met woorden achtelooze....
Zij boog haar donkere gezicht
Diep in de gele rozen....

De achterblijvenden:

Voor B., bij de geboorte van Arda.

‘Het was een vreugdig scheiden
Toen snel de sneeuwen boot
De haven uit ging glijden
En door de branding schoot.

Uw ranke handen bonden
Het hooge witte zeil,
Wijl onze zaalge monden
Zongen van komend heil.

Wij gaven raad en spijzen
En goed vertrouwen mee,
De gouden zon zal wijzen
Uw richting over zee.

Daar stondt gij in den klaren
Morgen, zoo koel en recht,
Met hel-doorwaaide haren
Te wenken op de plecht.

Maar langzaam ging 't àl wijken
Naar einders zilvrig grijs....
O moog de leeftocht reiken
Voor deze lange reis!’

Keer.

Al te lang leken de dingen
Vreemd en ver van mij vandaan,
En der stilte zilvren zingen
Kon mijn hart niet meer verstaan.

Zelfs nog door mijn lange nachten
In der droomen bonte mom
Woelden klaaglijke gedachten
Onbegrepen in mij om.

Dan heeft met geheime handen
Een mijn donkre ziel geraakt;
Binnen schemerige wanden
Is wat lieflijks losgemaakt.

En een nieuw en heerlijk hopen
Komt mijn woning te allen kant
Als een morgen binnenloopen:
Overal zijn deuren open
Naar een zonnig, bloeiend land.

Verzen door Edward B. Koster.

Mijn droomen gaan...

Mijn droomen gaat naar glorieuze vrouwen
Der Renaissance met haar hevig leven,
Wier diademen bij haar hoofdwenk beven,
Wier schoonheid trotsch, angstwekkend is te aanschouwen.

Ik zie hen gaan bij 't schijnsel van flambouwen,
De donna's, die de fijne handen geven
Aan cortigiani, die door hoofsche dreven
Hen hoff'lijk leiden, hun ontrouwe trouwen.

Ik voel hun donderenden hartstocht laaien,
De bliksems, die er door hun harten flitsen,
De levensdrift, getast in vingerspitsen; -

Hun zind'rende begeerten voel ik waaien
Door heel hun zijn, den drang naar duist're dingen,
Die leeft van onbereikte erinneringen.

Segantini.

Hoog op de bergen leefde hij alleen,
De wisseling bespiedend der seizoenen,
Ontcijferend hun wonderbare roenen,
Terwijl de tijden vluchtten om hem heen.
Hij kende 't nu, de toekomst, en 't verleên
In 't zengen van de zoele zomernoenen,
Der lente licht, weelde van herfst, klaroenen
Van winterstormen met hun wijd geween.

Wie in Sankt Moritz zag zìjn weidsche werk,
Zoo pralend-stil, der Alpen jaargetijden,
In sobere kapel, méér dan een kerk,
Het heiligdom van allerpuurste rust,
Die voelt dat hìj geleden heeft hun lijden
En heeft gejubeld in hun hoogen lust.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

Johan de Meester.

De Nederlandsche auteur en kunstenaar Johan de Meester zal nu weldra zestig jaar zijn en al behoeft iemand van dien leeftijd zich nog volstrekt niet oud te vinden, al voelen integendeel de besten, want waarlijk-flinken, zooals deze jubilaris er een is, zich dàn pas gekomen op het toppunt van hun geestelijke kracht, toch kan het goed zijn dat jaar bijzonderlijk te vieren nu het kwam. Te vieren, ja, maar geenszins als het uiteinde eener levensperiode, neen veeleer als het begin van een nieuwe reeks jaren, die nog mooier, want nog voller van levens- en werkkracht dan de vorige zal zijn.

Immers, de jeugd en de wanen, die ieder mensch dan bevangen, en waardoor men te toornen komt en te haten, waardoor men toeslaat bij een terging, en zelf ook wel eens tergt, als men onverwacht getroffen wordt door een uit veilige verte toegebrachten slag, die tijd waarin men leed en door zijn leed soms ging vertwijfelen, achteraf bezien kan hij in psychisch opzicht prachtig-mooi en soms zelfs heerlijk wezen maar de allerbeste tijd van het leven is hij toch eigenlijk niet.

Want dien kan men eerst zeggen gekomen te zijn, als men na veel inspanning van allerlei aard, langzaam-aan gestegen is tot het breede hoogvlak, van waar men rustig terug ziet, veruit in het Verleden, over de grens van ons eigen leventje heen, in het leven der lang-voorbije generatie's, zoowel als voor ons uit in de niet minder wijde ruimte der toekomstige tijden, waar men dan in zijn verbeelding de menschengeslachten eveneens ziet worstelen, volkeren en individuën, zooals zij daar na elkaâr zullen rijzen,

eindeloos-door. Terwijl heel aan het einde en overal rondom de klare open horizonnen der eeuwige Rust schijnen te schemeren, van waaruit al dat aardsche gedoe, moordend Bolsjewisme zoowel als persoonlijk haten en lasteren, zooals men overal hier ziet, sprekend zal gelijken op het elkander nijdig vervolgen en gulzig ophappen der geschubde bewoners in de diepte des Oceaans.

Met deze eenvoudige, zich precies aan het wezen der werkelijkheid houdende woorden heb ik in hoofdtrekken aangegeven, hoe de man van zestig jaren het leven kan zien, ja, wil hij wijs wezen, heeft te zien. En als men buitendien dan nog een zeer oorspronkelijk en echt talent is, zooals Johan De Meester, met een stijl, die aan niets zoo het land als aan de onechtheid heeft, aan den fraai-doenden zwier van den frasenrijken schijn, dan kan de kritikus veilig zeggen, zonder kans zich te vergissen: dit is geen schrijver, die tegelijk met zijn geslacht weer in de vergetelheid zal raken, maar die ook voor de toekomst werkt, want altijd zal genoten blijven worden door intelligenties, wie voor alles het pittige, rake en preciese treft.

Epigrammatisch zou men den stijl van De Meester kunnen noemen, omdat hij evenals het antieke epigram dat deed, in korte zinvolle woorden het essentiëele geeft wat er op een oogenblik gezegd te worden dient. De Meester is allerminst een lyrisch gemoed, wiens regelmatig-fraai gekadanseerde volzinnen in, zwierigen danspas over de bladzijden zouden glijden, neen, hij is veeleer een koel-bezonnen doend, en toch inwendig-voelend kracht-mensch, die met en voor elk zijner zinsdeelen, energisch-indringend onze aandacht vraagt, en deze wint. Want al is de lezer, zooals er vele zijn, een klein beetje op zijn rust gesteld, en wil hij het liefst gemakkelijk-weg met den schrijver meeglijden, toch kan hij, als hij tenminste zelf intelligent is, geenerlei neiging in zich voelen opkomen, om zich af te wenden en de lektuur te laten varen, neen, hij blijft zich interesseeren, omdat de auteur interessant is, en elk van diens woorden de moeite van het lezen loont, want onmisbaar is ter voltooiïng van het als op een staalplaat diep-in want sterkfijn-handig gegrifte geheel.

Inderdaad wat de lezer in zijn eigen geest te zien krijgt onder het genieten van De Meester's werken, heeft wel iets van etswerk: zoo zeker en vast en onuitwischbaar en tevens zoo subtiel-

scherp omlijnd is de indruk, zijn de beelden, die blijven naleven in zijnen geest.

Klassiek kan dat werk genoemd worden, als men klassiek tenminste opvat in den juisten zin des woords. Gewoonlijk toch heeft men, uit gebrek aan literair onderscheidingsvermogen, klassiek en klassicistisch over één kam geschoren, terwijl toch die woorden in hun beteekenis onderling evenveel verschillen als een wezenlijk-levend natuurtafereel, dat door een artistiek tuinman, die niets houdt van gekunsteldheid, van alle wild-groeiende overtolligheden werd ontdaan, zoodat het karakter van het geheel, want der verschillende hoofdpartijen, in hun onderlingen samenhang des te beter in het oog valt, en aan den anderen kant een opperst smaakvol gestyleerd borduurpatroon, dat op verrassende, ja als te leven schijnende wijze alles weergeeft, wat er in zoo'n bewonderenswaardig handkunstwerk van het wezenlijk-natuurlijke te geven of, liever-gezegd, te benaderen vallen zou.

Ik ga hier nu niet verder op door, want het kan natuurlijk niet mijn bedoeling zijn, een diep-in gaande vergelijking tusschen de antieke, de waarlijk-klassieke kunst en de **17**e en **18**e eeuwsche klassicistische te geven. Ik zei dit alles alleen maar, om er op te kunnen komen en eenigszins duidelijk aan te duiden dat er tusschen de kunst van den zeer modernen De Meester en die der Antieken een karakteristiek punt van overeenkomst bestaat. Beiden, zoowel de oude Grieken als onze tijdgenoot zeggen, in hun werken, absoluut niets als wat er per sé gezegd worden *moet.* Alle slechts voor de uiterlijke fraaiïgheid dienende versiering, lyrische krullen en rhetorische tierlantijntjes, waar zoovele auteurs van de moderne tijden en tot zelfs de allerbeste klassicisten zich mee op te tooien trachtten, maar die in waarheid slechts den half literair-beschaafde kunnen behagen, worden zoowel bij den 20e eeuwschen De Meester als bij de Antieken, de waarlijk-klassieken, gelukkig volkomen gemist.

De Grieken bleven altijd wat men kan noemen: zakelijk in hun literaire kunst, d.w.z. zich streng bepalend tot de dingen, waarover zij het hadden en zich nooit begevend op de nergens heen leidende zijwegjes der ijdele bloemrijkheid. In hun epiek en de dialogen hunner dramatiek tenminste is deze gestrengheid van lijnen, dit

vermijden van al leeg en woordenrijk ‘geklets’, om het maar eens familjaar zoo te noemen, zóó onmiskenbaar en opvallend, dat vaak een jongmensen, die nog niets anders als moderne dichters las, en dan plots, met zijn neus, in een antiek auteur komt vallen, zich een beetje teleurgesteld kan voelen, en stil bij zichzelf denkt: ‘dat valt mij eigenlijk niet mee; ik vind het droog.’

Doch hij laat zich dan tot zoo'n wegwerpend oordeel alleen verleiden omdat hij nog niet thuis is in de Antieken, in hun taal niet zoomin als in den diepgevoelden eenvoud hunner uitdrukkingswijze, en dus den geest, die achter hun woorden schuilt, en er voor den meer geoefende sterk doorheen spreekt, nog niet te pakken heeft gekregen, zoodat hun in al haar eenvoud intensieve menschlijkheid hem nog niet raken kan en hij hen dus stil voor zichzelf - want hij durft er niet voor uit te komen - een beetje suf vindt en koel.

Evenals de Antieken is De Meester een auteur dien men in den beginne, als men hem nog niet kent, langzaam moet lezen, woord voor woord van zijn pittigen stijl doorproevend, totdat men plotseling merkt, zooals zeker zal gebeuren, dat men den psychisch-elektrischen draad te pakken heeft gekregen, die van uit het diepste van zijn geest naar den ónze leidt. Letterkundige kunstwerken - dat vergeten de menschen die zich kritici noemen, wel eens àl te veel - zijn geenszins op één plan te stellen met vlotgeschreven dagblad-artikelen, die men even doorvliegt, en dan weet men het wel. Ongemeene schrijvers - en zoo een is De Meester er, zijn werken bewijzen het - zijn geen menschen, die er maar toevallig zoo eens wat uitflappen, gelijk de eerste de beste sterveling pleegt te doen, naar wien men goedwillig even luistert, als hij u iets meedeelt: men kan het dan eens met hem zijn of niet, maar in elk geval, een half uur later denkt men niet meer aan hem.

Neen, ongemeene auteurs hebben ongemeene menschen te zijn, d.i.: individualiteiten, die, door hun eigen geest heen, in onbewust maar bij tijd en wijle tant soit peu intiem verband met den grooten onbewust-psychischen Achtergrond van al het Levende komen te staan, en die wat daaruit spontaan in hen overvloeit of ook maar druppelt, zuiver en onbevlekt te bewaren weten, en weer te geven in hun van psychische essentie gedrenkt, dus suggestief woord. Auteurs, die dat diep-innerlijke, hyper-psychische verband met den

eeuwigen achter- of onder- of binnengrond van het Zijnde missen, die achtergrond voor welke onze menschelijke geest slechts als medium dient, zij mogen voor half of kwart-ontwikkelden leesbaar en belangwekkend en voedzaam kunnen schijnen, doch in waarheid kan hun werk niet gezegd worden te bestaan: het leeft slechts een schijnleven, omdat het gefabriceerd werd door de willekeurig verzinnende, bedenkende, en soms welbewust liegen kunnende buitenschors van hun hersenoppervlak dat in geenerlei verband staat met de diepste kern van hen-zelf, dus allerminst met de daar weer achterliggende kern van het heele Zijn. Het psychische komt heusch niet uit het stoffelijke, hoezeer het eenzijdig-doordravende materialisme dit ook moge beweren, proefondervindelijk heeft, zooals ik reeds vroeger meedeelde, de onbevooroordeelde wetenschapsman Dr. Gustave Le Bon aangetoond, dat de stof kan vernietigd worden, of juister uitgedrukt, zich omzet soms in iets anders, een derde, welks bestaan door onze instrumenten niet te konstateeren valt, en dat, met eenige waarschijnlijkheid vereenzelvigd kan worden met den Wereldgrond, welke laatste dus in geen geval stoffelijk kan heeten, doch ook niet geestelijk, in den gebruikelijken zin van dat woord. Uit dien wereldgrond nu, die het eenig-blijvende Mysterie heeten moet, omdat hij niet is te konstateeren met onze waarnemingsmiddelen, noch zelfs met onze gedachten of verbeelding te benaderen, uit die diepste kern des Zijns waar alles uit voortkomt, en alles in terug kan zinken zoowel datgene wat wij materiëel als datgene wat wij geestelijk noemen, komt ook al datgene wat men geniaal noemt, alle echt-psychische aandrang om kunst te scheppen. Wat voor stof de kunstenaar daarbij neemt, dat hangt van zijn particuliere voorkeur af, van de individueele gesteldheid van zijn eigen geest. Neen, de drang die in hem zit, die hem noopt om zich te uiten, dàt is het wat uit zijn onbewustheid komt en uit het diepe, allerdiepste achter die onbewustheid, den Wereldgrond.

Maar natuurlijk - ik wijs er hier terloops op - mag met deze wezenlijke literaire scheppingsdrang en -macht, die, buiten zijn eigen eerzuchtigen wil om, uit het diepste wezen van den auteur zelf stamt niet verward worden de faiseurshandigheid, die een zekere hoeveelheid verzen of proza op het papier weet te brengen, waar het innerlijk Wezen van den auteur zelf buiten blijft staan,

en waar een fijn-voelend en hoorend kritikus zich dus evenzeer aan ergeren moet als een muzikaal expert doet, die een concert zou moeten aanhooren, waarin een z.g.n. nieuw, musicus achter elkander eenige compositie's voordraagt, die hij geeft als eigen psychisch werk, doch waar alleen maar zijn gestadige ongevoelde nadoening van Beethoven uit blijken zou.

Ja, de toon van een auteur dat is het, waaraan men zijn eigenheid, zijn oorspronkelijkheid erkennen kan, en dit diep-in persoonlijke, wat voor alles de echtheid van den kunstenaar uitmaakt, vindt men zóó sterk bij Johan De Meester, dat uit elke bladzijde van hem met haar kantige wendingen en haar inhoudsrijke bijzinnetjes, die plotseling een scherp schamplicht op den heelen volzin werpen, de persoonlijkheid van den auteur, met haar fijnjuist inzicht, en haar verrassenden kijk waarlijk-bewonderenswaardig uit naar voren te springen schijnt.

Om na deze algemeene kenschetsing ook nog iets te zeggen over de twee werkjes, wier titels aan den voet dezer beschouwing staan.

De Kunstenaars des gemeenen Levens is een geestige satire op de neiging, die in de laatste **25** jaren hier en daar bestaan heeft, om gemeenschappelijk te leven op, wat men noemt een ‘kolonie’, ter verwerkelijking, in het klein, van een ethisch, sociaal of andersoortig doel. Ik heb geen verstand van ‘kolonie's’, ik deed er nooit aan mee, en was dus niet in staat me er een eigen opinie over te vormen. Doch de voorstelling, die De Meester er van geeft, nl. dat alles hier schijn is en de praktijk met de leering volstrekt niet klopt, maakt de lezing van dit stukje in elk geval hoogst amusant. Men herkent er heel uit de verte den innerlijken aard van den vrede van Versailles in.

En het andere boekje over ‘Goethe's liefdeleven’ verdient eveneens ieders aandacht, omdat men hier in een kort bestek het menschzijn van dezen grooten Duitschen kerel objectiever kennen en dus beter waardeeren leert. Voor de groote massa toch, die maar zoo eens wat leest, en alles hoofdzakelijk van hooren zeggen moet hebben, is Goethe nog altijd de groote Heiden, die er maar op los leefde en ‘om God gaf noch zijn gebod’, zooals men het noemt.

Tegen deze verkeerde voorstelling die door zijn vele vijanden

en benijders verbreid werd, heeft Goethe zelf wel eens op zachtmoedige wijze en zijdelings geprotesteerd.

‘Ueber's Niederträchtige
Niemand sich beklage,
Denn es ist das Mächtige,
Was man dir auch sage’.

En verder:

Und red' ich dagegen
So, wird mir der Klatsch
  Verschlimmert.
Mein liebliches Leben
In nichtigen Patsch
  Verkümmert.
Schon bin ich heraus:
Ich mach' mir nichts draus,
  Ade!

En Goethe heeft gelijk gehad, toen hij dit schreef. Want ik geloof heusch, dat thans eerst, een kleine honderd jaar na zijn dood, zijn levens- en zijnsbeschouwing op de juiste waarde kunnen worden geschat, terwijl ook, zooals uit het boekje van De Meester blijkt, zijn menschzijn begint gewaardeerd te worden, zooals het metterdaad is geweest. Goethe was groot, omdat hij reeds in zijn tijd, tegenover het makkelijk ongeloof en het even oppervlakkig materialisme der 18e eeuw, die het laatste, beslissende woord der menschelijke wijsheid beweerden te wezen, de ware geestelijke bezittingen der menschheid, het wijsgeerige, want door opmerken en nadenken verkregene geloof in de diepte des Zijns en het diepinnig gevoel voor de tragisch-komische schoonheid der menschlijke verschijningen en gebeuringen hoog heeft kunnen houden, daar zijn breed en diep inzicht in alle menschlijke en goddelijke dingen, in wetenschap en kunst en menschenleven zoowel als in het wezen van het metaphysische hem daartoe drong. De Fransche revolutie, met al de verwarring, die er het gevolg van was, een flauwe voorafschaduwing van wat wijzelf thans in Oost- en Midden-Europa hebben zien gebeuren, hij voelde er geenerlei geestdrift voor, en - het valt niet te ontkennen - hij had volkomen gelijk

daarin. De ‘helden’ der Fransche revolutie, de zooals opgewonden half-ontwikkelden, toen ik een jongmensen was, hen nog wel eens wilden noemen de heeren Marat, Danton en Robespierre waren volstrekt geen reddende heilanden, geen geniale scheppers, zoomin als dat thans de heeren Lenin en Trotzky weten te zijn. Zij waren niets dan brute mokers, door den elektrischen geest des tijds in beweging gebracht, en die dan ook onverpoosd het eenige deden waartoe zij in staat waren, nl. slopen en nog eens slopen, totdat zij het ten slotte al te bont hadden gemaakt en opgeborgen werden in hun heilige kist onder de aard.

M.i. is het dan ook zeer ten onrechte, dat het zgn. konservatieve gedeelte der menschheid, nl. de streng-kerkelijk-godsdienstigen, met afwijzende hooghartigheid tegen Goethe blijven aanzien, omdat hij niet al de geloofsartikelen, waarin zij hun hoogste heil vinden, als onweersprekelijke waarheden heeft erkend. Want zij vergeten daarbij te veel, dat deze geniale dichter en denker en ontdekker, met al de meeningsverschillen, die zij tusschen hem en henzelf konstateeren kunnen, toch in zijn innerlijk wezen niet stellig-vijandig tegenover hen, ja, zelfs veel dichter bij hen staat dan de bedenkingsloos-brute en in het schijnbaar-kalmste geval, de onredelijkheid rationaliseeren willende krachten, die nu reeds sedert honderd dertig jaren het bestaan der menschelijke beschaving tot in zijn grondvesten hebben geschokt. Immers, dit staat vast: een kerel, die met zijn vuist een rots zou kunnen stukslaan, hoe respektabel in zeker opzicht die mensch met zijn krachtproef ook moge zijn, is, indien hij geen andere voortreffelijkheid buiten deze bezit, voor de menschheid in haar geheel stellig veel minder belangrijk te noemen dan het een of andere ongemeene of ook maar flinke hersenstel, dat door zijn vindingen van schoonheid of gedachte of praktisch nut de menschheid een beetje steunt of verderhelpt op den donkren weg haars lots. Miloon van Krotone, die met een koe in zijn armen de renbaan rondliep en toch den prijs won, als er zoo iemand tegenwoordig leefde, men zou hem gaarne gunnen alle mogelijke kransen en iedere behoorlijke geldsom, maar niemand zou hem toch Minister-president of zelfs maar Kamerlid willen zien gemaakt, zoomin als de oudheid hem tot een hooge staatsbetrekking in staat heeft geacht. Maar volgens de modernste opvattingen zijn zulke Miloon's, hetzij zij vrachtrijders, heiers of

ploegers werden, en ofschoon zij in het geheel geen intellekt hebben, de eenige menschen die wezenlijk recht hebben op een menschwaardig bestaan.

De groote Goethe nu, die - zeldzame combinatie - behalve een diep en ruim genie ook een praktische kop was, voelde, in zijn tijd reeds, waarschijnlijk door de Fransche revolutie, dien nonsens in aantocht zijn en hoe langer hoe meer, hoe verder men in de toekomst zou komen, de wereld bedreigen met haar alles nivelleerende of liever het Bestaande, zooals 't organisch gegroeid was, ongegeneerd op den kop zettende willekeur. En tegen alle omwentelingsgezindheid1 in, bleef hij dus de man der orde en der harmonische redelijkheid: zachtmoedig, maar ernstig diep-in wou hij alles begrijpen en doorgronden en dus in stand houden de werkelijkheid zooals deze was en blijven kon, d.w.z. voor zoover ze niet bewezen had, voor alle menschen schadelijk, want dood en bedorven te zijn. Hij, de pantheïst, zag in, evenals het geloof dit zegt, dat het leven in vergelijking van het Eeuwige, maar een schijn is, een vergankelijk phainomenon, maar in tegenstelling tot het Geloof, althans dat van zijn dagen, vond hij dien schijn allerbelangrijkst en waard om onderzocht te worden, omdat hij terecht meende, dat dit waargenomene het eenige was, waar de mensch met eenige kans op objektieve zekerheid, bevindingen over opmaken en slotsommen uit trekken kon.

Nogmaals, hij was terecht sterk gekant tegen revolutie, want, met zijn gezonde verstand begreep hij, dat wie een oud huis gewelddadig gaat afbreken, voordat er een nieuw gebouwd is, met zijn inboedel op straat komt te staan en dus door de macht der elementen en de begeerigheid zijner medemenschen al heel spoedig, zonder eenig eigendom zal zijn. Revolutie, d.i. gewelddadige omkeering van het bestaande, kan nimmer goed zijn, nimmer in waarheid voordeelig voor de menschheid: want al is het zeker, dat menschen, die aan het roer zitten, wel eens verkeerd kunnen sturen, wat voor waarborg is er, dat eenige ongure klanten, als zij die averechtsche stuurlui in het water hebben gesmeten, uit zichzelf of door de boekjes geleerd het beter zullen doen? Men moet hierbij niet aan de vreedzame staatsomwenteling in Duitschland denken: die is meer een wisseling van bestuur geweest, daar Z.M. Wilhelm II als gewoon mensch eer om zijn persoonlijke

veiligheid dan om ideeën gaf en de dikke heer Ebert dus heel rustig kon gaan zitten op de opengekomen plaats. Maar al liep deze revolutie nu ook vrij vlot van stapel, zonder dat ‘de edele bevrijders’ gelijk zij genoemd worden, veel koppen behoefden af te slaan, over het algemeen toch - men ziet het nu weer in Rusland - hebben omwentelingen meer van geweldige chemische ontploffingen, waarbij de teweegbrengers slechts zeer onvoldoende op de hoogte zijn van den aard en de eigenschappen der stoffen, waarmee zij werken, nl. de tot dusver onbewust gebleven aspiratie's der alleronderste, der zgn. proletarische lagen van den Staat. En zóó loopt zoo'n principiëele d.i. alles in de maatschappij omverwerpende revolutie altijd heel anders uit als zelfs de eerste aanzetters ertoe (denk maar eens aan de Girondijnen) hadden gewenscht en verwacht. Ook het stevigst in elkaar gezette Marxistische régime, gelijk de edelsten onder de dogmatische socialisten zich dat zoo gaarne droomen, zal geen oogenblik bestand zijn tegen de vulkanische krachten die in het onbewuste hart der menschheid, als in dat van al het andere levende sluimeren, en die, zijn ze eenmaal losgemaakt, de heele beschaving kunnen vernietigen want haar bedelven onder de eerst kokende en zoo alles verbrandende, en dan op de puinhoopen der beschaving weer geleidelijk verstijvende lava van hun redeloos geweld. Want dit is zeker, dat de onbeschaafde natuurmensch, op wien de maatschappelijk het laagst staande proletariërs nog het meeste lijken, niet zoozeer slecht en gemeen, d.i. bewust het kwade doend, als wel een zichzelf handhaven willende, en dus, evenals de ongetemde dieren, alles wat buiten hem ligt als zijn eigendom beschouwende is. En wie dus zulk soort menschen te veel macht zou geven, zou, daar dan alles over den kop ging, de wereld voeren naar den rand van den ondergang. En al herstelt zich dit dan wel weer, als in lateren tijd het nageslacht der winnende opstandelingen op dezelfde hoogte van beschaving zal zijn gekomen als de bevoorrechte klasse, die van haar hoogte werd getrokken, terwijl men haar den klagenden mond dichtstopte met een kluit aarde, zoodat de eenige haar passende ligplaats het kerkhof werd, de kwestie van den maatschappelijken strijd zou daarmede toch geenszins tot een einde gekomen zijn. Want zelfs al zou er geen klasse-verschil meer zijn, verschil van overtuiging over allerlei kwestie's, wier aard men

thans nog niet kan bepalen, omdat zij met de dan geheel veranderde levensomstandigheden samenhangen, dus onderlinge strijd zal er altijd in de wereld wezen. Ware er wezenlijk vrede te brengen in de wereld, dan zou zeker het Christendom met zijn God des Vredes, of tenminste het onwrikbare geloof in dien God, dien vrede langzaam-aan geboren hebben doen worden. Dus het beste wat menschen als wij, die zoo heel andere, beter-bereikbare dingen aan het hoofd hebben, te doen blijft, heeft Goethe ongetwijfeld gedacht, is om mijn kracht niet te verspillen aan de volvoering van utopistische wereld-hervormingsplannen, die tòch altijd verkeerd uitkomen, maar mijzelf uit te spreken en alles aan de wereld meê te deelen wat er in mij leeft, totdat ik weer ga verdwijnen in den grooten, alles omivattenden en doordringenden Wereldgeest, uit wien ik voortgekomen ben.

Ziedaar nu waarom deze groote dichter en wijsgeer zich altijd apart heeft gehouden, voor zoover als dat ging van het onrustige leven zijns tijds. Hij wou niet voor een tijd werken, noch voor een partijtje, maar voor de heele menschheid, voor haar heele toekomst, zoolang als deze zich voortzetten zal. En daar is hij zóó prachtig, ja blijkens zijn werk, zóó onovertrefbaar in geslaagd, niet alleen voor zijn eigen tijd, maar voor alle volgende eeuwen, dat wij, lateren, tot welke partij of levensrichting we ons ook rekenen te behooren, hem daar nog altijd diep-eerbiedig dankbaar voor hebben te zijn.

(Johan De Meester. De Kunstenaars des gemeenen levens. Een spotternij in drie tafereelen en De Maecenas. M. Meulenhoff, Amsterdam. - Johan de Meester. Goethe's Liefdeleven, Em. Querido, Amsterdam.)

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

Het is gedurende het laatste jaar met de rijksschatkist anders gegaan dan met de portemonnaie van **99%** der ingezetenen van ons land

Terwijl de inhoud van de laatstgenoemden akelig slonk, liep de eerstgenoemde vol, buiten verwachting vol, ja, zelfs zóó, dat de Minister van Financiën verklaard heeft te zullen afzien van eenige belastingen, die hij bij de Kamer reeds had ingediend.

Bij de behandeling van een nieuw leeningsontwerp in de Tweede Kamer is dit dezer dagen door de regeering meegedeeld.

Dit is zoo gegaan.

Sinds **1909** waren er telkens tekorten geweest op normale buitengewone uitgaven, en wel tot een gezamenlijk bedrag van *f* **200** millioen. Maar ook de krisis-uitgaven hadden nadeelige saldo's opgeleverd van ongeveer *f* **250** millioen. Er was daardoor een vlottende schuld van *f* **450** millioen.

Dat ging zoo niet langer; dat gat moest gestopt worden; en men diende deze vlottende schuld eindelijk eens te konsolideeren.

Daarom diende Minister de Vries een wetsontwerp in tot het aangaan van een leening tot een bedrag van **450** millioen. En om zeker te zijn, dat het geld er komen zal, zou het een *gedwongen* leening wezen, opdat niemand, die geacht kon worden in de termen te vallen er zijn deel aan bij te dragen, zich aan zijn moreelen plicht zou kunnen onttrekken. Het rijk zou **5%** rente vergoeden en de leening zou in **15** jaar worden afgelost.

En 't was bij de behandeling van dit wetsontwerp, dat Minister de Vries zijn blijde mededeeling deed. Hij zeide, dat de belastingen in **1919** aanzienlijk meer hadden opgebracht dan verwacht was. Terwijl de raming van de opbrengst der middelen *f* **223** millioen bedroeg, meende hij gerechtigd te zijn te verwachten, dat dit cijfer wel tot *f* **323** millioen zou stijgen, zoodat de schatkist ongeveer **100** millioen meer zou ontvangen dan waarop gerekend was.

Bij dien stand van zaken - en waar er vooruitzicht was, dat ook in de naaste toekomst de middelen ruim zouden blijven vloeien - meende de regeering dat zij eenige der nieuwe belastingen, die al waren voorgesteld, niet meer noodig zou hebben. En daarom deelde de Minister mee, dat

eenige der ingediende belastingvoorstellen zouden worden ingetrokken, o.a. de belasting op koffie, thee, cacao, reklame, fakturen en kognossementen, de veeregistratie en de wegenbelasting, terwijl ook die op den vermogensaanwas zou komen te vervallen; maar hij zou wèl handhaven de nieuwe grondbelasting, die op weelde en tabak, het sukcessierecht en het tarief van invoerrechten.

Maar dit alles nam niet weg, dat Minister de Vries zijn leeningsontwerp bleef handhaven, want de **450** millioen had hij even goed noodig om de vlottende schuld te konsolideeren.

Laten wij hier tusschen haakjes nog even aan toevoegen, dat de verwachting der regeering over de opbrengst der middelen over **1919** door de werkelijkheid nog werd overtroffen. De Minister deed zijn mededeeling op een oogenblik toen hij nog niet in het bezit was van een volledig overzicht over het geheele vorige dienstjaar. Maar sindsdien is dat bekend geworden, en nu is het gebleken, dat de belastingen in **1919** niet **100** millioen meer hebben opgebracht dan geraamd was, maar zelfs **105** millioen, zoodat de blijde verwachting van het Departement van Financiën nog is overtroffen.

Maar laten wij nu, om kort te zijn, dadelijk zeggen, dat het leeningsontwerp is aangenomen en dat de volle **450** millioen zijn toegestaan.

Toch werd er nog een poging gedaan om dit bedrag lager te stellen.

Een poging daartoe ging van de vrijzinnig-democraten uit, maar ook van de sociaal-demokraten.

Wij zeiden reeds, dat het bedrag, dat te dekken is, uit twee deelen bestaat, nml.: uit **250** millioen wegens krisis-uitgaven, en **200** millioen tengevolge van normale buitengewone uitgaven. En nu weet men ook - want wij bespraken 't een vorig maal hier al -, dat er altijd nog een voorstel van den heer Marchant ligt om over te gaan tot heffing-ineens. Ware 't nu niet rationeeler geweest eerst dit voorstel te behandelen, en, ware dit aangenomen, af te wachten wat die heffing zou opbrengen; voor wat dan nog tekort mocht komen, had men dan een *gedwongen* leening kunnen aangaan. Maar toen de Kamer er op gesteld bleek om het leeningsontwerp dadelijk af te handelen, bleef den partijgenooten van den heer Marchant niets anders over dan door middel van een amendement een andere richting op te voeren.

Wat dan ook gebeurde.

Het vrijzinnig-demokratisch Kamerlid, de heer Oud, stelde daarom voor, om alleen te leenen voor het bedrag, dat noodig is om het tekort te dekken op de produktieve buitengewone uitgaven, wat men in vredestijd ook zou hebben gedaan en waarvoor men in vredestijd ook zou hebben geleend. Het bedrag der leening had dan met **200** millioen verminderd kunnen worden. Maar er was nòg iets. De heer Oud vond ook, dat er geen reden was om een *gedwongen* leening aan te gaan. Ten eerste was het slechte financiëele politiek zulk een leening voor normale uitgaven aan te gaan. En in de tweede plaats, meende hij, waren de omstandigheden niet van dien aard, dat het noodig was de menschen te dwingen aan die leening deel te nemen. Zoo iets was alleen gerechtvaardigd in abnormale omstandigheden. En daar was in ons land nog geen sprake van. Daarom stelde hij voor, inplaats van

een *gedwongen* leening van **450** millioen rentende **5%** een *vrijwillige* leening van **200** millioen te sluiten tegen **5½%**.

De heer v.d. Tempel stelde namens de sociaal-demokraten iets anders voor. Ook hij wilde het te leenen bedrag verminderen en het bepalen op slechts **225** millioen. Maar dit bedrag zou, evenals de Minister dat wilde, uit een *gedwongen* leening gevonden worden; alleen week hij in zooverre van het voorstel der regeering af, dat de aflossing niet over **15** maar over **40** jaar verdeeld zou worden.

Geen dezer amendementen vond echter genade in de appreciatie van de Kamer; beiden werden verworpen.

En als het leeningsontwerp nu ook de Eerste Kamer heeft gepasseerd, dan zal binnenkort ieder, die in de Vermogens- en Inkomstenbelasting voor een in de wet bepaald bedrag is aangeslagen, van den fiscus een kennisgeving ontvangen, dat hij voor een zeker bedrag aan de leening *moet* deelnemen. Hij heeft verder niets anders te doen dan dit bedrag weg te brengen.

Kort nadat door de Tweede Kamer deze belasting-ontwerpen waren afgehandeld, bereikte haar leden een wetsontwerp van veel beteekenis.

Wij bedoelen het voorstel om ons land te doen toetreden tot den Volkenbond.

Het was bekend, dat Nederland een uitnoodiging zou ontvangen, om zich naast de groote mogendheden in dien bond te komen scharen, en 't werd ook wel verwacht, dat de regeering bereid gevonden zou worden om aan het parlement voor te stellen op die uitnoodiging in te gaan.

Toch heeft de groote spoed, waarmee alles in zijn werk is gegaan, velen nog overvallen, maar aangezien de termijn binnen welken de uitgenoodigden moeten kennis geven, of zij gebruik willen maken van de gelegenheid om toe te treden, vrij krap is gesteld, moest onze regeering de Kamers ook wel den tijd zuinig toemeten en tot spoed aanzetten.

De Memorie van Toelichting, die dit voorstel vergezelt, is een weinig verheffend regeeringsstuk.

De toon er van is mat; eenig enthousiasme, dat die zooveel opgehemelde Volkenbond er nu eindelijk gelukkig is, spreekt er niet uit; van blijdschap, dat ons land ook in de gelegenheid wordt gesteld de zegeningen van dien Bond deelachtig te worden, merkt men geen spoor.

Het stuk lijkt wel geschreven met een effen gezicht in een toon van berusting.

't Maakt den indruk, alsof de regeering bij de samenstelling van de Memorie van Toelichting gehandeld heeft onder den indruk van een gevoel, dat 't best is uit te drukken in deze woorden: ‘Veel heil zien wij voor Nederland niet in dien Volkenbond, maar, enfin, wij moeten wel, want er buiten blijven, kunnen wij toch ook niet’. En met lange tanden, wordt er dan in den internationalen koek gehapt

De nadeelen van een toetreding worden door de regeering ook niet over 't hoofd gezien, ja deze worden zelfs duidelijk in 't licht gesteld - want dat er ook nadeelen voor ons land aan verbonden zijn, erkent zij ruiterlijk. Zij doet uitkomen, dat wij een deel onzer soevereiniteit zullen moeten prijsgeven. Bovendien zullen wij in de toekomst bij 't uitbreken van een oorlog

niet meer onzijdig kunnen blijven. Met onze neutraliteit zal 't voortaan gedaan zijn. Ook afgescheiden van direkte deelneming aan de militaire gemeenschappelijke aktie zal de toetreding tot den Volkenbond, bij het uitbreken van een konflikt tusschen derden, verplichtingen medebrengen, die met de neutraliteitsregelen, gelijk die tot dusver golden, onvereenigbaar zijn en die derhalve de kans vergrooten om in het konflikt te worden betrokken. In dit opzicht brengt Nederland, door toetreding tot den Volkenbond, een offer, waarvan de beteekenis niet gering mag worden aangeslagen, en dat grooter is te achten dan dat, hetwelk het meerendeel der overige landen door de toetreding zal hebben te brengen.

Bij den wereldoorlog zijn wij er buiten kunnen blijven, maar bij een nieuwen oorlog zal dat niet meer mogelijk zijn en zullen wij mee moeten vechten. De regeering zegt dit in de volgende bewoordingen: ‘Tot dusver was, tengevolge van zijn geografische ligging, bij het uitbreken van een oorlog tusschen de groote mogendheden het belang van Nederland zoowel als van de belligerenten in de handhaving eener strikte onzijdigheid gelegen. Dientengevolge zijn veelal de rampen van een oorlog aan ons land bespaard gebleven. Door thans tot den Volkenbond toe te treden zal het van deze bevoorrechte positie vrijwillig afstand doen.’

De regeering ontveinst zich dan ook niet de schaduwzijden, die van het beeld van den voorgenomen Volkenbond te onderkennen zijn. In dit verband, zegt zij zelfs, dat 't nog bizondere vermelding verdient, dat de in art. **16** neergelegde verplichting, doortocht te verleenen aan de strijdkrachten van ieder lid van den Bond, dat deelneemt aan een gemeenschappelijke aktie om de verbintenissen van den Bond te doen eerbiedigen. ‘De gevolgen die dit voorschrift voor Nederland kan hebben, zijn duidelijk. Omringd als het is door groote mogendheden, waartegen de krijg kan gaan, loopt het gevaar bij het gewapend optreden van den Bond het tooneel van den strijd te worden, met de noodlottige gevolgen, die daaraan verbonden zijn. Zij geeft dan ook toe, dat om de gemeenschappelijke aktie te doen slagen, het recht van doortocht van groot belang kan zijn.’

Maar - zoo is men geneigd om te vragen - als er zooveel nadeelen voor Nederland aan verbonden zijn, waarom moeten wij dan toetreden? En de regeering beantwoordt deze vraag aldus: ‘Wanneer nu onder samenvatting van het voorafgaande aanleiding gevonden wordt om bij den Bond aansluiting te zoeken, dan is dit het geval niet slechts omdat Nederland anders wellicht in een onhoudbare internationale positie zou geraken, maar ook omdat de ontworpen Volkenbond, ondanks zijn onvolkomenheden, schaduwzijden en eigenaardigheden, de kiemen in zich draagt van eene ontwikkeling die aan het menschdom ten goede kan komen, en omdat het met Nederlands beste tradities zou strijden, indien het afzijdig bleef bij deze belangrijke poging tot organiseering der internationale samenleving.’

Van veel enthoesiasme getuigen deze woorden niet. In andere termen schijnt de regeering te willen zeggen: veel heil zien wij in den Volkenbond nog niet, maar in de toekomst kàn 't wellicht beter worden; wij worden er bij toetreding niet veel beter op, maar als wij niet toetreden dan komen wij pas recht in het gedrang, dus.... toetreden als pis aller!

Een mooi en veel beloovend begin van onze toetreding tot den Volkenbond!

Toch zal de Kamer er ongetwijfeld toe besluiten, niet uit enthoesiaste overtuiging, maar omdat zij niet anders kan. Zitten wij eenmaal in den Bond, dan zullen wij als kleine natie misschien af en toe gelegenheid hebben eenigen invloed uit te oefenen op de besluiten, en als anderen zich dan bij ons aansluiten dan lukt 't ons wellicht nog verkeerde dingen te voorkomen of tegen te houden, maar blijven wij er buiten staan, dan hebben we in 't geheel niets te zeggen.

Maar, men zal 't moeten toegeven, op die manier is 't moois er dan ook af.

En wij moeten nu nog even terugkomen op iets dat wij hierboven al aanroerden, nml. de mededeeling van Minister de Vries in de Kamer, dat de regeering met 't oog op den gunstigen stand onzer financiën had afgezien van zijn belasting op den vermogensaanwas.

Hoe heeft men dit op te vatten?

Moet men de hooge opbrengst der belastingen over het dienstjaar **1919** als een onverwacht fortuintje, als een buitenkansje, dat ons over één jaar in den schoot is gevallen en waarop wij een volgend jaar niet meer behoeven te rekenen, of als een bemoedigend verschijnsel ook met 't oog op de toekomst beschouwen.

Laten wij, om vergissingen te voorkomen, vooropzetten, dat waar wij hier van de opbrengst der belastingen spreken, wij in dit verband alleen en uitsluitend de *gewone* middelen bedoelen. Daar men in de oorlogsjaren verscheiden nieuwe belastingen heeft ingevoerd, zoo zou men kunnen denken, dat 't geen wonder is, dat onze belastingen het vorig jaar zoo veel hebben opgebracht. Maar die zijn bij de beschouwing van de resultaten van **1919** niet in oogenschouw genomen.

Tot die belastingen uit de oorlogsjaren behooren de Oorlogswinst- en Verdedigingsbelasting. Deze hebben het afgeloopen jaar *f* **272** millioen opgebracht. Maar deze opbrengst is bij de bespreking der belastingresultaten over '19 niet eens in aanmerking genomen. Wij willen het dus uitsluitend over de *gewone* middelen hebben. En nu zullen wij in het onderstaande staatje eens laten zien wat die gewone middelen in de laatste tien jaren hebben opgebracht:

1910	***f* 176.528.728**	**1915**	***f* 169.613.613**
1911	***f* 184.151.108**	**1916**	***f* 198.668.752**
1912	***f* 189.981.240**	**1917**	***f* 235.074.094**
1913	***f* 200.623.421**	**1918**	***f* 249.231.943**
1914	***f* 198.450.200**	**1919**	***f* 328.911.963**

In tien jaar tijds is de opbrengst van de gewone middelen - de daling van **'94**, **'95** en **'96** meegerekend - dus van **176** millioen tot **328** millioen gestegen!

Wat ongeveer een verdubbeling beteekent!

't Ziet er met de financiëele draagkracht van ons volk dus nog zoo slecht niet uit.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De Kerstboodschap van het 'Vrede op aarde'! is, voor zoolang zij met de bestaande mentaliteit der volken kan gelden, eindelijk opnieuw een feit geworden, maar niemand ter wereld heeft er blijde de oogen bij opgeheven. Nooit werd de menschelijke ziel heviger beroerd, nooit was haar het uitzicht donkerder. Kentschetsend voor den aard van den vrede, die dan te Parijs eindelijk de handen van vriend en vijand ineen bracht, is, dat deze handdruk bij het protocol werd voorgeschreven. Maar de door alle vorige vredestractaten geeikte term, dat een tractaat 'van vrede *en vriendschap*' werd gesloten, is thans niet gebezigd. Vrede? Ja, tusschen den eenen vijand en den andere. Maar vriendschap niet. De diplomatie heeft door dezen oorlog althans tegenover de Duitschers het huichelen verleerd. Dit is zooveel gewonnen, al is het weinig. De regeering der Vereenigde Staten legde er nadruk op, dat zij aan den pas gesloten vrede nog niet meedoet. Meer dan een vormquaestie schijnt deze verklaring echter niet. Ook het volk der Staten zal eerlang met de overwonnenen de vroegere relaties hervatten en, zelf voor zulk een groot deel Duitsch, zal de vriendschap misschien van zijn kant 't spoedigst herbloeien. Intusschen was het eerste gelukkige gevolg van het eindelijk tot stand gekomen vredesverdrag, dat de jammerlijke Duitsche gevangenen, waarbij er zijn die dit lot reeds bij het begin van den oorlog ondergingen, naar hun huisgezin worden teruggezonden: de eerste treinen bereikten de Duitsche grenzen. Maar, onverzoenlijk tot het laatste, de Franschen hebben niet geduld, dat de terugkeerenden aan de grenzen van hun vaderland, het Rijnland, feestelijk werden ontvangen.

Van nog veel dieper beteekenis is het feit, dat door het eindelijk tot stand komen van den vrede zich de schim van den Volkenbond in het licht van het vredesbewustzijn der menschen begint af te teekenen. Door bekwame hand wordt de Bond in dit No. elders geschetst, maar gevraagd mag hier worden: Wat beteekent hij thans nog? Weinig in der daad. Wat kan hij over een halve eeuw beteekenen? De verwerkelijking van een droom die de droomers van alle volken reeds sinds vele eeuwen verzaligd deed glimlachen. Wanneer men voorheen in het Marokkaansche land een der mannen van de uit Spanje verdreven Mooren in zijn slaap zag glimlachen, dan zeiden zij, die dit zagen: 'hij droomt van Granada'. Zoo kon men

zeggen, al sinds de tijden der oude wijsgeeren, wanneer men een denker over de toekomst der menschheid met peinzenden, in de verre verte verloren blik zag glimlachen: 'hij denkt aan een Volkenbond'. 'Een kindeken is ons geboren! Zijn naam is Volkenbond. Vrede op Aarde! In den menschen een welbehagen!' Twijfel er niet aan, moede en mistroostige zoeker, die na dezen verschrikkelijken oorlog, in dezen tijd vol verschrikkingen, wel neiging in zich bespeurt om aan den weg neer te zitten en voortaan de gebeurtenissen maar in Godsnaam te laten komen, zooals zij dan komen moeten, twijfel er niet aan of dit kind zal een man worden, weldoener der menschheid. Maar eerst dan wanneer het niet langer gevoed wordt door het kwade zog van het reactionaire kapitalisme. Eerst dan zal dit kind in windselen kunnen groeien; wanneer het gevoed wordt door *the milk of human kindness* der overwinnende democratie. Zij alleen is de moeder, die dit kind kan voeden.

'Het daghet in het Oosten.... het licht is overal!' De overwinning der Bolsjewieken is thans op nagenoeg alle fronten dermate onaanvechtbaar, dat de reactie der Westersche overwinnaars inzien, dat er geen verzet meer tegen deze zegevierende idée mogelijk is. Een maand nadat Clemenceau mededeelde, dat hij met Lloyd George was overeengekomen, dat er, bij wijze van spreken, om heel Rusland een prikkeldraad-afsluiting zou worden getrokken, opdat de Bolsjewistische besmetting niet verder zou kunnen doordringen naar het Westen - alsof een prikkeldraadversperring, alsof de zwaarste muren van basalt ooit baccillen, ooit idéeën hebben belet zich te verspreiden! - is de overwinnende reactie genoodzaakt de blokkade om Rusland op te heffen. Het eerste officieele verkeer met de Bolsjewieken zal naar 't schijnt tot stand komen door middel van die eigenaardig-Russische plaatselijke organisaties, welke men thans in het Westen Coöperaties noemt, doch die waarschijnlijk niets anders zijn dan de Russische *Mir* - 'wereld' - het dorpsgemeenebest, dat in de Russische landen al sinds eeuwen bestond, waardoor zeer zeker de verspreiding der echt-democratische idée en van het gemeenschappelijk bezit vergemakkelijkt kon worden. De Czaristische regeering der laatste halve eeuw deed wel veel om de *Mir* uit te roeien, maar een van zelf opgekomen organisatie van eeuwen wordt niet teniet gedaan door een maatregel van hoogerhand. Allerwaarschijnlijkst heeft de *Mir* het Czarisme overleefd, en, wijl zij verkernd was in een volslagen democratische gedachte, waarbij iedere iedere volwassen man en vrouw het recht had zich bij de beraadslagingen te doen gelden, heeft zij ook de wilde uitspattingen van het Bolsjewisme overleefd. Dit, nu het zegeviert op zijn vijanden, doet ook weer een klank van gezond verstand hooren, al lijkt het nog niet meer dan het zwakke geluid van een stemvork. De kapitalistische reactie van de Westersche overwinnaars werd bang. Wel lijkt het nog niet zoo moeilijk om, met het gezag van een overwinnenden oorlog, voor een poos in eigen land de democratische gedachte te onderdrukken, en het volk met leugens en valsche voorstellingen te bedriegen, maar dan blijkt op een kwaden dag, dat de vijand, dien men met zooveel moeite aan de voorzijde heeft buiten kunnen houden, aan de achterzijde het huis binnendringt. Terwijl alle overwinnaars hun uiterste krachten

inspannen om het Bolsjewisme uit eigen land weg te dringe, gaan de Vereenigde Staten tot maatregelen over, welke dit zoogenaamde ‘Land van de Vrijheid’ tot een aanfluiting maken van alle vijanden van gewetensdwang. Doch nu blijkt het, dat de Bolsjewistische overwinning in het Oosten doordringt met een snelheid, waardoor het gevaar voor West-Europa niet meer dreigt over de pas overwonnen volken van Centraal-Europa heen, maar geheel Azië met zijn honderden millioenen worden er door overrompeld. Het Britsche *Empire* staat op zijn fundamenten te waggelen. De algemeen secretaris der *Labour Party* in Engeland heeft daarover een open brief gepubliceerd, welke er menig verblinden reactionair de oogen heeft geopend. ‘Tweeërlei gevaar’, zegt hij, bedreigt Engeland. In de eerste plaats de kans, dat intrigues en agitatie als wapen tegen ons gebruikt zullen worden door de sovjets in Turkijë, Trans-Kaukasië en onder de Mohammedanen in het algemeen, en in de tweede plaats een campagne op veel grooter schaal dan tot dusverre aan het Poolsche front. ‘En hij raadt aan om de vredesvoorstellen, reeds herhaaldelijk door het Sovjet-Rusland gedaan, te aanvaarden onder de waarschuwing, dat anders de *Labour Party,* zonder eenigen twijfel in Engeland de overwinnende partij van morgen, alle militaire en politieke verbonden, thans met vreemde mogendheden gesloten, zal te niet doen. Deze waarschuwing heeft de regeering van het oogenblik zich voor gezegd gehouden. Zij denkt er ernstig aan om, zooal nog niet met Lenin en Trotzky te onderhandelen, althans den weg te bereiden, waarop toekomstige onderhandelingen mogelijk zijn. En gelijk daarmee leest men nu allerwege in organen van het Kapitalisme erkenningen, dat het Bolsjewisme in Rusland toch ook wel organisatorische kracht heeft getoond. Het zou ook bezwaarlijk wezen om nog langer vol te houden, dat zijn smadelijke ondergang binnen weinige dagen verwacht mag worden, waar het den een na den andere van zijn door de Geallieerden krachtig ondersteunde vijanden heeft weten te verslaan. Ofschoon het daarbij, 't is waar, krachtig geholpen werd door den reactionairen geest dien deze ieder oogenblik liet blijken, zoodat zij zich overal nog gevreesder maakten dan de Bolsjewistische draak, waartegen zij waren uitgetrokken. Het zal ook wel blijken, dat Lenin en Trotzki allengs tot de erkenning komen, dat het Kapitalisme, indien het al de vijand is, waarop het *“Ecrasez l'Infame!”* van *Monsieur* de Voltaire geldt, het toch een te krachtige wereld-poliep is om zoo maar door den Bolsjewistischen voet vertreden te kunnen worden. Ook *l'Infame,* dien de van *le Professeur* Pangloss, voogd van *Candide* bedoelde. Zoo genoegelijk glimlachend wist *le Professeur* Pangloss den raad te geven: *“cultivons notre jardin”!* Ook de Bolsjewistische tuin kan, wil er op den duur iets vruchtbaars in groeien, nog niet zonder een lichte bemesting kapitalistisch slijk. Misschien later.... als de economische bodem der menschheid voldoende is doorploegd en hij, ontdaan van allen onkruid, er in den loop der eeuwen kunstmatig ingeplant, zijn volslagen groeikracht kan doen gelden. Maar door het Kapitalisme is op den menschelijken arbeid te lang roofbouw gepleegd dan dat het in eens gemist zou kunnen worden. Al is het dan wel bezig zich zelf te verstikken.

Men kan het dus niet anders dan toejuichen, dat op initiatief van het

Nederlandsen kapitalisme, dat thans zijn machtigsten invloed der achttiende eeuw ziet herleven, een wereld-organisatie bezig is te groeien van alle voorname financiers van de voornaamste overwinnende volken, financiëel, maar ook zedelijk versterkt door die van alle neutralen, ten eerste om de verslagenen weer op den been te helpen, maar voorts, om de geheele wereldproductie te financieeren. Gewelddadige revolutie is thans in niemands belang. Alleen verdwaasde droomers en tot misdaad geneigde volksmenners kunnen trachten haar voor den dag van morgen op te roepen met de waarschijnlijkheid, dat zij, overmorgen onderdrukt, aanleiding geeft tot de tergendste reactie. En terwijl de Arbeid zich overal versterkt op een wijze, welke te minder zonder bedenking is, wijl ook hij in zijn zegepraal blijken geeft van kortzichtige zelfzucht, is het een natuurlijk gevolg, dat het reeds zoo krachtig internationaal georganiseerde kapitalisme, door den oorlog uit zijn voegen gelicht, zich opnieuw organiseert. In zijn eigen belang ongetwijfeld, maar ook in het belang van den Arbeid, die slechts strijdende overwinnen kan, en in oogenblikkelijke overwinningen zich zelf ondermijnt. De eind-overwinning is toch aan den Arbeid, niet aan het kapitaal. Terwijl dit zich van zijn zelfzucht nimmer kan louteren, draagt de Arbeid het element der loutering in zich. Dies zal het de eind-overwinning behalen. Daarvoor is de menschheid echter nu nog niet rijp. Het Kapitalisme moet nu versterkt worden op dat de Arbeid zich al strijdende sterken kan. Tegenover de heeren Vissering, President van de Nederlandsche Bank, en Van Aalst, President van de Nederlandsche Handelmaatschappij, staan in het kapitalistisch opnieuw zoo invloedrijk geworden Holland David Wijnkoop en Lou de Visser, en voor de wereld zijn deze niet zonder beteekenis. Hun propaganda werkt even internationaal als die der eerste. Deze werkt die tegen. Terwijl de menschen sterven gaat de strijd der ideeën door, en deze zijn, zooal niet steeds onsterfelijk, dan toch geboren voor vele eeuwen.

Oòk verblijdend was in de afgeloopen maand het door Clemenceau geleden échec. Reeds in het vorige overzicht werd erkend, dat deze wel zeer bijzondere man voor zijn volk een beteekenis heeft bezeten, welke die van Napoleon I overtreft. Men kan hem den roem niet ontnemen de overwinningswil van het in zoovele opzichten toch bewonderenswaardige Fransche volk te hebben verpersoonlijkt. Zijn *"la guerre et rien que la guerre!"* was de kern van het *"On les aura"!* dat den geheelen oorlog door als Fransche strijdkreet klonk. Zoolang er een nationale gedachte in Frankrijk bestaan zal, zoolang zal Georges Clemenceau gehuldigd worden als "de redder", in den trant - wèl een zonderlinge samentreffing! - van Jeanne d'Arc. Al kan men bezwaarlijk later ook van hem een heilige maken. M ar deze man, voor zijn volk tot hooger beteekenis geklommen, dan door iemand, waar ook, is te bereiken, deze Groote toonde de kleine ijdelheid, dat er nog een maatschappelijke eer was, welke hem lokte: het presidentschap. De "Tijger", oud wel is waar, maar vreeselijk nog in zijn haat, en krachtig nog in zijn willen, had er zijn klauwen voor over. Want natuurlijk: de President van een republiek met tijgerachtige hoedanigheden, waar die van een lam, zoo niet van een ezel noodzakelijk zijn: de gedachte alleen was zoo ontstel-

lend, dat men er zijn hart bij vast hield. Deze plaats was dien grooten man, die geheel Frankrijk in zijn vreeselijkste ure heeft weten te bezielen tot de overwinning, voor wien geheel Frankrijk als een heerlijker dan keizerlijk paleis geopend was, niet te nederig, dit baantje hem niet te klein om er naar te streven. Zoo kondigt de aftakeling der grijsheid bij sommige waarachtig groote mannen zich het eerst aan door een onverklaarbare ijdelheid. Het Fransche volk heeft hem niet op het Elysée gewild. Georges Clemenceau had zich zelf, zijn vereerders in Frankrijk hadden dien grooten grijsaard dit échec moeten besparen, dat noch hem, noch zijn vereerders, noch Frankrijk eert, maar waarbij de geheele wereld toch wel even van opluchting kan hebben gezucht. Niet dat er dadelijk tegenover de overwonnenen zooveel veranderen zal, nu, in plaats van hun onverzoenlijken vijand, de decoratieve heer Deschanel is gekozen. De Duitschers betoonen zich voor Clemenceau's nederlaag vrijwel onverschillig. Maar met Paul Deschanel tot President heeft Frankrijk, dat tot nu van geen mededoogen tegenover de overwonnenen wilde weten, toch niet een man aan het hoofd zijner regeering, die de nationale wraakzucht zou aanblazen, als zij blijkt zich van zelf te dooven. Ook van dezen Paul kan men met het oude Engelsche liedje zingen: *"a gentleman is he!":* man van fijnen stijl, fijne manieren, veel geleerdheid, niet zonder geest zelfs, en dan nòg eens: décoratief, keurig zelfs, iemand die al sinds twintig jaar als toekomstig candidaat voor *la Présidence* genoemd werd, "le beau Popaul", kortom, lang reeds "de kroonprins van de republiek" geacht, die door zijn verkiezing tot President meteen revanche neemt voor de wonde hem eens bij een duel toegebracht door *Monsieur* Georges Clemenceau, toen nog niets meer dan afgevaardigde ter Kamer, maar reeds *"le Tigre"* genoemd, die allerwege vijanden maakte door zijn fel woord, felle pen, fellen degenstoot. Clemenceau behoort tot de geschiedenis der wereld: hij kan gaan. Hij ruste in vrede!

Intusschen is Hongarije door de Overgeblevenen van den Oorlogsraad gelegd op de snijtafel van den opgelegden vrede, en het gaat daarover nog erger te keer dan zijn voorgangers. Wat niet zal verhinderen, dat ook deze overwonnene zich zal hebben te laten kerven. Maar is er nu toch één levende ziel ter wereld, die gelooft, dat deze geforceerde vredesverdragen langer dan tien jaar van kracht zullen zijn? Is er onder den Raad van Tien', allengs ingekrompen tot een 'Raad van Drie', welke nu op zijn beurt tot het verleden behoort, is er een zoogenaamde staatsman, die dit waarschijnlijk acht? Men mag Clemenceau noch Lloyd George de beleediging aandoen te denken, dat zij zoo naïef zouden wezen. Misschien gelooven de militairen onder de Overwinnaars het. Maarschalk Foch gelooft misschien, dat hij door zijn gewapende macht de verwerkelijking der onmogelijke vredesvoorwaarden kan afdwingen. Daar zijn hij en zijns gelijken militairen voor. Daarmee is alles gezegd. Ook de overgebleven 'Groote Drie' zijn nu uiteen gegaan. Wat zij van hun taak: de wereld den vrede te hergeven, nog onverricht hebben gelaten - en dit is niet gering, zal, zoo goed en kwaad dit zal blijken te gaan, gedaan worden door een raad van gezanten. Wij zullen zien wat die zal knutselen.

Intusschen zet de Waarheid over het ontstaan van den oorlog en over

den oorlog zelf haar weg voort. Uit de brieven van Willy en Nicky is, na de openbaarmaking van de ‘keizerlijke’ *Marginalien,* nog eens duidelijk gebleken, welke *pauvres sires* deze twee autocraten waren, die waarachtig geloofden door den Allerhoogste bijzonderlijk te zijn aangesteld om deze beste van alle mogelijke werelden verhoudingsgewijs nog beter te maken dan zij in de economie van 't Heelal reeds was. Goddank, dat Europa de drie laatste specimina van heerschers bij Gods genade kwijt is. De Mikado is de laatste dezer voorhistorische wezens. Er moet eens ernstig over gedacht worden om dien tenminste tegen een toekomstigen inkeer van zijn intelligent volk, welke niet kan uitblijven, in eenig museum bij de mastodonten, de anthropoïdische apen en andere voor-historische monsters voor de toekomstige wetenschap te bewaren. Maar sappig in die correspondentie van Willy en Nicky was toch wel de manier, waarop de eerste meende zich over de machthebbers in Frankrijk te mogen uitlaten. Clemenceau werd zonder eenig voorgevoel van zijn latere beteekenis gerangschikt onder *‘Lumpenpack und Pöbel’.* Fallières werd een houthakker genoemd. Doch ten slotte kregen daarmee deze republikeinsche parvenues hun streven om net te doen alsof zij zoo goed bevriend zijn met de keizers en koningen om hen heen en onder vier oogen tegen Czar ‘Nicky’ zeiden: ‘mag ik je kroon even op hebben!’ of tegen Eduard VII: ‘hoe zou mij je kroningsmantel staan?’ wat hun toekwam. *‘Lumpenpack und Pöbel’* mompelden de gekroonde ‘vrienden’ hun na, wanneer de republikeinsche heeren naar Frankrijk waren teruggereisd.

Niettemin moet het op zijn credit geboekt worden, dat een dier heerschers, die, b, ij de gratie Gods’ hun volken in den afgrond sleepten, althans moeite heeft gedaan om aan den oorlog een eind te maken. 't Is waar, niet eer dan toen hij zag, dat het voor zijn land, dat is voor zijn monarchie, verkeerd liep: Karel VII van Oostenrijk-Hongarije. Door midden van zijn zwager Sixtus van Bourbon-Parma trachtte hij tot overleg met zijn vijanden te komen, en hij was daartoe op den goeden weg. Ongelukkigerwijze liet deze goedige jonge man zich leiden door de familiebelangen van zijn vrouw, de ex-keizerin Zita, die, ofschoon Italiaansche van geboorte, immers een prinses van het verdreven huis van Parma, fel gekant is tegen het Italië van heden; Karel wilde wel al zijn vijanden tegemoet komen, maar door de intrigues van zijn vrouws-familie juist niet die van wiens kant hem het ernstigste gevaar dreigde: Italië. Dit land was echter met de Geallieerden ten oorlog gegaan om eindelijk eens het ‘Onverloste Italië’ van de O.-H monarchie te kunnen vrij maken. Daarop is dan de Oostenrijksche vredespoging van 1917 afgestuit. Het stond in de sterren geschreven, dat de Dubbele Monarchie zou ondergaan. Dat er toch waarheid was in de bewering, dat indien zij niet bestond, zou moeten worden uitgevonden, bewijst wel de haast onoverkomelijke moeilijkheid, waarmee de Balkanvraagstukken, nu nog verergerd door het opkomen van het pas geschapen koninkrijk der Serven, Slovakken en Croaten, is op te lossen. Er is immers nog steeds geen uitzicht, dat bijvoorbeeld de quaestie van Fiume tot een beslissing zal komen, welke de inzichten van Rome en van Belgrado bevredigt. Wel zijn de hoogvliegende verlangens in den dichterlijken geest

naar d'Annunzio van Italië, dank zij het bedachtzaam overleg van den staatsman Nitti, allengs onder een hoed van iets grooter formaat dan die van Wilson te vangen, maar de Zuid-Slaven willen niet van toegeven weten, en de vreedzame oplossing van het vraagstuk schijnt moeilijker dan ooit. Italië verkeert echter in zoo grooten economischen nood, en zijn binnen-landschen toestand is zoo verontrustend, dat het met de Serven, Slowakken en Croaten waarschijnlijk wel niet tot een oorlog zal geraken. Reeds is Nitti begonnen met het bezit van Fiume en geheel het vraagstuk van de Adriatische Zee te déprecieeren. In een onderhoud met een Franschen journalist erkende hij, dat het eigenlijk voor Italië slechts gevoelsvraagstukken waren. Wanneer een verantwoordelijk staatsman zoo over een vraagstuk van internationale politiek spreekt, dan kan men er zeker van zijn, dat zijn volk door overreding, met kracht van lokkende vergoedingen, voor een vreedzame oplossing is te vinden.

Nog voor dat de ‘Raad van Drie’ door het échec van Clemenceau uiteen viel, hechtte dit overschot van oude staatslieden er aan der wereld te bewijzen, dat zijn kortzichtigheid de verblinding naderde, welke de goden noodig achten om de menschen te verderven: de man van Amerongen moest, volgens hen, door zijn volk en door de geschiedenis, tot beklagenswaardig en belangwekkend slachtoffer gemaakt worden. Daartoe werd aan de Nederlandsche regeering een verzoek om uitlevering gericht, waarvan de snijdend-hooge toon en de kwalijk bedekte bedreigingen de armzaligheid der argumenteering niet konden verhelen. Uit den toon van dit merkwaardig document zou men opmaken dat ‘de Tijger’-zelf er zijn zwanenzang in kweelde. De dwaasheid dezer beeldspraak lijkt in overeenstemming met den aard van het politiek geschrift. Doch men zegt, dat het, eigenlijk Lloyd George is, die zich tegenover een deel van zijn volk, 't welk zich door de belofte, dat Willy in Engeland zou gerecht worden, liet paaien, gebonden heeft, de onwaardige comedie gespeeld wil hebben, dat de Overwinnaars zich verschuilen achter een klein neutraal volk, 't welk aan zijn onafhankelijkheid, zijn Grondwet en zijn souvereiniteitsrechten hecht, en deswege dit verzoek afwijst op grond, dat geen geschreven wet ter wereld het tot de uitlevering van den ex-keizer, schuldig aan misdaden, tot dusverre nooit strafbaar gesteld, kan dwingen. Wilhelm II is een misdadiger, is de hoofdmisdadiger van allen, die den oorlog in 1914 onvermijdelijk hebben gemaakt. Hij is dat nog minder door eigen snoodheid dan wel wijl hij de misdaad van het Duitsche militairisme verkernde. Wanneer de geheele wereld; wanneer maar de overwinnaars metterdaad toonden door de verschrikkelijke beproeving, welke de menschheid nog steeds ondergaat, zoo niet gelouterd te zijn, althans wat geleerd te hebben, dan zou het Nederlandsche volk niet het recht bezitten om zich te beroepen op oude en misschien verouderde wetten om te weigeren dezen man over te leveren aan de gerechtigheid. Maar hoe kan er sprake zijn van gerechtigheid, indien wij hem zouden overleveren aan een volk, het Engelsche, dat in zijn kolonieën toont de excessen van het bruutste Duitsche militairisme te kunnen evenaren? De Nederlandsche regeering zal dus Wilhelm II nièt uitleveren: zijn beste wetskenners, die voor de juristen van geen volk in juiste interpretatie

der internationale wetten onder doen, zijn eenparig in hun afwijzend oordeel, en worden daarin gesteund door vele voorname juristen van die volken, wier regeeringen thans de uitlevering vragen. Het is een der neteligste vraagstukken, waarvoor de oorlog en zijn naweeën ons geplaatst hebben, ofschoon er werkelijk weinig gevaar voor ons volksbestaan uit kan dreigen. Wat zou er al dadelijk van den zoogenaamden Volkenbond terecht komen, indien zijn machtigste leden zijn bestaan inwijdden door gewapender hand of door middel van dwangmaatregelen een zijner militair-zwakste leden te dwingen tot de oplossing naar hun zin van een rechtskundig vraagstuk? De staatkundige gewetens der groote overwinnende mogendheden zijn bovendien niet zoo ponteneurig om geen respect te gevoelen voor de geldmacht van ons volk, juist op dit oogenblik. Geen werkelijk gevaar dus, maar niet te min een zeer moeilijk vraagstuk. De geschreven internationale wetten spreken zich voor ons uit en tevens zijn onder de vreemde volken ook die welke de uitlevering op hoogen toon eischen, die het vraagstuk onpartijdig beoordeelen. De eischers beweren, dat er door den oorlog een nog ongeschreven wets-idealiteit is ontstaan, en theoretisch mogen zij gelijk hebben. Doch geen volk gedraagt er zich nog naar, allerminst onder de overwinnaars. Wij zijn dus ook moreel veilig, wanneer wij ons vasthouden aan die verouderde idealiteit, vastgelegd in de geschreven internationale wetten. Zouden wij den ex-keizer uitleveren, zooals zij het verdienen, wier bedoeling het is zich achter onzen zoogenaamden onwil of achterlijkheid, waarvan zij ons straks zullen beschuldigen, te verschuilen om zich zelf vrij te pleiten, dan zouden wij dat gedeelte van hooger intellectualiteit hunner volken tegen ons krijgen. Daaronder bevinden zich waarlijk hoogstaande mannen en vrouwen, die aan de oude idealiteit nog waarde hechten en met ons erkennen, dat wij het niet mogen doen. Maar door den ex-keizer niet uit te leveren, moeten wij verwachten dat men op ons de schuld zal werpen, dat hij aan wat daar ginds gerechtigheid wordt genoemd ontsnapt. De groote menigte, welke zich reeds bij voorbaat op het beloofde schouwspel verlustigt, wordt dan teleurgesteld. Wij zullen in ons land geen parapluies genoeg hebben om ons althans eenigermate te beschermen tegen den hagel van scherven, waarmee men ons zal willen werpen. Doch dit onweer voorbij, en de toekomstige geschiedschrijving zal ons volk recht doen wedervaren, dat de reactie in Duitschland, die niets liever verlangt dan den ex-keizer tot slachtoffer eener valsche rechtsoefening gemaakt te zien om daardoor krachtiger voor de terugkomst der Hohenzollerns op den troon hunner vaderen te kunnen strijden, niet door ons werd geholpen.

De heer Wilhelm van Hohenzollern, die ons op dien mistigen Novembermorgen van eht jaar 1918 even onverwacht als ongenoodigd en onwelkom een bezoek kwam brengen, dat bestemd was langer te duren dan ons lief is, heeft ons daarmee een rotte politieke kool gestoofd. De uitdrukking is niet élégant, maar zij geeft duidelijk te kennen hoe de meerderheid van het Nederlandsche volk over het verblijf van ‘Willy’ in onze mooie provincie Utrecht denkt.

De vrije school door J. Kleefstra.

> People do not see, that the present system in which they are working is wrong. They do not see, that the defects of this system are the cause of misery.
> *F. van Eeden.*

I
Omschrijving en doel.

Onder *'vrije school'* verstaan wij de school, waar *de rijpere jeugd,* die om neigingen en aanleg het gareel van de gewone school niet goed verdraagt, gelegenheid krijgt, zich op minder schoolsche wijze en met meer vrijheid van keus te ontwikkelen, dan op de gebruikelijke inrichtingen van M.O. en Gymnasiaal Onderwijs toelaatbaar is. Voorts de school, waar jongelieden wier bestemming geen voortgezette studiën vordert, *dieper en meer vormend eindonderwijs* krijgen, dan de bestaande inrichtingen kunnen geven. Eindelijk de school, waar begaafde en bekwame menschen, onverschillig hun bevoegdheid geroepen kunnen worden, hun licht te doen schijnen.[1)]

De vrije school wordt bedoeld voor jongelieden van plm. **16**-jarigen leeftijd, behoorende tot een nader aan te duiden categorie, staande op een ontwikkelingstrap ter hoogte van de **4**de klasse H.B.S., respectievelijk de 5de klasse Gymnasium. Zij zijn dus bij hun intrede op een leeftijd en kunnen een graad van ontwikkeling bezitten, die voor goed-aangelegde, normaal-ambitieuze jongelui verdere schoolsche africhting onnoodig maakt, terwijl het een prikkel voor hen zal zijn, om tot hun **16**de jaar goed te werken als de overgang naar de vrije school in hun kring als een onderscheiding wordt opgevat. Voorts weerhoudt hen niets, deel te nemen aan een der gebruikelijke eindexamens, zoolang de vrije school het *jus promovendi* niet bezit en een door haar uitgereikt einddiploma niet voldoende zou zijn voor toelating tot buitenlandsche inrichtingen.[2)]

1) Annie Salomons bijv., gevierd op de Volks-universiteiten, is van de school uitgesloten. Zij heeft geen akte.
2) Ondanks *verkorte lesuren, minder lessen* en *beperkt huiswerk* was het peil mijner Brinioschool niet lager dan dat van een Gymnasium, wat niet alleen uit de examens, maar ook uit de universitaire studien der leerlingen gebleken is.

Om alle bemoeilijking van het streven der vrije school te ondervangen is het wenschelijk, er *als onderbouw een H.B.S. met 3-jarigen Cursus* aan te verbinden. De op die wijze gecompleteerde inrichting zou voor het *jus promovendi* evengoed in aanmerking kunnen komen als de thans bestaande Lycea, temeer omdat het doel niet is, het onderwijs te vervlakken, maar te verdiepen.

De vrije school wil zijn *een overgangsvorm* van het plichtmatige, bindende schoolleven, zooals dit voor jongelieden tot hun eindexamen gebruikelijk is, naar het geheel vrije academie-leven. Deze overgang is thans te abrupt en daardoor voor vele jongelieden noodlottig. Bovendien heeft de school geen voldoende rekening gehouden met den veranderden tijdgeest en de veranderde familie-verhoudingen. Een kwart eeuw geleden was het vaderlijk gezag in het gezin grooter, de familieband sterker, het onafhankelijkheidsgevoel bij de jeugd minder gevoed, zoodat de persoonlijkheid langer toegedekt bleef en het kind geen behoefte had aan vroegtijdige erkenning van zijn zelfstandigheid. Daarin is vooral in de centra van intellectueele bedrijvigheid een groote verandering gekomen, eensdeels onder den invloed van vrijere opvattingen in den omgang tusschen ouders en kinderen, anderdeels door de veel ruimere deelname van de rijpere jeugd aan het openbare leven met zijn rijke verscheidenheid van algemeene ontwikkelings- en verstrooiïngsmiddelen. Men kan gerust zeggen: een meisje van **16**, een jongen van **17** jaar is tegenwoordig meer afgevormd, meer levenswijs dan wij in onze jeugd op ons twintigste; wat meer zegt, zij beschouwen zich als volwassenen en zij willen niet meer als kinderen behandeld worden. De school in haar tegenwoordigen vorm kan hun niet voldoen. De meesten verdragen haar en schudden haar na 't eindexamen als een nachtmerrie van zich af[1)]: anderen maken herrie in de klassen, waar het prestige van den leeraar te kort schiet.

Van goed, vruchtbaar onderwijs is onder deze omstandigheden geen sprake; van opvoeding en karaktervorming nog minder. De stèmming daarvoor is niet aanwezig.

Wel zijn er goede leeraren werkzaam en zij oefenen een weldadigen invloed uit, maar men kan toch niet in gemoede beweren, dat een goed leeraar een vlotte, vruchtbare les kan geven, wanneer het in de vorige klas een bende geweest is, waarvan de nawerking nog in alles is te bespeuren?

Wanneer men Nederland rondgaat, dan zal men moeite hebben een H.B.S. te vinden, waar de geest van de jeugd niet in botsing komt met de leiding, of waar althans opschudding in één of meer klassen niet aan de orde van den dag is. Deze naakte waarheid moet voorop gesteld worden, om te motiveeren, waarom ik nog een vleugel aan het reeds omvangrijke gebouw van het M.O. wil toevoegen. Overigens heb ik met de vaststelling van dit feit geen bedoeling. Integendeel, ik ben voor elke verontschuldiging toegankelijk, als men mij maar niet aan boord komt met categorische tegenspraak. Zeker, de jeugd heeft veel te veel noten op haar zang, de schoolbevolking

1) Men leze *de enquête* van de Vereeniging tot vereenvoudiging van examens en onderwijs (V.E.O.), secretaris dr. W.F. Tiemeijer te Amsterdam.

is te groot en te heterogeen, de tuchtmiddelen zijn schaarsch, de paedagogische vorming van de leeraren is gebrekkig, er bestaat geen beroeps-analyse, waaraan candidaat-leeraren zich kunnen toetsen.

Verontschuldigen en bestendigen zijn echter twee.

De vraag: wat kan er gedaan worden, om de verkwisting aan arbeid, geld en levensgeluk op de scholen van M.O. tegen te gaan, heeft mij op de idée *'vrije school'* gebracht, want ik geloof dat die instelling in een behoefte van den tijd voorziet.

Het ouderlijk huis staat bij de jeugd evenmin in de gratie als de school.

Van de strubbelingen in het gezinsleven lekt minder uit, maar wat er mij in mijn lange paedagogische praktijk van bekend geworden is, wijst op hartverscheurende toestanden.

Is deze brouille onvermijdelijk? Volstrekt niet. Er zijn gezinnen, er zijn schoolklassen, wellicht enkele scholen, waar een voorbeeldige geest heerscht.

Dat zit 'm in de geaardheid van de leidende personen. Zij verstaan niet alleen hun tijd, zij hebben er zich ingeleefd. Zij zijn jong van hart, natuurlijk in den omgang, vrij van pedanterie, gelijkmatig, mild en rechtvaardig, betrouwbaar en vertrouwend; als 't er op aankomt streng en zakelijk; bovendien van zessen klaar voor de taak, die zij ten aanzien van de jeugd hebben te vervullen.

Ziedaar meteen een proeve van beroeps-analyse. Een vader kan met betrekking tot al deze eischen van persoonlijkheid en bekwaamheid heelwat steken laten vallen, een leeraar niet. Elke afwijking van den norm wordt hem zwaar aangerekend. Tegenover menschelijk zwak kent de jeugd geen mededoogen.

Maar ach, hoe weinigen weten zich voor grof menschelijk zwak te vrijwaren. Geen kennis schaarscher dan zelfkennis. Welnu, zou er niet veel schoolmisère voorkomen worden, wanneer slechts zij tot het leeraarschap werden toegelaten, wier persoonlijkheid strookt met een zorgvuldig opgestelde beroeps-analyse?

* * *

Ik sprak in de eerste regels van *neigingen* en *aanleg*.

Welke neigingen en welke aanleg staan mij daarbij voor den geest?

Er zijn volgzame en onafhankelijke, diensbare en zelfbewuste naturen. De verschijnselen daarvan treden al bij jonge kinderen duidelijk aan het licht o.a. bij hun spelen. De eerste categorie leent zich zonder strubbeling tot het plichtmatige, streng ingedeelde schoolleven, neemt de geestelijke rantsoeneering volgens den lesrooster als een logische noodwendigheid aan en bevindt zich wèl bij 't volgens het leerplan opgestelde, voor een geheel jaar geldend geestelijk menu, al zijn daar talrijke gerechten bij, die ze noch voor hun ontwikkeling, noch voor hun bestemming noodig hebben. Het zou absoluut onjuist zijn te meenen, dat deze categorie enkel uit middelmatigen en suffers bestaat. Er kunnen zeer goed begaafden onder loopen, wien het echter mangelt aan phantasie, onderzoekingsgeest en initiatief. Zij werken hun studietaak naarstig af, doen gewoonlijk een goed eindexamen en kunnen

zich verdienstelijk maken als drijfraadje of regulateur in een groot mechaniek: administratie, bureaudienst, rechtswezen e.d.

Het is hier immers niet een geestelijke, maar een psychische gesteldheid, die den doorslag geeft.

Onder de tweede categorie komen er velen voor, die zich al van de prille jeugd af moeilijk in het gareel van de school kunnen voegen; meerderen echter bij wie in den loop der jaren een onberedeneerde weerstand tegen het schoolsysteem groeit. Deze weerstand openbaart zich niet altijd in positief verzet, integendeel, hij uit zich in een groote verscheidenheid van moeilijk te determineeren symptomen: schoolziekte, onlust, prikkelbaarheid, ruwe manieren, schijn-domheid e.d.

Hoe ouder de leerling wordt, hoe meer hem de schooldril begint tegen te staan. Lichamelijk volgroeid, geestelijk van alle markten thuis, het hoofd vol plannen en verwachtingen, psychisch in gisting en opschudding voelt hij zich nog als een kind onder de plak. En als hij eindelijk afgeëxerceerd is, brengt de verworven vrijheid hem zoodanig in vervoering, dat hij door het studentenleven tolt als een dolle vlieger door de lucht.

In het begin van mijn loopbaan als instituteur kreeg ik een jongen van dit genre onder mijn leiding, die zijn gymnasiale opleiding had moeten afbreken, omdat hij geen aanleg heette te hebben voor de wiskunde. Hij had echter onzegbaar 't land aan de school; en toen het mij gelukt was zijn gemoed tot vrede te brengen, kostte het mij geen moeite, hem in een spanne tijds toe te rusten voor het Staatsexamen B, waarna hij de wis- en natuurkunde tot zijn studievak koos en deze studie glansrijk ten einde bracht.

Thans, een kwarteeuw later, nu ik mij nog een beetje nuttig tracht te maken met het geven van paedagogische adviezen, kwam om zoo te zeggen een dubbelganger van den straks bedoelden jongen tot mij, zeker niet minder intelligent. Maar hoe hadden zich de vormen van het conflict verscherpt. Hier geen verbeten tegenzin, maar uitgesproken haat! geen gedwongen retraite, maar een moedwillige breuk! geen neiging tot verzoening, maar wilde opstandigheid. De fulminaties van dit jonge mensch tegen de positie van den volwassen jongen in het schoolleven, tegen de lesgeverij, tegen den leertoon en den roosterdwang sneden mij om hun hevigheid door de ziel. Hij liefhebberde een beetje in de praktijk van het door hem geambieerde vak, trachtte zijn tekort aan schoolsche kennis met een paar privaatlessen bij te spijkeren, en hoopte van mij op een voorspiegeling, dat hij voor zijn doel hiermede volstaan kon; maar om carrière te maken had hij een diploma zoo bitter noodig; wat kon ik met mijn gebonden handen anders doen dan overredende woorden zoeken, om hem naar de schoolbanken terug te loodsen?

Het is niet noodig, zelfs niet gewenscht ten bate van deze categorie op een radicale omwenteling in het geheele schoolsysteem aan te sturen.

De vroegste en de laatste schoolperiode vragen het dringendst om voorziening.

Wat dr. Maria Montessori voor het kleine kind beoogt, bepleit ik voor de rijpere jeugd: *een meer met de behoeften van jonge menschen strookend*

schoolplan, een beter op de behoeften van den leeftijd berekende leiding.

Als de Montessori-beweging de juiste baan vindt, dan zal zij een opschuiving van het L.O. bewerken tot het 7de of 8ste jaar, terwijl zij zich richt op aansluiting bij het L.O. Als ik mijn doel bereik, zal de schooldril eindigen op **16**-jarigen leeftijd en richt ik mij op geleidelijke aansluiting bij het academisch onderricht. Tusschen deze beide grenzen ligt dan een periode van plichtmatig leeren, van verstandelijke oefening en geestelijke africhting, die doorworsteld *moet* worden, en dank zij de veerkracht van het jonge leven met luchtigen zwier doorworsteld kan worden, om de voor verdere ontwikkeling noodige kennis en routine te verwerven.

Hoewel 't blijkens 't voorgaande niet in mijn bedoeling ligt, de vrije school uitsluitend voor meer begaafden te bestemmen, de tweede categorie bevat ongetwijfeld de best aangelegde jongens en meisjes, zoodat 't meerendeel van de begaafden aan de vrije school zal toevloeien.

Voor 't overige zijn er tal van jongens en nog veel meer meisjes, wie het te doen is, om tot hun **18**de jaar algemeen ontwikkelend eindonderwijs te ontvangen. Zij maken noodgedwongen gebruik van het M.O., dat echter voor hun doel te veel breedte, te weinig diepte heeft.

Voor hen zou de vrije school met haar *kleine kern van verplichte, welverzorgde leervakken* en haar *reeks van facultatieve vakken* een ideaal zijn.

II.
Begaafdheid.

Hoewel de degeneratie-typen al geruimen tijd in het brandpunt van de publieke belangstelling staan en de geleerden allerlei kunstige methoden verzonnen hebben, om hen te normaliseeren, is het toch duidelijk dat de gemeenschap oneindig veel meer belang heeft bij de ontwikkeling van lichamelijk en geestelijk gezonde individuen.

De natuur maakt het ons echter door haar wonderlijke spelingen uiterst moeilijk, aan het stekje te onderscheiden, hoe de volwassen plant er uit zal zien. Er zijn kinderen, die in hun prille jeugd geestelijk als 't ware reeds culmineeren en dan ten spijt van zorg en vertroeteling zoetjes aan afzakken naar de middelmatigheid; andere, die in hun jeugd niet de minste verwachting opwekken, maar gestadig groeien zonder uiterlijke teekenen en eerst op volwassen leeftijd tot volle krachtsontwikkeling komen; nog andere, bij wie de natuurlijke begaafdheid tot de puberteitsjaren blijft sluimeren, terwijl de aanleg zich dan plotseling spronggewijs ontwikkelt.

Lijkt 't mij dus met 't oog op deze verschijnselen dwaasheid de oogenschijnlijk begaafde kinderen al in het eerste stadium van het L.O. uit te lezen en voor deze kinderen aparte scholen in te richten, heel anders wordt de zaak, wanneer de kinderen den puberteitsleeftijd bereikt hebben en de wezenlijke qualiteiten van hun geest in het licht beginnen te treden. Het lijkt mij dan namelijk even groote dwaasheid, de levendigste, vurigste geesten

te binden aan een onderwijsmilieu, waarin ze zich misplaatst moeten gevoelen, omdat het hun te vlak, te veel op de middelmatigheid berekend en te veel vergroeid is met wetenschappelijke dogma's en methodische conventies.

Er is echter meer.

Begaafdheid is een verschijnsel vol verrassingen en onverwachte wendingen, niet minder echter een verschijnsel vol nuances en gevoeligheden. Een fijn besnaard instrument moet anders behandeld worden dan een Turksche trom en vereischt een bijzondere atmospheer. Zoo'n instrument is de rijk aangelegde menschelijke geest. Goed aangelegde jongelui zullen van den eenen leeraar weinig opsteken, terwijl ze van den anderen leeraar alles vlot aannemen. Dit is soms toe te schrijven aan toevallige sympathieën, soms echter ook aan het samenstemmen van de begaafdheid.

Neem bijv. een jongen, die begaafdheid heeft voor de wiskunde.

Deze begaafdheid kan nu zijn van een exacte, van een philosophische en van een artistieke nuance. In 't eerste geval vermeit de geest zich gaarne in becijferingen, in 't tweede geval verdiept hij zich gaarne in beschouwingen en onderzoekingen, in 't derde geval gaat zijn verlangen uit naar constructies.

Treft nu een artistiek aangelegde wiskundige kop iemand tot leeraar, die zich meer tot de punctualiteit van het cijferen aangetrokken voelt, dan blijft de begaafdheid in de plooi.

De vrije school zou bij de keuze van personeel rekening moeten houden met deze eigenaardigheden. In 't algemeen zal een begaafd leeraar met artistieke flair 't vruchtbaarste onderwijs geven; en wanneer een vak opgedragen moest worden aan één persoon, zou ik geen oogenblik aarzelen iemand met die nuance van begaafdheid te benoemen. Was het aantal leerlingen te groot voor één klas, dan zou ik van iedere nuance één leeraar kiezen en de leerlingen vrij laten, bij welken leeraar ze de lessen wilden volgen.

III.
Hoever strekt de vrijheid op de vrije school?

Enkele opmerkingen vooraf. Wij hebben hoofdzakelijk te doen met jonge menschen, die 3 klassen H.B.S. doorloopen hebben en dus voldoende onderlegd kunnen zijn in Nederlandsch, 2 moderne talen, Geschiedenis, Aardrijkskunde, elementaire wis- en natuurkunde, om zonder groote uitbreiding van feitenmateriëel eind-onderwijs te ontvangen, dat er meer op gericht is, de verkregen kennis te verdiepen dan te verbijzonderen. Sommige leeraren bij het M.O. zullen glimlachen bij deze woorden, daar zij over het wetenschappelijk peil van een 3de klasse H.B.S. minder gunstig oordeelen dan ik. Maar ik weet bij ervaring, wat men onder gunstige omstandigheden, zelfs met leerlingen van dubieuze vermogens, tusschen het 12de en het 16e jaar kan bereiken. En een vrije school met een driejarigen onderbouw, bevolkt door gedeeltelijk boven-normale, gedeel-

telijk ambitieuze leerlingen, zou op vrijwat hooger peil kunnen komen. Alzoo acht ik het jakkersysteem van de H.B.S. zooals dit speciaal in de laatste 2 studiejaren gebruikelijk is, geheel onnoodig.

Anderzijds komen er leervakken op den voorgrond, die tijd en toewijding behoeven.

Voor de literair-aangelegden, laten we hen de A-candidaten noemen, *literatuur, diepere cultuurgeschiedenis, staathuishoudkunde, staatsinrichting;* voor de wiskundig aangelegden, laten we hen B-candidaten noemen, voortgezette *wis- en natuurkunde, mechanica, teekenen, cosmographie* en *scheikunde.* Voor voortgezette oefening in *het lezen en verstaan der moderne talen* kunnen gemengde klassers gevormd worden.

Ziedaar dan voor iedere groep de *verplichte hoofdvakken.* De rest is *facultatief.*

Wat de hoofdvakken betreft zou ik vervolgens nog dezen concessie willen doen, dat leerlingen van iedere categorie *vrij* zijn, één hoofdvak van de andere categorie aan hun groep toe te voegen, terwijl aan B-candidaten vrijstelling van scheikunde kan worden verleend.

De hoofdvakken worden gegeven in uurs-lessen, voor de B-afdeeling meerendeels met een speling van ½ uur, 't zij om een proef te doen, een in behandeling genomen onderwerp af te handelen of een napraatje te houden.

De facultatieve vakken, alsmede het lezen en vertalen van moderne talen kunnen met ¾-uurs-lessen volstaan.

De leerling is *vrij* in de keus, welke facultatieve vakken hij wil volgen. Hij mag zich daarvoor ook als toehoorder opgeven en is dan *vrij* te gaan luisteren waar hij verkiest.

Behoudens verzuim om geldige redenen moèten alle leerlingen tijdens de lesuren in het schoolgebouw aanwezig zijn.

Vrije uren, ontstaan door verzuim van lessen, moèten in het studielokaal met zelfstudie doorgebracht worden.

Ingeval er parallel-klassen gevormd worden, zijn de leerlingen vrij zich naar aard en aanleg te groepeeren, waarbij echter overleg met de leiding der school wordt gezocht.

De leeraar is *vrij* in de verdeeling der leerstof en de methodische behandeling.

Tweemaal per week wordt de middagschooltijd gewijd aan sport en lichaamsoefening.

De leerling is vrij in de keus aan welke sport hij zal deelnemen.

De ontspanningszalen, de studielokalen en de bibliotheek zijn voor de leerlingen ook 's avonds toegankelijk. De leeraren verbinden zich om beurten tot leiding en toezicht.

Het huiswerk blijve tot 't uiterste minimum beperkt, maar vrije studie wordt bij de leerlingen sterk aangemoedigd.

De indeeling van het gebouw stel ik mij aldus voor:

Een ruime, ovale of gerekt-veelhoekige binnenplaats, hier en daar met groen, bloemen en zitbanken, overigens ingericht als wandelplaats en oefenterrein; rechts afgesloten door een ontspanningszaal voor jongens, die

in den winter gebruikt kan worden voor onderlinge tooneeluitvoeringen en voordrachten; links door een ontspanningslokaal voor meisjes, die in den winter gebruikt kan worden voor muziek en dans; de verdere ruimte aan de eene langszijde aangevuld met schoollokalen voor de H.B.S. met 3-jarigen Cursus, aan de andere langszijde door een bibliotheek en de lokalen voor de eigenlijke school.

Natuurlijk bedoelt dit geheele opstel niets dan uitdrukking te geven aan een denkbeeld. Wanneer personen, die het denkbeeld warm en krachtig gezind zijn, een vereeniging vormen, dan eerst kan men bij onderling overleg een plan van uitvoering in détails ontwerpen.

Dordrecht, October **1919**.

Bibliographie.

Lezer wilt gij eens een boeksken, het eerste der Belaard-serie door den Nieuwen Boekhandel te Brussel ten jare **1917** uitgegeven, een boeksken van een Vlaamschen schrijver lezen, nauwelijks zestig bladzijden groot, dat een uitnemende literatuursoort geeft en daarbij een boeiende vertelling, die u pakt van het eerste tot het laatste woord? Leest gij dan eens F.V. Toussaint Van Boelaere's *Petrusken's Einde,* dat tot ondertitel voert: *'Een spel van luttel gebeuren'*. Het is dan ook inderdaad niet zoo veel wat er in gebeurt, al is de handeling belangwekkend en spannend genoeg; maar naast het groote gebeuren in het kortere werk van de allerbeste Vlamingen, als Stijn Streuvels, Teirlinck, Van de Woestijne, verdient ook Toussaint van Boelaere met wat hij in dit verhaaltje aan gebeurtenissen geeft, in de allereerste rij te staan. Want wat is het eenvoudig van taal en toch prachtig van toon, van stemming, wat is het suggestief, kleurig en van schitterende, gloedrijke verbeelding. Er zijn er maar weinigen onder de besten onzer, die in staat zouden zijn een vertelling te schrijven als Toussaint van Boelaere er een schreef met zijn *Petrusken's Einde:* Het verhaaltje van het oude mannetje in het Oudemannenhuis, dat een schoonen, heeten zomerdag óók eens met wat zakgeld het Vlaamsche land mag intrekken, een kwaadaardig medeverpleegde, Doreken, ontmoet die hem meetroont in kroegen en hem in een kwaden dronk tegen den avondstond neerslaat met zijn ijzerbeslagen krukje, uit minnedrift in plotseling opgevlamde ijverzucht, omdat Meelnie, een weduwe en kennis van beiden uit vroeger dagen, waar ze gedurende een onweder koffie en kriekenwijn drinken, blijkt, méér haar goede hart aan Petrusken te hebben gegeven dan aan Doreken. Als deze laatste hem in den avond na het misdrijf heeft verlaten, wil het mishandelde oude kereltje wat water drinken uit de gracht, maar hij kan zich niet meer opheffen door vermoeidheid en smoort in het koele nat.

Voortreffelijk weet de schrijver, door juistheid, zuiverheid en verholen felheid van de voeging zijner woorden, den lezer reeds in het begin der vertelling te doen vermoeden dat het heel treurig met het mannetje uit het gesticht gaat afloopen, en dan voelt men later meer en meer het onverbiddelijke, helsche einde dreigen, waarin dat slechte ventje Doreken met zijn krukje als een gemeen helleschepsel, of wel een kleine boosaardige duivel voor onzen geest gebaart. Veel Vlaamsche mystiek, veel als van bij-geloovige verbeelding zit er in deze vertelling, maar die komt het geheel hier ten goede, het is zoo buitengewoon goed verteld met in zijn eenvoud

zooveel kracht en gloed en rijke verven der woorden dat de toch maar vaag aangeduide personages er geheel en al in leven voor ons. Ieder beeld is af in deze romantiek. Wij voelen hier weer, wat het verschil in aard is tusschen Vlamingen en ons Hollanders. Aan den eenen kant de heftige spontaniteit, de wilde, onbeteugelde weelde, en de oerkracht der machtige verbeelding die als in den Vlaamschen bodem wortelt; bij ons het overwogene, het nuchtere, beredeneerde van den 'mijnheer die zich rekenschap wil geven' zooals de Franschen zeggen, en die het dwaasheid zou achten zijn gevoel te laten gaan vóór zijn verstand. De besten van ons wisten het evenwicht te vinden op geniale wijze. Ik denk aan Van Looy's Nacht-cactus en dan aan die helsche figuur van den vuurspuwenden jongen in De dood van mijn poes. Op zijn wijze, maar met bijna even groot kunstenaarschap, even zuiver en helder en geniaal, heeft de Vlaming dit spel van luttel gebeuren in onze beminde Nederlandsche taal tot iets groots gemaakt. En voor wie hem kennen óók uit zijn *Landelijk Minnespel* en *De bloeiende verwachting,* komt dit niet onverwacht.

Dec. **1919**.

Hoofsche Verhalen door Dr. K.E.W. Strootman. - Haarlem, H.D. Tjeenk Willink en Zoon, 1919.

Van dezen schrijver lazen wij in **1911** 'Vertellingen en Schetsen', historische miniaturen, die sterk deden denken, in hun levendigheid en doordringendheid van beschrijving aan 'Vieilles maisons vieux papiers' (Paris Révolutionnaire) door G. Lenotre.

Ook in verband met deze Hoofsche Verhalen zou men geneigd zijn Dr. K.E.W. Strootman een Nederlandschen Lenotre te noemen. Een voorkeur voor 'het revolutionnaire', toont deze schrijver echter allerminst. Hij wil met deze verhalen eigenlijk een vervolg geven op zijn 'Vertellingen en Schetsen' en zijn bedoeling is 'te vertellen uit de geschiedenis', de belangstelling der lezers te wekken met het schetsen van personen, wat men pleegt aan te duiden als 'la petite histoire'.

Het liefst beschrijft hij figuren als La bella Simonetta: 'En toen, in de dagen dat de Renaissance er hoogtij vierde, in de lente van **1469**, zag Florence de liefelijke gestalte verschijnen, die al het schoone als belichaamde, de vrouwenfiguur, welke de verwezenlijking scheen van den schoonheidsdroom der Florentijnen. Simonetta dei Cattanei "la bella Simonetta, werd door haar jeugdigen echtgenoot Marco Vespucci zijn vaderstad Florence binnengeleid".

Al gebruikt de schrijver dikwijls nog al eens versleten uitdrukkingen en min of meer rhetorische zinswendingen, hij slaagt er zéér wel in om stemming en atmosfeer te brengen om de personages die hij beschrijft. Al deze verhalen boeien en doen denken: "nu zou ik nog wel eens wat meer van die vrouwen willen weten". Want het meest zijn het vrouwen die hij beschrijft, de bekoorlijke, wufte verdorven en toch zoo weergaloos aantrekkelijke vrouwen uit oude tijden, die aan de hoven van allerlei koningen

leefden, een rol speelden in de politiek of op andere wijze gewichtige of belangrijke figuren werden. Stellig loopt er een erotische draad door dit boekje maar juist die verholen sensualiteit maakt er een groote bekoring van uit. Men leze het eens aandachtig, en wanneer men dan na Simonetta de ondeugende nichtjes van zijne Eminentie Kardinaal Julius Mazarin leert kennen, dan moet men toch verwonderd staan over de onbluschbare "zucht naar avonturen" van al die vorstelijke, koninklijke en keizerlijke dames, die niet voor een kleintje vervaard waren. Ja de hofgeur van alle tijden stijgt wel prikkelend uit deze bladzijden op, maar de hoofdzaak is hij niet. Ongetwijfeld zijn deze verhalen leerzaam, Strootman is niet de eerste de beste, hij is een geleerd man, en uitstekend op de hoogte van de geschiedenis; hij is een zeer betrouwbaar wegwijzer en volstrekt niet eenzijdig. Hij weet even goed en boeiend van het Fransche Hof te vertellen, als van de prachtlievende Florentijnen, de drankzuchtige Romanof's, een amourette, ofwel het huwelijksleven, van den in dit boek verre van sympathiek gegeven "Frederik den Groote", van de Zweedsche hofgeschiedenis, het leven onzer eerste koningin Hortense de Beauharnais, van den "Napoleontischen" beeldhouwer Canova, of van oude en nieuwe salons. Bij het licht der nog smeulende puinhoopen van het half verwoeste Europa' bekeken, zijn deze verhalen dubbel interessant, de aandachtige lezer begrijpt er des te zuiverder door, hoe uit al die duisterheid, al dat ondergrondsche verholen gestook van velerlei machthebbers uit vroeger eeuwen, onvermijdelijk de catastrofe van **1914** een aanvang moest nemen, ramp waarvan wij het einde nog lang niet zullen zien, al kon het haast niet anders dat wij daarlangs den weg op gaan naar volledige menschelijke bewustwording. Maar in de tijden waarvan Dr. K.E.W. Strootman vertelt, was 'het voor vele gekroonde hoofden' nog een schoon spelen met vuur, en daarom, als gij van den 'speelschen vredeskeizer', die gij uit Kautsky's boek zoo goed kent, genoeg hebt, lees dan ook nog eens deze 'Hoofsche Verhalen'.

HENRI VAN BOOVEN.

Over boeken van schrijfsters.
XXX.

Annie's Duiveltje door Cor van Osenbruggen. Met platen van Sijtje Aafjes. - Gouda, G.B. van Goor Zonen.

Cor van Osenbruggen is een kinderschrijfster, die ik sinds haar eerste succesvol optreden (met *De Tweelingen Flip en Henk)* met veel belangstelling heb gevolgd. Haar tweede en derde boek *Wilde Jo* en vooral *Tante Doortjes Erfenis* beschaamden mijn goede verwachtingen niet, en thans verschijnt er een nieuw aardig werkje van haar: *Annie's Duiveltje.* De boeken van Cor van Osenbruggen hebben altijd iets origineels; zij beschikt over een prettigen, vloeienden stijl, en zij bezit gevoel en humor. Bovendien

weet zij aan haar eenvoudige verhalen toch altijd iets interessants en bizonders te geven, zoodat ze blijven boeien. van het begin tot het eind. Om maar iets te noemen: in dit boek komt het traditioneele Sint Nicolaas-avondje voor, (evenals in *Rie* van Maren Koster het traditioneele ijstochtje,) maar hoe aardig is dat weer verzonnen van de portretten, die alle familieleden voor elkaar laten maken, en het kettinkje en het duiveltje. Ik geloof zeker, dat Cor van Osenbruggen een van onze meest geliefde kinderschrijfsters wordt, en een waardig plaatsje gaat innemen naast schrijfsters van reeds gevestigde reputatie, als bijvoorbeeld Mevrouw Ovink-Soer of Mevrouw Knuttel-Fabius, om slechts deze twee te noemen.

Sijtje Aafjes blijft zeer haar best doen; zij tracht naar afwisseling, en zoekt naar aardige momenten in het verhaal. Toch bevallen haar heele kleine kindertjes mij beter dan haar bakvischjes, deze hebben soms een onhandige houding van het hoofd (wat het jongetje op blz. 47 óok heeft); overigens valt de welverzorgde afwerking, en het in acht nemen der details (het duiveltje is leuk) te loven.

Als de knoppen zwellen door Magda Foppe. - P.N. van Kampen en Zoon, Amsterdam.

Dit keurig uitgegeven boekje van een ‘nieuwe’ jonge schrijfster heb ik met belangstelling gelezen. ‘Als de knoppen zwellen....’ de titel klinkt veelzeggend, maar belooft meer, dan het boekje in werkelijkheid geeft. Negen kleine, schetsmatige verhalen, allen uit het jeugdige leven: *where the brook and river meet*.... maar eigenlijk gezegde *verhalen* zijn het toch niet; aan de meeste is geen begin en geen einde, ook ontbreekt veelal elke ‘intrige’; en toch zit er in deze *petits riens* iets, dat ons de lectuur niet als tijdverlies doet beschouwen; wij voelen er een aanduiding in van later, beter, krachtiger, inhoudsrijker werk, evenals het ‘zwellen der knoppen’ de volle en schoone lente voorspelt.

Het eerste schetsje is niet veel meer dan een *ébauche,* een vluchtig potloodkrabbeltje, zooals schilders maken, wanneer ze een impressie, ter latere uitwerking, willen vasthouden. Twee jonge meisjes, bakvischjes ontmoeten twee jeugdige knapen, wandelen en praten met hen, en *c'est tout.* Als het streepje het einde aankondigt, moet het ‘verhaal’ nog beginnen. En *zeker* zou dit *Frühlings Erwachen* interessant kunnen zijn! Het behoefde dan ook niet op zijn Wedekindsch beschreven te worden, niet zoo rauw-realistisch, zoo bruusk en zoo fel, maar het ontwakende zinnenleven van jongens en meisjes, het vage verwachten en ijle hopen, het smeulende sensueele, en het fijnere psychische leven, dàt ons te leeren kennen, het ware ontzettend de moeite waard! Wij vinden bij onze schrijfsters wel eenige korte beschrijvingen daarvan, maar ‘het’ boek daarover, het boek, dat vol tragiek en humor zou zijn, het boek dat een revelatie kon wezen, een waarschuwing en een onderrichting tegelijk, is nog niet geschreven.

(Apropos, zou een Engelsche jongen werkelijk zeggen: take my *coat,* als hij een meisje voor den regen zijn colbert-jasje gaf, of zou hij mischien: take my *jacket* hebben gezegd?)

Het tweede schetsje *Dienstmeisje* is ook al weer niets dan een *croquis* Een typeering in uiterlijken omtrek van een jong dienstmeisje, dat vindt 'dat ze maar wat goed af is', met *even* een flitsje van een dieper gevoelentje voor haar 'meneer'. Dan krijgen we: *Jaloersch*.... de weergeving van een gevalletje, dat sinds Amy's verbranden van haar zuster Jo's boekje in Little women, maar al te vaak behandeld is. *Straatkinderen* is iets beter; in elk geval wel goed waargenomen, en hier hindert het inhoudslooze niet zoo zeer. *Teleurstelling* is weer een beetje erg dunnetjes; dàt zou Ina Boudier-Bakker anders hebben aangepakt! veel suggestiever en intenser; hetzelfde is het geval met *Onbegrepen,* een meisje, dat lijdt onder het verlies harer moeder, en welke schets wel hier en daar goede kwaliteiten heeft, maar een toch niet gelijkwaardig pendant is van Ina Boudier-Bakkers *Bert.* (Het jongetje is hier eveneens Bert genaamd.) *Kleutertjes* is vrij aardig, ofschoon wat onbeduidend; ook *Geertjes angst* is niet kwaad (maar vergelijk dit schetsje eens met de angst-episode van Marietje uit Margo Scharten-Antinks Sprotje!) Maar *Kermiskind* lijkt mij het meesterstukje van den bundel en hierop is mijn hoop voor de toekomst van Magda Foppe gebouwd. Hier is het figuurtje van het meisje uit de poffertjeskraam geheel en al af en gaaf geplasticeerd; meer behoeven wij eigenlijk niet van haar te weten, om een volledig beeld van haar voor oogen te hebben. Een eigenaardig complex van de meest verschillende qualiteiten, zooals een kind onder die omstandigheden en in zoo'n omgeving wel krijgen mòet; zij is lichtzinnig en tegelijk overleggend en reflectief; behaagzuchtig en onschuldig; geen katje om zonder handschoenen aan te vatten, en toch ook weer (zooals tegen haar vader) goedhartig. Nog eens, dit kleine verhaal heeft mij geboeid, en ik ben ervan overtuigd: wie zóó iets reeds bij een eerste optreden geven kan, wie zóó beknopt en toch compleet de psyche van een natuurkind, en het typische milieu van een kermiskraam weet te evoqueeren, - zoo iemand kan méér, en zal dit weldra bewijzen.

Sprotje. Volledige uitgave door Margo Scharten-Antink. Met platen van J. Pollones. - Mpij. v. goede en goedk. lect., Amsterdam.

Het is, ik zei het al meer, niet de gewoonte van de Nieuwe Gids, om herdrukken te bespreken. Maar zoo ooit, dan mag toch stellig wel een uitzondering worden gemaakt voor dit boek, het meesterwerk, het levenswerk van onze geniale schrijfster Margo Scharten-Antink.

Ik heb Sprotje, - voor de hoeveelste maal wel? - geheel overgelezen, en ik geloof, dat bij elken keer mijn bewondering, voor wie dit werk kon scheppen, stijgt. Inderdaad, men moet wel een groote kunstenaresse wezen, om deze figuur, die eenmaal klassiek zal zijn in onze literatuur, zoo waarlijk grootsch te hebben uitgebeeld, in schoone volkomenheid.

Als onderwerp kan men zich nauwelijks een onaantrekkelijker denken; de schrijfster spaart ons en zichzelve geen enkel detail, waarvan het verzwijgen de werkelijkheid een vleiender aanzien zou doen krijgen, - en toch,

en toch.... welk een eindelooze teederheid is er in dit boek.... een zóo groote, alles omvattende teederheid, dat het leelijkste en geringste met een glans van innige schoonheid wordt overtogen. En met hoe wonderbaar-pure intuïtie is het licht en donker verdeeld; hoe volmaakt in de juiste verhoudingen wordt telkens naast het diepste schaduw-gedeelte een fijne helderheid gezet, waardoor een prachtige harmonie wordt verkregen.

Er is in dit boek een roerende innigheid. Het bizondere geval van het kleine, onaanzienlijke Sprotje is door de auteur in de sfeer van het algemeen menschelijke verheven; evenals Flaubert in *Un coeur simple* het deed met de oude, simpele dienstmeid. Maar ik voor mij verkies boven dit verhaal, dat in de wereld-letterkunde bekend staat als een der schoonste voortbrengselen van den menschelijken geest, ja, *daarboven* verkies ik *Sprotje,* de figuur, die onsterfelijk voortleven zal. En heel Nederland mag er trotsch op zijn in Margo Scharten-Antink de schrijfster te bezitten, die aan zijn litteratuur dit vlekkelooze kunstwerk heeft toegevoegd.

Onderworpenen **door M.C. Kooy-van Zeggelen. - Meulenhoff, Amsterdam.**

De ondernemende firma Meulenhoff, die zoovele interessante ‘series’ de wereld inzendt, heeft ook de alleraardigste gedachte gehad, een reeks kleine ‘cadeau-boekjes’ het licht te doen zien. De boekjes in duodecimo-formaat trekken direct de aandacht door de origineele met gebatikt doek bekleede bandjes, ze zijn zoo smaakvol, zoo ‘mignon’, en tegelijk zoo degelijk en verscheiden van inhoud, dat men van deze uitgave nu eens met het volste recht beweren kan, dat zij ‘in een behoefte voorziet’. De ‘kleine boeken’ kunnen den lezer overal vergezellen; inderdaad in ‘zak, portefeuille, zelfs het kleinste beugeltaschje’ vinden zij een plaats, en typographisch zijn zij uitstekend verzorgd; papier, en letter, wat dikte, kleur, grootte en duidelijkheid betreft, moeten worden geroemd.

De uitgever maakte een vleiend compliment aan de opgenomen auteurs, door zijn serie: *Kleine boeken van groote schrijvers te noemen.* Thans ligt voor ons: *Onderworpenen, Indische Levens* door M.C. Kooy-van Zeggelen; een bundel van een zestal kortere verhalen ‘van den lande van overzee’, het verre Indië, met zijn poëzie en zijn mystiek, zijn oude tradities, zijn conventie en zijn ingewortelde overleveringen. Dat mevrouw Kooy dit land heeft lief gekregen gedurende haar verblijf aldaar, men merkt het in alles, maar bovenal is het klaarblijkelijk, dat zij een innig medegevoel heeft, een diep sympathetisch begrijpen voor het Inlandsche volk, en weinigen zijn er, die de psyche ervan zóo fijn en intuïtief hebben aangevoeld. (Ik hoop, dat mevr. Kooy's *Koloniaaltje* weldra in boekvorm zal verschijnen, om er dan mijn warme waardeering over te kunnen uitspreken.)

Het eerste verhaal *Doodengang* deed mij in zijn soberen eenvoud denken aan een der vertellingen van Zangwill uit de *Children of the Ghetto,* waar het oude moedertje zich op weg begeeft om haar zieken zoon te bezoeken, met telkens de roerende, overtuigde verzekering: *Your mother comes,*

my lamb. Ja, *is* er niet eenige gelijkenis in al die Oostersche volkeren, met hun 'geloof' en hun 'bijgeloof', hun occulte geheimenissen; en is het niet, of de Oosterlingen hun leven dubbel leven, het aardsche, materiëel, en ònzinnelijk het onzienlijke? Mevrouw Kooy-van Zeggelen roept voor ons òp de bonte beelden eener kinderlijke en toch zoo wijze en bezonken fantasie, en het is of wij eenige oogenblikken vertoeven in een andere sfeer, en nà de lectuur voelen wij ons dan, of wij een belangwekkende en aangrijpende ondervinding hebben mede-gemaakt.

Het meest treffend zijn misschien de verhalen: *Licht uit! en De Weefster;* in de eerste ligt al de diepe tragiek van een armelijk en onontwikkeld wezen, dat blindelings gehoor geeft aan de beide oer-instincten der vrouwelijke natuur, de liefde tot den man, de liefde tot het kind. In de tweede wordt op indrukwekkende wijze voor ons opgeroepen het intieme gedachtenleven van een vrouw, die met onwrikbare trouw vasthoudt aan de traditie van haar volk, maar toch de kracht heeft die prijs te geven, wanneer zij inziet, dat het welzijn van dit volk het eischt, en zeer mooi is er in beschreven, wat het weven is voor de Indische vrouwen, niet maar een voorbijgaand handwerk, maar een heilige arbeid, waarin gevoel, verbeelding, gedachten, verlangens en aspiraties, op het innigst zijn samen-geweven.

Ook *Het eigen Land* is typisch en ontroerend, maar *Kleine Oeke* en *Djimets* zijn dat immers eveneens. Ik houd veel van dit werk van Mevr. Kooy-van Zeggelen, en ik geloof, dat deze fijngevoelde schetsen in wijden kring worden geapprecieerd.

Hooger op door Marie Gijsen. - W.L. en J. Brusse, Uitg.-Mpij., Rotterdam.

Het Brabantsch dialect, waarin deze roman is geschreven, klinkt wel zangerig en naïef. Men heeft niet zoo heel veel moeite om het te begrijpen, (zooals bijv. met het Jordaansch van Querido, dat men soms hardop moet uitspreken om er iets van te vatten.) Over het algemeen houdt men niet veel van boeken in dialect, maar in *Hooger op* wordt er toch wel mee bereikt, dat er 'atmosfeer' komt in het boek en de vereischte *couleur locale.*

Het maakte bij het lezen een beetje den indruk op mij, dat de schrijfster al schrijvende eenigszins haar titel en haar eerste bedoeling wat uit het oog verloor. Och ja, Martinus wil wel graag 'hooger op' komen (en ook Fienette) maar het is toch geen passie bij hem, die hem uitsluitend beheerscht (hij geeft minstens evenveel om de jacht) en nadat hij in de eerste bladzijden zich verzekerd heeft van het stukje land van een arme familie, en aan een ander arm vrouwtje (op speculatie) zoomaar een paar bankjes van honderd overhandigt (om te beginnen had hij met vijf en twintig al voldoende bereikt) zelfs zonder ontvangstbewijs te vragen; en hij later in den gemeenteraad is geboegseerd, merken wij weinig van zijn hartstochtelijken honger naar 'hooger op'. Als een Zola dit onderwerp eens behandeld had.... van den taaien, voetje voor voetje voortschrijdenden proleet, die klauwt en wroet naar vermeerdering van geld en have.... Maar laten we er ons niet in verdiepen, wat dit boek *had kunnen zijn,* en liever vaststellen *wat het geworden is.*

Nu dan, het is een wel onderhoudende roman, met aardige typen er in (ik denk hier aan de voortreffelijk gedane teekening der dames Blankaart). De arme Martha met haar gewetensknagingen, is meer een zielige dan een tragische figuur, maar heel goed is weer Liesje, het waarlijk onschuldige kind, met haar argelooze liefde, die haar tenslotte naar het klooster drijft. Deze oplossing is de logische, en gelukkig door de schrijfster boven den traditioneelen zelfmoord verkozen.

De boeken van Marie Gysen zijn altijd degelijk en goed doorwerkt, en geven een duidelijk en trouw beeld van het Brabantsche volksleven.

(Apropos van dialect, de schrijfster zei er even attent op gemaakt, dat scelm, scik, scienwit, niet zooals zij bedoelt, wordt uitgesproken skelm, skik, skienwit, maar als selm, sik en sienwit.)

Als de zinnen ontwaken door Dorothee Buys. - P.N. van Kampen en Zoon, Amsterdam.

Wat een mooi boekje is dit. Het is een fijn en gaaf kunstwerkje, - waarop ik niet zou weten wèlke aanmerking zou gemaakt kunnen worden. Het verhaal verscheen eerst in Elsevier's in beknopten vorm; ik las het nu voor de tweede maal, maar vind het nog mooier dan den eersten keer.

Als de zinnen ontwaken.... ook deze titel doet meer veronderstellen, dan het boekje geeft. Het sensueele leven van Toske is aan het ontwaken, ja, inderdaad, maar het is alles nog zoo onschuldig, zoo onbewust, zoo jong. Hoe juist zijn in dit kleine bestek de verschillende typen geteekend; de vader, slechts met enkele ommelijnen, maar toch kènnen wij hem; de ouder wordende Stephien, verteerd door machtelooze jaloezie op haar jonger en bloeiender zusje; de argelooze, naïef-egoïste en toch fijngevoelige, zachte, en vooral zoo jeugdige Toske, wier eigen sterke, vreugde-behoevende levenskracht onwillekeurig ziekte en dood schuwt en weerstreeft.... en wier medelijden daarmee dan weer voortdurend strijdt.... de onbeduidende Max, door beide zusters 'umworben', *omdat* hij nu eenmaal de eenige man in haar nabijheid is.... en dan, op den achtergrond en toch het geheele huiselijke leven beheerschend, de tragische figuur der zieke, langzaam, te langzaam stervende moeder.

Het lijden dier arme is ook zoo innig meegevoelend beschreven; het is niet te erg, te griezelig gemaakt.... maar toch zoo voelbaar is de sfeer van onheil, die hangt in het heele huis. Zelden is het een auteur gelukt dit moeilijke en weinig dankbare onderwerp met zooveel kieschen tact en fijngevoeligheid te behandelen.

Ik geloof wel, dat *Als de zinnen ontwaken*.... behoort tot Dorothee Buys' beste werk. Zij is een sympathieke schrijfster, die rustig voortwerkt, zich steeds ontwikkelend, en, allengs grooter stijlvaardigheid krijgenden ons verrast met aldoor beter gebouwde, inhoudsrijker, en psychisch fijner verzorgde verhalen. Onder de gestalten der jonge meisjes, die tegenwoordig een gaarne gekozen onderwerp vormen voor romans, behoort *Toske* stellig tot de beste, en die men met verteedering en waardeering onthoudt.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

De jongste werken van Karel van de Woestijne.

Karel van de Woestijne. *De bestendige aanwezigheid.* - Bussum 1918. C.J.A. van Dishoeck.

Dezelfde. *Goddelijke verbeeldingen.* - 's-Gravenhage en Antwerpen 1918. W.P. van Stockum en Zn., en de Nederlandsche Boekhandel.

Spreken over een kunstenaar is spreken over zich-zelf. Want men mag veel praten over subjectief en objectief, maar wanneer ik mijn oordeel over een kunstenaar wil uitspreken, dan is de eenig-zuivere maatstaf, die ik kan aanleggen: de gevoelens, die zijn werken in mij hebben gewekt.

Wanneer ik nu dezen maatstaf toepas op de beide bovengenoemde prozawerken van Karel van de Woestijne, die ik met groote aandacht las, terwijl ik mij volkomen heb laten gaan op de indrukken, die ik, al lezend, ontving, dan moet ik dit noteeren: ik heb een groote bewondering voor den schrijver gevoeld, maar ik ben toch slechts een enkele maal wezenlijk-diep ontroerd.

Ik zal trachten, in de volgende bespreking dezen indruk te detailleeren.

Aan beide werken ligt de mystiek eener directe levens-aanvoeling ten grondslag, al wordt deze aanvoeling door beelden van verschillenden aard gesymboliseerd. ‘De bestendige aanwezigheid’ (van het goddelijke) doorwoont evenzeer den inhoud van het werk, dat dezen titel voert, als dien van het andere.

‘Bij wijze van inleiding’ is voor-in ‘De bestendige aanwezigheid’ een eenigszins-gewijzigd fragment afgedrukt, uit des schrijvers vroegere werk ‘Kunst en geest in Vlaanderen’, een fragment, waarin naar aanleiding van de mythe van Admetos, in wiens huis Appolloon als herder verblijf hield, geschreven wordt:

‘Want geen god is onder de menschen, of allen zijn, willens of niet, gelukkig; of allen gaan zich, vroeg of laat, gevoelen als haast-onverdiend gelukkig. Wat baten pijnen nog, of de wake van een vrees? Wat staart men ten spiegel in de eigen oogen, en leest er noch hoop noch vreugde? Hoe men weifelde of angstig zij: de goddelijke adem zal wazemen over uw wezen, en gij ondervindt een onbegrepen troost. Gij zoudt u-zelf gaan martelen, opdat uw wezen schoon worde als een roode bloem onder de goddelijke koestering. Want àlles wordt u schoonheid en een blijde vroomheid, wordt de streelende aarzeling om het dankbaar genieten van de heerlijke vrucht die ge eerst niet áan durft te raken, en die smelt weldra op de koorts uwer lippen. Uw blikken krijgen een vleiënd volgen van elke vorm-deining, een zegenend zien op elke rust van kleur; en gij voelt dat gij vorm en kleur als een ordineerend meester zijt. Geen groezelige leelijkheid, of uw oog maakt ze schoon; geen wan-gestalte, die ge niet toegevend en blijde herschept naar wat de Bestendige Aanwezigheid u langzamerhand leerde te zien volgens 't gevoel van alle volmaaktheid.... En kome het sarren van de slechten die u willen misdoen; laat gebeuren om u wat zorg is

den mindere en niet-bezochte: als Admetos zult ge de gratie dragen, dat ge - wie weet? zonder het zelf te weten! - bewoond zijt van een god; dat ge het tabernakel draagt van God in u. Gij zult de schoone bestemming, de bestemming-van-schoonheid, in álles erkennen, en aldus zult ge góed worden. Want Goedheid is de weêrglans van het Schoone, van dérgelijke Schoonheid....'

Schijnbaar sluit, door dit inleidende fragment, de geest van dit werk aan bij de mystiek van Verlaine's La chanson bien douce:

> Elle dit, la voix reconnue,
> Que la bonté c'est notre vie,
> Que de la haine et de l'envie
> Rien ne reste, la mort venue.
>
> Elle parle aussi de la gloire
> D'être simple sans plus attendre,
> Et de noces d'or et du tendre
> Bonheur d'une paix sans victoire.

Toch is het niet het geval. Gaandeweg werd het mij tijdens de lezing duidelijk, dat het werk zelf en de inleiding verschillende kanten uitgaan; de geest van het boek is veel minder mystiek dan de titel en de inleidende woorden zouden doen vermoeden.

'De bestendige aanwezigheid' bestaat uit twee deelen, 'Drie heiligen' en 'De vijf zinnen'. Twee der drie heiligen van het eerste deel werden den dichter geleverd door de kerkgeschiedenis; het zijn Adilia en Arnulphus; de derde is een abstractie: 'De heilige van het getal'.

Bekoorlijk is het verhaal van Adilia; van beide boeken stellig het beste deel. Een zoete gedragenheid van taal stuwt de verhulde gestalte van de vrome Adilia zachtjes naar het einde; een taal, die zoo precies-gekozen is, met zoo feillooze intuïtie gevonden woorden den stemmingen vorm geeft, dat dit werk groote bewondering afdwingt. Van de Woestijne is hier ook, wat hij zelden is, eenvoudig; een verheven eenvoud is in dit korte verhaal. Ik zou het woord 'plechtig' willen gebruiken, als het broze, het teedere niet de overhand had in deze beschrijving.

Misschien is dit verhaal het eenige in het boek, dat waarlijk mystiek genoemd mag worden. Liet moderniseeren van een oud heiligenleven is natuurlijk op zich-zelf geen mystiek; eerst het individueele doorvoelen en weergeven van het religieuze element in zoo'n verhaal maakt het tot mystiek. Ik karakteriseerde mystiek eens als religieus gevoel, geprojecteerd op een persoonlijkheid; alleen het individu op zich-zelf kan, buiten dogma of gereglementeerd stelsel om, de directe aanvoeling tusschen menscheziel en al-ziel ondergaan. Dit persoonlijke nu, deze aandachtigheid van den eenling, dit blijkbaar-bewogen ondervinden van een diep-religieuze ontroering geeft aan het levensverhaal van Adilia een glanzing van bijzondere schoonheid.

Een enkel fragment; de eerste tijd na het genezen van Adilia's blindheid:

‘Nu werd het voor Adilia een wondere tijd van vrees en van blijheid. De wereld: zij was niet, dan eenigszins bij kleuren, zoo buitengewoon anders dan in de voorstellingen harer blindheid; alleen niet meer zoo luid, vond ze, noch zoo zwaar van geur, en niet zoo rijk en verscheiden voor haar tastende vingeren. Want zij zàg thans, en hare aldoor-zoekende oogen verdoofde hare ooren, mieken te verwaaiën reuk aan reuk, en onnoodig het glijdende aarzelen en nijdige duwen der tot huilens toe gevoelige handen. Zij zag thans met oogen, en het was wel hare schichtigheid van te elker stonde. Maar het was hare vreugde tevens, dat telkens zij zich-zelf ontdekken moest bij nieuwe verwondering, 't zij ze de dingen herleiden mocht tot hun vertoonen in haar bestaan van blindheid en ze daar van gelijke schoonheid bevond, 't zij ze eraan ontdekte een stevigheid en een nut, eene waarde of een vormen-vernuft, die zij vroeger niet bevroeden kon. Zoo vonkte in haar ontallig óp blijdschap aan blijdschap, al moest soms plots haar vreugde wijken voor eene vraag of een schrik. Want ook wat schaduw was leerde zij kennen thans, en 't verholen leven der duisternis, en 't roerend bewegen van wat men niet zien kan. Er waren, ondervond zij, vale dieren die kruipen; er kwamen, aan alles, geheime hoeken en vreemde standen; en zij had nimmer gedacht dat zij dingen zou moeten zien, die onmiddellijk denken deden aan kwaadaardigheid. Toch was haar wezen thans vol sidderend ontroeren, dat zette hare gedachten in stadige lichten; zij leefde vermenigvoud, en menigvoud waren thans hare gebaren: van een hoofdje dat, recht, aldoor bewoog, en van wuivende handen, en van beenen die sprongen en liepen en 's avonds zoo warm-zalig konden zijn. En toen zij eens een geitje had gezien, dat huppelde in een boomgaard, had ze bij slapen-gaan in haar donker-blanke bedje de guldene gedachte: ‘Ik ben als een geitje thans!’

Deze innigheid, stil en diep als een bergmeer, heb ik elders in het boek nergens gevonden. Belangwekkend is dit proza toch; overal heeft de schrijver de gedachte omkleed met letterkundig taalschoon van een bijzondere en delicate verfijning. Nu en dan is in dien cadanseerenden woorden-rijkdom de gedachte, het symbool ondergedoken; in ‘De heilige van het getal’ bijv. is het mij met den besten wil niet gelukt de leidende lijn vast te houden.

Mijn bezwaar tegen dit werk - en het geldt evenzeer de ‘Goddelijke verbeeldingen’ - is, dat de waarlijk-dichterlijke, hier dichterlijk-religieuze bewogenheid niet evenredig is aan de virtuositeit van taal, en dat, naarmate de woorden kleuriger sprankelen, de volzinnen golviger cadanseeren, beelden en vergelijkingen weliger opbloeien, aan inningheid verloren gaat wat aan vaardigheid wordt gewonnen.

Zoo kan dit schitterende proza ons ten slotte toch maar weinig rijker maken. Neem eens ‘De vijf zinnen’: als men die gewichtig-uitziende compositie ontleedt, wat een schrale innerlijkheid van onnoozel gewaarworden blijft er dan over! Beter werk is ‘De geboorte van Eva’, waarin de plastiek der beschrijving op zich-zelve tot kunst wordt.

In dit verhaal stuit ik echter op een ander bezwaar; het verliteraturen van een grootsche, eenvoudig-verheven mythe. Hetzelfde gebeurt in de ‘Goddelijke verbeeldingen’. De aan het verhaal inhaerente mistische kern is er in verwrongen tot een willekeurig gedachtebeeld, dat veel minder treft dan de soberheid van het oorspronkelijke. Het is mij volslagen onverschillig of de heer Van de Woestijne katholiek, protestant, pantheïst of wat dan ook is; het is eenvoudig de dichterlijk-religieuze ontroering, die in de gemoderniseerde bijbelverhalen der ‘Goddelijke verbeeldingen’ verdoezeld is achter zwermen van woorden, die nergens de teederheid der oude lieve vertellingen doen vergeten. Men legge naast de ‘eerste verbeelding’, die de geboorte van Jezus, de aanbidding der drie Koningen en daarna de symbolische uitbreiding dezer gebeurtenissen behandelt, eens ‘Het kindeken Jesus in Vlaanderen’ van Timmermans. Als woordkunstenaar is Van de Woestijne zeker niet de mindere van Timmermans, maar hoe verbleekt zijn pralende woordenpracht bij de levende, trillende, ontroerende schoonheid van Timmermans' verrukkelijke vertelling!

Salomon Dembitzer. *De twee tuinen* Vertaling van Arn. Saalborn. - Amsterdam, Cohen Zonen.

‘Oost-Joodsche Bibliotheek’ lezen wij bovenaan de titel-pagina van dezen novellen-bundel. Is het een boek dat een serie inleidt? Zoo ja, dan is de keuze niet erg gelukkig te noemen. Wel is er nu en dan iets innigs, iets echts in deze korte verhalen, maar over het algemeen lijken ze mij toch afval van den rijkdom der diepe en wonderlijke Joodsche volksziel.

Corn. J. Gimpel. *Amsterdam oud en nieuw.* Stemmingen en studies. Geïllustreerd naar teekeningen van H. Heuff en met reproducties van oude teekeningen en schilderijen. Met een voorwoord van R.W.P. de Vries. Bandversiering van J.G. Veldheer. - Amsterdam 1918. J.M. Meulenhoff.

Een mooi boek. De heer De Vries karakteriseert het in zijn voorwoord terecht als: ‘een wandeling door Amsterdam in de **20**ste eeuw met terugblik op de vroegere eeuwen’.

De schrijver van het werk beschikt over twee hoedanigheden, die hem bij het samenstellen uitnemend te pas kwamen: hij heeft gevoel voor het architectonisch-mooie en historischen zin. Vooral dit laatste geeft een eigenaardig relief aan het boek. De verschillende hoofdstukken zijn: ‘Het oude en het nieuwe profiel’, ‘Het Open Havenfront en zijn toegangen’, ‘Onze oude hoofdstraten’, ‘Grachtimpressies en Grachtsilhouetten’, ‘De Jordaan’, ‘Onze pleinen’ en ‘Verscholen Amsterdam’. In al deze hoofdstukken, in het eene meer, in het andere minder, vinden we iets van de sfeer, van die heel bijzondere eigenheid van de hoofdstad. De schrijver zoowel als de teekenaar hebben de ziel van Amsterdam verstaan; voor beiden is de

arbeid een innerlijk beleven geweest; zoo ontstond een boeiend en belangwekkend geheel.

Sam. Goudsmit. *Droom en wereld.* - Amsterdam. J. Emmering.

Een bundel klein werk van verschillenden geest en van ongelijk gehalte. Wat dit laatste betreft kan men zeggen, dat het werk van den heer Goudsmit vrijwel op één hoogte blijft, en hoewel die hoogte ver genoeg boven het middelmatige uitgaat, om met aandacht op dezen schrijver te blijven letten, treden in dit werk toch weer hinderlijk de gebreken van zijn eerste boeken naar voren. Simpele voorvallen blaast de heer Goudsmit met de kracht zijner nooit uitgeblazen longen op tot geweldige woordcomposities; stortvloeden van woorden schuimen over zijn verbeeldingen neer.

Toch is deze schrijver mij sympathiek. Men komt in zijn werk, ook in deze schetsen telkens notities tegen waar bezield leven uit spreekt; dingen die het doen betreuren dat de auteur zich niet altijd de noodige zelfbeperking weet op te leggen, dat hij onder den schijnrijkdom van massa's klaterende woorden de innigheid en de liefde van zijn wezen dreigt te verstikken.

In verscheidene dezer schetsen is een sterk pogen waar te nemen om door de realiteit heen te dringen tot den geestelijken, misschien moet ik zeggen, den mystieken grond der dingen. Dit geeft meermalen een waardevol perspectief aan zijn werk.

Het goede is er, maar men moet er te veel naar zoeken in dit werk. En men is immers niet zeer geduldig in onzen tijd....

HERMAN MIDDENDORP.

Moderne Duitsche literatuur

Gustav Falke: *Die Auswahl,* Gedichte, Alfred Janssen, 1910.

Gustav Falke: *Landen un Stranden.* Kronen-verlag 1918.

Onopgemerkt in de felle, dagelijksche doening van den oorlog is op den 8sten Februari van het jaar **1916** de Duitsche dichter Gustav Falke in Groszborstel bij Hamburg gestorven.

In Falke verloor de jongere Duitsche letterkunde haar innigsten dichter. Zijn waarde voor het jongere geslacht wordt wel daardoor bepaald, dat hij tot de eerste dichters van Duitschland behoorde, die zich niet inspireerden op Heine en op die wijze de literatuur bevrijdden van de langzaam-aan wee-zoete epigonen-lyriek.

Geboren **11** Januari **1853** in Lübeck, was Falke later zeven jaar werkzaam in den boekhandel totdat hij zich in het jaar **1878** als muziekleeraar te Hamburg vestigde.

Publiceerde Detlev von Liliencron (in **1883**) zijn eerste verzenbundel toen hij **39** jaar oud was, Gustav Falke was **38** jaar oud bij het verschijnen van zijn 'jeugd'-bundel 'Mijnheer der Tod' (**1891**).

Opgedragen aan Liliencron, vol van het geluid Detlevs, rijk door den

klank van Mörike, hebben deze verzen toch reeds het eigene, dat den dichter kenmerkt.

Hebbel - geestelijk in zijn jeugd verwant aan Uhland - uitte zich eens over dit zich-verzadigen: ‘Ich habe die Erfahrung gemacht, dasz jeder tüchtige Mensch in einem groszen Mann untergehn musz, wenn er jemals zur Selbsterkenntnis und zum sichern Gebrauch seiner Kraft gelangen will; ein Phophet tauft den zweiten, und wem diese Feuertaufe das Haar sengt, der war nicht berufen!’

Dit is het groote verschil geworden tusschen Liliencron en Falke, dat het wilde, bruisende bloed Detlev steeds weer naar nieuwe avonturen drijft, dat de nieuwe liefde begonnen is voordat de oude uitgezongen was, terwijl Falke overziet wat gebeurd is en wat gebeuren gaat. Hierin vertoont hij overeenkomst met Theodor Fontane: eene resignatie, vrij van levens verbittering zingt in zijn verzen, die toch het verband met het werkelijke leven niet verliezen. Muziek, innigheid en groot-menschelijkheid kenmerken zijn gedichten.

Een enkel voorbeeld uit Falke's latere verzen:

Aus dem Takt.

Mein Weib und all mein holder Kreis,
mein Kind und all mein lachend Glück.
Ich rühre an die Saite leis,
wie hell klingt es zurück.

Nur manchmal, wenn von ferne ich
die groszen Ströme rauschen höre,
wenn sich der vollern Lebenschöre
ein Ton in meine Stille schlich,
schrei laut ich auf und hebe Klag:
Mehr Licht, mehr Licht, nur einen Tag!

Und blutend leg ich, abgewandt,
mein Herz in eure Liebeshand,
bis es von aller Angst entbunden,
und wieder seinen Takt gefunden,
den Gleichtakt zwischen Wunsch und Pflicht.
Herddämmerglück, Herddämmerlicht.

Er is een eenvoud, een berusten in dit gedicht, die slechts verworven kunnen zijn na het zien en begrijpen van wat des levens is. Dit is ‘huiselijke’ poëzie, die door haar waarheid, door haar echtheid als kunst in den besten zin van het woord gewaardeerd moet worden. Muziek, muziek.... Verlaine zou Falke als dichter erkend hebben.

Bijzonder fijn-zinnig is het vrije vers van Falke. Werkman wees in zijn boek ‘Inleiding tot de Poëzie’ zeer terecht op zijne modulaties van den

vorm. Een voorbeeld van gelukkige modulatie van den vorm geeft Gustav Falke in zijn ‘Marchen’. Door den strijd tusschen rhythmische woordstuwing en verdeeling met den vasten versvorm, leidende tot enjambeering en vers-rhythme, is een gevoelige uiting mogelijk geworden van het onrustige en opgewondene. Het vers luidt:

Märchen

In deiner lieben Nähe
bin ich so glücklich. Ich mein
ich müszte wieder der wilde,
selige Knabe sein.

Das macht deiner süszen Jugend
sonniger Frühlingshauch
Ich hab dich so lieb. Und drauszen
blühen die Rosen ja auch.

O Traum der goldenen Tage!
Herz, es war einmal.
Abendwolken wandern
über mein Jugendtal.

Wanneer men de eerste twee strophen omzet tot een vorm, die eenigszins vers libre is, dan blijkt, dat zij verliezen in vermogen van uitdrukking:

In deiner lieben Nähe
bin ich so glücklich.
Ich mein, ich müszte wieder der wilde,
selige Knabe sein.

Das macht deiner süszen Jugend
sonniger Frühlingshauch.
Ich hab dich so lieb.
Und drauszen blühen die Rosen ja auch.

Het goede gebruik van het enjambement, de eenig-juistheid van zijn gedicht worden hiermede tevens gedemonstreerd.

Zoo zou ik voort kunnen gaan, bijna ieder vers toont ons weer iets bijzonders van Falke, die ook in zijn sterke, stoere balladen blijk geeft meer dan een idealistisch en idyllisch dichter te zijn.

Met een enkel gedicht, dat geheel ‘uit de verf’, als een Goethiaansch lied in ons zingt, wil ik deze korte inleiding tot Falke's verzen eindigen.

Fromm.

Der Mond scheint auf mein Lager,
ich schlafe nicht,
meine gefalteten Händen ruhen
in seinem Licht.

Meine Seele ist still, sie kehrte
von Gott zurück,
und mein Herz hat nur einen Gedanken:
dich und dein Glück.

'Landen und Stranden' is een roman van het Hamburger leven in klein-milieu. Een zedenschildering in de geest van 'Geertje' van Johan de Meester.

Lene Leidig, de dochter van een waschvrouw, wordt verleid door den jongen zoon van haar patroon, die eigenaar is van een groot confectiemagazijn. Zij bezit te veel gevoel van eigenwaarde, een te groote intuïtie van wat liefde zijn kan, om na den dood van haar kind tot hem te komen. Een dichter, die haar op een gegeven oogenblik haar 'misstap' verwijt, laat zij in den steek om met een Italiaanschen charmeur en musicus te gaan samenwonen.

Door dit verhaal is een kleiner geweven, van den ouden, dikken buurman, die een vetzaakje heeft. Lene heeft hem afgewezen. Om zijn macht te demonstreeren trouwt hij met een vrouw, die hij door middel van een huwelijksadvertentie leerde kennen.

Hier heeft Falke gelegenheid ons een beeld te geven van het klein-leven. De bruiloft, waarbij de bruid reeds dronken is als de pastoor het huwelijk zal inzegenen, de minachting dier menschen als zij hooren, dat Lene een buitenechtelijk kind heeft gekregen, het groot-doen der burgerlijke winkeliers, zijn even zoo vele fijne teekeningen Falke.

Terwijl 'Landen und Stranden' verscheen in het jaar **1895**, bleef Falke tot zijn dood aan eene 'Umarbeitung' werken, welke thans voor ons ligt.

Zooals gewoonlijk bij dichters, die ook proza schrijven het geval is, staat het geheel te lyrisch voor ons. Al blijft het boek voor hen, die Falke als dichter liefhebben, een roman van meer dan gewone beteekenis.

JAN J. ZELDENTHUIS.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 3]

Eiland van geluk door Eduard Coenraads.
Hoofdstuk V.
(Vervolg van bldz. 165).

Boeh! - De autobus van elven schokte om de hoek bij de spitse rots.

‘Daar is-tie!’ Ze stoven allen naar het balkon, nieuwsgierig of des Voeux en Weckerlin werkelik zouden komen met dit slechte weer. Een dikke regennevel hing tussen de bergen en trok in lange slierten over het Lago Maggiore, dat een troosteloze grauwe baaierd was geworden. De bergen van de overkant waren geheel verhuld, die aan de zijde van Ronco klompten met de donkere bovenwolken loodkleurig zich te sâam.

Druipend van de regen hield het gele monster stil op de vet bemodderde weg.

‘Je kunt haast niet zien wie er uit komt.’

‘Leo, dring me niet zo naar voren, ik word kletsnat.’

‘Ja!’

‘Wat ja?’

‘Ze zijn d'r hoor!’

Twee figuurtjes stonden achter de autobus, verdwenen dadelik weer onder grote begrafenis-paraplu's. Dan haastten zij zich naar de rotstrappen, vechtend tegen de koude, natte stralen die uren en uren, dagen en dagen in stromen neerstriemen konden. Halverwege keek Weckerlin eens naar boven.

‘Ga weg, hij ziet ons,’ jaagde Errina.

‘Wat zou dat?’ Leo deed een stap naar voren, boog en wuifde Weckerlin toe, die zwakjes terug groette van onder de pruttelende paraplu.

‘Wat die kerels toch 'n hart voor ons hebben, hè?’ smaalde Leo. ‘Daar komen ze nobel uit Zürich enkel om ons te omhelzen. Net 't rooie Kruis. Daar konden ze des Voeux best generaal van maken. Vindt je ook niet Free?’

Die knikte toestemmend, ernstig; dacht aan zijn kasboek. Hij liep onderwijl naar de gang om de gasten te helpen bij het uitpellen. Errina stalde de druipende paraplu's. De anderen waren al lang naar hun eigen atelier terug geslopen.

‘'t Is ontzettend, 't is vreselik vandaag’; des Voeux stem was niet luid, maar beheerste door zijn lage register toch de hele Casa Errina. ‘En al zo'n tijd, hè?’

‘Zo'n tijd?’ praatte Errina opgeruimd. ‘Hier pas sinds van ochtend. Wij hebben een heerlike Pasen gehad.’

‘Aan de andere kant van de Gotthard niet, hoor!’ antwoordde Weckerlin's stem, die jong klonk bij die van de ouwe brombeer. ‘In Zürich regent het al twee weken. Maar gelukkig niet zo als hier.’

In het behagelike gevoel weer een veilig dak boven het hoofd te hebben, drentelden zij al pratend de woonkamer in. Free deed korrekt, glimlachte, was zo veel mogelik meneer met de heeren en zei dat Errina toch zeker wel voor een warm kop koffie had gezorgd? Terwijl dit dampend door haar werd opgediend, zwenkte des Voeux' gedachte naar de klok en gaf hij het gesprek de zakelike koers. Vlug wipte Free naar zijn kleine schrijfbureau, bracht het kasboek en de rekeningen der leveranciers; die waren keurig aan de lias geregen als in een ouderwets handelskantoor. Weckerlin, jong-vriendelike Lebemann met ietwat-zelfgenoegzame glimlach, een kleine lorgnet in het gladgeschoren gezicht, zat er bij zonder er zich mee te bemoeien. Nu eens sprak hij glimlachend enkele woorden met Errina, die heimelik hem vereerde, - dan weer veinsde hij een ogenblik belangstelling door te vragen: ‘Kan ik U soms helpen met pointeren?’

Als enig antwoord schudde des Voeux van nee, en liet dan Free de bedragen der rekeningen oplezen, die van Luzato, van Taiana en de andere. Dan vloog hij nog even al monsterend Free's kasboek door, als ervaren koopman enkel kijkend naar de grote posten. Die kleintjes, - dat haalde tòch niet an. Reeds meende Free, dat hij geslàagd was voor het examen van deze maand, toen des Voeux'

oude geslepen ogen bleven turen op één post in het kasboek. Dan sloeg hij ze op, keek Free aan, die veinsde niet te bemerken.

'Maar wat is dat, waarde heer: dat is mij niet geheel duidelik'. Welwillend wipte Free naar hem toe, boog zich mee over het kasboek. Des Voeux' vinger wees naar een post aan de creditkant: rekening Milliet en Werner Frs. **64.70.**

'Dat is die bazar in Locarno, niet? Maar waar slaat dat op, heb je die rekening daar?'

'O zeker, wilt U hem zien?'

'Nee-nee,' genadigde des Voeux met zijn autoritaire stem. 'Vertel me maar wat 't geweest is.'

Free lei dan, schijnbaar vlot en luchtig hem uit, dat het in hoofdzaak neerkwam op kousen en een nieuwe hoed voor Errina. Doch de ander viel hem bruusk in de rede dat dat toch niet aanging. Errina had toch haar geregelde kledinggeld en....

Voorzichtig mengde Weckerlin zich in het gesprek. Of des Voeux zich niet herinnerde, hoe er twee maanden geleden over gesproken was, Errina daarvoor een oorlogstoeslag te geven van dertig francs in de maand.

'Nou, eerlik gezegd staat het me niet meer voor. Maar als *jij* het je herinnert,....' antwoordde des Voeux met een voor Free onaangename nadruk op dat woordje *jij*. Niettemin knikten ook hij en Errina vriendelik van ja, toen Weckerlin verzekerde dat dat in Februari was vastgesteld.

'Slaat het bedrag dus op twee maanden?' klonk de onverwachte vraag. Snel moest Free antwoorden. Als hij ja zei, was hij van alles af; twee maal dertig, - dat klopte wel zowat.

'N .... nee: er is in Maart ook al een kleine nota van Milliet.' Hij durfde het niet aan, bang voor de koude scherpe blik van de bankier. Maar zijn eerlikheid werd beloond met een wrevelige preek. Des Voeux schoof met een kort gebaar het kasboek op zij, leunde achterover in zijn stoel en verklaarde, dat hij zulke dingen vréselik onaangenaam vond. De minste eis die iemand toch aan 'n kasboek stelde was toch wel dat de aantekeningen *overzichtelik* waren. Een misnoegd-arrogante plooi kwam er om zijn mond, en hij keek Free uit de hoogte aan, toen hij er nog bij smaalde:

'Of is dat soms te veel verlangd!'

Strakke stilte, want ook Weckerlin en Errina hadden hun ge-

sprek gestaakt toen des Voeux ging uitpakken op de meedogenloos gedistingeerde manier die zij zo goed van hem kenden. Op dezelfde toon ging deze door:

‘Wat heb ik aan 'n kasboek, waaruit niet eens blijkt op welk tijdvak een rekening slaat. Dat moet geen vraag zijn. Dat moet eenvoudig geen vraag wezen!’

Zuur en tergend keek hij Free aan. Die had een kleur gekregen, bebeet zich de onderlip, zodat het spitse baardje langzaam op en neer wipte. Dan probeerde hij behoedzaam de woede af te leiden door zachtjes en schuchter op te merken, dat sommige winkeliers ook zo lààt kwamen met hun rekeningen, en dat dan.... Doch des Voeux genoot nog te zeer van zijn macht en van de indruk die zijn tafeltirannie op hem zelf en de drie anderen maakte, om al zó gauw daarvan afstand te doen. Hij liet zich nog niet kalmeren en viel brutaal-overheersend Free in de rede, dat hij dan zulke lui maar even telefoneren moest bij Luzato. Dat was een kleine moeite: Dien je rekening in, want ik heb hem direct noodig voor m'n administratie.

Zwijgend boog hij zich dan weer voorover naar de nota's en naar het kasboek. Weckerlin was naar het raam gestapt, keek naar de askleurige dag die zich verdichtte achter de gesloten druipende glasramen. Errina schikte iets dichter bij Free en de oude heer. Zij begon te spreken over wat keukengerei dat zij nodig had en over een nodige reparatie van het dak: op 't ogenblik stroomde de regen binnen, ieder uur een emmer. Kort en stug gaf des Voeux zijn toestemming, krabbelde dan zijn paraaf onder het kasboek, dat dan door Free werd opgesloten in het schrijfbureau. Ondanks de onbeschofte behandeling wenste Free nog zichzelf heimelik geluk: de ergste dingen had de ouwe lekker niet gemerkt.

Na de kontrole van het huishouden plachten de beide regenten van het Parasitenheim een kleine wandeling door de tuin te maken, die zich soms nog uitstrekte tot het kerkje van Ronco-boven. Vooral Weckerlin hield van het brede uitzicht van dat plateau af. Doch daarvan kon niets komen ditmaal en de tocht naar de zolder waar een klokkelende emmer en een vuile dwijl bewijzen moesten dat Errina gelijk had, bood voor de lentewandeling maar 'n povere Ersatz.

‘Wel 'n mooi stilleven,’ spotte Weckerlin. En Free, blij dat Weckerlin tot de terugkeer der genadige stemming iets bijdroeg, lachte uitbundig. Errina moest de laatste hand aan het eten leggen en liep vlug naar beneden; als de heren dan nog even in de woonkamer gingen? Over 'n kwartier kon men aan tafel gaan.

Bij het middagmaal zorgde vooral Leo voor wat afwisseling. Al bij de soep zette hij met de gasten een politieke boom op met een journalisten-handigheid die de anderen hem in stilte benijdden. Alleen Albrecht haatte dit soort aimabele tafelgesprekken; als de tijdopnemer bij een wedstrijd zat hij de hele loop van het geval te kontroleren: hoor, nu gaf Leo die des Voeux weer half ongelijk, kwam op de proppen met een schijnargument. Op hoge toon weerlegde de brombeer. Ja, ja, haastte Leo zich dan weer, daar was veel van waar, heel veel van waar. En 'n begrijpende, beleefde glimlach onderstreepte die woorden dan nog. Bah, wat een kerel. Bah! Albrecht wist niet wie van de twee hij feller verfoeien moest: de kruiperige geestelike en materiële zwendelaar Leo; of het gelddespootje dat hier als regent van Parasitenheim altijd het grootste gelijk van de vismarkt moest hebben. Wee degene die hèm tegensprak!

Doch er was nog een derde, overdacht Albrecht verder. Waarom zei hij enkel nu en dan een onschuldige spitsvondigheid? Waarom ging hij nooit verder? Deze man doorzag het spel even goed als hij, Albrecht. Waarom dwong die Weckerlin den scharrelaar nooit tot kleur bekennen? En waarom sprak Weckerlin die despoot nooit eens vierkant tegen? O, het was 'n jammerlike, verfoeilike erbarmelike wereld. Want zo als het hier vandaag in 't klein was, zo ging het in 't groot overal, overal in de laffe en stumperige samenleving.

‘Zó veel kaas Errina?’ vriendelikte Weckerlin. ‘Waar haal je de kaaskaarten vandaan! Gehamsterd? Foei, foei wat zijn we toch verdorven.’ En hij nam een rond schijfje, roomkleurig, van het blauwe schaaltje.

‘Ja, dat verkoopt Luzato hier nog zonder kaarten. Hoe die 'm dat lapt weet ik niet.’

‘Heel Tessin is 'n heerlik vrijgevochten terrein,’ verkondigde Leo smakelik. ‘Boter smokkelen in de bergen, ontduiken van

maximumprijzen, melk buiten de rantsoenering om. En zo ga je maar door!'

'Er is veel voor te zeggen,' moedigde Weckerlin aan en hij glimlachte vergenoegd achter zijn kleine lorgnet. Jules knikte gedwee, verlegen.

'Er is àlles voor te zeggen,' sneed Leo op.

'Daar zou in Zürich geen sprake van zijn,' mompelde des Voeux en hij keek, bijna verwijtend, Errina aan; hapte dan gretig in de zondige kaas. 'Geen sprake van. Strenge kontrôle. En zo moet het ook. Totaal verkeerd om die dingen over te laten aan de kantonsregeringen. Maar Tessin en Frans-Zwitserland willen nu eenmaal niet van Bern uit geregeerd worden, - dat is de ellende.'

'Toch zijn er in Zürich opstootjes geweest,' waagde Leo.

'Zes doden, waarbij twee kinderen,' zei Albrecht met ijzigen nadruk. Het was het enigste wat hij aan tafel gezegd had. Free en Leo werden er onrustig van, benauwd dat de lieve vrede weer zou worden verstoord door Albrecht's scherpe toon.

'Ho, ho,' lachte des Voeux schamper. 'Zulke relletjes hebben niets te betekenen. In kanton Zürich is de zaak uitstekend geregeld, *uitstekend.* Maar er zijn altijd elementen die in troebel water vissen willen; van die lui die de slechte tijd die ons arme Zwitserland doormaakt nog gebruiken, om het domme volk op te ruien. Treurig, in één woord. En dan verleden week die zogenaamde honger-demonstratie van vrouwen. Belachelik! Die helden verschuilen zich achter vrouwerokken om hun doel te bereiken.'

Albrecht stond op, schoof hoorbaar zijn stoel over de parketvloer tot ver onder de tafel en ging de kamer uit. Zijn bord was nog half vol eten. Met een zacht klakje sloot hij de deur achter zich.

'Ja, ja,' schamperde des Voeux, terwijl hij betekenisvol naar de lege plaats loensde, 'de waarheid wordt niet graag gehoord in de wereld.'

Stil aten ze verder. Errina bedacht, hoe lekker Albrecht het dessert wel vond, dat hij daar in de steek liet. Zij had in de keuken nog wat apart gehouden: dat zou ze hem dan wel in z'n atelier brengen, later.

Kort na tafel begon dan de grote ommegang. Over Free's scheppingen werd doorgaans maar heengegleden. Hij heette het te druk te hebben met de administratie van het huishouden om nog

veel aan kunst te doen. Eigenlik hadden des Voeux en Weckerlin hem als artist afgeschreven en als hij toch nog eens een crayon-portret aan hen zien liet, werd dat als een meevaller beschouwd. ‘Och kom, ben je ook nog weer eens aan de slag geweest,’ was het dan. Free's acht en dertig jaren hadden hem allang over alle kunstenaarsidealen heengeholpen: hij beschouwde het portretteekenen als een praktiese bijverdienste en liep soms zeven uur met blote voeten in versleten sandalen naar Lugano, om daar een rijke Duitse ‘Kriegsgewinner’ uit te tekenen voor 'n paar honderd francs. Des Voeux had hem tot administrateur van Casa Errina uitverkoren omdat Free toch ook-artist was en omdat des Voeux het bestierf wanneer hij niet precies wist waar hij met zijn liefdadigheidsduitjes aan toe was. Moest Errina voor de boekhouding zorgen, dan liep het misschien maar half goed, want hoe dom had ze zich niet indertijd laten oplichten door haar man toen die haar in de steek liet. Een man, al was 't maar een mannetje zo als Free, kon je uitschelden en uitvloeken totdat de administratie klopte, - net als op kantoor. Tegen Errina ging dat niet.

Daarom begon de ommegang dan ook meest maar dadelik met een bezoek aan het atelier van Leo, die door een paar moppen en een vloed van woorden de gezellige after-dinner stemming van de beide beschermers nog wat óphield. Al pratende zette hij dan zijn nieuwste stuk op de ezel, schoof gordijnen open en weer half dicht ten bate van zijn schilderij, liep druk en bedrijvig heen en weer of nodigde des Voeux uit, wat meer naar links of naar rechts te gaan om het geval te zien. Ditmaal was het de overhaast gepenseelde oude tuinman die voor een werk van weken en weken moest doorgaan. Wel drie keer was hij helemaal opnieuw begonnen, aldus Leo met een staal gezicht. De achtergrond moest heel wat anders worden, die beviel hem zelf niet, - voegde hij er bij toen de bewondering der regenten zich wat lang liet wachten.

‘Ah, maar het licht is vandaag ook ellendig, miserabel! Op zulke regendagen is het licht zo vuil, zo intens-*vuil,* dat je niet werken kunt hier.’

Waarop Weckerlin met lichte ironie: ‘Ja, dat is jàmmer, hè?’

Achter des Voeux om, die nog steeds de oude tuinman bewonderde, grijnsde Leo geluidloos naar Weckerlin. Toch wilde hij

niet dat des Voeux ook maar een ogenblik de indruk kreeg dat het werk hem geen heilige ernst was.

'Ik voel dat werkelik als een gemis,' zei hij een toontje lager, - toch nog met een tikje affektatie; 'als ik een dag niet werken kan, voel ik mij ongelukkig.'

Weckerlin wendde zich zwijgend af, slenterde naar het grote raam, schoof een hoek van het lange witte atelier-gordijn opzij. De regen gutste niet meer zó tomeloos: er was een verademing tussen twee buien. Daar ginds in Italië, achter de Gridone, stapelden zich nieuwe loodblauwe ladingen op. Maar tans dreven de flodderige wolkenschepen wat hóger langs de bergruggen en op 'n enkele plek in de bergen ketste de zon een kortstondig kermislicht. De overkant van het Lago Maggiore was weer te zien: Gera's rose en witblokkende huisjes spiegelden mat in het vervreemde meer. Boven het dorpje, links en rechts van de kale, wonde plek, kronkelden fijne witte lijnen van boven naar benee: dat waren de stromen regen en sneeuw die op de toppen vielen. Als krijtlijnen stonden nu die beken in de blauwgrijze, slappe berglijven gereten. Ach, wat zon, - éven wat *zon*, zuchtte Weckerlin; dat was het mooiste van die maandelikse tocht naar Ticino. Winter in Zürich, - doch al zon en zomer aan de andere kant van de Gotthard. Februari en Maart waren er heerlik geweest, ...maar nu deze natte, kille Aprildag....

'Wel aardig, hè?'

Weckerlin schrok, draaide haastig zich om. 'Zeker, zeker: leuk gedaan. De vent *lijkt* bovendien. 't Is toch die ouwe baas die hier wel in de tuin werkt, niet?'

Leo voelde dat hij aan de winnende hand was. De heren slikten de zaak, slikten de zaak als koek!

Weckerlin dommelde weer in op de cadens van zijn eigen gedachten. Die stilte, die vredigheid hierbuiten. Andere dagen stond hij op de beurs in Zürich, gemakkelik glimlachend tegen zijn drukke klanten, - maar 's avends toch moe en vaak beu van al het business-geroezemoes. Langzaam had hij er zich aan gewend. Tien jaar geleden was hij soms in verzet gekomen, had muiterij in zich gevoeld, drang om hier of in Ascona te gaan wonen en wat letterkundige kritiek te proberen, misschien.... misschien ook wat verzen? Maar zijn verstand had die onrust tijdig klein

weten te houden. Zó was het leven toch gemakkeliker, beter, - vooral nu door de oorlog de zaken zo goed gingen. Het gesprek van Leo met des Voeux kruiste en verwarde de loop van zijn denken; onoprecht-luid lachte nu de één: zeker had des Voeux een aardigheid gezegd. Wat precies de zaak was, drong niet door tot Weckerlin. Hij zag de eerste zware droppelen van de nieuwe onweersbui vallen op de druilige rotsen die de tuin omringden en wat lager op de helling sloeg een arme Ticinese boerevrouw de rok over het hoofd om zich te beschutten. Die dreef een schonkige bruine koe naar boven langs het stenige bergpad. Achter zich hoorde hij weer de stemmen van de beide anderen; op een toon alsof hij een schunnigheid zei, hoorde hij Leo de naam Bianca uitspreken.

Weckerlin voelde opeens een weerzin in zich opkomen en zonder zich rekenschap te geven, waarover des Voeux en de andere fluisterden, sloop hij zachtjes de kamer uit en naar Albrecht's atelier.

'Wat lees je daar?'

''n Boek over Rusland in **1905**.'

'Duits?'

'Nee, Italiaans. - Kan toch niet werken vandaag.'

'Te donker, hê?'

'Ja, en bovendien is 't de dag van U en des Voeux.'

'Wat zou dat?'

'Dan kan ik nooit werken. Dan heb ik de hele dag de hel in.'

'Kom kom.... zulke beulen zijn we toch niet. Roken?'

'Ik rook niet, dat weet U wel.'

'Nee, dat weet ik *niet,* stugge jongen,' lachte Weckerlin. 'Of liever: ik was het vergeten.'

De Stugge glimlachte even. ''t Gaat goed met de oorlog, hè?'

'Goed? Hoe zo?'

'Nou, - hoe langer het duurt, hoe meer kans op revolutie,' zei Albrecht met tergende bedaardheid.

Weckerlin werd er ellendig van. Was er dan geen enkel middel om deze eerlike, zuivere jongen met zijn stevig talent te redden? Om hem te verlossen van zijn kille dogma's? Te verlossen van zichzelf?

Zacht en vriendelik begon hij te beweren. Dat kòn Albrecht toch onmogelik menen, dat was toch een harteloze, dorre theorie. Was een oorlog dan een rekensom? Daar werden toch duizenden moeders over heel de wereld afgereten van hun zoon, van hun mooiste droom. Daar werden toch in veldhospitalen armen en benen afgezaagd alsof het hout of ijzer was. Had Albrecht 'Die Kriegskrüppel' van Leonhard Frank gelezen? Of 'le Feu' van Barbusse? Dan *kòn* je niet meer redeneren van laat de oorlog maar voortduren. 't Was een misdaad om zo iets te zeggen. 'Nee, wind je nu niet op, denk er maar liever eens kalm over na. Dan zal je het wel met mij eens zijn, beste kerel.'

''n Misdaad? Een misdaad is 't om te zeggen: we vechten voor de vrede en onderwijl de mensen als honden tegen mekaar op te hitsen in 't belang van het kapitaal! Dàt vind ik een misdaad. De lui die dat doen, - dàt zijn de lui van de rekensom. Moet je hùn maar gaan vertellen, - maar niet aan ons!'

Weckerlin schudde het hoofd. Dadelik werd Albrecht opgewonden en redeloos in zulke gesprekken; zo jammer toch.

'Wees nu straks maar 'n beetje bedaard tegen des Voeux,' pleitte hij. De ander haalde de schouders op.

'Waar blijft hij zo lang? Heeft Leo zo veel om hem te laten kijken?'

'Nee, - alleen die ouwe tuinman. Wel vlot gedaan vind je niet?'

'Ik heb geen oordeel over de andere lui hier. Of liever: ik zèg mijn oordeel niet.'

Met een zijden zakdoekje poetelde Weckerlin langzaam zijn lorgnetglazen schoon. Zijn kleine, fijne gezicht staarde zo zonder glazen wezenloos en verdwaasd in het atelier. Uit één stuk - dacht hij in stille bewondering. Eén bonk eerlikheid; èn.... onmaatschappelikheid. O, wat zou die jongen veel kunnen bereiken: maar later, later als dat al-te-ruige wat afgeslepen was. Hij, Weckerlin, zou hem wel helpen, zou hem leiden door al de vijandelikheden van het leven heen. Albrecht moest wel iets, *iets* zich plooien. Maar Albrecht zou nooit die knieval hoeven te doen, die hij zelf gedaan had. Dáár wou hij voor zorgen. Dat was toch ook het mooie van de hele instelling Casa Errina: dat de jongens onbekommerd zich konden ontplooien. Als 't ware een klein

Robinson-eiland van scheppingsgeluk! Zelfs een onverschillige ‘homme d'affaires’ als des Voeux had de glans gevoeld van dat ideaal toen hij voor het eerst hem erover sprak. Wel waren er later teleurstellingen geweest: Free, en vooral Tschudi. Maar dat ondervond je immers bij alle maatschappelik werk; moed houden, doorzetten was dan het enige antwoord.

‘Doet U nog veel in de partij?’

‘Nee, - lang niet genoeg. Ik heb weinig tijd meer. Een kursus in afdeling zeven; en dan ben ik natuurlik bestuurslid van V.K., omdat ik daar de oprichter van geweest ben.’

‘Lortzing zegt ze nog al 'ns flink de waarheid tegenwoordig.’

‘Ja.... tja....’ aarzelde Weckerlin, ‘maar zie je, het wordt zo'n herrieschopperij. Alle vergaderingen in de war gestuurd door hetzelfde clubje, - dat willen de mensen toch niet op den duur.’

‘Hij zegt ze fijn de waarheid. Er zijn nog veel te veel baaritjesgasten en pausen in de partij.’

‘Ben jij nog lid gebleven?’

‘Ja natuurlik. - Als ze van kritiek niet gediend zijn, moeten ze er ons maar uitgooien.’

Weckerlin zuchtte. Altijd dat drijven tot het uiterste, altijd die onvruchtbare vinnigheid. Dat gaf dan weer handen vol werk om na iedere kwestie die twee extremen te verzoenen: de kliek van de zelfgenoegzame officiele kopstukken en die onbekookte oppositieklub. Jaar in jaar uit moesten bemiddelaars als Chur en Dr. Rognon daaraan lijmen en plakken.

‘U moet Lortzing maar eens van mij groeten als U hem spreekt.’

Hoor nu die boosaardigheid, - lachte Weckerlin heimelik; die brutale jongen begrijpt heel goed dat ik Lortzing zo veel mogelik uit den weg ga. Net doen alsof ik het heel gewoon vind; dat is het wijste.

‘Zeker, dat wil ik met pleizier doen.’

De deur ging open, des Voeux kwam binnen. Weckerlin had het gevoel van een leeuwentemmer, op het oogenblik dat de meneer uit het publiek zich ook in de kooi waagt. En het was hem een verlichting te bemerken, dat des Voeux door Leo's onzin in een goed humeur was geraakt en nogal bedaard optrad. Aandachtig bekeek hij het reusachtige doek met de machtige dekoratieve fi-

guren. Albrecht stond er onverschillig bij, zei niets. Dan liep des Voeux meer naar links, stotend met zijn lakschoen tegen een laddertje in 't voorbijgaan.

'Die ladder zal je nogal eens nodig hebben,' glimlachte hij.

'Ja meneer.'

''t Is me ook 'n lap doek, zeg. Maar goed dat dit atelier bij de aanbouw zo hoog is getimmerd.'

In elk zwijgen dat langer dan een minuut duurde, voelde Weckerlin een verstroeving van de stemming. Hij haastte zich de vriendelike beamingen die des Voeux verwachtte, te offeren wanneer Albrecht het noodlot maar regeren liet. Toen Albrecht op de vraag of hij nog wat anders had om te laten zien, zich met een hoofdschudden-van-nee vergenoegde, viel Weckerlin welwillend in:

'Nee, 't is ook te begrijpen. Zo'n groot brok werk, geeft je de handen vol. Ik vind het een heele durf, hoor.'

'H'm.... als 't alleen met dùrven gewonnen was.'

'Soms toch wel,' antwoordde Albrecht koel, 'De Landesgemeinde van Welti bijvoorbeeld....'

Des Voeux keek hem aan. Waar haalde deze beginneling, deze brutale schooljongen die nog alles te leren had, - waar haalde hij de moed vandaan om over een beroemd Zwitsers meesterwerk als de Landesgemeinde een oordeel uit te spreken. Een oordeel dat nota bene daarop neerkwam, dat dit meesterwerk maar *durf,* en niet anders dan durf zou zijn. Ongeloofelik! Of had hij die vreemde, stugge, soms verkeerd begrepen? 't Kón haast niet anders. Dit was àl te bar.

Doch Weckerlin schoot weer te hulp. Durf was er zéker in de Landesgemeinde, maar toch ook nog heel wat anders. Psychologie, volkspsychologie; en geestigheid zelfs. Natuurlik van een andere tijd, van een vorige generatie.....

'En ik zou willen dat *deze* generatie wat van die echte, grondige vakkennis van Welti had. Het *métier* gaat gewoon verloren door al dit futurisme en expressionisme.'

Weckerlin troostte zich heimelik, dat het gevaarlike woord *kubisme* ten minste werd verzwegen.

'Loopt die hagedis hier nog altijd rond?' vroeg Weckerlin, in wanhopig pogen de buien te doen óverdrijven.

Albrecht glimlachte. ‘Hij heeft laatst voor mij model gestaan.’ En hij liet den twee regenten het resultaat zien, dat uitvoerig was als een Japanse kleurtekening; des Voeux prees de tekening uitbundig; maar hoe milder zijn lof werd, des te geslotener werden de beide anderen.

‘En liep die hier zo maar rond?’

‘Ja,’ - het was weer Weckerlin die moest antwoorden - ‘hij was hier bij Albrecht zo mak geworden, dat hij vrij in en uit liep en zelfs niet schuw werd wanneer hij hem beetpakte.’

‘Goddorie, dat is net als in Indië. Toen ik nog manager was op de boekit boven Penang, liepen er zo 's ochtend zes titjaks tegelijk in mijn voorgalerij. Soms vielen ze van de gladde muur af, op je hand of in je nek. En dan voelden die beestjes kil-koud aan, hè? Tja, da's alweer twintig jaar geleden, Weckerlin.’

Het ogenblik was gunstig, Weckerlin maakte er gebruik van: Hij stelde den ander voor nog even naar boven te gaan, naar Höpfner, de nieuweling. Een korte handdruk wisselde des Voeux met Albrecht. Dan verdwenen beiden naar de kamer van Jules, die al de hele middag zenuwachtig bezig was zijn verzameling ‘Papillons’ op te prikken.

‘Pfff! Goddank: 't zoodje is de deur uit,’ mompelde Albrecht toen hun beschaafde stemmen in het trapportaal van de Casa Errina verstierven. Hij ging naar het raam, schoof het lange witte atelier-gordijn weg, staarde somber in de asgrauwe dag waarin het natte gesteente van de rotsen opglimmerde. Zo woest als het watervalletje bruiste. Boven het gepletter van de regen uit! Al het water van de bergen gutste naar die beek en nu speelde hij op als 'n groot mens, die kleine, kleine waterval daar tussen de druipende struiken; bij mooi weer hoorde je hem nooit. - Trieste, donkere dag: ze hadden wel pech, die arme regenten-van-het-weeshuis. Net goed voor des Voeux: hè, wat haatte hij die kerel met zijn grove smoel, zijn bolle brutale ogen, zijn degelike ouwe bakkebaarden. Je zàg hem.... je zag hem op zijn privékantoor zitten aan zijn bureau-ministre, ontevreden aan de telefoon, ploertig tegen zijn compagnon en zijn bedienden, - poeslief tegen zijn klanten. En dan 's Zaterdagsmiddags en 's Zondags kunstveilingen afsnuffelen, scharrelen met makelaars in de ‘Meise’ of één van die andere oude gildegebouwen van Zürich. Om naderhand te bluffen

over zijn nieuwe aanwinsten tegenover vrindjes en hielelikkers; te bluffen over zijn schilderijen en antikiteiten en te geuren met zijn kunstbeschermerij. ‘Voor de beroemde kunstverzameling des Voeux werden No. **287** en **88** aangekocht. Ook de kapitale Hodler blijft dank zij 's heren des Voeux's offervaardigheid voor ons vaderland behouden.’ Bah, bah, - wat een rapaille, wat een kantjesknabbelaars, wat 'n kunstploerten. Oorlogswinsten, kunst en patria. Goethe of Schiller - nee 't zal wel Goethe zijn geweest, - zei het hun zo lekker: ‘Krieg, Handel und Piraterie, alle drei einig sind sie!’

En van hem, van dat monster at hij hier genadebrood. Was het geen *schande?* Hoe was hij er ook weer toe gekomen? Tja.... in radeloosheid. En 't was toch wel waar ook, wat Lortzing gezegd had: het deed er niets toe van wie het geld kwam, het was immers toch altijd door een kapitalistiese schurk verdiend! En.... en als je nu een staatspremie kreeg, 'n prix de Rome of zo iets? - Dat was toch net eender! De staat is net zo'n ellendig roofdier als die partikuliere wolven; precies hetzelfde.

Van het raam slenterde Albrecht naar de tafel, die stond bruin en zeskantig onder het koude licht in een hoek van het atelier: bruin en stroef onder het kille middaglicht bekneld. Het oude horloge dat daar achter aan een spijker hing, wees de tijd aan in vervelende maning: tien minuten voor drie. Het was nog vóór ook. Albrecht doopte de pen in de inkt. ‘Beste Jack: 'n Maand of zes geleden zei je, het deed er geen bliksem toe waar de duiten vandaan kwamen. Ik heb het dan ook gedaan. Dat weet je. Soms davert het hier van 't licht en ik heb hard gewerkt. Maar de filantropie siepelt zo vies op je neer, snap je. Dikwels zit het me tot hier. Zo'n dag als vandaag als die klooien weer over zijn geweest.

Maar ik begrijp wel, het is krankzinnig nou weer weg te hollen. 'k Zal ook wel proberen hier te blijven als een zoete ezel in de warme stal.’

Hij leunde achterover, keek naar zijn geweldige doek. Dat moest eerst af.... Goed; en dan? Kijk, daar links dat deugde toch niet: die hand leek wel 'n bos wortelen. En zo goeiig in verhouding was-ie, zó goeiig dat alle expressie er uit was. Luzato kon 'm wel geschilderd hebben. - Kwam morgen wel terecht. Eerst die brief even verder.

‘Maar nu dit nog, Jack. *Als* ik het helemaal niet meer uit kan houden, heb jij dan die ouwe kanapee nog? Of kan ik op de grond slapen bij jou? Ik hoop dat je dit briefje krijgt. Je dek-adres kon ik niet meer vinden.’

Nu zaten ze boven bij Jules, de dwazen. En Jules-tje las nu zeker voor. Zeker zijn geparfumeerde ‘Papillons’. Schattig. Zou je er niet een bom insmijten, een grote lekkere dynamietbom? - Oei.... wat 'n dag, wat 'n grauwe dag; hoe kletterde die regen weer op het platte dak van 't atelier. Dikke spelden. Het was ook nog niet genoeg geweest vandaag! Meer, meer. Net als in de oorlog; meer, meer, onverzadigd. ‘Entweder tötet der Krieg die Revolution, - ader....’ Nee, nu niet afdwalen. Eerst die brief afmaken. Die malle hand van die vent: zo braaf getekend dat-ie *mis*tekend is! Bossen wortelen.

‘....want je dek-adres kon ik niet vinden.’ Ho. Ook genoeg. *Titjak*.... Wie zei dat? Waarom had die Weckerlin dat nu weer aan des Voeux verteld. Het ging hem niets aan, al liepen er hier tien hagedissen door het atelier. Maar het woord was aardig: Titjak.... Maleis natuurlik: je zag ze vlug verschieten op 't ritme van dat woord, die snelle zonnediertjes. Fijn. Morgen aan Line vertellen. Maar niet zeggen dat het woord van des Voeux kwam. Jasses nee. Titjak.... hoe zou zij dat woord zeggen? Zo met een lachje van haar witte tandjes en die lach was dan voor hem, alleen, alleen voor hem. Blauw meiske. Blauw? Maar één maal had hij Line in het blauw gezien, dat was eergisteren op dien heiligen dag, op den Paasdag: hun bruiloftsdag op de Isole de Brissago. Blauwwazig was toen het meer geweest, de zon lag op de bergen. Blauw en stralend de hemel, blauw dat kleine Lineke eronder, en blauw, eindeloos blauw hun liefde, hun jonge moed, hun geluk....

Heimwee sloop op hem toe, zoet verlangen naar het handje dat zo-vreemd-breed was voor een meisje. Breed handje, dat gaf zo'n vertrouwen, zo'n tere kameraadschap. Even, heel even haar in de lachende, eerlike ogen te kunnen zien: de echtheid van haar oogopslag, de lust van haar mondje. Waarom was zij niet hier? Zou zij van avend nog komen? Toe.... toe.... snikte het zacht in hem. Van avend nog, van avend door alle regen en ontij heen.... Eén lachje; titjak. Hij lachte terug en snikte en weende, - hij sloot de ogen en zag daar duizend rozeknoppen openbloeien tege-

lijk. En dat wonder der rozeknoppen herhaalde zich in de blauwe lange spiegel van het Lago Maggiore..... In zijn tere spiegels hield het water die droom gevat.....

Hij keek rond met een lichte schrik: zij was er niet. Daar voor hem lag een brief aan iemand. Die brief was nog niet af. En daarginds stommelden voeten naar beneden, en stemmen scharrelden er tusschen door. ‘Vier veertig van Locarno;’ - dat zei Free. In de gang werd gehaspeld over jassen en paraplu's. Weckerlin zei een mop tegen Errina, waar allen om lachten. Boem! - de huisdeur toe. Onwillekeurig stond Albrecht op, om aan het venster hun vertrek na te kijken. Zwarte ruggen onder zwarte, druipende paraplu's. Domme nieuwsgierigheid, - met die woorden joeg hij zichzelf weer terug in zijn atelier. Maar.... nee, die was goed! Weckerlin keerde zich om, lachte en wuifde Errina, Leo en Free toe die zeker aan het balkonraam stonden om hen na te kijken; dan trok hij snel schoenen en kousen uit en baggerde zo op blote voeten het puntige rotspad af dat tot een bruisend riviertje was geworden. Zo'n tiepe. Ai, wat zullen die blote voetjes op de puntige rotsen hem pijn doen! Weer wuifde hij vrolik met schoenen en kousen de achterblijvenden toe. Albrecht moest lachen door alle mistroostigheid heen. Iets leuks had Weckerlin toch wel gehouden. Voor hem uit liep de ontevreden zwarte rug van des Voeux. Die vloekte en gromde in zichzelf, omdat hij na twee minuten zijn brede verlakte american boots aan zijn voeten kleven voelde als vieze zwarte sponsen.....

Dan verdwenen ze achter het rotsblok met de braamstruiken, - de twee regenten van ‘Parasitenheim’.....

Vrolik stormde Jules naar beneden en vond in de woonkamer twee zotten: Free en Leo die een fox-trot dansten ter ere van het feit dat de twee berschermheren beduveld, afgescheept en vertrokken waren. Leo zong zelf de muziek waarop ze cancaneerden en sloeg de woorden over de leest van de wijs: ‘Mi-ma-mundus vult decipi, mi-ma mundus vult decipi. Is 't goed Jules? Je bent toch immers zo'n klassieke jongen?’

Errina schudde het hoofd en liep lachend de kamer uit om Albrecht zijn geweigerde dessert te brengen.

‘Zeg hoor 's, hoor 's even!’ riep Jules tot Leo. ‘Ze hebben gezegd dat jullie zouden exposeren in Locarno. Is dat zo?’

‘Ja, hoe zo?’

‘Dan moest ik daar midden in die rommel van jullie verzen zeggen. Maar ik verdom het, zeg! Dat verdraai ik *eeuwig!’*

‘Heb je 't gezegd?’

‘Nee,.... dat nu juist niet, maar....’

‘Nou dan hàng je, jochie! Galm jij maar lekker verzen. Mi-ma mundus vult decipi, - mi-ma-.... kom, Free, nog één keer. En avant pour le fox-trot!!’

In de kussens van hun eerste klas coupé gedoken, werden de kunstbeschermers met wiegelende schokjes door de grote Gotthardtunnel naar het Noorden teruggevoerd. In Goeschenen stond de trein twintig minuten stil, daar zochten de heren in het warmverlichte stationsrestaurant hun stukje avondeten. Des Voeux vroeg dadelik naar de restaurateur zelf, naar Ernst Zahn, met wie hij persaonlik bevriend was. Weckerlin kocht de Neue Züricher en de Tagwacht; om zich achter te verschansen, voor het geval dat Zahn, de hem antipatieke literaire kwal in geklede jas, hun de hand kwam drukken. Doch het hoefde niet: de ober kwam met een beleefd glimlachje zeggen, dat meneer Zahn zich sinds verleden week in zijn studiehut had opgesloten: 1800 meter hoog in de bergen. Eerst tegen de kelner, dan tegen Weckerlin, betoogde des Voeux hoe vreselik hem dat speet, vreselik jammer.

‘Och,’ zei Weckerlin koeltjes glimlachend, ‘we komen hier volgende maand weer, en dan kunt U hem aan Uw hart drukken. Maar we moeten volgende maand een mooier dag uitzoeken voor Ronco, hoor.’

Doch de ander sputterde tegen. Dat was gemakkelik gezegd: een mooie dag uitzoeken. Hoe Weckerlin dat deed begreep hij niet, - maar *hij* had de grootste moeite zich één dag los te maken van zijn zaken. Vooral in deze oorlogstijd was het bar lastig. Morgen lag er zo'n pak,.... zó'n pak brieven en telegrammen uit Londen en uit Singapore op hem te wachten.....

Weckerlin belachte de ouwe mopperaar, klopte hem op zijn schouder, zei dat des Voeux al die telegrammen wel prettig en wel gewichtig vond en dat ze hem lang geen windeieren legden.

‘Nou ja.... jij zit ook niet de hele dag op je kantoor om vliegen te vangen, zeg! Hè - hè - hè!’

Rauwe stemmen van de kondukteurs riepen de reizigers weer naar de zwarte natte trein; die vervolgde dan zijn trieste tocht door de wolkenzware nachtelike Alpen.

Des Voeux had nog twee héle goeie havana's bewaard en bood er Weckerlin één van aan; terwijl hij de blauw-opkringelende wolkjes in de coupé natuurde, begon hij over Jules. Dat was een getalenteerde jongen; werkelik alleraardigst die ‘Papillons’. Op die kleine tentoonstelling in de Kursaal van Locarno kon hij ze voorlezen: een thé op Zaterdagmiddag of zo, hè? En als hij nu eens wat groter werk ging maken, een drama in verzen of zo, dan kon misschien Albrecht het met houtsneden illustreeren....

Zo droomde hij hardop zijn vizioentjes van roem; roem voor zijn beschermelingen. Weckerlin voelde een lichte wrevel, begreep dat Jules en Albrecht te ver van elkaar stonden om,.... maar hij antwoordde weinig. Hij wist dat tegenspraak den oude ontstemde, vooral als hij natte voeten had. Weckerlin wilde met vreê gelaten worden met de goeie havanna en de avondbladen. De trein stommelde de hellingen af, vulde de tunnels met luid gerucht: een late bezoeker in donkere, holle portalen.

‘Ik weet niet of dat Albrecht's sterke kant wel is, zulke houtsneetjes.’

‘Si-si,’ eigenwijsde de oude, ‘dat kàn die wel, hoor.’ En na een paar sigaartrekjes herhaalde hij nog eens met kennersogen: ‘Dat kan die wel. - Nog nieuws in de kranten? Dat vuile rooie blaadje is er ook weer bij.’

‘Natuurlik.’

‘Komt er nu algemene staking? Ze zullen toch wel wijzer wezen - denk ik.’

‘Vond U die tuinman bij Leo goed?’

‘Ja zeker: vlot gedaan. Niet kwaad. Maar Leo moet niet denken dat-ie mij er tussen neemt met de tijd die hij aan zo'n ding besteedt. Zo iets doet-ie in één of twee dagen. En al die voorstudies van weken en weken, - daar loop ik niet in. - Leo is lui, eigenlik is-t-ie heel lui: hij kon veel en veel meer maken. De éne schilder werkt vlug, de andere langzaam, maar hij hoort tot de vlugge. En wat is dan één zo'n doekje in een hele maand!’

‘Ik vind 't veel erger dat het allemaal zo gladjes en zo koud is.’

‘Koud? Nee, - dat ben ik niet met je eens. Koud,.... koud,’ wrevelde de oude heer, ‘zie je, dat grote lap doek van Bolivare met z'n drie aambeelden en die éne naakte vrouw, - dàt vind *ik* nou koud.’

Des Voeux schikte zich behagelik in zijn hoekje, vergenoegd dat hij het weer eens gezegd had. En toen Weckerlin niet antwoordde:

‘'k Zeg niet dat die jongen geen talent heeft, hoor! Godbewareme! Maar zijn talent gaat een verkeerde richting uit, dat is de hele kwestie. Als er nu maar eens iemand was die hem dat ronduit *zei*.....’

‘Zeg U het hem,’ antwoordde Weckerlin boosaardig.

Geprikkeld en afgebeten klonk des Voeux' repliek: ‘Als ik wist dat het hielp, dan zou ik dat zeker doen.’ Dan kneep de oude potentaat de misnoegde lippen op elkaar en keek uit het raampje, de natte duisternis in. Er zwierde een klein verlicht station voorbij: het treingeratel klonk een ogenblik lichter in de weerhal van het gebouwtje.

Een kondukteur kwam de coupé binnen om voor de vierde maal te kontroleren en te knippen; smakte het deurtje weer dicht, verdween.

‘Voor die jonge Höpfner ben ik alleen maar bang, dat de anderen hem bederven zullen,’ mopperde des Voeux even later.

‘Welke anderen?’

‘Nou, Leo en Free en.... 't hele makkelike leventje op Casa Errina. 't Is een hele overgang voor zo'n jongen; en niet alle benen.... je kent het spreekwoord wel.’

Weckerlin antwoordde met een kort hoofdknikje. Hij vond in zijn hart Free te oud en Leo te handig, terwijl het talent van Jules Höpfner hem wel eens problematies voorkwam; doch Jules was nog te kort bij de Parasiten om een oordeel over hem te hebben. Voor Weckerlin was het hele ‘Parasitenheim’, sinds het vertrek van Tschudi -: Albrecht en nog eens Albrecht. Aan de anderen twijfelde hij meer of minder. Ook deed het hem goed, dat Errina, arme vrouw die zo gemeen in de steek gelaten was door die beeldhouwer Victor, hier brood had en niet uit het magere villatje gezet was, waar zij indertijd te goeder trouw haar laatste

penningen in belegd had. Ten slotte was de Casa Errina een mooi maandeliks voorwendsel voor hem zelf om er eens een extra dag uit te breken en die heerlike zuidzijde van de Alpen te zien, dat heerlike wijnbegroeide berglandschap Ticino. Sinds een half jaar was hij begonnen Italiaans te leren om zich bij land en volk nog beter tuis te voelen. En later.... later als de zaken zó bleven gaan als nu....: dan wou hij door Ferdinand Wyss of door Pfister een klein landhuisje laten bouwen in Ascona, helemaal volgens zijn eigen ideeën en op den duur daar blijven wonen, winter en zomer. Wanneer nu de oorlog maar lang genoeg duurde, zodat de zaken zó bleven als de laatste jaren... maar nee, dat was eigelik te bàr om zo te denken: hij schrok van zijn eigen konsekwentie. Hij keek naar het vettige gezicht met de bakkebaarden daar tegenover hem. *Die* dacht zó, die brute, slimme kapitalist, die hoopte natúúrlijk op een lange duur van de grote slachtpartij. Of daar een millioen mensen meer of minder doodbloedden in een greppeltje, - wat bekommerde *hij* zich daarom! Als de plantages op Malakka maar goeie oogstberichten stuurden en er maar scheepsruimte was, - dan was des Voeux al lang tevreden. Des Voeux zou er ook wel rond voor uit komen, dat hij op 'n lange duur van de oorlog hoopte. Zou hij? Zou hij werkelik daarvoor uit durven komen? Nee, toch niet. .... In ieder mens huisde wel zo veel schaamte, dat hij dit niet ronduit bekende. Misschien.... haha, - Weckerlin moest lachen om zijn eigen dwaze inval: misschien als je hem dronken maakte, die ouwe baas! Goeie ouwe Bourgogne. Dan zou hij ten slotte wel bekennen - o, hij hóórde het hem al zeggen.....

‘Pardon, wat zei U?’

‘Of we hier Arth-Goldau al hebben.’

‘Arth-Goldau? Nee.... nee; nee dat zal Brunnen of Fluelen pas zijn.’

Streng remden de spoorwagens over de zwarte baan. Een schok, en de trein stond weer stil, vlak voor een vervelend zwakverlicht schaftlokaal voor het treinpersoneel.

‘Ik zal mijn schoenen maar weer aantrekken: ze worden toch niet droger en er mocht eens iemand instappen.’

Ze tuurden dom naar al wat er op het kleine station niet gebeurde; wind zwiepte om de trein, gierde door de geteisterde

telegraafpalen. Een weedom, een verlangen naar wat warmte en gezelligheid, bekroop Weckerlin zo als vroeger tuis toen zijn moeder en vader nog leefden. Hij sloot de ogen om de gedachten van zo even verder te dromen. Haast ongemerkt zette de trein zich weer in beweging. Hij mijmerde. Als des Voeux stilletjes hoopte op nòg meer oorlogswinst, wat onderscheidde hem dan van Weckerlin zelf? Was hij zelf dan zoveel braver als die ouwe wolf? Ja, ja, tòch wel - wrokte het in hem - hij was wat anders, héel wat anders dan des Voeux of Bachmann of von Claparède. Dat *voelde* hij. Het verschil was.... het grote verschil was..... Weckerlin zocht en zocht in het donker van zijn hoofd. Maar het grote, grote verschil wilde niet opvlammen. Hij was slaperig; zo geworden door al het weeë geboemel en door dat bekrompen geklets van des Voeux. Anders zou hij toch ook wel dat verschil vinden.... wel vinden.... dat héle gróte verschil tussen.... tussen Ernst Zahn en Mercantile Marines.... hè? wat? Dat werd onzin. 'n Bewijs dat hij in slaap zeulde, je gedachten struikelden, gleden dan uit.... Gek toch. Het verschil.... verschil....

(Wordt vervolgd.)

Nieuwste bijlagen door Jac. van Looy.
XI.
Gedachtenissen.

...Ik die de bloemknop beminde, sluimerende nog in den oksel,
als alle vruchtboomen klaar, gereed voor de bruiloft zich maakten,
de bloesem den twijg ontwelde als hoogop de zon weêr kwam klinken,
de blozende, blanke tuil, eer nog het loofblad gaf schaduw,
en 't lichtende lonken wijduit naar de honig-glanzende bij:
Die leede de tooi zag welken en toch met gierige blikken
het zetten aanzag der dracht, die 'k vrij van gewormte wenschte,
de pruim, een blauw eitje gelijk en het edel gekroonde peertje,
die ook de kraal zag beginnen van vlugge bes en van bezie,
en 't rimplig appeltje ook, gebed in het afgedaan bloeisel,
zooals om haar naakte worp, het borsthaar van 't moederkonijn:
Ik, die staâg opleef van zomer, van jeugd en van groeizame dingen,
en ging door de geel-peersche lept' naar het goud-paarsche najaar,
den winter alsdan vergat en het wintersche spreken der menschen;
die leefde in uw gaarde, Dorinde, te vaak ook, mijn liefste,
uw gaven vergetende, ach, dewijl ik was in uw gaarde,
verlokt door het veelstemmig koor dat daar uw bloemen aanhieven:
't Priëel overstort dan was, beklommen het tuinhuis van rozen,
terwijl de clematis zong het donkere lied van mijn droefheid,
de jonge peervrucht zich boog, te zwaar alreeds voor het steeltje
en ging als een traan neêrhangen... van mijn droefheid, Dorinde,
omdat onze thin maar klein, te midden der wereld was....
Doch nu het al is aan andren, nu onder den boom dien gij plantte,

toen 't eerste gegrim van winter grauwde mij aan de slapen
en lachende luide gij mij een laten oogst nog beloofde,
nu rondom haar stam, de gave, en langs het pad onzer schreden,
de schemergeluiden gaan van vreemdelingvoeten en -stemmen,
nu weet ik waarom mij eens de spraaklooze appel zoo lief was,
die groen en glasglad mij aanzag uit blauwende bladerflarden;
nu weet ik waarom ik zoo marde om onze vruchten te plukken,
tot het vuur aan hun wang ontgloeide als het bloed uit een wonde,
den roover ten spijt, de wesp, in 't geel-zwart gestreept livreitje,
en die met zijn sprieten tastend, het rijpzijn van 't ooft komt keuren;
nu weet ik waarom ik te spa, maar altijd met arremvollen,
mijn vruchten aandroeg tot u en schikte blij in uw kamers:
Het was wijl ik eens, Dorinde, op 'n triestige, steedsche namiddag,
het al u herinneren zoude, in ons zingende Hollandsch.

't Moeilijk gespan[1] door G. van Hulzen.

Grel schampte de voorjaarszon aan hooge hemel, beplakkerde de omploegde velden, beglansde ook hun withouten wagen, doch zij zelf, bij het moeizaam trekken, bespeurden er weinig van.

Onder de rateling van zijn felle hoon, zwoegden ze angstig voort; elk woord van verweer hield maar op, vergrootte zijn kans nog. En als door dezelfde angst bezeten krawietelden de drie mormelige hondjes door elkaar heen en raakten staag verward in de armzalige, versleten zeelen.

- Vort, hu vort, zwiepte hij de trekdiertjes op.

Uit alle macht joepte en rukte hij aan de handboomen, terwijl zijn schommelende vrouw, aemechtig en hijgende, opduwde met 't volle gewicht van haar uitgegroeid lichaam. Nog altijd hoorden ze achter hen zijn relle lach, zijn snijdend gejouw; je eigen doodkist wordt het vast en zeker, je eigen graf!

Wat ze zoolang vreesden en dat ze meenden wèl te ontkomen, dit liet allerminst af, knauwde nu zelfs dubbel; ze konden met hun nieuw gespan niet gauw genoeg uit de voeten. Aldoor snerpte en schold de harmonika-man, die zich wreken wou, omdat ze hem toen als dief aanwezen, onschuldig nog wel, waarop hij half lam werd getrapt.... en nu striemde zijn aantijging met geeselende slagen. Omzien durfden ze niet, ze jakkerden maar voort, al vorderden ze bij al hun inspanning heel weinig, zoo moeilijk liep de nieuwe wagen. O, dat die vent niet er mee ophield, wat een tegenslag!

Geleidelijk-aan verminderde toch wel wat in kracht zijn

1) Nieuw ingeschreven fragment uit ‘De Zwarte Wagen’ (Zwervers II), binnenkort opnieuw verschijnend.

schelden, af en toe scheen het of hij zijn vervolging staakte. Zouden ze het nog winnen? Ze vernamen enkel thans zijn schorre lach, die rauw achter hen aan-scheerde over de kale weg en wat hun drong tot in 't ruggemerg. Nee, het nog niet opgeven, ze moesten weg, uit zijn gezicht!

Hoelang ze zoo voortholden met hoon beladen, dit wisten ze zelf niet. 't Leek hun een martelende eeuwigheid, eindlooze foltering, al duurde het met elkaar geen halve mijl. Op die paaltjes letten ze ook allerminst, al hun kracht samenspannend op dit eene: zich reppen en redden, zoodat ze hèm ontkwamen.

Opeens konden ze niet meer. 't Klamme zweet droop hem tappelings over zijn groezelig gezicht, dreef langs de magere botten, als een lekke stoomketel zoo hijgde en blies zij haar overjachte adem uit. Toch trokken ze voort.

- Eve ruste, stelde hij gesmoord voor.

- Nee, vooruit!

- Ik kan niet meer, val er bij neer. Wanhopig remde hij het zware voertuig, reed het in zijn onvermogen aan de kant, stopte noodgedwongen, om uit te blazen en struikelde haast. Zij weerhield hem niet.

Schuw en terneergeslagen zagen ze elkander aan. Geen woord spraken ze; hun vreesachtige blikken zeien evenwel genoeg. Wat nou gedaan? Spichtig gluurden ze de weg af, gereed om dadelijk hun vlucht te hernemen, als hij nog mocht opzetten, maar gelukkig, dit vermoeden verwezenlijkte zich niet. 't Verademde en ontspande voor een poos, doch al gauw keken ze elkaar weer onthutst aan, de verlammende vrees begon opnieuw.

Nee, ze mochten niet te zeer vertragen, ze moesten maar aanpakken, hoe moeilijk het ook viel! Een moment won hij nog door de hondjes moed in te spreken en zijn verhit gezicht aan de jasmouw af te vegen. Dat zij dit getalm afkeurde, merkte hij pijnlijk aan haar stuursche kijken.

- Die vervloekte kerel, stootte hij jammerend er uit, ik beef er van over al mijn leeje. En dat die kast zoo miserabel loopt.

- Je mot de wiele beter smere, ze piepe as magere verkes, zei ze scherp.

- 't Smeer druipt er langs, weerlei hij kleintjes, zie je dat niet, nee, daar zit het niet in.

- Zoo, waar dan wèl in?

- Dat-ie niet loope wil.

- Ja, dat zien ik ook.

- 't Kompt door de nieuwigheid, wierp hij op. 't Zal wel betere.

- 't Is te hope.... as die smiecht van een vent ons inhaalt, benne we aan hem overgeleverd, staan we reddeloos!

- Hij kompt niet meer, hêt 't opgegeven, anders was-ie d'er al geweest, voerde hij schuchter aan.

- O, zei ze enkel. Dan snoot ze eens haar neus, als bewijs van haar eigen onvervaardheid tegenover zijn vreesachtigheid, keerde zich onverschillig van hem af en schouwde-uit over de verre velden waarover de zon zoo goudig gloriede. Die lange weg vóór haar, met het uitschietende groen aan de toppen en takken, zag ze als een warreltuin, een land van belofte.... en zij stonden hier met hun plankenkast zoo vreemd-nieuw, als een vloek, een bezwarenis. Verjaagd voelden ze zich, èn dàt, nu ze hun doel meenden nabij te zijn. Van woede die zich uiten moest, balde hij armelijk de vuist, schommelde ze met haar ontwrichte heup heen en weer. Daarop viel ze ineens uit:

- As die vent ons had nagezete, wat dan....?

- Ja, wat dan? bibberde hij terug.

Zijn verwrongen gezicht gaf al voldoende aan, de angst scheelde hem uit de schichtige oogen. Doch ze liet niet af, vorschte door, vroeg smadelijk:

- Had-jij je late doppe....?

- Daar hebbe we 't al meer over gehad, gaf hij weifelend terug. Ja, as we 'n schoone lei hadde, maar we motte 't gerecht er buite houë.

- Dàt spreekt van zellef, vervolgde ze meedoogenloos, maar dat vraag ik je niet.

- Je vraagt meer dan ik je antwoorde kan.

Ze zette de handen in de heupen en wachtte af. Hij had geen lef, dat wist ze allang, en 't hielp ook niet om er over te praten, daarin bleef zij z'n meerdere. Schrijnend voelde hij haar kleineering, in z'n angst berekend verweerde hij zich:

- Sla ik van me af, slaat hij terug, dan heb-ie de poppe aan 't danse.... de pelisie is er gauw bij.... nou jij....?

- Ik heb niks te zegge, viel ze somber uit, ik vraag enkel.

- Da's makkelijkste, kan ik even goed!

- Je mag ook vrage.... je bent 'n man, hoofd van 't gezin.... Geniepig lachte ze bij die woorden. Ja, die was troef. Hoofd van 'n gezin, omdat-ie nou 'n wagen had, die hij niet voorttrekken kon!

- Wat pest je toch, klaagde hij meewarig.

Kortaf beet ze hem toe:

- Klassineere gift niks, pak maar weer an!

- Ja, dààr hang je recht in, we motte met het ding land zien te bezeile, maar hoe....?

Gedwee vatte hij de boom, spande zich in 't zeel en zette al aan, terwijl zij de touwen van de hondjes nog wat ontwarrelde, dan was ze al overeind, duwde als te voren op.

Krakend, piepend knarste de hooggetimmerde wit-houten wagen voort, terwijl de zon zoo schamper glansde. Als eindlooze rijen schemerden voor hun oogen de rul-groene stammen der bemoste boomen, staken hard op de even eindlooze vegen der vele klinkerlagen. Afwisseling vonden ze enkel in het eigen gehijg en gezucht, het aanpietsen der trekdiertjes, 't elkaar voortjakkeren, en het plots weer moeten stoppen als ze niet meer konden.

Dat hij hen nog altijd kòn achterhalen dreef ze voort en hield ze in vreemde beroering. Op 't onverwacht, langs een omweg, zou hij voor hen staan, dààrom zoo ver mogelijk weg, dàt bleef 't eenige. En dat ging juist niet door de zwaarte van de wagen; ze schoten niet op, 't leek of-ie al stroever liep en almeer piepte en kraakte; de veeren lagen nagenoeg plat.

Maar gelukkig, het vermoeden dat hij zou opdagen, bevestigde zich niet. Nee, hij liet zich niet zien, spaarde hun zijn ongewenscht bezoek. Dat verluchtte aan het eind wel wat, veranderde de toestand evenwel weinig, 't gevaar bleef.... hoe dit af te wenden? In hun verwarde hoofden kreeg dit alles geen vaste vorm. Ze voelden enkel de ellendige angst en de druk er van. 't Gaf ook niet als ze er over dachten, 't kwam alles op 't zelfde neer. Hij, die harmonika-man bleef de sterkste, en zij, ze zouen het onderspit delven als het tot een strijd kwam. En daarom dienden ze te vluchten....!

De helle voorjaarsmorgen vertroebelde àl tot een broeierige, klamme middag, wijl de stralende zon optrok het aardevocht. En

dàt bemoeilijkte nog de stroeve gang van de wagen. Als een gemeene lach scheen de schamperige zon hun in 't bezweet gezicht, verdween ineens achter een wolkbank, en nu werd het ril-koud.

Van de velden waasde òp de blanke dauw, aankruivende als een verre zee, 't al overdekkend als met een doodenkleed van witte mist. Spoedig verging ook het laatste daglicht, hing er een vale duisterte, die nauwelijks de klamme weg deed onderscheiden van de dampige landen. Ze kuchten en hoesten en schraapten de keel; op tien pas afstands zagen ze niets. Als een groote witte kist ging hun wagen door de avondmist; de arme dieren er onder jankten hijgende.

- We motte kwartier make, verzuchtte ze na een poos, 't is geen doen zóó!
- Beter verderop, bij 't dorrep, meende hij.
- Ja beter, beter, verwonderde zij zich, ken jij dan nog?
- Ik ben òp, doodòp!
- Nou dan....?
- Daar bij dat boschje, daar is een plek.
- Mij goed, ik zien niks!

't Bleek geen boschje te wezen, enkel een paar boomen, een paal, een hek, wat een weide afsloot. 't Deed er niet toe, ze konden hier overnachten, 't móest! Gelijk dompte hij al de handsteunen, joepte zijn gevaarte en reed het de laagte in, waar hij 't schoor zette tegen de paal; onderwijl liet de vrouw de stut al vallen.

Zijn eerste zorg betrof de mormelige hondjes te verlossen, doch zijn knuisten waren zoo stijf en pijnlijk van het trekken, dat hij ze moest wrijven en leniger maken. Zijn schommelende vrouw sloeg haar handen, als een man, om de schouders. Opnieuw hurkte hij onder de wagen en wist de leidsels los te krijgen. De diertjes wroetelden en keften van plezier om deze eindelijke verlossing; ze likten hem de groezelige knuisten.

't Was intusschen volop donker geworden, de aarde en alwat er zich op bevond, leek in een droeve zwachtel te zijn gewikkeld; zij zelf voelden zich tevreden. Hier, terzijde van de weg, een weinig in de diepte liepen ze geen gevaar; de vervolging waren ze ontsprongen.

Door hem geholpen, klauterde ze in de wagen en ontstak er met

haar kleume, dikke vingers het kleine petroleumlichtje, dat in de withouten ruimte toch een klaar schijnsel wierp.

Dat plotse helle schijnsel vond hij maar half goed:

- 't Zal ons nog verraje, dat lichie, meende hij angstig.

- Welnee, 't mist voete dik!

- Ook de wage motte we donker verve.... je ziet hem van verre al.

Ze gaf er geen antwoord op, bekeek met welgevallen de blanke wanden, de vierkante ruimte. Welk een verschil met vroeger in de zwarte kattebak, waarin ze maar op de hurken konden zitten. Grif ontstak ze een klein petroolstelletje, blies het lampje uit, nam een kan met koude koffie van de wand, zette die om te warmen op het prutsige petroolstelletje.

- Waar blijf je nou? Geërgerd, dat hij nog zoo lang talmde, pruttelde ze.

Als antwoord tilde hij stuk voor stuk de hondjes in de wagen, wipte daarop zelf naar binnen en sloot de alwat scheef hangende deur, zoodat ze nu veilig en omsloten zaten in de beperkte ruimte van die ongeschaafde vuren deelen.

- Ik most me toch even vergewisse, verklaarde hij nader, zóó gaat het best, dat schijnsel van 't stelletje zie je haast niet.... en 't is hier gezellig.

Vergenoegd wreef hij zich de eeltige knuisten en schouwde eens rondom. 't Leek wel een wit paleisje; ze moesten het natuurlijk nog veel beter inrichten, alles met spijkers en krammen vastzetten en ook hun slaapplaats afdekken, voorloopig kon het evenwel best zóó, alles kostte immers geld. Zijn oogen zochten 't kistje, dat hij als stoel gebruikte. Drommels, hij had honger, zijn maag jeukte, doch dit durfde hij niet zeggen, ze wilde niet door hem gejacht worden.... Droog als leer was zijn gehemelte. Als zijn vrouw eindelijk twee half vuile kommen nam, die wat schoonmaakte en er de troebele koffie inschonk, vroeg hij teleurgesteld:

- Krijg ik van avond niet wat warms....?

- Welzeker, troefde ze vinnig, in zuk weer en na zoo'n dag.... hoe wou je dat op zoo'n klein stelletje klaar spele....

- O, verzuchtte hij, kan dàt niet, zoo....

- Welnee, dat kunne we enkel op het vuurpotje buite, dat hier is om te warme....

- Ja-ja, gaf hij al geree toe.... misschien kunnen we later wel 'n grootere koope, maar zoo is 't ook al mooi.

- Dat docht ik eveneens. Je hept wel wat veel komplemente. Hier, pak an!

Ze schoof hem een groot brok brood toe, dat hij wat onwillig aannam, terwijl hij de bak met koffie op een kistje zette.

- An 'n tafel heb-ie niet gedocht, pruttelde ze opnieuw, zoo'n klapding an de wand, dat was in een moeite doorgegaan.

- Had jij dan geld, verweerde hij zich.... en wij wouë weg, maar dat zie je: haast en spoed gaat zelden goed.

- Nou, we deje het toch om hem,.... om hem van 't spoor te brenge....

- 't Hêt niks geholpe.... die rakker!

- Alsof-ie was ingelicht....

- O, je vijande slape nooit, reke daar maar op.

- Maar nou zal-ie ons toch niet vinde....

- Dat denk ik ook niet.... we zitte wat fijn.

- Zoo veilig as 't maar kan.

- Ja, wie doet ons wat.... as koninge zoo rijk!

Al de uitgestane ellende leek ineens weggevallen, behoefte gevoelden ze zich te uiten, met kleine knetterende woordjes zich schadeloos te stellen, hoewel een innerlijke stem zich waarschuwend liet gelden, dat men geen ho moest roepen voordat men goed en wel de brug over is. En plots, alsof het spel zoo sprak, midden in hun overmoed, werd daar met een lat of stok tegen de zijwand geslagen, dat het daverde. Ze schrikten fel.

De hondjes sprongen grommend op, de wagen wiebelde en het petroolstelletje flikkerde, de kommen rammelden.

- Heere Kristus, stiet de vrouw er uit in angst.

- Stil, fluisterde hij, stil, geen antwoord geve!

Met angstige oogen keken ze elkander weer aan, er op wachtende dat de aanval zou worden herhaald. Een klein moment ging gespannen voorbij, wat hij benutte om de onrustige dieren het zwijgen op te leggen, door ze met beide handen omlaag te drukken, doch het verwachte herhaalde zich niet. Zou hij het zijn of niet?

- Hei-je goed geslote, angstigde ze opnieuw, kan-ie niet binne....?

- De boom zit er op, bevestigde hij heesch, nog haast onhoorbaar sprekend van angst.

Hoeveel tijd hiermee voorbij sloop, dit wisten ze zelf niet; ademloos zaten ze elkaar in de vreesachtige oogen te kijken en wisten geen raad.

- Wil ik 't vuurtje uit doen? vroeg ze fluisterend. Maar dan kunne we zelf niks zien.

Hij nikte afwerend, hield zijn oogen gevestigd op de door een dwarsboom gesloten deur. Gelijk zochten zijn oogen naar een wapen, waarmee hij zich desnoods kon verdedigen. Doch dit alles hoefde niet, er gebeurde niets..... en hij verscheen niet. Wel rolde er langzaam een zware wagen voorbij, hoorden ze getingel van fietsrijders en soms het plotse, door de mist meer omfloersde spreken van voorbijgangers. Eens vernamen ze zelfs het getoeter van een auto, het van verre aankomend gesuis, ineens het felle licht door de reten van de wanden, en gelijk al voorbij.

Langzaam begonnen ze te herademen, ook een woordje wat minder gedempt met elkaar te wisselen. Geleidelijk viel de al te hevige angst weg, doch een vage vreeze van gevaar liet zich niet afwijzen. Dat intusschen alles rustig bleef en zelfs de hondjes geen kik meer gaven, dit stilde wel en verdreef vaag het rampzalig vermoeden dat hij het zou zijn geweest. Wie dan wel tegen de wagen kon hebben geslagen, ja, daarover durfden ze niet te gissen. Misschien een baldadige boerenpummel, een landlooper; mogelijk ook hij. Daarom goed dat ze hadden gezwegen, dan wist hij in het donker immers niet dat zij hier waren. En ja, dit laatste inzicht nam een groot deel van de onrust weg; als ze nou het petroolstelletje doofden, konden ze zich ter ruste leggen.... er waren nog altijd de dieren, die bij onraad zouen aanslaan.

De stilte en de donkerte sponnen samen, weefden zich tot een zwakke sfeer, waardoor al spoedig klonk het gesnurk, als het zagen van hout. Nee, hun slaap bleek niet vast, telkens schrikten ze op, gestoord door een gerucht, door de angstknoop in een droom of door het gewroetel der hondjes. Soms leek het hem of er een berg op hem viel, een andere keer sloeg zij de handen wijd uit, alsof ze zich verdedigen moest. Midden in de nacht zat één van beiden plotseling op en luisterde ademloos en legde zich dan weer neer. Aan 't eind liet de geweldige vermoeienis zich gelden, sliepen ze

allebei ronkend in. De witte wagen in de mist werd een hemel vol veiligheden.

* * *

Die eerste dag met hun nieuw gespan, ofschoon vol gevaar en bezwaar, bleek aan 't eind nog behoorlijk te zijn verloopen. Dit werd de vreugd de volgende morgen, onderwijl ze hun slaperige oogen wreven. Nee, er gebeurde niets vannacht, geen sikkepit. Zelfs hun kwellend gedroom raakten ze al vergeten. De wagen stond zoo vast, al te vast zelfs, liever wenschten ze, dat hij wat handzamer ware uitgevallen, maar nu dit niet zoo bleek te zijn, moesten ze de minst-kwade kant kiezen: zóó min mogelijk heen en weer trekken, zoo lang als 't even kon op dezelfde plaats blijven. Intusschen riep dit op, al wilden ze dat nog zoo gaarne, nieuwe bezwaren, dat kenden ze uit eigen ervaren. In de kom der dorpen bleek de veldwachter niet op langdurig verblijf gesteld, ook viel er bij de lui weinig op te halen, en dan... o, daar had je 't weer, zou de vijand zich doen gelden. Stonden zij ergens voor vast, kreeg hij vanzelf vat op hen, kon hij sarren en treiteren.... zooveel kwaad aandoen als 't hem lustte. Daarom beter als ze rondzwierven, van de eene plaats naar de andere, zonder vaste woon, mijdend de drukke kermissen, waar hij speelde en zijn liedjes zong. Ja, dàt er op de gehuchten waar zij kwamen, voor de harmonika-vent zoo weinig te verdienen viel, dat bleef hun voordeel; elke tocht om hen op te zoeken, kostte hem een dag verlies. Maar als ze nu met hun getimmerte niet uit de voeten konden, werden ze toch zijn prooi.

Voor vandaag moesten ze 't wel voor lief nemen, ze waren te zeer op. Vooral hij kon niet meer voort, al zijn schoften deden pijn, zijn handen waren stram en stijf; hij diende wat uit te blazen en op verhaal te komen. Onderwijl zou zij er dan op uittrekken, om eten en werk voor hem op te scharrelen, ja, dàt kon.

Al vroeg op de morgen dacht ze op weg te gaan, maar 't werd toch later, met al die kleine dingen die ze nog had te doen, zoodat het licht al hoog aan de hemel stond toen ze in schommelende gang het nieuwe gespan verliet en op het dorp aanhupte.

Met een benauwd hart zag hij haar vertrekken, ze deed 't voor beider welzijn, en omdat het móest, dat wist hij, doch geruster zou 't hem zijn als ze in de wagen was gebleven of dat hij met haar had meegekund. Maar 't laatste kon niet, evenmin als het eerste. Een

van hen tweeën diende bij hun eigendom de wacht te houden; je mocht je bezitting niet onbeheerd laten. En stel je voor dat hij eens kwam en hun fort onverdedigd vond; hij stak de boel gerust in brand. Vroeger met hun armelijk hok op wielen, behoefden ze daar niet zoo bang voor te wezen, zoo'n groezelige spelonk vatte niet eens vlam, doch deze nieuwe, met dat mooie, kurkdroge hout, die zou als een hooimijt in vuur opgaan.

En de gedachte, de kwellende gedachte, dat hij daar weer plotseling kon opdagen, werkte moordend op hem in. Telkens schrikte hij op, meende verdacht gedruisch aan de wagen te hooren, zag hij van verre de man met de harmonika aanrukken, die hem mores zou leeren, want, nú voor het eerst bevond hij zich alléén, en in zijn macht. Ook verdacht hij haar er van, dat ze hem er alleen voor liet opdraaien en zichzelf buiten het gevaar stelde. O, als die manke nu verscheen!

De schrille voorjaarsmorgen met een even schramperige zon als gisteren, werd voor hem een felle bedreiging en duurde eindeloos lang. Na twaalven, als de zon op haar hoogste punt stond en reeds lekkere warmte gaf, vergat hij wel even zijn zorg en bekommernis. Ook de mormelige hondjes vroegen veel toezicht, hun zwakke leidsels, gedeeltelijk van oud leer, waaraan weer stukken band geknoopt, hoofdzakelijk bestaande uit vlassig en niet zeer sterk touw, moesten worden nagezien en hersteld. De beestjes hadden het tuig gisteren geruïneerd door het jachtig wroetelen.

Toen het één uur werd, en ze nog niet opdook, zette zijn onrust opnieuw in, elk halfuur als er iemand langs stapte, vroeg hij angstig naar de tijd. Natuurlijk zou ze wel dichtbij blijven, daarvoor kende hij haar; maar als ze niet vond wat ze hebben wilde, liep ze door.

't Werd langzamerhand drie uur, half vier, de zon lag al schuin op 't land, vergrootte in het waterig schijnsel, dat ze zelf optrok. En dan schoot het plotseling in hem op, de mogelijkheid, dat de vent haar zou hebben opgewacht, haar overvallen, geslagen of gehoond, om daarna hem te grazen te nemen.

Deze warrelige onderstelling boorde zich vast in zijn hoofd, 't werkte als een schroef, die, eenmaal pakkend, al dieper indrijft.

Ja zeker, waarom zou hij niet op hem loeren en wat lag er dan meer voor de hand dan dat hij ieder afzonderlijk aanviel?

Alsof hij de voortschroevende gedachte voelen kon, zoo greep hij naar zijn hoofd en bleef als verdwaasd staan. O, o, dat ze zóó in de val moesten loopen! 't Kwam door dat ellendige gespan!

Van woede en angst gaf hij er een schop tegen met zijn logge voet, dat het hoog getimmerte wiebelde op de platliggende veeren en de dieren begonnen te grommen en te janken.

Van lieverlede nam het vreesachtig vermoeden de vorm aan van een dreigende beklemming. Als hij nog lang wachtte, duisterde het, en dan....? Nee, hij hield het hier niet langer uit, hij moest haar tegemoet, haar zoeken net zoolang totdat hij haar vond. De angst schoot plots zoo geweldig op, dat hij zich ternauwernood tijd gunde, om de deur met het hangslot te sluiten. Tegen de beestjes, die onder de wagen lagen, zei hij straf dat ze er voor moesten waken.

In zijn te lange, versleten jas, die hem ver over de helft van zijn te korte beenen reikte, de pet scheef op het groezelige hoofd, het restant van een pruim nog achter de kiezen, sjokkerde hij de kale straatweg af, telkens achterom kijkend of ze niet van de andere kant soms aankwam, speurend scherp vooruit of hij haar dáár niet zag. Ook bij de dwarspaden, die 't open veld in voerden, hield hij stand, doch nee, nergens bespeurde hij iets van haar.

Soms werd de beklemming hem te sterk, vertrouwde hij de kracht niet van zijn oogen, die trouwens ook niet zoo verziende waren en wilde hij haar met luide kreten roepen. Maar terwijl hij met schorre stem zijn hallo uitbracht en zijn twee handen daarvoor als toeter gebruikte, zag hij het gevaarlijke er van in. Dat geroep kon immers hem op de goede weg helpen, hem aanwijzen waar ze te vinden waren. Ondanks dit inzicht liet hij het schreeuwen toch niet na, de natuur bleek sterker dan de leer, de angst voor een ongeluk grooter dan het gevaar met de manke.

De zon was thans al een poos ondergegaan, doch nù, in het voorjaar, weifelde de schemer al langer voordat ze opging in het duister, dat van de aarde opsteeg. De dag bleek minder warm te zijn geweest dan gisteren, daarom krulde ook minder snel de wolkige wade boven de velden, gansch wegblijven deed ze evenwel niet.

Tot ver voorbij het dorp liep hij af de verschillende wegen en keerde telkens op zijn passen terug.

In een klein kroegje informeerde hij, en kocht er, om wat moed te krijgen, een taaie borrel. Bij de bakker, de kruidenier, vroeg hij naar haar, en weer stapte hij een drankgelegenheid je binnen, doch hier legde hij geen geld op de tafel, zei enkel, dat hij ketels lapte, borden kramde..... en informeerde gelijk of zijn vrouw d'er niet was geweest?

Jachtig liep hij van de eene kant naar de andere, 't hielp allemaal niets, het werd nu volle donker, en de angst sloeg hem om 't hart, dat hij alleen naar zijn wagen terug zou moeten.... en de donkere avond en de nacht ingaan.

Maar dan, terwijl hij de hoop van haar te vinden reeds opgaf, stond ze vlak voor hem, beladen en belast met een zak, waarin ze lapwerk voor hem meebracht en ook wat ze had ingekocht.

- M'n God, m'n God, kreet hij, waar blijf je toch....?

Van zijn gejammer nam ze geen notitie, hard zei ze:

- As jij zooveel gedaan had as ik, nou dan lag je allang voor mirakel.

- Ik had geen rust of duur, kermde hij door.

Armelijk sjokte hij naast haar mee als een geslagen hond.

- Jawel, zei ze, dat kenne me àl, ik heb er wat afgesappeld.....

- Ik docht al....

- Wat docht je weer, snauwde ze uit haar humeur.

- Nou dat.... die vent....

- Och loop naar de maan, wie denkt daar nou an....? We hebbe wel wat anders te doen.

- Natuurlijk, gaf hij onderdanig toe, toch - je kon nooit wete.... hij, zou jou ook.... 'n mensch-alléén is maar alleen.

- Ik sta m'n man, deed ze barsch, vooral op klaarlichte dag...

- Dat is 't net, huilde hij haast, omdat het zoo donker werd.

- En daarom liet je de kast alléén?

- Ik docht an jou... zoo'n smiecht deinst voor niks terug..... en bij avond kun je niet meer zien.

Zijn zorg voor haar roerde haar toch.... en ook de vrees liet haar niet gansch vrij. Heel de dag had ze er onder gezucht, daarom liep ze zoo ver van honk, dwars door de velden heen, terzijde latend de groote weg. Hoe het met haar er voor stond, dit vertelde ze hem niet, ze verzachtte enkel haar toon, en prevelde:

- Zoo.... nou.... affijn, je bedoelt het goed. Er valt anders

niet veel te halen in de buurt.... We zulle met de wage dus verder motte.

- Morge toch niet? schrikte hij op.

- Morge of overmorge, dàt hangt er van af, 't hêt niet veel om 't lijf dat ik an werk heb opgehaald.

Aan deze mogelijkheid, dat hij zich zoo spoedig weer voor het groote bakbeest zou moeten spannen dacht hij de geheele dag nog niet, daarom viel het met dubbele treiter thans op hem neer, zoodat hij er haast wee van werd. Kramperig nu al van wat hem morgen te wachten stond, wierp hij als uitvlucht op:

- Ik zal toch eerst klaar motte make het werk wat je hept angenomme?

- 't Is de moeite niet.... we reike het onder het voorttrekke bij de mense an....

Hij gaf maar geen antwoord. Zijn vrouw was een goed wijf, een best wijf, hij zou niet weten hoe hij 't buiten haar moest stellen, maar somtijds deed ze ook zoo barsch en kriegel en dan bleef zwijgen het eenige. Misschien ook, overpeinsde hij vaag, had zij er haar reden voor, die ze hem niet zei. Had ze hem gezien, wist ze meer d'er van, zooals zij deed, was 't immers goed. En dit klampte zich opnieuw in zijn hersens vast, dat het door de manke kwam, als hij alweer opbreken moest. Die ellendeling liet hem niet met rust!

In hun wagen aangeland, vermeden ze beide er over te spreken: ze roerden het onderwerp niet aan, kauwden zwijgend het hard stuk brood dat ze had meegebracht en keken voor zich uit. De oude kommer knaagde alweer; ze dachten aan gisteravond, aan de onverwachte slag met de stok of lat en vreesden een herhaling, al bestond daar ook geen bepaalde reden toe.

Maar dan stond ze met veel lawaai op, zijn gezicht klaarde merkbaar àp en zijzelf lachte glunder, als ze diep uit de zak een bruinig stuk spek haalde en het blank aansneed. Op het verschere halve brood dat ze ook nog bleek te hebben en wat ze in tweeën deelde, legde ze de rozig doorregen schijven, gelijkelijk voor ieder. En nu begon de maaltijd opnieuw, met gesmak van de lippen, terwijl de oogen van vergenoegen glommen.

- Hoe hep je dat angelegd.... je hadt toch geen geld, vroeg hij nieuwsgierig.

- Als ik niks meer hep, hep ik altijd nog wat, deed ze geheimzinnig. Die 't allerlaatste uitgeeft, is een verlore man.

- Ja-ja, nikte hij, alsof hij het volledig begreep.

Veel duidelijker werd 't hem intusschen niet. Als je niks meer hebt, meende hij, heb je ook niet meer, niks is toch niks. Hij ging er evenwel niet verder op in, ze had zeker nog wat achter af, nou goed, 't smaakte er niet minder om, zelfs als ze 't had gejat. Lekker spekkie, dat gaf nieuwe kracht! En de hondjes, die kregen er ook van, de harde zwoerdjes nadat ze ze zelf hadden uitgekauwd.

De tweede nacht, in het hagelnieuw gespan, verliep onbelemmerd en ongestoord; er gebeurde niets.

Wel keften af en toe de beesten als er gerucht langs kwam, schrikten ze eveneens op, doch daar bleef het bij; niets verontrustte verder.

* * *

De manke, waar die nou toch zat? Daar braken ze ze zich 's morgens voor dag en dauw het hoofd al mee, niets snapten ze er van, dat hij hen zoo met rust liet. Hij wilde er niet over beginnen en zij sprak er evenmin van, de onrust kwelde daarom niet minder; aan het eind werd hem dit te erg, vroeg hij recht-af:

- Hei je hèm gistere niet gezien.... nergens?

- Wie?

- Nou, dat weet je wel.

- O, hem.... welnee, denk je daar nog an, onverschilligde ze heel dapper. Die is allang verder!

- Dat is 't beste ook, deed hij even onvervaard.

- Ja, 't allerbeste as ik het voor 't zegge heb, maar we hebbe het niet voor het zegge, zoo is het. Lieverkoekjes worde overal niet gebakke.

Dit antwoord miste zijn uitwerking niet, 't bezorgde hem opnieuw het oude schrikbeeld, zoodat hij er bleek om zijn neus van werd en beven ging. Ze kreeg dadelijk spijt er van, voelde medelijden met hem. Ondanks haar eigen moed, dook in haar de vrees op, de vrees van overvallen te worden, die immers nooit afliet.

- Kom, zei ze, zichzelf opmonterend, stap er maar uit, we motte vroeg an de slag. As jij vuur anmaakt.... je mot tòch soldeere.... kook ik je pap.

- 't Loont niet voor dat ééne keteltje, 't neemp alle winst weg, stribbelde hij tegen. Late we wachte totdat we meer soldeerwerk hebbe, ik doe het dan achter elkaar af.

- Welja, welja, waarom niet, je hep 't maar voor kommandeere, denk je soms dat we hier kunne staan blijve, is de veldwachter d'er nog niet geweest, die daagt wel op, nee ik zeg, we motte voort.

- Nou goed, gaf hij al toe, terwijl hij zich aankleedde, ik docht anders....

- Ze wachtte d'er op man, begrijp je 't nou nog niet, schreeuwde ze al, ja, ik loop daar drie keer dezelfde weg. Er valt hier in de buurt niks te hale.

- Drie keer, dàt hoeft toch niet, pruttelde hij terug, twee keer maar, één keer van hale en één keer van brenge.... je gang is toch geen dokters gang!

- Je gepruts is zeker wel prefessers werk, wou je dat soms zegge. God man schiet toch op!

Met een schok was ze overeind gekomen, schommelde driftig de rokken aan, streek haar haren wat glad en schoffelde in het halfdonker van de vensterdichte wagen naar de deur, waar ze bijna over de trouwe wachters viel, en haalde de dwarsboomen er af. Dan met een sprong kwam ze van de ruige vloer op de zwarte grond en schommelde nog een poos voordat ze haar evenwicht vond; haar ontwrichte heup voelde ze pijnlijk en ook de enkels, door 't ongewone doen, want uit het vorige wagenhok liet ze zich zoo gemakkelijk glijden, dit zou ze dus nog eerst moeten leeren.

Er over peinzen of piekeren deed ze evenwel niet, ze wreef het pijnlijke deel en liep vervolgens schommelend de weg over, zoekend naar losse takjes en sprokkels hout. Veel beteekende de vondst niet, maar dat hinderde niet, ze hadden nog in de wagen, sluiks meegenomen uit het bosch.

In een oogwenk haalde ze het ijzeren drievoetje buiten, stopte er proppen papier in, droge blaeren en de meegebrachte dorre takken en stak er de vlam in, dat het hout dra knisterde en brandde en een dikke rookkolom er uit opwolkte.

- Pas maar op, waarschuwde hij, als de veldwachter dat ziet, ben je bakkeran, we zijn aan de openbare weg.

- Daarom motte we ook hier vandaan snap je het nou, maar as je geen behoorlijk vuur hep, hoe mot je dan je ketel lappe....?

- Ja, dat is waar, gaf hij alweer toe, wat mij betreft, ik vind het best, ik kan er strakkies zóó houtskole op legge, ik waarskouw enkel maar.

- Mit waarskouwe komme we niet verder, we motte handele.

- Gelukkig, zanikte hij door, dat het hout al vlam vat, dan zal de rook wel gauw gedaan zijn.... hier heb je de kool as de pelisie kompt.

Norsch nam ze de armzalige stukjes aan, maar gelijk viel het haar op, dat hij er zoo belabberd uitzag, met vale en grauwe trekken en groote wallen onder de oogen; hij beefde over al zijn leden. En ineens kreeg ze een diep medelijden met hem, want vandaag, en zoo vandaag niet, dan toch zeker morgen, zou hij weer in het gespan moeten en voorttrekken, uren ver, hun nieuw getimmerde wagen, die zoo onmenschelijk-zwaar te tillen was en zoo stroef liep.

- Kom, sprak ze teerhartig, ik zal lekker pap voor je koke, en dat knapt je wel op. En we hebbe ook nog lekker spekkie!

- O, wat dat betreft, hield hij zich grootsch, ik ben sterk genoeg, as die wage maar niet zoo verdoemelijk uit de hand viel, ja dat blijft een tegenslag. En dan....

- En dan....? vroeg zij.

- Nou niks!

- Zoo, zei ze enkel en keerde zich om. Ze begreep het al lang. 't Was weer hetzelfde, waarvoor hij zich bevreesd maakte, ja dat knakte hem meer dan al het andere samen. Van nijd en deernis rolden haar twee groote tranen over de wangen. Doch die weekhartigheid verdroeg ze niet, ze veegde die tranen slinks af, zoodat hij 't niet zag, brak een lange turf middendoor, lei die nog op het walmend vuur, dat nu toch vlammen ging, nam het pannetje, waar het melkbeslag al gereed in stond en goot dat in het kokende water, zoodat het samen doorstoomen kon.

En hij, in het hart gegrepen door haar zorgzame voortvarendheid, nam het kaduuke ketelwerk ter hand en begon met trage vaardigheid te repareeren. Ha, schoot het door hem heen, daarvoor heeft ze vuur aangelegd, zoogenaamd dat ik soldeeren moet, eigenlijk om voor mij pap te kunnen koken; ze weet dat ik daar zoo'n behoefte

aan heb, aan een beetje warmte in mijn lijf. Ja, ze is pienter, bij de hand, ze weet het alles goed in te richten, een best wijf, alleen af en toe wat kortaf. En dat zie je meer bij de vrouwlui die de boks aan hebben, dàt kan ook bijna niet anders.

Later op de dag, terwijl zij toch de gekramde borden en het gelapte keteltje wegbracht, en meteen zou zien wat ander werk te vinden, schoot die gedachte weer bij hem op, hij voelde zich er warm bij worden, van geluk en dankbaarheid. Nee, vandaag hoefde hij nog niet voort, ze zag het zelf in, 't greep hem eergisteren te sterk aan, een dagje lummelen kon er wel af. Maar terwijl hij langs zijn wagen dwarrelde en voor vanavond wat kleine takjes en afval vergaarde, voelde hij zich ineens koud en rillerig worden. 't Water liep hem als ijs over de rug en langs de leden. Van de koude, meende hij nog eerst. Dat leek evenwel te mal, ze waren in het voorjaar en de zon scheen lekker. Nee, 't zou van de zenuwen zijn, of van de zon, één van beide, ja dat kon!

Heel wat vroeger dan gisteren keerde ze terug, ze had geld voor 't werk, en er blijkbaar nog wat bij gebedeld, maar geen reparatiën bracht ze mee, ze moesten dus morgen verder. 't Lag op zijn lippen te vragen of ze hem ook ergens had gezien, maar hij bedwong zich en deed het niet. Zij zag 't best wat hem zoo omver wierp, sprak er evenmin over. Ze zwegen allebei, en hierin juist verwerkte zich meer angst en vrees dan in al hun dwaze woorden. Want al zeiden ze niets, de angstige onderstellingen zetten zich door. En die lieten niet af. Onder allerlei onbenulligheden door voelden ze, zij zoowel als hij, dat het met hun rust was gedaan. 't Moest worden uitgevochten op een of andere wijze, uitslijten of vergeven, nee, dat gebeurde niet bij hun soort menschen. En dat hij zich niet liet zien, dat spelde hun 't ergste, dat zei dat hij op iets loerde. En wat dat kon zijn?

Onder dit verontrustend tobben gedijde evenwel een verzaligend gevoel van nu zoo vredig hier in die groote wagen te zitten. Ja, daar ging niets van af, een voordeel bleef het, al konden ze het gevaarte haast niet trekken: Na al het sappelen van de lange dag zouden ze in deze kast vergoeding vinden. Ze zeien het nog wel niet, wijl ze de woorden er niet voor hadden en de angst te zeer drukte, doch uit hun oogopslag sprak reeds het aangloeiend vonkje van nieuwe hoop, dat in geen enkel mensch ooit dooft, wijl deel

van het kloppend leven zelf. Eindelijk bracht hij het er toch uit:

- Al is die groote kast moeilijk voort te krijgen, toch ben ik wat blij dat we die hebbe.

Ze nikte toestemmend. Persies haar meening, 't leek wel een fort, een kasteel.

- 't Is veilig er in, we kunne ons verschanse, ons verdedige....

- Al is die groote kast moeilijk voort te krijgen, bracht hij er eindelijk uit, tóch ben ik blij dat we die hebbe.

Ze nikte toestemmend. Krek haar meening, 't was een fort, een kasteel.

- 't Is veilig er in, we kunne ons verschanse, verdedige....

- Ja-ja, hij kompt er zoo gauw niet in!

Ze kopschudde bevestigend, wreef haar oude handen van instemming, terwijl haar kleine oogjes vol genoegen door de wagenruimte dwaalden. Verzekerd zei ze:

- Die andere, die kleine kon-ie omkiepere, deze niet!

- O, heb-ie daar ook an gedocht? Daarvoor had ik nou altijd zoo'n angst.

- An gedocht niet; 't valt me nou zóó in. Toch is het zoo.

- Hij is best tot zooiets in staat.

- Nou zal-ie 't wel uit z'n herses late, g'n denke an, as lood zoo zwaar!

- As 'n huis zoo vast.

- En we legge de honde buite, ging hij voort, die waarskouwe wèl, die redde ons kappetool.

- Kappetaal, verbeterde ze op hare wijze.

- Nee, kappetool, da's uit de geschiedenis, van Rome, geloof ik.... 't ware eende of ganze die bij onraad kwekte en voor 'n overval beschermde....

- Nooit van gehoord, zei ze stug.

- Dat zal wel, d'er bestaat meer waarvan je niks afweet.

- Ho, deed ze geraakt. Zoo'n snuggere hannes, zoo'n piet slimbroek, die kent het op z'n duimpie.... Nou-nou, kappetool, ik voor mij hou het bij het kappetaal, daarom is in de geheele wereld 't begonne.... maar het onze is op, 't zit nou allemaal in de wage. Die hêt wat gekost!

- Dat is ons behoud. Bezatte we nog, liepe we gevaar... hij zou 't ons afneme.....

- Ja, daar kan-ie niet meer ankomme, da's vort!

- Zoo is 't maar net!

Ze lachten schril, allebei, een lach die schudden deed en de eigen leden en ook de wagen op de wrakke veeren: 't joeg de hondjes onrustig òp. Die spitsten de ooren, snuffelden en gromden.

De lach verstierf om hun lippen; verschrikt keken ze elkander aan. Wat beteekende dat?

Wie schudde er aan de wagen, waarom sloegen de dieren aan?

Sprakeloos van nieuwe angst zaten ze met verstarde oogen. Niets bewoog meer, doch rondom dreigde de ontsteltenis. Vragend keken de wakende hondjes hem aan.

Het duurde een sarrend-lang moment, dat hen vast kneep tot in alle leden. Dan waagde hij het koest te zeggen.

Kwispelend kropen ze naar hem toe.

Nee, 't was niets!

Toch.... je kon niet weten.... morgen moesten ze verder.

Jan en Eduard Douwes Dekker door S. Kalff.

‘Verlang niet de vrouw van een groot man te zijn!’ - die bekende waarschuwing is aan Multatuli's eerste vrouw alleszins bewaarheid geworden. En dat de broeder van een groot man te zijn evenzeer een twijfelachtig voorrecht kon wezen, dit heeft Jan Douwes Dekker ervaren

De verhouding tusschen het broederenpaar is eene opeenvolging geweest van krakeelen en verzoeningen, van storm en windstilte. In den bloei hunner vlegeljaren heerschte eene ongeveinsde hartelijkheid; die leeftijd vergeet spoedig. ‘Ze is als de dauw, die Hermons kruin bedekt,’ zong de psalmdichter van de broederliefde, en in den toon van toewijding, waarop men Eduard van zijn ouderen broeder hoort gewagen, leeft inderdaad een gevoel, dat met de oostersche beeldspraak verband houdt. Des te droeviger is 't die warmte van het natuurlijk sentiment in den loop der jaren te zien afnemen, te zien ophouden zelfs, telkens wanneer twee ontvlambare naturen met elkaar in botsing kwamen als staal op vuursteen; nu Eduard te hooren murmureeren tegen Jan, die hem niet ‘large’ genoeg is, dan weer Jan te hooren toornen tegen Eduard, die hem gedurig ‘anpumpt’.

In een uitvoerig schrijven aan zijne toenmalige verloofde, Everdine Huberte barones van Wijnbergen, stelde Multatuli dezen broeder als zijn meerdere aan haar voor. Niet alleen als zijn meerdere in jaren: ook in de gaven van hoofd en hart. ‘Hij staat zeer ver boven mij,’ schreef hij. ‘Ik hoop dat hij in Indië zal komen, ik ben trotsch op hem. Hij is veel grooter en sterker van ziel dan ik, heeft veel meer wezenlijke kundigheden, is veel vaster in zijn moraliteit, en wie ons niet goed kende zou denken dat hij beneden mij stond, omdat hij minder pretenties maakt.’

Jan was vierdehalf jaar ouder dan Eduard en begon zijn

loopbaan gelijk zijn vader, nl. als zeeman. Hij voer als stuurman op het schip *Dorothea,* waarop zijn vader gezagvoerder was, en Eduard, in 1838, passagier. Eens plaagde de oudere broêr den jongere dat hij nog niet kon wat een kleine scheepsjongen kon, nl. in den mast klimmen. En ofschoon Eduard zeer onderhevig was aan duizeligheid, dat liet hij zich niet zeggen. Hij klauterde aanstonds naar boven, tot in 't kraaiennest. Toen hij weer beneden kwam was Jan niet meer op 't dek, maar de andere stuurman, van Leeuwen, vertelde hem dat Jan kwaad was geworden, en zoo bleek als een doek. Later, na aankomst in Indië, zeilde Eduard eens met zijn broeder op de reê van Batavia. Het bootje zeilde scherp bij den wind, het schepte door 't overhellen bijna water en Jan, die zich liet voorstaan op zijn zeemanschap, had allerlei praats: dat de ander, die maar 'n landrot was, moest oppassen om niet overboord te vallen, enz.

'Zanik niet zoo, of ik gooi me expres in 't water,' zei Eduard.

'Dat zal je wel laten; 't is hier vol haaien!'

Daarop wierp Eduard zich overboord. Het vaartuig zeilde snel, en was den drenkeling derhalve spoedig eenige bootslengten vooruit. Jan keerde terug, maar doordien eerst het zeil moest omgezet worden lag de ander een geruime poos in 't water. Zoodra men hem weer in de boot had, begon Jan uit te varen over zijns broeders roekeloosheid. Daarop wierp Eduard zich voor de tweede maal in zee. Toen Jan hem nu wederom had opgenomen, zei hij geen woord meer. Tegenover zoo'n *desperado* was zwijgen het veiligst.

Jan kwam spoedig zoo ver, dat hij trouwen kon. 't Was een zeemanshuwelijk, de man op den wijden plas, de vrouw bij de familie te Utrecht thuis. Maar lang zou het niet duren; het huwelijk van eene teringlijderes kon een koperen bruiloft niet halen. In den familiekring noemde men haar Mine, en een brief, die den zwalkenden echtgenoot in Indië bereikte, gewaagde nog van een vleugje van beterschap. 'Hoop op herstel is er echter niet,' schreef Eduard aan Tine. 'Mogt zij het slechts tot de thuiskomst van Jan volhouden; anders zal hij radeloos wezen. Met het denkbeeld dat zij sterven moet is hij eigen, maar hij had het nog niet opgegeven haar terug te zien, al was het slechts één uur lang.'

Wellicht was het juist dit vooruitzicht op eene rasse scheiding

voor altijd, dit staren op het onafwendbaar noodlot, dat de betrekking tusschen beide echtgenooten zoo innig maakte. En die afwezigheid! - zei niet de dichter naar waarheid:

> L'absence est à l'amour ce qu'est au feu le vent.
> Il éteint le petit, il allume le grand.

En dat hier werkelijk eene groote liefde in 't spel was zou men mogen vermoeden, afgaande op de gevoelvolle regels welke Multatuli over dit onderwerp aan Tine schreef. Zelve was zij jong en had het huwelijk in 't verschiet, zelve doorleefde zij die Mei des levens welke slechts éénmaal bloeit - zij zou 't begrijpen:

‘En mijn arme broeder! Ik zelf kan u niet meer beminnen dan hij zijne vrouw bemint, en toch.... het is verschrikkelijk. Ik heb geen latere brieven uit Holland, maar ik zie het ergste tegemoet. Hare ziekte is voor geen genezing vatbaar. Met hoop op herstel vlei ik mij niet, alleen dit wensch ik dat Jan haar nog wederziet. Mogt haar kort leven slechts zóólang gerekt worden. Naar een portret, dat ik van haar gezien heb, moet zij zeer schoon zijn. Zij is, geloof ik, pas **24** jaren. Uit eenige weinige regelen, die ik van haar ontvangen heb, kan ik opmaken dat zij veel gevoel heeft; zij schreef zeer hartelijk en schijnt eene goede opvoeding genoten te hebben. Die ten Kate, van wien wij soms zulke schoone verzen lezen, had haar vroeger het hof gemaakt en is, schoon, het tot geen engagement gekomen is, altijd haar vriend gebleven. Mijne ouders waren sterk tegen dit huwelijk, dewijl de tering eene ziekte in haar familie scheen te zijn, daar reeds twee harer zusters daaraan gestorven waren, doch Jan wilde het niet opgeven. Toen zij trouwden, had zich de kwaal reeds geopenbaard. Hij wist dat zijn geluk van korten duur zou wezen, en zij zelve heeft het hem voorgehouden dat zij spoedig sterven zou. Velen zullen het afkeuren dat zij in die omstandigheden toch tot een huwelijk overgingen. Ik ben het daaromtrent met mijzelven niet eens. Zij hebben elkander voor den korten tijd, dat het hun vergund was te zamen te zijn, zeer gelukkig gemaakt, en ik weet zeker dat het hun niet berouwd heeft. Als ik bij u ben zal ik u eenige passages voorlezen, die hij op zijne laatste reizen aan haar geschreven heeft, die waarlijk aandoenlijk zijn’.

Aandoenlijk was ook dit streven. Het brooze lichaam weerstond

de ‘witte pest’ niet lang meer; spoedig volgde zij hare zusters in den dood. Jan zag haar terug, maar gelijk Orpheus zijne Eurydice terugzag: om haar weer te verliezen. Hij ging toen maar weer spoedig naar Indië terug, zei den zeedienst vaarwel en vond een werkkring in de tabakscultuur, welke in de residentie Rembang en elders aan de contractanten met het gouvernement zeer goede kansen bood. Welke die kansen waren ervaart men o.a. uit de strijdschriften, die het gevolg waren van de geruchtmakende zaak nopens het ontslag van den resident Bekking. De naam van Jan Douwes Dekker komt daarin voor onder verklaringen, ten behoeve van dien resident afgelegd. Later zouden deze twee elkaar in het Haagsche Willemspark terugzien; de Indische ‘draaibank van fortuintjes’ had daar aan beiden eene villa bezorgd.

Over zijne verhouding tot den ouderen broeder schreef Multatuli nog: ‘Ik acht niemand zoo hoog als hem, en toch loopen onze idees over vele dingen zoo verre uiteen, dat wij gedurig kibbelen. Onlangs nog op Batavia werd er uit een verschil van gevoelen een heel onaangenaam, discours geboren, scherp, stekelig, in 't kort zóó dat iemand, die ons hoorde, zou gemeend hebben, dat wij vijanden waren. Op eens hielden wij op en zagen elkander aan, en, zoudt gij het gelooven, mijn Eefje, wij vielen elkander schreiend om den hals, zoo trof het ons dat wij ons door drift hadden laten vervoeren’. Zulke krakeelen tusschen de broeders zouden zich intusschen nog meermalen herhalen, doch het bevredigend slot en 't om den hals vallen was er niet altijd bij. Roorda van Eysinga, die met beiden bevriend was, verhaalt in zijne *Verzamelde Stukken* van een dergelijk conflict, en waarbij het schreien geheel achterwege bleef. Jan was toen reeds tabakscontractant in Rembang, Eduard eervol ontslagen assistent-resident van Lebak en gehuwd, maar zonder middelen van bestaan. 't Was toen alleszins natuurlijk, dat de laatste een toevlucht zocht bij den eerste, en 't logies werd ook gaarne verleend, maar hetgeen de gastheer vreesde was het eigenaardig naturel van den gast. Of liever, het verschil tusschen beider naturel. Hier werd Vondels uitspraak bewaarheid dat: ‘het maegschap buert van ver veel beter dan nabij’. Op een afstand, in broederlijke brieven, kon men elkaar wel verdragen; anders was 't, wanneer men dagelijks onder dezelfde voorgalerij disputeerde, over allerlei onderwerpen, waaronder

doornige. Jan voorzag er niet veel goeds van, ook omdat Eduard, na zijne strubbelingen en zijne tegenspoeden te Lebak, prikkelbaarder dan ooit moest wezen. Roorda verhaalt:

'Wat gevreesd werd, gebeurde. Er had spoedig eert hevige woordenwisseling plaats. Multatuli laadde terstond zijn vrouw en kind op een onaanzienlijk karretje en riep de gastvrijheid in van een opziener. Groote opschudding in Rembang, te meer omdat de broeders neven waren van den resident Bekking, den *kandjeng toewan,* den 'doorluchtigen grooten heer'. Deze deed onmiddellijk zijn postwagen inspannen en reed naar John om verzoening tot stand te brengen. John toonde zich daartoe ten volle bereid, maar meende toch deze gelegenheid te moeten aangrijpen om zijn broeder Eduard te wijzen op zijne onvoorzichtigheden. 'Nu', antwoordde de resident, 'als jij hem bekeeren kunt, des te beter!' Beiden togen naar de opzienerswoning. Eduard, geheel onvoorbereid, luisterde aanvankelijk aandachtig naar de vredesvoorstellen, maar nauwlijks had John hem verweten dat hij altijd zijn eigen glazen had ingegooid, of Eduard antwoordde hem bitter, met de hem eigene overtuiging en gevatheid:

'Jij, die zoo bijbelvast bent, je weet dat God Job bezocht met booze zweren en zwaar beproefde, omdat volgens de Heilige Schrift God zoo'n schik in Job had. Maar zijn vrienden zeiden hem dat hij zijn ellende aan zichzelven moest wijten, omdat hij altijd zijn eigen glazen had ingegooid. Em de Heilige Schrift voegt er bij: 'Job joeg zijn vrienden weg'.

Er blijkt nog uit deze mededeeling, dat de oudere broeder, die voor de familie slechtweg Jan heette, in Rembang zich John liet noemen. De fortuinlijke tabaksondernemer, contractant met het gouvernement, mocht niet identiek wezen met den gewezen stuurman; die vulgairste van alle doopnamen hinderde hier iets meer dan op het dek van een koopvaardijschip. Stuurman Jan had afgedaan, 'John' gaf het cachet van iets Engelsch, iets voornaams. En verder blijkt er uit, dat deze John voor bijbelvast doorging. Inderdaad schijnt hij iets geërfd te hebben van den godsdienstzin der beide ouders, en het lidmaatschap eener christelijke jongelingsvereeniging waardig te zijn geweest. Aan Eduard, een aanzienlijk ketter, groeide daarentegen vrij wat wild haar op het hoofd, en zijne verhouding tot Si Oepih Keteh, het Natalsche

dessameisje, was wellicht niet zijne eenigste relatie met de bruine dochteren des lands. Zelf schreef hij aan Tine: ‘Mijn broeder Jan is anders geweest. Hij heeft niet die losheid, die ligtzinnigheid, die jeugd gehad (als hij, Eduard) en hij had, toen hij trouwde, niets te biechten. Toen hij de laatste keer in dit land (Java) was, bragt ik hem 's avonds naar de *Harmonie.* Eerst speelden we biljart, toen gingen we met andere jongelui zitten praten. Tegen tien ure werd het stil; ieder ging naar huis, maar wij bleven zitten. Ik wist wel dat hij veel van mij hield, maar de onderscheiden zienswijze omtrent onze pligten bragt altijd een soort van spanning tusschen ons. Hij wist zeer goed dat ik dingen uitgevoerd had, die hij hoogst afkeurde, maar het regte wist hij niet. Dien avond werden wij vertrouwelijk, ik vertelde hem alles, zonder menagement voor mijzelven. Dikwijls zag ik de verwondering op zijn gezigt, alsof hij zeggen wilde: Ik wist niet dat het in de wereld zoo toeging. Hij erkende dat ik ouder was dan hij, ofschoon drie jaren na hem geboren, en toen wij 's nachts om twee ure eindelijk opstonden, zeide hij: Ik heb niet zooveel kwaad gedaan als gij, Eduard, maar ik moet bekennen dat ik niet in die verzoekingen ben geweest. Ik zie nu duidelijk dat het gemakkelijk is zich rein te houden als men niet in de wereld is, en ik geloof dat ik in uwe positie het er niet zoo goed zou hebben afgebragt’.

De tabak maakte van Jan een man *in bonis;* althans, ze verschafte hem de middelen om als indisch verlofganger naar Holland te gaan en daar een buitentje, *de Buthe* genaamd, bij het Geldersche dorp Brammen te betrekken.[1]. Ook hertrouwde hij, en gewon kinderen uit dien tweeden echt; zijne vrouw komt in de *Brieven van Multatuli* herhaaldelijk voor onder den naam van Mary. Dit paste bij een John ook zooveel beter dan b.v. Marretje bij Jan. Eduard was, waarschijnlijk op zijne kosten, in 1857 naar Europa teruggekeerd. Tine, destijds zwanger, volgde later, en terwijl haar man te Brussel vertoefde of door Frankrijk en Duitschland zwierf, logeerden zij en hare kinderen op *de Buthe,* feitelijk: aten er genadebrood.

Multatuli had nu, wat zijn loopbaan, betrof, met Indië afgerekend. Wellicht dat een vorige landvoogd een andere houding

1) Een onderzoeker publiceerde, dat in den omtrek van Brummen geen buitenplaats of villa van dien naam bekend was. Wellicht verwisselde ze sedert van naam.

tegen hem zou hebben aangenomen dan Duymaer van Twist, toen deze hem in 1856 op verzoek eervol ontslag verleende. Nl. J.J. Rochussen, die in 1845 het bestuur had aanvaard. Jan was destijds met zijn, schip in Holland, en toevallig met hem in aanraking gekomen. ‘Heb ik u reeds gezegd’, schreef Multatuli aan Tine, ‘dat Z. Exc. aan den Helder mijn broeder gesproken heeft? Natuurlijk over mij. Ik houd anders niet van dergelijke aanbevelingen. Ik wil liever geholpen worden omdat ik daarop aanspraak heb, dan omdat mijn broeder toevallig met den gouverneur-generaal in aanraking is geweest’. Sedert vond hij Rochussen in Nederland terug, maar als minister van koloniën, en 't was tegenover hem dat hij met *Max Havelaar* in 't krijt trad.

De brieven, door Multatuli uit Brussel en andere plaatsen naar het Geldersche buitenverblijf gezonden, bewijzen hoeveel offers Jan voor zijn broeder bracht, en hoeveel moeite hij zich gaf om het bekende boek in het licht te doen verschijnen. Die taak nam ten slotte mr. Jacob van Lennep op zich, maar deze wending kreeg de zaak eerst later. Tine met de kinderen en de baboe konden echter niet altijd blijven ‘logeren’ bij een overigens hulpvaardigen schoonbroeder, en hetzij omdat zij gevoelde, dat zij had *outlived her welcome* of de onafhankelijkheid haar drukte, hetzij dat zij een zachten wenk had ontvangen, het plan kwam bij haar op om met lesgeven den kost te verdienen. Desnoods in Holland, 't liefst in Indië. Vooral de echtgenoot van hare zuster Henriette, van Heeckeren, schijnt haar hare verplichting ten deze te hebben voorgehouden. Maar hoe dacht Multatuli over het plan zijn gezin weer naar Indië te zien tijgen? En uit Antwerpen kwam het gramstorig antwoord aan Tine:

‘Gij handelt courageus en cordaat, maar die ellendelingen, die ons tot zulk een stap dwingen, zijn infaam. Ik laat nu eens die hatelijkheden van v. Heeckeren enz. aan een kant, maar stuit het Jan niet u zoo naar Indië te zien gaan? Vraagt gij mij nu of ik er dan tegen ben? Hoor mijn antwoord, en lees dat Jan voor:

‘Door armoede buiten staat u en de kinderen te voeden, verlies ik alle regt van stem. Anderen, vreemden, bestemmen mijne vrouw naar Indië, ik moet zwijgen. Men beslist mij mijne kinderen af te nemen, ik moet zwijgen. Men stuurt ze naar een land waar ze juist op hunnen leeftijd niet moeten zijn, zoo wat opvoeding als

gezondheid aangaat, ik moet zwijgen. Mijne vrouw, die door gedurig lijden en tobben is uitgeput, wordt door vreemden aan het werk gezet voor den kost, ik moet zwijgen. Ik moet zwijgen.... niet omdat ik het goedkeur, of omdat ik er in berust, maar omdat ik u en de kinderen niet kan onderhouden. Ga dus, maar zeg aan Jan - van die anderen spreek ik niet - dat ik het schandelijk vind zoo misbruik te maken van mijne armoede. Laat Jan geld leenen dat ik naar Kaap of naar Singapore kan gaan, en binnen acht maanden neem ik aan u te laten overkomen - laat hem u voor weinige maanden bij zich houden, dan kunt ge v. Heeckeren zijn infaam aanbod in 't gezigt gooien. Ja, tracht bij Jan te bewerken dat ik naar Singapore kom. Dat is de weg'.

Naar nog grooter geldverlies! - had Jan kunnen denken. Er kwam ook niets terecht van het vooruitzicht op Singapore voor den man, op Indië voor de vrouw. Lesgeven zou wel haar bestaansmiddel worden, maar later, en dan in Italië. Vooreerst moest zij blijven waar zij was, en waar zij liever niet geweest zou zijn. 'De eerste maanden van haar verblijf', zoo getuigt Multatuli's biograaf J.B. Meerkerk, 'waren hoogst onaangenaam. Jan Douwes Dekker was in den grond een nobel man, maar wat wispelturig, wat niet beter werd toen hij langzamerhand veel te veel begon te drinken. Hij geraakte onder den invloed van v. Heeckeren, die niets onbeproefd liet om Dekker te benadeelen. Jan zelf was boos, waarschijnlijk om Multatuli's doelloos reizen door Frankrijk en Duitschland, nadat hij hem geld verstrekt had voor een heel ander doel. (Nl. om zijne logements- en andere schulden te betalen). Dekker speelde, en verloor nog wat hij bezat. Bovendien doorleefde hij allerlei romanetto's en kocht o.a. Eugénie los uit een "huis" en hield haar een poos bij zich'.

Maar neen, hij deed toch iets meer - hij schreef *Max Havelaar.* In een obscuur Brusselsch logementje, 'Le Prince Belge', voltooide hij in enkele weken dat wonderbare boek, en werd plotseling een beroemd man. Met één ruk bief de Faam hem op het schild, maar ook alleen de Faam. De Fortuin ware hem gewis liever geweest.

Doch al was hier de schepping van een unicum in de Nederlandsche letterkunde volbracht, al bestond het manuscript, het boek bestond nog niet. En 't had nog heel wat voeten in de aarde

om van die beschreven bladen een boek te maken. De kosten van drukken en uitgeven zouden niet gering zijn, maar als Jan helpen wilde....

‘Gij kunt aan Jan zeggen dat ik een boek schrijf, een roman of zooiets. De titel zal waarschijnlijk zijn: *De koffyveilingen der Ned. Handelmaatschappij*. Ik ben zeker dat je dien titel heel gek vindt, en niet geschikt om aan lezers van een leesgezelschap te bevallen. Maar als men het leest, ziet men dat die titel een satire is’.

En welk eene satire! - die heel het denkend Nederland het bloed naar de wangen zou jagen.

De booze wereld, voor 't minst de Chineesche kerk, wist te vertellen dat Multatuli zich daarginds in 't buitenland niet haastte om werk te vinden. Vrouw en kinderen waren vooreerst toch onder dak....

‘Dat is infaam!’ stoof hij op’. Vraag dan of Jan werk voor mij weet! Hij zegt altijd: ik zou, ik zou - Laat hij mij dan eens aantoonen wáár en hoe hij wat zou zouwen’.

Hij trachtte immers met schrijven aan den kost te komen. De *Havelaar* bestond nog slechts in manuscript, maar reeds te voren had hij zijn drama *De Bruid daarboven* geschreven, en deed moeite om het opgevoerd te krijgen. Voorts beloofde hij zich gouden bergen van het finantieel succes van de *Havelaar*, als Jan maar eerst de koorden van de beurs wilde losmaken (voor de hoeveelste maal?) en de drukkosten voorschieten. Er zou wel veel in dat boek staan wat bij een man als Jan in 't geheel niet door den beugel kon. Maar - eerst helpen, en dan afkeuren! Niet alleen een dichter, ook een prozafabrikant behoorde zijne *licentia poetica* te hebben. ‘Mijn boek is onze geschiedenis’, schreef hij aan Tine, ‘maar verhaald op eene manier, die treffen moet. Ik zal zoo gauw copiëeren als ik kan om het je te zenden. Vraag aan Jan of hij het porto wil betalen’.

Zoo kwam een boek in de wereld waarvoor te Batavia, toen in den eersten tijd slechts enkele exemplaren hun weg naar Indië hadden gevonden, wel eens honderd gulden besteed werd. De schrijver zelf kon het frankeerloon niet betalen.

Het schijnt dat de vrijzinnigheid in geloofszaken, door Tine uit het al te verdraagzame Indië meegebracht, in den kleinen kring

op *de Buthe* wel eens aanstoot gaf, althans, men vindt in de reeks der ‘Brieven’ het volgend antwroord op een klacht van Tine:

‘Gij zijt arm, uw familie stoot u terug omdat gij “den Heer” hebt verlaten. Jan geeft u genadebrood. En schoon hij niet zoo femelt met den Heer is hij toch - en dat weet hij - niet zoo liberaal als gij en ik. Nu vraagt hij u, onder toereiken van dat genadebrood, naar uw geloof. Is dat niet wreed? Is het niet of de Algerijnsche zeeroover een Christen-gevangene vraagt wat hij van Mohamed denkt? Gij hadt kunnen antwoorden: Jan, mijn pligt is te gelooven wat de man gelooft, die de magt heeft mijn arme kinderen op straat te zetten. De arme heeft geen regt op een eigen geloof. Ik zeg dit vooral met het oog op zijne ontevredenheid toen Edu had gezegd: “de stok is onze lieve Heer”. Als hij weer onder ons dak is, mag hij zeggen: onze lieve Heer is Grietje of pierewiet. Mijn god is daardoor niet beleedigd, maar mijn god zou het kwalijk nemen als men het brood van den arme bestreek met gal’.

Jan echter had zijne ‘beginselen’, ook al kwam hij zelf uit het land van het indifferentisme. Een lauwe Laodiceër kon niet in zijn pot; hij moest er het zijne van zeggen. Met dat al, helpen deed hij ook, hij toonde zich bereid om voor die *Koffyveilingen* de eerste uitgaven voor te schieten. Er kwam echter eene verdrietige zaak tusschenbeide: een van die onbetaalde logementsrekeningen, ditmaal uit Kassel, waarmede men Multatuli zelf niet meer lastig viel. Van dien berooiden Sjaalman viel toch niets te halen; liever kwam men zijn broêr er mee aan boord. En 't was zoolang nog niet geleden dat deze zoo'n rekening te Brussel had betaald, tijdens hij Eduard daar had opgezocht, gezwegen nog van de vele malen dat hij hem uit den pekel had geholpen. In Indië was het voorschotlijstje reeds begonnen, maar waar was het einde? En behalve Multatuli zelf, ook Tine en de kinderen behoorden nu tot de gealimenteerden - hoelang nog! Eduard duchtte thans dat Jan, nu men hem met deze pretentie op het dak kwam, niet meer in eene stemming zou wezen om bovendien voor *Max Havelaar* in den zak te tasten. Het handschrift van dat boek had hij hem intusschen toegezonden, en tevens verzocht daarvan inzage te geven aan de heeren W.J.C. van Hasselt en J. van Lennep te Amsterdam. Konden die gewezen Kamerleden hem tot het doel

brengen dat hij zich met het schrijven van zijn werk had voorgesteld, verbetering van het bestuur in Indië, bescherming van den Javaan, herstel van zijne eigene positie, enz., dan wilde hij *Max Havelaar* wel ongedrukt laten. Het boek had dan zijn dienst gedaan.

Jan en Tine hadden er dus de primeur van. Welk eene gebeurtenis die lectuur was op het stille Geldersche buitentje, en hoe gauw men het manuscript uit had, vermoedt men allicht uit Multatuli's brief aan zijn vrouw: ‘Maar beste hart, toen je Woensdag schreef, kon je toch nog het heele boek niet gelezen hebben? Vertel me eens hoe dat gegaan is. Heb jij het eerst gelezen? En toen Jan? Nog eens, ik ben verrast met uw oordeel over mijn boek, ik wist niet dat het zoo goed geschreven was. Gij zegt dat Mary (de vrouw van Jan) geschreid heeft, geschreid van lachen en van aandoening in 't weemoedige; dus is het goed’.

Eduard had gewild dat Jan, na de lezing van *Max Havelaar,* zijn zaak geheel omhelsd zou hebben en zou zijn opgetreden als zijn kampioen. Vooral als zijn kassier, tegenover zijne crediteuren. 't Mooi vinden liet hem onbewogen; ook hij verkoos ‘solid pudding against empty praise’. Wat! terwijl men het boek prees, liet men den schrijver over aan zijn lot, d.i. aan de genade van den logementhouder uit ‘Le Prince Beige’! 't Was volgens zijne opvatting zoo goed alsof men een drenkeling, die zijne laatste krachten inspande voordat hij te gronde ging, een compliment maakte over zijne wijze van zwemmen.

Alsof die klacht hem was overgebracht, Jan zond alvast vijftig gulden naar Brussel ten einde daarmee vooreerst den wolf buiten de deur te houden. Maar de onderstelling was niet gewaagd dat hij zijns broeders brein beschouwde als een rijke intellectueele voorraadschuur en zijn beurs als een grondelooze put. Daarin verdween geld en goed, zelfs lijfgoed. Tijdens hij, kort na zijn terugkomst uit Italië, Eduard te Brussel had opgezocht, zijne schulden betaald en hem in de kleeren gestoken, had deze in een zijner brieven aangeteekend: ‘Jan heeft mij een mooije overjas gekocht’. Terwijl in een lateren brief de mededeeling voorkomt: ‘Armoede drong mij vóór 8 of 9 maanden een winterjas, die 40 à 50 gld. gekost had, voor 6 of 7 gld. te verkoopen’.

Jan zou die jas misschien herkend hebben. -

Doch de *Havelaar,* altijd nog in manuscript, had intusschen *furore* gemaakt; reeds bij de weinigen, die dat handschrift onder oogen haden gehad. De tooneeldirecteur de Vries, mr. v. Hasselt, vooral mr. J. v. Lennep waren onder de bekoring van dit buitengewone literarische voortbrengsel gekomen, en hadden het hoogelijk geprezen. Nu zou de minister van koloniën Rochussen er kennis mee maken, meer dan hem lief was. Welk een geduchte *machine de guerre* stak er in dat boek. Het kon der regeering wel wat waard wezen die bom te smoren voor dat ze ontplofte, midden onder de natie. Jan legde zijn broeder de vraag voor wat hij doen zou, indien de regeering het boek eens onschadelijk wilde maken door den auteur eene voordeelige betrekking in Indië aan te bieden; kortweg, door hem af te koopen? Die vraag bracht Multatuli in tweestrijd. De voordeelen van eene Indische betrekking zouden hem in staat stellen zich de grommende beren van 't lijf te houden en zijne schulden te boven te komen, doch voor de gezondheid en de opvoeding der kinderen wilde hij liever in Europa blijven. Ten slotte helde hij over naar het eerste alternatief, maar dan moest er flink in de bus worden geblazen. Dan zou hij b.v. deze voorwaarden stellen:

1e. Resident op Java. Speciaal Passaroeang, om mijne schulden te betalen.
2e. Herstel van diensttijd, voor 't pensioen.
3e. Een ruim voorschot.
4e. Ned. Leeuw.

In dien geest antwoordde hij Jan. Een gezaghebbend schrijver als v. Lennep had gezegd, dat er een auteur van den eersten rang in den schepper van *Max Havelaar* stak, en nu zou hij weer.... ambtenaar moeten worden! Toch, het geld gaf den doorslag. Maar goedkoop zou men hem niet hebben; hij moest geholpen worden op eene wijze, die hem in staat zou stellen zijne schulden af te doen, ‘en die mij in een principe kroont’. Misschien zou Rochussen daartoe te bewegen zijn, al ware 't slechts om Duymaer v. Twist te plagen, met wien hij op geen goeden voet stond. Onder de schuldeischers stonden de kostbazen vooraan. Fuhri in Den Haag, voorts zekere De Hart, en dan die Duitsche logementhouder uit Kassel. Maar hij bezat nu een kapitaal in zijne pen, in zijne Indische lijdensgeschiedenis welke van hem, terecht of te onrecht,

een martelaar maakte, een apostel, 'n soort van O'Connell. Dat zou hij moeten opofferen wanneer hij eene betrekking aannam - ‘dus moet men mij geen halfheden bieden. Begrijp je goed dat, als ik van het ministerie veel vorder, dit niet is uit koopmansgeest, maar omdat ik zoo doen moet? Bijv. ik moet de Ned. Leeuw hebben, want als ik schrijf, zou ik mij zelf een orde geven, die meer beduidt. Beoordeel mijne positie niet naar den graad mijner geldverlegenheid. Als ik een jaar mij kon bewegen in Den Haag - en zonder bekrompenheid, want dat lamt mij - dan geloof ik dat ik gouverneur generaal zou kunnen worden. Daarvan is nu geen sprake, doch alleen omdat ik mij niet bewegen kan. Och, ik wilde zoo gaarne schrijver zijn, als 't niet om dat vervloekte geld was’.

Mr. Jacob v. Lennep meende intusschen in *Max Havelaar* een middel te zien om den minister Rochussen naar zijne hand te zetten. Hij liet Multatuli door tusschenkomst van Jan verzoeken om eens ten zijnent, d.i. te Amsterdam te komen, ten einde eens te bespreken wat men met zoo'n boek als stormram al zou kunnen uitrichten. En Jan, die wel wist wat er in de eerste plaats voor die overkomst noodig was, zoomede dat de Brusselsche schuldeischers Multatuli niet in toonbaren toestand zouden laten vertrekken, vroeg kortweg hoeveel geld hij noodig had. Hij zelf vertrok, in November 1859, naar Amsterdam ten einde zijn broeder daar te ontmoeten; hij was voor de zooveelste maal zijn bondgenoot geworden. N.l. voor zoolang beider krekelnatuur een bondgenootschap gedoogde. De brief, waarbij, hij hem zijne hulp toezegde, pleit voor zijn goed hart en broederlijke gezindheid, voor zijne vergevensgezindheid mede. De vogels waren van diverse pluimage en verschillend gebekt, toch uit hetzelfde nest. En dan, welk een schrijver had zich in dien gewezen O.I. ambtenaar ontpopt! Zoo 't waar was dat men onder sarkasme eigenlijk de taal van den duivel moest verstaan, dan had zich hier eene diabolische reputatie gevestigd. De brief, dien hij uit Amsterdam verzond, luidde:

‘Eduard!

Ik heb daar zooeven per aangeteekenden gefrankeerden brief *f* 200 verzonden. Kom spoedig over. Van Lennep heeft Rochussen

geschreven, maar had heden nog geen antwoord. Hij wil met handen en voeten uwe zaak voorstaan, en verzekerde mij onuitgenoodigd dat hij al zijn invloed in uw belang zal aanwenden. Hij zeide mij zijn zoon (asp. ambtenaar 1e kl.) met een en ander bekend te hebben gemaakt en hem gezegd te hebben: Ik wenschte mij die zaak aan te trekken met klem, maar misschien zal men later u daarvoor donderen! Zijn zoon antwoordde: Pak het aan! - Hij wil u leeren kennen. Het gure weder heeft hem teruggehouden u te bezoeken, dat zijn plan was en is. Ik geloof dat uit een en ander iets goeds voor u moet komen. Maar om Godswil, verschop niets. Ik help u, maar waarachtig met moeite. Van Lennep meent dat uwe schuldeischers u niets kunnen doen. Hij is in extase over uw boek. Kom onmiddellijk.

Jan.'

Multatuli was niet traag om aan die uitnoodiging gevolg te geven. Brussel was eene aangename stad - o ja, voor menschen met geld. Om armoê te lijden was Nederland misschien even slecht, maar hij was er althans onder landgenooten. Onder bloedverwanten eveneens; de eerste, dien hij te Amsterdam aantrof, was Jan. 'Hartelijke ontmoeting', schreef hij in telegramstijl aan Tine, 'afspraak om niet meer te kibbelen, uitnoodiging mee naar *de Buthe*'' Het liet zich dus alles goed aanzien, maar de verdrietelijkheden bleven weer niet uit. Hij zat nu eenmaal op oud zeer, d.i. op oude schulden, en nauwelijks had hij den voet weer op vaderlandschen bodem gezet of hij stond ook tegenover de crediteuren. Hij had die onder alle hemelstreken; hadden vroeger de Haagsche, de Amsterdamsche, de Brusselsche en de Duitsche leveranciers hem benauwd, thans werd hem een wissel gepresenteerd van de firma Brandon te Batavia. 'God weet hoe zulk volk iemand dadelijk uitvindt!' En 't ergste was: nu men het spoor van het wild gevonden had, zouden de andere jagers ook wel komen. 't Veiligste was om Amsterdam maar weer te ontvluchten, en dat kon niet zonder de hulp van Jan. Die moest hem weer eens uit het moeras halen - hoe gelukkig dat hij zich juist met hem verzoend had!

'Jan, wilt ge een brief schrijven aan de Hr. Gebroeders Brandon te Batavia, dat ze mij in hun eigen belang met rust moeten laten,

dat de pretentie met interest betaald zal worden, mits ze mij niet plagen. En dan moet ik u ook volgens afspraak verzoeken mij geld te zenden dat ik van hier kan gaan, want ik kan hier niets uitvoeren. Ik ben zeker dat ik slagen zal, als ik maar kalmte heb.'

Jan was derhalve naar zijn gezin in Gelderland teruggekeerd, nadat hij zijn broeder bij v. Lennep had geïntroduceerd. En deze bracht hem in kennis met zijn schoonzoon Hartsen, met mr. v. Hasselt en verschillende Amsterdamsche notabelen. Er was sprake om hem kandidaat voor de Tweede Kamer te stellen; Indische specialiteiten, of ook maar kampioenen voor Indië waren daar dun gezaaid. Met zoo'n kandidatuur en met een boek als *Max Havelaar* kon men (ten bate van partij-oogmerken) wie weet hoeveel van de regeering gedaan krijgen. En die regeering scheen wel gezind dezen tegenstander onschadelijk te maken door hem weer aan de staatsruif te zetten; alleen, hare voorwaarden waren niet die van de wederpartij. Men wilde den eervol (nu ja!) ontslagen assistent-resident van Lebak weer herplaatsen, maar in een rang niet te ver van zijn vroegere, en liefst niet in de Oost.

Nederland had meer koloniën; Suriname b.v. Doch nu Multatuli te Amsterdam eenigszins gefêteerd was geworden, nu personen van invloed voor hem in de bres waren gesprongen en het vooruitzicht op een Kamerzetel zijne licht ontvlambare verbeelding aan 't hollen had gebracht, stelde hij ook zijne eischen hooger. Hij bezat hoogmoed, volgens zijne interpretatie: moed om hoog te staan, zoo hoog als.... raad van Indië. 'Dus moet men mij geen halfheden bieden' - had hij vroeger aan Jan geschreven: en eigenlijk zou de onderkoninklijke waardigheid slechts in evenredigheid met dien hoogmoed geweest zijn. Roorda v. Eysinga verhaalt in zijne *Verzamelde Stukken* dat, bij een later onderhoud tusschen Multatuli en minister Rochussen, deze laatste den ander gevraagd had wat hij in Indië wel zou willen wezen, indien de regeering hem weder in dienst stelde?

'Op zijn minst raad van Indië.

Maar, meneer Dekker....

En Uwe Excellentie is wel gouverneur-generaal geweest!

Met zulke 'ongemesureerde' opvattingen kon men tot geen vergelijk komen. De uitslag der onderhandeling was gelijk men verwachten kon; een officieel *non possumus* volgde. In de *Brieven*

wordt die uitslag echter anders voorgesteld dan bij Roorda. Niet hij zelf, maar zijn broeder Jan bracht de zaak bij den minister ter sprake. Deze toonde zich evenwel niet bevreesd voor den brander, dien men op het schip van staat wilde afsturen. Multatuli schreef daarover aan zijne vrouw:

'Wat de zending van Jan naar Rochussen aangaat, ze is compleet mislukt. Toen hij (maar ik vrees niet op de goede manier) gesproken had over Raad van Indië, was Rochussen opgesprongen, Dat kan mij niet schelen, maar wat me wel kan schelen is dat Jan zelf, die mij na mijne uitlegging had toegestemd dat dit de eenige wijze was om mij te herstellen, nu ook vond dat ik te veel vraagde. Dus alweer de ambassadeur, die zijn eigen zaak verlaat. Van morgen wrou hij, dat ik vragen zou om directeur te worden van een school te Batavia. Dat was juist iets voor mij, zeide hij, en dan was zijn contract gesauveerd. (Hier werd waarschijnlijk de verlenging van Jan's tabakscontract in Rembang bedoeld.) Hij drukt gedurig op zijn contract, dat door mijn hoofdigheid, mijn teveel vragen, kon geknepen worden. Ik laat me niet buigen. Noch door Fuhri (den Haagschen logementhouder en crediteur), noch door geldgebrek, noch door schijnbare schande, noch door Jan. Als jij me afvielt zou ik buigen, maar dat kan niet.

'Ik neem Raad van Indië aan, zoo neen, dan ben ik Multatuli. Ik zal zeggen als Luther: Hier sta ik (alleen) God helpe mij!'

Welnu, men liet hem alleen. Een curieus naschrift op dit voorval verscheen indertijd in de *Java Bode,* van de hand van den oudresident Caspersz. Nl. het volgende:

'De broeder van Multatuli, ex-scheepsgezagvoerder en tabakscontractant met de regeering in de afdeeling Bodjonegore, deelde mij mede dat hij aan den toenmaligen minister van koloniën Rochussen dringend had verzocht om zijn broeder weer naar Indië te willen zenden als ambtenaar. Het antwoord van dien minister luidde, dat Multatuli alleen geschikt zou wezen voor de betrekking van inspecteur van misbruiken en verkeerdheden in de koloniën. En aangezien die betrekking niet bestond, kon Z. Exc. Multatuli niet gebruiken'.

Somtijds kwam Tine haren man te Amsterdam opzoeken, en somtijds kwam deze op *de Buthe.* Multatuli's tweede vrouw vertelde later van de eerste dat, wanneer zij een brief van 'Dek'

ontving en bemerkte dat er iets in stond dat haar onaangenaam zou aandoen, zij dien brief verscheurde en in de kachel wierp. De verhouding tusschen de logée tegen wil en dank en het gezin van den gastheer werd allengs van dien aard, dat zij zich voornam het Geldersch buitentje te ontruimen. Ook voor de baboe moest gezorgd worden, nl. voor de retourpassage naar Indië. Begin **1860** kwam 't zoo ver dat zij van daar, en Multatuli uit Amsterdam kon vertrekken, waarna het gezin voor korten tijd te Brussel weer bijeen was. De kansen op een Kamer-lidmaatschap had hij laten schieten; Jan had gezegd: ‘wat heb je er aan?’ D.w.z. een bestaan geeft het toch niet. Niets dan *f* **2000** voor reis- en verblijfkosten in Den Haag. Beter was 't, dat van Lennep op zich had genomen de uitgave van *Max Havelaar* te bezorgen en hem, in afwachting daarvan, gedurende een half jaar *f* **200** 's maands uit te keeren. Er was daarover eene overeenkomst opgemaakt, die later nog tot veel dispuut en tot een proces over het eigendom van het boek aanleiding gaf.

Toen dat boek nu eindelijk in druk verscheen en dadelijk insloeg, dadelijk een ‘succès fou’ had, liet odk Jan, voor wien de inhoud toch niet nieuw meer was, zich meesleepen in den tuimel der algemeene bewondering. ‘Hij is verrukt over het effect van *Max*’, schreef Multatuli uit Rotterdam aan zijn vrouw, ‘en spreekt er gedurig van. Het is of hij voelt dat hij mij een beetje respecteeren moet, omdat de menschen zoo hoog met mij loopen en ik dus een soort renommée van den dag ben. Ik kan 't merken in mijn logement. Ieder groet me, of kijkt me aan, en de knechts vliegen. Hoe vind je dat?’

Ook de andere broeder, Pieter, die als doopsgezind predikant in den Helder woonde, werd meegesleept door den opgang, dien *Max Havelaar* maakte. 't Zou hem later niets hinderen de collega van een ds. Wawelaar te zijn. Hij kwam zijn plotseling beroemd geworden broeder opzoeken, en bezocht daarna Jan op *de Buthe.* Tine, in het poovere Brusselsche huishouden, had weer geen duit in huis; Jan stak nogmaals de hand in de beurs en zond een paar bankjes. Hoe goed hij zijn broeder en diens vrouw gezind bleef, verried zijn brief aan de laatste:

‘Waarde Eef! Bijgaande op verzoek van Eduard een brief van ds. de Keyzer. Lief en fiks en onpriesterlijk, niet waar? Ik ga

den man opzoeken. Ik zou zoo gaarne u en Eduard uit de *peine* redden, maar ik kan niet. Eduard zond mij een brief aan Duymaer van Twist, gloeyend aanvallend en scherp. Ik heb dien niet willen opzenden, en hem aangeraden zich nog eens te bedenken vóór dat te doen.'

Het was echter eene bewezen zaak, dat deze twee elkander beter verdroegen op een afstand dan van aangezicht tot aangezicht. Zij moesten elkaar niet te veel zien. Wanneer Jan in dagelijksche aanraking met zijn broeder kwam, dan trad Eduard Douwes Dekker op den voorgrond, en Multatuli op den achtergrond. De figuur van den ongemeenen en oorspronkelijken schrijver werd als uitgewischt; de mensch met al zijne menschelijke zwakheden, zijne geestelijke asperiteiten en afdwalingen kwam te voorschijn. De troostgrond, door Schopenhauer aangevoerd voor den dood: 'dasz die Individualität der meisten Menschen eine so elende und nichtswürdige ist, dasz sie wahrlich nichts daran verlieren', gold ook een Multatuli. Na al de handreiking door Jan aan zijn broeder gedaan (en eilieve, wat had hij er voor in de plaats gekregen?) leest men in een brief aan Tine:

'De boekverkoopers overloopen mij. De *Max Havelaar* stijgt nog altijd, 't wordt bespottelijk. Ieder is meer dan beleefd.... behalve Jan. Hij is hier, en na het ontmoeten, dat eerst vriendschappelijk was, begon of wilde hij weer beginnen te schelden:

1e. Omdat ik niet had toegegeven in de voorstellen van Bekking (resident van Rembang).

2e. Omdat ik aan Catharine en Sietske (de kinderen van zijn schoonbroeder Abrahamsz) wat papeterie had cadeau gedaan.

't Was in 't café-restaurant. Veenstra (een vermogend vriend van Jan) was er bij. Ik stond dadelijk op en ging heen. Ik heb hem door Abrahamsz laten zeggen, dat ik niets meer met hem te maken wil hebben, en dat ik hem verbied zich met mijne zaken te bemoeien. Uit!'

En iets later:

'De menschen spreken familiair van Tine en kleine Max. Die kwaaie jongen is al zoo bij 't publiek geïntroduceerd, dat hij nooit een verdere recommandatie zal noodig hebben. Ja, ik ben overtuigd dat, als wij kwamen te vallen, onze lieve kinderen door de natie zouden worden aangenomen. Had ik niet gelijk toen ik zeide: ik

zal ze een adelbrief geven? 't Is precies zoo geloopen. Maar heb ik nu ook niet gelijk, dat ik het schelden van Jan niet meer verdraag? Bodenheim (die n.b. een woekeraar is) is beleefd en zelfs hartelijk, en mijn eigen broer is grof. Ik ben er dan ook glad over heen en verdraag het niet meer'.

Wellicht ware hij handelbaarder gebleken zoo het publiek, na 't verschijnen van zijn boek, hem niet overal zijne bewondering, zijne afgoderij (zei Potgieter) had nagedragen. 't Verwonderde den schrijver zelf dat er nog geen kleedingstukken *à la Havelaar* in de mode kwamen. Doch van dat eerbetoon kon niemand zich bedruipen, het verschafte kost noch kleeren. Integendeel, hij moest schrijven voor *De Tijdspiegel* en andere periodieken tegen een honorarium, waarover hij vroeger, als indischgast, geglimlacht zou hebben. 'Als ik aan zooiets denk', schreef hij Tine, 'kookt het mij dadelijk tegen Jan. Die had mij voor zooiets moeten vrijwaren. *Kassian,* ik hoor nu bepaald dat ze met Mei in den Haag gaan wonen, die arme menschen! Liefje, ik vind niet goed dat je aan Mary schrijft. Het zou schijnen alsof ik weer wou aanknoopen, en dat wil ik niet. Je weet niet hoe Jan mij traitert. Ik had aan de meisjes Abrahamsz wat papeterie gegeven (dat hij mij in een koffiehuis verweten heeft) en kort daarop kreeg ik van Kees (Abrahamsz) een briefje met verzoek aan. zijne kinderen geen geschenken te geven, "wijl ik mijn geld beter besteden kon aan mijn vrouw en kinderen". Dat had Jan mij bezorgd. Ik noem zooiets vervloekt laag'.

Tine had evenwel hare eigene opvattingen. Evenals zij de brieven van haren man verscheurde en in de kachel wierp, wanneer zij bemerkte dat de inhoud haar niet smaken zou, weigerde zij ook in elk geval gemeene zaak met hem te maken. Wie kon alle Multatuli's krakeelen bijhouden! Zij bedacht zich niet lang wanneer 't er op aankwam met haren toenmaligen gastheer eens naar den schouwburg te gaan, of later een lapje van honderd francs van hem aan te nemen. Multatuli kwam er achter, en nu hij niet in de gelegenheid was haar daarover een bedsermoen te houden, kapittelde hij haar - doch minzaam - in zijne brieven. Overigens was hij over die verwisseling van domicilie zijns broeders goed ingelicht; Jan verhuisde uit Gelderland naar den Haag, waar hij eene villa in 't Willemspark betrok. Zijn tabakscontract in Bodjo-

negoro (Rembang) bracht hem meer geld in den buidel dan hij met de koopvaardij ooit bevaren zou hebben. 't Is waar, de tabak gaf voordeelen, maar ook risico's. B.v. de schommelingen der prijzen op de Europeesche markt, de moeilijkheden met het Europeesche bestuur, waarvan in de zaak-Bekking gebleken was, de heimelijke invloeden van inlandsche regenten en hun bijhang, de schuurbranden.... vooral die vermaledijde schuurbranden, waarbij men den rooden haan liet kraaien over droogschuren, waarin voor duizende guldens tabak lag. En nog de risico van het onuitroeibare voorschotstelsel, die kanker voor de europeesche landbouwindustrie!

In het jaar 1862 had er eindelijk eene verzoening plaats tusschen Multatuli en zijn eenigen toen nog in leven zijnden broeder. Hij logeerde zelfs geruimen tijd in de villa in het Willemspark. Volgens Mary Anderson had Jan zijn broeder daar uitgenoodigd ‘alleen uit piëteit voor onze moeder’. Aan Tine werd destijds geschreven: ‘Jan en Mary zijn allerliefst voor mij. Geld heb ik nog niet. 't Is jammer dat Jan zelf erg in den brand zit’. Van den kant van den gastheer was echter inspanning noodig om ook hem ‘allerliefst’ te vinden. Want wanneer Jan zijn broeder weer eens wat geld had toegestopt, dan zond hij daarvan wel een deel aan Tine te Brussel, maar tevens een ander deel aan eene Amsterdamsche ‘protégée’. Nl. zekere Mina, die winkeljuffrouw was geweest bij den banketbakker Knobel, waar Multatuli een poos op kamers had gewoond, en die door een anderen commensaal, den kapitein van het O.-I. leger R., in belangwekkende, maar zeer ongewenschte omstandigheden was gebracht. Multatuli zette haar in Den Haag in een winkeltje, met het geld van Jan. Voorts ontving hij in het huis zijns broeders het eerste bezoek van mej. Hamminck Schepel, die later zijn tweede vrouw zou worden, en eenmaal kwam hij met eene ‘vriendin’ uit Haarlem thuis. Jan morde, van zelf, wanneer hij de lucht kreeg van zulke verpoozingen van een strooweduwnaar, en van de onzekere affaires waarin *zijn* geld belegd werd. 't Einde was, dat Multatuli deze toevlucht weer ontruimde; altijd kon hij er toch niet blijven. En 't afscheid was niet in der minne.

Maart toen Jan einde 1862 met zijn gezin naar Indië terugkeerde, waren de broeders toch weer verzoend. 't Was een vriendelijke beschikking van het lot, want beiden zouden elkaar niet weer

terugzien. Volgens een van Multatuli's biografen stierf zijn broeder in Indië ‘aan madéraatjes’. Indien dit waar was (het feit werd indertijd in een indisch dagblad weersproken) dan was 't inderdaad een beklagelijk einde voor zulk een leven. Bedriegt ons de som der indrukken niet welke de verschillende bronnen ons bijbrengen, dan veroorzaakte de drankduivel hier den ondergang van een *selfmade* man, die een vrij wat beter karakter bezat dan zijn beroemde broeder, die altijd weer zijn hart en zijn beurs openstelde voor den man, ‘die veel gedragen had’, maar 't zwaarst tilde aan zijne eigene gedésequilibreerde natuur en zijne *moral insanity.*

Reeds Jan's groote liefde voor zijne teringachtige Mine pleit voor zijn karakter. Ook dat hij met zeemansgulheid eigen grieven op zij wist te zetten, en den ander telkens handslag bood. Zijn huwelijksleven was minder verdacht dan dat van Multatuli. Wanneer inderdaad het oorlam van den stuurman later vervangen werd door de madéraatjes van den tabakslord, dan waren Indië en de voorspoed aan een genereus gemoed ten verderve geweest. Voor Multatuli echter pleit de hartelijke liefde welke, trots al zijne afdwalingen, in zijne brieven aan Tine doorstraalt. Maar toen de asthma-lijder van Nieder Ingelheim dit afsterven van zijn laatst overgebleven broeder vernam, moet, zoo fantaseert ons medegevoel, de geest des weemoeds en des berouws over hem vaardig zijn geworden. Tevens het besef dat hij, behalve zijn jongere, ook zijn mindere was geweest, omdat een edel hart altijd staat boven de gave van het woord, en de vonk der menschenliefde boven de vonk van het genie.

Het Poolsche vraagstuk in het midden der zeventiende eeuw. door H.CH.G.J. van der Mandere.

Thans, nu het Poolsche vraagstuk een niet ongewichtig onderdeel van oorlog en vrede heeft uitgemaakt, en de oplossing daarvan nog onzekere elementen in zich bevat, mag het belangwekkend worden geacht den blik twee en een halve eeuw terug te slaan in het tijdperk, dat de machtspolitiek van Lodewijk XIV van Frankrijk, den Zonnekoning, zich begon te ontplooien. Ook toen, doch toen voor het eerst, is Polen het terrein van afgunst van twee buitenlandsche partijen geweest, het eerste zeker teeken van verval van welken Staat ook. Wat zich in de jaren tusschen 1665 en **1668** te Warschau en in Polen heeft afgespeeld, wordt ons geschetst in het uitvoerig proefschrift, door Mlle Anne Marie Gasztowtt op **19** Juni **1916** te Parijs verdedigd en dat behandelt de ambassade van Pierre de Bonzy, die als buitengewoon gezant met grooten luister naar Polen trok.

Pierre de Bonzy was een der in die tijden veelvuldig voorkomende figuren uit Italië, die de diplomatieke carrière beoefenden in verschillende landen zonder met afkomst of nationaliteit rekening te houden. Zijn voorvaderen behoorden, naar St. Simon ons heeft medegedeeld, tot de eerste familiën van Florence; hij zelf was uiterlijk en innerlijk een voorname persoonlijkheid, wiens voorkomen even nobel als zijn omgang innemend was. Reeds op jeugdigen leeftijd werd hij naar Parijs gezonden om er den groothertog van Toscane te vertegenwoordigen; hij werd toen opgemerkt door Mazarin, wien hij zoozeer beviel, dat hij bij het later huwelijk van de dochter van Gaston van Orléans met een der prinsen uit het huis der Medici's het gezantschap waaarnam zoowel voor Frankrijk als voor Toscane. Korten tijd daarop werd hij ambassadeur te

Venetië, later in Polen, terwijl hij, vandaar teruggekeerd, naar Spanje vertrok, tegelijk dat hem achtereenvolgens de aartsbisdommen van Toulouse en Amboise en het grootaalmoezenierschap van de koningin werden toevertrouwd. Zijn carrière is werkelijk een schitterende geweest, doch zij beantwoordde aan zijne kwaliteiten. Wanneer dan ook Pierre de Bonzy in Polen niet het resultaat heeft bereikt, dat zijn vorst wenschte, is dit voornamelijk aan den loop der omstandigheden en meer nog aan de wisselende politieke inzichten van dezen vorst zelven te wijten.

Welke bedoelingen toch zaten voor met de zending van de Bonzy naar Polen? Koning Jan Casimir was gehuwd met de weduwe van zijn broeder en voorganger Koning Ladislaus; zijn vrouw was de bekende prinses Marie de Gonzague, die voorwerp is geweest van de liefde van Cinq Mars, van Gaston van Orléans en van tal van anderen. Zij was er evenwel niet in geslaagd om populariteit te winnen, te meer waar zij geen kinderen had. Voortdurend was zij dan ook verstrikt in financiëele en politieke zorgen, die te grooter werden naarmate haar ambitie zich openbaarde en verborgen politieke neigingen haar een rol wilden doen spelen. Koning Jan Casimir had reeds menigmaal het voornemen te kennen gegeven om af te treden; in zijn plaats moesten dan de Poolsche Stenden een opvolger kiezen. Maar Lodewijk XIV en Mazarin, die reeds toen beseft hebben van hoe buitengewoon groote waarde het voor Frankrijk zou zijn om een steunpunt te hebben ten Oosten van Pruisen, hadden de vorstin weten te winnen voor het denkbeeld, dat deze afstand van den troon zou geschieden ten bate van een Franschen pretendent. Koningin Marie was geheel aan den kardinaal verkocht; mocht zij ook een korten tijd den wil getoond hebben om naar Oostenrijksche zijde over te hellen, deze verdween spoedig. Wel duurde het lang alvorens tusschen haar en Parijs overeenstemming verkregen was omtrent den persoon van den eventueelen opvolger van Jan Casimir. Eindelijk echter werd de keus gevestigd op den Hertog van Enghien, den zoon van den grooten Condé, die in 1663 een prinses van Beieren huwde.

Echter, men denke niet, dat dit plan de instemming had van Polen zelf. De Poolsche Stenden hebben ten allen tijde groote waarde gehecht aan hun onafhankelijkheid en hun alleenzeggenschap. De verkiezing van den vorst was een der meest belangrijke

bevoegdheden. In **1661** had Jan Casimir aan den Rijksdag het voorstel gedaan om den eventueelen troonopvolger aan te wijzen; het voorstel was afgeslagen. In de jaren, die daarop volgden, werkte een ieder voor eigen doel; de Zweden, de Moscoviërs, de Keizer: ieder voor zich, terwijl de grootste der Poolsche edelen, Maarschalk Lubomirski, openlijk als rebel tegen den koning optrad en bereid bleek de Poolsche constitutie en gewoonten gewapenderhand te verdedigen.

Te midden van dezen strijd van belangen kwam de Bonzy in Polen aan. Hij nam zijn weg over München en Weenen en bereikte in Krakau voor het eerst Poolsch grondgebied. Daar was hij in het randgebied van Polen, de streek waar Lubomirski voornamelijk zijn aanhangers had en van waaaruit hij, naar men hem mededeelde, reeds voornemens was troepen te lichten. Hier krijgt de Bonzy een eerste inzicht in de tal van moeilijkheden, die hem wachten, en al dringt de koning er ook op aan, dat hij zich zal haasten naar Warschau, waar zij hem met ongeduld verwacht ten einde met hem overleg te plegen, hij neemt de moeilijkheden van de reis in dit seizoen te baat om eenigen tijd rustig te Arak te verblijven en er thuis te geraken in de Poolsche toestanden. Dat zal hem later van groot nut zijn; het zal er toe bijdragen, dat hij de handelende personen beter kan begrijpen. De koningin ontmoette hij vóórdat de eindelooze besprekingen, in dat tijdperk verbonden aan de intrede van een gewichtig ambassadeur in de hoofdstad van eenig rijk, ten einde waren. Incognito kwam zij hem in de voorstad van Warschau ontmoeten om met hem overleg te plegen. Daar reeds heeft de Bonzy een eersten indruk van de vorstin gekregen, ter wier ondersteuning hij zijn ambt in Polen ging uitoefenen; daar heeft hij haar intelligentie en haar diplomatiek talent leeren waardeeren, maar tegelijk gevoeld de groote moeilijkheden, die haar impulsief en wisselend inzicht zouden teweegbrengen. Dat de Bonzy met eenig wantrouwen in Warschau werd ontvangen, spreekt vanzelf; het Fransche plan ten aanzien van den prins van Condé was geen geheim gebleven. Men begreep tevoren, dat de Bonzy dit plan zou steunen.

Met grooten tact slaagde de Fransche ambassadeur er in om binnen zeer korten tijd in Warschau een intellectueel ontwikkelden en aanzienlijken kring om zich heen te vereenigen. Men vond er in

opgenomen Etienne Korycinski, een der créaturen van de Koningin; Rey, Kanselier van de Koningin; Pac, Grootkanselier van Litauen, dien de koningin meer vreesde dan gaarne zag, doch die nauw aan haar verbonden was door zijn vrouw, een Fransche van oorsprong. Men vond er ook den grooten Jan Sobieski, toen reeds beroemd als militair en gehuwd met de weduwe Zamoyski, eveneens een Fransche van geboorte. In dezen kring wist hij, direct door de heeren, maar indirect door de dames, op wie de Bonzy een grooten invloed had, vele onderdeelen van zijn plan te doen slagen. Tegenover de koningin blijft hij psycholoog; hij ziet haar fouten, die vooral in haar gevoel een bron vinden. Maar tegelijk maakt hij zich tot middenpunt van de partijen, die reeds plannen voor de verkiezing, noodzakelijk zoodra eenmaal Jan Casimir aftreedt, hebben ontworpen. De Kanselier van Polen houdt van krachtdadig optreden; hij wil Tataren en Kozakken zelfs te hulp roepen om den Hertog van Enghien op den troon te brengen. De Grootkanselier van Litauen daarentegen wil krachtdadige middelen alleen in de allerlaatste plaats; de wettelijke middelen zijn echter door de besluiten van den Rijksdag uitgeput. Daarom wil hij resultaat bereiken langs den wettelijken weg, maar ondersteund desnoods door het geweld. Hij wil den Hertog van Enghien bij vrije stemming doen kiezen, doch behoudt zich het recht voor het koninklijk leger te hulp te roepen tegen de onlusten, die Lubomirski zeker zal teweeg brengen. Maar de Bonzy is van deze plannen niet gediend; hij wil de vriendschap van Zweden behouden, omdat alleen dan de verkiezing van een Franschen prins een blijvenden waarborg aan Polen kan verzekeren. Als dan ook de Zweedsche minister gehinderd en beleedigd wordt en deze daarin een voorwendsel vindt om zich uit de Poolsche hoofdstad te verwijderen, is het de Bonzy, die bemiddelend optreedt en koning en koningin dwingt om ongelijk tegenover den Zweed te bekennen. De Bonzy gaat zelfs verder; hij aanvaardt plannen, hem door den Franschen ambassadeur te Weenen aan de hand gedaan, welke betrekking hebben op medewerking van een Hongaarschen avonturier, die den grooten Lubomirski wil oplichten. Krachtig dringt hij bij Lodewijk XIV op hulp aan, die hem toegezegd wordt in geld en in manschappen.

Eenmaal zeker van dezen steun, is het voor de Bonzy een kleine

moeite om de vijandige stemming tegen Lubomirski aan te kweeken; al spoedig wordt tot eene militaire campagne tegen den grooten Poolschen edelman en de zijnen besloten. Ziedaar de eerste maal, dat tengevolge van den invloed van vreemde Mogendheden Polen aan tweespalt wordt overgeleverd. De Bonzy is bij het koninklijk leger; naast hem doet als militair adviseur dienst een zekere Millet, die groote kundigheden blijkt te bezitten. Geen wonder dan ook, dat deze krijgsman zich ergert over de wijze waarop het koninklijk leger zich door de zwakkere strijdkrachten van den tegenstander laat voeren van links naar rechts en van rechts naar links. Het is Lubomirski op de hielen; somwijlen kan men de rook van zijn kampvuren zien. Maar geen energieke aanval wordt gelast. Men gaat voorbij Kalisch, men nadert Czestochowa, waar evenwel verschillende kleine vijandelijke detachementen het koninklijk leger zoo volkomen weten te verrassen, dat een schandelijke nederlaag er het gevolg van is. Ware het niet, dat de vijand bleef genieten van de gemakkelijk behaalde overwinning, geheel het koninklijk leger zou vernietigd zijn. Nu trekt men rustig op Rawa terug. Men is tot de ervaring gekomen hoe gevaarlijk het is Lubomirski al te veel op te jagen; hoe moeilijk het is hem te overwinnen, en de Bonzy, die in alle dingen een groot optimisme vertoont, schrijft naar Parijs, dat men nu toch wel overtuigd zal zijn, dat in Polen zonder vreemde hulp de orde niet is te herstellen.

Van beide zijden blijkt er geneigdheid te bestaan tot onderhandelen en vrede sluiten; Grémonville, de Fransche ambassadeur te Weenen, is de tusschenpersoon. Het blijkt, dat er met Lubomirski ook over de Fransche plannen te praten valt, en onmiddellijk is de Bonzy bereid, achter den rug van de koningin om, met den machtigen Poolschen magnaat te gaan onderhandelen. Te Rawa wordt alles besproken; de koning en de koningin zijn er, de Bonzy is er, de aartsbisschoppen zijn er en ook de afgevaardigden van Lubomirski. Niets is merkwaardiger dan deze onderhandelingen, die niet opschieten omdat men elkaar wederzijds verdrinkt in voorbehoud en voorzichtigheid; niets merkwaardiger dan deze onderhandelingen, waarbij alle partijen elkaar trachten te bedriegen. Het einde komt eerst, wanneer Lubomirski en de zijnen een coup de théâtre voorbereiden, den koning in het verlies zijner populairiteit doen gelooven en het Hof in schrik en vrees den

terugtocht doen aannemen. Al die angst is overbodig, want Lubomirski beschikt geenszins over de macht, welke hij zichzelf toeschrijft. Maar de schrik is eenmaal; de koningin wil reeds naar Pruisen of naar Frankrijk vluchten; de koning naar Litauen; er is niets meer aan te veranderen en er moet vrede worden gesloten. De vrede, welke tot stand komt, is die van Paczin, zoo roemvol als slechts denkbaar is. Na dezen mislukten veldtocht, gelijk de Bonzy spottend naar Frankrijk schrijft, is er rust en is er vrede. Maar voor hoelang?

Want niemand gelooft er aan, dat deze vrede meer is dan een wapenstilstand. Aan Lubomirski zijn goederen en eer teruggegeven, echter niet zijn groote functiën; ook heeft hij zich moeten verplichten om het koninkrijk te verlaten. De Bonzy is onvermoeid in het uitwerken van nieuwe plannen; groote geldsommen vraagt hij aan den Franschen koning, waarmede hij het Poolsche Hof naar zijn hand zal zetten. Het plan is nu om door Pommeren een leger te doen marcheeren, hetwelk in Dantzig of in Puck zal landen en vandaar Polen binnentrekken. Alle voorbereidingen worden in die richting geleid;tusschen Brandenburg en Frankrijk wordt 'n tractaat gesloten, dat Lubomirski zeer verontrust. Mevrouw Sobieski verricht wonderen en verzoent zelfs haar man met den Prins Wisniowiecki, van wiens macht de keizer voortaan vergeefs zich tracht te bedienen. De jonge Condé is gereed om de hem aangewezen plaats te gaan innemen, maar dan komt de eerste groote tegenslag in het Poolsche drama. Zweden, welks houding reeds langen tijd onrust wekte bij de Bonzy en koningin Maria, weigert den doorgang door Pommeren. Lodewijk XIV stelt alles in het werk wat hij kan: hij belooft Zweden **12** à **15.000** man om zijn oorlog met Munster te beëindigen; hij zendt een bijzonderen ambassadeur naar Stockholm, niets helpt. Zweden is de bondgenoot van Engeland in den oorlog tegen Nederland en dit verwijdert het van Frankrijk; men wil te Stockholm niet meer medewerken aan een verkiezing, waarin men weinig belang stelt, maar die desniettemin eene overwinning zou zijn voor de Fransche politiek.

Lodewijk XIV en zijn raadslieden zijn verstandiger dan een volgende eeuw Lodewijk XV en Minister Fleury, die den Franschen candidaat voor den Poolschen troon zonder toestemming van Zweden over land wilden ondersteunen; zij zien af van de

expeditie. En het is alsof plotseling de belangstelling van Lodewijk XIV in het Poolsche vraagstuk vermindert; ontving voorheen de Bonzy zijn eigenhandige brieven, thans is het de minister, die zich tot hem richt. Geldzendingen, vooral voor de Poolsche koningin van zoo groote beteekenis, worden niet meer in uitzicht gesteld en de koningin voelt zich eenigszins overgeleverd aan den vijand. Zij heeft nooit vertrouwen gehad in Zweden, en nu is zij het slachtoffer van het geloof der anderen. Zij wijst er op dat, indien zij zich met Oostenrijk zou hebben verstaan, men haar waarborgen zou hebben gegeven, die zij nu ten eenenmale mist.

Maar tegelijk heeft zij, in overleg met de Bonzy, nieuwe plannen. Waarom zou men zich niet met den keurvorst van Brandenburg kunnen verstaan door hem Elbing te geven en hem te doen vreezen, dat een Zweedsche candidaat op den Poolschen troon zal komen? De Bonzy blijft echter voorkeur geven aan herstel van de betrekkingen met Lubomirski. Al spoedig blijkt het, dat daarop minder kans is dan tevoren; de Rijksdag van 1666 staat geheel in het teeken van de wensehen der aanhangers van Lubomirski. Deze eischen diens herstel in al zijn functiën, voordat zij over iets anders willen praten. En eens te meer veroorzaken zij een zoodanig kabaal, dat de Rijksdag moet worden opgeheven zonder dat men tot eenig besluit is gekomen.

Nu de vreedzame middelen jegens Lubomirski opnieuw hebben gefaald, gaat men een tweeden veldtocht tegen hem ondernemen, die intusschen al weinig gelukkiger is dan de eerste. Wel schijnt het een oogenblik - gelijk ook de Bonzy in zijn berichten naar Parijs toegeeft - dat meer veerkracht van den koning en de zijnen uitgaat, maar dit is slechts schijn. Lubomirski is populair in Polen: hij heeft acht eeuwen van adeldom achter zich, evenveel als de koning. De kracht van dezen laatste is vooral in het leger van Litauen gelegen; de koning voegt zich bij dit leger. Zoodra het optrekt, komen van de zijde van Lubomirski's afgezanten voorstellen tot overeenstemming, die echter afgeslagen worden. Lubomirski trekt zich terug, schijnbaar moede en reeds verslagen, maar aan de oevers van de Notec, een zijrivier van den Oder, geschiedt de overtocht der koninklijke troepen zoodanig ongeregeld, dat Lubomirski en de zijnen gemakkelijk schrik in het leger verspreiden en dit, niettegenstaande zijn overmacht, verslaan. In

wilde vaart gaan drieduizend van Lubornirski's aanhangers te paard naar Warschau en verspreiden er de grootst denkbare schrik; zijn eischen zijn nu nog hooger dan ooit tevoren. Hij weet niet welk een bondgenoot hij heeft in Frankrijk's handelwijze; de Bonzy, die reeds vorige malen met groote moeite geldzendingen verkreeg, moet erkennen geheel au bout te zijn en geen centime te kunnen uitkeeren. Zoo komt op **31** Juli **1666**, op denzelfden dag dat de Fransche subsidie een einde neemt, de vrede tot stand, waarbij de koning een algemeene amnestie toekent. Lubomirski verplicht zich de vergiffenis van den koning te vragen, zijn troepen te ontbinden en zijn briefwisseling met vreemde vorsten te staken; de wettelijke bepalingen op de verkiezing van een vreemden vorst worden nog eens plechtig bezworen.

Moet men nog vragen of Lubomirski heeft overwonnen? Er is geen twijfel aan en de Bonzy, die met bewonderenswaardige volharding aan het Fransche plan der troonopvolging blijft vasthouden, gevoelt nu, dat er slechts één middel is om te slagen, en wel door overeenstemming met Lubomirski. Hij moet worden omgekocht en vandaar des ambassadeurs verzoek om geld en steeds meer geld. Wat zal de aanhangers der adellijke partij verhinderen om na den afstand van den koning te werken voor de verkiezing van den jongen Condé, een candidaat evengoed als de anderen, die worden gesteld? Echter, er zijn verschillende zaken te regelen alvorens Jan Casimir in werkelijkheid zal aftreden. Hij moet weten welke schadeloosstelling Frankrijk bereid is uit te betalen; ook Sobieski moet weten wat hij krijgt in ruil voor de functiën, die hij moet opgeven ter wille van Lubomirski. De koningin wil ook weten hoe haar toekomstige positie zal zijn en vandaar, dat men onderhandelt over het eene geheime tractaat na het andere; geheime tractaten, die ten deele den Franschen Staat, ten deele Lodewijk XIV persoonlijk aangaan. Het moeilijkst te sluiten verdrag is dat met Lubomirski; er heerscht een begrijpelijk wantrouwen van beide zijden en de eischen van den Poolschen edelman zijn hoog. Hij wenscht niet minder dan **500.000** livres van Lodewijk XIV en **100.000** livres van Condé; daartegenover zal hij zijn beide zonen als gijzelaars naar Frankrijk zenden. De Fransche gezant moet aan den eenen kant de koningin, aan den anderen kant den Poolschen edelman tevreden stellen, een lang

niet gemakkelijke taak. Als hij eindelijk meent geslaagd te zijn, vertrekt Lubomirski zonder het tractaat te teekenen; de inmiddels geopende Rijksdag moet weer worden ontbonden. Maar dan, nauwelijks drie weken nadat hij geweigerd heeft te teekenen, sterft Lubomirski plotseling ten gevolge van hartverlamming. Het is de referendaris Morsztyn, die op het punt staat naar Frankrijk te vertrekken in geheime zending naar Lodewijk XIV, die aan zijn sterfbed aanwezig is en het de Bonzy meldt. Een lange vier weken duurde de strijd van dezen krachtigen man met den dood, maar op **31** Januari **1667** overlijdt hij en ontheft het Hof te Warschau van groote angst en zorgen.

Het Fransche plan der troonopvolging is nu een stap dichter bij de verwezenlijking, maar verwezenlijkt is het nog allerminst. De Bonzy heeft nieuwe plannen uitgewerkt, onmiddellijk na Lubomirski's dood; het schijnt hem alsof een der grootste moeilijkheden met diens dood is overwonnen. De oorlog met Turkije schijnt hem toe een geschikt voorwendsel voor gewapende interventie; hij dringt er op aan, dat men toch niet zal wachten. Morstzyn, die inmiddels te Parijs is aangekomen, weet zoozeer Lodewijk XIV van het belang dier onderneming te overtuigen, dat deze zich opnieuw daadwerkelijk voor het Poolsche vraagstuk interesseert en in een eigenhandigen brief aan de Bonzy belooft een legerkorps van **8** à **10.000** man te zenden, welke men van Brunswijk of van Brandenburg zal trachten te koopen; de Fransche monarch voegt er aan toe, dat hij dit voornemen ten uitvoer zal brengen, ongeacht of de hangende oorlog met Engeland wordt beëindigd of niet. Lodewijk XIV geeft nieuwe instructies aan zijn ambassadeur; hij wijst er op, dat na den vrede van Breda het transport der troepen gemakkelijker zal zijn; hij erkent de goede gelegenheid, die de oorlog met Turkije biedt; de Bonzy gelooft ook, dat hij met den nieuwen Rijksdag gemakkelijk spel zal hebben. Hij schijnt gelijk te krijgen, omdat zelfs een aanbod van Brandenburg wordt afgewezen, wijl men zich liever aan Frankrijk toevertrouwt. De Fransche minister van buitenlandsche zaken vraagt aan de keurvorsten den vrijen doortocht, al betwijfelt hij ook of deze hem zal worden toegestaan. Men treft hier in zijn briefwisseling een eerste zinspeling aan op de kwestieën van den Rijn en de Nederlanden; kwestieën, die in Frankrijk groote belangstelling

hadden, nadat Turenne de Zuidelijke Nederlanden in bezit nam. Men is geneigd zich af te vragen of de beslissing van Lodewijk XIV eerlijk en ernstig is geweest en of zij niet in dezen tijd diende om zijn politieken tegenstanders een rad voor de oogen te draaien. Volledig vertrouwen had men in zijn beloften niet; de koningin, uitgeput door zorgen en intriges, sterft korten tijd vóórdat het plan tot uitvoering kan komen. Met gemengde gevoelens doet de Bonzy mededeeling van haar overlijden; geen wonder. Want in zijn correspondentie met Parijs acht hij haar evenvele malen een sta in den weg voor het plan als de trouwste medewerkster. Hem ontneemt dit overlijden zeker niets van zijn krachten; hij blijft arbeiden voor zijn plan; hij is degene, die bewerkt, dat thans Jan Casimir aan zijn lang gekoesterd voornemen om af te treden, gevolg geeft.

Doch dan komt, door een schrijven van Lodewijk XIV van den **18** Juli **1667**, het einde van deze diplomatieke verwikkeling. Het einde, dat plotseling de illusiën van de Bonzy verstoort. Lodewijk XIV heeft zich geïnteresseerd voor het Poolsche plan, maar hij kan de toestemming van de Duitsche vorsten voor den doortocht zijner troepen niet verkrijgen en hij heeft hunne medewerking noodig, niet meer voor Polen, maar voor een aaval in Vlaanderen. Mainz, Keulen en Munster hebben daarvoor medewerking toegezegd; de hertog van Neuburg wil deze medewerking alleen verleenen, wanneer Lodewijk XIV ondersteunt zijn pogingen om een der dochters van den hertog met den koning van Polen te doen huwen. Lodewijk XIV heeft aan het slagen van zijn voornemens in Vlaanderen en de Nederlanden zijn hart verpand. Alles moet voor deze belangen wijken. Hij geeft dus de belofte aan den hertog van Neuburg, geeft hem zelfs uitzicht op den troon van Polen, waar hij intusschen nog minder populair is dan Condé. De arme de Bonzy moet nu maar weer trachten aanhangers voor dien ouden hertog, een onbeduidend Duitsch prinsje, te vinden. Met het groote intrigeerend talent, waarover hij beschikt, slaagt hij inderdaad daarin en een zekere Mevrouw Denhoff, gehuwd met een kamerheer des konings, tevoren aan de partij van den keizer verknocht, is thans zijn helpster. Op **4** Maart **1668** wordt door Jan Casimir, de Bonzy en den ambassadeur van den hertog van Neuburg het beslissend tractaat geteekend; Jan Casimir onderteekent zijn aftre-

ding en de Fransche gezant waarborgt eens te meer de toezeggingen, door den koning van Frankrijk aan den aftredenden souverein gedaan.

De Bonzy's taak om een Franschen prins te brengen op den Poolschen troon, het lievelingsdenkbeeld van Mazarin, is mislukt. Niet door *zijn* fouten of gebrek aan doorzicht, maar door de plotseling veranderde Fransche politiek. Ware de Bonzy er in geslaagd Polen te overtuigen van Frankrijks belangloosheid, misschien zou hij, niettegenstaande Lodewijk XIV's latere onverschilligheid, een Fransche partij gevormd hebben. Nu gevoelde zelfs de koningin, dat het Fransche plan hoofdzaak en het lot van Polen bijzaak was. Het zal niet de laatste maal zijn, dat Frankrijk ervaringen van zoodanigen aard in Polen opdoet. Ditmaal is zeker een deel van den ongunstigen afloop - aldus Mlle. de Gasztowtt - toe te schrijven aan het feit, dat deze Fransche ambassadeur, gekomen uit een zoo geheel ander milieu, den tegenstand van een Lubomirski geheel onderschatte, dien gemakkelijk te overwinnen dacht en beschouwde als een bijzaak, terwijl daarin juist de hoofdzaak school. Geheel deze zending, die de Bonzy aan het Poolsche Hof vervulde, is een teekenend staaltje van de politieke en diplomatieke usances van dit tijdperk der **17**e eeuw, welker overblijfselen ook nu nog een gevaar voor den vrede en de welvaart der volkeren beteekenen.

Polen, in die dagen nog het machtige Polen, heeft onbewust tot gebied van politieke intriges gediend. Maar al te veel daarna zal dit nogmaals het geval zijn, en eerst te laat zal Polen beseffen, waaraan het zijn in- en uitwendige vernedering dankt. Het in het Poolsche volk licht ontvlambare; de afgunst tusschen de verschillende Poolsche kringen; de eerzucht der Poolsche grooten, door de koningsverkiezing eer aangemoedigd dan getemperd, zij zijn alle zooveel redenen waarom aan Polen het ongelukkig lot beschoren is, dat ook tijdens den oorlog steeds dreigend boven dat land hing.

Faust, tweede deel
vertaald door Nico van suchtelen.

De Gretchen-tragedie van het Eerste Deel eindigde met een boetedoening van het door Faust ten val gebrachte meisje, welke ook hemzelf tot inkeer bracht en den triomf van Mephistopheles verijdelde. Na Gretchen's ondergang lijkt de kans geringer dan ooit dat Faust door het uitspreken der woorden 'Vertoef gij nog, ge zijt zoo schoon' (vers **1700**) het oogenblik van hoogsten lust zal pogen vast te houden. Als de tijd zijn smart en wroeging genoegzaam heeft verzacht en hij, na een periode van verdooving, weer met frissche kracht ontwaakt tot nieuw leven, blijkt de zinnelijke drang van den zoeker gelouterd tot een geestelijker begeeren: hij voelt in zich een 'vastberaden moeten, om rustloos naar het hoogst bestaan te streven.' Mephistopheles, die hem ook thans moet bijstaan, verplaatst hem, in de gedaante van en reizend toovenaar, aan het hof van den keizer (**1**ste bedrijf), in de. hoop dat de feesten en vermaken van den prachtlievenden vorst hem opnieuw in den ban der zinnelijkheid zullen brengen. Het schitterende karneval - symbool van het demonisch-onheimelijke kermis- en goochelspel der wereld - bevredigt Faust echter allerminst. Eerst bij een tweede feest, als hij op verlangen van den keizer de schimmen van Paris en Helena heeft moeten bezweren, meent hij in hààr het doel te zien dat zijn streven waardig is. Hij tracht de schim te grijpen, maar verbreekt daardoor de betoovering: de opgeroepen geesten verdwijnen en Faust stort bewusteloos neer.

Mephistopheles brengt hem thans (**2**de bedrijf) terug naar zijn vroegere woonplaats, waar zijn famulus Wagner inmiddels de oude alchimistische proefnemingen onverdroten heeft voortgezet. Het is dien man der zuivere wetenschap gelukt een kunstmatigen mensch, den z.g. homunculus, te maken, en dit, in een glazen kolf levende wonderwezen, vermag wat aan Mephistopheles - als behoorende tot de christelijke demonologie - ontzegd is: door te dringen tot de heidensche sagenwereld en Faust met zijn duivelschen dienaar te verplaatsen naar de vlakte van Pharsalus in Thessalie, ter bijwoning van den 'klassieken Walpurgisnacht'. Dààr vinden zoowel Faust als Mephistopheles het spoor van de verdwenen Helena.

In het derde bedrijf verschijnt de Grieksche koningin inderdaad ten tooneele. Vergezeld van een schaar slavinnen, eveneens schijnbaar herleefde schimmen, nadert zij het paleis van haar vroegeren gemaal Menelaos; wordt

daar echter door Mephistopheles - als huisbewaarster vermomd - gewaarschuwd dat Menelaos haar wil dooden als zoenoffer voor al het kwaad dat zij gesticht heeft. Hij raadt haar aan zich te stellen onder de hoede van een Germaanschen vorst (Faust) die zich met zijn veroverende horden in Sparta heeft gevestigd. Helena volgt dien raad, wordt met haar slavinnen naar den burcht van Faust verplaatst en schenkt hem haar hand. In Arkadisch schoone omgeving wordt nu het huwelijk van Faust en Helena doordroomd; de symbolische vereeniging der Germaansche romantiek met het Helleensche schoonheids-ideaal. Een wonderkind. Euphorion (de poëzie) is van dit huwelijk de vrucht. Het leeft echter kort; zijn ongebreidelde eerzucht en hoogmoed, die hem naar de wolken willen doen vliegen, brengen hem ten val. Met zijn dood is ook de tooverband tusschen Faust en Helena verbroken; Helena volgt haar verongelukten zoon naar de onderwereld, aan Faust slechts haar gewaad achterlatend.

Nu is het dan eindelijk tot Faust doorgedrongen dat zijn ‘streven naar het hoogst bestaan’ niet zijn doel vindt in een gedroomde vereeniging met een schimmig verleden, maar slechts bevredigd kan worden door een positieven arbeid in het heden. Als Mephistopheles hem (**4**de bedrijf) van af een bergtop in het Noorden ‘'s wereld rijken en hun heerlijkheden’ toont en hem roem en genot voorspiegelt, antwoordt hij: De daad is alles, niets de roem. Een grootsch, machtig werk tot stand brengen, niet terwille van roem en genot, maar om de heerlijkheid van den arbeid zelf, dàt is het wat hij thans wil. En reeds heeft dit verlangen een konkreten vorm: Faust wil de zee indammen, het dorre strand herscheppen tot vruchtbaar land. Mephistopheles helpt hem het strand in bezit te krijgen. De keizer, die juist in het veld staat om slag te leveren aan een tegenkeizer, door opstandige vasellen gekozen, moet, omdat hij zich in hachelijke positie bevindt, de hulp die Faust hem biedt aanvaarden en wordt daarop door Mephistopheles' hulp weer op den troon herstelt. Uit dankbaarheid geeft hij Faust het zeestrand tot leen en deze kan nu ongehinderd met de indijking beginnen.

In het vijfde bedrijf is het groote werk reeds ver gevorderd. Faust, thans een honderdjarige grijsaard, komt hier - ondanks dat ook nu nog zijn streven door zelfzuchtige begeerte wordt bezoedeld - tot de hoogste opvatting van zijn aardsche taak. Hij erkent haar als de arbeid, uit eigen kracht, zonder magische hulp en niet voor zichzelf, maar voor de gemeenschap van zijnsgelijken.

> ‘Op vrijen grond met een vrij volk te staan!
> Dat oogenblik zou 'k willen vragen:
> O toef gij nog, ge zijt zoo schoon!’

Met het uitspreken dier laatste fatale woorden eindigt Faust's leven op aarde. Daar hij ze echter slechts gesproken heeft in het voorgevoel van een *toekomstig* oogenblik en zich dus niet ‘verzaad aan rust heeft overgegeven’ sterft hij zonder daardoor alleen in Satans macht te komen. Een schaar van engelen betwist Mephistopheles zijn buit en ontvoert Faust's ziel, die stijgend tot steeds hooger sferen, tenslotte op voorspraak van het boetvaardige Gretchen, genade vindt voor de Hoogste Liefde.

Vijfde bedrijf. *(Open landschap.)*

R e i z i g e r :
Ja, zij zijn 't, de donkre linden,
In hun forschen ouderdom.
Eindelijk mocht ik ze vinden
Na zoo lange reis weerom.
'k Mag weer d'oude hut ontwaren,
Waar ik redding vond en rust,
Toen de stormbewogen baren
Mij hier wierpen op de kust.
'k Zou mijn redders willen groeten,
't Wakker en hulpvaardig paar;
Doch om thans mij te gemoeten
Reeds té oud voor menig jaar.
Ach! dat waren brave menschen!
Kloppen? Roepen?.... Weest gegroet,
Zoo ge ook thans geen hooger wenschen
Dan 't geluk van weldoen voedt!

B a u c i s :

(oud moedertje.)

Lieve vreemdling, stil nog even!
Zachtjes! want mijn echtvriend rust.
Lange slaap moet hem hergeven
Wakens korte dadenlust.

R e i z i g e r :
Moeder! zie 'k uzelve weder?
Neem opnieuw mijn dank dan aan,
Om wat ge eens, bezorgd en teeder
Voor mijn leven hebt gedaan.
Zijt gij Baucis, die bedrijvig
Hebt mijn veegen mond gelaafd?

(De echtgenoot treedt op.)

Gij Philemon, die zoo ijvrig
Bij het bergen hebt gedraafd?
't Zilverluidend klokje buiten,
Binnen 't vlug ontvonkte vuur;
Blij verstond ge te besluiten
Zulk een gruwlijk avontuur.
Laat mij thans naar voren treden,
Zien den grenzeloozen vloed;
Laat mij knielen, in gebeden
Uiten 't overvol gemoed.

(Hij schrijdt voorwaarts op het duin toe.)

P h i l e m o n :

(tot Baucis)

Ga maar vlug de tafel dekken
Waar hij 't tuintje bloeien ziet.
Laat hem maar gezichten trekken;
Hij gelooft zijn oogen niet.

(Naast den reiziger tredend.)

Waar de golven met uw leven
Speelden naar der branding wijs,
Ziet ge thans slechts groene dreven
Wanend u in 't paradijs.
Toen men aanving met het graven
Kon 'k al niet zoo flink meer mee;
Toen mijn krachten mij begaven,
Was reeds ver van hier de zee.
Kundiger heeren koene knechten
Groeven grachten, dam en dijk;
Stelden perk aan 's waters rechten,
Heerschen zelf nu in zijn rijk.
Ziet hier groenen wei aan weide,
Beemden, bosch en dorp en gaard;
Doch nu kom, geniet het blijde,
Want reeds daalt de zon ter aard
Zeilen trekken ver in 't westen

Langs den schemerenden trans,
Als de vogels naar hun nesten;
Ginder ligt de haven thans.
In de verte ziet ge blinken
Van de zee den blauwen rand;
Hier, ter rechter en ter linker
Strekt zich 't dichtbevolkte land.

(Aan tafel, met hun drieën, in het tuintje)

B a u c i s :
Brengt ge dan geen enkle bete
Naar uw mond? Waar is uw stem?

P h i l e m o n :
Hij wil meer van 't wonder weten;
Babbelkous, vertel het hem.

B a u c i s :
Wèl mag dat een wonder heeten,
'k Voel me er nog niet goed in thuis;
'k Zal het nooit en nooit vergeten,
Die historie was niet pluis.

P h i l e m o n :
Zou de keizer kunnen zond'gen,
Die hem schonk het wijde strand?
'k Hoorde 't een heraut verkond'gen,
't Uitbazuinen door het land.
Niet zoo ver van onze duinen
Ving men aan met hut en tent;
Tusschen weelderige tuinen
Praalde er een paleis op 't end.

B a u c i s :
Knechten nutteloos lawaaiden,
Bijl en spade, slag op slag.

Doch waar 's nachts dwaallichten laaiden
Stond een dam den andren dag.
Menschenoffers moesten bloeden,
's Nachts weerklonk hun jammerklacht.
Zeewaarts vloeiden vuur'ge gloeden,
's Morgens was 't een diepe gracht.
Zijn begeerte, niet te stillen,
Naar ons hutje en tuintje haakt;
Denkt dat rijkdom hem ter wille,
Macht hem onderdanig maakt.

P h i l e m o n :
Hij heeft ons toch aangeboden
Een mooi huisje in 't nieuwe land.

B a u c i s :
Wantrouw gindschen waterbodem.
Houdt maar op je hoogte stand.

P h i l e m o n :
Ter kapel nu, om te aanschouwen
Hoe de zonne zinkt ter neer.
Laat ons luiden, vol vertrouwen
Bidden dan tot God den Heer.

P a l e i s .

(Wijdsche siertuin. Een groot, recht kanaal.

F a u s t ,

(in hoogsten ouderdom, rondwandelend, peinzend.)

L y n c e u s , d e t o r e n w a c h t e r ,

(door spreektrompet.)

De zonne daalt, de laatste steven
Zeilt huiswaarts om de havenpier.
Een groote sloep komt aangedreven
Door het kanaal, dra is zij hier.
Ten hemel hoog de masten rijzen.
De wimpels wappren bont aan 't end;

De schipper mag zich zalig prijzen
Wiens Heer 't Geluk zoozeer verwent.

(Het klokje op de duinen luidt)

F a u s t :

(driftig)

Vervloekt gelui daar uit den hooge!
Verwondend als een heimlijk schot!
Oneindig is mijn rijk voor oogen,
Achter den rug kwelt mij die spot,
Sarrend met hatelijke klanken:
Mijn groot bezit, nòg is 't te klein;
De lindenhof, die bruine planken,
't Verweerde kerkje zijn niet mijn!
Wensch ik mij ginder te verkwikken,
Zoo grijpt me een vreemde huivring aan.
'k Voel 't als een doorn in de oogen prikken,
O ware ik ver toch hier vandaan!

L y n c e u s

(als boven)

Hoe zeilt de bonte sloep zoo blij
Op frisschen avondbries nabij!
Hoe torent zij in vluggen loop
Kisten en zakken hoog te hoop!

(Een prachtige sloep, rijk en bont beladen met produkten uit vreemde streken. Mephistopheles, de drie geweldige rakkers.)

Koor:
Daar landen wij,
Daar zijn wij weer.
Heil den patroon,
Heil onzen Heer!

(Zij stijgen uit, de goederen worden aan land gebracht.)

M e p h i s t o p h e l e s :
Weer hebben wij ons uitgesloofd,
Verheugd als de patroon ons looft.

Slechts met twee schepen voeren we uit,
Nu zijn 't er twintig met hun buit.
Wij hebben kranig werk gedaan,
Dat ziet men onze lading aan.
De vrije zee bevrijdt den geest,
Bezonnenheid schuwt men het meest.
Een rappe greep slechts noodig is,
Men vangt een schip als waar 't een visch.
En is men met het derde klaar,
Zoo entert men het vierde maar.
Dan gaat het gauw het vijfde slecht,
Men heeft de macht, dus heeft men 't recht.
Niet ‘hoe’, maar ‘wat’ slechts vragen wij,
Dat is bij scheepvaart onvermijdlijk;
Krijg, handel en zeerooverij,
Drie-eenig zijn zij, onafscheidlijk.

De drie geweldige rakkers:
Geen dank en groet,
Geen groet en dank.
Als brachten wij
Den Meester stank.
Met barsch gelaat
Ziet hij ons aan:
De koningsbuit
Staat hem niet aan.

Mephistopheles:
Verlang dan ook niet
Steeds te veel.
Ge naamt toch immers
Reeds uw deel?

De rakkers:
Dat 's voorschot maar
Voor eersten nood.
Eens ieders deel
Zij evengroot.

M e p h i s t o p h e l e s :
Eerst rijt daarboven
Zaal aan zaal
De kostbaarheden
Altemaal.
Bekijkt hij dan
Eens dit en dat,
Berekent hij
Den ganschen schat;
Weest voor uw loon
Dan niet bevreesd;
Hij geeft der vloot
Nog feest op feest.
De bonte vogels komen morgen
Voor die zal ik behoorlijk zorgen.

(De lading wordt weggebracht.)

M e p h i s t o p h e l e s :

(tot Faust)

Met duistren blik en strak gezicht
Ontvangt ge 't heugelijk bericht?
Bekroond wordt thans uw groot verstand:
Verzoend werden hier zee en strand;
De schepen neemt langs vlugge baan
De zee van 't land gewillig aan.
De gansche weerld, erken het dat
Ge haar uit uw paleis omvat.
Van deze plek is 't uitgegaan,
Hier zag men 't eerste schuurtje staan.
Een greppel groef men, waar thans spat
De roeispaan door het breede nat.
Uw koen vernuft, der uwen kracht
Schonk over zee en aarde u macht.
Van hier uit....

F a u s t :
Dat vervloekte

hier!

Dat juist maakt mij wanhopig schier.

U, listenrijke, moet ik 't klagen:
De nijd vreet mij het harte weg.
Ik kan het langer niet verdragen,
Maar 'k schaam mij toch, zoodra ik 't zeg.
Die oudjes ginder moeten wijken,
Ik wensch hun lindenhof tot gaard.
Die boomen die 'k niet kan bereiken
Bederven mij 't genot der aard.
Daar wil 'k om wijd in 't rond te schouwen
Van tak tot tak stellages bouwen,
Scheppend voor mijnen blik ruim baan.
'k Wil overzien wat 'k heb gedaan;
Met één blik overzien het meest
Verheven werk van 's menschen geest,
Dat ijvrig en met wijs beleid
Der volkren woonstee heeft verwijd.

't Gekwelde hart het luidste mort
In weelde voelend zijn tekort.
Dat klokgelui, dier linden geur,
Omvangen me als in de kerk of krypt.
Mijn algeweldige willekeur,
Dat hoopje zand is haar ontglipt!
Hoe geef ik rust aan mijn gemoed!
Het klokje luidt, terwijl ik woed!

M e p h i s t o p h e l e s :
Natuurlijk, dat uw leven is
Vergald door zulk een ergernis.
Wie loochent het? Elk edel oor
Komt dit gebimbam aklig voor.
't Vermaledeide klankgewemel
Doorneev'lend helderen avondhemel
Moeit zich met àl, nu dat dan dit,
Van 't eerste bad tot laatsten rit;
Als ging tusschen zoo'n bim-bam door
Het leven als een droom te loor.

F a u s t :
't Verzet, de koppige eigenzin,
Bederven 't heerlijkste gewin.
Totdat men, zij 't met smart en spijt,
Den brui geeft aan rechtvaardigheid.

M e p h i s t o p h e l e s :
Waarom zoudt gij u hier geneeren?
Reeds lang zijt g'aan 't koloniseeren.

F a u s t :
Zoo ga, en ruimt ze me uit den weg!
Het schoone plekje kent ge wel,
Dat ik tot hun beschikking stel.

M e p h i s t o p h e l e s :
We nemen ze op, zetten ze neder,
Voordat ze 't weten, staan ze al weder.
Met zulk een roekeloos bedrijf
Verzoent hen 't lieflijker verblijf.

(Hij fluit schel; de Drie treden op)

M e p h i s t o p h e l e s :
Wel aan, zooals uw Heer gebood.
Morgen is 't feest voor heel de vloot.

D e D r i e :
De oude heer ontving ons slecht,
Een vlootfeest brengt het weer terecht.

M e p h i s t o p h e l e s :

(tot de toeschouwers)

Ook dit is een bekend geval,
Want Naboth's wijnberg was er al.

(Kon. I. 21.)

Diepe nacht.

Lynceus de Torenwachter:

(of de tinnen zingend)

Tot kijken geboren,
Beroepen ter wacht,
Den toren verzworen,
Verrukt mij de pracht
Der wereld, van verre,
En dichtbij aanschouwd,
De maan en de sterren,
De ree in het woud.
In schoone verschijning
Het eeuwige zien!
En schoon in hun deining
Mijzelf bovendien.
Welzalige oogen!
Al wat u geboôn
Werd, wat het ook zijn mocht,
't Was altijd toch schoon.

(Pauze.)

Neen, niet slechts ter zielsverkwikking
Houd ik op mijn hoogte wacht.
Welk een schouwspel van verschrikking
Dreigt daar uit den duistren nacht?
Vuur'ge vonkenblikken sproeien
Door der linden dubbel zwart;
Wilder woelend zie 'k het gloeien,
Door den fellen wind gesard.
Ach! de hut van mos en zooden
Staat van binnen gansch in brand.
Rassche redding is van noode,
Maar geen hulp is bij de hand.
Ach, die oude, brave lieden,
Zoo voorzichtig steeds met vuur;
Zullen zij den rook ontvlieden?
Welk een vreeslijk avontuur!

Vlammen, roode vlammengloeden
Laaien rond de plaghut fel.
Wie zal 't oude paar behoeden
In die wild-ontbrande hel?
Bliksemtongen opwaarts stijgen,
Tusschen bladen, tusschen twijgen;
Takken flakkren als flambouwen,
Brokklen, snel vergloeiend af.
Moet gij oogen dit aanschouwen?
Ach, het vèrzien is een straf!
'k Zie 't kapelletje bezwijken
Onder vallend takgewicht;
Tot de kruinen kronklend reiken
Vlammen, feller opgericht;
Tot den wortel, kromgebogen,
Gloeien de stammen, purperrood;

(Lange pauze, gezang)

Eeuwenheugnis is vervlogen
Met wat eens den blik zich bood.

Faust:

(op het balkon naar de duinen gekeerd)

Wat wil omhoog dat zingend klagen?
Hier komen woord en klank te laat.
Mijn wachter weeklaagt; ik voel knagen
't Berouw reeds om mijn rassche daad.
Doch zij de lindengroep verloren,
Geschonden stammen, half-verkoold;
Vlug bouwt men er een uitkijktoren
Waar 't oog door 't eindelooze doolt.
Vandaar zie 'k ook de nieuwe woning
Die 't oude paar een toevlucht biedt,
Dat van zoo vorstlijke belooning
Dankbaar op d'ouden dag geniet.

Mephistopheles en de Drie:

(beneden)

Daar komen wij in vollen draf;
Vergeef, het liep zoo glad niet af.

Wij klopten en wij bonsden aan,
Maar open werd ons niet gedaan.
Wij schudden met nog meer misbaar;
De molme deur lag in elkaar.
Wij dreigden, schreeuwden luid in koor,
Maar de oudjes schonken geen gehoor.
Zooals 't in zoo'n geval geschiedt:
Zij hoorden niet, zij wilden niet.
Wij echter hebben niet gefaald
En vlug het span er uit gehaald.
Hun lijden was niet zoo heel groot;
Van schrik bleven zij dad'lijk dood.
Een vreemdling die zich daar bevond
En vechten wou, mat zóó den grond.
In 't oogenblik van wilden strijd
- Door kolen in het rond verspreid -
Ontvlamde 't stroo. Nu laait daar, zie,
Een brandstapel voor alle drie.

F a u s t :

Waart ge dan voor mijn woorden doof?
Ik wilde ruil, wilde geen roof.
Mijn vloek over dit roekloos, ruw
Geweld. Verdeel hem onder u.

K o o r :

Het oude lied: 't Bevel verluidt,
Gehoorzaam voert ge 't blindlings uit.
En hebt ge u dapper uitgesloofd,
Dan waagt ge huis en hof..... en hoofd.

F a u s t :

(op het balkon)

't Gesterte omstulpt weer blik en schijn,
Het vuur zinkt in en flakkert klein.
Een rukwind wakkert het weer aan....
Een rookvlaag dwarrelt op mij aan.

Een rasch bevel, te rasch volbracht....
Zie 'k schimmen zweven door den nacht?

M i d d e r n a c h t .

(Vier vale vrouwen komen op)

E e r s t e :
Ik heet Ontbering.

T w e e d e :
Ik heet Schuld.

D e r d e :
Ik heet de Zorg.

V i e r d e :
Ik heet de Nood.

D r i e :
De deur is gesloten, men laat ons niet in.
Een rijkaard huist hier; ik wil er niet in.

O n t b e r i n g :
Dan word ik tot schaduw.

S c h u l d :
Mijn wezen vergaat.

N o o d :
Men keert van mij af het verwende gelaat.

Z o r g :
Gij zusters, gij kunt niet en moogt niet er in.
De Zorg echter sluipt er door 't sleutelgat in.

(De Zorg verdwijnt)

Ontbering:
Gij vaalbleeke zusters, verwijdert u nu.

Schuld:
'k Zal dicht aan uw zij mij verbinden met u.

Nood:
U vlak op de hielen verzelt de Nood.

Alle drie:
De wolken drommen, verjaagt zijn de sterren;
Daar ginder, daar ginder, van verre, van verre,
Daar komt onze broeder, daar komt hij.... de Dood.

Faust:

(in het paleis)

Vier zag ik komen, drie slechts gaan,
Den zin der woorden kon ik niet verstaan.
Er galmde iets na.... het klonk als ‘nood’,
Een duister rijmwoord volgde: ‘dood’.
't Klonk hol-gedempt als ware 't spokerij.
Zoo vocht ik mij dus nog niet ganschlijk vrij?
O kon ik de magie toch maar ontberen,
Haar tooverspreuken gansch en al verleeren;
Stond ik voor u, Natuur, als een vrij man,
Een mensch te zijn loonde de moeite dan.
Dat was ik ééns, eer ik 't in 't duistre zocht,
Vloek over mij en deze wereld brocht.
Zoo vol van zulk gespook is nu de lucht,
Dat geen meer weet hoe hij er aan ontvlucht.
Of al de dag ons helder tegenlacht,
In droomenweefsels wikkelt ons de nacht.
Blij keeren wij uit lentlijke landauw,
Een vogel krast; wat krast hij? ramp en rouw.
Omringd door bijgeloof van vroeg tot laat,
Al wat gebeurt wijst op wat komen gaat.

Zoo staan wij, bloode, ganschelijk alleen.
De poort knarst, doch 'k zie niemand binnen treên.

(ontdaan:)

Is iemand hier?

De Zorg:
'k Zeg ja, omdat ge 't vroeg.

Faust:
Wie zijt ge?

De Zorg:
Ik ben er, dat zij u genoeg.

Faust:
Ga heen.

De Zorg:
'k Ben op de plaats die mij behoort.

Faust:

(eerst toornig, dan bedaard, voor zich)

Neem u in acht en spreek geen tooverwoord.

De Zorg:
Zou geen oor mijn stem ook hooren,
Toch zou zij het hart doorboren.
In veranderde gedaant'
Ovral met u mede gaand,
Over land en op de golven,
Blijft mijn macht u dreigend volgen.
Ieder vindt mij, niemand zoekt
Mij, gevleid gelijk vervloekt.
Hebt ge de Zorg dan nooit gekend?

Faust:
Ik ben de wereld doorgerend,
Greep elke lust die 'k speurde bij de haren,

Wat mij niet aanstond liet ik varen,
Wat mij ontglipte liet ik gaan.
Ik heb alleen begeerd en dat volbracht,
En weer begeerd; ben met onstuimige kracht
Mijn leven doorgestormd; roekloos begonnen,
Gaat het thans kalmer aan, wijs en bezonnen.
Het wereldrond is mij bekend gebied;
Vrij uitzicht naar omhoog, dat is er niet.
Dwaas wie daarheen zijn blikken lonkend richt,
Zich boven wolken zijns gelijke dicht!
Hier sta hij vast, hier schouwe hij rondom;
De wereld is voor wie niet vreest niet stom.
Wat hoeft hij dan naar 't eeuwige af te dwalen?
Bij het begreep'ne kan hij zich bepalen.
Zoo wandle hij op áárd zijn leven lang.
Spoken er geesten rond, hij ga zijn gang.
In 't voortgaan slechts vinde geluk en smart
Zijn nooit één oogenblik bevredigd hart.

De Zorg:

Wien 'k mijn macht gevoelen liet,
Dien baat heel de wereld niet.
Eeuwig donker daalt ter neer;
Voor hem straalt de zon niet meer.
Uiterlijk volmaakte zinnen,
Dichte duisternis van binnen.
Nimmer vond hij lust of schat
Dien hij onbezorgd bezat.
Gril wordt voor- of tegenspoed,
Honger lijdt zijn overvloed.
Zij het vreugde, zij 't verdriet,
Hij verschuift het naar 't verschiet;
Slechts aan toekomst denkt hij, maar
Aldus komt hij nimmer klaar.

Faust:

Houdt op! Zoo lukt het niet bij mij!
Ik laat u hier geen onzin kletsen.

Ga heen! zoo slechte litany
Zou zelfs den redelijksten man bezwetsen....

De Zorg:
Moet hij heengaan, moet hij komen?
Het besluit is hem ontnomen.
Wanklend langs gebaanden weg
Vindt hij aarzlend heg noch steg.
Zekerheid wordt steeds geringer,
Scheever steeds ziet hij de dingen,
Andren en zichzelf verschrikkend,
Ademhalend, maar half-stikkend;
Niet gestikt, toch zonder leven;
Zonder wanhoop, bang gebleven.
Zulk een onophoudlijk wroeten,
Smartlijk laten, willoos moeten,
Nu bevrijdend, dan verdrukkend,
Slaaps verkwikking hem ontrukkend;
Dit verlammende gekwel,
Is hem voorproef van de hel.

Faust:
Onzalig spookgespuis! Ja, zoo behandelt gij
Het menschelijk geslacht ten allen tijde.
Vredige dagen zelfs verandert gij
In haatlijk wirwar van verstrikkend lijden.
Ik weet, demonen raakt men lastig kwijt,
Geen kan zich aan dien geesten-band ontrukken;
Maar toch, sluipende Zorg, ùw majesteit,
Voor hààr macht zal ik nimmer bukken.

De Zorg:
Gevoel haar dan, nu 'k mij gezwind
Met mijn vervloeking van u wend.
De menschen zijn hun gansche leven blind,
Welaan dan Faust, wees gij 't op 't end!

(zij ademt hem aan. Af.)

F a u s t :

(blind)

Nog dieper, dieper zinkt, zoo 't schijnt, de nacht.
Maar toch, van binnen straalt een helder licht.
Vlug dan voltooien wat ik eens bedacht!
Des meesters woord, dat heeft alleen gewicht.
Op van uw leger, knechten! Man voor man!
Laat mij geslaagd aanschouwen 't koene plan.
Aan 't werk, vlug over schop en spa gebukt!
Zorgt dat wat afgepaald werd aanstonds lukt.
Voor stiptë orde, vluggen vlijt,
Ligt ook het hoogste loon bereid.
Het grootste werk komt klaar op tijd,
Waar één geest duizend handen leidt.

(Groot voorplein van het paleis. Fakkels)

M e p h i s t o p h e l e s :

(als opzichter vooraan)

Hierheen! Komt dichter bij, hierheen!
Gij slunglige Lemuren,
Gelapt uit peezen, vel en been,
Halfslacht'ge creaturen.

L e m u r e n :

in koor)

Hier zijn we, dad'lijk bij de hand;
Er klonk ons iets in de ooren,
Zoo half en half van een groot land
Dat ons zou toebehooren.

Gepunte palen zijn gereed,
Een ketting voor het meten;
Waarom men ons hier komen deed,
Dat hebben we vergeten.

M e p h i s t o p h e l e s :
Geen kunst komt bij uw werk te pas;
Meet hier maar met uw eigen maat!
De langste legg' zich languit op het gras;

Gij andren delft een langgerekt kwadraat,
Gelijk 't voor onze vadren reeds
Gebruik was en nog mode is steeds.
Uit het paleis in planken kist,
Dat is toch maar het eind, belachlijk is 't.

L e m u r e n :

(gravend, met spottende gebaren)

Toen 'k jong was en nog minnen kon
Mij dunkt, toen was 't wel aardig.
Waar 't leutig toeging, spel weerklonk,
Repte ik mijn voeten vaardig.
Nu gaf de gluipende ouderdom
M' een por nog met zijn krukken.
Ik struikelde in de deur van 't graf;
Waarom moest dat nog lukken?

F a u s t :

(uit het paleis tredend, tast langs de deurposten)

Hoe 't kletteren der spaden mij verblijdt!
't Is 't volk, verschuldigde' arbeid doend,
Die de aarde met zichzelf verzoent,
De zee aan strenge banden leit,
Een ring sluit om de golven heen.

M e p h i s t o p h e l e s :

(terzijde)

Ge zwoegt toch maar voor ons alleen
Met al uw dammen, dijken, pieren.
Hier zal Neptuun al spoedig vieren,
De waterduivel, groot festijn.
Op iedre wijs zijt ge verloren,
Wart de elementen zijn met ons verzworen;
Verniet'ging moet het einde zijn.

F a u s t :
Opzichter!

M e p h i s t o p h e l e s :
Hier!

F a u s t :
Hoe ook, zorg dat ge mij
Arbeiders levert, meer, steeds meer.
Dreig ze, beloof genot en eer;
Betaal ze, lok ze, pres ze er bij.
Van dag tot dag zal men rapport uitbrengen
Van 't graven dat de gracht weer zal verlengen.

M e p h i s t o p h e l e s :

(halfluid)

Hier is, naar men te kennen gaf,
Geen spraak van graven, doch van 't graf.

F a u s t :
De heuvlen langs loopt een moeras,
Verpestend al het reeds bereikte.
't Indroogen van dien rotten plas,
Dit laatste ware 't hóógstbereikte.
Millioenen zal 'k daardoor een woonstee geven,
Wel niet om veilig, maar toch vrij te leven.
De beemden groen en vruchtbaar; mensch en vee
Voelen zich dra in 't nieuw gebied tevree,
Onmiddlijk door de duinenreeks beschermd,
Door 't koen-bedrijvig werkvolk opgebermd.
Een paradijs lijkt binnenwaarts het land.
Daarbuiten raze vloed tot aan den rand,
En poge brokklend door een bres te spuiten,
Gemeenschapszin rept zich het gat te sluiten.
Ja, aan dit streven heb 'k mij gansch gegeven,
Dit weet mijn wijsheid thans voorgoed.
Slechts hij verdient de vrijheid en het leven,
Die daaglijks ze verovren moet.
Zoo leven hier, omringd door het gevaar,
Kind, man en grijsaard moedig jaar op jaar.
Zulk nijver wroeten lacht mij aan,
Op vrijen grond met een vrij volk te staan,
Dat oogenblik zou 'k willen vragen:
‘O toef gij nog, ge zijt zoo schoon!’

Het spoor van d'arbeid mijner aardsche dagen
Blijft leven tot in verst aeoon. -
In 't voorgevoel van zulk een heil op 't end,
Geniet ik thans mijns levens hoogst moment.

(Faust zinkt achterover, de Lemuren grijpen hem en leggen hem op den grond)

M e p h i s t o p h e l e s :
Geen lust verzaadt hem, tot den laatsteu snik
Blijft hij met schimgedaanten nog boeleeren;
Maar 't laatste, vooze, ledige oogenblik,
Dat wil de stakker niet ontberen.
Hij die zoo krachtig mij weerstond,
De tijd verwint, hier ligt hij op den grond.
De klok staat stil.

K o o r :
Staat stil, hij zwijgt als middernacht,
De wijzer valt.

M e p h i s t o p h e l e s :
Hij valt, het is volbracht.

K o o r :
Het is voorbij.

M e p h i s t o p h e l e s :
Voorbij! Een ijdel woord,
Waarom voorbij?
Voorbij en Niets maakt geen verschil voor mij.
Waartoe is 't eeuwig scheppen goed
Als 't schepsel weer in 't niet verdwijnen moet?
Dan is't voorbij. Wat men daar dan uit leest?
Hetzelfde alsof het nimmer was geweest,

En alles kringloopt toch alsof 't bestond.
Het Eeuwig-Leeg leek mij wèl zoo gezond.

Graflegging.

L e m u u r : (Solo)
Wie heeft zoo slecht met schop en spa
Het laatste huis gewroet?

L e m u r e n :

(koor)

't Is, trieste gast in hennepwa,
Voor jou nog veel te goed.

L e m u u r :

(Solo)

Wie heeft de zaal zoo slecht verzorgd?
Geen tafels en geen stoelen!

L e m u r e n :

(koor)

't Was maar voor korten tijd geborgd,
De schuldeischers krioelen.

M e p h i s t o p h e l e s :
Daar ligt het lijf, en wil de geest ontvluchten,
'k Wijs op 't met bloed geteekende contrakt.
Helaas! wat listen moet de duivel duchten
Eer hij 't verpande zieltje pakt!
Op d'oude wijs wil 't niet meer gaan,
De nieuwe laat te vaak ons falen;
Vroeger had ik 't alleen gedaan,
Nu moet ik handlangers gaan halen.
't Gaat ons in ieder opzicht slecht;
Gewoonten, overlevering, oud recht,
Op niets kan men thans nog vertrouwen.
Vroeger ontsloop zij met den dood haar huis,
'k Lag op de loer als op een rappe muis,
En pats, ik had haar stevig in mijn klauwen.
Nu treuzelt zij, nu wil zij niet zoo dad'lijk

Haar sombre woon, het walglijk lijk verlaten;
Slechts de elementen, die elkander haten,
Verdrijven haar tenslotte smaadlijk.
En of 'k al uur en dag mijzelve plaag;
Wanneer, hoe, waar? dat blijft altijd de vraag.
De dood is niet als vroeger snel en krachtig,
Het òf zelfs is vaak lang nog twijfelachtig.
Vaak zag 'k op 't stijve lichaam hunkrend neer:
Het was slechts schijn, 't bewoog en het leefde alweer.

(phantastische, leiding gevende bezweeringsgebaren)

Vlug naderbij, verdubbelt nog uw schreden,
Gij Heeren van den rechte' en krommen horen,
Rasduivels met uw welverdiende sporen,
En brengt meteen den muil der helle mede.
't Is waar, tallooze muilen heeft de hel,
Om elk naar stand en aanzien te verslinden,
Doch voortaan zal men bij dit laatste spel
Niet meer zoo veel consideratie vinden.

(De gruwuelijke hellemuil spalkt links open)

Hoektanden gapen, den spelonk'gen mond
Ontwelt een vuurge stroom, verwoed;
In 't ziedend walmen van den achtergrond
Zie ik de vlammenstad in eeuw'gen gloed.
Tot aan de tanden zwelt der roode branding blaken;
Verdoemden, redding hopend, zwemmen aan,
Doch gruwlijk kneuzen hen de hellekaken,
Jammrend hernieuwen zij hun heete baan.
Niet gauw zal men er uitgekeken raken;
Zooveel verschrikklijks in zoo klein bestek!
Ondankbaar werk is 't zondaars bang te maken,
Bedrog noch leugen houdt ze voor den gek!

(tot de dikke duivels, met korten, rechten horen)

Dikbuikige schoften met uw vuur'ge bekken,
Met glimmend hellezwavel vet besproeid,

En met uw korte nooitbewogen nekken,
Let op of hier benêen ook phosphor gloeit:
't Is 't zieltje, Psyche met de vlindervlerken;
Plukt ze uit: er rest slechts een onooglijk worm.
Daarna zal ik haar met mijn stempel merken,
Dan weg met haar in vuur'gen wervelstorm!
Let op de lagere regionen,
Vreetzakken gij, en doet uw plicht.
Misschien geviel 't haar dààr te wonen,
Daarachter komt men niet zoo licht.
Zij voelt zich in den navel thuis;
Past op, of dààr glipt ze nog uit haar huis.

(tot de schrale duivels met den langen, krommen horen)

Gij daar, flankeurs, gij reuzen langgerekt,
Oefent u flink in 't grijpen in. de lucht,
De scherpgeklauwde handen uitgestrekt;
Pakt haar zoodra ze fladderend ontvlucht.
In 't oude huis heeft zij 't niet naar den zin,
En het genie wil 't liefst de hoogtë in.

(Glorie van rechts boven)

Hemelsche Heerschaar:
Volgt, gij gezanten,
Hemelverwanten,
In rustige vlucht;
Zondaars vergeven,
Stof te doen leven,
Welgevallen
Brengen aan allen,
Zij van uw zweven
Heerlijke vrucht.

Mephistopheles:
Welk naar gejengel is 't dat uit den hemel
Dalend in haatlijk licht ons hier verrast?

Het knaap- of meisjesachtige gefemel
Waar een schijnheil'ge smaak zich aan vergast!
Gij weet, hoe wij in diepverdorven stonden
Zwoeren den ondergang aan 's menschen geest;
't Gruwlijkste door ons uitgevonden,
Dat trekt hun aandacht nog het meest.
'k Mag 't laf en gluiprig volk niet lijden,
Zij hebben meen'ge prooi ons weer ontgapt.
Met d'eigen waapnen komen ze ons bestrijden,
Zij zijn òòk duivels, maar verkapt.
Nu te verliezen waar' een eeuw'ge schand';
Kringt rond het graf en klampt u aan den rand!

De Engelen:

(rozen strooiend)

Rozen, licht-spreidende,
Balsaam verbreidende,
Fladdrende, zwevende,
Leven hergevende;
Takjes, ontsprotene;
Knoppen, ontslotene;
Bladert en bloeit.
Lente verrijze;
Groent nu en groeit;
Brengt paradijzen
't Harte vermoeid.

Mephistopheles:

(tot de duivels)

Wat bukt en rukt ge? is dat naar helschen trant?
Laat al die bloempjes maar krioelen.
Elk op zijn plaats! Zotten, houdt stand!
Die bloesemsneeuw schijnt werklijk te bedoelen
De heete duivels af te koelen,
Maar smelt en schrompelt voor uw adembrand.
Windbuilen! blaast nu. Blaast!..... Genoeg, genoeg!
Zoo'n: kwalm is alweer meer dan ik u vroeg.
Niet zoo ontstuimig! Neus en bek gesloten!
Voorwaar, ge hebt te hard gespoten.

Nooit houdt ge maat. Dàt noemt ge soms geschroeid?
De bloemen bruinen, dorren, zijn ontgloeid!
Hun vlammen zweven giftig naderbij.
Staat stevig schrap, dringt dichter zij aan zij!--
Hun kracht verflauwt, geslonken is hun moed!
Zij speuren 't vleien van dien vreemden gloed.

Koor der Engelen:

Bloesems gewijde,
Vlammen, de blijde,
Liefde verbreiden zij,
Vreugde bereiden zij
't Harte in hun val.
Eeuwiger scharen
Woorden, de waren,
d'Aether verklaren;
Licht overal!

Mephistopheles:

O vloek, o schande over de lummels!
Duivels staan op hun kop, de pummels!
En ruggelings, plat op hun gat
Zie 'k ze de bel inbuitlen.... Goed
Bekome hen 't verdiende heete bad.
Ik tart het hemelsche gebroed.

(zich verwerend tegen de zwevende rozen)

Voort, dwaallicht! Jij, hoe stralend jij ook brandt,
Een walglijk klompje slijm ben je in mijn hand.
Wat moet dat fladdren? Scheer je weg!.... Als pek
En gloeiend zwavel kleeft het me in den nek.

Engelen:

Wat u niet toebehoort
Zult ge vermijden;
Wat 's harten vree verstoort,
Niet willen lijden.

Dringt het toch binnen, dan
Weest op uw taak bedacht;
Slechts door wie minnen wordt
Minne gebracht.

M e p h i s t o p h e l e s :
Hoofd, hart en lever branden! Wee, dit element
Is bij ons duivels niet bekend.
Het hellevuur is minder gruwlijk!....
Daarom dus schreeuwt ge zoo afschuwlijk,
Rampzalige verliefden, die versmaad
Naar 't liefje reikhalst met verdraaid gelaat?

Ook mij? Wat trekt mijn hoofd naar gindsche zijde?
't Is toch mijn levenswerk met hen te strijden!
Hun aanblik was me een gruwel toch weleer.
Een vreemd gevoel heeft ganschlijk mij doordrongen.
Zoo zie 'k ze graag, 't zijn allerliefste jongens.
Wat let me? kan ik dan niet vloeken meer?
En als ik mij verlokken laat,
Wie heet met recht dan voortaan dwaas?
Bliksemsche blagen, die ik haat,
Ge lijkt me toch allercharmantst, helaas.
Gij schoone kindren, zegt me intusschen,
Zijt ge niet ook, als wij, van Satan's ras?
Ge zijt zoo schoon, hoe graag zou ik u kussen;
Het is me als kwaamt ge juist van pas.
Ik voel mij zoo behagelijk, waarachtig,
Als had ik u gezien reeds duizend keer;
Zoo heimlijk krolsch, zoo poesjes-achtig;
Bij iedren blik bekoort ge mij nog meer.
Komt nader toch! O gunt mij slechts één blik!

E n g e l e n :
Wij komen al. Ge wijkt? Vanwaar die schrik?
Wij naderen, en als ge kunt, zoo blijf!

(de Engelen vullen, rondom trekkend, de geheele ruimte)

Mephistopheles:

(naar het proscenium gedrongen)

Verdoemde geest, zoo noemt ge mij,
Maar zelf verleidt gij allebei,
Gij heksenmeesters, man en wijf. -
Welk een verdoemlijk avontuur!
Is dit het liefdes-element?
Mijn gansche lichaam staat in vuur;
'k Voel nauw neg hoe 't den nek mij schendt--
Daalt neder toch en luistert naar mijn beden;
Wat wereldscher beweegt de lieve leden.
Waarachtig, ernst staat u niet kwaad,
Maar 'k zag toch graag een lachje op uw gelaat.
Ik bleef voor eeuwig van verrukking dronken;
Ik meen zoo'n lach waarmee verliefden lonken.
Eén trekje rond den mond en 't is al klaar.
Jij, lange knaap, behaagt mij nog het meest van allen,
Al wil je vroom gezicht mij niet bevallen;
Komaan, een béétje wulpscher maar!
Ook wat meer naakt waar' voeglijker misschien;
Wat àl te zeedlijk zijn die lange lappen.
Ja, draait je eens om. Van achteren bezien,
Zijn ze toch maar om lekker in te happen.

Koorder Engelen:

Keert weer tot klaarheid,
Vlammende bloemen.
Die zich verdoemen
Heele de waarheid;
Dat hen van 't kwade
Redt de genade,
Die hen in 't Een-en-Al
Zalig vereenen zal.

Mephistopheles:

(zich vermannend)

Hoe sta ik hier! Bedekt met buil op buil,
Als Hiob gruwend van zijn eigen vuil,
Maar triomfeerend toch, nu hij zichzelf doorschouwt,

Op d'eigen aard en op zijn stam vertrouwt.
Gered! Nu is 't met de betoovring uit,
De liefde sloeg alleen maar op de huid.
Reeds zijn de onzaal'ge vlammen weer versmoord,
En 'k vloek u allen met elkaar, zooals 't behoort.

Koorder Engelen:

Heilige gloeden!
Wien zij omzweven
Voelt zich in 't leven
Zaalg met de goeden.
Allen ter vlucht nu!
Hemel viert feest.
Loutere lucht nu
Aad'me zijn geest.

(Zij verheffen zich, het onsterfelijk deel van Faust medevoerend)

Mephistopheles:

(om zich heen ziend)

Wat nu? Waar zijn zij heen getogen?
Onmond'ge troep, werd ik dan toch verrast?
Ten hemel zijn zij met hun buit gevlogen.
Ja, dààrom kwamen ze aan dit graf te gast.
Een groote, een één'ge schat werd mij ontvoerd;
De list der hemelschen heeft mij bedrogen,
De ziel, die zich mij had verpand, gemoerd.

Tot wie richt ik nu mijn beklag;
Wie handhaaft mijn verworven recht?
Je bent bedrogen nog op je ouden dag;
Verdiende loon, het gaat je danig slecht.
Ik heb erbarmlijk misgetast,
Veel moeite, smaadlijk, ging te loor;
Vulgaire lust, absurde liefde was 't
Die tot haar speelbal mij verkoor.
Heeft tot een werkje dwaas en kinderachtig,
Zelfs een volleerde duivel zich verkleind;

Geringer is de zotheid niet, waarachtig,
Die hem tot slaaf maakte op het eind.

(Bergkloven. Woud, rots, woestenij. Heilige anachoreten op verschillende hoogte en in de kloven verspreid)

Koor en Echo.

Boschgroen ons tegenwuift,
Rotsklompen overhuift;
Wortels wijd-vastgeklauwd,
Stam aan stam rijst het woud.
Golf op golf spat en ziedt,
Grottendiep schuilplaats biedt.
Leeuwen, gedwee en stom,
Sluipen zachtmoedig om;
Eeren 't geheiligd oord
Dat liefde toebehoort.

Pater Ecstaticus

(op en neer zwevend)

Eeuw'ge vervoeringsbrand,
Gloeiende liefdeband,
Godsvreugde in 't ziedend hart,
Schuimende wellust-smart!
Pijlen doordringt mij dan,
Lansen bedwingt mij dan,
Knotsen verplettert mij,
Bliksems doorknettert mij;
Dat van alle ijdelheid
Worde mijn ziel bevrijd,
Staag als een ster mij richt
Kern van der liefde licht.

Pater Profundus:

(diepe sfeer)

Zoo tot den diepen afgrond dalen
De rotsen, staap'lend voor mijn voet;
Zoo duizend beken bruisend stralen
En storten in beschuimden vloed:

Zoo strak omhoog rijst, sterk en krachtig,
De stam die eigen drang vertrouwt;
Het is de Liefde, die almachtig
Het al gevormd heeft en behoudt.

Door woud en rotsen dreunt een bruisen
Als van geweld'gen golfslag heen.
Toch stort, vol liefde in 't wilde suizen,
De watermassa naar beneên,
Beroepen 't dorstig dal te weetren;
De bliksem die het ruim doorsloeg
Om de atmosfeer weer te verbeetren
Die gift'ge dampen in zich droeg,

Zijn boôn die van de Liefde spreken
Die scheppend ons omvangen houdt.
Mogen ze ook mìjn gemoed ontsteken,
Waar zich de geest, verward en koud,
Afpijnt in doffer zinnen grenzen,
In nauwgeringde ketensmart.
O God, bedaar mijn wilde wenschen,
Verlicht mijn arm behoeftig hart!

Pater Seraphicus

(middelste sfeer)

Welk een morgenwolkje zweeft
Door der dennen wuivend haar?
Voel ik wat daarbinnen leeft?
't Is een jonge geestenschaar.

Koor van Zalige Knapen:
Zeg ons, vader, waar wij zweven,
Wie wij zijn, ge zijt zoo goed.
Zalig is ons aller leven,
Het bestaan lijkt ons zoo zoet.

Pater Seraphicus:
Knapen, t' middernacht geboren,
Half ontloken geest en zin.

Voor uw ouders dra verloren,
Tot der engelen gewin.
Nadren kunt gij zonder vreezen
't Minnend hart dat u verbeidt,
Maar van 't ruwe en aardsche wezen
Zijt gij zaal'gen gansch bevrijd.
Daalt dan neer in mijner oogen
Aardsch en wereldsch instrument.
Vrij zult ge 't gebruiken mogen
Tot gij uw omgeving kent.

(Hij neemt de knapen in zich op)

Dat zijn boomen, dat zijn rotsen,
Waterstroom die neerwaarts stort
En in onweerstaanbaar klotsen
Zich den steilen weg bekort.

Zalige Knapen:

(van binnen)

Wel is 't grootsch, maar onze blikken
Lokt dit somber oord niet aan.
't Doet ons huiverend verschrikken.
Eedle man, laat ons weer gaan!

Pater Seraphicus:
Opwaarts stijgt tot hoogre kringen,
Groeit gestadig, ongemerkt,
Zooals alle hemelingen
Gods aanwezigheid versterkt.
Want dit is de zuivre spijze
Die des aethers geesten voedt:
Liefde, die op eeuw'ge wijze
Zaligheid ontplooien doet.

Koor van Zalige Knapen:

(kringend rondom de hoogste toppen)

Hand in hand kringt nu,

Blijde tot ringelrij,
Danst nu en zingt nu,
Heilig uw harte zij.
Goddlijke leering
Moogt gij vertrouwen;
Wien uw vereering
Zocht zult ge schouwen.

Engelen:

(Zwevend in de hoogere sfeer, het onsterfelijk deel van Faust dragend)

Gered is de eedle geest, ontzweefd
Dan 's Boozen ban en lijden
Wie tot het eind volhardend streeft,
Dien kunnen wij bevrijden.
En vond zijn lot ten laatste bij
De Liefde omhoog erbarmen,
Zoo zal hem eens der zaal'gen rij
Verwelkomend omarmen.

De jongere Engelen:
Rozen uit de hande' ontvangen
Van wie boetedoende minnen,
Hielpen ons te overwinnen,
Dezen zielschat weer te erlangen,
't Heerlijk pogen te voltooien.
Duivels weken voor ons strooien;
Waar wij troffen, geen bleef tarten;
Geen gewende hellesmarten,
Liefdepijn doordrong de geesten.
Zelfs hun meester, de onbevreesde,
Speurde scherper pijnen kracht,
Juicht nu luid: Het is volbracht!

De volmaaktere Engelen:
Wij dragen aardsche rest
Smartrijk nog immer,
En waar' hij van asbest,

Rein wordt hij nimmer.
Waar sterke geestenkracht
De twee naturen
In zich tezamen bracht,
Moeten zij duren.
Daar kan geen engel d'een
Van d'aar bevrijden.
Eeuwige Liefde alleen
Kan ze weer scheiden.

De jongere Engelen:

Zie ginds de rotsen om
Nevelen zweven;
'k Speur in den warreldrom
Geesten leven.
De wolkjes worden klaar,
'k Zie zaal'ger knapen schaar
Weemlende rijen,
Vrij van der aarde druk,
Gekringd ten dans,
Saam zich verblijden,
Om nieuwer lent' geluk
In 's hemels glans.
Zoo blijv' hij ten begin,
Stijgend tot hoogst gewin
In dezen krans.

De zalige Knapen:

Blijde ontvangen wij
Dezen in poptoestand,
Want zoo erlangen wij
Engeldoms onderpand.
Legt nu de spinsels bloot
Die hem omweven.
Reeds maakt hem schoon en groot
't Heilige leven.

Doctor Marianus:

(in de hoogste, louterste cel)

Hier is het uitzicht vrij,
De geest verheven.
Ginds zie 'k een vrouwenrij
Voorbij naar boven zweven.
Heerlijk daar midden in,
In sterrenkrans,
De hemelskoningin,
Ik zie 't aan den glans.

(in vervoering)

Werelds hoogste majesteit,
Laat mij in den blauwen
Sluier die om d'aarde spreidt
Uw mysterie schouwen.
Billijk wat der mannen borst
Diep en teer ontroert
En in heil'ge liefdedorst
Dichter tot u voert.

Niets beteugelt onzen moed
Zien ten strijd we u wenken,
Plots verteederd is de gloed
Zoo ge ons vree wilt schenken.
Jonkvrouw, rein in schoonsten zin,
Moeder, eerbied waardig,
Uitverkoren koningin,
Goden evenaardig.

Rondom haar slingren
Zich lichte wolkjes;
't Zijn boetelingen,
Een teeder volkje.
Die op heur knieën
Den aether doorwaden,
Zoekend genade.

Voor u, onaantastbaar rein,
Mogen alle zielen
Die te licht verleidbaar zijn
Vol vertrouwen knielen.

In hun zwakheid weggerukt
Komen hulp zij smeeken;
Wie, dien 't uit zichzelf gelukt
Hartstochts boei te breken?
Ach, hoe rasch voelt men den voet
Gladde steilste ontglippen;
Wien verleidt niet blik of groet,
Vleiend zoete lippen?

(De Mater gloriosa zweeft nader)

Koor der Boetelingen:
Naar hoogste streken
Zien wij u wijken;
O hoor ons smeeken,
Gij zonder gelijke,
Genaderijke!

Magna Peccatrix:

(Lucas VII. 36)

Bij de Liefde die de voeten
Van uw god-geworden zoon,
Met een tranenstroom begroette,
Ondanks pharisaeërshoon.
Bij 't albest waaruit terneder
Drupte balsems zoet geween,
Bij de haren die zoo teeder
Droogden de gewijde leên;

Mulier Samaritana:

(Joh. IV)

Bij de wel waarhenen voeren
Abraham zijn kudden deed:
Bij de nap die koel beroeren

Mocht des heilands lippen heet;
Bij de heilbron ginds ontsproten,
Die met zuivren overdaad
Heel de wereld heeft doorgoten,
En in eeuw'ge klaarheid baadt;

Maria Aegyptiaca:

(Acta Sanctorum)

Bij het graf, het hooggewijde
Van het goddelijke lam;
Bij den arm die mij terzijde
Stiet toen 'k aan de poorte kwam;
Bij het veertigjarig leven
Trouw in de woestijn doorboet;
Bij het heilig zand, beschreven
Met mijn zaal'gen afscheidsgroet;

Alle drie:
Gij die zelfs de meest onwaard'ge
Zondaars uw aanwezigheid
Niet ontzegd, doch de boetvaard'gen
Leidt tot hoogste zaligheid;
Wil ook deze ziel gedenken
Die slechts ééns gezondigd had,
Wil ook haar vergeving schenken
Die zich onbewust vergat.

Una Poenitentium:

(eens Greetje genaamd, zich tegen haar aanvleiend)

Neig nu, neig nu,
O zonder gelijke,
O stralenrijke,
U tot mijn heil genadig neer
De eens beminde,
Niet meer verblinde,
Nu keert hij weer.

Zalige Knapen:

(in kringende beweging naderend)

Reeds rijst zijn forsche bouw
Ons ver te boven,
Hij schijnt ons rijk en gauw
Loon te beloven.
Jong zijn wij weergekeerd
Uit aardsche sferen;
Doch deze heeft geleerd,
Hij zal ons leeren.

De eene boetelinge:

(eens Greetje genaamd)

Door 't edel geestenkoor omgeven
Wordt zich de nieuwling nauw gewaar,
Vermoedt nog nauw het nieuwe leven,
Gelijkt toch reeds de heil'ge schaar.
Ziet hoe hij elken aardschen keten
Verbreekt en in aetherisch kleed,
Het oud omhulsel afgesmeten,
In jeugd'ge kracht te voorschijn treedt!
O sta mij toe hem te beleeren;
Het nieuwe licht straalt hem nog blind.

Mater gloriosa:

Verhef u dan tot hooger sferen;
Hij volgt zoo hij u waarlijk mint.

Doctor Marianus:

aanbiddend op het aangezicht)

Ziet tot Haar, wier blik bevrijdt.
Allen, zacht-boetvaardig;
Maakt tot hoogste zaligheid
Dankbaar u weer waardig.
Zoo zij iedre beetre zin
In uw dienst werkdadig,
Jonkvrouw, Moeder, Koningin,
Godheid, blijf genadig!

Chorus mysticus:
Al het verganklijke
Beeldt slechts een schijn;
Het falende, wanklijke,
Hier wordt het Zijn;
Het onaanschouwlijke,
Hier is 't gedaan;
Het eeuwig-vrouwlijke
Trekt ons aan.

FINIS.

Aanteekeningen bij het vijfde bedrijf.

11043-11142 — *Philemon* en *Baucis,* een vroom-eenvoudig paar, namen Zeus en Hermes gastvrij op in hun hut, ter belooning waarvoor zij gespaard bleven toen een overstrooming de geheele streek verdelgde.
'Ik geef mijn paar slechts deze namen om hun karakter beter te doen uitkomen'. (Goethe tot Eckermann, **6** Juni **1831**.)

11142 — Faust in hoogsten ouderdom. 'Faust zooals hij in 't vijfde bedrijf optreedt, moet juist **100** jaar oud zijn, en ik ben niet zeker of 't niet goed ware, dit ergens uitdrukkelijk te zeggen. (Goethe tot Eckermann, **6** Juni **1831**.)

11143 — Wat overdag door menschenarbeid gewrocht werd was weinig, het eigenlijke werk werd verricht des nachts door magische krachten.

11143 — *Lynceus,* niet dezelfde als de in **9218** en **7377** genoemden, maar in 't algemeen 'scherpziend' man, met de oogen van een los (lynx).

11189

De drie geweldige rakkers (Vechtgraag, Hebgauw en Houd-vast) die in het vierde bedrijf Faust de overwinning deden behalen, zijn ook de duivelsche drijfkrachten van Faust's (en ieders) grootsche kuituurwerk.

11217 *Bonte vogels:* deernen, die als schrokkige vogels den buit wegpikken?

11287 Ahab, Koning van Samaria, begeerde Naboth's wijngaard; kon dien echter slechts in bezit krijgen nadat zijn vrouw Isabel Naboth op grond van een valsche beschuldiging had laten steenigen.

11309 Dubbel: door het dichte loof lijkt de nacht nog donkerder.

11384-11510 Zoolang Faust zich bediende van Mephistopheles' tooverkunst was hij gevrijwaard tegen de vier vale schimmen die alle menschelijk streven belemmeren (vgl. het beeld der Zorg: Deel I. **644-651**). Nu Faust echter het voornemen heeft van de magie en van Mephistopheles afstand te doen (**11404**) en als gewoon mensch vertrouwend op eigen kracht zich tegenover de natuur te plaatsen, komen zij terug. Het blijkt echter dat Faust thans niet meer door hun invloed in zijn scheppingskracht wordt verlamd. Ontbering prikkelt hem slechts tot nieuwe daadkracht; Schuld (Berouw) drukt hem niet terneer omdat in zijn waan

de grootschheid van zijn doel de slechtheid van zijn middelen heiligt; en als de Zorg, die zijn hart niet meer kan doen wankelen, zijn oogen verblindt, heeft deze (lichaams) Nood slechts ten gevolg dat Faust zich met vernieuwde geestdrift tot zijn arbeid wendt.

11450 Deze woorden van den honderdjarigen herhalen de eed voor zijn verbond met Mephistopheles afgelegd:

‘Zoo ik mij ooit verzaad
aan rust zal overgeven

Zoo zij het ook met mij gedaan.’ (Deel I **1692**).

11492 Ondanks zijn wil om zich van de magie te bevrijden blijft Faust er aan gebonden door het eenmaal gesloten contrakt.

11512 *Lemuren:* rustelooze spoken, die tot straf voor hun zonden moeten ronddolen. Het waren geen komplete geraamten; zij bezaten nog zooveel peezen en spieren dat zij zich bewegen konden.

11531-11538 Dit doodgraverslied, dat ook Shakespeare in Hamlet gebruikt (V. **1**) werd door Goethe vertaald naar den tekst van Lord Vaux.

11604-11843 De *Graflegging.* De beschrijving van den strijd tusschen duivels en

engelen om de ziel van
Faust is tot in
bijzonderheden ontleend
aan de beroemde fresco's
van Andrea Orcagia in het
Camposanto te Pisa: de
‘Triomf van den Dood’ en
‘Het laatste Oordeel’.

11605 *Huis:* het graf.

11610 Zoowel ziel als lichaam worden toch dadelijk opgeeischt, (door engelen, duivels en wurmen).

11639 *De muil der het:* onontbeerlijk requisiet voor 't middel-eeuwsch tooneel.

11699 Rozen-strooiende engelen op de fresco's van Signorelli in den dom te Orvieto.

11840 *Werkje:* De poging om Faust te verderven.

11844 Ook de beschrijving van deze scène volgt een der fresco's te Pisa, waarop het leven der Kluizenaars in Thebais wordt afgebeeld.

Anachoreten: in de woestijn levende boetelingen uit de eerste eeuwen van het christendom.

11854 *Pater extoticus.* De patres zijn de ‘Kerkvaders’. Den bijnaam ‘extaticus’ (zich in vervoering bevindende) verkregen de heilige Antonius, Johannes Ruysbroeck en de Karthuizer Dionysius. ‘Profundus’ (diep) heetten Bernard van Clairvaux en Thomas van Bradwardyne; ‘seraphicus (verwant aan de engelen) Franciscus van Assisi.

Goethe doelt met deze namen echter niet op bepaalde personen, hij duidt er slechts graden van steeds zuiverder begrip en liefde mee aan.

11894 *Zalige Knapen:* de dadelijk na de geboorte, ongedoopt gestorven kinderen,

die nog niet gezondigd hebben maar tocn met de erfzonde zijn belast, vormen een schakel tusschen mensch en engel. Zij moeten nog tot hun nieuwen staat worden opgevoed.

11906 Ontleend aan Swedenborg's ‘Arcana coelestia’. Volgens Swedenborg bedienden geesten en engelen zich soms van zijn oogen om zoodoende de menschelijke wereld te leeren kennen.

11956 *Van asbest,* tegen 't felste vuur bestand.

11978 Faust wordt voorloopig te zijner loutering aan de zalige Knapen als leeraar toegewezen.

11988 *Doctor Marianus,* uitsluitend gewijd aan den dienst van Maria.

12033 *Mater gloriosa* (verheerlijkte moeder): in tegenstelling tot de Mater dolorosa (smartdragende moeder) uit het eerste deel.

12037 *Magna peccatrix* (de groote zondares): aan wie veel vergeven wordt omdat zij veel heeft liefgehad (zie Lukas VII vers **36**).

12045 *Mulier Samaritana:* de Samaritaansche vrouw die Jezus te drinken gaf (zie Joh. IV: **12**).

12053 *Maria Aegyptiaca:* De Egyptische Maria, de zondares, die het heilige graf willende bezoeken, door een onzichtbare hand werd terug gestooten en daarop veertig jaar boete deed in de woestijn.

Er zijn in de middeleeuwsche legenden meer voorbeelden van redding van met Satan verbondenen op voorspraak van Maria of heiligen.

12069 *Una poenitentium:* eene der boetelingen. Vgl. haar gebed tot de Mater Dolorosa in het Eerste Deel (**3587**).

Die kamer door Hélène Swarth.

I

Gelijk een duif laat ik mijn heimwee zweven
Naar de éene kamer waar het vrede vindt.
Op tafel bloeide een blauwe hyacinth.
In d'ouden stoel, eenvoudig en verheven,
Zat zij en keek naar spel van zon en wind.
Geen andre kamer, in mijn later leven,
Kon dàt gevoel van veiligheid mij geven.
'k Wist niet waarom, 'k weet nu: 'k was daar uw kind.

'k Hoor weer de klompjes van de blonde benden:
Krakeelend, spelend, holden zij naar school.

Om u te zien had 'k maar het hoofd te wenden.
Uw liefde omguldde u als een aureool.

'k Wil telkens weer daarheen mijn heimwee zenden,
Tot weer 't mij breng den vrede, die daar school.

II

Kon in die kamer u ik wedervinden,
Als eer ik, blij en bang toch, u verliet,
Voor hem, die vreugd beloofde - en mij verried,
Mocht ik bij 't raam, waar 'k bloeien zag de linden,
Waar 't klaatren zong der popels, langs de vliet,
Zien dalen de avondzon, die zóo wij minden,
In 't klaar kanaal en heeml en aard verbinden
Met stralengoud en dichten dàar mijn lied!

Dan zou, bij poozen, 'k weer mij 't meisje wanen
Wie liefde lokte met beloftelach.
   En, vlood die droom, 'k vond troost in de eigen tranen,
Hoog boven 't leed, dat overwonnen lag.
   Maar stil! ik zwerf langs donkere avondlanen.
Zij rust in God, zij, die 'k niet roepen mag.

III

Een merel zong in blanke bloesemboomen.
Ik wist een mijmerpaadje in klaverweiden.
De lieve zweeg, in eerbied en verbeiden.
De kamer was vol zonlicht en aromen.

Op de eigen plek, waar leed haar laatste lijden
Mijn zuster, die zoo vroeg den dood zag komen
Als een bevrijder, droomde ik stil mijn droomen.
Eén zou mij lieve' en hem zou ik mij wijden.

Was niet genoeg mij, zachte Meer-dan-Moeder,
Uw liefde rein, die 'k voelde mij omwaren?
Mijn jeugd was arm, maar eens kwam de àlvergoeder.

O wist zij, die voor leed mij wou bewaren!
't Versmade hart lijdt kou en klopt àl moeder.
Voelde ik haar hand maar even op mijn haren!

Tot Boutens
20 Februari 1920.
Door Hein Boeken.

I

Mag ik u wel tot langer-blijven nooden?
Gij, die zoo luid van andre herkomst tuigt,
Dat, daar ge u schijnbaar voor de zelfde nooden
Te zamen met uw armer broeder buigt,
Of, schijnbaar aan één zelfde Hel ontvloden,
Om eigen zon, ùw maan, uw starren juicht,
Ik aarzel of ik, armlijk kind der Aarde,
- Hoe goed bedoeld ook - wensch sprak naar uw waarde.

II

Mij trekt ach! de Aard' nog, - o met al mijn zinnen,
Kleef ik aan 't wondere tapeet van groen,
Dat heden weer - wie liet zich nù niet winnen,
Nu langzaam overleent dees vroeg-jaars-noen? -
Zich spreidt, tooneel voor nieuw' jeugd er te ontginnen
Van aller oudren zonden tot een zoen.
Een vreugde-en-eer-dienst dat.... wie zou niet wenschen
Nu meê te zijn een arm kind van de menschen?

III

En zoo ik niet mag wenschen, laat mij 't wagen
Dat ik dan toch uitspreke woord van dank,
Nu ook ùw deel - heil óns! - van aarde-dagen
Zich lengen ging tot eene reekse lank
Van dagen, dat wij u bestrooien zagen
De donkre banen van uw aarde-gank
Met lichten en met spranken en gezichten,
Die strooien, was uw dage-taak verrichten.

IV

Toch zijn er lichten ook in 't Aarde-rijk,
- 'k Ben uw genoot toch in dit omme-dwalen? -
Die maakten ook voor u deze Aarde rijk
Ja ‘al te lieflijk wel der Aarde dalen’
Met venstren, waar-aan zielen staan te kijk,
Doend levens-lang ons, dolend, toch niet falen:
't Is 't oogen-licht.... Wat maakt nu de Aard' weer duister,
Nu 'k denk wat 'k derf, daar week zoo meen'ger luister?

V

En plotsling komen ver-weg opgerezen
Nog verder lichten, lichtend dit heelal,
Die spreken nog, en zullen sprekend wrezen,
Zoo-lang den mensch omzweeft der talen schal.
't Begint reeds vroeg, daar wij verlangend lezen,
Als kind, schoon wij verstaan het nog niet al....
En dàn.... het wordt een woorden-rijk vergaêren
Met hen, die, zooals wij, gestemd eens waren.

VI

Want schoon ook de één met machtiger kasteelen
En welvingen van zang om-bouwen mag,
Zijn Ik en de gestalte, die verheelen
Zijn licht mag voor vergankelijken dag,
En andren slechts in zwoelen Mei-nacht kweelen
Of lentisch tjuiken nachtigalen-slag,
Eén' zijn zij all', die van 't verr' land verhalen
In ginds inheemsche, hier verstaanbre talen.

VII

Zóó zong ik bij dit blauw, Italisch weder
Dat samen 't schoonst van al saizoenen gaêrt,
Maar toch door ietwat waas zoo zacht en teeder
Dat, schoon 't mij droomen deed van Zuider-gaard,
Mij toch bespaarde een zon, die fel en wreeder
Dan vleit mijn wee-moed, dààr den grond bespaart;
Zoo zong ik Eénen, zoon, als ik, van 't Noorden.
Heil! zoo als dank hem dees mijn zang bekoorde.

Oosterbeek.
Op den Tafelberg, 17, 18 Februari 1920,

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(Dr. H.W. Ph. E. van den Bergh van Eysinga. Tot het eeuwig Zelf. Een boek van godsdienstige opvoeding. J. Ploegsma, Zeist. Dezelfde: Revolutionnaire cultuur. A.W. Sijthoff, Leiden, 1919.)

Wil men met weinige maar den spijker precies op den kop treffende woorden de twee boeken kenschetsen, wier titels aan het hoofd dezer bladzijde staan, dan kan men dit niet beter doen dan door te zeggen, dat zij rustig-aangeblazen lyrische redevoeringen in golvend proza van een zijn eigenlijke levensroeping mis-geloopen hebbenden gedachtedichter zijn. En in deze door den met al zijn gladheid toch eenigszins dikken stijl niet overal even vlot te volgen welsprekendheidsproeven worden dan enkele misschien-juiste maar ook vele zeer fantastische beweringen verkondigd, wier zware zwier wel uit het hoofd van onzen Robespierre-achtigen landgenoot komt, maar die voor het overige reeds in Rusland en ook hier en daar in het overige Europa gemeengoed van het rumoerigste deel der bevolking geworden zijn.

Terecht noemt deze auteur zich dan ook een revolutionnair; want inderdaad, zóó radikaallijk-omwentlingszuchtig en nagenoeg al het bestaande genadeloos met den grond gelijkmaken willend zijn alleen de heeren en dames van de alleruiterste linkergroep.

Nu weet ik van mijzelf, dat ik een zeer modern mensch ben, in den goeden zin des woords, omdat ik in dit onredelijke bestaan, waar alles tegen alles vecht, en ieder's haan wil koning kraaien, de redelijkheid boven alles stel, terwijl ik toch tegelijkertijd de volstrekte onbelangrijkheid want betrekkelijkheid heb leeren inzien van bijna alles wat door menschen is gedacht en gedaan. Ik begrijp maar al te goed, dat er geen ding is op de wereld, hoe hoog wij

het ook schatten mogen, wat eeuwigdurend stand houdt. De heele Grieksche letterkunde b.v. ging op wat kostbare geredde resten na te gronde, en zoo is het niet onmogelijk dat eveneens onze eigen beschaving, al onze kennis en kunst, waar we nu zoo trotsch op zijn, door den loop der aardsche gebeuringen over een honderd-of-wat jaren van de wereld zal zijn gevaagd. Dat is de loop des Noodlots en er is niets aan te doen, omdat alles wat de mensch kan maken of bedenken geenszins iets substantiëels is, maar slechts een tijdelijke vorm of een benadering van het Eeuwige, van de altijd-door woelende en werkende en zich uitende, nimmer te begrijpene Kern van het Zijn. En of er een wezenlijke bedoeling achter al die veranderingen en vernietigingen zit? - wie zal het zeggen? Wij overzien daar te weinig tijd en ruimte toe - hoogstens eenigermate een tienduizend jaren op onze kleine planeet: om te kunnen beslissen of het Zijnde eenig doel heeft, zou men in staat moeten zijn, om eenige honderden millioenen jaren lang gade te slaan wat in het heele Heelal gebeurt. En zie, nu juist dit vergankelijke en waardelooze, dit - van uit het menschenhoofd gezien, volkomen-ijdele van alles noopt mij tot de verklaring, dat ik volstrekt niet begrijp hoe intellectuëele wezens, want tot deze wil de heer van den Bergh toch óók behooren, kunnen meenen goed te doen, als zij elektrisch-ophitsend meê gaan dansen in den gnooten verdelgings roes, die op het oogenblik aan den gang schijnt, neen, als een dynamiet-bom te meer, zelf-werkend op te treden in het geweldige veranderingsproces, dat al vulkanisch genoeg doet, en, ook buiten zijn toedoen om, zijn beloop wel hebben zal. Zou hij, die een ontwikkeld man schijnt en een Christen wil wezen, dus een belijder van een godsdienst der Liefde en der Vreedzaamheid, niet waarlijk beter doen, indien hij, in plaats van de massa nog verder op te hitsen, met als kaleidoscopische fantasmagorieën, rustig ging werken en peinzen en zingen van zijn droomen? Want dan zou hij op komen te staan, voor de oogen der besten, *niet* als een vlammen-aandragende Heróstratos, maar als een waarlijk-wèldoende, tot diep-nadenken en klaar begrijpen brengende, een wezenlijk de wereld-reddende Figuur.

De heer van den Bergh zal hier misschien tegen in brengen, dat zijn natuur niet alleen die van den schrijver, maar nog meer die van den man-van-actie is.

Doch dan waag ik hem te vragen, (al is hij, blijkens zijn beeltenis en zijn schrijfwijze, een sanguinisch temperament), is het wenschelijk, dat gij, die de inwendige bewogenheid van een artiest in u voelt, dien dieperen geestelijken aanleg wezenlijk ongecultiveerd laat en hem in een nog wel wat primitieven toestand, alleen gebruikt, om alle dingen, de heele wereld en menschheid, te zetten op hun kop, zoodat die organische groei toch weer omver en over de vlakte moet vallen, zonder dat gij, of iemand anders zeker weet te zeggen, wat er dan van terecht komen zal.

Zie, ik zelf die hier tot u spreek, ben volstrekt geen reactionnair, zooals gij mij misschien spottend, als gij dit leest, zult willen noemen, ik geloof integendeel, dat ik in mijn diepste gedachten veel absoluter, dan gij ooit hebt kunnen wezen, het betrekkelijke van al onze menschelijke daden en meeningen heb gevoeld. Maar tevens weet ik, wat gij, met al uw gaven, toch nog geenszins te vermoeden blijkt, dat het geheel onzer samenleving en onzer algerneene menschlijke gedachten, zooals die thans zijn, nog het beste is te vergelijken bij een organische groeïïng, een plant b.v. die men niet maar zoo wild-weg hartstochtlijk kan uitrukken, zooals gij dat wenscht te doen, zonder dat er dood komt en bederf daarna met allerlei soort van onkruid, vergiftig of niet. Ja, gij zijt, ondanks al uw aan den buitenkant, deftig-oratorische en statiglijk-artistiek-doende stijl-manieren, toch in uw binnenste niet veel meer dan een roerig-oreerende wildebras, omdat gij lang niet ernstig genoeg overweegt, wat er waardevols en verwerpelijks is, in hetgeen er uit u opkomt, neen, die alles voor iets redelijks houdt wat er in u omgaat, en die het er dan maar uitflapt óók, deftiglijk wel maar toch ongegeneerd, zooals een passie-mensch kan doen met een beschaafd verleên.

Gij zult mij misschien vragen: ‘waar leidt gij dit alles uit af? ‘hoe komt gij tot zoo'n opinie over mij?’ indien er tenminste, ondanks uw lyrischen redenaarsaard, toch nog eenige kalmte en objectiviteit in u bleef.

En dan antwoord ik: ‘meneer van den Bergh van Eysinga, een man, die, zooals *gij* doet, uit het Christendom wegneemt àl het specifiek-christelijke, n.l. het historisch bestaan van Jezus Christus, de voortduring van 's menschen ik-bewustzijn na den dood, de zichzelf en alles wetende persoonlijkheid van God, en die zich

desniettegenstaande toch een Christen blijft heeten, en doorgaat over die drie hoofdwaarheden van den godsdienst te spreken, als waren zij nog geldig, terwijl hij in waarheid aan die woorden een heel anderen, want veel vageren, immers een philosophischen zin hecht, moet zoo iemand niet genoemd worden een dichterlijk droomer, of hoogstens een wijsgeerig fantast en geenszins een Christen in den juisten zin des woords? En maakt gij daardoor de menschen, die u lezen, niet een beetje in de war over u-zelf, misschien?

De Godheid is voor den heer van den Bergh het absolute, onpersoonlijke Wereld-Zelf, dat gelijkelijk de diepere bodem van alles uitmaakt, en dat dus, terwijl het in het gesteente b.v., zijn zichzelf niet kennenden toestand blijft handhaven, eerst in den mensch tot zelfreflekteerende, echte zelf-bewustheid komt. Zóó denkt de heer van den Bergh en als menschelijke voorstelling kan men dat laten gelden. Mij is het tenminste goed, immers in elk geval lijkt mij dit een vrijwel rationeele benadering tot de uit-eindelijke verklaring van het Mysterie des Zijns. Ongeveer zulke gedachten zijn dan ook wel eens door mijn eigen hoofd gegaan en lang vóórdat de heer van den Bergh tot schrijven was gekomen, had ik hen in mijn proza maar ook in mijn verzen wel eens heel voorzichtig uit de verte aangeduid. Want ik ben nooit lyrisch-genoeg, dus in philosophisch opzicht zoo dwaas geweest, om mij te verbeelden, dat ik, zooals van den Bergh van zichzelf wèl schijnt te meenen, het laatste en definitieve woord der menschelijke Zijnsbeschouwing of met andere woorden een evangelie der wijsbegeerte verkondigen kon. Maar *dit* is zeker, en daarover zal elk godsdienstig mensch het eens zijn, dat zoo'n opvatting, waarin alles van het Christendom wegvalt, in geen geval christelijk kan worden genoemd, ook al houdt men, zooals van den Bergh doet, alle christelijke termen tegelijkertijd in eer. Wie van God en Christus blijft spreken (‘metaphysische’ Christus, zegt hij), maar met die woorden alleen philosophische begrippen tracht uit te beelden, moet een rhetorisch prozadichter genoemd worden, die met stellig-fraaie maar voor hem tamelijk-inhoudlooze woorden spreekt.

En buitendien is er *nóg* iets, nog iets heel anders, wat den ernstigen lezer evenzeer doet glimlachen, als hij met onvermoeide aandacht het aangenaam op en neergaande en lieflijk-bebloemde

land van dezen stijl bekijkt, in de hoop er iets te vinden wat degelijk voedsel brengt aan zijnen geest.

De heer van den Bergh lijkt ernstig: aan zijn gewichtig doen met fraai-verzorgde volzinnen zou men het vermoeden, maar bekijkt men zijn uitingen op den keper, dan blijkt hij soms volstrekt niet op de hoogte te zijn van dingen, waarover hij spreekt, en met wel wat zelfbehagelijke kort-af-heid een oordeel velt.

Daar heb je b.v. onze hedendaagsche letterkunde, onze romans, verzen en literaire beschouwingen - er deugt, voor hem, geen sikkepit van dat alles, en wel om de eenvoudige reden dat zij komen van de 'burgerij' en dus niet zijn doortrokken van den 'communistischen' geest! Alleen communisten toch, d.i.: menschen die precies denken als de heer van den Bergh van Eysinga, en dus den heelen tegenwoordigen boel met den grond willen zien gelijk gemaakt, ter wille van iets nieuws wat er nog al gek uitziet, en blijkens de ondervindingen elders in Europa, meer ellende dan geluk brengt, alleen lydiettards en dynamiettards dus, en wie met die kwanten dwepen, zijn volgens dezen deftigen meneer, van goede familie, in staat om iets te schrijven wat thans gelezen te worden verdient. Al de rest moet maar weg.

Zóó voelt de heer van den Bergh van zijn bolsjewistische piek van Teneriffe in Holland af pratend. Maar het grappigste van dit alles is nog wel, dat deze tooneelbeuls-houding niet eens van zijn eigen vinding is. Hij tracht eenvoudig nog maar eens dunnetjes iets over te doen, wat, meen ik, een jaar of tien geleden, een socialistisch dichter eveneens heeft geprobeerd, n.l. de heele zoo geheeten 'burgerlijke' literatuur, dus alle goede, niet-socialistische letterkundigen van-heden te vergruizelen met den stamper van het wanbegrip in den harden koperen vijzel eener Marxistische of ander-istische leer. De Hollandsche letterkundigen bleken destijds, gelukkig, steviger van bouw te zijn dan de niets en niemand sparende Deibler gedacht had, en nadat de executie was afgeloopen sprongen de terdood veroordeelden dus blij weer omhoog met een ironischen glimlach en zetten zich weer aan het werk, alsof er niets was gebeurd. Over den veel meer gemoedelijken aanval van den heer van den Bergh, die volstrekt geen weinig-ontwikkelde jonge apache, zooals die andere, maar een fatsoenlijke meneer is,

kunnen wij dus ook wel heen komen, en om dat zeker te weten, zullen wij even principiëel bekijken wat hij zegt.

Zooals het met revolutiemannen gaat, wien het minder te doen is om te weerleggen dan om te vechten, heeft de heer van den Bergh slechts hoogst oppervlakkig kennis genomen van wat hij per se te bestrijden wenscht. En zóó komt ook hij weer te vallen over dien bekenden regel: 'Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten' op grond dat deze zou inhouden, 'een verheerlijking der eigenheid'.

Is het niet, als men dit verwijt hoort, of het komt *niet* uit den mond van een ontwikkeld en denkkrachtig mensch, maar van den eerste den beste, die nooit eenige wijsgeerige gedachte in zijn hoofd kreeg, en die dus letterlijk van toeten noch blazen weet?

In de hoop, dat de heer van den Bergh ondanks zijn bolsjewistischen waan genoeg gezond verstand tot zijn beschikking heeft gehouden, om aandachtig te willen luisteren naar een rustig-gedane en preciese verklaring, zal ik hem in een paar woorden het psychische proces uitleggen, waar die regel het gevolg van is geweest.

Ten eerste dan waren die woorden-van-mij natuurlijk geenszins zooals van den Bergh zich schijnt te verbeelden, een pedant-verstandelijke zelf-constatatie, maar eenvoudig de emotioneele uiting van het oogenblik waarop ik hem zei: immers zij vormen den eersten regel van een lyrisch gedicht. En even onzinnig als het zou zijn, om iemand, die in hoogst moeilijke levensomstandigheden, plotseling uitgeroepen zou hebben: 'Ik ben verloren!', **35** jaar later - als gij hem toevallig tegenkomt op-straat, en hij u, als de goede oude vriend, die hij van u is, vriendlijk-lachend toeknikt - bij den knoop van zijn jas te pakken en ernstig te vragen: 'Hoe kunt ge, in 's hemelsnaam lachen, terwijl gij gezegd hebt, verloren te zijn?' even zonderling staat hier de heer van den Bergh te oreeren, die mij, als zestigjarige een karaktertrek wil toedichten, op grond van een lyrische exclamatie van een menschengeslacht geleên. Kan men dit niet, lachend, noemen: een psychologische methode van den kouden grond?

Die regel was de lyrische uitroep van een jongmensen van **25** jaren, zooals ik toen was, die destijds in geestelijk opzicht, moederziel alleen stond op de wereld, wiens verzen en proza-artikelen,

precies dezelfde als die nu zoo hoog geprezen worden, geregeld werden geweigerd door tijdschriften, en die, zoodra hij eens, bij wat geluk, een of twee bladzijden ergens gedrukt had gekregen, onmiddellijk elders in de pers werd bespot als iemand, die geen talent had en geen inzicht, ja, zelfs niet kende zijn eigen taal.

Maar ondanks al die weinig-aanmoedigende letterkundige lotgevallen, die zich zes jaren voortzetten, (**1879-1885**), (totdat hij eindelijk de Nieuwe Gids oprichtte, en wel genoodzaakt was hem op te richten, daar hij en zijn vrienden, die in het zelfde geval verkeerden, anders alleen voor zichzelf en elkander hadden moeten blijven denken en schrijven en dichten), wist die jonge man toch heel eenvoudig-weg zichzelf te blijven, en verloor geenszins zijn uiterlijke rust.

En dus vraag ik, moet men het hem nù, een heel menschen-geslacht later, als een fout aanrekenen niet alleen, maar zelfs als een verkeerde karaktertrek voor de voeten gooien, dat hij op een oogenblik, toen het eens in hem kookte en bruischte over de grappig-hoogdoende afwijzing van heel zijn geestelijk streven, die hem voortdurend van alle kanten gewierd, zijn diep-in gevoel van toch wèl iemand te zijn, die, als alle menschen, het hoogere, het goddelijke in zich droeg, die het echt en ernstig meende en iets nieuws had te brengen, uitzong in den lyrischen vers-regel, over welken van den Bergh van Eysinga thans te schamperen poogt?

Kom, meneer van den Bergh, zeg ik glimlachend, hol toch niet zoo door, maar toon, wat ik u bidden mag, voor uw eigen figuur in de wereld een klein weinig meer psychologisch inzicht en ook een beetje begrip van poëzie.

Buitendien, mijn spontane plastische uitdrukking hier vat gij op als eigenwijze zelfverheffing, terwijl gij toch, als gij niet zoo lyrisch woudt zijn doch een kort oogenblik nadenken, zoudt kunnen bemerken, dat er achter schuilt een wijsgeerige gedachte, en wel dezelfde, die gij in uw boeken als het laatste woord uwer eigene wijsheid verkondt.

Want zegt gij niet zelf op bladz. **63** van uw Revolutionnaire Cultuur: ‘Spreken wij liever van het Goddelijke, noemen wij het brandpunt, dat één en alles is, het oneindig, eeuwig Zelf.’

En wat verder op diezelfde bladzijde stelt gij dan dat dit ‘goddelijke’, dit eeuwige oneindige Zelf, dat den diepsten grond der

Natuur vormt, en door de andere ontwikkelde menschen God wordt genoemd, in menschen en hoogere dieren tot bewustheid komt.

M.a.w., toen ik in dichterlijke emotie zong ‘Ik ben een God, in 't diepst van mijn gedachten’, sprak ik in rationeele handhaving van mijzelf tegenover de slecht-begrijpende klein-achting, ja, verguizing te mijnen opzichte der toenmalige wereld, niets anders uit als wat gij zelf als de hoogste uitkomst uwer geestelijke bevinding, als het laatste woord geeft van uw eigen philosophie. En gij zoudt dus, dunkt mij, wijzer hebben gehandeld, indien gij iemand, als mij, die in deze eenigermate uw philosophische medestanders blijkt te wezen, want die over zoo'n principiëele kwestie tot dezelfde gedachte kwam als gij, ja, die dit inzicht reeds bezat, lang voordat gij er zelf toe kondt komen, - niet in komische eigendunkelijkheid het zelf-vinden en belijden en in zijn verzen gebruiken van een zuiver eigen wijsgeerige beweringen verweten hadt.

Als denkend mensch hier sprekend tot U, die zelf beweert te denken, maar die in waarheid vaak niet veel meer zijt, dan een lyrisch prozaïst met ontzachelijk veel soms slechts vluchtig ingeziene lektuur, vermaan ik u: Tracht objectief te zijn voortaan, en spreek alleen over die dingen, waarvan gij wezenlijk iets weet en begrijpt. En laat u dus liever niet uit over letterkundige vraagpunten, waaraan gij zelfs niet geroken te hebben blijkt.

Zoo wilt gij b.v. polemiseeren tegen de reeds lang als waarheid erkende stelling der Tachtigers, dat alle echte lyrische dichtkunst, ja alle dichtkunst in 't algemeen, geen product der koele, nuchtre, berekenende en redeneerende Rede, maar van een dieperen psychischen toestand, die niet op bevel der Rede naar boven komt, heeft te zijn. Dien dieperen psychischen toestand, welks wording ligt in het onbewuste deel van ons geestelijk Wezen, en die, al ontsnapt hij niet geheel aan de kontrôle van ons bewustzijn, toch niet een slavin is van onze dagelijksche Rede, maar die komt, wanneer hij wil, d.i.: wanneer onze Onbewustheid er rijp voor is, om hem naar boven uit te zenden, - zoo'n geestelijke toestand, die dus een emissie der ziel kan genoemd worden, werd en wordt door de Tachtigers ‘stemming’ genoemd. De heer van den Bergh echter, die in zulke op de werkelijkheid van het dichterlijke ondervinden steunende beschouwingen blijkbaar nog een leek is, begaat de vrijmoedigheid, het woord ‘stemming’ op te vatten in een heel andere

beteekenis, en wel in dezelfde, waarin de eerste de beste mensch er zich in zijn slordig en onjuist spraakgebruik van bedient, b.v. als hij ‘het land’ heeft en verklaart: Ik ben niet in een stemming om dit of dat te doen.

Wij kunnen dus den heer v.d. B. gerust hier tegen zijn eigen verkeerde voorstellingen laten vechten - de kunst en kritiek hebben daar niets mee te maken - voor ieder die der zake kundig is slaat deze slecht-ingeliehte polemicus hier een mal figuur. En men kan zijn tijd ook heusch nuttiger gebruiken, dan door alle leuke vergissingen te weerleggen die hij verder begaat over andere literaire vraagpuntjes, waarover hij blijkbaar thans eerst, tusschen andere dingen door, vluchtigjes weg zijn gedachten heeft laten gaan.

Dus de slotsom mijner kritische opmerkingen is als volgt: over zijn maatschappelijke hervormings- of liever vernielingsplannen ontboezeme de heer van den Bergh zich zoo veel, als hij maar wil; want in elk geval blijft het een boeiende vertooning, te zien hoe een lid der burgerklasse te velde trekt tegen zijn eigen standgenooten met een roode muts op het hoofd en de slaande trom der revolutionnaire rhetoriek voor zijn wel-doorvoeden, breed-burgerlijken buik. Want daar kan tenminste nog een beetje mooie zelfverloochening bij in 't spel zijn!

Maar zijn foeteren tegen logisch-bewezene literaire waarheden, eenvoudig omdat zij van literatoren stammen, die geen bolsjewistische opruiers en revolutiekraaiers zijn, dat lijkt mij de uiting van een zóó buiten het Wezen der dingen om levende geestesgesteldheid, dat men er slechts zijn schouders over schokken kan.

Immers tweemaal twee zal vier zijn, al zou de aarde op de zon vallen, en literaire kunst zal een kwestie van stemming, dat is van het meest diep-in psychische blijven, al ambiëert ook Dr. van den Bergh van Eysinga 't, om senaatslid te worden in een bolsjewistische wereld-republiek.

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

Wij zullen ons dus bij den Volkenbond aansluiten.

De Tweede-Kamer heeft er tenminste toe besloten.

En ons Hoogerhuis zal nu wel niet veel anders kunnen doen dan ook een dergelijk besluit nemen.

Maar of 't van harte zal gaan?

Men behoeft die vraag eigenlijk niet eens meer te stellen als men kennis heeft genomen van de Memorie van Toelichting der Regeering op het Wetsvoorstel, waarbij de kwestie der toetreding besproken werd, en van het verslag van het onderzoek in de afdeelingen der Tweede-Kamer.

Uit geen van beide stukken sprak eenige blijdschap over het feit, dat die Volkenbond er nu eindelijk komen zal, en dat men ons ook heeft uitgenoodigd om toe te treden. Wij wezen er de vorige maand al op, dat de stemming, waarin Regeering en Kamer verkeerden, mogelijk wel 't best was uit te drukken in deze woorden: ‘Veel heil zien wij er voor Nederland niet in, maar enfin, wij moeten wel, want er buiten blijven, kunnen wij toch ook niet.’

En die stemming van berustende teleurstelling is zeer zeker voornamelijk hierdoor veroorzaakt, dat de vorm, die in Versailles tenslotte aan den Volkenbond is gegeven, te veel is afgeweken van dien, welken men zich - afgaande op de woorden indertijd door Wilson gesproken en op andere uitlatingen - er van had gedacht.

Ook hierin dekten voorstelling en werkelijkheid elkaar in 't geheel niet.

De schrijver van de Kamerweek-rubriek in ‘De Vrijzinnig-Democraat’ heeft onlangs in weinig woorden zeer juist geschetst hoe men zich in 't algemeen dien Volkenbond gedacht had. Hij schreef het volgende:

‘Toen President Wilson ongeveer drie jaren geleden voor het eerst zijn denkbeelden ontwikkelde betreffende het herstel van den vrede, bekleedde daarin de Volkenbond een zeer voorname plaats. Immers die Volkenbond zou het middel zijn, waardoor oorlog in de toekomst zou kunnen worden voorkomen. Zooals twee burgers, indien zij onderling geschil hebben, dat niet meer gaan uitvechten zooals eeuwen geleden het geval was, doch het onderwerpen aan de uitspraak van een onpartijdigen rechter, zoo

zouden in de toekomst ook Staten hun geschillen niet meer beslissen door middel van wapengeweld doch ze onderwerpen aan scheidsrechterlijke uitspraak. De Volkenbond zou dus zijn een macht boven de afzonderlijke Staten op dezelfde wijze als het Staatsgezag staat boven de afzonderlijke onderdanen. De Staat stelt de rechters aan, die de geschillen tusschen zijn onderdanen beslechten en beschikt over de noodige politiemacht om die beslissing te doen nakomen; de Volkenbond zou de rechters aanwijzen, die de geschillen tusschen de Staten uitmaken en zou moeten beschikken over een politiemacht om te beletten, dat een Staat, die in het ongelijk werd gesteld zich met wapengeweld tegen de uitspraak zou willen verzetten. Die politiemacht van den Volkenbond zou gevormd worden door de samenwerkende legers en vloten der Staten, die gezamenlijk den Volkenbond vormen. Indien een Staat zou weigeren zich aan de scheidsrechterlijke uitspraak te onderwerpen en zijn tegenstander den oorlog zou willen verklaren, zou hij alle andere Staten van den Volkenbond met hun gezamenlijke krijgsmacht tegenover zich vinden.'

Maar van dit alles is niet veel terecht gekomen.

Ook niet van de ontwapening, die velen gedacht hadden, dat na de totstandkoming van den Volkenbond komen zou. Er zal nu immers toch nog een macht noodig blijven, om de onwilligen tot rede te brengen. En dan kan men de legers niet geheel missen! Het eenige waarover men zou kunnen denken, ware wellicht een beperking der bewapening van de volken, die tot den Bond toetreden. Maar ook daartoe ziet men nog niet veel toebereidselen maken in de landen, waar al tot toetreding besloten is, en evenmin in ons land.

Want wat zal de Volkenbond - tenminste in den eersten tijd - anders zijn dan een Bond van Overwinnaars? Duitschland en Oostenrijk - de overwonnenen - zullen nog blijven uitgesloten, terwijl aan de neutralen de gelegenheid is geopend om wèl toe te treden.

Nu weten wij wel, dat er bij dien stand van zaken stemmen zijn opgegaan, om die gelegenheid dan ook maar ongebruikt te laten passeeren, en te zeggen, dat, daar een Bond zonder de Centralen toch geen echte Volkenbond kan wezen of worden, men liever zal wachten tot die nu nog uitgeslotenen zijn toegelaten en dan eerst over eigen toetreding zal beslissen.

Maar wij voelen meer voor het standpunt, dat de heer Marchant bij de behandeling van het Wetsontwerp in de Kamer heeft ingenomen. Neen, zeide hij, dat zou juist verkeerd wezen, want worden wij geen lid van dien Volkenbond, dan hebben wij ook niets in te brengen, en treden wij wèl toe, dan hebben wij een stem in het kapittel en kunnen wij ons best doen, dat de Centralen zoo gauw mogelijk zullen worden toegelaten.

Dat is tenminste praktische politiek, om, zooals de Engelschman het noemt, 'to make the best of it'.

En bovendien, worden wij al te zeer teleur gesteld, dan kunnen wij er toch altijd, met inachtneming van den gestelden termijn, weer uittreden.

Wij weten ook wel, dat er nog een ander punt is, dat teleurstelling heeft gebaard, en dat is de bepaling, dat de Volkenbond in geval van oneenigheid

de verplichting van arbitrage niet voorschrijft; van een vrede stichtend instituut, aan welks uitspraken alle leden zich zullen hebben te onderwerpen, is op 't oogenblik ook nog geen sprake. Wel is onder de bepalingen van den Volkenbond het dwingende voorschrift opgenomen, dat de leden in geval van oneenigheden zich aan een arbitrage of aan een onderzoek van een kommissie hebben te onderwerpen.

Maar dit is dan ook alles.

Want neemt men met die arbitrale uitspraak geen genoegen, en laat men maar drie maanden na die uitspraak verloopen, dan is 't geoorloofd tot den oorlog over te gaan. Men krijgt dan wel een publieke opinie tegen zich, maar ernstiger gevolgen zal dit niet na zich sleepen. En als men nu eens nagaat, hoeveel landen aan den wereldoorlog zijn gaan deelnemen, die ook de publieke opinie tegen zich hadden en zich daar toch niet door hebben laten weerhouden, dan kan men nagaan, dat ook in de toekomst die publieke opinie een rem zal blijken te zijn, die in ernstige gevallen doorslaat, te meer, omdat een oorlog, die onder deze omstandigheden zou uitbreken, behooren zou tot dezulken, die de Volkenbond dan *geoorloofde* oorlogen noemt.

Nu zijn er ook nog, krachtens de bepalingen van dien bond, *ongeoorloofde* oorlogen; maar daarover straks nog iets. Eerst iets anders.

Tot degenen, die weinig enthoesiast zijn over de toetreding tot den Volkenbond, behooren ook velen, die zeggen, dat als men een waarborg verlangt tegen een al te overhaast uitspreken van een oorlog en als men een rem verlangt, het lidmaatschap van dien Bond daarvoor niet eens noodig is.

Zij wijzen op de Bryan-traktaten.

Bryan was een Amerikaansch Minister van Buitenlandsche Zaken, die de verwezenlijker is geweest van het denkbeeld om arbitrage-verdragen tusschen de volken te doen sluiten, ten einde een te overijld uitbreken van oorlogen zooveel mogelijk te voorkomen. Een land, dat zoo'n Bryan-traktaat met een ander land sluit, verbindt zich daardoor, om wanneer een geschil ontstaat, dat op een oorlog dreigt uit te loopen, de kwestie eerst aan een arbitrage te onderwerpen. Het in 't ongelijk gestelde land is evenwel dan nog niet verplicht zich aan die uitspraak te houden, maar het verbindt zich wel om geen oorlog te zullen verklaren vóór dat een jaar na die uitspraak is verloopen. En die bepaling is gemaakt in de hoop en de verwachting dat in den loop van dat jaar de gemoederen in een land wel wat hedaard zullen zijn, en er dus geen oorlog onder den druk van een volkswaan meer zal uitbreken; men heeft zich dan in dat jaar eerst nog eens kunnen bedenken.

En nu wordt er gezegd: als het een land dus te doen is in de toekomst te waken tegen 't te overijld verklaren van een oorlog, dan behoeft 't niet tot den Volkenbond toe te treden, want om dat te bereiken, kan 't immers even goed Bryan-traktaten met andere landen sluiten.

Het eenige verschil schuilt in den wachttermijn voor de oorlogsverklaring: - volgens een Bryan-traktaat moet men een jaar wachten voor men daartoe mag overgaan, en krachtens de bepaling van den Volkenbond behoeft men slechts drie maanden te wachten.

Thans willen wij even op de kwestie van den zoogenaamden *on*geoorloofden oorlog terugkomen.

Daarmee staat 't anders.

In geval van een geoorloofden oorlog - waarmee wij bedoelen een oorlog, die niet in strijd met de bepalingen van den Volkenbond uitbreekt - kunnen de landen, die niet bij de kwestie betrokken zijn en deel van den Bond uitmaken, met over elkander geslagen armen den loop der zaken blijven aankijken.

Ze behoeven niet te intervenieeren.

Maar breekt nu een oorlog uit in strijd met de voorschriften van den Bond - een *on*geoorloofde oorlog dus - dan zal men van die landen, die tot den Volkenbond zijn toegetreden, kunnen eischen, dat zij zullen gedoogen, dat troepen van andere laden, die een der oorlogvoerende Staten tot rede willen gaan brengen, over hun grondgebied trekken. Ja, nòg meer, die landen zijn ook gehouden, om wanneer dit van hun geëischt mocht worden, deel te nemen aan ekonomische dwangmaatregelen tegenover de oorlogvoerenden, dus aan blokkades en meer van die verfijnde pijnigingen.

In zoo'n gval blijft alles bij 't oude, d.w.z. de oorlog zal gevoerd kunnen worden op dezelfde wreede en onmenschelijke wijze als wij bij den wereldoorlog te aanschouwen hebben gekregen.

Het groote, humanitaire idee, dat aan den Volkenbond heet ten grondslag te liggen, wordt in zoo'n geval weer uitgeschakeld.

Maar dit is nog niet alles.

Er is meer, en wel dit, dat de niet bij een ongeoorloofden oorlog betrokken leden van den Bond dan niet meer als neutralen bij den twist kunnen blijven toezien, wat met het doorlaten van vreemde troepen en 't deelnemen aan een blokkade schendt men die neutraliteit.

En Nederland kan, na zijn toetreding tot den Bond, dus ook in de positie komen, dat het zijn neutraliteit zou moeten prijs geven.

Is dit wel noodig? heeft men gevraagd. Kunnen wij daar niet buiten? Zou 't niet mogelijk zijn, dat wij tot den Volkenbond toetraden en in voorkomende gevallen tòch neutraal konden blijven?

Men heeft in verband hiermee gewezen op Zwitserland, dat ook is toegetreden, maar onder voorbehoud, dat het onder alle omstandigheden zijn neutraliteit zou kunnen behouden.

Voor één der leden van de Tweede-Kamer is dit bezwaar van zóó overwegend belang geweest, dat hij er een onoverkoomlijk bezwaar tegen onze toetreding in zag. Het was de Katholieke heer Stuhlemeijer. En laten wij dadelijk tot zijn eer zeggen, dat hij met zijn overtuiging en zijn bezwaren niet getransigeerd heeft en ten slotte tegen de toetreding tot den Volkenbond heeft gestemd.

Wij zouden haast zeggen, dat hij in deze aangelegenheid het éénige Kamerlid is geweest, dat konsekwent heeft gehandeld.

In alle geval konsekwenter dan de heer Dresselhuys. Deze afgevaardigde had ook allerlei bezwaren tegen enkele bepalingen van den Bond, bezwaren van principiëelen aard. Zoo had hij er o.a. bezwaar tegen, dat ons land

niet het recht zal hebben om mee te spreken over maatregelen waaraan het moet meewerken; dat er van vermindering van bewapening nog geen sprake is; dat de Centralen nog niet worden toegelaten; en dat er geen Hof van Volkenrecht zal zijn, waaraan alle internationale geschillen ter beslissing zullen moeten worden onderworpen - zaken dus, waar 't nogal op aankomt.

En wat doet de heer Dresselhuys nu? Tegen stemmen zooals de heer Stuhlemeijer? Neen! Die konsekwentie durft hij niet aan. Maar hij grijpt in edele verontwaardiging naar een pen en zet een motie in elkaar, zooals er al duizenden papieren moties in de Kamer zijn geslingerd, en sust daarmede zijn geweten. Die motie luidde als volgt:

'De Kamer, van oordeel, dat de Volkenbond van zijn tegenwoordigen onvolmaakten vorm zich zoo spoedig mogelijk zal moeten ontwikkelen in de richting van een op het recht gebouwde samenleving, en dat dientengevolge op den voorgrond moeten staan: *a.* verplichting tot vreedzame beslechting van *alle* internationale geschillen en in verband daarmede de instelling van een Permanent Hof van Internationale Justitie; *b.* vermindering van bewapening krachtens internationale regeling; *c.* toelating tot den Volkenbond van alle beschaafde Staten, die den wensch daartoe te kennen geven,

vertrouwende, dat bij de toepassing van de bepalingen van het verdrag, met name van die, welke betrekking hebben op den doortocht van troepen in artikel 16 van het verdrag bedoeld, het recht van medezeggenschap van Nederland zal worden geëerbiedigd, voor zoover dit land bij de toepassing betrokken is,

noodigt de Regeering uit bij de deelneming aan den Bond zich op dit standpunt te stellen.'

Met dit tamme, platonische ding kon de Regeering zich zeer goed vereenigen. Wat voor kwaad kon men er dan ook mee? Zoo iets kon men immers altijd verklaren! Niemand zou er toch boos over worden en 't staat wel gekleed om zoo de brave uit te hangen! En de Kamer had er ook niet het minste bezwaar tegen, want de leden, die haast allen 't een en ander op den Volkenbond aan te merken hadden, voden die veiligheidsklep voor eigen bezwaren wel welkom; stemden zij er voor, dan hadden zij immers hun plicht gedaan en konden zij verder met fatsoen hun stem aan het voorstel tot toetreding geven!

En zoo geschiedde.

De verdediging van de Wetsvoordracht tot toetreding door den Minister van Buitenlandsche Zaken heeft in de pers veel lof geoogst, maar heeft onder het publiek in den lande weinig indruk gemaakt.

Dat is een feit.

Aan degenen, die een grootsch idee van een Volkenbond hadden gehad, voegde hij doodleuk toe, dat zij zich maar moesten losmaken van vroegere denkbeelden omtrent dien Bond en zooals die in allerlei vereenigingen tot uiting zijn gekomen. Weg er mee! Maar hij gaf even leuk toe, dat wij niet veel gegevens hebben om ons nauwkeurig te oriënteeren over het wezen

en de strekking van het verdrag. Wel bemoedigend! Ziet-u, zei hij verder, misschien is er geen kring van broeders gevormd (hoe kan men ook zoo dom zijn zoo iets te verwachten?), maar een kring van Staten. O ja, en dan die ontwapening, kijk 's, het kontrakt heeft wel de *bedoeling* de bewapeningen te verminderen, ja heusch, men acht dit zelfs een *zedelijken* plicht, maar, is 't niet?, men moet toch ook rekening houden met eigen veiligheid! Dus tòch wapengeweld! En dan - men luistere maar eens hoe belangrijk - er zijn *plannen* - ja heusch, plannen, zoo ver is 't al! - voor een regeling der bewapening, die niet bindend zijn, tenzij men ze aanvaardt. Daar schieten wij mee op! De oorlogzuchtige Staten - en dat zijn juist de gevaarlijkste, op wie men den meesten dwang zou moeten uitoefenen - aanvaarden die voorstellen natuurlijk niet en laten zich dan ook niet binden. Het gevaar voor oorlog van die zijde zal er dus niet door verminderd worden! En daar moet 't toch naar toe.

Ook erkende de Minister, dat wij, bij toetreding, het recht zouden moeten opgeven ons zelf te zijn. Nu is 't, meenen wij, juist een rechtmatige trots van ons volk, dat het, ofschoon zoo klein, tot nu toe zich zelf is en is kunnen blijven, en is dit ook niet zonder nationaal voordeel voor ons land. Maar van dien trots en dit voordeel moeten wij nu voortaan maar afstand doen. En met enkele luchtige woorden en een grapje aan het adres van den heer Stuhlemeijer praatte de heer Van Karnebeek daar met de noodige elegance overheen.

En de opmerking, dat Amerika wellicht niet mee zou doen en dat een Volkenbond zonder Amerika nooit een echte Volkenbond kan zijn of worden, werd van de Regeeringstafel beantwoord met den dooddoener, dat de bond, al of niet met Amerika, tòch zou doorgaan. Ja, goed, maar wat zou zoo'n Volkenbond dan beteekenen of kunnen uitwerken?

De verdediging van de toetreding was slap en getuigde zelfs bij de Regeering van weinig enthoesiasme.

Maar de Tweede-Kamer had niet eens behoefte aan overtuiging of enthoesiasme; zij was van plan toch wel voor te stemmen; zij had het hoofd al lang in den schoot gelegd; en knikte flauwtjes van ja.

De heer Stuhlemeijer, die, met de kommunisten, de eenige was die tegen stemde, was ten slotte - wij zeiden 't al - ook de eenige, die konsekwent was en ruggegraat had.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De particulier Wilhelm von Hohenzollern, ex-Duitsch keizer, 't eerst.

‘Aan iederen heer, alle eer’. Tegenwoordig reizen de gebeurtenissen met den ‘Orient-express’. Nauwelijks hebben wij in deze bladen onze regeering kunnen huldigen voor haar waardig en juist antwoord op de tot haar gerichte galachtig-venijnige nota van Clemenceau, particulier heden, zooals Wilhelm, doch, naar 't schijnt, slechts als lasthebber van Lloyd-George door hem opgesteld, of er komt een nota van dezen zelf: alsem-venijn met een beetje Pecksniff-zoetzuur er door heen. Met een gelijke, nog eer belachelijke dan vernederende poging om een klein volk schrik aan te jagen, geeft deze te kennen, dat de z.g. groote staatslieden reeds van hun rechts-standpunt zijn afgeklommen. Zij zullen zich tevreden stellen indien wij den gebroken man van Amerongen ergens in onze koloniën veilig opbergen. Onder omstandigheden als deze leert men het laconisme van onzen volksaard waardeeren. Het Nederlandsche volk weet, dat het zeer krachtig staat in wat in deze zijn eigen opvatting is van recht, en dat die gedeeld wordt door vele der uitnemendste mannen en vrouwen elders. Het weet tevens, dat het verstandige deel der menigte in de vroegere oorlogvoerende landen volmaakt onverschillig is voor de uitleveringsquaestie. Vooral in Engeland is deze niet anders dan een geestlooze politieke comedie. Wat doet het ons dan, wanneer wij in sommige sensatie-bladen der groote hoofdsteden bedreigingen lezen voor het geval, dat wij, souverein volk, slechts vragen wat onze souvereine wetten ons gebieden, en daarnaar handelen? Hebben die journalisten eenig flauw begrip met welke geringschatting wij glimlachen over hun geschrijf? Moeten ze juist òns hebben! Niet dat wij het den vroegeren Transvalers nazingen: ‘dat heldenvolk zijn wij’! Maar wij zijn misschien wel het lastigste volk om onder den indruk te brengen van een komieke bedreiging met vuisten of zwaar geschut. Ook voor ons geldt dan het mooie Arabische spreekwoord: ‘al blaffen de honden, de karavaan gaat voort’.

Dus men vraagt ons de uitlevering van Wilhelm von Hohenzollern reeds niet meer, maar geeft te kennen tevreden te zullen zijn indien wij dezen ridder van droeve figuur wat verder van de Duitsche grenzen verwijderen dan waar hij nu boomen omlhakt. Alsof, indien er gevaar dreigt, dat de Hohenzollerns nog eens in Duitschland zullen heerschen, iets wat niet geheel

denkbeeldig, schoon uiterst onwaarschijnlijk is, het dan zal komen van dezen man, die wèl de nationale misdaad van het Duitsche volk verpersoonlijkt, maar misschien nooit geheel toerekenbaar is geweest voor zijn daden, en nu - en 't lijkt waarheid - beschreven wordt als geestelijk geheel geknakt. Wil dit zeggen, dat wij ook ten opzichte van dit onzinnig verlangen der twee mogendheden, welke in deze en andere aangelegenheden de nota's uitdeden, geheel afwijzend moeten antwoorden? Wij leveren Wilhelm von Hohenzollern niet uit aan een vertooning van rechtspleging door zijn vijanden. Maar ons land is wel heel klein van oppervlak. Indien men nu aan den overkant van de Noordzee, echt of geveinsd, bang is, dat hij in Doorn, waar hij van mevrouw Van Heemstra dat lieve buitentje midden in de bloemetjes heeft gekocht, gaat of laat samenzweeren tegen de..... houd u ernstig lieve lezer, 'tegen de rust' van Duitschland, daarmee van Europa, daarmee van geheel de wereld, na den oorlog thans zoo heerlijk op rust, waarom zouden wij hem dan niet in een mooie hut van een onzer mooie schepen zenden naar een mooi en gezond plekje op Java of Sumatra, ergens op een hoogvlakte! Daar is uit menschelijk of politiek oogpunt niets tegen, al zijn er in de wereldpers natuurlijk dwazen, die ook daar Duitsche samenzweringen voorzien. Het Nederlandsche volk heeft toch eigenlijk reeds genoeg van de heeren von Hohenzollern, vader en zoon, ofschoon niemand hun kan verwijten, dat zij het in bijzonder ons ernstig lastig hebben gemaakt. Dat er spoedig een tijd kome, dat we hun naam niet meer hooren noemen.

Al is het schoorvoetend, het gezond verstand komt in de landen der overwinnaars terug. Wel doen hun leidende mannen nog hun best om de hartstochten, welke hen gedurende den oorlog naar het bewind opstuwden, brandend te houden. Een bemoedigend voorbeeld van koeler denken is, dat de 'Geallieerden' thans de bestraffing der zoogenaamde oorlogsmisdadigers in Duitschland aan hun eigen volk zullen overlaten. Het zijn echter ook in Engeland en Frankrijk de geldschieters der imperialistische pers, die in hun verdwazing met de knie blijven drukken op de borst der overwonnenen. Waarom maakten wij, onbevangen beoordeelende toeschouwers in een neutraal land, ons eigenlijk warm over dezen onzinnigen eisch? Wat is ons Tirpitz, wat Bethmann-Holweg, wat zelfs Hindenburg? Wat zijn ons die andere hoogepriesters van den vroegeren Duitschen militairen moloch? Hebben ook wij geen oogenblikken gekend, dat wij afschuw van hen gevoelden? Of wij! Maar we wisten òok dat zij voor het door militairistischen geest verdwaasde Duitsche volk als redders, zoo niet als heiligen golden. Wij weten nu tevens, dat de opperpriesters van het militairisme in de andere landen geen schreefje hooger staan. Wij, klein maar nadenkend neutraal volk, wij beschouwen de generaals van welk volk ook als menschen, die, priesters in dienst van een onverzadigbaren menschenoffers eischenden god, in hun verdwazing meenende goed te handelen, in staat zijn tot elke misdaad. En nu eischten dan de generaals der overwinnaars de uitlevering der generaals van de overwonnenen en wij zagen daarin een ons gevoel van recht aangedanen smaad. Zoo riepen de priesters van Baäl eertijds om de uitlevering van de priesters van Astarte. Of, als gij het ànders wilt: de

hoofden van de bende van Cartouche eischten, dat de bende van Schinderhannes haar hoofden zou verkoopen. Tegen zulk een monsterlijken eisch kwamen ook de neutralen op, ofschoon deze van oordeel zijn, dat de menschheid er slechts bij kan winnen indien de duizend, naar 't schijnt zoo maar in den wilde, met name genoemde Duitschers onschadelijk konden worden gemaakt. Hoezeer hun misdaden door hun vijanden overdreven kunnen zijn voorgesteld, het geringste van het kwaad, dat zij bedreven is genoeg om een ernstige bestraffing te rechtvaardigen.

Deze zal dan echter door de overwinnaars aan de overwonnenen worden overgelaten. Maar wie gelooft op dit oogenblik dat, als het ooit zoover komt, die Duitsche rechtspleging iets meer zal zijn dan een schijnvertooning? Dit spreekt immers van zelf. De eisch, dat de overwonnen volken zelf de opperpriesters zullen rechten van den moloch, waarin ook thans nog een groot deel hunner niet minder fanatiek gelooft, dan in de dagen hunner schoonste overwinningen, doet als uiting van geestverbijstering voor den eerstgestelde niet onder. Het gebaar van afschuw, waarmee von Lersner, de Duitsche zaakgelastigde te Parijs, weigerde de lijst van namen der opgeeischten naar zijn regeering door te zenden, geeft te kennen hoe een groot deel van zijn volk tegenover hen staat, en wat het voor hen gevoelt. Zelfs een evenwichtig denkend man als Theodoor Wolff, de hoofdredacteur van het *Berliner Tageblatt,* wees hem verontwaardigd af, en zei: ‘het is eervoller overwonnen te zijn dan op die wijze (die der wraakzuchtige Entente) overwinnaars te wezen’, en hij had gelijk.

Het voorjaar is nabij, het ontwaken der lente kondigt zich reeds aan, en wij zien, met de schuchtere boomknoppen, overal de betere gevoelens ontkiemen, welke gij moogt toeschrijven aan het in de menschheid immanente gezond verstand, of aan edelmoedigheid of.... aan het overal sterker en dreigender proletariaat. Zoo verblind door den oorlogsroem is Lloyd-George niet of, zooveel jeugdiger nog dan de door ouderdom kortzichtig geworden Clemenceau, die thans nergens anders meer uitsluitsel weet te vinden voor het wereldraadsel van den dageraad van, in 't bijzonder, Frankrijks over winning dan bij den Sphinx van Cheops - erken het: niet veel moderner of begrijpelijker in zijn uitspraken dan het wel wat verouderde orakel van Delphi - zoo verdoofd door de toejuichingen van de Northcliffe-pers is Lloyd-George niet, of hij heeft op de wand van het Engelsche regeeringspaleis het *‘mene tekel’!* geschreven gezien door de phosphorisceerende pen der Britsche arbeidersbeweging. Zelf van arbeidersafkomst, heeft hij eindelijk de taal verstaan door het proletariaat van zijn land gesproken. ‘Een nieuwe lente en een nieuw geluid’ doet zich overal gelden. Onze uitnemende *Mei*-dichter, Herman Gorter, die sinds lang reeds, jammer genoeg, van de in hem opvloeiende poëzie, in steê van woord, daad maakt door onder de voorsten de toekomst voor te bereiden, raadpleegt te Amsterdam met Henriëtte Roland-Holst en Augusta de Wit - drie onzer edelste dichterzielen dus - en de door de aanbidders en dienaren van het gouden kalf zoozeer verfoeide David Wijnkoop en ‘Loutje de Visser’, stillekens, tezamen met de roodsten van eenige andere landen, hoe de nog maar alleen voor hen-zelf blijde bood-

schap uit Rusland onder alle creaturen te verkondigen? Dit feit doet ieder, gewoon na te denken over de verschijnselen van het leven, zich ernstig afvragen of er voor de menschheid een andere uitweg is dan die door Lenin wordt aangewezen? Maar indien het dan waar is, dat het Kapitalisme, 't welk dezen oorlog veroorzaakte en er zijn hoogsten triomf, zijn vermetelste orgie in vierde, nauw uit zijn zwijmel ontwaakt, reeds bezig is om een volgend festijn in dien trant, of, indien het zoo wereldomvattend niet meer kan, een reeks van kleinere oorlogsfestijnen voor te bereiden, om nog eens onmatig te kunnen zwelgen in de dronkenschap van nooit gekende winsten tegen nooit gekende verliezen van den concurrent, indien dit dan waar is, vraag ik, terwijl overal in de wereld de brandstoffen voor een nieuwen oorlog of voor nieuwe oorlogen reeds hoog opgestapeld liggen en nieuwe worden bijgebracht, wanneer dus het Kapitalisme geen andere mogelijkheid meer Iaat dan het door het geweld van een proletariërs-revolutie te vernietigen, aan wie dan de schuld?

Gelukkig blijven niet alle waarschuwingen ongehoord. Lloyd-George verneemt ze vagelijk, en legt behoedzaam de hand aan het oor. ‘Ssst! zei iemand in Engeland daar ‘Bolsjewisme’? Inderdaad, het Engelsche proleten-volk heeft dien wonderlijken naam leeren spellen en uitspreken. Van alle andere volken kennen de proleten dien naam vol bedreiging, vol belofte. Er is overal iets als het ruischen van een zee in de nabijheid: het woord ‘Bolsjewisme’. Wat de overige staatslieden aangaat: vraag het eens aan Nitti wat het Bolsjewisme in Italië voor geluid heeft. Vraag het eens aan de bankiers van de New-Yorksche *Stock-exchange,* die in ‘de Staten’ de politiek naar hun hand zetten, hoe zìj reageeren op dezen aanwakkerenden storm. ‘Het land van de Vrijheid!’ Nooit heeft de wereld geweten welk een *humbug* deze uitdrukking was. Er is, met uitzondering van Hongarije, geen land waar politiek de menschen thans minder vrij ademen dan in het land van Walt Whitman. En wanneer m Frankrijk, het land van de Comune, reeds een halve eeuw geleden, de stem der lijdende menigte nog slechts zwak met wraak dreigt, o, gij zoudt het Fransche volk miskennen door te denken, dat het verleerd heeft de *Marseillaise* te zingen zoo, dat het zijn heerschers van het oogenblik in koude rillingen over den rug loopt. Dat komt wel. Als het eerst maar volkomen ontwaakt is uit zijn zoogenaamde overwinning, en oogen heeft om te zien, dat ‘de overwinnaars’ te Parijs, proletariërs, er niet zoo heel veel beter aan toe zijn dan die te Berlijn en te Weenen. De uiterste gevolgen hunner ‘overwinning’ hebben de Franschen nog niet geleden.

De vaak geestige Engelsche *Nation* toonde op haar wijze aan hoezeer ook in de politiek het een in onmiddellijk verband staat met het ander. Indertijd heeft Lloyd-George het voor zijn politiek noodig gevonden zijn kiezers te belooven, dat de ex-keizer zou worden opgehangen. In Londen had het Cockney-publiek, niet afkeerig van zoo'n aardigheidje, zich reeds op het schouwspel vergast. ‘En nu staan we, zegt de *Nation,* voor deze belachelijke ironie van het lot, dat het mogelijk gemaakt moet worden, dat de Sultan in Konstantinopel blijft, omdat Lloyd-George tot zijn kiezers

moest spreken van het ophangen van den keizer. Deze comedie speelde zich aldus af:

‘1e Acte: Lloyd-George maakte toebereidselen om den keizer en de generaals te doen ophangen. De Franschen stemden toe.

2e Acte: Vervolgens wilde hij de Turken met al hun hebben en houden verjagen, maar de Franschen verzetten zich hevig.

3e Acte: Hij veranderde van meening omtrent den keizer en de generaals en de Franschen verweten hem dit.

4e Acte: De Franschen gaven hem verlof om van meening betreffende keizer en generaals te veranderen op voorwaarde, dat hij zijn standpunt betreffende de Turken eveneens zou wijzigen.

5e Acte: Ten slotte sleept het touw, dat den keizer moest ophangen den verdrinkenden sultan veilig aan wal.’

Niet alleen, dat Frankrijk door de verandering in politiek inzicht van den Engelschen Eersten-minister zijn zin krijgt in de quaestie van den Levant, en vermeerdert ook dit het toekomstig oorlogsgevaar: het zit zóó, dat de staatslieden, die de bestaande wereldorde liquideeren, niets kunnen doen of dit nadert heviger van dreiging. Frankrijk is er op uit om, hoe dan ook, zich voor goed aan den Rijn vast te zetten. Het grijpt elke gelegenheid aan van een voorwendsel om dit te doen in het noodzakelijk in gebreke blijven van Duitschland de voorwaarden van het opgelegde vredesverdrag te vervullen. Onder de Nederlandsche dagbladen, die gedurende den oorlog dagelijksche overzichten gaven van de gebeurtenissen, deed geen het met zulk een breeden en diepen kijk, als *‘Het Nieuws van den Dag’,* al leek het soms, dat het ten aanzien van Italië's deelneming aan den strijd een stofje in het oog had. En nog dagelijks schenkt het zijn lezers heldere reflecties op 't geen er in de wereld gebeurt, waarvan zij het heen en weer met genoegen en belangstelling volgen. Dit wil niet zeggen, dat zij het er steeds mee eens zijn. Volgens den overzichtschrijver in het *Nieuws* zou het beter geweest zijn indien Frankrijk maar onmiddellijk en voor goed zich aan den Rijn hadde vastgezet. ‘Duitschland had voor de toekomst naar het staatkundige nog veel machteloozer gemaakt kunnen worden’, zegt het, en bedoelt niet het constateeren van een feit, doch een uiting van critiek op het tot stand gekomen vredesverdrag. Nu, indien het verleden van Europa nog eenige beteekenis heeft voor de toekomst, dan behoede de hemel ons voor een overmachtig Frankrijk. Wel zijn de tijden van Lodewijk XIV en Napoleon I voorbij, maar het Fransche kapitalisme is heden niet minder heerschzuchtig en tuk op overwinning ten koste van naburige naties dan ‘Koning Zon’ in zijn goeden, ouden tijd. Het lijkt ook in het belang van ons land, dat de politiek van Groot-Britanie zooveel mogelijk het evenwicht op het vasteland van Europa aan de Noordzee zoekt te bewaren.

Er is reeds zooveel, dat het uitzicht op de toekomst der wereld verduistert, dat men, wijl de menschheid als een verdwaalde lond doolt, niet langer weet of het bloedige rood aan den horizon een dageraad of een zonsondergang is. Heeft de wereld ooit voor een verwarder quaestie gestaan dan die van Fiume? De Oudheid had daar haar Gordiaansche knoop, welke zij, ge-

lukkige primitiviteit,kon doorhakken. De quaesties van heden zijn als 'n kluwen, waar de kat mee gespeeld heeft. Wat Fiume betreft is de ontwarring nog moeilijker dan die van alle andere quaesties omdat een razende dichter en een malende philosoof, op een onheilspellend oogenblik president van een machtig gemeenebest geworden, er de draden van vast houden. Wilson wordt een tragisch figuur. Hij heeft een oogenblik gekend, dat de geheele wereld, met uitzondering natuurlijk van kapitalisten en O.W.'ers, in hem een redder der menschheid zagen. Allengs is zij echter van de eene verwondering te zijnen opzichte vervallen in de andere, de verwondering werd verbazing, deze ontgoocheling, deze wordt hoon, en volgens den *Times*-correspondent te Washington is de President nu slechts 'het leege omhulsel van zijn vroegere Ik'. Toch is hij nog president van het gemeenebest der Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Dit wil zeggen: met den mikado van Japan het machtigste staatshoofd ter wereld, die zijn minister van Buitenlandsche Zaken Lansing ontslaat, zoqals men het tegenwoordig geen loopjongen meer durft doen; tegen den Franschen ambassadeur te Washington Jusserand bullebalkt als tegen den ondergeschikte van concurreerende firma, en de geheele wereld bedreigt met een *dies irae* van Amerikaansche onverschilligheid, zoodra dit ons van ouderdom toch reeds gammele Europa heelemaal een chaos wordt. Toen de President nog *compos-mentis* leek, en met zijn 'veertien punten' naar Europa uittrok als een redder, heeft hij, willens of niet, blijk gegeven van een losheid van beginselen, welke zelfs voor een oud-advocaat in de Vereenigde Staten verwonderlijk was. Maar nu hij, volgens bovengenoemde mededeeling, nog slechts *a shell is of his former self,* nu toont hij, ten, opzichte van Fiume tegenover Italië, een vastheid van wil, die het ergste voor zijn geestelijke toekomst doet denken. De hemel zij ons genadig indien het zoover met Europa is, dat ons lot afhangt van een razenden dichter en een malenden filisoof. Ongerekend de geestdrijvers, die elk volk aan de verwarring der wereld geeft.

Zal men dan eindelijk komen tot een accoord met de Bolsjewistische regeering van het vroegere Czarenrijk? Begint het kapitalisme eindelijk in te zien, dat het dien machtigen vijand slechts door verstandig overleg kan beletten nader te sluipen en er in ieder geval geen spraken kan zijn hem door kracht van wapenen te overwinnen? Ja, welk een afschrik men ook overal voor dien rooden duivel te kennen geeft, hoe huiverend men ook is hem te hooren spreken, hoezeer men weifelt, uitstelt, rondkijkt of er geen ander middel is om zijn gevaar te ontgaan dan onderhandelen, de erkenning wordt afgedwongen, dat hij elken dag van langer beraad gevaarlijker wordt. Dan maar in Gods naam. Men glimlacht onwillekeurig bij de late erkenning van Lloyd-George, dat het Bolsjewisme niet door kracht van wapenen is te overwinnen. In het *Algemeen Handelsblad* vertelt George Nypels, die het vorig jaar zulke interessante mededeelingen deed over de Hongaarsche republiek van Béla Kun, jammerlijker herinnering, van zijn kort verblijf in Sovjet-Rusland. Wel is het hem niet gelukt Lenin in zijn 'hol' te naderen. Misschien beschikte de ondernemende journalist, die ernstig ziek was als gevolg van een hondsche behandeling aan de Poolsche grens, waaraan de Bolsje-

wieken onschuldig waren, niet over zooveel geestkracht en vindingrijkheid als die hem anders kenmerken. Veel heeft hij dus niet op zijn reis naar Moskou gezien en gehoord om te erkennen - wat trouwens ook door de mededeelingen van anderen wordt bevestigd - dat het Bolsjewistische leger intusschen, zij 't ook op oud-kapitalistische militaire wijs, nog een graadje verergerd door Aziatische en demagogische dwingelandij, en onder andere benamingen, een strijd-organisatie geworden is, welke voor de machtigste legers niet zou behoeven te wijken indien het zoo volkomen van strijdmiddelen was voorzien als deze. Neen, het Bolsjewisme is niet door kracht van wapenen te overwinnen. Een manifest van een groot aantal der Britsche arbeidersleiders zegt zeer terecht: ‘als het waar is, dat de Sovjet-regeering er niet in geslaagd is het volk te verzoenen en haar gezag over een gebied en een volk, zoo groot als dat der Vereenigde Staten, eenvoudig handhaaft door tirannie, dan kan dat alleen zijn omdat de menigte versuft en bang is door ellende en honger. Een staat van oorlog doet dien toestand voortduren, en zal dat doen, oòk al wordt de blokkade opgeheven. Een staat van oorlog, bovendien, verhoogt de autocratische macht der regeering. Vrede zou beteekenen een grooter kans op voedsel en normalen weerstand tegen tirannie. En de herleving zou beteekenen, dat de Sovjet-regeering, verondersteld altijd - voegt het manifest er wantrouwend aan toe - dat haar macht berust op geweld en terreur, zal komen te staan voor problemen dichter bij huis dan de propaganda in Indië en Klein-Azië.’

Verwondert zich dan iemand, dat de Engelsche regeering nu en dan blijken geeft van gezond verstand, indien haar zóóveel door de Britsche arbeiders wordt voorgezegd?

Trouwens de Sovjet-republiek verlangt niets liever dan vrede, eerst met de haar omringende volken, dan met die van West-Europa, en men behoeft daar achter niet enkel het verlangen te zoeken om daardoor gemakkelijker haar propaganda te kunnen voeren. Het is nog de vraag hoe er beter propaganda gemaakt wordt voor de maximalistische heerschappij over de geheele wereld van het proletariaat: door toestanden van verwarring, zooals deze nog steeds overal heerschen en aangewakkerd worden door den kapitalistischen naijver der volken, of door een kalme ontwikkeling der denkbeelden. Reeds heeft de Sovjet-republiek vrede gesloten met Esthland, en zij wenscht niets liever dan dit ook te doen met andere republieken om haar heen, de randstaten, wier onafhankelijkheid zij bereid is te erkennen. Het moet toch eens komen tot een overeenstemming tusschen de rijken van West-Europa en haar, tot een *symphonia,* zooals de Grieken dit noemen. Zulk een politieke ‘symphonie’ is echter niet mogelijk wanneer niet over en weer het accoord wordt gezocht. ‘Waarom is de blokkade niet reeds een maand of zes vroeger opgeheven?’ vroeg Asquith laatst in een verkiezingsreden: duizenden menschenlevens, millioenen gelds zijn aan de politiek tegen Rusland reeds opgeofferd, welke het herstel van Europa maanden, misschien zelfs voor jaren heeft tegengehouden’. Indien zulk een taal, niet de uiting is van een politiek van edelmoedigheid, dan is zij het tenminste van een herleving van gezond verstand, misschien ook omdat de nood, ook in het eertijds

welvarende Engeland met den dag hooger stijgt. Het ‘pond’ volgt den zelfden weg naar omlaag als *franc* en *lira,* die bezig zijn de Duitsche ‘mark’ en de Oostenrijksche ‘kroon’ in de richting van den afgrond na te hollen. Asquith ziet beter in dan eenige staatsman wat het einde zal zijn, indien de Britsche politiek en de *sovereign* op dezen weg voortsnellen. Wat praat gij, vraagt hij aan zijn politieke tegenstanders, over annexatie van het Rijn-gebied, over de uitlevering der oorlogsmisdadigers, ja zelfs over het uitroeien der Bolsjewistische theorien? Helpt liever Oost-Europa in zijn economisch herstel. ‘De toekomst van Rusland beheerscht en werpt een schaduw over heel dat deel der wereld, van de Oost- tot aan de Zwarte Zee. De nieuwe staten kunnen noch tot bloei, noch tot innerlijke rust, noch tot buitenlandsche veiligheid komen, zoolang er geen vrede heerscht met Rusland.’ Hij had dit laatste ook kunnen zeggen ten opzichte van alle andere landen. Sovjet-Rusland bestààt en de wereld zal er mee moeten leven of zij wil of niet.

Muzikale vertolkingen.
Eenige opmerkingen voor het algemeen
door Constant van Wessem.

I.
Chopin.

Om Chopin in onze concertzalen goed te hooren spelen moet men naar Dirk Schäfer luisteren. Een Chopin-avond van Schäfer roept oude tijden op. Tijden, dat de toehoorders aan de deur leunden wanneer Chopin, in een vreemd klein kaarslicht aan zijn vleugel voor enkele vrienden, vrouwen meestal, zijn wonderlijke muziek speelde. Niet dat Schäfer in houding of atmosfeer herinneringen heeft aan die clavecin-kunst, die Chopin feitelijk nog op den vleugel voortzette, daarmede het karakter van alle ware klavierkunst getrouw blijvende (zien wij het niet weer bij Debussy?). Maar hij evoceert de ziel van Chopin's muziek. Hij zit als een medium, even duister belicht als dat gedempte publiek van uit een omfloerste bovenluchter, voor zijn langen vleugel met de demonstratief geheven klep als een nog half uitgeplooide Phoenix-vlerk en met de gespannen handen om de vlottende, vloeiende, ritselende stoeten van klanken, die zich als taal, als woorden aan een rijen, met accenten en wendingen als van een spreken; en daartusschen de stilte, als ingehouden ademen, de gevoelige ruimten, die zich uitdijen tot scherp gesteld, klaar en magistraal trillend akkoord. In Schäfer's muziek zijn wij den geest van Chopin indachtig. Chopin, die zeide zichzelf op deze wereld voor te komen ‘als de e-snaar van een viool op een contrabas’. Dat is het sarcasme van Heine; en Chopin heeft het zeer levendige en vaak brillante van hem. Dat men te veel nog het levendige en brillante van den teringlijder in zijn laatste stadium heeft genoemd. Evenals men Chopin, om den opgeschroefden geest in zijn theatrale brieven, nog steeds te veel is blijven associeeren met de gedroogde rozen, het afgestoven pastel en wat er nog meer in een dergelijke verflenste schemerwereld der romantiek thuis hoort. Als Chopin verneemt dat Warschau, de hoofdstad van zijn geliefd Polen door de Russen is ingenomen schrijft hij een etude (die men de ‘Revolutions-etude’ heeft genoemd). Is dit klagelijke zwakheid? Heeft hij een te bleeke ziel om daadwerkelijk, op barrikaden, voor dat dierbare vaderland

te kunnen strijden? Welk een vergissing. Chopin streed met deze ‘etude’ geweldiger voor Polen dan hij ooit met het geweer zou kunnen doen. Zij heeft Polen meer dan een halve eeuw overleefd, en zal zeker nog eeuwen leven. Er leefde in Chopin een nobele, magnetiseerende heroiek, die b.v. de Polonaisen tot ware zwaarddansen kon maken! Het voordragen van de Chopin-muziek met maan-zieke gevoelens is de dwaze traditie, die de sterkeren, zooals Franz Liszt over den man met het ‘te zachte spel’ in de wereld hebben gebracht. Wij kunnen voor dat deel van Chopin, dat ons is afgeschilderd als tering-achtig, vol hartzeer en mystagogisch, maar een voorbijgaand interesse hebben. En het behoeft gelukkig ook niet meer. Schäfer laat dan ook den Chopin-geest een ander recht geworden: dat, hetwelk het heeft op het tijdlooze, en hij gaf die muziek, die rythmisch afstamt van hen, die de nationaal-Poolsche weemoed in lied en woord hebben uitgesproken als 's lands eigendom, voorbij die grenzen, die Chopin haar ook niet gesteld heeft. Want Chopin is eerst de Chopin van heden kunnen worden in Parijs en in Frankrijk. In dat Parijs, dat Polen begreep, en Chopin heeft het op zijn beurt in zich opgenomen. Het is de verdienste van Schäfer dat hij het heroieke in Chopin gevoeld heeft *boven* het romantische. Dat hij gevoeld heeft dat Chopin aan de Parijsche milieus van zijn muziek de dolman-achtige zwier en de boeiende gestyleerdheid ontleende, die paste in die salons, de spiegel van den tijd, vol uniformen en diademen. Er juicht inderdaad in die muziek dat onwillekeurige ‘Hosiannah den Keizer!’, dat ook Heine werd afgedwongen, die anders cynisch genoeg aangaande monarchen gestemd was.

In Chopin aan te voelen hoe dat groote rythme ook zijn gansche phantasiewereld beheerscht, zij het in de als een treurwilg ruischende melancholie van een kleine waterklare prelude of in de eskadron-achtige cadans van een onstuimige polonaise, dat is het tijdelooze in hem bloot leggen.

Zie, dat doet Schäfer. Daarom zeide ik dat wij voor Chopin naar hem moeten gaan luisteren. In het bijzonder de sonates zijn onder zijn handen een openbaring.

Daar is de *sonate in Bes-moll Op. 35*. De grootheid van deze sonate is ook: aristocratie. Men heeft op de z.g. doodenmarsch-sonate veel afgedongen. Men heeft haar geëxalteerd genoemd, het eerste deel een ‘agonie’ met geparfumeerde haren, de befaamde Marcia funèbre alleen op de suggestie berekend, verbonden aan de griezelige anecdote van het omarmde skelet! Nog heden ten dage achten velen haar inférieur. Het eenige wat juist is kan van den vorm gezegd worden, dat die zich niet houdt aan de klassieken en in zijn karakter dat van ‘vergevorderde schetsen’ bewaart. Maar welk een schepping overigens! Schumann zegt dat Chopin hier ‘vier seiner tollsten Sprösslinge zusammengebunden hat’. James Huneker erkent dat in deze vier satzen een ongewoon leven ademt. ‘Het is Chopin, die zich in den slag stort en midden in het gevecht opduikt. Het doppio movimento maakt het bloed vurig’, schrijft hij in zijn groote Chopin-biographie. Ongetwijfeld verhoudt dit werk zich tot Chopin niet als *een* schepping, zooals de eerste en derde sonate, doch als *zijn* schepping (hij heeft haar, merkwaardit genoeg, ook aan niemand opgedragen, zooals anders steeds zijn gewoonte

was). De vier satzen worden inderdaad onder den titel sonate samengevoegd, maar hun band is de wonderlijke conceptie, die niet zonder samenhang vier stukken van verschillend karakter vereenigde tot één werk. De eerste en tweede satz kunnen bij elkaar genomen worden, misschien ook de derde en laatste satz. Het eerste allegro en het scherzo zijn van één geest. Het scherzo herhaalt in een buigzame grilligheid van melodie en rythmiek de bewogenheid van het eerste deel. Het is gebouwd op een techniek, die naar Hunecker treffend zegt, 'das Scherzo in den Lüften aufflattern läszt'. Het drukt alle mysteriën der verwachting uit. Het Trio in Ges geeft zich nog inniger zingend aan de stilte der oneindigheid over als het breede Des-dur thema uit het eerste allegro. Het zingt nog naakter en nog ontroerder, als de snikkende ziel zelf die in de menschen schreit. Dan komt de Marcia funèbre, de veel misbruikte en tot populariteit neergehaalde. Is Chopin hier realistisch? Is dit een doodenmarsch met klokgelui in de bassen, een sensatiestuk voor de verbeeldingskracht, die behoefte heeft aan duidelijk omschreven smart? Men begrijpe vooral dat Chopin nooit een stuk muziek, dat hij zoo onder het niveau geconcipieerd zou hebben als de anecdoten zeggen, in dit merkwaardig tegen een diepen achtergrond geprojecteerd geheel kan hebben opgenomen. Men late deze marsch dan ook aanschrijden, lichtvoetig, als de rouwgesluierde godin der droefenis zelf. Het accentueeren bij het forto moet vooral beheerscht, zonder pathetiek, gebeuren. Niets van 'grabendüster', een stoet over het kerkhof en dergelijke banaliteiten. Chopin laat hier 'de dood' mysterievol en ontastbaar aan ons voorbij gaan als hij in de vorige satzen het leven mysterievol en ontastbaar liet. Dan volgt de finale 'prestissimo', een stuk van vier bladzijden muziek, unisono door de beide handen gespeeld. Chopin drukte hier een zeer aparte ironie uit, *waarvan hij zelf niet geheel overtuigd was.* En zoo wordt het stuk beurtelings 'der über Kirchhofsgräber streichende Nachtwind' (volgens Rubinstein), of 'die höhnisch lächelnden Sphinx' (volgens Schumann). Chopin werpt het mysterie van het 'voorbij', evenals dat van het 'voorher' (de grave-inleiding van het allegro) op, zonder vaste omlijning. Huneker zegt zeer terecht dat 'deze kunst zooveel verschillende beelden schildert als er voor haar klankrijken achtergrond phantasieën zijn. Zij gaat over den zwijgenden afgrond van de menschenziel. Ten slotte voelen wij Chopin, in het bijvoegen van deze finale aan de drie overigen, aan Heine verwant. Zoo zou Heine ook de ironische geesten hebben losgelaten als besluit van een schoon oogenblik.

Aan deze inhoud-bepaling wilde ik nog een paar opmerkingen toevoegen voor hen, die dieper op de muziek van de sonate willen ingaan.

Het Grave, dat aan't doppio movimento van het eerste allegro voorafgaat: met zijn opzet van het cis-moll akkoord, voele men als een der gespannendste en meest buiten werkelijk preludieerende inleidingen die ooit in de muziek geschreven werden. Aan voordrachtteekens is dit stuk arm; zelfs de graad van klanksterkte staat niet aangegeven: het is blijkbaar aan ieders eigen innerlijke demon overgelaten deze klanken met zijn eigen grootheid

of hevigheid te vullen. Bovendien Chopin was steeds te karig met aanwijzingen en revideerde zelfs vaak onnauwkeurig. Dit komt overeen met zijn opvatting van het klavierspel, waar hij de gevaarlijke stelling verkondigde: ‘Spielen Sie nach ihrem Gefühl’. Na dit ‘grave’, waarin de laatste Bes, die het doppio movimento ‘los laat’, klinkt als ‘der schwer gefasste Entschlusz’, begint de eigenlijke satz zijn leven. Het is een agitato, dat niet overdreven moet worden, vooral niet aan het begin. Het tempo wordt eerst dringender bewogen als de klankvolle en rythmische accenten in de rechterhand gaan optreden. De overgang naar het breede Des-dur thema moet zeer zuiver en vooral niet abrupt worden genomen. Men probeere ook niet te zeer in deze geheele satz de onderdeden van een sonate er uit naar voren te halen. De z.g. doorwerking spele men geheel als een phantasie, zonder nadruk op de daarbij gebruikte bestanddeelen uit het ‘grave’ en uit het hoofdthema (dat trouwens in zijn eersten vorm niet meer terugkeert).

Van het Scherzo zeide ik reeds het voornaamste bij de inhoud-bepaling, Men spele het niet te veel met de spieren, d.w.z. met te straffe akkoordgrepen. Het Trio moet zich meer aan het lento-karakter dan aan de dansbeweging der drie-kwart maat houden. Het is een soort intermezzo, en ligt buiten de vaart, waarmede het eigenlijk Scherzo zich beweegt.

De Marcia funèbre klinke rustig en zonder theatraliteit; niet te sterk van klank. Eerst met meer bijzonderen nadruk in de passage waar voluit ‘forto’ staat. Het Des-dur gedeelte heel zangerig en heel tenger in zijn langzaam tempo *(iets* vlugger slechts dan het eerste gedeelte van den marsch).

De finale werpe men er zonder overdrijving uit. Zij beweegt zich licht en ritselend als geruchten. Men beware er het best het karakter van Schumann's ‘höhnisch lächelnden Sphinx’ in, maar vooral zonder een dergelijken nadruk. ‘De linkerhand zwetst met de rechterhand samen over den marsch’ zeide Chopin eens. De finale maant in haar buitenwerkelijk karakter weer aan dat van het ‘Grave’ der inleiding.

Bibliographie.

Korp. Daan F. Boens. *Menschen in de grachten.* Uitgave van Juul Filliaert, Nieupoort.

Mathias Kemp. *De vreemde vogel.* Uitgave van F. Schmitz, Maastricht 1919.

Werk gedegen in de loopgraven, zoo noemt korp. Daan F. Boens zijn gedichten. Van een ontzettende werkelijkheid vertelt hij, te ontzettend bijna omte noemen. Deze jongen uit 't volk is een ideaal gaan zien en dat heeft hem staande gehouden al die maanden, jaren, van oorlog. En hij is zich gaan uiten in verzen. Zijn uitdrukkingswijze is nog vrij onbeholpen, sommige regels zijn onbegrijpelijk, maar soms óók treft hij door een juist beeld en zegt helder wat hij doorleefde en doorvoelde. Aesthetische, bekoring komt u uit deze verzen niet tegemoet, eerder afschuw van het leelijke en die heeft de dichter, wellicht, willen opwekken. En nu zijn er misschien lezers, die zouden kunnen zeggen: ja, dat leelijke wat met oorlog annex is weten wij wel, kunnen wij wel vermoeden, waaróm er nog over te spreken? Wij gelooven, dat het voor ieder denkend en voelend mensch toch goed is, eens even een stukje van die helsche werkelijkheid te zien, opdat hij nóg meer van afschuw worde vervuld voor een dergelijken broeder-moord.

Ziehier dan, eenige verzen:

De jaren-door, den zak omheen den schouder,
die weegt en drukt, en zwaarder 't stappen maakt;
de nachten lang te zien, en droever, kouder,
of stonden we in de zwarte wereld naakt; -

Op stroo te slapen, wijl de vuile luizen
steeds kreuv'lend 't lijf - dat ruw men open rijt -
ons walgen doen, en puisten we zien huizen
op borst en beenen, waar het zweet in-bijt; -

Luid zingend, om van smart niet dwaas te weenen,
en smart te lezen op de boomen die we zien,
en tranen-bloed ontmoetend op de steenen,
waar onze treden 't bloed der voeten biên; -

Dit is ons leed, dat niemand ooit vermoedde,
en dat wij dragen lastig tot den dood,
of tot de dag verrijst van vrede en 't Goede,
en wij tot redders groeien, moe doch groot!

Ook elders vindt men eenzelfde Idee uitgedrukt; er is in dezen man een hunkeren naar een beteren tijd, die aanbreken zal, als de groote strijd volstreden zal zijn. Men leze het gedicht ‘Nacht’ op blz. **14**:

Wij dolen, eenzaam, en we zijn twee-honderd.
Het stappen klinkt de maatslag van den dood.
Onze ooren luistren rustig, niet verwonderd,
Naar 't verre bonken, als een kreet van nood.

Wij zien geen steek, wij voélen. Hinderpalen
vóór onze voeten rijzen, als een vloek.
Wij sukkelen al gaande en schijnen in den kalen
en zwarten nacht naar beter tijd op zoek.

En de dichter zou 't willen uit-schreeuwen, willen uit-gillen, 't leed der duizenden, dat hij aanschouwt:

Hoe al die menschen gaan, nog droef en uitgeput,
en zijn voor vrede en voor het vreê-bestaan geboren,
en hebben recht op vrede, met het stil-bekoren
van daaglijks-spijzend brood, dat vrij-verdiend men nut.

Hoe zij hun zwakke handen, in de roode lucht,
steeds balden op een menschheid, die ze niet begrepen,
en die hen gooide, met verwoede vinger-knepen,
versmachtend, in het vuur en in doods-gezucht.

Het aller-ontzettendste uit dit boek, zal ik niet aanhalen, de titels der verzen spreken voor zichzelf: In ‘De loopgraaf van den dood’; Luisterposten; Lijken; Gas; Het afgerukte hoofd; Onder maaiende kogels, enz. Op bladz. 22 vindt men het gedicht ‘Slijk’. Als een kille doodsomarming leert men beseffen wat het slijk is voor den soldaat. Ziehier het begin:

Het slijk ligt op de wegen, waar de mannen dolen,
het slijk verzuipt de loopgraaf waar de wachten staan,
het slijk omspoelt de posten en de slapers-holen,
met slijk is rug en beenen en 't gelaat belaên.

en zoo sleept dit gedicht voort, traag, als een dreigende verstikking en iedere versregel is droef en zwaar, als vol ellende, en altijd maar weer klinkt òp dat woord vol ontzetting: slijk, en weer slijk en slijk....

Het slijk is 't eenig laken, dat met vaste banden
omheen ons lichaam snoert, wanneer we in dood vervliên.
Het slijk kleeft aan de wroeters en hun harde vuisten,
het slijk plakt, als verbrokkeld speeksel, in den mond,
wij mengen slijk met spijzen, en als dikke puisten;
het slijk verstijft den rand van open-staande wond.

Eenige gedichten zijn in een korteren vers-maat geschreven en deze verzen doen ons 't talent van den schrijver als zingend dichter nader kennen:

Droeve regen om de velden,
om de loopgraaf, in den nacht,
't windje, dat van vreê vertelde
is gestorven met een klacht....

Zoo'n gedicht brengt niets nieuws, maar breng maar eens wat nieuws, geef maar eens schoonheid als de omstandigheden zóó neerdrukkend zijn....

Tot de beste, eenvoudigste stukken uit dit boek behoort 't ‘Lied van Rust’:

Kom, leg uw spade neêr,
en gij, rust het geweer,
nu alles stiller wordt
en 't dage-leven kort.

Het werk was hard vandaag,
en de uren gingen traag; -
doch gingen steeds voorbij:
nu zijt ge moe, maar vrij.

De grond was dor en zwaar,
nog zwaarder het gevaar....
Deze avond nadert stil;
wie die geen rust en wil?

Kom, leg uw spade neêr,
en gij, rust het geweer; -
een mensch, die lijden kan,
wordt onder 't leed een man.

Op bladz. 78 zegt de schrijver van het dichter-zijn:

Een dichter, broeder, is een schoon-geworden mensch....
- - - - - - - - - - - - - - - -
Ik ook ben dichter, broeder, en ben mensch,
en werd een beter mensch door uwe smarten,
door uwe liefde in 't menschdom, en uw wensch
naar broeder-slagen in een vrijer broeder-harte.

Dichter Boens heeft als Kunstenaar nog veel te leeren en af-te-leeren, maar hij kon ons nü al verrassen met een zuivere uiting van wat als waarheid in hem leeft en welke begrepen zal worden door de velen, die hunkeren naar Broederschap, Gelijkheid, Vrijheid, en wel naar Broederschap in 't Economische, naar Gelijkheid in 't Politieke, en naar Vrijheid in 't Geestelijke Leven. Zóó alleen zal de mensen waarlijk mensen kunnen zijn....

* * *

De Limburger, Mathias Kemp, gaf zijn vierden bundel uit, waarin hij wederom blijk geeft van zijn verrassend beeldend talent. Sommige stukken uit zijn boek zijn mij te rhetorisch, maar daaropeens komt de echte Mathias Kemp te voorschijn, die zingt van het koren:

> Zoo ligt een akker op een stillen heuvel,
> en een ligt tusschen lichte abeelenweiden,
> een andere achter kiezelige helling;
> daar zijn er honderden in 't blauwe land.
> - - - - - - - - - - - - - - -
> De jonge zomer in zijn gelen mantel
> ligt droomerig in 't ruizlend korenveld
> en zingt een wijze, die verlangen wekt
> naar ver geluk en zorgelooze rust
> van lichten schemer zonder zon of maan.
> De jonge zomer ligt in 't gele land,
> het gele land, waar heinde en veer gerucht
> en huivering van zingen en van zuchten
> gaat door de vele, gele korenvelden.

Kemp, die op zijn vrije dagen dikwijls dagwandelingen maakte door Limburg, heeft gelegenheid gevonden den geest van het heuvelland rondom Maastricht en het verderaf-liggende op zich te laten inwerken en dat wist hij te doen met zoo'n diepe overgave, dat hij, als 't ware, drager en vertolker werd van dien geest. In het Limburgsen talent leven, over 't algemeen, vele mogelijkheden van uiting, het Limburgsch talent verrast door zijn nieuwheid, dat is toch weer het oud-bekende, maar op eigenaardige wijze gezegd. Opeens staat gij voor 't prachtige wonder van kleur en beweging. Zie de schoven in de dalen, in de diepten, over de rondingen der heuvelkoppen of in de ondiepe kuilen:

> Dan is 't of ommegangen 't prachtig land
> doorkruisen en of vreemde heiligen
> in breed-uitslaande goudgewaden staan
> in strenge rangen over 't land te bidden.
> En over al die drukte in 't roode goud
> der roode velden, staat de roode zon.

Als Mathias Kemp aan 't dichten is, is zijn heele wezen vervuld van 't geen hij zeggen en zingen wil en komt zijn lichaam en vooral zijn hoofd in een rhythmische beweging en treffend is de slag van medeklinker op gelijken medeklinker.

> Naar *z*onnefeest van *z*ilvren luchten....
> (De leeuwerik.)
> Met een *st*em van ijzer loech hij door den hollen weg,
> dartel was hij als een jonge *st*ier....
> (De jonge oermensch.)

Deze alliteratie ongezocht, zuiver opklinkend, wijst er op, dat de dichter bij zijn dichtend scheppen in zijn werk een oer-kracht laat leven, die door de oude dichters, die allitereerende verzen schreven, lang vóór men van het eindrijm gebruik maakte, werd aangewend. Bij het zingen of zeggen van allitereerende verzen in de tijden der Barden, heldenzangers, werd rust aangeduid door de woorden zonder gelijke aanvangs-medeklinker, en beweging door de allitereerende woorden, zoodat elk vers plastisch werd uitgebeeld. Die beweging, die rust, dat prachtig geheel van leven-wekkende inspiratie werd doorvoeld door allen, die luisterden naar den goddelijken zanger, die, bezield, anderen deelachtig deed zijn aan een geestelijk gebeuren. Wie tot de erkenning komt van deze waarheid moet droefheid voelen, dat de menschen-van-nu vrijwel verstoken zijn van bezieling door het lied, gezegd of gezongen door een menschenmond.

Bij Kemp vinden wij telkens slag van medeklinker op gelijken medeklinker:

> Twee witte *d*uiven en die *d*aalden zacht....
>
> Daar vonden zij de *l*ielde voor het *l*even....
>
> Ik bracht de *kl*eine naar een veilig *kl*ooster....

De voorbeelden zijn legio en dit is verblijdend, omdat dit 't bewijs is, dat de dichter zich niet laat afleiden door dit of door dat, maar weergeeft wat hij, diep-in, hoort; uit het Onbewuste stroomt het hem toe, zoodat zijn diepste zijn, als een kelk, wordt gevuld.

Deze Limburgsche dichter, die midden in het woelige praktische menschen-leven staat, hij baande zich met geweld een weg, was arbeider in een fabriek, en thans journalist en bibliothecaris, toont een oer-talent, hij heeft de gebreken van een oer-talent, maar óók de deugden en dáár gaat het, ten slotte, om. De gebreken kunnen overwonnen worden. Van-weinig-waarde noem ik het hier volgende fragment:

> De vreeselijke stilte van den nacht!
> Hoort! Hoort! Daar ginder blafte een schorre hond.
> Sloop in een verre en ongeziene hoeve
> geen booswicht binnen met een heel lang mes
> tusschen de tanden? Zijn de holle wegen
> nu niet bevolkt met moordenaars en dieven....

Hier bleef Kemp beneden zichzelf. Zijn woord is hier te kinderachtigogewild om ons die ‘vreeselijke’ stilte van den nacht suggestief te doen voelen. O, de dichter kan zooveel beter, èn zingen, èn uitbeelden:

- Zusterke lief, je loopt te veel in 't veld!
- Ik kan niet blijven in dit doode huis,
wanneer de zon mij lokt, of mij de maan
verleidt om uit te loopen in de wereld!

en dit heel-fijne lied-einde:

- Zusterke lief, je geeft dien knaap een zoen?
- Wat kan ik anders met mijn mondje doen?

Tot de beste gedichten behooren ‘De droomer en zijn honden’; ‘De kwelling’ en ‘Het kleine leven’....

‘De droomer en zijn honden’ begint zoo:

Zijn tuinen lagen heel veilig
aan 't stille hart der aarde
maar 't was de wind die hun wonder
aan steden en dorpen verried,
die lokte de aromen mede
uit des droomers blauwe gaarde
en joeg ze in een zwoele wolk
door der menschen ruchtig gebied.

Een maaier verliet zijn koorn,
hij moest die hoven aanschouwen;
een scheper sloop weg van zijn kudde,
hij wilde die heerlijkheid zien;
daarna kwam een joelende troep
van kindren, knapen en vrouwen,
ook daagden er wijzen op
en andre vernuftige liên....

In het symbolische gedicht ‘De kwelling’, dat verhaalt:

Daar was een knaap die overmoedig speelde
met jongen gier en vreemde vreugde vond
in 't dier te sarren als het rustte of sliep....

toont ons de dichter zijn volle talent, zuivere plastiek, kleur, zwier en fantasie. Dit gedicht is zéér schoon. Wat deze knaap als ego-centrisch mensch van den vogel te verduren heeft later, hoe hij een lotgenoot, een jonge vrouw vindt, die óók door een vogel wordt vervolgd, en hoe de

vogel van den jongen man boven het hoofd van de jonge vrouw ging zwenken en hoe de andere vogel kringde boven den knaap, tot de gestaltes van die beide vogels langzaam veranderden, moet de welgezinde lezer zelf maar eens nagaan als hij 't boek in handen krijgt, dan zal hij weten dat het werden:

> Twee witte duiven in het jonge licht,
> Twee witte duiven en die daalden zacht....

JOANNES REDDINGIUS.

Fransche kunst.

Bibliotheek van Fransche letterkunde, schilderkunst muziek, enz., onder redactie van *Dr. P. Valkhoff.* - Leiden, A.W. Sijthoffs Uitgevers-Maatschappij.

De serie Fransche kunst, onder redactie van Dr. P. Valkhoff, in korten tijd bekend geworden, handhaaft zich over het algemeen uitstekend. Ik-zelf wil dadelijk erkennen, dat ik uit deze boekjes enorm veel geleerd heb, wat de completeering van het beeld der Fransche letterkunde aangaat. Want men kan wel veel gelezen en verwerkt hebben, maar ik vermoed dat het den meesten lezers toch wel gegaan zal zijn als mij: men leest in de vreemde talen, die men beheerscht, eigenlijk maar-raak, alles wat men door toevallige omstandigheden, doordat een vriend of een boekhandelaar het aanraadt, doordat men weet dat het werken zijn van een beroemd schrijver, doordat men er in een periodiek opmerkzaam op is gemaakt, - in handen krijgt; men leert een groot aantal boeken en schrijvers kennen, en ook wel eenige groote lijnen en stroomingen onderscheiden, maar de meer subtiele schakeeringen, de diepere verschillen en inniger saamhoorigheden blijven toch onbekend.

En juist die leert men uit deze werkjes kennen. Zij kunnen in Holland, waar men zeer veel Fransche boeken leest, zonder zich met het wezen der Fransche letterkunde te bemoeien, goed werk doen.

'Ik weet', schrijft de heer J. Greshoff in de inleiding van zijn boek 'Latijnsche lente', dat als no. V in de serie is opgenomen, 'dat men de nieuwe Fransche letterkunde bij, ons zeer weinig kent, ik weet dat de nieuwe Fransche letterkunde rijk en rijk-genuanceerd is en dat wij met onze geestelooze, kleine en provinciale kunst van de nieuwe Fransche letterkunde nog alles kunnen leeren.'

De tweede opmerking - het met één pennestreek veroordeelen van onze heele hedendaagsche kunst - laat ik maar voor wat zij is, maar in de eerste heeft de schrijver stellig gelijk.

Over enkele van deze deeltjes een enkel woord.

Latijnsche lente, dat ik al noemde, is een belangwekkende reeks dagbladartikelen. ‘Zij zijn geschreven onder den indruk van gebeurtenissen of naar het toeval van mijn lectuur’, zegt de schrijver, en verder: ‘velen zijn geschreven à l'improviste en in de haast die het bedrijf ons soms als eerste eisch stelt’.

Dit laatste is, in het nadeel van de artikelen, wel eens wat heel duidelijk op te merken - het is bijv. heel jammer, dat de vluchtige opmerkingen over een werk als ‘Le miracle du feu’ van Marcel Berger niet zijn omgewerkt tot een degelijker verhandeling, wat den schrijver toch weinig moeite zou hebben gekost - maar over het geheel toont de heer Greshoff zich in dit werkje toch een uitnemend essayist, en een grondig kenner van de nieuwe Fransche letterkunde. Heel goed zijn de bladzijden over Pierre Hamp, Charles van Lerberghe, Péquy; bekorend door persoonlijke herinnering die over Emile Verhaeren.

Met bijzondere belangstelling las ik de monograpbie over *Maurice Barrès* van *Johannes Tielrooy* (no. VI). Ik kende van Barrès alleen Un homme libre, maar het boek van den heer Tielrooy heeft mij dadelijk aan de lectuur van zijn ander werk gezet; hoe dankbaar ben ik hem voor zijn opwekking!

De ontwikkeling van dit schrijversleven is hier met groote helderheid en diep-gaande analyse uiteengezet. De auteur teekent Barrès in de eerste plaats *als schrijver:*

‘Als schrijver is hij belangrijk om een wonderlijk bekorenden, suggestieven, sterken stijl; om een landschapskunst die ook weer aan Chateaubriand heeft doen denken;’ - ‘om de zoo oorspronkelijke ontboezemingen over zelfanalyse en gevoelloosheid, om de fijne nuancen, den geest, de ironie, de *dramatiseering* van philosophische gedachten, om de, zich tusschen volstrekt nihilistische en hoogste exaltatie bewegende lyriek....’

In de tweede plaats vestigt de schrijver vooral de aandacht op de hoogst merkwaardige overeenkomst tusschen de ontwikkelingsgang van dezen schrijver en die van zijn land.

‘Maar behalve door zijn staatkundige actie en zijn kunst, boezemt hij belangstelling in doordat de evolutie van zijn geest in vele opzichten ook die van de natie was. Zooals de *dilettante* een man van de daad werd, zoo is het ontmoedigde Frankrijk van 1870 het strijdvaardige en sterke Frankrijk van nu geworden; evenals voor Barrès' innerlijk leven het (relativistisch) denken aan beteekenis verloor en het gevoel steeds luider in hem sprak, evenzoo is ook in de Fransche kunst en philosophie sinds lang een anti-positivistische en opbouwende beweging merkbaar.’

Ten slotte wijdt de schrijver zijn aandacht aan de merkwaardige tweeeenheid van droom en daad in deze figuur; de *droom* van den individualist, en de *daad* van den man, die zoo'n werkzaam aandeel kon nemen in het politieke leven. Dat Barrès deze twee in evenwicht heeft weten te houden, en in beide gróót wist te zijn, maakt hem zeker tot een der belangwekkendste menschen van dezen tijd.

‘Het moderne Fransche tooneel’, door *C.P. van Rossem* (no. VII) bevat vooral in de inleiding goede opmerkingen. Het heele boekje laat zich prettig

lezen, en de schrijver blijkt van de moderne Fransche tooneel-literatuur goed op de hoogte te zijn. Het is dan ook wellicht niet de schuld van den auteur, dat zijn arbeid ten slotte toch teleurstelt. ‘Dit werkje wil niet meer zijn dan een vluchtige rondgang in den tuin der Fransche dramaturgie’, zegt de schrijver aan het begin, en het is dan ook vooral niet meer. Veel te veel is in dit kleine bestek samengedrongen; daardoor moest de auteur vervallen in oppervlakkigheid, al plaatst hij telkens fijne notities en al zijn de lijnen van de evoluitie der Fransche tooneel-schrijfkunst zuiver aangegeven. Het doet wat pijnlijk aan, telkens weer een stuk op deze manier behandeld te zien: een paar regels karakteristiek, het vertellen van den inhoud, een stukje aanhaling, en floep - een ander stuk. Dat een maakwerk als Lavedan's ‘Le duel’ hoog geprezen wordt, bewijst dat de schrijver zich hier verkijkt op de eenzijdige techniek. Een doorloopende fout van dit werkje is dit overigens niet; meermalen blijkt - o.a. in de bespreking van het werk van Bernstein - dat de auteur een geraffineerd-eenzijdige techniek tot haar betrekkelijke waarde weet terug te brengen.

Het is duidelijk, dat de heer Van Rossem de behandelde stof beheerscht. Hij is thuis in de nieuwste Fransche tooneel-kunst; dat hij-zelf, als tooneelschrijver, den invloed er van heeft ondergaan, toonen de goede qualiteiten van zijn eigen werk aan. Te meer jammer is het, dat zijn boekje eigenlijk niet veel meer kon worden dan een beredeneerde catalogus.

De heer *Jan van Nijlen* droeg een schoone studie over *Francis Jammes* tot de serie bij (No. IV). Een uiterst merkwaardig kunstenaarschap, dat van Jammes. Moeilijk zal men iemand vinden, die zoozeer staat buiten de algemeene invloeden van zijn tijd. Ik bedoel hier minder de specifiek-letter-kundige invloeden, dan wel die van meer socialen aard, die, welke onze heele gemeenschap doortrekken, en kleur geven aan het tijdperk, dat wij beleven, dat wij vormen door onze levens. De domineerende kenmerken van onzen tijd, de stelselmatig doorgevoerde analyse, het naturalisme van de ziel, de geestelijke vivisectie, triomf van techniek en intellect, al deze dingen zijn zoovele vormen, waarin het leven van onzen tijd zijn inhoud giet - het is nog niet te zien, of, en zoo ja, hoe, de schok van den wereldoorlog daar verandering in brengen zal - en die wij in de kunst verbijzonderd vinden.

Maar het werk van Francis Jammes is van geheel anderen aard, en de tweeledige verdienste van Van Nijlen's studie is, dat hij niet alleen de waarde van dit dichterschap op zich-zelf aantoont, maar ook, en vooral, de beteekenis belicht, die het werk van dezen dichter krijgt, wanneer men het plaatst naast dat van zijn tijdgenooten.

En wel blijkt Jammes dan een merkwaardig dichter te zijn. Zijn verzen zijn van een eenvoud, niet een gestyleerden, maar een natuurlijken eenvoud, ‘als kinderen verstaan’. Een wonderlijke klaarheid doorlicht zijn poëzie, waarvoor de dichter geen andere bron behoefde dan de diepte en de innigheid van zijn geloof. Men leze eens het gedeelte van den proloog van *La brebis êgareé’,* dat door den heer Van Nijlen aangehaald wordt, na een uitvoerige bespreking van dit drama; een dialoog in verzen tusschen de schuldige vrouw uit het stuk, en het schaap uit den parabel uit den bijbel:

La femme.
Encore ma joue se rida
Et puis se décolora.

La brebis.
Je vis que je salissais
La neige que je foulais.

La femme.
Je lisais de la pitié
dans les yeux du bienaimé.

La brebis.
Je tombai dessus le flanc
Prise d'un tressaillement.

La femme.
Du lit d'orgueilleux ébats
Je tombai sur un grabat.

La brebis.
A mon agneau je rêvais,
Et au chien et au berger.

La femme.
A mes enfants, moi partie,
Seuls, éteignant leur bougie.

La brebis.
Je rêvais is à cette dent
Que l'agneau montre en dormant.

La femme.
O Souveraine misère
De l'amante et de la mère!

La brebis.
O désir d'être rentrée
De la brebis égarée!....

Met groote toewijding en fijn begrip volgt de heer Van Nijlen de ontwikkelingsgang van den dichter, van diens eersten bundel *De l' Angélus de l'aube à l'Angélus au soir* door *Le deuil des primevères,* door *Le triomphe de la vie* en verschillende andere bundels, naar het meesterwerk *Les Gêorgiques chrétiennes.* Treffend wordt de hoedanigheid van Jammes' poëzie gekarakteriseerd door deze woorden: ‘Het is niet langer de dichter die eenvoudig is in zijn verzen, het zijn de wereld en het leven die ons eenvoudig toeschijnen doorheen de woorden van den poëet’.

Het zeer bijzondere proza van den kunstenaar, dat aan Bernardin de St.-Pierre herinnert, wordt in het essay niet vergeten; de auteur wijdt er mooie, tot het wezen van het werk door-dringende bladzijden aan.

Moge het den heer Van Nijlen gelukken, in ons land belangstelling voor zijn vereerden dichter te vinden! Een kleine bloemlezing achter in het boekje geeft alvast eenig werk van groote schoonheid; o.a. het gedicht *En Dien,* en eenige bladzijden uit den meditatieven proza-bundel *Pensée des Jardins.*

Hier zij terloops opgemerkt, dat onlangs weer een nieuwe bundel poëzie van Francis Jammes verscheen: La vierge et les sonnets. (Mercure de France).

De Vlaamsche ziel. Sprokkelingen uit frontbrieven aan den IJser, verzameld door mevr. Emiel Hullebroeck. - Amsterdam 1918. J.M. Meulenhoff.

‘Het “Werk der Vlaamsche Oorlogsmeters” (marraines de guerre) had tot doel de Vlaamsche en Nederlandsohe vrouwen aan te zetten om zich over het lot van den Vlaamschen IJsersoldaat te ontfermen en, voor den duur van den oorlog, door een opbeurende briefwisseling, de jarenlange vereenzaming dragelijker te maken. Deze briefwisseling heeft de “Oorlogsmeter” steeds met denzelfden soldaat, waardoor de toon vertrouwelijker en hartelijker kan worden.

Gedeelten uit deze brieven zijn in dit boek wedergegeven.’

Aldus lezen we voorin het boekje, dat dan een uitgebreide verzameling brief-fragmenten geeft, bijeengebracht door mevrouw Emiel Hullebroeck, die de leidster van de ‘oorlogsmeters’ was. Wie in sommige Fransche bladen van zeker gehalte de talrijke annonces wel eens onder oogen kreeg, waarin een poilu een ‘jolie marraine’ vroeg, zal wel begrijpen, dat hier andere briefwisseling aangeboden wordt.

Voor de kennis van de mentaliteit van den soldaat zijn deze brieven van eigenaardige beteekenis. Ik aarzel, er een hoogere waarde aan toe te kennen; de crânerie, zoo verklaarbaar in den geest van de loopgraven, is niet het ideaal, dat onze tijd noodig heeft om het gestoorde evenwicht tusschen de volken te herstellen.

Johan H. Been. *Oud-testamentische pioniers.* Verhalen uit Genesis voor jong en oud. - Zeist 1918. J. Ploegsma.

Wie van meening is, in dit werk een *commentaar* op het boek Genesis te vinden, zou zich vergissen. De schrijver geeft eenvoudig een aantal fragmenten van het bijbelverhaal in gemakkelijker te begrijpen vorm weer. Dat hij daarmee een nuttig werk verrichtte, lijdt geen twijfel; bij wat oudere jongens en meisjes treft men dikwijls een pijnlijke onkunde aan omtrent den inhoud van den bijbel. 'Het gaat toch niet aan, dat wij tegenover schatrijke Amerikanen de houding moeten aannemen van niet goed te beseffen, wat de onderwerpen van Rembrandt en andere schilders uit ons Heldentijdperk eigenlijk voor moeten stellen!' zegt de heer Been met een van zijn eigenaardige wendingen.

Het typische, kernachtige verteltalent van den auteur komt ook in deze omwerkingen uit. Het is een goed boek. Ook van buiten ziet het er aardig uit; de typografische verzorging en de bandteekening zijn van Jac. Jongert Jzn.

HERMAN MIDDENDORP

Over kinderboeken.

De kroonprins van Zevenland. Een sprookje van een sterrenrijk, door W. Dannenberg. Geïllustreerd door Rie Cramer. - W. de Haan, Utrecht.

Sprookjes-schrijven is niet ieders werk. Het is een geheel aparte kunst, en vereischt weer geheel andere gaven, dan er noodig zijn voor het samenstellen van 'gewone' kinderboeken. Men moet ten eerste beschikken over een subtiele fantasie, dan over een groote fijngevoeligheid en over een zuiver uitbeeldingsvermogen. Vooral ook moet men oppassen, dat men in sprookjes niet te diep en te ernstig wordt, dat de 'verborgen zin' niet te moeilijk is te raden, en dat men niet in te onbegrijpelijke beelden spreekt.

Neen, inderdaad, sprookjes-schrijven is niet ieders taak. Sprookjes moeten spreken zoowel tot den geest als tot het gemoed, en daarvoor is het, dunkt mij, noodig, dat men zelf iets van geest en van gemoed bezit. Het is ook niet zoo gemakkelijk intuïtief te weten 'hoe ver men kan gaan' - om het *juste milieu* te bewaren tusschen eenvoud en verheven mystiek.

Sprookjes-schrijven is ook nog bovendien een gevaarlijk terrein. Zoo vaak wordt 'sprookje' genoemd, wat alleen het product is van een ongebreidelde verbeelding, en dat te onsamenhangend is, te onredelijk, en te bizar, voor betrouwbare realistiek. Neen, wie geen originaliteit heeft, en geen vindingrijkheid, geen fijn en diep intellect, geen emotioneele en gevoelige ziel, moet zich liever van het schrijven van sprookjes onthouden.

De heer Dannenberg is een sprookjes-schrijver van de goede soort. Reeds eerder las ik met genoegen sprookjes van hem, die ik ook met genoegen

besprak. *De kroonprins van Zevenland* is als sprookje heel aardig van vinding, ook de uitwerking is goed; (alleen maar misschien wat lang; er gebeurt eigenlijk te weinig in het verhaal voor den omvang, die het heeft). Maar de stijl is van een sobere fijnheid, die aangenaam aandoet; en het slot van het verhaal is onverwacht-verrassend en zeer bevredigend.

De illustraties vertoonen Rie Cramer in al de boeiende bekoring van haar charmeerend talent. Levend, fleurig en vol van een natuurlijke gratie zijn haar teekeningen altijd; en men weet niet wat men meer moet waardeeren, haar harmonische ensembles of haar verzorgde details, en terwijl men haar knapheid bewondert, heeft men haar gevoeligheid lief. (De plaat op blz. **64** behoort op blz. **100**.)

***Sprookjes uit de oude doos.* (Sprookjes, die veel meer dan 100 jaar oud zijn.) Opnieuw verteld door E. Kuipers-Van der Koogh. Met teekeningen van Dineke Knegtmans. - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.**

Dit nieuwe deeltje uit de zoogenaamde 'Zonnebibliotheek voor onze kinderen' is vooral belangrijk door de illustraties van het veertienjarige meisje Dineke Knegtmans. Het is eenvoudig onbegrijpelijk dat deze teekeningen het werk zijn van een zóó jeugdig talent! Algemeen zal men er verbaasd over staan en Dineke Knegtmans rangschikken bij de 'wonder-kinderen'. Dit jonge teekenaresje bezit fijnheid en fantasie; haar werk toont een vlotte, bewegelijke sierlijkheid, een welbeheerschtheid van lijn, een harmonische indeeling, een teedere gevoeligheid, die anders slechts eigen zijn aan uitingen van veel rijperen leeftijd. Voor dit meisje, met haar zin voor humor en realisme, era daarnaast haar intuïtieven blik voor gratievolle subtiliteit, ligt, met haar veelbelovende gave, een mooie toekomst open.

De oude sprookjes zijn aardig; kinderlijk en naïef werden ze door mevrouw Kuipers-van der Koogh naverteld; het besef, dat ze zoo heel oud zijn, geeft er w>el een aparte charme aan, en het is te waardeeren, dat de vertelster den eenvoudigen toon, dien ze oorspronkelijk ongetwijfeld eigen waren, zoo goed heeft weten te behouden.

(Ik zou wel eens willen weten, of dit origineele *Hollandsche* sprookjes waren. Naar de eigennamen te oordeelen, zou ik denken van niet. Eigenaardig, dat bij de vroegere Hollandsche kinderboeken men het zoo vaak overbodig vond om den naam van schrijver en illustrator te noemen!)

Van dit sprookjesboek zal de uitgever waarschijnlijk veel genoegen beleven. Het is een uitgave, die men kinderen gerust in handen kan geven, en de platen vol expressie en fijn begrip, vol jeugdig élan en bezonken inzicht, zullen hun aantrekkelijke uitwerking niet missen. Alle hulde aan dit nieuw en frisch talent!....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Moderne Duitsche literatuur
XIX

Richard Dehmel † (1863-1920).

In het begin van Februari is Richard Dehmel gestorven.

Geen dichter uit de dagen der Revolutie in de Literatuur, welke zoo tusschen de jaren **1885** en **1895** een ommekeer verwekte in de Duitsche lyriek, heeft zoo de aandacht van het groote publiek getrokken.

Met Detlev von Liliencron was Dehmel de dichter, die de denkbeelden van Friedrich Nietsche, o.a. het zich uitleven in zuiver nienschelijken zin, in de practijk heeft gebracht.

Dit 'uitleven' bracht Dehmel er toe tot het diepste wezen der dingen door te dringen. Liliencron aanvaardt de werkelijkheid, Dehmel ziet haar, maar hij wil meer, hij zoekt en vorscht naar het waarom. Dit brengt hem vanzelf tot het eeuwig-begrepene en het steeds-onbegrijpelijke: de zinnelijke liefde van beide geslachten. Hij dringt door tot het schier-onbewuste, hij ontleedt de natuurlijke en de perverse zinnelijkheid. Het resultaat? 'Selbst den unheiligsten Sinnlichkeiten innewohnt ein heiliger Schöpfergeist, der sich um jeden Preis, sogar um den der Verirrung, über, die Tierheit hinausringen will'. Het ideaal, bewust of onbewust, blijft volgens Dehmel dit: 'der Mensch will selig werden auf *Erden!'*

Maar om tot dit alles te komen, moest de meest 'rücksichtlose' analyse van elke daad aanvaard worden.

De fout der meeste auteurs, die zich op dit pad begeven hebben, is wel, dat ten slotte de *weg* tot *doel* werd. Ofschoon ook door velen Dehmel tot de vuige-erotiek schrijvers gerekend wordt (een feit, dat ook niet zonder invloed gebleven is op het aantal en de hoedanigheid zijner lezers!), is in werkelijkheid Dehmel niet op het dwaalpad geraakt.

Door den hartstocht heen komt hij tot een scherp zedelijk begrip, de rust, den vrede tusschen ziel en geest, het blijvende evenwicht hoe ook het noodlot zij.

> Erst wenn der Geist von jedem Zweck genesen
> Und nichts mehr wissen will als seine Triebe,
> Dann offenbart sich ihm das weise Wesen
> Verliebter Torheit: die grosze Liebe.

Hij voert in 'Zwei Menschen', een gedichtboek in romancen, een man en een vrouw door het leven, dat is tusschen de geboorte van het eerste en het tweede kind. Scherpe ontleding van de hartstochten, zachte drift naar het geestelijke bezit, dat langzaam ontstaat uit het hartstochtelijke leven zelf. Het egoïsme van ieder leven te erkennen, te begrijpen en als waarheid te eerbiedigen! Hij weet het, hij zal het doorvoeren. Als socialist - in levensbeteekenis, - spreekt hij deze gedachte uit in het lied aan zijn zoon.

Lied an meinen Sohn

Den Sturm behorcht mein Vaterhaus,
Mein Herz klopft in die Nacht hinaus,
Laut; so erwacht' ich vom Gebraus
Des Forstes schon als Kind.
Mein junger Sohn, hör zu, hör zu:
In deine ferne Wiegenruh
Stöhnt meine Worte dir im Traum der Wind.

Einst hab ich auch im Schlaf gelacht,
Mein Sohn, und bin nicht aufgewacht
Vom Sturm; bis eine graue Nacht
Wie heute kam.
Dumpf brandet heut im Forst der Föhn,
Wie damals, als ich sein Getön
Vor Furcht wie meines Vaters Wort vernahm.

Horch, wie der knospige Wipfelsaum
Sich sträubt, sich beugt, von Baum zu Baum;
Mein Sohn, in deinen Wiegentraum
Zornlacht der Sturm - hör zu, hör zu!
Er hat sich nie vor Furcht gebeugt,
Horch, wie er durch die Kronen keucht:
Sei Du! sei Du!

Und wenn dir einst von Sohnespflicht,
Mein Sohn, dein alter Vater spricht,
Gehorch ihm nicht, gehorch ihm nicht:
Horch, wie der Föhn im Forst den Frühling braut!
Horch, er bestórmt mein Vaterhaus,
Mein Her tont in die Nacht hinaus,
laut.

Het ideaal van Richard Dehmel was dan ook niet een groot kunstenaar te zijn (iets wat geen eerlijk kunstenaar als allerhoogste kan erkennen, omdat hij schrijft uit levensdrang!), maar een mensch te zijn, die een eenheid is: een uitgesproken persoonlijkheid. Niet een individu boven de massa, maar een levend wezen *uit, in* en *voor* de gemeenschap: 'Wir Menschen!'

Het spreekt vanzelf, dat het uitgesproken ethische, dat in Dehmel leefde, afbreuk deed aan het aesthetische: een zoeken naar eigen vorm (waarvoor hij o.a. veel vertaalde van Verlaine, Villon, Strindberg e.a.), het niet vrij-zijn vaak van het Schiller-pathos en een kwalijk te aanvaarden rhetoriek zijn het gevolg. Adalbert Luntowski (Adalbert Reinwald) zegt zeer juist in zijn boek 'Menschen' van deze moeilijkheden:

'Die volle Umkehr vom musikalisch-geistigen zum malerisch-sinnlichen Rhytmus, vom allegorischen Fantasiebild zum realistischen Symbol be-

wirkte erst der starke künstlerische Einflusz seines Freundes Liliencron. Durch ihn wurde Dehmel zum überwinder des Realismus, der sich so als eigentliche Formsache entpuppt.

Mit dem nun fertigen Rüstzeug gelang es ihm, einen Strom von Leben in seine Verse hineinzuleiten; der lyrische Körper ist belebt von einer Fülle eigener Erlebnisse. Nicht ein Einzelteil, sondern das Gedicht in seiner Gesamtheit, realistischen Inhalts, will aus dem Altagsvorgang heraus der Seele des Lesers ein Gleichnis des Lebens einflüstern. Dehmel redet nicht über die Deutung, sondern des Bild deutet sich selbst, vermöge der starken Versinnlichungskraft des Dichters, die im Schein des Zufalligen die höchste Arbeit verhüllt.'

Riohard Dehmel's invloed op de Duitsche letterkunde is groot geweest. Uit zijn analyse-werk is feitelijk de subtiel-ontledende woordkunst van Hugo von Hofmannsthal en Stefan George voortgekomen. Dr. Siegfried Kawerau beweert wel in zijn boek over George en Rilke, dat met Peter Altenberg, Max Dauthendey, Alfred Mombert en 'die Blätter für die Kunst' eene nieuwe periode begonnen is, waarvan George en Rilke de leidende figuren zijn, ('Für mich bedeutet dieser Zeitptinkt - 1899 - ungefähr das Ende des Naturalismus und den beginnenden Siegeszug einer neuen symbolistischen, edlen, bisweilen zu aristokratischen Kunst'), maar m.i. rechtvaardigt de literatuur der laatste jaren deze opvatting niet.

George en Rilke zijn nauw verwant aan de kunst van de Verwey-groep ten onzent, maar evenals deze groep slechts goed was voor enkele overgangsjaren, evenzoo hebben Rilke en George slechts tijdelijk voor ons een schijn-aesthetiek gecultiveerd. Uiterste vormverfijning en consequent doorgevoerde ontkenning van het werkelijke leven is begrensd en wordt ten slotte door het gezonde gevoel en verstand verworpen.

Ik zal hier geen Brettllieder aanhalen, bekend zijn o.a. 'Wir haben ein Bett, wir haben ein Kind' en het Trinklied, maar eindigen met twee zeer goede, eenvoudige verzen.

Ein Freiheitslied

Es ist nun einmal so,
Seit wir geboren sind;
Die Blumen blühen wild und bunt
Wir aber mauern Wände
Gegen den Wind.

Es wird wohl einmal sein,
Wenn wir gestorben sind;
Dann blühen die Blumen noch immer so,
Und über unsre Mauern
Lacht der Wind.

Zoo is Dehmel vrij van Nietsche, Liliencron en Verlaine. Hier volge een enkel voorbeeld van een meer ontledend vers:

Verhör

Du liegst sehr blasz in deinen weiszen Kissen,
Und deine matten Lippen sind zerbissen;
Hattest du sehr viel Schmerz? -
'Ich weisz nicht mehr'.

Du siehst sehr träumerisch zur Zimmerdecke,
Sieht nach dem Bettchen drüben in der Ecke:
Liebst du dein Kindchen sehr? -
'Ich weisz noch nicht'.

Schriebst du zuweilen, wenn die Wehen kamen,
Mit deinen irren Fingern meinen Namen
Auf deine Bettdecke? -
'Du weiszt es ja'.

Kannst du noch immer, ohne hinzudenken,
Dein Kind und seinen Vater ruchlos kränken
Und mit mir selig sein?-
'Weiszt du das nicht?'

Met een korte biografische, bibliografische aanteekening, ontleend aan Ernst Krausz' 'Deutschlands Dichter' zal ik deze bespreking eindigen:

'Geboren am **18** November **1863** zu Wendisch-Hermsdorf in der Mark Brandenburg, Absolvierte das Gymnasium zu Dantzig, studierte **1882** bis **87** Philosophie, Naturwissenschaft und Sozialökonomie, promovierte im selben Jahre zum Dr. phil, war Redakteur, widmete sich ab 1895 ganz der Literatur, unternahm **1899-1902** grosze Reisen naoh Italien, Griechenland, der Schweiz, Holland und liesz sich dann in Blankenese bei Hamburg nieder. Er organisierte mit Arno Holz das: 'Kartell lyrischer Autoren'. Erlösungen **1891**. Aber die Liebe **1895**. Lebensblätter **1895**. Weib und Welt **1896**. Zwei Menschen **1903**. Die Verwandungen der Venus **1893**. Ausgewählte Gedichte **1908**. Schöne wilde Welt **1913**. Volksstimme Gottes-stimme **1914**. Gesammelte Werke in **10** Bänden **1906**, in **3** Bänden **1913**. (Ausgabe Fisscher Berlin).

JAN J. ZELDENTHUIS

Ontvangen vertalingen, herdrukken, brochures, enzoovoort.

Vondels Jephta, uitg. door T. Terwey, **4**de dr., door J. Koopmans. - J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Eichendorff. Uit het leven van een dagdief. Vert. Anna van Gogh-Kaulbach. Wereldbibliotheek, A'dam.
Platoon's Phaidoon, vert. door P.C. Boutens. Wereldbibliotheek.
J. Hessing. De bezwaren van het verstand tegen de redelijkheid van het begrip. Eikelenboom en Timmer. Bloemendaal.
Esmoreit, 8e druk. Van alle tijden. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Nederl. Leesboek door Bolkestein, Poelhekke en Prinsen. J. Wolters, Groningen-Den Haag
Onderzoek n.d. aanklacht van Kautsky, door Aquarius. Ort en v. Straaten, 's-Gravenhage.
Om den volkenbond, door Aquarius. Ort en v. Straaten, 's-Gravenhage.

Rectificatie.

Op blz. **236** 13e regel v.o. staat ‘levenslange’, dit moet wezen ‘even lange’.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 4]

De zestigste verjaardag van een ongemeen auteur (Ary Prins) door Willem Kloos.

De kunstenaar Ary Prins verdient door de bijzondere schoonheidswaarde van zijn werk stellig een der allervoortreffelijkste van de Tachtigers te heeten, en als dit niet door iedereen onmiddellijk beaamd wordt, dan komt dit geenszins omdat iemand het zou willen loochenen of zelfs maar betwijfelen, maar eenvoudig omdat het groote publiek hem nog niet voldoende kent. En nu hij dus den zestigjarigen leeftijd bereikt heeft, zal Hij het mij wel willen vergeven, als ik Hem hier plotseling ga halen uit zijn misschien door hem-zelf verkozen schrijvers-isolement.

Inderdaad, Ary Prins, al beweegt hij zich, door den aard zijner praktische bezigheden en zijner mooie literaire belangstellingen voortdurend in het dagelijksche leven, en is hij dus allerminst een van wege zijn artisticiteit menschenschuwe te noemen, toch bergt hij, in zijn diepere hersens, als een hooge zaal, waar niemand behalve hij-zelf komt, en waarin hij zich terugtrekt, zoo dikwijls hij den tijd daarvoor gekomen acht.

En daar, daar heerscht Hij, als een toovenaar, van wien men leest in de oude sagen dat hij zich van tijd-tot-tijd afzonderde, ergens in een geheim hoekj e van een grot op het verre hooggebergte, zonder dat iemand vermoeden kon, waar hij was gebleven, of wat hij in die steile eenzaamheid bezig was te doen. Maar al was hij dan ook weg, toch zag men hem tegelijkertijd nog hier en daar in de stad loopen, en vele bewoners durfden er een eed op te doen,

dat zij hem bij het omslaan van een straathoek plotseling hadden zien voorbijgaan, den tegenovergestelden kant uit, zoodat hij onmidddellijk weer uit het gezicht was, door de zwenking van den weg. En - zoo werd er bij verteld - men had dan terug willen gaan om hem in te halen en naar zijn gezondheid te informeeren, maar als men zich daartoe omdraaide, zag men den wonderbaren man reeds weder verdwenen in de menigte, die zich woelend bewoog tusschen het middeleeuwsch-gothische huizen-komplex. Maar zóóveel had men dan toch wel van hem gezien, dat nog altijd, ondanks zijn haastig loopen, zijn gelaat dezelfde ijzeren kalmte vertoonde en denzelfden vreemden glimlach, dien men zijn heele leven door van hem had gekend.

Sommigen, die van dat snelle voorbijflitsen van d en toovenaar in de middagdrukte hoorden, glimlachten dan en zeiden, dat dit onmogelijk waar kon zijn, want dat men den machtigen man zelf de poort had zien uitgaan, toen hij weg toog naar het gebergte. En dat hij stellig ook alleen maar op reis was om nieuwe handelsrelatie's aan te knoopen of waren in te slaan, voor zijn handel in vogels en kooien en allerlei soort planten en vreemd, gedroogd fruit. Ja, dat hij misschien wel heelemaal nooit terugkomen zou. Want de doorsneê-menschen gelooven vaak niets anders als wat ze met hun eigen neus zien, en voelen zich dan bij zonder-prettig in de verbeelding, dat zij alleen het naadje van de kous weten en beter dan wie ook over alles zijn ingelicht.

Maar op een goeden nacht bleek de toovenaar dan toch werkelijk te zijn rondgegaan, de heele stad door, want 's morgens vroeg werden de menschen wakker en vonden in hun vensterbanken juweelen liggen, of op hun stoepen vlak bij de voordeur lag een kostbaar gouden vaatwerk dat zoodra de deur op de kier werd gedaan, omdat men van verre op de straat, den melkboer luidroepend hoorde waarschuwen dat hij aankwam met zijn waar, van zelf naar binnen schuiven ging. En de menschen in die tijden, toen men nog reverentie kende, namen die waardevolle geschenken stil-dankbaar aan: zij dorsten er zelfs niet met elkander noch tegen den toovenaar, als ze hem later ontmoetten, over spreken. Neen, als ze hem toevallig tegenkwamen, dan keken zij schuinsch naar hem op met dankbare blikken, en bogen alleen maar het hoofd weer naar den grond als in eerbiedigen groet.

En de toovenaar lette daar dan ook niet eens op, want hij was alweer met zijn meditatiën over andere dingen bezig, die hij zelf ernstiger vond en waar hij zijn leven aan wijdde, en het scheen dus wel half en half, of hij zelf er niet meer aan dacht, dat hij menschen vaak gelukkig wist te maken door de mystische middelen zijner bezweringskunst.

Wij wenschen den grooten Ingewijde, die ons o.a. Uit het Leven, Een Koning en De Heilige Tocht schonk, het beste en hartelijkst geluk, door ook aan ons zelf te denken en dientengevolge te hopen dat hij ons nog lange jaren verheugen moge met zijn rijp-door-wrochte kunst.

Over Gustav Mahler. Een karakteristiek zijner persoonlijkheid[1] door Constant van Wessem.

I

'Unser Glaube an Andre verrät worin wir gerne an uns selber glauben möchten,' zegt Nietzsche in zijn 'Zarathustra', dat boek van een profeet, voor wie als onmiddellijke toehoorders, onder zijn magisch, electriseerend fluïdum leefden. Binnen den tooverkring van 'Zarathustra' werden de groote daden van wie met hem waren, geboren. Siegfried Lipiner's 'Entfesselter Prometheus' moest voor Nietzsche, die 'Zarathustra' had geschreven, noodwendig de daad van een genie zijn: het stond in het teeken van diens grootheid. En wanneer Mahler's muziek begint te klinken - die een inleiding tot de Dionysische wereld scheen te gaan worden - had Nietzsche zich zijn eigen uitspraak kunnen herinneren: 'Mijn jongeren moeten mijn leer in muziek verbreiden, want wie zou een toon kunnen weerleggen?'

Inderdaad, zonder discipelen van Nietzsche te zijn ontspringen zij aan dezelfde evolutie, die ook diens geest deed ontspringen. Daarom hebben 'Zarathustra', Lipiner's 'Entfesselter Prometheus' en Mahler's **8**ste symphonie groote psychische overeenkomst. Zij dragen alle drie in zich de veredeling van dien diepsten menschelijken zelfstrijd, waarin de grootheid van haar werken bij zulke geesten zetelt. 'De overweldigende meesters, die een *consonant*-toon uit ieder conflict doen klinken, zijn zij, die hun eigen macht en zelfverlossing nog aan de dingen ten goede doen komen,' lezen wij in Nietzsches 'Wil tot Macht'. Zij willen van 'Betenden' tot 'Segnenden' worden. Zij willen wat neerdrukte en ontbond tot het verlossende en bindende brengen. Hun 'Goden' hebben echter andere namen. Nietzsche was in zijn 'Zarathustra' inderdaad minder de tegenwoordige menschheid, 'de zwakke Christenen' zoo-

1) Uit een dezer dagen bij van Loghum Slaterus en Visser te Arnhem verschijnend grooter werk 'Gustav Mahler'.

als hij ze noemt, genegen, dan wel de toekomstige; maar hij komt daarin met Mahler overeen, dat het werk, evenals Mahler's muziek der **8**ste symphonie, die deze zelf 'Welt erlösend' noemt, een vreugdefeest wil opstellen te midden van een eeuw van innerlijke tweespalt en jammerlijke ontkenningen. En tusschen beiden in staat Lipiner's 'Entfesselter Prometheus' met zijn machtig Koningswoord 'Schicksal ist Gottheit', een opper-Helleensche interpretatie van de amor fati, de liefde voor het Lot, die Nietzsche voor den Koningsmensch opvordert.

Het driemanschap, waarboven zich één sterrebaan laat beschrijven, moest elkaar ontmoeten. Hun wegen konden niet anders dan voorbeschikt zijn. Dit samenkomen van noodzakelijkheden noemt men 'toeval'. Lipiner is nog met Nietzsche van aangezicht tot aangezicht geweest, maar Mahler kon niet meer met hem verkeeren, hoewel hij hem in zijn diepste wezen heeft ervaren, gelijk talrijke gedeelten van zijn werken ons aantoonen; maar Nietzsche's geest was niet meer toegankelijk voor de buitenwereld.

Het zou Siegfried Lipiner zijn, in wien Mahler zou vinden, wat deze tot zijn eenigen werkelijken vriend onder de menschen, den 'par inter pares'-vriend der jeugdjaren, ging maken. De vergetelheid rust op de bijzonderheden. Maar het werk van Lipiner, den 'geniale, dichtende Jude' van Nietzsche opent ons dit gedeelte van Mahler, dat samenhing met waaraan hij in zich-zelven moest blijven gelooven, dat hem niet verlaten kon en waarom hij den 'makker in sterren-vriendschap' moest blijven hooghouden, zelfs toen hun wegen uiteen weken, en hij Lipiner's geloof in de wereld, 'waarvoor men Lipiner moest zijn om er zich bevredigd bij te gevoelen', niet meer kon deelen. Later, wanneer, zooals Bruno Walter het bericht, 'de vragen naar God, naar de zin en het doel van ons bestaan en naar het Waarom van het onzegbare leed in de geheele schepping Mahler's ziel verduisterden, droeg hij de nood van zijn hart naar den hem dierbaarsten vriend, naar den dichter Siegfried Lipiner'. Vonden zij elkaar als in den tijd toen zij elkaar hun vondsten konden overdragen met teedere handen van ontroering, zooals toen Lipiner aan Mahler Dostojewski gaf (waarom Mahler later tot Schönberg zou zeggen: 'Dostojewski lesen das ist wichtiger als der Kontrapunkt')? Voor Mahler, die aan den vooravond van zijn **8**ste symphonie stond,

was Lipiner nog de oude? Mahler schreef op het eind van zijn leven in ‘Der Abscheid’ van zijn ‘Lied von der Erde’ een passage, waarvan de muziek ongetwijfeld daarop doelende herinneringen aanroert:

> Er stieg vom Pferd und reichte ihm den Trunk
> Des Abschieds da. Er fragte ihn, *wohin*
> *Er führe und auch warum es muszte sein*[1)]
> Er sprach, seine Stimme war umflort: Du mein Freund,
> Mir war auf dieser Welt das Glück nicht hold!
> Wohin ich geh'? Ich geh', ich wandre in die Berge
> Ich wandle nach der Heimat! Meiner Stätte

‘Wanneer men ze naast elkaar zag,’ vertelt Specht, ‘was het of zij elkaar noodig hadden om zichzelf te kunnen bevestigen. Mahler's voortvarende, krampachtige bewegelijkheid, met het geestrijke, bleeke Lucifer-gezicht, in wiens oogen en gegroefde mondhoeken zooveel moe verlangen lag; en daarnaast Lipiner's wat dwergachtige verschijning, met den klaren, lichtenden blik.’

De werken van Siegfried Lipiner, een man, wien aan publiciteit niets gelegen was, zijn eerst kort geleden, in **1913** uitgegeven. Beide vrienden hadden een zelfde sterfjaar: **1911**. In de nalatenschap bevond zich een voorspel ‘Adam’, de proloog tot een groot Christus-gedicht, dat niet voltooid werd, het probleem der tijden, waartoe reeds de gedaanten van Zarathustra en Prometheus waren geschapen. Nu wij dit ‘Adam’ gelezen hebben kunnen wij ons de onvoorwaardelijke bewondering er voor, die Mahler in dezen zin uit een brief bekende, begrijpen: ‘Diese Dichtung gehört zu den schönsten Besitzthümern der Welt, auch wenn sonst nichts dazu käme’ (dit doelt op de vervolg-stukken). Want het toont zich het diepst van alle werken van Lipiner aan Mahler verwant. Ik citeer deze passage, het verhaal van Abel over de dieren:

> Da raschelt's, da schwirrt's; über mich, neben mich
> Wend ich den Blick; wer guckt von der Seite?
> Ein Fuchs im Gebusch, ein Vogel da droben,
> Weih' oder Falk -; und fort in die Weite!
> Und lange nicht währt's: von unten, von oben

1) Cursiveering van mij, v. W.

Schwärmen sie an, umhüpfen, umschweben mich -
Scharenweis naht's, mehr, immer mehr,
Hoch aus den Lüften, stürzt es daher
Und vom untersten Wald und vom höchsten Schnee,
Mit Hörnern und Hauern und Zackengeweih'n, -
Und ringelnd und zünglehd aus Kluft und Gestein, -
Und seltsam gurgelt's weit auf dem See,
Es plätschern die Fische und tauchen zur Höh'
Und stürzen zum Strand.

Is dit in woorden niet geheel de toon, dien wij uit Mahler's muziek kennen, zooals in ‘Antonius' Fischpredigt zu Padua’, zooals in het derde gedeelte van zijn **3**de symphonie ‘Ein Sommermorgen traum’ (‘Meine fröhliche Wissenschaft’): Was mir die Tiere des Waldes erzählten, een muziek van aanduidende suggesties, naderende, speelsche geruchten en van mysterieuse bewegelijkheid? Slechts vrienden-harten weten hoe men elkanders scheppingen kan herdroomen en daar het geluk aan beleven, dat Mahler steeds, ondanks de tijdelijke verwijdering, met roerende verrukking van Lipiner heeft doen spreken.

Inderdaad is er met de publiciteit van Lipiner's werken een ‘stuk Mahler’ meer toegankelijk gemaakt.

Ging Lipiner voor den mensch Mahler verloren, een ‘discipel Johannes’ vond hij er voor terug in den jongeren Bruno Walter, die als achttienjarige jongeling voor het eerst te Hamburg bij hem kwam en hem sinds dien dienend en liefhebbend terzijde stond. Walter wist Mahler's geest te begrijpen, te interpreteeren en zelfs te copiëeren als geen ander. Hij was wat men noemt een ‘musisch’ mensch, een met alle begaafdheden toegeruste, die nochtans voor zijn daadwerkelijke substantie de kern van een ander noodig heeft. Voor Walter was het Mahler. Mahler die al sinds lang zich niet meer op den omgang met menschen spande, die ‘boeken’ zijn ‘beste vrienden’ had leeren noemen, nam Walter bijna achteloos aan, in de behoefte die zij, die veel met de gedachten bezig zijn, hebben om iemand om zich te zien, die, naar hen luistert. Op deze wijze kende Walter Mahler's ideeën als kunstenaar vóórdat zij neergeschreven waren, en hij heeft veel van wat Mahler hem in brieven en gesprekken overdroeg, zorgvuldig

vastgehouden en gepubliceerd. Hij bezorgde van Mahler's werken een klavieruittreksel der **1**ste en **2**de symphonie, en werkte de nagelaten **9**de symphonie af met de nauwkeurigheid waarmede hij steeds Mahler's intenties in zich opnam. Dat hij niet geheel slaagde ligt aan de onmogelijkheid om geheel en al een ander te zijn. Vooral waren hun wezens door de temperamenten nadrukkelijk onderscheiden. Walter bekende dit zelf in zijn 'Mahler's weg', een opstel in het Mahler-nummer van Der Merker: hij had niets van dat 'maszlos Eruptiven des Wesens Mahlers, das mit einem gewissen, bald wilden, bald drolligen Humor und einer ihm eigenen, manchmal ergreifend hervortredenden, tiefen klaren Ruhe seltsam kontrastierte'. Walter was ook als dirigent (Weener hof-kapelmeester) weeker, minder vasthoudend aan de groote lijn, meer toegevend aan invallen betreffende détails.

Specht meent dat de dood van Mahler Bruno Walter verlost heeft, daar hij zijn gansche leven in diens schaduw heeft moeten staan. Maar wellicht dat Walter ons later eens, als een ware 'discipel Johannes' met een boek, een evangelie van zijn Meester, verrijkt dat ons nieuwe onthullingen over Mahler brengt.

II

In alle bewegingskunst zetelt het principe der magie; het geluid, de dans, enz. Ook de muziek behoort tot de magische kunsten. Wij zien het Latijnsch woord voor lied: *carmen,* al spoedig worden tot *charme* in de huidige beteekenis. Bekoren, betooveren, bezingen, alle woorden voor hetzelfde wezen.

Combarieu heeft aan de verhouding der magie tot de muziek reeds een apart boek gewijd. Daarin noemt hij de betoovering (bezinging) het prototype van de muzikale kunsten. De techniek van den zanger, de kennis van het rhythme, het lyrisme stamt daaruit.

De eigenaardigheden in de uitingswijze, van Mahler's psyche bij het gebruik der muziek, zijn merkwaardige rythmische kracht, zijn doordringend en soms langdurig als orgelpunten aangehouden tonen, zijn voorliefde voor de slaginstrumenten, die hij met een waar raffinement uitzocht en groepeerde, deze allen kunnen alleen in hun ware beteekenis voor de figuur en voor de muziek worden

gezien, wanneer men er in slaagt ze terug te brengen tot onderdeden bij de functioneele beoefening der muziek als methode der magie. Bij Mahler leidt dit tot verrassend essentieele punten voor de karakteristiek van zijn wezen als *geboren magiër.* Hij onthult tevens veel van de opmerkelijke vormen, die zijn intensies in de muziek aannemen.

B.v. de buitengewoon overheerschende plaats, die het rythme en zijn onderdeelen, bijna obstinaat aangewend, in Mahler's werk innemen. Een passage bij Combarieu luidt: 'Men kan aan de magie het principe van de techniek van een rythme vastknoopen. In de muziek speelt de herhaling van deelen van een phrase, van phrasen en van een phrasen-systeem dezelfde rol als de herhaling van woorden of zinnen in de magie.' Het rythme is het meest primaire bestanddeel der muziek, als basis der bewegingskunsten. Het ligt dus ook diep terug in die gebieden der ziel, waar het zijn gedaante van primair psychisch bestanddeel, een 'zwijgende' vorm voor oer-krachten, kosmische krachten van het onderbewuste kan hebben. In de techniek van zijn scheppen herkennen wij Mahler als den heerscher met die elementen, waarnaar hij ongetwijfeld onbewust, bij het aanwenden der muzikale uitingsmiddelen greep en waaruit wij de magiërs hun methoden bij de functioneele beoefening der primitieve muziek zien maken, en die nog in de wilde volkeren voortleven. Wij vinden er die merkwaardige, geprononceerde rythmen, die als het ware gebouwd zijn op de accenten der slaginstrumenten, die tusschen ieder accent een magische tijdspanning omvatten, accenten die op zichzelf al een bezwering lijken, de echotoon van een oer-klank, gelijk Mahler van de 'Hammerslag' in de finale der zesde symphonie het geluid aanduidt als: 'kurz, dumpf, mächtig hallend von nicht metallischem Karakter.' Wij vinden er de magie van het geluid opgevoerd tot een macht, waarin mensch en natuur resoneeren, waarin de kosmos als het ware met zijn eigen oer-geluiden betooverd wordt, naar Mahler wil! Uit de centraliteit ontspringt de veelvuldigheid der beweegvormen en -uitingen. En is het dan ook niet meer maar een toevallige merkwaardigheid - waarom men Mahler's muziek al reeds vaak een kapelmeesters-muziek heeft genoemd, een muziek van dirigenten-gebaren, - dat de bewegingen der rythmen er de onmiddellijke realiseering van lichamelijk-gedane bewegingen schijnen: want zij

zijn van één uitgezonden beweging voor de ziel, die er zich van bedient, één golf van het groote gebaar van haar psychische wil om voor ons haar *bewuste* gedachte uit te spreken, wanneer Mahler ons, zooals hij zelf het uitdrukte, 'een met alle voorhanden middelen der techniek opgebouwde wereld' wil verstaanbaar maken.

Wij zien dus bij Mahler zéér uitgesproken de muziek weer volgens haar oude doel gebruikt: ons met de oerkrachten der wereld zelf te bezingen van deze wereld. Hoe werd nu deze merkwaardige verbinding van hooge bewustheid (de projectie van een *bewuste* gedachte) en van diepe onbewustheid, (dat wat in het rijk der primaire muziekbestanddeelen met de sluimerende vermogens der primaire zielekrachten correspondeert) mogelijk? De **19**de eeuw stond toch van alle onbewustheid zoo ver mogelijk af en haar discipelen vonden hun banen en het intellect als het ware voorgeschreven. Ook Mahler was geestelijk geheel in deze sfeer opgeleid; hij had behalve muziek, ook philosophie, historie en biologie gestudeerd. Maar men vergeet, *dat juist het leven op de toppen der cultuur, het in zich dragen van de hoogste bewustheid, de terugkeer tot de diepste onbewustheid weer mogelijk maakt.* Men vergeet dat de 'universalia ante rem' juist hun macht konden herkrijgen in den mensch, zooals Mahler, die zijn intellect als het ware vlijmscherp had geslepen aan de cultuur van zijn tijd. Daarom zien wij ook bij Mahler zijn concepties hun oorsprong nemen uit de ontwikkeling van ideeën, die ongetwijfeld onder den invloed van hun tijd stonden en voortgingen uit de machtige oppering van de aleenheid der dingen, waarmede men zich zelfs het gesteente als bewust van een bestaanscentrum kon denken, maar die tevens de werkzaamheid der primaire zielekrachten ontketende en de instinctieve aanwending der macht uitoefenende overdrachts-middelen.

Mahler vertoont zich als *heerscher* met de ziel. Hij arbeidt door de bewuste gedachte met krachten, die hij wil; maar niet *kent,* doch waarvan hij *weet,* dat zij zich in hem bevinden en zich laten aangeven als de 'gevoels-pantheïstische', d.i. van het instinctief vermoeden van een alom verspreide tegenwoordigheid. Hieruit zijn Mahler's psychische gebaren geboren.

Zooals de werken van Mahler zelf uit het roerlooze treden, een donker, dat nog het begin der muziek beheerscht en eerst evolutioneerend tot het transparante wordt, zoo schijnen de psychi-

sche gebaren geleid door het onuitsprekelijke voorgevoel, dat Goethe, over het daemonische in Beethoven sprekend, reeds aldus schetste: ‘Sein Genie leuchtet ihm vor und giebt ihm oft wie durch ein Blitz Hellung, wo wir im Dunkel sitzen und kaum ahnen, von welcher Seit der Tag anbrechen werde.’

De menschen, die Mahler in het leven waarnemen, hebben hun opmerkingen over hem. Zij kunnen hier genoteerd worden, want zij geven in hun onbedoelde juistheid merkwaardige bijdragen tot mijn beschouwingen. ‘Bij alle rustelooze, nooit in zelfvoldane behagelijkheid uitrustende werkzaamheid was Mahler's kracht meer een van rukken en stooten, kwam als in paroxysmen over hem en hief hem en de anderen met een plotselingen sprong op groote hoogten, inderdaad een normale wijze, die voor ieder ander abnormaal zou zijn geweest,’ bericht er een. ‘Hij heeft de daemonie en de vuur-moraal van Duitsche meesters in zich,’ schrijft Gerhart Hauptmann. En Richard Specht teekent over Mahler's houding als scheppende aan: ‘Maar dikwijls hebben wij het gevoel alsof in het steeds hooger opstuwen de bewegende kracht niet alleen de rustig scheppende is, *maar ook als het ware de angst er voor,* voor het aanschouwde beeld der wereld, dat hier vorm ging aannemen.’ Deze laatste opmerking is inderdaad karakteristiek. Wij voelen hier de nerveuse lijn in Mahler's psychische bewogenheid. Wij zien het in de rechtheid en de verbetenheid waarmede Mahler zich aan zijn ‘taak’ overgeeft, al arbeidende, al verwerkelijkende naar zijn opdracht waarvoor hij ‘ethisch’ leeft, waarvoor hij de spanning van zijn geheele eeuw in zich voelt, zich offerende als die zich in een daemonische schoonheid ten ondergang wijden. Wij zien het in dat hooge, steile voorhoofd, de zetel dier ontzaggelijke steeds gespannen staande energie, die hem onafgebroken aan ware Titanen-werken doet voortscheppen, jaren en jaren, zonder maar één oogenblik geheel en al het diepe perspectief, de bezielende verte, zijn visie op de dingen, waarmede hij ze geestelijk in bedwang hield, te verliezen. In sommige zijner bezeten momenten kan hij inderdaad op Savonarola geleken hebben, alsof zijn geest een kruistocht tegen de wereld had te voeren. ‘Jede Fiber zum Reiszen angespannt, Gottes voll.’

Wij kunnen, in verband hiermede, niet lang genoeg die heerlijke buste bekijken, waarin Auguste Rodin zijn openbaring van Mahler's

zielebeeld, diens 'geisterhafte' gedaante van het mysterie, samenvatte. Het is een kop, recht als van een Middeleeuwschen monnik. De blik is strak, maar fixeert niet. De mond gevoelig, maar zonder weifeling. Echt het gelaat van een, die aan zich-zelf gelooft, maar oop een onpersoonlijke wijze, gelijk Diepenbrock het eens uitdrukte. Van iemand, wien de zaak, de 'taak' alles, zich-zelf niets is. Het is een meesterwerk dat Rodin moet geconcipieerd hebben in een betooverende helderheid van beeld en gebeurtenis. Het werd een gedenkteeken, de eenige waardige afbeelding om een mensch ah Mahler mede te huldigen.

III

Het 'Heldenleven' van Richard Strauss heeft een 'bataille dansante', een dansenden oorlog. Is dit een zwaard-moraal? Zeker niet een, die, volgens Maeterlinck, 'spookachtig is geworden, omdat zij onbloedig verloopt.' Neen, deze veldslag is diepe werkelijkheid geweest. Hij versymboliseert den geest en de daden. Hierop werd het een doodendans.

De Goden, die over de **19**de eeuw zweven zijn demonen. Dostojewski heeft ze gruwelijk en heilig herdacht in zijn boeken, in zijn opperste goden van het kwaad, van den ten uitersten opgevoerden geest, en de candide, in hun blanke weerloosheid met pijlen doorboorde menschen der liefde, van de liefde, die niet spreken kan en alleen, als uiterste poging om zich uit te zeggen, neervallen, gelijk 'de Idioot'.

Nietzsche draagt het zwaard. Zijn oorlog is een verdelgingsoorlog tegen de menschheid van zijn tijd. De aarde is goed, het leven groot, en ook de mensch was groot toen hij nog in het Griekenland van Pyrrho leefde, zelfs nog toen hij Goethe of Napoleon was. Maar thans:

'Hij die hier het woord neemt, heeft daarentegen tot nog toe niets gedaan, dan zich *bezonnen:* als een philosoof en kluizenaar, uit instinct, die zijn voordeel in de afzondering, in het buiten den kring staan, in het geduld, in de vertraging, in het achterblijven vindt; als een waag- en onderzoekersgeest, die reeds eens in dat labyrinth der toekomst is verdwaald; als een waarzegvogelgeest die *terugblikt,* als hij vertelt wat komen zal.' (Voorrede van de 'Wil tot Macht'.)

Hoe treffend verder: Wanneer wij in het hart der **19**de eeuw zien dat wat te groot genomen wordt tegelijk verraadt dat aan de andere zijde een te zwak is, openbaren de pogingen tot verbinding der uitersten de geesten der menschen, die zoeken te overbruggen. Nietzsche's Uebermensch bant God als een caricatuur, ‘een geloof waarvoor men zich schamen moet’, uit de wereld, maar tegelijk bekende hij zich aan God, door hem, in naam van Dionysos, tot zichzelf te laten verklaren:

‘Een hoogte, een vogelvlucht der beschouwing trachten te bereiken waar men ziet, dat alles zoo, gelijk het geschieden moet, ook werkelijk gaat; hoe iedere soort “onvolkomenheid” en het lijden door haar mede tot de hoogste wenschelijkheid behoort....’

Nietzsche kon echter een ‘God aan het Kruis’ niet verstaan, evenmin als de tijdgenooten, die het evangelie der Materie schreven, zooals b.v. de monistische ‘Weltraetsel’ van Ernst Haeckel.

Dostojewski daarentegen heeft de ‘God aan het Kruis’ verstaan: Hij heeft dit droeve beeld zalig gesproken als door eigen omarming. Als de heilige Sebastiaan heeft hij zich geschonden aan de smarten der wereld. Tegenover de hoogmoed, de ‘hooge lucht’-moed, van Zarathustra stelt hij de deemoed van Aljoscha (uit de Karamazows). Tusschen deze beiden, twee uitersten, vloeit het geheele mysterie op en af. Daar tusschen blijft een half donker, waarin alle scheppenden hun handen dompelen. Slechts de uiteinden van dit clair-obscuur zijn verlicht. En naar deze uiteinden zien wij thans, die willen *begrijpen.*

En nu dit merkwaardige in het leven van Mahler:

Hij heeft Dostojewski zeker grenzeloos liefgehad, maar deze liefde zelfs voor zijn werk verzwegen. Alle groote inpulsen stammen bij Mahler uit een ‘vogelvlucht’. Zijn daden, ook die der kunst, zijn de impulsen van Nietzsche op het eind van zijn leven, wanneer deze in wonderschoone aphorismen praeludieert op wat hij een *heidensche* toekomst noemt, waarin hij zich het christelijke door het boven-christelijke *overwonnen* denkt. Nietzsche heeft Mahler's verhouding tot het leven bepaald; maar Dostojewski heeft hem de gewonde ziel van zijn eeuw opengelegd, een pessimisme met een genezende goddelijkheid er in. B.v. noteeren wij ons deze uitspraken:

Nietzsche: ‘Tot het groote behoort het vreeselijke.’

Mahler: ‘Er bestaat geen grootheid zonder goedheid.’

Hier is de verlegging der zwaartepunten, die hen onderscheidt. Geest tegenover mensch. Wanneer Mahler zich Dante's inscriptie boven de Inferno herinnert: ‘Ook mij *schiep* de eeuwige liefde’, weet hij, dat het de uit smart zich verheerlijkende liefde is, die de gigantische, onbegrensde drang in het gemoed tempert. En wanneer hem Dostojewski even plotseling als indrukwekkend ‘toevalt’, kan hij in dezen een stem uit het hart zijner eeuw hooren, waardoor de naam Christus, als de verlossende liefde in de Evangeliën, die hij reeds in gesprekken met Lipiner had leeren losmaken van Nietzsche's aanwending als strijdmiddel tegen het tijdgenoot-Christendom, een nieuw en universeel-menschelijk accent voor hem krijgt. Inderdaad, ondanks de behoefte, die een zich werelden scheppend instinct heeft aan den roes eener zekere jeugd en lente, aan het Dionysische als een krachtverhooging voor het ‘Schöpfer sein,’ voor een ‘Weltregierender Geist’:

Mahler is niet Nietzsche's discipel. Hij is niet Nietzsche's schepping, slechts een even zoo innerlijk geteekende figuur als Nietzsche's oorsprong aangeeft. Hij moet evenzoo over alle ‘zwaarheid’ heen leeren dansen, gelijk hij in de finale der **7**de symphonie den dag viert, met, volgens de aanwijzingen der partituur, ‘graziosissimo’ of ‘beinahe Menuett’. Evenmin als hij Dostojewski's discipel is. Maar Mahler moest de in de cultuur van zijn tijd uiteenliggende perspectieven samentrekken. Hij moest de uiteinden dier ‘kracht’ en ‘zwakheid’ samenvoegen. Hij is een van aanleg waarlijk religieuze natuur, gelijk alle droomers en naïeven van gemoed. Langzaam had zich een belijdenis in hem voorbereid. Wat hij las - Paul Stefan geeft een opsomming: Kant, Schopenhauer, Fechner, Lotze, Helmholtz, Nietzsche, Goethe, Hölderlin, E.Th.A. Hoffmann en Jean Paul - markeert niet op een voorspellende wijze wat uit hem zal gaan worden. Ook zijn muziek, aanvankelijk, laat ons ongedecideerd. Nadat hij de eerste symphonie als een Dionysische lust-erkenning schijnt te willen doen begrijpen, voert hij ons met de tweede symphonie naar ‘het nevelig geloof der onsterfelijkheid, dat onze daden beïnvloedt’, zooals Nietzsche het uitdrukte. Terwijl daarna de **3**de symphonie een soort Wanderer-symphonie schijnt te gaan

worden met een mystieke apotheose in de vuurroos der liefde Gods voor ‘alle Kreatur’. Doch hier treffen wij de eerste bekentenis dier universeele liefde, van dat wat liefde heet in alle talen en onuitgesproken dingen der wereld, die steeds meer in zijn werk zal gaan domineeren totdat het geloof in haar transfiguratiekracht haar in den Fausttekst der achtste symphonie gaat onthullen als ‘die allmächtige Liebe, die alles bildet, alles hegt’, de ware ‘Creator Spiritus’. Voor Mahler getuigde in de natuur en het heelal steeds het ‘gegeven in liefde’ (de Dostojewski-ziel tot het kosmische gebracht, zou men kunnen zeggen, indien niet alreeds in Dostojewski's boeken zich de menschen als volgens de constellatie der sterren schenen te bewegen). Grenzeloos was Mahler's overgave aan de aarde, de natuur waar hij gemeenzaamheid vond, die hij bij de menschen uit zijn omgeving miste en die zijn wezen in den drang om tot den kosmos terug te keeren, zocht. In een der laatste werken, ‘Das Lied von der Erde’, had zijn bekennende liefde, boven alle smart uit, het slotdeel laten verklinken met die mysterieuse verhevenheid van ziel, waardoor de expressie het materiaal opheft. Wij weten hoe Mahler na de voltooiing van deze schepping het voorjaar buiten weervindend, snikkend op de knieën zonk voor het gezicht dier dampende jonge velden en de in kleurenpronk opengebarsten boomknoppen.

Treffend van deemoediging, van zaligspreking der ‘eeuwig bloeiende natuur, overal opnieuw tot lente opgebloeid’, die grooter, schooner en vaster is dan de tijdelijke kring der menschen met hun illusies der vriendschap en der jeugd, der verlatenheid en der droefenis. Mahler's oogen bleven ook in het adagio dezer slot-muziek gericht naar het visioen der rustigste gebaren, gelijk hem dat in de zich kristalliseerende stilten der ziel werd voorgetooverd.

Zoo werkt Mahler ook in zijn geloofsbelijdenis de ontspanning van den geest der **19**de eeuw uit. En de groote vereeniging zijner diepste krachten en gevoelens wordt dan de **8**ste symphonie, waarvoor Mahler met recht zijn voorgaande symphonieën de praeludia kon noemen. Dit is de symphonie van Dionysos en Christus. Daarvoor heeft hij de krachtverhooging zijns levens haar hymnisch pathos laten vinden in de woorden van den Pater ecstaticus, den van liefde vervoerde, uit het slot van Goethe's Faust, tweede deel, die in de **8**ste symphonie voorkomen, de extatische glans, de Dio-

nysische dronkenschap van den geest, en de Heilige Sebastiaan-heerlijkheid van den offerenden en tegelijk verlossenden ondergang versymboliseerende.

Ewiger Wonnebrand
Glühendes Liebeband
Siedender Schmerz der Brust
Schäumende Gotteslust
Pfeile, durchdringet mich,
Lanzen, bezwinget mich,
Keulen, zerschmettert mich,
Blitze, durchwettert mich;
Dasz ja das Nichtige
Alles verflüchtige
Glänze der Dauerstern,
Ewiger Liebe Kern.

Waarlijk, leefden wij in andere, vroegere tijden, er zou niets vreemds in zijn geweest het leven van Mahler te beschrijven zooals de Middeleeuwers de levens hunner Heilige Martelaren hebben beschreven. Zulk een pantheïstische dood van zijn ziel in de vuurroos van zijn geloof aan het 'Heelal', dat de vroegere eeuwen 'God' zouden genoemd hebben, had in den toon der legende tot een zeer schoon gedicht verwoord kunnen worden. En men zou daar zijn *geest* beter recht mede hebben laten wedervaren dan hem, om zekere demonische eigenschappen in zijn werken, maar voortdurend aan de romantiek te blijven verbinden terwille waarvan men zich heeft aangewend te praten van een wedergeboorte van Hoffmann's phantastischen kapelmeester Kreisler - met de 'Wetterharfe'! Want zijn 'demonische' bezetenheid, die zijn sfeer electrisch maakt is 'Gottes voll.'

Rectificatie. Een onjuist gebezigd woord in mijn artikel 'Het a.s. Mahler-feest', in het Januari-nummer heeft misverstand verwekt. Ik spreek daar van een 'gebrekkige' uitvoering van Mahlers **3**de symphonie in Arnhem. Bedoeld is gebrekkig in den zin van *onvolledig.* Bij deze uitvoering, die ik, wanneer men daar op staat, gaarne als de eerste in Nederland wil signaleeren, ontbrak het vrouwenkoor en eenige der voorgeschreven buitengewone instrumenten in het orkest. Heeft men dus het woord 'gebrekkig' in kleineerenden zin opgevat, dan moet ik schuld bekennen, en mij voor dezen uitleg excuseeren. - *C. van W.*

Eiland van geluk door Eduard Coenraads.
(Vervolg van bladz. 331.)

Hoofdstuk VI.

Na de donkere regenweken van April waren Mei en Juni te blinkender geweest rondom het Lago Maggiore. Niet langer vindt moeizaam geklommen winterzon de stoere berghellingen kaal en haveloos, en de top door een witte sneeuwkop bedekt. De warme zomer is gekomen, de hellingen bollen zich in dikke weelderige dracht van groen; en als de Junizon 's ochtends van achter de Gotthard-groep met zijn eerste frisse oranje stralen het meer en het lange, lange dal zegent, wentelen zich de bergruggen als stoere baders in het jubelende licht. Als een wijd bad van zilver rust dan het meer bij Porte Ronco. Achter de smaragdgroene eilandjes spint zich een heel fijn morgenwaas over het water, zo als op ontroerende doeken van de schilder Turner. En door die dunne sluier heen, gluurt even het dorpje Gera aan de overzijde: bleek, verlegen en toch vriendelik gezicht. Boven de huizen van Gera begint de milde groei tegen de machtige berggebouwen. Grote schaduw-eilanden in de helling verkoelen in paarsblauw; maar waar het morgenlicht de boomkruinen betipt, slaat een warme geelgroene kleur hoog op; vlammen uit het dicht gebladert. Het licht wisselt, verschiet telkens weer; alleen waar alpenweien zijn, blijft dit gele lichten wonen, heel den lieven morgen lang bejubeld door onzichtbaar-kwetterende vogels.

Mezzo giorno. De middagen zijn warm, zó warm, dat mensen en dieren de eerste middaguren slapen. Zo diep is dan de put der stille, dat ook de werkdag een Zondag schijnt; geen roeier, geen

visser op het meer; het zware heldere water van het Lajjo Maggiore raakt in vreemde krinkelingen verstard: het water heeft zich verdeeld in gladde donkere banen en in zilver geribde, - en die liggen dooreen geweven zonder wil, als zwarte en zilveren ijsbanen. Een enkele maal torenen van de bergkim langzaam wolken op, witte dreigende stoeten. Geen wind drijft ze aan, geen wind verjaagt ze. Aarzelend lossen die wolkenlegers zich op, zonder op te trekken tegen zulk een wereld van gelukzaligheid en zonnige rust.

Tegen drie uur komt iets meer beweeg op het water, iets meer beweeg ook op de gele weg langs het meer: een enkele open houten vrachtwagen, met paard of ezel bespannen, schonkt naar Locarno op 'n sukkeldrafje. De voerman houdt losjes de leidsels, naast hem zit een vrouw met een grote rode paraplu tegen de felle middagzon. Zij praten niet. Voorbij. Een stofwolkje dat wat blijft stoeien met het licht is de enige herinnering; de verschrokken hagedissen trippelen alweer over de gladde rotsen tussen landweg en Lago; ze schuifelen weer snel en listig tussen de braamstruiken, zodra een blootvoetig kind of een werkman van de makaronifabriek langs slentert. Eens in het uur breekt de grove autobus heel het wijde paleis van stilte in scherven. Dan is het herstel langzaam. Opbouw met lange wrok over een schennis die zelfs de wolken niet aandurfden.

In de villatuinen langs de weg bloeien ze nu helder op: rozen en oleanders, ernstige dikke dalea's en groot-ogige zonnebloemen die blijgeestig staan op hunne stengels. Als een tere verlatene staat het mimosaboompje met zijn blauwe takjes er tussen, - uitgebloeid. Maar in de dichte hagen, tussen diep-groene acaciastruiken rankt het zwierige vroege goud van de kamperfoelie en de winde spitst elke morgen zijn witte lippen naar de zon. Eiken en wilde kastanjes omschaduwen met donker gebladert de lichtgebouwde huizen; de muren zijn geel of groen aangestreken wijl hun krijtwitte kleur de ogen pijn zou doen bij zulk een hoge spanning van licht.

Stadsmensen en touristen zijn talrijker nu. Maar de meesten zoeken stil zich aan te passen aan natuur en volk. Wie iets anders wil, blijft in de rijke hotels en drukke pensions van Locarno hangen,

bekommert zich niet om die afgelegen hoeken van het meer: Ronco, Ascona, het dromerige Gera in de verte. Enkel op Zondagen, vooral als er processie in een dorp wordt gehouden, komen zij even den vromen ommegang begluren, - om dan weer vlug in het rijtuig af te drijven naar hun drukke salondorpen en naar een hoteltuin met de spoorbaan er langs. Het seizoen in Locarno verliep: in Mei waren de grote opgepoetste hotels vol geweest, maar tegen het midden van Juni gingen de gasten het te warm vinden in Ticino. Zij pakken hun koffers met de vele bonte etiketten en reizen naar de Noordzijde van de Gotthard, naar het koelere Midden-Zwitserland, Interlaken, Luzern. Daar zoeken zij een eender hotel uit, niet te ver van het station en toch met uitzicht op bergen en meren; lift, goede hamstervoorraden, nette bediening.

De Casino-Kursaal zou nog twee weken open blijven. In het hoofdportaal was het eerste dat de vreemdelingen zagen een groot affiche blauw-op-wit: Exposition de peinture moderne: les Quatre de Ronco (Winkler - Leo Leclanché - A. Bolivare - Jules Hoepfner). Entrée **1** Franc. De katalogus was op roomkleurig papier in drie talen van het land gedrukt, en begon met de mededeling dat het bloemen-arrangement in de tentoonstellingszaal van Jules Hoepfner was; volgde een artikel van dezelfde Jules Hoepfner, waarin hij in gevoelvolle woorden beurtelings het talent van Winkler, dat van Leclanché en dat van Bolivare karakterizeerde. Vier pagina's vormden de eigenlike katalogus; tot besluit een prijslijstje en een sonnet aan Ronco van Jules Hoepfner, eindigende met de terzinen:

> Là-bas c'est l'Italie, ici c'est le Tessin.
> Mais tous les deux forment ce célèbre dessin,
> Pleine de grâce, de charme et de Beauté classique.
>
> Et je reste ébloui par la riche splendeur
> Donneé à cette terre, attendrissant le coeur
> Qui laisse, dans mes yeux, des teintes magnifiques.

Iedereen vond dat mooi.

Het bezoek was in de zes weken dat de kleine tentoonstelling duurde flauwtjes geweest; door de week haast niemand, 's-Zater-

dags en 's Zondags enkele nieuwsgierigen, die wat ginnegapten tegen een jeugdwerk van Albrecht, dat de ereplaats had gekregen. De landschappen en figuurstudies van Leo werden mooier gevonden. Wel erg duur. Voor die oude tuinman vroeg hij wel twaalf honderd francs! Winkler werd veel bescheidener met zijn prijzen gevonden en toch ook wel aardig; van hem waren er dan ook heel wat portretten en schetsen waar ‘verkocht’ op stond. Zo slenterden er de vreemdelingen wat rond en vonden er kontakt met Free, die immer in een fluweelen jasje glimlachend en druk door de twee zaaljes te stevenen placht. Hij had al de crayontekeningen en portretten die hij wel eens voor rijke bewoners van Lugano en Locarno gemaakt had, weer opgevraagd en ze op de tentoonstelling gehangen. Zo waren er wel vijf en veertig nummers alleen van hem, groene en iets rijpere; op zeven en twintig stond triomffantelik het vierkante plaatje: verkocht: 't Was toch de waarheid! Ze waren indertijd toch immers aan die mensen verkocht?

Op Zaterdagmiddagen werden er vrije entreetjes uitgereikt aan vrienden en vriendinnetjes: aan schilders uit Muralto, Orselina; aan natuurmensen en Duitse antroposofen van de Monte Verita bij Ascona. Die kwamen dan met blote voeten in sandalen en blootshoofds over de stoffige wegen naar Locarno geslenterd en lieten zich door de stijve, doodfatsoenlike hotel-touristen aangapen. Zij deden daaronder bruingebrand en verstrooid-van-wezen. Eens zelfs hadden zij Cräser uitgenoodigd, in de hoop dat zijn lange grauwe pij, zijn zwarte schoudermanen en zijn Tolstoi-kop indruk zouden maken op de kruieniers. Doch deze laatsten hadden al genoeg van hem gezien en gehoord. In alle hotels van Locarno was hij tijdens dit seizoen al twee of drie keer, gelijk een wandelend Geweten, de hall komen binnenstappen om er te prediken, dat alle toeristen tot de natuur moesten terugkeeren en de aarde bebouwen, ons aller moeder. Om Cräser kwijt te raken had men dan briefkaarten met spreuken van hem gekocht, spreuken te midden van gepointilleerde zonnebloemrandjes. Voor de Zaterdagmiddag-thé's was Cräser dus ‘géen nummer’ gebleken: de betalende helft der bezoekers was weggelopen, en op volgende Zaterdagmiddagen had Free zich bepaald tot het laten ronddienen van slechte tee en tot de verzen van Jules. Dat trok nog al. Zo'n bleek, jeugdig-vermoeid dichtertje,

in smoking te midden van zelf-gearrangeerde bloemen werd wel interessant gevonden. Dwepende vrouwen en jonge meisjes luisterden in extaze en zij dwongen hun mannelike geleiders Jules' verzen gevoelig te vinden en zuiver-gezegd en zo. Die zeiden ja en amen, bang om later voor materialistisch en koud te worden uitgemaakt zodra Jules eens goede kritieken kreeg in achtbare tijdschriften. Jules zelf, over de eerste plankenkoorts heen, had veel meer behagen in het verzenzeggen gevonden dan hij vroeger geloofde. Begonnen uit angst voor des Voeux' brute blafstem was het optreden en verzen-zeggen te midden van vroom tot hem opkijkende mensen, omringd door bloemen en schilderijen, hem honingzoet geworden en hij bedacht met smart, hoe dit met Juli voorbij zou zijn voor altijd: zoete spijs die niet meer wordt gedistribueerd. Hij had er ook Giulietta, Line en Elly ontmoet, die de eerste Zaterdagmiddag al gekomen waren. Free had met zekere koopmans-finesse begrepen, dat drie aardige meisjes onder het publiek op zichzelf al een attraktie waren, en bovendien was het zijn enige kans om Line te ontmoeten. Dus stuurde hij iedere Vrijdagavond den meisjes een introduktie voor de Zaterdagmiddag tee: vrijkaartjes. Achter het publiek staand, in quasi-aandachtige luistering naar Jules' woordkunst, vond Free dan gelegenheid om heimelik-verliefd Line te bespieden, wier kopje als een roos bloeide boven haar lichtblauwe blijgeestige kleedje. Hij wist wel dat hij, een man van bij de veertig, weinig te verwachten had van dit jonge, lieve kind; hij wist ook dat zij maar één diep verlangen kende: Albrecht. En toch..... Free kon niet laten haar nabijheid te zoeken, haar stil-verlangend te bespieden, en dan schreide zijn ziel in week zelf-beklag, omdat hij nooit, nooit het geluk had gekend van een meisje dat alleen hield van hem, de kleine onogelike schilder met het puntbaardje.

Na de literaire tee, als de bezoekers nog wat langs de doekjes en de schetsen schutterden, werd wat nagepraat, vooral met de meisjes. Free zorgde dat er een extra kopje tee voor Line en de anderen was overgebleven, Errina rekende af met de Kursaal, Jules wist Elly in een hoekje te tronen, om haar te verzekeren dat hij als artiest dood-en-dood-op was wanneer hij zo het mooiste dat in hem woonde aan de mensen had geofferd; Leo maakte met zijn luidruchtige verhalen de lachebek Giulietta het hof. Albrecht en

Line waren verdwenen, roeiden over het meer naar Porte-Ronco terug met forsen slag door de verheugenis van het scheidende zonlicht.

'Mooi?' lachte Leo. 'Ja natuurlik is het mooi. Al wat Jules doet is magnifiek. Maar hebt U mij die verzen wel eens horen zeggen?' En met een hoog-geaffekteerd stemmetje imiteerde hij Jules: 'Frêles, pêle-mêles, - les papillons. Jaunes-citrons Jaunes et bleuâtres.....'

Giulietta schaterde het uit: haar witte tanden dansten in het grove gezicht. 'Toe, doet U dat nog eens, - ga eens door, toe. Meneer Winkler, U moet eens even luisteren: 't is precies meneer Hoepfner, precies! Hoe kùnt U het zo!'

'Het is eigenlik heiligschennis,' vond Free, met een knipoogje naar Leo.

O nee, maar meneer Winkler moest volstrekt niet denken dat zij de verzen niet móói vond. En ook het zeggen van meneer Hoepfner: echt fijngevoelig. Maar als het zo grappig werd nagedaan, moest je toch wel lachen, of je wou of niet.

Leo overwoog intussen de kansen van een oud plan; 'nu of nooit', dacht hij. Wat of juffrouw Rascher er van dacht met de andere dames eens een avend op de Casa Errina te komen. Ze waren toch al zó lang goede buren,.... hadden de ouders daar nu heus zo veel op tegen? Kom, kom: het was toch zo onschuldig. En onder de chaperonne van onze brave juffrouw Errina, - niet waar?

Giulietta aarzelde. Natuurlik, het was eigenlik onzin van haar ouders en zij zou het ook dol gezellig vinden, maar.... zij wist niet hoe de andere twee erover dachten.

'O, dat is heel eenvoudig, ik zal juffrouw Rascher wel even hierheen halen. En juffrouw Line, - nou dat weten we wel, niet?'

Vlug tipte Leo's lange gestalte naar het twede zaaltje, waar hij Jules en Elly in diepzinnig gesprek vond, en vroeg hen even mee te gaan naar Giulietta. Zo werd alles afgesproken: volgende week Zaterdagavond. Lachend namen de twee meisjes afscheid.

'Ga nog even mee, wil je?' vroeg Jules aan Leo.

'Waarheen?'

'Even zitten bij Scheu of in Svizzera.'

Jules had iets op het hart. Al twee dagen liep hij rond met die brief, met die vervloekte, moeilike brief; hij wist niet wat erop te

antwoorden en toch: je kon des Voeux niet aldoor laten wachten. Hij begreep, dat Leo de enige was die hem een slimme raad kon geven, de enige die door ervaring en handigheid tegen de regenten opgewassen was. Maar aan de andere kant wantrouwde hij hem: de manier waarop Leo hem de vijftien francs had afgetroggeld, toen hij nog maar pas op de Casa Errina woonde, vergaf hij hem nooit. Dat was een gemene streek geweest. Wel tien keer had Jules op het balkon van zijn kamertje woorden zitten ziften en schiften, totdat de scherpste, hatelikste woorden die voor Leo bestemd waren, bovendreven. Maar telkens als het er op aan kwam ze te gebruiken, telkens als hij een aanloop nam om hem eens goed de waarheid te zeggen, was hij teruggeschrokken. Jules hield niet van heftigheid, durfde geen scène tegen Leo aan, doodsbenauwd de mindere te wezen; en Jules' waarheid was uitgedraaid op bangelike steken-onder-water, waar Leo zich onnozel onder hield.

'Ik wou je even een brief laten lezen,' aarzelde Jules, met een lichte blos onder de half verstorven poudre-de-riz van zijn verzen-matinee. 'En dan moet jij eens zeggen wat *jij* zou doen in mijn plaats.'

Ze hadden een hoektafeltje onder de kolonnade gevonden, zodat ze de winkelende voorbijgangers en touristen die hun Zaterdagavend-inkopen deden, op hun gemak konden bespieden. Twee glaasjes vermouth werden gebracht door een keurig lunchroommeisje. Jules tuurde strak naar de overkant van de zonnige Piazza, waar een groene plantsoenrand even het geschitter van het meer doorliet. Leo las, gaf de brief terug met een half-spottend glimlachje, dat Jules een ogenblik berouwen deed hem ter lezing te hebben gegeven.

'Dus dan ga jij weg van ons.'

'Dat is te zeggen.... ik weet eigenlik niet....'

'Nou, ik zou 't maar gauw aanpakken. Hij biedt je drie honderd francs per maand aan. Voor 'n hoofdredakteur is dat nu wel niet koninklik, maar toch wel aardig. En als 't blad er in gaat, - schrijft-ie, - kan je verhooging krijgen.'

De gele autobus naar Ronco verdoofde een ogenblik hun gesprek. Beiden zagen ze dat Giulietta en Elly in de wagen voorbij flitsten; maar des Voeux' brief hield hen te zeer bezig, om het elkaar te

zeggen. Toen de straat weer rustiger was geworden, boog Leo zich slim-gemoedelik over de aarzelige jongen heen en glimlachte:

'En kijk 'ns kerel, je snapt zó wel: ook als zo'n nieuwe krant slècht gaat,..... des Voeux laat jou dan niet meer in de steek.'

Jules knikte. Dat was waar en dat waren allemaal van die mogelikheden waar hij zelf nooit op kwam. Daar moest je Leo voor wezen. Maar de zaak zelf was hem zo onduidelik. Wat wilde des Voeux met dat blad? Van Weckerlin had hij het begrepen, dat was zo'n beetje een hervormer. Maar des Voeux was toch enkel 'homme d'affaires'. Zachtjes vroeg hij Leo of die dat raadsel ook kon oplossen. Die lachte hoog-op.

'Dat is nogal eenvoudig! Hij wil in de politiek iets bereiken of hij lapt er een financiële rubriek aan waar hij gemene effekten in aanprijst om ze zelf kwijt te raken. Of allebei.'

'Zou je dàt denken,' zei Jules, verbaasd dat er nog heel andere verdorvenheden der wereld waren dan die hij kende.

'Natuurlik! Zo'n ouwe vos als hij: Laat 'm maar lopen, hoor!'

'Maar.... maar als je nu hoofdredacteur bent, dan heb je toch het recht om te zeggen: 'die vuiligheid hoort er niet in, en dat effekten-vullis neem ik ook niet op. Zie je, ik wou hem eigenlik antwoorden dat ik 't wèl deed; maar dat het zuiver literair moest blijven en dat ik hier gewoon in Ronco wou blijven wonen in Parasitenheim.'

Leo trok hoog de wenkbrauwen op, stond plotseling op om even een knappe donkere vrouw na te kijken, die hij nog nooit in Locarno gezien had.

'Heerlike vrouw, hè?'

'Beetje grof, lijkt me zo. Maar ik zag haar maar even.'

'Geef me nog 'n cigaret van je.'

Leo dacht na terwijl hij bedaard de cigaret aanstak met Jules' lucifers, om daarna diens doosje achteloos in de zak van zijn sportcolbert te laten glijden. Wat was die Jules toch nog een broekie. Wat een naieve goeiige jongen, om te kunnen menen, dat des Voeux een regeling zou toestemmen, waarbij Jules een eigen literaire W.C. kreeg en des Voeux zelf met een niet uitkwam. Heilige onnozelheid. En als hij, Leo, die tien jaar ouder en wijzer was hem er niet van terughield, dan zou de 'blanc-bec genévois' die nonsens werkelik naar Zürich geschreven hebben. Be-

daard, bijna vaderlik, ging Leo betogen dat Jules' antwoord glad verkeerd zou zijn geweest. Die man wilde heel wat anders dan een belletristies weekblad, die man wou de gelegenheid hebben om mensen te beïnvloeden: een Lord Northcliff in duodecimo. Wie dat was? O ja, 't was waar: Jules las nooit kranten. Het moois van Jules en zijn vrienden zou de vlag wezen die de modderschuit van des Voeux en andere spekulanten dekte. Dat was heel gewóón, doodgewoon, 't ging altijd zo in de wereld. En - ja, Jules wou 't misschien niet geloven - je hadt als artiest eigenlik veel meer aan zo'n blad, dan aan die éendagsvliegen. ‘Zulke degelike beurslui, die dokken ten minste honorarium als je 'n tekening of wat anders inzendt. Maar zo'n weekblad met blauwe idealen zo als “l'Aube” of “Wetterleuchten” in Bazel, - dat is niks man! Al drie keer ben ik erin gevlogen op die manier!’

Het was een stille balsem voor Jules' hart, dat zelfs die handige Leo er bijwijlen invliegen kon in deze listige samenleving; drie keer zelfs, - dacht hij er vergenoegd achter.

Jules betaalde, zij wandelden langzaam de kolonnade af, drentelden de winkels langs en roemden de brede modellen van voor hen onbereikbare gele schoenen met opgestikte naad bij Milliet en Werner. Dan gingen ze door de nauwe Via San Antonio waar blootvoetige, vuile straatkinderen speelden en roesden achter een laag houten wagentje, dat knetterde over de keien. Langs het tomaten-winkeltje, en dan waren zij het stadje alweer uit, de breed-stoffige landweg gaapte achter de laatste huizen van de stad. Het torentje van San Antonio wees zes uur; het warmste deel van de dag was geweken en een tere oranje rand aan den hemel, door een weke gele brug met het hoge avondblauw verbonden, rondde zich langs de bergen achter de Valle Maggia.

‘Dan heb ik er eigenlik niets geen zin in,’ zei Jules op misnoegden toon; zijn kleine lakschoentjes hielden met moeite Leo's lange stappen bij.

‘Wat wou je dàn?’ riep Leo.

‘Nou.... niets’. En na een korte stilte liet hij erop volgen: ‘Laat hij maar een ander zoeken voor dat baantje.’

‘Hoor eens,’ zei Leo bondig, ‘als je zin hebt om zo iets te worden, is 't een fijne gelegenheid, en die komt niet zo gauw terug. Dus als je zo iets wilt, pak het dan met twee handen aan. Maar...

misschien bevalt het leven van tegenwoordig je zó goed, dat je liefst alles bij 't ouwe laat....'

'Ja juist,' viel Jules in; en instinktief voelend dat hij zelfs tegenover Leo een zeker schone schijn bewaren moest: 'Ik zou misschien ten onder gaan in journalistiek, terwijl ik mij dichter voel, *vóor alles dichter.'*

De ander zweeg diplomaties, doorzag Jules' luiheid volkomen, respekteerde die zelfs tot op zekere hoogte; gelijk hij zijn eigene luiheid en gemakzucht eerbiedigde zònder voorbehoud.

Solduno's dorpspleintje, donker onder de platanen, lag achter hen, toen Leo opnieuw de stilte verbrak.

'De grote toer is nu natuurlik: hoe moet je hem dat schrijven? Ik geloof dat 't beste zou zijn, heel bescheiden te antwoorden, begrijp je? Meneer des Voeux, ik ben er de man niet voor. Ik heb weinig journalistieke ervaring, ben nog pas achttien jaar en geloof eerlijk gezegd, dat ik er niet toe in staat ben. U moet mij nog twee jaar tijd gunnen totdat ik mij meer ontwikkeld heb, en....' Leo groeide in zijn eigen ontwerp, vooral toen hij merkte dat Jules zo aandachtig luisterde - 'totdat ik de gelegenheid heb gehad de grote geesten van alle tijden te leren kennen: Homerus, Dante, Petrarca, Goethe, de Musset!'

Jules moest glimlachen. 'Zó mooi zal ik het maar niet maken,' zei hij bangelik. 'Maar ik ben 't wel met je eens dat zo iets nog de beste indruk maakt.'

'Hoezeer ik ook op prijs stel,' deklameerde Leo in vervoering, 'op een prominente plaats in de literatuur van ons vaderland, op de plaats die U mij hebt toegedacht..... hoezeer ik ook de hulpvaardigheid waardeer die de gevoelige grondslag is van Uw verassend voorstel.... toch voel ik mijn talent waarlik nog niet rijp genoeg om....'

'Schei uit kerel. Daar wordt-ie misselik van!'

'Kun je begrijpen. 't Kan wel lijen, hoor. Het enige gevaar zou zijn dat-ie de brief aan Weckerlin liet lezen en dat die hem te wijs maakt. Zal ik je helpen die brief op te stellen?'

Leo's handen jeukten van verlangen.

'Nee.... nee.... doe dat nu maar niet. Ik vind het een goed idee om hem zo iets te antwoorden. Maar laat de rest nu maar aan mij over,' smeekte de jongen.

Een uur later kwam Jules door de stik-donkere avond hijgend en angstig het rotspad ophollen: ‘Free, Free! Kom eens even helpen zeg!’

‘Hè, wat is er gebeurd?’

Ook Errina had in de keuken Jules' gejaagde stem gehoord, kwam met een verontrust gezicht in de gang.

‘Ze.... ze hebben Leo aangevallen. Kerels van het dorp.’ Hij hijgde, benauwd puilden zijn ogen uit het jongens-gezichtje dat nog bleker was dan anders.

Free zette haastig zijn pet op. ‘Waar is-t-ie?’

Jules maakte een verlegenheidsgebaar, kon geen woord meer uitbrengen, terwijl Free naar buiten stoof. De deur klapte rauw achter hem dicht.

‘En jij?’ vroeg Errina bruusk. ‘Wat heb jij gedaan?’

‘Nou....’ hijgde de jongen, ‘nou.... hierheen gehold om hulp.’

‘Dus je heb 'm in de steek gelaten! Akelige, laffe, lamme knul!’ schold zij woedend.

Meteen liep ook zij blootshoofds de zwarte avend in, zoekend met tastende voeten het rotspad dat naar beneden, naar Porte-Ronco voerde. Twee keer struikelde zij bijna over de grove keien. Achter zich hoorde zij Jules, die nu ook weer mee dorst te komen; zenuwachtig om wat er met Leo gebeurd kon zijn, snauwde zij nog eens naar achteren als naar 'n stout kind: ‘Blijf nou ook maar tuis.’

Zij holde verder naar beneden, beklemd en bekneld door de diepe donkere stilte van de holle weg. Wat was dat? Stemmen? Een sekonde bleef zij staan; stap van twee mannen en gelukkig Leo's stem en die van Free.

‘Wat is 't?’

‘Niet zo erg,’ stelde Free's stem gerust. ‘Hij loopt alweer, kalm-an maar.’

Hij had de trillende grote kerel onder de oksel gevat en zo klauterden zij beiden langzaam en zoekend het pad op.

‘Haal even de lantaarn,’ zei weer Free. ‘De rest komt wel terecht.’

Nog vóór Errina met de lamp terug was lag het ontredderde, slappe lijf van Leo al op de divan; doodsbleek het gezicht daarboven. Errina gaf hem te drinken. Zijn haren zwiepten in verwarde

slierten om zijn voorhoofd, waarop drie berstende builen geelden. Een dun straaltje bloed sijpelde langs zijn oor. Flauw grijsden de ogen als van een dronken man.

‘'t Loopt nogal los is 't niet?’ vroeg Leo met matte stem. ‘Wat is dat bloed?’

‘Klein gaatje in je kop; met de punt van 'n stok of zo wat ingedeukt. We zullen 't even schoon wassen en dan een pleister erop. Hoe kwam dat in gods naam allemaal zo?’

‘Laat 'm nou eerst wat op adem komen,’ bitste Errina. ‘Jules, waarom vertel jij 't niet, je was er toch bij.’ Jules bleef de zondebok van Errina's uit het lood geschrokken stemming.

‘We liepen gewoon met elkaar te praten,’ begon de nog onthutste wezel, ‘en toen stond er op de hoek bij Luzato zo'n troepje mannen en jongens. Wij zeien buona sera en 'n paar antwoordden 'r, - heel gewoon. Ineens begint er één te schelden van maladetto Tedeschi en maladetto Kaiser; 't was stikdonker, je kon niet zien wie het was. Ik zeg nog tegen Leo: laten we doorlopen; want ik hoorde achter ons een steen vallen. Ik kijk om en toen kwamen ze al op ons af....’

‘En hij d'r van door!’ smaalde Errina.

‘Ik voelde een klap op m'n achterhoofd,’ vertelde nu Leo zachtjes en zonder zich op te richten. ‘En meteen regende het klappen van alle kanten. Mijn rug en alles deed mij zeer. Ik riep om hulp en toen ging er ergens een deur open, misschien wel bij Luzato.’

‘Ja, die heeft hem tegen de berg op gebracht tot hij mij tegenkwam.’

‘Maar *waarom* was dat allemaal? Ik begrijp er niets van. Het volk is nooit zo kwaad geweest hier!’

‘Misschien dachten ze, dat ze een ander voor hadden,’ waagde Jules.

Leo sloot de ogen, moe, kapot. Hij had één van de kerels na een krachtig ‘porche Madonna’ horen zeggen, dat het nu maar 'ns uit moest wezen met dat gescharrel van Duitse leeglopers met de meisjes van Ronco....

Maar dat vertelde hij niet aan de anderen; hij verzekerde enkel dat het nu wel weer gaan zou, ze moesten hem nu maar alleen laten, dan ging hij naar bed. Errina en Free werden bedankt en afgedankt.

In de woonkamer praatten die twee nog wat na over de schrikwekkende gebeurtenis. Free stopte zijn pijp, Errina borg de verbandtrommel op, blij dat het nog zo was afgelopen.

‘Zal ik je eens wat zeggen,’ listigde zij, ‘'t is gewoon een wraakneming. Dat volk is wild geworden over het gescharrel van Leo met Bianca en met dat andere meisje van de melkboer. Als ze hier in Ronco iemand bont en blauw slaan, dan steekt daar wat achter.’

Free antwoordde niet. Maar tegen Albrecht, die laat thuis kwam, verhaalde hij alles in verstolen-lachende kleuren en geuren en sprak Errina's vermoeden als zijn eigen uit.

‘Zo! Is dat dan zo bar geweest?’ vroeg Albrecht die van niets wist.

‘Van Leo met dat meisje van de ouwe tuinman?! Nou zeg: je bent toch zeker ook niet blind!’

‘Ik weet dat allemaal zo precies niet. Maar als het dàt is, is 't net goed dat hij eens op z'n donder heeft gehad,’ lachte Albrecht onverschillig.

Toen Errina de volgende dagen Leo's blauwe builen en plekken zag en de pijnlijke trek om zijn mond waarnam, waarmee hij ging zitten en weer op stond, vroeg zij belangstellend nu en dan of hij nog pijn voelde. Maar een klein vleugje leedvermaak koelde daar toch telkens doorheen; want bij het winkelen in het dorp, had Luzato glimlachend van ja geknikt toen zij hem eens voorzichtig over het nachtelik avontuur polste. Zij had die eerste avend wel geweten waarom juist Leo boeten moest voor de misdaden van de ‘maladetto Kaiser’. Zij had het wel geweten.

Hoofdstuk VII.

De tentoonstelling was gesloten: er was niets verkocht. Weckerlin zweeg erover, ontmoedigd en teleurgesteld. Des Voeux schreef hatelike brieven aan Free die er zich weinig van aan te trekken had, en zei bij zijn Juli-bezoek venijnigheden aan het adres van alles en iedereen. Vooral ook moes Jules het ontgelden, die niet eens de verantwoordelikheid voor een weekblad op zich durfde nemen. Het schandaaltje van Leo wisten ‘de regenten’ ook al;

hoe bleef een raadsel, want Luzato had beloofd te zullen zwijgen.

Na die regentendag bleef een wrange, geprikkelde stemming op Casa Errina hangen. Albrecht zei haast niets meer, broedde op plannen om heen te gaan zonder Weckerlin al te grof te kwetsen. Free werd hoe langer hoe zenuwachtiger, omdat hij al drie maanden met valse gegevens in zijn kasboek ploeterde en knoeide; hij wist geen uitweg meer. Jules verveelde zich, pruilde in zich zelf dat Leo hem verkeerde raad had gegeven, toen hij er op aan drong zó aan des Voeux te schrijven. *Zijn* schuld dat nu des Voeux zo scherp tegen hem was! De blauwe builen van Leo waren gauw genoeg geslonken. Maar niet zijn eigen ergernis over de historie zelf, het schandaaltje waaraan het hele dorp zich had gewarmd en gekoesterd. Hij durfde bijna niet meer door de dorpstraat te gaan, hij die eens met zulk een glimlachende zwier bij Luzato cigaretten kon gaan kopen of een quinto vino rosso dronk met de dorpsnotabelen in de koelte van de oude blauwe-regenboom achter de trattoria Sosselli.

Samen kankerden Leo en Jules tegen Errina en tegen haar eten. Dag-in-dag-uit. Het heette opeens niet lekker genoeg.

'Wel zeker: jullie denken g'loof ik maar dat er geen oorlog is! Ik kan d'r ook niks aan doen, hoor. Je schrijft maar aan des Voeux.'

Dat durfden ze tòch niet. En toen Errina twee dagen vakantie kreeg, op **19** en **20** Juli, werden de parasieten nog ontevredener. Op zulke dagen kookte Free in haar plaats en die maakte er dan meestal maar een pannekoekenmaal van. Maar nu kon dat niet meer.

Errina was blij, dat zij twee dagen lang niets meer met het hele rommeltje te maken had. Negentien Juli was voor haar een Heiligendag, een dag die zij in stilte vierde. Het was de verjaardag van Victor geweest, van de man die haar bedrogen had, maar die zij niet kon vergeten. Waar hij nu was, wist zij niet. Misschien in Italië, misschien aan het front en daar gesneuveld met het portret van een of andere mooie jonge vrouw op zijn borst....; haar hart kromp ineen als zij daaraan dacht.....

Zij waren nooit getrouwd geweest; hij had dat burgerlike onzin genoemd. Zij moest met hem meetrekken als zij van hem hield, weg van Milaan en dan zouden zij samen aan het Lago Maggiore gaan

wonen, de goddelikste plek van de hele, wijde wereld. Haar vriendin waarschuwde haar: er waren er meer in hun teosofiese kring, tegen wie hij zulke mooie woorden gezegd had. Maar zij was boos geworden, had met de vriendin gebroken en reisde met hem eerst naar Brussel, dan naar het kleine, dromerige Ronco aan het grote meer. Toen waren in zacht geluk de rijke jaren van haar leven doorgebroken: de zes jaren dat ze samen gewoond hadden op Casa Errina, het huisje dat van haar laatste geld was gebouwd. Victor werkte hard, was vrolik, werd genoemd en geroemd in Zwitserland, Duitschland, Italië. ‘De enige beeldhouwer hier in ons land die monumentaal werkt,’ had Federer, de knapste kritikus van Zürich gezegd. Errina had dat uitgeknipt en altijd bewaard; het lag in haar oude kinder-poëziealbum.

Als er vrienden van hem in Ronco kwamen, of kunstkopers, ontving zij ze; zij zorgde voor smaakvolle begroeting: een licht zomerkleed, bloemen, een koele dronk op felle zonnedagen.

Iederen nacht, iederen dag, dacht zij terug aan die jaren van haar leven. Nooit sprak zij erover tegen een der parasieten. 's Nachts droomde zij dikwels, dat hij teruggekomen was, lachend binnenkwam van een grote reis, haar kuste in de hals, naast haar zat zo als vroeger. Maar op zijn verjaardag verdroomde zij opzettelik den lieven morgen lang, wilde zij niet anders dan mijmeren over Victor. Vroeg in den morgen wandelde zij dan naar Intragna, soms zelfs tot Auressio en Loco, hoog-gelegen in de bergen te midden van wit-bruisende kleine watervallen. 's Middags wandelde zij terug naar Locarno, om er de overige dagen bij Olga te blijven logeren, de vriendin die alles van haar wist.

Zo deed Errina ook dit jaar. De vroege koelte kwam van het lange blauwe bekken, het Lago Maggiore haar tegemoet, toen zij om half zeven het rotspad afliep en de weg insloeg naar Madonna della Fontana. Tot dat bonkige, witte kerkje in het bos was de weg eerst nog hel-zonnig, maar wat deerde dat in den vroegen morgen? Zij ging langs akkers met fleurige bonen die hoog-op geschoten waren in hun tierigheid; de bladeren gaven zelfs een lichte schaduw op het smalle voetpad. Dan kwam, zwaarder nog, de stoere mais, die meer dan manshoog stond over de akkers; langzaam wiegelden de stengels in de wind en reeds puilden pruiken bruine wol uit de dikke maiskolven. Onder de wilgen kwamen

een boerevrouw en twee kinderen haar tegemoet, etensblikjes in de hand. Die gingen naar het land, zeiden ‘buone giorno signorina’ in het voorbijgaan.

Het dorpje Losone met zijn grillig-vooruitspringende huisjes: de bruine houten trappen waren meest aan de buitenkant van de muur gebouwd, zodat het was alsof zij de bouw van de woning in doorsnee zag. Boven was dan een armelike loggia of een balkon en een wijd-overhangend dak schutte de bewoners tegen de felle zonneschijn. Stil en zonnig vierkantte het dorpspleintje: enkel wat koel geklok van de altijd-uitgutsende straal in het grijs stenen bekken, dat leek midden-in het plein een vriendelik rustpunt. Daarginds, even vóór zij het dorp door was, woonde die lange dunne man die in Australië had gewoond: altijd wou Victor daarheen, als ze door Losone liepen. Zij gingen zitten op de steenen bank voor Pietro's huis en dan gaf Pietro hun een hele mand vol noten die al pratend en lachend opgegeten werden. Altijd dezelfde verhalen: Victor plaagde hem dan wat, zei dat Australië geen mooi land kon wezen. Pietro wond zich op, blufte op het loon dat hij verdiende: ‘And taxes? I never paid a penny, Sir!’ En ook vertelde hij dat hij enkel om zijn moeder naar Losone teruggekomen was, na twaalf jaren.

Toen de huizen ter weerszij weken en over het akkerland het licht weer opbloeide van alle kanten, zag Errina in een veldtuin met suchetti en tomaten Pietro staan. Wat was hij oud geworden! Ach, hij zou wel hetzelfde van haar denken, als hij haar zag. En Victor? Zou ook hij grijs haar krijgen en zulke scherpe trekken? Er was niemand anders op het land, en behoedzaam sloop zij voorbij: zij wilde liever niet spreken, ook niet met Pietro. Hij bukte zich juist over zijn tomaten, de rug naar haar toegekeerd. Nog groen waren zij, en toch bolden er enkele al rood op als vrolike kleine ballonnetjes. Langs den rand van het volgende veld lagen lichtgele pompoenen groot en geweldig op de aarde te steunen. Daar tussen door slingerden zich de ranken der pompoen-planten, die oranjegele bloemklokken droegen gelijk Oostindiese kers door een vergrootglas gezien. En de bladeren waren als wijde fijne bekkens, open om het licht van de zon op te vangen.

Dan tegen de hellingen op groenden de wijntuinen. Iedere wijngaard een stille bruiloft van sierlike ranken en tierig groen.

De planten werden gestut door vierkante paaltjes van rauw berggraniet: dat had de boer hier voor het grijpen. In de winter zag zulk een wijngaard er schraal uit: dan kilden de granieten stutsels je aan. Maar in de weelderige zomermaanden gingen die stenen stutten geheel te loor in de rijke priëelen van blauw druivengroen, waartussen de nog harde trosjes fruit verscholen hingen: geschenken in het groen van een kerstboom. De lange druivenlaantjes lieten nauweliks meer een zonnestraal door, zo dicht was hun bladerendak geworden.

Het pad werd steiler: het wond zich uit akkers en wijngaarden op tot een bospad, overschaduwd door tamme kastanjes. Een enkel stil boerderijtje, met een melkgeit achter de haag, grijsde nog beneden op de helling, dan bleven enkel de rotsen aan weerszij over, gloeiende gestoelten voor de stoeiende hagedissen en slangen. Een dorpsklok in de verte murmelde een verwonderde klank. Nog één. Errina zag om. Van het Lago was nog maar een blauw hoekje te zien; straks zou zij geheel tussen de bergen zijn; alleen met zon en zomer. Acht uur had de dorpsklok geslagen: het uur dat Victor en zij ontbeten. Zij droomde zich in hoe dat alles was: wat hij zei als zij hem geluk wenste met zijn verjaardag en welke bloemen hij dan het liefst op de ontbijttafel zag: kamperfoelie in een slank glas.

Als zij straks aan de waterval voor Goline eens wat rusten ging, en daar haar brood opat. En dan net deed of hij er nog bij was..... Net als vroeger. Hoe oud werd hij vandaag? Acht en veertig; even oud waren zij, maar hij zou nog jong zijn, een drukke werker, een bewegelike krachtige man; en zij voelde zich oud, zo oud. Van ochtend voor de spiegel had zij droefjes geglimlacht; wat konden tien jaren toch slopen als je verdriet had. Een zware rimpel links en rechts van haar neus, een bruine kleur van het Ticiner zonneland, - maar mat-bruin, tanig, niet fris zo als vroeger. De wangen en de hals magerder, enkel de ogen nog levendig en glanzend. Maar toch - ach, ze zag het allemaal zo scherp alsof het een ander gold, een vrouw op wie zij jaloers was - toch te vreemd-glanzend, die ogen; met iets fanatieks, zo als meer vrouwen uit de teosofiese kring dat hadden. Een man als Victor kon nog wonderen, steeds weer jonge wonderen doen op die leeftijd. Zij, wat kon zij? Voor haar leven was een slagboom neergelaten. Al wat zij nog deed, was

wachten, op schildwacht staan, een zinneloos drentelen rondom het bestaan.

Des Voeux en Weckerlin hadden er voor gezorgd, dat zij in Casa Errina kon blijven wonen. Zij zou er anders uit zijn gedreven, alles zou zijn geëxecuteerd. Dat was lief geweest van Weckerlin, erg goedhartig, - overdacht ze. Maar waarom had zij het zó graag gewild? Was het niet om de herinneringen aan Victor? Zó lang was alles nu al geleden, en nòg kon zij vaak 's avends op het balkon naar de eilandjes zitten staren en zich verbeelden: alles is maar een slechte droom geweest. Straks komt hij binnen, kust mij wakker, stelt mij gerust en dan spring ik op en ben tien jaar jonger, tien jaar gelukkiger.....

In die jaren, in de jaren met Victor, wortelde nog haar diepste wezen. Er was een tijd geweest, dat zij die wortels wilde uittrekken met stellige, besliste hand. Ieder afknappen had toen pijn gedaan, felle pijn: tranen van hartstochtelike wanhoop hadden gevloeid. Zij had de handen werkeloos laten rusten nog vóór alles uit de zwarte aarde was getrokken. Zij had berust. Als in een lange grot met schemerige gangen klonk in haar nog na de galm der herinneringen; meest sloot zij de oren, doch zij kon nu ook luisteren wanneer het haar geviel. En de morgen van zijn verjaardag had zij tot zulk een ochtend van aandachtig luisteren uitverkoren. Alleen, en met gegesloten ogen zag zij ze dan weer: de nog niet gans verduisterde sterren.

De lange rechte weg tussen Losono en Golino was bijna afgelegd. Dat was goed, - overdacht zij; want een uur later zou dat deel te zonnig zijn geweest; maar schaarse, schrale berkeboompjes. Nu bereikte zij weer de milde schaduw langs de bergrand, en verwonderde zich dat er onder de wegtrippelende hagedissen al zulke kleintjes waren. Meest kwam dat jonge gebroed toch pas in Augustus. Nog één kronkeling van de weg, en zij zou bij de waterval zijn, waar vandaan zij het dorpje Golino kon zien: dat lei gevlijd tegen de zonnige heuvel. Hoorde zij daar de waterval al bruisen? Nee, dat moest de Maggia zijn, rechts van de weg, beneden haar. Het blank-schuimende riviertje was nog onzichtbaar, schuilde weg achter wilde heesters.

Bij de waterval aangekomen, volgde zij die opwaarts, om een

plekje te zoeken, dat weldadig in de schaduw lag. Niemand kon haar hier zien; kleine afgelegen vallei van herinnering was het hier; niet heftig maar gestadig en diep van stem stortte de waterval neer. Enkele bloemen groeiden er langs, bloemen die je meest op hooggelegen alpenweien zag, niet op de stoffige rotspaden bij Ronco; wat paardebloemen, wilde zuring en kleine vergeet-mij-niet, helderblauwe vonkjes in het vochtige gras.

Errina ging zitten, pakte wat grauw brood uit haar ruggezak. Als Victor er nu was.... nee, dan was het ànders. Zij kon niet spelen dat hij erbij was en met haar mee het ontbijt nam. Want als zij voor hen tweeën zorgde, was alles immers veel mooier, veel feesteliker. Er ging dan een fijn wit tafellakentje mee, dat zij spreidde over een rotsblok, als de tafel werd gedekt; en zij zou tee voor hem maken op het meegenomen spiritusstel; voor kroezen en bekers had zij dan gezorgd, voor frisse vruchten, voor alles wat het buiten-ontbijt maar behagelik kon maken.

Doch voor haar alleen....: wat dubbel-gevouwen boterhammen waren genoeg. Het kwam er immers toch niet op aan. Aan de waterval vulde zij een aluminium reisbeker, liep er voorzichtig mee terug naar het plekje waar haar ruggezak als een grijs eilandje in het hoge berggras lag. En toch, vóór zij van het water dronk, rekte zij de arm uit alsof hij tegenover haar zat, klonk met hem, glimlachte en zei zachtjes:

'Op je verjaardag, Victor.'

Zij voelde iets van voldoening. Dit zou het enigste blijven, - dat beloofde zij zichzelf; nu zou zij verder weer oud en wijs zijn. Vlug at zij het brood op, maar op het staêge, lage gezang van de waterval bleef zij lang, lang nog nadromen, turend naar Golino, naar de zonnige landweg, naar de bergen aan de overkant van de Maggia. Licht en ijl stonden die tegen de tere hemel dien morgen. Niets van dreiging lag er meer in, zo als bij zwaar weer of in bewolkte schemeravenden. Dien morgen was het, als waren die bergen boven Verscio van een heel licht metaal opgebouwd, dat glinsterde fijn-grijs en dan weer heimelik goud. Met een tere hand was de lijn getrokken die de bergen scheidde van de hemel: voorzichtige en toch klare grenzen met de oneindigheid. Veel verder naar rechts, achter Orselino rankte een spitse top, die leek van heel

licht ijzer slank opgebouwd, zo als de Eiffeltoren en ook zijn tint was wel eender als die toren: wazig roze en grijs.

Errina zag het, onderging deze teerheden half-bewust. Zij zag het, bekende zich somwijlen dat zij dit land niet meer missen kon, dat het haar te diep bevriend was geworden om er ooit weer vandaan te trekken. Maar van den Julimorgen zelf en zijn heerlikheden genoot zij toch meest de stilte, de bevrijding van de dagelikse sleur, de inkeer; door die stilte in de natuur kwamen - niet langer schuw - de herinnering aan hem en zijn feestdag aangeglansd. Tam zwart vogeltje zat die herinnering naast haar en zij voedde het met kleine stukjes brood. Zij wist: straks vloog het weg; het leven joeg al wat vleugels had weer terug naar het bos, want het had geen tijd, geen tijd om te spelen. Het moest voort, aldoor voort. Errina sloot de ogen. Zij wilde niet voort. Terug dan? Zij aarzelde.... Neen, toch niet. Zo als het leven geweest was, had de natuur het uitgebeeld; de natuur liet niets tweemaal geheel gelijk geschieden. ‘Wel in hogere vorm’, zeiden haar wijze boeken. Doch hiermee kon dit niet. De liefde voor Victor was de hoogste vorm geweest, de allerhoogste.... Haar ogen werden vochtig. Liever oud en arm met deze herinnering stil-glanzend aldoor, dan een kort vals licht in deze duurzaam-grijze jaren.

De jaren met hem.... het was een zee geweest, onstuimig en driest in haar springvloed. En toen zij voor 't eerst nadat het sombere getij der ebbe was ingetreden, de ogen opsloeg, ontwaardde zij rondom zich op het strand het wonder dat het brakke water haar had achtergelaten: de fijne schelpen van herinnering.

Waarom kwam de dood niet? En als hij eens kwam, zou dan de dood haar de herinnering ontnemen? Dan wilde zij hem niet, neen dan moest dit nog uitblijven. Zij spande haar denken, of in de boeken over herinnering en dood wat stond. Eens had Professor daarover gesproken; het was te lang geleden, ach ze wist het niet precies meer. Straks zou zij het vragen aan Olga; die wist zo veel, zelfs van de geheime leer.

Maar in hogere vorm, - neen dat kon niet. Zij glimlachte door haar tranen heen: ‘Dat kon niet, hè Victor?’

Met een ruk trok zij dan de koorden van haar wil aan, stond op, liep naar de waterval en doopte haar zakdoekje in het klare kolkje. Zij wies zich de ogen en het voorhoofd: dat heerlike koele

water. Dan gordde zij de veldgrijze zak weer aan en wandelde verder over de landweg naar Golino met flinke stap. De waterval, die heldere stem in het landschap stierf achter haar langzaam weg.

Haar denken zocht zijn spoor terug, kwam weer aan de pas verlaten plek: was er niets dat gloed gaf aan het lege leven, was er niets te doen voor haar? Bleef dan enkel over de herinnering aan dat grote, de herinnering die iederen dag om haar heen fladderde en die op dezen Julidag bij haar kwam rusten? In de schachten van de werkelikheid daalden haar gedachten af.

Zij deed haar werk voor de jongens op Casa Errina zo goed zij kon. Niemand mocht meer verlangen. Misschien.... deed ze wel meer voor hen dan ze eigenlik waard waren. Maar dat deed er niet toe: liever te veel dan te weinig. Het waren ook mensen, - eigenlik kinderen bij haar vergeleken. Dan vroeg zij zich af of zij niet te bits tegen hen was. Ach, maar ze zeurden ook dikwels zo, die domme kinderen. En aan den anderen kant wisten zij wel, dat Errina het niet zo bedoelde. Als het op doen aankwam, plooide zij het dan wel weer recht. Alleen Jules wist dat niet. Daar moest zij wel eens om lachen: hij leek wel bàng voor haar zo nu en dan! 't Was maar heel goed dat dat zo was: hij moest maar een beetje benauwd en klein blijven. Leo schold op haar huishouden, maar Jules pruilde erom.

Eén voor één ging zij de bewoners van 'Parasietenheim' na; Free. de mislukkeling, altijd gedwee, goedgehumeurd. Maar een mislukkeling. Verleden jaar Tschudi: zelfingenomen en koud. Te brutaal en te veel belust op succes om lang te blijven op Casa Errina. De slimme Leo, de slappe Jules.... dat waren vier mannen; maar ach, wat waren die vier vergeleken bij Victor. Die vrolike durf van hàar man, die groothartigheid; hij slaagde door zijn werk, niet door peutermiddelen.

Albrecht.... dat was wel een ander. Toch geen Victor. De moed, het harde werken, de eerlikheid van Victor had ook Albrecht.

Haar stap had zich vertraagd, zij stond ineens stil op de eenzame, hete landweg, geschrokken van haar eigen denken: Eerlikheid.... en Victor. Hij die haar zó diep vernederd had, zo wreed-beslist haar had weggezonden, toen hij een ander, een jong mooi meisje vond....? Met zachte vingers wreef ze over het litteken van die oude, brandende wond, - dan trok zij de hand terug. Dat

wilde zij vandaag niet aanraken. Het was Victor's feestdag, andere dagen waren er niet meer, andere dagen waren verdronken ergens ver weg, gelijk jonge dieren die we niet behouden kunnen. Het water van de tijd is over hen heen gestroomd; soms kleurig, doch meest wat grijzer, jaar-in jaar-uit.

Albrecht was een ander dan haar Victor, stugger, moeiliker. Maar hij wàs iemand, hij was een mens, - al stond hij nog in zijn groei. Zij deed weinig voor Albrecht, te weinig. Och, hij had haar immers niet nodig: hij steunde op die kleine dappere Lina Harms en hij steunde op zichzelf. Van een moeder wilden jongens op die leeftijd zo weinig meer weten. En toch: zo'n jong ding als Line kon niet alles zien, daar was zij te onervaren voor. Wat Line vergat, wat zij oversloeg, kon Errina dat voortaan niet doen, voorzichtig, heel voorzichtig? Want de ander moest geen ogenblik de gedachte hebben, dat zij in iets te kort schoot.

Zo schoeide zij zich de voeten voor een nieuwe reis. Bij het naderen van Locarno, dat wit opbrokkelde tegen de berg, moest zij glimlachen, telkens glimlachen dat dit nog rnogelik was voor haar.

Toen Errina tegen vier uur bij haar vriendin in Locarno aankwam, had hij die gedachte voortgesponnen, uitgeneuried tot een lange tedere melodie. Telkens had zij weer anders gekleurde mogelikheden gezien; kansen en schaduwen van kansen waarin zij wat voor Albrecht zou kunnen doen; telkens gloorden er nieuwe vlammen in het kleine vuur, door herinnering aangestoken. Zij, door verdriet vroeg oud, voelde zich de jongere, de flinkere, toen zij de tuin binnenstapte, waar Olga gebukt zat over wit verstelwerk.

De hele dag gewandeld?'

'Ja zeker; en een volgende keer moet jij eens mee. Je komt er veel te weinig uit. Bij Golino was het prachtig!'

Maar Olga, bedachtzame oude jongejuffrouw, met de gelijkmatigheid van het leven achter zich en voor zich, schudde het hoofd. Haar ogen glimlachten kleintjes achter de vriendelike bril: zó ver kon ze niet meer lopen.

(Wordt vervolgd.)

Nieuwste bijlagen door Jac. van Looy.
XII.
Het verhaal van Manus.

‘Indien, Rêvard, u deze geschiedenis verhaald werd door een middeleeuwer, zoudt gij niet verwonderder kunnen zijn dan toen ik haar hoorde uit den mond van Manus. Zijn woorden hadden den toon dien de waarheid schenkt en de onbekendheid aan alle onderscheid tusschen waarheid en verdichtsel. Schijnbaar ontbreekt het die verhalers aan teêrhartigheid en toch heb ik Manus herhaaldelijk betrapt op een buitengewoon meedoogen. Gij hebt mij wel eens gevraagd, hoe ik tot de kennismaking kwam met dezen koddebeier die na het overlijden van generaal Bombardos dadelijk door de weduwe werd ontslagen en na de versnippering van diens uitgebreide grondbezitting, zich onbezoldigd veldwachter noemde en onze lantaren verzorgde in 't park.

Ik had mij dan verlaat op een wandeling en was ongemerkt verdwaald geraakt in de bosschen van generaal Bombardos. Het was een nevelig najaarsweêr, de jacht was nog niet geopend en de paden waren onzichtbaar geworden door het gevallen loof. Herhaaldelijk schrok voor mijn zoekende voeten een van die bange konijntjes op, die Manus “rottegoed” noemde; in onderscheiding met de edeler haas, of de schorre ratelschreeuw van een faisant vluchtte in schuine pijl-lijn van mij weg.... Herinnert gij u de regels die een dichter eens wijdde aan de stervende faisanten-haan?’

‘Herhaalt u ze mij maar even,’ bromde Rêvard.

‘Enkel en alleen, Rêvard, omdat zij u zulk een bladberooid bosch zullen te binnen brengen: gun mij een oogenblik tijds.’

Zebedeus, dit zeggend, had reeds zijn hoofd naar zijn herinnering gebogen:

> ‘Zijn purpren kam en rood-omcirkelde oogen,
> Het levendig groen uit zijn glansveêren schijnend,
> Zijn als gepenceelde vlerken en vlam-goudene borst.’

‘Ik dacht niet aan verhalen van de schoone jacht, Rêvard,’ vervolgde Zebedeus, ‘niemand steekt meer de horen in het foreest, waarin de galmen der hallali's niet langer weêrstuiten en der legendarische vondsten; ik dacht ook aan de lange verhalen niet die 's winters zoo noodig toch blijken, ik had mij verlaat, zoo ik zeide, de nevel verging in avond, en de avond in nacht terwijl ik daar nog altijd mijn voeten door de blâren liep te schoppen. Ik wist waarlijk niet hoe te gaan en bereidde mij reeds weder voor op een nachtelijke geschiedenis. De onzekerheid, het wankele gevoel waar-in ik verkeerde, maakte dat ik de oprijzingen der stammen langer kon bespeuren dan anders het geval zou zijn geweest, toen onverwacht van achter een boom, een licht aannaderde, een vlam met een aureool in het duister, die opgedragen werd door een omplooid staketsel, gelijk ons de arm van Magere Hein te zien geeft op oude prentjes. De vlam bleef een tel of wat vlak voor mijn oogen verwijlen; het was de lantaren van Manus, Rêvard.

‘Ik wacht op een strooper,’ had hij gesproken, alvorens ik had kunnen zeggen:

‘Goed volk.’

‘Dit was, Rêvard, mijn eerste kennismaking met den pokdaligen man. Hij doofde zijn lichtje onder zijn mantel en ging mij voor; hij liep in het bosch als een blind man in zijn huis, het zou u aan 't peinzen zetten, om wat hij mij toen reeds liet hooren. Hij hielp mij gauw uit mijn dolen en keerde naar zijn post bij het pad dat de strooper moest volgen en wilde de nacht doorwaken in een drooge greppel, toegedekt met blâren. Ik zag hem niet weder dan na het verscheiden van den generaal; figuren als Manus schijnen niet te kunnen verouderen.

‘Evengoed als ik, zult gij u den jongen man nog wel te binnen kunnen brengen, Rêvard,’ hernam Zebedeus, ‘welke in de jachttijd gewoonlijk als gast verscheen ten huize van generaal Bom-

bardos. Ik meen jonker Ruprecht, gelijk hij in de wandeling heette. Zonder te weten waarom had ik genegenheid voor hem opgevat; ik merkte dit onmiddellijk zoodra ik hem wederzag. Wanneer ik hem ontmoette bij geval, zijn stoere gestalte zag aankomen, kon ik nooit nalaten hem om een of ander te beklagen en wanneer ik hem groette en hij zijn blik naar mij keerde en keek in het licht waren zijn oogappels gansch blauw, leek de zwarte stip er niet meer in aanwezig en hij had een wijze van groeten, Rêvard, die mij bedroefd als een afscheid kon maken. Ik heb hem nooit gesproken en wist slechts wat ieder wist, dat zijn bezitting in het over-Rhijnsche was gelegen en dat hij een schoolmakker was van den jongste der Bombardossen.

'Het zal u wel gaan als mij, Rêvard, midden in de veelaangezichtige menigte, bevolkend de pleinen en de straten van de metropool, treft ons soms ongezocht een enkeling, die ons aandoet met vreugde of droefheid, zonder dat zij lachen of weenen. Zij gaan als omgeven door iets wat hen scheidt van de omgeving, zoo was het ook met jonker Ruprecht. Hij had zeer forsche handen, een degelijke kin, wat, zegt men, een teeken is van sterke wil, ofschoon ik zulks maar niet zoo kan gelooven, evenwel, waar ik hem bejegende, hetzij onder 't boschlommer of in het open veld, telkens moest ik denken aan kracht. Het laatst dat ik hem ontmoette, al leek ook toen zijn gang een weinig bezwaard, kwam hij mij opgeleefd voor; hij was toen zoo gebloosd door de zomer, dat zijn wenkbrauwen en haar bijna wit verschenen.

'Hoewel ik het verhaal, Rêvard, een jagers-verhaal zou kunnen noemen, was het niemand anders als Manus toch die mij het licht ontstak over de herfstlijke figuur van jonker Ruprecht. En Manus, al was de jacht niet zonder hem, was toch niet wat gezegd kan worden te zijn een jager. Wanneer wij nu over hem spreken, hem meenende te verstaan, vergeten wij maar al te gereedelijk dat Manus ons antwoord niet vraagt. Hij zou voor het meedeelen eener geschiedenis zooveel woorden niet noodig hebben; wij kunnen niet allen even rein zijn als Manus. Er is er misschien maar een geweest die mij meer zei dan deze woordkarige man.'

'Philippus,' bromde Rêvard.

'Hoe helderziende zijt gij toch,' antwoordde Zebedeus, 'terecht bemerkte gij dat ik nog niet los ben van ons vroeger leven, hier

omdool met mijn oude hart. Doch hoe kan het anders, Rêvard? Houd een toorts bij een licht-reclame en gij zult ervaren wat ik bedoel. Wanneer ik nu gelijkvloers langs de glas-open zalen in de straten wandel en zie in het binnene van een koffie-huis bijvoorbeeld, hervind ik de wezens niet die om de wachtvuren zaten of onder de schemer van licht-bewogen vlammen samenwaren, het dunkt mij dan, Rêvard, dat alle dezen nooit zullen kunnen verglijden in de heilige schaduwen van den slaap en wat moet daar een dichter mee beginnen?'

'Gij woondet nog niet lang genoeg hier,' meende Rêvard.

'En vrees al weder te zullen moeten verhuizen,' antwoordde Zebedeus, 'denk om de Tir de Salon naast Dorinde's kamer.'

'Doe het niet, doe het niet,' zei driftig Rêvard, ''t is overal hier erger nog, wij zullen de wanden met doeken bekleeden.'

'Ik dank u, Rêvard, antwoordde Zebedeus, 'ze beginnen met de vinger reeds naar onze bovenramen te wijzen.' Hij wreef de toppen van zijn rechterhand in de palm van de linker en bleef het zinledig doen. Eindelijk zag hij op en zei:

'Wat raakten wij ver van Manus.' Rêvard bewoog een weinig maar antwoordde niet.

'Wij hebben nu vlammen,' hernam Zebedeus, 'welke omvat met de hand kunnen worden en.... ik kan mij toch geen ander licht voorstellen dan Manus mij ontstak.'

'Wat vroeger op de marktplaats werd ontstoken, op kruiswegen bepraat, is nu ons aller dagelijksch vuur en licht.'

'Waar is het kwaad, Rêvard?'

'Vraag het weder op de pleinen of op de hoeken van de straten,' bromde Rêvard.

'Er valt op de Maandagmarkt veel te leeren, Rêvard, ik kan mij echter nu geen andere voorstelling maken. Wanneer ik mijn oogen toe doe, schijnt achter mijn gezicht een gloed als van najaarsbosch, tot eindelijk weêr het woud zijn lampen voor mij ontsteekt. De woorden van Manus zijn daarin als rijpe loovers die ongebonden dalen, waar alle rusten ten bodem. Dan snelt er iets door dat geen duister is en geen licht en Manus verschuift over de schuivelingen met gloeisel van lantaren op zijn rimpels en ik bemerk....'

'Jonker Ruprecht, wed ik.'

'Wedden, Rêvard,' antwoordde Zebedeus, 'jonker Ruprecht,

dat was inderdaad een der weinige eigennamen die Manus wel eens gebruikte, gij voert mij terechtertijd tot zijn verhaal terug. Het is mijn oude dwaalzucht, och, het is misschien niet de peine waard het u mede te deelen.'

'Kom, kom,' meende Rêvard.

'Gij zijt de inschikkelijkheid zelf,' antwoordde Zebedeus, in zijn stoel zich verzettende, 'laat ik er dan toe komen. De jacht was niet gesloten nog, nog altijd hing er wel een ree of een zwijn bij poeliers aan de haken buiten en op de tafel der verkoopers waren de hazen, wier oogen, bol van vervaring, nooit zich sluiten, lijf aan lijf gestrekt en hoopen doeze konijntjes, met ingezonken neuzen, kruisend de lepels en door elkaâr geregen sprongen. De fijne snip achter het venster lag, de watergladde eend, 't patrijshoen dat aan nevel doet denken en op geen enkele notabele keukenrechtbank ontbrak ter rechtertijd de praal onzer bosschen, de faisantenhaan. De vinkentrek tot het verleden behoorde en na de eerste dagen van de jacht, waarin het plotselinge vrije schot de laatste blaadjes van de takken deed dwarrelen, ofschoon die nooit geheel ontbreken in een winterwoud, had de jonge Bombardos veel gasten ook ter eindelijke drijfjacht genoodigd. Zij waren tot uit verre buurtschappen opgekomen, met hoeden met vrolijke veêren, behangen van hun oude weitasschen, versierd met twijne franjes, een enkele als de gastheer in roode lijfrok en daartoe passende gegalonneerde pet, met veldflesch en tondeldoos, met al wat een jager behoeft en meestal met hun stille honden naast hun slobkousen gaande. Ieder had de aan hem toevertrouwde post betrokken en oorlogstierig zijn roer afgevuurd dat er het bosch van daverde tot aan den rand der bezitting. Zooals ge weet strekt die zich uit tot achter den tol aan den harden weg, waar nog de uitspanning aan vast is: 'de rustende jager'. Wat beduidden ooit grenzen voor jagers, telken dag staan de palen wat verder en waar de voet een braken grond betrad, kon gezegd worden: 'dat behoort mij.' Van 's morgens tot 's avonds had het kloppen van de stokken der drijvers tegen de stammen de natuur ontrust en snorde door het kleume kreupelhout het br.r..br.r.-geluid dat zij met hun lippen maken en dat niemand zoo goed verstond te doen als Manus. Er was in een houtvesterswoning genoenmaald, de jacht maakt hongerig en 't weêr was mistig, een warme jagerspot was van den huize Bombardos

hen nagezonden en Aaltjes beroemde ballen gehakt. En voor het volkomen donker was geworden werd de buit geteld en uitgelegd achter het tolhuis, haar bij haar en veêr bij veêr en zochten alle jagers hun goed leêggeloopen aandeel zelf uit en kregen drijvers en dragers hun gerechtelijk rantsoen en werd een karrevracht naar een wildhandelaar gereden, een vierwielige boerenwagen vol, Rêvard.

'Gij hebt wel eens gehoord van de bizondere spreektrant, Rêvard, door jagers gebruikt wanneer zij van hun daden gewagen, als 'jagers-latijn' bekend, doch daar ik zelve nimmer uitgenoodigd werd noch jaagde, weet ik daar niets van te zeggen. Het ging er lustig toe in de gelagkamer, alwaar de tolbaas zelf bediende, gij herinnert u hem nog wel met zijn lang en vasthoudend gelaat, die zijn dochter ter kostschool stuurde en er een 'juffie' van maakte en niet minder daarna in de 'opkamer' waarin nog wel eens andere gezelschappen vergaderden, want een pijpenrek hing er vergeten nog, nadat zij was geruimd, om er de disch aan te richten tot een waardig besluit van de jacht. De jonge Bombardos was altijd een goed gastheer en nam daartoe gaarne den kastelein van de 'rustende jager' in den arm, zijn feestjes hadden een zekere vermaardheid gekregen, hij verstond de kunst zijn gasten aangenaam bezig te houden. Het overgeleverde familiegeheugen kwam hem daarbij zeer te stade, hij had een aantal kwinkslagen ter zijner beschikking en jonker Ruprecht kon zich bij de welsprekendheid van zijn makker geheel oprichten, al maakte hij nimmer geluid bij het lachen als andere dischgenooten. De jonge Bombardos bezat in hooge mate het vermogen van alle Bombardossen, hij sprak flink voor de vuist. En het opmerkelijke daarbij was, dat hij, schijnbaar daar geheel in opgegaan, zich eensklaps tot een gast kon wenden die in heftige gedachtenwisseling met een buurman was geraakt en hem tegenvoeren kon: 'attrape ça, mon chèr!' bewijzend daarmede dat zelfs de verst-afgezetene onder zijn gehoor moest blijven, om ongestoord daarna zijn anekdote tot de 'pointe' te voeren. De geest, Rêvard, van den ouden Nimrod, den generaal, die zooveel groot wild had gejaagd van zijn leven, doch sinds hij zelf meer en meer terugkeerde tot de blanke zaligheid zijner prilste kindsheid, geen deel meer nam aan de luidruchtigheden van de jacht, leek om te waren nog in het floers rond de telkens wapperende

kaarsen; in de eigenste zilveren kandelaars, sierend de disch op hun bultige voeten. En wel ging zijn heugenis en de gloed zijner glorie onder de lamp nog voorbij, zoo die wonderlijk hoog en wat eenlijk bij de zolder was gehangen en juist boven de zetel waar het gulle, wijnroode wezen zijns zoons het hoofd nu was van de tafel en de leiding hield.

'De jacht maakt niet enkel hongerig, de jacht maakt ook dorstig; de vlammende blokken in den haard doortrokken de kamer met een geur van bosch en telkens kwam de lange arm van den kastelein tusschen de schalen, bestapeld met late perziken en vroege reinetten, aanreiken, de ledige flesschen vervangen. Maar toen het groote rundbraad verdwenen was en de aderen begonnen te teekenen op de voorhoofden der onbedaagde kerels, konden reeds enkelen moeilijk gezeten blijven, ze vergaten de salade en de koraalroode kreeftjes, om buiten de lamp te gaan staan redetwisten, jagers zijn dikwijls geen groote eters. Een enkele, te vurig opklinkende uitdrukking: 'die weêrlagsche Bombardos', deed de gastheer achteloos achterover hellen en glimlachend omzien naar de schaduwdiepte achter tafel en een zijner blikken dan voldoende bleek de ongedurigen terug naar de disch te voeren. De flesschen werden nog eens geruild, de kelken wisselden weder glanzingen van robijn tot amber, de vrolijkheid hernam haar rechten. Maar eindelijk rezen allen toch rumoerig van hun warme zetels en volgden elkander uit de kamer en velen traden toen door het burende deurtje naar buiten om zich een weinig te ontlasten.

'Ik verbeeld mij de nacht niet, Révard,' vervolgde Zebedeus na een poosje zwijgens, 'zij dringt zich aan mij op. De wintersche nacht rondom een huis dat uit een gapende deur de nagloed stuurt van een bivak is van een ontzettenden ernst. De bosschen zijn er alle in weggeslapen, maar de hemel is open en al haar sterren schijnen klaar en wazig over alles heen. Ik hoor de plaatselijke stroeling in de stilte, wijl plotseling een ster verschiet, een ijle lijn die afbreekt waar de hoogte-zoom moet wezen van het bosch. ''t Is koud,' zegt iemand en verwikt zijn schouders en allen treden dompig naar binnen, terwijl geblaf hen naklinkt uit een onzichtbaar schuurtje, van 'n opgesloten hond die zijn meester voelde nabij.

'Aangeschoten' waren ze, vertelde mij Manus. Ik onderstel dat

Manus in de keuken noodig was en zoo de vreemde heeren langs zag gaan door de wijdwaag-open deur, die met de smook ook de braadlucht naar buiten deed walmen. Misschien ook was hij bij de warmwater-teil bezig waarin den wijn de kelderkou ontnomen werd of met de leêge flesschen als overeindstaande kegels daarneven. Aldus is het duidelijk dat hij hen zien kon elkander volgend en het kamertje kruisen dat tot de bizondere vertrekken kan gerekend worden van den kastelein en tot de kegelbaan ingaan, zonder te weten waartoe noch waarom. Er zijn van die bevelen, Rêvard, dewelke geen bevelen zijn en 't meesterschap vaak is lachend te leiden. Ge weet van hoe wonderlijk samenstel de tolhuis-uitspanning is, hoe aan de blokken bouwsel de kegelbaan is verbonden als de ren van een hoenderhok.

'Het kan ook wezen,' vervolgde Zebedeus, na andermaal te hebben gezwegen, 'dat Manus de olielampen had ontstoken die tegen de gewitte planken wanden gehangen, onder berookte en schroeiïng-werende schermpjes de baan beschenen. De lange en anderhalf-mensch hooge lade, met zijn hoeksche overkapping, is door de schragende palen in tweeën gedeeld en door de daartegen aangebrachte hellende houten goot waarin de afgewerkte ballen terug naar de werpers rollen. Op deze wijze, die aan een loop of graafgang doet denken, is de eene helft voornamelijk belicht en de andere helft vanzelve aangewezen voor hen die komen zien, wanneer er wordt gespeeld in de 'rustende jager'.

'Nu zou het mij niet moeilijk vallen, Rêvard, het u waar te maken, hoe al de gasten, nauwelijks binnen, te hoop weêr scholen, het is toch niet enkel de droom van den ouden wijn, niet waar? die menschen dringt tot elkaâr en vereenigd doet handelen. Het samenzijn had zich eenvoudig verplaatst. De stookhitte zoolang uit de keuken gezonden had de koude sfeer die er anders zou hebben geheerscht, gelenigd, het werd dus een voortzetting der gezelligheid, zeide ik reeds, een mengeling weder van vrije woorden en vriendschappelijke handtastelijkheden, waar bovenuit de korte lachstem des gastheers keer op keer klonk en nu heftig iets bleef ontkennen. Aldus weêr samen, achter de inktzwarte raster, ook de schaduwstreep van de gladde speelplank ter eigenlijke baan leek er toe te behooren, hadden zij over zich de wand, waarop de vlammen van de lampen, van afstand tot afstand hun licht neêrspreidden

als poortachtige gloeden in de goudige schaduw. Eindelijk en zooals een meester het doen kan, wanneer hij wordt besprongen door zijn honden, had de jonge Bombardos zijn roode armen opgestoken en een luid handgeklap in de hoogte gemaakt en bijna opstond was de waard in zijn dienjasje nog, post komen vatten aan het baaneinde, waar niet de plaats is van den kegeljongen en daar verbleven met verdoken wezen en was toen opnieuw verdwenen.

'En weder eensklaps, zonder voorbereiding, was een oplichtende verschijning de baan komen binnenrennen. Neen, rennen was het niet, het was een stuipachtig binnenstorten eerder geweest, gevolgd door een overhaaste omkeering weder. Hoe schielijk ook geschied, had het toch het mannengezelschap los gemaakt, was elk der gasten, voor zich zelf doende, gauw naar de raster gegaan. En daar in stilte van bosch en duidelijker geworden in de schijn van de lampen, stonden zij uit te kijken, de wenkbrauwen warrig opgetrokken. Een tweede verschijning was binnen gekomen en nog een en meer, een troep ontkleede vrouwen joeg zich in de baan, in schudderig bij-mekander-willen blijven, giegelend en blozend en zooveel mogelijk deelen van het lijf met duistere handen dekkend.

'Een eenlijk br.r..br.r.-geluid was dadelijk aangesnord, vanzelve nagedaan door meerdere lippen, toen proestend in hun haren, al de blonde, bloote gestalten holden voorbij, voorover, duwend elkaâr, stuwden dol naar het andere einde. Bij de verhooging van de kegelplank wipten er sommige donkere voeten op en werden eenige hoofden hooger boven het drillende, waggelende vleesch.

'De jonge Bombardos, wat achteraf gebleven, had zijn stramste houding hernomen; in jonker Ruprecht's ronde kop was een ongeloovige glimlach komen verwijlen. Op het ruimere grondje van het doel geraakt, draaiden al de om het hardst-loopende vrouwen om en draafden terug op dezelfde wijze, de wedloop vergeten, van omber tot omber, van gloed tot gloed, paarsig van duister, norsch en kroppig bijwijlen, met bloedige striemsels van kousen- en rokkenbanden.

'Toen weêr het drijversgeluid was verstomd,' vervolgde Zebedeus op denzelfden toon van aanwezigheid, 'weifelden vele gasten elkaâr te benaderen: een hunner sloeg herhaaldelijk met vlakke hand op de raster; anderen, houdend de smeulende lichtgloed in oog en mond, staarden naar waar de gastheer was. De blikken ont-

moetten elkander echter niet, er was tot eenige verwoording ook weinig gelegenheid, want bijna dadelijk vertoonden zich de vrouwen weêr en nog vermeerderd met eene.

'Zij trok terstond aller kijken tot zich. Haar haren waren niet los en daardoor alreeds overstak zij de anderen, waarachter haar gelaat zich op leek te rekken boven een mat-bleeke schouder. Zij liep het dichtst bij den wand en was de eenige die keek. De gansche school nu dromde in een sloomer maatgang, niet zoo struikelig meer en vreesloozer oogenschijnlijk, om de afscheiding der raster, ofschoon de beenen even onwennig trippelen bleven of trappelen, al naar den aard der persoonlijkheid. De nieuwelinge, al was zij niet de eenige met donker haar, hield steeds haar hoofd in den stand van een ópkijkende en blikte zoo als neder naar eenzelfde plek in de overkant.

'Bij haar opkomst had jonker Ruprecht snel zijn schouders ingehaald en onwillekeurig een lichten stamp met zijn voet gegeven; hij 'stond' om het woordje te bezigen dat Manus gebruikte. En daarna was hij gaan loopen. Grooter dan de meesten zijner gezellen, die veelal bovendien zich kromden, volgde hij het kijkende gelaat, dat recht langs den wand hem voorging, de mond breed van schaduw en glimlach.

'Bij het doel genaderd en omgewend met de als betoomde, druistige troep, trad zij aan de buitenzijde nu, het rondend donker van haar glansloos bleeke lichaam toekeerend; of was er geen bloed in haar, ontgloeide alleen een borsttip wanneer zij onder de lampen verscheen. En achterom liep jonker Ruprecht met haar mede. Zooals een baadster uit de Noordzee aanwandelt, gerust in haar kleeding, onder de blikken van vreemde mannen, verplaatste zij zich, spring-stappend, ingehouden. Zij hief haar armen ongelijk, zich overgevende of was de open lucht haar element, in bijna ademlooze lijning haar naakte loop volvoerend. Geregeld herhaalde zich de neêrtred van haar hoog-wrevige voeten, de zijging en rijzing der knie als van de Versailleaansche jageresse, terwijl in haar spil-stil hoofd haar blik, durig geloken, naar jonker Ruprecht bleef zien.

'Ik had u nog mee moeten deelen, Rêvard,' vervolgde Zebedeus, in eens als afwezig van zijn verhaal, 'dat bij haar binnenkomst de jonge Bombardos fel had uitgekeken en gelijk zijn pet had gelicht en aarzelig een oogenblik boven zijn hoofd gehouden; ik weet niet

of er nog een derde vertooning van den loop geschiedde, doch zij was er niet meer bij. En toen, Rêvard, het samenzijn zich weêr verplaatste in het tolhuis, was jonker Ruprecht er ook niet meer bij.'

Zebedeus liet zich in zijn stoel achterover en begon weêr zinledig de muis te wrijven van zijn linkerhand.

'En, is het niet te veel gevergd?' zei eindelijk Rêvard, 'te vragen naar iets meer van de geschiedenis?'

'Zij trokken saâm tot naar het over-Rhijnsche', antwoordde Zebedeus, 'het was het volgend voorjaar eerst dat hij wederkeerde en ik hem ontmoette op die mooie herfstdag in het bosch, met de schaduw als verweven in zijn zonnige verschijning. De geschiedenis herhaalt zich altijd, zeide gij mij eenmaal; gedachten zijn tolvrij; de geschiedenis boezemde Manus blijkbaar geen belang in.'

'Weet u dat zeker?' bromde Rêvard.

'Een man der geschiedenis houdt meestal op een Manus te zijn,' hernam Zebedeus. 'Zijn laatste woorden waren: "een hermelijn van 'n meid, menheer...."

"U beleefde inderdaad een merkwaardige kennismaking in de jachttijd toen," meende Rêvard.... en, wat zei wel mevrouw Dorinde?'

'Mevrouw Dorinde, Rêvard,' antwoordde Zebedeus, 'keek eens van haar handwerk op en zei: 'het is een schilderij.'

'Naar ik denken moet, kende mevrouw, zelfs bij name niet haar mededingster, madame la Censure?'

'Madame, wie?... wat?'

'Och,' bromde Rêvard, 'ook al een Versailleaansche geschiedenis die zich herhaalt.'

'Dat is toch niet aardig van u, Rêvard,' antwoordde Zebedeus, 'gij zult mij toegeven toch dat een schoone vrouwengestalte meer gelijkenis biedt aan Diana, de godin van de jacht, dan aan het wreedste diertje dat huist in onze bosschen.'

'Wijlen monsieur de abbé zou het u niet verbeteren,' lachte wat Rêvard.

'Ik ben waarlijk niet schertslustig nu, Rêvard.'

'De schade is geheel aan uw zijde,' meende Rêvard, 'welaan dan, laat ons de naakte waarheid uit haar put zien op te halen, want, tot mijne groote bekommering moet ik zeggen, er evenmin

iets van te weten als die kleinste aller luiden, Manus. Zoo zij het dan geheeten: een instelling hier of orde die tegenhoudt wat voor het algemeen niet dienstig wordt geacht.'

'Maar houdt niet iedere orde tegen, Rêvard, wat zij niet kan gebruiken?'

'Om te onthouden,' bromde Rêvard, 'nu de feodaliteit, naar men zegt, bezig is te verdwijnen.'

Trouwen door Ralph Springer.

I

Liefkoozend schoof Simon zijn arm om haar leest - in innig verlangen haar door die teedere aanraking nader aan zich te verbinden..... nu de avondschemering zachtjes aan alles onduidelijker maakte....

- Ben je.... voel jeje nu gelukkig, Roos? trilde zijn diepgevoelige stem, fluister-zacht, als vreesde hij door te luiden klank de rust der schemering te verstoren.

- Och-ja!

Haar antwoord verliet Rosa's mond, zoo bewust, zoo rustig-onverschillig, dat het net zoo goed tot antwoord had kunnen dienen op elk andere vervelend-alledaagsche vraag. Het wekte zijn wrevel op.

- Och ja.... och ja! Anders niet? Rosa....! Hij wendde haar het knappe, donkergetinte gezicht toe, waarin de mooie bruine oogen, te gevoelig voor een man wellicht, haar verlangend toeblonken, door een dauwig waas.

- Wat dan.... wat moet ik dàn zeggen? vroeg ze licht korzelig, verveeld door sprekensdwang en ze wendde haar oog van hem af, om zijn blik van verlangen te ontgaan.

- O niets!

Wrevelig onttrok Simon haar zijn omhelzenden arm. En in mokkerig gebaar schoof hij de overgordijnen ter zijde; zijn blik dwaalde naar buiten.... de straat langs....

Langzaam daalde 't avonddonker over de stad.. gelijdelijk haar als omvattend in een vasten, machtigen greep. In een greep van vrede-brengende duisternis en nachte-rust. Een nachte-rust,

die het eerst en meest beslist haar invloed doet gevoelen in de stille, voorstad gelijkende, buitenwijken.

Straks nog - een uur geleden, bewoog zich een doorgaande stroom van wandelaars door de straat.... nu met het vallen van den avond was dat langzaamaan geminderd. De stroom werd eerst bij wijlen onderbroken - dan kwamen er groote gapingen in.... tot hij vervloeide tot clubjes van drie en van vier.....

Langzaam-aan werden ook de clubjes zeldzamer, waren het nu nog slechts paren, die, laat thuisgekomen, het alweer verlieten, blijkbaar vervuld van het onuitgesproken verlangen, de stille buurt te ontvlieden voor de levendige stadsdrukte.

Tot - het laatste paartje scheen zijn langs gegaan en nog slechts een eenvoudig klik-klak, nu en dan de kleine steentjes opklonk; telkens, zich doffig aankondigend van verre.... in naderbij-komen al luider en scheller opklinkend, hol en hoog-op klokkend voor het huis.... Daarna, weer verminderend, verdoffend, verzachtend, stierf het klik-klak bijna uit in geschuifel, tot het plots geheel stopte. Dan was de enkeling den hoek om, en soesde de straat weer even vredig in....

Daar boven, op de voorkamer der tweede verdieping van het kleinie, in vroolijken trant gebouwde heerenhuis duwde de jonge man zijn warm, kloppend voorhoofd stijf tegen het venster als wilde hij de verlangende koelte ontdwingen aan de gladde kilheid van het glas. Onderwijl zijn oogen, glas-door-priemend staarden, staarden pijnend fel, in het pogen, de steeds dikker wordende schaduw te doorboren die de lucht ging benevelen, naargeestig uitziend naar een gebeuren in de straat, dat hem mocht afleiden van de opstandige gedachten, welke zijn hoofd bestormden, zijn denkvermogen vermeesterden. En, daarbuiten niéts waarnemend dat hem vergoeding gaf voor het jammerlijk-stille, binnenshuis, voelde hij het ongezellig stil-zijn in de straat in overeenstemming met de kamer waarin hij zich bevond, met de woning van haar die weldra zijn vrouw zou zijn.

* * *

Een plots-haastig klik-klak in de straat dat hem uit die evenpeinzing opwekte, deed hem onpleizierig aan. Wáárom, nu zijn gedachte-dwarreling even rust vond, moest dat haastig geklepper hem juist weer storen, morde hij innerlijk.

Het geluid klonk vreemd en onhebbelijk, door zijn moedwillig storen der gelijkmatige stilte, welke nu den boventoon voerde, en verscheurde het ruste-waas dat zich reeds over de doodsche straat had gespreid. Niettemin, het kwam nader, steeds nader en zou nu weldra het huis langs gaan.... Simon berekende reeds, in afkeer van die plotselinge stoornis, hoelang dat hol geluid hem nog zou kunnen hinderen, voor het aan den hoek zijn gehoor zou ontgaan, toen het onverwacht verstilde. Hij zag de oorzaak van het leven, een jongman, midden in de straat stilstaan.... blikkend naar de verlichte portiek. Dan stapte hij daar langzaam op aan.

In de portiek stek de jongman de hand uit.... er trilde iets door den aether, een sidder-klingeling die zich tot den eenzaamvoelenden aan het bovenvenster voortplantte. Een electrisch belletje. Dan - een ruklgeluid; de deur vloog open. Luide riep de jongen iets langs de trap en direct daarop roffelde een haastig gestommel de straat in, als van iets dat de trap afrolde en de portiek instoof.

Tik-tak; de deur sloeg weer dicht. Vlug wierp de jongman zich op het persoontje dat naar beneden was gerold en sloeg er zijn armen om heen.

Zijns ondanks nieuwsgierig, tuurde Simon nu scherper en herkende hij, aan de jurk, den mantel, het dagmeisje van de overzijde. Die jongen, murmelde hij, moest dan haar galant zijn....

Toe - toe nou.... Hij zag met verwondering hoe ruw het jongmensch zijn geliefde ontving en met haar omsprong. De wilde armzwaai om haar hals, dat onbesuisd naar zich toetrekken docht hem eerder een kastijding aan een teedere omhelzing.

En die wilde zoen leek wel een verslinding.

Ze duwde hem terug. Zou ze er niet op gesteld zijn? En boos, nu? Dan - neen, 't was maar gekheid, ze haalde hem weer aan. Nog eens - en nog eens.... nog eentje maar.... Ze stapte voort, de straat in, naar de stad. Erg verliefd, dacht Simon hun armen om elkaars middel ziend glijden.

't Peinsde even in hem na, toen zij voor zijn oogen verschemerden, in de verte. Ruw.... ja, min en ruw was het, dat gekoos op straat en toch.... Diep uit zijn innigst voelen kwam het knagend verlangen in hem op, óok eens zoo vol-hartelijk en echt-

gemeend te worden aangehaald, als die jongen daar en, zoo passie-vol te mogen zoenen en gezoend te worden, als hij.

Innerlijk lachte hij bitter. Verbeelding, zijn Rosa; zoenen en gezoend te worden zooals dat meisje, en nog wel in een portiek. Hoe zou het zelfs overeenstemmen, zijn koude, kille, hooghartige Rosa en - een in-warme, hartelijk gegeven en genoten zoen?

Er waren oogenblikken, dat hij zich in verbazing afvroeg, of dat wel zijn Rosa was; het meisje, dat zoo geheel zijn voelen en denken had ingenomen. En dan niet willend gelooven aan zóo een groot zelfbedrog van zijn kant, meende hij eerder een algeheele verandering van haar wezen te moeten veronderstellen.

Reeds jaren voor hun verloving kende hij haar en gedurende den laatsten tijd er vóór, had hij haar van uit de verte bewonderd en bemind. Hij aanbad haar schier, niéts van haar wetend en kennend dan haar naam, om haar lichamelijk vrouw-zijn en om de ziele-vrouwelijkheid, die in dat heerlijk omhulsel moest wonen. Hij verafgoodde haar heerlijk vrouwe-lijf, haar niet te slanke, zoo buigzame leest, haar beenen, zoo zuiver omsloten uitkomend in den nauwen rok.... Elke loopronding harer heupen, in dien rok, boeide zijn blik in lichaamswellust en tegelijk in zuiver zién-genot.

Maar toch was het niet louter lichaamsbekoring die hem van verrukking voor haar vervulde, doch voelde hij zich dikwijls, sterker dan door haar mooi meisjeslijf, geboeid door haar klare, denkende oogen. Haar oogen - die gewoonlijk als zoekend en waarheid-vorschend voor zich uitstaarden en nooit het eerst den blik afwendden. Dan - in vlug-voorbijgaan op straat, in het heel-even bestaren in concertzaal, dacht iets in hem, in die groote heldere meisjesoogen een nieuwe, schoone wereld te vinden, een wereld van nieuwe en verheven gedachten.

Reeds maanden had hij, nog bleu-e jongen tegenover dames, haar van uit de verte aanbeden, aleer hij het waagde, haar met eerbiedigen groet te naderen. Doch weldra scheen het geluk hem toe te lachen. Zekeren avond, toen hij op aandringen van een kennis een bal bezocht, ontwaarde hij ook haar onder de bezoekers, in gezelschap van haar broer. Zijn kennis lachte om den bewonderenden toon, waarop hij van haar sprak en om zijn schuchterheid. Wat, kende hij Rosa Goudeket niet eens, de mooiste ‘roos’ van juwelier Goudeket? En met het recht dat een jarenlange bekend-

heid met Rosa's broer hem gaf, stelde hij den blooden jongen aan zuster en broer voor.

Hoe heel anders was het toen gegaan, dan hij zich tevoren had verbeeld. Hij had gedacht, haar hooghartig-vriendelijk te vinden, neerbuigend tot hem als een koningin op haar troon, zij die hem de belichaming scheen van intelligentie en bekoorlijkheid. En gehoopt voor het méest èven een vriendelijken groet te zullen ontvangen om daarna haar blik weer te zien verheffen van uit die heel gewone sfeer naar het hoogere, minder stoffelijk leven, waar haar ziel, te oordeelen naar haar rein en verstandig aanschijn, bij voorkeur scheen te vertoeven.

Maar neen. Zij had zich dankbaar en blij betoond, om de nieuwe kennismaking en met kennelijk genoegen zijn kleine bal-attenties aanvaard. Tot een vlottende conversatie had hij het niet kunnen brengen, doch zij had hem er later niet om bespot, bij de haren, zooals hij vroeger wel van andere meisjes had opgemerkt.

Sinds hij van dat bal in een droomerig-gelukkige stemming was thuisgekomen, dreef hem voortdurend een verlangend gevoel naar elke gelegenheid die hem, zij het nog zoo'n kleine, kans bood, haar te ontmoeten. Hij ging nu geregelder dan ooit tevoren naar concerten en dikwijls met het begeerde gevolg. Hij ontmoette haar op de fancy-fairs, waar hij kwasi-onverschillig rondwandelend, met zoekend oog de bezoekers monsterde en eens zelfs bij een lezing, van den grooten professer over wijsbegeerte. En, elken keer dat hij haar opnieuw zag en een erukel woord met haar wisselde, bleek hem steeds wéer dat de vriendelijke tegemoetkoming, niet voor den vorm was aangenomen, maar bij háár echt was. Hij zag - duidelijk - dat de wil tot vergeten bij haar niet bovendreef.... Zoomin als *hij* háar ooit had kunnen vergeten, zelfs indien hij dat had gewild.

Jegens hem deed ze nimmer zoo ongenaakbaar als ze soms kon zijn tegen enkele jonge branies uit de juwelierskringen. Ze kwam hem in allerlei voorvalletjes zichtbaar tegemoet en hielp hem met haar fijn-vrouwelijk voelen met grooten tact over vele hinderpaaltjes en voetangels in den omgang heen. Ze kon zoo leuk iets vertellen en in zelf-intiem-zijn, uitlokken tot intimiteit van zijn zijde. Zij zelf bouwde de hoop in hem op, zij effende hem den weg van wat hem fantasie leek, naar werkelijkheid.

Zoo moest het wel in hem gaan hopen en verlangen; slechts de durf ontbrak hem nog, zich uit te spreken. Doch, zij scheen het in zijn oogen, zijn gebaren te lezen; ze ontleedde met den helderen blik van haar groote oogen, zijn hakkelend spreken, zijn zoo jongensachtige beschroomdheid. Zichtbaar vergemakkelijkte ze zijn opzet, overbrugde zij de kloof die hem scheidde van haar, de dochter van den schatrijken juwelier, door hem gemeenzaam te vertellen, van thuis, van haar stille moeder, hun eenvoudige leefwijze.

Dan - zekeren avond, waagde hij het en vroeg hij haar met enkele woorden, met vrees in het hart, overtuigd als hij was van zijn fiasco. Hij durfde zijn oogen niet te gelooven. Ze hoorde hem rustig aan met een vriendelijk lachje in de oogen, en zeide dan, heel kalm, heel zeker van zich zelve: Jâ. Zonder een trek van hoogere ontroering, zonder door een blik van eenige verrassing blijk te geven. Maar dáarvoor had hij toen nauwelijks aandacht; hij hoorde slechts, haar jâ, haar wilvolle toestemming en dacht toen te mogen gelooven, dat ze hem wezenlijk *liefhad.*

Toen - juichte groote blijdschap in hem.

Zij - zij hield van hem - zij, de mooie groote Roos - haars vaders kostbaarste diamant; zij, de schitterende ster, die niet slechts glansde door uiterlijke schoonheid, maar óok doar haar geestes-gaven. Jaren lang hadden de eerste jongelui uit de juwelierskringen van Amsterdam haar verlangend omfladderd - en hèm had ze verkozen.

Ja - hij had het tevoren niet durven droomen; nu ze hem haar jawoord tot bevestiging gaf kón hij niet anders dian gelooven. Ze hield van hem, van den stillen, bedeesden jongen, die in niets uitblonk en zich op niets kon voorstaan. Ja - dáárop wel, dat hij zielsveel van hâar hield. Machtig veel, met onpeilbaar diep gevoel.

* * *

Nu zat zij stil, zijn mooie Roos, zoo ongevoelig-stil. Hoe was dat mogelijk? Zij was immers de bruid, *zijn* bruid; zij waren dezen ochtend ondertrouwd. Velen van hun intiemsten waren gekomen om hen geluk te wenschen en meer dan een onder hen moet hem hebben benijd; hem, den uitverkoren bruigom, den gelukkigen minnaar van de mooie Roos Goudeket. Sommige jongelui, 't was

hem niet ontgaan, hadden hem licht-spottend aangezien en ook, toen al die jonge meisjes, de nichtjes en vriendinnetjes hem beschouwden, had het hem toegeschenen dat in die mooie kopjes, gedurende die oogenblikken, allerlei gedachten moesten dooreen warrelen. Toen had het hem gehinderd dat zij, de mooie bruid kussend, hem in zijn stil-zijn en eenvoud waarschijnlijk onwaardig keurden, met haar onder de Choppa te staan.

Maar - hij was zichzelven gebleven, in spijt van den smadelijken spotlach der jongelui en het gicheltje van een enkel nufje; het had zijn trots, diep in hem, slechts versterkt. Omdat niettegenstaande spot en ijverzucht zij, de mooie Roos, de zijne was en geen hunner de macht bezat, hem haar te ontnemen. Hij had zich trotsch gevoeld en vol innige dankbaarheid. En *gelukkig,* zijn gansche Zijn als voelende zweven in een sfeer van opperste, schier niet met woorden aan te duiden, tevredenheid.

Nadat de familie was vertrokken, was hij bij haar gebleven omdat hij de zoete bekoring die van haar uitging en tot hem kwam niet wilde verbreken door een afscheid, ware het voor enkele uren. Het nu zich weer plotselinge overgeven aan de straat en straatdrukte had hem afgeschrokken, bevreesd als hij was, dat het stads-rumoer en zaken-gedoe, zich aan hem zouden opdringen en uit zijn denken en voelen het lieve en teere verdrijven, voor een wijle.

Men had hen aan elkaar overgelaten en in het huis was een ieder aan zijn bezigheden gegaan. Zoo hadden zij in het kleine salon aan de straat de schemering afgewacht; hij haar aanziend of naar buiten turend, zij kalm en gestadig lezend.

Hij had gedacht en gehoopt dat een poos van stil samenzijn met haar hem goed zou doen, na de groote drukte van den voor hen zoo bizonderen dag. Van dat innig-samenzijn, had hij nog maar weinig genoten. Zijn reizigers-betrekking die hem zoo dikwerf buitenstads voerde eenerzijds en de oud-joodsche ingetogenheid die bij Rosa thuis nog hoogtij vierde, anderzijds, hadden het hem onmogelijk gemaakt, zijn meisje wel zoo innig te leeren kennen, als zijn warm-minnend hart graag had gewild. Doch nu waren zij ondertrouwd - nog enkele weken en ze zouden tezamen onder den trouwhemel staan....

Haar onwillige kort-affe antwoorden hadden hem ontstemd en

gegriefd. Had zij dan geen oogenblik voor hem over; dacht zij hem dan niet eens een vriendelijk antwoord waard?

Wel, was zij jegens hem nooit anders dan heel vriendelijk, bij koel-af geweest, doch nooit was het hem zoozeer opgevallen, had het hem zóó onaangenaam getroffen als juist nú. Telkens als zij zijn warm-innige teederheid ongeduldig had afgewezen en zij zijn somwijlen plots-wilde omhelzingen had afgeweerd met onmiskenbaren tegenzin op het blank-lief gelaat, had hij dat beschouwd als een, zij het overdreven, uiting van echt jonkvrouwelijke schuchterheid, en had die gedachte hem haar nog meer doen achten. Doch, dat zij zich nú nog koel en terughoudend jegens hem betoonde - ja, zich blijkbaar om hem niet meer bekommerde dan om eenig meubel in de kamer, dat deed hem innig pijn.

Waarom bleef zij maar steeds in dat boek turen? Hij kon niet gelooven dat zij in de diepe schemering, nog letters kon onderscheiden.

- Lees je nog - Roos? Kan je nog zien?

- H'm.... vraag je wat? Even bewoog zij haar hoofd, in zijn richting.

- 't Is immers veel te donker om te lezen. Toe nou, liefdewillend gleed zijn arm om haar schouders, trachtend haar tot zich te vlijen, leg dat boek nou eens neen. Kom wat dichter bij mij.

- Toe - Simon - wees nou verstandig! Niet onvriendelijk klonk haar stem, daarvoor was zij te helder van klank. Ook niet geprikkeld, noch ongeduldig, maar ze was geheel vrij van elke wilvolle sympathieke buiging en wending.

Rosa richtte bedaard, het voorovergebogen lichaam op uit haar leeshouding en met een rustige beweging van haar rechterhand legde zij haar boek op een tafeltje, achter zich. Dan maakte zij een beweging van opstaan.

- We moesten maar eens gaan kijken of er nog een kopje thee voor ons is?

- Vervéel ik je alweer, Roos?

Kalm glimlachend haalde ze de mollige schouders op keerde ze het gelaat naar den klager. Haar beweging, vol rustige charme en de schittering in haar groote, koele oogen, wekte Simon's stillen hartstocht op.

- Roos wat ben je mooi! ontsnapte hem plotseling.

Tegelijk sloeg hij, bijna wild, zijn arm om haar hals, trok het verrast meisjeshoofd heftig tot zich en drukte zijn mond op de zachte lippen, de lieve lippen die nu toch hém behoorden, op de fluweelig-zachte wangen, de groote, heldere oogen, de krulletjes die om haar slapen speelden, op al wat hij maar kon bereiken en in bezit-nemen, van dat mooie wezen, naast hem. Het brak onverwacht, doch ook onstuimig in hem los, als een lang en smartelijk gevoeld verlangen en begeeren, waaraan hij, eindelijk durfde voldoen.

Even bleef ze roerloos, onverwacht als haar die krachtvolle hartstochtuiting overviel. Dan, tot vol besef ervan komend, trachtte zij zich, met het overwicht harer gewone kalmte, snel en wilskrachtig aan zijn overstelpende liefkoozingen te onttrekken. Weerstand vermocht evenwel niet veel tegen de kracht zijner sterk uitende passie en dit bemerkend, werd zij ongeduldig en duwde ze hem heftiger, bijna met geweld, van zich; rukte zij haar hals uit zijn liefde-omhelzing als om zoo snel mogelijk haar gelaat te bevrijden van een zoo profane aanraking.

Simon gaf toe. Nu - denkend dat het nog steeds de meisjes-afkeer van man-beroering was die in haar worstelde - trachtte hij haar te verzoenen in zachtere omvatting en teêrder omhelzing. Maar het meisje, in haar gevoel van gewonnen te hebben, maakte zich zijn gedweeër-zijn ten nutte, en bevrijdde zich geheel - met een nóg heftiger ruk.

- Ben je boos, Rosa? Of - is het.... ben je ook, misschien - een beetje - bang - voor me?

Langzaam richtte ze het trotsche hoofd tot hem op - een koud, diep-blauw oog op hem vestigend, waarin wel het allerminst vrees was te lezen.

- Bang - bang voor jou? schenen de heel-even openende lippen te spotten. Waarom zou ik bang zijn - en nog wel voor *jou?*

- Dus toch niet - Goddank; ik vreesde het, zie je? Maar, als je dan niet bang bent, waarom maak je dan zoo'n misbaar - tegen een zoen. Ben je dan niet mijn meisje - mijn aanstaand vrouwtje.....?

- Maar nù toch nog niet!

- Nog niet - nóg niet! Mag ik je daarom nù geen zoen geven? Ben je dan nu minder mijn meisje, mijn vrouw, dan over veertien

dagen? Wat verbiedt mij, je nu te omhelzen en te liefkoozen, je nu reeds in mijn armen te nemen en lief te hebben als mijn eigen vrouwtje....? Mag ik je dan nú nog niet liefhebben en moet het juist over veertien dagen, na de Choppa ineens loskomen? Ben je mij dan nú absoluut vreemd, tot aan onzen trouwdag en moeten de ceremoniën van zoo'n dag mij eerst het recht geven met je te zijn, zooals ik dat innig verlang, zooals ik dat moét, omdat mijn heele lichaam en mijn verlangen naar jou smacht en huilt. - Naar jou - je oogen, je zoenmond, je gezicht, je heele lichaam. - Is het dan misschien.... Roos.... hou je misschien.... niet.... van me...?

- Wat een malligheid!

- Volstrekt geen malligheid, viel Simon nu heftiger uit. Roos - zeg eens.... zeg het me nu eens.... hou je wel van me - of niet?

Woest, in plotse hartstocht-opwinding, greep hij haar hand en trok haar tot zich. Maar ze bleef kalm, trots zijn opgewondenheid.

- Ssst - Simon, zei ze in even woorde-streeling. Wat moeten zij binnen er wel van denken. We moesten maar bij ze gaan?

- Nee - nee.... nog niet.... wacht even, Roos. Ik beloof je - ik zal kalm zijn. Maar antwoord me dan als ik iets vraag.... 't is je toch niet te veel - wel? Je ziet, ik smacht ernaar... van je te hooren.... uit jouw mond....

- Wat ben je toch een dwaze jongen.... Waarom doe je zoo vreemd? Natuurlijk hou ik van je....

- Je meent er *niets* van. Het ontsnapte hem tegen zijn wil en direct speet het hem.

- Nu zie je! zei ze zacht, je gelooft me niet. 't Is beter je niet te antwoorden, als je zooiets vraagt.

- Nee - nee.... zóó meen ik het niet; ik geloof je wél, Roos. Ik *wil* je heel graag gelooven.... als je het maar een beetje anders zegt. Maar.... zoo....

Ze lachte toegeeflijk.

- 't Is lastig het jou naar den zin te maken. Hoe kan ik nu anders spreken, dan op mijn eigen wijze en met mijn eigen stem.

- Je weet zelf heel goed, dat ik dat zóó niet bedoel; dat noem ik een uitvlucht. Neen - nou geloof ik je niet!

- Niet gelooven, hoor!

- Neen, dat doe ik ook niet! barstte hij nu los. Ik kan je ook

niet gelooven, als je zoo koud spreekt - elk woord zoo door en door overwogen en precies afgemeten. Je praat juist zooals je bent - altijd kalm en gereserveerd; het eene woord komt niet sneller, niet hooger, uit je mond, dan het andere. En ook niet warmer, niet hartelijker. O - Rosa, als het wààr was, wat je zegt, als je werkelijk een klein beetje van me hield.... dan zou je zóó niet zijn.

- Hoe dan?

- Weet ìk dat? Zóo niet, dat voel ik wel. Dan, althans, zou je van mijn zoen niet beven, alsof ik je beleedigde, je brutaliseerde....

- Ik beef niet van je zoen, Simon - maar - geloof mij, ik kan nu eenmaal niet tegen liefkoozingen.

- Je kunt er niet tegen? Waarom niet? Zeg liever - je houdt er niet van, omdat ik het ben - omdat je niet van mij houdt.

- Dat jok je.... dat staat je leelijk. Ik houd wèl van je.... Wie zegt van niet?

- Niemand - dan jijzelf. 't Is misschien waar - je houdt wellicht van me zooals je van een kat of een vogel zou houden. Je gevoel voor mij uit zich hier in, dat je aan mij geen hekel hebt.

- Wat 'n onzin.

- 't Is geen onzin. Wil jij dan blijven volhouden, dat je van mij houdt, als van je aanstaande man? En - en - je kan er niet eens tegen.... dat mijn lippen je gezicht aanraken.

- Och - wat - - dat gezeur om een zoen altijd, zei ze wrevelig. Dan stond ze op en liep ze voorzichtig naar de schuifdeuren die hen van het aangrenzend vertrek scheidden. Schijnbaar zonder reden, spiedde zij door de gleuf....

Ze kwam weer bij hem.... dicht bij hem.... legde in streel-aanraking haar hand op zijn schouder.

Een trilling doorschokte hem, plots hevig geroerd sloeg hij zijn donkere kijkers op in den straal-blik van haar hard-blauwe oogen. Maar, hun kalme schittering was hem te sterk en hij wendde het gelaat af.

- Dus! zacht-helder zong nu haar stem hem in de ooren als van een lokkende sirene, als ik me zou laten aanhalen, zoolang en zoo dikwijls als jij het wenschte.... als wij ons zouden gedragen als twee hoogere burgerscholiertjes.... dán zou je wél overtuigd zijn dat ik van je hield? Dat bedoel je.... niet?

Hij schudde mistroostig het hoofd.

- Dat weet je wel beter. Wij zijn geen kinderen.... geen schoolkinderen en ik verlang er ook niet naar om met je om te gaan, alsof we dat wèl zijn.

Hij zweeg en in nadenken zakte rustend zijn hoofd in de hand. In langzame beweging zette Rosa zich weer naast hem. Met een beweging die haar tot gewoonte was geworden, streken haar beide handen voorzichtig even langs haar kapsel, daarna wachtte zij geduldig af, of hij nog wat zou zeggen.

Eigenlijk was het haar geen ernst geweest, toen ze sprak van naar binnen te gaan. Hier, aan het half opene venster, vond ze het beter, frisscher dan in de huiskamer, waar de familie nu onder de hitte-uitstralende gaskroon zou zitten, onder het houden van nabetrachtingen over dezen, gelukkigen dag.

Was Simon maar niet op-eens zoo raar begonnen, zoo heel-vreemd, wrevelde het in haar. Als ze vooruit had geweten, als zij maar eenigszins had kunnen vermoeden, dat hij zoo liefde-opdringerig en zoo'n dwingeland zou zijn, zou zij zich wel dubbel hebben bedacht vóór haar verloving. Toen ze hem pas leerde kennen, scheen hij haar zoo'n gewillige, stille jongen, die in alles toonde, met haar te dwepen en die de belofte scheen in zich te dragen, nooit iets anders van haar te zullen vragen, dan dit altijd te mogen blijven doen. Maar nu bleek hij eenige zelfstandigheid te bezitten, iets wat ze in hem niet had vermoed. En hij werd zelfs lastig. Zij - zij zou van hem móeten houden. Zij - verbeeld je... God.... begon-i nu weer?

- Telkens, als ik je een zoen gaf, onze heele verloving door - ja, wanneer ik je nog maar *wilde* zoenen - stribbelde je tegen, alsof ik je beleedigde, of ik je pijn dee. Waarom? Waarom was dat? Is dan louter de gedachte er aan al onaangenaam? Hoe.... hoe onverschillig moet ik je wel zijn als zoo iets je afschuw opwekt. En.... en....

- Nu - wat nog meer, Simon?

Het hinderde hem, hoe bijna moederlijk-toegevend ze hem aanmoedigde zijn grieven te uiten.

- Het schijnt je nog al onverschillig te laten, zei hij, gekrenkt door haar toon. Enfin, zoo'n koud-kalm meisje als jij, moet het wel moeilijk vallen, mijn woorden érnstig te nemen en te begrij-

pen. Met mij is het ánders. Ik neem elk woord wat je zegt, je beweging en gebaar voor ernst, omdat alles jou zoo echt kenteekent. Alles zegt me zooveel, besloot hij, innig-droef.

- Wat dan, Simon? vroeg ze, een beetje geroerd.

- Heb je ooit - Roos - me een zoen gegeven.... uit eigen opwelling - zonder dat ik er eerst om heb moeten vragen? Zou je dat wel zoo zwaar zijn gevallen als je ooit iets voor me had gevoeld?

Zijn natuurlijke bleuheid verhinderde hem zich vrij en duidelijk te uiten en hij hakkelde en struikelde bijna over zijn woorden. Direct wendde hij weer zijn gezicht af, turende in de donkere straat, omdat hij voor haar den diepen blos wilde verbergen, die nu zijn wangen kleurde. En hij gevoelde spijt, die woorden te hebben geuit, omdat ze een brok ziele-voelen en denken hadden blootgelegd, wat hij had moeten verborgen houden.

Was hij dan een klein kind, dat hij zich zoo gaf? Was dan het laatste restje trots bij hem verdwenen, opgeslokt en vernietigd door haar meisjes-koelheid en onhartelijke gereserveerdheid? Hij gevoelde nu plots en duidelijk, hoe flauw, hoe onmannelijk hij zich had gedragen, met om een zoen te bedelen en door zich te beklagen van in liefkoozingen te worden misdeeld.

Maar op Rosa werkte die klacht, zoo diep uit hem opbruisend, toch in. Ook háár wangen kleurden, maar van onwilligen spijt dat hij gelijk had. Hij had gelijk. Zij waren toch verloofden, over eenige dagen man en vrouw.

Voor haar geestes-oogen flitste een licht - waarin een beeld.... het gelaat van een jongen man. - Kon Simon dat helpen?

Een bijna moederlijke glans van verzachting overgleed haar gelaat en vermooide het tot een liefheid die téer aandeed.

- Simon.... zal ik je nu.... een zoen geven?

- Dank je! zei hij nu hard en ruw. Zie je mij voor een bedelaar aan?

- Wat bedoel je daarmee? Beleedigd door zijn afwijzing stond ze snel op; ze keek hem recht in de oogen. Wat bedoel je? Waarom zou ik je voor een bedelaar moeten aanzien?

- O ja, - nou ben *jij* beleedigd - nou heb *ik* het gedaan.

Het bittere in zijn stem, maar meer nog het verwijt in zijn vochtig, donker oog, stilde haar opkomende heftigheid. Driftig

opgerezen, zakte ze weer langzaam in den stoel en bleef daar zitten, schijnbaar kalm en roerloos. Nu zakte haar hoofd voorover - legde ze haar gelaat in haar handen, diep in haar schoot.

Simon zag haar met angst zoo stil worden. Waarom zakte zij zoo wezenloos ineen? Waarom was zij plotseling zoo stil....

Hij raakte haar licht aan, streelde haar haren en, heel voorzichtig, haar blank-mooien hals. Ze bewoog zelfs niet.

- Roos - Roos! riep hij nu zacht.

Geen antwoord. Dan - zag hij een beweging, als beefde zij. Nu zag hij het weer. Heftiger bewogen nu haar rug en schouders; heel haar lichaam sidderde. Het roerde hem tot zelfverwijt.

God - wat had hij gedaan? Schreide ze nu? Huilde zij - zijn mooie Rosa, de koele, de trotsche, die zelden een overbodige beweging maakte, nóóit een onnoodig woord sprak? O - het doorvoer hem dat hij wel ellendig moest zijn geweest jegens haar - dat zij zich zoo zwak aanstelde.

- Roos - Roos! vleide hij en hij schoof met stillen drang zijn arm om haar middel, om het hem zoo dierbare lichaam. Ze duwde hem van zich - met stomme beweging.

O die duisternis, wat een verschrikking, gruwde het in hem. Waarom kon hij haar nu niet zien, haar gezicht - haar oogen?

Daar grijnsde hem iets tegen - ginds aan den muur. Wat was het? Een spooksel? Een bleek mansgezicht, een paar droef-angstige oogen. Wie.... wat....?

Dwaas.... dwaas.... hij is het zelf.... de spiegel....

- Rosa - Roos.... je bent een beetje overspannen - we moesten maar naar binnen gaan. Zal ik je moeder roepen?

- Nee - nee - kreunde ze.

- Nou - zeg het mij dan.... zég het dan....

Wild richtte zij zich op.... maakte ze beweging van wegloopen.... Dan zakte ze weer in haar stoel....

't Snikken ging nu over tot schreien, tot huilen in stroom van tranen.

- Roos - zei hij nu zacht, haar hand vattende in streeling.... wil je mij vergeven. Ik ben een náár mensch - een onhebbelijke kerel - en ik ben veel te ruw om met jou om te gaan. Wil je

me vergeven Roos - wil je probeeren me een beetje beter te maken....? Wil je - me.... dan nu.... een zoen geven.....?

Vervelende vent, dacht het direct in hem, daar begon hij alweer.

Wat was het toch met hem? Dan - omarmde hij nog inniger haar lieve lichaam, legde zij haar hoofd op zijn schouder - haar natte wang tegen de zijne.

- Hou je nu van me.. Rosa?

- Ja....

- Maar.... dunk je.... wel genoeg om mij lief te hebben? Om mijn liefkoozingen te dulden?

Langzaam verstilde nu haar huilen. Ze kwam weer tot rust en, haar hoofd oplichtend - poogde Rosa zich weer van hem terug te trekken.

- Maar - maar.... zeg het dan, als je dan niet zooveel van mij houdt - niet véél.... heb je er dan - je reden voor.... Voel je je misschien antipathiek tegen me....? Ben ik je vreemd? Of - misschien.... is dat het.... is het.... dat je ander liefhebt?

Roos.... spreek dan toch.... is het dát? Antwoord dan. Er moet toch reden voor zijn, dat je soms zoo.... ongevoelig bent, voor mij. Je bent toch ook.... een meisje.... een vrouw.... je hebt toch bloed.... je moet toch gevoel hebben als een gewoon mensch, als ik - als ieder ander - als ieder meisje. Waarom ben je dan altijd zoo koud en teruggetrokken, waarom lacht jouw oog nooit eens inniger, waarom glanst je wang nooit eens blijder dan gewoonlijk. En - waarom.... waarom.... kan je tegen mij, niet eens een klein beetje anders zijn, dan tegen ieder ander, dan tegen de geheele wereld? Waarom geef je je aan mij niet zoo, als aan iedereen, als aan je vriendinnen en je familie?

Zie je - Rosa - als je maar een beetje van mij hield zooals ik van jou hou - als je voor mij zoudt voelen - wat een meisje voor den man voelt met wien ze spoedig, voor altijd zal samen-zijn ....dan zou je niet.... zoo - onhartelijk.... zoo verwijderd....

Nu stokte zijn stem - en zweeg hij, wijl hij gevoelde dat, als hij nog even doorging hij - zelf zoo gevoelig als een kind, akelig sentimenteele jonge heer die hij was, het zou uitgrienen.... en dat nooit.

- Ik kan 't niet, Simon, fluisterde ze, als vreesde ze zijn

weder-woord - ik kan het niet.... *kan* het niet.... nu nog niet....

Haar woorden verkilden hem.

- Dan - dan Rosa - kan niet anders, of ik heb gelijk - moet ik gelijk hebben.... dan.... dan.... je houdt van een anderen man - Rosa?

- Ja!....

Hoezeer het, als een zucht zoo onduidelijk haar mond verliet, sloeg haar antwoord hem als een vuistslag in het gelaat, voor het hoofd. Het donderde hem tegen.... als een beleediging, als de diepst-krenkende smaad dien een man kan worden aangedaan.

Hij beefde, als in zware koorts.... terwijl 't sloeg en hamerde in zijn hersenen.... Wat deed dat pijn. - Waarom... waarom?...

Waarom had hij het haar gevraagd? Hij had immers kunnen vermoeden wat haar oprecht antwoord moest zijn.....

Waarom, waarom gevraagd - die vreeselijke vraag? Hij lachte schamper. Pijnigde die vraag hem dan niet al sinds dagen en weken, brandde zij hem dan niet al zoo langen tijd in het hart en op de lippen?

Vragen en antwoorden doorwoelden zijn bonzend hoofd.... Het pijnde ondragelijk, van al die vragen en antwoorden, die het niet tegelijk kon bevatten....

* * *

Rosa voelde een stil verwijt haar hart beklemmen, bij het zien hoezeer de smart hem aangreep.

- Heb ik je.... pijn gedaan - Simon? vroeg ze droef-zacht.

Treurig, schudde hij zijn hoofd ontkennend, hoezeer zijn vochtige oogen *ja* zegden.

- Waarom vroég je het dan, verweet ze stil, waarom drong je er dan ook zoo sterk op aan te weten? Je kan immers niet - tegen het weten der waarheid.

- Had ik dan *on*wetend moeten blijven?

- Was dat niet veel beter geweest?

- Rosa! schrok hij op, dat meen je niet - dat kan, dat mág je niet meenen. Neen, nee. Zeg dat je dat niet meent.

Zou je mij uit eigen aandrang niets hebben gezegd, zoo ik je er niet naar had gevraagd? En - zou je *mij* hebben getrouwd?

Ja - je zou het, wij zijn immers al ondertrouwd. En toch -

Roos, je geeft niéts om me, je hebt een ander lief, zeg je, een anderen man.... en je neemt mij.... je trouwt mij.... Maar dan heb je gelogen.... dan loog je, toen ik je vroeg of je van mij hield, toen ik je vroeg of je met hart en ziel de mijne wou worden - en je *ja* zei.

- Simon! uitte ze in verontwaardiging.

- Nee - nee.... laat mij even, een oogenblik. Vergeef 't me, - ik ben ruw geweest.... ik weet het. Vergeef me....

't Is.... ik voel me een beetje opgewonden, mijn hoofd, 't klopt en bonst.... Maar.... waarom vertel je dat nú eerst? - O - nee.... je vertelde het niet - ik vroeg het, anders zou je het nooit.... Zou ik het nu nog niet weten....

Met meer dan menschelijke inspanning bedwong hij zijn gezichtspieren, in zijn pogen den smarttrek van zijn gelaat te vagen, door haar bekentenis er op gebracht.

- Rosa - zei hij, nu kalmer, zou je niet.... niet meêr willen zeggen? Wie - is het?.... En.... heb je hem érg lief?

En wie en wat ben ik eigenlijk voor je. Een bekende - met wien je trouwen gaat.... Is dat niet zoo?.... Toe nu.... zeg me wat.... over hem.

- Nee! zei ze hard. Haar onwil riep zijn wrevel weer op.

- Nee! Waarom niet? Mag ik hem dan niet kennen - is hij bijgeval te edel om door een gewoon mensch besproken te worden. Of - vroeg hij bitter, is het ook bezorgdheid voor *mijn* persoon. Ben je bevreesd dat ik er niet tegen bestand zou zijn nog méér over hem te hooren.... omdat je hèm liefhebt?

- Waarvoor - wáárvoor zou het dienen? Waarom zouden we over hem spreken? Jij wilt hem kennen - wel, ikzelf ken hem niet meer. Ik zie hem nooit.... zag hem niet meer.... sinds eenige jaren.....

- Maar toch hou je nog van hem! Scherp viel hij haar in de rede.

- Hoe.... Dat kan jij niet weten. Dat is....

- Je zei het zelf - daarstraks - ofschoon, ik wist het door het onuitgesprokene wat altijd in je houding lag. Het was je liefde voor hem, die je je altijd en in alles doet beheerschen, die liefde die in jou spreekt - in je beweegt, in je lacht, en die zich bij alles in je uit. En ik - sukkel - ik dacht dat het meisjes beschroomdheid

was - dat je geen liefde kón toonen uit overdreven gevoel van meisjeseer en kuischheid...

Heftig stond ze op.

- Je beleedigt me - snerpte nu haar stem. Ik hèb hem in jaren niet gezien, althans niet zoolang we verloofd zijn; ik hèb hem niet gesproken en óók niet geschreven....

- Nee - nee - dat niet, maar even erg, zoo niet erger. Je hebt aan hem *gedacht*.... Aan hèm dacht je - toen je mij je jawoord gaf; je erkent het, door toe te geven dat je hem nog altijd liefhebt. Als ik je om een zoen bedelde en je weigerde.... dan was 't om hem, dan dacht je aan *hem*. Als ik je kuste.... waren je gedachten ver weg - bij hem. Als je - zooals dikwijls gebeurt - tegen mij stug en koel was, dan was 't omdat je ziel hèm toelachte; dan was je van hem vervuld en aan hem gaf je je dan, mij alles weigerend, stil en vol van liefde. Roos.... Roos.... waarom heb je dan ja gezegd.... waarom? Waarom dan....?

Hij zweeg en voelde luid op - het kloppen van zijn hart.

- Had ik dan moeten - *nee* zeggen?

In die weinige woorden, in die schijnbaar eenvoudige wedervraag, lag een gebiedende eisch om beslissing. Die hoorde hij er in, luid en onmiskenbaar en het doorschokte hem. Wat - wat, angstig rees in hem op - wat ter wereld bedoelde zij er mee en wat wilde zij? Iets, het ergste, wilde zich aan hem opdringen - het vreeselijke.... Zou ze dàt bedoelen? Maar nee - nee.... dat kón immers niet. Nooit zou hij het doorstaan, nooit; hij zou het niet kunnen dragen. Het zou hem terneerslaan voor eeuwig, het zou hem zedelijk dooden. Neen - liever dan dàt te doorstaan.....

- Waarom.... waarom trouwden jelui dan niet,.... Roos?

- Vraag dat niet.... vraag er niet naar. Ik kàn je niets zeggen.... nu niet.... later misschien.

Vermoeid leunde ze achterover en sloot de oogen.

Hij lachte grimmig.. Zou ze nu werkelijk slapen.. kon ze dat?

Slapen! Hij - zou wel nooit weer kunnen slapen, geloofde hij, hoewel hij zich toch vermoeid voelde.... vermoeid, als had hij uren aaneen gewerkt - gepraat - getwist.... Maar - slapen?

Slapen - zou zij slapen? Neen - ze sliep niet; dat zenuwbeven harer lippen, dat telkens vlugge rimpelen van haar voorhoofd - dat trillen van haar handen, nee, dàt was geen slaap.

Wat had ze vréémd gedaan.... Eerst gevoelig - en toen heftig vol drift. Zoo kende hij haar nog niet - zoo had hij haar nog nooit gezien.... Kennen! Maar, kende hij haar dan? Hij kende haar immers volstrekt niet.

Geschreid had ze - om hem, om dien vreemden vent; omdat ze nog maar steeds aan hem dacht. Voor hem was ze zoo plots opgesprongen, voor hém had haar helder oog gebliksemd.

Zijn blik dwaalde weer naar haar en omstreelde haar gelaat. Arme Roos - ze zag er nu toch ellendig uit. Niet rozig glinsterden nu haar wangen, maar dof, vaal-geel. Zou ze zich het zóó erg aantrekken?

't Welde in hem op, weg te gaan, haar te verlaten; dan kon ze slapen. Maar, als-i wegging - dan wou hij niemand zien - - binnen niet goe-nacht zeggen. Hij wilde zich niet laten bekijken - bij hel lamplicht. Hoe laat zou het zijn?

Hij trok met willoos bewegen zijn horloge te voorschijn. Half tien! Binnen zouden ze wel denken, dat ze waren in slaap gevallen.

Geruchtloos stond hij op - greep hoed en stok.

- Ga je heen - Simon?

- Ja.... Zeg jij ze maar - goedennacht, voor me.

- Ga je - niet even naar binnen?

- Nee!

Hij huiverde er voor terug, nu in de vriendelijke gezichten daar binnen te blikken - gezichten die hem zouden aanstaren, in opgewekte belangstelling. Ik ga hier uit. Zeg ze maar - dat ik niet goed in orde ben.... een beetje hoofdpijn. Dag!

Ernstiger dan anders, zag ze hem in de oogen en ze drukte de uitgestoken hand met bizondere innigheid. Dat deed hem pijn; een smart-kramp trok zijn trekken samen - vlug maakte hij zijn hand los.

- Dag Roos - dag - tot morgen, zei hij zacht. Onzeker loopend, als was hij beschonken, strompelde hij de kamer door, aanloopend tegen elk meubelstuk wat hij langs moest; hij ging heen.

Wat loopt hij zacht - dacht ze. Ze hoorde zijn tred niet even, op de trap. Liep hij op de teenen, om ongezien en ongehoord te kunnen vertrekken?

Nu moest hij op straat zijn.

Ze keek door het venster.

Ja - daar ging hij.... hij liep snel, schoon onregelmatig. En - niet eenmaal wendde hij het hoofd naar haar om - wat hij anders toch nog wel deed.

Ze zakte weer neer....

Zou ze hem pijn hebben gedaan? Dat moest wel, hij was zoo gevoelig. En - hij had haar niet eens gekust, toen-i wegging. Zou hij haar nu voortaan niet meer willen kussen? Nooit weer?..

Nu - voor het eerst - sinds tijden - verlangde ze naar liefde - trilden haar lippen in smachten, naar warmte-beroering. En even rondend stak ze den mond vooruit - als om te ontvangen - onderwijl haar oogen in de diepte staarden....

Ze rilde. Koude beroerde haar. Waarom had hij haar niet nog even in de trouwe armen geklemd. Zou het morgen - anders zijn.... morgen....

II.

Sinds hij den avond van hun ondertrouw zijn meisje had verlaten, bijna in vlucht na haar, hem schrijnende, bekentenis, had hem innerlijk een vernielende ommekeer aangegrepen. En het gistte in hem, alsof die schrikkelijke bekentenis hem onder den invloed van een nachtmerrie had gebracht, die niet meer van hem zou wijken en hem alle levens-helderheid wilde benemen. Sedert dien avond voelde hij zich niet meer volkomen bekwaam tot logisch werken, denken en spreken.

Het woord der bekentenis had hem getroffen als een mokerslag op hart en hersenen; als een slag, moedwillig toegebracht, die dieper en gevoeliger hem indrong, naarmate de dagen vervloeiden.

Dien vreeselijken nacht was hij na urenlang worstelen met zijn wakensvermogen, eindelijk in slaap geraakt - doch zijn toestand had meer geleken op bedwelming na zenuwuitputting, dan op den sterkenden slaap van een jongen man.

Den volgenden morgen viel zijn veranderd uiterlijk zijn huis-

genooten direct op. Zijn oog dat graag vriendelijk keek, al verstond het niet den grooten lach, stond angstig-dof, als van een gemartelde die al maar in vreeze leeft voor de telkens weerkomende zweep. Zijn wangen leken door de vaal-witte kleur ingevallener dan ooit en deden denken aan het gezicht van een zieke, na dagen van in bed liggen.

Het was niet slechts zijn uiterlijk, dat zijn huisgenooten verbaasde. Hij - thuis een veelspreker, graag willend kouten in een mengeling van scherts en ernst, beantwoordde dien ochtend aan het ontbijt elke vraag met ongeduldig schouder-ophalen. En - als dat niet voldoende zeggen kon, dan vulde hij aan met een enkel woord, droog en kortaf.

Zijn zuster Rebecca begreep er niets van.

- Ben je niet lekker, Sim? vroeg ze, half in deelneming, half in scherts.
- Wat bedoel je?
- Of heb je gisteren te veel taartjes gegeten?

Weer haalde hij de schouders op. Hij liep naar het venster en trommelde....

Zijn zuster maakte met den vinger, figuren in de lucht om haar moeders aandacht op dat buitengewone feit te vestigen. Toen haar moeder verwonderd opkeek, maakte ze met mond en gebaar, de zotste spreekfiguren.

- Wat is het dan? vroeg moeder, ongeduldig door dat geheimzinnige.
- 't Is áf! fluisterde Rebecca, op m'n woord 't is áf.
- Bê je mesjokke....! Moeder schrok, van die vreeselijke veronderstelling.
- Mot u maar 's zien, wat een gezicht; hij is d'r gewoon ziek van.
- Misschien is Rosie niet goed in orde.
- Denk u dat? vroeg ze. Dan riep ze hard op:
- Hoe is 't met Roos, Sim?

Ongeduldig keerde hij zich om.

- Wat zanik je toch. Gisteren was je den heelen dag bij haar - toen had je toch zat gelegenheid te zien hoe ze het maakt.
- Is ze dan ziek?
- Wie zegt dat?

- Niemand. Maar waarom doe je dan zoo raar. Ben je vannacht op 'n bal geweest? lachte ze.

- Bemoei je met je eigen zaken - ik vraag jou toch ook niets!

Zoo bits sprak hij nooit tegen haar en nu voelend dat hij onrecht deed, liep hij de kamer uit. Dat praten over Rosa kon hij niet verdragen.

- Ik moet er toch het mijne van hebben, mompelde Rebecca.

Sinds den dag dat Simon zijn Rosa had thuis gebracht, was zij erg ‘groot aan’ met haar geweest en had zij haar in de beslommeringen met haar bruidstoilet en uitrusting, flink ter zijde gestaan. En ten huize van Goudeket, waar gezelligheid den boventoon voerde, was ze een welkome gast.

- Bemoei je d'r niet mee, waarschuwde moeder.

- D'r is secuur een beetje heibel - anders wéét ik het niet.

- Wat gaat 't jou an - hou je d'r buiten.

- Laat u mij maar gaan.... Ik moet er toch eens op uit.....

* * *

Aan zichzelven overgelaten voelde Simon zich niet zoo onafhankelijk als hij zich tegenover zijn zuster had willen voordoen. Integendeel, voelde hij zich zwak en ziekelijk-afhankelijk.

Zijn bruidsdagen, dagen van hoop en geluk, vergleden als stond zijn persoon er heelemaal buiten. Ze lachten hem niet toe, noch hulden ze hem in een waas van innig gelukkig voelen, zooals hij zich vroeger had gefantaseerd. Die dagen waren hem nu niet als zoovele treden der geluksladder, die hij nog bestijgen moest, om het paradijs te bereiken welk hij zou worden binnengeleid.

Hij genoot ze niet.... leefde ze ternauwernood.

De versuffing die zijn hoofd had vermeesterd bij Rosa's bekentenis, verduisterde heel zijn waarnemingsvermogen.

Overal waar de slag was neergekomen, waar de pijn had ingevreten, zijn hoofd, zijn hart, schouders, hals en rug, armen en beenen, daar bekroop hem dat suffend half-bewustzijn van gesmaad en beleedigd te zijn, buiten zijn schuld en zonder recht op vergelding. En het doordrong, als vergift, zijn bloed door alle aderen en vezels van zijn lichaam - als om heel zijn wezen en zijn persoonlijkheid te vernietigen.

Den eersten dag kon hij er niet toe komen *haar* te bezoeken.

Hij kon niet - kón niet. De groote liefde, die zijn allerinnigst wezen, nog steeds voor haar voelde, had hem zeker naar de Van Breestraat gedrongen, indien het vergift der versuffing hem niet zijn actief-zijn had ontnomen. Nu was zijn eigen ziel als uit hem gevaren, om plaats te maken voor een arm, zwak zieltje van een klein, bangelijk jongetje. En met zijn geest was zijn energie verdwenen, die zijn lichaam en organen had moeten leiden en regeeren.

Op kantoor, in zichzelven gekeerd, beschreven bladen aanziend en sorteerend werktuigelijk zonder ze te doorlezen, vroeg een stem in hem *of* hij er nog wel zou heengaan, na haar bekentenis. *Of* hij haar nog wel wilde, tot vrouw.

Ja - ja! smartte het dan in hem. Ga - ga naar haar toe, zoek bij *haar* troost, bij *haar* medevoelen - - zoek liefde bij haar.

Liefde - liefde! gilde het dan in hem, schoon hij het woord niet over de lippen had kunnen brengen.

Liefde - liefde! schrijnde het in hem.

En - als hij even werk-stil was, dan hoorde hij zijn eigen stem weer, zacht-innig vragen:

- Roos - hou je van me? Rosa - heb je me lief?

Waarop dan de gordijnen antwoord ruischten en met hàar stem schenen te fluisteren:

- Ja - Sim - ik hou - van je....

Dan - als het doorvoelde en doorstane weer voor zijn geest visioende doortrilde woede zijn wezen;

- Je liegt - je liegt! Je hebt een ander lief - een ànder, een ànder! Je hebt het gezegd.

Maar hoe het in hem woestte en brandde, de vreemde berusting die zijn geest had bevangen, ontmachtte hem, tot het trekken van conclusies en het handelen daarnaar. Hij kon niet meer wilvoldenken en hoezeer hij ook in liefde naar haar bleef smachten, overwon ten slotte het verlangen in hem, een grooten afstand, een breede kloof tusschen haar en hem te weten.

's Avonds waren zijn huisgenooten nog niets wijzer omtrent het wezen der zaak. Rosa had Rebecca heel vriendelijk ontvangen; ze hadden samen gewinkeld en thee gedronken bij Ledeboer. Maar, van een twist of zoo iets had ze niet gerept.

Den volgenden morgen voelde Simon zich nog êender, kon niets

hem bewegen, Rosa te bezoeken. Toch, zei hem de kringloop van zijn gedachten, dat hij niet zoo maar kon wegblijven als een laf jongetje, zonder iets van zich te laten hooren. Dus, schreef hij haar eenige woorden; hij moest voor zaken op reis en moest ook nog veel beredderen in verband met hun aanstaand huwelijk.

Dien dag ging hij naar buiten - spoorde hij naar Bussum. Het stadje vermeed hij, om in de bosschen te dwalen.

Uren verstreken zonder dat hij ontspanning vond. Het dooreenkweelen en tierelieren van allerhande vogels, klok-klinkend als de zangoefening van een groote klasse kleine kinderen, vermoeide zijn bonzend hoofd eerder, dan dat het er door werd gestreeld. De onbezorgde zangertjes konden de nadreuning van den zwaren slag toch niet bannen uit zijn hersenen. Ten einde, viel hij geestelijk uitgeput op een schaduwplekje neer - waar hij bleef liggen suffen en soezen tot laat in den namiddag.

Thuis vond hij Rosa's antwoord. - Kom morgen, in ieder geval, schreef ze - er is nog zooveel te bespreken. De woning is *nooit* op tijd klaar. Kom - ik reken er op! -

De woning, daar had je 't weer. Een dubbel bovenhuis, in de oude stad. Hij had het wel wat ondoordacht gehuurd wijl het Rosa direct aanstond en omdat de eigenaar, die er meerdere huurders voor kon krijgen, op spoedige beslissing had aangedrongen; zoo had hij, na ampele bezichtiging der kamers, het huurcontract geteekend. Spoedig had hij daarvan het verkeerde ingezien. Het huis had langer dan een jaar leeg gestaan en er viel meer te repareeren, dan de verhuurder hem had voorgespiegeld.

Om Rosa's idee van restauratie te verwezenlijken, moest hij ettelijke kleine kamers tot groote laten vertimmeren, muurtjes laten sloopen en nieuwe doen opmetselen. Hiér moest een nieuw schot komen, dáár weer, in de gang een vertrekje worden uitgebouwd voor een modern kabinet. En na veertien dagen van onafgebroken timmeren, schilderen, metselen en stucadooren, bleek hem, dat het grootste gedeelte van het werk weer moest worden gesloopt en het schilderwerk te niet gedaan. De inspecteur der gasfabriek, die de plaatsing van den gasmeter was komen bespreken, had de leiding in de woning, als zijnde ondeugdelijk, afgekeurd.

Ze was niet tegen de proef der luchtdruk bestand geweest en het was hem gebleken dat ze op ettelijke plaatsen verstopt was. Kortom, hij verklaarde haar ongeschikt tot verlichting van zoo'n groot dubbel bovenhuis. Simon's verzekering dat hij waarschijnlijk in de meeste kamers electrisch licht zou nemen, baatte hem niet; de inspecteur hield voet bij stuk. Wilde mijnheer de gelegenheid tot gasverbruik hebben, dan moest er in het huis een deugdelijke gasleiding zijn, anders liet hij geen meter plaatsen.

Dus, had hij zich te schikken, met dit gevolg, dat de gasfitters de pas herstelde vloeren weer open braken, gaten sloegen door zijn nieuwe muren, het nieuwe stuc-werk vernielden en de nieuwe verf bevuilden. Zoo was het begonnen en sinds dat, was hij van het een in het ander vervallen en dreigde de restauratie nog weken lang te zullen aanhouden. Bij het lezen van haar brief begreep hij, dat zijn tegenwoordigheid weer eens werd vereischt en hij voelde, weer een moeilijken dag tegemoet te gaan. Het meest hinderde hem, dat hij hàar weer zou moeten zien en spreken, alsof er niets was voorgevallen en dat zij in tegenwoordigheid van derden, honderd dingen zouden hebben te verhandelen.

Hij ging, met bezwaard gemoed.

Hij zou haar, dacht hij, nederig vinden; ze zou stil doen en weinig spreken. Zijn verslagen, bedroefd gezicht zou bij haar familie belangstelling wekken en haar verwardheid zou haar verraden. Wanneer men hen zoo tezamen zou zien, zij natuurlijk vol verlangen tot toenadering en hij afgewend, zou men bij haar thuis niet weten waaraan die vreemde houding was toe te schrijven en haar wellicht verkeerd uitleggen.

Het karakter hunner ontmoeting week al héél sterk af van het gedachtebeeld wat hij zich er tevoren van had gevormd. Zonder een trekje van berouw op haar gelaat, trad ze hem tegemoet en nam ze hem direct mee naar de huiskamer.

Haar kalme ongedwongenheid verbaasde hem; verbluft keek hij haar er op aan. Maar neen, niets op dat kalme, mooie gezicht herinnerde hem meer aan het hevig-snikkende meisje in avondschemering; noch verried het, of zij meevoelde met de hevige pijn-smart, die hém ondermijnde.

Haar spreken was zoo kalm en gereserveerd als haar voorkomen en bewegen. Niet één zacht woordje, dat haar ongelijk erkende,

geen trilling in haar stem, waarin spijt klonk van hem te hebben gekrenkt.

Zijn verbazing over haar onverschilligheid schoof voor het ooogenblik, al wat in hem woelde op den achtergrond. Hoe kon zij, na die scène zoo kort geleden, nu zoo ongedwongen, ja zoo opgewekt zijn, terwijl zijn hart trilde, zijn geest schier verdoofde, onder het wee der slagen, hem door haar toegebracht.

Haar moeder ging met hen mee, naar de woning en onderweg bracht haar meisjesachtig vroolijk-zijn hem zoozeer van de wijs, dat hij voortdurend zweeg. Het ging zijn begrip te boven, dat het meisje, dat zoo kort geleden heete tranen had gestort bij de gedachte aan haar vroegere liefde, nu welgemoed met hèm naar *hun* aanstaande woning kon gaan. En onderwijl lachte zij dat kort-betooverend lachje dat hem gevangen had, het lachje dat eigenlijk voor iemand anders was bestemd en, spraken de lippen die hem zoolang belogen en bedrogen hadden, nu met dezelfde onverschilligheid over allerhande onzin, als waarmede zij eens zijn hartevraag met 'ja' hadden beantwoord.

Zoo dwarrelden zijn gedachten in hem bij het zien harer opgewektheid en zwijgend ging hij naast haar voort.

In de woning steeg zijn verbazing al meer. Hier zag hij haar weer van een andere zijde - wel niet gansch nieuw, wijl het aansloot op haar gewoon meisjesgedrag, maar toch steeds meer in tegenstelling tot het droefsnikkend meisje dat handenwringend haar smart verkropte.

Hier was zij huurderes en méér, dan hij huurder; de aanstaande mevrouw en heerscheres in haar woning. Zij liet zich het behangsel-stalenboek brengen en het bladzijde na bladzijde ontrollen; daarna sprak ze kort en beslist haar oordeel uit, over de verschillende monsters. Effen papier verfoeide ze - vooral in het salon - maar toch moest de behanger rol voor rol, langs den wand houden. Dan koos ze, lichtendbruin, met vloeiend gouden rand, erg breed - geteekend met blokken in zacht geel. De lambriseering, anderhalve meter hoog en in vakken gedeeld, liet ze eenvoudig sloopen. De muur er achter, moest eerst met cement worden bestreken, gebood ze, anders zou het hout door de vochtigheid te veel hebben te lijden.

Simon, mevrouw Goudeket leidend, volgde haar van de eene

kamer in de andere; doch zijn opmerkingen verzonken in het niet, in vergelijking tot *haar* bevelen en opdrachten. En elk dezer deed zijn verbazing weer toenemen, en hem steeds weer opnieuw zich afvragen, of ze nu wel werkelijk een meisje was, een meisje van vleesch en bloed, van zinnen en zenuwen, van vrouwe-zachtheid en aanminnigheid.

Ze poseerde van alles verstand te hebben, ze gaf blijken dat zij zich met alles zelf wilde bemoeien. Den schilder vroeg ze bits, wie hem had opgedragen, de verf-kleur te kiezen voor de slaapkamer.

- Dat heeft de baas zoo bepaald, antwoordde hij, droog.

- Komt je baas hier te wonen, man? vroeg ze daarop, scherp. Weet je baas dan, wat voor behangsel voor deze kamer is bestemd?

- Dat weet 'k niet. Da's iets, wat de behanger angaat!

- Zoo -! Maar mij gaat het aan of de kleur van behang en van deuren en ramen met elkaar overeenstemmen - begrepen? Breng die verf maar naar je baas terug!

Na aldus den schilder te hebben afgebluft, gaf ze den electricien een beurt, omdat zij oordeelde, dat zijn buizen te zeer in het oog liepen. Den gasfitters maande ze aan, spoed te maken; de timmerman, een gedweeë, oude man met krullende bakkebaardjes, ving den storm op, door met een sluw lachje naar nieuwe orders te vragen.

Achter haar rug staken de mannen de hoofden bij elkaar, becritiseerden haar bemoeizucht en beschimpten de moeder, ouwelijke, joodsche huisvrouw, zelfs in haar zwart-zijden kleed; klein vrouwtje, geheel misplaatst in de wanordelijke omgeving van het oogenblik. Simon bemerkte hun ontevredenheid, maar lusteloosheid weerhield hem, zich erover te uiten. Ook voelde hij wel iets van het goed recht dier menschen, om zich te beklagen over haar bemoeizuchtig optreden. Hij dacht zich zelfs aan hen verwant, in het besef, dat ze hèm geen haar beter behandelde dan den eersten, den besten werkman.

Uit alles straalde hem haar koele persoonlijkheid tegen, als de volstrekte uitdrukking van hààr wil, zonder erkenning van wien ook, zonder inachtneming van verplichtingen aan wien ook. Onder den indruk daarvan, gaf hij, bij het vertrek den werklieden een ruim drinkgeld....

* ⁎ *

Bij het naar huisgaan, dien avond, voelde hij zich, zoo mogelijk, nog droever en ontroostbaarder, dan den dag tevoren, in het bosch.

Nu hadden zij een groot deel van den dag te zamen doorgebracht en zij waren elkaar niets nader gekomen. Geen oogenblik was hij met haar alleen geweest. Zij had uitsluitend gebabbeld over allerlei, hem geheel onverschillige, dingen zonder te willen zien, dat het in hem brandde om gansch andere onderwerpen te bespreken.

Ze hadden boodschappen gedaan, besprekingen gehouden, bezoeken afgelegd en gewandeld, in gezelschap van mama. Niet een minuut, waren zij ongestoord tezamen geweest.

Nu sprak het in hem, dat hij eigenlijk niet had verlangd naar een intiem onderhoud maar, het kwetste hem, dat *zij* er geen dringende behoefte naar had doen blijken. Begreep ze dan niet, of wilde ze niet begrijpen dat haar gebiedende plicht was, hem zoo spoedig mogelijk een voldoende verklaring, een volkomen opheldering te verschaffen van de woorden die haar in haar droefheid moesten zijn ontsnapt.

Intuïtief gevoelde hij niet sterk genoeg te zijn om haar het hoofd te bieden en haar koelheid te trotseeren; nog minder, haar heersch-natuur te onderwerpen. Dat besef verergerde de versuffing in hem.

Weer schreef ze hem.... Waar of hij bleef - er viel nog zooveel te bedisselen. Maar nu antwoordde hij kort, dat hij niet kon komen, wegens drukke bezigheden; wat de inrichting der woning aanging, liet hij alles aan haar keuze en smaak over..... alles.....

Nog heel even had hij gehoopt, dat zij althans in dat briefje iets zou hebben opgehelderd; maar dat vond hij spoedig al heel dwaas. Een persoonlijkheid als zij gaf niets over aan papier....

Zoo naderde steeds dichter zijn huwelijksdag en hij voelde zich al onrustiger worden. Het wilde maar niet in hem gelooven, dat hij binnen enkele dagen, de echtgenoot zou zijn van Roos Goudeket en dan voor altijd aan haar gebonden.

Het leek hem iets onmogelijks, iets monsterachtigs. Immers mócht zij wel zijn vrouw worden - zij die een ander liefhad? En, mocht *hij* haar nog wel verlangen tot vrouw - nu hij door haar bekentenis wist, dat ze met hart en ziel van een ander was?

Beangstigend sidderen ging het in hem, dat hij op het punt stond het allerheiligste te schenden - als hij met haar onder de Choppa staand, haar toestond te verklaren, dat ze hem, Simon, tot levensgezel, tot man wenschte, om hem onderdanig te zijn en lief te hebben - om hem overal te volgen, haar geheele leven. Mocht hij wel zoo heiligschennend liegen, ja de zonde van bedrog op zich nemen, door haar tot leugen aan te moedigen en haar daarin bij te staan?

Die vragen, zoo eenvoudig en toch van zoo groot belang, drongen zich telkens en telkens meér, aan hem op. En - hoe hij ook peinsde - hij moest de antwoorden steeds maar schuldig blijven.

Vóór de verwording van zijn innerlijken toestand het toppunt had bereikt, voelde hij bij ingeving, dat hij iets moest trachten te vinden tot verweer - dat hij afleiding moest zoeken. Want - een enkele heldere blik in zichzelven zeide hem, dat, zooals nu verdriet en vertwijfeling hem overmeesterden - hij het geen week meer zou kunnen uithouden.

Zich thans opwindend ontrukte hij zich aan zijn stil gedoe en dwong hij zich tot luidruchtigheid.... hij werd drukker dan hij ooit was geweest en opgewonden vroolijk. Na dagen van bijna algeheele afzondering van de menschen, wierp hij zich plots midden in het levensgewoel.

Hij spoorde naar Den Haag, naar Scheveningen en gaf zich geheel aan de drukte der badplaats over. Alles was hem goed genoeg om er zijn aandacht aan te wijden, in alles wilde hij weer belangstellen om maar weer frisch in het hoofd en jeugdig in het hart te worden, om weer te leeren voelen en denken.

Met kinderen bouwde hij zandkasteelen, met hooge torens en diepe krachten er omheen, waarover primitieve ophaalbruggen. En - doller dan de dolste der kleinen voerde hij de zandtroepen aan, die het kasteel moesten bestormen - rameide hij de torens met bijlen en palen. Later in den middag - converseerde hij met deftig-uitziende en aandoende jonge dames over kunst en zedelijkheid, dames die hem, onnoozelen jongen, hartelijk uitlachten, toen ze hem, later, met haar vangst voorbijwandelden.

Nu en dan overviel hem een aanval van ongekenden werkijver. Dan deed hij per dag dubbel zooveel af, als anders en werkte hij tot 's avonds laat op kantoor, zonder zich te bekommeren om den spot zijner collega's.

- Je kan wel aan hem merken, dat-i op trouwen staat, merkte de ‘komiek’ op.

- Hoezoo Frans? vroeg dan de oudste klerk.

- Nou - kijk maar eens. Hij oefent zich er nou al in, dag en nacht te werken!

De woede, die deze uitlating op zijn gezicht te voren riep, verhoogde dan hun vroolijkheid.

- Kijk - hij wordt al ernstig - hij trekt al zoo'n echt huishoudelijk gezicht!

Andere avonden weer, zocht hij de vrienden op - de jongelui die elkaar op een laat avonduur geregeld bij Kras en in De Kroon vonden. Daar hielp hij trouw mee aan de studentikooze pret, luisterend naar bakken - floot een nummertje mee.....

Dat spartelen naar genot was tevergeefs - het zelfbedrog lukte niet. Telkens, als hij een oogenblik schijnlijk genoten had in opzettelijke vergetelheid - kwam *zij* weer voor zijn geest. Als zijn vrienden met hem klonken op zijn ‘mooie diamant’, dan gaf hij lachend bescheid en accepteerde hij, schijnbaar trotsch, den naam van ‘mazzeljongen’. Maar daarna, weer naar huis in eenzaamheid - voelde hij zich, als keek een ieder hem na - om hem te bespotten:

‘Jouw Roos? Och jongen - die heeft immers maling aan jou! ze is van mij - van mij!’

Aan alles nam hij aanstoot - elk woord in zijn nabijheid gesproken, dacht hij op zichzelven toegepast. Eens wilde hij een slenterenden straatjongen, die zong van ‘ik heb een oogie - maar niet op jou,’ te lijf, omdat hij hem van sarren verdacht.

- Hou je bek - bengel - hijgde hij - den jongen bij den arm schuddend.... Even later voelde hij zich een sul, dat hij zich gekrenkt had gevoeld, door zoo'n straatliedje.

De schouwburg met zijn eeuwig reine-vrouwen-, goede, edele vrouwen-, eerlijke-, deugdzame- en liefhebbende vrouwen-repertoire mishaagde hem tot onpasselijkheid toe. Zou de schrijver van zoo'n prulstuk dan nooit het leven met eigen oogen hebben gezien, zou hij nooit met eigen ziel hebben geleefd? Werden die tekstleveranciers dan nóóit wijzer? Tot zelfs in de pauze, speelden hallucinaties bitteren spot met hem. Toen het brandscherm zakte,

scheen daar een onzichtbare hand, als in vurige letters te schrijven:

'Ik trouw je wel - maar niet omdat ik je liefheb; ik hou van een ander, EEN ANDER! Maar dat belet me niet, jou te trouwen.... Waarom? Een *klein* leugentje is het maar, vergeleken bij mijn grooten levensleugen.'

Een klein leugentje.... meer wil het niet zeggen. Liegt soms niet - de heele wereld? Zijn wij - stumperds, zelven, niet groote logens te noemen en is niet ons heele zijn op aarde, één doorloopende logen?

De hallucinatie verdween dan weer en op het scherm bleef niet anders staan dan de aanprijzing van de beste kindermeel en de deugdelijkste Schotsche whisky. Maar in zijn brein bleef de spotternij hangen en in plaats van langzaam voor hem te vernevelen zette ze hem allengs in vuur en vlam....

Nooit - nee nooit. Nee, hij wilde niet liegen - hij wilde niet - wilde niet. Ik wil niet! - schreeuwde hij luid-op in bed en hij beet de lakens tusschen zijn tanden, om niet allen wakker te gillen. Nooit! Hij zou geen leugen uitspreken en er ook geen aanhooren, die hem heel zijn volgend leven zou nagalmen. Eerder dan dat, zou hij....

Wat hij eerder zou doen, wist hij niet. Wat zou hij eerder doen, dan trouwen? Het huwelijk uitstellen - verbreken? Zijn woord terug nemen?

Maar - hoe kon hij dat? Onder welk voorwendsel? Welke reden moest hij er voor opgeven?

Reden.... hij wist er geen.... niet één. Hoe toch, kon hij als reden voorgeven, dat Rosa een ander liefhad? Ze zouden hem hartelijk uitlachen - of aan zijn verstand twijfelen. Immers, haar gewoon *neen,* zou een ieder, ook haar ouders een voldoende ontkenning zijn, op zijn vreemde bewering - en hoe die wààr te maken? Zou men niet haar verloofd-zijn met hem, haar ondertrouw met hem, aanvoeren als het klaarste bewijs dat ze hem, Simon, liefhad. Hij kon toch niet zeggen dat men haar dwong, tot dat huwelijk.

Wat dan gedaan.... Gevlucht?

De gedachte deed hem reeds sidderen. Vluchten.... Wegloopen als een lafaard - een misdadiger.... Wegloopen....

Roode vloed golfde hem naar het voorhoofd, bij het zich voor-

stellen, van zoo een verdedigingsdaad.... En, bovendien - vluchten beteekende immers vrijwillig afstand doen van hàar - van zijn droomen - van zijn hopen. En.... en.... kon hij dat wel..?

Vluchten.... dat was - wegloopen als een dief in den nacht. Nooit mocht hij dan weer hopen - haar terug te zien. En - nooit zou hij weer wagen, haar familie of zijn eigen, in de oogen te blikken, zonder de zijne neer te slaan.

Vluchten - dat zou beteekenen, alles afstaan - alles verliezen; geliefde, familie, vrienden, goede naam....

O.... dat *alles,* het was hem eigenlijk toch zoo onbeteekenend, maar hàar kon hij niet missen. Hij had haar toch nog zoo onuitsprekelijk lief - zijn mooie Roos. Zoo innig, innig lief.

* * *

Dat was de voorlaatste nacht van zijn jonggezellen-leven.

Hij streed den strijd tegen leugen en lafheid en hij eindigde, met zich geheel gewonnen te geven. Toen eerst vermochten zijn oogen, die den slaap niet konden vatten zoolang zijn wezen in strijd was, te rusten.

Neen - hij zou niet vluchten - als een lafaard. Als màn zou hij zijn Lot, zijn Geluk in de oogen zien.

De stem der liefde, en de hoop naar innerlijken vrede hadden hem overreed. Inderdaad - had zij toch eigenlijk geen woord gezegd, dat hun zou behoeven te scheiden. Integendeel, hadden hun laatste ontmoetingen een heel kalm en normaal verloop gehad. Dat moest hem immers een bewijs zijn, dat zij alles weer vergeten was en zij nu op de toekomst bouwde.

Het was nu eenmaal waar, ze had vóor hem een ander liefgehad en misschien, hield ze ook nu nog van dien ander. Maar, dat wilde immers niet zeggen, dat ze hem - Simon, géen liefde zou kunnen toedragen. Dan zou ze zich toch niet met hem hebben verloofd. Wáárom....?

(Wordt vervolgd.)

De dood van Peregrinus door Dr. J.A. Schröeder.

In de tweede eeuw van Christus leefde een zekere Peregrinus, een cynisch wijsgeer en asceet. De man heeft zich zelf levend verbrand, tot meerdere stichting en ten aanschouwe des volks, na van te voren behoorlijke reclame voor deze zonderlinge voorstelling te hebben gemaakt. De belangstelling moet dan ook enorm zijn geweest. Peregrinus had trouwens zijn tijdstip goed gekozen: de Olympische spelen, het groote Grieksche volksfeest, waarbij de toeloop uit alle deelen der wereld een ontzaggelijke menschenmenigte samenbracht.

De daad van een krankzinnige, zal ieder dadelijk zeggen. Zeker, een fanaticus als deze man kan moeilijk tot de 'normale' menschen worden gerekend. Toch is de zaak niet zóó eenvoudig. Want in de eerste plaats stond diezelfde Peregrinus bij velen destijds in hoog aanzien; de achtbare geleerde Aulus Gellius, die hem persoonlijk gekend heeft, noemt hem iemand van een *ernstig* en *standvastig* karakter. En wat meer zegt: zijn tijdgenooten, ten minste voor zoover zij geestverwanten van hem waren, hebben zijn theatraal uiteinde niet alleen prachtig gevonden, maar den man zelfs na zijn dood een soort goddelijke eer bewezen.

En dus: het ongezonde schuilt niet zoozeer in Peregrinus zelf als in de heele mentaliteit van zijn eeuw. Wat hij deed, is een symptoom van een zeer krank geestesleven. Maar niet alleen van het zijne, doch bovenal van dat zijner tijdgenooten. Stel, dat iemand in onze maatschappij iets dergelijks op touw zou willen zetten. Zijn omgeving zou dadelijk de politie waarschuwen of een zenuwarts raadplegen. Deed zij het niet, dan zou er alle aanleiding bestaan voor een psychiatrisch onderzoek ook van hen, die dit verzuim hadden gepleegd.

Wat wil men dan, indien een heele bevolking zoodanig psychisch geïnfecteerd blijkt, dat dergelijke uitwassen niet alleen worden toegelaten, maar uitbundige *bewondering* oogsten?

Uit een cultuur-historisch oogpunt verdient Peregrinus' tijdperk dan ook alle belangstelling. Het kenmerkt zich door een massale geestelijke onrust, door een intensen drang naar levens-vernieuwing. Dat zegt ons al dadelijk, dat het een *overgangstijd* was, een periode als die vóór de Fransche revolutie - en misschien ook de onze. Geestelijk-maatschappelijke omwentelingen werpen hun schaduwen vooruit.

Er heerschte allerwege een groote geblaseerdheid van al het oude - een zwoele lusteloosheid, een sterk onvoldaan gevoel. De wereld was voos. De uiterlijke politieke glans van het Imperium Romanum bedekte een innerlijke zwakte. Men was beu van wetenschap, van kunst, en van luxe vooral. Er was een groote algemeene hang naar mystiek, naar een geloof, dat met het onvolmaakte van deze wereld kon verzoenen. Het Christendom heeft dat ten slotte gedaan, maar het duurde eeuwen, eer het de wereld werkelijk rust had gegeven. Het had met te veel concurrenten te kampen, om zich in een korten tijd vast te zetten. Daar was bijvoorbeeld het Mithraïsme, dat zeer veel overeenkomstige trekken vertoonde; maar ook de Cybele-dienst en de Isis-vereering, met al hun vreemde, deels sexueele, gevoelselementen en symboliek. Spiritisme (necromantiek) en theosophie (Pythagoraeïsme) bloeiden als nooit te voren. Daarbij kwamen dan nog de verdere heidensch-philosophische secten: (neo-)platonisme, cynisme, de Stoa.

Maar het merkwaardige is: al deze secten en leeren liepen steeds meer dooreen. Een zeer eigenaardig kenmerk van dezen tijd is het steeds sterker wordende syncretisme. De algemeene geloofshonger leidde overal tot mystiek, en het mysticisme bracht alle godsdiensten tot elkander.

Welk een uitgezochte gelegenheid voor oplichters en humbugmakers, om hun slag te slaan! De gansche wereld wemelde toendertijd van wonderdoeners, profeten, ‘ingewijden’, priesters, wijzen, leeraren. Voor een groot deel waren dit zwendelaars, reizigers in godsdienst, die met hun vroom gepreek het domme publiek bij den neus namen. Zij sloegen op hun tournée's overal

een slaatje uit en knepen de kat in het donker. Anderen waren volkomen ernstig en meenden wat zij verkondigden. Trouwens, het eene behoeft het andere volstrekt niet geheel uit te sluiten; er zijn altijd mystici geweest, die alles behalve los van het aardsche waren. Zoo een was de bekende schrijver Apuleius, die het mooie sprookje van Amor en Psyche ons heeft nagelaten. Als dweper en spotvogel, godsdienstleeraar en oolijke kwant heeft hiji zich in geen enkel opzicht onbetuigd gelaten.

Tot het ernstige genre behoorde in elk geval onze vriend Peregrinus. Als aanhanger van het Cynisme was hij in de eerste plaats *wereld-verzaker.* De aardsche goederen en het aardsche leven, wetenschap en kunst incluis, waren voor hem en zijn geestverwanten in naam 'onverschillige dingen' (adiaphora), in werkelijkheid slechts verlokkingen tot kwaad; immers al wat een mensch bezit, al zijn genietingen ook, moet hij eenmaal achterlaten, en dat verlies geeft maar ellende en zorg! - het bekende beginsel trouwens van *alle* ascetisme, het Christelijke evengoed als het heidensche. Alleen op de 'deugd' van den mensch (aretè) kwam het voor de Cynici aan op zijn geestelijke vrijheid en zelfstandigheid (autarkeia).

Iemand, die zóó denkt, en maar even consequent is, moet wel 'zuur' worden voor zijn medemenschen. Zuur was Peregrinus evenals alle Cynici. Uiterlijk en kleeding kwamen er vooral niet op aan - dus liep hij in een vuilen versleten mantel, met een knapzak en een knots, precies zooals zijn oude voorganger Diogenes. Zoo trok hij de wereld door, predikend de levensverachting, en daardoor schimpend en scheldend op alles en iedereen. Want wie het leven veracht, gaat ook van zelf de menschen verachten. En toch was hij blijkbaar een bijzondere persoonlijkheid, met een sterk-religieuse natuur. Dat blijkt zelfs uit het verwrongen beeld, dat zijn vijand Lucianus van hem teekent.

Peregrinus is een tijd lang *Christen* geweest, daarna weer Cynisch prediker geworden. Dat behoeft ons niet al te zeer te verwonderen, omdat de verachting van het stoffelijke, die vooral in deze dagen het Christendom kenmerkt, minstens evenzeer in het Cynisme naar voren trad. Ook hier weer doet het syncretisme zich gelden. Maar het meest opmerkelijke is, dat hij onder de Christenen zeer gezien was, ja zelfs als een soort heilige door

hen werd beschouwd. Toen hij om des geloofs wille gevangen was gezet, werd de gevangenis meer nog dan gewoonlijk bestormd door zijn geloofsgenooten, die hem wilden troosten en opbeuren. Peregrinus was dus een man van geestelijk gezag, wat overeenstemt met de berichten, die wij buiten Lucianus van hem hebben. Alleen deze zijn al voldoende om ons geen geloof te doen slaan aan Lucianus' voorstelling, dat hij als een handig bedrieger de vroomheid der Christenen uitbuitte.

Waarom Peregrinus later het Christendom den rug toegekeerd heeft, weten wij niet recht. Maar ook toen bleef hij prediken, altijd weer de verzaking van het aardsche. Als een echte dweper geeselde hij zich.

Fanatiek mysticisme nu leidt altijd tot de neiging, om door allerlei middelen, ook van physieken aard, zich te vereenigen met het hoogere, de godheid. De Indiaansche medicijn-man ademt daartoe tabakswalmen in; de derwisjen in het Oosten brengen zich door steeds snellere draaiende beweging in ‘trance’; allerlei narcotica worden verder aangewend, om den toestand van ‘extase’ - uittreding van de ziel uit het lichaam - te bewerken. Ik heb dit alles uitvoerig uiteengezet in mijn werkje: ‘De extatische cultus van Dionysus’.[1)] Het geloof bestaat altijd en overal, dat de ziel haar stoffelijk omhulsel tijdelijk kan verlaten, om één te zijn met de godheid, en daarna noodgedwongen weer terug te keeren. Wij verklaren een dergelijken geestestoestand als een affect van zoodanige intensiteit, dat het zelfbewustzijn, het bewustzijn van tijd en ruimte, en alle voorstellingen en begrippen er tijdelijk door ter zijde worden geschoven, zoogenaamd ‘afgesloten’.

Peregrinus moet als dwepend mysticus van zelf in extatische buien zijn vervallen, evenals de neo-platonici Plotinus en Porphyrius, die ongeveer een eeuw later leefden. Van hen hooren wij in dit opzicht uit hun eigen werk; van Peregrinus niet, omdat zijn levensbeschrijver Lucianus, die alle gevoel voor mysticisme mist en bovendien Peregrinus persoonlijk haat, hem eenvoudig belachelijk maakt. Peregrinus motiveert bij hem zijn vrijwilligen dood in de eerste plaats hiermee, dat hij den menschen een voorbeeld van doodsverachting wil geven, maar ook met het

1) Verschenen bij de Hollandia-Drukkerij, in de serie ‘Uit Zenuw- en Zieleleven’, V, **10**.

verlangen, om zich ‘met den aether te vermengen’; blijkbaar bedoelt bij, dat hij nu *voor goed* in de godheid wil opgaan.

Toch is Peregrinus nooit recht als extaticus beschouwd; Dr. C.F.M. Deeleman, die op een proefschrift over Lucianus' ‘de morte Peregrini’ in de theologie is gepromoveerd (Utrecht, **1902**), doet het blijkbaar wel min of meer, maar drukt die bedoeling althans niet duidelijk uit. Een kort psychologisch onderzoek naar het verschijnsel, dat wij ‘extase’ noemen, had mijns inziens in deze overigens verdienstelijke dissertatie niet mogen ontbreken. Ik geloof overigens met Dr. Deeleman, dat de onjuiste opvattingen omtrent Peregrinus' persoonlijkheid te verklaren zijn vooreerst uit het caricatuur-beeld, dat Lucianus van hem geeft, en in de tweede plaats uit het feit, dat men zich door den naam ‘Cynicus’ heeft laten misleiden. Zeker, aan de oudere Cynici zooals Anthistenes en Diogenes was weinig mystieks - hun wereldverzaking had iets ruws en grof-materialistisch - maar wij zijn nu in de tweede eeuw na Christus, de eeuw van het syncretisme, de dooreenvloeiing van alle geloof en wijsbegeerte. Ook Peregrinus, die in uiterlijk en manieren de classieke voorbeelden van het Cynisme navolgde, was een profeet en wonderdoener. Zoo goed als Plotinus, die zich schaamde een lichaam te hebben, trad hij op om den oorlog aan het stoffelijke te prediken - evenals deze is hij tijdens zijn leven en vooral daarna door een groote schare vereerd. Tusschen Cynicus, Christelijk asceet, en neo-platonicus is het verschil volstrekt niet zoo groot als het lijkt.

Dat algemeen syncretisme spreekt ook duidelijk uit Peregrinus' vuurdood. Waarom moest hij juist op den brandstapel omkomen? Het antwoord ligt voor de hand: het is meer gedaan om dezelfde motieven, zij het dan alleen door Indische fakirs. Er zijn eenige gevallen bekend van vrijwillige zelfverbranding door Indische wijzen (Bramanen). Juist dat in het verre Oosten de fanatieke extase bloeide, is een nieuw bewijs voor Peregrinus' extatische natuur. Peregrinus zelf verklaart bij Lucianus zijn optreden als een navolging van Heracles, den schutspatroon der Cynici, die ook vrijwillg den dood vond op den brandstapel - en dit mag hem inderdaad mede op de *gedachte* hebben gebracht, maar de *wil* er toe zal bij hem wel in hoofdzaak door het levende voorbeeld der

fakirs gewekt zijn. Ook zij waren niet zoo heel veel anders dan onze ‘cynicus’ Peregrinus.[1)]

De tweede reden, waarom Peregrinus dòor het latere nageslacht zoo slecht is begrepen, ligt dus in de manier, waarop Lucianus hem misteekent. Met zijn biograaf heeft de profeet het al bar slecht getroffen! Wij hooren van hem in hoofdzaak alleen van Lucianus, den grooten spotter, die buitendien den asceet haatte met een gloeienden haat - en het met de waarheid in zoo'n geval vooral niet te nauw nam. Wat ons buiten Lucianus om van Peregrinus is overgeleverd, is al heel weinig - een paar onbeduidende berichtjes, waarvan de zooeven genoemde uitspraak van Aulus Gellius, die hem hoog acht, verreweg het voornaamste is. Lucianus denigreert hem voortdurend. Peregrinus was bij de Christenen geliefd - nu ja, hij wist als een handig oplichter hen te exploiteeren. Hij schonk zijn vermogen aan zijn medeburgers - zeker, om hun woede over een vroegere misdaad te kalmeeren. Voor alles, wat ons wel eenigen dunk van hem geeft, weet Lucianus een laag motief te vinden.

Zijn antipathie tegen Peregrinus was dubbel: hij haatte diens *richting,* maar bovenal zijn *persoon.* Het eerste kon al niet anders. Als type van een ‘normalen’ mensch in zijn geestelijk ongezonden tijd, vroolijk, nuchter en praktisch, moest hij wel een hartgrondigen afkeer hebben van alle gefemel en gezalf, gemeend of niet gemeend. Dat was het juist: hij zag met zijn nuchter verstand zooveel oplichterij en aanstellerij van al die vrome typen om zich heen, dat hij nauwelijks in iemands oprechtheid meer kon gelooven - en in die van Peregrinus zeker niet! Toevallig hadden de beide heeren elkaar op een zeereis ontmoet; en Lucianus meende daarbij te ontdekken, dat de Cynicus, wiens onsmakelijk uiterlijk hem toch al zeer tegenstond, bij al zijn gepreek tegen het stoffelijke

1) Volgens het karakter-classificatie-systeem van *Heymans* behooren de extatici tot de groep der ‘sentimenteelen’ (emotioneel-niet-actieven met secundaire functie). Als voornaamste eigenschappen van deze groep noemt prof. Heymans: het voortdurend overheerschen van één gemoedsstemming; een sterk-uitgesproken neiging om zich terug te trekken op zich zelf; wanneer deze karakters tot handelen komen, doen zij dat door een door diepgewortelde emoties gedragen plichtsbesef; beschroomdheid, geslotenheid, neiging tot zelfbespiegeling en zelfanalyse, *godsdienstzin* en gevoel voor muziek. - Men ziet: het komt aardig uit. De meeste van deze eigenschappen zijn zelfs in het verwrongen karakterbeeld van Peregrinus, dat Lucianus ons geeft, duidelijk te herkennen.

niet afkeerig was van zekere sensueele genietingen - maar dan in 't geheim, als een echte stiekemerd. Wat hiervan ook aan is - wij weten het niet, maar in 't ergste geval is het nog volstrekt geen bewijs tegen Peregrinus' extatische natuur - Lucianus walgde van zooveel 'huichelarij', en zal misschien toen al de lust in zich hebben gevoeld, om zijn satirieken spot eens over den Cynicus en diens gelijken uit te storten.

Maar erger werd het, toen onze auteur later toevallig de ostentatieve zelfverbranding op de Olympische spelen meemaakte. Toen hij moest zien, hoe die 'misselijke aansteller' niet alleen belangstelling, maar zelfs bewondering en vereering vond bij het domme publiek - toen liep Lucianus de gal over, en met den uitroep: 'bah! wat een kerel!' zette hij zich aan het schrijven, om zijn hoog-opgekropte verontwaardiging eens duchtig te luchten.

En dat wilde wat zeggen bij Lucianus! Niet voor niets was hij een semiet van afkomst; maar gelukkig werd zijn emotionaliteit geëvenaard door scherpte van geest en - zin voor humor. Zijn felheid en eenzijdigheid kunnen wij hem altijd vergeven om zijn satirieken kijk op de dingen, zijn open oog voor het malle, het dwaze, het overdrevene in den mensch.

Lucianus kan zoo 'heerlijk schelden'. Ja, zijn opvatting is vaak gelijkvloersch, oppervlakkig, gespeend van alle hooger beginsel - maar in zijn decadente, duffe omgeving doet hij zoo frisch aan, als iemand, die nu eens *niet* meeloopt met de algemeene opschroeverij, maar er eens lustig den draak mee durft steken.

En zoo moest ook Peregrinus het ontgelden. Lucianus neemt hem te pakken in een 'brief' aan zijn vriend Cronius.

Hij vertelt dan, hoe hij in Elis door het gymnasium - naar men weet een soort sportpark - rondslenterde, en daar de speech van een zekeren Theagenes, geestverwant van Peregrinus, aanhoorde. Theagenes maakte reclame voor den aanstaanden vrijwilligen vuurdood van zijn vriend. Toen hij uitgesproken was, trad een ander redenaar op, om het verzamelde publiek tegengif toe te dienen: hij schold Peregrinus heftig uit, lichtte danig zijn doopceel, en stak den draak met zijn zelfmoordplan, dat immers op niets dan aanstellerij berustte.

Lucianus noemt dezen spreker niet; hij wil blijkbaar zelf voor hem worden gehouden, en legt hem in elk geval zijn eigen denk-

beelden in den mond. Misschien heeft hij inderdaad wel enkele woorden tot de verzamelde menigte gericht.

Ten slotte bericht onze auteur, hoe hij in Olympia de groote voorstelling zelf heeft bijgewoond. Onder een geweldigen toeloop en gedrang van het publiek hield Peregrinus zelf eerst een rede, om zijn voornemen aan te kondigen - blijkbaar in de hoop en de vaste verwachting, zegt Lucianus, dat het publiek het hem wel zou beletten - het was immers alles van 'hou me vast!' - Maar dat viel niet mee: het volk liet hem kalm zijn gang gaan, uit nieuwsgierigheid, of hij het werkelijk doen zou. En zoo.... *moest* hij wel! Na allerlei uitstel zou het dan eindelijk gebeuren, bij nacht, op een korten afstand van Olympia; daar was de brandstapel opgericht. Peregrinus en Theagenes, ieder met een brandende fakkel in de hand, gingen voor, de menigte volgde. Toen de stoet bij den brandstapel was aangekomen, wierpen Peregrinus en Theagenes hun fakkel er onder - de vlam sloeg op - Peregrinus ontdeed zich van mantel en knapzak, en sprong met een theatralen uitroep, het gelaat naar het Zuiden gekeerd, in de vlammen. Het vuur omringde hem - niemand heeft ooit meer iets van Peregrinus gehoord of gezien,

Maar toen begon het moois pas, zegt Lucianus. Toen hij zelf van de voorstelling terugkeerde, kwam hij allerlei menschen tegen, die er nog heen wilden gaan. Hij vertelde hun, dat de zaak al afgeloopen was, en bespaarde daarmee velen een vergeefsche reis. Maar voor degenen, die er niet al te snugger uitzagen, fantaseerde hij er van alles bij: dat er tijdens de crematie een geweldige aardbeving had plaats gehad, terwijl er een gier uit de vlammen opsteeg, en met menschelijke stem het volk toeriep, dat hij de aarde verliet en naar den hemel opsteeg!

De indruk van dit verhaal was geweldig. Bevend van schrik vielen de menschen op hun knieën, en vroegen stamelend, wat er verder was gebeurd. Lucianus maakte er wat van en ging zijns weegs. Kort daarna kreeg hij het verhaal van den gier en nog veel meer onzin natuurlijk zelf van anderen te hooren! De 'vereering' was begonnen.

Zoo eindigt het geschrift. Wij leeren er Lucianus heel goed uit kennen en Peregrinus heel slecht. Wie het maar met eenigen critischen zin leest, proeft dadelijk de onwaarheid van de heele

voorstelling. Zeker, Peregrinus zal wel zeer hoogmoedig zijn geweest, en zijn daad bevatte een ondraaglijk element van ostentatie. Maar uit *enkel* zucht tot aanstellerij kan zij niet zijn voortgekomen. Voor de doodsverachting, die er uit spreekt, is meer noodig. Tenzij dan de dader een volslagen krankzinnige was.

Maar Peregrinus was niet krankzinnig, al was hij een dweper. Lucianus stelt hem ook volstrekt niet voor als een waanzinnige, maar eenvoudig als een armen dwaas, die het slachtoffer werd van zijn buitensporige ijdelheid: hij *moest* ten slotte wel doen, wat hij eigenlijk niet durfde, om zich niet totaal onmogelijk te maken.

Minachting is het, wat Lucianus voor den wijsgeer voelt. Zóó heftig spreekt hij die minachting uit, dat wij haast gaan vragen of zij wel geheel onvervalscht is. Iemand, op wien wij volstrekt neerzien, maken wij niet tot held van een geschrift. Ook niet, omdat het domme publiek hem ten onrechte bewondert.

Een tikje jaloezie zit er zeker achter. Lucianus voelde, dat hij met al zijn geestigheid Peregrinus' ‘roem’ nooit zou bereiken - zijn eeuw was ook te ziekelijk, om in het ziekelijke geen behagen te scheppen.

De tijd heeft recht gedaan. Lucianus, voor wiens oppervlakkigheid en banaliteit wij niet blind zijn, leeft toch voor ons als een wakkere strijder tegen domheid of wat hij er voor aanzag - Peregrinus' persoon is alleen dank zij hem nog ten deele bekend.

Ik had mij voorgesteld, hier een vertaling te laten volgen van Lucianus' geschriftje. Maar in de eerste plaats bestaan er goede vertalingen, bijvoorbeeld die van Dr. Deeleman in het genoemde proefschrift. En dan: ik weet niet wat het is, maar zelf houd ik niet van vertaalde antieke producten, en kan mij gewoonlijk ook niet goed voorstellen, dat zij een ander bijzonder boeien. Misschien vergis ik mij; en in elk geval geef ik dadelijk toe, dat het veel scheelt, *hoe* men vertaalt. Bewerkingen als die van Prof. Hartman bijvoorbeeld doen zeker prettig en frisch aan. Maar toch: er zijn zooveel dingen, die ons, lezers van twintig eeuwen later, maar matig interesseeren; toespelingen, die wij niet zonder een verklaring begrijpen - en *met* een verklaring is de aardigheid er af - namen, die wij niet of nauwelijks kennen. En bovenal: wij hebben

zoo ontzaglijk veel *meer* te lezen dan de Ouden; ons geduld is evenredig veel kleiner.

Toch zou het jammer zijn, niet een indruk te geven van Lucianus' geestigheid. Ik heb daarom besloten, zijn geschriftje hier eenvoudig kort na te vertellen, met weglating van alles, wat niet direct een eigenaardig licht werpt op den schrijver en den beschrevene. Natuurlijk heb ik er niets bij gemaakt. Lucianus' schim zal er, hoop ik, vrede mee hebben.

Brief van Lucianus aan Cronius.

Ziezoo, Peregrinus, die stakker, is nu verbrand. Ook dat heeft hij uit roemzucht gedaan. Jij zult natuurlijk, als je dit leest, wel lachen om de domheid van zoo'n ouden man. Ik hoor je al uitroepen: ‘och, och, wat een malligheid! Wat een aanstellerij!’ Maar.... jij doet dat dan op een veiligen afstand, terwijl *ik* het vlak bij den brandstapel gezegd heb, te midden van een talrijk publiek. Ik was dan ook door zijn woedende aanhangers en bewonderaars bijna gelyncht!

De heele voorstelling was als volgt in elkaar gezet. Toen ik in Elis kwam, liep ik zoo wat rond te slenteren in het gymnasium, en hoorde daar opeens zoo'n Cynisch prediker op de gewone manier, met een hard en onaangenaam geluid, op alles en nog wat schelden. Hij had het ook over Heracles. Ik vroeg toen aan een van de omstanders, wat dat alles toch te beteekenen had. ‘Peregrinus zal zich binnenkort op de Olympische spelen verbranden’, antwoordde de man. Ik vroeg, waarom. Hij wou het mij zeggen, maar Theagenes - zoo heette de redenaar - schreeuwde zoo hard, dat ik geen woord kon verstaan. ‘Dat prachtige beeld’, zoo riep hij op 't laatst, ‘dat kunststuk der natuur, zal op het vuur van de aarde naar den hemel opstijgen en ons als weezen achterlaten!’ Toen barstte hij in krokodillentranen uit en trok zich aan de haren - natuurlijk niet te hard, want hij had geen zin om zich pijn te doen. Het eind van het lied was, dat een aantal menschen hem troostend en kalmeerend in hun midden wegleidden.

Toen begon een ander te spreken, en zei: ‘Maar menschen, is het nu niet treurig, een dergelijk gedaas aan te hooren, en zulke oude menschen zich in bochten te zien wringen om maar interessant te schijnen? Ik zal jelui eens vertellen, wat een prachtstuk

dat is, dat zich zelf zal verbranden. Ik heb het van zijn eigen medeburgers gehoord. Zoodra hij volwassen begon te worden, pleegde hij echtbreuk, werd daarbij betrapt en kreeg een flink pak slaag. Hij heeft nog meer van dat fraais uitgehaald, maar daarover wil ik nu maar niet spreken. Jelui weet allen, dat hij zijn vader geworgd heeft, toen deze oud werd. Toen de misdaad bekend werd, achtte hij het geraden, te vluchten en ging van het eene land naar het andere zwerven. Daarbij leerde hij ook die wonderlijke leer van de Christenen kennen, doordat hij in Palestina in aanraking kwam met hun priesters en schriftgeleerden. En in korten tijd bracht hij het zoover, dat die maar kinderen leken in vergelijking met hem. Zij kozen hem tot prediker, voorganger, leider der synagoge - hij was alles tegelijk. Hij legde de heilige boeken uit, en maakte er zelf nieuwe bij, zoodat zij hem als een god gingen beschouwen. Je weet, dat de Christenen dien man vereeren, die in Palestina gekruisigd is, omdat hij een nieuwe leer invoerde. Peregrinus werd toen gevangen gezet. Dat bracht hem juist dat groote aanzien, waar hij zoo sterk naar verlangde. Toen hij nu in de gevangenis zat, beschouwden de Christenen dat als een groote ramp, en bewogen hemel en aarde om hem te bevrijden. Toen dat niet lukte, werd er met de grootste toewijding voor hem gezorgd. 's Morgens vroeg zag je al dadelijk oude vrouwen, weduwen en weezen bij de gevangenis wachten. De leidslieden der Christenen kochten den cipier om, om 's nachts bij hem te kunnen zijn. Dan werd er lekker eten binnengesmokkeld, de heilige spreuken werden voorgelezen, en die ‘beste Peregrinus’ - zoo noemden ze hem - werd als een tweede Socrates beschouwd. Zelfs uit Klein-Azië zonden de Christenen menschen om hem op te beuren en bij te staan. Die menschen doen ongelooflijk veel voor elkaar in zulke gevallen. Op die manier ontving hij ook heel wat geld, waaraan hij een ruime bron van inkomsten had. Want die ongelukkige Christenen maken zich zelf wijs, dat zij onsterfelijk zijn, waardoor zij den dood verachten. Hun eerste wetgever heeft hun op de mouw gespeld, dat zij allen broeders zijn. Wanneer zij nu eenmaal niet meer aan de Grieksche goden gelooven, dien gekruisigden leermeester aanbidden, en volgens zijn wetten leven, verachten zij alles zonder onderscheid en nemen al die dingen zonder een schaduw van bewijs aan. Komt er nu een handige oplichter bij hen, die van

de omstandigheden gebruik weet te maken, dan wordt die in korten tijd rijk en lacht de eenvoudige zielen uit.

Maar de stadhouder van Azië liet Peregrinus vrij, omdat hij hem doorzag. Hij begreep, dat Peregrinus wel dood zou willen gaan, om maar beroemd te worden - en strafte hem daarom in het geheel niet. Peregrinus ging naar huis terug, en vond de menschen daar nog woedend over den moord op zijn vader. Weet je, wat de slimmerd toen deed? Hij trad op in de volksvergadering, uitgedost met zijn lange haren, vuilen mantel, stok en knapzak, en zei, dat hij zijn geheele vaderlijk erfdeel aan de gemeente schonk. Toen was hij direct populair, en wie nog over den moord had durven spreken, zou gesteenigd zijn.

Toen ging hij voor de tweede maal zwerven; reisgeld kreeg hij genoeg, want de Christenen vertroetelden hem nog altijd. Maar hij pleegde een of andere overtreding tegen de leer - ik geloof, dat hij betrapt werd op het eten van iets, dat zij niet mogen eten - en toen hield dat op, zoodat hij arm werd. Toen vroeg hij in een request aan den keizer zijn bezittingen terug, maar er werd afwijzend op beschikt.

Daarop reisde hij naar Egypte, waar hij de bijzonder strenge ascese van Agathobulus leerde. Hij schoor zich de helft van het hoofd kaal, wreef zich het gezicht met leem in, geeselde zich en liet zich geeselen op het achterste, en deed nog veel erger malligheden.

Zoo uitgerust stak hij over naar Italië. Hij begon daar op iedereen te schelden, vooral op den keizer, omdat hij toch wel wist, dat deze bijzonder zachtmoedig was en hem niets zou doen. De keizer liet hem dan ook loopen. Maar de prefect van Rome wees hem uit. Daardoor werd zijn aanzien nog grooter bij Jan Publiek. Hij werd bewonderd om zijn gekheid!

Vandaar ging hij weer naar Griekenland. Ook daar schold en schimpte hij op alles, en stookte de Grieken tegen de Romeinen op. Maar zijn praatjes waren langzamerhand oudbakken geworden; de menschen luisterden er niet meer naar. Toen verzon hij, om maar wat nieuws te bedenken - beroemd moest en zou hij toch worden - de vertooning van den brandstapel. Hij annonceerde op de Olympische spelen, dat hij zich op de volgende levend zou laten verbranden!

Welnu, ik ben er zelf bij geweest, en ik zal je vertellen, hoe het gegaan is.

Toen wij in Olympia waren aangekomen, was de tempel vol menschen, die Peregrinus' besluit òf gek vonden òf het er mee eens waren. Zij disputeerden er zóó heftig over, dat zij zelfs handgemeen werden. Toen kwam Peregrinus binnen, omgeven, door een groote schare aanhangers. Hij begon een heele redevoering te houden over zijn eigene leven en alles, wat hij ter wille van de wijsbegeerte had geleden. Ik kon er niet veel van verstaan, want het was zoo'n gedrang, dat je bijna doodgedrukt werd. Alleen hoorde ik, dat hij zijn leven, dat van goud was geweest, een gouden krans wilde opzetten. Wie als Heracles had geleefd, moest ook als Heracles sterven, en zich met den aether vermengen. ‘Ik wil den menschen van nut zijn’, zei hij, ‘door te toonen, hoe men den dood moet verachten’.

Toen begonnen de dommen onder het publiek tranen te storten en te roepen: ‘blijf in leven ter wille van de Grieken!’ Maar degenen, die flinker waren, schreeuwden: ‘Voer je besluit uit!’ Daardoor raakte de oude heer leelijk in de war, want hij had verwacht, dat iedereen zich aan hem vast zou grijpen om hem uit het vuur te houden, zoodat hij ‘tegen zijn wil’ zou blijven leven. Maar dat geroep van ‘voer je besluit uit’ viel hem onverwacht op het lijf! Hij werd er nog bleeker van, ofschoon hij al zoo wit zag als een lijk. Waarachtig, hij begon te sidderen, en bleef in zijn redevoering steken!

Je kunt begrijpen, hoe ik lachte. 't Is immers onmogelijk, medelijden te hebben met iemand, die op zoo'n ongelukkige manier beroemd wil worden. Intusschen werd hij dan toch door een groote menigte gevolgd, en genoot kennelijk van dat succes. De stakker dacht er niet aan, dat een ter dood veroordeelde door een nog talrijker publiek naar de plaats van de terechtstelling wordt geleid.

Intusschen waren de Olympische spelen afgeloopen. Ik kon geen rijtuig krijgen, en bleef daarom, tegen mijn bedoeling, achter.

Peregrinus bleef voortdurend uitstellen. Eindelijk bepaalde hij, een nacht voor de verbranding. Ik ging er samen met een kennis heen. Het zou gebeuren in Harpine, ongeveer vier K.M. van Olympia af.

Toen wij er aankwamen, vonden wij den brandstapel opgericht,

in een kuil van ongeveer twee meter diepte. Hij bestond voornamelijk uit fakkels, met wat rijshout er tusschen, om gauw vlam te kunnen vatten. Toen nu de maan was opgegaan - want die moest het kunststuk ook al aanschouwen - trad onze vriend naar voren, op zijn gewone manier uitgedost. De kopstukken van de Cynici volgden hem, in de eerste plaats de edele Theagenes met een fakkel in de hand. Een pracht-type, om de tweede rol in het drama te spelen! Peregrinus droeg trouwens zelf ook een fakkel. Zij staken ieder aan een kant den brandstapel aan, en het vuur sloeg meteen hoog op. Toen legde Peregrinus zijn knapzak, mantel en zijn eeuwige knots af, en stond daar in een verschrikkelijk vuil hemd. Daarna vroeg hij om wierook, om die in het vuur te werpen. Iemand gaf hem het gevraagde, en hij wierp dat in de vlammen. Toen richtte hij zich naar het Zuiden - dat hoorde ook bij het drama - en riep uit: 'Geesten van mijn moeder en mijn vader, neemt mij in genade aan!' Met die woorden sprong hij in het vuur, en werd niet meer gezien. Hij werd door de groote vlammen geheel verzwolgen.

Je zult er wel om moeten lachen, om zulk een afloop van de voorstelling. Ik voor mij vond het best, dat hij den geest van zijn moeder aanriep, maar bij dien van zijn vader moest ik toch ook even lachen - ik dacht aan den *moord* op zijn vader!

De Cynici, die om den brandstapel stonden, waren stom van smart. Tot ik het op 't laatst niet meer kon uithouden, maar hun toeriep: 'Gaat toch weg, onnoozele hanzen! Is het soms prettig, zoo'n gebraden ouden kerel te zien, en dan nog dien viezen vetdamp in te ademen?' Natuurlijk werden zij woedend en begonnen te schelden; sommigen wilden mij zelfs met stokken te lijf. Maar ik dreigde er een paar in het vuur te smijten, om hun voorganger te volgen - toen hielden zij hun gemak wel.

Op den terugweg kwam ik allerlei menschen tegen, die nog van het schouwspel wilden gaan genieten. Er was namelijk uitgestrooid, dat hij zich pas zou verbranden na eerst de opgaande zon te hebben begroet, zooals de Bramanen doen. Toen ik hun vertelde, dat het al afgeloopen was, keerden de meesten terug. Maar natuurlijk moest ik vertellen, hoe het gegaan was. Wanneer ik nu te doen had met een domkop, die wat bijzonders wou hooren, fantaseerde ik er wat bij, bijvoorbeeld dat er onder de verbranding een geweldige

aardbeving had plaats gehad onder een dof gerommel, terwijl er een gier midden uit de vlammen opsteeg en luid met menschelijke stem had geroepen: 'Ik verlaat de aarde en stijg ten hemel!' De stommerds vielen van schrik op hun knieën, en vroegen sidderend, in welke richting de gier was gevlogen. Ik vertelde, wat mij op dat oogenblik inviel. Later hoorde ik het heele verhaal van den gier van een ouden man, die er werkelijk geloofwaardig uitzag. Maar hij voegde er nog bij, dat hij Peregrinus na de verbranding in een wit gewaad, met een olijftak bekransd en met een stralend gezicht, had zien rondwandelen in de echogalerij. Je kunt nu wel begrijpen, wat voor onzin er verder nog zal worden gedebiteerd. En hoeveel standbeelden zullen ze voor hem gaan oprichten! Hij schijnt namelijk aan alle groote gemeenten brieven te hebben rondgezonden, met laatste beschikkingen, vermaningen en wetten. Tot overbrengers daarvan had hij sommige van zijn vrienden benoemd, met den titel van 'boden des doods' of 'boden der onderwereld'.

Zoo was dan het uiteinde van den stakker. Naar de waarheid had hij nooit gekeken; alles had hij gedaan voor eer en roem. Hij sprong er ook voor in het vuur, zonder er om te denken, dat hij van dien roem toch niet meer zou kunnen genieten.

Eén ding wil ik je nog vertellen. Ik heb immers met hem op zee gevaren. Nu, toen stak er een storm op - en toen had je hem uit doodsangst als een vrouw moeten hooren jammeren! Dat was de man, die den dood zoo verachtte! Trouwens, zoowat negen dagen vóór zijn dood kreeg hij toevallig koorts. Hij smeekte om water, maar de dokter zei: 'als je dan toch wilt sterven, doe er dan maar niets aan, dan heb je geen vuur noodig'. En hij antwoordde: 'maar die manier van doodgaan geeft niet zooveel roem; dat kan iedereen'. Het is, alsof een ter dood veroordeelde een wondje aan zijn vinger zou gaan heelen.

Welnu, mijn vriend, lach er nu maar om, en vooral als je hoort, dat anderen hem bewonderen.

Drei Reiter am Thor (des Knaben wunderhorn)

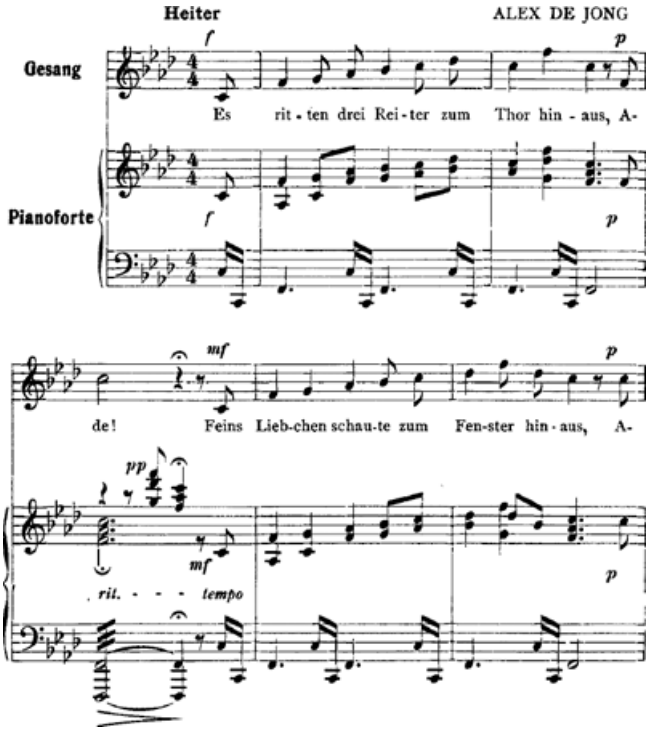
Heiter
ALEX DE JONG
Gesang
Pianoforte
Es rit - ten drei Rei - ter zum Thor hin - aus, A-
de! Feins Lieb-chen schau-te zum Fen-ster hin - aus, A-
rit. - - - tempo

Es rit - ten drei Rei - ter zum Thor hin - aus, A-

de!
Feins Lieb-chen schau-te zum Fen-ster hin - aus, A-

p espr.
(= wie früher)
de! Und wenn es denn soll ge-
pp
p
rit. - - - - - tempo
schie - den sein, So reich — mir dein gol - de - nes
(zögernd)
(hervor)
Wie zu Anfang
p
Rin - ge - lein, (leise) A - - de! A - de! A - de! Ja,
pp
p

de!
Und wenn es denn soll ge-

schie - den sein,
So reich - mir dein gol - de - nes

Rin - ge - lein,
A - - de! A - de! A - de!
Ja,

Sehr zurückhaltend
Wie im Anfang
schei - den und las - sen thut weh.
Gehalten
Und der uns schei - det, das ist der Tod, A-
de! Er schei-det so man-ches Jungfräu-lein roth, A - de! Und

schei - den und las - sen thut weh.

Und der uns schei - det, dat ist der tod, A-

de!
Er schei-det so man-ches Jungfräu-lein roth, A - de!
Und

Nicht eilen
wär' doch ge - wor-den der lie - be Leib, Der Lie - - be ein sü - sser
Zeit - - ver - treib, A - de! A - - de! Ja,
Wieder sehr zurückhaltend
Wieder gehalten
-schei-den und las - sen thut weh. Er schei-det das Kind wohl

wär' doch ge - wor-den der lie - be Leib,
Der Lie - - be ein sü - sser

Zeit - - ver - treib,
A - de! A - - de!
Ja,

schei-den und las - sen thut weh.
Er schei-det das Kind wohl

in der Wieg, A - de! Wenn werd ich mein Schätzel doch
cresc. molto
krie - - gen? A - de! A - de! A - de! Und
p rit. mf
Ein wenig schneller
cresc.
ist es nicht mor-gen? Ach wär' es doch heut, Es macht uns all - bei - den gar
cresc.

in der Wieg, A - de!
Wenn werd ich mein Schätzel doch

krie - - gen?
A - de! A - de! A - de!
Und

ist es nicht mor-gen? Ach wär' es doch heut,
Es macht uns all - bei - den gar

Immer langsamer
gro - - sse Freud', A - de! A - de! Ja, schei - den und
Sehr zögernd
(verklingend)
las - sen thut weh. A - - de!
(verklingend)
SOESTDIJK, 13-14 Januari 1920.

gro - - sse Freud',
A - de! A - de!
Ja, schei - den und

las - sen thut weh.
A - - de!

Eenzame zangen door Morie Metz Koning.

I

Kom niet met liefdegaven rond de sponde
Waar mijn klein lijf in zèlfgekozen smart
Verkrimpt, rondom mijn eenzaam kinderhart,
Dat nergens nog een moeder heeft gevonden.

Breng niet met handen, die me zóó verwondden,
Wat brooze bloemen, in dit leeg en zwart
Ont-luisterd leven! Zie, ge zijt zoo hard!
Ik leerde'uw lafheid in verlaten stonden.

Laat mij in donker, weerloos en alleen.
Wel ergens is een vogel die zal zingen;
Wel ergens is een geur, die door zal dringen
In de arme woning, waar ik eenzaam ween.
Maar breng geen liefde en bloemen rond mijn sponde,
In de eendre handen, die me zóó verwondden.

II

O, spreek me niet van liefde en van geluk!
Ik weet alleen: dat we allen eenzaam zijn,
En dat, bij 't zoeken naar wat zachter pijn
We ons zelven brengen in nòg dieper druk.

Vergeef mij, als ik smadend sla aan stuk
Wat breken kàn; wanneer ik hààt den schijn;
Voor zoeten drank, die liegt, verkies 'k venijn,
Dat waarheid brengt; als ik uitéénen ruk,

Al wat te zwak is voor mijn wilden greep;
Als ik verpletter, wat ik wanklen weet;
Als ik voor schijn van vreugd verkies: het leed.
En niet geketend mij door 't leven sleep
Schoon het beschermt wat ketens dragen blijft,
Of willoos met den stroom maar mede drijft.

III

Als de avond daalt en al de boomen wachten,
En als vertrouwd zich rijen in het rond
De dierbre dingen die 'k in 't leven vond
En die mij àl omringe'in stille prachten,

Dan rijzen uit het diepst van mijn gedachten
Wat verre woorden uit je vreemden mond;
En 't allerhoogste wat aan jou me bond,
Als we onze ziele'in zwijgen samenbrachten.

Dan zie ik weer jouw oogen, diep en wond
En al de droefheid die ik wou verzachten;
En al mijn worstlen en mijn eenzaam trachten
En 't luttel licht dat 'k in jouw leven zond.
En in mijn kille kamer kijk ik rond
Om in mijzelf mijn kleinheid te verachten.

IV

Reik niet naar mij, gij ongevulde handen!
Ikzelve ben een blinde bedelaar
Die langs de duistre huizen wat vergaâr,
Gekomen door ontblaârde najaarslanden,

Soms schuw omstuwd door ruwe kinderschaar,
Die spot om de arme tranen die er branden
In de oogen zonder licht, met felle randen,
En om mijn grauw en wild-verworden haar.

Reik niet aan mij, als zaagt ge in mij een koning;
En vraag me niet, wat zelf ik nog niet won
Bij 't lange, wankle wandlen in de zon
Langs dichte deur van telkens vreemde woning.
Wendt uw verlangen van mijn oogen af:
Ze kennen slechts hun eigen eenzaam graf.

V

Ik weet een heilgenbeeldje in bleeke nis,
Met kleine kaarsen blankend aan haar zijde,
Waar vlamme'ontbloeien die mijn oogen wijden
Wanneer zij rijzen tot wat eeuwig is.

Heilige beeltnis van de God-gewijde
Die alles weet wat ik in 't leven mis:
De leege schalen van mijn koningsdisch;
De groote stemmen, die nog niets me zeiden.

Ze ziet naar mij en in heur milde blikken
Vergaan mijn oogen of 'k een wonder zocht:
Het eindlijk woord dat alles vinden mocht;
Een waarheid die géén wezen kan verwikken;
Maar eenzaam voel ik langzaam, langzaam leken,
Mijn tranen, die alleen de waarheid spreken.

VI

O, martelwoud van zwart-verkoolde tronken:
Pijnen, gezengd in zon, gekerfd in wind!
Woud, waar mijn voet geen witte wegen vindt
Maar enkel doornen, uit uw kroon gezonken.

Ik vond u donker van de zon omblonken,
En donker, waar de maan heur zilver spint;
En donker, waar het sterrenlicht verblindt
Onze eindige ooge'aan de aarde vastgeklonken.

En in de huiveringen van uw armen
Wou ik wel weenend wiegen al mijn smart;
En aan de schaduw van uw takkenzwart
Wel vragen, om verbergen in erbarmen;
Want heel mijn donkre ziel is u verwant:
Verkoold, gekerfd, in stage smart verbrand.

Budapest, juin 1919 door N. de Solpray.

La ville dans l'été brumeux et chaud murmure,
Sous mes pieds un passant fredonne un air joyeux,
Les astres de la nuit fourbissent leur armure
Se souvenant encor d'avoir été des dieux.

Le Danube où le long crépuscule s'attarde
Glisse sa lame nue au fourreau de la nuit.
Le Parlement désert qu'un Soldat Rouge garde
N'est plus que le tombeau de l'Histoire, aujourd'hui.

Temps disparus! grandeurs mortes! pages fermées
D'un livre que des mains sans chair gravèrent là,
Champs d'avoine où craquait l'échine des armées,
Je me dis: le Passé, ce n'est donc que cela?

Rien de plus que les mots d'un livre qu'on oublie,
Les lignes d'un dessin au musée enfoui,
Une statue en proie au vent et à la pluie,
Un lambeau qu'on dirait fait de lin non roui.

Une âme résignée apprend de ces images
A goûter la douceur monotone des jours:
Passant, vis sans laisser ta trace dans les âges,
Vis sans orgueil, vis sans espoirs, vis sans amours!

Verleden door Hélène Swarth.

I

Azaaljen vlamden, rhododendrons praalden
Met paarse en blanke tuilen, glijdend schoof
Een gele tram door lichtgroen lenteloof,
Met vroolke ruitjes, die de zon weerstraalden.

Ver van den straatweg, waar een zandwolk stoof,
Zocht ik een boschpad, ros van dennenaalden,
Waar, hand in hand, mijn lief en ik eens dwaalden,
Een donker boschpad, glooiend naar een kloof.

En vóor mij speelde een meisje in roze kleêren.
- O dansend kind! wil jij den weg mij leeren?
Je lijkt een bloem, bewogen door den wind.

Ik zoek alom verloren Paradijzen.
O spelend kind! wil jij den weg mij wijzen?
'k Vrees dat alleen ik nooit hem wedervind.

II

De woeste regen kleurt de straten zwart.
'k Loop langs den rooden groenbeslagen muur
Van 't kerkhof, waar, na levens avontuur,
Veel harten rusten, kalm in slaap verstard.

De boomen druipen. Wreed, als giftig zuur,
Bijt ijzge wind me in 't warm verlangend hart,
Stolt wat daar weende, en maakt het koud en hard
En bluscht de laatste vonk van vreugdevuur.

Hart, weet je nog hoe ééns, aan liefde's hand,
Je danste hoopvol langs dit doodenland
En zingend klopte aan een gesloten poort,
Die bleef gesloten?

Hart, arm hart, waar vind
Je een warme wijkplaats voor dien boozen wind?
De regen stroomt, wild zweept de storm mij voort.

III

Verleden sloeg me een lasso om de keel.
Vergeefs ontvlood ik hem van oord tot oord.
Ik zocht alom, doch vond geen tooverwoord
Dat hem verbann' - hij stal mijn levensdeel
En hoonde. En strakker voel ik 't worgend koord.
Neem nu, Verleden, neem mijn zijn geheel,
Maar tart mij niet met tijgerwreed gespeel!
Volbreng ten leste uw langgerekten moord.

Verleden glimlacht als een kalme god,
Die de arme menschen weerloos lijden ziet.
Los ligt de lasso, adem van genot
Doortrilt mijn droomen en hij geeft me een lied,
Een bloem. - Dan voel 'k weer 't worgen en den spot,
Wijl van mijn angst en wanhoop hij geniet.

Februari.
(Zevende Hoofdstuk van Nieuwe Zangen voor Heloïze.)
door Hein Boeken.

I.
De meester's ‘Geertje’.

Hoe eene Jonkvrouw, in tegenwoordigheid van vele geloofwaardige getuigen eene schare van edel-vrouwen en vorstinnen der oude legenden opriep en hoe dezen hààr, die haar geroepen had, willende huldigen, door haar werden afgewezen; en hoe toen allen aan eene andere, inmiddels opgeroepene, Geertje geheeten, tezamen hare hulde brachten.

Isolde noemt ze en menig lieven naam,
Ook Heloïze, eêl-vrouwen en vorstinnen,
Die niet door hoog' geboorte wonnen faam;
Haar allen kroont één adel: 't is 't beminnen.

En door deeg toovring was 't me of binnen kwaam'
Heur lichte sleep. 't Is één ding, waar ze op zinnen:
Hoe zij voor haar, die spreekt, eerdienst beginnen....
En zie, eerbiedig bogen ze al te zaêm.

En mij docht: wèl mocht heur dees hulde voegen.
Maar zij wees ze af. Uit achter-buurt en steeg
Riep zij Eéne op, dat zij hààr hulde gaven,

Wier witte leên de witte bruids-kleên droegen.
En nu voor dees de lieve schare neeg,
Hoorde ik: 't was Geertje's naam, dien zij haar gaven.

Bussum, 5 Febr.

II

Een arme balling was in stad verdwaald,
Waar zijn taal niet verstaan werd, maar gesproken
Werd andre taal - zóó zat hij dus gedoken
In stomheid en zijn tong was ach! ont-taald.

Toch moest hij, daar hem alle rijkdom faalt,
Het brood zich winnen. 't Had hem nooit ontbroken
In eigen land. Dààr had hij minne-sproken
Voor luister-grage jeugd om loon verhaald.

Mistroostig zat hij op de markt, benijdend
Den vluggen schrijver, die daar door de schoonen,
Heur brieven schrijvend, rijklijk zich liet loonen.

Tot hij een Jonkvrouw, éénzaam, als hij, schrijdend,
Herkende als komend van het zelfde land.
Tot heilgen handel werd hij hààr gezant.

12 Febr.

III

Zon-kussen, dauw, lauw'winden en saizoenen,
Heilzame buien uit de zwoele wolken,
- De hemel-kudden op heur tijd gemolken, -
Doen langzaam aan weer de woud-reuzen groenen.

Op dorre gronden legt weer de Aard' haar roenen,
De toover-teeknen, die haar liefde tolken -
Of zijn 't offranden al die liefde-volken,
De bloemen, moetend Aarde's zonde zoenen,

De zonde, dat zij bracht het menschdom voort?
Nòg liever offer vergt haar deze daad,
Dat met wat teêrst in bloemen ons bekoort,

Met diep in 't hart wat bloemen is gewaad,
Zij rust ten strijde met haar eigen soort.
Helpt, heilgen, haar, wie toeviel deze staat!

Middachte-Hilversum, **20** Feb. **1920**.

IV

Want met de wangen bleek, den blik verdonkerd
Door de'innerlijken brand, die 't hart verteert,
Zoo zwaar bevracht met wee, dat 't is of zonk er 't
Menschleed in al, tot deernis al verkeerd,

Spreekt zij de rede, die de menschen leert.
Wat regen-boog staat daar, van zon door-flonkerd,
Voor wee-gezwollen wolk, die deizend donkert,
Eer weer voor heden zon zich van ons keert?

Want tranen in den donkren nacht geschreid,
Want regen, vallend als 't gansch zwerk vergrauwd is, -
Wat macht is 't, die dees twee tot luister wijdt:
't Grauw zwerk, 't grauw hart, dat om zich zelf benauwd is?
Deernis met haar, die de'eendren weedom lijdt,
Is voor het hart, wat drupp'len 't zonne-goud is.

27 Febr.

Tot den schilder F.P. ter Meulen
Op zijn zeven- en zeventigsten verjaardag 9 maart 1920.
door Hein Boeken.

Doet ook uw been u nu uw leger houden,
Rondom u leeft, wat levens-lang aanschouwden
Uwe oogen, nooit verzadigd, schoon vermoeid:
De bonte koe, die aan de melk-bocht loeit;
De woll'ge kudde, die u graast voorbij,
Waar 't blonde duin omzoomt de schrale wei
Onder de teedre lucht, die, wazig blauw,
Verschiet aan verre kim tot domm'lig grauw;
Of 't blatend boksken, dat in malscher voêr
Buitelt of na-stapt de oude geite-moêr;
Of de oude herder, die uit de open kooi,
Als de uchtend grauwt nauw, uitlaat lam en ooi.
Een nieuwe schoonheid speurt ge in 't troostend beeld.
Zij dra dus weer uw been van 't zeer geheeld,
Dat ge aan elk toetsjen, dat u nu ontrust,
Den nooit-gebluschten schilders-ijver bluscht.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(Platoon's Phaidoon, uit het Grieksch overgebracht door P.C. Boutens. Wereld-bibliotheek).

Door de tegenwoordige menschheid, die uitsluitend in haar eigen tijd leeft, en grappig-genoeg - want kijk maar eens overal rond - de wereld thans op een nog nooit bereikt toppunt van beschaving en ontwikkeling acht gekomen, worden over het algemeen de werken van den grooten Griekschen wijsgeer Plato beschouwd als niet veel meer te zijn dan fraai-gestijlde droomingen, waar een verstandig **20**e eeuwer maar liever niet meer op let.

En inderdaad, het valt niet te ontkennen: zelfs een wezenlijkmodern, dus volkomen-onbevangen alles aanziend en schattend mensch zal als hij Plato zit te lezen wel eens plaatsen ontdekken, waar hij langen tijd bij moet stilhouden, alles bedaard]es overwegend, omdat de redeneeringsmethode, die de schrijver daar toepast hem voorkomt wat ongewoon en volstrekt niet zoo overtuigend te zijn, dat hij meezeulende op de golving dier rhythmische Grieksche volzinnen zonder eenige aarzeling ‘ja’ zou kunnen knikken bij iedere zwenking en elk onderdeel van den gedachtegang. Integendeel, de slotsommen, waartoe deze machtige menschengeest, die in zijn beste momenten wel een onmiddellijke uitvloeiïng der Wereldziel-zelve schijnt te wezen, soms meent te mogen komen, willen mij, ondanks al mijn eerbied voor Hem, toch wel eens verre van onbetwistbaar lijken, zoodat ik stil bij mij zelf ga denken: ‘hier vaart Plato, verbeeld ik mij, wat al te veel met “volle zeilen over alle moeilijkheden henen”, of op andere plaatsen: hier zit hij zóó subtiel te splitsen, dat de draad u eigen-

lijk te ontglippen dreigt.' Maar - en hierin ligt het verschil tusschen de wel wat zelf-ingenomen glimlachers om Plato en mij-zelven - in plaats van nu, zooals die anderen doen, mij lekkertjes te verheffen op mijn eigene wijsheid, die toch niets meer is dan de wijsheid van den tijd, waarin ikleef, blijf ik mij in rationeele vereering voor dien Aartsgeniale buigen, omdat ik voel en begrijp, dat Hij het in de philosophische hoofdzaak, d.w.z. in zijn benadering der oplossing van het Zijnsmysterie vrijwel méér bij het rechte einde heeft gehad dan zij, die hautain-schouderophalend op Hem neer durven te zien, daar men niet begrijpt, dat Hij wel een echt wijsgeer maar tevens een dichter geweest is, en dat hij dus wel eens in plaats van abstrakt te blijven, van uit de verbeeldingssfeer zijner dagen wijsgeerige waarheden sterk-voelbaar maken ging. Ja, *dit* vooral, d.w.z. dat hij zijn gedachten wel eens uitbeeldde, in plaats van aldoor tot het loutere verstand te blijven spreken, heeft der waardeering voor hem zooveel kwaad gedaan in de nuchtere negentiende eeuw, die dogmatisch opging in de vereering van het zakelijke en berekenbare, voor het zgn. werkelijke kortom. Maar nu onze **20**e eeuw weer om 'idealen' schijnt te gaan geven, d.i. om nooit geheel te realiseeren gedachte-voorstellingen, al doet zij dit dan ook voorloopig niet op de fraaiste, neen, integendeel op een alleronhebbelijkste ja, vaak - men kan er niet anders over oordeelen - misdadig-malle manier, nu begint er eenige kans te komen, dat men weer aan Plato zal willen gaan hechten, die op zijn wijze, eveneens een revolutionnair, maar een revolutionnair in de goede, d.i.: de wereld zoo ooit mogelijk reddende richting is geweest.

O, als hij wezenlijk terug kon komen, hoe verheugd zouden wij moeten zijn, en onze plicht ware het dan, hem te vragen, om plaats te nemen op het gestoelte der eere, waar wij stil aan zijn voeten zouden hebben te zitten en hem eerbiedig in te lichten, voor zoover dat in onze macht was, over alles wat hij vroeg. Want hij zou ons vragen (hij was het tegenovergestelde van een zelfvoldaan pedant, neen, integendeel zeer weetgierig) naar den tegenwoordigen toestand van het menschelijke denken en naar alle wetenschap. En hij zou dan waarschijnlijk, in zichzelf verbaasd, in diep peinzen verzinken, nadat hij alles van ons gehoord had, en

rustig wenken met de hand, dat wij nu weg moesten gaan. Maar reeds den volgenden dag - ik ben er zeker van - zou hij ons terug laten roepen. En als wij dan binnen-kwamen, zou hij ons blij te gemoet gaan, met helder-open oogen, en zeggen: Kinderen, ik ben blij, dat ge weer hier gekomen zijt. Want na diep gemediteerd te hebben over alles wat gij mij meedeeldet, ben ik tot een slotsom kunnen komen over mij en mijn eigen wijsbegeerte, die mijzelf bevredigt, en die ook ú dus genoegen zal doen, daar gij u niet onverschillig jegens mij toont. Want, zie, alles wat gij mij verteldet van uw wetenschap, het is stellig heel belangrijk, en het eerste jaar, dat ik hier weer zijn zal, wil ik hoofdzakelijk gebruiken, om mij in al die verwonderlijke vindingen terdege in te werken, zooals ik dat ook reeds vroeger deed, in mijn eerste leven, met alles wat er destijds te weten viel: Maar *dit* is mij toch nù al zeker geworden, dat mijn grondstelling, al schijn ik haar uitwerking en haar inkleeding vrijwel te moeten wijzigen, toch in haar eigenlijke wezen omhoog zal blijven staan, want dat zij geenszins wordt omvergeworpen door iets ook maar van het vele, wat er sinds mij is gevonden en gedacht. Mijn hoofdstelling immers luidt, zooals u bekend is, dat deze wereld, die wij aanschouwen kunnen, niets meer dan een schijn is, en geenszins de ware wereld van het waarachtig-zijnde, waar het Eeuwig-bestaande vertoeft. Welnu, wordt deze grond-waarheid van mijn stelsel, opgevat in haar eenvoudigsten, haar meest abstrakten vorm, te niet gedaan door iets wat sinds mijn tijd, ook door de nauwkeurigste en gewetensvolste, ja, vooral door de allergewetensvolste onderzoekingen aan het licht is gebracht? Heb ik niet volkomen gelijk gekregen tegenover al die, zich noemende philosophen; die ijdellijk vol durfden houden, dat de materie het eigenlijke, het diepste Wezen der wereld is, nu door exakt-wetenschappelijke mannen onder de uwen proefonder-vindelijk is aangetoond, dat die tot dusver voor iets essentiëels gehoudene materie onder bepaalde omstandigheden zich gaat omzetten in heel iets anders, in iets principiëel-verschillends, omdat de aether, zooals het veronderstelde resultaat der stofverdwijning genoemd wordt, geen enkele eigenschap der stof bezit, zoodat haar reëel bestaan door niet één onzer waarnemingsmiddelen, óók niet door de fijnste mechanische of chemische te konstateeren valt? Ik voor mij, houd het ervoor, zoo zou Plato kunnen doorgaan, dat die

aether, dat geheimzinnige Iets, dat geen stof is en toch ook weer niet volkomen immateriëel kan heeten, daar, volgens uw onderzoekers, een stof-atoom uit aetherdeeltjes is opgebouwd, terwijl elk aetherdeeltje op zichzelf een bliksem-snel bewegende onsubstantiëelheid is, dat die aether, herhaal ik als een soort van tusschending tusschen het materiëele en metaphysische moet worden beschouwd, dus een overgangsstaat is, als het ware, waar doorheen het metaphysische gematerialiseerd worden gaat.

Zóó zou Plato glimlachend kunnen redeneeren, gelijk hij dat in de oude tijden, toen hij nog in Hellas leefde, hoogst waarschijnlijk menigmaal tegen zijn leerlingen heeft gedaan. En wat zou een modern positivist daartegen in weten te brengen? Schamper lachen zou deze waarschijnlijk, maar Plato wezenlijk te weerleggen, daartoe ware hij niet in staat.

En zelfs als Plato, op de aarde teruggekeerd, zou willen gaan verdedigen zijn andere beroemde stelling, dat al onze kennis niets meer is dan herinnering uit een vroeger bestaan, men zou dan kunnen zeggen, dat deze bewering, op het eerste gezicht, een beetje zonderling aandoet, en dat wij er ons niet dadelijk in thuis kunnen vinden, maar als men er ernstig over nadenkt, zal men tot de slotsom moeten komen, dat die verzekering van den ouden wijsgeer, als men haar maar ontdoet van haar eigenaardige, dichterlijk-beeldende formuleering meer waarheid in zich bergt dan de zonder schroom als axioma opgestelde machtspreuk van het materialisme dat alle krachten, ja zelfs de hoogste en fijnste onder deze, die men het ‘leven’ noemt, niets anders zijn als gevolgen van de ‘stof’ en dat de geest dus niets meer dan een vergankelijke toevalligheid is, want een resultaat van heel iets anders en tegenstrijdigs, n.l. van de materie, en *niet* een blijvende essentie en oorzaak zou zijn. Integendeel, niet de stof, niet de materie kan het wezenlijke van het Zijnde genoemd worden - de wetenschappelijke proefnemingen van Dr. Gustave Le Bon, waarover ik vroeger reeds iets meedeelde, hebben streng-exakt bewezen, dat stof kan worden vernietigd - maar als zoodanig moet veeleer gelden de Geest, of iets anders tenminste, wat daar gelijkenis meê heeft. Als men dan maar oppast, dien ‘geest’ niet te vereenzelvigen met het individuëele Bewustzijn, zooals Plato, als produkt van een uit den aard der zaak nog altijd eenigszins naïef tijdvak der menschelijke zielsontwikkeling nog te

veel schijnt te hebben gedaan. Voor Plato was het Bewustzijn het wezenlijke in den mensch, terwijl wij, sinds Schopenhauer en Hartmann weten, dat niet die wetende toestand het eigenlijke van ons is, maar wèl de Onbewustheid, die in ons diepste Wezen ligt, en waaruit alles in eerste instantie te voorschijn komt, wat maar goed en edel en hoog kan heeten, zoowel in onze spontane daden als in ons echt-gevoeld woord. Welnu, en die onbewustheid, dat diepste en wezenlijkste in ons, dat men ook de 'ziel' kan noemen, is natuurlijk niet als iets geheel op zich zelf staands te beschouwen, maar is een emanatie der groote Wereldonbewustheid, die overal inzit en alles bezielt, en zich in de onderling eenigszins afgescheidene onbewustheden der individuen te verpersoonlijken begint. In die algemeene onbewustheid nu, die de bron van al het afzonderlijk-psychische is, ligt natuurlijk reeds alles in kiem, wat zich in ons verwerklijkt, en de plastische uitdrukking van Plato, dat al onze kennis herinnering is, kan dus voor ons volkomen rationeel worden, als men haar zoo opvat, dat heel onze individuëele geestelijkheid, dus alles wat deze denkt en voelt en weet, reeds in aanleg aanwezig moet geweest zijn in de wereldziel.

De logische grondstellingen b.v. en de wiskundige waarheden, zij heerschen zoowel in het stoffelijke als in het zgn. geestelijke Zijnde, zoowel in het Heelal-leven, als in ons eigen diepste Wezen, wat onwederlegbaar bewijst, dat het laatste als een uitlooper van het eerste moet worden beschouwd.

* * *

Ik ontwikkelde dit alles maar, om goed duidelijk te maken, hoe moeilijk het voor de Rede is om een afdoend antwoord te geven op de vraag, of de individuëele ziel ook nà den dood haar bewustzijn behoudt. De Godsdienst kan haar daarbij niet zoozeer van dienste zijn, want deze steunt in eerste instantie op het 'geloof" en kan dus geen afdoende bewijzen bijbrengen voor wie zich tevreden moet stellen met zijn verstand alleen. En het spiritisme? Ik zal mij wel wachten, er een definitief oordeel over uit te spreken, omdat er een kern van waarheid in de verschijnselen blijkt te zijn. Maar hoe men deze heeft uit te leggen, welke rotsvaste, objektieve theorie er uit af te leiden valt, dit zal voorloopig wel onzeker blijven, zoolang men tenminste niet even sekuur die phainomena

kan kontroleeren en op hen experimenteeren - maar zal dit laatste ooit mogelijk worden? - als men dit met de feiten der physica en chemie in staat is om te doen. Jaren lang heb ik met gedweeë aandacht, in mijn vrije uren, allerlei spiritistische lektuur geslikt. Want ik stelde er zeer veel, ja, van uit mijn diepste persoonlijkheid, dus heel ernstig belang in, evenals tal van andere, het leven serieus opnemende menschen dat doen, om met meer stellige dan verbeeldings-zekerheid te weten te komen, wat er van de groote wereldgenieën, die mijn Meesters zijn, na hun verdwijning uit het Leven geworden zijn kan. Doch wat was het eindresultaat van die meestal heel vervelende want eentonige, en soms slechts tot ongeloovig lachen prikkelende lektuur? Ik moest mij ten slotte schouder-ophalend bekennen, dat ik altijd even ver was gebleven, want even weinig reëels afwist van die nagejaagde metaphysische werklijkheid, als vóór dat ik begon. Ik had niets vernomen of gehoord, waaraan ik houvast had, niets wat niet reeds op veel mooiere en suggestievere wijze te lezen stond in boeken door aardsche menschen gemaakt, zoodat ik wel tot de gevolgtrekking moest komen, dat indien die spiritisohe mededeelingen in waarheid aan geesten zijn te danken, deze geesten, toen zij omvleescht waren, in geenen deele tot de élite der menschheid kunnen behoord hebben, maar ongeveer moeten gestaan hebben op het verstandelijk peil van fatsoenlijke stove-zetsters of brave asch-karrelieden, die een behoorlijke Zondagsschool hadden bezocht. Een levend mensch, die het een en ander gelezen en zelf nagedacht heeft, kan wezenlijk, ook al is hij godsdienstig, heelemaal niets leeren van de blijkbaar vaag-gevoelde, want steeds in het slap-gesteld woordenrijke zwevende verzekeringen, die uit het Bovenaardsche heeten te komen, maar in waarheid sprekend lijken op de goedige traktaatjes, zooals ze te plattelande door het een of andere genootschap in ruime mate onder de groote massa worden verspreid. O, hoe dikwijls, bij manier van spreken, heb ik den ‘geesten’ niet willen toeroepen, als ik met veel inspanning mijner hersens achter den waren zin hunner nevelige preekjes trachtte te komen, zooals zij door het eene of andere medium op schrift waren gesteld: Probeer ons niet langer te onderrichten, alsof ge iets nieuws hadt te zeggen, terwijl er toch inderdaad niets wezenlijk-psychisch' in u omgaat: ga, als ge ons wilt inlichten over het karakter en de wijsheid van

uw Bovenaardsche sfeer, (waar gij vandaan komt, zooals gij zegt) liever eerst zelf eens luisteren naar dien of dien predikant, als hij op een Zondagmorgen zijn gehoor een uur lang in aandacht te houden weet. Gij kunt er zeker van zijn, dat hij nooit zooals gij, in het Bovennatuurlijke gewoond heeft, maar toch, als ik zijn ontboezemingen met de uwe vergelijk, dan moet ik bijna gaan twijfelen aan uw identiteit en voel ik mij wel eens geneigd om te denken, dat gij en hij de rollen hebt omgewisseld, want dat hij de zalige geest is, die in het Metaphysische het aanwezen der Godheid van zeer nabij heeft mogen voelen, terwijl gij, daarentegen, die een geest beweert te wezen, in waarheid niets meer zijt dan een gewoon aardsch mensch, die in een steenen huis woont, en die nu, omdat hij veel godsdienstige boeken las, losjes-weg zoo'n beetje weet te babbelen over kwestie's, waar ge alleen uit-u-zelf niets over zeggen kunnen zoudt.

Let wel: ik spot hier geenszins: integendeel ik ben nog altijd van meening, dat tenminste een deel der verschijnselen, die voor spiritistische doorgaan, *niet* hun oorsprong vinden in misleiding van zichzelf of van anderen, maar wel degelijk behoort tot die door de tegenwoordige wijsbegeerte niet vermoede en toch bestaande wezenlijkheden, waar Hamlet in zijn uitroep, bij Horatio, over spreekt.

Maar leveren zij met elkander het onomstootelijke, het door geen logisch betoog te ontzenuwen bewijs voor het voortbestaan der individuëele ziel na den dood? Of zijn zij alleen maar uitvloeiïngen van die geheimzinnige tusschensfeer, die diep achter onze bewustheid liggend, het Wereld-wezen, de algemeene Ziel, te verbinden schijnt met ons persoonlijk Zijn?

Alweder, ik waag hier geen uitspraak te doen: va nde deskundigen, die een onbevooroordeeld onderzoek aan de kwestie wijdden, beslist de eene hierover zús en de andere zóó. En mag men bij zijn denken in deze, naar analogieën te werk gaan, dan kan het best zijn, dat het met het spiritisme en soortgelijke nieuw-opgedoken ‘wetenschappen’ thans ongeveer hetzelfde geval is, als in de Middeleeuwen met de alchimie. Ook deze toch, dus de kunst, om goud te maken uit heel andere en goedkoopere stoffen, en het levenselixer te vinden, dat ons aardsch bestaan tot in het oneindige kon verlengen, moest in dien vorm en met die doeleinden een

mislukking blijken, maar toch was zij, of liever: het beginsel waarvan zij uitging, - de latere wetenschappelijke chemie heeft het uitgewezen - niet zóó volslagen-zinneloos, als men later ging denken, toen de in-anderen-zin dogmatische reactie van het natuur-wetenschappelijk onderzoek begon. De tegenwoordige scheikunde toch, voor zoover zij over nieuw-gevonden feiten ernstig na wil denken, is tot de slotsom moeten komen, dat de elementen niet zoo verschillend van diepst-innerlijk Wezen zijn, als men vroeger had gemeend, en al heeft men daarom ook nog niet goud van klei-aarde leeren maken, toch weet men nu, dat deze beide, diep-in, niet zoo verschillend van constitutie zijn, als men vroeger had gewaand. Zoodat de alchimie in dit opzicht tenminste eenigermate gelijk blijkt te hebben gehad.

En zóó zal het nu ook, geloof ik, met het spiritisme gaan. Of de mensch inderdaad in staat is, om met overledenen te converseeren, - och, de mededeelingen, die van de dooden heeten te komen, doen er soms zeer sterk aan twijfelen. Maar dit neemt niet weg, dat er in de spiritistische verschijnselen een grond van echte waarheid schuilt, en dat dus de exakte wetenschap, in haar eigen belang, zonder zich door vooropgezette standpunten te laten belemmeren, te onderzoeken heeft, wat er precies waar van is, en wat zich daaruit afleiden laat, evenals zij dit doet met al het andere, wat zich in de wereld goed-gekonstateerd aan haar voor komt doen.

II

Daar ik nu op zoo'n wijze, dus niet ontkennend en niet bevestigend over de persoonlijke Onsterflijkheid ben moeten gaan denken, haalde ik natuurlijk met eenige graagte den Phaidoon van Plato uit mijn boekenkast, zoodra ik zag, dat de dichter Boutens die beroemde samenspraak over de Onsterflijkheid over had gebracht in zijn eigen taal.

't Zal nu wel reeds een dertigtal jaren geleden zijn, dat ik dit stuk van den ouden wijsgeer eenigszins aandachtig had doorgezien: maar ik legde het toen weer weg, zonder er verder aan te denken, want och, er valt zooveel te lezen, en het eenige wat er mij dus van bij was gebleven, was dat het hier en daar nogal subtiel-ab-

strakt deed en niet zoo vlot, bij den eersten inkijk reeds, overal viel te verstaan.

En hoezeer werd die indruk bewaarheid nu ik, dertig jaren ouder en dus rijper geworden, dien, alles bij alles genomen, diep-treffenden dialoog voor de tweede maal las. Hij is inderdaad vol van fijn-reëel en diep-psychisch leven, en ook vol van menschlijkheid, zooals die groote Griek dat telkens weet te zijn. Ja, op verschillende plaatsen, voelde ik zelfs een zacht-innigen gloed van hooge teêrheid, zooals men dien ook bij de Grieken niet zoo overal kan vinden, en die de illusie wekt, dat dit waarachtige kunstwerk niet 2300 jaar geleden, maar eerst gisteren of eergisteren, en dus door een modern auteur geschreven moet zijn. En als men dan denkt aan andere werken van Plato, waar hij soms luchtig is en los en geestig zelfs, dan hoort men zich zelf soms plotseling binnen-in zich zeggen: Vergis ik mij in mijzelf, in mijn eigen literaire appreciatie-macht, of vereenigde Plato wezenlijk in zich een paar der beste kwaliteiten van Euripides en Sophokles, beiden, al wilde hij alleen-maar een wijsgeer wezen, en had hij dus geenszins de pretentie, om tegelijkertijd, zooals hij dat wezenlijk geworden is, een der echtste en levensvolste dichters van alle tijden te zijn.

* * *

Dit is nu, kort aangeduid, wat er heerlijks, want ontroerendmoois is in dit oude werk, dat toch altijd nieuw blijft, dat door alle volgende tijden heen verdient gelezen te blijven worden, zooals het nu reeds bijna twee en een half duizend jaren wcrdt gedaan.

Want als men diep nadenkt, dan komt men soms tot de gedachte: de menschheid stelt zichzelf misschien al te hoog, en al haar afzon-derlijke leden willen in plaats van verschijnselen, die maar een oogenblik duren, essentie's wezen, die eeuwig kunnen bestaan. Doch waarom zouden zij zóó niet denken? Waarom zouden zij uit die illusie, dat, voor het individu, niet alles met dit leven is afgeloopen, geen kracht zien te halen voor het leven, waar alles altijd strijd is geweest en strijd zal blijven zijn? Als het ten minste wezenlijk een illusie is, want er zijn teekenen, die er op wijzen, als men hen tenminste in uiterste voorzichtigheid niet afdoend wil noemen, dat dit ons leven onder den gloeienden gas-bol, dien men Zon heet, niet ons laatste leven wezen zal. Over dat eventueele tweede leven

kunnen wij niet heenzien, en over eigenlijk gezegde onsterflijkheid valt dus met de Rede volstrekt niets te beslissen. Want dan zouden wij redelijkerwijze moeten aannemen, dat wij, ook al herinneren wij ons daar niets van, reeds voor onze geboorte hebben bestaan. Want een onsterflijkheid, een bewuste, persoonlijke, met één uiteinde, want die bij de aardsche geboorte beginnen zou, lijkt voor de Rede alweer een onzinnigheid, zooals reeds meermalen ook door anderen is erkend.

Slotsom is dus: ons verstand kan ons niet wijzer maken, als wij willen weten of wij onsterflijk zijn. Want als wij, met de Rede slechts rekening houdend, nog dieper gaan doordenken, dan oppert zich nog een verdere mogelijkheid, n.l., dat er wel een onsterflijkheid zou zijn, maar dan alleen eene van ons dieper wezen, van onze Onbewustheid, waarbij het dan weer de vraag wordt, of die Onbewustheid van ons misschien in een volgend leven bewust worden kan, geheel en al, in de plaats van ons dagelijksch, aardsch Bewustzijn, dat dan verdwijnen of in die grootere Bewustheid van ons eigenlijkste, van ons heele Wezen opgaan zou.

Kortom, dit zijn allemaal vragen, die nog op een wetenschappelijk antwoord wachten, als er tenminste ooit een echt-wetenschappelijk, dus proef-ondervindelijk antwoord op te geven valt.

Of - dit is óók een mogelijkheid - kan onze onsterflijkheid alleen daarin zijn gelegen, dat wij, als emanatie's van de hyper-psychische wereldessentie, in deze terugvallen bij onzen dood, en dus wel blijven leven, maar samen met Haar, dus zonder ons persoonlijk bewust te zijn. Men zou haast zeggen: dit komt gewoon neer op *niet*-onsterflijk zijn, en men moet erkennen, daar heeft het wel wat van. Of men zou dàn weer moeten aannemen, dat op die manier veranderd, ons zelf bewustzijn wel opgaat in het Wereld-zelfbewustzijn, als dit laatste er wezenlijk op eenigerlei wijze is, maar toch zichzelf tegelijkertijd nog eenigszins behoudt.

De man der exakte wetenschap zal deze laatste beschouwingen misschien, en dan met een ongeduldigen glimlach waarschijnlijk, malle fantasieën of droomvoorstellingen noemen, maar dan vraag ik hem bedaard: Doet gij, die u exakt noemt, met al die exaktheid, wel iets anders als droomen, en leeft gij dus niet met mij op een wel andere maar toch even fantastische gedachtelijn?

Want gij praat wel over ‘stof” en werkt er zelfs meê, maar toch weet gij heel goed, als gij op de hoogte van uw eigen tijd zijt, dat die zgn. stof-zelve, met al haar schijnbare soliedheid, toch in haar diepste wezen, volstrekt niet zoo substantiëel is, als gij haar u voorstelt, en gij haar gaarne gelooft te zijn.

Uit de onderzoekingen (waarover ik hierboven sprak) is het tegenovergestelde gebleken, en als die dus juist zijn, doet gij, bij al uw streng-wetenschappelijk werk, toch niets anders als met menschelijke voorstellingen manoeuvreeren, evenals gij mij thans verwijt te doen.

De slotkonklusie van dit alles is, dat het ware Wezen van het Bestaande, de diepste Essentie ervan, ondanks al onze wetenschap, al de resultaten van onze gewetensvolle onderzoekingen toch nog evenzeer een geheim is gebleven, als vóór dat er eenige wetenschap bestond en dat wij dus allen verstandig zouden doen, door ons op niets te verheffen, maar eenvoudig te denken: Wij zijn er nog lang niet, de oplossing van het Wereldgeheim staat nog even ver van ons af, ergens aan den blauwen horizon, als voorheen.

Maar, 't is zeker dat het den mannen der exakte wetenschap heel moeilijk zal vallen om zich deze rationeel-bescheidene, want juiste meening over de wezenlijke beteekenis hunner met-dat-al bewonderenswaardig-blijvende ontdekkingen te maken, m.a.w.: te begrijpen dat de resultaten van hun onderzoek wel veel kunnen bijdragen om de hersens der menschen te zuiveren van oude, fantastische voorstellingen, maar dat zij zelf daarom, al hebben zij ook eenige fraai-beschilderde voorhangsels weten te verwijderen, die de vroegeren voor het ware Wezen der dingen hielden, toch volstrekt niet zooveel stapjes nader zijn gekomen tot de definitieve oplossing van het diepe levensgeheim. Wat het Zijnde wezenlijk is, en waarom het is, ja, of het ergens om is, de oplossing van dat eeuwige Mysterie ligt voor ons, met àl onze exakte wetenschap, nog evenzeer achter nevelen verborgen, als zij dat voor Plato heeft gedaan. En toch verbeelden de wetenschapsmannen, terwijl ze er hoogstens in slagen, om even onder het oppervlak van den uiterlijken schijn door te dringen, waarbij zij dan weer een anderen schijn (de ionen b.v.) te pakken krijgen, dat zij vermogen te raken aan het echtste, het diepste Wezen van het Zijnde, aan der dingen

binnenste Kern, terwijl deze natuurlijk eeuwig aan onze waarnemingsmiddelen ontsnappen blijven moet, evenals zij dit doet aan het denken der philosophie. Welke laatste in het eerste oogenblik, een beteren houvast schijnt te kunnen bieden, ter oplossing van het Levensmysterie, daar zij naar de diepte te peilen tracht, en niet zooals de wetenschap, wil zij zich zelve, dat is, sekuur blijven, altijd te doen heeft, aan de oppervlakte van het waarneembare blijven moet, dat aan den buitenkant van alles of even daaronder in het nog altijd tenminste principiëel-aanschouwelijke ligt. Maar dat peilen naar de diepte door de wijsbegeerte blijft toch altijd een raden, want hoe zou het anders mogelijk wezen, dat er tientallen philosophieën zijn, die het alle bij het eenig-rechte einde beweren te hebben, en toch zooveel onderling verschillen, dat ze elkanders vierkante tegenspraken zijn?

Maar toch zeggen allen, de wetenschap zoowel als de verschillende wijsbegeerten elk voor zich, dat zij alleen gelijk heeft, en dat komt eenvoudig, omdat elk levend wezen met een soort van aangeboren pedantheid ter wereld wordt gebracht. En die pedantheid, welke men zoowel in grootere of geringere mate bij de menschen, als bij de dieren opmerkt, bij de laatste kan men haar afleiden uit den loop en de bewegingen, heeft haar oorsprong te danken aan de onbewuste intuïtie, waarmede elk hunner is geboren, dat hij uit het Eeuwige stamt, uit den metaphysischen Oer-grond des Zijns. Of liever de van-zelf-sprekende overtuiging, waar de Oergrond van vol is, van het Eenig-Reëele te wezen, en alles te kunnen en te mogen wat men wil, is bij de wording der individuën uit het Eeuwige, met al het andere samen meegegleden naar het binnenste hunner Onbewustheid, dus naar daar waar deze laatste één was met het Eeuwige en er ook na de uitscheiding eenig verband meê houden blijft.

Tot zoover nu is alles heel normaal en in orde en noodig zelfs voor het instandblijven van het Zijnde. Want dat onbewuste gevoel, uit den Wereldgrond in ons overgevloeid, dat men iets *is* en innerlijk bestand heeft, geeft ons aandrang om te zijn en energisch te handelen, om zichzelf te konstateeren, kortom, door te doen wat men kan, evenals de Essentie-zelf van het Wereldzijn dien aandrang om voort te bestaan en te verrichten in eindeloos veel sterkere mate in zich heeft. Maar, o wee, het ongeluk, want de waanzin der

zelfverblinding ontstaat voor den mensch, als die diepste stuwkracht, in plaats van latent, want onbewust te blijven, spontaan naar de zich alles bewust-makende buitenschors der hersenen gaat verhuizen en daar zich omzet in één of meer van die tallooze zelfinbeeldingen' waar zoovele menschen aan lijden, en waar ieder zijner makkelijk-spottende medemenschen gaarne, achter het handje, oolijk om lacht. De inbeelding bedoel ik, dat men zelf alleen, en de menschen, die het door suggestie genoopt, precies met ons eens willen wezen, volkomen gelijk heeft in zijn meening over de dingen, die wezenlijk voor menschen niet te weten zijn. En vandaar dan ook de minachting en soms zelfs de haat, die door de verschillende soorten van wijsgeeren tegenover elkander is gevoeld.

Laten wij echter wijzer zijn, of wat in dit geval op hetzelfde neerkomt, hooger en dus meer overziende doen. In wezenlijkheid hebben alle wijsgeeren een deel van de waarheid, want laten er een kant van kijken. Het Wezen van het Bestaande - daar kan men zeker van zijn, heeft zoo'n ontzettende diepte, dat men haar niet peilt, ook al ware men de allergrootste wijsgeer, die ooit heeft bestaan. En daarom doet ieder verstandig, die de wijsgeeren opslaat en met liefdevolle aandacht leest, om uit elk hunner te halen dàtgene wat hem voorkomt, dat hem van dienst kan zijn bij zijn eigen trachten naar de oplossing van het groote Mysterie, hoe het Zijnde in zijn diepere gronden in elkaêr zit, en wat de ontwikkelde mensch dus heeft te denken van het kaleidoskopische schouwspel, dat voor ons allen vertoond wordt en waar ieder zelf zijn rol in mee te spelen heeft. Ja, kaleidoskopische vertooning, meer is het toch waarlijk niet. Want alles komt op en gaat weg weer, zonnestelsels zoowel als individuën, en de wijsbegeerte heeft als plicht, om aan te wijzen, hoe dat alles in elkander zit, niet reëelweg, aan zijn tenminste potentiëel aanschouwbaren buitenkant, want daar zorgt de wetenschap wel voor, maar dieper-in in zijn geestelijken grond.

Alle wijsbegeerte blijft dus altijd interessant, ook en vooral soms de alleroudste waartoe Plato behoort. Want het Noodlot wil, dat, daar er zoovéél philosophie is en de voorraad telkens vermeer-dert, de latere wijsgeeren soms verwaarloozen wat de vroegeren hebben gezegd. In het bovenstaande gaf ik er een paar voorbeelden van, hoe men dit ook met Plato heeft gedaan, en hoe er dus stel-

lingen bij hem voorkomen, waar men zich thans glimlachend met een Jantje van Leiden afmaakt, en waar toch wel degelijk diepe wijsheid in schuilt, die voor een denkend hoofd ook thans nog van belang kan worden genoemd.

En het is dus zeer te hopen, dat deze vertaling van den Phaidoon door den kunstenaar Boutens - want een kunstenaar moet men zijn om dezen grooten wijsgeer, die tevens een groot kunstenaar was, naar behooren te vertolken - ook van haar kant moge bijdragen, om Plato weer iets terug te bezorgen van de diepe vereering, die hij voor alle tijden verdient.

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

De voorzitter der Tweede Kamer heeft in het begin van de maand in een *zeer* optimistische stemming verkeerd.

Hij meende zoo waar, dat dit kollege vóór Paschen heel wat werk zou afdoen en dat er dus nog wel wat aan de agenda kon worden toegevoegd.

Daarom stelde hij voor, dat de Kamer vóór het Paasch-reces de wijziging van de wet op de Strafvordering en die van de wet op het Lager Onderwijs zou kunnen behandelen - twee wetgevende brokstukken van respectabele afmetingen.

Maar 't is anders geloopen.

De Kamer is er niet eens aan toe gekomen.

Zij is in haar werk blijven steken, in de eerste plaats tengevolge van een ogroot aantal interpellaties, die moesten worden uitgepraat, en in de tweede plaats wegens eenige zaken, die meer of min direkt met den oorlogskrisis of met de huidige ekonomische omstandigheden in verband stonden. En die dienden toch voor alles te worden afgedaan.

Zoo interpelleerde de heer Marchant over de havenstaking; de heer Schaper over geruchten en eventualiteiten naar aanleiding van het verblijf van den ex-keizer van Duitschland binnen onze grenzen; de heer Berensteijn over de likwidatie der aardappeldrogerij; de heer Marchant nog eens over de belastingplannen van de regeering; en de heer Kolthek over het ontslag van eenige ambtenaren van een der krisibureaux. Bovendien waren er twee wetsontwerpen ingediend: een tot 't treffen van maatregelen tot bestrijding van de duurte, en een tot dekking van een groot tekort bij een der krisis-bedrijven.

De parlementaire werkzaamheden hebben ditmaal dus wel in het teeken van den krisis gestaan.

En laten wij er dadelijk aan toevoegen, dat er bij die gelegenheid niet veel moois aan 't licht is gekomen.

Wellicht weet men 't niet - en daarom willen wij 't hier even memoreeren -, dat er tijdens den oorlog niet minder dan 265 rijkskantoren in 't leven zijn geroepen, en dat er op die kantoren niet minder dan 7000 krisis-ambtenaren werkzaam zijn geweest!

Die ambtenaren moesten in korten tijd uit den grond worden gestampt.

Maar welke elementen heeft men daarvoor toen gekregen? Aangezien 't betrekkingen van tijdelijken aard waren en er dus geen toekomst in was, kon men geen kundige personen krijgen, die reeds een goede positie hadden, want die konden zij voor een tijdelijk iets niet opofferen. Men was dus aangewezen op werklooze heeren en dames, op allerlei elementen, die buiten emplooi waren, hetzij uit intellektueele minderwaardigheid, hetzij uit andere, nog minder nobele oorzaken. 't Spreekt, dat er ook wel goede elementen onder schuilden, maar een groot percentage van deze intellektueele 'unemployeds' was licht beschadigd en behoorde voor een deel tot het maatschappelijk wrakhout. Menigeen heeft dan ook van verbazing de handen ineengeslagen, wanneer hij sommige personen, die hij toevallig kende, op de krisisbureaux in soms zeer moeilijke, verantwoordelijke en vertrouwensposities werkzaam zag, en vroeg zich met angst en beven af, wat daarvan terecht moest komen. En dat er op die bureaux onder die elementen heel wat is afgespeeld en uitgespookt, is maar al te zeer bekend.

Frappante voorbeelden zouden daarvan zijn aan te halen.

Zoo lichtte de heer Kolthek in de Kamer den sluier voor een dier gevallen op. 't Was voorgekomen op het vetbureau, en wanneer men nu weet, dat het vetbureau onder de krisisambtenaren zelf de reputatie genoot van een der netste, zoo niet het netste bureau te zijn, dan kan men wel nagaan hoe 't er op de andere bureaux moet hebben uitgezien en hoe 't daar moet zijn toegegaan. De heer Kolthek vertelde dan, dat er op dit bureau een hoofdambtenaar werkzaam was, die vroeger in betrekking was geweest bij een vetsmeltersfirma, met welke hij uit pure vriendschap in relatie was gebleven, zoo zelfs dat die firma in de gelegenheid werd gesteld om bij het bureau vrij komend vet winstgevend te verhandelen. Drie lagere ambtenaren, die geweigerd hadden aan dit zaakje mee te doen, en zich bij den Minister beklaagd hadden, waren ontslagen.

En hoe verdedigde de Minister dit ontslag?

Hij zeide, dat hij die menschen niet eens als ambtenaren had beschouwd, omdat zij slechts in 'tijdelijken' dienst waren - en hier sprak de man, die zelf zijn leven lang ambtenaar is geweest - en dat hij hen had gezegd, dat zij eerst hun werk moesten doen en dat hij ze dan later wel eens zou hooren! Leve de ambtenaarsgeest! Het prestige van een hoogeren ambtenaar was op die manier gered, maar was daardoor aan het gevoel van recht voldaan en was daarmee de beschuldiging van korruptie onderzocht? Weineen, maar het geweten van den Minister, den man die in zijn beste jaren zelf in het ambtenaarsgareel heeft geloopen, was daarmee gesusd en tevreden gesteld. De klacht kwam er minder op aan, als die ambtenaren maar eerst aan 't werk gingen.

Toch zal de zaak daar waarschijnlijk niet mee uit wezen. Er is altijd nog een enquête-krisiskommissie en 't is wel aan te nemen, dat deze dit zaakje zal onderzoeken, en dan hooren wij er wel meer van.

Bij die gelegenheid heeft Minister Van IJsselsteijn een zijner karaktereigenschappen laten zien, die hem nu juist niet siert en hem heeft doen, kennen als iemand met weinig zedelijken moed.

D.t blijkt o.a. uit zijn maar al te groote gereedheid om zich achter zijn ambtsvoorganger Posthuma te verschuilen en de schuld van alle gegronde klachten op dien oud-Minister over te brengen.

En dit is niet alleen in deze aangelegenheid maar ook in de zaak van de Codro gebleken.

Daarmee staat 't als volgt.

In het tweede oorlogsjaar kwamen de bollenkweekers er in de streek tusschen Leiden en Haarlem heel slecht voor te staan. Daar zij 't in hoofd-zaak van de export hebben moeten - aangezien de handel in het binnenland slechts een zeer miniem percentage van hun omzet vertegenwoordigt - en de grenzen van de oorlogvoerende landen voor hun artikel afgesloten werden, dreigde een ramp voor dat vak en voor de duizende werklieden, die er hun brood in verdienden. Toen sloegen de kweekers de handen ineen en besloten op hun bollengrond groenten te gaan teelen, een drogerij op te richten en die gedroogde groenten te exporteeren naar de landen waar voedselnood heerschte.

Minister Posthuma zag deze poging tot ‘selfhelp’ met ingenomenheid aan. Klagende bollenkweekers, die zich tot hem om hulp wendden, verwees hij naar de Codro, zooals die onderneming geheeten was, en raadde hij aan zich bij haar aan te sluiten.

In 't eerste jaar marcheerde het zaakje zeer goed en werden de verwachte resultaten dan ook bereikt; het initiatief der kweekers gaf een opluchting aan de zoo zwaar beproefde bollenstreek.

Maar weldra liep 't mis. De drogerij kon niet meer van haar produkten af; het buitenland betrok niet meer van haar; en de Winsten van het eerste jaar werden in aanzienlijke tekorten omgezet.

De Codro werd een financieele ramp.

Toen wendden de energieke ondernemers zich tot den heer Posthuma, en de Minister, die veel voelde voor deze categorie van lieden, die getoond had zichzelf te willen helpen, waar 't maar eenigszins kon, zegde raad en hulp toe.

Maar voordat 't daartoe was kunnen komen, trad de heer Posthuma af en werd opgevolgd door den heer Van IJsselsteijn. En toen nu onlangs het tijdstip gekomen was, dat de Codro op nakoming der regeeringsbelofte aandringen moest en om inlossing van de gedane toezegging vroeg, werd Minister Posthuma door zijn opvolger gedésavoueerd en zei de heer Van IJsselsteijn, dat hij zich niet gebonden achtte door toezeggingen van een voorganger. Zoo trachtte hij, door zich achter een voorganger te verschuilen, aan een moreele verplichting te ontkomen, met dit resultaat, dat bij een energiek deel der burgerij het vertrouwen in de integriteit en in de zedelijke waarde van een ministrieele toezegging voortaan zoek is en de zaak zal uitloopen op een proces, dat de Codro aan de regeering zal aandoen en waarbij de goede naam van de Nederlandsche regeering door de schuld van den heer Van IJsselsteijn te grabbel zal worden gegooid.

Ook de zaak van het tekort op de veevoedervoorziening, die in de Kamer ter sprake is gekomen, heeft een blik doen slaan in een der krisis-misères.

't Gold daarbij toch niet meer of minder dan een gat van **7**½ millioen te stoppen.

En ditmaal was de kwestie niet door middel van een interpellatie ter sprake gebracht, maar de regeering had ze zelf aan de orde gesteld, ja, moeten brengen.

Het liep hier ook alweer over een tekort op een krisis-industrie.

't Zit zoo.

In den tijd van gebrek aan veevoeder was prof. Van Calcar met een uitvinding gekomen om uit eenige minderwaardige afvalproducten een surrogaat-veevoeder te fabriceeren, dat in de eerste behoefte zou kunnen voorzien. Daarop werd de aandacht van Minister Posthuma gevestigd, die er dadelijk wat inzag. En om die reden richtte hij toen tot de Kamer het verzoek hem *f* **60.000** toe te staan voor de oprichting van een proeffabriek volgens het bovengenoemde systeem. 'De proef werd zuinig genomen in een hulpgebouw op een gehuurd terrein - zoo lazen wij in 'Het Vaderland' - en toch kostte die *f* **40.000** meer dan gedacht was. In dien tijd en met het oog op de zaak waarom het ging, eigenlijk quantité négligeable, al had dan ook de Minister, als hij wat minder om den voedselnood en wat meer om zichzelven gedacht had, zich gedekt door een suppletoire begrooting, die de Kamer natuurlijk zou hebben goedgekeurd, zoo zij al niet aangespoord zou hebben tot het niet op geld zien, om het noodige veevoeder te verkrijgen.

'In **1918** toen de veevoedernood nog grooter werd, bleek het, dat het particulier initiatief zich niet op de fabricage wierp. Of dit was, omdat het risico te groot was of omdat er op gemakkelijker wijze meer geld te verdienen was doet hier niets ter zake; de Minister Posthuma stond voor het feit. Hij heeft toen een groote installatie gemaakt, die over **1918** een nadeelig saldo van *f* **285.000** opleverde, in werkelijkheid echter slechts *f* **150.000**, daar hierin begrepen is het nadeel door het afbranden van de proeffabriek. Nog eens de Minister had die anderhalve ton moeten dekken door een begrootingspost, maar die **1**½ ton tekort op zichzelf, bewijst niets ten opzichte van verkeerd beheer. Tegelijk heef de Minister, omdat het particulier initiatief zich niet aan de veevoederfabricage gelegen liet liggen met een tiental fabrieken daarvoor contracten afgesloten, die door hem zijn geteekend; later heeft de commissie, die het toezicht op de fabricage had nog met een negental fabrieken gecontracteerd voor de bloedmeel- en vischmeelfabricage; deze contracten derven de ministerieele handteekening, en zijn onder den tegenwoordigen Minister van Landbouw afgesloten. Deze heeft de eerste zes weken van zijn ministerschap niet naar de zaak omgekeken, maar hij heeft de veevoederfabricage onder leiding gezet van het aardappelbureau, en twee maanden later werd er een rijksbureau opgericht voor de afvalproducten, onder leiding van den heer Perk, vroeger directeur van de Stadsreiniging te Rotterdam. En deze was juist aan het ontwerpen van een verbetering van het bedrijf, maar vier dagen na de instelling van het Rijksbureau kwam de wapenstilstand, waardoor de groote reden voor

het voortzetten van dit soort veevoederfabricage verviel, en zoo besloot Minister Van IJsselsteijn tot liquidatie.'

De kontrakten konden dus niet worden uitgevoerd en de kontraktanten vragen nu om schadevergoeding.

Dat zaakje zal het rijk een **7**½ millioen kosten en vandaar dat de regeering nu bij de Kamer is gekomen om over dit bedrag te mogen beschikken.

Ongelukkig voor de regeering staat de zaak er niet mooi voor. En dat wel door de schuld van de Crisis-enquêtekommissie. Deze kommissie toch, die het geval al heeft onderzocht, heeft er een allesbehalve malsch oordeel over uitgesproken; de leiding van deze veevoederfabricage heeft er bij haar een veer bij moeten laten en heeft zij gebrek aan beleid verweten, terwijl zij ook te kennen heeft gegeven, dat er kontrakten zijn gesloten, waarvan men de gevolgen niet behoorlijk heeft overzien.

Geen wonder dus, dat de Kamer zich maar niet dadelijk tevreden verklaarde met de verdediging van den Minister, maar eerst het naadje uit de kous bleek te willen weten. En toen de heer Lohman het voorstel deed, om de afgesloten kontrakten en al wat daarmee samenhangt nog eens goed te doen onderzoeken en daarmee een speciale kommissie uit de Kamer te belasten, vond dit algemeen bijval.

De voorzitter der Kamer heeft de leden dezer kommissie al aangewezen en wij zullen dus later nog wel meer van dit zaakje hooren.

Ook heeft de Kamer nog een goed deel van haar tijd gegeven aan de behandeling der door de regeering ingediende Duurtewet.

De regeering, die had ingezien, dat als men de zaken op hun beloop liet, er aan de opdrijving der prijzen geen einde zou komen, het leven onnoodig duur zou blijven, en een kleine kategorie van burgers zich zou blijven verrijken ten koste van de groote menigte, had tevens ook begrepen, dat indien de wetgever niet tusschenbeiden kwam, dit euvel met den dag erger zou worden.

Daarom heeft zij een wetsontwerp ingediend, dat allerlei bepalingen bevat ter bestrijding van het onredelijk opdrijven en hooghouden van prijzen, en dat o.m. de instelling van Duurteraden, ter beoordeeling van deze materie, beoogt. Zij hoopt op die manier de prijzen te kunnen drukken en weer binnen de grenzen der redelijkheid te kunnen terugbrengen.

Een der belangrijkste artikelen van het wetsontwerp was artikel **3**, waarin de kwestie van het hooger beroep der uitspraken van de Duurteraden werd geregeld.

't Ligt voor de hand, dat de beslissingen dier R den met de noodige waarborgen tegen eenzijdigheid en overijling omringd moesten zijn, en dat de belanghebbenden, wanneer zij zich met die uitspraken niet kunnen vereenigen, het recht dienden te hebben daarvan in hooger beroep te gaan.

De wet kent dan ook een Centralen Duurteraad.

Maar dit was voor sommigen nog niet genoeg.

En vandaar, dat er Kamerleden waren, die de Hooge Raad als super-arbiter in belangrijke geschillen wenschten aangewezen te zien.

De regeering was zelfs voor dezen aandrang bezweken.

De Hooge Raad was echter weinig gesteld op deze nieuwe funktie, die men dit kollege wilde opdragen, daar 't zelf wel inzag, dat zijn samenstelling en de weinige kennis van handelszaken van zijn leden, geen waarborg voor een goede eindbeslissing konden bieden.

En dit kollege stak zelf deze opinie bovendien niet onder stoelen of banken.

Ten slotte vereenigde de Kamer zich met deze zienswijze, zoodat dit kollege niet de eindbeslissing in allerlei ekonomische kwesties zal krijgen. Toch zal het nog eenigermate bij de wet betrokken blijven, omdat beroep in kassatie bij den Hoogen Raad, op voorstel van den heer Marchant, zal toegelaten blijven, waarbij hij zich alleen maar heeft af te vragen, of een besluit konform de wet, en dus niet of de feitelijke beslissing juist is.

Een andere strijdvraag van belang, die eveneens een uitspraak van de Kamer vroeg, was de volgende: nml. of de loonkontrakten ook onder toepassing van de wet zouden vallen. Aangezien het loon ook een element voor de prijsbepaling van een artikel uitmaakt, en door het bedingen van een te hoog loon, de prijs van een artikel dus onredelijk duur zou kunnen worden, deed zich de vraag voor, of de Duurteraden ook zeggingskracht over de loonkontrakten zou hebben.

De regeering meende van wèl; de sociaal-democraten verklaarden er zich tegen; en ten slotte stelde de Kamer zich op het standpunt der regeering.

Op 't oogenblik, dat wij dit schrijven, is de eindstemming over de wet nog niet gehouden, en of zij dus ten slotte zal worden aangenomen, weten wij niet. Maar dit schijnt intusschen zeker, dat na handhaving der bepaling, dat de loonkontrakten ook onder haar toepassing zullen vallen, de sociaal-democraten er tegen zullen stemmen.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Hoe het voor den oorlog gegaan is weet ik niet, thans verdringen de gewichtige wereldgebeurtenissen zich voor de opening van een maandelijks buitenlandsch overzicht, en elk harer verlangt, als het belangrijkste, 't eerst herdacht te worden. De wereld verkeert in zoo hoogen graad van gisting, dat elk oogenblik, overal, een uitbarsting moet worden gevreesd. Dan hier, dan daar komen zulke uitbarstingen voor, ondanks den goeden wil, welke zich openbaart om het ergste te voorkomen. Men huivert bij de gedachte de slachtoffers te moeten tellen van het conflict der uiterste reactionnaire en uiterste revolutionnaire krachten, 't welk deze beste van alle bestaanbare werelden, waarin alles ten goede heet, maakt tot een dolhuis. Het schijnt wel zeker, dat de dolende menschheid, voortstrompelende in de mist, den weg links afslaat, welke uitloopt op het einde der bestaande maatschappij. Misschien is die ook niet waard langer gehandhaafd te blijven. Opnieuw kan er echter in Nederlandsch proza sprake komen van een ‘rooden draad’. Alleen lijkt hij nu eêr een kabel door knoestige sjouwersknuisten afgewonden dan de dunne vlos-zijde in het ‘stramien’ onzer nationale geestelijke saaiheid van voorheen.

Hier wordt den ‘roode draad’ der gebeurtenissen van de maand opgevat bij het Straatsburgsche Socialisten-congres, waar Henriëtte Roland Holst volgens de *Petit Parisien,* haar toehoorders koude rillingen veroorzaakte, toen zij met heesche stem, die echter vlijm-scherp was - ik begrijp niet goed deze samenvoeging van ‘heesch’ en ‘vlijmscherp’, maar misschien, laat mij zeggen: waarschijnlijk, zijt gij intelligenter dan ik - ‘vlijmscherp als een mes’, haar aanhankelijkheid en bewondering voor Lenin uitsprak, en de Socialisten striemde, die niet zoo snel willen gaan als zij, en daarom door haar als verraders werden gebrandmerkt: ‘Door de algemeene revolutie ziet zij de vernieuwing van de menschheid voor zich, bevrijd van het persoonlijk bezit, en zij zou koelbloedig onmiddellijk de algemeene revolutie willen doen ontbranden.’ Zonderling, dat deze Fransche verslaggever, die onze dichteres zoo goed heeft aangekeken, dat hij haar schetst als: ‘mager, beenig, de haren plat, in 'n zwarte japon met een witten kraag, de rechterhand uitstrekkend als om wraak roepend’, daarbij niet dacht aan die in vele opzichten ook zoo eerbiedwaardige revolutionnaire van zijn eigen vaderland,

die wel voor alle volken het type zal blijven van de geestelijk zeer hoog staande dichterlijke oproerpredikster, fanatiek en niets ontziende, die eigen en anderer heil opofferde om te eerder den heilstaat te bereiken: Louise Michel. Mij althans doet Henriëtte Roland Holst steeds aan Louise Michel denken. Maar de man van den *Petit Parisien* is misschien nooit onder den meesleependen indruk geweest van deze voor ieder, die haar gekend heeft, onvergetelijke vrouw. De opzwiepende rede te Straatsburg van onze dichteres om de socialistische beweging direct te doen aansluiten bij de Derde Internationale heeft slechts gedeeltelijk haar doel bereikt. Wel werd met **4330** stemmen tegen **337** besloten, dat het congres de Tweede Internationale als étape in de sociale ontwikkeling achter zich zou laten, maar om dadelijk en in gesloten gelederen af te gaan op de Derde, zooals mevrouw Roland Holst wilde, de Derde Internationale naar het Evangelie van Lenin, dit was zelfs den uitersten voormannen van het Fransche socialisme te snel. Besloten werd met **3041** tegen **1621** stemmen tot een nieuwe Internationale te komen. Dus toch een Derde, doch deze iets minder 'maximalistisch' dan die van Lenin-Roland Holst, en iets meer dan de Tweede toeliet.

Werd hier de vorige maand beweerd, dat het Fransche volk verleerd heeft de *Marseillaise* op dreigende wijze te zingen? In Straatsburg, waar zij het eerst werd aangeheven, hoorde men opnieuw iets van het oude lied, zooals Rouget de l'Isle het zich droomde. En al sidderen de Fransche machthebbers er nog niet bij, men ziet hen luisterend het hoofd opheffen.

Het is immers niet enkel de theoretische dreiging van een toekomstige reconstructie van het internationale socialisme, waarin de Fransche arbeider broederlijk schouder aan schouder zal strijden met den Duitsche tegen den den internationalen beursbaron. Op het congres van Straatsburg pleitte een jonge Franschman, Raymond Lefèbre, die, lijkt mij, voor een vrouw als Henriëtte Roland Holst wel gelijke op aanbidding uitloopenden eerbied moet gevoelen, waarvan een jong Engelschman in Britsch-lndië tegenover mij voor Annie Besant getuigenis aflegde, voor de 'volstrekte menschenliefde'. En met nadruk verklaarde hij, dat er voor hem geen nationale verdediging bestond, doch slechts de verdediging van de geheele menschheid. Hoort gij dit? Merkt gij op hoe de Clemencistische geest van: de 'Boche', die àlles moet betalen', uit het Fransche volk vervliegt als een bedwelmende geur, welke zijn kracht begint te verliezen? Gij noemt misschien medelijdend dezen jongen dweeper een gek, maar in het Oosten worden dezulken vereerd als profeten, en ten opzichte van de dingen der toekomst, heeft men er steeds een helderder blik gehad dan in het Westen. Dit zijn, zeg ik, niet enkel woorden, die in min of meer lang naklinkende echo's opgaan. Ook in het 'overwinnende' Frankrijk komen de proletariërs tot daden. De pas geëindigde spoorwegstaking, welke de regeering dacht te kunnen onderdrukken door het machtwoord der mobilisatie, mislukte, het is waar. Maar de mobilisatie-zelf bleek door vastbeslotenheid der *cheminots* een wapen, dat brak in de hand van wie er mee dreigde. Laat dit voorbeeld voortaan elke regeering tot waarschuwing zijn. Reeds eenmaal, in de Vereenigde Staten, bleek dit machtsmiddel niet langer bruikbaar, en ook

ten onzent zou Dr. A. Kuyper het niet langer kunnen bezigen. Het breekt op de aaneengeslotenheid der duizenden stakers, die wat lachen om de zware gevangenisstraffen, en erger, waarmee een regeering in elk geval het laatste woord meent te kunnen spreken. De spoorwegstaking in Frankrijk eindigde spoedig, maar niet door het machtsvertoon der Fransche regeering, doch wijl deze op belangrijke punten toegaf, terwijl aan de andere zijde het gezond verstand en de goede wil der stakers erkenden, dat er maar niet om de een of andere futiele reden mag worden overgegaan tot het stil doen staan van een bedrijf, waarvan meer dan ooit het welzijn van een geheel land afhangt. Trouwens de redenen, waarom de spoorwegarbeiders in Frankrijk tot staking overgingen waren allerminst futiel. Alleen de directe aanleiding was het: het ontslag van een spoorwegarbeider, syndicalist, die zijn post had verlaten, nu zooals ook wel vroeger, denkende, dat zijn chefs dit oogluikende goedkeurden. De Fransche regeering heeft zoo weinig bij deze staking het pleit gewonnen, ofschoon haar organen daar hoog van opgeven, dat de spoorwegarbeiders opnieuw dreigen morgen aan den dag de staking te zullen herhalen, indien de verschillende spoorwegbesturen blijven beproeven de tegenover hen aangegane overeenkomsten te sabotteeren. Het Fransche proletariaat behoeft dus niet meer de *Marseillaise* aan te heffen om der wereld te doen verstaan, dat het, nu als voorheen, in opstand is tegen alle 'tyrannen' der wereld. *Il a bien passé par là!* De proletariër van **1920** heeft een dreigender geluid dan die van **1793**. Men zegt niet teveel, wanneer men spreekt van gebrul. En wat is het geluid anders, dat zich nu in het Fransche proletariaat doet hooren, wanneer de 'C.G.T.' - *Conseil général du Trevail* -, de regeering waarschuwt met een herhaling van de staking voor het geval de Fransche kapitalisten er over mochten denken de gebeurtenissen, welke zich in Duitschland afspelen, met kracht van wapenen tegen te gaan? Onmiddellijk sluiten zich bij deze dreiging dan de Federatie der *Inscrits maritimes* aan, en de bonden der metaalbewerkers. De Gulliver van het kapitaal wordt allengs overmeesterd door de Lilliputters van den arbeid. De dagen zijn geteld, dat hij hen nog met duizenden kon verpletteren onder den voetstap van zijn machtig voortschrijden in de wereld. De oude dwingeland heeft te veel van zijn krachten gevergd in de orgie van den oorlog: als uiting van menschelijk vermogen tot snoodheid was deze inspanning grootsch, ongekend, verschrikkelijk boven alle woorden van verschrikking uit. Maar zij was teveel. Weldra zal Gulliver geheel door de Lilliputters gekneveld en dus ongevaarlijk zijn.

Want om te beseffen hoe verzwakt deze despoot van eertijds althans in Duitschland is geworden, dat Duitschland, waar hij voor den oorlog een kracht toonde, waarvoor de geheele wereld angstig ineenkromp, en hoe machtig daarentegen het Duitsche proletariaat, heeft men slechts na te gaan hoe belachelijk, van achteren beschouwd, die poging was van Kapp, om de oude orde te herstellen, belachelijk, al zaten er, met Ludendorff voorop, ook alle jonkers van Pruisen en de Oost-Mark achter. Zij hoopten hun Duitschland opnieuw iets te herstellen van wat zij met een *anständige* regeering bedoelen. Neen, dit verstaan zij dan toch in Hongarije beter. Mis-

schien omdat daar Béla Kun het Horthy gemakkelijk gemaakt heeft. Maar die *Putsch* van Kapp was erbarmelijk van futloos revolutionair pogen. En vergelijk daarmee dan het verschrikkelijk verweer van het Duitsche proletariaat, dat om deze vlieg van het bezoedelde beeld van hun republikeinsche Germania te verjagen, haar het hoofd afslaat.

Begrijpen de reactionaire machthebbers, waar ook, wel overal met welke verschrikkelijke krachten zij thans te doen hebben? Begrijpen de leiders van het proletariaat wel overal hoe gevaarlijk, ook voor het proletariaat zelf, de al te hevige krachtsinspanning is, waartoe zij zoo gaarna hun volgelingen opdrijven? Accoord, deze Duitsche republiek van Ebert, Noske en Erzberger is misschien even belachelijk, als ergerlijk en onbetrouwbaar. De oude Duitsche militaire geest, welke in de vernedering van heden de economische en militaire gelagen van eertijds niet wil vergeten, leeft nog in dit volk, dat, naar het schijnt, nog geen ontbering genoeg geleden heeft om niet zijn Hindenburgs, Ludendorffs en Helfferichs te blijven vereeren, en soms luide te kennen te geven: *'es fehlen uns die Hohenzollern'*! Ten slotte was het niet om door middel van een Duitsch gemeenebest in den trant van de Fransche en Amerikaansche O-weeërs-republieken, te trachten de menschheid te verlossen van de slavernij van het kapitalisme, dat het proletariaat der wereld den oorlog heeft geduld. Neem toch eens kennis van de stelregels, welke door de Britsche militair-waanzinnigen nu reeds voor den toekomstigen oorlog worden vastgesteld. 'Aanvallen op de vijandelijke handelsvloot zijn gerechtvaardigde oorlogsdaden. Het doen zinken van vijandelijke koopvaardijschepen, zoodra zij in zicht komen, is volkomen gerechtvaardigd. Het doen zinken van neutrale schepen is niet meer dan een quaestie van politiek inzicht.'

'Indien een neutrale een staat is, die gevreesd moet worden, dan is het natuurlijk slechte politiek om een dergelijken staat te tergen. De Duitschers lieten vele koopvaardijschepen zonder voorafgaande waarschuwing zinken. Deze besliste regel voor den onderzee-oorlog is ongetwijfeld de beste.'

'Een oorlog moet gevoerd worden met alle wapenen, die de moderne wetenschap schenkt, of ze verboden zijn door de Haagsche overeenkomst of niet.'

Hè, is dit citaat uit een door de *Royal United Service Institution* bekroond marine-program opwekkend en verfrisschend genoeg? Kan het u verklaren waarom het proletariaat overal wild is om aan de voorbereiding der toekomstige misdaden een eind te maken? En niet enkel het proletariaat. Want als de *Nation* er van zegt: 'aldus wordt een der gruwelen van oorlogvoering, gebrandmerkt als barbaarsche wreedheid, toen zij tegen ons werd aangewend, nu erkend als een der gewone middelen van 'beschaafd oorlogvoeren', ik zeg: wanneer de *Nation* op deze tamme wijze haar verontwaardiging uitspreekt, nu het hier opnieuw blijkt dat de menschheid, ondanks al het lijden van den oorlog, niets gewonnen zou hebben, indien de razende krankzinnigen van het internationale militairisme nog langer in naam van het kapitaal de macht in handen bleven houden, dan zegt zij

slechts: ‘het regent’, op het oogenblik, dat er opnieuw een zondvloed over de wereld is losgebroken.

Laten de regeerders, waar ook, het zich voor gezegd houden, en laat ieder het zich tot plicht rekenen het bij elke gelegenheid in haar hardhoorende ooren te schreeuwen, dat haar ergste vijanden niet Wijnkoop en Lenin neeten. De ergste vijanden voor hen-zelf en voor hun volk zijn hun reactionnaire daden; het pogen om de menschheid terug te leidien naar wat voor goed achter ons ligt; het beproeven of zij, door de klok te laten stilstaan, ook de loop der gebeurtenissen kunnen tegenhouden. Dat zij zich gewaarschuwd achten. Het proletariaat is ter overwinningsmarsch uitgetrokken, en niets kan het tegenhouden.

Is dan die Duitsche klucht van Kapp tragisch genoeg geëindigd? Hebben de verdwaasden hun zin, die, in afwachting van hun *Putsch,* welke het begin der revanche zou zijn op de hun door de tamme republiek van Ebert, Noske en Erzberger aangedane vernedering, zich met een heerlijken Hohenzollern aan het hoofd, dronken van duren champagne, alsof er geen honderd milliarden oorlogsvergoeding aan Frankrijk te betalen waren, al vast een repetitie-revanchetje gunden in het Hotel-Adlon te Berlijn - het Gomorra der Duitsche *Schieber* - op enkele weerlooze Franschen? Of was het proces van Erzberger tegen Helfferich, waarbij Onkel Mathias voor goed uit de Duitsche republiek verdween, aardig genoeg als voorspel tot den burgeroorlog, die deze ellendelingen over hun volk hebben opgeroepen?

't Zij zoo. Indien dan de menschheid niet kan voortgaan zonder dat er slachtoffers vallen, dat deze dan, voor zoover zij onschuldig zijn, gewroken worden door de nederlaag van hen, die haar trachten tegen te houden. Voor velen is het geen blijde boodschap, welke ons reeds sinds eenige jaren uit Rusland wordt gepredikt, en waarvan onze Henriëtte Roland Holst zich met al de gaven van haar dichterschap tot apostel gemaakt heeft. Maar boodschap van Vreugde of van Verschrikking, zij is althans de prikkel, welke de sociale beweging voortdrijft, zoodat zijn scherpte tot in de uiterste rechterzijde van het parlementaire stelsel wordt gevoeld. Wat er thans in het Roergebied, vlak aan onze grenzen, gebeurt, geeft duidelijk te kennen hoezeer, wat men dan met een woord ons vier jaar geleden nog vreemd, nu heel goed verstaan en begrepen overal, onder ‘Bolsjewisme’ verstaat, reeds verre staat van zijn maximalistische beteekenis, welke het nog kort geleden, misschien enkel in ons misverstand bezat. De Bolsjewistische rooden in het Roergebied lijken niet op de duivels door Lenin in Rusland, door Béla Kun in Hongarije, waarschijnlijk tegen hun wil en bedoeling, opgeroepen.*) Er valt met hen te redeneeren, te accordeeren, en misschien zijn ze daardoor veel gevaarlijker voor hen, die uit zelfzucht en onverstand het kapitalisme voorspreken. Het roode leger aan onze grenzen is een leger in ouden trant, geleid door generaals en officieren, en het weet te vechten, zoo dat het de onbetrouwbare troepen van Noske, die intusschen zijn vriend Mathias Erzberger naar de vergetelheid is gevolgd,

*) Dit optimisme, gerechtvaardigd in de eerste dagen, toen de ‘Rooden’ nog aan de winnende hand waren, werd deerlijk gelogenstraft in hun nederlaag.

in bedwang houdt, en over de geallieerde troepen, op wacht aan den ‘ouden Duitschen Rijn’, een alom weerklinkend: ‘geeft acht!’ doet weerschallen. Dank zij den *Putsch* van Kapp, is de Duitsche republiek een reuzenstap voorwaarts gegaan in de richting, waarin de geheele wereld onweerstaanbaar voortgaat: de oppermacht van het proletariaat. Maar laten de goede zielen, die zoo gaarne couponnetjes knippen, al zijn het dan geen ‘oude Russen’ meer, die voorheen voor ‘zoo vast als de Bank’ golden, laten zij zich niet onnoodig zenuwachtig maken. Er zal misschien weldra een tijd komen, dat zij geen couponnetjes meer kunnen knippen, neen. Doch naar de redelijkheid en het overleg te oordeelen, waarmee het ‘roode leger’ aan onze grenzen optreedt, lijkt het toch wel, dat zijn leiders weinig gevoelen voor een plotselinge algeheele vernietiging van het bestaande, in den trant van het onherstelbare Russische voorbeeld. Wanneer de dingen nog eens te doen waren...., zouden ook Lenin en Trotzki de Bolsjewistische revolutie in hun land waarschijnlijk anders hebben geschapen. Nu lijkt het toch wel, dat hun navolgers, die in andere landen gelegenheid krijgen hun voorbeeld te volgen - en dit schijnt allereerst mogelijk bij volken, die den nederlaag geleden hebben, minder gemakkelijk bij de overwinnaars, allerminst licht bij de neutralen -, nu schijnt toch, dat zij er niet aan denken het gebeurde in Rusland klakkeloos na te volgen. Als twee hetzelfde doen, doen zij nièt het zelfde. Deze waarheid geldt ook voor Lenin en voor David Wijnkoop; voor het Russische volk en het volk met ‘zijn slappe reactie’, het onze. En wat 'n zege, dat de reactie in Nederland maar zoo slap is, en wat pleit zij ook voor het gezond verstand onzer kapitalisten. Ofschoon het thans bij onze millionnair-reeders in Rotterdam en Amsterdam op de flesch schijnt. Hoe slapper reactie, hoe slapper Bolsjewisme. Het roode leger in Duitschland mag aan onze grenzen staan: zelfs de wachthonden op onze hofsteden slaan voor dit gevaar nog niet aan.

Ernstiger dan hier kan worden nagegaan lijken de gebeurtenissen in Japan, ook al overwinnaar. 't Werd tijd, dat dit intelligente volk, 't welk men ten onrechte in Europa Oostersch noemt, ontwaakte. Het mag in alles: industriëele uitvindingen of politieke ideeën, altijd een dag ten achter zijn bij de volken van het Westen, welke het voor de economische wereldontwikkeling van heden hebben opgevoed, het staat in innerlijke beschaving ver boven vele volken van Zuid-Oostelijk Europa, al hield dan zijn godsdienstige beschouwing het langer in de macht zijner regeerende kaste. Maar de beweging, welke nu door de wereld gaat en alle onderdrukten, waar ook, tegen hun onderdrukkers oproept, doet ook een ander Japan ontstaan, na dat nieuwe, dat de wereld in de laatste halve eeuw tot een macht had zien geraken, waarover de ex-Duitsche keizer in de dagen zijner opgeblazenheid zich zoo ongerust maakte, dat hij alle volken meende te kunnen oproepen om wat hij hun heiligste goederen achtte, te beschermen. In alle opzichten van sociaal leven blijkt Japan nog zoo achterlijk, dat er op het jongste arbeids-congres in Washington geen overeenkomsten mee te treffen waren. Arbeidsduur, loon, vrouwen- en kinderarbeid, alles verkeert er nog in een toestand, zooals de sociale ontwikkeling van het Westen reeds sinds een

halve eeuw achter zich heeft. Doch de oorlog, en wat daarop voor het Japansche volk is gevolgd, heeft deze kleine maar slimme menschjes, die zulk een geheel afzonderlijke plaats in de wereld innemen, wakker geschud uit den socialen slaap, en de Mikado, eens door hen als een goddelijk wezen vereerd, aanbiddelijker nog dan 'vadertje Czaar' was voor zijn Russen, zou wel eens een tijd tegemoet kunnen gaan, waarvan zijn naarste nachtmerrie hem het visioen heeft bespaard.

Misschien is het vooral door bemiddeling van den Italiaanschen staatsman Nitti, dat er een duidelijk kenbare geest van verzoening onder de leidende personen der wereld opkomt. En deze verstandige man heeft daar ook wel reden voor. Zijn volk staat intusschen dichter bij een omwenteling naar Bolsjewistisch voorbeeld dan welk ander volk der zoogenamde overwinnaar ook. Onder de opvolgers van de mannen, die, ofschoon enkele niet eens direct met elkaar konden spreken, op zoo noodlottige wijze der wereld wat zij een 'vrede' noemden, hebben bekonkeld, welke ook door hun toedoen weinig minder verschrikkingen kent dan de oorlog, beginnen de oogen voor de werkelijkheid open te gaan. Men kan premier zijn van een ministerieel kabinet, zonder premier te wezen in helder inzicht van het dagelijksch gebeuren. Maar Nitti is dit wel, en hij heeft zijn collega's doen begrijpen, dat het tijd wordt om het Tractaat van Versailles bij de historische 'vodjes papier' te bewaren. Inmiddels is het, President Wilson ten spijt, door den Senaat der Vereenigde Staten voor goed verworpen. Dit zegt genoeg ten opzichte van zijn volstrekte waardeloosheid. Voorheen spraK men van 'monnikenwerk', wanneer men een arbeid bedoelde, welke van het begin af nutteloos kon worden geacht. Zou men er nu niet toe komen in dien zin van 'staatsmanswerk' te spreken? Hoe dit zij: men komt eindelijk tot de erkenning, dat de arbeid van de zeer groote mannen, die zich in **1919** nu eens 'de Raad van Tien', dan weer 'de Raad van Vier' of 'van Vijf' noemden, niet bestand is geweest tegen de gebeurtenissen, welke zich uit den oorlog hebben ontwikkeld.

In een rede, kort geleden te Amsterdam gehouden in de vergadering van de 'Notarieele Vereeniging', zei prof. Treub, onze oud-minister van Financiën: 'Het is voor niemand meer een geheim, dat de economische verhoudingen in Europa met den dag bedenkelijker worden. Steeds sterker wordt het besef, dat om den dreigenden economischen en politieken ondergang van Europa te voorkomen, een internationale kredietverleening op groote schaal eerste voorwaarde is. Intusschen is men er, vooral in Frankrijk en Italië, nog niet voldoende van overtuigd, dat een eventueele volslagen ineenstorting van Centraal-Europa een vernietigende uitwerking op de andere Europeesche landen zal ten gevolge hebben.... Wellicht is het reeds te laat, en zal een nieuwe beschaving eerst kunnen oprijzen uit de puinhoopen van Europa. Maar zoolang er nog eenige hoop is, zou het onverantwoordelijk zijn in fatalistische berusting het noodlot over ons heen te laten komen.' Welke politieke overtuigingen men ook zij toegedaan, oud-minister Treub is een der mannen in ons land naar wie men gaarne luistert, wanneer zij mededeelen welk inzicht zij in de zaken van het gemeenebest

hebben. Ongelukkigerwijze ontbreekt ook hem, zooals ieder, de onfeilbare blik in de toekomst, welke het recht zou geven te zeggen: ‘zoo moet het gebeuren’. Hij behoort tot die economisten in ons land en elders, die over stad en land uitroepen: ‘meer productie, minder verbruik’! Tot wie wordt dit gezegd? Tot de mijnarbeiders, die honderden meters diep een zwaren arbeid verrichten, waaraan vier uren per dag nog teveel is van een dagelijks menschenleven? Begrijpelijkerwijze kunnen zij er slechts toe gebracht worden in die zwarte putten af te dalen tegen een loon, waarvoor menig kunstenaar niet kan droomen. Of wordt het gezegd tot de stokers der locomotieven, oceaan-stoomers of fabrieken, die achter helsche vuren de machines der wereld in gang houden? Of aan alle andere arbeiders, die met al hun streven naar vermindering van werkuren en hooger loon, ondanks hun herhaalde stakingen, tooh steeds nog meer voor de menscbheid aan levensbehoeften produceeren en veel minder verbruiken dan zoovele zelfzuchtige levenszvvelgers, die nooit iets anders produceerden dan wat verderf was voor hun medemenschen, en niettemin in de gelegenheid zijn niet enkel om te verbruiken, maar om te misbruiken al 't gene, dat zoovele honderdduizenden hunner betere tekort komen? Indien de staatslieden van Europa, indien ook zulk een eminent man als oud-minister Treub geen middel weet om aan dit en aan zoovele andere ten hemel schreeuwende onrechten een eind te maken, dan moet men wel aannemen, dat er in de bestaande maatschappij een dagelijks doorvretende kanker leeft en zij al dadelijk hierom zou verdienen ten gronde te gaan, indien de gebeurtenissen, welke zich onder ons oog afspelen, ons nog toelieten van een ‘bestaande maatschappij’ te gewagen. Want inderdaad: de Europeesche samenleving, zooals wij die voor den oorlog gekend hebben, bestaat reeds niet meer. Wij beleven de liquidatie van haar bankroet-geslagen firma. Alleen weet niemand wat er voor haar in de plaats zal komen, en of over een halve eeuw de wereld inderdaad een menschwaardiger levensoord zal zijn, of een oord van nog ontzettender verschrikking.

Bibliographie.

Gerbrand Adriaensz. Bredero door Dr. J. Prinsen J.Lzn. 'Onze groote schrijvers' No. I, met afbeeldingen en portretten. - Meulenhoff editie, 1919.

Er is vóór en na het herdenkingsjaar **1918** - 't was toen **300** jaar geleden, dat Br. stierf - vrij wat geschreven over-, vrij veel uitgegeven van Br. Dr. F. Buitenrust Hettema is begonnen met 'Iets over Bredero'; ikzelf heb dat voortgezet en kwam van 't een tot het ander (zie N.G. **1913**, '**14**, '**17** en '**19**); ook Prof. Kalff, Prof. J.W. Muller, Dr. Knuttel en Dr. Prinsen behandelden iets van zijn kunst in tijdschriftartikelen[1)]. Dr. Knuttel begon een uitgave van al de werken, Dr. Prinsen gaf 'de Spaansche Brabander' weer uit, ikzelf, als No. **2** van de werken der vereniging 'Joan Blaeu', 'G.A. Bredero's Liefde en Lied, bevattende zoo liederen als klinkdichten' met de oude muziek (**22** wijzen) door Julius Röntgen van begeleiding voorzien (**2** dln.); we kregen drie levensbeschrijvingen: die van Herman Poort, mijin Inleiding tot bovengenoemd werk en nu ligt de derde, hierboven genoemd, vóór mij. Voeg hier nog bij een in dit laatste werk nog niet behandeld artikel van Hettema over de 'Stommen Ridder' en men kan haast wel rekenen, dat voorloopig met dit alles weer het laatste woord over Br. gezegd is. Dr. Prinsen geeft in zijn aardig boekje een boeiende samenvatting, die de plaats van Jan ten Brinks werk geheel had kunen innemen, als het even uitvoerig was geweest. Ik zelf kan geheel en al tevreden wezen na de lezing ervan, want mijn hele voorstudie over B.'s verliefdheden vormt de grondslag van dit werk en Dr. Pr. slaat mee voor mij de aanval af door Dr. Knuttel in de Gids van **1918** op ons beider werk gedaan.

Wel spreekt de schr. van enige 'reserve' (blz. **152**) in zake 'de volgorde van Br.'s verliefdheden', maar uit dit boekje blijkt ze niet, tenzij dan hetzelfde voorbehoud, dat ieder moet maken - ook ik zelf - in deze zaak, waarvan zo weinig muurvast staat. Prinsen en ik - en veelal ook Herman Poort - zijn het geheel eens ten opzichte van Br.'s leven en lieven, behalve dan dat Dr. Pr. de voorrede van de 'Lucelle' wat warmer gestemd vindt ten opzichte van Tesselschade dan ik, maar dat is natuurlik een kwestie van indruk: hierover valt niet te twisten.

Van de drie genoemde levensbeschrijvingen is die van Dr. Prinsen de uitvoerigste, meeslepend van stijl, goed van inzicht; ook die van Herman Poort is zeer levendig beschreven; de mijne is eigenlik alleen te lezen voor de gelukkigen, die lid zijn van de vereniging 'Joan Blaeu'; vooral Prinsen's

1) Dr. Prinsen geeft er achterin een overzicht van.

werk beveel ik dus graag aan in de aandacht van mijn landgenoten. De ook nu nog in vele opzichten tot ons sprekende dichter uit de **17**e eeuw is zeer de moeite waard om kennis mee te maken.

Over enkele punten mag de schrijver nog eens nadenken: op blz. **35** noemt hij **1611-1615** als de jaren van Br.'s verliefdheid op Margriete; maar op blz. **153** noemt hij **1610** als beginjaartal; ik zelf zou wel naar **1609** toe willen (zie Tschr. Mij. Ned. Lett. **1913**); trouwens Pr. spreekt van 'acht jaren' voor Br.'s letterkundige werkzaamheid. Op blz. **87** wijst sehr. op nog een **2**e doel met het schrijven van de 'Rodd'rick en Alphonsus', n.l. het geven van een 'wereldbeschouwing', zoals Br. dat in een slotvers zegt, maar Vondel schrijft in dezelfde tijd zijn 'Pascha' en ook daar komt een predikend vers met Vondels godsdienstige opvattingen achteraan. Was het nu ook Vondels doel die preek te geven in zijn 'Pascha', of hebben beide later hun eigen werk befilosofeerd? Ik geloof het laatste, ook voor Br., en verwijs hiervoor Dr. Pr. naar zijn eigen boekje blz. **45**. Belangwekkend blijft het dat Br. en Vondel een tijdlang zulke verwante zielen zijn geweest; de eerste schreef immers ook een inleidend vers tot het 'Pascha'. En zo kom ik tot een derde wens: Jan ten Brink brengt in zijn werk Vondel en Br. samen in die laatste, in 'de Bredero's' zo mooi beschreven, dagen van de vroeg stervende dichter. Mag ik de nieuwe levensbeschrijver Prinsen voor een herdruk de vernieuwde uitbeelding van die dagen ook in zijn werkje verzoeken? Hij zal het zeker anders doen dan ten Brink, maar de aandoenlikheid van die laatste tijd stellig ook tot haar recht laten komen. En dan rest mij nog als vierde wens: een lichtstraal te mogen zien vallen op Bredero, als hij nà **1613** het 'Salich Roemershuis' betreedt en daar zijn eigen minderheid (?) leert voelen, omdat hij de klassieken niet zo op zijn duimpje kent. Misschien geeft mijn studie over Br. en Tesselscha (N.G. **1917**) daartoe nog wel enkele gegevens.

Ik wens, om deze redenen mee, de schr. een spoedige herdruk toe en de lezer van dit keurige, welverzorgde boekje voorspel ik veel genoegen.

Jonge kracht. **Gedigte van A.D. Keet, Swets en Zeitlinger Amsterdam MCMXX.**

Jeug.

Hoe mooi is dit om 'n bloedjong man
In sij volle krag te zien!
Als hij net wil, en durf, dan kan
Hij roem vir sij volk verdien.

En hoe fraai is dit om 'n fris jong nooi
In haar lentebloei te sien!
Die toekoms is tog, O, so mooi,
Als sij maar haar volk wil dien.

Ja, lezer, ik zie, met kleine wijziging, beiden voor mij: die Afrikaansche jonge

man, die hier in Nederland kennis, een dokterstitel zelf heeft verworven, maar bovenal, voor hém, een vrouwtje van zijn keuze beeft gevonden:

Was 'n jonge digter
Uit Suid-Afrika,
Wou gin noointjie hê nie -
Ra-ra, ra-ra, ra!

Kwam 'n Hollandse noointjie -
Maar ik weet niet bra[1)]
Of ik dit mag sê nie,
Taraboemdira!

Toen is zijn geluk hoog opgebloeid, een wonderplant van schoonheid en er groeien parelen aan, die hij uitstrooide voor de voeten van de liefste en die hier in dit boekje nu het middelstuk vormen van tere pracht en blijde tinteling. De einden worden gevormd door de Afdelingen ‘Van die Natuur’, ‘Van die Lewe’ en ter andere zijde ‘Van volk en vaderland’, maar men raakt niet uitgezien naar dat geglans vóór op de borst van de Nederlandse schone om wier hals dit parelsnoer hangt. Gelukkig paar!

Als sij maar *sijn* volk wil dien!

Zo herhaalt zich de historie telkens in andere vormen. Nu de weesmeisjes van Amsterdam niet meer naar Zuid-Afrika trekken, komen de Afrikaanders onze meisjes halen en - er is weer een nieuwe band gelegd tussen de beide volken. Hoe meer, hoe liever! De eigen-Nederlandse boot naar Zuid-Afrika - een hoera voor die eindelik vervulde wens! - mag vele gelukkige paren daarheen voeren! Ik zou hier lang bij kunnen stilstaan: ieder begrijpt intussen wel, dat ik mij niet alleen verheug over die paartjes, - maar een klein beetje verder zie ook. Doch - wat moet het een genot wezen, om als vrouw met zo'n opgewekte, forse Afrikaner een nieuwe toekomst van werken in te gaan! Opgewekt en fors, ja, en toch zo'n aardige, natuurlike jongen nog die man en - ‘een ider nasie het sij taal’, een ieder persoon ook! - wat is die taal van hem beurtelings lief en fijn, of fors en opbruisend! Waarlik, ieder dichter is min of meer de verpersoonliking van een of meer karaktertrekken van zijn volk en zo zie ik in Keet veel van het Afrikaanse karakter belichaamd, gezond en vrolik, naïef kinderlik en fijngevoelig, maar dan ook weer klaar om zijn man te staan, als Zuid-Afrika wordt aangerand, gereed om er de lof van te zingen, omdat hij er de kracht van voelt, de kracht die klinkt in zijn taal. Wil men bewijzen, met bladere maar in dit mooie blauwe boekje (**93** blz.).

Troos.

‘Wat! Treur jij oor 'n meisie?
Ou maat, jij laat mij lag!
En sinds wanneer het die nooitjie
Oor jou dan sò 'n mag?

1) Ons ‘braaf’, hier ‘recht’.

Mij kragtie, kêrel, skaam jou,
Jij is mos[1] al 'n man.
En die see is vol van visse -
Ik dag jij wis daarvan.

Ja, als men zelf gelukkig is! - En lees dan, voor de vrolikheid, eens ‘Uit pure pret’ (blz. **61**), dat ik niet wil aanhalen, want men moet het boekje kopen, of zijn ‘Kinderlied’ en hoe fijngevoelig, als hij b.v. zijn liedje zingt, dat zo begint:

Ou Amsterdam is tog so mooi
Met al sij liggies uitgetooi
In donker, donker nagte.
Dis liggies hier en liggies daar
In lange rije aanmekaar
Wat flikker in die gragte.

of zijn ‘Awendmijmering’ op die stoep van 'n boereplaas (**21**), of als hij in Johannesburg bij zich zelf prevelt (in **1912**):

Orchideeë.

'n Orchidee lê op die straat,
Dit is te laat,
Ik kon dat nie belet nie.
Sij arme blaartjies is verwelk,
En uitgedroog sij levenskelk -
Ik kon dit nie belet nie.
- - - - - - - - - - - -
'n Dogter van mij eie vok
Swier langs die straat -
Dit is te laat
Dit is te laat
Ik kan haar nie meer red nie.

En kloek heeft hij zijn partij al gekozen, als de opstand van Beijers en De Wet in zijn ziel natrilt.

O volk van mij, daar is nog arbeid,
Daar is nog roem, daar wag nog strijd -
Jij moet niet bang wees, vir wat kom nie,
Wees slagvaardig, wees bereid.

(Uit *Slagvaardig,* blz. **68**.)

Of als hij in zijn ‘Voortrekkerslied’ van de Vrijheid zingt, (laatste koeplet).

Dit is beter ver, om 'n blinkende ster
Uit die tent van 'n wa[2] te sien,
Dan omhoog te woon, op 'n koningstroon -
Met die hoop om môre[3] te dien.

1) immers.
2) wagen.
3) morgen.

En luister naar die kracht van taal in dat forse pendant van ‘Mijne moedertaal’; meer zal ik niet aanhalen.

Aan mij Moedertaal.

Dreun soos kanonne wat alles verdowe,
Dreun in die berge, oor kranze en klowe,
  Echo en echo weerom!
Bulder en dreun met die waterval-strome,
Jubel en juig niet die voëls in die bome,
  Juig en jubel alom!

Vlieg met die winde oor woude en rande,
Stijg met die kwartel uit koringlande,
  Om in die bossies te skuil!
Sweef met die voëls wat dwaal bij die wolke,
Bruis in die strome en draai in die kolke
Rondom die kafferskuil[1)].

Klink oor die vlakte helder en luide,
Galm jouw klank van die Noord tot die Suide,
  Dwars oor Rhodesia!
Klink met die klank van die kerkkloktoring,
Ruis in die ranke en ruis in die koring,
  Taal van Suid-Afrika!

Zacht heeft het Afrikaans al genoeg gefluisterd en gelispeld in de stille boerderijen; nu moet het luid uitklinken over heel Zuid-Afrika. En dat zal het?

Waarlik, in dit kleine bundeltje zie ik ‘een fluks jongkêrl’, een fijngevoelig dichter, een gelukkige, en bovendien een echt Afrikaander. Ik beveel de lezing hiervan ten zeerste aan bij ieder die de Nederlandse stam op z'n best wil zien, wil horen spreken, lachen, schertsen en dwepen.

Haarlem, Okt. 1919.
J.B. SCHEPERS.

Over boeken van schrijfsters.

De andere door Marie Koenen. - Mpij. v. goede en goedkoope lectuur, A'dam.

Marie Koenen is een schrijfster, die ik hier reeds een paar malen, en met groote waardeering besprak. Nu zijn er opnieuw twee boeken van haar verschenen.... en al deze opeenvolgende romans in een betrekkelijk kort tijdsverloop, doen mij mijzelf afvragen.... is daar een speciale reden voor,

1) Waterplant.

dat Marie Koenen, zoover ik weet, nog niet lang als schrijfster opgetreden, nu geregeld elk jaar een werk het licht doet zien.

Er zijn schrijfsters, die 'gekweekt' worden door een tijdschrift; de literaire geschiedenis geeft daar verschillende bewijzen van, doch om mijn bedoeling te verduidelijken, is het voldoende, dat ik twee voorbeelden geef. De vroeger zoo geliefde schrijfster E. Marlitt is tot een productieve schrijfster gevormd door de *Gartenlaube;* en hetzelfde was o.a. het geval met Louise B.B. en *Eigen Haard.* En nu, - vergelijken is geen gelijk stellen, - meen ik dat zoo iets zich ook te verwezenlijken staat met Marie Koenen en *De Beiaard.* Indien ik mij niet hierin vergis, mag der Redactie van dit orgaan zeker een compliment niet worden onthouden, dat zij deze, aan voortreffelijke qualiteiten zoo rijke schrijfster, aanspoorde tot geregelde productie.

Maar een euvel is er aan het, in voortdurende volgorde voortbrengen van romans natuurlijk óók verbonden, namelijk dit: dat de auteur niet altijd in dezelfde mate gedisponeerd is, en dat het eene werk daardoor w;el eens niet zoo hoog staat als het andere. Marie Koenen heeft eigenschappen, die al haar werk altijd tot iets bijzonders maken, maar voor mijn gevoel is *De Moeder* een gaver kunstwerk dan *De Andere* geworden is. *De Meoder* heb ik geheel en in alle onderdeelen aanvaard, er was eenvoudig niets aan te veranderen, evenmin als aan de logische ontwikkeling van een opgroeiende plant. *De Moeder* was een werk van *natuurlijken bloei; De Andere,* gedeeltelijk eveneens van natuurlijken, maar gedeeltelijk ook van kunstmatig-gekweekten bloei. *De Moeder* was als verhaal volkomen logisch; *De Andere* daarentegen laat ruimte open voor vragen.... voor aarzeling.... voor twijfel. Zou Giel werkelijk op de omstandigheden aldoor zoo gereageerd hebben, als de schrijfster het hem laat doen, en, heusch, ook wel eens laat doen *pour le besoin de la cause?*

In het begin en aan het einde zijn er twee voorvallen, die mij sterk doen weifelen. Het eerste is op blz. **48** het zeer onverwachte, in elf regels meegedeelde besluit van Giel, om het dienstmeisje Fina, dien zelfden dag gekomen, en een weinig aantrekkelijken indruk bij hem gewekt hebbende, tot vrouw te nemen. Iedere lezer zal zich hierover ten zeerste verbazen. Nu weet ik heel goed, ten eerste, dat dit trouwen van Giel en Fina *the plot* is van den roman, - maar de auteur had dan toch het voornemen van Giel aannemelijk en psychologisch waarschijnlijk moeten maken. Zij heeft zich daartoe den tijd niet gegund (dat zij het *gekund* zou hebben, behoeft geen betoog) en er zich mee vergenoegd, om Giel aan ons voor te stellen, als een weifelachtig, karakterzwak persoon, die voortdurend op twee gedachten hinkt, en nooit precies weet wat hij wil. Terwijl het oogenblik van Giel's innerlijke beslissing, een 'moment' in den roman had kunnen zijn, laat het wezen wat het wil: een autosuggestie, een zwichten voor den dwang van het noodlot, of het volbrengen van een schijnbaar door God hem opgelegden plicht.... en zóó overtuigend beschreven, dat de lezer er vanzelf van onder den indruk kwam.

Het tweede is erger, want voor mijn gevoel bepaald onjuist: op blz. **273**

waar Virginie, die Giel op dat oogenblik geheel in haar macht heeft, *hem naar zijn eigen huis laat gaan,* naar zijn vrouw en zijn doode moeder. Welke vrouw, zóo fel berekenend, zóo stap voor stap heensturend op haar doel, (weliswaar laat de schrijfster het spel van Virginie onnatuurlijk lang duren) zou den man, dien zij *bijna* gehéél veroverd heeft, uit haar oogen laten gaan, (zij wéét immers welk een onbetrouwbare natuur hij bezit, zij heeft het zèlf reeds eenmaal ondervonden!) 'Moe niet gloo nie', zou de Zuid-Afrikaner op zijn oolijke, langs de neus weg manier zeggen. Geld halen?? uitstekend, maar dan toch pas *nadat* het onherroepelijke was gebeurd, en Giel en Virginie waren vereenigd en daardoor Giel en Virginie onverbiddellijk gescheiden.

Maar nu, gelukkig, kan ik verder niets dan lof spreken. Voortreffelijk, en bijna op de hoogte staand van de door mij zoo bewonderde hoofd-figuur in Moeder is de figuur van Fina uitgebeeld. Deze vrouw, met haar noblesse van gevoel, wordt gedreven door een kracht van binnen-uit, die haar alle handelingen met een juiste en klare intuïtie volbrengen laat. Voortreffelijk ook het beeld van Giel's moeder en van de bij-personen: de dochter, de oude Katrien, pastoor Daneels.

Marie Koenen is een schrijfster met een krachtig en toch fijn talent, meestal een zeer zuiver psychologisch inzicht en een waardeerbare knapheid van plasticeerend vermogen. Er zijn verschillende tooneelen in *De Andere,* die ons onvergetelijk in de herinnering blijven: Giel en Fina samen in de feestzaal, en later bij het feest-gelag; Fina en Giel op blz. **287** b.v. zijn ware meesterstukjes.

De Redder door Marie Koenen. - Teulings Uitgevers-Mpij., 's-Hertogenbosch.

De Redder is de geschiedenis van Mozes en van den uittocht der Hebreeërs uit het land der Egyptenaren. Het is geen wonder, dat voor een levendige vrbeelding, gelijk Marie Koenen ongetwijfeld bezit, de historie van den als kindje 'uit het water geredde' veel bekoring heeft; met hart en ziel heeft zij zich in haar onderwerp ingedacht; en tot blz. **128** heb ik met steeds stijgende bewondering en waardeering het boek gelezen.

Dan echter.... wanneer de wonderen beginnen.... schijnt Marie Koenen's kracht te kort te schieten. Het tooneel van het brandende braambosch maakt niet dien indruk, die een dergelijke scène maken moet, opdat wij haar kunnen aanvaarden. Om iets dergelijks uit te beelden, het bovennatuurlijke, is geenszins een 'gewoon' talent voldoende. Men moet daarvoor beschikken over een suggestieve macht, die alleen aan zeer, zeer groote meesters eigen is, van wie wij alles aannemen, omdat wij, ja, *betooverd* worden door een kracht, die al onze verstandelijke critiek het zwijgen oplegt. Men màg niet gaan twijfelen, aan het geen ons wordt verteld; want met den twijfel wordt tegelijk de betoovering verbroken.

Dat Marie Koenen aan het Oude Testament haar verhaal ontleende, vergemakkelijkte niet haar taak, maar vermoeilijkte dien. Het eenvoudige

bijbel-verhaal is in zijn sobere kinderlijkheid absoluut voldoende. Juist door zijn naïfheid, het elliptische, het korte, kernachtige, wordt een groote en onuitwischbare indruk gewekt; er gaat als 't ware een hypnotische invloed van uit, waarvan vrijwel niemand de werking ontgaat. Maar al dezelfde dingen die ons ontroerden in den bijbel, te lezen als roman, doet ze ons onder een heel ander licht beschouwen, en daardoor wordt de lezer onbarmhartig, omdat hij van den schrijver eischt, dat hij niet zijn natuurlijke, maar een *bovennatuurlijke* kracht op ons zal laten inwerken.

Hiermede heb ik Marie Koenen volkomen verontschuldigd, dat het tweede deel van haar boek *(Het eerste Paaschfeest* is weer heel mooi) ons niet dat geeft, wat wij van haar gewend zijn: een innig meevoelen, een verteederde ontroering, een erkentelijke appreciatie om het geboden gnot, - omdat het tweede gedeelte van haar opgave een ‘bovenwerp’ voor haar bleek.

Nogmaals, hiermee is *niets* gezegd tegen Marie Koenen's groot en onmiskenbaar en stemming-wekkend talent. Wat noodig was geweest: de macht om de gebeurtenissen voor ons te doen leven als in een warm, bewegend visioen, zoodat wij aan het einde op eens ontwaken als uit een helderen droom, waarin wij geheel bevangen waren geweest, - is slechts aan de meest uitverkoren, de grootste kunstenaars gegeven. Wat zij ons schonk nemen wij gaarne en dankbaar aan: het eerste gedeelte van haar boek is inderdaad mooi, héél mooi.

Zou het niet mogelijk zijn, dat bij een herdruk germanismen als zonderbaar, ineenmaal, hart-innig, igeraad, verdwenen uit den tekst?)

Carry van Bruggen: *Enkele bladen uit Helene's dagboek.* Zonnebloemboekjes. - Uitgave Mpij. De Zonnebloem, Apeldoorn.

Heleen.... Heleen.... und kein Ende. Is het wonder, dat er even een glimlachje om mijn lippen gleed, toen ik alwéér dien naam zag staan op een van Carry van Bruggen's uitgaven, nadat ik mijn recensie van haar ‘Om de Kinderen’ had betoogd, dat deze auteur letterlijk gehanteerd wordt door Heleen, dat zij er niet van los-komen kan, en dat zij zelfs de meeste harer roman-figuren met den Heleen-geest heeft doordrenkt?....

Hoe het zij: Heleen bestaat nu eenmaal, en waar zij geschapen werd door het zeer bijzondere, eigen, markante talent van een Carry van Bruggen hebben wij rekening met haar te houden. Vooral ook omdat, zooals de schrijfster ons in haar voorwoord mededeelt, Heleen de aanloop is tot de levens-en wereld-beschouwing, zooals die door haar is neergelegd in Prometheus. ‘Prometheus werd het Credo van een tot bezinning, - dat is tot zichzelf - gekomen Heleen.’ Waaruit blijkt, dat ik gelijk heb gehad door te meenen, dat Heleen ‘de’ figuur is, die door Carry van Bruggen zelve als haar meest belangrijke creatie wordt beschouwd.

Zeer zeker had de auteur het recht om deze ‘losse dagboek-bladen’ van nu tien jaar geleden alsnog het licht te doen zien, en wel om deze dubbele

reden: ten eerste zijn ze interessant, omdat ze een phase beteekenen in de ontwikkelingsgeschiedenis van Carry van Bruggen, en ten tweede omdat ze ook nog op zichzelve waarde hebben als literatuur.

'De geur van den herfst is als gedroomde, maar niet genoten kussen.' Zie hier het allereerste zinnetje, dat u al dadelijk, nietwaar? 'in de stemming' brengt, en u weer opnieuw doet voelen, hoe heerlijk het is in aanraking te komen met een schrijfster, die haar eigen visie heeft, haar eigen beeldenkeuze, haar eigen uitdrukkingswijze.

Het proza van Carry van Bruggen gelijkt soms op gedichten in Oosterschen, beeld-rijken stijl. Men leze eens de volgende fraaie passage.

'En sidderend beluister ik mijn hart, een bonzende, bronzen klok, in de kolk van mijn borst. Mijn keel is een kooi van gesnoerd zilver, een boschvogel fladdert er gevangen, zijn oogen blinken brandend-wijd van mijn verlangen....'

Zeer karakteristiek is het voor mevrouw van Bruggen, dat zij niet zegt, - mijn keel is *als* een kooi van zilver, maar zóózeer is zij *in* het door haar opgeroepen beeld, dat zij gerust zeggen kan: mijn keel is een kooi, enz.

En geheel als een gedicht doen de bladzijden **34-38** aan, - een kostbare inlasch in dit kleine boekje, klein, - maar dat toch zooveel, - en hier en daar ook wel wat overtolligs bevat. Want de Oostersche welsprekendheid van Carry van Bruggen, de eindelooze *flux de paroles,* waarover zij beschikt, voert haar wel eens te ver. En waar zij op blz. **21** zegt, hoe haar vriend niet wil, dat zij hem verveelt of vermoeit, dan zijn wij een enkele maal wel eens geneigd.... den vriend gelijk te geven. Ook de beeldende schrijfwijze, die zoo mooi kan zijn, indien zij echt gezien en oorspronkelijk gevonden is (wat meestal het geval is bij C.v.B.) ontaardt dan wel is in rhetoriek, b.v. waar zij spreekt van een 'wit gloeiend toornig hart'. En, - och, hemel, waar andere bedroefde vrouwen haar leed stil in haar kamer verweenen, wier 'tiefste Schmerz' veelal 'keirae Laut' kan vinden, daar hooren wij van Heleen (blz. **29**) hoe zij in een donkeren, natgeregenden tuin tusschen platgestriemde struiken ter aarde gelegen heeft, en omdat haar oogen geen tranen meer hadden, 'met woeste tanden de bittere bladers rukkend tot stukken gereten' heeft. En worden wij nu méér ontroerd, dan dat wij hooren van die andere stille vrouwen, die haar smart niet zoo ostentatief voor zichzelve ten toon stellen....? immers neen.

Ik heb het meer gezegd en ik blijf het volhouden: Carry van Bruggen is een van onze knapste schrijfsters. Maar sterk moet de nadruk worden gelegd op dat 'knap'. Want het cerebrale is bij mevr. v. B. zoo sterk, zoo bovenmatig sterk ontwikkeld, dat het voor een artieste bijna bedenkelijk wordt. Haar nieuwe roman geeft daar weer de duidelijkste voorbeelden van: Uit de gedenkschriften van een denkende vrouw door.... Justine Abbing. Wel, - het schijnt onbescheiden maar zoo rond-uit mijn vermoeden uit te spreken, maar .... *à qui la faute, Madame?* Wie op een carnaval zich verkleedt, maar vergeet haar masker voor te doen, wordt onverbiddelijk herkend. En, inderdaad, Carry van Bruggen vergat, dat het niet *de naam is,* die de schrijfster maakt, maar haar stijl, haar denkbeelden, haar werkwijze.

Zoo was het ook het geval met Ada Gerlo, in wie ieder dadelijk Annie Salomons herkende. En zco zal weldra ook iedereen in Justine Abbing Carry van Bruggen herkennen. (Merkwaardig: De Gedenkschriften eener denkende Vrouw zijn in zekeren zin *een vervolg* te noemen op de Gedenkschriften eener onafhankelijke vrouw, in elk geval vormen zij een verder stadium in het leven der moderne vrouw, Ik zal gaarne deze stelling verder ontwikkelen wanneer het boek van Justine Abbing het licht heeft gezien.)

Het offer door Dora Musbach. - Scheltens en Giltay, Amsterdam.

Ik geloof wel, dat *Het Offer* behoort tot de beste boeken van mevrouw Musbach. Een eenvoudig verhaal, eenvoudig verteld. De kleine onhandigheidjes in den stijl zullen in het werk van Dora Musbach wel langzamerhand verdwijnen, hoe meer zij in staat is, zich in de schrijfkunst te oefenen, en vooral veel te lezen. Overigens, mevr. M. huldigt den gulden stelregel: *ne forçons point notre talent;* zij blijft rustig binnen de grenzen van haar kunnen,, en daardoor is haar werk sympathiek. Het stille weg-gaan van Coba bij haar laatste bezoek aan Otto geeft werkelijk wel een ontroerend moment. En de vier verschillende karakters, van Henk, Coba, Jetty en Otto, zijn elk in zijn soort goed opgezet en volgehouden, en ook de wijze, waarop ze tegenover elkaar geplaatst zijn, valt te loven. Nogmaals, mevr. Musbach weet hoe ver haar vermogen reikt, en zij vermijdt gelukkig alle holle pathos dat slechts innerlijke leegheid bedekt, - om datgene wat zij geven kan, ook zoo goed mogelijk te geven.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Moderne Duitsche literatuur
XX

Alraune. Die Geschichte eines lebenden Wesens, von Hanns Heinz Ewers. München, Georg Müller.

Tot de beste gelezen auteurs in Duitschland behoort ongetwijfeld Hanns Heinz Ewers, die ook in ons land geen onbekende meer is.

Ewers werd **3** November **1871** geboren in Düsseldorf. In het jaar **1901** publiceerde hij ‘Ein Fabelbuch’, welk werk weldra gevolgd werd door ‘Die Ginsterhexe’, ‘Das Grauen’, ‘Die Besessenen’, ‘Der Zauberlehrling’, ‘Alraune’ en ‘Der gekreuzigte Tannhäuser’.

Uit de titels van zijn werken blijkt wel, dat Ewers zich verwant voelt met E.T.A. Hoffmann en Edgar Allan Poe. Toch is er een groot verschil tusschen den Duitschen romanschrijver uit het tijdperk der Romantiek en

Hanns Heinz Ewers. Bij E.T.A. Hoffmann is het het *noodlot,* dat de menschen tot velerlei duistere daden en ten verderve voert (bijv. in Die Elexiere des Teufels), terwijl bij Ewers het geraffineerde intellect, voortgekomen uit de levensbeschouwing, welke door Darwin en zijn volgelingen in het einde der negentiende eeuw ontwikkeld werd, de menschen ten onder doet gaan. Bij hem is het de waan, van den geleerde, die denkt, de wetten der natuur volgens zijn wil te kunnen veranderen, die tot noodlot wordt.

Dit is het groote verschil tusschen Hoffmann en Ewers: Hoffmann kent het noodlot als ongeziene macht, hij geeft slechts het nauwgezette relaas van alles wat uiterlijk, dus waarneembaar, gebeurt; Ewers is de fijn en diep doordringende psycholoog, die door zijn (Ewers') romantischen aard een zonderling, ja vaak grotesk gegeven serieus ontwikkelt.

In den roman ‘Alraune’ heeft hij het gegeven ontwikkeld hoe uit een man en een vrouw, die elkander nimmer gezien hadden een kind langs schier bovennatuurlijken weg geboren werd. Het is het verhaal van een sage, verteld op een nachtelijk feestmaal, dat een professor, en zijn neef er toe leidt om een deerne, die opgesloten gehouden wordt in het ziekenhuis van den professor, kunstmatig in verbintenis te brengen met een lustmoordenaar, die een dag later ter dood gebracht wordt. De eenige reden, die den professor en zijn neef hiertoe gebracht heeft is deze: es ward dir die Möglichkeit - Gott zu versuchen! Wenn er lebt, dein Gott, so musz er dir Antwort geben auf diese freche Frage!’

De poging gelukt, een meisje, Alraune genaamd, wordt geboren, bij welke geboorte de moeder sterft. Het is het verhaal van Alraunes leven, een leven dat zich kenmerkt door een onbegrijpelijke wreedheid en een onbewust ten vrderve voeren van meisjes en jonge vrouwen, jonge minnaars en ten slotte haar *geestelijke* vaders, dat Hanns Heinz Ewers op suggestieve wijze tot ons brengt.

‘Alraune’ is geschreven als een verhaal, dat de schrijver zelf doorleefde. Hier volgt het slot van den eenigszins rhetorischen, maar toch gevoelig geschreven Ausklang (die groote overeenkomst vertoont met den Auftakt en de Intermezzo's):

‘- Das er Wesen gibt - keine Teire - seltsame Wesen, die aus verrüchter Lust absurder Gedanken entsprangen - du wirst es nicht leugnen, liebe Freundin, du nicht.

Gut ist das Gesetz, gut alle strenge Norm. Gut ist der Gott, der sie schuf und gut der Mensch, die wohl achtet. Der aber ist des Satans Kind, der mit frecher Hand hineingreift in der ewigen Gesetze eherne Fugen.

Der Böse hilft ihm, der ein gewaltiger Herr ist - da mag er schaffen nach eigenem stolzem Willen - *wider alle Natur.* In alle Himmel ragt sein Werk - und bricht doch zusammen und begräbt im Sturze den frechen Tropf, der es dachte. -

* * *

Nun schrieb ich dir, Schwester, dies Buch. - Alte, längst vergessene Narben risz ich auf, mischte ihr dunkles Blut mit dem hellen und frischen der letzten Qualen: schöne Blüten wachsen aus solchem Boden, den Blut

düngt, Sehr wahr, schöne Freundin, ist all das, was ich dir erzählte - doch nahm ich den Spiegel, frank aus seinem Glase der Ereignisse letzte Erkenntnis, früher Erinnerungen ureigenstes Geschehen.

Nimm Schwester, dies Buch. Nimm, es von einem wilden Abenteurer, der ein hochmütiger Narr war - und ein stiller Träumer zugleich. -

Von einem, Schwesterlein, der neben dem Leben herlief -.'

Het is de psychologische ontleding, die vaak tot ongekende diepten gaat, welke aan dit wonderlijke boek eene buitengewone waarde geeft. Niet alleen de suggestieve stijl, maar ook de meevoerende lyrische beschrijvingen maken dit boek tot een waarachtige schoonheid, den onovertroffen verteltrant van Ewers' voorganger en tegenvoeter E.T.A. Hoffmann waardig.

Een enkel voorbeeld nog van die lyrische beschrijvingen zij hier aangehaald uit den reeds genoemden Ausklang.

'Spät ist der Sommer, nun heben, dicht vom Stengel, die Stockrosen ihre Köpfe. Streuen die Malven ihren matten Klänge, rings in die weichen Farben: blasses Gelb, Lila und weiches Rosa.

Als du klopftest, liebe Freundin, da rief der junge Lenz. Als du eintratest durch die schmale Pforte, in meiner Träume Garten, sangen den raschen Schwälblein Narzissen den Willkomm und gelbe Himmelschlüssel. Blau und gut waren deine Augen, und deine Tage waren wie die schweren Trauben lichtblauer Glyzenen, tropften hinab zum weichen Teppich: da sdhritt mein Fusz weich dahin durch sonnenglitzernde Laubengänge. -

Und die Schatten fielen. Und in den Nächten stieg die ewige Sünde hinaus aus dem Meer, kam von Süden her, aus der Sandwüsten Glut. Spie weit aus ihren Pesthauch, streute rings in meine Gärten ihrer brünstigen Schönheiten Schleier. Wilde Schwester, da wachte deine heisze Seele, aller Sdhanden froh, voll aller Gifte. Trank mein Blut, jauchzte und schrie, aus schmerzender Qual und aus küssenden Lüsten.'

Van alle boeken, die Hanns Heinz Ewers schreef, is 'Alraune' wel het meest menschelijke en sChoone, dus het belangrijkste.

JAN J. ZELDENTHUIS

Ontvangen brochures, vertalingen, bloemlezingen, herdrukken, enz.

Handboekje van de theos. ver., afd. Nederland. Amsterdam, Amsteldijk 76.
Wandsbecker Hefte. Erzählungen für Jung und Alt. Bethel. Wandsbek.
Felix Ortt. Het rooken. Handboekjes Elck 't beste. Mpij. voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam.
Das Tagebuch. Ernst Rohwolt, Berlin.
Jac. v. Looy. Jaapje. 4e Druk. S.L. van Looy. A'dam.
Stommen Ridder door *Dr. J.A.N. Knuttel.* A'dam, S.L. van Looy.
Matla en *Zaalberg van Zeest.* Vrede door Rede. 's-Gravenhage.
Th. Mott Osborne. Gevangenis en samenleving. Vert. door I. Boll-Bouman. Mpij. voor goede en goedkoope lectuur, A'dam.
B. Shaw. De salon-socialist. Meulenhoff, A'dam.
Toergenjew. Klara Militsj. Vert. Else Bukowsky. Mpij voor goede en goedkoope lectuur, A'dam.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 5]

Eiland van geluk door Eduard Coenraads.
(Vervolg van pag. 518.)

Hoofdstuk VIII.

Leo en Jules hadden hun zin gekregen: de meisjesvisite op Casa Errina had plaats gehad na herhaaldelik uitstel; het was een succes geweest. Elly en Giulietta hadden alles ‘vreselik aardig’ en ‘echt artistiek’ gevonden. Leo had voor schemerlampjes in de kamer en op het balkon gezorgd, Jules zei aan het begin van den avend een paar van zijn minst erotiese en subtielste stemmingsverzen, welke Elly met smachtende ogen van zijn geverfde lippen las; en Errina schonk tee met een servies dat zij sinds Victor's dagen niet meer had gebruikt. Later op de avend had Free beminnelike dwaasheden verteld uit zijn zwerversleven en Leo bittertafel-mopjes die Giulietta deden schateren. Ook Albrecht en Line hadden vrolik meegedaan. Hij werd alleen wat stiller tegen half elf, toen Leo's moppen zo walgelik oudbakken begonnen te worden en Giulietta nog altijd maar uitbundig bleef gieren.

Maar kort daarna waren de meisjes naar huis gegaan langs een omweg; ze waren zogenaamd naar Dr. Kranz in Ascona geweest die in antroposofiesen kring sprak over: ‘What would Jesus do in the Great War?’

‘Jij vond het wel aardig, niet?’ vroeg Albrecht den volgenden dag toen Line bij hem kwam.

‘Ja, - jij niet?’

‘Jawel. - Zolang jullie er waren, ging 't wel. Maar daarna werd 't vervelend.’

‘Zijn jullie dan nog lang opgebleven?’

‘Ik niet; de anderen wel. Die waren in zo'n fuifstemming geraakt dat er met alle geweld nostrano gehaald moest worden bij Sosselli. En toen - maar vertel dat niet aan de andere meisjes.’

Hij was aan het grote werk bezig, waar een gele regen van vertikale strepen op den achtergrond door horizontale werd vervangen, - Line begreep niet waarom. Zij had het al twee maal willen vragen, maar deed het niet. Soms kon zij bang zijn voor dat doek; het kon haar aankijken als een mens, met vreemde kracht; een spanning als bij streng verhoor. Eens had zij gedroomd dat zij op haar knieën voor het doek lag en huilend om genade riep, iemand lachte toen luid achter haar; dat was Albrecht en hij was het toch weer niet.....

Dagen lang, rustig en bewust werkte hij er aan. Zij zat dan bij hem, staarde door het open venster over het meer of las stil-voorzich. Een lamp van licht geluk goot dan zijn schijnsel in het atelier, een geluk dat gestoord werd zoodra een ander binnenkwam. Zo stil was het soms, dat zij het hoorden als de dorpsklok van Gera, heel ver aan den overkant, zijn simpel verhaal stamelde. De waterval achter de tuin, arm en smal in hete zomerweken, hoorden ze door het open raam fijntjes klokken in zijn donker hoekje: klare steenkolk tussen hoge varens. Op de houten vloer van het atelier kringelden kleine-zonne-eilanden. De hagedis, - Line had hem Ricky genoemd - schoot daarheen met een vief onhoorbaar trippeldrafje dat hij plots inhield. Op zo'n eilandje bleef Ricky dan zoetjes zitten dromen, slingerde zijn staartje heen en weer als wilde hij even de tijd meten.

‘Vertel het maar niet’, zei Line dan met een wijs glimlachje. ‘Als er nostrano gehaald is, kan ik mij het overige wel voorstellen. Maar Free en Errina?’

‘Errina was er erg boos om. Ze is het nog; ze liep eindelik maar weg en ging naar bed. En Free lachte en deed met Leo en Jules mee. En dronk toch niets van de nostrano.’

‘'n Vreemd mannetje toch, die Free.’

‘Slap hè? Vreeselik slap; altijd meepraten uit angst om ruzie te krijgen en.....

‘En verder....?’ vroeg Line gespannen.

‘En daardoor eigenlik zielig. Iedereen vindt 'm een goeie kerel waarom je lacht. Niemand bemoeit zich ècht met hem.’

Albrecht keek niet op van zijn schilderen; hij sprak in korte zinnetjes, korter nog dan gewoonlik, telkens afgeleid door wat zijn handen deden en door wat hem inviel over zijn werk. Zij zwegen beiden, langen tijd.

'Kom eens hier jongen.'

'Straks, - is dat goed?'

Na enkele minuten kwam hij bij haar zitten, op de lage vensterbank, en sloeg zacht zijn arm om haar heen. Line sloot de ogen, kuste hem en lei dan haar hoofd op zijn schouder.

'Moe?'

Zij schudde van neen. Dan begon zij langzaam en zacht:

'Ik weet alleen niet wat ik voor die stakker doen moet, voor die Free. 't Wordt zo'n zielig oud mannetje. Kan 't niet helpen.... ik word er zoo wee van als hij zo smachtend kijkt. En toch heb ik er weer meelij mee ook.'

'Zo'n sukkel.'

Zij legde haar hand op zijn mond. 'Ssst, jongen.'

'Mag ik dat niet zeggen?'

'Gisteren was het voor hem ook weer een ongelukkige avend. En voor mij ook wel 'n beetje. Ik weet niet wat ik doen moet, jongen.'

Albrecht antwoordde niet, schaamde zich dat hij niets daarvan had opgemerkt en dat zij hem dit moest vertellen. Beneden langs het meer knarste een kar over de weg, de zweep knalde twee maal in de morgenhitte. En toen nog eens. Albrecht maakte zich zacht van haar los, keek dan ernstig door het open raam over het grote blauwe water naar de bergen boven Gera. De kale plek, de gapende wond in de groene helling was geheel door de zomer dichtgeschroeid. Hij zuchtte, nauweliks hoorbaar.

'Ik heb zo'n gevoel alsof dit alles.... alsof dit hele leventje hier.... springen moet, uit elkaar spatten op één of andere manier. De hele boel heeft voor mij izo iets....' hij zocht naar een woord, zweeg. 'Die warmte beklemt ook zo. In drie weken geen onweer.... Alles snakt naar regen en wind. Ik ook.'

Line dook voorover in eigen gedachten. Het ging niet: hier mocht Albrecht niet blijven, dit was niet de ruimte waarin hij werken kon. Zij wist dat Albrecht, zo lang hij hier bleef, zich de verstotene uit een kring van licht zou gevoelen. Of samen in de

eenzaamheid, - òf bij zijn kameraden in de stad die hem begrepen; die met hem één van wil waren.

Maar voor dat alles was geld nodig, veel geld. Haar ouders, streng en konventioneel als zij waren, zouden het niet begrijpen. Zij zouden het kinderdwaasheid vinden en niets van Albrecht willen weten. Sinds Vader zwakker was geworden, en zich uit de zaken terugtrekken moest, hàdden zij ook weinig geld meer. Zij zèlf....: o, kon zij zelf maar meer, kon zij maar lessen geven, of vlug naaiwerk maken. Dat laatste leerde zij nu, veinzend tegen haar moeder dat zij plotseling belang stelde in werk, dat zij altoos vervelend had gevonden. En misschien ook kon zij in Zürich Italiaanse lessen geven.... Maar was dat alles genoeg? Konden zij beiden daarvan leven? Zij wist het niet.

'Denk maar niet te veel over Free. Er is niets aan te doen en..'

'O, ik dacht er al lang niet meer over. Erg genoeg eigenlik, - want ik zie dat die man er onder lijdt. Kun jij het hem niet eens zeggen?'

'Dan denkt-ie nog dat ik jaloers ben,' stugde Albrecht. 'Maar dat kan mij niets schelen. Dan maar ruzie!'

'Hè nee, zo moet je niet spreken. 'k Weet wel dat je het doen zou, als het moest. Maar als het niet op een andere manier kan..... of als jij 't niet kunt op 'n andere manier.... nee, jij kùnt het niet, het is nu eenmaal niets voor jou. 't Lijkt me ook wel erg, erg moeilik. Ik zou zo iets ook niet kunnen zeggen! - Hè, wat zijn er lastige dingen, waarom doen we andere mensen pijn en verdriet zonder het te willen? Kàn dat nu nóóit anders?' De tranen sprongen Line in de ogen. Gedachten fladderden in haar rond als in een kooi, met kantig gaas afgerasterd. Telkens als zij de blauwe lucht zagen en daarheen wilden vliegen, stootten zij zich daartegen pijnlik. Doch zij wilde Albrecht niets laten merken van haar kommer, die meer nog hèm gold dan de moeilikheden met Free. Zij onderdrukte krampachtig haar opkomend schreien, stond op en zei vlug en hartelik: 'Ga maar weer aan je werk, Albrecht. Tobben is goed voor ouwe tantes, hè? Niets voor ons.'

Hij had het begrepen, omhelsde haar lang en innig en liep dan onhoorbaar op zijn viltsandalen weer naar het trapje, dat te wachten stond naast het grote gele doek.

'Heb je er nu nog lang aan te werken?' Zij hield de adem in om

zich niet te verraden; zij voelde dat zij weg moesten, weg van hier, zodra het grote schilderij af was. Weg uit de benauwenis van ‘Parasitenheim’ met zijn broeiende liefdadigheid en zijn broeiende verlangens; met zijn fatale levensmislukking en zijn kleinzielige klachten en twisten om lage, vuile dingen.

Een korte klop op de deur; binnen kwam Errina.

‘Free vraagt of je soms even kunt komen.’

‘Laat Free maar hier komen.’ Dan snel zich bezinnend: ‘Nee, ik kom wel bij hem; dadelik.’

Zij wilde weer heengaan, maar Line - met een zachte drang tot vriendelikheid - viel in:

‘'t Was wel wat druk voor U gisterenavend, - is 't niet?’

‘Och nee, juffrouw Harms, het was voor mij toch ook heel gezellig. Alleen vind ik het zo jammer, dat zulke dingen zo in 't verborgen moeten gebeuren. Uw ouders en meneer en mevrouw Rascher zijn er zo op tegen dat U hier komt.’

‘Ja’, lachte Line, ‘maar daar kunnen *wij* ons toch niet aan storen!’

‘U niet.... maar ik ben zoveel ouder, ziet U. Kom, ik moet naar de keuken, anders kookt mijn melk over.’ Voor zij de deur achter zich dicht deed, zei zij nog even op haar oude onverschillige toon: ‘'t Was toch wel leuk gisteren.’

Na enkele minuten van stilte kwam de weggeslipte Ricky weer te voorschijn; hij waagde zich in een zonnevakje van de vloer waarover de gouden stofjes spetterden, tripte dan op tegen de steilte van de warme wand naast het hoge atelierraam.

‘Ricky-ticky’, fluisterde Line, ‘wat zoek je toch in de zon, dom jongentje. 't Is toch veel te heet! Moet je dan altijd maar meer warmte hebben, altijd maar méér, méér warmte? Kleine magere Ricky-Ticky-Tavy; klein fijn hazewindje.’

Bleek, bedrukt zag Free er uit. Hij was alleen in de kamer toen Albrecht binnentrad. Er schokte iets op in Albrecht: zou Free hem over Line willen spreken? En zou z'n fijne oudmannetjes-gezichtje met de spitse kleine baard dáárover zo ontdaan, zó zielig-verwrongen zijn? Albrecht probeerde zijn onrust niet te laten merken, toen hij zitten ging bij de schrijftafel, met de korte vraag:

‘Was er wat?’

Het kleine droeve gezicht lachte pijnlik, greep een brief uit een der vakjes.

‘Wil je dit even lezen?’

Het was een brief van des Voeux, zakelik-koud maar uitvoerig, scherp. De laatste kontrole-dag had de deur dicht gedaan. Zonder van verduistering te willen spreken, was toch het kastekort en waren de onjuistheden en slordigheden van dien aard geweest, dat hij met Weckerlin was overeen gekomen Free op staanden voet te ontslaan. Over drie dagen kwam Nägeli, des Voeux' oude kantoorbediende, als boekhouder naar Casa Errina. Free kon zes maanden lang tweehonderd francs krijgen, maar diende na dien tijd te zorgen, dat hij wat anders had.

‘Schoften!’ schold Albrecht, en gooide de brief voor Free op de schrijftafel.

‘Het is beroerd voor me’, bracht Free er beklemd uit. ‘Beroerd. Spreek er met niemand over, zeg Albrecht. Ik heb het enkel tegen Errina gezegd, de anderen moeten het nog maar niet weten. Maar wat moet ik doen? Ik heb behoefte er met iemand over te praten, zie je; om eens te horen wat een ander ervan zegt....’

‘Wat je doen moet?’ brak Albrecht los. ‘Ze gaan zeggen dat het een vuile gemeene streek is. Ga naar z'n deftige, stomme kantoor toe. Dan bezorg je al die kruiperige bedienden van 'm het pleizier dat ze hun baas eens in hun hemd zien staan. Verder is er niets te doen, geen bliksem. Als je hem flink de waarheid hebt gezegd, draai je hem de rug toe en je gaat putjes scheppen of wat anders doen. Bedelen is ook geen schande.’

Albrecht's lippen beefden van verontwaardtging. Gejaagd stond hij op van zijn stoel, liep rusteloos de kamer op en neer.

‘Dat geeft allemaal niets,’ antwoordde Free bedremmeld. ‘Dan heb je je gewroken; maar dan verder....? Je komt er niets verder mee.’ Hij zuchtte. Klein en miezerig zat hij achter de grote schrijftafel waarin de beknoeide kasboeken en rekeningen te rusten lagen.

Albrecht liep naar het balkon, keek naar de in zonnewarmte trillende af-glooiing, naar de geelstoffige weg; daarachter het water. Maar dit bad van zilver schitterde zó fel dat het pijn deed aan zijn ogen en wrevelig wendde hij zich weer de kamerkoelte toe. Bruusk vroeg hij:

‘Heb je ze beduveld met die kasboekenrommel?’

Free fronste pijnlik de wenkbrauwen. Hij kreeg spijt Albrecht erin te hebben gemoeid. Het was ook zo'n wilde heethoofdige jongen.... wat had je aan zijn raad? Maar er was niemand, niemand anders die hij vertrouwde.

‘Och, wat zal ik je zeggen.... 't Is soms zo moeilik om de boel te laten kloppen, en....’

‘Verdomme vent,’ vloekte Albrecht opgewonden, ‘kom er toch rond voor uit. Zit jij zelfs nog vast aan dat stomme idee dat 't zo'n verschrikkelike *schande* is? Got-o-got wat zijn jullie toch voor mensen.’

Free lachte slapjes. ‘Ja, het is natuurlijk waar dat des Voeux niet zo rijk zou zijn als hij zèlf geen foefjes gebruikt had,’ waagde hij peuterig-krities.

‘Hij en Weckerlin hebben natuurlik gestolen als de raven!’ viel Albrecht in. ‘Maar altijd in 't groot en op een fesoendelike manier.’

Free antwoordde niet. Dat kon wel waar wezen wat Albrecht daar gezegd had, maar toch..... het was niet in orde geweest, niet in orde. Ruim duizend francs te kort; zo in de loop van 'n paar maanden door de mazen van het net geglipt: 't was een hele som. Voor des Voeux niet! zou Albrecht zeggen. Maar dat was toch geen goeie redeneering....., nee-nee.

‘Weet je wat Errina daarnet zei? Ik moest maar hier in Ronco blijven wonen, nog wat meer portret-tekenen en zo. En dan zou zij na die zes maanden wel helpen. Toch een goed wijf, hè?’

Stil-ontroerd bleef Albrecht voor zich uit staren. Zo was ze, die veel-te-goeie vrouw, die vrouw met zo veel jaren van verdriet achter zich. Haar eigen beetje geld wou zij natuurlijk weer opofferen om Free erdoor te helpen; Free die haar en allen had laten lachen om zijn galgenhumor, om zijn zotte imitaties van bekende en onbekende artisten, om zijn zonnig oudmannetjes-humeur. Had Free niet veel meer aan hààr hulp dan aan zijn machteloze woede? Wat kon hij voor werkeliks doen om Free te helpen?

‘Misschien....’ begon Albrecht. Doch hij walgde bij het denkbeeld om genade te moeten smeken, zelfs als 't niet hem zelf gold. Hij zweeg.

‘Wat wou je zeggen?’

‘Misschien....’ probeerde hij nog eens, ‘zou ik.... er iets over kunnen schrijven aan Weckerlin.’

‘Ja zeker,’ viel Free gretig in en zijn puntbaardje tipte zo ouderwets-lustig op, dat Albrecht blij was het toch maar te hebben gezegd. ‘Ik wou het je vragen, maar ik dacht: je doet het misschien niet graag.’

Albrecht haalde de schouders op, alsof het hem onverschillig was. Maar hij voelde nu medelijden, diep medelijden met het mannetje daar tegenover hem, die zat te loeren met zijn bange muize-oogjes of er toch niet één gaatje was waardoor hij ontsnappen kon aan de klopjacht. En hij wist: als het Free lukte, zou hij dadelik weer glimlachen, lachen tegen het geluk dat hem ook deze keer nog weer stilletjes een handje gegeven had op 't laatste ogenblik. Reeds nu kwam er weer iets tevredens, iets zonnigs over zijn kleine schilderskop: opblinkende hoop dat Albrecht, die toch met Weckerlin zowat bevriend was, hem er wel uit zou helpen.

Nog vóór het avendeten wilde Albrecht schrijven. Lang tuurde hij op het ‘W.W.’ aan den aanhef van zijn brief; hoe verder? Al wat naar boven stuwde in de golfslag van zijn denken was afkeer en haat tegen deze koude, automatiese hulp met haar eigen precies voorgeschreven verstandsbanen. Ah zo! Niet meer op de hoofdlijn? Dan maar snel het doodlopend zijspoor op, en daar eenzaam verregenen: ‘Eigen schuld.’

Zou Weckerlin wel alles ervan weten? Ach natuurlijk, hij wàs immers niet veel beter dan Des Voeux, al nam hij uit lafheid een andere schijn aan! Albrecht gooide zijn pen neer: het ging niet. Hij had in een ogenblik van meegevoel met die stumper beloofd, maar hij kòn nu eenmaal geen zoete broodjes bakken. Als een zwarte ader klopte het door zijn bloed, dat elk praten met zulke ellendelingen als die twee daar in Zürich een vernedering was. Hij beet zich op de lippen, stond op en liep het atelier door. Vlak voor het grote doek, dat geel staarde in de eerste avendschemering, struikelde hij bijna over een borstel. Hij schopte het ding weg, in een hoek. Dan hoorde hij hoe in de gang Errina ‘Eten’ riep.

Leo en Jules waren tuis gekomen en zodra ze aan tafel zaten, begon Leo te vertellen, dat hij alles van de zaak afwist. Luzato scheen een telefoonbericht uit Zürich gehad te hebben, dat hij voor-

loopig alle rekeningen eerst dáárheen moest zenden. Hij, Luzato, met zijn dorps-instinkt, had daar dadelik meer achter gezocht en zijn vrouw had aan de vaste klanten verteld dat er boven hij de parasieten iets niet in den haak was; enkel maar aan de vaste.

Errina bespiedde ongemerkt Albrecht's gezicht; hij staarde strak voor zich uit, maar aan twee kleine rimpels tussen zijn ogen zag zij hoe hij dacht: ‘Vuile, geniepige manier van doen om daarover te telefoneren met Luzato’. En in haar verbeelding hoorde zij zijn sterke hartstochtelike jongensstem door de kamerstilte.

‘Ik moet je zeggen,’ begon Leo op een toon van verontwaardiging die bij hem altijd komiek-onecht aandeed, ‘ik vind het kras, ik vind het meer dan bàr. God, een artiest kan toch wel eens een foutje maken in die stomme journalen en kasboeken! En daarom zo ineens maar iemand weg te jagen als een hond: 'k vind het een schande, meer dan erg. We moeten iets voor je doen, ouwe baas, - wàt weet ik niet zo dadelik.’

‘'t Zal weinig helpen,’ zuchtte Free zacht.

‘Mag ik de worteltjes nog even?’ Leo bediende zich goed. ‘Maar ik maak me sterk,’ causeerde hij verder, ‘dat als ik morgen naar Zürich reisde, en er des Voeux eens ernstig over sprak, onder vier ogen, begijp je? dat ik dan wel wat van hem gedaan kreeg’.

Een sceptisch zwijgen was het enig antwoord. Er flonkte iets door van Free's oude galgen-humor, toen hij precies in de beweertoon van Free eindelik de stilte brak:

‘Zeker: des Voeux is een charmant mens en hij laat zich heel gemakkelik bepraten, vooral op Zon- en feestdagen.’

Allen, ook Leo zelf, lachten. ‘Maar hoe willen ze de zaak nu verder voortzetten? Zonder boekhouwerij?’ vroeg Leo, om de aandacht af te leiden.

‘Ik mag dat zeker opknappen in 't vervolg,’ zei Errina met een bitse glimlach.

‘Nee,’ zakelikte Free, ‘dat stond onderaan de brief. Een accountant van zijn kantoor zou in 't vervolg hier komen.’

‘Wat is dat, een accountant?’ vroeg Jules.

‘Accountant betekent medeplichtige’.

‘Maar toch niet hier in huis zeker?’ vroeg Errina, die een instinktieve afkeer had tegen kantoorlui.

‘Iedere maand 'n dag of drie, schreef hij; als voorlopige regeling.’

Leo schudde het hoofd, wendde zich tot Albrecht en zei sportief gewichtig: ‘'t Is toch te dwaas, zeg! Vind je ook niet. Er *moet* wat gedaan worden.’

Jules kromp ineen. Als Leo tegen Albrecht zei, dat er wat gebeuren moest, dan brak er wat in huis; dan betekende dit dat Jules misschien mee moest doen met 'n kras optreden. Voor geen geld wilde Jules uit zijn rustig poesen-bestaantje gehaald worden om zich het misnoegen der regenten op den hals te halen. Gespannen wachte hij af, wat Albrecht zou zeggen.

‘Wat bedoel je met iets *doen?’* klonk Albrecht's scherpe vraag.

‘Nou, bijvoorbeeld wat ik zei: dat één van ons naar Zürich gaat om over Free's zaak te praten.’

‘En als er *nee* gezegd wordt?’

‘Tja.... dan is er niets aan te doen verder.’

‘Ik zou dat alleen willen doen,’ zei Albrecht beslist, ‘als ik ten slotte er bij mocht zeggen dat wij drieën óók bedanken voor die filantropie, als Free niet hier blijft. Dan zou er stijl in zitten. De rest zijn snertpraatjes.’

Jules schoof heen en weer op zijn stoel; de trek in zijn eten verging hem. Daar hàd je 't nu al. Altijd weer die ruzie over anderen; zelf zorgde je met iedereen goed te blijven, en dan sleepten andere lui je in hùn twisten. Ook Leo ergerde zich, boos dat hij ineens voor een uiterste konsekwentie werd gesteld.

‘Och kom, nonsens! Dat kan immers niet! Dat zou Free zelf niet willen, - is 't wel Free?’

Die zweeg slapjes, stemde daarna toe.

‘Zie je wel?’ triomfeerde Leo. ‘Dat verwacht niemand van ons.’

‘Daar vràág ik niet naar!’ barstte Albrecht los, in een hartstochtelike behoefte eindelik dat te zeggen, wat hem op den grond van het hart lei. ‘Ik vraag enkel wat ik van mezelf verwacht, wanneer een kameraad vuil behandeld wordt, en wat....’

‘Vuil behandeld, vuil behandeld....’

‘Nee, laat me uitspreken. - Vuil behandeld, zeker! Dat handelsrapaille bluft altijd zo over hun mensenkennis: maar waarom hebben ze niet van begin af aan zo'n kantoorslaaf van hun hierheen gestuurd. Nu moest Free 't opknappen; dat liep mis. Natuurlik!

En nu zetten me die patsers een hoge borst op en nu kletsen ze over oneerlikheid, nalatigheid en weet ik wat nog meer. Dat noem ik een gemene, vuile behandeling, - ja zeker.'

'Daar is wàt van waar,' zei Leo, die zijn best deed bedaard te blijven, 'maar je vergeet dat malversaties nu eenmaal niet te verdedigen zijn. De zaak is te verontschuldigen, maar niet te verdedigen. Als het werkelik te verdedigen was, Albrecht, - dan zou ik de eerste zijn, die je gelijk gaf en die openlik partij zou trekken voor Free tegenover die andere twee.'

'Dat *lieg* je,' viel Albrecht rauw in. 'Dat lieg je, verdomme! Als de zaak ànders was, zou jij heel gewoon weer een àndere smoes hebben om je er uit te draaien. Nou weet je 't.'

'Ssst jongens, jongens..' suste Errina. Maar het was te laat.

'Daar heb je geen bewijzen voor,' vinnigde Leo. 'Je hebt geen recht mijn karakter aan te tasten.'

'Jouw karakter,' smaalde Albrecht, terwijl zijn ogen fonkelden, 'interesseert mij geen steek. Waar 't om gaat is, of jij en Jules de durf hebben en de potigheid om tegen die kerels te zeggen: als Free niet hier blijft, gaan wij ook weg. Nou, - en daar zijn jullie te laf en te beroerd voor. Dat weten we nu!'

'Maar Albrecht, het zou toch dwààsheid zijn,' piepte Jules. Niemand lette op zijn woorden.

Kalm en mistroostig begon Free zelf: 'We eten hier allemaal meer of minder genadebrood en dan kan je niet hetzelfde doen als op een fabriek of op een school of zo. Albrecht bedoelt het goed....'

'Geen kwestie van,' viel Leo weer opgewonden in. 'Geen kwestie van genadebrood! We zijn hier absoluut net als in 'n teken-akademie of zo. Net hetzelfde. Genadebrood eet je alleen als je 't voor jezelf zo maakt. We zouden absoluut, absoluut - begrijp je? - het recht hebben om te doen wat Albrecht wil. Als het maar om een belangrijke zaak ging! Om een *eerlike* zaak vooral, om iets dat te verdedigen is; maar dit gaat niet! 't Gààt niet!'

Zijn neus en kin spitsten zich bij het heftig betogen; dan, met een kort gebaar streek hij de zwart-slierende lok terug die op zijn voorhoofd was gezakt. Zijn slimme, half-dichtgeknepen ogen bespiedden Albrecht en geschramd door diens stugge zwijgen, ging hij met een venijnig lachje verder:

‘'t Is wel heel makkelik om altijd de uiterste kant op te zoeken. Je weet vanzelf: andere lui zijn niet zo gek, om zó ver te gaan en dan kan je zelf de mooie rol spelen. 'n Goedkoop kunstje! Maar ik heb dat al lang in de gaten; ik loop daar niet meer in, hoor. Het lijkt allemaal erg heldhaftig; maar Free zou er niets aan hebben en zelf zouden we doodgewoon de straat opgetrapt worden: jij, en Errina en Jules en ik. En wie heeft er dan wat bij gewonnen?! We zouden enkel uitgelachen worden door des Voeux en Weckerlin. Of eigenlik door de hele wereld. Verdomde nonsens, - anders niet.’

Hij stond op, wilde de kamer uitgaan.

‘Er komen nog peren,’ schuchterde Errina.

‘Nee dank je.’

Albrecht's gezicht was rood geworden, de aderen op zijn slapen zwollen dreigend achter de anders zo stil-beschouwende ogen.

‘Nee natuurlik, dat snap jij niet hè? Wie daar nu wat aan heeft! Dat kùn je ook niet snappen, misselike poen, vieze salonartiest! Dat gaat boven jouw hersens. Zo wauwelen de blinden over de kleuren. Jezelf vergooien en versmijten voor een hap snert van die twee patsers, - dàt ken je, dat kunnen jelui allemaal. Maar ik zeg je: Als er één getrapt wordt en je springt dan niet dadelik allemaal op en trapt terug, dan komt zo'n ploert en trapt nog eens. En dan nog 'n beetje harder! God-nog-toe, dat is toch zo klaar als de dag! En dat *zien* jullie niet, stommelingen, ellendige maffers! Zien jullie dat niet? Nou, dan zullen jullie 't *voelen,* wacht maar! Die patsers zullen het jullie wel laten voelen, daar kun je op rekenen hoor! Maar dat is goed ook, dat is nèt goed: kruipers en parasieten moeten ook maar als kruipers en parasieten behandeld worden. Soort bij soort! En vraag dan nog eens wat voor voordeel je er bij hebt, wat voor *vóórdéél.* Daar vraagt Luzato de kruienier ook naar, naar z'n vóórdéél. Dat je jezelf niet vergooit, ezels, dàt is jullie voordeel; dàt alleen. En dat die poenen tegenover hun volgende parasieten wat minder zullen durven, - dat is het voordeel. Maar dat laat jullie koud, hè? “Niks mee te maken”, - is 't dan. Bah, wat een miserabel zoodje zijn jullie toch.’

‘Doe het dan alleen,’ sarde Leo; ‘je moet jezelf niet vergooien, lieve jongen! Niet kijken wat anderen doen. Jij bent in je eentje

zo veel beter dan alle andere mensen.... nou, vooruit dan, doe het dan alleen! Vooruit dan toch, kereltje! Spring op, zeg!'

'Beter dan anderen? Jij bent krankzinnig! Denk je dat er niet honderden mensen bestaan, hier en overal, die d'r net zo over denken als ik? Als ik alleen stond tegenover de hele wereld, zou ik mezelf kapot schieten, van avend nog! Nee, 't zijn jullie en je soort die de rest vergiftigen en die de pest zijn voor anderen, voor slappe twijfelaars en bange, laffe hazen.'

'Tegen wie heb je 't, Albrecht?'

Albrecht keek op, schoof verschrikt zijn stoel achteruit. Was het Errina die dat zei? Allen keken haar aan. Haar bleek gezicht strakte verwijtend naar Albrecht.

'Zou.... zou jij....?' begon Albrecht met zachte, hese stem.

Errina stond op: magerder en ouder nog leek zij opeens. Langzaam ging zij de kamer uit, maar de anderen hoorden hoe zij, nog vóór zij de deur achter zich kon sluiten, uitbarstte in een hartstochtelike huilbui.

Zorgelik, verschrikt, niet wagend naar haar toe te gaan, bleven de anderen achter. Albrecht voelde zijn ogen vochtig worden, wendde zich af naar het balkon. Daarbuiten grauwde en grauwde het boven het loodkleurige meer en om de schemering der grote bergen: grijze gebouwen van wolken, waarvan geen wist of ze vannacht eerst zouden losbarsten of pas later, veel dagen later. Sommige, verdwaald, hingen als een sombere mantel om de schouders der bergen.

Avendzwaluwen gierden langs de zwoele gevels; laag fladderde zij, moe van een te zwaren dag, die zich toevouwde in diepe schemerplooien.

Hoofdstuk IX.

Den volgenden morgen, al vroeg sloot Line het tuinhek achter zich; Errina had heimelik de boodschap gestuurd dat zij Line half acht wilde spreken en was haar tegen die tijd tegemoet gelopen tot aan het zwarte Madonnabeeld. Langzaam-lopend langs de beek, had Errina haar alles verteld; met al de meoderlikheid en zachtheid die op zulke ogenblikken bij haar doorbrak, drong zij bij Line er op aan, Albrecht te bedaren, vooral ook hem terug te houden als hij zijn plan doorzette alléén weg te gaan en te breken

met allen en alles. Line aarzelde. Zij kon Albrecht niet terughouden van wat hij goed en eerlik vond, zij wilde niet de rem zijn van die mooie, rijke kracht waarvan zij zo innig en hartstochtelik hield. Hij vloog, snel en onbesuisd misschien, maar toch wist hij wat hij deed; en zou zij dan een aarzeling brengen in zijn vlucht? De dingen overvielen haar, zij hoorde ten laatste enkel de drang van Errina's stem, zonder dat meer tot haar doordrong wàt zij zei; zij zag die vreemde, vroeg-oude vrouw als door een bril van damp. Zij duizelde.

Stil-bedroefd om eigen aarzeling, stamelend vage beloften, nam Line van haar afscheid. Elk langs een afzonderlike weg gingen zij naar Casa Errina.

Doch de ontmoeting met Albrecht viel haar lichter dan zij had gevreesd. Hij was kalmer dan den vorigen avend, sprak wel nog met felheid en bitterheid over des Voeux, doch weinig meer over Jules en Leo; hij erkende enkel met een glimlach, dat hij ze bar had uitgescholden. Over heengaan sprak hij niet. Line kuste hem, zette de vensters open naar het Oosten zodat kleine Ricky met de zon kwam binnenglijden. Zij haalde hem over niet te werken dien morgen maar met haar naar Arcegno en Golino te wandelen, de bergen door.

In vrolike morgenstemming liepen zij de steile bergpaden op, Line meest vooruitspringend in haar lichtbruine kleedje als een jonge ree langs de rotspunten. Het Lago Maggiore verdween langzaam achter de bergruggen en in de zonnig-bestoofde plekken tussen de hellingen, plukten zij rijpe bramen totdat hun handen en blote voeten lange bloedkrassen droegen, die zij lachend elkaar lieten zien als ereteken. Dwars door een wei vol bonte veldbloemen slingerde de beek, en na een kruisweg met wit-steenen bedehuisjes van afstand tot afstand naderden zij de dorpskapel van Arcegno die in de schaduw van drie wilde kastanjes lag te dommelen aan de ingang van het dorp. Hoog en geweldig glooide daarachter de smaragd-groene helling op, waarlangs het pad naar Golino streepte: geel lijntje door de vacht van het warme wollige groen. Die gele streep zouden zij volgen, volgen tot hij zich verloor in een der diepe langsgroeven van de berghelling. De maïs en de druiven rond Arcegno, beschut zonnig berggehucht, begonnen al te rijpen en van enkele struiken die in de felle zon stonden, werden de blâren reeds

geel: vroege herfstkinderen die nadenkelik staarden in de tere lucht, alsof hun heugde hoe schoon de zomer was. Doch de meeste bomen, populieren, platanen en wilde heesters, vierden het zomerfeest nog uitbundig, en boven brandde de hei in paarse vlam tussen de ijle berkestammetjes. Een zware kar knerpte over de grintweg langs de dorpskapel, boog om het kerkje heen het land in, waar zijn geluid verstilde op de diepe karresporen van den grasweg.

Bij het teruggaan, tegen den middag, werden Albrecht en Line stil van de warmte: als een zware koperen klok hing de zon aan den hemel en de bijen gonsden langs de pruiken paarse erika. De arm vol sterk en korrelig heidekruid dat geurde naar de aarde, liep Line naar huis. Zij hadden lachend afscheid genomen, daar waar het kerkhofje van Ronco-boven als een kleine rozengaarde in de lijst van zijn grijze muurtje lag.

Twee dagen later kwam Weckerlin.

'Straks', - antwoordde hij Errina, toen die dadelik bij zijn binnenkomst hem even te spreken vroeg. Hij ging recht door naar Albrecht's atelier; die was alleen met Ricky, het zonnediertje, en werkte in het stille middaglicht aan het grote doek.

'Ik heb je brief gekregen,' zei Weckerlin zakelik en alsof hij haast had. 'Er staan natuurlik gekke dingen in.... maar daar zullen we 't maar niet over hebben.'

Hij had de brief te voorschijn gehaald, zette zijn lorgnet recht en schoof zijn stoel wat dichter nog bij het licht van het open raam. 'Het was een domheid en een oneerlikheid van des Voeux en van U om Free voor die boekhouderij te laten opdraaien'; dat is natuurlik bespottelik. 'Domheid' is aanmatigend van je; toch zou daarover te praten zijn. Maar wat je met 'oneerlikheid' bedoelt zal je zelf wel niet weten.'

'Als U het niet begrijpt, kan ik 't niet helpen. Wilt U het weten?'

'Nee. 't Is beter, we praten dààrover niet verder. Ik zeg je liever ineens het antwoord. We doen *niets* meer voor Free. Met hem scheien we er uit. Knoeierijen met geld kunnen we onmogelik hier hebben, - dat zou géén toestand worden! Doe dus vooral geen moeite meer: Free gaat er uit en daar blijft 't bij. 'k Heb er niet eens bij des Voeux op willen aandringen om hem te houden.

Iets heb ik gedaan gekregen voor hem: hij krijgt een hogere uitkering per maand; twee honderd vijftig. En als hij hier of daar een baantje kan krijgen ben ik altijd bereid hem aan te bevelen. Des Voeux wil zelfs dàt niet.'

Weckerlin sprak gejaagd als wilde hij zo gauw mogelik deze onaangename zaak afwentelen.

'Wees dus maar tevreden,' liet hij er, toen Albrecht zweeg, met een korte glimlach op volgen, 'je brief heeft resultaat gehad. Méér kon je er niet van verwachten, dunkt me zo.'

Albrecht keek met een onverschillig gezicht hem aan, zittend op een lage tabouret bij de schildersezel. Hij haalde de schouders op. Palet en penselen had hij naast zich op den grond gelegd. Langzaam en als uit gewoonte streek hij met een slip van zijn witte morsjas over zijn vet-gekleurde vingers om die schoon te poetsen van verf.

''t Is weer ouwerwets,' zei hij zacht maar schamper. 'Pleisters plakken in plaats van recht doen. De lijm kookt geloof ik nooit bij jullie over, hè?

Weckerlin beheerste zich, ging niet op Albrecht's woorden in. 'Enfin, je weet het nu; ik zal het Free zelf straks ook zeggen. Ik ben eigenlik niet voor *die* zaak hierheen gekomen, - ten minste niet in de eerste plaats.'

Albrecht keek op; de ander had de brief in zijn portefeuille geborgen, nam een cigaret en zei op wat lichter toon:

'Ik had iets voor jou op m'n hart, iets bijzonders. Je hebt zeker wel van dat vredespaleis gehoord dat bij Bern gebouwd wordt?'

'Ja, maar wat is dat eigenlik voor gedoe?'

'Dat zal ik je straks precies vertellen. De hoofdzaak is: in de voorhal moeten links en rechts twee hele grote panelen geschilderd worden. En nu hebben des Voeux en ik gisteren gedaan gekregen, dat jij daarvoor de opdracht krijgt. Het zijn wandschilderingen van drie bij negen meter en het éne zou een verheerliking moeten wezen van de demokratie, het andere van de geestelike aristokratie. 't Wordt heel behoorlik betaald: vijf en twintig duizend francs. Nou, wat zeg jij daarvan?!'

Albrecht streek zich met de hand over het voorhoofd.

''t Is.... lijkt me erg mooi, hè? Maar wat zijn het voor mensen, wat willen die lui daarmee?'

‘Och,’ vluchtigde Weckerlin, ‘wat pacifisten, burgerlike pacifisten; en 'n paar van onze lui doen er trouwens ook aan mee.’

‘U ook?’

‘J.... ja; ik ben er ook lid van, maar in het bestuur zit ik niet. Ik ben in zo veel vereenigingen gehaald langzamerhand.’

‘Hoe heet die bond? Van wie gaat dat dan eigenlik allemaal uit? Zo'n gebouw moet toch schatten van geld kosten....’

‘Het is de “Bond voor een demokratiese Vrede” en het zijn voornamelik Amerikanen en Frans-Zwitsers die zich daarvoor spannen. Dit gebouw moet dienen voor kongressen, lezingen, plechtigheden en zo. Er wordt gezegd dat ook president Wilson erg warm voor de zaak loopt, - maar dat kan wel 'n praatje wezen. Maar hier in ons land is de beweging voornamelik in handen van professor Moritz en van William Martin. In Lausanne geven ze het maandblad “Pax Vobiscum” uit; van onze lui werken Durieux daaraan mee en Cariola. Heb je 't wel eens gelezen?’

Albrecht schudde van neen.

‘Staan goeie dingen in, heel knappe artikelen; een jonge Serbokroaat - z'n naam ben ik vergeten - heeft erin geschreven over de grondslagen van de Amerikaanse demokratie. Uitmuntend!’

(Slot volgt.)

Nieuwste bijlagen door Jac. van Looy.
XIII.
Het avondje.

‘Zou ik,’ verzocht de zwartgerokte knecht op het trapportaal der tweede verdieping, zijn aankondiging onderbrekend van ‘den heer en mevrouw’, ‘nog eens naar UEdeles naam mogen infermeeren?’

Dorinde had zich van Zebedeus losgemaakt toen zij tot de suite waren toegelaten en op het tapijt achter de deur die als een matras voor een kerkingang geruischloos zich had gesloten. Haar handen latende hangen, stond zij blijkbaar naar huis te verlangen en zag dan naar Zebedeus in Rêvard's gekleede jas en moest een weinig lachen. En oogenblikkelijk had toen Zebedeus vele elektrische rozen gezien, gloeiend aan de zolder, aan iedere plafondhoek één en in de doorzichtige schaduw gekeken van het geurende, luwe gezaalte. Als door een lichte transpiratie zag hij de reeds vergaderden in bloesemende kleuren verwemelen en in het statige donker van Chineesche letterteekens op theekisten in oostersche winkels.

‘Daar heb je waarlijk hèm ook,’ zei een der heeren in smoking. De gastheer in evening-dress, het halsstrikje uitgespreid gelijk een opgezette kostbre vlinder of mot, overstapte de doorgleufde drempel van de porte-brisée en beî zijn handen toestekend, verwelkoomde hij met luide stem:

‘Chèr maître!’

‘I beg you pardon?’ verontschuldigde hij zich tot een heer die in de voorkamer door zijn hand keek als door een monocle, zich

van den wand verwijderde en zoo tegen zijn lichaam had aangeloopen.

'Commencement du siècle!' riep hij hem nog na.

De bezoeker knikte eenige malen bevestigend; hij peilde de nieuw-gekomenen, kneep weêr de blik in zijn mementomoriachtig wezen en zijn voeten verplaatsend als waren zij het verlengsel der plooi van zijn pantalon, trad hij terug naar de dame die bij de wand gebleven was, met de herinnering aan een beroemde glimlach.

'Allemaal nieuw!' juichte Tourniput, ziende Zebedeus naar een plafondhoek kijken, 'een kleine duizend kaarsen samen, een succès fou; u miste de ouverture, meester.'

'Ik dank u nog wel, ook voor de eerste uitnoodiging, heer Tourniput', antwoordde Zebedeus, 'maar ik was een weinig moe.'

'Nou toch goed uitgerust weêr!' riep Tourniput, 'ja, het eischt ijzersterke zenuwen; mevrouw altijd wel geweest?'

'Geen complimenten, buurman', bromde Zebedeus.

'Dat zeg ik ook', zei Tourniput, 'sans façons; het is bovendien veel gemakkelijker; maar niettemin geschiedt het huis een hooge eere.' Hij boog zich andermaal naar een bezoeker en wuivende vervolgens naar de suite als groette hij haar, hij zei:

'Netjes, niet?'

'Ja, gewis', meende gul Zebedeus.

'Overtreft het niet uw stoutste verwachting?'

'Nee, dat niet!'

'Ik dank u, meester', antwoordde even haastig Tourniput, 'dat sterkt, dat steunt, dat is de beste revalenta die er is, hi, hi! Maar komaan', herstelde hij zich, 'altijd op de bres is het parool, laat ons dan eerstens de dames aan elkander mogen presenteeren.'

Zebedeus volgde met Dorinde den deftigen Tourniput door het gonzend gezaalte. De wanden der beide kamers waren donker bekleed met het blauwe officierslaken van voorheen en daarop hingen hier en daar kunstwerken ordelijk geschikt. Eenige sieraden als edelgesteenten van embryonale vormen glommen op de mantels der verdekte schoorsteenen, voor en achter, een statuetje, naturaliën. Gelijk een ijzeren harmonica verscheen een centraal verwarmingsstel en een eveneens metalen figuur verhief zich op een kubieke sokkel, een reuzige Amaryllis verbeeldend, wijde ontloken

boven de begaanbre vloer. De gastvrouw had hun nadering bespeurd en trad rustig naar voren.

Ieder maakt plaats voor haar als voor de koningin van de bijen', fluisterde Dorinde.

'Zoo hebben wij u toch', sprak minzaam, na de hoffelijke begroeting de gastvrouw, 'wie had dat kunnen denken, och ja.'

'En is onze inrichting naar uw genoegen, mevrouw?' vervolgde zij, zich tot Dorinde wendend.

'Het huis is net als bij ons', had schielijk Dorinde gesproken.

'Och zoo.'

'Wij leeren ons behelpen, nietwaar?' hernam mevrouw Tourniput en blikte neêr onder haar kalme brauwen en of zij een overtollig poedertje blies van haar buste, voegde zij er bij: 'Ja, het is nog niet uw vròeger salet.'

'En nu, beste Angeliene', haastte zich Tourniput te zeggen, 'moeten wij ons weder wijden aan de dienst van het schoone en ware.' Hij keerde zich van de gastvrouw of was zijn witte borst een snipper harer verschijning, zette zich pal en zei: 'uw cicerone.'

'Altijd voorgaan en nooit de taak uit het oog verliezen,' praatte hij gaande, 'zeker', sprak hij herinneringsvol, 'ieder heeft de zijne, u moet toch ook eens boven komen kijken.' Hij leidde hen langs een uitstallinkje van kunstnaaldwerk, ontwerpen, patronen en oude merklappen, wuifde er naar en zei:

'Van de meisjes.'

'En nu ga ik u weêr een verrassing baren,' riep hij en bleef toen even veelbelovend staan, 'niemand minder dan Rustaard is hier vertegenwoordigd.'

'Is het echt, Tourniput?' uitte levendig Zebedeus, hij had meteen om zich gezien en tegen hoeden en haren gekeken, doorstoken met bitse stalen pennen.

'Was-echt,' zei Tourniput.

'Ik dacht hij ploegde,' opperde Zebedeus.

'Dat doet hij ook,' grinnikte Tourniput en wuifde witjes naar de voorstelling van een landschap, zeggende: 'Fransche school' en met iets van de oude mededingerstoon in zijn stem, hernam hij: 'wat zou hij anders nu doen, hij zaait en poot en ent, hij kultiveert son petit jardin.'

'Rustaard,' murmelde Zebedeus.

‘Redevivus!’ riep aanvullenderwijze Tourniput, hij was weêr staan gebleven, wees naar de wand en zei: ‘een vondst, hè? en dat na zoo'n échec.’

Zebedeus had medegekeken naar de aldus aangeduide teekening, bestreept en betitteld, en moest toen aan de schets van een tuinaanleg denken, gelijk een muziekschrift in schemerdonker geschreven. Hij staarde naar het tentoongestelde en voelde achter zich de weg versperd.

‘Wat is het?’ stamelde hij.

‘Wat het is?’ kraaide opstond Tourniput, ‘wat het is? heeft u dan ooit geweten wat het is? Is het niet duidelijk, spreekt het niet af op de man? Wat zegt U, mademoiselle? zijn dat niet de zaden en zijn dat niet de voren?’

Achter Zebedeus kwam de stem van de gastvrouw spreken.

‘Goed stil, niet waar?’

‘Ja, stil,’ beaamde Zebedeus, plaats makende voor de gestalte, ‘stil, zeer stil.’

‘U is een weinig ondeugend, weet ik; zei loomblikkend de gastvrouw en tikte hem aan met haar waaier.

Het is een gedachtebeeld, mevrouw.’

‘Ja, het is een gedachtebeeld,’ bevestigde mevrouw Angeliene.

‘Dit is er nog een van dezelfde hand,’ hernam zij weder, haar schouder naar de burende teekening welvend, die ook in fulpen doch somberder omlijsting was gevat, en enkel een zilverige potloodtrek te zien schonk in een hoek van het grauwe vlak.

‘Hoe verstorven,’ peinsde ze overluid en wendde haar profiel.

‘Het is de achterlijn van een vrouwenhoofd en hals,’ zei zinnende Zebedeus.

‘Wij hebben het het Vraagteeken geheeten,’ antwoordde even stemmig de gastvrouw, ‘wat moet die man hebben geleden, ach, beste Tourniput, zet toch die stoelen een weinig verder en laat het balkonraam vrij. Hoe lief van u, mijnheer,’ sprak ze, toen een behulpzame hand als een lakwerk glanzend, reikte naar de leuning eener stoel, ‘doch geeft ù u hier geen moeite.’

Mevrouw Tourniput keerde tot het vraagteeken terug.

‘Zoo vormt zich het beeld in ons, nietwaar? Een weinigje linkscher, een weinigje rechtscher; een weinigje hooger, een weinigje lager en de bekoring is er niet meer. Wie in den dag verloor,

mijnheer Zebedeus, hervindt het in den nacht van het onder-bewuste.'

'Ja, ja,' uitte Zebedeus schielijk en in zijn oogen verzichtbaarden zich de aromen veler priëelen en de weêrschijnen drijvend soms op het oppervlak eener vijver; hij rekte zijn hals en voelde tegelijk een rukje weêr aan een knoop van zijn jas.

'Hoe is u zoo alleen gelaten?' merkte vluchtig omziende de gastvrouw op. Zebedeus vergetend, draaide zich mede en zag tusschen twee verschillende zwarte schouders, in Dorinde's bange gezicht.

'Och, mevrouwtje, komt u toch een weinig hier, bij ons,' noodde mevrouw Tourniput, haar heele arm aanreikend, 'u valt van avond waarlijk op een gansje, wij verwachten een serenade.'

'Zepie,' klonk duidelijk Dorinde's stem.

'Ik kom,' prevelde Zebedeus; hij zag de gastvrouw afkijken ook en ging met Dorinde terzijde.

'Waarom houd je je niet beter aan mij vast?' mompelde hij.

'Ik kòn niet, ik houd het hier nooit uit.'

'Moed gevat,' prevelde Zebedeus, 'ik doe een beroep op je, Lucinde, wat zooveel broeders en zusters geluk verschaft mogen wij niet verwaarloozen; en bedenk onze toestand, je slaapt toch al zoo slecht, door al die bijkomstigheden.'

'Laten wij liever een woonwagen zien te krijgen.'

'Ik heb de geest gezien van Rustaard, Dorinde.'

'Ik zie niets anders en zij is het geestigs van al.'

'Brigitta,' lachte in eens Zebedeus.

'Die is een schat,' zei Dorinde, 'wat heeft ze niet verleden Zondag de gansche dag omgesold met onze jongen.'

'Doe dat dan nog een weinig met mij, hier, Dorinde,' smeekte Zebedeus, 'de zoon is toch niet meer dan de vader, noch de vader minder dan de zoon.'

'Dat zou ik wel graag gelooven,' antwoordde Dorinde; ze stofte de lapel van Rêvard's jas wat af.

'Luister es,' zei ze.....

'Het is zoo ik zeg, dokter,' sprak dichtebij de stem van den gastheer, 'sommige bewegingen kan ik maar niet laten; ik moet altijd in de rondte draven; draaf ik soms recht, dan merk ik ten

slotte toch dat ik ga in de rondte.' Hij cirkelde met zijn vinger in de lucht en zei: ''t is allergekst.'

'Sentimenten!' sijfelde hij en of hij iets verwierp wuifde hij naar den tot hem geneigden bezoeker, wiens haar een schaduw op het voorhoofd vlijde.

'Ik wist het wel, Dorinde,' fluisterde Zebedeus, na de blik die de gastheer hem voorbijgaand had geschonken, met een glimlach te hebben beantwoord, 'dat Tourniput nog zoo kwaad niet was. Ik beminde reeds vroeg die uitkijk van doktersoogen; het altijd omgaan met de nooden der menschen schenkt aan hun blik de gestemdheid eener moeder die haar kind toestopt. Het hart is zoo vaak in tegenspraak met de rede; het doet er ook niet toe of iemand in rondegangen zijn weg vindt, indien hij slechts wat bloeiends vindt voor zijn voet. Het eenige wat mìj niet lijkt is, dat Tourniput zoo schijnt te moeten draven.'

'Och,' zei Dorinde, 'laat hem maar schieten.'

'Zeg dat niet, zeg dat niet,' bromde Zebedeus en verzonk dan in zwijgen. Andermaal werd dichtebij en duidelijk gesproken.

'Maar, geachte heer.'

'U spreekt, eerwaarde, hier voor u zelf,' antwoordde tot wien gesproken werd.

'Luister es,' herhaalde Dorinde.

'Ja, Dorinde,' murmelde Zebedeus met de stem van een die ontwaakt. Andermaal klonk het geluid van den portier of liet hij een koppel duiven los uit het dakraampje zijner eigene woning.

'De heer en mejuffrouw....

Alles kunnen ze van je gappen, behalve waar het op aan komt,' praatte de heer van het paar dat naar de gastvrouw trad.

'Het is een benijdbaar werk,' prevelde nog Zebedeus.

'Hebt u onze nieuwe Boedha al bewonderd?' riep Tourniput en ging voorbij.

'Kijk eens, Dorinde,' praatte zachtkens Zebedeus voort, toen zij aan de andere wand bij de schoorsteen dan waren, 'de milde dagen der jeugd kunnen niet altijd duren, aan alle aanraking komt allicht een hard kantje. Een mensch die ouder wordt dient zich dat te herinneren; het is even onvermijdelijk als het tot hout worden van de jonge en weeke stengel.'

'Maar we zijn toch nog geen brandhout,' meende Dorinde,

‘laten we stilletjes onze biezen pakken, geen sterveling zal ons hier missen.’

....‘Emoties zijn noodwendig gedeelde,’ sprak aan de andere zijde van den schoorsteen een kwijnend geluid tot den bleeken heer, ‘en bij gevolg fragmentarisch, maar niemand kan het stellen zonder die lambeaux de vie.... och, vriend, geef ons hier ook een kopje thee.’

Tusschen hen in had zich een dienblad geschoven, voorzien van antieke oortjes. Het werd zonder de hulp daarvan zoo vlak gehouden gelijk een tafeltje-dek-je, met al zijn half-vol-bruin blauwe kommetjes en toestelletjes en in twee als volgestopte witte handschoenen gedragen, waarvan de boorden omkrulden.

‘Hij lijkt goed,’ praatte verrast Zebedeus. Hij had het statuetje op den schoorsteen herkend en keek nog eens naar het onderworpen en nochtans hoogmoedige gelaat van den dienenden man.

‘Toe,’ fluisterde hij tot Dorinde, ‘neem hem ook een kopje thee af.’

‘Ik blief hun thee niet,’ riep bijna Dorinde, ‘hoe kan je dat van me eischen, ik besterf het hier.’

‘Dorinde, Lucinde,’ mompelde Zebedeus of ware hij thuis, ‘je bent vandaag ontzettend.’

‘Ja, Zepie,’ zei ze, ‘ik ben vandaag niet bizonder goed.’

‘Begrepen!’ riep weêr ergens de stem van den gastheer en onverwachts plaatste hij zich voor hen beiden en begon: ‘Zonder complimenten, wanneer ik uit naam van de liefde een tête-à-tête verstoor. Het leven gebiedt en daarvan houd ik boven alles.... dat is toch zoo?’ viel hij zich in de rede en blikte vraag-fel uit zijn rookige oogen. ‘Het is beslist,’ vervolgde hij rad, - het staat als de datum van heden vast, het is ons oogmerk om zekere doorluchtige avondjes voort te zetten en daarom hebben wij 't zoo hoog gewaardeerd u in ons middenpunt te hebben. Het eerste idee ging van u uit, wij nemen het over, het blijft toch maar een dekselsch mooi idée dat 'n idée zich zoo onmisbaar kan maken. Uw idée overnemende dus, blijven wij in het idée en zelf idée, evengoed als Influenza influenza blijft zonder influenza. Zoo denk ik. Om kort te gaan, mijne bekoorlijke vroegere meesteresse, mevrouw Dorinde, veroorloof mij een oogenblik beslag op mijnheer te leggen, ...niet van sandwiches of evenveeltjes,’ grinnikte hij naar Zebedeus,

‘maar ter handhaving eener traditie, zoo schoon onder anderen tot uiting op de klep van de doos gekomen, ze zeggen toch al zoo gauw: hij stopt er ook van alles maar in.’ Dorinde had de steun genomen van de schoorsteen en knikte zwak.

‘Das ewig-weibliche, nietwaar,’ vervolgde terloops Tourniput, ‘ik wou toch graag je indruk, pardon, ik wou toch gaarne uw indruk daarvan hebben.’ Hij had Zebedeus in de voorkamer gevoerd en voor een beeltenis, opgehangen naast de deur van den ingang.

‘Eereplaatsen kennen wij niet, fu, fu!’ oreerde Tourniput, ‘bij ons komt alles terecht.’ Hij greep in de achterpand van zijn rok, wrong zijn hand in de zak ervan en aldus een groote, vierkant gevouwen zakdoek verkregen hebbend, bette hij er ijverig zijn voorhoofd mede en zei dan: ‘ik laat er u een wijle mee alleen ten behoeve van alle toekomstigheden.’ Na dit gezegd te hebben, deed hij een tredje achteruit.

‘Ik was er wel zeker van,’ riep hij overtuigd en trad nog een tredje verder.

Zebedeus stond alreeds overgeneigd naar het tentoongestelde te zien. Vele vaste bleeke vlakken drongen zich van onderen in het geraamte op en schoven naast elkaêr en blokten over elkander totdat zij hooger dan het midden, gelijk een topzwaar burchtgevaarte, bouwvallig kantelden. Dwars en schuin voltrok zich een band van een teederder bleek nog, die eer zij de omlijsting bereikte, verstolde in een doodsche glimping en in een roze schijn. Zebedeus' houding drukte wat te samen.

‘Ik denk niet dat u het goed zien kunt zoo?’ sprak naast hem de stem van den bleeken heer.

‘O, ja wel!’ antwoordde Zebedeus terstond oplevend en naar de stem zich keerend, ‘het is betooverend, ik zie een ijsgang, ik zie....’

‘Dat is er nog zoo heelemaal niet naast,’ viel de heer in de rede, terwijl hij vluchtig zijn voorhoofd met de vingertoppen beroerde, ‘een kristallisatie is het. Zal echter dit werk ons eigendom worden, dan moeten wij het in aansluiting beschouwen met dat wat er vis-a-vis van hangt en dat er slechts onvrij vrij van is. De meester dwingt ons aldus zijn groote lijn door de ruimte te volgen en is daarin geslaagd, volledig geslaagd.’

‘Ik kan er zoo inkomen,’ praatte Zebedeus.

‘U is ook in de kunst,’ hoorde ik,’ zei de bleeke heer.

‘Dat mag ik niet zeggen,’ antwoordde vlot Zebedeus, ‘een liefhebber ben ik en woon op kamers, de buurman van onzen gastheer en een goede, hoop ik, is het niet, heer Tourniput?’

‘Een béste!’ riep Tourniput, ‘carrément gesproken,’ en hij wiebelde van het eene been op het andere.

‘Vooraleer ik het genoegen had,’ vervolgde Zebedeus gemakkelijk, ‘onze gastheer te leeren kennen, ontmoette ik wel eens iemand die zei een schilder te zijn; hij heette Ruigrok, had een zak op zijn heup en altijd de mond van een kruiwagen vol. Ik zag hem het laatst op een kerkdak.’

‘Hè?’ antwoordde de heer met een open afgrijzen naar zijn zegsman starend; hij lêi zijn hoofd achter op zijn staande boord en knipte herhaaldelijk de oogen.

‘Ik weet het nog zoo goed als de dag van gisteren,’ keuvelde Zebedeus voort, ‘de ramen hadden nog steigers, het dak werd hersteld, de vuurpot van den loodgieter stond in de goot nog en was nog niet bekoeld, het was een wijde goot, u begrijpt, je kon er wel in marcheeren.....’

‘Het was mij veel eer kennis met u te maken,’ zei de heer en verwijderde zich na een buiging.

‘Hé, patroon!’ kraaide alweêr Tourniput.

‘Is het niet een beetje benauwd hier, buurman?’ opperde Zebedeus, of vroeg hij het naar alle menschen.

‘Het is uw licht ontvlambare verbeelding, chèr maître,’ antwoordde Tourniput, ‘de regulator staat op het onderste streepje.’..

‘Wat had je toch zoo lang te praten?’ wou Dorinde weten, toen Zebedeus weder bij de rookelooze schoorsteen was.

‘Ik weet het niet meer,’ mompelde hij, ‘het gonst, het ijlt, het is mij of mijn vader en mijn moeder in mij kijven; ik mag niet meer verhalen, ze zeggen ieder oogenblik: “Ta-hoore” ik mag niet meer verhalen en wat dan?’ Hij had het theekopje dat op de schoorsteen bij Dorinde's elleboog zich bevond ter hand genomen en dronk.

‘Pas op!’ fluisterde Dorinde, ‘dat is het kopje van die mevrouw.’

‘O!’ uitte Zebedeus en liet terstond de teug weêr terug in het

kopje vloeien. Dorinde bracht haar zakdoekje te voorschijn en dobde er meê onder haar neus.

‘Als ik jou toch niet had,’ zei ze en lachte vrij.

‘Ja,’ babbelde oogenblikkelijk weêr Zebedeus, ‘dat zijn zoo van die dingen waar iemand niet van te voren op rekenen kan, laten we nog blijven.’

‘Heb je ooit zoo gezien,’ antwoordde Dorinde, ‘weken lang ziet hij er tegen op en als hij er eenmaal is, wil hij nooit naar huis. “Toe,” waarschuwde ze haastig, “zet gauw je kraag op.”

Ik heb al zooveel kou uitgestaan van me leven,’ leuterde Zebedeus.

‘Man, wat doe je?’ had de gastvrouw gevraagd.

....Wat was, dames en heeren, het geval?[1)] De gastheer, hoorende buiten muziek, had onverwacht de glazen deuren van het straatbalkon naar binnen gehaald en terwijl alle vrouwen de tweede kamer uitliepen en alle mannen uit de eerste reeds en door de deur naar de vestiaire was het in de suite fijntjes beginnen te sneeuwen.

‘Dat had ik nog nooit gezien,’ uitte halfluide Zebedeus en bleef met open mond daar staan. Vóór hem stond ook de man met het dienblad opgetogen te kijken en gansch onherkenbaar geworden. Vanuit de laagte der straat klonk de marschmuziek al forscher, zwol aan in kracht van nadering, gelijk dat geschiedt in de ‘Turkische Scharwache’.

‘Beur je op, mijn kind,’ herleefde de stem van Zebedeus. ‘Bombardos groet u, Dorinde!’

‘Waaróm?’ fluisterde Dorinde bijna onhoorbaar vragend en bemerkend dat hij niet het óvergoed ging halen, vouwde zij haar doekje wat hooger en keek naar waar de gastvrouw was en uit de tocht zich had gesteld.

‘Dàarom, Dorinde,’ antwoordde Zebedeus, ‘d-rom, d-rom, d'-rom! het was het lievelingsdeuntje van den generaal. Niet de vragende W van wie, wat, welke; maar de wijzende D van dat, deze en die.’

‘Het zal wel zoo wezen,’ lispelde Dorinde.

‘Het is een attentie van het Comité tot opheffing der buurt,’ praatte mevrouw Angeliene Tourniput, tot eenige der op hun stelthakjes inmiddels aangetippelde bezoeksters, omwikkeld door hun

1) Letterlijk zoo gevonden in het manuscript. (Noot van den verzamelaar).

vederige en harige fourures, ‘och nee, man,’ vervolgde zij, ‘laat toch het floers op zijn plaats, het komt anders zoo cru, je kunt alles onmogelijk zelf doen,’ meende ze rustig.

‘It is a long, long way,’ neuriede er eene het komende wijsje mede.

‘Dat is toch ook niet heelemaal waar,’ opperde Zebedeus en hij zette de kraag van Rêvard's jas wat stijver, ‘de straat is lang nog niet afgebouwd en onze huizen staan daar zoowat in het midden van.’

‘Ze zijn er,’ zei Dorinde.

Diep onder het balkon paukte en schalmeide het nog een poosje; alsof een takkenvuur ontstoken werd begon het wittig op te rooken en dan verstomden de tonen. Een schijnsel, zoo uit alle winkelramen had geschenen van de metropool, tegen Kerstmis, waar de gedachtenis van samenvalt met herinneringen uit oude sagen en met de wedergeboorte van het licht, laaide naar boven. Het gloedde door de wijking der gordijnen, doordringend er de verve van en toen deed zich omlaag een liedertafel hooren.

De gastvrouw liet zich een sortie om de schouders leggen, langzaam verwijdden de gordijnen zich, mevrouw Tourniput betrad het balkon, dadelijk vuurrood geworden. Het schijnsel uit de straat vermengde zich met het schijnsel der suite, alwaar het grootst gedeelte van de gasten nu zich om het toverig balkon hadden geschaard in al hun aan natuurtoestanden herinnerende tooi. Beneden galmde reeds het mannenkoor in de straat:

> ‘Wij zijn de ploegers,
> Wij zijn de voren,
> Wij zijn de akker,
> Wij zijn het koren,
> Wij zijn het zaad.

‘Zoo zijn zij ook de mest,’ merkte de als ‘eerwaarde’ aangesproken gast op, wat achteraf gebleven.

‘Ze zijn wel wijzer,’ meende de ‘geachte heer’.

De gastheer echter had maar weinig toegeluisterd; na het ongeval met het balkongordijn had hij bij de sokkel postgevat der in de hooge spanning gloedende Amaryllis; hij hield zijn lippen ijverig

dicht of had hij zoo pas op zijn horloge gekeken. De liedertafel zweeg en liet de gemoedelijke verwachting van een voorspel na; ten tweede en ten derde male boog zich de gastvrouw over de diepte en wuifde.

En plotseling was toen boven het hoofd van Tourniput de Amaryllis begonnen te zingen, vokaal, alleenig, een bovenmenschelijk geluid bazuinde naar de straat en naar de suite waar onverwijld zich alle gasten hadden omgekeerd. Het gonsde nu niet langer eenvoudig gelijk in een Hollandsche korf geschiedt waar juist de koningin het vlieggat verliet en opging in 't ligt der zonne, het was een eendrachtig zwijgen en 't wakker worden dan van alle eigenwaarde en de mogelijke gevolgen er van, het was als de adem van de groote tragiek, of daar een schrikkelijke Atropos de nijvere kolonie had weten binnen te dringen. De cosmopolitische keel galmde hartstochtelijk in de hoogte, in tril-beelden van klank, in wolken en wademen plechtig. Het klonk niet schor noch heesch, zoo Zebedeus het vroeger had gehoord in stilte van buiten en avond, vanaf een balkon en niet naar een balkon, volmachtig was het geworden, zuiver van toon, het timbre volkomen, het deed de blikken der toehoorders en toehoorderessen ontstellen naar elkander, de lippen fluisteren: ‘wat een pracht-ding’ en ‘wat een techniek.’

Geheven met een zwaai in het wonder stond daar Zebedeus en een ijselijk weerhouden kreet blonk op zijn gelaat. Het was als het staffierende schrijden van Isis-priesters langs purperen pylonen en 't trillen van offerknapen in den schijn van de vuren van Moloch. Het was de loeiing van spierwitte stieren in gouden schoeisels tredend en met vergulden horens, van olifanten met cinnaber bestreken. Getijgerde Bacchanten en Saters, schouderverhuld door schabrakken van pantervel joolden en schaterden, er stapten ongeschoren Druïden of Derwischen huilden in voetstootsche hemden. Verschuivende de wanden der suite drongen legioenen centuriën aan, hun standaards omstuwend en alle lanspunten ook gedoopt in wilde maan en onder verkrinkelingen van gierlandolen brulden gladiatoren ‘Ave, Caesar, morutori te salutant.’ De roode wind bewoog de veêren in de suite en de tenor zong weeker en 't waren proselieten in de weêrschijn van vlammende steden en werden horden Hunnen weêr in attila's, drommingen om de Maagd van Orleans, en psalmende Hugenoten bij mutsaarden en

Puriteinen op hun lange, lange weg. Het vuur was reeds gedoofd en kleurloos waren de beelden, toen nog de solo dreunde en Geuzen het waren, Vandalen, lazaronen; profeten, Machabeeën en proletaren.

‘Ik zal maar dadelijk naar bed toe gaan,’ lispelde Dorinde.

Spookbleek stond daar Zebedeus dan en keek met glazige oogen alle gasten aan. Hij stamelde iets onverstaanbaars en hulpbehoevends. De suite gonsde alweer gezellig en 't warme handgeklap verkoelde er door een stormig geroep uit de straat.

‘Het kan nu wel geschieden,’ murmelde hij.

‘U is gelukkig gauw thuis,’ antwoordde naast hem de stem van Tourniput - ‘ik mag lijden dat je geen kou hebt gevat.’ Hij keek zwaarmoedig naar de stomme Amaryllis op en in zijn voorhoofd trokken zich rimpels even architektonisch als in de centrale verwarming de radiatoren.

Trouwen door Ralph Springer.
Vervolg en Slot van pag. 562.)

III.

De vroolijke drukte die nu reeds bijna veertien dagen hoogtij vierde in het heerenhuis met oud-hollandschen topgevel, in de Van Breestraat, bereikte welhaast haar hoogtepunt in dezen nieuwen, lachenden ochtend. Alles in en aan het huisje - welks slechten bouw was gemaskeerd achter zijn verglaas-gekleurden gevel en de vroolijke tinten van het pui, scheen nu mede te lachen en te jubelen, als in verheugen op het naderend feest.

De groengelakte jalouziën die, heel vroeg in den morgen reeds, het zonnegloren opvingen en het kaatsten naar de spiegelruit aan de overzij, moesten spoedig dat vroolijke spelletje staken; een straffe hand joeg ze naar boven. Maar, dit kwam slechts het aanzicht van het huisje ten goede. Want nu openden zich de kijkgrage oogen van alle vensters, groot en klein, in dien vroolijken gevel en zetten deze met kinderlijke joligheid en overmoed, het spelletje voort met de groote buurvrouw. En - ze schepten vermaak in dat spelletje als zoovele kijkertjes van licht in dat lichtend huis; ze joelden van pret met honderd licht-glitterinkjes naar alle kanten, nu de voller schijnende zon allengs geheel den gevel bestraalde. En beurtelings achter elk dier ruiten, werd telkens heel even, een guitig meisjeskopje zichtbaar, dat, coquet halfwegschuilend achter groen en rozen, vluchtig, keer op keer, naar naar de lachende zon, de blinkende straat - de blauwe lucht.... naar het mooie leven keek.

Bij korte tusschenpoozen werd er gebeld en dan kletterde de deur open onder het los gebaar van het schellemeisje. Dan koutte, gekscheerde, keef of lachte het naargelang ze den melkboer, bakker, slager of postbode moest te woord staan. Voor dezen had ze een lach, voor genen een berisping, maar ze bleef al maar zichzelve, steeds vroolijk glansje latend spelen op de frissche wangen, waarom ontvluchte, blonde haren dansten. Dan, ontsloot ze nog eens de deur om twee kinderen uit te laten, die óok al lachend en neuriënd, haar bijna omver stoven.

Zoo lachte alles aan en in het huisje en werd de vroolijkheid steeds meer wijding bijgezet door de zendingen zonder tal, van groen en van rozen. Bloemen - groote bundels witte rozen en cactussen die, nu geen jalouzie meer den blik bedwong - zich voor alle vensters het oog aanboden, heel de diepte der kamers door, zoover het gezicht reikte. En die bloemen-zendingen, nu reeds veertien dagen aan den gang, wilden nog maar niet eindigen - al die bloeme-hulden aan de mooie bruid, die daar woonde, in dat vroolijke, gelukkige huis.

Het was de laatste dag van Rosa's bruidschap. Hoewel het groote feest met allen luister zou worden gevierd in ruimer zalen dan waarop het heerenhuisje kon bogen, had de mooie gewoonte toch gevorderd, deze woning in feestdosch te steken. En - met reden, want had zy niet alle recht op feestkleedij?

Immers, had jaren lang binnen haar muren het jonge-meisjes-gezang en gejoel weerklonken. Later, hadden de wanden van haar binnenkamers, ándere tafereelen aanschouwd; hadden ze het éerst zoo luidruchtige meisje zien stiller worden.... Ze hadden heftige woorden opgevangen die door tranen, bedreigingen die door brutaliteiten waren beantwoord geworden....

Het best kenden haar wellicht de ruiten van het luxueus ingericht boudoirtje en zij zouden heel wat hebben kunnen verhalen, van het leven der bruid - van de vele overgangen daarin. Eérst, van het tijdperk waarin zij haar van kind tot vrouwvoelende maagd zagen rijpen; dáarna, van maagd tot wetende en beseffende vrouw. Ten láatste, van den grooten overgang die haar tot de volmaakte actrice had gevormd, die, met gevoel hebbend afgedaan, de wereld ging beschouwen staande op het

standpunt van geven en nemen, van verkoopen en positie-innemen.

De zwijgende ruiten, hadden zich voelen door-turen door de oogen van het jonge meisje, die de sterren vroegen wat liefde was. Later, hadden zich natte wimpers tegen ze aangedrukt, tranen langs hen latende glijden, als parelen van zout; tranen, die der groote, blauwe oogen waren ontperst door groot verdriet en tranen van spijt, om jong-meisjes onmacht.

Dit alles was tot het verleden gaan behooren en nu, sinds langen tijd, kenden de ruiten niéts van haar, dan dien starren blik, die tuurde in onverschillig voelen; tuurde, in waan van meerderheid, naar dat al-blauw, daarboven, in donkeren nacht en hellen morgen, als dacht zij, dat meisje, reeds lang het groote geheim te hebben opgelost....

Ja, wel had het huis, het meeste recht op feesttooi, nu zijn oudste kind het verliet, in geluk....

Het ontbijt op dien morgen, duurde nu een uur en nóg maakte geen der buisgenooten beweging van opstaan. Het was geen bovenmatige honger, die de familie Goudeket zoolang bijeenhield, ditmaal; gegeten werd er niet méer dan anders. Wèl, braaf geschertst en gelachen.

Alles scheen anders, dan anders. Hoewel de thee niet beter was dan andere ochtenden, oogstte ze lof van allen. Papa, die gewoonlijk ontbeet met een kop in de eene en het ochtendblad in de andere hand en dan maar mopperde op ‘dat heete drinken’ en de ‘idiote tooneel-recensies’ die naar zijn zin altijd een veel te groote ruimte, innamen, scheen nu met alles vrede te hebben en keek van louter goede gezindheid, niet eens de krant in.

Hij had hoegenaamd geen haast en pruttelde zelfs niet even van zijn voeten, waarvan gewoonlijk de eene in de diamantbeurs en de andere in Londen heette te staan. Pruttelen deed hij nu heel niet, daarentegen luchtte hij zijn goede bui door het vertellen van oude geschiedenissen uit de avontuurlijke jaren ‘zeventig’ en ‘negentig’, welke geschiedenissen door den tijd eerder dan verweerd, sterk waren aangedikt en hel gekleurd.

Vertellingen op waren grond, volgden elkaar op den voet en niet weinige sloegen op jonge huishoudens, welke, vol moed begonnen, spoedig spaak liepen en de hoorders hadden niet

anders te doen dan eerst even in aandacht te volgen, en dan in koor in een luiden lach, los te breken.

- Pa is wel op dreef, van morgen, zei Roos.

Vergeleken bij vaders uitgelaten vertelwoede en de bulderende lachbuien van haar Broer Bram en de zusjes Jetty en Selly, leek zij wel de kalmste van het gezin. Haar aangenomen waardigheid, strookte het meest met de aangeboren stilheid harer moeder. Deze - ingetogen vrouwtje - uitte haar innigste vreugde nooit sterker, dan door een stil lachje, dat, heel even den mond omkransend, haar ingevallen wangen beglansde. Geboren en opgegroeid als een der elf kinderen van een fruitventer, had zij in haar jeugd van kommer en ontbering, die zonnige vreugde en dat zorgeloos schateren, wat haar kinderen zoo goed verstonden, niet geleerd. En - hoewel sinds haar trouwen met den diamantslijper Goudeket haar levenspeil voortdurend was gerezen, had noch financieele voorspoed, noch huiselijk geluk het verstaan, de zwaarmoedigheid uit haar ziel te bannen, die er door een vreugdelooze kindsheid in was gelegd. Onder blijde omstandigheden en te midden van een uitgelaten gezelschap kon zij stil voor zich uit zitten staaroogen en aan den rijksten disch kon zij nog niet haar jeugdellende vergeten, nóch de gedachte van zich zetten aan haar bleek, jonggestorven zusje, dat om melk huilde toen er zelfs geen snee brood in huis was.

Tech was zij niet stroef van natuur en zou zij de laatste zijn om, zelfs de meest uitgelaten, joligheid af te keuren. Innerlijk - deed haar het uiten van vreugd, goed. Ze hoorde graag een gullen lach. Nu ook, zat ze stil en tevreden tegenover de ‘kinderen’ en onder het vertellen van die oude moppen, welke zij al zoo dikwijls had gehoord, ontgleed de zachte glans niet éven haar wangen.

- Jij niet - hè Roos, zei ze in antwoord op haar verweer. Jij trekt af en toe een gezicht - of het niet allemaal voor jou is bestemd.

- Moet ik daarom vroolijk kijken? Moet ik, na nu al veertien dagen aaneen, het mikpunt te zijn van dat clubje groote geesten....

- Hè - hè Roos - niet zoo hoogdravisj.. alsjeblieft, knorde Bram.

- Hoogdravisj - hoogdravisj!

De tweelingen herhaalden éerst de uitdrukking beurtelings, en

schoten dan in een hoog gegichel, hetgeen Bram zoozeer bekoorde, dat hij er zijn bariton-lach aan toevoegde. En nu deed de oude heer ook mee, eerst met een verplicht kort lachje maar dan weldra, met die gezonde, diepe basbuldering, zoozeer eigen aan lieden, die zélf niet van humor zijn verstoken. En gezamenlijk, sleurden zij Rosa mede, in hun vroolijk koor.

De aardigheid was gegrondvest op een jarenoude familie-ui. Bram schreef soms verzen, volgens Roos bij nacht en ontij en had ze vroeger wel eens een armen neef in de ooren gedreund, onder voorwendsel van declameeren. De neef had hun jaren tevoren druk bezocht, hoofdzakelijk met het oog op Roos, schoon het van begin af voor hem een hopeloos geval was geweest. Van alles wat hij bij zijn familie had genoten, had hij Bram's lyrische ontboezemingen het slechtst kunnen verteren en dus had hij zich zekeren dag formeel van zijn taak als auditorium afgemaakt, door met nadruk te verklaren, dat hij van dien boel toch geen verstand had.... de verzen waren hem te ‘hoogdravisj’. Deze, onwillekeurige parodie op een eerlijk, hollandsch woord werd, nauwelijks geuit, direct liefderijk aanvaard en van dien stonde af, bij alle voorkomende gelegenheden geëxploiteerd.

- Je ziet er anders niet erg bruidje-achtig uit, Ro! beweerde Jetty, de oudste tweeling, toen het lachen wat luwde.

- Niet Jet?

- Ik dacht het ook al, viel Selly nu bij.

- Wat mankeert er dan aan, kinderen? groot-ironisch vroeg de bruid.

- Kinderen! Jetty's puntig neusje spietste in de lucht, als om te kennen te geven, dat deze grievende beleediging verdere conversatie onmogelijk maakte.

- Je mocht wel een beetje vroolijker zijn, verzekerde Selly.

- Vin-je?

- Hoor me nou's zoo'n nest aan - Ro bewaar je decorum, zei Bram nu quasi-verbaasd. Dat beteekent natuurlijk niet meer of minder dan: ‘Als ik maar de bruid was - dan zou je wat zien!’

- Bram! - zei moe.

- Zoo'n ondeugd - zeg waar haal je de brutaliteit vandaan? vervolgde hij, kennelijk tot in het diepst van zijn hart getroffen door dat sterk staaltje van insubordinatie. Zoo'n school-poes!

‘Als ik maar de bruid was’..... hoe komt ze er bij.....

- Och malle vent - dat zei ik immers niet.

- Wou jij bijgeval je oudste zuster keren hoe ze moet bruiden of hoe er in het algemeen moet worden geibruid? Jij - je zou 't bij de allereerste les al voor eeuwig verbruiden. Zoek de karwats op.... Waar is m'n knie? Waar hebben jullie mijn knie gelaten? Ze moet er 's overheen.

- Moe - hij wordt vervelend.

- Moe - hij heeft teveel thee gedronken.

- Hij is stout.

- Geef-u 'm een klontje.

- Toe Bram, hou je eer bij je - hoepel op, raadde Jetty goedig.

- Pa - neem u 'm nu mee - verzocht Selly.

- Moet ik nou óok weg? Ik wou jelui juist gaan vertellen....

- Nee - breng u 'm maar naar z'n kantoor.

- Och waarom niet, filosofeerde Bram. Wij waren goed genoeg om de dames bij het ontbijt te amuseeren. Nou de moor zijn plicht heeft gedaan - mag-ie weer schoenen poetsen gaan. Maar ik zeg je - dreigde hij wraakzuchtig - er komt morgen, en overmorgen en de heele week niets van declameeren.

- Gelukkig! Bram, wil je héusch woord houden?

- Goei-morgen saam!

- Simon - goeien morgen - Ro - Simon! Moe!

- Dag jongen!

- Sim - kom hier!

- Nee hoor - naast mij; verschrikkelijk leuker. De bakvisschen sprongen op - en trokken hem tusschen haar in, als wilden ze hem verdeelen.

- Een kopje thee, Simon?

- Nee.... dank u. Of - geef u toch maar.... Ik heb nog niets gebruikt.

- Hoe komt dat - schrikte moeder op in overdreven bezorgdheid. Heeft je moeder je nuchter laten weggaan.

- Ik was al op de fiets, voor ze op was....

- Wij moesten maar 't veld ruimen vader, oordeelde Bram's grafstem. Voor ons heeft nou niemand meer oog of oor. U weet 'r alles van: ‘Als 't kindje binnenkomt....’ de rest is óok zoo. Als 't schoonzoontje binnenkomt, telt men ons niet meer. Dat komt

ervan, als men dochters heeft, en men laat ze trouwen met mannen.

- Sim - lust je een broodje. Je zal wel honger hebben, jongen.

- Je moeder zal er niets over te spreken zijn, denk ik, knuffelde Jetty.

- Eén broodje maar? Toe Sim, neem er drie, vleide Selly. Waarom eet je niet, voor je gaat fietsen? Je ziet 'r naar van uit.

- U hoort 't vader, 't vertroetelen is alweer begonnen. Ik ga vooruit.

- Wacht 's, daar ben ik al.... driftkop, wacht nou even. Rachel, m'n hoed, m'n stok....

- Ik kan 't niet langer verkroppen, kermde Bram, achter de tweelingen om loopend en beiden tegelijkertijd aan de haren trekkend. Sinds dat jongmensch mijn zuster vrijt, sleep ik mijn bestaan in ellende en eenzaamheid voort, zonder zusterlijke liefde en met halve kopjes thee zonder suiker....

- Au - au! Schei uit - moe, laat-i uitscheiden!

- Niets - niets kunnen ze meer van me verdragen, hoofdschuddend, verweet Bram. Met kneep hij de tweelingen in de wangen, streelde zijn moeder, drukte Simon's hand en stapte dan onder een luid dag! wijdbeens de deur uit.

Pa Goudeket zoende de ronde; Selly bracht hem tot beneden. De straatdeur sloeg dicht.

Nu de levenmaker weg was werd het stil in de huiskamer - als in een schoollokaal na afloop der les. Bram scheen alle drukte met zich te hebben meegenomen.

Intiem fluisterden de bakvischjes nu met hun zwager over honderd en één onderwerpjes. Als eenige van zijn soort was hij de aangewezen persoon om haar van advies te dienen in alle voor haar belangrijke en netelige gevalletjes. En vooral - nu zij na de groote gebeurtenis van morgen, tijdelijk zouden gescheiden zijn, namen ze nog eens extra de gelegenheid waar.

Vriendinnetje Flora was niet goed in orde - had hij er nu veel op tegen dat Cato voor haar inviel als bruidsmeisje? Als 't goed was - dan wilde Jetty zich nog wel even de moeite getroosten, voor hem een eitje te koken. Erg zacht - ze wist het recept....

Simon herinnerde zich niet een der vriendinnetjes, wier namen hem nu vlug achtereen in de ooren werden gerateld, maar hij vond

Jetty's schikkingen uitstekend. Maar het ei hoefde niet - heusch niet. Hij had in dit kwartier al meer gebruikt, dan thuis op drie ochtenden tezamen.

- Pff - deed Selly - stel je nou niet zoo zuinig aan, voor Roos....

Roos - met moeder in gesprek over gewichtige, huishoudelijke aangelegenheden, hoorde haar naam noemen - keek vlug op. Hij - dien directen blik opvangend, kleurde er onder als een meisje. Maar - vlug beheerschte hij zich, ving haar blik weer op en oog-wenkte dan naar het salon, vóór. In zijn oogen lag een stille vraag, die haar even trof; ze begreep hem direct. Hij wilde haar spreken, onder vier oogen.

Onmerkbaar voor de anderen trok zij de schouders op. Waarom? Waarom? Zouden zij spoedig niet tijd in overvloed hebben om met elkaar te praten; dagen.... weken.... jaren....

Hij voelde haar onwil; haar koudheid griefde hem. Zij hadden nog geen woord gewisseld - elkaar slechts flauw de hand gedrukt. En toch maakte zij zich kort en onverschillig van een gesprek af. Als zij nu al, nog niet eens getrouwd, zoo koud en onverschillig deed - hoe zou het dan wel gaan - na maanden - jaren....?

- Maar - hij wist 't immers - zóó was haar natuur.... O - die ander.... hij.... Zijn handen - die in de zakken woelden, balden tot vuisten. Hij stond op - liep de kamer door - bekeek met geveinsde belangstelling een reproductie van Alma Tadema. En - terwijl zijn oogen niets zagen, hoewel ze langs de romeinsche prent dwaalden, voelde hij zijn trekken vergrimmen.

Zou ze.... als *hij* hier ware geweest in zijn plaats - die ander.... zou ze dan....?

* * *

In haar houding jegens hem gaf ze duidelijk te kennen, dat haar elke intimiteit koud liet; opzettelijk nam ze haar maatregelen, dat men hun niet tezamen zou laten. Hoewel anders nooit bizonder belust op huishoudelijke bezigheden, deed ze nu erg druk met het afnemen der ontbijttafel en liep ze braaf heen en weer. En daarna ging ze haar moeder in de keuken een poosje gezelschap houden; mevrouw Goudeket waakte over het bereiden van het eten met fanatieke inachtname der ritueele voorschriften.

De tweelingen vielen haast om van verbazing, toen Roos zoo ijverig voor den dag kwam. Van louter aandoening stompten ze elkaar en tezamen Simon tusschen de ribben en ze fluisterden dat de liefde die luie Roos heelemaal had gemetamorphoseerd. De prozaïsche Jetty beweerde, dat ze van moeder het recept ging leeren van Simon's lievelingskostje, doch dat ging de lyrisch aangelegde Selly aan het hart en van den weeromslag fluisterde ze een liefdesonnet van Kloos, haar liefste en het eenige wat ze uit het hoofd kende.

Later kwam Rosa weer. Quasi luchtig vroeg Simon, of ze een beetje bij hem aan het raam kwam zitten. Ja - zei ze - en ze vroeg de tweelingen, ook te komen aanzitten met een handwerkje, of zoo; dat was gezelliger. Ze moest nog een kleinigheid doen aan het borduursel van haar tafelloopertje, dan was het af. Ongenood hadden de meisjes toch wel gebleven; die waren nóóit uit Simon's nabijheid te verdrijven.

Haar manoeuvre was te doorzichtig, om niet te worden begrepen; ze wilde hem tot géen prijs gelegenheid1 tot een onderhoud laten. Haar opzet maakte hem mistroostig; wilde of durfde ze niet? Had ze dan vrees?

En toch, hij moést en zoú haar spreken. Daarvoor was hij zoo vroeg gekomen, na een korte nachtrust, opgezwiept door het verlangen, het nu tusschen hen tot klaarheid te brengen. Want, zoo hij dat niet deed, vreesde hij op het allerlaatste oogenblik nog terug te deinzen voor het huwelijk met een meisje, wier vertrouwen hij nooit ten volle had genoten en dat behoedzaam haar geheim voor hem had verborgen gehouden.

Na de koffie vroeg ze hem, of hij even mee ging naar de modiste. Het hóopte weer even in hem. Eindelijk scheen ze dan te begrijpen, waarvoor hij was gekomen en zocht nu een voorwendsel daartoe.

- 't Is goed, zei hij eenvoudig. Dan keek hij, verbaasd, op.
- Jelui gaat wel even mee, niet? hoorde hij haar de tweelingen vragen.
- Ja, Sim - gaan we mee? vroegen ze hem. Maar Roos antwoordde voor hem.

- Ik vraag het immers; of gaan jelui soms liever niét?

- Och, zanik zoo niet, vinnigde Jetty. We gaan immers alleen mee om Sim te pleizieren. 't Is niet om joú gezelschap te houden.

Heel flauw omgleed een lach haar lippen, bij haar zusje's woorden, zoozeer in strijd met zijn werkelijke gevoelens.

- Ik ga me even verkleeden, zei ze dan, haastig opstaand om haar lach voor hem te verbergen.

Wat gaf het nu, dat ze de deur uitgingen, dacht hij. Al wandelden ze nu den geheelen middag, met die kinderen bij zich zouden ze toch niet ernstig kunnen spreken. O - hoe gemakkelijk ging haar dat alles af - hoe uitgespitst was zij toch.

- Kinderen....

- Wat is d'r aan 't handje, Sim?

Hij moest er iets op verzinnen, maar wat? Hij kon ze immers niet teleurstellen - vragen of ze nu eens wilden thuisblijven.

- Meisjes - hoort eens even....

- Wat is het, Sim? vroeg Jetty en stak haar arm door den zijne.

- Ja - Sim - vertel op - sentimenteelde Selly. Alles, al wat op je hart ligt.

Onwillekeurig ontsnapte hem een zucht. Hoezeer verschilden die gevoelige kinderen van haar.

- O Sim - je zucht - kweelde de lyrische Selly. Heb je verdriet....?

- Nee kindje, hoe....

- Jok nou maar niet.... je zucht. Jetty....?

- Ja - ik heb 't ook gehoord.

- Schoonzusjes - geliefde en geachte schoonzusjes - zei Simon, in den ouden toon.

- Pappelepap - spotte Jetty, kom nou maar voor den dag met wat je wou zeggen.

- Ja - toe Sim.... vertrouw ons gerust - wij kunnen wel onzen mond houden. Misschien is er iets, waarin we je kunnen raden.

Hij glansde even.

- Gaan jelui heusch graag mee....?

- Op m'n woord! Verdraaid leuk.

- Verschrikkelijk gezellig - voor jou ook.

- 't Is misschien egoïst van me - zoo'n kostelijke middag. Echt om te fietsen.
- De karren liggen beneden.... allebei band lek....
- Mijn stuur ziet er *afschuwelijk* uit. Véél te ouderwetsch.
- En smerig.... *afzichtelijk!* Je zou ze....
- We hadden ze laten vernikkelen....
- Kolossaal gesjochten - allebei....

Hij hoorde haar niet en zuchtte weer. Het ging niet....

Jetty wenkte haar zus - slingerde haar een arm om haar hals en fluisterde in haar oor. Het trok zijn aandacht en zijns ondanks moest hij even grinniken om het meewarige gezicht van het lyrische zusje.

- Daar had ik heusch niet aan gedacht - hoorde hij haar fluisteren.
- Ik denk 'r ook nu pas aan, fluisterde Jetty, zoo luid, dat zij wel een kamer verder was te verstaan.
- Wat beduidt dat gemopper - bakvisschen?
- Niets - niets - zei Jetty hooghartig. We gaan maar liever niet mee.
- Waarom niet?
- Och nee! zei nu Selly luid-op en aan Jetty's hals fluisterde ze sentimenteel:
- Nu kunnen ze tenminste praten wat ze willen - met elkaar.

Hij verstond haar en kleurde.

- Wat is dat nou voor onzin.
- Je verraadt jezelf - lachte Jetty.
- Hoe dan....
- Zeg 't maar eerlijk.... je vindt 't gezelliger met je tweeën. Nou - ga maar gerust hoor. Iedereen kan zich wel voorstellen, dat verloofde lui....
- ....Wel eens wat.... viel Selly in.
- ....te bespreken hebben. Vooral.... als ze....
- ....gauw gaan trouwen, besloot Selly. Dan smulde ze weer even aan haar sonnet.

Simon vatte instinctief den goeden toon.

- Hoort eens, meisjes, zei hij hartelijk, je bent lieve schoonzusjes en je hebt innig gevoel. 't Is waar, ik heb nog verbazend veel met Roos te bespreken....

- Zie je nou wel.... we gaan niet....

- ....mee. Dan kan je.... het weer is zoo mooi. ‘O rozen..’ zei de lyrische.

- Nee kinderen - dat bedoel ik niet. Ro heeft je gevraagd.. en ze zou denken dat ik je niet wil meenemen.

- Dàt weet ze wel beter....

- Ze zal 't zich niet zoo erg aantrekken.

- Nee - heusch - ik heb liever dat je meegaat. Ik heb je veel te graag bij me....

De meisjes glansden en ze gaven hem kopjes als speelsche poesjes.

- Ik heb nu zoo gedacht.... Kijk, na de modiste gaan we eerst ijs eten in het Paviljoen.

De prozaïsche en lyrische blikken smolten inéén.

- En na het ijs rijdt jelie een toertje op huurfietsen van het Paviljoen. Ze staan voor de hand - je neemt ze zoo maar mee; ik maak het wel met den kellner af.

- Heerlijk - snoezig....

- Poezig.... schattig van je....

- Ik zal je even op je oor moeten zoenen....

- Laten we hem niet bezeeren.... Hij onderwierp zich aan de dubbele operatie.

- O - Jetty.... ze kunnen heerlijk praten; in het Paviljoen, fluisterde de lyrische.

- En je hebt 'r beter ijs dan....

- Vin-je niet dat-ie 'r een beetje slecht uitziet? 't Is voor zoo'n jongen....

- Als-ie maar eerst getrouwd is....

- Mondje nou zoolang dicht, schoonzussen.

- Als het graf.... die plombières smaakten me niets bij....

Louter van vóórpret vielen ze in elkaars armen, kusten elkaar als katjes, trapten op elkaars voeten en twistten daarom.... Tot Rosa kwam. Toen sloten ze ijlings vrede om gezamenlijk snedige en afdoende antwoorden te geven op de verwijten en vermaningen van de oudste zuster.

* * *

Het modepaleis op de Keizersgracht verlatend, wandelde Simon met zijn dames terug - langs de Leidschestraat. Zij liepen ge-

armd; naast Rosa ging Jetty, terwijl Selly sentimenteel aan zijn linkerarm hing. Als nu en dan de drukte hen verhinderde, naast elkaar te blijven, dan liet zij zijn arm los en trok ze Jetty met zich in de achterhoede, voor een oogenblik.

't Was een dier mooie zomermiddagen, dat niemand thuisblijft.

Op het Leidscheplein werd Simon aanstonds belegerd door een groepje bloemenverkoopers.... Een heer met drie dames kon wel een paar rozen koopen. Mijnheer wist immers wel, een roode roos, op een witte blouse.... Of - liever zoo'n fijn bouquetje.... Vastspelden? Blozender dan ooit, wandelden de bakvischjes verder, trotsch op haar zwager, bouquetjes en eigen persoontjes.

Bij het Paviljoen ontmoetten Simon's en Jetty's blik elkaar - en Selly keek smachtender dan ooit. Er fietsten zooveel paartjes.. Daar voelde ze een stompje van Jetty.... ze keek op - haar zus knikte haar beteekenisvol toe. Ja - dat was ook zoo - die Rosa. Die was een brok conventie. Toch lachten haar oogen al in stil verheugen op een samen-toertje, terwijl ze zachtjes reciteerde - haar sonnet....

Ze zochten een koel plekje.... Dicht bij het fietsen-rek vonden ze een knus hoekje.

- Dag, dames o mijnheer! De kellner kende hem. Wat zal het wezen, mijnheer?

- IJs? Ja - knikte Roos onverschillig.

- Plombières! kirden de tweelingen, onderwijl een steelschen blik in het park werpend naar de spele-rijdende paartjes.

- Mijnheer ook? Niet? Dan - twee ijs, vanille - en twee plombières - alsjeblieft mijnheer! 't Is warm, maar hier is 't lekker - vin-u ook niet, mijnheer? Graag liet hij merken, dat hij hem nog kende, van vorig bezoek.

- Een sigaar? bood Simon hem aan.

- Alsjeblieft, mijnheer - dank u wel! Snel schoof hij de sigaar, als een potlood, achter het oor. Zal direct bezorgen, dames! Weg stoof hij, het blad vol leege glazen kunstig op den duim balanceerend.

De meisjes schuifelden ongeduldig op haar stoelen.

Selly's romantisch gestemd hartje popelde van verlangen om te ontsnappen. Die arme Sim scheen er zoo naar te snakken, zijn hart vol liefde te mogen uitstorten. Het ijs - ja. Wel beschouwd,

als ze daarginder die menschwormen zoo in vrijheid zagen ronddartelen, leek haar een portie plombières niet eens meer zoo begeerlijk. En - die fietsen - ze zagen er niet eens zoo erg huur-kar-achtig uit.

Jetty's gedachten hadden ongeveer denzelfden loop genomen; het ijs zou niet wegloopen, maar het kon gebeuren dat Rosa plotseling naar huis wilde. Jetty's oog, langs Selly heenblikkend, zag hoe ze verlangend de fietsen besonnetteerde....

- Sel - daar rijdt Toos met 'r zus....

- Cato? Selly sprong op. Beiden maakten beweging van loopen.

- Catootje van Goch hier? vroeg Rosa ongeloovig.... Waar gaat dat heen, riep ze dan luider.

- We komen direct terug.

Snel liepen ze de stoelen om, naar de rijwielen. Even weifelden ze.... Er stond niemand bij..... 't Leek zoo wel diefstal....

- Vooruit, Selly! zei Jetty in vlug begrijpen van haar zusjes aarzeling. Simon zei, we konden ze zoo meenemen. Die kellner lijkt wel zijn boezemvriend te zijn, schalkte ze achteraan.

- Rosa, in haar gewone-doen van zich met alles bemoeien, wilde opstaan, doch Simon legde de hand op haar arm.

- Rosa! zei hij.

Tsjing - tingelingelingeling.... tjing-tjong-tjing....

De kleine list was gelukt. Nu kon hij praten - eindelijk....

- Alsjeblieft, meneer, fleemde de kellner, twee plombières - twee vanille!

- O - dank je. Zet maar neer, Anton. De jonge dames zijn een half uurtje fietsen.

- Fietsen, meneer - heel goed, meneer.

- Ze zullen wel niet lang wegblijven.

- Zooals u wil, meneer - heel best, meneer. Weg snelde hij weer, het blaadje al sneller op den duim draaiende.

- Wist jij dat ze zouden gaan fietsen? Waar gaan ze heen?

- Ja, ik wist het, ik heb ze gevraagd, zei hij nu vaster, ernstig in haar oogen ziend. Ze zullen even het park omtoeren en komen dan weer hier. Wees maar niet bezorgd.... ze zijn geen kinderen meer. Ik denk - dat wij elkaar wel kunnen bezighouden.

Zijn beslistheid trof haar, hoewel ze dat niet liet blijken. Wat had hij er toch mee voor? speelde haar door het hoofd. Waarom

bleef bij toch zoo straf aanhouden op dat samen-zijn, waarom nu weer de meisjes er toe gebracht, te gaan fietsen? Dat moesten ze in de wachtkamer van maison Max besproken hebben - misschien wel thuis, toen ze toilet maakte. Een formeele samenzwering dus. Hoe durfde hij zich tegenover de kinderen zoo te uiten? Ze zou echter op haar hoede zijn.

- Zijn die fietsen den kellner toevertrouwd? vroeg ze luchtig.

- Ze zijn z'n eigendom; hij verhuurt ze.

- Zoo? Wist je dat?

- Ja.... Ik heb hier ook wel eens een gehuurd, als ik in eens idee kreeg een toertje te rijden.

- Zoo!

Het gesprek kwijnde, als bij gebrek aan stof....

Gebrek aan stof? grimmigde het in hem. En - ze lag in hem opgehoopt, in zijn borst, zijn hoofd....

Rosa at bedaard haar beschuitje en lepelde dan voorzichtig in het ijsschelpje; het wilde er zoo spoedig overheen.

Simon lepelde er even in - hij lustte dat goed niet.

Wat had ze weer handig de klip omzeild; zou het zoo blijven doorgaan, den geheelen middag? Nu - bij de allerlaatste gelegenheid die er was voor een ophelderend gesprek, vóór hun huwelijk. Nu - nu ze nog onafhankelijk waren van elkaar....

- Kan jij je niet indenken, Roos, waarom ik de kinderen heb gevraagd te gaan fietsen? hervatte hij.

- Opgestookt, bedoel je. 't Flitste uit haar als een louter schertsuiting. Dat maakte hem nog ernstiger en vaster van voornemen.

- Roos - doe mij een genoegen en scherts niet. Kan jij je nu werkelijk niet voorstellen dat ik je móest spreken, dat het joeg en brandde in mij, me te uiten onder vier oogen? Je hebt het begrepen - je wist het, anders had je niet zoo stelselmatig het alleen-zijn met me ontweken. Nu zijn we alleen!

- Alleen? Haar rondziend oog vestigde zich beurtelings van hem op elk der bezoekers die, om hen zittend, hier en daar, hun biertje dronken en op de kinderen die het terras op en af joelden en den tuin in draafden om alle boomen en tafeltjes.

Simon, haar blik volgend, begreep er de bedoeling van. Zij trachtte hem het zwijgen op te leggen, met een beroep op die

menschen. Die menschen - die te veraf zaten om hen te kunnen hooren; de kinderen die het te druk hadden met hun spel. Dan protesteerde het in hem. Wel, al wás hij te beluisteren - hij zou tóch spreken en zij zou antwoord geven.

- Ja - alleen - alleen! stootte hij opgewonden uit. En al was dat niet zoo - dan kon 't me nóg niets schelen. O - jou - jou begrijp ik heel goed.... Jij zou wel al die menschen naar hier willen halen - dicht om ons heen - om toch maar een gesprek onder vier oogen onmogelijk te maken.

- Wat wil je.... zoek je twist? Wat ben je grof. Willen we maar naar huis gaan? Koel-bedaard als altijd, greep haar hand het tafelblad tot steun en maakte ze beweging van opstaan.

- Roos - blijf - zitten, stootte hij schor uit. Vast omklemde hij de hand, die het tafelblad vasthield. Is je menschelijk gevoel voor mij - ik spreek niet van liefde - dan zoo gering - dat je mij - deze eene gelegenheid niet gunt.. mij niet wilt toestaan..

Zijn gedachten dwarrelden dooreen - hij zocht tevergeefs naar de geschikte woorden. Dan drong het door zijn hersenen, dat het hem, man, niet paste te prevelen als een smeekeling, te stamelen als een kind. Het doorgloeide hem als helle waarheid, dat *hij* de verongelijkte, de bedrogene was en dat zij naar hem had te luisteren, naar al wat hem beliefde te zeggen. En dan - zich vermannend, klonk zijn stem vaster.

- Nee - zoo behoef ik ook niet te spreken. Ik vraag je niet meer, of je wilt luisteren - ik éisch het.

- Jij - eischt? In haar hard-blauw oog glitterde een straal van ongebreidelden hoogmoed; weer richtte zij zich op. En - als ik nu eens niet verkies te luisteren.... als ik me nu onttrek - aan je gepraat?

- Dat doe je niet - bij God, dat doe je niet. Ik - ik heb het lang genoeg doorstaan.... dwing me nu niet tot schandaal..

- Zou - jij....?

- Ja! Ik ben treiterensmoe - ik wil het eind ervan zien. Daarom - zal ik spreken - daarom wil ik - dat je blijft en luistert.

- Maar hemel, Simon - wie treitert....?

Ze zweeg. Aangevangen te spreken, in haar gewone koelheid en gereserveerdheid, voelde zij zich, met zijn oog op haar gericht,

niet sterk genoeg, haar zin te voleinden. Haars ondanks kleurend wendde ze haar gelaat af....

- Je zwijgt.... omdat je tegen beter weten in, vraagt. Moet ik je dan nog vertellen hoe ik die veertien dagen heb geleefd? - Geleefd! Denk jij dat ik heb *geleefd,* sinds dien avond dat je....

Ik heb gesidderd - gebeefd - gegriend - gesuft. Soms heb ik door de stad gedoold - als een zinneloos dier.... Er gingen dagen voorbij dat ik niets gebruiken kon....

Thuis eten - met de familie.... dat kon ik niet.... Ik kon niet verdragen, dat Rebecca je naam noemde - dat ze over je sprak.... Spreken - ik verdroeg het niet.... het stuitte me als iemand iets tegen me zei.... ik ging er voor uit den weg....

Mijn slaap, al dien tijd - ik kan de uren wel tellen.... vanaf onzen ondertrouw. En dan nog - hoe sliep ik.... na halve nachten van hoofdpijn - van hartkloppingen.

De stad stond me tegen en het hinderde me, als menschen tegen me spraken. Weet je waarom?

- Simon -?

Haar blik - duidelijker dan haar mond - smeekte. Haar hand uitstekend.... zocht ze de zijne - maar hij lette er niet op. Wanhopig-dof staarden zijn oogen de verte in....

- Als ik - op straat liep - hoorde ik honderdduizend maal zeggen ‘liegen’, ‘gelogen’. Iedereen zei het. De kinderen langs de straat maakten er spelletjes op en al springend! zongen ze:

- Ik lieg - gij liegt, *zij* liegt. *Zij* liegt. *Zij* - *Zij* - altijd *Zij liegt.* Nooit hij - altijd zij.

Ik hoorde al niet anders en ik kon het niet meer verdragen. Ik vluchtte de stad uit....

Maar - het baatte niets. De golven, de strandstoelen, de wandelaars - ze wisten ook al niet anders dan....

- Simon....?

- Kan ik het helpen? Aan het strand, in de bosschen en in de duinen, overal waar ik kwam, stond met gloeiende letters geschreven:

‘Ze heeft - maling aan je - ze houdt niet van je - ze liegt! En elk woord dat ze zegt - is een leugen meer....

- Ik loog niet - ik lieg nooit!

- Je loog wel! schreeuwde hij.

Hij moest zich bedwingen om niet op te springen - de tafel niet in gruizelementen te smijten - in wild gebaar, om zijn gemoed te luchten.

Maar die menschen.... die menschen....

- Je loog - je loog wel! siste hij in hartstocht. Was het geen logen - je belofte om mijn vrouw te worden - terwijl je hart op dat oogenblik - voor een ander sloeg? Dat zei ik je toen al op dien gevloekten avond, maar al herhaalde ik het honderde malen, al schreeuwde ik je het al maar in je gezicht - het zou mij nóg geen lucht geven....

Dan zweeg hij en hij zakte in zijn stoel - als kracht-gebroken. Hij beefde.

- Hoe, kwam het gesmoord uit zijn mond - hoe heb je dat voor jezelf kunnen verantwoorden?

- Waarom? - Had ik je soms - moeten afwijzen? Jij - je scheen toen zoo véél van me te houden.

- Toen - ja!

Ja - ik zou het verschrikkelijk hebben gevoeld.... het zou me hebben gesmart. Maar - de tijd had me er wel overheen geholpen. En - de pijn zou lang niet zoo hevig zijn geweest - als die welke ik nu al veertien dagen doorsta.

Toen ik je vroeg.... en je zei, ja, toen dacht ik - hoopte ik, dwaas, dat je van me hield - dat je - dat je....

- Maar - dat was zoo.... ik *hou* van je....

Schamper lachte hij.

- Ja - zooals je van een dier - van een kat houdt. Hier, hondje - hier katje, een been - pak an; en nou, vort - in je hoek.

- Simon - je beleedigt me!

- Je hebt mij zoo dikwijls - zoo langen tijd - beleedigd. Of - durf je nu nog volhouden, dat je van me hield - zooals je van den man *moet* houden met wien je voor altijd gaat leven. Neen - neen - je durft niet - je durft niet, omdat het zoo'n monsterachtig groote logen zou zijn....

En, ging hij nu stiller voort - weet je wat mij een tweede marteling was - even verschrikkelijk als dat? Dat ik op weg was iets te nemen, wat niet het mijne was.

Jij - jij hebt een ander lief - hij, wellicht, jou. En toch - zou *ik* je trouwen? Dat - zou een laagheid zijn - een ellendige,

misselijke, laffe daad. Hèm ken ik niet, ik weet niets van hem. Mijn instinct zegt me, hem vurig te moeten haten, omdat hij staat tusschen jou en mij. Maar dat kan ik niet - ik kán hem niet haten. Nu - zeker niet - nu hij moet dragen dat je een ander dan hem gaat toebehooren. Menschen die lijden - kan ik niet haten; jij zult zooiets wel ellendig zwak vinden. Ik kan het niet. Trots mijzelven - moet ik mét hem voelen - een machtige drang in mij zet me aan tot meevoelen in zijn verdriet.

Dit nu - mijn kleinzielig medelijden, voel ik als een lafheid te meer. O - hoe, hoe durf ik hem beklagen - hoe kan ik mij zelfs om hem bekommeren.... Hoe kan ik denken aan zijn verdriet, als ik zelf den voet op zijn hart zet.

O - door mijn laffe houding tegenover jou - door mijn lafheid tegen mijzelven - door mijn medelijden met hem, voelde ik mij, die dagen door - de ellendigste lafaard - de beklagenswaardigste zwakkeling....

Kan jij voelen, hoe het een man te moede moet zijn die zich een lafaard - een zwakkeling voelt? Ik was het - ik.... ik ben het geworden.... door jou....

Ik behoefde je maar af te schrijven - dacht ik somtijds en.... Maar neen.... welke reden kon ik er voor geven....?

Niet één. Niets wist ik van wat er tusschen jou en hem heeft bestaan.... Een enkel woordje, wat ik je heb moeten ontwringen....

Dan.... in mijn brein ontkiemde een gedachte .... ze groeide tot een vast plan. Ik dacht.... als jij hem.... eerlijk liefhad.... zooals je mij had doen.... veronderstellen.... dien avond.... en hij jou.... dan mocht ik niet.... neen....

Roos - er staat geschreven: Gij Zult Niet Begeeren, Wat Een Ander Toebehoort.... Niet zijn vrouw, noch....

Dat slaat op jou.... Zijn vrouw, dat ben jij - Jij - Jij - Jij. Jij bent zijn vrouw, de vrouw van een ander.... Nee - ik bedoel niet.... voor de wet, maar door de liefde, die jelui verbindt.... God kent geen heiliger band.

Mijn plan nu.... Het gebod.... Gij - Zult - Niet!

Ik wist wat mij te doen stond. Ik zou mijn liefde - bedwingen. Maar eerst - moest ik nog eens met jou spreken.... en dan

moest jij me alles zeggen. Dan.... zou ik handelen.... al naar den indruk....

Nu zweeg hij - Dikke druppelen weenden in zijn oogen en zijn trekken die zijn biecht meeleefden, treurden.

En heel zijn wezen beefde als in koorts - bij de opzettelijke herinnering aan de smart en het lijden, wat hij had doorstaan.

Rosa was onder den druk gekomen van een macht, sterker dan haar individueel bewustzijn. Nog kort tevoren trotsch rechtop gezeten, zat ze nu diep in haar stoel gezonken.... Zij voelde, als had ze, in die weinige oogenblikken, haar bestaan van meisje tot oude vrouw doorleefd.... en had ze niets meer te verwachten, niets meer te hopen....

Haar koel-blauwe oogen, straks nog zoo zelfbewust haar omgeving overziend.... duisterden.... al meer en meer, onder een schaduw van schuwheid..... De kleur op haar wangen was verwelkt.... De handen woelden nu zenuwachtig in haar schoot....

- Simom! - bracht ze uit - ziende dat hij bleef zwijgen, waarom jezelf zoo gekweld....? Waarom zoo pijnlijk gedacht en gesproken over dingen.... die al lang voorbij zijn.... en niet meer te herroepen....

Wat.... wat wou je me dan vragen? Waarom moest je me juist spreken?.... Wat wil je weten?

Dof klonk zijn stem.

- Alles.... alles! Je moet me nog eens zeggen.. nog eens..

Je moet - de waarheid vertellen. En - onderwijl.... moet je je voor God overtuigen - dat je - je zelve niet bedriegt. Je moet.... er zeker van zijn.... dat je van hem houdt.... dat je hem liefhebt....

- Maar.... waarom?

- Waarom? Omdat ik geen beul van jou liefde wil zijn; ik wil mij niet door mijn ellendige lafheid - tot het uiterste laten voortdrijven....

Ik had.... hem willen leeren kennen, zijn naam willen weten. Dan had ik mij opgelegd.... jou te vergeten.... en je aan hem gelaten.... Maar jij gaf geen gelegenheid tot meerder weten - je duldet niet, dat ik er over sprak. Je school weg - elken keer, achter je moeder, je zusjes en ten einde raad moest ik tot een

kinderachtige list mijn toevlucht zoeken - om mijn *verloofde,* mijn vrouw, morgen.... onder vier oogen te kunnen spreken.

Nu - nu - zeg het!

Wie is het - wien heb je lief?

Ken ik hem?? Is het een vriend - een familie-lid? Waarschijnlijk ken ik hem. Wie is het?

- Jij kent hem niet! En - wat jij wilt.... leidt tot niets.... Nooit geeft vader zijn toestemming....

- Hoe weet je....?

Zij schudde de beklemming all reeds van zich - richtte zich op.

- Ik weet - *ik* weet - zei ze hard. Ik weet, omdat ik het heb ondervonden. *Die* crisis heb ik reeds doorstaan.

Hij is Christen - nu weet je het. Wat is het? riep ze verschrikt.

Zijn trekken verwrongen zich - als leed hij hevige ziele-pijnen.

- Is 't - is 't waar; heb jij een christen lief? vroeg hij bitter. Een christen? Dus - jij bent - ook al aangeraakt.... door den modernen geest. 't Is de mode.... het nieuwe gebruik onder de uiterst modern-voelende jodinnen, schamperde hij.

Trotsch verhief ze het hoofd - bij dit gezegde.

- Wat - wat een gebazel.... wát moderne geest. Ik had hem lief - *ik heb hem nog lief!* - Nu weet je het. Wat zegt mij het woord *christen* - welke waarde heeft het woord *jood* voor mij? Hij was de mijne - ik was van hem. Dat was mijn voldoening en mijn geluk. Hij begreep me - hij was de eenige; hij was de mensch die mij leerde wat liefde is en wat het zeggen wil, *lief* te hebben.

- Roos - je weet niet wat je zegt.... Voel je dan niet de tegenstrijdigheid van zoo'n verbintenis.... De natuur - ze verzet zich....

- Ja - dat zei vader ook.... Hij sprak van ‘onmogelijk’ en van schande. Hij zou me het huis hebben verboden - als ik Willem niet had opgegeven - als ik mijn huwelijk met hem had doorgedreven.... Hij noemt een gemengd huwelijk een misdaad, die haar vloek met zich mede draagt - heel het leven door.... Een vloek die drukken zou, het zwaarst, op de kinderen....

Toen - gaf ik het op.... Was het goed....? Ik weet het niet. Het had misschien nooit goed gegaan.... Nog nooit heeft een gemengd huwelijk tot een vreedzaam familieleven geleid, zegt men.

Nooit - nooit had vader zijn toestemming gegeven....

Nu huilden haar oogen.... Haar woorden verstilden.

Simon kon geen tranen zien; ze deden hem bijna eigen verdriet vergeten.

Nu voelde hij zich sterker dan zij.... Hij strekte in medevoelen, de hand naar haar uit.

- Rosa.... hield je veel van hem.... héel véel?

- Ja!

- En.... hij van jou?

- Ja! Ontzaggelijk veel. Meer dan van alles.

Hij wou alles doen.... overal in toestemmen.... als vader maar wou toegeven. Hij wou - zelfs - jood worden.

- Dat kan niet.

- Neen! Hij had een onderhoud met den opperrabbijn. Maar die zei: het jood-worden was altijd een dwaasheid geweest.... Het betrof geen geloofskwestie - maar een rasverschil. En dam.... om toestemming en medewerking daartoe te verleenen, had hij overtuigd willen zijn.... dat louter innige liefde voor het jodendom. - op overtuiging gegrond.... de eenige drijfveer was.

....En zijn eenige drijfveer was met mij te kunnen trouwen.

- En dus....?

- Wat moest ik doen? Trouwen, zonder toestemming van mijn vader wou ik niet - kon ik niet. Ik kon mij niet heelemaal losmaken - van alles - met de zekerheid voor oogen, een groot deel van mijn leven armoede te lijden. Ik ben *bang* voor armoede.

- Dan hadt je hem ook niet waar lief.

- Niet! Heftig sloeg haar stem op.... doch dan sprak ze minder luid: Dat denk jij - dat denkt een ieder, die mij ziet, doch mij niet kent....

Even was het stil tusschen hen. Dan vroeg hij, schamper:

- Dus - toen je eenmaal wist.. dat het nooit zou kunnen.. toen was ik je goed genoeg....

Ze viel hem in de rede, nu weer zichzelve meester, en kalm betoogend:

- Jij hield van me; een ieder die ons tezamen zag, zei het. Ik zelf - geloofde het ook. Ik kon toch niet mijn leven slijten, met treuren en mijmeren over dingen die tot het verleden gingen behooren. Je vroeg me.... Ik had, achting voor je.... je was werkzamer en niet zoo leeg als die kwasten....

- En daarom - viel Simon bitter uit, was ik goed genoeg om jou te helpen, je liefde te vergeten.... Of liever - *zijn* persoon. Toen mocht ik wel met je trouwen, om je - jouw eigen woning te verschaffen.... waar je bedaard en op jouw manier zou kunnen mijmeren over de dingen die voorbij zijn. Over oude liefde en.... en.... alzoo meer....

Bedacht je dan niet - vroeg hij met krachtiger stem - dat ik - als ik je man zou zijn - dan al mijn rechten zou doen gelden? Denk je - dat ik.... als ik jou alleen liefhad, jou zou vergunnen te denken.... te mijmeren over anderen....?

Je vergat zeker - dat ik.... je man zijnde.... je geheel zou willen hebben, als mijn vrouw. Je lichaam niet alleen, maar ook je ziel - je gedachten - je verlangens.... Dat ik - in één woord gezegd, door je te trouwen - aanspraak zou maken.... op algeheele, innige liefde.... die liefde, die de vrouw moet voelen voor den man, wien zij zich geeft voor het leven. Was je dit alles te min - te overwegen, vóór je dien stap deed?

- Ja - Simon! Ik bedacht het.... dikwijls.... alles. Maar dan hoopte ik dat het wel zou komen.... langzaam.... Ik zou hem wel leeren vergeten - dacht het in mij - als wij maar eenmaal getrouwd zouden zijn. Dan - levend met jou - zou de liefde voor jou wel in mij groeien.

Jouw eerste verlangen is immers geweest - een stil huisje aan den rand van de stad. Maar zelfs - in ons huis in de stad.... zouden we het ons zoo rustig hebben kunnen maken als we verkozen.

Waarom heb je zoo bij mij aangedrongen.... om alles te weten. Wie weet hoe gauw de rust mij had veranderd, hoe spoedig ik was gaan leeren van jou zooveel te houden als jij van mij....

Het beeld van samenwonen, dat zij daar voor hem deed leven, bracht hem in verwarring. Haar stem klonk hem nu ook zoo zacht toe.... Hij weifelde. Klonk dat niet al te mooi - al te lief.... al te aantrekkelijk....? Maar als zij nu eens werkelijk *zoo* was als zij zich nu voordeed.... ging het bedeesd in hem vragen.... Als zij nu werkelijk eens zich geheel aan de waarheid had gegeven - dat oogenblik.... Als het dan toch eens waar was.... dat zij het verleden als afgedaan beschouwde.... en zij zich in geen enkel opzicht meer gebonden achtte....

Dan sprak een stem in hem:

- Gij zult niet!

- Maar ik begeer niet - verweerde hij zich innerlijk.... Als zij zelve niet meer verlangt - dien ander te behooren....

De liefde, die haar blik en aanschijn hem eens hadden ingestraald, ontgloeide sterker dan ooit in zijn ziele-wezen.... wekte alle verlangens van zijn menschelijk lichaam weer in hem op.... En pijnlijk ging het in hem vreezen, dat hij niet zelfstandig genoeg zou zijn, om zonder haar zijn leven door te gaan; zag hij zich in de toekomst een zwerver zonder rustplaats....

Zijn onmacht bewust, poogde hij zich te rechtvaardigen.

Nu - toch - zou het geen uiting van zwakheid meer zijn; nu pleegde hij immers geen veraad meer? Had zij niet gezegd - dat zij hoopte hem spoedig lief te hebben? Had hij wel het recht te twijfelen aan haar woorden?

En - zich in gedachten verontschuldigend - liet hij toe, dat liefde hem weer in bezit nam - geheel. Teederheid ging hem vervullen.... Rosa - zijn Roos.... zijn vrouw zou ze worden, van hem alleen.... Dán kwam hem weer een woord van haar voor den geest. Direct vond hij het armzalig en min, dáár een grooter beteekenis aan te willen geven. 't Was dwaas van hem - dacht hij. Kende hij haar niet....?

- Rosa - vroeg hij, met onvaste stem.... je zult me uitlachen, nietwaar? Je zei het zoo maar - bij wijze van spreken.

Vreezend haar onrecht aan te doen, streelde hij haar hand.

Ze schrok - voelde - wist iets aankomen - wat ze had willen vermijden.

- Wat bedoel je, Simon? vroeg ze vreemd.

- Je zei - straks.... bij manier van spreken, natuurlijk.... dat....

Je zei.... je waart de zijne geweest.... zooals hij, van jou.... Maar je bedoelde er *niets* mee.... wel, Roos?

Het was gekomen.... Het doordrong haar geheel. Al haar ontwijken en bemantelen, haar uitstellen, afweren en op een afstand houden - haar hooghartig doen tegen hem.... het had haar niet mogen baten. Ze had hem nooit gelegenheid tot intiem gesprek gegeven - zichzelve nooit op het pad van vragen en

antwoorden gewaagd. Den laatsten, critieken tijd had zij zich als van een muur omringd om, nóch door bekennen zich te vernederen - nóch door een logen, later zijn achting te verliezen.... Het had niets gegeven.

Haar zwijgen drukte op hem.

- Je zegt niets, Roos! Toe - zeg dan wat.

Waarom zwijg je?

En toen het angstig in hem gelooven wou, riep hij al zijne teederheid op om dat te verhoeden.

- Roos - Rosa - mijn Rosa....! Zeg dan wat.... één woordje. Mijn engel.. mijn meisje.. je moogt toch spreken..

Jij - je bent rein.... rein als je oogen - je gezicht.... Je bent kuisch.... kuisch - omdat jij niet anders kunt zijn....

Die paar woorden.... die beduidden niets.... niets.... wel?

Roos.... zie je niet.... dat je me bang maakt.... Zeg het dan....

- Wat moet ik dan zeggen.... fluisterde zij.... Jij - je weet niet.... je kunt niet gelooven - hoeveel....

Hij hief de hand op - duwde die voor haar mond.

- Wat ga je zeggen....? Neen - neen.... Dat wil je immers niet zeggen.... Dat kan niet. Zeg neen - néén! Ik wil het!

Hij was opgesprongen - sloeg haar schier zijn woorden in het gezicht.

Zijn gelaat was vuurood - zijn stem klonk rauw, maar toch schitterden zijn oogen angstig in de hare als van een geranselden hond, die de straffende hand wil bezweren.

Rosa voelde, dat elke toestand haar nu liever was dan deze - dan hem te zien, neergebeukt onder den slag van haar bekentenis. Haar hoogheid vernietigd - gaf zij zich over aan de smart. Ze schreide....

- Simon - Simon....

- Is het.... is het....

- Ja!

Alhoewel dit woord verwachtend - trof het hem toch ontzettend. Hij voelde zich bleek, asch-vaal worden. Dan was het hem als voelde hij hevig steken - priemen in zijn hart.... Duwde hij wanhopig de vuist in de zij.

- O - o kreunde hij.... uit - uit. Nu is 't - gebeurd....
- Simon - Simon - wat - bedoel je....?
- Uit - alles is uit. Alles is nu dood.

Zijn stem werd doffer, onduidelijker.

- Maar - ik smeek je.... luister eerst....
- Wat.... naar wat - luisteren.
- Hiernaar.... ik zal je zeggen....

De denkende vrouw kwam weer bij haar boven; haar gevoel kon haar niet lang meester zijn.

Ze weerhield een snik - en droogde snel haar oogen.

De menschen - de menschen.... Merkte men niets....?

Het tooneel had rondom hen geen aandacht getrokken. Eén voor één waren de tafeltjes ontruimd geworden, waren de gasten het park in gewandeld.

- Luister - Simon! Jij noch ik - wij zijn geen van beiden op dit oogenblik in staat.... om helder te denken en te spreken. Daarom - laat je verbidden.... neem geen overijld besluit. Geloof me.... het was.... ik was.... ik kon niet anders....
- Jij - kon niet anders? vroeg hij, ruw.
- Ik was veel jonger.... toen. We waren allebei jong.... te jong - dat zie ik nu, om ons volkomen rekenschap te geven van alles.
- Jij kon - niet anders, herhaalde hij nog eens. En daarom nam je mij maar? Mij, den sul - den goedbloed.... Ik zou het potje wel dekken - ha-ha-ha!

Groote God.... hoe moet je mij wel minachten - dat je zoo'n verachtelijk spel met me dorst spelen.... Hoe gelogen was alles. Jegens mij - altijd even hooghartig en op een afstand. Niets kon je verwarmen - je sterker doen voelen - en onderwijl was je je bewust.... de minnares te zijn geweest van een ander.... de hoer van een goj.

- Simon!

't Klonk als een wanhoopskreet.

- Simon - verlaat me niet - niet nu. Bedenk - bedenk.... Morgen zou het onze trouwdag zijn.... ik zou niet kunnen....
- Jij - jij....! Armzalig, egoist wezen! En ik dan....? Ben ik dan van ijzer? Is dan mijn gevoel - mijn leven bestand

tegen.... tegen.... jouw.... tegen jouw opvatting van liefde en huwelijk?

O - o! O God! Had me.... had me afgewezen, had me uitgelachen.... had me bespottelijk gemaakt voor ieder ander.... Dat zou ik hebben verdragen. Dan nog zou je menschelijk hebben gehandeld, vergeleken bij nu.... den laatsten dag.

Nee - nee - néé!

Hij stond op, doch greep met beide handen het tafeltje tot steun. Nee - ik kan niet.... het kan niiet!

Ik zou me zelven moeten verachten - voor me uitspuwen....

Ik zou het niet kunnen.... je morgen in liefde aannemen als mijn vrouw, voor het oog van God en van de menschen....

Misschien.... ha-ha.... misschien.... ziet hij ons.... ha-ha.... gelukkig paar voorbijrijden.... en lacht hij me uit....

- Simon!

- Waarom niet! grijnsde hij, bleek. En verder - wij op reis.

Jij - vervuld van gedachten van.... eh - en van liefde voor hem.... ik verschroeiend onder de bitterste zelfverachting.....

Zoo zal het blijven.. ..waarheen we gaan.... wáár wij zijn....

Hoe zou ik met je.... kunnen leven.... je elken dag zien - met je spreken? Wat al gruwelen.... mijn wittebroodsweken.... O - wat 'n misselijke lafaard zou ik mij gevoelen naast jou.

Hij viel terug in zijn stoel.... hoofd op tafel.... Zoo bleef hij liggen.... als uitgeput.... zonder geluid te geven....

Rosa had zich geen illusies gemaakt omtrent Simon's opvatting van haar vroegeren omgang met Willem Burgerink - maar zelf niet overgevoelig zijnde, was het nooit in haar opgekomen, dat hij het zoo overdreven zwaar zou kunnen nemen. Daarom verraste haar nu zoo onaangenaam, zijn optreden jegens haar - en nog meer zijn uitputting. Wel zei haar verstand, dat een gevoelige natuur als de zijne verschrikkelijk moest lijden.... om zich zoo te uiten en te laten neerslaan.

Als hij het zich eens zoo aantrok.... dat hij ziek werd - ernstig ziek, peinsde ze. Als hij eens stierf? Dan, weg met deze huwelijkskans.... Of als hij eens bij zijn dreigement bleef en, ziek of niet, kort en goed met haar brak - zonder een reden op te geven?

Als hij - als hij....? Hij kon zooveel doen.... en zij, niets tot verweer. Geen woord zeggen zelfs.

Al rumoeriger werkten die vragen in haar hoofd..... zonder antwoord - zonder eind. Toen plots het klare besef haar zei, dat hij daaar nog steeds zoo lag, en misschien hulp behoefde.

Waar waren de kinderen nu? Waren die maar niet weggegaan, toornde ze tegen haar. Als die stil hum ijs hadden gegeten, dan had de dag kalm langs gegleden, net als de vorige dagen, waarop ze zoo zeker elke verklaring had ontweken.

Toch mochten de meisjes nu niets merken....

Nu rustte een wijle haar blik - bijna moederlijk - op Simon. Ze vond het vreemd - die zwijgende rust.

Zou hij slapen?

Tingelingelingeling - tingeling - tsjing tsjing - tingeling..!

- Dag, Ro!
- Dag, groote zus!
- Waar zijn de dames wel geweest? Reken er op dat pa alles te weten komt.
- Niet vergeten, hoor.... wat is er met Simon aan de hand? Vlug schoof Jetty de fiets opzij en vloog op haar zwager af.
- Maak nu geen overbodige drukte alsjeblieft. Hij is al een heelen tijd erg overspannen - hij werkt misschien te hard....
- Sim - Simon. Selly's lyrisch stemmetje drong zich tusschen de beide zusterstemmen; de jongste tweeling sloeg haar arm om zijn hals en trachtte zijn hoofd op te beuren. Waarom heb je niet dadelijk hulp gevraagd? Had zijn polsen en slapen afgewasschen. Zal ik water halen?

Hij richtte zich op, den blik van het jonge, deelnemend gezichtje voor hem ontwijkend.

- Ben je niet lekker, Sim? Ja - je ziet bleek!
- Dag, Selly. Is Jetty bij je?
- Ja, Sim! Is er wat?
- Nee - niets.... ga je gang maar!

Opstaand, schudde hij zijn colbert in de plooi en zette zijn hoed, die naast hem op een stoel lag, op. Hij beefde.... moest zich aan het tafeltje vasthouden.

- Ik zal een rijtuig bestellen - we gaan maar rijden, zei Roos, nu bezorgd doend.

- Neen - dank je! Ga jij met de kinderen naar huis - ik neem de tram. Hier, Jetty, betaal jij fietsen en vertering.... ik ga al.

- Dag, Sim!

- Dag, Sim!

- Beterschap, hoor!

- Dag, schoonzusjes.

- Dag!

- Dag!

Hij drukte ze beiden de hand - dan liep hij door, van Rosa vergezeld. De meisjes brachten de fietsen weg. Bij het hek bleef hij even staan.

- Nu, adieu - ga naar de kinderen!

- Van avond kom je zeker niet, Simon? Misschien als je wat beter bent....

- Nee-e! kreunde hij.

- En - en....

- Ga heen, Roos - laat me gaan.... Ik wil alleen zijn - laat me met rust. Rusten - rusten.... Mijn hoofd.... het bonst.... ik denk, dat ik gek word....

- Ik - ik ga met je mee!

- Nee - laat maar - adieu!

- Simon....

Hij stapte reeds voort.... met gebogen hoofd....

Net als voor veertien dagen, dacht ze - en ze keek hem na. Maar, zoo min als dien avond - wendde hij zich nu nog eens om.

Verwijtend knaagde het in haar: Waarom moest ze ook iets vertellen, waarom had zij zich de waarheid laten ontwringen? Had ze het er maar op laten aankomen.... Wellicht - hij - zoo hoog-zedelijk en zoo eenvoudig....

- Ro - gaan we naar huis?

IV.

De familie zat reeds aan tafel. Men middagmaalde vroeg, dezen keer; Simon werd niet meer thuis verwacht voor den eten.

- God zegen - daar is Simon! riep moeder geschrokken door zijn onverwacht binnenkomen. Wat is d'r an de hand - waarom zie je zoo bleek? Is d'r wat met je gebeurd?

- Een glaasje teveel, Sim? schertste Rebecca.

- Is - mijn kamer.... klaar - Ik - ben zoo - moe....

- Zeg dan eerst - wat 'r met je is - waarom ben je zoo vroeg thuis? drong moeder aan.

- Och - niets!

- Och niks - wat is och niks?

- Goeie nacht!

- Goeie nach en 't is middag! Is 'r dan niks uit die jonge te krijge? Jacob, wekte ze haar halfsuffenden man op - Jacob - hij zeg goeie nach!

- Laat 'm zeggen - misschien gaat-ie naar bed - filosofeerde vader, plots opgeschommeld uit 'n lekker namiddag-roesje. De tafel-conversatie liet hem onverschillig. Des middags zat hij gewoonlijk een half uurtje in café te bitteren, voor den maaltijd. Maar, eenmaal thuis, moest er gegeten en niet gezanikt worden, was zijn stelregel.

- Jij ben mesjokke, verweet zijn vrouw hem. Zie je dan niet - je kind daar staan? Hij beeft op z'n beenen en-ie zegt goeie nach.

- Nou, goeie nacht, goeie nacht!

Simon ging de kamer uit, stommelde de trap op.

- De jongen is doodziek - of d'r is wat anders met 'm en mijn wil-ie niks zegge, klaagde moeder.

- 't Zal wel goedkomen, suste Rebecea.

- Wat mot 'r goedkomme? Jij sjmoest d'r makkelijk over. Ga tenminste met 'm mit - Jacob. Ga tenminste na-bove. Hoor eve an de deur.... Uit die jongen kan me niet wijs worre.... en zoo'n man blijf zitte as 'n zoutpilaar....

Ongeduldig haalde de vader de schouders op. In zijn halfdronken brein begon het te dwarrelen, dat zijn vrouw was kindsch geworden. Waarom wilde ze hebben, dat hij dien grooten jongen als een kind naar bed bracht en toedekte?

- Een groote kerel, morgen trouwt-ie, dat is waarachtig geen kind meer, mopperde hij.

Toch ging hij even naar boven. Hij vreesde, zoo hij niet ging,

den volgenden ochtend reeds voor dag en dauw, zijn vrouw te hooren verwijten, als de jongen gedurende den nacht een beetje kiespijn of hoofdpijn had gekregen: ‘Zie je wel - het was jou gisteravond ook te veel evetjes na-bove te gaan; orrenemmis lig 't kind nou te krepeere van de pijn’.

Gedwee legde hij mes en vork neer en schommelde, half op den tast, naar boven. Twee minuten later was hij weer beneden.

- Nou - nou? ondervroeg moeder hem angstig, met mond en oogen.

- Waas-isj-fiel....! stootte hij onverschillig uit. Hij schoof met breed gebaar en stopte zijn mond vol.

- Noe - uit jou wor m'r ook niks wijzer.

- Ehm - h'm - - knorde hij met vollen mond, hij wil niet open doen - laat 'm serijse.... mot-ie zelf weten. Hij heb toch goeie nacht gezegd - laat-ie dan slapen....

* * *

Zich om en om gooiend van koorts en zenuwachtigheid, doorwoelde hij het bed, slaand en schoppend van woede en vernielzucht. Zonder ophouden voelde hij een ondragelijk, als moker-bonzend pijnen in zijn hoofd.

De waterkraft ledigde hij driftig, glas na glas, met gulzig slokken. Maar het water verkoelde hem niet. Elke druppel scheen in zijn lichaam, te verstoomen. Hij werd er benauwd van.

Zijn lichaam, alles werd warmer; het bed, de atmosfeer, de geheele kamer. Het was hem, als brandde er vuur onder zijn ledikant.

Toch vervaagden pijn en smart uit zijn denkvermogen, zijn verbeeldingskracht. En helderder dan ooit zag hij voor zich, de gebeurtenissen der laatste dagen.

Duidelijk en scherp omlijnd zag hij háár, zijn Roos. Hij zag haar rustig-mooi gezicht. En, zelfbewust als altijd, blonken hem haar groote, blauwe, hartstochtlooze oogen tegen, oogen die, zoo reinonschuldig, een kind konden hebben toebehoord.

Ze hadden hem behoord, den eersten dag dat hij haar zag, die heerlijke, wijze oogen.

Hij zag het beeld zijner zinnen en het was hem, als sprak hij er tegen.

- Roos - ben jij het? Hou je van me?

De kalme oogen in dat koel gelaat knikten hem toe, zooals zij zoo dikwijls hadden gedaan.

Maar nu zag hij plotseling een schaduw langs haar gezicht trekken; nu was zij, zooals hij haar eenige uren geleden had gezien.

Het hoofd neergebogen, de oogen betraand. Van berouw? Misschien ook niet. Wellicht schreide zij slechts van spijt dat hij haar tot zelfbeschuldiging had genoodzaakt. Ja, van spijt.

Heviger dan tevoren laaide weer de woede in hem op. Hij sprong het bed uit. Hij wilde niet blijven liggen, met het beeld voor zich van háár, die niet van hem, doch van een ander was. Het was hem, als wilde zij bij hem komen, als lag ze reeds naast hem. Dan moest hij óok merken aan haar, het wezen van dien ander, van wien ze was geweest, van wien ze nóg was.

Hij rukte de ramen open. Frissche lucht stroomde verkoeling binnen.

Een schoone nacht zweefde in blauw-grijze pracht boven en om de aarde. Diep violen-blauw welfde zich, machtig en rein over de slapende menschheid, vonkend met millioenen geel-bleeke sterren, als zoovele oogen der Goddelijkheid.

De maan, stil en grootsch, blonk als een verre wereld vol vrede en licht - een wereld zonder aandoeningen en zonder hartstochten.

Simon blikte op, vrede willend, vrede zoekend.

De maan, dat kalm-mooi aanzijn, dat waarlijk rustige en volmaakt passielooze, de maan deed hem denken aan Rosa.

Zoo was *zij* óok. Zoo was zij altijd tegenover hem geweest, koel en zonder hartstocht, om hem te beliegen met haar blanken lach, met haar onschuldige oogen.

Zoo was zij geweest, tot heden toe; nu wist hij beter.

Doch nu was het te laat; morgen zou ze de zijne zijn.

Hij sidderde.

Neen - neen. Niet zal zij de zijne wezen.... maar *hij* zal van háár zijn. Dan - zal ze niet meer behoeven te zwijgen, te liegen en onschuldig te lachen. Dan is hij aan haar overgeleverd - aan handen en voeten gabonden, voor zijn leven lang....

O God.... overgeleverd aan haar - - aan een meid - -

de maitresse van een goj. Snijdend gilde het in hem op: Lafaard! Lafaard....!

Laf!

Een lafaard zou hij zijn - een honderdvoudige lafaard. Hij *mocht* niet met haar trouwen - hij mocht niet meeliegen - dien grooten leugen. Hij mocht zich niet overleveren - zijn leven en toekomst, zijn weten, willen en kunnen, aan haar. Mocht zich niet geven aan de vrouw, die het heilige dat diep in hem leefde - zijn liefde voor de oude traditie, met voeten had geschopt.

Neen - neen!

Hij - jood door zijn innig gevoel voor zijn volk, jood door zijn afkomst en lijden, mocht zich niet in een heilig huwelijk vereenigen met een ontuchtige jodin - die gezondigd had met een onbesnedene....

Door met haar zich in den sluier te hullen, onder de Choppa, zou hij zelf den spot drijven met het mooiste in hem - met wat hij als jood het meest had te eerbiedigen. Zou hij honen - - de heiligheid van zijn Godsgevoel.

Ontzetting greep hem aan. Beide handen grepen in zijn haren - hij trok ze uit, in de wanhoop en angst. Wat moest hij doen..?

Dan - toch maar *gaan?* Hij had nog eenige uren voor zich. Gauw - geld bijeengezocht, wat kleeren gepakt - en dan voort - met den eersten trein naar Vlissingen. Dan - met de ochtendboot naar Engeland. Daar - zou hij wel zien....

Hij weifelde.... Zou Amsterdam, Holland, de menschen en de wereld - zou al wat hem kende hem dan niet verachten als een lafaard.... die vlucht?

Alweer - dat woord. Lafaard - lafaard!

Ja - een lafaard - maar dat zou hij dan slechts voor de menschen zijn, niet voor zichzelven. *Hij* wist béter. De menschen - die wisten niets.

Als hij bleef - dan eerst was hij een lafaard - en erger. Een heiligschenner, een leugenaar, een ploert - alles wat leelijk en min is. Ofschoon - dan weer - zou hij dat slechts voor zichzelf alleen zijn, daarvan zouden de menschen niets afweten. Dat was hij dan voor eigen Ik.

Weg, valsche gedachten - - vuile verleidingen. Wat kan

hem 's werelds oordeel schelen - - hij moet rein zijn in eigen ooigen. Dát wilde hij - dus voortgemaakt en opgestapt.

Het laatste vonkje energie flikkerde in hem op - en hij scheen vastbesloten. Hij zou *gaan*....

Hij bleef. Zijn man-kracht verzonk en hij werd weer geheel zwakkeling.

Een zacht kreunen ontkroop zijn borst; zijn armen vielen slap langs hem neer. Het hoofd zakte voorover. De oogen - zich even sluitend van uitputtende vermoeienis, openden zich weer - - doch moe en lusteloos. En - een ziekelijk verlangen naar rust - golfde in hem op....

Rust - rust - - verlangde hij. Niets dan rust.

't Verlangde in hem - zich neer te vlijen, de moe-zieke leden uit te strekken - op zijn bed....

Rust wilde hij - enkel rust.

Hoe heerlijk - hoe begeerlijk boven al, moest het zijn, snikte het in hem - zich te kunnen overgeven aan dat al-vergeten, die al-verzuchting - - die de slaap is. Dien te voelen komen, als een zachte, streelende moederhand.

Rust - rust.

Rust voor zijn moede leden, zijn sidderende beenen. Rust voor zijn hoofd, voor die hel, waarin het gloeide en bonsde....

Nu schreide het in hem, naar een liefde-hand, die hem tot ruste kon streelen. Naar haar koele zachtheid, die zijn voorhoofd zou verfrisschen, zijn brandende handen koelen. O - zoo'n liefdehand....

Hij zakte - door oververmoeidheid geheel zonder weerstand - op zijn bed neer.... En - in zalig vervlieden naar verre dreven, doorvoer hem een wellustadem....

Den volgenden dag trouwden zij.

Amsterdam, **1910**.

Futurisme door L. van Deyssel.

In No. **274** van *De Nieuwe Amsterdammer* (**3** April **1920**), een interessant (vervolg-)artikeltje van P. Mondriaan, getiteld: ‘D e g r o o t e b o u l e v a r d s’. Dit is namelijk het schilderkunstig cubisme, of futurisme of althans een der schilderkunst-opvattingen van de laatste jaren, die tot deze behooren of er te zamen mede worden genoemd, *in woorden:*

‘DE GROOTE BOULEVARDS.

II

Het aesthetisch tot rust gestelde is kunst. Rust is noodzaak, kunst is noodzaak. Van daar 't woord dilettantisme. Beweging is noodzaak. Van daar de boulevard en ook de kunst. Dat kind daar kijkt naar de boulevard. Ook ik kijk. Parisienne. Ze hoort niet in de woestijn thuis. 't Een hoort bij 't ander. Waarom kan men nooit buiten “zijn soort” gaan? Is 't dààrom zoo moeilijk “zijn soort” te vinden. Parisienne. Officier. Kapitein. Parisienne. Parisienne alleen. Twee Parisiennes alleen. Waarom zit die vreemdeling daar alleen? Bloemen en verkoopster. De bloemen daar op die hoed zijn anders. Prentbriefkaarten, plans de Paris. De vreemdelingen zijn talrijk op de boulevard. De boulevard is internationaal. De taal nog niet. De taal blijft in veel wat achter, al is ze in veel voor. In letterkunde: waarom moet men aldoor *om*- en *be*schrijven? Een neger - de boulevard is internationaal. Niet alle internationalen verstaan elkaar. Er zijn veel godsdiensten te gelijk. Er is één mode tegelijk. Parisiennes - de een is als de ander, in kleeding en gelaat. Onbewuste kuischheid: ook hun

gelaat is, door kleur, gedekt. Deed Greetchen dat? De bizondere voorkeur houdt op. De bizondere voorkeur is aangenaam voor kiezer en gekozene en onaangenaam voor de anderen - evenals bizonder bezit. Rijkaard! ik zie geen dief. Beiden, dief en rijkaard, willen bizonder bezit. De artiest geeft het algemeen 't algemeene. Hetgeen hier in de etalages is wordt meer algemeen gevraagd. Alles hier is *reëel:* de kunst dikwijls niet. Alles hier op de boulevard is van wezenlijk belang, alles is noodzaak. Ook de luxe is noodzaak. De bakker vindt 't schande dat de staat wel de broodprijs en niet de entree der dancings verdubbelt. Hij kent nog niet alle beweeg: hij kent de boulevard ook niet. De boulevard is beweeg van 't gecultiveerde. Zelfs beweeg van luxe broodjes is weer anders. Misschien ook neemt hij stilletjes les bij Raymond Duncan en staat hij vijandig tegenover de tango. Huh-huh! Het afzonderlijke neemt me mee: hier is de boulevard. Toch zie ik weer een vrouwtje in een ezelkarretje. Men kan niet aldoor alles in zijn geheel zien - of moet ik het afzonderlijke ook "als een geheel" zien? Dan zie ik ten minste niet dat 't vrouwtje en 't karretje vreemd is op de boulevard. Ook de trekschuit gaat langhaam. De traditie is sterk en niet alle portemonnaies zijn even groot. Kapitein. De kop nog soldatenkop, maar na den oorlog is het kostuum anders. Ik las juist dat de begrafenismannen alhier een voorstel hebben ingediend om een kostuum meer overeenkomstig den tijd te verkrijgen. De natuur is eerder volmaakt dan de menschelijke geest. Paris sport! La Presse! De mensch werkt aan natuur en geest. Mijn tafeltje wordt nat, het regent. In de kerk regent het niet. De boulevard is open, de kerk gesloten. Is 't daarom zoo koud in de kerk? Op een schilderijen tentoonstelling in 't Grand Palais was 't laatst ook zoo koud. In de Metro vinden de menschen 't weer een beetje tè warm. L'Intransigeant, La Liberté, Le Populair. Klinkt anders als Les Rameaux op Réveillon. In de caleidoscoop zien we aldoor àndere dingen. Is alles, au fond, zoo ànders? Of is't één, op zijn tijd, 't andere? Op de boulevard volgt 't een 't andere ander op, maar 't gaat ook in 't andere op. Een stille maannacht geeft meer de gelegenheid tot alles. Toe. toe. Ook de auto kan de gelegenheid tot alles geven (binnenin). Van buiten is zij op de boulevard een stuk van 't geheel. Ru-huh! De boulevard! Wat neemt mij telkens meê naar 't afzonderlijke?

De boulevard is gedachtenconcentreerder. Ik zie de kleuren en vormen, ik hoor de geluiden, ik voel de lentewarmte, ik ruik de lente lucht, de benzine, de parfums - ik proef de koffie. De boulevard toont de uitlevering van 't physieke en de inlevering van den geest. De geest sublimeert het physieke, het physieke sublimeert den geest. Trois cafés! Die sublimeert sublimeert overal, en die enkel de koffie op de boulevard drinkt, drinkt ook enkel koffie op 't land. Koffie en koffie zijn beide koffie maar boulevard en buiten zijn niet identiek. Ruh-ruhh-r-r-r. De cubist op de boulevard, Courbet in zijn atelier, en Corot in een landschap..... alles op zijn plaats. De plaats verandert de mensch en de mensch verandert de natuur. Van daar 't woord “kunst”. Op de boulevard is reeds veel “verkunst” maar “kunst” is hij nog niet.

‘Paris, **21** Mars '**20**.
P. MONDRIAAN.’

Er blijkt uit dit stuk - zoo sterk, alsof het om dit te doen blijken gegeven ware - dat deze opvatting fout is.

Deze kunst werkt wel iets uit; maar alleen een kleine plek schitterend gewemel in den geest of in de verbeelding, zonder voorstelling en zonder aandoening.

Zij is de juiste wedergeving van het indrukken-ontvangen en denken, - precies zooals het gaat - van iemand, die bij geen enkelen indruk of gedachte even stil blijft.

Dit principe lijkt mij essentiëel fout. Als ik over den boulevard loop en ik denk aan niets en stel mij niets voor, - dan zal bij het einde mijner wandeling gebeurd zijn, wat de heer Mondriaan doet kennen als het gebeurende.

Het is de afbeelding van zien, denken en verbeelden, zoo als het van zelf gaat; terwijl de kunst wil, dat ik bij zekere onderwerpen, om redenen, die uit het onbewuste of onderbewuste bepalend opkomen, en die, in verband met wat daarover in mij gedacht is, met de groote algemeene schoonheidswetten in verbinding zijn, stil zal blijven en die uitwerken.

Indien ik naar een paard kijk en ik denk, - door de een of andere oorzaak, die met het paard niets te maken heeft - aan een koffiepot, - is het onjuist te stellen, dat daarom die koffiepot tot *mijn* portret van dat paard behoort. Ik geef dan de afbeelding van mij

zelf, zooals ik ben gedurende het kijken naar het paard; maar niet de afbeelding van het paard. Ik begrijp niet hoe het belangrijk geacht kan worden te weten, hoe iemand is, die een Venusbeeld bestudeert en plotseling, door het uitzonderingsgeval van een gil in een andere kamer, bij dat beeld een revolutie-barricade in zijn verbeelding ziet. Men kan namelijk niet weten of de opeenvolging van hetgeen ik aldus denk, zie, en mij voorstel, door een eenheid in mijn geest, die die dingen van zelf naast elkaar brengt, wordt veroorzaakt, of door hetzij geheel toevallige uitwendige interrupties, hetzij door juist de incohaerentie, die den geest zoude kenmerken indien hij aldus aan zichzelf is overgelaten.

Kon ik vooruit stellen, dat juist het meest wezenlijke geschiedt, indien ik maar nauwkeurig wedergeef wat aan opmerkingen, gedachten en voorstellingen in den geest zich vertoont indien die door niets is afgeleid van dat spontane werk, - dan ware de zaak anders.

Maar dat kan ik niet. Want de geest is dan niet in zijn besten toestand; maar integendeel aan een lijdelijken prullenmand gelijk.

Ook wanneer ik den geest een onderwerp geef: den boulevard; en ik laat hem dan verder op de hier bedoelde wijze aan zich zelf over, - geschiedt nagenoeg het zelfde als wanneer ik hem in 't geheel geen onderwerp geef.

Het impressionisme, pointillisme, en dergelijke kunstopenbaringen zijn verschillende procédés, die ten slotte met de meer gecomponeerde of gladder afgewerkte kunsten hierin overeenkomen, dat zij één afzonderlijke, min of meer samengestelde, en in zich zelf min of meer, maar steeds, vollédige, voorstelling uitmaken.

Tusschen wezen en voorkomen der gegeven voorstelling als zoodanig, van een glad en van een geklodderd impressionistisch of gevlekt gepointilleerd schilderij, is geen onderscheid.

De voorstelling, geäbstraheerd van de factuur, die ik met het oog-zintuig zie en met de gedachte opneem, is enkelvoudig en direct.

In tegenstelling met andere kunstbegrippen meende het impressionisme, dat de ware kunst is de wedergeving van de impressie, die het buiten mij geziene in mij maakt. Zoo dat dus, op

deze wijze begrepen, het impressionisme ook: niet afbeeldt de werkelijkheid buiten mij; maar den toestand of de werking van mijn geest in mij. Maar dan toch alleen dien toestand of die werking met dat ééne bepaalde object.

Ook is het er niet om te doen een toestand of werking van mijn geest physiologisch te doen kennen; maar een oogenblik, dat het aspect van een zeker deel van het leven buiten mij, mij in bizondere gemoedsbeweging heeft gebracht, of mijn, op 't oogenblik niet verder aan te duiden, kunst-vermogens in werking heeft gebracht, - af te beelden door middel van dat, in zekeren staat overgebracht, voorwerp van mijn aandacht.

Maar dat de reeks indrukken, gedachten, gedachtenlarven, en voorstellingen, die in mij elkaar opvolgen alleen omdat ik de oogen open heb, zonder verbindende gedachte, zonder weemoed, verrukking, afschuw of andere gevoelsbeweging, een kunstwerk zouden uitmaken omdat zij nauwkeurig juist het gedachtenleven zonder eigenlijken of bepaalden inhoud doen zien, kan ik niet begrijpen.

Deze gedachte is wel is waar een dóór-redeneering op de impressionisme-idee; maar dan juist alleen in het procédé en met verwaarloozing van de opmerkelijkheid, dat dit procédé, wat het wezen der verkregen voorstellingen als zoodanig aangaat, zoo zeer aan de resultaten der andere kunsten gelìjke uitkomsten heeft gehad.

Academisch of pointillistisch, een landschap blijft een landschap en een portret een portret. Ik zie, zoo niet den boulevard, dan mijn impressie, of mijn gewaarwording van den boulevard, maar die mij dan toch alleen doet zien dien zelfden boulevard, die ook op een photographie of in een spiegel zoû voorkomen. Het verschil tusschen den boulevard op de photographie en op mijn impressionistisch schilderij is alleen interessant, *niet* om dat nu bij het object het een of ander lijdelijk gebeuren in mijn ledigen geest wordt afgebeeld, maar om dat alléén het object wordt afgebeeld en dan zooals het is in mijn schoonheidsontroering of althans in mijn opgewekt kunstenaars-zien van dat object.

Het is de eenheid, die het object verkrijgt, juist omdat ik alleen dìt geheel zoo in mijn ontroering gezien heb, die er o.a. het kunstwerk van maakt.

Het is wel waar, dat de Heer Mondriaan juist nog méér geeft precies wat er in den toeschouwer gebeurt bij het zien van den boulevard dan de impressionist dat doet; maar de impressionist geeft ten eerste alleen wat hij *ziet,* en dan dàt alleen in de aandoening, die men impressie noemt.

Bizonder trof mij een overeenkomst, die ik meen waar te nemen, tusschen dit procédé van den heer Mondriaan, en een resultaat, dat ik zelf verkreeg, in mijn jeugd (**1888**), door door-redeneering of dóór-denking op de impressionisme-idee. Ik bedoel een schetsje, getiteld ‘Sneeuw’, en voorkomend in mijn Verz. Opstellen.

‘Hoog in het open de wit-licht-dag, in vlagen van heenlicht en óplicht strak-stuipend aangewaard... hier hier, daar daar, verder tot de verte,... van mat en onzwaar tot klaar... binnen de doos van ruimten als onkleur-rook... de zucht en zien van zijn... meer dan siddering, klaarte...’ en z.v.

Wel is waar, dat dit gehéél iets anders is. De over-een-komst schijnt mij echter te zijn, dat het beide foutieve verinnigingen van de impressionistische idee zijn, in twee richtingen.

Bij ‘Sneeuw’ kwam ik tot abstracties, die ophouden tot het visuëele of binnen het bereik van het gezichtszintuig blijvende te behooren; zoodat de vereischte enkelvoudige voorstelling wel enkelvoudige voorstelling bleef, maar te loor ging in haar eigen abstractie. Terwijl bij den heer Mondriaan de enkelvoudige voorstelling vergruizelt tot de atomen van den geestesinhoud uit welken zij zich moet afzonderen en verheffen.

Het impressionisme en pointillisme beweerde natuurlijk andere en zelfs betere effecten te weeg of waarden uit te brengen dan de gladde schilderkunst. In hoe ver dit waar is, laat ik buiten bespreking. Zeker is, dat ten overstaan der hóógere of meer belang-rijke waarden het, overigens interessante, getheoretiseer en gediscussieer tusschen impressionisten en gladden, een quaestie van (geestelijk en stoffelijk) procédé betreffende zal blijken geweest te zijn.

Wanneer ik goed het voorgestelde zie, zie ik bij impressionisten en pointillisten de vegen en vlekken niet meer. Ik zie dan datgene wat door de vegen en vlekken is te weeg gebracht. En dit, deze uit

het procédé geabstraheerde voorstelling, kan ik vergelijken met voortbrengselen van de gladde kunst.

Dan zal blijken, dat het impressionistische en pointillistische procédé soms iets zoo fijns en teeders geeft als door de gladde schilders van minderen rang niet werd verkregen. Daarentegen zal bij gladde schilders van hoogeren rang een nog grootere fijnheid en teederheid, en hier vereenigd met meer vastheid en compactheid, worden gevonden.

Getoetst aan het procédé van den Heer Mondriaan ziet men impressionistische en pointillistische èn gladde kunst bij elkaâr gaan behooren. *Men wist niet* dat men ten slotte slechts een quaestie van procédé aanroerde, toen de eenen zeiden: 'ik moet zien naar wat buiten mij is' en de anderen: 'ik moet zien naar hóe dit buiten mij zijnde *in mìj* is', omdat men, stilzwijgend en zonder het zelf te weten, toch beiden niet anders dan de enkelvoudige en directe voorstelling bedoelde, en het eenvoudig een zaak van min of meer uiterlijke optiek is, hoe, toch altijd direct visuëel en door regelrechte, onvermengde, aandachtbepaling, de voorstelling uit de verschillende procédés werd geconstruëerd.

En *men wist ook niet,* dat men, door het gladde procédé te verlaten en tot die andere optiek over te gaan, den weg uit ging aan welks verschiet zich logisch het procédé van den heer Mondriaan c.s. vertoont.

De vergissing bevond zich hierin, dat men een andere optiek en een ander procédé voor een ander levensbegrip aanzag. Men dacht dat het een essentiëel onderscheid uitmaakte te zeggen: 'ik moet zien naar wat buiten mij is' of te zeggen: 'ik moet zien naar wat in mij is.' Men dacht er niet aan, dat het er alleen om te doen is een zoo groot mogelijke hoeveelheid gratie, teederheid, bevalligheid, statigheid, liefde, weemoed, verrukking, kortom geestelijke waarden, uit te drukken, en dat of men daarbij het buiten zich zijnde of de weêrkaatsing daarvan in zich, voor de hoofdzaak houdt, een secundaire quaestie is.

De heer Mondriaan en de zijnen redeneeren volkomen juist. Indien ik niet moet afbeelden wat naar mij geleerd is het schoone of het edele is, op de wijze die de eene leerarengroep aan de volgende

leerarengroep beeft overgedragen; maar ik moet afbeelden datgene wat feitelijk en zeker bij een indringende bewustmaking in mijn geest wordt aangetroffen en anders niet, - dan gaan de impressionisten niet ver genoeg, dan hebben de impressionisten ongelijk, - want die landbouwer zonder iets aan den objectief gezienen landbouwer geheel vreemds bij zich, dat bosch zonder spoorboekje, die *zijn* niet zoo in mijn geest, als ik mijn gedachtenleven nauwkeurig bekijk.

Moet ik dus het object geven, niet zooals het buiten mij, maar zóó als, - zoo precies mogelijk bekeken - het ín mij is, - omdat ik dát alleen zeker kan weten - dan zal ik het altijd geven als het zelf in onder-deelen uit elkaâr liggend deel van een incohaerente kaleidoscoop.

In den gedachtengang zit ergens een fout. Deze fout zit daar, waar de impressionisten bij hunne theorie het voorbehoud vergaten te maken, waarvan zij de noodzakelijkheid niet inzagen om dat zij de theorie en de practijk maar tot aan zekere grenzen zagen en niet hare betrekkelijk geheel logische consequenties.

Nu komt er nog bij, dat voor werk zooals dat van den heer Mondriaan een kunstenaarsgeest en een geestverheffing noodig zijn, even zuiver als noodig zijn voor goed werk, waarbij de bedoelde vergissing niet heeft plaats gehad. Het ‘schitterend gewemel’, dat ik in mijn **4**e alinea constateerde in het Weekblad-stuk van den heer Mondriaan is niets anders dan de plastische voorstelling waartoe zich in des lezers geest de in den lezer overgegane verrukking of verheffing of verdieping van den schrijver omzet.

Om zijn inhoud op deze wijze waar te nemen heeft de menschengeest een zelfden toestand, van exaltatie of verdieping of verrukkende aandacht-concentratie, noodig als voor, naar andere inzichten, beter werk.

De kunstenaar weet dus, dat hij zijn idee zuiver heeft in practijk gebracht en daarbij het productiegeluk heeft ondervonden.

Men kan zeggen, dat de impressionisme-gedachte goed is voor zoo ver zij geen tot het uiterste consequent doorgevoerd impressionisme tot inhoud heeft. Juist omdat het impressionisme, niet ver

doorgevoerd, nog dingen kan uitdrukken, die ook gladde kunst uitdrukt, is het goed.

En indien nu in een tijd de grootste kunstenaars, - dat is de edelste, de gevoeligste en meest vermogende - impressionisten zijn, dan zijn de impressionistische kunstwerken in dien tijd de beste.

En indien, bij twee tijden, de eene tijd er een is van impressionistische kunst en de andere van gladde, en de grootste kunstenaars leefden in den eenen, dan heeft de impressionistische tijd grooter kunst voortgebracht dan de gladde tijd.

Zulke dingen als het hier bedoelde ‘schitterend gewemel’, - zoo als ik na de lectuur der stukjes van den heer Mondriaan in mijn geest aantrof als den indruk door de lectuur dier stukjes achtergelaten, komen alleen bij kunst voor. De levendigste dagblad-correspondentie zal ze niet te weeg brengen. Het zijn verschijnselen van een zelfde soort als de groote wazige licht-gouden zee, die men na Goethe-lectuur in zich ziet, en de koortsachtigheid, die men gevoelt b.v. na Heyermans.

Ik zag een klein plekje samengedrongen kleurig flonkerend gewemel, - zonder aandoening en zonder voorstelling. Inderdaad precies een speelgoed-kaleidoscoop.

Nu ziet men na Goethe-lezing de genoemde zee niet na eene zeebeschrijving. Maar na ‘Hermann u. Dorothea’ of ‘Torquato Tasso’ zoo dat het daar alleen de beeld-wording in des lezers geest is van des dichters rhythmen-werking. Terwijl het na Mondriaan te gelijk de boulevard schijnt te zijn, zooals die zich in des schrijvers geest heeft weêrkaatst. Het is dus niet gehéél het zelfde. Maar toch soortgelijk.

Het constateeren van een dergelijk verschijnsel in eens lezers geest bewijst proefondervindelijk een waar kunstenaarschap. De heer Mondriaan heeft dus de kunstenaarsnatuur en indien hij tot een ander procédé over kan gaan en overgaat, zal hij zeer goed werk geven.

Men denkt waarschijnlijk bij het eerste gezicht, dat het niet moeilijk of niets bizonders is te schrijven: ...‘in 't Grand Palais

was 't laatst ook zoo koud. In de Metro vinden de menschen 't weer een beetje tè warm.....' en z.v.

Het is gemakkelijk hierop een populaire parodie te maken. Maar in der daad is 't werkelijk zeer moeilijk, is er een bizondere, geëxalteerde, gedachten- of aandacht-concentratie noodig, om te vinden, dat men inderdaad juist zóo denkt.

Dat er een bizondere, naar de toedracht van het denken zelf gekeerde, aandacht-concentratie noodig is, om tot dit werk te komen, draagt natuurlijk bij tot het vertrouwen in deze kunstsoort van den auteur, nu verschillende overwegingswegen er hem toe gebracht hebben deze kunst voor de ware, of voor eene ware, te houden.

Het is op zich zelf interessant, - voor de studie van de physiologie van het denken - de bewegingen van dit denken, namelijk van dit automatische en passive denken, na te gaan.

B.v.: 'Dat kind daar kijkt naar de boulevard. Ook ik kijk' - is een andere beweging of denk-figuur dan: 'Parisienne. Parisienne alleen. Twee Parisiennes alleen. Waarom zit die vreemdeling daar alleen?'

'Dat kind daar kijkt.... Ook ik kijk' is een samenbrengen van het object en van het ook tot object gemaakte subject door iets dat zij gemeen hebben; terwijl 'Parisienne. Parisienne alleen....' en z.v. is: Eerst zien iets algemeens; vervolgens het bizondere aan dat algemeene. Ten derde verandering in meerdere van de eerste eenheid dóór dat die het bizondere gemeen hebben. Het bizondere, en niet meer het eerste algemeene, begint daarmede den gedachtengang te bepalen, maar nog vast aan het eerste algemeene. Dan komt het geheel los, bepaalt alléén en geheel en hecht zich zoo aan een andere eenheid (den vreemdeling) door de overeenkomst die, ìn dat nu eenmaal ageerende bizondere, de andere eenheid (of algemeenheid) met de eerste heeft.

De verbinding tusschen de, genoemde, koude van het 'Grand Palais' en de warmte van de 'Métro', is een verbinding van eenheden dóór de tegenstelling tusschen het eene bizondere en het andere bizondere, dat de een en de ander aan zich heeft.

Zoo is het stuk een opeenvolging van denk-figuren demonstreerende denk-bewegingen en een inhoudsopgave van de verbindingen in dit denkleven. Maar al geeft het een voorbeeld van gedachten-

levenstructuur door de voorstellingen of voorstellingdeelen, waaruit het gedachtenleven bestaat, zich zelf te laten noemen (en niet leerstellig aan te geven) - daarom componeert het nog niet een voorstelling.

De groote zaak blijft, dat ik zóó denk wanneer ik nièt denk, en dat alles, wat ik op die manier vind omtrent den aard en het leven mijner onaangewende denkmaterie of denkmachine, alleen zijn nut heeft voor het gebruik dat ik daarvan misschien bij het active en constructieve denken zal kunnen maken.

Ofschoon ook dàt in der daad slechts een hypothese is. Als ik zie, hoe aardig logisch en geometrie-achtig leisteen in elkaar zit, is het zeer de vraag of die kennis mij ooit bij mijn architectuur te pas zal komen. Want het zijn niet die eigenschappen, die in verbinding met de bewegingen van het active en constructive denken kunnen gebracht worden, die op deze wijze blijken. Even min als bij voorbeeld het bekijken van een madelief door een vergrootglas mij zal helpen bij de juiste schikking daarvan in een ruiker.

De heer Mondriaan en de zijnen zullen waarschijnlijk redeneeren: ‘men moet de waarheid in zich zelf vinden, en vergeleken bij hetgeen ik hier vind, zijn b.v. lyrische opwellingen en mystische verheffingen of verdiepingen betrekkelijk, - dat is in verhouding tot wat ik hier openleg - kunstmatige praestaties. Wij spreken natuurlijk niet van hol geredeneer en gephantaiseer maar van werkelijke geestesbewegingen (of “ziele”-bewegingen) en -toestanden. Maar ook deze zijn werkingen van den menschengeest, die de een van den ander, - al naarmate hij beter was aangelegd béter - geleerd heeft; terwijl wat ik hier geef is datgene, wat ik werkelijk, ontdaan van al het overgeleverde of anderszins aangenomene, in mij zelf aantref.’

Deze gedachtengang lijkt mij niet juist. Want er zijn hier twee zaken: ten eerste, de ombuiging van den aandacht naar het eigen gedachtenleven; ten tweede, den inhoud van dat gedachtenleven, dien men dan aanschouwt (inhoud bedoeld als voorstellingenreeks en reeks van verbindingsbewegingen).

Den inhoud van het gedachtenleven, dien men aanschouwt, aanschouwt men alleen door déze omgebogenheid van den aandacht,

of door deze gedachte-stelling, waarmede men begint en waartoe men om zekere redenen besloot.

Nu is deze gedachte-stelling (die omgebogenheid van den aandacht, die ons aldus het tegenwoordige en oogenblikkelijke manoeuvreeren van ons door niets vooringenomen gedachtenleven doet zien), mèt de inzichten en besluiten, die haar aanwezen, in de groote natuur van het denken iets soortgelijks als, en behoort tot, de van ouds bekende denk-praestaties.

Het is alleen wijl de teweegbrengers van kunstvormen of andere geestelijken-levens-voortbrengselen (bewust of onbewust) voorzagen, dat zij door zich híerop te concentreeren, door zich dìt bewust te maken, niet tot kunstwerk of ander geestelijk schoons geraakten, dat zij dit nalieten.

Ik heb een zekere bewustmakings- of aandachtconcentratiekracht. Nu wordt het doel, waarop ik die zal richten, bepaald door een gedachte, een begrip, een opvatting van mij. Het is déze gedachte, die in het gegeven procédé foutief is, hetgeen zeer gemakkelijk, ook van buiten af nu, te demonstreeren is.

Al het denken, dat de heer Mondriaan in zich aantreft, is namelijk even zeer door overerving en overlevering in hem gekomen als de het meest aan bekende voorbeelden herinnerende vormen van een hedendaagsche Venus, Madonna, of van een Vrijheidsbeeld, zouden zijn. Dat hij iets ziet en dan denkt: ‘Parisienne’, heeft hij in de eerste plaats te danken aan de aardrijkskunde-boeken zijner jeugd.

Terwijl ik, hebbend eene groote vereering voor een Vlaamschen Primitieve, een boerenmeisje geef, waarin onwillekeurig haaltjes, die verwantschap met die des grooten meesters vertoonen, komen, produceer ik nu, ten gevolge o.a. hiervan, dat ik sedert dertig jaar van Parijs gehoord heb en weet daar nu te zijn, het denkbeeld ‘Parisienne’.

Indien het haaltje dat ik plaats aan mijn boerenmeisjesportret (welk haaltje een gedachte is, een plastisch geworden gedachte) verwant is aan een vroegeren Vlaamschen Madonna-schilder, is het van de gedachten, welke die Vlaamsche meester had, afkomstig, of ik dien Vlaamschen meester kende of niet.

Indien ik dien Vlaamschen meester kende, is het meer rechtstreeks juist van hèm afkomstig. Indien ik hem niet kende, heb

ik het in mij zelf gevonden. Ik heb het dan dus gevonden bij in mij aanwezige gedachten-massaas. Deze gedachten-massaas zijn, evenals alle andere deelen, waaruit ik besta, van het voorgeslacht afkomstig. Deze gedachte is dus afkomstig van die in de menschheid ten tijde van den Vlaamschen meester aanwezige gedachten, waarvan er in hem bizonder geäccentueerd zijn tot uiting gekomen.

Indien zoo wel het haaltje dat ik plaats aan mijn boerinnenportret in mij was omdat vroeger zulke gedachten in voorouders waren, als de duiding 'Parisienne' om een verschijning buiten mij aan te duiden in mij wordt aangetroffen omdat mijn gedachten-heelal onder andere gevormd is door de aardrijkskunde-lessen mijner jeugd, bestaat, - in eene mysterieuse, absolute, nagenoeg metaphysische, beteekenis - originaliteit of oorspronkelijkheid niet. Oorspronkelijkheid bestaat niet in de beteekenis, die de etymologie van de term zoude aangeven. Oorspronkelijkheid kan alleen beteekenen, dat een zelden voorkomende vorm, een zelden voorkomend samenstel van gegevens dus, zich daar ont-wikkeld heeft.

Ook een auteur, die een nieuw wereldbesef of samenlevings-begrip toont (waarvan de herkomst niet in wijsbegeerte of letterkunde aanwijsbaar is), geeft alleen het - door invloed van zìjn aanleg, opvoeding, studie, en.z.v. - tot het eigenaardig 'letterkunde'-kristal gegroeide gevoels- en gedachtenleven van voorafgegane en hem omgevende menschheidsfracties.

Wat Rousseau dacht, b.v., (de nawijisbaarheid van meer onmiddellijke herkomst in philosophie of litteratuur dáár gelaten) is de min of meer fraai gevormde schuimkroon van hetgeen reeds aanwezig was in de duistere gedachten-gloven van sentimenteele en nàdenkende Romeinsche slaven.

Ik zou het zoo prettig vinden als iemand met mij over dingen zoo als die, welke behandeld worden in deze text-kritiek op het geschrift van den heer Mondriaan, van gedachten kon wisselen zóó, dat *ik* vond, dat zijn denken in dezelfde, of althans gelijksoortige, gedachtenstroomingen vaart als het mijne.

Als iemand maar eens alvast een gedachte verbindt aan de mijne, zoo dat ik acht, dat zij als ware het van één touwweefsel zijn, of hij komt met de zijne tegen de mijne aam, zoo dat mij lijkt, dat zij elkaar ráken, en als ware het daarbij een klank geven, die bij

elkaar passende steen- of metaalsoorten doet blijken, - dan heeft men reeds zoo iets goeds bereikt. Maar zooals ik dit bedoel, komt het waarschijnlijk bijna nooit voor, en ken ik althans er niet één voorbeeld van. Men redeneert altijd langs elkaar heen, en dikwijls worden uren of bladzijden lang termen gebruikt, - waarmede hoofdzaken der gedachtenwisseling met één woord worden genoemd - zooals b.v. ‘spontaan’, ‘talent’, ‘wezen’ - waarvan aan het eind van het onderhoud blijkt, dat elke partij er iets anders onder verstaan heeft.

Op de praecizie komt daarbij zooveel aan. Wat is b.v. een ‘essentieel onderscheid’? Een essentieel onderscheid is een onderscheid, dat het wezen der zaken betreft. Wat is het ‘wezen’ der zaken? Het ‘wezen’ is het samenstel der constitueerende deelen, elementen of eigenschappen (het doet er in deze niet toe welke der drie termen de juiste, of de meest juiste, is). Goed, dàt zullen wij zeggen. Weet gij nu, of er een essentieel onderscheid is tusschen een regendruppel en een kogeltje ijs? Verandert de toestand van bevrorenheid het wezen van het object, of is dit een toestand en niet een constitueerend element of constitueerende eigenschap? Wordt het wezen alleen bepaald door de samenstelling of ook b.v. door de doelmatigheid, zoodat wat aangaat de samenstelling niet, maar wat betreft het gebruik wèl een waterdruppel van een ijskogeltje (waarmee men bouwen en pijnlijk werpen kan) essentieel zoude verschillen? Is er een essentieel onderscheid tusschen een koning en een republiek-president omdat zij uit verschillende, zelfs aan elkaar tegenovergestelde, staats-philosophische principes voortkomen, of betreft dit niet het wezen der zaak, waarin zij hetzelfde zouden zijn omdat beide staatshoofd zijn?

Omdat men niet, bij eene gedachtenwisseling, vooraf betreffende de te bezigen termen een overeenkomst kan aangaan, is het nuttig zoo min mogelijk uitdrukkingen, waarin philosophische vraagstukken betrokken zijn, te bezigen.

Ik zou zoo prettig vinden met iemand op de bedoelde wijze in uitwisseling van gedachten te komen over het aangegeven onderwerp, - omdat dit onderwerp er een is, waarvan de beschouwingsuitkomsten), zooals een geheel landschap met aarde en hemel aan een dauwdruppel door weerkaatsing verbonden is, - tot de

belangrijkste algemeen wijsgeerige, staatsphilosophische, historisch-religieuse en sociaal-economische gevolgtrekkingen leidt.

Het lijkt mij, dat ik eenigszins intiem en babbelingsgewijs over het weekblad-stuk van den heer Mondriaan oreer. Ik laat mij hierin wel gaan, maar vind het ook juist het ware. Wij moeten de waarheid vinden. Wij moeten indringend, en dóór-intimiteit-met-precisie, over die zaken praten.

Wij stellen hierdoor wel onze werkplaats voor de groote menigte open. Maar ach, is er wel zoo'n onderscheid tusschen wat publiek en niet publiek moet zijn en brengen wij zoo juist onze gedachten, waartoe wij medewerking vragen, niet tot menschen, die ons wellicht kunnen helpen verder of beter te denken?

Wij moeten niet trachten de een den ander te overtroeven, maar samen de waarheid, het mooiste, diepste, fijnste denken zoeken. Wij zouden desnoods zoo kunnen schrijven, voor een gezelschap van duizenden, waarvan misschien een of twee ons verder kunnen brengen, - om ten slotte tot iets heel moois, in gedachte-alleen, of in meer plastisch of rhythmisch uitgedrukte gedachte, te komen.

‘DE SPOORWEGREIS’.

‘Ik ga “rooken”. Nee, ik zit liever met dames. Och, wat kan het mij ook schelen om met dames te zitten. Wat een niet-rook-coupé's naast elkaâr! Die dame doet verlegen. Zeker een rijke chirurgijnsvrouw, die mij gisteren met X. heeft gezien. Ik ga in deze niet-rooken met maar een man er in. Een kaalgeknipte jood, die uitdagend kijkt omdat hij in de eerste klas een meêgekomen boterham zit te eten. “Meneer, zou u 't rooken hinderen?” - Wat een lidteekens in zijn hals. Niet van oorlog, duel of inbreker, maar van een kwaadsappige ziekte zeker. Grove kerel. Je ziet nooit een fatsoenlijk mensch in den trein. Die van middelbaren leeftijd gaan per auto en de jongens zijn allemaal sportjongens en gaan derde. Keurig zijn die Hollandsche coupé's bij wat je van de Duitsche hoort. Ik gooi mijn wandelstok en jas tegenover me: “ik ben op mijn gemak!” Kijk, daar heb je natuurlijk de bollenvelden. Al die kleuren, ja. Mooi is het niet. Al die rechte perken zijn niet mooi. Ook in het verder dorre duinlandschap zijn ze niet mooi. Het landschap is hier niet mooi. O, daar

is er een in een figuur met bochten. Nu is het dadelijk mooier. Een vereeniging tot landschapsverfraaiing zoû moeten maken, dat stukken grond alleen in zoo'n vorm konden zijn, dat zij begroeid zijnde met boekweit, bloemen, enz.v., alleen mooie vormen hadden. Die tabak is scherp. Ik doe mijn handschoenen losjes aan, anders krijg je zulke vuile handen. Had ik maar een krant! O nee, ik zou niets van dien aard nu kúnnen lezen. Alles het zelfde en vervelend. Ik doe mijn oogen toe. Slapen zal ik niet kunnen, maar dat doet er niet toe. Hier is Leiden. Zou ik kijken? Neen. Alles wat je ziet is even leelijk. Alles grauw buitenbuurt-achtig. Ik kàn zoo'n station nu niet zien.'

Het bovenstaande heb ik opgeschreven na wat ik mij van een vorigen dag bij dat schrijven herinnerde.

Indien men dit vergelijkt met de schets van den heer Mondriaan zal men een zekere overeenkomst waarnemen. Deze overeenkomst is echter oppervlakkig, of schijnbaar. Nauwlettende vergelijking zal aantoonen, dat ik hier opschreef, wat ik mij herinnerde bij zeer weinig gedachten-concentratie of bewustmakingsdiepte of herinneringskrachtaanwending. Daarom zijn dan ook de figuren of toetsen, de verbindingen en ontwikkelingen van geheel anderen aard dan bij den heer Mondriaan. Alleen heb ik er op gelet, dat ik ook niet tot de active en construëerende gedachte over ging door b.v. na 'van een kwaadsappige ziekte zeker', niet te schrijven: 'Je hoort tegenwoordig niets dan van ziekten' of: 'Die Scrafell, die in der tijd met die houw over zijn wang paradeerde, als met een duel-reliquie, terwijl het van een mestkar-overrijding heette te zijn' - om dat ik die onderdeden niet op het oogenblik zelf gedacht meen te hebben en deze ook niet nader bij de essentiëele denk-figuren van den heer Mondriaan brengen.

De heer Mondriaan is, dóór dat hij zich veel meer geconcentreerd had, tot de lijnen, waarin de essentiëele bewegingen van het leven der gedachte zich vertoonen, doorgedrongen. Daarvan is ook het gevolg, dat - al spreekt hij van 'kunst', 'cubisme', en z.v., - de schets iets algemeen menschelijks heeft, een openleggen van het aan allen gemeene hersenleven; terwijl in de mijne meer ook de schrijver persoonlijk gekarakteriseerd wordt. Dat is veel oppervlakkiger.

Wat ik noem de active en constructive gedachte is niet die gedachte, waardoor de bewerktuiging van het gedachtenstelsel komt bloot te liggen; maar integendeel een geheel daarvan zich afzonderende denkingenbouw, die door die machinerie wordt gemaakt. Bij het terugdenken aan de bollenvelden, begínt men dan pas ‘actief’ te denken en vervolgt dan b.v.: ‘al die bloemen zijn mooi afzonderlijk, òf in ruikers met hun soortgelijken, of in ruikers met andere soorten, òf in figuren van tuinarchitectuur, of in een slinger om een jongens-borst of op een vrouwen-sleep, maar zijn juist leelijk in die rechte perken. Waarom zoû dat zijn? Is het alleen omdat zij afgezonderd zijnde of in contrast of in combinatie met iets geheel anders hun vormen en kleur beter toonen? Waarom is één enkele mooie broche mooier dan een vierkant, gelegd van honderd zulke broches?’ En z.v.

Het is dus duidelijk, dat deze volzinnen, ofschoon zij bij uitwerking wellicht zouden blijken min of meer aardige aesthetische problemen te bevatten, tot het laagste werk van de ‘active en constructive gedachte’ behooren en de eigenlijke kunst-compositie eerst verder-op begint. Dit zijn nog slechts wendingen, die zich onmiddellijk, - in een door zekere onderwerpen gepraeoccupeerden geest - verbinden aan die, welke alléén den eersten indruk in zijn embryonalen toestand bevatten, zoo als de heer Mondriaan ze geeft.

Ik heb genoeg doen uitkomen, dat het werk van den heer Mondriaan ernstig en diepgaand geesteswerk is en geenszins ordinair of oppervlakkig. Ik beweer alleen, dat de ‘schoone kunst’ wordt te weeg gebracht door de bedrijvige en samenstellende gedachte, die in dat werk afwezig is.

Aangezien het louter de bedoeling is de proeve van den heer Mondriaan redeneeringsgewijs te beschouwen naast wat ‘kunst’ moet zijn, is het overtollig die proeve in zich zelf nader te kenschetsen, waarbij men b.v. zoude kunnen vragen: wat is het onderscheid tusschen een indruk die luidt: ‘Parisienne’ en een, die zoû zeggen: ‘veêrenhoed-rugvlak-hakjes’ of ‘voortwiebelend groen schild onder vogelachtigheden’ (rug van de Parisienne) of ‘dame’, of ‘vrouw’. Om het àllereerst te denken ‘Parisienne’ is reeds een zekere voor-op-gestelde allure van den geest noodig. Dènk ik wel

het aller-eerst ‘Parisienne’? Ja, dat denk ik het eerst als ik gedrenkt ben door het bewustzijn te Parijs te zijn. Maar ben ik niet nog dieper als ik b.v. alleen kleuren, vormen en bewegingen zie?

Ik wil hiermede alleen aangeven hoe men deze kunst op zich zelf nader zoû kunnen beschouwen.

Het onderscheid tusschen ‘voortwiebelend groen schild...’ en ‘Parisienne’, is, dat als ik daar zit zonder ‘kunsf’-bedoeling of geestelijke bedoeling of bewustmaking, en een ander zoude in mijn hoofd kijken, hij daar zoude zien de gedachte ‘Parisienne’, terwijl als ik op zekere wijze op mijn geestesverrichting ging indenken, waardoor die verrichting werd verdiept en haar feitelijkheid dus ook verstoord, te voorschijn zoude kunnen komen iets als ‘voortwiebelend groen schild’.

Nu is er een andere, maar even groote, bewustmaking voor noodig om bij zich zelf te ontdekken ‘Parisienne’, als om te komen tot ‘groen schild’.

Als ik lijdelijk ben, dus zonder iets *op dat ovgenblik* voor-op-gestelds, denk ik: ‘Parisienne’; (terwijl ik dat dus tevens ten gevolge van het algemeene vroeger voor-op-gestelde denk.)

En om te ontdekken wat ik in mijne gewone lijdelijkheid precies denk, is, zoo als gezegd, een aandacht-bewegen van een anderen kant, maar even groot, vereischt als voor de verdieping.

Bij de kenmerking van het werk van den heer Mondriaan moet overigens ook niet vergeten worden, dat het wel degelijk ook de karakteristiek van zijn maker bevat, al doet het dat niet in de mate van het door mij zelf gegeven proefje van gelijksoortig schrijfsel. De text van den heer M., die sommige deelen der structuur van het algemeen menschendenken bloot legt, geeft die toch ook zooals zij zich voordoen in een bepaalde soort mensch-natuur. De doorsneê ‘heer’, die den boulevard bezoekt, denkt, bij het zien van eene der zich in hem aanduidende verschijningen, noch ‘Parisienne’, ‘vrouw’, ‘dame’, noch ‘voortwiebelend vlak’ enz., maar denkt: ‘de een of andere Poolsche of Duitsche cabaretvrouw’ of ‘Lyonsche winkel-rayon-chef’. Om te denken ‘Parisienne’ van een vrouw op den boulevard, als eerste gedachte, is o.a. naïveteit of liever eenige onbekendheid met de omgeving,

noodig. ‘Parisiennes’, zooals mem door jeugd en lectuur van boeken en illustraties zoude denken, dat er waren, bestaan niet. Echte Parijsche vrouwen, in eenigszins algemeenen zin, bestaan niet. Er is namelijk niet iets specifiek Parijsch'. Reeds vóór den oorlog was het ‘boulevard’- en theatergedeelte van Parijs geheel veramericaniseerd. De bevolking van het ‘Café de la Paix’ b.v., in het centrum dezer wijken, bestond uit voor eert groot deel Duitsche kellners en bezoekers van allerlei naties. En Parijsche, in de beteekenis van tot sedert meer dan één geslacht te Parijs wonende families, behoorende, dames, ‘loopen’ niet dan bij hooge uitzondering ‘op den boulevard’. Datgene, wat ten slotte echt-Parijsch, Fransch-Parijsch is - menschen en dingen in de stillere buurten, - dat is tegelijk juist provinciaal, namelijk zooals het is in Bordeaux of Reims. Het groot-steedsche van Parijs is internationaal en het nationale is provinciaal. Dat men te Parijs vóór de cafés zit en te Londen niet, kan bezwaarlijk als een kenmerk, dat van groot-steedsch Parijs een in haar wezen unieke Eenheid zou maken, aangemerkt worden. (De heer Mondriaan denkt trouwens zelf, elders dan waar hij denkt ‘Parisienne’, den boulevard internationaal).

De Parijische ‘atmospheer’, - niet de geestelijke, want Napoleon I met de groote gedenkteekenen, was een Italiaan, Napoleon III, met de opéra en veel van den boulevard-aanleg, ook; Gambetta ook; en de Bourbons, met het Louvre, Versailles, enz. zijn meer Fransch dan Parijsch; - maar de stoffelijke Parijsche atmospheer, dàt klimaat door dìe geologische plaats, vermengd met het internationaal boulevard-pleizier, met zijn geuren en geluiden, - dàt is Parijsch; maar dat is niet genoeg een compleet complex van veel verschillende menschheidsdingen om als primaire afzonderlijke wereldwaarde te fungeeren.

De Parijsche geestelijke atmospheer, namelijk datgene wat men in zich opneemt met zintuigen, zenuwen en hersens, en waarmede zich dan vereenigt het denken: ‘hier ben ik nu op de plaats ter wereld, waar al die Hof-, adel-, militaire-, elegantie-, geestigheid-, philosophische, revolutionaire, literaire en kunst-gloriën zich hebben voltrokken’, - waardoor het bewustzijn zich dan heerlijk een deel van dit heelal voelt worden, - die geestelijke atmospheer bestaat ook, - maar alleen voor den dichterlijk-wijsgeerigen politi-

cus, voor den lyrischen militair, voor den letterkundige en voor den kunstenaar, voor den gevoeligen intellectueele, voor den ‘cultuurmensch’, - niet objectief voor den menschelijken bezoeker in 't algemeen, voor de doorsneë-menschheid, die de werkelikheid beleeft. Want die atmospheer is een illusie nu die gloriën, door wezenlijker bestanddeelen dan de plaatselijkheid hunner voltrekking, meer Fransch dan Parijsch, sommige meer wereld- dan Parijsche gloriën, waren.

En om wat bestaat voor de menschen in 't algemeen gaat het hier, wijl het een onderzoek naar de aan allen gemeene menschendenkbewegingen als zoodanig betreft.

De heer Mondriaan zegt: ‘waarom moet de letterkunde altijd *be*- of *om*schrijven?’ In-der-daad, daar is iets in. Daar is iets in het denkbeeld, en ook in het werk van den heer M., waarbij veel ander goed kunstwerk min of meer wezenlooze gezwollenheid wordt.

De quaestie blijft echter: wat wilt gij? Gij wilt mij toch iets aangenaams aandoen? Alleen bij die gezwollenheden heb ik iets aangenaams. Verschillende afdeelingen van mijn denken worden aangedaan en in beweging gezet. Mijn opvattingen worden bevestigd, mijn geestesgevoel komt in werking. Beide geven mij aangenaamheid. Thomas van Aquino en Schelling, Corneille en Shakespeare, Beethoven en Verdi doen mij denken en gevoelen..... Dat is het doel van zoo iets in woorden, klanken of kleuren.

Tóch is er iets wáárs in, dat als gij alleen schrijft: ‘Een kind’, mijn geest, vaag en algemeen, maar geresumeerd en essentiëel, in aanraking komt met iets, waar zij langdradig, zij het met prachtige draden, mede in aanraking wordt gebracht indien gij mij plastisch en rhythmisch, zoo dat verbeelding en gevoel beginnen op te leven, het kind beschrijft.

Maar in primitieve gedichten b.v. is het toch altijd de verbinding als werkingsdeel der active, constructive gedachte, en niet de verbindingen, die in de denkingsmachinerie zelve aanwezig zijn, en die blìjken wanneer men er iets, wat ook, in werpt, - die bekoring voortbrengen.

Het kan dus zijn, dat te schrijven: ‘Een cnaap tot ienen harder ginc’ of iets dergelijks, beter is dan knaap en herder in twintig

regels te beschrijven. De oorzaak hiervan is dan echter niet, dat de hoofdzaken, twee eenheden en eene verbinding door handeling tusschen die twee, in de samengetrokkenheid hunner één-voudige noeming worden gegeven, - (ik zie een knaap, ik zie een herder, ik zie het gaan); maar dat mijn levensgevoel en mijn gezicht op de dingen, het geheel mijner aandoening of geestes-opleving, zoo innig en hoofdzakelijk is, dat daar-uit een rhythme-beweging ont-staat, die van zelve alleen de groote eenheden opneemt. Het is dus de innigheid en samengetrokkenheid mijner geestes-gevoels-aandoening, die de sublieme resumptie voortbrengt en niet de bewustmaking door scherpe aan-dacht-vestiging van mijn aanwezig denkbewegen.

'Een kind kijkt naar den boulevard.... ik kijk ook'. Het idee dat een kind kijkt en dat gij dit verbindt met uw kijken, kan iets prachtigs zijn indien uit uw zeggen blijkt, zonder dat gij het mededeelt, dat gij het kinderkijken iets goddelijks vindt, dat gij het dus in de als zoodanig voelbare hoogste verrukking zegt.

Indien gij iemand zijt, die daartoe niet in de 'hoogste verrukking', - dat is in een toestand geheel afwijkend van zijn gewone zijn, behoeft te komen, des te beter voor u. De vraag of Chaucer en Quentin Matsys bij hun werk in een ook voor hen zeldzaam voorkomenden geestestoestand waren, wil ik niet behandelen. Is voor u normaal de toestand of het geestesbewegen, die aan anderen de 'hoogste verrukking' schijnen te zijn, des te beter voor u, dan zijt gij een heilige of een halve-god en ik wensch u geluk. De quaestie is maar, dat die voor u dan normale, voor anderen zeer exceptioneele, verrukking of verruktheid er zijn moet.

En nu, tot wederziens. Heerlijk heb ik het gevonden hierin eens te grasduinen.

Een koster-schoolmeester uit de negentiende eeuw*) door H.H.J. Maas.
(Fragmenten.)

Koster-Schoolmeester Lemmen had zijn dubbele bediening aanvaard in **1794**, op ruim veertigjarigen leeftijd.

Van beroep was hij wolspinner, en dat bedrijf bleef hij naarstig voortzetten. De kosterij leverde hem eerst vijf malder en drie vat rogge per jaar op, of zeventien permissiegulden in geld. Later werd dat bedrag vastgesteld op ruim vijfentwintig Kleefsche gulden. Als schoolmeester genoot hij alleen het schoolgeld van de scholieren, de winst op de A-B-boekjes en de catechismussen. Dat provenu vond hij licht meegenomen, maar de wolspinnerij bleef hem de hoofdzaak. Dat ambacht had hem tot een achtbaar ingezetene gemaakt, en daaraan, benevens dat hij een bijzonder fraaie hand schreef en dus de boeken van het kerkfabriek kon bijhouden, dankte hij het ‘Custer-ampt’. Overigens gaf hem dit ook niet veel bezigheden, want de kapel van Oestelroij had geen eigen rector en slechts tweemaal in de week kwam een parochie-geestelijke van Rooij er dienst doen: 's Zondags en 's Vrijdags. Op de Vrijdagen wegens de fondatiën, want Oestelroij vermaardde sedert eeuwen meer en meer als bedevaartsoord.

Een landman, zoo verdichtte de overlevering, wiedde in het midden van de veertiende eeuw eens zijn vlasakker. De avond waasde reeds aan en overschemerde de velden met grauw, en de

*) Ter toelichting: de loopbaan van den schoolmeester-koster in dit en volgende verhaalfragmenten eindigt plm. 1870. De bedoelde streek is een deel van Limburg, dat allerlei bestuurswisselingen meegemaakt heeft: Spaansche tijd (Opper-Gelder), Departement van de Roer, Belgische tijd, hertogdom Limburg-Duitsche Bond eindelijk deel van de provincie Limburg.

akkerman hijgde van de vermoeienissen des dags, want de schrale gronden gaven hem slechts een moeilijk bestaan. Maar ophouden kon hij niet, een macht, sterker dan de afgematheid van zijn lichaam trok hem voort en zijn hand vergiste zich niet in de duisternis. Hij bood geen weerstand. Opeens, daar ontmoet zijn hand een hard voorwerp, dat hij opneemt en herkent als een Lieve-Vrouwen-beeldje. ‘O Maghet, moeder Gods, nu zal mijn vlas goed gedijen!’, zong als een juiching zijn stem door den aandonkerenden avond over de suizel-stille velden. De lucht was vol muziek, en de moeheid was uit zijn lichaam getrokken. Het was hem, alsof hij huiswaarts zweefde, met zijn schat in den arm. Daar zette hij het beeldeken op een kast en bad met zijn huisvrouw. Maar 's morgens sloeg groote droefheid op hen neer, want het beeldeken was verdwenen bij mirakel. Zuchtend onder verslagenheid en met prevelgebeden de rampen bezwerend, die zeker hem zouden vernietigen, nu het Lievevrouwken verloren gegaan was uit zijn woning, doolde hij rond, tot zijn beenen hem droegen naar zijn vlasakker. Daar overviel hem een siddering, want ziet, op dezelfde plek lag weer het beeldeken, en toen hij het huiverend aanraken wilde, lispelde een stem als zangeklank hem toe: ‘Hier wil ik rusten!’ En uit de volheid zijns harten welde de gelofte omhoog, dat hij op dezen akker een kapelleken zou bouwen, een heiligenhuisken, als het vlas een goeden oogst gaf. En nimmer hadden de lieden zulk een vlas aanschouwd!

Dat heiligenhuisken midden in het veld trok 's avonds de bewoners van de omstreken naar zich toe. Zij stortten er hun gebeden voor een rijken oogst, voor bevrijding van plagen en genezing van ziekten. En de vele mirakelen, gewrocht door de Moeder Gods, deden een roep opgaan tot in verre plaatsen, zoodat de pelgrims toestroomden zelfs uit afgelegen oorden en het kapelleken vaak vergroot moest worden. Het kasteel Gistram steunde de stichting en ontwikkeling, vooral sedert Ridder Jan na een slecht leven een boetetocht deed naar het Heilige Land en daar stierf. In zijn testament was de kapel goed bedacht. Toen ontstond het gehucht Oestelroij ten Oosten van Rooij. Deze streek was wel uitverkoren door de Heiligen Gods, want in de kasteelsbosschen gaf de St. Wilbertsput bij de oude grijsbemoste kapel genezend water, en in Rooij had St. Oda gerust in een bosch, toen zij als Schotsche prinses hier verlaten en achtervolgd door de woeste dienaren van

haar vader rondzwierf. Dat rustplekje was ook bewaard gebleven door een kapelleken aan den weg. Daar had een boerin geleerd haar booien beter te behandelen. Ze was een loeder, een tang, en zij kwezelde. 's Avonds ging zij naar 't St. Oeikapelleken en dan zat ze daar met het hoofd hangend over den linkerschouder en neergeslagen oogen te zuchten om rijk te worden. Toen vloot de klacht eens over haar lippen: ‘Och God!’ En onmiddellijk antwoordde een stem: ‘Spek in de pot!’

Rillend van angst stamelde de boerin: ‘Sint Oeike, kunde geei sprèke?’

De stem: ‘Gèf ow booien meeër spek te vrète!’

Tusschen de klapperende tanden sidderden de belovende woorden door: ‘Sint Oeiken, ik zal doen wat ik kan!’

Slot: ‘Gaot nao huus en doei 't dan!’

Het heele jaar door liet meester Lemmen zijn spoel driftig snorren in het vertrek van de kosterij, waar hij school hield, maar waar in de zomermaanden geen scholieren verschenen. Veel kon hij hun niet leeren, doch niemand nam hem dat kwalijk, omdat geen mensch ooit aan iets anders had gedacht. Voor de weinige betere families bood de hooge school van Rooij gelegenheid te over tot verdere bekwaming. En voor de anderen diende het leeren immers tot niets?

De leerplichtwet van **1607**, uitgevaardigd door Ferdinand en Isabella, kende hier ook in het verleden geen sterveling. Van naleven was dus nooit sprake geweest. En hoe zou in dezen noordelijken spitshoek tusschen de Bataafsche Republiek en de Generaliteitslanden iets doorgedrongen zijn van een nieuw gedachteleven?

Wisselingen der tijden gingen langs meester Lemmen voorbij en beroerden zelfs zijn kouwe kleeren niet. Zijn snorrende spoel geluidde na **1795** precies als bij zijn aanstelling in **1794**, en ook naderhand gleden de dagen voor hem op dezelfde wijze zeurendweg. Europa schokte van de zwoegingen in den barensnood, maar geen smartkreet en geen jubel drong tot hem door, en hij at zijn brood onder het eene bestuur zooals onder het andere. Het plekje gronds, waarop hij zijn voeten zette, werd her en der gestooten op de naslingeringen van de klotsende golven, als het riet op den oever, doordat een zware boot door de wateren van den stroom

stuwt, en het ging hem niet aan. Hij, wolspinner, custer en scholaster, nam alles zooals het was; hij blikte botoogend naar den hemel, als het donderde en als de zon scheen, en het was hem alles gelijk. De reputatie verkondigde, dat hij een goede meester was, gehoorzaam in den dienst en ijverig in de godsvrucht, een exempel voor de scholieren en voor de menigte, wien de eeuwige belooning hiernamaals ten deel zou vallen, nadat hij zijn eerwaardig hoofd ter ruste zou hebben gelegd....

Omdat thuis veel gelezen werd, was Jan Daenen bij meester Lemmen gauw uitgeleerd. Tot zijn zestiende jaar bezocht hij de Fransche en Latijnsche scholen van Rooij. Daarna vergezelde hij zijn vader in Holland.

Die ongewone eenzaamheid, waarin vrouw Daenen nu, op gevorderden leeftijd, haar dagen troosteloos zag wegzeuren, brak haar levenslust. Zij dreigde neer te vallen onder een last van melancholie, dien Andries met toekomstplannen voor hun zoon niet wegredeneeren kon. Dat miste den terugslag op Jan niet. Het rondreizen gaf hem niets. Bij het handelen dwaalden zijn gedachten verre, zijn oogen staarden afwezig van 't moment in de ruimte. Tot nog toe had hij met zijn moeder het leven geleefd, zijn schoollessen geleerd en gelezen. In den vreemde tobde hij over haar, zooals zij over hem: hij was immers ook niet sterk? Hoe had zij hem altijd moeten verzorgen! Andries, een man van ijzer, begreep daar niets van, zag nooit, hoe hij den jongen pijn deed als hij met hem dolde en hoe het kind voor die woestheid van angst het gezicht vertrok....

En Jan kon immers thuis ook het werk behartigen, dat gaf dan meteen Andries verlichting.....

Zoo werd de oplossing gevonden. Het fleurde het oude rimpelgezichtje van vrouw Daenen weer wat op als een late bloem in de bleeke sneeuw onder een flauw middagzonnetje. Maar de vrije, vroolijke natuur van Andries leed eronder. Zijn zelfstandige geest, die zijn hoogste geluk had gevonden in zich uit te leven en veld te zoeken voor zijn energie, verloor aan kracht door die beperking van zijn willen en door het afbreken van zijn toekomstdroomen.

Wat hij tot op de middaghoogte van zijn leven had gedaan, was geweest voor hemzelf. Daarna was hij getrouwd, ook voor zichzelf alleen, om de zekerheid te hebben, dat hij eenmaal zeggen kon tot

zijn zoon: ‘Hier ben ik gebleven, ga nu verder.’ Zóó had hij het zich gedacht: dat hij op een zeker oogenblik eventjes sterven zou, en dan verjongd weer opleven. Op het punt, waar Daenen zijn voetstappen eindigde, zou Daenen zijn voetstappen beginnen om den weg weer een eind verder af te leggen.

Maar waar diende het nù toe, dat hij voortschreed?

Zijn geknakte geestkracht kon zijn lichaam niet meer stutten. De vermolmde draagpaal brak. Als een plotseling voor hem neerslaande verrassing kwam opeens het zeker-weten tot hem, dat hij oud geworden was. Het liet zich niet meer weg lachen, door geen grap meer verdrijven. En mismoedig somberde hij op een keer naar huis terug, als een ziek dier zijn nest opzoekt om daar te sterven....

Oestelroij meewarigde: ‘Hebt gij Andries Daenen gezien? Hij is thuis gekomen. Maar het is die Dries niet meer! Wat was hij een kluchtig man bij de doopvisite. Holland heeft zijn bloed versleten.....

Andries boog het hoofd. De fut was verbruikt.

En argwanend lonkten de kwaadsprekende vrouwen elkaar toe bij het zien, hoe in een paar weken tijds van thuis-zijn een brandende derdedaagsche koorts zijn lijf vernielde.

Zelfs de al-genezende vette spekpannekoeken baatten niet meer. De knoei zat erin, en vrat het vleesch van het lichaam weg.

Zoo verzwond voor den rusteloozen Andries Daenen de blinkende droom van zijn leven.... al verder.... al verder... tot de zwarte nacht voor hem inviel....

Een gesmoord gepraat geruchtte rond. Vooral de vrouw van wevers Ruth ijverde zich om Andries op heftigen toon te beklagen. Hij had zich mistrouwd, zijn vrouw had hem den dood aangedaan. Daarom alleen zwierf hij altijd rond. Met een betere vrouw zou hij wel thuis gebleven zijn, maar zij gaf niets om hem, zóóveel niet. En zijn kind had ze tegen hem opgezet, geen wonder, dat hij zoo aan zijn eind moest komen. Nog andere straffen zouden het zekere gevolg daarvan zijn.....

De Oestelroijsche vrouwen grunzelden: ‘Oja, *zij* had Andries graag gehad, de afgunst is haar de baas!’

Ruth zat meer in de herberg dan aan het weefgetouw. Hij raakte hoe langer hoe meer aan den drank. Nu werden de herbergiers

vooral gul met hun lof: Die Ruth was toch een goeie kerel, en een bekwame wever ook. Hij dronk wel eens een glas te veel, maar dat was ook zijn eenige fout, anders een door-goeie kerel, een kind kon over hem heen loopen. Maar hij had een kwaje heks van een wijf en dat maakte hem het leven ongelukkig.....

Zijn gezin verarmde met den dag. Zijn vrouw en kinderen - het oudste was een dochter van Jan Daenen's leeftijd - verslonsden en vergingen in de goorheid. Met schimpend en lawaaiend ruziën haalden zij hem 's avonds uit de herberg om het heele gehucht deelgenoot te maken aan het geschandaal. Door dat leven verviel hij allengs in een mummelend suffen, waaruit hij alleen ontwaakte door het drinken van bier. Langzamerhand kreeg zijn vrouw door haar uitgesponnen en telkens herhaalde verhalen bij sommigen gelijk. Haar verleden raakte in de verdoezeling op den achtergrond. Alleen haar gepraat over Andries trok het nog eens naar voren en wekte het gelach van leedvermaak op. 't Was krek goed, die loeder had niet beter verdiend. Andries zou met haar ook geen richt hebben kunnen schieten, net zoomin als Ruth. De ‘gift’ brandde haar nú nòg in de oogen.....

Jan hoorde die praatjes lekken en een starre haat tegen de weversfamilie zette zich in hem vast. Het wijven-gekwijl kwetste zijn meer ontwikkeld en teeder gemoed, beleedigde hem in zijn gevoelens van ontzag voor zijn vader en van liefde voor zijn moeder.

Eerst kropte het gehoorde in stilte van zwijging zich in hem op en leed hij in eenzame dulding. Tot het eindelijk uitbarstte in een jeugdwoede, die niet wist wat ze zei. Gedienstige geesten haastten zich de gretig opgevangen uitingen aan vrouw Ruth over te dragen. Dat was de tocht, die het vuur ineens deed oplaaien tot hel uitslaanden twist.

Een andere dorpsfamilie ging op zijn pad staan, zonderdat hij zich rekenschap vermocht te geven van het gevaar voor een botsing....

De Adria-vraag door G. Smits.

I

't Was nuchtere politiek uit de oude diplomatenschool, nauwkeurig wikkend waar het grootste voordeel te behalen was, die Italië deed besluiten zich in den Europeeschen oorlog aan de zijde der Entente te scharen, trots het verdrag, dat het met Duitschland en de Donau-Monarchie had aangegaan.

Salandra had reeds op **18** October **1914** scherp Italië's toekomstige houding in den oorlog aangegeven met de woorden: ‘wat wij noodig hebben is ons los te maken van elk vooroordeel, van voorkeur voor wien ook, kortom van ieder ander gevoel dan van een heilig egoisme ten voordeele van Italië. Geen voorkeur, geen vooroordeel, geen ‘fraternité latine’ en ook geen trouw aan bestaande overeenkomsten, doch alleen en uitsluitend het eigenbelang, zooals de Italiaansche staatslui dit opvatten, zou het land leiden in zijn toekomstige houding in het Europeesche conflict.

Juist de meest gewone waar heeft een mooi étiquet noodig om aan den man gebracht te worden. En daarom voorzagen de Italiaansche staatslui deze politiek van het grofste egoisme met het fel gekleurde étiquet: Sacro egoismo. Het sloeg in bij het Italiaansche volk, het werd een staatsdoctrina.

Italië werd in het begin van den oorlog geworven èn door Duitschland èn door de Entente. Het koos ten slotte de partij der Entente en liet de neutraliteit, waarom Duitschland het had gevraagd, varen omdat het met de Entente een grooten stap nader kwam tot zijn politiek einddoel: de plaats te heroveren, die eens Rome en Venetië innamen. ‘De Romaansche stam van het Keizerrijk is door de blinde barbaren gebroken. Maar zijn wortels zijn altijd

blijven staan in de noodlottige aarde van Italië. Ze hebben het Pausdom, Venetië en een nieuw Rome doen ontkiemen. De erfenis van Rome zal slechts door de zonen van Rome in ontvangst genomen worden.' Zoo zegt ons Tomaso Sillani. 'Het lot zal zich onvermijdelijk voltrekken, het universeele Keizerrijk zal uit het verleden oprijzen, ondanks alles en ondanks allen.' Zoo vertelt ons Gabriel d'Annunzio.

Waanzinnig imperialisme, zal men opmerken. Dat is het, maar het spookt niet in de hoofden van Italiaansche dichters alleen rond, doch ook in die van Italiaansche staatslui.

Italië vroeg veel voor zijn hulp aan de Entente en de Groote Mogendheden der Entente stemden toe dat Italië in de toekomst een groote overheerschende rol in de Middellandsche Zee zou gaan spelen en van de Adria een Italiaansche binnenzee gaan maken, ofschoon zij, die van de 'ontleding' van de Donau-Monarchie hadden gesproken, zeer goed weten konden dat, zoo deze ontleding werkelijk zou plaats hebben, door hare toestemming reeds bij het sluiten van den vrede een conflict moest ontstaan tusschen de overwinnaars onderling.

Tusschen Italië aan de eene en Engeland, Frankrijk en Rusland aan de andere zijde werd te Londen op **26** April **1915** een geheim tractaat gesloten, waarbij Italië zich verplichtte aan den oorlog tegen Duitschland en zijn bondgenooten deel te nemen, waarvoor dan Italië, zoo de Centrale Mogendheden overwonnen zouden zijn, verkrijgen zou:

1°. de Italiaansche landsdeelen van de Donau-Monarchie;
2°. een zeer groot deel van Dalmatië met bijna al de Dalmatische eilanden;
3°. Vallona met zijn omgeving en het eiland Saseno;
4°. al de eilanden van Dodecanesië;
5°. met de andere Groote Mogendheden een gelijk deel van de Turksche bezittingen;
6°. de erkenning van alle rechten en privelegies, die bij het verdrag van Lausanne (waar de vrede tusschen Italië en Turkije gesloten werd) voor den Sultan gereserveerd gebleven waren;
7°. territoriale uitbreiding zijner bezittingen in de Middellandsche Zee onder aangeduide omstandigheden.

Terecht kon Tomaso Sillani (in zijn Mare Nostrum) uitroepen: ‘het is voor de Adria, dat Italië zijn oorlog voert, het is voor de Adria, dat het zal overwinnen.’

Het tractaat interesseert ons hier slechts voor zoover het betrekking heeft op de Adria. Voor zoover geef ik het hier woordelijk weer:

‘En vertu futur traité de paix, l'Italie recevra:..... la ville de Trieste et ses environs,..... toute l'Istrie jusqu'au Quarnero, y compris Volosca et les îles istriennes de Cherso et de Lussin, ainsi que les îles plus petites de Plavnik, d'Unia, de Canidoli, de Palazzuola, de San-Pietro Nerovio (?), d'Asiniello et de Gruica, avec les îlots du voisinage.’

‘De la même façon l'Italie devra recevoir la province de Dalmatie dans son étendue actuelle, en comprenant de plus vers le nord Lissarinka et Tribanj et vers le sud toutes les localités jusqu à une ligne partant de la mer près du cap Planka et suivant la ligne de partage des eaux vers l'est, de façon à mettre aux mains des Italiens toutes les vallées dont les rivières se jettent dans la mer près de Sebenico, à savoir la Cikola, la Krka et la Butisnjica, avec leurs affluents. A l'Italie aussi reviendront toutes les îles du nord et de l'ouest de la côte de Dalmatie, en commençant par Premuda, Selva, Ulbo, Skarda, Maon, Pago et Puntadura, et au delà vers le nord, en atteignant Meleda vers le sud avec les îles de Saint-Andrea, Busi, Lissa-Lesina, Tercola, Curzola, Cazza et Lagosta et tous les îlots et rochers environnants, ainsi que Pelagosa, mais sans les îles de Grande et Piccolo Zerona, de Buje, de Solta et de Brazza.’

‘Ce qui suit devra être neutralisé: **1°**. Toute la côte du cap Planka au nord jusqu'à la pointe méridionale de la péninsule de Sabbioncello au Sud, cette péninsule étant comprise dans la zone neutre. **2°**. Une partie de la côte partant d'un point situé à **10** kilomètres au Sud de Ragusa vecchia jusqu'à la rivière Vojussa au sud, de façon à comprendre dans la zone neutralisée tout le golfe de Cattaro avec ses ports, Antivari-Dulcigno, San-Giovanni de Médua et Durazzo..... **3°**. Toutes les îles non attribueés à l'Italie.’

‘L'talie devra obtenir en toute propriété Valona, l'île de Saseno

et un territoire assez étendu pour la mettre à l'abri des dangers d'ordre militaire - approximativement entre la rivière Vojussa au nord et à l'est, et le district de Shimar au sud.'

Het tractaat was geheim, zooals ik reeds opmerkte. Geen wonder, want met het nationaliteitsprincipe, dat de Entente in haar oorlogsvaan geschreven had, was het in flagrante tegenspraak. Het was een zuiver imperialistische politiek uit de oude school, die hier in een overeenkomst werd vastgelegd. Zooals men weet, werd deze overeenkomst later door de Russische Bolsjewiki aan de openbaarheid prijsgegeven, met het doel natuurlijk om te toonen, welke waarde het nationaliteitsprincipe bij de Entente had, waarvoor zij heette te strijden.

Het is waar dat het Oostenrijksch grondgebied was, dat hier verkwanseld werd, behalve dan Wallona, dat niet aan Oostenrijk behoorde, maar aan den Albaneeschen Staat, die niet in oorlog met de Entente was. Maar het was niettemin Zuid-Slavisch volk, dat, volgens de oude diplomaten-usantie's, van de eene hand in de andere overging, zonder dat de Entente er zich om bekommerde, of dit volk zelf met dezen handel genoegen nam.

Een treffender tegenstelling tusschen woorden en daden kon niet gedemonstreerd worden. De Entente had gedurende den oorlog verkondigd dat zij een nieuw element voor Statenvorming had ontdekt, namelijk het rechtsbewustzijn, maar kon zich niettemin niet losmaken van het oude, waarop in vroeger eeuwen staten ontstaan waren, namelijk van het machtselement. David Jayne Hill had gelijk toen hij in een zijner acht voorlezingen, die hij in Maart **1911** in de Columbia-universiteit te New-York hield, beweerde dat niets moeilijker is dan de traditie te veranderen en dat onze diplomaten zich nog altijd niet goed voorstellen kunnen, dat de Staat geen rooversgemeenschap is, die het recht heeft zich in de wereld alles toe te eigenen, wat waarde voor haar heeft en daarin slechts verhinderd kan worden door den weerstand, die haar geboden wordt.

Italië heeft later, zooals bekend, zijn aanspraken, en wel zonder tractaat, nog wat uitgebreid en Fiume bezet, waarmede de Adria volkomen tot 'mare nostro' werd gemaakt. In de Adria is slechts plaats voor één meester, zei de admiraal Thaon di Revel.

II

De Italiaansche regeerders zagen in, dat de alleenheerschappij over de Adria niet goed te verdedigen was met hun ‘sacro egoismo’ alleen, vooral daarom niet omdat het Italiaansche volk sterk onder den invloed van den strijdkreet der Entente geraakt was: het recht der nationaliteiten. Hoe was Salandra niet toegejuicht, toen hij op den **2**en Juni op het Kapitool uitriep: ‘ik verklaar dat wij noch de onderwerping van, noch het protectoraat over welk volk ook wenschen. De droom van een algemeene hegemonie kan geen werkelijkheid worden. De wereld is opgestaan. De toekomstige vrede, de beschaving, de humaniteit moet gegrondvest zijn op den volkomen eerbied der nationale autonomie.’ Dit werd gezegd ruim een maand nadat... het tractaat van Londen gesloten was! Wilde de regeering sterk staan, sterk vooral bij haar eigen volk, dan moest er een motief gevonden worden, dat geheel in overeenstemming was met den strijdkreet der Entente, waaronder ook Italië in den oorlog getreden was.

‘Ik begin met te nemen en ik zal daarna wel een pleitbezorger vinden, die mijn goed recht verdedigen zal,’ moet Frederik de Groote eens gezegd hebben. Deze uitspraak schijnt men in Italië ook te kennen en men heeft er naar gehandeld; de vereeniging ‘Pro Dalmazia italiana’, een nationale Italiaansche vereeniging, is sedert **1915** de pleitbezorger der Italiaansche regeering geworden. Zij bepleit het goed recht van Italië op de Adria op velerlei wijs, in vergaderingen, die zij over het geheele land belegt, in boeken, die zij laat uitgeven, in couranten-artikelen, in revues en met geographische kaarten. Zij eischt zoowel Istrië als Dalmatië op verschillende gronden voor Italië op: op geographische, historische, economische, strategische en vooral ook op ethnographische. Om de waarheid is het haar niet te doen, zooals wij ontdekken zullen; het doel is in Italië en ook daarbuiten het goed recht der Italianen te bepleiten, op zulk een intensieve manier en zoo lang tot niemand meer twijfelt aan een recht, dat in waarheid opgebouwd is op een fondament van leugens.

Er zijn sedert **1915** een zestal geleerden opgestaan om te beweren dat Dalmatië geographisch tot Italië behoort.

Professor Giotto Dainello beweert in ‘La Dalmazia’ (Genova

1915) dat Istrië de directe geologische en morphologische voortzetting is van de zone, die zich aan den voet der Oostelijke Alpen van Italië uitstrekt en dat Dalmatië, door zijn Noordelijke eilanden, de geologische en morphologische voortzetting is van het Istrische schiereiland.

Gellio Cassi meent dat Dalmatië niet tot het Balkanschiereiland behoort omdat dit laatste zich naar de Aegeïsche en Zwarte Zee uitstrekt en niet naar de Adria, zooals Dalmatië. De Adria is het natuurlijke bassin van de Oostelijke helling van Italië en daarom behoort Dalmatië eveneens tot Italië. (La Dalmazia.)

De anonieme schrijver van l'Adriatico (Milaan **1915**) beweert dat de Adria beschouwd kan worden als een gezonken voortzetting van de Po-vlakte en dat daarom Dalmatië tot Italië moet behooren. Een paar andere schrijvers beschouwen het Noorden van Dalmatië als de vierde muur van het Italiaansche huis.

Ik hecht niet veel waarde aan deze nieuwe ontdekkingen. Want het is een weinig vreemd een conclusie te verkondigen en daarna eerst de ontdekking te maken, waaruit de conclusie getrokken had mogen worden. Ik houd me dan ook aan de Nouvelle géographie universelle van den geleerden Réclus en aan l'Italia sotto l'aspetto fisico, storico, letterario, artisco e statisco, derde deel, (bladz. **397**), waarin men lezen kan dat Dalmatië geographisch niet tot Italië behoort.

Maar zelfs al zou Dalmatië de geologische en morphologische voortzetting zijn van Istrië en dit laatste de geologische en morphologische voortzetting van de zone aan den voet der Oostelijke Alpen van Italië, dan bewijst dit nog niet dat Italië recht heeft op Dalmatië. Want men zou ook kunnen gaan beweren, dat daardoor de bezitter van Dalmatië recht heeft op Italië. En welk een revolutie in de Europeesche statenvorming zou er niet ontstaan, wanneer men het opnieuw ging verdeelen naar zulke gezichtspunten!

Als de Italianen u gaan vertellen dat Dalmatië en Istrië ook historisch tot Italië behooren, dan gaan zij daarvoor zelfs terug tot **200** jaar voor Christus geboorte en, wat Dalmatië betreft, is het voor hen een afdoend bewijs, dat Venetië eens in het bezit van bijna geheel Dalmatië was. Ik merk echter op dat hetgeen was voor **200** jaar voor Christus geboorte geen maatstaf is voor hetgeen moet zijn **1900** jaar nà Christus geboorte, dat het tegenwoordige Dal-

matië eerst van **1815** dagteekent en dat Venetië na langdurige oorlogen, waarin het ook wel eens uit het land geworpen werd, er eerst in **1719**, bij het verdrag van Passarowitch, in slaagde geheel Dalmatië, met uitzondering van Ragusa, te bezetten.

Doch ook deze historische feiten kunnen het recht van Italië op Dalmatië niet bewijzen. Want het tegenwoordige Italië is het vroegere Venetië niet en als wij het betoog der Italianen als juist erkenden, zouden wij Nederlanders ook moeten erkennen dat..... de koning van Spanje recht heeft ons vaderland voor zich op te eischen.

Mario Alberti, (Trieste e la sua funzione economica, Rome **1916**) die erkent dat Dalmatië geographisch niet tot Italië behoort, eischt nochtans Triest en Dalmatië op economische gronden voor Italië op. Als motieven voor dien eisch voert hij aan: **1°**. Zoo de verschillende havens aan de Adria in verschillende handen komen, zullen ze met elkander gaan concurreeren; **2°**. slechts voor hem, die langs de Dalmatische kust kan varen, is de Adria vrij; **3°**. als de bezitter van Dalmatië niet toelaat dat men de Adria bevaart, kan niemand zich daartegen verzetten; **4°**. een groot aantal industrieën in Dalmatië worden met Italiaansch kapitaal gedreven; **5°**. Triëst is de zetel van verscheidene Dalmatische industrieën; **6°**. Italië moet alle schepen, die de Adria bevaren, bezitten, om er de absolute heerschappij te kunnen voeren en **7°**. slechts indien Italië de absolute heerscher van de Adria is, kan het met goed gevolg zijn belangen in de Middellandsche Zee beschermen.

Het is de natuurlijkste zaak der wereld dat, als verschillende havens aan dezelfde zee gelegen zijn, zij met elkander zullen gaan concurreeren, zoo de omstandigheden dit overigens toelaten. En het is daarom zeer goed mogelijk dat, als Italië Triëst bezit en Fiume in handen van een ander komt, deze twee havens elkander concurrentie zullen gaan aandoen, wat den handel ten goede komt. Maar mag dit een reden zijn voor den bezitter van Triëst om ook Fiume te nemen? Waarom neemt Italië ook Marseille niet, dat met Genua concurreert? Omdat Frankrijk sterk genoeg is om het Italië te beletten, zal men mij antwoorden. Juist, maar dan is het concurrentiemotief van Mario Alberti een rooversmotief, dat voor hen, die den oorlog heeten gevoerd te hebben in het belang der nationaliteiten, waardeloos is. En zou Italië in de naaste toekomst zoo heel

veel hebben te vreezen van de overige Adria-haventjes aan de Dalmatische kust? Havens maakt men niet zooals men kaas maakt, zegt Alberti zelf.

Alberti beweert dat men in de Adria slechts langs de Dalmatische kust kan varen. Zoo was het vroeger, in den tijd van de zeilschepen, toen men in de Adria alleen bij daglicht voer en des nachts in een of andere Dalmatische haven ankerde. Thans varen de stoomschepen niet meer langs de kust. En zelfs al ware het zoo, dan is dit nog geen gegronde reden om te verklaren dat Italië Dalmatië bezitten moet.

De bezitter van Dalmatië kan de vaart in de Adria onmogelijk maken. Arme volkenbond! Men spreekt van eeuwigen vrede en denkt slechts aan oorlog! Het is juist dat hij, die Dalmatië bezit, er oorlogshavens gaat maken, er onderzeeërs gaat bouwen en kruisers of hoe dit oorlogstuig anders mag heeten, in tijden van oorlog en als hij van de partij is, het gebruik van de Adria voor zijn tegenstander onmogelijk kan maken. Doch dit kan niet alleen de bezitter van Dalmatië, maar ook die van Triëst, Fiume, Pola en Wallona. En als nu de bezitter van Wallona ook die van Otranto en Brindisi is, zooals hier het geval is, dan kan hij zelfs de geheele Adria afsluiten door een dubbele ketting over de Adria te spannen, die daar slechts **90** K.M. breed is, zoodat er niemand uit of in kan, als hij niet onder water door aan de waakzaamheid van de Italianen ontsnappen kan.

Werkelijk, Alberti is al te verziend. Want ten eerste hecht hij geen beteekenis aan den volkenbond en ten tweede ziet hij Yougo-Slavië al in het bezit van een slagvloot en onderzeeërs in de Adria, die Pola, Triëst, Wallona en Brindisi komen bombardeeren, natuurlijk nadat zij eerst de Italiaansche marine in den grond hebben geboord. Ach kom! Als er ooit een oorlog tusschen. Italië en Yougo-Slavië uitbreekt, dan zal hij niet ter zee, maar te land worden uitgevochten, zooals de oorlogen tusschen Oostenrijk en Italië.

Het vierde en vijfde argument van Alberti, namelijk dat een groot aantal der Dalmatische industrieën, die, het zij terloops opgemerkt, niet zoo heel veel beteekenen, met Italiaansch kapitaal gedreven wordt en dat Triëst de zetel is van verscheidene dezer industrieën, zijn toch werkelijk geen argumenten om er mede te verdedigen, dat Dalmatië Italiaansch moet zijn. Daarenboven is het

eerste dezer twee argumenten niet eens juist. Zeker, er zijn in Dalmatië industrieën te vinden, gedreven met Italiaansch kapitaal, doch van de ondernemingen tot voortbrenging van cement, - en juist deze beteekenen het meest - is er slechts één aan te wijzen die gedeeltelijk met Italiaansch kapitaal gedreven wordt, terwijl de andere met Oostenrijksch, Fransch, Belgisch en Dalmatisch kapitaal werken.

Italië moet de geheele handelsvloot, die de Adria bevaart, bezitten om er absolute heerscher te kunnen zijn, waardoor het ten volle zijn belangen in de Middellandsche Zee behartigen kan. Wat zou de lezer er van zeggen, wanneer ik eens ging verkondigen, dat Engeland de geheele handelsvloot, die de Noord-Zee bevaart, in zijn bezit moet hebben om er absolute heerscher te zijn, waardoor het ten volle zijn belangen in de Atlantische Oceaan behartigen kan? Men zou mij toch gewis en zeker voor krankzinnig verklaren. En wat nu Italië beoogt met de behartiging van zijn belangen in de Middellandsche Zee, kunnen wij lezen in Alberti's Adriatico e Mediterraneo (Milaan **1915**), waar hij den eisch stelt dat de positie van Italië en de Middellandsche Zee niet ondergeschikt mag zijn aan die van Engeland en Frankrijk. Italië moet er den voorrang bezitten. Een loffelijk voornemen, als deze voorrang slechts van economischen aard is. Doch dat daarvoor Italië ook Dalmatië bezitten moet, ontgaat mijn combinatie-vermogen.

Italië moet dus volgens Alberti Dalmatië bezitten om economische redenen, ten voordeele van Italië wel te verstaan en niet ten voordeele van het volk, dat met het land in het bezit van een vreemdeling zou overgaan. Aan de belangen van het Dalmatische volk denken de mannen van Pro Dalmazia italiana niet. Dalmatië, dat een rijk achterland bezit (Bosnië) en met dit achterland de beste voorwaarden aanbiedt, waarop handel en industrie bloeien kunnen, is altijd verwaarloosd, zoowel door de Venetianen als door de Oostenrijkers. Zou men meenen dat het onder de Italianen anders zou worden? Dan, als het in het bezit der Italianen komt, wordt het van zijn achterland beroofd, terwijl de producten, die het zelf voortbrengt, zooals wijn en olie, door de Italianen goedkooper kunnen worden voortgebracht dan door Dalmatië en dus geen aftrek zouden vinden. Neen, ook onder de Italianen zou Dalmatië blijven kwijnen en ‘honger lijden te midden van overvloed.’

Wat het onder de Oostenrijkers geweest is, zou het ook zijn onder de Italianen: ‘een archeologisch kerkhof’.

Doch al de redenen, hierboven opgesomd en waarmede bewezen zou worden dat de Adria den Italianen toebehoort, zijn slechts van secondair belang na dezen oorlog. De oorlog is gestreden voor het recht der nationaliteiten. Welnu, trots hetgeen de vereeniging Pro Dalmazia italiana beweert, op grond van het nationaliteitsprincipe heeft Italië niet het minste recht op de landstreken aan de Adria, die het bij het tractaat van Londen werden toegewezen.

In Triëst spreken van **230.000** inwoners **62,31** pCt. Italiaansch, **29.81** pCt. spreekt het Sloweensch en **6,21** pCt. het Duitsch. Het Italiaansch bezit er dus de meerderheid, doch bijna een derde deel der bevolking spreekt er Sloweensch. Daarenboven is Triëst geheel omsloten door Sloweensch land en het behoeft daarom niet te verwonderen, dat voor den oorlog in Triëst het Sloweensche element er gestadig toenam, het Italiaansche daarentegen afnam. Zie daarvoor onderstaande tabel:

	1890	**1900**	**1910**
Italiaansch	**73.89**%	**77.36**%	**62.31**%
Sloweensch	**20.47**%	**16.34**%	**29.81**%
Duitsch	**5.25**%	**5.88**%	**4.21**%
Servisch-Kroatisch	**0.29**%	**0.30**%	**1.26**%

Tusschen **1900** en **1910** nam het Italiaansch dus met **15** pCt. af, terwijl de Slowenen **13** pCt. wonnen. ‘De bevolking is gemengd, zooals die op alle onzer Oostelijke grenzen. Triëst op te eischen als een recht zou een overdrijving van het principe der nationaliteiten zijn.’ Zoo zei op **29** Mei **1881** (in de Rassegna Settimanale) Sonnino, een uitspraak, die naar mijn inzicht juist is.

Wat Istrië betreft, er wordt daar het Italiaansch gesproken door **38.15** pCt. van de bevolking, de Yougo-Slavische talen door bijna **60** pCt. De arrondissementen van Istrië, waar het Italiaansch de overhand bezit, liggen in de golf van Triëst, terwijl die, waar de Yougo-Slavische talen overheerschen, te vinden zijn in het centrum van Istrië of in de buurt van de golf van Quarnaro.

Fiume, dat bij het tractaat van Londen niet aan Italië werd toegewezen, maar waarop het niettemin aanspraak maakt, is volgens

de Italianen Italiaansch. Hoe het met deze bewering gesteld is, zullen we hieronder ontdekken.

Fiume bestaat eigenlijk uit twee gemeenten, namelijk Fiume en Susak. Ze waren onder de Magyaren administratief gescheiden, doch vormen in waarheid één gemeente. Ik althans heb, bij mijn bezoek aan Fiume in de maand April van het vorige jaar, niet kunnen ontdekken waar Fiume ophoudt en Susak begint. De straten van de eene gemeente zijn een voortzetting van de straten der andere. Susak nu telt **11700** Serbo-Kroaten en **700** Italianen, terwijl Fiume volgens een Italiaansche statistiek **24000** Italianen en **15.500** Yougo-Slaven telt, benevens **6500** Magyaren en **2000** Duitschers. Fiume en Susak te zamen tellen dus **24700** Italianen, **27200** Yougo Slaven, **6500** Magyaren en **2000** Duitschers. De bevolking is er dus gemengd met een Yougo-Slavische meerderheid; ze is echter in geen geval Italiaansch.

Dalmatië is zuiver Yougo-Slavisch. Er wonen daar **610.000** Serbo-Kroaten en slechts **18000** Italianen. Het volgende staatje geeft een overzicht van de verhouding in de bevolking in de verschillende districten van Dalmatië.

	Aantal inwoners	**Serbo-Kroaten**	**Italianen**	**Verhouding der Serbo-Kroaten**
Zadar (Zara)	**84.113**	**70.838**	**11.768**	**84.98** %
Kotor (Cattaro)	**40.282**	**32.475**	**538**	**90.17** %
Doubrovnik (Ragusa)	**41.231**	**27.252**	**526**	**96.43** %
Spljet (Spalato)	**99.590**	**95.869**	**2.357**	**97.32** %
Hvar (Lesina)	**27.050**	**26.279**	**586**	**97.69** %
Korcula (Curzola)	**29.908**	**29.244**	**444**	**98.48** %
S. Pietro (eil. Brac)	**22.969**	**22.564**	**265**	**98.69** %
Sinj	**57.164**	**56.704**	**111**	**99.45** %
Macarsca	**27.738**	**27.503**	**117**	**99.47** %
Knin	**55.984**	**54.633**	**186**	**99.49** %
Metcovitch	**15.736**	**15.513**	**32**	**99.60** %
Sibenik (Sebenico)	**58.377**	**55.912**	**968**	**99.61** %
Benkowak	**44.097**	**43.945**	**84**	**99.75** %
Imoski	**42.127**	**42.018**	**46**	**99.84** %

In Zadar woont dus het grootste aantal Italianen, doch ook daar maken ze slechts **14** pCt. der totale bevolking uit.

Italië vestigde zich op het einde van **1914** te Wallona, namelijk als Sanitaire Commissie, om het nooit meer te verlaten. Dat daar de bevolking niet uit Italianen bestaat, doch uit Albaneezen, behoef ik niet te betoogen. Trouwens, Italië heeft ook nooit beweerd dat de bevolking Italiaansch zou zijn en erkende door middel der pers, dat het het land slechts in bezit nam op grond van het 'Sacro egoismo.'

III.

Wilson heeft het tractaat van Londen nooit erkend. Terecht! Hij nam geen deel aan den oorlog, toen het gesloten werd en toen hij er aan ging deelnemen, deed hij het op gronden, die met de gesloten overeenkomst in flagranten strijd waren. Volken en landen kunnen niet door den eenen heerscher aan den anderen verschacherd worden, alsof ze goederen waren of een pand in een spel, zelfs niet in het groote spel, dat in het vervolg door de Mogendheden gespeeld zal worden, zei hij in een aanspraak tot het Congres op **11** Februari **1918**. En met betrekking tot de overeenkomst van Londen had hij op 8 Februari van hetzelfde jaar in het Congres gezegd: Een nieuwe regeling van Italië's grenzen naar duidelijk te erkennen nationale grenzen moet plaats hebben. Italië kon het zich voor gezegd houden en wist dat het verdrag van Londen bij den komenden vrede niet erkend zou worden.

De Italiaansche staatslui zullen in Parijs wel hemel en aarde bewogen hebben om het tractaat van Londen er in zijn geheel te doen erkennen. Het is hun niet gelukt. Wilson heeft, verkeerd ingelicht zooals hij was, (wat hijzelf erkend heeft) toegegeven met betrekking tot de Noordelijke grenzen van Italië, doch ten opzichte van de Adria wist hij van geen wijken. Hier schijnt hij ook de andere partij gehoord te hebben en, om op het publiek te werken, heeft hij het openlijk uitgesproken, dat hij van meening was dat het tractaat van Londen voor de regeling der Oostelijke grenzen van Italië niet meer toepasselijk was. Tegenover het sacro egoismo der Italianen schijnt hij zich herinnerd te hebben, dat Washington eens gezegd heeft dat hij nooit wenschen zou, dat het wel van zijn land op de ruïne van den welstand van andere naties opgebouwd zou worden.

Orlando heeft zich bitter over Wilson beklaagd en hem verweten dat hij zich direct tot de volken wendde tegen hun regeeringen in. Waarin Wilson gelijk had. Want het zijn alleen de volken, die zijn eenvoudige ideeën begrijpen, van de toepassing ervan hun heil verwachten en hem daarin steunen willen en niet de diplomaten der Groote Mogendheden, voor wie de grootheid van den een de ruïne van den ander beteekent.

Te Parijs werden de vredesvoorwaarden en daarin het statuut van den volkenbond opgesteld. Maar Parijs was niet alleen een raadzaal, 't was ook een kampplaats. Daar stonden twee tegenstanders tegenover elkaar: de fanatieke Clemenceau, die, gedreven door angst voor den geslagen Duitscher, Duitschland ruïneeren wilde tegenover den idealen Wilson die, zooals hij zelf had gezegd in een toespraak tot het Congres op **12** November **1918**, een vrede wilde maken, die het verlangen der geheele wereld naar belangelooze gerechtigheid bevredigde.

Clemenceau heeft gezegevierd en uit de nederlaag van Wilson en den angst van den Tijger voor Duitschland ontstonden de onmogelijke vredesverdragen van Versailles en Saint-Germain, die de kiemen van een volgenden oorlog in zich dragen en een regeling van den Volkenbond, die in waarheid niets anders is dan een verlenging van de Entente.

De vrede van Europa was dus hersteld. Voor hoe lang echter? Er zijn er niet zooveel meer die gelooven in de duurzaamheid van de verdragen, die te Parijs gesloten werden en er nog gesloten zullen worden. En waarlijk, als men uit het tegenwoordige politieke wereld-gebeuren logisch zijne conclusiën trekt, dan zeggen deze ons dat Parijs het meest onvolmaakte, ja waardelooze werk heeft afgeleverd als elk ander vroeger Congres van hooge diplomaten. De weg naar de onsterfelijkheid heeft er in Parijs niet een gevonden.

Ook Wilson niet. Het bleek maar al te zeer toen hij Frankrijk verliet om naar de Vereenigde Staten terug te keeren. ‘Toen Wilson naar Europa kwam, geloofden alle volken, dat hij de hooge ideeën, die hij verkondigde, ook verwezenlijken zou. Maar de ontnuchtering is volkomen’, schreef l'Humanité.

Wilson heeft zich te Parijs tot het aangaan van een compromis laten verleiden, heeft toegegeven en is daardoor het slachtoffer van Clemenceau geworden. Het doet daarom zooveel te vreemder aan

dat Wilson op zijn stuk is blijven staan tegenover Italië, wat de Adria betreft. En er nog op staat, zooals hij den vertegenwoordigers van Frankrijk en Engeland liet weten, toen zij zonder hem met Italië een vergelijk hadden getroffen, waaraan Yougo-Slavië zich te onderwerpen had.

Wat nu? Yougo-Slavië zal niet toegeven, vooral niet na Wilson's allerlaatste optreden. Het zal van geen accoord willen weten, waarbij zijn volk opgeofferd zou worden aan het imperialisme der Italianen. En Italië heeft zich zoo vast gewerkt in zijn politiek van het 'Mare nostro' en van zijn 'Sacro egoismo', dat het moeilijk terug kan gaan.

Waarheen moet dit leiden?

Italië zal Istrië met Triëst wel kunnen verkrijgen, eveneens Wallona. Maar met Triëst alleen en zijn omgeving zal het reeds genoeg te doen hebben. De **120.000** Italianen, die er wonen, zijn aan alle zijden omringd door **1.200.000** Slowenen, wat in de toekomst tot talrijke conflicten moet leiden.

Wallona is bewoond odor Albaneezen en ligt in Albanisch land. Tot heden heeft nog niemand dit wilde volk kunnen bedwingen. Zou Italië deze kunst verstaan? Dat gelooft niemand van den Italiaan.

Italië zal Dalmatië en Fiume nooit behouden kunnen, al bekomt het deze landen van de Entente. De Yougo-Slaaf zou het hem op een goeden dag ontrukken, trots Volkenbond, waarover hij de schouders ophaalt.

De imperialistische politiek van Italië moet tot een débâcle voeren. Het mare nostro maakt den Yougo-Slaaf tot zijn onverzoenlijken vijand; het overwicht in de Middellandsche Zee, dat het wil uitoefenen, Frankrijk en Engeland. In de Adria kan noch een haven, noch een onderzeeër zijn, die niet aan Italië behoort, schreef indertijd de Giornale d'Italia. Men zou Italië kunnen toeroepen: past op, dat ge er geen Fransche of Engelsche onderzeeër zult ontmoeten!

Italië vreest! Want het tracht reeds thans Duitschland en Oostenrijk de hand te reiken, en steunt Hongarije tegen de Entente. Yougo-Slavië sloot een verbond met Tschecho-Slowakië, niet uit panslavische neigingen, doch om zoo noodig te verdedigen wat het reeds bekomen heeft. Op den duur zal men in het Zuid-Oosten van

Europa meer dergelijke bondgenootschappen zien ontstaan. Dan loopt de zaak weer als van ouds en is het met de rust in Europa gedaan.

De Adria-vraag is niet alleen een vraag tusschen Italië en Yougo-Slavië, ze is een Europeesche vraag. Wordt er geen goede oplossing gevonden - en ze kan alleen gevonden worden zoo daarin het nationaliteitsprincipe recht wedervaart - dan zal er geen rust in Europa gaan heerschen. En ‘only a tranquil Europe can be a stable Europe’, zegt Wilson.

Lente door Hélène Swarth.

I

De lente komt: ik ruik al ribesgeuren.
De trosjes benglen, roze in luchteblauw.
Blondgroene blaadjes springen uit de vouw
En alabaste'en gouden crocus beuren
Uit grasfluweel hun bekertjes voor dauw.
Een tjiftjaf roept, een duif blijft koerend treuren -
Zal nu mijn ziel het wonder niet gebeuren
Van blij herleven, nu ik lente aanschouw?

Mijn kamer vult aroom van hyacinthen
En pralend laaien in hun bladerlinten,
Als lentevlammen, tulpen trotsch en rood.

Hoe zal ik hier de lente buitensluiten? -
Om mij te straffen klopt zij aan de ruiten
Met hagelpaarlen uit een wolkenboot.

II

De godenschenker plengt den blonden wijn
Der lentezon uit flonkerblauw kristal.
Ik hef de handen naar dien stralenval.
- Geef me in dien kelk mijn deel van zonneschijn,
Aleer in de aard dit hart verdwijnen zal,
Dat van uw wijn, o Zon! wil dronken zijn,
Als waar nog eens de blonde jonkheid mijn,
Die zalig één was met uw schoon Heelal!

De godenschenker vult mijn handen mild
En dorstig drinkt mijn dorversmachte mond -
Weer klopt mijn hart, dat kwijnend lag verstild,
Als wilde 't sterven, wijl 't geen vreugde vond,
En klapwiekt als een vogel jong en wild
En schreit en bloedt weer uit zijn oude wond.

III

Aardbruine blaadren, stervende aan mijn voeten,
Verheven eens, vernederd nu zoo laag,
Te zwaar voor spel van wilde windevlaag,
Die nooit meer wuivend zullen Mei begroeten,
Als groene vlinders, wekten de oude vraag:
- Zal zoo mijn Ik voor 't aardeleven boeten,
Eens hoog en fier gelijk die bladerstoeten,
Vertreden zijn tot molmende aardelaag?

Ik vroeg het vruchtloos dichters wel en wijzen:
De waarheid zocht ik en geen troost, die loog.
Wie zal mijn ziel den weg ten hemel wijzen?

Plots, bruin uit bladbruin - 't leek een blad, dat vloog -
Wiekte óp een vlinder naar het blauw omhoog.
Zal zoo de ziel uit doode stof verrijzen?

Verzen door Anton van der Stok.

Het meisje.

Gister deên als kraaltjes koud je oogen,
stond je mondje strak en stijf-gesloten.
Gister gaf-je met je ellebogen,
mij maar telkens van die spicht'ge stooten.

Gister wou je niets meer van me weten,
nam je kwalijk mijn vergeefsche grapjes;
Was-je alles in je toorn vergeten,
liep-je van me weg met drift'ge stapjes.
* * *

Heden ben-je stil en afgetrokken,
leef-je heelemaal in ijle droomen,
dat gaan druilen al je duist're lokken,
die je langs de teng're schouders stroomen.

Heden ben-je nog alleen te vinden
voor wat vage, onbegrepen woorden.
Zoek-je troost en teêre dingen in de
mijmering van verre droom-accoorden.

Heden ben-je met jezelve bezig
als met bloemen die zich gaan ontplooien,
Maakt een vreemd verlangen je afwezig
van de aardsche beelden, die je tooien.
* * *

Morgen komen kleine vreugdespetjes
rondedansjes spelen door je Wezen -
Morgen staan weer fijn-gespitste pretjes
overal in je gezicht te lezen.

Morgen ben je weer het lach-schandaaltje,
dat mij met z'n streekjes weet te vangen.
Morgen spreek-je weer je ratel-taaltje
met kuiltjes in je glans'ge wangen.

't Ligt in de verte.

't Ligt in de Verte wat ik zoek,
wat ik eenzaam vinden wil -
Soms kijk ik even daar naartoe,
in de ruimte, bladerstil.
Dan is het of ik 't zwevend voel
als het licht in d'atmospheer:
't Komt van de Verte naar mij toe,
dat ik 't droomen moet en weer
voor mij uit in de toekomst voel
hoe het alles worden wil.

De Ricksjaw-Soeloe.

De krachtig-fiere Ricksjaw-Soeloe, gansch
zijn kop versierd vol horens en vol veêren,
loopt grijnzend door den strakken middagglans
met zijn gespierde lijf te coquetteeren.
Zijn hooggewielde wagen wentelt vlug
geruchtloos achter zijne rappe beenen,
die, witgeverfd tot aan den rechten rug,
te zweven lijken over stof en steenen.
Hij strekt zijn romp en lacht de dames toe
en fluit vervaarlijk-dartel door zijn tanden.
Hij werpt zijn beenen, en men weet niet hoe,
Hoog-óp-voorúit, dat àl de bellen van de
geringde enkels rammelrinklen luid,
zoodat de dames schichtiglijk-verlegen
wel lachen moeten schielijk voor zich uit.
Hij komt een schel-bebrilde juffer tegen,
die stug hem wenkt. Hij nadert grijnzend-breed
en tilt haar als een veder in zijn wagen.
Hij neemt een sprong en gilt zijn rauwen kreet
en wèg wordt zij gereden en gedragen.

Durban, **1916**.

‘Het stille zingen’.

Soms komt dat stille zingen
als Lenteregen, onverwacht.
Het maakt in mij de dingen
zoo vreemd-bedwelmend en bloesemzacht.

Het ruischt dan door mijn Leven
en roert de teere bloemen aan,
die, lang in knop gebleven,
als in de Lente ontluiken gaan.

Ik hoor iets stil bewegen
van wat daar in mij worden moet
als in den Lenteregen
die alles zachtjes groeien doet.

Ik voel het dàn beginnen
wat ik nog niet begrijpen kan.
Ik ga het zingend vinden
en word er stil, gelukkig van.

Utrecht, **1916**.

Het verboden dijkje (ezelsdijkje).

Druk en driest, zoo met hun drietjes
wagen zij een kijkje,
tuilen plukkend van margrietjes,
op 't verboden dijkje.

Over gras en over sprietjes
eigenwijslijk speurend,
knielen ze'op hun bloote knietjes
al de bloempjes keurend.

Helder hunne boezeroentjes
in het zonneschijntje,
hoog hun beentjes, laag hun schoentjes
tripp'len zij een eindje.

Met hun lachjes en hun liedjes,
zwaaiend hun gebaren
druk en driest, zoo met hun drietjes
of zij veilig waren.

Een agent, een heele dikke
ziet de meisjes spelen;
buld'rend, dat zij hevig schrikken
roept hij zijn bevelen.

Heel zijn hoofd is opgezwollen
van zijn hijgend dreigen.
Doch de meisjes die nu hollen
kan hij niet meer krijgen.

Over gras en over sprietjes
op hun hooge beenen,
zijn ze gillend met hun drietjes
plotseling verdwenen.

Utrecht, **1916**.

Liefde-nacht.

De Zon is in bloeiend rozenrood gezonken,
door de Zee bezongen, ruischend-zacht.
Langs de bergen, waar d'oranjeboomen blonken,
nevelt dauwend-loom de gouden Nacht.

Langs de wegen gaan gesluierd nu de vrouwen,
dwalend door den zoeten bloesemgeur.
Hunne donkere oogen als violen rouwen
om hun liefdes ongeluwd getreur.

Door het waaien van de palmen op de pleinen
zingt van vèr een mandolienen-klacht,
wier vertrilde'en weeke melodieën deinen
in den nevelgouden liefdenacht.

Las Palmas, **1916**.

Vrede-lamp.

Moeder, vroeger in den nacht,
toen wij bang in 't donker waren
van het wakker-lange staren,
heb-je ons de Lamp gebracht.

heb-je ons het hoofd gekust
en het vochtig haar gestreken,
heb-je ons maar aangekeken,
want jouw oogen gaven rust.

Moeder, nu is alles stuk.
Alles is uiteen-geslagen.
Alles wat wij rustig zagen:
ons geloof en ons geluk.

Oorlog bracht ons rouw en ramp
heel de wereld weent in 't duister.
Moeder, schenk ons van Uw Luister,
breng ons weer Uw Vrede-Lamp!

Voor moeder!

Vroeger toen wij bij U thuis als kindren waren
kwamen wij met ieder zorgje naar U toe.
Altijd gaaft gij rust en wist ons te bedaren,
nimmer waart gij ons verwonderd vragen moe.
Altijd hebt gij ons Uw lieven troost gegeven
werd het kinderlijk verdriet ons àl te groot
om wat ons vijandig scheen en moest weerstreven
Ach, wij leiden slechts ons hoofdjen op Uw schoot.

Nu gij vèr in 't Noorden achter zijt gebleven
in Uw trouwe woning, bij Uw eigen haard,
waar gij door de droomen van Uw Moederleven
zorglijk zoekend naar Uw verre kindren staart,
Moeder, nu wij niet meer tot U kunnen komen,
in den vreemde strijdend onzen eigen strijd,
hoe men ons weerstreve'en wat ons worde'ontnomen,
altijd vinden we'uwe Liefde'in ons bereid,
altijd zullen wij tot troost uw woorden hooren,
die gij vroeger zeidet voor ons kinderleed....

Doch, hoe 't zij, niets màg Uw moedervreê meer storen
onze zorg blijft steeds, dat Gij het nimmer weet
wat in onzen strijd beheerscht wordt of verzwegen,
want Uw Vrede werd ook d'onze, oneindig goed,
die van Uwe Liefde'ontving den Moederzegen,
die het onvergeeflijke vergeven doet.

Bandoeng, Maart **1917**.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(Louis Couperus. De Komedianten. Rotterdam. Nijgh en van Ditmar's Uitgevers-maatschappij.)

Louis Couperus behoort - behoef ik het nog te zeggen? - tot de groote moderne romanschrijvers, en dit niet alleen door zijn aangeboren gaven, maar óók - want dit telt niet minder meê - doordat hij geen moeite, hoe vervelend ook vaak, spaart om goed zakelijk en geestelijk thuis te komen in de onderwerpen van zijn Kunst. Ja, ik, voor mij, verkies hem zelfs bóven Flaubert, omdat onze landgenoot de, uit den aard der zaak, een beetje dorre deeglijkheid zijner vóórstudie nóg beter dan die eminente buitenlander weg heeft weten te werken, en er alleen het eenig-waardevolle resultaat, de doorvoelde aanschouwing der Oudheid, van gebruikt. Flaubert, die zooals men weet, eveneens een antieken roman en wel ‘Salammbo’ heeft geschreven en die dit met al de preciese juistheid deed, waartoe de toenmalige stand der wetenschap hem in staat kon stellen, Flaubert, de groote auteur, op wiens eerbiedwaard talent het ondankbaar zou zijn, iets af te willen dingen, omdat hij den Franschen getoond heeft, hóe de waarachtige historische roman-schrijfkunst te werk heeft te gaan, met al zijn bewondringswaardige knapheid heeft hij toch een soort van koelte, een onuitgesprokenheid van innerlijk voelen, een, op vele plaatsen, als-systematische gereserveerdheid in zijn uitdrukkingswijze getoond, die te verklaren valt uit zijn vrees om een romanticus te lijken, maar die toch zijn kunst misschien niet overal tot dat volbloedige, volledige leven laat komen, dat deze verkregen zou kunnen hebben, als hij zich vrijer had laten gaan. Couperus daarentegen durft méér: hij is niet bang zich te vergaloppeeren, omdat hij weet dat hij

dat nooit doen zal, en zoo stort hij veel meer van zijn Binnenste, van zijn buiten-persoonlijk- en toch warm-levende ziel in zijn Kunst.

En dus heb ik in waarheid van dezen 'historischen roman' diep-in, met mijn waarachtig psychisch Wezen zóó genoten, als ik nooit had gedacht, dat mij bij eenigen andere, van wien ook, gebeuren kunnen zou.

Immers, toen ik een jongmensch was en nog op school ging, had ik wel eens een mijner leeraren in de klas terloops den raad hooren geven, om met-kennis-van-zaken opgestelde historische romans te gaan lezen, over die tijdvakken der geschiedenis tot wier meer-dan-met-name vermelding hij de gelegenheid niet had.

En zoo ging ik mij dan ook al heel gauw, mij verbeeldende dat ik ervan zou genieten als van de verhalen van Aimard, verdiepen in de boeken van Georg Ebers, die ik huurde voor een stuiver per week in een boekwinkel ergens in de Warmoesstraat. Doch werd het ongetwijfeld loffelijke doel van den voor zijn onderwijs levenden leeraar daarmede bereikt? Ik moet er hard aan twijfelen, want die 'Egyptische' romans waren niet zoozeer kunstwerken, waarin het leven der oer-oude tijden voor den lezer weer ging opstaan, als wel antiquarisch-nauwkeurige geschiedenis-boeken met een novelletje er door heen, dat, ontdaan van zijn aangeblazen, zoogenaamd-dichterlijken toon, even goed, indien men de namen der personen en hun omgeving maar had veranderd, in het Duitschland van het midden der **19**e eeuw kon zijn gebeurd. Ja, veel beter nog, want in al die zich noemende antieke verhalen zat niets wat waarlijk antiek kon heeten: de menschen spraken bedachtzaam-gemoedelijk, banaal-reflecteerend of theatraal-verheven, zoodat een echte antieke Egyptenaar, als hij het aan had kunnen hooren, zich stellig zou verbeeld hebben, dat hij hier met een zonderlingen troep half-wijzen had te doen, achter wier vreemdsoortig en oneenvoudig praten geen sikkepit wezenlijk-menschelijke, Egyptische echtheid school, ook al kwamen uit hun monden de namen van zijn goden, en maakten zij toespelingen op de historie van zijn land. Neen, die romans van Ebers leefden eigenlijk niet en ik vond dan ook, evenals die oude Egyptenaar doen zou, dat de menschen er heel vervelend en overdreven praatten, en mij niets konden schelen, zooals dat wel hadden kunnen doen de op een andere wijze even mal sprekende maar tenminste boeiende want in spanning houdende

figuren uit De Wandelende Jood van Sue. En die lange historische mededeelingen, die de knappe Eberts ten beste wou geven, die sloeg ik gewoonlijk over: dat was iets voor de school, en daar zat ik nu, gelukkig, niét, zoodat de raad van mijn welmeenenden leeraar eigenlijk geen andere uitwerking op mij gehad heeft, alsdat ik een beetje het land kreeg aan wat men destijds noemde 'historische romans'. En die weerzin bleef mij bij, ook al las ik later de Leicester-romans van Mevrouw Bosboom Toussaint. Want wèl wist deze groote vrouw, met de magische macht van haar zienersgeest, het Verleden voor ons te doen op-rijzen, zooals zij het aanschouwd had, maar de historie-zelve - de uiteenzetting der kerkelijke en staatkundige gebeuringen bleef toch voor den modernen smaak een veel te groote en aparte plaats in haar werken beslaan. En dat stoort den aesthetischen indruk, omdat de meer kritisch-gezinde moderne lezer, die naar objektieve waarheid verlangt, zich onmiddellijk onder het volgen dier degelijke beschouwingen gaat afvragen: de historische wetenschap heeft sinds mevrouw Bosboom niet stilgestaan, dus kan ik er wel heelemaal zeker van zijn, dat alles inderdaad zóó in elkaar heeft gezeten, als deze groote prozadichteres het ons op grond van haar studiën, waarin zij natuurlijk op het standpunt van haar tijd stond, aannemelijk maken wou?

Ik herhaal, om ons geschiedenis-lesjes te geven zouden de historische romans van het ouderwetsche soort ons volstrekt niet kunnen dienen: veeleer zouden zij ons, in dat opzicht, in de war kunnen maken, omdat men tegenwoordig door de voortdurende vorderingen van het wetenschappelijk-historische onderzoek, een heeleboel dingen van het Verleden zooveel beter heeft leeren kennen en dus objektiever beoordeelen dan men dit vroeger vermocht. Doch evenmin als de Parzival of de Nibelungen iets ook maar van hun letterkundige waarde kwijt kunnen gaan omdat zij geen historische werken, maar gedichten zijn, evenmin verliezen de dichterlijke gevoelsscheppingen van de groote mevrouw Bosboom ook maar iets van hun vermogen, om de menschheid te ontroeren ook al ziet de historicus-van-heden een aantal dingen eenigermate anders als Zij nog moest doen.

Ook de Lucifer van Vondel immers is onsterfelijk, al vond de Dichter-zelf zijn stuk als een bij benadering juiste weergave van historische gebeuringen, terwijl wij van heden, buiten-om de

magnifiek-muzikale poëtische plastiek ervan, hem hoogstens nog kunnen opvatten als een symbolische voorstelling van de eeuwige worsteling tusschen datgene wat de Menschheid omhooghoudt en datgene wat haar belaagt.

* * *

Ieder, die op grond van eenige der voorgaande beschouwingen tot het vermoeden zou zijn gekomen, dat de historische roman eigenlijk een afgedaan genre moet heeten, kan uit den droom geholpen worden, als hij De Komedianten van Couperus leest.

Want ik kan, tot mijn wezenlijke vreugde verklaren, dat onze tijdgenoot er in geslaagd is, ja 't volmaaktlijk heeft bereikt, om een roman te scheppen, die een historisch onderwerp behandelt, en toch geen der tekortkomingen vertoont, die dit genre aankleefden toen het nog in zijn jeugd-staat verkeerde, zoodat deze romansoort bij ernstig bekijken onmogelijk was gaan lijken en veranderd scheen.

Immers, zooals de man deed, die wedde, dat hij een ei op zijn punt zou kunnen zetten, en dit gedaan kreeg, door die punt op de tafel plat te stooten, heeft ook Couperus gedaan. Hij liet de oude methode, waarbij historie en verhaal naast elkander bleven loopen als twee verschillende, onderling slechts hier en daar verbondene dingen, geheel en al varen: hij gaf geen feiten, die den historicus kunnen interesseeren, doch den romanlezer koud laten, omdat zij geenerlei onmiddellijke betrekking hebben tot het verhaal: neen, hij schiep, als waarachtig kunstenaar, alleen de echte atmosfeer, waarin zijn personen leefden, en door allerlei aanduidingen en suggestie's weet hij die atmosfeer ons zoo sterk te suggereeren, dat wij meenen te leven en als te ademen in den oerouden tijd zelf, waar zijn roman in speelt.

Ja, wij leven bij hem heelemaal in het antieke Rome van het jaar **90** onzer jaartelling, en het zal dus voor den doorsneê-lezer, die zooals dat altijd gaat, zijn eigen tijd voor den beschaafdste en knapste van alle mogelijke houdt, ongetwijfeld een vreemde verrassing zijn, te merken, dat de menschelijke beschavingsgeschiedenis er wel een beetje anders uitziet, als hij zich haar voorstelt, want dat die onderdanen van Keizer Domitianus, tot welke o.a. Tacitus, de jongere Plinius, Suetonius en Martialis behoorden, al verschilden zij in hun godsdienstige en zedelijke aangenomenheden niet

weinig van de huidige menschheid, toch in innerlijke en uiterlijke beschaving niet voor de beste onzer onderdeden, ja ons zelfs overtroffen hier en daar. De klassieke antieke beschaving van het Kaukasische ras, die met haar verschillende tijdvakken ongeveer **8** eeuwen, kan men zeggen, van **500** v. C.**-300** n. C. geduurd heeft, men behoeft er van modern standpunt heusch niet op neer te zien, alsof het menschengeslacht in de **1600** jaren die sedert Konstantijn den Groote zijn verloopen, zoo veel beter en hooger, want fijner en intellectueeler van geaardheid zou geworden zijn. Er zijn, waar de haters der Oudheid op wijzen, in dien grooten ouden tijd ongetwijfeld een aantal monsterachtigheden gebeurd van barbaarsche wreedheid en egoïstischen zinnelust, waar een over zijn eigen braafheid zelfvoldaan modern burger zich met ontzetting van kan afwenden, maar eilieve, gebeuren ook niet heden nog diezelfde dingen, zoo niet ergere, en heeft de laatste oorlog b.v. niet voldoende bewezen, dat een niet onbelangrijk deel der aarde-bewoners, zoowel van de hoogst- als van de laagst-geplaatsten, nog, evenals in de Oudheid, in wijsgeerig en zedelijk opzicht niet fijn genoeg zijn ontwikkeld, om zich van daden te onthouden, die het innerlijkst gevoel van iedren waarlijk-beschaafde voor ruwe misdaad of gruwlijken waanzin houden moet?

De gebeurtenissen in Rusland ook en het Roergebied toonen eveneens dat de huidige menschheid heusch niet beschaafder is dan de antieke, en de schuld van dat voortduren der psychische ongerechtigheid ligt niet aan een der theorieën, godsdienstige, staatkundige of maatschappelijke, waarvan men zegt, dat zij het leven der menschheid en der wereld beheerschen, maar uitsluitend aan de menschelijke natuur-zelve, die, als zij niet verfijnd wordt, altijd het zelfde d.i.: dierlijk zal blijven, welke zedelijke theorie dan ook al aanvaard moge worden in schijn.

Ja, wezenlijk, na dezen roman, vier morgens lang, aandachtig tot het einde doorgelezen te hebben, kan ik met-kennis-van-zaken verklaren, dat hij een meesterstuk moet heeten van onvergankelijke plastiek en zuiver historisch begrip.

Zooals echter de Hollanders nu eenmaal zijn, zullen sommigen deze woorden vermoedelijk ‘geestdriftig’ noemen: maar dan zou men zich hard vergissen. Want als ik iets krachtig prijs, dan is

dit geenszins in opgewondenheid, maar eenvoudig een vaste overtuiging, die ik wèlgeweten en dus blijvend voel.

Stel u maar even voor: de Romeinsche keizertijd, dat wel een eeuw-of-vijf lange tijdvak der menschelijke geschiedenis, toen de heele beschaafde wereld, voorzoover die bekend was, bestuurd werd van uit Rome, of afhing tenminste van de ambtenaren, die deze overoude wereldstad links en rechts uitzond, om haar gezag te vertegenwoordigen - welk verstandig en dus zijn eigen grenzen kennend mensch durft naar waarheid verklaren, dat hij dien langen en grootmachtig-sterken tijd tot in de nieren doorproefd heeft, d.w.z. dat hij zich niet alleen precies kan voorstellen, maar ook diep doorvoelen, hoe hij werkelijk is geweest? Immers, als we naar dien tijd willen zien, moeten wij kijken door twee dikke glazen, ten eerste door dat der antieke historici, die allen in hun bloed, soms onbewust voor henzelven, nog min of meer de oude republikeinsche klopping voelden, en ten tweede, in verband daarmeê, door dat der moderne geschiedschrijvers, zoodat geen van beide kategorieën naar waarheid gezegd kan worden, een volkomen betrouwbaren kijk te hebben gehad op de personen en gebeuringen die door hen af werden gebeeld.

Uit den aard der zaak moet, in het algemeen gesproken, alle geschiedschrijving, hoe objektief ook bedoeld, een element van subjektiviteit bevatten, eenvoudig omdat een historicus, vooral als hij gaat oordeelen, natuurlijk geen photographische plaat kan zijn, maar altijd een mensch blijft, en zich dus laat beïnvloeden door zijn eigen overtuigingen, die op hare beurt weer het gevolg zijn van opvoeding, dus stand, en van persoonlijk temperament.

Ik wijs hier maar even op, om duidelijk te maken, dat de beschouwingen over de Romeinsche Keizers, die ons door de historici, antieke zoowel als moderne, worden opgedischt, en die wemelen van de tot ongeloofbaarheid toe, allerzotste bijzonderheden, veilig kunnen gehouden worden voor zeer eenzijdige opvattingen, die blijken zouden, volstrekt niet met de werkelijkheid van hun karakter overeen te stemmen, indien die keizers plotseling uit den dood konden worden teruggeroepen, en verplaatst onder strenge psychologische observatie, in een modern milieu. Ik geloof wezenlijk, dat zij dan, in plaats van onmeedoogende, om niets gevende, geen greintje menschlijkheid of redelijkheid bezittende gekken, zoo-

als zij nu worden voorgesteld, wezenlijke menschen zouden blijken te zijn, met hun fouten maar ook hun deugden, het bestaan van welke laatste b.v. blijkt uit allerlei verstandige wetten, die, volgens dezelfde historici, die hen afkammen, aan het initiatief dier 'waanzinnige monsters' te danken zijn geweest.

En om nog even hier op door te gaan: ook *dit* moet men in aanmerking nemen: men tracht dien keizers, of ten minste een groot deel hunner, alle zedelijke en intellektueele waarde te ontzeggen, op grond van verhaaltjes, die van hun tegenpartijders kwamen. En de gewone naïeve lezer zit dan natuurlijk bij de klein-makende beschimping van die reeds nagenoeg tweeduizend jaar doode Heerschers te genieten, alsof hij bij een braaf dominé, die den zondaren de les leest, onder den preekstoel zit. Maar de lezer, omdat hij nu eenmaal naief is, begrijpt niet dat zedepreeken en andere-menschen-veroordeelen, al moge het schijnen te passen bij het ambt van den geestelijken herder, die van wege de Kerk daartoe werd aangesteld, toch in geen geval tot de functiën van den historie-schrijver kan behooren, daar deze vóór alles objektief heeft te blijven en dus nooit mag vervallen tot ethische appreciatie's, omdat in deze laatste altijd het gevaar blijft bestaan, dat men subjektief wordt, want dingen zegt pour la galerie, die men zelf voor zichzelf niet zoo diep-in meent. Het schijnt soms voor een handig, een ervaren literator al heel makkelijk te zijn, om ethisch-fraai te doen met woorden en het staat dan ook vast, dat vele zoogenaamde ethici, d.w.z. auteurs, die in verzen of proza mooi-ethisch wisten te praten en fraai-klinkende beschouwingen wisten te houden over de plichten van den mensch, het doel van het leven en den ernst van het Aanzijn, toch in waarheid, als men henzelf en hun daden een beetje scherper naging, volstrekt niet edeler, niet in zedelijk opzicht hoogerstaande waren, dan de gewone menschen, ja het soms zelfs, in dat opzicht, allerleelijkst aflegden bij andre innerlijk-edeler en echter naturen, die in hun werken nooit ofte nimmer over ethica hadden gekikt.

Ethica - dat weet immers ieder - ligt niet in woorden, maar in daden, en wie waarachtig diep-in ethisch voelt en er naar handelt, omdat dit zóó zijn natuur is, spreekt er het minste van, daar hij, evenals de oude Aristides, niet rechtvaardig wil *schijnen,* doch *zijn.*

Doch de neiging om zich door het ostentatief verkondigen van fraaie grondbeginselen mooier voor te doen dan men is, heeft ten allen tijde, in de oudheid als in de moderne geschiedenis opgeld gedaan, menschen van zekere slimheid weten er innemend mee te pronken, hun ethische frases als een mantel van heiligheid om hun leden hangend: want zij weten dat het groote publiek, in zijn eenvoudigheid, er in vliegt, en alles voor goede munt, van het edelste gehalte, aanneemt wat men het met vriendelijke gebaren als zoodanig toe te stoppen waagt.

In den natijd der Oudheid reeds had men vele dergelijke auteurs, en ik kan het niet helpen, maar het wil mij voorkomen, zooals ik reeds aanduidde, dat de verontwaardiging van vele modernen over de slechtheid der Romeinsche keizers aan dezelfde graag braaf zich voordoende innerlijke kinderlijkheid lijdt.

Ja, in waarheid, wat maakt men zich toch dik, in den modernen tijd nog zelfs, over de slechtheid dier reeds sinds eeuwen na eeuwen in der Wereld Essentie teruggevallen Keizers, omdat hun vijanden of een enkele niet zeer psychisch-diepe, en dus alles klein-ziende hofbeambte veel kwaads van hen hebben verteld? Zij waren ongetwijfeld noch genieën, noch Heiligen, neen, tamelijk-gewone menschen, met al de fouten en kleine ondeugden, die schering en inslag zijn van het weefsel der alledaagsche menschlijke ziel. En die vonden zich dan plotseling, bij den dood van hun voorganger, ja, geheel onverwacht soms, als er een paleis-omwenteling gebeurde, en meestal op jeugdigen leeftijd, geplaatst op het tamelijk-wankele toppunt der bewegelijke menschheids-pyramide, zooals de wereld er in die dagen uitzag. Een menschenleven trouwens werd toen nog niet zoo hoog aangeslagen, als het thans, in tijd van vrede tenminste, de mode is om te doen. En geen wonder dus, dat het dien jongelieden, met niet al te veel hersens en dus weinig zelfbedwang, wel eens leelijk naar het hoofd steeg, dat het bewustzijn: Ik ben de Meester, de god-gelijke, hen wel eens moorden deed bevelen en andere verkeerde dingen doen, omdat de lust er toe opkwam in hun Zuidelijke bloed of de noodzaak er toe hun bleek uit de intriges, die zich om hen weefden, en van welke hun een draad, bij geluk, in handen te vallen kwam. Zonder twijfel was dat verkeerd, en door die daden hebben zij zich allerminst voor ons opgesteld als sympathieke of eerbiedwaardige individuën, met wie men graag eens zou willen

dineeren of een daagje uit visschen gaan. Doch indien zij zelf memoires hadden nagelaten, o, 't is voor de objektiviteit van het historische oordeel over hen wezenlijk jammer, dat zij dit niet deden, dan geloof ik stellig, dat men tot de slotsom zou kunnen komen: ja, toonbeelden van menschelijke nobelheid en diep-inzichtige wijsheid konden die keizers waarlijk niet heeten: een geestlijk-hoogstaand want geniaal en dus per slot van rekening goedmoedig mensch zou de lastige kwestie's, waarvoor zij stonden, waarschijnlijk in veel gevallen heel anders hebben behandeld, maar zooals zij nu eenmaal waren, niet bijzonder hoog-vliegende en jeugdig-sanguinische temperamenten is het verklaarbaar, dat zij vaak, op alles behalve scrupuleuse wijze, gereageerd hebben op wat zij voor een bedreiging hielden of wat het ook werkelijk was.

De fout der moderne historieschrijvers is gewoonlijk geweest, dat zij die ons zonderling-lijkende keizers gingen beoordeelen, niet met diep-in menschkundig begrijpen, maar naar de wettelijke en maatschappelijke maatstaven van hunnen en onzen alles zooveel mogelijk nivelleerenden, burgerlijken tijd.

Het zedelijke voorschrift b.v. dat het schandelijk en minderwaardig-makend is, om een moord te volvoeren of te laten volvoeren, ten einde daardoor zijn eigen finantiën weer in orde te kunnen brengen of óók wel met het doel, om het iemand betaald te zetten, dat hij tegen ons intrigeert (op zoo'n manier deden sommige dier keizers zich wel eens gelden) die leering werd door ons, huidigen, als met de moedermelk reeds ingezogen, en niemand onzer komt dus tot zulke daden, of denkt er zelfs maar aan. In het Zuiden van Europa echter, waar het bloed heeter is, heeft men altijd een beetje lichter omgesprongen met het leven van een mensch. En **1800** jaar geleden vooral, en als de lastgever dan buitendien nog de almachtige Keizer van het Romeinsche wereldrijk was, beschouwde het publiek in 't algemeen, zoowel als de dichters, die aan 't Hof verkeerden, zoo'n van hooger-hand bevolen moordje van tijd-tot-tijd, meer als een onpleizierig gevalletje, een staatsnoodzaakje, dat er nu eenmaal zoo toe hoorde, en dat men op den koop toe moest nemen, zonder er zich veel van aan te trekken, dan als een afschuwelijke misdaad, waarom men den Keizer, die er bevel toe gaf, haten zou moeten gaan. Buitendien, zooals de tijden toen waren: iedereen voelde zich 's-Keizers onderdaan, in den letter-

lijken zin des woords: hij gold voor een soort van God, die over dood en leven van ieder mocht beslissen, ook al waren de gevolgen van die opperheerschappij soms alleronpleizierigst, wanneer Zij uit eigen beweging kwaad wilde of verkeerd werd ingelicht.

En hier wou ik ook nog graag deze opmerking even maken: 's tijds zeden, 's tijds eere, en zooals men dus thàns nog het eene of andere staatshoofd geenszins minder achten gaat, al laat hij millioenen menschen, op zijn bestel, in het zand bijten van een slagveld, tenminste indien hij eindlijk maar de zege behaalt - want, o wee als het anders loopt, dat zien wij aan het lot van den eens door zijn landgenooten zoo in de hoogte gestoken Duitschen Keizer, zoo kon een Alleenheerscher in de Oudheid ook een privaten tegenstander uit den weg laten ruimen, zonder dat iemand hem daarom minder ging achten, laat staan voor een misdadiger hield. En dit misschien niet geheel en al zoo ten onrechte, als het ons wel lijkt, want het bevel tot een privaten moord of tot een algemeene (zooals een oorlog toch feitelijk is) lijkt wel enorm, omdat de geschiedenis der menschheid ons nu eenmaal geleerd heeft, die tweede soort, den algemeenen moord, als iets heel gewoons en normaals te beschouwen, maar in tegenstelling tot heelemaal *niet*-moorden, doch in alle verschillen door verstandig onderling praten en goed willen tot een vergelijk te komen, staan toch beide soorten van menschenslachting precies gelijk.

Of zulke gedachten, als de hiervoren gezegde, ook door Couperus' hoofd gegaan zijn is mij natuurlijk onbekend. Maar ik geloof, dat zij iets kunnen bijdragen, om de meer menschelijke voorstelling te wettigen en dientengevolge te doen aanvaarden, die hij ons in zijn Komedianten van den historisch-beruchten Domitianus geeft.

Suetonius en Tacitus hebben hem in waarheid gemaakt tot een soort van tooneelheld uit een lekker ouderwetsch sensatie-drama, zooals de Romeinsche geschiedschrijvers dat zoo dikwijls deden met hun keizers, al hadden zij ook, toen deze nog leefden, in eerbiedig-vreezend stilzwijgen aan hun hof verkeerd.[1)] En een verstandig-modern lezer gaat dus onwillekeurig de door hen geschetste beeltenis een beetje kritisch bekijken, zich afvragend, of er werkelijk

1) Dio Cassius kan men hier buiten beschouwing laten, want deze leefde een eeuw later, en kon dus alleen napraten wat hij bij anderen las. (Epitome libr. CXVII).

zoo'n weinig-beteekenend, en telkens een dwaze gemeenigheid doend mensch als oppermachtig Bestuurder aan het hoofd van den sterken Romeinschen staat kan hebben gestaan. Terwijl diezelfde Domitianus buitendien nog een edelen Vader en een letterlijk ideaal-edelen broêr Titus had gehad! Terwijl daarentegen dat monster Domitianus die natuurlijk van precies hetzelfde vleesch-en-bloed als die brave Hendrik, zijn broêr Titus, geweest is, geheel buiten de lijn van zijn lieve familie viel en zoo door-en-door, op 't onnoozele af, wreed-pervers was, dat hij zich van tijd tot tijd in zijn kamer opsloot om daar innig te kunnen genieten van zijn liefste pleizier: het doodmartelen van vliegen met een stalen stift. Maar ik vraag: hoe wist men dat dan?

Zeer terecht heeft dan ook Couperus, zooals ik reeds aangaf, al dien onzin van den blijkbaar niet-over-schranderen, want een beetje gedachteloos pennenden, alle hof-kletspraatjes weergevenden Suetonius, die niet eens merkt, dat zijn verschillende mededeelingen soms met elkander strijden, en dus geen aannemelijke, want begrijpelijke voorstelling van de geheele figuur kunnen vormen, zeer terecht heeft Couperus, herhaal ik, al die dwaze leugentjes gelaten voor wat zij zijn, en een beeld van den keizer geschetst, dat wel vreemd en eigenaardig blijft, want de hoofdtrekken der overlevering zijn er in behouden, maar dat tenminste een mensch, een levend mensch laat zien, met wien men heel uit de verte eenigermate kan meevoelen, om zijn lijdend binnenste, dat maar niet tot geluk en zelfs niet tot rust komt, ook al kan hij alles verkrijgen wat hij wil, daar hij zetelt op der wereld allerhoogste plaats.

Domitianus kan moeilijk een halve gek of een volslagen monster geweest zijn, zooals de historieschrijvers hem schilderen, want zijn lijfwacht bad hem, om zoo te spreken aan, daar hij in ernstige oogenblikken (Couperus vertelt er ons een staaltje van) met hen om wist te gaan als een machtige oudere broeder: het volk, om welks welzijn hij dacht, als de gelegenheid zich voordeed, droeg hem op de handen, en hij kwam dus alleen aan zijn einde, doordat zijn vrouw, die eens met een tooneelspeler op den loop was gegaan maar die hij later weer in genade had aangenomen - zij schijnt een niet zeer pleizierig mensch te zijn geweest - hem onverhoeds van kant maken liet.

* * *

Ten slotte: de wereldgeschiedenis, zooals zij beschreven staat in de boeken en hun historische beschouwingen, vertoont, meen ik, wat de beoordeeling van verschillende bekende of beruchte figuren betreft, op vele punten een heel verkeerd, want niet met de wezenlijke werklijkheid overeenkomend aanschijn.

En het is zeer natuurlijk, dat dit het geval is geworden, omdat gewoonlijk de eenige menschen, die zich met de beoefening der historie inlaten, wel ijverige geesten zijn, met veel werkkracht en een zeker soort van scherpzinnigheid, maar zonder die zeldzamer gaven van psychologische aanvoelings- en onderscheidingsmacht, die onmisbaar zijn, om de menschen en de dingen te zien en te schatten, zooals zij waarlijk diep-in geweest zijn. En wat dan zulke 'groote', algemeen-gelezen historici geschreven hebben, wordt dan door de mindere-soort-geschiedkundigen, die niet zelf konstrueeren kunnen, gedweelijk nagepraat, of hoogstens, op enkele punten, wat aangevuld of verbeterd een enkelen keer.

En daarom - dichterlijk-intuïtieve en realistisch-aangelegde karakters zooals Couperus er een is, zouden bovenal geschikt zijn, om waarachtige historie-beschrijving te geven, maar deze vinden - en daar hebben zij gelijk in - dat zij hun tijd nuttiger en ook aangenamer voor zichzelf kunnen besteden als scheppende kunstenaars. En daar moeten wij, als publiek, ons dus tevreden mee stellen, wat niet zoo heel moeilijk valt, omdat wij ons gelukkig voelen met de diep-doorleefde schoonheid, die zijn geniaal talent ons schenkt.

En het is dus zeer te hopen, dat hij, Couperus in den loop van zijn verder, voor de echte Nederlandsche Kunst zoo kostbaar leven, nog eens er toe moge komen, om ook nog andere keizers, bijv. den wezenlijk veel te veel door zijn tegenpartijders en wie hen geloofden naar beneden gehaalden en gesmaden Tiberius, weer te zetten op de plaats die hun waarlijk toekomt door hun praktisch willen en hun levens-sterken geest, maar waar zij afgeduwd zijn, eerst door de partijdige berichten over hen die hun niet onbevangene tijdgenooten over hen gaven, en later definitief door minder inzichtige historici die afgingen op het leuke maar wat verwarde gebabbel van Suetonius, en op den geniaal-epigrammatischen pamphletist die Tacitus eigenlijk was.

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

Noodwetgeving!

Noodwetgeving und kein Ende!

Wij leven in een wetgevende periode, waarin de regeering telkens het parlement komt opschrikken met de indiening van allerlei wetten, die tijdelijke voorzieningen moeten regelen van minder gewenschte toestanden, die een gevolg zijn van de nog steeds heerschende krisis in vele bedrijven.

En dan moet er maar met grooten spoed aan het werk getrokken worden, want er is altijd haast bij die noodwetten.

Er worden dus op 't oogenblik in een geforceerd tempo allerlei wetten in elkaar getimmerd.

Geen wonder, dat die wetsontwerpen het stempel dragen van den grooten spoed, waarmede zij zijn gefabriceerd.

't Is revolutiebouw op wetgevend gebied.

Meestal is de stof, die verwerkt moest worden, niet goed overzien; zijn de maatregelen in hun gevolgen niet goed overdacht; draagt de redaktie de kenmerken van haastwerk te zijn; zit alles slordig in elkaar.

En door dit een en ander komt de Kamer dan met een stroom van amendementen, om de wet zoogenaamd te verbeteren en de redaktie te korrigeeren, maar die gemeenlijk slechts tengevolge hebben, dat de zaak nog maar ingewikkelder wordt en men er ten slotte niet meer uit wijs weet te worden.

Een zeer frappant voorbeeld van dit soort van wetgeving is de Duurtewet geweest.

Toen wij de vorige maand ons Overzicht schreven, was die wet juist bij de Tweede Kamer in behandeling; de beslissing was echter nog niet gevallen.

Dit heeft echter inmiddels plaats gehad.

De Duurtewet is afgestemd.

En wat zullen nu de gevolgen van dit votum wezen?

Bekend is dit nog niet.

Zeker is 't echter, dat deze afstemming geen politieke gevolgen zal hebben, want de regeering heeft in dit votum geen aanleiding gevonden om heen te gaan; zij heeft dit besluit langs haar koude kleeren laten afglijden en is rustig blijven zitten alsof er niets gebeurd was.

Maar nu verder?

Wat zal er nu gebeuren?

Zal de regeering zich nu aan 't werk zetten om een nieuwe Duurtewet te ontwerpen en daarbij dan rekening houden met de uitspraak der Kamer?

Maar met welke uitspraak dan? Er is door de Kamer geen bepaalde uitspraak gedaan. De bezwaren tegen de wet, die haar ten slotte ten val hebben gebracht, waren van zoo uiteenloopenden aard, sproten voort uit zoo uiteenloopende overwegingen; de ingediende amendementen beoogden zulke heterogene wijzigingen, dat de regeering daarin geen leiddraad zou kunnen vinden voor de samenstelling van een nieuwe wet.

Zal de regeering dus verder afzien van een wettelijke regeling der bestrijding van de duurte? Zal zij, na de afstemming van deze eerste wet, geen tweede meer indienen? Wenscht zij de zaak nu maar op haar beloop te laten? En zal zij nu de partij kiezen om de bestrijding van de duurte aan het publiek zelf over te laten?

Wie weet of dit nog niet ten slotte 't beste en dus 't verstandigste zou zijn, gezien de weinig afdoende resultaten, die men in het buitenland, met name in Frankrijk en Engeland, met de bestrijding van de duurte door middel van de wet heeft bereikt.

Nu komen wij tot een andere Noodwet, ook een gevolg van den krisistoestand, en wel speciaal op het gebied van den woningnood.

De Huurkommissiewet en de Huuropzeggingswet, die sinds een paar jaar al op dit terrein ingrijpen, staan op het punt al weer gewijzigd te worden. De regeering is al van de noodzakelijkheid overtuigd, dat de omstandigheden in dien korten tijd reeds zoo veranderd zijn, dat zij hier en daar up-to-date bijgewerkt dienen te worden.

En krijgt de regeering haar zin, dan zullen binnen het kader der wet de huurprijzen verhoogd mogen worden en meer de grens gaan naderen, die deze bij nieuwbouw en met 't oog op de steeds stijgende onderhoudskosten vanzelf zouden naderen, terwijl de Huurkommissies een beschikkingsrecht zullen krijgen over de leegstaande huizen, die de eigenaars niet willen verhuren, maar die zij met spekulatieve doeleinden alleen ten verkoop aanbieden.

Het is natuurlijk moeilijk te voorspellen, hoe 't met de wijziging van deze noodwet zal afloopen, maar in de pers en in verschillende kolleges en vereenigingen, die zich met de toepassing en de werking van bovengenoemde wet bezig houden, blijkt reeds zooveel verschil van meening over de ingediende wijziging en over wenschelijke veranderingen te bestaan - meeningen, die ook in de kringen der Kamerleden doordringen -, dat er veel kans bestaat, dat de wijziging dezer noodwet en na de behandeling in de Kamer heel anders zal uitzien dan zij door de regeering is gedacht en ontworpen.

En nu de derde noodwet.

Nauwelijks was de Duurtewet verworpen, of de regeering kwam met een nieuwe krisiswet aan, n.m.l.: die tot bestrijding der revolutionaire woelingen.

De titel dezer wet zegt voldoende wat haar inhoud beoogt te bereiken.

Het is echter niet alleen een noodwet maar ook een angstwet.

Wat op 't oogenblik in het buitenland zich aan 't voltrekken is, de revolutionaire woelingen die over onze grenzen steeds in omvang en kracht toenemen, de kommunistische vloedgolf die uit het Oosten ons land meer en meer nadert en de lage landen aan de Noordzee ook zal trachten te overstroomen - dit alles heeft aan onze regeering zeer zeker voor den geest gestaan bij 't uitdenken der bepalingen van deze wet.

Maar dit waarschijnlijk niet alleen.

Ook nog meer.

De Novemberdagen van **1918**, de uitlatingen van Troelstra en Heijkoop uit die dagen, de historie der Russische diamanten van Wijnkoop en meer gebeurtenissen van dien aard hebben ons Kabinet blijkbaar de overtuiging geschonken, dat een deel - en wie weet welk een groot deel - van het publiek toegankelijk is voor revolutionaire denkbeelden, die gansch Europa beginnen te vergiftigen.

Zoo is een wetsontwerp ingediend, dat o.m. beoogt het ‘voorbereiden, bevorderen en teweegbrengen van omwenteling’ te bestrijden en strafbaar te stellen. En ziehier wie o.a. in deze wet met gevangenisstraf (van ten hoogste vijf jaar) bedreigd wordt:

‘hij, die met een in het buitenland gevestigd persoon of lichaam in verstandhouding treedt, met het oogmerk:

om een zoodanig persoon of lichaam tot het verschaffen van steun aan het voorbereiden, bevorderen of teweegbrengen van omwenteling binnen het Rijk in Europa te bewegen,

om een zoodanig persoon of lichaam in het daartoe opgevatte voornemen te versterken, of aan een zoodanig persoon of lichaam daarbij hulp toe te zeggen of te verleenen,

of om omwenteling binnen het Rijk in Europa voor te bereiden, te bevorderen of teweeg te brengen.’

Maar dit niet alleen. Er staat nòg meer in. Er is nog veel meer in strafbaar gesteld. Te veel om 't hier allemaal op te sommen. Zoo kan men - om nu nog maar iets te noemen - in de gevangenis dwalen als men een voorwerp onder zich heeft of tot onderwerp van een overeenkomst maakt, indien hij ernstige reden heeft om te vermoeden, dat een ander voorwerp, waarvoor het voorwerp in de plaats is getreden, vanwege een in het buitenland gevestigd persoon, is bestemd, of dat het bestemd kan zijn tot het verschaffen van stoffelijken steun aan het voorbereiden van omwenteling binnen het Rijk in Europa!

Hier zullen wij 't maar bij laten.

De heer Marchant heeft deze wet dan ook niet ten onrechte een uitvloeisel van bolsjewikofobie genoemd, van een ziekteverschijnsel, dat bij sommige onzer regeerders bedenkelijke afmetingen is gaan aannemen. Het is geen openbaring van regeerkracht doch van regeeringszwakte. Het is een overschatting van het gevaar onzer kommunisten en van hun gezag onder de arbeiders. Hij noemde het een onverdiende hulde aan den heer Wijnkoop en de zijnen.

Buiten twijfel is het een produkt van angst.

Van angst voor revolutie.

Maar, 't is bekend, dat angst een slechte raadgeefster is.

En angst is op haar beurt menigmaal een gevolg van een slecht geweten.

Om nu tot den oorsprong van dit alles door te dringen, zou men goed doen deze vraag te stellen: is er wellicht reden, dat deze regeering een slecht geweten heeft?

Wij leven in een geheel nieuwen tijd, met nieuwe behoeften, nieuwe eischen. Hieraan moet van de regeeringsorganen gepaard gaan het inzicht, de wil om zich aan te passen aan dien nieuwe tijd, te voorzien in die nieuwe behoeften. Er wordt van de regeering een nieuwe oriënteering geëischt en zij dient dus te zorgen, dat de wetgeving gelijken tred houdt met die nieuwe behoeften van het volk. Doet zij dit dan houdt zij de veiligheidsklep open en dan kan zij gerust zijn. Doet zij dit echter niet dan overbelast zij den heksenketel; de gevaarlijke gassen komen onder te sterke spanning en er ontstaat gevaar voor ontploffing. De revolutie is niet meer te houden.

En wat heeft deze regeering nu gedaan toen de oorlog was afgeloopen en er een nieuwe oriënteering gevraagd werd?

Heeft zij voldaan aan de nieuwe eischen, die door den nieuwen tijd werden gesteld?

Neen.

Zij werd door angst bevangen.

En zelfs in die mate, dat toen de bekende Novemberdagen van **1918** kwamen, zij onder den indruk van dien angst, dadelijk allerlei beloften deed, die niet eens in de lijn van haar politiek verlede lagen.

Ineens was zij door een demokratische bui bevangen; zij holde van stal; plotseling scheen er geen demokratischer regeering dan het Kabinet-Ruys te bestaan.

Dit was geen bewijs van haar kracht, noch van haar zelfvertrouwen, maar juist van haar zwakte en gebrek aan ruggegraat, wat uitkwam toen het gevaar over scheen en zij al haar beloften niet nakwam, en tot heden nog niet gedaan heeft.

En dit nieuwe wetsontwerp tot bestrijding van revolutionnaire woelingen is een nieuw bewijs van die zwakte.

Een regeering, die met haar beleid en wetgeving op de hoogte van haar tijd blijft, meeleeft met de behoeften die om vervulling roepen, en die niet met haar voorzieningen achteraan komt, behoeft niet in angst te leven, maar kan met een gerust geweten de komende dingen afwachten, want zij zal in moeilijke oogenblikken het grootste en beste deel van het volk achter zich vinden.

En hiermede nemen wij afscheid van de noodwetten.

Thans nog iets over een ander onderwerp, dat deze maand de aandacht van de Tweede Kamer is komen vragen.

Wij bedoelen de behandeling van de wijziging der wet op het Lager Onderwijs.

Nadat men er zich een paar dagen mee had bezig gehouden, werd die

behandeling weer onderbroken om den Kamerleden gelegenheid te geven om nog eenige amendementen, die in de lucht hangen, op hun gemak te kunnen redigeeren.

Intusschen zijn in dien korten tijd de algemeene beschouwingen tot een einde gebracht en is het vonnis geveld over een tweetal moties van veel belang.

De Minister had niet meer dan anderhalf uur noodig om de opmerkingen uit die algemeene beschouwingen te antwoorden.

Trouwens principieelen tegenstand van eenige beteekenis ondervond de wet dan ook niet.

En dit was te verwachten.

Deze wet tooh is de laatste schakel in den zoogenaamden verzoeningsketen, die 't eerst in Januari **1914** gesmeed werd met de instelling der Staatskommissie, aan welke een onderzoek werd opgedragen naar de regelen volgens welke het bizonder onderwijs gesubsidieerd zou kunnen worden.

Naderhand is bij de Grondwetsherziening een tweeden grooten stap op den weg der verzoening gezet door de gelijkstelling voor de wet van het bizonder met het openbaar onderwijs.

Eindelijk zal nu de wijziging der wet op het Lager Onderwijs de bekroning op dit werk moeten zetten.

Veel principieele tegenstand - wij zeiden 't reeds - was dus niet meer te wachten.

Toch is deze nog even om den hoek komen gluren.

Zij kwam van twee tegenover gestelde zijden in de Kamer: van den heer Van Ravesteijn en van den heer Van de Laar, maar zij had niet veel om 't lijf en Minister De Visser was met deze heeren gauw klaar.

Meer aandacht verdient wat een ander spreker in 't midden bracht.

Wij hebben hier den heer Visser van IJzendoorn op 't oog.

Deze oud-liberale afgevaardigde gaf bij deze gelegenheid te kennen, dat volgens zijn meening op den grondslag der financieele gelijkstelling van het bizonder en openbaar onderwijs geen goed onderwijsgebouw is op te trekken.

Aangenomen een oogenblik, dat dit juist is, dan was deze opmerking hier toch niet op zijn plaats.

En bovendien ook niet in den mond van dit Kamerlid.

Als de heer Visser van IJzendoorn die meening was toegedaan, dan had hij daar uiting aan behooren te geven bij de behandeling van de Grondwetsherziening toen die kwestie aan de orde was. Nu was 't te laat. En dan had hij ook overeenkomstig die opinie moeten handelen door tegen het betreffende grondwetsartikel te stemmen.

Maar dat heeft hij toen niet gedaan.

Hij heeft er vóór gestemd en bij die gelegenheid den ouden heer Lieftink alleen laten staan.

Nu had zijn bezwaar geen zin meer.

Maar - wij herhalen 't - de algemeene beschouwingen hadden niet veel om 't lijf.

Korten tijd heeft de Kamer zich toen nog bezig gehouden met twee moties.

Maar ook daar heeft zij gauw mee afgehandeld.

De eerste was afkomstig van den heer Ossendorp en betrof de salarieering der onderwijskrachten en beoogde een belooning aan deze toe te kennen van *f* **2000** tot *f* **4500**.

Dit ging den Minister te ver; daar voelde hij niet veel voor; de verhouding tot de salarieering der leeraren M.O. zou dan verloren gaan.

Daarom wilde hij er niet van weten.

Of de voorgestelde salarieering op zichzelf goed en billijk was, en, als dit het geval mocht zijn, de salarissen der leeraren M.O. dan maar herzien moesten worden, overwoog de Minister niet.

Hij wees de motie af en de Kamer verwierp haar.

De tweede motie was afkomstig van den heer Ketelaar en had ten doel de Kamer zich te doen uitspreken voor de achtjarige lagere school.

Ook deze werd door den Minister bestreden; hij vond ze niet op haar plaats bij het wetsontwerp, dat in behandeling was, maar meende dat ze beter aan de orde zou zijn bij de aanhangige wijziging van de wet op den Leerplicht.

En de Kamer wees haar eveneens af.

Het is nog moeilijk te voorspellen hoe 't af zal loopen met de in behandeling zijnde wijziging der Lager Onderwijswet, maar als 't zoo blijft doorgaan, dan is er veel kans, dat zij er zonder veel veranderingen door zal komen.

Buitenlandsch Overzicht door Maurits Wagenvoort.

De Vredesconferenties volgen en gelijken elkander. Na Parijs, Londen; na Londen, Saint-Germain; na Saint-Germain, San Remo. Aan niets doen zij onmiddellijker denken dan aan een gezelschap blinden, die vereenigd een in elkaar gevallen legkaart in elkaar trachten te futselen. Die legkaart echter zijn drie werelddeelen van de vijf, waarin de langs elkaar heen kronkelende nationale grenzen door den oorlog een chaos geworden zijn; de inzet in het blindenspel is de welvaart en de toekomst der volken. Op het oogenblik, dat dit geschreven wordt zijn de heeren te San Remo nog aan hun spelletje bezig. In een paleis, dat den Boeddhistischen naam draagt van *'Devachcm':* welke, zegt men, den tweeden voorbereidingsstaat van het Nirvana beteekent. 'In de eerste wake van den nacht', lees ik in een boeksken van Professor G. Mannoury, dat, in den geest van den grooten Kern, het Boeddhisme uitlegt, 'in de eerste wake van den nacht verkreeg hij (Bodhissattwa) de kennis van zijn vroegere bestaansvormen, in de tweede die van al het tegenwoordige en in de derde die van de Vier Waarheden, en van de Keten-der-oorzaken-en-gevolgen, welke twaalf zijn in getal'. Indien echter één ding zeker schijnt bij wat in de villa *'Devachan'* voorvalt, dan is het wel, dat de blinden, die daar nu de in elkaar gevallen legkaart der wereldgrenzen pogen samen te futselen, allerminst de kennis, zelfs niet de herinnering bezitten van hun vroegere bestaansvormen, ontleend aan het jammerlijke spel der democratische politiek. Van het tegenwoordige lijken zij evenveel benul te bezitten als een brievenbesteller van den inhoud der missieven, welke hij rondbrengt, en wat de 'Vier Waarheden' en de 'keten-van oorzaken-en-gevolgen' betreft: men glimlacht als men deze denkbeelden een oogenblik in verband brengt met verpolitiekte regeeringsdilettanten als Lloyd-George, Millerand, Nitti, Venizelos, om niet te vergeten den grooten Hymans, minister van Buitenlandsche Zaken van het groote België.

Deze heeren hebben dan bepaald, dat het Turksche rijk zal herleid worden tot een kleine mogendheid, in den trant van ons eigen land. De 'Groote Heer' zal nog wel te Konstantinopel geduld worden, doch de politieke grenzen zijns rijks zullen zich bepalen tot niet veel meer dan de Anatolische hoogvlakte. Maar Moestafa Kemal, een dier zoogenaamde Jong-Turken, wier mentaliteit een hoogst eigenaardige vermenging toont van modernisme

en fanatisme, die niets ontzien om tot hun doel te geraken, en gesteund worden door het kinderlijk vertrouwen hunner volgelingen, deze energieke Oostersche volksleider staat met een legermacht van drie honderd duizend man slecht gewapende, doch daarentegen volkomen stervensbereide mannen klaar om den bedreigden Islam tegen de Ongeloovigen te verdedigen. Een guerrilla in de ontoegankelijke bergen van Klein-Azië, waartegen de lotsbeschikkers van San Remo niet veel beters te wapen hebben te brengen, dan **100.000** man Grieksche troepen in en om Smyrna: *euzonoï,* die door de Turken 'drek' worden genoemd. Neen, de heeren in *'Devachan'* zijn nog niet met de 'Oostersche quaestie' klaar. Integendeel: het spel zal eerst nu goed beginnen, naar 't schijnt. En de Islamietische massa, welke reeds eenmaal Europa met ondergang bedreigde, zou, nu zij los komt, wel eens als een bergstorting een groot deel van de Christenvolken en hun koloniale bezittingen kunnen bedelven.

De heeren denken het zich zóó: Syrië, Palestina, Arabië, Mesopotamië, Armenië, Thracië en Smyrna zullen van het rijk van den Grooten Heer afgescheiden worden, ofschoon laatstgenoemd vilayet nog een poos blijft onder een schijn-suzereiniteit van den Sultan. De streek van Adana wordt een Fransch gebied, die van Adalia een Italiaansch. De Sultan mag het uitzicht behouden op den Bosphorus, maar deze zelf zal geïnternationaliseerd worden. Hoe eenvoudig bedacht! Geniaal zelfs! Daar zou U of ik nou nooit op gekomen zijn. Maar elk dier namen bevat een Oostersche quaestie op zich-zelf, en indien gij eens een dier groote mannen te San Remo zoudt vragen hoe, bij voorbeeld, de Zionistische Joden, die zich te Palestina willen vestigen onder voorgeven, dat zij daarop recht hebben, verzoend moeten worden met de Arabische bevolking, welke, van Joodsche afstamming, er reeds gevestigd is en niets van hun komst wil weten, dan zou hij U misschien antwoorden, dat hìj, Millerand, er zelfs nièts van weet, maar Lloyd-George daarentegen iemand kent, die er precies van op de hoogte is. Of wanneer ge het van dezen wenschte te vernemen, dan zou hij U mogelijk verwijzen naar Venizelos, onder voorgeven, dat die een Griek, dus bijster slim is. Is het U bekend, dat deze beschikkers van het lot der volken, die nu eens hier, dan eens daar in ons rampzalig werelddeel bijeen komen om elkaar naar de gezondheid te vragen, meestal door het taalverschil en hun onwetendheid van vreemde talen geen woord zonder de hulp van een derde kunnen wisselen? Zij spreken er nu over om onder de vele Oostersche quaestiën, door hun wanbeleid onherstelbaar verbroddeld, het Nederlandsche volk te belasten met de oplossing der Armenische. De God van Nederland behoede ons er voor, dat wij de hand zouden steken in dit wespennest. Onder de onhandelbaarste en gevaarlijkste volken van dit gedeelte van het Oosten, behooren allereerst deze Christenbroeders. Van de drie Semietische volksstammen: de Arabieren, de Joden en de Armeniërs, zijn zìj de minst betrouwbare. Intelligent in hooge mate, spitsvondige sluipers en kruipers, onmeedogende schuldeischers, hebben zij in dit geheele Oosten een economischen invloed weten te verwerven, waartegen de primitiever volken om hen heen geen ander verweermiddel bezitten dan van tijd tot tijd een radicale

opruiming. De Islam heeft door het verbod van renten van kapitaal te nemen, zijn aanhangers, voor zooveel deze het ook met hùn hemel niet op een accoordje weten te gooien, en dit moet een mensch in ieder geloof wel eens doen, in den economischen strijd steeds belemmerd. De Joden bezitten in hun heilige boeken althans de tien geboden, welke duidelijk te kennen geven wat zij niet mogen doen, al zondigen zij er soms ook zeven maal daags tegen. Maar de Oostersche Christenen houden zich alleen aan het Nieuwe Testament, dat goed is voor alles wat lieflijk is en wel luidt, maar niet om door een Oostersche moraliteit toegepast te worden op de bestaande toestanden van dit ondermaansche. En men zou ons hebben uitverkoren om toeziende voogd te wezen over dit volk, alsof wij voor het bestuur onzer koloniën goeden wil, intelligentie en energie te over hebben. De Nederlandsche regeering zal zich nog wel eens eerst bedenken eêr zij er opnieuw toe komt de hand naar dit wespennest uit te steken. Opnieuw! Want reeds voor den oorlog had zij zich laten verleiden er een harer begaafste Indische ambtenaars voor aan te wijzen, die echter, gelukkig voor hem, door de gebeurtenissen der laatste jaren zijn taak niet kon beginnen, en zijn voortreffelijken arbeid op Suriname heeft hervat. Dààr is hìj, daar zijn Nederlandsche mannen op hun plaats. Niet om voor de groote mogendheden een arbeid te verrichten, waarmee dank noch eer is te behalen.

Hebt gij wel eens stil gestaan voor een dier schiettentjes, waarin de doelen heen en weer zwaaiende poppen zijn? Dat zwaait zonder ophouden van rechts naar links, en slechts een welgemikt schot is in staat hen even op het *juiste milieu* te handhaven. De tegenwoordige republiek in Duitschland doet aan niets eêr denken dan aan zulk een wankelend schietdoel. Germania kan niet tot rust komen. Tusschen rechts en links, tusschen een *Putsch* van de Jonkers en een opstand van de 'Bolsjewieken', gaat dit volk zijn toekomst te gemoet, waarin niemand nog een lichtstraal kan ontdekken. De *geste* van Frankrijk om als tegenwicht van het zenden door Duitschland van militairen troepen in het neutrale grensgebied ter onderdrukking van den opstand, de hand te leggen op den *Maingau,* was tè bestudeerd om niet duidelijk te kennen te geven, dat de opstand in het Roergebied te Parijs niet ongaarne gezien werd. Was deze wezenlijk zoo gevaarlijk als de Duitschers voorgaven, en de zenuwachtig geworden lezers in onze dagbladen in pittig-gezouten verhalen hebben kunnen lezen? Een ietsje van twijfel is noodig als zout om ons gezond verstand te conserveeren. Ga nog voor een oogenblik eens na hoe het er in Duitschland, de republiek, uitziet. Daar werd een Hohenzollern, een Ho-ho-ho, zèèr hohezollern en een paar van zijn mede-zwelgers van voorname geboorte gerecht, omdat zij, dronken, in het Adlon-hôtel den bekenden *Radau* hebben gemaakt. En in deze republiek van het jaar onzer gemeenschappelijke Wanhoop 1920 wordt die beklaagde strijk en zet door den voorzitter van de Rechtbank met een slappen rug, een miersigen glimlach be-koninklijke-hoogheid, alsof er nooit zoo iets geweest was wat men onder ons revolutie noemt. Zij worden veroordeeld tot een even ergerlijke als belachelijke geldboete en dan kunnen zij gaan.

Geen wonder dus, dat men in Duitschland niet kan zwijgen over de waarschijnlijkheid van een nieuwe poging der Jonkers en de tucht-ontsprongen militairen, om de bestaande republiek te herscheppen naar hun beeld en gelijkenis. Zij zijn wat men noemt tot de tanden gewapend. Maar links staan dan, voor al in het Roergebied, de proletariërs nog steeds gereed om *Putsch* met *Putsch* te beantwoorden. Zij leveren hun wapenen niet uit, zoo min als de Pommersche groot-grondbezitters de hunne, en men zou hun gezond verstand te kort doen door te twijfelen aan hun bevattingsvermogen, dat zij daarmee beletten, dat het eerlang in hun land zal gaan zooals in Hongarije. Men legt, nu wij zoo dicht aan onze grenzen kunnen waarnemen hoe een volksmenigte in opstand er uit ziet, er wel wat te veel nadruk op, dat zij voor een groot deel bestaat uit zeer jonge menschen, en uit aan de gevangenis ontvluchte of daaruit bevrijde misdadigers voor een kleiner. Hoe natuurlijk, idat dit zoo is. Zou men willen wachten op een revolutie van grijsaards? En de misdadiger, uit de gevangenis bevrijd, zou men van hem verlangen, dat hij met een ootmoedig *pecavi* zich opnieuw de handboeien laat aanleggen? Hij is het jammerlijkste slachtoffer onzer onmenschelijke samenleving, en hoe verklaarbaar, hoe van zelf sprekend, hoe menschelijk is het, dat hij haar de knie op de borst zet en tracht te worgen, zoodra hij door welke omstandigheden ook er de gelegenheid toe krijgt. Niemand kan voor de misdaad heviger afschuw gevoelen dan hier gevoeld wordt, terwijl deze uiting aan het papier wordt toevertrouwd. Maar de misdadiger is in de meeste gevallen een slachtoffer van de bestaande maatschappelijke verhoudingen, en dat hij met onze samenleving nog een oude rekening heeft te vereffenen, welke veelal door zijn dood bij de oninvorderbare posten wordt gelegd, behoeft hem niet te beletten om zijn wraak hoogtij te laten vieren, zoodra de kans schoon is. Maar wat is er eigenlijk in het Roergebied gebeurd, waarover de bourgeoisie ook ten onzent zoo overstuursch werd? Wij hebben over de voorvallen lange en verschrikkelijke verhalen gelezen, maar de foto's in de geïllustreerde weekbladen gaven van de roode troepen slechts afbeeldingen, welke deden denken aan een ouderwetsche militaire parade. Wel hebben wij veel gehoord van de wandaden van den zoogenaamden roover-hoofdman Hölz en zijn aanhangers, maar hebt gij ergens een afbeelding gezien van de heerlijke villa's met al hun kunstschatten, welke zij heeten in brand te hebben gestoken?[1)] Indien er van al de snoodheden in het Roergebied en elders door de roode troepen gepleegd, eens de helft, of drie kwart, of zeven achtsten niet waar was? Dan zou men aan Fransche zijde gelijk hebben, waar beweerd wordt, dat het overschietende voor de Duitsche regeering slechts een voorwendsel was om militaire troepen in de neutrale zône te brengen. Zij heeft intusschen voor de gewapende arbeiders in Westfalen gecapituleerd: de hervorming van de regeering in het rijk en in Pruisen zal in overleg met de vakvereenigingen geschieden, en aan deze zal een overwegenden invloed worden toegekend. Hoe dit zal toegaan is

1) In de *Illustrierte Zeitung* inderdaad daarover drie plaatjes.

een andere vraag. In den trant der Russische Sovjets? Allerwaarschijnlijkst. Doch dan zal Duitschland uiteen vallen, dan zullen mogelijk de tijden van het einde van den dertig-jarigen oorlog voor het Duitsche volk terug komen. Maar het kortzichtige Frankrijk kan dan herademen: aan het militaire gevaar aan de overzijde van den Duitschen Rijn komt aldus een eind.

Het zou echter onbillijk zijn te verzwijgen, dat de conferentie te San Remo niet uiteen is gegaan zonder een belangrijk besluit te nemen, zoo gewichtig, dat men het slechts in euphemistische termen *urbi et orbi* heeft willen kenbaar maken. Het Vredestractaat van Versailles is, met een barsch gezicht tegen het overwonnen Duitsche volk, hèrzien. Er zijn althans belangrijke verzachtingen in aangebracht. Wèl wordt het Duitsche verzoek niet ingewilligd om het leger van de veroorloofde **100.000** man te mogen handhaven op **200.000** en.... zooveel te beter! Maar daarentegen wordt de oorlogsschuld nu vastgesteld op een bepaalde som. Nog wel steeds zoo hoog, dat het overwonnen volk haar toch niet zal kunnen opbrengen, maar geringer dan het te Versailles gefantaseerde financiëele vraagteeken van schuld, waarop de rijke neutralen, of de nog rijkere vroegere oorlogsnatie, de Vereenigde Staten, weigerden aan het overwonnen volk een cent voor te schieten. Indien het nog niet te laat is voor een democratische herschepping van het Duitsche rijk, indien de democratische instellingen, overal ter wereld, nog kracht van leven bezitten, wat eigenlijk zeer twijfelachtig is, want zij komen overal neer op een reusachtig proletariërsbedrog, 't welk echter toch nog steeds zijn goede zijde heeft, dan begint het thans mogelijk te worden, dat de Mark langzaam, maar duurzaam stijgt. En hoe komt dit? *'Du choc des opinions la vérité jaillit':* de waarheid, gedacht als gezond verstand, en de opinies als de botsing, overal, tusschen het Bolsjewisme en het Kapitalisme. Gezegend Bolsjewisme dus, dat aan het Kapitalisme in de landen der overwinnaars het gezond verstand terug geeft. Want waarom is de staatsman Nitti van al de ministers, die te San Remo bijeen zijn gekomen in de villa *'Devachan',* waar hun 'in de tweede nachtwake' de kennis van 'al het tegenwoordige' werd geopenbaard, er het ijverigst op uit niet enkel om zijn volk tot verzoening te brengen met den vroegeren aartsvijand, Oostenrijk, dat, och arme, herleid is tot een schaduw van zijn vroegere grootheid? Nièt om de mooie oogen van de Wienerinnen, ofschoon die op hem, Italiaan, zeer zeker niet zonder aangename herinnering zijn gebleven. Waarom is hij van alle overwinnaars er 't eerst toe bereid zelfs den Duitschers.... *Boches, Huns, Moffen,* goèd, maar overwonnenen, en morgen misschien weer Duitschers naar Goethe's hart, - de hand der verzoening te reiken, en heeft hij er zelfs Lloyd-George toe overgehaald om, met een barsch gezicht nog steeds, maar toch met even zooveel woorden, voor de toekomst dit ook voor het Engelsche volk als mogelijk te erkennen? Waarom? Laat mij het aan Uw oor fluisteren: om het Bolsjewisme. Het Bolsjewisme, dat in Italië elken dag dreigender, tastbaarder, onvermijdelijker zou worden, indien de Italiaansche regeering niet op alle mogelijke

wijzen zocht te voorkomen, dat het teveel invloed op den volksgeest verkreeg. Niet door een wetsvoorstel tegen revolutionaire woelingen, zooals in ons in vergelijking van Italië toch zoo rustig land. Maar door krachtige en tevens vooruitziende bestuursmaatregelen. Het is de vrees voor het Bolsjewisme, welke de Italiaansche regeering zoo ver vooruit drijft, niet enkel naar dê vijanden van gisteren, maar, met nog meer gevoel, naar die veel gevaarlijker vijanden van heden van elke bourgeois-regeering: de 'Socialen', zooals deze partij in Italië zich blijft noemen, ondanks dat er een scheuring in haar is ontstaan, en zij uit twee helften bestaat: de eene ten beste iets verder dan Pieter Jelles, de andere even fel als Lenin van vóór de overwinning, vòòr de Maximalistische idée.

Gelukkig wordt de huidige Italiaansche regeering daarbij staande gehouden door de machtige *Partito Popolare,* de katholieke volkspartij, welke, sinds enkele jaren tot stand gekomen, na de Socialistische, die goed honderd vijftig kamerleden telt, reeds beschikt over een getal van honderd en één leden. En deze *Partito Popolare* is maar niet een deel der Italiaansche Volksvertegenwoordiging, welke een regeering zou vergunnen in te dommelen. Neen, in het Zuiden des lands, waar aan zij haar voornaamste krachten ontleent, - haar schepper, om hem zoo te noemen, is een Siciliaansche priester, *don* Sturzo - heeft zij een onwederstaanbare beweging in het leven geroepen tot nationalisatie van het *latifundium,* waarvan men nog heden, als ten tijde van Plinius, kan zeggen, dat het Italië ten gronde richt. Ofschoon men dan gevaar zou loopen geantwoord te krijgen: 'mógelijk, maar op een heel langzame manier.'

Maar scherts ter zijde. Dank zij het door het Italiaansche Bolsjewisme Nitti ingeblazen gezond verstand herleeft er een geest van verzoening in de halsstarrige geallieerden, waarvan het glorieuze en wel heel droevig geschonden, dus begrijpelijk wraakzuchtige Frankrijk, tot nu voor den mogelijken vrede in de wereld een al te verbitterd woord bleef voeren. Trouwens, het Frankrijk, dat Caillaux uit de gevangenis ontsloeg, de staatsman, die den oorlog misschien nog een jaar of tien had kunnen uitstellen - maar Goddank, dat hij geleden is - is niet meer hetzelfde Frankrijk, dat onder Clemenceau het onmogelijke tractaat van Versailles opstelde. Ruim een maand nadat Caillaux veroordeeld werd, zoogenaamd om 'correspondentie met den vijand', waarvoor Cambacérès in de dagen van Napoleon een wetsverbod had bedacht om den Franschen en Hollandschen kooplieden, zooals onze 'lamme koning' het noemde, 'het zweeten te beletten', tot een lichte gevangenisstraf, welke hij door zijn voorarrest reeds heeft uitgezeten, slechts een maand later, **25** Mei a.s., zullen de Geallieerden, nu weer eens, te Spa bijeen komen. Maar dan mag de Duitsche rijkskanselier aan de beraadslagingen deel nemen!

Hè, gaan wij vooruit? En is het Bolsjewisme nog ergens anders goed voor dan om het lieve Juliaantje bang te maken? O, langzaam vooruit, onmerkbaar haast. Want het blijkt, dat het Kapitalisme, dat er tegenover staat, er niet voor terugdeinst de noodzakelijk geworden hervormingen in alle landen zoolang en zoo krachtig mogelijk tegen te houden, en desnoods

tientallen millioenen daarvoor over heeft. Het is nu gebleken, dat de krankzinnige Kapp-*Putsch* in Duitschland financieel voorbereid is geworden door de groot-industrieelen van het Rijnland Thijssen, Stinnes en Krupp, Groot-industrie, bankkapitaal en groot-grondbezit in het jammerlijke Duitschland hebben er veertig millioen Mark voor over gehad om.... Kapp een figuur te zien maken als een modderdweil, verachtelijker nog, wijl deze snuiter tenslotte door een Zweedsche Punsch-kater voor goed onschadelijk is gemaakt. Met deze veertig millioen Mark werd door een wel ingericht spionnage- en propaganda-bureau zijn zoogenaamde tegenrevolutie voorbereid, en alles duidt er op, dat de heeren zich nog niet voor geslagen achten, en er nog wel een veertig millioen voor over hebben. Daarom is wat men dan met een kort en heden overal heel goed verstaanbaar woord 'Bolsjewisme' noemt, óók zoo heilzaam als zuiveringszout tegen de kapitalistische constipatie van Frankrijk, welke anders alleen verlichting kan vinden in een geduchte aderlating, waartoe zijn minister van Finaciën trouwens eindelijk overgaat. De 'C.G.T.' wint er dagelijks aanhangers, ook onder de hoogst staande intellectueelen. Ja, met Anatôle France en Barbusse vooraan, onder die vooral. Het zal niet zoo heel lang meer duren of Millerand is even overtuigd voor een verzoeningspolitiek gewonnen als Nitti. Lloyd-George heeft hem reeds openlijk een weinig vriendelijke berisping toegediend, toen hij door de Fransche troepen als weermiddel tegen het optreden der Duitsche regeeringstroepen in het Roer-gebied haastig de hand deed leggen op den *Maigau.* Immers ook Lloyd-George begint veel te gevoelen voor een feitelijke verzoening met Duitschland, al zegt hij het niet zoo openhartig als zijn collega Nitti. Bolsjewisten in Engeland? Niet zoozeer. Maar toch een stemming onder het Britsche proletariaat, welke door den Bolsjewistischen gloed uit Rusland een dreigend punt van oververhitting bereikt heeft. Overal, behalve nog in ons van een vooruitzienden blik geheel verstoken, voorzichtig volk, wordt de behoefte gevoeld om met de Russen, Bolsjewisten zooveel als men beweert, of coöperatieven, zooveel als zij, die een juister inzicht bezitten, volhouden, opnieuw handelsbetrekkingen aan te knoopen. Daarom geven de goede vrienden van Marianne, John Bull en broeder Jonathan, haar den raad om in haar eigen belang zich verzoeningsgezinder te toonen jegens Duitschland, en in te zien, dat het Duitsche militairisme nog slechts een spook is, waarmee haar eigen militairisten haar zenuwachtig maken, zooals alleen een pétillante *Parisienne* soms zenuwachtig zijn kan.

Hier werd kort geleden de onderstelling uitgesproken, dat de Russische coöperaties, waarvan 'men' vroeger nooit gehoord had, en die toch reeds, den chaos van het Bolsjewisme ten spijt, zoo volkomen georganiseerd bleken, dat zij klaar stonden om, onder goedkeuring der regeeringen, met de kooplieden en fabrikanten, kortom met de kapitalisten der vroegere vijanden opnieuw handelsbetrekkingen aan te knoopen, niets anders zouden zijn dan de eeuwenoude Russische dorps-*mir's,* wier bestaan een zoo gereede verklaring bood, waarom het Bolsjewistische communisme over geheel Rusland zulk een gemakkelijke overwinning heeft kunnen behalen. Immers zoo

autocratisch was dit vroegere wereldrijk der Siberische verschrikking niet, of er bestond reeds in alle dorpen, lang voor de Westersche communisten er van hadden gedroomd, een gemeenschappelijke grond-eigendom: de *Mir.* De landman was bezitter-vruchtgebruiker zijner *isba,* maar slechts de gemeente eigenaar van de omliggende gronden. Op bepaalde tijden, meestal om de drie jaar, kwamen dan de Ouderlingen van de *Mir* bijeen, en verdeelde het gemeenschappelijke eigendom voor een driejarig vruchtgebruik. Maar deze echt-Slavische *Mir* had zich niet slechts twintig jaar geleden hervormd tot een Westersche coöperatie, doch zij ontwikkelde zich van toen af in dien geest met een snelheid zonder weerga elders. De Russische *Mir* was voor de Westersche coöperatieve idée een bodem, zooals nergens ter wereld er voor beschikbaar was. In den tijd van tien jaar bezat Rusland reeds **5000** coöperatieve verbruiksvereenigingen met bijna een millioen leden. Vier jaar later, dus even voor den oorlog, was het getal gestegen tot **13.000** met een ledental van anderhalf millioen, d.i. **6** à **7** millioen verbruikers. Opnieuw vier jaar later bestonden er in Rusland **25.000** coöperatieve verbruiksvereenigingen, **16.500** coöperatieve credietvereenigingen - waarvan de Centrale *Narodky*-bank in Moscou, met dochterinstituten te Londen en te Nieuw-Yorck, in **1917** een omzet had van **16** milliard francs - en **12.500** coöperatieve productie-vereenigingen. Aldus zijn deze coöperaties, over geheel Rusland en Siberië verspreid, gereed, zelfs verlangend, om met het kapitalisme der overige wereld opnieuw handelsbetrekkingen aan te knoopen. Te meer, wijl zij, ofschoon uit den aard collectivistisch, toch eigenlijk van het Bolsjewisme afkeerig zijn, zoodat Lenin het geraden heeft gevonden om, wijl zij zelfs hem te sterk bleken, het met haar op een accoordje te gooien. Toen hij alle banken nationaliseerde, maakt hij voor de *Narodky*-bank een uitzondering. Dit was een verstandige politiek omdat de coöperaties, wier aanhangers heden berekend worden op een getal van honderd millioen verbruikers, de Bolsjewistische regeering slechts dulden, wijl zij zich bewust zijn, dat de tijd voor haar werkt, en zij van-zelf het Bolsjewistische bewind zullen vervangen. Het is omdat dit vooruitzicht in Rusland eindelijk in Engeland en Noord-Amerika is ontdekt, dat althans deze twee van de overwinnaars nu haast hebben om met de Russiche coöperaties in handelsverbindingen te treden. De toekomst is daar - en misschien overal elders - aan de coöperatie. Maar nog niet overal wordt dit ingezien.

Bibliographie.

Novellistisch werk.

J.L. Walch. *Vertellingen in den donkeren winter.* - Apeldoorn 1919. C.M.B. Dixon en Co.

Lode Baekelmans. *De idealisten.* - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zn.

Frits van Raalte. *Chariëssa en andere sproken.* - Arnhem 1919. N.V. Uitg. Mpij. Van Loghum Slaterus en Visser.

Attie Nieboer. *Boerentypen en humor uit de Betuwe.* - Amsterdam 1919. N.V. Drukkerij Jacob van Campen.

Een aantal bundels klein werk - schetsen, novellen, sprookjes, vertellingen - die ik tegelijk ter recensie ontving, deden de vraag in mij opkomen, of er een strooming in onze letterkunde begint te komen, dlie aan den roman zijn alleenheerschappij ontnemen zal. Het aantal romans, sedert het begin van de twintigste eeuw in Holland geschreven, is angstwekkend, Het is waar, dat ook het kleinere werk nooit geheel heeft ontbroken, maar wanneer onze auteurs, ook nog de opkomenden van tegenwoordig, novellistischen arbeid leveren, dan is dat toch meestal een aanloop tot den grooteren roman, dien zij zich ten doel stellen. De voorbeelden liggen voor 't grijpen. Jo de Wit schreef na haar schetsen-bundel ‘Donker geluk’ den roman ‘De branding’; Karel Wasch liet op zijn psychologische tweegesprekken, verspreid in allerlei tijdschriften en bladen ‘De Salon-Salomé’ volgen; Emmy van Lokhorst gaf eerst ‘Phil's amoureuze perikelen’, die wel bij elkaâr behooren, maar toch ieder op zich-zelf een novelle vormen, en daarna den roman ‘Lenoor Sonneveldt’.

De novelle-orn-zich-zelf wordt weinig beoefend. Het publiek schijnt er in het algemeen ook niet zoo heel erg op gesteld te zijn. Dit verzekerde mij tenminste een uitgever, en van verschillende schrijvers is het mij bekend, dat zij kleiner werk niet zoo gemakkelijk uitgegeven krijgen als een roman. Ik zelf heb die ervaring ook opgedaan.

Het is een kwestie van smaak. Ik voor mij lees een bundel novellen of vertellingen minstens zoo graag als een roman, en ik was dan ook verrast, toen de boven-aangehaalde werken allemaal tegelijk op mijn schrijftafel kwamen.

Misschien is er een kentering op handen; misschien onthoudt de onrust

van onzen tijd aan de geesten de bezinning en de bezonkenheid, die de roman, vooral de psychologische roman - en zijn niet al onze romans psychologie in verhaal-vorm? - behoeft, en zal in de literatuur van de naaste toekomst, door de snelle wisseling van emoties, die de korte verhalen geven, iets van de bewogenheid onzer dagen weerspiegelen.....

Tot elk van de bovengenoemde werken een korte aankondiging.

De inleiding van Dr. Walch's *Vertellingen in den donkeren Winter* heeft iets prettig-geheimzinnigs. De auteur komt op een avond thuis, en vindt een brief op zijn tafel, waarin hij wordt uitgenoodigd tot een samenkomst in villa Aglavaine, een gebouw, dat van buiten nog maar half voltooid is, maar dat van binnen zeer bewoonbaar blijkt, en ook inderdaad bewoond is. Een gezelschap menschen, van zeer uiteenloopende geaardheid, heeft zich hier verzameld, besloten, om in volkomen afzondering den winter van **1917** tot **1918** door te brengen. De auteur wordt uitgenoodigd dat samenzijn te deelen, en als hij daartoe niet kan besluiten, verkrijgt hij, toegang tot de bijeenkomsten, waar ieder om de beurt een verhaal doet uit zijn leven. Dat is de band, die deze vertellingen bijeen houdt.

Al in de inleiding begrijpt de lezer, dat de villa-naam Aglavaine beteekenis heeft, en de verhalen zelf bevestigen dat. De auteur heeft zich hier een kring van bewustgeworden menschen voorgesteld, en een deel dier bewustwording vormt den dieperen achtergrond van elk der verhalen.

De heer Walch is niet iemand, die als schrijver aan zich-zelf genoeg heeft; die de dingen van buiten verschoven ziet naar een verren einder, vanwaar ze slechts als symbool de ziel binnenkomen. Er is iets in dezen auteur, dat ondanks hem-zelf, terug wil naar ‘de menschheid en haar weedom’; het tragische van de onvermijdelijke botsingen met de ondanks alles telkens weer gezochte samenleving is uit meer dan een werk van dezen schrijver op te halen. Vergis ik mij niet, dan is het streven om de synthese tusschen maatschappij en mensch te zoeken wel een voornaam deel van den ondergrond zijner kunst; een verraderlijke bodem, die den schrijver maar al te dikwijls tot navrante teleurstellingen en angstaanjagende onzekerheden leidt.

Daarnaast is er een duidelijk voelbaar mystisch element in zijn werk; een streven om de persoonlijkheid te bewaren en hoog te houden in den drang tot nivelleeren, die altijd van de maatschappij, uitgaat. Het is of de schrijver die van tijd tot tijd bedenkt, en of er dan een drang in hem komt zijn wezen-als-kunstenaar te projecteeren precies naar den anderen kant; op de eeuwigheidsgedachte. Maar een mysticus, voor wien het woelend werken der verschillende menschen als zoodanig niet meer bestaat, is hij allerminst; aan de woestijnsche rust van de anachoreten is hij even zoo weinig toe als aan de ongebroken contemplatie van den wereld-ontdroomden Hindoe.

Daarvoor is de heer Walch ook te humoristisch. Er is in het werk van dezen aristocraat-naar-den-geest-met-anarchistische-neigingen een fijne, charmante humor, die het nu en dan iets te zwaarwichtige zijner betoogen

doorlicht, er kleur en leven aan geeft. Die humor wordt nooit gemoedelijk; wij voelen den ernst en den angst van wankelbare waarheden en onzekere uitkomsten achter den fijnen spot zijner woorden.

Alles wat ik nu zoo in het algemeen over het werk van den heer Walch heb gezegd,:is ook van toepassing op de 'Vertellingen in den donkeren winter'. Ook in deze verhalen doolt de drang, de verhouding te bepalen tusschen mensch en menschen, en de uitkomst der wisselwerking voor het individu vast te stellen. In andere vertellingen - bijv. 'De vertelling van den dichter' en 'De vertelling van de onbekende Heilige' - domineert de zelf-inkeer, droomt de fantasie over de omperking der wereldlijke grenzen heen.

Zooals de lezer al begrijpt, vormen de vertellingen een belangwekkend geheel. Het kunnen van den auteur, wat episch uitbeelden betreft, voor zoover het zich in deze verhalen uitspreekt, lijkt mij nog al beperkt; maar wat de dichterlijke schrijver geeft aan sociaal zoowel als aan mystiek aanvoelingsvermogen heeft mij dat tijdens de lezing geheel doen vergeten.

Ik gebruikte zooeven al het woord charmant; en dat is, in den goeden zin, stellig een passend praedicaat voor het werk. Het sluit de serieuze bedoeling volstrekt niet uit; deze bundei geeft ernstig werk van een degelijk schrijver. Maar ik zou het woord charmant voornamelijk willen gebruiken om de manier van voordragen, die werkelijk 'charmeert': een typisch-luchtige verteltrant, waarachter men den strijd en het moeizaam-gewonnen inzicht voelt van een zoekend hart.

Lode Baekelmans is een sympathiek schrijver. Enkele maanden geleden mocht ik zijn boek 'Mijnheer Snepvangers' voor u bespreken, en ik had in die recensie gelegenheid genoeg, mijn waardeering uit te spreken voor zijn eerlijk en ongekunsteld talent.

In 'De idealisten' is ook veel goeds, al stelt het boek na 'Mijnheer Snepvangers' teleur. Het boek bevat een groot aantal korte schetsen, soms niet meer dan krabbels, moment-opnamen van allerlei menschen, die de schrijver met een paar vluchtige lijnen teekent als - idealisten.

In het eerste schetsje, 'Najaarsmijmering' geeft de heer Baekelmans aan, wat hij onder idealisten verstaat:

'Zijn wij, arme menschen, niet allen verkapte idealisten? Droomen wij niet allen van iets onbereikbaars? Het hoogste willen wij in de liefde, in de schoonheid, in de wijsheid of in de macht.... wat slechts bij benadering kan verwezenlijkt worden lokt ons voort.'

'Wanneer een straatjongen een wijsje fluit, droomt hij iets onbereikbaars, mogelijk van centen om sigaretten te koop en! Wanneer een meisje een roman van Marlitt leest klopt haar harteken voor een mannenideaal. Een onwetend woekeraar in levensmiddelen vergooit geld op een boekenveiling of koopt schilderijen, een juffrouw met onberispelijken levenswandel zoekt haar heil in de kerk, een kantoorjongen dweept met tooneelhelden, een oude vrijster weent om de ijselijkheden van een feuilleton, een heele stad geniet van kinemamirakels.'

Zooals men ziet, het zijn over het geheel geen hóóge idealen, die hier benaderd worden. Hij blijft laag bij den grond, te midden van kleine menschen, en de atmosfeer tusschen deze brave burgerlieden wordt wel eens een beetje benauwend. Men voelt een kennelijk subjectief element in het boek, en waar het gaat om het idealisme van een trouwlustige kleinburgerlijke juffrouw van in de dertig, of het idealisme van een paar dronken loodgieters, zou men wenschen dat het idealisme van den schrijver daar wat verder boven uit gebleven was.

Toch moet erkend worden, dat de heer Boekelmans, ook in deze korte notities, nu en dan uitstekend menschen typeert, vooral kleine burgermenschen. In zooverre is dit werk geen terugval na 'Mijnheer Snepvangers', dat ook hier een opmerkelijk streven naar zuiverheid voelbaar is, waarin elke vertroebeling door valsch sentiment wordt geweerd. Bij sommige dezer zacht-humoristische krabbels heb ik aan Falkland gedacht, al ontbreekt den Vlaming de prachtige elasticiteit van den geestig-gevoeligen Hollander.

De bundel 'Chariëssa en andere sproken' van Frits van Raalte bevat een aantal verhalen, die ongelijk van waarde zijn. Ik zou niet durven beweren, dat de heer van Raalte makkelijk schrijft; daar kan men zich gruwelijk op verkijken, en werk dat er luchtig en speelsch uitziet, kan onder zorg en zwoegen ontstaan zijn. Laat ik mij dus voorzichtig uitdrukken en zeggen, dat dit werk den indruk maakt van makkelijk geschreven te zijn, hier en daar te makkelijk. Eenigen tijd geleden besprak ik voor u een roman van denzelfden schrijver: 'Xenerriël, het boek van Satan en de ziel eener vrouw'. In dat zonderlinge en verwarde boek staat ook veel, dat den indruk wekt van maar-raak schrijven, maar ik heb toch niet geaarzeld het een belangwekkend werk te noemen.

Deze bundel staat, als geheel, vrijwel op eenzelfde hoogte. Onder deze 'sproken' zijn er sommige, waarbij men zich een beetje argwanend afvraagt, of de auteur met zijn publiek een loopje nemen wil. Daar is bijvoorbeeld dat langademige verhaal van 'De witte hinde', dat de zonderlinge zwerftochten vermeldt van den jongeling Kainotos; het is vol van een cerebraal bijeen-gedachte symboliek, die ten slotte tot een ontnuchterendmager resultaat leidt. Ook is deze sproke, evenals sommige andere, allesbehalve nieuw van gedachte en de bedoeling, ondanks den quasi-diepzinnigen omhang van woorden en nog eens woorden, zoo doorzichtig, zoo opgelegd, dat een doorvoelend en ontroerd kunstenaarschap moeilijk een factor in het ontstaan geweest kan zijn.

Cliché is ook het symbool van de vertellingen 'De dood en de levensmoeder' en 'Het verhaal van de wijze ratten'. De laatstgenoemde speciaal herinnert aan sommige episoden uit 'De kleine Johannes'; men legge er de geschiedenis van de vredemieren en de strijdmieren maar eens naast. Toch is men geneigd, hier de on-oorspronkelijkheid voor lief te nemen, omdat de schrijver in deze vertellingen door zijn manier van voordragen weet te boeien; de eigenaardige schrijvers-qualiteiten van den heer Van Raalte komen in deze stukjes weer verrassend voor den dag. Hij is geestig

en levendig; de sprankeling van zijn vernuft verbergt het gemis aan diepte van het wijsgeerige fond zijner scheppingen.

Verreweg het best geslaagd lijkt mij het korte verhaaltje ‘De verliefde driehoek’; hadden al de vijftien sproken eens op het peil van dat eene alleraardigste vertelseltje gestaan! Het is tintelend van geest, en zonder een spoor van zwaarwichtige mystiekerigheid. Iets dergelijks als het luchtige spelen met driehoeken, rechthoeken en cirkels heeft de schrijver nog tweemaal geprobeerd: in ‘De ongeijkte maten’ en ‘De verloving’. Maar noch de leesteekens in het laatste, noch de maten en gewichten in het eerste verhaal wist hij zoo goed te bezielen als de figuren uit ‘de stad Planimetria’.

Als betrekkelijk wel-geslaagde verhalen stip ik nog aan ‘Harun ben Ali voor de troon van Allah’ en ‘De slechte man bij Visnoe’.

‘Boerentypen en humor uit de Betuwe’ - wat een dorre, dooie titel voor zoo'n grappig boek - is geheel in een Betuwsch dialect geschreven. Men moet er even aan wennen, maar als men er eenmaal in is, dan is het allergezelligste lectuur. De vergelijking van Attie Nieboer met Cremer is al meer dan eens gemaakt; zij valt altijd weer in het voordeel van den twintigste-eeuwer uit. Men voelt in zijn boerentypen altijd weer het echte, het natuurlijke, en de manier waarop beide schrijvers dezelfde onderwerpen hebben behandeld, werpt een scherp licht op de verandering, die onze litratuur sedert den beminnelijken Cremer heeft ondergaan.

Neemt de auteur zelf dit werk niet au sérieux? Men zou het opmaken uit de inleiding. De schrijver vertelt daarin, dat hij deze schetsen voordraagt ‘minder tot nut en stichting, of met literaire bedoelingen, dan wel om de menschen, die dat nog kunnen, eens een oogenblik gezond te laten lachen’. En verder hoopt de schrijver, dat het ‘ras van oude zondaars’, die hij voor de lens neemt, mag blijven voortbestaan, ‘alle oude vrijsters, ernstige literatoren, deftige burgers en andere zuurmoelen ten spijt!’

Dat ‘zuurmoelen’ is niet animeerend, als men als ‘ernstig literator’ aangewezen is om zijn meening over het aangeboden werk te zeggen. Ik zal maar rekenen, dat de auteur er mij niet mee bedoelt, wanneer ik, werkelijk dood-ernstig, als mijn overtuiging uitspreek, dat Attie Nieboer een van onze beste humoristen is (wij hebben er zoo weinig!) en dat hij zich ook in dit nieuwe boek als zoodanig handhaaft, ook al schijnt hij zelf de ‘kùnst’ er in te willen uitschakelen.

Of zou hij wel beter weten? Met humoristen moet men altijd een beetje op zijn hoede wezen.

HERMAN MIDDENDORP

Oeuvres de Ruysbroeck, l'Admirable traduction du flamand par les Bénédictins de Saint-Paul de Wiscques. - Bruxelles, Vromant et Co. 1917, 2 volumes parus.

Van het eerste deel dezer vertaling is reeds een tweede uitgave verschenen. Reikhalzend zien wij uit naar de vervolg-deelen dezer nieuwe Fransche overzetting van den grooten Nederlandschen mysticus. Want van wie zou men betere vertaling van Ruysbroeck kunnen verwachten dan van de Benedictijnen van Oosterhout waarvan de meesten van Fransche afkomst en naar hier uitgeweken te zamen met de aldaar vertoevende Nederlandsche kloosterlingen bij uitstek geschikt zijn voor deze moeilijke taak? Daarenboven is een heldere en nauwkeurige Fransche bewerking van groot nut tot het leeren verstaan van onzen grootste middelnederlandschen prozaschrijver. Daar, waar eene bewerking in nieuw-Nederlandsch vaak nog niet de gewenschte oplossing geeft van de moeilijkheden, omdat deze zich als van zelf te dicht bij het origineel moet houden, daar is de Fransche taal bijizonder geschikt met hare natuurlijke helderheid en klaarte het voldoende licht te verspreiden.

Het is bekend, dat het boekje van Hello: *Rusbrock l'Admirable* niets anders bevat dan eenige fragmenten van Ruysbroeck's Geestelijke Bruiloft naar de latijnsche vertaling van Surius, in het Fransch overgezet. Hello kende overigens geen Nederlandsch. Van de vertaling van Maeterlinck *L'ornement des noces spirituelles de Ruysbroeck l'Admirable traduit du flamand et accompagné d'une introduction* zegt de nieuwe Oosterhoutsche, dat zij ‘reclamerait plus d'une réserve’. Toch vernam ik uit den mond van een daar aanwezigen Hollandschen Benedictijn dat hij Maeterlincks bewerking veel beter vond dan die van Hello.

In de twee bovengenoemde deelen zijn nu verschenen: *De Spieghel der ewigher Salicheit* (Le Miroir du Salut éternel); *Dat boec van 7 sloten* (Les sept Clotures); *Dat boec van 7 trappen* (Les septdegrés de l'échelle d'amour spirituel); *Van den Rike der Ghelieven* (Le Livre du Royaume des Amants de Dieu); *Dat boec der Hoechster Waerheit* (Le Livre de la plus haute verité).

De vertaling der Benedictijnen is een heuchelijk feit: men zal moeilijk eene betere, eene meer juiste en eene meer heldere kunnen aanwijzen.

Verblijdend is het ook, dat men in Leuven met eene nieuwe uitgave van den oorspronkelijken tekst is begonnen. Die van de Vlaamsche Bibliophilen door David bezorgd, welke slechts in honderd exemplaren werd gepubliceerd is in den antiquarischen boekhandel onvindbaar. Zij is tot nu toe de eenig betrouwbare. Te betreuren is het, dat de nieuwe uitgave van het origineel zoo langzaam voorschrijdt. Want er is eene groote behoefte aan. Niet alleen Nederland en België, maar ook Duitschland zal hier afnemer zijn. Theologen zoowel als letterkundigen stellen het grootste belang in de geschriften van den man, die misschien de belangrijkste figuur is van de Nederlandsche letteren, wiens adelaarsgeest zich het hoogst uit deze lage landen heeft verheven en die van uit de hoogste hoogten de diepste diepten

heeft gepeild. Slechts weinigen zullen hem in zijn vlucht kunnen volgen, maar velen, zeer velen zoeken dezen vlieger van Godsgenade in zijn duizelingwekkende hoogte waar te nemen, al kunnen zij zich van zijne vreemde vaarten niet altijd nauwkeurig rekenschap geven.

De bewerking der Oosterhoutsche kloosterlingen is daarom ook zeer te waardeeren, omdat zij voor elk tractaat eene afzonderlijke zaakkundige inleiding bevat. Tot het juiste inzicht in de leer van den auteur zijn deze inleidingen zeer dienstig, want slechts voor hem, die Ruysbroeck met zorg heeft bestudeerd, is hij eene openbaring van ongekend innerlijk leven. Nooit is hij een leege phantast, die zich in dichterlijke bespiegelingen vermeit. Hij wil geen dichter zijn, maar een leermeester. Hij betoogt en hij wil zijn inzicht en zijn ervaring, zijn beleven van God's wondere ingevingen aan anderen mededeelen, niet uit ijdelheid, of om met zijn kennis te pronken, maar om ook zijn toehoorder aan de heerlijkheden van God's genaden deelachtig te doen worden. Er is dan ook geen betere wijze om hem te leeren verstaan, dan zijn woorden naast die dezer Fransche vertaling te leggen en hem woord voor woord te volgen. Wanneer men deze methode nauwkeurig heeft toegepast en daarna nogmaals den oorspronkelijken tekst alléén op zich zelven laat werken, zal men bevinden, dat deze met een nieuw licht schijnt te stralen. Men zal zich zelven wel heel klein beginnen te vinden, maar Ruysbroeck des te grooter: want bij dezen, schrijver haalt geen latere van onze geheele literatuur wat betreft de grootschheid van visie en het omvattende van den geest.

F. ERENS.

Moderne Duitsche literatuur
XXI

Die Erhebung. Jahrbuch für neue Dichtung und Wertung. Herausgegeben von Alfred Wolfenstein, S. Fischer Verlag, Berlin, 1919.

'Die Erhebung' is het belangrijkste boek, zijnde een veel-gevende bloemlezing uit de nog niet gepubliceerde werken, van den meest modernen tijd. Het is het jaarboek, dat verschenen is in de reeks werken, die door den uitgever S. Fischer uitgebracht worden als 'Dichtungen und Bekenntnisse aus unserer Zeit'.

Enkele jaren voor den oorlog vereenigden zich velen der jongere kunstenaars tot de groep der 'Activistische' dichters.

De Duitsche literatuur was na de herleving, welke haar **80**-er schrijvers gebracht hadden, min of meer doodgeloopen op het pad der uiterste vormverfijning. Dit wil zeggen, de literatoren, die na hen gekomen waren, misten de leven-gevende genialiteit van hun voorgangers, teerden op hun

nieuwe denkbeelden en konden slechts door vorm-fijne variaties tot een soort originaliteit komen. Het gevolg van deze schriele levenshouding, die weer terugleidde tot de studeerkamer-literatuur, was een individualisme, odat alle voeling met het werkelijke leven dreigde te verliezen. De reactie kon niet uitblijven, zij was het activisme.

De activisten eischten, dat de literatuur in dienst gesteld werd van een bepaalde politieke partij of van de een of andere ethische beweging. Hierdoor toch zouden de dichters en schrijvers het verloren contact met de groote massa, waarvoor zij meenden te moeten werken, hervinden.

Het is en blijft de groote vraag, werkt de kunstenaar door en voor het volk, zood'at hij zich daarnaar moet regelen, of werkt de kunstenaar uit zuiveren scheppingsdrang en is de groote massa slechts de leven-brengende stof, die de auteur niet missen kan, maar waarboven zijn geniale geest zich toch verheft. Deze vraag, welke tendenz-kunst, l'art pour l'art en ‘de kunst voor het volk’ insluit, zal wel, evenals de wisseling, realisme, romantiek, nu eens in den eenen, dan weer in den anderen zin beantwoord worden.

De epigonen van de eene theorie verwokken de vurige vechters voor de andere grondstelling en omgekeerd.

Zoo lag het enkele jaren voor den oorlog voor de hand, dat uiterste vormen klank-verfijning plaats zou maken voor de ethische en politieke kunst.

Kurt Hiller, Franz Werfel en de verzamelaar van deze bloemlezing zijn wel de belangrijkste auteurs geweest, die zich tijdens den oorlog als activist hebben doen kennen.

Zij zijn het geweest, die in Duitschland het pacifisme hebben gepredikt, die de revolutie van 1918 geestelijk hebben voorbereid en die in het imperialistische Duitsche Rijk de gedachte van den volkenbond hebben toegejuicht.

In dit verband zij hier gewezen op de beide tooneelstukken: ‘Abenteurerin’ en ‘Im dritten Jahr’ van Otto Flake, in het September- en October-nummer van den vorigen jaargang van ‘De Nieuwe Gids’ besproken.

De vernederende vrede van Versailles en het fiasco van den volkenbond hebben den invloed van de pacifistische activisten vrijwel tot nul gereduceerd.

Alfred Wolfenstein heeft nu in zijn voorwoord tot ‘Die Erhebung’ het standpunt, - min of meer gewijzigd - dier idealistische dichters, die in ‘Das Neue’, slechts ‘das Reine’ zien, uiteengezet.

Het is niet mogelijk deze zwaar-aandoende uiteenzetting in enkele woorden weer te geven, wij citeeren:

‘Das Ewige musz in die höchsten Stellen der Zeit eingesetzt werden. Keinen kleineren Flügelschlag darf der jammerlich in ihrer Luft hängende Mensch tun als in das Überzeitliche.

Ebenso gottlos wie der in die Zeit verkrochene Bürgersinn ahnt freilich auch die Überhebung des Geistigen nicht das Neue. Warum wohl glaubt er immer wieder, nur eine steifere Haltung, eine Sondergruppierung gebe ihm seinen Platz in der Menschheit-statt lieber zum ungeteilten groszen menschlichen Arbeitertum zu gehören. Was er in der Bewegung das

Materielle und die Masse nennt, mit der Absicht, sie recht billlg zu vermeiden, ist ein ganz untrennbarer Teil des Neuen. Er sieht das Licht, aber vor dem Brande scheut er sich! Und darum wird ihm in Wahrheit auch nicht das Licht. Denn wenn er es nur mit dem Geiste der Entfernung, nicht mit seinem ganzen bereiten Leben anerkennt, wenn er sich nicht drangibt, auf die Gefahr des Unterganges, kann er von Untergang und Aufgang nichts wissen. *Ja, das Materielle und die Masse sind die neue Probe auf die Liebe.*

Wer das scheinbar Materielle mit einem Teil seines Ichs umgehen mit den Intellekt überfliegen kann, gehört zu den halben Menschen, von denen das Jahrhundert wimmelte, verworfen aber nun von der aufstehenden Notwendigkeit. Und nur wer die Masse, das ist die Fülle der Menschen auf der Erde, liebt, wird fortan sich selbst einen Menschen bedeuten, denn nur er kann überhaupt lieben, so will es das neue Zeichen. Sonst wird er seine gewähnte göttliche Einsamkeit unendlich viel schneller als ehedem mit Verzweiflung als Unmenschlichkeit erkennen. Auf ebenso verlornem Wege wie er gehen freilich auch die, die sich nur mit Gewalt der Masse auf nichts als auf die Ordnung stürzen und das blanke Rad wenn auch noch so heftig umwälzen - bis zur Wiederkehr der Ordnung.

Das Neue aber will einheitlich das Geistigkörperliche ergreifen, will die erneute Seele und Sache, ungeteilt. Was wäre, erreicht, wenn die Revolution allein erreicht wäre, die das Menschliche ins umgewandelte Leben nur wieder anpassend nachzöge? Mit keinen geringeren Preis ist das Neue zu erfüllen als mit der Revolutionierung des Menschen selbst, des einzelnen Menschen.'

Komen wij thans tot de beschouwing van de bloemlezing zelf, dan blijkt ons, dat slechts enkele auteurs, onder anderen Heinrich Mann, Ernst Toller, Paul Kornfeld, Otto Plake en Rudolf Kayser werkelijk iets bereikt hebben. Maar, en dit doet mij elke moderne theorie (ook waren in Duitschland nog een Expressionistische en een Subjectieve richting, die zich gelden deden!) verwerpen, het zijn hun zuivere menschelijkheid en hun beeldend vermogen, die ons ontroerden. De waarde van ieder kunstwerk wordt toch bepaald door de hoedanigheid der ontroering, welke het den kunstgevoeligen en liefdevol-begrijpenden mensch geeft. Enkele werken van de reeds genoemde schrijvers zullen in een volgende kroniek besproken worden.

JAN J. ZELDENTHUIS

Oogst voor de kleintjes door F.H.N. Bloemink. - Gouda. G.B. van Goor Zonen.

Vier boekjes met lees-stof voor het aanvankelijk leesonderwijs. De heer Bloemink, die zich al zoo vaak, en met zooveel succes, verdienstelijk heeft gemaakt, voor 'het jonge volkje', heeft nu al eens een heel bizonder goed werk gedaan. Vier alleraardigste boekjes, met lesjes van allersimpelsten, en (dat is de groote moeilijkheid) voor de kinderen van **6-7** jaar, van boeienden inhoud. En niet het minst worden deze boekjes aantrekkelijk door de allerliefste plaatjes van Bas van der Veer (hoe geestig zijn haar kippenfamilies!) Sijtje Aafjes en Mevr. Midderigh-Bokhorst.

O, als men eens denkt aan vroeger.... dan moet men toch wel de vooruitgang zegenen, die zich in de kinderlectuur (zoowel in school als in huis) heeft geëvolueerd.

De eerste leesboekjes voor kinderen, wat waren het anders dan reeksen zinnetjes zonder onderling verband: De roos is rood, Ik eet een peer, Het is warm, en dergelijke.... in de boekjes van den heer Bloemink krijgen zij, zij het dan ook in den eenvoudigsten vorm, echte 'verhaaltjes', waarbij de fantasie van de kinderen wordt opgewekt, waarbij zij zich iets kunnen voorstellen, en waarbij zij associaties krijgen van eigen ondervindingen. En als vroeger de leesboekjes voor kinderen waren geïllustreerd, - àls.... wat waren de plaatjes dan nog? Overgenomen cliché's van buitenlandsche uitgevers, waarbij *de naam* van den teekenaar zoo goed als nooit stond vermeld. Dank zij den heer van Goor krijgen wij in deze boekjes oorspronkelijke teekeningen, en gekleurde nog wel, wat de aantrekkelijkheid ervan voor de kinderen zeer verhoogt.

Nauwkeurig staat aangegeven voor welke leergangen deze boekjes zijn bestemd, - en wij wenschen ze veel geluk op hun tocht door de school. Het is aardig op te merken, met welk een tact en welk een zorgvuldigheid de heer Bloemink deze boekjes, heeft samengesteld; alle 'moeilijke' woorden zijn vermeden.... en deze tekst zal er dan ook bij de kinderen ongetwijfeld ingaan als 'gesneden koek'. Het lijkt zoo gemakkelijk, maar het moet voor den heer Bloemink toch een heel werk zijn geweest; en uit deze taak, die hij met zoo'n toewijding vervulde, blijkt alweer zijn groote liefde voor kinderen. En is van alle qualiteiten, noodig om voor kinderen iets te maken, niet 'de liefde de meeste'....?

Dramatische Kroniek I, door Top Naeff. - Amsterdam, Van Holkema en Warendorf.

Waarom naast de Letterkundige kroniek geen Dramatische kroniek, waarom naast de literatuur-historie ook geen tooneel-historie? Wij hebben er hier in Nederland niet veel voorbeelden van aan te wijzen, dat Tooneelrecensenten hun beoordeelingen bundelen, - *kunnen* bundelen moet eigenlijk worden gezegd, omdat het maar zelden voorkomt, dat de tooneel-

criticus (of een uitgever!) zijn werk belangrijk genoeg acht, om het door een herdruk in boekvorm te bestendigen van levensduur.

De allerhoogste literaire critiek ontleent haar waarde uitsluitend aan het genie van den schrijver; de tweederangs literaire critiek ontleent haar waarde ook aan de boeken, die worden besproken. De eerste soort leest men om den stijl, de gedachten, de beschouwingswijze van den criticus, en deze critiek zal dus altijd blijvend zijn, de tweede soort veroudert naarmate de gecritiseerde boeken 'uit de mode' raken; en dan is er nog een derde genre van critiek, zóó ephemeer, dat zij met het dagblad dat haar opnam verschijnt en verdwijnt.

Hoe staat het nu in dit opzicht met de 'dramatische kroniek' van Top Naeff? Wel, ik zou zeggen, dat, wat wij in deze recensies het eerste zoeken en het eerste vinden, is: Top Naeff. Met andere woorden, deze beoordeelingen zijn zeer oorspronkelijk en individueel, en méer dan een vluchtige weergave van een vluchtigen indruk, elk op zichzelf een kleine studie, een kleine essay.

In de Inleiding schrijft Top Naeff een zinnetje, dat ik er even gedeeltelijk inlichten wil:

- Terwijl de ramen van mijn kamer huiverden van het ontembare achter onze grenzen, en ik me zou hebben geschaamd voor het eng verhaal mijner eigen verbeelding....

Wat klinkt dat mooi, zoo oppervlakkig gehoord, wat schijnt het deemoedig en bescheiden.... zich *schamen* over het 'eng verhaal der eigen verbeelding!' En toch, neen, voor mijn gevoel *is* dit woord niet mooi, er zit een dissoneerenden bijklank aan van valsche ingetogenheid, die, in kern, aanmatiging is en quasi-fijngevoeligheid en een ongerechtmatigd zich boven anderen stellen. Want, ik vraag u.... waarom zou een mensch, (in casu een schrijver) zich moeten schamen, dat hij in tijden van ontwrichting, ontreddering en verwarring zoo gewoon mogelijk blijft doen, en volbrengt, wat zijn ziel, zijn geest, zijn fantasie hem aandringt te volbrengen? Neen, integendeel, hij kan er eerder roem op dragen, dat hij niet 'bij de pakken is gaan neerzitten', met zuchten op de lippen, en van tranen omfloersde oogen, en met doelloos in elkaâr geslagen vingers.... maar dat hij zijn zelfbeheersching heeft bewaard, en is blijven doen, wat zijn hand vond om te doen. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik meer waardeering heb voor degene, die, als het huis gedeeltelijk om haar heen instort, ferm en kloek haar gezond verstand bewaart, niet uitbarst in jammerklachten, en zich 'schaamt' om in *deze* omstandigheden 'gewoon' te doen, maar die zorgt, dat haar huisgezin wat eten krijgt en een legerstede om in te slapen, - wèl een prozaïsche vergelijking, nietwaar, waar het kunst betreft, - maar zij vertolkt zoo duidelijk mijn bedoeling, dat ik haar hier toch even plaatsen wil. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik Ina Boudier-Bakker, die ons in oorlogstijd haar heel mooi boek *Het Spiegeltje* schonk dankbaarder ben, dan aan Top Naeff, die in een onechte pruderie zich schaamde voor het verhaal harer eigen verbeelding. (En zou Top Naeff's momentaneele steriliteit in zake roman-productie ook niet voor een groot, groot deel te wijten zijn,

juist aan haar ‘dramatische kroniek’, die haar leven minder rustig en evenwichtig-regelmatig doet zijn, doordat zij veel reizen, veel lezen en veel studeeren moet!)

Hoe het zij, wij zijn Top Naeff toch ook wel dankbaar, voor wat zij ons in elk geval dan wèl gegeven heeft, haar ‘dramatische kroniek’. Ik geloof, dat iedereen, dit werk uit de handen leggende, de opmerking zal maken ‘zeer de moeite waard’. Het tooneel heeft steeds Top Naeff's belangstelling en liefde gehad, en het spreekt dus vanzelf, dat al deze besprekingen met ‘hart en ziel’ zijn gedaan. En nog bovendien met intelligentie en humor, hier en daar zelfs met geestigheid, - dit moet volmondig worden erkend; ook dat ze in een levendigen, markanten stijl zijn geschreven, met vlotheid en tegelijk weloverwogenheid. Dit eerste deel ‘tooneel-historie’ mag er zijn, het heeft zijn goed bestaansrecht bewezen, en stellig zal het dus, en dat hopen wij van harte, door verdere deelen worden gevolgd.

Die dan, en ook dat hopen wij van harte, beter, wat correctie betreft, verzorgd zullen zijn. ‘In deze deelen zijn de drukfouten vele’, zou Top Naeff zichzelve waarschijnlijk uitdrukken, als het een ander gold. De storendste fouten zijn blijven staan, een der zonderlingste is wel ‘een beeld van elfenboon’. De schrijfster had waarschijnlijk bedoeld het ouderwetsche woord ‘elpenbeen’. En zou Top Naeff niet voortaan kunnen vermijden het ‘Ja nu’; wat zeer Duitsch en allesbehalve Hollandsch klinkt....?)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 6]

Eiland van geluk door Eduard Coenraads.
(Vervolg en Slot van bladz. 655.)

Opgewekt praatte hij door, vertelde van de interessante lezingen die de Bond op touw had gezet in Genève en in Zürich, en van den korten tijd waarin het geld bij elkaâr was gekomen voor het grote verenigingsgebouw. Pfister uit Bazel was de architekt ervan. Het was nog niet zo gemakkelik geweest de opdracht voor die muurschildering te krijgen. Alléén had Weckerlin het nooit klaar gespeeld; maar des Voeux had aardig geholpen. Hij was in zaken nogal bevriend met Argenteuil, de grote zijdefabrikant uit Montreux, die ook entousiast zich voor de zaak interesseerde. En dat had de doorslag gegeven. Het mooie van de opdracht was ook dat Albrecht er zo dadelik naam mee maken zou. Zo iets trok overal de aandacht; hier in Zwitserland, in Frankrijk, - in Amerika misschien ook wel. Op den duur beviel het Albrecht hier toch misschien maar half op Casa Errina? Zie je wel, - dat had hij wel goed geraden. Nu: dit was een middel om hier eens weg te komen. Een flinke opdracht, Albrecht's naam gemaakt, voortaan kon hij dan op eigen wieken drijven. - Dat was toch eigenlik ook het hele idee van de Casa Errina: een tijdelik steunpunt voor jonge artisten die midden in hun ontwikkeling stonden. Zo iemand als Leo Leclanché was hier eigenlik veel en veel te lang....

Aandachtig luisterde Albrecht, een enkele maal knikte hij toestemmend, streek dan weer bedachtzaam de vingers af aan zijn lange witte werkjas. Nu stond hij op, zijn ogen dwaalden naar buiten, naar het strakke blauw van het Lago Maggiore onder den onbewolkten zomerhemel. Een kleine motorboot slankte wit door het gebroken water: die ging rechtdoor naar het Brissago-hotel;

dan was het vijf uur. De dorpjes aan den overkant, Gera en Vira glorieden al in de avondzon, en wat verder naar Italië toe spreidden zich reeds als lange vreemde fantastiese vingers de schaduwen over ode berghellingen uit. Het zou een heerlike zachte avond worden.

Bij het ruw-stenen huisje, vlak beneden hem, tegen de helling van Casa Errina aan, dribbelde een meisje rond, dat zong met een hoog schril stemmetje:

> Quando di maggio
> Le ciliege sono nere....

Zij liep al zingend naar het stenen vensterkozijn, waar stralende geelgouden maiskolven in de zon te rijpen lagen, betastte ze, keerde ze om en om. Albrecht schrok op, bedenkend dat er een antwoord van hem verwacht werd.

'Ik.... ik herinner me nu wel uit Zürich, die bond van.... hoe zei U ook weer? Vrede door demokratie of zo. Maar..... dat was toen een vreselike Entente-verheerliking of eigenlik een.... een propaganda van die kant. Is 't niet?'

Weckerlin glimlachte. Nu ja, dat had hij toch ook al gezegd: het waren voornamelik West-Zwitsers die erin zaten. Maar meest toch sterk vooruitstrevend, echt demokraties. En 't was toch immers ook zo, dat als er in de toekomst iets wou komen van een wereld-demokratie, dan allereerst Pruisen op z'n kop moest hebben! Dat was eenvoudig beginnen bij het begin.

Albrecht wendde zich af van het lichte venster, keek Weckerlin aan.

'Als Wilson voor iets warm loopt, dan is dat voor mij net hetzelfde als Habsburg of de koning van Pruisen. Eén pot nat. - Maar, dat doet er nu niet toe. 'k Wou enkel maar zeggen dat.... nou, dat ik het een vies zaakje vind, 'n echte burgerlike snertkokerij.'

'Hoezo?'

De stugheid en weerzin stapelden zich in Albrecht op. Zou Weckerlin nu zo naief zijn, dat hij op al die mooie praatjes invloog? Zou hij zo weinig er door héén zien? Hij was toch een handelsman, oeen slimme man-van-de-praktijk, - zo als zulke lui zichzelf altijd noemden. Was het dan mogelik dat zo'n man nog dweepte met opgepoetste ideetjes en niet besefte wat er achter stak?

‘Wat is dat?’ trachtte Albrecht eindelik zich te uiten. ‘Wat zijn dat voor schurken? Mensen die.... die tot hun knieën in 't bloed staan en dan zwetsen en kletsen over mooie dingen en over..... Ik snap dat niet. En wat doet U eigenlik bij die rare bende?’

‘Je bent toch een tiepe!’ lachte Weckerlin gemoedelik. ‘Doorslaan en overdrijven, - dat kun jij als niemand anders. Ik zeg je toch dat professor Moritz er ook in zit; Moritz en ik, wij zijn toch geen lui om ons met iets te bemoeien als het geen zuivere zaak is! De éne kliek in de bond gaat wat verder dan de andere; dat heb je overal. Maar het gaat.... waarom schudt je nu van nee?’

‘Ik snap gewoon niet hoe U zo redeneren kunt. Als ik 't toch zie, moet U het toch zeker zien! Het zijn allemaal Engelsen en Fransgezinden die achter die bond zitten. Ze smijten met geld, en al die mooie woorden dienen enkel om mensen te trekken; van die half-zoete en zachte mensen.’

‘Maar jongen je kent ze niet; er zijn erbij die 't heel ernstig menen.’

‘Ja zeker. Die zijn er in gelopen! Dat zijn juist die halve zoeten! Hoe komt dat nu,’ ging hij onrustig voort, zoekend naar zijn woorden, ‘dat U, dat zo'n handelsvent ....die foefjes niet doorzien heeft en dat ik.... ik kom toch nog pas kijken, niet? Wat heb ik geleerd? Gewoon verver geweest tot mijn zeventiende.’ Hij staarde weer naar buiten, naar de bergvlakken waar de schaduw over te glijden begon als over een geweldige zonnewijzer. ‘Maar misschien,’ besloot hij meer tot zichzelf dan tot den ander, ‘komt 't ook wel dáárdoor.’

Weckerlin was stil geworden. Hij voelde dat er iets dreigde, iets noodlottigs, maar wist niet hoe het te vermijden. Dan, met een vaag instinkt, dat juist die zware storting van ernst in hem de goede loop naar het doel zou afdammen, trachtte hij nerveus iets van de oude goedgehumeurde luchtigheid terug te roepen. Hij stond op om zijn eindje sigaret uit het raam te werpen; naast Albrecht, klopte hij hem lachend op de schouder:

‘Maar al zijn wij ook nòg zulke schavuiten, Moritz en Durieux en ik, - je moet toch maar gauw aan dat werk beginnen. Wanneer kom je hiermee klaar?’

Moedeloos liet Albrecht het hoofd voorover hangen; de vingers van zijn rechterhand trommelden op de vensterbank, ongeduldig.

Zijn gezicht was bleek geworden, het klamme zweet stond hem op het voorhoofd en een ogenblik had hij het gevoel alsof de bergen daarbuiten plotseling vaneen spleten, terwijl hij met hese stem als gemarteld uitbracht:

'Nee, - ik.... ik kan het niet doen.'

Weckerlin schrok. Hij had dit antwoord de laatste paar minuten voorvoeld, doch zonder het zich te durven bekennen. Tans glimlachte hij gedwongen; glimlachte, in een vertwijfeld pogen vanbuiten-af zich de goede stemming op te dringen die alles nog kon redden.

'Beste jongen,' praatte hij schijnbaar-rustig en weer legde hij gemoedelik de hand op Albrecht's schouder, 'dat meen je niet. Denk er liever eens kalm over na.'

Zijn stem had een ongewone, vriendelike ernst die Albrecht een ogenblik bedroefd en wanhopig maakte. Bijna had hij toegestemd, toen Weckerlin hem zacht voorsloeg nu niet meer over de zaak te spreken. Die zou dan in Ronco blijven tot morgen.

Een licht klopje op de deur; Errina kwam vragen of meneer Weckerlin bleef eten. Hij knikte in hoffelike toestemming en zij verdween weer dadelik.

'Nee,' hernam Albrecht, die zich ietwat had hersteld. 'Ik kàn niet werken voor zulke mensen in zulk een omgeving. Wat.... wàt moet ik erin leggen? Ze huichelen, zij draaien, U maakt Uzelf ook maar wat wijs.... wàt moet *ik* dan huichelen, *hoe* moet ik dan draaien....? Geef 't mij op een briefje, dan.... dan zal ik 't verven net zo, precies zo als het moet. Dat kan ik. Maar laten ze me niet vragen om kunst of zo. Laten ze mijzelf er buiten laten! Maar dat verdomme ze natuurlik. Ze willen juist mezelf kopen en ik.... nee, nee nóóit!'

Met zenuwachtige, hoge stem perste hij eruit: 'Ga terug naar die lui en vraag of ik dat gebouw mag opschilderen van boven tot onder. Netjes in de verf. Voor de helft van dat stomme geld of voor nog minder, - 't kan mij niet schelen! Maar jullie moeten niet willen dat ik meedoe aan 't geknoei en aan de kwakzalverij. Dat kan ik niet en dat.... dat wil ik niet.'

Luid en schichtig klonk nu zijn stem. Dof drukte daarna het zwijgen, als een remblok zwaar.

Langer, aldoor langer strekten zich de schaduwhanden over de

steile bergwanden in de verte. Een ogenblik had Albrecht het vizioen dat dit muren waren achter Gera, waarachtig-gebouwde muren die een gruwelik kerkhof omsloten; en op die eenzame, van de wereld afgeschoten dodenakker lagen de lijken, de millioenen lijken van allen die waar en goed en schoon waren geweest. Alle valsen waren in leven gebleven en zij grijnsden om hen die heen waren gegaan. Hij rukte zich los van die beklemming, spande zijn spieren om een uitweg te vinden uit de donkere tuin waarin Weckerlin te goeder trouw hem had gevoerd. Te goeder trouw? Weer vleide zich een zwarte ader in de loop van het bloed. Maar zag die man dan niets! Was hij ziende blind? *Wilde* hij zijn scherpste ogen niet gebruiken? O, altijd die lamme, laffe struisvogelpolitiek! Wrevel tastte Albrecht aan, kroop in hem op, als een vocht langs nieuwe muren van zijn denken. Halfheid, lafheid, angst dat de vonken vlammen zouden worden en toch..... toch kon zo'n lafbek weer niet leven zonder vonken....

'Van des Voeux kan ik 't begrijpen,' ging hij heftiger voort, 'van des Voeux kan je alles verwachten, de grootste vuiligheid. Maar u moest je schamen en.... en Durieux en Moritz ook. Wat doen jullie bij die konkelaars! Ik snap niet hoe iemand praten kan met dat tuig! Ik zou ze hun nek af kunnen snijen; maar met ze praten, - voor geen geld!'

'Ik zeg je nog eens,' antwoordde Weckerlin geprikkeld, en zijn gladgeschoren gezicht verstroefde achter de lorgnet, 'dat ik daarover niet met jou ga redetwisten. In elk geval nu niet. Je neemt de opdracht aan, ja of nee, dààr hebben we 't over. En nu spreekt het vanzelf,' vervolgde hij wat kalmer, 'dat het antwoord jà is, - nietwaar? 't Is werk dat helemaal in jouw lijn ligt, je bent vrij in de uitvoering, behalve natuurlik de voorwaarde dat het één geheel moet vormen met het gebouw van Pfister.'

Hij zweeg even. Beiden hoorden van over het grote water het dorpsgelui der eerste avondklokken flauw aangolven. Weckerlin keek naar buiten. Roerloos-geheim lag het meer; de rook van het huisje dat lager lag, krinkelde blauw uit de schoorsteen steil omhoog. De gele maiskolven in de late zon.

'Ik kan je wel zeggen,' ging hij verwijtend door, 'dat het hele idee dat je zo iets moois zou kunnen weigeren geen ogenblik bij mij is opgekomen. Niemand zou het begrijpen, alle andere mensen

zouden het bespottelik vinden, idioot. En ik zelf zou het ook bespottelik vinden.'

Om zijn opwinding meester te worden, zocht hij nogmaals een cigaret; zijn vingers trilden bij het opsteken.

'Gebruik nu eens even je hersens: als je *dit* weggooit, wat voor opdracht zou je dan wèl aanpakken? Godstergende onzin! Als je zo ver de grens trekt, dan zet je jezelf immers voor altijd buiten de maatschappij en buiten.....

'Buiten jullie maatschappij tenminste!'

'Buiten ónze maatschappij, - best. En jij staat dan in je eentje in de kou, met de troost dat jij alleen het bij 't rechte end hebt en geen mens anders. Dan heb je je zin, hè?'

'Alleen.... alleen', heftigde Albrecht, 'altijd dat idee dat jullie de normalen zijn en al wat daar tegenover staat een gekkenhuis! Nee man, ik ben helemaal niet alleen. Goddank niet. Iedere dag komen er meer op de wereld die net zo geloven en net zo denken als wij. Maar jullie knijpen je ogen dicht, als jullie daar iets van gewaar wordt, - dat weet ik wel! En dat weet ik ook: niet één van mijn kameraden zou die viezigheid aanpakken; snertkokerij, waarbij geldkerels met oorlogspoten achter de schermen zitten!' Met een fel kort gebaar wees hij op het doek waar hij aan bezig was. 'Daar heb je dat ding. Des Voeux kan 't niet *zien,* - de gal loopt 'm over als hij er één minuut naar kijkt. Dat voel ik als-ie hier is. En U vindt 't eigenlik ook niet mooi. Zó moet 't ook! Als des Voeux iets van mij goed vond, zou ik weten dat 't vuiligheid was. Er is niks, *niks* hoort U, tussen ons en die anderen. Ze zijn geschapen door een andere goeie God. Wij door de God van de toekomst en zullie door.... door God Kul of zo iemand. Ik ken 'm niet.'

Weckerlin zuchtte. 'Nieuwe onzin,' sprak hij kort, misnoegd. 'Het is niet waar dat ik dat ding leelik vind. Ik zeg alleen: waar zal het op zijn plaats zijn. 't Hoort ergens in een grote zaal natuurlik en welke groep van mensen wil dat doek bezitten. Een prakties bezwaar waar ik het één keer over gehad heb. Daarom kan ik het nog even goed mooi vinden.'

''t Is vloeistof,' zei Albrecht op onverschilligen toon, maar zijn wenkbrauwen vertrokken zich nerveus; 'dat er nog geen vat voor is, kan *ik* niet helpen.'

Eensklaps zonk hij neer op het kleine bankje, sloeg de handen voor de ogen. Weckerlin hoorde een paar droge, heftige snikkerL Dan stond Albrecht weer op, draaide hem snel den rug toe en liep naar het andere einde van het atelier. Om zich een houding te geven ruimde hij daar zijn borstels, tubes en messen op, diep bukkend over den rommel, kwam dan langzaam terug en ging weer staan aan het open venster, waar hij de klokken van den overkant geleidelik hoorde uitkleppen.... Eindelik verstomden ze.

Weckerlin's bitse trek om mond en neus had zich opgelost in een; grote, diepe mistroostigheid.

'Het is toch zo jammer, jongen,' zei hij hartelik, 'zó jammer dat je niet wat meer je aanpast. De mensen die je zo hinderen zijn werkelik niet allemaal schurken en boeven. Wat zouden des Voeux en ik er aan hebben om jongens als jullie voort te helpen.. ons enig doel is toch jou wat verder te zien komen. Je hebt toch zelf ondervonden in Zürich hoe moeilik het is, hoe onmogelik. En....'

'Van des Voeux is het drie kwart snobisme', steunde Albrecht, 'van U....', hij wendde zich half af om de koorden van zijn gedachten bijeen te trekken; schudde dan langzaam het hoofd. ''k Weet het niet. Ik begrijp U niet goed.'

Weckerlin glimlachte droevig. Dat was dus de oogst van schraal vertrouwen, die hij bij Albrecht gewonnen had in die afgelopen maanden: dat hij niet onder te brengen viel bij al die anderen; hij werd door die jongen aangestaard als een onbegrijpelik wezen, als een vreemd exemplaar uit een lange, grauwe verzameling.

'Ik wou je eerst uit de gewone, alledaagse ellende weg hebben,' antwoordde Weckerlin zacht, 'en dan wou ik je verder helpen; omdat ik weet dat je iets kúnt, Albrecht. Daarom was ik zo blij dit voor je gevonden te hebben. En nu? Wat zou ik nu moeten doen? Moet ik aan des Voeux en aan die anderen zeggen: hij neemt 't niet aan? Het zou ook voor mij een heel harde teleurstelling zijn,' - even trilde zijn stem - 'als al mijn moeite tevergeefs was geweest. Denk je dat ook eens even in...., wil je?'

De eerste schemer was in het atelier, de zon was achter de bergen bij Brissago gegleden, vonkte niet langer op de dorpjes aan den overkant. Van uit zijn hoek bij het raam, waar hij klein ineengedoken zat, kon Weckerlin achter de eilandjes een wijd veld van den hemel zien, waarop de gele en oranje vruchten van den ver-

vreemden avond uitbloeiden. Een kleine zwarte stip gleed onhoorbaar door het meer, roeide van de eenzame Isole naar Ronco toe: verre eenvoudige reiziger op weg naar huis.

Stil en onderworpen sprak de jongen: ‘Dat hèb ik al bedacht. Maar 't kan niet anders. Misschien hebt U wel gelijk.... ik bedoel zó: het stomme is.... ik.... ik had nooit hulp moeten aannemen. En nu.... nu kan ik maar één ding doen. Ik trek hier weg.... zo gauw mogelik.’

‘Albrecht!’

‘Ja Weckerlin, 't kan niet anders. 't Moet zo. Ik ben niet als 'n ander die zich ergens uitdraait om.... om dat leventje weer voort te zetten. Het is uit. Ik ben....’ voegde hij er bitter bij - ‘ik ben parasiet-àf. Een mislukte parasiet. Niet de eerste en niet de laatste, - denk ik.’

‘Beste jongen,’ vroeg Weckerlin triest, ‘wat wou je beginnen? Niemand jaagt je hier immers weg? Toe, luister nu eens even: bekijk nu niet alles zo vijandig en zo koud....’

‘Koud?’ zei hij mat. ‘Ik zou het van mezelf koud vinden als ik na al wat er gebeurd is nog hier bleef. Nee, nee, praat niet meer daarover. Daar is niets aan te veranderen.’

‘Waar wou je dan heen?’

‘Weet ik niet. 'k Ben er vroeger zonder “Parasitenheim” gekomen en....’

‘Ja maar dat was geen leven! Twee, drie dagen rondlopen zonder eten. God, denk nu toch eens even na. Blijf voorlopig hier tot je klaar bent met dàt daar.’

Stil, doodsbleek, als geranseld, was Albrecht neergezonken op de lage tabouret. Hij glimlachte vreemd-nerveus, schudde langzaam het hoofd.

‘Kom naar Zürich als je hier niet wilt blijven,’ smeekte Weckerlin. ‘Bij mij kun je een tijd logeren. Bij de Hildesheims ook als je liever daar aan huis bent. Waarom maak je jezelf het leven toch zo ondragelik, jongen? Je mag niet terug in die ellende.’

Albrecht schudde van neen, vreemd-glimlachend. Dan zwegen zij. Zij voelden beiden dat er een afstand, een breed zwart water golft tussen mens en mens. Zij voelden met stillen weemoed dat zij elkaâr niets meer te zeggen hadden, dat zij beiden stonden bij een graf; het graf van een jong en goed verlangen. Het was vermoord;

ieder voor zich zocht naar een schuldige, vroeg angstig zich af of hij niet zelf, met eigen hand de moord had begaan en durfde niet ja te antwoorden en niet neen. Stil en ontdaan reikte Weckerlin hem de hand. Albrecht drukte die hartelik en lang. Hij kon en wilde niets zeggen wat op dank geleek. De ander begreep het en de tranen sprongen hem in de ogen.

'Kan ik niets voor je doen, Albrecht?'

Nog eens schudde hij het hoofd, glimlachend cm zijn ontroering meester te worden.

'Je kunt....' stamelde Weckerlin, 'je kunt op mij rekenen als....'

Dom schokkend boemelde de laatste trein terug van Locarno naar Bellinzona.

Een gouden potloodje huppelde zakelik en beslist over het papier. 'Liquidatie. Des V. voorstellen: Errina laten wonen. Misschien met vriendin Locarno. Leclanché en Höpfner uitkering. Winkler, als besloten. Of....?' Een schrapje. Dan tuurde Weckerlin weer naar buiten in de duistere nacht, die met regelmatige tussenpozen doorkliefd werd door het kil-witte kunstlicht van de schijnwerper aan de Italiaanse grens. Een oogwenk zag hij dan in de verte de eilandjes als twee inktvlekken in het zoeklicht. Mistroostig en beklemd dacht hij terug aan Ronco gelijk het over dag placht te zijn: de wijde bocht van het Lago Maggiore en hoe die voor jonge ogen het zwierige en feestelike had. Voor hem, voor zijn oude denken lag daar wat liefs, iets heel liefs begraven.

Als een open plek in het hos had, nu al twee jaar geleden, de hoop hem toegelicht iets te kunnen scheppen, iets menseliks, - al was het weinig - te bereiken met al wat hij verdiend had; eerst moeizaam verdiend, onder teleurstelling, achteruitzetting en vernederingen van machtige zakenmensen; later veel makkeliker, vlotter, en de laatste jaren met onverwachte wilde sprongen.

Geen tirannieke beschermerij had hij gewild. Er moest een middel zijn om jonge mensen licht en lucht te geven, zónder ze eerst op te sluiten in een kooi om daarna die kooi in een boom te pronk te hangen, - zo als je dat wel zag op oude schilderijen. Samen met des Voeux had hij het plan moeten uitvoeren....: er was niemand anders die het aandurfde en de oude heer had een vreemd

persoonlik vertrouwen in hem. Weckerlin hield van hem, - voelde toch door dat vertrouwen zich gevleid. En zo was het tot stand gekomen: Casa Errina; het 'Parasitenheim' zo als de jongens zelf het lachend hadden genoemd.

Tschudi, Free.... teleurstellingen; maar ze waren overkomelik. Albrecht.... zijn hart kromp ineen. God, moest het dan altijd, altijd zo zijn, dat wat hij verwachtte dood bleek of ongeboren? Wat om hulp smeekte, bleek waardeloos te zijn. Waar geholpen kon worden, werd de vriendschap teruggeschoven als vals geld: eerst bruut, ten slotte onder tranen....

Hij was in een brand gesneld, in de waan een mens te kunnen redden. Hij zag om zich heen: er was geen mens, die om hulp bad, er waren geen vlammen, geen gevaar. Er was enkel grauw puin, er hing een lucht van verkoolde balken. Eenzaamheid, een schrijnende wanhoop....

Aan de eerste dagen dacht hij terug: de eerste bezoeken aan Casa Errina: vrolike gezichten; dolle grappen van Leo, de ondeugende vlotte tekenaar van het nachtleven, de jongen die 'een nieuwe kant uit wou'. Toen was er hoop en lust van alle kanten: in Tschudi stak veel, de verschrompelde Free zou eindelijk zachtjes kunnen uitgroeien. Albrecht's ingehouden en gedeukte kracht zou hier weer worden opgericht. Droef zag hij ze na, de dagen die - uitgevaren met rijke verwachting - één voor één in de diepte verzonken; het verlies van de laatste viel wel 't zwaarst. Het was hem alsof hij zelf in de kolk werd meegezogen....

De dagen die vóór hem lagen, keken hem aan met verhard gelaat en koude trekken; de zelfgenoegzaamheid die hem in anderen zo tegenstond zou voortaan zijn deel zijn.

'Een vloeistof waar geen vat voor was', had Albrecht gezegd. Leken niet zijn ijver en zijn warmte om wat goeds te schenken eveneens zulk een vloeistof? Waar waren er die wilden wat hij had gewild? Klein en min, gevangen in de kooi van hun eigen wantrouwende dogma's - zo zag hij de anderen, zij die ook wel iets wilden. Zij wilden zich geven, o zeker: maar zij bedongen eerst hun prijs. Hun offer was een veredelde koopwaar met beursnotering tot in breuken of decimalen. Niets daarvan was in hem.... Angstig-zoekend, wroetend in zich zelf wentelde hij nog eens die zin om: Was daar niets van in hem? Niets....?

Hij *wilde* tenminste anders zijn. In de dagelikse jacht moest hij een wolf zijn met de andere wolven; maar daarnaast kon er een eigen eiland wezen, zacht-bloeiend land met lommerrijke lanenr waar hij mens mocht zijn. Een land van belofte.

Doch een wind was opgestoken, een vreemde rauwe wind die geen god kan keren. En die dreef hem uit, wierp hem op zij, aleer de dag was opgegaan.

En Albrecht.... de stugge, eerlike jongen die niet anders kon, die - wanneer hij zich staande wist te houden - pas later, veel later, na tal van wrange dagen, met een vloek tegen deze verdoemelike wereld, geknecht zou worden zo als wij allen.... Wat zou er tans worden van hem?

Hij zag Albrecht weer slenteren in Kreis Vier, van het Volkshaus naar de Langstrasse: verschooierd, ondervoed in de schemerende weedom van de arbeidersbuurt. Hij zou hem tegenkomen op de Helvetiaplatz. Zou hij nog groeten? Neen, neen, Albrecht wilde niet beklaagd worden: hij wendt het hoofd af, dat Weckerlin hem niet ziet. Trots in zijn armoe.

Weckerlin sloot de hete, vochtige ogen: hij weende, als op den dag toen hij voor altijd afscheid nam van zijn moeder.....

Dom bonkte de trein over de rails, de laatste trein op het smalle zijlijntje.

Diezelfde nacht trokken Line en Albrecht te voet naar Bellinzona: den volgenden ochtend zouden zij dan hun reis naar het Noorden beginnen, terug naar de stad. Hij had enkel Errina de hand gegeven, haar gevraagd goed op het doek te passen. Later zou het misschien naar Zürich.... maar daar viel niets van te zeggen. Zij gaf hun wat brood mee; bij het inpakken had zij er schielik een met potlood gekrabbeld briefje bij geduwd: ‘Schrijf me jullie adres, ja? - Errina.’

De nacht was zo mild en de sterren twinkelden in den nanacht zo helder, dat zij weldra alles vergaten: Line haar angstig gejaagde vlucht uit huis, - Albrecht de schrijnende breuk met één wiens eerlike vriendschap hij met weemoed herdacht. Alle verkilling en verstijving was omgesmolten in het zonnig-druppelend water van hun jong geluk.

Toch waren zij niet uitbundig; de wijde rust van de nacht dempte

hun stemmen. Maar een vrome stille vreugde van eindelik sâam te zijn, fonkelde in hen. Aan dit nieuwe schijnsel warmden zij zich, het doorstraalde hen zacht tintelende; te kort vielen hun de zes nachtelike uren die zij gaan moesten van Ronco naar het station Bellinzona; dat lag in vroegen ochtendschemer in de vage verte op hen te wachten.

De sterren bleekten en toen de eerste felle strepen gloeiden en groeiden bij de Gotthard, lachten zij elkaâr toe en in dartel geluk gaven zij elkaâr de morgenkus.

'Nu weet ik hoe zij heten moet,' zei hij innig.

'Als het een *zij* is....! Hoe dan?'

'Aurora'.

Een frisse wind trilde naar omlaag van de eeuwige sneeuwtoppen. Die koelte streek langs hun wangen als een heilige belofte.

In de stad - voor het eerst daar samen - zagen zij alle mensen?en dingen glanzen in het ontroerde schijnsel van hun liefde.

De eerste fijne Septembernevels zweefden als poederend goud tussen de zon en het Züricher meer, en over de brede Limmat. Iets waren de blaren der plantsoenen langs het meer al gedund, iets lichter al klonken de stemmen der spelende kinderen.

Doch van de vroegere vrienden vond Albrecht er maar weinigen terug. Het leven van de grote stad deinde in snel wisselende ebbe en vloed; vele wateren waren weggespoeld, andere, nieuwe golven op de kust geworpen.

Toen Albrecht bij Lortzing kwam, bij wien hij hoopte een onderdak te vinden, hield diens hospita zich vreemd en geheimzinnig. Albrecht vroeg door, en met moeilik-verborgen afschuw verhaalde het vrouwtje fluisterend dat Lortzing als soldaat had moeten opkomen maar den militairen dienst geweigerd had. Nu zat hij in het tuchthuis.

Twee andere vrienden, Meissen en zijn vrouw, waren buitenlanders eu hadden met levensgevaar de vlucht genomen over de grens, toen de justitie hen op de hielen zat wegens het uitgeven van *'Frürot',* hun weekblad.

Na acht dagen zoeken en zwerven was het weinige dat Line en Albrecht bezaten, opgeteerd; er schoot hem niet anders over dan zich dàar te verhuren waar aldoor nieuwe frisse krachten verlangd

werden: in de munitiefabriek; toen hij de eerste avend moe van zijn werk kwam en zij hem in de gaarkeuken van het Volkshaus wachtte, zei hij haar rustig-glimlachend dat het werk te zwaar zou zijn voor haar. Doch Line sprak den volgenden dag in schafttijd twee meisjes aan, die binnen dezelfde hoge muren werkten en die vertelden het haar beter. Een week later, onder valse naam omdat zij nog niet meerderjarig was, trok ook zij naar de munitiefabriek. Zij zou het de komende maanden volhouden, - zo lang het nog ging.

'Je moet maar goed op die werkkaart kijken,' zei de meesterknecht, die een vriendelik man was. 'Daar staat precies op, hoeje de granaat vullen moet, de bewegingen en alles staat er bij. De tijd ook, - maar dat lap je 'm later pas. Nou kom ik van middag wel weer eens langs, en as ik dan tijd heb, zal ik 't je eris precies voordoen en in 't aantal minuten dat op de kaart-staat, weet je? Die kleine blonde,' zei hij fluisterend, 'daar aan de lange tafel, dat is een duvel! Die heeft vorige week 'n mooi stuk geld gehaald: acht en dertig franken. Op me woord-van-waarachtig!'

Onder snel weglopen zei de meesterknecht nog iets, maar Line kon het niet verstaan: want er ging een tussendeur open en een geluidsstroom, afkomstig van daverende machines zwatelde in het bleke werklokaal der vrouwen.

Ascona, Juli/Aug. **1918**.

Aart door H. Wichard.

Als Aart in later dagen er over nadacht, wat hem van de onbewuste kindsheid gebracht had tot bewuster leven, - tot een denkend aanvaarden en verwerken van 't leven, meende hij, dat 't de schoonheidsontroering moest zijn, die de verandering in hem teweeggebracht had. Hij herinnerde zich dan een zomer, die anders was geweest, dan de voorafgaande, een zomer, die niet meer was een gedachteloos prethebben om mooi weer, stoeien in den tuin met zijn hond, ravotten met andere jongens, - maar een tijd van peinzend liggen en staren in de verte, - van verlangen, en genieten van de schoonheid, wat werd een bewust zoeken naar schoonheid.

't Was op den koepel, achter in den tuin, dat Aart voor 't eerst 't bewustzijn had iets moois te zien - gelijk met een gevoel van heimwee naar 't verre onbekende, 's Avonds, als hij zijn huiswerk afgemaakt had, klom hij op 't prieel, dat in den hoek tusschen twee muren gebouwd was. Vandaar had hij over een gracht, die aan de achterzijde dier huizen liep, 't gezicht op een grooten kloostertuin met zware boomgroepen. Soms zag hij de zwarte nonnen langs de paden schuiven met stillen gang, 't hoofd gebogen, de armen langs elkaâr; en vaak klonk uit 't gebouw haar zuiver gezang. Als Aart later stille avonduren buiten doorbracht, dacht hij dikwijls aan de heilige stemming van den kloosterhof - want schoonheid en heiligheid - hij had ze te samen ervaren. Achter de zwarte dennenreeks, die den tuin bezoomde, ging de zon onder. Aart lag languit op 't zinken koepeldak, de ellebogen gesteund op den uitstekenden muurrand, en zijn smal jongensgezicht tusschen de handen. Hij dronk de schoonheid van den dagrood in met wijde

gretige oogen: 't was altijd even heerlijk en telkens anders. Soms zag hij in de wolkfiguren draken en gigantische ruiters in grootschen strijd - andere keeren lichte landschappen, gulden rivieren tusschen zonnige vlakten en heuvelen. Soms ook was de lucht wolkeloos, en zonk de roode zonneschijf langzaam achter de dennen. De hemel was dan één vurige gloed en de dennen schenen doorschoten van vurige pijlen. Tot eindelijk de felheid der kleuren doofde, bleekrood en geel en onbestemd groen vloeiden ineen, en boven Aarts hoofd was de hemel diepblauw. De boomen stonden donker tegen de teere, klare lucht en alles werd stil en onwezenlijk. Aart dacht niet veel - hij keek maar met strakke oogen onder opgetrokken wenkbrauwen en luisterde gespannen. Want hij wist zeker: de stilte zei iets en hij kon niet haar spraak verstaan. Hij boog zich over den muur en zag in de geheimen van 't zwarte grachtwater - hij staarde ver weg naar de bleeke lucht. Elken avond weer keek hij met intens genot naar de vlammende pracht des hemels, 't was hem of hij dagelijks een schouwspel bijwoonde, waarvan 't onderwerp hem bekend, maar 't verloop niet te voorzien was. Maar de stilte vervulde hem met onrustig verlangen - de schoonheid was vol raadselen, en met verwondering merkte hij op, dat 't genot niet zonder pijn was, en zelfs, dat de pijn de overhand had. 't Woord weemoed kende Aart nog niet - maar zijn hartje leerde het gevoel verstaan.

Er kwam dan een oogenblik, dat een roep uit huis hem bereikte.

'Aart, 't is bedtijd!'

Hij klauterde naar beneden en ging naar binnen. In de huiskamer dronk hij staande een kopje thee, en als hij 't op had, kuste hij zijn moeder op de wang, en zei: 'Nacht Moeder.' Zijn vader legde de pen uit de hand, en wendde zijn goedig, zorgelijk gezicht naar zijn jongen. Soms deed hij hem een vriendelijke vraag: 'Heb je prettig in den tuin gespeeld, Aart?' Aart knikte dan, ja Vader, kuste hem ook, en ging naar zijn broer Frits, die wel 5 jaar ouder was dan hijzelf, en met 't hoofd tusschen de handen zijn huiswerk voor de H.B.S. leerde. Aart klopte hem op den schouder, en de ander, zonder op te zien, mompelde: 'welterusten.'

Pas later, toen hij in andere gezinnen warmer toon en inniger verhouding had leeren kennen, voelde Aart de koelheid van dit afscheid en van den omgang tusschen zijn huisgenooten. Toen eerst

verstond hij 't vage verlangen van zijn kinderhartje, dat naar liefde gesmacht had, zonder dat hij 't zich bewust was; toen eerst begreep hij, dat zijn gewaardeerde eenzaamheid eigenlijk droevig was geweest. 't Was een zijner grootste ontdekkingen in 't leven, dat liefde en vriendschap, die hij in boeken beschreven vond, soms werkelijkheid waren onder de menschen, en toen hij ze ontdekte, voelde hij zich een buitengeslotene, en zei hij tot zich zelf met een lachje van weemoed en berusting: ‘dit is niet voor mij.’ - Maar zoo lang hij nog kind was, voelde hij zich niet verlaten. Hij speelde met andere jongens, want ondanks zijn stilheid en droomerigheid was hij een gewilde kameraad - maar liever nog verzon hij spelletjes alleen, en midden onder 't spel der anderen kon hem één heimwee overvallen naar de gezellige speelplekjes thuis, de linnenkamer, de groote zolder, en 't geheimzinnige keldergewelf, dat onder 't heele huis doorliep.

't Oude huis was somber met de donkere aankleeding van grijzige behangsels en de zware ouderwetsche meubels. 't Leven der menschen er in was saai en nuchter; alleen de kleine jongen leefde er een kleurig bestaan van fantasie, droom en spel.

Zijn vader was een harde werker, die oud en bezadigd was geworden, voordat zijn jeugd verbloeid was. Toen hij student was, werd door den plotselingen dood van zijn vader, op hem de zorg geschoven voor een groot gezin, waarvan hij de oudste was. Hij moest overhaast afstudeeren, om de kleine broertjes en zusjes een goede opvoeding te geven. In dien tijd was er een weemoedige berusting over zijn wezen gekomen; de ideëele verlangens van zijn jeugd kwijnden en verstierven in de prozaïsche realiteit van jachtend werken. Zijn huwelijk bracht de poëzie niet terug in zijn leven. Toen hij na jaren de kinderen bezorgd en zich zelf een goede positie verworven had, trouwde hij een koude, eerzuchtige vrouw. Hun oudste zoon was een werkzame jongen, die door zijn nauwgezetheid zijn vader een levende herinnering was aan den tijd van strenge plichtsbetrachting, van stadig voortgaan op den weg van arbeid, zonder zin en tijd te hebben voor de vreugde van 't leven. Vijf jaar later werd er een tweede jongen geboren, en de vader zag dit kind van zijn ouderdom met verteedering aan, een fijn ventje, met smal intelligent gezichtje, en glanzende oogen. Hij voelde in dit kind met zijn teer hartje en fijne kunstzin de verper-

soonlijking van eigen verdwenen jeugdillusies, en er bestond een zwijgende sympathie tusschen hen beiden. De leden van dit gezin leefden innerlijk afgezonderd van elkaâr, elk in eigen geestessfeer. Koel was hun omgang, hun gesprekken bleven vlak. De vader en Aart konden ook niet samen spreken, al voelden ze onbestemd de verwantschap hunner zielen. De vader gaf al de genegenheid van zijn hart aan dit jongste kind, en sloeg hem gade met de weemoedige hoop, dat Aart eens zou volbrengen, wat hem zelf mislukt was. Maar hij praatte of speelde niet met hem, hij zocht niet Aarts vertrouwen te winnen, uit vrees voor de spottende oogen of 't smadelijk lachje van zijn vrouw - en Aart's karakter werd te gesloten en te bleu om ongevraagd iets van zijn innerlijk te openbaren. Met zijn moeder was Aart evenmin vertrouwelijk: hij geloofde wel, dat ze van hem hield en ze was ook wel zorgzaam voor hem, maar hij dacht, dat haar nooit echt kon schelen, wat voor hèm belangrijk was. Hij durfde haar nooit vertellen, wat hij speelde in zijn eentje, en wat hij zich dan wel verbeeldde, want hij wist zeker, dat ze 't gek zou vinden. En van school vertelde hij ook niet graag, want als je iets leuks vertelde, luisterde moeder zoo onverschillig, en dan was 't niet leuk meer. Ook met Frits was hij niet vertrouwelijk - hij ging al op de H.B.S. toen Aart nog klein was en in zijn vrijen tijd moest hij huiswerk maken of voetballen met zijn club.

Zoo leerde Aart in zijn jeugd verstaan, dat de eenzame uren in een menschenleven de rijkst gezegende zijn.

Sinds hij op den tuinmuur de schoonheid gevonden had als een nieuwe waarde in 't leven, tastten al zijn zinnen gretig naar indrukken, die hem opnieuw dezelfde ontroering gaven, een mengeling van eerbied, vreugde en pijn. Gelijkertijd werd hij rijp voor zedelijke schoonheid. Uren lang zat hij over zijn boeken gebogen en las hij met kloppende slapen zijn verhalen van moed, trouw en zelfopoffering. Hij zag 't leven eenvoudig voor zich als de verwerkelijking van zijn idealen van goedheid, schoonheid en recht. In die dagen was 't geloof aan God hem iets vanzelf sprekends. Zijn hart, dat zich in schuwe bescheidenheid sloot voor zijn omgeving, wilde wel in aanbidding zich overgeven aan den Schepper. Hij streefde 't goede en schoone uit te beelden, want als levensdoel

door God gesteld zag hij de harmonische ontwikkeling van alle lichaams- en ziele-eigenschappen, alle mogelijkheden zijner natuur. Hij werd netter op zijn kleeren en bezittingen en droeg nauwlettend zorg voor de reinheid van zijn lichaam. Steeds was hij waakzaam in niets te kort te schieten. Al zijn woorden, gedachten en daden, hij toetste ze aan zijn gevoel van recht. In die dagen groeide in hem een wijde welwillendheid tegenover alle menschen; hij was vriendelijk en ridderlijk en over zijn gezichtje lag een waas van zachtheid. Hij had een eenvoudig aangelegde natuur en hij zag 't leven voor zich en anderen eenvoudig. Doordat hij zoo'n stille, peinzende jongen was, die terzijde van het leven stond, kende hij niet de strijd en de verwarring tusschen de menschen, en geloofde hij hen argeloos zooals hij zelf was.

In later dagen van cynisme lachte hij wel eens om deze kinderlijke pogingen om goed te zijn, maar in betere oogenblikken wist hij ze schoon en keek hij bedroefd terug naar dezen tijd, toen hij als een kind vermocht 't ideaal direct na te leven, en hij geen verschil zag tusschen zijn voorstelling en de realiteit.

Toen kwam er een jaar, dat Frits ziek werd. De hevige verkoudheid, die hij in 't voorjaar kreeg, leek eerst van voorbijgaanden aard te zijn, maar Frits was een slappe, uit de krachten gegroeide jongen - de koorts en het hoesten wilden niet wijken, en in lange maanden werd 't duidelijk, dat hij niet beter zou worden.

Aart kwam dagelijks in de ziekenkamer. Er had nooit groote vertrouwelijkheid tusschen de broers bestaan, daar hun naturen geheel verschillend waren; Frits was practisch, verstandelijk, Aart dichterlijk droomend. Maar in dezen tijd kwam er een band tusschen hen, een zekere vriendschappelijkheid, door gedurig samenzijn. Elken dag kwam Aart met zijn huiswerk of boeken, en Frits genoot meer van zijn geregeld, zwijgend gezelschap, dan van zijn drukke kameraden, die een enkele maal bij hem kwamen. In den eersten tijd van zijn ziekte was Frits vaak bezig met houtsnijden, soms trachtte hij iets te studeeren, en Aart was onvermoeid hem aan te geven, wat hij noodig had. Met al de toewijding van zijn hart zorgde hij er voor, Frits zoo veel mogelijk genoegen te bereiden, en hij gaf hem al zijn vrijen tijd, die bloeiende lente en zomer. Zijn ouders zagen hoe zijn gezicht smal en bleek werd, en drongen

hem naar buiten te gaan, maar hij knikte vastberaden van neen, en bleef bij zijn broer. 't Was ook niet 't thuis zitten, dat hem slepht uitzien deed, maar 't lijden van Frits dat hem overweldigde. Hij begreep niet, hoe zijn groote broer zoo hulpeloos en krank was geworden, en in zijn bange ziel doorleed hij mee 't kwijnen van dit jonge leven. Want beterschap was uitgesloten, en er kwamen dagen dat Frits alle bezigheden liet rusten, dagen, waarop hij zich heel niet oprichtte en geen woord sprak. Als Aart dan binnenkwam, vond hij hem roerloos liggen, 't hoofd schuin gezakt op den schouder. 't Was Aart of een kille hand hem om 't hart greep; hij ging stilletjes zitten en keek tersluiks naar 't bleeke gezicht, met den dorren mond en de gesloten oogleden, die een streep wit zichtbaar lieten.

Na zulke weken van inzinking kwam er wel een vleugje beterschap, een hoopvol inspannen van de laatste luttele krachten, een schertsend meeleven met 't vroolijke beweeg der gezonden; maar telkens toch werd de wilskracht bedrogen door de zwakheid van 't lichaam, waarvan geen orgaan onaangetast bleef. Hij handwerkte niet meer, las niet meer, kon niet meer uit zijn bed komen en moest ten slotte geheel geholpen worden. Zoo gleed Frits na maanden van lijden, worstelen en hopen, de laatste faze van zijn ziekte in.

De uiterste levensdagen van Frits, werd Aart zooveel mogelijk uit zijn nabijheid geweerd. Maar toch zag hij eens, hoe zijn moeder en een verpleegster de uitgemergelde gestalte in het bed omlegden om hem eenige verlichting te geven. Hij zag hoe de krachtelooze handen zich vastkrampten aan den rand in de laatste verstikkende hoestbuien en huiverend dacht Aart, dat zoo een dier zich wentelen moest in doodsbenauwdheid. Hij kon niet begrijpen, dat een mensch zóó worden kon; dat was zijn broer niet meer, dat wezen, dat schokhijgend neerlag, dat niet meer spreken kon, en dat zich maar stervend in bed rondsleepte - dat was een rottend lichaam, verterend nog in 't leven. En Aart stond aan 't voeteneind en drukte de nagels in de handpalmen om niet te schreien van overgroote deernis en niet te schreeuwen van hatende walging.

Zijn vader nam hem eens mee uit de ziekenkamer en zei: ‘Nu is zijn lijden haast uit’, en Aart begreep, dat hij op den dood doelde. Aart had nooit een mensch zien sterven, maar hij had wel gehoord, dat de dood geëerd wordt als de verlosser uit 't lijden, en met

spanning zag hij uit naar 't einde, naar de rust, die voor Frits komen zou, zooals hem gezegd was.

Op een morgen kwam zijn vader bij Aart in de slaapkamer en deze wakker schrikkend, keek hem angstig vragend aan, en zijn vader knikte: ‘Frits is gestorven’. Aart zei niets, maar volgde hem op de teenen naar 't doodenvertrek. Hij huilde niet; hij merkte met verbazing bij zich zelf op, dat hij niet bedroefd was; er was enkel een gespannen verwachting in hem naar wat hij nu ging zien. En toen de deur open ging zag hij Frits op een hoog bed.

't Hoofd achterover geworpen, 't gezicht in grijns van lijden, de armen lang uitgestrekt en de ivoorgele vingers krampachtig ineengestrengeld, - zoo lag hij. Heel zijn wezen drukte een klacht uit - die zijn stem niet meer tot uiting had kunnen brengen, maar die vorm genomen had in zijn lichaam - zijn doode lichaam. Een klacht - een aanklacht! Zijn persoonlijkheid was geduldig, zwijgend, blijmoedig lijden geweest, de lange maanden van zijn ziekzijn - maar al de wanhoop, mogelijk in zijn hart besloten, lag nu in zijn gezicht en houding. Ja, dat was 't beeld van de wanhoop zelf - verstarde wanhoop.

In één blik had Aart 't beeld omvat en voor altijd bewaard. Hij wankelde een oogenblik van ontzetting, maar hij uitte geen kreet, en de vader zag met verwondering de zelfbeheersching van zijn tengeren jongen. Aart stond ademloos en zonder beweging. Slechts één woord hamerde in zijn hoofd: afschuwelijk. Nooit sprak hij later met iemand over de aandoening van dit moment, maar hij vergat ze nimmer, en zijn houding tegenover deze eerste ontzetting van zijn leven bepaalde zijn houding tegenover latere ontroeringen. Zijn vader zag beurtelings naar zijn gestorven zoon en naar zijn jongste, die daar met wit gezicht en strakke oogen stond. Toen nam hij hem bij de hand; Aart's schuwe blik gleed nog eenmaal langs de half open oogen, de gelige tanden die achter de stijve lippen scholen, en bleven toen rusten op de mooie doorschijnende handen. Toen volgde hij zijn vader en deze bracht hem naar zijn moeder.

Ze schreide in de slaapkamer met 't gezicht in de handen. Aart zei niets en stond stil naast haar met brandende oogen. Toen zijn moeder hem bemerkte, trok ze hem naar zich toe en wilde hem liefkoozen en troosten. Maar ze liefkoosde hem zelden en Aart

was op dat oogenblik te gewond van binnen om haar ongekende aanraking te dulden. Hij maakte zich los en sloop weg, en nooit hadden moeder en zoon den afstand tusschen hen zóó gevoeld, en de moeder voelde in spijt de mislukking van haar leven, en de zoon voelde medelijden voor de moeder, en wist later dat in dat medelijden haar gevoel bevestigd werd. Aart moest alleen zijn en hij sloop weg naar den tuin, waar hij verslagen op de zandhoop naast den kastanje ging zitten. Daar, vrij van toeschouwers, sloeg hij de handen voor de oogen om het schrikbeeld daarvoor te verdrijven, en steunde hij, als leed hij fysieke pijn. Hij was niet bedroefd om Frits' sterven, - eerst later zou hij hem missen en de leegte in huis voelen - hij was geslagen door ontzetting: het leven had hem voor de eerste maal een klap gegeven, dat hij duizelde.

Wat Aart het meest hinderde, dien dag en de volgende, was de luidruchtige droefheid van zijn moeder. Zijn eigen natuur was te weinig expansief, om zijn aandoeningen te openbaren. Al den tijd van Frits' ziekte, terwijl zijn hart verteerde van angstig meegevoel - had Aart geleden onder de belangstellende vragen van bekenden, en zijn korte antwoorden hadden hem den roep van onverschilligheid gegeven. En nu door den schok van Frits' dood had hij te duidelijker geleerd, dat er verdriet is, dat naar binnen brandt, en dat te bitter is om aan iemand geopenbaard te worden. Leed, dat als een pijn in 't hart vreet, dat stom maakt en dat uitstoot uit de gemeenschap.

Zwijgend zat hij in den kring van familieleden en kennissen, die de ouders kwamen condoleeren, en die getroffen waren door de stugge koelheid, waarmee Aart hen ontving. Maar Aart had aldoor de gestalte des doods voor zich, zooals ze daar boven op 't bed lag, en zoo tastbaar duidelijk verscheen ze soms, dat hij met de hand sloeg, om ze te verjagen. Doch toen hij de verbazing zag, die deze beweging wekte, beheerschte hij haar met geweld, om zich ook hierdoor niet te verraden, en klemde hij de beide handen vast om zijn stoel.

Hij vroeg zich af, of zijn ouders niet gezien hadden, hoe afschuwelijk ‘het’ daarboven was. Hij begreep niet, dat ze andere menschen naar Frits brachten om hem nog eens te zien. Dat vreeselijke, dat daar boven was, moesten ze maar geheim houden en aan niemand toonen. Hij voelde 't als schande, en begreep zelf niet goed

waarom hij het zoo voelde. Hij had beseft, dat 't lijk een klacht uitdrukte - een aanklacht tevens. Tegen wat? dat wist Aart niet. Tegen 't leven misschien - tegen den onzichtbaren vijand die hem gesloopt had..... Vaag besefte Aart, dat Frits 't beeld was van 't zwakke menschelijk geslacht, dat afhankelijk is van een vernietigende macht. 't Schandegevoel was dat van de volkomen nederlaag, dien hij 't menschdom in Frits had zien lijden. Hij zelf, zijn vader en moeder, en al die menschen, die daar nu kalm zaten te praten, zouden eenmaal overwonnen worden. En Aart verwonderde er zich over, dat niemand 't scheen te voelen als hij, dat niemand daarin zijn eigen lot scheen te zien, en dat niemand in opstand kwam tegen den grooten verwoester. Hij lachte haast, toen een bezoekster, die boven was geweest, zei, dat je wel zien kon, dat die jongen geleden had. Neen, ze zagen 't niet, die menschen, iedereen bleef even bedaard, waarom schreeuwden ze 't niet, en raasden en tierden, zooals hij zelf zou willen doen uit machtelooze wanhoop? Maar ze teemden maar en spraken troostwoorden, over Frits' verlossing uit 't lijden, en voor 't eerst woelde in Aart verachting voor de menschen. Voor 't eerst ook voelde hij zich eenzaam, want 't scheen hem, dat hij scherper zag dan anderen. Hij droeg nu leed met zich om, onzegbaar leed, en de twijfel had den vrede van zijn hart gespleten. Als hij Frits niet meer gezien had, zou hij, ondanks alle voorafgaand lijden, geloofd hebben, dat zijn sterven rust was geweest, maar nu vroeg hij zich af, of dit doode lichaam de droesem was, waaruit zijn ziel verheerlijkt was opgestegen, of de vorm, waarin zich haar wezen, de wanhoop, gemanifesteerd had.

Hij had nu de tegenstrijdigheden van 't leven gezien, hij zou geslingerd blijven tusschen uitersten en vergeefs de eenheid zoeken, die hen verbindt.

Met den dood van Frits had Aart meer verloren dan een broer, hij had de blijheid om 't leven verloren. Hij had sterk en zegevierend tegenover het leven gestaan, dat hij wilde vormen, naar zijn idee, - maar 't leven was sterker, want 't had den dood in zich.

En zooals Aart in een onvergetelijken zomer de schoonheid van 't leven gevonden had, doorleefde hij nu bewust zijn eersten herfst. Al 't heerlijke, krachtige, waarop hij in de lente gehoopt, waarvan hij in den zomer genoten had - hij zag 't nu vergaan. Er was geen

vastheid in 't leven, alles was bloeien en vergaan; alles was wisseling en er was een onmerkbare overgang van ontluiken tot verteren. En toen hij dit met smart besefte, herkende Aart in zich de pijn, die hij vroegere zomeravonden gevoeld had, als de uren stilaan vergleden - maar bitterder, scherper was ze nu. Want hij zag opeens 't vluchtige, jagende van 't leven, en terugziende op de voorbije jaren, was 't hem of hij aan den oever van een stroom gezeten had, en 't water door zijn vingers gevloeid was, en hij nu weende om de leegheid zijner handen. Hij voelde een wrok tegen God, die niet alleen de schoonheid, maar ook 't leed, 't kwaad, den dood geschapen had. Hij had een verstorende macht van 't leven werkzaam gezien, en hij had gevoeld, hoe de ontbinding, den dood tegen de menschelijke natuur indruischten en hij haatte ze.

En terwijl hij leed om scheiding en vernietiging, herinnerde hij zich hoe hij in blijde lentedagen meegejuicht had met de ontbloeiende natuur. En in ontzetting moest hij bekennen meegeloopen te hebben in een cirkel van zelfbedrog en illusie. Want zie - alle deiningen van 't leven in de natuur, ontluiking en vergaan, - wekten gelijke deiningen van vreugde en smart in de menschelijke ziel. En de mensch kòn toch weten, dat alles maar illusie was, hij moest toch bedenken, dat àl lentes bloei te-niet-gedaan zou worden door winters' starre doodenhand. Hij moest toch nooit vergeten, dat alle levensblijheid, arbeid en leed verevend werden door den dood. Dwaas waren de menschen, die lachten, schreiden, baden en hoopten en die nooit tot inkeer kwamen, dat alles begoocheling was; marionetten waren ze, die springen moesten, naar 't den God behaagde, die ze vast hield. En al wist Aart zich even afhankelijk als anderen - hij voelde een bittere voldoening bij de gedachte, dat hij althans zich niet foppen liet. Hij was niet langer blind en goedgeloovig, en al kon hij niet ontkomen aan de veranderingen van 't leven, - ze zouden van nu af aan, geen invloed meer op hem hebben. Want tegenover de vluchtigheid van 't bestaan wist hij maar één ding te stellen: verachting. Welke waarde had 't leven nog? Wat zou hij verwachten van de toekomst, die een ongrijpbaar heden zou worden; wat beteekende dat heden, dat straks een verloren verleden zou zijn? Dwaasheid plannen te maken, hoop te koesteren, dwaasheid ook te jubelen en te klagen, - 't leven, dat

vreugde en smart bracht, ging immers onbewogen naar den dood. Wat verdiende 't dan anders dan verachting?

In deze verwachtinglooze stemming ging Aart een nieuwe periode van zijn leven in - hij werd student.

Eerst stond hij onder de studenten als een wat eenzame, wat trieste jongen, maar allengs won hij zich vrienden door zijn zachtheid en behulpzaamheid en nieuwe blijheid ontbloeide in hem toen de omgang met geestverwanten hem onvermoede verschieten opende van kunst en studie.

Want al had Aart verachting gevonden als eenig mogelijk levensgevoel, hij was niet zoo onverschillig als hij zichzelf wilde doen gelooven. Toen hij in trotsch verzet meende onbewogen te kunnen blijven bij alle ontroeringen, bekende hij zich niet, dat zijn ziel hunkerde naar liefde en schoonheid. Koel wilde hij alle wisselingen doorstaan, - maar nimmer kon hij 't gelaten aanzien, dat schoonheid verging. Elk voorbijgaan daarvan bracht hem scherp verdriet, en wekte 't verlangen in hem, ze te behouden. Rusteloos zocht hij naar de eeuwige idee, die den tijd verwon. De schoonheid van een landschap, een bloem, een voorwerp, de schoonheid van enkele levensmomenten, hij wenschte ze te bestendigen in lijn, kleur en taal. En hij keerde zich naar 't verleden, om te kennen, wat de grootsten onder de menschen nagelaten hadden - de enkelen, die gebleven waren uit de geslachten, die sporeloos vergleden.

En hij zag, dat die enkelen in schoonheid 't heilige verheerlijkt hadden, en dat zij allen getracht hadden, de menschheid te verlichten en te steunen, en hij erkende, dat zij 't grootst waren geweest, die nederigst gepoogd hadden allen te dienen, en allen te omvatten in hun liefde.

Toen week de hoogmoedige verachting voor de blinde menschenmassa, die dwaselijk 't ijdele leven liefhad, voor àl inniger deernis, en de vage menschen-min van zijn kindertijd volgroeide tot sterke naastenliefde. Sinds hij meer en meer 't leed van den mensch zag in zijn omvang en diepte, kwelde hem een wreede pijn om dat leed. Er was in hem een teeder overbuigen tot zwakken en gevallenen, een martelend mee ondergaan van alle martelingen van ziekte en zieleleed. Een drang tot redding waar redding noodig was. Hij was rein en sterk gebleven in de verleidingen van 't jon-

gensleven. Als hij een koude natuur had gehad, was hij mogelijk in 't eenzame denken verhard, maar hij was zacht en doordat hij, weinig geteld was in zijn jeugd, had hij geleerd, weinig te eischen voor zich zelf. Hij was bereid zich te geven aan 't heil der menschen, die hij zag als zijn makkers in 't lijden; maar als hij zijn vrienden over hun plannen hoorde, glimlachte Aart: hij zag zijn weg nog niet voor zich, en hij bleef peinzend zoeken naar de wijze, waarop hij dienen zou.

Op een middag liep Aart op straat en werd plotseling in zijn gedachten gestoord, door 't geratel van een wagen, die waggelend den hoek omzwenkte. Het paard liep in woesten galop, en kon blijkbaar niet in toom gehouden worden door den bestuurder. Aart omvatte in één blik den wagen en een kind, dat op 't midden der straat speelde, en in de verwarring van 't onverwachte rumoer niet meer weg kon. 't Zelfde oogenblik sprong hij naar voren en duwde 't kind uit 't bereik van den wagen. Maar 't paard, verschrikt, richtte zich één moment hoog op de achterpooten, en terstond neervallend, gaf 't Aart een klap tegen 't hoofd. Hij stortte neer en werd gekneusd door de paardenvoeten en wagenwielen.

Eenige uren later ontwaakte Aart uit zijn verdooving. Hij had een zware hoofdwond, en de wielen hadden zijn borstkas ingedrukt. Hij lag in 't ziekenhuis en aan zijn bed stond een dokter met wien hij in zijn studententijd bevriend was geworden.

‘Kan ik beter worden?’ vroeg hij fluisterend, de oogen mat naar hem opslaand, maar hem vorschend aanziend.

De dokter kon niet veinzen voor die onderzoekende oogen. ‘Neen’, zei hij eerlijk.

Aart sloot de oogen. Daarna als voor zich zelf pratend, met even een glimlach langs de pijnlijk-strakke trekken: ‘Gelukkigste moment van m'n leven.... niet vragen, maar doen. - Christus, 't offer.’

Toen was 't of de nacht van nevelen, waarin hij geleefd had, plots doorschoten werd van een helder licht. Hij erkende, dat de verachting tegenover den onbegrepen God, die hij kracht had gewaand, slechts een houding van hoogmoedige zwakheid was; bij de liefde, die hem bewogen had, wilde hij gelooven in een eeuwige

Liefde, die God is, God, die Liefde is. Liefde verlangt 't offer, peinsde Aart, zelfs tot den dood toe. En als een ster lichtte de vraag: ‘is de Christus mogelijk? Was God mensch geworden, om in liefde zich te offeren voor de gansche menschheid?’

En onhoorbaar prevelde Aart: ‘als we liefhebben kunnen we begrijpen, maar onze liefde is te zwak, te persoonlijk - te momenteel....’

Even dacht hij aan zijn levensplannen, om de menschheid te dienen, tot de uitvoering waarvan hem nu de daad naar Christus' voorbeeld mogelijkheid en voorwaarde scheen.

Daarna doezelde hij weer weg. Toen hij weer tot bewustzijn kwam, stond de westelijke hemel in brand van ondergaande zon.

Voor de laatste maal dronk Aart de schoonheid in van den hemel, waar zich de purperen wolkjes geschaard hadden om de vurige zon: ‘Als Engelen om God?’ dacht Aart.

‘Mooi,’ fluisterde hij, de oogen groot en glanzend van 't licht, en toen met een zucht: ‘O God, 'k heb 't zoo liefgehad.’

Zijn gedachten gleden licht over 't voorbije leven. Met verteedering van medelijden dacht hij aan zijn ouders, die nu hun laatste kind moesten missen. Hij wist, dat ze hem dien avond niet meer konden bereiken, en hij vroeg zich af, of ze hem den volgenden dag nog levend zouden zien.

Aldoor starend naar de lichtzee aan den hemel lag hij roerloos te wachten op den dood.

De ouders van 't kind, dat hij gered had, kwamen aan 't ziekenhuis naar zijn toestand informeeren en vroegen of 't kind hem zien en danken mocht. Maar Aart knikte afwerend, toen de vraag tot hem kwam. Hij wilde niet gedankt worden, en voelde geen behoefte het kind te zien. 't Was voor hem een onverschillig kind - dit, of een ander, hij zou gered hebben, als redding noodig was. Toen dacht hij smartelijk, dat zijn leven uitgeloopen was op de redding van één kind, een enkel kind, terwijl hij heel de jammerlijke menschheid had willen omarmen in liefde en deernis. Maar zijn oude, beminnelijke lach gleed om zijn lippen - 't was misschien genoeg voor mij -. Waarvoor kon God mij anders gebruiken?’

Ook weer keerde zijn denken terug naar 't offer van Christus, en 't leed der menschen, dat was gebleven, de eeuwen door.....

‘Vergeefs’, prevelde hij. Warme tranen drongen door zijn gesloten oogleden, en gleden langs zijn bleeke wangen.

De hemel stond nu uitgedoofd boven de schemerige landen. De kleuren waren vervaald tot effen grijs.

Aart wachtte - 't laatste gevoel, waarvan hij zich bewust bleef, was een kalme nieuwsgierigheid - niet met vrees vermengd, naar wat nu komen ging.

In den voornacht stierf hij.

De zin der onsterflijkheid.[1] door Dr. Ch. M. van Deventer.

I.

Plato en de onsterflijkheid -, zelfs leekenbeschaving brengt die twee woorden vaak in verband, maar dan vooral om den *Phaedo.* Doch het werk van een vaderlandschen wijsgeer geeft aanleiding om ze bijeen te plaatsen om den *Theaetetus,* en een welkome aanleiding, want lang niet genoeg naar het schijnt, is een zeker brok uit dien dialoog bekend en gewaardeerd, en den heer Schutte zelf, voor wien Plato een der gróóten is, kan een bespreking van dat brok enkel welkom zijn.[2]

Er was door iemand (men weet niet juist door wien) beweerd, dat de kennis van een samengesteld iets bestaat in het opgeven - of het weten - van bestanddeelen. Dezen zelf kent men niet met de kennis, waarom het hier te doen is, want zij zijn niet meer te ontleden: men kan ze alleen door *waarneming* grijpen. Met de aanwijzing van de bestanddeelen leert men iets méér over dat samengestelde wezen dan de waarneming ervan geeft, en dan is de ken-taak afgeloopen ten deze, en het ding gekend voorzoover het gekend worden kan. De waarneming zelve geeft dus geen kennis ervan, die wat waard is, geen ware wetenschap.

De bespreking van deze leer[3] knoopt Plato aan een bijzonder geval, nl. dat van een lettergreep en haar letters; als voorbeeld kiest hij de lettergreep *So,* de eerste van Sokrates, en hij doet al gauw opmerken, dat het zonderling is om *So* goed kenbaar te

1) *De Zin der Onsterfelijkheid,* aangewezen in het verband eener theorie der menschelijke bewustheid door Leonard J. Schutte. Uitgegeven te Amsterdam door Scheltema en Holkema's Boekhandel, 1918.
2) *Theaetetus,* 20E-206B, hier enkel in een hoofdpunt beschouwd. Uitvoeriger werd het brok door schrijver dezes besproken in *Tijdschrift voor Wijsbegeerte,* April en Juli, 1919.
3) Men weet niet van wien zij kwam; hier acht men de gissing niet verboden, dat Plato zelf ze eens uitsprak, en later ze als *volstrekte* leer verwierp.

achten uit *S* en *O,* terwijl men *S* en *O* zelven niet goed kennen zou. Is het niet veeleer zóó, vraagt hij, dat de greep met een *eigengedaante* uit de letters ontstaat, een *één en ondeelbare gestalte* heeft, welke anders is dan die der letters?

Vooropstellend de onderscheiding van Verzameling (*ta panta*), Geheel (*holon*) en Som (*pan*) - woorden door Plato uit de leekentaal opgenomen - antwoordt hij:

So is een *verzameling,* die men een *Geheel* moet noemen, daar *So,* zoo goed als *S* en *O,* een *eigen ondeelbare gedaante* heeft, en *niet* een *som* is van bestanddeelen, met ieder óók een eigene gedaante. Voor *gedaante* of *gestalte* gebruikt Plato het gevaarlijke woord *idea,* daar ter plaatse óók weer te geven door *type, karakter, wezen, aard,* - doch wat men er ook voor neme, de opbrengst der bespreking is:

een Geheel is niet hetzelfde als een Som,

of ook: *So* is niet gelijk aan *S* + *O,*

of ook: er bestaat een vereenigingswijze van individuen, bij welke het Geheel een eigen type heeft, één en ondeelbaar, *mia idea ameristos,* en verschillend van de individuen, die ook onderling in type verschillen.

Plato gebruikt deze uitkomst alleen tot verwerping van het inzicht, dat de bestanddeelen den waren aard van het geheel doen kennen: de *idea ameristos* van het Geheel wordt door die opgave niet bereikt[1]. Zoeken wij zelf naar toepassingen, dan blijkt de onderscheiding van *So* en (*S* + *O*) een logisch schema van overgroote draagkracht, een overvloed aan ervaringen van vele soorten bestrijkend, en ons kwellend met haar waarheid, zoo vaak wij - en wij doen het zéér vaak - door ontleding en opbouwing van een ding zijn typischen aard, zijn *idea ameristos,* meenen te leeren.

Men bouwt een accoord uit tonen op, men ontleedt het in tonen, maar den eigen aard van het accoord, zijn *idea ameristos,* moeten wij evenals bij de tonen zelf, beseffen door het *hooren.* - Een kwartet is niet de *som* van vier partijen, noch een symphonie de *som* van

1) Aristoteles werkt met deze gedachte in *Metafysika* VI (VII), 17, slot, waar hij zegt, dat vleesch niet hetzelfde is als de elementen vuur en aarde, en een syllabe niet hetzelfde als de letters. Spinoza schijnt de gedachte te raken in *Tractatus de Int. Emend.,* uitgave Land, blz.8, noot: id, quod in se unum est, multiplex esse imaginantur homines. - Trouwens, de waardeering van het reëele individu is een der hoofdeigenschappen van Spinoza's leer.

eenige dozijnen, noch een lied de *som* van muziek en woord. - *Groen* is niet de som van *blauw* en *geel,* noch *wit* de som van alle spectraalkleuren; *wit* heeft een eigen type, gansch niet met de typen der spectraalkleuren gegeven: (*SO*) is *niet* gelijk (*S + O*).

Kleur en teekening *samengeteld* geven het schilderij niet; zij zijn *abstracties* en het schilderij is het *reëele,* waarin die abstracties op zijn hoogst *vervlochten* zijn. Werk zelf uit in hoever ge een schilderij naar kleur en teekening beoordeelen moogt, doch erken: (*So*) is niet gelijk (*S + O*), en het platonische *mia idea ameristos* moest een gevleugeld woord zijn.[1)]

Van de kunst naar de wetenschap en allereerst naar de chemie. Wrijf *zwavel* en *ijzer* samen, en ge krijgt een *mengsel,* vrywel als een *som* te beschouwen; maar verhit het, en al blijft het *gewicht* een som, een druppel zoutzuur leert u dat een nieuw individu ontstond: ge kreegt een *verbinding* met eigen *idea.* En *melksuiker* en *rietsuiker* zijn naar hun *samenstelling* geheel dezelfde *som,* doch het eerste is weinig, het tweede sterk zoet: (SO) is *niet* gelijk (S + O), want er bestaan *isomeren,* en, zooals onlangs nog een vakman zei: iedere stof is een *raadsel*[2)]. Zonder den *Theaetetus* te kennen spreekt de nieuwe chemie van *complexen,* met een wellicht niet geheel zuivere verlatinizeering van het daar voorkomende *sumplokè* (vervlechting); zij plaatst daarnaast het woord *constitutie,* als naam voor het eigen wezen, de ware *idea* eener stof, en, platonisch tegen wil en dank, geeft zij een geweldige draagkracht aan de onderscheiding tusschen *constitutieve* en *additieve* eigenschappen van stoffen en mengsels. Voor *saccharine,* de kunstmatig verkregen zoete stof, is het *gewicht* een *additieve* eigenschap (want de verbinding weegt even zwaar als haar elementen te saam), maar smaak en kleur zijn *constitutieve* eigenschappen, en het geheel is een eigen *complex.*

Het woord *complex,* vervlechting, is nuttig om het raadsel in leven te houden, - helaas ook om het te verstoppen -, ook bij andere gevallen. Is die gouden ring de *som* van figuur, kleur gewicht, pletbaarheid en méér nog? Dat gaat niet, doch naar onze ervaring *hangen* die eigenschappen onderling *samen;* zij zijn niet

1) In de kunst is - natuurlijk geheel buiten Plato om - de uitdrukking *één en ondeelbare indruk* reeds geruimen tijd gangbaar.
2) Dr. G. Doyer van Cleeff: Scheikunde in dienst van den Mensch (1918), blz. 10.

opgeteld, doch *vervlochten:* een beter woord hebben wij nog altijd niet. En zoo wij zeggen, dat een stof in verschillende *opzichten* kan beschouwd worden, ook die opzichten zijn vervlochten: (SO) is niet gelijk (S + O).

En bij een *begrip,* een *voorstelling?* Is de cirkel de som van zijn *momenten:* vlak, gekromd, gelijkheid, lijn, punt? De *analyse* leert ze ons, maar zoo wij haar uitkomsten gaan *optellen, kennen* wij dan den cirkel? Neen, want de cirkel is een eigene ondeelbare wezenheid, en als een eigene eenheid niet uit de momenten gekend. En ook de leer der *praediceering* en van het *oordeel* - de eerste juist voor Plato mede aanleiding om tot zijn formule te komen - staan aan den aanval der formule bloot.

Verder: al lijden wij allen aan de kwaal om een zaak gekend, verklaard, begrepen te willen achten door optelling van haar eigenschappen, - is een zoogdier waarlijk een warmbloedig dier + het vermogen om levende jongen ter wereld te brengen en die te zoogen? Wij weten wel beter, zoo wij willen: zulk een *optellen* beoogt een *vervlechten,* en hoe nuttig voor klassificeeren en allerlei praktijk dit *definieeren* naar *genus proximum et differentiam* (zooals de school het noemt) ook zijn moge, het Geheel met zijn *idea ameristos* geeft het niet, en wij winnen er wel mee eenige kennis *aangaande* het zoogdier, maar niet kennis van het Geheel,, dat een eigen *concretum* is, en niet een legkaart van allerlei door *vergelijking* verkregen *abstracta.*

Plato's formule dringt ons steeds dieper in het moeras en wij sleepen zelfs de heilige *natuurwetten* mee. Zei niet de groote Berthelot, zeker geen vitzuchtige betweter: ‘c'est en vain, que notre pensée s'efforce à représenter le monde par la superposition de lois simples, purement mathématiques, qui dans la réalité ne se combinent jamais absolument. Un tel à peu prés n'est pas dans la nature; il est dans la représentation, que nous en faisons’?[1)] Hij zei het en hier geeft men zelf een voorbeeld. Alle lichamen vallen in het ledig even snel. Maar in de lucht, door den weerstand, niet even snel. De natuur nu geeft hier op aarde gemeenlijk val in de lucht. Men *ontleedt* hem in val in het ledig en werking der

1) Overgenomen uit H.S. Chamberlain's werk over Kant (1905), blz. 160. - Ch. verwijst naar Discours de l'Académie des Sciences du 22-12-1886. Het is schrijver dezes niet gelukt een verhandeling van Berthelot van dien datum in handen te krijgen.

lucht, acht hem dan *gekend,* hem opgebouwd, samengesteld denkend als verbinding van *twee* wetten. Maar volkomen gelukt dit nooit en het tekort is zeker niet in de natuur, die ons daarmee waarschuwt, dat *zij* concreet is en *wij* met abstracties werken en dan meenen haar fysionomie te kennen. En zij waarschuwt ons oóók met het *hellend vlak.* Maak het van gemagnetiseerd staal en laat er een gouden, een steenen en een ijzeren kogeltje langs rollen. Het eerste en het tweede komen *bijna* gelijktijdig beneê aan, doch het derde blijft ver achter. Natuurlijk, want de magnetische werking houdt het tegen: natuurlijk, ja, maar natuurlijk scheidt ge dan *drie* dingen die in de natuur één zijn, en dan wilt ge nog dat ééne begrijpen door sommeering van drie abstracties. De wet der zwaarte, de wet van den luchtweerstand, de wet der magneten liggen in de natuur niet gescheiden naast elkaâr, maar *wij* abstraheeren, *wij* maken *hoofdstukken,* en wanen te begrijpen odoor die hoofdstukken saam te brengen, vergetend, dat vervlechten niet optellen is, dat vervlechten de wond bloedend houdt, wijl (SO) nooit is (S + O).

En dan nog is die vervlechting onvolkomen. Maar al was zij volmaakt, een *vervlechting* bleef het: het platonische schema heerscht nu eenmaal óók over de natuurwetten, want *begrijpen* van een enkel feit uit zijn zoogenaamde bestanddeelen zou alleen vrijwel mogelijk zijn, zoo men ze als deelen eener *Som* mocht opvatten, - maar dat mag nu eenmaal niet, en de *idea ameristos* van het feit blijft ons bij de vervlechting uitlachen.

II.

De platonische formule schijnt buiten alle transcendente vraagstukken te staan, hoe dan voert zij tot de onsterflijkheid?

Het boek van den heer Schutte beantwoordt deze vraag, al geeft zij die formule niet. Met meer hartstocht nog dan Spinoza deed - en anderen vóór hem - het enkelding, het *concretum* in zijn eigen wezen willend verstaan, onderstreept het de onmacht der ervaringskennis, der kennis van het *tijdelijke,* die, door het concretum eerst te ontleden en dan weer op te bouwen, nooit tot het *begrijpen* komt[1]. En boven die onmacht willend oprijzen, doet

1) Verg. o.a. 83-84.

het een greep naar het *eeuwige,* betoogend, hoe het concretum een openbaring van het Eeuwige is, en zóó gezien, begrepen heeten mag. De platonische formule verkondigt de onmacht van het tijdelijke, de heer Schutte brengt redding met het Eeuwige - en zie hier, hoe de *Theaetetus* met de onsterflijkheid iets te maken, heeft, want de *zin* der onsterflijkheid is het kennen van den eeuwigen Geest, die in het concretum zich aanschouwelijk maakt.

Maar de heer Schutte zal wel niet gelooven, dat hij in zijn onwil over het ervaringsdenken alleen Spinoza en Schopenhauer op zijn zijde heeft. Het *bankroet der wetenschap* werd een kwart eeuw geleden door een pronunciamento van Brunetière afgekondigd, en toen Berthelot sprak, zooals men hier liet zien, had hij - het is wel vreemd om te hooren - zich kunnen beroepen op Descartes, waar deze geweldige denker zijn grooten tijdgenoot Galileï verweet, hoe diens valwetten abstracties zijn, die het concretum niet adaequaat weergeven[1]; op Spinoza ook met zijn geringschatting van de *experientia vaga,* zijn strijd tegen de verwarring van *entia rationis* met *realia,* met *res singulares,* met *particularia*; opnominalistische ouderen ook. Maar in den nieuweren tijd was het bankroet der wetenschap niet van de lucht sinds Brunetière het uitkreet; ware de heer Schutte niet zoo fel gekant tegen Chamberlain, met volle handen had hij uit diens boek over Kant[2] koren voor den eigen molen kunnen scheppen, en nog maar kort geleden jammerde een Duitscher over de *Tragedie der menschlijke kennis*[3], met veel kritiek op Kant, beroep op Bergson en aanhaling van Hebbel's woord: ‘er is geen weg tot de natuur der dingen, die ons niet van hen schijnt te verwijderen’.

Men meene niet, dat deze hollandsche denker de praktische beteekenis, de materieele stuwkracht, de stoffelijke veroveringen der natuurwetenschap ontkent. Doch hij ontstelt over het booze dier kracht, die niettemin op ‘vooruitgang’ stoft, en vooral, het ervaringsdenken geeft niet de kennis van de werkelijkheid, die het zelf onderzoekt, niet de kennis van het *concretum,* dat het hoogstens als een *vervlechting* van elementen, momenten,

1) Verg. Cassirer, *das Erkenntnisproblem* enz., 2e druk (1911), I, 481.
2) Immanuel Kant enz., München, 1905.
3) P. Sickel in *Nord und Süd* van Oct. 1916, bewerkt in *Wetenschappelijke Bladen,* 1917, 2, 87-107.

abstracties kan herbouwen, altijd langs het eigen wezen heengaand. Maar dat *eigen wezen* juist zoeken wij, en beseffen wij het niet, wat helpt het onze zucht tot begrijpen, of het verstand ook 'het graan, dat de natuur ons geeft en dat als zoodanig voor ons gebruik niet geschikt is, tot meel maakt en daarvan een brood doet bakken, voedzaam en aangenaam van smaak? Wat baat het, zoo het verstand met zijn denkwetten en werkmethoden alles, wat de natuur ons oplevert, alle aanbrengst der zinlijkheid, verwerkt tot bruikbare en hanteerbare gegevens, die ons al langer hoe meer onmisbaar worden om ons lichamelijk en maatschappelijk welzijn zooveel als doenlijk te ordenen en ons het leven behagelijk te maken? Tot de ware kennis der dingen brengt dat verstand ons niet verder!'[1)]

Tot zóóver kan de formule van den *Theaetetus* ons dragen, maar zij schiet te kort, zoo men vraagt: 'wat is dan toch die *ware* kennis? Zeg er iets méér van dan dat zij het Eeuwige en zijn openbaring in het Tijdelijke moet geven'. Zij schiet te kort, wijl zij slechts afbrekend is; voor het opbouwen, zooals de heer Schutte het wil, is niet enkel het Eeuwige noodig, doch dit Eeuwige als *Eeuwige Geest,* wiens gedachten de *concreta* zijn, verzinlijkt, veraanschouwelijkt ons aangeboden. Het concretum is een gedachte van den Geest, een *plastische idee,* - dit is de formule van den heer Schutte.[2)] En al kan bij het zoeken naar den zin van *die* formule ook Plato leidsman zijn, de *Theaetetus* had ons daarop niet voorbereid: wat kan iemand bedoelen met de bewering, dat de ware kennis van het concretum is het zien en bevroeden van het concretum als een *plastische idee van den eeuwigen Geest?*

Hier zal men trachten dit na te gaan en zoo mogelijk te verduidelijken, doch eerst mag den lezer wel wat naders verteld zijn over den samenhang van dit alles met den titel van het boek: de *Zin der Onsterflijkheid.*

III.

De *zin* der onsterflijkheid. Is die *zin* gegeven met het *voortbestaan* na den zoogenaamden dood, aangenomen door de

1) Aldus, nagenoeg met dezelfde woorden op blz. 119.
2) Op blz. 109 spreekt de schrijver van zijn *hypothese.* Men meent hier echter te begrijpen, dat deze hypothese, volgens den schrijver, door den denkenden mensch *moet* gesteld worden, èn om te verklaren, èn als waarheid op zich zelve.

spiritisten en anderen? Neen, want zulk een voortbestaan is wellicht niet eindeloos, maar vooràl: het geeft een bestaan in tijd, en zelfs een steeds verlengde tijd is de Eeuwigheid niet, men bedenke dat wèl. Een voortgezette herhaling van het leven hier, zelfs met *vooruitgang* - en dat is het wat de meesten zich voorstellen en wenschen van de onsterflijkheid - blijft een leven in het tijdelijke, en het tijdelijke en het Eeuwige zijn nu eenmaal in wezen verschillend zooveel als maar kan. Die zóó naar onsterflijkheid verlangen, hun ontgaat de *zin* er van, en zij zouden millioenen jaren voortleven zonder ooit de onsterflijkheid gegrepen te hebben, waarnaar toch hun diepste verlangen uitgaat, al weten zij dat zelf niet; maar de wijsgeer is er om te verklaren wàt dat diepste verlangen wil, en hij beseft, hoe de wijsbegeerte den mensch ook *hier* de ware onsterflijkheid leeren kan, hoe men haar *zin* grijpen moet, en hoe zonder dat besef millioenen jaren leven in het tijdelijke ijdel zijn.

Is het wáár? Is er dan een andere mogelijkheid om het Eeuwige te bereiken dan door altijd maar te leven en vooruit te gaan?

De heer Schutte lacht bitter! Waren dan de Helden er niet? Hoorde men nooit van Schopenhauer, dat *hij* het Eeuwige bereikt, die den redeloozen drang tot leven doodt? Vernam men nooit van Sokrates en Plato en Kristus, van Swedenborg en Spinoza, en lieten die Meesters niet hun woord na, leerend - ieder op zijn wijze - dat de ware kennis er is; schenkend wijsheid genoeg aan ieder, die wil, om met eigen woorden er eigene wijsheid uit op te bouwen en daarmee in het Eéne op te gaan? Wie zóóver kwam, die leefde in den *zin* der onsterflijkheid, die leefde in het Eeuwige, met verwerping van tijdelijkheid, verandering en eigen individualiteit; hij gaat op in het *al,* naar de ware beteekenis des woords, want hij bestaat dan niet meer als *hij,* doch als een van het Al in wezen niet onderscheiden deel van het Al.

Deze leer is niet dezelfde als die van het Geloof. Want al symboliseert wellicht geen geschrift de ware wijsheid beter dan het Evangelie van Johannes, dat het één-zijn met den Vader predikt en de verwerping der eigen persoonlijkheid, het Geloof spreekt nog van een leven hiernamaals, en de Wijsbegeerte wil het ware inzicht en daarmee de ware onsterflijkheid, *hier* schenken; wat daarna geschiedt, telt dan minder.

Maar als nu de zin der onsterflijkheid is het meêgaan *mèt,* het opgaan *in* het Eeuwige Zijn, wat heeft dat te maken met abstracta en concreta, met de formule (*SO*), met de idee?

Dit.

De ware wijsbegeerte schenkt kennis van het werkelijke, dus van het volstrekte der Eeuwigheid en van het concrete in het tijdelijke: in het tijdelijke zijn de concreta toch onmiddellijk gegeven, en de concreta begrijpen is: hen bevroeden in betrekking tot de volstrekte eeuwige werklijkheid. In de poging tot dit begrijpen kan men wellicht fouten begaan, doch dat is het erge niet: *de* vijand is het *verkeerde* denken, dat de concreta bereiken wil, niet uitgaande van het volstrekte zijn, doch van het menschlijke zijn, en deze vijand, eens begonnen, zet zijn arbeid steeds voort, den mensch buiten en tegenover het Al plaatsend, en dan met het menschlijk verstand van den mensch uitgaande, de concreta en het Al willend begrijpen. Maar hoe?

Door de dingen onderling te *vergelijken,* daardoor *algemeenheden,* dus *abstracties* te vormen; deze algemeenheden, dus het *overeenkomstige* als één *bestanddeel,* en het verschil als een ander bestanddeel te beschouwen, en dan het ding zelf weer als dc vereeniging en liefst de som van beiden. Dit is het *analyseeren;* het verkeerde denken vergelijkt (SO) met (DO) en (TO) en (MO), en zondert *O* af; het vergelijkt (SO) met (SE) en (SA) en (SI), en zonder *S* af; het bouwt nu (SO) weer op uit *S* en *O*. gewoonlijk vergetend, dat *vervlochten* zijn en *opgeteld* zijn niet hetzelfde is, en optellen de *idea ameristos* van (SO) niet raakt. En altijd gaat dit analyseeren verder, ten slotte komend tot uiterste, door *het verstand zelf bedachte* begrippen zooals *substantie* en *oorzaak,* en altijd volgt hierop een *syntheteeren,* en altijd bestaat de illusie van het grijpen en begrijpen van het concretum, en altijd slaat deze poging mis, want nooit is (SO) = S + O. En dit alles, wijl dit denken den mensch losmaakt uit wat in waarheid één is; wijl het dat losgemaakte stuk plaatst tegenover het Geheel, en het Geheel als *voorwerp* van dat Deel beschouwt, met inroeping van het Verstand als beoordeelaar, het Verstand, dat alleen *abstracties* kent en hanteeren kan, en het tijdelijke enkel aanziet.

De lezer begrijpt het: het *verkeerde* denken heeft Kant's *Kritik*

der reinen Vernunft tot Bijbel; het geeft niets anders dan de *ervaringskennis;* het laat Al en Eeuwigheid even onbegrepen als ieder concretum, en heeft in het: (SO) niet gelijk (S + O), zijn gifbeker. En zijn dwaling is niet, dat het 't concretum als zoodanig niet ziet en gevoelt, doch het verklaard en begrepen acht als samenstel van bestanddeelen, daarbij dan het besef der eigen wezenheid van het concretum gemeenlijk verliezend.

Het *verkeerde* denken derhalve miskent het concretum, zijn uitgangspunt nemend in den mensch, met verheffing van het verstand tot rechter, en levend in het tijdelijke; dit kon men hier onder leiding van het (SO) uiteenzetten; wat nu beteekent het verstaan van het concretum als *plastische idee van den Geest* en brug tot den zin der onsterflijkheid, - men voelt zich hier minder zeker; men wil echter een verklaring van dit deel dezer nieuwe wijsbegeerte[1)] tastenderwijs althans beproeven.

IV.

Ervaringsdenken, *verkeerd* denken. - Kan en kon een mensch ooit anders doen dan zich tegenover de natuur plaatsen, die hij kennen wil, en (SO) anders begrijpen dan door ontleding en opbouwing?

De heer Schutte beweert van wel, en wil door de *primitieve talen* bewezen zien, hoe een mensch, en zelfs vele menschen, het Al kunnen aanzien met wegcijfering van het eigen *Ik.* Daarover straks, doch thans *dit.* Ware de heer Schutte niet met zulk een haat vervuld tegen Chamberlain, hij had ook ten deze met dien 'verduitschten Engelschman'[2)] zijn eigen leer kunnen steunen. Maar zoo zijn nu eenmaal onze manieren, van ons wijsgeeren. Chamberlain is Kantiaan, volbloed; hij moet wel (SO) verklaard achten, voorzoover een mensch verklaren kàn, door ontleding en opbouwing; maar, veel erger nog, voor Chamberlain is Spinoza een bederver van het ware denken: voort dus met dien booswicht, leer om leer! Niettemin leert ook die booswicht, dat een denkwijze, waarbij de mensch zich doet opgaan in het Al, zeer wel mogelijk

1) Blz. 61. 'Onze beschouwingswijze is echter geheel nieuw, zij is zonder precedent, enz.'
2) Blz. 156.

is - omdat zij bestaan heeft, en zelfs bij lang niet onberoemde mannen, bij de oude Arische dichters en wijzen en de oudste Grieksche wijsgeeren, Thales met zijn navolgers en Herakleitos nog, al kwam tijdens den laatste reeds de kritiek op, die het Al uiteenrukte in Ik en Natuur. Zóó Chamberlain[1], voor wien die scheuring het juiste denken inleidde, en de vroegeren met een *mythe* de klove tusschen Ik en Wereld wilden overbruggen, zooals nog alle Al-Eenheidsmannen van later tijd deden en doen. Maar de heer Schutte, van Chamberlain gansch niet gediend, aanvaardt ook déze bijdrage niet, en zoekt *zijn* feitenbewijs in de primitieve talen onder leiding van Renan.

Hier heeft men grooten eerbied voor Renan en weinig kennis van vroegere talen; toch moet men meesmuilen over het beroep op die talen als getuigstukken voor den *primitieven mensch.* Zooals elders óók wel, wil de heer Schulte méér bewijzen dan hij noodig heeft. Zekere oude talen getuigen van zekere denkwijze, dat was genoeg, - waarom haalt hij den *primitieven* mensch er bij? Hoe lang bestaan er talen, hoe lang bestaat de mensch, en vooral, hoe lang bestaan er talen met schrijfteekens? - want van *die* moet men het toch hebben. Doch daarvóór was er menige taal met *klanken* alleen, en daarvoor weer met *gebaren.* Hier acht men het gansch niet bewezen, dat de *primitieve* mensch dacht, zooals de heer Schutte het wil, en zelfs zoo hij uit een of ander oerwoud een volksstam opduikelt, wiens taal een eenheidsopvatting doet blijken, wie bewijst ons, dat die stam nog altijd primitief is en niet hoogst ontaard of verfijnd? Wellicht hadden synthetische talen analytische voorgangsters: ethnografie en archaeologie leerden vaak de meest verbijsterende feiten, en het is bedenkelijk om het weinige, dat men kent, uit te breiden over de onmetelijkheid van het niet bekende.

Maar er zijn dan getuigstukken van talen met aanwijzing op een zekere wereldopvatting; het zij zoo, en met gespannen verwachting ziet de lezer aan enkele *voorbeelden* die aanwijzing tegemoet, maar.... hij krijgt ze *niet.*

Quousque tandem! Deze wijsgeer eener geheel nieuwe beschouwingswijze, het voorbeeld in theorie niet versmadend,[2]

1) O.C., blz. 282 vlgg.
2) Blz. 79.

deelt niet dozijnen zeer gewone schrijvers over wijsbegeerte de verderflijke onthouding van voorbeeld. Weet hij niet, dat zijn beste wijsheid in duistere, afgetrokken en meestal dubbelzinnige woorden tot den lezer komt, en het voorbeeld onmisbaar is, óók om te bewijzen, dat de schrijver zelve zijn zaak begreep? Weet hij niet, dat hij, steeds over concreta sprekend, geen enkel voorbeeld van een concretum geeft, en den ongelukkigen lezer dwingt om zelf te kiezen en dan wellicht slecht te kiezen, zoodat de schrijver het dan gemaklijk heeft om den lezer botheid te verwijten, terwijl de schuld bij hemzelf is? Hier zal men zich gedwongen zien telkens iets aan te grijpen als geval van concretum; wellicht grijpt men mis en dan....

O ja, de heer Schutte geeft een groot voorbeeld: Leonardo da Vinci. Dat is de man, die de juiste verhouding tusschen *ware* en *verkeerde* kennis in zijn kunst aanwees; *hij* is een volledige bewustheid. Doch hier acht men dit voorbeeld *verwarrend,* en men zou het *misleidend* moeten noemen, zoo de heer Schutte niet veel verder op in zijn boek de strekking er van duidelijk en bondig aangaf[1)], doch daar waar het eerst wordt verstrekt en besproken, is het verwarrend, wijl men daar niet voelt, van *wat* het een voorbeeld is. Iedereen zal wel toegeven, dat het een schoon ding is om de uiterste kennis van anatomie en kleur en lijn en licht te verbinden áán, en zelfs te onderschikken áán de uitdrukking van een gemoed, en men begrijpt gaarne hoe de *Gioconda* een meesterstuk in deze richting is. Doch het gemoed, de ziel, waarom het dan gaat, is weliswaar onzienlijk, nochtans een zaak van ervaring; ook bij ons zelf erkennen wij gemoed in ons gewone denken, en de Vinci zou dus twee ervaringszaken tot één hebben gebracht, met onderschikking van de eene aan de andere. Maar wat de heer Schutte wil is vereeniging van het ervaarbare met het *transcendente,* en in zijn *Intermezzo* zegt hij niet, hoe de Gioconda hem enkel een hinkende vergelijking levert, en alleen een hinkende vergelijking mogelijk is: dit laat hij ons eerst later gevoelen, en dàn erkennen wij gaarne kracht in het voorbeeld, er bij meenend echter, dat hij liever de schilderij van een levenloos voorwerp had moeten kiezen, van een nederige pot of pan: er

1) Blz. 396, en, schoon minder afdoend, blz. 255.

zijn stillevens, die een schaal en een schotel, een lap en een klomp tot een geheimzinnige hoogere bestaansorde schijnen te brengen, en zulke schilderijen kunnen ons eerder doen beseffen, wat het is om een concretum als een plastische idee van den Geest te verstaan.

Dit dan over het meest uitvoerige voorbeeld van het boek, en met de oude talen is het nog erger. Zelven moeten zij een voorbeeld geven, maar geen enkel bijzonder geval leert ons, *hoe* zij dat doen, en dus den primitieven mensch toonen als geloovige in den Geest en het concretum. Met welgevallen haalt de heer Schutte aan van Renan: 'il semble que l'homme primitif ne vécut point avec luimême, mais répandu sur le monde, dont il se distinguait à peine. L'homme, a dit Maine de Biran, ne se sépare pas de prime abord des objets de sa représentation; il existe tout entier hors de lui; la nature est lui', - maar met geen enkel bijzonder geval toont hij, *hoe* dat besef in die oude talen uitkomt. En nu hij dit naliet, is men hier op eigen gissing aangewezen, en dan gist men, dat ook de oude talen niet *geheel* concreet en synthetisch waren (trouwens voor den heer Schutte zelf was ook de primitieve mensch niet geheel zuiver op de graat) en wel al dadelijk dáárdoor, dat zij *talen* waren[1]. Iedere taal onderstelt *herhaling* en daarmee *vergelijking* van concreta en het opmerken van *overeenkomst* in bijzondere gevallen, daarmeâ weer *algemeenheid, analyse* en *abstracties.* Iedere taal werkt met *woorden,* die *herhaald* worden, al zijn zij nog zoo ingewikkeld synthetisch. Zoo een zeker oer-mensch tot een ander zei: *paleschoengtroeni,* en wij dat moeten overzetten als: *oude beerin heeft dezen man aangevallen,* dan maakte hij een klankgeheel, bij een tweeden aanval van een beerin wéér te gebruiken, ook al was die tweede aanval niet geheel gelijk aan den eersten, en daarmee zijn alle hoofdzonden der verkeerdheid reeds begaan.

Renan noemt het latijnsche woord *amabor* (ons: *ik zal bemind worden)*; een synthetische vorm voorzeker, maar telkens als het klonk, gaf het toch één *zelfde* gedachte aan, voorkomend in *andere* verhoudingen, dus met vergelijking werkend en méér, en minder overeenkomend met de gedachte behoorend bij *amabar,* minder

1) De heer Sch. erkent (235) 'dat reeds in de eerste taalaanvangen de overgang in de richting der verkeerdheid actief moet zijn geweest', doch hij maakt tevens een voorbehoud, dat de principieele beteekenis dier verklaring te niet doet, terwijl dat voorbehoud op 245 niet principieel opgeheven wordt.

nog met *amaberis,* en veel minder nog met *laudaberis.* Iedere taal werkt met herhaling, losmaken uit een geheel (dus schending van het concretum), vergelijking, vastleggen van overeenkomst en verschil, en bij al zijn liefde voor den primitieven mensch had de heer Schutte niet mogen vergeten, dat ook dit wonderschepsel *verkeerd* was, wijl het sprak, en er tusschen hem en de misgeboorten van nù enkel een verschil in graad van verkeerdheid kan zijn.

Meende hij anders, aan *voorbeelden* had hij zijn leer moeten doen leven; nù, hij versmaadde ze; hij dwong den lezer zelf voorbeelden te kiezen; men deed het hier gissenderwijze en filosofeerde er zelfs over, met de uitkomst, dat een oude taal alleen zou kunnen getuigen van méér opgang van den mensch in Natuur en Al, en de meening, dat ook ónze talen nog niet gehéél analytisch en verkeerd zijn.

Dit hoofdstuk was een haast onvermijdelijke uitweiding, men gaat thans verder met het onderzoek van het concretum als *plastische idee van den Geest.*

V.

Dat onderzoek raakt aan Spinoza, die wel niet van *concreta* spreekt, doch van *res singulares, singularia, particularia,* en hén, doch niet de algemeenheden werkelijk acht in zijn onderscheiding van *entia rationis* en *realia.*

Voor den heer Schutte is Spinoza een der zéér grooten, al zweert hij bij hem, zoomin als bij Plato en Schopenhauer, en al ontneemt hij hem zéér veel. En dat kan niet anders, waar hij in de *substantie* den oorsprong van alle *verkeerde* beschouwing ziet, en mèt Kant de ruimtevoorstelling tot de zinnelijkheid brengt. Maar Spinoza blijft een held, wijl hij de *intuïtieve* kennis de hoogste kenwijze acht, door háár het best de Godheid meent te grijpen, en de kennis der *concreta* als tweede doel stelde, onder méér, wijl die kennis dichter bij God brengt.

Maar ging de heer Schutte het verschil tusschen Spinoza en hem zelf in zake het concretum genoeg na? Voor hem zelf toch - en als men hier mistast, is het *zijn* schuld, daar hij alle voorbeeld onthoudt - is het *concretum* het ding met alle huid en haar der zinnelijkheid; het ding, welks *idea ameristos* te verklaren is; het

ding, dat dan een *plastische idee* zou zijn, is: *die steen* met *die* kleur, hardheid en gewicht; *dat paard* met lange manen, bruin haar, luid gehinnik, lenige gestalte en snelheid en vuur; *de zon daar* met haar kleur en glans en gloed en rondheid: *die* concreta ontwaart hij overal. Voor Spinoza is het concretum, door den wijze te aanschouwen, veel armer; het is geen dàt en *zóó* en *dáár* en *nu*; het heeft kleur noch klank noch geur; het is enkel een meetkundig-mechanisch bouwsel, en als zoodanig naar de leer van Descartes te onderzoeken[1)], en reëel vooral als *geval* van die leer. Voor Spinoza is het volle zinlijke concretum een *particulare* van lage soort, door de zinnen ons voorgebracht, een lage soort van kennis leverend, *imaginatio* te schelden, door den gewonen man *ervaring,* doch door den wijze *losse ervaring* genoemd, al leert zij ons haast alles, wat voor ons *nut* noodig is. *Die* concreta zijn veranderlijk en vergankelijk, te talrijk daarbij om ze te overzien, te zeer gevoelig voor elkaâr om ze in hun feitelijk optreden te beschrijven. De wijze zoeke niet eenmaal kennis van *dien steen,* want zelfs enkel als een mechanisch bouwsel opgevat, is hij een veranderlijk *hier* en *nu*; doch stel mechanische vraagstukken over twee lichamen, die tegen elkaâr botsen, en los ze op naar de wetten der botsing, en dan kent ge een waar concretum, naar één attribuut althans der Godheid, die ge dan steeds beter kennen leert. Want bedenk: niet geometrie en mechanika zelf, al geven zij wetten, zijn de echte wijsheid, maar om ieder bijzonder geval, dáárom is het te doen, - want die wetten, schoon de grondslag van het ware overleg en zelve juist, zijn *algemeenheden;* bepaalde dingen alleen de *realia,* waarom het te doen is, en die de Godheid toonen[2)].

Deze leer wortelt in Descartes, hem grootendeels herhalend, den anderen Geweldige der 17e eeuw[3)], toen de groote natuurkunde eerst aanving, en nog niet had getoond, hoeveel het experiment de *experientia vaga* verrijken en veredelen kon, en

1) Al verklaart Sp. in zijn brieven zich meer dan eens over Descartes' mechanika onvoldaan, de leer over de *natura corporum* in Ethika II, ziet er toch als Cartesianisme uit. Men noemde ze niet, doch ziet niet voorbij, dat voor Spinoza ook de gemoedsaandoeningen *res singulares* zijn.
2) Hier acht men zich ten deze in overeenstemming niet Cassirer, Erkenntnistheorie enz. II, 95 vlgg.
3) Men wijst hier met te meer nadruk op Descartes, wijl de heer Sch. hem geen plaats geeft, zeker zeer tegen den zin van Spinoza.

daarom zekere altijd dreigende bezwaren tegen den omgang met de veranderlijke concreta (Spinoza spreekt van *mutabilia)* het rationalisme schenen te gebieden. Descartes wil Galileï's valwetten en slingerwetten niet aanvaarden, wijl zij niet *streng* en *volstrekt* zijn, terwijl de mechanika strenge wetten stelt en daarmee den aard van *val* en *slinger* streng kan behandelen. Spinoza sluit zich bij die leer aan, al dacht hij wel eens (zooals Descartes zelf misschien óók) door kritiek op de zintuigen en behoorlijke proeven de wetten van den *loop* der dingen te vinden: helaas, hij werkte die gedachte niet uit, noch in zijn *Tractatus de Intellectus Emendatione,* noch in zijn *Ethika,* al gaat de bewering, dat de zon veel verder van ons is dan zij schijnt te staan, reeds in de richting van veredeling der *experientia vaga* tot *experientia clara* of *firma*[1)]

Maar toch blijft voor Spinoza het concretum der ervaring een minwaardig ding, en er is dus wel verschil tusschen zijn *res singularis,* die tot God kan voeren, en het zinlijke concretum van den heer Schutte. Niettemin waardeeren zij, ieder op hun wijze, het concretum. En dan, Spinoza stelt de *intuïtieve* kennis bovenaan, en met háár vooral[2)] is de Godheid te grijpen; voor den heer Schutte is het de Geest, dien het intuïtieve kennen grijpen moet, en verheffen tot *uitgangspunt* van alle beschouwing, *middelpunt* en *eindpunt* tevens, onder méér, wijl men dàn eerst de concreta der ervaring leert *verstaan.* De schoolmeester hier betreurt het, dat de heer Schutte zelf zijn verschil met Spinoza niet uitpluist en met *voorbeeld* toelicht; thans moest die schoolmeester zelf over dat verschil aan het *gissen* gaan, en wie weet....?

Niettemin meent ook de schoolmeester hier al wat beter te begijpen, waarom het concretum een *plastische idee* is: *die steen* is een verzinnelijkte gedachte van den Geest, en doet ons de intuïtie in dien steen den Geest ontwaren, dan is het wezen van dit concretum doorgrond, en aan zijn *idea ameristos* de eenige beteekenis gegeven, die hij naast de aanschouwing hebben kan. Men kwam dus al wat dichter bij de oplossing.

1) Spinoza zelf gebruikt de woorden exp. *clara* en *firma* niet.
2) Ten onrechte maakt de heer Sch. van de *ratio* een gecorrigeerde *imaginatio,* om haar uit het Ve deel der Ethika te bannen. De *ratio* wordt ook dáár (Prop. 28) met waardeering genoemd, en II, 44, Coroll. 2 geeft haar met zooveel woorden de macht om de dingen als *eeuwige* dingen te zien. *Ratio* en *imaginatio* blijven gescheiden door de klove tusschen het Eeuwige en het Tijdelijke.

VI.

Het ultra- concretisme (vergeef het woord) is wellicht een deel van het *geheel nieuwe* bij den heer Schutte. Niet enkel zijn ons uitsluitend concreta voor oogen gesteld[1], doch ook in het abstracte moet men nog een méér en minder erkennen; algemeene oordeelen *bestaan* slechts in en met bijzondere oordeelen, en Kant zelf bedoelde het niet anders, als hij zijn kategorieën oordeels*vormen* noemt.

Dit laatste voegt men hier zelf toe; schoon zeker in den geest van der heer Schutte. Overigens is men bevreemd, dat deze denker, voor wien Kant *de* heraut van het *verkeerde* denken is, zelf niet aanwijst en onderstreept hoe de ervaringswijsgeer van den aanvang af en in beginsel het concretum vermoordt door het te scheiden in een *apriori* en *aposteriori*[2], het eerste deel alleen oonderzoekt, en het tweede alleen *in beginsel* (maar als zoodanig nooit los te laten) aanvaardt als algemeenheid. Kant onderzoekt de *vormen* van zinlijkheid en verstand, wier *materie* hij altijd, zonder nadere beschouwing, als onmisbaar aanvulsel stelt[3], en de noodlottige scheiding, die nooit meer is ongedaan te maken, ligt dus aan zijn leer in haar diepste wezen ten grondslag. Niets is méér waar, dan dat Kant werkt met scheiding, abstracties, en herbouwing, doch de scheiding in *apriori* en *aposteriori,* alsmede in *materie* en *vorm* der kennis, is wel de sterkste, en het meest teekenend voor het verschil tusschen hem en den heer Schutte, die door zulk scheiden en herbouwen het concretum nooit meer hersteld en gekend acht. De kritische agnost moge met dit herbouwend kennen tevreê zijn, (SO) wordt nooit gelijk aan (S + O), en de heer Schutte, géén agnost zijnde, ziet kans om aan het onbevredigende der ervaringsleer te ontkomen met een inzicht in het *transcendente.*

Met een inzicht dan in wat men gewoonlijk transcendent noemt[4] datgene wat de ervaring overschrijdt en voor Kant verboden gebied was. Voor den heer Schutte echter is dit transcendente, méér nog dan de ervaring, deel der werkelijkheid. *Deel,* let wel, want

1) Blz. 107, 112, 357, 367.
2) Kr. d. reinen Vernunft, 2e uitg. 748 vlgg. Verg. *Ibid.* 269.
3) Sterk voorbeeld van scheiding, K. d.r. V., 2e uitg. 34-36.
4) De heer Sch. zelf gebruikt dit woord ook meer dan eens: 229, 262.

zóózeer is hij concretist, dat dit transcendente hem niet alles is, noch buiten iets anders staand, maar een deel van de Al-Eenheid, die èn het Eeuwige (den Geest), èn het Tijdelijke (de ervaring) als realiter onsplitsbare brokken bevat, met nog méér wederzijdschen samenhang dan zelfs Spinoza vermocht aan te brengen.. Niettemin meent men hem - en zonder bedoeling tot beleedigen -*dogmatist* te moeten noemen, maar dan niet een dogmatist, dien men zoo maar met Natorp's kritiek[1] vangen kan, doch een dogmatist *sui generis,* met een eigen *idea ameristos:* aan anderen om uit te maken, in hoever deze *idea* geheel nieuw is, en of deze Al-Eenheids-leer[2] door hem het eerst verkondigd wordt, want hier kent men niet alle filosofieën.

Uitgangspunt blijft het concretum, of liever de concreta, en daarbij de onmacht van het verkeerde, het ervaringsdenken, met zijn scheiden, abstraheeren en herbouwen, om ze te begrijpen. De verkeerdheid, uitgegaan van den *individu,* van het *individueele*[3] *bewustzijn,* geeft een gebrekkige, een schijn-kennis; het ware denken echter gaat uit van den Geest en komt dan tot een waarachtig begrijpen. Bedenk, het verkeerde denken beseft wel in het concretum een *idea ameristos,* maar faalt waar het dit eigen type *begrijpen* wil; het besef stelt de *opgave,* helaas door het verkeerde denken later meestal vergeten, maar het ware denken *begrijpt* het concretum als een *plastische idee van den Geest*[4], en dan is de ware kennis bereikt, en dan zijt ge, waar ge zijn moest, want dan kènt ge het concretum als kosmisch wezen, als uiting van het Eeuwige, en het Eeuwige beseft ge er in.

Het concretum een plastische idee, een verzinlijkte gedachte van den Geest - zegt men het zoo goed? Zoo niet, - waarom gaf de schrijver geen voorbeeld, en waarom geen toelichting op het woord *idee*? Schromelijk mag dit verzuim heeten, en schromelijk nog méér, wijl hij den lezer boeten laat voor des schrijvers haat tegen Chamberlain, die zooveel leerzaams over het woord

1) Zie Platos' Ideenlehre door Paul Natorp (1903), blz. 366 vlgg.
2) Dit woord is, naar men meent, *niet* van den heer Schutte.
3) Dit woord, op blz. 141 en tallooze malen méér gebruikt, is zeker zeer ongelukkig gekozen, daar Kant's ervaringsleer juist bij uitstek *inter*-individueel is.
4) *Van den Geest:* onmisbaar toevoegsel. Ook in het ervaringsdenken is het concretum een plastische idee, maar dan van menschelijk denken. Een concreet hellend vlak is de veraanschouwelijking van het gedachte.

idee verhaalt; dien de schrijver kende, maar liever afsnauwt dan ten bate van zijn lezer gebruikt.

Aan het woord *idee* gaf Plato een hoogere wijding, maar Plato zelf gebruikt het volstrekt niet altijd als òns woord *idee,* gedachte, zoomin als hij òns woord gedachte-idee altijd door *idea* uitdrukt. Ja, zelfs deed men hier óók iets gevaarlijks, pogende den platonischen term *mia idea ameristos* in eere te brengen, want ook daarin is *idea* juist niet *idee,* doch, wat het van huis-uit is: gedaante, gestalte, figuur, en daardoor *eigene eenheid,* type, karakter. *Idea* als *idee* is gedachten-gestalte, en bij uitnemendheid *wel bepaalde* gedachten-gestalte, een *begrip,* dienend om in een veelheid van voorstellingen eenheid te brengen[1]. Maar Plato gebruikt voor dat doel lang niet altijd, en zelfs meestal niet, het woord *idea,* en *idea* is bij hem vaak platweg: uiterlijk, gestalte, gedaante, figuur.

De heer Schutte verhaalt niets van dit alles; hier kan men daarom enkel weer gissen; men doet het, en herhaalt: een *plastische idee van den Geest* is een verzinnelijkte gedachte van den Geest, en het concretum wordt dus gekend en begrepen, zoo wij het verstaan in zijn *idea ameristos* als een gedachte van den Eeuwigen Geest.

Maar om dat te doen, moet ge uw *denken* gebruiken om uw *verstand* te verlaten, en het Al met den Geest meê te denken.

VII.

Bedenk het wèl: met den Geest, en van den Geest uit, of wel: uw denken in den Geest centraliseerend, en de Geest is maar niet een naam voor een kind, voor het Eeuwige zonder meer, doch voor het *denkende* Eeuwige, en het Eeuwige is niets anders dan een denkend iets, of eeuwige gedachte. Met lofwaardige helderheid en nadruk verklaart de heer Schutte[2)], dat de onderstelling: ieder concretum is een plastische idee, alleen voor dat concretum verklarend kan zijn, zoo men ze als een *idee van den Geest* opvat,

1 Waar men hier Chamberlain dankt voor veel schoone leering over Plato, en hem dus ook sterk aanbevelen moet, is men wel verplicht ernstig te waarschuwen tegen zijn wildheid in het citeeren, waarbij hij de malste fouten maakt, ze zelfs onderstreepend, hoewel hij niettemin meer dan eens ook dàn een platonisch inzicht juist raakt en toelicht.

2) Blz. 108 vlgg.

dus van een ander denken dan het menschelijke uitgaat; dat andere denken werkt niet met abstracties, het geeft enkel individueele gedachten zonder analyse en vergelijking, en die individueele gedachten zijn, in zinlijkheid *gerealiseerd,* de concreta, die ons aanschouwlijk voor oogen staan. De Geest vergelijkt niet, klassificeert niet, haalt geen *herinnering* (dus het tijdelijke) in zijn werkzaamheid; hij denkt zichzelven, zich realiseerend telkens met een *idea ameristos,* en ieder dier gedachten is dus een *plastische idee van den Geest.* Op zulk een leer wijst het duistere besef van het raadsel der concreta[1)], - aanvaard ze, of verwerp alle hoop om het concretum te begrijpen.

Maar welk *bewijs* is er voor het bestaan van dien Geest?

Hier heeft men in dit dikke boek alleen *dit* kunnen vinden: alleen door *die* onderstelling wordt het raadsel van het concretum opgelost en dus *zin* en *rede* (raison) in het concrete Al gebracht; ten tweede: het bestaan van den Geest wordt bewezen door de *intuïtie.*

En om dien dienst der intuïtie acht de heer Schutte zeker Spinoza een zijner helden. De *scientia intuïtiva* van dezen denker, brengt den mensch onmiddellijk tot kennis van Gods wezen en zijn bestaan, en God is ook een denkend wezen, al is hij voor Spinoza nog méér dan dat.

En hier, nu men het wagen gaat de intuïtieleer te onderzoeken, brengt men, schoon geen dogmatist, een oprecht eeresaluut aan dien edelen held, van wien een ieder behoort te houden om zijn wijsgeerig *leven,* eenig in de nieuwere geschiedenis der wijsbegeerte; en de verheven rust van zijn hoofdwerk, om de prachtige slotwoorden er van, en wijl hij groote overtuigingen vestigde: het recht op menschelijke kritiek van den Bijbel; de opruiming van bijgeloof; den samengang van veranderingen in lijf en gemoed en méér. Men behoeft zijn leer niet in alle, of de meeste deelen of zelfs maar in beginsel te aanvaarden, om dit alles te bewonderen, zoomin als men met Descartes de ruimte een substantie behoeft te achten om te erkennen, dat door hem de overtuiging gevestigd werd over de verklaarhaarheid (al is het dan een verkeerde!) der ruimtelijk-tijdelijke verschijnselen uit mechanika en wiskunde. Men bewondert hier, schoon agnost, Spinoza om véél, en óók,

1) Blz. 110.

wijl hij het niet beneden zich achtte om zijn leer over de *scientia intuïtiva* aan nederige *voorbeelden* te verbinden.

Men weet het, Spinoza stelt drie soorten van weten: de laagste soort is de *imaginatio* of *experientia vaga,* die alleen over het tijdelijke gaat en *nuttige* dingen leert, werkend met vergelijking, klassificeering en herinnering; de tweede soort, het streng redeneerende denken, de *ratio,* werkt nog wel met algemeenheden, maar toch om de bijzondere dingen te bereiken en begrijpen, en toch met het vermogen om het Eeuwige te beseffen en de grondslagen van alle ware wijsheid; de *derde* soort, de beste, hoogste en diepste, de *scientia intuïtiva,* die met één slag geeft, wat de *ratio* met veel moeite zocht, die de *ratio* zelfs steunen moet, en de schoonste macht is voor hem, die door wijsheid tot God, Deugd en Geluk komen wil.

Maar dit hooge en diepe is noch tè hoog noch tè diep om in zeer eenvoudige voorbeelden toelichting te winnen, en de heer Schutte volgt althans éénmaal[1] den Meester in dezen luisterrijken eenvoud.

Door *intuïtie* weten wij, zegt Spinoza, dat drie en twee vijf maken, en dat twee lijnen, ieder aan een derde evenwijdig, ook onderling evenwijdig zijn[2]. Door *intuïtie* ook, dat bij zulke eenvoudige getallen als **1**, **2** en **3** het getal **6** als vierde evenredige behoort: dit laatste voorbeeld geeft hij zelfs *drie maal*[3)].

Voor Spinoza is *intuïtieve* kennis die welke een besluit grijpt en aanvaardt zonder stappen van redeneering; de *rationeele* gebruikt ze wèl. De *ratio* bepaalt den 4den term naar de leer van Euclides, terwijl de *experientia vaga* op sleur en hooren zeggen haar besluit neemt. En terwijl men hier zich nog eens verzet tegen de versmelting van de *ratio* en de *imaginatio,* die de heer Schutte wil uitvoeren, wijst men voorts op Spinoza's bewering, dat men de verhouding **1**: **2** met *één blik ziet,* en daarom den **6** als vierden term *ziet,* aanvaardt, en klaarblijkelijk te aanvaarden *behoort.* Men wijst daarop, meenend, dat Spinoza hier *psychologischen dwang* met *geldigheid* verwart; men vindt die verwarring terug in het laatste deel der *Ethika;*[4)] ze niet opgeheven achtend door

1 Bedoeld wordt de later te bespreken plaats van blz. 222-224.
2)*Tr. de Int. Edmend.* Uitgave Land, blz. 9.
3) Ibid. 9. Voorts *Ethica,* II, **40**, Schol. 2, en *Korte Verhandeling,* uitg. Land, II, 1.
4) V. 23, Scholium. Mentis enim oculi, quibus res videt observatque, sunt ipsae demonstrationes.

Spinoza's eigen verklaring van de *vergissing,*[1] ze terugvoerend tot de fout van het *clare et distincle concipere* als afdoend kenmerk van het *verum,* met volle besef, dat men met deze kritiek aan den heer Schutte en talloozen anderen een onuitstaanbare pias van een schoolmeester en Droogstoppel toeschijnt, doch van oordeel, dat men zelfs zulke minachting voor de waarheid moet over hebben. Men wijst daarop, wijl dáárin, naar men hier meent, de eerste en meest te waardeeren beteekenis van de intuïtie uitkomt, die van het *geestelijk aanschouwen* van eenig denkbeeld, een beteekenis van hooger waarde dan die van het *aanvaarden* eener *stelling* op intuïtie, gevoel of inspiratie af. Die eerste intuïtie, wel te onderscheiden van de tweede, is bij alle redeneeren óók onmisbaar, en in haar hanteering met meer of minder kracht, ligt vaak het verschil tusschen den zwakken en den sterken denker, zooals zelfs de *verkeerde* kennis leert met begrippen als *energie* en *entropie,* die lang niet door alle beoefenaars dier kennis met evenveel kracht en helderheid aanschouwd worden, en Spinoza zelf met zijn geweldige kracht van aanschouwing van de Godsgedachte.[2] Van *die* intuïtie wel onderscheiden is de tweede, welke een *besluit* niet enkel aanschouwt, doch ook als wáár aanvaardt, enkel om de kracht der intuïtieve overtuiging. Deze tweede intuïtie kan bedriegen, hoe spontaan en met hoeveel dwang zij ook werken moge, en levert nooit het afdoende *bewijs,* zooals de *6* in de evenredigheid niet wáár is, wijl men ze zoo maar opnoemt, maar omdat hij om allerlei gronden als de juiste waarde te aanvaarden is. En niet ziet men hier voorbij, hoe volgens Spinoza zelf het denken van een begrip allerlei stellingen meâ insluit, doch men gaat niet zoover in die leer als hijzelf, en herhaalt, dat het intuïtief stellen van een besluit geen bewijs voor de juistheid is. Zeer nederige gevallen kunnen ons dienaangaande waarschuwen, zooals de puzzle van de spin en de vlieg. Het *clare et distincte concipere,* hoe

1) *Ethica,* II, **47**, Scholium.
2) *Chartier* in zijn beknopt overzicht van Spinoza *(Les Philosophes, Spinoza,* Paul Delaplane, zonder jaartal, blz. **24-26**) onderstreept de beteekenis van dit kennen sterk, zeggend: bij alle redeneeren gebruikt men ideeën, die men kennen moet om te redeneeren, enz. De bewering is juist, en men neemt hier aan, dat Ch. in Spinoza's *geest* spreekt, doch zijn verwijzingen naar de bronnen helpen den lezer niet aan Spinoza's *woorden* van dien aard. In 't bijzonder bevat *Epist.* **45** niets, wat Chartier's mededeeling rechtvaardigt, terwijl hij in *Ethica,* II, **40**, Schol. **2**, allerlei leert, wat er niet staat, en zijn verwijzingen naar den *Tractatus de Int. Emend.* niet duidelijk zijn; wellicht bedoelt hij bladzijde **11-13** der uitgave van Land en v. Vloten.

schoon en belangrijk als historische leuze en aansporend beginsel, levert geen *bewijs.* Om kort te zijn: Descartes zag *clare et distincte* denken en uitgebreidheid als *substanties;* Spinoza ziet ze *clare et dislincte* als *attributen;* Kant ziet de uitgebreidheid *clare et distincte* als den vorm der zinlijke aanschouwing, en de heer Schutte ziet ze *clare et distincte,* zooals Kant.

Iets anders dan is het om het denkbeeld God of Geest te intueeren, iets anders om op intuïtie af de stelling te aanvaarden: God of de Geest *bestaat;* Spinoza, moet men hier wel denken, luisterde naar de tweede intuïtie door een hem eigene associatie van een gedachte aan een gevoel, van de schoone blijdschap die hem vervulde als hij de gedachte aanschouwde; en door hem verbonden werd aan het eene Al-wezen, dat alles in zich bevatte en van alles de *causa sive ratio* was. Men eert hem hier volop om de kracht zijner geestelijke aanschouwing; men verheugt zich over zijn schoone blijdschap, het edele loon voor den geweldigen en edelen arbeid; men verklaart zich hier gaarne zijn mindere in *die* intuïtie, en eischt voor zichzelven dàt loon niet op, - doch men kan niet de beslissende kracht der *tweede* intuïtie aanvaarden[1].

VIII.

Men bleef met deze uitweiding den heer Schutte raken; althans, men meent, dat hij het *bestaan* van den Eeuwigen Geest op *intuïtie* af aanvaardt, zooals hij ook wel aan zijn aanschouwing verheuging zal verbinden.

Die Geest is niet de God van Spinoza, want hij mist de *uitgebreidheid;* hij is alleen *denking,* die, zich in zelfdenken *realiseerend,* het *concretum* uitmaakt: die steen, zoowel als de zon daar, èn Droogstoppel èn Spinoza; het zijn allen plastische gedachten of ideeën van den Geest.

Men moest tasten naar voorbeelden, tasten ook over het *bewijs* voor het bestaan van den Geest, en vond daarvoor enkel de intuïtie van den heer Schutte, gesteund door zijn overtuiging, dat

1) Men kan er hier niet aan denken om in te gaan op het *essentia existentiam involvens,* gesteld al dat men het kon -, en acht zich er niet toe verplicht, wijl, naar men hier meent te zien, het geval van den heer Schutte buiten die zaak staat.

zóó alleen het concretum *zin* krijgt, en zóó het tijdelijke met het Eeuwige in harmonie komt.

Het zij zoo -, doch wat voordeel meent hij méér te winnen door die aanvaarding op intuïtie af?

Dit: dat nù het vraagstuk van het concretum niet meer weggemoffeld wordt onder het sofisme (SO) = (S + O); *dit:* dat hij nu zijn uitgangspunt kan nemen in dien Geest; *dit*: dat hij van *ware* en *verkeerde* kennis kan spreken; *dit* (nogmaals): dat hij het Al als een verweving van Eeuwigheid en Tijdelijkheid ziet; *dit:* dat het verkeerde denken een onmisbaar element naast het juiste wordt; *dit*: dat ethika, met aesthetika en religie een degelijken grondslag krijgt;*dit*: dat de uitdrukking 'omgaan met het Eeuwige' méér dan een poëtisch woord is; *dit*: dat de beteekenis van groote denkers nu eerst duidelijk is; *dit*: dat de *zin der onsterflijkheid* nu eerst tastbaar wordt met een waarde, verre uitgaand boven den droom van den gewonen man, - dit alles en waarschijnlijk nog méér.

Een kritisch agnost voelt zich wel zéér arm naast een overvloed, rijker nog dan dien van Spinoza, welke niet eenmaal een aesthetika heeft, en geen helden noemt, of het moest Descartes zijn, terwijl zijn concreta veel van de versiering der zinlijkheid missen. Het is de liefde, de hartstocht voor het concretum met huid en haar, die den heer Schutte van Spinoza onderscheidt: althans dat meent men hier, gelijk men hier óók meent, dat die concreta met huid en haar *gerealiseerde* gedachten, plastische ideeën van den Geest zijn, en gerealiseerd zijn is: verzinnelijkt, veraanschouwlijkt zijn. Zoo men hierin mistast, en verder mistasten zal in het verslag over de onthulling van het raadsel, de schuld is aan hem, die geen *voorbeeld* gaf, en den verslaggever dwong zelf te kiezen en te beslissen: die bruine en blinkende en zware en plompe steen is een gerealiseerde, een plastische idee van den Geest; die steen daar met al zijn zus-en-zoo is een concretum met eigen type, eigen *idea ameristos,* en het vraagstuk van deze *idea ameristos,* door het verkeerde denken niet opgelost, vindt zijn richtig en afdoend antwoord in het ware denken: die steen is een gerealiseerde, een plastische, een veraanschouwelijkte gedachte van den Geest.

De heer Schutte acht zijn meening ongetwijfeld verduidelijkt

door verwijzing naar Plato en zijn ideeënleer, en het verslag over de onthulling der plastische idee van den Geest moet dus weer in een uitweiding treden.

Hoe vat hij die veelgenoemde *ideeënleer van* Plato op?

Alleereerst in véél overeenstemmend met wat latere jaren aan inzicht over haar brachten. Zoo hij het niet van Cohen en Natorp heeft (om van Chamberlain maar niet te spreken), vond hij het uit zichzelven: de platonische ideeën zijn niet metafysische *dingen,* hypostasen (geleerd gezegd) van menschelijke gedachten, geheimzinnigerwijze de ervaringswereld herhalend, geheimzinnigerwijze *oorsaak* van de zinnenwereld en het ware vaderland van den wijze, - deze nog kort geleden haast algemeen heerschende opvatting wordt door den heer Schutte beslistelijk afgewezen. Het strekt hem tot groote eer, en ook hij, die zijn filosofie niet beamen kan, erkenne het als een voordeel van haar, dat zij den aanhanger verbood in die fout van vele eeuwen te vervallen, en Plato allerlei *entia rationis* door het beruchte proces der *hypostazeering* tot *substanties* te doen maken. Het strekt tot groote eer van zijn denkwijze, en des te liever nog zou men, na deze leering over wat de ideeën *niet,* de leering van dezen zoeker en vinder begrijpen over wat de ideeën *wel* zijn. Maar alweer, o.a. door gebrek aan *voorbeeld,* moet men hier tasten, en men meent het volgende te grijpen. De plastische ideeën zijn denkbeelden, gedachten, doch gedachten van den Geest, door den mensch nagedacht en herhaald, en zoo hij een wijze is, verstaan àls gedachten van den Geest, en daardoor een greep naar den Geest en het Eeuwige.

Men *meent* dit te zien, o.a. om des heeren Schutte groote waardeering[1)] van de ekstatische bladzijde uit het Symposion[2)], die de opstijging naar het Schoone beschrijft, door haar glorie van gedachtenverheffing en rhythmiek van de weelde der aanschouwing den minder bevoorrechte meêdeelend. Wel kan men in die ekstase zelfs ons *abstraheeren* duidelijk ontwaren; voor den heer Schutte echter is dat dan enkel een hulpmiddel, te verwerpen zoodra het doel getroffen is: de aanschouwing van den Geest, hier als het Schoone zich openbarend, ‘zelve op zich zelf met zich zelf altijd bestaande en ééngestaltig’, buiten verandering, verhou-

1) Blz. 312, waar de heer Sch. wel is waar dien passus ook kritiseert, doch niettemin blijkbaar hoogstelt.
2) Symp. XXIX, 210E-212.

ding en vergelijking, en niet als een ding van deze wereld. De *schoone dingen* toont ons de zinlijke aanschouwing, doch wij verstaan hen alleen op de juiste wijze, zoo wij ook hèn verstaan als veraanschouwelijkte gedachten van den Geest, als zijn plastische ideeën, en ònze ideeën zijn enkel herhalingen van de eeuwige Gedachte.

Is de lezer nu waar hij zijn moet? Is nu duidelijk, wat een concretum is als plastische idee van den Geest; is de eigen gestalte van *dien steen daar* verklaard, het vraagstuk der *idea ameristos* opgelost? Hier meent men, dat het concretum *het schoone ding,* die bloem daar, door Plato naar een *moment,* een *opzicht, voor zoover* het schoon is, overdacht is, en dit moment, dit opzicht, dit voor-zoover-als, door vergelijking losgemaakt wordt uit de *vervlechting* met andere momenten, en daarna 'op zich zelf' aanschouwd: het geheele concretum (en dáárom gaat het) blijft buiten deze leer; een bloem is nog iets anders dan iets schoons, en derhalve is men hier nog niet verder dan het inzicht, dat er een vraagstuk over de *idea ameristos* is: dat de ervaringsleer het niet oplost; dat de heer Schutte den eeuwigen Geest, het Eeuwige denken bij intuïtie stelt en aanvaardt en het concretum als gedachte van den eeuwigen Geest verklaard acht. En hier kan men voorshands voor dit besluit alleen *deze* verdediging zien: *het verkeerde denken verklaart het concretum niet, doch veronachtzaamt dan ook het Eeuwige; het ware denken stelt het Eeuwige voorop en verklaart dus wel; kortom de foutieve leer verklaart niet, dus verklaart de juiste leer wèl.*

Hier gelooft men óók, dat Plato in het *Symposion* en elders een greep naar het Eeuwige doet, maar men ziet ook in dien greep het raadsel der *idea ameristos* niet opgelost. Is voor den heer Schutte Plato wellicht nog enkel een *pionier* in de ware leer, heerlijker in den overvloed zijner gaven en de diepte van zijn blik dan menig beter verstaander van later tijd, doch niettemin enkel een eerste ontginner? Wil hij geen anderen steun van den Goddelijke dan juist dien greep naar het Eeuwige; ziet hij dáárin de waarde van Plato's idee? Zeer zeker stelt hij ook zulk een greep hoog, en zóó zelfs, dat hij met fraaie zwaai en zwier van gedachte naar Sokrates overgaand, in dien greep van den hemelschen jongere *de* vraag van den onsterflijken ouden *Vrager* beantwoord ziet.

Want Sokrates, leert de heer Schutte, Sokrates met zijn zoeken naar definities, verlangde niet de definitie te vinden; hij verlangde te toonen, dat het denken, van het menschlijk verstand uitgaand, nimmer de definitie bereikt; dat dit *verkeerde* denken nooit de ware verheldering geeft; *de vraag*: 'wat is deugd', heeft tot doel het besef te wekken: het verkeerde dienken kan het antwoord niet geven. Maar het juiste antwoord ligt in de leer van den Geest, en dat antwoord, althans in beginsel, gaf Plato met zijn greep naar het Eeuwige en zijn *ideeën.* En wie dit niet inziet, aldus geeft de heer Schutte te kennen, 'die heeft van de Sokratische filosofie even weinig begrepen als iemand, die nooit van haar heeft gehoord'[1].

Dit is niet de eenige dooddoener in het boek; de schrijver geeft ze ongetwijfeld in het algemeen, zonder persoonlijke bedoeling; maar het algemeene is *verkeerd* en dus gevaarlijk, te meer wijl de lezers concreta zijn met hun eigen *idea ameristos,* en hier is men, vele jaren in, aan en over Plato gewerkt hebbend, hoewel geenszins te oud om te leeren, nog jong genoeg om zich zulk een lieflijkheid als een persoonlijk feit aan te trekken; kwâjongen genoeg daarbij om met vermaak te zien, dat de heer Schutte, als het ware op kwâjongenswijze om een pak slaag biddend, in zijn werk herhaaldelijk aanleiding geeft, dat men hèm eens *mores* leert. Vooruit dus, kwâjongen, schreeuw er op los, maar maak het kort.

IX.

De heer Schutte verklaart niet te begrijpen, waar het toch goed voor was om de zinlijkheid zoo te smaden, als door vele denkers gedaan werd[2].

De kwâjongen vraagt: heeft de heer Schutte dan nooit van hun redenen gehoord en waren die zoo kinderachtig? Blijkbaar vernam hij nooit, dat de zinnen nader bij de hartstochten staan en daardoor kalm overleg belemmeren, méér nog, dat zij tot *eerste* oordeelen voeren, met een *schijn* van waarheid, en daardoor van de diepere *tweede* en verdere oordeelen afhouden; hij hoorde nooit van het 'alles stroomt', dat den zinnenwaan over het

1) Verg. blz. 294.
2) Blz. 127.

blijven der stoflijke dingen wil rechtzetten, noch van Parmenides' leering, die op háár wijze het schijnbare bestaan tot een onecht bestaan verklaart. Hij hoorde of begreep nooit, dat Demokritos met zijn 'honing is voor den gezonde *zoet,* doch voor den zieke *bitter*' een groote daad deed; het ging hem voorbij, wat Plato over de gevaren der zinnenoordeelen (d.i. van oordeelen over de gegevens der zinnen) verhaalt, en in zijn *Timaeus* nog eens onderstreept[1]. En of Spinoza al leeraart over de *mutabilia,* en de *imaginatio*[2], welke lage kennis over de dingen (*door de zinnen* verminkt, verward en ordeloos voorgesteld) aan ons schenkt, en de *experientia vaga,* die de zon maar tweehonderd voet van ons brengt, - en of de geschiedenis der wijsbegeerte al overloopt van diergelijke vermaningen, hij zag of begreep er niets van, noch kon hij uit eigen denken zoo iets opdelven. Wie zóó is, mijnheer Schutte, - aldus de kwâjongen -, mist alle recht om over zinlijkheid, denken en wijsbegeerte ook maar één woord mee te praten!

En de heer Schutte noemt maar altijd Kant's denken *individueel,* hoewel de kritische ervaringsleer bij uitstek *inter-individueel* is, en voor wie dit niet gevat heeft, de heele Kant ongeschreven kon zijn. En hij wil in de gauwigheid Kant eens verbeteren, waar deze de dingen dooréén zou hutselen[3], niet wetend, dat, waar Kant dan hutselen zou, het theoreem van het blijven der substantie nog maar even aangeraakt wordt, terwijl het later in den breede is ontwikkeld en van betoog voorzien[4]. De gansche *transcendentale Analytik* ziet hij over het hoofd, misschien op raad van Schopenhauer, maar dan mag hij wel eens hooren, dat napraten den mensch niet siert; dat er na Schopenhauer wel een en ander gebeurd is; dat de leer der *Analogien,* schoon noch volmaakt wellicht en zeker niet geheel helder, een sterk stuk is, en dat, wie ze zoo maar voorbijloopt, over Kant niet het minste beweren mag: aldus de kwâjongen, die zelfs de verbetering van den heer Schutte een knoei-surrogaat noemt.

En dat geurt nog, ter opkamming van eigen inzicht, met een gezegde uit Plato's *Parmenides,*[5] alsof hij dat moeilijkste van

1) Verg. Timaeus **50**A en **29**B.
2) O.a. Eth. II, **40**, Schol. **2**.
3) Blz. **224-225**.
4) Bedoeld wordt de leer van de *Analogieën der Ervaring.*
5) Herhaaldelijk, o.a. blz. **401**, met verwijzing naar *Parmenides,* **145**A.

alle platonische werken onder de knie had, en zonder te vertellen, *hoe* dat gezegde voorkomt. Maar neemt hij alles voor zijn rekening, wat tot die uitspraak voert? Zegt hij het Plato ook na, dat àls men het Eéne als Bestaand stelt, Eén en Bestaan niet hetzelfde zijn[1)] en dus het Eene Bestaande een *Geheel* is, waarvan Eén en Bestaan *deelen* zijn, terwijl daarmee tevens *Ander* gesteld is, dus *drie*[2)], en ook *tweemaal* en *tweemaal twee* enz., dus *veelheid* (arithmos), terwijl het Eene in aantal tegelijk *begrensd* en *onbegrensd* is.[3)] Aanvaardt de heer Schutte dat alles, wanneer hij met zooveel welgevallen Plato nazegt (en dan nog een woordje weglaat), dat *'het Eene (Bestaande) op een zekere wijze één is en veel"*? Is hij er zeker van dat Plato zelf ze aanvaardde, en hier niet enkel de gevolgen van een zekere uitgangsonderstelling nagaat? Het is waaghalzerij, aldus de kwâjongen, om zoo maar een uitspraak uit den *Parmenides* op te rapen; wie zoo in het wilde Plato citeert (voegt hij aan toe) begrijpt niets van den Goddelijke; de kwâjongen sliept den waaghals uit, en roept hem achterna, dat *het geheel niet in de deelen is,* (zooals wat verderop uit den *Parmenides* op te rapen is), en dus het Al zich niet in een der concreta openbaart.

(Wordt vervolgd.)

1) *Parmenides,* **142**A.
2) *Ibid.* **143**D.
3) De uitspraak: 'het Eene Bestaande is één en véél' komt óók voor in *Parm.* **143**A en **144**E. *Parm.* **145**A herhaalt ze om er aan toe te voegen, dat het Eene in getal tegelijk begrensd is en onbegrensd.

Zo'n pias!
Blijspel in drie bedrijven door Marcellus Emants.*)

PERSONEN:

ERIK UITERWAARDEN, Lid van de Raad van State, **48** jaar.
JAKOBA, zijn vrouw, **39** jaar.
ALEIDA, zijn dochter, **19** jaar.
VAN STELLINGEN.
KATHARINA, zijn vrouw.
LOUIS, zijn zoon.
Graaf VAN HESHOVEN, Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.
WILLEM SPRONTING.
JAANTJE, dienstbode bij Uiterwaarden.
MULDER, dienknecht.

*) Door de kritiek werden op dit stuk een paar aanmerkingen gemaakt, waarvan de waardevermelding geacht kan worden niet enkel voor mij van belang te zijn. In de eerste plaats zag men in Uiterwaarden de karikatuur van een door mij bestudeerde persoon. Dit is volkomen onjuist en weer een voorbeeld van 't geen ik reeds meermalen noemde: een tweede-hands oordeelvelling, te weten een beoordeeling, van de bestaansmogelikheid van personen of toestanden, niet voortspruitend uit de kennis van zulke personen of toestanden in het werkelike leven, maar een gevolg van het vergelijken van afgebeelde personen of toestanden met dergelike personen of toestanden aangetroffen in andere romans of andere toneelstukken. Uiterwaarden is in 't geheel geen karikatuur; maar de kriticus kent mensen als hij kennelik alleen òf uit andere kunstwerken òf slechts van uiterlik en dus evenmin uit de werkelikheid. Hij kan zijn bestaansmogelikheid dus wel beschouwd in 't geheel niet beoordeelen en oordeelt toch. Een andere beoordelaar schreef dan ook: ‘Hollandsch van top tot teen is de hoofdpersoon, de deftige man, die als schier alle deftigen en alle Hollanders, de kat in het donker knijpt, ex-Kamerlid, Staatsraad, minister, ter wille van de lieve “carrière” van liberaal Christelik geworden, kortom de type van de vertegenwoordigers, waarover wij vallen, zoodra wij 's morgens, 's middags of 's avonds de neus even buiten de deur steken.’

Dit klinkt anders en, naar ik in het gegeven geval meen te mogen zeggen: juister.
Het onderscheid tussen een Uiterwaarden in huis en een Uiterwaarden in het publieke leven is de kern van 's mans toneelpersoonlikheid en maakt hem wel tot een pias; maar daarom nog niet tot een karikatuur.
Vervolgens vond men, dat ik Uiterwaarden niet liet zien als man van grote bekwaamheid, ofschoon ik wel van hem liet getuigen, dat hij een zeer bekwaam man was.
Ik liet Uiterwaarden in het stuk minister worden, deels om zijn beginselen, die strookten met de beginselen van de overheersende politieke partij, voornamelik echter omdat hij als advokaat een schitterende politieke loopbaan achter de rug had en een belangrijk werk over een nieuw strafrecht had geschreven. Wat had ik meer kunnen doen? Als de kriticus zich die vraag ook maar even had voorgelegd, zou hij zijn onvervulbare eis niet hebben neergeschreven. Men kan toch zo'n boek over strafrecht niet op het toneel laten voorlezen of een advokaat zonder enige aanleiding eens een pleidooi laten houden. Alles door daden te laten blijken is eenvoudig een onmogelikheid; beoordelingen door derden en uitingen van de persoon zelf moeten het overige doen. Getuigt Uiterwaarden's rede in bedrijf III niet voldoende van zijn eigenaardige welbespraaktheid?
Dergelijke kritieken zouden zeker niet besproken hoeven te worden, als zij het grote publiek, dat nu eenmaal in een krant gelooft als in een soort van bijbel, geen onjuiste meningen suggereerden, waartoe dat publiek zonder die krant niet zou gekomen zijn.
M.E.

JAN HEMSING, dienknecht.
Bezoekers van een verlovings-receptie.

De handeling valt voor in Januari, in Uiterwaarden's huis in Den Haag,

Het toneel stelt voor een ouderwets deftige suite. De dubbele deur op de achtergrond, die naar de andere helft van de suite geleidt, is doorgaans gesloten. Wanneer ze opengaat ziet men in de diepte een salonwand, waarvoor een schoorsteenmantel met toebehoren prijkt. Voorts heeft het toneel rechts twee zijdeuren, links een deur en een schoorsteenmantel, waaronder een open haard brandt. Sofa dicht bij de tafel. Familieportretten aan de wanden. Een buffet.

Eerste bedrijf.

Toneel I.

Erik, Jakoba, Aleida, later Jaantje.

E r i k :

(deftig voorkomen; lange bakkebaarden, waarmede hij gestadig speelt; geschoren bovenlip en kin. Hij ligt nu, in een luuster huisjasje gekleed, met een doek over het gelaat, te slapen op de sofa. Op de gedekte tafel staat nog het nagerecht en een fles wijn. De hanglamp boven de tafel is met een doek overdekt zodat de kamer in schemering is gehuld. Jakoba en Aleida zitten bij de tafel achterover geleund in hun stoelen en voeren niets uit. Zij praten fluisterend om Erik niet te storen.)

J a k o b a :

(Nog jeugdig-mooie vrouw; na eens gegeeuwd te hebben)

Is 't nog geen kwart over achten?

A l e i d a :

(die eveneens geeuwt)

Ik zal es kijken.

Zij staat behoedzaam op en gaat op haar tenen naar de pendule op de schoorsteenmantel)

Neen, nog niet.

(Weer plaats nemend)

Gisteren was papa al om half acht wakker.

J a k o b a :

Toen is hij dan ook de hele avond uit z'n humeur geweest.

A l e i d a :

Ja; dat is waar

(na een kleine pauze)

Hoe u al de

jaren van uw huwelik elke avond de wacht heeft kunnen houwen bij papa's dutje!

J a k o b a :
Hij noemt dat gezellig, kind.

A l e i d a :
Voor hèm.... nu ja; maar voor ons....

J a k o b a :
Eer je naar Zwitserland ging, heb je er toch nooit over geklaagd.

A l e i d a :
Toen was ik ook nog zo'n schaap. Tegenwoordig..

J a a n t j e :

(die voorzichtig de tweede deur rechts geopend heeft en op de tenen binnen is gekomen, fluisterend tot Jakoba)

Mevrouw, daar is een heer. Hij zegt, dat onze meneer hem verwacht. Hier is z'n kaartje.

J a k o b a :

(lezend)

Louis van Stellingen, junior. Ik ken hem niet.

A l e i d a :
Zou u papa dan niet wakker maken?

J a k o b a :

(aarzelend)

't Zal wel dienen.

(Zij staat op en nadert Erik, die zij eerst toespreekt en dan aanstoot)

Erik.... Erik.... 't Is kwart over achten.

E r i k :

(knorrig ontwakend)

Hè?.... Kwart over achten... Wat zou dat? Laat me toch uitslapen.

J a k o b a :
Er is iemand voor je, 'en Heer, die je verwacht.

E r i k :
Die ik verwacht? Nonsens! Ik verwacht niemand.

J a k o b a :

Hier is z'n kaartje.

E r i k :

(lezend)

Louis van Stellingen. O.... die.... ja goed.... goed. Laat binnenkomen

(tot Jaantje, die heen wil gaan)

Of neen. Jaantje, wacht even. Neem eerst af.

J a k o b a :
Ik zal je helpen.

(Jaantje, Aleida en Jakoba nemen haastig de tafel af, leggen er een kleed over en nemen het kleedje van de lamp af.)

E r i k :
Ziezo,

(tot Jakoba en Aleida)

Nu gaan jullie zolang hier naast.

A l e i d a :
In de kou?

J a k o b a :
Zó koud is 't daar niet!

E r i k :
Een kwartiertje maar, kind. Dan kijk ik hem wel de deur uit.

(Jakoba praat zacht met Aleida)

En; jij, Jaantje.... met het teewater wacht je, totdat die meneer weg is.

(tot Jakoba Aleida)

Ik had die jongen verzocht niet vóór half negen te komen; tee voor hem is dus onnodig. Hij stoort me minstens een kwartier te vroeg. Da's geen manier. Jullie komen terug, zodra je hem weg hoort gaan.

J a k o b a :
Goed, man.

(Aleida en Jakoba gaan door de dubbele deur heen.)

J a a n t j e :
Kan ik nu....?

E r i k :
Ja, ja.

(Jaantje rechts achter af; Erik rekt zich geeuwend uit.)

Hè! Ik sliep zo lekker,

(rechts eerste deur af; een ogenblik blijft het Toneel leeg; dan komt Aleida weer door de dubbele deur te voorschijn. Zij kijkt om zich heen en niemand ontwarend, schiet zij naar iets zoekend de kamer in.)

J a k o b a :

(in de dubbele deur)

Wat zoek je, Leida?

A l e i d a :

Ik zoek m'n boek! Als papa 't vindt, bromt ie weer, dat ik verkeerde boeken lees. O, daar is 't!

(zij neemt het boek op en verdwijnt er mee door de dubbele deur, die zij sluit.)

Toneel II.

Jaantje, Louis, Erik.

J a a n t j e :

(Louis binnen latend en een stoel aanschuivend, waar hij niet gaat zitten)

Neem u plaats, meneer. Hier, meneer zal zo dadelik wel komen,

(rechts achter af)

L o u i s :

Bestig.

(Hij kijkt enigszins nieuwsgierig om zich heen. Na een korte wijle keert Erik terug. Hij heeft zijn luuster jasje verwisseld voor een deftige geklede jas, waarop de Nederlandsche Leeuw prijkt; Louis buigt voor hem en drukt daarna de hem toegestoken hand.)

E r i k :

(niets knorrig meer; doch zeer joviaal)

Zo, zo; m'n vriend. Kom je es kennis maken? Da's goed; da's goed! Ga zitten. Je vader had me al schriftelik op je bezoek voorbereid. Hij heeft 't tegenwoordig druk, hè? Ja, ja, dat begrijp ik. En.... en alles wel t'huis?

L o u i s :

(beschroomd)

Dank u, meneer Uiterwaarden, heel wel. Op vaders aandringen heb ik 'et maar es gewaagd....

E r i k :

Gewaagd.... wat gewaagd? Zou de zoon van een van mijn oudste en beste vrienden mij onwelkom kunnen zijn? Het doet me plezier.... bepaald plezier, dat je gekomen bent. Maar laat me je nu één ding voor de toekomst.... voor de toekomst, zie je,.... eerlik en openhartig zeggen. Stoor me niet weer in m'n dutje na het eten. Daar kan ik niet tegen. Neen, daar kan ik niet tegen. M'n vrouw en dochter zitten dan bij me.... voor de gezelligheid. Stoor me dan dus niet weer.... nooit weer.

L o u i s :

O, meneer Uiterwaarden, het spijt me vreselik. Als ik geweten had, dat....

E r i k :

'et Was sine ira et studio gezegd. Onthoud 'et nu maar. Als je goeie vrienden met me blijven wilt....

L o u i s :

(met vuur)

Meer en meer worden, hoop ik!

E r i k :

Goed.... goed. Dan weet je wat je te doen staat.

(van toon veranderend)

En nu wonen jullie dus in den Haag. M'n vrouw stelt zich veel van de kennismaking voor. Zodra je ouders op orde zijn, vragen we eens belet. Eerlik gezegd was ik wel een beetje verwonderd toen ik hoorde, dat je vader zijn burgemeesterschap wilde opgeven. Hij had 'et zo naar z'n zin. Maar

(met een betekenisvol lachje)

't wras reculer pour mieux sauter, hè.

L o u i s :

Zou u denken?

Erik:

Houd je nu maar niet van de domme. Je vader zal je wel het een en ander van de tegenwoordige kriezis verteld hebben. Jij wilt immers ook carrière maken. Dan dien je toch ingewijd te worden in de geheimen van de politiek.

Louis:

Ja.... maar of vader dit doen zal? Die is zó gesloten. Als *u* misschien.... Carrière maken.... o, zeker; dat wil ik en.... met uw voorlichting.... uw bijstand.... indien ik daarop zou mogen rekenen....

Erik:

Waarom niet? Je dissertatie was heel goed en de inlichtingen, die ik omtrent je gekregen heb, luiden zo gunstig, dat....

Louis:
U vindt dus niet, dat ik wel wat lang gestudeerd en een beetje veel pret gemaakt en geboemeld heb? Misschien klinkt het gek, dat ik zelf u dit vraag maar....

Erik:
Gek, dat je op mijn mening prijs stelt? 't Is in 't geheel niet gek.... in 't geheel niet.... En pret maken.... dat komt de jongelui toe. Ik ben zelf student geweest.... ik weet: de jeugd moet uitrazen. Later.. ja.. goed.. goed.. dan komt de tijd van de ernst.... van de arbeid.... van het getuigen voor je beginselen. Maar.... da's waar ook.... heb ik juist gehoord.... wou je in de diplomatie gaan?

Louis:
Zou u 't me afraden? Uw vraag klinkt zo.... zo bedenkelik.

Erik:
Beslist! Ieder op z'n plaats. De Diplomatie is het terrein voor de adel. Patriciërs, als wij, die moeten in het land blijven, waar hun naam bekend en geëerd is. Onthoud dat, m'n jongen, onthoud dat!

Louis:
Ik dacht anders.... eenmaal diplomaat zou ik 'et toch.... misschien.... kunnen brengen tot Minister van Binnenlandse Zaken

Erik:
Trarare, trarare! Kalm aan.... kalm aan. Bescheidenheid past aan de jeugd. Begin met veel onder de mensen te komen. Vertoon je.... in goede kringen.... dat spreekt.... goede, deftige kringen. Versmaad ook het verenigingsleven niet... neem baantjes aan.... maak je verdienstelik. Relaties krijgen, dat is in de wereld.... in de politieke wereld het halve werk. Al heb je goed afgestudeerd, met knapheid alleen kom je er niet. En dat is goed ook.... heel goed. Daar.... je komt me nu raad en hulp vragen. Waarom? Omdat je nog groen bent, terwijl ik de mensen, het leven, de politiek ken.... door en door ken. Is 't dan niet beter, dat ik je de gevraagde raad en hulp geef, dan dat ik je dwaze streken laat begaan?

Louis:
Natuurlik! Als ik dus op uw raad.... uw bescherming mag rekenen....

Erik:
Zeker mag je dat. Ten minste.... als je meent, dat die bescherming enige waarde kan hebben. Ik ben.... vergeet dat niet.... op et ogenblik enkel lid van de Raad van State.

Louis:
O, maar een aanbevelend woord van iemand, die zo'n prachtige praktijk als advokaat achter de rug heeft, die als lid van de

Kamer geweest is, die genoemd wordt als onze toekomstige minister van justitie....

Erik:

(gevleid, maar geheimzinnig doende)

Trarare.... trarare! Welke profeet heeft je dat verteld?

Louis:
Een publieke opinie kan men moeilik een profetie noemen. U hoort nu tot de partij, die de meeste kans heeft aan 't roer te komen. U is in die partij een van de voormannen.

Erik:
Toch verwacht *ik* voor de eerste vier jaren een buitenparlementair zakenkabinet. Maar je spreekt daar van de publieke opinie. Er wordt toch niet beweerd, dat ik de liberale partij om bijoogmerken heb verlaten?

Louis:
Gehoord heb ik die bewering niet.

Erik:
Tot ontrouw aan mijn beginselen zal ik mij niet licht laten verleiden. Neen; niet licht. Nu hoor ik je vragen waarom ik dan van de liberalen ben overgelopen naar de histories-ethiesen. Eenvoudig, omdat de liberale geest.... de echt liberale geest,.... de liberaliteit in de goede, de ware zin des woords bij de tegenwoordige liberalen niet langer te vinden is. Neen; niet langer te vinden. Want.... heden ten dage.... dat we vooruit moeten.... goed.... goed; maar.... tegelijkertijd moeten we terug. De menselike vrijheid hoog houden.... 't is een eerbiedwaardig beginsel, waarmee ik volkomen instem..... volkomen. Maar vrijheid mag niet ontaarden in bandeloosheid en dat gebeurt. Servi omnes legum sumus ut liberi esse possumus, zeide Cicero al. Boven de individuele vrijheid staat bij mij de zedelike wereldorde. Daarom moeten we front maken naar twee kanten: tegen de reaktie en tegen de revolutie. De oude bezadigdheid, de oude tucht, het geloof, de goede zeden, in één woord: de oude rechtschapenheid, dat is eigenlik het juiste woord: de oude rechtschapenheid moet in ere worden hersteld.

Louis:
Zou u graag.. later dan.. graag minister worden?

Erik:

(deftig en ernstig)

Of ik *graag* minister zou worden, is helemaal de vraag niet.... mag zelfs de vraag niet wezen. Maar als je weten wilt, of ik geloof voor mijn land en volk nuttig werkzaam te kunnen zijn, dan meen ik zonder aarzelen te moeten antwoorden: ja. Daartoe voel ik me in staat.... niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats door mijn rechtskennis; maar ook en meer nog.... ik durf'et gerust zeggen.... door mijn vastheid van ka-

rakter. Op die vastheid ben ik trots,.... niet omdat ze mijn verdienste is, maar omdat ik ze beschouw als een zeldzame, tot dankbaarheid stemmende gave van de Voorzienigheid.

L o u i s :
Vaders oordeel over u.... dat mag ik u nu wel zeggen .... stemt geheel met uw eigen oordeel overeen.

E r i k :
Wij kennen elkaâr ook al zo lang.

L o u i s :
En dus krijgen we waarschijnlik van u een nieuw strafwetboek.

E r i k :
Een nieuw handelsrecht en een nieuw strafrecht. Dat zou de taak zijn voor mijn latere.... mijn mogelik latere ministeriële loopbaan. Als God me nog enige jaren levens vergunt.

L o u i s :
O.... meneer Uiterwaarden... iemand, die er zo gezond en krachtig uitziet.... die geleefd heeft als u....

E r i k :
Ja.... ja; maar die een drukke carrière van inspannende arbeid achter zich heeft.

(een boek grijpen)

Ken je dit werk?

L o u i s :

(het boek bekijkend)

A -. Uw ‘Terugkeer tot de enig juiste beginselen van strafwetgeving’. Ik heb er al veel over gehoord en ook gelezen. Veel goeds; maar zelf.... de tijd heeft me nog ontbroken....

E r i k :
Neem 't mee, m'n jongen, neem 't mee. Wat je in handen hebt is een Hollands exemplaar. Hier is een Duits.. een Frans.. een Engels.... een Italiaans,

(hij geeft hem de verschillende boeken)

Alles tot je dienst. Neem maar mee. Een Russiese, een Spaanse en een Zweedse vertaling zijn ter perse. Die geef ik je later ook nog.

L o u i s :
Dank u zeer. U beleeft kennelik veel genoegen van uw werk. Ik wens er u hartelik geluk mee.

E r i k :

Laat me je daar op antwoorden met de uitspraak van een groot artiest.... een muzikus.... die.... toen iemand hem geluk wenste met de bijval van het publiek zeide: niet mij moet u gelukwensen, die gegeven heb; maar het publiek, dat mocht ontvangen,

(opstaande)

En nu m'n vriend....

L o u i s :

(insgelijks oprijzend)

Mag ik u niet langer ophouden. Dat begrijp ik; maar toch.... toch zou ik u nog wel iets.... als 't niet al te onbescheiden is.... willen vragen.

E r i k :

Vraag, m'n jongen, spreek vrij uit.

Louis:
Zou ik mevrouw Uiterwaarden ook eens eens bezoek mogen brengen?

Erik:
Wel zeker, wel zeker; maar kom dan niet op haar jour. Neen, neen.... de zoon van m'n oudste, beste vriend, die moet es 's avonds komen. Op een kopje tee.... gezellig.... huiselik. Dan zal ik je ook es helemaal op de hoogte brengen van onze politieke toestanden. Daar kun je je voordeel mee doen. Un homme avisé... je weet 'et.... en vaut deux. Die Politik.... als je niet oppast... verdirbt den Charakter....

Louis:
Bewijst u zelf niet, dat dit woord van Bismarck niet voor iedereen geldt?

Erik:
Ik hoop'et.... ik hoop'et; maar de waarschuwing mocht ik je niet onthouden. Je zult er wel niet tegen hebben als m'n dochter bij je bezoek tegenwoordig is.

(Louis maakt een gebaar van blijde verrassing)

Sinds haar terugkeer uit Genève.... van het pensionnaat.... zit ze 's avonds bij ons in de huiselike kring.

Louis:

(met warmte)

O,.... integendeel. Ik heb de eer gehad niet lang geleden.... even.... vluchtig.... te vluchtig.... op de jour van mevrouw van Duivenvoorden met uw dochter kennis te mogen maken en niets zal me aangenamer zijn dan de kennis te mogen hernieuwen en.... en.... voortzetten.

Erik:
Dat pleit voor je, m'n jongen; dat pleit voor je. Want.... al is Leid m'n eigen kind.... ik meen zonder overdrijving van haar te mogen zeggen: Ze is 'en schat.... 'en ware schat. Altijd goed gehumeurd.... gehoorzaam.... hulpvaardig.... nooit kunsten of kuren. Daarbij.... goed ontwikkeld.... Ze spreekt vloeiend Frans, Duits, Engels....

Louis:
Natuurlik heeft ze onder uw leiding 'en uitstekende opvoeding genoten.

Erik:
Enig kind; dat begrijp je. Misschien.... misschien is ze voor d'r leeftijd 'en beetje te ernstig. Haar moeder noemt dat zwaarmoedigheid en beweert, dat die zwaarmoedigheid is toegenomen, sinds haar terugkeer uit Genève. Maar da's gekheid. M'n vrouw.... als de meeste vrouwen.... heeft in 't geheel geen mensekennis. In 't geheel niet. De zaak is, dat 't kind nu eenmaal naar d'r vader aardt. Ze heeft mijn ernst en.... je mag 'et ijdel vinden.... Ze is er me enkel te liever om.

Louis:
Heel begrijpelik. Trouwens.... ondanks die ernst... beter gezegd: juist door die ernst heeft ze iets biezonder aantrekkeliks.

Erik:
Vin je. Wel.... wel. Nu.... loop maar es aan en hernieuw de kennismaking. Misschien kom je dan wel tot het inzicht, dat vaders dikwels erg verblind zijn voor de fouten van hun dochters.

Louis:
O, neen, meneer Uiterwaarden; daar ben ik niet bang voor.

Erik:
Breng ondertussen mijn hartelike groeten over aan je vader en je moeder.

Louis:
Ik zal niet in gebreke blijven.

Erik:
En.... stoor me niet weer in m'n dutje. Denk daar vooral aan.

Louis:
Stellig.... stellig.

Erik:
O, ja. Nog iets. Als je werkelik op m'n raad prijs stelt...

Louis:
Zeker, zeker.... Heel veel prijs.

Erik:
Doe dan ook presies wat ik zeg. Presies. Ik moet voor je in kunnen staan als voor me zelf.

Louis:
Daar kan u op rekenen.

Erik:
Tot weerziens dan.

(Louis rechts achter af.)

Toneel III.

Erik, later Koba, nog later Aleida.

(Nadat Erik even staande zwijgend heeft nagedacht, gaat hij op de achterdeur toe en opent die.)

E r i k :

Komen jullie?

J a k o b a :

(binnentredend)

Zo. Is het jonge mens eindelik weg?

E r i k :

Ja; maar hij komt eerstdaags terug en wordt je schoonzoon.

J a k o b a :

(na Erik een ogenblik verwonderd te hebben aangekeken)

O.... zo.

(leuk)

Ik wist niet dat hij Leida gevraagd had.

E r i k :

Heeft ie ook niet.

J a k o b a :

Ben je er dan zo zeker van, dat hij 't doen zal en dat Leida hem nemen wil?

E r i k :
Wat hem betreft: zeer zeker en Leid neemt de man, die *ik* voor haar zal uitkiezen.

J a k o b a :
Ik dacht tot nog toe, dat je van Leida hieldt.

E r i k :
Is dat niet het geval, als ik haar een uitnemende partij laat doen? Puike familie.... z'n vader.... schatrijk.... wordt eerstdaags.... let op wat ik je zeg.... minister.... premier. Louis zelf is een charmante, zelfs allercharmantste jongen, die carrière wil maken met mijn raad.... mijn hulp en die op Leid is.... tot over z'n oren. Vin jij dat alles nog niet voldoende?

J a k o b a :
Als Leida liefde voor hem voelen kan.... ja; maar dat is nog de vraag.

E r i k :
In 't geheel geen vraag. Leid is mijn dochter. Voor de voordelen van dit huwelik kan zij onmogelik blind blijven.

J a k o b a :
't Is waar. Leid is jouw dochter en voor jou is liefde.... politiek.

E r i k :
Och mens.... je bazelt weer. Ik ga aan m'n werk. De tussendeur blijft open en zodra Leid hier is kan ze me tee brengen. Zorg er nu voor, dat het water kookt.... goed kookt; niet raast, maar kookt.... kookt. Gisteren leek de tee naar niemendal.

J a k o b a :

(leuk)

Ik weet 'et, man. Je hebt 'et al een paar keer gezegd.

E r i k :

(omkerend, nadat hij al een paar passen in de richting van zijn kamer heeft gezet)

A propos, heb je de lus aan m'n jas gezet?

J a k o b a :
Je jas hangt al weer in de kast.

E r i k :
Je hebt 'et immers zelf gedaan. Anders ligt de lus er morgen weer af. Aan meiden kan je niets over laten.

J a k o b a :
Ik heb 'et zelf gedaan en het pakje brieven, dat in de zak zat, heb ik in veiligheid gebracht.

E r i k :

(schrikkend)

Brieven? Heb ik....?

J a k o b a :

Uit de borstzak viel een pakje brieven met een blauw bandje er om heen.

E r i k :

(zich herstellend en flauwtjes lachend)

O.... ach ja.. Goed, dat je me aan die brieven herinnert. Ik zou ze zo waar vergeten hebben. Geef ze me straks maar terug. En laat Leid me tee brengen. Ik verkies niet door Jaantje bediend te worden. Ik wil m'n dochter zien.

(tot Aleida die binnenkomt)

A, daar is ze.

(op

zoetsappig-vleiende toon))

Breng jij me tee, kindlief? Wil jij voor je paatje zorgen?

A l e i d a :

(zij heeft een boek in de hand en legt dit neer)

Zeker, papa.

E r i k :
Met veel suiker, hoor. Geef jij me maar het zoete der aarde.

(hij kust haar.)

A l e i d a :
Paatje, hoor es. Harriet Lowood, u weet wel.... die ik te Genève leerde kennen....

E r i k :
Dat enig kind van schatrijke ouders, die in Schotland zo'n prachtig kasteel bewonen?

A l e i d a :
Dezelfde, die heeft me voor een half jaar te logeren gevraagd.

J a k o b a :
Heb je dan een brief gekregen?

A l e i d a :
Ja moeder, daar net. Ze heeft Betsy Geel van Groeningen ook gevraagd. Met die kan ik dus de reis maken; maar dan moet ik Maandag al vertrekken.

J a k o b a :
Zo gauw?

E r i k :
Komt niets van in. Je bent nu twee jaar van huis geweest. Me dunkt, dat is genoeg. Ik zal je wat anders vertellen. Je kent de jonge van Stellingen.... Louis?

A l e i d a :

(enigszins verwonderd)

Van Stellingen? Neen.

E r i k :
En hij zegt, dat jullie elkaâr ontmoet hebben op de jour van mevrouw van Duivenvoorden.

A l e i d a :
O, ja.... nu herinner ik 'et me weer. Ik had die naam toen maar half verstaan.

E r i k :
Hij heeft je gevraagd.... dat is te zeggen: hij *zal* je vragen. En ik raad je aan hem te nemen. Bezwaren?

A l e i d a :
Bezwaren.... neen. Wat zou ik voor bezwaren kunnen hebben?

E r i k :
Dat is dus in orde. Denk er aan, vrouw: de tussendeur blijft open.

(af.)

Toneel IV.

Jaantje, Jakoba, Aleida, later Erik.

J a a n t j e :

(met teewater van rechts achter opkomend)

Teewater, mevrouw.

J a k o b a :
Kookt het goed, Jaantje?

J a a n t j e :
Nog niet, mevrouw; maar het zal meteen wel beginnen. Het raast al.

J a k o b a :
Best.

(Jaantje af.) (Aleida opent haar boek; Jakoba bereddert een en ander van haar teeservies; na een stilte, zacht sprekend)

Leida.... is 't je ernst, dat je zo maar dadelik het huweliksaanzoek aanneemt van een jonge man, die je ternauwernood kent?

A l e i d a :
Ja, moesje; dat is me ernst.

(Zij zegt dit wel ernstig, maar toch niet al te zwaarwichtig.)

J a k o b a :
Heb je zo'n blind vertrouwen in je vaders keus?

A l e i d a :
Dat is de reden niet.

J a k o b a :

(verbaasd)

Hè?

A l e i d a :
U is verwonderd. Ja, daar kan ik inkomen. Maar... heeft u van de zomer wel es over de muur van onze buurman van Ingen gekeken? En het onderscheid gezien tussen zijn tuin en de onze?

J a k o b a :
Waar wil je heen? Bedoel je, dat de onze keurig onderhouden is terwijl er bij van Ingen geen bloemetje en geen pad meer te bekennen valt?

A l e i d a :
Juist. Hiernaast werden voor Jetje en Bert om de haverklap vriendjes en vriendinnetjes gevraagd, die ravotten mochten zoveel ze wilden. In onze tuin bleef Aleidaatje haast altijd alleen en kwam er voor haar bij uitzondering es 'en stijve prent, die net zo wel opgevoed en zo deftig was als Aleidaatje zelf, die ook presies wist hoe ze lopen, hoe ze zitten moest, wat ze mocht zeggen, wie ze mocht groeten.... hoe ze d'r vork moest houden, hoe d'r mes.... dan werd 'et de kinderen streng verboden bloemetjes aan te raken en grassprietjes te vertrappen en werd hun gelast stil op 'en bank gezeten plaatjes te bekijken. Toen ik dus te Genève van andere meisjes hoorde wat voor een gezellig, vrolik leven die t'huis hadden geleid, van hoeveel pretjes buitenshuis ze al hadden genoten, bij vriendinnetjes, op danspartijen, in paardenspellen, bioskopen,

kindervoorstellingen, was 't me net of ik, Aleida, uit 'en gevangenis kwam en naar 'en gevangenis terug moest. Ik voelde me 'en onnozel, schuchter wicht en begreep heel goed, dat de anderen me uitlachten, 'en saai nest vonden en weinig lust hadden zich met me te bemoeien....

J a k o b a :

Hebben die kinderen je dat zó laten voelen?

A l e i d a :
Moedertjelief, trek u daar niets van aan. Ik heb wel nare dagen doorleefd.... o, afschuwelike dagen.... maar.... die zijn heel goed voor me geweest. De rest van m'n leven laat ik me *niet* verknoeien.

J a k o b a :
En daarom wil je de eerste, de beste man nemen, die je vraagt?

A l e i d a :
Dat besluit van me staat vast.

J a k o b a :
O.... weer es zo'n vast besluit. Je krijgt toch hoe langer hoe meer weg van je vader.

A l e i d a :
Vind u. Ik heb anders nog genoeg over van u. Daar ben ik juist bang voor.

J a k o b a :
Je bent bang voor 't geen je van mij hebt?

A l e i d a :
Ja zeker. Papa is 'en gelukkig mens en dat is u niet.

J a k o b a :

(verbaasd)

Kind.... waar haal je dat van daan?

A l e i d a :
Ik heb toch ogen.

J a k o b a :
Goed; maar.... zo.... zo heb ik je nog nooit horen spreken.

A l e i d a :
Vóór ik naar Genève ging, dacht ik ook zo niet.

J a k o b a :
Heb je daar dan geleerd de liefde in 't huwelik voor niets te tellen?

A l e i d a :
Moeder.... zou er wel één paar getrouwde mensen bestaan.... altans mensen uit onze stand..... die liefde, echte liefde voor elkaâr voelen?

J a k o b a :
Wat is dat nu weer voor 'en vraag?

A l e i d a :
Onder al de getrouwde mensen, die hier aan huis komen, heb ik nooit 'en tweetal gevonden, waarvan ik dat kan aannemen, en als ik me nu afvraag: zou ik zelf liefde

kunnen voelen, als ik probeer me voor te stellen, dat 'en man.... 'en vreemde man me zou zoenen.... aan z'n borst drukken.... wil u geloven dat ik dan kippevel krijg?

Jakoba:
Een vreemde man.... nu ja.... 'en vreemde; maar 'en man, van wie je houdt....

Aleida:
Toch vind ik liefde in boeken iets heerliks.... iets hemels. Maar als liefde alleen in boeken bestaat....

Jakoba:
Doe jij beter aan geen trouwen te denken dan 'en man te nemen, van wie je niet houdt.

Aleida:
O, neen, moesje. Hier in huis blijven.... in deze verveling.... dat in geen geval. Ik wil er uit en de wijde wereld

in. Maar hoe kom ik er uit als ik niet trouw? Verpleegster worden ....maatschappelik werk doen.... u weet hoe papa over die dingen denkt. Trarare.... trarare.

J a k o b a :
Kindlief.... ik sta verbaasd. Dat jij over al die kwesties al hebt nagedacht.... jij, die me zo gehoorzaam, zo tevreden leek.... van wie ik me altijd verbeeld heb, dat je de aard van je vader hadt en je in al de deftigheid hier in huis heel behagelik voeldet....

A l e i d a :
Weet u wat 'en Amerikaans meisje me eens gezegd heeft? Alle moeders verbeelden zich hun kinderen door en door te kennen en uitstekend op te voeden. De waarheid is, dat ze zich in die kinderen altijd vergissen en zelf door die kinderen *worden* opgevoed.

J a k o b a :
Zei ze dat.... zo.... Nu van nesten gesproken.... dat moet 'en echt nest zijn geweest.. Maar.... 'en beetje gelijk had ze wel.

A l e i d a :
En zeg me es: toen u me dan nog niet kende en dacht, dat ik zo helemaal de aard van papa had.... hield u toen minder van me dan u zou gedaan hebben als u geweten had, dat ik.....

(met iets angstigs in haar stem heeft ze haar moeder aangehaald)

J a k o b a :
Neen kind, wees daar niet bang voor. Jij bent altijd mijn enig geluk geweest.... Als de goeie God me jou niet bijtijds gegeven had.... wie weet wat er dan van me geworden zou zijn. Want.... dat ik in m'n tijd 'en levenslustig jong ding was en.... net als jij.... 't leven in dit huis vervelend vond.... dat ik er ook uit wou.... ja....

A l e i d a :
Hoe is u er dan toe gekomen, juist papa te trouwen?

J a k o b a :
Och kind.... wat zal ik je daarop antwoorden? Ik heb.... ook, net als jij.... al was 't dan om 'en heel andere reden.... vroeg willen trouwen

(iets zachter en gemoedeliker)

Mijn moeder gedroeg zich niet goed; weet je. Daarom was mijn vader bang, dat nooit 'en fatsoenlike man me vragen zou. Toen dus je papa kwam....

A l e i d a :
Heeft u maar dadel ik ja gezegd?

J a k o b a :
Ik heb gedaan wat *mijn* vader goed vond. En ik had 'et heus slechter kunnen treffen.

A l e i d a :

(nadenkend)

Ja.... dat kan wel waar zijn. Papa meent 'et altijd goed genoeg. Dat weet ik. Maar....
als klein kind

was ik toch doodsbang voor hem. Later.... toen dacht ik: zoals papa 'et zegt, hoort 'et zeker nu eenmaal.... altans voor ons, deftige mensen. Tegenwoordig zie ik heel goed in, dat....

Jakoba:
Kind, geen kwaad spreken van je vader.

Aleida:
Dat wil ik ook niet; maar....

Jakoba:
Als de man ooit van iemand gehouwen heeft, dan is 't zeker van jou geweest. Wat heeft ie je niet vertroeteld, toen je nog 'en kleine hummes was! Weet je 't nog, dat ie 's Zondags na 't ontbijt tunnels van dominostenen voor je bouwde en daar de rook van z'n sigaar doorheenblies? En dat ie na twaalven met je uit wandelen ging.... zonder mij; want ik mocht niet mee? Kwam hij je ook niet alle avonden instoppen en goeie nacht zoenen?

Aleida:
Zeker, moesje. Ik houd ook van papa.... heel veel zelfs. Maar dit laat niet na.... als ik over alles nadenk.... en hoor hoe andere vaders zijn.... dan vind ik papa toch wel.... een echte ouderwetse huistiran.

Jakoba:
Sssttt!

(Zij gaat behoedzaam de tussendeur iets toedoen.)

Erik:

(buiten)

Krijg ik tee?

Jakoba:
Ja man.... meteen.

Aleida:
Het water kookt nog niet.

Erik:

(buiten)

Ellendige meiden!

Aleida:

(zachter als Jakoba weer is gaan zitten om tee in te schenken)

Nu weet ik wel waardoor papa zo geworden is.

Jakoba:
Zo geworden?

Aleida:
Ja zeker. Door de politiek. Papa's hart is goed, maar hij leeft eigenlik alleen voor de politiek. En daarom haat ik die politiek. Die is de schuld van alles.

Jakoba:
En als nu de pretendent, die papa voor je bestemd heeft, ook es 'en politiek man was?

Aleida:
Dan begin ik toch met hem te nemen; maar eenmaal getrouwd....

Jakoba:
En dat zou ik goed moeten vinden? Neen, kind; zo iets kan je niet van me verlangen. Misschien is elk huwelik een dwaasheid, maar een huwelik zonder liefde is.... is niet veel beter dan een zelfmoord en daar kan je altijd nog toe komen. Breng nu maar eerst aan papa z'n tee. Hier.

A l e i d a :

Ja, moes.

(rechts met de tee af. Jakoba blijft een ogenblik nadenkend staan, schudt dan ontkennend het hoofd en maakt een smakkend geluid met de tong tegen de tanden.)

Toneel V.

Jakoba, Erik.

E r i k :

(een kop tee in de hand, van rechts driftig apkomend)

Mens.... weet je nu nog altijd niet hoeveel suiker ik verkies?

J a k o b a :

(leuk)

Als ik je te weinig gegeven, heb, kun je meer krijgen.

(Zij doet suiker in zijn tee).

E r i k :

Dat ik nu daarvoor van m'n werk op moet staan!

(hij ziet het boek liggen, waarin Aleida heeft gelezen)

Wat is dat? Gyp? Wie leest hier Gyp?

J a k o b a :

Het boek is van Leida.

E r i k :

(het boek in zijn sak stekend)

Die vervloekte vreemde kostscholen!

J a k o b a :

Je hebt toch zelf gewild, dat Leida er heen zou gaan?

E r i k :

Daar had ik m'n redenen voor; maar jullie hoeven geen andere boeken te lezen, dan die ik je geef.

(Jakoba antwoordt niet; Erik drinkt; na een stilte)

Heb je de brieven nu gehaald?

Jakoba:
Neen, man; ik ben de kamer nog niet uit geweest.

Erik:
Haal ze dan.

Jakoba:
Staat het huis in brand?

Erik:
Van uitstel komt afstel. Ik kan niet voortdurend aan al die nesterijen blijven denken.

Jakoba:
Dat zal ik dan wel doen. Ik wou je eerst even zeggen, dat ik tot Leida's huwelik met die van Stellingen mijn toestemming niet geef.

Erik:

(verwonderd en enigszins spottend Jakoba aanziende)

Jij geeft je toestemming niet? Wat beduidt dat? Leid heeft jou toestemming in 't geheel niet nodig.

Jakoba:
Neen; maar.... jij wel.

Erik:
Ik?.... Ik heb jouw toestemming nodig om....

(na een kort proestlachen)

Mens, je bent aan 't radoteren!

Jakoba:
Denk je. Laat me daar dan nog maar een beetje mee doorgaan.

Erik:
Wat is er in je gevaren?

Jakoba:
Ik wou je bovendien zeggen, dat als Leida voor goed dit huis uitgaat, ik er ook uitga.... en ook voor goed.

Erik:
Jij wilt m'n huis uit... Zo opeens? Waarom? Wou je bij Leid gaan inwonen?

Jakoba:
Dat denk ik niet. Ik ben voorlopig enkel van plan me te laten scheiden van jou.

Erik:
Scheiden? Scheiden zonder dat je ooit over iets.... wat ook.... je beklaagd hebt? Het wordt hoe langer hoe fraaier. Je lijkt heus....

(hij gaat de deur naar zijn kamer sluiten)

Leid zit hier naast platen te bekijken. 't Is beter, dat zij van je dwaasheden niets te horen krijgt.

(na de deur gesloten te hebben)

Weet je niet, dat je zonder mijn medewerking onmogelik scheiden *kunt?* En waarom zou ik medewerken? Heb ik me ooit over jou beklaagd?

Jakoba:
Neen. Je hadt er ook geen enkele reden voor. Maar jij hebt mij bedrogen. En dat geeft mij recht zonder jouw medewerking echtscheiding te eisen.

Erik:
Trarare.... trarare. Wat hol je door! Omdat je op een slinkse manier dat pakje brieven in je bezit hebt gekregen, denk je me opeens tot al wat je maar wilt te kunnen dwingen. Maar je vergist je, lieve kind..... als zo dikwels. Met die brieven heb ik niets.... niets te maken! Ze behoren aan een kollega van me....

Jakoba:
Wiens schrift erg veel op jouw schrift lijkt, ofschoon je geprobeerd hebt het te verdraaien.

Erik:
Best mogelik. Indertijd heeft de arme kerel 'en misstap begaan. En.. je weet.. oordeel niet, opdat gij niet geoordeelt en wordt. Hij heeft zijn fout ingezien en doet nu z'n best alle sporen er van uit te wissen. Mag ik weigeren hem daarbij de behulpzame hand te bieden? Zou dat Kristelik zijn?

Jakoba:
Ik weet niet, of 'et je verwondert, maar van dat verhaal geloof ik geen woord. Dat je me bedriegt, vermoed ik al lang en weet ik nu zeker.

Erik:
Wel, wel. Bedrieg ik je. En met wie zou dat zijn als ik vragen mag?

Jakoba:
Dat weet ik niet.

Erik:
Aha!

Jakoba:
Het is me ook volmaakt onverschillig; want je bedrog laat me koud.... ijskoud.

Erik:
Trarare. Die ijzige kou is 't beste bewijs, dat je van je

eigen verhaal ook niets gelooft. Wie zolang advokaat is geweest als ik, die kent de vrouwen.

J a k o b a :

(met kalme scherpte)

Ben je vergeten hoe wij aan elkander zijn gekomen?

E r i k :

Ach.

(hij maakt een wrevelig ongeduldige beweging)

J a k o b a :

Laat 'et me dan even in je herinnering terug roepen. Toen 't van mijn moeder ruchtbaar werd.... je weet waar ik op doel.... zag jij de kans schoon om zonder lastig vertoon van mooie gevoelens.. die je niet bezat.. een levenslustig jong vrouwtje te krijgen, dat er goed uitzag en dat alle reden had om nooit iemand aanstoot te willen geven.

E r i k :

Je vergeet iets. Dat jonge en kokette.... zeer kokette vrouwtje werd door mijn aanzoek gered.... ja, gered, tot niet geringe blijdschap van haar achtenswaardige vader, gered uit de klauwen van een patser.... een notoire patser.... die geëindigd is met zich om schulden van kant te maken. Me dunkt, dat dit me enig recht gaf en geeft op je dankbaarheid.

J a k o b a :

Alsof ik die schuld niet ruimschoots had afbetaald door bijna twintig jaren lang al mijn wensen, verlangens en lusten op te offeren om in jouw leven van vormen en verveling de gehoorzame huishoudster te kunnen zijn, waaraan jij behoefte hadt. En ben ik in het volbrengen van die plicht ook maar één ogenblik te kort geschoten?

E r i k :

Integendeel.... integendeel. Voor mij ben je steeds een model-vrouw geweest en voor Leid een model-moeder.

J a k o b a :

Al komt de erkenning laat.... ze is dan toch gekomen.

E r i k :

Maar heb jij 't zó slecht bij mij gehad, al waren we dan ook niet smoor verliefd toen we trouwden?

J a k o b a :

O neen.

E r i k :

Aha!

Jakoba:

Min natje en m'n droogje heb ik altijd genoten en ik dank aan jou 'en allerliefst kind, waarop ik even dol ben als trots en dat.... voor zover 't van mij afhangt.... geen ongelukkige vrouw zal worden.

Erik:

Wil *ik* dat dan.... m'n kind, mijn Leid, m'n schat ongelukkig maken? Jij verbeeldt je, dat ik Leid wil dwingen tot een huwelik.

Jakoba:
Altans, dat je 't gewild hebt.

Erik:
Je vergist je.... als zo dikwels. Leid's recht om Louis te weigeren heb ik nooit ontkend; maar je hebt 'et zelf gehoord: ze wil er geen gebruik van maken.

Jakoba:
Als je denkt, dat dit me genoeg is, dan vergis je je weer.... als zo dikwels. Ondanks al je advokatenkennis van de vrouwen ben je niet in staat te beseffen hoe treurig, ja hoe martelend het voor een vrouw is in latere leeftijd terug te moeten zien op een verleden, waarin van liefde nooit sprake is geweest.

Erik:
Alsof dat ooit voorkwam.

Jakoba:
Je begrijpt me niet, omdat je me niet begrijpen kunt. Ook in illusies zie jij het onderscheid niet tussen wat echt is en onecht. Mij beweer je gered te hebben uit de klauwen van een patser. Of je die woorden gemeend hebt weet ik niet. Ik vraag me wel eens af of jij ooit meent wat je zegt.

Erik:
Jakoba!

Jakoba:
Huichel asjeblieft geen verontwaardiging. Je hebt nu enkel de bedoeling gehad me weer es te vernederen; maar laat me je eindelik.... voor 't eerst en voor 't laatst.... es zeggen, dat dit je nooit gelukt is en nooit gelukken zal.

Erik:
Koba.... ik....

Jakoba:
Nu ben ik es aan het woord. Door me aan die patser te herinneren heb je een wereld van gevoelens weer in me wakker geroepen, waaronder er zeer zeker ellendige, afschuwelike zijn; maar ook de enige lieve, de enige goede, de enige mooie, die me, vóór Leida's geboorte altans, de illusie hebben gegeven, dat ook ik eenmaal leven zou, echt warm leven, leven naar de wensen van *mijn* hart, *mijn* ziel, *mijn* geest. En uit dankbaarheid voor die korte, o zo korte poos van gedroomd geluk zal ik nooit op die patser laag leren neerzien. 't Is waar, de man heeft z'n fortuin verkwist, z'n gezondheid verwoest, z'n naam te grabbelen gegooid, maar hij deed het uit zó'n verlangen naar vrouwen liefde, zó'n begeerte naar onze kussen, zó'n behoefte aan een geluk, dat alleen de vrouwen kunnen schenken, dat een dorre Droogstoppel als jij zich daar niet de flauwste voorstelling van kan maken. Dat ik die patser een ogenblik innig, vurig lief heb gehad, ik denk er nog altijd met blijdschap aan en zelfs.... met trots.

Erik:

Komaan!

Jakoba:
Misschien had ik hem later leren haten, best mogelik, maar zelfs die haat zou voor mij nog een zaligheid zijn geweest vergeleken bij de ijskoude onverschilligheid, die ik hoe langer hoe meer ben gaan voelen voor jou. En daarom wil ik Leida bij tijds voor de ellende bewaren later een verleden achter zich aan te moeten slepen, leeg en koud en doods als een landschap aan de pool. Haar gelukkig te maken staat niet in mijn macht; maar geleefd zal zij hebben. Daar zal ik voor zorgen.

Erik:
Ik heb er niets tegen. Louis is dol op haar en....

Jakoba:
Dat zal ik onderzoeken en kom ik tot het besluit dat de jongen haar niet waardig is, weet dan wel, dat ik nu niet langer weerloos ben; maar een wapen bezit, waarmede ik mijn wil ook es zal weten door te drijven.

Erik:
Zo

(na een korte stilte)

Tot nog toe heb ik je voor te eenvoudig en te degelik gehouden om zulke dikke, klinkende woorden van je te kunnen verwachten.

Jakoba:
Maar je kende me niet. Dat wist ik.

Erik:
Femme varie; bien fol qui s'y f ie. Dat ik van jou nooit enige dankbaarheid te wachten heb voor het onbezorgde, geëerde leven, dat je zonder mij nooit zou gekregen hebben, wist ik. Ben je nu van plan die gevonden brieven als een wapen tegen mij te gebruiken.... ga je gang.... houd ze.... houd ze.... doe er mee wat je goeddunkt. Ik zal een gek figuur maken tegenover mijn kollega, de staatsraad; maar dat zal je wel koud laten.

Jakoba:
IJskoud.

Erik:
Goed.... goed. Wie het laatst lacht, lacht het best. Als advokaat heb ik wel voor heter vuren gestaan en *mijn* gek figuur zal niet het laatste zijn, dat in deze zaak gemaakt wordt. Ondertussen raad ik je aan met Leid es ernstig te praten. Dat 'en jong meisje niet aan trouwen mag denken eer ze goed weet wat haar in 't huwelik te wachten staat, geef ik je dadelik grif toe, maar 't is jouw taak haar daaromtrent in te lichten. Leid is op een leeftijd gekomen, dat ze je inlichtingen zeer goed kan begrijpen en zo'n mooie partij als Louis is, laat ik me niet ontgaan. Zet Leid dus geen dwaze ideeën in 't hoofd; maar maak haar bekend met al de plichten die jij... ik heb 'et erkend en ik herhaal die erkenning... altijd zo uitstekend tot mijn volle tevredenheid hebt vervuld.... Stil.... daar is ze.

(Aleida van rechts ziende binnenkomen.)

Mooi, hè kind, die geillustreerde bijbel?

A l e i d a :
Ja. De platen zijn biezonder mooi. Vooral die plaat bij de Bergrede.

J a k o b a :
Gebruik geen ijdel verhaal van woorden, gelijk de heidenen; want zij....

E r i k :
Ja, ja. Heeft ooit 'en ander boek de kunstenaars zó geinspireerd?

J a k o b a :
En de kunstenaars niet alleen.

E r i k :
Leid, ik moet nog werken; maar moeder wil es ernstig met je praten,

(haar een kus gevend)

Goeie nacht kind, nacht vrouw.

J a k o b a :
Goeie nacht.

A l e i d a :
Goeie nacht papa

(Erik rechts voor af)

U wil ernstig met me praten? Waarover?

J a k o b a :
Om te beginnen over de kopjes, die je mag omwassen.

A l e i d a :
Doe ik dat dan niet elke avond?

J a k o b a :
Juist kind; dat doe je elke avond. Jij kent de plichten van een huisvrouw al net even goed als ik.

A l e i d a :

(na een stilte)

Moesje.... ik hoorde u samen zo heftig redeneren. Is er iets tussen papa en u.... iets onaangenaams.... misschien om mij?

J a k o b a :
Wel neen, kind. Hoe kom je er bij?

A l e i d a :
Ik heb 'et al meer gedacht.

J a k o b a :
Maak jij je maar geen zorgen. Vader en moeder houden allebei evenveel van je, hoor. En nu je weer voor goed hier bent.... wil ik jou es wat zeggen. Wij zullen ons leven heel anders gaan inrichten.

A l e i d a :
Hoe dan?

J a k o b a :
Wel.... meer uitgaan.... naar komedies, bioskopen.... pret maken.... de bloemetjes buiten zetten.

A l e i d a :
Meent u dat?

J a k o b a :
Of ik 'et meen. Dat zal je es zien.

A l e i d a :
En papa?

J a k o b a :
Wel, die doet mee.

A l e i d a :
Papa naar de komedie? Neen, moesje, dat kan u niet menen!

Jakoba:
Spreek maar niet zo boud. Als ik 'et hem vraag voor jou.... voor z'n enige dochter, z'n kind, z'n schat....

Aleida:
O moeder! Dat zou heerlik zijn

(zij omhelst Jakoba).

Tweede bedrijf.

Zelfde dekor. Avond-verlichting.

Toneel I.

Erik, van Stellingen senior.

Van Stellingen:

(in geklede jas; beide heren roken)

Dat je aangenomen hebt doet me groot genoegen. Ik heb nu mijn ministerie klaar en ik geloof, dat het een goed figuur zal maken. Je begrijpt, dat ik aan jou wel dadelik gedacht heb, maar de anderen maakten bezwaar. Je was pas zo kort lid van de partij.

Erik:
Volkomen waar, maar wel beschouwd ben ik de beginselen van de histories etiesen altijd toegedaan geweest.

Van Stellingen:
In alle geval is de zaak nu in orde.

Erik:
De kriezis heeft lang geduurd en deze oplossing had ik niet verwacht. Dat moet ik bekennen.

Van Stellingen:
De groote moeilikheid voor ons was de noodzakelikheid om mannen te vinden op wier zedelik leven niets te zeggen viel. Andere partijen behoeven 't daarmee zo nauw niet te nemen. Die zien niet op een scheurtje in 't huwelikskontraikt. Maar wij, die juist de zedeloosheid in al haar uitingen zullen bestrijden.... dat is nu eenmaal ons program.... wij kunnen alleen voor den dag komen met mannen, die aan heren karikatuurteekenaars geen stof van scabreuze aard leveren voor hun altijd vaardige

stiften. En in dat opzicht vlei ik me uitstekend geslaagd te zijn. Van Leupen, Hersting, de Groot, jij.... enfin, al mijn lui hebben onbevlekte reputaties.

Erik:

En dat was ook nodig.... zeer zeker.... dit was een eerste vereiste.

Van Stellingen:

Herinner je maar die geschiedenis van Donker Woudheuvel uit het eerste histories-etiese kabinet van tien jaar geleden.

Erik:

(zich niet herinnerend)

Donker Woudheuvel?

Van Stellingen:
Die ze noemden le bel obscur Bois colline?

Erik:

(zich herinnerend)

O ja.... ja...., met een Mexicaanse schone, die op hem geschoten heeft.

Van Stellingen:
Dezelfde. Nou.... hij was de eerste Nederlandse Minister niet, die een liaison had en hij zal ook wel niet de laatste zijn geweest; maar het merkwaardigste van de zaak was, dat hij die kogel te danken had aan zijn eigen wettige echtgenote.

Erik:
Die wettige heeft toch niet op hem geschoten.

Van Stellingen:
O neen; daarvoor was ze te sluw. Die liet een andere schieten. Woudheuvel was een ambitieuse kerel; maar zijn vrouw voelde voor die ambitie niemendal. Die droomde van een lekker luxeleven; Monte Carlo met al de emoties daaraan verbonden. Toen zij er dus eindelik achter was gekomen met wie le bel obscur haar bedroog, stevende ze naar die dame toe, vertelde haar, dat zij er niet aan dacht zich van haar man te laten scheiden.... wat le bel obscur aan zijn geliefde had beloofd.... en wist ze de minnennijd van de Mexikaanse zodanig te prikkelen, dat een schandaal onvermijdelik werd.

Erik:
Presies. Nu herinner ik me weer alles. Woudheuvel werd licht gewond en is sindsdien van ons toneel verdwenen.

Van Stellingen:
Wat te begrijpen is. Ze hebben hem het leven hier eenvoudig onmogelik gemaakt. Kwam hij de Witte binnen, dan werd er gefluisterd, gegiecheld; op straat wezen de lui hem met de vinger aan. Kranten en sportbladen gaven toespelingen en zelfs plaatjes, die aan duidelikiheid niets te wensen lieten. Le ridicule tue. Tegenwoordig woont hij aan de Riviera.

Erik:
En voert hij nu niets meer uit?

Van Stellingen:
Integendeel. Hij speelt. Hij speelt zelfs van de morgen tot de avond. La dernière passion qui lui reste.

Erik:
Toch verschrikkelik, dat een vrouw de macht heeft je zo.... letterlik te vernietigen.

Van Stellingen:

Ja, ja. 't Is heus niet zo onwaar, dat 'en man in z'n vrouw z'n gevaarlikste vijand heeft. En al gelooft hij nog zo slim te zijn, haar door en door te kennen, op 'en haar na te weten waartoe ze al dan niet in staat is.... toch stooft ze hem op een goeie dag nog een kool, waarop hij niet verdacht is

geweest en waartegen hij niets kan doen

(opstaande).

Gelukkig, waarde vriend, hebben wij beiden in dit opzicht niets te vrezen.

Erik:

(zuur lachend)

Neen, dat zal waar zijn.

Van Stellingen:
A propos. Louis wilde van avond jou vrouw een bezoek brengen. Ik heb hem gezegd: ga liever morgen, want van avond zal Uiterwaarden wel op het hofbal zijn.

Erik:

(nadenkend)

Dat is zo, van Stellingen, maar....

Van Stellingen:
Als je tegen morgen ook bezwaar hebt....

Erik:
Neen, neen, dat niet. Mij zijn alle avonden vrijwel gelijk; maar van avond is mijn dochter ook uit.... bij de Geel van Groeningens aan de Vijverberg.... je weet: de oudste tak.... Leid heeft het jongste freuletje te Genève leren kennen.... mijn vrouw zal 't dus erg eenzaam hebben en zeker heel blij zijn als je zoon Louis haar een uurtje gezelschap komt houden.

Van Stellingen:

(gehaast)

Heel goed. Ik ga van hier rechtstreeks naar huis. Louis zal nog wel niet uit zijn. Ik zend hem naar je toe.... binnen 't half uur kan de jongen hier zijn. Dan schiet ik fluks mijn hofkostuum aan en in 't paleis zien we elkaâr weer.

Erik:
Afgesproken.

Van Stellingen:
Adieu

(rechts achter af. Erik schelt).

Toneel II.

Erik, Jakoba, later Jaantje.

J a k o b a :

(van links voor opkomend, ziende dat van Stellingen vertrokken is)

A.... nu kan ik je nog net een kopje tee schenken eer je naar het bal gaat

(zij gaat schellen).

E r i k :

De jonge van Stellingen komt zich aanstonds aan je voorstellen.

J a k o b a :

Juist van avond, nu jij uit gaat.

E r i k :

Juist van avond. Ik heb 'et met opzet daarheen geleid om jou in de gelegenheid te stellen je over die jongen een volmaakt zelfstandig oordeel te vormen. Je ziet dus, dat ik aan je verlangen om over Leids toekomst mee te mogen beslissen recht laat wedervaren.... volkomen.

J a k o b a :

Ik zie 't en.... verbaas me.

E r i k :
Doe jij nu van jouw kant ook wat en begin met me alle speldeprikken te besparen.

J a k o b a :
En dan?

E r i k :
Wat, dan?

J a k o b a :
Je verlangt toch nog iets.

E r i k :
Ja. Dat je me die brieven teruggeeft.

J a k o b a :
Die ik houden mocht?

(Jaantje komt met het teewater binnen).

E r i k :

(met een hoofdbeweging naar Jaantje)

Hm!

J a k o b a :
Moet je je niet gaan kleden voor het hofbal, man?

(zij zet tee).

E r i k :
Meteen.

J a a n t j e :
Als 't u blieft, mevrouw.

J a k o b a :
Dank je, Jaantje

(Jaantje af).

E r i k :
Ik heb je die brieven, om je een bewijs van vertrouwen te geven, vier en twintig uren laten houden. Me dunkt, dat dit lang genoeg is. Geef ze me nu terug.

J a k o b a :

(met enige ironie)

Je bedoelt toch die brieven van... je kollega.

E r i k :
Presies. Geef me die nu terug.

J a k o b a :
En als ik neen zeg?

E r i k :
Koba.... nu geen ongepaste aardigheden. Er staat voor mij te veel op het spel.

J a k o b a :
Dat wil ik geloven.

E r i k :
Maar begrijpen kan je 't zonder mijn toelichting niet. Misschien weet je, dat er een kriezis is of liever was in de politiek?

J a k o b a :
Hoe zou ik dat weten? Vertel jij me ooit iets van die politiek?

E r i k :
Je hoort dat ik 'et doe. Ik, je man.... laat me liever zeggen de vader van je dochter.... sta op sprong de hoogste sport op de maatschappelike ladder te bereiken. Waarschijnlik zal binnen weinige dagen het hele Nederlandse volk tot me opzien.... zal ik dat volk moeten voorgaan, leiden.... regeren. Het is zo goed als zeker, dat ik minister word.

J a k o b a :
Is dat alles?

E r i k :
Me dunkt, dat het genoeg is; maar laat ook dit je weer koud....

J a k o b a :
Zeer koud.

E r i k :
Goed.... goed. Dan hoef ik er enkel maar bij te voegen, dat ik deze eervolle onderscheiding te danken heb aan de vader van Louis, mijn ouwe vriend van Stellingen, die in het nieuwe ministerie premier wordt, om je te doen inzien, dat niet alleen ik.... en jij, maar dat ook Louis.... en door haar huwelik met hem. Leid.... een schitterende toekomst te gemoet gaan.

J a k o b a :
En dus?

E r i k :
Dus zal je het wel duidelik zijn, dat er van Leids geluk niets terecht komt, als er op mij ook maar zoveel te zeggen zou zijn.

J a k o b a :
En ik dacht, dat die brieven niet van jou waren, maar....

E r i k :
Te recht of ten onrechte.... dat maakt geen verschil.

J a k o b a :
Het komt maar op de schijn aan, hè?

E r i k :
Waarop het oordeel van de mensen nu eenmaal berust, weet jij even goed als ik.

J a k o b a :
Ik, die geen mensenkennis bezit?

E r i k :
Je mag iemands woorden niet zo letterlik opvatten.

J a k o b a :
Altans de jouwe niet. Da's waar. Een kopje tee?

(zij schenkt zich in).

E r i k :
Dankje. Geef me nu die brieven en....

J a k o b a :

(met nadruk)

Je bedoelt toch die brieven van.... je kollega.

E r i k :

(zeer geforceerd ernstig)

Koba, wat ik je bidden mag: geen aardigheden meer. Een bewijs van mijn groot vertrouwen heb ik je al gegeven. Ik wil meer doen. Ik wil je eerlik alles opbiechten, me zelfs volkomen in je handen stellen. Die brieven zijn.... van mij.

Jakoba:
A! Eindelik eens een waar woord uit jouw mond.

Erik:
Nu.... nu.... nu. Ik moet er bijvoegen, dat ze heel oud zijn. Ze dagtekenen van vóór Leids geboorte, ja zelfs van vóór ons huwelik.

Jakoba:
Al dagtekenden ze van gisteren, Erik, ik zou me van de inhoud niets aantrekken. Wat jij me nooit gegeven hebt, heb je me ook nooit kunnen ontnemen.

Erik:
Ik vraag je nog eens beleefd me zulke speldeprikken te besparen. Louis kan elk ogenblik aanbellen en....

Jakoba:
En jij moet naar de koningin. Ga je dus maar kleden en....

Erik:
Geef je me dan eerst die brieven terug?

Jakoba:
Die zijn veilig opgeborgen.

Erik:
Koba.... luister es. Je hebt je leven met mij vervelend genoemd.

Jakoba:
Bar vervelend.

Erik:
Goed. Ik heb getracht me in jouw gedachten, jouw opvattingen te verplaatsen en ik zie in, dat je niet helemaal ongelijk hebt. Jij.... en misschien Leida ook.... jullie zijn andere mensen, heel andere mensen dan ik en ik mag jullie recht om je leven anders in te richten niet miskennen. Als je dus es naar de schouwburg wilt....

Jakoba:
Met jou?

Erik:
Ja.... ja, met mij

(hij neemt een krant op)

Je hebt misschien gelijk, dat voor Leids opvoeding.... Wat geven ze in de opera?

Jakoba:
Dat weet ik niet, maar wat wij zien willen.... Leida en ik.... dat is niet een opera, maar een toneelstuk.... een blijspel.

Erik:
Waarom nu presies dat? Je weet hoe de lui van mijn partij over toneelspelers en vooral toneelspeelsters denken. Er moet nu eenmaal een moraal zijn....

Jakoba:
Om mannen als jij in de gelegenheid te stellen in het openbaar af te keuren wat ze in 't geheim uithalen.

Erik:
Ik kan toch de beginselen van mijn partij niet in het publiek verlochenen.... de onzedelikheid openlik steunen!

Jakoba:
Mag je dat wèl doen als er muziek bij is?

Erik:

(geërgerd)

Ach!

J a k o b a :
Trouwens, de onzedelikheid steunen, dat doe je toch....

E r i k :
Wat!.... Ik.... ik steun de.... Hoe bedoel je dat?

J a k o b a :
Wel.... wie de zedelijkheid niet een beetje amusant weet te maken, die steunt.... zou ik zo denken.... de onzedelikheid. Van verveling is niemand gediend. Zelfs jij niet.

E r i k :
Wat zijn dat voor redeneringen! Ik verzoek je vriendelik, maar dringend dergelike leerstellingen niet te verkondigen in

Leids bijzijn. Voor één keer.... één keer ben ik bereid een toneelstuk.... een blijspel te gaan zien. Als 't dan maar geen druk bezochte première is

(zoekend in de krant).

Wacht.... hier staat 'et:

(lezend)

Heden, morgen, overmorgen: De big van 't **168**e

(met ongeloof en ergernis)

. Daar wil je toch niet naar toe.

J a k o b a :

(leuk)

Waarom niet? Het stuk schijnt in de smaak te vallen.

E r i k :
Maar schepsel, op jouw leeftijd!

J a k o b a :
Vin jij, dat ik in de twintig jaren van mijn huwelik voor mijn hele leven genoeg gelachen heb?

E r i k :
Grote gerechtigheid! Binnen weinige dagen een van onze eerste mannen.... genoemd.... afgebeeld in alle bladen en tijdschriften. maar morgen of overmorgen zit ik ten aanschouwe van de hemel weet hoeveel mensen te kijken naar.... De big van 't **168**e. Besef je niet, dat zo iets niet mag.... niet kan?

J a k o b a :
Best.... dan maar weer t'huis gebleven en.... ons verveeld.

E r i k :
Neen.... neen. Ik zal.... ik zal naar die big gaan. Goed.... goed, maar op één voorwaarde: dat je me die brieven dan ook ogenblikkelik haalt.

J a k o b a :
Al die brieven voor één voorstelling? Neen, man, die prijs is me te hoog.

E r i k :
Dan ga ik ook niet naar die Big! Dan ga ik beslist niet! Wat heb jij toch met die brieven voor?

J a k o b a :
Dat zal van de omstandigheden afhangen. Jij gaat dus niet mee?

E r i k :

Naar de Big? Neen.... Begrijp Koba, dat mijn hele toekomst.... neen onze.... onze toekomst naar de maan is als er ook maar één.... maar een halve in verkeerde handen komt. Krijgt een vijand van me.... en wie heeft in de politiek geen vijanden.... er zelfs maar de lucht van.....

J a k o b a :
Dan zou jij wel es op de grond kunnen liggen eer je je voetstuk nog beklommen hadt.

E r i k :
Je weet hoe de mensen zijn.

J a k o b a :
En hoe bang jij voor die mensen bent.

E r i k :
Journalisten en karikatuurtekenaars zijn allergevaarlikste wezens.

J a k o b a :
En wie altijd van de zedelijkheid zijn mond vol heeft....

E r i k :

(in vertwijfeling)

Koba.... Koba.... pas op.... en drijf me niet tot een uiterste. Ik moet die brieven terug hebben. Ik moet ze weer hebben in ons aller belang. Dwing me niet tot het nemen van maatregelen, die....

J a k o b a :
Welke?

E r i k :
Dat.... dat.... dat is mijn zaak. Maar wees verzekerd, dat ik voor geen consideraties van welke aard ook terug zal deinzen om....

(er werd getikt onder de laatste woorden).

J a k o b a :
Binnen.

J a a n t j e :

(deur rechts achter opkomend)

Daar is meneer van Stellingen.

E r i k :
Nu dat weer!

J a k o b a :
Laat meneer binnenkomen, Jaantje

(Jaantje af).

E r i k :
Verd....

J a k o b a :
Spoel je mond eens, man

(zij staat op).

E r i k :
Ga je nu weg? Ga je ze halen?

J a k o b a :

Ik ga 'en sikkepitje toilet maken. Je zult het wel heel afkeurenswaardig, misschien zelfs verwonderlik vinden; maar een heel klein beetje behaagzucht is me van m'n vroegere koketterie nog bijgebleven en ik wil eens onderzoeken hoe de jonge meneer van Stellingen daar op reageert.

E r i k :

(alleen)

O, die machteloosheid tegenover zo'n.... zo'n wijf!

(Hij zet voor Louis een stoel klaar)

En wist ik nu maar wat ze met die brieven voor heeft! Is 't niet om....?

Toneel III.

Erik, Louis, later Jakoba.

L o u i s :

(buigend)

Meneer Uiterwaarden.

E r i k :

Zo, waarde vriend, hoe gaat het. Neem plaats. Mijn vrouw zal wel dadelik komen. Zij vindt het alleraardigst, dat je haar van avond een uurtje gezelschap wilt houden.

L o u i s :

Ja, ik hoorde van papa dat u naar het hofbal moet..

E r i k :

Een corvée, mijn jongen, maar plicht.... plicht.

L o u i s :

Papa vindt een hofbal nog zo onaardig niet.

Erik:
Natuurlik. Voor hem zijn de genoegens van de residentie nog betrekkelik nieuw. Maar wat ik zeggen wilde: ik ben je wel beschouwd een bekentenis, altans een opheldering schuldig.

Louis:
U.... mij?

Erik:
Ja. Bij ons vorig onderhoud heb ik me enigszins vergaloppeerd en nu heeft m'n vrouw me op de vingers getikt.

Louis:
Hoezo?

Erik:
Ik had je gezegd.... niet waar.... kom maar es aan en niet op 'en jour, maar 's avonds. We zitten dan gezellig bij elkaâr: m'n vrouw, m'n dochter, ik. M'n hemel, ik heb dat zo.... zonder bijgedachten, uit de gulheid van m'n hart.... me laten ontvallen; maar nu vindt mijn vrouw dit niet in den haak. Neen. En.... wel beschouwd heeft ze gelijk, volkomen gelijk. Er zijn nu eenmaal vormen en die moeten er ook wezen. M'n vrouw verlangde dus eerst 'es kennis met je te maken, zonder dat Aleida daarbij tegenwoordig zou zijn. En nu het toeval.... voor zover 'en mens van 'en toeval spreken mag.... nu het toeval wilde, dat van avond m'n dochter niet te huis kan zijn....

Louis:
Heeft u natuurlik de gelegenheid aangegrepen om aan Mevrouw's zeer gerechtvaardigd en voor mij verèrend verlangen te voldoen. Ik hoop maar dat mevrouw 't niet al te onbescheiden van mij vindt, dat ik zo gauw na ons eerste onderhoud..

Erik:
Wel neen.... wel neen. Integendeel. Mijn vrouw is juist zeer begerig je te leren kennen. Ik heb haar al zoveel van je verteld.... zo veel goeds....

Louis:
O, meneer Uiterwaarden, u zou me verlegen maken.

Erik:
Gekheid. Voor de waarheid hoeft niemand zich te schamen. A, daar is mijn vrouw al

(tot Jakoba, die van links opkomt)

Vrouwlief, laat me je voorstellen: meneer van Stellingen junior.

Jakoba:

(Louis de hand reikend).

Meneer van Stellingen, heel aangenaam kennis te maken.

Erik:

Zoals je weet, Jakoba, is meneer de zoon van een van m'n oudste en beste vrienden. Zijn ouwers zijn pas hier komen wonen en nog niet helemaal op orde.

Louis:

Maar we zullen nu gauw beter opschieten. Moeder schijnt de hand te hebben gelegd op 'en uitstekende huishoudster. Ze is er wel nog niet, maar komt in huis zodra haar kamer klaar zal zijn.

E r i k :
Zeker gekregen op een vertrouwemswaardige aanbeveling.

L o u i s :
Neen, pardon. Ze is zelfs nog nooit in dienst geweest; maar ze heeft op moeder 'en zeer goede indruk gemaakt. Ze moet iets in-fatsoenlijks hebben.

J a k o b a :
Laat uw moeder haar dan maar op prijs stellen.

E r i k :
Dergelike juwelen zijn zeldzaam in deze dagen van zedelike verwildering. Ja, heel zeldzaam.

L o u i s :
Ze zal met ons aan tafel eten.

E r i k :
Ik ben geen aristokraat; maar dat zou me niet aanstaan.

L o u i s :
Aangenaam vinden wij 't ook niet, maar.... zij eist het. Ze laat zich ook mevrouw noemen. Jawel. Mevrouw Schaesbergen

(Erik schrikt hevig, wat wel door Jakoba, maar niet door Louis wordt opgemerkt).

J a k o b a :
Scheelt je iets, man? Je wordt op eens zo bleek.

E r i k :
Ik.... bleek.... volstrekt niet. Maar ik bedenk....

(hij kijkt op z'n horloge)

.... m'n tijd....

J a k o b a :
Ja, da's waar. Ga je maar gauw kleden.

L o u i s :
U mag hare Majesteit niet laten wachten.

E r i k :
Neen.... da's waar.... en dus.... dus.... tot ziens dan.

Toneel IV.

Jakoba, Louis.

L o u i s :

(die lichtelik onthutst Erik nakijkt)

't Is toch, hoop ik, niet *mijn* schuld, dat....

J a k o b a :

Neen, neen. Mijn man is wel es meer een beetje zenuwachtig. Dat komt door de politiek. Mag ik u een kopje tee ogeven, of.... wil u misschien liever een glaasje wijn?

L o u i s :

(die even is gaan zitten)

Als u me de keus laat, mevrouw, dan liever een glas wijn.... indien ik het u ten minste niet lastig maak.

J a k o b a :

In 't geheel niet. Ik vind 'et integendeel heel prettig, dat u zo zonder plichtplegingen ronduit zegt wat u 't aangenaamst is. Met oprechte mensen heb ik 'et altijd goed kunnen vinden.

L o u i s :

Dat tref ik dan biezonder, mevrouw. T'huis vinden ze

mij veel te oprecht. Bijna dageliks zegt papa: pas op, Louis, van grote oprechtheid heeft 'en mens meer last dan plezier.

J a k o b a :
Daar heeft uw papa in 't algemeen wel gelijk in; maar de weinige keren, dat 'en mens van zijn oprechtheid eens plezier beleeft, tellen minstens dubbel

(zij haalt onderwijl glazen te voorschijn en schenkt in).

L o u i s :
Juist, mevrouw. Dat ben ik helemaal met u eens

(korte stilte).

J a k o b a :
Vindt u 't heel erg.... nu u 't van avond met mij stellen moet, dat ik van de politiek volstrekt niet op de hoogte ben?

L o u i s :
Dat vind ik heerlik!

J a k o b a :

(met enigszins geveinsde verwondering en oprechte voldoening)

Dat vindt u heerlik.... u, die uw leven aan de politiek wil wijden?

L o u i s :
Och.... mevrouw .... willen en willen is twee

(het glas wijn aannemend)

Dank u zeer. Ik wil graag wat uitvoeren. Al heb ik tot heden toe nog al pret gemaakt, een aartsboemelaar steekt er nu eenmaal niet in me en een filosoof evenmin. Natuurlik verlangt papa ook, dat ik me op de een of andere manier nuttig zal maken.

J a k o b a :
Maar misschien zou u liever een andere loopbaan kiezen dan juist een politieke.

L o u i s :
Eigenlik wel. Valt u dat van me tegen?

J a k o b a :
O neen. Ik zou haast zeggen: integendeel.

L o u i s :

(aangenaam verrast)

O! Ik dacht.... omdat uw man....

J a k o b a :

Haast alleen voor de politiek leeft.... ja.... dat doet hij. Maar daarom kan ik toch niet voor iedere man een politieke carrière *het* ideaal vinden? Zelf moet ik nu eenmaal voor mijn huishouden leven en toch is dat huisvrouw spelen evenmin mijn ideaal. En mijn dochter.... die haat de politiek.

L o u i s :

Ik kan er in komen, want er zijn tegenwoordig in de politiek zulke rare piassen....

(schrikkend van zijn eigen woorden)

Ook degelike, ernstige mensen.... stellig.... gelukkig.

J a k o b a :

(die een lachje met moeite onderdrukt heeft)

Maar als u zo over de politiek denkt, waarom wil u er dan toch ingaan?

L o u i s :

Ach, mevrouw.... zoals ik zei: willen en willen is

twee. Ik dacht.... ik hoopte .... de voorspraak.... de hulp van meneer Uiterwaarden is veel waard.

Jakoba:
Ja, als u denkt zijn hulp niet te kunnen ontberen.

Louis:
O neen, mevrouw.... pardon. Dat denik ik niet.... in 't geheel niet.

Jakoba:
Maar u vindt die hulp toch wel van belang.

Louis:
Juist.... mevrouw, dat is 't.

Jakoba:
En kan u zijn hulp alleen krijgen op politiek gebied?

Louis:
Dat heeft meneer me zelfs heel duidelik te verstaan gegeven.

Jakoba:
A zo. Als *ik* een man was werd ik diplomaat.

Louis:
Maar mevrouw, dat zou ook *mijn* ideaal zijn. Wat een heerlik leven, hé.... vooral zolang je nog geen gezant bent. Vandaag zit je in Boekarest, over een maand misschien in Rome... een half jaar later in Tokio! De hele wereld leer je kennen. Is dat niet veel.... veel mooier en plezieriger dan levenslang te blijven hokken binnen de grenzen van ons benepen landje?

Jakoba:
En een diplomaat kan zijn land toch ook dienen, nietwaar?

Louis:
Of ie! Dat wordt door menige diplomaat juist veel te weinig begrepen. Die heren konden heel wat meer nut stichten dan ze in werkelikheid doen.

Jakoba:
En dat zou u willen doen.... nut stichten?

Louis:
Stellig, mevrouw. Ambitie heb ik genoeg en u moet niet denken dat het me ontbreekt aan ernst. Maar....

(ietwat terneergeslagen)

nu meneer Uiterwaarden zo anders oordeelt....

Jakoba:
Moet u kiezen tusschen: carrière maken met zijn hulp en er komen door eigen kracht.

L o u i s :
Pardon, mevrouw, dat is de kwestie niet. Als 't dat maar was....

J a k o b a :
O, is er een geheim in t' spel. Een geheim, dat voor mij.... geheim moet blijven?

L o u i s :
Integendeel. Ik zou u juist zo graag alles zeggen; maar u weet nu hoe mijn vader denkt over de oprechtheid.

J a k o b a :
Vindt u mij dan zo gevaarlik?

L o u i s :
Gevaarlik? Neen, mevrouw, dat stellig niet.

J a k o b a :
Maar imposant misschien.

L o u i s :
Imposant.... wel enigszins; maar tegelijk ook ver-

trouwenwekkend.... vriendelik.... En toch.... toch ben ik bang, dat....

Jakoba:
Hoe kan nu iemand, die de wereld wil leren kennen, bang zijn?

Louis:
Ja. Bang zijn en bang zijn is ook al twee. Ik ben bang m'n eigen zaak te kunnen bederven en dat.... als ik dat deed.... m'n leven lang zou ik 't me niet vergeven!

Jakoba:
Maar *ik* kan tooh aan uw zaak of uw zaken geen goed of kwaad doen?

Louis:
Juist wel.... juist heel veel.

Jakoba:
Nu geeft u me, geloof ik, raadseltjes op.

Louis:
O, mevrouw, geloof dat alsjeblief t niet. Ik.... ik.... ja .... ik weet waarlik niet meer wat ik nu zeggen of zwijgen moet.

Jakoba:
Laat ik u dan nog es inschenken. Misschien brengt de wijn u op een goed idee

(zij schenkt in).

Louis:
Dank u zeer

(hij drinkt enige teugen met tussenpozen en zet dan het glas neer dat Jakoba weer volschenkt)

Die wijn is heel lekker.

Jakoba:
Ja, voor zijn kelder heeft mijn man ook nog al wat over

(na een stilte)

Is 't idee gekomen?

Louis:
Ja, mevrouw; maar.... of het goed is....?

Jakoba:
Kan ik niet beoordelen eer ik het ken.

Louis:
Daar heeft u weer gelijk in

(hij drinkt nog eens)

Nu dan.... ik.... ik.... Eigenlik geloof ik dat u heel goed weet wat ik wil en 't wel aardig vindt 'en beetje met me te spelen.

(Jakoba begint te lachen en al gauw, maar niet dadelik lacht Louis mee)

Is 't niet zo?

Jakoba:
Voor de aardigheid met u spelen.... neen, dat wil ik niet; maar mensen, als wij, die mogen immers niet tonen, dat ze elkaârs onuitgesproken gedachten menen te begrijpen.

Louis:
O, mevrouw, wat is dat goed opgemerkt; maar.... dan heb ik gelijk en begrijpt u me heel goed.

Jakoba:
Als ik me ten minste niet vergis.

Louis:
Neen, neen, u vergist u niet. Maar.... u sprak daarnet enigszins.... enigszins geringschattend over mensen als wij. Acht u die dan niet de kern van de natie?

Jakoba:
Voor zover ik ze hier in huis leerde kennen ... en met een enkele uitzondering.... gelukkig niet.

Louis:
O, wat vind ik dat aardig! En.... en juffrouw Aleida?

Jakoba:
Denkt vrijwel als ik.

Louis:
Maar dat is verrukkelik!

Jakoba:

(plotseling gemaakt ernstig)

Stelt u dan eensklaps zó'n belang in 'en meisje, waarmee u pas één keer enige woorden gewisseld heeft?

Louis:
Daar heb je 't nu! Ik begrijp volkomen, dat u die belangstelling.... ik zeg nu maar belangstelling, maar 't is heel wat meer.... dat u die wantrouwt. Het gaat altijd zo.

Jakoba:
Meent u, dat ouwe mensen jongelui altijd verkeerd beoordelen?

Louis:
O, mevrouw, u vind ik in 't geheel niet oud. Neen. Ik meen maar.... ik verzeker u.... ik zou u wel willen bezweren, dat uw dochter me sinds die éne keer geen sekonde uit de gedachten is. Zo graag als ik die gelukkig zou willen maken.... als ik m'n hele leven naar haar zin zou willen inrichten, aan haar zou willen toewijden.... als ik dat.... Neen, laat ik nu maar niets meer zeggen. Ik lees 't in uw ogen: u gaat me weer uitlachen.

Jakoba:
Heb ik dat dan al gedaan? U.... uitgelachen?

Louis:
Gelachen heeft u.

Jakoba:
Als u wist hoe blij ik ben, wanneer ik dat es van harte doen kan.

Louis:
Daar kan ik in komen. Mijn ouders.... och, 't zijn beste mensen en ze houen wel van me.... trouwens ik ook van hen.... maar deftig zijn ze .... deftig.... ik ken papa niet anders dan in 'en geklede jas.... 't huis in 'en ouwe, op straat in z'n nieuwste.

Jakoba:

Ja, mijn man en hij zijn tijdgenoten.

L o u i s :

Mama heb ik nog nooit zien lachen en als papa lacht, dan trekt ie een gezicht of 'et hem pijn doet. Ja, het jongere geslacht is wel anders dan het vorige.

J a k o b a :

Geloof maar vrij, dat de mensen van het vorig geslacht ook niet allemaal gelijk waren.

Louis:
Als die deftige heren onder elkaâr zijn.... ik luisterde vroeger wel es aan de deur als er herendinee was....

Jakoba:
Dan heb je zeker wel t' een en ander gehoord, dat alles behalve deftig was....

Louis:
Nou!

Jakoba:
Ondertussen horen wij allebei tot de deftigheid en is 't dus niet weinig ondeugend als we ons over andere deftige mensen vrolik maken.

Louis:
Och, mevrouw.... alle vrolikheid is toch geen boosaardigheid.

Jakoba:
En alle saaiheid geen deugd. Neen, dat zal waar zijn.

Louis:
Nu moet ik u eens een brutale vraag doen. Voelt u onder de deftige mensen u niet een beetje als een vreemde eend in de bijt?

Jakoba:
Zelfs een beetje heel erg.

Louis:
O, wat zou ik 'et heerlik vinden u tot schoonmoeder te krijgen! Niet boos worden, mevrouw, asjeblieft niet boos worden, dat ik zo ongegeneerd mijn geheim verklap.

Jakoba:
Ik ben niet boos. Ik ben zelfs vereerd, maar.... me zelve tot schoonmoeder te maken.... die kunst versta ik niet.

Louis:
Neen.... maar.... u zou er tegen kunnen hebben *mijn* schoonmoeder te worden.

Jakoba:
En wat dan?

Louis:
Ja.... wat dan? Onenigheid brengen tussen u en uw dochter.... dat lacht me in 't geheel niet toe; maar afzien van m'n plannen.... dat is me onmogelik.

Jakoba:
Dan zou ik 'et ook maar niet proberen.

Louis:
Dus.... u heeft er niet tegen, dat ik haar vraag? Ik zeg maar zo: haar, maar ik bedoel natuurlijk uw dochter.

Jakoba:
Als u eens begon met haar nader te leren kennen.

Louis:
Als u me daartoe in de gelegenheid wil stellen? Ik heb gehoord, dat sommige moeders daar juist bezwaar tegen maken. Dat vinden ze ook al niet deftig.

Jakoba:
Ik denk anders, hoor. Maar je moet me één ding beloven.

Louis:
Wat u maar wil!

Jakoba:
Zeg Aleida voorlopig van je plannen niets.

Louis:
Top, mevrouw!

J a k o b a :
Begin, met Maandag op m'n ontvangdag te komen. Zo'n jour vin je natuurlik stom vervelend. Ik ook. Maar 't is het beste middel om ongezocht kennis te maken.

L o u i s :
Uitstekend!

(hij staat op)

Mag ik u voorlopig hartelik danken voor uw vriendelike ontvangst. Ik ben al de koning te rijk.

J a k o b a :
Ik hoop, dat u 't blijven zal. Tot Maandag dan, meneer van Stellingen.

L o u i s :
Zeg u asjeblieft weer Louis en je. U begon daarnet zo goed.

J a k o b a :
Dan zal ik 'et maar volhouden. Tot weerziens, Louis.

L o u i s :

(tot afscheid groetend)

Mevrouw.

(Jakoba drukt op de schelknop)

Tot Maandag.

(Slot volgt.)

Muziek en schilderkunst. *(Aanstippingen.)*
door L. van Deyssel.

‘Mondscheinsonate’ van Beethoven.

Aan mijn vriend
Mr. W.R. Brandes de Roos.

Picturaal. Een landschap wordt afgebeeld onder den maneschijn. Men woont de afbeelding van het landschap bij, die achtereenvolgens geschiedt, nu het in muziek geschiedt, onder den altijd het zelfde blijvenden maneschijn. Dit altijd het zelfde blijven wordt uitgedrukt door gestadige herhaling, nu het in muziek geschiedt.

Men ziet een donker landschap in warme kleuren afgebeeld worden onder den maneschijn.

Dit landschap is geäccidenteerd, met verscheidenheid van vorm, onder den altijd het zelfde blijvenden maneschijn.

Nu het achtereenvolgens geschiedt, ziet men die afbeelding zoo alsof men op een boot langs het landschap voer of alsof men er over henen zweefde.

Men ziet niet in de verbeelding of in de herinnering, althans niet als directe werking der muziek, een landschap; maar men gevoelt of beseft een stil en eenzaam landschap in den maneschijn.

Dit te beleven doet den geest aan als een genieting, als iets dat het gevoel gelukkig maakt, omdat dit landschap in den maneschijn eene schoonheid uitmaakt.

Dit landschap maakt een schoonheid uit om dat de toondichter welgeslaagd is met er in te leggen zijn gevoel van het veelvormige leven als iets heerlijks en beminds, nu het gezien wordt in een altijd

zeker en vast besef van eeuwigheid, dat is van iets in zich zelve uit heerlijkheid bestaande, dat op het veranderende afschijnt.

Het is dit ‘eeuwige’, zooals het ook bij Goethe en Spinoza voorkomt, dat niet voorkomt bij Chopin, Liszt, Grieg, etc.

Liszt is prachtig. Hij doet aan door spontane, nationale, ook in 't bizonder muzikale, muzikaliteit. Iets, dat de afzonderlijke persoonlijkheid van het ras doet kennen, - zoo als, in zeer veel grooter verhoudingen, de zeventiende-eeuwsche Hollandsche schilderkunst het met het Hollandsche ras deed - en dit krachtig, echt, zonder Duitsche en Fransche literair-philosophische cultuur-invloeden, zoo als Chopin die toont - maar Liszt, en zoo alle andere na Beethoven, op Wagner in Lohengrin na, die ook wel het Beethoven-element mist maar dit wellicht anders toch aequivaleert - maar Liszt, zeggen wij, haalt niet de hoogte van Beethoven, - geeft niet die drenking van den menschengeest met ‘poëzie’, - die dagen na het hooren als ware het een bizondere vloeistof in de aderen, nog navoelbaar is.

Toch zal het mechanische, dat een enkelen bij Beethoven treft, wel werkelijk in zijn werk zijn. Dit is dan daar, waar hij is klassiek zonder geïnspireerd te zijn.

Stephan Partos.

Ik houd alleen van muziek als de uitvoerder geïnspireerd is. Daarom houd ik niet van groote virtuozen, die bijna nooit geïnspireerd zijn. Treft men het, dat zij geïnspireerd zijn, dan is dat natuurlijk iets geheel bizonders. Maar de aard van hun beroepsuitoefening sluit in, dat zij het bijna nooit zijn. Op acht avonden van luisteren naar een der meest vermaarde pianisten, trof ik het, dat hij op één der avonden gedurende één kwartier geïnspireerd was. De verbazende praestaties - men noeme het technische praestaties, maar de hoogere deelen der techniek, de fijnere bestanddeelen van geschooldheid, waarvan de effecten eenigszins die der inspiratie gelijken, blijven er meestal ook buiten - de verbazende technische praestaties der groote virtuozen, die de toehoorders nagenoeg algemeen in geestdrift brengen, zullen den waren schoon-

heidlievende niet alleen onverschillig zijn, maar met weêrzin vervullen.

Daarom houd ik meer van betrekkelijk nietig liefhebbersspel, waarin een weinig gevoel, dat is dus een zekere inspiratie, voorkomt, dan van de handelingen der virtuozen.

Ik had de zeldzame ondervinding toevallig het eerste concert van den hier in zekeren zin (namelijk voor zoo ver hij tot dan toe alleen in Oostenrijk-Hongaarsche en Duitsche landen zich had doen hooren) voor het eerst het buitenland betredenden Stephan Partos in Nederland bij te wonen, op **3** December **1918**, te Haarlem. Daarna heb ik alle concerten van hem te Haarlem bijgewoond. De meesten der aanwezigen bij zijn begrafenis waren Haarlemmers.

Een kind, een mensch van vijftien, zestien jaar, die een groot gevoelsleven in knop in zich heeft en dàt buiten zich in eene kunst weet te brengen, geeft natuurlijk iets exquis' en úiterst zeldzaams. Het is dit gevoelsleven, dat kunstenaars op later leeftijd tot hun gelukkigste réusssites rekenen eeniger mate te kunnen wedergeven,

Ik hoorde mooi spel van hem. Maar vooral eens één, hoogen, toon. Toen ik dien gehoord had, ben ik naar alle volgende concerten gegaan.

Hij was ook bevallig van uiterlijk. Vele groote virtuozen zijn monsters, laat ons zeggen goddelijke monsters, af-goden. Maar hij was bevallig! En zoo mooi gekleed, in een stemmig phantasie-costuumpje, met kuite-beenen en een jabot. En een haardracht zoo als die van middeneeuwsche pages en eind-**18**e-eeuwsche Franschen, die zoo goed bij zijn gezicht paste.

Hij had een fraai gevormden neus en mond. In het gezicht, onder de rond over het voorhoofd neêrhangende haarenkrans, was de blanke neus recht en smal, niet vleezig of week maar gelijk aan zacht ivoor, met een lichte sperring der neusvleugels als vaste vorm, die zoo mooi is in één geheeltje met een vaste boven de onderlip vooruitgekomen bovenlip, waarvan het weekere roode boogvormige baantje met de onderlip en den kin mede een hart-vorm heeft.

Dicht-bij het voorhoofd-haar, boven de zachtheid en adel van den rooden lippenmond, de oogen met het voorkomen van kleine bosch-

meertjes, waarboven een blauw-grijze dageraad is open gegaan.

Met de groote roode jongenshanden en bloote polsen, onbelemmerd bij het spelen door kanten lubben, die bij den jabot gepast zouden hebben, stond hij dan te wachten gedurende het voorspel van den pianist, de strijkstok hangend uit eene hand, de viool uit de andere, vooruit naar beneden kijkend met de onbeweeglijk opene oogen, over het, de oogen zeer verlichtende, voetlicht heen, zonder te zien, naar die luisteraars, die het allen zoo goed met hem meenden.

Witsen.

*(Tentoonstelling E.J. v. Wisselingh en Co., Amsterdam, Maart **1920**.)*

Een der meest uitmuntende schilders, die thans in Holland in leven zijn, is Willem Witsen. Een even interessante als sympathieke figuur te midden der tegenwoordige Hollanders. Afstammeling van de bekende Amsterdamsche zeventiende-eeuwsche burgemeestersfamilie, die Rembrandt protegeerde, heeft deze late nazaat de voor een vriendengemoed magnetische aantrekkingskracht der ingeboren, natuurlijk bewegende, distinctie, waarbinnen de fijne en koel-fanatieke kunstenaarsaard leeft.

De groote algemeene indruk, door deze tentoonstelling gegeven, is er een van stille statigheid en vlekkeloos zuivere correctheid. Al dit werk berust op een terughouding, op een volstrekte reserve, die tot de hoofdzakelijke eigenschappen van dezen geest behoort. Hiervan is onder andere het gevolg, dat er in de onderwerpen, die zich daartoe het meest zouden leenen, eigenlijk geen spoor van sensualiteit te zien is. Een geest, die zich niet overgeeft en niet geeft. Zeer mooie achterbuurt-achtermuren, met hun vensters, hun grachtwater, hun steegje, hun sloot. Stilte en waarheid. Groote koele distinctie in dit afbeeldsel van armelijkheid. Maar hij geeft er zijn meêwarigheid niet aan noch beeldt een trieste gemoedsbewogenheid er in af. Het eene voorwerp van zijn aandacht is hem als het andere.

Het uiterlijk van eene jonge vrouw in groot toilet doet zijn schoonheidszin even min trillen als de ruïne van een poort te San-Francisco of een landelijke molen te Wijk-bij-Duurstede. Hij kijkt aandachtig en wacht. Hij is het 'hart dat geen hart vond en stierf zonder mokken.' Hij is de gelaten en onbeweeglijk wachtende. Hij geeft de natuur weêr. Perfect. Zóo is zij. Zoo ìs datgene wat buiten hem is. Maar hij is onverleidbaar. Zij heeft hem niet mogen aanraken. Zij heeft niet mogen stijgen tot en bereiken de hoogte zijner onverschilligheid. Goed heeft hij gezien. Geheel juist heeft hij gezien. Hij weet het wel. Niemand kan ontkennen, dat zóó dìt is en zóó dàt. Maar hij is als een spiegel, ónverweekbaar. Zij zàl niet slagen. Hij is ontoespreekbaar. Hij zal haar geven in kunstwerk van ónberispelijk maaksel, zelfs door den strengsten, door den hartstochtelijk partijdigste ònberispbaar; maar niets, niets zal zij daarin van hem veroverd hebben. Hij wil zich niet, nooit, met het leven vereenigen.

Alleen éen kom met bloemen voor en op heel mooie stoffen heeft over hem gezegevierd. Hier is die groote distinctie, en deze wordt hier zacht en warm. Hier heeft een blos doortinteld de bleeke vingeren van den onbewogene. Ook in een groote aquarel met den Montalbaenstoren te Amsterdam zoû bijna iets gaan spelen, van figuurtjes, van wipbrug, karretje, menschjes, tegen de achterlucht. Iets als een angstig kinder-visioen.[1)]

Opmerkelijk is, dat het geschilderd portret, maar vooral de potloodteekening, van Frans Coenen, zoo uitstekend is. Er is overeenkomst tusschen deze geesten. Beider begrip stamt uit de Nieuwe-Gids-opvattingen van **1885**. Achter de verschillende stijlveranderingen van Witsen heen, van de geëtste trieste zwarte grachtjes van omstreeks **1885** af tot de weidsche lichtkleurige vrouwenportretten van omstreeks **1910** toe, heeft het oorspronkelijk algemeene levensbegrip zich gehandhaafd. Maar Witsen vergemeenzaamt zich niet tot het wel absoluut negatieve, maar toch actief sarcastische, nihilisme van Coenen.

Hìj begeeft zich niet in contact, in geen, ook niet in dat der afwerende ironie. Ook niet in dat van woede of haat, zoo als Van Gogh, zooals Toorop in zijn eerste periode een enkele maal.

1) Sommige der beste stukken, die ik van Witsen ken, - één meesterstuk uit den laatsten tijd, een naakt-figuur, met de rugzijde naar den toeschouwer op een sopha; en een gedekte tafel met wijn; - miste men zeer ter tentoonstelling.

Hij is de absoluut consequente in de gemeenschapsweigering.

Hij blijft niet alleen buiten de objecten, maar hij blijft zelfs buiten de zeer goed begrepen gemoedsbewegingen, die de stijlen bezielen. In de latere periode vooral, in de lichtkleurige portretten en een stilleven, een lichtkleurige tafel met vruchten en bloemen, zal blijdschap, levensvreugde, zijn afgebeeld. Maar hij is daar niet in. Hij is daar achter. Een stijl en een gemoedsneiging is evenzeer een object als lichamen of voorwerpen. ‘Zóo is het. O juist, levensvreugde. Ziedaar. Zóo is levensvreugde. Maar mìj heeft ze niet aangeraakt. Ik ben er niet in. Ik ben in niets van het Leven.’

Dit is een levenshouding, hooger dan wat ernst genoemd kan worden en zonder het eenigszins opdringerig probleem stellende van het sfinxachtige.

De gerestaureerde hals door L. van Deyssel.

Het zij mij vergund de opmerkzaamheid mijner landgenoten te richten op een, naar mij wil voorkomen, buitengewone bizonderheid in het hedendaagsche nationale leven.

Dit is de aanwezigheid in het Frans Hals-museum te Haarlem van des meesters laatstelijk gerestaureerde schilderij, voorstellende een maaltijd der officieren van den Sint-Joris-doelen te Haarlem, gemaakt in het jaar **1616**.

Voor-onder-steld, dat de toestand, waarin het stuk door de restauratie gekomen is, duurzaam zal zijn, en dat geen enkel, eerst later wellicht blijkend, nadeel door de restauratie aan de schilderij is toegebracht, schijnt de verandering van het kunstwerk van groote beteekenis.

Met een voorwerp als zoo een schilderij, toch, is het iets anders dan met een meubel of een boek.

Zoodra door de werking van den tijd, door verkleuring van vernis, door stof, door langdurige beschijning met sterk licht, een schilderij niet meer zóó is als de schilder zelf haar zag en maakte, houdt zij op, in streng eigenlijken zin, het werk van den meester te zijn.

Zonder dat men daarmede zich aan overdrijving schuldig maakt, kan dus gesteld worden, dat nagenoeg geen enkel stuk van een zeventiende-eeuwschen hollandschen meester in Nederland gezien kan worden, zooals wenschelijk ware dat het gezien werd.

Vondel's *Lucifer* is even goed waar te nemen of de bladzijden van het boek, waarin gij het gedicht leest, vuil of schoon zijn, - Rembrandt's *Nachtwacht* is onwaarneembaar zoo dra de kleuren anders zijn als gelijk zij waren toen de meester zelf ze voor juist hield.

De nàdruk zij er op gelegd, dat in geval de voorstelling, - die ten slotte alleen bestaat uit kleuren en schakeeringen van kleuren, in zekere vormen, - verschilt van de voorstelling, aanwezig op het tijdstip, dat de schilder het stuk voltooid had, het kunstwerk bepaald onwaarneembaar kan worden genoemd.

Immers het eigenlijke wezen der schilderij bestaat uit het geheel dier kleurschakeeringen, welke de maker heeft gevonden, en het zijn juist de uiterst fijne nietigheden, waarmede het verschilt van iets dat er, oppervlakkiger beschouwd, op zoude gelijken, waardoor het werk een meesterstuk, en het meesterstuk, dat alleen door dien bepaalden menschengeest was te bereiken, wordt.

Het is daarmede zoo als het is met een werk der toonkunst, dat indien de tonen een weinigje anders worden dan de componist ze heeft geplaatst, niet meer het werk van dien toondichter is.

De bedoelde schilderij van Frans Hals kan men nu bijna zien als nieuw. Men ziet niet in zekeren zin, maar men ziet in volstrekten zin, nagenoeg het zelfde, dat de bezoeker van Hals' atelier of van de zaal, voor welke het stuk bestemd was, in **1616** zag.[1)]

Dit, voor zoover aan mij bekend is, eenige feit in de Kunstgeschiedenis, - en wiens eenigheid, wel te verstaan, alleen gewichtig wordt nu het een groot werk geldt, waarin de voor dezen menschengeest beschikbare schoonheid volledig en in overeenstemming van alle deelen met elkaâr is uitgedrukt, is een verschijnsel van veelzijdige beteekenis.

Niet alleen kan de in schoonheidsleer zich vermeyende liefhebber van het wijsgeerig denken nu eerst op werkelijkheid steunen bij zijn mijmering over zeventiende-eeuwsche hollandsche kunst, terwijl het desbetreffende tot nu toe aangebrachte, geredekavel zonder hoûvast over slechts schemerende gegevens gaat gelijken; niet alleen zal men, - vooral na dat andere restauraties gevolgd zullen zijn - nu eerst werkelijk de levensbeschouwingen en

1) Dat er kleuren op de schilderij verbleekt of verdonkerd zijn, is waar, doch in een mate, dat deze bizonderheid kan gelijk gesteld worden met de lichte veranderingen, die de kleuren gedurende en onmiddellijk na het schilderen kunnen ondergaan, door nat of droog te zijn, met iets meer of iets minder licht beschenen, en z.v. Slechts op enkele zeer kleine plekken zijn de kleuren meer veranderd.

geestesverheffingen der verschillende zeventiende-eeuwsche meesters kunnen kenschetsen en met elkaâr vergelijken; maar als een heerlijk partijganger van de leer der onveranderlijkheid der dingen; als een door zijn aanwezigheid zelf onweêrsprekelijk overwinnend vertegenwoordiger van het eeuwige of ontijdelijke in het tijdelijke staat daar nu deze schilderij.

In dit schilderstuk is namelijk uitgedrukt hetgeen in de terminologie der philosophische aesthetiek het ontijdelijke, het eeuwige of het goddelijke wordt genoemd.

Het is om dat dit ontijdelijke, eeuwige of goddelijke door de zeventiende-eeuwsche geesten in Nederland is begrepen en uitgedrukt, - en wel op soortelijke wijze, zóó dus, dat zoowel het begrepene als de begrijper in zijn bizonderen geestesaard daarin afgebeeld werden, - dat de Nederlandsche waarde of het Nederlandsche eigene zich als een wereldwaarde van den eersten rang naast het Grieksche en het Italiaansche heeft gemanifesteerd en gevestigd. Te midden der verschillende zienswijzen betreffende het begrip ras, is dan ook deze te stellen, dat een menschensamenleving, die zich met essentiëel eigen-aardige vormen in het eeuwige projecteert, daarmede het bestaan in haar eener cerebrale conformatie toont, welke haar tot den staat van afzonderlijk hoofdras verheft.

De levensbeschouwing, het levensbegrip, het geestelijke levensgevoel, der zeventiende-eeuwsche hollandsche schilders, is, - met talrijke verschillende invloeden vermengd en in allerlei graden van kracht en helderheid en bewustheid zich voordoende - het levensgevoel der Hollanders, de kern en de atmospheer der eigenaardigheden, die ze tot Hollanders maken, het kenmerk van het Hollandsche ras.

Hoe nu dat ontijdelijke, eeuwige of goddelijke in het aardsche aan de zichtbaar geworden schilderij van Frans Hals te zien is, is iets, dat slechts door vergelijking en andere heenwijzigingsmiddelen kan aangeduid worden tenzij men de minder in deze uiteenzetting passende gedachtengangen en benamingen der abstracte wijsbegeerte aanwendde.

Het is de indenking in den indruk, de ontleding der weêrspie-

geling van het werk in den toeschouwersgeest, die de aanduidingen te weeg brengt.

De acht schutter-officieren, de knecht, en de drie vaandeldragers, die voorgesteld zijn, met de maaltijdtafel, de gordijndraperie en het schijnende licht, hebben iets zoo natuurlijks, iets zoo zeer van deze wereld, dat men, in verband met de zeventiende-eeuwsche costumen, om de een of andere reden aldus historisch gecostumeerde landgenoten van den tegenwoordigen tijd zoude denken te zien; - maar, - en dit is nu de subtile quaestie - te gelijk hebben zij iets, in gewone taal nauwelijks uitdrukbaars, aan zich, in zich, over zich, waardoor men meent, dat het compleeter, harmonischer, gelukkiger, edeler wezens dan hollandsche menschen, dat het goden zijn, die in menschenlichamen en menschenkleederen eene kleine maskerade houden.

De personen weten, dat zij afgebeeld worden. Enkele kijken naar den afbeelder. Deze wetenschap veroorzaakt een gevoelen en een gevoel in hen, dat zich uitdrukt in hun wijze van zijn. Hunne gedachte is teruggeslagen op hen zelf en op de omstandigheid van op bizondere, bedrijvige, wijze bekeken te worden. Bij de schutters, alle gebaarde ouderen, leidt dit niet meer tot zichtbaren schroom. Door het maaltijdsgeluk van het oogenblik is eene hoogere dan de hun gewoonlijk toch reeds eigene gemoedelijkheid ontstaan, welke alles wat haar lichtelijk zoude kunnen aantasten tot zich neemt en tot een deel van zich zelve maakt.

Bij den, in tegenstelling tot de sober en donker gekleedde schutters, in prachtige veelkleurige lichtkleurige kleederen uitgedosten vaandeldrager, die achter de tafel staat, die jonger en zonder baard is, die iets vrouwelijks heeft en zich tusschen de schutters lichtelijk schuin over de tafel heen buigt, en die ook blijkbaar niet aan den maaltijd deel neemt en daarom het bepaalde heerlijke levensgevoel der maaltijdhouders niet heeft, heeft de bedoelde bewustwording van de levenstoedracht van het oogenblik tot, hoewel dan toch niet te sterk zich uitdrukkenden, schroom geleid.

Van de realistische psychologie uit gezien, is dit de ontleding van het geval.

En nu heeft de schilder niet met realistische observatie, maar

van een der meest verheven van de bekende menschen-geestes-verheffingen uit gezien het voorwerp zijner beschouwing.

Voor realistische observatie is ook een bizondere geestestoestand noodig, en wel, in samenhang met het ingeboren vermogen, een afzonderlijke samentrekking van den aandacht.

Maar de groote geestes-verheffingen zijn veel aanzienlijker en edeler geestestoestanden. Het als gemoedelijkheid geziene wordt nu een het gevoel van de grootste menschengeesten bevredigend geluk, en het jonge menschenleven met zijn schroom wordt nu een gestalte van gratie.

Het geheel blijft daarbij even aardsch en werkelijk. Want de in deze kunst verborgen verzekering is niet, dat men door een afzonderlijk geestesgedrag op aarde het goddelijke kan leeren kennen; maar dat het gewone aardsche het goddelijke is.

Drie stellingen zijn dus in hoofdzaak omtrent of naar aanleiding der verschijning dezer schilderij te geven:

Ten eerste, dat het onjuist is te spreken van oude en nieuwe schilderkunst met dien verstande, dat de oude zoude overeenkomen met oude en de nieuwe met nieuwe tijden (inzichten, begrippen, levenswijzen).

Plaatst het werk van een negentiende-eeuwschen Franschen portretschilder naast dezen Hals en gij zult zien, dat het onmogelijk is een vooruitgang, een geschiedkundig belangrijke verandering, eenige ontwikkeling te zien van Hals tot Duran of Fantin Latour. De Hals had dit jaar geschilderd kunnen zijn, indien er een man met genoeg geest en genoeg kracht in dit jaar had bestaan, en aangenomen dat gelijksoortige verf, als die voor den Hals noodig was, thans te verkrijgen is.

Het eene is niet in de eerste plaats specifiek negentiende- of twintigste-eeuwsch en het andere niet zeventiende-eeuwsch. Het andere is alleen grooter, beter, edeler, hooger van rang dan het eene.

Ten tweede, dat de uitdrukking, het ‘eeuwige’, ontijdelijke’ of ‘goddelijke’, toegepast op kunstwerk, niet een rhetorisch, oratorisch aan te wenden kenschetsing van iets zeer uitnemends beduidt; doch de nauwkeurige, wetenschappelijke aanduiding van een bepaalden toestand of staat van menschengeesten is, welke is over-

gebracht in het door die menschen gemaakte kunstwerk; en dat kunstwerken in overigens verschillende stijlen door verschillende menschenrassen voortgebracht dit element van eeuwigheid, ontijdelijkheid of goddelijkheid met elkaâr gemeen hebben.

Ten derde, dat zeer nadrukkelijk de zeventiende-eeuwsche Nederlandsche schilderschool zich kenmerkt door: genialiteit.

Het zoo te noemen eeuwige, - dat dus niet beteekent, dat iets zóó schoon is, dat het altijd gewaardeerd zal blijven, en ook niet, dat iets dermate het tot het wezen van alle menschen behoorende in zich heeft, dat de menschheid het altijd zal begrijpen, maar dat een nauwkeurig kenbaren toestand van den menschengeest beduidt, waardoor de menschengeest in eene buitengewone verhouding kcmt tot de dingen van het tijdelijke leven; dat eeuwige, dat het hoofd-element van het klassieke is, die staat van het geestes*gevoel* dus, is door onderscheidenen bereikt door voortzetting van traditie.

Door groote geschooldheid, door studie, door intellectuëele operaties, hebben bij voorbeeld de Duitschers van het eind der achttiende en het begin der negentiende eeuw, inzonderheid Goethe, het oude Grieksche geestesgevoel in hun werk weten te doen herleven.

Bij de Nederlandsche schilders der zeventiende eeuw is dit echter niet het geval.

Wij weten alles van hun dusgeheeten italianiseeren. Een enkele is in Italië geweest. Bij anderen zijn afbeeldingen van Italiaansch werk in den inboedel gevonden. Bij derden vindt men imitaties van of reminiscenzen aan Italianen op de doeken.

Dat is echter de quaestie niet.

De zaak is deze, dat in de geheele zeventiende-eeuwsche Hollandsche schilderschool, - ik heb gelegenheid gehad die gade te slaan in Nederland, België, Frankrijk, Engeland, Duitschland, Oostenrijk en Rusland - zoo als te ontdekken is bij beschouwing der fijnste draden en vezelen hunner geesteswerkingen zoo wel als door den globalen blik op de geheelen, - de zaak is, dat daarin het geniale, namelijk het intuïtieve, het van zelf uit den rasgeest, uit de volksvitaliteit, zoo als bloei en vruchtendracht van boomgaarden uit een landsbodem, opgegroeide, domineert.

Het is niet welbewuste en geslaagde voortzetting der traditie van de groote scholen. Maar het is een van zelf en als zoodanig

niet gewild eensklaps en dan veelvuldig en langdurig bereiken hunner hoogte.

De toeschouwer, die aan de schilderij van Frans Hals ziet: uitbundigheid, zwelgen in heerlijke kleuren, verafgoding der materie, een leuke en vroolijke, of wel een zinnelijke, levensopvatting, is een toeschouwer, die wellicht een diep gevoel en een fijn intellect heeft, die min of meer zeldzame gedachten heeft-en opmerkelijke indrukken ontvangt, - een kenner van de hoogere werkingen van den menschengeest is deze toeschouwer niet.

De schilderij heeft niets dols of wilds, maar is integendeel een toonbeeld van schoone rust en evenmaat. Zij doet denken aan een volkomen toonenspel op het beste orgel. Zij is echter niet plechtig; want in haar is uitgedrukt iets beters nog dan edele plechtigheid is.

Men ziet de tafereelen, die geweven zijn in de zilverwitte stof van het tafellaken; men ziet de schaduwtjes der schuin tegen elkaâr aan liggende kleine broodsneden en der metalen schaaltjesranden op den disch; men ziet de weêrspiegeling van op de schaaltjes liggend brood en fruit in het heldere metaal, dat ze draagt; men ziet niet de zon en niet de zonneschijning, maar ziet het zonnelicht, het sterke daglicht, zooals een verijld, licht zilveren, water, zoo alsof de lucht, waarin geleefd wordt, heel licht zilver van kleur ware.

Bij dat bijna als zilveren wijnschuim zijnde licht zitten de menschen te leven, die gelukkig zijn. Door het eten van het heerlijke eten en door het drinken van den wijn zijn zij gelukkiger en schooner nog geworden dan zij reeds waren.

Ziet het wangenrood en het oogenblauw van den voor de tafel, omgekeerd naar den schilder, zittenden officier. Het is van het eten en van het drinken, door de natuur hem gegeven, dat zijn wang zoo onuitsprekelijk innig en zacht, zoo bloeijend rood is en zijn oog zoo gelukkig en zoo stil blauw, als nooit een moeder het liever en teederder zag in het aangezicht je van haar mild gezoogde kind.

Goedaardigheid, kalmte, tevredenheid drukt deze man uit. Maar meer dan dat. Hij drukt uit: geluk. Het gelaat, met het hoofdhaar en den fijnen blonden baard, is kinderlijk van gemoedsuitdrukking in de nu ouder geworden en daarom nu geheel zacht gebleven, knapen-opgetogenheid over de heerlijkheid in het leven.

Alle mannen om den disch, ieder met zijn afzonderlijke, eigene, gevormdheid, hebben dat zelfde algemeene. De gedachten, de neigingen, de karaktertrekken van mannen, die bij elk weêr anders zijn, en zich uitdrukken in hun lichamen en gelaatsvormen, zijn wel merkwaardig. Maar iets aanzienlijk merkwaardiger is het groote natuurelement dat allen gemeen is, het voor allen zelfde heerlijke leven, dat in allen is, het leven, dat geluk is. Zij zijn krachtige, kleurige, evenwichtige, bloeijende mannen; maar wanneer zoû die kracht, die kleurigheid, dat evenwicht, die bloei schooner in hen worden en meer stil en als iets van zelfs hun bewustzijn vervullen en daardoor verdubbeld verschijnen, dan in den tijd, dat voeding en drenking, die zij ondergaan en te gelijk zelf als heerlijk ervaren, het latente leven in hen verjongt, vernieuwt en tot sterker bedrijvigheid brengt.

Ziet hoe de eerste en tweede der drie aan de tafelzijde links van den toeschouwer gezeten mannen de glazen wijn, het eene smal en hoog, het andere minder hoog en breeder, in de hand houden. Ja, ziet, hoe alle houdingen en bewegingen zijn. Natuurlijk zijn zij. Inder daad, zij zijn ook natuurlijk. Maar natuurlijkheid in de afbeelding heeft waarde, doch weinig waarde. Elke teekenmeester met een weinig oefening en opmerkingsvermogen kan natuurgetrouw iets wedergeven.

Maar Frans Hals heeft het met de realistische psychologie waarneembaar gegeven van den in het eigenaardig leven der lichamen zich uitdrukkenden gemoedstoestand, die is zich prettig te gevoelen en zich als zoodanig bekeken te weten, tot iets hoogers verheven, beseft van een edeler staat van den zienden menschengeest uit, en daardoor de gratie doen ontstaan, daardoor afgebeeld in die mannen de gratie, die is het zijn, daarbij de bewustheid van zoo te zijn, en deze weder, zóó, dat zij als iets afzonderlijks niet te onderscheiden is, vereenigd met het oorspronkelijke onbewuste zijn. Want deze gewoon daar om de tafel zittende mannen zijn vol van gratie.

Daarom verwondert het hun dan ook in 't minst niet, dat er eene gestalte van andere gratie, de kleurige vaandeldrager achter de tafel, in hun midden is.

Een der treffende eigenheden van het kunstwerk is de verhou-

ding tot elkaâr, als draagsters van verschillende schoonheidswaarden, van de gratie der donkere aanzittenden en de gratie der vaandeldragers, in 't bizonder van den achter de tafel staanden toegebogenen, als een engel gekleed in de schoonste kleuren van den dageraad.

De gebaarde mannen zijn niet schroomvallig meer, zij kennen het leven, zij leven het leven en weten dat het zoo goed is.

De jeugdige vaandeldrager doet niet meê, maar houdt het vaandel. Hij buigt zich tot hen over.

Hij buigt zich, schuin zich neigend, tot hen over omdat hij luistert naar en spreekt met een van hen; omdat hij in onmiddellijke aanraking met hen is.

In het al-gemeene, goddelijke gezicht op de dingen, dat in de met licht en kleuren gedrenkte atmospheer zich bevindt, is het gedrag van het denkende, van de denkende wezens, de houdingen en bewegingen der gratie.

Het werk van den restaurateur der Haarlemsche Halsen mag dus goed geslaagd heeten.

Zijn eerste arbeid, de blootlegging der schilderij, voorstellende de regenten van het Sint Elisabeth's Gasthuis, deed een, mijns inziens, weinig belangrijk stuk kennen.

Maar nu hij, met den Maaltijd der Schutters van den Sint-Jorisdoelen, iets heeft kenbaar gemaakt, dat tot de schoonste kunstwerken behoort, iets, dat voor het eerst, in het vaderland zelf, de Hollandsche schilderschool waarlijk zichtbaar, begrijpbaar en bewonderbaar doet zijn, iets, waarvan de veelzijdige verstrekkende beteekenis is, dat het de levensbeschouwing niet alleen van twintigste-eeuwsche kunstschilders, doch ook van andere tijdgenooten ongewoon kan steunen of wijzigen, - nu hij, waarlijk, met zijn onverdroten toegewijdden arbeid, een bewijs der waarheid van een groote, oude levensopvatting heeft ont-dekt, - nu kan men hem, al naar gelang hij zelf bespeurd heeft wat door zijn toedoen geschiedde, minder of meer, zich voorstellen als den kruiden kokenden monnik, die op eens, verblind door vuur en vlammen, gewaar werd, dat hij iets onvermoeds, het buskruid, te voorschijn had gebracht.

Haarlem, April 1920.

Toi
(Edgar Tant)

Ja - dis aux pre-miers jours du mon - de,
toutes les femmes

é - taient belles, les noires,
- ain - si que les blon-des et les

bru - nes telles que toi.
Mais toi!
Ja-

dis aux pre - miers jours du mon - de,
toutes les femmes

al laient nues;
au - jour - d'hui-- seul dé - vê - tues
res-tent

nos plus belles sta - tues.
Mais toi!

Herfst-dood door L. Ali Cohen.

Herfst neem mij mee naar d'eindelooize kimmen
Waar in een blauwe mist uw goud verwaast -
De rosse blaren zijn gestorven haast,
Laat mij niet eenzaam tusschen kille schimmen...

Want als de natte winterzonnen glimmen,
De wind ijskoud over de velden raast
Dan sta ik naakt, ellendig en verdwaasd -
O neem mij mee naar 't land achter de kimmen....

Ik wil deelen al uw stervenswee,
Uw hartstochtlooze schoonheid in mijn hart
Dat al te lang in waanzin was verward -

Ik wil vergaan in uw zoo schoonen dood
Die mij den glans van een extase bood,
Laat mij niet eenzaam Herfst.... O neem mij mee!

Jeugd door Hélène Swarth,

I.

Mijn heimwee fladdert naar mijn ver verleden,
Toen 'k was een bleek en zwijgend droomenkind,
Dat rijmenkralen rijgt en sprookjes mint,
Ten hemel heft haar ziel vol reine beden
En engelvleugels voelt in zomerwind.
Was dàt verleden mijn verloren Eden?
Is dit mijn smart, het nooit meer te betreden,
Wijl 'k aan de poort een werende' engel vind?

Mijn heimwee fladdert van die kindervroomheid,
Half sluimrend wachten, kalm en onbewust,
Naar de eerste weelde van mijn jongen 'droomtijd.

O schoone knaap, die nooit mij heeft gekust,
Waar 't rozeneiland in mijn levensstroom leit!
O schoone knaap, die onder rozen rust!

II.

O weet je nog hoe vroolijk wij verstoorden,
In 't najaarswoud, die mooie vogelstrikken?
Veel lijsters vlogen, argeloos te pikken
't Koraal der bessen, waar ze een lokfluit hoorden,
Aan 't blinkend rood zich hopend te verkwikken.
Wij redden heimlijk, zonder ijdle woorden,
Dien dag, veel lijsters van het vrijheidmoorden.
'k Zie nog de blijheid in je blauwe blikken.

De lanen welfden, hoog als kathedralen,
Doorzweefd van teedre blanke zonnestralen,
Zoo zilverblond als engelengewemel.

Ontroerd volbrachten we, als twee ingewijden,
Het vrome werk van vogelen-bevrijden -
O weet je 't nog, mijn lieveke in den hemel?

III.

Wij keken, droomende, in den spiegel saam
Wie van ons beiden blanker was en blonder,
'k Had lief zijn oogen zielvol en bizonder,
Zijn trotschen mond, zijn stemklank en zijn naam.

Ik bleef alleen, mijn vreugdezon ging onder.
Hij, spelend, won èn vrouweharte' èn faam.
Vaak droom ik nog, bij 't zonnig lenteraam,
Van onze jonkheid en haar liefdewonder.

Wij zouden wonen in een huisje wit,
Omrankt van blauwe-rege' en roode rozen,
In 't vroolijk tuintje zouden juiche' en blozen
Een knaap, een meisje, blond en blij bezit.

Nu peinzend, plukt mijn heimwee tijdeloozen
Van 't bloeiend graf, waar 'k nederkniel en bid.

Verzen*) van H. Mulder.

In memoriam matris.

In 't oude huis, dat nu zoo vérre ligt,
zie 'k haar gebogene gestalte wáren,
in 't koest'rend doen van ál te zware plicht:
mijn zwakke moeder, met vroeg-grijze haren;

oogen, waar heim'lijk de eeuwigheid in licht,
vriéndelijke oogen die vaak konden staren....
Dán deed wel in dat ziels-verstild gezicht
trillend een smartlijn, wie begreep, verváren....

En vloden sinds haar sterven véle jaren,
ik hoor, hóór nóg, hóe bij haar werk zij zong:
't staag neuriën van een vroom en simpel lied.

In haar stem schuchterde 't inwendig klaren
van eeuw'ge vreê, die ziel en zin doordrong,
en niét verwoog bij 't wenkend doodsverschiet.

*) Uit den bundel: 'De Stille Bouw', welke in het najaar bij den uitgever Van Dishoeck verschijnt.

Ben ik het, heer?

Het is de Heer....
Zie hoe zijn voeten schromen
moede ten laatsten disch; hoe op 't gelaat,
nu smart'lijk Hij zijn Jong'ren gadeslaat,
blijft traag een wolk van nacht-gedachten loomen.

En aldoor, nu Hij, rustig, spreken gaat
van 't droevig lot dat wacht deemoed'ge vromen,
leest in hun oog Hij.... éigen bánge droomen
van komend leed en duldeloozen smaad.

Maar daar was één in wiens arg'listige oogen
de droesem troebelde van bitt'ren haat.
In fel visioen zág hij reeds diep zijn hoogen
Gastheer verneêrd tot slaven-lagen staat.

En nu 't: ‘Ben ik het, Heer?’ - elks trouw verraadt
rijst judas stóm, het duister hoofd gebogen.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(*Herman Middendorp.* Mara C.M.B. Dixon en Co., Apeldoorn, 1919. - *Andries de Hoghe* (Strofen uit de nalatenschap van). C.A.J. van Dishoeck, Bussum, 1919. - *Frans Bastiaanse.* Een Zomerdroom, Uitgeversmaatschappij 'De Zonnebloem', Apeldoorn, 1919. - *François Pauwels.* Fantomen, P.M. Meulenhoff, Amsterdam, 1919. - *Hélène Swarth.* Octobre en Fleur, Ad. Hoste, Gand, en Nieuwe Verzen, Wereldbibliotheek, Amsterdam).

Nog zeer duidelijk is de herinnering aan den tijd in mij gebleven, al zijn wij nú reeds **40** jaren verder, dat de kritici, of laat ik liever zeggen, zooals zij veeleer waren te noemen, de recensenten met zwaar-gefronste wenkbrauwen en een allerbedenkelijkst hoofdschudden, de verzen bekeken, die het toen opkomende dichter-geslacht, welks blijvende waarde thans door niemand meer ontkend wordt, nu en dan verschijnen deed in tijdschrift of courant.

Of neen, 'verschijnen deed' geeft een veel te gunstige voorstelling van de toenmalige literaire verhoudingen hier te lande: de jonge dichters deden in waarheid nooit en niets verschijnen, want hoogstens werden een zeer enkel keer, bij opperste gratie, en dan waarschijnlijk alleen omdat de weinig-inzichtsvolle, maar au fond niet van gemoedelijkheid verstokene redactie's niet altijd-door maar wilden weigeren, een paar dier thans terecht onsterfelijk geachte verzen hier of daar geplaatst.

Zóó vreemd zag het er toen uit in ons literair Nederland, zóó weinig bleken de autoriteiten dier dagen op de hoogte te zijn van de kwestie, waarvoor zij hier stonden: n.l. of een Hollandsch versstuk een wezenlijk gedicht was, dan wel slechts een onbevredigende verzameling rijmende regels heeten kon.

Ik behoef hier echter natuurlijk op de treurige literaire toestanden van dien tijd, die nu gelukkig reeds lang achtet ons ligt, niet verder in te gaan, want reeds vroeger liet ik daar enkele grappige staaltjes van zien, waar ook de nakomelingschap indien zij zich om ons en het geslacht van '**40** nog bekommert, zich met een stillen glimlach in verkneukelen kunnen zal. En daar de een of andere de literaire historie van het voorgeslacht kritisch-bekijkende geest zich dan allicht af zal gaan vragen, waaraan de weinige waardeering, die de ouderen toen voor de jongeren toonden, te danken kan zijn geweest, wil ik hier even op iets wijzen, waaraan tot dusverre veel te weinig aandacht is gewijd.

Wij, die den tijd van '**80** en der onmiddellijk daarop volgende jaren door moesten maken, vonden den algemeenen weerstand, waar ons letterkundig streven toen op te stuiten dreigde voor-goed, want die zóó sterk was, dat hadden wij daaronderdoor niet met des te meer uit de onbewustheid stijgende kracht ons zelven rustig gehandhaafd, de heele letterkundige wil en beweging der Tachtigers ongetwijfeld op heelemaal niets zou zijn uitgeloopen, - wij, zeg ik, vonden die haast vijandig-lijkende houding destijds allerzonderlingst, ja geheel en al onverklaarbaar, zóó zelfs, dat wij ons in ons binnenste soms afvroegen: zijn die ‘oude heeren’ wel wezenlijke letterkundigen, hebben zij, objectief-beschouwd, wel eenig verstand van poëzie? En zeker, er heeft iets aan het fijnere letterkundige onderscheidingsvermogen dier beoordeelaars ontbroken, en nu wij zelf dus tot rijperen leeftijd gekomen en vervuld ziende wat wij beoogden, n.l.: den grooteren bloei der Nederlandsche letteren, gelukkig zonder eenigen wrok naar dien moeielijken eersten tijd van worstelend willen terug zien, nu kan het in literair-historisch opzicht belangrijk zijn, om even vast te stellen, wat het hoofdzakelijk was dat de toenmalige ouderen belette om voor zich uit in de toekomst der Nederlandsche dichtkunst te kijken door middel van de nieuwe kunst, die toen te komen begon.

Die reden was de volgende:

Als een ontwikkeld Nederlander dier dagen, wiens aesthetisch gehoor gewend was aan den maatslag der Hollandsche verzen van zijn eigen tijd, zoowel als aan die van de daaraan voorafgaande twee en een halve eeuw, en die dus Vondel, Bilderdijk en Ten Kate kon genieten, want meeging op hun rhythmen, plotseling

kwam te staan, zooals toen gebeuren kon, voor een vers van een der ‘jongeren’, van Jacques Perk, b.v., dan wist hij wezenlijk niet goed, hoe hij het eigenlijk had. Want zijn gehoor voelde zich dan, als het ware, verwonderd worden, omdat hij in die nieuwe dichtkunst, die would-be poëzie, zooals hij haar in zichzelf genoemd zal hebben, vrijwel al datgene miste, waar hij, door den sleur, mee vertrouwd was geworden in de beroemde Hollandsche dichters, die hij kende en wel eens las. Het was hem immers bij al die anderen altijd zoo makkelijk gevallen, om meê te zeulen op den regelmatigen iambenslag, den ‘deun’ der verzen, zonder ook maar eenigszins uit zijn gewone doen te geraken, gleed hij, als in een bootje, over dat nauw-bewogene oppervlak, en nooit behoefde hij veel aandacht bij zijn lektuur te houden, want alles wat hij las, dat had hij reeds bijna zonder uitzondering uit zichzelf geweten, vóórdat hij met zijn lektuur begon. Maar hier, bij de jongeren, was voor hem van gedachteloos voortzwieren over het egaal-gepolitoerde verzen-rutschbaantje, waarbij er niets in hem om behoefde te gaan, geen sprake, integendeel, hij had bij die lektuur eenigermate zijn aandacht te bepalen, precies zooals men dat te doen heeft bij alle waarachtige, oorspronkelijke literatuur van het buitenland. En ofschoon dus die verzen der Tachtigers, indien men maar wezenlijk er meê deed wat men ‘lezen’ noemt, in waarheid tienmaal gemakkelijker te begrijpen waren dan de verzen van Shakespeare, Milton, Goethe of andere groote dichters, durfde men hen toch, zooals men zich herinneren zal, ‘duister’ te noemen, eenvoudig omdat zij geen geestelijke klokspijs waren voor het eerste het beste twaalfjarige kind.

Waarbij nog kwam - en dit is, zooals ik reeds zeide, waar ik vooral op wil wijzen - dat de rhythmus dier jonge dichters geen karakterloos-glijdend iambenspel, geen onverschillig maatdeunen op eentonig-eender kort-lang, kort-lang was, maar rhythmische variatie's deed hooren, die aan onze groote zeventiende eeuwers, die er zichzelf van bedienden, lang niet vreemd zouden hebben geklonken, ja waar ook de groote rhythmici Da Costa en Potgieter met belangstellende instemming naar geluisterd zouden hebben, maar die absoluut strijdig waren met het technische eenerlei en de expressie-looze gladheid, waartoe de hollandsche verskunst uit het derde kwart der eeuw bij het meerendeel der dichters hoe langer

hoe meer vervallen scheen te zijn. Zóó zelfs, dat, zooals Dr. Doorenbos mij eens vertelde, over Potgieter, dien bewondrings-waarden grooten schrijver, die nog op lateren leeftijd in het diep-rijk-krachtig gerhythmeerde Florence zijn meesterstuk wist te geven, onder zijn tijdgenooten beweerd werd, dat hij eigenlijk beter prozaschrijver dan dichter heeten moest, en dat eenvoudig omdat deze karaktervolle mensch en schrijver al de onbeschreven wetten van zoetvloeienden vers-gang, waar zijn tijdgenooten zich aan hielden, niet voor zijn eigen werk als bindende had beschouwd.

Potgieter's verzenrijen heetten stroef, en dat niet, omdat zij voor iemand die zuiver hooren kan, wezenlijk stroef zouden moeten heeten, maar alleen omdat zij technisch wat steviger gebouwd en ook inhoudsrijker dan die zijner tijdgenooten waren, en dus niet, zooals vermicelli-draden dat door de keel doen, wisten te glijden door het gehoor, zonder anderen indruk achter te laten als: hè, wat ging dat leuk-gauw. Potgieter's verskunst was maar niet een vlugge schaatsenrit over de vlakke velden van het gewone weinig-bijzondere gedachtebeweeg der deftig-doende hollandsche burgerkringen dier dagen, neen, hij voelde, dat hij iets eigens had te zeggen, iets wezenlijks in hem dat zingen ging, en precies zooals hij dat hoorde, schreef hij het dan ook op. En wij, de luidjes van '80, merkten dat van hem en voelden ons tot hem aangetrokken, want wij bespeurden, dat hij de eenige onder al zijn tijdgenooten was, wiens opvatting van en gevoel voor dichtkunst in zeer veel opzichten met de onze overeenstemden, en voor wien wij dus, bij manier van spreken, altijd in gedachten den hoed afnamen, als zijn naam ons in de hersens kwam. Maar daarom volgden wij hem toch geenszins na: hij was een heel ander mensch, hij had ook andere lektuur en heel andere studiën doorgemaakt en dus andere belangstellingen, als waartoe wijzelf de een halve eeuw later geborenen moesten komen. En de eenige overeenkomst tusschen hem en ons bleef dus, dat hij zoowel als wij het voor zeker hielden, gelijk wij zelf dit nu nòg doen, dat een waarachtig dichter geen alledaagsch technisch rijmer over de van-zelf sprekende en dus in-waarheid *niet* gedachte gedachte-algemeenheden der tant-soit-peu ontwikkelde menschengroepen te zijn heeft, neen, dat hij heeft te zingen zijn eigen persoonlijk geestelijk binnenleven, dat hij zelf wezenlijk voelde en dan uitspreekt, zooals hij het diep-in zichzelf hoort. Zóó deed Potgieter, zóó deden en doen *wij* ook, zonder

daarbij evenmin als hij, veel te letten op de ‘regelen’ der verskunde, zooals deze door niet-dichters, op grond van de bestaande dichterlijke voortbrengselen van vroeger, op zijn gesteld, en in boekjes gezet. Want dichtkunst is natuurlijk geenszins een verstandelijk werken, volgens rationeel-bedachte beginselen, voor een verstandelijk doel en waarvoor men dus regelen kan vaststellen, welke men streng in acht heeft te nemen, wil men het bedoelde inderdaad bereiken: neen, dichten is, zooals ieder weet, het op haarfijn-preciese wijze, harmonisch-schoone weergeven van het onbewuste, diep-in zingende zieleleven, dat ieder waarachtig dichter van tijd tot tijd, als het oogenblik ervoor is gekomen, in zichzelven hoort. Welnu, en dat spontane, dat naieve, uit zichzelf geborene zingen der ziel, dat de dichter als breede, lange golven hoort opstijgen in zijn binnenste, of ook wel neuriën met kortere vlaagjes als een eenvoudig lied, het heeft natuurlijk als het naar buiten komt, en zich ook hoorbaar wil maken voor anderen, door den kunstenaar als gelegd en geleid te worden langs vaste lijnen, evenals de toonkunstenaar dit doet met de in hem gehoorde, en eigenlijk wel wat andere, want niet zoozeer met stellige geestlijkheid gepaard gaande, en veel meer louter, ideaal-zuiver geluid zijnde en blijvende muziek. Doch deze overeenkomst bestaat er toch wel degelijk tusschen die twee soorten van kunstenaars, dat geen van beide, absoluutlijk onafwendbaar, als door een anankè gebonden is aan een bepaald soort van rhythmus dat door vroegere theoretici was opgesteld als altijd-geldig omdat iedre kunstenaar tot hun tijd zich daaraan gehouden had. Richard Wagner door zijn genialen aanleg, deed de muziek wat verschillend worden van zooals al de vroegeren haar beoefend hadden, en evenzoo gaat het met de poëzie. Onze groote zeventiende-eeuwers dichtten onderling reeds niet volkomen gelijk-rhythmisch, hoor maar eens naar het groote verschil in beweging en techniek tusschen Hooft en Vondel, tusschen Huygens en Cats, en alle deze bij elkaêr badden weer een onderlinge overeenkomst, die hen tezamen ontzettend deed verschillen van hun onmiddellijke voorgangers Coornhert en Spieghel, en zelfs van hun eigenen tijdgenoot Gerbrand Adriaensz Bredero. Terwijl onze middeleeuwsche versificatie weer, zooals genoeg bekend is, heel anders was geweest, want, omdat men toen nog niet het wezen der antieke Latijnsche verskunst in aanmerking had

genomen, van heel andere beginselen uit was gegaan. En de ontwikkeling, de geleidelijke verandering van het hollandsche vers heeft ook nà de **17**e eeuw niet opgehouden, de theorieën der **18**e eeuwers, die, al heeft men er later uit gewoonte op gescholden, waarschijnlijk zonder dat de meesten wisten waarom het ging, en die eindelijk Van Alphen en andren op de proppen deden komen, zoowel als de praktijk van dien tegenwoordig heusch te veel verwaarloosden, want ongemeenen van Alphen-zelven, en na hem nog van Bilderdijk en Feith en ten slotte die van de slechts voor een derde deel met recht zoo geheeten romantische school, zij hielden het karakter van de hollandsche verskunst voortdurend een beetje als in schommeling, wat ook precies in den haak was, omdat verskunst niet iets eeuwig-vaststaands, maar iets levends want psychisch is.

De verskunst van ieder volgend dichter gaat hetzij van andere beginselen uit als zijn voorgangers, maar, zelfs al doet zij dit niet, dan klinkt zij toch eenigszins anders, omdat zij komt uit een andere individualiteit. Vergilius b.v. en Horatius schreven heel anders gemaatzette verzen als de oude Ennius, en zelfs Lucanus en de latere als Claudianus en vooral Ausonius, al verzetten zij zich niet met bewustheid tegen de oude regelen, men behoeft hen slechts even met zijn gehoor te lezen, om het verschil van hun vers-gang met dien der vroegeren te hooren, en dat komt eenvoudig hiervan, dat zij, zooals ieder dichter behoort te wezen, andere individualiteiten als hun voorgangers zijn geweest.

En nu ten slotte: dit alles bracht ik alleen maar hierom in herinnering, om aan te toonen, hoe 'n groote dwaasheid het was, toen de recensenten van een veertigtal jaren geleden den toen jongzijnden Nederlandschen dichters verwijten gingen, dat zij niet goed op de hoogte waren van de Hollandsche verzenmaakkunst. Die poëten immers schenen zich vrijheden te veroorloven, die niet gesanctionneerd stonden in Prudens van Duyse of soortgelijke handboeken en zoo kon b.v. Ds. Hasebroek in gemoedelijke oprechtheid verklaren, toen hij eens met Perk's goeden Vader, den beminden dominé sprak: Ja, zie je, je zoon lijkt wel een knappe jongen te zijn geweest, maar van de kunst van Hollandsche verzenmaken had hij toch eigenlijk geen verstand.’

Wat nu echter het preciese verschil in techniek tusschen de verskunst der Veertigers en die der Tachtigers moet heeten, doet in dit verband er natuurlijk minder toe, en wij kunnen het dus ter zijde laten: ter verheldering van het historische begrip is het beter, dat men alleen op de groote lijnen let.

En die groote lijn der ontwikkeling van den rhythmus der Hollandsche vers-kunst, die, zooals ik hierboven heel in 't kort schetste, door heeft geloopen van de Middeleeuwen tot aan het jaar 1880, die lijn schijnt allerminst, met dit veelgenoemde jaar, zooals het eerst schijnen wou, tot een einde gekomen te zijn. Te oordeelen tenminste naar de nieuwe dichtbundels, wier titels aan het hoofd dezer bladzijden staan, gaan ook de later geborene dichters door, met heel aandachtig te luisteren; *niet* naar de lessen der verouderde handboeken, doch veeleer naar het suggestieve voorbeeld hunner wel oudere, maar toch nog volkrachtig medelevenden, en dus hun eigen rhythmen te schrijven, zooals deze opkomen in hun persoonlijke en een weergalm van den wereld-rhythmus, die door de heele Natuur gaat, opvangende en in hun werk vereeuwigende Ziel.

* * *

Laten wij nu deze nieuwe dichters, zooveel mogelijk, één voor één, even bezien.

Dan hebben we ten eerste Herman Middendorp met zijn Mara. 't Is mogelijk, dat wie in zijn ooren, nog te veel gewend is aan den rhythmengang der oudere schrijvers, zich soms onder het glijden langs den losseren loop dezer gedichten, die eigenlijk één gedicht zijn, neiging krijgt om zich af te vragen: Doet de dichter hier niet al te willekeurig, maakt hij er maar niet wat van? Doch, als men maar door wil lezen, zal men spoedig merken, dat het gedicht hem pakt, en óók begrijpen, dat wat hij eerst voor een soort van nonchalance hield, niets anders is als een grootere vrijheid-van-beweging, die Middendorp zich tegen de overgeleverde gewoonte in heeft meenen te mogen veroorloven, omdat hij het zóó in zich wezenlijk heeft gehoord. En inderdaad, als men rustig doorleest, houden de vrijheden die hij zich veroorlooft, van telkens te eniambeeren, en midden in den versregel den volzin te doen eindigen, zoodat de rhythmus van dien regel doormidden schijnt gekapt te

worden, langzaam-aan op om u te treffen, en men leest het dichtstuk gaarne verder, tot aan het einde, omdat de visie er van u vasthouden blijft.

Eigenlijk zou men ‘Mara’ met zijn middeleeuwsch onderwerp, waarin niet alles ‘natuurlijk’ toegaat, zooals een ouderwetsch materialist zich het ‘natuurlijke’ placht voor te stellen, een middeleeuwsch wonderspel kunnen noemen. Een halve eeuw geleden, toen men zich naievelijk verbeeldde, dat de exacte wetenschap reeds alles onderzocht had, en dus elk ding dat met haar bevindingen scheen te strijden, ‘bedrog’ moest heeten, zou men over sommige incidenten in Mara waarschijnlijk glimlachend hebben geschouderschokt. Maar tegenwoordig, nu oogenschijnlijk goed-gekonstateerde occultistische manifestatie's zich telkens weer voor blijven doen, terwijl de exakte wetenschap, niet volkomen vooroordeelsvrij, meestal stelselmatig weigert, hen in den kring harer belangstelling te trekken, nu is het der kunst ook al wil zij werklijkheidsgetrouw heeten want blijven, niet kwalijk te nemen, dat zij die verschijnselen als een onderdeel van haar stof neemt, en hen voor blijft stellen als zuiver-metaphysisch, daar er immers nog geen voldoende menschlijk-exakte verklaring voor bestaat. En door zoo te doen, verloochent Middendorp dus in geenen deele het zoo juiste aesthetische beginsel der modernen, dat de Kunst geen fraai-doende woordenkraam mag wezen, neen, dat zij de weergave van iets wezenlijk-bestaands, 't zij iets aanschouwelijks, 't zij psychisch, of van iets bestaan-kunnends heeft te zijn.

Over 't geheel moet ik dus van meening zijn, dat dit nieuwe werk van Middendorp, al zou ik persoonlijk voor mij zelf deze verzen hier en daar wat anders gerhythmeerd wenschen, een wezenlijke aanwinst is te noemen voor onze moderne poëzie. En het zekerste bewijs daarvoor is, dat als men den bundel uit heeft, men hem niet, zooals zoo vaak bij andere het geval is, dadelijk weer vergeten kan, neen, dat de visie en het innerlijk sentiment, dat den dichter tot schrijven drong, u eenigermate bijblijven en men er steeds aan moet terugdenken als aan iets eigens en echts.

De verzen uit de Nalatenschap van Andries De Hoghe zijn van een heel andere, een meer buitengewone orde: want als men hen leest, vergeet men soms, dat men een dichtwerk, dus het produkt van een menschengeest voor zich heeft liggen, en meent men het schuiven over elkander henen der golfkammen te hooren op een bepaald punt van een eindelooze naar alle horizonnen reikende zee. Ja, zoo intensief maar bedwongen-geestelijk voelt de kracht dezer verzen aan, waarmede zij in hun statige spontaanheid als een natuurverschijnsel voortrollen, dat men geheel onder den indruk komend, er zelfs niet aan denkt, om kinderlijk-nieuwsgierig te vragen, zooals u dat soms bij andere verzen kan gebeuren, wie degene was, die hen heeft geschreven en hoe hij eigenlijk tot het ondergaan van deze gemoedstoestanden kwam.

Immers, deze gedichten ontroeren niet in den gewonen zin des woords zooals dat andere gedichten te doen weten: zij bewegen zich, zooals men zich verbeelden kan, dat psychische stroomingen, dus iets onreëels, dat toch tegelijkertijd reëeler dan onze werkelijkheid is, zich bewegen moeten en vloeien door een onaardsche sfeer, Zij klagen niet en zuchten niet of als men met alle geweld er klachten en zuchten in wil hooren,dan lijken het toch in elk geval de klachten en zuchten van een vereeuwigde en dus stil-dieper dan die der levenden bewogene ziel. En zoo zijn deze gedichten dan ook niet hartstochtelijk in den gewonen zin dier uitdrukking, neen, maar zooals men zich voorstellen kan dat de bewoners eener andere planeet, die veel dichter bij de Zon staat, van Mercurius b.v., moeten voelen waar men, beter bestand natuurlijk tegen de overgroote warmte, dan wij met onzen menschenaard er zouden wezen, heerlijk leeft in zachte zwoeging in een zwaar-zwoele en tegelijkertijd aetherisch-lichte want fijne atmosfeer. De bewoners van die planeet kunnen verondersteld worden te leven met passie, maar met een heel andere passie, als die de aardelingen pleegt te ontroeren, een passie van een subtieler, van een onwezenlijker, aetherischer soort.

Men kan dezen bundel dan ook niet vlug achter elkander uitlezen; zooals men met gewone menschlijke verzen doet: men moet hen veeleer gedicht voor gedicht langzaam, ja, regel voor regel proeven, en als men een paar der stukken uitheeft, dan moet men weer een poosje wachten, vóór men verder kan gaan; want het

genoegen dat deze verzen geven, is er niet een dat men met lange golven volop en voortdurend op zijn ziel kan laten instroomen, probeert men dit, dan merkt men al spoedig, dat het zwakker schijnt te worden, of u dreigt te ontgaan.

Ik weet niet, of De Hoghe, die naar titel en voorbericht overleden blijkt te zijn, in staat was, om oud-Grieksche dichters te lezen: maar zeker is het, dat enkele zijner verzen, mij door toon en nuance van zegging onwillekeurig in de gedachten riepen de schaarsche fragmenten van sommige oud-Grieksche lyrici, (Ibukos b.v., die ik sinds een menschenleeftijd in mijn geheugen heb, van wege hun schoonheid, en van welke ik het altijd ben blijven betreuren, dat zij zoo kort en onaf slechts tot ons gekomen zijn.

Dit vooral, met het prachtige begin (ik zet het voor het gemak der lezers, die het Grieksche alphabet niet kennen, maar met hollandsche letters.)

> Eros aute me kuaneoisin hupo
> Blepharois taker' ommasi derkomenos

in woorden noch beteekenis lijkt iets van Andries de Hoghe erop, en ook de rhythmus is heel anders, en toch de geestelijke flaveur ervan doet precies eender aan als verscheidene vers-gedeelten van onzen tijdgenoot.

De bovenstaande regels van den blijkbaar spierkrachtigen Griek wisten klaarder en levensvoller op te klinken dan de zijn innerlijke energie meer gelaten in zich zelf houdende en bedwingende, want jong-sterven moetenden Hollander deed. Maar toch hoort men uit beiden hetzelfde psychische accent klinken van kwijnenden weemoed en verlatenheid. Doch laat ik maar een hollandsche vertaling van deze in de **6**e eeuw voor onze jaartelling geschrevene verzen zien te geven, dan zal de thans levende lezer ongetwijfeld met eenige verwondering tot de slotsom moeten komen, dat het diepste der menschlijke ziel ook door **25** eeuwen heen altijd het zelfde blijft.

> O, van onder zijn donkere wenkbrauwen ziend
> Mij weer teederlijk aan met zijn oogen, Eróos,
> Door allerlei lokkingen stort hij mij neêr
> In de onmeetlijke netten van Kupris....

Lijk een jukdragend paard, dat veel strijdkransen won,
Genaakt tot den drempel des ouderdoms,
Onwilliger wordt met der wagenen spoed
Te gaan weer....

Meer bestaat er niet, jammer genoeg, van dit fraaie gedicht. Doch zoolang, totdat het misschien nog eens in zijn geheel wordt teruggevonden in een Aegyptischen sarkophaag of ergens in Klein-Azië, zooals dat b.v. niet zoo heel lang geleden met gedichten van Sappho, Alkaios en anderen gebeurd is, kunnen wij toch voorloopig reeds eenigermate vast stellen dat er een verre gelijkenis bestaat tusschen het, schoon vol-op manlijke, toch eenigszins berustend-kwijnende van den dichterlijken toon hier en het accent der eveneens sterk-weg lijdende en alleen nog maar niet tot den metalen toon van het oudere mannelijke smart-voelen gekomen zijnde verzen van dezen wezenlijk te vroeg-gestorvene, jongen tijdgenoot van ons.

Ja, voelt men niet een eenheid van innerlijk ziels-zijn, die door al het verschil van antiek en modern heenlicht, tusschen de hiervóór staande verzen van den Griek en deze van De Hoghe?

Soms als de nachten zonder sterren zijn,
Zwelt door het donker voor mijn slaaplooze oogen
Een groote trage hartstochtsombre maan
En schijnt de stille wereld schemerleêg
Met lichteloozen violetten gloed
En drenkt mijn weerloos hart in zwoele wanhoop
Van namelooze pijnen.

Elk van deze beide dichters stond als een held, als een Laökoon in het slangennet huns levens, maar sterker zelfs dan deze zich toonend, die volgens de fraaie beschrijving van Vergilius, wel eens opbrulde naar den hemel, heeft de lichamelijk zooveel zwakkere jonge Hollander zijn noodlot flink gedragen als een krijgsman in het veld, terwijl hij zijn werkelooze uren, waarin hij wel aan zichzelf moest denken, vòlmaakte met mooi melodisch peinzen over zijn levenslot.

De verzen van François Pauwels heb ik met het grootste genoegen gelezen: zij zijn niet het werk van een uitzonderingsnatuur, zooals de vorige, maar van een normaal-begaafde, die zich wel evenals ieder ander mensch, zou kunnen verwonderen over het feit, dat hij op de aarde moet leven, maar die toch niet per se, door zijn excentriciteit gedwongen wordt om dat te doen, en die dus zijn levensideaal, als dichter, kon bereiken, door met gevoelend hart en hier en daar scherp-geestig dus opgewekt, en overal open van oogen en verstandig-kijkend de dingen der menschenwereld te beschouwen, en dan talentvol te zingen van alles wat hij ziet.

De onderwerpen van Pauwels zijn datgene wat iedereen kan zien, maar zonder dat men het doet. Een uitzicht uit een raam, een blinde op straat, die staat te wachten, totdat hij gehaald zal worden, een trekschuit, die 's nachts door een vrouw wordt bewogen, terwijl de schippers slapen, een hond, die een kar trekt met een ouden boer, etc. etc, kortom alles haast niets bijzonders, zou men kunnen zeggen, en waar bijna ieder voorbijloopt, zonder er op te letten, maar dat toch door het voelende kijken en het suggestieve weergeven, zooals Pauwels weet te doen, zóó gaat worden, dat de lezer moet zeggen: al dat schijnbaar-alledaagsche wordt toch wezenlijk zeer de moeite waard, indien men het tenminste beschouwt, zooals deze dichter weet te doen. Ja, het talent van dezen aangenamen zanger bestaat voornamelijk dààrin, dat hij het banaal-gewordene door zijn onbanale visie tot iets nieuws weet te maken, en dus de alledaagsche wereld, waar haast ieder zonder belangstelling, als een beetje verveeld, naar kijkt, te maken weet tot iets verrassends, waar men nu eens door wordt aangedaan en dan weer om lachen moet.

Wil men een juist idee geven van Pauwels' geestigen kijk op de realiteit, dan kan men zeggen, dat hij evenzoo werkt, maar moderner en flinker dan De Génestet wist te doen. Want deze te jong gestorvene is, in zijn St. Nicolaasavond b.v., stellig nog altijd leesbaar, maar één minder-goede eigenschap is hem toch altijd bijgebleven, n.l. dat hij als dichter de reflektiviteit, waartoe hij vanwege zijn ambt wel komen moest, niet voldoende uitschakelen kon. Hij hing dikwijls misschien ondanks hemzelven, wel een beetje al te veel den verbeteraar van het menschlijke geslacht uit, wat hem,

in zijn tijd, zeker niet kwaad gestaan heeft, maar wat zijn populariteit bij het nageslacht, dat op verschillende punten verder is dan hij en dus anders denkt, geen goed kan doen.

Over het algemeen, de literaire theoretici, die in hun beschouwingen over de dichtkunst vol willen houden, dat er vóór alles in een gedicht gedachten moeten staan, vergissen zich ten zeerste, en zijn in dat opzicht nog niets verder dan de eerste de beste leek. En wel hierom alleen reeds, dat de poëzie natuurlijk niet, zooals de wijsbegeerte, het gevolg van een met abstractie's werkend denk-proces, maar integendeel het uitvloeisel is van een zeer bijzonderen gevoels- en verbeeldings- en gehoorstoestand van den menschelijken geest. En nu is het wel zeker, dat, onderdoor dat voelen en zich voorstellen en hooren, waardoor men komt tot ‘zingen’ ook wel eens ‘gedachten’ in ons op kunnen stijgen, maar deze worden dan toch onmiddellijk als opgetild in de verfijnde atmosfeer van het niet abstraheerende psychische voelen, waardoor zij eenigermate van karakter veranderen, want hun oorspronkelijken strakken toestand verliezen, en in den voelenden toestand van den heelen geest zooals die op dit oogenblik is, mede een soort van gevoelsmomenten worden, die bij hun omzetting in woorden, volkomen in harmonie zijn met het overige van het gedicht.

Alleen de dichters, die, als zij schrijven gaan, te vaag en zwak, en dus ook niet veel-omvattend genoeg voelen, om hun heele geestesleven, alles wat dan in hen opkomt, te bezielen en als levend te maken met den gloed van hun geestelijke passie, en die dan toch, ondanks die onvoldoendheid van hun innerlijke gave, lang-aangehoudene gedichten met ‘gedachten’ wenschen te maken, zij zijn er vaak toe vervallen en óók heden gebeurt dat óók wel eens, om hier en daar in hun verzen suffe en drooggezegde abstraktheden te plaatsen, die de eerste de beste banale verhandlings-schrijver ook had kunnen zetten, en waar dus geen enkele suggestie van uitgaat naar den lezer dier korrekte maar ondoorvoelde ‘poëzie’. Tegen dat soort van gedachte-gedichten heeft de essentie der beweging van **'80**, en wie deze thans nog in haar zuivere echtheid in stand houdt of haar willen belijden, zich altijd verzet. En daarom doet het mij zoo'n waarachtig genoegen, te zien hoe ook François Pauwels, al boden zijn onderwerpen uit de daaglijksche werklijkheid hem overruim gelegenheid, om vriendlijk te moraliseeren en afge-

zaagd-wijze reflectie's te pas te brengen, zich daar strenglijk van heeft onthouden, en niets dan een zelf-ziend en voelend en wezenlijk dichter heeft willen zijn. Men kan nog veel van hem verwachten, hij weet de werkelijkheid te maken tot iets doorvoeld-aanschouwelijks dus tot echte poëzie.

* * *

Men zou den dichter Bastiaanse misschien het beste kunnen kenschetsen, door te zeggen, dat hij heel uit de verte eenigermate voor onzen tijd te zijn lijkt, wat de ook door mij in vereerende gedachtenis gehoudene Staring een honderd jaar geleden voor den zijne is geweest.

'Heel uit de verte' echter, herhaal ik met nadruk, want Staring heeft niet alleen een omvangrijkere verzameling mooie gedichten en knap-gerijmde voortbrengselen nagelaten, dan waartoe Bastiaanse misschien ooit tijd zal kunnen vinden, doch de laatstgenoemde soort zijner verzen blijft ons van heden ook nog altijd treffen door een zonderling soort van leuke grappigheid, waar Bastiaanse's temperament zich vermoedelijk niet toe leent.

Maar toch met al dat onderlinge onderscheid, blijft het zeker, dat beide dichters hierin overeenstemmen, dat elk van hen een verborgen kamertje in zijn ziel heeft, waar een schoonheid uit schijnt, als het open weet te kieren, die haar aangenamen afglans meer of minder merkbaar over al het overige stort.

En uit dien verborgen schuilhoek kwamen b.v. bij Staring, verzen als Herdenking, dat iedereen natuurlijk kent, zoodra ik den eersten regel:

'Wij schuilden onder 't dropplend loover',

noem, en ook van Bastiaanse heb ik, reeds 20 jaar geleden, in mijn recensie van zijn 'Natuur en Leven' eenige gedichten kunnen aanwijzen, waarmeê hij zich opeens zijn plaats schiep onder de dichters, op wie men letten blijft, hoe lang het ook moge duren, voor zij weer komen met iets nieuws.

Bastiaanse heeft, meen ik, meer een beschouwenden dan een zuiver-lyrischen aard, en dus lijkt hij minder spontaan dan Pau-

wels, en hij weet dus niet zóo dadelijk ‘pakkend’ te wezen als deze maar als men het maar serieus in zich opneemt, blijft zijn beste werk niet minder in u nazingen dan dat van zijn wat jongeren tijdgenoot.

> Leer, watervlak, mij als gijzelf te zijn,
> Leer mij dat spiegelende diep te blijven,
> Waar zon in schijnt, waar wolken over drijven,
> Maar zelf bewegingloos bij schauw en schijn.

* * *

Voor Hélène Swarth is het zingen in melodische harmonieën een eerste levensbehoefte, en zoo dwaas als men zou doen, door tegen een nachtegaal te zeggen: houd nu eindelijk eens op en voer eens wat anders uit, even onredelijk handelt wie dezer groote dichteres er een verwijt van zou willen maken, dat zij in dezen onrustigen tijd, waar hier en daar alles over den kop gaat - het goede dan, helaas, tegelijkertijd met het waardelooze of slechte, veelal - maar niets doet dan zingen en zich niet schijnt te interesseeren voor de kwestie's van den dag. Hélène Swarth - behoeft het nog gezegd te worden? - is het tegenovergestelde van een naïeve, zorgelooze, die het dreigende gevaar van naderende algemeene verwildering niet zien zou, of die zich niet zou afvragen, waar al dat spektakel, waarin *niet* het redelijke verstand, maar van weerszijden de begeerte het hoogste woord voert, op uitloopen zal.

Doch, al voelt zij alles meê, zij is tegelijkertijd wijs, en wil dus geenszins met beslissenden toon gaan dichten over kwestie's, waar zelfs belangrijke intellekten, zonder een oplossing te kunnen vinden voor blijven staan. De kwestie's die op het oogenblik in de wereld aan de orde van den dag zijn, zijn evenmin door zingen als door vechten te brengen tot het best-mogelijke einde, dat allen kan voldoen, en daarom, meen ik, rept zij er maar liever niet van in haar Kunst. Inderdaad, men zou een politieke kop moeten zijn van den eersten rang, een Napoleon b.v., om te kunnen beslissen, hoe de politieke golven, die thans bezig zijn, tegen elkander in te rollen, vreedzaam te leiden in een gemeenschappelijke richting, en alles wat een dichter dus daarover te berde zou kunnen brengen, moet

napraten blijven van anderen of weinig ter zake afdoend kindergelal. Laten de menschen dus maar strijden, denkt de dichteres waarschijnlijk, ik blijf liever zingen van de dingen waar ik wèl in ben doorgedrongen, n.l., mijn hart in mijzelf en de natuur om mij heen.

En zij doet dit, zooals wij van haar gewend zijn, op haar boven de kritiek staande en zich dan ook niet aan kritiek storen-kunnende, impeccabele manier.

Voor de menschen, die wezenlijk begrip van ware dichtkunst hebben, doet zij het zóó, dat zij het met ieder ander dichter, voor die rechtbank komend, op kan nemen wie de meest volmaakte kunstenaar te noemen is.

Een hollandsche vrouw, die volkomen meester is op het speeltuig van twee talen, en in beiden schoonheid schenkt, verdient ieder's eerbied en wie het mocht wagen dien te weigeren aan dit trouw volgehouden bestaan van genialen arbeid, zal haar onsterflijkheid niet deren, maar wèl te kort doen aan zichzelf daar hij het hoofd afwendt van de schoonheid als deze hem tegentreedt.

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

De bekende teekenaar van de ‘Groene’, de heer Braakensiek, had in de afgeloopen maand een plaat, die den toestand, welken hij in beeld wilde brengen, zeer juist typeerde.

Op die plaat zag men een troonzetel, terwijl een man bezig was geweest om het Hollandsche wapen op den rug van dien zetel wat bij te schilderen. Die man zei zoo iets als: ‘Ziezoo, nu kan hij weer een tijdje mee!’

Wat was het geval?

De Liberale Unie had een algemeene vergadering gehouden, waartoe zij door de omstandigheden genoodzaakt was geworden.

Bij de laatste Kamerverkiezingen was deze partij zeer gehavend uit den strijd gekomen. Slechts enkele zetels waren haar gelaten. En er waren zelfs stemmen opgegaan die de vraag hadden gesteld, of het maar niet betar was het restantje van de partij te ontbinden en de laatste der Mohikanen aan te raden zich bij andere linksche groepen aan te sluiten: - de meer konservatieve elementen (en die vormden wel de meerderheid) konden zich dan doen inlijven bij de oud-liberalen (bij wie zij ook eigenlijk thuis hoorden), en de meer demokratische elementen zouden dan naar de vrijzinnig-demokraten kunnen overgaan. Op die manier zou dan de splitsing in de vrijzinnige gelederen, volgens de scheidingslijn der demokratie een begin van uitvoering krijgen.

Maar dat was te veel gevergd van sommige steunpilaren der Liberale Unie. Mannen als Rink, Lely en Van Raalte konden daar zoo-maar niet toe overgaan.

Vooral voor een man als Mr. E.E. van Raalte zou dit een zware dobber zijn geweest. Hij toch is een overlooper van de Vrijzinnig-Demokratische Partij, bij welke zijn politieken vlieger niet opging, en die zich toen met huid en haar door de Liberale Unie liet inslikken. En daar ging 't hem beter naar den vleeze. Die bracht hem een Kamerzetel en een ministersportefeuille. En deze man zou opnieuw aan de deur van de Vrijzinnig-Demokratische Partij moeten gaan aankloppen om toegelaten te worden! Dat was zielkundig niet te verwachten. En zoo waren er meer, die niet veel voor een politieke harakiri voelden.

Daarom werd er besloten 't liever nog maar wat met die oude Liberale

Unie te probeeren. Maar men zou haar dan wat opkallefateren, haar - wat men met een mooi woord aanduidde - wat ‘demokratiseeren’.

En er werd een kommissie benoemd, die tot taak kreeg om haar beginselen eens aandachtig na te gaan en te zien wat daar nog aan opgelapt kon worden. Zij moest zien hoe zij de restjes der schoonheid van de oude dame nog wat zou kunnen bijwerken: - hoe zij wat rouge op haar gerimpelde wangen zou kunnen aanbrengen en hoe zij haar grijze haren wat rood zou kunnen bijverven. Men hoopte, dat zij er dan wat demokratischer en appetijtelijker zou uitzien.

Zoo toegetakeld verscheen het oude mensch deze maand voor de algemeene ledenvergadering.

Maar het rouge werd haar gauw van het gelaat afgeveegd.

In de wijziging van het beginselprogram was o.a. ook een verandering in de toekomst van de troonsopvolging opgenomen, die in den loop der jaren misschien tot een.... republiek zou kunnen leiden.

Het ondeugende toeval wilde, dat de ex-vrijzinnig-demokraat E. van Raalte, die een demokratische bevlieging had gekregen, als voorzitter der kommissie van advies der Liberale Unie, zich met de verdediging van deze wereldschokkende, vuurroode wijziging belast zag. ‘Wij wenschen de Koningin en Prinses Juliana een lang leven toe’, zoo zei hij (en het is geruststellend die verzekering uit den mond van den roode heer Van Raalte te hooren!): Maar wij allen zijn menschen van een dag en weten niet wat morgen geschieden zal. En als het anders loopt, moet er voorzien worden in het bestaande stelsel. De rol van den monarch van onzen tijd is een geheel andere geworden dan die vroeger was, en is geworden van een autokratische een demokratische. Dit maakt het systeem van keuze reeds verkieselijker.’ En als 't eens gebeurde, u weet wel, dan zou volgens de bestaande grondwet de troon door een prins van Reus of een anderen vreemdeling worden bezet. En dat nooit! Geen Duitscher hier op de troon, terwijl wij nu een vorstin van onverdacht Hollandsche bloedmenging hebben. Neen, liever een verandering in de Grondwet dan zulk een gevaar!

Ongelukkig voor den heer Van Raalte wilde de vergadering dezen gedachtegang niet volgen en durfde zij den zoo gevaarlijken weg, die in de toekomst naar een republiek kan voeren, niet op. Er zal dan ook niets van komen. Deze demokratiseeringspoging van de Liberale Unie is dan ook mislukt. En zooals Braakensiek 't aangaf, typeert, zooals wij reeds zeiden, zijn plaat dan ook zeer juist den toestand: - het wapen op den troonzetel is wat opgeschilderd en alles blijft bij 't oude.

Maar dit was toch nog niet alles.

De vergadering bepaalde zich niet alleen tot dit negatieve resultaat. Wel sprak zij zich ook uit tegen het instituut van het Referendum als ‘in werkelijkheid ondemokratisch’, maar zij verrichtte ook meer positieven arbeid. Zoo nam zij een konklusie aan, die bepaalt, dat ten aanzien van de Buitenlandsche betrekkingen de instelling eener kommissie door en uit de Staten-Generaal in de Grondwet gebiedend moet worden voorgeschreven; bepaalt, dat oorlog niet wordt verklaard en vrede niet wordt gesloten dan krachtens

besluit van de Staten-Generaal en dat geen enkel traktaat met eenige buitenlandsche mogendheid wordt bekrachtigd dan na goedkeuring van de Staten-Generaal, zonder welker goedkeuring zoodanig traktaat noch voor den Staat, noch voor zijne onderdanen bindend is; ten opzichte der defensie bepaalt, dat er een weerkracht zal zijn, maar de regeling van al het overige opgedragen zal worden aan de gewone wet;

in de bepalingen omtrent de Justitie zoodanige wijziging moet worden gebracht, dat de wet ook anderen dan de rechterlijke macht (het leeken-element) tot de berechting van sommige in artikel 53 bedoelde gedingen kan roepen;

en wat de koloniën, meer bepaald Ned. Oost-Indië betreft, terwijl in de Grondwet niet langer sprake mag zijn van 'bezittingen', voor het overige, op dit moment waarop voor een radikale wijziging der grondwettelijke verhouding tusschen moederland en kolonie de bouwstof nog niet aanwezig is, het aanbrengen van zulk een wijziging aan een volgende herziening zal worden voorbehouden.

En ten slotte werd ook nog een konklusie aangenomen, die als volgt luidde:

'Ter juistere kenschetsing der verhouding tusschen Kroon en Parlement, worde uitdrukkelijk in de Grondwet opgenomen, dat de ministers door den koning slechts worden benoemd uit hen, die geacht moeten worden het vertrouwen te genieten van de Staten-Generaal en dat zij aftreden zoodra hun dat vertrouwen wordt ontzegd; bepaald, dat de Staten-Generaal uit eigen recht samen komen en hun zitting, in stede van jaarlijks te worden geopend en gesloten, voortduurt gedurende het geheele vierjarig tijdperk (behoudens ontbinding); bepaalt voorts, dat de door de Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen door die aanneming kracht van wet verkrijgen, zoodat de koninklijke bewilliging (tenzij ten aanzien van initiatief-voorstellen) niet langer wordt vereischt en het veto uit onze staatsinstellingen verdwijnt; en het formulier van afkondiging, waaruit het subjektief element behoort te vervallen, uit de Grondwet verwijderd.

Dit is zoo wat het voornaamste wat op deze vergadering is behandeld en besloten.

Maar kan men nu zeggen, dat de Liberale Unie haar politieke winter-kleeren heeft uitgetrokken en dat zij in een nieuw, frisch voorjaarskostuum voor den dag is gekomen? Is er eenige reden om aan te nemen, dat deze partij nu in haar ziel en wezen is veranderd, verjongd en gedemokratiseerd?

Wij gelooven van niet.

Maar wij willen aannemen, dat zij zelf meent van wèl en dat zij denkt 't er vooreerst wel weer mee te kunnen doen.

Voor hoe lang echter?

Wij zijn benieuwd wat er uit dit alles groeien zal.

En wij zijn dat ook ten aanzien van een besluit door een andere politieke partij genomen.

Want behalve de Liberale Unie heeft ook de S.D.A.P. dezer dagen haar jaarvergadering gehouden.

Zij had evenwel haar statuten niet te wijzigen; die heeft zij onaangetast gelaten; dat is te begrijpen.

Maar zij had wat àanders te doen.

Deze partij had zich te oriënteeren, haar weg uit te bakenen in de nieuwe politieke en ekonomische omstandigheden en uit te maken welke positie zij zou aannemen tegenover enkele vraagstukken, die zich in den laatsten tijd op den voorgrond hebben gedrongen.

En daartoe behoort de wetgeving van deze regeering en de socialisatie-kwestie.

Dat in de eerste plaats de door dit rechtsche ministerie ingediende wetsontwerp tot bestraffing van revolutionaire woelingen, dat, als het in November **1918** al van kracht ware geweest, aan Troelstra eenige jaren gevangenis zou hebben bezorgd, een punt van bespreking uitmaakte, ligt voor de hand, en dat er met kracht tegen te keer werd getrokken, laat zich begrijpen. Dat het binnenkort in de Tweede Kamer dan ook een heftige bestrijding van de zijde der socialisten zal ondervinden, ligt in den aard van de zaak. Dat de vrijzinnig-demokraten er evenmin hun steun aan geven zullen, is bekend. Maar wij zijn benieuwd wat de leden der Liberale Unie na hun ‘demokratiseering’ zullen doen. Wij vreezen, dat zij deze knevelwet steunen zullen en dat deze er glansrijk door zal gaan, dank zij de rechterzijde plus de oud-Liberalen, de Liberale Unie-mannen en nog wat van die neutralen en Economische Bonders.

Maar om nu op het Kongres der S.D.A.P. terug te komen -, dat de okwestie der socialisatie een zeer groot deel van den tijd in beslag nam, is niet meer dan begrijpelijk en was door de belangrijkheid van de zaak volkomen gewettigd.

De voorzitter der kommissie, die het bekende socialisatie-rapport had uitgebracht, de Amsterdamsche wethouder Wibaut, heeft op het Kongres in korte woorden nog eens geformuleerd wat men onder socialisatie heeft te verstaan, en hij noemde 't de doelbewuste vermaatschappelijking van de voortbrenging, de onttrekking van de voortbrenging aan de partikuliere ondernemingswinst en de voortbrenging te richten op het maatschappelijk nut.

Ten slotte, op het einde van de uitvoerige diskussies, werd door het Kongres besloten:

1. De konklusies van het rapport der socialisatiekommissie te aanvaarden, en ze met al de middelen waarover de partij beschikt, ter kennis te brengen van heel het Nederlandsche proletariaat, ten einde dit te bewegen deel te nemen aan den strijd voor hun verwezenlijking;
2. het N.V.V., dat mede den strijd voor de socialisatie heeft aanvaard, voor te stellen, de propaganda voor dit gemeenschappelijk doel met gemeenschappelijk overleg te voeren;
3. de vertegenwoordigers der partij in de vertegenwoordigende lichamen op te dragen, ieder voor zoover hun terrein betreft de konklusies bovenvermeld, te gelegener tijd in voorstellen te belichamen en de doorvoering met alle kracht te bevorderen;

4. door en krachtige aktie van aanval en verweer het Nederlandsche proletariaat mobiel te maken om het proces der socialisatie zich zóódanig te doen ontwikkelen, dat de omvorming der bestaande maatschappij in een op socialistischen grondslag in den kortst mogelijken tijd zich voltooie. Hiertoe dient geheel de verkregen macht en invloed der proletarische klasseorganisatie te worden aangewend en de nog ontbrekende macht en doorzettingsvermogen door een energieke propaganda te worden aangevuld.

De S.D.A.P. heeft zich dus met het rapport der socialisatie-kommissie vereenigd. Zij heeft de socialisatie uit het terrein der theorieën naar voren gehaald en zal nu gaan probeeren of en in hoeverre de socialisatie in de huidige ekonomische samenstelling der maatschappij toepassing zal kunnen vinden. En weldra zullen dus in de Kamer, in de Staten en in de Gemeenteraden voorstellen door socialistische leden worden gedaan, die ten doel zullen hebben om meer of min bescheiden stappen in de richting van de socialisatie te doen. Over die voorstellen zullen de leden der andere partijen ook hun stem moeten uitbrengen.

En wat zal hun houding daartegenover wezen?

Er zonder meer tegen stemmen, zullen zij toch niet kunnen doen.

't Zal dan ook dringend noodig wezen, dat die andere partijen op hun jaarvergaderingen deze kwestie ook eens aan de orde stellen, om hun principieel standpunt daarover te bepalen.

En in denzelfden tijd, dat de Liberale Unie en de S.D.A.P. vergaderingen hielden, zat de Tweede-Kamer druk in de behandeling der Lager-Onderwijswet.

Op 't oogenblik, dat wij dit schrijven, is zij er trouwens nog niet klaar mee.

Dat die behandeling niet vlug zou afloopen, was te voorzien, want men wist, dat er pogingen zouden worden gedaan - vooral van linksche zijde - om door middel van amendementen er nog een hoeveelheid wijzigingen in aan te brengen.

Maar 't heeft weinig mogen baten.

Tot nu toe heeft de Minister zijn ontwerp er met weinig wijzigingen - tenminste in de principes en in vitale deelen - door weten te halen.

Toch zijn eenige leden er in mogen slagen enkele amendementen door de regeering overgenomen, of door de Kamer aangenomen te krijgen.

Wij zullen er enkele noemen.

Zoo slaagde de heer Otto er in om iets te doen in het belang van de openbare school, door er in de wet voor te waken, dat deze niet al te gauw kan worden opgeruimd of al te moeilijk worden opgericht. Hij had nml. een amendement voorgesteld, dat voorschrijft, dat een openbare school zal moeten worden opgericht zoodra er twaalf kinderen voor die school zijn, en dat een eenmaal bestaande openbare school niet zal mogen worden opgeheven zoolang nog tenminste acht kinderen die school bezoeken. En de Kamer heeft dit amendement aanvaard. Zoo is 't ook aan zijn initiatief te danken, dat huisonderwijs zal gegeven mogen worden aan kinderen uit

meer dan drie gezinnen, mits het totaal aantal kinderen niet meer dan acht is.

De heer Ketelaar had succes met een voorstel tot het in 't leven roepen van zoogenaamde ouderkommissies, die het gevolg zullen kunnen hebben de belangstelling van de ouders in de school te verhoogen. Aan iedere school zou dan zoo'n komimissie van minstens vijf ouders of verzorgers van leerlingen kunnen worden ingesteld, die haar wenschen aan het personeel en aan het Gemeentebestuur zou kenbaar kunnen maken. Wel werd het voorstel van den heer Ketelaar in zooverre gewijzigd, dat het niet verplichtend is voor iedere school zoo'n ouderkommissie in te stellen en dat de samenstelling en de bevoegdheid van die kommissies bij algemeenen maatregel van bestuur, gehoord den Onderwijsraad, zal worden geregeld, maar dit nieuwe instituut komt er toch.

Een gelukkig gevolg van de nieuwe wet zal ook zijn, dat het ambulantisme zal worden afgeschaft, en dat slechts in bijzondere gevallen - alweer nadat de Onderwijsraad zal zijn gehoord - van deze bepaling afwijking zal mogen worden verleend, terwijl ook de schoolvergaderingen voortaan een ander karakter zullen krijgen. De besluiten van die schoolvergaderingen behoeft het hoofd nu niet uit te voeren en kan hij naast zich neerleggen.

Maar dit zal anders worden.

Voortaan zal hij geen voorstellen over onderwerpen in art. **21** der L.O.-wet genoemd, mogen ontwerpen dan na overleg met het personeel; en mocht hij 't met zijn personeel niet eens kunnen worden, dan zal de afwijkende meening van dit personeel ook ter kennis van B. en W. en den Inspekteur worden gebracht, en zullen deze autoriteiten dan een keuze kunnen doen.

Hierbij zullen wij 't nu laten.

De wet is door de Tweede-Kamer nog niet geheel afgehandeld, maar 't laat zich aanzien, dat er geen principieele wijzigingen meer in zullen worden aangebracht.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het kapitalisme is niet enkel een economisch systeem, het is ook een mentaliteit. Zooals men in Engeland zegt, dat slechts drie geslachten *gentlemen* den dòòr gefourneerden *gentleman* kunnen geven, zoo kweekt men den waren kapitalist slechts aan 't eind van drie generaties kapitalisten. Eindelijk verschijnt dan de kapitalist, die aan de financieel-onbevlekte ontvangenis van het kapitaal gelooft, zooals een geestdrijver aan de dogma's zijner kerk. In dien geestestoestand beschouwt hij allen en alles ingaande tegen de heiligheid van het kapitaal als ketters en ketterij, en heft handen en oogen ten hemel om daarover de goddelijke wrake in te roepen. Zoo internationaal is niet het kapitaal, of hij gelooft in het bijzonder aan de goddelijke missie van het kapitalisme van eigen volk, en verkettert dat van den buurman, die zijn plaats *an der Sonne* opeischt. Aldus komt hij tot het rotsvaste geloof, dat de schuld van den oorlog niet ligt aan internationale oorzaken, waartoe elk volk, groot en klein, zijn deel heeft bijgedragen, maar aan den naijverigen mededinger, die den bloei van anderer kapitalisme misgunde en er op uit was het te verwoesten.

De heer Raymond Poincaré, oud-president van de kapitalistische Fransche republiek, een der energiekste en begaafdste staatslieden van zijn land, is, nu hij de banden van het Protocol heeft kunnen slaken, een welsprekend voorbeeld van de geestelijke verblinding, waartoe deze kapitalistische mentaliteit noodzakelijk leidt. Onmiddellijk na zijn aftreden uit het hooge ambt is hij aangesteld tot buitenlandsch overzichtschrijver van de *Revue des Deux Mondes:* de nederige scribent dezes heeft dus de haast niet te waardeeren eer hem in zekeren zin zijn collega te mogen noemen. Sedert dien tijd klagen sommige nog nederiger vrienden van hem over zijn trots. Welk een verheven geestelijke tempel, die oude *Reveu des Deux Mondes!* De vergulde koepel van het *Institut de France* steekt niet zoo zelfbewust, schoon glansrijker, uit boven het silhouet van Parijs, als deze zalmkleurige ‘Gids’ zich verheft in de republiek der letteren onder de uitstorting van den Franschen geest. Nog nooit is er een idée in verkondigd, een litteraire vorm gehuldigd, dan op voorwaarde van door een halve eeuw kapitalistisch gebruik in het leven versleten te zijn. Maar eenmaal in de *Reveu des Deux Mondes* opgenomen, en zij ontvangen een nieuwen luister in den trant

van, bijvoorbeeld, de terugkeerende Bourbons na den val Napoleon. Collega Poincaré dus, overtuigd zooals geen ander; overtuigd, zooals slechts een ex-president der Fransche republiek overtuigd kan zijn, van Frankrijks onschuld aan den oorlog; tot in de teederste vezelen van zijn hart gedeerd door het lijden zijn heilig vaderland door den gruwelijken *Boche* aangedaan; overtuigd tevens, dat, meer dan door iets anders, de oorlog door de Geallieerden en Geassocieerden gewonnen is door den waarlijk verheven overwinningswil van zijn volk; dat Fransche volk, 't welk door zijn *feu sacré* waarachtig steeds een licht in de menschheid zal blijven; en daarbij droeviglijk teleurgesteld omdat niet heel de wereld, bondgenoot of neutraal, mede-overtuigd is, dat haar toekomstig maatschappelijk geluk slechts opgebouwd mag worden op het hechte fundament van de volkomen vergruizeling der barbaarsche overwonnenen, Duitschland *ùnter alles in der Welt,* en dààrboven de onaantastbare vesting van Frankrijks toekomstige kapitalistisch heil, gekroond, eindelijk, door den gulden koepel van het kapitalisme der overige wereld, collega Poicaré heeft in zijn overzicht van den **1** en Mei, bijzonderen dag in de dagelijksche geschiedenis der volken, den bondgenooten in den oorlog hun gebrek aan geestdrift voor Frankrijk verweten in den huidigen nieuwen oorlog, die vrede genoemd wordt en, zooals een Engelsch maarschalk, vriend Foch, die het dus weten kan, het noemde, slechts een verplaatsing van den oorlog van West naar Oost, en een verdeeling van den grooten in een stuk of tien kleine. Dit is een zin even lang als de weg naar Tipperary, en collega Poincaré zou er met zijn Fransoh stijlgevoel nooit een van die lengte uit zijn ganzenpen hebben laten vloeien. Maar die lengte geeft een idée hoever we nog zijn van het Tipperary van den vrede. Zelfs enkele heldere geesten van het militairisme - zoo zijn er, al zijn het er weinige - beginnen dit in te zien. Zoo schrijft generaal Serrigny, onder-chef van den generalen staf van Frankrijk: ‘Geen oorlog zonder zijn economische noodzakelijkheid’. (Waar het nuchtere verstand al niet doordringt!) ‘Dit beteekent, dat er geen vredesverdrag mogelijk is, dat niet gelijkelijk door de economische noodzakelijkheden wordt beheerscht. Het zal in de toekomst blijken, dat de verkeerdheid van het verdrag van Versailles - indien er dan een verkeerdheid was -’ (het nuchtere verstand, na een oogenblik in het brein van dezen generaal overwonnen te hebben, gaat, heldere maan in een bewolkten nacht, oogenblikkelijk weer schuil, om daarop weer te lichten) ‘schuilt in het vergeten dezer oer-waarheid. Sinds zestien maanden houdt men zich met zuivere politieke quaesties bezig, men bakent nieuwe staten af, verbetert’ (hum! hum!) ‘de grenzen, bouwt constituties, maar men laat de economische vraagstukken ter zijde, welker oplossing ons toch zou veroorloven zoo gauw mogelijk het zoozeer geschokte normale leven te hervatten. Wij hebben met Duitschland vrede gesloten, maar in handel en nijverheid volharden wij er mee te leven als in vollen oorlogstijd’.

Intelligent als geen ander in Nederland, heeft de lezer van ‘De Nieuwe Gids’ reeds begrepen, dat generaal Serrigny eigenlijk niet zoo heel ver van zijn vroeger staatshoofd af staat. Zijn meening wordt hier ook slechts

ingeroepen om te laten blijken, dat er zwakke schijntjes van nuchter gezond verstand door breken in den nacht, in den 'pikdonkeren nacht' van nationalistisch Fransch kapitalisme *à la* Poincaré. Zoolang als zon en maan aan den hemel schijnen, mag de menschheid nimmer twijfelen aan de eindoverwinning van het licht. Maar de dageraad is wel nog ver af. Te San Remo, in *Devachan,* waar de groote mannen, die het lot der beklagenswaardige volken, zoo goed en kwaad het kan, trachten te leiden, in de tweede wake, toen zij 'de kennis van het tegenwoordige' ontvingen, scheurde het licht er van door de wolken. Allerwege riep men reeds: 'het nimmer genoeg te verdoemen tractaat van Versailles zal worden herzien'! Het zàl worden herzien, twijfel daar niet aan. Maar voor het bedrogen Fransche volk is deze noodzakelijkheid zoo wreed, dat op San Remo Hythe is gevolgd, eêr de staatslieden naar Spa kunnen gaan, àls zij ooit naar Spa gaan. In de staatslieden van de groote mogendheden van Europa herleeft de tragische figuur van De wandelende Jood. Dèze zondigde tegen de heiligheid van den menschgeworden Heiland; zìj hebben gezondigd tegen den Vrede, den geestelijken Heiland der menschheid, die onder de bespotting der kapitalisten zijn kruis in ons midden voortsleept, en ook zij kunnen geen rust vinden dan op het oogenblik, dat het politieke spel hen wegwerpt. Vermenging van den Wandelenden Jood en van Pontius-Pilatus, die zijn handen wiesch - met permissie! - in onschuld, ziet men ze nu eens verschijnen in de eene, dan in de andere stad, overal met den natten vinger aangewezen door de naar den Heiland van den Vrede snakkende menschheid, aangewezen als de mannen, zoo genaamd uit voor den vrede, die overal den toekomstigen oorlog voorbereiden tot zij, de een na den ander, zooals de Romeinsche stadhouder, in de vergetelheid verdwijnen. Het verdrag van Versailles zàl worden herzien. Dit staat zoo vast als een lichtbaak in de woelende zee. Maar het Fransche volk moet er langzaam op worden voorbereid. *'Le Boche payerà tout',* werd gezegd en herhaald. Maar de *Boche* betaalt niets - bij wijze van spreken dan, want hij is al bezig zoo veel te betalen, dat hem het bloed er bij door de vingertoppen schijnt, en de tong hem uit den mond hangt; maar wie houdt nog rekening mei beuzelachtige millioenen, milliarden reeds geworden, als het bezettingsleger alleen dagelijks millioenen verslindt? - de *Boche* betaalt nièts, omdat hij niets zal kunnen betalen: niet de dichterlijke fantasie in milliarden van Versailles, niet de **120** milliard in goud, waarmee Millerand als een wissel op de toekomst voor zijn volk van Hythe terug kwam, en waarop in Frankrijk een algemeene kreet van ontzetting 'niet meer?' werd geslaakt. Honderd twintig milliard, maar daarvan 'slechts' **66** voor Frankrijk. 'Niet meer'?! Arm Fransch volk, dat zich op de teleurstelling zal moeten voorbereiden, dat het niets, maar totaal N-I-E-T-S zal krijgen. Ten eerste omdat de kapitalisten ter wereld, met uitzondering natuurlijk van de Fransche, het niet zullen dulden, dat het in de internationale staatshuishouding onmisbare Duitsche volk economisch volkomen vernietigd worde; ten tweede omdat het proletariaat der wereld - en, zoo verblijdend dit waar te nemen, dat van Frankrijk niet het lààtst - het niet zal toestaan, dat

eenig volk tot heloten zijner kapitalistische vijanden worde gemaakt. Het tractaat van Versailles zal worden herzien, hoe dan ook. Collega Poincaré heeft het reeds gewenscht geacht zijn ontslag te nemen als Voorzitter van de Commissie van Herstel, die niets herstellen zal, wijl zij met het herstel wil wachten tot *le Boche aura payé tout.*

De Fransche proletariërs! Zij vergalopeeren zich herhaaldelijk, zooals overal de proletariërs: jonge onstuimige hengst,die zich vergalopeert omdat hij niet naar den toom wil luisteren van wien zich aanmatigt hem te bereiden. Hij heeft de bedwelmende Bolsjewistische lucht ingeademd, die van de Russische steppen waait, en hij zou zich laten betoomen! De strijd in Frankrijk tusschen de regeering aan den eenen en den C.G.T. aan den anderen kant heeft iets van een Homerisch epos. Niet dat de menschen er in zoo groot zijn als de helden van den *Ilias,* maar de ideeën, de krachten, die elkaar bestrijden, zijn geweldiger dan eenige menschenstrijd ooit heeft gekend. Ook hierbij overwint het gezond verstand, dat de C.G.T. de voor allen zoo schadelijke werkstakingen slechts laat aanmoedigen om de arbeiders strijdvaardig te houden, zij die allengs van het staken moe worden, en wien de stakingen den keel gaan uithangen: stakingen uit politiek, stakingen voor Lenin. Zij beginen er moe van te worden, zeg ik, en in hun hart geven zelfs de voormannen der C.G.T. hun geen ongelijk, ofschoon die voortgaan het nut der partieele stakingen te verkondigen. Millerand bedreigt den C.G.T. op de manier van den Jodenman, die schreeuwt: ‘hou me vas, of 'k bega 'n moord’! Wat zal hij doen tegen de machtige *Confédération Générale du Travail,* die geen vereeniging is van individuën, maar een verbond van vereenigingen; veel meer een idée dan een verbond? Men geeft geen degenstoot in het water. Millerand staat machteloos tegen de C.G.T., die, indien vandaag ontbonden, morgen onder anderen naam herleeft. Vele reactionaire maatregelen van de diverse regeeringen doen denken an den Australischen boemerang: een wapen, dat terugvliegt naar hem die het hanteert! Nauwelijks treedt de Fransche regeering op tegen den journalist-afgevaardigde Vaillant-Couturier, of alle socialistische afgevaardigden, zelfs de gematigdsten, verklaren zich met hem solidair voor het artikel, dat hij in de *‘Populaire’* schreef. Wat behelste dit artikel? Extract van gezond verstand, waarvan reactionaire regeering geheel-onthouders plegen te zijn. Niets anders dan wat de nuchterheid des dageraads gebiedt: ‘Het is een regeering van verraad, die op 't oogenblik, onder voorwendsel van een doodgeboren tractaat te doen eerbiedigen, de vreedzame revolutie in Duitschland tracht te verplette en en het Duitsche militairisme versterkt, terwijl zij doet alsof ze het bestrijdt. Iedere nieuwe knevelarij van het Duitsche volk is een overwinning van maarschalk Foch, welke tegen Frankrijk is gericht.’

Nu juichen de reactionairen in Frankrijk en elders, dat de door de C.G.T. aanbevolen stakingen mislukt zijn. Maar een staking mislukt nooit geheel. Want af de arbeiders overwinnen in wat zij redelijk willen, of zij versterken zich in de wrok voor een latere afrekening. De zwakheid van een organisatie als de C.G.T. is, dat zij in het voorgevecht nooit sterker is

dan haar verst-vooruit snellende troepen, maar haar kracht, dat zij bij den beslissenden strijd kan rekenen op de volle legioenen van heel het machtige leger van hare in vele vak-regimenten aangeslotenen.

De mentaliteit der volken heeft zulk een graad van oververhitting bereikt, dat het brullend en bruisend overal kookt en de noodlottige uitbarsting alleen voorkomen wordt, doordien zij zich meer en meer Oostwaarts verplaatst. Polen mag, gesteund door de geheime hulp der groote Westersche regeeringen - welke voortgaan tegen het Sovjet-Rusland te kuipen, den uitgesproken wil harer volken ten spijt - een offensieven oorlog tegen zijn buurman beginnen, welke echter reeds verloopt tot een smadelijke nederlaag, het Bolsjewisme dringt steeds dieper het Oosten door. Perzië ligt reeds open voor de overwinnende roode legers. Het vruchtbare Azerbeïdsjan met zijn haven Enzeli in Perzië en zijn rijke petroleumbronnen in het Russische Bakoe, zijn reeds in 't bezit der Bolsjewisten. Daar gaat dan die denkbeeldige Armenische republiek, waarover de groote beschikkers der wereld de moreele voogdijschap aan Nederland wilden overdragen, wijl niemand anders er zin in had. Toerkestan was reeds lang in hun macht en nu zij zoo bedenkelijk snel voortdringen in de richting van Britsch-Indië, zoodat Engeland voor zijn overheerscht Indisch keizerrijk het gevaar ziet naderen, dat het zoolang van de Moscovitische autocratie vreesde, begint men er in kapitalistische kringen na te denken en zich af te vragen of de gevolgde tactiek ter verdeeling van het Turksche rijk wel de juiste is geweest? Zelfs de *Times* slaat daartegen nu een grappigen toon van oppositie aan. In 't bijzonder over Mesopotamië, waar de Nederlandsche petroleum-magnaten, wier invloed zich over de geheele wereld doet gelden, een achterbaksche beteekenis zouden kunnen erlangen, welke dit kapitalistenblad aan niemand anders gunt dan aan zijn vrienden. ‘Lloyd George kennis’, spot het deftige blad, ‘schijnt, wat Mesopotamië betreft, uitsluite berusten op de Heilige Schrift’. Om van deze opmerking de *jus* te genieten, die zij bevat, moet men weten, dat vele Engelschen in die streken het land meenen te kunnen aanwijzen, waar eens Adam en Eva het geluk van het Paradijs kenden voor dat de Paradijsvloek het bekende succes had. ‘Hij stelt het zich blijkbaar nog voor als den hof van Eden, als het land van koren, fruit en olie - vooral van olie. Maar dat achter die gedroomde lachende velden bergen liggen, waar halfwilde stammen wonen, dat krijgshaftige Turken de Noordelijke hoogvlakten bewonen, dat Enver-pasja en zijn volgelingen nog in actie zijn, dat Perzië nog wemelt van bandietenbenden en dat de Bolsjewisten zuidwaarts dringen, dit zijn feiten waarvan de Eerste minister niet spreekt. Lloyd George schijnt te meenen, dat men maar pompen heeft in te slaan om er olie uit te halen, maar hij vergeet, dat die pompen beschermd en de rekeningen hiervoor betaald zullen moeten worden. Ons zwaar belaste volk zal geen groote bezetting in Mesopotamië willen betalen ten voordeele van gedeeltelijk vreemde petroleum-maatschappijen’. Men glimlacht, als men deze angstige critiek van Northcliffe's lijfblad leest, nu het bemerkt, dat de verdeeling van Turkijë toch niet zoo vlot gaat als het gedacht had. Het blijkt bijna even moeilijk een sinds langer

dan duizend jaren bestaand rijk, verkernd in een bezielende geloofsovertuiging, te herleiden tot een onbeteekenend element in de komende ontwikkeling der wereldgeschiedenis, als de stichting er van was. Het Islamietische rijk is dertien eeuwen geleden tot stand en tot overweldigende macht gekomen door een eerbiedwaardige hervormingsgedachte, zooals in onze dagen de Bolsjewistische idée. Zeg dat de Islamietische bezieling voor de toekomst der wereld haar politieke beteekenis verloren heeft, maar beweer niet haar met geweld te kunnen onderdrukken. Want dan loopt ge gevaar haar opnieuw te zien herleven of, nog gevaarlijker, wat zich thans schijnt te verwerkelijken, zich aansluiten bij een jongere, maar gelijk bezielend idée: het Bolsjewisme. Engeland meende door vernietiging van het Turksche rijk zijn Indisch bezit te kunnen versterken, maar het loopt gevaar het binnen een afzienbare toekomst te verliezen, terwijl het tevens zijn verbond met Frankrijk er een nieuwen knak door geeft. Want de oplossing der Turksche quaestie, zooals Groot-Britannië die thans gaarne wil en meent te kunnen doorzetten, gaat lijnrecht in tegen den eeuwen-ouden invloed van Frankrijk in dit gedeelte van het Oosten. De *Times* is ontevreden, maar de *Temps,* even reactionair als zijn Londensche naamgenoot, niet minder, en het blijkt, dat het Turksche vraagstuk verder dan ooit is van een vreedzame oplossing.

Hoeveel verder zou de wereld op dit oogenblik geweest zijn indien de mannen, die de Bolsjewistische revolutie hebben tot stand gebracht en den chaos over het vroegere Czarenrijk ontketenden, vóór zij begonnen eenig meer inzicht van de werkelijkheid hadden bezeten. Hoeveel Mensjewistisch water doen Lenin en Trotzky nu reeds in hun bedwelmenden Bolsjewistischen wijn. Het is betrekkelijk gemakkelijk in de tijden van beroering met geweld bestaande verouderde politieke toestanden te niet te doen. Maar indien dit geweld niet van het begin af geleid wordt door het intellect, dat bij elke vernietiging van het bestaande er een beteren maar levensvatbaren nieuwen toestand voor in de plaats kan stellen, dan bereikt men niets blijvends en keert men terug tot wat men meende achter zich te kunnen laten, en intusschen weer van meet af moet opbouwen. Er zijn vele op zichzelf betrouwbare berichten, dat Lenin aanraking zoekt, zooal niet met de eigenlijke kapitalisten dan toch met hen in de Westersche landen, die met meer gezond verstand dan hij tegen het bestaande kapitalisme strijden. Men moet niet gelooven, dat hij ooit den strijd heeft aangebonden tègen het intellect vóór den bruten arbeid. Maar voor zoover het eerste uit belang of kortzichtigheid zich had vereenzelvigd met het kapitalisme tégen het proletariaat, is hij ook tegen deze ‘intellectueelen’ met kracht opgetreden, en heeft hen bij de arbeiders achtergesteld. Gedwongen of vrijwillig hebben de Russische intellectueelen zich onder het Bolsjewistische regiem gesteld, en beide kunnen er wel bij varen. Welsprekend is de oproep van den ‘Russischen Bond van intellectueele arbeiders’, zooals die onlangs in de Engelsche *Nation* werd gepubliceerd. Hij komt o.a. van menschen, die belangrijke betrekkingen bekleedden in de Russische kapitalistische maatschappij van voor den oorlog: een ex-directeur der Siberische bank, de ex-directeur van de *Société de Credit* te Petersburg, een ex-president van den Raad

van de Oeral-Mijn-industrie. Een ex-generaal, een ex-senator zijn er bij. Waarschijnlijk niet om het gezag der eerstgenoemde of andere hier ongenoemde te versterken, maar enkel om te doen uitkomen, dat er voorbeelden zijn, waarin ook het Bolsjewistische Evangelie de verstoktste Saulussen tot bezielende Paulussen heeft gemaakt. Is hun bekeering echt? Laten wij het hopen. Wat zij zeggen is in ieder geval redelijk, en spreekt tot het nadenken. 'Verreweg het belangrijkste punt in de Russische quaestie', zegt hun oproep, 'is het volgende: Het is onmogelijk om den toestand van isoleering van dit reusachtige rijk te bestendigen tot dat het zijn economische en sociale problemen heeft opgelost. De belangen van Rusland en andere landen dulden dit niet, en de huidige toestand eischt: **1**o. dat alle gewapende interventie in de binnenlandsche zaken van Rusland zal ophouden; **2**o. dat de economische en intellectueele betrekkingen met Rusland worden hervat, afgezien van het bestaande regiem; **3**o. dat er een regeling voor vrije samenwerking met Rusland zal worden getroffen voor het herstel van zijn economische, materieele, en intellectueele krachten.'

Op dezen oproep van de **26** 'intellectueele arbeiders' in Rusland, die voor den oorlog zeer mogelijk tot de fanatiekste dienaars van het kapitalisme hebben behoord - een Russisch generaal, een Russische senator van voorheen! - heeft de *Nation* een rondvraag ingeleid onder de voorst staande intellectueelen van eigen land, die geacht mochten worden er een sympathiek gehoor aan te zullen verleenen: Wells, Shaw, Bennet e.a. Deze erkennen, dat er geen andere weg is ter loutering van de tegenwoordige chaotische toestanden in Rusland, dan die door deze intellectueelen wordt aangewezen.

De vreedzame ontwikkeling der menschheid is in een drijfzand geraakt, waarin zij dreigt te verstikken, en de krachten welke haar pogen te redden vinden hevigen weerstand bij hen, die er haar nog dieper in willen neerduwen. Leerzaam is voor ons vooral het geschil met het naburige België, door den oorlog in het vaar-zog is getrokken van het Fransche kapitalisme, terwijl het daarvoor, evenals ons land, zijn staatsschip in vrije zeeën kon sturen. De wrijving der belangen tusschen onze twee kleine naties, die, van één verleden, zoozeer op elkaars toekomstige welvaart en vreedzame ontwikkeling zijn aangewezen, heeft een punt bereikt, dat, indien zij er toe gekomen waren buiten den oorlog om - gesteld voor een oogenblik de mogelijkheid - indien het Belgische volk, of liever de groep, die op een openlijke breuk met ons volk doorzet, aangemoedigd door de Fransche kapitalistische kliek, maar bedwongen door de vrees voor de Engelsche staatkunde, welke in onze belangen de hare ziet, het tusschen ons tot deze spanning te brengen, men een oorlog mogelijk zou hebben geacht.

De zaak is, duidelijk voor iederen onpartijdigen en deskundigen beoordeelaar, dat de drijversgroep van het *Comité de politique nationale,* bestaande uit Waalsche en Fransquillonsche kapitalisten of handlangers van kapitalisten, op elk punt van zijn programma tegen ons volk ongelijk heeft. Er is niemand in onze provincie Limburg, al wordt zij met een hardnekkigheid, welke bewijst, dat deze karaktereigenschap niet enkel het deel

is van de mannen benoorden den Moerdijk, ‘cédé’ en nog eens ‘cédé’ genoemd, die een vereeniging met België begeert. Nog minder is dit het geval met Staats-Vlaanderen, dat - Limburg nog goed-Katholiek en daarom juist niet zoozeer op een vereeniging met de Belgische Katholieken gesteld - sinds eeuwen Protestant, niets van het Belgische Katholicisme ten platten lande moet hebben, waar men denkt, dat iedere dominee een Satansknecht is. Wat de vrije vaart op de Schelde betreft: die vindt slechts belemmering ten opzichte van oorlogsschepen naar Antwerpen. De uitmonding van dezen stroom behoort nu eenmaal tot onze vaderlandsche wateren, waarop wij een souverein recht kunnen doen gelden, al kan men van meening verschillen of dit in tijd van oorlog, als dien wij gekend hebben, de verdediging van België heeft belemmerd of vergemakkelijkt. Er is echter èèn quaestie, waarin wij zwak staan. Niet formeel, maar in den grond der zaak: die der Wielingen. De uitmuiding der Schelde, de Noordzee in, gaat, als zij de Zeeuwsche eilanden achter zich laat, niet recht uit, integendeel slaat haar geul onmiddellijk links af, zoodat, om de monding in ons land te bereiken, de schepen ver beneden Zeebrugge in 't gezicht van de Belgische kust moeten varen. Het is dus duidelijk, dat zoolang onze regeering vasthoudt aan het formeel recht, dat de Wielingen: vaarwater haast binnen het beroepen zelfs van de Belgische kust, behooren tot onze territoriale wateren, er van geen doelmatige versterking van Zeebrugge sprake kan zijn. In werkelijkheid heeft onze regeering noch tegenover de eene, noch tegenover de andere partij, die gedurende den oorlog telkens onze zoogenaamde souvereine rechten dààr in den strijd tegen Zeebrugge schonden, eenig protest doen hooren, zoodat zij in feite reeds van dit recht afstand gedaan heeft. Waartoe dient het dan, mag men vragen, dat wij er nu tegenover België, 't welk er zulk welsprekend moreel recht op kan doen gelden, aan blijven vast houden? Dit bewijst wel, dat ook de geesten in onze leidende kringen tegen het Belgische volk, of althans tegen de jammerlijke figuren, die met zulk een luid en hinderlijk lawaai in deze aangelegenheid als zijn woordvoerders optreden, verbitterd zijn. Maar de mannen van het *Comité de politique Nationale* maken ons het toegeven aan dit Belgisch belang, met opzet moet men veronderstellen, onmogelijk, doordien zij vooraf zeggen, dat het toch te vergeefs zal zijn, en zij, als wij hun de Wielingen hebben afgestaan, nog luider zullen roepen om ‘afgestaan’ Limburg, en de rest van de Belgische ‘rechten’. Waar het zoo staat, is het begrijpelijk, dat het geschil tusschen ons en België voorloopig niet tot een vreedzame oplossing kan worden gebracht, en blijft doorkankeren tot een nieuw gewapend conflict tusschen de volken, waarop de mannen van het *Comité de politique nationale* gaarne direct zouden afgaan, indien het aan hen stond. Gelukkig is dit niet het geval, en zoozeer lijdt dit deel van het nuchtere Belgische volk niet aan grootheidswaan, of het is, alleen gelaten met zijn voorgewende rechten tegenover ons, vrijwel krachteloos.

Bibliographie.

Dom Willibrord Verkade. *Van ongebondenheid en heilige banden. Herinneringen van een schilder-monnik.* - 's-Hertogenbosch 1919. Teuling's Uitgevers Mpij.

Meermalen heb ik mij tijdens de lezing van dit dikke boek afgevraagd, waarom het eigenlijk geschreven zou zijn. De schilder Verkade vertelt er in van zijn overgang tot het Katholicisme; hij doet dat uiterst minutieus, tenminste wat uiterlijke bijzonderheden aangaat. De schrijver zou mij dit wellicht niet toegeven, en hij zal wel van oordeel zijn, dat hij in zijn herinneringen wel degelijk zijn hart heeft laten spreken. Dat is trouwens mogelijk, maar het is toch het hopelooze tekort aan innerlijkheid, waardoor dit boek mislukt is, hoe het dan ook bedoeld mag zijn: als een rekenschap geven aan God of aan zich-zelf, als kunst-uiting, als bekeeringsmateriaal voor de Katholieke kerk, als een spiegel voor gelooflooze tijdgenooten. Het boek is even rijk aan woorden als arm aan ziel.

Doorgaans is het dan ook weinig interessante lectuur, want ook nadat men, over de teleurstelling heen dat het werk als mystiek of religieus geschrift vrijwel waardeloos is, het boek eenvoudig heeft genomen als amusement, ook dan kan het maar heel matig bevredigen. Wel vertoont de schrijftrant een zekere levendigheid, een soort van lawaaïge jovialiteit; maar het onechte, het opgeschroefde en aanstellerige daarvan springt al te zeer in het oog, al zal het door sommige lezeresjes wel vreeselijk leuk gevonden worden, dat de auteur met een zekere voorliefde gesprekken weergeeft van menschen die termen als ‘donder op’ en ‘hou je bek’ voor in den mond hebben.

Wat de heer Verkade vertelt van zijn omgang met andere schilders, kenmerkt zich ook al weer door dezelfde nuchtere uiterlijkheid. Een enkele maal, bij de beschrijving van een kerk of een landschap, een gesprek met een vriend, een beschouwing over een kunstwerk, denkt men dat het komen zal, maar dadelijk vervalt het verhaal weer in de eenigszins zwetserige wijdloopigheid, die men ten slotte niet beter kan qualificeeren, dan door het woord - pose.

En dat is het eigenlijk, waarom ik dit boek niet kan uitstaan. Waarom tijdens de lezing, telkens mijn verlangen om er wat goeds van te zeggen, naar beneden geduwd werd. De zelfgenoegzame breedsprakigheid, het uitvoerige relaas van nietige bijzonderheden, het risibele gebaar, waarmee het eensgeliefde werk van Dostojewski en Verlaine als ‘hondenbrood’ (blz. **58**) van de hand gewezen wordt.

In overeenstemming met dezen toon van het boek is het portret van den schrijver, dat tegenover de titel-pagina geplaatst is. De afbeelding doet den fotograaf alle eer aan. Men ziet den heer Verkade, keurig in zijn ordekleed, de oogen zeer contemplatief neergeslagen, den mond in meditatie naar binnen getrokken. Ja, ja, deze man Gods mag nog wel eens nalezen, wat zijn groote voorganger gezegd heeft over het bidden op de hoeken van de straten.

Inmiddels ben ik er van overtuigd, dat de heer Verkade het op zijn manier goed meent. Maar dat hij zijn kerk door het schrijven van zijn belijdenis geen grooten dienst heeft bewezen, is zeker. De geur van het wierookvat, dat hij ijverig zwaait, is te sterk vermengd met den bedenkelijken reuk van eigen lof.

H.C. Buurman. *De liefde van een dweper.* - Rotterdam 1919. W.L. en J. Brusse's Uitgevers Mpij.

In het eerste hoofdstuk van dit boek maken wij kennis met den journalist Koen, die in België oorlogsindrukken opdoet. Om te laten zien, dat deze Koen even als zijn naamgenoot Jan Pieterszoon voor geen kleintje vervaard is, laat de schrijver hem rondwandelen tusschen de neerstortende muurbrokken van een kapel, waarin een krankzinnig geworden priester aan het bidden is. Als deze priester door de Hunnen is doodgeschoten, gaat Koen naar Amsterdam terug, schrijft eenige lange artikelen over den oorlog en gaat vervolgens met zijn meisje in het Vondelpark wandelen. Eerst gaat alles van een leien dakje, maar als Koen hoort, dat Minnie in zijn afwezigheid op de tennisclub is geweest, wordt hij plotseling woedend, want dat heeft hij haar verboden. Als ze echter zegt, dat ze niet aan het tennissen meegedaan heeft, draait hij bij. Om zich te verontschuldigen zegt hij, dat hij de vrouwen over de heele wereld heeft gadegeslagen, waaruit hij blijkbaar de conclusie heeft getrokken, dat je ze niet te veel moet laten tennissen, als je er zelf niet bij bent. Daarna vinden wij den heer Koen terug in Maastricht, op het punt om weer met enkele collega's naar het oorlogsveld te trekken. Op het laatste oogenblik krijgt hij echter een expresse-brief van Minnie, waaruit de lezer begrijpt dat het met de jongelui al weer hommeles is. Minnie heeft - dat denkt Koen tenminste - naar een zekeren Minderman gekeken, en Koen is van oordeel: als je vaste verkeering hebt, al zijn de kaarten dan ook nog niet verstuurd, dan hèb je niet meer naar Mindermannen te kijken. Nu verzekert Minnie hem evenwel in haar expresse-brief, dat ze juist niet naar dien Minderman gekeken heeft. Koen wordt nu bleek en gaat naar Amsterdam terug. Hier houdt hij een lang gesprek met zijn vriend Jaap (in plaats van met zijn meisje over het geval-Minderman te gaan praten). Koen verklapt nu aan Jaap dat hij een duivelschen zin voor ontleden heeft, waarop Jaap verzuimt hem aan te raden, voor onderwijzer te gaan studeeren, opdat hij zijn tanden in een van de bekende Potgieter-zinnen zal kunnen zetten. Verder verneemt de lezer in dit hoofdstuk uit Koen's mond, dat de wereld rot is, en dat

we een nieuwe moeten hebben. Koen ziet weer bleek. Hij gaat nu zijn meisje thuis bezoeken en de lezer maakt nu ook kennis met Minnie's moeder, een vriendelijke, beschaafde dame.

Maar wat wil het geval? Minnie kijkt weer naar iemand (nu is het Bekelaar, uit de Johannes Verhulststraat, lijn **11** van het Centraal-station) en nu wordt Koen zoo verschrikkelijk kwaad, dat de lezer zijn laatste fiducie op dat spannetje kwijt raakt. Koen gaat nu bij de dokken van Antwerpen op een leege ton zitten, en begint daar met den heer Weerdens, ingenieur bij de Belgische staatsspoor, een dialoog over de maatschappij en de oer-instincten der menschheid. In het volgende hoofdstuk bemerkt de lezer dat zijn voorgevoel hem niet heeft bedrogen. Het is af met Minnie. Ze gaan echter niet kwaad van elkaar (en dat hoeft immers ook niet?) en schrijven elkander zelfs nog brieven, waarbij Minnie de hand op Koen's hoofd legt. En het is immers veel beter, elkaar schriftelijk de hand op het hoofd te leggen, dan elkaar mondeling met lampetkannen en bloemevazen te lijf te gaan. En dat zou er toch waarschijnlijk van gekomen zijn; tenminste, als je vóór de verloving al zóó met elkaar bent.... In ieder geval kan de lezer niet anders dan voldaan zijn dat het af is. Minnie wordt nu Koen's heilige. Hij gaat weer naar het front, en van die gelegenheid maakt Jaap gebruik, om naar de opengevallen plaats in Minnie's hartje te solliciteeren. Deze poging slaagt naar wensch. Koen kijkt eerst leelijk, als Jaap het hem vertelt. Hij slaat zijn vingers als een klauw om Jaaps pols, en geeft een mislukten snik. Er komt een stilte, die weegt als lood. Maar geen nood. Koentje gaat nog lang niet dood. Hij herinnert zich plotseling, dat de wereld rot is, en wordt nu voorlooper van een nieuwe. Ook aan dit kloeke besluit herkent men den geestverwant van Jan Pieterszoon. Vooruit Koen! Ende desespereert niet!

Karel Wasch. *De Salon-Salomé,* 2 dln. - Amsterdam 1919. Em. Querido.

Vergelijkt men dezen volstrekt niet feilloozen roman van Karel Wasch met het hiervoor genoemde geschrift van den heer Buurman, dan ziet men onmiddellijk het verschil tusschen den kunstenaar van professie en den man die doet alsof. Iemand als de heer Buurman toch heeft met eenig kunstenaarschap in de verste verte niets vandoen. Om te beginnen verraadt zijn romannetje een pijnlijke onkunde wat betreft de meest elementaire kennis van het menschelijk gemoed. Voor wie het stumperig gewauwel van de personen in zijn boekje volgt, is het zonneklaar, dat deze man nooit één diepe, ware aandoening uit het leven der menschen heeft opgenomen. Daarbij is de laffe bombast, dien de schrijver zijn hoofdpersonen laat uitspreken, zoo kennelijk subjectief, dat het opgeblazen gezwam den heer Buurman in al zijn lachwekkende ijdelheid ten toon stelt.

Maar nu Karel Wasch. Ook diens roman ‘De Salon-Salomé’ bevat een sterk subjectief element. Maar hoe nauwkeurig heeft deze ernstige werker zijn ziel beluisterd, hoe voelen wij in deze zorgzaam-neergeschreven volzin-

nen het woord-voor-woord overwogene. Het is of om het broze samenstel zijner woorden nog de angst waart, dat hij niet subtiel genoeg zou hebben onderscheiden, dat de klank zijn emotie niet voldoende zou dekken, dat de aandoening nog niet voldoende in hem bezonken zou kunnen zijn om zich gaaf en ontdaan van alle onzuivere bijmengsels te kunnen mededeelen aan de lezers. Hier is nu werkelijk iemand die, om nog eenmaal tot het boekske van den heer Buurman terug te keeren, 'een duivelsche zin voor ontleden' heeft'. Maar hij raaskalt er niet over met snorkerig gezwets, en leeft het niet uit in een onmogelijke verhouding tot een meisje dat meer van een natte spons heeft dan van een vrouw. Hij heeft diep en smartelijk de fataliteit gevoeld van een zieleleven als dat van zijn hoofdpersoon, en wie bereid en in staat is geweest, dat offer te brengen, heeft niet vergeefs gewerkt, ook al is zijn pogen niet in alle deelen geslaagd.

Men kan, dunkt mij, den roman van Karel Wasch het best qualificeeren als de bewustwording van een levenshouding. Het fond van een vorige levens-faze is nog zichtbaar, donkert hier en daar met intenser schaduw op. Deze achtergrond is belichaamd in de vriendschap van Hugo voor den persoon van De Greef.

In het eerste deel nu zijn de symbolen van de naar klaarheid worstelende schrijvers-ziel met treffende helderheid uitgebeeld, en, als romanfiguren naast en tegenover elkaar gesteld. Ik herinner mij geen Hollandsch boek, waarin het noodlottige, het wanhopige, het ontzenuwende van een tot analyse gedoemden geest zoo fel en werkelijk is voorgesteld. Had het tweede deel van het werk op de hoogte gestaan van het eerste, dan ware hier een kunstwerk van zeldzame beteekenis ontstaan.

Nu is dat helaas niet het geval. De auteur kon zijn subjectiviteit niet in die mate ontstijgen, dat de visualiteit van zijn werk volkomen zuiver kon blijven, en bovendien schoten zijn krachten als samenstellend romanschrijver te kort. In den loop van het tweede deel - ik voelde het heel sterk bij het begin van hoofdstuk XIII - begint de toon weifelend en onzeker te worden. De schrijver, sprekend en denkend door mond en geest van zijn Hugo, is hier als subjectief-zinnend mensch waar hij wezen wil, heeft zijn ziele-houding tegenover de wereld - gesymboliseerd in zijn liefde voor Ella - voldoende bepaald. Maar de roman is niet af, en waar de bezieling ontbrak, heeft de schrijver zijn verhaal op een min of meer banale manier afgemáákt. Het klinkt mij-zelf wat hard nu ik dit schrijf; ik ben er van overtuigd, dat Karel Wasch iemand is van buitengewoon talent, en het heeft mij pijn gedaan, toen ik in een van de dagbladen een knoeierige en nonchalante recensie las, waarin zijn boek werd afgebroken. Het is een werk waar een ziel in trilt, en dat ontzondigt immers zooveel.

Maar een tekort aan scheppingskracht vertoont het stellig. Dat komt ook uit in de teekening van Ella, die mij niet volkomen duidelijk is geworden. Ook de titel begrijp ik niet goed. Een Salon-Salomé, dat is toch dunkt mij een vrouw, die in haar perversiteit onecht, salon-achtig is; en deze vrouw lijkt mij heelemaal niet pervers, noch echt, noch voorgewend. Wat is zij

dan wel? Een vrij sterk sensueele natuur, waarin men nu eens een heel verfijnden, dan weer een groven indruk krijgt.

Toch verhinderen deze tekortkomingen niet, dat 'De Salon-Salomé' een merkwaardig en belangrijk werk is, een gebeurtenis in het afgeloopen jaar van het boek. De aandacht is nu op Karel Wasch gevestigd, en iemand met zijn intensiteit van gevoel, zijn levens-durf en zijn helderheid van innerlijke zelf-schouwing kan veel moois geven, hoe zich zijn talent dan ook verder ontwikkelen moge.

Charley van Heezen. *Anders.* - Den Haag 1918. N.V. Electr. Drukkerij 'Luctor et Emergo'.

Ik ontving dit boek met wantrouwen. Niet omdat, zooals ik tevoren had gehoord, de hoofdpersonen 'anders' zijn. Ik kan mij trouwens niet voorstellen, dat iemand met gezonde hersens twijfelt aan de mogelijkheid, dat een boek met een dergelijk onderwerp een even goed kunstwerk kan zijn als ieder ander. Maar ik vreesde voor eenzijdige tendenz-lectuur.

Toen las ik de korte inleiding van Dr. J.L. Walch, die zijn oordeel in de volgende regels samenvat:

'Er klinkt voor mij; en ik geloof voor ieder, die onbevooroordeeld kan lezen, uit dit boek een toon van waarachtigheid, die het schibboleth is van ieder eerlijk kunstwerk. Deze zeer goed geschreven, knap gecomponeerde roman is de eerbiedwaardige arbeid van een eerbiedwaardig, want: een *eerlijk* mensch, die dit boek heeft omhooggedragen uit de diepten Van smartelijke ervaring en opstandig leed.'

Ik moet bekennen, dat ik mij, ook na deze uitspraak van een zuivergevoelig criticus, nog wat sceptisch aan de lezing zette. Maar de lectuur van het werk zelf overtuigde mij. In dit boek is werkelijk iemand aan het woord, die niet in de eerste plaats een strijdschrift wou leveren voor een of ander maatschappelijk of ethisch doel, maar een kunstwerk. Het is gevoelig, oprecht en ernstig en verdient daarom de aandacht van ieder, die zich interesseert, niet in de eerste plaats voor het vraagstuk, dat er in aangeraakt wordt, maar voor een goedgeschreven boek.

Ik geloof niet, dat wij dezen roman een tendenz-boek moeten noemen. Men noemt een boek, waarin een gelukkig huwelijk wordt geschilderd, toch ook geen tendenz-roman voor den huwelijken staat. Het is maar de vraag, wat het meest op den voorgrond treedt, en dat is in dit werk zeker niet het verlangen van den schrijver, om andere begrippen bij te brengen betreffende het uranisme. Wel zal dit laatste hem als bijbedoeling bezield hebben, en juist omdat de roman betrekkelijk zoo geslaagd is, zal hij er meer mee bereiken, dan de zijnen kunnen doen met tien brochures en twintig tendenz-films, gesteld dan dat ze niet worden verboden zooals bij ons.

Er is maar één fragment in het boek, waarin de propagandist duidelijk, en tot schade van den roman als kunstwerk, voor den dag komt. Ik bedoel het onderhoud tusschen Paul en Van Loo (blz. **92** e.v.), waarin te

opzettelijk wordt gesproken over de moeilijkheden, die de uranisten in onze samenleving ondervinden. Dat is een stukje brochure.

Een fout lijkt het mij ook, dat de man, die voor den meest typischen vertegenwoordiger van de hetero-sexueelen moet doorgaan, voorgesteld wordt als een sensueele bruut. Natuurlijk heeft de schrijver het contrast daardoor heviger willen maken, maar het komt mij voor, dat hij daardoor slechts een uiterlijk effect bereikte, zonder het conflict tusschen vader en zoon in waarheid tragischer te maken.

Natuurlijk zullen er nog wel lezers zijn, die, ook al geven zij toe, dat het boek als kunstwerk een betrekkelijken graad van volmaaktheid bereikt, den roman afkeuren, omdat de lectuur voor sommige menschen schadelijk kan zijn. Dit laatste wil ik niet ontkennen. Er zijn ook menschen, die volstrekt geen karnemelksche pap kunnen verdragen, ook al is ze perfect klaar gemaakt. Zulke menschen moeten er dan maar afblijven; iets anders weet ik er ook niet op.

HERMAN MIDDENDORP.

Noto Soeroto. *Bloeme-Ketenen,* uitgave van S.L. van Looy, Amsterdam.

Een boekje, fijn, innig, zoet van klank, want zingen is altijd schoon, als het hart van liefde is doorvloten, En deze meditaties in-proza zijn vol poëzie, gelijk dat wondervolle boekje van Johannes Ruusbroec ‘Het Sieraad der Geestelijke Bruiloft’, door Frans Erens in modern Hollandsch overgezet, vol poëzie is. Weken aan-een heb ik beide werkjes gelezen, nù eens luisterend naar 't eene, dàn weer naar het andere. Hoe diep kan de mensch zich toch vergissen, ik dacht, nog voor-kort, de macht verloren te hebben om te kùnnen luisteren, en nù op-eenmaal deze zachte neiging. Ik dacht van jaren te moeten zwijgen, zonder zang; lijdend om Aarde's leed en nu heb ik weer kunnen zingen en kunnen luisteren. Door Ruusbroec's stem heb ik weer kunnen zien en de nacht is verslagen. Nù wil ik mij verkwikken aan 't liefde-woord dat gesproken werd, dat gesproken wordt, want wat waarlijk-schoon is, en echt, is altijd nieuw.

Noto Soeroto wijdde de bloeisels zijns harten aan de nagedachtenis zijner ouders, als een in-acht-neming van hunne schoone adat om den grafsteen van geliefde dooden te omhangen met ketenen van bloemen.

En deze ketenen zijn schoon, zijn vol wijding. Een van Java's edelste zonen getuigt van zijn eerbied, zijn onmetelijke liefde voor zijn Moederland, waar geest-menschen spreken over de ware leer voor dit hun eigen land, zoo ontroerend-eenvoudig uitgedrukt in de woorden van Brahmadatta: Eert voortaan uwen God naar de inspraak van den éénen Meester, die ook in uzelven woont (blz. **25**).

Niet in vereenzaming van 't Java-volk ziet Noto Soeroto heil, neen, hij

wenscht dat zijn zonen zich over de aarde verspreiden. ‘Overal waar menschen hun woningen hebben’, zoo zegt hij, ‘mogen zij naar bouwstoffen zoeken, zoo naarstig als de bijen van bloem tot bloem en van veld tot veld den honing verzamelen den ganschen dag. Op het groote en heerlijke feest van den bouw van uw huis zullen zij met volle handen terugkeeren en hun gave aan uw voeten nederleggen. Al zal dan ook niet ieders gave even groot zijn, zoo zal de enkele steen van den zwakste u even welgevallig wezen als de vele van den sterkste. Een moeder weegt niet de geschenken harer kinderen. Het geringste blijk van kinderliefde zal het moedergeluk in haar hart doen stijgen haar eenige toeleg is dit te doen overvloeien van liefde.’

Ziet, dit zijn weldadige woorden voor ieder, die kent de nooden van deze wereld. Een dergelijk levensvertrouwen wordt hier in 't westen bijna door niemand meer genoten, want nu de onderste lagen boven komen, lijdt nood al wat des Geestes is. Een los werkman bij de gemeente verdient meer geld dan een dichter, die arbeid-van-jaren voor honderd-vijftig gulden verkoopen moet.... Zóó iets teekent den geestelijken nood van een land. Maar dichters zijn wonderlijke wezens, zij strooien bloemen en vergeten, liefde-gevend, eigen zorg. Wellicht zal de menschheid, al stijgend, eenmaal begrijpen, eenmaal weten....

En deze Javaansche dichter, deze waarlijke Prins-naar-den-geest, spreekt ergens zijn land, zijn moederland toe: ‘O dat mijn broeders u nimmer den rug toekeeren! Want wie anders dan uw zonen kunnen uw leed lenigen en u troosten in uw beproeving? Hun arbeid zal u kracht en weerstand schenken; hun rijkdom van hart zal u den glans der schoonheid hergeven. En derft gij méér dan wij u geven kunnen, zoo zullen wij den bedelstaf opnemen. Ja, den bedelstaf, die ons nimmer tot schande strekken zal, daar niemand, die waarlijk mensch is, het kind minacht, dat hulp en steun voor de arme moeder vraagt. Wees dus gerust, o arm, droef moederland! Voor al uw lijden en voor al uw smarten zullen uw kinderen hun liefde in uw boezem storten. Is dit niet het hoogste goed, dat ons behoort? Het kostbaarste dat steeds vergroot, hoe meer we daarvan geven? Zooals de liefde der moeder het meest zich keert naar het zwakste harer kinderen - zoo heeft ook God u zwak en arm gemaakt, u ramp op ramp gezonden, opdat ons hart, door zóóveel leed bewogen, zich steeds en weer naar onze moeder keere.’

Dit werkje is in waarheid, een schat-kamertje van prachtige hartedingen. En 's dichters houding is héél-sympathiek, op bladz. **36** getuigt hij van zichzelf:

‘Hij wenschte een epos te schrijven en wilde daartoe getuige zijn van de glorie van machtigen. Hij zocht naar koningen, die pralen op tronen en naar edelen, die zetelen op kostbare zetels. Maar hij vond slechts zijn zusters, die zaten op heldere matten in uw stof uitgespreid. Zij teekenden doeken voor de kleeding der mannen en regen koraaltjes voor de polsbanden der kinderen. Toen zette uw zoon zich neer met zijn lijf in uw stof: hij hoorde het gestamp van rijstblokken in de schuren en het gefluit van de

podangs in uw boomen. Hij luisterde naar het ruischende water in uw lachende beekjes en vergat toen zijn zang, die uw roem zou zingen....'

Soms wendt hij zich tot de prachtige legenden en vertelt van Sita, de geschaakte gade van Rama. Hoe Hanóman, de witte aap, verleidelijk zanger, Rama's trouwe gezant, haar bericht kwam brengen der komende bevrijding. Hij brengt haar een ring welks schoonheid bevestigde Hanóman's bericht:. 'Houdt moed, o Sita! In dezen tuin van gouden illusie's, waar gij bedreigd wordt met smart en dood, zult gij niet eeuwig toeven in angst en droevenis. Uw Heer komt steeds nader om u te verlossen. Blijf in uw beproeving met liefde denken aan Hem, die zelf liefde is, en voor wiens licht al die donkere, dreigende démonen zullen verzwinden als nevel voor den wind. Eémaal zal Hij tot u komen en u omarmen, en dan maakt Hij u voor eeuwig tot de Zijne.'

En een ander maal vertelt hij van Ganésha, de Godheid met het witte oiifantenhoofd en het roode lichaam vlammend als de zon in het donkere heelal, Ganésha, Heer der menigten, vervuiler van wenschen.

En als de dichter op zijn zwerftocht al meer en meer den top van dien wonder-tempel, den Boro-boedoer naderde en zijn gedachten zich verloren in de vormen-weelde der sculpturen en in de schoonheid der peinzende Boeddha's, werd zijn geest bedwelmd door de blindende pracht der tafereelen uit het leven van prins Siddharta. En hij getuigt: 'Ik kwam eerst tot mijzelven, toen ik van uit een der hoogste terrassen mijn blikken zwerven liet over het landschap, dat zich baadde in den oceaan van glans en licht. Het was het moment der hoogste zaligheid, waarin de mensch zich doordrongen voelt van schoonheid en vrede.

Toen ging ik naar den top, en vond den onvoltooiden Boeddha....

Ik zette mij neder, handen gevouwen en oogen besloten: ''Schoon is geheel uw vorm, onvergelijkelijk is uw pracht, o Boro-boedoor, tempeljuweel mijns vaderlands! Maar het schoonst is mij de erkentenis, die mij tegenruischt uit dit onvoltooide beeld: ''Machteloos is ons menschelijk kunnen om uitbeelding te geven aan Hem, die zelve de Schoonheid en de Volmaaktheid is."'

En deze dichter, dit mooie wereldkind, richt zich als een waarlijk-kind tot Pradjna Paramita, de hoogste Wijsheid, Leidster van alle leven: 'Ik kom als bedelaar tot u en bedel u om éénen oogopslag, die mij uw licht doet zien, mij leiden zal en mij den weg zal wijzen'....

Is het niet wonder-schoon dat dergelijke gebeden weer stijgen uit de harten der menschen, juist in dezen, onzen tijd, die zoo zwaar is van materialistische onbewogenheid?

Is dit niet het licht, dat in de duisternis schijnt, en geeft dat geen vertrouwen op de toekomst? Broederschap, ja, gelijkheid, ja, en vrijheid, zéker, en glans van licht in ieder menschen-hart en levens-vreugde in ieder menschen-oog en in onzen wil, de Wil van den Allerhoogsten....

Het boekje van Noto Soeroto is een kostelijk geschenk!

JOANNES REDDINGIUS.

Dramatische Kroniek door Top Naeff. Van Holkema en Warendorf, II.

Ook dit tweede deel heb ik met het meeste genoegen gelezen. Steeds dezelfde zorg om alles wàt zij schrijft, zoo degelijk en inhoudsrijk mogelijk te maken, - een eigenschap, die in Top Naeff zeer te waardeeren is, - maar niet minder haar eigen stijl, haar bezonken inzicht, haar belezenheid. Ook deze tweede bundel laat zich boeiend lezen; en indien het Top Naeff mag gegeven zijn de reeks voort te zetten, zullen wij mettertijd een waardevol overzicht krijgen van wat ons vaderlandsch-tooneel heeft gepresteerd in de oorlogsjaren en daarna.

Uit de brieven en dagboekbladen van Klaartje Hartig door Ellen. - Amsterdam, Scheltema en Holkema's Boekhandel. Groesbeek en Paul Nijhoff.

Als men deze brieven en dagboekbladen gelezen heeft, dan zegt men bij zichzelf: wat moet die Ellen een prettige persoonlijkheid zijn, om mee om te gaan. Zij, met haar veerkrachtigen levenslust, haar oprechtheid, haar durf, zonder eenige valsche pruderie, haar goedhartigheid, en haar practisch-gevoeligen kijk op menschen en dingen moet een hoog-geschatte huisgenoot zijn en een zeer te waardeeren vriendin.

Zooals vanzelf spreekt, is dit boek dan ook lectuur, waarbij men zich niet verveelt, 'Geen woordkunst, maar kunstelooze woorden', zegt de schrijfster, en tegenover deze bescheidenheid zwijgt alle critiek. (Laat ik echter zeggen, dat de losse-stijl-trant, waarin Ellen haar 'stemmingen verwoordt'; meestal zuiver is, en dat enkele *slips of the pen* (zoo zullen wij deze rhetorische vergissinkjes maar noemen) als: 'een teug nemen' uit een bron, die aan kunstenaarsharten ontwelt; 'wie na het grijpen van een nieuwen levensbeker tot het besef komt van de leegte der vreugd-roes'; 'hersengehamer dat zielsgeluk stuk slaat', - zeldzaam zijn.)

Inderdaad, Ellen heeft geen ongelijk, waar zij in haar voorrede zegt, dingen te uiten, die anderen *niet* zeggen.... willen.... of durven...., 'al voelen zij ze ook kriebelen op de punt van hun tong'. Ik zei het al, Ellen, of laten we haar dit keer nu maar noemen: Klaartje Hartig, is een gezellige babbelaarster, maar in elk geval is zij een 'beheerschte flapuit'. Zij blijft beschaafd, al zullen sommigen vinden, dat zij wel eens ongegeneerd zich uitspreekt, en daarom is haar werk ook geen 'heidensche schrijverij', - al wil zij het zelf ook zoo betitelen. Over het algemeen luchtig en amunsant converseerend, slaat zij ook wel eens diepere tonen aan, en vaak is zij origineel, geestig, inzichtig, gevoelig en fijn. De 'maximes' (die uit Ellen's geheele werk waarschijnlijk een aardig bundeltje zouden vormen,) zijn er zóó maar uit te lichten.

'Wijs mij den man, die den durenden moed zou hebben..... een vrouw te zijn!'

'Waarom heb je het onuitputtelijk onbegrensd verbeeldingsvermogen ontvangen, als het niet is om je voor te tooveren de vervulling van het onvervulde, het bezit van het niet-bezit?'

'Een vrouw zegt nooit alles.' (Hoe waar is dit gezegde, ofschoon het een *contradictio in terminis* gelijkt!)

'Stel je voor, dat men eens van een man eischte: Heb genoeg aan vrouw en kinderen.' (Een zinnetje, waar Justine Abbing, - apropos, wanneer zal haar boek toch verschijnen? velen verlangen er naar, - gretig aanvallen zal, - en misschien niet Justine Abbing alleen!)

'Luttel zijn de liefhebbenden, die het vermogen uit liefde te *laten.* De meesten begrijpen alleen *doen* uit liefde; en toch is laten uit liefde moeilijker en liefdevoller soms.'

Om zulke gezegden houd ik van Klaartje Hartig. Ze zijn zoo innig, zoo goed gevoeld, en brengen iemand tot nadenken.

Op blz. **124** geeft Ellen allerlei lezenswaardige beschouwingen over de vrouw in den 'gevaarlijken leeftijd', aardig vond ik vooral dit:

'Want tegen den tijd, dat een moeder de gevaarlijke jaren, waarvan ik waarlijk de wreedheid niet loochen, nadert, is de liefde van moeder en kind tot objectiever liefde gegroeid van vrouw tot vrouw en van mensch tot mensch, kent de moeder.... vadergevoelens.'

(Op blz. **130** teeken ik even aan, dat Klaartje bij het 'droevig najaarslied' van Willem Kloos den vleugel niet had behoeven te sluiten, daar het op muziek is gezet van Catharina van Rennes, en dat de tweede regel niet luidt: 'Ik kan niet meer betreuren', maar: 'Ik kan alleen betreuren....', dus juist het tegenovergestelde.)

Weer een aardig zinnetje: Herhaling is meestal daling. En deze kort en kernig gezegde waarheid: Er zijn mannen, die je verliest met een te veel; die je langer **be**houdt, wanneer je hun iets *ont*houdt.

Is dit niet geestig: 'Het gebeurt wel, dat een man zich slachtoffer voelt, wanneer een vrouw weigert zijn dupe te zijn.'

Verder:

'Er is een niet te loochenen wezensverschil tusschen een man en een vrouw, ook in de liefde. Een echte vrouw ondergaat het physieke psychisch, en kan ziel en lichaam niet scheiden. Een man kan dat blijkbaar wel.'

Op blz. **28** zijn haar woorden over het scheppen van een kind zéér de overweging waard: '....aan het geweldig ontwerp, aan de heilige schepping van een nieuw mensch wordt misdadig-weinig aandacht besteed....

Menige mensch-uitgaaf vraagt dan ook om een verbeterde editie....'

En dit is ook mooi van fijn en bezonken gevoel:

'Hoe ouder we worden, hoe milder, en hoe meer we leeren begrijpen. Werden we maar zoo oud als een eikeboom, we zouden eindigen met alles, ook met het ondoorgrondelijke te doorgronden.'

En zeer blij ben ik geweest met haar woorden over het voortbrengen van 'gewoon' literair werk (niet met oorlogsonderwerpen) gedurende den crisis-tijd. Zie blz. **160** daaromtrent en ook blz. **266**:

'Zij, die zich ergeren aan het ego-centrische der kunstuitingen, vergeten,

dat de artiest niet alleen zelf zijn onderwerp kiest, maar door een geheime kracht, zich in hem manifesteerend en in onzichtbare aanraking met zijn diep binnenst.... er toe wordt gedreven. Een kunstenaar put uit het onderbewuste; hij is instrument en wordt bespeeld.

Daarom behoeft wie een liefdeboek geeft buiten den oorlog om, niet buiten zijn tijd te staan.'

Een vorig maal besprak ik een uiting van Top Naeff, die zich 'geschaamd zou hebben' over het eigen werk. Het verheugt mij van harte, dat mijn inzicht, zonder dat wij iets van elkaar wisten, wordt gedeeld, door de verstandige en tegelijk gevoelige vrouw, die zich 'Ellen' noemt.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Moderne Duitsche literatuur XXII

Kubinke. Roman von Georg Hermann. - Ullstein en Co., Berlin-Wien. Neubearbeitete Ausgabe. 1919.

Georg Hermann behoort met Thomas Mann en Jakob Wassermann tot de jongere auteurs, die met hun nieuwe romantiek een einde maakten aan het consequente naturalisme.

De naturalisten hadden zich tot het moeilijke leven der werkers gewend, hun deernis had aan de weergave der waargenomen armoede dàt menschelijke gegeven, wat hun waarneming tot kunstwerk had gemaakt.

De jonge romantici hebben geprofiteerd van de literatuur, die vóór hen verschenen was. Wel durven zij het groot-menschelijke, waarachtige leven der moeizaam-voortgaande menigte niet te omvatten, maar hunne ontleding van den meer verfijnden, maar zoo vaak gedegenereerden mensch volgt den stijl der groote naturalisten.

Thomas Mann geeft in zijn roman 'Buddenbrooks' de ondergang eener familie, Georg Hermann analyseert in 'Kubinke' het geleidelijke verval van den wils-zwakken barbiersbediende.

Het is een fijn-geestig verhaal, dat Georg Hermann ons in 'Kubinke' gegeven heeft. Hij heeft het geschreven met de vreugde van den auteur, die weet, dat zijn werk goed zal zijn.

Maar hij wist ook, dat dit boek waarschijnlijk het laatste zou zijn, dat nog trillen zou van het overmoedige leven van zijn eigen jeugd. Het boek is meer voor hem dan het zuiver genoteerde verhaal. Hoe geestig merkt Georg Hermann in zijn 'Vorwort' niet op:

'O, diese Geschichte ist mehr für mich! Sie bedeutet eine letzte tiefe Reverenz, bevor ich, bald an der Grenze der Vierzig, die lustige Quadrille der jugend verlasse, mit all ihrem heimlichen Chassez-croissez, mit ihrem

ewigen Changez-les-dames, mit ihrem närrischen Durcheinanderwirbeln der Paare, mit ihrem ständiger En-avant und En-arrière und dem heimlichen Hinüber und Herüber der fordernden, versprechenden und gewährenden Blicke. Dem Tanz der Jugend gilt meine Verbeugung, und den neunzehn, zwanzig Jahren, den lachenden Augen und der überschäumenden, unermüdlichen Frische gilt sie: dem Leichtsinn, der noch schön ist, weil er so jung ist, und der noch nichts von den schweren und dumpfen Wünschen späterer Zeiten weisz. Den Jahren gilt sie, die mir entflohen sind wie die Tauben, die vom Schlag fortstreben - ihnen gilt meine Verbeugung. Und den andern gilt sie, die sich noch im groszen Festsaal des Lebens im Tanze drehen; und jenen Kommenden, die da drauszen zaghaft an der ersten Tür stehen, zitternd vor Ungeduld mit ihren jungen Gliedern, und die schlüchtern eintreten, um bald hie und da sich einzuschmiegen, ünd wie die andern in der Quadrille zu wirbeln - in jenem Spiel des Chassez-croisez und des Changez-les-dames. Ihnen, gerade ihnen, meine tiefe, letzte, lange, ehrerbietige Reverenz. Die Augen werden mir feucht, wenn ich an ihre Jugend denke. O, diese Geschichte ist *mehr* für mich!

Aber endlich, endlich und zum Schlusz hoffe ich doch, mir die Gunst des Lesers zu erringen. Denn - da ja in meiner Geschichte viel geliebt wird, so wird mir viel verziehen werden.'

* * *

Kubinke is, omdat hij niet leeren kon, kappersbediende geworden in een groote zaak, welke zich in een rijke, nieuwgebouwde wijk van Berlijn bevindt.

Belast met het scheren der buitenklanten komt hij in aanraking met Hedwig, Emma en Paulina, dienstmeisjes bij drie verschillende families, welke in het huis wonen, waarin ook de zaak van zijn patroon gevestigd is. Hedwig is verliefd op Gustav Schmelow, een slagersknecht, die haar bedriegt met de slanke Emma. Om zich te wreken gaat Hedwig een keer uit met Emil Kubinke. Jong-vrouwelijk en jaloersch benijdt Emma haar daarom. Het gelukt haar ook een avond met Kubinke alleen uit te gaan.

Gelijk met Emil Kubinke was Pauline in het nieuwe huis aangekomen. Ofschoon zij reeds eenige jeugdige avonturen achter den rug heeft, is Emil Kubinke ziels-gelukkig wanneer zij er eindelijk in toestemt zich met hem te verloven, nadat Emma en Hedwig, wier bloed-warm leven niet zonder lichamelijke welvaart bleef, het huis verlaten hebben.

Beide meisjes schenken het leven aan een zoon.

Om nu eenig onderhoudsgeld te krijgen, gaat Hedwig na, van wien het kind kan zijn. Gustav Schmelow wijst haar de deur. Eensklaps krijgt ze gedachte op Emil Kubinke en bij het gerecht dient zij haar aanspraken in. Kubinke wordt gedagvaard, maar heeft geen vermoeden waarvoor en blijft weg. Hij ontvangt nog een tweede oproeping en wordt door zijn eigen argeloosheid veroordeeld. Natuurlijk zwijgt hij hierover.

Nadat hij afgekeurd is voor den militairen dienst huurt hij met Pauline

een huis, om zelf een zaak te beginnen. Op een ochtend, wanneer hij juist bedenkt hoe moeilijk het zal zijn om rond te komen ontvangt hij een tweede dagvaarding, ditmaal om hem aansprakelijk te stellen voor Emma's kind.

Toen zijn collega hem halen wilde om naar een handig advocaat te gaan, had Kubinke zich reeds opgehangen. Het boek eindigt met deze eenvoudige regels:

'...denn als Herr Tesch Emil Kubinke aus seiner Bodenkammer abholen wollte, um mit ihm zu Veilchenfeld zu stiefeln - und Veilchenfeld is scharf uff Alimente! - da hing der kleine Oberquartaner, der Friseurgehilfe Emil Kubinke schon lange, schon viel zu lang am Dachsparren....

In Wut und Scham, in Ekel und Angst hatte er ohne Besinnen das Leben fortgeworfen, wie ein Kleid, das beschmutzt worden ist, und das man sich nun vom Leibe reiszt und in die Ecke schleudert!

Sie aber, die wondervolle Quadrille des Lebens, mit all ihrem Chassez-croisez, all ihrem Hinüber und Herüber, mit dem ewigen Changez-les-dames, - sie raste, wogte, wirbelte weiter, mit den Hunderttausenden von Paaren, die nach sanften Rhythmen sich drehen und mit wilden, heiszen Wangen dahinstürmen, mit ihren Tänzerinnen, die von Arm zu Arm fliegen und ihren Tänzern, die die Gefährtinnen umschlieszen, um schon zur nächsten Tour eine andere zu erkiesen.

Und keiner dachte daran, denen nachzublicken, die den groszen Festsaal des Lebens scheu und müde verlieszen....'

Het is een diep-doorvoeld menschelijk medelijden, een Dickens waardig, dat deze roman uitheft boven de meeste boeken der laatste jaren. Meer dan eens herinnert Georg Hermann, vooral door zijn lichten humor aan den grooten Engelschman. Hij mist wel een goed deel van Dickens' geniaal omvattingsvermogen, maar staat door de beweging der naturalisten ver boven de overdrijving, welke in Dickens' werken maar al te veel gevonden wordt.

JAN J. ZELDENTHUIS

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 7]

Bij vreemde menschen
De opvoeding waaraan zorg besteed wordt, en de wegen der verbeelding door Henri van Booven.
Eerste deel.

> Het is beter door de waarheid de eer te geven de meening te overwinnen dan, aan de meening toegevende door de waarheid te worden overwonnen.
>
> *Epictetus.*

Eerste hoofdstuk.
De aankomst van de weduwe.

De straat, ter eeuwige gedachtenis van den zeeheld Heemskerk naar dezen genoemd, is ook thans nog, nà de groote uitbreiding der stad, een der stilste in de nieuwe duinbuurten van 's-Gravenhage.

Omtrent het jaar **1882**, het jaar waarin deze geschiedenis een aanvang neemt, was de Heemskerkstraat erger dan stil, zij was zóó doodsch, dat zij het einde der wereld geleek.

Indien ergens, dan rust de bovenbedoelde gedachtenis van den roemruchtige, dewelke ‘dwars door het ijs en het ijzer dorst te streven’, mèt die van vele andere dappere Hollandsche zeevaarders uit vroeger eeuwen, terdege in de naargeestige ‘zeeheldenwijk’. Hunne namen liggen in de saaiheid en duffe langwijligheid daarvan op het allerdiepst begraven, en niet de felste storm uit zee, nòch de boosaardigste orkaan uit het Noord-Westen, die soms de ondeugdelijke muren der slordig en liefdeloos-haastig gebouwde

huizen aantast en kraken doet en ze schudt tot scheurens toe, is in staat dáár iets te wekken van den waren geest dier steunpilaren van Holland's gouden tijd.

Nu nog, gelijk voor zeven en dertig jaren bulderen in November de stormen door de Heemskerkstraat, waarin niets veranderd is, en toch was de straat toentertijde Haagscher dan nu en in onaangetaster, in ongerepter rust zelfgenoegzaam-deftig. De huizen namelijk waren daarvoor toén groot genoeg, doch sindsdien is er in de wereld zooveel gebeurd en veranderd en lijkt het, alsof zij inkrompen of schrompelden en thans te onaanzienlijk geworden zijn, om nog deftig te kunnen wezen.

Er woonden toen bijna uitsluitend renteniers, gepensioeneerde en nog werkzame ambtenaren en officieren in de wat benepen huizen met twee verdiepingen, die alle iets gedrukts hadden; de benedenverdiepingen schenen den bodem te zijn ingeduwd door de vracht der beide hoogere étages. In bijna alle vensters waren spionnetjes opgehangen, alsof er binnen in die kamers achter die ruiten, een zelfde stervelingensoort huisde, wezens wier voornaamste en genoegelijkste bezigheid bestond in het dagelijks begluren hunner buurlieden.

In den vroegen ochtend sleurden de landerige en niet zeer frissche of heldere dienstmeisjes de vuilnisbakken buiten de deuren op de randen der trottoirs, wat later klopten zij kleeden uit en schreeuwden door het rumoer heen, of zij stonden met hunne mattenkloppers in de handen met elkander te praten. Haastig stapten dan ook de kinderen naar school. Dieper in den morgen verschenen, omstreeks negen uur de ambtenaren op de drempels hunner behoedzaam geopende huisdeuren, zij bleven meestal nog even staan en keken naar boven, naar den hemel, om eens te zien wat voor weder het wel was, dan trokken zij de deuren dicht met een slag die door heel de straat weergalmde.

De loopknechten kwamen, duwend hunne karretjes, torsend hunne manden, en soms stonden zij, nadat de bestellingen waren gedaan nog geruimen tijd met de dienstboden te praten, leunend tegen de deurpost, de manden over een schouder en het eene been over het andere geslagen. In de verte klapten de mannen van de karretjes de deksels daarvan met veel geweld toe, zoo dat het weder daverde langs de muren. Een enkel maal reed met dof

gerommel het koetsje van eenen dokter of een vigelante door de holheid der straat.

Nog behoedzamer dan de ambtenaren traden, als de zon veel hooger aan den hemel stond, de renteniertjes naar buiten om hunne morgenwandelingen te doen. De meesten werden vergezeld door honden, die eerst luid blaffend naar buiten waren gestoven, doch dan, als tot kalmte gestemd door de stilte en de echo's hunner hondengeluiden naar een lantaarnpaal afzwenkten of naar de muren, om aandacht bij hunne noodzakelijkheden.

De sigaren in de grijsbeknevelde lippen stapten de heertjes dan voort, degelijk en netjes en tevreden, met de gerustheid van kleine bezitters. Jolig liepen de honden, nadat zij tot kalmte waren gemaand door hunne eigenaars, omtrent die meesters mee en aan de vensters verschenen nauw ontwaarde gestalten en in de spiegels der spionnetjes weerkaatsten gezichten. Als alles voorbij was, doken voor vele vensters de gestalten weder neer en bleven gebogen over naai- of verstelwerk. Met weinig wisseling herhaalden zich die kleine tafereelen, tot dat na vier uur, zoolang het licht er bleef vóór etenstijd, talrijke knapen ook uit aangrenzende buurten hun spel bedreven aan het einde van de straat, tusschen de beide blinde muren en de tuinschuttingen der hoekhuizen.

Daar lag ook, achter een ondiep voortuintje met een ijzeren hek, het ‘Tehuis voor Militairen’, somber en als in een nooit eindigende schaduw van verveling, die er het groene mos tusschen de klinkers van het trottoir deed groeien.

In dien doom kwijnden twee jonge kastanjeboomen, die, in vertwijfeld verlangen naar meer licht en ruimte met hunne stammen te reiken trachtten tot over de stoep, ver buiten het gepunte ijzeren hek.

Of er de zon scheen, of het stormde, regende, sneeuwde of vroor, de Heemskerkstraat was nooit anders geweest dan een verlaten oord, en zelfs het spel der knapen iederen middag tusschen de beide blinde muren en de schuttingen der hoekhuizen, den kant uit van het Prins Hendrikplein, legde nóg meer nadruk op de eenzaamheid en de armzalige, doodsche rust van het overige straatgedeelte.

Het was dan in de laatste Novemberweek van het genoemde

jaar, dat de vele gestalten achter de vensters en spionnetjes in de Heemskerkstraat op het allerdrukst waren in de weer, om toch maar ter dege op te kunnen nemen, welke meubels er gedragen werden uit twee groote wagens in een sinds twee jaren leegstaand huis, schuin tegenover het 'Tehuis voor Militairen'.

Na veel schuchtere pogingen om inlichtingen bij de mannen, die onder het toezicht van een zwijgzamen ondernemer de kleeden legden en de meubels plaatsten, hadden de buren met moeite vernomen, dat het huis bewoond zou worden door een weduwe en haar kind. Van waar deze weduwe kwam, hoe zij heette, hoe oud het kind was, dat wisten die mannen niet te vertellen.

Bijna alle dagen dat deze in het huis gewerkt hadden, was het koud en mistig weder geweest en slechts vagelijk hadden de omwonenden kunnen onderscheiden hoe het huisraad er uit zag, hoe het geplaatst werd, vooral ook omdat er spoedig gordijnen voor de vensters waren gehangen die ieder inkijken onmogelijk maakten.

Eindelijk was het werk in het huis, waarin ook reeds gestookt werd, gereed, tenminste de wagens waren weggereden en daar stond nu, na nog enkele bezoeken van den ondernemer en een werkster, het huis geheel en al gemeubeld, maar zonder bewoners.

Weer eenige dagen verstreken, het najaar was koud en kil, het had in de eerste helft der maand onophoudelijk geregend, dan rukten enkele zware stormen de laatste bladeren van de twee droevige kastanjeboomen schuin tegenover het pas gemeubelde huis en deden ze langen tijd zwieren over het plaveisel, totdat het heel stil in de natuur geworden was. Enkele nachtvorsten kwamen en toen volgde de windstilte, donkere tijd met dichte nevels.

Het was op zulk een roerloos-vochtigen, laten middag, den laatsten der maand, dat door den blauwachtig-grijzen avondnevel en de triest-stijgende schemering in de Heemskerkstraat langzaam een huurrijtuig reed.

Hoog was het met koffers geladen, die ook stonden op den bok aan beide zijden van den koetsier, en het paard, alhoewel het behoorde tot de minst afgemende, hijgde en dampte van de zware vracht en de lange rit. Het voertuig trok de aandacht van velen, die rond thélichtjes dommelend in de avondkamers zaten te

schemeren, doch in de nevels konden zij niets anders onderscheiden dan den vagen, donkeren vorm van een vigelante zonder lichten die voorbij ging.

Toen het rijtuig eindelijk moeizaam stil hield voor de deur van het opnieuw gemeubelde huis, kwam er beweging voor de vensters der overburen, die half verholen in de verwarring van donkere en lichte gordijnen, toch hunne gelaten drukten tegen de ruiten en trachtten, met de inspanning eener vurige nieuwsgierigheid, te gluren door mist en deemster naar de overzijde.

De nevel was heel dicht en vochtig. In de verte begon een lantaarnopsteker zijn werk te doen en het plotseling verschenen roode schijnsel van een driekante, hooge vlam die een gloeiende kern geleek midden den veel grooteren boog ivan mat glorend schijnsel, deed de schemering in vroegen avond verkeeren.

En veel konden dus de bespieders niet zien van achter hunne beslagen vensters in hunne nog donkere kamers, waar op de tafels, omtrent het thégerei, slaperig de lichtjes brandden. Alswischten zij met hunne zakdoeken een droge plek op de ruit, meer dan de sombere, hooge stapeling van het rijtuig met de koffers ontwaarden zij niet.

Het hijgende paard dampte geducht, en omdat het zoo vochtigverhit was, zagen zij den koetsier zich heffen van den bok, den wollen deken ontvouwen waarop hij gezeten had, en dezen werpen over den rug van het paard, dat afgemat staand, toch met bewegende ooren scheen te luisteren naar stemmen die van binnen uit het gesloten rijtuig kwamen en naar een verwoed tikken tegen de bewasemde glazen.

Het duurde eenigen tijd voor de koetsier tusschen de lasten door zich gewrongen had om eindelijk in zijn lange jas te springen op het trottoir en daarna de deur van het rijtuig te openen.

Intusschen was de lantaarnopsteker nader gekomen; hij deed in den dichtbijen lantaarn een nieuwe, vleermuisachtige vlam ontbloeien, en in dit goudige schijnsel konden de allernaaste overburen thans zien, hoe eerst een dienstbode, in Zeeuwsche dracht, naar buiten trad en de deur opendraaide van het huis, waar zij in de vestibule een licht ontstak. Zij hielp dan eerst uit het rijtuig eene gestalte in diepen rouw, die aan de hand een knaap meetrok, dewelke in opgetogenheid scheen om de hoog

stijgende dampigheid boven het paard dat hij tegenstribbelend bekijken wilde.

Terwijl nu de meid ijverig in de weer was, om samen met den koetsier de koffers af te laden en binnen het huis te dragen, zagen de overburen zeer duidelijk, dat in de kamer voor aan de straat een petroleumhanglamp werd ontstoken, de kleine jongen keek er naar. Het roodachtige schijnsel straalde een wijle scherp afgebakend door den mist naar buiten, maar dan werden de luiken voor de vensters snel gesloten, en zij konden alleen nog zien hoe de koetsier zijn loon kreeg in de half geopende deur, die stevig werd toegetrokken.

En terwijl de dompe slag daarvan nog rond gromde in de straat, had de koetsier den deken van het paard genomen, opgevouwen, de kaarsen in de beide lantaarns aangestoken en na een aanmoedigend woordje en een klapje op den natten nek van het nog altijd dampende dier, reed hij weg en hol rommelden de wielen verder en verder weg in den nevel.

Boven de deur van het thans nieuw bewoonde huis was een smal lichtvenster, daardoor scheen de flauw-rossige vurigheid van de gasvlam in de vestibule.

Wat later verscheen dwalend kaarslicht in de voorkamer der eerste verdieping, en even daarna werden er met nijdige rukken de gordijnen dichtgetrokken.

Dit alles was het wat de overburen dien avond, door den dikken mist konden zien. Dewijl de nacht en het duister nu bijkans volkomen waren gedaald, en de lantaarnvlammen de eenige roode glanspunten thans bleven in de hopelooze eenzaamheid langs de huizen, traden zij teleurgesteld weg van de ruiten die alweder bewasemd waren, en zij trokken eindelijk de gordijnen dicht, omdat hun niets anders te doen bleef, dan ook hùnne lampen aan te steken.

De mist had dagen lang aangehouden en de schimmige verhuldheid daarin van de woning der nieuw aangekomenen ergerde de huurlieden meer, en prikkelde hun nieuwsgierigheid feller nog misschien, dan de vergeefsche beleefdheids-en-verwelkomingsbezoeken, die zij bij de weduwe hadden afgelegd.

Wat een vreemde en onbehoorlijke manieren, meenden zij; zelfs

de allergewoonste burgerlijke wellevendheid die zij tegenover de weduwe betrachten wilden, werd door deze afgewimpeld met de boodschap: ‘Mevrouw kan tot haar spijt niet ontvangen, zijl ligt met koorts te bed’. En als de bezoekers dan nog verdere inlichtingen vraagden, antwoordde de knappe, frissche en welgekleede Zeeuwsche dienstbode vriendelijk, maar wel wat kort: ‘De reis heeft mevrouw zoo vermoeid, dat zij dadelijk naar bed moest en zij heeft ook kou gevat’.

En inderdaad zagen de buren dan een keer daags het koetsje des doktoors stil houden voor het huis. De visites schenen echter vluchtig te zijn geweest, want dra werd de man weder uitgelaten en daar wipte hij in zijn coupétje, het deurtje klapte toe, en verder rolde het veerige, kleine vehikel, als in opgewektheid om meesters vlotte en radde wijze van geld verdienen.

Ook bracht en haalde de Zeeuwsche meid, twee malen per dag den kleinen jongen naar en van de bewaarschool in de nabije van Galenstraat, en een gemakkelijk of gehoorzaam knaapje scheen het niet te zijn. Meermalen zagen de buren hoe het jongetje zich ten hevigste verzette bij het 's morgens naar de school moeten gaan. Het zette de ferme beentjes vastberaden tegen den hardsteenen drempel en schreeuwde al schreiend: ‘Ik wil niet! Ik wil niet mee!’ Zich opwindend tot de paarse razernij hem op het van woede en ondeugd vertrokken gezichtje stond. Maar de ferme Zeeuwsche hield altijd haar goed humeur, zij trok den sterken knaap met een radde beweging eenhands naar buiten, sloot met de andere hand de deur en trok den jongen haastig mee, die, een dwingende kracht voelend, waartegen niet viel op te vechten, en bemerkend dat noch zijn opwinding, noch zijn dwingerig jingelende weerbarstigheid in staat waren de kordate Zeeuwsche van haar stuk te brengen, eindigde met heel gewillig en bedaard naast haar voort te stappen.

Een ochtend sneeuwde het. De sneeuw had zich hoog langs de huizen opgehoogd en lag ook wel een halven meter diep tegen de voordeur der weduwe aan. Dien morgen was de knaap naast zijn geleidster vol verwondering voor de hooge sneeuwmassa in de deur blijven staan, maar enkele oogenblikken later had hij, alreeds het voorbeeld gevolgd der roodwangige dienstbode, die jeugdig-driest hare handen gedompeld had in de sneeuw en den jongen een

losgeknepen bal toewierp. Dan smeten zij elkander een wijle onder groot getier met de witte ballen en al dartelend, telkens bukkend en werpend liepen zij voort. Het was ook dien eersten Decemberdag met sneeuw, dat omstreeks elf uren in den morgen een sierschilder gedurende enkele minuten aandachtig den linker deurpost van het huis der weduwe bepenseelde. Sindsdien bleef jaren lang in eenvoudige vierkante letters tegen dien deurpost, vlak bij de schel, de naam ‘De Maerl’ te lezen.

In de eerste weken van het verblijf der weduwe in haar nieuwe huis, en wanneer des ochtends de Zeeuwsche dienstbode den tegenspartelenden deugniet meetrok, had zij meermalen luid zijn naam geroepen: ‘Kom, Thomas!’ Of: ‘Vooruut, Thomas, we gaen, noe is 't uut’.

Dus, na lange dagen gissen en inlichtingen bij loopknechten van winkeliers gevraagd, kenden de omwoners eindelijk den naam van hunne buurvrouw en haar zoontje en ook de verregaande baldadigheid van Thomas, die op den derden ochtend na den sneeuwval, toen het te vriezen had aangevangen, een stuk ijs wierp door de ruiten van een gepensioeneerd Indisch ambtenaar.

In werkelijkheid had Thomas niet op die ruit gemikt, doch slechts op zijne altijd vroolijke en opgewekte geleidster, wat niet kon wegnemen, dat Thomas door velen in de straat voor een rakker werd uitgemaakt en beschouwd als een kind waarmede de ziekelijke en eenzelvige weduwe ongetwijfeld veel moeilijks en verdrietigs had mee te maken.

Intusschen ging de winter voorbij. Na haar herstel bleek het, dat mevrouw de Maerl toch wel de beleefdheidsvormen kende, want zij kwam bij allen die haar bezocht hadden, een tegenbezoek brengen. Wat de ontvangenden daarbij opmerkten, dat was de verbazende geslotenheid der weduwe aangaande alles wat haar zelve en haar zoon betrof. Het was alsof zij, zich schaamde over de ongezeggelijkheden en de weerspannigheid van haar kind en er tegen wrokte. Maar toch wisten na handige vragen de buren eindelijk, dat mijnheer de Maerl consul was geweest en eenigen tijd vóór zijn dood om redenen van gezondheid uit de omstreken van Haarlem verhuisd was naar het Oosten des lands. Dat was geweest omtrent Thomas' komst ter wereld. Na diens geboorte en het sterven van haar echtgenoot had zij nog jaren in de een-

zaamheid der Overijselsche buitenplaats doorgebracht, totdat de doodsheid der afgelegen streek haar te zeer beklemde, en ook de opvoeding van haar eenigen zoon het noodzakelijk maakte, bewoonder oorden te zoeken. Thomas zou nu spoedig naar school moeten, dat zou in den komenden zomer moeten gebeuren. Dan sprak zij in vage, een weinig misprijzende en schijnbaar teleurgestelde termen van haren zoon, als ware het haar een behoefte in zelfkwelling dit teere punt aan te taken, of in ieder geval te voorkomen dat zij van anderen iets zou moeten hooren over haar kind, wat zij moeilijk had kunnen dulden.

De weduwe was flink en rechtop van gestalte, zij geleek ruim dertig jaren oud, er lag iets gebiedends of laatdunkends in haar uiterlijk en tezelfder tijd iets onzegbaar treurigs of verdrietigs en terughoudends, dat als een masker was, waarachter zij eenig diep verholen geheim voor altijd moest bewaren. Hare trekken waren sterk en vast van lijnen, donker als van een vrouw uit zuidelijke landen, uit Italië of beter nog uit Spanje. Zij had weinig beweeglijke, bruine oogen, die als in diepten of vage en onbereikbare verten beproefden te schouwen, haar mond had dunne lippen die van hardnekkig zwijgen genepen leken, en wat bits en kleurloos waren. Wenkbrauwen en haar waren donkerzwart en glanzend, doch zij grijsden reeds.

Zij geleek zich soms met de grootste gemakkelijkheid, dan weder met de pijnlijkste onbeholpenheid te bewegen, al was geen enkel harer gebaren links of onbeheerscht. Zij geleek eene vrouw die graag in wereldsche en onbezorgd-opgewekte gezelschappen had geleefd, doch daarvan thans los geraakt was, en zich er spijtig of wrokkig hoe langer hoe meer van trachtte te verwijderen en te vervreemden, omdat zij sinds den dood van haar man, dien zij zonder zich een oogwenk te ontzien verpleegd had, zelve zwak was geworden van gezondheid en reeds vroeg de jaren voelde komen en gaan als altijd moeilijker te torsen en neerdrukkende lasten. Wellicht dààrom had zij al die jaren zwaren rouw gedragen.

Maar meer dan deze voornaamste gebeurtenissen zouden de buren der weduwe niet van haar vernemen, en bij haar afscheid, stil en droefgeestig, voelden zij opnieuw, dat deze vrouw, die zoo eenzaam en teruggetrokken huisde, wel een moeilijk leven had met

zich zelve, en dat Thomas, haar zoon, haar veel zorgen gaf bovendien.

En toch, zóó eenzaam was de weduwe niet, een van de voornaamste redenen die haar hadden doen besluiten te gaan wonen in 's-Gravenhage, dat was een geheel andere geweest dan hare buren vermoedden, ook woonde in een der aangrenzende straten hare zuster die met een advocaat gehuwd was, en nog andere zusters zouden spoedig naar Den Haag verhuizen in verband met de werkzaamheden hunner echtgenooten.

Niets kan uwe buurlieden gevoeliger kwetsen of beleedigen, wanneer ge na eerste kennismaking al hunne pogingen tot bezoeken afwimpelt of smoort en eindelijk voor goed onschadelijk maakt, met een onveranderlijk ‘Niet Tehuis’.

Het iederen middag achter de vensters geplaatste bordje ‘Niet Tehuis’, was vooral voor de vrouwelijke omwonenden, die het toch zóó goed met de wellevendheid hadden gemeend, een van de ergste openbare inbreuken op de uitnemende gewoonten, die zij sinds jaar en dag kenden en lief gekregen en gekoesterd hadden. Want wat was er aangenamer dan nu en dan eens bijl deze of gene vriendin of goede kennis, in huis te komen babbelen en snuffelen en van andere vriendinnen en kennissen lieve en beminnelijke onvriendelijkheden te vertellen, en elkander beklag te doen over die afschuwelijke luie, brutale en veeleischende, slonzige dienstboden.

En daarom ging er dan ook geen vriendelijke visite in eenig huis voorbij, of ergens school er een giftig addertje, dat eerst schuchter, maar allengs brutaler de weduwe de Maerl zocht te kwetsen, wat des te gemakkelijker ging, omdat zij nu eenmaal anders was dan de overige lieve, visites-makende dames, en om deur en vensters dáárvan te begluren, deden nimmer in eenige straat zooveel spionnetjes dienst.

Men was gewend geraakt aan de bezoeken die de zuster der weduwe een enkel maal bij haar bracht en aan de talrijke vluchtige visites van den geneesheer, maar wát moesten de waakzame huurlieden nu denken van een welgekleed welgemaakt, reeds grijzend heer die somwijlen aan het huis der weduwe belde. Nu eens kwam hij te voet en dan weder met een rijtuigje, dikwijls droeg hij een zwart lederen portefeuille onder den arm, altijd had hij een hoogen

hoed op, een pels aan met fraaien bonten kraag en in de hand hield hij eenen rotting met ronde ivoren knop. En het alleronverwachtste was óók gekomen, toen op een schoonen dag, einde Februari, de weduwe zich met dezen heer op straat vertoond had en met hem uit wandelen was gegaan. Daar ging zij dan, die geheimzinnige, eenzelvige zonderlinge, met dien onbekenden man. Zij, liep, dat moesten zij allen die gluurden achter hunne spionnetjes en gordijnen erkennen, rechtop en met een zekere statige waardigheid in hare sombere rouwkleederen, haar voile hing voor haar gezicht, en het gelaat geleek bleek of ontdaan.

Maar, hoe de geruchten gingen, er was in den gang der tijden op de weduwe niet anders aan te merken, dan dat zij eenzelvig was en zich niet verkoos in te laten met buren tenzij met hare allernaaste familie-leden, hare zusters en enkele neefjes en nichtjes. Intusschen had de geneesheer die ook wel bij andere families in de zelfde straat zijn rappe en snel opgeknapte visites maakte, zich in hunne huizen eens veroorloofd, om over de weduwe te spreken, zij het in bedekte of vergoelijkende, deftige termen, op een toon die meestal beschermend klonk, weinigen kunnen zóó deftig-beschermend soms spreken over hunne medestervelingen als huisdoktoren; was het wonder, dat na die terloops gemaakte opmerkingen, de weduwe met stelligheid een zenuwlijderes genoemd werd, wier kwaal dreigde te verergeren, tot een ziekelijke menschenschuwheid, eigenlijk een beklagenswaardige, waartegen toch oudergewoonte gewrokt werd.

Maar feller nog was de wrok tegen haren zoon Thomas. Erger dan het breken van een ruit dien winterdag had Thomas nimmer misdaan, doch zijn weerspannigheid tegenover de Zeeuwsche, zijn onwil bij het naar school gaan, en vooral zijn kordaat-fiksche, wat gedrongen, breede gestalte op de ferme beenen, wekten ergernis bij de omwonenden, voornamelijk, omdat hunne kinderen, uit hun kracht gegroeid, beenzliek, kromruggig, bleekwangig en in het geheel niet krachtig, maar slap van gestalte waren en dikwijls een mikpunt werden voor Thomas' brutale en meedoogenlooze aanvallen. En inderdaad vergeleken bij die stille, minne schepseltjes, was Thomas lichamelijk een weldoorvoede, roodgekoonde, luidruchtige, uitbundige, spotzieke ondeugd en soms een ware kleine duivel, onverdraagzaam, eigenzinnig, bemoeizuchtig en tyranniek, die alleen tegenover veel grootere knapen eenig ontzag scheen te hebben.

Nu en dan evenwel, konden de buren opmerken, moest Thomas thuis blijven en de praatzieke huisarts had weten te vertellen, dat het kind nog al vatbaar was, en soms met een zware gevatte koude te bed moest worden gebracht. Dan dachten de buren, met stil en genoeglijk leedvermaak: hoe kan het ook anders, een kind van zúlk een zonderlinge, zúlk een kind, al ziet het er ook nog zoo gezond en fiks uit, kan onmogelijk in een goed vel steken, en met des te grooter zelfgenoegzaamheid, en een weinig gerust gesteld, konden zij er naar hartelust mee voortgaan, in eigen uilen valken te zien.

(Wordt vervolgd.)

De zin der onsterflijkheid door Dr. Ch. M. van Deventer.
(Vervolg en slot van bladz. 850.)

X.

De kwâjongen heeft zich uitgevierd, en de agnost herneemt den *trocknen Ton,* verklarend, dat hij geenszins van plan is den heer Schutte alle recht van spreken over Kant, Spinoza en Plato te ontzeggen. De agnost hier is zelf slechts arbeider in de werken dier grooten, en durft niettemin over hen óók wat te beweren, en zelfs met den meesten ernst te verklaren, dat het boek van den heer Schutte hem zeer belangrijk lijkt, juist om de onderstreeping van het abstraheeren, ontleden en herbouwen als het beginsel van Kant's ervaringsleer. Het filosofeeren *en grand seigneur* heeft ook zijn voordeelen, en al kan de agnost hier den schrijver in het opbouwende deel van zijn boek niet bijvallen, om veel in zijn kritiek over het concrete en abstracte in hun verhouding tegenover de ervaring, verklaart hij zich gaarne aan den heer Schutte verplicht, en hij meent ook in de opvatting over Sokrates-Plato wat aannemelijks te zien.

Want daaraan was men bezig (toen de kwâjongen het niet meer uithouden kon) hopend tevens de gedachte *plastische idee van den Geest* nader tot den lezer te brengen, en thans gaat men verder. Sokrates vroeg en vroeg altijd door naar de definitie der deugd of van wat ook, niet om die definitie te bereiken, doch om te toonen, dat het *verkeerde* denken ze nooit vindt. Dat zou de strekking zijn der Sokratische *vraag*; het ware antwoord gaf

Plato, met zijn *idee* verwijzend naar den Geest, die denkt en zijn gedachten *realiseert,* terwijl de mensch die gedachte herhaalt met de menschelijke *idee,* en dus àls menschelijke gedachte datgene stelt, wat de Geest in het concretum als veraanschouwelijkte, *plastische idee* voortbrengt, zijn eigen gedachte realiseerend.

Hier nu merkt men op, dat Sokrates juist de moeilijkste gevallen voor definieeren aangreep: deugd, rechtschapenheid, schoon, en daarom minder kans op een blijvende vondst had; ten tweede: er bestaat nog een ander inzicht over het geval Sokrates-Plato, dat óók de platonische idee ontdoet van den hypostatischen zin, voorgedragen wordt door de Neo-Kantianen Hermann Cohen en Paul Natorp, bij wie men Chamberlain voegen moet, en waarvan men hier de kern tracht te geven.

Zoo Sokrates geen definities van veel belang vond, hij bereikte niettemin de gedachte *begrip:* het begrip *deugd,* het begrip *moed*; en die gedachte is ook op meer tastbare zaken dan deugd en moed toepasselijk; het begrip is de gedachte eenheid in een veelheid van voorstellingen, zooals mensch, hond, huis. Met het *begrip* ontgon Sokrates de *analytische formeele logika,* zooals hij met zijn zoeken naar deugd en moed op de *ethika* aanstuurde; en door het aandringen op het begrip deugd juist, bracht hij anderen, méér dan zichzelf nog, tot erkenning van een ander bestaan dan het zinnelijk-stoffelijke. Deze geweldige held van leven en denken was niettemin in zijn geweldig ontginnen een *be*ginner, en lateren, Plato vooral werd meer dan de groote beginner zelf geslagen door het visioen van de denkwereld, van een ander bestaan dan dat der aanschouwingsdingen. En Plato dan was het ook, die het begrip als gedachte eenheid in veelheid, als gemeenschappelijke abstrakte voorstelling handhavend, het tevens als *idee* verhief tot de denking, waarmee de mensch *ervaringskennis* maakt, die een verweving is van *zinlijkheid* en *denken,* (een inzicht door Sokrates niet uitgesproken), de twee beginselen van menschlijk kennen en zijn, en, zoo hij al meermalen het woord *idea* door andere verving, toch altijd die verweving bleef bedoelen, al wilde hij daarnaast ook de ideeën op zich zelven beschouwen, en naast die beschouwing op zich zelve hun onderlinge verhouding nagaan. En de verrukking over de ontdekking van de denkwereld voerde hem tot die schoone extatische uitingen - hier moet men Hermann

Cohen danken - waarvan een plaats uit de *Republiek* er één is[1)], en de reeds genoemde uit de *Symposion* een andere.

Plato ontging, of anders, wist te overwinnen de fout (waartoe Sokrates met zijn zegging wel verleidde) om de denkwereld, de wereld der ideeën, tot een verzameling en verzamelplaats van *dingen,* geheimzinnige herhalingen van de stoflijke dingen en buiten den menschlijken geest staand, te verzelfstandigen, te *hypostaseeren* dus, doch zijn bewondering voor de *idee* als denking, en niettemin zóó heerschend, werd er niet minder om.

Zie niet dadelijk in *idee* iets geweldig poëtisch of diepzinnigs. Neem over van Chamberlain, dat als ge zegt: 'dat is een hond' (en dus een brokje ervaringskennis opwerpt), ge aan een *zinnenindruk* een *gedachte* verbindt, en bedenk ook, dat zoo *die* gedachte uit waarnemingen is afgeleid, geabstraheerd, het denken een meer actieve werkzaamheid toont in het vormen van een begrip als *even* en als *oneven,* door 'de natuur' niet geleverd en niettemin bruikbaar om *ervaring* te verstelselen; groot is de werkzaamheid van het denken in de eigen voortbrenging van ideeën, en heilzaam óók, zoo zij ze steeds in betrekking tot zinnen en ervaring brengt, een plicht, nooit te vergeten, ook al doet men, gelijk Plato zelve deed, vee'l aan het onderzoek naar de verhouding der ideeën onderling.

Plato voegt veel aan Sokrates toe. De *idee* blijft een *begrip,* maar bij Sokrates is het een zaak van formeele analytische logika alleen; de platonische leer brengt er de grondslagen van een groote *kenniskritiek,* van de ervaringsleer bij, tevens de Sokratische ieer uitwerkend, en de *denkwereld* bezingend.

Hier acht men deze opvatting van de ideeënleer in hoofdzaak juist, doch eenzijdig. Sokrates en Plato waren óók mystiek, en daarmee in zekeren zin dogmatist. Moet men Plato zijn steunen op twee punten verwijten? Men moet het allereerst erkennen. Men denkt er hier niet aan de lijn tusschen dogmatisme en kriticisme bij Plato te trekken, doch men denkt er wel om, dat hij veel *theosophie* had; dat hij het idee van het Goede tot den schenker van veel schoons in het zichtbare en denkbare verklaart[2)], en zoo het Goede niets anders zegt dan *orde, wet, stelsel,* men denkt

1) *Republiek,* **509** A-B, waar Plato over liet *agathon* spreekt.
2) *Republiek,* **517**, B.C.

er om, dat Plato *Kosmos in de Natuur* erkent[1)], en niet alleen *orde* eischte, doch een *eenvoudig* te beschrijven orde: planetenbanen zijn cirkels[2)]; hij was kritikus en dogmatist beide, den Geest, den *Nous* verklarend tot regelaar van het denken niet alleen, doch óók van het Zijn[3)]. Men volstaat hier met te erkennen, dat Plato in zijn ideeën óók een greep naar het Eeuwige doet en in zoover, naar het oude gezegde, de wijsbegeerte weer naar den hemel bracht: in zoover dan ook aanvaardt men de opvatting over Sokrates-Plato van den heer Schutte, de leer der Marburger school (voor den heer Schutte zeker een ware kwelling) te eenzijdig achtend, waar zij Plato's hang naar het transcendente te zeer verwaarloost. Maar zeker zegt zij veel goeds over de ideeënleer en den heer Schutte zelf acht men óók, en nog veel meer eenzijdig, en van veel te weinig aandacht voor *die* onder Plato's geschriften, welke zijn vondsten *in* en aanbeveling *van* het verkeerde denken bevatten. De *Theaetetus,* die de eigen werkzaamheid derziel verkondigt met zelf-gevonden begrippen; de *Sophistes,* die het *klassificeeren* (dus *vergelijken)* aanbeveelt; grondbegrippen onderzoekt en de *relatie* van ideeën; die de leer van het *oordeel* vastlegt - zij zwelgen in het verkeerde denken, en de heer Schutte zal Plato alleen kunnen blijven bewonderen, zoo hij hem het besef toekent, dat het *rechte* denken het *verkeerde* niet missen kan.

Zoo kan men dus hier wel wat aannemen uit *dit antwoord op de vraag van Sokrates,* maar men voegt er aan toe, dat zoo de *idee* in zekeren zin het Eeuwige in het Tijdelijke, den Geest in het Verschijnsel brengt, zij nooit in haar geheel en op zich zelve ongemengd in het Verschijnsel *gerealiseerd* is, doch altijd als één moment met vele andere momenten vervlochten, en derhalve het

1) Dit is de grondgedachte van den *Timaeus,* verderop nader besproken.
2) Dit inzicht over de planeten komt niet in den *Timaeus* voor, doch werd volgens de overlevering door Plato - wellicht later - aan de astronomen voorgehouden.
3) Verg. *Philebus,* **30** - Terwijl men hier nogmaals dank aan Chamberlain brengt, juist om zijn hoofdstuk over Plato, wijst men er op, dat zijn intermezzo over het *Zijn in het Worden* in de levende wezens, als bezwaar tegen Plato niet doel treft. Chamberlain ziet voorbij, dat zijn beschouwing, hoe geniaal en treffend zij moge wezen, *empirisch* is en met empirische *nagenoeg's* en *bijna's* werkt: dàt had Plato niet noodig, en wilde hij een Zijn in het Worden vinden, de hemel had het hem kunnen schenken, zooals dan ook inderdaad de *Timaeus* de les van den hemel aanvaardt, ze over de aardsche veranderingen uitbreidt, en daarin allerlei Zijn op zekere wijze vastlegt; hierbij had hij wellicht Chamberlain kunnen gebruiken. Misschien mag schrijver dezes er ook op wijzen, dat hij bij het schrijven van zijn *Platonische Studieën,* vele jaren geleden uitgegeven, de Marburger leer niet kende.

concretum nooit de plastiek is, de veraanschouwelijking, van één idee: in een bloem is nog méér dan het Schoone, men herhaalt het.

XI.

Hier kent men niet alle filosofieën, maar, naar men toch meent te zien, raakte men een trek, die tot het *geheel nieuwe* van het boek behoort. Hoewel er *recht* denken[1] is - in den Geest gecentraliseerd - en *verkeerd* denken, dat van het menschenverstand uitgaat en het concretum onverklaard laat, wil de heer Schutte het tweede denken *niet* verwerpen: de mensch, zoowel als de Geest zelve moet, als het ware, telkens en telkens een bad nemen in het verkeerde denken om het telkens weer af te schudden: dàt is leven, en dat schijnt noch door Spinoza, noch door Schopenhauer begrepen te zijn.

Plato gaf aanleiding dit reeds nu te vermelden; thans gaat men voort met het zoeken naar toelichting op de uitdrukking *plastische idee van den Geest,* zijn uitgangspunt nemend in de verklaring: ‘dat het object.... als idee direct betrokken wordt op het denken, op den Geest, die, zonder eenige relatie te stellen, in die idee als menschenbewustzijn zichzelven denkt’[2].

Ons besef dus van het concretum als een *idea ameristos* wordt door ons *begrepen* eerst, zoo wij het concretum, het aanschouwelijke, verstaan als een gedachte, een idee van den Geest, verzinlijkt voor ons optredend: zoo iets zei men al vroeger[3]. Maar die Geest uit zich in niets anders dan in zijn gedachten, en ieder die!r gedachten is een Zijn van den Geest, is die Geest zelve, zooals ook iedere menschengedachte de mensch zelve is, zoo goed als iedere aanschouwing en beseffing van de *idea ameristos:* in iedere beseffing valt het menschenbewustzijn met den Geest samen, of wel, de Geest denkt zich zelven in dat stukje menschenbewustzijn: begrijp dat, en ge zijt wijs.

Men tracht het goed te zeggen, - maar wat beteekent het, dat de Geest *geen relatie* stelt?

Het verkeerde denken *vergelijkt,* d.i. brengt het eene concretum

1) Op blz. **224** spreek de heer Schutte zelf van *regelrechte kennis* voor de ware kennis.
2) Blz. **308**; verg. **406**.
3) Hiervóór, hoofdstuk VI.

in betrekking tot het andere, en begint daarmee de reeks zijner zonden, vergetend, dat géén *idea ameristos* met een ander iets gemeen heeft, en (SO) nooit gelijk (S + O), en ten slotte het begrip *substantie* bereikend - voluit: de betrekking *substantie-accident* - zooals het dagelijksche denken al doet, wanneer het een ijzeren *pot* en een ijzeren *vork* beiden *ijzer* noemt, als ware er ooit *ijzer zonder vorm,* en dan zich nog verbeeldt heel praktisch, tastbaar, gezond en flink, verstandig en wijs te zijn, en niet begrijpend dat 'ijzer zonder vorm' maar een hersenschim, een *ens rationis* is.

Weg met dat 'ijzer zonder vorm'; voort met de heele *substantie* als verklaringsbeginsel, hoe bruikbaar die 'wezens van rede' ook voor de keuken mogen zijn, voor onze daden van lager levensnut! Ieder concretum is wat het zelf is; een gedachte van den Eeuwigen Geest, of die Eeuwige Geest zelf in een bijzondere *modificatie,* een *modus,* en niet alleen 'een' gedachte, doch *die* gedachte, welke met geen andere gedachte ook maar iets gemeen heeft. Weg met de substantie, doch zoek naar de *bestaansvoorwaarde* voor het concretum in het Eeuwige, dan vindt ge de ware houvast, die de substantie maar in schijn levert.

Men wil een concretum kennen en volledig kennen; men wil het met denken in zijn macht hebben en doorgronden, en dat doet men eerst, zoo men de bestaansvoorwaarde van het concretum kent. Gelooft ge het niet? Het verkeerde denken, ditmaal toch iets goeds leerend, toont het in de wiskunde immers: een *rechte lijn* wordt doorgrond, zoo men weet dat zij de *kortste afstand* is[1)], en die stelling is de bestaansvoorwaarde der rechte lijn, en zoo ook heeft ieder ander concretum een bestaansvoorwaarde noodig om doorgrond te zijn.

Dit voorbeeld is van den heer Schutte zelf, eindelijk: in dit gewichtig oogenblik, waar zijn leer een hechten grondslag moet krijgen, is zijn pedagogiek vaardig en geeft zij het elders zoo vaak gemiste voorbeeld! De rechte lijn heeft haar bestaansvoorwaarde in den *kortsten afstand* en wordt door de kennis van die voorwaarde zelf eerst geheel gekend en doorgrond. En dit is dan een doorgronding uit het *verkeerde* denken, alleen in

1) Kant noemt in K. d.r. Vernunft, 2e uitg., blz. **16** de stelling over den kortsten afstand *niet* een definitie, doch een *Grundsatz:* dus òf een axioma òf een demonstrandum.

de *wiskunde* mogelijk, maar de *niet*-wiskundige concreta hebben geen verkeerde bestaansvoorwaarde; wil men hen niettemin doorgronden, men moet naar een ware, dus een *eeuwige* bestaansvoorwaarde grijpen: van de niet-wiskunstige concreta heeft men dus enkel ware en regelrechte kennis door ze tot het Eeuwige in verband te brengen; dat Eeuwige is de Geest, en derhalve is het niet-wiskunstige concretum te begrijpen als een *plastische idee van den Geest.* En denk er om: het verkeerde, denken begrijpt en doorgrondt het concretum *niet,* want (SO) is *niet* gelijk (S + O), en het concretum *erkennen* is niet er *ware kennis* van hebben[1].

Ieder concretum, *die steen,* de *zon daar, dat paard* wordt dus slechts begrepen, doorgrond, *adaequaat* gekend, zoo men het verstaat als een verzinlijkte gedachte van den eeuwigen Geest.

Zoo men hier thans de bedoeling van den heer Schutte goed geraakt heeft, dankt men hem voor zijn besliste verklaring en zijn voorbeeld; toch mag men om zijn erkentelijkheid niet een instemming geven, waartoe men zich als denkend man niet gerechtigd acht.

Men ontkent hier, dat de *kortste afstand* de bestaansvoorwaarde der rechte lijn is; de rechte lijn heeft, als streep op het papier, geen andere bestaansvoorwaarde dan de omgeving, en de hand die de lijn trok; als gedachte, als voorstelling, geen andere dan den menschengeest, die haar denkt. Een *stelling* over de rechte lijn is geen bestaansvoorwaarde, al leert zij wat méér over de lijn; en men kent hier iemand, die *dit* méér ontkent[2]. Mocht de heer Schutte met Spinoza[3] in een meetkunstig denkbeeld alle stellingen over die figuur besloten achten, men kan hier thans op deze zaak niet ingaan, doch enkel verklaren, dat men het met Spinoza niet eens is.

En dan: rechte lijn en kortste afstand zijn beiden ervaringsvoorstellingen, en mocht al de tweede de bestaansvoorwaarde zijn voor de eerste, dit geeft nog geen recht om, naar analogie, van het concretum der *ervaring* een bestaansvoorwaarde in het *transcendente* bewezen te achten. De redeneering: het concretum is

1) Verg. **223-224**; in de samenvatting heeft men hier enkele punten ingelascht, doch naar men meent, volgens de bedoeling van den heer Schutte.
2) Friedrich Ego, in zijn *Kritik der exakten Forschung.*
3) *Ethica,* II, 49, Demonstratio.

als ervaringsconcretum niet te doorgronden, *dus* moet het een transcendente bestaansvoorwaarde hebben, is niet dwingend: waarom *moet* het concretum doorgrond worden? En zelfs al moest dit: waarom moet het transcendente *de Geest,* dus een *Denken* zijn?

Op die laatste vraag antwoordt de heer Schutte ongetwijfeld: omdat ik als beginsel aanneem, dat Denken en Zijn één en hetzelfde is[1]; ook dit beginsel kan men hier echter niet in alle volstrektheid aannemen, meenend, dat zinlijkheid *niet* denken is; doch de heer Schutte neemt het *wel* volstrekt aan, en verkondigt derhalve triomfantelijk tegen Kant in, dat *synthetische oordeelen apriori* in de metafysika wel degelijk recht en beteekenis hebben[2].

Men wil het wel gelooven! Wie eenmaal den transcendenten eeuwigen Geest als bestaand en gekend stelt[3], kan zulke oordeelen bij hoopen voortbrengen; hier echter is men agnost; men kent noch den eeuwigen Geest noch iets anders transcendents; men acht niet bewezen noch te bewijzen, dat het concretum als concretum begrepen worden *moet*: klaarblijkelijk kan dus het opbouwende deel van het boek hier niet veel sympathie vinden.

XII.

Men trachtte hier den lezer te doen gevoelen, wat de heer Schutte bedoelt met zijn stelling: *het concretum is een plastische idee van den geest*; gedwongen zelf voorbeelden te kiezen, acht men zijn taak thans volbracht[4]: doet men hier, agnost als men nu eenmaal is, wel goed verder te gaan?

Men zal den middenweg kiezen, doch eerst wat over de agnostiek verklaren.

De agnostiek - het niet-kennen - hier bedoeld, zegt niet met den ouden Gorgias: ‘het volstrekte Zijn is er niet’, doch wei met hem: ‘men kent het niet’. En met zooveel nadruk, dat zij huivert voor uitspraken zelfs als deze: alles komt uit het Onbekende; het Onbekende is *oorzaak* van het bekende, en dit laatste heeft zijn *grond* in het eerste. ‘Oorzaak zijn van’, ‘grond hebben

1) Blz. **404**: de onomstootelijke waarheid enz.
2) Blz. **224**.
3) Zie o.a. blz. **262**.
4) Eenige aanvulling vindt men in het volgende nog.

in', 'voortkomen uit' zijn voor deze agnostiek uitspraken, zeer goed toelaatbaar voor het tijdelijke en menschelijke, doch zonder redelijken zin voor het Onbekende en zijn verhouding tot menschelijk leven en wereld, en alleen door onzuiver redeneeren daarvoor te aanvaarden onder leiding van de gruwzame daemonen, dragend de heidensche namen: *Ignoratio Elenchi, Analogia Falsa* en *Metabasis-eis-allo-genos*. Deze agnostiek acht de bewering: 'het Onbekende is er' reeds niet zonder gevaar, en schuwt het dus om maar één woord méér er over te zeggen: of het samenhangt met déze wereld en haar leidt, beheerscht en grondt, of het één is of véél, of beiden tegelijk, of wij er in wortelen of wat ook, - met ieder dier woorden meent zij een sprong buiten het boekje (een armzalig boekje zeker voor den heer Schutte) der waarheid te doen.

Wat heeft zulk een agnost dan aan een werk, dat het Onbekende bekend stelt, het zelfs tot een Geest, tot een Denken dus maakt; dien Geest in het menschenbewustzijn zichzelven doet denken[1] - en daarmeê een karrevracht stellingen over het Onbekende ontdekt?

Voor de kritiek door die leer op de ervaringsleer uitgeoefend, dankte men den heer Schutte al, en men dankt hem thans nog eens: maar ook nog voor een andere kritiek.

Want ook de agnost mag de onsterflijkheid, of het voortbestaan althans, *mogelijk* achten, en daarom kan hij ook hier van den heer Schutte leeren. Want met aandrang en helder wijst hij op het onwijsgeerige, het onbevredigende van het vertrouwen op een voortzetting van *dit* leven als een herhaling ervan in hoofdlijnen. Want wat weet men er van? Aanvaard desnoods de leer der spiritisten in beginsel; is dan dat latere leven zoo begeerlijk? Of moet men nog allerlei theosofemen er bij nemen, die van Plato voorop? Maar zelfs van Plato neemt de agnost zulke openbaringen zonder bewijs niet gaarne aan.

Het is mild en schoon van den heer Schutte, dat hij aan deze bezonnen kritiek - te liefdeloos alleen voor het verlangen der schare[2] - een opbouwende leer toevoegt[3]: ook in *dit leven*

1) Blz. **308**.
2) Men vond bij den heer Schutte geen woord over het verlangen om geliefden weer te zien.
3) O.a. blz. **136**.

kan de wijze de onsterflijkheid deelachtig worden, de *ware,* die niet is een voortzetting van het tijdelijke, doch een aanschouwing vàn, een opgaan ìn, een vereeniging mèt het Eeuwige, met den Geest. Sokrates, Plato, Kristus, Spinoza, Swedenborg, Schopenhauer, zij kenden haar, *die* onsterflijkheid, en ieder kan ze verwerven door de ware wijsbegeerte, zoo hij leert het *concretum* aan te zien voor een plastische idee waarin de Geest zichzelven denkt: men ziet alweer hoe belangrijk voor den heer Schutte het concretum is. Ja zelfs schenkt de ware wijsbegeerte *die* onsterflijkheid nog naar een beter methode dan de filosofieën van Spinoza en Schopenhauer, die het belang van het *verkeerde* denken veronachtzaamden, al waren zij machtiger dan ieder ander wellicht in intuïtief besef van Eén en Eeuwigheid.

De agnost doet gaarne een knieval voor het geweld en den adel van het denken en gevoelen dier Helden, maar hij meent niettemin, dat de heer Schutte, voortgaande op *zijn* bewondering, méér beweert dan zelfs *hij* beweren mag. Zelfs *zijn* welsprekendheid en eerewoord zijn geenszins bewijs, dat de beste mensch van *hier* in een of ander hiernamaals met al zijn adel zich voortzetten zal: zelfs *hij* weet daar niets van. De agnost kan zich zeer goed voorstellen, dat Schopenhauer weer in de *verkeerdheid* vervallen zou; hij weet, dat zelfs zeer edele menschen hier reeds verzwakten, versuften, verdierlijkten zelfs, en ook persoonlijkheid iets betrekkelijks is; hij weet niet of Newton wel eens een fout in de elementaire meetkunde maakte[1)], maar vergissingen van zelfs Kepler in het cijferen, zelfs Pasteur in de biologie, zelfs Berthelot in de chemie zijn hem bekend; Spinoza dacht later in zijn leven op menig punt anders dan in het begin, en zijn leering is voor den heer Schutte zelfs, evenals die van Schopenhauer in vele deelen onjuist: wat beteekent dan het brevet van zaligheid[2)] door hem zoo mildelijk aan Schopenhauer uitgereikt? Het mag ook voor hem-zelf niets waarborgen dan een zekere *kans.*

Deze opmerking raakt méér dan een bijzaak, waar zij de verheffing van iets *betreklijks* tot iets *volstrekts* afkeurt, en de agnost zulk een verheffing nog méér aan den heer Schutte verwijten zal. Maar dat de Heroën vele oogenblikken beleefden van

1) Verg. blz. 366.
2) *Ibid.*

een diep en edel inzicht en daarmee de schoonste verrukkingen, hij erkent het gaarne, en buigt voor hen met niet minder eerbied dan de heer Schutte doet, die, het mag wel gezegd worden, bij al zijn vrijmoedigheid tegenover zijn Helden zeer nederig is, waarschijnlijk meenend, dat, al is zijn eigen leer meer volkomen, de Helden wegwijzers waren, met nòg grooter macht tot aanschouwen van het Eeuwige en genieten van dat besef, dan hem zelf in zijn betere wijsheid geschonken is: men brengt hier een oprechte hulde aan deze edelmoedige gezindheid.

Doch deze hulde mag niet tevens de leer aanprijzen met een bijval, dien men niet eerlijk schenken kan. En hier is het allereerst de plaats de verklaring over *plastische idee* aan te vullen. *Die steen* is een veraanschouwlijkte gedachte van den Eeuwigen Geest, - die formule trachtte men toe te lichten, doch thans zij toegevoegd, dat voor den heer Schutte *die steen* niet het zelfde ding, of dezelfde aanschouwing of voorstelling is voor Jan, Piet, Klaas, Spinoza en Schopenhauer, want ieder individueel mensch aanschouwt en stelt voor op zijn eigen wijze. De individueele mensch - merk op het concretisme - is in de eerste plaats een *idee* van den Geest, en alle concrete aanschouwingen van dien mensch constitueeren hem als, maken hem tot den mensch, de bewustheid, die hij nu eenmaal is. Denk er wèl om, naar de leer van dézen wijsgeer[1)], is er niet *die steen,* doch er zijn evenveel *die-steen-en* als er bewustheden zijn, en alleen de *verkeerde* leer maakt van die *die-steen-en* het ruwe ervaringsding of onding *die steen,* door Jan, Piet en Klaas, in gebrek aan zelfbezinning, voor het eenige en ware *die steen* aangezien, doch door Spinoza en Schopenhauer wellicht in zijn vooze algemeenheid doorgrond.

Maar al is dan ieder concretum dàt concretum voor een bepaald individu, het is dan toch een gerealiseerde, veraanschouwlijkte, gedachte van den Eeuwigen Geest, en het vroeger gezegde blijft in hoofdzaak staan. En de agnost hier, kort willend zijn, meent in dit laatste woord tevens den zelfmoord der leer te kunnen aantoonen. De individueele concreta maken den individu, het zij zoo, doch dan is ook ieder individueel concretum *allereerst* een realiseering van den Geest. De Geest nu is niet *werkelijk,* de

1) Men hoopt hier den zin van blz. **405-407** juist weer te geven.

schrijver verklaart het nadrukkelijk[1)], en wordt dat eerst in de aanschouwing, in de zinlijkheid, door het zich realiseeren, dat een zich zelf denken is. Doch waar komt die *zinlijkheid* vandaan? Is zij verklaard door de bewering, dat de Geest de verkeerde wereld noodig heeft om voldaan te zijn? Hier ziet men dat niet in, en men acht den heer Schutte slachtoffer van de formule Denken = Zijn, en tevergeefs meenend het dualisme van denken en zinlijkheid te ontloopen. Zijn monisme verbergt den dualistischen aard in het woord *realiseeren,* voor den agnost echter is het misleidende van dien kunstgreep duidelijk.

En dan, wat is die Geest ten slotte? Het eeuwige Beginsel, dat in de ideeën zichzelven denkt, zegt de heer Schutte woordelijk en beslistelijk[2)]. De *ideeën* zijn hier de tot persoonlijkheid verheven individualiteiten[3)], zegt hij ook, doch men herhaalt het, naar zijn eigen leer zijn de individueele concreta het eerste, en de individuen een tweede: de zaak omkeeren is een *husteron-proteron* begaan: ieder individueel concretum is een plastische idee van den Geest; *die-steen-voor-mij* is een veraanschouwlijkte zelf-denking van den Geest, en van *die* plastische idee moet de Geest het eeuwige Beginsel zijn: de individu of de persoonlijkheid (ten onrechte wil de heer Schutte een *volstrekte* grens tusschen beiden trekken) kan enkel een reeks van concreta zijn, een reeks met eigen type en daardoor weer zelf min of meer een concretum (schoon toch een *ens rationis*). Doch hoe nu is dit eeuwige Beginsel beginsel van de plastische idee? Door zich te *realiseeren,* maar dit realiseeren is een *zich-zelf-denken* tevens: en zie hier wat voor den heer Schutte zeer duidelijk en bevredigend is, maar den agnost kippevel geeft. Want in het menschelijke erkent de laatste wèl de uitdrukking *zich zelf denken,* doch dan als een term die veel toelichting behoeft en een zeer lange redeneering tot verdediging, - maar om die uitdrukking zoo maar als een dadelijk duidelijke toe te passen op het transcendente, daarin schijnen hem de straks genoemde demonen sabbath te vieren; hem schijnt het stellen van een Denken als het eeuwige Beginsel er door veroordeeld te zijn, en de heer Schutte niet meer te mogen behouden, dan wat

1) Blz. **406**.
2) Ibid.
3) Ibid.

de agnost óók aanvaardt: het Onbekende, zonder er maar één, woord méér over te zeggen.

Maar de heer Schutte is geen agnost, en tal van redeneeringen, voor een ander onhelder of onzuiver, zijn voor hem zeker *claera et distinctae,* waar nu eenmaal zijn intuïtie hem het Eeuwige als Geest schenkt, en dan moet er wel zoo iets zijn als *zich-zelf-denken* en *zich realiseeren* in zinlijke aanschouwing, en moet de Geest tal van menschelijke eigenschappen hebben[1]. De heer Schutte is dogmatist door intuïtieve kennis van het Eeuwige, en meent in die kennis den grondslag te hebben voor *ethika* (altruïsme inbegrepen), *aesthetika* en *religie,* en zeker zou ook een agnost hem benijden, indien hij die hoofdstukken der wijsbegeerte inderdaad eenvoudig en dwingend uit de diepste gedachte afgeleid zag, al kon hij, die gedachte niet aannemen.

Maar logischen dwang kan hij niet ontwaren in de korte uiteenzetting ten deze, die naar Spinoza's intellectueele zelf-liefde van God verwijst[2], doch vergeet, dat de groote Wijze hier, - zelf dat erkennend[3] -, buiten *zijn* boek ging, en niet alleen intuïtie geeft, doch ook een sprong in het mystieke doet[4], al maakt hij zijn altruïsme nadrukkelijk los van dien sprong[5]. *Gelijkberechtigd* noemt de heer Schutte het medeschepsel: waar haalt hij het *recht* vandaan? *Sollen* is nu eenmaal iets anders dan *Sein* (betere woorden zijn er niet in deze zaak), en het mede-schepsel tot een individuatie van den Geest verklarend, had de heer Schutte nog het *recht* van dat schepsel moeten afleiden, den *plicht* van het eene schepsel jegens het andere, de *liefde* daarbij; den *plicht* schijnt hij voor den God-mensch onnoodig te achten, die niet anders kan en wil dan edel zijn, maar *recht* en *liefde* neemt hij zoo maar aan, en welke dwang er is voor God-menschen tegenover minder gezegenden en voor die minder gezegenden jegens elkaar, men vindt het niet. Geen wonder ook in een boek, dat een dozijn Helden erkent, een handjevol tamelijk toonbare menschen daarbij, en overigens enkel verachtelijk gespuis. Als de heer Schutte *het* medeschepsel liefheeft als zichzelven, wat moet hij dan, een zelf-

1) Blz. **247**, ..de Geest is egoïst. Hij wil zich zelf realiseeren.
2) *Ethica,* V. **35**, **36**.
3) *Ibid,* V. **17**.
4) Vergelijk hierbij: Dr. J.D. Bierens de Haan, *Uren met Spinoza,* blz. **190**.
5) *Ethica,* V. **41**.

hater zijn, hij, die in het onsterflijkheidsverlangen van den gewonen man niet eenmaal de hoop om geliefden weer te zien onderstreepen wil, en er niets dan onedels in ontwaart! Recht en plicht, - alle groote denkers worstelden er meê, maar maakte een hunner zich zóó maklijk van zijn taak af als deze nieuwe wijsgeer? Johannes Leydensis meent men hier te hooren, en niet den man, die met zooveel ernst en helderheid de onmacht van het verkeerde denken tegenover het concretum aanwees. En dezelfde beruchte Leydenaar schijnt te preêken, waar het wezen der aesthese onthuld zal worden, en geen enkel woord valt over de schoonheid van iets uit de *natuur,* maar enkel wat over de *kunst*: niet over een bloem, doch over een schilderij naar een bloem. De verwijzing naar Schopenhauer is hier onvoldoende, waar enkel de kunst en niet de natuur geraakt wordt - en men gevoelt al weer de liefdelooze gezindheid jegens den gewonen man, wiens behagen in bloemen of wat schoons der natuur ook voor dezen wijsgeer geen duit aandacht verdient.

De *religie* - mag men de *vroomheid* zeggen? - schijnt degelijker verdedigd te zijn. En wie dan ook zoo gelukkig is den Geest niet alleen geestelijk te aanschouwen, doch daardoor ook zijn bestaan bewezen te zien, hem moet die aanschouwing wel tot vroomheid stemmen. Doch de agnost acht die aanschouwing nu eenmaal geen bewijs, en Swedenborg's engelen, die niet behoeven te *gelooven,* wijl zij *zien*[1], konden volgens hem nog wel wat van een schoolmeester leeren, bijv. dat *zien* nog niet *kennen* is, zoomin als het *beleven* eener schoone aandoening het bewijs levert, dat de begeleidende gedachte juist is. De schoolmeester is niet voornemens zijn meening terug te nemen, omdat de heer Schutte zelf *zien* en *kennen* voor het beseffen van het mysterie gelijk stelt[2], al geeft hij toe, dat men, meenend in het mysterie op te gaan, het beste doet - en zàl doen - door een zekere gewaarwording te doen begeleiden met zeer weinig denken. Maar zelfs al is er veel denken bij, dan nòg zullen agnost en schoolmeester zeggen: die gewaarwording *beleven* is niet die gewaarwording *kennen*[3], en die *gewaarwording* kennen is nog niet den *Geest* kennen of

1) Blz. **251**.
2) Blz. **337**.
3) Verg. Spruyt, in zijn *Geschiedenis der Wijsbegeerte,* **471**.

begrijpen. De agnost-schoolmeester ontkent geenszins de wijding en stichting, welke, naar de heer Schutte met een schoon bericht verhaalt, een eenvoudig docent te Zürich zijn hoorders deed ondergaan (let wel wat er bij gezegd wordt: 'het eigenlijke, wat daar werd gesproken, was niet in woorden neer te schrijven'[1]; hij erkent die wijding óók vaak bij het werk van een dichter, een musikus en een schilder, van een danser zelfs, en niet weinig ook in de werken der natuur, maar al mochten hem ook de woorden op de lippen komen: 'nu leef ik in het Mysterie; die verrukking, die zalige rust is de voorsmaak van het Zijn in het Eeuwige'; hij zal ze weer terugnemen, zich bezinnend, dat die zalige rust geen *rust* is, doch een zekere *rustigheid,* en zelfs de gewaarwording van *volstrekte* rust hem onbekend is; en de verrukking, vorm van die uitzinnigheid, waarover Plato een goddelijk gedicht maakte, hij zal ze als een edel geluk waardeeren; het betreuren, dat hij Plato's visioenen er niet bij droomen kan, doch zelfs die visioenen niet als een bewijs voor de Eeuwigheid aanvaarden.

XIII.

Zoo men in het vorige hoofdstuk zich in vraagstukken begaf, die een agnost nu eenmaal toch niet doorgronden kan, de heer Schutte leert er althans beter uit met wat voor mensch hij hier te maken heeft: wien een stelling onderzoekt, onthult ook zich zelven - zoo iets zegt Plato immers.

Den heer Schutte een uitvoerige bespreking door nader aan hem verwanten toewenschend, meent de agnost hier zich nog aan één kritisch onderzoek te moeten wagen, en wel van de herhaaldelijk door dezen wijsgeer met dezelfde of wat andere woorden uitgesproken stelling: *waarheen ik de oogen richt, overal ontwaar ik concreta.* Hier zag men in deze stelling het uitgangspunt voor den heer Schutte van *zijn* onderzoek; men ging tot dusver hierin met hem meê en wees vele malen op het (SO) *niet* gelijk (S + O): thans wil men die gedachte nader beschouwen.

Zei men ook niet tal van malen, dat de heer Schutte op dit voorname punt den lezer dwingt zelve zijn voorbeelden te kiezen; en koos men niet, meenend juist te kiezen: dien steen daar, de zon,

1) Blz. **395**.

dat paard, Jan, Piet, Klaas en in het studeervertrek zelfs Plato, Schopenhauer en Spinoza? Men deed het, later het: *dien steen,* verfijnend tot: *dien-steen-voor-mij*. Wat nu is daarover nader te zeggen?

Allereerst: ik neem niet *dien-steen-voor-mij* waar, doch ik neem waar een zeker kleur-en-licht-verschijnsel, dat ik tot *dien steen* verklaar, met behulp van herinnering en vergelijking, en waaraan ik hardheid, zwaarte, klank, ruwheid, geur verbind tot het ding *die-steen-voor-mij*. Hier werkt het *verkeerde* denken zonder zelfbedwang, steeds vergelijking en algemeenheid hanteerend, en komend tot een stichting, die, zoo zij een *idea ameristos* heeft, niet alleen dat is, doch verweven met allerlei algemeens, dus *abstracts:* het concretum, aldus als voor oogen staand gedacht, is niet een *volstrekt,* doch een *betrekkelijk concretum,* want het gaat niet aan om van *dien-steen-voor-mij* te spreken en weg te laten wat in die uitspraak besloten ligt.

Maar wellicht zegt de heer Schutte: eigenlijk is slechts het kleur-en-licht-verschijnsel het concretum, en alle bijwerk van het verkeerde denken kan en mag ik weglaten, zoo ik wil. Doch niet tegen te spreken is alweer, dat hij dit kleur-en-licht-verschijnsel afzondert uit een geheel, en het zelf een ander geheel van deelen is. *Die steen* is uitgebreid en niet enkel een *zóó-en-dàt,* doch ook een *hier-en-nu,* naast andere *hier-en-nu's,* en zelf een vereeniging van *hier-en-nu's*. *Dat-huis-voor-mij* staat naast die boomen, in die lucht, op dien bodem, en is een vereeniging van dak, muren, vensters, deuren, stoep. Indien *dat huis* den heer Schutte voor oogen staat of tegemoet treedt als concreet licht-en-kleur-verschijnsel, heeft hij in die uitspraak reeds allerlei verkeerd denken van scheiden en vergelijken en herbouwen opgenomen, en ook dàt concretum is het slechts in *betrekkelijken* zin: sprekend van ‘een’ concretum geeft hij al een zekeren rol aan de *substantie.*

Maar laat zulk een uitspraak een *ruwe* wezen, *ad captum vulgi zóó* gezegd, doch eigenlijk verwijzing naar een inzicht, méér dan de juiste bewoording er van; zij het concretum, dat hem voor oogen komt, niet die steen of dat paard, doch het licht-en-kleur-*Al* van één oogenblik: wat dan?

Dit licht-en-kleur-Al is zulk een Al van één oogenblik, en ieder

oogenblik geeft een ander Al: is er nu telkens een *ander* en *eigen* concretum? Dat het een *ander* is, hoe kan hij het weten, zonder zijn *geheugen* in te roepen, te *vergelijken,* en dan te besluiten, dat *dit* en *ander* beiden concreta zijn, en dàt althans *gemeen* hebben; doet hij dit niet, hoe weet hij dan iets af van hun *eigen type?* Ook zoo bezien, meent men hier te begrijpen, komt hij niet verder dan een *betrekkelijk* concretum, en men herinnert hier aan Spinoza's scherpzinige opmerking, dat men bij het tellen van zaken, hun gelijksoortigheid vooropstelt[1]: gelijksoortigheid nu onderstelt vergelijken enz.

Zóó algemeen vat hij het echter zeker niet op in de concreta bij uitnemendheid, de Helden, de groote Denkers, Sokrates, Spinoza, Schopenhauer: de *persoonlijkheid* is voor hem een concretum in het kwadraat, kan men wel zeggen. Maar wàt? Zijn die persoonlijkheden *volstrekte* concreta? Hoe dan weet de heer Schutte dat er een *meervoud* van is; hoe dan dat zij allen *worstelaars* waren? En ziet hij niet voorbij, niet alleen, hoe ook Droogstoppel, Monsieur Homais en Caliban persoonlijkheden zijn, doch ook dat niet Spinoza hem zoo maar voor oogen treedt, maar hij zelf een Spinoza ontwerpt met een macht van synthesen; ziet hij ook niet voorbij, dat, naar zijn eigen standpunt ieder mensch een persoonlijkheid zijn moet, en het verschil tusschen Plato en Jan Kalebas geweldig groot, maar niettemin in veel een verschil van *graad* is, alleen om gemak van overzicht en uit oratorie tot een verschil in *soort* te verheffen; hoe dus ook deze concreta bij uitnemendheid zeer talrijk zijn, doch alleen *betrekkelijke* concreta? Men behoort dat in te zien, meent men hier.

Om nog wat dieper te gaan: niet het licht-en-kleur-Al is het concretum, doch de *gewaarwording* is het; laat de stelling van den heer Schutte dààrop wijzen. Doch die gewaarwording is die voor alle oogenblikken dezelfde? Zoo ja, wat zegt dan de uitdrukking *eigen type* der gewaarwording (die de heer Schutte erkennen zal); zoo neen, hoe anders dan door geheugen, vergelijken en cordeelen met verkeerd denken weet hij, dat al die gewaarwordingen *eigen* concreta zijn en met welk recht spreekt hij van een *meervoud* ook hier? En is er niet één gewaarwording uit een

1) In Epistola **50**. Uitg. Land en v. Vloten, II. **184**.

geheel-van-een-oogenblik uitgescheiden, en dat geheel weer een synthese?

'Ik heb maling aan dat afzonderen en syntheteeren; ik merk daar niets van; ik zie, en krijg indrukken en denk heelemaal niet aan analyseeren en vergelijken en herbouwen, maar ik leef en doe', - dit naar men hier hoopt, zegt de heer Schutte niet, maar een rond-Zeeuwsche concretum-aanbidder, die wellicht doorgaat: 'als ik voor een auto uitwijk, denk ik er heelemaal niet om, dat alle auto's zwaar zijn; dat zware lichamen tegen andere zware lichamen botsend, schok geven en die schok voor mijn lijf en leven gevaarlijk is; dat die auto waarschijnlijk in mijn richting zal voortgaan; dat ik een andere richting inslaan kan en daardoor een botsing vermeden wordt; - ik denk geen snars van al die dingen, maar ik ga op zij en daarmeê uit; en ik denk er niet aan om allerlei moment-opnamen te syntheteeren, en telkens een deel van een licht-en-kleur-Al af te zonderen, maar ik zie dien auto met zijn eigen cachet, en alweer: daarmeê uit'.

Deze rond-Zeeuwsche spreker - de heer Schutte zal het met mij eens zijn - verwart *psychologie* met *geldigheidsleer*; hij vergeet, hoe opvoeding en oefening hem bekwaam maakten om van zekere aanschouwingen op zekere daden over te springen, zonder den schat van ervaringskennis te repeteeren, welke de daad wijsgeerig rechtvaardigen moet, doch dat daarmee die ervaringskennis niet opgeheven is, wat den ronden Zeeuw zelf wel eens duidelijk wordt, als hij met zijn zoontje uit wandelen gaat. Den heer Schutte nu wil men geenszins zulk een grove verwarring toedichten, doch begaat hij ze wellicht niet op fijnere wijze, als hij zegt: 'ik noem *dat-paard-voor-mij* een *volstrekt* concretum, want ik beleef de voorstelling *dat paard voor mij,* zonder allerlei verkeerde gedachten van afzonderen, vergelijken, syntheteeren enz. er bij, en *die* voorstelling gaat mij aan als wijsgeer van den Geest, *die* voorstelling met haar eigen type, door het verkeerde verstand nooit, door het rechte denken terstond wèl verklaard.' Maar is daarom te minder een zeker licht-en-kleur-geheel uit een grooter geheel uitgelicht en gesyntheteerd met tal van andere uitlichtings-produkten, onder beroep op geheugen en vergelijking, en dus het concretum tot stand gekomen met behulp van verkeerd denken; geschiedt iets van dien aard niet telkens wanneer de heer Schutte

het zijn van een concretum staaft, hoe hij het ook opvat? Voorzeker kan hij telkens zijn voorstelling op zichzelve *beschouwen,* maar op zichzelve *gegeven* was zij nooit, en hier besluit men, dat de heer Schutte, ook van zijn *recht* standpunt uit moet erkennen, dat alleen *betrekkelijke* concreta hem tegemoet treden.

En hier versterkt men dit besluit nog aldus. Misschien kan de dogmatist van den Geest zich handhaven tegenover de bewering, dat naar de leer der *volstrekte* concreta niet alleen twee druppels water evenmin op elkaar gelijken, als één druppel water op Schopenhauer, en er niet méér verschil is tusschen Spinoza en Droogstoppel dan tusschen Rozenkrantz en Guildenstern, - zulke harde beten moet een flink denker kunnen verduwen -, maar noodlottig, meent men hier, is de overweging, *dat het volstrekte geen meervoud toelaat,* en de Geest zich realiseerend of verbijzonderend als plastische ideeën of als persoonlijkheden zichzelf denkend, alleen *betrekkelijke* concreta kan stichten.

Kan het zijn, dat dit alles niet tegen het beginsel van den heer Schutte gaat, doch op andere wijze door hem zelf gezegd is, of anders aanvaard kan worden als een aanvulling van zijn leer, die het verkeerde en het rechte denken harmonisch versmelten wil? De agnost durft hierin niet beslissen, doch het zal hem verheugen, zoo hij een tegengeschenk deed aan iemand, van wien hij allerlei schoons ontving.

XIV.

Want de agnost hier had den dogmatist van den Geest voor allerlei te danken - het bleek meer dan eens - al kon hij met het opbouwende deel der leer niet meê. Daarom, zoo het voorgaande géén tegengeschenk mocht zijn, wil hij in zijn slothoofdstuk het met een andere poging beproeven.

Zij staat onder bescherming van oude Meesters, deze poging. Want haar gedachte werd tot woord bij Pythagoras, overgenomen en verrijkt waarschijnlijk door Plato, grondslag van zijn *Timaeus,* en is gekenmerkt door den lofklank *Kosmos.*

Het lijkt vreemd, doch men durft het hier zeggen: van de groote denkers, in dit opstel genoemd, is Plato diegene, welke het sterkst gevoelt voor een ervaringsinzicht, aan den gewonen

man beter bekend, dan haast ieder ander filosofeem. Spinoza, weliswaar, erkent de *ordo naturae* en de *communis ordo naturae*[1] doch veel aandacht schenkt hij er niet aan; hij erkent de losse ervaring, de *experientia vaga,* maar die is alleen voor het lagere nut, *ad usum vitae,* wat waard, voor den wijsgeer echter een verachtelijke kensoort en als voortbrengsel van de *imaginatio* eer te verwerpen dan als bron van hooger leering te aanvaarden[2]. En de *Kritik der reinen Vernunft,* dat hoofdboek van het ervaringsdenken - al werd zij geschreven door den man, die in zijn jongen tijd een *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* gaf, en gansch zijn leven door den sterrenhemel vereerde - dit machtige werk is niet gevoed door de gedachte *Kosmos,* al stuurt het aan op de eenheid der ervaring. Men meent hier dit te mogen en te moeten zeggen. Kant is in dat boek vol van het *apriori,* en al stelt hij vast, dat dit *apriori* alleen in verbinding met *aposteriori* concreten zin heeft, en alleen zóó ervaringskennis, *Erkenntniss* geeft; al erkent hij naast de *algemeene* transcendentale regels of *Grundsätze* (de meest *algemeene* natuurwetten) ook de *bijzondere* wetten, onze gewone natuurwetten n.l., over deze laatsten spreekt hij weinig: juist im hen echter is het merkwaardige van Kosmos te vinden. Méér nog: bijzondere wetten schijnt Kant als *voorwaardelijke* wetten op te vatten; wetten met een *als* voorzien. In zoover nog Cartesiaan, als hij de ruimtelijk-tijdelijke verschijnsels als *mechanische* wil aanzien om ze te verklaren, brengt hij ze als mechanische vraagstukken onder bereik van mechanische regels: *als* twee graviteerende massa's van zulk en zulk een grootte zóó en zóó ver van elkaar staan, zullen zij zóó en zóó ten opzichte van elkander bewegen; maar òf en dàt er zulke massa's zijn, - daarover handelt hij, niet, al neemt hiji het zeker aan. Om kort te zijn: niet de wetten van Kepler beschouwt hij, doch de gravitatiewet van Newton, en dan als een mechanischen regel[3]. De *beschrijving* van het *feitelijke* gebeuren, van het *dàt-dàn-dáár* geeft de *Kritik der reinen Vernunft* niet, en toch uit Kosmos zich juist het sprekendst in het *dàt-dàn-dáár:* er zijn *die* en *die*

1) O.a. *Ethica* II, 7, Schol.; II, **24**, Dem.; II, **29**, Dem. en Schol.; II, **30**, Dem.
2) *Tr. d. Int. Em.* Uitg. Land en v. Vl., bl. **7-8**. Verg. *Ethica.* II, **40**, Schol. 2.
3) De voorbeelden zijn van schrijver dezes. Vermelding van Kosmos zou men kunnen zien in de *eerste* uitgave der K. d.r. V., blz. **100-101**. Deze beschouwing is echter in de *tweede* uitgave *niet* herhaald.

planeten en zij bewegen *zóó* en *zóó* om de zon, en zij staan op *dàt* oogenblik *dáár* aan den hemel.

Zeer zeker spreekt Kosmos ook *in* en *met* het *als*. *Als* de magneet bij het ijzer komt, gaat het ijzer naar den magneet heen: het is óók een brok orde; en daar er magneten bestaan, zal deze gedachte orde zich herhaaldelijk verwezenlijken. Maar het duidelijkst ontwaart men Kosmos in het feitelijke geschieden, zooals de *beschrijvende wetenschap,* vooral van den hemel, het doet kennen: er is een zon, die telkens weer opkomt; er is een maan; er is een zeker aantal maanverschijningen op een zeker aantal zonneopgangen. Weliswaar is het *als* van groote beteekenis voor de praktijk des levens: *als* ik de magneet bij het ijzer breng, sleep ik het ijzer naar den magneet; *als* ik brood eet, stil ik mijn honger. Kosmos laat twee woorden hooren: zóó geschiedt het, zonder voorwaarde; zóó geschiedt het, *àls,* en in beide woorden steekt het merkwaardige, doch voor den beschouwenden wijsgeer is het eerste het belangrijkste[1].

Plato nu - hetzij dan, wijl hij nog weinig meer dan *beschrijven* kon; hetzij uit dieper inzicht - Plato luistert het meest naar het *eerste* woord, De *Timaeus* beschrijft het ruimtelijk-tijdelijk geheel der dingen als een samenstel van feitelijk geschieden, van het gebeuren zonder *als.* Let thans niet op de bijzonderheden van dat geschrift; acht ze zonderling, onvolkomen, mal desnoods, doch let op dit groote beginsel: er is *Kosmos;* dat is: de feiten der ruimtelijk-tijdelijke wereld geschieden naar regels, naar regels zonder *als;* die regels kan een mensch leeren, en ze zelfs gebruiken om zich daar regelmaat te denken, waar de waarneming ze niet toont: regelmaat is het wachtwoord van het Heelal. In het Heelal gelden *bijzondere* wetten, zoo kan men het nù zeggen.

Zonderling voorwaar, dat dit besef zoo leefde in een tijd, toen de ervaringskennis der aardsche verschijnsels zoo armzalig was naast die van latere eeuwen, zelfs naast die van Spinoza's eeuw. Zonderling, voorzeker, doch het wàs zoo, en voor Plato, naar men hier meent, had dit inzicht dáárom zoo groote waarde, wijl hij er de mogelijkheid in zag om van de *verschijnsels* nog iets vrij

1) De uitdrukking *bijzondere wetten* neemt men hier in algemeenen zin. Iedere regel en ieder regeltje over het voorwaardelijke of niet-voorwaardelijke gebeuren acht men hier een *bijzondere wet.*

stevigs te maken. De verschijnselen, - ieder op zichzelf zijn zij ondingen, veranderlijk, vergankelijk, ongrijpbaar voor het strenge denken; het zij zoo; niettemin is in hun geheel een zekere bestendigheid, want er is *Kosmos,* en al is die bestendigheid nooit geheel scherp te omschrijven, wàt men er van zeggen kan, is niet te versmaden; in de verandering zelve der verachte verschijnselen is orde en wet, en zoo komt er van die wandingen nog iets schoons en edels terecht.

De Goddelijke was zéér Menschlijk óók, en al zijn zucht naar het onzienlijke weerhield hem niet om met den gewonen man meê te denken, die óók den hemel bewondert, en dien gewonen man zelfs te voeren tot het besef, dat ook in het tastbare en zichtbare der aarde de wondervolle leer der sterren te vinden en te leggen is, al verwart ons vaak de verwikkeling van het nabijliggende, dat wij haast al te goed zien.

In allen geval: voor Plato is er *Kosmos* van het feitelijke gebeuren in ruimte en tijd; Kosmos is *kenbaar* - schoon niet volstrekt streng -, zelfs construeerbaar - al zijn Plato's eigen constructies voor ons niet meer te aanvaarden. Méér nog: Kosmos is *voorspelbaar;* dit zegt Plato zelf wellicht niet, al onderstreept hij het vaste in het hemelgebeuren; maar al zegt hij het zelf niet, het ligt besloten in zijn beginsel, en de nieuwere ervaringsman voelt dáárin juist het groote wonder van het *verkeerde* bestaan. Wie orde en regel en wetten zegt te kennen, stelt *voorspelbaarheid,* en geen ervaring, zóó pover, of zij stelt hetzelfde; zoo de *experientia vaga* alleen *ad usum vitae* dienstig is, zelfs dit nederige gebruik erkent *Kosmos;* Kosmos schuilt in de armzalige wetenschap, dat olie de vlam voedt[1], en diezelfde armzalige wetenschap erkent de voorspelbaarheid van verschijnselen, *mèt* en *uit* de ervarings-*regels.*

Bedenk wel, dat Kosmos zich méér opdringt, dan haar algemeen idee eischt. Het ruimtelijk-tijdelijk Heelal, door ons wereld genoemd, omvat niet àlle geschieden; niet àlle gebieden van het bewustzijn, noch alle bewustzijnsstaten. Al heeft Plato ook op een zekere wijze de menschenziel in zijn Kosmos willen opnemen, ònze ruimtelijk-tijdelijke wereld omvat niet de psychologie; háár

1) Voorbeeld van Spinoza in zijn *Tractatus d. Int. Entend.,* die daarmee de voorspelbaarheid erkent, want zonder deze had de regel *geen* nut voor het leven.

stellend, scheiden wij droomen en dwalen en alle onbetrouwbaar of onwerkelijk geachte oordeelstoestanden uit. De Wereld, is een moeilijk te definieeren, doch niettemin streng heerschend stelsel van *keuzen* uit de Alheid der bewustzijnsfeiten - of liever van *voorwerpen* dier feiten en hun gedragingen - maar die keuzen zijn aan allen met de daad bekend, en in dat stelsel heerscht wet en voorspelbaarheid. En er is grove en fijne keuze; er is de *experientia vaga* des gewonen levens; er is de *experientia firma* der wetenschap; maar hoe ruw en onbeholpen die keuze ook zij, haar voortbrengsel schept altijd een stelsel met het stempel van Kosmos: regel, wet, voorspelbaarheid. Kosmos dringt zich op in hooge en lage vormen.

En al weer met nòg iets merkwaardigs: de voorspelbaarheid is *betrekkelijk*; men behoeft het nauwlijks te zeggen, maar deze bedenking neemt het beginsel niet weg: er is een zekere voorspelbaarheid, en zonder deze zouden wij niet kunnen leven, want eten en drinken en loopen en zitten, zij eischen een zekere *verwachting* en de *bevestiging* van die verwachting door feiten.

Er is een zekere voorspelbaarheid -; eigenlijk: er *was* tot dusver voorspelbaarheid, en zij *was* voorwaarde voor het lijfsbestaan. Dit is de veiligste bewoording; niemand weet of niet in eens alles zal ophouden voorspelbaar te zijn; niemand of wij dan nog met *dit* lijf zullen leven. Doch onze daden steunen op de voorspelbaarheid, wat op een of andere wijze samenvalt met de gedachte: er is Kosmos en wij kennen hem meer of min.

Voorspelbaarheid en wel naar *regels, wetten;* de regels en wetten stellen een gebod aan de toekomst. Wij verwachten niet alleen, doch eischen, dat de verwachting zal *uitkomen,* en als zij nooit uitkwam, zouden wij er slecht aan toe zijn, Zoo Plato dit niet onderstreepte, het is niettemin een eisch van de Kosmos-idee, en in nieuwere tijden werd die eisch wèl onderstreept. Hume toch wees er op, dat het ervaringsoordeel ook voor de toekomst geldigheid eischt[1)] en het wijsgeerige recht van dien eisch onbewijsbaar is, - hiermee raakte hij, het groote Wonder van Kosmos.

Want al beseffen wij bij bezinning, dat Kosmos *was* en *is,* de zelfde bezinning leert, hoe wij niet weten of er Kosmos *zijn zal,*

1) Verg. *Bruno Bauch,* Neuere Phil. bis Kant (**1913**), blz. **154**. - *Hume,* Enquiry conc. Human Understanding, Sect. IV. Part. II.

en wel Kosmos met de zelfde wetten als die er *waren.* Brood stilde den honger *tot dusver*; hoe weten wij dat brood den honger stillen *zal?* Wij weten het niet, doch stellen den eisch niettemin, en voeren daarbij tot dusver wèl. Zoo wel, dat wij ons verbeelden te *weten,* en het *uitkomen* volkomen *natuurlijk* achten. Maar de bezinning ontwaakt menigmaal en leert ons het niet-weten. Voor zoover men hier zien kan, heeft Hume het wonder van het *uitkomen* wel gesteld, doch verklaard noch onderzocht zelfs; hij onderzocht de psychologie der *verwachting,* niet antwoordend op de vraag: waarom *komt* de verwachting *uit*? En niemand verklaarde dit, en wij vergeten gemeenlijk, dat het *uitkomen* weer een zeer merkwaardige trek is van Kosmos - of althans wàs -, en wij dien trek ook voor de toekomst aannemen, aannemend, dat de Kosmos, dien wij meenen te kennen, zóó als wij hem meenen te kennen, in zijn meeste deelen zich herhalen zal, al valt er nog veel over te leeren, dat zich echter ook dàn weer herhalen moet[1].

De gewone man weet van den aard van Kosmos veel af, al hoorde hij het woord wellicht nooit, en al is hij verstompt voor het wonder van het uitkomen, en zóó verstompt, dat hij maar al te zeer geneigd is om in àlles het uitkomen te eischen en zich te kort gedaan acht, zoo zijn verwachting beschaamd wordt. De gewone man steunt op de Kosmos-idee, zonder te denken om Pythagoras en Plato, want ook Plato neemt herhaling in de toekomst aan, al is dit een stilzwijgend aannemen, maar niettemin in *zijn* Kosmos-leer te vinden, waar zij regels geeft, die voor de toekomst zoowel als voor het verledene gelden.

Waarom nu meent de agnost hier met Kosmos een geschenk te doen aan den dogmatist van den Geest, en waarom is Plato beschermheer van dit geschenk?

Het laatste het eerst. Niet alleen omdat Plato Kosmos leert, maar ook wijl hij Kosmos in betrekking brengt tot het onzienlijke. Let er wèl op: Plato *bewijst* Kosmos niet, hij *neemt* hem *aan* en beschrijft hem; doch hij doet méér; Kosmos, de ervaringswereld (dus de wereld beschouwd naar het *verkeerde* denken, met relatiestelling van concreta onderling) is geplaatst in den *tijd*; en de tijd

1) Men vindt wel eens beweerd, dat Hume het vraagstuk van het uitkomen behandelde. Naar men hier meent, heeft hij het wel *gesteld,* doch *niet* behandeld, terstond overgaande tot en blijvend bij de vraag wat brengt ons tot de *verwachting?*

- de *Timaeus* zegt het met ronde woorden - de tijd is het beeld van de Eeuwigheid; ten onrechte past men *was* en *zal* op de Eeuwigheid toe, en de Eeuwigheid is het *voorbeeld* van den tijd[1]. En Plato noemt Kosmos het werk van *dwang* en Geest, - in leeke-taal: van *blinde kracht* en van *rede* - waarbij de Geest, de rede, *nous,* de leiding heeft[2], en men kan in die woorden verkondigd zien, dat Kosmos met zijn orde, wet en regel het werk is van een transcendente hoogere intelligentie[3]. En waar de verachte verschijnselen in hun onderlinge verhouding toch een schoon en redelijk geheel geven, is een zekere harmonie van Geest en verkeerde wereld mede gesteld. Aanleiding genoeg dus om een transcendente Nous-leer aan Plato en den *Timaeus* te verbinden.

De agnost zelf hier, die de Kosmos-idee als een geschenk van Plato den heer Schutte aanbiedt, mag ook van Plato zelven transcendente leering niet aanvaarden, en de zekere vaagheid van den Goddelijke lijkt hem een bewijs, dat Plato zelf die leering niet met te sterken, drang geven wou: eerder als een geloof, dan als een logisch dwingend gebod; het verheugt den agnost natuurlijk, dat men den *Timaeus* ook agnostisch verklaren kanà, terwijl dan de Eeuwigheid voor hem het Onbekende is, waarvan hij niets weet en niets wil zeggen. Maar zelfs als de agnost aan Plato alle transcendente bedoeling met *nous* ontneemt, blijft hij niettemin den *Timaeus* als een geschenk aan den dogmatist beschouwen, en wel om de grondgedachte: er is *Kosmos.*

Een geschenk van Plato, door den agnost mede aangeboden, daar de laatste zegt: ‘er *was* Kosmos’, en geen kans ziet de praktijk des levens te handhaven, zoo hij er niet, schoon dan met voorbehoud, bijvoegt: ‘de zelfde Kosmos *zal* er *zijn*’. Hij acht zijn bestaan gebonden niet enkel aan verwachting en voorspelling, doch aan het *uitkomen,* en dat uitkomen tallooze malen belevend, beseft hij een wonder, een vraagstuk, dat voor hem een vraagstuk blijven moet, doch voor den dogmatist wellicht aanknoopingspunt

1) *Timaeus,* Cap. X, XI.
2) *Ibid.* Cap. XVII, **48**A.
3) Schrijver dezes heeft zelf in het tijdschrift *Theosophia* (Maart, **1905**) schoon met voorbehoud, gepoogd den *Timaeus* te verklaren als de beschrijving van de werkzaamheid van den *menschelijken* geest. Hij acht het echter zeer waarschijnlijk, dat, zoo deze poging al toelaatbaar mocht zijn, Plato óók gedacht heeft aan een *transcendente* intelligentie. - Verg. ook *Gids* van **1905**, No. **2**.

is voor transcendente beschouwingen: daarom meent hij zelf medeaanbieder te zijn.

Want hij zegt het weer - en weer Hume na - welk *recht* hebben wij om de herhaling te *verwachten*; en hij onderstreept - wat Hume naar zijn meening niet doet - niet het *verwachten,* wat een zaak is van psychologie, doch het *uitkomen,* dat een vraagstuk van metafysika stelt; niettemin Hume nazeggend[1]: 'mijn handelingen weerspreken mijn twijfelingen, beweert ge, maar dan miskent ge de strekking van mijn vraag. Als man van de daad ben ik op dit punt geheel voldaan, maar als wijsgeer, die een zekere weetgierigheid heeft.... wil ik den grondslag van dat besluit leeren', - terwijl het besluit dan voor den agnost is: de verwachting wordt *bevestigd*; de voorspelling *komt uit*; liever nog: niet een besluit, doch het *feit van het uitkomen.*

Op dit feit staart de agnost als op het groote wonder der ervaring; hij vreest, dat hier het kritische denken machteloos is, en nu hij eenmaal door *zijn* wijsgeerige natuur weigert buiten dàt denken te gaan, in eerbied voor wat hij waarheidsliefde acht, blijft hem niets over dan het Wonder van Kosmos, het vraagstuk van de Toekomst, het Raadsel van het Uitkomen, met kracht aan te wijzen en de beteekenis er van voor het menschlijk leven te onderzoeken.

Want Kosmos existeert er maar op los, kan men in Schopenhauers trant zeggen; de bijzondere wetten gelden voor de toekomst, al hebben zij maar inductieve geldigheid, als samenvatting van ervaringen uit het verleden; de maan vertoonde altijd haar ommegangen, en zal ze vertoonen zooals zij ze vertoond heeft; wij nemen dit aan en het zal vooreerst wel gebeuren, zoodat ook brood den honger zal stillen. Kosmos existeert er maar op los, of wij willen of niet, en met zulk een drang en dwang, dat er gansch geen groote scherpzinnigheid noodig is, noch diepzinnigheid om het te ontwaren, en men ontslagen is van den plicht om het Wonder, wil men het aanwijzen, met veel omhaal van ontleding te omschrijven, zooals de agnost dan ook in het voorgaande met ruwe beschouwing volstaan kon. Kosmos existeert er maar op los, en praat zooveel ge wilt over de opbouwende werking van den menschengeest; breng

1) Enquiry conc. Human Understanding, Sect. IV, Part. II.

gansch het arsenaal van Kant er bij te pas; voeg er bij nieuwere beschouwingen over waarschijnlijkheid en conventie, altijd zal uw onderzoek blijven staan voor het eene groote en ruwe feit, dat ge eenvoudig aan te nemen hebt; altijd zal er *iets* zijn door de ervaring, het beleven zelve aan al uw bespiegeling toe te voegen; op een of andere wijze treedt het *uitkomen* in, waarop al uw gefilosofeer geen *recht* gaf, en dat zelve weer den stoot geeft aan allerlei bespiegeling, bijvoorbeeld de volgende.

Bijzondere wetten heerschen over de toekomst, en met de kennis dier wetten kan de mensch over de natuur heerschen. Kosmos schuilt óók in de wetten met *als,* en *als* ge een *A* hebt verwezenlijkt, *zal* het *B* komen; *als* ge brood eet, *zal* de honger verdwijnen;*als* ge zaait, *zult* ge maaien; *als* ge het vuur aansteekt, *zal* de machine loopen. En óók: *als* ge de maan dáár ziet, zult ge ze over zooveel dagen wéér daar zien; *als* de zon heden verduisterd wordt, zal zij over zóóveel jaren en dagen wéér duister zijn. En wàt? Brengt de kennis van vele wetten met *als* niet vele wetten zonder *als* in de war? Het stuk ijzer valt loodrecht omlaag; maar *als* ge er een magneet bij brengt, wijkt het zijdelings uit. Het is zoo, maar ook in dit uitwijken is Kosmos weer aan het werk, en aan Kosmos dankt ge die macht over het geschieden. De bijzondere wetten doen den mensch heerschen over de natuur, en hier rijst de vraag, of die oude volken, wier taal op een voorbijzien van den mensch schijnt te wijzen, niet in hun gedachtenleven de menschlijke macht over de natuur voorbijgingen, levend en denkend toen die macht zooveel geringer was dan later. En al faalt de voorspelling vaak - want men maait niet altijd als men gezaaid heeft - méér nog slaat zij juist, en met ieder juist slaan is het Wonder van Kosmos geraakt.

Kosmos existeert er maar op los, of wij willen of niet. De verschijnselen herhalen zich en zelfs hun onderlinge betrekking herhaalt zich, of wij willen of niet. Is het niet *alsof* zij een bestaan buiten òns bestaan en òns kunnen om hebben; *op zichzelve* zijn, of althans openbaringen van een buiten alle menschelijke bewustheid bestaande werkelijkheid? Is het niet, *alsof* er een wereld van dingen *an sich* is, van welke ons op zekere wijze iets wordt getoond door de zinnen, doch die alleen door het denken in hun waarachtig zijn is te grijpen? De illusie van het *an sich* - want voor den

agnost *is* het een illusie - wordt door Kosmos gesticht, die eerst de verschijnselen zelven als ware wezens ons voortoovert, en dan de bezinning nog begoochelt met het gedachten-visioen van een andere ware wereld, voor het denken althans bereikbaar, en buiten den mensch, los van den mensch zijnde, niettemin hem beheerscht en het voorwerp moet zijn van alle wijsgeerige beschouwing.

En die orde van Kosmos, die hem doet verschijnen als een samenstel met een vast plan, gelijkt zij niet op de orde en het plan, die de mensch zelf in zijn werken kan brengen en vaak brengt, een *doel* stellend aan zijn daden; wetend, dat die daden in de stichting van zijn werk neergelegd, dat werk zelve tot van te voren gekende gedragingen zal brengen? Is het niet of Kosmos in zijn Geheel, en in al zijn deelen de stichting is van een aan het menschlijk denken verwante, maar onnoemelijk veel kundiger en machtiger Rede? En is het niet of die Rede niet enkel in het geweldige bouwsel van den Hemel zich vertoont, maar ook in alle bijzondere wetten, en het fijnst, maar juist daarom het meest wonderbaarlijk, in die bijzondere wetten, waarvan ieder *levend wezen* blijk geeft? Want is er treffender plan dan dat van een eenvoudig grashalmpje, dat zoo maar uit een kiem komt en zoo maar het halmpje wordt met zijn wondervollen bouw, die altijd en altijd weer terugkomt? Als er maar één halmpje ooit geweest was, wij zouden het niet weten, en als wij het geweten hadden, het weer vergeten, maar ontelbaar zijn zij, en allen met hetzelfde plan van begin tot eind; Kosmos is ook hier met zijn *herhaling,* en minstens even treffend voor den aandachtige als in zijn herhaling bij den loop van sterren en planeten. Het is de *teleologische* leer, die door Kosmos gewekt wordt èn door zijn hemel, èn door zijn dieren en planten, èn door de menschlijke kunstvaardigheid, die de *als*-wetten steeds beter hanteert en ze uitstrekt over alle deelen der natuur, over al haar geschieden: althans er waren en zijn er velen, die zoo deden en doen.

Een agnost nu is ook een mensch; herhaaldelijk komen dogmatistische gedachten bij hem op, en ook de agnost hier, als hij op het Wonder van het Uitkomen staart, hoort menigmaal een stem in zich zeggen: ‘is hier niet het mysterie, waarin hemel en aarde, Godheid en Mensch, transcendente kennis en ervaringsleer

elkander raken?' Doch hij moet zich dan bezinnen, en bedenken, dat het transcendente voor hem altijd een onbereikbaar Onbekend zal blijven; óók, hoe er ook een *teveel* in vertrouwen op Kosmos kan zijn, en wijze mannen ons ernstig vermaanden niet te zeer op het Uitkomen te rekenen. De dogmatist van den Geest echter schroomt die stem niet, en voor hem kan het Wonder van het Uitkomen een welkome gave zijn om zijn leer te steunen: men biedt ze hem hier aan, zich verheugend, dat het tegengeschenk de wijding van Plato heeft, die ook voor den heer Schutte een der groote Meesters is, en met wien dit opstel zoowel beginnen als sluiten mocht.

Eenig gephilosopheer door L. van Deyssel.
(Aanstippingen.)[1)]

‘Dat God de wereld, of liever de aarde, heeft geschapen, moet één mensch het éérst geweten hebben.

Niemand heeft het echter gezien.

Degene, die het het eerst geweten heeft, moet op de eene of andere wijze tot die wetenschap zijn gekomen.

Indien hij, door goddelijke ingeving tot die wetenschap is gekomen, kan dit alleen beduiden, dat hij voor zich gelooft, of weet, door goddelijke ingeving tot die wetenschap te zijn gekomen.

Indien hij nu echter, krachtens de uitspraak der wijsbegeerte, *niet weten kán* of de inhoud van het, hetzij psychisch-spiritueel, hetzij nervo-cerebraal te noemen proces, dat hij zich als goddelijke ingeving denkt, subjectief of objectief was, dat is een subjectieve gewaarwording of verbeelding of een objectieve realiteit - vervalt de zekerheid aangaande de schepping der wereld door God.’

De vraag doet zich dus hier voor: hoe het gegeven van dat *niet weten kúnnen* opgelost of geplaatst wordt in, of zich verhoudt tot, een stelsel, dat de scheppingsleer bevat.

‘Te meenen, dat God de wereld heeft geschapen, is een fraayere opvatting dan te meenen, dat de wereld uit een oorspronkelijike cel is voortgekomen, en z.v.

Daar het niet mogelijk is iets anders dan voorstellingen hier-

1) Hetgeen hier volgt moet begrepen worden als aangevingen van, naar mij voorkomt, min of meer goede gedachten. Niet ‘waarheid’, zéker niet ‘volstrekte waarheid’, inhoudende gedachten - maar gedachten van een zekere waarde voor het peinsgenoegen. Als ik Thomas van Aquino of Schelling noem, bedoelt dat niet te betoogen dat de een de grootste denker onzer jaartelling of de ander die der laatste tweehonderd jaar zoude zijn. Ik noem ze alleen omdat ik juist van hen gelezen had of een dergelijke reden.

omtrent te hebben, iets anders dan subjectieve gedachte, zal men de fraaiste opvatting kiezen en de gedachte, dat God de wereld heeft geschapen, als waarheid aannemen.'

De aanduiding van 'slechts voorstellingen' en 'een keuze doen' (als tusschen voorwerpen), moet niet opgevat worden als met luchthartigheid behandelen van ernstige levensproblemen. Deze aanduiding betreft toch alleen de interne constructie eener geesteshouding, en bij een keuze tusschen voorwerpen kan meer geloof, liefde, hoop, ernst en overgave van zich zelve betrokken zijn dan bij wat men, in tegenstelling tot dat kiezen, warm geloof of ernstige overtuiging zoude noemen.

Men wil niet te kennen geven, dat aangezien bier 'slechts' voorstellingen zijn, men niet anders kan doen dan luchtig kiezen; maar dat in de diepte eener welbewuste geloofsovertuiging *noodzákelijk,* bij volkomen bewustmaking en oplossing van het geval tot wijsbegeerte, tot zijn wezen, tot dat wat het is, in wijsgeerige geestesbewegingen, het (zij het buiten onze bedrijvige medewerking om gedane) kiezen zoude worden ont-dekt.

Het ik. De persoon.

'Tegenover zich zelf te staan beteekent, physico-psychologisch, te zijn: de strijd van, in aan elkaâr tegenovergestelde richtingen zich bewegende, neigingengroepen, en, materiëel-physisch, die strijd tusschen zenuwen, spieren en bewustzijns- en verbeeldings-momenten.

Men is zelf een universum. Men is een deel van het algemeen universum, waarin dat universum weder volledig vertegenwoordigd is.

Iets geheimzinnigs, een wezen of een persoon, is men niet.

Men is in zoo verre een persoon, als de deelen, waaruit ook de andere personen bestaan, alleen in de aan ons eigen mate, verscheidenheid en qualiteit, hier vereenigd voorkomen, welke verzameling onderdeelen, nu die nergens elders juist zóó voorkomt, ook ons aangezicht verschillend van alle andere aangezichten doet zijn.

Maar het gehéél, dat daardoor wordt gevormd, constituëert niet eene waarde of eene feitelijkheid van hoogere soort, dan elk

der onderdeden doet, zóó wezenlijk, dat het “IK”, eerder dan als een gemakshalve aangenomen uitdrukking, als een apart verschijnsel, zoo als b.v. eene gedachte of verbeeldingsvoorstelling dat is, zou kunnen beseft worden.’

Dit opgeteekende over het Ik of de Persoon komt voort uit een empirisch onderzoek betreffende onze gedachten.

Men vraagt zich af: ‘hoe denk ik daar eigenlijk werkelijk over?’ en als antwoord vertoont zich dan eene gedachtenvorming betreffende het onderwerp, die zoo geworden is door onze lectuur, studie, indrukken, door de gewaarwording en keuring van het eigen gedachtenleven en door ons aan deze denking voorafgaand en deze denking omgevend soortelijk (namelijk te rubriceeren als empirisch, transcendentaal, en z.v.) denken over dit en andere onderwerpen.

Indien echter een manier van denken zoo als die, waartoe behoort de wijsbegeerte, welke voorafgaat aan of behoort bij de godsleer van Thomas van Aquino, niet proefondervindelijk door ons gekend wordt, kunnen wij niet weten of deze manier van denken niet beter is dan die, waaruit het gegeven antwoord op de gestelde vraag voortkomt.

Van die andere denkwijze uit, zullen wij ook waarschijnlijk het begrip ‘Ik’ of ‘Persoon’ anders zien.

Indien wij het eenmaal er over eens zijn, dat, om te denken, wij moeten beginnen met iets te stellen, omtrent de redelijkheid der prioriteit waarvan wij niet in gedachtenwisseling komen, zullen wij dát moeten stellen, dat ons, om redenen, die, in zekeren zin, redenen van buiten af genoemd kunnen worden, de beste (edelste, hoogste, schoonste) stelling lijkt.

Het prettige en eigenlijke philosopheeren lijkt mij het denken over het denken, philosophie nu begrepen als onderscheiden van godgeleerdheid, mystiek, en z.v.

Inziende, dat wij noodzakelijk denken van zekere denkvormen uit en in zekere denkvormen, begrijpen wij tevens, dat die keurbaar zijn, en vervolgens weder, dat andere dan de door ons gebezigde, dus wellicht beter zijn.

Het begrip ‘God’ is niet een wijsgeer ig begrip; maar gedachten over de betrekkelijkheid van het denken en de volstrektheid der waarheid zijn wijsgeerige gedachtenbewegingen.

De logica in het denkgevoel noopt tot de erkenning, dat wij om zekere redenen van buiten af, redenen namelijk, die niet voortspruiten uit ons diepste denken als zoodanig zelf, aan het eene wijsbegeerte-stelsel boven het andere de voorkeur moeten geven.

Ons diepste denken zelf, dat denken, dat antwoordt op de vraag: ‘wat denk ik daar nu, bij diepst voor mij mogelijke bewustmaking, over?’ behoort namelijk tot een denkmanier en tot een wijsbegeerte.

Indien wij verschillende denkmanieren en wijsbegeerten naast elkaar stellend en globaal beschouwend, er een andere beter vinden, dan die waartoe blijkbaar ons denken behoort, dienen wij te pogen in die betere te denken.

Met empirische gevoeligheid, levendigheid of werkelijkheid transcendentaal denken moet mogelijk zijn.

Mensch en machine.

Ik zie geen onderscheid tusschen een mensch en een machine.

Dat ik geen onderscheid zie tusschen een mensch en een machine, is echter een quaestie van denken, - het is niet iets van eten en drinken, maar het is het product van één speciale functie van mij, van mijn denken.

Ik zie natuurlijk wel een onderscheid tusschen een mensch en een machine; maar als ik er op een bepaalde manier, min of meer wijsgeerig, over denk, dán zie ik er geen onderscheid tusschen, geen *‘wezenlijk’* onderscheid.

Dit inzicht is niet alleen het product van eene speciale functie van mij; het behoort ook niet alleen tot eene zekere chemisch-mechanicistische levensbeschouwing, tot de constructie waarvan, zonder opzet, deze mijne gedachte van zelf medewerkt; maar het behoort tevens tot een soortelijke denkmanier.

Het ontbreken van het onderscheid tusschen mensch en machine behoort blijkbaar in mijne schatting meer tot het wezen der zaak

dan het bestaan van meer dan een onderscheid, dat ik natuurlijk tevens waarneem.

Dat bestaande onderscheiden, meer accidenteel en het ontbreken van onderscheid meer essentieel door mij geächt wordt, toont aan dat ik het wezen der zaak zoek dáár, waar het bestaan van dat wezen medewerkt aan de samenstelling eener algemeene zienswijze, die vooraf reeds in mij bestond.

Door wezenlijk onderscheid versta ik hier een onderscheid, waarvan de vaststelling een dracht heeft ten opzichte van meer algemeene stellingen.

Indien ik zeg, dat mensch en machine beide volledig chemico-mechanicistisch zichtbaar en verklaarbaar zijn, en dat er daarom geacht moet worden geen wezenlijk onderscheid tusschen te bestaan, meen ik dus, dat het wezen der zaak met die zichtbaarheid pn verklaarbaarheid verband houdt.

Het wezen der zaak is voor mij dus niet gelegen in een der accidenteele onderscheiden, die ik waarneem.

Wanneer ik begin te denken is daaraan voorafgegaan mijn bewustzijn of onderbewustzijn van te bestaan, het bewustzijn namelijk dat hetgene, waarvan ik waarneem dat het denkt, bestaat. Dat bestaansbewustzijn impliceert het gedachtencomplex dat de definitie van het begrip bestaan is.

Gelijk aan zoo een bestaansbewustzijn was bij Thomas Aquinas het Godsbestaansbewustzijn.

Hij dacht van uit het immanente Godsbesef.

De vraag of er ‘een God bestaat’ kán niet anders beteekenen dan of gij gelooft, dat er ‘wat men noemt ‘“een God bestaat”’, en dit kan niet anders beteekenen, dan of gij gelooft, dat een der stelsels van godsdienst, die leeren, dat er ‘een God bestaat’ de waarheid inhoudt, de waarheid, die noodzakelijk, in tegenstelling tot andere leeringen, die andere beweringen als waarheid aangeven, de éénige waarheid moet zijn.

De vraag of er ‘een God bestaat’ is niet een wijsgeerige, doch een theologische, vraag.

De leer van Thomas v. Aquino begint met het a priori gestelde, dat is: gaat uit van een geheel of in wezen anderen toestand, staat, of gevormdheid van het menschen-denkleven of van den menschen-geest, dan de toestand daarvan o.a. door den invloed der wijsbegeerte van de laatste vier, vijf eeuwen geworden is.

Ik bedoel niet, dat hij uitgaat van het a priori gestelde, omdat hij wijsgeerig zoude meenen, dat de goede denkwijze is om van het a priori gestelde uit te gaan; zoo dat hij met déze stelling (van het a priori gestelde) zoude aanvangen.

Maar ik bedoel, dat de mensch, wanneer hij denkt, wanneer hij begint denkwerk te verrichten, noodzakelijk denkt van uit de op het tijdstip van zijn beginnen aanwezige bepaalde gevormdheid van zijn geest.

Zoo als gij denkt van geestesvormen of gedachtenlagen uit, die, onder andere, zijn te weeg gebracht door uw studie, lectuur en denkgewoonten, en waarin een algemeen denk-bewustzijn of denk-onderbewustzijn aanwezig is, waartoe een algemeen besef aangaande dat bewustzijn zelf en aangaande de betrekking tusschen den denker en het bestaande of overdachte behoort, - zóó was dat bewustzijn bij Thomas het bewustzijn van het Godsbestaan.

Hij ging er van uit omdat men wel van iets moet uitgaan en dit het onderste was, dat hij vond.

Het woord God is echter slechts een woord en het begrip God een menschen-gedachten-constructie. Thomas dacht dus van uit een bewustzijn, dat correspondeert met of formuleerbaar is, in een gedachten-constructie, die tegenovergesteld is aan die, van welke de denkers der laatste vier eeuwen uitgingen.

Evenals de muziek van Liszt een karakter heeft, dat voortkomt uit Liszt's geestesaard, heeft b.v. Schelling's, transcendentalistisch denken een karakter, dat voortkomt uit Schelling's geestesaard.

De geheele geest van Thomas bevond zich binnen een algemeenen denklevens-stijl. Daarin en van daar uit denkt hij. Hij is er een gedeelte van en hij kan er niet buiten zijn.

Wanneer hij het Godsbestaan, gaat bewijzen, denkt hij van zijn

bewustzijn van het Godsbestaan uit, - evenals de latere denkers denken van het bewustzijn uit, dat er iets bestaat, of van de zekerheid uit, dat zij een denkvermogen hebben.

Noodzakelijk denkt men altijd zooals men denkt en niet anders; en men kan niet weten, dat deze denkwijze, en niet eene andere, de objectieve zekerheid aanbrengt.

Daarom moet onze zekerheid niet op onze eigen gedachte gegrondvest zijn.

Eene wijsgeerig genoemde verhandeling kan zich richten tot belijders der chemico-mechanicistische of der neo-vitalistische levensbeschouwing, dat is tot denkers, wier denken niet alleen zulk eene levensbeschouwing als de ware erkent, maar wier denkaard, in al zijne gegevens en wijzen, met de denkhandeling van de ‘chemico-mechanicistische levensbeschouwing’ of de ‘neo-vitalistische levensbeschouwing’ eene levensbeschouwing, en wel de ware levensbeschouwing, te achten, in overeenstemming is.

Nu is, te meenen dat het bestaande hetzij chemico-mechanicistisch hetzij neo-vitalistisch verklaard of begrepen moet worden in den psysieken zin van de term een denkhandeling; maar van de denkkennis of van een denkleer uit gezien is het er eene van lagere orde.

Het eerste gedeelte van Schelling's ‘Transcendentaler Idealismus’ is een complex denkhandelingen van hooge orde.

Een schoon en groot te achten stelsel van wijsbegeerte en godgeleerdheid zal moeten geconstrueerd zijn uit of althans in verbinding staan met denkgegevens en -wijzen van een minstens even hooge orde als die, welke in het genoemde geschrift van Schelling in werking zijn.

Over het begrip ‘leven’.

Na lezing eener studie over den H. Thomas van Aquino en de Nieuwe Biologie, dacht iemand:

Gij betoogt, dat er een wezenlijk of het wezen betreffend onder-

scheid is tusschen den aard van een steen en den aard van een plant.

Om deze stelling het overdenken waard te maken, ware de toevoeging der verklaring van hetgeen men onder ‘wezen’ verstaat gewenscht.

Het behoeft niet een absolute of compleete definitie te zijn; maar een voldoende aanduiding van hetgeen de schrijver en de lezer overeenkomen, voor het gebruik bij de beoordeeling dezer studie, onder het woord ‘wezen’ te verstaan.

Maar overigens, al ware uw inzicht juist, dat is, al kon men aannemen: een plant heeft leven; leven is iets anders dan de eigenschappen, die een steen heeft; - daardoor verschilt een plant in wezen van een steen -

Wat dan nog? - Laat ons stellen: ‘leven’, zooals wij dat waarnemen in een plant, is iets, is iets afzonderlijks, is een primair verschijnsel en een primair begrip. Dat leven heeft een plant en heeft een steen niet.

Waartoe wilt gij ons hiermede nu verder brengen?

Het is te betreuren, dat de leer omtrent leven van Thomas van Aquino niet meer algemeen bekend is. Iemand zag dam allicht verbindingen, die ons zouden doen begrijpen, waarom sommige schrijvers er aan hechten, dat wij leven als een hoofd-begrip in de wijsbegeerte zullen opvatten.

Het schijnt, dat indien men kiezen moet tusschen twee wijsgeerige stelsels, waarvan het eene overeenkomt met de zegswijze: ‘God heeft de wereld geschapen’ en het andere met: ‘er was oorspronkelijk een “cel” en uit die cel heeft zich op mechanico-chemico-physische wijze de aarde met de wereld ontwikkeld’, het aannemen van een essentiëele of primordiale grens te midden van het geschapene of bestaande, namelijk die het levende van het niet-levende scheidt, de aanvaarding van het denkbeeld van God's schepping eerder belemmert dan bevordert.

Gedachten, welke men tegen sommige wijsgeerig geheeten geschriften aan te voeren heeft, behooren soms niet tot de

philosophie eigenlijk gezegd, doch veeleer tot de logica, de begrippenleer en de taalkunde.

Een plant, zegt een wijsbegeerte-leeraar, voedt zich, groeit en plant zich voort. Hij doet dit ‘zelfstandig’, ‘uit zich’, ‘voor zich’. Daarin verschilt hij van een steen.

Slechts door een ontleding, nu echter, der begrippen ‘zich voeden’, ‘groeven’ en ‘zich voortplanten’, zoude men kunnen duidelijk maken in hoe ver door deze verrichtingen een plant wezenlijk verschilt van een steen in diens bewegingen.

De vraag is dus b.v. in hoe ver men niet van een steenkoollaag kan zeggen, dat die zich voedt, groeit en zich voortplant.

Aangenomen, dat een ontleding van het proces, waardoor een klomp steenkool in millioenen jaren zijn volumen vertienvoudigt, verschillende verrichtingen of bewegingen zoude toonen, waardoor bij bestaande stoffen andere stoffen worden opgenomen, waardoor het volumen van de aldus gevormde stof zich uitbreidt en waardoor deze stof wederom overgaat in een andere stof, die daardoor ook het wezen van déze stof verkrijgt, - waarom zoude men deze bewegingen dan niet groeyen, zich voeden en zich voortplanten kunnen noemen?

En wat het ‘zich’ van een plant betreft, - waarom zoude een plant eerder een afzonderlijk wezen zijn dan een stuk steenkool? Gelijksoortige planten, groeven bij getallen uit den zelfden bodem en het geheel van dien bodem met die planten verschilt in zijn functies wel gradueel en accidenteel maar niet essentiëel van een laag steenkool.

Van een zekere opvatting der dingen of levensbeschouwing uit is het mogelijk een essentiëel verschil te stellen b.v. tusschen een mensch en een plant.

Maar van de *beschouwings- en redeneerwijze* uit, *waartoe* de denksoort of de denkaard van de meeste hedendaagsche wijsbegeerte-leeraren *behoort,* kan men niet een dusdanig onderscheid maken.

Dat de mensch los is bij voorbeeld, en de plant vast, aan bodem of aardkluit, maakt niet, gezien van het algemeen gedachtenstelsel, waarin wij ons met de hedendaagsche wijsbegeerte-leeraren

bewegen, uit, een verschil in wezen, o.a. daar de mensch, door de aantrekkingskracht der aarde, door de luohtverbinding tusschen zijn opgeheven voet en den grond, door de physieke gegevens buiten hem en in hem, die zijn bewegingen bepalen, en z.v., ook ‘vast’ is.

Indien men echter iets heeft vooropgesteld, (en dit, naar een door beide partijen, die voorondersteld worden hierbij betrokken te zijn, aanvaardde, methode, bewézen), indien men iets heeft vooropgesteld, van waaruit de beweging van den mensch als essentieel verschillend van de beweging van de plant gezien wordt, - dán heeft men dus het essentiëele onderscheid getoond.

Men kan niet met de beschouwingswijzen van het mechanicisme, materialisme of realisme het idealisme of spiritualisme demonstreeren.

Men moet eerst ‘God’ of de Godsidee zóó, philosophisch, bewijzen, dat de gedachtengangen, waardoor dit bewijs verkregen wordt, door de wederpartij als de beste worden, erkend.

Dit geleverde bewijs zal de noodzakelijkheid medebrengen om van de Godsidee uit het bestaande te beschouwen. Hiervan uit zal men in de menschenbeweging wellicht gratie, bewustheid, schoonheidsvorming, kunnen vinden, waardoor die beweging van de plantenbeweging verschilt.

Het verschijnsel bewustheid of bewustzijn echter b.v., gezien van het mechanicistisch besef der dingen uit, zal door zijn natuur, - dat is dus noodzakelijkerwijze door de natuur, die het heeft volgens het of in het mechanicistisch of physiologisch besef, - nimmer de ontoereikendheid van het mechanicistisch besef kunnen doen blijken.

Met andere woorden: men moet beginnen met te zeggen: er is een God, en nu zullen wij u leeren hoe men van die idee uit of op grond dier idee het bestaande heeft te begrijpen; - evenals men nu begint met te zeggen: er is ‘het bestaande’ of ‘de natuur’ en z.v.

Philosophisch, dat is dus eigenlijk, of in waarheid, kunúnen wij niet eerder of meer wéten, dat er een aarde is dan dat er een

God is. Het is déze gedachte, die de kern der oplossingsmogelijkheid van het geschil tusschen mechanicisme en idealisme uitmaakt.

Op een zekere wijze kunnen wij eerder weten, dat de voor ons staande tafel er is dan dat ‘er een God is’; maar niet philosophisch.

Het is dus voor degenen, die ‘de waarheid’, of een geschikte levensbeschouwing, alleen verwachten van gedachtengangen van een soort, waartoe behoort deze, dat men niet eerder weten kan, dat er een tafel is dan dat er een God is, dat men philosophisch over verschillende wijsbegeerte-stelsels en -stellingen kan schrijven.

Thomas Aquinas begint met te stellen: Er is een God. Daarna gaat hij deze stelling bewijzen.

Dat is iets anders dan het bestaan van God afleiden met gevolgtrekkingen, die bij het zintuigelijk waargenomene beginnen.

Ik bedoel niets mystisch of esoterisch. Thomas van Aquino had natuurlijk eene ‘Godsidee’. Nu is, bij de studie van zijn stelsel, de hoofdzaak deze idee in zich levend te reproduceeren, deze idee gevoelig te begrijpen, en dus waarlijk te ‘hebben’.

Het is onaannemelijk, dat een zoo groote menschengeest aangaande zoo iets wezenlijks en hoofdzakelijks, zich zoude ‘vergissen’. Integendeel, niet alleen vergist hij zich niet; maar alle groote philosopben zijn het met hem eens. Alle groote wijisbegeerte-(wijsgeerige godgeleerdheid-) stelsels zijn het zelfde. De verschillen zijn alleen in het uiterlijke of bijkomstige.

Het levende voedt zich en z.v. *zelfstandig, uit zich, voor zich,* zegt een wijsbegeerte-leeraar.

De schrijver onderstreept de termen ‘zelfstandig’, ‘uit zich’, ‘voor zich’. Door nadrukkelijkheid van woorden vervangt men echter niet bewijskracht of redeneerdracht van volzinnen.

Door de woorden ‘zelfstandig’, ‘uit zich’ en ‘voor zich’ te onderstreepen gebruikt men bij voorbaat datgene, wat bewezen moet worden, als argumenten, die tot het bewijs moeten voeren.

Immers, de vraag is juist, wat ‘zelfstandig’ en wat ‘zich’ is en in hoe ver deze termen dan gelden kunnen ten opzichte van ‘levende’ wezens.

De beweging der machines wordt bepaald door hare structuur en door de kracht, die haar in beweging zet. Evenzoo wordt de voedingsbeweging van den mensch bepaald door de verschillende factoren waarvan zijn 'leven' afhankelijk is.

Zonder stoom, elctriciteit, en z.v., geen machinebeweging; zonder lucht en z.v. geen menschenbeweging.

Wil men belangrijk werken, dan moet men ingaan op zulke overwegingen en b.v. aantoonem, uit den inhoud der overweging zelf, waarin het verlangde onderscheid bestaat, maar niet door nadrukkelijke tusschenvoeging van termen, die tot een andere orde van begrippen behooren dan de begrippenorde in welke wij hier denken, naar een doortastende oplossing streven.

Door de termen 'zelfstandig' en 'zich' te onderstreepen, verkrijgen die termen niet alleen nadrukkelijkheid; maar door die nadrukkelijkheid wordt bedoeld de wijsgeerige dracht der begrippen, welke zij wedergeven, te doen werken, in onze beschouwing.

Nu bestaat de wijsgeerige beteekenis der begrippen 'zelfstandig' en 'zich', zoo als gezegd, alleen in een andere begrippenorde of in een andere wijsbegeerte, dan die, in welke heden ten dage algemeen gedacht wordt.

Een der hoofdzaken, in aanmerking te nemen bij de overdenking van sommige vraagstukken, is, dat Thomas v. A. niet de Godsidee of het bestaan van God heeft gededuceerd uit de empirische beschouwing van het bestaande, dat is uit die beschouwing, die tot de keuze leidt tusschen chemico-mechanicisme en vitalisme; maar dat hij de Gods-idee als alles primeerend en vóór alle denken aannam, dat zijn aanneming van het Godsbestaan voorafging aan zijne aanneming van het bestaan van iets hoe of wat ook, voorafging aan gedachten als 'ik denk, dus ben ik', en z.v.

Zijn bewijzen van het Godsbestaan moeten niet begrepen worden als pogingen om tot een nog niet vast staand gevolg te komen; maas als demonstraties van de hierbij in werking komende menschengeestvermogens ter constructie van het stelsel van kennis omtrent God.

Zoo als men zoude zeggen: 'daar staat die stoel. Gij en ik twijfelen niet aan het bestaan er van. Nu zal ik u bewijzen, dat

die stoel bestaat', - zóo moet men zich denken de verhouding tusschen Thomas' geest en het Godsbestaan.

Het bewijzen van het Godsbestaan was iets dergelijks als het bewijzen van het bestaan in 't algemeen.

Het Godsbestaan was in zijn geest voorafgaande aan het idee van bestaan, en daardoor verschilt zijn stelsel niet alleen van die, welke het Godsbestaan uit de empirische beschouwing zouden afleiden; maar ook van die, welke het Godsbestaan door transcendentale dialectiek (d.i. metaphysische of esoterische redewerkingen) zouden doen resulteeren.

Indien wij er gedachtenwisselingover houden of er een essentiëel, of het wézen der zaak betreffend, onderscheid is tusschen het levend en het levenloos of niet-levend te noemen zijnde in het bestaande, moet onze belangstelling in dit onderwerp ontstaan zijn door de beteekenis, die voor ons het begrip essentie of wezen heeft, en door de gevolgen, die het wel of niet bestaan van dat onderscheid, in verband met die beteekenis, voor onze verdere levensbeschouwing heeft.

Want wat zou er tegen zijn, om, indien dit nuttig ware, overeen te komen een zekere grens te trekken en b.v. de spons en alles wat bewegelijker is dan de spons levend ert alles wat minder bewegelijk is levenloos te noemen?

De uitspraken van vitalisten en neo-vitalisten worden ten onrechte aangewezen als in overeenstemming zijnde met Thomas' biologie, daar bij deze vitalisten een zeker levensbeginsel, levenskracht of leven in het bestaande wordt aangenomen, tegenover de chemico-mechanicisten, die alles tot de chemico-mechanicistisch waar te nemen verschijnselen rekenen, en die een afzonderlijk iets als levensbeginsel en z.v. ontkennen, - terwijl echter de vitalisten dit levensbeginsel in al het bestaande vinden, en bij Thomas het slechts in planten, dieren en menschen wordt aangetroffen.

De vraag of men alles chemico-mechanicistisch verklaarbaar zal achten, òf wel een afzonderlijk levensbeginsel in het bestaande aannemen, is een vraag, die buiten de philosophie om gaat.

Want waarom zoude men niet alles voor chemico-mechanicistisch verklaarbaar houden?

Wat *is* dat, - *niet* de chemico-mechanicistische verklaring der dingen - als levensbeschouwing met een bepaalden inhoud tegenover andere levensbeschouwingen - *maar* het aannemen der chemico-mechanicistische verklaarbaarheid op zich zelve?

Als ik aanneem, dat het bestaande volledig chemico-mechanicistisch verklaard kan worden en van een afzonderlijk levensbeginsel daarbij geen sprake is, - dan heeft dat toch verder met mijn levensbeschouwing en levensgedrag niets te maken.

Niet om dat wanneer mijn overweging gericht is op het bestaande in zijne chem.-mech. verklaarbaarheid ik het onvoldoende dier verklaring inzie en er nu het levensbeginsel tusschen breng; maar om dat mijn overweging niet gericht is op het bestaande in zijn chem.-mech. verklaarbaarheid, is mijn levensbeschouwing niet de chem.-mech. -

De vraag: ‘is het bestaande uit een cel voortgekomen en z.v., òf heeft “God de wereld geschapen”?’ is niet een redelijke vraag, daar er niet een tegenstelling tusschen die twee bestaat.

De waarheid kan trouwens voor mij niet het voortbrengsel mijner overdenkingen zijn. Want overdenkingen veroorzaken alleen denkstellingen, waarvan men niet weten kan of, indien men zich achter eenige verkregene plaatst en er, zoo alsof het voorwerpen buiten ons waren, de beste uit kiest, er zich morgen niet een nog betere zoude voordoen.

Mijn waarheid is niet datgene, wat ik na veel lectuur, studie, levenservaring en nadenken als de waarheid meen gevonden te hebben, want wie stond mij borg, dat het na een jaar niet weder anders ware, - mijn waarheid kan dus niet de inhoud of de uitkomst mijner gedachten zijn. Mijn waarheid is de waarheid van het geheel van mijn geestes-, gemoeds- en lichaamsleven, mijn waarheid is dat, wat ik in waarheid ben als mensch tusschen de menschen, met mijn afkomst, mijn neigingen, mijn levensaard, mijn inzichten.

Ik ben een godsdienstige Jood, niet om dat mijne gedachte, die vrij zoude zijn, mij geleerd zoude hebben, dat het godsdienstig-joodsche de waarheid is; maar omdat mijn vader een godsdienstige

jood was, ben ik noodzakelijk een godsdienstige jood, daar in mij niet het geestesproces zich heeft voltrokken, zoo als bij Luther b.v., waarvan de uitkomst de meening of overtuiging is, die de gedachte op een gegeven oogenblik ons zoude doen weten, dat met haar werkingen een einddoel bereikt is, waardoor iets anders voor ons waar werd dan hetgeen het voor onze voorouders was. -

Medelijden.

De lezing van de mededeelingen der zalige Anna Katharina Emmerich[1)] doet ontstaan overweging betreffende de in het menschdom voorkomende gevoelswerking, welke men medelijden noemt.

Mede-lijden, in den woordelijk juisten zin van de uitdrukking, is verkeerd. Lijden is verkeerd en dus ook méde lijden. Het medelijden, als bedrijvige gevoelswerking, (het gevoel van deernis, zonder lichamelijk lijden), is reeds verkeerd, - het wegnemen van leed is goed. Men moet leed weg nemen uit neiging tot de gezondheid, de gelukkigheid van het bestaande; van een algemeen besef en eene waardeering der deugdelijkheid uit, vast en van middelmatige, evenwichtige, geestelijke temperatuur, een besef allicht met randen van verteedering, maar niet meer dan randen.

Een door-dringend mede-lijden, zoo als dit opgewekt wordt in de genoemde mededeelingen, heeft met wreedheid gemeen, dat het de gedachte, langdurig en in onderdeelen, doet verwijlen bij lijden, zonder zelf mede te lijden.

Wel lijdt, in dit geval, de verhaalster zelf juist, en in geheel buiten-gewone mate, méde. Maar de lezer of hoorder brengt het zoo ver níet.

Oogenschijnlijk is medelijden geheel iets anders dan, ja, tegenovergesteld aan wreedheid. Niet waar, een ander mensch of dier plagen, martelen, vreeselijk lijden aandoen, zal toch geheel iets anders zijn dan die handelingen ten sterkste afkeuren en met genegenheid en deernis voor het voorwerp daarvan vervuld zijn.

Dit is juist; maar het langdurig en in onderdeelen in werkelijkheid of in verbeelding bij de plaag- of martelhandelingen aanwezig zijn, veroorzaakt het durende *gevoel* van deernis of ‘medelijden’,

1) Sulzbach, **1834**.

dat, - zéker reeds aanstonds indien het zich niet tot werkelijk lichamelijk lijden bij den medelijdende verdiept, - ook zoetheid voor den medelijden hebbende inhoudt.

In hoe verre deze zoetheid ook wordt aangetroffen indien het tot werkelijk lichamelijk lijden bij den medelijder komt, kan later beschouwd worden.

In hoeverre de zoetheid in het gevoel van medelijden verwant is aan de zoetheid of het genot van de wellust der wreedheid, blijft ook hier thans buiten bespreking. Hier wordt alleen betoogd, dat het verkeerd is de verbeelding langdurig bij plaag- of martelhandelingen te doen verwijlen.

Dit is verkeerd voor de vorming en de handhaving van den juisten mensch, den juisten samenlever, den juisten staatsburger.

Novalis of Maeterlinck heeft gezegd, dat in de diepte der wellust wreedheid ligt. Wat dáárvan, ook zij, - zéker is, dat in de wreedheid bij den wreede lust, wellust, is. Plagen, is een sobere vorm van martelen en in het oog van plagers ziet men het eigenaardige, warm glazige, van de wellust.

Bij het lezen der voorstellingen van de zalige Anna Katharina Emmerich houdt de geest zich niet alleen met het lijden maar ook met het lijden aandoen bezig. In zoo ver als in de krijgsknechten, geeselaars en beulen de wellust der wreedheid is, houdt de geest van den lezer zich dus met wellustige voorstellingen bezig.

Omtrent de wellust, een gezonde wellust, wordt hier thans niet betoogd, dat die verkeerd zoude zijn. Daaromtrent wordt hier thans namelijk niets betoogd. Hier wordt alleen gesteld, dat plaag-en martelwellust verkeerd is.

Behalve echter om de verkeerde wellust, die daarin is, is het verkeerd de menschengedachte en -verbeelding veelvuldig en indringend met voorstellingen van menschenlijden bezig te houden.

Evenmin als men, tenzij dit wetenschappelijk noodzakelijk is, langdurig met de gedachte bij een vivisectievoorstelling zal verwijlen, evenmin zal men zich bij voorkeur met afbeeldingen van menschenlijden bezig houden.

Indien het medelijden wekt, neigt men naar de verkeerde

wellust. Indien het geen medelijden opwekt, is het alleen afschuwelijk.

Met deze opmerkingen wil men niet de mysteries van eenigen godsdienst tot het onderwerp eener waardeering maken. Men wil alleen ontkennen het nut der verspreiding als algemeene lectuur van de heftige en langdurige verbeeldingsvoorstellingen der zalige Anna Katharina Emmerich.

Zo'n pias!
blijspel in drie bedrijven door Marcellus Emants.
(Vervolg en slot van blz. 888)

Toneel IV.

Jakoba, Erik, later Jaantje, later Aleida.

(Nadat Jakoba de glazen heeft weggezet en de stoel van Louis weer op z'n plaats heeft geset, wordt er getikt.)

J a k o b a :
Binnen.

J a a n t j e :
Moet ik de juffrouw niet gaan halen, mevrouw?

J a k o b a :
Neen, Jaantje, dat is niet nodig. De juffrouw zal 't huis worden gebracht. Maar denk er aan de voordeur niet op het nachtslot te doen eer meneer terug is.

J a a n t j e :
Meneer? Die is in 't geheel niet uitgegaan, mevrouw.

J a k o b a :
O.... zo.... 't is goed, Jaantje

(zij gaat zitten werken).

Toneel V.

Jakoba, Erik (later Jaantje, later Aleida).

E r i k :

(van rechts voor in hofkostuum binnenkomend met zijn steek in de hand, nadat Jakoba even zwijgend heeft doorgewerkt).

J a k o b a :
Nu al terug van 't paleis?

E r i k :
Ik ben nog niet eens gegaan.

J a k o b a :

Geen lust?

E r i k :
Koba.... Ik heb over allerlei dingen nog eens rijpelik nagedacht en ingezien, dat je in veel opzichten toch gelijk hebt.. zelfs groot gelijk.

J a k o b a :
Och kom.

E r i k :
Dat Leid zo onmiddellik bereid was de jonge van Stellingen te nemen bewijst luce clarius, dat zij de ernst van het huwelik niet inziet. Zij is er kennelik nog te jong voor.... veel te jong. En als ze nu zo graag naar Engeland wil, waarom zouden wij haar dit genoegen, dan niet vergunnen?

J a k o b a :
Waarom? Dat zal ik je zeggen. Omdat ik ingezien heb, dat jij ook gelijk hebt.... zelfs groot gelijk.

E r i k :
Wat bedoel je nu weer?

J a k o b a :
Jij vondt Louis 'en charmante.... zelfs allercharmantste jongen, die op Leida is.... tot over z'n oren. Dat ben ik nu van avond helemaal met je eens geworden.

E r i k :
Charmant is Louis zeker; maar net als Leid jong.... nog veel te jong.

J a k o b a :
Kan ik niet vinden en vond jij gisteren ook niet.

E r i k :
Dat ik dit huwelik gewenst heb.... weet je, maar hebben wij één waarborg, dat het een gelukkig huwelik worden zal? Niet één! De jonge lui hebben elkaar nog niet eens leren kennen. Laat ons dus verstandig zijn en waken tegen overijling.. voor een dwaas doordrijven van onze egoïste wensen. Leid en Louis zien er beiden goed uit en hebben beiden geld. Geen van beiden zal 't aan gelegenheden ontbreken om later, geheel uit eigen aandrift een andere en misschien veel betere keuze te doen. Me dunkt: dit moet je met me eens zijn.

J a k o b a :
Je vergist je weer es, man.... als zo dikwels. Ik zie in Louis een man, die biezonder goed bij Leida zal passen, en ik ben 't geheel met je eens, dat wij ons voor Leida zo'n uitmuntende partij niet mogen laten ontgaan.... Leida verlangt niets liever dan hier van daan te mogen komen. Als jij dus in het moeilik zal vallen.... dan gaan die twee werkelik een.... zoals moeilik zal vallen.... dan gaan die twee wereklik een.... zoals jij zegt schitterende.... zoals ik hoop gelukkige toekomst te gemoet.

E r i k :

't Is toch merkwaardig. Toen *ik* dit huwelik wilde, was jij er tegen. Nu ik me door jou heb laten overtuigen, dat....

J a k o b a :
Pleit niet, Erik. We zijn hier niet in de rechtszaal. Ben jij nu een man om een overtuiging te krijgen? Hoogstens leen je er soms een.

E r i k :
Nu.... nu.... nu.

J a k o b a :
En verbeeld je maar niet, dat ik je bedoeling niet doorzie. Al houd jij nog zo veel van Leida, je houdt nog veel meer van je zelf en op dit ogenblik ben je niets meer of minder van plan dan je kind te laten boeten voor de verkeerde dingen, die haar vader gedaan heeft. Met deze daad van rechtvaardigheid wil je als minister van justitie je schitterende loopbaan beginnen. Gelukkig bezit Leida ook nog een moeder,.... een moeder, die jou heeft leren kennen.... ze heeft er leergeld voor betaald.... en die nu weet hoe ze zich tegen jouw streken moet verweren.

E r i k :
Moet ik dit als een bedreiging beschouwen?

J a k o b a :
Beschouw 't zoals je verkiest.

E r i k :
Ik ben bereid Louis aan een plaatsing bij de diplomatie te helpen.

J a k o b a :
Als hij maar gauw van hier wegkomt en jij geen kans loopt op een intiem engagementsdineetje bij de van Stellingens geplaatst te worden naast of over.... mevrouw Schaesbergen.

E r i k :
Wat wil je.... wat bedoel je met die naam?

J a k o b a :
Dacht je, dat ik je geloofd heb, toen je me zo eerlik alles biechttet van je liefdesavontuur *vóór* ons huwelik?

E r i k :
God.... mijn God!

(na een stilte)

Geef me dan tenminste die brieven terug. Hoe zal ik in de Tweede Kamer in staat zijn mijn gedachten bijeen te houden, mijn zinnen af te ronden, mijn beginselen te verkondigen en te verdedigen als ik onder het spreken aldoor denken moet....

J a k o b a :
Op de publieke tribune zit minstens één mens.... zitten er misschien wel twee.... die weten, dat ik van al het moois wat ik verkondig, geen sikkepit meen.

E r i k :
Verd....!

J a k o b a :
Spoel je mondje maar weer es, man.

E r i k :
Heb je 't er dan op gezet me waanzinnig te maken?

J a k o b a :
Wat zou ik daaraan hebben?

E r i k :
Zie toch in, welke belangen er op het spel staan, niet enkel voor mij; maar voor ons hele volk! Besef toch, dat een

man als ik eerst behoort aan zijn natie en pas daarna aan zijn huisgezin.

Jakoba:
Laat me weer ijskoud, man.

Erik:
Voortaan zal ik geen woord meer kunnen spreken, geen vinger meer kunnen uitsteken, zonder dat het bekend wordt, ontleed, gekommentarieerd, zo mogelik gekarikaturizeerd.

Jakoba:
Laat me alles ijskoud. Bewaar je oratories talent gerust voor je Tweede Kamer.

Erik:
Maar als ik je nu zeg, dat ik met het Damokles-zwaard van die brieven boven m'n hoofd niet doorleven kan..... niet doorleven wil! Dat ik 't niet uithoud à la merci te zijn van twee wij.... twee vrouwen, die....

Jakoba.
Zeg gerust wijven. Je denkt 'et immers toch.

Erik:
Geef me die brieven terug Koba of.... of.... (zij lacht, maar niet al te luid) Je lacht nog.... je lacht?

Jakoba:
Ik lach om een Hollands spreekwoord, dat me te binnen schiet. Je zult 'et wel kennen. Dat van de apen, die hoog klimmen zullen....

Erik:

(in wanhoop)

O! dat is te erg! De maat loopt over! Ik maak er een eind aan!

(Hij loopt in vertwijfeling zijn kamer rechts binnen.)

Jaantje:

(van rechts achter binnenkomend, nadat Jakoba haar werk weer opgenomen heeft)

De laatste post, mevrouw.

Jakoba:
Dankje, Jaantje. Leg maar neer. Voor mij zal er wel niets bij zijn.

Jaantje:
Neen; alles voor meneer.

Jakoba:
Goed. Is juffrouw Aleida nog niet t'huis?

J a a n t j e :

Neen, mevrouw. Die is nog niet t'huis.

J a k o b a :

Dan zal ze wel gauw komen.

(Jaantje rechts achter af; Erik schiet zijn kamer uit; jas en overhemd zijn geopend; hij heeft een revolver in de hand, die hij richt op zijn hart. Jakoba schrikt)

Ben je nu echt krankzinnig?

E r i k :

Geef me die brieven terug of ik schiet me voor je ogen dood!

J a k o b a :

(die zich hersteld heeft)

Jij.... schieten? op je zelf?

(Zij is opgestaan en hem genaderd.)

E r i k :

Geef me die brieven, of....

J a k o b a :

(hem plotseling de revolver ontnemend)

Stel je toch

zo niet aan! Ik heb geen verstand van pistolen; maar dat dit ding niet geladen is....

(Zij bekijkt de revolver en legt die dan neer)

Zo'n pias! Je moest je schamen.

E r i k :
Koba.... vrouw.... als ik je nu smeek.... op m'n knieën smeek....

(hij valt op de knieën.)

J a k o b a :
Kom, kom.... al dat komediespel. Sta op. Doe je overhemd weer dicht en....

E r i k :

(in vertwijfeling)

Heb je dan zelfs geen medelijden meer voor me over?

J a k o b a :
Wel zeker. Wie zou geen medelijden hebben met 'en grrrroot man, die zo'n erbarmelik klein figuur maakt?

(met vlijmend sarkasme)

Toen die patser schoot, was zijn pistool wèl geladen.

E r i k :
O, God.... o, God! En dan nog die sarkasmen.... dat cynisme!

J a k o b a :
Jammer nu maar niet langer. Ik heb heus geen lust me op je te wreken. Zelfs ben ik bereid je te helpen.

E r i k :
Te helpen? Hoe.... dan?

J a k o b a :
Misschien kan ik de aureool om je hoofd nog doen eerbiedigen, die je zelf niet meer in staat ben te zien.

E r i k :
Wat bedoel je nu weer? Wat.... wat kan je?

J a k o b a :
Als je mij het adres geeft van mevrouw Schaesbergen, zal ik naar haar toe gaan en....

E r i k :
Je bent wel niet goed snik!

J a k o b a :

Vin je? Nu.... als jij liever naast haar aan tafel wordt gezet....

Erik:
Nooit zal ik dulden, dat mijn vrouw met.... met....

Jakoba:
Je maitresse.

Erik:
Dat is ze toch niet.... niet meer! Maar dat jullie samen om mij zoudt kunnen lachen.... je grieven breed uitmeten.... misschien plannen beramen om.... Neen, neen, neen! Wat zou 't ook baten? Denk je, dat zij, die er op staat bij van Stellingen aan tafel te eten....

Jakoba:
Er wel iets op zal weten te vinden om weg te kunnen blijven wanneer er zulke hoge gasten komen als jij? Ja, dat denk ik. Ik zou er wel 'en stukje van m'n pink om durven verwedden. Zij zal er vermoedelik evenmin op gesteld zijn naast jou terecht te komen als jij naast haar.

E r i k :
Dat kon waar zijn.

J a k o b a :
Geef me dus het adres maar. Morgen zal ik er dadelik....

E r i k :
Maar dan kan ik toch net even goed.... ja veel beter zelf gaan. Geef me die brieven dus terug en....

J a k o b a :
Neen, man. Wel dom; maar zo dom niet. Jij geeft mij het adres. En asjeblief terstond.

E r i k :
O, mijn God, wat 'en vernedering, wat 'en vernedering!

J a k o b a :
Wat praat je toch? Er zijn immers geen getuigen bij geweest.

E r i k :

(met afschuw in zijn stem)

Och.

(hij wil zijn kamer weer binnen gaan, maar keert weer om)

Zie jij dan ook van je scheidingsplannen af?

J a k o b a :
Zolang je minister zult zijn, zal ik bij je blijven. Ben je nu tevreden?

E r i k :
Dat is ten minste iets.

(hij wendt zich weer naar zijn kamer)

Nu.... goed.... dan zal ik....

A l e i d a :

(vrolik binnenkomend)

Daar ben ik!

J a k o b a :
Zo, kind; veel plezier gehad?

A l e i d a :
O, ja; dol veel. Verbeeld u, dat.... maar

(beiden besluiteloos aankijkend)

wat heeft papa? Hij ziet zo bleek.... zijn jas hangt open en....

J a k o b a :
Papa is moe, kind, van het hofbal.

E r i k :
En bezig zich uit te kleden om naar bed te gaan.

A l e i d a :

(nog wantrouwend)

Oooooo.

J a k o b a :
Wil ik jou es wat zeggen? Wij gaan morgen avond met ons drieën naar de komedie.

A l e i d a :
De komedie? Heus? O; da's heerlik! Wat geven ze?

J a k o b a :
De big van 't **168**ste.

A l e i d a :
En papa gaat mee?

E r i k :
Je ziet, kind, dat we alles doen wat we kunnen om jou een aangenaam

(hij kust haar)

en gelukkig leven te geven.

J a k o b a :

(op enigszins plechtige toon tot Erik)

Haal je nu, Erik, wat ik je gevraagd heb?

E r i k :

(nors naar zijn kamer gaande)

Ja.... ja.

J a k o b a :
Vergeet ondertussen je steek niet.

E r i k :
Ach!

(hij keert terug om zijn steek te halen en verdwijnt in zijn kamer.)

(Aleida barst plotseling in tranen uit.)

J a k o b a :
Wat is dat nu?

(Zij gaat Aleida liefkozen)

Maar kind....

Derde bedrijf.

Zelfde dekor; maar de dubbele deur in de achtergrond is nu wijd opengezet en men ziet in de eetkamer, waarvan de achterwand versierd is met deftige familieportretten. Voor die portretten is een groene wand gemaakt van palmen en opgestapelde bloemen. Voorts zijn beide kamers overal met bloemgeschenken, waaraan kaartjes hangen, kwistig versierd. Tegen de achtergrond van groen en bloemen staan in het midden Louis en Aleida: naast Aleida staan van Stellingen

(in geklede jas)

en Katharina; naast Louis staan Erik

(eveneens in geklede jas)

en Jakoba. Enige mensen staan voor het jonge paar, nemen handendrukkend van hen en van hun ouders afscheid, komen dan naar de voorkamer en verdwijnen door de deur rechts achter, die Mulder telkens opent en sluit. Nieuwe bezoekers komen van rechts achter op, gaan het jonge paar en hun ouders begroeten, komen weer naar voren en verdwijnen door de deur rechts achter. Alle dames zijn in wandeltoilet; de heren komen òf zonder hoed òf met een hoge hoed, die zij in de hand houden. De twee laatste bezoekers zijn de oude graaf van Heshoven, die men ziet binnenkomen en Willem Spronting, de vriend van Louis, die al binnen is; maar het laatst heengaat. Na het vertrek van Heshoven wordt het elektriese avondlicht ontstoken. Een bediende gaat rond met een blad waarop glaasjes staan gevuld met rode en gele dranken. Een meisje

(geen bediende)

biedt snoep aan in een zilveren hengselmandje.

Toneel I.

Jakoba, Erik, Aleida, Katharina, Van Stellingen, Louis, Mulder, Willem, van Heshoven.

Nadat de overige bezoekers zijn heengegaan komen van Heshoven met Erik geheel naar de voorgrond; Louis en Willem komen tot even over de scheiding van achter- en voorkamer; de drie dames en van Stellingen blijven in de achtergrond. De knecht met het blad en het meisje met de snoep verdwijnen.

Erik:
Nog eens, meneer van Heshoven, ik ben u ten zeerste erkentelik voor uw bezoek. Uw tegenwoordigheid op de engagementsreceptie van mijn dochter heeft aan die receptie een biezondere luister bijgezet.

Van Heshoven:
Mijn beste meneer Uiterwaarden, 't is me een avantage u mijn belangstelling te kunnen proeveren in het engagement van zo'n allercharmantst paar als uw dochter met de jonge van Stellingen. Na mijn langdurige ziekte heb ik de laatste dagen serieus gevreesd, dat mijn Esculaap mij het uitgaan zou verbieden. Gelukkig was vandaag de temperatuur wat gestegen.

Erik:
Inderdaad.... inderdaad.

Van Heshoven:
't Is voor u een beau jour geweest; maar ook een vermoeiende dag.

Erik:
Zeker.... zeker. Wij verheugen ons in het bezit van een uitgebreide vriendenkring.

Van Heshoven:
Mag ik van de gelegenheid profiteren u nog eens de tout mon coeur.... deze keer mondeling.... te felesiteren met uw nominatie tot Minister van Justitie,

(hij drukt hem de hand; Erik buigt.)

Erik:
Dank u zeer, meneer van Heshoven, dank u zeer. Dat ik deze benoeming voor een deel ook aan u verschuldigd ben, zal ik nooit vergeten.... nooit.

Van Heshoven:
Dank ze in de eerste plaats aan uw capaciteiten.

Erik:
Heel vriendelik van u zo te spreken, maar werkelik.... ik had niet verwacht in aanmerking te zullen komen en de moeilikheden van allerlei aard aan de vervulling van mijn taak verbonden heb ik me geen ogenblik ontveinsd.... geen ogenblik. Maar toen Hare Majesteit eenmaal haar keuze op mij gevestigd had, heb ik begrepen in het belang van ons volk niet te mogen aarzelen. Ik hoop de mate van mijn krachten niet te hebben overschat en stel mijn vertrouwen op de steun van de Voorzienigheid.

Van Heshoven:
Daar doet u wel aan. Wat zijn wij mensen zonder hogere bijstand? Au revoir, meneer Uiterwaarden.

(Hij drukt Erik, die diep zucht, nogmaals de hand en gaat rechts achter weg. Erik kijkt een ogenblik de gang in of van Heshoven behoorlik uitgelaten wordt en keert dan peinzend naar de voorgrond terug, waar Jakoba tot hem komt.)

J a k o b a :
Erik, is 't nu de tijd voor Sherry?

E r i k :

(knorrig)

Ik heb m'n orders gegeven. Wees zo goed te zorgen, dat ze worden uitgevoerd.

(terwijl Jakoba naar de schelknop gaat)

Koba.

(Zij keert terug.)

J a k o b a :
Nog iets?

E r i k :
Ik ben allesbehalve gerust.... allesbehalve.

J a k o b a :
Ja, man, een slecht geweten....

E r i k :
Zeg toch geen dwaasheden!

J a k o b a :
Mevrouw Schaesbergen heeft me anders zo plechtig verzekerd niet de minste lust meer te hebben om waar ook met jou samen te komen, dat....

E r i k :
Jij kent die vrouw niet zoals ik.

J a k o b a :
Da's waar.

E r i k :
Jij weet niet half hoe sluw haatdragend die zijn kan.

J a k o b a :
Medelijdend ook. Met mij en met Leida heeft ze diep medelijden.

E r i k :
Trarare! Laat je toch niet in de luren leggen door de praatjes van zo'n kreatuur! Als ik geen middel vind en ik zal geen middel vinden om niet bij van Stellingen aan huis te komen, dan heb ik voortaan geen gerust ogenblik meer te wachten. In de laatste nachten heb ik geen oog gesloten.

J a k o b a :

Wees dan maar blij, dat je al meer geruste ogenblikken in je leven hebt gehad, dan je wel beschouwd toekomen.

E r i k :

Ben je weer bezig met je vervloekte sarkasmen?

(Mulder verschijnt; Jakoba lacht even schouderophalend en gaat naar de achtergrond terug).

E r i k :

(tot Mulder.)

Mulder, de Sherry.

M u l d e r :

Terstond, meneer.

(Rechts achter af; Erik gaat naar de achtergrond.)

W i l l e m :

(met Louis naar voren komend.)

Het is en blijft hansworsterij.

(Aleida, die iets naar voren is gekomen met de bedoeling wat aan Erik te vragen, hoort deze woorden, schrikt er van op, en blijft even achter Louis en Willem, die haar niet opmerken, luisterend dralen.)

L o u i s :

Dat geef ik je toe; maar we hebben nu altans een regering.

W i l l e m :

En jij denkt: panta rhei.... onze beurt komt ook nog.

L o u i s :

(lachend)

Iets dergeliks.... ja.... al voel ik me geen partijman.

J a k o b a :

(uit de achtergrond roepend)

Leida.

A l e i d a :

(opgeschrikt naar de achtergrond teruggaande)

Ja, moeder!

W i l l e m :

(de hand reikend aan Louis, die hem al pratend naar de deur rechts achter vergezeld heeft)

Dus.... tot overmorgen. Zeg.... je aanstaande benijd ik je; maar je schoonvader benijd ik je niet. Wat 'en aansteller!

L o u i s :

(lachend)

Zo kwaad niet. Valt heus mee in 't gebruik.

(Willem lachend af.)

E r i k :

(Zenuwachtig naar voren komend en schellend.)

Waar blijft die Sherry nu?

(zoetsappig tot Louis)

Ben je gelukkig, m'n jongen.... in de wolken?

L o u i s :
Kan u daar nog aan twijfelen, papa?

E r i k :
Neen. Je hebt gelijk.... je hebt gelijk. Wie zo'n juweel krijgt.... ja, ja, ik moet 'et es zeggen omdat ik et mag zeggen.

L o u i s :
Of u 't mag!

Erik:
En wat 'en geluksvogel je bent, dat de Voorzitter van de Eerste Kamer je engagementsreceptie heeft bezocht!

Louis:
Ook dat dank ik aan U.

Erik:
Goed.... goed; maar je verdient 'et. Ja, je verdient 'et. - Is 't niet merkwaardig, dat ik dadelik na je eerste bezoek...

Louis:
Toen ik, tot mijn spijt, uw middagdutje bedierf....

Erik:
Is vergeven en vergeten. Dadelik heb ik toen aan m'n vrouw gezegd, let op: die jonge man wordt je schoonzoon.

Louis:
U schijnt op de mensen een biezondere kijk te hebben.

Erik:
Zou 't anders kunnen zijn na zoveel jaren advokatenpraktijk? Neem ondertussen een goede raad van me aan: Houd de vriendschap met van Heshoven warm.... houd ze warm. Al ben *ik* er zonder protektie gekomen, dat lukt niet iedereen.

Louis:
Daarvan ben ik overtuigd.

Erik:
Van Heshoven is ijdel.... onder ons gezegd en gebleven: als veel mannen van betekenis.... voor een vleiend woord erg gevoelig. Ich kenne meine Pappenheimer! Welnu, geef 'et hem.... dat vleiend woord.... geef 'et hem. Het kost je zo weing en je kunt er zo veel voordeel van hebben.

Louis:
Dank voor uw raad.

(Mulder brengt op een zilveren blad Sherry.)

Erik:
Hier onderwijst men de jeugd, hè. Ja.... ja. A, daar is de Sherry.

(tot de anderen in de achterkamer.)

Katharina, Van Stellingen, Koba, komen jullie nu es allemaal hier en drinkt een glaasje Sherry.

(Mulder schenkt in en biedt aan.)

Van Stellingen:

(met de dames langzaam naar voren komend)

Ja; na dat lange staan zal een hartversterking goed doen.

Jakoba:
Zo'n receptie is wel erg vermoeiend.

Katharina:
't Gewarrel van al die mensen voor je ogen.

Erik:
Ja, ja. De plichten van de samenleving.

Katharina:
Die soms heel zwaar wegen, waar?

(allen gaan zitten; Louis bij Aleida, Erik bij Katharina; van Stellingen bij Jakoba. De bij elkaar zittenden spreken luider of zachter met elkaar en soms ook met de overigen. Het gesprek tussen Aleida en Louis vlot niet; Aleida is zeer strak.)

Erik:

(tot Katharina)

Of ze!

(zoetsappig tot Aleida)

Ben je gelukkig, kind? Heb ik een goeie keuze voor je gedaan?

Aleida:
Dat zal ik u es zeggen onder vier ogen.

(ze heeft half ernstig, half schertsend gesproken; maar Erik vermoedt niets.)

Erik:

(tot Katharina)

Een mooie tijd, Katharina, als er op de wereld niets voor je bestaat dan de aangebedene van je hart. We hebben hem allemaal gekend; maar....

Jakoba:

Jij ook?

(Erik maakt een beweging van ergernis.)

Katharina:

Je kunt je die gevoelens zo slecht herinneren. Waar?

Erik:

Helaas!

Van Stellingen:

(tot Erik)

En jullie gaan tegenwoordig zo naar toneelvoorstellingen, hoor ik.

(hij lacht gedwongen.)

Erik:

Heeft Koba 't je verteld? Ja, van Stellingen, 'en mens is nooit te oud om te leren. Dat het toneel licht tot onzedelikheid verleidt en onkuise gedachten opwekt.... ik denk er niet aan van die mening af te stappen. Integendeel.... integendeel! Maar Koba zegt.... en daar voel ik voor.... daar voel ik zelfs veel voor.... juist daarom.... juist daarom moeten wij, mensen van onze ‘standing’ het toneel niet de rug toekeren. Wij zijn, wel beschouwd, verplicht er een invloed ten goede op te oefenen.... verplicht.

Van Stellingen:
Een opvatting, die te verdedigen is.

Erik:
Hebben Shakespeare, Molière, Schiller en meer van die grote mannen in hun tijd ook niet getracht het toneel op te beuren? Zelfs.... met sukses?

Jakoba:

(zich mengend in het gesprek)

En nu zijn we begonnen met de Big van 't **168**e te gaan zien.

Katharina:
Is dat een stuk van Shakespeare?

Van Stellingen:

(luid lachend)

Niet presies.

Erik:

(ernstig)

Van Shakespeare niet; maar....

Jakoba:
Het laat je es lachen. Het dageliks leven.... altans het mijne.... is zó saai, dat....

Erik:

(snel invallend)

Ik geef anders toe, dat je dergelike stukken door Fransen moet zien spelen. Wij Hollanders zijn er te degelik voor, ofschoon ons volk van de andere kant beschouwd....

(hij praat zacht door.)

Louis:

(tot Aleida)

Wat heb je dan toch? Wat scheelt er aan?

Aleida:
Niets,

(zij weert hem af of staat op)

Laat me nu asjeblieft een beetje met rust.

Louis:

(schouderophalend)

Ik begrijp je niet.

(zij praten lang door met lange tussenpozen van stilzwijgen.)

Katharina:

(tot Jakoba)

Of je gelijk hebt. De tegenwoordige dienstboden zijn een ruïne voor je zenuwen.

Van Stellingen:
En voor je beurs.

Jakoba:
Hebben jullie die nieuwe huishoudster al?

Katharine::
Mevrouw Schaasbergen is juist van morgen aangekomen.

Jakoba:
Als die nu op den duur maar niet tegenvalt. Dat gebeurt wel meer. Niet waar, Erik?

Erik:
Laat ik jullie nog es inschenken.

(Hij wil inschenken.)

Katharina:

(haar glas met de hand bedekkend)

O, neen; dank je wel.

Van Stellingen:
Ik dank ook.

Katharina:

(oprijzend)

Manlief.... als wij om half acht hier terug willen zijn voor 't dinee.... Gastheer en gastvrouw zullen zich misschien graag wat opfrissen. Waar?

Van Stellingen:
Mevrouw van Stellingen, ik ben tot uw dienst.

(allen staan op.)

E r i k :
En ik zal me het genoegen veroorloven jullie uit te laten.

J a k o b a :
Tot straks dan.

(Katharina en Van Stellingen gevolgd door Erik rechts achter af.)

Leida; kind, nu moeten wij een beetje voortmaken. Geef je ridder dus een poosje verlof.

A l e i d a :
Ja, moesje.

J a k o b a :
Ik ga aan Mulder nog enige wenken geven voor de tafel.

(Zij verdwijnt door de grote achterdeur.

A l e i d a :

(tot Louis)

Ga nu maar je smoking aantrekken.

L o u i s :
Zeg me dan eerst wat er aan scheelt.

A l e i d a :

(kalm, maar ernstig.)

Nu niet. Morgen.

L o u i s :
Maar dat is toch plagen, Aleida.

E r i k :
Heus niet, Louis.

L o u i s :
Kon ik maar vermoeden wat ik misdreven heb. Ik ben me van geen kwaad bewust. Heb je misschien iets verkeerd begrepen.... of verkeerd uitgelegd.... of....?

A l e i d a :
Morgen zal ik je alles zeggen.

L o u i s :
En als ik je nu bij voorbaat om vergiffenis vraag.

A l e i d a :

(dringend)

Heb asjeblieft geduld tot morgen. Ik moet op m'n gemak met je kunnen praten, en dat gaat nu niet.

L o u i s :

(aarzelend heengaande)

Wat is dat nu ellendig!.... Die onzekerheid....

(terugkerend)

Geef me ten minste een afscheidszoen.

A l e i d a :

(half lachend, half ontstemd)

Moet dat nu?

L o u i s :

Moeten.... Als je 't er niet op gezet hebt me wanhopend te maken.

A l e i d a :

(schouderophalend)

Nu.... neem 'em dan maar.... die zoen

(zij laat hem kalm begaan.)

L o u i s :

Aleida;.... hoor es.... ik vind je van avond heel onaardig. Je bent zelfs wreed,

(hij wil rechts achter heengaan.)

E r i k :

(van rechts achter opkomend en dus Louis ontmoetend.)

Ga je nog even naar huis, Louis?

L o u i s :

(enigszins verward en schichtig)

Ja.... meneer.... papa. Ik.... ik ben heel gauw terug.

E r i k :

Wat scheelt die?

J a k o b a :

(uit de eetkamer terugkerend en Aleida plotseling in tranen ziende uitbarsten)

Leida.... kind.... wat is er aan de hand?

A l e i d a :
Moeder.... valt ieder mens tegen wanneer je hem beter leert kennen?

J a k o b a :
Wel neen, kind. Wel velen; maar toch niet ieder.

E r i k :

(zoetsappig)

Maar, meisjelief, wat is er voorgevallen, dat je tot zulk een pessimistiese opvatting heeft gebracht?

A l e i d a :
Ach papa.... vraag daar maar niet naar.

(schreiend links af.)

Toneel II.

Erik, Jakoba, later Jaantje.

J a k o b a :
Wat betekent dat nu?

E r i k :
Dat begrijp je weer niet? Trarare.... trarare! Zo'n gebrek aan mensekennis is toch werkelik merkwaardig. Dus jij ziet niet in, dat als we dit huwelik laten doorgaan, Leid met open ogen haar ongeluk te gemoet gaat?

J a k o b a :
Neen, dat zie ik zeker niet in.... net evenmin als jij 't inzag, toen je me zei: dat jonge mens wordt je schoonzoon.

E r i k :
Ziedaar nu juist het onderscheid tussen jou en mij. *Ik* zie mijn dwalingen in; jij blijft voor jouw dwalingen stekeblind.

J a k o b a :
Zou je denken. En ben je dus van plan nog na de engagementsreceptie je toestemming tot Leida's huwelik te weigeren.... enkel en alleen, omdat ze vermoedelik met Louis een kleine strubbeling heeft gehad?

E r i k :

(met opgeschroefde verontwaardiging)

Kleine strubbeling.... kleine strubbeling! Als jongelui.... al vóór hun huwelik.... terwijl ze in zaligheid behoorden te zwemmen.... te zwemmen.... zulke hevige onaangenaamheden hebben, dat er tranen worden vergoten, dan noem jij dat een kleine strubbeling? Wat en verblinding! En dat voor 'en moeder.... 'en moeder!

J a k o b a :

(zeer kalm)

Weet jij al waarover ze 't samen hebben gehad?

E r i k :

Ik weet 'et niet en ik wil 't niet eens weten. Dat ze onaangenaamheden hebben is me volmaakt voldoende.

J a k o b a :

Als 't in jouw kraam te pas komt een verloving, die je eerst met alle macht gewild, zelfs bevolen hebt weer eens te verbreken. Ja; dat begrijp ik. Jij zoudt er in 't geheel niet tegen

opzien de blaam op je dochter.... want dat 'en meisje, wier engagement afraakt, geblameerd is in de ogen van de mensen.....

E r i k :
Van de domme mensen.

J a k o b a :
Dom noem jij ieder, die jou geen gelijk geeft.

E r i k :

(op ruw dwingende toon)

Ben ik Leida's vader of ben ik dat niet?

J a k o b a :

(steeds leuk)

Wat dat aangaat kan je gerust wezen. Maar als jij er geen been in ziet voor je dochter een huweliksplan op te geven met een jonge man, die je zelf zo hoog hebt gesteld, de enige zoon van je oudste vrind.... van de premier van het nieuwe kabinet, dan....

E r i k :
Trarare.... trarare! Hier dient gehandeld te worden eer 't te laat is!

J a k o b a :
Maar niet zolang 'et nog te vroeg is.

E r i k :
Wij zijn verplicht maar met één ding rekening te houden.... te weten Leids geluk.

J a k o b a :

(leuk)

En doe je dat?

E r i k :
Dat ik gehoopt, zelfs vertrouwd heb haar door deze verbintenis gelukkig.... zeer gelukkig te kunnen maken.... ik denk er niet aan dit te willen ontkennen. Maar.... beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Deze wijze spreuk zal je wel kennen en dus.... ik weet wat me te doen staat. Dat ik met takt te werk zal gaan, spreekt van zelf; maar met jouw erotiese koppelplannen ben ik niet van plan rekening te houwen.

(terwijl Jakoba niet dadelik weet wat te antwoorden, wordt er getikt)

Binnen.

J a a n t j e :

(enige brieven en tijdschriften overhandigend)

De post, meneer,

(af.)

E r i k :

(de tijdschriften en brieven vluchtig doorsnuffelend)

Even kijken.

J a k o b a :
Ben je weer bang?

E r i k :
Ik weet wat ik van de mensen te wachten heb.

(terwijl Jakoba ook een blad inziet)

Daar heb je 't ook al!

J a k o b a :
Wat?

E r i k :
Wel, de Ware Jakob. Ook zo'n blad met een spotprent.

(hij ontdoet het blad zenuwachtig-gehaast van de omslag)

Godver.... Kijk es! Kijk es.... wie is dat?

J a k o b a :
Wel?.... De Nederlandse maagd en een man met

een steek op z'n hoofd, die haar een rolletje aanbiedt, waarop staat: wet op de zedelikheid. Hij lijkt goed, die man met de steek.

E r i k :
Maar die Nederlandse maagd.... op wie lijkt die?

J a k o b a :
Op wie die lijkt?

E r i k :
Zie je dat niet.... Wil je 't misschien niet zien? Ben jij soms in het komplot?.... met Louis? Heeft die de plaat getekend of laten tekenen?

J a k o b a :
Wou je nu nog beweren, dat je geen slecht geweten hebt?

E r i k :
Wou jij ontkennen, dat deze Nederlandse maagd het portret is van Dora?

J a k o b a :
O, heet ze Dora. Dat wist ik nog niet. Nu, wees gerust man. De gelijkenis tussen Dora Schaesbergen en deze Nederlandse maagd bestaat alleen in jouw opgeschrikte fantasie.

E r i k :
Wat? Die neus.... die mond....

J a k o b a :
Zijn jong en mooi en Dora is lelik en oud.

E r i k :
Nog geen veertig.

J a k o b a :
Hoe jammer dan, dat je haar voor je ministerschap de bons moest geven. Ik heb nu geen tijd me langer met die dame bezig te houden; maar eer ik heenga wil ik je nog even een raad geven. Doe geen nieuwe pogingen om Leids huwelik in de war te sturen.

E r i k :

(met ingehouden woede)

Trarare.... trarare. Al smeed jij nog zoveel duivelse plannen om mijn verdere carrière te vernietigen, ik zal ze allemaal weten te verijdelen! Louis is 'en slechte.... door en door slechte jongen en ik zal er voor waken, dat mijn dochter zo'n individu niet tot man krijgt.

J a k o b a :

(beslist)

En ik zal er voor waken, dat Leida niet op haar oude dag net als haar moeder, zal moeten verklaren: ik heb geleefd voor niemendal!

Erik:
En als ze nu van het geluk, dat jij haar geven wilt, niet gediend is!

Jakoba:
Daar ben ik nog zo zeker niet van.

Erik:
Alsof dat niet luce clarius was! Maar wil jij mij een raad geven, ik heb er een voor jou. Bedenk wel, dat mij kompromitteren gelijk staat met Leid kompromitteren. Komt de wereld te weten, dat jij mij een pias noemt, dan blijft Leid levenslang de dochter van zo'n pias. Begrepen!

J a k o b a :

(weer niet dadelik een antwoord vindend zegt alleen)

Zo.

(en gaat links af.)

E r i k :

(die nog vóór Jakoba verdwijnt, naar de achterdeur is gegaan, roept daardoor)

Mulder!

Toneel III.

Erik, Mulder, later Jan.

M u l d e r :

(opkomend door de achterdeur)

Heeft meneer geroepen?

E r i k :
Ja. Ik wens een wijziging te brengen in de wijnen.

M u l d e r :
Tot uw dienst. 't Was: alles fijnste merken, omdat meneer van Stellingen al aan de akademie bekend stond als fijnproever.

E r i k :
Presies. We hadden dus....

M u l d e r :

(van een lijstje oplezend)

Bij de hors d'oeuvre Heidsieck Monopole extra dry....

E r i k :
Dat kan blijven.

M u l d e r :
In alle glazen een scheutje.... veel schuim.

E r i k :

Mijn glas goed vol, omdat ik dadelik spreken wil en zolang ik spreek: stilte achter tafel.

M u l d e r :
Geen bediening.... geen geluid.

E r i k :
Voor mijn vrouw is Champagne te opwindend. Haar schenk je dus weinig in.

M u l d e r :
Enkel één gulpje.

E r i k :
Dan....

M u l d e r :
Hadden we Château Yquem, Mouton Rothschild en Chambertin.

E r i k :
Dat verander je in Graves, Saint Emilion en Petit Bourgogne.

M u l d e r :

(zijn lijstje veranderend)

Zoals meneer verkiest.... telkens éénmaal inschenken zeker.

E r i k :
Presies. Dan nog eens Champagne.

M u l d e r :
En de likeuren?

E r i k :
Cognac is voldoende. Koffie voor de dames hier, voor de heren aan tafel. Een half uur later tee. Kwart over tienen het rijtuig.

M u l d e r :
Uitmuntend.

(na een buiging links achter af.)

E r i k :
Is de tweede dienknecht er al? Wie heb je?

M u l d e r :
Jan Hemsink. Ik meen hem juist gehoord te hebben.

(de dubbele deur openend)

Ben je daar, Jan?

J a n :

(te voorschijn komend door de dubbele deur)

Present.

(Erik groetend)

Meneer.

E r i k :
Goed.

(hij wendt zich peinzend af.)

M u l d e r :

(tot Jan)

Kom mee naar de kelder. Er zijn flessen te dragen,

(geheimzinnig en iets zachter)

Het zakie raakt af.

(met Jan door de dubbele deur af)

Wat ik je brom.

E r i k :

(alleen zijn rede rekapitulerend)

Waarde vrinden. Neen. Kinderen, vrinden en vrouw. Maar dan.... wat dan?

Toneel IV.

Erik, Louis.

L o u i s :

(van rechts opkomend en enigszins schrikkend bij het zien van Erik, die in gedachten verzonken, hem niet dadelik opmerkt.)

O.... ik.... daar ben....

E r i k :

(zich plotseling beheersend)

Jij.... jongen, je komt als geroepen.

L o u i s :

Ik?

E r i k :

Ja. Net dacht ik: kon ik Louis maar even onder vier ogen te spreken krijgen.

L o u i s :

Onder vier ogen? Is er iets....?

E r i k :

Iets, dat je vermoedelik minder aangenaam zult vinden. Maar tot mijn groot leedwezen kan ik.... mag ik deze teleurstelling je niet besparen.

L o u i s :

Dus iets met Aleida.

E r i k :

Presies; maar blijf nu kalm.... zie de zaak helder in en....

L o u i s :

Kon ze me dat dan niet zelf zeggen?

E r i k :

Laat ons niet afdwalen naar bijzaken. Elk ogenblik kunnen je ouders aanschellen. We dienen dus kort te zijn en bondig. Dat jullie verhouding minder goed is geworden heb ik met groot verdriet waargenomen. Daar zal je, hoop ik, niet aan twijfelen.

Louis:
O neen; maar....

Erik:
Met je welnemen. Het geluk van mijn enige dochter, een kind, waar ik zo zielsveel van houd, m'n oogappel staat op 't spel. Het zal je dus niet verwonderen, dat de besluiten, die ik genomen heb.... genomen in haar belang.... dat die besluiten onwrikbaar vast staan.

Louis:
Wat voor besluiten bedoelt u.... wat valt er te besluiten?

Erik:
Jullie huwelik mag niet doorgaan.

Louis:
Wat?

Erik:
Later.... Je weet hoe vrouwen zijn. Ook de allerbeste is.... wispelturig. Varium et mutabile semper femina. Dus....

Louis:
Ja maar; mijn hemel.... ik....

Erik:
Laat me even uitspreken. Ik vertrouw er op, dat jij.... als de gentleman, die ik altijd in je gezien heb en.... wat meer is.... als de man, van wie ik weet, dat hij mijn kind zielslief heeft....

Louis:
Dat waarachtig!

Erik:
Dat jij me zult willen helpen dit enig kind voor de blaam te bewaren, die de wereld nu eenmaal gewoon is bij een verbroken engagement te werpen op het meisje.

Louis:
Maar ik zie nog volstrekt niet in, dat ons engagement verbroken hoeft te worden.

Erik:
Zou jij dan een huwelik zonder liefde wensen?

Louis:
Dat stellig niet, maar....

Erik:
Welnu.... Leid heeft je niet.... altans nog niet.... lief. Het doet me innig leed je dit te moeten zeggen; maar.... 't is onvermijdelik. Je weet hoe gaarne mijn vrouw jou tot schoonzoon zou aannemen. Ik zeker niet minder. Maar van het begin van jullie

kennismaking af heb ik het mijn vrouw gezegd: wij dienen de zekerheid, de absolute zekerheid te hebben, dat Leid evenveel van hem houdt als hij van Leid. Zolang we deze zekerheid, deze absolute zekerheid niet bezitten, mogen wij als ouders onze toestemming niet geven.

L o u i s :
Dat begrijp ik; maar....

E r i k :
Nu spreekt het van zelf, dat van avond niemand merken mag, wat er gaande is. Je ouders niet en Leid zelf even-

min. Ik zal daarom aan tafel dezelfde rede.... altans nagenoeg dezelfde rede houden, die ik ook gehouden zou hebben als er niets ware voorgevallen. Jij kunt me dan antwoorden in dezelfde geest. Takt heb je genoeg om te weten welke bewoordingen je zult moeten kiezen. Daarna kunnen we vanavond uiteen gaan in de beste harmonie. Dan breng ik morgen ochtend aan je ouders een bezoek, of schrijf ik hun.... schrijven is misschien nog beter, leg hun alles uit en maak hun duidelik, dat jullie engagement wel niet verbroken hoeft te worden.... dat woord ontglipte me; maar 't is te sterk.... ik neem 't dus terug.... maar dat het raadzaam is voor een poos.... in Leids.... ja in jullie beider belang.... onze vertrouwelike omgang te staken. Jij wilt toch in de diplomatie gaan; dat is me bekend. Goed.... goed.... ik verzet me er niet meer tegen. Om het je makkelik te maken zal ik je zo gauw mogelik een positie.... een mooie positie verschaffen in de een of andere aangename, interessante residentie bijv.: Konstantinopel of Bukarest. Bukarest vooral moet een alleraardigste stad zijn. Prachtige vrouwen. Veranderen de omstandigheden.... komt Leid tot andere inzichten.... wat ik hoop en in 't geheel niet uitgesloten acht.... dan is op deze manier niets verloren en kan alles nog uitstekend terecht komen.

L o u i s :

Dat hoop ik ook. Eigenlik kan ik er zelfs niet aan twijfelen; maar.... al wat u zegt.... ik voel me zo overrompeld, dat....

E r i k :

Dat spreekt, m'n jongen.... dat begrijp ik volkomen. Intussen de tijd dringt. Ik moet me nog verkleden. Houd me dus ten goede, dat ik me niet in verdere uitweidingen begeven kan. In alle geval reken ik er op, dat jij je woord zult houden en je als een gentleman gedragen. Drink ondertussen een goed glas Champagne; dat zal je moed geven. Ik zal Mulder zeggen, dat hij jou eens extra inschenkt. En.... zoals ik al zei.... vertrouw op de toekomst. Later komt alles terecht.... alles.... alles! Geen twijfel aan. Tot aanstonds dus. Tot aanstonds,

(rechts voor af.)

L o u i s :

(verbijsterd)

Gerechte hemel.... wat betekent dat... wat overkomt me?

(hij valt op een stoel of kanapee neer.)

Toneel V.

Louis, Jakoba, Aleida.

Jakoba:

(door Aleida gevolgd van links opkomend)

Zie je wel? Net wat ik dacht: Louis zit al op je te wachten.

Louis:

(opspringend)

Aleida.... is 't waar?

Aleida:
Wat?

Louis:
Dat je niet van me houdt?

Aleida:
Wie heeft je die onzin wijsgemaakt?

Louis:

(jubelend)

Onzin.... 't is onzin? Goddank!

(hij omhelst haar hartstochtelik.)

Aleida:

(Louis zacht afwerend)

Ja wel.... maar....

Jakoba:
Wat nu?

Louis:
Is er toch iets niet in den haak?

Aleida:
Je zult 'et horen; maar blijf asjeblieft kalm. Zal je dat?

Louis:
Ja.... wel, maar....

Aleida:
Zeg me eerst wie je wijs heeft gemaakt, dat....

Louis:
Dat je niet van me hieldt? Wel.... je eigen vader.

Aleida en Jakoba

(tegelijk)

Hè? Wat? Papa?

Aleida:

(tot Jakoba)

Wat zegt u daar nu van?

Jakoba:
Dat je 't heus niet te zwaar op moet vatten. 't Is al weer politiek.... niets dan politiek.

Louis en Aleida:

(verbaasd en tegelijk)

Politiek?

Jakoba:
Wel ja. Natuurlik is papa overdreven bezorgd voor het geluk van zijn enig kind.

Louis:
Dat is ie!

Jakoba:
En dat mag je hem niet kwalik nemen. Nu heeft ie gezien, dat jullie 'en kleine....
kleine bisbille hadden.

Louis:

(enigszins opgewonden)

Dat zegt u zo.... en 't kan ook wel zo wezen.... maar waarin bestond dan toch die....
die bisbille?

(tot Aleida)

Weet jij wat ik een ogenblik heb gedacht?

Aleida:
Nu?

Louis:
Dat alles afgesproken werk was tussen je vader en jou.

Aleida:

(verontwaardigd)

Maar Louis.

J a k o b a :

(tot Aleida)

Nu dien je hem wel helemaal uit de droom te helpen.

L o u i s :
Weet u dan....?

J a k o b a :
Ik weet niets.

L o u i s :

(tot Aleida)

En jij zwijgt? Wat is er dan toch aan de hand?

A l e i d a :
Er is....

(bijna schreiend)

Hè.... neen. Ik kan 't niet zeggen. 't Is me *te* onaangenaam.

L o u i s :
Maar dat is om gek te worden!

J a k o b a :
Ja, Leida.... Dat je *mij* niets wilde zeggen.... goed; maar wat je nu bezielt....

A l e i d a :
Wat me bezielt? Morgen ochtend had ik Louis willen schrijven, dat er van een huwelik tussen ons geen sprake kan zijn.

L o u i s :
Waarom?

J a k o b a :
Dat meen je immers niet.

L o u i s :
Dat kan ze niet menen.

A l e i d a :
Ik meende 't wel degelik. Mijn besluit stond ineens vast.

J a k o b a :
Was 't alweer es zo laat? Maar....

L o u i s :
Gelukkig heb je dan toch kennelik dat vaste besluit weer laten varen.

A l e i d a :
Dat is 't juist. Als je dan weer van me weg bent en ik voel hoe innig veel ik van je houd....

L o u i s :

(trachtend haar te omhelzen)

Maar Aleida, kind....

A l e i d a :

(hem afwerend)

Neen, neen; raak me asjeblieft niet aan.

J a k o b a :
Wat is dat nu voor dwaasheid?

L o u i s :
Zeg me ten minste....

A l e i d a :
't Is in 't geheel geen dwaasheid, moeder. Ik kan geen man trouwen, die de gek steekt met papa.

J a k o b a :
Heeft Louis dat dan gedaan?

L o u i s :
Wanneer.... waar.... hoe....?

A l e i d a :
Dat weet je niet?

L o u i s :
Neen.... zeker niet!

A l e i d a :
Jij weet niet meer, dat je vriend Spronting het nieuwe ministerie een hansworsterij heeft genoemd en dat jij 't daarmee helemaal eens was?

L o u i s :
Maar goeie hemel, kindje, wat je gehoord hebt, heb je glad verkeerd begrepen. Willem doelde niet op je vader.

Jakoba:
En je mag Louis toch niet laten boeten voor de woorden van zijn vriend Spronting.

Aleida:
Nu asjeblieft geen uitvluchten.... geen.... politiek. Louis.... zeg me de waarheid.

Louis:
Maar ik zeg je de waarheid.... de zuivere waarheid. Willem en ik, we spraken over het parlementaire stelsel.... in 't algemeen.... over de aanstellerij van alle partijen en ten slotte ook alle ministeries, die 't willen doen voorkomen of ze, tot heil van vaderland en volk, de edelste, de onbaatzuchtigste beginselen in toepassing brengen, terwijl ze op de keper beschouwd enkel hun best doen om alle macht in handen te krijgen of te houden.

Jakoba:
Maar zo denkt Louis niet over papa.

Louis:
Ik zal toch de draak niet steken met een man, die zo'n schitterende loopbaan als advokaat achter de rug heeft, een man, die bovendien de vader van mijn aanstaande vrouw is.... van een wezentje, waar ik zo dol veel van houd!

Jakoba:
Dat dunkt me ook.

Aleida:

(nog niet geheel gerustgesteld)

En dat panta rhei.. onze beurt komt ook nog?

(Louis lacht luid).

Toen Willem dat zei, lachte jij ook.

Louis:
Weet je wat panta rhei beduidt?

Aleida:
Ik ken immers geen Latijn.

Louis:
Panta rhei is geen Latijn, maar Grieks en betekent, dat er op de wereld niets blijvend is. Alles vervloeit en verandert en wie twintig jaar geleden presies voor de samenleving paste, past er tegenwoordig niet meer voor. Dat ik je papa 'en beetje ouwerwets vind en me met zijn opvattingen niet altijd verenigen kan.... ja.... dat....

Aleida:
Ach, Louis, ik ben heus voo papa's zwakheden niet bilnd.

Jakoba:

(voor zich zelve)

Lief kind.

A l e i d a :
Maar ik kan 't niet verdragen, dat ook anderen zijn zwakheden zien en dingen van hem zeggen, die....

(zij schreit; Jakoba troost haar).

L o u i s :
Kindjelief, dat vind ik heel mooi en lief van je en van mij hoef je heus geen kritiek op je vader te vrezen.

A l e i d a :
Och, kritiek is niet 't ergste.

L o u i s :
Maar spot, hè?

Aleida:
Als je wist hoe papa zich die spot aantrekt! Geen blad met karikaturen of hij scheldt er op en toch is hij op al die bladen geabonneerd. Je moest eens zien hoe opgewonden zenuwachtig hij ze openmaakt en inkijkt. Weet je wat wij moesten doen?

Jakoba:
Trouwen.

Aleida:

(lachend)

Nu.... ja. Dat ook.

Louis:
Is dus alles weer goed?

Aleida:
Ik zou immers nooit een andere man kunnen nemen dan jou.

Louis:
Neen, hè

(hij kust haar hartstochtelik).

Jakoba:
Ziezo.

Louis:
En wat moeten we nu nog meer doen?

Aleida:
Op 't ogenblik voelt papa zich in die afschuwlike politiek nog als 'n visje in 't water; maar wie weet hoe gauw dat veranderen zal.

Louis:
Best mogelik.

Jakoba:
Panta rhei.... vooral bij hem.

Aleida:
Daarom moet jij nu niet dadelik, maar pas later in de diplomatie gaan. Wanneer je dan ergens bent aangesteld, bijv. in Italië of Spanje, dan nemen we papa mee naar zo'n ver land, waar niemand hem kent en dus niemand om hem lachen kan.

Louis:
Zal gebeuren, hoor. Ik beloof 't je.

Aleida:

Ja? Da's heerlik

(zij zoent hem).

J a k o b a :
En een heel goed plan

(Aleida ook omhelzend).

Kind, je vader heeft gelijk. Je bent een ware schat. Je bent een engel. Zal je 't altijd bedenken, Louis?

L o u i s :
Of ik, mama!

J a k o b a :
Maar wees nu op je hoede. Ik ken m'n man en ik vermoed, dat hij nog vóór de soep een rede zal houden.

L o u i s :
Dat heeft hij me al aangekondigd.

J a k o b a :
Zie je wel. Ik betwijfel 't zeer of hij dan in de richting zal sturen, die jullie welkom is.

L o u i s :
Hij heeft me uitdrukkelik verzekerd, dat hij van avond net wil doen alsof er geen vuiltje aan de lucht was.

J a k o b a :
Om des te beter te kunnen zorgen, dat er een vuiltje aan de hemel *komt.* Neen, Louis, dat stelt me niet gerust.

L o u i s :
Wat dan te doen?

J a k o b a :
Hem voorkomen.

L o u i s :
Voorkomen? Hoe?

J a k o b a :
Zo gauw weet ik dat ook niet te zeggen. Maar het beste zou zijn.... Ja, nog eer hij begint te speechen, moet jij hem op de een of andere manier duidelik maken, dat jullie je eigen weg wilt gaan en je door niemand daarvan af laat brengen.

A l e i d a :
Maar niet ruw zeggen, hoor, Louis.

L o u i s :
Dat zeker niet; maar ik zie helemaal niet in hoe....

A l e i d a :
't Is misschien dwaas van me, maar ik heb met papa soms zo'n innig medelijden. Hij ziet 'et ook niet in.... van dat panta rhei.

J a k o b a :
Kom, kom. Denk je, dat hij geen Grieks kent?

L o u i s :

(die heeft nagedacht)

Wat zou u er van vinden, als ik....

J a k o b a :

(Erik binnen ziende komen)

Stil, daar is ie.

Toneel VI.

Louis, Jakoba, Aleida, Erik, later van Stellingen, Katharina, Mulder).

E r i k :

(in geklede jas)

Daar zijn ze. Ik zag ze aanbellen. Hebben jullie nog es naar de tafel gekeken? Is alles in orde?

J a k o b a :
Je weet, dat je op Mulder vertrouwen kunt.

E r i k :

Da's waar. Door en door degelik

(zijn rede weer even rekapituleerend)

Kinderen, vrienden en vrouw....

J a k o b a :
Begin je nu al?

E r i k :
Alleen de aanhef maar. Weet je *nog* niet, dat ik de rest altijd improvizeer?

J a k o b a :

(onbeluisterd door Louis en Aleida)

Pas dan maar op je straks niet te verspreken.

E r i k :
Moet dat weer een hatelijkheid zijn? Heb je nog meer voor?

J a k o b a :
Niets anders dan 't de van Stellingens duidelik te maken wat voor een schat van 'en dochter jij bezit.

E r i k :
Dat weten ze toch en ik ook.

J a k o b a :
Neen, dat weet jij nog niet.

E r i k :
Trarare.... trarare.

K a t h a r i n a :

(gevolgd door van Stellingen in geklede jas)

Daar zijn we alweer.

Erik:
Ik zie 't tot mijn groot genoegen. Gaat zitten.... gaat zitten.

Jakoba:
We zullen wel gauw aan tafel kunnen gaan.

Van Stellingen:
Uiterwaarden, 't'huis heb ik nog even tijd gehad een paar bladen in te zien. Het nieuwe ministerie heeft over 't algemeen een zeer gunstige pers.

Erik:
Vooral de premier zeker.

Van Stellingen:
Neen, neen, kollega. Ook omtrent jou zijn de verwachtingen hoog gespannen.

Erik:
Dan zal ik helaas moeten tegenvallen.

Katharina:
Had de benoeming dan niet aangenomen, Uiterwaarden. Je was toch vrij, waar?

Van Stellingen:
Hij gelooft wel es meer niet, wat ie zelf vertelt.

Erik:
Je kon je vergissen, van Stellingen, je kon je vergissen. Gnoothi seauton, ken u zelven. Dat is altijd mijn leus geweest en die leus heeft me geleerd bescheiden te zijn. Dat ik meen in te zien waar wij heen moeten; ja, dat is waar. Versterking van het overheidsgezag.... strengere tucht.... eenvoud.... krachtigere beteugeling van alle zedeloosheid.... Enfin, je kent m'n program.

Katharina:
Dat alles wil jij immers ook, van Stellingen.. waar?

Van Stellingen:
Zeker.

Erik:
Maar nu de uitvoering van dat program. Eén ding is zeker: ik sta of val er mee.

Van Stellingen:
Blijf dan voorlopig nog maar staan en laat ons de politiek voor een poosje op zij zetten. Van avond wil ik es kennis maken met jouw kelder. Je sherry was al vast puik.

Erik:
Beste vriend aan een man van zo'n kieskeurige smaak als jij al aan de akademie bezat, moet ook mijn kelder tegenvallen. Helaas mag ik me zelf geen fijnproever noemen.

Van Stellingen:

Alweer iets, dat je zelf niet gelooft. Wie een vrouw als de jouwe heeft weten te veroveren, mag zich gerust op z'n fijne smaak beroemen.

J a k o b a :

(schalks zonder scherpheid)

Van Stellingen, ik ben het komplimentjes krijgen te lang ontwend om je nu een goed antwoord te kunnen geven.

Erik:

(oprijzend)

Ga dan maar es kijken of we nog niet aan tafel kunnen gaan

(Jakoba staat ook op).

Mulder:

(de achterdeuren geheel openend)

Als meneer en mevrouw zo goed willen zijn

(allen rijzen op).

Van Stellingen:

(tot Jakoba)

Gastvrouw, mag ik je mijn arm aanbieden?

Erik

(aan Katharina zijn arm aanbiedend)

En mag ik het genoegen hebben?

Jakoba:

Maar het jonge paar voorop.

Louis:

Meneer Uiterwaarden!

Erik:

(terwijl de overigen verwondering tonen)

Wat is er, m'n vriend? Wou je iets.... Zijn er bezwaren?

Louis:

Ik wou gaarne nog eer wij aan tafel gaan iets.... iets zeggen, dat.... dat.... dat minder geschikt is voor de oren van bedienden.

Erik:

(nadat alle aanwezigen geluiden van verwondering hebben doen horen)

Je wilt toch geen rede houden.... nu al....?

Louis:

Ik wou altans zeggen, dat....

E r i k :

A, neen, m'n jongen, a, neen! Gelijk heb je.... groot gelijk. Wat wij te zeggen hebben.... is van te intieme aard om het te uiten in tegenwoordigheid van mensen, die niet behoren tot een van de beide families. Maar mij dunkt, dat aan mij, de vader van de bruid toch het eerste woord moet blijven. Ik zal dus de vrijheid nemen je goeie voorbeeld te volgen of liever je voor te gaan. Kinderen, vrienden en vrouw. Wat ook in dit aards bestaan nog voor me weggelegd moge zijn, deze dag is en zal blijven de schoonste dag mijns levens. En zodanig overmand voel ik me door een machtig naar uiting strevend gevoel van innige dankbaarheid, dat ik, al dadelik bij den aanvang van onzen maaltijd mij niet weerhouden kan te getuigen van de treffende wijze, waarop een hogere macht steeds al mijn handelingen heeft geleid en bestuurd. Mijn ganse, reeds op jeugdigen leeftijd aangevangen en voorspoedig doorgezette carrière levert daarvan zo duidelik het onweerlegbaar bewijs, dat ik ongetwijfeld de juistheid van mijn woorden niet nader hoef aan te tonen. En dat deze hogere leiding mij tans het vertrouwen schenkt de zware taak, die de koningin heeft goedgevonden mij op de schouders te leggen, tot tevredenheid van hare Majesteit en tot welzijn van ons volk te kunnen volbrengen....

het zal u begrijpelik, ja, ik mag wel zeggen het zal u voorkomen van zelf sprekend te zijn. Maar hoe gelukkig en vol vertrouwen ik mij van avond oak voel en voelen mag, onvoldaan zou ik toch wezen als ik denken moest: nog is het geluk van mijn enig kind niet verzekerd. En ziet nu hoe ook in dit opzicht de hogere leiding zich heerlik openbaart. Op hetzelfde ogenblik, dat ik het grote genoegen smaken mocht kennis te maken met den enigen zoon van mijn oudsten en besten vriend van Stellingen, hoorde ik in mij een stem, die zeide: deze veelbelovende jonge man zal 't zijn, die uw dochter naar het altaar voert en die de kroon op uw leven zet door u de zekerheid te geven, dat uw geliefd kind een schone toekomst te gemoet gaat. Van dat ogenblik af heb ik geen aarzeling meer gevoeld. Al kende mijn dochter haar aanstaanden man nog maar heel weinig, al kende haar moeder hem nog in 't geheel niet, ook op hem heeft mijn vertrouwen niet gewankeld en.... ik durf het nu al zeggen.... wankelen zal het nooit. Want krijgt mijn kind in hem een voortreffelik echtgenoot, hij zal 't steeds meer beseffen, dat mijn Aleida hem zijn zal tot een voortreffelike vrouw. Ik durf dit met blijden trots verklaren, omdat de degelike opvoeding, die zij genoten heeft, in hoofdzaak het werk is geweest van een gade, door de Voorzienigheid mij geschonken, die ik in een huwelik van meer dan twintig jaren heb leren kennen en steeds meer waarderen als een edele, hoogstaande ziel, een verstandige en liefdevolle moeder, een levensgezellin, die mij vaak genoeg de vraag naar de lippen heeft doen wellen: wat zou er van mij geworden zijn zonder haar trouwen steun, haar liefderijken troost? Kinderen, vrienden, vrouw, nog veel meer zou ik kunnen en willen zeggen... maar de Champagne parelt....

(luid roepend)

Mulder, breng de Champagne hier.

(Aanstonds wordt Champagne op twee presenteerbladen door de beide dienknechts rondgediend)

Ik wilde zeggen: de Champagne parelt reeds te lang in uw glazen, ik mag u niet langer weerhouden ze te drinken en ledig mijn eerste glas op uw aller welzijn!

Van Stellingen:
Bravo.... bravo!

Katharina:
Och ja.

Aleida:
Mooi paatje!

Louis:
Bravo.... bravo!

Jakoba:

(tot Erik gekomen en 't laatst met hem klinkend)

Biezonder mooi gesproken, man, maar.... vergeet niet, dat ik de brieven bewaar tot Leida getrouwd is naar *mijn* en *haar* zin.

Erik:

Trarare.... trarare.

Louis:

Meneer Uiterwaarden, aanstaande schoonvader, sta mij toe u onmiddellik met een enkel woord te danken voor uw gevoelvolle toespraak. Ik ben uitermate verheugd niet alleen het hart van uw dochter, maar ook de harten van haar beide ouders te hebben mogen winnen en ik hoop aller genegenheid steeds te mogen behouden. Maar het zij mij vergund van de gelegenheid gebruik te maken om u een kleine biecht te doen, die ik misschien onder vier ogen minder goed over mijn lippen zou kunnen krijgen.

Allen:

(met verschillende betoningen)

Wat is dat?

Louis:

U heeft me eens uw hulp en steun beloofd op voorwaarde, dat ik presies zou doen wat u zei.

Erik

(schrikkend)

Hè.... en?

Louis:

En nu moet ik u tot mijn spijt verklaren mij aan deze voorwaarde niet te kunnen houden

(Erik schrikt weer).

U heeft me gezegd, ga niet in de diplomatie en zie: ik ben vast besloten wèl in de diplomatie carrière te willen maken. Later heeft u 't weer goedgevonden, dat ik toch en zelfs dadelik in de diplomatie zou gaan; maar nu kan ik me helaas ook daarnaar niet richten. Integendeel wil ik er nog een poosje mee wachten. Ten slotte heeft u mij verzocht mijn huwelik met uw dochter voorlopig nog uit te stellen en u gaf daarvoor verschillende gronden aan. Maar die gronden tot de mijne te maken is me eenvoudig.... onmogelik. Moet ik u dus door de omstandigheden gedwongen in menig opzicht teleurstellen, toch durf ik hopen en blijf ik vertrouwen, dat u mij uw zeer gewaardeerde steun en hulp in de toekomst niet zal ontzeggen en dat ik, ondanks al wat u vermoedelik niet terstond kan billiken, zal eindigen met uw tevredenheid te verwerven en mij uw genegenheid waardig te maken.

(Van Stellingen en de beide moeders roepen: Bravo; Uiterwaarden staat verbluft en met zijn figuur verlegen te kijken. Men klinkt weer).

Van Stellingen:

Beste vriend, van al die afspraken wist ik niets; maar met de wensen van Louis kan ik me zeer goed verenigen en ik ben overtuigd, dat jij dit eveneens zult doen, nu je je dochter nog een poosje hier houdt.

Erik:
Spreekt van zelf, van Stellingen.... spreekt van zelf. Place aux jeunes! Tegenwoordig stellen de kinderen de wet en wij moeten ze uitvoeren.

Aleida:

(klinkend en met iets weemoedigs in haar stem)

Panta rhei....

Erik:
Heeft je aanstaande jou al Grieks geleerd?

Aleida:
Alleen die twee treurige woorden.

Erik:
Wat treurig? Vrienden, ik stel nu voor aan tafel te gaan en ons tweede glas te ledigen op de toekomst van onze kinderen en op de vervulling van hun wensen! Zij leven!

Katharina van Stellingen, Jakoba:
Zij leven!

Jakoba

(met Erik klinkend)

Nu ben je op de goeie weg. Blijf er op.

Erik:

(nijdig)

Ik wou, dat we vier jaren verder waren.

Jakoba:
Ben je van plan die vier jaren in de Kamer ook zo'n pias te zijn?

Erik:
Ach jij.... nagel aan mijn doodkist!

(Men neemt plaats. Mulder schenkt in; de andere knecht dient hors-d'oeuvres. Stemmen, geroezemoes).

To W.R. Beveridge
Dream, dream, dream
(Words by Eugene Field[1])

Dream dream

1) From ‘The poems of Eugene Field’, copyright 1910 by Julia Sutherland Field, published by Charles Scribner's Sons.

dream -
Of mea - dow wood and stream,

Of bird and bee,
Of flo - wer and tree
- -

All - - - un - der the noon - - day gleam.
Of the

song and play,
Of-- the mirth - - full day - - -

- - Dream dream dream.

Dream dream dream-
-

Of gla - mour glint and gleam, Of the
p
expressivo
hush-a-by things the night-wind sings To — the
mf
moon and the stars a - beam, Of whim - si - cal
dim.
p
mf

- - - Of gla - mour glint and gleam,
Of the

hush - a - by things the night - wind sings
To - the

moon and the stars a - beam.
Of whim - si - cal

sights,
In the land of sprites
- - - - -

Dream dream dream.

Sonnetten door Hélène Swarth.

I

Bazaltgrauw rezen reuzebeukestammen
Langs geel lupineland en droomend keken
Wij hoe de zonneglanzen 't grauw bestreken
Met tragisch-purpre' en violette vlammen.

Wen, hand in hand, wij weerkeerde' in den bleeken
Zachtblanken avond, voelde ik in den klammen
Spokigen nevel heimlijk mij verlammen
Een voorgevoel, te droef om uit te spreken.

Als een klein meisje in donker, bang voor spoken
- Zij slikt haar angst weg, flink wil ze en al groot zijn -
Klemde ik je hand vast. Gouden sterre' ontloken.

Nu ga 'k alleen, wijl voor elkaar wij dood zijn,
Zien of die beuken nog zoo tragisch rood zijn.
O wàarom, wàarom heb 'k toen niet gesproken?

II

Ach! had ik toen dat ééne woord gesproken!
Ach! had ik toen die ééne daad volbracht!
Had ik van liefde een wonder niet verwacht!
- Mijn hand lag stil, mijn mond bleef droef geloken.

Nu klaagt mij aan mijn wanhoop, in den nacht.
O 't ééne woord, gelijk in tooversproken!
O de ééne daad, die had de ban verbroken!
Ik vond alleen maar machtelooze klacht.

In woud, aan zee liep ik dat woord te zoeken.
Ik hoorde 't niet, ook stond het niet in boeken.
Ik knielde en bad - mijn bede werd versmaad.

En zou ik nu dat magisch woord nog vinden,
't Kon hem aan mij toch nimmermeer verbinden.
Als àl mijn vreugden kwam het veel te laat.

III

Beloof uw lief, uw leven saam te weven
Met al de vezelen van haar bestaan,
Haar trouw beschermend sterk terzij te gaan,
In krankte en grijsheid nooit haar te begeven.

Neem zacht haar hand en zie haar zwijgende aan,
Laat in uw oogen weeldetranen beven,
Maar lieg haar 't heil niet voor, waarnaar wij streven,
Als 't gretig kindje grijpend naar de maan.

O liefde is meer dan, hand in hand, te dolen,
In sterrennacht, doorademd van violen
En luistren naar der sferen harmonie.

Laat haar van u geen durend heil verbeiden.
Beloof haar smart, wijl liefde is 't hoogste lijden,
Dat zij geen hemel in uw oogen zie.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(Brahman door Johan Andreas Dèr Mouw (Adwaita), I. A'dam, W. Versluijs, 1919).

Dr. J.A. Dèr Mouw - het bleek mij toen ik dezen bundel las - is stellig een onzer ongemeenste tijdgenooten geweest. En toch, zoolang hij leefde, was dit slechts aan enkele zijner vrienden bekend. Want hij voelde te bescheiden of, moet ik zeggen?, te wijsgeerig-onverschillig voor alles wat hem-zelf betrof, om zich onbewust-energisch een weg naar den voorgrond te willen banen en dan, in het openbaar, zijn volle kracht te laten zien. En zoo deed hij wel een paar interessante wijsgeerige studie's verschijnen (o.a. over Psychisch Monisme en Nieuw-Hegelianisme), maar datgene waar zijn psychische kracht en gaven zich eerst volkomen in openbaarden, zijn merkwaardige verzen, beginnen pas, nu hij gestorven is, volledig het licht te zien. Beginnen, zeg ik, want er staat I op het titelblad van Brahman, en ik hoop dus zeer, dat de belangstelling, die deze veelal van wijsgeerigen aard zijnde gedichten zullen kunnen vinden bij het ontwikkelde publiek, groot genoeg zal blijken, zoodat een vermoedelijk aanwezig **2**e deel spoedig te volgen komen kan.

Want, inderdaad, deze verzen, al zijn zij in innerlijke echtheid stellig eerste-rangsch te noemen, lekkere klokspijs voor de menigte der ontwikkelde lezers zullen zij misschien niet zoo onmiddellijk kunnen wezen. Immers wie dezen bundel te begrijpen, d.i. tot in zijn wezen te doorvoelen wenscht, moet hem, meen ik, *leeren* waardeeren met zijn diep-innerlijkst, zijn zuiverst Zijn. Men kan er geenszins mee doen als met andere verzenboeken, die men opslaat, halfweg verkeerende tusschen waken en slapen, en die men dan leest van het begin tot het einde, aan één stuk door, meêzeulende op den

vloeienden rhythmus en den luchtigen loop der verbeeldingen, totdat men aan het slot gekomen, het boek weer dichtslaat met de blijde maar kalme gedachte: zie, dat was er nog eens een dichter, die 't me gemakkelijk heeft gemaakt: ik hoefde nooit te vragen: wat bedoelt hij eigenlijk, waar heeft hij het over? Want die man heeft niets anders meegedeeld, als wat ik zelf reeds, sinds mijn **6**e jaar, onwankelbaar wist.

Neen, Dr. Dèr Mouw is het tegenovergestelde van een banaal mensch geweest: hij zei niet de dingen die alle menschen plegen te zeggen, omdat zij hen ieder ander óók hooren zeggen, zoodat het praktisch lijkt, om, zonder dat men zelf denkt, ook maar zoo te praten, dan is men van alle 'soesah' af. Hij was iemand, die alles degelijk onderzocht, die zelf gedacht en zelf gevoeld had. En als hij dichten ging, zong hij dus wat in hem-zelf leefde en zingend bewoog. En daarom juist zijn deze verzen voor ieder lezer, die ook zichzelf wil zijn en blijven, en die alleen met den sleur wil meêgaan, als die sleur hem voor zijn diepste Zijn de Waarheid blijkt, zoo aangenaam-interessant. Want zelfs al zou men het niet met alles eens wezen wat er te lezen staat, men krijgt hier toch in elk geval een diep-in waarachtig levend mensch te aanschouwen, die eerlijk uitzong op sympathieken toon alles wat hij in zijn leven wezenlijk meende en dacht en zag. En daarom is deze bundel een magnifiek stuk modern menschelijk zieleleven geworden, waarover andersdenkenden misschien het hoofd mogen schudden, maar waar zich in elk geval met het genoegen der aandoening naar laat luisteren, omdat men voelt: Johan Dèr Mouw was een diep-denkend, talentvol en edel mensch, die onbevangen uitzong, zonder pretentie, wat hij in zich zelf voelde de echtste waarheid te zijn.

Ik vind het noodig hier wat nadruk op te leggen, omdat ik zeker ben, dat het velen, als zij voor het eerst deze verzen opslaan, ongeveer zoo zal vergaan, als het mij zelf is gebeurd. Zij zullen zeggen: 'hè, wat vreemd! waarom spreekt en denkt die man zoo heel anders als anderen? Waar heeft hij het eigenlijk over? En velen zouden dus, na zoo'n eerste inzage, het boek onder een schouderophalen, weer in hun kast kunnen terugzetten met de stille gedachte: 'Dr. Dèr Mouw zal wel een degelijk man zijn geweest, en hij moet dus iets ernstigs bedoeld hebben, toen hij dit schreef. Doch ik heb nu geen tijd, om te speuren naar wat hij eigenlijk vóór

had, en ik zal dus zijn bundel later wel weer eens inzien, als ik niet zoo bezet met mijn gewone dingen ben'. Doch dat gebeurt dan gewoonlijk *niet:* men heeft zooveel te doen wat ons meer onmiddellijk van belang lijkt, en zoo acht ik de mogelijkheid niet uitgesloten, dat als het boek eenmaal is weggezet, het ook weggezet blijft. En daar dit jammer zou wezen, zoowel voor het genoegen van de lezers-zelven, als voor de vereerenswaarde nagedachtenis van dezen, in zijn wezen, grooten auteur, wou ik hier graag eenige aanwijzingen geven, waardoor men naar ik hoop, meer dadelijk in zijn verzen thuis komen kunnen zal.

En dit is des te meer noodig, daar Dèr Mouw's dichtwerk, voor den gewonen verzenlezer, niet overal even vloeiend dus makkelijk te volgen lijken zal. Op een paar plaatsen komt zelfs de maat niet uit; doch dit is geenszins toe te schrijven aan onvermogen van den dichter, maar eenvoudig hieraan, dat de Dood hem verraste, vóórdat hij alles voldoende pers-klaar had gemaakt. En de achtergebleven vrienden, al vindt men er een dichter onder, hadden waarschijnlijk te veel eerbied voor het werk van hun Meester om er iets aan te veranderen, ook al hadden zij er zich toe in staat geacht.

De kern nu van de wijsgeerige gedachte dezer verzen kan, als ik mij niet bedrieg, met de volgende woorden worden aangeduid: de Wereld, het Zijnde, of hoe men het wil noemen, is niets meer dan een illusie, een sneller of langzamer zich voltrekkende opeenvolging van verschijnselen die wel een schijnbare, maar geen echte substantie bezitten, terwijl de wezenlijke werklijkheid, die achter dat gordijn schuilt, geheel en al onkenbaar voor ons blijft, zoodat wij niet weten, hoedanig zij is, en er zelfs niet op kunnen zweren, dat zij bestaat, al gebiedt de Logica ons ook om haar bestaan te veronderstellen, en ontvangen wij zelfs teekenen, die ons aantoonen, dat dat waarachtige Zijn er *is*. En wij kunnen dus over dat wezenlijk-Zijnde, dat waarachtige Bestaan hoogstens negatieve definitie's opmaken, door n.l. nooit iets er aan toe te schrijven van datgene wat op Aarde wordt gezien of bijgewoond. Maar natuurlijk kan de mensch zich niet geheel er van onthouden, om over dat 'Brahman', dat eenig-essentiëele, te spreken en te fantaseeren, en dat doet hij dan met woorden, waar iets mooi's en voortreffelijks op Aarde mee wordt genoemd. En zoo spreekt Dèr Mouw b.v. van

Licht van Brahman, doch dit mag men dan niet anders opvatten dan als een hulpmiddel, om toch *iets* te kunnen zeggen. Brahman is of heeft in waarheid heel iets anders als licht, iets wat wij niet weten en waar wij zelfs niet bij kunnen, omdat licht en donker aardsche gewaarwordingen zijn, terwijl het Metaphysische met het Aardsche geheel en al onvergelijkbaar is en er dus in alle mogelijke opzichten van verschilt. Zooals ik zeide, wij kunnen daar niet, of tenminste bij het meeste ervan maar heel moeilijk bij, omdat wij nu eenmaal menschen zijn, dus verschijnselen, vergankelijke dingen. En de kwestie blijft slechts, of ons allerdiepste Zijn, onze onbewuste eigenlijke Wezenlijkheid, een entiteit is, of slechts een voor een tijdje, voor het oogenblik van het leven, afzonderlijk staan gaand want zich verindividualiseerend deeltje van de groote hyper-psychische Wereld-entiteit, die 'Brahman' heet. Of misschien laten beide opvattingen zich wel tezamen denken, en is men in 'Brahman' deel van 't Geheel, en draagt men in zooverre iets bij tot het Brahman-bewustzijn of tenminste tot het Wezen van Brahman, zoo goed als een atoom dat doet tot de constitutie van een lichaam, terwijl men toch tegelijkertijd zich zelf weten blijft.

Voor het individu is het niet bestaan want opgaan in den Heelal-geest, zij het dan met of zonder behoud van iets zijner eigene Ikheid, de eenig-reëele toestand, want daar heeft men ook reeds in verkeerd in de eeuwigheid voordat men geboren werd. En wat wij thans 'bestaan' noemen, onze werkelijkheid en ons aardsch bewustzijn, is niets dan een illusie, een paarlemoeren kleurenspeling als het ware, waar de ongebroken wit-blijvende diepste Wereld-essentie zich aan haar oppervlakte voortdurend in differentieert.

Let wel: ik gaf hier niet zoozeer uiting aan mijn eigen geestesleven: ik trachtte hier slechts, voor zoover mij dit op grond van de lektuur zijner verzen mogelijk is, de gedachten te benaderen, die in het ongemeene, rijk-diep denkende hoofd van Johan Dèr Mouw om kunnen zijn gegaan.

Want ik geloof, of hoop tenminste, dat deze poging, om iets van de geestelijke kern, van het psychische uitgangspunt dezer Kunst te pakken te krijgen, den goedwillenden lezer van dienst zal kunnen zijn, om evenzoo van deze verzen te genieten als ik zelf heb gedaan.

Dr. Dèr Mouw was, in zijn Wezen, wat men noemt ‘een groot man’. Dat blijkt uit wat hij geschreven heeft, maar om niet door deze verzekering den schijn te wekken, alsof mijn Kroniek hier meer als grafrede dan als literaire beschouwing zou zijn bedoeld, moet ik mij veroorloven het werk van den dichter Dèr Mouw een beetje nader te bezien. En zoo moet ik er rond voor uitkomen, dat het groote gedicht waarmede de bundel aanvangt en dat **37** bladzijden lang is, niet zoo'n indruk van schoonheid op mij heeft kunnen maken, als de auteur misschien verwacht had, dat het geven zou.

Dr. Dèr Mouw is klassiek literator geweest, en hij kon dus de antieke, de Grieksche en Latijnsche dichters waarschijnlijk zoo vlot verstaan als hadden zij geschreven in zijn moedertaal. Maar daarom verwondert het des te meer, dat hij in dit groote gedicht het verkozen heeft, om zijn klassieke opleiding vergetend, want den klaren eenvoud der onvergelijkelijke klassieken als uit zijn geheugen bannend, zich te gaan verliezen in een overdaad van beeldende pogingen waardoor de hoofdlijn ons ontglippen gaat, omdat die beeldingen niet gedragen worden door een den lezer suggereerend en hem tot waarachtig aanschouwen brengend, uit de psychische diepte des schrijvers komend levensgevoel. Dit laatste weervaart ons wèl bij eersterangsche werelddichters, als Shelley, als Aischulos, als Milton en een paar andere misschien, door wie men, om zoo te spreken, opgevoerd wordt en meegesleept hoog omhoog in hun hartstochtelijke zwiering, onderwijl men geniet met zijn verbeelding zoowel als met zijn hoogere Rede en altijd daaronder door met zijn diep-in menschelijk gevoel. Doch Dèr Mouw, hoe hoog ik hem ook schatten moge, als mensch en denker, als psychische wezenlijkheid kortom, ja, hoezeer ik hem waardeeren moge om zijn wezenlijken dichterlijken aanleg, dien hij in menig mooi gedicht tot uiting heeft gebracht, hij heeft, verbeeld ik mij, in dit zijn langste gedicht wat al te hoog gegrepen, wat al te stout gedurfd, en het bereikte, die meer dan **500** regels lange reeks van terzinen verdient wel ieders aandacht als interessante dichterlijke proefneming, maar is - ik moet er wel voor uitkomen - niet weten te worden tot een ons diep zielewezen rakend en ontroerend gedicht, zooals dat alleen volmaakte dichters met hun tot plastischen geest geworden Kunst weten te doen.

De kleinere gedichten echter, als de lezer er een middag aan

besteden wil, om voor dat poosje zijn eigen gedachten op den achtergrond houdend die reeks van blijkbaar spontaan-geschrevene, en telkens door iets origineels verrassende rhythmische ontboezemingen te lezen, dan zal hij, meen ik, tot de overtuiging moeten komen: Johan Andreas Dèr Mouw was een zeer ongemeen man, die een diep-innerlijk leven in zich zelf bezittend en daarin het liefst vertoevend, toch door zijn zeldzame dubbelnatuur van denker en waarnemer, in ongewild geestelijk kontakt bleef met alles om zich henen, en die dus intensief leefde in twee sferen, de reëele en de ideëele tegelijkertijd. En als dus soms de overvloed van 't van binnen uit hem komende en 't van buiten op hem instormende te machtig hem werd en er een botsing dreigde te ontstaan tusschen die twee elkander eigenlijk niet verdragende en tegen elkander ingaande stroomingen van 't zuiver-psychische en reëele, dan kwam er toch weer harmonie, doordat die beiden zich verbonden en naar buiten stormden als een eenheid van zeer persoonlijke poëzie.

Ik deed hier een intuïtieven gooi naar de verklaring van het zeldzame psychologische proces, waardoor deze gedichten met hun wonderbare mengeling van methaphysica en realiteit, van diepe gedachte en alledaagsche observatie kunnen zijn ontstaan in den geest van den auteur. Maar, hoe dit achteraf-psychische waarover niemand - misschien had zelfs de schrijver-zelf het niet kunnen doen - met zekerheid zou kunnen spreken, in elkaêr moge hebben gezeten, in elk geval blijven deze verzen - en dát is toch de hoofdzaak - als een durend bezit voor ieder, die nog iets anders en iets meer van de dichtkunst verlangt dan 't harmonisch-sleurige, dat de Nederlandsche poëzie maar zoo al te vaak is geweest. Dr. Dèr Mouw heeft zeer zeker iets geniaals bezeten, d.w.z. iets spontaan-psychisch', dat tegelijkertijd de dingen in de diepte en in de breedte te zien weet, en dat geziene dan kan weergeven door het suggestieve woord. En het karakter zijner kunst, van het beste gedeelte tenminste ervan, dat spontaan was en innerlijk-sterk, en de natuurlijke eenvoud zelf, zonder eenige poging om een indrukwekkend figuur te slaan, stemde geheel overeen met zijn uiterlijk voorkomen, zooals ik mij dat herinner uit een spontaan bezoek, dat hij mij bracht. Dèr Mouw's verzen vertoonen iets bezadigds en toch iets pikants, iets hevig-belangrijks, en toch ook iets luchtigs, iets zeer intellektueels en tòch iets gevoelds. En zoo was ook

zijn mensch-zijn. Ofschoon hij, toen ik hem zien en spreken mocht, pas ongeveer **55** jaar zal geweest zijn, leek hij wel eenigszins op een man van bij de zeventig, die niettemin nog zeer jong had weten te blijven: hij sprak tamelijk-vlug maar rustig-zacht en zonder eenige pretentie, ofschoon hij telkens iets zei, wat precies den spijker op den kop tikte over dingen, die wij beiden, elk voor zich, onderzocht hadden, of menschen, die zoowel hij als ik hadden gekend. De overeenkomst tusschen zijn meeningen en mijn eigene was hier en daar zoo treffend, dat ik soms bij mijzelven dacht: 't is of ik mijzelven hoor, terwijl ik toch nooit veel van hem had gelezen, en hij vermoedelijk even weinig van mij.

Ja, hij zei ook verschillende dingen over kwestie's, waar hij meer studie van had gemaakt dan ik zelf, maar de bevindingen, die hij er mij over meedeelde, verschilden niet zoo diametraal van wat ik zelf reeds uit mijzelf er losweg over dacht. Kortom, de wederzijdsche kennismaking verliep tot ons beider tevredenheid, en wij spraken ernstig af, elkaêr weer spoedig eens te ontmoeten, maar niet zoo heel lang daarna kreeg ik, tot mijn diep leedwezen, de tijding van zijn dood. En nu ik aan hem terugdenk en zijn bezoek op mijn studeerkamer, en hoe hij daar zat en met zijn rug tegen den stoel-rug, op aangenaam-zachte en toch heldere, als-bescheidene en toch stellige wije sprak over allerlei belangrijke dingen, waar men bij een eerste bezoek gewoonlijk niet van rept, terwijl zijn hand zich daarbij soms vreemd in de lucht bewoog, nu kan ik den indruk niet van mij wegzetten, dat hij destijds eigenlijk reeds tusschen twee werelden heen en weer zweefde, dat hij nog wel niet dood was, maar toch ook niet meer leefde op de gewone manier waarop andere menschen dat doen.

Ja, Dr. J.A. Dèr Mouw is als een man geweest uit een heel andere geestelijke sfeer, die van uit zijn psychische hoogte scherp en toch zachtmoedig de vreemde toestanden en zonderling-klein doende menschen dezer wereld op de juiste wijze bekeek en beoordeelde en die buitendien een dichterlijk talent bezat, waardoor hij, als hij het maar met wat meer gestadigen artistieken ernst en ijver had willen aankweeken - ach! zijn geestelijke belangstelling verdeelde zich wat te veel - stellig een der grootste dichters dezer periode had kunnen zijn.

Laat mij deze Kroniek besluiten met een korte aanhaling, die

een prachtig ontroerend idee geeft van Dèr Mouw's stand tegenover de kwestie van Leven en Dood.

> Als eens voor mij weifelend staat te zweven
> De ontzaglijke balans van dood en leven,
> Eén schaal met 't Ik, één schaal vol wereldschijn,
>
> Dan zal, naar 'k hoop, zinkt weg in nacht en zwijgen
> Mijn klinkend licht heelal, almachtig stijgen
> Het gouden weten van mijn Brahman-zijn.

Wij wenschen Dèr Mouw van harte toe, dat deze hoop van hem geen illusie moge zijn geweest!

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

't Is roerig in onze arbeiderskringen.

Zoowel op ekonomisch als op politiek gebied.

En hoe kan dit ook haast anders?

Wat in het buitenland gebeurt, spiegelt zich natuurlijk ook in òns land af.

In het begin van dit jaar is 't al begonnen met een grootsch op touw gezette staking der transportarbeiders in onze havenplaatsen - een staking, die zelfs met de hulp van het buitenland gevoerd werd, daar de transportarbeiders in Engeland en Frankrijk de aktie van hun Hollandsche kameraden steunden door te weigeren voor ons land bestemde schepen te laden en de uit ons land komende schepen te lossen.

Deze staking had dus een internationaal tintje.

Toch werd zij verloren.

Tegenover een sterke organisatie der werknemers kwam ditmaal een zeer hechte organisatie der werkgevers te staan, die besloten had ‘'t er op aan te laten komen’, het te laten ‘springen of barsten’, in geen geval toe te geven en 't nu eens te zullen uitvechten. En dat kon zij doen. Want vele reederijen en vele betrokkenen bij de scheepvaart hebben groote winsten gemaakt in de oorlogsjaren, en konden 't dus eens aanzien. Bovendien liep het gerucht, dat de weerstandskassen der havenarbeiders goed waren voorzien, terwijl de buitenlandsche werkliedenorganisaties dadelijk met geldzendingen kwamen bijspringen.

't Liet zich in het begin dan ook aanzien, dat 't een lange en koppige strijd zou worden.

Maar tegen veler verwachting liep deze staking toch vrij vlug af. En verschillende oorzaken werkten daartoe mee. In de eerste plaats de rotsvaste onverzettelijkheid der werkgevers, aan wier houding niet te wrikken of te bewegen was; dan de houding der kerkelijke werkliedenorganisaties, wier leden voor een deel uit vrees wel meestaakten, maar 't niet van harte deden en op sprong bleven staan om waar mogelijk weer aan 't werk te gaan; vervolgens de hulpkrachten, die uit de provincie toevloeiden en 't mogelijk maakten hier en daar het werk gaande te houden; en ten slotte de onderlinge verdeeldheid in de kringen der stakers, wier organisaties, verdeeld in modernen en syndikalisten, niet één lijn trokken, maar door querulanlisme en naijver bewogen elkander meer tegen dan in de hand werkten.

Zoo moest de aktie wel verloopen en de staking verloren gaan.

Deze staking heeft dan ook alleen tengevolge gehad, dat de betrokken werkgevers, die best tegen een stootje konden, sterker uit den strijd zijn gekomen; dat de weerstandskassen der werknemers een geduchte aderlating hebben ondergaan; en dat er een tijdlang een stagnatie in den aanvoer van levensmiddelen en grondstoffen voor verschillende bedrijven heeft plaats gehad, die, zooals van zelf spreekt, hier en daar reflex-stakingen, wegens gebrek aan grondstoffen in onderscheiden industrieën, in het leven riep, zonder eenigen baat te brengen.

Deze stakingsbeweging, die dus voor de arbeiders op een mislukking uitliep, heeft alleen geleerd, dat de arbeidersbeweging zich meer en meer begint te internationaliseeren, waarvan de juist dezer dagen uitgesproken arbeidersboycot tegenover Hongarije onder leiding van het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen, als protest tegen het in dat land heerschende ‘witte terreur’, een nieuw en sprekend verschijnsel is.

De roerigheid in arbeiderskringen heeft zich eenige maanden later, dus juist dezer dagen, herhaald.

Weer is een staking uitgebroken.

Maar met hetzelfde resultaat.

Ook déze is mislukt.

Deze staking had echter een politiek karakter. 't Was een protest-staking tegen de behandeling der anti-revolutiewet in de Tweede-Kamer. Men had besloten, dat in het heele land alle arbeiders voor **24** uur het werk zouden neerleggen, om verzet tegen die wet aan te teekenen. Maar daar is niets van gekomen.

Van het plan om de staking over het gehééle land uit te breiden, heeft men evenwel later afgezien en heeft men er zich toen toe bepaald haar te beperken tot de drie grootste steden van ons land. En toen die beperking nog niet voldoende bleek, omdat men het avontuur op groote schaal toch niet aandurfde, werden onderscheiden kategorieën van arbeiders van meedoen vrijgesteld.

Maar zelfs deze protest-staking met een politiek karakter, beperkt tot drie steden en tot bepaalde kategorieën van arbeiders, mislukte.

Zij liep op een fiasco uit.

Op den dag, dat zij zou plaats hebben, heeft men nauwelijks iets van de gebeurtenis kunnen merken; 't was bijna een dag als elke andere gebleven; en van een protest van het georganiseerd proletariaat is niets aan 't licht gekomen.

Een feit, een niet te ontkennen feit is 't, dat het Nederlandsche volk - en onder ‘volk’ hier te verstaan de massa's der arbeiders - niet warm is te krijgen geweest tegen die anti-revolutiewet; de massa heeft 't indienen en 't gebeuren met die wet apathisch aangezien; noch opgewonden artikelen in de kranten, noch fulminante redevoeringen in volksvergaderingen hebben kunnen bewerken, dat ze in beweging is gekomen, van een unanieme verontwaardiging heeft doen blijken.

Het protest heeft zich in hoofdzaak beperkt tot de leiders der massa - laten we 't zoo eens mogen uitdrukken, tot de intellektueele kringen.

En hoe zou dat komen?

Zou dit niet hieraan zijn toe te schrijven, dat de man uit de massa bij intuïtie wel begrijpt, dat hij persoonlijk weinig kans loopt met de wet in botsing te zullen komen en er dus weinig last van te zullen hebben? Zij, die de leiders dier massa zijn, de woordvoerders op vergaderingen, de schrijvers van artikelen, de bestuursleden van vakvereenigingen, die dagelijks aan het gevaar bloot staan een onvoorzichtig woord te gebruiken, zich te verspreken of te verschrijven, en daardoor in konflikt te komen met de noodeloos strenge bepalingen dezer zoogenaamde 'worgwet' - deze kategorie van personen ('t ligt voor de hand) is 't eerst en uitsluitend op het gevaar attent geworden, dat hen van de zijde der nieuwe wet dreigt, omdat zij 't aan den lijve zullen kunnen ondervinden. En dan zijn er nog die intellektueelen, die, van een abstrakt standpunt beschouwd, zich uit den aard der zaak onmiddellijk verzetten tegen elke beperking van het vrije woord, die zich evenzeer in hun en in algemeene belangen door deze wet bedreigd achten en met de mannen van de politiek en van de vakbeweging samengaan in een protest tegen elke poging om de vrije ontplooiïng van gedachte en woord te fnuiken.

Maar ook zij vormen slechts tamelijk kleine kringen in onze samenleving en zijn niet talrijk genoeg om met de politieke leiders en de voormannen uit de vakbeweging een werkelijk volksverzet tegen een wet, waarvan de man uit het volk het gevaar niet zoo onmiddellijk voelt, in het leven te roepen en gaande te houden.

Dit zou gemakkelijker gaan bijv. met een nieuwe belastingwet of met een wet tot verzwaring van den dienstplicht, waarvan ieder individu uit de massa zelf in aanraking zou kunnen komen en er de nadeelige gevolgen meer onmiddellijk aan den lijve van zou ondervinden - dus met een wet, die een minder abstrakte maar een meer stoffelijke materie behandelt.

Een poging om een algemeen volksverzet tegen de anti-revolutiewet in 't leven te roepen, was dan ook vooruit tot een mislukking voorbestemd.

Maar niet alleen het verzet *buiten* de Kamer, ook de oppositie die *in* de Kamer tegen die wet gevoerd is, is op niets uitgeloopen.

De partijen van Troelstra en van Wijnkoop gingen voor deze gelegenheid samen om door middel van obstruktie de behandeling der wet in de Kamer zooveel mogelijk moeilijkheden in den weg te leggen.

En in 't begin leek 't dan ook werkelijk, dat het Kamerpresidium en de regeering hun handen vol zouden hebben om de zaak tot een goed einde te brengen.

Maar de oppositie hield haar obstruktie slechts een paar dagen vol.

Toen zakte ze als bomijs ineen.

Men had spoedig ingezien, dat een obstruktie, die tot niets anders in staat was dan het rekken der debatten, het maken van interrupties, het veroorzaken van leven en scheldpartijen op den duur toch niets kon uitwerken en ten slotte de aanneming der wet toch niet zou kunnen beletten.

Daarom zag men er maar weer van af.

Bovendien begreep men - wat ook bleek werkelijk zoo te zijn -, dat men tegenover een aaneengesloten meerderheid stond, die 't zich in 't hoofd had gesteld om de regeering door dik en dun te steunen en er met alle geweld de wet wilde doordrijven. Wat men ook probeerde, alle wijzigingen werden zonder veel omhaal afgestemd en de rechtsche partijen gingen recht op hun doel af.

En toen eenmaal besloten was de obstruktie op te geven, verdween bij de socialisten en de kommunisten verder alle belangstelling in de behandeling van de wet, en toen de eindstemming kwam, was er nog maar één socialist in de Kamer achter gebleven!

Hierdoor wilden de uiterste linkerpartijen te kennen geven, dat zij verder maling aan de zaak hadden, dat zij de wet nu aan hun laars lapten en 't de moeite niet meer waard achtten er nog een woord aan te verspillen, maar wij hadden 't mannenwerk gevonden, dat die partijen, ofschoon zeker van hun nederlaag, trouw tot 't laatst toe op haar post waren gebleven.

Dan hadden zij met eere verloren.

Het op den loop gaan, is altijd een bewijs van zwakte, waarbij men nooit iets wint, maar dat twijfel opwekt in de oprechtheid van een gevoerde oppositie en het vertrouwen in de taktiek van een partij voor de toekomst moet schokken. Want als later deze partijen weer eens een heftige oppositie tegen een wet op touw zetten en het gansche land in beroering trachten te brengen, zal men dan niet de schouders ophalen en zeggen: wat zullen wij ons druk maken; 't loopt toch op niets uit!

Toch is o.i. de mentaliteit der oppositie in de gegeven omstandigheden wel te begrijpen en te verklaren geweest, vooral bij een oppositie met een cholerisch temperament als de huidige, die bovendien in den laatsten tijd menige déceptie te boeken heeft gehad.

Eenzelfde lot als de anti-revolutiewet is ook te beurt gevallen aan de wijziging der Lager Onderwijswet van Minister-De Visser.

Ook die is er glad doorgegaan.

Aan de eene zijde had men een minister, die wilde doorzetten, gesteund door een volgzame meerderheid, die weer door dik en dun meeging, en met welke de regeering kon doen wat zij wilde. En aan den anderen kant stond een minderheid, van haar onmacht bewust en door dit gevoel reeds zwak.

Maar deze minderheid is niet op den loop gegaan.

Zij is op haar post gebleven tot 't laatste toe.

Geen oogenblik heeft zij den strijd opgegeven.

En nimmer gaf zij blijk van ontmoediging.

Telkens wanneer bij de linkerpartijen een afwijkende meening bestond, telkens als zij meenden dat 't de verkeerde richting opging, stonden zij op de bres, tot het laatste moment en het laatste artikel toe, om te trachten door middel van amendemenen een onheil te voorkomen, een verbetering aan te brengen.

Zeker, wij geven toe, 't hielp wel niet veel; de amendementen sneuvelden; maar nauwelijks was er een afgestemd, of zij kwamen met een nieuw.

Zij gaven geen kamp.

En al leverde hun strijd niet veel resultaten op, zij deden mannenwerk, vechtend voor hun beginselen.

Zoo iets dwingt meer eerbied af.

Zal de nieuwe wet op het Lager Onderwijs echter de vruchten afwerpen, die men er van verwacht?

Zal zij niet een partijbelang, maar het onderwijs ten goede komen?

Wie zal 't nu reeds durven en kunnen zeggen?

Niet weg te cijferen is 't in alle geval, dat het een stuk partijwerk is, en nog wel rechtsch partijwerk, ontworpen door een rechtschen minister en doorgedreven door een rechtsche meerderheid. En evenmin weg te cijferen valt 't, dat deze wetswijziging het doel heeft gehad om de positie van het bizonder onderwijs te versterken.

Dit doel zal buiten twijfel worden bereikt.

Hiertegen zou geen bezwaar bestaan indien dit alles maar niet onder een valsche leus geschiedde. Dat de rechtsche partijen, nu zij de meerderheid hebben, daarvan willen profiteeren en het lager onderwijs nu zooveel mogelijk naar hun hand zetten, is begrijpelijk. Alle meerderheidspartijen maken op hun beurt wel eens misbruik van hun machtspositie; maar dat zij dit doen terwijl zij links toeroepen, dat zij daarbij moet helpen omdat zij daartoe moreel verplicht zou zijn, dàt is toch wel het comble van politieke huichelarij.

En er schuilt bovendien eenige waarheid in.

Want - en niet geheel ten onrechte - wordt door rechts deze wijziging der Lager-Onderwijswet als een uitvloeisel beschouwd van de overeen gekomen pacifikatie op onderwijsgebied. Als men over den hond gaat, komt men ook over de staart, zoo wordt er van rechts gezegd. En nu de financieele gelijkstelling tusschen openbaar en bizonder onderwijs er eenmaal is, kon de wetswijziging niet achterwege blijven.

Toch hadden wij Dr. Bos, een der groote mannen van deze pacifikatie, als hij nog in leven ware geweest, wel eens over deze wijzigingen van de wet op het Lager Onderwijs hebben willen hooren en hebben willen zien welke amendementen hij nog zou hebben voorgesteld. Jammer dat hij dit moment ih de geschiedenis van ons Lager Onderwijs niet meer heeft mogen beleven.

Een ander pacifist op onderwijsgebied, die echter de behandeling dezer wetswijziging nog wel heeft meegemaakt, maar binnenkort de politieke arena voor goed denkt te verlaten, is de leider der christelijk-historische partij, de heer de Savornin Lohman, een man die een streep, een lijn, een verleden in de politiek achter laat. Bij het einde der behandeling der Lager Onderwijswet heeft Minister de Visser hem dan ook een eerbiedig eeresaluut gebracht.

Zijn opvolger is reeds aangewezen: - het zal Dr. Slotemaker de Bruïne zijn.

Le roi est mort, vive le roi!

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het Parlementarisme heeft zijn langsten tijd geleefd. De moeiten, waarmee tegenwoordig regeerings-crisissen tot een vergelijk komen, bewijzen, dat partijschap het den dood aandoet. Er was een oogenblik in de afgeloopen maand, dat de helft van Europa niet wist hoe het uit de diverse parlementaire verwarringen de noodige nieuwe ministeries kon samenstellen. Italië, Duitschland, Tsjecho-Slowakije, Portugal, Polen, Noorwegen stonden allen tegelijk voor de vraag: hoe uit hun partijverhoudingen een homogeniteit te vormen, waaraan een ministerie houvast had. Het derde Ministerie-Nitti in één jaar tijds had in Italië nauwelijks leven genoeg om voor de Kamer te verschijnen en te zeggen, dat het weer aftrad. Zelden heeft een door den algemeenen hoon van zijn volk weggejaagden minister grooter persoonlijke voldoening gekend dan Giolitti, de verfoeide, die door koning en volk algemeen als redder in nood werd aangeroepen. Erger nog was het in Duitschland, waar het parlementarisme bezig is *harakiri* te plegen. Onnoodig hier het verloop van den crisis in het parlementaire leven onzer Oostelijke buren te volgen. Er heerscht daar een slechts met de grootste inspanning van alle volkskrachten, die bij het voortbestaan der bestaande maatschappelijke orde belang hebben, bedwongen chaos, waaruit eindelijk onder het kanselierschap van een Centrumsman, Fehrenbach, een ministerie bij elkaar is gelapt, dat het misschien wel uithoudt tot de eerste equinoxale parlementaire stormen. Geen der partijen in Duitschland is tot regeeren in staat en, wat veel erger is voor een rustige ontwikkeling der hedendaagsche geschiedenis van zijn volk, geen een samenstelling van partijen is dit, zonder gevaar te loopen door een andere samenstelling zich het leven onmogelijk gemaakt te zien. En ook dit is een symptoom, dat wij een oude samenleving zien onder gaan, zonder dat er nog een nieuwe geboren is.

Het maatschappelijk leven der volken valt uiteen. Er zijn geen twee partijen in een volk, geen twee volken in een volkengroep, geen twee volkengroepen ter wereld of de een belaagt de ander, ondermijnt de ander. Een tijdelijke of plaatselijke overwinning bevat de verwachting van een weldra te lijden nederlaag. De verwarring is overal zoo overweldigend, dat men zich slechts geroepen behoeft te zien om haar overzichtelijk te bespreken om een begrip te krijgen hoezeer een poging om haar te ordenen hopeloos is. Men voelt er zich dan soms bij duizelen. Wij beleven zulk een geweldigen

tijd, dat er niets onbelangrijks meer in is. Het ontslag van een werkman ergens ter wereld kan tot gevolg hebben, dat meer dan een volksleven in meer dan een zijner uitingen onmogelijk wordt gemaakt. Verwarring en disharmonie overal. Voor het individu is een rustig leven slechts dan mogelijk, indien het zich verschuilt in gepantserd egoïsme, of zich geheel overgeeft aan kortzichtige partijpolitiek. Die de geestelijke eerzucht heeft zijn tijd te willen begrijpen, het verloop der gebeurtenissen te volgen, kent oogenblikken, dat hij versuft en moedeloos neerzit, en zegt: 'alles wat ik weet is, dat ik nièts weet'. Onder alle leiders der volken is er misschien slechts een, die volkomen eerlijk is en gezond verstand bezit: generaal Smuts. Wat hij zegt lijkt soms een korte samentrekking van alle verwarring tot één punt, waarop hij zijn helder licht laat schijnen. 'Wat doet de Volkenbond?' vroeg hij laatstelijk, naar luid van een vraaggesprek in de *Daily Chronicle,* 'wat doet de Volkenbond, wanneer hij niet kan verhinderen, dat Polen tegen Rusland oorlogvoert, terwijl het land zelf omkomt van honger en ellende, en wanneer hij niet kan ingrijpen tegen Frankrijk, dat zonder toestemming van de overige leden van de Alliantie door zijn drastische maatregelen Duitschland in den zelfden toestand brengt als Rusland?.... Zien de staatslieden in Eurpoa wel in naar welken chaos de wereld toegaat?.... Het constitutioneele probleem van Engeland - hij had er bij kunnen voegen: "van elk ander volk" - is, nieuwe formules te vinden voor nieuwe toestanden.'

Uit deze woorden spreekt althans de welmeenendheid van een eerlijk man, die het gevaar en zijn snelle nadering van een ondergang van alle bekende staatsvormen inziet, en zijn waarschuwende stem doet hooren om niet langer te trachten de volken te leiden met regeeringssystemen, welke in den oorlog kapot zijn geslagen. Ten slotte is de onbeschrijflijke verwarring der politieke wereld te herleiden tot een gigantenstrijd van een machtige minderheid, die tot nu, hoe dan ook, heeft geregeerd, tegen een meerderheid, welke geregeerd werd, en daarvan genoeg heeft. Dring in de bestaande verwarring, op welk punt gij wilt, door, en gij vindt er het kapitalistische belang van groep tegen groep, volk tegen volk, maar daaromheen de bedreiging der proletariërs, die zich door hun harde en huichelachtige meesters van voor den oorlog niet meer willen laten gezeggen. Mèèr: die deze uit hun leven willen wegdoen. Ik herinner mij een wààr woord van wijlen prof. Quack: 'Omdat, zei hij ongeveer, het leven tegen onderdrukking in groeit, waren er vroeger velen, die dachten, dat men het slechts had te onderdrukken om den groei er van te bevorderen'. Deze kapitale, maar vooral kapitalistische dwaling heerscht nog steeds. Maar de proletariërs, bij uitstek leven van leven, hebben daar genoeg van. Zij pogen op hun beurt de onderdrukkers te onderdrukken.

Niettemin, niet alle staatslieden zijn even blind en doof voor de teekenen des tijds. De wereld heeft sinds zes jaren zulk een gevoelige les geleerd, dat zelfs ministers, hardleersch uit den aard van hun ambt, er het begin van kennen. Als in Duitschland het kiezerscorps gestegen is van **14** millioen vóór den oorlog tot **40** millioen, en bij de jongste verkiezingen geen der partijen grooter betrekkelijke winst heeft behaald dan de Onafhankelijke

Socialisten, dan is dit slechts een verduidelijking van de stemming, welke meer of minder openlijk te kennen gegeven in elk volk leeft. Lloyd George heeft oogenblikken, dat hij dat wel begrijpt, en dan weer andere, dat hij terugvalt. Hoe anders, dat men in Engeland nu vrij wel openlijk het Bolsjewistische Rusland de hand toesteekt? Is dat in waarheid om al de voorraden, welke in dat ietwat verwaarloosde Luilekkerland heeten opgestapeld te liggen, naar West-Europa te brengen, waar men ze zoo goed gebruiken kan? Maar wie gelooft aan die voorraden, en zooal, wie gelooft aan de mogelijkheid om ze te kunnen vervoeren? Er zijn geen voorraden in Rusland en er zijn geen vervoermiddelen. Maar er *is* een dreigend proletariaat in Engeland-zelf, dat wenscht, dat Engeland met het Bolsjewistische Rusland vrede sluit, het althans niet langer belemmert in den groei zijner maximalistische ontwikkeling. Winston Churchill, minister van oorlog, de Razende Roelant van het Britsche parlementaire kapitalisme, mag daartegen uitvaren en Lenin ‘een monster’ noemen ‘zittende op een troon van doodshoofden’ - wel een singuliere uitdrukking van een tegenover het Parlement verantwoordelijken minister over een staatshoofd, waarmee zijn collega-minister bezig is te onderhandelen! - zelfs het protest van de bondgenoote Frankrijk tegen die onderhandelingen belet Lloyd George niet om er mee voort te gaan. Om de Russische voorraden? Lak! Enkel om den in zijn vakbonden machtig geworden Britschen Proletariër, die binnen in het Britsche wereldrijk-zelf bezig is het zoo hard te ondermijnen als de oorlog het schijnbaar nog grootscher, nog vaster aaneen gesloten heeft gemaakt. Niet enkel het Parlementarisme heeft zijn langsten tijd geleefd, maar ook het Britsche rijk, waarin het in zijn tegenwoordigen vorm is ontstaan. En dit spreekt van zelf. *The British Empire* is in zijn Babylonischen bouw met zijn haast ongetelde veelheid van talen meer dan eenig element, waaruit het in den loop der eeuwen ontstaan is, een schepping van het kapitalisme. Wat Kléber in Egypte tegen den jongen Bonaparte zei: *‘mon général, Vout êtes grand comme le monde’!* geldt nog in voller zin van bewondering op het *British Empire.* Hoezeer een verkerning en verheerlijking van het doemwaardige kapitalisme, nooit is een volksschepping, menschelijke schepping dus, grootscher, indrukwekkender geweest dan dit, en hoe de ontwikkeling der menschheid ook moge zijn: eenmaal *the British Empire* geworden wat alle menschelijke scheppingen worden, is het waarschijnlijk, dat nooit en nimmer de menschheid er de wederga van zal aanschouwen. Hoor echter dezen verheven tempel kraken, zie zijn scheuren. Het bouwwerk kraakt en scheurt in zijn fundamenten en in zijn kroonlijsten, in zijn onderbouw en in zijn koepels, in Indië en, gevaarlijkst van alles, in Ierland. Zullen wij het morgen beleven of het volgend jaar, dat er een oorlog uitbreekt tusschen Engeland en Schotland, en Ierland? Is er de burgeroorlog niet reeds in uitgebroken? Ook hier de strijd van kapitalisme tegen proletariaat, of liever van dit laatste tegen dit eerste. De Roomsche proletariërs in Ierland willen niet langer geregeerd worden door protestantsche kapitalisten, het Zuiden niet langer door Ulster, de Roomsche boeren niet langer door de grootgrondbezitters van de Engelsche *High Church* of *Low Church.* Lach dan

wat om de belachelijke grootspraak van Lloyd-George op het oogenblik, dat de proletariërs in zijn land hem dwingen Lenin, over Krassins schouders heen, de hand te reiken, of, indien deze stemming U nader ligt, kunt gij er ook om huilen, dat een leidend staatsman zulk een trieste grootspraak uit: niet alleen moet de Turksche opstand in Anatolië bedwongen worden *'to the knock out'* - en dat zal Lloyd George doen! - maar ook Ierland. Wat 'n kerel, hè? Wat 'n mannetjesputter! Wat 'n ijzervreter! *'To the knock out'!* Hij heeft er 'n millioen man voor over. Bagatel! Kent gij iets nog minder waard dan een millioen menschenlevens? Zou een groot staatsman zich met zulke futiliteiten kunnen bezighouden? *'To the knock out'!* Desnoods met een millioen menschenlevens. Er zijn nog steeds proletariër-levens teveel, en voor dat het nog eenige tientallen millioenen ter wereld daarvan heeft opgeofferd zal het kapitalisme geen rust kennen. Dus dan maar *'to the knock out'!* in Aanatolië en in Ierland: een methode, welke het voordeel heeft van even als het bekende handige mes aan twee kanten te kunnen snijden. Maar de *Labour party* heeft op haar jongste congres besloten, dat het Iersche volk zelf moet beslissen over den regeeringsvorm dien het wenscht. Zij doet aan dat *'knock out'* niet mee, is zelfs geneigd het Iersche volk te steunen als het een geheel van Engeland onafhankelijke republiek beoogt. *'To the knock out'!* Voor zulk een bewerking is een vuist noodig, en 'zet eens 'n vuist als je geen hand hebt'. Lloyd George heeft nog wel een hand, maar als 't er op aankomt steekt hij die toch liever in zijn broekzak. Bij wijze van spreken dan, ge verstaat me. Want indien gij me zegt, dat een minister nergens liever zijn hand in steekt dan in den zak van zijn belastingbetalenden medeburger, dan hebt gij gelijk. Maar in ieder geval was dat van die *'knock out'* ook maar van hem zoo'n wijze van spreken. Want waartoe anders, waar de Engelsche troepen in Anatolië van de Turksche nationalisten bloedig op hun kop hebben gekregen - de Fransche troepen niet minder, trouwens - waarom laat hij het dan aan Venizelos en zijn vlugvoetige en kortgerokte *euzonoï* over om den Turken te leeren, dat zij zich aan de beschikkingen van de goden hebben te onderwerpen?

'To the knock out'. Dit kan Venizelos, de man van Creta, waar alle ingeborenen leugenaars zijn, nog zeggen. Aan het hoofd van een in den modernen zin half beschaafd volk, ààrdig volk toch, dat niets doet, als het niet onderwijl kan 'politieken' - het woord zelf is immers Grieksch - halfbeschaafd, met Uw verlof, niet te min; maatschappelijk-achterlijk, zooals alle volken der Orthodoxe kerk dat kunnen zijn; wel gemakkelijk van revolutie maken, maar zacht onder een hàrde hand, speelt Venizelos *'va banque',* als alleen *un Grec* dit *kan* doen. Vergeet niet, dat de Grieken - de Hellenen, met alle respect - moe van den oorlog tegen Bulgarije, moede van teveel overwinning, heelemaal niet gesteld waren om aan den laatsten oorlog deel te nemen, en Konstantinos gelijk gaven, die het, zooal niet met 'de Moffen', dan toch met zijn zwager Wilhelm II hield. Maar dit was tegen den zin zijner officieren, tegen den zin van Venizelos, den Cretenzer, die, onder Turksch bestuur geboren, zoo iets in het leven, Turkenhater was,

zooals maar alleen een Oostersch Christen de Turken haten kàn. Venizelos krijgt nu voor een Grieksch leger de vrije hand in Klein-Azië, en weet reeds van overwinningen te vertellen. Maar de Turken bereiden zich voor op een guerilla in de bergen, en op een 'heiligen oorlog': een dier Muzelmaansche 'dsjehads', welke hun kracht ontleenen aan het ten doode bereid zijn van hen, die er zich aan wijden. Venizelos en zijn vrienden, de eerste ministers der groote mogendheden, die veel spreken van een *'knock out',* zònder de vuist te kunnen opheffen, kunnen daarvan nog verrassingen beleven.

Want de van alle kanten bedrongen Islam is bezig een verbond te sluiten met het Bolsjewisme; de bezieling van den Profeet vereenigt zich met die van Lenin. De Islamitische krantjes van Caïro, die van alles wat er in de muzelmaansche wereld leeft, zoo goed op de hoogte zijn, getuigen er van.

Enfer-pasja en Moestafa-Kemal-pasja, tegen wie nu de troepen van Venizelos gaan optreden, zijn er de ziel van. De eerste heeft reeds een Toeranisch verbond gesticht, dat over de geheele muzelmaansche wereld zich hoopt te vertakken, en gegrond is in den 'heiligen oorlog' tegen de 'Ongeloovigen', die den Islam bedreigen. Op zich zelf zou dit niet iets wezen, waarover de Europeesche overheerschers van Islamitische volken zich bijster ongerust zouden behoeven te maken, maar vereenigd met het Bolsjewisme, wordt het in het Oosten een kracht, temeer te vreezen, wijl zij in het hart der Europeesche volken zelf haar sympathieën vindt. De kapitalistische dagbladen van Engeland zien het gevaar zeer goed in. Zij spreken er reeds over om de gedroomde heerlijkheden van een Britsche exploitatie van Mesopotamië, het land waar het Bijbelsche Paradijs moet gezocht worden, met al de petroleum-rijkdommen maar te laten voor wat zij zijn. Maar hoe kan Perzië behouden blijven voor den machtsinvloed van *the British Empire,* indien dit Mesopotamië opgeeft? Om niet te spreken, dat dan Britsch Indië ook open ligt voor de Bolsjewistische troepen van Lenin.

Jammer voor zijn roem, dat de oude 'Tijger', Clemenceau, nog niet gestorven is, jammer ook voor zijn gemoedsrust in deze laatste dagen van zijn leven. Wel heeft hij in Frankrijk natuurlijk nog vrienden en vereerders, die hem geestdriftig verdedigen, maar dat hij verdedigd moet worden, is reeds een bedenkelijk verschijnsel. Deze noemt het 'de slaaf van Engeland', gene zijn werk, het noodlottige vredestractaat van Versailles, dat juist een jaar bestaat, een 'domheid'. En de oude 'Tijger' verdedigt zich op zijn wijze tegen dergelijke aanvallen door aan een journalist, die hem er over kwam hooren, te zeggen: 'Zeg aan Briand - deze oud-premier is zijn *bête noire* - 'Zeg aan Briand, wanneer je hem spreekt, dat ik de aardrijkskunde even goed weet, *of even slècht,* als hij zelf. Wij hebben echter niet volgens de geografie gehandeld, maar volgens de psychologie, welke ons in die dagen beheerschte'. Dit sloeg op de beschuldiging tegen den 'Tijger', dat hij, toen hij Engeland de vrije hand liet in het petroleum-rijke Mosoel, niet wist wat dit waard was. Maar is er op het Vredestractaat van Versailles ooit scherper critiek geuit dan door den vader-zelf. Het werd opgesteld 'in de psychologie, welke ons in die dagen beheerschte'. Dit

wil zeggen: indien we het nog eens over konden doen, zouden we het heel anders doen. En aan zulke staatslieden, die er later openlijk voor uit komen, dat zij van de belangen der menschheid, waarover zij hebben te beslissen, precies even veel 'of even weinig' verstand hebben als een ander hunner gelijken, is voor tientallen van jaren leven en welzijn der volken overgeleverd.

'Ce n'est que le premier Spa qui coûte', grappen de Franschen, die, gelukkig, met dat al hun geest niet verliezen. Wanneer dit gelezen zal worden zullen de overwinnaars eindelijk te Spa met de overwonnenen in overleg treden. Maar het heeft heel wat overleg, heel wat voorbereidende conferentie gekost eer het zoo ver was, als waarmee men dadelijk na den oorlog had moeten beginnen. De Wandelende Jood, over wien hier in een vorig overzicht werd gesproken, is intusschen weer eens in Hythe gesignaleerd; later heeft men hem waargenomen in Boulogne, en toen heette het, dat hij welgemoed zich gereed maakte voor zijn lang voorbereide en o, zoo moeilijke reis naar Spa, maar eerst nog moest hij naar Brussel. En nu vraag ik U hoe het komt, dat deze machtige overwinnaars, die Duitschland en zijn bondgenooten hebben verslagen, zooals er in de geheele geschiedenis der oorlogen geen nederlaag is geweest, zoo bang zijn om den overwonnene in het oog te zien? Herinner U elken vroegeren oorlog. Herinner U den oorlog van **1870**. De overwinning toen van Duitschland op Frankrijk, van Wilhelm op Napoleon III, van Bismarck op Thiers was niet minder volkomen, dan, bijna vijftig jaar later, die van de Geallieerden op de Centralen, en het vredestractaat van Frankfort niet minder kortzichtig, niet minder vernederend voor den overwonnene dan dat van Versailles. Niettemin: overwinnaar en overwonnene overlegden met elkaar onmiddellijk na den wapenstilstand, en ofschoon het moeilijk was tot overeenstemming te komen: men kwàm tot overeenstemming, en nog geen tien jaren later was de overwonnene als een fenix herrezen en zag men het onsterflijke Fransche volk schitterender en schooner dan ooit. Waarom is het dan nu zoo moeilijk voor de overwinnaars om oog in oog met den overwonnene te spreken? Het is omdat alle vorige oorlogen, economische oorlogen zooveel als gij wilt, nog gestreden werden, zooal niet meer van dynastie tegen dynastie - ofschoon men keizerin Eugènie, die merkwaardigerwijze nog onder de levenden rondwaart, als een geest uit lang, zeer lang geleden tijden, beschuldigde, dat de oorlog van **'70** *'sa p'tite guerre'* was in het belang van haar later op het Afrikaansche veld gesneuvelden zoon, een ongegronde beschuldiging trouwens - dan toch van regeering tegen regeering. Maar deze oorlog was er een van kapitalisme tegen kapitalisme. En de overwinnaars weten wel, dat dit, internationaal van aard, eigenlijk niet overwonnen kan worden, dan tenzij door een tegenovergestelde macht van gelijk-internationale bezieling. Welnu, het Duitsche kapitalisme is zoo min overwonnen als de geest, die het bezielt. Het mag een schok hebben ontvangen, zich belemmerd gevoelen in zijn bewegingen: het weet, dat het, alles ten spijt, invloedrijke beschermers heeft overal ter wereld, die er belang bij hebben, dat het blijft bestaan. Het is dus niet

zoo zeer de vrees voor den overwonnene, welke de overwinnaars weerhoudt hem eindelijk in de oogen te zien: het is de vrees voor weifelingen, zwakheden, desertie in eigen gelederen op het oogenblik, dat zij zich tegenover hem zullen bevinden. Het is de wetenschap, dat zij alle tegenstrijdige nationaal-kapitalistische belangen beoogen, waardoor de vijand van gisteren soms nader aan het hart komt te liggen dan de vriend en bondgenoot van heden, en dan.... de dreigende Proletariër. Het tijdperk der bondgenootschappen is geëindigd. Met de grootste moeite houdt men zich nog vereenigd tegen den gevreesden algemeenen vijand, die verslagen is. Het nationale egoïsme begint overal weer den boventoon te voeren. Onder den titel *'Le Lendemain'* klaagde daarover een schrijver in *Le Mercure de France.* 'Nauwelijks is de oorlog geëindigd', zei hij, 'of alles is vergeten en de jacht naar nieuwe voordeelen begint. De volken, die niet spoedig genoeg of afdoende genoeg hun "sentimenteelen" tegenzin hebben kunnen overwinnen, worden in hun beweging belemmerd door minder nauwgezette en handiger naties. Het verlangen de Duitsche of Russische rijkdommen te exploiteeren, 'tgeen grooter winsten belooft dan het herstellen van onze verwoeste gebieden, heeft de spons doen halen over het venaad, en draagt er toe bij het vredesverdrag hard te vinden. De handelsoverwegingen hebben het zelfs klaar gespeeld de banden tusschen de strijdmakkers van gisteren te veranderen. Hun financieele solidariteit schijnt nog ernstiger bedreigd dan hun politieke. De eene staat na den andere, met wien wij ons bloed gestort hebben voor de gemeenschappelijke zaak, weigert ons verder zijn economische hulp. De oorlog is uit, zeggen zij, laten wij terug keeren tot de vredesmerhoden. En zij raden ons aan ons te bekrimpen, meer te produceeren en uit te voeren, alsof men zoo maar in een hand-omdraaien kan terug keeren tot den "normalen" toestand.'

Dit is de bittere klacht van een Franschman, die, hoe waar alles is wat hij zegt, niet in ziet, dat de wereld geregeerd wordt door kapitalistische belangen, en zijn volk op dit oogenblik, een vol jaar reeds na het sluiten van den vrede te Versailles, veel verder zou geweest zijn, indien het Fransche volk tot inkeer had kunnen komen, en begrijpen hoezeer het door zijn regeerders wordt misleid. Zooals in de eerste helft van den oorlog vooral het Duitsche volk, misleid door zijn kapitalistische regeerders, die het door de schoonste leuzen, lang te voren reeds, hadden vergiftigd, moest beschouwd worden als de vijand van het menschelijke ras over heel de wereld, zoo zijn het, in den zoogenaamden vrede, vooral de Fransche kapitalisten, die er op aan sturen, dat Europa mogelijk onder gaat in een politieken chaos. Zij zijn het vooral, die er op tegen zijn, dat met het Bolsjewistische Rusland worde onderhandeld, zij 't slechts over handelsbelangen. Zij schuimbekken van woede, dat men daarmee in Engeland begint, trachten op elke wijze die Britsche onderhandelingen met Krassin te beletten, hopen beslag te kunnen leggen op het Russische goud ten bate van al hun leeningen, aan het vroegere Rusland toevertrouwd. Maar de wereld beweegt zich ondanks alles, en zoo wordt het Bolsjewistische Rusland niet op alle wijze tegengewerkt, belasterd in alle talen, of het is

onoverwinnelijk door het beginsel, waarop het steunt, datzelfde beginsel, 't welk door millioenen voorheen door het kapitalistische-systeem verdrukten overal wordt aangehangen en toegejuicht: de vernietiging van het kapitalisme. Want weet gij, dat maximalistische beginsel, waarop de tegenwoordige Sovjet-republiek in Rusland steunt, moge nog zoo verderflijk zijn als de kapitalistische pers ter wereld, beweert, dat het is; het mag waar wezen, dat Lenin thans in Rusland een geweldheerschappij voert over den Russischen proletariër, zooals ‘vadertje’ Czaar het deed: als deze te kiezen heeft tusschen door den knoet bearbeid te worden door ‘vadertje Czaar’, of ‘vadertje Lenin’, dan geeft hij verre weg de voorkeur aan den laatste, omdat een onderbewustzijn hem zegt, dat de dwingelandij van Lenin hem tot zegen kan worden, en de dwingelandij van zijn vroegere heerschers hem tot vloek is geweest. Daarom maken de kapitalistische beweringen der bourgeois-pers, waar ook, zoo weinig indruk, zelfs op intellectueelen, die, zoo iets, gewoon zijn zelfstandig te denken. Nu ja, zeggen zij: het Bolsjewisme toegepast op mijn land, zou het verderf zelf zijn. Maar het Russische volk is niet hetzelfde als het Engelsche of Hollandsche. Wel echter was het Russische kapitalisme hetzelfde als het Engelsche of het Hollandsche: samengesteld uit Engelsche ponden, Hollandsche guldens, en Fransche francs, onverschillig. Daarmee heeft mijn volk van proletariërs niets te maken. Mijn volk van proletariërs bestrijdt eigen nationaal kapitalisme, op een wijze naar eigen volksaard en eigen nationale gegevens, in overeenstemming met de steeds machtiger wordende vereenigde proletariërs van alle natiën. Mijn volk, zoo het iets van het Russische Bolsjewisme overneemt, neemt niet het Bolsjewisme-*en bloc* over; het neemt slechts zijn leus over: ‘dood aan het kapitalisme!’ Deze leus is van alle volken, en heeft dus niets met Rusland te maken. Alleen heeft men haar op in Rusland op maximalistische wijze toegepast.

Let eens op de macht, die de transportarbeiders ter wereld ontwikkelen tegenover het reactionaire Hongarije in den boycot, die zij sinds eenige dagen hebben geproclameerd. Onze landsman Edo Fimmen is als secretaris de ziel van den Internationalen Bond van Transportarbeiders, en de boycot is zoo volkomen, dat de zoogenaamde Christelijke regeering van den admiraal Horthy, die zoo'n bijster fijne *gentleman* is, volgens de bewering van een Nederlandschen journalist, die graag stoft op zijn voorname kennissen, en daardoor soms heel lichtelijk belachelijk is, die Christelijke regeering van den fijnen *gentleman* in Hongarijë begint het reeds bedenkelijk te vinden, dat zij van de overige wereld afgesneden wordt door zulke proleten, als die proletariërs van den Bond van Transportarbeiders. Het is ook voor een fijnen *gentleman* hinderlijk om uit den weg te moeten gaan voor een pootigen havenwerker, die in plaats van naar de odeuren van den markies van Caraba riekt naar het zweet van zijn zwoegen. Maar zoo is de wereld nu eenmaal: de fijne *gentleman* Horthy zal moeten uitwijken voor den woordvoerder der Transportarbeiders Edo Fimmen, misschien heelemaal geen *gentleman* naar het hart van dien burger-journalist. Het is inderdaad heel erg.

Willem Mengelberg-gedenkboek (1895-1920) door Dr. J. de Jong.

Met de uitgave van dit werk is de taak van de Commissie tot viering van het **25**-jarig jubileum van W. Mengelberg volbracht. Zooals men weet werden in den avond van **24** April den jubilaris, die vijf-en-twintig toespraken en twee cantates had te 'doorstaan', een aantal marokijnen banden aangeboden, bevattende aquarellen en teekeningen van schilders en architecten, composities, gedichten, moment-opnamen uit Mengelberg's leven en bijdragen van verschillenden aard uit allerlei kringen. Slechts een deel van dat alles kon in het Gedenkboek worden gereproduceerd of afgedrukt, om technische redenen of ingevolge den uitdrukkelijken wensch der auteurs. In het register van de namen van hen die bijdragen zonden, zijn die, welke in het Gedenkboek *niet* voorkomen, van een ***** voorzien en het aantal van die *****'s is aanzienlijk.... Men zwicht natuurlijk voor de technische redenen, maar menigeen zal mopperend vragen welke redenen bijv. dr. F. van Eeden, Christaan Timmner of baron van Zuijlen van Nyevelt kon hebben het publiek zijn ontboezeming te onthouden.

De redactie, bestaande uit de heeren R.A.D. Cort van der Linden, dr. Paul Cronheim en H.J. de Marez Oyens, heeft ons in onkunde gelaten omtrent de beginselen die haar leidden bij het uitnoodigen tot medewerking. Vermoedelijk was zij niet geheel vrij in haar keuze en deden zich locale invloeden daarbij gelden. Men zal sommige zeer bekende namen tevergeefs zoeken; was hier verzuim, in het spel (opzettelijk of onopzettelijk) of bleven er uitnoodigingen onbeantwoord? Werd de voorzitter van 'De Haagsche Pers' niet uitgenoodigd naast die van 'De Amsterdamsche Pers' en die van den 'Ned. Journalistenkring' en werd geen onzer muziekcritici waardig bevonden een blaadje tot dezen statigen kwartijn aan te dragen? Zoo deze beide laatste vragen bevestigend moesten worden beantwoord, men zou niet van verzuim maar van ondankbaarheid kunnen spreken.

Het was een moeilijke taak voor de redactie de voor deze 'coöperatieve biographie' - zooals zij het boek noemt - verzamelde stof te ordenen, temeer omdat eenige bijdragen door verkeersmoeilijkheden of ongesteldheid,

of andere omstandigheden niet tijdig genoeg werden ontvangen, dus niet de plaats konden krijgen die daaraan was toegedacht. Met alle waardeering zij het gezegd, ik kan de indeeling niet bijster gelukkig noemen. Te veel rubrieken, sommige met te weidsche titels als men nagaat tot welke ladingen die titels als vlaggen dienen. Het Hoofdstuk 'Mahler-Vertolkingen' had gevoegelijk met 'Arbeid en Resultaat' kunnen worden vereenigd, de 'Impressies' met de 'Karakteristieken', terwijl 'Opdrachten' met het (buiten de schuld der redactie) wel magere hoofdstuk 'Invloed in het Buitenland'[1)] onder den titel 'Stemmen uit buiten- en binnenland' een geheel had kunnen vormen. Ik verbeeld me dat door deze concentratie de zwakke steeën minder in het oog zouden zijn gevallen en dat de totaalindruk daardoor zou hebben gewonnen.

De zwakke steeën - ze waren niet te voorkomen, waar zoovele en zeer ongelijksoortige stemmen zich in het huldigingskoor deden hooren. Er zijn verdienstelijke menschen die niets te zeggen hebben, andere die zich bij een gelegenheid als deze niet op hun gemak gevoelen en zich niet dan met phrases weten te redden. Weer andere.... Maar is het noodig deze opsomming voort te zetten? Ieder heeft weieens een 'Festschrift' doorgebladerd. Gelukkig verheft zich dit 'Gedenkboek', ook afgezien van de afbeeldingen en van de talrijke facsiniiles van bekende buiten- en binnenlandsche componisten, verre boven het gewone 'Festschrift'-peil. Men zal het niet alleen welkom heeten als herinnering aan Mengelberg's 'apotheose', men zal het ook in latere tijden raadplegen om de belangrijke opstellen en herinneringen, die het bevat - belangrijk inzonderheid voor onze muziekgeschiedenis, zooals van zelf spreekt. En wie Mengelberg goed wil leeren kennen, niet Mengelberg 'en frac', maar Mengelberg 'aufgeknöpft', leze dit boek; het geeft een verrassenden kijk op den mensch en den kunstenaar en is wel er op berekend bestaande vooroordeelen uit den weg te ruimen. Dat dit mogelijk was, dat een werk als dit, tot verheerlijking van éen man samengesteld, zoo weinig de minder goede eigenschappen vertoont die dergelijke gelegenheidsuitgaven doorgaans aankleven, is verheugend. Zoo lof hier schering en inslag is, slechts zelden ontaardt het 'loben' in 'lobhudeln'.

De redactie heeft haar inleiding, van hoeveel vereering die ook getuigen moge, prijzenswaardig sober gehouden. Wel heeft zij Mengelberg een beetje geïdealiseerd. 'Toen hij', aldus lezen wij op blz. X, 'in **1895** aangezocht werd om als opvolger van Willem Kes de leiding van het Amsterdamsen orkest op zich te nemen, aarzelde hij niet. Hij zag af van zijn onbezorgd en succesvol leven in Luzern, omdat de intuïtie die den leider kenmerkt hem verried dat hij in Nederland zijn roeping vervullen kon'. En dan: 'Wil men de beteekenis van Mengelberg in een juist licht stellen, dan moet men van deze *ethische* zijde van zijn wezen uitgaan: van zijn geloof

1) Het is zonderling, dat de bijdrage van den heer J. Kronig in deze rubriek werd opgenomen en niet in de onmiddellijk volgende 'Verhouding tot Schilderkunst en Wetenschap', waar zij dan na de bijdrage van prof. W. Martin precies op haar plaats zou zijn geweest.

een roeping te hebben en deze roeping als dirigent te moeten vervullen.'

Heeft niet elk waarachtig groot artist die zijn leven aan de kunst wijdt, haar niet als tijdverdrijf of melkgevende koe beschouwt, zulk een geloof? zou ik willen vragen. Was het wel noodig het ethische moment of de intuïtie die den leider kenmerkt er bij te halen, om te verklaren dat Mengelberg Luzern opgaf, al wist hij dat de vooruitzichten te Amsterdam aanvankelijk wat onzeker waren en dat hij daar moeilijkheden zou hebben te overwinnen? Mengelberg was in zijn **24**e jaar toen mr. R. van Rees hem namens het Concertgebouw-bestuur te Luzern bezocht; op dien leeftijd telt men de moeilijkheden nog niet zoo zwaar, vooral niet als men lichamelijk en geestelijk kerngezond is, eminent begaafd en van zijn kracht bewust. Ik verbeeld mij dat die moeilijkheden juist voor hem, met zijn strijdvaardige natuur, iets verlokkends hadden, dat zijn eerzucht er door werd geprikkeld. Het was een groote onderscheiding zoo jong reeds te worden aangezocht Kes op te volgen en zoo mr. van Rees hem onverbloemd de bezwaren voorhield van den werkkring te Amsterdam, hij wees er toch ook op 'dat krachtig leven daar ontwaakt was op elk gebied; dat hij, Mengelberg, daar zou vinden een terrein van onbegrensde mogelijkheden, een terrein waarop hij zijn muzikale talenten ten volle zou kunnen ontwikkelen; dat hij een orkest kreeg, nog verre van volmaakt, lastig misschien, doch pittig, tintelend van individualiteit en vol van ijver ten goede; dat het Bestuur hem op artistiek gebied volle vrijheid zou laten en dus ook de volle verantwoordelijkheid'[1]. Neen - de redactie moge mij nuchter noemen - de omstandigheden en de frissche, 'tatkräftige' persoonlijkheid van Mengelberg in het oog houdend, vind ik in de verwisseling van het kleine Luzern met het groote Amsterdam niets dat een bizondere rnotiveering vereischte. Dat die verwisseling ons land ten goede kwam, ja ten zegen werd, daaromtrent kan natuurlijk geen verschil van meening bestaan.

Ik ben wat lang voor de poort blijven staan, het wordt tijd naar binnen te gaan. Na de handteekeningen van onze Koninginnen en van den Prins, vindt men onder de rubriek 'Kunstenaar en Gemeenschap' eenige uitspraken van autoriteiten. Minister De Visser opent de rij: 'Wanneer ik indenk hoeveler hart Gij een reeks van jaren met welluidendheid hebt vervuld en hoevelen Gij beurtelings op de vleugelen der stijgende klanken hebt opgevoerd en op het dons der dalende accooorden zich hebt doen neervlijen....' Men ziet uit dezen aanhef dat Z.Exc. in feeststemming verkeerde. Zijn collega Van Karnebeek besluit echt wijsgeerig aldus: '....in het licht van de periode die de wereld thans doormaakt kan zonder twijfel reeds dit worden gezegd, dat op het gebied, der muziek in de openbaringen van zijn (Mengelberg's) persoonlijkheid het dagelijksch bewijs is te vinden, dat harmonische orde de voorwaarde is waaronder collectieve samenwerking onder bewuste leiding tot volmaaktheid en hooger eenheid kan voeren. Zijn werk is een les in het huidige tijdsgewricht'.

1) Blz. 165.

'J'en passe, et des meilleurs', maar het is onmogelijk A.B. Kleerekoper voorbij te gaan; reeds het opschrift van zijn bijdrage: 'Willem, Imperator, Rex' trekt de aandacht, wat hij van 'ieder *groot* dirigent' zegt niet minder ('hij is een Geweldenaar, een Tyran, een Dictator', enz.). De autocraat-dirigent zal met deze samenleving verdwijnen; in 'n Socialistische gemeenschap zal ook het orkest Samenspel zijn van vrije Kunstenaren, aldus voorspelt de heer Kleerekoper. En dan bij voorbaat de critiek die hij verwacht ontwapenend ('daar zullen menschen zijn die dit heel *dwaas* en *onmuzikaal* vooral zullen vinden, ook zullen er zijn die zeggen, dat dit geen *kiesche* bijdrage is in het album van Willem, Imperator, Rex'), besluit hij met een gloeienden toost op dezen 'Wereldbedwinger'.

Kon ik naar goedvinden over ruimte 'beschikken, ik zou uit het hoofdstuk 'De Dirigent' en volgende hoofdstukken, die ik in deze bespreking niet gescheiden zal houden, zeer veel aan te halen hebben. Ik moet mij bepalen tot aanstippen en kort weergeven van wat mij bij de lezing het meest trof. De heer H.J. de Marez Oyens herinnert aan de wet die men Mengelberg altoos tot het orkest hoort herhalen: 'Speel precies wat er staat, en dat zoo goed mogelijk', en hij merkt op dat met dit 'zoo goed mogelijk' het volledig behoud en de waarde der reproductieve persoonlijkheid is gewaarborgd. En dan deze herinnering. 'Als de gisting van den symphonischen avond wat verschuimd is in het nagesprek der heete solistenkamer, als het geduldige paardje den ompelsten maëstro huiswaarts gehobbeld heeft over de klinkkers, brandt nog lang in den nacht het gaspitje tusschen de antiquiteiten in de Van Eeghenstraat. Want nieuw of honderd maal uitgevoerd: het programma voor morgen wordt door en door bestudeerd en herzien'. Ik zou geheele bladzijden willen afschrijven uit Alexander Schmuller's (uit het Russisch vertaald) opstel over de dirigenten-carrière en wat er noodig is cm als dirigent uit te munten. En over Mengelberg's opvatting van zijn taak. 'Concert' is voor andere dirigenten al eind-resultaat, schrijft Schmuller, maar voor Mengelberg bestaat er geen eindresultaat, en een concert is enkel een 'repetitie zonder afkloppen'. Hoe menigmaal begon hij na een uitvoering op de volgende morgen-repetitie het *volmaakt* uitgevoerde weer opnieuw in te studeeren. Heden zal hij naar zijn oordeel **75** pCt. hebben bereikt naar den horizont-toe; morgen echter is de hemel weer anders getint, de horizont schijnt wijder en verder.... en Mengelberg herovert weer op de repetitie het terrein om te bereiken.... **75** pCt. bij de *nieuwe* belichting; Gewichtig is hier Mengelberg's onbaatzuchtige nauwgezetheid; hij geeft zich moeite niet voor het groote publiek; de afronding geschiedt ter wille van het werk, omdat hij niet anders kàn. Dit is zijn natuur en zijn wet. Schmuller ziet in de toepassing van de *analytische-* en de *synthetische* methode bij het instudeeren van een nieuw werk, in het *evenwicht* dezer beide op het concert Mengelberg's *stijl.* Hij wijst op zijn universeel opnemingsvermogen, noemt zijn omvatting niet alleen internationaal maar grenzenloos. 'En iederen keer bij het aanhooren, meent men dat juist die muziek van-het-oogenblik nu zijn stijl, zijn eigenlijke muziek is.' Dan over zijn dirigeer-techniek: 'Al zijn schakeeringen, heel het dynamische en het

plastische berusten in zijn linkerhand. De rechter houdt het rythme, de duidelijke beweging der tijdsindeeling vast en terwijl de linker declameert en poseert, blijft de rechter, heel regelmatig-slaande, de maat aangeven.... Hij speelt op het orkest; hij wil macht hebben niet op den *persoon* van den speler maar op zijn *artistieke productie-vermogen;* niet over mijnheer zoo-of-zoo maar op den bespeler van dit-of-dat instrument. Er is evenwicht tusschen uiterlijk gebaar en de innerlijke beweging van het stuk, tusschen wat men ziet en wat men hoort. Een uiterlijke beweging, alleen om de bekoring daarvan, maakt Mengelberg niet'.

Kostelijke bladzijden schreef Cornelis Dopper, die ruim tien jaren in de gelegenheid was Mengelberg's dirigeerkunst te bestudeeren. Ook hij zegt, vooral voor aspirant-orkestleiders, gulden woorden over dirigeeren in het algemeen. Wat Mengelberg aangaat: 'zijn suggestieve kracht kan schijnbaar door geen invloeden van buitenaf geschokt worden; zijn artistieke geest lijdt niet aan ongelukkige en onmachtige stemmingen en deze sterke geest beheerscht de, als voor dirigent geschapen kleine, maar harmonisch-krachtige Napoleonsgestalte volmaakt....'. Dopper beschrijft een repetitie van het Adagio uit Beethoven's **9**e en van het Scherzo uit Mahler's **6**e; hoe hij met engelengeduld aan de klank-cultuur werkt in het Adagio en natuurlijke soepelheid weet te bereiken in het trio uit het Scherzo met zijn steeds wisselende maatsoort. 'Een geheim van zijn kunst is, dat hij de medewerkers kan overtuigen dat er nooit machinaal gespeeld mag worden. Hij noemt dit 'muzikanterig' en 'geroutineerd' musiceeren. Ook een repertoirestuk moet niet den indruk maken, dat het zoo dikwijls gespeeld werd. Het moet bij hem altijd weer nieuw en frisch klinken. Men mag nooit denken: we kennen het wel. Dat is volgens hem geen *kunst.* Steeds moet een nieuw licht op de uitvoering vallen, zoodat de toehoorders moeten denken: zoo heb ik het nog nooit gehoord.... Een nieuw en een veel gespeeld stuk zijn volgens hem het moeilijkst te spelen; het eerste verlangt een volledige overgave en het tweede het breken met alle sleur.

Dopper vertelt aardige staaltjes van Mengelberg's beeldspraak op de repetities (het honderd-koppige orkest begrijpt hem altijd volkomen). Om een zekere vioolpassage duidelijk te maken gebruikte hij eens het drastische beeld: 'U moet hier zoo wild worden als een jonge hond.' Hij spreekt van 'syncopitis', d.i. een neiging om steeds iets na den slag van den dirigeerstok te komen. Het burleske imiteeren daarvan toont zijn rythmische zelfbeheersching, evenals hij zijn fameus gehoor demonstreert door precies de feilen van een niet zuiver instrument aan te toonen; hij zingt dan een halven, een kwart-, ja een achtsten toon te hoog of te laag tegen den diapason. 'Ja, die stem, die zingende stem van Mengelberg! Deze zangstem, een heldere doordringende tenor, is misschien wel zijn grootste hulp m de repetities. Met nooit falende zekerheid zingt hij alles in het juiste karakter en tempo voor, zoodat ieder onmiddellijk zijn bedoeling begrijpen kan....' Als een instrument meer op den voorgrond moet treden, zegt hij lat het 'solissimo' moet spelen.... Harde en droge klanken zijn bij hem op den index. Alles moet klinken alsof het leefde en kleur had. 'Het orkest moet bij

de hand zijn, het moet al gebeuren voór ik het gezegd heb.' Als de gewenschte atmosfeer zich op de repetitie wat lang laat wachten slaakt hij wel eens de verzuchting: 'ik heb een gevoel alsof ik een kar die tot de assen in de modder is weggezakt, weer aan het rollen moet brengen'. Hij verlangt dat bij sterke effecten, zooals een plotselinge generaal-pauze, iedereen dood stil zit; ook aan het begin of einde van een stuk dat in groote spanning begint of eindigt wenscht hij bij de uitvoerenden een houding die daarmee harmoniëert. Zijn woede tegen het 'laissez-aller' kent geen grenzen. 'Dat klonk alsof een juffrouw van een hoffie met oude bibberstem een gloeiend-hartstochtelijk gedicht voordroeg'; hij vindt het 'te goedig' of 'te kinderachtig'. Hij wil dat de vingers Sevcik-achtig op de toets worden neergezet.... Met zijn doordringende oogen beheerscht hij het geheele orkest. Niets ontgaat hem en men vergist zich als men achter zijn rug iets wil uitvoeren, wat in een repetitie 'taboe' is. Zijn zelfbeheersching is enorm en eenig zijn zich geheel geven en inleven in het werk waarmede hij bezig is. Volgens Dopper paart Mengelberg aan de eigenschappen van de grootste dirigenten, als Toscanini, Muck, Weingartner, Schuch, een gezonde natuurlijkheid, waardoor alles voor iedereen begrijpelijk wordt. De muziek van Mahler is in haar wezen hoogst natuurlijk, dat verklaart ook waarom de gezonde Mengelberg zooveel van deze kunst houdt. Bij het repeteeren van de **6**e van Mahler vergeleek hij eens een zekere passage met de gevoelens van een reus 'die over zijn eigen sentimentaliteit lacht'. Het strijkorkest speelde hem eens te log, te dik van kleur; dat klonk hem 'alsof ze een fijn pastel met een dikke olieverf oversmeerden'. In de moderne muziek, die in haar principe realistisch is, wil hij altijd dat de uitvoerenden op de grillig gebruikte nuances zullen acht geven 'zooals een kat op een muis loert'. 'Om deze ongelooflijk subtiele gevoelsfeer te scheppen', hoorde Doppert hem eens zeggen, 'moet u deze melodie voordragen alsof u als het ware het gehoorvlies van den toehoorder heel zacht en caressant wildet masseeren; nu ruikt de atmospheer nog te veel alsof er aardappelen met spek wordt gegeten'. Bij een melodie die teedere gevoelens vertolkte verlangde hij eens dat het spel der violisten dit gevoel zoo mooi zou uitdrukken dat waar er een onbezette plaats in de zaal was, zelfs de leege stoel verliefd moest worden'. Hij schrikt niet terug voor paradoxen om zijn bedoelingen duidelijk te maken. Een melodie in majeur die echter een droefgeestigen tint had, gaf hem niet de gewenschte stemming, waarop hij zeide: 'U moet deze majeur-melodie spelen alsof het mineur was'.

Goedkeuring, zegt Dopper, wordt door hem alleen door zijn gelaatsuitdrukking weergegeven, een enkele maal komt er een langgerekt 'zóóóóó' over zijn lippen als een passage eindelijk naar zijn zin gaat. De details eener partituur worden door hem met Japansch geduld tot het volmaakte uitgewerkt; het tempo moet worden opgenomen alsof het stuk door de uitvoerenden geïmproviseerd wordt. Sommige rythmen moeten klinken 'alsof reuzen met bergen smijten', anderen verlangt hij weer 'alsof brooze poppetjes van Saksisch porselein op een rococo-tafel dansen'. Bij die koene beelden vroeg hij aan het orkest: 'Hebt u weleens zulke wezens gezien?'

Waarop het orkest unisono met stentorstemmen ‘Neen!’ antwoordde. Zulke verademingspauzen laat Mengelberg dikwijls geheel onverwacht intreden om de inspanning even te onderbreken, om den geest frisch te houden, en hij repeteert dan weer met allen ernst verder.

Lamond schreef terecht: ‘No one can fully understand and appreciate Mengelberg, until he has watched this extraordinary, man in the rehearsal room’ (blz. **56**). Van daar dat getuigenissen als die van Scmuller en Doppe van zooveel waarde zijn. Daar zijn in dit boek nog meer getuigenissen van menschen, die vele jaren met Mengelberg samenwerkten. Op de vraag: ‘Hoe staat het met de waardeering die bij de leden van het Concertgebouworkest bestaat voor Mengelberg den muzikalen leider?’ antwoordt een dier leden, H. Stips: ‘Zie, het is begrijpelijk dat onder de leden van het orkest de meeninigen over de beteekenis van scheppende of uitvoerende kunstenaars soms zeer uiteen loopen. Maar ten aanzien van de beteekenis die zij Mengelberg toekennen kan ik u verzekeren, dat het orkest - indien de omstandigheden waren gelijk zij behoorden te zijn, n.l. dat het in volkomen vrijheid zijn leiders zelf zou kiezen - ongetwijfeld met algemeene stemmen Mengelberg tot zijn meest gewenschten leider uitroepen zou’. Treffend is het getuigenis van H. Freyer, de welbekende figuur in het Concertgebouw, omdat daaruit blijkt hoe de zaak waaraan Mengelberg arbeidt, zijn gansche liefde heeft. Mengelberg achtte het noodig zelf een Celesta van Mustel uit Parijs te koopen voor de uitvoering van Mahler's **6**e toen hij van het bestuur, dat voor groote tekorten zat, slechts toestemming tot het aanschaffen van één instrument kreeg. De tot clavecimbel gepromoveerde Pleyel is dezelfde vleugel die aan Mengelberg door het Parijsche huis voor zijn persoonlijk gebruik werd afgestaan. Eigen strijkinstrumenten leent hij aan orkestleden uit omdat ze soms van betere kwaliteit zijn dan hun eigene; de basset-hoorns van het orkest zijn het eigendom van Mengelberg. Wat Freyer van het repeteeren vertelt klopt geheel met de vorige mededeelingen. Alles moet volmaakt in orde zijn, als het concert komt, zelfs meer dan dat. ‘Honderd-en-een procent!’ om het op zijn wijze uit te drukken. Mengelberg repeteert veel, nooit genoeg naar zijn zin. Als een werk in veertien dagen niet is gespeeld, moet het worden opgefrischt, moeten vele gedeelten weer tot in de geringste details worden gestudeerd. ‘Ik heb meermalen menschen een verwonderd gezicht zien zetten, als ze hoorden dat er weer uren op een symphonie van Beethoven was gerepeteerd. ‘Maar kennen ze dat dan nog niet?’ Zeker, uitstekend, maar.... elk voor zich! En het geldt hier een ensemble van bijna honderd medewerkenden!’

Groot is het aantal bekende mannen die in dit Gedenkboek uiting geven aan hun sympathie. Ook eenige dankbare leerlingen van Mengelberg getuigen daarvan. Men vindt in dit door Martinus Nijhoff alhier royaal uitgegeven en bij de firma Mouton voortreffelijk gedrukt boek een aantal mooie reproducties naar Marius Bauer, L. Schelfhout, Toorop, Konijnenburg, Gorter, Schaap, dr. Berlage, Kromhout, dr. Cuypers en Jos. Th. J. Cuypers e.a. Toorop teekende bovendien een (in heliogravure gereproduceerd) portret

van Mengelberg dat den dirigent blijkbaar in een oogenblik van groote spanning weergeeft: de oogen wijd open, het voorhoofd gefronst. Vriendelijker ziet het portret (photo) door W.A. v. Leer er uit; dit en de meeste moment-opnamen (tijdens de repetitie, Mengelberg tusschen zijn vrouw en Mahler, jeugdportretten, kiekjes in Zwitserland, de werkkamer te Amsterdam, enz.) zijn uitstekend geslaagd. De letterkundige bijdragen zijn niet talrijk. Albert Verwey zond een kernachtig vierregelig versje; er zijn gedichten van Aart van der Leeuw, Uildert, De Vooys en Top Naeff (ik lees liever haar proza). Er zijn ook drie Duitsche coupletten van Max Kalbeck en drie Hollandsche van J.G. Beukers (‘Willem Mengelberg's Intérieur’), waarvan ik de laatste coupletten stellig zou hebben overgeschreven, als ik niet in gedachte het gefronste voorhoofd van den Nieuwe Gids- redacteur voor mij had gezien. Kloos zelf bepaalde zich tot eenige regels proza, Mengelberg zijn dank betuigend ‘omdat hij ons voelbaar weet te maken dat wij menschen iets anders zijn dan “chair et os”. Jammer dat Felix Timmermans, die zoo goed begon met “Ik houd danig veel van Beethoven”, zijn bijdrage besloot met “Het is een geluk voor Beethoven dat er een Mengelberg is”. Louis Couperus schreef o.a. “Mengelberg heeft mij onvergetelijke oogenblikken gegeven. Na een Zaterdag-avond-concert genoot ik dikwijls een stillen Zondagmorgen nu, zoo vroom dat zelfs de vroomste mensch mij niet kan berispen dat ik nooit naar de kerk ga”. Willem Royaards vertelt van een ontmoeting ten zijnen huize van Mengelberg en Max Reinhardt. “Wie Schade dasz Rembrandt Sie nicht hat schen können; er hätte Sie gewisz für allezeit im Bilde festgelegt”, sprak de groote regisseur. Jan Musch spreekt van Mengelberg's altijd uitdrukkingsvolle en schoone plastiek. De Bohemers voegden bij een herinnering aan hun debuut in ons land, dat samenviel met het begin van Mengelberg's werkzaamheid te Amsterdam, een motief uit Suk's laatsten symphonischen arbeid, waarin het “werken” als primum mobile en levensvoorwaarde en als het eenig ware levensgeluk wordt bezongen. Uit Frankfort kwam een warm adres van hulde van de door Mengelberg aldaar vele jaren gedirigeerde “Museum-Gesellschaft” en “Caecilien-Verein”. Drie weduwen, die van Mahler, Reger en Debussy, zonden bijdragen, laatstgenoemde met een portret van Debussy. (Prof. Orlik zorgde voor een meesterlijk portret van Mahler.) Natuurlijk liet R. Strauss zich niet onbetuigd waar het gold den “mutigen Vörkampfer und ausserordentlichen Interpreten” zijner werken te eeren. E. d'Albert droeg een “Gedenkblatt” bij, Röntgen een herinnering aan Grieg (o.a. een brief na het Noorsch Muziekfeest te Bergen in **1898**, waarvoor Grieg Mengelberg en zijn orkest had geëngageerd). Zeer vriendelijke woorden schreven o.a. Elgar en Stanford, Pierné en d'Indy, Puccini en Zandonai, Schillings en Moor (met een fraaie teekening). Wagenaar's humor liet hem ook hier niet in den steek; hij schreef motieven uit zijn werken en laat dan “de Doge van Venetië, Cyrano, Saul en David, de getemde Feeks, de Cid en mej. Sinfonietta Willem Mengelberg hartelijk danken voor wat hij voor hen en hun geestelijken vader heeft gedaan”. Zijn leerling Willem Pijper betoogt dat Mengelberg als dirigent *al-zijdig* is, zijn appreciatievermogen universeel. Geen genre bleef hem vreemd, geen stijl ont-

beert zijn belangstelling; van daar dat hij, hoewel hij als componist geen deel begeert te hebben aan de evolutie die onze nationale toonkunst doormaakt, op zijn bizondere wijze den *grootst denkbaren invloed* heeft op den stand der Nederlandsche muziek'. Dr. Diepenbroeck constateert 'dat de intense en eigenlijk geheel onhollandsche muzikaliteit' van Mengelberg bij ons op orkestraal en koorgebied een nieuw leven schiep. Maar.... 'het feit dat Mengelberg als uitoefenend kunstenaar tot de periode der Duitsche muziek behoort, die in den heer R. Strauss haar laatsten levenden vertegenwoordiger bezit', geeft dr. Diepenbrock reden omtrent Mengelberg's verdere ontwikkeling een afwachtende, misschien zelfs eenigszins sceptische houding aan te nemen en hij besluit met de vraag: 'Zal Mengelberg in staat zijn zich bij de consequenties aan te passen die deze wereldgebeurtenissen (het scheppen van een geheel nieuw internationalisme naast een oneindig scherper geconcentreerd nationalisme) ook op muzikaal gebied zullen hebben? Wie waarlijk Mengelberg's vrienden zijn kunnen niet anders dan hierop hopen'[1]. Volgens Casella mag aan een zeldzaam 'herschepper' als Mengelberg de titel *genie* niet worden onthouden. 'Ich sah Mengelberg vor ersten Orchestern stehn, und er war - ihr Herrscher; das ist selbstverständlich - aber er war ihr Lehrer', schrijft Schönberg o.a. Joan Manén begroet in hem niet alleen een der grootste dirigenten van alle tijden, maar ook den musicus wiens invloed op ons tijdsgewricht voor de muzikale generaties der toekomst onmiskenbaar zal blijken. Carl Flesch noemt *der Wille sur Vollendung* Mengelberg's 'qualité maîtresse'; Adlolf Busch zegt dat wat Mengelberg misschien het meest van andere moderne dirigenten onderscheidt is, dat hij *nooit iets anders wil* als de componist. De zangeres Onegin en de pianiste Schapira beschrijven uitvoerig hun eerste ontmoeting met Mengelberg op een repetitie te Frankfort en hoe Mengelberg hun bij die gelegenheid imponeerde door zijn enorme kennis van den zang en zijn meesterschap op het klavier. Met Fransche welsprekendheid herdenkt Wanda Landowska een uitvoering van Mozart's concert in es; zij schrijft onder het motief van de finale: 'Regardez Mengelberg lui-même: entouré de ses merveilleux collaborateurs il incorpore le rythme, l'allégresse. Sa crinière flamboyante lance des éclairs, ses yeux pétillent.... Oh! c'est une joie de jouer du Mozart avec Mengelberg!' Percy Grainger zendlt een groet aan den 'artist-being of heroic mould and inspired eclectic interpreter of the music of all ages, all lands, all styles, who has made Holland a musical center of unique significance'. R. Specht releveert Mengelberg's geestdrift en daarbij het ontbreken van sentimentaliteit - wat hem weliswaar bij sommigen verdacht maakt. Guido Adler acht Mengelberg's arbeid van internationale beteekenis.

Voor het hoofdstuk 'Verhouding tot Schilderkunst en Wetenschap heeft dr. Bredius uit het Leidsch Archief een brief van burgemeesteren van

1) Curieus: Hugo Nolthenius, wiens bijdrage die van dr. D. voorafgaat, spreekt evenals hij van de 'infamia', die in ons land den toonkunstenaar aankleefde, of nog aankleeft. Is dat niet lichtelijk overdreven? Vermoedelijk had 'infamia' bij de oude Romeinen een andere beteekenis dan thans.

Leiden aan ‘Mr. Jan Pietersz. Sweeling, Musicyn en organist te Amsterdam’ uit het jaar **1616** opgediept en dien op vernuftige wijze met den jubilaris in verband gebracht. Prof. K. Kuiper doet in een parallel tusschen oratorium en tragedie uitkomen dat een uitvoering van de ‘Matthäus-Passion’ onder Mengelberg hem een emotie gaf, in haar wezen niet ongelijk aan die welke de Atheners ondergingen bij het luisteren naar het koorgezang der oude tragedie: ‘zoo verheldert de klassieke schoonheid van ééne kunstuiting het inzicht in het diepste karakter eener andere’. Prof. I. Six schrijft over de salpinx, ‘een lange rechte buis uitmondend in een klok die de schal versterkte en die (bij de Grieken) alleen dienst deed voor het geven van seinen en teekens’, en wijst er dan op hoever een orkest onder Mengelberg staat van de muziek van die tijden. Prof. C. Snouck Hurgronje biedt den jubilaris een Arabisch minnelied met luitbegeleiding aan, door hem indertijd pbonografisch te Batavia opgenomen van de voordracht door een Mekkaansch zanger en door den heer A.J.G.A. Wiemans in notenschrift vastgelegd. De hoogleeraren Lorentz en Zeeman zonden opstellen over de tonen van den Aeolusharp en muzikale echos. De geestige bijdrage van dr. C.C. Delprat (die in **1895** in zijn kwaliteit van geneesheer met Mengelberg kennis maakte) over hetgeen de geneesheer aan de toon-kunst te danken heeft - door het methodisch beluisteren van in het organisme ontstane normale en abnormale geluiden - is na die geleerde verhandelingen natuurlijk dubbel welkom.

Uit het hoofdstuk ‘Persoonlijke Herinneringen’ is reeds in een ander verband het belangrijke opstel van mr. R. van Rees vermeld en ik heb daaraan ook iets ontleend. Niet minder belangrijk is wat Charles E.H. Boissevain voor het Gedenkboek schreef onder den titel ‘Na een vriendschap van **25** jaren’. De heer Boissevain vertelt van Mengelberg's eersten tijd te Amsterdam; hoe hij in de Roemer Visscherstraat op kamers woonde, aan rheumatiek leed en door financiëele zorgen werd gekweld (ook door den eigenaardigen toestand van zijn weekboekje); hoe hij naar ‘Parkzicht’ verhuisde, waar hij op de **2**e étage een prachtige ruime kamer (met slaapkamer) kreeg. ‘Van hoeveel voorbereidend werk is deze kamer het tooneel geweest! Hier heb ik leeren begrijpen dat slechts weinigen in het innerlijke van zijn wezen konden doordringen....’. Na een diner bij Kunstbeschermers gevraagd om wat te spelen, phantaseerde Mengelberg op ‘Alle eendjes’, wat men hem kwalijk nam. Men was gewend dat musici na het diner hun talenten ten beste gaven. Hieraan wilde Mengelberg niet meedoen; ‘hij wilde als mensch met hen verkeeren niet als musicus die na het diner ‘stukjes voorspeelt’.

De heer Boissevain vertelt o.a. hoe Mengelberg zich in zijn kamer opsloot om te repeteeren voor het Es dur-concert van Beethoven. Een moeilijke passage wordt niet tien of twintig keer maar wel honderd maal herhaald. ‘Eindelijk van een oogenblik van stilte gebruik makend, kreeg ik na herhaald kloppen toegang. Mengelberg, slechts luchtig gekleed zonder boord of das, deed onwillig de deur open. En wat bleek nu: dat hij reeds meer dan **24** uren aan één stuk aan het studeeren was. Ik bestelde fluks wat eten

in de restauratie voor hem, maar hij gaf zich nauwelijks tijd het bestelde te verorberen, stuurde mij weg en ging weer in zijn jaegertje voor de piano zitten. Tegen **11** uur zat hij er nog en met moeite haalde ik hem eenige uren later over naar bed te gaan.'

Mengelberg's broeder Max was gestorven. 'Schijnbaar onbewogen deelde Mengelberg mij dit bericht mede (het was enkele uren voór het abonnementsconcert.) "Maar ga je dan dirigeeren van avond?" - "Natuurlijk, wie anders zou het moeten doen.... Trouwens of ik dirigeer of niet, daar wordt Max niet levend van. En *ik* mag niet toegeven aan emoties; als 'n dirigent daarmee zou beginnen.... Ik moet mijn ontroeringen bedwingen, want anders zou ik het niet kunnen volhouden. Ik zou nu ook wel willen huilen over Max.... maar wat heeft dat voor doel. Dacht je misschien dat ik het niet voel? Meer dan je denkt, want je weet niet wat Max voor mij was".... Eenige jaren later, na de Matthäus-Passion, kwam Mengelberg naar mij toe en vertelde mij dat het bij "Wenn ich einmal soll scheiden" een haar had gescheeld, of hij was in tranen uitgebarsten. Hij had al zijn wilskracht noodig gehad om zijn eigen ontroering te bedwingen.'

Interessant is wat de heer Boissevain vertelt van Mengelberg's werkzaamheid als dirigent van het Toonkunst-Koor; hoeveel hij te hervormen had bij de repetities en in het koor zelf; hoe hij ondanks oppositie en hoofdschudden steeds zijn zin doorzette en het bestuur en het koor wist te overtuigen dat hij gelijk had. 'Als zangpaedagoog is hij niet te overtreffen geweest....' In dit opzicht heeft hij het meest kunnen bereiken met de 'Matthäus-Passion'. Na de eerste uitvoering onder Mengelberg kregen wij het gedaan, ondanks groote oppositie tegen dit 'dwaze' plan, dat jaarlijks Bach's werk op Palmzondag zou worden uitgevoerd. Hierbij kon hij dus stap voor stap met het koor van dilettanten, iets meer bereiken'[1)]. Ook als reisgenoot schetst de heer Boissevain den jubilaris, 'Wie Mengelberg niet kent in zijn Zwitsersch bergpak, in zijn eigen Châlet daar hoog boven in de bergen bij de Engadin, kent hem maar half. Welk een oer-krachtig natuurmensch hij is, wordt men gewaar als men met hem als gids bergtochten maakt.' Nog stelt de schrijver in het licht hoeveel de Nederl. toonkunst aan Mengelberg verschuldigd is, door de muziekfeesten, waarop alleen werken van landgenooten werden uitgevoerd, en hoe hij er steeds aan vasthield om zoowel voor Toonkunst als voor het Concertgebouw ook Nederlandsche kunstenaars te engageeren.

Een goed gedocumenteerde terugblik van den heer D.H. Toosten sluit zich wel hierbij aan en men zal ook met belangstelling de herinneringen uit Mengelberg's Luzerner tijd lezen van Marie Keiler, bij wier familie onze landgenoot een thuis vond, en van den president der Luzerner Liedertafel, dr. Zingg.

Maar het gewichtigste van alles in dit Gedenkboek is wel het hoofdstuk 'Daden en Cijfers'. In twintig met kleine letter gedrukte bladzijden is

1) Men stelle hiernaast wat de heer H.J. den Hertog schrijft over de medewerking van het Jongenskoor der Amsterdamsche V. tot V. v.d. Volkszang bij Mengelberg's kooruitvoeringen van Bach en Mahler o.a. (blz. **242-44**).

daarin de heer S. Bottenheim alleen aan het woord en men hoort hem gaarne. Want hier spreekt niet alleen een warm bewonderaar, maar een die met namen en cijfers, ja met graphische voorstellingen zijn bewondering motiveert. De heer Bottenheim heeft hiermee een blijvenden arbeid verricht en aan de hand der programmas in het licht gesteld hoe veelzijdig Mengelberg zich heeft betoond, hoe hij, zonder concessies te doen aan den geldenden smaak der menigte, haar dwong tot luisteren, tot meeleven en ten slotte tot liefhebben; hoe door hem een nieuwe Bach-vereering in ons land mogelijk is geworden, waarvan de weerga niet is aan te wijzen; hoe hij ook in het buitenland niet uitsluitend die werken koos waarmee gastdirigenten zich een snel en gemakkelijk succes kunnen verzekeren; hoeveel hij deed voor Strauss en Mahler, voor de Nederlandsche componisten, voor de Russen, de nieuwere Italianen en Engelschen, voor Berlioz en jong-Frankrijk; hoe hij steeds aan den scheppenden kunstenaar de eerste plaats gunde en hem de leiding afstond. De heer Bottenheim geeft een lijstje van de landgenooten en buitenlanders die, onder Mengelberg's verantwoordelijkheid, voor langer of korter tijd het orkest aanvoerden; ik had het wel een lijst kunnen noemen. Wat de solisten aangaat die onder Mengelberg medewerkten, hun aantal is nog uitgebreider, maar, merkt de schrijver op, ‘de tijd dat de solist het orkest beheerscht, is sedert lang voorbij en hij noemt het een van Mengelberg's groote verdiensten tot de verdwijning van dat euvel veel te hebben bijgedragen.’

Waarom werden niet *alle* bijlagen waarvan de heer Bottenheim gewaagt opgenomen?

Laat ik tot besluit nog eenige bijdragen vermelden die, dunkt mij, den jubilaris op gelukkige wijze karakteriseeren.

Daar is vooreerst die van Mevrouw A. Noordewier-Reddingius. Zij noemt hem *onbevredigbaar veeleischend* voor hen van wie hij veel verwacht; *onverbiddelijk streng* voor wie middelmatig is en blijft; *verrassend geduldig* waar talent aanwezig is en men naar goeden raad wil luisteren; *rusteloos werkend* aan alles waarvan hij meent dat het nog mooier kan; *verbluffend vindingrijk* in de middelen om uitvoerenden te brengen tot volle overgave; *onbeschrijfbaar onfeilbaar* is de zekerheid waarmee hij het meest ingewikkelde complex in de hand heeft. ‘Voeg daarbij een *jongensachtig plezier* wanneer er iets te lachen valt en om zelf gekke dingen te zeggen, zoodat zijne verschijning kan werken als een frissche wervelwind.’

De heer D. Kouwenaar vertelt hoe een zijner Fransche confrères, bij gelegenheid van een reis van het Concertgebouw-orkest en Toonkunst naar Parijs, Mengelberg kenschetste als ‘le jeune taureau’. - ‘Voor mij had hij het niet raker, niet feller kunnen zeggen. Want de figuur van Mengelberg geeft voór alles - jonge, stoere, vitale kracht uit: het *juvenile.* Zooals Paulus Potter zijn stier plantte, vierkant op zijn pooten, jong en glanzend, in het bewustzijn van zijn kracht, zoo zie ik Mengelberg op het podium staan. En *dit* is voor mij de verklaring van de suggestie die hij uitoefent, door middel van zijn kunst, op orkest en publiek.’

‘Mengelberg heeft iets waaraan men eerst moet wennen’, schrijft Urlus,

‘zoo'n klein beetje “freche Liebenswürdigkeit” om iemand te zeggen dat men het toch eigenlijk veel mooier kan doen, enz.’[1)]

L. Kreutzer spreekt van Mengelberg's ‘Loge-kop’. De eerste indruk, zegt Specht, is: ‘half Loge, half Predigasambtkandidat’. Voor Ed. Verkade is Mengelberg een Fortinbras-figuur geworden (zie slotscene *Hamlet*), ‘die steeds met de rechten, die hem toekomen, krachtens zijn kunstenaars-schap zijn kansen zonder aarzeling wist te grijpen, hetgeen hem tot den leider heeft gemaakt, die hij voor onze muzikale wereld is’.

Herman Roelvink, Verkade's voorganger bij ‘Het Ned. Tooneel’ begint als volgt:

‘Op den Bibelebonschen berg.... neen, op 'n Alpenglooiïng hoog boven de Val Sinestra in 't Unter-Engadin - een door de goden uitverkoren plek, ver van alle menschengedoe - staat de Chasa-Mengelberg[2)]. En in die Chasa-Mengelberg, dat Mengelbergsch-Châlet, eet men Mengelbergsche soep, een duister geheimzinnig brouwsel - door den Maëstro zelf bedacht, bereid en aanbevolen....’

Voor Roelvink maakt Mengelberg daar, in de rust van de muziek, maar in de volle activiteit van 'n stoer, gezond Alpenleven, niet minder indruk dan in de concertzaal.

‘Zie hem klimmen en klauteren, hooien en harken; zie hem zijn grooten hond africhten, zijn Châlet beheeren, zijn rotstuin verzorgen. Zie hem zich concentreeren op al hetgeen hij onderneemt - en zie hem 't alles, klein en groot verrichten, met dezelfde lust, dezelfde toewijding, dezelfde animo. - ‘Elk ding is even moeilijk, zei hij eens - het komt er slechts op aan het *goed* te doen, totaal, met heel zijn wezen. En.... op zijn juisten tijd.’ Ligt hier niet het geheim van alle grootheid? vraagt Roelvink. En hij schildert dan Mengelberg, niet zwaaiend met zijn dirigeerstok, maar met.... zijn vliegenmepper. Vijf-en-twintig vliegen moeten elken morgen naar de andere wereld worden getikt, niet meér, niet minder. En ik heb den jubilaris van heden zich zien uitsloven en vermoeien om den dood van zijn vijfentwintigste, eindeloos en hardnekkig - waar zomerwarmte en wandelplan hem noodden het dien eénen dag toch maar bij twee dozijn te laten.... En dan weer 'n andere morgen wanneer het bepaald getal in een oogwenk was verdelgd, daar kon vlieg No. **26** zich ongestraft op 's meesters hand of neus zelfs zetten, geen tik, geen slag, geen extra-mep. De jacht had uit.... ‘Eens vroeg ik hem: ‘Waarom nu ook nog niet die ééne? En Mengelberg keek verwonderd en sprak: ‘Waarom dàn ook nog niet die andere, en die....? Wie vijfentwintig zegt moet vijfentwintig willen, niet meer, niet minder.’

En toen begreep de verteller opeens hoe 't komt dat er in de wereld zooveel meér kleine vliegen dan groote meesters zijn; zoovele begaafden laten zich bij hun werk afleiden door 'n vlieg en slaan er naar en.... doen hun werk maar half, en als zij werkelijk vliegen willen jagen dan toeven hun

1) Urlus zou willen, dat Mengelberg eenmaal per jaar een geheelen Wagner-, Mozart-, of Verdi-cyclus dirigeerde.
2) Peider Lansel heeft na Roelvink de Chasa-Mengelberg in een mooi sonnet herdacht (blz. 196).

gedachten bij het werk waardoor ze achteloos meppen en er naast slaan. Eén ding te willen op zijn juisten tijd - maar dàt dan ook alleen te doen, met heel zijn wezen. - Dat was de les van Chasa-Mengelberg.

Willem Mengelberg is nog.... een jongmensch, schreef Schmuller, en wie weet hoeveel de man, die vijfentwintig jaren de kroon droeg van het Concertgebouw-orkest - mr. D. van Houten is de vader van deze poëtische uitdrukking - nog tot stand zal brengen. Maar ook in het (ondenkbare) geval dat hij het bijltje er bij neerlegde, zou hij nu reeds een plaats op den Olymp waardig zijn in de onmiddellijke nabijheid van de Goden, in wier dienst hij zijn leven stelde.

Den Haag, Mei.

Over J. Winkler Prins[1] door Joannes Reddingius.

I.

Op zijn zwerftochten door de Veluwe, door bosch en hei, langs waterval en heuvel, sprengen en valleien, staarde hij dikwijls òp naar de wolken en fantaseerde een fraai verbeeldingsspel, of volgde in 't bosch de sproke van licht en schaduw. In een woudlaan zag hij naar 't bladeren-harken der schamele kinderen, 't boschgoud verzamelend, als de bladeren vallen, en rhythmeerde de beweging van den kruiwagen, door een vrouw voortbewogen. Soms waadde hij door een gezwollen beek, als de stormen waren losgebroken en de regen ontelbare stemmen had wakker geroepen in 't zang-doorwaaide bosch, dat eenmaal praalde bij zonneschijn in pracht van tinten. Maar niet enkel bepaalde hij zich tot zien, hij trachtte 't aanschouwde en doorvoelde dikwijls op 't doek te brengen. Als schilder werkte hij vaak uren aaneen achter zijn veldezel op een vouwstoeltje, genietend van 't schoone, dat hem boeide. In zijn woning op de hei vindt mer nog eenige groote natuur-stukken; óók een portret van zijn vader, te schrijven zittend aan een tafel, bij een brandend kaarsje. Men treft er nog portefeuilles met teekeningen, koppen, dieren, landschappen, figuren, en constructies van machines en berekeningen van draagvermogen. Tentoonstellen deed hij niet meer, hij noemde óók zijn schilderwerk.... proeven.... proeven.

In **1887** gaf hij zijn derden bundel ‘Liefde's Erinnering’ in 't licht, welke wederom fraaie verzen bevatte, die naar den geest in ‘Zonder Sonnetten’ thuishooren, maar ook veel, uit 's dichters jeugdjaren, dat beter ongedrukt ware gebleven. Die minder-goede verzen hadden wellicht historische waarde voor den schrijver-zelf, maar zijn voor den lezer van geen belang, daar de minnaar-van-poëzie alleen belang stelt in het waarlijk-poëtische, maar de dingen van meer persoonlijken aard, en daarenboven onschoon gezegd, voorbijziet. Tot de fraaiste gedichten uit dit bundeltje behoort:

1) Uit een studie over den dichter (hoofdstuk V en VII), de acht overige komen in ‘tijdspiegel’ en ‘Groot Nederland’.

O, plompenblad, bies, bloemen!
Gij spiegels van mijn zielsverdriet,
Van al wat 't leven bitters biedt
En wat men zelden duidlijk ziet;
Gevoelens waar men vol van schiet;
De wondre dingen, die men niet
Kan noemen!

Verder het bekende ‘Uit mistig grijze morgenstrepen’ en 't zwierige ‘'t Daagt’:

't Daagt reeds de bosschen door!
't Licht glimt op varenkruid!
Schittert in 't bloemivoor!
En een gewiekt geluid
Zwirrelt en twettert den nevel uit!....

Zoet zuiver blij geschal
Suizelt er keer na keer!
Ruischt als het beekkristal,
Dwarling van klanken neer,
Waait als de luchtige donzen veer!

Hoor dan toch! hoor! o hoor!
't Klinkt reeds de velden door!
't Schalt door het groene dal!
't Warrelt naar overal,
Spelend geplons van een klankenval!

En dit mooie stille hei-stukje:

In heiïge ruigten, den heuvel af,
Staat trouw bij zijn schapen,
Die droomerig slapen,
Wat verder
Een herder
En leunt op zijn staf.

De zon doorvonkt het bruin wollig haar,
Verzilvert de randen
Met blinkende banden -
De vachten,
Ze wachten
De knippende schaar....

Dit laatste lied inspireerde den Dortschen schilder M.P. Reus tot een innig-doorvoeld schilderij. Dàn is er nog een lied, dat in 't bizonder een blik geeft in 's dichters gemoed, met zijn blijheid en weemoed, wij bedoelen 't gedicht ‘Fluit’ op blz. **93** en **94** van de uitgave zijner gedichten, in de Nederlandsche Bibliotheek, men kent het bovendien uit de bespreking van Willem Kloos in zijn bekende ‘Nieuwere Literatuur-Geschiedenis’.

Wilt gij nòg een beeld van den dichter, lees dan ‘Beelden’:

Ik prijs den uitkijk uit mijn raam,
Als 't goud verglimt tot vage strepen,
Met scherpen doorn de rosse braam
Het laatste licht heeft vastgegrepen
En de olmentakken af en aan
Op 't avondkoeltje schomlen gaan: -
Dan neer 't gordijn, de lamp ontstoken,
Vaar menschen wel! vaarwel, gij straat!
Voor 's geestes oogen, ongeloken
Tot in den laten nacht, tot laat!
Verschijnen dan onafgebroken
De beelden, dansend naar de maat
Van fabel, vers, verhaal en sproken,
In rhythmisch paradijsgewaad!

Voor dezen bundel schreef hij een voorrede, waarin hij zijn gemoed eens lucht geeft over de kritiek dier dagen; erkennend de goede zijde der Jongeren, zooals deze tot uiting kwam in den ‘Nieuwen Gids’, richtte hij zich in 't bizonder tot den toenmaligen Gids-redaceur, Mr. J.N. van Hall, die over zijn verzen niet al te best te spreken was. De wijze waarop deze zich tegenover hem in ‘De Gids’ had uitgelaten prikkelde den dichter tot verweer. ‘In het algemeen’, zoo schrijft deze in genoemde voorrede, ‘is het de taak der kritiek middelaar te zijn tusschen publiek en auteur. Maar de kritiek is ten onzent geen welgedane matrone, die met gulheid expliceert en opwekt tot koopen, maar een hongerige straatmeid; een onoogelijken neus platdrukkend tegen de winkelruit; of in het geniep wegkapend om een hoekje; en is de kippepastei verslonden dan uitroepend, dat het er maar een was van opgewarmd witte brood met zoete appelen!

Hieraan is het gedeeltelijk toe te schrijven, dat menige uitgave, waaraan geen moeite en kosten zijn gespaard, mislukt. Wil de auteur nu niet het offer zijn van de onnoozelheid zijner beoordeelaars: wil hij zich niet sarkastisch hooren toeroepen: waarom het niet bij tijds gezegd? dan doet hij als de bakker en schroomt niet te zeggen wat er van de pastei is, het oordeel overlatende aan de goedgetongden!....

Al het in vrijheid levende en zoogenaamd in 't wild groeiende is mij lief: voor het gedresseerde bezit ik weinig sympathie: hoewel ik het in alle dingen maathouden nooit willens of wetens overschrijd. Voeg ik hierbij dat het oppervlak mij niet trekt; dat ik liefst zoo diep mogelijk graaf: niet

schroom, als het moet, het uiterlijke op te offeren aan het innerlijke: hoewel ik van offeren niet houd; dan heeft men een maatstaf in handen waarnaar deze gedichten beoordeeld willen worden. Het diepe bepaalt zich artistiek tot het gevoel waarvan deze verzen getuigen, 't welk tevens te meten is aan de aanschouwelijkheid van 't beeld. Maar slechts voor een deel; daar voortgezette etymologische studiën (wetenschappelijk) de keus der woorden, dus ook der beelden, hebben geleid....

(De verzen) bedoelen niets anders dan uit te storten wat er sedert lang in mij omging: waarvan men zich bij het ouder worden meer en meer rekenschap geeft. Vandaar dat de lyriek hier en daar wat episch gekleurd is. Vandaar ook verschil in kracht (intensiteit); hoewel het levendigst gevoelde niet altijd het meest aanschouwelijke is; en een zeker rustig op een afstand houden van de dingen de plasticiteit bevordert. Toch waag ik de onderstelling, dat mijn hart thans duidelijk genoeg aan den dag zal komen; en wat men wellicht voor koelheid hield niets is als bedwongen warmte.... Hoe ik over de duidelijkheid in de Kunst denk, kan ieder weten, die de toelichtingen bij mijn “Sonnetten” las....

Dat ik hem alleen een dichter noem, die door aanleg en omstandigheden - door waakzame zelfkennis - door zuiver geestelijk voedsel - door omgang met de besten en het beste - zijn dichterlijk ik wist te doen groeien en te volmaken, zal voor menigeen een overbodige verzekering zijn. Vooral voor hem, die in een oogwenk gereed is met de beschuldiging: gij zijt plat! Ik heb tien jaren geleden (**1877**) reeds tegen een dergelijke beschuldiging gestreden. Toen kwam zij uit den mond van een gewezen ondermeester; - thans uit dien van een Mr. in de Rechten! Zoo ontmoeten de uitersten elkaâr. Het individu dat in zijn pedanterie slechts geijkte boektermen gebruikt en de overbeschaafde man, die de natuurlijkste dingen niet of slechts bemanteld ziet. Daar komt dan bij dat er werkelijk platte dingen en platte woorden niet bestaan; - dat alleen de opvatting van den mensch ze aldus bestempelt. Ik heb nog nooit iemand van platheid durven beschuldigen, omdat ik steeds vreesde voor het antwoord: die platheid bestaat in uw opvatting: *castis omnia casta!*

Wees ook niet zoo rap met uw beschuldiging: onjuist gevoeld. Zijt gij dan zeker, dat het gevoel, waaraan gij het gevoel van uw naaste toetst, zuiver en juist is? Hangt alles alweer niet af van uw opvatting en van de bedoeling van den auteur?

> Ze kruipen over de takken heen
> Alsof ze knielende danken!

Dit van wiegelende vlammen gezegd, die rond den ronden tak een ronden vorm aannemen, kan op zichzelf nooit onjuist zijn. Er staat *alsof;* het is geen absolute verzekering, maar schijn. En daar schijn met gevoel minder heeft te maken, maar meer met het gezicht, vervalt de afkeuring dezer regelen: *indien het najaarslicht over de takken den vorm aannam van knielende menschen voor het geestesoog van den dichter’....*

Zóó kwam de schrijver òp voor zijn kunst en bewees met eenige rustige woorden, dat de heer van Hall nog wel iets te leeren had.... van een dichter. Tot het samenstellen van een vierden bundel ‘Nieuwe Sonnetten’ kwam hij niet. De sonnetten-reeks ‘Jezus van Nazareth’ bleef onuitgegeven (**1888**), als geheel voldeed ze hem minder; 't was in den tijd dat bij op één avond tientallen van sonnetten schreef, nadat hij den ganschen dag per schaats over het ijs had gezwierd, zooals hij in een brief aan Hélène Swarth schreef. In **1889** voltooide hij zijn ‘Bloemenkalender’ of ‘Bloemenring’, waarin hij een bloemen-oorlog beschreef. Om zijn geest te verfrisschen door 't zien van nieuwe dingen ging hij over de grenzen, nù niet naar de bronnen van den Rijn, naar Zwitserland, dat hem zoo lief was, zoo onuitsprekelijk lief, maar naar Parijs, waar een wereldtentoonstelling werd gehouden. Hij dichtte een lang gedicht in hexameters ‘Parijs in **1889**’, dat in den oorspronkelijken vorm onuitgegeven bleef. Hier volgt een fragment van het oudste handschrift en wel een herinnering aan den Eifeltoren:

> Schittrend met eindloozen top groet hij de schittrende starren
> En door zijn leden van erts klatert der starren muziek.
> 'k Woonde een avondfeest bij onder zijn luchtige pijlers,
> Rondom in glans en in gloed, met rijen vonken bezet.
> Vóór 't Trocadero-paleis spoten uit mystische muilen
> Over de waterbassins vlammen van vuur en van licht.
> Waar maar een waterstraal sprong, spuitend uit neuzen van paarden,
> Of uit den bek des dolfijns of uit een tritonischen hoorn,
> Waar de najade uit de kruik 't vonklende water deed stroomen
> Of waar de drietand des Gods 't vluggere vloeiïng beval,
> Waar het maar spoot uit een hol of tusschen rotsen kwam schieten
> Of als een valletje viel over een muurtje van steen,
> Overal vonkte 't als goud, vonkte 't als edelgesteenten,
> Vonkte 't als zee-emeraud of als het rood van 't koraal;
> Overal viel 't als een sluier, nù eens van fijn paarse draden,
> Dàn als de zilveren staf van een betoovrende fee.
> Tooverachtig, dat was het, oogverblindend 't gefonkel
> Als in het oude Bretagne, zijn dan de Contes herleefd?
> Duizend-en-één nacht, zelfs dat, in zijn beroemde verhalen,
> Zinkt,in het niet bij dit groot, heerlijk ballet van de kleur.
> Iris alleen rivaleert als zij gebroken haar straal zendt
> In de boschschelpige grot van de sirenen der zee.
> Eindeloos vloeiende reeks van in elkaar vloeiende tinten,
> Grondtoon, in 't klaatren gehoord, van het mysterie der Kunst.
> Bruiloft van klank en van kleur onder het vonkelend stardak,
> Oberon's zilveren hoorn in den romantischen nacht!

In **1890** volgde 't gedicht ‘Visioen’; de natuur-dichter was weder in hem ontwaakt, in dit lied vol fijne natuur-symboliek kwamen zijn beste kwaliteiten weder aan 't licht, 'k Denk aan dien prachtig-beeldenden regel:

Goud-strepige kevers, gekleed in blauw laken,

en aan menig ander gelukkig beeld. Door dit kunstwerkje heen, glanst het Idee-licht, dat in de komende jaren 's dichter's geest zou verhelderen. Hij kende de licht- en de schaduwzijde van 't leven en wist dat hij beide moest aanvaarden:

Want Schaduw en Licht zijn twee-één elkaar trouw!

Intusschen had hij zijn critischen arbeid niet verwaarloosd, getuige zijn talrijke bijdragen in ‘De Leeswijzer’. Een studie over Daudet's Tartarin; naar aanleiding van dit werk herlas hij Dickens' Pickwick papers, 't boek dat hij vroeger ‘in merry old England-zelf’, gelezen had; ‘te midden van een Engelsche omgeving, Engelsche gewoonten, Engelsche gezichten, tijdens een winter- en voorjaarsverblijf in het graafschap Derby’. Tot de studie van de Aesthetiek voelde hij zich in 't bizonder aangetrokken. Hij schreef al vroeg een artikel ‘Over de grenzen der kunsten onderling’; ‘De Leeswijzer’ bracht in **1889** ‘Het leelijke in de Kunst’; ‘De aanleg van den Kunstenaar’; en ‘Goethe's denkbeelden over Kunst’. In een boekbeoordeling doet hij ons den Noord-Franschen Trouvère Benoit de Sainte More nader kennen en wijst er op in dat artikel, ‘De vrouw in de oud-Fransche literatuur’, dat de bekende voorvallen en figuren uit den Trojaanschen krijg, waarvan Homerus de model-schildering naliet, door de Middel-eeuwsche dichters naar smaak en behoeften van hun eigen tijdperk werden gewijzigd. ‘Wil men den geest der middeleeuwen leeren kennen, de kinderlijke, naive, bonte luidruchtige uitingswijze eener hoofdzakelijke fantastische wereldbeschouwing en levensopvatting, men kan niet beter doen dan kennis te maken met de epische gewrochten der toen levende dichters. Dat toen ter tijd hoofdzakelijk van de Fransche literatuur bezieling uitging naar het Vlaamsche hof, en vandaar naar Noord-Nederland en Duitschland, wordt als bewezen aangenomen. Vooral de wijze waarop de vrouw wordt beschreven en de anekdoten en verhalen, met haar in verband, teekenen eenigszins de mate van beschaving en gemoedelijkheid, toen ter tijde aanwezig. En al doen die dagen zich voor als ridderlijk en al was de ietwat later ontstane provençaalsche minnedienst hoofsch en aantrekkelijk, het beschavingskleed blijkt losjes omgeslagen en onder de uiterlijk fijne vormen ligt ruwheid verscholen en gemis aan aesthetische zachtheid wordt levendig gevoeld’.

De karakters van verschillende vrouwen worden door hem geschetst, men ziet in middeleeuwsche sfeer opnieuw verschijnen Andromache en Hecuba, welke laatste de gemalin van koning Priamus van Troje was, een ongewoon verstandige vrouw, die van smart waanzinnig wordt, bijt als een dolle hond, en door steenworpen ten slotte wordt gedood. Zij was een teedere moeder; en toen zij haar zoon zag vallen, gaf zij uiting aan hare groote smart bij het lijk van Hector in de volgende woorden:

Filz, dolz amis, parlez à mei,
Vos n'estes mie morz, ço crei,
Mal fetes qu'à mei net parlez
Ovrez ces ielx si m'esgardez,
Filz dolz, vos nez poez ovrir.

Als vertaling hiervan geeft hij:

Mijn zoete lieve zoon spreek nog,
Gij zijt niet dood geloof ik toch,
Slechts doet gij dat gij niet meer spreekt,
Doe open 't oog waarmee gij keekt,
Mijn zoete zoon, gij kunt het niet.

In zijn bibliotheek trof ik vele werken van middel-Nederlandsche dichters aan, welke blijk geven van a tot z doorwerkt te zijn, getuige de woordverklaringen en verwijzigingen naar Nederlandsche en Duitsche bronnen. Maar ook de latere Franschen trokken hem aan, zoo gaf hij onder de initialen J.W.P. in ‘De Leeswijzer’ een metrische vertaling van Molière's ‘De geleerde vrouwen’, zwierig en vlot geschreven. Een oorspronkelijk blijspel ‘De Fransche goevernante’ raakte verloren en deelt dus 't lot van 't grootste deel zijner letterkundige nalatenschap. Later, in **1902**, wendde hij zich, twee jaar vóór zijn dood, tot het historische drama en besloot feitelijk zijn letterkundige loopbaan met ‘Beatrice of Rome in **1513**’. Daarover later.

In **1889** schreef hij een studie over de Duitsche dichteres Annette von Droste-Hülshoff, wier natuur-symbolische liederen hem veel vreugde gaven. Haar leven van droom en mysterie moest hem wel boeien; haar eenzaamheid met mededoogen vervullen. Duikend in de sfeer van haar werk zag hij haar innerlijk wezen, zoo smartelijk-diep en wereld-wijd, liefde-dragend en liefde-gevend, zonder liefde te ontvangen, maar fierkrachtig ondanks haar delicate gestel. In den geest zag hij haar zwerven langs de onmetelijke heidevelden, dalen in de steengroeven en tijgen langs de moerassen van haar vaderland, 't haar golvend in den wind. Hij werd bekoord door het idyllisch-elegische van haar verzen, door haar natuurtoon waarin klinkt de stem van den wind, 't geritsel der bladeren, 't geriezel van 't riet en de roep en 't gefluit der vogelen, ook regen-weenen en gieren van storm en de diepe muziek, welke stijgt uit 't allerdiepst-diepe van 't menschelijk wezen, dat hemel-vreugde kent en helle-pijn-van-scheiding, met het droeve weten dat iets verbroken is voor altoos. Het kloppen van haar bloed in die sidderende verzen deed hem peinzen vol meegevoel en door vergelijking in de natuur benaderde hij den achterkant van 't natuur-mysterie en vond rijkdom in onbekende verten en nooit-vermoede diepten, en soms een schat in zijn onmiddellijke nabijheid. Een facet, snel gezien, werd dikwijls aanleiding tot voortgezet onderzoek, waardoor hij vond nieuwe schoonheid. Was het wonder, dat de droomer en denker en aan-

schouwer, dat de geestelijke onderzoeker, die in hem leefde, er toe kwam zoo diep-ingaand over haar te schrijven en dat hij eenige van haar verzen in 't Nederlandsen overzette? Met beminnelijke bescheidenheid wijst hij er op dat die vertalingen bij het oorspronkelijke niet halen en dat men Droste-Hülshoff in 't oorspronkelijke moet lezen om de diepte van haar talent te leeren kennen, dat men met haar verzen eerst langzaam-aan vertrouwd moet raken en dat hij door deze vertalingen enkel een blijk wilde geven, dat hem, in waarheid, geen moeite te zwaar was geweest om door te dringen in haar psyche, dat hij, vol dankbaarheid in eigen taal uitzei en uitzong, haar verrukking en droefheid, die eenmaal leven kwam in haar dichterlijk gemoed.

Hier volge een fragment uit ‘De leeuwerik’.

De dag is begonnen met het rijzen van de jonge zon en de leeuwerik is opgestegen, vervullend de luchten met zijn jubelzang. Nu ontwaakt de aarde en heel het geheimzinnig natuur-leven, eenmaal in doffen slaap gezonken, ontplooit zich wijd en zijd in wei en woud en op de hei:

Daar wiemelt, wriemelt het in 't heidekruid;
De krekel draait het eene pootje rond
En strijkt het langs het dauwhars van den grond
En haalt een minnezang de snaren uit.
Een kever blaast den koopren hoorn geducht;
Een mugje slijpt het zilver vleuglenpaar
Alsof 't een blinkende triangel waar',
Tenor en diskant gonst de vlieg ter vlucht;
En als een stuifmeel-roover lang berucht,
Met 't bloeiend katje rond de slanke leden,
Is als bassist het bijken opgetreden;
Lomp-lijvig hakend tusschen bloesems, mommelen
Op 't kontraveêl een aantal trage hommelen.
Zóó duizend-armig bouwde men 't nooit uit
Het dom-portaal als hier in 't heidekruid
Gewelven naast gewelven opwaarts rijzen,
Als labyrinthen in elkander wijzen;
Zóó duizend-stemmig klonk nog nooit een koor
Als hier 't muziek de groene heide door....
- - - - - - - - - - - - - - -
Kijk, hoe het wriemelt uit des aardrijks schoot,
Hoe stoer de donkre knapen dringen, jagen,
Hoe moeilijk steunend ze uit de mijnen dragen
De reuzenklompen als zij-zelve groot....
Neen, mierenvolk, gij spant u teveel in,
Uw ruw gesteent kan geen vorstin bekoren,
Zie heen en weer aan 't weeftouw ginds de spin,
Zij brengt voor 't kleed den laatsten draad naar voren,
Als paarlemoer zoo glanzig, zacht als zij;

Waar duizenden juweelen in weerschijnen; -
Daar komt de wind en tilt het uit de hei,
Het rijst, het fladdert en is aan 't verdwijnen. -
De wolk werd breeder en de wind stak op,
De leeuwrik zweeg, daalde in den bremstruik-top....

Met de vertaling van de grillige, fantastische ballade ‘De Gierenschreeuw’ besluit hij zijn studie over Droste-Hülshoff, die hij hield voor Duitschlands grootste dichteres.

‘De Leeswijzer’ hield op te bestaan, en na een korten tijd van rust werkte hij mede aan Pol de Mont's nieuwe, dichterlijke tijdschrift ‘Zingende Vogels’, dat vele verzen van hem bracht, o.a. ‘Zonnestraal’ en dé sonnetten-reeks over het ontstaan der werelden, getiteld ‘Chaos’ (**1891**). ‘De Gids’ van **1894** en de ‘Nieuwe Gids’ van **1896** brachten verzen uit ‘Natuur-Symboliek’, een bundel, welke hij bezig was samen te stellen en waarvan 't grootste gedeelte in **1897** en '98 werd geschreven.

‘Natuur-Symboliek’ zou bestaan uit liedjes en sonnetten, hij nam zich voor uit zijn geheugen op te diepen datgene wat hij zoo lang had verborgen gehouden. Zoo dikwijls had hij niet de moeite genomen de zangetjes op te schrijven, welke hij eenmaal dichtte.

Zóó kwam eenmaal midden in een gesprek met een vriend 't volgende liedje van **1869** voor den dag, dat toen haastig werd opgeschreven:

Duifje zat en krauwde 't kopje
Met den blanksten duivenpoot,
Wijl de doffer op het muurtje
't Allerzoetste deuntje floot;

't Muurtje, dat met wilde wingerd
Ordeloos omslingerd was,
En waar bonte vlinders poozen
Tusschen hóóg-ópbloeiend gras....

In de negentiger jaren was hem de gelegenheid geboden mede te werken aan een belangrijk Vlaamsch tijdschrift, dat in Antwerpen bij Buschmann verscheen, namelijk ‘De Vlaamsche School’ en hierin verschenen, door de jaren heen, behalve een aantal grootere en kleinere gedichten zijn ‘Kattebelletjes over Aesthetiek’ en zijn opstellen over Kunst, Schilderkunst in 't bizonder.

II.

Maar niet alleen was het Oude Kunst waarvoor hij liefde en bewondering had, ook voor de moderne schilderkunst had hij groote belangstelling. Van buiten- en binnenlandsche tentoonstellingen gaf hij dikwijls uitvoerige verslagen. Zoo vindt men in ‘De Vlaamsche School’ artikelen over ‘Zwitsersche Schilderkunst’, over Althaus en M.P. Reus, aan welken laatsten hij ook een

studie wijdde in ‘Hollandia’. Den Dordtenaar Reus bezocht hij in diens atelier in die oud-mooie stad, en de schilder was eenige malen zijn gast, toen Winkler Prins nog in Apeldoorn-zelf woonde en zijn fijne, zilverblonde vrouw er vermaak in had allerlei gerechten gereed te maken voor den stoeren schilder, die den heelen dag honger had en onvermoeid kon praten over leven en kunst. Bewonderaar van Bauer en van Gogh ging hij eigen wegen. Een mooie bladzijde over Reus uit het Vlaamsche School-artikel is de volgende:

‘Geen oogenblik kreeg ik den indruk dat hij zich anders aan mij voordeed dan hij was; en als ik het niet reeds lang wist, zou ik het nu weten, hoe nameloos het kunstminnend hart lijden moet voor de geliefde.... En ook hoe het moet werken - werken, niet voor het publiek; maar stil inwendig werken, opdat langzamerhand het dingetje worde geboren, wat zich voor het kennersoog voordoet als brokje kunst. Niet op zijn atelier, maar juist op die wandelingen kwam hij in zijn element; en ik behoefde slechts naar zijn gelaat te zien, zijn plotseling stilstaan te bespieden, de ruk aan zijn hoedrand waar te nemen, om te weten welke kunst hij maakt en welke kunst wij van hem hebben te wachten. Een kindje in een dof zwart kleedje, armoedig en grootsch toontje tegen 't eindeloos bruin van de hei, schuivend over een éénachts spiegelblank blauw ijsveldje achter een sleetje van sparretakken, bracht hem in verrukking. Een paar veldarbeiders, in blauwe mouwen, kruiende over gelige planken de versch gespitte kluitaarde, ontlokte hem een uitroep van bewondering. Tijdens een wandeling naar Hoog Soeren, achter de “pomphul” op den grintweg naar Asselt, juist waar de weg links buigt naar het Asseltsche bosch, viel het middaglicht onder een hoop sparren schuin over de myriaden boschbes-blaadjes, donkergroene, glanzige; en tooverde mozaiek van paarlmoer over den grond, alsof de volle maan er glansde in plaats van de zon. Zulk een licht-effekt had hij nog nooit gezien en ik wed dat hij het nog steeds vasthoudt in zijn taai schilders-memorie....’

Zie, dit is een mensch schetsen naar 't innerlijk, dit is schoonheid puren waar de Schoone Schijn glanst, als de realiteit verheven werd tot droom; - waren de woorden een weinig anders gerangschikt, dan was dit stukje natuur-symboliek geworden tot een geestelijk-fijn gedicht.

En elk zijner opstellen over Beeldende Kunst heeft zulke verrassende gedeelten. Natuurlijk kwam meermalen de vraag in hem op, hoe is de innerlijke verhouding van Publiek tegenover Kunst?

‘Het verouderde stelsel van verstands-cultuur,’ zoo schrijft hij in **1901**, ‘verstands-dwang, kweekt barbaren. Op den voorgrond ontspanning, dus vrijmaking van alle vermogens tot tijdelijke inspanning of dienstbaar-making van één enkele. Want slechts op deze voorwaarde kunnen alle, als de wil het verlangt, diensten bewijzen om beurten en zoo noodig alle te gelijk. Zal ons inwendig oor de rhythmus hooren van een zuiveren tonenval - vooraf moet gegaan zijn jarenlange oefening van het uitwendig orgaan. Zal ons inwendig oog zien wat geestelijke inspanning verlangt, alweer jarenlange oefening in scherp-onderscheiden vooraf, willen we zuiver aesthetisch gevoelen, deze *in-staat-zijn* alle geestelijk voedsel-toevoerende

bron rein te houden, onze zinnelijke gevoeligheid, ons zenuwstelsel zij gezond. Want in een onnatuurlijk overspannen maatschappij gaat het gevoel voor 't grootsche en verhevene verloren: dringt liefde tot het platte en gemeene zich in de plaats.'

Men ziet uit deze rake opmerkingen, dat de schrijver niet blind was voor 't onheil, dat de menschheid voortdurend bedreigt en in stilte streed hij er onvermoeid tegen door aesthetisch-zuiver te onderscheiden en recht te zetten wat scheef stond. Dat deed hij in opstellen als 'Natuur en Kunst in onderling verband' (**1899**); 'Rembrandt's beteekenis' (**1899**); 'Groote Kunst.... kleine Kritiek' (**1900**); 'Publiek tegenover Kunst' (**1901**). Dergelijke studies schrijvend voelde hij zich aestheticus, schilder, dichter, opvoeder en levens-minnaar, ja, strijder voor wat hij zag als ideaal. En telkens laat hij iets van zichzelf zien, heel even. In **1899**, toen hij nog in Apeldoorn-zelf woonde schreef hij een causerie over zijn woonplaats, welke geplaatst werd in 'Eigen Haard'. Toen was hij reeds zes jaar te Beekbergen, vlak bij Zwaanspreng, bezig met hei-ontginning en boschcultuur. In dat jaar vatte hij 't plan op een romantisch realistisch verhaal te schrijven. Van 'Het oude huis of Toby' zijn een honderdtal fijn-beschreven gele blaadjes bewaard gebleven. In een dorp in Friesland woont een predikant in het 'Wiebel-huis', zoo genoemd, omdat het op een zeerdrassigern bodem stond en wiebelde, wanneer een wagen of kar langs het kanaal reed. Iedere predikant, die in Moordorp 'stond', verloor bij de dorpelingen zijn naam en heette in het vervolg 'Wiebel'. Dit dominees-gezin bestaande uit man, vrouw en kind, wordt door den auteur beschreven en in 't bizonder Toby Verkinderen, in de wandeling Toby Wiebel. 't Is een onderhoudend, geestig verhaal van een nachtelijke inbraak en 't middelpunt is wel een geheimzinnige vlieger met een lantaren aan den staart, die soms plotseling in de lucht staat, in den nacht en die bij de dorpelingen vrees wekt, daar in zulke nachten er ergens wordt ingebroken. Toby heeft vrienden, rakkers van jongens, en is vertrouwd met sommige dorpelingen met wie hij eigenaardige gesprekken houdt. Dan komt er nog een tante in voor met wie hij een ondeugend avontuur heeft bij een schommel, en een oude dienstmeid Tamijntje, die vecht tegen vocht, schimmel, klemmende deuren en tegen alle kleine verdrietelijkheden in de pastorie. Toby is met haar zeer bevriend, hoewel hij haar wel eens plaagt. Jammer genoeg, is 't slot van 't verhaal verloren gegaan, of misschien werd het wel niet geschreven. Ik veronderstel dat het wel degelijk voltooid werd, daar het handschrift in 't net werd geschreven en plotseling, aan 't einde van een pagina afbreekt. Nu kennen wij slechts twee derde deel van 't 'Oude Huis', dat zelf als volgt werd beschreven:

'Ja, wel een oud huis! Vier vochtige, donkergrijze muren, groen uitgeslagen, met overal de kalk gevallen uit de voegen. Op die muren een steil dak met blauwe pannen; blauw-achtig groen vol mooie kleurtjes. Diep tonig er boven de vierkante kolossale schoorsteenen, brandwarm in de morgenzon tegen het doorzichtige voorjaarsblauw. In die morgenzon, Aprilzon, lag het huis prachtig. Het had kachet. Karakter sprak er uit. En toch

was alles in Moordorp zoo nuchter, zoo linia-recta. Alleen de oude pastorie- - ze lag er en had er altijd gelegen, omstraald door iets wat de dorpsbewoners wel zagen, maar niet wisten te noemen - Poëzie! Een straalkrans van poëzie!'

In 'Toby' is een scherp-realistisch waarnemer aan 't woord, wiens humor sprankelt. Hij schreef dat werk, toen een groot gedeelte van 'Natuur-Symboliek' op papier was gebracht (**1898**). In zijn nalatenschap bevindt zich ook nog een lijvige familie-roman in twee deelen, getiteld 'De Passie van het Dorp', zonder jaartal. 't Handschrift is uiterst moeilijk leesbaar, daar de lettertjes dicht op elkaar staan en er bijna geen wit tusschen de regels is.

In de negentiger jaren schreef hij, naar aanleiding van een bloemlezing uit Duitsche Dichteressen een artikel met vele vertalingen, getiteld 'Modern Duitsche Minnezang', dat mèt de vertalingen werd opgenomen in 'Den Gulden Winckel' van **1913**.

't Zijn meest gedichten van een eigenaardige mentaliteit, die veel te denken geeft. Ze zijn uit den tijd, dat Marie Madeleine haar 'Auf Kypros' schreef, toen de Duitsche vrouwen zonder terughouden gingen uitzeggen en uitzingen wat er omging in hun diepste wezen en wat er streed in haar hart.

Het fraaiste lied uit deze verzameling is van Eva von Below en is getiteld 'Biecht':

> Priester der bosschen,
> Thans wil 'k verklaren
> Al u mijn zonden,
> De lichten, de zwaren;
> Boven de pijnen de zonnegoudpracht,
> Oordeel mij zacht.
>
> Wonder verward weer
> Voel 'k mijn geheugen:
> Liefde, gij Godheid -
> Liefde, gij leugen,
> Tot uwe diensten ben ik altijd
> Lachend bereid.

't Volgende is van Eddy Beuth en heet 'Kom dans met mij':

> Kom, dans met mij! Met het flikkerlicht
> Van mijn woeste wensch omfloers 'k uw gezicht.
> Viole-klacht klaagt zoo mild, zoo zoet,
> Ik ben zoo jong en zoo warm is mijn bloed.
> En ik schenk u in dezen eenen nacht
> Wat mijn verlangen doet bloeien tot pracht.
> Kom, dans met mij!

Kom, dans met mij, benevel mijn zin!
In mijn gouden sprookjeshaar spin ik u in.
Ik ben zoo bleek, kom kus mij rood,
Kus nu de woelende wenschen dood,
Die schreien in mij met klagend geluid,
Hij, dien ik liefheb, hij kust zijn bruid....
Kom, dans met mij!

Fijner, meer treffend van plastiek is het lied ‘Gevaar’ van Margaretha Bruns:

Zwaar ademhalend rilt het woud,
Wij zijn alleen in 't sparrehout,
Ver alles stil, geen wiekgerucht;
De wolken ronden rond zich, rond;
Zwoel is de lucht,
Maar zwoeler de adem van uw mond.

Zie op den berg 't zwart luchtgordijn,
Er tegen blauwe flikkerschijn.
Schuw is het zonnetje schuil gegaan -
In 't bosch de doffe donders slaan
Geen echo's wakker.

Blauw slangetje kringelt uw oogen door,
De weerschijn van de bliksemschicht -
Alleen in 't bosch wij in dit licht! -
Zie dreigend groeit de wolkenwand
En eigenaardig gloeit uw hand -
Neen, neen, naar huis.

Tot de zonderlingste verzen uit deze minnezang van Duitsche vrouwen behoort ongetwijfeld ‘Mijn Verlosser’ van Dolorosa:

Ik wil uw handen, de fijne, bleeken,
Met koorden binden, de gladde slanken,
Ik wil uw haren, van 't hoofd gestreken,
Met krans van doornen, met scherpe, omranken.
Heb ik uw leden en bleeke wangen
Met stekeltakken dan wond geslagen,
Dan klinkt uw kreunen als kroningszangen,
Als liefdestaamlen uw jammerklagen.

En als gij dan lijdt, aan den martelpaal stijf,
Met bloedend vleesch, verscheurd van smarte,
Dan wil 'k wijn van leed uit uw lijf
Drinken - diep uit uw siddrend harte.

Want ik houd van het angstige steunen
En ik houd van den koortsachtig dollen
Vloed van tranen, die onder kreunen
Uit wildbrandende oogen rollen.

Dan wil 'k bij 't vuur waardoor gij vergaat
Met doodsverachtende oogen knielen,
Want de wensch, die mijn jeugd vernielend slaat
Roept als een wild dier om vernielen.

Met razend meelijden, met minnegloed,
Wil 'k dan aan uwe voeten sterven,
Maar eerst met purperen wijn van uw bloed
Mijn verbleekende lippen verven.

Al zijn mijne zonden scharlakenrood,
Als wilde helle-pioenen,
Gij zult mij door uw kruismarteldood
Verzoenen....

Hij hoopte met het honorarium voor dit breed-uitgewerkte artikel een rekening in Apeldoorn, welke hem zeer drukte, te voldoen. Gelukkig hielp zijn ‘Apeldoornsche Causerie’ hem uit den brand. Hij vond het op zichzelf ellendig, dat hij iemand op geld moest laten wachten, en dat zijn pen niet meer kon opbrengen, dan zij, met hard werken, deed. Hij schreef den schuldeischer, die hem, onverhoeds, lastig viel om een bagatel, een brief waaruit zijn groot karakter blijkt, 't klad van dien brief werd door mij onder zijn schrifturen gevonden, en daarin treft de klacht: - Jaren al maak ik in binnen- en buitenland reclame voor Apeldoorn, streed voor 't bestaan van een school, die velen tot zich trok - armer dan toen wij kwamen, gaan wij heen.

Mèt zijn vrouw ging hij namelijk wonen in Beekbergen, in zijn wondertuin, toen zij als directrice der school ontslag had genomen en met pensioen rusten ging van haar veeljarigen, rusteloozen, nuttigen arbeid. Helaas, hun samen-zijn op de hei, in het vogel-doorzongen bosch, tusschen de sparren, bij de eilandjes en den vijver was van korten duur. Na een korte ongesteldheid overleed zijn vrouw plotseling in November **1901**; op zijn dringend telegram kwamen zijn beide broers, die geneesheer waren, onmiddellijk over, maar menschelijke hulp mocht niet meer baten. Zóó was zijn trouwe levens- en reisgezellin van hem heengegaan. Hij zat als verstomd en gaf eindelijk met enkele woorden uiting aan zijn smart. Denker als hij was, verdiepte hij zich in het stervens-mysterie, sprak over 't overgaan van den eenen vormtoestand in den anderen. Hij betoogde, dat de stof door de ikheid verlaten, als een doode worm, weer door het mineraal-rijk moest worden opgenomen, en dat alles goed was, zooals 't was....

Haar lijk werd gebracht naar het kerkhof op de hei. Onder zijn papieren vonden wij het volgende gedicht, onderteekend met de initialen J.W.P.:

Verloren mijn geluk,
Geen straal van hoop meer tot mij in den nacht
Om smart te laven. -
Ik heb haar onder tranen weggebracht
Naar 't kerkhof in de heide, zacht, heel zacht,
En diep begraven....

Nà haar verscheiden had hij ‘Gebed’ geschreven, dat hij op het kerkhof had willen uitspreken, maar hij bleef sprakeloos. In **1918** werd dit gebed door zijn broer Vincent gevonden en opgenomen in den ‘Nieuwen Gids’, October **1919**, met ander nagelaten werk. Het vinde ook hier een plaats:

Ook nu wil ik, Almachtige God, van
mijn gevoel getuigen voor mijn lieve
vrouw, zoo als ik dit zoo dikwijls
gedaan heb met mond en pen.

Ik wil herdenken:

Haar Engelen-geduld, haar groote
goedheid; haar ijverige aard, nijver
als een bij.

Nu is ze een vlinder. Nu is ze ver,
heel ver. En wat haar tegemoet gaat
moge Uw Eindelooze Goedheid zijn,
waaruit ze voortgekomen is. Amen.

Gebed: Uitgesproken op het kerkhof te Beekbergen bij de begrafenis zijner lieve vrouw, Vrijdag **15** Nov. **1901**, door J. Winkler Prins. *(Niet uitgesproken.)*

In **1904** wilde hij een sonnetten-reeks schrijven: ‘Wij Tweeën’:

Nu is 't erinn'ringstijd....
- - - - - - - - - - - - - - -
want als een vlinder
hebt gij uw vleuglen uitgespreid ter vlucht.

Dit sonnet-fragment bevat de laatste dichtregelen, welke van Winkler Prins bekend zijn. Bijna al 's dichters papieren werden door 't vuur vernield. Wij voor ons zien verband tusschen de woorden uit het ontroerende ‘Gebed’, dat hij op 't kerkhof had willen uitspreken, maar dat niet door hem uitgesproken werd: ‘Nu is ze een vlinder’ en het later in ‘Wij Tweeën weer opgekomen beeld: ‘Nu is 't erinn'ringstijd, want als een vlinder hebt gij uw vleuglen uitgespreid ter vlucht’.... Heeft hij-zelf de nadering van den Doods-engel gevoeld en heeft hij toen voor 't laatst willen

zingen van de lieve, zilverblonde vrouw, die hij in rag-fijn aether-gewaad nabij wist? Wie zal het zeggen. Spoedig daarop stierf ook hij.....

Maar laten wij zijn laatste levensjaren herdenken, welke wij meer van nabij hebben kunnen gadeslaan. In **1902** toch ontmoette ik hem voor het eerst. Sedert '**96** hadden wij van tijd tot tijd briefkaarten met elkander gewisseld over zaken van literair belang. Op een mooien zomerschen dag, kwam hij te Hilversum bij mij aanzetten, gekleed in een oud-modisch reispak. Op 't hoofd een dun, gedeukt, verschoten grijsachtig hoedje van zonderlingen vorm. Hij torschte een zwaar reis-valies en een dikke parapluie. Nog zie ik hem daar staan, met zijn mooien kop met hoog-voorhoofd, dunne bril, en langen grijzende baard. Hij stond voor mij, als een plotselinge verschijning, en doordringend keken zijn scherp-turende oogen mij aan, vanachter zijn glinsterende brilleglazen. Daar stak hij mij de hand toe en zeide met blijde stem: ‘Wij zijn, geloof ik, geestverwanten!’ Dat woord was voor mij als een ridderslag, 'k Was in de gelegenheid aardige trekjes in hem op te merken. Een mijner huisgenooten had haar horloge verloren, in den gang stopte hij haar 't zijne in de hand, 't was 't horloge van zijn overleden vrouw! Een keer boog hij zich naar een bij een stoel staand kindje, moedigde het aan met stem en gebaar en rhythmeerde met zijn hand de eerste wankele pasjes van 't kleine meiske, dat verbaasd was over eigen stoutmoedigheid.

Wat hebben wij veel gewandeld en veel gepraat èn met ons beiden, èn met dichter J.H. de Veer, destijds redacteur van 't tijdschrift ‘Hoofd en Hart’, dat voor een groot deel gevuld werd met werk van Winkler Prins, 'k Herinner mij nog een opstel ‘De held en zijn dichter’, waarin hij den achtergrond toont van Goethe's Götz von Berlichingen; verder stond hij gedichten af en gaf verslagen van tentoonstellingen met evenveel werklust en ijver als in de tachtiger jaren, toen hij er voor den ‘Leeswijzer’ op uittoog en 's zomers verpoozing vond in Katwijk, waar hij dagen aaneen als schilder met 't zelfde sujet bezig was. Een enkele maal maakte hij in 't Gooi een krabbel, maar bepaalde zich méér bij zijn schrijverij. Ik wist hem te bewegen een gedeelte van ‘Natuur-Symboliek’ in 't net te schrijven en zette hem aan een nieuwen bundel verzen uit te geven. Hij schreef toen zeventig sonnetten op dun gelig papier, die waren uit ‘Natuur-Symboliek’, bovendien legde hij de laatste hand aan ‘Gedroomde Drift’, dat hij overschreef op halve velletjes papier. Hij was van plan al zijn verzen in 't net te schrijven, maar zette, helaas, zijn plan niet door, daar hij door 't een of ander werd afgeleid. Zóó bleef ‘Natuur-Symboliek’ als geheel onuitgegeven, liet hij de gelegenheid zijn schrifturen te ordenen voorbijgaan. Hij ging weer naar Beekbergen terug, ik zou hem spoedig komen bezoeken - met ‘Hoofd en Hart’ liep het mis. De Veer had nà zijn huwelijk Hilversum verlaten en een van zijn vrienden, die de uitgave van 't tijdschrift behartigde, had op zeker oogenblik geen lust meer zich met 't blad te bemoeien, temeer daar er dagelijks bedankjes van abonné's binnenkwamen, die zich ergerden over de Veer's scheldverzen op van Eeden, in ‘Braga op Walden’.

Winkler Prins weer in Beekhuizen terug, schreef mij al spoedig een brief (**20** October **1902**):

‘Zaterdagavond, ongeveer negen uur, kwam ik te Zwaanspreng. De conducteur van 't treintje droeg mijn valies er uit en m'n parapluie. Hij zag mij stellig aan voor 'n hulpbehoevend oud heer.

De meegekregen lucifers kwamen mij goed te pas, want zonder deze had ik het kunstige sleutelgat aan 't tuinhekslot niet kunnen vinden, 'k Was wel wat soezerig en uit m'n evenwicht. Ik begon met te verdwalen in de eenzaamheid en moest met m'n tamelijk zwaar valies een heel eind terug om den goeden weg te zoeken, 's Nachts sliep ik alles behalve rustig, hoewel ik telkens in mezelf zei: “O, wat een heerlijke lucht, o, hoe frisch”. Vannacht ging het alweer veel beter....

't Trof alles in goede orde aan. 't Dienstmeisje verzorgde trouw de kippen, ging voor de kippen grove maïs halen, en rijst en gemalen maïs voor de kuikens; want tijdens mijn afwezigheid was een kip zoo goed geweest op een geheimzinnige en aan menschen onbekende manier, ergens uit een verborgen hoekje met zeven jonge kuikens te voorschijn te komen, die nu een maand oud zijn en van mij vrij grove maïs krijgen en de heele korrels wat netjes naar binnen werken....

Op 't oogenblik ruischt de wind hier klagelijk door m'n dennen; 't geluid ongeveer van 'n verre zee: met aanzwellingen en wegfluisteringen, erg geheimzinnig in de eenzaamheid. Toch heb ik een groot ruim gevoel van rust; al verzeker ik mezelf dikwijls, dat er nog veel is, waarover ik alles behalve rustig mag zijn....

Ook kwam er nog al bezoek aan mijn tuin; twee keer per trein dezelfde dame uit Apeldoorn met een zoon. Uit Vlissingen heelemaal twee dames, ook met een zoontje, maar jonger; beide nichtjes van me, die vroeger veel bij ons logeerden; toen nog dol-wilde kinderen, op Celebes geboren, waarmede ik dagwandelingen deed door de Soerensche bosschen. Thans is de oudste reeds lang getrouwd en moeder van eenige kinderen, de jongste pleegzuster te Amsterdam.

De tuin was toen juist open, omdat het dienstmeisje er was, zoodat beiden naar hartelust kijkjes konden nemen, maar niet in huis....

Van letterkundig werken komt nog niet veel. Ik heb allerlei kleinigheden te doen in huis. Morgen ga ik denkelijk naar Apeldoorn, als 't weer niet te slecht is. Ik neem dan dit schrijven mee voor de post. Het is er vandaag kermis en overvol. Als ik tijd heb, ga ik dan ook kijken bij de familie W(egerif) in de Koornstraat en zal daar 't een en ander vertellen, 'k Verheug mij op eenige gezellige dagen, als je komt in mijn tuin....’

Uit die dagen dateert een studie over de batikkunst van mevrouw Agathe Wagerif-Gravestein, hij was enthousiast over 't geen deze kunstnijvere reeds had bereikt en gaf een beschrijving hoe het batikken geschiedt. ‘Eens komt de tijd’, schreef hij verder, ‘dat het opbrengen van de was machinaal zal gebeuren, zooals zij nu reeds chemisch wordt weggenomen. Dan breekt het oogenblik van grooten rijkdom en meer verscheidenheid aan. Dan kan elke bloem model zijn, van de fijnst-gekleurde orchidee tot

het eenvoudigste veldbloempje; elk insekt, van de prachtigste vlindersoorten tot het hoornachtige vliegende hert; tlke visch, van de regenboog-forel tot de bruinkleurige karper; elk reptiel, van de hagedis tot het bontst-kruipende-dier. En van hier tot de viervoetigen, tot de apen, tot de menschen; tot heel de wereld met al zijn vorm-verscheidenheden en tintwisselingen, voor-zoo-ver bruikbaar in de kunst, hier meer beperkt tot de batikkunst, is slechts een stap, die stellig, indien de nu reeds groeiende geestdrift voor dezen arbeid niet verslapt, eens zal worden gedaan....'

Maar de tijd brak aan dat ik op 'Idylle' zijn gast zou zijn, nu wat langer dan den vorigen keer in den midden-zomer. 't Was een verwonderlijk mooi najaar. Ons leven dáár was uiterst primitief. Wij kookten zelf, want 't dienstmeisje, een spichtig, rondhoofdig, vlas-harig, Veluwsch kind, van ongeveer vijftien jaar, dat 's morgens melk haalde en overdag de kippen verzorgde, had er nog minder verstand van dan wij. Wij rooiden en kookten aardappels en doperwten en spercie-boontjes, welke laatsten maar niet gaar wilden worden, omdat zij geteeld waren op te schralen grond. De asperges waren daarentegen puik. Wij genoten van de heerlijke lucht en van 't zingen der vogelen, van 't wintlgeruisch, kortom van de woud-muziek, daar in zijn tuin, in 'Idylle'. En groote wandelingen deden wij in den omtrek, zagen 'De woeste Hoeve' en de prachtige Soerensche bosschen. Hoe kende hij de gansche streek. Uit een van zijn groene doozen, waarin bij zijn documenten bewaarde, haalde hij op een keer een nummer van 'Eigen Haard' en las mij zijn 'Apeldoornsche Causerie' voor, waarin hij spreekt over veel wat hem dierbaar was. Dat tijdschrift-nummer is sedert lang uitverkocht, maar gelukkig ben ik in staat er 't een en ander uit over te nemen, hij vertelt daar-in óók van zijn tuin, van zijn ervaringen als ontginner, vanaf 't oogenblik, dat hij een lust-oord voor zijn vrouw in 't leven riep, dat hij noemde: Idylle....

Bibliographie.

Nog iets over misdaad, schuld en straf.

(Dit in aansluiting op mijn artikel: 'Verbanning voor Gevangenisstraf', 'N. Gids', Februari 1920.)

Het eerste boek van den grooten Amerikaan Osbonne: 'Prison and Society' is dezer dagen in Nederlandsche vertaling bij de Mpij. voor Goede en Goedkoope lectuur uitgekomen, en, het is inderdaad nu en dan overweldigend.

In het soms gesmade en gewantrouwde land van den dollar en van de humbug is nu door feiten de mogelijkheid bewezen om in de tot een opvoedingsgesticht voor volwassenen ingerichte strafgevangenis 'schurken' en 'boosdoeners' weer tot bruikbare burgers om te vormen.

De oude en onpractische strafstelsels om, door het aankweeken van bepaalde gewoonten, in overeenstemming met een naïeve en eenzijdige moraal, maar lijnrecht in strijd met de dieper levende menschelijke natuur, de menschen te verbeteren, waren omstreeks **1876** reeds in verscheidene Amerikaansche gevangenissen door het hier althans bij name bekende Elmirastelsel vervangen.

En hiermede was de eerste stap gezet in de richting van wezenlijke opvoeding. Want de menschelijke natuur is moreel feilbaar, en die feilbaarheid, verkeerddadigheid, misdadigheid moet daarom als iets zuiver menschelijks erkend en behandeld worden. In het Elmirastelsel nu werden onderscheidingen voor goed gedrag ingevoerd, als: gelegenheid tot lichaamsoefeningen, bijeenkomsten, voordrachten, debatavonden, enz.

Maar wijl het welslagen van eenig stelsel in de eerste plaats afhangt van de personen, die geroepen zijn, het toe te passen, en het nieuwe stelsel op zich zelve ook nog niet geheel voldeed, kon in het begin dezer eeuw een ander nieuw stelsel er naast opkomen, het Honourstelsel, een waarbij o.a. zelfs verloven tot tijdelijke afwezigheid als gunst werden ingevoerd.

Evenwel ook dit stelsel leverde niet de resultaten op, die men meende ervan te mogen verwachten: het kweeken van goede *gevangenen* was nog iets anders dan het kweeken van goede *burgers.*

De mensch wordt door innerlijken drang tot uitwendige actie gedreven en daarvoor heeft hij behoefte aan eenige uitwendige vrijheid; wordt er een muur ook om zijn geestesleven opgetrokken, dan wordt de wil tot werkeloosheid, tot den levenden dood gedoemd. Ook het geweten heeft behoefte aan oefening: geweten komt van wijten, oorzaak en schuld bepalen.

Dit verklaart m.i. de uitdrukking van Gladstone dat ‘vrijheid alleen den mensch geschikt maakt voor vrijheid’.

Toen kwam in **1914** Osborne met een stelsel om aan de voordeelen der andere nieuwe stelsels de zelfregeering toe te voegen, en werd den gevangenen toegestaan, voorgesteld zelfs, een onderlingen bond te stichten, die een deel van de door de bewakers uitgeoefende tucht en toezicht naar de gevangenen zelf overbracht.

De ‘Mutual Welfare League’ werd die bond.

Het Welfare-stelsel werkt thans, naar de heer Osborne mededeelt, in Auburn en in de Sing-Sing gevangenis in New-York en in de Marinegevangenis, waarvan hij zelfs sedert **1917** directeur is.

Het is mij niet mogelijk de emotie te schilderen, die ik ondervond bij het lezen van de beschrijving, die Osborne geeft van de viering van Memorial-Day in **1914** in Auburn. Zijn nieuwe stelsel werkte toen eenige maanden. Nadat hij den lezer bij verschillende gelegenheden een kijkje gegeven heeft in het zieleleven van verschillende der gevangenen, vertelt hij als volgt:

Er was en voetbal- en athletiekwedstrijd op het gevangenisterrein tusschen de celbewoners van den Noordelijken en die van den Zuidelijken vleugel. De ‘Bond’ had de leiding van alles en had gezorgd voor muziek en versiering.

Er was schitterende zonneschijn en zomerlucht.

Toen het signaal gegeven werd, werden de deuren der cellen opengegooid; de muziek van het, orkestje zette in, en daar wandelden **1400** gevangenen, door eigen afgevaardigden in compagniën verdeeld, uit de ijzeren deuren de vrijheid van lucht en zonneschijn in.

Totdat de laatste man op de plaats was, bleven allen in de houding, maar toen op het geluid van de trompet de rijen verbroken werden, renden vrienden naar elkaar toe en schudden, sommige na jaren gescheiden te zijn geweest, elkaar de hand.

In de pauzes werden de mandolines en de guitaren bespeeld.

De menigte stemde in met gezang. Er was den heelen middag prettige kameraderie.

Toen de wedstrijden geëindigd waren en den overwinnaars van den Zuidelijken vleugel de groen-en-witte banier gegeven was, klonk weer de trompet. De compagnieën werden weer opgesteld en geteld, en terwijl het orkest het slotnummer speelde, gingen de grijze mannen hun deuren weer binnen. De orkestleden volgden hen, de beambten van de plaats sloten de hangsloten en grendels, en buiten bleef nu alles leeg in de toenemende schemering.

Toen wij, die toegekeken hadden vanaf de grijze steenen trap, ons omkeerden, scheen het heele geval ons een droom - een wonderbare droom van menschelijke broederschap - een profetisch visioen van het verwijderd goddellijk gebeuren, in welks richting de schepping zich beweegt.

‘Short-timers’ wil Osborne niet: die hij heeft, houdt hij zoolang vast, als dit voor hen noodig blijkt, al mocht het zijn hun heele leven.

Ik mag niet verwachten dat wat in het groote en ruime Amerika nog slechts als uitzondering bestaat, hier reeds nu kans op invoering zoude hebben. Maar dat het ook hier den weg van het Welfare-stelsel op moet staat voor mij als een paal boven water.

In ons strafstelsel wordt, op ééne uitzondering na, waarover aan het slot, het onderdeel 'opvoeding' eigenlijk slechts betracht in de voorwaardelijke veroordeeling, de voorwaardelijke invrijheidstelling en de reclasseering, alle correctieven van het stelsel zelf.

De toepassing der voorwaardelijke veroordeeling en der voorwaardelijke invrijheidstelling is uit den aard beperkt. En ook van de reclasseering moet men niet te veel verwachten. Ik bedoel niet dat het door haar geleverde werk niet uitstekend zoude zijn. Maar de maatschappelijke vooroordeelen kanten zich te zeer tegen de veroordeelden, de kleine afstanden in ons land werken dit in de hand, en de arbeider ziet in den ontslagen gevangene maar al te licht een concurrent, die in den loonstrijd tegenover den werkgever wel eens te vroeg tot toegeven bereid kan zijn. Het is om die redenen dat door mij verbanning is voorgesteld van hen, voor wier reclasseering ons land te klein is, of uit anderen hoofde ongeschikt zal zijn, en van de 'slechtsten' uit de 'slechten', de zoogenaamd 'onverbeterlijken', die zich zoowel met het kapitaal, als met den arbeid in die mate op voet van oorlog bevinden, dat zij elke reclasseering afwijzen.

De hoofdzakelijk, of uitsluitend op schadelijken arbeid gerichte wil dezer menschen moet niet door de fatale werking der macht van moeilijk uitroeibare gewoonten weer in het oude, verkeerde spoor teruggeleid kunnen worden.

Het Welfarestelsel nu, kan zoowel het aantal noodzakelijke verbanningen beperken, als haar reclaseeringseffect bij de bannelingen zelf verhoogen.

De voorwaardelijkheid eener veroordeeling kan natuurlijk ook de straf der verbanning verzachten.

In een door den heer Dekker, in leven predikant aan de strafgevangenis te Scheveningen, geschreven verzameling schetsen, worden een vijf en veertigtal gestraften geteekend. Van die **45**, waaronder nog eenige jongens, die, als ze nu veroordeeld zouden moeten worden, in een tuchtschool zouden terecht komen, zijn er zeker **12** (zie de hoofdstukken **10, 11, 14, 16, 18, 20, 23, 29, 30, 36, 37** en **43**), dus ongeveer **30%**(!), die voor verbanning naar Nieuw-Guinea in aanmerking zouden komen. Gezonde, maar gedemoraliseerde personen, wier wil, tengevolge van nu voor hen misschien in het verleden verzonken omstandigheden, meestal slechts op schadelijken arbeid gericht was. Vijf er van hadden geregeld getracht oplichting te plegen met behulp van vertoon van bijbelsche vroomheid, drie hadden geregeld gespeculeerd op de menschelijke medelijdendheid, één op de moraliteit (door chantage), en zoo voorts. Er loopen er heel wat menschen vrij rond, die feitelijk ook geen, dan voor anderen schadelijken arbeid verrichten. Maar schadelijkheid is veelal een kwestie van appreciatie. En niet onze eigen

waardeering, maar die van de wetgevende macht is maatgevend bij het stellen van de vraag of de schadelijkheid toelaatbaar is.

Wat nu deze twaalf sociaal-minderwaardigen betreft: de enkeling die bereid mocht worden gevonden, zich te hunnen behoeve zekere geldelijke offers te getroosten, is maar zeer zelden bij machte een zoodanige omgeving te scheppen, als voor hunne verbetering noodzakelijk is. Na hun ontslag echter worden ze voor de gewone omgeving gevaarlijk. En ik verwacht stellig dat ze door eene verbanning naar een afgelegen arbeidskolonie nog tot bruikbare menschen zouden kunnen worden opgevoed.

Een zeer eigenaardige plaats in de verpleeginrichtingen neemt het Centraal-Israël. Krankzinnigengesticht te Apeldoorn in. Personen, die bizonder veel gevaar loopen met den strafrechter in aanraking te komen en daardoor de familie of de Joodsche Gemeente schande aan te doen, worden daar als niet of niet geheel toerekenbaar tijdelijk of blijvend opgeborgen. Ze genieten er bijna algeheele vrijheid van dagelijksche beweging.

Sedert anderhalf jaar worden er - blijkens een in de 'N. Ct.' van **28** Mei j.l. voorkomend verslag - met opzettelijk daarvoor uitgezochte veroordeelden in de thans gedeeltelijk tot strafgevangenis ingerichte rijkswerkinrichting te Veenhuizen belangwekkende proeven genomen, die, evenals het Welfare-stelsel, zelfreclasseering ten doel hebben. Ook is - blijkens hetzelfde verslag - nog niet lang geleden het Centraal College voor de Reclasseering door onzen Minister van Justitie uitgenoodigd om eene herziening yan ons strafstelsel zoowel als van ons gevangenisstelsel voor te bereiden.

Met spanning wordt de uitslag van het een zoowel als van het ander tegemoet gezien.

Apeldoorn, Juni **1920**.

T. RIETSEMA.

> 'Het volle inzicht gaat alle verstand te boven.' 'In het inzicht ligt verhevenheid en geluk.'
> Dr. J.D.B. de H.

Dr. J.D. Bierens de Haan. *'Wereldorde en Geestesleven.'* S.L. van Looy, Amsterdam 1919.

Wie in den barren nood van dezen tijd van verscheurdheid of in de velen wellicht nog nijpender omprangende eigen levens-misère staat zonder den stut van een tot berusting voerend geloof voelt uit de bitterheid en verwardheid van zijn wezen de vraag rijzen: waartoe dit alles? op welke vraag geen ethische of sociale overtuiging hem een antwoord schenkt. En zelfs de wèl-geloovige staat in wezen vreemd tegenover het wereldgebeuren èn het gebeuren in eigen leven, daar het zijn tot berusting manend geloof is, dat alle vragen smoort en van het dieper inzicht verwijderd houdt. Want slechts één zaak is er die wat het leven te dragen geeft dragelijk maakt, dat is het inzicht in den zin des levens.

Dit inzicht wordt slechts gewonnen langs den moeizamen maar schoonen

weg van het denken. Niet een systeemloos en oppervlakkig aandacht-schenken aan wat het leven toevallig opwerpt, maar een diep-aandachtig doordenken van het eigen wezen en het wezen van het Al, dat voert tot begrip, tot bewustheid.

Het is niet velen gegeven zelfstandig dezen weg te bewandelen; de meesten onzer hebben een geleider noodig. In dit boek 'Wereldorde en Geestesleven' voert een denker ons langs de klare lijnen van zijn gedachten uit den chaos der ons verwarrende veelheden weg naar het eene einddoel: de verheldering, het inzicht in den zin, de harmonie der dingen.

In twee hoofddeelen splitst zich dit werk; het eerste: 'God, Wereldorde, Persoonlijkheid' is de ontvouwing van het eigenlijke denk-stelsel, de uiteenzetting van de verhouding tusschen Wereldwezen en Wereld; het tweede hoofddeel: 'Het Geestesleven' betracht het geestesleven, deelhebbend aan de Wereldorde, naar zijn inhoud en in zijn voortbeweging tot een zich voltooiend bewustzijn.

'Het leven wordt verstaan uit de Idee', aldus vangt het eerste hoofdstuk aan. 'Er is geen "verstaan" dat zijn voorwerp niet verstaat uit dezen grond.' En verder: 'De Idee is Oorspronkelijke Algemeenheid (het Al-Eene).' Ge moogt ook zeggen, want geen andere is de zin: de Idee is God.

De Idee, het Absolute Denken, het Oneindige Bewustzijn is de grond der dingen, in dit Denken, in dit Bewustzijn 'bestaat' het Al. Er is geen andere wijze van bestaan en al wat wij omtrent onszelf en het Geheel, waarvan wij deel uitmaken, kunnen teweten komen is alleen door het denken. De zinnelijke waarneming, die ons wat wij zoo gaarne noemen de 'reëele' wereld doet kennen is een onbetrouwbare gids niet alleen, maar nimmer zouden wij langs dezen weg iets kunnen leeren begrijpen omtrent ons eigen wezen of het wezen van het Al. (Hoe zouden wij het Geheel begrijpen uit de duizenderlei verschijnselen, waaruit het bestaat?) Dit inzicht gewordt ons alleen wanneer wij de dingen beschouwen vanuit hun grond, wanneer wij hen zien in de Idee, waarin zij allen bestaan, die van het al' de Eenheid is.

God schiep de wereld (uit Zichzelf) en in deze Zijn schepping is de ononderbroken drang naar de hereeniging met haar Schepper, de drang tot wederkeer naar den Oorsprong, in welken drang deze herinnering vanzelf alreeds is besloten. Dit aldus in religieuzen trant uitgesprokene zegt de wijsbegeerte in dezen vorm: het Goddelijke Denken (de Idee), denkt de wereld (het andere van Zichzelf en tòch zichzelf), in welke wereld het zich verhelderend bewustzijn naar zijn Oorsprong terugstreeft. Zooals in zijn kunstwerk de kunstenaar zichzelf kent en aanschouwt zoo aanschouwt in Zijn schepping God zichzelf, zoo spiegelt zich in de Wereld de Idee.

Dit - zeer schetsmatig aangegeven - is de grondgedachte, het fundament van den gedachtebouw. Dit inzicht is de theologie teboven, d.w.z. het verstarde Christelijke dogma, doch het is van het levend Christelijk beginsel tevens de diepere bevestiging. Want wat daàr is het mystiek-aanschouwde (dat echter door het eeuwenlang gedachteloos napraten door redelooze scharen werd verwrongen tot een zinledig caricatuur) is hier het bewust gewetene en begrepene.

Op deze basis dan wordt het gansche denkgebouw opgetrokken. En wat aanvankelijk zich nog slechts als een strak-logische, streng-lijnige bouw vertoont, erlangt al spoedig door de zinvolle en fijne detailleering een zeer boeiend aspect. Want al wat deel uitmaakt van het wereldproces: de natuur, de menschelijke persoonlijkheid, het menschelijk geestesleven wordt in diepste en meest wezenlijke bizonderheden beschouwd *in verband met het Geheel.*

Zoo beroert het tweede hoofddeel 'het Geestesleven' vraagpunten, die voor den naar bezinning strevenden mensch immer weer van een levende belangrijkheid zijn: zedelijkheid, schoonheidszin, religie, de tegenstelling van lijden en geluk, noodwendigheid en vrijheid als voorwaarden van het levensproces, de zinnelijkheid en haar vergeestelijking, de beteekenis van dood en onsterfelijkheid, de verheldering van het bewustzijn, die voert tot inzicht, tot geestelijke, d.i. tot waarachtige vrijheid.

Een schoone eenvoud, een zeer doorzichtige klaarte kenmerken dit doorwrochte breede werk, een levenswerk. Tot een rustig betoog vloeien de zinnen achtereen, rustig, doch doortrild van de bewogenheid om het in verheldering en met vroom besef aanschouwde. Want dit wijsgeerig werk wiekt uit boven het dorre systeem zonder meer: het geeft een wereldaanschouwing, waarin de disharmonie der veelheden zich oplost in de eeuwige harmonie der Goddelijke Eenheid die het Al omsluit. Niet een louter abstracte redeleer, vernuftig van samenstel doch zonder contact met het leven, maar het trillende Al-leven zelf. En iedere uiting van dit leven, die deze artistiek en religieus voelende met zijn woord aanraakt, erlangt voor wie er tot niu toe gedachteloos aan voorbij ging, eerst recht zijn diepste beteekenis.

Het antwoord dat dit boek geeft op de vraag naar den zin des levens is dit: streving naar bewustwording van het Zelf, hetgeen beduidt streving naar bewustwording van eigen ware wezen, wat geen ander is dan het wezen des Geheels. In deze bewustheid opent zich het besef van het één-zijn aller dingen, klaart zich het begrip van de schoone wetmatigheid van den Kosmos, waarvan het eigen wezen - Kosmos zelf - èn deel èn afspiegeling is. Heel het leven heeft zich naar dit doel te richten wil het zijn diepste vervulling erlangen, want:

'De levensvoering, die aan velen eigen schijnt en waarbij het uitsluitend om welvaart en veraangenaming des levens gaat, mist dat grootsche, dat wij in het denken vatten, en dat in de ziel klinkt als een diep-vernomen geluid.'

Zoo moge dit boek velen voeren op den weg naar dit eenig doel, den weg van het denken, want nooit kan het genoeg gezegd: niets uit de verschijnselenwereld, niets van onze 'ervaringen' (onmisbaar materiaal voor onze exacte kennis, die het geheel in onderdeelen verdeelt en beschouwt, doch nutteloos en misleidend voor dat hooger weten, dat het Geheel overschouwen en doorgronden wil), schenkt ons inzicht, innerlijken vrede, maar slechts de diepere bezinning, die ons doet zien en ervaren de Eeuwige Eenheid als der dingen diepsten grond, welke Eenheid te aanschouwen, zooals de wijsgeer zegt, een goddelijke vervoering is.

MARIE SCHMITZ.

***Het zeilen. Met allerlei vaartuigen ter spelevaart en ten wedwedstrijde,* door C.H.M. Philippona. - Met plm. 275 afb. Wereldbibliotheek A'dam.**

Het watersport-seizoen *bat son plein;* over de zilvergrauwe, bewegelijke wateren onzer meren, vaarten en kanalen snellen de witte zeilen als vervluchtigende visioenen voorbij; de motorbooten tjoeken voort in rustigen cadans; en overal worden de rivieren van het landschap gestoffeerd door de wemeling der wherries en pijlsnelle gieken. Nu is het oogenblik dáár, om het prachtige boek van Philippona ter hand te nemen, en het met aandacht te lezen.... en mocht de tijd daarvoor ontbreken, het dan toch altijd bij de *hand te houden,* om het telkens en telkens weer te doorbladeren, en er voortdurend nieuwe kennis uit te verzamelen, of om op de hoogte te komen van nog ongekende wetenswaardigheden.

De heer Philippona, die ons reeds verraste met zijn uitgebreid en doorwrocht werk over de *Watersporten* schenkt ons thans, in zijn nieuwe boek *Het Zeilen,* het waardevolle resultaat van zijn grondige theoretische en practische kennis. Een dergelijk boek te schrijven is geen kleinigheid; men moet zijn stof volkomen beheerschen, die aantrekkelijk weten voor te stellen, in belangrijke onderdeden weten te splitsen.... zoodat de lezer op gemakkelijke en aangename wijze een overzicht krijgt, van alles wat met het onderwerp in verband staat. Een reuzen-studie moet er aan vooraf zijn gegaan!

Zeilen is wel het ‘openlucht-spel’ bij uitnemendheid. Er bestaat haast geen opwindender, opwekkender, bekorender, en.... gezonder sport! En hoe interessant is het, en hoe verrassend.... ik hoorde eens een Engelsche dame zeggen: ‘Yacht-racing makes quite a new interest in life.... it is a neverwearying delight!.... En zoo is het; ieder die persoonlijk het zeilen beoefend heeft, zal het volmondig erkennen. En wie eenmaal een zeiler geworden is, blijft enthousiast voor deze sport zijn heele verdere leven.

‘Het zeilen is een kunst en een wetenschap tegelijk’, (zooals de heer G.H. van Dissel zegt) en men kan deze woorden zoo interpreteeren: dat de kunst van het zeilen de *practijk* is en de wetenschap de *theorie.* Bij het zeilen, zegt de heer Philippona is altijd de practijk de theorie vooruit geweest; en moge dit zoo zijn, toch, voor elkeen, die de zeilsport beoefent, is het boek van Philippona een onmisbaarheid. Niemand, zelfs een goede zeiler, verbeelde zich ‘er voldoende van te weten’; het hoogst belangrijke, zaakkundig-bewerkte, de dingen van alle kanten beziende werk *Het Zeilen* geeft raad en inlichtingen in alle moeilijke gevallen, brengt ongemerkt een degelijker kennis bij, en bevat bovendien zóóveel merkwaardige mededeelingen op dit gebied, dat het zelfs voor den ‘waterschuwen’ lezer een interessante en boeiende lectuur vormt.

Een *Hollander,* die niet op de een of andere wijze ‘in contact’ met het water is gekomen, hetzij door zwemmen, roeien, zeilen, of wat dies meer zij, lijkt wel een *contradictio in terminis,* waar hier te lande eenmaal het karakteristiek-klassieke rijmpje ontstond:

Hij, die op Neerlands vlamt, neem Seemans taal te baat!
Hij kan goed Neerlands, die goe' Seemans taal verstaat.

'Hij kan goed Neerlands, die goe' Seemans taal verstaat', - het is kras gezegd, maar toch niet *te* kras, als men bedenkt, dat er in het Hollandsch een kleine driehonderd uitdrukkingen bestaan aan het zeemanswezen ontleend! Toch is een boek als dat van den heer Philippona een hoogst noodige uitgave, want gaandeweg is de belangstelling in het 'leven te water' achteruit gegaan; en 'propaganda te maken voor de kostelijke zeilsport' is het doel van dit boek. Want zeer terecht zegt de schrijver:

'Ons zoo roemrijk verleden lag immers op het water. Kan dan onze toekomst binnensduins liggen?' En ook maakt hij deze uitstekende opmerking:

'Dat de uitgebreide wetenschap van den volleerden zeiler hem tot de luchtvaart voorbestemt, behoeft niet nader betoogd te worden.'

De geschiedkundige beschouwingen zijn de lezing overwaard. Hierin wordt ons de geleidelijke ontwikkeling voor oogen gesteld van de techniek onzer zeilschepen, en vol trots kunnen wij constateeren, dat Holland de 'leerschool' is geweest voor heel zeilvarend Europa, ja, voor de gansche wereld. Verschillende souvereinen bezochten in persoon ons land, om den scheepsbouw te bestudeeren; Czaar Peter de Groote; Karel II van Engeland en onderscheidene Brandenburgsche keurvorsten. De prinsen van Oranje, als stadhouders, zagen ook het belang der zeilsport voor de volkswelvaart in, en deden het hunne om deze te bevorderen.

Hoe aardig en interessant is het, om over de verschillende zeilwedstrijden te lezen, (als kind, wonende op Huize ter Meer aan de Vecht te Maarssen, was ik, evenals de geheele verdere familie, den ganschen dag in opgewonden spanning, als er een 'zeilwedstrijd zou worden gehouden', en wij juichten enthousiast, als de schepen eindelijk in snelle sierlijkheid voorbij kwamen zeilen!) en niet minder leerrijk is de beschrijving der verschillende vaartuigen, waarbij wij allerlei typische bizonderheden te hooren krijgen, als b.v. over den tjotter. 'Hoe antiek en authentiek dit woord ook klinkt', zegt de schrijver, het is toch betrekkelijk van recenten datum, en komt eerst in **1882** in het programma van den Hollandia-zeilwedstrijd voor. En dan gaat hij de mogelijke afkomst na. Is het een Friesche verbastering van 'kotter', zooals de Fries ook spreekt van tjerk (eigenlijk: tsjerke) in plaats van kerk? Waarschijnlijk acht hij het een 'verhollandsching' van de oud-Nedersaksisch-Friesche uitdrukking *tiodute* (volk aan boord) te zijn.

De verschillende afdeelingen van dit rijke en mooie boek zijn te talrijk om op te noemen. Genoeg, dat schier elke vraag, in eenig verband met 'zeilen' staande, hier een antwoord vindt. Dit boek is een onuitputtelijke 'Fundgrube', een betrouwbare 'vraagbaak' en de tallooze illustratiën, zeer goed en toepasselijk gekozen, verlevendigen en verduidelijken op allerprettigste wijze den tekst. (Is het mogelijk, dat er in den vrijwel volmaakt volledigen inhoud nòg iets genoemd had kunnen worden? Ja, toch.... de kleeding van zeiler en zeilster. De heer Philippona vindt dit onderwerp te 'vanzelf sprekend' om het te behandelen, maar een vrouw leest daarover

toch altijd gaarne eenige voorlichtingen, al waren het maar enkele ‘don't's’, als b.v. deze: de bruine kleur doet men altijd goed, op het water te vermijden, deze staat *altijd* zeer leelijk; rood en wit is frisch en vroolijk, maar de aangewezen kleuren blijven toch altijd wit en blauw. De geheele kleurengamma van blauw is toegelaten, van het lichte *bleu-aurore* tot het donkerste *bleu nuit* (maar geen zwart). En ook in hoofddeksels doen zich vragen voor: wat te kiezen: een ‘canotier’, een ‘Jean Bart’, een ‘boater’, een matrozen-muts, of een pet?)

Maar dit is natuurlijk slechts een grapje, - en geenszins een aanmerking, veel te blij en te dankbaar als wij zijn, met en voor het vele, dat wij ontvingen. *Het Zeilen* is een standaard werk, dat verdient in andere talen te worden overgezet, en dat dan ook stellig ver over onze grenzen de belangstellende aandacht zal trekken. In een betrekkelijk beknopt bestek is de schrijver er in geslaagd al het wetenswaardige omtrent deze sport bijeen te brengen; in een prettigen stijl gaat hij aldoor voort onze attentie vast te houden, en wij hopen van harte, dat aan dit met zooveel toewijding verzorgde boek, het groote succes te beurt moge vallen, dat het van rechtswege toekomt.

Een apart woord van lof aan de Wereldbibliotheek voor de keurige uitgave. Buitengewoon geslaagd is de pracht-uitgave in haar kloek formaat, met den smaakvollen *vieil or* linnen band met blauw op snee. Maar ook de ‘gewone’ uitgave mag er zijn; hoogst aangenaam ziet het boek er uit met den roodbruin kartonnen band, rood op snee; het papier is goed, de druk duidelijk en helder; de photo's en teekeningen zijn uitstekend gereproduceerd.

Dat het zeilen ‘een groot en nationaal belang raakt’, daarin heeft de schrijver volkomen gelijk; en zijn boek behoort dus niet alleen met ernst te worden gelezen door ‘belangstellenden’, maar ook door ‘buitenstaanders’ en vooràl door onze autoriteiten op dit gebied.

Tweede vrouw, door Dorothee Buys. - Em. Querido. Amsterdam.

Gestadig voortwerkend, met rustigen ijver, zendt Dorothee Buys geregeld haar boeken in het licht. Na het gave, precieuze boekje ‘Als de zinnen ontwaken’, ontvangen wij nu van haar *Tweede vrouw.* Ook van dit werk kan veel goeds worden gezegd; Dorothee Buys is iemand, die gelukkig nooit verder te vliegen tracht, dan haar vleugelen reiken; en daarom weet zij ‘binnen het gebied van haar kracht’ zeer wel te slagen, in datgene wat zij zich voorgesteld had te doen. *Tweede vrouw* brengt ons het zielsconflict van een meisje, dat de tweede vrouw van een dokter wordt, en in hetzelfde huis te leven komt, waar ook de eerste vrouw heeft gewoond. Door van dit huis een zeer eenzaam gelegen, sombere woning te maken, en door de tweede vrouw een pathetischen brief van de eerste te laten vinden, heeft de schrijfster het zich niet gemakkelijker doen worden; maar zij weet het verhaal af te wikkelen in logischen gang, en er een bevredigend slot aan te geven.

De kleine vuurtoren, door David Tomkins. - Gouda, G.B. van Goor Zonen.

Welk een keurig verzorgd boekje! David Tomkins, de ontwerper en de firma van Goor als uitvoerder, hebben er eer van! Sober en smaakvol, dit is de gedistingeerde indruk, dien deze uitgave maakt. Dat David Tomkins nog eens een boek aan kinderen zou geven, was wel te verwachten. Sinds ik hem voor de eerste maal 'ontdekte' door het allerkostelijkste kinderversje van de muis die 'zooeven van de treden van een ladder was gegleden, op een plat in de stad', met het medelijdend-optimistische slot, vol humor:

> Arme muis! wat piept ze pijnlijk, -
> Van de heete pap waarschijnlijk....
> Om het even! 't Redt haar leven!
> Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven!

en hij later de snoezige boekje in het licht zond van den kamer-olifant e.a. begreep ik, dat hij met een zeer gevoelige intuïtie wist te reageeren op datgene, wat er omgaat in de kinderlijke ziel en geest. Daarvan geeft ook *De kleine Vuurtoren* het doorslaand bewijs. Uitstekend is het geestelijk leven van Irma weergegeven, - en het broertje, 'de kleine vuurtoren' genoemd om zijn roodgoud glanzenden krullebol is door kleine, fijne trekjes ons zoo levendig voor oogen gesteld, dat het ons is aan het eind van het boek, als hadden wij het lieve, levende jongetje een poos lang bij ons gehad. Er 'gebeurt' niet veel in dit boek; geen ijstochten of Sint Nicolaas-avonden worden er in beschreven; de auteur heeft deze uiterlijkheid niet noodig, om toch bloeiend te blijven; De kleine Vuurtoren is een verhaal van *innerlijk* gebeuren, met subtiel-psychologisch inzicht neergeschreven. (Ongezocht voert de schrijver hier een pleidooi voor menschen met rood haar (was ook d'e logé niet 'rossig'? en dat lijkt me in een kinderboek uitmuntend op zijn plaats; hoe vaak hebben kinderen met rood haar niet te lijden onder de spotzucht en den plaaglust van hun kameraadjes!) In deze vertelling Verloochent David Tomkins geenszins zijn geestigen aard. Men is gewoonlijk zoo bang om in een kinderboek vergelijkende beelden te gebruiken, - en inderdaad, wie het niet *goed* kan doen, late het maar liever na, - maar David Tomkins verstaat de kunst, en zijn boek kreeg er een pittigheid door, die men in andere kinderboeken wel eens mist. Eén voorbeeld:

Ja, als in het hoofdje van Irma eenmaal het groote uurwerk van de vervelende dingen op de wereld begon te draaien, dan leek het een ouder wetsche hangklok, waar de slinger uit wordt genomen, - daar binnen raast het dan in een zenuwachtig tempo door, en het eind is niet te zien.

(Ik kan mij niet herinneren óóit in een boek de beschrijving van een baby te hebben gelezen, zonder dat daarin werd gesproken van 'vingertjes als garnalen', David Tomkins is de eerste, die het beeld goed gebruikt; hij zegt: vingertjes als *gepelde* garnalen).

De houtsneden, eveneens van den auteur, zijn geheel 'in toon' met het boek.

In zekeren zin geeft *De kleine Vuurtoren* aan de kinderen dezelfde waarschuwing, die Florence Barclay's *The wheels of time* aan volwassenen geeft, de waarschuwing, zoo ernstig uitgedrukt in Freiligrath's *O, lieb so lang du lieben kannst*

De dood van de oude mevrouw van Leeuwen, **door J.M. Goedhart-Becker. - Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon.**

Mevrouw Goedhart-Becker is niet wat men noemt een ‘veelschrijfster’. Niet zoo heel vaak komt er van haar een werk van de pers; en daarom wekt het wel eenige verwondering, dat haar korte verhalen, zooals die in dezen bundel *De dood van de oude mevrouw van Leeuwen* gegeven worden, zoo dikwijls ‘fragmentarisch’ zijn gebleven. Ik denk hier vooral aan *Schemer,* en *St. Nicolaasavond,* en aan *De blijde Morgen* en *Marjan.* Bij deze laatste twee hindert het niet zoo erg, omdat zij beiden op voortreffelijke wijze ‘een type’ uitbeelden; De blijde Morgen geeft in enkele lijntjes gaaf en goed de persoonlijkheid van den braven, gevoelig-zachtzinnigen dorpspastoor, en *Marjan* evoqueert geheel het cynisch-canailleus-onecht-romantische der sensueele, onbeschaafde vrouw. *De gesmade klerk* is op zichzelf een ‘verhaal’, Letje doet ons een schrijnend geval van kinderleed meevoelen, en *Oesters* is een ‘roman’ in den gecomprimeerden vorm van een een-acter.

Het meesterstukje van dezen bundel is echter *De dood van de oude mevrouw van Leeuwen;* deze kleine novelle is geheel compleet en af; geen woord staat er te weinig in en geen woord te veel; en zij is zoo goed en zoo doorvoeld geschreven, dat wij die oude vrouw gaan beschouwen, als hadden wij haar zelve gekend, en haar zeker niet spoedig zullen vergeten. En wij denken, als ware het geen fictie, maar werkelijkheid, wat Mevr. Goedhart ons hier vertelde: een benijdenswaardig sterven na een benijdenswaardig leven!

Met stukken als *De dood van de oude mevrouw van Leeuwen, De blijde morgen, Marjan,* toont Mevr. Goedhart-Becker, dat zij waarlijk geen eenzijdig talent bezit, en in deze verschillende richtingen doorwerkende, zal zij stellig in staat blijken, ons nog veel goeds te geven.

Jo de Wit. *De Branding.* - A.W. Sijthoff's Uitgeversmpij. Leiden.

Hoe innig, innig vrouwelijk is dit boek. En bekorend door zijn zachte, gelaten melancholie. *De Branding* is na Jo de Wit's debuut-bundel *Donker Geluk* een groote verrassing; daarin nog iets vaags en onafs, een tasten en zoeken, dat in dezen roman een vaste en zekere klaarheid geworden is. Vrouwelijk is dit boek, ik zei het al, vrouwelijk tot in de fijnste details; subtiel van sentiment, en met teederheid doorvoeld. Men kan dit verhaal niet zonder ontroering lezen; de schrijfster betrekt ons geheel in de sfeer harer stemmingen, en zoo levend en gaaf heeft zij de figuur van Hellen voor ons uitgebeeld, dat het ons schijnt, als hadden wij een poos met het

werkelijke meisje omgegaan. En hoe goed is dit boek geschreven, en in welk een eenvoudigen, gevoelden, natuurlijken stijl; en hoe fraai, en hoe harmonisch vermengd met de innerlijke psychologie van de hoofdpersoon zijn de natuurbeschrijvingen. De plasticeering van het jongetje is voortreffelijk geslaagd; wat minder wellicht die der persoonlijkheid van Ernst de Wale, - of misschien is deze juist wèl bizonder geslaagd? Want immers, wij zien hem niet als een individualiteit op zichzelf, wij zien hem alleen *door Hellen's psyche heen,* en.... zoo moet het ook eigenlijk zijn.

De Branding is een boek om van te houden, een boek, waaraan wij terugdenken met weemoed en verteedering, en dat wij graag in onze herinnering blijven bewaren.

(Een vorig maal schreef ik over Marie Koenen's *De Redder;* en tot mijn genoegen zie ik, dat, (in Elsevier's van Febr. 1.1.) J.D.W. (Jo de Wit) daarover precies zoo heeft gedacht als ik, waar zij schrijft: 'Wat in Exodus verteld wordt in de naïeve en tegelijk plechtige taal van den Bijbel, waarvan de woorden een diepere en geheimzinniger beteekenis omsluiten dan onze alledaagsche taal, vereischt een genialen geest, wil het, tot moderne novellistische litteratuur geworden, ontroeren en tot ons spreken'. - Dit zijn, in anderen vorm, bijna mijn eigen woorden.)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Moderne Duitsche literatuur XXIII

Carl. Busse. *Uber Zeit und Dichtung.* - Lintz'sche Verter. *Deutsche Dichter-Gedächtnis-Stiftung.* - 1919.

Otto Ernst. *Balladenbuch. I. Neuere Dichter, II Ältere Dichter. Deutsche Dichter-Gedächtnis-Stiftung.* - 1919.

December van1 het vorige jaar is Carl Busse gestorven. Behalve eenige bundels gedichten heeft hij ons o.a. eenige opstellen nagelaten, die bewijzen, dat ook in Duitschland de meening van het groote publiek en die van de dichters zelden samen gingen.

Busse is in den oorlog gegaan, noodgedwongen, zonder het oorlogsenthousiasme, dat de massa en slechts enkele dichters gevoeld hebben.

Te weinig is men er in ons land van doordrongen, dat ook in Duitschland de dichters buiten het massa-leven staan. Ook zij kennen de holheid van de journalistieke opinie der gemiddelde Duitschers. Het Hurrah-patriottisme is altijd grof geweest voor den fijngevoeligen mensch: Busse, Leonhard, Frank, Andreas Latzko e.a. zijn geen regeeringsmenschen, die

thans de opdracht ontvangen hebben bonne mine à mauvais jeu te maken. De menschelijkheid, die thans, God zij dank, elk separisme dreigt te niet te doen, is een internationale manifestatie van den geest.

* * *

'Die Ballade als Massererscheinung nämlich ist, kurz gesagt, eine Reaktionsblüte, die ständige Begleiterin rückläufiger Bewegungen.'

'Wer den Geist der letzten zwanzig Jahre, den Geist der Zeit, vor dem Weltkriege auch nur notdürftig begriffen hat, wird sich deshalb über die Balladensintflut die über uns hereinbrach, nicht gerade wundern. Sie gehort mit Naturnotwendigkeit zu einer Zeit, die den Wadenstrumpf wieder aufleben liesz, Burgen restaurierte, für Kostüm und Dekoration die höchste Schätzung hatte, sich mit dem Schein, der Haltung, der Geste über das Wesen der Dinge betrog und auf allen Gebieten der Stilisierung oder Verschnörkelung verfiel. Gleichzeitig mit der Ballade sind ja auch prompt alle übrigen artistischen und romantischen Verzirkelungen aufgetreten, so dasz unsere Dichtung vor **1914** durchaus nur die moderne Variation der alten Romantik und Restaurationsliteratur darstellt.'

Hiermede beeft Carl Busse wel het algemeene standpunt van de Duitsche literatuur sedert **1910** gekenmerkt.

Geen volk, dat zulk een verscheidenheid van balladen heeft aan te wijzen als het Duitsche.

Naast elkaar staan de heldenballade (bijv. 'Das Herz von Douglas'[1]) van Moritz Graf von Strachwitz) en de natuurballade (bijv. 'Erlkönig'[2]) van Goethe). Het verschil tusschen deze twee ligt wel hierin, dat de stijl van de heldenballade forsch en klaar is, terwijl die van de natuurballade vager is en verwant wordt aan de mystiek der dingen, die achter de woorden ligt.

* * *

Het is door deze studie van Carl Busse en door deze bloemlezing, dat ik op het buitengewone talent van Agnes Miegel wil wijzen.

Geboren in Koningsbergen (**1879**) heeft zij het natuurelement zeer sterk in haar zuiver gevoelde verzen gebracht. (Men hoore het klank-beeldende in:

'Ich halte deine Hände,
O lieber Kindersang:
Wir traten auf die Kette,
Und die Kette klang....).

Schone Agnete[3]

Als Herrn Ullrichs Wittib in der Kirche gekniet,
da klang vom Kirchhof herüber ein Lied,
die Orgel droben, die hörte auf zu gehn,

1) Balladenbuch I bldz. 432.
2) Balladenbuch II bldz. 255.
3) Balladenbuch I bldz. 327.

und die Priester und die Knaben, alle blieben stehn,
es horchte die Gemeinde, Greie, Kind und Braut,
die Stimme drauszen sang wie die Nachtigall so laut:

'Liebste Mutter in der Kirche, wo des Meszners Glöcklein klingt,
liebe Mutter, hör' wie drauszen Deine Tochter singt,
denn ich kann ja nicht mehr zu dir in die Kirche hinein,
..denn ich kann ja nicht mehr knien vor Marias Schrein,
denn ich hab' ja verloren die ewige Seligkeit,
denn ich hab' ja den schlammschwarzen Wassermann gefreit.
Meine Kinder spielen mit den Fischen im See,
meine Kinder haben Flossen zwischen Finger und Zeh,
keine Sonne trocknet ihrer Perlenkleidchen Saum,
meiner Kinder Augen, die schlieszt nicht Tod noch Traum....

Liebste Mutter, ach ich bitte Dich,
liebste Mutter, ach ich bitte dich flehentlich,
wolle beten mit deinem Ingesind,
für meine grünharigen Nixenkind,
wolle beten zu den Heiligen und zu unsrer lieben Frau
von jeder Kirche und vor jedem Kreuz in Feld und Au!

Liebste Mutter, ach ich bitte dich sehr,
alle sieben Jahre einmal darfe ich Arme nur hierher,
Sage Du dem Priester nun,
er soll weit auf die Kirchentüre tun -
dasz ich sehen kann der Kerzen Glanz,
dasz ich sehen kann die güidene Monstranz,
dasz ich sagen kann meinen Kinderlein,
wie so sonnengolden strahlt des Kelches Schrein'....'
- Und die Stimme sohwieg, Da hub die Orgel an,
da ward die Türe weit aufgetan -
und das ganze heilige Hochamt lang -
ein weiszes, weiszes Wasser vor der Kirchentüre sprang.

En hiermede keeren wij terug tot het punt van uitgang: de Duitsche dichters en denkers zijn niet te vereenzelvigen met de groote massa, die hen wel kent en citeert, doch zeker niet begrijpt. Menschen als Agnes Miegel en Carl Busse zijn geen barbaren, alleen hun aantal en hun *macht* is te klein om van invloed te zijn op een imperialistisch-vergiftigd volk.

Reeds in zijne studie 'Über die neuere Ballade' **1915** bewijst Carl Busse dit. Eindigen wij hier met zijne uitmuntende toelichting bij 'Schöne Agnete':

'Hier ist das Mysteriöse, das Dämonische und Elementare - etwas, wobei es uns kalt über den Rücken läuft. Wundervoll, wie die Bitte immer

inbrünstiger und flehentlicher wird; genial, wie am Schlusse das “weisze weisze Wasser” springt! *An sich kann uns heute das Nixen- und Geisterpack natürlich ebenso Hekuba sein wie das Rittertum*[l]. Aber Agnes Miegel hat nicht umsonst ihren eigenen Vornamen über das Gedicht geschrieben: sie selbst ist die schöne Agnete, die in Not und Jammer und Flehen die Hände ringt, die sich verirrt und verloren hat, die sich schauernd als anders empfindet, als ausgeschlossen von Fried' und Freud' der Menge und irrer Sehnsucht manchmal aus der Haft hinausdrängt.’

Laten wij blij zijn, dat de oorlogslyriek van enkele verdwaasden wijken moet voor dit serieuze werk van waarachtige menschen.

JAN J. ZELDENTHUIS

l) Cursiveering van mij. Z.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 8]

Bij vreemde menschen
De opvoeding waaraan zorg besteed wordt,
en de wegen der verbeelding door Henri van Booven.

(Vervolg van pag. 12.)

Tweede hoofdstuk.

I.
Thomas wordt grooter.

Of ook de weduwe de Maerl-van Campvere in haren zoon een valk ooit zag? Thomas de Maerl heeft het nooit gewaagd dàt te durven veronderstellen, niet toen hij een knaap was, en evenmin, toen de oudere Thomas het nog maar niet begrijpen kon, dat anderen iets van hèm waardeerden, wijl hij aan misprijzen was gewend geraakt. Het is in deze geschiedenis alles eerlijkheid, het is niets dan biecht en ware bekentenis, dewijl hier over de opvoeding en de zelfopvoeding geschreven wordt en over een vraag die Thomas veel later in verdrietige oogenblikken stelde, nu eens in dezen dan in genen vorm, maar die hij al vragend ook half beantwoordde met de gelijkenis van het nest waaruit het minderwaardige jong wordt weggestooten. Want vele kinderen worden verwaarloosd of slecht opgevoed, omdat zij voor hunne ouders een teleurstelling waren wijl zij niet beantwoordden aan de verwachtingen die brave ouders van hùn broedsels koesterden. Of is het niet alleen teleurstelling en kan het ook spijt en woede zijn of valsche schaamte en nijd die op het leelijke jong verhaalt wordt?

Toch had Thomas nooit reden zijne moeder ronduit van zùlk een spijtigheid te moeten verdenken, want al dreef zij hem met hare geheimzinnige zwijgzaamheid soms tot vertwijfeling, al kreeg hij

bijna nooit een zuiver antwoord op een duidelijke vraag, al leek het hem alsof achterdocht en wantrouwen of schuwheid altijd naast haar woorden loerden, wanneer hij snakte naar klaarheid en vertrouwelijkheid, genoeg bewees zij Thomas dat er een 'band des bloeds' bestond, dat zij hem liefhad, maar dat zij hem liefhad op hàre wijze. En juist die wijze bleef ook altijd raadselachtig voor hem, vooral omdat de goedertierenheid van hare daden te zijnen opzichte bijna nooit in overeenstemming was met haar misprijzende uitlatingen en de teederheid harer woorden geen gelijkenis vertoonde met de grilligheid en ongeduldigheid waarmede zij hem behandelde en hij zoodoende nimmer wist of zijne moeder het goed dan wel kwaad met hem meende.

En dit had hij toch zoo graag willen weten. Iets was er in hem, dat hem altijd denken deed: 'moeders houden toch van hunne kinderen, en kinderen houden toch van hunne moeder. Ik houd veel van mijn moeder, maar ik begrijp niet, waarom ik niet ronduit weten mag of zij houdt van mij'. Want Thomas' karakter was heel spontaan en warm, hij was onstuimig in al zijn neigingen en genegenheden en daarin geheel en al overgegevenheid. Datzelfde miste hij in zijn moeder zooals hij in den winter den zonneschijn miste. Waarom was moeders ontevredenheid, en de harde stem waarmede zij hem berispte wanneer hij met een gat in zijn kous thuis kwam of met bemodderde schoenen, waren zelfs de felle, brandende en tot verzet prikkelende knepen die zij hem gaf, waarom was dat alles niet in overeenstemming met de zorgzaamheid waarmede zij hem bij alle maaltijden altijd overvloedig voedsel voorzette, hem zelfs kwelde toch te eten, al had hij in het geheel geen honger, of niet in overeenstemming met de angstvalligheid waarmede zij hem waarschuwde voor koude vatten voor op den tocht staan, voor koude en natte voeten? Zóó gaarne had Thomas gewild dat zij hem eens aangemoedigd had, wanneer hij naar eigen inzicht braaf, gehoorzaam of gezeggelijk, bedaard en kalm was geweest, om: te toonen, dat zij dat alles waardeerde. Was zij misschien bang hem te bederven, zooals zij dat wel eens noemde, wanneer hij iets goeds had volbracht. Of zou zij het vergeten te waardeeren? Maar als zij dat vergat, dan stelde zij toch eigelijk ook geen belang in hem. Hij kon zich, hoe hij ook peinsde, niet herinneren, dat zij hem had aangemoedigd omdat hij iets goed had gedaan. Des te heviger was

hij berispt wanneer hij iets misdeed. Thomas wist wel dat hij zelden iets goeds voerde in zijn schild maar hij was van aard veeleischend, begeerde dat anderen veel van hem door de vingers zouden zien en hem zouden prijzen wanneer hij ook eens iets goeds volbracht. Zijne moeder echter hetzij zij haren zoon niet met lofuitingen verwennen wilde, of wel omdat zij meende dat waardeering voor Thomas niet deugde, prees hem zelden of nooit als hij het verdiende, terwijl het toch stellig een aanmoediging voor Thomas zou geweest zijn, die een goeden invloed kon hebben gehad naast veel ontmoediging door voortdurende en afstompende berispingen.

Een raadsel was het Thomas ook, waarom er zoo voor zijn gezondheid moest gewaakt worden. Wanneer hij zich wel eens kregel aan al die verstikkende en hinderlijke voorzorgen wilde onttrekken, klonken de waarschuwingen van zijne moeder hem meer als verwijten dan wel als liefdevolle raadgevingen. Eens was zij heel boos geworden en had geroepen alsof hij iets misdeed in verband met het feit waaraan hij part nog deel had: ‘Je zàl het doen, je vader was ook zoo vatbaar!’ Daar was dus, besefte Thomas half, iets van een plichtmatige bezorgdheid achter dien toon. En toch meende de weduwe zoo goed wat zij zeide, want jaren lang had zij haren echtgenoot verpleegd en tòch was hij gestorven. Maar in haar vurige drift ontstaan door twijfel aan haar ontzag over zulk een onzeggelijk kind als Thomas, klonk haar stem schriller en driftiger dan zij bedoelde, waardoor Thomas er weder toe kwam aan plichtmatige bezorgdheid te denken. En daarom voelde hij ook geen liefde en ook geen genegenheid in de verpleging van zijn moeder, wanneer de tallooze kinderziekten die hij alle doormaakte, hem beslopen en dwongen om onder hare hoede in bed te blijven. Zwijgend, met een stuursche of gelaten, sombere uitdrukking op haar donker gelaat verzorgde zijne moeder hem wanneer hij daar neerlag, ontevreden, landerig, heet van koorts, en ook dan voelde hij achter hare handelingen geen liefde, niet de moederliefde die hij begeerde, met veel gevlei en zachte woorden vol van teederheid. De verpleging was als haar berispingen en vermaningen: plichtmatig, oordeelde hij ondenkbaar. Er zou niet aan te twijfelen zijn geweest, dat ingeval zijne moeder eens het beleid kon ontwikkeld hebben, rustig een weinig met Thomas te praten, hij veel van al zijn vooropgezette meeningen moest gewijzigd hebben. Echter zijn

moeder was een zwijgzame vrouw, benard door veel leed en teleurstelling, en de ongehoorzaamheid in het grillige karakter van haren zoon meer en meer voelend als een nieuwe haar opgelegde beproeving, meende zij inderdaad dat zij ook in dit geval voornamelijk een plicht te vervullen had: Zij moest handelen, niet praten, zij zou handelen zoolang als zij kon.

Een eigenaardigheid in Thomas' karakter was, dat hij reeds heel jong het in zichzelf kon afkeuren, wanneer hij onvriendelijk en hard oordeelde of deed, maar spijtig altijd opnieuw moest voelen dat hij toch aan allerlei kwade neigingen prijs gegeven zou blijven die nog langen tijd verhinderen zouden, dat hij zachtmoediger of verdraagzamer werd. En daarom voelde hij ook al heel spoedig, dat hij van zijn moeder niet de moederliefde, waarover hij altijd mijmerde mocht verwachten, wanneer hij ongehoorzaam en lastig bleef en hij haar niet door een beter gedrag toonde dat hij veel van háár hield. Maar ook was er in hem een noodlottige trots die hem belette van zulke gevoelens blijk te geven. Liever ondeugend dan braaf; liever ondeugend zijn dan braaf schijnen met woorden, vond hij. En inderdaad, niemand zou aan zijn overwegingen waarde schenken, zoolang hij het kwade deed, en niet meer dan blijken gaf, ook wel eens te denken aan het noodzakelijke van braafheid en gehoorzaamheid. En aldus wist Thomas ook reeds spoedig dat dankbaarheid niet zijn grootste deugd was, maar koppig begeerde hij ondankbaar te blijven omdat hij naar zijn oordeel niet genoeg reden had om dankbaarheid te toonen.

Zoo ging het dan met Thomas de Maerl als met de meeste kinderen die na den vroegen dood van hunnen vader gedoemd zijn te worden opgevoed door zwakken of onverschilligen die zich niet met kracht kunnen laten gelden.

Alles was van af zijn prilste jeugd dan ook zoo wonderlijk gegaan. Hij herinnerde zich heel vaag allerlei voorvallen, van het oude landgoed in Overijsel waar zijn vader gestorven was. Van zijn vader wist hij alleen nog maar, dat hij ontzag voor hem had, evenveel ontzag als voor zijn grootvader de predikant, die met zijne grootmoeder daar in de nabijheid woonde. Dat waren mannen geweest die nog sterker ronduit wisten wat zij wilden dan Riekje Kommer, de treflijke Zeeuwsche, aan hun besluiten was niets te

veranderen, zij waren in alles zonder dat er iets aan viel te verhelpen, met hem rechtaf op hun doel gegaan, en hij voelde hun drijven, hun machtige, onomstootelijke en vastbesloten vastberadenheid als een levenswet; het recht van den vader om den zoon te dwingen tot volmaakte deemoed en onderwerping.

Toch zouden zelfs die mannen later met Thomas de grootste moeite ondervonden hebben, want zelden werd er eigenzinniger, koppiger en grilliger knaap geboren, die daarenboven zulk een weinig aandachtigen aard had, daarbij somwijlen weinig vlug van begrip scheen, en bij voorkeur droomde of zich zijne verbeeldingen tot werkelijkheden maakte. De eigenschappen die Thomas ontwikkelde waren bijna zonder uitzondering verkeerde of onbruikbare. Daar waren allereerst: losbandigheid, traagheid, bedilzucht, onverdraagzaamheid, volslagen gebrek aan ijver en aandacht, geestkracht, volharding, een voorkeur voor beuzelen, spel, droomerij en volmaakt toegeven aan eigen kleine grillen, invallen of voornemens, Als later de onwillige en meedoogenlooze wereld haar wetten hem stellen ging, zou aanvankelijk wilde woede en razernij om veel teleurstellingen in hem plaats maken voor stille vertwijfelingen, gebrek aan zelfvertrouwen, wanhoop aan de toekomst. Toen zou het een zegen voor Thomas geweest zijn, indien hij in plaats van gemakzucht, onverschilligheid en liefdeloosheid, naast zich een verstandige en ontwikkelde persoonlijkheid tot steun had geweten, die hem zich had doen bewustworden ook van zijne goede hoedanigheden die stil aan zich vertoonen zouden en zich verder ontwikkelen onder den invloed van velerlei rampspoeden, smarten en verdrietigheden. Want naarmate de wereld hem neep, feller en gruwelijker in haar verstikkende omknelling, hem wijizer maakte door schade en schande, zou hij gaan door de wanhoop heen naar een ziekelijke meewarigheid met zich zelve, een dwaas klagen om trieste lotswisselingen, om dan uit spijtigheid en in vlagen van galgenhumor meer en meer te drijven naar inkeer, eindelijk naar voortdurend belasteren, beschimpen en hardnekkig veroordeelen van eigen wezen. Ja hij zou met een vreemde wellust jaar na jaar aan die afbraak van zich zelven voortzwoegen, tot hij eindelijk waande dat hij een der meest nuttelooze, bespottelijke en overbodige schepsels ter wereld was.

Thomas behoorde tot de uitzonderingskarakters, tot de schepsels

die uit tegenstrijdige naturen soms geboren worden. Hij zou het lot te dragen hebben, tot zijn verderf of tot zijn heil, later geloofde hij met een vast geloof in het laatste, van de zielen die door hun aard en aanleg reeds voorbeschikt zijn niets dan teleurstelling te ondervinden, die haat, spot, wrevel, boosaardigheid, bedrog, arglist, verraad en afgunst vinden op hun weg, die achterdochtig eindelijk in opstand komen tegen alles in de wereld en toch verbitterd en met een grijns in hun ziel beseffen moeten, dat het beste middel om uit hunne geestelijke ellenden te geraken een meedogenlooze zelfkastijding is, en zelfverloochening daarenboven. Maar Thomas zou zich zóó alleen voelen en zou ook zóó alleen staan in de wereld, dat hij onder zijn eigen geeselingen schier bezwijken ging, toen het eindelijk rond hem begon te dagen.

En daar stond Thomas dan, de eigenzinnige, luimige, bedilzieke onverdraagzame en hartstochtelijke knaap. Als een kleine opstandeling stormde hij op het leven af en daar doorheen, overal zich stootend, voortdurend struikelend en in wilde drift om al die mislukkingen, al die onvervulde begeerte en verwachtingen telkens falend opnieuw.

Want zijn groote noodlot was, dat hij niet door zijn verstand bestuurd, maar schier volmaakt door zijne zinnen werd voortgedreven. Dáárdoor opgezweept en aangehitst als tot een lange, koortsige, uitputtende wilde dooljacht, wist hij zich in het einde daaraan geheel en al prijsgegeven, en leefde hij slechts als tusschen de verblindende glinsteringen en weerspiegelingen van allerlei begeerten, genietingen, heugenissen en vergulde verwachtingen.

Wàt herinnerde Thomas zich nog van zijn vroegste jeugd?

De bloedroode vruchten aan den moerbeiboom tegen de muren der nevengebouwen op het plein voor het huis zijns vaders. De oude havezathe zelve midden de groene weiden, bosschen en beken van een heuvelige streek, een gestreng vader, langgebaard, die hem meermalen driftig kastijdde, maar die gestorven was op den dag dat Thomas steenen uit een bouwdoos het raam had uitgeworpen in de gracht. Thomas zag alles meer in vizioenen, dan wel in herinneringen.

Zonder orde of bewust begrip van tijd, bracht hij zich wel uit die dagen gebeurtenissen voor den geest, die hij ontwaarde als tusschen

de kieren van voorhangen of de spleten in oude muren. Voornamelijk herleefden en leefden de beelden in Thomas' geest. Wat er aan feiten gebeurde scheen hem niet aan te gaan, dat vervaagde onmiddellijk als overtolligheid of loste zich weder op in reeksen verbeeldingen. Alleen het bewegen was, en er waren ook geluiden, reuken en de kleuren, het gebaren van menschen en dingen. Dat alles nam hij gretig, gulzig schier, te midden dáárvan voelde hij zich aanschouwend gelukkig en behaaglijk.

En zoo zag hij nog een reeks tafereelen die hem lief waren geweest, en die hij bij voorkeur zich weder riep voor den geest, als om ze te koesteren. De stijgerende paarden voor het rijtuig, terwijl zijn vader mende. Tusschen zijn moeder en grootouders kat hij en zij zouden over de ophaalbrug het plein oprijden, en dáár plotseling zag hij ze staan, beide paarden, met hooggeheven voorpooten slaand in de lucht. Hij besefte niet waarom zijne moeder en grootmoeder gilden, bevreesd als zij waren, dat het volgend oogenblik alles zou neerstorten in de diepe gracht. Hij zag alleen de pracht der verschrikte, stijgerende paarden, hun schuddende koppen, en zijn vader stevig als een bedwinger gezeten, die de leidsels hield en daarna het span rillend nog rijden liet over de brug.

Een gruwelijken angst voelde hij voor het portret van Judas, dat hing boven aan de trap in het kasteel der adellijke dames, die de buurvrouwen van zijn ouders waren, en die zijne goudige lange krullen zoo schoon en aantrekkelijk vonden, dat zij hem dikwijls bij hun te gast vraagden met het doel den tijd te dooden, door hem de haren te kappen. Hij wist nog dat hij de bekoorlijke freules wel liet begaan, maar wilde niet meer in hun kasteel terug komen, wanneer niet eerst dat vreeselijke en angst-wekkende gelaat van Judas uit het trappenhuis voor goed werd weggenomen.

Het allerlaatste dat hij zich van de havezathe herinnerde was een geweldig onweer in den nacht. Hij in een deken gewikkeld, liggend op den schoot zijner moeder, en telkens zag hij de kamer, die flauw verlicht was door een kleine lamp, in de scherpe blauwe schitteringen van den bliksem buiten en doorgromden hem zware donders, terwijl gestadige regens als stortvloeden druischten in de gracht.

Doch ieder jaar meer vervaagden die gezichten, namen ze af in hevigheid, slechts bleven ze het karakter van het vervaarlijke en ontzagwekkende, het grootsch-onvergetelijke behouden.

Ik zal schilderen en teekenen gaan, meende Thomas reeds, toen hij treurig luisterend naar het gezang der bleeke kleine kinderen van het schooltje in de Van Galenstraat, troost zocht in het griffelen van figuurtjes op de pas met een spons vochtig zwart afgewreven lei dlie op zijn bankje lag. 'Dat moet gelukkig en tevreden werk zijn, een portret te maken, of een landschap, een portret dat zoo goed lijkt als de kop van Judas geleek boven aan de trap van de freules, of iets te teekenen zooals het land dat ik zag van uit den trein', droomde hij.

'Meezingen, Thomasje', ging het dreigend-vriendlijke gefluister vlak bij zijn oor, en het was de juffrouw van de bewaarschool die hem den griffel nam uit zijne vingers en nog eens de natte spons haalde over de lei in het houten raampje.

Thomas had een grooten schrik en dan met een diep verdriet in zijn zieltje moest hij zingen het hatelijke, het nare versje, samen met al die andere kinderen die hij zoo onuitstaanbaar bleek vond, het lijzige versje waarin het heette, dat een vlijtig kind het toch zoo heerlijk vindt als het schooluur heeft geslagen.

Dan trachtte hij, terwijl de juffrouw gevaarlijk dichtbij en oplettend naast hem stond, het zeurige liedje mee te zingen. Als een pijn voelde hij de ellende van de schoolslavernij, wanneer hij, knorrig om zijn vrijheidsberooving, zijn kijken gaan liet naar buiten tot boven de matglazen vensters en de groote sneeuwvlokken volgde, die in stille, witte pracht neerdaalden.

Dan moest hij lang nadenken over die aardige Riekje, die zoo goed met sneeuwballen werpen kon, dan werd het zoo teeder in zijn hart voor haar, het Zeeuwsche blozende, goedmoedige meisje. O, straks zou zij hem weer komen halen, dat was een troost ten minste, die vroolijke, prettige Riekje. Gek toch, anders had ze bloote armen, en nu had ze opeens lange, gladde, zwarte mouwtjes als handschoenen, nu met de koude en de sneeuw. En de juffrouw schreef cijfers op het bord en maakte een kleine optelling; eerst had ze op het telraam de optelling gemaakt. Dáárnaar had hij gekeken, doch nu sneeuwde het met nog grooter vlokken.

Hij begreep dat nu wel van die optelling. Gek dat die andere kinderen de vlokken niet zagen, en zoo bleek-braaf aan het rekenen bleven.

‘Opletten dan toch, Thomasje!’ klonk wreveliger nu de stem van de juffrouw.

O! kon hij maar weg uit die bittere ellende van het klasje, de vrijheid in, de vrijheid weer zoeken buiten waar de sneeuwvlokken zoo statig vielen.

Maar het was nog lang niet gedaan voor dien middag, het zoet houden.

Eindelijk kon hij er tòch vrede mee vinden, terwijl zij de optelsommetjes maakten krassend met de griffels op de leien. Want al rekenend was de tijd zoo snel voorbijgegaan.

Toch bleef de bewaarschool in Thomas' herinnering een naargeestig, kil oord, waarvan vooral de geuren hem onduldbaar waren soms, de geuren van die andere kinderen. Ach, wat was het toch dat hem half met meelijden, half met wrevel deed neerzien op al die andere onnoozele bloeden met hun weeë, vieze geurtjes. Hij was zich toch wèl bewust, dat hij niet zoo kinderachtig deed. Wat zou hij zich voor eigen vieze luchtjes schamen; en die andere simpele wezens, ze schaamden zich niet eens! Neen, hij hoorde niet bij dat duffe troepje op dat zure, ziekelijke schooltje....

En dan eindelijk was het tijd, in de gang ging het schelletje. En buiten stond in heldere winterzon, blozend en frisch als een appel en als een belichaming van de vrijheid midden in de sneeuw: Riekje hun dienstmeisje, zijn Riekje. Zij lachte alweer en hij juichte, terwijl hij als een dolleman tegen haar opsprong, om daarna overmoedig en pocherig tegen haar te praten, blij toch dat hij de sterke hand weder voelde, die hem snel mee naar huis nam, naar huis, waar het nu alreeds zoo hongerig makend naar het middagmaal kon geuren.

‘Pas maar op mit-da-kind, da's 'n geniepert’, zeide Riekje een paar dagen later, toen Thomas haar met veel praatjes had gezegd dat hij Kareltje wel eens goed de ooren wasschen zou.

‘Zóó?’ had Thomas opeens rustig gevraagd, want nu werd 't toch gevaarlijker dat gemakkelijke werkje van 't wasschen. Hij waande zich in overmoed altijd heer en meester over al de-bleekneuzen-van-de-bewaarschool, en wanneer hij iets bevolen had, dan hadden ze hem, waarschijnlijk omdat zij bang voor hem waren, altijd gehoorzaamd. ‘Zóó, wááraan zie je dan, dat die Kareltje geniepert is?’

‘Wel, an z'n oogen, allere, da-kè-joe toch ook wel zien’.

Thomas dacht na. Nu Riekje 't gezien had was 't zoo, die keek dus ook goed uit, die zag de dingen als hij, keek ze flink aan en had dan dadelijk een vaststaand en meteen een goed oordeel. Gek toch dat hij dat niet bij dien stillen Kareltje met z'n half dichtgenepen oogen had opgemerkt.

Maar nog dienzelfden middag, na vieren, moest Riekje met krachtige hand Thomas en Kareltje scheiden en Thomas was er met een paar schrammen en griffelprikken omtrent zijne ooren afgekomen. Dát was dus niet gelukt, dat wasschen van Kareltje; Thomas had gehuild van woede. Dat was de eerste keer, en hoe gruwelijk ontnuchterend was dit geweest, dat er eens een van die vervelende bewaarschoolkinderen iets tegen hem had durven doen. Nóg voelde hij de bijtende prikken bij z'n slapen, en de krabben in zijn gezicht, want Kareltje, die niet gewasschen wilde worden, had ook lange nagels en wist daar heel valsch mee te krabben.

Thomas nam zich voor om na deze onverwachte afstraffing stil zijn eigen weg te gaan, het was eigenlijk ook beter om niet uitdagend te roepen en niet handtastelijk te worden. Wat Kareltje betref, hij kon hem wel aan als hij ook griffels nam om te prikken, maar dat was toch niet eerlijk, dat was alleen maar voor geniepers.

Zijne goede voornemens duurden niet lang en Riekje waarschuwde weer: Al kon hij dan al de kinderen aan, het zou op den duur toch misloopen, want er zou een dag komen, dat ze gezamenlijk hem te lijf gingen, en zelfs al gebeurde dat niet, dan zou hij ‘op de een of andere manier’ toch wel gestraft worden.

Den middag dat zij het had gezegd, vond hij zijn grootvader bij zijne moeder te gast. Hij kende grootvader reeds uit den tijd toen zij op het landhuis woonden. Grootvader was de mam, die den grootsten invloed op Thomas had. Grootvader sprak dan ook met zóóveel plechtigen nadruk over Onzen-Lieven-Heer, en hij wist dat zoo te doen ‘omdat hij dominee was’, had zijne moeder hem verteld, een dominee die in de kerk preekt, die veel van de godsdienstige dingen afwist en ook vani God, van Onzen-Lieven-Heer, waarvoor iedereen buigen moest niet alleen, maar die ook nog gevreesd moest worden omdat hij in zijn toorn de vreeselijkste straffen kon geven aan de kinderen en óók aan de groote menschen.

En nu was grootvader gekomen, de man, die dadelijk in ver-

binding met dat Allerhoogste en Allermachtigste stond, die dus dadelijk weten kon of die Groote Macht gereed was om hem, Thomas, te straffen voor veel dingen die hij misdaan had.

Heel onduidelijk herinnerde hij zich grootvader's gestalte bij het raam van de lage woonkamer in het late middaglicht, en hoe hij als naar die donkere gedaante toegetrokken werd vol van een drukkenden angst. Daar stond hij nu voor grootvader, die hem beide handen zacht nam in zijne groote handen, alle volwassenen schenen in dien tijd voor Thomas van een ontzaglijke grootte, en alhoewel hij later begreep dat de man het heel goed met hem bedoelde, was het alsof hij het ging besterven toen hij grootvader zeggen hoorde:

'Thomas, het doet mij heel veel verdriet te moeten hooren van je moeder, dat je niet oplet op school. Als dat zoo voortgaat zullen we andere maatregelen moeten nemen. Zal je nu voortaan goed opletten en je best doen, m'n jongen?'

Thomas was zoo geheel van streek door die plotselinge met diepe, zware en donkere stem gesproken woorden, dat hij van angst, meenend dat er nog veel erger nu komen ging, op eenmaal in tranen losbarstend zeide: 'O nee, grootpa! Ik zal 't nooit weer doen. Ik zal altijd goed opletten!' Doch op het oogenblik dat hij dit zeide besefte hij wel, dat hij een veel te zwaren last op zich nam, en dat hij vroeg of laat toch weder minder oplettend zou worden omdat hij zoo lui was.

Grootvader ging toen zitten, nam hem vriendelijk tusschen zijne knieën en, hem tegen zich aandrukkend om hem gerust te stellen, had hij toch nog een paar woorden gezegd, die, al begreep Thomas er den zin niet geheel van, hem toch zóó pijnlijk waren, dat ze zijn geheele leven hun smartelijkheid zouden behouden, omdat Thomas ze voelde als welverdiend, wijl zijn geweten naar eigen oordeel nimmer volkomen zuiver was en hij eigenlijk naar eigen opvatting altijd straf moest hebben. Hij zeide dan, terwijl hij Thomas over het haar streek:

'Je wilt toch niet altijd door schade en schande wijs worden? Je wilt toch niet opgroeien voor galg en rad, mijn jongen?'

Thomas wist wat de galg was, maar van het rad had hij geen begrip, echter, omdat zijn grootvader, die in zóó nauwe verbinding met den strengen Allerhoogsten stond, het zeker wel zou weten,

voelde hij het toen als een oordeel die woorden, ze hielden gruwelijke bestraffing in. Toen reeds maakten woorden een veel onmiddellijker en veel dieper indruk op Thomas dan ze op andere kinderen zouden hebben gedaan. Hij had de gave ontvangen om vooral het beeld der dingen, de vormen, de kleuren, de geuren, de geluiden waarin de wereld voor hem opging, met zooveel hartstocht, met zulk een groote klaarheid in zich op te nemen als waarheden, als onomstootelijke werkelijkheden, dat hij heel zijn leven die zelfde waarde gaf aan de woorden van anderen. Voor hem was iedere uitdrukking, elke zin levend, omdat de woorden dier uitdrukkingen en zinnen in het hart en in de ziel der menschen gevormd, daarom niet anders dan duidelijk en eerlijk en waar konden bedoeld zijn, zelfs wanneer ze schertsend werden uitgesproken.

En hoe diep ontroerd en geschokt was Thomas door de woorden van zijn grootvader geweest dien avond, en hoè groot was toen in hem het besef van zijn machteloosheid om zóó braaf te worden als zijn grootvader, zijne moeder, de juffrouw van de bewaarschool, allen uit zijn omgeving, het begeerden. Want nu wist hij het zeker, hij wàs niet braaf, hij was het tegendeel en hij zou zoo blijven. Menschen, die het weten konden, en in onmiddellijke verbinding stonden met Onzen-Lieven-Heer, die, naar grootvader hem ook eens had gezegd: ‘àlles wist van alle menschen’, die twijfelden alreeds aan hem en aan zijn vermogen om werkelijk braaf te zijn. En, o ellende, zij hadden gelijk te twijfelen.

Maar nóg erger moest het dien avond worden, want grootvader zou met zooveel nadruk zijne moeder vragen of Thomas wel geregeld bad voor zijne maaltijden en bij het naar bed gaan, en onder grootvader's hoede moest hij toen bidden. Ook had grootpapa nog een lang stuk uit den bijbel voorgelezen, dat hem al evenmin geruster stemde, want het was vol van den rechtvaardigen, maar ook van den straffenden God, die het goede beloont en het kwade met rechtvaardige hand straft.

Wat klonk het alles gewichtig en verpletterend. Toen grootvader weg was gegaan, voelde hij het huis als van een geweldige beklemming of drukking bevrijd, maar van zijn eigen onvermogen was hij, nu hij onder dien druk eens met alle aandacht in eigen binnenste had geschouwd, voor heel zijn leven overtuigd. Immers het was zoo verrukkelijk-gemakkelijk te doen wat niet mocht, het

was zoo ontzettend moeilijk te laten wat verboden was en hij voelde met wanhoop, dat zijn gemakzucht voor langen tijd de overhand hebben zou. Zijn gemakzucht, dat was de duivel, waarvan grootvader ook had voorgelezen, dat was de duivel, die de menschen meesleurde van kwaad naar erger, die maakte hun tot misdadigers, tot leugenaars, tot dieven en moordenaars. ‘Ja, ja’, dacht hij, terwijl hij dien avond, na een braaf gebed, waarbij zijne moeder stond te wachten en waarbij hij wat vrede had teruggevonden, zich neerlegde en zijn zachte peluw vond, terwijl zijne moeder hem stopte rondomme in de dekens, ‘het zal zeker waar zijn: ‘ledigheid is des duivels oorkussen’. Ik moet meer doen, wat gezegd wordt dat gedaan moet worden. Misschien doe ik het wel als ik schilder mag worden, dan doe ik ook een taak. En daarmede, met die sussende, aangename gedachte voer hij in slaap.

II.

Meer dan ooit trachtte Thomas zich sindsdien in het teekenen te bekwamen. Iederen middag, zoodra hij thuis kwam uit het schooltje, ging hij met potlood en papier in de vensterbank zitten en, alhoewel wat gehinderd door de overvloedige gordijnen voor de ramen, teekende hij wat hij op school uit verveeldheid onder de lessen zoo graag had gedaan. Het waren voornamelijk poppetjes in wagens, waarvoor paarden gespannen waren. Achteraan in den ‘kattebak’ zat een jongetje met een mutsje, waaraan heel lange linten, die wapperden in den wind. De koetsiers hadden altijd hooge hoeden op, de paarden hadden knoopen in hunne staarten en in de zweep van den koetsier, die stevig de leidsels hield, waren ook knoopen. Hij teekende ook kikvorschen en kleurde ze met krijt. Somwijlen waren het negers, die in gruwelijk gevecht waren, of ook wel geniepige Kareltjes met kringen onder hunne oogen. Hij teekende Riekje in haar Zeeuwsche dracht den vooravond van haar vertrek met vacantie naar huis, waar hare ouders haar tegen Kerstmis verwachtten. Vond hij een plaatje in een boek of tijdschrift, dan trachtte hij het met uiterste aandacht na te peuteren. Hij werkte vele middagen lang aan de heel groote D. van De Gracieuse, Geïllustreerde Aglaja, het courantje, waarop zijn moeder was geabonneerd. Maar dit werk beviel hem niet, er

kwamen zoovele vervelende onderdeelen in die D. voor waarvan hij niets begreep, het gaf meer voldoening om het portret van Riekje nog eens te teekenen, nu veel grooter met haar mooie, altijd onverkreukte, heldere kleedij en haar kap met de gouden spelden. Eindelijk was het portret van Riekje klaar; hij kleurde het ook, doch een wang was te rood geworden en beviel hem niet. Hij slaagde er in het roode wat weg te wrijven, en nu ging het beter. Hij dacht over een lijstje voor helt portret, maar durfde er zijne moeder niet om te vragen, daar hij het teekenen voor zich zelf wel pleizierig had gevonden, maar meende dat anderen het waarschijnlijk niet veel bizonders achtten. Intusschen zette hij zijn naam onder het portret: T.D.M. en datum en jaartal daarenboven.

Op een avond na schooltijd zat Thomas weder in de schemering te teekenen, het wilde niet vlotten wat de vormen betrof, de kleuren waren wel naar zijn zin, maar hij voelde zijn onmacht om sommige lijnen te bebeerschen. Het hinderde hem bijvoorbeeld, dat hij een konijn wel zag zitten in zijn verbeelding: alles wat een konijn bezat, lange ooren, kort staartj e, groote oogen en bruinachtig pelsje en dat hij toch onmachtig was, om het op papier te schetsen.

Hij peuterde nog wat, tot hij niet meer zien kon. Hij voelde ook den tocht, die tusschen de kieren van de gesloten vensters aansloop over het raamkozijn, en nu bemerkte hij dat zijne handen stijf waren van koude. Buiten lag nog de sneeuw, grijs-wit in het half duister van den avond, en van uit een huis in de verlaten stille straat hoorde hij pianospel. Even stelde hij zich voor wie dat doen kon, hij zag een kamer hel verlicht door een gaslamp en een vrouw speelde. Onduidelijk zwierven de klanken aan, vermengden zich met andere die hij hoorde in eigen huis, en eindelijk wist hij niet meer of hij werkelijk pianospel hoorde, dan wel of hij zich dat verbeeld had....

Hij huiverde bij het raam, zou die schoonmaakster, die nu bij zijne moeder in huis was, nu spoedig de lamp komen aansteken en de kachel wat opstoken, zooals dat iederen middag vóór het middagmaal gebeurde?

Wat een naar stuurs wijf was dat toch, die nieuwe.

Hij dacht aan Riekje, waar was ze nu? Ergens bij hare ouders in Zeeland. Zee-land, het land van de zee, waar de schepen op voeren over de geheele wereld; het was wel heerlijk daaraan te

denken, maar het was alles ook wel erg ver en daarom onheilspellend.

Hè, wat werd het koud in de kamer, hij werd nu nog rilleriger.

Hij liep naar de deur en ging even in de gang staan. Daar was een heerlijke geur van welbereide spijzen, en hij hoorde het geklater van keukengerei en de stem van zijne moeder, die sprak met ‘die nieuwe’.

Dan werd plots de keukendeur opengedraaid, er siste een geluid van braden of bakken even door de gang, totdat de deur snel weder gesloten werd.

Het was ‘de nieuwe’. Zij hield de brandende lamp al in hare handen, terwijl zij naar de huiskamer trad.

Zij zette de lamp op het buffet, en traag sloot zij de luiken voor de vensters, terwijl Thomas er bij stond. Zij trok ook nog de gordijnen dicht en dan, even loom en slepend in al hare bewegingen, dekte zij de tafel.

Hoeveel kwieker was Riekje, dacht Thomas, terwijl hij rillerig wachtte tot ‘de nieuwe’ gereed was. Turend van uit den hoek, waar het mahoniehouten schrijfbureau bij de nu dichte gordijnen stond, leunend daartegen aan, luisterde hij naar het oppoken en vullen van de kachel, het zilveren van lepels en vorken tegen de messenleggers en dan eindelijk, als alles gedekt was, kwam zijne moeder binnen en zeide tegen ‘de nieuwe’: ‘Je kunt wel opdoen’. Helt was hem, alsof hij aan een andere wereld, ontsteeg, toen hij tegenover zijne moeder aan tafel zittend, besefte, dat zij nu weldra eten zouden. Ondanks zijn huiveringen had hij toch trek, maar die verging hem een weinig toen zijne moeder, ongerust hem aankijkend, zeide: ‘Kind, wat zie je er betrokken uit, je hebt kou gevat, je zult straks wel koortsig zijn’.

Weinig goeds voorspellend vond Thomas dergelijke opmerkingen, want meestal kwam het uit wat zijne moeder zeide en dan verscheen later de dokter, die vervelende, zeurige man met zijn nasleep van poeders of bittere pillen. O, als hij daaraan dacht, aan die bittere ellende van de nare pillen. Maar het ernstigste was dat zijne moeder, wanneer zij een gevatte koude bij hem vermoedde, altijd zoo bezorgd deed en heel stil was aan tafel en geen woord zeggend, nog veel stiller dan andere middagen maar somber voor zich uit kon staren, zóó somber dat hij er dikwijls bang van werd.

En daarom had hij maar zoo opgewekt mogelijk verteld van zijn teekenen in de kille vensterbank, waar zijn vingers koud geworden waren, en aan tafel meer gegeten dan hij eigenlijk wel lekker vond.

En nu en dan had hij gekeken naar zijne moeder, die toch wel heerlijk koken kon, maar die zoo weinig met hem sprak. Ach, wat zeide ze ook dézen middag weinig, in het algemeen kwam het hem voor alsof zij alleen maar dacht aan zijn gezondheid en aan de bereiding van de maaltijden. Zij berispte hem wel als Riekje thuis gekomen was met de boodschap van de schoolj uffrouw dat Thomas weder in het geheel niet had opgelet, dat hij niet wilde doen wat er gedaan moest worden op school, maar hij kreeg altijd den indruk dat iedere vraag of ieder opmerking die hij deed, haar te veel was, en alsof het haar een groote inspanning kostte hem te antwoorden of zich met hem te bemoeien. Waarom bracht zij hem ook nooit naar school, waarom haalde zij hem niet zooals andere kinderen wel door hunne moeders werden afgehaald.

En dien middag ook lag er in de kleine, lage eetkamer in het verhulde lamplicht een wonderlijke stemming, die Thomas angstig maakte. Hiji liet zijn kijken maar gaani onrustig door het vertrek, zag zijne moeder in hare rouwkleeren, haar sombere gestalte, de donkere, verdrietige trekken meestal als in een gestadig turen op hem gericht. O, wat was zij raadselachtig en zwijgend, alsof zij een geheim moest bewaren. Als de maaltijd nu maar spoedig eindigde, dan ging hij gauw daarna naar bed, daar was het veilig nadat zij hem had de dekens ingestopt en goenacht gezegd en ook gekust.

Dit alles gebeurde spoediger dan hij verwachtte. En terwijl hij dan neerlag in het bed, dat eerst zoo koud geweest was, maar nu al warmer werd en heeter, woelden er allerlei gedachten en beelden rond hem voort. Hij zag weder het schooltje, rook den ziekelijken geur der kinderen en uit dat alles kwam weder het beeld van zijne moeder aangedwaald. Hij durfde haar nooit goed aanzien, hij had altijd een gevoel alsof dat niet mocht, alhoewel zij, wanneer hij niet ongezeggelijk was, hem wel eens tegen zich aam trok en op zijn wangen kuste. Maar nu zag hij alles weder vagelijk. Zijne moeder aan tafel, hare zwarte wenkbrauwen, haar donkere oogen, die eigenlijk niet zoo erg donker van kleur waren, maar donker schenen, haar dunne bleeke lippen, het vele zwarte haar hoog op-

gemaakt. Om haar heen de kamer, het mahoniehouten buffet, de bronzen lamp met de rond uitspringende figuren, het witte tafelkleed, de cokes die knapte in de kachel, de gordijnen, het grijze behangsel..... Plotseling dacht hij weder met klaarheid: Was het eigenlijk ook wel noodig, dat een moeder zich zooveel bezig hield met haar kind. Het was misschien gewoonte, dat moeders hunne kinderen alleen maar naar bed brachten en goed instopten en dan een nachtzoen gaven, om daarna de kaars nog uit te blazen. Dat was dan ook wel heerlijk. Alles voelde zoo los en vrij aan, er waren geen knellende kleedingstukken, de lakens waren koel en geurig, en de slaap kon heerlijk zijn, als hij maar riiet 'koortsig' was, zooals zij het noemde, want dat was verschrikkelijk. Kwam dat omdat hij te dik lag toegedekt, of omdat hij te veel had gegeten, of wel omdat hij had kou gevat? Meermalen had hij zijne moeder verteld van zijn vreemde droomen en angstige gezichten in den slaap.

'Kind, dan heb je koorts misschien! of je hebt kou gevat!', waren dan haar wat verschrikte uitroepen en zij voegde er wel eens aan toe: 'Het is niet koud, we kunnen de katoenen deken wel van je bed nemen', en andere opmerkingen. En dan moest hij plotseling ook wel gedwongen worden om kininepillen in te nemen. Hij vermeed het nu voortaan maar wanneer hij akelig gedroomd had, daarvan iets te vertellen, want de pillen waren zoo afschuwelijk. En nóg ellendiger was het wanneer hij werkelijk onwel was en werkelijk kou vatte en dan met een heet hoofd en branderig lichaam, moest blijven liggen in bed heel den dag, dagen lang soms. Dàt kwam er van als hij klaagde, dan moest, vond zijne moeder, de dokter hem zien, en onveranderlijk luidde zijn gezag: 'Houdt hem er een paar dagen in'.

Neen, dan liever maar wat lijden en vooral maar niets meer zeggen van droomen en angstige gezichten, dan zouden ze hem weder voor 'wezenlijk verkouden', voor 'ziek' aanzien. En hij wilde niet ziek zijn, want het was in bed heel den dag nog veel ellendiger dan op de school, al voelde hij zich rillerig en hangerig daar.

Doch ook dezen avond kon hij niet in slaap geraken, en hij wist het wel, dat was meestal een waarschuwing, nu kon het best gebeuren dat er weder een kwade droom kwam of vreemde gezichten, monsters, in den slaap.

Het was al begonnen toen zij pas woonden in de Heemskerkstraat, of verbeeldde hij zich dat maar?

Hij, wist bijna zeker dat het in *hun* straat was geweest.... vroeger ook, dat pianospel ergens in een huis en....

Hoor toch hoe het nu weder stormde, en de regen kletterde tegen de ruiten van de welgesloten vensters, en toch lag er buiten sneeuw.... Dat pianospel dat druischte, en ging maar aan. Het kwam stellig van uit een kamer waar een vrouw speelde of een klein meisje....

Neen, er niet aan denken. Hij voelde het, zijn hoofd werd al heeter en heeter....

Nu begon hij willoos te worden, het kwam alles van zelf wat hij nu hoorde.... Was de winid gaan liggen? Regende het niet meer? Wat was zijn hoofd klopperig en zijn heele lijf was zoo warm, schroeierig warm. Ach, er viel nu niets meer aan te doen, daar ging het, daar dreef hij been midden een stroom die hem niet meer los zou laten....

En zoo doorleed Thomas het dan nogmaals, het ging weder als een verdrietige wijze, als een triest zinderen en zacht rillen door zijn wezen, die herinnering aan dat eerste, weemoedige geboeid zijn door pianospel ergens in de doodsche Heemskerkstraat, zooals het klonk door den regen en door dichte wanden heen achter de leelijke gordijnen van een leelijke kamer, waar een koude gaslamp alles hard verlichtte, ook de vrouw die speelde, durend speelde, met koortsige, jagende gestadigheid. Daar waarden nu ook de onduidelijke figuren, de schimmen van kleine kinderen voor piano's, die onnoozele melodieën weifelend aftastten in pijnlijke oplettendheid.... en daar als in lange zuchten of tochten (geesten en gestalten voerden die aan) ruischte ook weder dat andere, altijd dwingender pianospel uit de hel-koud verlichte kamer, achter dikke gordijnen en welgesloten vensters. En nu striemde de regen neer en spoelde over de kozijnen. O, het lied van den regen en van dat geheimzinnige, druisehende spel, dat verklonk midden het klaaglijke gieren van den stormwind hoog over de daken door de metalige bewogenheid van telefoondraden, de kieren en tochtige hoeken der kamers. En met een inspanning, die als een vertwijfelde schreeuw in zijn innerlijk oprees, wist hij zich los te wringen uit dien weemoed van vaag vernomen en verbeelde klanken, die te

zelfder tijd angstig maakten en bedroefd en toch weer hoopvoller deden peinzen ook over de zoetheid en de teedere lieflijkheid van veel schoone beloften en mogelijkheden in verre toekomst. Maar nu, terwijl hij neerlag op zijn bed in het kleine kabinetje naast de slaapkamer van zijne moeder, terwijl hij voelde hoe het dek rond hem heen al heeter en heeter werd, hoorde hij het nog. Zelfs al kroop hij met het hoofd diep onder de dekens, daar jammerde het metalige, jingelende koortsige geluid, dat thans niets lieflijks of beloftevols had, maar dat alleen maar zeurde en tergde en.... angstig maakte. Zou het wel ooit ophouden? O, als het nu eens altijd, altijd maar door zou gaan, dat weemoedige, treiterige, sarrende....

Sliep hij nu wel, nu hij hier was in dat nauwe verstikkende, zie, het was stellig heel nauw en hij kon nergens heen en hij moest blijven, terwijl daar dat vijandige van een zware, vage massa naderde met een fluitend, giftig geraas, dat hij nimmer zou kunnen ontwijken. Wat zou er gebeuren, als dat ontzettende, uitgezwollene van die massa, die afschuwelijke, donkere vormeloosheid hem ging aanraken? Hij bereidde er zich reeds op voor dat het hem verpletteren zou of verzwelgen, dat hij er in zou worden opgenomen..... Nu was het voorbij, het was heel na geweest, maar weer verdwenen. Was het heel en al verdwenen? Neen, daar loerde het weder in de verte, in de ruimte, en nu gromde het weder op hem af met suizend, ongelukzalig gerucht, het ging hem bereiken, verpletteren, hij ging er in verscheurd raken. Het was alsof een wervelwind hem aangreep, en nu, en nu.... Hij beet hard zijne tanden op elkander van vertwijfeling, zoo hard, zóó hard, dat het was alsof zijn hoofd uit elkander barsten zou. Het drukte al heviger en feller, nu van binnen uit. O! nu was alles verloren, daar....

En het kind ontwaakte. Zoo verhit voelde Thomas zijn lijf, dat het hem was alsof hij brandde. Klam was zijn voorhoofd, zijn handen en voeten tastten naar koele plekken in de lakens, en nu hij die voelde, kwam hij tot zich zelve. Daar, en hoe blij klonk het naar hem toe, daar hoorde hij hoe er gerucht was in het slaapvertrek van zijne moeder. Zij was dus nabij, nu kon hij gerust zijn, nu zou het wel wegblijven, dat angstige. Ook dat sarrende, metalige gerucht bij het gejaagde pianospel verklonk niet meer, het scheen als weggevaagd. Alles was stil, alleen midden die rust

was dat vertrouwde, gedempte.... Hoe zalig was het de zachte geluidten te hooren in de aangrenzende kamer....

Thomas ging nu wat hooger op liggen, als hij naar de diepte weggleed dan zou het akelige weder terugkomen. Toch, nu hij wakker was, geleek dat doorledene niets meer, het had eigenlijk alle verschrikking verloren. Had het wel bestaan?....

Wat klonk het gekletter van den regen ook vredig en geruststellend, hoe het tikte tegen de ruiten als de wind de droppels voortdreef.... Hij moest er naar luisteren, reeds dommelde hij weder in, het gerucht in de kamer van zijne moeder had opgehouden. Er was een heel groote stilte gekomen, hij hoorde nog dat er iets kraakte, was het zijn bed, alreeds wist hij niets meer.

Ditmaal was het weder verkeerd geloopen, Thomas had mazelen en moest lang in bed blijven.

Dikwijls verwonderde hij er zich over, dat zijn kamertje aan kant gedaan werd door ‘de nieuwe’, met het leelijke, lange gezicht en de uitstekende boventanden, maar eindelijk raakte hij aan haar gewend. Toch, toen hij bijna hersteld was, vraagde hij zijne moeder of Riekje nu nóg niet terug kwam. Zij veinsde eerst zijn vraag niet te verstaan, doch antwoordde dan dat Riekje nog wel geruimen tijd weg zou blijven, daar zij thuis ziek geworden was.

(Wordt vervolgd.)

Land van nevel door Piet van Assche.

I.

Na weken van regen over 't polderland thans een dikke nevel hing, waaronder meerschen en akkers, aardappelvelden en tarwe-en haverstukken te drijven lagen, binst over 't platgeslagen graan allerlei ongewassen, en vooral netel en distel groeiden. En in de gestruikte sohoeven kiemden de korrels, terwijl te haastig opgestelde oppers te rooken zaten.

Triestig in nattigheid treurde de nu vereenzaamde en eens zoo welige streek onder doodsche zomer-stilte, waardoor vreemd de geluiden gingen zooals 't klagende geroep of 't gebeurel eener koe, 't geloei van een os of de wielslag eener kar. Bij valavond daarbij nog 't eenbaarlijke noodkleppen der klok, d'r hartomprangend aan herinnerend dat de geesel God's de menschen striemde en er in 't huis des Heeren en om den haard in de hoeven diende te worden gebeden; negen dagen lang in zelfvernedering gesmeekt, opdat eindelijk de gouden Septemberzon haar warmte over de landen en in de harten zou laten vloeien.

En vóór diepe plassen, die groeiden vol bies en lisch, pijlkruid en zoetgeurende kleine waterrozen, plassen omwoekerd met distel en pepermuntkruid, brandnetel en gele zegge en velerlei andere gewassen van drassige gronden, lag er log neergedrukt breed-laag van bouw, als tot krachtiger weerstand tegen vlaktestormen, de hofstede van den zestigjarigen Harms, een boer norsch, maar vierkantig-kloek van gestalte, sterk geschouderd en gewelfd van borst: meester alleen op zijn erve, waar niemand hem een woord; te bevelen had, waar hij dan ook geen tegenstand duldde.

Oud meer dan 'n eeuw was die groen- en grauwgeregende boerendoeniing. Bezijden een bochtige polderweg. Rondom het erfgoed een breede sloot waarlangs knotwilgen schots en scheef stonden, holstammig en den vunzigen kop omwoekerd van distel, brandnetel en riet; knotwilgen waarvan enkele gebroken waren of die, tegen elkaar aangeleund, d'r thans in de nevelwade onduidelijk donkervlekten, gelijk vermoeide oude menschen welke onbeweeglijk te mijmeren stonden over lang vervlogen dagen en dingen.

Uit de effenheid van het bij helder weer zoo wijde vlakland stak dus de als diep in de veie aarde gewortelde hoeve even op met schuren en stallen en afdaken. En achter de woonstee een boomgaard vol grijsgroen-ommoste ruigstammige en balkenonderstuk wijdgetakte appelaars, veteranen die, na geweldig tempeesten, met de pezig-knokkige armen op krukken rustten, alvorens zekeren Bamis- of Maartschen nacht door 't windgeblaas of, bij wintertijd, onder 'n sneeuwjacht neer te kraken.

Daar dus woonde de boer, de stoere, die nu tijdens de laatste maanden genot en vergetelheid in den drank zoeken bleef.

En die boer had een zoon: zijn Goeri. Een pootige kerel, van inborst goed en van aard opgewekt en die d'r, na noesten arbeid, 't jolige Zondagsherbergrumoer lustte; wiens oog tevens met voorliefde ging naar de bloedkrachtige vrouwen der streek, wiens harte voor haar van begeerte laaide.

Andere kinderen bezat hij niet meer. Twee rustten in de aarde. Wel leefde zijn vrouwe Vera nog, een wezen van goedheid en toewijding die haar leven in huis en stal doorgebracht had, en ook op 't land, en gelaten haar lotsbestemming aanvaard, omdat haar plicht het haar zoo voorschreef; omdat ze 't nooit anders gedacht had, en haar verlangens niet verder dan haar gezin en de hoeve-werkzaamheden reikten.

Kalm ging Vera door haar eentonig leven en volbracht gedwee de bevelen van haar meester Harms en, wanneer zijn bitse aanmerkingen haar op al te onrechtveerdige wijze toegericht werden, gebaarde ze alsof ze 't niet en hoorde. Medelijdend zelfs schudde zij het hoofd, en ontvlamde twist tusschen vader en zoon, dan wist ze den Goeri met zachten raad en zoeten oogopslag tot bedaren te brengen.

Ter hofstede leefde tevens de twintigjarige meid Tonia, wezen

van lichaam, kloek en veerkrachtig van gang, en een manzieke blik uit haar gezond aangezicht straalde. Een stevige werkster was ze daarbij; één die, eens haar arbeid volbracht, eigen wegen wou volgen. Niet alleen had ze in Goeri een blinde passie ontstoken, maar bijwijlen zelfs 'n wellustroes verwekt in 't harte van Harms, wiens grijs oog 't met afgunst aanzag hoe de zoon Tonia's gunsten tijdelijk had weten te winnen. Want waar de deern ook kwam, werd ze 't lokaas voor 't mansvolk, zoodat men op haar trouw geen kerken kon bouwen.

Nu, in haar bekommering om de noodlottige liefde en de toekomst van haar zoon, had moeder Vera reeds herhaalde malen haar Goeri aan 't verstand pogen te brengen dat die Tonia te los van zeden was om 'n goeie huisvrouw te worden; dat de meid had gekropen met Jan en Alleman, en 't liefst omlaveerde met volk dat leefde ter wijde baan en in open lucht, zoodat zij voorzeker slecht eindigen zou.

Maar Goeri luisterde naar geen wijzen raad. Dag aan dag doorschroeide de passie hem dieper. Zijn geest gedurig met de jonge vrouw bezig was, en waar ze ook werkte en ging, overal zijn oog haar bespiedde. Overal dwaalde hij om haar, zoodat ze, om hem te kwellen en waar zich daartoe de gelegenheid aanbood, ze met andere mannen bleef praten.

En behalve de Tonia verbleef ook op de hoeve 'n wijs oud man, die genaamd werd ‘de Herder’. Tot aan zijn zestigjarigen leeftijd had deze in de heide geleefd, waar hij de schapenkudde van Vera's broer hoedde, maar toen deze broer 't aardsche verliet, was de herder met het geld van den boer, dat door Vera geërfd werd, op de erve van Harms gekomen, waar hij dra ieder's genegenheid door zijn bezadigd woord en zijn minzamen omgang wist te winnen.

II.

De eerste zomerweken waren met zonnevlammen over 't polderland geijld. De blonde gerst en tarwe werden tot goud gebrand; de vetossen en uierzware koeien, dieren krachtig gelijk d'aarde, bleven 's nachts in de weiden.

Evenwel hadden felle onweders, in de eerste dagen der Oogstmaand, de nog niet gepikte haver en tarwe neergesmakt, waarna

dagen en dagen de regen gevallen was, en grachten en weiden en akkers vol water liepen.

Graan en aardappels waren, bij den aanvang van September; met ondergang bedreigd, zoodat de poldermenschen deemoedig te bidden begonnen, en hoofdgebogen, in grauwheid en modder, onder zwaar-uitgezakte luchten, eiken avond en met het kruis voorop, om de kerke en langs de polderwegen sjompelden, en smeekten dat de Heer de nog te redden gewassen der aarde sparen zou en den geesel weren, en hen liever op 'n andere wijze straffen, zoo er dan toch voor deze of genie zonde diende te worden geboet.

En toen die gebeden om redding, dat nederige smeeken, die zelfbeschuldigingen en klachten enkele dagen duurden, effende de lucht zich zekeren ochtend tot eenbaarlijk grijs, en spreidde zich tijdens den nanoen een nevel uiteen over 't land, een doodsche ruste van smoor, waarin boom en sloot, rietbosch en poel, akker en graan en hofsteden verdwenen.

En zoo ook nog dien Septemberochtend wanneer 't vee van Harms in den stal te beurelen stond en met de horens op de berdelen afsluiting botste, terwijl de boer met den rug tegen een notelaarstam aangeleund stond, 't hoofd naar de borst gebogen en de armen gekruist, en naar een dichtbij in den mist vaag afteekenenden knotwilg staarde.

Uit een der stallen trad toen de herder. En zwijgend blikte de boer een poos den toegekomen ouderling aan en sprak:

- Nevel, nevel, altijd nevel. Herder, verzopen ligt daar ons werk, de haver neer en de laatste tarwe plat.... te rotten is het woord! En hier 'n vrouw die bidt; 'n meid die naar andere venten loopt, en 'n zoon die aan de deern hangt en om zoo'n plodde nog 't ongeluk op de hoeve zal brengen. En als men dan drinkt om al wat u in den kop steekt, weg te jagen, dan praten z'r nog over achter den rugge! Alsof 'k hier de meester niet wezen zou! Alsof ik alleen niet het recht tot bevelen zou hebben!

En al morrend stapte Harms de polderstraat in, om in den mist te gaan dolen.

De herder staarde den boer na tot deze in den nevel verdween, schudde bedenkelijk, het hoofd en sjobde dan eindelijk 't neerhof over, tot achter het woonhuis. Daar dwaalde hij den boomgaard in, doch werd uit zijn mijmering gewekt door de stem der Tonia

die hij vermoedde er in den nevel tot een man te spreken, maar aan wiens stemklank hij den Goeri herkende.

En tegen een stalleken aanleunend dat tot het opbergen van allerlei rommel gebruikt werd, luisterde de oude man en hoorde hoe Goeri met verbeten toorn zei:

- Tonia, wat heb ik al niet voor u gedaan? Mijn brave moeder bedroefd en vader.... 'k weet het wel, die werkt me tegen en sluipt u na in 't geheim. Dat weet ik, Tonia. En ook dat hij u geld aangeboden heeft, maar of gij 't aanveerd hebt, dat weet ik niet. En men vertelt ook dat ge u in herbergen met stroopersvolk en voerlui ophoudt, met knechten. Tonia, Tonia, en ik.... ik leef om u, voor u alleen. Geen andere mannen dus tusschen ons! O, sta d'r mij niet aan te kijken met altijd denzelfden lach om den mond. Want bespot ge mij, dan voel ik het bloed naar 't hoofd loopen, en ben ik me zelf niet meer meester! Tonia, waarom zwijgt ge? Als 'k er aan denk dat ge u door ander venten bekussen laat, en hen om de schouders hangt, dan.... Tonia, bang ben ik soms, ik die goed ben en niemand kwaad wil.... bang ben ik soms dat ik dezen of genen dag 'n daad zou kunnen begaan.... 'n daad die een leven lang zou worden betreurd en de familie in 't ongeluk storten.

Zoo sprak Goeri, maar zwijgen bleef de Tonia.

En toen smeekte Goeri weer:

- Tonia, zie af van den Teun, en 'k beloof 't u dat gij op de hoeve eens meesteres zult worden!

Minachtend haalde zij de schouders op en antwoordde:

- De meesteres? We kennen dat. Als uw oûwe d'r niet was, hij die enkel 'n vrouw zoekt om eigen genot, uw oûwe en ook uw moeder, die gedurig over God en zijn gebod preekt!.... schoone woorden, zeg ik, ijdele beloften. Ach, 'k hoorde er al zooveel, tot 'r 'n schoonen dag 'n rijke boerendeern aangewaaid komt, en dan laat men de Tonia stikken, en smijt ze weg lijk 'n vod die men niet meer noodig heeft en waarvan men walgt. O, zeg niet van nee.... Ik hoorde en zag veel. Ik ken de boeren der streek, en weet wat ze waard zijn. Daarbij, heb ik u ooit van liefde gesproken? Gij liet mij rust, noch duur. Waar ik was, zag ik u; waar ik heenliep, daar waart gij om mij te bespieden of 'k met geen ander mannen klapte; op 't land, in de herbergen, zelfs in de stad. Zei

één soms 'n woord tot mij, of raakte die mijn kaak of armen aan, dan brandden van jaloezie uw oogen. En dat wil ik niet! Want jong ben ik, en 'k wil vrij zijn in doen en laten. Ja, 'k hing u 'n tijdeken aan, maar 'k heb het nu goed heelenal bepeinsd, en van meening ben ik dat het best is daaraan 'n eind te stellen. Want gij, ge neemt het toch te serieus op. 'k Heb daarbij geen goesting om te trouwen, noch minder om mij te binden. Zeg, en wat zou het bovendien tusschen ons worden? Gedurig gekijf, als ander mannen mij eens te lieftallig belonken zouën.... En ge weet het, d'r zijn er die geen vrouw gerust laten, als ze niet al te leelijk is. Zelfs getrouwde en oûwe boeren doen daar aan mee, Goeri.

En Goeri, die al herhaalde keeren gepoogd had ze te onderbreken, smeekte weer:

- Tonia, Tonia, wist ge hoe verward het in mijn kop wordt, ge zoudt zoo niet spreken. Zoon' leven sta ik niet langer uit. Tonia, 'k herhaal het, komt er 'n ander man tusschen u en mij, al was 't m'n eigen vaêr, d'r zullen malheuren gebeuren!

Een stilte volgde. Waarna weer de Tonia kort en afgebeten:

- Goeri Harms, ge verveelt mij!

- Deern, dat zult ge....

En de herder hoorde hoe Goeri al kreunend ze te kussen aanving, en dat zij tegenworstelde, nijdig en hem verwenschend, en hij ze niettemin tegen zich aangedrukt hield, tot ze een pijnlijken gil slaakte.

Toen, een ongeluk vreezend, ijlde hij toe.

- Goeri!

Goeri's armen zonken neer. 'n Oogenblik stond hij radeloos; hij schudde daarna, door smart overwonnen, het hoofd en begon van machteloosheid en al weenend de handen te wringen, en verdween eindelijk in den nevel.

Gestreng bukte de herder de even spotlachende Tonia aan en sprak:

- Deern, met vuur speelt ge in den stal en kweekt 'n wolf uit het lam.

- Oûwe, 'k heb genoeg van uw preekage en ook van den heelen boel hier!

En zij verliet hem.

De herder bleef een wijlken kijken in de richting waar de Tonia

verdwenen was, waarna hij zich in de groote huiskamer begaf, waar moeder Vera bij de kachel vóór het kruisbeeld, dat zich op de schouwplaat tusschen glimmend koperwerk bevond, te bidden zat. Zij wendde even de blikken naar den binnentredende en vroeg:

- De boer?
- Heengegaan in den polder.
- Goeri?
- Langs den boomgaard.
- De Tonia?
- Op zoek naar heur ongeluk.

Toen sloot de meesteres de oogen, schudde bedrukt het hoofd en sprak:

- Herder 't wordt hier nog 'n droeviger leven. Ik weet en zie alles. Ik bid, maar 't helpt niet. De boer aan den drank, en Goeri met die meid!.... 't werk wordt maar half meer gedaan. Herder, dat hoopt hier altemaal in 't hart opeen, en als 'k alleen ben, schrei ik bijwijlen.... dan schrei ik, herder.

En de oogen toe, bleef ze zitten denken, en tranen rolden over haar kaken.

En langzaam gingen, met de triestigheid der dingen, de stille uren naar den middag en toen de tafel gedekt was, waren Goeri noch de Tonia aan den disch, en geen woord sprak Vera tot haar man die toegekomen was, den geest door drank omneveld en wiens oog dom staarde.

En eindelijk toch de boer sprak:

- De Tonia zat ‘in de Lischbloem’ te drinken met een der wreedste stroopers uit den Ferdinandspplder. Wacht dus niet op haar. Ze zegt dat z'r genoeg van heeft hier te dienen, en dat d'oûwe en zijn zoon - d'oûwe ben ik - haar vervelen. Ba, ze doe wat ze wil! Best dat ze maar zoo gauw mogelijk van plaats verandert.

Daar niemand antwoordde, verdiepte de boer zich al etend in dronkaardsgepeinzen.

Na 't maal, toen hij d'r naar bed was om zijn, halven roes uit te slapen, sprak tot den herder de bedroefde Vera:

- Vriend, tracht te weten te geraken waar de Goeri zit. Zeg hem dat ik verlang hem te spreken.

De herder ging, maar keerde zonder Goeri terug. Enkel had hij hooren zeggen dat Tonia zich nog steeds in de herberg met haar

lief vermaakte. En een vrouw, die Goeri in de nabijheid gezien had, had er aan toegevoegd dat dezes aangezicht bleek was, en hij soms onverstaanbare woorden mompelde. Ook gezien had ze dat hij de vuist tegen 't voorhoofd aandrukte, en hij uit een wijmbosch naar 't raam der herberg gekropen was, en dan schielijk 't bierhuis binnengeloopen. En toen hij - zoo had men verteld - d'r aan den toog verwilderd te kijken stond, wist hij niet wat te zeggen, en greep een stoel en wou zijn medevrijer 't hoofd inslaan. Menschen, die aanwezig waren, kwamen er tusschen en wisten hem en den strooper tot bedaren te brengen. En al schreiend was hij toen verdwenen.

Dit vernemend, begon Vera te weenen.

En de hangklok tiktakte eentonig-ontzenuwend, met altijd denzelfden slag, nu luider en dan weer als onhoorbaar. En toen kwam, 't haar voor als ging de slinger stil vallen. In de kachel jammerde de vlam en scheen vreemde dingen te vertellen. En tendenraad was Vera eindelijk opgerezen, en had tot den herder gezegd:

- Sluit wel stallen en deur. Ik weet niet meer wat ik doe, noch wat ik heb. We gaan den Goeri zoeken. Mijn dood zou 't worden zoo 'r hem iets overkomen moest.

En na 'n kapmantel omgehangen en de voeten in holleblokken gestoken te hebben, sjompelde de boerinne naast den herder langs den polderweg, op zoek naar haar jongen. En de vettige aarde dra aan haar klompen kleefde, zoodat z'r bijna niet voort kon, en haar voet soms in 'n drabbig karrespoor neerschoot.

Langs akkers dwaalden zij, waar zwartgeregende haverschooven stonden; langs beplaste weiden en rietbosschen en wilgenkoppen, van dichtebij in den smoor schimachtig afteekenend, langs rookende poelen en slooten. En van mist en nattigheid hun ledematen verkleumden.

Steeds verder sukkelden ze, maar Vera kloeg niet, haar beide handen aan den arm van den herder geklemd. En beide bleven soms staan om aan een herbergdeur te luisteren of ze Goeri's stem niet hoorden. Er binnen te treden om te vragen of men haar jongen niet gezien had, dat wou ze niet. Daarbij, 't zou haar vernederd hebben dat zij, de zoo deftige boerin, verplicht was haar zoon in herbergen te zoeken. Tot de waardin zou ze 't woord

niet hebben durven sturen, maar beschaamd de oogen ten gronde hebben gericht.

Zij luisterden....

Stilte binnen. Ze vernamen zelfs 't getiktak der huisklok. Niemand. Enkel een vereenzaamde kip trippelde om hen. Een hond begon te blaffen en in den stal meumelde een koe.

En al voortsjompeiend sprak Vera bijwijlen eenige woorden tot den herder, jammerde over haar thans zoo triestig bestaan met een steeds bedronken man en een verdwaalden zoon, die naar geen raad meer luisterde, hoewel ze hem reeds vele malen, zelfs in den naam van God, gesmeekt had aan die onzalige liefde te verzaken, een liefde waaruit enkel jammeren voortvloeien konden.

En zij zweeg dan een tijdeken om alleen te dragen haar zoo donker leed, waarna ze weer den Heer smeekte met haar ontferming te hebben, en bijwijlen rolde een traan op hare wangen. 's Nachts kon zij er niet van slapen. Uren lang lag ze soms wakker en wanneer 't bleeke ochtendlicht in de kamer gleed en zij opstond, was haar rug als gebroken. 't Leven donkerde dan weer voor haar, zonder eenig glimpje hoop of vreugde. Vroeger reeds, vóór de Goeri op de Tonia verslingerd was, had zij Harms al gevraagd de dwaze deern door te zenden, maar bot viel hij toen tegen haar uit, en dat die meid zich toch vermaken moest. En hij voegde er aan toe van haar te houden, omdat ze, als ze 't kon, voor twee werken kon.

En al dwalende thans door den kwaadaardigen nevel, in de grijze doodschheid der omgevende dingen, werd Vera afgemat. En zij gevoelde zich eensklaps zoo verlaten dat ze hadde kunnen neerzinken om er te blijven weenen en te wachten op het einde.

Stapje voor stapje keerden zij door 't glibberige slijk naar de hoeve terug.

Daar troffen zij niemand aan. Vader noch zoon. In den stal beurelden de verlaten koeien.

En Vera weende.

Daarna bad ze weer en haar treurige oogen dwaalden van het kruis naar 't Mariabeeld of naar het uurwerk, waar de slinger tiktakkende ging, rusteloos drijvend den tijd naar den zwarten nacht, naar de onzekerheid der komende dingen, naar het ongeluk misschien en ellendiger triestigheid.

Buiten viel de avond. Vroeger nog dan op andere dagen, nu de nevel ondoordringbaar was geworden en de naastbijë dingen erin vervaagden. In den stal bleven de koeien onrustig roepen en met de horens tegen hun kribbe aanslaan, zoodat Vera bang luisterde, alsof de dieren voor komende rampen huiverden.

En wanneer de herder binnentrad, vroeg ze beangstgd:

- Herder, wat gaat er vanavond dan toch met de koeien om, dat ze zoo blijven roepen? En hoort ge daar niet als 'n klacht door den mist? En de druppels pletsen zoo eentonig neer, herder.... In de schouwpijp daarbinnen hoor ik als een gejammer, in den zolderbalk 't geknets van den doodenwekker.... Herder, blijf im den stal niet te lang meer. Laat me niet alleen. Heere God, als 'k zooveel dagen moest doorbrengen als heden, dan zou 'n mensch nog beter bij den Heer zijn dan in 'n wereld die voor mij 'n dal van jammeren is geworden. En dan, dat nog, herder.... zeg ik 'n woord tot den boer om hem van den drank of te krijgen, dam snauwt die me toe dat hij de meester is, dat hij de triestigheid van 't leven vergeten wil, en ook omdat de boerderij achteruit gaat. Maar hoe kan dat missen, ais de twee manspersonen altijd weg zijn, en niet meer werken, en de deern haar goesting doet? Midden in de week zit dat te vrijen en te drinken, en ze wil toch worden betaald.... Waar zou zoo iets gebeuren? En zooals ik daar straks al zei, wil ik Goeri tot andere inzichten bewegen, dan kijkt die me met weemoed aan en zegt: ‘Moeder, met den besten wil ter wereld, ik kam niet. Over haar geen woord. Ik moet ze hebben! En blijift ze mij met ander mansvolk tergen, dan zal ik ze....’ Herder, dat zei hij en wel tot zijn moeder die zooveel voor hem gedaan heeft. ‘Dan zal ik, zoo voegde hij er eens aan toe, ‘dan zal ik ze vastgrijpen en met haar spring ik dan in een der diepe plassen’! Herder, en zijn oog brandde in 't vermagerd aangezicht.

En stond aan stond zenuwachtiger gestemd, verhief Vera weemarig de handen.

Over 't polderland, klagend in den mist, weergalmden klokkeklanken tijdens den smeektocht der menschen rond dorp en kerke. In den stal beurelden weer eenbaarlijk de koeien.

En de herder en Vera bogen het hoofd en sloegen een kruis. Zij vouwden de handen en baden mede met de polderlanders van

ginder, en prevelden met innige devotie: ‘Geef ons heden ons dagelijksch brood en....’

En die klanken der klok verwekten in de harten droefenis, bange voorgevoelens van ramp, en toen 't noodgeklep verstorven was, bleven beide wezens nog zitten hoofdgebogen, en murmelden gebeden....

III.

De Tonia keerde niet weer terug. Een strooper der streek kwam den volgenden dag haar kleergoed halen. Harms, 's nachts laat tehuis gekomen, lag nog te bed en Goeri ging weer omdolen om aan de verdwenene te denken.

De ochtenduren verliepen eentonig-traag. En toen Harms eindelijk uit de slaapkamer trad, naderde hij 't venster, staarde met dof oog naar buiten en morde weer:

- Nevel, altijd nevel. De zon is verzopen, 't graan rot, d'aard-appel rot en de beet verdrinkt, en ook de roode peen.... Daar ligt ons werk!.... En dan, de rest er bij! 'n Zoon lijk 'n treurwilg, en dat voor 'n allemansvod! Alsof 'k ooit erin zou toestemmen dat die zich aan zoo'n lor toewerpen zou! 'k Zeg - en hij wendde zich tot de aan de kachel zittende Vera - 'k zeg dat het eindigen moet! Wil hij niet werken, loopt hij liefst te zuchten, dan kan hij elders maar onderkomen zoeken.... Dat zeg ik, de meester van 't goed hier, die d'r lang genoeg voor u allen gesloofd heb en gewroet, heelder dagen.... En daarbuiten, kijk maar.... aldoor nevel!.... En dan loopen de sukkels d'r alle avonden rond de kerk, en plonsen door modder, buigen hun nekken, en mompelen maar aldoor dezelfde gebeden. En zij griezelen van de vochtigheid en lamenteeren lijk bedeleersvolk, en volgen 't kruis. Ba, gebeden helpen niet! Hoort ge 't.... De hemel is doof voor hun klagen, en blijft gesloten! Geen God meer die ons helpt, ons de verdoemden, ons de verschopten! O, maar 'k zegge 't u, voorwaar als bidden niet helpt, waar moeten we dan te rade gaan? Bij den duivel, zeg?! Bij Satan?! Maar antwoord dan toch, vrouw, en zit er niet altijd dezelfde ‘vaderonzen’ te mompelen, als d'r toch geen hulpe daagt! En die daar - en Harms wees naar het kruisbeeld dat zich op een oude eikenhouten kast bevond, reeds van vóór

den dag van hun huwelijk - 'k zeg, en die daar die d'r al meer dan twintig jaar staat en nog nooit verboord heeft wat we vroegen, d'r weg moet hij als hij niet luisteren wil! D'r weg, want die heeft er dan maar al te lang gestaan!

En meteen greep hij 't kruisbeeld, en rukte de deur open en smeet den Kristus buiten op den mesthoop, al roepend:

- Daar, gelijk ons graan dat door uw schuld aan 't rotten is, kunt ge maar liggen te vergaan in mist en regen!

Die heiligschemnende daad ziende, was Vera opgerezen, verhief in ontsteltenis de handen ten hemel en sprak met bevende stem:

- Onmensen en godslasteraar, op de hoeve werpt ge de vermaledijding, ketter! Ondergang en rampspoed brengt ge nog wreeder in huis! Haal den Kristus terug of branden zult ge in 't eeuwige vuur! Haal terug het kruis dat al ons geluk en ons wee heeft aanschouwd, 't kruis waarvoor we zoo dikwijls knielden in vroeger dagen, toen 't leven nog goed voor ons was, en gij beiden niet op de stem van den booze luisterdet! Doe 't of vreest ge niet dat de Heer in zijn gerechtigden toorn u neerbliksemen zal in de helle!

De boer haalde de schouders op en spotlachte.

En dan, hardnekkig:

- 'k Geloof niet meer, 'k wil niet meer gelooven. Die ligt en blijft er liggen! Want nog nooit heeft hij verhoord wat gij gevraagd hebt, en dan is hij d'r ook niet meer noodig!

- Steeds heb ik nabij Hem, in uren van nood, troost en raad gevonden.

En terwijl de boer morrend over 't neerhof naar den polderweg stapte, volgde Vera hem buiten, en al weenend en om genade biddend, zocht zij het crucifix, nam het eerbiedig op en reinigde 't van vuilnis. En na er de lippen te hebben aan gedrukt, droeg zij het in huis op de kast terug.

En zij knielde.

Zij knielde en bad, de handen gevouwen:

- Heer, reken het den verdwaalden zondaar niet aan, want de drank heeft zijn geest omneveld. Wend de plagen van onze hoeve, goede God, want uw dienaresse zal boete plegen voor de heiligschennis, o Zaligmaker voor de menschheid aan het kruis gestorven, doch die ook verkondigd hebt dat vergiffenis volgt voor

elke zonde en de berouwhebbende met u wezen zal in het Paradijs! Aanhoor mij, Heer.... u heilig, driemaal heilig!

Ondertusschen was het middag geworden. Weer stond de tafel gedekt, doch alleen zat Vera er weer aan met den herder en kon geen voedsel door de keel krijgen, hoe de brave man haar moed insprak, nadat zij hem de goddelooze daad van Harms verteld had. En zij had er aan toegevoegd dat ze nu 't ergste vreesde, en de hoeve met ondergang bedreigd was.

En bedenkelijk schudde de herder het hoofd en hij ook zag enkel in 't verschiet jammeren en ellende.

En de nanoen gleed traag en lusteloos naar den nevelnacht en, de oogen brandend van koorts, kwam eindelijk Goeri, en daarna de boer dronken naar huis en toen die d'r, beslijkt en verwilderd, met de handen in de broekzakken te midden der kamer te kijken stond in den rossigen lamplichtschijn, en 't kruisbeeld op zijn oude plaats bemerkte, sprak hij:

- Staat die er weer? Doe wat ge wilt, maar ik spreek hem geen woord meer toe, alsof hij d'r niet meer bestond in onze hoeve!

En in een schielijke opbeuking van toorn bonsde hij de vuist neer op tafel, richtte de blikken op Goeri en snauwde dezen toe:

- En gij d'r, als ge denkt den kost te winnen met gezucht en gelamenteer, blijf dan maar voor altijd buiten!

Met starren blik keek Goeri zijn vader aan, maar antwoordde niet. En deze, om dat zwijgen verbolgen:

- Begrepen?

En de zoon dan:

- 'k Heb u begrepen. Van jongsaf heb ik gewerkt. Niets was te heet of te zwaar, noch in 't vroege morgend-, noch in 't late avonduur. Nou heb ik geen lust meer en d'r mag gebeuren wat wil! Jaag me weg! Ik neem 't zooals 't valt, al komt de dood dien 'k nog liever hebben zou dan 't leven, waarvan 'k genoeg heb, om 't leven dat ik met afschuw dragen blijf.

En Harms toen, met uitdagenden spot:

- Zie hem daar zitten! En dat om 'n wijf dat er nog niet weerdig is 'n schooier tot bijslaap te hebben!

- Mensch, vergeet ge den tijd dat ge er ook achter hebt geloopen?

- Ik?!

- Gij! En omdat ze misschien van u niet meer weten wil, daarom deugt ze niet meer!

- Durft ge mij dat... - en de boer rees op, 't oog met Woed doorloopen en de vuist opgestoken - durft ge mij dat te zeggen, mij uw vader en meester?

- De waarheid!

- De waarheid?! Hield ik me niet voor moeder in, zoowaar ik hier sta, ik die altijd goed voor u was, zoowaar ik uw vader ben, den stoel nam ik en sloeg u de hersenen in! Voort nu, ga slapen!

Op de smeeking der weenende moeder verliet Goeri de kamer.

IV.

Enkele dagen daarna keerde de wind. Tijdens den nanoen sloeg de nevel uiteen en bij valavond 't zonnepurper door 't gewolkte brandde.

Tijdens den nacht hing de lucht donkerblauw en fonkelden de sterren, 's Ochtends, in het Oosten, rees uit een dunne mistwade de zonne, uitspeierende dra haar gouden stralen over de druipende akkers en weiden, over de zwartende graanschoven.

Maar wekte 't licht hoop en blijheid in de polderlanders, zoo sperkelde in 't hart van Vera geen vonksken op terwijl ze, nu de Tonia heen was, zich in keuken en stal afsloven moest, enkel bijgestaan door den herder dien ze met bedroefd oog aanblikte, wanneer hij zag dat tranen soms in haar oogen blonken.

Ondertusschen was dien ochtend, na een nieuwe woordenwisseling, Goeri met Harms naar 't akkerland gegaan om naar haver en tarwe uit te kijken. Norsch staarde de boer voor zich uit en vloekte toen hij de aardappelakkers van 't nat drijven zag en in de zonnewarmte oppers en schoven rookten.

En schielijk schopte hij een haverstruik uiteen, begon op de halmen te trappelen, en kreet:

- Voort er mee! Deugt nog niet om op den mesthoop te worden gesmeten! Laat de boel maar verder vergaan!

En zonder naar Goeri om te kijken stapte hij verder.

En de jonge boer, wiens lippen koortsig dor waren, wiens oogen brandden van een donker vuur, ging met den rug tegen den stam van een kopwilg aanleunen om peinzend te staren over 't nu van gouden dampen omweven land.

En hij dacht aan de Tonia.

Eindelijk zonk hij neer en bleef hoofdgebogen zitten, de armen om de opgetrokken knieën; zijn geest verdwaalde naar dagen van liefde, tot weer het beeld der werkelijkheid zich voor hem afteekende en hij snikte.

Rond den middag kwam hij aan de hoeve gedwaald waar de herder aan den messing arbeidde. Deze, Goeri ziende, lei vriendelijk de hand op zijn schouder en sprak gemoedelijk:

- Vriend, laat het mij toe 't u te zeggen.... Moeder heeft den ganschen morgen in den stal gewerkt, en nu is de goede vrouw af, opend'op.... Zij wordt oud, Goeri, en heeft daarbij veel verdriet. Gedurig kwelt zij haar geest met haar jongen, en denkt aan haar man die uit de herberg niet meer te jagen is. Vergeet het niet, Goeri, dat zij veel voor u gedaan heeft; dat ze veel van u houdt. Wees dus redelijk en werk. Ik help mede zooveel ik kan, maar de koeien en de peerden, de zwijnen en de hoenders, en de melk- en boterbereiding, en 't keukenbedrijf, daartegen kan de meesteres toch altemaal niet meer op. Goeri, dat zal haar veel genoegen doen, als ze inzien zal dat haar zoon ze eene hulpvaardige hand toesteekt.... niet zoo, Goeri?

En de herder blikte hem met zijn zachtblauwe oogen goedig aan, en had tegelijkertijd 'n glimlach om de lippen. En na enkele stonden voor zich in gedachten te hebben gestaard, had Goeri gevraagd:

- Waar is moeder?

- In de keuken.

En hij was in den stal getreden om te werken.

En hoewel hij bijwijlen den arbeid staakte om aan de Tonia te denken, toch wrocht hij den ganschen dag door, en ging slechts na 't avondeten heen, om rond het land te dolen.

Zoo naderde wonderzacht de Oktobermaand. De dagen begonnen met gloriebranden van zon en sloten met een purperen wasem die over rookende poelen, grachten en meerschen vloeide.

En even kalm dreven die dagen voorbij. Harms bekommerde zich niet meer om hoeve en huisgenooten. Bij de minste aanmerking schold hij vrouw en zoon uit, bedreigde hen zelfs met den dood, en zijn met bloed dooraderde dronkaardsoogen schitterden onheilvol.

Eens den nazomer voorbij, toen 't gele en bruine loover over de aarde uitgestrooid lag, en de ooievaars en de wilde ganzen door

de lucht waren geroeid, en de lijster verdwenen was met andere trekvogels naar streken van zon, grauwde weer nevel aan. Dagenlang nogmaals ruslende water en land, een leven van prevelstilte en droom, van vreemde geluiden, tot eindelijk de Bamiswinden door de ruimte spookten en logge wanstaltige wolken aanrolden, en na zware regens, weiden en beploegde akkers weer dreven onder grauwe luchten.

En Harms bleef drinken, Goeri bleef omdolen, en in dezes oogen steeds 't vuur der koorts brandde.

Tijdens beider afwezigheid zat de bedrukte Vera, was ze niet in de keuken aan 't werk -, gedurig te bidden en zij prevelde zelfs gebeden al arbeidend. Geen klachtwoorden zei ze zelfs meer tot den herder. In de grijze effenheid harer dagen wou zij alleen haar weedom dragen, voelde zij om haar steeds huiveren den angst voor noodlottige gebeurtenissen.

En naarmate de winter met korte dagen en koortszware nachten aandonkerde, werd haar leven nog triestiger. 's Avonds verdiepte ze zich bijwijlen in grijze bepeinzingen em dacht aan den dood. Soms werd ze bang voor den avond, voor de komst van den boer die altijd barsch tegen haar uitviel, wanneer hij zich op zijn meesterschap beriep en ze toesnauwde dat ze altijd niet moest zuchten en jammeren, en dat wie zich niet aan zijn eischen en levenswijze onderwerpen wou, het elders maar beter moest gaan zoeken. En hun Goeri? Was die nu 'n man? Van liefde te verkwijnen, was 't werkelijk niet om er meê te lachen, als men jong is en zich naar hartelust vermaken kan. En neg om zoo'n slet? Liefde? Zoolang de speelman op het dak zit, is 't lekken en kussen, maar eens 't nieuws er af en 't gewone huisgedoe aan den gang, dan zoekt men zijn genoegen elders, en is men beschaamd om zóó iets maanden en maanden 't hoofd te hebben laten hangen, d'r te hebben gezucht alsof men 't zwaarste wereldleed te dragen had.

Daarbij, waren er in de streek geen vrouwen genoeg, pronte welgevormde boerendochters die nog geld op den koop toe meebrachten? Zoo'n zoodje als de Tonia, alleen goed om er enkele kermisdagen mee door te wallebakken, maar men laat er zich niet aan hangen. Ten langen leste deugen die nog enkel om in zuipkroegen te dienen. Spijtig voor de deern. Zooals hij 't reeds gezegd had, werkkracht voor twee. Hij wou d'r Goeri niet meer over

spreken. De domkop luisterde toch niet naar wijzen raad en om 't minste woord kregen ze ruzie, en stonden tegenover elkaar lijk doggen, gereed om te bijten.

Zij, Vera, moest den zoon nog maar eens onder handen nemen. Want ontegensprekelijk, de snul verkwijnde. Soms bleef hij staan kijken voor 'n poel of 'n kreek, 'n Ongelukkige ingeving, 'n oogenblikkelijke geestesverwarring, en zoo'n droomer springt in modder of water, en laat het leven om 'n heks die wellicht tegelijkertijd haar lief kust.

En die woorden van Harms bepeinzend, moest Vera bekennen dat liefde door eene andere liefde diende te worden genezen, en Goeri naar 'n andere vrouw moest uitzien, om de booze deern te kunnen vergeten.

En zij herinnerde zich dat het nog voorgekomen was, dat jonge mannen of vrouwen zich om liefdesverdriet van 't leven beroofden, en tegen zoo'n ramp wou ze haar jongen toch beschermen. Van jongsaf had ze den eenigen zoon die haar overgebleven was, met toewijding lief gehad. En nu vergat hij haar opoffering en genegenheid om 'n vreemde, begeerde hij die vrouw dag aan dag met feller drift; weende om haar; lag hij, dat wist ze, heelder nachten aan haar te denken, zoodat 's morgens, in 't bleeke gelaat, de oogen te branden stonden; stelde hij ze zich voor in de armen van een ander man, 'n ruwen polderkerel dien ze op zijn beurt nu omstrikte van haar zinnelijke verleiding tot ze, na zijn hart te hebben doorschroeid, na zijn spieren van passie te hebben verdord, dien man ook eens voor andere lusten zou verwerpen.

En 'n grijizen dag, toen Goeri rond de deemstering in de huiskamer trad, sprak moeder Vera haar zoon heel minzaam toe, zooals zij alleen dat kon. Zoo roerend vriendelijk en overtuigend zacht, terwijl ze aan 't vuur zaten, lijk twee goede vrienden, om eens kalm en wijselijk te redeneeren.

En Goeri's droeve oogen werden werkelijk vochtig om den troostend-minzamen overredenden klank van moeder's stem, en bleven lang in de moederlijke oogen rusten en gelaten, maar met weeklagende stem zei hij:

- Moeder, ik voel waar ge heen wilt. Maar met den besten wil der wereld, ik kan er niet tegen op. Zonder Tonia gaat het niet. Ik moet en zal haar hebben. In mijn hoofd wordt het zoo

vreemd, onuitstaanbaar zelfs. Tijdens de laatste dagen heb ik me soms lam gewerkt, dat ik er bij neerviel, om niet aan haar te moeten denken, maar 't hielp niet. Ik beulde me af, en toch kon ik 's nachts niet slapen, maar hoorde ze spreken tot andere mannen, hoorde ze lachen; zag ze in de herbergen waar ze dronk met venten. En dan drukte ik soms de vuist tegen den mond om niet te moeten huilen, moeder. En ik voelde 'n prop in de keel; ik voelde die keel als worden toegenepen, en hier aan 't achterhoofd sloegen ze soms als met hamers. En mijn oogen gloeiden. En den volgenden dag sloofde ik 't lichaam nog meer af, maar 't hielp niet. Soms, onder 't werk, dacht ik: 'Ik ben overtuigd dat ze nu 'in de drie Snoeken' of in 'de tamme Eend' zit, en ik liep er haastig henen, en overdacht al wat ik heur zeggen zou.... En hoe ik ze smeeken zou tot mij terug te keeren; en de tranen in de oogen, ze streelen. Wanneer ik er toegekomen was, niemand. En ik zonk zonder moed op 'n stoel, en bleef versuft zitten kijken. En dan dacht ik er bijwijlen aan om ze door den drank te vergeten, maar nog erger werd het. En eens zocht ik ander vrouwen op, maar terwijl die tot me spraken, verdwaalde de geest naar de Tonia, en haar oogen vond ik weer in de oogen der anderen, en haar lach klonk me toe met hun lach.... moeder, moeder, laat me u dat zeggen, hoe vreemd het ook klinkt.... ook haar oogen zag ik dicht voor de mijne oogen die als een vuur door mij brandden. En dan rees ik op. Ik liep heen in den grijzen dag of in den donkeren nacht. Ik smeekte om haar liefde; ik eischte ze terug, noemde ze bij den naam, jammerde.... En toen ik maar aldoor verlaten bleef, smeekte ik dat de dood mijn miseries zou komen eindigen.... Ja, al die ellende hier binnen.... al de ellende, de mij verslindende ellende!....

En ziende dat de goede vrouwe weende, en de tranen langzaam over haar wangen rolden, en zij 't hoofd hopeloos schudde, daar ze voor zulke smart geen woorden te vinden wist, en ook begreep dat alle troost en overijling ijdel zouden zijn, toen zei hij bedaarder:

- Moeder, goed zijt ge en gij hebt den hemel verdiend. Ik weet dat ge verdriet hebt om mij, en om vader, en dat troosteloos en zonder vreugde is uw leven. Ik weet dat ik slecht handel; dat ik naar u zou moeten luisteren, en u bijstaan, en liever naar 'n

andere vrouw moest uitkijken. 'k Heb dat altemaal in mijn eigen gezegd. 'k Had daartoe besloten, vast besloten, moeder. Maar even nadien voelde ik weer die knaging om haar, riep ik op haar!.... Moeder, buig het hoofd niet. Leg de handen niet voor 't aangezicht. Ik denk wel dat ze eindelijk, als ze inzien zal hoe 'k van haar houd, dat ze dan begrijpen zal 't geluk slechts nabij mij te kunnen vinden.... Moeder, nu heb ik 't hart ontlast van wat er op drukte.... moedertje, moedertje....

Vera naderde haar zoon die 't gelaat met den arm bedekte en snikte. En zij liet de handen op een zijner schouders rusten, streelde zijn voorhoofd. En diep geroerd om zoo zwaar eene smart, verbaasd tevens om de woorden van vurige liefde, die van zijn lippen kwamen, wist zij geen troost meer te vinden, en zij ook, tranen in de oogen, keek hem in het vermagerd gelaat, en na lang aarzelen fluisterde:

- Goeri, ween niet. 't Zal beter gaan dan ge wel vermoedt. En als het dan toch zoo wezen moet, en gij er den dood zoudt bij halen, dan meen ik dat het toch beter voor u zijn zal die vrouw te nemen, en dat het.... Ach, 'k weet niet meer wat ik doe en zeg.... Heere, dat zoo iets in mijn huis dat zoo rustig eens was, voorkomen moest! Hoe heeft uw nederige dienaresse dat verdiend?

En zij richtte de betraande oogen naar het kruisbeeld, schudde treurig het hoofd, en prevelde:

- Kristus, Heer Kristus, erbarming....

V.

Dien avond nog, na 't etensuur - Goeri was naar het dorp en de boer weer in de herberg - onderhield Vera den herder over de wanhoop van haar zoon en over haar vrees dat deze wellicht dezen of genen dag de hand aan zich zelf zou kunnen slaan; en zij vroeg hem of hij de Tonia werkelijk als zoo slecht aanzag dat ze, na het huwelijk, de baan der losbandigheid zou blijven betreden. Want men wees toch boerendochters aan, waarin de zottigheid der jeugd eens gezeten had; die alle weken met een anderen man gezien werden en werkelijk dus als geen toonbeelden van deugd konden aangewezen worden, maar die, eens in den echt vereenigd, oppassende en deftige vrouwen waren geworden.

De herder stond enkele stonden te peinzen en antwoordde:

- Meesteres, ik meen dat het met de deze niet veel helpen zal. Geen vrouw om kinderen op te brengen en zich met één man tevreê te stellen. 't Slechte zit en blijft er in. Daarbij, er is nog iets dat tegen het hoofd springt; iets dat niet past....

- Herder?

En zij staarde hem doordringend en ondervragend aan en herhaalde eindelijk in gepeinzen:

- D'r is nog iets....?.... Herder, de boer?

En zij wreef met de bevende hand over 't voorhoofd, en haar oogen stonden star....

- D'r is nog iets? D'r is.... Herder, waarom hebt ge dat gezegd?.... Goeri verweet het eens zijn vader en.... nee.... neen! Zwijg dan maar als 't mij zwaarder treffen moet! Maar mijn jongen wil ik toch redden, en 't onmogelijke zal ik aanwenden om, als 't niet anders kan, Goeri tot verzoening met haar over te halen, haar door wijzen raad naar 't goede trachten te leiden.... Dat zal ik, herder! Want dat men van liefde sterft, dat zou 'k u kunnen bewijzen!

- Meesteres, en toch.... zoo'n huwelijk....

- Zwijg, zwijg!.... Ik zie er niet helder meer in. O, den dood, dien zou 'k als een vriend ontvangen!

En zij zakte ineen op eene bank en jammerde.

VI.

Aan een vereenzaamden polderkant lag, onder dikke sneeuwlaag, een breeddakig huizeken, waar landarbeiders, voerlui, stroopers en ander volk tijdens uren dat de buidel vol oorden stak, kwamen drinken en zingen, rumoeren en smullen, soms in gezelschap van lichtzinnig en vagebondeerend vrouwvolk der streek. Vooral tijdens de eentonige winteravonden, wanneer 't vroor of stormen aanbrieschten uit het westen en regen uit een laag gezakte grijze lucht neerplaste.

En 't mocht dan bijtend koud of nattig winderig zijn, wat gaf dat? Daarbinnen, in de kroeg der zwaarlijvige vijf en twintigjarige weduwe, der Dulla was tehuis wie in geen geur van heiligheid stond; liet men 't leven maar waaien en draaien zooals 't wou,

zonder op morgen te denken. Ba, men zou d'r wel verder door geraken, zooals men zich steeds door alle andere moeilijkheden had heen gevochten.

In dat bierkot van jolijt en gebras rook het steeds lekker naar spek of worst, naar haas of wild konijn en gebakken visch, door de pootige mannen die er samenkomste hielden, gevangen of gestroopt; daar fonkelde 't kloeke bruin bierken in de glazen, werd ondertusschen getierd en gevloekt, gesakkerd en bijwijlen gevochten dat het een aard had, giegelde 't vleezige manlustige vrouwvolk, hoorde men de grofste liederen naast de drastigste boerte.

En 'n avond nu midden der week, vóór 't Kerstfeest, tijdens den feilen winter die de menschen in hun huizen bij 't vuur hield gedoken, daar dik over 't sneeuwland een ijzig-grauwe mist hing; dien wreed-kouden avond zaten drie ruige kerels der streek, gewone bezoekers der Dullakroeg, zooals men 't nest noemde, zich danig deugd te doen aan 't fijne vleesch van 'n koppel hazen, d'r heerlijk toebereid door de lachlustige waardinne, 'n wijf wijd van schoot en zwaar van heupen en borst, met donkerroode wangen en wellustvleezige lippen, met 'n forsigen kop op 'n bloedkrachtig en driftbronstig lijf, en die d'r met de Tonia 't eenige vrouwmensen was, thans in de bruinberookte zwoele slempkroeg aanwezig.

Heel dicht gedrukt naast haar lief, zat neergeplompt er de Tonia, naast een strooper taai als een knotseik, met spieren getaand en getemperd door 't geblaas van den wind en door de brakkige lucht, door 't leven vrij hoe soms om zijn kop de storm loeide. Van 't zelfde stevige getimmerte waren de andere aanwezige mannen, ruwe, sluwe kerels, door wier lijf enkel dierlijkheid brieschte.

Broeierig-warm was in 't vettige dompige kot, laag van doorbalktezoldering en smal erbij: enkel ruimte genoeg voor toog en kelderval en 'n paar tafels, 'n bank en enkele stoelen, en waarin de slordige keuken aan den achterkant zonder deur in uitgaf. De lucht was doortrokken van zweet en drank, van vettigheid en smook, en vaag in dien walm donkerden, door flauw-rossigen lamplichtschijn, die breedgeteekende koppen en schoeren der brassers. Opgewonden van leute en bier waren reeds allen, en van begeerte de oogen stierachtig gluurden naar de twee vrouwen, hoewel Tonia's lief soms den arm om deze lei, ze tegen zijn schouders aantrok en haar in de vranke kijkers staarde.

Over stroopersdaden hadden zij gesproken, over 't hun passende vrouwvolk der streek, maar nu was eenige stilte ingevallen en terwijl een rosbaardige vent met de Dulla Liefoogde, loerde de andere drinkebroer naar de deern van strooper Teun, hoewel die thans voor hem oog had noch zin, en om zijn makker alsmede de Tonia te plagen, begon hij, tegelijkertijd met zijn slemp-kameraad op haar vroegere vrijers te zinspelen.

En een der venten, judassend:

- Ja, Tonia, door den pollder zag ik hem dolen, 't hoofd naar den grond gericht. Bleek was hij en vermagerd als de dood. 'k Zeg niet, 't zou anders 'n goeie partij zijn geweest.

- Wie dat? vroeg de andere, hoewel die natuurlijk heel goed wist wie bedoeld werd.

- Een gek die door zijn duiten vrouwvolk hebben kan waar hij wil. De stommerik! Zuchten om 'n meid, en blijven peinzen aan de dagen, toen hij naar hartelust kussen mocht! Ba, vrouw is vrouw, en eens de bekomste ervan, kan men ze soms niet meer luchten.

- Ja 't, mompelde de andere. 't Vrouwvolk is veranderlijk gelijk de wind. Maar 'k meen toch dat er naar 'n flinke boerderij niet te spuwen valt. Want men blijft toch niet jong en voor 'n vrouwmensch is 't best na zekeren tijd ergens te zoeken binnen te geraken.

Middellerwijli beide den Teun zoo speldeprikten, zat de strooper met donkeren blik te kijken, tot zijn eeltige vuist schielijk op tafel neerbonsde dat 'n paar glazen omvielen. En hij tierde:

- Wie d'r mijn meid raken durft, is mijn man! Begrepen?

Toen lachten de twee venten, tot de Dulla verzoenend optrad en zei:

- Ei zoo, kan onze Teun die zelf zoo geerne kwelt, dan niet meer tegen 'n onnoozel geplaag? Wrie zou d'r 't lief aan 'n kameraad ontfutselen willen?

- Probeere wie 't kan, maar zoowaar ik dat glas hier aan stukken smijt, - en hij slingerde werkelijk 'n pinte ten gronde - en 't in scherven uiteenvliegt, zoowaar sla ik tot groezelementen kapot wie d'r mij Tonia wil rooven! Genoeg, nu of stormen zal het vanavond! Maar dat voeg ik er aan toe: ‘Een dezer dagen zal de Goeri 't geweld mijner vuisten voelen!’

- Komaan, fleemde Tonia en lei haar arm om zijn hals, en haalde hem naar zich toe. Zijt ge niet wijzer? En ge durft mij verdenken? Zeg eens, heb ik hem niet altijd afgewezen? Laat hem zoeken, laat hem maar zuchten.... 't zal weinig baten. Ik houd van uw bestaan, mannen! Houd van gefeest en gelach, houd van den Teun en van geen anderen kerel! En begeren en begluren mij veel venten, 'n teeken is 't dat het lief van: Teun niet leelijik is! En nu, zing liever 'n lieken dan mekaar hier te zitten kwellen, en zoo den gezelligen tijd te vergallen! Mannen, laat ons drinken!

En lachend kuste zij Teun, waarna, bij 't klinken der glazen, de vree werd gesloten, maar de Teun er niettemin aan toevoegde:

- Wel, dat ge mijn kameraden zijt! Van anderen zou ik 't niet hebben uitgestaan! Ik ben er drie zooals gij weerd, dat weet ge! Nog eens: ‘wie d'r de Tonia aanraakt, diens ribben zijn te beklagen!’

- Ba, besloot de Dulla, 't leven is soms al hard genoeg dat wij het door onnoozelheden onder vrienden nog vergallen zouden.

En zij lei haar tot aan de ellebogen ontblooten arm om 't hoofd van een der kwelgeesten, en kuste dien aan 't voorhoofd, beende dan met ruchtig rokkengezwaai haar keukentje binnen, om met een schotel, gestapeld vol dampende bloedworst, te herverschijnen, schotel dien zij, eene wijl hoog boven het hoofd torste, en zóo luid lachend dat haar log bovenlijf er van schokte. Em dan riep ze al jokkend:

- Rakkers, hier is 'n andere smakelijke vreterije! Van 't vet verken, en de beulingen heb ik om de gelegenheid voor de mannen in fijne boter gebraden!

Na den heerlijken kost op tafel gezet te hebben, liet ze zich tusschen de beide plagers zakken, en zoo werd het gesmui weer op even genoeglijke wijize doorgedreven. De zwarte bloedworst werd door de vorken onder vettig gelach em vuile boert opgevischt en in de borden neergepletst, doorkorven en gulzig verslonden, en gedurende een stond hoorde men nog enkel geknars en geknersel, 't verzwelgen der lekkere brokjes, en ondertusschen werd de pint bier soms in een enkelen gulp door 't keelgat gegoten.

Alsdan - 't kon, rond acht uur in den avond zijn - werd de deur der kroeg geopend en joeg 'n vlaag koude binnen, zoodat de aanwezigen onaangenaam-nieuwsgierig opkeken naar den vereen-

zaamden bezoeker en, door den vuüen damp heen, dadelijk den Goeri herkenden.

De mannen, behalve Teun, glimlachten even en pinkoogden tot elkaar, terwijl 't lief der Tonia gromde em naar zijn meid keek om na te gaan hoe die zich hield, en dan toornig den jongen boer aanstaarde.

En een oogenblik van stilte volgde, zoodat men enkel 't getiktak hoorde van het uurwerk, en 't uitpuffen van tabaksrook door een der venten die al etende soms 'n trek aan z'n doorgebrand pijpken deed. De neusvleugels van Teun spanden; de aders aan de slapen zwollen, en hij steilde de zwaarknokkige vuist op tafel, terwijl een vreemd lachje om zijn lippen speelde, inmiddels hij den Goeri bleef bekijken, al uitdagend.

En deze, de Tonia ziende aanzitten onder de stroopers, was eerst besluiteloos blijven staan, tot hij eindelijk 't koortsig-brandende oog naar de beminde richtte. Toen deze den jongen boer had zien binnentreden, was ze even ontroerd geworden, niet zoozeer om 't weerzien dan wel om de gebeurlijke gevolgen dezer ontmoeting, daar Teun, door 't geplaag der makkers reeds opgewon-den, en al half door drank bedwelmd, bij 't minste woord breken zou wat hem tartte of in den weg loopen dorst.

En om hem tot vrediger stemming te bewegen, lei ze weer de?beide armen om zijn hals en liet haar hoofd tegen zijn schouder aanrusten, middelerwijl de Dulla achter den klieinen schenktoog trad en door gebaren Goeri aan 't verstand trachtte te brengen, dat hij wijslijk handelen zou geen woord te zeggen, en liever de herberg te verlaten.

Maar de jonge boer, 't brein verward en 't hart van passie verteerd, hij die zijn dagen thans doelloos sleepte door een zonloos leven, doellloozer dag aan dag en zonder hoop; hij die reeds herhaalde malen aan de verlossing zijner jammeren door den dood gedacht had, om te ontkomen aan de durende knaging en aan het vuur dat zijn hoofd doorspiesde, die reeds gedronken had om te kunnen vergeten, maar dan nog lokkender zag het beeld der Tonia, en haar lach gedurig hoorde, en haar vingers weer zijn kaken streelen voelde; verbijsterd stond hij er te beven, en enkel nog de Tonia ontwaarde.

En hij dacht er niet aan huizewaarts te keeren, naar den troost

van een moederharte, om daar naast de ibedrukte vrouwe te zitten en er, omdoezeld van warmte en van de stilte van 't verlatene land, daar waar enkel 't gemeumel der koeien de eentonigheid stoorde, of het zoeven der vlam, of het slingergetiktak van het uurwerk, haar liefde te voelen.

Hij doolde liever rond, al maar uitstarend in de grauwte zijner gepeinzen, in de marteling zijner ziel, in zijn liefdenood, en werden van de te wreede koude zijn ledematen te verkleumd, dan sjompelde hij een herberg binnen om zich te verwarmen.

Hij doolde tot hij zelf 't niet meer wist waar; zou dolen tot de vermoeienis zijn leden, breken zou; doolde den ganschem nanoen in den smoor, dien ganschen ijzigen avond ook, en in de vereenzaming der streek geen sterveling ontmoette en enkel soms opgeschrikt werd hij door den geweldigen knal van 't op diepe plassen en weelen barstende ijs. En zoo was hij half verloren gesukkeld, verstompt van denken en gaan, met om zijn hoofd als een ijzeren band geklonken, en de Dullakroeg genaderd en had besloten, nu hij binnen stemmen hoorde, zich even te gaan warmen, alvorens 't afgetobde lijf naar huis te dragen.

En hij, opende de deur.

In rossigen lamplichtschijn en vettigen walm ontwaarde hij eerst donkere ruggen en hoofden, tot zijn oog meer diepte in de vaagheid boorde en hij de brassers herkende.

En schielijk voelde hij zijn hart geweldig slaan, en openscheuren van minnepijn, en het duizelde voor zijn oogen, tot eensklaps Teun's op de tafel neergebeukte vuist hem opschrikken deed, terwijl de strooper hem toebrieschte:

- 'k Heb er genoeg van uw jagen achter mijn lief, vent zoo mager en bleek als de dood! 'k Heb er al lang genoeg van, verdomd! Boer Goeri - en de reuzige gestalte rees op en de oogen vlamden - wij vechten!

En hij trok zijn knipmes en stak het met de punt in de tafel, waarna hij, 't roodgevlamde gelaat weer naar Goeri gekerd:

- Wij vechten om haar!

En Goeri, Tonia's armen om den hals van den poldervagebond bemerkend, en inziende hoe ze dien fleemde en aaide, hoorende hoe ze hem met zachte woerden tot bedaren trachtte te brengen, peinsde niet meer op 't gevaar, noch aan de geweldige kracht van

den strooper; niet meer aan zijn moeder, noch aan zijn eigen leven. Integendeel. Wanhoop, jaloezie en hopeloos verlangen dreven hem tot het braveeren van den dood, die anders toch op eenige andere wijize zijn leven zou moeten eindigen. Het zicht der vrouw had bovendien alle goedheid, alle vrees uit hem genomen, en zoo stonden dra beide mannen tegenover elkaar lijk twee dieren, in hun verblinden toorn gereed om te bijten.

Geen woord spraken de anderen. Zij kenden den Teun en wisten dat elke poging tot verzoenende tusschenkomst hem hardnekkiger in zijn besluit zou doen volharden, door 't mes te laten beslissen wie er 't wijf zou winnen.

Alleen de vrouwen, bang voor de gevolgen van 't gevecht, waren bleek geworden en begonnen te klagen. En de Dulla, begrijpend welke onaangenaamheden er voor haar uit een doodelijken afloop volgen konden, drukte zich smeekend tegen Teun aan.

- Teun, geen dwaasheid. Van hem wil de Tonia toch niet weten. Laat hem gaan. Kijk eens hoe mager hij is. Hij weet niet wat hij doet. Smijt hem buiten, en laat ons dan terug vriendschappelijk den avond doorbrengen. Niet zoo, mannen?

Maar de Teun, nog tot wilder verzet gedreven:

- Een onzer twee moet weg! Val ik hem aan? Staan we niet tegenover elkaar in eerlijk gevecht? Heeft hij ook geen mes in zijn hand? Boer Goeri, luister! Hier zit mijn lief, en gij, ge begeert ze zoodat die begeerte 't vleesch van uw lijf heeft geknaagd! Goed - win ze daarbuiten! Maar dat zeg ik u, want dat is 'n wet onder ons, de stroopers en polderdolers: geen haan kraait er ooit over zoo ge mij steekt, zoomin als wanneer mijn mes hier door uw vleesch zal vliemen!

En hij stelde zich vóór Goeri. Hij stak dezen 'n mes in de rechterhand, Goeri die, den hecht omklemmende, sprak:

- Wij vechten!

En door de andere mannen gevolgd, liep hij met den Teun zwijgend buiten en in den ijzigen mist hun donkere gestalten vervaagden.

En de Dulla en de Tonia, van uit de deurholte voorovergebogen in 't fietste lamplicht dat rossig over hun ruggen lag, keken bang voor zich uit en hoorden 't knerselen der sneeuw, hoorden eindelijk een stemme:

- Hier en niet verder....

En tegen elkaar aangedrukt, hielden de huiverende vrouwen den adem in, en men hoorde 't felle slaan hunner harten.

En toen weer de stemme alginder:

- Valt aan!

Steeds gebogen luisterden de vrouwen. Geen stap durfden zij verder stellen. Zij hoorden 't doffe geweld van stappen in de geheimnisvolle nevelwade....

Dan een klachte, en 't gerucht van een val....

Maar geen woord werd gesproken en een gefluister volgde.

En om de vrouwen vezelde de stilte. Enkel, achter hun rug, in de kroeg hoorden zij 't getiktak van het uurwerk, binst hun vragende oogen den mist te doorboren trachtten, nevel waaruit eindelijk schimachtige gestalten, de lijven der stroopers aanslopen, mannen die zwijgende, toen de vrouwen, binnendreven, waarna behoedzaam de deur werd gesloten, en een hunner 't licht uitdraaide en fluisterde:

- Vlak in 't harte.... 't was er de dood....

Waarna de Teun:

- Vrouwvolk, geen woord! Hier zijn de messen die worden begraven. En luistert nu allen: Vannacht nog neem ik het lijk op den rug, draag het 'n kwart uurs verder en laat het langs 'n bijt der groote weel onder 't ijs wegzakken. Mannen, waar bloed in de sneeuw ligt, neemt gij die weg of smijt er andere over. Zoodat ieder binnen enkele dagen zal denken dat de Goeri zich van liefde-verdriet 't leven heeft ontnomen. Nog eens, wie klappen durft, vi!gt er den boer naar de helle....

Pallieter Redivivus door Aleida van Pellecom.

Van den zomer heb ik Pallieter ontmoet. Hij was een forsch en zwaar gebouwd man geworden, van omstreeks vijftig jaar. Zijne zwarte oogen schitterden nog van levensvreugde, en zijne bolle roode wangen getuigden van veel geneugt. In zijne breede gebaren was hij fier en statig. Hij woonde op een stil dorpje in Brabant; in een huis, zoo laag van verdieping, dat de dakgoot met de hand was te bereiken. In verhouding tot zijne hoogte besloeg het echter eene ontzaglijke breedte; het had namelijk vier deurenen twee ramen, symmetrisch aangebracht; de twee vensters met kleine ruitjes in het midden naast elkaar; daarnevens, aan beide zijdien, een ouderwetsche uit boven- en onderdeur ‘bestaande ingang, die toegang gaven, d'een tot het winkeltje-van-alles-en-nog-wat, d'ander tot de woonkamer. Deze beide deuren hadden elk een groote boogdeur naast zich; met de linksche kwam men in het potten- en pannenpakhuis, met de rechtsche in den koestal.

We kenden Pallieter eigenlijk al van een vorige vacantie; toen had één onzer, een amateur-schilder, een koe in zijn stal geschilderd. Dit kunstwerk gingen wij hem nu, volgens belofte, brengen.

Wij vonden hem in zijn keukentje aan het brood kneden. Het was een prachtig gezicht, zijne bloote, gespierde armen zoo krachtig en bijna rhythmisch te zien gebaren.

Hij ontving ons met uitbundige vreugde, en was opgetogen over het portret van de blèr. Hoeveel hij er voor schuldig was, vroeg hij.

- Maar de lijst dan, die hebben jelui toch moeten koopen, zei hij, toen we van betalen niet wilden weten.

Daar we ook hier niet van hooren wilden, zei hij:

- Dan zal ik 's prakkizeeren om jelui wat terug te doen. Ik zal een mik voor jelui bakken. Lust jelui dat?

Wij wilden niets liever dan een Brabantsche boerenmik.

Dat ook het leven van onzen Pallieter, evenals dat bij den Vlaamsche het geval is, iets tweeslachtigs had, een mengeling van natuur en cultuur uitmaakte, viel dadelijk bij het binnentreden der voorkamer op. Een steenen, met wit zand bestrooide vloer; een schouw met oude tegels en een ijzeren schoorsteenplaat waarop een bijbelsche voorstelling; een kabinet en een bedstee met groen saaien gordijnen; dat alles sprak van atavistisch boerenleven. Maar naast de bedstee stond een piano, en boven de tafel, voor de schouw, in de hanglamp, was electrisch licht.

Dit laatste beviel Pallieter wonderlijk goed; hij mocht het voor een vaste prijs per jaar, zoo veel gebruiken als hij verkoos, en nu sliep hij in en ontwaakte in een verlichte kamer in den winter, want 's nachts sloot de fabriek den stroom af.

- Maar als je dan vroeg op moet staan om te melken, dan brandt 't toch zeker nog niet? vroeg één van ons.

- Wij beginnen zoo vroeg niet, we werken niet meer als dat we zin hebben, was 't antwoord.

Behalve de Blèr, die een plaats had gekregen boven de piano, hingen er nog vier schilderijen in de kamer; een doek met koeien, en paarden; een paar boerenhuisjes, en zijn eigen huis vanuit den tuin gezien, artistiek-rommelig van koperen vaten en kannen en bloempotten. Deze kunstwerken had Pallieter gekocht van een soldaat die bij hem ingekwartierd was geweest.

Hij voelde veel voor schilderijen, en vroeg wat een geschilderd portret van hem zou moeten kosten. De amateur-schilder kon geen portretten maken; de beroepsschilder die bij ons was, noemde de, naar zijne berekening, uiterst civiele prijs van vijf-en-twintig gulden.

- Da's duur, zei Pallieter. - Ik denk niet dat ze dat over hebben voor mijn portret. Is 't wel, vrouw?

- Vijf en twintig gulden, zei de vrouw, dat is een boel geld.

- Nee, da's te duur. Dan maar liever een druk-op-de-knop. Een mensch moet ook niet alles hebben wat-ie wil; hiermee troostte hij zich.

Pallieter hield ook veel van bloemen. In zijn moestuin, achter

het huis, was een groot stuk grond gereserveerd voor deze liefhebberij. Nooit zag ik mooier stokrozen bijeen; licht en donkerrood en paars, fel geel en zacht rose; dubbele en enkele. Voorts waren er vele soorten papavers, waaronder zeldzame kleuren, en eenige, ook lang geen alledaagsche rozen.

Achter in den tuin stond het koetshuis, waarin ook het paard gestald was. Dit laatste ging heel vertrouwelijk om met zijn baas, het stak zijn snoet in diens jaszak, naar lekkers zoekende.

- Kijk toch niet zoo kwaad, Hans, zet je ooren eens gauw rechtop; zei hij, toen Hans teleurgesteld was omdat hij niets gevonden had.

In een afgeschoten gedeelte van het koetshuis stond het mooie wagentje, geheel overdekt met een linnen hoes.

Wij dronken een glas melk van Pallieter's koeien, terwijl deze op zijn praatstoel zat; als bewijs van vertrouwelijkheid vertelde hij ons, dat hij een stuk land verpacht had voor honderd en vijftig gulden, en een ander voor vijf en zeventig. Voorts wist hij precies te vertellen, wie, in het dorp, gouden tientjes bezat. Een buurman had er vijf; de kapelaan zeven, en Sjo, de boerenmeid, bezat er één, een erfstuk, van haar vader, dat bewaarde ze als gedachtenis.

- Maar als ze d'r twintig voor hadden willen geven, had je 't toch wel weggedaan, zei Pallieter.
- De kapelaan ook.
- Je moet er een speldje van laten maken, zei één onzer.
- Ja, dat is een goeie gedachte, zoo ééne broche, sprak Pallieter.

Het was aan alle hier in huis te zien, en Pallieter beaamde het ook volkomen, dat het hun in den voor velen zoo moeilijken winter niet aan overdadige voeding had ontbroken. Sjo, die al vijftien jaar in huis was, zag er, ondanks haar dertig jaren, uit als een gezeten boerenvrouw; terwijl de vrouw-zelf, zooals zij, op den drempel van de achterdeur, op een stoof, aardappelen te schillen zat, één vleeschklomp met een bol-rond hoofd erop geleek, en, wanneer de bel in den winkel had geklonken en zij met moeite was opgerezen, het best te vergelijken was met een zak meel, op een derde van de hoogte omsnoerd met een touw, dat, op een klein stukje van achteren na, geheel en al in de materie was schuil

gegaan. Voorts had zij, evenals haar man, felroode, bolle wangen en klare, zwarte oogjes, maar zij kon niet, als hij, op een schoon gebit bogen; haar bovenkaak was slechts één tand aan den linkerkant rijk, terwijl haar onderkaak er eveneens' slechts één doch aan de rechterzijde vertoonde. Deze constellatie was nu juist niet bevorderlijk voor eene zuivere uitspraak. Een andere bizon-derheid van haar was, dat zij elk oogenblik van den dag en in elke houding slapen kon; soms vond haar man haar slapende op haar stoof, in de ééne hand een aardappel, in de andere het mes. Het sein van de winkelbel wekte haar echter steeds, uit haar diepsten slaap. Daar ze deze slaperigheid toch erg lastig vond, was zij er al eens voor naar een dokter gegaan; deze had echter gezegd, dat hij er niets voor kon geven, het lag nu eenmaal in hare natuur, d'eene mensch heeft veel slaap noodig, d'ander weinig.

- Dan hebt u zeker 's morgens ook moeite met opstaan, vroeg één van ons, die aan die kwaal leed.

Neen, daar had ze niets geen last mee, dat was 't niet; ze stond altijd het eerst van allen op.

Een oogenblik later vond Pallieter gelegenheidi zijne vrouw te roemen. Er werd gesproken over eene jonge, Duitsche moeder, die ook in ons hotel logeerde, en, die haar kind verwaarloosde.

- M'n vrouw is een dood-goed mensch, zei hij; ze kan alles verdragen, van iedereen, maar die ontaarde moeder kan ze maar niet zetten.

- Is dat ook eene moeder, zei de vrouw; ik geloof niet dat ze nog ooit haar kind aan d'r hart gedrukt het.

Pallieter klaagde over zijne zwaarlijvigheid. De dokter had gezegd dat hij niet zooveel moest eten.

- Maar als 't dan zoo lekker is, kun je niet zoo gemakkelijk ophouden. En net wat ik niet mag eten, lust ik zoo graag, zei hij.

- Wat is dat dan? vroeg ik.

- Ham en spek. O, dat is toch zoo heerlijk.

Hij kneep zijne oogen half dicht en tuitte zijne lippen van genot.

- Je moet aan gymnastiek doen, en eens kopje-duikelen, daar wordt je mager van, raadde iemand hem.

- Als ik koppie duikel, is 't of heel de wereld op z'n end loopt, zei hij.

- Pallieter! zei een van ons.

Op zijn vragend kijken vertelden wij hem, wie Pallieter was, en dat wij hem ook zoo noemden, omdat hij ook zoo'n schik in zijn leven had, en altijd zoo vroolijk was.

Aandoenlijk van bescheidenheid en nederigheid klonk zijne bekentenis:

- Maar ik ben niet altijd zoo vroolijk, hoor!

Dat wij dit allen voelden, bleek uit het zwijgen dat er op volgde.

De deurklink werd opgelicht, de deur ging open, en een boersche juffrouw met een hengselmand aan haar arm trad de kamer binnen. Ze kwam vertellen, in plat-Brabantsch, hetwelk voor ons vertaald moest worden, dat er bij de zuster van Sjo, die een boerderij op een uur afstand bewoonde, een merrie-veulen was geboren.

Dit feit wekte groote belangstelling. Of 't een skoon veulen was, werd er gevraagd.

- Zeg maar dat ik op de boterham met muisjes kom, hoor, zei Pallieter.

Hij pakte de juffrouw bij haar arm, en draaide met haar in de rondte. Wat of ze in haar mand had, vroeg hij.

- Eitjes, was 't antwoord.

- Laat me 's kijken of 't mooie benne.

De juffrouw gedoogde niet, dat hij aan haar mand raakte; hetzij uit plaaglust, of omdat zij bang was voor een of andere guitenstreek van Pallieter, dien zij natuurlijk langer en beter kende dan wij.

- Heel gewone eitjes, man, zei ze.

- Laat me nou toch je eitjes 's zien, smeekte hij.

Het mocht niet; zij ontglipte aan zijn hand en verdween in den winkel, gevolgd door de huisvrouw. Pallieter liet echter niet los. Een oogenblik later kwam hij triomfantelijk binnen met de mand, die hij onbewaakt op de toonbank had zien staan.

Telkens sprak hij er weer over, om iets te doen, om zijn dankbaarheid voor het schilderij te toonen.

Wij vonden dat het kunstwerk met een eigen-gebakken brood ruimschoots betaald was; hij was echter van een andere meening.

- Ik prakkizeer al zoo, zei hij.

- Kun je niet eens gaan rijen met ons, met je mooie wagentje? vroeg iemand.

Dit voorstel maakte hem opgetogen.

- Zullen we 's gaan rijden met mekaar? Ja, he? We zullen, 's gaan rijden, was zijn antwoord.

Er werd dag en uur bepaald. Een schaduw van verdriet gleed over Pallieter's glunder gezicht, toen hij bedacht, dat er geen plaats was voor ons allen in zijn wagentje; het kon slechts vier personen bergen.

Eer wij heengingen, wilde hij ons nog oude koperen potten en kannen, die op zolder stonden, laten zien. Boven gekomen stak hij zijn groot, rond hoofd door een zoldervenster, en riep mij, daar ik uit afkeer voor de steile, donkere trap beneden was gebleven, bij mijn voornaam.

Sjo vertelde mij van Marieke, het veertienjarig dochtertje, dat van 't pensionnaat was thuis gekomen met eene vreemde ziekte. Ze kon namelijk haar linkerarm niet gebruiken, en moest met alles geholpen worden. Nu deed ze den heelen dag niet anders als bessen en frambozen snoepen, in den tuin. Soms, wanneer zij dacht dat niemand haar zag, gebruikte zij haar arm wel. Of ze ook het boerenwerk moest leeren., als ze voor goed thuis kwam en weer beter was, vroeg ik. O nee, dat nooit; ze zou dan naaien en stoppen; werken hoefde ze niet. - Wij werken ook alleen, maar als we zin hebben, zei Sjo, evenals haar baas.

Op den afgesproken dag kwam Pallieter ons met zijn wagentje halen, prompt op tijd. Zijn gezicht glom nog meer dan anders; hetzij van genoegen, hetzij van een extra-zeep-behandeling.

Het wagentje had slechts twee wielen. Maar vier veeren, zooals Pallieter met trots mededeelde. Het voorbankje moest opgeklapt worden, dan kon men het achterbankje bereiken. Toen wij daarop zaten, hadden we een schoon uitzicht op Pallieter's rug, die wel tweemaal zoo breed was als die van onzen vriend, die naast hem zat. Wie het minst zwaar woog van ons, had achter hem plaats moeten nemen, anders helde het wagentje teveel naar één kant over. Ik vroeg, hoe het dan wel ging als zijne vrouw en Sjo meereden.

- Dan blijf ik thuis, en laat ik de jongens rijden, anders is 't te zwaar, was het antwoord.

Vóór in het wagentje lag een groote zak met klaver, voor Hans.

Of deze niet een middag buiten eten kon, vroeg ik.

- Jawel, maar laat hij ook maar 's pleizier hebben, wij zijn ook uit, antwoordde Pallieter.

Toen wij hem bedankten voor het brood, dat hij ons gestuurd had, en het prezen, zei hij:

- Ik geloof toch dat het een beetje te bruin was gebakken.

De tocht zou gaan naar Zundert, volgens ons verlangen; daar hadden wij al sinds lang heen willen gaan, uit piëteit voor Vincent van Gogh, die daar geboren werd en zijn eerste jeugd doorbracht.

Pallieter vroeg telkens, of wij wel hard genoeg gingen. Hans draafde, dit viel niet te ontkennen, maar het was draven op de grens van stappen.

- Hij hoeft niet harder te loopen, wel?

Wij vonden dit ook volstrekt niet noodig.

- Hij kàn wel harder loopen; wil jelui 't zien?

Hij liet Hans even de zweep voelen; deze hief plots zijn kop in de hoogte, alsof hij uit een dommel opwaakte, en versnelde zijn draf.

- Als de jongens er achter zitten, moet hij aldoor zoo hard loopen; maar nou is 't niet noodig, wel? vroeg hij al weer.

De jongens hielden er blijkbaar andere opvattingen op na als hun vader. Toen wij een nieuw-gebouwde, leelijke villa voorbij reden, zei Pallieter:

- De jongens zeuren me maar an m'n kop, dat ik ook zoo'n huis laat bouwen; maar zóóveel geld heb ik nie. En is mijn huis nou niet goed genoeg?

Het spreekt vanzelf, dat wij erg gekant waren tegen een nieuw huis.

Pallieter wees ons allerlei bizonderheden die wij passeerden; een touwslagerij, een veld met lupine, menschen die koolzaad aan het dorschen waren, maaiers die goed en gemakkelijk maaiden, en weer anderen wien dit werk moeilijk afging. We kwamen langs een herberg, waaruit muziek klonk; dansende paren zweefden voorbij de open deur.

- Eene bruiloft, zei Pallieter; dadelijk heelemaal in de stemming; ik zag aan zijn gezicht dat hij overwoog, ons voor te stellen eens te gaan kijken, misschien wel mee te doen; blijkbaar kwam het hem toch niet gepast voor, want hij zweeg er over. Wel bleef hij er nog zoolang mogelijk naar kijken, toen wij er

voorbij gereden waren; half uit het wagentje, en om den hoek leunend.

Vanaf de iets hooger liggende chaussée hadden wij, uit het wagentje, een prachtig uitzicht op de akkers. Bijna overal waren menschen aan het werk; soms geheele gezinnen bij elkaar, tot de kleinste kinderen toe hielpen mee het gemaaide graan bijeen binden en op schoven zetten.

Toen wij Zundert naderden, trokken de kweekerijen die men daar langs den weg ziet, in 't bizonder Pallieter's aandacht; vooral de overvloedig-bloeiende bloemen brachten hem in extase.

Stapvoets reden wij het dorp door, om de mooie winkels, die Pallieter ons aanwees, goed te kunnen zien. Eenmaal hield hij stil en stapte uit; hij zag toen een paar hammetjes voor een raam liggen.

- Die zullen wel duur zijn; ik denk dat ze wel twee gulden het pond kosten, zei hij.

Hij verbaasde zich, toen wij een paar gebloemde boerenschalen kochten; dat was toch niets geen fijn werk, zei hij.

In de herberg op het dorpsplein zouden wij iets gebruiken. Hans werd aan een boom vastgebonden en kon zich te goed doen aan de in een ruif uitgeschudde klaver.

Na vragen en zoeken vonden wij ten slotte het protestantsche kerkje, nederig en bescheiden, als het symbool van de geringe plaats die in deze overwegend katholieke streek het protestantisme inneemt.

Niet alleen lag het bijna geheel verscholen tusschen hooge boomen, en aan een achterwegje, maar als men het zocht van uit de dorpsstraat, was het, als het ware, weggestopt achter een brutaal-leelijk, hoog en breed, zoogenaamd heerenhuis, eigendom van een rijk geworden kweeker.

Onze fantasie zocht, misschien wat al te spitsvondig, verband tusschen de uiterst nederige plaats, die het gezin van den dominee in dit dorp moest ingenomen hebben, en de tot fanatisme stijgende zelfoffering en overgave, die Vincent's leven kenmerkte en beëindigde. Wie weet of niet deze omstandigheid de kiem had gelegd voor zijne opvatting van het leven?

De vrouw van den koster, die voor ons het kerkje ontsloot, was te jong om dominee van Gogh gekend te hebben. Haar vierjarig

zoontje, dat met haar meeliep, ging, uit speelschheid, op een grafzerk dansen, en werd hierover berispt door zijne moeder.

Het kerkje, midden tusschen het groen, omgeven door zerken waar oude treurboomen zich over bogen, kwam ons voor als een romantisch monument uit lang vervlogen tijden.

Vincent's geboortehuis kon men ons niet meer aanwijzen. Er was sedert een nieuwe pastorie gebouwd, en de foto, die in zijne brieven voorkomt, gaf geen aanwijzing, daar er meer van dat soort huisjes in het dorp te vinden waren.

Ons bezoek aan het kerkje was voor Pallieter eene teleurstelling geweest; hij had ons hooren spreken over een schilder, en daarom verwacht schilderijen te zien.

Op den terugweg, toen er gepraat werd over muziek, waar Pallieter ook heel veel van bleek te houden, vroeg hij, spontaan: - Zal ik 's zingen?

Wij juichten zijn voorstel toe, misschien met wat al te veel verwachting van zijne stem, want hij bedacht zich, en zei dat hij 't toch maar niet doen zou, omdat hij wat schor was.

Heel zachtjes dan, omdat het anders zoo gek was voor de menschen - zoo bezweek hij voor onzen aandrang.

Deze forsche, krachtige man, wien men een bas of bariton zou toegedacht hebben, bleek een hooge, ijle, zuivere tenor te bezitten. Mijne verwondering hierover benevelde mijn aandacht, zoodat de tekst van het liedje mij ontging. Dat deze niet op dezelfde hoogte stond als de melodie, die werkelijk aardig klonk, bewijst het refrein, het eenige dat ik mij herinner, en dat aldus klonk:

Het zit er an, het zit er an.

Van schorheid was niets te bemerken, maar wel was het duidelijk waarneembaar, dat Pallieter's zwaarlijvigheid zijne ademhaling bemoeilijkte. Als jongen had hij veel gezongen, en een mooie stem gehad; nu leek 't niets meer, bekende hij; hij deed 't ook nooit anders meer als Zondags in de kerk. Merkwaardig dat hij zijn stem van jongen had behouden.

De bruiloft was nog steeds in vollen gang, en oefende nog evenveel aantrekkingskracht uit op Pallieter als op den heenweg.

Op den langen, rechten straatweg zagen wij een muildier naast ons wagentje verschijnen. Stellig één van de twaalf exemplaren die wij een paar dagen tevoren op een morgen in de vroegte ons

hotel zagen passeeren, en die hoogstwaarschijnlijk van uit een zuidelijk land heimelijk in den nacht over onze grenzen waren gevoerd.

De man die het dier leidde, en die op een fiets zat, wilde ons voorbij. Het vlugge dier zou zich in 't geheel niet behoeven in te spannen om Hans in zijn sukkeldrafje achter hem te laten, doch het was er, vermoedelijk uit koppigheid, niet toe te bewegen. Hoe de man met zijn zweep sloeg, het bleef zóólang gelijken tred houden met onzen Hans, totdat het een zijweg bereikte; dien liep het op, en bleef dan stil staan. De man had veel moeite om het weer op den rechten weg en op gang te krijgen, zoodat wij een eind voorkwamen. We zagen door het kleine, ronde ruitje achter in het wagentje, hoe het beest, als het eenmaal weer aan 't loopen was, zich in volle vaart zette om ons in te halen; had hij dit bereikt, dan volgde weer hetzelfde spelletje als tevoren.

Het geval vermaakte Pallieter buitengewoon; hij lachte dat hij schudde. Hij hoopte maar dat het dier zou trachten ons voorbij te rijden; dan zou hij de zweep over Hans leggen, en het kon een mooie wedstrijd tusschen de twee beesten worden. Want een boer, al wordt hij Pallieter genoemd, laat zich niet gemakkelijk voorbij rijden, dat is zijne eer te na.

Wat Hans betreft, deze leed, geloof ik, niet aan eergevoel. Het was een kalm en mak dier; alleen toen de stoomtram ons achterop reed, maakte hij een plotselingen zijsprong, zoodat het niet veel scheelde of het wagentje was omgekanteld.

Van een auto in razende vaart nam hij echter niets geen notitie; auto's zijn zelfs in het kleinste gehucht, een bekende, zij 't dan ook geen goede, geworden.

Toen wij Pallieter's woonplaats naderden, bleek het dat hij niet alleen alle menschen kende, die wij ontmoetten, maar ook van de dieren wist hij het een en ander te vertellen.

We zagen bij eene hoeve een merrie voor een kar thuis komen; toen de staldeur werd geopend, kwam er een veulen uithuppelen; het sprong en draafde om zijne moeder heen, uit pure blijdschap dat deze er weer was. In een nabij weiland kwam daarop een ander veulen aan galoppeeren; het sprong in volle vaart over het afsluithek, om zijn makker te kunnen begroeten, die ook hem allerlei vreugdesbetuigingen bewees. Pallieter vertelde, dat deze

twee veulens zoozeer aan elkaar gehecht waren, dat niets hen kon scheiden; zij hadden eerst elk met zijne moeder, in een ander weiland geloopen, maar toen waren zij over slooten en hekken gesprongen om bij elkaar te wezen. Nu liet hun baas ze maar bijeen; ofschoon de beide moeders het niet graag hadden; deze zagen de teedere vriendschap tusschen hare kinderen met leede, wellicht jaloersche oogen aan.

Bij het afscheid nemen van Pallieter beloofden wij, hem het boek dat dien naam draagt, te zenden. Dan had hij iets om zich bezig te houden als het winter werd.

- Maar zóó lang wacht ik nie, was zijn antwoord, dat van nieuwsgierig verlangen sprak.

- Zul je ons dan eens schrijven hoe je 't gevonden heb?

- Ja, ja, jawel, zei hij.

Het boek is reeds lang in zijn bezit, maar een brief heeft hij ons nog niet geschreven. Dat verwondert ons niet; zijne belofte was onverschillig, zonder overtuiging, uitgesproken. Een boer zet zich slechts bij hooge noodzakelijkheid tot schrijven, want dit gaat hem heel moeilijk af.

Wel hoorden wij, van andere zijde, dat hij erg grootsch is op het bezit van het boek, en het aan verschillende dorpsgenooten uitleende; onder anderen aan den schoolmeester, die heel verbaasd was een boek, dat hij ondanks veel moeite maar niet in handen had kunnen krijgen, bij Pallieter te vinden.

Van Oudshoorn's ‘Zondag’, door L. van Deyssel.

Het boekje ‘Zondag. Een poging tot conflict’, door van Oudshoorni, behoort tot de hoogere literatuur. Het behoort bij Claudel, Iibsen, em Maeterlinck, meer dan bij eenigen Rus, Engelschman of Duitscher. Het is loutere literatuur, zonder sociaal-econorrDische strekking. Zeggend, dat het behoort bij Claudel, Ibsen en Maeterlinck, - meen ik, dat er een soortgelijk gevoel als bij hén in is, van waar uit ‘het leven’ wordt beschouwd. Maar wat is dat nu eigenlijk, datgene, wat men een zware noodlots-atmospheer kan noemen? Het is ‘psychisch’ in onderscheiding van ‘psychologisch’, zeker. Zoo als Pieter de Hoooh of Vermeer ziet van het geluk uit, wordt hier gezien, begrepen, van ongeluk uit. De psychologie is er natuurlijk in, dat is: zoo als de personen doen en spreken tot elkaar, is menschensoortenkundig juist; maar deze psychologie zijn de op het realistisch niveau waarneembare bewegingen, die voortkomen, uit een diepen volkomen donkeren ondergrond, welke niet tot hét realistisch waarneembare behoort.

De realistisch-psychologische (bewegingen in dergelijke kunstwerken, hebben natuurlijk zelve die eigenschap, waaruit blijkt, dat zij uit den dieperen ondergrond voortkomen.

Bij Maeterlinck zal b.v. iemand in, een, gezelschap zeggen: ‘Wilt U nog thee?’, waarop, vóór de toegesprokene geantwoord heeft, een uit den kring izal zeggen: ‘Het is koud,.... O! wat is hen koud van-avond!’ Eenige leden van het gezelschap weten dan, dat de vader van het gezin, waar men thee drinkt, is overleden zonder dat het zijn naasten betrekkingen nog bekend is. De ondergrond der gedachte aan den doode, - ónder de gedachte aan thee en aan de andere gespreksonderwerpen. - doet den spreker over de koude plotseling die koude zoo bemerken.

Het uitspreken van den eenen volzin zoowel als van den?anderen is een realistische beweging; maar in het geheel dezer twee bewegingen bevindt zich de psychische (niet-realistische) nuance in het onsamenhangende der op-eenwolging. Natuurlijk is dit voorbeeld niet volledig en moet het gezegde 'Het is koud' en z.v. voorafgegaan en gevolgd worden door uit den zelfden ondergrond voortkomende uitingen om het karakter van het psychische te hehben, daar het, realistisch waarneembaar, zeer wel mogelijk is, dat iemand in een gezelschap het door de vraag 'Wilt U nog thee?' begonnen gesprek onderbreekt door een uitlating over de temperatuur. Dit voorbeeld bedoelt dan ook slechts heen te duiden naar kunstonderdeelen, die verondersteld worden bekend te zijn.

Het boekje van Van Oudshoorn is een tooneelstük en behandelt eene mésalliance. Het blijkt verkeerd te zijn gegaan en de echtgenoot is diep ongelukkig, letterlijk diep. Wat er gebeurd is, waarin het geschil bestaat, wordt niet in realistische bizonder-heden aangegeven. De echtgenoot spreekt alleen altijd in den toon, die door de diepte van zijn ongeluk wordt veroorzaakt. Zij hebben herhaaldelijk beproefd weder goed met elkaar te worden, ook de lezer of toeschouwer woont bij, dat de vrouw haren man nog de hand, over de tafel, toe steekt. Maar het mag alles niet baten. De waarheid in het leven van den man, is de onmogelijkheid öm oweer tot harmonie, of opgewektheid, te komen. Het is alsof zijn binnenste, zijn ziel, (of 'gemoed' of 'geest'; men wil hier het woord 'ziel' niet gebruiken in onderscheiding van gemoed of geest, maar alleen te kennen geven, dat er twee dingen in den mensch verondersteld worden te zijn, waarvan het een het stoffelijke of het lichaam is, en dat hier van het andere quaestie is), tot op den bodem is omgekeerd tot eene houding van onherstelbare ziele-diwarschheid.

Nu is de vraag, of een mésalliance genoeg een essentieel psvchisch motief voor onoverkomelijk ongeluk is, - zooals b.v. overspel van de vrouw is, dat tot in de diepste wortelen van zijn menschenvoelen den man aantast - om zonder verklaringen of bizonderheden van-zelf-sprekend als zoodanig te figureeren, zoo als in het tooneelstük van den Heer Van Oudshoorn geschiedt.

Als bij Maeterlinck den lezer bekend is, dat er overspel, of alleen maar de neiging tot een ander, hetgeen psychisch beschouwd het zelfde als feitelijk overspel geacht wordt te zijn, in het verleden, onder het daar gaande zijnde leven is, - dan is dat voldoende; dan weet hij wat het diepe donkere, dat onder de gewone levens-toedracht gevoeld wordt, is, en gevoelt dat ook als het onherstelbare.

Maar door het gegeven eener mésalliance een even essentiëele noodlots-funetie toe te kennen als aan het overspel, ontneemt men aan zijn tooneelspel zijn psychische portee en verplaatst de toedracht uit het pS'ychische naar het psychologische, al omgeeft men dit psychologische ook met een psychische atmospheer, - door de ongelukkigheid ten gevolge van mésalliance, hetgeen, een door het persoonlijke in een menschenkarakter veroorzaakte toestand is, te verwarren met ongeluk ten gevolge van overspel (of iets dergelijks), hetgeen een algemeen imenschelijke, althans voor alle monogame rassen geldende, in het diepst der menschennatuur ingegroeide, noodlotsfactor is.

De lezer begrijpt daarom telkens niet waarom, in ‘Zondag’ van Van Oudshoorn, de echtgenoot niet anders spreken en doen kan dan van uit een diepst ongelukkig levensbesef.

Men vindt in het stukje verder de figuur van den gewoon vroolijk het leven doorkomenden bezoeker, als vertegenwoordigd van het algemeen normale imensdhelijke, waar tegen het wezen van den bizonder door ongeluk aangedane zoo als zwarte schaduw op een lichtikleurigen muur uitkomt.

Voorts de schoonmoeder, die wel iets gewoon karakteristieks (het vrouw-uit-het-volk te zijn) aanbrengt; maar, in verband met het ontbreken van het essentieel psychische in hét algemeene gegeven, er niet toe medewerken kan om de waarheid, als zoude dat gegevene iets diep psyohisch zijn, te doen uitkomen.

De soortelijkheid en de verdiensten van het werk bevinden zich in de door den auteur getoonde, reeds genoemde, kunst, om het feitelijk individueel psychologische, te omgeven met een psychische atmospheer, bij het beschouwen van welke dus tevens het hoofdzakelijk gebrek van het werk blijkt.

Om in dien psychischen toon te schrijven, moet die toon in den schrijversgeest aanwezig zijn. De auteur heeft het alles afdoende verschil tusschen de gegevens der auteurs, die ook dien toon

hebben, en het gegeven, dat hij wilde behandelen, niet bespeurd. Hij wilde afbeelden een door mésalliance ongelukkig gezin en heeft toen, met betrekking daartoe, dien toon in zich weten te reproduceeren.

In hoeverre hierin meer opzettelijkheid en kunstmatigheid blijkt dan in de gevallen, waar die toon in overeenstemming is met de werkelijkheid van het gegeven, is een vraag, die aan de belangrijkheid van het feit, dat de auteur werkelijk dien toon heeft weten machtig te iworden, niets af doet; maar integendeel de belangrijke mogelijkheid doet uitkomen, om, den iwaren ‘psychischen toon, als een afzonderlijk en op dit of dat toepasbaar element, te hebben en te gebruiken, zonder dat deze uit den aard zelf van het gegeven voortkomt.

Een man, die ongelukkig is door mésalliance, spreekt van uit eene diepte, als ware hij ongelukkig door overspel. Dit gaat in de richting van waar het mogelijk zoude zijn een man, die ongelukkig is om dat hij altijd zijne schaakpartijen verliest, te laten spreken uit eene diepte zoo, als ware hij ongelukkig om dat hij zijn vader heeft omgebracht.

Tot mijn spijt las ik, hoewel ik ze meer dan eens hoorde noemen, tot nu toe geen andere werken dan het hier behandelde, van de hand van den zelfden schrijver.

Het internationaal privaatrecht in zijne tegenwoordige en toekomstige gedaante door H.Ch.G.J. van der Mandere.

Op den **29** Juli **1913**, in het aanzijn bijna van de opening van het Vredespaleis, heeft Nederland op internationaal gebied een grooter verlies geleden dan door velen op dat oogenblik werd beseft.

Alle beschaafde Staten hebben hun eigen privaatrecht; hun personenrecht over huwelijk, over huwelijksvermogen, over huwelijksontbinding, over curateele en voogdij; hun zakenrecht over eigendom, over bezit, over zakelijke rechten, over nalatenschap; hun verbintenissen-recht over overeenkomsten, over het sluiten daarvan, over de rechten en plichten daaruit geboren, over het te niet gaan van verbintenissen; hun burgerlijk bewijsrecht en hun procesrecht met zijne regelen en vormen. De Staten hebben hun recht ieder af zonderlijk,maar de menschen leven thans door elkander heen. Zij reizen als vreemdelingen over het gebied van den vreemden Staat of zij wonen er als ingezetenen, maar toch met behoud hunner eigene nationaliteit; zij handelen, zij koopen en verkoopen, zij bevrachten en vervrachten in hun onderling verkeer, waarbij steeds meer de grenzen der landen verdwijnen en naar de nationaliteit der partijen niet wordt gevraagd. Zij bezitten eigendom of hebben hypotheekrechten over de grenzen, of zij kunnen aanspraken doen gelden op nalatenschappen, die over de grenzen zijn opengevallen. En toch verschilt het recht van hier tot ginds; niet op elk gebied van het rechtsleven evenzeer, maar in sommige deelen als huwelijks- en familierecht, erfrecht en proces-

recht zeer sterk; zelfs in het verkeersrecht. Alleen machtige wereldrijken als het Romeinsche rijk der oudheid kennen eenheid van privaatrecht over een wereldgebied en voor allen, die daarop wonen. Maar zelfs de Statenverbindingen als het Duitsche rijk, hoelang heeft het daarvoor niet geduurd aleer het zijn burgerlijk recht als eenheidsrecht kreeg, gelijkelijk voor alle deelen?

Aldus wijlen Prof. Mr. G.A. van Hamel in een artikel, dat hij wijdde aan den zeventigsten geboortedag van den toenmaligen, op **29** Juli **1913** overleden Staatsraad Asser, den grondlegger, den schepper van het internationaal privaatrecht. Want - Asser heeft het zelf gezegd toen hij in **1893** het Amsterdamsche hoog-leraarschap vaarwel zeide - hij beschouwde de oondif icatie van het internationaal privaatrecht meer dan eenigen anderen arbeid, waaraan hij zijne krachten wijdde, als zijne levenstaak. Bedenkt men, zoo zeide hij toen, dat eerst in het laatst der vorige en in het begin van deze eeuw met de codificatie in Europa een aanvang is gemaakt, dan mag men verbaasd staan over de alom verkregen resultaten. De meeste landen zijn in het bezit eener goede nationale wetgeving, telkens verbeterd en aangevuld naargelang de behoefte. Doch zeer weinig, ja bijna niets is nog geschied om een vasten grondslag te geven aan het recht, dat daar, waar twee of meer wetgevingen met elkander in botsing komen, de toepasselijke wet aanwijst en, ook in andere opzichten, moeilijkheden uit den weg ruimt, die bij het internationaal verkeer uit dat verschil van wetgeving voortvloeien. De grootste onzekerheid heerscht nog op dat gebied.

Van vele personen weet men niet of zij gehuwd zijn of niet - de wettigheid hunner kinderen staat niet vast, ook niet de finan-ciële gevolgen van hun echt. Een huwelijk wordt vaak in het eene land door echtscheiding ontbonden verklaard, terwijl het in het andere land als voortbestaand wordt aangenomen. Telkens zijn ouderlooze meerderjarigen in het geval, dat geene autoriteit bevoegd is in hunne voogdij te voorzien. Tal van testamenten worden hier als nietig, ginds als geldig aangemerkt. Wanneer iemand overlijdt, die in meer dan één land goederen nalaat, wordt meestal voor elk complex van goederen, in eenig land gelegen, de erfopvolging door de wet van dat land beheerscht, terwijl toch eene nalatenschap uit den aard der zaak eene eenheid is. De dag-

vaarding van vreemdelingen gaat in vele landen met de onrechtvaardigste fictie gepaard. Het vonnis, in eenig land door den bevoegden rechter gewezen, wordt in ander land als scheurpapier beschouwd, ook al erkent men de bevoegdheid van den rechter, die het wees. De tot een failliet verklaarden boedel behoorende goederen, die zich in het buitenland bevinden, of de daar openstaande inschulden, kunnen veilig door eenen schuldeischer in beslag genomen en aan den boedel onttrokken worden zonder dat de curator het kan beletten. Is het wonder, dat Asser in **1893**, een jaar, waarin de internationaliteit der wereld zich begon uit te spreken, gewaagde van toestanden, waarvan men na een aantal jaren niet meer zou begrijpen hoe ze in onzen tijd hebben kunnen bestaan!

En toch moest tegenover de verwondering, die vooral den gemiddelden leek op dat gebied kwam bevangen, wanneer hij zich een goed denkbeeld vormden van de gevolgen, waartoe deze botsing der nationale wetgevingen herhaaldelijk moest leiden; tegenover de bevreemding, volkomen gerechtvaardigd in een tijd, dat men posten telegraafverkeer, spoorwegen en kanalen, industrieelen en artistieken eigendom tot één geheel van internationalen aard tracht om te scheppen - gesteld worden het complex van moeilijkheden, die dienden overwonnen alvorens eenig positief resultaat zou zijn bereikt. Immers, prof. van Hamel heeft het destijds in zijn reeds door ons aangehaald artikel uiteengezet, dat niets ook natuurlijker is dan de rechtsverscheidenheid in de vele Staten vooral van de oude wereld, die alle hunne geschiedenis, hunne behoeften, hunne volkstraditie en volkskarakter op zichzelf hebben. Hoe mijlen ver ligt daarvan af de rechtseenheid of het wereldrecht, dat sommige wijsgeeren hebben gemeend zich te mogen denken als de logische consequentie der ontwikkeling, maar dat anderen onbereikbaar achten als in strijd met het karakter van het recht zelf. Hebben wij niet, zoo is meermalen gevraagd, ter tegemoetkoming aan redelijke eischen van verscheidenheid in karakter en cultuur, in onze eigene koloniën een verschillend privaatrecht voor Europeanen, voor vreemde Oosterlingen en voor de inlanders met adatrecht? Is hier niet terug te vinden de overlevering uit den tijd toen de Germaansche stammen de Romeinsche wereld ingingen en ieder stam-genoot zijn eigen stamrecht meedroeg, waar hij heen ging?

Blijft niet in sommige landen als het recht, dat de menschen beheerscht, nu nog hun nationaal recht hen overal vergezellen, en bestaat niet in tal van landen een nadeelig uitzonderingsrecht voor vreemdelingen, hoezeer ook niet meer te vergelijken met de rechtlooze behandeling, die vreemdelingen in overoude tijden ondervonden? Elke Staat heeft naast zijn eigen recht zijne eigene rechtsmacht, zijne eigene rechtspleging, en binnen zijne grenzen geldt alleen deze. De macht van den nabuur wordt door deze grenzen gestuit; eerst wanneer de Volkenbond tot algeheele ontwikkeling zal zijn gekomen, zal het mogelijk en wenschelijk blijken het begrip van souvereiniteit, dat in deze begrenzing opgesloten ligt, te beperken ten bate der internationale orde.

Hoe dikwijls echter gebeurt het thans niet, dat een Staat, afgunstig op zijne eigene rechtsmacht, zijne rechtstaak niet kan vervullen zonder dat hij van over de grenzen, b.v. voor het instellen van een onderzoek of het verhooren van getuigen, door den nabuur wordt gesteund. Dat alles wijst op gescheidenheid van privaatrecht, en als in strijd daarmede, samenvloeiing van rechtshandelingen en rechtsverhoudingen. In de dagen, dat elke Staat leefde zijn leven op zichzelf; dat de Staten slechts als Staten en door hun eigene vertegenwoordigers met elkander in aanraking kwamen; dat weliswaar de handel bloeide, maar met zijne eigene gebruiken en bijzondere voorrechten, heeft men niet gevoeld en niet kunnen voelen hoezeer deze tegenstelling reeds aanwezig was! Maar uit de steeds sterker wordende internationaliteit der wereld zijn ontstaan velerlei rechtsbehoeften, waarvan de vervulling ligt niet in de handen van den eenen of anderen Staat, maar slechts in de handen van alle Staten gezamelijk. Behoefte aan rechtseenheid met eerbiediging van het eigen recht en de zelfstandige rechtsmacht, is het doel, dat de codificatie van het internationaal privaatrecht zich stelt, en waarheen zij doelbewust en izeker streeft. De internationaliteit der wereld brengt mede behoeften aan eene voortgaande erkenning van gelijkwaardigheid in rechtspositie voor vreemdelingen en eigen onderdanen; aan onderlinge rechtshulp ook op privaatrechtelijk gebied; maar wel het meest aan rechtszekerheid en rechtsgelijkheid tegenover de vraag naar welk recht, naar de wet van welken Staat en bepaalde rechtsverhouding zal worden geoordeeld, met erkenning dus van die bepaalde wet, zij het

ook eene vreemde, door iederen rechter, in welken Staat ook, voor wiens rechterstoel de rechtsverhouding ter beoordeeling wordt gebracht.

Het scheen in den tijd van codificatie, van internationale regeling van vóór den oorlog, niet moeilijk om, een vaststaand en overeengekomen beginsel als uitgangspunt nemende, een zoodanig resultaat te bereiken. Maar men onderschatte de moeilijkheden niet, die in deze kwarteeuw moeizaam zijn overwonnen en die zoo straks, zal de Volkenbond zijn invloed doen gevoelen en tot herstel van het internationaal verkeer bijdragen, steeds meer tot het verleden zullen behooren. De wetgevingen der verschillende landen staan in tal van gevallen niet naast, maar *tegenover* elkander; de hoogste rechtsbedeeling is dan niet deze, dat elk land van geen ander recht de erkenning en toepassing zal toelaten dan van zijn eigen recht, maar dat voor elke rechtsverhouding erkend worde het overeengekomen Statenrecht, dat daarvoor past - het recht van het land, vanwaar de personen stammen, of van dat, waar zij wonen, of van den Staat op welks gebied de rechtsverhandeling tot stand kwam, of van dien, waar zij hare rechtsgevolgen heeft, of van dien, waar de goederen in geschil gelegen zijn, of van dien, welks recht partijen zelven wenschen in te roepen. Naar welk recht, zoo vroeg prof. van Hamel, zou moeten worden beoordeeld de het openvallen eener nalatenschap worden beoordeeld, naar die 'ie plaats waar het wordt gesloten of naar die van de nationaliteit van de aanstaande echtgenooten en hoe, indien zij verschillen van nationaliteit? Kan eene echtscheidingsactie worden ingesteld, wanneer de wet van het land, waar de echtgenooten wonen, echtscheiding toelaat, ook als door de wet die huwelijksontbinding niet wordt erkend? Naar welke wet moeten de rechtsgevolgen van het openvallen eener nalatenschap worden beoordeeld, naar die van de woonplaats der erflaters of naar die van hunne nationaliteit, en moet ten aanzien van onroerend goed altoos de wet gelden van het land, binnen welks grenzen het ligt? Naar welke wet moet eene gesloten overeenkomst worden uitgelegd, eene voogdij worden beheerd, eene onder-curateele-stelling toelaatbaar zijn?

Ziehier enkele voorbeelden, die het noodzakelijk aanzien hebben gegeven aan de z.n. collisieregelen, leidende voorschriften omtrent de oplossing van rechtsconflicten, die de eerste, de voornaamste

stof hebben geleverd voor de ordening van het internationaal privaatrecht. Zijne codificatie heeft niet meer, maar ook niet minder ten doel gehad dan redelijke beginselen te zoeken ter oplossing van deze rechtsconflicten en eenstemmigheid daarover te verkrijgen onder alle Staten met zoo uiteenloopende traditie, geschiedenis, rechtsopvatting en rechtsbeoordeeling. Bij dit streven is eenerzijds de erkenning van de zelfstandigheid der Staten en van de verscheidenheid hunner wetten punt van uitgang; anderzijds de erkenning als gelijkwaardig van het recht van eiken Staat en het zoeken naar gronden, leidende tot aanwijzing van de telkenmale toe te passen wettelijke beginselen. De leek, buiten het gebied van het privaatrecht staande, moge in zoodanige gevallen smalend spreken van juristerij, hij verzuimt uit het oog te verliezen, dat het recht in eiken Staat is gebouwd op het verleden, voortspruit uit tradities, die in het volkskarakter, den godsdienst, de gewoonten weder hun oorsprong hebben gevonden; dat dus eene principieele verandering in het karakter van het toe te passen recht medebrengt eene hervorming in geheel het wezen van den Staat en leidt tot consequenties, waarvan de gevolgen niet te overzien zijn. Het streven van den nieuwen tijd is er op gericht geweest om in de staatseenheid te verkrijgen de figuren voor eene internationale rechtsorde; heeft onbewust geleid tot de erkenning van het internationaal karakter der menschelijke samenleving, gelijk dit uit den toenemenden handel en het verkeer steeds duidelijker is gebleken.

De practijk der toekomst dwingt de al te uitsluitend eigen rechtsmacht en rechtsbegrippen ter zijde te stellen, ondergeschikt te maken aan internationale regelen op dit punt; de practijk van het verleden staat daaraan in den weg, wijl dat geleverd heeft de bouwstoffen voor het tegenwoordig leven van eiken Staat. Deze beide, zonder te groote en schokkende overgang, en in overeenstemming te brengen, is een noodzakelijk, een dankbaar, maar tegelijkertijd een hoogst moeilijk en omvattend werk. Men denke slechts aan de tegenstellingen, die op het gebied van het nationali-teitsrecht, ook ten aanzien van het uitleveringsrecht, steeds principieel gebleken zijn tusschen Engeland en andere Staten; men denke aan het nauwe verband, dat in zoodanige onderdeden van het privaatrecht en het algemeen volkenrecht aanwezig is. De oorlog heeft plotseling geheel de wereld beroofd van de vorde-

ringen, welke zij gemaakt had op het terrein van de regeling van het internationaal privaatrecht; deze vorderingen zullen even spoedig te herwinnen zijn, maar de practijk van den oorlog heeft desalniettemin geleerd, dat zoodra de omstandigheden ertoe leiden om de internationale samenleving ter zijde te stellen, de oude afgeslotenheid van het onbeperkte eigen rechtsgebied onmiddellijk terugkeert. Het internationaal privaatrecht, eerst sedeit eene kwarteeuw langzaam en aarzelend in de moderne Statenverhou-dingen ingeleid, maakt zeker nog levenwekkend onderdeel daarvan uit!

Hugo Grotius wordt niet alleen de grondlegger, maar ook de ontdekker van het volkenrecht geheeten, niettegenstaande het voor allen bekend is, dat er groote geleerden vóór en tegelijk met hem zijn geweest, die niet mindere verdiensten, op het gebied van het volkenrecht hebben. Men zou in gelijken zin den Nederlandschen Staatsraad Asser, die op **29** Juli **1913**, korten tijd voor de opening van het Vredespaleis na een welbesteed leven stierf, den grondlegger van het internationaal privaatrecht kunnen rekenen; althans dengene, die, weliswaar geholpen door anderen, met groote energie de kiemen heeft gelegd voor de ontwikkeling van dezen geheel nieuwen tak van internationaal recht. Als pionier in eerste instantie kan hij onmogelijk worden beschouwd, al ware het alleen maar otn wat Voet in dit opzicht heeft gedaan, om wat de Amerikaansche rechter Story in den aanvang der negentiende eeuw heeft beproefd. Maar Asser heeft niet bij voorkeur willen zien de groote en oneindige leegte, die op het terrein van het internationaal privaatrecht zich voor hem moest openen; hij heeft den vasten wil tot slagen gehad en moeilijkheden overwonnen, die voor anderen onoverkomelijk schenen. Reeds op jongen leeftijd, toen hij nauwelijks het maatschappelijk leven was binnengetreden, heeft hij zich aan internationalen arbeid gewijd. Auguste Couvreur, de toenmalige hoofdredacteur en leider der ‘Indépendance Beige’, een man van veelzijdige beteekenis en ontwikkeling, stichtte de ‘Associatiom pour le Progrès des Sciences sociales’, en in ons land behoorde Asser tot een zijner ijverigste en meest overtuigde medestanders. In **1862** hield deze internationale vereeniging te Brussel haar eerste congres, waarop de fine fleur der Europeesche

wetenschap aanwezig was; het congres werd gevolgd, door gelijke in **1863** te Gent, in **1864** te Amsterdam en in **1865** te Bern. De Association heeft een schitterend, maar kort bestaan geleefd; slechts deze enkele congressen heeft zij gehouden en daarvan verslagen nagelaten, die alleen reeds haar bestaan wettigen.

Maar het zaad, door haar uitgestrooid, heeft nieuwe vruchten gedragen; reeds dadelijk op de congressen zelf, waar een afzonderlijke afdeeling zich bezig hield met de studie van de vergelijkende wetgeving. Drieërlei soort wetten deden zich, gelijk Asser later in een der artikelen in zijn 'Revue de droit international et de legislation comparée' heeft uiteengezet, aan het onderzoek voor. In de eerste plaats die, welke, hoezeer ook bekleed met een nationaal karakter, toch van zoodanig algemeen belang waren, dat elke Staat van de elders ingevoerde verbeteringen voordeel moest trekken; daarnevens die, ten doel hebbende de oplossing van internationale conflicten door juiste en heldere wetsregelen; ten laatste die, welker materie, reeds strekkende ten bate van de internationale betrekkingen, door alle belangrijke Staten op eenvormige wijze diende te worden behandeld. De 'Association' heeft Asser in kennis gebracht met zijn later zoo getrouwen vriend Gustave Rolin-Jaëquemijns, toen advocaat te Gent, later gedurende geruimen tijd de raadsman van den koning van Siam. En het is deze vriendschap, waarin ook de Engelsche rechtsgeleerde John Westlake spoedig deelde, die heeft doen ontstaan de bekende 'Revue de droit international et de legislation comparée', een uitgave, meer dan uitgave alleen, een daad op zichzelf.

In de persoonlijke herinneringen, die Asser in **1902** bij het sterven van Rolin-Jaëquemijns aan dezen heeft gewijd, heeft hij ons uitvoerig verhaald hoe het denkbeeld der Revue in de hoofden der stichters opkwam. Toen Westlake en Asser in **1863** bij Rolin op de Place van Artevelde in Gent logeerden, was er van dezen gemeenschappelijken arbeid nog geen sprake; eerst vier jaren later, toen Rollm in Nederland vertoefde teneinde de belangen te behartigen van een faillieten boedel, welks curator hij was, is op een wandeling in den Haarlemmerhout het denkbeeld bij beiden gerijpt. Een reeks van omstandigheden, alle van minder belang-wekkenden aard, hebben Rolin weerhouden om reeds dadelijk zijn volle aandacht aan deze zaak te geven; in Augustus van datzelfde

jaar **1867** schreef hij aan Asser, dat naar hij vreesde Westlake, dien men tot mederedacteur had uitverkoren, bezwaren maakte met het oog op zijn vele werkzaamheden. Maar Westlake heeft aan beider aandrang toegegeven en reeds in September **1867** schreef hij over het ontwerp-prospectus, dat zijn volle instemming had. Nog vóór de plannen geheel waren voltooid, trad een nieuwe persoonlijkheid in den kleinen kring: de Italiaansche rechtsgeleerde Mancini, bij Asser geïntroduceerd door Laboulaye, toen reeds bekend lid van het Italiaansche Parlement en van zijn diplomatiek comité, erkend juridisch deskundige. Mancini heeft het gebied, waarop de Revue zich zou hebben te bewegen, in groote mate verruimd; hij pleitte ervoor, dat men zich met het publiek recht, zoowel te land als ter zee, evenzeer zou bezighouden als men aanvankelijk slechts aan wetgeving en jurisprudentie had gedacht. Zijn raad is gevolgd en het eerste nummer van de Revue, hetwelk in den aanvang van **1869** het licht zag, bevatte naast het program artikelen over de studie der vergelijkende wetgeving en van het internationaal recht; bijdragen, die het omvangrijk gebied, dat de Revue zich koos, voldoende in het licht stelden.

Slechts vier jaren nadat de Revue was opgericht en blijk had gegeven van een ontwakend leven op internationaal gebied, werd het ‘Institut de Droit International’ te Gent gesticht. Lieber, de beroemde Amerikaansche jurist, die voor president Lincoln de artikelen redigeerde betreffende het oorlogsrecht in den secessie-oorlog, Bluntschli uit Heidelberg, Calvo uit Buenos Ayres, Lorimer uit Edinburg, Dudley Field uit New York, Moynier, de man van de Roode Kruis-verdragen, de Lavaleye uit Luik, Besobrasoff uit Petersburg, Asser uit Amsterdam en Rolin-Jaëquemijns uit Gent waren de oprichters, wier namen reeds vertolken het exclusief karakter, dat ten allen tijde aan deze internationale academie van het recht is eigen gebleven. Het Institut, het was van den aanvang af voorgenomen, zou zich slechts bewegen in de ‘regions élevées et sereines de la science’, gelijk het ten allen tijde gedaan heeft. Geen zitting, of er werden vraagstukken van het hoogste juridisch belang besproken en op zoodanige wijze, dat daardoor de wetenschap werd gediend en vooruitgebracht; vandaar, dat het Institut werkelijk invloed heeft geoefend op de ontwikkeling van de volkenrechtelijke wetenschap, en dat er tal van internationale tractaten zijn

aan te wijzen, waarvan het ontwerp van het Institut afkomstig is. De beide vraagstukken, die op de agenda van de eerste vergadering van het Institut te Genève in **1874** prijkten, betroffen de bevor-dering der internationale arbitrage en de oplossing langs den weg der eenvormigheid en door middel van staatsverdragen van sommige rechtsconflicten. Moeilijk had men duidelijker en princi-piëeler het devies van het Institut: Justitia et Pace tot uiting kunnen brengen; moeilijk zou het ook zijn, na een tijdsverloop van nog geen halve eeuw gelijke resultaten te toonen, die op dit tweeërlei gebied door het Institut zijn bereikt. In **1874** waren Asser en Mancini de rapporteurs over de condificatie van het privaatrecht; gelukkiger dan zijn Italiaansche, dien hij zelf heeft genoemd ‘la plus belle et la plus parfaite figure dont puisse s'enorgueiller l'Italie moderne’, heeft Asser de resultaten van zijn onvermoeiden arbeid mogen aanschouwen en tot dien arbeid mogen bijdragen tot op het oogenblik, dat reeds resultaten van beteekenis werden verkregen.

Onder Mancini's invloed beproefde Italië in **1867** tot overeenstemming te komen ten aanzien van de internationale regeling van het privaatrecht. De ontvangst der plannen echter, hoewel geenszins onwelwillend, was niet aanmoedigend;, de bijzondere tegenstand van enkele groote Staten, met name van Frankrijk en van Duitschland, werkte verlammend. In **1881** kwam Mancini als minister aan het bewind, doch toen in **1885** zijn kabinet door een parlementair votum viel, was de verwezelijking van de Italiaansche plannen nog even ver van het eindelijk doel verwijderd als vier jaren tevoren. Asser, die reeds op jeugdigen leeftijd zijn bekende schets van het internationaal privaatrecht schreef, welke in bijna alle talen der beschaafde wereld voor de juridische literatuur is bewerkt; een zoo uitnemend studieboek, dat de Zwitsersche hoogleeraar Meili zich de moeite getroostte de Nederlandsche taal leeren om dit werk in den oorspronkelijken tekst te kunnen lezen, - Asser is geslaagd in zijn pogen, al had hij niet den toch machtiger Itali-aanschen Staat, doch slechts het kleine Nederland achter zich. In **1891** ging het ministerie-Van Tienhoven, waarin de kabinetsformeerder, tevoren Asser's ambtgenoot aan het voormalig Amsterdamsch Athenaeum, de portefeuille van Buitenlandsche Zaken had, op het advies van Asser, die sedert **1875** raad-adviseur

van het departement was, over tot de uitnoodigingen voor de eerste Internationale Conferentie tot regeling van het Privaatrecht, en na betrekkelijk langdurige onderhandelingen kwam deze conferentie in **1893** te 's-Gravenhage bijeen. Het behoeft nauwelijks betoog, dat zij geenszins de belangstelling heeft kunnen wekken, die reeds tevoren aan de beide Vredesconferenties was verzekerd; immers, haar voorbereiding gschiedde in stilte, haar zittingen werden gehouden zonder uiterlijke praal, haar onderwerpen vooral schenen op het zuiver deskundig juridisch terrein te liggen en wekten geen belangstelling bij de groote menigte. Het moge zijn, dat voor deze laatste het volkenrecht veel grooter aantrekkelijkheid bezit, omdat daarmede, naar het althans schijnt, meer in eens te bereiken valt, voor een man als Asser, voor wien het zuivere en strikte recht op wetenschappelijken grondslag een deel, een groot en overheerschend deel van zijn leven heeft uitgemaakt, moest uit den aard der zaak dat volkenrecht niet die aantrekkelijkheid bezittten, welke de regeling van het internationaal privaatrecht juist wel biedt. Bij dit laatste toch ziet men zich niet eens, maar telkenmale geplaatst voor de geschreven nationale wetboeken, en komt het er telkenmale op aan de veelal vijandige strekkingen dier wetboeken te verzoenen voor de onderdanen van twee verschillende Staten, voor wie om de een of andere reden de grenzen dier landen practisch zijn uitgewischt; het komt er dus op aan, langs zuiver wetenschappelijken weg en met een helderen, juridischen blik, in de gedachten der nationale bepalingen door te dringen teneinde daaruit te putten de elementen voor de oplossing in internationalen zin. Verzoenend is de taak van dengene, die het internationaal privaatrecht wil codificeeren; verzoenend echter, zonder met de eischen van de juridische wetenschap in botsing te komen.

Hebben de vier conferenties voor internationaal privaatrecht, die achtereenvolgens in **1893**, **1894**, **1900** en **1904** bijeenkwamen, een zoodanig resultaat opgeleverd? Het antwoord op deze vraag wordt gegeven door de resultaten van de conferenties.

Toen den **12**den September **1893** de gedelegeerden van Duitschland, België, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Zwitserland, Spanje, Portugal, Oostenrijk-Hongarijë, Denemarken, Rumenië en Rusland met die van Nederland in de Trêveszaal te 's-Gravenhage

bijeenkwamen, mocht Staatsraad Asser niet ten onrechte zeggen, dat een droom van zijn leven in verwezenlijking scheen te zullen gaan. En evenmin was het als een phrase zonder meer op te vatten, dat de Belgische gezant, de baron d'Anethan, den dag dier bijeenkomst den datum noemde van een nieuwe aëra op het gebied van internationaal privaatrecht. Voor een eerste en feitelijk tegenover zichzelf geheel onvoorbereide conferentie, mocht deze bijeenkomst, waarvan aan prof. Asser met algemeene stemmen het voorzitterschap werd aangeboden, zeer wel geslaagd heeten; in een achttal zittingen werden omtrent vier verschillende en hoogst belangrijke onderwerpen, het huwelijks-, het proces- en het erfrecht betreffende, tractaten samengesteld; en in het slotprotocol van den **25**sten September **1893** verbonden de gedelegeerden zich de daarbij vastgestelde regelen aan de beoordeeling hunner Regeeringen en Parlementen te onderwerpen. Tegelijkertijd werd in dat protocol de termijn genoemd voor een tweede conferentie, eveneens te 's-Gravenhage te houden.

Deze kwam reeds in **1894** in het voorjaar bijeen, en met vreugde kon geconstateerd worden, dat geen der ten vorigen male deelnemende Mogendheden zich had teruggetrokken, kon integendeel de Zweed-Noorsche Unie als nieuw toegetreden Mogendheid worden verwelkomd. Op de grondslagen, een vorig jaar gelegd, werd thans voortgegaan, ook ditmaal weder onder Asser's praesidium. In het slotprotocol dezer tweede conferentie werden drie der vier ten vorige male reeds voorloopig vastgestelde ontwerpen gewijzigd en aangevuld opgenomen,en werden daarin toegevoegd twee andere, die regelingen inhielden omtrent voogdij en faillissement. De meeste dezer ontwerpen steunden op de avant-proj ets van den bekwamen voorzitter, en namen als algemeen principe de verzoening der tegenstrijdige elementen in de diverse nationale wetgevingen aan; hadden inderdaad ten doel scherp en zonder omwegen te doen uitkomen, welke legislatie in bepaalde gevallen zou voorgaan, welke maatregelen in bepaalde gevallen getroffen zouden moeten worden om conflicten tusschen de burgerlijke wetboeken van landen, welker onderdanen in zeer nauwe betrekking tot elkander komen, te vermijden. Het definitief uitvloeisel dezer beide conferenties werd neergelegd in het tractaat van **14** November **1896** van 's-Gravenhage, waarin door de gemach-

tigden van tien Staten een overeenkomst werd aangegaan, die een algemeene regeling bevatte betreffende het burgerlijk procesrecht.

Op **22** Mei **1897** werd dit verdrag door een additioneel protocol eenigszins gewijzigd en aangevuld, en achtereenvolgens traden tot het tractaat ook die Mogendheden toe, die wel aan de conferentie hadden deelgenomen, maar voorloopig nog haar onderteekening niet hadden gegeven, het laatste op **31** December **1897** Rusland en Rumenië. Toen daarna het tractaat ook door de uitspraken der Parlementen was bekrachtigd geworden, kon men zeggen, dat voor geheel continentaal Europa, uitgezonderd dan de enkele Slavische Staten, die niet waren uitgenoodigd, eenheid van recht was verkregen ten aanzien van die onderwerpen, waaromtrent het verschil tusschen de wetgevingen vaak bezwaar opleverde, en waaromtrent erkend moest worden, dat dit bezwaar zich te sterker deed gevoelen naarmate het uit den aard der zaak met het dagelijksch leven meer en meer samenhing.

In **1900** kwam de derde conferentie bijeen. Maar in de jaren, die in dien tusschentijd waren verloopen, was er een belangrijke wijziging gekomen in de voorbereiding van de onderwerpen dezer conferenties; wijziging, welke Staatsraad Asser voor deze ingewikkelde materie noodig had geoordeeld en daarna met zijn gewone volharding ten uitvoer had weten te brengen. In **1897** reeds was de Nederlandsche regeering overgegaan tot het benoemen eener Staatscommissie tot voorlichting van het gouvernement inzake de aangelegenheden van het internationaal privaatrecht, en had natuurlijk aan Staatsraad Asser het voorzitterschap dier commissie opgedragen; het voorbeeld, door deze samenstelling gegeven, werd achtereenvolgens door Frankrijk, België, Rusland en Italië gevolgd. Het had de beste uitwerking, welke men zich kan denken. Want het daaruit gevolgde stelsel van schriftelijke voorbereiding had als regel de ontwerp-verdragen aan de verschillende Regeeringen rond te zenden, voordat zij haar gedelegeerden ter conferentie afvaardigden; op de daarop ontvangen antwoorden werden dan de documenten voor de conferentie opgebouwd, welke artikelsgewijze de opmerkingen en amendementen van elke Regeering aangaven, en zoodoende, nog voordat een woord gezegd was, een duidelijk overzicht van de verschillende standpunten toestonden, langdurige discussies ter verduidelijking van dit standpunt over-

bodig maakten en vermeden. De derde conferentie, die van **29** Mei tot **18** Juni **1900** te 's-Gravenhage werd gehouden, heeft hiervan het gewichtige voordeel in meer dan een opzicht gevoeld; heeft echter ook telkenmale mogen bemerken, dat haar president, als hoedanig - het is bijna overbodig het te zeggen - weer opnieuw Staatsraad Asser fungeerde, de materie, hoe zwaar en moeilijk ook, beheerschte zoodanig, dat hij een ieder tot leidsman kon strekken en in alle moeilijkheden zonder onderscheid den weg kon aanwijzen om uit het labyrinth van tegenstrijdige bepalingen te geraken. En wanneer men nagaat welke geleerden van groote beteekenis aan zijn zijde waren gezeten; wanneer men nagaat, dat een tweetal mannen van internationale reputatie als Louis Renault en Von Marters zijn 'lieutenants' werden genoemd, dan wijzen deze conferenties zelven reeds op een bijna eenig verschijnsel in de geschiedenis van internationale bijeenkomsten, op een permanent voorzitterschap, dat veel meer aan de persoonlijke eigenschappen van den benoemde dan aan égards tegenover het land, dat hij vertegenwoordigde, was toe te schrijven. In Asser vergat men den Neder-landschen gedelegeerde voor den vooruit aangewezen leider der werkzaamheden.

Wat de derde conferentie in **1900** tot stand bracht, het is terug te vinden in het verdrag van **12** Juni **1902**, waarbij uit het slot-protocol van **1900** de regelingen der wetsconflieten met betrekking tot het huwelijk, der wets- en jurisdictie-conflicten met betrekking tot de echtscheiding en de scheiding van tafel en bed, en der voogdij van meerderjarigen, tot regelingen van de vijftien deelnemende Mogendheden werden verheven. Weer werd toen aan de Nederlandsche Regeering verzocht zich te willen blijven belasten met het voortzetten van den moeilijken voorbereidenden arbeid. En toen de toenmalige minister van Justitie, Mr. P.A.W. Cort van der Linden voor deze vleiende uitnoodiging den dank der Regeering overbracht, kon hij gewagen van de vervulling eener zware taak, 'celle de trouver pour des principes, généralement approuvés, des formes concrètes acceptables pour tous et des régies pratiques', doch kon hij tegelijkertijd spreken van een nabijzijnde toekomst van nog grooter gewicht. 'Een verheven denkbeeld ligt ten grondslag aan Uw arbeid', zoo sprak hij in dezen zin, 'de aaneensluiting der menschheid, en te midden van Uwen arbeid zal het U allengs

duidelijk zijn geworden, dat de zedelijke afstand tusschen de verschillende volkeren dagelijks meer slinkt en dat wij niet zoover afstaan van het ideaal: één enkele menschheid, geleid door één enkel richtsnoer van recht.'

De vierde Conferentie, die in **1904** werd bijeengeroepen en die voor het eerst Japan aan haar beraadslagingen zag deelnemen, toonde ten volle de waarheid dezer woorden, want haar werkzaamheden waren van zeer belangrijken aard. Zij vatte allereerst aan een grondige herziening van het tractaat der rechtsvordering van **1896**, en bracht hierin verschillende wijzigingen, door de practijk aangewezen; zij maakte in zekeren zin het pro deo proces internationaal door, naar het scherpzinnig initiatief van haar voorzitter, dat deel van de uitspraak, waarbij kosten zijn, direct executabel te verklaren en zoodoende aan den eisch tot het stellen van cautie tegemoet te komen. Eveneens bracht zij tot een goed einde de trac-taten betreffende de wetsconflicten met betrekking tot de gevolgen van het huwelijk, dit zoowel ten opzichte van de rechten en verplichtingen der echtgenooten in hun persoonlijke betrekkingen als ten opzichte van hun goederen; betreffende de curateele en betreffende het erfrecht, tegenover welk laatste de aanvulling op enkele punten tot een volgende conferentie nog werd voorbehouden. Den **17**den Juli **1905** werd deze overeenkomst door een zevental Staten onderteekend; zij bracht een definitieve uniformiteit met gelijkstelling van nationalen en vreemdelingen bij het procesvoeren, met de hulp van rogatoire comrnissiën, met beteekeningen en toelating der executie van veroordeeling in de proceskosten, door den vreemden rechter uitgesproken, met een omvangrijke reguleering op het hoofddeel van het in het dagelijksch leven zoo diep ingrijpend familierecht. En men behoeft zich slechts te bedenken hoe delicaat deze in eerste beginsel reeds geregelde materie is, hoezeer juist geheel dat familierecht het nauwste verband houdt met de onderling afwijkende en zeker niet alleen van rechtskundigen invloed zijnde begrippen omtrent het huwelijk en zijn gevolgen, om tegelijkertijd te beseffen, dat Asser's werk niet alleen den eersten steen voor een groot en machtig gebouw vormde, maar veel meer de fundeering zelve van dit gebouw uitmaakt, en een fundeering niet naar den modernen trant, maar ouderwetsch soliede en degelijk. Zijn beleid deed de klippen omzeilen en wel het sterkst werd dit in

een der conferenties zelve gevoeld, toen Oostenrijk's bedenkingen tegen het toelaten binnen zijn grenzen van een huwelijksvoltrekking tusschen vreemdelingen, waarbij verhoudingen aanwezig zouden zijn, welke de Oostenrijksche wet als principiëele beletselen beschouwde, bedenkingen, religieus vari zeer ernstigen aard, geheel werden opgeheven door den takt van den leider dr vergaderingen, die het bemiddelend amendement reeds gereed had in dezen geest, dat ook huwelijken van vreemdelingen, voor den diploma-tieken of consulairen ambtenaar van den Staat dier vreemdelingen gesloten, door den Staat op wiens grondgebied dit geschiedt, om godsdienstige redenen niet kunnen worden betwist.

Bij de vier conferenties voor internationaal privaatrecht, te 's-Gravenhage in **1893** en volgende jaren gehouden, sluiten zich de conferenties voor de internationale regeling van het wisselrecht, die achtereenvolgens in **1910** en **1913** plaats hadden, nauw aan. Een groot stuk arbeid was door de vier Haagsche conferenties reeds geleverd, maar rechtstreeks op het gebied van den handel sloeg dit niet. En in het bijzonder de geldhandel had behoefte aan meer internationale eenvormigheid dan totnu-toe bestond. Dat groote bezwaren ook daarbij moesten worden overwonnen, spreekt vanzelf; dat hier niet alleen de eischen van de strenge juridiek, maar ook die van de financiëele praktijk aan de orde waren, bleek al dadelijk. In het algemeen; zou men aannemen, dat een, jurist, die achtereenvolgens het hoogleeraars-ambt, het adviseurschap van Buitenlandsche Zaken en het lidmaatschap van den Raad van Staten bekleedde, niet de aangewezen adviseur mocht worden! geacht voor financiëele aange-legenheden. Asser was erkend deskundig op het gebied der verzekering; de waarde van zijn adviezen dienaangaande is gebleken alreeds uit de instemiming, die zij in de kringen der belanghebbenden, vonden. Dat hij, kundig econoom was, ook al trad dit niet zoo telkenmale naar voren/, heeft hij meer dan eens bewezen. Op aandringen van Duitschland en Italië heeft dan ook de Nederlandsche regeering, mede op zijn advies, niet geaarzeld de bespreking van dit vraagstuk op haar schouderen te nemen. Geheel het systeem van voorbereiding van de wisselrechtconferentie van **1910** berustte op de deugdelijke grondslagen, die bij het internationaal privaatrecht zoozeer proefhoudend

waren gebleken. De beraadslagingen zijn lang, moeilijk en ingewikkeld geweest; zelfs voor de financiëele deskundigen, die buiten de conferentie stonden, was het meermalen: de vraag of iets, en dan nog iets goeds, was bereikt. Het voorloopig resultaat, dat in **1910** werd verkregen, is in **1913** aangevuld, verbeterd en vastgelegd. En op hetzelfde oogenblik heette het, dat een vijfde conferentie voor internationaal privaatrecht zou worden aangevangen, terwijl het tevens heette, dat Engeland bereid zou zijn de beslissingen van de vier voorgaande op het gebied van burgerlijk procesrecht, van huwelijksrecht en van huwelijksgoederenrecht te aanvaarden.

Wat hiervan zij, moge in het midden worden gelaten, de oorlog heeft dit alles plotseling tot het verleden doen behooren. Het internationaal privaatrecht scheen aan de invloeden van den oorlog onttrokken; zijn er niet bepalingen in de Haagsche conventie voor de gebruiken van den oorlog te land vara **1907**, die doen gevoelen, dat men den oorlog slechts tegen dien Staat en zijn vermogen, im geen geval tegen de private vermogens van, de particulieren wil voeren? Hoe het zij, vanaf het oogenblik, dat de oorlog zijn intrede deed, heeft het eene land gewedijverd met het andere in uitzonderingswetgeving op privaatrechtelijk ge-bied. Er zijn er, die beweren, dat Engeland en. Frankrijk hierin zijn voorgegaan; er zijn er ook, die het tegendeel volhouden. Hoe het echter zij, reeds in de eerste oorlogsmaanden vulden de bundels, aan deze oorlogswetgeving gewijd, een behoorlijke ruimte en deden: zij gevoelen, dat die opzet der Haagsche verdragen voor privaatrecht van de zijde van het meerendeel der oorlogvoerenden geenszins tegenhield, om deze geheel buiten werking te stellen. Maar al schijnt het, dat, vooral door den langen duur van den oorlog, het werk van deze conferenties van internationaal privaatrecht niet bevorderd is, de naaste toekomst geeft reden en aanleiding om te hopen, dat op haar grondslag krachtig zal kunnen worden voortgebouwd; want, vóór dezen oorlog leefde als nu in de hoofden van alle volkeren de zekerheid, dat verscheidenheid van nationaal privaatrecht niet alleen geenszins wenschelijk, maar in onze internationale maatschappij van thans nauwelijks mogelijk is. Men kan niet eenerzijds wenschen, dat 't verkeer tusschen de volkeren toeneemt ein ander-

zijds voor dat verkeer aan de particuliere personen ontnemen alle rechten, waarop zij ter persoonlijke veiligheid en zekerheid in het eigen land kunnen rekenen. Het bevorderen van verkeer, het aanmoedigen van handel en nijverheid, beide noodig, wil men den opbouw der wereld in de hand werken, stelt vanzelf de verplichting, dat men voor de rechtszekerheid der onderdanen ook in vreemde omgeving zal hebben te waken. De bescherming van de rechten van onderdanen buitenlands is een onderwerp, waaraan door volkenrechtgeleerden reeds meer dan ééne uitvoerige studie is gewijd; zonder het 't onderwerp der naaste toekomst bij uitsluiting te willen noemen, kan toch worden gezegd, dat daarin groote belangen, liggen opgesloten.

De betreffende artikelen, die aan het einde van het statuut van den Volkenbond voorkomen, zeggen niet met zoovele woorden dat de tractaten van voor dezen oorlog alle zullen worden hersteld, maar geven toch het recht te denken, dat aldus ten spoedigste zal geschieden. De Volkenbond heeft, in welken vorm dan ook totstandgekomen, ten doel de internationale rechtsorganisatie tot stand te brengen: te herstellen, voorzoover deze bestond. De tractaten voor internationaal privaatrecht zijn te korten tijd in werking geweest om reeds een deugdelijk middel te blijken ter verzekering van dezen internationalen rechtstoestand. Maar voor een ieder, die bedenkt welke juridische gevolgen het dooreenleven van de verschillend volkeren met zich brengt; tot welke moeilijkheden aanleiding geeft en moet geven de herhaalde botsing van verschillende nationale wetgevingen, zonder dat op eenigerlei gebied zou zijn bepaald aan welke de voorrang dient te worden toegekend, zal het ook duidelijk zijn, dat het tot de eerste plichten, van den Volkenbond behoort om de deskundigen aan den arbeid te zetten, teneinde deze problemen nader tot oplossing te brengen. En dat daarbij met deru arbeid, dien Nederland door Asser ondernam en dien Asser, dank zij Nederlands steun, tot een zoo verre oplossing reeds wist te brengen, zal worden rekening gehouden-, spreekt wel vanzelf. Als een bewijs trouwens hoe groot de belangstelling van Nederland's zijde in de regeling van de ontwikkeling van het internationaal privaatrecht is, moge worden gelet op handhaving der permanente commissie voor het internationaal privaatrecht, als welker voorzitter na Asser's dood achtereen-

volgens de Staatsraden Heemskerk en Josephus Jitta optraden.

Moge deze commissie in de naaste toekomst geroepen worden om de Regeering te adviseeren tot het organiseeren van menige nieuwe conferentie, die niet alleen het aanvankelijk gebied van het internationaal privaatrecht zal bevestigen, doch dit zal uitbreiden telkenmale opnieuw!

Zondag door Hélène Swarth.

I

De kerkklok roept met galmend zware slagen.
De vromen komen liefdevol belijden
De liefde Gods, Hem bede en lofzang wijden,
Zijn woord aanhooren en zijn zegen vragen.

Hoe bitter moet die vromen ik benijden,
Ik, die alleen mijn aardezijn moet dragen,
ie niet, tot loon van donkre lijdensdagen,
Een eeuwigheid van hemelheil durf beiden.

De stappen klinken als de zomerregen
Op blaadren, 't is me of op mijn hart zij vielen -
Droef wend ik me af en ga mijn stille wegen.

O zweeft nu tot mij neer uit Land der Zielen,
Bevrijde geesten! ziet mij nederknielen
En troost mij zacht met d'adem van uw zegen.

II

Het orgel ruischt en jubelzang van psalmen
Ontstroomt de kerk, door 't lichte lenteloof.
Ik treed niet binnen, wijl ik God niet loof.
Ik bid dat Christus moog mijn leed verkalmen,
Dat hij de vlammen van mijn wanhoop doof.
En droomend luister ik naar psalmengalmen
En wuiven zie ik Palestina's palmen.
- O lieve Heiland! sterk mijn zwak geloof!

O zie mij aan, die zeventigmaal zeven,
Lankmoedig zacht, heb smaad en hoon vergeven
En daarom durf te roepen naar uw troon.

'k Vraag niet de glorie van het Eeuwig Leven.
Laat liefdevol uw vrede mij omzweven,
Alleen uw vrede, o Gode- en Vrouwezoon!

III

En liefde en leed en stierf een god voor mij?
Vloeide één der droppels van zijn heilig bloed,
Brandde één der vonken van zijn liefdegloed
Voor mij, verlaatne in werelds woestenij?
En ga ik 't Eeuwig Leven tegemoet
Zoo 't brood, dat de Englen krachtig maakt en blij,
Dat werd uw vlëesch door wondre tooverij,
Mijn zwak geloof, mijn wankle hope voedt?

Neen, milde Meester, wien ik trouw vereer,
Gij waart een Mensch en leedt uw martlaarsmart
Om ons te geven Liefde's hemelrijk.

O laat mijn lippen kussen warm en teer
Uw wonde voeten en uw broederhart,
Wijl gij door liefde werd een god gelijk.

Verzen*) door Laurens van der Waals.

I
Het onvolbrachte.

Hoe zijt gij zoo voorzichtig met Uw woorden
die, niet gereid tot een verpuurd gedicht,
de blanke aandacht vangen van het licht
en zonder rijm en rythme reeds bekoorden?

Bedoven klank, dien wij als voorzang hoorden,
wordt verre stem, genaderd tot héél dicht
en streelt als adem over mijn gezicht.
Hoe zijt gij zoo voorzichtig met Uw woorden?

Is niet hetgeen men nadert en niet weet,
hetgeen men zoekt en nooit kan vinden,
- het zoetste en het schoonste en het leed
dat men meer liefheeft dan de diepstbeminden -
gelijk het maanlicht, dat de schâuw vergeet,
verstoven achter kaalgetakte linden?

*) Uit een bundel ‘de Tuinspiegel’, welke in het najaar verschijnen zal bij de Uitgeversmaatschappij ‘de Waelburgh’ te Blaricum.

II
Overwonnen avond.

Nu is de ijlë ijdelheid welhaast verdwenen,
de lieve ijdelheid van den doorluchten dag,
die als een bevend licht boven landouwen lag
en de bebloemde vreugd der hoven heeft beschenen.

Nu lokt de schemering het nalicht om zich henen,
nu vangt de prille nacht de schaduw van den dag;
de droom, dë onbestendigheid, gaat overstag
en stuit met zwakke kiel tegen tijd's starre steenen.

Voort duurt de stille strijd.... tot nacht geheel verwon,
de rust ons Overmant, de schauw gaat overheeren
en wij weer tot het licht, het zwakke, wederkeeren
dat uit ons zelve wies, als water uit een bron.....
en sluiten half verblind, om niet den blik te deren,
de oogen voor dat licht nu heller dan de zon.

III.
Dageraad.

Ziet, dë aanvang van den dag,
    is vol schijnsel overgleden
    door een waas van vochtigheden
dat als dauw op duister lag.

Uchtend, uit verblauwden mist
    als een hemelsch licht gerezen,
    heeft àl schaduw saamgelezen
tot een kleurrijk onbeslist.

Al zijn gloed heeft hij verkwist
    aan het bloedend, overladen
    duister, welks verteerde waden
glanzen gaan als amethist.

Vindt het hart dan steeds in duister
rooder spiegeling van gloed
    klaarder zang van overmoed
    dan in feilen zonneluister
    dan in brandend zonnebloed?

IV.
Ontgonnen duister.

De duisternis is vol van kleuren die schakeeren
van schaduw die in zich nog spiegelt schijn van licht,
als bleeke lach, die beeft op een bedroefd gezicht,
moet zij het zoetst genot, zich zelf te zijn, ontberen.

Want glanzend als de pracht van blauwe pauwenveeren,
bedwelmend als de gloed, die diep verborgen ligt
in de bedwongen klank van een zinrijk gedicht
blijkt steeds de helderheid de schauw te overheeren.

Zoo is hetzelfde steeds zichzelf en nooit zichzelven:
de duisternis gedempt door licht dat nimmer faalt
is als de schaduwing der lichtende gewelven,
waaronderuit ons hart de schoonste schatten haalt,
- die ook de geest, vergeefs begeerend, tracht te delven -
wier gloed, als purpren schijn, de eenzaamheid doorstraalt.

V.
Uit het duister.

De duif, de blauwe duif, uit duister van den dauw
in 't schuchter zilvrig licht der uchtendzon getreden
wordt door dien paerlen schijn zoo teeder overgleden
dat tot een wederschijn versmelt haar doffe blauw.

De pootjes rozig rood, opbloeiend uit het grauw
beslagen gras, befloerst met glans van vochtigheden,
vormen tot kostbaar spel haar wegend lichte schreden,
tot een bekorend spel van kleur, schemer en schauw.

Zoo de gedachte ook, die uit het eenzaam duister
gelijk een blauwe duif in 't wellend licht verschijnt,
ook zij wordt zóó verlicht door den doorluchten luister
dat hare dofheid smelt en in een glans verdwijnt
en hare woorden, rood in schemer van gefluister,
groeien tot kleurrijk dicht waarin de schaduw kwijnt.

Verzen van Hendrik Kroon.

I

O, zoete maan, wat staat gij ver en hoog,
Hoe zilverzacht en wijd spreidt gij uw licht.
Trouwhartig blinkt uw open aangezicht
Waarover nooit een trek van valschheid vloog.

Donker geboomt rankt naar den hemelboog,
Als 't rijk der geesten is 't azuur doorlicht.
Een diepen vrede heeft de nacht gesticht,
Die rustig als een heiige nadertoog.

Zalige stond, wat zijt ge stil en puur.
Vol van verborgenheid sluit gij u open.
Verlangen is mij in de ziel geslopen
Zoo klaar te worden als dit hoopvol uur.

Daar 't hart niet scheiden kan van deze pracht
Dralen mijn schreden in den zilvren nacht.

II.

Zooals de zon, gebiedster van den dag,
Eer zij 't bewind gaat afstaan aan den nacht,
Haar landen zet in rosse vlammenpracht,
Dan heenvaart volgens overoud verdrag,

Heeft ook de herfst, als hij 't onvast gezag
Den winter overlaat, vóór de overdracht
Tot hoogsten luister zijn gebied gebracht
En gaat verglimmend heen zonder geklag.

Als 'k van mijn aardschen post word afgelost,
Uit dit onwisse leven scheiden moet,
Hoop ik den hemel van mijn rijk gedost
Te zien met een onmetelijken gloed

Van schoonheid, die mijn ziel zich moog verwerven,
Voortstralend nog als 't broze lijf gaat sterven.

III

Nu ligt het donker land
Open naar allen kant
Te wachten op de zon,
Die uit haar gouden bron
't Veld overgieten zal
Met stralen, zacht van val,
Zoodat om donkre leden
Komt een groen kleed gegleden.

De vogels zingen al
Van wat gebeuren zal
Voorspellend lied hoog uit.
Hoe nieuw klinkt dit geluid
Bij 't hooren, telkenreis
Wen de eeuwenoude wijs,
Te langen tijd verstomd,
Herboren wederkomt.

Ook ik wil open zijn
Voor zon- en sterrenschijn,
Blijve ik regen en wind
Steeds broederlijk gezind.
Gelijk 't ontbloeiend graan
Moet ik wel rijpen gaan,
Daar mij de rijkste zegen
Toestroomt van allerwegen.

IV

Wij zijn niet zonder U
Als wij verschijnen,
Zult ge eens zijn zonder ons
Als wij verdwijnen.
Blijven de geesten afzonderlijk voortbestaan
Als de lijven versterven,
Zullen ze onnaspeurlijk eens in U overgaan
Hun persoonlijkheid derven.
Zijn wij deelen van U
Gesplitst om van Uw ontzaglijk rijk
Besef voor U te verwerven,
Zijn wij in wezen aan U gelijk
En zoudt gij zonder ons
Begrip van Uw grootheid derven?

Wij zijn toch geen marionetten,
Die tripplen op maat van de wetten
Door U gesteld voor een spel.
Daarvoor brandt in ons te fel
't Verlangen als scheppers U te gelijken,
Door daad en gedachte 't al te verrijken,
Daarvoor is beurtelings onze nood
Onze vreugde en bezieling te groot.

De blaadren in 't woud hebben een schoon verscheiden,
Ze staan bij het sterven
In schittrende verven
Of zij den dood als een feest verbeiden.

Nieuw loover zal in zonsatijn verschijnen,
Ontroerend is 't komen gelijk 't verdwijnen.

Dit teekent het werk van een God,
Dat hij een vol gehalte
Schenkt aan elke gestalte
Moog zij jong schijnen, rijp of rot.

De bloemen in blanke kleedij
Verrijzen uit donkere klei,
Verderven na het opwaarts streven.
Zooals de geuren
Sterven de kleuren
Maar wonderbaar gaan zij herleven.

Heeft onze geest herinnring aan lichter oord
Waar wij als zwervers vandaan zijn gekomen,
Waarnaar wij verlangen in onze droomen
Als een balling naar 't land waar hij thuis behoort.
Wat zeide U, geest, 't bijzonder licht
Dat gij zaagt in een droomgezicht.
Is sterven vergaan,
Is sterven verdwijning,
Of wordt het een gaan
Naar schooner verschijning?

Herfsttijd 1918.

V

Zacht wordt in de aarde een kiem gewekt door 't licht,
Dat haar vermogens vrijmaakt van hun kluister,
Het spruitsel rijst de ruimte in uit het duister,
't Is naar de zon, dat het zijn ranken richt.

't Staat straks voor zijn bevrijders aangezicht
Gekroond, maar zonder trots, in vollen luister,
Zoo argloos, onbewust, dat zich gekuischter
De schoonheid niet kan keeren tot het licht.

Opdat mijn ziel voor kwijning word' behoed,
Eer mocht ze een kroon, die nooit verwelkt, erlangen
Wacht zij als 't zaad in de aarde een warmen gloed,
Maar verder dan de zon gaat haar verlangen.
Zij haakt naar 's werelds innerlijke vuur,
Den geest, van 't al de drijfkracht en het stuur.

VI

In 't ondoorzichtbaar weefsel van den nacht
Rust ik en ben als van mijn bouw beroofd.
Door 't donker is en kleur en lijn gedoofd,
't Al voor den blik tot niets teruggebracht.

De stilte heeft, vertrouwling van den nacht,
Mij nog een ander zintuig weggeroofd,
Toch ligt mijn wezen niet als uitgedoofd
Maar voelt zich toegerust met vreemde macht.

Want ondanks 't duister ziet mijn oog een licht,
Dat nochtans door geen voorwerp wordt weerkaatst.
Ik voel mij in een helderen gloed geplaatst
Waarvan de bron ontschiet aan mijn gezicht.

Brandt in mijn diepte een licht, een zuiver vuur,
Stralende baak in om mij donker uur?

Natuur-symboliek door J. Winkler Prins.

Elfen.

Hoe menig keeren hoorde ik 't lied
Der elfen in het ver verschiet,
Bij 't dagen.

Maar als de zon haar stralen giet,
Dan moet men naar der elfen lied
Niet vragen.

't Was in het groene lentgetij:
De jonge boomen knopten blij
En geurden,

Toen wij voor 't eerst er, zij aan zij,
Een jeugdige elf van banden vrij,
Bespeurden.

Ik vroeg verbaasd: wat doet gij daar?
Zij lachte, en kamde 't groen-blond haar
Met naalden:

Met dennennaalden door elkaar,
Die pas gegroeid er kant en klaar
Reeds straalden.

Kerkje.

'k Herdenk hoe dikwijls wij, in de zon
Gelegen,
Eerbiedig, op 't grasperk, vóór 't preeken begon,
Stil zwegen.

Stil luisterden naar de opkomende zee
Van klanken;
Om bij het einde al zingende mee
Te danken!

Hoe 'k óp mij heesch tegen 't venster aan,
Inblikte;
En daar den ernstigen preeker zag staan
En schrikte.

En als het dan zonnig en schaduwrijk was,
Hier buiten,
Dan vielen naar binnen die schaduwen ras
Door de ruiten.

Dàn kropen de hazelaarsbladeren rond:
Geflonker
Kwam, ging en wisselde steeds op den grond
Met donker.

Stilte.

In der boomen hooge kruinen
Stilte alom;
Op de toppen van de duinen
Stilte alom!
Roerloos stom,
Roerloos zweven
Aan en af door schemerdreven
Schimmendrom aan schimmendrom.
Ginder wordt een draad geweven,
En hier springt er één van 't leven.
Klokgebom,
Nauw hoorbaar even,
Roept alom
't Plechtig: kom!

1885.

Aan zoo goed als een eigen kind door W.L. Penning Jr.

I
Relieken.

Een boek vol geest hadt ge opgeslagen,
Maar schooft ge op zij. Daar viel uw blik
Op lievlingsdicht, in verre dagen,
Van haar die u beminde als ik.

Terwijl ge al blaadrend kwaamt te lezen,
Halfluid u soms beluist'ren deedt,
Trof me, als uit Vrouwliefs mond voor dezen,
Klein lied van g r o o t - meest z w i j g e n d leed.

En steeds betastend wat verscholen
Als erf-reliek steeds mèt mij ging,
Gaf zich mijn grijsheid onverholen
Aan onvergrijsde erinnering.

*

En 'k zie mij, als vóór veertig jaren,
In held'ren voorjaarsmorgenstond
Daar waar mijn vrouws g e d a c h t e n waren -
Op nooit dan stil betreden grond.

Die rusthof - met zijn waas van knoppen,
Zijn kweelend vogelstipje omhoog,
Zijn windgesuis om popeltoppen -
Klaar heugt hij 't hart dat zwààrder woog

Dan 't kistje in vader-arm gedragen,
Ontbloot naast opgeheuveld zand,
Gelegd - waar allen eenzaam lagen
In 't stilbevolkte donk're land.

*

Toen, wachtende op een sprei van zoden,
In 't vreemde bed verlaten lag
Wat nimmer wiegje had van noode,
Noch 't W e l k o m ! op geboortedag,

Toen plukte ik allerkleinste bloemen,
En bracht ze thuis - als groet van ‘ginds’
Voor moederlief. En ‘moeder’ noemen
Dat deê 'k mijn kinderlooze ook s i n d s .

*

Dan kwam haar jaardag. Dankdag tevens
Voor haar behoud, bracht hij 't kleinood -
Gij weet - dat tot aan 't eind haars levens
Zich maar voor óns en ú ontsloot:

Hier 't MEDAILLON, nu 't mijne al jaren,
Kreeg met der Oud'ren beeld'nis saam
Die dorre bloempjes te bewaren,
En wat het kind nooit droeg - zijn Naam.

Kleinst erfbezit maar reinst van allen,
Wel vaak door moedertraan gekust,
Mag 't ooit in vreemde handen vallen?
Zal 't mèt mij gaan waar vrouwlief rust?

Wat zich in 't keurs en 't vest liet dragen,
Leg gij dat - wen ik ginds vernacht -
Bij 't BOEK, voor mij ook opgeslagen
Door haar wier eind gij hebt verzacht;

't Reliek waarin al veertig jaren
Een takje ligt bij 't lied van leed
Dier arme - ‘die gestorven ware
Van Blijdschap om een Levenskreet!’

Nooit vreemd geworden aan die klanken
Uit meê-verwelkten moederdroom,
‘Toch, toch ons kind!’ doopte u mijn kranke -
Laat MEDAILLON en BOEK u danken
Voor erf-bewaring vromvlijk-vroom!

II
Op!

Hoe warm - dien avond vóór 't verscheiden,
Wellicht zich 't naadrend eind bewust -
Heeft U mijn vrouw bij stijgend lijden
Nog toegelachen en gekust;

'Mijn liev'ling!' juichte 't laatste zeggen,
Terwijl ze uw hand te grijpen zocht;
Zal zich in 't m i j n e een klaagtoon leggen,
Wijl zielsdank niets voor U vermocht?

Rustloos voor uw geluk ten strijde,
Kwam 'k, meent ge, uw dwaalweg in te slaan?
't Zij!.... zelfverwijt treft geen van beiden,
Al was weg-wijsheid beide' ontgaan.

Arm nu 'k u weet gebukt gezeten,
In wanhoops overmacht misschien,
Hoe rijk zou 'k mij vóór 't scheiden heeten.
Kon 'k meê-nog uw herrijzenis zien.

Na mede-l i j d e n - meê-g e n i e t e n
Van zegen dien ik u voorspel:
Zoodra de tranen milder vlieten,
Herwonnen moed op lots-herstel.

*

Uit nauw verwanten stam gesproten,
Gij plaatsvervangster van ons kind,
Hoor bede in zwanenzang besloten:
Duld leed, doch nimmer hou 't te vrind!

Ach, mocht ge blind zijn voor een pooze, -
Uw smartegang gaande op den tast,
Waardeeren te eer één troostend kozen,
Een steeds nog voor de hand houvast:

Zoetste' oudernaam nog op de lippen,
Beste aller moeders nog aan 't hart,
Wat wilt ge uw zomer laten slippen,
En hullen heel zijn bloei in 't zwart?

Die werkt en wacht gaat niet te gronde,
Die groot verlies het best verzweeg,
Wordt rijp voor grooter winst bevonden....
Bleek u Pandora's doos al leëg?

Hoe waardloos voor uzelf u 't leven
Thans schijnen moog, hou 't leven vast;
Geen dochterplicht heeft u begeven -
Geef U! en lust duikt op uit last.

Zie, zelfverloochnend, rond - h e l p dragen
En streelt u onverwacht een vreugd
Die 't hart verruimen kan en schragen,
Grijp ze aan! gezonde vreugd is deugd.

Al uw verdriet is ook het mijne;
Wilskracht doe u, dus **mij** ook goed;
Komt nog uw middagzon niet schijnen,
Eer **mij** het avondlicht verdwijne -
Op! kweek de zon in uw gemoed.

III
Zelfonderzoek.

Kón 't zijn dat, onder 's levens druk
Mijn oude dag, gespitst op uw geluk,
Toch voor één oogenblik om 't zijne ùw lot vergeten,
Wat lang voor u op 't spel stond s p e l geheeten,
Gedachteloos uw kans verachtloosd heeft,
Uw pad bemoeilijkt heeft, klaarst uitzicht heeft bedorven -
Dan, levensgraag, hadde ik te lang geleefd....
- Om uwentwil mijn kind veel liever waar 'k gestorven!

Schuld aan uw ramp zij mij niet aangewreven,
Loutre onderstelling heeft me een doorn gewrocht;
S t r e n g v o o r G o d s o o g heb ik mijn doen doorzocht:
Tegen mij zelf - vàlsch zou 'k getuignis geven,
Kon tot dien prijs reeds thans uw r u s t gekocht....

Goddank! nog kust ge in mij, den grijzen kameraad.
Uw besten vrind in leven goed of kwaad.

IV
Nu 't voorjaar lacht.

Laat, lieve, 't hoofd niet moedloos hangen;
Nog draagt ge rozen op de wangen,
Nog werkt in u een schrand're geest;
Nog kan uw hart gelukkig maken,
En met gezonde zinnen smaken
Lots-ommekeer, nieuw levensfeest.

Om 't hart te stemmen, klacht te stuiten,
O neem mij weër met u naar buiten,
En schets mij daar, nu 't voorjaar lacht,
De dingen die den geest bekoren;
Wien gij doet z i e n , moge ú doen hooren
Zijn zomerdroom te voorjaarsnàcht:

Droef doolden we onder somb're boomen....
Eensklaps, daar was de zon gekomen -
Verruk'lijk brak zij dóór in 't bosch;
Zie myriaden lachende oogen
Heen-gluren uit de lommerbogen
Naar schaduwspel op goud-groen mos.

Goud zaait de zon in dans van stralen,
En kleurverluchting doet ze dalen
Op landgewaad en spieg'lend nat;
En schilderachtig, nu ze ontzweven,
Erin'ren wolk en damp aan 't leven
Dat àchter ligt - uw donk're pad.

Al vreugd schalt op van schommeltwijgen;
En zielsverzuchting hoor ik stijgen
Naar levenslust, levensgenot!....
En 'k weet, als uit het kwaad geboren
Wordt vaak ons 't beste goed beschoren -
Langs welke wegen? dat weet God.

Herdenking door Dop Bles.

Nous n'aurons plus jamais
notre âme de ce soir.
Henri Bergson.

De hemel is één starrenregen,
Maar niet als in dien eenen nacht.

Uw hoofd zoo zoet tot mij genegen,
Maar niet als in dien eenen nacht.

Wel kunnen onze lippen kussen,
Maar niet als in dien eenen nacht.

En 't hartsvuur zal de lust wel blusschen
Maar niet als in dien eenen nacht.

Uw oogen zijn vol ziel geloopen,
Maar niet als in dien eenen nacht.

In onze adem hijgt een hopen,
Maar niet als in dien eenen nacht.

Dit samen-zijn zal schoon verbloeien,
Maar niet als in dien eenen nacht.

Plots gaat een gaal weer klanken sproeien,
Maar niet als in dien eenen nacht.

Straks strenglen streeling moede handen,
Maar niet als in dien eenen nacht.

Als flauwe schemer blauwt de wanden,
Maar niet als na dien eenen nacht.

Dan is de droom gekeerd tot droomen,
Maar niet als na dien eenen nacht.

O, nimmer, nimmer dat kan komen.
Wat eens was in dien eenen nacht.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(10. *Dr. K.H. De Raaf en J.J. Griss.* Stroomingen en gestalten. Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde, Rotterdam 1920. W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij. - Alberdingk Thym herdacht. 20. Letterkundige kroniek. Vaderland, 11 Juli 1.1.)

Met wezenlijk genoegen heb ik deze nieuwe geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde voor het grootste deel ernstig gelezen en voor het andere met oplettende aandacht doorgezien. Want zij is geschreven door twee menschen, de heeren De Raaf en Griss, die niet alleen van de auteurs, over wie izij schrijven, zelf kennis genomen blijken te hebben, wat vroegere literaire geschiedschrijvers, wel eens na schijnen te hebben gelaten, maar die de resultaten vanhun studie en denkend onderzoek ook blijken te kunnen zeggen op een suggestieve manier.

Ja, voor ieder die belang stelt in de Nederlandsche letterkunde, kan dit een dikwijls leerrijk boek zijn, en dit vooral omdat de saamstellers objectiever over de schoonheidswaarde van sommige vroeger-eeuwsche dichters geoordeeld hebben, dan de gewone literaire geschiedschrijvers dit tot dusverre wisten te doen.

En dit is verblijdend. Want in ihet algemeen zag het en ziet het er tot heden met de gangbare meeningen over verschillende onzer oude dichters nog altijd een beetje heel zonderling uit. En tot die slotsom moet ik komen, op grond van het volgende feit.

Zie, ik, zooals ik gewend ben, hier eiken dag een tamelijk groot aantal uren voor mijn schrijftafel te zitten, omringd, in de langs, de wanden rijzende kasten, door alle belangrijke en een goed deel der minder meêtellende Hollandsche dichters van 't Verleden, die ik alle van tijd tot tijd in handen neem en tot hun kern tracht te

doorvoelen, ik ben - dat moet ik erkennen - op grond van die jarenlang doorgezette studie, volstrekt niet blind-geestdriftig kunnen worden voor onze vroegere vaderlandsche poëzie. Integendeel, zoo iemand, heb *ik* altijd heel goed datgene wat men hun tekortkomingen noemen kan, een zekere mate van verstandelijkheid, van eentonig-aandoende gelijkmatigheid, in de ellen-lange massa hunner bundels bespeurd en betreurd. Maar toch, altijd, als ik voor het eerst een dichter opsloeg, dien ik nog niet kende, ben ik telkens weer begonnen hem heel langzaam te lezen, rustig op mij latend inwerken zoowel wat hij te zeggen had als de wijze, waarop hij dat deed; zonder er ooit aan te denken, dat hij op grond van wat vroegere beoordeelaars van hem gezegd hebben, reeds die of die reputatie bezat. En die volkomen-onbevangene wijze, om kennis te nemen van wat de oude geslachten gedicht hebben, is mij gebleken de eenig-juiste te zijn. Want ik ben daardoor tot mijn eigen genoegen, en, naar ik hoop, ook tot de verfijning en verruiming van het inzicht mijner landgenooten, tot een vrijwel andere, een gunstiger meening over de waarde van verscheidene Hollandsche dichters van vroeger kunnen komen, dan die het meerenideel hunner kritici een enkel keer uit izichzelf, maar meestal, omdat zij hun voorgangers goedgeloovig napraatten, hebben meenen op te moeten stellen als de kort-weg afkeurende einduitspraak, waar geen hooger beroep van mogelijk zou zijn. O, de heeren geschiedschrijvers onzer letterkunde zijn inderdaad vaak aller-vermakelijkst naïef geweest. Want zij hebben er in de verste verte geen denkbeeld van, wat er in waarheid toe vereischt wordt, om juist te leeren oordeelen over de literaire scheppingen van den ouden tijd. Zij verbeelden zich, dat veel kennis van het feitelijke der letterkundige werken, van hun zakelijken inhoud en hun wijze van ontstaan, en welke invloeden daartoe meewerkten, ruimschoots voldoende zijn, om een aesthetisch oordeel te kunnen vellen, dat afdoende heeten mag. Immers, een grondige kennis en een behoorlijke mate van gezond verstand, wat heeft men méér noodig, om met zekerheid te kunnen bepalen of een gedicht uit vroeger dagen prachtig of minder mooi of leelijk heeten moet? Zóó redeneeren in zichzelf de geleerde heeren, d.i.: zij, die door geduldige jarenlange studie, de doode materie der literatuur-historie tot in de minst-beteekenende bijzonderheden onder de knie hadden gekregen. En

zij zouden volkomen gelijk hebben, indien er behalve die zeer bewondrenswaard-exacte feitenkennis, waarin zij zich verheugen mogen, niet nog iets heel anders, een, om zoo te spreken, aan-geborene, want zuiver-psychische kwaliteit was, zonder welker bezit ieder mensch, die een letterkundig oordeel uitspreekt, noodzakelijkerwijs een dilettantische, op goed geluk af spreker blijft. In vroeger eeuwen werd die psychische gave van aesthetische onderscheiding 'de smaak' genoemd, en men zou dat woord kunnen behouden, zoolang er geen beter wordt gevonden, dat de bedoelde zielsqualiteit nog scherper definieert, al moge dan ook het woord, door het misbruik dat er voorheen van gemaakt is, in diskrediet zijn gekomen, en ten onrechte als de aanduiding van iets volstrekt-waardeloos in onbruik geraakt. Inderdaad, vóórdat in de **19**e eeuw, de literaire kritiek zich op stevige grondslagen gevestigd had, sprak ieder bij het beoordeelen van letterkundige werken uitsluitend van zijn smaak, en verstond daar dan nog niet eens onder, wat wij eronder begrijpen, n.l. de fijnste ontwikkeling van het aesthetische aanvoelingsvermogen, maar wèl dien schijn-vorm ervan, 'den goeden smaak', die er heelemaal niet op lette of een dichtstuk deel had aan de schoonheid, maar uitsluitend of het welvoegelijk was, en er een zedelijke of godsdienstige strekking achter zat.

En men legde dus den gedichten een maatstaf aan, die stellig van een zeker standpunt uit, van belang kan wezen, maar die toch onmogelijk in staat stelt, om te beslissen, of een rijmend voortbrengsel niets meer dan een rijmstuk is dan wel een waarachtig gedicht kan worden genoemd.

Gedichten toch izijn in de eerste plaats gedichten, d.i. mooi-rhythmisch-zingende uitingen van het onbewust-psychische, zich niet met rationeele bedenksels inlatende binnenleven des menschen, en nu kan de dichter wel, als dit, hupplend op zijn meegeboren melodie, naar de oppervlakte, dus in zijn bewustzijn komt, er, voordat het op het papier valt, met zijn willende Rede intellektuëele elementen van zedelijke of politieke of kerkelijke strekking doorheen vlechten, maar de schoonheid van het gedicht, die uit het oer-spontaan-psychische stamt, kunnen die verstandelijke bijmengsels toch geenszins verhoogen: in het minst ongunstige geval, d.w.z. als zij niet de overhand krijgen, doen zij er niet of weinig toe of af. En hen als

maatstaf te nemen bij de bepaling der schoonheid van gedichten, zooals vroeger bijna algemeen gedaan werd, en zooals tegenwoordig óók nog wel eens geprobeerd is, is eigenlijk de dingen op hun kop te zetten, om alles anders te zien als het wezenlijk is. Een grasperk wordt niet fraaier, omdat er nuttige tuiniersgereedschappen op verspreid liggen en evenzoo kan een gedicht geen hoogere dichterlijke waarde krijgen, doordat er telkens in verzekerd wordt, dat men de deugd betrachten of een ijverig volger van de een of andere richting worden moet. Daar is ieder het nu wel over eens op een aantalletje weinig-deskundige zeloten na, die de poëzie van uit de ruime, hooge sfeer der vrije psychische kunsten omlaag wensehen te halen, om haar te stoppen in het beëngende hokje van de eene of andere praktische partij-politiek, waardoor zij natuurlijk haar bezield, want uit de Onbewustheid komend karakter gehe el moet kwijtgaan en als, in hoofdzaak, koel-verzonnen bedenksel haar blijvenden invloed op de menschheid onverbiddelijk verliest.

Ik zette dit alles hier kortelings uiteen, omdat er tot dusverre veel te weinig op gelet is, bij het beoordeelen van dichtwerken, zoodat de kritiek op poëzie, daar zij van toevallige bijzaken uitging, daarmede rekening houdend en daarnaar alles beoordeelend, in het algemeen genomen op een volslagen dwaalspoor is geraakt. Een wezenlijk gedicht is een spontane schepping van 's dichter's psychische Onbewustheid, en wie dus over gedichten juist wil oordeelen, moet een allerfijnst psychisch aesthetisch aanvoelingsvermogen bezitten, dat in eerste instantie eveneens in die onbewustheid haar oorsprong vindt. Dat zuivere aanvoelingsvermogen nu, dat tegelijk met den bezitter-zelf geboren wordt, komt maar hoogst zelden, maar bij weinig menschen in zijn meest verfijnde en volmaakte ontwikkeling voor. Want een aantal menschen, zij die van poëzie kunnen genieten, bezitten het wel in zekere mate, doch bijna geregeld-door wordt het geenszins tot zijn hoogste geestelijke verfijning gebracht. Hetgeen haast van zelf spreekt, want er valt zooveel in 't leven te doen. En men stelt zich dus tevreden met hetgeen men er van heeft, en waarmede men in staat is, enkele soorten van dichtwerken, wier inhoud ons buitendien sympathiek is, meer of minder intensief te genieten, als de gelegenheid zich daartoe voordoet. Maar voor de rest bekommert men zich niet

om de dichtkunst, er zijn in dit volle leven, met al zijn belangen en interessantheden, (zoo denkt men) belangrijker dingen te doen dan zich bijzonder te bekommeren om wat een dichter, uit veel vroeger tijden, op het papier heeft gebracht.

Ik kwam tot deze gedachten en vond het dienstig hen te uiten, eenvoudig omdat er zooveel wezenlijke sohoonheid is in onze vroegere Nederlandsche letteren, die door het slechte verstaan, door het beperkte aanvoelingsvermogen der literaire geschiedschrijvers, met een ongunstig etiket is beplakt en dus op den achtergrond gekomen, zoodat zij nu ten onrechte ongelezen in de bibliotheken vermuft.

Onder die half en half vergetenen nu, die thans geen sterfling leest, ofschoon zij als dichters, d.i. als voelende en ziende uitzeggers van hun diepste geestelijke leven stellig eenige malen grooter dan een aantal lang vermaard geweest zijnde negentiende eeuwers moeten heeten, behoort in de allereerste plaats naar boven gehaald te worden de zeer ongemeene, want stil-hartstochtlijk visionnaire en ook nog de ihuidigen en andersdenkenden diep-in aandoen kunnende Jeremias De Decker, die volgens mijn vaste, want door jarenlange telkens herhaalde lektuur steeds versterkte overtuiging op één lijn met Vondel, waar deze overeenkomstige onderwerpen behandelt, kan worden geplaatst. Vondel is universeeler, dat behoef ik niet te zeggen, maar waar De Decker op zijn allerbest is, doet hij in zijn eigen dichtsoort niet voor Vondel onder en overtreft hij deze zelfs wel eens door diep-in gevoelde, haast wel modern-lijkende innigheid van toon. Er is hem verweten, dat hij zichzelf niet altijd gelijk blijft. Prof. Kalff, die overigens rechtvaardiger over hem tracht te oordeelen, dan de vroegeren te doen wisten, duidt hem dit ten kwade. Maar ik vraag, is dit niet met alle dichters, behalve met de allergrootste, zooals Shelley b.v., in hun beste werk, het geval? Vondel, b.v., ik zou niet graag iets kwaads van hem zeggen, ikwaardeer hem doorloopend, hij is egaal-goed van toon, en weet soms tot de hoogste hoogte van dichterlijkheid te komen, zoodat men hem daar diep vereeren moet. Maar heeft hij ook wel niet eens heele bladzijden in zijn werken, waar hij plotseling wat schijnt te zakken, want aangenaam-korrekt, maar tamelijk-ongeëmotioneerd en verbeeldingsloos schijnt door te rijmen, omdat rijmen nu een-

maal zijn levensgewoonte was? Ja, waar hij zelfs mat-prozaïsch sohijnt, een enkel maal? Waarbij men buiten dien dan ook niet moet vergeten, dat er in nagenoeg alle poëzie, vooral waar zij het over dingen van haar eigen tijd heeft, iets verouderends schuilt. Vondel's tijdgenooten konden misschien sterk getroffen worden door sommige plaatsen in zijn werk, die ons vrij koel laten, daar de geestelijke suggestie, die er aan vastzat, toen zij geschreven werden, voor ons, later levenden, in den nacht der verledene tijden onzichtbaar geworden is. En zoo zal het ook wel met De Decker het geval zijn: hij heeft, als al zijn tijdgenooten, plaatsen in zijn werk, die door bun dictie, welke ons zooveel later levenden en fijner-beschaafden een klein weinig al te zakelijk en eigenlijk nuchter lijkt, niet meer weten te suggereeren, (ook Vergilius en Horatius hebben enkele van die passages) terwijl zij toch de tijdgenooten der dichters wezenlijk te treffen wisten in de ziel. Maar dit neemt niet weg, dat, al het tijdelijke van hem afgedacht, Jeremias De Decker een dichter blijft, die stellig in zijn geheel een herleving verdient. En ik vraag mij dus af: waarom komt niet een zijner geloofsgenooten, ik bedoel een der rechtzinnige Christelijke literatoren er toe, om een nieuwe uitgave van 's dichter's volledige werken te bezorgen, op dezelfde voortreffelijke wijze, als waarop dit reeds met De Deckers tijdgenooten, Vondel, Hooft, Huygens en Bredero is geschied? Ik weet zeker, als dit gebeurde, dan zouden de ontwikkelden onder onze kerkelijke landgenooten met blijde verlegenheid gaan erkennen, dat er in de **17**e eeuw een groot dichter bestaan heeft, die leefde uit en opkwam voor hetzelfde, waar zij voor opkomen en uit leven, maar die, tot dusver ook door hèn vergeten, in ‘een hoekje was blijven liggen, waarschijnlijk omdat de vroegere beschrijvers onzer letterkunde zich niet voldoende voor hem interesseerden, daar zij niet ruim van geest genoeg waren, om boven geloofsverdeeldheid te kunnen staan.

Door de ontroerende doorvoeldheid van zijn Christelijk geloof staat Jeremias De Decker onder onze zeventiende-eeuwers, naast Vondel en soms zelfs boven hem, wezenlijk in sommige opzichten al-eenig daar.

Ik sprak hier over De Decker, omdat Dr. De Raaf hem in zijn letterkundige geschiedenis eindelijk, na veel miskenning van

anderen, recht heeft gedaan. Ook aan den eveneens te veel ver-getenen, een geslacht ouderen Roemer Visscher worden een paar bladzijden gewijd. Maar, jammer genoeg, is verzuimd melding te maken van Simon van Beaumont, wiens levenstijd tusschen die van Visscher en De Decker in ligt.

Hij was wel niet als de laatste een van uit zijn diepst Zielszijn opzingend dichter: hij neuriede eigenlijk maar zoo wat, als de neiging er toe hem beving, maar dan wist hij het toch soms zóó te doen, dat men er thans, na driehonderd jaar, nog naar kan luisteren, omdat zijn rhythmus eenigermate op een luchtige lentewindvlaag lijkt.

> Het schoonste dat men in de werreld vind
> Vlieght heen soo snell als eene Noordewind
> 't Verdwijnt veel eer als een cierlijke blom
> Hangt bladeloos, swack aan den steel en crom
> 't Gaet heen gelijck in den bewaeyden vloedt
> De eene golff den andren rollen doet.
> Soo is dan hier op aerden, werrelds mensch,
> Een wind, een bloem, een golff al uwe wensch.

Is 't niet wezenlijk, als men dit leest, of de woorden hier als bloesems zijn, die nu eens sneller en dan weer bedaarder bewegen op een ongelijk-blazende beweging van de lucht?

Heusch, er is voor wie verzen niet alleen met zijn begrijpend verstand, maar ook met zijn gehoor, met zijn dieperen zin voor de muziek der taal weet te lezen - en zoo moet men toch met verzen te werk gaan - veel meer schoonheid in die oude en vergeten poëzie te ontdekken, dan men op het eerste gezicht zeggen zou.

De teekenen schijnen er wel op te wijzen, dat men in den loop der **20**e eeuw, al die oude dichters uit de **16**e en het begin der zeventiende eeuw, (die alleen maar zijn vergeten, omdat Hooft en Vondel na hen kwamen) weer uit den kelder der onbekendheid, waar men ze in neer liet zakken, omhoogtrekken zal. Zij zijn hier en daar wat onkiesch, en gebruiken wel eens een ongegeneerd woord, maar onzedelijk doen ze volstrekt niet - verbeeld je, een oude Hollander, die onzedelijk, dat is zijn lezers wellustig-makend

zou wezen! - en men zal er zoo langzamerhand wel toe komen, om die ten onrechte achterafgehouden vóór-klassicistische Hollanders te herdrukken: met Bredero, dien men ook lang verstopt had gehouden, is het immers óók best afgelcopen: de heeren Jan ten Brink en Kollewijn en Kalff en de andere hebben veel succes van hun opgraving gehad. En al is het nu wel zeker dat de schoonheid der Brabbelingh en der Tijt-snipperingen niet ten volle kan halen bij die van Gerbrand Adriaensz' muzikaal-opklinkend liedboekendrietal, dat wel een landlijk boschje vol van bijna **80** het een na het ander zingende vogeltjes lijkt, toch staat er voor wie te luisteren weet, ook in die twee andere dichters zóóveel vlot-luchtig geneurie uit die oude dagen, dat het wezenlijk jammer zou wezen, als de Hollandsche geleerdheid het ook verder in de toekomst alleen voor zichzelve bewaren bleef. Ook de kleinere gedichten van Spieghel zijn hier en daar niet onaardig: Prof. Kalff heeft in zijn Literatuurgeschiedenis het allerbeste, meen ik wel, er uit weten te wippen en aangehaald.

* * *

Ik zou zoo door kunnen gaan en het over het algemeen ver-dienstlijke boek van de heeren De Raaf en Griss door de bladzijden heen volgend telkens aan kunnen geven, wat er goeds en nieuws in staat en óók wat er op een paar plaatsen geheel onjuist door hen wordt gezien en voorgesteld.[1)]

Doch, waartoe zou dit laatste noodig zijn?

Laten wij liever alleen aan de verdiensten ervan denken, die toch in elk geval verreweg de overhand behouden en den letter-Iievenden jongeren op veel punten onzer oudere letterkunde een gezonder en juister inzicht kunnen geven dan wat hun door de gewone handboeken, die Jonckbloet naschreven, werd bijgebracht.

En zoo kan ik deze bespreking eindigen met een waardeering van den door hen naar verdienste geprezenen Nederlandschen dichter Josef Alberdingk Thijm, die den **13**en Augustus **1920** honderd jaar geleden zal geboren zijn.

Hier past wel even stilte, want een eerbiedige herdenking van wat deze groote man, die naast Potgieter, Mevr. Bosboom en

1) De oude literatuur is over het algemeen beter en degelijker behandeld dan de nieuwe sinds '80.

Coenraad Busken Huet, op de eerste rij van het vorige geslacht staat, zoowel door zijn ongemeene scheppingen als door zijn deskundige beschouwingen voor zijn eigen tijd geweest is en voor de toekomst blijvend wezen zal.

Let wel op, en wil het onthouden, vraag ik met ernstigen aandrang, dit is volstrekt geen lofrede voor de gelegenheid, maar alleen de vaststelling van een waarheid, van een kalm-gekonsta-teerde onweerspreeklijkheid, die al lang door ‘ieder ontwikkeld Nederlander erkend had moeten zijn. Maar Thijm was ten eerste Katholiek, en ten tweede een wezenlijk kunstenaar, en daar hij dus het vermogen of liever gezegd den wil miste, om luid en druk te doen, waarmede zijn, heusch, niets psychisch’ of dichterlijks bezittende geloofsgenoot Schaepman een tijdlang de aandacht wist te trekken, hebben de toenmalige kritici en in hun gevolg de lezers slechts zeer weinig op zijn hier en daar intensief-prachtig, en nergens suf of middelmatig dichtwerk gelet. In het algemeen is het hier in Holland met het succes, dat poëzie kan hebben, een vreemd geval geweest. Wij zijn volstrekt niet minder intelligent of minder ontwikkeld, dan andere volken, integendeel! Maar de meerderheid van 't publiek, is, zooals men het noemen kan, meer ‘zakelijk’ en houdt dus eigenlijk alleen van poëzie, die hun, den gewonen lezers, iets wat ze van belang voor zichzelf achten, ‘zegt’, ik bedoel er moet een abstractie uit te halen vallen, waar zij 't mee eens kunnen zijn. Doch dit is natuurlijk een excentriek soort van waardemeter voor letterkundige scheppingen, daar deze alleen mogen beoordeeld worden naar de waarachtige gevoeldheid en gezienheid van wat er gezegd wordt, en de daarmede preeies-gelijk-loopende suggestief-schoone wijze, waarop die innerlijk-geestlijke bevindingen worden uitgedrukt. Bij de gedichten van Alberdingk Thijm nu treft dit alles tezamen: deze echte kunstenaar babbelde maar niet handig-weg in vlotte rijm-en-maat over wat een niet zeer diep-gaand publiek gaarne van zijn dichters hoorde, neen, hij verstond de kunst van naïef dichterlijk zingen, omdat die hem was aangeboren: en die den beschaafde literatuur-gevoelige van heden ongetwijfeld zal kunnen bekoren, zooals zij dat mij steeds heeft gedaan, sinds ik een jaar of twaalf geleden, zijn verzen, die toen reeds lang uit den handel waren, door een gelukkige omstandigheid in handen kreeg en voor 't eerste las. En ik hoop dus van

harte, dat de volledige uitgave van Thijm's werken, die een heelen tijd geleden begon te verschijnen, maar die heel langzaam schijnt te vorderen, reeds jaren lang merkte ik niets van haar - spoedig voortgezet worden kan. Ik weet zeker, dat als het deel of de deelen met verzen komen, ieder ontwikkeld Nederlander zich met blijde verwondering bekennen zal: 'Hè, waar komt dat nu opeens vandaan? ik wist niet, dat er zooveel schoonheid in onze **19**e eeuwsche poëzie bestond.'

Ja, J.A. Alberdingk Thijm was, met al zijn maatschappelijke aangenaamheid, die tegelijkertijd los en gereserveerd was, - ieder kan daarvan getuigen, die hem wel eens heeft mogen ontmoeten - toch tevens een mensch, die achter al dat gezelschappelijk-hoog-beschaafde, een zóó scherp-fijn aanvoelingsvermogen voor de diepte van het Leven als van de Kunst bezat, als maar aan weinige zijner tijdgenooten eigen kan zijn geweest. Diep in zichzelf was hij blijkens zijn dichterlijke scheppingen, een wasch-echte natuur, sterk-vast met veel teederheid, hartstochtelijk van aandoeningsvermogen, maar zonder eenige barbaarsche wildheid, en men zou zich, als men fantaseeren wou, kunnen voorstellen, dat er bij hem, als bij alle echte en zuivere dichters, een kanaaltje, tegen alle besmetting der wereld beschut, recht uit liep van uit dér Wereld essentie, tot in zijn eigen diepst Wezen, en waardoor de Schoonheid, die hij op menige plaats zijner werken zien laat, hem zacht maar sterk-drupplend meegegeven werd. Uit den aard der zaak hebben alle levende wezens zoo'n invloeiïngsverband met het Eenig-bestaande en alles-bezielende, maar bij tallcozen is het bijna van de geboorte af gesloten, of geraakt het dit op een een klein weinig verdren leeftijd, omdat ons organisme ons noopt tot 'gezond verstand' of 'praktischheid'. Hoogst zelden, zooals bij Goethe, ziet men beide geestesrichtingen harmonisch te zamen gaan. En ook bij Alberdingk Thijm, al veranderde hij natuurlijk, als ieder mensch, eenigermate met het voortgaan der jaren, en werd hij meer tot de studie dan tot de dichtkunst geleid, toen hij ouder ging worden - ook bij hèm, zeg ik, is die doorgangspoort, zooals dat met de besten van het menschelijk geslacht gaat, altijd eenigermate open gebleven, en is hij ten slotte vereeuwigd, niet verminderd, maar gestaald.

II.

In ‘Het Vaderland’ van Zondag **11** Juli (Zondagsblad B) heb ik een stukje gelezen (een bespreking van de gedichten van H.W.J.M. Keuls) waarop het dienstig kan zijn iets te antwoorden, ter opheldering van een daar los-weg geuite bewering, die wezenlijk op niets dan een misverstand berust.

Er staat daar nl.: ‘vele jaren hebben de dichters in trotsche eenzaamheid ver van de wereld geleefd: alleen met hun ziel onder de blauwe oneindigheid, zooals de leuze der Tachtigers was.’ En de kriticus meent dan verder die literatuur te mogen kritiseeren als eene die zich ‘afwendde van het leven’, waar zij zich van ‘geëmancipeerd’ hebben zou. Op de rest van het stuk behoef ik niet in te gaan, het is, zooals de auteur, de heer Hendrik van de Wal gewoonlijk weet te schrijven, levendig gesteld en dus zeer leesbaar, maar tegen de door mij aangehaalde bewering moet ik toch even, met ernst, protesteeren, omdat zij bewijst, dat deze recensent de Tachtigers, zooals wel meer gebeurt, omdat hij veel te weinig van hen weet waarschijnlijk, geheel verkeerd ziet, zoodat hij hen voor gaat stellen als een soort van Parnassiens, die niets van het leven wilden weten, en zich alleen bekommerden om het uiterlijk, om den vorm, van de Kunst. Maar in waarheid zijn zij juist datgene, waarvoor hij hen neemt, nooit in hun daden noch in hun geschriften geweest. Want de uitdrukking, door hem aangehaald, van ‘eenzaam met zijn ziel onder de blauwe oneindigheid, sloeg, zooals ieder even doordenker begrijpen kan, geenszins op een zich afwenden van het leven, dat immers toch geen sterveling ontkropen kan, omdat hij er altijd midden in blijft, ook al voelt hij zich alleen. Neen, die veel bekende uitdrukking beteekent eenvoudig dit: een zich gelaten afwenden van de literaire clubs en coterieën dier dagen, die in hun tamelijk zelfvoldaan rhetoriseeren, in hun spelen met de geijkte vormen, de Tachtigers stelselmatig op een afstand hielden, omdat deze hun eigen gang wenschten te gaan, en zich geenszins, als aan wetten van Meden en Perzen, konden houden aan al de literaire voorschriften, en stelregelen en bedenksels, door een vorig geslacht verzonnen als der letterkunde a.b.c. Die oude heeren, hoe knap zij soms in hun eigen soort mogen geweest zijn, hadden toch veel te weinig psychisch en literair

onderscheidingsvermogen en wisten niets als goed te erkennen behalve wat precies deed, zooals zij. En zoo kwam het, dat het werk der Tachtigers, wat thans wel eens al te veel in tegenstelling tot het latere werk dier zelfden, als een in de wolken reikende piramidetop verheerlijkt wordt, toenmaals door de heeren kritici werd afgekamd als minder dan niets. En geen wonder dus, dat zij zich stoer hielden, en in bun gedachte dier kwasi-literaire wereld den rug toedraaiend, zich soms eenzaam voelden met hun ziel onder de blauwe oneindigheid. Maar van het Leven hielden zij daarom toch wel degelijk zooals zij dit thans nog evenzeer doen: en zij gaven dan ook, in hun werk, het leven zelf, en wel de eenen het leven van hun de werklijkheid doorleefd en doorleden hebbende ziel, de anderen de onmiddellijke werklijkheid zelve zooals zij deze aanschouwd en onderzocht hadden, of de werklijkheid van 't Verleden zooals die hun door degelijke studie als een levende wereld aanschouwelijk worden ging. Het voortreflijkste en zuiverste realisme dier dagen werd, juist door de Tachtigers gegeven, want om niet eens van de proza-realisten onder hen, die toch ook behoorden tot de ‘voortrekkers’ Van Deyssel en Erens, Netscher en Ary Prins, Aletrino en Delang te spreken, ook de poëzie van de beste hunner kwam voort uit het leven en blijft er uit voortkomen, omdat zij menschlijk is doorleefd en doorleden en geveeld. Zij is niet realistisch in den gewonen zin des woords, geen tooneeltjes uit het daaglijksche leven worden erin geschilderd, maar zou men zulke enge grenzen om de dichtkunst willen trekken, dan moet men b.v. den verdienstelijken Francois Coppée als den allerbesten, den eigenlijk eenig waarach-tigen dichter van alle tijden stellen, doch dit is nog door geen enkel sterveling gedaan, die zich in het voortdurend bezit van een eeniger-mate objektieven kijk op de literatuur verheugt.

Ten slotte: 't is eigenlijk wel minder prettig, dat men telkens geheel verkeerde voorstellingen van een beetje wild-weg pratende buitenstaanders terecht zetten moet, dooh ik zal het nog maar eens doen.

De Tachtigers - en ik in de allereerste plaats - hebben nooit geleefd in ‘ivoren torens’, zooals de recensent van Het Vaderland uit zijn duim zuigt, dat wij doen. Wij hebben steeds belang gesteld en zijn dat iblijtven volhouden - ja, die belangstelling is met het'stijgen der jaren, eer sterker geworden dan

zwakker - in alle groote bewegingen van (het staatkundige en maatschappelijke leven, gelijk uit een aantal plaatsen zoowel van mijn proza als van mijn vers-werk en de daar verkondigde ideeën en mededeelingen voor iederen lezer blijken kan. En ik persoonlijk heb mij ook nimmer ervan onthouden, om met menschen te verkeeren, mijn vele honderden brieven ieder jaar, het groote aantal menschen, dat ik in mijn leven, open ontving en belangstellend te woord stond, zoowel als de hoogstaande en betrouwbare vrienden, met wie ik sinds **40** jaren persoonlijk en schriftelijk omga, konden hier voor instaan, indien mijn geregelde studiën, die niet alleen maar en uitsluitend de literatuur en poëzie betreffen en waarvan ik vaak getuigenis geef in wat ik schrijf, dat niet reeds bewezen. Zóó zelfs dat ware ik een mensch, die van uiterlijkheden houd, ik der waarheid geenszins te kort zou doen, door een zegel te laten maken, met de zinspreuk Humani nihil a me alienum puto, zooals Terentius zegt: Of, op zijn Hollandsch, Niets wat menschelijk is, acht ik vreemd van mij.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

A Comedy of errors, die Conferentie te Spa, waarbij heel de beschaafde wereld toch den adem inhield van spanning. Zou zij eindigen met een fiasco? Optimisme en pessimisme wisselden elkaar af, maar het eind was een licht-gloor. Behalve in Duitschland, zijn alle deelnemers voor ihun parlementaire lastgevers komen vertellen, dat Spa wei-beschouwd is meegevallen. Alles valt mee voor wien niets goeds verwacht, en de staatkundige toestand der wereld van het oogenblik geeft geen crediet op goede verwachting. Zoo was dan Spa voor allen, die met weinig tevreden weten te zijn, nog een mee-vallertje. Want, zal de pacifistische wereld er om rouwen, dat de Fransche vrees voor de Duitsche toekomst heeft weten door te drijven, dat het leger van Blücher, Moltke en Hindenburg - zoo vergaat zelfs deze glorie! - binnenkort zal herleid zijn tot de honderdduizend man, waarmee de Geallieerden het Duitsche volk schadeloos gelooven? Bij elke opruiming van de oude militairistische firma, hoe dan ook, vaart de menschheid wel, en met welke revolutiën van rechts of van links het Duitsche volk zichzelf en Europa ook bedreigt, niets belemmert den vooruitgang meer, allerminst een goede revolutie van links, dan het militairisme. Of het moest het kapitalisme zijn.

In de Spa-de 'Comedie der vergissingen' - want dit was zij, en zal elke Conferentie zijn, zoolang het Fransche volk zich laat leiden door zijn nationalistische gedachte - werden de twee hoofdrollen vervuld door de vertegenwoordigers van Duitsch Kapitaal en Duitschen Arbeid: Hugo Stinnes en Otto Hue, gene hoofd van de mijn-eigenaars, deze van de mijnwerkers. Een 'nieuwe Napoleon van Europa' werd de eerste reeds genoemd. Dit zou hij ongetwijfeld kunnen zijn of worden, Anno **1820**. Gelukkig leven we honderd jaar later. Gelukkig gaat overal het licht op van het verzet tegen den kapitalistischen dwingeland. Het zou echter jammer wezen den lezer de karakteristiek te onthouden, door den Berlijnschen correspondent der *Daily Chronicle* van hem gegeven. 'Hij is een man van Joodsahe afkomst, ongeveer **50** jaar oud. Als je hem aan het werk ziet, aan zijn lessenaar, zijn jas uit, zou je hem houden voor een gewonen klerk. Hij is altijd onzorgvuldig, sjofel gekleed, zijn schoenen zijn meestal geheel afgeloopen. Met zijn

dichte en donkere haar en zwarten haard en snor, zijn bleeke gelaatstrekken, zijn gebogen neus, zijn groote scherpe oogen, ziet hij er somher uit.'

'Reeds voor de noodlottige dagen van Augustus **1914** was hij verscheidene keeren millionair. De oorlog gaf hem gelegenheid om Duitschlands grootste O.-W.-er te worden. Het was zijn steenkool, die de *Goeben* en de *Breslau* gelegenheid gaf veilig en wel de Dardanellen binnen te loopen; hij haalde voor millioenen weg uit Belgische fabrieken van **1914-1918;** zijn idee was het de Belgische fabrieken te vernielen, de Belgische arbiders te deporteeren; hij had de macht dit Ludendorff en Hindenburg te bevelen; de keizer vreesde en bewonderde hem. En terwijl Duitschland naar beneden gevochten werd, bracht hij zijn financieel fortuin omhoog en gaf aan zijn macht nieuwe uitbreiding. De zaken van Amerikaansche spoorwegkoningen, oliemagnaten of staalbazen zijn kinderspel vergeleken bij de zijne. "Koning Steenkool", heeft Stinnes de zwarte brandstof genoemd. Steenkool is zijn koning, zijn god. Te Spa vecht hij voor zijn steenkool. Hij is in het bezit van **15** of **16** mijngroepen; hij zit in Fransche mijnen en in Engelsche; Luxemburg is eigenlijk van hem; hij vervaardigt papier, celluloid en auto's; groote wouden zijn zijn bezit; hij, distribueert feitelijk alle Duitsche steen-koal; hij bezit een van de grootste hotels te Berlijn, en bijna alle schepen, die Duitschland nog gelaten zijn, wachten op zijn bevel, willen ze in zee gaan. Ondertusschen heeft Stinnes **70** bladen opgekocht. Hij wil een partij stichten of partijen, die niet aan politiek doen, maar een industrie-Duitschland voorstaan. Duitschland zal bestuurd worden van de schrijftafel van Hugo Stinnes af - en niet Duitschland alléén, als hij zijn zin krijgt.'

Is het verwonderlijk, dat deze koning, wiens macht ver gaat buiten het nu zoo armzalige Duitsche vaderland, met een hooge borst naar Spa ging en daar met een *bravoure,* die de ministers der overwinnaars imponeerde - met Uw verlof: burgermannetjes in hooge hoeden en lange zwarte jassen, die zich door het spel de kapitalistische politiek voor korten tijd manieren kunnen veroorloven in den trant van den *grand roy,* doch straks met een sober pensioentje naar hun optrekje verhuizen - is het verwonderlijk, dat zij voor dezen geldpoen respect hadden, en van hem toon en woorden zich lieten welgevallen, waarvan de goedige heer Delacroix van de Belgen, die de Conferentie mocht voorzitten, makjes zei, dat zij 'n ietsje, 'n ideetje, misplaatst waren voor een overwonnene.

Dàt zou zeker zoo geweest zijn, indien Hugo Stinnes ter Spa-sche conferentie gekomen ware als overwonnene. Een van de vele 'vergissingen' der Conferentie: hij kwam daar als overwinnaar. Niet zoozeer als Duitscher. Wat is dat beetje Duitschland van nu voor een man als Stinnes? Hij kwam daar als internationaal kapitalist, - een pleonasme dit! - Hij kwam daar als wat men noemt een 'stille vennoot' in de New-Yorksche firma Kuehn Loe'b en Co., en vóór-oorlogsch Duitsch was aan hem enkel de dondertoon, dien Duitsche machthebbers niet kunnen afleeren. M'nheer Stinnes was op de conferentie een, beetje indiscreet, dat is het. Vandaar dat de goeie m'nheer Delacroix van de Belgen zijn houding en toon zoo 'levendig betreurde'. Het Duitsche volk is verslagen, zit in de penarie; de Duitsche jonkers durven

hun bek nog maar onder elkander open te doen; het Duitsche militairisme is gebroken; alles wat Duitsch is staat voor het oogenblik beneden het Dadaïsme. Maar Hugo Stinnes komt te Spa met een hooge borst, de rechterhand tusschen twee knoopen, de linkervuist op den rug, en neemt Millerand, neemt Lloyd George, neemt zelfs den 'immensen' Hymans *e tutti quanti* met ietwat gebogen hoofd en gefronsd van wenkbrauwen van hun schoenen naar hun hoed op en vraagt: 'wie ben jelui'? Napoleon na den slag van Austerlitz.

Herr Stinnes, Herr Stinnes, dat U zoo weinig tact heeft! Zulke dingen doet 'n Duitscher niet meer. Dat werd nog geduld zes jaar geleden. *'Aber vergessen Sie doch nicht, lieber Herr Stinnes',* dat U eigenlijk als boeteling, als verslagene voor de heeren moest komen. Uw kanselier Fehrenbach huilde op de Conferentie. Dat was óók niet de rechte toon. Maar Uw overwinnaarstoon.... '*je le regrette vivement*', durfde de goeie heer Delacroix van de Belgen, die de Conferentie mocht voorzitten, tegen U te zeggen. *Après coup,* m'nheer Stinnes, gij zijt n' *Boche*, vergeet dat niet.'

Maar m'nheer Stinnes weet wel wie hij is en wat hij te zeggen heeft, en hóe. Laat hem maar loopen. Laat hem maar spreken. Laat hem maar *schieben.* Hij weet wat hij waard is, niet in Marken, maar aan steenkool, maar aan invloed te Nieuw-York, over Nieuw-York te Londen, over Londen te Parijs. Wat blieft U? Bevalt U zijn toon niet? Hij is Hugo Stinnes.

Maar naast Hugo Stinnes stond op de Conferentie een andere Duitscher, machtig door het vertrouwen, dat zijn vroegere kameraden, de mijnwerkers, hem toedragen, machtig vooral door de achting, die hij voor zich heeft weten af te dwingen van alle mijnwerkers ter wereld, van alle arbeiders ter wereld Toen m'nheer Stinnes had uitgedonderd en m'nheer Delacroix van de Belgen bedeesd zei, dat hij daarover eigenlijk gebelgd moest zijn, maar het niét was, alleen maar 'levendig betreurde', enzoovoort, toen sprak de vroegere mijnwerker Otto Hue, en hij sprak met dat aangeboren tact-gevoel, dat den man kenmerkt, die door zijn hooge gaven tot macht is gekomen, en zich bewust is te steunen op de kern van het recht zelf en te staan in het licht der toekomst. Hij zei het den geweldigen machthebbers van het oogenblik, de Millerands, de Lloyd George's, de Hymans *e tutti quanti,* machthebbers slechts zoolang het proletariaat het in zijn verdeeldheid nog toelaat, bedaard, maar overtuigend: 'jelui, diplomaten, kunt zooveel plannen uitwerken als je wilt, de eind-beslissing berust bij de mijnwerkers'. En toen hij dit gezegd had kwam Lloyd George naar hem toe en drukte hem de hand. Lloyd George slaapt slecht tegenwoordig. Sinn Fein komt alle nachten bij hem spoken, het Bolsjewisme is eigenlijk zijn nachtmerrie, de toestand in Indië is voor een Britschen *Prime Minister* zwaar van digestie, de *Labour party,* de mijnwerkers, havenwerkers, spoorwegwerkers gunnen hem geen rust. Onder zooveel beproeving is een man allicht verzoeningsgezind en open voor een gemoedelijk woord, dat, ofschoon zacht gesproken, als in den Londenschen St. Paul, een donderenden echo geeft. Want hóór eens wat een zoo innig brave krant in Duitschland als de *Centrum Parlementarische Korrespondens,* zoo innig fatsoenlijk en braaf, zoo lief ook jegens dat goeie kapitalisme, dat bij ons

bijvoorbeeld *De Heraut* er iets van den ‘Rooien Duivel’ bij heeft, zegt: ‘De mijnwerkers willen niet de slaven van Foch of van Lloyd George worden. De Duitsche questie en de Europeesche questie is niet op te lossen tégen de arbeiders. Evenmin als het Duitschland mogelijk is tégen de arbeiders te regeeren, is het mogelijk den oorlog en zijn gevolgen tégen de arbeides te liquideeren. Dit is niet slechts bij de kolenquestie, doch ook bij het finantieele vraagstuk het geval.’ Dit is een Christelijke hymne op Bolsjewistische wijs gezongen. Lloyd George, die in zijn kwaliteit van Engelsen minister, Zondags geen kerkbeurt overslaat, raakt onder den indruk als hij overal de arbeiders de mooie psalm van ‘De Heer is mijn herder, mij zal niets ontbreken’, hoort zingen naar de wijs van het lied, dat Heinrich Heine bedoelde, toen hij beloofde:

Ein neues Lied, ein besseres Lied,
Mein Freunde, will ich euch lehren.
Wir wollen auf Erdeti glücklich sein,
Und wollen nicht mehr entbehren’!

De arbeiders ter wereld hebben overal dat lied leeren zingen, overal, en, waarachtig, zoo hoog is Lloyd George niet in zijn hoed, of hij betrapt er zich soms op, dat hij het meeneuriet. Het is ook zoo machtig, zoo troostend van bezieling. De *Marseillaise* is er maar 'n *‘Wien Neerlands bloed’* bij. Daarom trad hij te Spa op Otto Hue toe, en drukte hem de hand, zóó dat Millerand het benauwd kreeg, toen die hem hoorde zeggen: ‘kerel, wat zing jij dat lied goed. Ik mag het liever hooren dan het *‘Kapital, Kapital über Alles!’* van Stinnes.

Lloyd George slaapt tegenwoordig slecht, werd gezegd. Hij ziet er haast net zoo uit als de toestand in Ierland. Hoe die is, daarvan geeft een artikeltje in *‘Het Algemeen Handelsblad’* een idéé in een notendop. ‘De warboel in Ierland kan beschreven worden als revolutie in het Zuiden en burgeroorlog in het Noorden’.

‘Sir Edward Carson, de leider der Unionisten, heeft in het Lagerhuis verklaard, dat in drie vierde gedeelte van Ierland, in het Zuiden en Westen, waar Sinn Fein de macht heeft, feitelijk reeds een republiek is.’

‘Dagelijks zijn we in de gelegenheid te wijzen op gebeurtenissen, die deze uitspraak bevestigen. De Engelsche regeering staat blijkbaar machteloos. De politie wordt vermoord. Den militairen wordt door het optreden der spoorwegambtenaren het werk onmogelijk gemaakt.’

‘Het civiel bestuur is in handen van de republikeinsche rechtbanken. De politioneele macht wordt geoefend door de Iersche republikeinsche vrijwilligers.’

‘Home rule, vroeger een ideaal, heeft voor de uiterste partijen reeds lang afgedaan. Sinn Fein noch Unionist, die nog *home rule* wenscht. In het Hoogerhuis werd dezer dagen voorgesteld aan Ierland *Dominion Home rule* te verleenen. De regeering verzette zich daartegen. Geen week later spreekt Lloyd George er van onder zekere voorwaarden *Dominion home rule* toe te staan. Wordt de ontwikkeling der omstandigheden haar te machtig?’

‘Nog wordt vastgehouden aan het beginsel: “nooit een republiek”. Voor hoe lang nog? Waar zelfs de Unionisten en met hen vele Engelsche bladen moeten erkennen: de republiek is er reeds.’

‘In het Noorden de burgeroorlog in optima forma.’

‘Wel deed de regeering weten, dat zij in de twisten tusschen Unionisten en Sinn Feiners in Belfast neutraal stond en geen ander doel najaagde dan herstel van rust en orde, maar wat nu, dat de Unionisten hun bataljons op-commandeeren om naast de regeering te strijden, of, gelijk Sir E. Carson zeide: ‘desnoods zonder haar?’

‘De toestand is tot het uiterste gespannen. De ontknooping nadert.’

‘En het zal de vraag zijn of het aanbod van *Dominion home rule* ook niet te laat is gedaan.’

Dit is, in een styleering *à jour,* een kòrte maar welsprekende verklaring waarom Lloyd George er als Britsch Eerste-minister er zoo slecht uit ziet, en het er met zijn invloed op Millerand er dóór heeft gekregen, dat men ten slotte te Spa, zoetjes aan, zoo dat de Fransche chauvinisten het niet merken, of de heeren het loochenen of niet, begonnen is aan de herziening van het onmogelijke tractaat van Versailles. Daarin werd den Duitschers opgelegd **3.200.000** ton steenkool maandelijks te leveren. Zij komen er nu met **2.000.000** af. Deze pil wordt den Franschen chauvinisten nog wel heel erg versuikerd te slikken gegeven, maar slikken doen zij, en reeds met den Franschen slag. Een journalist in de *Paris-Midi* komt er al openlijk voor uit, dat hij geen ‘Anti-germaniste’ is. Op welken vredesapostel beroept hij zich om van deze zoo wonderbare bekeering te getuigen? Op wien anders dan op ‘Herr Stin-nes’? ‘Wij hebben het ijzer’, zegt deze Parijsche journalist, ‘de Boches hebben den steenkool. Bovendien hebben wij ons leger en onze bondgenooten’, en hij noemt dit ‘Frankrijks moreele kracht’. Daarom is hij niet meer bang voor ‘Herr Stinnes’ en zijn mede-Boches. Immers, zonder de handelsbetrekkingen.... *‘c'est la demi-faillite’.* Over honderd jaar de complete verzoening.

Over honderd jaar? God behoede de menschheid voor een eeuw bescherming onder de vleugels van Hugo Stinnes! Uit het tuiltje dagbladbloemekens, deze maand door mij bijeengelezen, bied ik U dit madeliefje aan: de sub-Commissie van het parlementaire onderzoek in Duitschland of de regeering in **1917** de gelegenheid heeft verzuimd vrede te sluiten, heeft haar rapport uitgebracht met de volgende conclusie:

> ‘1o. Er bestond mogelijkheid in den winter **1916/17**, dank zij de vredesactie van Wilson, tot vredesbesprekingen te geraken. De Rijksregeering heeft van deze mogelijkheid geen gebruik gemaakt.
> 2o. De oorzaak is te zoeken in het besluit van **9** Januari **1917** om denl onbeperkten duikbootoorlog te proclameeren.’

Gij zegt: ‘dat wisten wij reeds’. Goed, maar het Duitsche volk kijkt er nu eerst van op.

In het rapport wordt verder uiteengezet, dat de voorbereiding tot deti duikboot-oorlog niet met de noodige zorgvuldigheid geschied, en de openbare meening niet met de noodzakelijke objectiviteit voorgelicht is. De rap-

porten over de kansen van den duikbootoorlog zijn niet uitgebracht dooi deskundigen van den eersten rang, doch door een hoogleeraar uit Heidelberg, - gij kent hem wel: een van die *'Es-ist-nicht-wahr!':*-mannen, - zonder eenig wetenschappelijk gezag en door onbekende medewerkers. Geen vakman van eenige beteekenis is gehoord. Men heeft de kopstukken van industrieel leven en scheepvaart er eenvoudig buiten gelaten. Alleen is de opinie ingewonnen van hen, van wie men wist, dat zij voorstanders waren van den duikboot-oorlog. Zelfs werd de Rijksdag met opzet verkeerd ingelicht. De rapporten van diplomaten, die tegenstanders waren, werden voor het parlement geheim gehouden. Eén voorbeeld: de militaire attaché te Washington, majoor Von Papen, had tegen den toenmaligen Chef van de staf Von Falkenhayn gezegd: 'Indien het U niet gelukt de Vereenigde Staten uit de coalitie te houden, hebben wij den oorlog verloren'.

'De chef van de pers-afdeeling in de staf heeft er voor gezorgd, dat majoor Von Papen - tegen den wensch van den toenmaligen minister van buitenlandsche zaken Von Jagow in - niét met journalisten in aanraking kon komen.

De redenen, waarom de duikboot-oorlog mislukte, zijn:

1e. Er is geen rekening gehouden met de economische hulp van Amerika aan de Entente.
2e. De neutrale scheepvaart is niet dermate afgeschrikt als DuitsChland dacht.
3e. Met de maatregelen van de Entente tegen den duikbootenoorlog is niet voldoende rekening gehouden.
4e. De militaire hulpbronnen van Amerika zijn volkomen onderschat.
5e. Volkomen ten onrechte is geloofd, dat men de Amerikaansche troepentransporten kon verhinderen.
6e. Duitschland heeft er niet aan gedacht, dat de oorlog langer kon duren dan tot den zomer **1917**.'

Wat mij in het bovenstaande tegen de borst stuit is niet zoozeer het feit, dat de Duitsche regeering dier oorlogsjaren werd samengesteld door een bende lichtzinnige misdadigers, die om het leven hunner medemenschen en het welzijn der volken dobbelden. Wij weten, dat het kapitalisme de menschen maakt tot misdadigers met Pecksniff-frasen van *Gracen* en *Charity.* Het hinderlijkste is dus niet zoozeer hun misdaad, maar hun domheid en kortzichtigheid daarin. 'Doch waartoe', vraagt gij, 'waartoe deze oude koe uit de sloot gehaald? De oorlog is gedaan, de gesneuvelden zijn begraven, de verminkten hebben houten ledematen en loopen al in de straten te bedelen, of rooven op de straatwegen'? Omdat men uit het bovenstaande opnieuw leeren kan hoe de volken geregeerd worden, nu nog zoo slecht, zoo kortzichtig, zoo misdadig als voor enkele jaren. Dit komt -wijl in de meeste landen wel de regeerders, maar niet het systeem; wel de chefs, maar niet de onderchefs zijn heengegaan. Deze bereiden den volgenden oorlog reeds voor, met nog erger misdaden en, ongetwijfeld, nog erger domheden. Het is opnieuw het maandblad van de *Royal United Service Institution,* dat zijn lezers: Britsche officieren in den trant van dien generaal Dyer, die in

Amritsar een kwartiertje het ongewapende volk van Indië met mitrailleuses liet beschieten omdat er ergens een *'English lady'* was beleedigd - en gij beweerdet, dat de tegenwoordige mannen niet meer ridderlijk weten te wezen! - het is dit Nieuwe Testament, ten gebruike van ridderlijke Britsche officieren, dat zijn lezers met den toekomstigen oorlog sticht. Lees, en ook gij zult gesticht worden ten opzichte van de schoone toekomst, die gij, nog jong misschien, of uw zoon, tegemoet gaat.

Kolonel Fuller sticht eerst de lezers ten opzichte van de *tanks* in den aanstaanden oorlog, en gaat dan voort: 'Een andere groote revolutie in de wijze van oorlogvoeren wacht ons ter zee en te land: de gas-oorlog. Laten wij de kansen, die deze nieuwe oorlog-voering heeft, niet gering schatten!'

- De brave kent z'n pappenheimers, en weet, dat zij geneigd zijn zich in goede en kwade kansen te misrekenen. - 'Vier en vijf eeuwen geleden', gaat hij dan voort, 'dachten zoowel soldaten als burgers zóó over het buskruit. Dat was, zeiden zij, een uitvinding van den Duivel'. - De kolonel kan zich er nog aan ergeren, als hij aan deze miskenning denkt. Het buskruit was immers een uitvinding van den Heiligen geest-zelf! Maar laat ons ernstig blijven en voortgaan. - 'Al wat nieuw was, in zijn tijd, is aan zijn Satanische Majesteit toegeschreven, die wel de grootste uitvinder moet zijn. In deze hoedanigheid moet ik erkennen, dat ik een duivelaanbidder ben....' Aardig gezegd, hè?

Broeders en zusters in 'De Nieuwe Gids', laat ons bij deze aardigheid van den kolonel even neerzitten en nadenken. Deze kolonel Fuller beweert, geloof ik, dat hij een Christen is, gelóóft in den Man des Kruizens, die vóór zijtn dood zeide: 'hieraan zullen de menschen erkennen, dat gij van mij zijt, zoo gij liefde hebt onder elkander'. En later nog: 'die het zwaard opneemt, zal er door vergaan'. Hoe zou de aanbiddelijke Jezus den man en diens gelijken tegemoet treden, die zich reeds-bij voorbaat verlustigen in de idée, dat zij hun medemenschen en dier arbeid en dier liefde en dier hoop verdelgen kunnen met verpletterende snelle tanks, luchtdicht om beveiligd te zijn tegen eigen giftgaswolken? De giftgas-oorlog, maar mènschelijk, zoete Jezus, die gezegd heeft: 'kinderkens, hebt elkander lief'. De slachtoffers zullen dus pijnloos den gasdood ingaan.

Welk een kreet van afschuw kan er luid genoeg opstijgen over monsters, die dit nu reeds ter toekomst voorbereiden?!

Na kolonel Fuller voorspelde generaal-majoor Swinton de toekomst nóg schooner: 'Ik vermoed, zei deze Christen, dat wij in de toekomst niet enkel gebruik zullen maken van gas, maar van alle vloeibare natuurkrachten, en het onderzoek der verschillende vormen van straling is zoo vooruitgegaan'

- hij zei: 'vooruitgegaan'! - 'dat verscheidene soorten daarvan een doodelijke uitwerking kunnen hebben. Wij hebben X-stralen, lichtstralen, warmtestralen, misschien is de mogelijkheid niet ver meer, dat wij doode-lijke stralen kunnen ontwikkelen, die onbeschermde menschelijke wezens doen verdorren of verlammen of vergiftigen.... De eindvorming van menschelijke oorlogvoering' - hij zei: 'menschelijke oorlogvoering'! - 'ligt, dunkt mij, in ziektekiemen. Ik geloof, dat het daartoe zal komen.... en

waarom niet? Als wij tóch vechten. In dat geval zullen de tanks misschien niet het panacee zijn, daar het, behalve door voorafgaande inenting, niet mogelijk is den voortgang der ziekte te stuiten alleen door de mannen op te sluiten binnen stalen wanden of andere voorwerpen.'

'Voor zulk een toekomst was het dus', zegt de Engelsche *Natian,* 'dat de jongelingschap van Europa en Amerika bij honderdduizenden gestorven is in den modder en tusschen het prikkeldraad van het Westelijke front en in de moerassen en woestijnen van het Oosten'!

Neen, neen, néén! Het maximalistische proletariaat zal de menschheid van deze monsters bevrijden, moét haar bevrijden van deze monsters. Er is geen andere Heiland voor de verdwaasde menschheid van heden dan de Proleet, die zijn ketens verbroken heeft, en die slingert om den nek van zulke monsters en hen er mee neerhaalt. Maar eerst zal hij m'nheer Hugo Stinnes, Duitscher, Franschman, Engelschman of Hollander, maar steeds de grove, bulderende,onder de lange neuzen der diplomaten met de vuist op tafel slaande Herr Stinnes uit den weg moeten ruimen, hoe dan ook. Van alle afzichtelijke, ongevoelige, wreede monsters, die het toekomstig heil der menschheid bedreigen, is hij de afkeerwekkendste. Van alle geeselaars van den zoeten Jezus komen zijn slagen op het bloedende lichaam der menschheid het felste neer. Van allen hoon is zijn hoon de brandendste in haar gepiinigde ziel. O, de schoonheid van den Dageraad, wiens licht zijn vernedering zal zien!

Herman Teirlinck door J. Kuypers.

De letterkundige herleving, waarover Zuid-Nederland zich sedert het einde der XlXe eeuw verheugt, staat onbetwistbaar in het dubbele teeken van Guido Gezelle en 'Van Nu en Straks': harmonisch versmelten onze schrijvers d'e hoofdzakelijke kwaliteiten van de gelouterde, autochtone volksliteratuur met bekommeringen van modern-Europeeschen aard.

Onze vele tekortkomingen zijn we welbewust; we weten hoezeer het ons nog mangelt aan intellectualiteit, aan cultuur, hoezeer taal en bouw te wenschen overlaten. Dat we dit beseffen belet ons echter niet den reeds-afgelegden weg te overschouwen. Is onze taal nog al te dikwijls onbeholpen en arm, bij de besten onder ons draagt ze een eigenaardigen stempel van artisticiteit en Jeent ze zich wonderwel tot haarfijn ontleden van gevoelens en stemmingen. Een frifsche adem doorwaait ze, als past bij een kunst-nog-in-wording: alle vensters geven uit op het veld en openluchtsche aromen doorgeuren de vertrekken. Lang geborgen schatten komen aan het licht en de oude woorden in het nieuw verband krijgen een uitzicht en een klank waarvoor men ze niet vatbaar waande. De tijden van louter-volkskunst, of wat men als dusdanig aanzag, zijn goddank voorbij; niet dat we de groote beteekenis voor onze ontwikkeling van een Conscience of een Snieders zouden onderschatten; doch op zulken mageren kost konden nieuwe geslachten onmogelijk blijven teren, zonder zichzelf tot ondergang te doemen. Met 'Van Nu en Straks' is de geest van dezen tijd door onze letteren gevaren; en wil de massa nog niet genoeg mee, wordt de bijval te veel in het Noorden behaald, bij gezonde politieke toestanden komt dit geleidelijk in orde; de naaste toekomst zal, naar alles laat verhopen, het noó-geschonden verband met het eigen volk herstellen.

Van het geslacht, dat in de eerste jaren van de XXe eeuw aan het woord kwam en gevormd werd door West-Vlaanderen en 'Van Nu en Straks', is Herman Teirlinck een der schitterendste vertegenwoordigers. Met Streu-vels (Lenteleven **1899**), Van de Woestijne (Vaderhuis **1903**), Sabbe (Mei van Vroomheid **1902**), De Clercq (Vlasgaard **1902**), Lode Baekelmans, De Laey, Van Nijlen, Van den, Oever e.a., behoort hij tot die groep jonge Vlamingen welke omstreeks **1900** het Hollandsch publiek veroverden: dit

Holland waar slechts enkelen de eerste teekens van nieuw leven ten onzent gadesloegen, en dat plots onzen schrijvers een bijval en een hulde bracht, die hun in eigen land ontzegd blijven. Met Streuvels en Gezelle was het begonnen: nog was men van de gelukkige verbazing niet bekomen of daar verscheen Teirlinck's eersteling in proza: De Wonderbare Wereld (1902), *en bleek een succes van belang. Was aldus het bewijs niet geleverd dat Gezelle en zijn neef geen alleenstaanden waren, dat het 'hier geen familieaangelegenheid gold, maar "een algemeene strooming wier toekomst zich nog geenszins laat voorzien"?[1)]

Het nieuwe, persoonlijke dat Teirlinck bracht was niet zoozeer zijn subtiel-detailleerende beschrijvingskunst - de naturalisten hadden ons al lang aan sterkere stukken gewend'. - als wel de geheimzinnig-symholische trek die hem, heel zijn werk door, eigen is. 'Neo-romantiek' heetten het sommigen met een ongelukkige, want erg ontoereikende, benaming. In deze kunstrichting, waarvan Ary Prins, Van Oordt en Van Schendel in Holland de voornaamste vertegenwoordigers zijn, komen werkelijkheidszin en droomwereld beide tot hun recht. Het naturalisme heeft aan de kunstenaars-van-nu geleerd hun zintuigen te gebruiken en de opgedane indrukken met woorden te vertolken; het symbolisme en de daarmee verwante stroomingen hebben hun het middel aan de hand g-edaan om de *ziel* van menschen en dingen te laten trillen in hun werk, en bieden ook ruimer spel aan verbeelding en fantasie. Bij Teirlinck, een uiterst complexe persoonlijkheid, dient hierbij nog zijn humor gevoegd, een ironie die meermaals aan Anatole France herinnert: de koeltjes-superieure glimlach van den scepticus, die wel beter weet en toegevend knipoogt om de wereld en de menschen, genietend van het schoone licht- en kleurenspel; - doch bij wien men nooit bepaald kan zeggen in welke mate hij het ernstig meent.

* * *

Dé naam Teirlinck had, in Vlaamsche en Brusselsche kringen, een goeden klank. Was het Isidoor Teirlinck niet die, alleen of met medewerking van zijn zwager Reimond Stijns, deze aanzienlijke reeks novellen, dramatische werken?n romans schreef, waaronder vooral 'Arm Vlaanderen' opgang maakte: een verhaal uit den schoolstrijd van **1879-84**, op autobiographische gegevens berustend? Zonder van zijn wetenschappelijken aflbeid te gewagen, meest van philologischen en folkloristischen aard[2)]. Aan dezen fijnen wetenschappelijk-onderlegden geest, steeds op ontleden en schiften uit, heeft de zoon, Herman, menigen karaktertrek te danken die vooral in de detailleerkunst van zijn vroeger werk tot uiting komt.

Deze, in **1879** te Sint-Jans Molenbeek bij Brussel geboren, als ziekelijke knaap in de vaderlijke geboortestreek te Segelsem (Zuid-Oostvlaanderen)

1) W. Kloos, Nieuwe Gids **1902**.
2) Zuid-Oostvlaandersch Idioticon (1907).
De toponymie van den Reinaert, enz.
Samen met A. de Cock, het standaardwerk. Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland (1902 en vlg. jaren); Sagenboek van Vlaamsch-Brabant (1907).

grootgebracht, werkte reeds als Athenaeumstudent mee aan enkele kleinere weekbladen. Noch de medicijnen, noch de philologie waarvan hij inmiddels aan de Hoogescholen te Brussel en te Gent de colleges volgde, konden den jongen fantast boeien; na een tijdje als beambte bij de afdeeling Fraaie Kunsten van het gemeentebestuur Brussel en als papierhandelaar werkzaam geweest te zijn, zou deze weldra beproeven wat zoo weinigen in Vlaanderen vóór hem gelukte: uitsluitend van zijn pen te leven. Gevestigd te Linkebeek, een heerlijk Zuidbrabantsch dorpje, en gelast met een paar leergangen in de Nederlandsche letterkunde, heeft hij echter sindsdien de onzekere inkomsten van journalistischen en literairen arbeid geruild voor de mildere opbrengst van een securen houthandel.

Aldus Teirlinck-de-mensch: als kind beurtelings op het land en in de stad; als jongeling levend in een Vlaamsch, intellectueel milieu te midden van het verfranschte Brussel; reageerend op de didactische strekking van zijn braaf-burgerlijken familiekring, partij kiezend voor het revolutionaire 'Van Nu en Straks' tegen provinciale achterlijkheid en eng nationalisme, voor Guido Gezelle tegen den ouden Conscience-geest; met een ingeboren aanleg voor schilderen, teekenen, declameeren, musiceeren, zingen....; en in de Belgische hoofdstad een geschikt terrein vindend voor het uitrazen van zijn jeugdigen levenslust. 'Ik ben degene, waarvan de burgerlui vragen: Quand donc deviendra-t-il sérieux? Ik houd van drank, van rook, van vrouwen, van licht, van klank en zang, van al wat het leven aanhitst en opwakkert'[1]. Een dandy bij wien de Brusselsche 'zwanzer' en faroproever vooitdurend uit de mouw komt; die graag een lekker potje vaderlandsch bier mag doch ook aristocratisch-weg een Amerikaansche mixture fijn-proeven gaat bij Maxim's of in zijn 'Old Curiosity Shop'; een veelzijdig-aangelegde dilettantennatuur, die houd van een zekere pose - wat den doorsnee-Vlaming wel eens min vertrouwen inboezemt - en zich in alles laat leiden door zijn fantasie, zijn pleizier, den brui gevend van alle 'principes'; een stedeling met modern-artistieke bekommeringen, die tevens over een rijke boerentaal beschikt; buiten wonend, zich vermeit in den gang der seizoenen en 't grootsche werk der natuur, toch deelneemt aan het intellectueel leven der groote stad en de rumoerige boulevards-bedrijvigheid; een dichter 'met sprookjes in (zijne) handen en blauwe vogels om (zijn) hoofd'[2], en een oolijke mopjestapper tevens, volksch verteller van Tip en Taptoe-den-totteleer[3]: dit alles en veel meer nog is Teirlinck. 'Ja, H.T. is de leukste, is misschien de geestigste onder al de Vlamingen. Maar is hij ook niet de grootste schelm onder hen? Dezen vogel geheel te pakken krijgen is een onbegonnen werk. Hij heeft al menigeen zeer handig beet genomen. Waar dit met zooveel talent en gratie gebeurt als bij hem kan een mensch hem dit onmogelijk kwalijk nemen'[4].

Een onbegonnen werk is het voorwaar de duizendvoudige, teedere draden te ontwarren die bij de vorming van zulk een rijke persoonlijkheid

1) André de Ridder: Bij Herman Teirlinck. Interview, Gulden Winckel **1909**.
2) Serjanszoon.
3) In den Mist (De Doolage).
4) E. de Bom: Het Levende Vlaanderen, **1917**. Nederlandsche Bibliotheek.

ineenstrengelen. Teirlinck in ernst opnemen, zijn werk met een philologen-bril uitpluizen, wat een kostelijke grap ware dat! Bij dezen Uilenspiegelkunstenaar die de menschen er graag in laat loopen, handelt men wijs met zich steeds op zijn hoede te houden: niet, mijnheer J.-B. Serjanszoon, orator-didacticus? en gij, Johan Doxa zaliger gedachtenisse?

Voor ons, jongeren uit een beperkten Brusselsch-Vlaamschen kring, ging van Teirlinck een bizondere bekoring uit. Wekelijks woonden we zijn lessen in de literatuurgeschiedenis bij, 's Vrijdags avonds op de Hoogeschool. Te dier gelegenheid ontsponnen zich hartstochtelijke discussies; één onzer, vooral, bracht nieuwsjes mee uit Linkebeek, zijn geboortedorp, en vertelde wonderen over Teirlinck's dramatische werkzaamheid aldaar - als eerevoorzitter, regisseur, tooneelspeler en -schrijver, wat weet ik al! - of over zijn aandeel in den lokaal-politischen strijd; een paar maal mocht hij ons oök op onuitgegeven tooneelwerk vergasten. Dat waren dagen! Hardnekkig verdedigden wij hem tegen 'Franskiljonsche' aanvallen, want inmiddels hadden we hem ook als leeraar gekregen op school, waar zijn weinig-professoraal optreden niet luttel opschudding verwekte! Ik herinner me onze Tachtigers-liefde, onze Vlaamsche dweperij'; en hoe daar midden in stond, als een figuur van hoofdzakelijk belang, Herman Teirlinck. Hij, als wij jong, van wiens aanstekelijk voorbeeld we een kracht voelden uitgaan die ons naar hooger wenkte; die het gratievol gebaar wist of het sierlijk gezegde dat onze jeugdige geestdrift opzweepen moest.

Teirlinck, de paradoxale, ondoorgrondbare Teirlinck! beurtelings boersch bij de boeren; modieus in de stad; politicus en dramaturg in zijn Linke-beeksche kringen; journalist, professor, criticus of lid van tooneeljury's elders; zichzelf overal en toch weer anders: deze onvatbaarheid-in-menigvuldigheid, deze alzijdigheid vormt het echte wezen van den bij uitstek soepelen Teirlinck. Zijn vreugdevol aanvaarden van al wat het lieve leven hem biedt, zijn epicurisch genieten van het schoone dat hij om en- in zich ontwaart, waarbij hij als artist vooral voelt het 'pleizier van te geven', is bron en voorwaarde van zijn kunst. Niets ontsnapt aan zijn raadsel-achtigen blik, wonder-beweeglijk achter zijn brilglazen in het gladgeschoren aangezicht: 'Japansche streepjesoogen' van dezen 'jong(en) clergyman van bizonder puriteinsche richting'[1]. Met een buitengewone opmerkingsgave bedeeld, weet hij tevens als geen de ziel van de alledaagsche dingen te doen voelen door het banale uiterlijk heen. Fijnbesnaard kunstenaar en knap stilist tevens, slaagt hij er in zijn ruime wereldvisie, zijn rijke levenservaring te verwerken tot een kunst waarvan de voortdurende afwisseling een niet geringe aantrekkelijkheid is. Dank zij zijn vorm-vaardigheid en de gestadige vernieuwing van zijn inspiratiebronnen, krijgen we den indruk dat iets van het veelbewogen moderne leven in izijn werk gevat ligt. Beurtelings voert hij ons van zijn geliefd Zuid-Oostvlaanderen naar de groote stad, het hedendaagsche Brussel; van de gemoedelijke boerennovelle tot den groot-steedschen roman, over allerlei overgangsvormen heen. Niet alleen geeft hij ons het relaas van de simpele handelingen zijner dorpsfiguren, maar weeft

1) De Bom: Het Levende Vlaanderen.

om hun doen en laten een waas van geheimzinnigheid, onderwerpt ze aan een onafwendbaar Noodlot. En velerhande typen van te lande heeft hij uitgebeeld of geschetst: Corneel den mulder-philosoof en Den Djuze op zijn heuvel, Tonia de tooverheks, Lote en Tennis den hovenier, Natus den idioot - een meesterstukje! - naast zooveel personages van minder belang. Terloops nemen wij een kijkje in de Brusselsche maatschappijen-wereld met den 'Kroonluchter', om ten slotte bij de burgerij der hoofdstad terecht te komen, na enkele aarzelingen en afwijkingen als daar zijn: de impressionistische penneschetsen uit 'Zon' en zuiver-psychologische studies, waarbij die wondere 'Vurige Doorn'[1]. Opgaande evolutielijn, met enkele dalingen nochtans, waarvan de ingewikkelde perversiteit van Rupert Sörge een hoogtepunt is, met onmiddellijk er naast, in zijn goedige onnoozelheid, de gepoeierde distinctie van Serjanszoon.

Bevat deze ontwikkeling, hij een nog jongen man als Teirlinck, niet een heerlijke belofte voor de naaste toekomst? Schijnt het niet of we met hem eindelijk den weg opgaan, die rechtstreeks leidt tot het uitspreken in onze Zuidnederlandsche letterkunst van heel dezen tijd: zijn veelbewogen gedacb-tenleven, zijn klassen- en rassenstrijd, zijn koortsig streven naar zedelijk evenwicht en harmonie-in-vrede?

* * *

Als zoo menig ander prozaïst - Streuvels en Couperus om slechts deze twee modernen te noemen - was de jonge Teirlinck begonnen met verzen schrijven. 'Van Nu en Straks', dat sinds **1898** gedichten van hem gaf, maakte ze voor 't eerst in ruimen kring bekend, terwijl ook kleinere bladen werk van hem brachten: Vlaamsch en Vrij, Ontwaking, Arbeid, Vlaamsche Kunstbode, Kunst, Alvoorder, Kosmos, Almanak van 't Zal wel gaan.... Door zijn studeeren te Gent in betrekking getreden tot de groep van Sinte-Martens Laethem aan de Leie, zond hij weldra met enkele vrienden - Fer-nand Toussaint, Victor de Meyere, Jeannette Nyhuis en Jan van Overeyde - een bundel sonnetten in het licht: *'Metter Sonnewende'*[2], keurige artisten-uitgave waarin hij voor zijn aandeel **12** stukken plaatste, zeer jonge verzen nog, in het teeken van Gezelle. In het volgende jaar (**1900**) mocht Juul de Praetere op zijn handper een boekje *'Verzen'*[3] drukken: netjes, ietwat precieus als een meisjesalbum, met wijnrooden omslag, lintsnoeren en signet; en teekeningen van de hand van den schrijver, zichtbaar onder invloed van den Laethemschen meester, George Minne.

Precieus, zoo naar binnen als naar buiten, bleek dit werkje. Geen breede adem bezielt het; doch schrijver kan aardig een fijngevooisd liedje zingen, heeft oor voor klank en rhythme. Teer gemoedsdichter, geeft hij ons verzen, delicaat van visie en zegging en raak-teekenend tevens, met een symbolisch-bedoeld tikje hier en daar; en een verhaal met Gezelliaanschen titel: ''t Jaar

1) Zie: De Doolage.
2) Metter Sonnewende. Geeraardsbergen bij Van Hauwermeiren, **1899**. Met voorrede van Willem Kloos, een antwoord daarop van Prosper van Langendonck, ornamen-taties en stafletters van Jacobijne Nijhof.
3) Verzen, door H.T. Met **4** platen en versiersels. Sinte-Martens-Laethem aan de Leie.

omme', in rijmende tienvoeters, gestadig onderbroken door beschrijvingen als miniatuurschilderijtjes waarin, door scherpe opmerking en trouwe weergave van het geziene, getracht wordt de ziel der dingen te benaderen. Was dit ten andere geen kenteeken van de Laethemsche schilderschool in haar geheel, deze voorliefde voor eigen haard, voor kleine, onbeduidende zaken van alledaagsch gebruik: een tafel met wat bloemen, of een stoel waarbij, door 't open venster, een hoekje van den zonnigen tuin zichtbaar wordt, en de lieve Leie?

Buiten twijfel was de opgang van Streuvels' eerstelingen - in 'Van Nu en Straks' en met 'Lenteleven' vooral - niet vreemd aan Teirlinck's plotse bekeering tot de proza-kunst. In de plaats van het rijke West-vlaamsch van den Avelghemschen bakkersjongen, kon hij grijpen naar de klanken die hem uit zijn kinderjaren vertrouwd waren. En natuurlijk begon hij de menschen te schilderen die deze taal gebruikten, het land en de toestanden waarbij deze gewestspraak paste; daarbij veredelend, beschavend, naar het doorluchtige voorbeeld van ons aller meester, Guido Gezelle.

'Ik schreef *Een Zaterdag.* Hoe ze rne waschten onder de pomp, en van dit kerkje daarginds, en thuis die smeders gezeten hond de stoof, waar ze hun voeten hadden tegen uitgestrekt, terwijl op den grond de holleblokken gaapten.....Ik zie dat nog, ik zie dat nog, die vergadering vin teenen....

Achteruitzien..... niet naar de middeleeuwen, maar naar dat dorpje, dat als uit de middeleeuwen was. En daar voelde ik mijn eigen wezen in terug, 'k Deed aan particularisme, en vertelde met van Gezelle afgehoorde klanken mijn wereld.'[1)]

Hij schreef 'Landelijke Historiën, een bundeltje uit de Flandria's Novel-lenbibhotheek; en groote bijval begroette de verschijning, kort nadien, van *'De Wonderbare Wereld'* (**1902**).

Wat op 't eerste zicht vooral trof was de taal. Sterk dialectisch gekleurd, met nog heel wat kaf onder 't koren, had ze in al haar weekheid een zekere distinctie; ze krioelde van verkleinwoorden en toonlooze uitgangen. Deze bloemrijke stijl, zonder iets van de objectiviteit noch de soberheid in middelen en uitdrukking door meester Flaubert zoozeer geprezen, gaf niet altijd den indruk van het forsche, gezonde leven; in deze lieftalligheid, in deze zangerigheid, school iets kunstmatigs, iets gewilds. 't Werd soms een gegoochel met klanken en stafrijmen, in een koortsige haast om alles, alles uit te drukken en te beelden, met kleine tikjes, goed-geziene details en, heel even, een ruimer gebaar, een oratische wending. De zoette ee, eu, ie overheerschten, alsook de slepende doffe e's. Op iedere bladzij straalde ze door, de uitbundige vreugde om het heerlijke spel met het versch gevonden alaam dat deze taal was, om de schoone woorden die men in hun gewestelijken bijvorm als opnieuw doorschouwde en -proefde, om de verrassende woordkoppelingen en -wendingen.

Voorwaar, een knap stilist bleek Teirlinck, doch die meer het nauwkeurig afteekenen beoogde van elk zoo intens mogelijk doorvoeld detail, dan hij acht sloeg op de klassieke zuiverheid, de pure schoonheid van den bouw.

1) Het Levende Vlaanderen, Emmanuel de Bom.

Alle stijlmiddelen waren hem welkom om zijn doel te bereiken: met jeugdigen overmoed heel zijn wereld - de wonderschoone, ‘wonderbare’ - te omvatten; en uit te zeggen de uiterlijke verschijning en doening van menschen en dingen, alsook de innerlijke beteekenis of bedoeling ervan. Ziellooze voorwerpen worden door hem als levend beschouwd, krijgen een persoonlijkheid; hun bestaan versmeid met dat van de menschen die er zich om bewegen. Uitgaande van de koele waarneming, van het voortooveren met woorden van een zicht- en hoorbare werkelijkheid, schept hij er omheen de passende atmosfeer. In kortademige zinnetjes, met woorden broos en teeder, maar hebbend een eigen geluid, weet hij een stemming te weven, een aandoening lijze te doen trillen.

‘'t (koren) En roerde niet. Het speelde met het zinkende licht, dat noesch door de aren kwinkeleerde. En over de beemden, met hunne hooge statige boomen zoo stille in den avond, droomde een schuivende smokkel-wasem overentweer. In 't beeksken dat er ommeliep, met geheimzinnige wilgebranken bezoomd, vonkte altemets heel de pracht van den purperen hemel. 't Was schoone om zien. En klaar lagen de zandige wegen overal en de smalle baantjes door 't veld. En hier en ginder de eenzame huizekens, witgekalkt, met roode daken en een hoveken vol bloemen, en een boom-gaard vol bloemen. En verder, rechte door licht en schaduw, de sombre heirweg. De dorpen lagen er dichte bij. Men kon er drij ontwaren en Leurebeke lag volop in 't land, naar de zonne toe. 't Waren donkere hoop-kens en een toren in de lucht. Op eenige vensterruiten vlamde parmintelijlc de stervende dag.

Een dag van werken was uit. De koeiers riepen en djakten den afscheidsgroet. Zwaar en luid schalden de breede zweepslagen op en neer en daverden in de stille deamsteringe.

- Koeier-oôo!.... Koeier-oôo!.... Lago-oôo!....

En in de verte, uit de andere wei, kwam wiegend op mate een tweede stemme stille aangedreven.

- Koeier-oôo!.... Lago-oôo!....

De koeien werden in dichte kudde saamgejaagd en over de banen gingen ze, langzaam, huiswaarts. Den-Djuze zag ze naderen en grooter worden en verdwijnen achter barmen en struiken.

- 't Zijn verdomd schoone beesten, die Pycke heeft, meende hij.’

Dan volgen de peerden en het gespan, het werkvolk en de kinderen, een kudde schapen; en Den Djuze staat op den heuvel te mijmeren en te dubben, deel geworden van dit landschap, het leven der hem omringende dingen meelevend, in eenklank met den stillen avond die valt.

‘De mane stond op, ontzaglijk en oranjekleurig. Zij rees in een blauwe vlakte en werd kleiner, naarmate zij hooger geraakte. Op hare randen zweefde een lichte wasem al spelend ommendom. De hemel verduisterde allengs en overal staken de sterren hun bevende lichtjes uit. Den-Djuze keek er naar. Wat gebeurde er ginder? Hij zag zich als kind terug. Hij ging

naar schole. Hij zag Stekke, den meester, Hij zag zijne moeder. Hij hoorde moeder zeggen als hij door het zoldervensterken, van uit zijn bedde, te kijken lag naar de sterren:

- Zeg een vaderons, jongen. Ge moet zoo verre niet zien.

Een vaderons deed hem deugd. En moeder was vroegtijdig gestorven. En hij was getrouwd met Zeeneken.

'k Hebbe veel dooden begraven, peinsde hij.

Hij kreeg vijf kinderen, en vier waren dood, en Zeeneken was ook dood.

't Sloeg negen op den kerktoren, en te Leurebeke een beetje later. Hi; hoorde de klokkeslagen daveren in de lucht en opengaan als ringen, en 't deed hem een nauwte aan 't herte. Een hond baste, en heel verre, bijkans onhoorbaar, rolde ronkend de trein naar de stad en floot altemets. In boer Terlinden zijnen stal loeide eene koe van de hevige pijn. Hij hoorde de deuren klabetterend toeslaan. Hij dacht aan de Hel en den Hemel, en aan 't Vagevuur. Hij voelde zich weeromme klein worden en nietig onder eene overweldigende gewaarwording. Dat blaarken waggelde regelmatig en alles viel - bermhertigheid en haat.

Wat leefde er?

Hij kreeg meteen de verzekering dat alles effen was onder den tijd, zonder leven en zonder dood. Van hier zag hij de eeuwigheid - met de mane en de sterren en de zonne en de aarde. Hij rangschikte dat en 't werd een Hemel en eene Hel en een Vagevuur.

Waar zou Zeeneken zijn?'

* * *

Naast een grooter knapheid en voorname kwaliteiten, biedt *'Het Stille Gesternte'* (1903) een stelselmatige uitbreiding van enkele opvallende gebreken. Zoo ontaardt het beschrijvingsprocédé, tot het uiterste doorgedreven, in een literair uitspinnen van 'schilderachtige' gegevens, dat ten zeerste schaadt aan het logisch verloop van het verhaal en een zuiveren totaalindruk. Prachtig geslaagde miniatuurtjes soms, wanneer men ze afzonderlijk beschouwt, dragen ze 'niet het kenmerk van het noodzakelijke', vormen ze lieve, 'con-amore beschreven bijzaakjes', die 'niet mede tot ziel-en-vleesch vergroeid zijn in de wezenlijke stof van het boek.'[1] Overtollig, hinderlijk. Nauwelijks wordt over iets of iemand gesproken of.... daar zit de auteur te loeren, loeren en dra te teekenen, zich verkneukelend in die pret, als een Quattrocentist of een Hollandsche binnenshuis-schilder uit de zeventiende eeuw.

Op zwakkere plaatsen vervalt dit beschrijven van het decor om het decor zelf in ijdel woordengegoochel; nu eens is de vloed van adjectiva niet bij machte het gemis aan emotie te verbergen:

'Lang bukte ze, hief hare wimpers *trage* op en, haar *vlugge* gebeden vezelend, beloerde over den *blauwen* tichelvloer de *helle* teekening der zon, die langs de *vierkante* ruitjes van de *breede* vensters viel. Een *grafwaggelend* stofken danste....';

1) A. Vermeylen: 'Het Stille Gesternte' van Herman Teirlinck. Vlaanderen **1904**.

elders verraadt de louter-subjectieve kijk op de dingen oppervlakkigheid van aandoening, een impressionistisch gespeel met licht en kleur om 't genot van het spel zelf. Zoo waar en blind-geworden vrouw kermend op haar knieën neervalt:

'Het witte manelicht klaterde over haar, kletste in ruchtige klaarte op haren kop en zijpelde neerwaarts langs haren hals, de gestreepte teekening van haar katoenen jakke en de donkere tinte van haren rok. Het effende zijn stralen op de buil van elke vouw, en 't was altemets, in de plooi van den elleboog of het gestropt gefoefel onder de oksels, een saampeuterend krioelen van heldere lijnen in sterrekens opengeleid. Tegen de poorte wierp het de schaduw van haar gebogen lijf en tot zelf een opwippend krulleken van haar verward haar werd schoone zichtbaar....'

Heel deze uitvoerige beschrijving van maanlichtgespeel om deze *blinde* vrouw, wat anders is het dan een decoratief, van-buiten-af gezien tooneeltje? de ziel der personages wordt er niet voelbaar door gemaakt, de stilte wordt er niet mee gevuld; niemand anders dan de auteur zelf is hier aan het woord.

Vooral in één later werk zal Teirlinck aan den hem aangeboren lust tot uitbeelden den vrijen teugel geven. *'Zon,* een bundel beschrijvingen' (**1907**), waarvan sommige 'precieuse' genre-stukken echte meesterwerkjes zijn in hun soort, zoo innig versmelten aandoening en werkelijkheid tot een harmonisch geheel, bevat het beste dat Teirlinck, de teekenaar-virtuoos, verwezenlijkt heeft.

Nadien schijnt hij bepaald de kunst van afwegen en beperken der bizonder-heden geleerd te hebben, en niet langer de ontleding der gewaarwordingen, het logisch verloop van het verhaal naar de ontknooping toe, op te offeren aan het schilderen van bloote uiterlijkheid; toch lijdt hij, tot in zijn laatste werken, nog veel aan overladenheid door overtollig siersel. Maar de algemeene lijn, het architecturaal element is verzorgd geworden. In *Het Ivoren Aapje* b.v. tracht hij zich op verschillende plannen te bewegen en deze op elkaar te laten inwerken, terwijl zijn vroegere uitgebreide novellen of romans: De molen te Sinte-Geuriks-Waaigem (Wonderbare Wereld), 'Het Stille Gesternte', *De Kroonluchter* en dit *Bedrijf van den Kwade* zelf dat meer als roman bedoeld is, - vóór alles aaneengeregen stemmingen, beschrijvingen en vertellingen zijn. Bij het opbouwen van karakters mangelt het Teirlinck echter aan synthetische kracht. Zijn personages zijn week en onwerkelijk sentimenteel[1]. Daarbij blijven ze passief; ze handelen niet; ze ondergaan haast zonder tegenstribbelen het Noodlot: de Kwade Hand, een Elfe, een oolijke geest. Zwakkelingen zijn ze, die zich laten leiden door ingebeelde krachten en zich gewonnen geven zonder eigenlijken strijd. Ze komen niet tot ons als menschen uit één stuk, gaande en staande menschen uit vleesch en bloed. We zien hun gestalten geleidelijk opdoemen en leven krijgen door de zorgvuldige, uitvoerige analyse van den schrijver heen, die diep doordringt in hun ziel en er de geheime roerselen van blootlegt.

1) Denk b.v. aan eerste-rangsfiguren als Den Djuze, Corneel, Teunis en Lote, Goedele; ook in latere werken: Vere en haar zwakken echtgenoot, Ernest...., zonder van symbolisch-bedoelde scheppingen te gewagen als Serjanszoon en Doxa.

En hoe spreken ze? - Zonder de bizondere hoogten en dalingen die het gesproken woord eigen zijn, biedt deze taal niet die onbeholpenheid in de uitdrukking, welke door toon en gebaren in zoo ruime mate aangevuld moet worden; telkens komt, naast het realisme van familiare of naar het leven afgeluisterde uitdrukkingen, de auteur deze weergave der werkelijkheid breken met woorden en wendingen van een hooger orde, die al het onuitgesprokene en onuitspreekbare van het dieper gemoedsleven zijner menschen wil vertolken. Reeds in ‘'t Bedrijf van den Kwade’, meer nog in deelen van ‘Zon’ en in den lateren stadsroman ‘Het Ivoren Aapje’, dient daarbij vermeld dat de personages Fransch denken. Was het reeds een onbegonnen werk om met een boerentaal modern-Europeesch gedachten- en gevoelsleven weer te geven, hoeveel lastiger zou het niet blijken het gesprokene daarenboven uit een vreemde taal te transponeeren?

Iets echter redde het al: Teirlinck's meesterschap over de taal. Hiermede wordt niet bedoeld het stipt naleven van spraakkunstige voorschriften - wel integendeel: Teirlinck schrijft niet zuiver. Maar hij kan vertellen en hij heeft stem; over al wat hij zegt ligt de wonderbare glorie van zijn stijl verspreid, zingt de melodieuse klank van zijn woord; en in menige lyrische beschrijving krijgt zijn proza een oratorischen gang. In het speechen is hij overigens een meester: evenzeer waar hij een Serjanszoon of diens dubbelganger, de oude heer Du Bessy, laat oreeren, als wanneer hij aan den zwierigen trant van het volksverhaal de voorkeur schenkt. Over alles heen laat hij daarbij zijn lichten humor spelen - een tikje hier, een tikje daar - niet altijd den gepasten toon treffend, maar steeds met een zelfvoldanen monkel om de leukheid van zijn verzinsel.

Wanneer men de reeks werken uit de eerste periode overschouwt, van de ‘Wonderbare Wereld’ en het ‘Stille Gesternte’ over *De Doolage* heen, tot ‘Zon’ dat tevens een uitkomst en een begin is, valt het op hoe beperkt de wereldvisie is die er uit spreekt. 't Is het levensinzicht van kleine menschen uit een klein land, meestal uit een bepaald Oostvlaandersch hoekje in de Scheldevallei; en deze engheid van opvatting, deze bekrompenheid van gedachten- en zieleleven treft nog meer ten gevolge van de kunstenaarsvisie zelf van Teirlinck die bij voorkeur het kleine ziet en beschrijft, alles stelselmatig uiteenrafelend, draadje na draadje.

Teirlinck zou weldra vaarwel zeggen aan deze manier en aan dit genre dat in onze letteren sinds Conscience maar al te veel beoefend werd en nog wordt na de verjongingskuur die Buysse en vooral Streuvels het hebben doen ondergaan. Andere vraagstukken, van actueelen aard, wenkten hem; hij leefde in de groote stad, had deel aan het Europeesch gedachtenleven van zijn tijd; en haast niets er van vond hij in eigen werk of in dat van zijn vrienden, vertolkt. Belangwekkender dan de rudimentaire psychologie van zijn dorpsche zwijgersnaturen, leek hem die studie van modern-steedsche ingewikkelder karakters en problemen. Eerste pogingen waren ‘'t Bedrijf van den Kwade’ - een zoogezegd ‘vrije’-liefdegeval naar het model van Parijsche romannetjes; alsmede deelen uit den ‘Kroonluchter’ en dien lamlendigen *‘Lieven Cordaat’*.

De stad, de stad!

Hij wilde weg uit de geestarme boerengeschiedenissen en de enge wereld waarin hij zich tot nu toe vermeid had. De stad wenkte hem, eischte hem op. Eerst schilderde hij er terloops de uiterlijke verschijning van, als decor, soms als factor bij stemmingen; met ‘Zon’ (IXe beschrijving) en vooral met het ‘Ivoren Aapje’ is hij er in geslaagd de atmosfeer zelf vast te leggen in zijn werk. Niet alleen speelt de handeling in een steedsc'h milieu; de stad is hem een levend wezen geworden, dat hij op *zijn* manier begrijpt en verbeeldt.

Dat de taal uit de boerennovelle ontoereikend moest blijken voor dezen ommekeer in opvatting en bedoeling van den schrijver is vanzelfsprekend. Reeds met ‘'t Bedrijf van den Kwade’ begint het ontwikkelingsproces: particularistische en folkloristische bekommeringen geraken op den achtergrond, meer algemeen-Nederlandsche spraakbestanddeelen treden naar voren, naast speciaal-Brusselsche woorden en wendingen. Het doet zeer vreemd aan, in den ‘Kroonluchter’ b.v., naast de schilderachtigste Oostvlaamsche stemmingswoorden, Teirlinck plots te hooren gewagen van vlekslagend cabotinage, gedegageerde hoffelijkheid en.... iemand affront aandoen! - a la bonne heure, madammeken!.... Onharmonisch nog, met een zeker ‘gemis aan éénheid van geluid en gewaarwording’ (F. Toussaint); kenschetsend voor den overgangstijd dien wij, Zuidnederlanders, allen vroeg of laat doorgeworsteld hebben: het ontgroeien aan de gewestspraak en aansluiten bij het cultureel hooger staand Hollandsch; de noodzakelijke veredeling van onze philologisch- en literair-interessante, doch belemmerende dialecten.

Ging bij deze evolutie de jeugdige bekoring verloren van het zangerig proza uit de ‘Wonderbare Wereld’, daarentegen won dit aan struisch-heid en rijkdom van schakeeringen, leende het zich, bij een kiescher en bewuster gebruik van stijlmiddelen, tot het meesteischend impressionisme en de fijnste psychologische ontleding. Gekuischt was deze taal echter aller-minst: op gevaar af schoolmeesterachtig te lijken, weze hier herhaald dat Teirlinck geen purist is en hij zich slechts geleidelijk ontdoet van de vele onnutte bastaardvormen, de gallicismen en germanismen die zijn werk ontsieren. Of heeft het snelle tempo bij de verschijning der op elkaar volgende boekdeelen hieraan schuld?[1)]

Wat hem spijts alle mogelijke veranderingen in taal, manier en onderwerp bijbleef als iets zeer bizonders, van de allereerste bundeltjes: ‘Verzen’ en ‘Landelijke Historiën’ tot het boek dat aan een talisman zijn naam dankt: ‘Het Ivoren Aapje’, was zijn zucht naar mysterie en symboliek, een eigenaardige trek naar het romantische, het geheimzinnige. De meeste titels wijzen er op: de *Wonderbare* Wereld. 't Bedrijf van den *Kwade,* de *Doolage,* het Ivoren Aapje. Niet alleen ligt het in Teirlinck's bedoeling een atmosfeer te scheppen van benauwdheid en verschrikking, of spanning te

1) Jaartallen: **1900, 1902, 1903, 1904** (Kroonluchter en 't Bedrijf van den Kwade), **1905**, **1907** (Lieven Cordaat en Zon), **1908** (Serjanszoon en het Ivoren Aapje), enz. en afzonderlijke stukken, critische en journalistieke arbeid.

wekken door niet of althans onvoldoend uitleggen van het gebeurde[1]; hij houdt er tevens bizondere opvattingen op na: van een Fatum dat zwaar weegt op het lot van zijn helden - Kwade Hand of zonde-begrip dat onmee-doogend ingrijpt in hun leven -; en van de wereld, de menschheid en de samenleving - eigenaardige beschouwingen die hij in den mond van sommige personages legt[2]. Keuze van onderwerp en typen houdt ook verband hiermee: Natus, de idioot, en Tonia, de heks, Wietje Roelie, de gek, Pastoor Pezza en zijn niet min geheimzinnige zuster, en Takker, de knecht van Rupert Sörge.

Toch houd ik niet van Teirlinck's zin voor dit, meestal gewild-vreemd gedoe. De middelen waartoe hij zijn toevlucht neemt lijken me niet gelukkig: leitmotieven als van het ivoren aapje worden zoo dikwijls herhaald dat ze alle suggereerende kracht verliezen; elders - in het ‘Stille Gesternte’ of in het eerste stuk uit de ‘Doolage - laat de te nevelachtige symboliek den lezer onbevredigd; een andermaal krijgt men den indruk van iets dat er naderhand bijgehaald werd en werken moet als een onfeibaar grof-melodramatisch recept; zoo Pastoor Doening's zinnebeeldige geschenken: een hartje, een ankertje, een kruis. (Ivoren Aapje.)

Waar deze bekommeringen van den schrijver zich niet uiten in geknutsel met romantische uiterlijkheden, maar gebruikt worden tot het verinnigen van stemmingskunst (Goedele's wandeling in het bosch, en het halfleege, spokige huis uit ‘'t Bedrijf van den Kwade’, Lote met Teunis in den tuin op een Zondagmorgen), of berusten op folkloristische gegevens van bijgeloof (in het ‘Stille Gesterte’), doen ze oorspronkelijk aan en brengen ze verrassend-diepe indrukken te weeg. Best van al worden ze in die stukken waar de symboliseering als vergroeid is met toestanden en personages, waar ze als vanzelf gebeurt, buiten alle ‘trucs’ om: in deelen van Johan Doxa en vooral Serjanszoon is dit het geval.

* * *

‘Serjanszoon’ is ten andere Teirlinck op zijn best.

Meer dan het ‘Ivoren Aapje’: stelt men dit naast den stadsroman uit vroeger jaren die ook te Brussel speelt, ‘'t Bedrijf van den Kwade’, dan overziet men eerst goed den afgelegden weg; maar spijts al zijn vorderingen, heeft Teirlinck het nog niet tot een levende synthesis kunnen brengen; de samenstelling blijft gebrekkig en de spreektaal is er niet vlotter op geworden, wel integendeel.

Bij ‘Serjanszoon’ echter, treft de volmaakte harmonie van het geheel; de acht tafereelen rijen zich aaneen tot een zuiveren totaalindruk, terwijl zijn boekige omgangstaal en zware redenaarsperioden best passen bij het oratorisch karakter van den hoofdpersoon. Deze kunst is te gelijk klein en groot: klein door de behandeling, naar 's schrijvers gewone manier, van ieder voorvalletje als een op zichzelf staand gebeuren, door den weelderigen

1) Tot het drakerig-idiote toe, in Lieven Cordaat!
2) Corneel en zijn uitvinding, Den Djuze, Tonia de heks, Rupert Sörge en de Jood Artaxerces uit Serjanszoon, om slechts deze enkelen te noemen.

redeneerings- en beschrijvingstrant à la Louis Quinze; zij is groot door de algemeen-menschelijkheid van deze idioot-humane misschien te vernuftige didacticus-figuur. In dit vrij spel van fantasie en lekkeren humor erkennen we Teirlinck geheel, zelfs met het beetje charlantanisnie dat dezen spotgeest eigen is: denk aan den oorsprong zelf van de fabel-Serjanszoon[1)], aan de vele gewilde anachronismen en preciositeiten. Teirlinck is hier de gratievolle brenger van vreugde, die het leven bemint en zich met schoone illusies paait[2)],. Begaaft met een zeldzame mate zinnen-verfijning, en volbloed epicuriaan, in alles geleid door zijn pleizier, is hij een kostelijke aanwinst voor onze letteren. Men kan meer houden van dieper en openluchtscher werk: de ‘aardig gepeperde afwisseling’ (De Bom) die hij ons biedt heeft een zeer bizondere bekoring. Luister naar den aanhef van het eerste hoofdstuk en naar het bruuske slot van de wandeling door het Verrewinckelbosch waar, na het dichterlijk dwepen van Serjanszoon en Petite-Cousine, plots de werkelijkheid intreedt die alle droomen aan flarden scheurt:

De Bruiloft in den Boomgaard.

‘Daar zat nu, aan de vroolijke feesttafel onder de bloeiende appelboomen, de heer Serjanszoon in feestgewaad. Hij zat nevens mevrouw Valdesse en de blonde juffrouw Dieulafoy; de wijn, al spelend in zijn hoofd, kleurde er met ongemeene bontigheid het zicht van deze wonderlijke bruiloftsviering.

Over den boomgaard straalde de meizon. Ze haperde in het rankend getak, waar de roze bloemen trosselden, en ze zifte er haar roerend goud, dat poeierend neertrilde door de violette schaduwen omlaag. Ze tokkelde geestig of lawaaide pletsend langs het groote lange tafellaken, bezet met de lichte porseleinen, het pittige glasgerief ert het zingende zilverwerk. Ze verfde struisch en verscheiden al dat luidruchtig volk met blinkende kleederdracht, zoodat de satijnen alom blekten in den zonnegloed.’

Petite-Cousine (slot.)

‘Hij streelde haar, deed uitzinnig, beefde van aandoening.

Petite-Cousine's blikken trilden in groene bussels van vuur. Het docht mijnheer Serjanszoon dat zij rees boven de aarde en op sublieme gronden stond. Zij stond in vervoering. Zij sprak:

- Nu vluchten van hier! Nu rennen over de velden, in vreemde landen, en gaan.... gaan.... nooit iets anders dan leven en gaan!....

1) Zie A de Ridder's interview, Gulden Winckel, **1909**.
2) ‘Moet het waar zijn, dat ik mij bedrieg - ik verwijl, mijnheer, met groote blijdschap in mijn leugen.... Maar, mijnheer, de vreugde zal ik op de vijf snaren van mijne zinnen bespelen als op een wonderluidende vedel. En onbezorgd zal ik de rozenhaag overkijken, want - zoo zal ik denken, met uw verlof - mijne buurvrouw is een heerlijk meisje en haar beeld heb ik, 'k en weet niet waarom, als een outer in mijn hart geplant’.
(Serjanszoon, De Dood van Ieperen).

Hij voelde haar adem, en de tuberoosgeur betooverde zijn zinnen. Hij voelde haar zachte handje. Hij voelde de zotte begeerte van hare vlammende lippen.

- Ah! stamelde Petite-Cousine, je t'airae bien, va!....

En hij voelde ook dat een schitterende schaal van porselein (wat kon dat zijn?.... wat kon dat zijn?....) moe van aanbieden hare wijnnate randen wegmoefelde in misten....

Zij daalden in de vallei, vonden den oranje groom en de lichte tilbury, en keerden huiswaarts. Onkel Sooi stond in grooten angst naar hen te wachten en vreesde dat de postwagen al weg zou zijn.

Petite-Cousine vertrok gelijk ze gekomen was. Ze gaf aan mijnheer Serjanszoon hare hand en een tikje met haren rozenduitn op zijnen neus. Ze lachte hem gul in het aangezicht en haar laatste woord was:

- C'est-y béte, mon Dieu!'

Stellig brengt dit werk ons nog geen bevredigend antwoord op de groote vragen die onze huidige wereld beheerschen; de sociale stroomingen van onzen tijd beroeren het niet. 't Is de schepping van een dilettant die alleen op schoonheid uitgaat; 't is een uitzonderlijke, een exotische plant met al de wondere bekoring van het uitheemsche. Als men de heele romanproductie in Vlaanderen sinds **1830** overschouwt, moet men bekennen dat we aan den kost dien Teirlimck ons biedt waarlijk niet verwend zijn: zijn ietwat Fransche gratie, zijn humor en zin voor mysterie, zijn stijlvaardigheid en opmerkingsgave; zonder te gewagen van zijn macht van psychologische doordringing, die vooral uit zijn laatste werken blijkt: 'ieder maagdeke omweeft hij in spinsel van fijne droomerij'. (Querido.)

Dat deze goede kwaliteiten ver van vlekkeloos zijn, wie zal het betwisten? dat de gedachte soms opgeofferd wordt aan ijdel woordgespeel; dat gemeene smakeloosheden menige bladzij ontsieren[1)], taal en zinsbouw wel eens on-Nederlandsch aandoen: dit alles en meer nog neemt niet weg dat voor den geboren stilist die Teirlinck heet een heerlijke toekomst weggelegd schijnt. Wie weet wat uit dit allerlenigst talent, uit dit groot aanpassingsvermogen nog zal geboren worden? Wordt hij eensdaags de tooneelschrijver dien Carel Scharten (Gids **1910**) in hem meende te ontdekken? Zal hij het tot een synthesis brengen en de vertolker worden van onze modern-Europeesche bekommeringen? In zijn gestadige bezorgdheid om alles te omvatten, om onder de meest verschillende invloeden en ingevingen, steeds nieuwe wegen in te slaan, schuilt echter menig gevaar. Is de lange periode die sinds de verschijning van het Ivoren Aapje verliep, er eene van beperking, van bezinking? Zal ze een vooruitgang beteekenen in Teirlinck's ontwikkeling, spijts zijn tijdelijke inzinkingen en dalingen, van de kleinkunst tot een ruimere wereldvisie, van de weergave van schilderachtige uiterlijkheden tot die van het innerlijk leven der ziel? *'Johan Doxa',* dit kleiner werk dat, deels later voleindigd uit een vroegeren tijd dagteekent (zie Vlaanderen **1907**) evenmin als het verschenen gedeelte uit *De Leemen Torens* (in de Gids (**1918**) samen met K. van de Woestijne), laten niet toe te oordeelen welke beteekenis deze tienjarige stilzwijgendheid in Teirlinck's evolutie zal hebben. Met hoopvolle nieuwsgie-

1) In het Ivoren Aapje vooral.

righeid zien we de verschijning tegemoet van den aangekondigden ‘Tijl Uilenspiegel’[1]. Mogen we later al het voorafgegane wellicht als jeugddebuut beschouwen? Laten wij het aan de toekomst over uit te wijzen wat uit dezen veelzijdig-begaafden artist-met-het-woord nog groeien, kan.

1919.

Bibliographie.

Medewerking aan ‘jongere’ tijdschriften en bladen; aan ‘Van Nu en Straks’ sinds **1898**: eerst met verzen, in September **1901** met een prozastuk: ‘Beternis’.

1899. Metter Sonnewende, samen met Fernand Toussaint, Victor de Meyere, Jeannette Nyhuis en Jan van Overeyde; voorrede van Willem Kloos, antwoord van Prosper Langendonck.
1900 Verzen.
1900 Landelijke Historiën (Flandria's Novellenbibliotheek).
1902 De Wonderbare Wereld.
1903 Het Stille Gesternte.
1904 De Kroonluchter.
1904 't Bedrijf van den Kwade.
1905 De Doolage.
1907 Zon, een bundel beschrijvingen.
1907 Het avontuurlijk leven van Lieven Cordaat.
1908 Mijnheer Serjanszoon.
1908 Het Ivoren Aapje.
Juli **1909** Elsevier: De drie Graties, Kluchtspel in één bedrijf.
1912 In ‘Vlaanderen door de Eeuwen heen’: De Steden.
1917 Johan Doxa.
1918 De Leemen Torens (gedeeltelijk in den Gids), in medewerking met Karel van de Woestijne.

Afzonderlijke stukken (o.a. Het Gesmoor, in ‘Vlaanderen’ **1903**); onuitgegeven tooneelstukken, journalistisch en critisch werk (dit laatste vooral in ‘Vlaanderen’); bandversiering en boekverluchting, enz.

1) Bij L. Simons.

Bibliographie.

J.B. Ubink. *Golgotha.* Roman uit het leven van Jezus. **2** dln. - Amsterdam, **1919**. J.M. Meulenhoff.

Het eigenaardige van dit boek is, dat het in onzen tijd geschreven werd. Het past heelemaal in een sfeer waarvan tegenwoordig in leven en literatuur al heel weinig meer te merken is. 'Golgotha' herinnerde mij onmiddellijk aan een soort van historische romans; niet in de eerste plaats die, waarin een nationaal verleden wordt verheerlijkt, romans, die een verhaal geven uit vroeger dagen, een verhaal om het verhaal zelf; maar dat andere soort, de meer wijsgeerig-liberale romans, waarvan de beide Van Limburg Brouwers bij ons de vertegenwoordigers waren, en waarvan, vooral 'Akbar' een sprekend type is.

Nu heb ik dat 'Akbar' altijd een buitengewoon vervelend boekje gevonden. Het leeft niet; de personen, die er in optreden, zijn geen menschen, maar typen, door den schrijver met koel-cerebrale berekening, maar zonder kunstenaars-ontroering (waarover Van Limburg Brouwer Senior in beperkte mate, en zijn zoon in het geheel niet beschikte) samen-gedacht, en zoodanig voorzien van allerlei eigenschappen en hoedanigheden, dat zij dragers konden zijn van een groot aantal ideeën. Want daar kwam het eigenlijk op aan; het lanceeren van een aantal denkbeelden en daarop werden de romans ingericht, als een hutkoffer, die de grootst-miogelijke bergruimte moet bevatten. Allard Pierson en Vosmaer hebben er ook op zitten broeden, met gelijk resultaat. En al heeten 'Amazone' en 'Adriaan de Mérival' nu géén historische romans, en 'Akbar' wel, in wezen zijn die boeken volkomen gelijk.

Van den schrijver van den roman 'Golgotha' nu, zou ik niet willen beweren, dat hij geen kunstenaar is, maar hij heeft zijn onderwerp in geenen deele beheerscht. Pogingen om visionnair te zijn, verloopen in holle woordenpraal. In het beelden van zijn personen heeft de schrijver in het eerste deel goede ©ogenblikken; Matthas en zijn onechte dochter Thamar, de Romein Cajus Luter en de joden Ghanan en Eljakiem zijn zelfs hier en daar verrassend-goed. Maar dat goede is nergens blijvend, en waar het over Bijbelsche personen gaat: Kajafas, Pontius Pilatus, de discipelen, en vooral Jezus van Nazareth - daar komt er niets van terecht. Dat vooral de Jezus-figuur mislukte, is fnuikend voor het boek. Het is mij niet duidelijk geworden wat de schrijver met deze omschepping van den Nazarener precies heeft bedoeld;.nu eens is het een uitbreidende paraphrase van het bijbelverhaal, dan weer schijnt de heele inhoud der evangeliën opgevat als sym-

bool. Waar de prediking van Jezus met des schrijvers eigen woorden wordt oweergegeven, verschijnt de man Gods ons als een min of meer pedante catechiseermeester; een dergelijk forceeren van zoo'n diep-prachtig verhaal doet bepaald pijnlijk aan. In de beschrijving van het kruisdrama voelt men den goeden wil van den auteur om een machtig tooneel te scheppen, maar evenzeer zijn onmacht, om den aangrijpenden eenvoud van het bijbelsche poëem ook maar uit de verte te benaderen.

De groote daling komt in het tweede deel; daar begint ook eerst recht het eindelooze geredeneer, de brochure in roman-vorm, die den schrijver een plaats geeft - en dan nog een heel bescheiden plaatsje - naast de schrijvers die ik zoo-even noemde, schrijvers, die al op den zelfkant staan van de nog levende letterkunde. Wie zal dan den heer Ubink lezen?....

Toch behoeven wij- onze fiducie op dezen auteur niet prijs te geven. Het pleit al voor zijn kunnen dat hij van zoo'n ontzachlijk moeilijk onderwerp - Flaubert, Dostojewski, Couperus zouden zich tienmaal bedacht hebben eer ze er aan begonnen - nog iets terecht bracht, al is het dan ook niet veel. De heer Ubink heeft blijkbaar een voorliefde voor buitengewone onderwerpen. Als hij het eens wat dichterbij zocht?

Maurits Sabbe. *'t Pastorken van Schaerdycke.* Spel van personagiën. - Bussum, 1919. C.A.J. van Dishoeck.

Ieder nieuw boek van Maurits Sabbe is een verrassing. Van zijn hand staan nu in mijn boekenkast de fijne Brugsche schetsen ‘Aan 't minnewater’, het speelsch-innige ‘De filosoof van 't Sashuis’, het teere ‘Een Mei van vroomheid’, en de forschere, meesterlijk gecomponeerde, diep-menschelijke roman ‘De nood der Bariseeles’. Nu komt, na al dat mooie werk, ‘'t Pastorken van Schaerdycke’, en het is alweer geen teruggang; al het mooie, het innige, het geestige van zijn vorige boeken vinden we in dit verhaal terug.

Het is opmerkelijk, met hoe weinig middelen deze auteur werkt. Wat gaat het allemaal doodeenvoudig toe in dit verhaal. Er is een oude dorpspastoor, die een kribbige, bedaagde dienstmeid houdt (de zure pastoorsmeid wordt stereotiep in de literatuur!); de dienstmeid heeft een nichtje, de zoete Jozijnken, die in de pastorie iis grootgebracht, en waarvan Fiete zoowel als de pastoor ontzachlijk veel houden. Jozijnken is dartel en minziek, en verzot op mooie kleertjes. Zij flirt wel een beetje met Coddebiers, den vertooner van het poppenspel, die elk jaar met kermis het dorp bezoekt, maar luistert toch liever naar de vleierij van den amoureuzen jonkheerpensionaris, die op het kasteel woont. Jonkheer Adhemar, die graag op klein wild jaagt, weet te bewerken dat Jozijnken als kamenier in dienst treedt bij zijn zuster. Het pastorken heeft er een zwaar hoofd in, maar tegen den wil van zijn maarte en de tranen van Jozijnken kan hij niet op. Het meisje gaat mee naar de stad, waar het den galanten jonkheer maar al te'makkelijk valt, het zoete kamenierken te verleiden. Jonkvrouwe Aglaë krijgt er de lucht van, betrapt hen; Jozijnken valt in ongenade en wordt

weggejaagd, trekt de stad in.... Eerst een heelen tijd later vernemen de pastoor en zijn maarte, dat hun lieveling niet meer bij de zuster van den jonkheer in dienst is. Op het kasteel krijgt de pastoor veel te hooren over de lichtvaardigheid van het meisje, dat maar niet had willen deugen en ten slotte weggeloopen was. Coddebiers, de kermisreiziger, hoort van het geval; zijn liefde is onverzwakt en hij vangt zijn langen zwerftocht aan, om haar te zoeken. Eerst na jaren, als het pastorken al zijn gedwongen rust heeft moeten nemen, uit de pastorie weggewerkt door den aanhang van den jonkheer, gelukt hem dat. Met list wordt het weergevonden vrouwtje uit het zondige leven, waarin ze weggezakt was, teruggevoerd naar wie haar zoo lief hadden.

Banaliteit van onderwerp? Banaliteit van personen, als typen tegenover elkaar gesteld: het onschuldige Jozijnken, de ploertige jonkheer, de romantische poppenspeler? Ik bid u: lees het boekje. Het verwijt van banaliteit zal u op de lippen besterven. Het is allemaal zoo fijn en gevoelig, zoo zuiver en zonder eenig bijmengsel van effect-verhooging, zoo waar-achtig-menschelijk en diep-ontroerend, dat het u de tranen in de oogen dringt.

Het boek vertelt van de schoone overwinning van de liefde. De liefde die triomfeert in het arme, sukkelige pastorken, dat zich- op een kruiwagen door de sneeuw laat rijden naar zijn vijand Macharis, een van degenen die hem het ergst belasterd hebben, als deze op het eind van zijn leven de vergiffenis van het oude mannetje wil bekomen. Want ‘Macharis met zijn berekenenden geest vond geen enkele voorzorg overtollig om met zekerheid het hiernamaalsche in te stappen.’ Op den terugweg sterft het pastorken.

Wij moeten Maurits Sabbe voor dit wonder-innige boekje heel dankbaar zijn.

M.H. van Campen. *Over literatuur.* Critisch en didactisch. Tweede bundel. - Leiden. A.W. Sijthoff's Uitgeversmij.

Met een enkel woord wil ik den nieuwen bundel critieken en opstellen van Van Campen aankondigen. Werk, dat over-waard was, gebundeld te worden. De eigenaardige aanleg van dezen schrijver, in zijn critisch werk evenzeer kunstenaar als criticus, maakt hem voor de taak van kroniekschrijver der Hollandsche letteren wel bijzonder geschikt. Al deze kleine studietjes, die te zamen het critische gedeelte van het werk uitmaken (een paar grootere zijn er bij, o.a. het prachtige essay over Het vuur), soms, door den luchtigen opzet, naderend tot causerie, maar toch nooit tot wezenlijke causerie vervlakkend, zijn stukjes leven, zieleleven van den beschouwer, scherp en fel belichtend het behandelde wenk. Humoristisch vaak, en schier op elke bladzijde de stelling weerleggend, die ik eens een anti-semiet hoorde uitspreken: ‘dat de Joden wel den Witz, maar niet den humor kennen’, trilt in deze opstellen en opstelletjes toch tè angstig de ontroering, vlamt tè uitbundig de blijdschap, en slaat tè fel de spotternij om wat spot verdiende, dat het doorloopende evenwicht van den wezenlijken humor er toch niet in

te herkennen is. Diep-innerlijk is Van Campen geen humorist, al gelukt het hem vaak, de luchtige speelschheid waartoe zijn gevoelig hart zich nu en dan verheffen kan, ook als een prettige lichtschijn over zijn beschouwingen en critieken te werken. Het humoristische element blijft accidenteel in zijn werk.

Beheerscht is deze arbeid altijd, maar men voelt soms het moeizame van de beheersching. Het is bijwijlen of de auteur vreest, dat wij hem niet goed begrijpen zullen; hij uit een meening, herhaalt die met klemmender betoogtrant, met beter tot begrip dwingende woorden; hij onderstreept, zet accenten, hij wil dat we zijn redeneering zullen na-voelen. Achter zijn verhandeling voelen wij zijn liefde voor de dingen waarover hij spreekt en zijn liefde voor ons. Dit maakt zijn arbeid zoo sympathiek. Ik weet het: het woord sympathiek geeft alleen de kleur, niet het wezen aan; maar na het vorige wat ik over den schrijver zei, mag ik het hier wel plaatsen.

Ik heb bij de lezing van Van Campen's werk nu en dan aan Busken Huet gedacht. Zeker ging die kranig-naspeurende, onvermoeid-werkzame in sommige opzichten boven hem uit, maar zijn koel-hooghartige, wel al te eenzijdig-intellectueele levensbeschouwing maakte dat hij geen deel kon hebben aan sommige feesten van schoonheid - en in verband daarmee: als Busken Huet over poëzie sprak, was hij maar al te vaak er glad náást - die Van Campen in hun rijke, geheimzinnige pracht worden geopenbaard.

Maar Busken Huet bewoog zich in de wereld-letterkunde met een benijdenswaardig genot. Zijn beste werk schreef hij over buitenlanders; door schitterende studies over de grooten uit de omringende literaturen stelde hij zich schadeloos voor den tijd, dien hij aan minderwaardige land-genooten moest besteden. Stellig is Van Campen meer bevoorrecht dan Busken Huet het was, waar hij over vaderlandsche tijdgenooten te schrijven heeft, maar toch zouden we wenschen, dat hij zich meer over de grenzen begaf. Zijn geestelijk paspoort is goed genoeg in orde, om hem overal toegang te verschaffen!

De opstellen over ‘Het vuur’ en ‘Pit-tah, de grijze wolf’ zijn stappen in de richting die ik bedoel, maar het eerste gaat, met al zijn eminente hoedanigheden, te polemisch over de *vertaling* - en loopt dus gedeeltelijk over Hollandsche letterkunde - en het tweede is te didactisch (wat het dan ook wil zijn) voor een uitsluitend-aesthetische beschouwing.

J.W. Schotman. *Ons brandend leven.* - Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon.

Dit boekje is een pleidooi voor het materialisme. Ook niet bepaald wat nieuws, denkt de lezer. Klaarblijkelijk heeft de schrijver zelf het ook gevoeld; althans op blz. **75-76** lezen wij:

‘Er zullen menschen zijn die in dit boekje niets nieuws vinden en minachtend zich er over uitlaten, dat het materialisties standpunt immers al lang is overwonnen. Over dit laatste schijnen meerderen, vooral in de kunstwereld - die nu eenmaal door gebrekkige kpnnis en uit andere motieven

aan 't materialisme de dood gezien heeft - er zoo over te denken. (Wat zegt men van dezen stijl?) Niets toch is minder waar: het materialisme, ik zei het zo straks al, is pas in z'n begin en onder de eerste stormloop van teleurgestelden nog lang niet bezweken.'

'En waarom altijd wat nieuws? It 't oude niet goed genoeg, is eigenlik - ja, laat ons heel eerlik zijn, is die gehele inhoud van onze geest niet "oude koek"? Alles wat we lezen, geschiedenis en aardrijkskunde, natuurwetenschappen en wiskunde, letterkunde en wijsbegeerte, onze hele opvoeding is die soms niet oud, oudbakken? Berust onze kennis van de wereld niet geheel op het verleden?'

Zoo gaat de auteur nog een poosje door. 'Ziezoo', heeft hij daarna gedacht, 'daar kunnen ze me alvast niet op vangen'. Zoo'n goochemerd! En welgemoed sleept hij zijn oude, uit de materialistische sloot opgehaalde koe langs 's Heeren straten; het valt echter te betwijfelen of het beestje op de markt van de wijsbegeerte veel opbrengen zal.

Inmiddels zou ik over dit onschuldige causerietje in 't geheel niet gesproken hebben, als de schrijver het niet ook 'mooi' had willen maken. Hij noemt zijn boekje heel gewichtig een zeshoek van *esthetiese* overpein-peinzing. In dit verband zij er even op gewezen, dat het werkje is geschreven in een opgeschroefden, hol-pathetischen stijl, die de ietwat-stuntelige onbeholpenheid van uitdrukking geenszins verbergen kan. Uit het stukje dat ik boven aanhaalde, kan de lezer zonder moeite *meer dan één* voorbeeld halen, waaruit blijkt dat de auter nog geen eenvoudigen zin kan samenstellen. Zulke menschen moesten liever geen aesthetisohe zeshoeken in elkaar zetten, noch over materialisme, noch over iets anders.

HERMAN MIDDENDORP.

Historisch-idealistische Politiek. Mr. J.J. v.d. Leeuw. - Uitgave: Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur. 1920.

Dit boek is wellicht te zeer van uit een dilettantisdh-wetenschappelijke mentaliteit geschreven om in de rij der moderne humanistische geschriften volledig tot zijn recht te komen. Het schijnt mij dat de heer van der Leeuw te grif zijn historisch-idealistisch-politieke beginselen heeft willen toepassen, dat hij hierdoor zijn hoog-ernstige bedoelingen den lezer tot een min of meer philosophisch denkspelletje heeft gemaakt. Om deze reden is mij in 't bijzonder het **2**e hoofdstuk van het derde deel: 'De komende Rechtsorde', weinig sympathiek. Toekomstspeculaties in dit genre zijn immers zeer gevaarlijk, doch izij zijn het in nog hoogere mate, waar, zooals de schrijver het doet, de projectie dezer toekomst begonnen wordt met als uitgangspunt een *idealistische* theorie. Dit leidt onverbiddelijk tot wanstaltige utopieën-fabricatie, gelijk Bellamy gaf in z'n: jaar **2000**. En o zoo licht wordt dan het praedicaat: 'historisch' de bemanteling van een handig, maar volstrekt

subjectief oordeel, terwijl in dit geval het woord ‘politiek’ bovendien eenigszins misleidend is gebruikt.

Wij behoeven geen ‘stofgeloovigen’ te zijn om dit idealisme niet nederig en deemoedig als een kostelijke vreugde te ontvangen, doch een sceptischen, zij 't après tout blijmoedigen glimlach te toonen tegenover dit boekske.

Wij verlangen op den duur een monumentaler geesteshouding ten opzichte van de politiek, ook waar zij zich tot eenige functie van een te ideëel gedachte Rechtsorde blijkt te verheffen. Niet het idealisme van den schrijver beöogen wij hiermede aan te tasten, wij komen slechts op tegen zijn naïeve zelf-fictie, dat het spontane ideaal zich in de toekomst ooit op volmaakte wijze zou realizeeren. De ontkenning der gegeven, d.i. historisch-gewordene, realiteit als levensfundament, vormt de zwakke zijde van dezen praktischen idealist, wijl zij loochening is van één zijner eerste beginselen.

Humanisme, door Just Havelaar. - Uitgave: van Loghum Slaterus en Visser. 1920. Arnhem.

Onwillekeurig komt men bij het beoefenen der litteraire kritiek tot vergelijkingen. Zoo zou ik gaarne dit werk van Just Havelaar leggen naast de Marginalia van Dirk Coster en de Prometheus-studie van Carry van Bruggen. Eilaas, in dit kort bestek behoort deze verzoeking te worden weerstaan. Ook over de talrijke woordverwarringen (individualisme = persoonlijkheid) dient gezwegen te worden. Zij zijn bedroevend, doch schijnbaar een bijkomstige noodzakelijkheid.

Het typeerende van dit boek is de mengeling van eerlijk-didactische populariseering en populaire veihevenheid; het geeft er aan een Hollandsch-rondborstig cachet, als wij deze bekrompen-nationalistische uitdrukking nog eens een oogenblik bezigen mogen!

Het Humanisme van Havelaar verraadt hier en daar wel de grandioze verfijningstragedie van den modernen erudiet, over het geheel echter is het rhythme van den zin weinig gepassioneerd, 'schoon nooit slordig-banaal. Toornende liefde geeft soms de woorden een grillige reflex van opstandigheid, doch ‘het vuur van den hartstocht blijft smeulende’.

Uit cultuur-historisch oogpunt zal deze verzameling essays wellicht één der laatste *verzoeningspogingen* blijken van den ouden met den nieuwen tijd. Evenwel: nimmer brengt Havelaar een hatelijke transactie tot stand, maar de geest, welke hem inspireerde had tot symbool: de uitgestoken hand. In het ruigst sarcasme van den vertwijfelden twijfelaar gaat minder grootheid schuil dan in de dramatische levenshouding van den in droom en daad verscheurde (b.v. Henriëtte Roland-Holst), maar verreweg verhevener is de ellende der macbteloozen, wier idealen zich dooden vóór hum verwerkelijking, omdat de kracht van hun geloof nog telkens weer door een levende traditie wordt gebroken.

Dit is het essentieele van Just Havelaar's nieuwste boek, dit is aohter elk

woord het donkere geheim, hoe moedig en levensblij deze opstellen ook lijken. Meer dan söheppingssmart spreekt er uit.

Daarom is het groote belang van dit boek niet de *ethische* waarde der essays, doch hun manifestatie als teeken eener wanhopige verzoeningspoging: de laatste der bekende bruggen.

ROEL HOUWINK.

Maskerade, door Jo van Ammers-Küller. - Rotterdam. Nijgh en v. Ditmar's Uitgeversmaatschappij.

Een nieuw boek van Jo van Ammers Kuiler ontving ik onlangs met blijdschap en verwachting, - fera de reden, dat ik het niet dadelijk ging lezen om het te beoordeelen, was deze: evenals de kinderen wilde ik 'het lekkerste voor het laatst bewaren', en zoo gingen vele boeken van een grooten stapel *Maskerade* vóór. Maar nu ik lees, dat er reeds een tweede druk ter perse is, -en hoe welverdiend is dit snel succes! - wil ik niet langer met mijn bespreking wachten, die wel eens gebrek aan belangstelling lijken kon!

Jo van Ammers-Küller is in de gelukkige conditie van een schrijfster, die in haar betrekkelijk korte optreden reeds aller sympathie heeft verworven. *Mijn* hart heeft zij gewonnen door haar meisjesboek *Tegen den stroom op;* ik vind dit werkelijk een voorbeeld van een meisjesboek; het is fijn, gevoelig, krachtig, en om een term te gebruiken, dien men gaarne voor een kinderboek hoort bezigen: er spreekt een uitstekende geest uit.

En nu *Maskerade*....

Ik ben van dit boek gaan houden. Het behoort tot de niet zeer velen, die ik niet na lezing weg-berg, omdat k het nog eens wil overlezen, wil over*leven.* Want dat is mij gebeurd met dit werk, ik heb het meegeleefd van het begin tot het einde, en Tine is voor mij een der vrouwen-figuren geworden, die ik in mijn herinnering wil behouden naast Eline Vere, Geertje, Helene Servaes, Marianne uit *Het Spiegeltje,* Liesbeth uit *Voor de Poort.*

Ja, nu *heb* ik het boek gelezen, en zooals ik het voorvoelde, is het geschied: het spijt mij, dat de lectuur ten einde is. Ik wou het boek eigenlijk nog niet uit hebben, om nóg het genot te ondervinden der geestelijke spanning, der geestelijke emotie, die ik al de dagen der lezing onderging.

Maskerade is ongetwijfeld mevrouw van Ammers beste, rijpste, meest intense en diepste boek. Het staat verre boven *De roman van een student,* en stellig overtreft het ook *De verswegen strijd.* Het zielsproces van Tine, die met de zeer moderne zucht tot analyse is behept, is boeiend en zéér knap weergegeven; de schrijfster volgt het meisje met aandachtigen ernst langs al de wegen van haar leven, en Tine is niet wat men noemt een 'eenvoudige natuur'; naast het spontane, impulsieve, onstuimige van een hartstochtelijk temperament heeft zij het overwegende, beredeneerende, reflectieve van een

ontledend verstand, en het is deze dualiteit in Tine, die haar belet aan de eene öf aan de andere zijde volkomen en overgegeven gelukkig te zijn. Het is het lijden van zooveel der tegenwoordige meisjes, dat ons in Tine met scherpe duidelijkheid wordt voor oogen gesteld; niet meer als in vroeger eeuwen in het veilig thuis verre gehouden van het werkelijke 'leven', staat het moderne meisje thans midden in de wereld; zij neemt kennis van daden en toestanden, die zij in haar ziel nog niet voldoende 'verwerken' kan; en zij gaat ziob benard en onzeker voelen; haar verstand, door beter onderwijs en vrijer omgang met allerlei menschen, meer ontwikkeld, beheerscht en corrigeert haar gevoel; het *denken,* over alles, wat zij niet laten kan, wordt tobben, en bijna geen enkel meisje van heden gaat het huwelijk in zooals de vroeger-eeuwschen dat deden: het rustig aanvaardend als een onvermijdelijk slot aan haar jongemeisjesleven.

Voor het meisje van tegenwoordig is geluk niet meer een woord Zij neemt het slechts als een zielstoestand aan, en anders erkent zij het niet. En ik geloof dat vele, vele meisjes van het oogenblik, zich in Tine zullen terugvinden, en als het ware haar eigen gedachten en ondervindingen in haar leven zien gebeuren.

De maskerade der studenten, - die onvergetelijke episode in het leven van zoovele jonge menschen, - vormt een groot gedeelte van den inhoud van het eerste deel, en is der schrijfster tevens aanleiding, om het beeld eener maskerade in toepassing te brengen op het werkelijke leven, waarin immers alk menschen in zekeren zin een masker dragen voor elkaar! Tine voelt dat heel sterk.... en tegelijkertijd weet zij ook, dat het dragen van een masker noodzakelijk is, wil het leven voor haarzelf en voor haar omgeving dragelijk zijn.

Als een teeken des tijds, als een openbaring van wat er woelt en werkt in de ziel van menige moderne jonge vrouw is dit werk hoogst interessant. Het is een boek om te lezen, te herlezen, en stil te overdenken. En er zijn gedeelten in, diep aangrijpend (zooals bijvoorbeeld Tine's verlangen naar een kindje) en het geheele werk stemt tot peinzen en laat een diepe indruk na. De conclusie, waartoe de schrijfster aan het slot schijnt te moeten komen, is deze: noch in een geestelijke verbintenis, noöh in het moederschap vindt de vrouw, - zij die vrouw is in den echten, completen zin van het woord, - *volkomen* bevrediging, maar slechts in de liefde. Voor. haar is *le seul bonheur qu'il y ait au monde: aimer avec abandon.*

Maskerade is een mooi, heel mooi boek.

Top Naeff. *Vriendin.* - Em. Querido, Amsterdam.

Dit kleine werkje is tusschen de meer omvangrijke boeken van Top Naeff als een klein bibelot, dat men met precieuse zorg bewaart. Ja, om dit 'beeld nog even vast te houden: de kunst van Top Naeff heeft soms iets van frêle porcelein, (ik duid hier in het bizonder op het tweede verhaal *Romance)*

doorschijnend porcelein, met ijle, teere kleuren beschaduwd. Het korte verhaal *Romance,* dat in zichzelve een volledige roman is van liefde, toewijding, ontbering en berusting, - een berusting soms schooner dan de vervulling zelve, - is van een fijne en teedere noblesse, die men in de Hollandsche literaire kunst slechts zelden aantreft.

Ook het grootere verhaal *Vriendin* geeft, weer op een andere wijze, aan den lezer een intiem geestelijk genot. Het karakter van Conny, gezien door den liefderijken blik der gedevoueerde vriendin, komt ons zeer duidelijk voor oogen te staan, en dit is het bewijs, welk een uitmuntende en knappe psychologe Top Naeff moet zijn. Alleen heeft het nadeel een dergelijke manier van de feiten voor te stellen, dat er nu in den lezer onbeantwoorde vragen overblijven: wat was de verborgen reden van Conny's huwelijk met Grashorst? wat was de verborgen reden van Alting Reyis' huwelijk met Maaike?.... Maar dit is natuurlijk een kleinigheid bij het vele wat wij ontvangen: 'het, - geenszins eng! - verhaal der eigen verbeelding van Top Naeff'. Op het woord *eigen* zou ik den nadruk willen leggen. Top Naeff heeft iets zeer 'eigens'. Haar stijl is bezonken, verzorgd, welluidend en aangenaam, en een zekere fijn-ondeugende ironie geeft er een welkom pikant tintje aan.

En ten slotte: of het mogelijk is, dat iConny altijd gezwegen heeft?..... Wij denken bij haar aan het woord van Larrlartine: *Ce qu'il y a de plus divin dans le coeur de l'homme n'en sort jamais*.... En of het mogelijk was, dat èn haar man èn Marie Conny zóó weinig hebben gekend? Ook op deze vraag geeft een woord van Lamartine ons antwoord: *L'homme n'a rien de plus inconnu autour de lui que l'homme même*....

Freule Kameleon, **door Maren Koster. Met platen van B. Midderigh-Bokhorst. - Gouda. G.B. v. Goor Zonen.**

Een aardig, frisch en vlot geschreven meisjesboek, waarin de lichte figuurtjes van Nel (freule Kameleon genaamd om haar snel-wisselend temperament) en Pleun vroolijk en natuurlijk uitkomen. Een klein beetje *Beschränkung* mag de schrijfster zich nog wel eigen maken; (ik doel hier speciaal op de scène in het begin, waar Nel verzuimd heeft, Pleun op tijti te bezoeken, en die mij de wijze woorden van Jasper uit Eva Bonheur in de herinnering bracht: Er zijn al zooveel groote, groote tranen geschreid om kleine dingen....). Maar overigens is dit een echt gezellig boek, waarmee jonge meisjes izich wèl zullen amuseeren.

De platen der onvolprezen illustratrice Mevr. Midderigh-Bokhorst *are a story in themselves.* Het is een lust deze artistieke, welverzorgde, smaakvolle teekeningen te bekijken. En hoe karakteristiek en geestig weet zij de verschillende typen uit te beelden, in houding, in gelaatsuitdrukking, in kleeding en entourage! Het is voor een schrijfster werkelijk een voorrecht haar boek door deze knappe en toegewijde artieste verlucht te zien.

De uitgave laat weer niets te wenschen over. Aantrekkelijk, fleurig, in een prettig formaat, en met een helder-ivoorkleurigen band, doet zij het oogi alleraangenaamst aan.

Tineke, door Gerda C. v.d. Horst-van Doorn. Met platen van Sijtje Aafjes. - Gouda. G.B. v. Goor Zonen.

Dit allerliefste, gevoelig geschreven boek behoeft geen aanbeveling meer. De tweede druk heeft het goed recht ervan bewezen. De teekenares Sijtje Aafjes, lijkt mij steeds vooruit te gaan, en haar illustraties verlevendigen dit werkje op prettige wijze. *Tineke* brengt een aardige afwisseling op het gewone genre van kinderboek; wij hooren hier van een klein meisje op een Indische kostschool, een heel nieuw onderwerp dus voor de kleine Hollandsche *totoks,* die het natuurlijk bizonder leuk en interessant vinden, en zullen vinden.

Nelly Has. *Lichtende verten.* - N.V. Drukkerij Jacob van Campen, Amsterdam.

Een nieuwe jonge schrijfster, die onze aandacht komt vragen voor een boek, dat, - men voelt het, - haar 'uit het hart is geschreven'. De persoonlijkheid van An Rietveld staat ons levend voor oogen, en de innerlijke strijd, dien zij doormaakt, is op doorvoelde en natuurlijke wijize beschreven. Intuïtief heeft Nelly Has gevoeld, hoe ver de grenzen van haar krachten reikten, en zij is daar niet buiten gegaan; zij heeft nergens haar talent geforceerd, zoodat wij uit haar handen een beeldje hebben gekregen, nog wat primitief en ruw gevormd, maar waar toch reeds een zeer levendige natuurlijkheid uit spreekt.

Lichtende verten zou men een 'bekeeringsgeschiedenis' kunnen noemen, maar in de verste verte is het boek niet opdringerig of preekerig geworden.

Als *Lichtende verten* een eersteling is, wat ik wèl geloof, dan belooft het zeer zeker iets voor de toekomst, dat Nelly Has al dadelijk op zoo'n waardeerbare wijze voor den dag is kunnen komen.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Moderne Duitsche literatuur
XXIV

Paul Kornfeld. *Himmel und Hölle.* Eine Tragödie in fünf Akten und einem Epilog. - S. Fisdher-Verlag, Berlin 1919.

'Die Verführung', het eerste werk van Paul Kornfeld, hield de belofte in van het nieuwe drama. Op het klassieke tooneel, praktisch eindigende met Friedrich Hebbel, was het sociale drama gevolgd (voornaamste vertegenwoordiger de Heijermans-volgende Gerhardt Hauptmann).

Zooals ik reeds in mijn kroniek van Februari **1918** gezegd heb, valt het Duitsche tooneel uiteien in een zes-tal groepen. Zeer verwant nu aan de groep, waarvan Georg Kaiser gedurende eemigen tijd de meest bekende auteur is geweest, is ongetwijfeld Paul Kornfeld. Minder scherp-pathologisch dan Dostojefski, vertoont Kornfeld toch een belangrijke overeenkomst met den Rus. Beiden zoeken zij het psychologische proces, dat zich eerst voltrekt na de bedreven daad. Het zijn bij Kornfeld geen geweldige wezens, waarin het oer-instinct nog fel-op leeft, maar hij toont ons de verfijnden, die de eindigheid van alles reeds doorvoelen en huiveren voor elke daad.

Spreekt niet de jonge, wereld-wijize Komtesse deze woorden tegen haar vader: 'Ah, Vater, steht's für einen Entschlusz, ist nicht jede Tat irrelevant, ist nicht jedes Sich-(entsohlieszen-wollen dumtn in einer Welt, in der Gott lebt und in der die Menschen sterben mussen?', waarop haar vader dit antwoordt: 'Das ist die gefahrlichste Weisheit der melancholischen Ju-gend; es mag weise sein, doch ist es unmenschlich; menschlich ist's, nicht zu wissen, dasz jede Tat irrelevant ist'.

In zekeren zin is er dus overeenkomst ook tusschen Paul Kornfeld en Karel Wasch, die in zijn moderne dialogen ook dat nog tracht te ontleden, wat vroeger als niet te benaderen beschouwd werd. Deze doorgevoerde analysen zijn wel een kenmerk van onzen nerveus-bewogen tijd: schijnbaar is dit dieper doordringen een vooruitgang, in werkelijkheid is het de ondergang,van gezonde intuïtie en goddelijke daad4cracfat.

De vader van de Komtesse, een der personen, die zichzelf het meest analyseert in het nieuwe treurspel van Kornfeld, komt dan ook, na zijn vrouw twintig jaar lang geestelijk vernietigd te hebben, door haar een jeugd-misstap niet te vergeven, tot deze werkelijk belachelijk moderne conclusie: 'In unseram Inineren waren wir gewisz gut, doch wanen wir zu zwadh, um aus unseren Charakter die Konzequenzen zu ziehen. Vielleicht sind wir Alle nur zu faul, um ganz gut zu sein!-', terwijl zijn vriendinnetje, die hem met zijn vrouw verzoenen zal, tijdens de voorbereiding daarvan, waarbij zij in werkelijkheid eigenlijk nog de minnares van den graaf is, tot deze levens-houding komt: 'Und ich werde nicht mehr vor Überlmut auf Tische springen mussen, wenn ich weinen möchte, und werde immer nur Einem sagen mussen, dasz ich ihn liebe! Und das könnte auch einmal auf eine zarte Weise wahr werden, wenn Du, Kind, mich oft so wie jetzt

bedauernd ansehen wirst, mich traurig sein lassen und mir ersparen wirst, mein Talent, lustig zu sein, wo ich 's nicht bin, auszunützen. Das ist das Talent der Sentimentalen, und sieh, ich habe, wie alle Unglücklichen, etwas vom Clown in mir!'

Als een eigenaardige figuur gaat een oude man, Jakob, door dit stuW. Sinds den dood van zijn zoon verzamelt hij materiaal tegen het noodlot. Door zijn scherp-getrokken consequenties maakt hij het geweten der menschen wakker. Het geweten toch ligt dieper dan de redeneeringen van de geblaseerden. Deze Jakob begrijpt de fout van het doorloopend-ontleden: door de beschouwing van het kleine verliest men het groote uit het oog!. Hoe scherpt trekt hij niet de lijnen, waarlangs het mogelijk is tot een goed huwelijks-inzicht te komen: 'bedenken Sie, dasz es imlmer nur ein Schleier ist, der uns einem Menschen verhüllt, und nur ein Sohritt der uns von ihm trennt, doch wird er nicht gehoben, dieser Schritt nicht getan, dann glauben wir, es sind Berge, die ihn verhullen, und unendliche Wege, die uns von ihm trennen! Gehen Sie nach Hauise und erkennen Sie ihre Täuschung!

Tausendmal mehr müszte doch zwei Mensdhen zuektander ziehen, als sie voneinander entfernen könnte!'

Eigenaardig zijn ook de woorden, die Jakob aan een misdadiger ontlokt: 'Ja mieine Lieben, das ist die Frage: ob Gott die Seele oder ob unsere Seele Gott geschaffen hat - das ist die Frage!' - terwijl Jakob na zijn hemelvaart tot deze uiting komt:

> 'Sieh, was ist der Mensch?
> Im besten Fall ein grosz Gefühl!'

In tegenstelling met de meeste rag-fijne ontledingsstukken lijkt mij 'Himmel und Hölle' een uitstekend speelbaar stuk. De inhoud van dit drama weer te geven, lijkt mij onjuist, juist de wijze van behandeling is in dit tooneelstuk van het grootste belang. De 'korte inhoud', welke aan het stuk voorafgaat, geeft wel het zuiverst inhoud en opvatting weer. 'Es ist, als ob dieses Drama in allem, was wir sons mit dem Worten Schuld, Sühne, Gewissen bezeichnen, eine noch tiefere, noch wahrere Macht anzeigte. Damit hëngt zusammen, dasz das Ereignis, welches den Grund zu der entsetzlichen seelischen Vereiterung bildet - der Ehebruch einer Frau - als solches, als Ereignis, gar nicht mehr mitspricht. Nur das, was sich an Verheerung, Qual und Sehnsucht daraus entwickelt hat, macht das Drama aus; und hier ist eine erschütternde Grösze der Empfindung, der Anschauung und der Analyse.'

Van de schrijvers, die hun nieuwste werk samlenbraohten in de onlangs hier besproken bloemlezing 'Die Erhebung' is Paul Kornfeld ongetwijfeld een van de belangrijksten. Door hem hebben wij kans, dat de tooneel-literatuur nieuwe wegen vindt.

JAN J. ZELDENTHUIS

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 9]

Bij vreemde menschen
De opvoeding waaraan zorg besteed wordt, en de wegen der verbeelding door Henri van Booven.

(Vervolg van pag. 184.)

Derde hoofdstuk.
Allerlei moeilijkheden.

Dien zelfden avond dat Thomas zich zoo rillerig voeide, omdat hij de mazelen alreeds ‘onder de leden’ had, was er uit Zeeland een brief gekomen voor zijne moeder, waarin Riekje schreef dat zij verloofd was en spoedig zou gaan trouwen. Zijne moeder wist genoeg van oude gébruiken, gewoonten en telkens voorkomende huwelijken-uit-noodzaak, of uit-moreele-verplichtingen onder het volk te lande daar, om uit dien brief dadelijk te begrijpen dat zij Riekje nooit anders dan als moeder zou terug zien. Het was een geduchte tegenslag voor haar, want sinds haar huwelijk had zij nimmer een betere dienstbode gehad. Met schrik dacht zij nu ook hoe het met Thomas zou moeten gaan. Zij wist, dat Thomas aan het meisje gehecht was, en hoe kordaat zij alles van hem wist gedaan te krijgen wat zij wilde.

Thomas' moeder geraakte door haar aard en aanleg en door den toen reeds minderenden staat van hare gezondheid, snel door zorgen en arbeid overstelpt, zij miste geheel en al het vermogen om zich aan omstandigheden aan te passen en had een neiging om bij de pakken te gaan neerzitten.

Hare zuster, die haar dien avond kwam bezoeken, vond haar schreiend over den brief gebogen, binnen een paar dagen had izij Riekje terug verwacht en nu wist zij niet hoe aan hulp te komen. Riekje was nu reeds drie maanden bij haar in dienst en had de geheele verhuizing meegemaakt, zij had haar nimmer de geringste aanmerking behoeven te maken, en zij wist wat dat was, zij die bij hare ouders met hare zusters om beurten het huishouden had moeten verzorgen.

Hare zuster vatte het geval minder ernstig op: zoo waren ze nu eenmaal, die meisjes uit het volk, een visschersdochJter, èn eene Zeeuwsche. Zij zeide het niet misprijzend, eerder met het gebaar van eene die uit even levenslustig ras gesproten, gemakkelijk geneigd scheen om te vergeven. Er werd besloten, dat hare oudere zuster Charlotte, die met den medicus Dr. Barbe was getrouwd, eens naar een nieuwe dienstbode uit zou zien, wanneer de pogingen bij de werkster faalden.

Vele weken later, toen Thomas reeds geruimen tijd van zijne mazelen was genezen, vertelde zijne moeder het hem dat Riekje niet terug kwam, omdat zij spoedig ging trouwen.

Het was een middag na schooltijd, een stormachtige dag in het nieuwe jaar. Het drong aanvankelijk niet tot Thomas door, hij kon het niet gslooven, dat zij niet terug kwam. Zeker, Riekje ging trouwen, maar daarom kon zij toch wel terugkomen, hij had er trouwens vast op gerekend. Maar toen zijne moeder zijn onge-loovigheid opmerkte, zeide zij nog eens met nadruk, en nu was het Thomas alsof het gelijk een noodlot over hem heen trok, want hij zag dat het zijne moeder óók verdriet deed:

'Ja, wat ik dáárvan een spijt heb, nu moet ze voor haar eigen gezin igaan zorgen'.

Het was geen luidruchtige uitbarsting van smart bij Thomas. Hij had weder zitten teekenen in de vensterbank, het bleef toen reeds veel langer licht. Buiten aan het einde van de straat speelden de groote jongenls met veel getier tusschen de beide blinde muren. Als de storm neersloeg langs de huizen, hoorde hij; hun uitbundigheid opeens heel duidelijk en het geluid was hem onduldbaar nevenis die onverwacht te dragen pijn der scheiding en zijn machteloosheid om daarvan blijk te geven. Hij had moeite zijne tranen in te houden

terwijl zijne moeder nog in de kamer was, en hij zat heel diep voorover gebogen te teekenen aan een huis, waarvan de schoor-steenen als die van locomotieven rookten met vervaarlijke pluimen. Hij maakte ze al grootier en zwaarder en ronder, die zwarte, zwarte zuilen, totdat hij niet meer zien kon wat hij deed, want het dreef alles uiteen in een trillende heete vochtigheid van snel zwellende tranen. Zoo zat hij, later een tijdlang heel eenzaam in de meerderende schemering te schreien, tot hij opstond om het portret te zoeken tusschen de bladen van De Gracieuse. Ach, als hij het nu maar spoedig vond. En nu trachtte hij, want dat was een troost, zooveel mogelijk zich te herinneren alles wat Riekje hem gezegd had, al haar korte berispingen, haar aanmoedigingen, haar waarschuwingen. Daar was één waarschuwing, die hem nu heel helder kwam voor den geest, juist omdat hij in den afgeloopen middag weder zoo slecht had opgelet en op de straat de nieuwe meid had geplaagd. Nóg hoonde hij 't Riekje zeggen en de woorden schenen een vurig merk te drukken op zijn benarde geweten: ‘Hij zou op de een of andere manier toch wel gestraft worden’. Het noodlottige van die woorden maakte hem triester. O! wat was er nu nog voor genoegelijks te verwachten, nu zij weg was en nooit meer terug kwam!

Ah! Eindelijk, daar vond hij haar portret dan toch. Echter, nu was de vooretelling, die hij zich van zijn Riekje maakte, zóó veel mooier dan het portret van haar, dat hij zich schaamde over zijn gekrabbel. Wanhoop besloop hem. Een breede stroom van diep-sombere gedachten en voorgevoelens rukte hem mee en deed hem twijfelen en versagen: hij zou nooit kunnen opletten op school, hij ging achterblijven, bij zou altijd te lui zijn, altijd te lui zijn, en het teekenen en krabbelen verkiezen boven het werk van de andere kinderen, van die gewone, die als iedereen konden opletten en vlijtig zijn. En hier was nu de ergste straf: Riekje voor altijd weg en haar portret met die leelijke roode wangen, die ook veel te misvormd waren, dat was niet eens de moeite waard om naar te kijken, dewijl het er eigenlijk afschuwelijk uitzag naast de Riekje van zijn herinnering.

Toen, in een vlaag van wanhoop, drift en wrevel, streek Thomas al zijn teekeningen tegen den grond. Hij kreukte het portret van Riekje ineen, liep naar de kachel, peuterde zenuwachtig het deurtje

open en wierp zijn wanstaltig gewrocht spijtig op de gloeiende okolen. Alleen de herinnering wilde hij van haar, die was echt en niet mislukt.

Dit was dan de manier, waarop hij gestraft werd. Zijn verdriet was veranderd in een vlaag van koppig vasthouden aan de ondeugd, hij huilde niet meer, maar wenschtte alleen maar vurig, dat zijne moeder nu binnen zou komen. Want zij zou hem berispen om dat openen van de kachel en dan kon hij, door brutaal tegen haar te zijn, zijn woede eens flink koelen. Wat baatte het al was hij nóg zoo oplettend, zooals hij wel eens een heele week lang geweest was, een instorting, terug naar het kwaad, zou hij toch nimmer kunnen ontgaan. Dat zou altijd zoo blijven, hij kon een tijd lang zijn uiterste best doen en dan ging er een omstandigheid komen, die hem weder neerhaalde naar het booze, naar de traagheid en de ledigheid, het 'oorkussen van den duivel', waarvan grootvader had voorgelezen.

Midden in zijn wrevel, spijt, zijn wrok, zijn lust om ondeugend te zijn en te doen, voelde hij zich nu toch weder opeens heel rampzalig en verdrietig om het geleden verlies en wederom, staand voor het venster, gleden tranen hem langs de wangen....

Thomas was een wonderlijke knaap, hij kon beurtelings worden aangegrepen door vele stemmingen en gewaarwordingen en daardoor telkens zóó geboeid of beheerscht worden, dat het hem toescheen alsof hij werd door elkander geschud, en dat alles was het werk van machten, waartegen hij zich niet voelde opgewassen. Meestal waren het voorvallen, gezichten, kleuren, geluiden buiten in de natuur. Het ruischen van den wind, een wolk die door de oblauwe lucht dreef, een vogel die zong, veelal ook brachten die gezichten, die dingen in de natuur, hem dan vrede na een booze of kwaadwillige, een ondeugende bui, en ze brachten hem meestal geheel en al in evenwicht. Dézen avond gebeurde het weder zoo:

Onverhoeds hoorde hij opklinken uit de schemerige stilte, de jongens joelden reeds lang niet meer, naderende, snelle voetstappen. Het waren niet de voetstappen van een voorbijganger, neen, dit waren de rappe schreden die hij al kende van af den eersten dag der aankomst in het huis. Alle verdriet zonk uit hem weg en in hem ontbloeide een heerlijk gezicht, dat reeds heugenis was, maar

dat zoo schoon dikwijls weer voor hem was opgegaan: de aankomst, dien neveligen avond in het huis, die zelfde man, en het heffen van zijn langen stok waarop het lichtje vlamde.

Thomas schoof de gordijnen wat vaneen om den lantaarnopsteker beter te kunnen zien. O kijk, hij, moest zijp pet vasthouden die bijna afwaaide door den storm, daar stond hij stil bij de duistere lantaarn, nu hief zich zijn stok, nu zou hij die wonderlijke overgang zien van de schemering die in rood gaslicht verkeerde, nóg was het alles duisternis.... Daar schoof het lichtje onder de schuine venstertjes van de lantaarn, en reeds blonk er de driekante gasvlam boven in de lucht, in de verlatenheid der straat gevangen in de glazen eenzaamheid. Thomas Ibleef er als naar iets plechtigs nog even naar kijken, hij beluisterde oplettend hoe de schreden van den lantaarnopsteker snel verstierven als weggerukt in het gieren van den storm langs de huizen.

Plotseling ontdekte hij, dat hij trad boven op het papier, het potlood, en al zijn op het vloerkleed verspreide teekengerei, hij schaamde zich over zijn dolle driften van daar even en begon als met een verklaard gemoed alles bijeen te zamelen en te ordenen. Ook sloot hij voorzichtig het deurtje van de kachel, dat nog open stond. Zijn leed had niet lang geduurd ditmaal, vond hij, toen hij een half uur later weder met zijne moeder aan tafel zat, genietend van het overheerlijke, door haar zelve bereide maal, want omdat hij herstellend, was, had hij grooten honger en alles smaakte hem veel meer dan vóór zijn ziekte. Stellig nam hij zich dien avond in bed wederom voor om van nu af aan gehoorzamer te worden en beter te leeren op school, hij zou zich zelven en iedereen daarmee een genoegen doen en het was toch ook wel prettig om anderen gelukkig te maken.

Dit laatste was een der gezegden, die hij zich herinnerde van zijn grootvader te hebben gehoord. Heel vaag heugde hem uit hun gesprek ook een andere uitdrukking, die hij schrikwekkender zou blijven vinden dan een van de vele, die zijne opvoeders hem later zeggen zouden, omdat hij telkens en telkens opnieuw er de ontmoedigende, kwellende en sarrende waarachtigheid in zou moeten erkennen, dat namelijk de weg naar de hel geplaveid is met goede voornemens.

Want in de jaren, die volgden, ging het met Thomas eerder

slechter dan beter. Aanvankelijk had hij er dan vrede mee dat Riekje wegbleef, maar spoedig had hij zich geërgerd aan zijne nieuwe geleidsters, de dienstboden in het huis van zijne moeder. Er kwamen er telkens andere, want zijne moeder was veeleisdhend en zelden maakten hare meiden het haar naar den zin. Thomas, die dikwijls getuige was van de veel voorkomende standjes, nam de gewoonte aan de dienstboden uit te schelden. Hij voelde wel, dat dit niet goed was, maar kon zioh moeilijk behëersehen ondanks verscheidene flinke tikken rond zijne ooren, die hem tot steeds grooter boosaardigheid prikkelden. Hij had zich nu eenmaal in zijn hoofd gezet, dat hij tegenover dienstboden, die eigenlijk slaven waren naar hij meende, kon doen wat hij wilde.

Wederom zou hij spoedig tot andere gedachten moeten komen en ‘wijs worden door schade en schande’. In den nazomer van het volgende jaar was Thomas naar school gestuurd. Het was de school van ‘Het Nut’ in de De Ruyterstraat, waarheen zijne moeder zelve hem in de eerste Septemberweek had gebracht op aanraden van zijne tante Charlotte. Haar zoon Karel, die enkele jaren ouder was dan Thomas, was er ook en maakte vorderingen, naar zij zeide. Den doorslag echter hadden gegeven de gewichtige raadgevingen van haren zwager Barend Eelenbaas, waarvoor Thomas' moeder van jongs af aan veel ontzag had gehad. Barend kwam uit de zelfde plaats in Zeeland waar zij werd geboren, hij was echter niet verwant aan haar oude Zeeuwsche geslacht.

De Eelenbazen waren een familie van boeren, die zich eerst in het begin der negentiende eeuw tot eenig aanzien hadden opgewerkt. Het waren bijna zonder uitzondering verstandige koppen. Barend Eelenbaas was de zoon van een vermogend heerenboer, hij was candidaat-notaris geworden, maar tot notaris had hij het niet gebracht. Hij was makelaar en zaakwaarnemer en een heel scherpzinnig en bekwaam financier. Door zijn huwelijk met Elisabeth van Campvere, de oudste zuster van Thomas' moeder, had hij het vertrouwen gekregen van de familie, al zag deze hem eigenlijk voor een indringer aan, dewijl hij van zooveel geringer afkomst was. Barend had echter tòch aller bewondering, omdat hij den naam had buitengewoon stipt en volmaakt eerlijk te zijn. Bij verschillende gelegenheden had hij daarvan blijk gegeven. Toen later verscheidene van Antoinette van Campvere's zusters als zij,

weduwe geworden waren, was het ibijna van zelf sprekend, dat Barend Eelenbaas voor het beheer hunner vermogens zorgde, gelijk hij dat sinds jaren deed voor vele boeren, die zijn vader in de streek gekend hadden. Zelf stipt in zijn zaken, op het schriele af zuinig, werkzaam, spaarzaam, schraperig schier, en daarmee zijn boerenafkomst niet verloochenend, beheerde Barend voor zijn cliënten hunne gelden, zoo goed als zijn eigen gestadig aangroeiend fortuin. Iedereen in de familie had ontzag voor hem, omdat hij onkreukbaar was en geslepen in zaken, en toch beschouwden allen hem, zonder dat zij er anders dan fluisterend voor durfden uitkomen, als één indringer. Reeds vóór het overlijden van Thomas' vader, had Barend er tegenover zijne schoonzuster Antoinette de Maerl in verband met de zoo zwakke gezondheid van haren echtgenoot, op gezinspeeld, dat, mocht zij ooit zijn hulp noodig hebben, hij dadelijk klaar zou wezen om haar bij te staan. Eigenlijk had Antoinette die bereidvaardigheid uitgelokt, omdat zij op gespannen voet stond met hare schoonouders, vooral met hare schoonmoeder, en daarvan in het bijzijn van Barend meermalen blijken had gegeven niet alleen, doch op zekeren keer hem ook haar hart had uitgestort over hun bedilzucht.

Barend Eelenibaas was de heer met de leeren tasch en den ivoor-geknopten rotting, die in haar huis in de Heemskerkstraat de weduwe de Maerl-van Carnpvere meermalen had bezocht om met haar over de administratie van haar vermogen te spreken. Volgens haar zwager Barend dan was het ‘Nut’ een heel goed en ook goedkoop school. ‘In den duren tijd waarin wij leven, Antoinette, moeten wij ons liever wat leeren behelpen en wat zuiniger zijn, dan de kans loopen te gaan interen’, had! Barend haar dikwijls met deftigen nadruk gezegd, en daarom moest voorloopig ook bezuinigd worden op het onderwijs, dat Thomas ging ‘genieten’ na die zomervacantie.

Dus bezocht Thomas de laagste klassen van ‘Het Nut’. Hij liet zich aanvankelijk heel gewillig door zijne moeder naar het school in de De Ruyterstraat brengen, wijl hare vermaningen eenigen indruk op hem hadden gemaakt en hij ook benieuwd was of hij alle lessen wel zou begrijpen. Daarover maakte hij zich namelijk erg angstig en ongerust, daar hij hang was dat de andere

jongens hem zouden uitlachen wanneer hij iets verkeerds zeide of deed.

Gelukkig bemerkte hij al spoedig, dat hij in het algemeen wel mee kon als bij goed oplette, alleen het rekenen gaf moeite.

Daarom stapte hij eenige weken lang die schoone zonnige Septembermaand heel braaf naar school, zijn tasch op zijn rug en aan een koord over zijn schouder het boterhammentrornmelt j e, waarop met schrijfletters geschilderd stond: 'Mijn twaalf uurtje'. Toen hij tasch en trommeltje pas bezat, vond hij het twee zeer gewichtige zaken, later evenwel achtte hij het trommeltje een ellendig en kinderachtig voorwerp, gelukkig dat met een griffel de onnoozele letters er gemakkelijk werden afgekrabd.

Deze beschadiging van het boterhammenblikje was een der aanleidingen tot een langdurige periode van allerlei tegenspoeden voor Thomas, die hij, hij moest het zich telkens en altijd maar weder opnieuw bekennen, aan zich zelf te wijten had.

Heel brutaal was hij geweest tegen zijne moeder, toen zij hem berispte en bestrafte over het verleelijkte twaalf-uurtje-trommeltje. Thomas vond het een ellendig blikje, en hij zou van die meening zelfs niet met stokslagen af te brengen zijn geweest. Hij was daarom dagen lang een kleine duivel gelijk. Allerlei straffen werden voor hem verzonnen, tot opsluitingen in den kelder toe, die er weer toe leidden, dat Thomas in razernij verscheidene Keulsche potten vol inmaak omsmeet, om daarna zoolang tegen een paneel van de deur te trappen tot hij werd, vrijgelaten, dewijl zijne moeder de beschadigingen in het huis toch moest vermijden.

Zijne moeder was in tranen toen hij woest huilend naar zijn slaapkamertje de trap opbonsde, maar hij was in zulk een razernij dat hij haar van zich af duwde toen zij bij hem kwam om hem tot bedaren te brengen.

Wel gaarne had hij zich dat laten doen, doch hij schaamde zich daarvoor, hij, was nu eenmaal begonnen en moest, waande hij, zijn dolheid ook doorzetten tot het einde. Dus rende hij de straat op en kwam eerst laat, veel te laat voor het middagmaal weder thuis.

Thomas was nu stil en schuldbewust en hij voelde een groot medelijden met zijne moeder toen hij haar met roodbeschreide oogen zag zitten aan het onaangeroerde maal, daarbij groeide het

besef van zijn dolzinnige misdraging, de spijt am zijn schandelijk doordrijven.

Daar kwam hij hij zijne moeder staan en wilde haar vragen hem alles maar te vergeven, al dacht hij er vooral aan om haar te troosten, want hij vond het vreeselijk haar om hem zoo verdrietig te zien.

Zij weerde hem echter af toen hij haar wilde aanraken.

Benard, in tranen en leed hoorde hij haar stem alleen:

'Ga zitten'.

Dan durfde hij niets meer zeggen en alhoewel hij ergen honger had, verging hem die, nu hij zag hoe zij hem voedsel legde op zijn bord.

Zij vergat hem dus niet, al schreide zij om hem. Hij voelde het als een schrijnende pijn, maar als verwondingen waren hare woorden toen zij met trillende lippen prevelde voor zich heen:

'Kind, kind, wat doe je mij toch een vreeselijk verdriet, als dat zoo doorgaat zal ik je het huis uit moeten sturen'.

Wat zijne moeder het laatst zeide, begreep Thomas niet, maar hare eerste woorden wekten zooveel berouw in hem bij zijn medelijden voor die arme moeder, dat hij op haar toeliep en zich vlijend tegen haar aan en haar kussend zeide:

'Huil nu niet meer, maatje, ik zal 't nooit meer doen'.

Na een wijle droogde zij hare tranen met haar zakdoek.

Bij Thomas ginig het verstikkend gevoel van schuld wat minderen, maar daar kwam het weder, dat geniepige, sarrende peinzen tegelijkertijd met zijn vaste beloften aan zijne moeder en aan zich zelve gedaan om nu toch werkelijk niet meer zoo brutaal en zoo wreedaardig te zijn, dat treiterige, nuchtere waarschuwinkje van zijn grootvader dat nu, juist terwijl hij zoovele goede plannen had, geleek te hoonlachen: 'De weg naar de hel is geplaveid met goede voornemens', en: 'je groeit toch op voor galg en rad....' en daarom hoorde Thomas zonder tegenspreken de vermaningen van zijne moeder aan en zij sloten weder vrede.

Een dier schoone Septemberdagen kwamen de jongens uit de hoogere klassen van 'Het Nut' op de gedachte, om gedurende de speeluren na twaalven, midden de ruime binnenplaats forten aan te leggen van zand. Er waren een groot aantal houten zandschoppen

op dat plein en een middag werden alle kleinere jongens gedwongen door de grootere, om grachten te graven en wallen op te hoogten. De onderwijzers Meten het spel toe, zoodat iederen zonnigen dag de kleine jongens hun vrijen tijd daaraan geven moesten.

Na wat er te huis gebeurd was, werkte Thomas op school naar behooren, hij deed heel erg zijn best, en ziende dat de lessen wel te leeren waren, begon hij* weder wat vertrouwen in zich zelve te krijgen, ja, hij werd door zijne onderwijzers zelfs voor vlijtig oaangezien.

Daar gebeurde dit nu, dit ellendige zwoegen aan de forteressen voor de grooten. Aanvankelijk vonden de kleinere jongens het wel aardig. Toen naar hun oordeel de grachten diep genoeg en de wallen hoog genoeg waren, konden de grootere jongens het maar niet met hen eens worden, en daar hadden zij iederen dag te ploeteren, zonder hoop schijnbaar dat deze dwingelandij vooreerst zou eindigen.

Thomas vooral voelde de vernedering van dit niuttelooze moeten spitten in zand. De wallen waren in zijne oogen reusachtig, in de grachten moest met trappen van planken afgedaald, het was alles thans zóó hecht en stevig, en volmaaakt en meer dan af, dat het, meende hij stellig, wel in den oorlog zou kunnen dienen, en nu moesten zij nog verder martelen. Met de andere jongens voelde hij zich eindelijk als een slaaf, een dwangarbeider. Nimmer in zijn leven had hij zoo het gevoel een gevangene te zijn, die tot zwaren arbeid idoor een wreeden tyran werd gedwongen, nimmer waande hij zich dieper gekrenkt en afgebeuld als toen. Hij had reeds vele weken op school heel goed ‘zijn best gedaan’, vond hij, maar trachtte na vier uur zijn vrijheid dubbel terug te vinden. Met vriendjes zwierf hij dan de Laan van Meerdervoort af tot aan een slootje, waar zij kikkers vingen en vuurtjes stookten. Thomas vergat den tijd en kwam dikwijls te laat thuis, om telkens berispt te worden. In het eind gaf hij daar niet meer om, hij raakte er afgestompt voor.

Totdat op zekeren dag de oudere jongens genoeg van hun spel hadden, het had wel tien dagen geduurd. De ontheffing uit de slavernij deed Thomas thans meer luisteren naar de waarschuwingen van zijne moeder, hij zocht en waardeerde thans meer de huiselijkheid. Vaak had hij er behoefte aan met haar te spreken

over allerlei onderwerpen, maar dit kon, dewijl zij bijna voortdurend in hare huishouding bezig was meende Thomas, alleen gedurende het middagmaal of daarna gebeuren of de enkele malen dat hij, wanneer zijne moeder boodschappen moest doen, met haar mee ging wandelen naar de stad.

Dan was het hem een diepe teleurstelling, dat zij ook zelfs gedurende die lange tochten maar weinig aandacht aan zijn vele vragen schonk.

'Wat is het toch vreemd met haar, peinsde hij, zij loopt naast mij, ik loop naast haar, wij behooren toch eigenlijk dicht bij elkander, en zij geeft antwoorden waaraan ik bemerken kan dat zij in het geheel niet naar mij geluisterd heeft'. Bijster wrokkig om dit feit was Thomas niet. Als de meeste knapen was hij woelig en druk, in zijn geest vormden zich allerlei gedachten en vragen zóó willekeurig, dat de vragen bijna nimmer zuiver of ook wel een weinig doelloos werden gesteld, hij vraagde om te vragen, om zich zelf te hooren babbelen, zijn eigen geluid te hiooren. Het waren dan ook meestal heel beuzelachtige onderwerpen, die hij behandelde. Naarmate hij echter ouder werd wist hij, zijn vragen beslister en meer doelbewust te stellen, en nu deed het hem soms pijnlijk aan steeds op zwijgzaamheid te stuiten, of op die wonderlijke onverschilligheid, die hij van jongs af aan had leeren aanvaarden.

In het jaar dat volgde, kon Thomas' moeder het hinderlijk-roerig, onrustig, grillig karakter van haren zoon gestadig minder verdragen. Thomas' aard en aanleg was zóó wild-ongebreideld, zóó zonderling fantastisch, dat hij stil aan meer en meer in verbeeldingen begon te leven. Meestal ontbrak het hem aan alle geduld om de lessen te volgen. Buien van traagheid, volslagen gebrek aan besef van verantwoordelijkheid Of plicht, onwil, opzettelijke slordigheid wisselden met vlagen van, zijn onderwijzers en zijne moeder verrassende naarstigheid. Door dit laatste gebeurde dat waaraan zijne moeder gewanhoopt had: zijn overgaan dien zomer naar een hoogere klasse.

Na dien langen vacantietijd, die voor Thomas' moeder een beproeving was geweest, waren Thomas' eerste weken op school vol belofte, hij stelde nu werkelijk belang in wat hij leerde, zijn eerste rapport was schitterend, en zijne moeder was zóó verheugd dat zij

hem beloofde den volgenden dag zijn lievelingsgerecht, chocolade-pudding, te maken. Thomas toonde zich heel dankbaar daarvoor. Nu komt het dan toch uit, meende hij, wat grootvader heeft gezegd: De deugd wordt altijd beloond en het kwaad altijd gestraft. Maar hij werd overmoedig, luisterde den volgenden dag half naar de les en kreeg een fel standje. Ook kreeg hij door een misverstand dien middag onverdiend straf en moest hij schoolblijven. Het was de eerste maal dat dit gebeurde, maar terwijl Thomas langs een om'weg vol bitterheid naar huis dwaalde door de stille zeehelden-wijk, peinsde hij over zijn ongeluk. Ja, hij was ongelukkig, niet hij, maar die andere had het potlood in het rooster laten vallen, en die ander, die ih'ad niet gezegd dat het zijn eigen schuld was, die had de schuld maar op hem, Thomas, geschoven. O, hij zou hem wel den volgenden dag na twaalven, maar nú vond hij zich toch we! te beklagen.

De onderwijzer had dien middag van allerlei zeehelden: de Ruyter, Heemskerk en Tromp verteld en daarbij ook gezegd, dat iin de zeeheldenwijk de straten naar die helden genoemd waren.

Thomas, al drentelend, dacht aan het heerlijke, avontuurlijke leven van helden. Altijd maar op zee, zeeslagen meemaken en overwinningen behalen, schepen van vijanden d'e lucht in laten vliegen.... Dat waren toch wel dappere mannen geweest, die Hollandsche zeelieden van vroeger.... Kon hij ook maar een zeeheld worden, een die schepen enterde en met zijn matrozen oversprong op vijandelijke schepen, en daar met ‘kortjan’ alles overwon. Hij had maar een vage voorstelling van dat alles, maar het wond hem schriklijk op en in zijn verbeelding liep hij als een dolleman rond op oude schepen die, zooals de onderwijzer verteld had, van hout waren. Hij enterde met haken, sloeg als razend met een degen rond zich heen en vuurde de ‘pikbroeken’ aan.

Daar begon hij plotseling hard te loopen, als om geduchte kracht en werkelijkheid te geven aan zijn gedachten en verbeeldingen, hij zwaaide met zijn armen al dravend en kwam dan door zijn hijgen tot zich zelve.

Op dat oogenblik was hij zich niet bewust waar hij gezworven had. Toen hij, nu buiten adem een wijle roerloos bleef, en daardoor de werkelijkheid in den lateren dag herkende, stond hij op een viersprong, tusschen dbodsche huizen en turend naar een hoekhuis

zag hij in witte letters op een blauw bordje den naam Trompstraat.

'Hier is het nog stiller dan bij ons', meende Thomas, volmaakt ontnuchterd, *want hier is niemand.* Bij ons spelen aan het einde van de Heemskerkstraat vóór tafel de groote jongens nog'.

Verder dacht hij niet, hij begeerde alleen maar deze verlatenheid zoo snel mogelijk te ontvluchten. Hij ren'de daarom weder in de richting van de Laan van Meerdervoort, want daar was het ruimer, daar waren weer menschen. Hij drentelde die laan ten einde, lag een tijdlang bij het kikkerslootje....

Door de stilte voeren mee in den zachten Oostenwind de vage tonen van het carillon in den St. Jacobstoren en daarna zwak, vijf doffe, statige slagen. Begon het al donker te worden?

Thomas schrikte op. Hij was zulk een eind van huis.

En nu werd het een jachten en rennen, om niet al te laat thuis te komen. Vooruit! vooruit! spoorde hij zich zelven aan, als hij moe werd of klam en verhit en geheel buiten adem. Maar aldra kwam hij bij de Zoutmanstraat. Opeens tegen een trottoir struikelde hij en viel lang uit. Beide knieën en handen schaafde hij, zoodat ze bloedden.... Vooruit, niet letten op de gaten in de kousen. O, wat stak dat, wat brandde dat! Even stond hij stil en steunde.... Vooruit. Wat zou mama zeggen.... Hier de bocht van het Prins Hendrikplein afsnijden, de Van Galenstraat langs, en dan was hij in de Heemskerkstraat. De jongens waren tusschen de blinde muren met hun balspel bezig, het was dus nog vóór etenstijd gelukkig. Gelukkig! En hij dacht er niet aan, dat na het middagmaal de groote jongens ook altijd speelden. Want zoo had hij het niet bedoeld, zóó laat thuis te komen en zijne moeder in ongerustheid te brengen, want wat was ze toch gauw ongerust.... Hoe kwam het odk weer dat hij zoo laat was.

O, hemel'! Nu schellen, het schemerde al.... Alles was verhit aan hem, en gonsde, klopte, alles was vurig en deed zeer....

Daar ging de deur open. Zijne moeder stond' er zelf, bleek, ontdaan. O! Verschrikkelijk! Zij had óók weder roode oogen!

Als achter een druischende voorhang hoorde hij het half verstikte verwijt. Daar kwam het nu. 'Waar, waar ben je geweest?!.. Hemel! Wat zie je er uit!'

'Dat is wat moois.... M'n God, om over zessen thuis te komen. Waar moet dat heen, wat moet er toch van je worden?!'

In Thomas woelden te veel gedachten, te veel verontschuldigingen dan dat hij buiten aldem nog iets meer kon uitbrengen dan: ‘school moeten blijven voor een ander’. Hij schaamde zich vooral voor zijn droomerijen over zeehelden en zijn wakker worden in die ellendige, saaie Trompstraat. Liever, dacht hij, liegen dan dat alles bekennen en uitleggen.

Intusschen had zijne moeder hem naar binnen de eetkamer geduwd, en daar bij het venster herkende hij in de schemering tot zijn geweldigen schrik de gestalte van zijn grootvader. Het kon niet vreeselijker, die bemerkte het nu eens hoe hij zich thuis gedroeg. Nu, tegenover grootvader die als Onze Lieve Heer zelve alles doorzag en wist en begreep en dienovereenkomstig bestraffen kon, zou hij geen uitvlucht, geen onwaarheid kunnen verzinnen. En dan had grootpapa natuurijk ook gehoord wat zijne moeder hem bij zijn binnenkomen verweet.

Het was alsof alles rond hem zwaaide en zwierde toen hij schuchter op zijn grootvader toetrad, zijn hand uitstak en bedremmeld zeide:

‘Dag, grootpa’.

‘Dag, Thomas’, antwoordde zijn grootvader en nam even zijn hand. Tegelijkertijd trad zijne moeder naast hem, die sprak:

‘Nu ziet u het eens. In zoo'n toestand kan hij nu thuis komen, maar zóó laat is hij nog nooit geweest. Kijk toch eens, zijn kousen zijn ook stuk’. Dan smeekte zijp half: ‘Kind, wat heb je toch uitgevoerd?’ Zij boog zich en onderzocht zijn knieën, doch ziende dat de schrammen niet diep waren, begon zij weder: ‘Wat moet ik toch’....

Haar schoonvader viel haar plotseling in de rede, op een toon van gezag die Thomas deed huiveren:

‘Ik zou hem nu eerst laten eten, Antoinette, dan heb ik boven nog een en ander met je te bespreken, het wordt mijn tijd. Straks moet hij mij zeggen wat er gebeurd is’.

Haastig deed Thomas' moeder voedsel op zijn bord en zeide: ‘Eet dan maar, ondeugd’.

Tot Thomas' onzegbare verlichting gingen beiden daarop de kamer uit en hij hoorde hen spreken op de trap eerst. Later, op de kamer boven voor aan de straat, gromde een poos het dof gerucht hunner stemmen.

Het was een geluk voor Thomas, dat zijn grootvader een kwartier later, terwijl een rijtuig voor het huis was komen te staan, tamelijk overhaast vertrekken moest. Thomas was juist gereed met eten en owachtte af wat er nu gebeuren zou. In zijn eenzaamheid wat tot karate geraakt, had hij spoedig het besluit genomen om, als het daar straks tot een verhoor kwam, de volle waarheid maar te zeggen, al klonk die waarheid ook nog zoo dwaas of onwaarschijnlijk.

Grootpapa was nog even in de kamer gekomen en had hem vluchtig ondervraagd en toen alleen maar, alsof hij wat met hem spotte, gezegd: 'Mooi zoo, mooi zoo. Als ik nu tijd had, m'n jongen, dan kon je vast rekenen op een flinke rammeling. Niet waar, Antoinette? Als dat zoo doorgaat, m'n jongen, dan moet je naar een opvoedingsgesticht, dan sturen we je naar Nederlandsch Mettray!.... Laat ik mij niet opwinden, ik hoop nu maar dat ie je voortaan beter gedraagt en je moeder geen verdriet aandoet. Kijk mij eens aan'. Toen had Thomas hem moeten aankijken. Ter nauwernood had hij in grootvaders staalblauwe oogen durven zien, die hard keken en toch ook weer niet onvriendelijk, onder de dikke grijzende wenkbrauwen, het hooge voorhoofd en het witte haar.

Nog had grootvader, terwijl Thomas zich heel klein voelde tegenover dien grooten man, waarbij zijne moeder, die er nu al weder schreiend bij stond, ook al een klein mensch geleek, hem even een zware hand op het hoofd gelegd, met de andere zijn hand genomen en nog met nadruk de woorden gesproken: 'En jongen, zeg de waarheid altijd, zooals je nu gedaan hebt, doe je dat niet, dan weet je waar het met je heen moet'. Nog even drukte hij Thomas zwaar met zijn sterke hand op het hoofd, streek hem dan door zijn haar, dan nam hij afscheid van zijne schoondochter, die hem volgde tot in de voordeur. Weinige oogenblikken later klapte het deurtje toe en het rijtuig holderde weg met hol gerommel.

Thomas, na dit alles, kwam ook dien avond niet tot volkomen inkeer. Hij was moe, lichamelijk en geestelijk, en vergat daarom, toen zijne moeder niet verder sprak over zijn ondeugendheden, snel wat er gebeurd was. Hij werd heel stil en ging uit eigen beweging naar bed.

Zijne moeder, die een kwartier later binnen zijn kamertje trad

om hem dan toch maar toe te dekken en zijn kaars uit te blazen, vond Thomas reeds in diepen slaap.

Toen zij ‘beneden kwam stond zij een wijle als in mijmering’ voor het schrijfbureau. Zij dacht aan alles wat zij met haren schoonvader had besproken en waarvan de uitkomst geweest was, dat, indien Thomas' gedrag nu niet spoedig beterde, er onverwijld toe moest worden overgegaan hem in een andere omgeving te brengen. Voor een kostschool was hij nog te jong, maar hij zou in huis kunnen bij fatsoenlijke menschen, een net gezin, waar Thomas met de andere kinderen kon worden opgevoed.

Zij dacht aan veel schoons ook dat zij begeerd had, aan veel verwachtingen die nimmer waren vervuld geraakt. Wat was haar van haar lieflijkste illusies gebleven? Met angst peinsde zij over de eenzaamheid van haar leven als ook Thomas uit huis weg zou zijn.... Zou zij hem nu nog eens lezen, dien brief van Barend Elenbaas?

Ook voor haar was Barend de indringer, maar zij had, gelijk hare zusters, ontzag voor hem; zij had altijd ontzag gehad voor menschen met heldere hoofden, mannen met een goed verstand en dan, Barend beheerde haar fortuin op zulk een uitnemende wijze. Zij had hem schriftelijk alles opgedragen een avond dat zij dien brief, dien half zakelijken, half meewarigen, toch zoo verstandigen brief van hem had gekregen. Ook Barend had het haar aangeraden Thomas bij anderen in huis te doen als hij zich niet beterde. Helaas, van dat laatste was niet alleen geen sprake, hij werd voortdurend erger, het zou weldra boven hare krachten gaan.

Nu ontsloot zij het schrijfbureau en nam den brief, Barend's brief dien zij na den dood van Jules had ontvangen. Daar las zij het dan weder bij het licht van de petroleumlamp op tafel: dat wat haar toen het meest tot een steun was geweest, wat nu misschien tot een beslissing kon leiden:

‘Wat ik vroeger aan de Maerl en aan u beloofde, wil ik nu nog gaarne herhalen; ik ben bereid om u te helpen en bij te staan, waar ik kan.

Was de afstand nu maar minder groot, ik kwam zeker dadelijk over.

Nu willen we het ook volgens vroeger schrijven liever uitstellen tot gij ons noodig hebt en wachten kunt. Aan hulp zal het u toch zeker in den eersten tijd niet ontbreken.

En nu ten slotte wensch ik u kracht en moed, om uw verlies te dragen, maar ook om de zware plichten te vervullen, die op u rusten. Reken er op, dat ik naar mijn vermogen u altijd zal steunen'.

Uw u liefhebbende broeder, Barend.

Zeker, nu was zij besloten. Om hare schoonouders, om die twee, die haar altijd bedild en onophoudelijk met alles gehinderd hadden, zou zij niets beginnen, hunne overwegingen, vermaningen of verwijten en raadgevingen, zouden niet gelden. Hier, Barend was het die metterdaad zich hulpvaardig getoond had. Wat Barend raadde was overwogen, was verstandig, als Thomas ooit uit huis moest, dan zou het op raad van Barend Elenbaas zijn.

Wordt vervolgd.

Drie korte verhalen door Maurits Wagenvoort.

I
De vingervlugge wijsgeer.

Toen ik Napels bezocht met het voornemen er een misdadigers-roman te schrijven, was de werkelijkheid zoo vriendelijk mij halverwege tegemoet te komen door mijn portefeuille uit mijn borstzak te laten gappen. Een advertentie in de krant, een belooning beloofd aan den ‘eerlijken vinder’ eri ik hoopte mijn eigendom terug te ontvangen, omdat er eigenlijk niets in zat, dat voor een ander bijzondere waarde kon hebben. Ik hoorde er in 't eerst niets van, toen kreeg ik een keurig geschreven brief van 'n m'nheer Marrabutti Antonio. Hij betitelde mij met ‘Excellentie’ en beloofde mijn portefeuille terug te bezorgen, indien ik hem den inhoud wilde mededeelen.

Ik weet niet of gij dagelijks ‘Excellentie’ genoemd wordt. Zoo ja, dan zijt gij er aan gewend, en praat ik er niet meer met U over. Maar die dit niet gewoon is, krijgt den eersten keer een ik-en-weet-niet-wat voor aangenaam gevoel, dat hem bijzonder voor zulk een beleefdheid inneemt. ‘Het toeval’, dacht ik, ‘is mij, ook nu wel genegen. Ik ben 'n gelukskind. Daar kom ik hier om 'n misdadigers-roman te schrijven, en het doet mij onmiddellijk de practijk van de misdaad kennen in haar onschuldigsten, haar kwieksten vorm: de zakkenrollerij, tevens den misdadiger’ - want zoo veronderstelde ik reeds mijn beleefden briefschrijver Antonio Marrabutti - in zijn hoffelijkste verschijning. Men kan niet verlangen beter bediend te worden.’ Ik haastte mij het onderhoud te bepalen.

Op den vastgestelden dag, uur en plaats stelde zich 'n onberispelijke *gentleman* aan mij voor als Antonio Marrabutti, ‘uw dienaar’.

Een man van 'n jaar of dertig, niet zonder zorg gekleed, hoewel dan wat sjofel. Hij verklaarde mij, dat zijn relatie met de politie hem misschien in staat zou stellen mij mijn portefeuille te doen vinden, indien ik er hem de beschrijving van gaf: hoe zij er uitzag, wat er in zat, en hoeveel *mancia* ik er voor over had. Toen ik hem vertelde, dat het mij vooral te doen was om enkele brieven van aanbeveling, begreep hij, dat de som, die ik er voor wilde geven, niet bepaald werd door schrielheid in de belooning van zijn bijzonder speurtalent.

De heer Antonio Marabutti leek mij onmiddellijk zijn gezelschap waard: man van intelligentie en manieren, die Napels scheen te kennen, zooals een nonnetje haar getijboek. Ik vertelde hem wie ik was, wat ik in Napels kwam doen, hoelang ik er dacht te blijven en niets liever verlangde dan kennis te maken met eenige dames en heeren uit de wereld der *mala vita,* en waarom. Hij dacht een oogenblik daarover na, toen zei hij: ‘'t Is waar, dat Uw voornemen iets tot de ijdelheid zegt. Te denken, dat iemands daden, voor op gesteld, dat zij door een sympathieke pen worden beschreven, in gunstig licht worden gesteld, zoodat men ziet, dat ook *la mala vita* personen en daden’ kent, die in het gilde worden gewaardeerd als in hun soort navolgingswaardig; te denken dus, dat het leven der ‘gocheme jongens’ wordt beschreven door iemand verstandig genoeg om het in zijn afzonderlijkheid te waardeeren, dit lijkt mij wel verlokkend. Maar er zullen anderen zijn, die denken: ‘mijn roem kan niet verhoogd worden doordien iemand in 'n taal, waar ik nooit van gehoord heb, goed of kwaad van mij spreekt. Het laat me koud. Roem, waaraan men werkelijk iets heeft, is alleen die van je eigen kring, waarin je verkeert, of waarschijnlijk verkeeren zal.’

Deze opmerking leek mij zoo juist, dat ik meer en meer schik kreeg in het gezelschap van den heer Marrabutti Antonio. Een volgende ontmoeting sterkte mij in mijn goede opinie. Inderdaad bracht hij mij in kennis met eenige dames en heeren van de vlakte, maar die leken mij niet zoo interessant als m'n ‘vriend’ Antonio. Dat wil zeggen: zoo noemde ik hem niet onmiddellijk. Maar naarmate hij tegenover mij het ‘Excellentie’ liet varen, en ik hem minder stijf op een afstand hield door mijn afgemeten ‘signor’, werd het over en weer een vertrouwelijk uitspreken van den naam.

Dat wil zeggen: de mijne kon hem niet over de tong, wat hij ook beproefde om zijn Napelsch geluid aan een dergelijke barbaarschheid te wennen. Het werd van zijn kant '*signor* Maurizio', van den mijne eerst '*signor* Marrabutti, later '*signor* Antonio', nog later, toen ik hoorde, dat z'n vrienden hem vertrouwelijk 'Totonno' noemden, was hij 'm'n vriend Totonno'. Ik heb wel eens menschen gesproken, die zicb wat lieten voorstaan op bun maatschappelijke achtbaarheid, en toch, leek mij, niet een tiende deel waard waren aan juiste begrippen, die ik leerde waardeeren van dezen 'gesjochten jongen', die, tusschen het eene verblijf in de gevangenis en het andere, nu genoot van een vrijheid, welke hij zelf niet lang van duur veronderstelde. Het eigenaardigste was, dat ik mijn portefeuille niet terug kreeg. Maar de brieven, die er in zaten, werden mij terug gezonden door een der geadresseerden, bij wien het pakje, netjes toegebonden, was thuis bezorgd. Door wien? Dit wist ook mijn 'vriend Totonno' niet te verklaren.

Mijn 'vriend Totonno' had maar één zwak: hij kon er niet tegen, dat iemand een woordspeling op zijn naam maakte door hem, in stee van Marrabutti, wat zoo stichtelijk deed denken aan een Mohammedaanschen heilige - en hoe hij er aan kwam was een geheim voor hem zelf - dat een zijner vrienden hem schertsend *farrabutto* - 'schelm', 'gauwdief' - noemde. M"n 'vriend Totonno' kon daar niet tegen. Het was een beminnelijke zwakheid van hem, die ik gaarne respecteerde, toen ik bemerkte, dat hij er kwaad om werd. Waarom een man te hinderen, dien men heeft leeren waardeeren? Hij was waarachtig een *charmeur:* vlug verstand, aardige praatjes, klankrijke stem, eenige belezenheid boven het Italiaansche Sherlock-Holmes-genre uit. Dit viel temeer op omdat het gewone type gesjochte jongen, of je hem ontmoet in Napels of in Amsterdam, zich niet boven de mentaliteit verheft van een karvoerder. In oogenblikken van vertrouwen, als hij het had over zijn beroep, was hij eenvoudig onbetaalbaar. Zijn beroep? Hij sprak er over, zooals een van God begenadigde spreekt over z'n 'Woordkunst'. Volgens hem had het vak even goed z'n meesters en brekebeenen als de edele kunst van pen of penseel. Men moest er voor geboren zijn, of bracht het tot niets. Iemand met een ongunstig uiterlijk, schüifelenden gang, bracht het nooit zoover - hij bedoelde natuurlijk in het leven, niet in de gevangenis - als

een gauwdief, die zich ongedwongen, innemend, joviaal weet voor te doen, zoodat men er niet eens aan denkt hem te wantrouwen. Om gauwdief te worden van zekere toekomst kon men nooit teveel lenigheid bezitten van geest, van lichaam. Vlug en gevat moest men zijn, een uitgesproken neiging er bij komen tot het *'Ewig Weibliche',* zoodat 'n dochter van Eva zich zwak gevoelde voor den 'knappen man', die haar aanziet met welgevallen, terwijl zijn oogen tot haar zeggen: 'ik gevoel, dat wijibij elkaar passen'. 'Kortom', zei Totonno, 'een gauwdief moet vertrouwen kunnen wekken. Zoo hij dit niet doet, komt er nooit iets van hem terecht, niets waarop een ander hem zal aanzien en denken: 'ik wou, dat ik in zijn plaats was.' 'Een goeie gauwdief is 'n nuttig lid van de maatschappij, en wordt als zoodanig meestal niet genoeg gewaardeerd.'

'Jij-zelf, Maurizio, je bent je portefeuille kwijt geraakt. Er zat niets in, zeg je. Zooveel te erger voor den *"galant 'uomo",* den brave, die er zijn kunst aan besteed heeft. Als je hem ooit leert kennen is het je plicht hem te tracteeren. Hij heeft je 'n lesje gegeven, dat z'n geld waard is. Wel besdhouwd ben niet jij de bestolene, hij is het. Jij hebt 'n brave man teleurgesteld, dus een verkeerde daad gedaan, waarvoor alleen als excuus kan gelden, dat je onbewust hebt gezondigd.'

'Schrijf dit op, als je ooit iets schrijft over ons slag van menschen', zei hij andermaal. 'De begaafde dief heeft iets van de natuur meegekregen, dat hem tot zijn handwerk, waarbij ook een goeie kop vereischt wordt, in staat stelt. De *'Geboren misdadiger'* van Lombroso? Nonsens. Maar zooals iemand dichter geboren kan zijn, wien het leven tot schoenmaker kan maken, doch niet zonder dat zijn aangeboren talent telkens in hem opkomt, zoo heeft de gauwdief van Gods genade iets, dat hem meer of minder geschikt maakt om zijn slag te slaan. Geen zakkenroller, wiens 'professioneel orgaan' - met dit deftige woord bedoelde Totonno de hand - 'niet gevormd is op 'n manier, welke haar uit duizenden doet kennen. Telkens als ik te doen krijg met 'n nieuweling in het vak, kijk ik naar z'n hand, en kan ik zien of hij carrière zal maken, of den eersten keer, dat ihij z'n geluk beproeft bij z'n lurven gegrepen zal worden. Michel Angelo, je weet wel, heeft gezegd, dat een beeldhouwer is te

herkennen aan zijn hand. Zoo is het ook met den zakkenroller. Zijn hand is lang, smal, vlug van beweging, gemakkelijk van wending, bescheiden, zacht van aanraking. De wijsvinger en de middelste vinger moeten even lang zijn. Dit is volstrekt noodig. Kijk mijn hand eens', zei hij met trots, 'en zeg mij of je ooit zoo iets gezien hebt.'

Inderdaad was de hand van den vingervluggen wijsgeer een meesterwerk der Schepping. Echte aristocratenhand, en, zooals hijzelf gezegd had, zijn twee voorste vingers even lang, wat nu juist niet de schoonheid ervan verhoogde. Totonno was terecht trotsch op zijn 'professioneel orgaan'. Hij dacht misschien, dat het gewone woord 'hand' dit fijne lichaamsdeel onrecht aandeed.

Helaas, elke kunst heeft haar gevaren, iedere kunstenaar oogen-blikken, dat hij; beneden eigen genie blijft. Mijn vriend Totonno kwam niet meer opdagen. Ik wachtte hem één dag, wachtte hem tien, zonder iets van hem te vernemen, en dacht dat hij misschien 'voor zaken' uit de stad was. Naieveling, ik dacht niet aan de gebeurlijkheid, welke hem in zijn 'kunst' 't eerst kon overkomen. Namelijk een hernieuwd gedwongen onderhoud met m'nheer den commissaris, een zijner oude bekenden, op wiens ontmoeting hij 't minst gesteld was.

Op een dag ontmoette ik echter een van die vlugge vogels, z'n vrienden, met wie hij mij in kennis gebracht had. 'Hoe gaat het met Totonno Marabutti?' vroeg ik, 'is hij uit de stad? - 'Uit de stad?' was het antwoord. 'Hij mocht willen, dat het waar was. Hij is er maar al te veel naar zijn zin *in.* Hij zit.'

'Zit Totonno?' vroeg ik met teleurstelling. 'Waarom, waarvoor?'

'Ze hebben 'em op de tram gesnapt, dat-ie op het gouwen tikkertje van 'n vrijer, die naast 'em stond, wou kijken hoe laat of 't was. De ander heeft daar lawaai over gemaakt, zoo'n flauwe knul.'

Jammer, jammer, zoo'n mooie hand te bezitten, waar Gods geschenk: de wijs- en middelste vinger precies even lang, en zelfs met dit 'professioneel orgaan' niet zeker te kunnen wezen van het welslagen eener even kiesche als luchtige handbeweging. Het is wèl om te wanhopen aan de beste menschelijke bekwaamheid.

II
Onze portier Abdallah.

In *Masr-el-Kahira* - als U wil kan U 't ook, eenvoudig weg, Cairo noemen - wordt de nacht en dag openstaande straatdeur van de groote huurkazerne der Europeanen bewaakt door een zwarten vriend, meestal een Berber of een Nubiër. ‘Bewaakt’ is veel gezegd. Overdag is de brave nog al eens afwezig, 's nachts slaapt hij op zijn *anghareb* - zijn van riet gevlochten veldbed - maar dit is zóó geplaatst, dat ieder hem voorbij; moet om de trap op te gaan. Misschien bezitten deze primitieve menschen een instinct, dat hen, ook slapende, vriend en vijand doet onderscheiden. Zeker is, dat ik steeds, laat t'huis komende, den indruk kreeg, dat Abdallah, onze *‘boab’,* den slaap sliep, dien men ‘des rechtvaardigen’ pleegt te noemen, ofschoon ‘de onrechtvaardigen’ gewoonlijk een niet minder gezonden slaap genieten. Maar overdag was Abdallah meestal bereid tot een praatje, wanneer hij niet te druk in conversatie was met onze huisbedienden, of met de voorbij gaande ezeldrijvers en sjouwers: zwarte mannen, zooals hij, die een taal spraken, welke niemand anders verstond. Brave man, natuurlijk; zwart van gelaat, blank van ziel, die zoo over alles van het Europeesche leven, voor zooveel hij dit in *Masr-el-Kahira* had leeren kennen, zijn meening had, niet onverdeeld gunstig, maar wel belangwekkend om te hooren. Was Abdallah-*el-boab* met iederen bewoner van het groote huis zoo vertrouwelijk als met mij? In ieder geval was hij jegens allen beleefd en gedienstig, al kon men alles eêr van hem verlangen dan spoed. Had niet de Profeet reeds verklaard: ‘de haast is des duivels’? Abdallah was een geloovig Muzelman en eerde de voorschriften van den Profeet. Dus haast had hij nooit.

Het wil wat zeggen, dat ik Abdallah's vertrouwen zoozeer had gewonnen, dat hij mij zelfs wel eens over zijn huwelijksleven sprak. Hij was getrouwd met een Berbersche uit Wadi-Halfa, die hij had meegebracht naar deze groote stad van velerlei verkeerdheid. Soms kwam zij wel eens aan de deur van ons huis om haar man een boodschap te doen. Dan bleef zij lang bij haar echtvriend op visite: ik denk uit nieuwsgierigheid naar de bewoners. Haar gezicht bleef echter gesluierd naar de Egyptische wijze, welke

de oogen vrij laat. Was zij nog jong, en in haar soort mooi? Of mooi geweest? Zooveel is zeker, dat haar zwart-bruine oogen zooveel ondeugend leven bezaten als een half millioen kleine demonen tintelend in een glas champagne. Dit deed mij denken, dat zij nog jong was, ofschoon zij reeds een getrouwde dochter had, die, had Abdallah mij verteld, Chadidsjah heette. Het is immers niet zeldzaam, dat Oostersche vrouwen reeds grootmoeder zijn op dertig jaar.

Chadidsjah was de lieveling, de trots, het levensdoel van onzen *boab* Abdallah. Het was vooral over haar, dat hij gaarne sprak. Hij had haar uitgehuwd aan een ezeldrijver, eigenaar van drie of vier grauwtjes: een vermogend man dus in zijn soort. Abdallah had voor zijn dochter een man gewild, die ten minste 's nachts t'huis is, geen *boab,* zooals hij zelf. Als hij zijn leven nog eens had kunnen over doen, zou hij zeker geen *boab* zijn geworden. Want dit was Abdallahs fundamenteele wijsheid, denkelijk door hem uit eigen huwelijkservaring geput, dat een getrouwd man 's nachts t'huis behoort te zijn.

Hadden die demonische oogen van zijn huisvrouw hem dit geleerd? Walt Whitman zegt ergens, dat het goud in de Bank glimlacht als de dochter van een nachtwacht. In de oogen van Abdallahs wederhelft was die glimlach haast uitdaging geworden: de *boab* had daardoor in zijn huwelijksleven misschien menigen pijnlijken twijfel gekend. Hij zei het in zijn gebroken Engelsch met Arabisch vermengd dikwijls: ‘vrouwen altijd zwak, vrouwen heel plei-zierig, maar altijd oppassen, *chalas:* (“om kort te gaan”) vrouwen Ibèter met soms een opstopper. Europeanen zeggen: “vrouwen gèèn opstopper, vrouwen met zachtheid béter”, maar Frankische vrouwen andere vrouwen dan Nubische vrouwen. Frankische vrouwen: *Madama* advocaat, *Madama* doctor, geleerdheid *betsef, floes betsef*[1], maar Nubische vrouwen geen geleerdheid, geen *floes.* Nubische vrouwen koppige ezels, soms goeie opstopper.’

Ik sprak deze levenswijsheid van den *boab* te minder tegen, wijl ik de stoutheid gezien had der oogen van zijn wederhelft. Maar of hij werkelijk te klagen had over haar huwelijkstrouw, immers hij *boab* en dus 's nachts van huis, of niet, de geestdrift en gelegenheid, wanneer hij over zijn dochter Chadidsjah sprak,

1) *betsef* = veel; *floes* = geld.

bewezen, dat deze hem alles vergoed had. Om nu te voorkomen, dat zij, indien zij die niet reeds bezat, de ondeugende oogen harer moeder zou krijgen, had hij haar uitgehuwd aan een man, die althans 's nachts t'h'uis was: een ezeldrijver.

Ach, wie weet niet hoe ondeugend vrouwen kunnen zijn, als zij ondeugend willen wezen? De ezeldrijver had zijn jonge Chadidsjah, dochter eener moeder met Champagne-tintelende oogen, wel 's nachts weten te behoeden, maar overdag? De goede Abdallah had gedacht, dat overdag het gevaar des huwelijks gering is, en....

Ik vertel U slechts wat ik heb hooren vertellen. Dien middag zag ik Abdallah in zijn beste kleeren, en meende dat het een Muzelmansche feestdag was. Maar de anders zoo spraakzame *boab* gaf mij geen antwoord op mijn vraag. Dit was de laatste keer, dat ik hem zag. 's Avonds bleef zijn veldbed aan onze straatdeur onbezet. Den volgenden dag hoorden de bewoners van het huis, dat de *boab* zijn eigen dochter vermoord had, zijn lieveling Chadidsjah.

Ongeloofelijk, maar toch waar. Abdallah had het licht zijner oogen vernietigd. Hij was, vertelde men, eerder nog dan haar echtgenoot, de toch overdag uithuizige ezeldrijver, tot de ontdekking gekomen, dat Chadidsjah haar man bedroog, had zelfs haar en en haar verleider betrapt, en toen, overeenkomstig de oer-denkbeelden over eer en recht van zijn ras, de strafvoltrekking aan de ontrouwe: den dood, aan niemand anders gegund dan aan zich zelf; onteerden vader, die aldus den bedrogen echtgenoot voorkwam om Chadidsjah, zooal niet te dooden, dan toch te verstooten. Toen de vreeselijke strafoefening volbracht was, had de moordenaar een bad genomen, zijn beste kleeren aangedaan en zich plechtig in handen gesteld van den aardschen rechter, die den vader en diens misdaad zou oordeelen naar zijn recht. Deze kon nu met hem doen wat hij wilde: het leven had voor Abdallah geen waarde meer.

Toen ik den *boab* den vorigen dag vroeg of het een feestdag voor hem was, had hij de gruwelijke wrake reeds volbracht; daarom gaf hij geen antwoord op mijn vraag. Kan een mensch door een onschuldige vraag een ander mensch ooit schrijnender leed doen?

III De apulische 'Christus'.

Te Taranto, in Zuid-Italië, had ik kennis gemaakt met een jongen Italiaan van goeden huize en Grieksche afkomst: Sokrati Papas, groot wandelaar voor het aangezicht des Heeren. Eens wees hij mij in de nabijheid zijner stad, op den stoffigen landweg, op een barrevoeter, gehuld in niet veel meer dan een lang hemd van zakkenlinnen. Om het lijf had deze man een dik koord geknoopt, en in de hand droeg hij een knoestigen boomtak. Hij kon een goede dertiger zijn, had een bleek ascetisch gezicht met diep-liggende zwarte oogen vol eigenaardig leven. Zijn gelaat met de borstelige wenkbrauwen was als een blanke vlek in zijn wild gelokt haar en langen baard, alles haast blauw-zwart van kleur, met enkele zilverdraden er doorheen. Hij ging blootshoofd over den zonnigen weg, langzaam, wat gebogen, als verzonken in gedachten. Mijn metgezel lichtte mij in, dat deze havelooze voetganger, die in zijn uiterlijk wel overeenstemde met het klassieke landschap, een ietsje in zijn verstand getikt was. Hij heette Antonio Sorrentino en was een landman uit de omgeving, die zich voor een reïncarnatie van Christus uitgaf.

'Si le songe est heureux, soit heureux par le songe' is de raad van een dichter. Goéd. Maar de waanzin van zich Christus te gelooven, verlangt, lijkt het, toch nog meer zon dan het land van Apulië biedt. Antonio Sorrentino gaf zich uit voor een herboren Ghristus, maar zijn leven was ver van de louterheid, welke dezen waanzin eerbiedwaardig had kunnen maken. Niettemin leek het mij interessant om een praatje met den Apulischen 'Christus' te hebben. De kerel, die er het eenvoudige landvolk der streek van tusschen nam, was niet zoo gek, of hij, herkende in mij oogen-blikkelijk den vreemdeling: misschien wel een Samaritaan, maar zonder Bijbelsche barmhartigheid. Hiji vermeed volstrekt niet ons gesprek, gaf op onze vragen hoffelijk antwoord, maar veel van zijn leven en denkbeelden liet hij ons niet weten. Wij moesten wel erkennen, dat, indien er in zijn hersenen een torntje was, zijn logica toch tamelijk goed steek hield. Wij lieten hem dus zijn weg gaan en vervolgden den onze. Mijn vriend Sokrati deelde mij mede,

dat Antonio in liet Tarantijnsche land heel wat aanhangers had, ook wijl hij, een soort vroolijk Christendom predikte ongeveer terzelfder tijd, dat minister Heemskerk dit, ofschoon dan fat-soenlijker, in ons dierbaar vaderland toonde voor te staan. Er was echter één maar. De overheid hield het oog op Antonio Sorren-tino. Zij had ontdekt, dat hij niet geheel ongevaarlijk was voor de spaarduiten der mannen en 'de eer' der vrouwen. Het gezond verstand speelde hém parten, maar hij deed het goedgeloovigen mannen en vrouwen: de laatste liefst onder de **25** jaar.

Een paar jaar later ontmoette ik Sokrati Papas midden in de rumoerige vroolijkheid van het jaarlijksche Napelsche zangfeest der *Pie'-di-grotta*, en toen ik den volgenden dag met hém dejeuneerde, antwoordde hij mij op de vraag wat er geworden was van den Apulischen 'Christus', Antonio Sorrentino: 'op Procida, in het bagno.'

Ziedaar wél het lot, dat zelfs de verheven Galileër van Nazareth in onzen tijd niet zou zijn ontgaan. In Italië naar het *bagno,* in Rusland naar Siberië, in Nederland naar Veenhuizen. Doch naar de inlichtingen, welke Sokrati Papas mij gaf met een stem nog heesch van te veel *Pie'-di-grotta*-vroolijkheid, had de overheid van zijn land dezen Apulischen 'Christus' toch niet geheel ten onrechte voor eenige jaren onschadelijk gemaakt. Maar wien denkt gij nu wel, dat ik onlangs in ons cosmopolitisch Haagje ontmoette? Stel U gerust: niet den Apulischen 'Christus'; maar Sokrati Papas, nog steeds groot wandelaar voor het aangezicht des Heeren.

Wij gingen dus tezamen op het pad door het duinlandschap van Zuid-Holland, zooals wij jaren geleden het heerlijke heuvellandschap van Apulië hadden doorwandeld. Ook nu kwamen wij wel eens een gek tegen, maar op verre na niet een, zoo belangwekkend als Antonio Sorrentino.

'Hé, ja, à-propos van gekken: hoe gaat het toch met jelui Apulischen Christus'? vroeg ik.

'Dood, *caro amico*', antwoordde Sokrati Papas, niet zonder meewarigheid.

'Niet mògelijk! wél 'n verlies voor de Apulische menschheid! In het bagno?'

'Veel tragischer!' was het antwoord.

Nu hoorde ik het verdere levensverhaal van den zonderlingen man, dien wij eens in het wel zeer oude land van Apulië hadden ontmoet.

Wij leven in een tijd, dat heel de wereld geslagen is geweest met waanzin. Geen wonder, dat zij in wier hersenen een torntje was, alle naden van hun denkvermogen open gereten vonden, zoodat: ik wil niet zeggen: het 'gezond verstand', maar zelfs het gewone nuchtere verstand er uit weg trok, als gas uit een kinderballonnetje, waar een prikje in is.

Uit het *bagno* van Procida in zijn dorp bij Taranto terug gekomen, had Antonio Sorrentino een familie van twee zusters en een broer zóó onder zijn invloed gebracht, dat zij zich als de eerste 'geloo-vige vrouwen', en de eerste apostel beschouwden van den nieuwen Heiland. Het waren Grazia Decrescensi, de oudste der twee zusters, en Mariangela, en de broeder Francesco. De nieuwe 'Christus', had bij deze familie van landbouwers, slecht onder-wezen, bijgeloovig en fanatiek, een onderdak gevonden. Het duurde niet lang of Grazia was zijn geliefde geworden. Ook zij kleedde zich dus in het gewaad, dat ieder draagt, en waarmee toch niemand zich vertoont: het kleed, dat U en ik het eerst hebben aangekregen en het laatst hopen te behouden. Gij begrijpt mij, dus ik hoef het niet te noemen.

Het was echter niet zoo zeer het feit, dat Antonio Sorrentino en Grazia Decrescensi op straat liepen in een kleedingstuk, waarmee wij ons maar sumier gekleed vinden in onze slaapkamer; dat Mariangela en Francesco dit voorbeeld volgden: indien de gereïncarneerde Christus en zijn volgelingen den dorpsbewoners niet op andere wijze aanstoot hadden gegeven, dan zou hun huisbaas hun de huur niet hebben opgezegd. Maar dit gebeurde. Misschien niet zoozeer nog uit zedelijke verontwaardiging, want huisbazen plegen op dat punt niet zoo kitteloorig te zijn, als wel, dat de huur niet betaald werd.

Naar het verheven voorbeeld begon Antonio opnieuw zijn zwerversleven. Een beetje gekker nog dan voorheen. Toch nog tamelijk ongevaarlijk, behalve voor spaarduiten en vrouwen-'eer'. Hij werd nu echter overal gevolgd door zijn drietal discipelen van de familie Decrescensi, die wel waarlijk door hun gedrag deden denken aan de afnemende maan, waarop hun naam een toespeling

bevatte. Zoo ging het viertal op weg langs de zee, over de rotsen, in de richting van Taranto, dat, zooals gij weet, een belangrijke Italiaansche oorlogshaven is. Deze zonderling gekleede personen in een streek, welke tot oorlogszone werd verklaard, wekten echter den argwaan der militairen op wacht, die dachten, dat het misschien spionnen waren, en op hen afgingen. Toen gebeurde er iets ontzettends voor zij nog een hand naar deze barrevoeters hadden uitgestoken.

Waarschijnlijk was Antonio Sorrentino plotseling in een vlaag van godsdienstwaanzin geraakt, waarin hij zijn volgelingen had weten te doen deelen. De naderende soldaten hoorden hoe de 'Christus' zijn twee 'geloovige vrouwen' en zijn discipel eenige gebiedende woorden toesprak. Toen omhelsde hij zijn Grazia, en sprong met haar in zee. Francesco en Mariangela volgden dit voorbeeld. In een omhelzing des doods deden ook zij den sprong. Het viertal verdween in de wit-gekuifde golfjes dier heerlijke blauwe zee, waaraan de dichter André Chenier zijn poëtische *belle Tarantaine,* gevangen en in afwachting van den dood, laat smeeken: *'non, je ne veux mourir encore!'*

Toen de lijken kort daarna door de soldaten waren opgevischt, was de omhelzing van Antonio Sorrentino, den Apulischen 'Christus' en Grazia Decrescensi nog niet geslaakt. Het komt mij voor, dat de dood dezer twee gekken niet zonder schoonheid was, of ik heb hét mis. Het 'gezond verstand' sterft gewoonlijk minder heldhaftig, en minder poëtisch. Het sterft meestal alleen. Daarentegen krijgt het een 'fatsoenlijke begrafenis.'

De drie oude zusters door Marie Schmitz.

Het was daar, waar de gracht het (breedst maar ook het stilst was, dat het huis der drie zusters stond. Het lag juist in de bocht, zoodat het naar beide kanten een gemakkelijk uitzicht bood: rechts naar de hooggewelfde brug, waarover het staag vertier der hoofdstraat ging, links over het rustig verglijden van het groene grachtwater onder de welvende boomenrijen. Aan die zijde maakte de gracht echter weder een kromming, zoodat de blik daar stuitte en slechts, boven de ombuigende groene welving-boven-'t-water, een kleine kerktoren zag uitspitsen.

Op het donkergroene langzame water beefden de rimpelgebroken reflexen van de zware boomen, van de grauwe en grijze huizengevels. Soms deed een vallend blad er wijd-vervloeiende kringen in uitrollen en een enkele maal gleed een trage schuit erover. Dan braken de reflexen in duizend scherven, die langzaam zich weer samenvoegden in de oude rust.

Het huis der zusters was niet een der grootste, wel was het wellicht het oudste en zekerlijk het deftigste. In zijn gaaf-behouden gevel was nog al de statige praal van de eeuw, waarin het werd gebouwd en wat van zijn innerlijk door de kleine, oudkleurige ruiten ingetogen kwam naarbuiten geleefd, leek van geen anderen geest.

Alle drie de zusters waren in het huis geboren, zij hadden er haar stille kleurlooze jeugd verleefd en, na den dood der ouders alleen gebleven, den ouderdom zien naderen. Zij zagen zich het verder leven duidelijk in de toekomst afgebakend: voor elk der drie geen andere wereld dan de beide anderen en: het huis. Maar toen was in den sleur der al eendere dagen plotseling de groote

verandering gevallen: Annabella, de jongste der drie zusters, ging het huis verlaten. In haar, ondanks haar vijfenveertig jaren, leefde nog immer het nooit uitgesproken, maar ook nooit gedoofd verlangen naar het onbekende leven. Dit had haar altijd nog, vaag, doen droomen van andere toekomstmogelijkheden dan die eene, die voor Abeline en Sophie nog slechts scheen te bestaan.

Voor deze beiden was Annabella's heengaan een schokkend feit geweest. Huishoudster, bij een weduwnaar-dokter! In een drukke vulgaire handelsstad! En dat voor eene van haar uit dit statige stille huis op deze voorname gracht! Het had haar beiden een onbestaanbaarheid geschenen - edoch het was geschied: Annabella was naar haar nieuwe leven weggereisd en Abeline en Sophie bleven alleen in het oude huis, dat voor haar beiden nu wel heel groot was. Deze korte hevige emotie trok aan haar voorbij en de trage rimpellooze gang der dagen sloot zich weer boven haar hoofden, zooals het grachtwater zijn doellooze rust hervond, wanneer de schuit bij gindsche kromming was verdwenen.

De jaren gingen voorbij en in het huis veranderde niets. Regelmatig kwamen Annabella's brieven, gewoonlijk een in de veertien dagen, een haastig gekeuvel over allerlei zaken, waar de beide anderen ganschelijk buiten stonden: het huishouden van den dokter, altijd druk door vrienden en kinderen en kleinkinderen, die er in en uitliepen, het roezige leven in de groote stad. Aanvankelijk waren haar beiden deze brieven als een stem uit een vreemde vijandige wereld, zij ontvingen en lazen ze met een zekere koele reserve in de groote beneden-voorkamer, zittend elk voor haar eigen raam. Eerst Abeline: zij was de oudste, zij was het ook, die den brief open maakte, zorgvuldig, met een oud vouwbeen, na eerst, even aandachtig, het adres te hebben gelezen. Steeds waren de brieven aan haar beiden geadresseerd en een enkele maal kwam het wel voor, dat eerst Sophie en dan Abeline's naam op het adres vermeld stond. Dan schudde de laatste misprijzend het sluik-ge-kapte, vaal-grijze hoofd en, naar Sophie heensprekend, als ging zij deze bestraffen, zeide ze langzaam: ‘Het is weer niet zooals het wezen moet. Annabella is wat onbedachtzaam in deze dingen. Zij behoorde er toch aan te denken.... nietwaar, ik ben toch de oudste....’

‘Zeker,’ antwoordde dan Sophie ernstig en gewichtig, maar niet

zonder haar gewone ingehouden vinnigheid, ‘Annabella is altijd een weinig onbedachtzaam geweest.’ En, alsof zij dit eenigszins als een verontschuldiging meende aan te voeren, voegde zij erbij: ‘Maar zij is dan ook de jongste.’

Van lieverlee wenden zij aan de brieven, zooals zij wenden aan het feit van Annabella's ginds zijn. De dingen, waar deze over schreef, werden haar vertrouwd, zij kenden de menschen en de toestanden uit Annabella's leven en soms was er in haar regelmatige afgepaste antwoorden iets, dat vaag naar belangstelling zweemde.

Elk jaar kwam Annabella, meest in den zomer, een korten tijd naar huis. Zij kon altijd moeilijk gemist worden en bleef slechts een paar dagen. De zusters vonden haar dan veranderd, maar de tijd van samenzijn duurde te kort om precies te kunnen uitmaken hoe dit eigenlijk was. En Annabella, innerlijk anders geworden in het intenser leven ginds, voelde zich vreemd onthuis in het oude verstorven huis bij de zusters, die haar egale dagen sleten elk voor haar raam aan de stille gracht. Haar geest vergeleek: de fleurige levende omgeving van daarginds en de doodsche starre statigheid van deze kamer, waar zij gedrieën zaten, waar de zware antieke meubelen als doode dingen geschaard stonden langs de donkere paneelwanden en waar het altijd schemerig was, want het licht werd er als een vijandig ding geweerd door de laag neergelaten geel-katoenen rolgordijnen en de zwartomrande blauwe horren daaronder.

Zoo waren tweeëntwintig jaren voorbijgegaan, zonder dat in het aanzien der dingen iets gewijzigd was.

Maar op een middag was iets heel bizonders gebeurd. Op haar gewone plaatsen bij het raam zaten Abeline en Sophie tegenover elkaar en tuurden, weinig spraakzaam en met een vage oplettendheid, de gracht af, waar de boomen in het eerste helle voorjaarsgroen stonden. Het was er, als altijd, stil. Maar plotseling waren beiden gelijktijdig opgeschrikt en hadden elkaar aangezien: de postbode! Hij had een brief in de bus gestoken en aangebeld, toen hij langs de ramen ging tikte hij beleefd aan zijn pet. Zij hoorden Dina, de oude meid, naar de voordeur sloffen en wachtten. Behalve op haar verjaardagen kwam er nooit iets anders dan de brief van Annabella. En die hadden zij twee dagen geleden pas ontvangen.

Toen Abeline den brief - wel waarlijk was hij van Annabella! - in de hand hield, aarzelde zij even en zag naar Sophie, die haar wachtend aanstaarde. Toen maakte zij hem met de gewone zorgvuldigheid open en las. Zonder een woord gaf zij hem daarna aan Sophie, die nog altijd wachtte. En vijf minuten later wisten zij het beiden: de dokter, die al die jaren nimmer ziek was geweest, was plotseling, na een beroerte, overleden. Annabella schreef het in een paar korte haastige zinnetjes. Alles was nu opeens veranderd. Van naar huis komen sprak ze echter nog niet.

Vier weken na den sterfdag, toen alle zaken waren geregeld, het doktershuis door vreemden was betrokken en de inboedel was verkocht of verdeeld, stond Annabella gereed de thuisreis - nu voorgoed - te aanvaarden. Haar oogen waren zwaar en nat van weemoed om het scheiden van dit alles, dat twee-en-twintig jaren lang haar leven had uitgemaakt, haar twee-en-twintig beste jaren waren het geweest. Maar wanneer ze dacht aan het stille intiem-vertrouwde huis op de gracht, waar in alle kamers de wonderlijke geur van het verleden hing, dan was er toch wel een zachte ver-teedering in haar en alle herinneringen werden levend. Zij vergat de moeilijk doorgemaakte verveling in de korte tijden van thuis-zijn en had alleen het warme gevoel van naar het oude stil-ver-trouwde huis te gaan, dat al de innigheid van het eigene zou hebben.

In deze verinniging was het, dat zij aan een station wat losse hyacinten kocht met de vaag-bewuste bedoeling wat fleurigheid mee te brengen in de stroeve strakheid van het huis. Toen ze aan het stille stationnetje uit den trein stapte en achter de weinige menschen aan het oude hek doorging, overviel haar voor het eerst het overweldigend gevoel nu met een dierbare periode van haar leven te hebben afgerekend. En met een zoete, bijna blijmoedige droefheid bedacht ze, dat het goed was, dat ze nu naar huis kwam, want dit werden de laatste jaren van haar leven die nu kwamen.

Op het zonnige leege pleintje, waar de groenende boomen onder den lentehemel wuifden, vond ze Dina, die haar wachtte. De zon sproeide licht over haar propere blauw-katoenen japon en haar stijve fel-witte schort. Aan haar duim hield ze den zwaren zwar-tigen huissleutel. Zij spraken weinig op de korte wandeling naar de gracht. Dina droeg het handkoffertje, Annabella hield den ruiker hyacinten. Zij glimlachte meest stil voor zich heen, terwijl

zij rondzag naar alles, dat vanaf heden weer deel zou uitmaken van haar bestaan en bemerkte niet, dat Dina nu en dan steels-gewijs met misprijzende blikken naar haar bloemen gluurde.

Thuis zaten Abeline en Sophie elk voor een raam. Toen Dina de deur ontsloot en Annabella nog op de stoep stond, gluurden zij langs de blauwe horren, zooals zij dat placht te doen wanneer een enkele maal een vreemde bezoekster aan de voordeur stond te wachten. Dan ging de kamerdeur open en Annabella, met een paar kittig-vlugge pasjes, stond ineens midden in het schemerig-kil vertrek. Er was een zacht lachj e over haar blozend gezicht, waarboven de witte haren krulden en om haar wolkte zwaar en vol de geur der hyacinten.

Abeline, langzaam en oud van bewegen, was opgestaan en trad, met het gewone lachje van hoofsche vriendelijkheid op haar vaal gezicht, haar zuster eenige schreden tegemoet. Ze liet zich koel en lijdzaam door haar kussen. Ook Sophie was opgerezen en wachtte haar deel van de begroeting.

'En daar hebben jelui me weer thuis na twee-en-twintig jaren!' zei Annabella met haar zonnig lachje, dat al haar nog zoo gaaf-witte tanden toonde - maar er was toch ook een vochtig glanzen in haar oogen - 'Tweeëntwintig jaar! iWat een tijd toch!' Ze keek stil rond zich heen en zag hoe om ieder ding de schijn van het verleden was. Een warme ontroering welde in haar op, ze had nooit geweten, dat ze zooveel nog hield van dit donkere oude huis, terwijl ze toch haar beste jaren daarbuiten had beleefd. Maar ze schudde met een kloeke beweging de mijmering van zich af. 'Heb jelui ook een vaasje voor deze bloemen?' vroeg ze. 'Maar een beetje wijd moet het zijn.... Daar in de kast soms?' Ze voelde even het hinderlijk vreemde van in eigen huis den weg niet te weten. Het bleef een oogenblik stil; Sophie keek vragend naar Abeline en wachtte. Eindelijk sprak deze, wat sleepend, maar onmiskenbaar nadrukkelijk: 'Ja zie je, er komen hier eigenlijk nooit bloemen in huis. Het geeft zoo'n rommel in de kamer.' Ze hield het hoofd een weinig schuin en zweeg een wijle.... 'En ik kan de lucht niet verdragen!' viel Sophie haastig in, haar stem hoog van afwerende gekrenktheid en vinnig uitblikkend langs de spitsheid van haar lang gezicht, waarop Abeline, die nog niet uitgesproken was, beëindigde, met een moeilijke toegevendheid:

‘Maar als je déze nu graag....’ - ‘Welnee’, sneed Annabella af, luchtigjes, ‘ik zal ze wel mee naar boven nemen, hoor!’ - ‘Bloemen op je slaapkamer!’ In Abeline's stem trilde het allerdiepst misprijzen. ‘Weet je wel, dat dat hoogst ongezond is, Annabella?’

Annabella glimlachte. Maar dat was dan ook haar eenig antwoord. Plotseling was zij, op deze enkele woorden van Abeline, volgestroomd met herinnering. Was er dan niets veranderd sinds zij kinderen waren en Abeline, de vroeg-wijze - of was zij nimmer waarlijk een kind geweest? - haar, het zeven jaar jongere speelsche zusje, met een schoolsche reprimande terecht zette? Was dan het leven over haar drieën heengegaan en had het alles gelaten zooals het was, al waren zij nu drie oude vrouwen?

Drie oude vrouwen.... ze overdacht dit nog eens, toen zij alle drié gezeten waren en geen woord de stilte brak. Abeline en Sophie, elk in haar eigen hoekje, zij wat van de vensters af, aan het kleine sophatafeltj e - ze voelde zich haast een vreemde, een bezoekster. In haar leven, zooals dit aan dit huis verbonden was, beduidden de lange jaren van weg-zijn een gapende leegte, zoo leek het nú de onmiddellijke hervatting van dat lang-voorbije. Dat maakte het moeilijk te begrijpen, dat zij oud geworden waren: zij zeven-en-zestig, Sophie zeventig, Abeline al vier-en-zeventig jaar. Zij glimlachte, het was toch niet om die enkele meerdere jaren, dat ze Abeline en Sophie zooveel ouder wist dan zichzelve, het was omdat zij innerlijk niet leefden en niets van het leven wisten.

De middag gleed traag voorbij, even traag als de schuiten, die bij tusschenpoozen de gracht afvoeren, want het was Donderdag, dan was er 's morgens markt en 's middags voeren de schuiten, leeg, terug naar de dorpen in den omtrek. Annabella, voorover buigend, oogde ze soms na tot ze in de kromming van de gracht verdwenen. Zoo was nu het leven hier.

En waarlijk gingen de dagen trager en leeger voorbij dan Annabella het zich had kunnen voorstellen. Elke dag was de herhaling van den vorige. Alleen de Zondag met andere kleeren, een iets uitvoeriger menu en soms een kerkgang of een visite was een weinig anders van kleur.

Na een week, toen ze het klemmend gevoel van vreemd-zijn in haar nieuw bestaan wat teboven was, begon Annabella met de

bedrijvigheid, die haar in haar werkzame jaren bij den dokter was eigen geworden, om te zien naar wat haar dagen vullen kon.

Het was toen zij op een Donderdagmorgen voor het raam van haar kamer stond en keek met een half-bewuste belangstelling naar de schuiten, die volgeladen ter markt voeren, dat plotseling een nieuwe levenslust in haar uitstroomde. Wel, ze zou haar dagen eens wat anders gaan inrichten; een sleurbestaan als dat van Abeline en Sophie dat kon zij niet voortsleepen.

De eetkamer leek haar dien morgen doodscher dan ooit, onduldbaar doodsch. Het was een binnenkamer, die door twee hoog aangebrachte matglasvensters haar eenig licht ontving. Voor de luchtverversching konden deze vensters opentuimelen; dan zag men den blinden grijsgepleisterden muur van de binnenplaats, maar zoo weinig licht lieten zij invallen, dat het op winterdagen vaak om drie uur hier al donker was.

Toen zij klaar was met ontbijten - Abeline en Sophie, traag als alle niets om handen hebbende menschen, talmden nog wat na - stond ze vlug op en verklaarde, dat zij uitging. Abeline, de langzaamste, ook van geest, bleef sprakeloos, al gingen haar lippen in verbazing vaneen; Sophie, rapper van woorden, vergat in haar consternatie wat zij anders nimmer verzuimde: aan Abeline, die de oudste was, het eerste weerwoord te laten en vroeg, met een spichtige misnoegdheid: ‘Uit! In den morgen! En alleen! Waar wil je naartoe?’ En toen Annabella's antwoord nog niet onmiddellijk kwam had ook Abeline haar innerlijk evenwicht teruggevonden en sprak met genepen lippen en zwaren nadruk op ieder woord: ‘Wij gaan nooit uit in den morgen, Annabella! Dat past niet. 's Middags kunnen wij met elkander uitgaan als wij daar lust in hebben. En waar zou je nu heen willen gaan?’

Annabella glimlachte. Maar er klonk toch ook een luchtige stelligheid in haar toon: ‘Kom Abelien, maak je om mijn uitgaan en thuiskomen maar niet bezorgd. Ik ben tweeëntwintig jaar ge-wend geweest daar precies over te beschikken zooals ik goed vond.’

‘Jij gaat veel te prat op die jaren daarginds’, zei Abeline bestraffend en met waardigheid. ‘Dat past je weinig, Annabella, tegenover ons die ouder zijn.’

Annabella's glimlach vergleed in een zucht.

‘Och Abelien,’ zei ze zachtjes, ‘ik geloof, dat dat verschil nu wel is uitgewischt; wij zijn nu alle drie oude vrouwen.’

In stil gemok bleven de twee achter nadat Annabella, door Dina uitgelaten, was vertrokken. ‘Wie heeft 't ooit gezien?’ zei Sophie, ‘en dat in den morgen!’ - ‘En alleen!’ morde Abeline. ‘En op marktdag!’ riep Sophie met plotselingen nadruk, want dat bedacht ze nu opeens. ‘Hemel ja, dat ook nog!’ zei Abeline verslagen.

Zij zeiden nu niets meer. Eindelijk stonden zij van tafel op en wilden den dagelijkschen gang van zaken opvatten, maar de morgen leek haar ganschelijk onderst boven gekeerd. Zij drentelden wat in de kamers rond en vonden maar nauwelijks den lust om die paar kleine werkjes te verrichten, die zij, de lange jaren door, in een dor plichtsbesef van 's morgens iets te moeten uitvoeren, zich tot taak hadden gesteld. Zij spraken niet meer over Annabella en wat zij had gedaan, maar dachten er onophoudelijk aan.

En Annabella met haar kittige pasjes, was als vanzelf markt-waarts getrippeld. Zij drentelde langs de uitstallingen, langzaam door de menschenvolte heen. O, wat was dat alles dierbaar bekend en onveranderd! Zij genoot van alles: van de fleurige bonte markt-drukte, van de kleurige weelde der uitgestalde bloemen, van den bollen voorjaarswind, zoet van hyacintengeur. Maar meest van al genoot ze van het eindelijk weer eens vrij en ongedwongen uit-zijn, van het terugleven in al die langvergeten herinneringen. Ze kocht bloemen en een plantje en aan een kraampje, dat ze zich nog precies zoo van vroeger herinnerde, kocht ze een lint voor haar schortje, meer in de verteedering om het weervinden van dit oude, dan omdat het lint zoo goedkoop was of omdat ze het zoo noodig had.

Eerst tegen twaalven kwam ze thuis, opgeruimd en frisch. Het leek schemerig en koel op de gracht na den hellen zonneschijn op het marktplein. Toch streek er een warm goudlicht door de boomen heen langs de gevels en over het groene grachtwater, waar het nu en dan fel uitflitste op een golfrimpeling.

In haar eigen kamer, waar ze haar bloemen in het water zette en het plantje in de diepe vensterbank, scheen de zon. Ondanks het donkere behang en de zoldering van eiken balken was het er vroolijk, want de gordijnen waren ver teruggeschoven en het wit-

overspreide bed, de witte waschtafel en de breede spiegel waren als zelf een lichtbron elk. Ze kleedde zich in een donker-paars zijden blouse, kort voor des dokters dood nog in de stad gekocht en nog niet gedragen; in deze lichte stemming voelde ze behoefte aan een wat fleuriger kleedingstuk dan het gewone.

Zoo trad ze de als immer kille half-lichte voorkamer binnen, waar Abeline en Sophie elk bij een raam zaten en waar ongerept de strakke stilte hing. De afwerende vijandige stroefheid van wanden, meubelen en menschen leek haar eensklaps ongeweten sterk.

Haar groet vond geen wedergroet. Sophie bleef langs de spitsheid van haar neus heen recht voor zich uitzien, haar dunne? wenkbrauwen zoo hoog opgetrokken, dat zij zich in de rimpels van haar voorhoofd schenen te verliezen. Abeline, na een wijle zwijgens, verwaardigde zich eindelijk op te zien en over haar bril heen haar zuster beglurend, als ware zij een nog nimmer gezien vreemdsoortig wezen, vraagde zij strak en waardig:

‘En waar ben je nu heen geweest, Annabella?’

Een oogenblik werdén ergernis en boosheid vaardig over Annabella. Maar bijna dadelijk overweldigde haar het besef van het komische om aldus, als een klein kind, ondervraagd en bestraft te worden. Een tinteling van spot blonk in haar ooghoeken, maar zonder lachen, fijntjes, vroeg ze:

‘Wel melieve, waar zou ik anders zijn geweest dan waar je allang begrepen hebt dat ik was: op de markt?’

Abeline wendde den blik naar haar andere zuster en op den fluistertoon van het allerdiepst misprijzen sprak ze:

‘Zeide ik 't je niet, Sophie?’

Waarop Sophie, haastig het spits gezicht opheffend, antwoordde, eveneens waardig, maar toch met haar half-verholen vinnigheid:

‘Neem mij niet kwalijk, Abeline, maar ik zeide het het eerst!’

Om de aandacht niet van de hoofdzaak af te leiden leek het Abeline gewenschter hierop niet verder in te gaan. Ze schraapte met een ingetogen kuchje haar keel en sprak, zich weer omwendend:

‘Is het dan niet in je opgekomen, Annabella, dat dit....’

Maar toen zij zoover gekomen was zweeg ze eensklaps, want zij bemerkte, dat Annabella intusschen de kamer had verlaten. Zij

bleef dus even zwijgend, met half-open mond en wist toen, deels tot haar zuster, deels tot zichzelf sprekend, niet anders te zeggen dan: ‘Dat is sterk!’ uit welke weinige woorden niettemin al haar misnoegen en haar geringschatting overduidelijk spraken.

Zij troffen Annabella even later in de eetkamer, waar zij, reeds gezeten op haar plaats, bezig was een appel te schillen. Zij vónden-tegenover dit nieuw bewijs van gebrek aan savoir-faire niet anders dan een koud en hooghartig zwijgen.

Na dezen dag ging het met vele dingen zoo; er was welhaast eiken dag een kleinere of groo-tere botsing. Abeline en Sophie ergerden zich aan Annabella's onafhankelijken zin, aan haar lust hebben in allerlei, waar zij nooit meer aan dachten, wellicht nooit in haar leven aan hadden gedacht; Annabella wilde veel dingen in huis wel anders hebben: de ziellooze strenge regelmaat der dagen, waar niemand mee gebaat was, de doode stroefheid der kamers, die haar dagelijks meer verkilde, en ze trachtte soms langs een zoet lijntje daartoe te geraken. Zij wilde de horren weg hebben uit de zitkamer en de zware rolgordijnen door lichtere vervangen: ‘Het is hier altijd even kil’, pleitte ze, ‘je zou hier waarlijk zeggen, dat de zon nog nooit geschenen had! Geloof maar dat 't ongezond is!’ Maar Abeline antwoordde met haar gewone waardigheid, dat het altijd zoo geweest was en er dus geen enkele reden kon bestaan om dat nu opeens te gaan veranderen en Sophie voegde er met haar strakke ingehouden vinnigheid aan toe, dat zij drieën nu toch wel te oud geworden waren om nog zulke nieuwer-wetsigheidjes te gaan beginnen. Dat mocht zij, Annabella, waarlijk wel eens wat meer bedenken, al was ze dan de jongste!

Vaak, vooral in het begin, trachtte Annabella de zaken in een ander spoor te leiden en haar drieër levens in wat warmer aanhankelijkheid naar elkaar te doen toebuigen. Abeline en Sophie hadden toch ook altijd in rustige genoegelijkheid saam geleefd! Maar bij dieper nadenken ontviel haar toch weer de zekerheid hierover: neen, die twee waren naar elkaar vergroeid, doordat zij het lange lange leven door onophoudelijk in eikaars gezelschap waren geweest. Er was tusschen haar geen geschil, geen oneenig-heid ooit, maar ook geen warmte en geen liefde. Dit zou dus waarschijnlijk het hoogste zijn, dat zij, na eindeloos plooien en

schikken en toegeven van haar kant, ook als haar deel zou kunnen verwerven. Het leek haar bijster weinig hoopvol.

Op een stillen Zondagmorgen was zij alleen in huis. Abeline en Sophie waren naar de kerk gegaan, maar Annabella, in een plotselingen overgrooten weerzin tegen dezen traditioneelen Zondagmorgenoptocht van gedrieën paaschbest uitgedost ter kerke wandelen, had verklaard thuis te zullen blijven, tot onuitgesproken, maar niettemin uiterst duidelijk gemanifesteerde ergernis der beide anderen. Zij had eerst wat door het huis gedwaald, als met andere oogen alles aanziend en zich rekenschap ervan gevend, dat ze nu eerst zich weer thuis voelde hier, nu ze er alleen was. Ten slotte was ze, op- Abeline's plaats bij het raam, in een oud portretalbum gaan zitten bladeren. Ze liet al de nog goed bekende of half-vergeten gezichten aan zich voorbij gaan; soms moest ze in haar geheugen zoeken en vond niet meer dan een bleeken glimp van het voorbije, maar meest was alles dadelijk levend voor haar. Stroomen van herinnering werden wakker, haar lippen prevelden, ze glimlachte stilletjes voor zich heen terwijl ze de blaren omsloeg. Tot ze stilhield, waar een beeltenis haar bizonder trof. ‘He! Dat was Marie van Waverveen! Dat was Mietje!’ Een zachte ontroering kroop in haar op en ze dacht terug aan veel liefs en zonnigs in grijze verschieten verloren. Mietje, met wie ze als kind gespeeld had, als jongmeisje op kostschool had gegaan - zij waren even oud - en bij wie ze ook later nog, zelfs kort voor ze naar de stad vertrok, wel had gelogeerd in het kleine buitenhuisje, waar ze alleen woonde, een groot anderhalf uur hiervandaan. Hoe hadden ze elkaar, na een van lieverlee verslapte briefwisseling, toch zoo uit het oog kunnen verliezen? De herinneringen overstelpten haar en een groot verlangen rees in haar om deze oude vriendin nog eens weer te zien.

Aan de koffietafel, bijna dadelijk, begon ze erover: ‘Zie jullie Mietje van Waverveen nog wel eens?’ Ze wachtte bijna met spanning op het antwoord, dat niet gauw kwam - antwoorden kwamen hier nooit gauw.

‘Mietje van Waverveen...’ begon Abeline langzaam, ‘Jawel, we zien haar wel eens in de stad. Ze woont nog altijd ginds, maar ze komt wel eens hier. Ze heeft hier een broer wonen, nietwaar.... Maar dikwijls....’

‘Drie weken geleden heb ik haar nog gezien’, viel Sophie, die nu haar beurt wel gekomen achtte, in. ‘Ze is oud geworden, dat verzeker ik je. Ze loopt gebogen! En ze is vier jaar jonger dan ik!’

‘.... dikwijls komt ze hier toch niet, geloof ik,’ beëindigde nu Abeline, nadat ze lijdzaam Sophie's intermezzo langs zich heen had laten gaan. ‘Wij zijn ook nog wel eens bij haar geweest. Maar dat is al wel zeven jaar geleden.’

‘Acht jaar,’ verbeterde Sophie snel.

‘Ik geloof, dat je je vergist, Sophie’, zei Abeline met langzame beleefdheid, ‘'t Is zeven jaar.’

‘Acht jaar!’ wist Sophie met onverstoorbare zekerheid. ‘Want het was in 't jaar, dat de nieuwe brug over de gracht gebouwd werd en dat is acht jaar geleden. Je kunt het zien, want het jaartal staat erin.’

‘Oh’, zei alleen vaagjes Abeline, die tegen deze klemmende redenen geen argument meer had.

Het gesprek leek hiermee afgeloopen en Annabella wist genoeg.

Nog dienzelfden dag schreef ze een briefje aan de oude vriendin, een kort briefje, waarin ze niet anders uitsprak dan haar warmte van herinnering en haar verlangen naar een weerzien. Dinsdags had ze een briefje terug, kort en hartelijk, en Donderdagsmiddags zat ze op de schuit, die van de markt terugkwam en voer de stad uit en tussóhèn de weilanden door naar het kleine landhuisje van Marie van Waverveen. Ze had er twee stil-gelukkige dagen; als vanzelf hadden beiden, elkander wederkeerig weinig veranderd vindend, de oude innigheid, nog levend in al de dierbare herinneringen, hervonden. Rustig en als verklaard kwam zij thuis; zij voelde zich rijker dan sinds lang het geval was geweest, en dat stemde haar milder en toegevender dan ooit jegens de stroeve zelfverzekerdheid van Abeline, de spichtige vinnigheidjes van Sophie.

Spoedig na dien eersten keer herhaalde zij haar bezoek en nog spoediger daarop ging zij ten derden male. Elke reis werd haar een inniger genot dan de vorige.

Wat haar wellicht nog het meest gelukkig maakte was, dat zij de ander een even groote vreugde bereidde met haar komst als zichzelf. Het gaf haar leven weer kleur en inhoud, zelfs in de

dagen, dat zij thuis was en, met de herinnering aan de zonnigheid van daarginds, de kilte van dit huis te scherper besefte.

Al gauw waren haar tochtjes met de Donderdagsche schuit een vaste gewoonte geworden; meestal ‘bleef ze dan een week weg om daarna een paar weken weer thuis te zijn. Maar eens gebeurde het - 't was nu midzomer en elke dag bracht de glorie van brandend-blauwe lucht over de weelderige aarde - dat zij, zonder voorafgaande mededeeling, niet één, maar drie weken wegbleef. Toen ze weer terug was maakte Sophie, zoo langs haar puntigen neus weg, de opmerking, dat zij, zooals de zaken nu stonden eigenlijk even goed ginds kon blijven: 't spaarde de moeite en het geld van het heen en weer reizen uit.

Dit, wat den schijn moest dragen van een scherts, maar bedoeld was als een hatelijkheid - als hoedanig het door Annabella dan ook waarlijk niet miskend werd - bracht haar op eigenaardige wijze aan het nadenken. Waar was nu eigenlijk haar thuis! Hier, in het kille huis op de gracht, waar in alle kamers, onverdrijfbaar, de duffe geur van doode dingen hing, waar ze nimmer voluit zichzelf kon zijn bij de twee zusters, in wie het leven allang gestorven was, of daarginds in het zonnige huisje bij de rivier, waar haar komst met telkens grootere vreugde werd verbeid en dat ’ze noode - zij 't voor korten tijd - weer verliet? De vraag, aldus gesteld, bevatte reeds het antwoord en de gedachte aan de mogelijkheid voorgoed daarginds te kunnen blijven vervulde haar met een diepe vreugde. Ook wist ze, dat dit eigenlijk alleen maar van haarzelf afhing. Maar juist op dit punt bleef er een vreemde aarzeling in haar.

Er was, ondanks alles, een wonderlijke gehechtheid in haar gebleven aan dat oude sombere huis. Juist nu zij zich bijna voelde uitgestooten besefte zij deze gehechtheid met verwonderlijke scherpte. Hadden niet Vader en Moeder er gewoond al hun dagen, enl zijzelf en de zusters toen zij kinderen waren en als jonge meisjes en later, toen zij oud gingen worden.... toen had het leven haar een andere plaats gegeven, maar daarna, nu zij waarlijk oud geworden was.... Ze had 't zich zoo voorgesteld.... die laatste jaren zou ze.... het leven zou eindigen, waar het begonnen was.

Zij kon niet besluiten eruit heen te gaan, voelend dat het dan

voorgoed *zou* zijn. En ihet was toch ook haar huis! Zij bleef nu zelfs een langeren tijd thuis -als om haar reeds half verloren plaats te herwinnen. Het viel op, Abeline, spaarzaam met woorden, had nog niets gezegd, Sophie, brandend nieuwsgierig en zich verkneukelend in het idee van een mogelijke breuk met ‘ginds'’, maakte toespelingen, vorsohte, aanvankelijk voorzichtig nog, maar al gauw, toen haar belustheid onbevredigd bleef, met onbedekte hatelijkheid.

Annabella voelde de atmosfeer van kilte en vijandelijkheid dagelijks drukkender en nijpender. Met een al dringender verlangen dacht ze aan het huisje bij de rivier, met de wijdheid van velden eromheen en vooral aan de zachte genegenheid, waaraan haar hart daar placht te gast te gaan. Toen begon zij zichzelf te verwijten, dat het een dwaasheid was, die ze beging: zich het beste ontzeggen om te behouden.... ja, wat eigenlijk? Ze zuchte eens even.... kom, ze moest zichzelf nu maar niets wijs maken, hier in huis - 't mocht dan al ook haar huis zijn - hier in huis was nu eenmaal geen plaats voor haar.

Toen was 't gekomen, heel onverwachts eigenlijk nog, ook voor haarzelf. Op een Donderdag nam de schuit haar weer mee en toen ze terugkwam, een week later, was het besluit genomen. Marie zelf was erover begonnen, niet rechtstreeks weliswaar, maar toch duidelijk genoeg. Ze had zich beklaagd over haar eenzaamheid van al die weken, dat Annabella haar alleen gelaten had, een eenzaamheid, die ze nu ontwend was, ‘Ik had nu eigenlijk al zoo'n beetje het gevoel gekregen, dat je hier thuis hoorde,’ had ze gezegd. ‘Ik ook!’ had Annabella, voor ze er zelf aan dacht, met een zucht zich laten ontglippen. Toen hadden zij elkaar toegelachen en niets meer gezegd. Maar ditmaal ging Annabella vroeger terug dan zij van plan was geweest, omdat zij nu toch voorgoed hier zou komen.

En zoo was nu eindelijk de Donderdag aangebroken, dat de marktschuit haar, maar nu voor de laatste maal, de dierbare vaart deed afleggen. Ze had de boomen van de gracht, de huizen, langzaam achter zich zien glijden, een paar arbeidershuisjes nog, een houtloods, een molen, het stadje lag al ver teruggeweken, ze voeren stroomaf nu tusschen de landen door, waarboven de hooge lichte lucht stond gekoepeld. Een zoete rust legde zich over haar, ze zag terug op het voorbije van de laatste dagen als op iets, dat al in

't verre verleden was teruggegleden. Het afscheid was, als alles in het huis der zusters immer placht te zijn, correct en kil geweest. Dit was te minder te verwonderen na haar beider houding jegens Annabella, die zij, schoon nauw haar duldend op haar rechtmatige plaats, nú haar ontrouw aan het ouderlijk huis met hoovaardige waardigheid, met stekelige vinnigheid verweten. Annabella, verdeeld nog tusschen haar zonnige verwachting van het komende en de weemoedige gegriefdheid toch ook om het zich zoo liefdeloos uitgestooten weten, had om haar zusters inconsekwentie ten slotte alleen maar geglimlacht.

Annabella staarde droomend naar den horizon, waar de molentjes stonden in de wazigheid van den herfstmiddag. Ze schudde met een glimlach het hoofd over zichzelf. ‘Zoo'n oude vrouw als ik, die begint daar nog een nieuw leven, alsof 't nog de moeite waard was!’ Maar in haar glimlach was nog al de zonnige hoop van wie jong van jaren zijn.

En voor 't eerst in al die maanden, sinds ze na des dokters dood uit de stad was teruggekomen, voelde ze zich weer thuis, weer zichzelf, toen ze, dien namiddag, met Marie in de kleine lichte serre zat thee te drinken.

‘'t Is me of je hier altijd hebt gezeten,’ zei Marie, terwijl ze haar stoel nog wat bijschoof. Ze was waarlijk wat gebogen, lang niet zoo statig als Abeline, zoo spichtig-recht als Sophie, maar haar blauwe oogen waren vol tinteling.

‘Zoo voel ik 't zelf ook’, zei Annabella. ‘Nu eindelijk ben ik weer pas thuis.’

‘Bij de zusters zou je toch nooit thuis zijn geraakt,’ zei Marie wijsjes, ‘al was jelui nog tien jaar bij mekaar gebleven.’

‘We moesten weer opnieuw aan mekaar wennen,’ glimlachte Annabella, ‘en dat op onzen ouden dag!’

‘Oud, oud!’ pruttelde het kleine dametje op haar grappig maniertje. ‘De duvel is oud.... en Abeline en Sophie. Maar jij niet! En ik niet! Wij niet, hoor!’

Zij tuurden nu zwijgend naar de rivier, die zoo rustig vloeide onder de hooge avondlucht. De najaarsdag, die naar avond neigde, talmde ongewoon lang. Annabella dacht aan de zusters en hoe ze nu zitten zouden, elk voor haar raam in de nu schemerzwarte kille voorkamer. En zij nu hier! En opziend plotseling, de kamer in,

waar zij de vriendin in de schemering zag, stil gelijk zij zelve, zei ze:

‘Het leven is toch een wonderlijk ding, Marie. Hoe dikwijls beginnen wij het niet opnieuw?’

‘Eiken dag weer’, zei de ander zacht. ‘Daar worden we wijs van.’

‘En zoo worden we oud,’ schertste Annabella, met toch een glimp in haar oogen, die haar woorden weersprak.

‘Zoo blijven we jong!’ zei Marie met wèl-wetende beslistheid.

‘Juist,’ zei Annabella glimlachend met rustige innigheid. ‘Zoo is het.’

Dordrecht.

Adriaan van Oordt herdacht door Hein Boeken.

Warhold is geen moeizame reconstructie van gebeurtenissen en toestanden uit het ver Verleden. Neen. Wel heeft Van Oordt met noesten arbeid zich ingewerkt in dat verre Verleden - maar de studie is slechts de onzichtbare grondvest, waarboven dit grootsche kunstwerk is opgebouwd.

De eigenlijke waarde van dit werk is dat het een door den dichter innerlijk doorleefde ziele-tragedie is: zoo zeer dat wie het geheel meer een lyrisch dan een episch gedicht wil noemen, mij dunkt geen ongelijk te hebben.

Zoo lyrisch is het dat bijkans het geheele werk ons in Warhold zelven verplaatst, en, wanneer we bij het eerste hoofdstuk van het tweede deel, even Warhold uit het oog verliezend, het samenkomen van de beide veriatenen, van Janne en Machteld, medemaken - eene episode, die eenige overeenkomst heeft met Mei's en Idoena's samenkomen bij Gorter - we even de kluts kwijt raken. Maar ook deze episode is organisch met het geheel verbonden. De hoofdlijn, die door het geheele werk loopt, is als de lijn, door de natuur aan een machtigen stroom voorgeteekend, die in zijn wonderlijke en grillige kronkelingen, toch de eenheid is van het grootsche bergland.

Het was voor mij eene gelukkige gewaarwording dat na het doorlezen binnen weinige dagen van dit werk, drie hoofdmomenten ervan zich vormden tot twee sonnetten; terwijl een herinnering, door Van Oordt mij zelven uit zijn jeugd verhaald, tot een derde sonnet werd.

Van die drie hoofd-momenten is het eerste het inzicht dat Janne krijgt in de dubbel-natuur van haren Warhold, wanneer zij hem

van zijn liefde, die zij meende dat onvoorwaardelijk en zonder eenig voorbehoud voor haar was, ziet weggeven aan alle vrouwen, vooral aan hare eigen spinsters, die haar kostbaar bruidsgewaad voltooien. Zij ziet haren minnaar, den strijder voor hooge idealen, en tegelijk den man, die geheel de slaaf is van zijn zinne-driften, en weet-niet meer wie eigenlijk haar Warhold is. Dit besef en deze onzekerheid maken Janne krankzinnig. (II. **153**.)

* * *

Deze dubbel-natuur van Warhold wordt ons door Van Oordt kenbaar gemaakt, door twee Visioenen, die Warhold ziet - een aan 't begin en een aan het einde van het geheele werk: het gezicht van Maria (I, **11**) het gezicht van de lokkende, aardsche vrouw (II, **166**). Men houde in 't oog dat ik in de quatrijnen van II Warhold zelven zijn Visioen laat toespreken. - Deze visioenen zijn de andere twee hoofdmomenten.

* * *

De herinnering uit Van Oordt's jeugd is deze.

Van Oordt was in Zwitserland geboren. Na allerlei omzwervingen in zijn kinderjaren, sleet hij zijn jongenstijd op de Veluwe; zijn vader was burgemeester geworden van de gemeente, die zoovele dorpen, o.a. Putten en Ermelo, omvat. Nu werd vaak de burgemeester, ook bij nacht en ontijde, in gunstig en ongunstig saizoen, uitgeroepen om toezicht te houden op het blusschen van branden, zoowel in woningen als in het bosch. En op die dikwijls verre tochten per rijtuig of boerenwagen ondernomen, mocht Adriaan zijn vader vergezellen.

Ik wilde wel dat deze mijne woorden voor velen de aanleiding werden om zich weer te wenden tot dit werk, welks schepper nu reeds ongeveer **10** jaar geleden, na een gruwelijken dood-strijd, moest bezwijken voor de ziekte, die hij zich door zijne bovenmen-schelijke inspanning had op den hals gehaald, werkend, in zijne eenzame woud-woning, aan de uitbeelding in woorden van zijne hem overweldigende en medeslepende fantasieën.

Uit Adriaan van Oordt's Warholt.

I.

Janne, waanzinnig gewrorden door Warhold's ontrouw, bedreven het hare spinsters, spreekt dezen, dien zij niet meer herkent, toe:

(II 153.)

‘Wie gij ook zijt, o zeg mij: is het waar?
Ik had er Eén: 'k kan niet meer onderscheiden,
Wie toch mij toebehoord heeft van die beiden.
En hoe dan nog gelijk ik de'Eén aan de'Aêr,

Als dézen zijn gescheiden van elkaér,
Aan wie ik, als aan ééraen, me eenmaal wijdde?
Hij was mijn al, mijn lijden, mijn verblijden.
Nu dolen beiden ver, ik weet niet waar.

Ik zie u aan: erinn'ring doomt zóó vaag
Aan éénen, dien ik toch niet weer kan vinden,
Of ik 't mijzelf of ik 't hèm-zelven vraag,
Die tot mij komt in schijn van dien Beminde,
Die eenmaal was van mij, maar nu, vervallen
Der gansche wereld, mij niet hoort, maar allen.’

Zondag **15** Aug.

II
De twee visioenen.

(II. 166,1. 11.)

Want hij was twee: ‘Wie ligt daar onder 't groen
Van loovren-schauw in 't spiegel-klare diep?
Wat lieve naakte lokt mij-, die daar sliep,
Maar nu, ontwaakt, onder der haren vloên,

Die vloeien meê met blaêren, bruin en groen,
Blikt met dien blik, waarmee mij tot zich riep
Zoo meen'ge van die spinsters naar het diep
Van zonden, eischend zwaar en zwaarder zoen?’

Hoe anders het Visioen, dat eens hem lichtte,
Daar hij, ijlhoofdig door den Heiligen Geest,
Die dreef tot daad van 't heil'ge vrede-stichten,
De Maagd aanschouwde, wier omblauwde leest
En mantel-pracbt wegblauwde ini 't blauw der hemelen,
Wier lokken-goud weggoudde in 't zon-goud-wemelen.

16 Aug.

De Veluw brandt!

De Veluw' brandt! Hoe vaak had hij 't aanschouwd,
Daar hij, zijn vader volgend in den nacht,
Door knarsende' as naar 't onheil werd gebracht,
Waar 't vuur vernielt wat landman heeft gebouwd,

Of laaien deed in golven vuurs het woud. -
De Veluw brandt! Hoe vaak, daar het smaragd
Van zomer smeulde weg tot stervens-pracht
Van Herfst, lokt' hem het loof als lokken-goud.

De Veluw' brandt! Hoe vaak in lente's vage,
Daar 't eigen, bloed hem de eigen vage zood,
Verdoold' hem 't oog in 't groen der jonge hagen,
Dat hij, herwekkend ze uit Verleden's dood,
De Veluw' met zijn volken mocht bevolken,
Krioelend onder Veluw's zon en wolken.

16 Aug

Frans Mijnssen's ‘Ida Wahl’ door L. van Deyssel.

‘Ida Wahl’[1] is van eene uitnemende distinctie. Men zoude in 't geheel niet vermoed hebben, dat de Heer Frans Mijnssen deze pijl op zijn boog had. Dat is namelijk eene karakter-afbeelding nagenoeg door conversatie alleen. De fijne, realistisch-mystisch-symbolistische toetsjes, waarmede Mijnssen in zijn vorig werk arbeidde, komen in ‘Ida Wahl’, zonder de lichte nadrukkelijkheid die hun werking in de vorige tooneelspelen kenmerkt, niet dan bij uitzondering en niet dan ter loops voor.

De personen spreken over hun genegenheidsverhoudingen tot elkaar, met gevoelig verstand van die dingen eerder dan met aan de oppervlakte van het werkelijke uiterlijke samenzijn in zich uitsprekende bewustwordinkjes ontbloeyend gevoel.

De lezing van ‘Ida Wahl’ veroorzaakt dan ook niet gevoels-aandoeningen of van die heimelijke, en diep, hoewel niet zwaar, treffende, aanrakingen in het bewustzijn, die tot de werking der vorige stukken van den zelfden schrijver behooren; maar veroorzaakt het fijne genoegen, de subtile genieting, van het spreken over de verscheidenheden der onderlinge sympathie-verhoudingen tusschen menschen.

Intusschen beheerscht toch, - hoewel dan niet zoo voelbaar als in de meer zinnelijk-geestelijke en met symbolische plastiek aangedane stukken - een zekere atmospheer het werk, die het geestelijke levensgevoel, het levensbesef, van den schrijver inhoudt. Een dwingend, het leven bepalend noodlot hangt, gelijk een nagenoeg onzichtbare mist, om het menschheidsleven. Los en koel zijn en

1) Ida Wahl. Een spel in vier gedeelten door Frans Mijnssen. Uitgave van C.A.J. van Dishoeck te Bussum, in het jaar **1920**.

spreken de menschen. Maar de fataliteit wordt, zij het ook slechts licht en even, als de bepaler van dat luchtige leven, bespeurd.

Het stuk is, zooals ik vermeldde, gehouden aan de conversatieoppervlakte van het leven, daar waar men niet geestdriftig, verdrietig, driftig of verwonderd is. Het is een koel en alleen met het intellect van het gevoel behandelen van gewichtige menschelijken-levensdingen. Daardoor is de hoedanigheid van het kunstwerk, als zoodanig de distinctie.

In deze kunstsoort wordt afgebeeld het karakter van Ida Wahl. Krachtens de kenmerkende hoedanigheid van het kunstwerk komt dit karakter niet uit als schoon of tragisch; maar alleen als juist. In dit karakter is juist opgemerkt en wedergegeven iets niet zoo gemakkelijk opmerkbaars. Men waardeert de psychologische preciesheid der afbeelding, in gewone levenstoestanden en ge-spreksworden, van het waargenomen vrouwenleven.

Ida Wahl is een vrouw, die wat zij voor zich gevoelt als zelfstandigheid en vrijheid als het hoogste levensgoed beschouwt en dit vóór alles behouden wil. Zij prijst deze levenshouding niet aan. Integendeel, zij zegt er geen woord over. Maar uit haar, overigens geheel gewone, gedragingen en meeningen, blijkt, dat dit haar idee is. Zij is koel van oomplexie. Omdat zij koel van complexie is, ziet men in haar meer een, algemeen menschelijk gesproken, antipathieke, dan een tragische figuur. De zelfstandigheids- en vrijheidsidee wordt in toepassing gebracht door het botvieren harer nukken, door het volgen harer zich nu in deze, dan in die richting bewegende onberekenbare neigingen. Daarvan worden anderen, die er niets aan doen kunnen, de dupen. Dat is een antipathiek karakter, waarvan wij de merkwaardige afbeelding genieten.

Achter-af over-dacht, is echter zoo een karakter tragisch. Want Ida Wahl is niet gelukkig. Hare innerlijke en onuitgesproken ver-meying in de zelfstandigheids- en vrijheids-idee, die voor een groot deel haar levensgeluk zal uitmaken, is slechts de heerlijkheid van het koeltje voor den heeten schipbreukeling op de eenzame rotspunt midden in de groote zee. Want zij is iemand, die de zaligheden, van het leven niet kent, niet kennen kan, die zich niet aan een ander toewijden of een ander beminnen kan, en haar leven van grillige soevereiniteit is slechts de bedrijvige en troostende

tegenkant der afwezigheid van de groote gemoedsqualiteiten en gemoedsvermogens, die haar karakteriseert.

Het lédige van dit vrijgevochtene in een vrouw, dat den per-versiteitszóne bereikt, waar het zich verheft tot onverschilligheid omtrent het leed van anderen door haar aard, heeft de schrijver niet anders kunnen bekijken dan met een medelijden, dat natuurlijk....achter de schermen blijft.

Het tragische wordt niet alleen uitgemaakt door wat haar karakter voor haar zelf is; maar is gecompliceerd met de aantrekkelijkheid, die zulk een karakter juist voor mannen heeft.

Want aandoenlijk en charmeerend is dat zelfstandige en eigenzinnige in een vrouwelijk, dus betrekkelijk zwak, broos, en kinderlijk wezen. Niét omdat het dat eigendunkelijke doet zien als de verzichtbaring eener ingeboren neiging naar een hoog ideaal in dien vrouwengeest, waaraan alles ondergeschikt gemaakt wordt; maar omdat het de bekoring heeft van een knaapje, dat bij het stoeyen zich nooit gewonnen geeft, en van een hondje, dat, met den kogel, die hem straks plotseling voor goed zal doen nedervallen, reeds in het lijf, het tevreden snuitje met de door en door klare oogjes nog telkens naar nieuwe opmerkelijkheden her- en derwaarts wendt in den wind.

Door deze bekoorlijkheid worden de mannen gevangen, die in weerwil van het verleden de geneugten van dezen omgang niet kunnen weerstaan en bovendien, in hunne betooverdheid, de een vóór en de ander na, vertrouwen, dat de nukkigheid der beminde hare grenzen kan hebben en dat zij die palen en perken zullen weten te stellen.

De Heer Mijnssen gaf iets uitnemends.

Joodsch nationalisme en assimilatie door L. Simons.

I.

De oorlog met zijn zoo sterk opgezweept nationaliteitsbesef, heeft in onze internationaal dooreengeworpen wereld het kiesche en moeilijke vraagstuk van de j uiste verhouding van in het buiten-land wonende vreemdelingen tot aangenomen vaderland en moederland acuut gemaakt. Daarmee de tegenstelling: vreemd nationalisme of assimilatie op de spits gedreven.

In de Entente-landen, vooral: Frankrijk, Engeland, Amerika, ging men daarbij van Regeeringswege duidelijk uit van het geloof aan de overmacht van de neiging tot het moederland. Melodramatisch als men zich tijdens den oorlog aanstelde- kon het anders in dezen tijd van de bioscoop? - liet men zich ook in deze leiden door wonderspreuken als ‘het bloed kruipt waar het niet gaan kan’, en naturalisatie van den vijand-geborene, hoewel betuigend dat hij zijn keus tusschen moederland en aangenomen vaderland gedaan had, bood hem geen zekerheid tegen afzondering of verwijdering als ‘vijandelijk vreemdeling’.

Daarmee was de knoop doorgehakt, hoewel het kiesche vraagstuk niet opgelost.

In zekeren zin viel de opvatting, dat de genaturaliseerde vreemdeling in een tijd van zulk opgezweept nationalisme de partij van zijn moederland moest kiezen, te erkennen als zielkundig juist en als een hulde aan het karakter van den tegenstander. De Duitschers in het buitenland hadden zeker een sterk aanpassingsvermogen getoond aan het volk, waaronder zij zich hadden neergezet. Doch nu werd hun eigen volk bestreden en gehoond,

zooals het zelf den tegenstander bestreed en hoonde; het worstelde om wereldplaats, zoo niet om het leven, tegen het aangenomen volk. Ook al mocht de buiten Duitschland levende Duitscher heel wat grieven tegen zijn eigen volk en regeering deelen, in tijden van nood voor dat volk telt men die minder, en de smaad, op eigen nationaliteit geworpen, moest de man of vrouw van karakter willen meedragen.

Ook de neutralen, in het buitenland woonachtig, geraakten er in moeilijkheden. Althans persoonlijk; en bizonder het Nederlandsche volk kon tijdens den oorlog veelvuldig waarnemen, dat zijn neutrale houding geen genade vond in de oogen van zijn onder de strijdenden wonende zoons en dochters. Wie in Duitschland leefden, vergaven het ons niet, dat wij niet meestreden met het 'verwante Duitsche volk' voor den zege van het Germanendom, en wie in Entente-landen, vooral in koortsachtig doorwoeld Parijs woonden, konden ons niet vergeven, dat wij den strijd niet meestreden 'voor het Recht' aan de zijde der Entente. Dat ons volk alle aanleiding had, de gevolgen van zulk een Germaanschen zegepraal voor zijn zelfstandigheid te vreezen, en dat *het Recht* nu niet zoo louter door de Entente gediend werd, om haar in zijn worsteling ten onze kosten bij te staan, ontging beiden groepen. Omringd door hoogstaande golven van het vreemde nationaliteitsbesef, hadden zij den blik op de Hollandsche kust vrijwel verloren. Alleen toen ook ons gevaar begon te dreigen, kwam zekere angstvalligheid om ons los, al konden de fanatici niet nalaten hun: 'serves them right' te mompelen.

II.

Het vraagstuk van nationaliteit of assimilatie treedt echter alleen in dien acuten vorm op in hooge worstelingen, gelijk wij thans achter ons hebben, en allen pessimisten en militairisten ten spijt, niet meer hopen te beleven. Doch het nieuwe internationalisme, dat niet onder miskenning of verwerping van het nationale doch juist op den steviger grondslag daarvan ('zelf-beschikkingsrecht') zich nu wil oprichten, lijdt nogal sterk onder den weerslag van tijdens den oorlog gewekten haat, en daarmee blijft het vraagstuk voorhands zijn scherpen kant houden. Bizonderlijk in

Amerika, welks bevolking eenmaal uit vele nationaliteiten moet worden opgebouwd, en dat die dan liefst zoo snel mogelijk zou willen ver-americaniseeren.

In het algemeen kan men waarnemen dat er tegenover vreemdelingen, die zich niet assimileeren met het volk waaronder zij leven, en die hun eigen taal handhaven, onder hun nieuwe omgeving een antipathie blijft bestaan, terwijl omgekeerd van uit het moederland, dat hen heen zag trekken, een sterke invloed uitgaat om hen voor het eigen volk, taal en cultuur te behouden. Worden zij, of hun eerstvolgend kroost, afvallig, dan wordt dat betreurd en kwalijk genomen. De in het buitenland gevestigde vreemdeling geraakt aldus tusschen twee klippen, waartusschen hij alleen met veel tact kan heenzeilen. Veel hangt natuurlijk af van de bedoeling van den emigrant: of hij zich voorstelt blijvend in het vreemde land te wonen of slechts tijdelijk, al mag dit tijdelijke naar omstandigheden zich tot tien of twintig jaar uitstrekken. In dit laatste geval is assimilatie natuurlijk uitgesloten. In het eerste zal de beslissing sterk bepaald worden door de vraag: neiging of dwang, zij die van gezondheid, politiek, of van bestaansmiddelen. Alleen als de vreemdeling zich werkelijk aan den geest, de instellingen van zijn nieuwe omgeving inniger verwant voelt dan aan die welke hij achterliet, zal assimilatie voor hem of haar aangewezen zijn. Waarbij nog niet behoeft te volgen, dat hij zijn belangstelling voor het moederland opgeeft. In onze Nederlandsche Clubs en Kamers van Koophandel in het Buitenland neemt menig vernaturaliseerd Nederlander een goede plaats in.

Is de man gehuwd, dan wordt de positie kiesch ten aanzien van zijn vrouw, die immers mede, voor zoover oorspronkelijk evenzeer uitheemsch, haar nationaliteit met die van haar man verliest. Vaak zal de vrouw, thuis levend, veel minder in de nieuwe omgeving zijn opgegaan en meer gehecht zijn gebleven aan haar oude land en volk. Nu de vrouwen allentwege het kiesrecht krijgen, staat te verwachten dat zij aan dit schaperig overgaan van de nationaliteit der vrouw een einde zullen trachten te maken, om haar de mogelijkheid te laten zelfstandig in dezen te beslissen, wat het besluit moge zijn van haar man[1)].

1) In dien zin adviseert ook de gemengde Commissie der Liberale Unie in zake hervorming der huwelijkswetgeving, wier rapport zoo juist (8 Mei) verschenen is.

III.

Deze korte bespiegelingen over assimilatie van vreemden in een nieuw land worden hier vooropgesteld, om er het bizonder Joodsche probleem aan te kunnen toetsen.

Al dadelijk valt dan in het oog, dat dit veelzijds door geheel afwijkende toestanden en verhoudingen beheerscht wordt.

Allereerst vormden de Joden sinds eeuwen en eeuwen geen *natie* meer, Er was geen moederland, van waaruit zij naar andere landen togen. Er was geen eigen nationaliteit. Er was alleen een door Godsdienstige plichten eenerzij ds en velerlei verdrukking anderzijds, bijeengehouden ras. Waar de druk ophield en het volgen der godsdienstplichten eindigde, moest het bijeengehoudene natuurlijk uiteenvloeien. En zelfs waar die laatste niet verzaakt waren, was er door het verdwijnen van den druk en het lange wonen in bepaalde landen een zekere assimilatie met het volk ontstaan, waaronder men leefde. Er hadden zich Nederlandsche, Engelsche, Fransche, Duitsche Joden gevormd, de taal van het land sprekend en meelevend met zijn geest en geschiedenis. Tusschen het Jood-zijn en het Nederlander-zijn bestond geen kloof, tenzij andere Nederlanders te verstaan gaven, dat zij die kloof voelden. De geschiedenis, de letterkunde, de kunst van het tweede volk werden beoefend, geleidelijk meer en meer dan die, in de niet tot eigendom geworden geschreven, taal van het oorspronkelijke ras.

Voorzoover ‘Joodsch’-leven werd aangekweekt, bestond het in hoofdzaak in het navolgen der oude godsdienstige voorschriften. En daar deze zich vooral deden kennen als van huiselijken aard, (spijswetten, sabbath- en feestvieringen in familiekring) was het 't familie-leven, waarin de geest van het ras uitstraalde, en dat tegelijk belemmerend werkte op den vrijen omgang met anders-denkenden. Het Joodsch-eigene werd aldus, ook door het onderling huwelijken, bewaard, terwijl eerst het maatschappelijk leven buiten dit enge kringetje voerde.

Maar van een ‘nationaal’-leven, dat zich afzonderde van het omringende volk, was toch alleen sprake voor hen, die de feesten als Pasehen, Poerim, Gannoeka, den vastendag van den **9**den Ab, nog meeleefden in den vollen historischen zin: verlossing uit

Egypte, redding van Haman's aanslag, het wonder van het olielampje, de verwoesting van Jeruzalem; in plaats van er gewoonte-dagen in te voelen, die men uit traditie meevierde. Het: ‘'t volgend jaar in Jeruzalem’, wensch die de Hagada[1)] op het Paaschfeest elk jaar in den mond gaf, was slechts voor enkelen onder de Westelijk-levende Joden inderdaad iets meer dan een opgekrabbelde zin. Men had volstrekt geen neiging, den wensch vervuld te zien.

* * *

Gansch anders was het ongetwijfeld gesteld met de overgroote meerderheid der nog altijd onder verdrukking en vervolging levende Joden in het Oosten; in Polen, Rusland, Roemenië vooral. Zij moesten bijeenhokken; hun troost zoeken in elkander en in de wetten, tradities en geschiedenis van hun volk, volgens Bijbel, Profeten en Rabbijnen, onder directe leiding van hun eigen God gesteld. Van een opgaan in het leven van het omringende volk; van een onbewust of bewust assimileeren ermee, kon geen sprake zijn. Zij leerden wel de volkstaal, doch hadden onderling het Hebreeuwsch behouden of het mengsel van Germaansoh en Hebreeuwsch, *Jiddisch* geheeten, aangenomen. Voor zoover het vergund werd, studeerden jongeren aan de universiteiten van het land der inwoning, met geringe kans de verkregen talenten daar ten bate van het algemeen te kunnen aanwenden. Uitgesloten van allerlei legitieme broodwinningen, in hun bewegingen uiterst beperkt, werden deze Joden wel gedwongen tot een afzondering, die hun tegelijk tot grief werd aangerekend.

* * *

Van uit deze verdruktheid, zoowel als de achteruitzetting in landen als Oostenrijk en Duitschlanvl is nu in het eind der **19**e eeuw de beweging ontstaan tot een wederopleving van het Joodsch nationalisme, en het vestigen van een eigen Gemeenebest in het land van belofte. Een beweging, die zich echter volstrekt niet zou blijven bepalen tot de verdrukten en achteruitgestelden, maar zich merkwaardigerwijs ook zeer sterk verspreid heeft onder

1) *Hagada:* tekstboek gebruikt bij de herdenking van den uittocht uit Egypte op Paasch-avond.

de reeds veelszins geassimileerde en ontsynagoogde Westersche Joden. Geen opmerkelijker verschijning misschien dan de omkeer van den *Nederlandschen* dichter, advocaat en met een Christin gehuwden heer Jacob Israël de Haan tot enthousiast Zionist.

Wie dit wil begrijpen, moet er zich rekenschap van geven, dat op het jongere geslacht, dat nog opgegroeid was onder de Joodsche traditie en in het Joodsch-traditioneele familieleven, maar er zich later van had losgemaakt, de invloed van dit in de jeugd beleefde van tweeërlei aard kon zijn. Dat familieleven was bij uitstek *'Clannish:* het trok de banden tamelijk stijf, en kweekte een onmiskenbare rashoogmoed - de gewone toevlucht van wie zich toch eigenlijk door hun omgeving, van wie zij afhangen, geringgeschat achten. En nu moest bij de éénen dat enge-kringetjesleven een zoo sterk verzet wekken, dat zij geen andere keus hadden dan zich met wortel en al los te rukken; bij anderen zou het een bezinksel van stille aanhankelijkheid kweeken, die maar gewekt behoefde te worden om onbewust clannisme te doen omslaan in bewust nationalisme.

IV.

Het einde van den oorlog, waarbij het zelfbeschikkingsrecht een later geïnterpoleerde inzet geworden was, heeft nu ook het Joodsch nationalisme het vooruitzicht geopend op verwezenlijking van zijn lievelingsdroom: de vestiging, zooal nog- niet van een eigen staat of gemeenebest, dan toch van een moederkolonie voor den stam in het oude land der Vaderen.

Daarmee is nu ook voor de Joden in het Westen het vraagstuk: 'nationalisme of assimilatie' in een zeer acuut stadium getreden.

Voor de uitersten naar beide zijden is natuurlijk het vraagstuk er geen. Wie behooren tot de groep, hierboven genoemd, die zich met wortel en al hadden losgerukt, of tot hen, wier voorouders reeds met de traditie gebroken hadden, zoodat zij zelf ze nauwelijks leerden kennen, kon de opleving van het Joodsch nationalisme geen verschil teweeg brengen in hun natuurlijke levenshouding. Zij voelden zich één met het volk, waaronder zij woonden en de oproep tot losmaking ging - persoonlijke uitzonderingen daargelaten - aan hen voorbij.

Voor de Zionistisch-gezinden, die niets beter begeerden dan zelf naar het land der Vaderen te trekken en zich daar te wijden aan de toekomst van hun volk en stam, was de vraag evenzeer beslist, ook al konden zij dan nog niet aanstonds tot die landverhuizing overgaan. Met hart en ziel leefden zij reeds daar en hun verder verblijf te midden van het land hunner geboorte had reeds geheel het karakter van tijdelijkheid aangenomen, los van hun tegenwoordige omgeving. Zij voelden zich daar in 'goloes' (ballingschap), hunkerend naar de bevrijding daaruit.

* * *

Voor de middengroep doet zich de toestand moeilijker en kiescher voor.

Zij wordt gevormd door een belangwekkende verscheidenheid van elementen.

Er is allereerst de allerkleinste, maar op zichzelf meest karakteristieke groep. Het is die van de uiterst rechtzinnigen, voor wie àlle voorschriften der Wet, met al haar talmoedische omheiningen, nog even heilig zijn, en die zich daardoor van zelf opsluiten binnen den engen kring van dit vormvolmaakt leven. Al wat hun volk heeft doorstaan is voor hen nog reëele werkelijkheid en daaronder hevigst van al: de verwoesting van Jeruzalem. Toch zijn zij geen Zionisten, omdat hun wachten is op den van God toegezegden Verlosser. Maar voor werkelijke assimilatie zijn zij natuurlijk even ongeschikt: heel hun denk- en gevoelsbestaan is er te onmodern-önwestersch voor.

Na hen volgen dan degenen, die wel do r de Zionistische- of Joodsch- nationale gedachte zijn aangedaan, doch toch niet verder dan hun beurs en hun vergaderbezoek. Zij voelen zich thuis in het Westen, in hun leven en werk, en begeeren niet naar Jeruzalem of het land der Vaderen te verhuizen. Voor deze groep heeft het Zionisme een tweespalt gebracht, die zij; zal moeten overwinnen. Men kan niet tegelijk van het Westen en van het Oosten willen zijn. Terwijl niets hun belet, om den wille der verdrukte Joden, dezen geldelijk te steunen in het pogen, het land van Juda te koloniseeren, (er is trouwens geen reden waarom niet ieder dit zou kunnen doen, uit louter rechtvaardigheidszin of menschlievend-heid) zullen zij zich moeten losmaken van het Joodsch-nationalis-

tische, dat het Zionisme meer en meer is gaan verkondigen, om in wezen en voelen zich oprecht te verwestelijken.

Schier tegenover hen staat reeds de groep die hoewel nog gehecht aan het Joodsch-traditioneele en gaarne meewerkend aan Joodschchen arbeid, het Zionisme verwerpt en bestrijdt, in het helder besef van het gevaar dat het in zich besluit voor de Joden, die uit roeping of noodzakelijkheid te midden van andere volken moeten blijven wonen. Het Zionisme toch kan zijn z.g.n. 'Joodsch-nationale' zending niet volbrengen, zonder het nationalistische tafellaken tusschen de Joden en hun omgeving *geheel* door te snijden. En dat kan, naar deze groep inziet, voor deze onder de andere volken wonenden, alleen leiden tot een versterking van het onder die volken tijdens den oorlog zeer opgewekt anti-Semitisme, al hebben de Joden niet minder hun bloed en leven voor het aangenomen vaderland geofferd. De wereld is echter ondankbaar.

Is de juiste vermelde groep min of meer assimilant met besef; de laatste, thans te vermelden, leeft - evenals de groote hoop onder andere volken - te onbewust van eenig vraagstuk, te vol bewust van haar materieele belangen, om door het Zionisme te kunnen worden aangedaan en ten aanzien van het assimilantisme iets anders te bejagen dan persoonlijke neiging of voordeel. Weinig kieskeurig in de middelen, welke haar kunnen dienen; tuk op het aardsche slijk, op weelde en een zeker aanzien, is haar aanhangen van het assimilantisme, waar wij dat aantreffen, voor deze beweging zelf hoogst compromittant. Want zij dient haar uit loutere ijdelheid, belangzucht en karakterzwakte, in plaats van uit hooggedragen beginsel.

V.

Dat beginsel ligt in den plicht, zijn gaven en krachten in dienst te stellen van de gemeenschap, waaronder men leeft, niet als tijdelijk gast (dan heeft men slechts tot plicht alles te vermijden wat schaden kan) maar als ingeborene of toetredende, die dit alles wil blijven voor heel het eigen leven en het nageslacht.

Daaruit vloeit voor de onder-andere-volken-levende-Joden een levensregel voort, die, het volgt uit het voorafgaande, in de

toepassing voor de verschillende groepen of individuen allerminst gelijk kan zijn, en die zeker door het eigenaardig-afzonderende der godsdienstgebruiken voor hen vager zal moeten wezen dan voor andere in het buitenland wonende landslieden. Een regel, die trouwens mede, in zijn toepassing, beheerscht wordt door de den Joden algemeen opgelegde noodzakelijkheid, om tegenover den afweer van velen, hun diensten niet op te dringen, en ze zeker niet een ladder te maken voor persoonlijken eerzucht.

De bedoelde regel zal dus m.i. moeten luiden: ‘duidelijk zich rekenschap te geven van den nationalen status, waartoe men behooren wil: Joodsche of Westersche; geen hangen tusschen beidé. En, na de laatste verkozen te ihebben, een zich toewijden aan de maatschappelijke, politieke en nationale plichten, welke deze met bewustzijn gedane keus meebrengt..’

Liet ik mij in deze bespiegelingen louter leiden door mijn eigen persoonlijke inzichten, ik zou den regel zeker straffer opgesteld hebben, in dien zin, dat ik er althans een opwekking aan zou hebben verbonden, zich eindelijk eens los te maken van het engere groepjesleven, dat zich grondt op vasthoudendheid aan oude overleveringen, welke tot louter formalisme geworden zijn. De menschheid heeft van al dat afgezonderde leven en streven toch waarlijk zooveel weldaden niet gezien, en het is een der betreu-renswaardigste dingen voor ons volk - om nu bij Nederland eens te blijven - dat wij in het eerste kwartaal dezer eeuw de z.g.n. verzoening slechts kunnen bereiken door een eindelooze splitsing onzer jeugd over allerlei ‘sekte-scholen’; van onze Leeszaalbeweging in allerlei sektaire leeszalen en bibliotheken; onze Toynbeebeweging in aparte algemeene, katholieke, protestantsche, joodsche tehuizen, om van de socialistische en vrij-socialistische af deelingen niet eens te spreken! De oorlog van **1914** heeft wèl bewezen, dat het gros der menschheid zich nog gansch onveilig voelt op den wijden oceaan van het zuivere Internationalisme; dat men grenzen van land en volk om zich heen wil voelen, en het nieuwe Internationaliseme, na den oorlog op te bouwen, zal dit dan ook, onder toepassing van het zelfbeschikkingsrecht, gaan doen of moeten gaan doen, op den grondslag eener volledige erkenning der nationaliteiten. Deze worden de groote bouwsteenen voor den Volkenbond.

Doch binnen die volken zal men althans moeten geraken tot het neerhalen der tallooze ‘schotjes’, die er de menschen verdeelen: van stand, bezit en godsdienst. Een nivelleering is noch noodig, noch gewenscht; het gemeenschappelijke behoeft volstrekt niet zoo scherp gesteld te worden tegen het individueele; beide zijn, met tact, zeer wèl vereenigbaar. Doch al wat de menschen kunstmatig afscheidt, moeten we trachten omver te krijgen, zal er eindelijk frisscher lucht over de wereld stroomen en de menschheid tot werkelijken, volledigen uitbloei van al haar krachten en gaven geraken. Daarom zou ik ook de Joodsche omheiningen willen zien vallen en liefst een zoo volkomen versmelting van Joodsche en, laten we maar zeggen, Christelijke bevolking zien ontstaan. Al het beste wat de Joden in zich hebben: hun practische zedeleer, hun gulle liefdadigheid, hun geestelijke rêeheid, hun offerrêe idealisme, dat alles kunnen zij meebrengen in de gemeenschap met de andere volken, en er hun fouten en eigenaardigheden, die ieder kent, onder leeren overwinnen. Voor elk volk, waarmede zij assimileeren, zal de winst groot zijn. En zoo sterk zijn hun rasqualiteiten, dat men niet bevreesd behoeft te zijn, die in de vermenging met andere volken snel uitgeput te zien.

* * *

Doch neiging en ingeworteld vooroordeel van weerszijden - gehechtheid aan Joodsch godsdienstige gebruiken welke het huiselijk leven zóózeer beheerschen, dat intieme samenwoning van personen met afwijkende inzichten feitelijk onmogelijk is -, zullen een volkomen vermenging door onderhuwelijking nog wel heel lang tegenhouden. Daarom valle hier de nadruk alleen op de reeds aangewezen noodzakelijkheid, te kiezen of te deelen. Het Zionisme treedt dan daarbij op als een element van zuivering. Men zal zich nu, mèt deze beweging, kunnen verklaren vóór de nieuwe Joodsch-Nationale organisatie; doch wie daarbij eenmaal ingeschreven is, zal moeten trachten zich ten spoedigste in het land der vaderen te vestigen, en van zijn Westersche nationaliteit ontdaan te geraken. Wie niet er aan denkt, *aldus* Joodsch-nationalist te worden, zal zich in zijn houding tot het Zionisme moeten plaatsen als een puur belangstellende, een donateur, maar hij moet zich vrijhouden van de golf van het Joodsch-nationalisme. Zóó zullen de

andere volken weten, wie zij tot de hunnen kunnen rekenen, en op wie zij ten volle mogen rekenen. De halfslachtigheid van de laatste jaren, die voor de positie der Joden in West- en Oost zeer gevaarlijk dreigt te worden, kan hiermee een eind nemen.

VI.

Een slotwoord moge hier op zijn plaats wezen over een verschijnsel, dat in verband met de Joodsohe positie in de wereld -zeker de aandacht verdient:'ik bedoel het optreden der Joden in de communistische beweging en de daardoor gewekte progrom-stemming. Dat de Joden een voornaam aandeel zouden hebben: genomen aan de roode terreurs in Rusland, Beieren, Hongarije, moet bevreemding wekken bij wie weten, dat zij eigenlijk de minstbloeddorstigen zijn van alle volken: de statistieken der iWestersche landen zullen uitwijzen, dat onder de bedrijvers van moorden of verwondingen, de Joden een miniem percentage uitmaken. Dat ligt aan hun geaardheid en aan hun geringe neiging tot alcoholisme. Indien zij dus in de genoemde landen werkelijk uit den band geslagen zijn, dan moet de oorzaak liggen in te voren ondergane be- en mishandeling - zedelijk en lichamelijk - die hun wraakgevoel tot het uiterste gedreven heeft.

Dat veel jongere Joden zich juist tot het communisme - in zijn ideëele opvatting genomen - bekeerd hebben, behoeft daarentegen niet te verwonderen. Daar straks is reeds gesproken van den stroom van offervaardig idealisme, die in het ras w-oont, en die zich dus begrijpelijkerwijze vertoont in den vorm van de sterkste tegenstelling tot den meest aanstootelijken maatschappe-lijken uitwas, waartoe andere Joden vervallen of gedreven zijn: het communisme, in zijn zuiver theoretischen vorm, beduidt het uitgesproken antagonisme tot ‘zaken-doen en geld-verdienen’. - Het communisme, in zijn idealen vorm, wil beteekenen: eind van alle maatschappelijke onderdrukking. Wie meer dan de Joden hebben de ellende van de onderdrukking gevoeld, en moeten dus geneigd zijn, tegen haar op te staan; ‘hardnekkig volk’, gelijk Mozes zelf hen reeds heette? Het communisme wil zijn: de essence van den gemeenschapsdienst. De quintessence van het Jodendom was, volgens Rabbi Hillel: ‘bemin uw naaste als uzelf!’ Aldus moeten Jodendom en communisme elkander vinden, zoo

goed als Tolstoj isme en Communisme. Inderdaad waren reeds Jezus, Spinoza, Marx en Lasalle Joden geweest! En het is dus van zelfsprekend, ook Joden te vinden onder de communisten. En juist van heden. Het oommunisme, in zijn ideëelen vorm, kan einddoel en eindpaal der socialiseerende ontwikkeling zijn; aan het eind dezer eeuw op zijn vroegst. Het nú te willen verwezenlijken, bij de groote achterlijkheid der massa, is onpractische verdwazing. En als een practisch volk als het Joodsohe of het Nederlandsche, idealisten voortbrengt, is er zeer veel kans dat velen daarvan in hooge mate önpractisch zullen blijken, volgens de wet van het omgekeerd atavisme.

Wie waren ooit onpractischer dan de Joodsche profeten? En de Hollandsche Wederdoopers?

Den Haag, **15** Mei **1920**.

De historische ontwikkeling van het kinderstrafrecht door Hans Hillesum.

Met het door den minister ingediende Ontwerp tot invoering van den Kinderrechter zullen we ten aanzien van het kinderstrafrecht een nieuw tijdperk ingaan. Dat is het oogenblik om onze gedachten te laten gaan over hetgeen achter ons ligt.

Er behoort een grondige psychologische scholing toe om het kind goed te begrijpen, maar weinig ontwikkeling is noodig om in te zien dat het kind anders is dan een volwassene en zijn handelingen dus met een andere maat gemeten moeten worden. En zoo is het te verklaren, dat zelfs in tijden van primitief straf-recht, het kind reeds een meer of minder afwijkende plaats innam. Het meest voor de hand liggende, waartoe men dan ook overal het eerst is gekomen, wias, dat men een strafrechterlijke minderjarigheidsgrens vaststelde, d.w.z. een leeftijd, waar beneden de handelingen van het kind strafrechtens niet in aanmerking kwamen. Die minimum, grens werd in de verschillende wettelijke bepalingen zeer uiteeriloopend gesteld. Volgens verschillende Romeinsche juristen bevonden, infantes (kinderen tot **7** jaren) zich in dien toestand van strafrechterlijke minderjarigheid, volgens de Salische wet (**5**e eeuw na Chr.) het kind tot **12** jaren. In het laatste geval was de vader tot betaling eener boete verplicht.

Op den laagsten trap der ontwikkeling staat het kind, zpodra het de minderjarigheidsgrens overschreden heeft, onmiddellijk volkomen met een volwassene gelijk, m.a.w. is strafrechterlijk meerderjarig. Een nadere beshouwing der kinderen wordt vereischt om op te merken, dat voor den overgang van kind tot

volwassene geen bepaalde leeftijd! is aan te wijzen. De tweede phase kenmerkt zich dan ook daardoor, dat tusschen de strafrechterlijke minderjarigheids- en meerderjarigheidsgrens een tijdperk van eenige jaren wordt aangenomen, waarin de rechter had na te gaan, of het kind het noodige inzicht in het strafwaardige van zijn daad gehad heeft, om daarvan afhankelijk te maken of het kind met de strafr. minder jarigen, dan wel geheel of gedeeltelijk met de meerderjarigen op één lijn gesteld zal worden. De tweede phase strekt zich over eeuwen en eeuwen uit. Ook deze vinden we reeds bij de Romeinsche juristen en wel voor de impuberes (**7-14** voor jongens, **7-12** voor meisjes).

We vinden het beginsel, zij het met verhooging van den leeftijd nog terug in verschillende wetten van onzen tijd.

In Nederland hébben we met de kinderwetten van **1901** het beginsel overboord geworpen en zijn daarmee in het derde tijdperk gekomen. In deze phase der ontwikkeling stelt men geen minderjarigheids-, slechts een hooge meerder jarigheidsgrens, waar beneden de rechter zich uitsluitend de vraag heeft te stellen, welke maatregel de meest geëigende is om van het kind nog een bruikbaar lid der samenleving te maken.

In **1901** meende de wetgever nog de keuze van den doeltref-fenden maatregel gerust te kunnen overlaten aan ieder, die tot het rechterambt geroepen was. Maar gaandeweg kwam het inzicht dat de juridische opleiding hiervoor niet genoeg kennis verschaft, en wat meer zegt, niet *kan* verschaffen. Want deze speciale deskundigheid wordt alleen verkregen door hem, die kindervriend is in den ruimsten zin des woords, die voldoende *liefde* voor het kind heeft om zich in diens wereld te verplaatsen, maar tegelijkertijd beschikt over voldoende *strengheid* om op te treden tegen dat kind, wanneer blijkt dat in die kinderwereld denkbeelden gevormd worden en gewoonten worden gekweekt, die het kind later onvermijdelijk in botsing zullen brengen met de ‘groote wereld’. Vandaar is begrijpelijkerwijze de wensch opgekomen naar speciale Kinderrechters. Door de indiening van een ontwerp tot invoering van den Kinderrechter deed de minister de waarschijnlijkheid geboren worden, dat we spoedig deze vierde phase van het Kinderstrafrecht zullen ingaan.

Het spreekt van zelf dat in, de tweede phase weer groote ver-

schillen zijn waar te nemen. We meenen voor ons land het beste te doen, door achtereenvolgens aan een beschouwing te onderwerpen:

I. Het kinderstrafrecht in de **16**e-**18**e eeuw.[1)]
II. Het kinderstrafrecht in de **19**e eeuw.
III. Het kinderstrafrecht in de **20**e eeuw.

I. 16^{E}-18^{E} EEUW.

Het strafrecht van deze periode wordt gewoonlijk aangeduid als arbitrair strafrecht, welke naam het met recht draagt, aangezien de rechter uit die dagen een groote vrijheid genoot, zoowel ten opzichte van de strafbare feiten en van de strafmiddelen als ten aanzien van de wijze van procedeerem.

Het probleem van 'de vrijheid van den strafrechter' moet beschouwd worden als een machtsverhouding tusschen rechter en wet. Naarmate de wet meer voorschriften geeft, is de gebondenheid van den rechter een grootere. In het tijdvak nu van **16**e-**18**e eeuw was zeer moeilijk uit te maken, wat als recht gold. In **1532** had Karel V op den Rijksdag te Regensburg de Constitutio Criminalis Carolina (de C.C.C.) vastgesteld.

Daar hij dit gedaan had in zijn hoedanigheid van Duitsch Keizer en niet als Heer dezer landen, was het dubieus of de C.C.C. ook in ons land gold. Bij gebrek aan voldoende eigen recht kende men rechtskracht toe aam Romeinsch- en Canoniek recht, en zelfs moest volgens het beweren van enkelen ook het Mosaisch recht worden toegepast. Daarnaast had dan nog iedere stad zijn eigen keuren en coutumes. Men kan zich voorstellen dat die verschillende regelingen van dezelfde onderwerpen lang niet eensluidend waren en zoo was de rechter uit die dagen - hoewel hij formeel aan al de opgesomde wetten en verordeningen gebonden was - in werkelijkheid vrij die beslissing te geven, die hem goed dacht. Bij dezen chaos werd - vooral daar de lagere rechters leeken waren - veel gewicht gehecht aan de

1) Het tijdperk der Middeleeuwen wordt buiten beschouwing gelaten. Het Strafrecht van de latere Middeleeuwen heeft veel overeenkomst met het onder I te behandelen tijdvak en dat der vroegere Middeleeuwen staat zoover van onze tegenwoordige opvattingen af, dat de beschrijving van een onderdeel ervan, n.l. van het Kinderstrafrecht, meer plaatsruimte zou vergen, dan voor een schets in groote trekken, zooals dit artikel beoogt te zijn, wenschelijk is.

meeningen van binnenlandsche- zoowel als buitenlandsche rechtsgeleerde schrijvers, minder om zich naar *hun* meening te gedragen, dan wel om de opinie, die de rechter zelf gevormd had meer cachet te verleenen.

In dit kader was de behoefte aan een apart kinderstrafrecht niet groot: de rechter, die inzicht had in de beteekenis van den jeugdigen leeftijd genoot voldoende bewegingsvrijheid om daaraan recht te doen wedervaren. In de uitspraken der schrijvers, neemt men een sterke aansluiting aan het Romeinsche Recht waar. Matthaeus (**1**e helft **17**e eeuw) verklaart infantes nooit en impuberes in het algemeen niet-strafbaar. Slechts wanneer de Impuberes de strafrechterlijke meerderjarigheidsgrens naderen, kunnen zij het vereischte inzicht, het vereischte oordeel des onderscheids hebben. Zijn Duitsche tijdgenoot Carpzovius verklaarde uitdrukkelijk dat in het laatste geval niet met den dood gestraft kon worden, maar het aan het oordeel des rechters werd overgelaten een extra-ordinaire straf op te leggen. Ook werd wel de opvatting gehuldigd, dat de ouders voor de strafrechterlijk niet aansprakelijke kinderen moesten boeten, getuige een Amsterdamsche Keur van **1628**, waarbij verboden werd: het teekenen van (bepaalde, nader aangegeven) verzoekschriften en het vorderen van derzelver tekeninge, mitsgaders het maaken van oploop en samenrotting met bevel, dat niemant, bij zulk eene samenrotting zou blijven staan; en *dat de ouders voor de kinderen zouden moeten verantwoorden*[1)].

Het werkelijke strafrecht kunnen we echter voor deze periode, die over zoo weinig recht beschikte, aan welks gelding niet te tornen viel, het beste aflezen uit de vonnissen. En dan blijkt duidelijk, dat ook in de praktijk meermalen met den jeugdigen leeftijd rekening is gehouden. Een bepaald geval waarin men den beklaagde, om zijn jongen leeftijd geheel vrijuit heeft laten gaan, is mij niet bekend; als laagsten leeftijd, waarop een kind veroordeeld werd, trof ik negen jaren aan. In overeenstemming met de theorieën der juristen, zijn jongere personen waarschijnlijk in het geheel niet vervolgd. Met de overgangsjaren tusschen strafrechterlijke minderjarigheids- en meerderj arigheidsgrens kon de rechter - zoo hij wilde - steeds rekening houden, gezien

1) Wagenaar. Amsterdam, **1**e Deel.

het groote lijstje straffen, dat hem ten dienste stond en waaruit hij vrijelijk een keuze kon doen.

Volgens Jacobus Koning[1)] waren de straffen te verdeelen in:

A. *Lichte straffen:* confinement of te bier en te brood leggen, een vrijheidsstraf van gewoonlijk korten duur (eenige maanden); door, om of uit de stad leiden; bannisfement (verbanning); te pronk stellen op het schavot, waarbij de veroordeelde gewoonlijk iets op of aan had, waaruit men het strafbaar feit, door hem begaan, kon afleiden. Zoo bijv. een rooden lap laken op de mouw, wegens lakendiefstal, een Muts als een Dokter op het hoofd en Boeken om den hals, wegens het schrijven, houden of verkoopen van verboden boeken, een pop in den arm, wegens het niet behoorlijk zorgen voor en het te vondeling leggen van een eerstgeboren kind, enz.; het destituëren of ontnemen van het poorterschap en het interdiceren of verbieden van het doen van eenige poorternering of beroep, het interdiceren of verbieden om op deze of gene plaatsen te komen.
B. *Zwaardere of pijnlijke lijfstraffen:* geeselen, brandmerken, verminking der ledematen of der zintuigen, welke straf den rechter de gelegenheid bood om ‘rekening te houden met de omstandigheden van het bijzondere geval’. Immers men kon gestraft worden met verbeurte van een of beide ooren, met uitsteken der oogen, met het splijten der neuzen, met het open-snijden van, of het geven van een snede in den wang, met het steken van een gloeiende priem door de tong, en meerdere van dergelijke gruweldaden.
C. *Zware straffen:* doodstraffen en tentoonstelling der lijken, waarin de rechters niet minder variatie wisten te brengen dan in de vorige straf. Nadere bijzonderheden zal ik den lezers sparen. Hoezeer ook den aard dezer straffen verafschuwend, zal menig moderne rechter zijn vroegeren collega, het groote aantal der straf soorten, waartusschen deze de keuze had, benijden.

Zien we nu eens welke straffen voor jeugdigen de toenmalige rechters deugdelijk oordeelden. Dan vinden we, wat Amsterdam betreft, dat in **1620** een meisje van elf jaren in het Spinhuis

1) Jacobus Koning: Geschiedkundige aanteekeningen betrekkelijk de lijfstraffelijke Rechtsoefening te Amsterdam, voornamelijk in de zestiende eeuw, **1828**.

werd geconfineerd[1] wegens hoererij, en een jongen van dertien jaren met het zwaard over het hoofd, geeseling, brandmerk en confiment werd gestraft, wegens manslag. In **1637** werd een jongen van tien jaren in het Tuchthuis geplaatst, wegens dieverij en in **1691** werd een jongen van twaalf jaren, die zich aan kelderbraak en dieverij had schuldig gemaakt, *uit hoofde van zijne Jongheid,* op het schavot tentoongesteld, ten einde de justitie te aanschouwen en voorts binnenkamers gegeeseld en geeonfineert[2]. Ook blijkt dat op grond van den jeugdigen leeftijd het redimeren of afkoopen van sommige straffen werd toegestaan. Zoo werd in **1572** aan een kind, om zijn jongheid, *als zijnde een kind, nauwelijks van de school gekomen,* toegestaan de straf van: geeseling af te koopen door betaling van honderd Karel-guldens, welke straf echter in **1573** toch ten uitvoer is gelegd, waarschijnlijk ten gevolge van onvermogen om de bewuste som te betalen[3].

Verder werd in **1539** ‘Joriaan Benthuysen, die met Hans van Camphuysen, op eenen Zondag, onder de Hoogmisse, in zekeren tuin, gelezen hadt, in een bouck geintituleert 't nyewe testament van martinus luttere, 't welk niemant, volgens de Plakaaten, leezen of bij zich hebben mogt, op den zevenden July deezes jaars, verweezen, om, met het boek om den hals, waarop met groote letters staan zou: Dit is Martinus Lutterie bouck, voor de gewoonlijke Zondags-processie te gaan, of *vijf en twintig guldens te betaalen.* Men behandelde dezen persoon, die anders volgens de plakaaten lijf en goed verbeurd zou hebben, zoo genadiglijk, omdat hij maar veertien jaaren oud, en onlangs eerst, met het boek, welk hij van zijnen Vader ontvangen hadt, hier te Lande, gekomen was: ook omdat hij verklaarde, geene kennis te hebben van den inhoud der Plakaaten[4].

Dat kinderen van veertien jaar meestal als strafrechtelijk meerderjarig beschouwd werden bewijst een vonnis van **1724**, waarbij een jongen van dien leeftijd, wegens door hem gepleegde dieverij, afzetting en mishandeling, met de Koord werd gestraft en *het doode lichaam aan de Volenwijk op een rad gesteld*.[5]

1) Gevangen gezet.
2) De Koning t.a.p. blz. **28**.
3) De Koning t.a.p. blz. **56**.
4) Wagenaar, Amsterdam, **1**e Deel blz. **250**.
5) De Koning t.a.p. blz. **29**.

Geenszins hebben we in het bovenstaande met specifiek Amster-damsche rechtspraak te doen. Zoo deelen de oude Ruige Registers van Middelburg mee, dat 'Frans Adriaensz., oudt omtrent elf jaren met vonnis van Schepenen ter meninge van den Baillu gecondomneerd is in de Stede Schole[1)] met Roeden gheslegen te worden, overmids dat hij zijn grootemoeder ghesmeten en met stoelen naar haer geworpen heeft.'[2)] En in de oude Criminele Registers der stad Vere staat op het jaar **1655** het vonnis vermeld gewezen tegen Jacob Pieters, oud **9** jaren wegens 'landlooperij, lanteren van het gezelschap van dieven en het deelen van het gestolen geld,' delicten gepleegd in vereeniging met twee volwassenen. Daarin heet het: Ende ghij Jacob Pieters, dewijlye ghy, noch een kint zijnde, hebt begaen een Crimen dat bij aldien ghij tot uwe meerderj arigheyt waert gekomen zoudet daarover hebben verdient eene swaere straffe: midts welken B.B. en S.S. prefererende gratie voor rigeur van justitie, condemneren u na de middagh op het gevangenhuys van Ursel Jans ende Lambrecht heyndrix den broeck afgestreken ende wel strengelyck op uw bloote billen met roeden te worden gegeeselt.[3)]

We mogen van deze periode van het kinderstrafrecht niet afstappen, alvorens melding gemaakt te hebben van de oprichting van het Rasp- of Tuchthuis, welk instituut met ons onderwerp in zijdelingsch verband staat. Uit het bovengemelde staatje van straffen blijkt dat de vrijheidsstraffen, die tegenwoordig de meest gewone zijn, toenmaals een ondergeschikte rol vervulden. Wel kende men buiten de vermelde confinement vrijheidsberooving, maar niet als straf, doch als voorloopige bewaring tot aan het vonnis, terwijl de bewaarplaatsen tevens de veroordeelden herbergden, die de executie van hun straf afwachtten. De gewone straffen van dien tijd waren, zooals we zagen, lijf- en doodstraffen. Maar reeds vroeg zag men in dat deze straffen niet de meest geëigende waren om de personen te verbeteren. Men begreep,

1) De woorden 'in de Stede Schole' maken op het eerste gezicht den indruk, dat het kind toen veroordeeld werd om een speciale Kinderstraf te ondergaan. Dit is echter geenszins het geval. Scholen - en zoo ook weeshuizen - werden vaak als strafplaats aangewezen waar *volwassenen* gegeeseld zouden worden, om hierdoor den kinderen als afschrikkend voorbeeld te dienen.
2) Mr. S. de Wind. Bijzonderheden uit de geschiedenis van het Strafrecht in de Nederlanden, **1827**, blz. **60**.
3) De Wind t.a.p. blz. **67**.

vooral bij jonge menschen, meer te bereiken door hen een ambacht te leeren, en aan regelmatig werk te gewennen. Derhalve is het niet te verwonderen, dat de eerste bespreking over de oprichting van een gesticht, waar vrijheidsberooving als *straf* zou worden ondergaan, gehouden is naar aanleiding van de behandeling door Schepenen van Amsterdam van de zaak van een **16**-jarigen jongeling. Zij besloten naar aanleiding hiervan in **1589** om met Burgemeesteren en zes en dertig Raden te beraadslagen 'omme eenige bequame middel te vinden, ende in te stellen, dat men zodanige burgerskinderen in stadigen arbeyt zoude mogen onderhouden, om alzo van haer quade gewoonte ontwent en beteringe van leuen verwacht te werden.'[1)]

Al worden er meerdere oorzaken aangewezen voor de inrichting in **1596** van het Clarissenklooster aan den Heiligen weg[2)] tot Rasp- of Tuchthuis, het bovengenoemd besluit heeft er zeker het zijne toe bijgedragen. Dat de latere rechters dezen oorsprong niet vergaten blijkt uit het feit dat zij naar dit gesticht (en het Spinhuis van iets lateren datum) speciaal jonge misdadigers verwezen *om een ambacht te leeren.* We kunnen gerust zeggen, dat de behoefte aan vrijheidsstraffen van langeren duur, die als een vooruitgang bij de lijfstraffen te beschouwen zijn, het eerst bij jeugdige personen ontstaan is.

Wanneer een bres geschoten wordt in het bestaande strafrecht, zijn het gewoonlijk de jeugdige personen, die daartoe aanleiding geven. We zullen hieronder nog eenige malen gelegenheid hebben daarop te wijzen.

II.
19^{E} eeuw.

De Fransche Revolutie bracht ook op strafrechtelijk gebied een reactie. De vrijheidsgedachte uitte zich hier in den wensch naar rechtszekerheid en rechtseenheid. Deze begeerte leidde tot het onderbrengen van het strafrecht in één algemeen wetboek, tot de codificatie. Onze eerste codificatie - het Crimineele Wetboek voor het Koninkrijk Holland - dateert van **1809**. Hoewel deze codi-

1) De Koning t.a.p. blz. **34**.
2) Ter plaatse van de tegenwoordige bad- en zweminrichting.

ficatie een korte, ongeveer tweejarige levensduur beschoren was en haar practische invloed dus niet heel groot te noemen is, meenen we de artikelen, die zij over de strafbaarheid van kinderen bevatte toch niet stilzwijgend te mogen voorbijgaan. Bij de lezing der artikelen **21** en **48** over ons onderwerp treft ons een term, die ons als van onze dagen voorkomt, de term: 'kinderlijke straffen'. Immers kinderen beneden **12** jaar zouden door den rechter niet mogen worden gestraft; kinderen van **12-15** jaar echter konden 'tot afschrik van anderen en hunne eigen verbetering, op bevel des rechters, zonder vorm van vonnis, getuchtigd worden door opsluiting van eenigen tijd, niet langer dan twee maanden, of met kinderlijke straffen', terwijl aan hen, die den leeftijd van **15** wel, maar die van **18** jaren niet bereikt hadden, naar omstandigheden een lichtere straf, dan de op het delict staande, kon worden opgelegd. De kinderlijke straffen werden niet nader uitgewerkt; welk een schoone taak had het voor den Nederlandschen rechter kunnen worden om, op de basis dezer door eenvoud eerbied-afdwingende artikelen, in de practijk een apart kinderstrafrecht op te bouwen.[1)]

Het nageslacht kan hem niet verwijten, dat hij dit niet gedaan heeft, want men heeft hem den tijd er niet voor gelaten. In **1811**, kregen we, tengevolge der inlijving bij Frankrijk, ook in ons land de Code Pénal van **1810**, die tot **1886**, het jaar der invoering van ons tegenwoordig strafwetboek bij ons heeft gegolden. Onderwerpen we de artikelen over de strafbaarheid van kinderen aan een nadere beschouwing.

De Code kende geen minderjarigheidsgrens, terwijl de meerder-jarigheidsgrens op **16** jaar gesteld werd. Daar beneden moest de rechter onderzoeken en beslissen of de dader gehandeld had met of zonder oordeel des onderscheids (avec ou sans discernement). Nam hij het oordeel des onderscheids aan den *moest* hij het kind

1) Mr. P.A. van Toorenburg staat blijkbaar sceptisch tegenover deze mogelijkheid in zijn proefschrift: 'Kinderrecht en Kinderzorg in de laatste honderd jaren.' Op blz. **141** wijst hij er op dat de kinderlijke straffen niet genoemd worden onder de in art. **25** vermelde 'straffen in dit wetboek vastgesteld, en buiten welke geene andere door de regters mogen ingevoerd worden. O. i. zou een rechter, die kinderstraffen had willen hanteeren, voldoenden steun in de wet gevonden hebben. Hij had de keuze tusschen de erkenning dat eenige woorden in Art. **48** zinloos waren of dat de opsomming van Art. **25** niet volledig was. In zoo'n geval zijn het meer algemeene opvattingen die den rechter tot het een of tot het andere doen besluiten.

straffen. De zwaardere straffen, zooals doodstraf, dwangarbeid, deportatie e.a. werden vervangen door een vrijheidsstraf in een maison de correction. Bij de lichtere feiten werd het maximum, dat op het delict stond, tot de helft teruggebracht. Werd het oordeel des onderscheids geacht niet aanwezig geweest te zijn, dan werd de dader vrijgesproken, maar kon uiterlijk tot zijn twintigste jaar in een maison de correction ter opvoeding geplaatst worden, welke dwangmaatregel echter officieel niet als straf gold.

De regeling, die de Code inhield behoort nog volkomen thuis in het tweede tijdperk. Zelfs staat de Code op één punt bij de gewone vormen der tweede phase ten achter: hij kende geen minderjarigheidsgrens. Op iederen leeftijd beneden **16** jaar moest de rechter zich dus afvragen: heeft de dader gehandeld met oordeel des onderscheids? Bij bevestigend antwoord behoorde hij dan te straffen. Gelukkig was het begrip 'oordeel des onderscheids', aller-vaagst, met het gevolg dat het weidenkenden rechters niet moeilijk viel de zaak op den kop te zetten. Zij gingen dan eerst na of het wenschelijk was het kind niet te straffen (eventueel op te voeden) of het tot straf te veroordeelen en lieten daarvan hun beslissing of het kind met of zonder oordeel des onderscheids gehandeld had, afhangen. Zoo slaagden zij er in met een slechte wet niet al te slechte resultaten te bereiken. Maar onvermijdelijk waren zoo tegenstrijdige en daardoor dwaze uitspraken. Bijvoorbeeld: Een jongen van **12** jaar begaat een onbeduidende overtreding. Voor een dwangopvoeding komt het kind niet in aanmerking. Hem geheel vrij uit laten gaan, dus zonder meer aan de ouders teruggeven, wil de rechter ook niet. Het beste lijkt hem een boete op te leggen. Maar dat kan alleen, wanneer hij gehandeld heeft met oordeel des onderscheids. Derhalve, de jongen heeft gehandeld met oordeel des onderscheids. In de daarop volgende jaren vertoonen zich bij het kind slechte neigingen, hij vervalt tot zwaardere delicten en komt op zijn **15**e jaar weer voor den rechter. Deze ziet het geval nu veel ernstiger in, verwacht nog heil van een strenge dwangopvoeding. Het kind werd echter op zijn twaalfde jaar geoordeeld oordeel des onderscheids te hebben. Wat nood? Is dwangopvoeding noodig, dan verklaren we maar dat hij, op zijn **15**e jaar *geen* oordeel des onderscheids heeft.

Veel erger nog was het dat sommige rechters zich niet van de

wet wilden of konden losmaken en de vraag oordeel des onderscheids of niet, op den voorgrond stelden. Daarvan is het beruchte Goesche vonnis uit de zeventiger jaren het bewijs. Bij dat vonnis werden twee kinderen, beide beneden de **10** jaar, tot jaren lange gevangenisstraf veroordeeld wegens betrekkelijk onbeduidende feiten, waaraan echter een ernstige juridische qualificatie gegeven moest worden.

Het weder opnemen van de minder jarigheidsgrens van **10** jaar in **1881** is hoofdzakelijk een gevolg van dit vonnis, dat bij de toenmalige beraadslagingen eenige malen te berde gebracht is. Overigens zijn in **1881** geen veranderingen van veel belang gebracht. De geheele stof werd in het strafwetboek **1881** beheerscht door twee artikelen, te weten artt. **38** en **39**. Beneden **10** jaar was het kind niet strafbaar, maar kon door den burgerlijken rechter in een Rijksopvoedingsgesticht geplaatst worden, ten hoogste tot den leeftijd van **18** jaar. Tusschen **10-16** jaar moest de rechter een onderzoek instellen naar het oordeel des onderscheids. Was dat niet aanwezig, dan kon het kind door den rechter (i.c. den strafrechter) naar een rijksopvoedingsgesticht verwezen worden; nam de rechter wel oordeel des onderscheids aan, dan waren de gewone, op het delict gestelde, straffen toepasselijk. Slechts moest het maximum met **1/3** worden verminderd. Voor de levenslange gevangenisstraf kwam een gevangenisstraf van **15** jaar in de plaats. Bijkomende straffen konden niet worden opgelegd. Dit stelsel hebben we tot het einde der **19**e eeuw gehouden, zoodat deze eeuw dus in zijn geheel nog tot de tweede phase van het kinderstrafrecht gerekend moet worden.

III.
20STE eeuw.

De nieuwe eeuw brengt in zijn aanvang (met de Kinderwetten van **1901**) de verwezenlijking van het nieuwe denkbeeld: misdadige kinderen zijn geen gewone misdadigers, met het enkele onderscheid dat hun schuld een weinig minder is, zoodat de gewone straffen, eenigermate verzacht, hun kunnen worden opge-legd, maar het zijn kinderen t.o.v. wie voor kinderen geëigende beschikkingen moeten worden genomen. Biji kinderen, die de

strafrechterlijke meerder jarigheidsgrens, welke nu op **18** jaar gesteld is[1)], niet (bereikt hebben en die zich aan een strafbaar feit hebben schuldig gemaakt, heeft de rechter de keuze tusschen de volgende beschikkingen: **1**. tuchtschool, **2**. geldboete, **3**. berisping, **4**. ter beschikkingstelling van de Regeering zonder toepassing van eenige straf, **5**. teruggave aan de ouders zonder toepassing van eenige straf; **6**. (speciaal voor **16-18** jarigen), de gewone straffen met uitzondering van hechtenis[2)]. Vermeld dient nog te worden, dat bij zware misdrijven de rechter naast de ter beschikkingstelling van de Regeering een gevangenisstraf kan opleggen, ingaande na het definitief ontslag uit de Terbeschikkingstelling, welke gevangenisstraf echter door den Minister van Justitie kan worden opgeschort.

Den aandachtigen lezer zullen in de beschikkingen onder **4** en **5** vermeld de woorden, 'zonder toepassing van eenige straf' reeds zijn opgevallen. Zij dienen om deze beschikkingen te doen, onderscheiden van de onder **1-3** genoemde, die de wet met den naam 'straffen' bestempelt. De rechter is nooit uitsluitend op één van deze twee categorieën aangewezen, hij heeft steeds vrije keuze tusschen beide. Het *vergeldingsbeginsel* is hier dus geheel en al prijs gegeven.

Ook hier zien we weer ten aanzien van kinderen de nieuwe denkbeelden zich het eerst verwezenlijken. Wanneer de rechter een kind schuldig bevonden heeft, is hij steeds bevoegd het niet te straffen, maar het een enkele opvoedingsmaatregel te doen ondergaan.

Welke beteekenis heeft men dan te hechten aan de wettelijke onderscheiding in straffen en maatregelen? Geen enkele. We kunnen dit het beste nagaan door de twee vrijfaeidsberoovingen, de straf 'tuchtschool' en de maatregel 'ter beschikkingstelling van de Regeering' tegenover elkaar te stellen. Wanneer een kind ter beschikking van de Regeering gesteld is, kan de Minister tweeërlei beslissing ten aanzien van het kind nemen. Hij: kan het plaatsen in een Rijksopvoedingsgesticht of overdragen aan

1) Tengevolge van de ruime keuze is het laten wegvallen der strafrechtelijke minderjarigheidsgrens niet als een achteruitgang te beschouwen. De rechter is steeds in de mogelijkheid het kind met een berisping te laten gaan of het terug te geven aan de ouders.
2) De reden van de uitsluiting van hechtenis is, dat deze straf in gemeenschap wordt ondergaan, hetgeen men voor jeugdige personen in elk geval ongewenscht oordeelde.

een Vereeniging, welke laatste het kind dan kan opnemen in een eigen gesticht (particulier opvoedingsgesticht) of in gezinsverpleging kan geven. Wanneer men nu bedenkt dat de terbeschikkingstelling van de Regeering tot de meerderjarigheid, dus tot **21** jaar, duurt, zij het ook met de mogelijkheid van voorloopig of definitief ontslag op jongeren leeftijd, terwijl de tuchtschoolstraf voor maximaal één jaar kan worden opgelegd, dan kan men zich voorstellen, dat ouders en kinderen den rechter verzoeken tuchtschool te geven en niet naar een opvoedingsgesticht te zenden. M.a.w. - om mij aan te sluiten aan de terminologie van de wet - de belanghebbenden geven, de voorkeur aan een *straf* boven een *maatregel van opvoeding,* omdat zij die maatregel van, opvoeding als een veel grootere leedaandoening - immers opzettelijke vrijheidsberooving - voelen. Men voert hiertegen misschien aan, dat het niet begrijpen van het verschil in den kring der belanghebbenden nog geen afdoend argument oplevert, dat er ook geen rechtvaardiging voor de juridische onderscheiding bestaat. Men zij gerust: wij hebben meer pijlen op onzen, boog. Wanneer de onderscheiding meer is dan een willekeurige, dan moet er een principieel verschil bestaan tusschen de gevallen, waarin de rechter een straf oplegt, en die waarin hij een maatregel toepast. Straffen zal hij dan daar, waar het misdadig gedrag op rekening van de slechtheid van het kind te stellen is; besluiten tot opvoeding in die gevallen, waarin het kind niets te wijten is, maar men in de opvoeding van dat kind is te kort geschoten. En wat geeft de praktijk te zien? Dit, dat de kinderen, bij wie men de slechtste, meest verdorven geaardheid veronderstelt, niet gestraft worden, maar in de opvoedingsgestichten worden, ondergebracht. Terecht: de strenge, maar korte correctie, die de Tuchtschool slechts kan geven, zou op hen niet voldoende uitwerking heben. Er zijn meer tegenstellingen in dé Kinderwetten van **1901**, die de praktijk sléchts hinderlijke banden aanleggen. Tot nog toe bespraken we uitsluitend de strafrechterlijke Kinderwet. Maar **1901** bracht ook een zeer belangrijke wijziging in het burgerlijk recht, nl. een ruim opgezette regeling van de ontzetting en ontheffing van de ouderlijke macht. Bij: verwaarloozing der verplichting tot opvoeding konden de ouders ontzet, bij onmacht - mits met hun toestemming - ontheven worden. Het klinkt

mooi op papier, maar om in voldoende mate te kunnen ontzetten en ontheffen, moeten er voldoende vereenigingen zijn die voogdij over deze categorie kinderen willen en kunnen aanvaarden. Wanneer verschillende der hiervoor opgerichte Vereenigingen niet in vollen omvang aan de behoefte konden voldoen, heeft het aan den wil niet gelegen, maar aan het kunnen. Opvoeden kost geld.... en dat ontbreekt vaak.

Maar niet hierover wilden we het hebben, maar over de vraag, of de scheiding in een burgerrechtelijk en in een strafrechtelijk gedeelte op een wezenlijk verschil berust. Stellen we daarvoor tegenover elkaar aan den eenen kant een kind dat spijbelt, een meisje dat zich prostitueert en aan den, anderen kant een kind, dat een diefstal of een verduistering begaat. In de eerste categorie van gevallen komt alleen de burgerrechterlijke behandeling in aanmerking. Hier kan alleen iets gebeuren, wanneer den ouder te wijten is grove verwaarloozing van de verplichting tot opvoeding of slecht levensgedrag, of wanneer hij in een ontheffing bewilligt. Is geen dezer voorwaarden aanwezig, dan kan men slechts hopen, dat het spijbelende kind of het zich prostitu-eerende meisje zich ook eens aan een strafbaar feit schuldig maakt. Wanneer tot geluk van het kind een der voorwaarden vervuld is, dan heeft de ontzetting of ontheffing ten gevolge dat het kind wordt ondergebracht in een particulier opvoedingsgesticht of in een gezin en bijt weerbastigheid in een Rijksvoedingsge-sticht. ‘De gevolgen zijn dus vrijwel dezelfde als van de strafrechtelijke terbeschikkingstelling’ van de Regeering. Alweer, volkomen terecht. Het verschil tusschen de misdadige- en verwaarloosde jeugd is niet essentiëeler dan tusschen misdadige kinderen onderling en verwaarloosde kinderen onderling. Menig z.g. misdadig kind zal beter te samen met een verwaarloosd kind kunnen worden opgevoed, dan met menig ander misdadig kind. Waarom dan processueel eerst scherp te scheiden, wat later toch gezamenlijk wordt opgevoed?

De critiek, die we oefenen, doet ons echter het vele goede dat de derde phase van het kinderstrafrecht bracht, niet over het hoofd zien. Het was een groote vooruitgang, dat kinderen tusschen **10** en **16** niet gestraft *behoefden* te worden, ook al meende men, dat ze met oordeel des onderscheids hadden gehan-

deld en dat de strafrechtelijke meerderjarigheidsgrens van het **16**e naar het **18**e levensjaar was verlegd, terwijl nauwelijks vermeld! behoeft te worden dat de speciale kinderstraffen en maatregelen meer geëigend waren voor de misdadige jeugd dan de gewone straffen.

Gaf de derde, tegenover de tweede phase een| verandering der denkbeelden te zien, de voor ons liggende vierde phase bouwt op de ideeën der derde voort. Het ontwerp, dat dit tijdperk inluidt, draagt den titel van: 'Ontwerp tot invoering van den Kinderrechter en van de ondertoezichtstelling van minderjarigen'. In plaats van de uit drie leden bestaande meervoudige Kamer der Rechtbank, zal een lid der Rechtbank, die den naami van Kinderrechter zal dragen, belast worden met de behandeling van kinderzaken, zoowel op burgerrechtelijk - als op strafrechtelijk gebied. Burgerrechtelijk wordt mogelijk gemaakt een minderjarige onder toezicht van een daartoe door den Kinder-* rechter aan te wijzen persoon te stellen, welke persoon den naam gezinsvoogd zal voeren. 'Daarmee hoopt men vele ontzettingen en ontheffingen van de ouderlijke macht te kunnen voorkomen.

Strafrechtelijk blijft verder alles bij; het oude. Slechts zal de vermelde procedure, die in het Ontwerp Politierechter voor volwassenen wordt voorgesteld, ook in kinderzaken toepassing mogen vinden.

De winst die deze vierde phase dus waarschijnlijk te boeken zal krijgen, bestaat dus uit het instituut der speciale Kinderrechters en uit dat van het *wettelijk* geregelde patronaat.

Uit het voorgaande zal wel reeds duidelijk geworden zijn dat naar onze meening de ontwikkeling van het kinderstrafrecht nog niet haar eindpunt bereikt heeft. Evenals in de derde periode onderscheidt ook het ontwerp nog steeds de verwaarloosde en de misdadige jeugd. Hoewel de zelfde kinderrechter in burgerlijke- en in strafzaken zal optreden, worden zijn twee taken in het ontwerp scherp gescheiden. Om1 één voorbeeld te noemen: wanneer de kinderrechter in strafzaken geen grond meent te hebben één der beschikkingen tegen het kind te nemen, die de strafwet kent, maar het daarentegen wenschelijk oordeelt

het kind onder toezicht te stellen, dan kan hij volgens het Ontwerp daartoe niet overgaan, maar moet aan andere organen (Openbaar Ministerie en Voogdijraad) vragen een burgerrechtelijke vordering tot ondertoezichtstelling voor hem aanhangig te maken. De algemeene schets der ontwikkeling, die wij ons voorstelden in dit artikel te geven, laat niet toe nader te wijzen op de inconsequenties, waartoe de dogmatische scheiding in een burgerrechtelijk- en strafrechtelijk gedeelte met zich meebrengt.

In de **5**e phase der ontwikkeling zal het kinderstrafrecht hebben opgehouden een zelfstandig bestaan te voeren. In die phase zal er één algemeene kinderwet zijn, inhoudende ter keuze van den okinderrechter, alle beschikkingen, die ten aanzien van kinderen kunnen worden genomen, wanneer die kinderen dreigen op te groeien tot onmaatschappelijke menschen. Zoo lang het Ontwerp Kinderrechter niet door de Tweede Kamer is aangenomen, kan men nog op grondige, principiëele veranderingen hopen. Blijft het Ontwerp in hoofdzaak zooals het nu is, dan mogen we binnen afzienbaren tijd een nieuwe wijziging verwachten, *Misschien* dat ook deze nieuwe wijziging, die het kinderstrafrecht door kinderzorg zal vervangen, geleidelijk de denkbeelden, die t.o.v. volwassen misdadigers heerschen, zal beïnvloeden. Het is mogelijk. Voorloopig zijn we er nog niet aan toe ons het recht te ontzeggen tegen volwassen medemenschen *straffend* op te treden. De richting, die dit voorstaat, wortelt nog niet in het rechtsgevoel der meerderheid. Maar met de gedachte, dat kinderen, niet *'gestraft'* behooren te worden, zijn wiji reeds zóó vertrouwd geraakt, dat niemand, wanneer het begrip kinderstrafrecht verbannen zou worden, daarin een revolutionnaire verandering zou kunnen zien.

Hiervoor is niet anders noodig dan eerlijk in een wet durven uitspreken, wat de praktijk reeds jaren in toepassing brengt.

Wann die Rosen....
(Rückert)

(Alle Rechte vorbehalten)

Wann die Ro - sen auf - ge-

blüht,
Gehtder Lenz- - - zu En - - - -

de;
Wann die Sonn am höch-sten glüht,
Naht die

Son-nen-wen - - de.
Al-les Le-ben musz, hin-

ab, Das nicht mehr kann stei - - gen;
Und so will ich in mein Grab Mich, o Lieb - chen,
Etwas fliesender (nicht eilen)
nei - - gen.
Da die
zögernd

ab,
Das nicht mehr kann stei - - gen;

Und so will ich in mein Grab
Mich, o Lieb - chen,

Etwas flieszender(nicht eilen)

nei - - gen.
Da die

Lieb' - - ich fand,

(ohne Steigerung)

um was Könnt' ich hier noch wer - ben?
Tu den
Arm mir auf
und lasz - Mich im

Kus - - - - se, im Kus - - se, ster - ben!

Slaap door Hélène Swarth.

I

O mocht ik wezen één van Gods beminden!
Hij geeft hen slaap. - Omdons en laaf mijn oogen,
O lieve Slaap! en laat me, uit mededoogen,
Wie dood me ontroofde in droomen wedervinden.

Laat, eiken nacht, mij, jong en blij, weer mogen,
In zomergeur van lelieën en linden,
Met Vader, zuster, lang verloren vrinden,
Weldoende Slaap, genieten van uw logen.

Dan zal mijn droom met teedren weemoed drenken
De droeve dorheid van mijn donkre dagen.
't Is vroom en zoet, mijn lieven te herdenken.

Maar toon mij niet, o Slaap! al zou ik 't vragen,
't Gelaat van hem, die zou me een hemel schenken.
Wil 't met uw vleuglen uit mijn droomen vagen.

II

'k Weet niet waarom ik nu niet slapen mag,
Nu zacht de nacht haar zwarten sluier weeft
Rond aller sluimer en geen blad meer beeft
Van 't loof, dat neerhangt, als een donkre vlag,
In windloos weer. - 'k Heb niet den dag doorleefd.
Ik liet verglijden stil dien grijzen dag,
Terwijl 'k in weemoed daadloos nederlag.
't Is of de dag dien smaad mij niet vergeeft.

Nu waakt mijn wil tot leven, maar te laat.
In 't zoele donker zin ik op een daad,
Die vrede geve - ik weet niet wat en hoe.

En morgen wend, te moe voor liefde en haat,
Van nieuwen dag ik af weer mijn gelaat,
Wijl loomheid luikt mijn loodzware oogen toe.

III

Ik lig en luister naar den waterval:
Hij maakt muziek, die ik bij dag niet hoor.
Gelijk den trouwen speelman, wien verkoor
Een treurende edelvrouw, met klankenval
Melodisch weer den slaap, dien zij verloor,
Tot haar te lokken - in een donker dal
Verslagen ligt haar heer door een vazal -
Zoo vedel zoet me uw teeder slaaplied voor.

Als 'k morgen weerkom langs uw vijverpias
Ga 'k stil voorbij, één vinger op den mond,
Wijl ik in wijze tooverboeken las
Dat zwijgen moet wie zulk geheim verstond.

Maar 'k wacht, vannacht, als ik mij nedervlij,
Uw droomlied weder - 't zingt alleen voor mij.

Avond door Martin Albers.

Hoog straatlawaai van ratelende spaken,
Geschreeuw, geraas van auto's, tramgebel
Doordreunt de lucht; het wiss'lend schitterspel
Der lichtreclames flitst van alle daken.

Dof-donk're massa's drommen af en aan,
Fabrieksvolk, meiden, slent'rende soldaten,
Al wat verveeld, ellendig en verlaten,
Zijn kleumend leven langs de straten draagt.

Een matte regen zinkt, en, opgevangen
Door duizend lichten, blijft een zware wolk
Van rosse nevel op de straten hangen.

Trompetmuziek vergaarteen klomp van volk;
Een heilsoldaat beleert de schaamle bende
Hoe Jezus balsem heeft voor elks ellende.

Eros door A. Abas.

Ballade villonesque.

Je t'aime, Eros, û toi dont les parures
M'ont si souvent séduit et enchanté;
Qui maintes fois m'as porté des blessures:
C'est toujours pour cela que j'ai chanté....
Ah! que tu m'as dans mes rêves hanté!
Depuis qu'existe notre pauvre monde
On sent partout les traits dont tu nous sondes;
Sans distinguer tu nous rends malheureux.
Mais en dépit des souffrances fécondes
Tu ne m'empêcheras plus d'être heureux!

Jeune déja j'avais vu ta figure
Qui parut sur mes chemins serpentés
Et charmé par ta gracieuse allure
Hélas! trop vite je t'ai fréquente.
De ton commerce je me suis vanté!
- Comme la mer dont les vagues profondes
Continüment se bousculent et grondent,
Tu remuais mon être langoureux.
- Eros, malgré les douleurs qui m'inondent,
Tu ne m'empêcheras plus d'être heureux!

Quand j'ai recu d'abord tes entamures,
Et que mes maux furent alimentés
Sans cesse par de nouvelles tortures
Pergant mon cceur déjà mouvementé:
- Fils radieux d'Aphrodite enfanté! -

Lors j'admirai tes graces pudibondes
Me guérissant de ces choses immondes
Qui circulaient sur ce globe hideux....
J'ai repris ma poétique faconde:
Tu ne m'empêcheras plus d'être heureux!

Envoi
au dieu d'Amour

Quand d'un tonneau l'on enlève la bonde,
Le contenu se répand à la ronde:
Or, c'est ainsi qu'en moi la Vie abonde
M'inoculant ses transports généreux.
Relève, Eros, mon ame moribonde.
Je reprendrai mes courses vagabondes:
Tu ne m'empêcheras plus d'être heureux!

De vliegmachine door H. Marsman.

De aarde spant zich om hem uit te stooten,
den roekelooze, die haar greep ontsprong
en zich naar hare rondste toppen wrong,
waar 't wonder hem der luchten wordt ontsloten -

Want vorsching loert in zijn gedoken sprong
en heerschen ligt in zijnen wil besloten;
hij proeft de kansen om zich af te stooten
aan harde lucht, waardoor zijn schroefslag zong.

Reeds houden vleugels voeling met den trans
en, ongeschonden heerscher in de ruimte
drijft hij, een glimlach van onkwetsbaarheid -

Bewegend evenwicht in eindeloosheid,
metalen rustkern in gespleten ruimte,
gebeiteld menschmerk aan gespannen trans!

Twee sonnetten van Willem de Mérode.

Avond.

Zij zaten in de lage luie-stoelen,
Dronken genietend de Chineesche thee,
Staarden den tuin in, en dan naar de koele
Verborgenheid der duisterende allee.

Zij speelde met haar flonkerende ringen,
Waar de avond iriseerend in verglom.
Zij dacht aan zoete en wonderlijke dingen
En zag glimlachend naar den jongen om.

Toen zich hun blikken in elkander drongen,
Was 't of er fijn kristallen bekers zongen,
Wier rinken in al wijder kringen steeg.

Toen durfde geen de hooge stilten storen.
Het zware bloed gonsde in hun heete ooren.
En voor hun oogen werd de wereld leeg.

De auto-rit.

Voor Carel.

Wij hadden door de bosschen rondgereden,
Beschut voor 't valsche schitteren der zon.
De motor gromde als hij een hoogte won,
En joeg dan lichter tuffend naar beneden.

Wij suisden door de zwarte heimlijkheden
Van wegen, waar men nauwlijks rijden kon.
En toen het donker in ons hart begon,
Was 't of we in eindeloozen nacht vergleden.

Toen, wind brak open 't dak der hooge boomen,
Zagen we in het verraderlijke geel
Der woeste lucht den rooden bliksem gloren.

't Sidderen der machine schokte ons loome
Bewustzijn wakker, en wij voelden heel
De wereld naar den verren donder hooren.

De minnenden door P. Otten.

‘En eindlijk hadden wij een wijk gevonden,
Waar zeewind langs de zilvren halmen streek.
En toen 'k U in de donker' oogen keek,
Ging beider aadmen sneller en wij wonden

Onz'armen om elkander heen en konden
Alleen maar kussen, kussen, dat het leek,
Of heel de lichte wereld doofd' en week
Voor 't wild geluk van onze heete monden....

Maar als we ons langzaam lossend uit den ban,
Na lang, de donkre hoofden hieven, dan
Zagen onz'oogen, voor elk wonder rêe,

- En nochtans nieuw en blindend onverwacht -
Onder der zonne stralend' oppermacht
De schelle majesteit der steile zee.’

Literaire kroniek door Willem Kloos.

I

(*Frans Coenen* over de ‘Beweging van 80’. De epische kunst van Van Deyssel. En nog wat).

Voordat ik over de romans van Van Deyssel ga schrijven, die gelukkigerwijs een herdruk beleefden, kan het zijn nut hebben, om in enkele bladzijden een artikel te kenschetsen, dat Frans Coenen in zijn tijdschrift ‘Groot-Nederland’ van Augustus schreef.

De heer Coenen is een auteur, die, ook al moet men het van tijd tot tijd op zeer principiëele punten met hem oneens zijn, toch altijd interessant blijft. En het doel van de hier volgende opmerkingen is dan ook alleen, om definitief een paar over het algemeen wel voorbije misverstandjes uit den weg te ruimen, maar die bij sommigen nog altijd over den aard en de ideeën der ‘Beweging van **80**’ te bestaan schijnen, want waaraan Coenen thans wat nieuw leven bij te zetten tracht. Vergetende, dat de allerbeste soort van literatuur hier, Vondel, Hooft en Potgieter, om slechts deze te noemen, door de meer op het zakelijke dan op het literaire gerichte neigingen van de groote massa der Nederlanders, alleen door de waarlijk-ontwikkelden werden gelezen, laat hij óók na te bedenken, dat er juist sinds en door het historische jaar **1880** een verbetering in dit opzicht te konstateeren valt.

De kritici van het vorige geslacht gebruikten hetzelfde malle argument, (als Coenen tegen alle Tachtigers) tegen de verzen van Jacques Perk, die zij ‘duister’ ja ‘onbegrijpelijk’ noemden, zoodat deze groote dichter dan ook, in den beginne, in 't geheel niet werd

verkocht. Maar na **1900**, dus met de volwassen-wording van een nieuw geslacht, is daar gelukkig een groote verbetering in gekomen, zóó zelfs dat, op het ©ogenblik, van de 'Mathilde' reeds de **15**e druk ter perse is gegaan. Thans begrijpt men hem dus wèl.

Verder - ik zeg het, heusch, niet om den heer Coenen onaangenaam te wezen: waar zou dat goed voor zijn? ik waardeer hem integendeel vaak. Maar het ware toch voor den ernst en de objek-tiviteit zijner uiteenzettingen wèl te wenschen geweest, dat hij zich óók een beetje meer degelijk op de hoogte gesteld had van de buitenlandsche schrijvers, die hij in den loop van zijn betoog te berde brengt. Immers, dat hij Shelley's naam verkeerd spelt[1)] al de keeren, dat hij hem noemt, is in dit opzicht een niet onbe-teekenende kleinigheid.

Maar erger, want in geen geval aan een drukfout toeschrijf baar, is zijn mededeeling op bladz. **224**, dat Shelley en Keats tot de dichters behoorden der z.g.n. 'Lake poetry'.

Een vluchtige blik reeds immers in het een of andere Engelsche literatuur-geschiedenisboekje zou hem hebben kunnen leeren, dat de z.g.n. 'Lake-poets' (Wordsworth, Coleridge en Southey) een streng-kerkelijk-godsdienstige dichtergroep geweest zijn, die recht-tegenover den liberaal-denkenden Shelley stond. Zij lazen waarschijnlijk niet eens wat hun bijna een geslacht jongere tijdgenoot schreef, terwijl Shelley, van zijn kant, die zijn tegenstanders wèl ias, er: hen om alles, behalve om hunne hem ouderwetsch dunkende ideeën wist te waardeeren, een soort van niet ongrappige, schoon m.i. maar zeer weinig hout-snijdende satire 'Peter Bell the Tird' tegen hen schreef. En in het hoofd van geen enkelen Engeischman is het dan ook ooit kunnen opkomen, om Shelley te rekenen tot de Lake-school, die zoo genoemd werd naar een deel van Engeland, het 'Lake district', waar Shelley zelfs nooit heeft vertoefd. Terwijl Keats, dien Coenen, in zijn onschuld, óók tot de 'Lake-poets' meent te mogen rekenen, zich nooit otn deze bekommerd heeft, zoomin als *zij* dat deden om hèm.

En nu wij hier een paar van Coenen's literair-historische blun-dertjes in orde hebben gebracht, kan het óók goed zijn, op het volgende te wijzen, wat er meê in verband staat, want een nieuw recht geeft, om er aan te twijfelen, of Coenen wel ooit meer dan

1) Coenen schrijft: Shelly(!)

éénmaal, en dan voor een kwartiertje slechts, een editie van Shelley's werken onder oogen heeft gehad.

Hij zegt namelijk dat wij ‘volgelingen’ van dien Engelschen dichter zijn. En als wij hier tegen-in verzekeren, dat daar volstrekt niets van aan is, dan vermoed ik, dat hij zal wijzen op het algemeen-bekende en door mijzelf vermelde feit, dat Jacques Perk, die na de voltooiïng zijner Mathilde, door mij op Shelley werd attent gemaakt, als maat-schema voor zijn ‘Iris’, dat van Shelley's populair gedicht ‘The Cloud’ heeft gebruikt, en dat Verwey, die, toen hij nog zeer jong was, wel eens vaker, zooals men weet, in den geest en op de wijze van anderen dichtte, een enkel keer, zonder het zich bewust te zijn, de een of andere beeldspraak aan Shelley heeft ontleend. Doch daar blijft het dan ook bij. Want voor de rest kan ik Coenen verzekeren, dat de echte Nieuwe-Gidsers zoo vrij staan van eenig ‘volgelingschap’ als maar mogelijk wezen kan.

Wij, hebben, als jongelieden, natuurlijkerwijze geleerd van alles wat wij lazen, zoogoed als dat alle auteurs, tot zelfs de allergrootste, doen in hun jeugd. Maar ‘volgelingen’, dus navolgers en zweer-ders bij eenigen bepaalden vreemden of Nederlandschen dichter is niemand van het zich ‘individualistisch’ noemende geslacht der echte Tachtigers gelukkig ooit geweest, want ooit behoeven te zijn. En geen verstandig mensch heeft hun dan ook ooit zoo iets aangewreven, behalve de ééne Coenen, wiens literaire lektuur-en-kennis echter blijkens de bovenvermelde staaltjes, nu niét bepaald bewonderenswaardig solied kan worden genoemd.

En ikzelf b.v., als ik mij hier óók mag noemen - ofschoon ik Shelley heel hoog stel, ja, het waag te verklaren, dat hij misschien de allergrootste onder de negentiende-eeuwsche dichters is, ik heb toch nooit ook maar één enkel gedicht van hem nagevolgd, ja zelfs geen afzonderlijken regel, terwijl hij door zijn proza, waar hij het steeds over heel andere dingen heeft als ik in het mijne, mij evenmin op den weg helpen kon. Heusch, Coenen zou voor zichzelf verstandig doen, indien hij zich voortaan wat beter onderrichtte in de dingen, waarover hij schrijft.

Ik zou echter niet over al deze grappige vergissingen van hem gesproken hebben, indien zij niet hetzelfde karakter van maar raak-pratende oppervlakkigheid droegen, als zijn beweringen over

De Nieuwe Gids, die ik nu behandelen ga en weerleggen zal.

Volgens den titel schijnt Coenen's stuk op de ‘Beweging van '**80**’ te slaan, maar leest men wat hij schrijft, dan moet ieder Nederlander, die de feiten nagaat, even als bij het hiervóór behandelde, gewoon-weg verbaasd staan over het gebrek aan kennis en dus aan juist inzicht, waar deze beschouwing van den redacteur van Groot-Nederland blijk van geeft. In tegenstelling immers met wat Coenen beweert, die, als communist, minzaam-laat-dunkend over de nationale beweging der Tachtigers probeert te spreken, kan ik uit de praktijk bewijzen, dat onze letterkundige beginselen juist nü, veel meer nog dan vroeger, gaan doordringen in de meest verschillende lagen der maatschappij, eenvoudig, omdat zij, door den drang der redelijkheid, hoe langer hoe meer erkend worden, de ware te zijn.

Langzamerhand hebben zij zelfs de uit den aard der zaak slechts voor zeer geleidelijke hervormingen vatbare, dus altijd eenigszins konservatieve school bereikt.

In zijn ‘Over het Illustreeren van Leesboeken voor Kinderen’ (verschenen bij v. Dishoeck, **28** jaar na oprichting van De Nieuwe Gids) schrijft b.v. een Christelijk onderwijzer, de heer D. Wouters:

‘Met wat voor vijftig jaren van de markt kwam en werd aanbevolen als schoon en goed, zou men nu niet meer durven verschijnen. Waren toen de kunstgevoeligen enkellingen, verdwijnend in de massa, die alleen naar iets nuttigs vroeg - daar heeft de revolutie van **'80** een verfrissching, verfijning van den nationalen geest bewerkt, die ons geheele uiterlijk bestaan heeft aangedaan.

Bouwkunst, schilderkunst, beeldhouwwerk, gebruikskunst, vakkunst, 't heeft alles iets ondervonden van den herlevenden kunstzin van ons volk.’

En in den Nederlandschen Schoolkalender van **1920-'21** kon-stateeren de heeren Mr. W.L. Hendriks en H.J. Schoo, nadat zij naar aanleiding van de N.G.-beweging gezegd hebben, dat de invloed daarvan heel groot is geweest, dat deze nog voortduurt.

Wezenlijk, de heer Coenen oordeelt in zijn stuk als de eerste de beste ‘outsider’. Ik daarentegen, die reeds **40** jaren lang alle eb en vloed van de beweging medemaakte, oordeel volgens de exacte bewijzen, die mij geleverd worden door ons praktisch succes.

De heer Coenen verbeeldt zich en stelt het ook voor, alsof De

Nieuwe Gids kwam, zag en overwon. Ik die het persoonlijk aan den lijve beleefd heb, kan hem evenwel verzekeren, dat ons letterkundig streven in den beginne, behalve dan bij een groep enthousiasten, geenszins onmiddellijk algemeen werd aanvaard. De oppositie tegen ons werken en willen heeft stellig **20** jaren geduurd en het is ons slechts door een taaie volharding en een onwrikbaar getrouw blijven aan onze beginselen gelukt, onze ideeën meer algemeen ingang te doen vinden.

De heer Coenen (door zijn inwendig-lyrische geaardheid, ziet hij de dingen vaak *niet* in het juiste licht) wil de Nieuwe Gidsbeweging eenigszins doen voorkomen als den zeldzamen bloei van een aloë, die heerlijk-mooi is om te aanschouwen, maar wier pracht slechts een etmaal duurt. Ik daarentegen door mijn daaglijksche ondervinding van al de Nieuwe-Gids-jaren, kan naar waarheid getuigen, dat deze beweging beter te vergelijken is met den lang-zamen groei van een ceder, die stevig met zijn wortelen in den grond is bevestigd en waarvan men eerst nauwelijks bespeuren kon, dat hij groeide, maar die ten slotte opwies en op blijft wassen tot een wijd zijn takken breidenden boom, die te krachtiger is geworden naarmate hij meer felle stormen had te doorstaan.

Zelfs op akademische examens wordt thans ook eindelijk de Nieuwe Gids-beweging ter sprake gebracht als een nationaal verschijnsel, waar men rekening mee te houden heeft.

En om ten slotte te herinneren aan wat het meest veelzeggende van alles heeten kan, en het beste de waarheid bewijst van hetgeen ik hierboven heb mogen uiteenzetten: de appreciatie die in de allerlaatste jaren door den Staat aan eenigen onzer generatie is betoond, terwijl een onzer ook Koninklijke belangstelling mocht ondervinden, is niet een toevallig verschijnsel, of de welwillende daad van een paar vriendelijke menschen, maar het doorslaandste teeken welk een enorme en volhardende stuwkracht er in de waarheid der nieuwe letterkundige beginselen zit, zoodat zij thans zelfs zijn doorgedrongen en gewaardeerd worden in kringen, voor welke **25** jaar geleden, deze erkenning een volstrekte ondenkbaarheid zou zijn geweest.

De Nieuwe Gids-beweging heeft het van **1870-'80** in elkaêr zakkende gebouw der Nederlandsche letteren en van het Neder

landsche geestelijke leven, waar Potgieter, die de dreiging voelde, mismoedig om is gestorven, waar Huet, in zijn nadagen, melancholisch over schamperde, zóó zelfs, dat hij zijnen landgenooten den raad gaf, van nationaliteit te veranderen, - De Nieuwe Gids, zeg ik, heeft het pro virili parte bestaan, om de grondslagen van dat gebouw te vernieuwen en de materialen te verbeteren, waardoor het weer kon verrijzen, zoo hecht en schoon als ooit.

Dit zij hier, stellig met gepaste bescheidenheid, maar toch ook met eenigen trots en vooral met dankbare vreugde verklaard en gekonstateerd.

II

Het is waarlijk een genot, om na deze vermakelijke droomerijen (zooals men Coenen's geredeneer over onze moderne letterkunde veilig kan noemen, daar hij op komieklijk-stelligeni toon er over onderwerpen praat waaraan hij geen oogenblik van zelfs maar vluchtige studie blijkt te hebben: gewijd) het is inderdaad een onvergelijkelijk psychisch en aesthetisch genoegen, herhaal ik, om wezenlijk eens terug te duiken naar dien reeds een menschen-geslacht achter ons liggenden vóórtijd, toen Coenen nog te jong was, om zijn stem te doen hooren op het Forum onzer literaire Republiek.

Ik heb n.l. Van Deyssel's roman: ‘Een Liefde’ herlezen, dien ik in geen dertig jaren door had gezien. En al had ik het algemeene oordeel er over behouden, door mij bij de vroegere lezing opgedaan, dat dit eerste omvangrijkere werk van onzen eminenten tijdgenoot een prachtig boek was, de fijnere bijzonderheden ervan stonden mij natuurlijk niet meer zoo glas-helder voor den geest, zoodat ik mijzelf dus niet sterk aan behoefde te sporen, om het nog eens van A tot Z door te gaan lezen, want ik was natuurlijk nieuwsgierig, of het mij nog precies zoo sterk zou treffen als voorheen.

En vergetende dus, zooals ik dat gewend ben in mijn kritieken, dat de schrijver een mijner goede vrienden en mederedakteuren is, nam ik het eerste deel in handen met een onbewogen gemoed, er niets vóór hebbend, maar nog minder iets er tegen, alsof het een roman van zeg maar - een zekeren meneer H.L.B. van Putten zou zijn.

Zóó immers doet de ware kritiek, want heeft zij te doen omdat dit alleen het standpunt is, van waaruit men kans krijgt, een letterkundig werk volkomen-objektief te zien. En het doet mij dus ontzachelijk veel genoegen, dat ik, Van Deyssel heelemaal wegdenkende, voor vast kan komen verklaren, dat deze roman een wezenlijk meesterstuk van sterke ziening en doorvoeldheid en fijn-bewerkte uitzegging moet heeten, zooals er, zonder overdrijving, in de heele wereldletterkunde, maar weinige in dat opzicht te vinden zijn.

En, tegelijkertijd daarmee bezit Een Liefde een zoo diep-intiem, wezenlijk-Hollandsch karakter, - de personen erin en de geschilderde interieurs zijn zoo intensief-geladen van subtiel-psychisch gevoeld innerlijk en uiterlijk Hollandsch leven, dat het in den lezer, zoodra deze bezig is met de eerste bladzij, zonder moeite komt overvloeien, en hij zich dus onmiddellijk met zijn geestelijk aanvoelingsvermogen in het beste, want beschaafdste en soliedste burgerlijk-aristokratische leven van zijn eigen land weet te staan.

De alles te doordringen trachtende literaire geest in mij, die diep-in mij leeft, neemt aan alles van het leven deel, maar poogt tegelijkertijd een beetje boven het vergankelijke tijdsgebeur te blijven zweven en zoo kan ik uit volle overtuiging verklaren: dit boek is er *niet* een van een paar jaren, noch zelfs van een generatie, neen, het staat, door zijn blijvende waarde wezenlijk bóven den Tijd.

Het geeft realistiek, zeer zeker, en wel eene heel nauwkeurig en tot in de fijne puntjes - doch zonder ooit overdadig te worden - afgebeelde, maar die tevens van een zóó sterke suggestieve kracht is, door het magnifieke menschlijke achtergevoel, waarvan het geheel doordrenkt werd, dat de Tijd, die zoo heel veel langzaam doet verouderen, er geenj vat op heeft noch krijgen zal. Ja, zelfs, al zouden de inrichting en de ideeën dezer wereld geheel gewijzigd worden - ik geloof er niet hard aan, want de revolutie's, die op het oogenblik over de heele aarde brommen, en hier en daar zijn uitgebroken, geven nog nergens zulke aanlokkelijke resultaten, dat het nuchtere, praktische verstand der groote massa's in de beschaafde landen er zich door meeslepen laten zal - maar al mocht het opgehitste onverstand voor een oogenblik de baas worden, en komt er een wereldontploffing van waanzin, die alles

wat zoo geheeten ‘burgerlijk’ is, in bloed van de aarde wegvaagt, dan toch zal, over een generatie reeds, de menschheid natuurlijk weer tot bedaren zijn gekomen, omdat wat thans zich ‘proletarisch’ noemt, op zijn beurt ‘burgerlijk’, dat is: rustig en verstan-dig zal geworden zijn. En dan zal men weer ‘Een Liefde’, dat eerst met al het andere, in den afgrond der vergetelheid voor goed scheen, weggezonken, uit de diepte omhoog halen, zooals dat in den tijd der naderende Renaissance, hoe langer hoe meer met de werken der klassieke Oudheid is gebeurd. En zoo goed als men dus thans die oude auteurs, al denkt men over sommige dingen anders als zij, nog altijd bewonderend leest, want ten volle kan genieten, zoo zal men alsdan Een Liefde opnieuw plaatsen op den rang, waar het len volle recht op heeft. Want dit boek, dat zoo vol is van diep-doorvoeld en eenvoudig-verteld leven is naar waarheid onsterfelijk, zooals al het van-de-diepte-uit komende wezenlijk- en waarachtig-menschlijke onsterfelijk is.

* * *

De een of andere haastige lezer, die vlug deze bladzijden doorvliegt en even snel oordeelt, zal zich misschien kunnen verbeelden, dat ik het vorige heb gezegd in wat men noemt een ‘geestdriftige’ bui.

Doch dan kan ik hem weer volkomen op zijn gemak stellen met de bedaarde verklaring, dat ik mij in mijn kritische artikelen nooit schuldig maak aan dat meer vage en vergankelijke ‘geest-driftige’ beweren wat men stemmingslyriek noemt. Stemmingen, dus oogenblikkelijke gemoedsaandoeningen heb ik altijd bewaard voor mijn lyrische verzen, maar als ik iets niet losjes-weg maar kalm-beredeneerd, zooals ik altijd doe, in proza zeg, dan is dat steeds een degelijk-onderlegde en ernstige overtuiging, die ge-kontroleerd is door mijn verstand. En nooit behoef ik dus te vreezen, dat men in lateren tijd mij betrappen zal kunnen op een oordeel, dat weerspreken zou wat ik vroeger heb gezegd. Hoogstens vul ik eens wat aan, en wijs b.v. op een bijzonderen karaktertrek van het eenmaal goedgevonden werk, die in vroegeren tijd niet zoozeer onder mijn aandacht gekomen was.

Ik heb het, toen ik dit boek in **1888** voor de eerste maal mocht lezen, gehad over de echt-Hollandsche huislijkheid van ‘Een

Liefde', zoowel als over het karakter van de hoofdpersoon. Doch op dit oogenblik, nu ik zoo veel verder ben gekomen, nu mijn letterkundig onderscheidingsvermogen, met den voortgang der jaren, hoe langer hoe geoefender is geworden, nu wensch ik het, met goedvinden mijner lezers, even te hebben over den stijl, over de wonderbaarlijk-suggestieve schrijfwijze van Van Deyssel, die in al haar eenvoud en kalm-gevoelde waarachtigheid, elk woord in zijn beteekenis, zijn onmiskenbaar-klaren zin onweerhoudbaar-direkt doet overspringen in uw graag-ontvankelijke hersens, daar deze bekoord worden door het luisteren naar den zich in korte melodieuse vlaagjes reppenden, doch dan weer, naarmate de stof het eischt, met lange golven werkenden stijl van den auteur. Ja, zóó sterk-innemend heeft Van Deyssel dit boek weten te schrijven, dat gij u voelt onder de lektuur, als werdt gij zachtj es maar krachtig weggetrokken uit uw eigen sfeertje van kleine bemoeiïngen en overpeinzingen, om te zweven, willig en makkelijk met dezen kunstenaar meê, in de door hem voor u opgeroepen sfeer van zijn verbeelding, waarin de door hem geschapene menschengroep aêmt.

Van Deyssel is altijd een uitstekend stylist geweest en gebleven, omdat de rhythmus van zijn proza de rhythmus is van zijn bloed. En zoo weet hij u door de krachtige pracht zijner woorden te dwingen, door hun vlug-beslissende en uitzeggende verzekerdheid te overreden of door hun zoetvloeiende aanschouwelijkheid tot een ander mensch te maken, omdat gij plotseling *zien* moet, wat hij zelf heeft gezien. 'Een Liefde' is eigenlijk geschreven als ware het in een hoogeren, in den idealen zin des woords, niet geschreven maar gesproken, spontaan en raak; zóó eenvoudig en natuurlijk volgen al die, in den beginne, korte, maar hoe verder men komt, langere en dan plots tot stevig-golvende perioden gewordene volzinnen op elkaêr.

Eerst kortere, zeg ik, en dan langere, wat geheel in overeenstemming met den zakelijken inhoud van het kunstwerk is, dat in den beginne kort-af als dagelijksch-reëel vertelt alleen, met een stil-vermoeden voorbode echter, in dat beweeg, van een uit de verte aandreigenden storm, die dan eindelijk waarlijk uitbreekt tot een innerlijk-gepassioneerd tafereel van diep-psychische ellende en lichamelijke verlatenheid, om dan weer rustig uit te vloeien, als

een branding doet, die wild door den storm wordt gejaagd op het strandvlak, dm de gelatene effenheid van het gewone, iedren-daagsche Zijn.

En uit dien stijgenden overgang van rust naar beweging, naar hooge en diepe, psychische ontroering, die ten slotte weer eindigt in een andere, een meer doorwerkte rust, kan men afleiden, dat Van Deyssel's gemoedlijkheid, zooals die in het begin blijkt, geenszins de gewone is der welbekende Hollandsche boeken van vroeger, die altijd geheel zichzelve, d.i.: gemoedelijk wist te blijven, ook al viel er iemand zijn hersenen stuk van alle trappen, of lag een ander op zijn sterfbed te krimpen van de pijn. Neen, de gemoedlijkheid van Van Deyssel is geen slapheid, maar de wezenlijk-echte van een diep- en rijk-verscheiden-levend mensch die zeer zeker wèl het stil-aangename van het gewone, daaglijksche kan genieten, maar daarnevens, zooals alle echte artiesten, ook voor het geweldige openstaat, voor het diep-innerlijk-zinkende en het hoog-op golvende, en die dus even voortreffelijk als hij het de kleine doet, ook de sterke emotie's en gebeuringen weet weer te geven in zijn Kunst.

Maar, o, dat eerste, dat meer tamme gedeelte, zooals men het zou kunnen noemen, van het boek - daar moet ik het nu nog even over hebben, omdat ik het, dertig jaar geleden, niet nadrukkelijk genoeg, geloof ik, besprak. Want men moet zelf eerst wat ouder zijn geworden, en tot innerlijk vast-staand weten van de wereld zijn gekomen, vóórdat men het ten volle genieten, het tot op zijn diepste waarde doorvoelen kan.

En daarom nu juist is de auteur Lodewijk van Deyssel zoo bijzonder - ik wil niet zeggen: groot, want dat zou een banaal kompüment kunnen lijken en van komplimenten maken heb ik geen verstand - neen, zeer bijzonder is deze Nederlandsche mensch-en-schrijver, omdat hij, als jonge man reeds, dat klein vriendlijke in zich voelde en er kunst van wist te maken, al lag reeds destijds zijn grooter en eigenlijk, zijn hartstochtelijk Zijn daarnaast.

Het praten-in-zijn-kunst, zooals ik het van Van Deyssel noemde, d.i.: het fijn-geanimeerd en precies-juist weergeven met simpele woorden van wat men beschouwt als gewone, daaglijksche dingen, is het praten van een mensch, die bij dat praten geïnspireerd wordt door een harmonisch-bewogen binnenste, dat zacht in hem te zingen

schijnt en dus de woorden, die het hooren doet, te maken weet tot een soort van prettige proza-muziek.

Ja, die heel subtiele proza-muziek van den romanschrijver Van Deyssel: men moet natuurlijk eenige literaire beschaving bezitten om haar te hooren en te verstaan. De gewone mensch, die weinig leest, wordt nog wel eens getroffen door z.g.n. lyrisch proza, waarin de zinnen vlug voortloopen en snel op elkander volgen, maar haast ieder die eenig talent heeft, is in staat om Van Deyssel na te doen hierin; doch het beteekent dan niet veel, omdat het meestal slechts een manier is, daar ieder met wat vaardigheid zich kan laten gaan op den uiterlijken zwier zijner volzinnen, zonder dat er veel wezenlijke emotie achter te schuilen behoeft. De nu vergeten Haafner had daar den slag van, en ook Multatuli heeft in sommige zijner jeugdwerken zich er wel eens onbewust schuldig aan gemaakt.

Van Deyssel echter, als iedre echte kunstenaar, al bruist het in hem en ziedt het in hem, zooals in ‘Een Liefde’; over de schoonheid van het leven, dat hij om zich heen, of in zijn herinnering ziet, hij weet er altijd in zijn epiek voor op te passen, om lyrisch te zijn. Zelfs in haar heftigste, ja hartstochtelijkste momenten van uitzegging, weet zijn Kunst hier episch van toon te blijven, en wij verliezen dus, ook zelfs daar, waar de spanning op het sterkst is, geen oogenblik den indruk, dat de schrijver *niet* in de eerste plaats aan zijn eigen gemoedsbeweging, neen, dat hij vóór alles aan de verklanking der werklijkheid gedacht heeft, en dus op en de op epicus bleef.

Maar toch, ondanks dit onmiskenbaar-epische van ‘Een Liefde’ daar alleen de strenge logica der reëele en psychische gebeuringen, in hun onderling verband, den loop der geschiedenis regelt, lijkt deze schepping - en dit is het zeldzaam-makende ervan - tegelijkertijd als voortgekomen uit een rustig-vaste maar diepe gemoedsaandoening, zoodat men soms bijna het vermoeden krijgt, dat de schrijver, door deze zijne verbeelding eener hem vreemde werklijkheid henen, min-of-meer gevoelsmomenten uit zijn eigen levensgebeuringen spelen ziet. Maar toch, al zou dit zoo wezen, heeft zijn fijn-voelende kunstenaarsgave er niettemin voor weten te zorgen, dat dit persoonlijk-gevoelde nooit als iets lyrisch naar voren komt, maar steeds diep in zijn diepsten geest als een stuwend element der bezieling blijft.

Inderdaad, zoowel door die achteraffe, diep-verstoken blijvende bewogenheid, die ieder zinnetje van Een Liefde van binnen-uit doet leven, als tegelijkertijd daarmee door de koel-scherpe observatie-macht, die het andere element in Van Deyssel's psychiek is, en die alle détails van den roman als te etsen wist, is Een Liefde geworden tot het beste kunstwerk van grooteren omvang wat het laatste kwart der vorige eeuw in de Nederlandsche letterkunde omhoog deed staan.

Ofschoon, ik weet het nog niet precies. Want is Een Liefde het van fijne levensaanvoeling volle, aan warme levensuitbeelding rijke, geniale werk van een, in al zijn- jeugd, toch reeds gedeeltelijk volgroeiden, want zijn exuberantie langs harmonische lijnen leidenden jonger, man, De Kleine Republiek daarentegenover is het werk van een geheel tot rijp weten gekomenen mensch, die tot vaste lijnen beeldhouwt wat hij gezien heeft en zelf ondervond. En al laat zijn vindingsvermogen hem daarbij geenszins in den steek, de koelere uitbeeldingsmacht van het reëele heeft toch de overhand behouden boven de stemmingsrijkere schilderingen van het eerste boek.

En 't is dus maar de vraag, aan welke van deze beide soorten kunst de lezer zijn voorkeur geven zal. Hetgeen ten slotte toch ook weer van minder belang is, omdat beide romans in elk geval blijven behooren tot de uit de eigen kracht des kunstenaars geborene scheppingen, die niet door de stormen van den Tijd kunnen vergaan.

III

O, ja nog een kleinigheid. Het doet mij genoegen te kunnen konstateeren, dat de heer v.d. Wal in ‘Het Vaderland’ zijn bezwaar tegen de ‘Tachtigers’, n.l. dat zij zich van het leven af zouden wenden, terug getrokken heeft. Hij erkent nu, dat zij het leven ‘bewonderend aanschouwen’, dus precies het tegenovergestelde doen van wat hij ons vroeger verweet.

En daar men nu niet bewondrend dus diep en sterk-voelend aanschouwen kan, zonder het aanschouwde psychisch, doorgemaakt, dus grondig gekend en doorvoeld, of m.a.w. ‘beleefd’ te hebben, zijn de heer v.d. Wal en ik het geheel met elkander eens, en was zijn verzet tegen een uitdrukking uit mijn jeugdstuk over Jacques

Perk waarin ik slechts vluchtig kon aangeven, wat ik later precieser en deugdelijker heb uitgewerkt, dus tamelijk onhoodig. Immers, daarna heb ik, nu **40** jaren lang reeds, in tal van kritieken hetzelfde gezegd met mijn eigen woorden, als wat nu de heer v.d. Wal met de zijne doet. En ik kan er dus verder het zwijgen toe doen, na hem nog even opmerkzaam gemaakt te hebben op het hierboven in antwoord op de ontboezeming van den heer Coenen geschrevene, waardoor ook zijn inzicht hier en) daar gerijpt worden kan. Waarlijk, meneer Coenen en waarlijk meneer v.d. Wal, en ook waarlijk meneer A. B. C. en D., en wie er nog meer is, of zou willen komen, al zou het tot de letter Z toe moeten zijn: ik weet door mijn ervaring: De Nieuwe Gids sub pondere crescit, en de lieden die gij, heeren communisten en andere ‘isten’ zoo gaarne ‘dood’ zoudt willen dekreteeren, ‘se portent assez bien’!....

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

Het centrum der politieke belangstelling in ons land ligt op 't oogenblik niet in ons Parlement.

De Tweede-Kamer is met vakantie naar huis.

Haar leden moeten wat uitblazen van het vele en harde werken wat zij de laatste maanden gedaan hebben en dat eindigde met de aanneming vani de onnoodige anti-revolutiewet en met de wijziging der onderwijswet, die den doodsteek aan ons openbaar lager onderwijs zal toebrengen.

Toen was de Eerste-Kamer aan de beurt.

Maar even als altijd werd van haar werk weinig notitie genomen.

Men weet wel zoo'n beetje vooraf wat onze Senatoren zeggen en doen zullen. Het lot der wetten, die daar in behandeling komen, is gewoonlijk al bekend. Verrassingen zijn er niet mogelijk. Wat de Senatoren zeggen, is van ouds bekend. En voor de rest gelooft men 't wel.

Aan de wet op het Lager Onderwijs is men nog niet toegekomen; die wordt voor het najaar bewaard. Men vond, dat daar zoo'n haast niet bij was.

Maar men vond de anti-revolutiewet veel urgenter. Die moest nog vlug even worden afgedaan. Want als er plotseling eens revolutie kwam....! Je, kan die Troelstra en die Wijnkoop toch nooit vertrouwen, niet waar?.... En in het morphine-paleis, wat het gebouw van onze Eerste-Kamer is, waar iedereen in den politieken slaap valt, is men toen gauw aan 't herkauwen gegaan van wat men aan de overzijde van het Binnenhof heel wat frisscher al gezegd had. Zelfs sociaal-demokraten als Vliegen en Mendels, die, toen zij nog leden der Tweede-Kamer waren, dikwijls vol temperament uit den hoek konden komen, praatten ook als in een politieken droomtoestand wat algemeenheden over dit wetje na.

En nu kan Nederland gerust wezen: - nu dit wetje er is, zal en kan er geen revolutie meer in ons land komen.

Maar wij zeiden 't al: het centrum der politieke belangstelling ligt op 't oogenblik niet in ons Parlement.

Als er in deze zomermaanden van belangstelling in de politiek nog sprake kan zijn, dan is dit geweest in de rede, waarmee Treub de vergadering van zijn Economischen Bond heeft geopend, en waarin hij zijn volgelingen een voor velen onaangename verrassing heeft bereid.

Toen in **1917** deze bond werd gesticht - zoo redeneerde hij - hadden de oprichters de hoop, dat er ook onder de streng-godsdienstigen in Nederland een betrekkelijk groot aantal zou zijn, die zonder ook maar eenigszins tekort te doen aan hun godsdienstige overtuiging, zouden erkennen, dat thans ter wille van het behoud, ook van dat hoogere goed, samenwerking ook met niet-dogmatisch geloovigen en zelfs met niet-geloovigen door de omstandigheden geboden was.

Maar - zoo zouden wij willen vragen - hoe is het mogelijk, dat een man als Treub, die toch geacht mag worden de kaart van het land te kennen, zoo naïf kon zijn als mogelijk te veronderstellen en in ernst te gelooven, dat een volgeling van Rome of van Dordt met zijn kettersche volgelingen in de politiek mee zouden willen gaan? Op zulk een averechtsche veronderstelling moest toch immers een ontgoocheling volgen.

Nu, die is dan ook gekomen, en Treub heeft dit in zijn openingsrede, ofschoon wel wat laat, moeten erkennen. De geloovigen zijn er niet ingeloo-pen en hebben niet gebeten in het lokaas, dat de Economische Bond ze zoo smakelijk had voorgezet.

En op een eenigszins zuur-zoeten toon verklaarde de leider van dien bond dan ook: ‘Het feit is niet te miskennen, dat de groote meerderheid zoowel van onze orthodoxe protestanten als van onze geloovige katholieken zoozeer verpolitiekt is, dat zij voor samenwerking met landgenooten, die, al zijn zij minder dogmatisch, niet minder religieus behoeven te zijn aangelegd, niet is te vinden. Daardoor is de Economische Bond tegen wil en dank en tegen de bedoeling zijner oprichters naar den politiek-vrijzinnigen kant gedrongen.’

Nu de truc dus niet gelukt is en nu geloovige protestanten en geloovige katholieken er niet ingeloopen zijn om zich als hulptroepen van den Econo-mischen Bond te laten gebruiken, nu wil de heer Treub in dien bond de politiek maar over boord gooien en meent hij, dat ‘de tijd gekomen is om met ernst te overwegen of men niet hetzij tot een fusie, hetzij althans tot een zeer nauwe samenwerking kan komen’.

Hij wil de Economische Bond dus als politieke partij opheffen.

De heer Treub heeft altijd als een man van invallende gedachten en alst een wispelturig politicus gegolden. Lang heeft hij 't nooit bij een-en-dezelfde partij uitgehouden. Hij is begonnen als een der groote mannen van de radicale partij en heeft als zoodanig zijn naam gemaakt. Heeft hij vervolgens geen deel uitgemaakt van de Liberale Unie? Is hij later niet naar de Vrijzin-nig-Demokratische Partij overgegaan, in welke hij een tijd lang een leidende rol heeft gespeeld? Heeft hij deze wederom niet verlaten, om onder den naam van den Economischen Bond een eigen partij te stichten?

En wil hij nu zijn laatste, politieke geesteskind weer om hals brengen?

Neen, niet volgens zijn beweren.

't Schijnt er hem alleen om te doen te zijn, om de politiek uit den Economischen Bond te bannen.

Wat hem daarbij bezielt, wat hem daarbij voor oogen speelt, is in een man als Treub, wiens heele leven in politiek is opgegaan, die gansch ver-

politiekt is en dien men zich zonder of buiten de politiek niet kan voorstellen, niet recht duidelijk en tot nu toe een zielkundig raadsel.

Maar hoe dan ook, hij wil, in zijn bond, de politiek, die hij er zich niet in gedacht had, en er ter kwader ure ingekomen is, weer uit hebben. En is zij er eenmaal weer uit, is de E.C. gezuiverd, dan wil hij dien in de toekomst gebruiken om - zooals hij met den naam heeft willen aanduiden - de ekonomische vraagstukken van den dag te gaan bestudeeren.

Die bond zal dan overblijven als een soort van volksuniversiteit van Treub, waar kollege's zullen worden gegeven over zijn artikelen in de ‘Vragen des Tijds’, en waar men onder elkaar de ekonomische waarheden onder zijn leiding en voorlichting zal trachten uit te vorschen.

Dat een man als Treub zich op den duur niet in de politiek in den Econo-mischen Bond, die hem in de Kamer noopt om samenwerking te zoeken met plattelanders, met middenstanders en met iemand uit het amusementsbedrijf als Henri ter Hall, op zijn plaats kan blijven gevoelen, zou niet behoeven te verwonderen. Dat is geen politiek milieu voor hem; in dat gezelschap hoort hij niet thuis. En dat hij dit alles zou willen afschudden, zou men zich best kunnen voorstellen.

Maar wat zou er dan van den Economischen Bond overblijven?

Wanneer die bond een dispuutkollege voor ekonomische vraagstukken werd, zou het ledental snel slinken. Als men den aard en het gehalte van zijn leden kent, dan weet men ook, dat de overgroote meerderheid van die leden zich voor die vraagstukken slechts zeer oppervlakkig interesseeren. Daarvoor zijn zij ook geen lid van den E.B. geworden. Zij wilden en willen politiek. En in den Economischen Bond zagen zij een nieuwe politieke partij. Vandaar dat zij toetraden.

Maar er is nog meer.

Als men ook eens die leden hoofd voor hoofd monstert, dan zal men gauw tot de ontdekking komen, dat er vele deserteurs van andere partijen onder voorkomen, die hun vorig partijverband hoofdzakelijk om redenen van persoonlijken aard verlaten hebben: - uit gekrenkte ijdelheid; uit teleurstelling dat de verdiensten, die zij in eigen oogen bezitten, niet genoeg gewaardeerd werden; of dat zij te lang naar hun zin op een kandidatuur voor een of ander kollege moesten wachten.

Al die teleurgestelden zijn naar den E B. overgeloopen in de hoop, bij die nieuwe partij spoediger bevrediging hunner persoonlijke verlangens te zullen vinden.

En als men nu ziet wie sinds de laatste verkiezingen voor den Economischen Bond in Gemeenteraden, Staten, enz. zitting hebben gekregen, dan is 't duidelijk, dat zij in die verwachting niet bedrogen zijn uitgekomen.

Maar neemt men dezen personen de politiek nu weer af, dan is voor hen het doel van hun lidmaatschap van den E.B. er af en zullen zij zijn gelederen weer verlaten. Hun blijft dan niets anders over dan met hangende pootjes terug te keeren tot een der partijen, die zij ter kwader ure verlaten hebben.

En wij meenden dus in den aanvang gerust te mogen zeggen, dat het centrum der belangstelling in de politiek dezer dagen niet ligt in wat in de

Kamer is behandeld, maar wèl in de plannen van den heer Treub om tot een fusie of nauwere samenwerking van de partijen van links te komen.

Is die fusie noodig? Is die samenwerking in de huidige omstandigheden gewenscht? En wordt zij door de partijen van links gevraagd?

De courant 'Het Vaderland', een der organen van de Liberale Unie, die bij de laatste Kamerverkiezingen er heel slecht is afgekomen, heeft reeds een beschouwing aan de zaak gewijd en er op gewezen, hoe verdeeld men links is en hoe zwak de vier partijen der vrijzinnigen zijn. Aan de hand der cijfers der laatste Kamerverkiezingen heeft dit blad een berekening gemaakt, dat ¼ van het kiezerscorps rood stemt; het is bewezen, dat de Roomsch-Katholieke Partij op bijna **1/3** van alle stemmen beslag legt; het is eindelijk óók gebleken, dat alles wat tusschen rood en zwart begrepen is, niets uitgezonderd, alle stemmen bij elkaar geteld, te samen nog niet ¼, zegge één vierde part van het kiezerscorps omvat.

En hoe is het plan van den heer Treub nu ter linkerzijde ontvangen?

De heer Rink, de leider der Unie-Liberale Kamerfraktie, heeft 't eerst zijn stem doen hooren en hij verklaarde er sympathiek tegenover te staan; hij voelde er veel voor. Maar er waren z.i. ook bezwaren.

'Het denkbeeld van verbroedering met sommige bestanddeelen van de rechtsche partijen, een voorloopig geheel onuitvoerbaar denkbeeld, gelijk honderdmaal tevergeefs betoogd is, - zoo schreef hij in zijn orgaan - wordt nu toch eindelijk ook door de meeste aanhangers er van prijs gegeven. Wil men zich versterken, wil men den geoorloofden wensch bevredigd zien, om niet alleen invloed zijner beginselen in wetgeving en staatsbestuur te verspelen, dan is men aangewezen op de naaste geestverwanten van vrij-zinnigen huize.

Dat het hier, om redenen die niet uiteen gezet behoeven te worden, een uiterst moeilijke, bizonder delicate zaak geldt, waarbij offers van verschillenden aard gevraagd zullen worden, waarbij de eischen, die men tot dusver aan samenwerking stelde, misschien zullen moeten worden herzien en waarbij wellicht ten deele afstand zal moeten gedaan worden van gedurende langen tijd geliefkoosde inzichten, schijnt ons niet twijfelachtig.'

De opinie van dezen leider van de Liberale Unie komt dus eigenlijk hier op neer: 'Er zijn wel bezwaren, maar, enfin, laten wij 't er maar op wagen'.

De 'N.R.Ct.', een orgaan der Oud-Liberalen, werd blijkbaar door het plan van den heer Treub overvallen en wist zoo gauw niet wat het zeggen zou. Daar zij de zaak toch niet kon doodzwijgen en haar lezers verwachtten, dat zij ze eenige voorlichting zou geven, liet zij zich, als altijd haar gewoonte is, zeer voorzichtig uit en hield zij een slag om den arm.

Voor een amalgama van de vrijzinnigen, gelijk de Liberale Unie sinds jaar en dag nagestreefd heeft, lijkt haar de tijd nog niet rijp.

Toch meent zij, dat de heer Treub er goed aan heeft gedaan zijn gedachten op het oogenblik uit te spreken. Want, zegt zij, zoo er iets van zal komen, is het nu de tijd, nu nog een voldoend lang tijdperk ons van de nieuwe verkiezingen scheidt, en dus de gelegenheid tot overleg en publieke beraadsla-

ging ruim open staat, het vraagstuk aanhangig te maken. Men staat op het oogenblik ook nog vrijier voor eene beslissing, dan wanneer eene stembus te zeer in het zicht komt.'

Dit orgaan durft zich dus nog niet uitspreken; het durft nog geen leiding aan de publieke opinie te geven; het wil eerst de kat eens uit den boom kijken en sust zich in slaap met de overweging, dat er nog geen haast bij is, want de Kamerverkiezingen zullen eerst over een paar jaar plaats hebben.

Een ander orgaan der Oud-Liberale Partij, de 'Nieuwe Crt.', stemt op menig punt met de door den heer Treub ontwikkelde gedachten in, maar voor samensmelting met de liberale partijen is aanvaarding van derzelver beginselen onmisbaar.

Mr. Treub's oproep beschouwt het blad meer als een spontane kreet van den leider persoonlijk, dan wel als een bewijs voor een zorgvuldig voorbereide aktie. De Economische Bond zal zelf later over het denkbeeld een beslissing nemen.

Zoo staan de zaken er voor, tenminste bij twee der bij de fusie of samenwerking betrokken partijen.

En hoe denken de vrijzinnig-demokraten er over?

Als partij heeft zijn zich nog niet kunnen uiten; daartoe heeft de tijd ontbroken.

Maar kan deze zaak voor haar wel een kwestie zijn?

Kan er voor haar iets aanlokkelijks schuilen in het vooruitzicht, dat bij een fusie in de toekomst een horde oud-liberalen, plattelanders, middenstanders, unie-liberalen en menschen uit de amusements-bedrijven haar gelederen komt binnenstormen?

't Zijn gasten, waarop zij nooit gesteld is geweest.

En wat is er voor haar voor samenwerking te zeggen? Op welke punten zou zij met de vreemde elementen, waar allerlei konservatisme, benepen vakbelangen en dubbeltjesangst onder schuilt, moeten samenwerken?

Trouwens, de kwestie om een vrijzinnig blok te vormen, is al meer aan de orde geweest, o.a. nog bij de laatste Kamerverkiezingen, toen de Liberale Unie, evenals nu, er erg warm voor was geloopen.

Maar de vrijzinnig-demokraten hielden zich offside; zij voelden er niets voor; zij houdt niet van een opportunisme, waarbij de zuiverheid der beginselen in het gedrang kan komen.

En hun standpunt van vroeger is bekend.

Zij zegt: wij vormen een demokratische partij, en de scheidingslijn onder de vrijzinnigen loopt langs het konservatisme en de demokratie. Al wie de-mokratisch van aanleg en temperament is, kan tot ons komen en zich bij ons aansluiten. Wie 't niet is, kan aan de andere zijde van de scheidingslijn blijven.

Nu moet ieder maar weten wat hij doet. Maar wij zijn geen politieke mestvaalt, waar de andere partijen hun afval op kunnen gooien. Wij zijn heusch niet gesteld op een hutspot van alles wat met zich zelf in de politiek geen weg weet; wij zijn geen toevluchtsoord voor politiek onbehuisden. Onder-

schrijft gij onze beginselen volkomen, komt dan tot ons; zoo niet, zoekt dan uw troost elders.

Maar wij zitten niet op het vinkentouw om alles wat er rondvliegt, op te vangen of te verschalken.

Wij hebben den trots van onze beginselen.

En er is geen reden, waarom zij nu, tegenover het fusieplan van den heer Treub, een ander standpunt zou gaan innemen.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Velen van hen, die voor den oorlog van het Fransche volk hielden, hadden er hun hart niet enkel aan geschonken omdat het in de familie der volken zich kenmerkte door die beminnelijke eigenschappen van den geest, nog eêr dan van het gemoed, welke voor het leven een element zijn, dat in waarde slechts overtroffen wordt door het geluk-zelf. Het was öök, omdat zij het hadden leeren zien in het aureool zijner revolutie van '89'. De opstand van het Nederlandsche volk tegen Spanje was, op zijn best beoordeeld, een strijd om den geloove: het doel gewetensvrijheid. Die van het Engelsche volk tegen de Stuarts gold de handhaving van reeds in het *Magna charta* verworven rechten. Maar de Fransche revolutie, in reactionaire geschiedschrijving belasterd, was de eerste bewuste poging der onderdrukten om zich van hun onderdrukkers te ontslaan, en, hoe erg de ontnuchtering welke er op volgde, -van haar dagtee-kent het eerste grijpen door de overheerschten naar de dictatuur. 'Wat *is* de Derde Stand'? vroeg de abbé Siéyes. 'Niéts! Wat behóórt hij te zijn? Alles'.

Daarom ook hadden wij het Fransche volk lief. Dit volk bezat alles, wat, op een afstand, tot het gemoed spreekt; alles in die gulden middelmatigheid, welke voor de meeste onzer op zich zelf reeds een deugd is. Het bezat zijn litteratuur en kunst, zijn geest en goeden smaak, zijn helderheid van levenskijk en de nauwkeurigheid om zijn waarnemingen te kennen te geven, zijn bekoorlijke taal, - een geparfumeerde bedelares, volgens Monsieur de Voltaire - en wij vergaten zijn heerschzucht, zijn belachelijke zelfingenomenheid, zijn ontwetendheid van alles buiten zijn grenzen, wijl het Fransche volk ook aan de menschheid die eerste poging harer maatschappelijke vrijheid had geschonken.

Zie nu dit zelfde volk, bewonderenswaardiger dan ooit in den oorlog, in zijn houding tegen de nieuwe, hondervoud krachtiger poging van het Bolsjewistisch Rusland, om de menschheid vrij te maken. Er zal hier van deze vrijheidsbeweging het minst gezegd worden: het Bolsjewisme overtreft de revolutie van het Fransche volk zoovele malen in dwaling, misdaad en afschrik, als het die te boven gaat in heil voor de toekom-

stige menschheid. Zoo min als het anderen volken mogelijk bleek, welke krachten hun heethoofden, volksmenners en jonge geestdriftigen ook daartoe inspanden, om de Fransche revolutie klakkeloos na te volgen, terwijl toch haar heilzame invloed maatschappij, leven en hart van allen dooradem de, is het thans mogelijk, dat eenig ander volk het Bolsjewisme, zooals het in Rusland bestaat, op zijn leven toepasse, hoe verleidelijk dit velen moge schijnen. Het kan niet. Alles kan, maar dit is onmogelijk. In Rusland waren de toestanden zooveel eenvoudiger dan in onze uit vele elkaar tegenstrevende elementen samengestelde Westersche maatschappijen: twee godsdiensten, de Grieksch-orthodoksche en, veel geringer in aantal, maar van krachtiger van geest: de Joodsche; twee klassen: de verdrukkers met hun oppervlakkige Oost-Pruisisch militairistische door een Fransch geestesvernisje verluchte, aan hun Tartaarsch volk opgelegde beschaving; de verdrukten: Oosterlingen, onwetend maar kinderlijk onderworpen, vriendelijk van hart, maar overgegeven aan siedende driften, geweldig in deugd en ondeugd, maar onbeschaafd: Slavenzielen in dubbele beteekenis. Waarom dan die vrees in de Westersche landen voor het Bolsjewisme? Omdat er ook daar verdrukten en verdrukkers zijn, zij 't ook in gematigder zin, en de eerste in den dageraad, welke daarginds op komt, het licht begroeten, dat ook hun vrijheid zal zien, en de andere het eind hunner macht. Dit is de eenige overeenkomst. Maar welke verschillen en hoe diepgrijpende, tusschen Russische toestanden en.... neem die van Engeland tot voorbeeld van alle andere Westersche volken. Hoe luid volksmenners ook schreeuwen, hoevéél geestdriftigen den onterfden ook belooven, hoezeer deze door armoede, onwetendheid en gevoel van aangedaan onrecht de Russische revolutie reeds morgen over hun volk willen oproepen: er blijft altijd de langzaam in democratischen zin gegroeide maatschappij, het rijk-geschakeerde partijleven, het krantenlezend volk gewoon althans aan een minimum van zelfstandig denkent Is de Bolsjewistische dageraad daarom minder schoon, zal de dag der vrijheid daarom minder lichten over het Westen? Zooals de Fransche revolutie tijdens haar woede, en nog lang na haar ondergang in gruwelijke reactie, zelfs heden nog, werd en wordt belasterd en toch is haar invloed weldadig geweest tot voor de verst-verwijderde volken der aarde, zoo wordt wel het licht van den Bolsjewistischcn dageraad verduisterd door gruwelen, welke door niemand, die nadenkt en door zijn geestdrift niet bedwelmd is, voor zijn volk zou willen oproepen. Deze zijn dan de gereede aanleiding voor alle stormloopende reactionairen om ook die honderdvoud belangrijker, veel dieper ingrijpende, door niets meer te onderdrukken revolutie te lelasteren. Doch ook voor haar geldt het Arabische gezegde: ‘al blaffen de honden, de karavaan gaat door’.

De felste reactie tegen deze revolutie, welke een wedergeboorte der menschheid te kennen geeft, komt uit dat Frankrijk, door zoovelen bemind, vooral om zijn revolutie van honderd dertig jaar geleden. In alle landen heeft het kapitalisme zich geconcentreerd en versterkt tot een strijd op leven en dood tegen de opdringende legerscharen van het Prole-

tariaat, dat onder het hoog opgeheven roode vaandel, luid zingende het lied der Internationale met heerlijke bevlieging aanstormt op de vesting Brandkast. Temeer is deze menschheid van morgen onoverwinnelijk, omdat zelfs de Roomsch-Katholieke Kerk reeds zijdelings meestrijdt. ‘Wat is het Proletariaat? Niéts! Wat behoort het te zijn? Alles!’ zou heden een harer verlichtste dienaren kunnen zeggen. Het is reeds vèèl. Iri de dronkenschap van zijn onverzoenlijken haat tegen Duitschland en door den roes zijner verpletterende overwinning nog verergerd, heeft het Fransche volk het woord edelmoedigheid uit zijn woordenboek geschrapt, en het roept luide, dat het Duitsche nog niet gehèèl, nog niet genoeg overwonnen is, nog niet voldoende verpletterd onder de hakken der Geallieerden en Geassocieerden. Maar er is niet alleen Duitschland, dat Frankrijk; er is het Bolsjewisme, dat het Kapitalisme, in het bijzonder het Fransche, bedreigt. Er zijn die twee, wier vereeniging alleen te voorkomen is door het steeds voor Frankrijk zoo aantrekkelijk Polen. Daarom moest dit versterkt en opgejaagd worden tegen de Russen en, in Opper-Silezië, tegen de Duitschers.

Wat geldt voor het Fransche volk van **1920** *le jour de gloire* van **1789**? Het Bolsjewisme en zijn eigen ‘C.G.T.’ mogen roepen: ‘Vrijheid’! zijn groote en kleine kapitalisten antwoorden: ‘onze leeningen’. Zij beweren, dat het Bolsjewisme het Russische volk geen vrijheid gegeven heeft, maar slechts dictatuur van enkelen. Accoord! Maar toen de dochter der Marseillaise, de Fransche republiek - God beter' 't! - een alliantie sloot met het Czaristische Rusland, werd dit toen minder door een dictatuur beheerscht, dan die van Trotsky en Lenin. Het was een monsterverbond, waarmee het kapitalistische Frankrijk den oorlog voorbereidde, waaruit het thans, den Bolsjewistischen opstand ten spijt, zegevierend te voorschijn getreden is. En zoo is het goéd. Het leven zou niet langer waard geweest zijn er voor te ademen, indien het Pruisische militairisme had overwonnen. Wij zijn dankbaar, dat Frankrijk overwonnen heeft. Met heel ons hart, dat niets liever verlangt dan het te kunnen blijven liefhebben, gunnen wij het die overwinning. Maar het heeft daarbij wel droevig veel van onze sympathie ingeboet, ondanks, dat zoovele onzer het de voeten kussen, en het Fransche volk sterken in zijn dwaling, dat het zooveel uitnemender is dan alle andere, en het dus niet noodig heeft tot hen af te dalen. Als Mohammed niet tot de bergen komt, dan komen de bergen wel tot Mohammed. Waarom zou het Fransche volk notitie nemen van andere beschavingen, als deze zelf erkennen slechts slappe navolgingen te zijn der zijne? Zoo beweren immers de Franco-maniakken.

Alles wat er in de wereld gebeurt, draait om den strijd tusschen het Kapitalisme, zooals dit in Frankrijk, en het Proletariaat, zooals dit in Rusland verkernd is, met het verschil, dat het internationale Kapitalisme een eenheid vormt, immers aan het einde zijner organisatie, en het Proletariaat, nog aan zijn begin, in zich zelf verdeeld is, en niet anders dan verdeeld kan zijn, omdat het leven en toekomst zelf is. Naarmate

het Fransche kapitalisme in zijn strijd om zich met alle geweld te handhaven meer naar rechts dringt, duwt het de internationale arbeidersbeweging meer naar links.

Door Frankrijks hulp hebben de Polen de op Warschau aandringende Bolsjewisten achteruit geduwd en verslagen, de Poolsche waanzin herleeft. Het Kapitalisme juicht reeds, dat daarmee aan het Bolsjewisme een eind komt. Maar het Bolsjewisme is niet een leger, het is een idéé, en dit is allerminst verslagen, leeft, integendeel, in de harten aller onterfden. Tegen den wil harer bondgenooten in heeft de Fransche regeering in de Krim generaal Wrangel, een Baltischen jonker, die zich verkleedt als kozak, als 'wettige regeering' in Rusland erkend, op het oogenblik, dat er te Londen over een vrede met Sovjet-Rusland gedacht werd. Die vrede wil Frankrijk niet, zoolang zijn kapitalisten niet door de Sovjets hun leeningen aan de vroegere onderdrukkers van het Russische volk gewaarborgd krijgen. 'Het edelmoedige Frankrijk?' Rente! 'Het geestige Frankrijk'? Rente! 'Het Frankrijk der revolutie'? Rente! 'Een nieuwe rente en een nieuw gebuit', als Lenin er maar toe gebracht kon worden voor de leeningen aan Vadertje Czaar goèd te staan, en, nog beter, nieuwe leeningen tegen nieuwe rente te vragen. Rente stinkt zoo min als de hoofdsom. Dit wist Vespasianus reeds, en de Fransche kapitalisten zouden in- staat zijn, om haar met eigen handen te halen uit het in hun neusgaten stinkendste Bolsjewisme, indien dit er maar toe kon gebracht worden öök een klein beetje kapitalistisch te doen.

Gelukkig is het daarvan de ontkenning; gelukkig kunnen daarom de proletariërs van alle volken - zelfs zij die om niets van alles wat hun lief is, het, zooals het daar in Rusland is, in hun eigen land willen overnemen - er zich stevig aan vast houden. Vraag het eens aan Lloyd George wat de arbeiders van zijn land over het Bolsjewisme denken; vraag het eens aan Giolitti, in Italië: staatslieden, acrobaten op het slappe koord der politiek, die, zoolang de Bolsewieken aan de winnende hand zijn, links, en niet zoo gauw als, door Frankrijks hulp, de Polen, réchts overhellen. De Bolsjewieken hebben te gauw victorie gekraaid, dat is waar. Nu kraaien de Polen, en Frankrijk kraait victorie. Dat is oók waar. Maar het Kapitalisme kan op den duur niet op tegen het Proletariaat en dit steunt het Bolsjewisme. Ook dit is waar. Het steunt dit, op de wijze zijner negatieve almacht: door de werkstaking. En al is ook het Kapitalisme nog levend genoeg om de staatslieden, acrobaten op het slappe koord, aan te trekken, zóó, dat zij er soms duizelig bij worden, de arbeiders, die in alle landen hun regeeringen toeroepen: 'blijft met je handen van het Russische volk af'! zijn dit niet minder. Het eerste ministerieele slachtoffer is reeds door hun invloed gevallen: onze *immense* vriend Hymans, die met zijn vrienden ons zoo gaarne zou hebben willen berooven van Zuid-Limburg en zijn kolenmijnen, en van Zeeuwsch-Vlaanderen met de Schelde. Zij zullen het niet hebben. De

Bolsjewistisch-gezinde arbeiders, overal ter wereld, tot in België, roepen hun oók ten dien opzichte toe: ‘blijft er met je pooten van af’!

Ondanks alles, ondanks dat het Fransche kapitalisme elk oogenblik den toekomstigen vrede in gevaar brengt; ondanks dat het telkens laat blijken te beseffen, dat het niets, indien niet op de Proletariërs de zekerheid van zijn voortbestaan in de toekomst gewonnen heeft; blijft toch de hoop bestaan, dat de menschheid den laatsten oorlog beleefd heeft, wijl de vereenigde arbeiders zich hoe langer hoe zelfbewuster tegen oorlog verklaren. Te Kopenhagen de internationaal vereenigde metaalwerkers, te Genève de mijnwerkers, te Brussel de zeelieden, alle arbeiders zijn in hun congressen eenstemmig tegen den toekomstigen oorlog, en tegen hen, die dit nieuwe onheil voorbereiden. Allen vereenigen zich in de kreet: ‘weg met het Kapitalisme, handen van het Soviët-Rusland af’! Gelukkig begint de menigte ook in Frankrijk na te denken. Duitschland zal weldra een leger hebben van honderdduizend man beroepssoldaten, maar geheel de Fransche jongelingschap zal twee jaar levens moeten doorbrengen in de kazernen. ‘Dit beteekent, zegt een Fransch blad, dat terwijl de jeugdige Duitscher bevrijd is van de *drill* door den *Feldwebel,* de overwinnaar daaraan twee jaar van zijn leven moet offeren. De jonge en tallooze Duitschers zullen zich zonder oponthoud kunnen toeleggen op dien- economischen oorlog, waarin zij de gelegenheid hopen te vinden tot revanche. Zij zullen doktoren, ingenieurs, chemisten, enz. zijn, twee of drie jaar vroeger dan de jonge Franschen. Zij zjullen van de universiteit naar de fabriek gaan, terwijl de Franschen naar de kazernen moeten, en op die wijze zullen zij verreweg de meerderen zijn in dien internationalen wedloop om het leven.’ Ook deze klacht onderstelt een toekomstigen strijd. Maar welk een andere strijd reeds, dan zij die van niets droomen dan van slagvelden, waarop zij, 't kost wat 't kost, overwinnaars moeten blijven. Ook op andere wijze komt het gezond verstand van de Franschen terug. Zij vragen zich in *l'Europe nouvelle* af, wat drie jaren van militaire bestrijding van het Bolsjewisme hebben doen bereiken? De Entente is niet in staat geweest het anders te bestrijden, dan door hèn aan te moedigen - zooals Frankrijk het nu de Polen doet, - die er goed en bloed voor over hadden om het te keer te gaan. Achtereenvolgens waren de Tsjecho-Slowakken, de kozakken, de Oekrajiners en tien reactionaire Russische generaals, evenals thans Wrangel, haar hoop. Drie jaar lang heeft men op de *Quai d'Orsy* vertelt, dat de val van het Bolsjewistische régime aanstaande was. Het einde is geweest, dat men een internationaal-gezinde regeering in Rusland heeft veranderd in een nationaal gezinde. ‘Slechts vrede zal het schouwspel brengen van de resultaten van het Bolsjewisme, en zal, indien deze afschuwelijk zijn, er toe bijdragen het régime zijn gevaarlijksten aantrekkingskracht te ontnemen, nl. het bijgeloof, dat het Communisme, betrekkelijk vlak bij, in deze tijden te verwerkelijken is. Een erkenning van de Sovjets zou wellicht spoedig blijken slechts een schijnbare capitulatie te zijn van het Westen, aangezien bij

den geregelden omgang spoedig vele sovjetdogma's zouden afslijten en ter zijde gesteld moeten worden.'

Dit is de taal van het gezond verstand en voor men het Bolsjewisme veroordeelt, doet men wel te overleggen wat Bertrand Russell daarover in de Engelsche *Nation* schrijft. 'Men moet niet denken, zegt hij, zooals de meeste tegenstanders doen, dat het gemakkelijk zou zijn, eenige andere regeering in Rusland in te stellen. Ik meen, dat ieder, die den laatsten tijd in Rusland is geweest, wel overtuigd zal zijn, dat de bestaande regeering stabiel is. Zij zal waarschijnlijk interne wijzigingen ondergaan, zij EOU,-zelfs, als Lenin er niet was, licht een Bonapartistische militaire autocratie kunnen worden. Maar dit zou een verandering zijn van binnen uit - misschien niet eens zoo 'n heel groote verandering - en deze zou slechts weinig invloed hebben op het economisch systeem. Door wat ik van het Russische karakter en de partijen der oppositie gezien heb kwam ik tot de overtuiging, dat Rusland niet rijp is voor eenigen vorm van democratie en een sterke regeering noodig heeft. De Bolsjewieken stellen zich voor als bondgenooten van het Westersche socialisme, en zoo beschouwd staan zij bloot aan een ernstige critiek. Voor hun internationaal program is, dunkt mij, niets te zeggen. Maar als nationale regeering, ontdaan van haar "camouflage", wanneer men haar beschouwd als de opvolgers van Peter den Groote, vervullen zij een noodzakelijke, zij het minder aangename taak. Zij zijn bezig, voor zoover zij kunnen, Amerikaansche werkmethoden in te voeren bij een lui en ongedisciplineerd volk. Zij trachten de natuurlijke hulpmiddelen van hun land te ontwikkelen langs den weg van staats-socialisme, waarvoor in Rusland veel te zeggen is. In het leger begint de ongeletterdheid te verdwijnen, en als er vrede was, zouden zij overal groote dingen kunnen doen voor de opvoeding.'

'Maar ook als wij voortgaan hun de vrede en het aanknoopen van handelsbetrekkingen te weigeren, denk ik niet, dat de Bolsjewiki zullen ondergaan. Rusland zal veel ontbering te verduren hebben, in de toekomst, even als vroeger. Maar de Russen zijn zoozeer gewend aan ellenden als geen Westersch volk; zij kunnen leven en werken onder toestanden, die wij onhoudbaar zouden vinden. De regeering zal meer en meer uit pure zelfverdediging, gedwongen worden tot een imperialistische politiek. De Entente heeft alles gedaan om Duitschland bloot te stellen aan een Russische invasie van wapenen en strooibiljetten, door Polen te veroorloven een rampzaligen oorlog te beginnen, en Duitschland tot ontwapening te dwingen. Geheel Azië ligt open voor Bolsjewistische aspiraties. Bijna het geheele vroegere Russische Rijk in Azië is vast in hun handen. Treinen rijden met flinken vaart naar Toerkestan, en ik zag katoen uit dit land op Wolga-stoombooten overladen. In Perzië en Turkije zijn groote opstanden uitgebroken met hulp der Bolsjewieken. Het is slechts een quaestie van enkele jaren voor Indië in contact zal komen met het roode leger. Wanneer wij voortgaan hen te bestrijden,

kan ik niet inzien welke bestaande macht hun kan beletten, binnen tien jaren geheel Azië in hun bezit te hebben.'

Geruimen tijd hebben wij in ons land niets meer gehoord van David Wijnkoop. Is hij nog in Moskou en studeert hij daar de resultaten van het Bolsjewistisch bewind? Het schijnt, dat de Bolsjewistische grooten niet meer zoo ingenomen zijn met de practijk der Bolsjewistische gedachte in ons land, en hoe weinig verwonderlijk is dit. Mannen van de grootste beteekenis, de Bolsjewistische leiders in Rusland: zijn ze toch te veel fanatici, te blind voor wat bestaat en wat mogelijk en onmogelijk is voor de toekomst, dan dat onze nationale nuchterheid, welke, of zij het weten en willen of niet, ook wel David Wijnkoop en zijn aanhangers, al zijn vele hunner ook van 'het oude volk', zal kenmerken, hen niet zou hinderen. Het zou mij echter verwonderen, indien laatstgenoemde even geestdriftig uit Rusland terug kwam, als hij er is heen gegaan. Het Bolsjewistisch systeem in Rusland doet ongetwijfeld groot toekomst-werk, dat, wat er ook kome, onverwoestelijk zal blijken, omdat, al wordt, zeer mogelijk, straks door de vereenigde reactie zelfs de naam van het Bolsjewisme uitgeroeid, het voor de toekomst gered zal blijken, doordien zijn beste essentie leeft in de millioenen harten van het Westersche proletariaat. Groot werk voor de toekomst verricht het Bolsjewisme in Rusland, maar afgesloten van geheel de wereld, in zijn bewegingen belemmerd door de tegenwerkende kracht van de reactie van heel de wereld, heeft het in hoofdzaak nog slechts geestelijk kunnen opbouwen, en het feit schijnt wel dat daarentegen de stoffelijke ontwikkeling van het Russische volk voor vele tientallen jaren verwoest is. Alle eerlijke geestdriftige aanhangers van het Bolsjewisme, die naar Moskou op reis zijn gegaan als op een pelgrimstocht, zijn er minder geestdriftig van terug gekeerd. Allen komen, evenals Bertrand Russel, met zeer verkalmd enthousiasme terug. Ongetwijfeld zijn er enkelen, wier geestdrift voor de practijk van Lenin's en Trotsky's denkbeelden op het kookpunt is gebleven. Maar als men bijvoorbeeld óók leest wat een zoo eerlijk man als de Italiaansche journalist Luciano Magrini in een politiek vrijwel neutraal blad als *II Messagero* schrijft - Magrini, wel te verstaan, die zelf 'rood' is - waar neemt op een reis dwars door Rusland, thans op de Wolga, waar Russel althans nog katoenladingen zag, dan moet men wel erkennen, dat het Bolsjewisme het Russische volk maatschappelijk schijnt te hebben vernietigd. Was dit noodig? Kan er waarlijk geen betere toekomst voor de menschheid dagen dan aleer, zooals Lenin beweert, heel de kapitalistische maatschappij tot in haar fundamenten is uitgeroeid? Is het waar, dat het dwaasheid is te hopen op verbetering voor het proletariaat door middel van hot democratische parlementarisme? Misschien heeft bij gelijk. Misschien is gewelddadige revolutie het eenige middel om de kapitalistische reactie tot overgaaf te dwingen. Maar zij, die nog gelooven aan de betere hoedanigheden der menschheid, zullen ondanks alles zich blijven vastklemmen aan de hoop dat er door goeden wil, overleg en rede, over en weer, gevoegd aan het machtige middel der

werkstaking van de arbeiders een samenleving zal kunnen ontstaan, Waarlijk dien naam waardig.

Het is echter niet enkel Luciano Magrini, die te kennen geeft hoe zeer de practijk van het Bolsjewisme ontnuchterend werkt. In Engeland en in Frankrijk komen uit Rusland afgevaardigden van arbeidersbonden terug, en zeggen: ‘neen, zóó toch niet’. Jouhaux van ‘C.G.T.’, wil wèl revolutionaire actie, maar niet op z'n Russisch. De Westersche vak-vereenigingen, verbonden in de I.V.V. te Amsterdam, waarvan Edo Fimmen secretaris is, gaan, volgens de Russen, veel te gematigd te werk, Sinovjef heeft namens de Sovjet-regeering den arbeiders over geheel de wereld den raad gegeven zich daarvan los te maken. Geen hervormingen volgens het reformistische programma. Directe actie en dictatuur van het Proletariaat!

De geestdrijvers! Zien zij niet in, dat de arbeiders in de Westersche landen door een halve eeuw en langer van demokratische opvoeding, om niet eens te spreken van het verschil in temperament, niets willen weten van die zoogenaamde directe actie, dan tenzij in enkele gevallen van de uiterste noodzakelijkheid; niets willen weten van eenige dictatuur? Reeds begint zelfs de ‘C.G.T.’ haar program te matigen; reeds wil zij het recht beperken der federaties en syndicale bonden, welke bij haar zijn aangesloten, om willekeurig stakingen voor verschillende industriën af te kondigen. Hervorming van de bestaande maatschappij? Zeker. Door revolutie desnoods. Maar dan door revolutie met een ijzeren en toch redelijke discipline, naar het oude gezegde: *fortiter in re suaviter in modo.* Niet naar de manier van Moskou. Een revolutie, kortom, in overeenstemming niet de zeden, gewoonten en ontwikkelingsgang van eigen volk, en niet met de Slavische verwoesting tot gevolg.

Aldus wordt het stelsel van Lenin veroordeeld door twee overtuigde Fransche syndicalisten Merrheim en Bartuel. In de *Bataille* zet laatstgenoemde u'teen hoezeer Lenins droom, zooals enkelen hem ook voor Frankrijk willen verwerkelijken, een stelsel is van dwingelandij, waardoor **109** millioen Russen worden getiranniseerd door een half millioen communisten. ‘Dat is echter hun zaak, zegt hij, maar in elk geval is dat niets voor Frankrijk en de overige wereld’. Merrheim zet terzelfder tijd in de *‘Information ouvrière et sociale’* uiteen hoezeer, wat men in Rusland communisme noemt, volkomen verschilt met wat men daaronder in Westersche landen verstaat, en zich slechts kan handhaven door de dictatuur van een kleinen groep personen, die beschikken over een huurleger. ‘Het uur is voor het syndicalisme en socialisme gekomen, schrijft hij, om te kiezen tusschen de ontketening der destructieve instincten van de haat’, zooals Lenin en de anderen het eischen, ‘en den arbeid en de opbouwende actie, de ontwikkeling van de collectieve en sociale welvaart.’

De zaak is gelukkig, dat de arbeidersbeweging meer en meer overhelt naar de opbouwende denkbeelden van het Britsche gezond verstand. De te Genève gehouden ‘**2**e Internationale’ laat daaromtrent geen twijfel.

Ook de Engelsche arbeiders verlangen volkomen ‘socialisatie’, maar verwerpen elke gedachte aan dictatuur van het proletariaat. Hun wapen is de werkstaking, en wie ziet niet in, dat deze op den duur en in zijn uiterste consequentie doorgevoerd, eigenlijk een negatieve dictatuur is? Met wat de reactie gewoon is het democratische parlementarisme te noemen komen de arbeiders er niet, of slechts zoo langzaam, dat eenige geslachten zouden moeten sterven, die op den Socialistischen Horeb, reeds het Beloofde Land aanschouwen, doch er langs dien weg nooit zullen komen. De eenige weg is de werkstaking: deze leidt recht tot het doel.

Dit wordt wel bewezen door den invloed dien de Britsche arbeiders reeds bezitten op de politiek van hun land. Het is gemakkelijk spotten met de staatslieden als Lloyd George, ik erken het: acrobaten op het slappe koord. Maak echter eens een betere figuur dan hij, als gij te balanceeren hebt tusschen het Kapitalisme der wereld, in de eerste plaats het Engelsche, en de vereenigde arbeiders der wereld, allereerst de Britsche. Dat waggelt links, dat waggelt rechts, en Lloyd George's weg over het politieke koord is, zooals de overzichtschrijver van het *Nieuws* dien noemde ‘een lijdensweg’. Ondanks den steeds grooter wordenden invloed van het Engelsche proletariaat op de Britsche politiek, moet hij het goed praten, dat die verstokte reactionnair aan zijn zijde in het ministerie, de minister van Oorlog Winston Churchill, in de pers een kruistocht predikt ter verdelging van het Bolsjewisme. Maar wie, behalve in Frankrijk de regeerende klasse, en de Polen, heethoofden in chronische kookhitte, neemt dezen opgewonden achterkleinzoon van Ma'brouck nog ernstig? Wie herinnert zich bij wat hij schrijft niet het oude liedje van ‘Ma'brouck, die vaert ten oorlogh, en Ma'brouck keert niet weerom’? Met dit verschil, dat de heer Churchill nog steeds altijd weerom komt, om de Northcliffe-bladen in zijn vaderland te vullen met zijn wel pittig proza. Zonder talent is deze achter-kleinzoon van den grooten veldheer niet, jammer, dat hij geabonneerd is op alle blunders en flaters ter wereld.

De hoofdzaak is, dat de Britsche politiek overal ter wereld, uitgaat in de richting der verzoening. Op enkele kleine voorbehouden na, welke de veiligheid van het *British Empire* met zijn noodzakelijke vrije scheepvaart door het Suez-kanaal beoogen, en natuurlijk, de zekerheid zijner financiën, geeft Engeland thans de vrijheid aan Egypte. Ongetwijfeld doet het dit niet als hulde aan de schoone oogen der felachen-vrouwen aan den Nyl, hoewel, die, tusschen haar sluiers door, iemand betooverend kunnen aanzien. Het Egyptische volk wil vrij zijn en, in een harde leerschool van óverheersching opgevoed, heeft het geleerd zijn vrijheid te verdienen. Toch nog -slechts een betrekkelijke vrijheid, een vrijheid binnen de belangen van het Europeesche kapitalisme. Doch deze beperking zal nog wel korter duren dan dat. Nog welsprekender voorbeeld van Engelsche liberaliteit, afgedwongen door een overheerscht volk

zelf: Sinds de Britsche troepen de hand gelegd hebben op Mesopotamië, gaat het hun daar zoo slecht, en de occupatie kost Engeland zooveel geld en troepen, dat er nu een commissie heen gaat om te bestudeeren, hoe gauw, bij mogelijkheid maar, de Arabieren van het land hun autonomie kunnen erlangen, en de occupatie er tot een eind kan komen? Parlementarisme voor de Arabieren van den Tigris en van den Euphraat! Zoo wordt soms een arme slokker verblijdt met een afleggertje, dat een *gentleman* met goed fatsoen niet meer kan dragen.

Hugo Riemann door Dr. J.C. Hol.

Hij was in de eerste plaats en van het begin af aan: muziek-theoreticus en muzikaal paedagoog. Voor hen die verder van de muziek als onderwerp eener speciale wetenschap afstaan, is Riemann vooral de man van zijn muzikaal lexicon. Dit is met het oog op de groote verspreiding en de hooga bruikbaarheid van dit werk wel begrijpelijk, maar niet heelemaal juist. Men overschat daardoor het lexicon, dat als elk ander op het werk van voorgangers berust en met dat van tijdgenooten terecht zijn voordeel doet, en men onderschat Riemann. Want hij was een huis vol geleerdheid; zijn levenswerk kan zelfs in het lijvigste boekdeel niet onder dak worden gebracht, ook al snijdt men het nog zoo netjes alphabetisch uit elkaar. Ik heb een Berlijnsch hoogleeraar zijn hoorders eens hooren teleurstellen met de verrassende opmerking: ‘meneeren, nu moet ik ophouden; ik moet ook iets voor mij zelf houden.’ Deze mededeeling viel te meer op, daar zij werd gedaan niet in een openbaar college waar iedereen kon naar binnen stappen, maar in den kleinen kring van jongere vakgenooten die grootendeels van heinde en ver, uit Amerika en Oostenrijk, Italië en Zwitserland naar de wereldstad aan de Spree waren gereisd, om daar in de geheimen der muziekwetenschap te worden ingewijd. Zoo iets kwam bij Riemann niet voor. Zijn geest was zoo boordevol, dat hij niets liever deed, dan er anderen van mee te deelen. Men kon vragen wat men wilde, men kreeg steeds antwoord, en een antwoord waarmee niet iedereen het altijd eens kon zijn, dat evenwel steeds nieuwe verschieten opende. Maar de vragers, zij die in de problemen van hun vak belang stelden en erover hadden nagedacht, waren helaas niet al te talrijk. Men werd om verschillende redenen deelnemer aan Riemann's privaatcursus voor muziektheorie en muzikale compositie, maar men kwam niet om Riemann's wetenschap om haars zelfs wil, want men geloofde er niet aan. Men geloofde niet aan Riemann's dubbele opvatting der harmonie. Ik ben de eenige niet, die tot deze conclusie is gekomen. Riemann's uit-nemendste leerling is Johannes Schreyer, wanneer men Max Reger niet meerekent, die trouwens niet muziektheoreticus maar componist werd. Schreyer is Riemann's geestelijke erfgenaam als voortzetter van diens baanbrekend streven op muzikaal paedagogisch gebied; op zijn verhouding tot Riemann zou men Nietzsche's aphorisme kunnen toepassen: ‘Jeder Meister hat nur einen Schuier, und der wird ihm untreu.’ Welnu, Johannes Schreyer

uitte zich met het oog op Riemann's tweeledige beschouwing der harmonie: ‘Niemand glaubt es ihm, und wer es sagt, der lügt.’ Dit is het tragische van Riemann's loopbaan.

Ik heb een beelhouwer gekend, die steeds in klei boetseerde; tusschen zijn modellen en hun uitvoering in brons of marmer stond echter een onverbiddelijke hinderpaal: 's mans armoede. Zoo was er ook een onoverkomelijke hindernis tusschen Riemann's werkzaamheid als paedagoog, en de velen die zijn volgelingen hadden kunnen worden en niet werden, een scheidsmuur, door Riemann zelf opgetrokken, tusschen het resultaat van z'jn denken en de voortplanting ervan in het hoofd en gemoed yan begaafde jongere tijd-genooten. Deze scheidsmuur maakte dat het aantal van Riemann's leerlingen niet in verhouding stond tot zijn beroemdheid en muziek-theoretische verdienste, en dat het getal dergenen die hem in hoofdzaak trouw bleven tot het einde toe, nog veel geringer was. Hij bestond in Riemann's opvatting van den kleinen drieklank, wiens hoofdtoon volgens hem de hoogste toon moest zijn, en niet de laagste, zooals bij den grooten drieklank. Daardoor hing de kleine drieklank als een stalactiet naar beneden, want de intervallen moesten nu natuurlijk van den hoogsten toon uit, van boven naar beneden worden gemeten en opgevat. Dit maakte het harmonie-onderwijs, dat Riemann als voortzetter van Rameau's werkzaamheid op dit gebied, zoo kranig had vereenvoudigd, in ééns weer veel gecompliceerder. Doch dit is het ergste niet. Het erge, het onaannemelijke is, dat de zelfde beteekenis die men in het eene geval aan den laagsten toon van een drieklank geeft, in een ander geval aan den hoogsten toon moet worden toegeschreven. Dit moet dan ook bij het innerlijk hooren en schrijven van muziek (componeeren) gebeuren; want een theorie die niet in de praktijk kan overgaan, heeft natuurlijk geen recht van bestaan. Deze dubbele opvatting is echter psychologisch een onmogelijkheid, vooral in onze moderne muziek (de muziek sedert Bach) waarin harmonieën met groote en kleine terts onophoudelijk in elkaar overgaan.

Men moet toegeven dat er door Riemann's verklaring een schoone symmetrie wordt gebracht in de harmonische verschijnselen; men kan zelfs het moeilijke vraagstuk, waarom de consonante drieklank in twee gedaanten (met groote en met kleine terts) voorkomt, daardoor als opgelost beschouwen. Beide bestaan dan immers uit de zelfde bestanddeelen (een groote en een kleine terts), die alleen op verschillende wijze zijn gerangschikt. Verder kan men aanvoeren, dat de begrippen ‘boven’ en ‘beneden’ eigenlijk’ aan de muziek vreemd zijn en dus ontbeerd kunnen worden. Inderdaad heeft men tot aan het einde der zestiende eeuw het zonder deze begrippen gedaanj. Men had toen voor het meten en benoemen der tusschenruimten (‘intervallen’) tusschen de verschillende stemmen geen vast punt van uitgang, zooals wij dat van den laagsten toon af doen. Maar kijk nu eens een contrapunt-of compositie-boek van dien tijd in, en geef er U een oogenblik rekenschap van, hoe gecompliceerd en omslachtig het muziekonderwijs toen werd, juist doordat men de verschillende stemmen niet als een bundel samenvatte en ze niet alle, wat de toonhoogte betrof, met de onderste stem vergeleek. Men beschouwde toen slechts twee stemmen tegelijk en noch de bas, noch de

bovenstera was punt van uitgang bij de compositie, maar een middenstem, de tenoor. Zoodoende had men een heele reeks regels zonder samenhang! noodig om- tot het gewenschte resultaat te komen, dat deze oude heertjes wel bij tusschenpoozen intuïtief voelden, maar nog niet bewust begrepen. -Eerst na een eeuwenlange menschelijke inspanning is sedert Bach het gevoel voor muzikale logica en de behoefte aan muzikalen samenhang langzamerhand in ons bewustzijn overgegaan.

Er is echter meer. Deze oude componisten en muziekleermeesters hadden Jang voor de aanwending van basso-continuo en generaal-bas, wel degelijk gevoel voor verschil in functie van de onderste stem tegenover de bovenste, oen deze functie werd voor hun gevoel heelemaal niet omgekeerd als er op een grooten drieklank een kleine volgde. Er bestaat een burlesk gedicht uit het midden der zestiende eeuw van den avontuurlijken Benedictyner Teofilo Folengo die schreef onder den schuilnaam Merlino Cocai. Een gedeelte van dit omvangrijke werk handelt over muziek; daarin beschrijft Folengo hoe vier heeren quartet zingen, en als slot wordt de beteekenis der vier zangstemmen voor re muzikale compositie in 't algemeen gekarakteriseerd. Het zijn maar vier regels; ik vertaal ze woordelijk om ze hun volle bewijskracht ote doen behouden:

> ‘De sopraan maakt zich meer van de ooren der hoorders meester,
> Maar de tenoor is de leidsman en de gids der stemmen;
> De alt schildert het apollinisch gedicht en versiert het,
> De bas voedt de stemmen, maakt ze vet, dient hun tot fondament en
> doet ze (in kracht) toenemen.’

De laagste toon, dien de bas zingt, is dus het fondament voor alle samenklanken zonder onderscheid. Folengo dacht er niet over, om voor de drieklanken met kleine terts een uitzondering te maken. ‘Maar Folengo was een grappenmaker, geen musicus’, zult ge zeggen. Desalniettemin heeft hij het karakter van elk der vier stemmen voortreffelijk in woorden gebracht, dit betuigen de beste muzikale leermeesters van zijn tijd. Zarlino, de groote muziektheoreticus en kapelmeester van San Marco te Venetië, bij wien menig beroemd componist, ook onze Sweelinck, ter schoole ging, nam in **1558**, veertien jaren na Folengo's dood, diens rijmpje nog in zijn door allen geraadpleegd compositie-leerboek op, omdat, naar hij zegt, Folengo de functie en de natuur van iedere stem met groote kunst heeft uitgedrukt en de leerling daaruit kan zien, hoe elk der stemmen moet worden behandeld. Artusi, die door zijn heftige uitvallen tegen Monteverdi meer berucht dan beroemd is geworden, citeert slechts twee regels van Folengo in zijn contrapunt-boek,?maar Horatio Vecchi, die veel van een grapje hield, componeerde voor zijn leerlingen het heele rijmpje vierstemmig, op de manier van een oud Fransch motet met verschillenden tekst in elke stem, zoodat de vier tekstregels gelijktijdig werden gezongen. Deze kleine compositie, die getuigt van Vecchi's meesterhand in den kerkelijken stijl, wordt in het Liceo Musicale te Bologna bewaard, en bevindt zich tusschen de compositie-regels die Vecchi aan een

zijner leerlingen dicteerde, en waarvan een Bologneesch muziekstudent in het begin der zeventiende eeuw nog een afschrift maakte.

Er is dus geen twijfel mogelijk: reeds gedurende de heele zestiende eeuw, lang vóór het ontstaan der generaalbas-methode voelden musici en dilettanten de basstem als het fondament van alle samenklanken zonder onderscheid. Dit is van belang. Ik heb eenigen tijd Riemann's opvatting voorloopig als mogelijk aanvaard, juist omdat ik meende dat wij in de war waren gebracht door de al of niet becijferde baspartijen, die aanvankelijk alleen voor het begeleiden op het orgel dienden, als surrogaat voor het hedendaagsch pianouittreksel, en die niet voor het onderwijs in de compositie bestemd waren. Nu zien wij echter dat lang voor het opkomen der generaalbas als afgekort noteeringsmiddel, de laagste stem reeds als het fondament der muziek werd gevoeld. Bovendien verklaart Zarlino in zijn theoretisch hoofdwerk van **1558** het zwaarmoedig karakter der eerste kerkelijke toonsoort daardoor, dat zij in haar laagste gedeelte geen groote terts heeft. Hier wordt dus reeds voordat de generaalbas gebruikelijk was, het laagste gedeelte ook van den kleinen drieklank beschouwd als beslissend voor het karakter der toonsoort, en dit is dus niet het gevolg van het begeleiden uit een hasstemboek, maar beide, Zarlino's verklaring zoowel als de latere generaalbas, berusten op het feit dat de laagste toon de hoofdtoon is voor iederen samenklank, en dat wanneer men de baspartij van een compositie voor zie .1 heeft, men daaraan voor de harmonie meer houvast heeft dan aan eenige andere partij. Niets is immers irriteerender dan een stumper aan de piano, die voortdurend met de bas knoeit, de contrabassist van een dansmuziekje, die er constant naast strijkt, of de umpah op den straathoek, wiens bas-tuba definitief is ontstemd.

Voor mij - sta toe, lezer, dat ik nog even over mij zelf spreek, men kan niemand beter den weg wijzen, dan door te zeggen hoe men er zelf gekomen is - voor mij heeft den uitslag gegeven een opmerking van den grooten toon-psycholoog Karel Stumpf die in zijn bestrijding van den hoogsten toon als hoofdtoon zegt: ‘Ik merk tenminste niets van een fondamenteele verandering in de opvatting.’ Stumpf wijst er verder terecht op, hoe dikwijls groote en kleine tertsen bij overigens onveranderde melodie of harmonie, niet elkaar afwisselen. Hiervan uitgaande kan men nog een stap verder doen, en tot de overtuiging komen dat dit fondamentale omslaan der opvatting om psychologische redenen ook niet mogelijk en zelfs niet wenschelijk is. De menschelijke geest heeft om normaal te functionneeren een aan zich zelf gelijkblijvende waarnemingswijze, een vast punt van uitgang, een constante houding noodig. Men kan zich natuurlijk bij de ontleding van muziekwerken wel dwingen en er langzamerhand wel aan wennen ook, de samenklanken op twee manieren te beschouwen, die voortdurend met elkaar in tegenspraak zijn. Muzikale ontroering ontstaat echter uit de combinatie van, hetgeen men onmiddellijk hoort, met hetgeen men vroeger heeft beleefd. Wanneer ik nu iemand een muziekwerk, in plaats van het met uitdrukking voor te spelen of voor te zingen, op abstracte manier langs verstandelijken weg uitleg, dan zal hij daar wel voldoening van kunnen smaken; dat komt omdat zijn gevoel van eigenwaarde toeneemt, wanneer hij denkt: ‘jongen, wat be-

grijp ik dat goed!' Maar dat is geen ontroering. Hoe verstandelijker en abstracter nu de uitlegging van een werk is, d.w.z. hoe meer het klankbeeld der muziek in de herinnering, daarbij wordt uitgebluscht, des te moeilijker wordt het om den weg tot de ontroering terug te vinden. Van het oogenblik af dat dit terugvinden een onmogelijkheid wordt, heeft de analy-seerende verklaring geen recht van bestaan meer. Dit is het geval met Riemann's harmonische analyse. Zij is specifiek onvruchtbaar, omdat zij ontleedt zonder de mogelijkheid eener daarop onmiddellijk volgende, onbewuste synthese. Zij ontneemt den hoorder die werkelijk tracht de samenklanken op deze dubbele wijze op te vatten, alle gelegenheid tot ontroering, want deze dubbele opvatting neemt onze opmerkzaamheid dusdanig in beslag, dat er voor het eigenlijke hoorproces niets overblijft en dit geheel op Jïet gebied van verstand en abstractie wordt overgebracht.

Men kan aanvoeren dat dit tegen de cosmologische of boven-menschelijke waarheid van Riemann's harmonieverklaring niets bewijst. Alsof de menschelijke geest niet de schepper der muziek ware, en alsof buiten den mensch en zijn ontroeringsvermogen nog van muziek sprake kan zijn! Maar zelfs dit toegegeven, zoo heft het toch de practische onbruikbaarheid en nuttelоosheid dezer verklaringswijze niet op, en dit zou toch weer reden genoeg zijn om er een vraagteeken achter te zetten. Want de muziek is een menschelijk-practisch bruikbare kunst, en ook de verklaringen die haar betreffen, moeten deze eigenschappen bezitten.

Overigens behoeft men zich niet ongerust te maken, indien er hier een muziek-theoretische waarheid zou zijn, die voor het leven niet deugt, omdat de menschelijke natuur er niet op ingericht is haar practisch toe te passen. Er zijn meer zulke waarheden. Zeer zeker kan men de muziek aanvankelijk van uit een algemeen wereldbeschrijvend standpunt als richtingloos beschouwen. Als zoodanig bieden de beide drieklanken c'-e'-g' en a-c'-e' het verschijnsel van een groote terts c'-e' waaraan in het eerste geval door een sneller trillende toonbron (g'), en in het tweede geval door een langzamer trillende toonbron (a) een kleine terts is toegevoegd. Van hooger of lager, van boven of beneden behoeft nu geen sprake te zijn en er zou niets tegen zijn, wanneer afwisselend de snelst - en de langzaamst trillende toon de hoofdtoon blijkt te zijn.

Het parallelisme van c-groot en a-klein kan men ook prijsgeven, want dit is slechts schijnbaar en bovendien een menschelijk vooroordeel. Schaffen wij dien ballast dus af! Nemen wij de drieklanken c'-e'-g' en cis'-e'-gis' als voorbeeld, dan zien wij dat in beide gevallen aan den toon e' twee tonen zijn toegevoegd, die met elkaar een zuivere kwint en met e' respectievelijk een groote en een kleine terts vormen. Is dus de klank c'-e'-g' om welke reden dan ook, consonant, dan is cis'-e'-gis' om precies dezelfde reden het ook. Ik verzoek den muziek-leeraar die zich mogelijk onder de lezers bevindt vriendelijk, zich niet te ergeren dat cis-klein zoomaar met c-groot wordt vergeleken, alsof tusschen beiden geen verschil van vier kruisen bestond. Inl die natuur bestaan geen toonsoorten en voorteekens, dit is menschenwerk; in de natuur treft men slechts de elementen aan, de intervallen met hun meer-

dere of mindere geschiktheid samen te smelten tot een hoogere eenheid, en hierop berust (van buiten-menschelijk standpunt beschouwd) het verschijnsel van consonantie en dissonantie.

Zoo gauw wij echter deze cosmologische beschouwingswijze op het gebied der practische muziek-beoefening willen overbrengen, plaatsen zich ons gehoor en ons verstand met het volste recht op anthropocentrisch oftewel menschelijk standpunt en zeggen: ‘hola, daar heb ik niets aan, want zoo hóór ik geen muziek, zoo kan en wil ik ook geen muziek hooren!’ Daarover behoeven wij ons, zooals reeds gezegd is, niet ongerust te maken. De astronomie zet ons voor hetzelfde dilemma, zonder dat iemand er een boterham minder om eet, of er een stevig dutje minder om doet. Wij weten allemaal dat de aarde nagenoeg een bol is, dat zij zich rondwentelt en bovendien om de zon beweegt, terwijl deze zoo goed als stil staat. Toch zeggen wij niet alleen, maar wij voelen en denken: ‘zonsopgang, zonsondergang, en hebben wij het secure gevoel te leven en te loopen op een vaste, platte, in rust zijnde aarde. Het komt niet in mij op, mijn broer in Indië miij als mijn tegenvoeter voor te stellen, die als hij naar zijn kantoor wandelt, met zijn zolen aan een bolvormige aarde kleeft en met zijn hoofd naar beneden hangt. En indien ik al zoo onvriendelijk zou willen zijn dit voor een ander te doen, dan kan ik er toch zeker voor mezelf geen blijvende voorstelling van maken, dat ik in een dergelijke positie verkeer en dat onze planeet, terwijl ik in het luchtruim hang, met razende snelheid om zichzelf draait en door het zwerk vliegt. Een dergelijke voorstelling, die toch de juiste zou zijn, is voor het practische leven onbruikbaar; zij zou ons gek maken. Wij hebben om te leven een boven en beneden noodig, en een rustige, platte aarde, waarop wij rechtop kunnen loopen.

Zoo is het ook met de muziek. Zonder de begrippen boven en beneden zouden wij het desnoods kunnen stellen, deze berusten meer op het muziek-lezen dan op het muziek-hooren. Maar wij kunnen onmogelijk den kleinen drieklank in de omgekeerde richting opvatten van den grooten, en den hoogsten toon van een kleinen drieklank als hoofdtoon beschouwen, terwijl wij voor den grooten drieklank die er ieder oogenblik mee afwisselt, den laagstent toon als zoodanig opvatten. Om een natuurverschijnsel te verklaren, het in ons op te nemen en in onzen geest op te bergen, hebben wij een éénig beginsel noodig. Vandaar dat de natuurwetenschappen die de natuurverschijnselen willen hanteerbaar en berekenbaar maken, het monisme als beginsel hebben opgesteld, terwijl de wijsbegeerte die verklaren wil, altijd aan een dualistische opvatting, een scheiding in twee principes, de voorkeur zal geven, hoe veel hoofdbreken de vereeniging der beide beginselen haar naderhand ook moge kosten. Daarom kan men bij de verklaring der harmonie desnoods van de dubbele opvatting der drieklanken als eikaars tegenvoeters, gebruik maken; maar een levend muziekstuk herleidt men daardoor tot een abstractie, tot een nieuwe soort algebra waarvan men hoogstens de symmetrie), het consequente kan bewonderen en de daardoor gegeven mogelijkheid de aangewende formule's logisch te ontwikkelen. Dit alles zal den geest inderdaad prikkelen en het vernuft scherpen, maar met de werkelijke muziek van alle-

dag, zooals wij die hooren en componeeren, heeft deze analyse niets gemeen. Zij ligt op een gebied dat van de synthese, van het hooren en componeeren gescheiden is door een afgrond, en deze afgrond heet: de eigenaardige gesteldheid van den menschelijken geest. Men zou van Riemann's verklaring wel de nieuwe helft kunnen aannemen, den hoogsten toon der drieklanken als hoofdtoon opvatten, en de intervallen van boven naar beneden kunnen meten; maar dan ook allemaal! Geen voortdurende verandering van richting, waardoor de muziek-beoefening een puzzle wordt, die alle geestkracht absorbeert, zoodat voor gemoed en phantasie niets overblijft. De muziek houdt dan op een klinkend ziels-phenomeen te zijn, zij wordt een denkproces, een abstractie.

* * *

Men overdrijft niet wanneer men Hugo Riemann den scherpzinnigsten modernen muziekgeleerde noemt. Hij had steeds een groote voorliefde voor Gordiaansche knoopen in de muziekwetenschap, en niet om ze eenvoudig door te hakken; met scherpen blik, volharding en groote geestkracht ontknoopte hij ze langzaam maar zeker. Er was een tijd dat Riemann regelmatig oplossingen van duistere raadselkanons der oude Nederlanders bracht, en wanneer zijn oplossingen van moeilijke vraagstukken op ander gebied niet altijd even overtuigend waren, dan kwam dat, omdat hij wel eens geneigd was in zijn conclusies te ver te gaan en zijn sterken wil in de feiten te leggen, inplaats van deze te aanvaarden, zooals ze nu eenmaal zijn. Deze voluntaristische opvatting der muziekwetenschap was waarschijnlijk ook de oorzaak, dat hij ondanks zijne eminente scherpzinnigheid niet heeft ingezien de praktisch-psychologische onmogelijkheid van zijn tweeledig harmonie-systeem. Het levensvatbare daarin, nu Riemann zelf van ons is gegaan, voor het nage-slacht te redden en in steeds ruimeren kring door te doen dringen, daar toe bij te dragen was de bedoeling van bovenstaand populair gehouden betoog. Deze kern van Riemann's theorie is het terugbrengen van alle samenklanken tot een der hoofd-drieklanken met de functie tonica, dominant en sub- of onderdominant (verkort aangeduid door de letters T, D en S), waarbij dam iedere modulatie zonder moeite en eenvoudig verklaarbaar wordt, als het overgaan van de tonica-functie op een anderen klank. Het begrip ‘functie’ is voor kinderen aanvankelijk concreet op te vatten als: waardigheid, ambt (de meester op school, de politie-agent op straat), terwijl het voor volwassenen gelijkluidend wordt met: kenmerkende eigenschap. Dit kenmerk der tonica is rust, terwijl die der dominant is: beweging, waardoor het toonstuk de rust verlatend weer in de rust terugkeert; overeenkomstig de definitie van den Franschen muziek-theoreticus Momigny, dat alle muziek is, ‘élan-repos’:

Het kenmerk der onderdominant is dan bemiddelaarster te zijn eener ietwat zwaardere beweging:

Veel vaker heeft zij echter de beteekenis eener aanvankelijke versiering der dominant die langzamerhand zelfstandig is geworden, zoodat zij een nieuwen klank vormt tusschen tonica en dominant in.

Uit:

wordt:

Deze verklaring der ondërdominant is het eerst door Fétis gegeven (composities der **16**e eeuw bevestigen haar), en Riemann's leerling Schreyer heeft hierop voortgebouwd. Zoo ontstonden diens ‘Beitrage zur Psychologie des Musikhörens’, die hij later tot een ‘Leerboek der harmonie en elementaire compositie’ heeft uitgewerkt. Schreyer heeft op theoretisch gebied veel aan Riemann te danken, en hij formuleerde dit zelf met rechtmatigen trots.: ‘Wer Riemann nicht durchgemacht hat, den beachte ich garnicht’. (Op de zelfde manier heeft Nietzsche tot het einde toe van Wagner's beteekenis getuigenis afgelegd: ‘Es hilft alles nichts, eist muss man Wagnerianer sein!’) Maar Schreyer's groote verdienste is, dat hij het eerst begrepen en toegepast heeft dat het muziekonderwijs evenals alle onderwijs aan *psychologische* eischen moet voldoen, terwijl de officiëele muziek-theorie tot nog toe er vooral op uit was, theorie in den slechten zin te zijn, d.w.z. bleeke abstractie, zonder bloed, zonder veerkracht; voorbeelden en oefeningen zonder rythme, terwijl toch Hans von Bülow zoo juist gezegd heeft: ‘im Anfang war der Rhythmus’, - en zonder melodie, terwijl toch juist de melodie de harten der oningewijden (en dat zijn alle beginnelingen) voor de muziek verovert. Het is niet Schreyers geringste verdienste dat hij alleen voorbeelden geeft, die zoo zijn vervaardigd als een goede kok de spijzen bereidt: smakelijk, assimileerbaar en daardoor voedzaam (in ons geval: leerrijk).

* * *

Ook op het stekelige gebied der muzikale phraseering en zinsbouw is Riemann onverdroten werkzaam geweest. Hier heeft de korte maar juiste uitspraak van Momigny den uitslag gegeven: ‘le motif est a cheval sur la barre de mesure’. Dat wil zeggen, dat de muzikale zinsdeelen meestal niet met de maatstreep ophouden, maar daarover heenreiken. Hoe weinig dit nog in het algemeen wordt ingezien en

gevoeld, bewijzen vele muziek-citaten. die musici en leeken nog te vaak met de maatstreep doen ophouden, hetgeen ge-

lijk staat met het afbreken, midden in een woord, op het gebied der dichti-kunst.

Aan phraseering en zinsbouw besteedt Schreyer als volgeling van Riemann ook de noodige aandacht, maar hij heeft bovendien voor het harmonische bestanddeel een verklaringswijze gevonden of althans voltooid, die zich tot gehoor en intuïtie, en niet alleen tot het denkvermogen der belangstellenden richt. Hij verklaart een compositie niet door er formule's onder te schrijven, maar hij geeft als verklaring een tweede toonstuk dat precies hetzelfde bevat als het oorspronkelijke, maar dat veel eenvoudiger is. Zoodoende geeft Schreyer op hoorbare en zichtbare wijze te kennen hoe de oorspronkelijke muziek in haar gecompliceerden vorm moet worden opgevat. Natuurlijk is het mogelijk over het eene of andere onderdeel der interpretatie van meening te verschillen; dit gebeurt dan echter niet met abstracte formule's maar met levende, hoewel eenvoudige muzikale schetsen, die de beide disputanten van het ter sprake gebrachte muziekstuk ontwerpen en elkaar voorleggen. Wie het met Schreyer's explicatie op een gegeven moment niet eens is, kan immers wat anders neerschrijven, een ander klankbeeld ontwerpen, dat hem beter met de bedoeling van den componist lijkt overéén te komen. Het beste dat men van Schreyer's methode kan zeggen is wel, dat ze aanschouwelijk of liever ‘aanhoorelijk’ is, en dat men door haar zijn meening over een muzikale compositie kan uiten op een manier, die niets abstracts heeft, maar die werkt op intuïtie en zintuigen.

Een belangrijken factor heeft Schreyer ook hier aan zijn voorgangers ontleend, en deze stelt hem pas in staat alle formule's geheel te vermijden. Het zijn de zoogenaamde ‘klankletters’, die hier en daar onder de verklarende schets der compositie geplaatst, aangeven welken eenvoudigen drieklank de kern is van den dissonanten samenklank, waar zij onder staat (bijv. a+ voor drieklank van a-groot, d- voor dien van d-klein).

* * *

Wie zich dus voor Riemann's levenswerk interesseert en wenscht dat het zooveel mogelijk zegen verspreide, kan in afwachting ervan dat de onhoudbare ‘onderklanken’ door een piëteitloos-piëteitvolle hand uit Riemann's leerboeken worden verwijderd, niet beter doen dan naar Schreyer's ‘Psychologie des Musikhörens’ te grijpen. Wie daarenboven graag een vollen blik op de dingen slaat om te zien hoe ze geworden zijn en ook een vriend-van mooien druk en fijn gegraveerde muziek is, die kan zich in een antiquarischen boekhandel Fétis' *Traité de Vharmonie* aanschaffen, dat altijd nog voor een appel en een ei te krijg is. Daar staat natuurlijk een en ander iont, waarover wij nu glimlachen. Wij stellen bijvoorbeeld geen regels op, en gaan dan tegen Beethoven te keer als we merken dat die er zich niet aan gehouden heeft. Wij willen ook graag dat Beethoven ons gelijk geeft, maar daarom; kijken we juist eerst hoe hij 't deed, en dan pas decreteeren wij, zóó we oog, decreteeren! Fétis hield ook veel van mooie woorden, als ‘unitonique, pluritonique, omnitonique’, waarvoor ten slotte toch geen historische werkelijkheid te vinden is, die er mee correspondeert. Maar Fétis' traité is toch de eerste *organische* harmonieleer, en tot aan Shreyer toe is eigenlijk ieder leerboek

dat tevens verklaren wil, ten opzichte van Fétis een achteruitgang geweest (het allerergste is het leerboek van Fétis' opvolger, den overigens zoo voor-treffelijken Gevaert).[1] En Fétis zegt niets of hij geeft er een voorbeeld bij, zoodat zijn boek vol interessante muziek-citaten is. Zoo gij het dus ernstig met de muziek meent, waarde lezer, en gij onderschat Uzelf niet, wat den modernen muziekminnaar zoo licht overkomt, zoodra hij iets wezenlijks over zijn geliefkoosde kunst te weten zou kunnen komen -, grijp dan eens naar het oude boek van Fétis. Als gij het eenmaal in handen hebt, zal het U zeker plezier doen. Het is een boek dat men in rustige avond-uren onder de lamp telkens weer ter hand neemt. Zoo althans is het mij gegaan!

* * *

Wij hebben thans gesproken over Hugo Riemann als muzikaal paedagoog. Maar ook als muziekgeschiedkundige was hij van de grootste beteekenis, en aan den avond van zijn leven wijdde hij der muziekhistorie zelfs het grootste deel zijner enorme werkkracht. Hierover kortelijk nog een en ander.

Riemann's groote beteekenis voor de muziekhistorie berust daarin, dat hij al het bijkomstige ter zijde liet en daardoor met volle kracht heeft aangegeven wat in de eerste plaats van den modernen muziekgeschiedschrijver moet worden verlangd: namelijk dat hij schrijve over de muziek zelve, en er niet omheen draaie als een kat om de warme brei.

In twee historische hoofdwerken heeft Riemann dit standpunt het duidelijkst ingenomen: zijn ‘Geschichte der Musiktheorie’ (**1898**) en het kort voor zijn dood voltooide ‘Handbuch der Musikgeschichte’. Riemann's ‘Geschichte der Musiktheorie’ wordt veel te weinig bestudeerd en toch is deze studie voor toekomstige muziekgeleerden een onmisbare voorbereiding. Zij-zou bovendien aan jonge musici een denkbeeld ervan kunnen geven hoe groot de inspanning is geweest die de menschheid zich eeuwenlang heeft moeten getroosten, om de muziek zoo ver te brengen als zij sedert Bach gekomen is, en dit inzicht zou er wellicht toe kunnen leiden, dat niet klakkeloos uit gemakzucht over boord worde geworpen, wat eeuwenlang de menschen gelukkig heeft gemaakt, voor wis en zeker vast staat dat er voor den modernen mensch niets meer uit te halen is. Vooral sinds men naast Riemann's Theoriegeschiedenis het eerste deel der ‘Oxford-history of music’ ter hand kan nemen, is deze lectuur aantrekkelijk en nuttig geworden. Wool-ridge heeft daarin namelijk een groot aantal middeleeuwsche composities uit Florentijnsche en Engelsche handschriften opgenomen, zoodat we daarin de praktijk als proef, op de som der theorie, bij de hand hebben.

Op de internationale congressen voor muziekwetenschap is nooit de vraag geopperd hoe eigenlijk een samenvattende geschiedenis der muziek moet geschreven worden, aan welke eischen zij moet voldoen. Dit is jammer, want in dit opzicht zijn wiji nog niet zoo ver als op het gebied der beeldende kunst, waar de onder André Michel's leiding verschijnende ‘Histoire de Tart’ voorbeeldig kan genoemd worden. Wat de muziekgeschiedenis betreft bezitten

1) In het harmonie-boek van Louis en Thuille worden de drie ‘functies’ wel genoemd, maar de schrijvers waren er niet van doordrongen. Het boek is een compromis waarin het oude de overhand heeft.

wij thans in elk der drie wereld-talen een werk dat op grondige zelfstandige studies der schrijvers berust. Maar de gezichtspunten waaronder en de wijze waarop deze werken geschreven zijn, loopen verder uitéén, dan de aard der natie waar voor elk in de eerste plaats bestemd is, noodzakelijk met zich brengt.

Riemann heeft resoluut de opvatting gehuldigd, met zijn volle persoonlijkheid in de bressen te moeten springen, die het bolwerk der moderne muziek-vorsching nog ontsierden. Daardoor is zijn 'Handbuch' een werk geworden van de allerhoogste waarde, een studieboek dat geen ernstig beoefenaar van het vak ontberen kan, maar het is geenszins wat men gewoonlijk een handboek noemt, dat toch den stand der wetenschap zoo objectief en zoo leesbaar mogelijk moet weergeven. Riemann's vijfdeelig werk is een weidsch mozaiek, waarin werkstukken van zeer verschillende waarde bijéén zijn gelegd. Hierin worden tijdperken en vraagstukken der muziekgeschiedenis behandeld door een krachtige persoonlijkheid die bijna voortdurend baanbrekende ontdekkingen doet, en verklaringen aan de hand geeft, die voor een bepaald tijdperk en in zekeren zin meestal juist zijn, maar waaraan niet zelden een temporeele uitbreiding of een beteekenis wordt gegeven, waarvoor ze niet vatbaar zijn. Zoodat menig specialist op zijn speciaal gebied geneigd is het hoofd te schudden, hoewel hij in den grond van zijn hart toch dankbaarheid en bewondering moet voelen voor Riemann's geniale zetten op het muziekwetenschappelijk schaakbord. Ik denk hier, om een enkel voorbeeld te noemen, aan de Florentijnsche Madrigalen en Jachtstukken uit de veertiende eeuw, door Johannes Wolf het eerst bestudeerd en in moderne noten overgebracht, en op wier instrumentaal bedoelde begeleiding Riemann het eerst opmerkzaam heeft gemaakt. Bij deze gelegenheid heeft Riemann de muzikale waairde-voor-ons dier composities sterk overschat.

Andere gevallen zal men op het gebied der 'musica ficta' en der rhythmi-seering der Gregoriaansche melodieën kunnen vinden, maar algemeen begrijpelijker is het geval van Johann Stamitz die zeker een geniaal komponist was, hoewel deze eigenschap in zijn symphonieën veel minder voor den dag komt dan in zijn trio's voor twee violen en basso continuo. Aan Stamitz en de Mannheimsche school daarom uitsluitend allen voorbereidenden invloed op de klassieke Weensche symphonisten te willen toeschrijven, is immers niet juist. Meesters als Monn die te Weenen geleefd en persoonlijk gewerkt hebben, kan men daarbij niet wegcijferen. De eenvoudigste overweging van het gezond verstand verzet zich hier tegen. Het blijft dus noodig naast Riemann's handboek ook Guido Adler's voorrede tot het betreffende deel der Oostenrijksche 'Denkmüler der Tonkunst' te lezen, om een juiste voorstelling der aangelegenheid te verkrijgen. Afgaande op Riemann's groote autoriteit heeft bijvoorbeeld Combarieu dit reeds verzuimd, en in zijn muziekgeschiedenis Riemann's eenzijdige opvatting kant en klaar overgenomen, alleen met het chauvinistisch getinte toevoegsel, dat de cultuur te Mannheim geheel onder Franschen invloed stond, terwijl in werkelijkheid de Duitsch-Slavische rassen-vermenging bij Stamitz had moeten vermeld worden. In Riemann's 'Handbuch' komt een tweede minder gunstige invloed van het

muziek-lexicon op Riemann's wetenschappelijke werkzaamheid aan den dag. Want door den invloed van het lexicon heeft niet alleen Riemann's dubbele harmonie-opvatting meer veld gewonnen en behouden dan anders het geval zou zijn geweest, ook de gewoonte van het alphabetisch rangschikken van namen in tabellen heeft Riemann er toe gebracht, tweemaal lijsten in zijn handboek op te nemen, die hoogstens onbewerkt materiaal maar geen ger schiedenis kunnen genoemd worden. Ik bedoel de opsomming van kompo-nisten der **16**e eeuw, en een dergelijke van moderne namen aan het eind van het laatste deel, die, hoewel zeer omvangrijk, door de uiterste beknoptheid vaak onjuiste voorstellingen doen ontstaan, zooals over de beide groote moderne componisten, Moessorgski en Debussy, groot niet door den omvang maar door qualiteit en rijkdom hunner beste werken.

Ja, de moderne muziek! Die beschouwde Riemann eenvoudig als muzikale verwildering, en wijdde er dienovereenkomstig de weinige, maar energieke woorden aan, die men van een wilssterke persoonlijkheid bij dergelijke gelegenheid kan verwachten. Dit was Riemann's recht. Maar wanneer hij nu verschillende samenklanken bij Debussy of Schönberg tot dezelfde formule herleidt, en dan meent daarmee deze muziek weerlegd te hebben, dan vergiste hij zich toch. De abstracte formule, die kan zeer goed dezelfde zijn terwijl de zinnelijke werkelijkheid der klinkende samenklanken, door hunne rangschikking, door timbre en aanwending binnen het geheel toch een groote reëele verscheidenheid bezit. Ook gaat het natuurlijk niet aan als staaltje van Debussy's stijl juist een werkje (de *Voiles)* te kiezen, dat in diens opus een absolute uitzondering vormt.[1)] Wellicht kan hier van Debussy's werk het spreekwoord gelden: onbekend maakt onbemind.

Dit zijn echter maar kleinigheden in vergelijking met wat Riemann inl zijn ‘Handbuch’ als geheel geleverd heeft. Deze praestatie onderscheidt zich van al wat voor en tijdens Riemann op muziekgeschiedkundig gebied is geschreven, door een zakelijkheid die nooit met woorden schermt, door een warmte en waardigheid van toon, die ons steeds doen voelen hoe ernstig de schrijver zijn taak opvatte, en hoe zeer hij haar lief had. Hierom moeten wij ook vergeven en vergeten dat Riemann's zinsbouw hier en daar al te ingewikkeld is.

Op een gelukkig initiatief dat te vinden is in Riemann's ‘Kleinem Handbuch der Musikgeschichte’ (een kort maar voortreffelijk boekje voor leerlingen van opleidingsscholen) wil ik tenslotte nog de aandacht vestigen. Hierin wordt kortelijk de geschiedenis en de plaats der verschillende Gregoriaansche gezangen binnen de Roomsche liturgie aangegeven met het doel, den leerling in de gelegenheid te stellen later de tallooze meesterwerken op deze teksten gecomponeerd ook anders dan als concertmuziek te kunnen opvatten.

Hugo Riemann heeft nooit vromigheid en wetenschap door elkaar gehaspeld, hoewel hem dit evengoed als anderen openbare voordeelen had kunnen opleveren. Zooveel te grooter waarde heeft zijn getuigenis, in het kleine handboek afgelegd, dat werkelijke geschiedschrijving moet staan buiten en boven geloofsbelijdenis.

1) Zie de Gids, **82**ste Jaargang, blz. **493**.

De musiciens der ‘Gaya Scienza’ door Constant van Wessem.

Uit originen volgens de muziekhistorie valt de geest der Fransche muziek van de vroegste tijden moeilijk vast te stellen. Het verleden van de Troubadours, de tijd der Barden, is duister als een legende. Het eerste notenschrift, dat men ‘neumen’ (teekens) heeft genoemd, bestond reeds en werd voor de noteering der kerkelijke gezangen gebruikt. De oorsprong der gebruiken in de kerkmuziek is in ieder geval uitheemsch: Grieksch, en ongetwijfeld hebben de musiciens der ‘gaya scienza’, de histrions, jongleurs en troubadours de invloeden van het cantus planus ondergaan. Maar wat verder? Wie zal kunnen zeggen van uit welk een geest die troubadour zong, die in de muziek Frankrijk was? Ik weet *historisch* alleen dat hij een paar Spaansche (Oriëntale) melodieën leerde en verder zwierf en met een zingend gemoed in contact met volken en landschappen leefde. Maar ik weet ook dajt hij *zanger* was in den tijd, dat het Fransche leven reeds in bonte afwisseling werd omgeven door de schittering van politieke ep monarchale gebeurtenissen. De Kruistochten hadden het vaandel van het enthousiasme geheven, eensdeels door sluwe en eerzuchtige uitbuiting van de diep-religieuze en epidemisch-fanatieke gevoelens in de woelende lagen van een opkomend en roerig volk, anderdeels doordat er in het Fransche leven voortdurend als polsslag de energie werkte van een leven dat daden vroeg voor een elastisch en genereus temperament, hetwelk zijn symbool in de geste heeft. Zoo stroomden in dezen strijdbaren optocht edellieden, monniken, boeren en dichter-zangers mee naar het Heilige Graf. Een wijde kring van omzwervingen maakte deze dichter-zangers (‘musiciens-poètes’) tot de chroniqueurs der heldendaden, tot de krant voor het platteland en de kasteelen, die zij bij hun terugkomst afreisden met hun ‘chansons de geste’. De ridderlijkheid was hun als de goede manieren bijgebleven. *Zij* hadden het *leven* gezien.

Ons mag daarom niet de beteekenis ontgaan van het feit, dat de eersfte eigen muziek van Frankrijk te signaleeren valt in dat tijdperk van eenheid van zanger, ridder en vrijgeest, dat der Provengalen. In Provence vindt men deze vrije en romantische gemoederen, die de muziek niet in de kloosters componeerden, maar haar in het vrije leven ‘vonden’ (trouvères!). Het

waren de beoefenaars van een dicht- en muziek-kunst, die men ‘la gayla scienza’ heeft genoemd, en die de muziek ‘vonden’; en zij geven door hun methoden tevens aan waardoor de muziek in Frankrijk steeds haar eigenaardig en sterk karakter kon behouden: dat zij steeds in het leven zelf bleef ingeschakeld, ‘levenskunst’ bleef, de expressie voor een levensstijl, verweven met aan haar parallel gaande uitingen, zooals het gedicht, zooals de dans, zooals de ‘trouvaille’.

In de tijden dat de Kerk het monopolie der muziek had en de geheele kunst van het gezang binnen de strenge afbakening der liturgische melodieën dwong, vertegenwoordigde deze geboorte der wereldsche muziek de revanche van het ontkiemende jonge leven op een overleefd en geformuleerd verleden. ‘Naast de altaren, waar men de psalmen zong, en de goederen der aarde veroordeelde’, zegt Combarieu, ‘verhieven zich als een onweerstaanbaar protest van het menschelijk hart de vrije en teedere verkondigingen van de “fine amour”.’ Het waren aanvankelijk nog eenzame figuren, histrions of jongleurs, de zangers der tijden van en vóór het jaar duizend en de voorbereiders der troubadours, de latere beroepszangers. Zij kwamen met muziek, met koorddansen en als berenleiders aan den kost, gelijk wij hun ambulante levens in de oude manuscripten zien geïllustreerd, en zij zijn op de wijze der Homerische rhapsoden opgetreden als de voordragers van epische historiën en liefde-verhalen, die zij op hun primitieve en fantastische instrumenten, de koehoorn, de tambourijn, de monocorde en de psalterion, een soort harp van Oostersche afkomst, in vierkant formaat, begeleidden. Dat deze histrion-melodieën, ‘het stamelen der moderne melodie, aan het licht komend, nadat de Kerk haar in den somberen nacht had gehouden’ (E. Schuré[1]), waar zij reeds zooveel volksziel inhielden, onder het volk een snelle populariteit verkregen, bewijst het feit, dat de kerkelijke overheid er in den beginne heftig tegen geageerd heeft, daar hun teksten toen ter tijd de stijve ernst der Latijnsche gezangen schenen te beleedigen. Césaire d'Arles (gest. **542**) spreekt zelfs van ‘chansons d'amour infam es et diaboliques’! Het bleek tenslotte een verzet tegen het leven zelf. Door haar geboorte temidden der natuur, in de harten van jonge romantische zangers en buiten de abdijen en de abstractie der kloosters, was de Fransche muziek dadelijk een *vrije* muziek, en daarom eenmaal voorbestemd een volksmuziek te worden. Nog in de **10**e eeuw had de Kerk de macht van het melodische erkend, en aan enkelen der monniken toegelaten, dat zij van de beste gezangen der histrions, zooals zij onder het volk verder leefden een tekst uit de Heilige Schrift of uit de levens der Heiligen onder legden, daarmee een betere populariteit van de Christelijke woorden en wellicht een weerhouding van het ‘verderfelijke’ beoogden. Later werd het gebruik van wereldsche melodieën voor kerkelijke muziekwerken zoozeer gewoonte, dat er missen gecomponeerd werden op populaire soldaten-liederen, b.v. op ‘L'homme armé’ (door Dufay, Josquin de Prés en Palestrina).

De beoefenaars van het ‘gai sçavoir’ (gaya scienza) zooals hun beroep van dichter-zanger genoemd werd, hebben alles uit zich zelf gevonden, hun

1) E. Schuré: Le drame musicale.

liederen en hun teksten. Zij danken er hun bijnaam troubadours (in Provence) of trouvères (trouver = inventer) aan. Hun muziek is ongetwijfeld beïnvloed door indrukken van Oriëntale afkomst, hoewel de behandeling van eigen inzicht getuigt. Enkele der melodieën dragen een opvallend Spaansch accent, - dat door de vermenging van Westerlingen en Mooren Oriëntaal van oorsprong zal zijn -, en met Spanje is er in ieder geval een innig contact geweest. Aan het hof van Provence b.v. waren de Joglareses (Spaansche zangeressen[1]) zeer gezien - behalve nog om de gave de toekomst uit de hand te voorspellen -, en het kan niet anders dan een merkwaardige doorwerking van de reine volksziel in den anderen genoemd worden, dat in de laatste twintig, dertig jaren tegelijk met de jong-Fransche ook de jong-Spaansche muziek is opgekomen.

Er zijn bij de talrijke troubadourliederen slechts **295** melodieën bewaard gebleven in de manuscripten. Langen tijd heeft men aan deze muziek, die een aparte studie vereischte om haar te kunnen ontcijferen, maar geringe aandacht geschonken.

Teveel nog zijn de philologie en de muziek-historie achtergebleven in waardeering yan dat gedeelte in de kunst der troubadours, dat toch tot de oudste monumenten der Fransche muziek behoort. De historici der literatuur hadden den musicologen kunnen adviseeren en attent maken op de beteekenis, die de uitspraak van den troubadour Folquet de Marseille voor hen moest hebben, wanneer deze zegt:

'La strophe sans la miusique est un moulin sans eau'.

Doch de moeilijkheden van de noteering schenen den laatsten niet het overwinnen waard. Dat werd overgelaten aan den een of anderen specialiteit, die plezier in het werkje mocht krijgen.

Inderdaad, had deze muziek zich maar even onomstootelijk op papier vereeuwigd als de onze zich thans in de moderne partituren poogt te doen!

Eerst de allerlaatste tijd heeft een aannemelijke lezing over de muzikale notatie der troubadours gebracht. De melodieën der troubadours staan n.l. genoteerd als noten eener melodie, d.w.z. de plaats der noten is aangegeven op een vierlijnigen notenbalk, terwijl de lange en korte noten zijn aangeduid door een vierkant met rechte afhangende haak voor de lange, door een enkel vierkant voor de korte. Maar het *leven* der melodie, haar *rythme* ontbreekt in deze noteering. Er moet dus aangenomen worden, dat bij onderling verstaan dit rythme gemakkelijk genoeg, naar alle waarschijnlijkheid uit het versrythme, was te volgen in den tijd dat men deze melodieën opteekende. Uit de teksten moesten bij de nasporingen derhalve met behulp van overeenkomende gevallen de muzikale analogieën gemaakt worden. Nu kende de?kerkelijke muziek niet een rythmisebe indeeling door maatstrepen. De kerkgezangen hadden een vrij rythme voor het Latijnsche proza hunner teksten: zij waren een soort muzikaal proza, wat mogelijk bleef door de gelijke waarde die iedere noot in het gezang had.

1) Volgens Lavoix 'des filles mortiées ribandes, mortiées musiciennes'.

De melodieën der troubadours kennen ook geen maatstrepen, doch wel zijn de pauzen aangegeven door verticale strepen achter de betreffende noot. Wat tusschen deze pauzen ligt kan dus opgevat worden als een rythmische formule. De eenige algemeen verstaanbare regeling der melodieën moet, wanneer de maat ontbreekt, verondersteld worden *een syllabische indeeling volgens den tekst* te zijn. Iedere syllabe van een vers correspondeert dan met de rythmische formule. Het accent van het rijm valt dan op het sterke deel van de maat. Een voordeel daarbij is, dat in de noteering van de troubadours de noten, die op een zelfde syllabe gezongen worden in één figuur zijn gegroepeerd. Daartegenover staat, dat men rekening heeft te houden met ingeslopen schrijffouten door copisten, die geen musici waren. In ieder geval zal men goed doen den wenk van Combarieu ter harte te nemen en de gezangen en hun rythmische indeeling volgens maatstrepen de vrijheid van een soort recitatief te laten. Hiermede zal men een rijkere rythmische bewogenheid mogelijk maken, waardoor de chansons der troubadours vooral zoozeer boeien en verrukken ondanks den veelal nog primitieven staat der melodieën. Hierin is het Fransche troubadourslied zeker rijker geweest dan dat der Duitsche navolgers, de Minnesanger. In deze liederen reflecteert de verliefde lach om het leven der gelukkigen, wie het genoeg was door een schoon landschap te zwerven en de vogels na te fluiten. Het is een natuurlijk en vrijmoedig musiceeren ‘naar men gebekt is’, over de liefde, over ‘le prin-temps et son renouveau’ en de eeuwige jeugd. Het chanson d'amour is van de lyriek der troubadours wel verreweg de karakteristiekste en belangrijkste. Welk een rijke bodem voor de muziek: het menschelijk hart! De fijne muzikaliteit van den zanger heeft ook acht gegeven op de karakteristiek van den vogel wanneer hij zijn ‘coeur rossignolant’ bezingt. Zie hoe in het liefde-chanson voor de gravin van Tripoli - die hij nooit gezien heeft - Jaufré Rudel zijn vreugde neerslag laat vinden in de muzikale phraseering van het vogelgeluid tot een decoratief verwerkt nafiguurtje.

Van een der schoonste troubadours-melodieën, die als zoovele meesterwerken ons geen vervaardiger te eeren heeft nagelaten, wil ik hier den tekst laten volgen. Hoewel een ‘chanson triste’ is het van een edele zwaarmoedigheid, welke treft en bekoort. Het is tevens een dier voorbeelden van een Fransch lied, waarin een hartstochtelijk Spaansch accent gelegd kan worden, hetwelk aan de donkere wijs een vreemden en heimelijken gloed verleent.

In de zetting van Jean Beek[1)] liet deze de antieke toonsoorten er in bewaard blijven, door de voorteekens, die wij bij overzetting in onze eigen noteering onwillekeurig zouden aanbrengen, weg te laten, zooals aangegeven staat.

De tekst van het lied luidt in modern Fransch:

Je suis heureux de pleurer en chantant
Plus qu'en nulle manière
Pour calmer ma douleur
Qui ainsi me domine

1) Jean Beck: ‘La musique des troubadours’.

Cent soupirs je fais chaque jour
C'est une reste assurée.
L'unique joie que j'ai de l'amour
Me vient de mon allégeance.

Chacun dit que je suis fou
Mais nul ne le sait mieux que moi.

Aanvankelijk waren de troubadours in hun voorloopers, de jongleurs, nog weinig in aanzien. De jongleur had b.v. geen eigen rechten bij de justitie en was een soort vogelvrij. Wanneer hij door iemand beleedigd was geworden bestond de eenige voldoening, die men hem toestond zich zelf te geven, er in de schaduw van zijn beleediger met een stok te slaan. Het moreel van den jongleur echter stond ook niet hoog. Hij was, volgens de publieke opinie, iemand, die den spot dreef met alles, ook met zijn eigen vrouw en kinderen.

Eerst in de twaalfde eeuw en later verkrijgen de troubadours het bekende, ridderlijke type van minnezanger aan het hof der edelen, toen ook de adel hen tot in de danszalen der kasteelen toeliet, waar zij met hun snarenspeeltuig, luit en vedel, de galante en decoratieve figuren temidden der levens-vroolijk-heid vormden. Zelfs koningen achtten het ‘gai sçavoir’ niet te min voor hun bezigheden, en van Thibaut, vorst van Navarre, weten wij, dat het troubadourschap hem door zijn artsen als geneesmiddel voor zijn zieke ziel is opgelegd. De beroemdste Fransche troubadour uit de latere middeleeuwen (**13**e eeuw) is de bekende Adam de la Hale, de ‘bossu d'Arras’, geen schoonheid dus, maar als eeuwig verliefd gekenschetst, schepper van eenige uitnemende, ook meerstemmige chansons - waarom hij als een der eerste harmonisten onder de wereldsche zangers mag beschouwd worden -, zooals b.v. de motetten ter eere van de Heilige Maagd, waarmede hij zijn leven, dat hij: als onwillig monnik begon, beëindigde.

Bibliographie.

Antoon Thiry. *Het schoone jaar van Carolus.* - Amsterdam 1920. Mij. v. goede en goedkoope lectuur.

Dit boek is, om het maar dadelijk op te merken, navolging van ‘Pallieter’. De overeenkomst is zoo opvallend, dat een bespreking van het werk hier wel van uit moet gaan. Een klein beetje jammer vind ik dit wel, want het boek van Antoon Thiry is volstrekt geen onbeduidende arbeid, maar naast ‘Pallieter’.... De vergelijking dringt zich elk oogenblik op. ‘Uit dezelfde levenskiemen, waaruit *Pallieter* opwies, is deze roman gegroeid van den vriend en medewerker van Felix Timmermans (zie hun gemeenschappelijken bundel *Begijnhofsproken),* 't Is de geest van het levens-uitbundige en tegelijk stil vrome stedeke Lier. Levensuitbundigheid en stille vroomheid, samenvloeiend tot een bijzondere romantiek, ziedaar de elementen van dezen Vlaamschen roman’. Dit lezen wij op het omslag. Het is een uitnemende karakteristiek van.... ‘Pallieter’.

Ik zou de innerlijke verwantschap van Thiry en Timmermans niet graag willen ontkennen, maar deze affiniteit sluit nog niet in, dat Carolus ook uiterlijk zooveel op Pallieter moet gelijken. Alleen is hij tammer, fatsoenlijker, burgerlijker; in eiken salon kan men hem meebrengen op visite, wat met Pallieter niet lukken zou. Carolus is een Pallieter voor de huiskamer. Het was voor den schrijver ook wel een hachelijke zaak. Wie zou een boek kunnen schrijven, ‘uit dezelfde levenskiemen voortgekomen als *Pallieter,* dat niet ver beneden dat verrukkelijke proza-gedicht moest blijven! Schooner van taal, feller van beleven, uitbundiger van uitspatting, inniger van vroomheid, teederder van stemming zou het niet kunnen zijn, en waar het al deze eigenschappen beperkter gaf - gelijk hier het geval is - daar moest onmiddellijk de indruk verbleeken bij de schittering van de geïncarneerde levensvreugde, die ‘Pallieter’ is.

Toch zijn er gave fragmenten genoeg in dit boek. Ter kenschetsing het volgende:

‘God! hoe schoon was de wereld toch waardoor hij reed! En hoe los kwamen er zijn gedachten!

De klepperboomen langs de wegen, verhieven op hun slanke, heider-bemoste stammen, safraangele wolkkruinen waarin het gouden licht te trillen hing. De beuken of eiken over de witte kruisstraatkappellekens gebogen vlamden rood liik bloed, en de boogaerds en de hagen brandden in allerlei vlammen van 't diepste brons tot citroengeel vuur toe. Heel de wereld was nu goud geworden, de blaren op den grond gaven een ruischenden weerslag, zoodat men er de boerenhuizen bijkans niet meer kon door zien.

Purper met zilveren glanzen er over blonken de vette, omgeploegde veld-lappen daartusschen en 't waren maar alleen de rapenstruiken en ook de moskussens onder de boomen, die een helder groen koleurken ophielden, een laatste lachsken van den zomer.

Een klein windeken ruischte door die gouden weelderigheden en wreef de blaren uit de lichtende boomtoppen als draaiende lekken vuur.

En over dat alles heerschte een schoone rust en een stilte lijk van een paleis....' (Blz. **154-155**).

Dat is ongetwijfeld mooi proza. Maar klinkt ook door dit vreugde-lied om de schoonheid van de wereld niet de fluit van den sater Pallieter?

Noordling. *In 't gevang. Muurkrabbels.* - Antwerpen en Amsterdam. 'De Sikkel', en Em. Querido.

Een aantal gevangenis-schetsen van een 'staatsgevaarlijken' Vlaming; persoonlijke herinneringen, met kennelijk politiek bij-oogmerk genoteerd. Toch hebben ze ongetwijfeld letterkundige waarde, deze eenvoudige 'muur-krabbels'; ze zijn frisch en levendig geschreven, en hier en daar geestig. Opmerkelijk is de gemoedelijke en rustige toon van deze schetsen, en dit hooge, dit inzicht, dit begrip van de belachelijkheid van den sterkere geeft wel de voornaamste waarde aan het boekje. Het is een werkje dat van innerlijke kracht getuigt; kracht die zich ook uit in de beheersching van het onderwerp. Want nergens verliest de schrijver zich in chauvinistische excessen, waartoe toch zoo licht aanleiding was geweest.

Het boekje is aardig geïllustreerd.

Jeanne Reyneke van Stuwe. *Als de oogen open-gaan.* - Amsterdam. L.J. Veen.

Dez. *Alarm!* Militaire roman. 2 dln. - Amsterdam. L.J. Veen.

Twee heel belangwekkende boeken, die opnieuw respect afdwingen voor het talent van de veel-scheppende, onvermoeide schrijfster. Beide werken hebben hun eigen aantrekkelijkheid, beide belichten scherp een van de kanten dezer kunstenaarsnatuur.

'Als de oogen open-gaan' geeft weer een verzameling van de korte schetsen, gelijk de schrijfster er al zooveel schonk. Novellen kan men ze nauwelijks noemen, compositie is er bijna niet in, en toch - de naam 'krabbels' wil me ter kenschetsing niet uit de pen. Daarvoor zijn al deze lichte, luchtige dingetjes te af. Geen lijntje in de sobere schetsjes is verwaarloosd. In al deze stukjes is even een facet van het leven belicht, even een tragisch moment in scène gezet, een vluchtig ontroeren bevangt ons, en het is voorbij.

Alle schetsjes staan op zichzelf, maar er is toch samenhang. De titel wijst het verband aan. In elk van deze levens-notities is er bewustwording, openbaart zich klaar besef van gelukkig of ongelukkig zijn, ontwaakt een ziel,

verklaart zich een te lang gekoesterde waan aan verwonderde aandacht, vindt een verdwaalde het verloren pad naar zijn bestemming.

Vluchtig zijn al deze ontroeringen, zeker, maar het kan niet in de bedoeling der schrijfster gelegen hebben, in deze levensfragmentjes zware tragiek te geven. Vluchtig zijn zooveel van onze aandoeningen: een verwelkende bloem, een kind dat speelt, de maan in den mist, een lieve melodie in de verte, een gelaat dat langs ons gaat.... Toch hebben ze hun waarde in het mensche-bestaan, en deze waarde is ook het belangwekkende van 'Als de oogen open-gaan'.

Heel ander werk is 'Alarm!', een roman, waarmee de over het geheel zoo belangwekkende reeks 'Zijden en keerzijden' weer wordt uitgebreid. Onmiddellijk treft in dit werk weer de gemakkelijkheid van opzet, en de zekerheid waarmee de gekozen stof is behandeld. Deze strak en aarzelloos opgetrokken lijnen doen denken aan Zola; het compositioneele kunnen van deze schrijfster is bepaald merkwaardig.

Te meer is dit opvallend, als men let op de uiteenloopende milieu's, die de auteur kiest. Ditmaal is het décor Indisch; het werk heeft de beide expedities naar Lombok in het jaar **1894** tot achtergrond, en de handeling speelt geheel in de tropen. Aan Indië-kenners zij het overgelaten, om uit te maken, of de beschrijving van het Indische landschap natuurgetrouw is; ik kan er slechts van zeggen, dat de schrijfster, die, meen ik, Insulinde nooit bezocht, hier een groote suggestiviteit weet te ontwikkelen, en dat er stijlperioden in deze beschrijvingen voorkomen, die naast haar beste werk kunnen worden geplaatst.

Tegen den lichten, grilligen achtergrond van Indische kleuren en vormen beeldde de schrijfster het gewoel van de Lomboksche expeditie, en in die strijdwarreling plaatste zij, eenzaam midden tusschen de menschen, den bleeken jongen, dien we al opmerkten in 'Huize ter Aar', waar hij, kind nog, als een van de bijfiguren de aandacht trok door het gepredestineerde van zijn aanleg. Het zieleleven van den nu volwassen Otto Berghem is hoofdzaak in dezen roman. Typeerend voor den aanleg van den schrijfster is, dat zij veel meer den nadruk legde op de tragiek van dit leven, dan op de analyse, meer op het doorvoelen dan op het bekijken. Er is veel meer romantiek dan modern, psychologisch realisme in haar werk. Ongetwijfeld zou een ras-analiticus de lijnen der ontleding in deze figuur verder doorgetrokken hebben, maar het is de vraag of daar zooveel mee gewonnen zou zijn. Wel voor intellectueele fijnproevers natuurlijk, maar zijn dat tenslotte degenen, bij wie het eindoordeel over literatuur berust?

Jaak Lemmers. *Uit beloken tijd.* Acht verhalen. - Antwerpen 1919. V. Resseler.

Deze acht novellen zijn vrij goed geschreven in een smijdig Vlaamsch; maar ze laten geen van alle een sterken indruk na. Men zit er eigenlijk een

beetje mee verlegen; ze mogen volstrekt niet als waardeloos op zij geschoven worden, daarvoor hebben ze te veel stijlqualiteiten, en als verhaal zijn ze toch niet meer dan middelmatig. Al te zeer verliest de schrijver zich in een ietwat zeurige wijdloopigheid; hij heeft geen maat weten te houden, en onbeduidende gevalletjes opgeblazen tot verhalen, die noodzakelijk wat leeg moeten aandoen.

Toch is deze schrijver niet zonder talent. Een enkele maal, zooals in 'Doodenwake' en 'Vox Matris', nu en dan ook even in het overigens erg lang-wijlige 'Het Schuttersfeest' heeft hij oogenblikken, waarin hij werkelijk pakt, waarin zijn verhaal iets suggestiefs krijgt, dat toch op een stellig kunnen wijst. De beste novelle lijkt mij 'Roeping', het grappige verhaal van Angeline, die zoo graag actrice wil worden. De humor in deze schets is van hooger orde dan die van het grof-boertige 'Kermis-zwijntje'.

Karel van den Oever. *Oud-Antwerpsche vertellingen.* Teekeningen van F. v.d. Velde. - Antwerpen en Leiden. Uitgeverij Mercurius.

Karel van den Oever is onder de Vlaamsche schrijvers van dezen tijd een belangwekkende figuur. Hij is fijn en gevoelig, gracieus en geestig, een aristocraat naar den geest. Deze qualiteiten komen ook weer aan den dag in zijn nieuwe werk: Oud-Antwerpsche vertellingen. Vergelijkt men werk als dit met het bundeltje van Jaak Lemmers, dan voelt men onmiddellijk het groote verschil. Van den Oever weet precies wat hij wil, behandelt zijn stof met volkomen meesterschap. Elk van deze korte vertellingen is een delicatesse, onverschillig waar de schrijver het over heeft. En die onderwerpen zijn vaak heusch zooveel bijzonders niet: een gezellige drinkebroer, die in den nacht door zijn vrienden wordt thuisgebracht, een trouwlustige vischvrouw, die er door haar minnaar tusschen genornen wordt.... Het is de behandeling, die het 'em doet, en die is zoo fijntjes en luchtig, zoo geciseleerd van taal, dat ik werkelijk geen Vlaming weet, die het hem verbeteren zou.

Daartegenover doet het werk van Jaak Lemmers al te onbehouwen aan. Men voelt wel den drang om boven het onderwerp uit te komen, maar het gelukt hem zelden. Misschien is dat onbeheerschte, dat weifelende wat betreft de samenstelling van een *novelle,* die toch stellig zijn eigenaardige eischen heeft, een accent van jeugd; laten we het hopen!

Wat Karel van den Oever betreft, deze heeft met zijn Oud-Antwerpsche vertellingen opnieuw de veelzijdigheid van zijn kunnen bewezen. Is het onbescheiden, een grooter werk in dezen geest van hem te vragen? Zoo de Vlaamsche historische roman in hem eens kon herleven....

Dr. André Schillings. *Langs de wegen der beproeving.* - Uithuizen 1919. H.H. Fongers.

De auteur van deze verhaaltjes is een type. Schrijven kan hij heelemaal niet; zijn stijl is die van een middelmatige H.B.S.-er in een lagere klas;

iets wat naar psychologie zweemt ontbreekt geheel en al. In 't kort, zijn verhaaltjes zijn heelemaal niets. Nu heb ik een stil idee, dat Dr. André Schillings dat zelf wel weet (het gemis aan een zoo elementaire zelfkennis is nauwelijks te veronderstellen) en dat hij bij zich-zelf gedacht heeft: 'Nou zal ik eens een goocheme streek uithalen. Als je schrijft, moet je de lui ontroeren, dat hoort er zoo bij. Nu laat ik eenvoudig in elk verhaaltje iets heel ergs gebeuren; ik zal bijvoorbeeld ieder keer de hoofdpersoon dood laten gaan. Daar hebben ze onwillekeurig eerbied voor, en ik neem ze d'r fijn tusschen.'

Zoo begon hij te schrijven. Het eerste verhaaltje gaat over een braven Vlaamschen boerenzoon, die ten oorlog trekt. Eerst als hij het oproepingsbevel krijgt, zit hij te huilen; twee minuten later zingt hij 'de Vlaamlscha leeuw'. Zijn oude moeder is al even wispelturig; als ze zijn soldatenpak uit de kast krijgt, zegt ze vol trots: 'het staat je goed', een oogenblik later is ze behoorlijk wanhopig over het aanstaande vertrek van haar zoon. Dan komt er een buurmeisje bij, waar de jongeman al een heele poos stille verkeering mee heeft. Dan is het verhaal eigenlijk uit, maar omdat het 'pakken' moet, laat de schrijver den soldaat zwaar gewond worden (de kogels zijn zelfs *door zijn geheele lijf verspreid)* en doodgaan.

In ernst, ik heb nooit een akeliger parodie op oorlogsellende gelezen.

Het volgende verhaaltje, 'Het vaderland getrouw', is van een Belgischen burgemeester, die met de burgerwacht van zijn stadje het Duitsche leger wil tegenhouden, en als hem dat niet lukt, met de zijnen wordt doodgeschoten. Ook weer een ècht-tragisch stukje. Dan komt een vertelling van een paar Belgische vluchtelingen, die met hun kind naar Holland gaan. Ze komen goed en wel over de grens, maar om het ontroerend te maken, laat de auteur het kind overlijden, de vrouw waanzinnig en den man wanhopig worden. In 'Dorpsbijgeloof' is een oude vrouw, die door de menschen voor heks wordt uitgemaakt. Wonderlijk genoeg ontsnapt dit arme vrouwtje den lite-rairen dood onder de handen van het schrijvende beultje. In de vertelling 'Uit een meisjesleven' valt weer een slachtoffer. De beide laatste schetsen heb ik niet gelezen; ze heeten respectievelijk 'De laatste van een geslacht' en 'De tragedie van een Leven'. Deze titels doen vermoeden, dat ook hier wel sterfgevallen aan de orde zullen zijn.

Mag ik Dr. André Schillings den ernstigen raad geven, zijn pen te laten rusten? Hij bereikt met het botvieren van zijn letterkundige neigingen niets anders, dan dat hij zich verregaand belachelijk maakt.

HERMAN MIDDENDORP.

Klarende luchten, gedichten door Peter van Maarn. - N.V. De Zonnebloem te Apeldoorn. 1919.

De liederen van Peter van Maarn hebben mij uren-lang gelukkig doen zijn in zooverre een mensch gelukkig kan zijn in deze droeve wereld. Er worden heel veel verzen geschreven in onze dagen door jonge dichters of door hen, die dichter willen zijn, maar er klinkt maar zelden echt nobel geluid en talrijke keeren is de beeldspraak onzuiver en hinkt het rhythme op onevenwichtige voeten, terwijl het accent onnatuurlijk is, want niet voortgekomen uit den klop van het hart. Zonder harte-klop geen levend lied. 't Kille verstand brengt wel verder, maar niet hóóger. Koud hersenwerk ontroert niet, neen, uit 's menschen diepste binnenwezen moet vloeien de levende stroom, als het hart is volgevloeid in edele seconden, op verwonderlijke wijze, met wat ons tegemoet komt uit het Onbewuste, als de verbinding er is en heel ons trillend diepste-zelf leeft, licht-blij of smartelijk-diep, in het wonder, dat over ons kwam.

Men proeft soms aan een enkel woord de zuiverheid van een talent, voelt het levende hart, dat in ontroering als-klopt in de keel.

Toen ik nu 't eerste lied uit dit fraaie bundeltje las en trachtte in ‘Hymne’ mee te zingen, toen wist ik al dadelijk te doen te hebben met een ras-echt talent, dat ons plotseling verrast door zijn vastheid en zwier.

> God is mijn liefde, mijn verlangen,
> mijn licht, mijn puurste *klankenval,*
> God is mijn laatst geluk, mijn al.

Het woord *klankenval* deed het mij hier, daar voelde ik de los-makende schok waardoor men, als 't ware, komt in een andere, geestelijk-hoogere wereld.

En ieder van di-e coupletten zijn, op de aangegeven wijze, door-schokt, en daarom zijn ze zoo goed. En wat een geluk, de woorden zijn licht-verstaan-baar en eenvoudig, de taal is gaaf, het rhythme vast, de beelden zijn helder:

> God brandt in alle felle smart
> de roode zonden uit mijn hart.
> Hij ploegt mijn ziel met diepe voren
> tot rijke dracht van welig koren.
> Hij slaat mijn ijdelheid in puin....

Ja, in waarheid, geloovige of ongeloovige, men zal eerbied moeten hebben voor deze rustig en toch bewogen uitgezongen overtuiging. Er komen vele mooie strofen in dit werkje voor, ze liggen voor 't grijpen, men leze ‘Geloof’, bladz. **5-6**, waarvan 't laatste gedeelte luidt:

Zoo zal mijn zielsrust zijn,
als stille chrijsantijn
verlangen.
In elke bladbloem richt
zij zich, Gods liefdelicht
't ontvangen.

Het werk van dezen dichter is nog jong, er zijn natuurlijk opmerkingen te maken, in 't **4**e vers van 't volgend couplet ‘op mijn hoofd, op mijn haren’, staat feitelijk twee maal 't zelfde, want de regen valt op de haren, dus op 't hoofd. Wil de dichter aangeven dat de regen èn op 't hoofd valt èn op de haren dan is de volgorde verkeerd daar de regen in dat geval éérst de haren bereikt en dan het hoofd, maar dat zijn kleinigheden, de ondertoon ontroert en boeit de innerlijke aandacht, en die ondertoon komt ons vooral zingend tegemoet uit de beide laatste verzen:

Vannacht ruischt de regen
mij tegen
en drupt van de glanzende, buigende blaêren
op mijn hoofd, op mijn haren.
Vannacht schreit de hemel zoo zacht en stil,
als een liefde, die zich belijden wil.

Dat is niet alleen als vers goed, maar ook uit een cosmisch standpunt. Goethe wist al dat in regen de liefdekracht der ‘Engelen’ zich openbaart. 't Is opmerkelijk dat sommige der jongere zoogenoemd Christelijke dichters, waartoe ook de heer Van Maarn behoort, dergelijke waarheden onbewust weten, want op hun wijze vertolken.

Gelijk Jan Luyken zijn aandachtige liederen schreef, die ook den ernstig-luisterenden mensch van nu genot geven door 't waarachtige van 's dichters gevoel en door diens zuivere beeldspraak en fijn-aanslaande muziek, zoo weet ook Van Maarn verzen neer te schrijven op zijn aller-beste oogenblik-ken, die men met aandacht leest, daar zij bescheiden zijn en oprecht en daardoor aanspraak maken op genegenheid die langer duurt dan de vluchtige seconden gedurende welke men de strofen leest. Eéne daarvan is de eerste uit ‘De ziel spreekt’:

Bij de vroeg-herboren zorgen,
iedren morgen,
van dit ijl en broos bestaan,
achter gaas van smart en weemoed
wacht mijn maagdelijke deemoed
't onbegrepen, stille wonder,
zonder
't welk mij 't al waar' kranke waan.

Weljicht nog vaster van zegging, fijner van zielsmuziek is 't volgende:

> Een lied, dat in den nacht zacht vraagt
> om niets.... en veel,
> dat ongezegde wondren draagt
> in traag gespeel,
> zoo vraagt in 't vreemde licht,
> nu grijze dag vervliet
> mijn levenslied.

Als 't den dichter later gelukken zal nog meer ‘kleur’ in zijn verzen te brengen zal hij voorzeker werk leveren dat nog meer onze aandacht zal vragen.

Reeds hier en daar bespeuren wij een kleur:

> Hen zult gij nooit, o schoonheid, leeren minnen
> uw *wit* geluk achter den tast der blinde zinnen.....
> (Verre schoonheid.)

en op bladz. **55**:

> Als door den *paarsen* akkergrond
> een *donkre* man het kouter richt,
> of 't *blonde* zaad, de voren rond,
> zwaait door de lucht....
> (o Blijde rust.)

Van Maarn is een sensitieve natuur, die een enkele maal aan Herman Gorter doet denken, aan den prachtigen Gorter uit zijn eersten verzen-tijd:

> O, de rozen!
> de roode, de overbrooze,
> de witte, de stil-gewijde,
> de purperen, donker-verblijde,
> de lief-ròse, veilige,
> de zacht-gele, heilige,
> O, de rozen!

Nu kan men de kleurpracht der rozen zelf wel anders aanvoelen, 't feit is dat de dichter hier, op zijn wijze sensitief voelt en dat voelen uitbeeldt op zijn wijze.

Om te eindigen de volgende strofe uit ‘Aan zee’:

> O moeder, die mij mint en al mijn zwakheid weet,
> die al mijn moeheid sterkt, mijn tranen stil wilt dragen,
> ik kwam tot u, een droef-verdonkerd kind van leed,
> maar als mijn ziel, uw zoon, u de afscheidskus komt vragen,
> hebt gij mij heel met licht en liefde overkleed.

Als Van Maarn als een schilder leert letten op de ‘kleuren’ rondom hem heen, als hij de kleuren symbolisch leert aanvoelen, cosmisch, dus eeuwigj, zal zijn werk rijker worden. Wie in de komende tijden waarlijk dichter zal zijn, heeft te arbeiden onvermoeid, heeft te streven naar verdieping, verinniging, vergeestelijking. Daartoe wordt vereischt begrip van de wording der werelden, want daardoor wordt het imaginaire bewustzijn geboren, dat voor den dichter der toekomst zal noodig blijken bij 't waarachtig-schouwen, geestelijk zien. De ‘Geesteswetenschap’ is het morgenrood der nieuwere tijden, wie haar benadert komt tot den dag. 'k Zou eenige titels van boeken van Dr. Rudolf Steiner kunnen noemen, die mijzelf geholpen hebben, maar die werken zijn misschien óók den heer Van Maarn bekend. Oók Jacob Böleme zal hem licht verschaffen. 't Zou mij niet verwonderen als de dichter van ‘Klarende luchten’, alsj hij werkt, en nog eens werkt, op een keer komt aanzetten met heel bizondere verzen, want dit kunstwerkje bevatte al veel goeds.

JOANNES REDDINGIUS.

Het onvolmaakte, door Julia Frank. - A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij. Leiden.

Wanneer Julia Frank géén eigen naam was, maar de schrij-fster hem genomen had als pseudoniem, zou men haar een compliment moeten maken over haar goede keuze. Want *frank* is Julia Frank, zóó frank, dat deze voortreffelijke eigenschap van een *qualité* bijna een *défaut* bij haar wordt. Want ze zegt *alles,* maar dan ook letterlijk *alles* met een onverstoorbaar-naïeve spontaniteit, die soms een glimlach afdwingt, soms even ergernis wekt.

De tijden zijn wèl veranderd.... Sinds de schrijfster, die het eerst ‘den moed had’, - de schrijfster van *Hartstocht,* - vooruit-drong op de smalle brug en als een vrouwelijke Anton von Winkelried de scherpe speren der kritiek allen opving in haar borst, is een geheel leger van vrouwen en meisjes achter haar aangestormd, zich vermeiende in den vrijen weg, die voor haar is gebaand.

Wat aan de auteur van *Hartstocht* zoo reuzekwalijk werd genomen, namelijk dat zij een jongmensen verliefd liet worden op een *getrouwde vrouw,* wordt door de moderne schrijfsters tot in den, superlatief gedreven, doordat zij, bijna zonder uitzondering, jonge meisjes een verhouding doen hebben met een *getrowwden man.* Wat aan de schrijfster van *Hartstocht* niet werd vergeven, namelijk dat zij eenigszins realistisch eenige liefdestooneelen beschreef, - hoe flauw, ja, bijna *kinderachtig* lijken deze beschrijvingen naast de uitbeeldingen van passie en nog eens passie, door de moderne vrouwelijke auteurs in hare boeken gegeven. ‘Met diepen lust nam hij haar mond. Zijn lippen woelden in de hare; hij kreunde van verlangen, hij streelde haar, hij koesterde haar tegen zich aan.... Kom hier, kom hier, fluisterde hij, en nam haar weeke, koele lippen, huiverend van genot....’ lezen wij in Jo de Wit's

Donker geluk; Julia Frank vertelt ons van kussen, die een man ‘bijna bewusteloos maken’, of die hem doen ‘kreunen van wellustigen schrik’. Emmy van Lokhorst, Annie Salomons, Jo van Ammers-Küler, Elisabeth van Niekerken, Fenna de Meyier, Elisabeth Zernike, - noem maar op, welke schrijfster u in de gedachten komt, lezer, en ge kunt er zeker van wezen, dat zij in durf en onomwondenheid de auteur van *Hartstocht* verre overtreft.... En de critiek accepteert met de grootste kalmte deze vrijmoedigheid....

Is het een teeken des tijds?.... Een bewijs, dat ‘de tweeërlei moraal’ uit de samenleving te verdwijnen hegint? Zeker is het, dat de tegenwoordige vrijere levensopvattingen, de vrijere omgang met mannen, van het studeerende of op kantoren werkzaam zijnde jonge meisje, haar een ruimeren blik hebben gegeven. Zij meent er recht op te hebben, - even goed als dit aan den jongen man wordt toegestaan, - om te *vivre sa vie,* en gelooft, aan niemand rekenschap verschuldigd te zijn. Natuurlijk niet aan haar ouders, - dat is al lang uit den tijd, - maar zelfs acht zij het niet meer noodig te zijn: *faithful to her future husband....*

In dit licht bezien, zou men Judith van Tuininga (uit Julia Frank's *Het onvolmaakte*) kunnen beschouwen als ‘het’ type van het doorsnee-meisje uit den huidigen tijd. Dat dit zoo is, hoop ik niet, - en eigenlijk geloof ik het ook nog niet zoo hard. Want Judith, - die klaarblijkelijk in alle opzichten de sympathie van de schrijfster heeft, - is bij al haar goede hoedanigheden toch feitelijk een *sans-scrupule,* een egoïste, die zich door niets anders drijven laat dan door haar physiek gevoel, - (waar Judith er zich op verheft, dat haar ‘gevoel altijd boven haar verstand staat’, kan zij hiermee niet bedoelen, wat er gewoonlijk onder wordt verstaan: het geestelijke gevoel, neen, bij haar is het steeds 't concreete, animale, lichamelijke gevoel, waardoor zij zich leiden laat) - een polyandrisch aangelegde natuur, wier ‘liefde’ zich nooit uit de sfeer van het physieke verheft, wier aandriften steeds die zijn van den eersten den besten primitieven, banalen man, en nimmer iets hebben van de noblesse, de opofferingszucht, de zelfvergetelheid, de zielsinnigheic, van die der intens-vrouwelijke vrouw.

Frank is dit boek, - ik zeide het al. Van een oprechtheid, die men apprecieeren kan, maar die men toch gaarne door wat fijngevoeligheid, door wat distinctie getemperd had gezien. Wonderlijk is de gemakkelijkheid waarmee Judith van de eene verhouding in de andere overgaat; haar zich geven aan Coen, nadat een oogenblik te voren Hugo van haar is weg-gegaan met de woorden: ‘Mij, groote kerel, heb je gebroken.... Dat komt nooit weer goed....’ doet pijnlijk aan door de grove gevoelloosheid, waarvan Judith daardoor blijk geeft. En men vraagt zich af: Heeft zij wel een psyche, dit meisje?.... Want ook verbaast ons het absolute gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel, waarmee Judith (èn Nora! want ook deze heeft immers een liaison gehad?) in het huwelijk treden. Zijn werkelijk voor het moderne jonge meisje zóózeer alle grenzen van delicatesse, van betamelijkheid, van ‘fatsoen’ weg-gevallen? Geeft de schrijfster ons een realistisch beeld öf fantasie?

Men mag een boek natuurlijk niet veroordeelen, omdat de er in voorko-

mende personen ons niet bevallen, en ik doe dit dan ook niet. Maar wèl had de schrijfster beter gedaan, om ons Judith voor te stellen als een uitzondering en niet als een geijkt type. Overigens wordt een jong meisje door het 'zich uitleven' ook al niet gelukkiger, getuige Judith's blauwe wallen onder de oogen en stormachtige schrei-accessen....

Ofschoon het jammer is, dat de figuur van Judith zoo alle fijnheid mist (de woorden, waarin zij zich uitdrukt, om aan Mientje te zeggen, waarom zij eigenlijk trouwen wil, zijn op het vulgaire af) en ofschoon de telkens voorkomende 'toevallige' ontmoetingen met haar aanbidders wel een beetje comisch aandoen, - kan er van *Het onvolmaakte,* als roman beschouwd, toch ook veel goeds worden gezegd. Het boek is geschreven in een zeer levendigen, vlotten en vooral zeer natuurlijken stijl; van alle personen krijgen en behouden wij een duidelijken indruk, en nergens, op geen enkele plaats, wordt dit lange verhaal ook maar even vervelend, neen, doorloopend geeft het onderhoudende lectuur. Ook de taal is van een aangename en eenvoudige natuurlijkheid, en alleen op blz. **68** zou ik het 'lachende lente-kind in zijn wieg van geurig groen', en 'met zijn reinen adem' zonder leedwezen hebben gemist, en het germanisme 'over-hooren' moest de schrijfster ook maar liever niet gebruiken.

Summa summarum: een, voor jeugdige lezeressen wel wat gevaarlijk, voor alle ouderen, ondanks vele bedenkingen, pittig en boeiend boek.

Ada Gerlo. *Daadloose droomen.* - Mtsch. v.g. en gdk. lectuur. Amsterdam.

Een bundel schetsen, die het voortreffelijke werk zijn van een geacheveerde artieste. Ada Gerlo is de schrijfster, die een aangeboren aanleg heeft, om te analyseeren, te vorschen, te doorgronden, ja, te subtiliseeren en te doorvoelen tot het uiterste, en zoo zijn de meeste dezer novellen niet zoo zeer verhalen geworden, als wel.... verhalen over verhalen. De knappe schrijfster stelt een geval, - en als zij het geval heeft gesteld, bekijkt zij het van alle kanten, - maar meen niet, dat zij dit alleen verstandelijk doet, o, neen, het fijne, teer-tastende, zacht-vrouweiijke gevoel zit bij haar altijd vóór. En daarom zijn deze novellen zoo interessant, wijl Ada Gerlo zelve een interessante persoonlijkheid is. Ik wil volstrekt niet zeggen, dat dit werk uitsluitend subjectief zou zijn, maar, als het waar is, dat 'les artistes créent toujours dans leur nature', dan is dit zeer zeker op Ada Gerlo van toepassing.

Ada Gerlo heeft veel over het leven gepeinsd, over de liefde gepeinsd, over de verhouding tusschen man en vrouw gepeinsd.... en de resultaten daarvan legt zij vast in haar novellen. En duidelijk evoqueert zij voor ons het ontoereikende van de menschelijke uitingsvermogens, om datgene, wat toch zoo diep doorleefd wordt in de innigste ziel des menschen, in woorden te zeggen.... om alles te verklaren, om alles te openbaren, om alles voor den ander voelbaar te maken....

Het negental, samen-gebracht in 'Daadlooze droomen' (een motto van

Henriëtte Roland Holst geeft uitleg van dezen titel) zijn even zoovele stalen van Ada Gerlo's talent. Elk op zichzelf geven ze een (of meer, zooals in Langs den Weg) boeiende *tranche de vie,* waarvan voor mij persoonlijk 'Over' een der meest ontroerende is.

Kasplantje, door Tine Gobius. Met platen van Sijtje Aafjes. - Gouda. G.B. van Goor Zonen.

Tine Gobius heeft een prettige manier van vertellen, en zoodra we aan een boek van haar beginnen, blijven we doorlezen tot de laatste bladzijde. Haar nieuwe werk *Kasplantje* is van ditzelfde soort; de figuur van Mevrouw Bruggemans is sympathiek gegeven (alleen *kan* ik niet gelooven, dat zij wel eens 'zwarte nagels' zou hebben gehad, - zooiets komt in den 'fatsoenlijken burgerstand' toch niet meer voor!) en het 'kasplantje' zelf is heel aardig en natuurlijk geschetst.

Ik geloof mij niet te vergissen in de veronderstelling, dat mevrouw Gobius er een intiem, persoonlijk genoegen in vindt, om 'luxe' te beschrijven. Met welk een entrain vertelt zij van houtwerk crème lacqué en ivoorkleurige ameublementjes en vergulde toiletspiegeltjes met geslepen randen, en groote rose zijden chouen aan laag uitgesneden halsjes van dun batisten nachtjaponnetjes.... en, ronduit wil ik het bekennen, ik mag daar wel graag van lezen, en ik geloof, dat vele lezeressen het daarin wel met mij eens zullen zijn, maar toch....maar toch lijkt mij een passage als de volgende:

'(De badkamer van Tante Inez) was een weelderig vertrek. Van rose marmer, was het bassin geheel in Romeinschen trant gebouwd, waar men met drie treedjes in afdaalde. Uit fraai gebeeldhouwde marmeren lotuskelken vloeide het water; aan weerszijden waren marmeren rustbanken aangebracht. Het was één weelde van marmer en spiegels. Een breede glazen deur gaf toegang tot een balcon.

- Hier is 't 's zomers zoo heerlijk, vertelde Hélène. Mama baadt zoo graag in de frissche lucht, dan staan de deuren wijd open, en dan zie je niets dan rozen. Verrukkelijk gewoon!'

voor een boek voor kinderen van *tien tot twaalf* jaar wel een beetje 'overdone'.

Ook begrijp ik niet, waarom als de eigen zuster van Marguerite's vader zoo blijkbaar dezelfde levensprincipes er op nahield als zijn vrouw, - hij zoo speciaal aandrong op een 'Hollandsche opvoeding' voor zijn kind. Hol-landsch of Fransch, lood om oud ijzer, zou men zoo zeggen. Als mevrouw Gobius van Tante Inez een zuster van de 'Comtesse de Myrban' had kunnen maken, zou de toestand natuurlijker hebben geleken.

En ook dit volgende gedeelte lijkt mij niet bepaald voor kinderen geschikt, - kinderen, die immers alles absoluut opvatten, en nog niet veel gevoel hebben voor nuances, - en bovendien geloof ik deze uitspraak veel te veel ge-neraliseerend, veel te veel wijzend op toestanden uit het verleden, - en daardoor niet juist:

‘Hij kon het kleine meisje toch niet goed uitleggen (hoe moeten de lezeressen het dan begrijpen?) dat de Hollandsche aard veel degelijker.... en stijver.... en vervelender is (dan de Fransche) dat de Hollanders zich nu eenmaal niet weten te kleeden, en de aardige, vlugge Franschen wèl....’

Maar afgezien van deze bedenkingen (het gevoelige hartje van Marguerite brengt ten slotte alles in het reine, want zij ervaart, dat ‘luxe zonder liefde’ toch *the right thing* niet is) - is Kasplantje een aardig boek, dat zeker in den smaak zal vallen van het jonge meisjes-publiekje.

T. Hellinga-Zwart. *Jaap en Niki.* Met platen van Sijtje Aafjes. -G. B. van Goor Zonen. Gouda.

Mevrouw Hellinga-Zwart laat haar Jaap en Niki niet los. En waarom zou zij? Het zijn een paar aardige baasjes, die hun weg naar de lezende kinderen hebben gevonden, en wier weder-verschijning hun dus natuurlijk welkom zal zijn. Het bijzondere van dit boekje is, dat het bestemd is, om door de kinderen zélf te worden gelezen. Met zorg zijn allereenvoudigste korte stukjes samengesteld, geïllustreerd door aardige plaatjes, en zoodra een ander persoon begint te spreken wordt dit aangeduid door cursieven of door rooden druk. Mevrouw Hellinga kent haar volkje goed; zij weet, waarin kinderen belang stellen, en blijft verstandig geheel binnen de perken van het kinderlijk begrip.

Weer twee allerkeurigste uitgaven van de ijverige, inzichtige, smaakvolle firma van Goor.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen herdrukken, brochures, vertalingen, bloemlezingen, enz.

Uit Björnson's Leven, door Nulle Finsen. - N.V. Uitg. Mtsch. v. Loghum. Slaterus & Visser. Arnhem.
H. de Balzac. *Miskende Liefde.* - J.M. Meulenhoff. A'dam.
Goethés Faust, **2**e dl., vert. N. v. Suchtelen. - Wereldbibl. A'dam.
Don F. de Quevedo Y Villegas. *Don Pablo.* - R'dam. W.L. en J. Brussel Uitg. Mtsch.
E. Boutmy. *L'école libre des sciences politiques.* - Paris.
Henri Bergson. *Het lachen.* - Em. Querido. A'dam.
J. v. Oudshoorn. *Willem Mertens Levensspiegel.* **2**e druk. - W.L. en J. Brusse. R'dam.
Emmy van Lokhorst. *Phil's amoureuse perikelen.* **2**e dr. - W.L. en J. Brusse. A'dam.
Aimée Dostojewsky. F.M. Dostoyewsky door zijn dochter. - Van Loghum, Slaterus & Visser. Arnhem.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 10]

Bij vreemde menschen
De opvoeding waaraan zorg besteed wordt, en de wegen der verbeelding door Henri van Booven.

(Vervolg en slot van pag. 337.)

Vierde hoofdstuk.
De zwijgster.

Een enkel maal ging Thomas, met zijne moeder uit wandelen. Dat was vooral pleizierig, omdat hij met haar dan allerlei winkels bezocht. Zij. Hepen meestal de stille Heemskerkstraat uit, en kwamen in de Piet Heinstraat. Daarna ging het de Hooge Wal af en zij kwamen in het Noordeinde. Van af de brug bij; de Anna Paulownastraat was de weg nieuw voor hem, want iederen ochtend en des middags nam hij bij de KoningsstaMen de Kortenaerkade om naar de school van ‘Het Nut’ te gaan in de de Ruyterstraat. Aanvankelijk was hij) getroffen door de ook op straat durende zwijgzaamheid van zijne moeder, die dezen Woensdag al zoodra zij buitenshuis kwamen, alleen maar gezegd had:

‘Nu niet te gauw loopen, Thomas, ik kan je zóó niet bijhouden’.

Hij verlangde daarna om, langs de Koningsstallen loopend, van af den wal te kijken, naar den overkant der gracht, want nu zag hij de Kortenaerkade heel anders dan wanneer hij er op liep gedurende die stage schoolgangen. Doch halverwege ging de aardigheid er reeds van af, de huizen op die kade waren al even naargeestig en weinig opwekkend om te bekijken als de andere huizen in de nieuwe wijken van 's-Gravenhage.

En nu kon Thomas zich niet langer beheerschen. Alles drong biji hem naar spreken, naar praten en schertsen, want er was heel wat pleizierigs in het vooruitzicht; als zij maar niet naar Bahlman gingen. Zij: zouden in verschillende winkels komen, door straten drentelen waar het druk iwas, misschien zou zijn moeder wel weder Eau de Cologne te koopen in *Het blauwe hondje,* een lampje of een naaidoos in de twee-guldens4bazaar, hij zou even voor boekwinkels mogen kijken, misschien zouden zij wel in de buurt kómen van het station, waar hij de treinen kon zien binnen rollen met een angstig makend gestoom en gesnuif en gedonder van stalen raderen en dan zou hij ook die mooie glinsterende 'zuigerstang' naast de wielen heen en weer kunnen zien gaan. Misschien gingen zij naar de markt, en dan, grootste vreugde, zij zouden, 't kon best gebeuren, dan tot slot, in het Noordeinde, als zij denzelfden weg terug gingen, taartjes eten in den grooten winkel van Gerritsen, of een eind rijden in de tram.. Al dit denken aan een vroolijken namiddag vol mogelijkheden, maakte hem spraakzaam; hij wilde iemand bij zich hebben om mee te spreken, en naast hem liep zijne moeder. Schuchter eerst, want hij wist niet hoe hij het moest aanleggen om dadelijk op zijn nieuwsgierige vragen het antwoord te krijgen, waarnaar hij nu zoozeer verlangde, immers, dat antwoord kwam zelden dadelijk, wijl zijne moeder meestal zóó in zich zelve gekeerd scheen, dat zij zijn vraag niet verstond. Schuchter eerst, waagde hij:

'Mama!'

'Wat is er, kind?' zeide zijne moeder mat.

Dàt viel mee, meende Thomas, daar gaf zij al dadelijk antwoord.

'Waarom, vallen nu de bladeren af, nu 't zulk mooi weer is?'

Zijne moeder, dit zag Thomas, terwijl hij vol verwachting naar haar opkeek, scheen zich een oogwenk te bedenken en zeide dan, met een wonderlijke afwezigheid of verstrooidheid in haar stem:

'Omdat het winter wordt, jongen'.

'Ja, dat weet ik ook wel', ging Thomas door, 'maar hoe komt het dat ze eerst geel worden en dan afvallen?'

'Ik weet 't niet, kind', antwoordde zijne moeder dof.

Thomas, onbevredigd, ging verder met weinig hoop nu een duidelijk antwoord te krijgen.

'Maar als ze aan de boomien komen, zeiden ze op school, dan is 't omdat er sap in komt, gaat 't sap er dan uit in den winter?'

‘Dat is heel goed mogelijk, maar vraag mij die dingen maar niet, daar weet ik zoo weinig van’.

Zij waren thans de brug bij de Anna Paulownastraat over gedrenteld, en Thomas, nadat zij een twintigtal meters langs de Korüngsstallen waren gevorderd, keek *met* aandacht over het water van de gracht naar dë Kortenaerkade.

Nu gaf het gezicht daarop van dezen kant hem wat afleiding, nadat bij voor de zooveelste maal vergeefs een uitlegging van zijne moeder had verwacht; trouwens, dát hij die niet kreeg, verdroot hem minder dan het vermoeden, dat elk woord van hem zijne moeder eigenlijk te veel was, haar hinderde of wrevelig stemde, want hij bedoelde haar niet te ergeren, integendeel, hij wilde vriendschappelijk babbelend wat naast haar wandelen, haar stem hooren, zoowel als de zijne en nu en dan aan haar arm hangen.

Thomas keek dus, een weinig verslagen, zwijgend naar de Kortenaerkade en daar zag hij iets dat hem eensklaps buitengewoon opgewonden en vroolijk maakte. Plotseling waren daar van uit dë de Ruyterstraat wel tien groote en kleine honden im een jolige galop de Kortenaerkade opgerend, en, dicht langs de huizen rap jachtend, liepen zij met veel drukte, uitwerpen van pooten, gewapper en gewuif van gladde en gepluimde, roerige staarten, tot ten groot en uitbundig gezelschap samengedrongen, in de richting van de Anna Paulownastraat. Zij naderden haastig, elkander verdringend, soms even stil houdend, doch dan, als bezeten, blafferig weder voortjakkerend. Op de hoogte gekomen waar Thomas met zijne moeder wandelde, zwenkte met een onverwachten, slordigen draai de geheele troep dicht naar den rand van de kade. Er was een groote verwarring onder de honden, een grooter, feller bedrijvigheid en dan vlak langs den waterkant holde het voort. Thomas' aandacht was dadelijk geweldig geboeid door het joyeuze hondengezelschap efi daar riep hij als gillend van verrassing en pret uit:

‘O, mama, kijk eens! kijk eens! Zij dansen! O, kijk eens, zij klimmen en dansen!’

Maar daar zijne moeder onverstoord gebleven was, en verder had gewandeld terwijl hij was blijven stil staan om die aardige, vroolijke honden te bekijken, was Thomas heel erg verwonderd toen hij haar plotseling rood van woede bij zich zag treden, en dan driftig

hem rakkenld bij zijn arm mee wilde trekken, zeggend erg kwaad:

'Loop toah door!'

Maar zóó geboeid was Thomas door het spel van de lustig vagabondeerende hondenlbende aan den overkant waar de Korte-naerkade hem nog nooit zóó merkwaardig had toegeleken als juist nü, dat hij zich schrap zette en nog eens luid riep, vol geestdrift wijzende naar die kade: 'O, mama! Kijk dan toch! O! kijk toch! wat ze nú doen! Ze gaan vechten! Als ze maar niet in het water vallen!'....

Maar zijne moeder, driftig, trok hem thans krachtig mee, en daar Thomas orm bleef kijken naar de honden, die weder in gestrekte zenuwachtige draf als een dichtineengewrongen klomp naar den overkant zwierden, en woelig optrokken in de richting van de brug, voelde hij eensklaps hoe zij hem geducht door elkander schudde en hij hoorde haar stem, heesch van kwaadheid:

'Je hebt het hart niet dat je omkijkt, want dan gaan we dadelijk naar huis en ik sluit je op in den kelder'.

Thomas begreep wel, dat het maar een bedreiging was, doch daar hij zijn middag niet wilde bederven, en zijn moeder weder voor zich wilde innemen, omdat hij groote behoefte aan praten had, bleef hij zwijgend en keek niet meer om. Maar hoezeer was hij nog van het tafereel vervuld.

En tóch was er iets in die honden geweest, dat hem niet aanstond, hij vond in hen hetzelfde terug dat hem afkeerig deed zijn van vunzige straatjongens, maar de honden waren toch minder erg. Mama had dat misschien óók zoo bedoeld, dacht hij, en hij ving aan haar verbod te begrijpen, dat hem niet onredelijk toescheen.

Zij liepen nu het Noordeinde in, en waren in de nabijheid van het paleis des konings gekomen, toen Thomas het eerst waagde om voorzichtig te pröbeeren weder met zijne moeder te spreken.

'Waar gaan we het eerst heen, mama?' vraagde hij. Als gewoonlijk na berispingen, kreeg hij ook nú niet dadelijk antwoord. Nadat hij dus een poos gewacht had, vraagde hij nog eens:

'Gaan we ook naar de markt, mama?'

Zijne móeder zeide nu, als iemand die bij voorkeur tegenover babbelzieke kinderen een slag om den arm houdt:

'Ik weet het nog niet, als we tijd genoeg hebben, misschien'. 'Waar moet u het eerst zijn?'

‘Eerst naar Bahlman. Doe die bovenste knoop van je jas dicht, 't is koud’.

Thomas had nog wel verder willen vragen, maar terwijl hij gehoorzaam die bovenste knoop dicht deed, begon hij plotseling uit louter behoefte zijn stem te hooren, en toch eens een duidelijk antwoord van zijne moeder los te wringen, waaruit hij zou kunnen zien, dat zij als volwassen mensch toch wel een oordeel over de dingen had, haar met nieuwe vragen te overstelpen. En achtereenvolgens vraagde hij haar allerlei, en de eene vraag had schijnbaar niet het minste verband met de andere. Maar daar zijne moeder vaag bleef, soms in het geheel niets zeide, ratelde hij door over uiteenloopende onderwerpen, die hem in het hoofd kwamen. Hij, verzon geschiedenissen, deed verhalen die niet gebeurd waren niet jongens uit zijne klasse op school, en hij vond het eigenlijk prettig, dat zijne moeder als stille getuige zonder eenige belangstelling blijkbaar naast hem voortstapte. Want nu voelde hij zich geheel alleen met zijne verbeeldingen, terwijl die toch, meeride hij, door anderen gehoord werden, al achtte hij het in den grond onpleizierig dat zijne moeder hem maar liet praten, en geen enkel maal blijk gaf ook maar het geringste van zijn onwaarschijnlijke praatjes te hebben verstaan. En daarom begon hij nog wonderlijker verhalen te verzinnen, in de hoop dat zij hem op die ongerijmdheden zou wijzen en zóó tenminste éénige aandacht aan hem geven zou, al was 't dan ook maar omi zijn dwaze vertelsels.

Maar zij zeide niets meer, en het volgend oogenblik stonden zij voor Bahlman, en wijl Thomas zag, dat zijne moeder nu al haar aandacht gaf aan de uitstalling achter de vensters, begreep hij dat hem niet anders restte dan te zwijgen, en af te wachten wat er nu gebeuren zou. Intusschen keek hij naar het drukke vertier dér wandelaars in de straat, tot hij de stem van zijne moeder hoorde, die mat hem maande mee naar binnen te gaan.

Thomas haatte dien winkel van Bahlman. Het was er meestal donker en er hing een geur die hem zóó bedroefd kon maken. Meestal bleef hij eerst ibij zijne moeder staan, en keek belangstellend toe wat er komen zou. Dan zag hij een der winkeljuffrouwen triest dwalen langs de hooge wanden vol doozen, een kartonnen doos trok zij uit, nadat zij op een glimmend bruin laddertje was geklommen, en dan liet het weder afgedaalde juffertje zijne moeder stoffen

zien of voiles, of andere dingen die hem zoozeer onbelangrijk toeschenen. Intusschen stond de winkel bijna altijd vol koopers, en telkens zag hij in het schemerdonker hoe op de ellendig naargeestige toonbanken den bezoekers de koopwaar getoond werd, terwijl langs de wanden de juffrouwen de doozen uittrokken of weder inschoven. Het was er, vond Thomas, blauwnevelig in dien winkel van starre dufheid, van verveling en grauwe narigheid. Meestal bleef hij eerst bij zijne moeder staan, en vraagde daarna of hij buiten op straat wachten mocht, en als dat altijd geweigerd werd, sloop hij weg naar de glazen winkeldeur, waarop hij de omgekeerde letters van den naam Bahlman trachtte recht te zetten in zijne verbeelding. Hij spelde van rechts naar links die letters en altijd werd hij in de war gebracht door die *h.* Wat deed dié er toch bij? Waarom werd die naam uitgesproken als in hét woord 'baal', terwijl er eigenlijk bal stond met een overtollige *h* en dus eigenlijk Balman moest gezegd worden. En toen zijne moeder hem na zijn vragen eens gezegd had, dat het een Duitsche naam was, vond hij dien nog leelijlker omdat het een Duitsche was en deze nooit Hollandsch was gemaakt. Wat drommel, als het Baaiman uitgesproken werd, dan *mocht* het niet langer Duitsch gespeld worden hier in Holland, temeer omdat de klank dezelfde was.

Hij vermoedde wel, dat er aan zijn felle overtuiging iets haperde en daarom sprak hij daarover niet met zijne moeder, maar zeker was het dat alles in den winkel van Bahlman hem schrikbarend ergerde en droefgeestig stemde.

En zóó was het ook dezen middag.

Plotseling, midden uit zijn drukke gepraat en uit het 'gewoel van de straat, stond hij daar weder in dien ellendigen, schemerigen winkel en rook er de duffe geuren van. Wat was het hier triest stil nu, het bracht hem ook dadelijk in een verdrietige stemming. Soms moest bi) wegtredén van voor de deur, waardoor nieuwe bezoekers binnen kwamen, en opgeschrikt keek hij achter zich of zijne moeder- nog niet gereed was. Maar ditmaal duurde het buitengewoon lang.

Jammer toch, zoo ging een groot deel van den middag in verveling voorbij, zoo kwamen wonderlijke, sombere en wanhopige gedachten: Hier, tusschen de hooge wanden, waar de treurige, slaafsdhe dametjes langs dwaalden, en de stoffen of de doozen

in- en uitschoven, waar in donkere hoeken wel kleurige, maar nooit goed te onderscheiden platen hingen, vol afbeeldingen van klossen! naaigaren, naaimachines, geweldig groote fabrieken met hooge schoorsteenen, een oneindigheid van vensters in lange, roode muurvlakken, hier, waande Thomas, was het nu een gevangenis geworden. Buiten wandelden de menschen in de straat, maar hier zou hij moeten blijven, straks zou zijne moeder alleen weggaan en zij zou hem hier laten staan, alleen....

Meer en meer begon hij zich voorstelingen te maken van zijn rampzalig verlaten blijven en de geur van den winkel droeg daartoe bij, ja, de geur deed misschien wel het meest, maar die was dan ook erg. Bijwijlen keek hij eens achter zich, of zijne moeder nog niet gereed was, want het was wel aardig en onderhoudend zich zoo op te winden en met verbeeldingen zich angstig te maken, maar o hemel, als het eens *werkelijk* zoo ging gebeuren. Gelukkig, zij stond er nog. Toch was het misschien maar beter niet meer aan de gevangenis te denken, en nu moest Thomas weder moeite doen, om al het schemerige, naargeestige om zich heen toch maar gewoon te zien, zooals een gewone winkel is.... Hij' trad eens op zijne moeder toe en vraagde haar:

'Bent u nog niet klaar?'

'Neen, jongen'.

'Zou het nog lang duren?'

'Je moet maar geduld hebben'.

Haar stem had hem gerustgesteld en Thomas drentelde tusschen nieuwe bezoekers weder naar de winkeldeur en keek naar buiten, maar het was precies hetzelfde tafereel van daar even, o die altijd eendere tafereelen, wat waren ze teleurstellend, wat waren ze doodsch; de vele voorbijgangers, die door de nauwe straat trokken, de starende dames voor de winkelramen. Hoe was het toch mogelijk, dacht Thomas, dat zij iets aantrekkelijks vonden in al die voorwerpen, die stoffen en verdere onbegrijpelijke zaken in de uitstallingen1. Soms ontwaarde hij ook, dat meisjes er naar keken. Al die vrouwen en meisjes waren zoo aandachtig, en soms geleken zij wel opgetogen over iets dat zij zagen en elkander dan aanwezen. Hoe naar moest het zijn, meende hij., een meisje te wezen, gelukkig dat hij geen meisje was, want dan zou hij ook iets moeten voelen voor al die verschrikkelijk onbelangrijke suffe dingen in de groote

uitstallingen achter de ruiten van Bahlman. Hij keek nog eens om, maar zijne moeder scheen nog lang niet gereed met hare inkoopen.

O, wat een vreeselijke gevangenis, de muren, de hooge wanden drukten hem, kon hij er maar uit. Hij stond op het punt de deur uit te sluipen. Maar dan dacht hij er aan, dat zijne moeder erg schrikken zou, als zij hem niet meer in den winkel ontwaarde, en nu bleef hij als versuft voor zich uit turen naar de donkerste hoeken van den winkel, ruikend den duffen geur, luisterend naar het gerinkel van geldstukken, het scheuren van stoffen.... en thans omslopen hem sombere en verdrietige gedachten: Waarom had hij toch zulk een zwijgzame moeder, waarom was zij niet als de moeders van andere jongens? Want zij hadden aardige, glimlachende, levendige mama's, die hij wel eens aan den uitgang van 'Het Nut' zag, als hij uit school kwam, Zijne moeder haalde hem nooit af van school, het eenige wat zij deed was boodschappen met hem doen. Thomas wilde al triester en droever gaan denken, toen hij opeens zijne moeder achter zich hoorde zeggen:

'Nu zijn we hier klaar, kom Thomas, doe de deur eens voor mij open'.

En onmiddellijk ijverig, in zijn vreugde over de eindelijke verlossing en het vooruitzicht van de andere winkels die allen oneindig minder droefgeestig waren dan deze, draaide Thomas vliegensvlug de koperen kruk van de winkeldeur om, en wilde de straat oprennen, aan niets en niemand meer denkend dan aan de vrijheid en de frissche lucht buiten. En daarom bemerkte hij ook niet, dat een zwaarlijvige, deftige mevrouw juist naar binnen wilde treden, en hij bonsde zóó hard tegen haar aan, dat het verontwaardigde, wankelende mensch woedend uitvoer:

'Zoo'n lompert! Kan je niet uit je oogen kijken?'

Thomas was zóó uitgelaten overmoedig nu, dat hij na de eerste seconden van schrik, alleen maar dacht aan het potsierlijke van het geval, en daar hij nu opmerkte, dat de binnentredende fel-roode, bijna blauwachtige, dikke, glimmende koontjes had, vond hij dit zóó bespottelijk, dat hij juist gereed was om een brutaal antwoord te geven, toen hij de stem van zijne moeder hoorde:

'Wat ben je toch een vlegel, en nu houdt je je fatsoen, hoor!'

Thomas zeide niets, maar hij en zijne moeder lieten de booze mievrouw langs zich heentrekken naar binnen de sombere winkel-

ruimte, terwijl Thomas, braaf, plat tegen de wijd-open deur zich drukte, en de koperen deurkruk weder vasthield.

Achter de mevrouw met de glimlmende konen traden nu nog meerdere bezoekers aan en Thomas, ondeugend, wilde als een portier de waoht houdend ook deze langs zich heen laten gaan, toen hij voelde hoe zijne moeder hem driftig bij de hand naar buiten trok, zeggend bits:

'Kom toch mee!'

Thomas was verrast door haar bitsheid, maar vond toch, dat zijne moeder gelijk had.

En daarom liepen zij nu zwijgend voort midden de thans zeer drukke Veenestraat, waar een gerucht van schreden en een gegons van stemmen duurde.

'Waar gaan we nu heen, mama?' vraagde Thomas schuchter, omdat hij het zwijgen van zijne moeder niet begreep, en altijd bevreesd was haar op de wandelingen te veel te vragen, daar hij zich zelven het genoegen van dat dwalen door de stad niet wilde vergallen met haar slechte humeur om zijn misdragingen.

'Nu moeten we naar Visser in de Wagenstraat'.

'Ja, dat is leuk!' riep Thomas, want Visser was een boekwinkel, en daar lagen soms van zulke aardige jongensboeken uitgestald zoowel achter de ruiten als in den winkel zelve. Gaat u een boek koopen?' vervolgde hij.

'Neen, alleen maar een kasboekje'.

O, dat alleen maar? dacht Thomas, want hij had zich dadelijk allerlei heerlijke dingen voorgesteld. Hij zou de boeken in den winkel zien: die blauwe van Jules Verne, met de vergulde letters, de roode van Aimard, met de platen van dien teekenaar, die zulke geheimzinnige tafereelen maakte, dat je er wat bang van werd. En dan had hij gedacht, dat zijne moeder zulk een boek misschien voor hem zou koopen.

Terwijl zijne moeder aan het kasboekje geholpen werd, keek Thomas eens rond in den winkel. Hier waren de wanden laag, en er stonden honderden en honderden boeken tegen aan.

Visser was héél iets anders dan Bahknan, meende hij, al was er ook hier een geur die hem niet bijster beviel. Thomas drentelde langs de uitstallingen tegen de wanden en daar zag hij dé blauwe

prachtband van een groot, dik boek, waarop met gouden letters fonkelde: ‘Voor het jonge Volkje’.

Thomas, die op alles meestal iets aan te merken had, vond ‘Volkje’ een beetje kinderachtig klinken, maar daar hij inzag dat het een boek voor kinderen was, en wijselijk begreep dat ‘Voor het jonge Volk’ iets heel anders kon beteekenen, vereenigde hij zich met ‘volkje’. Buitendien gingen alle verdere overwegingen verdwijnen in die eene dat er op school jongens waren, die dat ‘Voor het jonge Volkje’ geregeld toegestuurd kregen. Het moest dus wel heel iets bizonders zijn.

Zijne moeder was nu gereed met haar inkoop, het kasboekje was ingepakt, en zij wilde heengaan. Doch de bediende, opmerkend dat Thomas met aandacht naar het boek in prachtband stond te kijken, richtte de vraag tot zijne moeder:

‘Is dit soms iets voor den jongenheer?’ en hij trok het boek uit de rij en bood het Thomas' moeder aan.

Thomas keek vol verwachting naar haar op. Daar had hij in het geheel niet op gerekend, dat die aardige winkelbediende zóó iets aan zijne moeder vragen zou.

Zij deed eerst alsof er geen aandacht aan de vraag mocht gegeven, maar dan, plotseling, nam zij het boek van den bediende aan, die, aanprijzend, alreeds verder ging:

‘Dit zijn alle afleveringen van het vorige jaar ingebonden. Het is niet duur’, en hij noemde den prijs.

Thomas' moeder bladerde er in, keek de prentjes en vraagde nu:

‘O! dus het komt in afleveringen uit?’

‘Jawel, mevrouw. U kunt u direct voor den jongenheer abon-neeren’.

‘Hè ja, doet u dat!’ drong Thomas dadelijk aan.

En tot zijn allergrootste verbazing stemde zijne moeder onmiddellijk toe, want hij wist niet dat oom Barend haar eenigen tijd geleden aangeraden had om eens een dergelijk werk in aflevering voor Thomas te koopen, ‘dat kon voor den jongen geen kwaad’, had deze toen met gezag gezegd en ‘hij zal er wel wat uit leeren’. De bediende teekende thans naam en adres op en beloofde, dat alles spoedig bezorgd zou worden, de afleveringen waren juist aangekomen.

Wat was het nu opeens alles vroolijk rond Thomas heen. Buiten

liep de herfstdag reeds ten einde, de lantaarns, de roodè vleermuis-vlarmmen achter de schuine ruitj es die Thomas altijd zoo aardig en ‘gezellig om naar te kijken’ vond, waren nog niet aangestoken, een doffe schemering begon in de straten te komen, waar het leven voortging. Hij was te verheugd en te verwonderd over dat onverwachte abonnement op het tijdschrift, om nu nog veel te praten, maar hij dacht er des te meer aan.

Een tijd lang ging hij naast zijne moeder door de drukke Spuistraat zwijgzaam voort. Zij Hepen langs het Spui, en vervolgens door de Poten, maar boodschappen werden er niet meer gedaan.

Waaraan zou zij toch denken, peinsde Thomas, die maar niet begrijpen kon waarom zijne moeder niet meer winkels binnen ging, en vooral waarom zij geen enkel woord tegen hem sprak.

Toen zij bij de Koekamp gekomen waren, bleef zijne moeder plotseling stil staan. Zij trad dan tot bij het hek dat het wijde grasperk omsloot, waarin niet ver van hen verwijderd een groepje reeën stond en nu met iets verteederds in haar stem zeide zij:

‘Kijk eens, Thomas, wat een allerliefste dieren, die reeën daar!’

Thomas zag ze, en vond ze ook heel aardig.

‘Leuk hè, mama, om ze zoo van dichtbij te zien, ik heb ze nog nooit zoo goed kunnen bekijken’.

Zijne moeder zweeg.

Het was een prachtige avond, een heel dunne nevel, nauw zichtbaar, zweefde in de windstilte tot vlak boven het gras waarop de dieren nu heel langzaam, en weifelend bij elkander wegtraden naar het midden van het gazon, alsof zij een doel zochten.

‘Jammer dat ze weg gaan, hè mama?’ zeide Thomas.

Hij zag zijne moeder bevestigen met een hoofdknik en dan tuurde hij door den stijgenden schemer heen, naar boven het verre, donkere Haagsche Bosch en dan, hooger en hooger nog....

Een groote ster scheen tusschen de toppen der boomen door, en Thomas raakte ganschelijk geboeid door haar zacht, tintelend geflonker. Hij bleef er langen tijd naar kijken, en het was hem, alsof dat heerlijke sterrenlicht hem optrok naar die wijdheid, naar die bleek glanzende hoogten van den avond, alsof daar ginds, heel in de verte, een land bestond, waarin hij eigenlijk thuis behoorde. Er zweefden daar enkele ros verlichte wolken, die tezelfder tijd heel dichtbij geleken, en toch zoo eindeloos veraf, maar óók, en dàt

moest wel het heerlijke zijn, zoo innig vertrouwelijk, alsof dat alles bij elkander van hem was, van hem alleen.

En dan keek hij hooger nog en zag hoe er nog meerdere sterren stonden. Het was voor den eersten keer dat hij schouwde met volle aandacht in hun verre schijnsel, en hij vond het zoo boeiend, zoo plechtig....

Op een maal hoorde hij de stem van zijne moeder:

'Wat is het hier prachtig mooi'.

En nu keek Thomas naar haar op, en hij zag d'at zij; hem aankeek.

Doch nu bleef Thomas wat vertegen zwijgen, want wat had hij eigenlijk te zeggen, nu hij wist dat zijne moeder en hij een waren geweest in hun bewondering en geboeidheid voor al die schitterende pracht van dien avond aan den boschrand, en daarom veel nader bij elkander dan hij ooit vermoedde.

En zoo zou het jaar na jaar nog weer gebeuren, dat zij zwijgend konden samen zijn buiten, of in huis, en dat zij zonder met elkander te spreken, één waren van gedachten, ondervinden en gewaarworden, maar dit was dan ook het éénige, en welk een wonderlijk verband, dat er tusschen Thomas en zijn moeder zou bestaan.

Hij hoorde bijna niet wat zij zeide, toen zij- hem maande verder te gaan. De woorden: 'Wij moeten nu naar huis', waren niet meer dan een gedtuisch voor hem geweest, het was meer de gestalte in donkere kleeren van zijne moeder die hij volgde, dan haar waarschuwende stem, alsof iets in haar hem meetrok, onweerstaanbaar.

Thomas was nu moe en hongerig geworden en verlangde naar huis, hij had zijne moeder wel willen vragen of zij thans terug gingen, maar hij bleef haar volgen, geboeid door de lichten der nog altijd drukke straten en door ai de dingen die hij zag: de hooge boomen van het Plein, de sombere gebouwen van het Binnenhof, eindelijk de lage, duistere Gevangenpoort, waaronder de lichten van de Plaats zoo wondervreemd en geheimzinnig dof blonken in een lichten nevel die steeg rond dén Vijverberg.

Hij zag zijne moeder nu op haar horloge kijken en hij hoorde haar mompelen: 'Het is al laat, wij hadden eigenlijk wël met de tram terug kunnen rijden'.

'Waarom hebt u dat dan niet gedaan?' vraagde Thomas, diie begreep dat een groot genot hem onherroepelijk ontgaan was.

'Ik dacht dat wij den tijd hadden', mompelde zij weder.

Thomas voelde nu wel spijtigheid, en ook opstandigheid in zich, omdat zij nog zulk een groot eind moesten wandelen, maar hij zeide niets, hij was eigenlijk te moe van al het drentellen om te praten en ook was er nog altijd, gelijk een glanzende achtergrond, die pracht van den stijgenden avond met den hemel en die sterren, die hem omtrent den boschrand nog niet lang geleden zoo gelukkig hadden gemaakt.

Hij nam daarom zijn moeders arm en er wel op passend dat hij niet te zwaar leunde, liet hij zich toch een weinig door haar meevoeren of voorttrekken. Doch daar hij vermoedde, dat zij dit niet lang zou willen volhouden, liet hij haar maar weder los en wachtte het niet af dat zij hem verbieden zou en aanmanen toch op eigen beenen te loopen.

En nu gingen zij naast elkander verder over de nevelige Plaats, door de nauwe Molenstraat, en kwamen door een kronkelend steegj e op de Veenlaan. Achter zich, in den verren Sint Jacobstoren, hoorde Thomas het carillon. Wat klonk het tooverachtig en ver en hoog; wat vertelde het een vreemd en fantastisch verhaal, terwijl de schuiten als donkere vlekken lagen in het water van de diepe gracht. Wat was het een stille, vreemde en nevelige avond. En eindelijk gingen zij dan de verlaten Heemskerkstraat in. Hunne stappen klonken van de wanden in eenzaamheid.

Wat versuft van het lange drentelen stond Thomas te leunen tegen de lage kozijnen van het huis, toen zijne moeder den sleutel zocht en de voordeur opendraaide. Hij zag dat de luiken van binnen gesloten waren voor de vensters en dat in de vestibule het roodachtig schijnsel gloorde van de gasvlam.

In de vestibule kwam hem al de geur tegemoet van gebraad dat in de keuken toebereid werd, en het deed zijn honger nog meerderen.

Binnen in de kamer aan de straat, was de tafel nog niet gedekt; cokes knetterde in de kachel, die onderaan wijd open stond en waardoor een felroode gloed viel, waaiervormig over het donkere tapijt en tegen het laag neerhangende tafelkleed. Het licht van de gasvlam op de trapleuning in de gang viel ook binnen de eetkamer, en nu merkte Thomas, die zijn jas en hoed reeds had weggehangen, terwijl zijne moeder in de keuken sprak tegen de meid en daarna zich naar boven, naar haar slaapkamer begaf, dat er een papier op

de tafel was neergelegd. Hij nam het op, liep er mee naar de gang en herkende, met een plotselinge, felle vreugde, de aflevering van het tijdschrift, dat dus nog dien '.middag bezorgd' was. Toen liep hij terug naar de donkere eetkamer, sloot de deur, en hij boog eerst diep met het tijdschrift tot in den gloed van het kachellvuur; dan strekte hij zich languit op den vloer en begon het vol nieuwsgierigheid door te bladeren, het allereerst bekijkend de platen.

Thomas was ongeduldig van aard, hij kon vooral toen zijn aandacht niet bij het lezen bepalen, zijn verbeelding vatte hem soms aan, midden in de meest pakkende gedeelten van boeken, die hem plotseling andere reeksen mogelijkheden voerden voor den geest.

En ook dien avond, te moe om- te lezen, na dé lange wandeling, boeiden de platen hem vooral, zij vertelden hem langer en oneindig schoener en boeiender verhalen dan de vertellingen zelve in het tijdschrift hem zouden gegeven hebben, meende hij.

Het vuur in de kachel knetterde niet meer, en de gloed die onder uit de heete kachelronding kwam, straalde nog veel feller naar buiten. Boven en omtrent het kind hing diep, bijna neer tot op den vloer het wollige tafelkleed. Rondomme, buiten die beslotenheid, die beweeglijke wandl, vol geheimzinnige plooien, vermoedde hij in duister de meubels nabij als vertrouwde gezellen, die odk wisten van zijn heerlijkste gedachten en er de altijd zwijgende getuigen van zouden blijven. Hij hoorde dof van uit de keuken geluiden komen, die deden denken aan den maaltijd waarnaar hij verlangd had, doch hij begeerde nu niet anders dan de rosse schemering van de heerlijke kamer rond zich heen, die gelijk een oord van verrukkingen alles ter wereld vervangen had. In het lage schijnsel las hij het opschrift van een vertelling met platen: 'De Fransoos of de molentjesman'. Kijk, daar stond hij zeker, die Fransoos, met kinderen om zich heen, die hem te bespotten schenen....Thomas sloeg de bladzijden haastig om. Hier was een afbeelding van een besneeuwd huis in witten winternacht met sterren.... En hij dacht aan een huis ergens waarin allerlei geheimzinnigs bestond.

Uit het rooster van de kachel vielen telkens kleine stukjes vuur in den aschbak en als ze gevallen waren, geleek de gloed uit het gat nog te meerderen.

Zóó zou hij wel altijd boeken willen bekijken alleen bij dat licht.

En als Thomas dan weder zonder te lezen, een blad had omge-

slagen, vol nieuwsgierigheid naar wat er aan platen nog komen kon, ontwaarde hij een plaat van een groep soldaten, die aan een bosch-rand stonden in schemering. Diep aan den einder stegen vlammen op van ontzaglijke branden. Ja, dat, meende Thomas, was de oorlog, zóó was de oorlog. En hij breidde in zijn verbeelding de plaat naar beide kanten uit. Die mannen wachtten daar, zij bespiedden den vijand, die meer naar rechts in hinderlaag lag, want daar was een donker bosch van bladlooze boomen. Hoe allervreeselijkst brandde het in de verte, en hoe sohriklijk kon de dood zijn voor die soldaten als zij verder optrokken. Wat zouden zij gebruiken, die mannen van de hinderlaag? Geweren met scherpe bajonetten, scherpe sabels en degens.... En daar ginds in de verte brandde het, daar....

Het moest een koude avond zijn, want de takken der boomen waren kaal, en de wachtende soldaten hadden hunne kragen op.... Hoor, het gromde ver van achter dlie hooge branden aan den horizont, dat waren de kanonnen....

Ha! Hij zou officier worden, zoo een als daar vooraan bij die soldaten stond, zoo een die van achter een boom uitkeek over den weg, die half verlicht was, roodachtig door den gloed der verre oorlogsbranden, over dien wsg waarop de stammen een angstige schaduw gaven.... Ja, het moest vreeselijk koud zijn en allerverschrikkelijkst, om daar in dien feilen wind, die boven de hoofden der soldaten door de kale twijgen gierde, stil te staan.... Zouden hunne handen niet bevriezen, die de koude geweerloopen moesten vasthouden? Ook die officier had geen handschoenen aan, terwijl zij toch allen zoo diep in hunne kragen gedoken stonden. Maar alles?was ook zoo onverbiddelijk in den oorlog, er werd niet naar gevraagd of de handen bevroren. Zij moésten, die soldaten, en degenen die hen aanvoerden, die officieren, die mochten in het geheel- niet terugdeinzen. De aanvoerders, de officieren, dat moesten eerst onverschrokken kerels zijn. Ja, het was toch wél een moeilijk en hard vak, officier, vooral omdat je het niet mocht laten merken als je even bang werd en dan integendeel maar doen moest alsof je niet wist wat vrees was....

Nu maar omslaan.

Hè, wat een lang, vervelend verhaal was dat van dien Fransoos of de molentjesman. Een echte oûwe sul. Thomas las er een paar tegels van. Neen, het was niets, vond hij, alles beschrijving, flauwe

kost, omslaan maar weer, de aflevering was bijna uitgekeken. Zoo, weer een bladzijde zonder platen. Och, wat veel bedrukt papier en dat alles te moeten lezen, daarbij aandacht te moeten houden. Neen, hij nam zich nu reeds voor dat nimmer te doen, hoogstens hier en daar een stuk dat hem onderhoudend of boeiend zou voorkomen. Maar waarom had zijne moeder het tijdschrift dan genomen? Als zij nu zijn plan kende, dan zou zij den bediende gaan zeggen, dat er maar geen volgende afleveringen beizorgd moesten worden....

Hij zou zijne moeder niets vertellen, er zouden andere platen komen, misschien zou een enkel verhaal dat niet te lang was om te lezen, hem toch ook kunnen boeien.

En dan vond Thomas op de volgende bladzijde een prachtige plaat.

Het was een jonge matroos, die heel hoog in den mast op den uitkijk zat, en het schip deinde op een woeste, stormachtige, donkere zee, zoodat de masten heel schuin lagen en ook de raas met de zeilen. Wat was die jongen daar alleen, daar hoog in het want. Het zou zeker heel gauw donker zijn, want het licht, dat over de golven scheen, was somber en vol komend onheil, en toch kon de reis voorspoedig gaan, terwijl die dappere jongen daar alleen de wacht hield. Wat was hij eenzaam en wat keek hij flink, alsof hij het volstrekt niet onaangenaam vond daar zoo hoog en gevaarlijk te moeten uitkijken.... Daar, vlak bij het water, daar, bovenaan rechts in den hoek, dicht over de donkere, schuimbedekte golven van de zee, daar zweefden ook nog twee witte vogels. Waarheen gingen die? Waarheen ging het schip, dat straks zou varen door dien nacht, naar onbekende oorden? Heel naar Indië misschien?.. Het moest toch ook wel heerlijk zijn en vol van onverwacht genot en avontuur, te varen zooals die jongen daar boven in den mast..

Hij zou als diie jongen eerst matroos worden, of scheepsjongen, en dan langzamerhand zou hij stuurman worden en kapitein. Hij zou reizen, allerlei verre, verre reizen maken, naar Indië, naar die heerlijke streken waar het altijd warm is, waar apen zijn en leeuwen en tijgers, olifanten. Hij zou dapper zijn en groote daden doen. Daar zouden ook donker gekleurde menschen wonen, en boven in hooge palmen zouden cocosnoten groeien....

Thomas sloeg het laatste blad om van ‘Het jonge Volkje’ en legde fhet neer.... Terwijl hij moe mijmerend zijn hoofd liet zakken

tot op het vloerkleed, tuurde hij in den gloed van het vuur boven het wit-glóeiende rooster.

Zou hij ooit als officier in den oorlog moeten gaan en bij een straatweg wachten, terwijl de hemel rood was van den gloed der oorlogsbranden, zou hij ooit als scheepskapitein op een zeilschip zooals die dappere jongen, verre reizen maken naar de zuidelijke landen waar het altijd warm is en waar....

Er kwam gestommel in een kast in de gang. Hè, wat trok er een heerlijke geur van gebraad door de kieren van de deur binnen. Zijne moeder wist het wel, hoe te koken dat 't lekker smaakte. Wat kreeg hij nu een honger

Onverhoeds kraakte de deur.

Thomas voer op ais een betrapte, zoodat hij met de aflevering in de hand bij de kachel kwam te zitten, en op dat oogenblik viel een stroom van licht de kamer binnen. Het was de meid, die de tafel dekken kwam, en zij hield de lamp in hare handen.

Ook zijne moeder hoorde hij de keukendeur dicht doen en door de gang loopen, terwijl zij riep:

‘Thomas! Waar ben je? Thomas!’

Thomas, onthutst, stond op eenmaal naast de kachel.

‘Ik ben hier!’ riep hij zijne moeder tegemoet, die juist binnen kwam terwijl de meid verschrikt om de onverwachte verschijning, moeite had de lamp vast te houden en deze op een dientafeltje plaatste, uitroepend:

‘Kind, wat laat je me schrikken!’

Doch Thomas zeide niets en zijne moeder, die 't gehoord had, vraagde ontsteld: ‘Wat is er gebeurd?’

En nu vertelde Thomas maar, dat hij op den grond had gelezen en bij den gloed uit de kachel het tijdschrift had bekeken.

‘Wel, wel’, zeide zijne moeder gerustgesteld, verheugd om Thomas' geboeidheid, die veel goeds scheen te beloven. ‘Was je zóó nieuwsgierig?’

‘Ja, mama!’

‘En vond je 't mooi?’

Thomas gaf niet dadelijk antwoord, terwijl hij in een stoel ging zitten bij het licht van die lamp met het tijdschrift op izijne knieën. Hij was wat verslagen en versuft van zijne verbeeldingen en zijn hoofd gloeide en klopte. En toen hij eindelijk zeide, terwijl zijne

moeder zich reeds verwonderde over zijn late antwoorden: ‘Ja, mama, het is prachtig!’, besefte hij niet of hij waarheid of onwaarheid sprak en had hij alleen het onbehaaglijke gevoel weggerukt te zijn uit een wereld waarin hij zoo heerlijk voor een wijle had geleefd, terwijl hij nu in die andere, werkelijke regionen stond als een op heeter daad betrapte, en in ieder geval als een hulpeloos, onnoozel wezen.

Zóó zou het langen tijd in Thomas' leven blijven, een wisselende verwarring van dartele en speelsche verbeeldingen, van zonderlinge, hardnekkige meeningen en overtuigingen, van grillige zwenkingen en wendingen des geestes. Daar tusschen door zouden soms boosaardig tergen: spijt, wrevel en wrok om het te snel verloren gaan van veel gedroomde heerlijkheden. En dan zou hij ook toornen in bespottelijke machteloosheid tegen de werkelijkheid, nuchterheid, de imeedoogenlooze verstandelijkheid die hem overal omringden, hem hinderden en verbitterden of kwelden en folterden, naarmate de last der beproevende teleurstelling zwaar was te dragen naast anderen, die niets van zijn nooden begrepen en er ook nog mee gekten.

Nog vele jaren zouden in zijn leven de zinnen onbeperkt heerschappij voeren en zouden zij slechts enkele keeren, en hoè moeilijk en traag, geleid en bestuurd worden door verstand en over-wogenheid.

Het zou zijn gewoonte worden zich als met hasehjisch of opium, met zijn verbeeldingen en inbeeldingen, zijn eenzaam dwalen en dolen in fantasieën te bedwelmen. En hoe dwaas of bespottelijk, hóe verdrietig, smartelijk en verschrikkelijk zouden de tallooze ontnuchteringen zijn.

Maar hij izou hardnekkig altijd nieuwe en altijd verleidelijker en lokkender *fata morgana's* blijven najagen in een feller, immer hartstochtelijker aangehitste bewogenheid, in onstuimige verblinding, dwaze zelfbewustheid, minachtend anderer meening.

Daar waren de gebeurtenissen en de gezichten van het leven in hun grilligheden, al Hun uitbundigheid, hun vreugde, hun triestheid en smart, bun starheid en ongerijmdheid, verschrikking en onverbiddelijkheid. Thomas zou er langen tijd tegenover staan als een kind, onbevangen, weerloos, dat zich laat leven, maar dat, zonder-

ling genoeg, in allen tegenspoed immer besefte, dat hij allen rampspoed aan zich zelve had te wijten. Daarom zou -zijn laatdunkendheid tegenover anderen toch nooit zoo groot zijn als die minachting tegenover zich zelve, en in zijn diepste innerlijk zou hij altijd een neiging hebben om veel harder over eigen tekortkomingen te oordeelen dan over die van anderen. Langen tijd zou hij ál zijne gaven misbruiken, vóór noodzaak hem dwong en ook verstand en rede, betere, vruchtbaarder richtingen te gaan, vóórdat hij op zou houden slaaf van zijn zinnenleven te zijn.

Dat zou met belijdenissen en zelfkwellingen beginnen, dat zou..

Doch laten wij op deze geschiedenis niet vooruitloopen, ook omdat het beter is eerst te beschrijven wat er veel vroeger gebeurde.

Nieuwste bijlagen door Jac. van Looy.
Dries.

‘De grootste voldoening bij mijn wandelingen met Manus was dat hij mij altijd op weggetjes bracht waar ik zonder hem niet zou zijn gekomen. Iemand die zonder noodzaak gaat, aanvaardt allicht gebaande wegen en Manus liep nooit zonder noodzaak..Nu zult gij weder vragen: weet ge dat zeker en zeker weet ik nu niets, behalve dat in de dagen als gehoopt mag worden dat de eigenlijke winter voorbij zal zijn, wanneer die waterachtige koelte in huis is, als wel een bloeiende boomgaard moet gevoelen wanneer een averechtsche wind de bijen doet binnen blijven, ik gaarne uitging en Manus' gezelschap zocht. Ons knaapje was nog zoo klein en kon niet lang meeloopen; hoe is het toch met uw dochtertje, Rêvard, en waarom laat gij het meisje niet overkomen? Het zou een aardig spannetje wezen, meent Dorinde.’

‘Wat moet zal komen,’ bromde Rêvard, ‘en is het kind voor-loopig niet beter bij de melati's dan tusschen de primaveren?’

‘Een kind ontgroeit zijn ouders en komt tot zelfbeschikking; ik hoorde menigmaal het is daar niet zoo hygieënisch als ten onzent, ik moet erkennen evenwel mij altijd zeer behagelijk te hebben gevoeld in het huis van Manus en gij hebt geen begrip, Rêvard, hoe smerig het daar was.’

‘Boschachtigheden, Rêvard,’ lachte wat Zebedeus ‘en wat is eigenlijk vies? Zijn onze onderzoekers, geleerden en medicijnmeesters het, neen, niet waar? Het leek bij Manus uit den haard te wellen, het had den vloer bekleed, zijn karig huisraad gekleurd, het crucifix je met den wand vereenigd en hing in raggen van den zolder af. Het riekte er harsachtig, de koffie zelfs riekte er zoo.

Ik mocht op zekere uren wel eens denken binnen in een eeuwige stede te zijn gekomen waar Manus en Aafje samen waren bijgezet. Aafje was -zijn zuster; Manus ook was vrijgezel.'

'Och arm,' bromde Rêvard.

'L'espoir luit comme un brin de paille dans l'étable; armoede is koude, Rêvard, en het was bij Manus niet koud; zijn zuster droeg altijd een buis van hem en had een boordeloos hoedje op, gemakkelijk thuis te brengen. Wanneer haar broer uithuizig was, rookte Aafje uit zijn pijpje; Manus rookte op de wandeling niet, maar kauwde. Aafje's rooken kon mij wel eens prikkelen, het was bijwijlen of er van de rook der vuren, wanneer de tuinders in het voorjaar al hun moek verbranden, blies uit haar pijpje. En dat was ook zoo, want in de dagen dat tabak schier onbekoombaar was, rookte Manus bij voorkeur gedroogde chrysanten.

'Eens op een Zondagmiddag was ik bij hem binnengeloopen,' hernam Zebedeus, 'zij hadden gespijsd, de tonige gestalte van Manus zat reeds bij den haard en dampte. Vlak voor de punten zijner dikke schoenen leek de hond te knielen, knauwde zijlings aan het bleeke beentje dat hij tusschen zijn verdoken voorpooten hield en zijn staartstompje kwispelen wilde als Manus een voet verzette. De kippen dansten achter Aafje's sleeprok aan, dewijl zij redderde en Aafje waarschuwde weêr: 'pik niet an me kleedij,' er hupten wat konijntjes of waren het haasjes? het was daar altijd over dag een beweeglijk schouwspel in de laagte, van Manus' soms naakt uit zijn schoenen opstekende polsvoeten, tot de ribbelige kippenbeentjes en de gespleten hoef van de keu, die waggeloorend binnen wel eens kwam en knorneuzelde. Bij mijn inkomst had Manus zijn zwarte snurkje uit zijn altijd gemerkten mondhoek genomen, hij stak het op zijn wonderlijke wijze omhoog, zwaaide er mee naar de zolderraggen en zei met verheffing:

'Slingers!'

'Eens in dezelfde week kwam ik bij hem schuilen voor den regen, hij maakte schuivend plaats voor mij, hij pluisde dennetakken tusschen zijn dijen en voedde er het vuur mee, waarboven een zwarte pot met klemmende houten deksel hing te koken aan een als bemosten schalmenketting. Hij pinkelde even naar zijn lantaarnachtige ruitjes, waarbinnen witte bloesemtwijgen wiegelden, want aan de buitenzijde waren wel de ruitjes schoon en zei:

‘Wat stroomt het in de natuur.’

‘Zoo zei hij dikwijls veel al zei hij weinig, wanneer het in hem stookte stamelde hij, doch dat was ook al weer geen vaste regel. Ik kende in die dagen ook een pachter, een kerel als een boom, het was een weduwnaar en eveneens een man van weinig woorden. Allengskens was hij na het missen zijner huisvrouw tot een voetveeg, naar men zeide, geworden van zijn zonen en dochters, zij speelden baas al naar het hun geviel, verdeden hof en have, legden kaartavondjes aan en daarom had hij het het beste gevonden, vroegtijdig naar bed te tijgen. Het ging zooals het ging en duurde maanden, maanden, tot op een keer, de man en vader in zijn feestelijke avondkamer traden met een bijl in zijn hand.’

Zebedeus rees uit zijn stoel, liep naar het raam en neurde wat.

‘Een fabel zult ge zeggen,’ hernam hij, weder gezeten, ‘het onderwerp voor een schouwspel als wij er onlangs een zagen in het Metropooltheater. “Nieuwe wijn in oude lederen zakken,” schertste gij toen, wel wetend dat alle vergankelijkheid gelijkenis is. Onze naburen spreken van een “snede levens” doch zou wat wij “kunst” noemen ooit iets anders kunnen wezen als wat wij “spel” heeten, kan kunst bestaan waar 't leven oppermachtig zou heerschen?’

‘Kunst is arbeid,’ meende Rêvard, ‘het is de arbeid in hoogsten zin die de waarde der kunst bepaalt.’

‘Zoudt gij denken, Rêvard? Rêvard keek eens op, doch antwoordde niet.

‘Ik las onlangs van een schilder der oudheid,’ vervolgde Zebedeus, ‘die het schuim om de bek van een steigerend paard niet verwerkelijken kon en in zuivere wanhoop zijn verfdrachtig gereedschap naar den kop van zijn paard smeet en toen was het goed, Rêvard.’

‘Schuim heeft geraamte noch spieren,’ bromde Rêvard.

‘Ik dank u, Rêvard,’ antwoordde Zebedeus, ‘ik zal het benutten ter zijner tijd; tot zulke naturen als de pachter was, behoorde Manus niet, hij boezemde geen ontzag in en had geen mond als een slot. Manus was geen figuur voor een schouwspel, evenmin als voor een wandversiering, fresko of tapijt, daar niets oorspronkelijk zoo begrensd was als een wandtapijt; hij was veeleer een beeldje voor een schoorsteenmantel, eigenlijk was hij heelemaal geen beeldje, hij was de fabuleuste mensch ter wereld, die mij steeds

op wonderlijke weggetjes leidde. Hij vroeg niet veel en had zijn onvervreemdbare gevoeligheden, zijn zuster mocht bij voorbeeld nooit zijn sokken in ‘wreed water’ wasschen, zij hing ze ‘vier-en-twintig’ uren in de zon, dan waren ze ‘zuiver’, zei Manus.

‘Het was geen spel toch wat u bewoog tot Manus?’

‘In mij bewoog zooveel zich en beweegt zich nog.’

‘Ik vrees,’ bromde Rêvard.

‘Er is in mij veel vreezigs,’ antwoordde Zebedeus, hij was opnieuw naar het raam gegaan en neurde sussend voor zich heen.

‘O, er was er es, er was er es een zeer-ou-de-ne-vi-o-lon-cel,

O, o, er was er es een violoncel.’

‘De bloesems vallen reeds uit,’ praatte hij weder.

‘Als Manus lang genoeg gezeten op zijn bankje had,’ hernam Zebedeus, op zijn plaats teruggekomen, ‘kon hij wel eens zeggen, ik ga me even luchten, en 't schoonste was dat Manus altijd iets te doen dan had. Hadt gij ook de gewaarwording wel eens Rêvard, dat aan de rechterhand van Manus een nagellid ontbrak?’

‘Wat vraagt ge me toch?’ bromde Rêvard, ‘hij ging toch niet met mij om?’

‘Dat is ook zoo,’ zei Zebedeus.

‘Toen ge onlangs zoo verkouden waart geworden na ons schouwburgbezoek,’ vervolgde hij na een poosje zwijgens, ‘zocht ik op een middag weer mijn heul eens aan de leestafel in een koffiehuis. Het was er killig ook, gelukkig bleek de stoel nog onbezet die 't dichtst was bij de kachel. Ze hebben hier bladen, Rêvard, die door de tint eener zelfde kleur zich onderscheiden laten. Vraagt een der bezoekers naar het na jaarsgroene Zondagsblad of naar het voorjaarsgroene, geen der dienaars zal een vergissing begaan; nu echter vergiste zich de besteller toch, hij bracht mij niet het begeerde en toen hij, na mijn herhaalde aandrang, het voorjaarsblad eindelijk machtig was geworden, wierp hij het voor mij neder en grommelde: “bezeten en anders niet.” Nu had ik wel de jonge man van redenen kunnen dienen, indien ik hem niet gevreesd had, maar ik vraag u, Rêvard, zou ik al die tochten hebben ondernomen welke ik ondernam, zoo ik slechts een beschonkene van Bfraim ware geweest, al die rijzingen en dalingen hebben gedaan, al die getijden doorleefd, al die snauwen, sneren en snarsen met een glimlach hebben kunnen beantwoorden, indien ik er niet heilig

zeker van was geweest, eenmaal door mijn hooge exploten de liefde te zullen winnen van duizenden en duizenden sprakeloozen in den lande, indien ik niet vreesde de liefde te verbeuren van mevrouw Dor inde-Lucinde. Al moeten wij hier nu leven en schijn ik liever te zijn in het schijnsel eener oude ‘lantaren dan onder de glories en sfeeren der Metropool, wie zal durven beweren dat onder onze voeten iets minders geschiedt dan hoog in de lucht daarboven. Ik geloof, Rêvard, nu, dat ik Manus zocht, omdat ik geen vrees in hem voelde.’

‘En de keu en de kippen en’....

‘Ja, wat zal ik u daarvan zeggen,’ antwoordde Zebedeus ‘die trokken mij toch ook niet zoo aan; ik houd wel eens meer van een beest dan van een mensch, Rêvard.’

‘Daar geloof ik niets van,’ zei Rêvard, ‘u zoudt te zeer afwijken van uw punt van uitgang.’

‘Mijn vader was het punt, Rêvard,’ antwoordde Zebedeus levendiger, ‘mijn moeder de uitgang; geen zwervend pluiszaadje kende bij zijn reis de plaats waarheen het werd gestuurd. Ik kan niet weten wat mijn vader met mij voor heeft. Nu ben ik in dit kosthuis, in de achterkamer van een randhuis der Metropool en zeg aan u, mijn vriend, mij te verheugen, wanneer hier naast niet al te veel wordt geschoten.’

‘Bokken,’ bromde Rêvard.

‘En geduldige lammeren,’ antwoorddde Zebedeus, ‘gelooft gij, Rêvard, dat engelen huwen?’

‘Geschreven staat dat engelen zich vermengden met de menschen.’

‘Gij denkt toch niet, Rêvard, dat ik mij verbeeld hier-de engel te zijn?’

‘Ook niet in de andere kamer, ook niet vóór?’

‘Wanneer gij, zoo met mij begint, wend ik mij liever tot Manus.’

‘Het was voor u toch wellicht beter,’ meende zoetjes Rêvard, ‘mevrouw Dorinde's wensch in te willigen en een woonwagen te betrekken.’

Zebedeus richtte zich in zijn volle lengte voor zijn stoel.

‘Dat verdoem ik,’ zei hij.

‘Smijt nu als 't u blieft geen pulletje stuk,’ lachte Rêvard.

‘Vergeef mij,’ mompelde Zebedeus, naar zijn stoel weer dalend, ‘ik heb geen ander verweermiddel meer’.

‘Kijk eens, Rêvard,’ hernam hij, ‘die woonwagen is een lieve gedachte; Rustaard betrok er langen tijd eene, maar, waar zouden wij dan naar toe moeten, het regent nog al dikwijls; mevrouw Lucinde zou zich niet meer afzonderen kunnen en daarop bekwam zij toch recht. Het is niet wijl ik hier het vreezen leerde, want steeds verzelde mij de vreeze mijns vaders, ook niet omdat mij de vergezichten niet meer lokken, maar wijl wij niet te kiezen hebben en ik zoovele dezer noodwoningen op mijn tochten zag.’

‘Ja,’ zei Rêvard, ook naar zijn eigen borst sprekend, ‘wie zelf niet heeft gezien, moest ook niet medespreken.’

‘Zien, Rêvard, is een diep geschieden.’

‘Ja,’ herhaalde Rêvard, ‘wat ik nu gaarne zien zou, ware een roemer uwer oude, roode wijn.’

‘Ons parkje, Rêvard, ons parkje, niet waar, dat was het.’

‘Dat was het,’ beaamde Rêvard, ‘al ware het slechts een kelkje morellen.’

‘Zaagt ge ooit iets ongerepters dan het bloeien der morellen bij den ouden muur, Rêvard?’ antwoordde Zebedeus dadelijk verrezen.

‘Lucinde!’ riep hij zachtkens bij het voor de middendeur opgehangen gordijn.

‘Ja, a!?’ vraag-riep Dorinde's stem.

‘Rêvard wou zoo graag een weinig morellen hebben, Dorinde.’

‘Jongens,’ sprak onluide Dorinde en vervolgde als door een kiertje, ‘je moet niet voor de tweede maal hetzelfde willen hebben.’

‘Ge hoort het,’ zei Zebedeus.

‘Als we toch elders gingen,’ opperde hij dan. Rêvard schudde het hoofd.

‘Dronk Manus?’ vroeg hij.

‘Alles, Rêvard, ongaarne water zoo uit de pomp; er zitten kikkers in, zei Manus; sindsdien gaf hem de wetenschap gelijk, hun put bleek zeer verontreinigd.’

‘Dus vreesde hij toch?’

‘O, neen, Rêvard, ik zag hem dikwijls van datzelfde water drinken.’

‘Het water is hier goed,’ vervolgde Zebedeus al zachter pratend, ‘het zwaarst om aan te wennen is het bleeker worden van den toon in je zelf; wat in mij dorst kan geen waterleiding lesschen; dat ik ware van steen; ik kom gelijk het hijgend hert en alle bronnen

zijn mij verstopt. Men vraagt mij wat ik wil en of ik niet harder kan spreken; men kijkt mij aan of ware ik niet van deze aarde en zijn zij zelve niet vreemder nog dan ik, met hun stem die klinkt als geluid in een kouden nacht. “Er is voor u geen plaats hier,” zeggen ze en zeggen dat zulks hen spijt. En de Muze dan die zich over mij verheugde; hoe letterwijs te worden, Rêvard, laat ons niet wanhopen toch. Ik hoorde dat iedere zin niet zeven maar zeventig maal overwogen moet worden en des ondanks vormen hun bladen een handboek van verwenschingen; dat is de vrees, een menschenstem is geen toeter. Dom door het rusteloos geluid hier en der klankenontwikkeling hunkert iemand midden in hun straten naar een praatje met zichzelf. Ik droom van monsters die mij spietsen willen en Dorinde zegt dat ik riek naar benzine.’

‘Hadt ge uw zevenmijlslaarzen nog maar,’ bromde Rêvard.

‘Iedere leeftijd heeft de bevalligheid eener eigen tred,’ antwoordde Zebedeus, ‘ik stoot mij evenwel; waar bleef het zacht verzwijmelen onzer oogenblikken als boven ons parkje de kleuren der regenboog. Soms hoor ik nog wel eens een toontje, dan gonst het dadelijk binnen mij of ware er een bij die van een bloemenslinger gaat naar een bloemenslinger. Het is het zonnige beestje niet en -ook niet der schoone slinger berinnering, het is de toon die alles zegt en alles zeggen doet; hoe heb ik er eenmaal mijn hart aan opgehaald.’

‘De droefste aller zangen is een nagezang.’

‘Zeg dat niet, zeg dat niet, Rêvard; het droefst gezang het schreien is van kinderen, omdat er niemand om het af te zoenen is.’

‘Kom, kom,’ zei Rêvard, ‘dat is niet de tale Manus.’

‘Neen, Rêvard.’

‘Zoeken wij zijn weggetje weer op,’ noodde Rêvard.

‘Gaan we,’ antwoordde oogenblikkelijk Zebedeus, ‘het was een dag als heden, de lucht was volgezeild met gaande wolkenvrachten en 't blauw zoo week als 't kleed van een madonna op oude, uitgeteerde muurschilderingen, toen ik op weg weer was naar Manus' kluis. Ik had dan altijd nog eenige schroom te overwinnen, hoewel mij Manus dadelijk alle schroom ontnam en nimmer op mij lette. Ik kan hier zelfs niet uitgaan meer in mijn trouwe mantel, alle maagdjes kijken nog eens om en giegelen smalend en ik hoorde een heel klein meisje tot haar begeleidster fluisteren: “kijk es, moe,

wat heeft die heer een vreemde jas" en een tonbuikig wijf hield laatst haar buurpraatje in, spuugde naar mij en zei; "bidstraal!" mij voor een geestelijke houdend. Zoo zult gij mij, Rêvard, nu spoedig kunnen tegenkomen in een kleed van Vroom en Driest, want een die uitgegaan is en telkens voelen moet dat op hem wordt gelet, is niet langer uit. Ik leerde hier, Rêvard, dat iemand tot de massa weergekeerd er uit moet zien als de massa of minstens als een aanvaard gedeelte er van.'

Rêvard zuchtte hoorbaar.

'Zucht niet, Rêvard,' hernam Zebedeus, 'het kleed maakt wel den man, doch maakt den man niet anders. Zie hier het huisje reeds van Manus; wij nemen het binnenwegje tusschen bermen met hakhout, de akonietj es glinsteren er onder en het speenkruid met zijn donkere blaadjes als hartjes. Houd u aan den kant, want 't wagenspoor loopt moeilijk; er is een weinig wind, bemerkt gij wel en door de gelige weerschijn der voorjaarswereld stuiven lichtig-heidjes over ons voorbij als vlokjes zeebruis; het zijn de afgewaaide bloesemloovertjes der vruchten belovende boomen.

'En daar zit Aafje, plat op de groene aarde en tusschen haar appelaartjes; ze heeft haar buis aan en haar hoedje op en rookt uit Manus' pijpje. En juist terwijl ik uit het hakhout loopen kwam, klopte het wijveke met haar klomp, de hak als hamer bezigend, de pin wat dieper naast zich, waaraan de geit was vastgemaakt en aan de straal van het halstouw, het nieuwe cirkelveldje afgraasde. 'Aaf je!' schreeuwde ik uit de verte, 'is Manus thuis?' 'Te veld!' kreet Aaf je en wees toen ergens in de neerhang der zonning en naar de peerschige schaduw er onder en rookte dan weer verder bij haar melkgeit. Ik ging naar waar haar pijpje had gewezen en 't duurde niet heel lang of ik -zag Manus stappen en omzien als een paard. Zoo ging ik naar hem toe en hij naar mij.

'U wilt loopen!' zei hij.

'Mie zal ook wel koffie hebben,' meende hij vervolgens en nam opstond de weg die afweek van zijn woning.

'Dewijl ik Manus nu zoolang reeds kende,' vervolgde Zebedeus, 'keek ik niet zoo veel meer naar hem, hoewel hij altijd wonderlijk genoeg was om naar te kijken. Alles aan Manus was historisch en in groot verval en toch, Rêvard, gij hadt eens moeten izien hoe hij zijn kaske droeg. Ge moet ook niet vergeten hoe zorgelijk de tijden

werden en dat de geruchten van oproer en omkeering beslag op mij legden om met Tourniput te spreken; de meeste notabelen vertrokken waren, wij zagen elkander weinig en monsieur de abbé was geheel de onafscheidelijke geworden van den generaal. Ik liep dus met den vroegeren koddebeier mede en in de meedeelzame rust zijner gelijke gang en wachtte.

'Die Dries van Mie is niet wijs,' liet Manus eindelijk hooren.

'Weet je dat zeker, Manus?' vroeg ik, hoewel ik Dries' naam hoorde voor de eerste maal.

'Hij is niet wijs,' herhaalde Manus, 'het zijn zijn zaken niet.'

'Welke niet, Manus?'

'De órde,' zei Manus.

'Hoe heb ik het nou, Manus?' vroeg ik, 'jij bent toch ook van de orde.'

'Asjeblieft, menheer,' antwoordde Manus en in een begin van aanslaan vertoonde hij even een vinger in den stand van de Diskuswerper in 't museum hier, 'maar Dries is niet wijs.'

'Ik vroeg niet meer, Rêvard, eerlijk gezegd begon ik naar Dries te verlangen. Naast de lantarenopsteker wandelend door de vogelende morgen, meende ik telkens diens pijpje te ruiken, want alzijds wolkten de rooken van de tuindersvuren; tuinders, Rêvard, zijn soms de grootste stoorders van het werk der bijen. Manus zweeg en kauwde zijn 'blaadje'.... 'O, wat bloeien die boomen prachtig!' herhaalde zich in mij de uitroep van den blinden voorzanger, dien ik bij mijn kuiering naar Manus het hoofd boven de heg had zien heffen toen hij zijn bongerd je kwam ingetreden en het was mij of liep ik in lichte maan.

Manus bracht mij langs rond-ompaalde binnenweitjes en lies-begroeide plassen tot waar het huisje rees van Dries, als pas gelande baksteen en met een verf rood dak, te midden van een open erfje vol van schaaf krullen; er achter was de grond reeds ontgonnen. De woning potdicht was; buitenmenschen luchten niet, Rêvard. Toen Manus binnenging deed de lucht er uit mij deinzen, zooals dat bij de intree kan gebeuren van een Paasch-vol kerkje; daartegen, vertelde monsieur de abbé mij in een vertrouwelijk oogenblikje eens, is de wierook door zijn ontsmettend vermogen als een scherm voor het allerheiligste rijzend. Manus zette zich naast de platte pijp der kachel, waar, tusschen twee groote pannen, de

koffie-pot warmde met al zijn bruine aartjes in de witte steen. Mie kantelde dadelijk een jongen van een stoel en bood ze mij en ik weet waarlijk niet, Rêvard, wat mij het meeste boeide, de vrouw in haar borstrok of den man of al de acht of negen, hier en daar bekorste kindergezichtjes.

Blijkbaar was Dries pas thuis gekomen, hij had zijn leeggedronken kom nog naast zich en hield zijn handen aan den sabelkoppel gereed die af te leggen. Mijn binnenkomst had 'n groote roerloosheid veroorzaakt in de kale kamer; Mie stond struisch ter been, de schoot wat opgebeurd, omdat zij een kind verwachtte, een witachtig vestje bestrookte haar roode onderlijf en haar schoeren met de naakte armen. Haar haren waren bijna kort als van een man en zij had gittige oogen, heel haar jong en hoog4aoonig gezicht zich kinderlijk voordeed omdat zij geen tanden meer bezat. Ze lachelde, Dries lachelde en al de kinderen lachelden wat.

'Kom, Dries,' liet Manus ten leste hooren, 'zeg jij maar weer es weer een dazigheidje.'

'Zei Manus dat?' onderbrak Rêvard.

'Ik zei u toch,' antwoordde Zebedeus dat Manus mij altijd op onverwachte weggetjes leidde. Zijn opwekkend woordje had het leven losgemaakt en niet het minst in Dries, Hij rondde zijn dikken rug, gluurde uit een groenigen ooghoek naar Manus, terwijl zijn knuisten den sabelkoppel ontgespten. Toen keek hij naar mij, den vriend van zijn vriend en op een uitwendige wijze. Een zeldzaam breede lach had zijn hoofd geopend, zijn stoppelig kinnebak uitgezet, zijn wangetjes opgepoft tot dichtbij zijn natte kijkertjes, een wenkbrauw doen opkrimpen tot onder de langste piekjes van zijn klammig haar. En ik moest wel tegen hem lachen, Rêvard, zijn neusje wipte zoo verheven boven zijn door het gootje stijf gedeelde lip en deze trek herhaalde zich bij eenige der kinderen, bij wie ook de ooren zoo wijd afstonden als handvatsels aan pottebakkers-vazen; Dries' kleur deed daar aan denken,ook omdat zijn bovenhoofd smaller dan zijn benedenhoofd versoheen. De kinderen waren gauw gegaan naar vaders knieën met den lossen sabel er op, behalve het deerntje dat naar Manus was gegaan. Manus had de roovige armpjes van het kind in een greep vereenigd en de handjes tusschen zijn knieën geborgen en zoo bleef het stilletjes bij hem in haar vrouwerokje staan.'

‘Nu kan ik niet goed hebben, Rêvard, als kinderen bang voor mij zijn, mij dunkt, ik zie die donkere fronsoogjes nog. Mie schonk aan Manus koffie, en vroeg of zij mij ook kon dienen, maar Manus bromde: ‘te vroeg’, en ik was hem daarvoor erkentelijk genoeg, ik zou waarschijnlijk niet geweigerd hebben als Mie had aangehouden. Maar Mie hield niet aan, omdat de pot was leeggeraakt in de groote kom van Manus en Manus stopte 't bijbehoorend balletj e in den mond van het kind.

Mijn aandacht was geheel bij 't handvat van Dries' sabel; het glom als een klokgewicht doen kan, maar was om de greep te verstevigen door vele groefjes gerimpeld'; er bungelde aan de slangelende weerstang een witte kwast, dubbel gelust en met een zij wormig geel kokonnetje er op. Dries keek barsch zijn kroost aan, zijn linkerhand, ondersteboven gehouden, omvatte de zware schede, waaraan het einde van een bolletje blonk als van een stalen erwt, zijn andere omknelde op dezelfde wijze het gevest, dan begon hij te zagen en met een ruk of stompte hij met allebei zijn ellebogen van zich af, ontblootte hij het mes, draaide zijn rechter knuist en even razend vlug deed hij er een steek mee naar een der jongensbuiken.

‘Tsji....iet!’ ontsiste het aan zijn harde tanden.

‘Daarop hadden de kinderen blijkbaar gewacht. Ze gilden en gierden het uit en tuimelden over den vloer. Mie schokte haar schoot op, het deerntje keek stroef en ik ontving het gevoel dat zij mij vergaten. De jongens lieten zich vallen, strekten op den vloer hun armen in kruis, scharrelden overeind en drongen aan, maar het spel kon niet altijd duren. Dries schoof zijn sabel met een klak ter schede, rees en borg het wapen boven op het eenige kastmeubel dat er was, achter het daarop ini het midden troonende beeld van het Heilige Hart. Hij wou weer gaan zitten en keek naar mij:

‘Wijl zullen ze,’ zei hij.

‘Waor, jongens?’

‘Laat ze maar opkommen!’ gilde oogenblikkelijk die op den) stoel had gezeten en ondanks het groote kijken zijner ongelijke oogen, de oudste imij dacht te zijn.

‘Schreeuwers, schenners, schoften, schismatieken!’ kreten dadelijk de anderen, tot vlak voor de beenen van Dries die geneugtelijk al zat, de vingers open neergedrukt boven zijn zeer

merkbare knotsachtige knieschijven. De jongens schetterden en kwetterden, of gingen ze elkaar te lijf, er kwamen bultjes bloot in de gezichtjes en groote imenschengroefjes; ze dolden zoodanig dat moeder Mie haar oudste tegenhield en zei:

'Wat is dat nou? wat moet die meheer wel denken, laat beter het lied es hooren.'

'Het knaapje dat het meeste op zijn vader leek, stond dadelijk klaar ter plaatse waar hij was gegrepen, hij hief zijn neusje in de kamerlucht, voelde langs zijn hes, blikkerde wat onverlegen en begon te zingen:

> Wilhelmus van Nassaue,
> Ben ick van Dietschen bloet.

'Het liet zich goed aanhooren, Rêvard, en al de oude woorden sprak de knaap voortreffelijk uit tot aan de laatste regel:

> De Koning van Hispanje
> Heb ick altijd geëerd.

'Moeder Mie keek alsdan met voldoening naar mij' om en Manus stak een vinger wijzend vooruit:

'Dàt wordt er eentje.'

'Daar zit een bol op', verzekerde Dries als een dril-majoor ferm, maar nu hadden er twee zich opgesteld voor mij; de oudste der beide hummels lei saamhoorig zijn armpjes om de schoudertj es der laagste, vragend mij zoo:

'Jij zal óns niks doen, jij heb geen bretale smoel, wel?'

'Ik kan niet zeggen, Rêvard, dat ik op deze vraag-op-den-man af een goed bescheid te geven dadelijk wist, ik keek eens om naar Manus, doch Manus keek naar elders en 't had mij' nog nooit zoo getroffen hoe klein eigenlijk zijn hoofd was. Ik schudde dus van neen. Dries lachte wijd, hij reikte voorover, greep den kleinste der twee biji het lijfje, haalde het tot zich en zette het schrijlings boven op een zijner knieën.

'Hier jij, dauwworm', zei hij.

'Nu had ik reeds begrepen, Rêvard, dat Dries eert lid was van een der vele bonden van orde die in dien gespannen! tijd overal in

den lande ontstonden en alhoewel hij zonder wapen niet zulk een indruk maakte, moest ik aan den reus toch blijven denken in het verhaal van Klein-Duimpje. Zijn knuisten hadden de handjes van het kind omgevaten de armpjes strekkend of het leidseltjes waren, liet hij het rossen. Ik was echter weer afgeleid geworden, het zangertje stond bij imij', hij haalde uit een gaping van zijn kleêren een groenig stuk kaartpapier en in de andere hand een speld aanbiedend die hij middenuit de mouwrand van zijn hesje had getrokken, vroeg hij mij bijna voorzichtig:

'Wil u prikken?'

'Prikken?' vroeg ik en dacht meteen aan den sabel.

'Voor een cent of voor wat u wil.'

'Ik nam de smoezelige kaart, met cijfers er op in ruitjes van den kleinen pleitbezorger over; er waren eenige ééntjes reeds doorstoken, het aldus verzamelde moest dienen, vermeldden grootere letters, voor de stichting eener nieuwe kathedraal. Ik zat met het vraagstuk in mijn hand te kijken naar de voor mij verzamelde kinderen.

'As je het niet doet', zei gauw er een uit het groepje, waarbij mij docht ook een meisje te zijn, 'dan mot je branden in de hel.'

'Eeuwig!' riep gauwer nog de naaststaande, zijn bladderig hoofdje vierkant naar voren stekend, 'eeuwig en altijd, denk es wat dat zeggen wil en dat het de waarheid is.'

'Uit den mond der kinderen', bromde Rêvard.

'Ik weet niet of het de felheid was, Rêvard, waarmee het kind had gesproken, die mij af deed zien, ik hoorde het aandoenlijk sj ilpen eener j onge musch, vlak voor de deur. Maar de knaap met de prikkaart stootte reeds zijn broertje met zijn elleboog weg en zei:

"Hou jij je testement voor je."

"Ik laat het aan u over", sprak hij zoetjes aanhalerig tot mij en steeds de speld aanbiedend: "alles helpt." Ik nam het priegelige dingetje van hem over en prikte eenmaal voor het geldstukje dat ik vond in een mijner zakken.

O!' riep de jongen.

'Dat valt je puur mee, hè!' meende moeder Mie aanloopend, omdat zij zich even verwijderd had. Ik echter moest andermaal naar Dries omzien, die luidzingend zich liet hooren:

‘En die boom bloeit zoo schoon in de aarde....

‘Hoewel ik zeer goed zag dat Dries met zijn jongste speelde, was er een donkere zangklank toch die mij luisteren deed, Rêvard;. al de anderen drongen zich weer naar vader, behalve het deerntje dat bij Manus bleef. Dries zong, zijn lippen vervormend als de bek van een happende visch’, al hobbelend zijn jongst-geborene:

‘En aan die boom daar was een tak,
‘O, zoo'n olijke tak het was,
De boom bloeit zoo schoon in de aarde....
En aan die boom daar was een tak
En aan die tak daar kwam een! knop,
O, zoo'n olijke knop het was,
De boom bloeit zoo schoon in de aarde....

‘Iedere keer wanneer Dries den boom loofde, hupte hij zijn knie, waarop het wezentje als op een al te ronden paarderug gezeten was en steeds zijn vader aanstarend met een dikke schater in zijn als met stroop besmeuld gezichtje. De anderen schoolden op een kleinen afstand weer samen en langzaam aan begon ik de spanning te verstaan die al die gezichtjes, verschillend en toch eender begeesterde en wijl het venster groot en gordijnloos was, gebeurde het alles duidelijk voor mijn Oogen.

En aan die boom daar was een tak,
En aan die tak daar kwam een knop,
En uit die knop daar kwam een blad,
O, zoo'n olijk blad het was,
De boom bloeit zoo schoon in de aarde....

‘Telkens van voren af aan beginnend, herhaalde Dries het geloofde aan den boom en dat was wat de kinderen boeide. Manus ook luisterde, hij tikte begeleidend met een vingertop op het kachelijzer of sloeg hij er op met een hout hamertje zoodat het een weinig gonsde en 't deerntjes aandacht hield bezig.

‘En van dat blad daar kwarn een kroon,
En in die kroon daar kwam een nest,
En in dat nest daar kwam een ei,
En uit dat ei daar kwam een duif,
O, zoo'n olijke duif het was;

‘Ik zal u het gansche gezang maar niet wedergeven Rêvard, allicht vergat ik iets en ik kan het toch ook niet zoo zingen; de popeling voor de kinderen was of vader bij het herhalen niets oversloeg. Maar Dries deed het goed, hij zong het aldoor langer wordende reeksje verzen zonder fout, steeds in zijn sturende houding, oog in oog met zijn kroost, de galmende kop wat schuin en achterover in den witten schijn.

‘En van die duif daar kwam een pen,

‘Een veër, Rêvard.’

En van die pen daar kwam een bed,
En in dat bed daar kwam een man
En in dat bed daar kwam een vrouw,
En in dat bed daar kwam een ba-bie,
O, zoo'n olijke baby het was,
De boom bloeit zoo schoon in de aarde.....

‘Dreunend had Dries het benauwde ruitertje toen zoo hoog gewipt of wilde hij het ten hemel opzenden. Hij keek eens zegepralend naar mij en liet zijn knie geweldig steigeren en stampte daartoe dat het een aard had zijn laars tegen den plankenvloer.

‘Het Heilige Hart vindt het ook goed, kijk, het knikt van ja,’ gilde de jongen van de prikkaart, opziend naar het wiebelende beeld op de kast en hij sprong meteen om izich zelf in de rondte.

‘Hij is toch zoo'n smeerlap,’ revelde moeder Mie, zoodra het gedaver gedaan was en ik hoorde niet, Rêvard, wie zij daarmee bedoelde, want haar mondje bleef in den lach..

‘Toen Manus,’ besloot Zebedeus, met mij terugging door de frissche lucht, keek hij wel eenige malen mij aan, doch zei geen woord over Dries.

‘Waarom ook,’ bromde Rêvard, ‘ieder moet maar op zijne wijze zalig worden.’

‘Ik voelde mijn vingerbeentjes nog lang, Rêvard, door de knellende handdruk van Dries en bij een rijk bloeiende bongerd was ik blijven staan en herhaalde van zelve: “de boom bloeit zoo schoon in de aarde.” Manus was doorgewandeld, ik haalde hem in en merkte op dat de zon reeds kracht begon te krijgen.’

‘Wij moeten het van de warmte hebben,’ antwoordde mij Manus, eenzelvig voortloopend, ‘hei-weêr is geen snij-weêr.’

‘Manus was wellicht vervuld van het vraagstuk: ‘baby’ opperde Rêvard.

‘Ik heb het hem niet gevraagd,’ antwoordde verstrooid Zebedeus.

De wilsheroiek by Stendhal (Henri Beyle) door D. van Lennep.

Inleiding.

Ten einde van de uitingen en het wezen eener schrijvers-figuur in hare algemeene beteekenis tot een juist begrip te komen, zou het in de meeste gevallen ongetwijfeld dienstig zijn, den invloed van de gebeurtenissen der uiterlijke wereld op haar individueelen ontwikkelingsgang na te gaan. Wat betreft het leven en de werken van Stendhal zou deze onderzoekingsmethode bij uitstek van noode zijn. Van welke zijde men zijn oeuvre namelijk benadert, openbaart zich als sterk in het oog vallende eigenschap een gees-telijke aanleg, die in hoofdtrekken overeen komt met de karakteristieke gesteldheid eener gansche generatie. Hij sluit zich in menig opzicht aan bij de groep van kunstenaars, die na den val van het Keizerrijk op zoo merkwaardige wijze van allerwegen hare stem verheven heeft, om eene bij verschillende persoonlijkheden toenmaals overheerschende psychose kenbaar te maken. De heftige, elkaar snel opvolgende sociale stroomingen en terug-stroomïngeni hebben in die dagen zelfs op het moreele bewustzijn van den alleenstaander sterk en direct ingewerkt. Stendhal is in dit opzicht een der meest tot oordeel bevoegden: een ongebonden activiteit en een drang naar avonturen wierpen hem op reeds zeer jeugdigen leeftijd in een koortsig bestaan van de Daad; ouder en bezadigder heeft hij een diep door-dringenden blik weten te werpen in den geest zijner heele epoque door, voor zoover hij kon, zich als toeschouwer op zekeren afstand van het woelige publiek te plaatsen en zoo de belangrijkste mani-festaties van het leven in die tijden naar waarde te schatten.

Hij pretendeert een zoo onbevooroordeeld mogelijk beeld te geven van sommige toestanden in de Fransche samenleving tijdens

de Restauratie, die hem het meest kenschetsend eni belangwekkend toeschijnen. De volledige titels van twee zijner meest beteekenisvolle romans spreken, wat dit betreft, duidelijk genoeg: Le rouge et le noir: chronique de **1830**; Armance, ou quelques scènes d'un salon de Paris en **1827**. Maar hoe weinig is van deze objectiviteit in zijne werken per slot van rekening te vinden! Stcndhal is, gelijk de meeste zijner tijdgenooten, de 'ziekte der eeuw' niet ontloopen; integendeel zijn verschillende symptomen bij hem bijzonder duidelijk waar te nemen. Een gelijksoortig pessimisme, gedeeltelijk door de tijdsomstandigheden veroorzaakt, uitte zich bij dit geslacht in velerlei graden en vormen. Zij waren allen geestdriftige bewonderaars van het Napoleontische praal-bewind; zij zagen zichzelf en hun geheele tijdvak im een licht van romantisch heldenleven aan welks blijvendheid geen oogenblik werd getwijfeld. Toen zij echter klaar stonden om op te treden als onvergetelijke figuren van een groot epos, stortte onverwachts de ideaalstaat ineen en werden de wegen, die zij met de hoogste verwachtingen waren ingeslagen, voorgoed gebarricadeerd. Het in uiterst enthousiasme opgestelde levensplan was tot een hersenschim geworden. Platte onbeduidendheid voerde overal het woord en werd aan ieder voorgeschreven als beste middel om maatschappelijk te slagen. De regeering was beducht voor de popelende energie van het jonge geslacht en deed al het mogelijke om haar te onderdrukken. De doffe stilte en verslagenheid eener onafwendbare reactie volgden op het gewoel van de revolutie en den wereldoorlog: Le mal du Siècle maakte zich meester van de grootste geesten.

Het kan niet worden tegengesproken, dat juist bij, hem deze geschiedkundig belangrijke verschijnselen op onmiskenbare wijze tot uiting komen. Wie anders heeft de algemeenHmaatschappelijke en staatkundige evenementen van zoo nabiji daadwerkelijk meegemaakt? Hij volgde op reeds **17**-jarigen leeftijd het keizerlijk leger naar Italië en nam later deel aan de veldtochten tegen Duitschland en Rusland. Hij is zijn leven begonnen als soldaat, trekkend van, het eene slagveld naar het andere en heeft wellicht zijne diepste emoties aan, dezen tijd te danken. Een loopbaan, die juist veelbelovend begon te worden, werd met de Restauratie bot afgesneden. Hij trok zich terug van de publieke zaak en vestigde

zich eerst in Italië, voor welk land hij altijd een hartstochtelijke predilectie gehad heeft en vervolgens in Parijs. Pas na de Juli-revolutie van **1830** kreeg hij opnieuw een staatsbetrekking, echter van zeer weinig beteekenis: men benoemde hem tot Fransch Consul te Civita-Vechia, een eenzame zeehaven dicht bij Rome. *Zijne geheele letterkundige productie valt in den tijd na **1814**,* als de eens onvermoeibare genieter van de Daad en stil en in zich zelve gekeerd mijmeraar is geworden. Zoo vormen deze twee uit elkaar voortgesproten, en toch onderling essentieel verschillende periodes van Stendhal's bestaan een persoonlijke evolutie, welke geheel en al parallel gaat en het nauwste verband houdt met die der uiterlijke gebeurtenissen. Het is niet doenlijk dit verband te ontkennen of van minder beteekenis te achten. Eerder staat men tegenover een der merkwaardigste vertegenwoordigers van die in-dividuen, wier denkwijze en gevoelsleven voor een belangrijk deel zijn voortgevloeid uit de sociale verhoudingen waarin zij leefden. Zonder de Revolutie, zonder Napoleon, is Stendhal ondenkbaar.

Verschillende omstandigheden van groot historisch gewicht vereischen dientengevolge de eigenschappen en kenmerken van dezen geest in de eerste plaats met breeder uitzicht en diepere bedoelingen na te gaan, dan aan een portret des schrijvers zonder verderen achtergrond verbonden zijn. Zij vereischen hem tevens te zien en grondig te leeren kennen als eene schakel in de ketting der algemeene cultuurontwikkeling. Zoo zijn uitvoerige, *dynamisch* verklarende verhandelingen in de laatste veertig jaren over het oeuvre van Stendhal verschenen en hebben, in het bijzonder wanneer een fijne voorstelling van den kunstenaar zelf daarmede gepaard ging, de meest belangwekkende resultaten opgeleverd. Wat door deze critische en wetenschappelijke methode is gevonden en verklaard, zijn feiten en gezichtspunten van, empirisch-vaststaanden aard, welke op geenerlei wijze nader toegelicht of besproken hoeven te worden: de overlevering laat in deze aan duidelijkheid en uitvoerige gegevens niets te wenschen over.

De *statische* beschouwing der verschijning Stendhal daarentegen biedt gelegenheid tot vorschingen van wijd uiteenloopende richting, terwijl de vondsten hierbij gedaan tevens van meer

arbitraire waarde zijn. Stilzwijgend rekening houdend met de uiterlijke omstandigheden, die de geestelijke constellatie van zijnen tijd bepaald hebben, met allerlei toevalligheden zijns, levens, die juist biji hem tot de formatie zijner opvatting over verschillende zaken zoo zeer hebben meegewerkt, kortom met de strikt noodige hoeveelheid feitenkennis gewapend, kan mem eindelijk pogen de deur zijner meest intieme persoonlijkheid te openen, deze laatste als uitgangspunt en doel voor verdere onderzoekingen te nemen en te trachten zonder meer eenien blik te werpen in haar meest kenschetsende eigenaardigheden. Deze onderneming zou schier onmogelijk te volbrengen zijn, indien men zich vleide regelrecht te kunnen afdalen naar hare onderste fundamenten om van daaruit hare constructie even duidelijk te verklaren als het verloop eener historische ontwikkeling. Er moet niet vergeten worden, dat wij hier van aangezicht tot aangezicht staan met het individueele leven, met al zijne raadselen en onnaspeurlijkheden. Het geldt hier eenvoudig de wezenstrekken van den kunstenaar, voor zoover deze in het oeuvre zijn afgestempeld, gezamenlijk te constateeren en niet één voor één volgens een vooropgezette methode af te leiden uit bepaalde grondstellingen. Het individu gaat in hoogste instantie on-gestoord zijne eigen wegen en kan op de grilligste wijze eigenschappen aan den dag leggen-, welke niet zijn terug te brengen tot de groep, de generatie waar het van stamt. Het eenige, wat men met deze in ieder werk verspreide *elementen* doen kan, is: hen bijeen te zamelen en te gebruiken voor de reconstructie eener tweede, min of meer arbitraire persoonlijkheid, welke van de vol-ledig-feitelijke een aftreksel, een bondig resumé wordt. Het oogmerk van dezen arbeid zal dus zijn: de meest essentieele deelen van het wezen des schrijvers *bij uitsluiting in zijne geschriften* op te sporen en samen te voegen tot een zoo gaaf en, aannemelijk mogelijk geheel.

Wordt op Stendhal dit procédé toegepast en wendt men zich te dien einde tot het oeuvre, als tot eenen gids door den schrijver zelf aangesteld om den kortsten weg naar diens persoonlijk domein te vragen, dan doet zich een complicatie, voor wat betreft zijne litteraire nalatenschap. Deze vormt een uiterst gevarieerde verzameling welke zelfs nog nooit in haar geheel gepubliceerd is.

Drie bijzonder belangrijke romans, - Armance (**1827**), Le rouge et le noir (**1831**), La chartreuse de Parme (**1839**) - verder een aantal kleinere vertellingen en ten slotte eene onafzienbare hoeveelheid aanteekeningen, auto-biographische geschriften en correspondentie. De groote lijnen van Stendhal's geest zijn echter het zuiverst en met de grootste vastheid door hem getrokken in de eerstgenoemde, breed-opgezette werken, welke in schoonheid en beteekenis boven al zijne andere voortbrengselen hoog uitsteken. Zonder willekeurig in te grijpen zou men deze in het bijzonder als de brug kunnen beschouwen, die den buitenstaander gelegenheid biedt binnen te dringen in den burcht des schrijvers. Zij dateeren uit de tweede helft zijner productie-periode en zijn onmiskenbaar de felste opvlamming van zijn genie. Zij vormen ieder op zich zelf een gesloten en afgerond geheel, dat op overzichtelijke en toch gedetailleerde wijze de levensbeschouwing van den auteur in alle schakeeringen doet zien. In verband met de verschillende onderwerpen, waarmede zijne gedachten altijd bezig waren is deze kern van het oeuvre de beste plaats om hem in zijne ware gestalte te leeren kennen.

Rondom dit groote continent liggen de kleinere, verspreide eilanden: het eveneens belangrijke doch in hooge mate fragmentarische gedeelte zijner werken, overvloeiend van opmerkenswaardige aphorismen, schetsen en concepties die naderhand weer worden losgelaten, treffende uitspraken omtrent kleinere dagelijksche bijzonderheden of den actueel politieken toestand. Het is een kleurig mozaiek, dat onze oogen boeit en dikwijls ook onvermoede voortreffelijkheden ter aanschouwing geeft, doch niet omhoog rijst als sterke en sobere eenheid, door krachtige kunstenaarshand geschapen, zooals elders zonder twijfel het geval is. Met behulp van deze kostbare, min of meer vluchtig genoteerde bijzonderheden kunnen verschillende hypotheses nader uitgewerkt en gerugsteund worden; zij zijn echter op zich zelf niet toereikend, om de oorspronkelijke waarheid, ontdaan van alle bijkomstigheden en latere toevoegsels, bloot te leggen.

Onder de kleinere werken verdienen nog afzonderlijke vermelding: de l'Amour (**1822**) en ‘Racine et Shakespeare’ (**1832**). Het zijn zakelijk-analytische verhandelingen, in den trant van een essay geschreven, van zinrijken inhoud.

Energie in woord en gedachte.

Wanneer een onbekende aan ons wordt voorgesteld, kan dikwijls reeds de eerste indruk van zijn optreden beslissend zijn voor de gezindheid, welke wij hem op den duur zullen toedragen. Bij de abstracte aanraking wordt deze regel in vele gevallen bevestigd. Ook Stendhal behoort niet tot de schrijvers, die men ‘leert waardeeren’ en al bij een eerste lezing zijner werken is het vraagstuk van sympathie of antipathie meestal voor goed uitgemaakt. Hun uitwendig aanzien staat in nauw verband, ja spruit voort uit zijnen individueelen aard en aanleg. De kleederen zijn in dit geval geheel in overeenstemming met den persoon zelf. De onbezorgde en voortvarende wijze, waarop zijn gedachtenleven zich kenbaar maakt, de slordige, haastig-neergeworpen taal zijner beste en rijpste producties geven een treffenden weerklank van den genius, die zijne natuur beheerscht en met een zoo eigenaardige atmospheer omringt. ‘Roekeloos en snel doorschrijven’, zoo zegt hij, ‘is voor mij de eenig mogelijke methode; de ideeën komen plotseling aanzetten en verdringen zich onder mijne pen. Zij verliezen hun kracht en gloed bij lang wikken en wegen over de keuze eener bepaalde formuleering’. Hij geeft zich in dit gezegde geheel bloot. Het zien der gedachten in hunnen primitieven toestand is hem veel dierbaarder dan het uitweiden daarover in woorden; hunne oorspronkelijke gedaante moeizaam te fatsoeneeren volgens de regels der rethorica is hem nooit mogelijk geweest. Hij bestendigt zijne invallen-van-het-oogenblik, die hem ter harte gaan, in bondige en krachtige taal, omdat de intensiteit zijner innerlijke voorstelling snel afneemt. Deze eigenschap moet zonder verder commentaar van hem aanvaard worden. Zijn natuurlijke aanleg is blijkbaar zoodanig, dat alle streven naar een variatie-rijken, kleurigen vorm de uitdrukking zijner diepste vizie zou vertroebelen. De eerste concessie, welke hij den hem gunstig gezinden lezer tegen wil en dank afdwingt, is deze volkomen vrijheid om alle vormelijke bewerking achterwege te mogen laten. De stijl van Stendhal, in scherpste tegenstelling met de verfijnde polijsting en afronding der volzinnen, door de ‘Théorie de l'art pour l'art’ als realisatie der hoogste kunst gepredikt, beperkt zich tot een zoo heldere en beknopt

mogelijke uiteenzetting der gegevens. Hij beweerde zelfs geregeld een stukje uit de Code Civil te lezen alvorens te gaan schrijven, om in de juiste stemming te komen. Een haast mathematische voorliefde voor stipte preciseering en soberheid sluit alle verdere bemoeiïngen om de esthetische waarde van den vorm te verhoogen als doelloos en rethorisch uit: ‘het schijnt mij toe’, verklaart de auteur, ‘dat ik altijd den moed zal hebben een onsierlijk gezegde te verkiezen, zoo het een zweempje meer gedachte geeft’. Hoe bevooroordeeld en kunst-vijandig deze uitspraak ook aan verschillende zijner tijdgenooten is toegeschenen, zij bewijst inderdaad slechts de oprechtheid van zijn gevoelsleven: de kracht der emotie volledig in woorden vast te leggen doet meer gewicht in de schaal dan de correctheid en bouw van het geschrevene. Stendhal heeft blijkbaar niet het eene zoowel als het andere kunnen verwezenlijken. Hij behoort tot de driftigen van gevoel bij wie de echtheid en warmte der taal door talmen en zoeken verloren gaan en heeft van zelf de bij hem passende uitingswijze gevonden. Twee hoedanigheden treden hierin op den voorgrond, welke wij overal bij hem zullen ontmoeten: zelfvertrouwen en energie.

Weinigen zijn zoo zeker en zoo gemakkelijk te herkennen als hij. Geen enkele bladzijde is ontbloot van de bepaalde, bij zijnen geest behoorende finesses, die als wegwijzers de aandacht van den lezer reeds van verre naar de meest karakteristieke en bezienswaardige plaatsen richten. Bijwijlen rijst een enkel met temperament gesproken woord torenhoog boven de andere uit en deelt zijne beteekenis mede aan het omringende samenstel der volzinnen. Het is of zij met al hunne kalmte en zakelijkheid, op het eerste gehoor soms zoo kil klinkend, van binnen doortrokken zijn met warmte en hartstocht. Hartstocht, diep doorgedrongen, onnaspeurlijk aanwezig in de kleinste onderdeelen van het werk, is het grondbeginsel van Stenhal's grootheid, de vorm waarin zijne energie zich openbaart. Door de nimmer falende kracht van deze drijfveer werden zijn leven en zijn kunst voortgeleid.

Om tot een heder inzicht dezer uiterst belangrijke kwestie te komen is geen beter middel voorhanden dan de definitie in oogenschouw te nemen, door den schrijver zelf gegeven. Twintig jaren voordat zijne eerste officieele publicatie het

licht ziet, spreekt en philosopheert de toekomstige auteur in zijn particuliere correspondentie met groote geestdrift over allerlei vraagstukken van het leven. De talrijke brieven zijner jeugd-periode zijn reeds van meet af aan kenschetsend voor de specifiek ‘Beylistische’ eigenschap om van alle woorden, die in zijn betoog dikwijls terugkeeren eene zoo nauwgezet mogelijke uitlegging te geven. Nadat hunne beteekenis eenmaal bevredigend is vastgesteld, worden het zijne staande uitdrukkingen. Het zijn de kenmerken van een mathematisch geschoolden geest, welke verklaard heeft ‘hypocrisie en vaagheid als de hatelijkste eigenschappen te beschouwen.’ Waar men zijne boeken ook openslaat, bijna op iedere plaats zijn enkele woorden gewijd aan hartstocht of energie, welke beide begrippen in elkaar overloopen, aangezien het eene de bestaansvoorwaarde van het andere is. Stendhal is begonnen met het volgende hieromtrent op te merken: ‘men heeft voor een voorwerp *hartstocht,* wanneer men het onafgebroken begeert; men heeft een sterken hartstocht voor datzelfde voorwerp, wanneer bij gebrek er aan het leven ons ondragelijk toeschijnt.’

Alvorens verder te gaan zij opgemerkt, dat bij een schrijfwijze zoo vol uitstekende punten als deze de gelegenheid zich meer dan elders voordoet aphorismen uit het geheel weg te lichten, korte en opmerkenswaardige stukken van het groote lichaam af te snijden en afzonderlijk onder den microscroop te bezien: een van de verleidelijkste en gevaarlijkste methoden van onderzoek. Van het gemakkelijk-paradoxale, met geringe middelen veel uiterlijk effect bereikende werk, waarin de tot het groote publiek sprekende motto's zich van alle kanten aan den lezer opdringen, is Stendhal geen vertegenwoordiger, hoewel een zekere reputatie hem in dit opzicht nog altijd wordt toegeschreven. Zijn talent voor doordringende analyse, zijn fijn-geestige opmerkingsgave en scherpe uitdrukkingstrant (welke hem reeds vroeg den naam van ‘homme d'esprit’ bezorgden) zijn oorzaak zijner gewoonte om allerlei ondervindingen en beschouwingen dikwijls in korte, snedige uitspraken te resumeeren. Het zou echter verkeerd en onbillijk zijn hieruit alomvattende gevolgtrekkingen te maken over den aard en de waarde zijner concepties en hem op grond hiervan te bewonderen of te veroordeelen. In alleenstaande,

noodzakelijk beknopte definities is nooit zooveel algemeens bijeengegaard, dat zij het beeld eener persoonlijkheid kunnen geven of dat alle gewenschte gegevens er uit zijn af te leiden. Het is de fout geweest van vele zijner biographen hunne houding te rechtvaardigen door te wijzen op deze leerstelling of gene opvatting, om er de minderwaardigheid of onoorspronkelijkheid van aan te toonen en dan de geheele figuur uit de rangen der groote geesten te verbannen. Inderdaad zijn overal in zijn oeuvre plaatsen aan te wijzen - wellicht bij anderen evenzoo - welke volstrekt geen bijzondere schoonheid van vorm hebben, noch verbijsterend nieuwe inzichten openen. Het zijn echter niet deze factoren, die wij in de eerste plaats moeten opsporen, om aan symphatie en bewondering voor Stendhal reden van bestaan te geven. Noch het treffende enkel-woord, herhaaldelijk in zijne geschriften te vinden, noch de descriptieve fijnheden, waar zij van wemelen, geene van deze speciale hoedanigheden geeft aanleiding tot den hoogen lof welke hem in de laatste tijden ten deel valt. Oneindig veel meer waarde krijgen de groote werken van dezen meester, indien zij in hun geheel worden aangenomen, als wezens-uiting globaal ovenzien, zonder technische goedkeuring overwogen en beoordeeld, *om er de biographie van zijn innerlijk wezen in te vinden.* Dit arbeidsveld is vruchtbaarder dan de strikt kritische beschouwing en waardebepaling zijner afzonderlijke ideeën. Het streven van den kunstenaar kan alleen zuiver worden waargenomen door grootere stukken van zijn werk in hun samenhang en meest algemeene bedoelingen te overzien.

In vermelde definitie van het geestelijk verschijnsel hartstocht wordt in de eerste plaats de voorwaarde der continuïteit gesteld, hetgeen te verstaan geeft de onafgebroken activiteit van het innerlijke leven, het rusteloos doorwerken van al zijne functies ter verkrijging van een vaststaand, nimmer uit het oog verloren, ideaal goed. Het criterium van dezen toestand is: de samenvloeiïng aller binnenste aspiraties tot eenen geweldig voortstuwenden, ons gansche wezen meeslependen stroom van onstuimig verlangen. Eenheid van gedachte, gevoel en handeling, ontketening van schier onvermoede krachten. Stendhal heeft grondig begrepen, dat de versnippering van onze psychische arbeid de onzekerheid onzer bestrevingen ten gevolge waarvan

het individu gelijk een onbestuurd schip door het leven heendobbert, bijna altijd de oorzaak zijn van hopelooze mislukking. Al naar mate zijne aangeboren menschenkennis zich uitbreidt en verdiept, wordt deze overtuiging met meer en meer nadruk bevestigd. De vlam, die warmte en licht aan onzen geest geeft, wordt aangehouden door dezen drang der geheele persoonlijkheid naar een object, dat in zijne enkelvoudigheid alle aspecten der uiterlijke wereld samenvat en hetwelk te bemachtigen den eenigen zin van ons verder bestaan uitmaakt. Alleen door blindelings, tot waanzin toe te willen kan men de hoogste toppen van het geluk bestijgen en de gaven, die men heeft, tot de uiterste perfectie opvoeren. Zoo worden hartstocht en wil vereenzelvigd, hetgeen typeerend is voor de beteekenis door Stendhal aan deze verschijnselen toegekend. Zij gelden beide als de uitdrukking van het oer-phenomeen der menschelijke energie, het streven, dat alle insticten naar machtsvergrooting samenvat en eindelijk zoowel de phantasie als het daadwerkelijke leven geheel en al beheerscht. Door de tyrannie van het temperament voortgedreven loopt men naar het verlangde voorwerp toe met de vastberadenheid van een slaapwandelaar voor wien de gevaren en bezwaarlijkheden der buitenwereld niet bestaan. Het is niet mogelijk bij een zoodanige innerlijke spanning te falen in wat men eens ondernomen heeft.

'Groote hartstochten', zegt Stendhal, 'bereiken overal hun doel. Men kan dus zeggen dat een mensch slaagt, indien hij dit *vurig en aanhouden wil*.'

Zijn romanhelden zijn van deze koel-extatische wilsenergie de vertegenwoordigers en talrijke varianten. Het geheim hunner onuitputtelijke vitaliteit moet gezocht worden in de onwrikbare vastheid hunner overtuiging, in hun fanatiek en medoogenloos doortasten naar het hoogste goed, hetgeen beteekent: zijn leven zonder voorbehoud van zijne geloofsdaad afhankelijk te maken. Want ieder ideaal impliceert een uiterst hartstochtelijke geloofsdaad, zoo het een heel menschenleven wil leiden.

Maatschappelijk imperialisme.

> Conquérir est notre destin; il faut le suivre.
> *Laclos.*

De wijze waarop hij zijne energie-idee na veel philosopheeren en overdenken in een latere en rijpere periode van zijn kunstenaarschap tot menschen van vleesch en bloed gemaakt heeft, dient thans te worden nagegaan. Of de auteur in zijn uiterlijk bestaan, dat ondanks een nog steeds groeiende opeenhooping van commentaren vol duistere plekken en bedriegelijkheden blijft, zijne gedachten praktisch verwerkelijkt heeft, doet hier weinig ter zake. Laten wij hem liever nagaan in de uitingen zijner phantasie, daar de verbeeldings-voorstelling van den kunstenaar over zijn eigen leven en de buitenwereld veel en veel kostbaarder is dan alle feiten en anecdotes, die om zijnen naam zijn bijeengezameld.

Le *Rouge et le Noir* kan zonder twijfel als een van Stendhal's meest grondig doordachte en geestelijk-rijpe werken worden aangewezen. Ondanks den ondertitel ‘Kroniek van **1830**’ zou hier te vergeefs naar een beeld of analytische uiteenzetting van algemeen-sociale toestonden in genoemd tijdvak gezocht worden. De roman zou gevoeglijk te bestempelen zijn als: ‘epos van Julien Sorel,’ wiens figuur de kern der geheele conceptie uitmaakt. Hij is als verbeeldings-voortbrengsel schier volledig door een synthese van binnen naar buiten tot stand gekomen met een minimum van objectieve waarneming. Het aan de werkelijkheid ontleende gedeelte der hier verhaalde gebeurtenissen[1)] heeft zeer weinig te beteekenen. De schrijver heeft de diepste gronden van zijnen persoon ter aanschouwing gegeven in een beeld van onvergankelijke en universeele waarde. Gedachten van overbluffende oorspronkelijkheid zijn in pregnante uitdrukkingstrant rijkelijk op iedere bladzijde ten toon gespreid. Daarom is deze roman een leiddraad bij uitnemendheid ter beoordeeling van een zoo vaak miskende schrijversfiguur als Stendhal en tevens een rechtvaardiging voor den oogenschijnlijk overdreven lof, waarmede aan den anderen kant een aantal zijner adepten zijne nagedachtenis verdedigd hebben.

1) Stendhal heeft de intrige van dezen roman aan een van de gemengde berichten van een provinciaal blad te danken.

Julien Sorel is de zoon van een armen timmerman uit een Fransch provincie-stadje. Zijn vader, een oude gierigaard, verzuurd na jaren van weduwnaarschap en twee brutale broers maken hem het verblijf in de ouderlijke woning en daarmede zijne eerste ondervinding van het gemeenschapsleven tot een helsche kwelling. Zijne eenige toevlucht is een ver familielid, een grijsaard, welke zijnen intrek bij dit kleine gezin genomen heeft, na chirurch in het keizerlijke leger te zijn geweest. Deze vertelt hem eindelooze verhalen over Napoleon en de groote overwinningen der Franschen en laat hem boeken lezen over de pracht dier ongelooflijke epoque, waarin de eenvoudigsten van afkomst door hunne persoonlijke begaafdheid en ondernemingskracht generaal of minister werden. Van den anderen kant onderwijst hem de doopsgeestelijke, belang stellend in de duidelijk merkbare intelligentie van het zonderlinge kind, kosteloos in latijn en theologie. Hij geeft blijk van een phenomenaal geheugen en een ongeëvenaarde energie. Zoo verstrijken de eerste achttien jaren zijner jeugd tot een onverwacht evenement zijn bestaan op ingrijpende wijze verandert. M. de Rênal, burgemeester van het stadje, kiest hem op voorspraak van den pastoor tot gouveneur zijner beide zoons uit. De nieuwe betrekking is een sociale sprong van groote beteekenis. Julien krijgt in het vervolg een goed salaris, gaat correct in het zwart gekleed en beweegt zich in een omgeving van louter notabelen. Een arbeidsveld ligt open voor de matelooze ambitie door hem als terugslag op zijnen cultus voor Napoleon in zich zelve ontdekt en sindsdien heimelijk gekoesterd.

Madame de Rênal, de vrouw van den burgemeester, staat van meet af aan onder de onontkoombare suggestie van zijne stalen natuur Een erotische betrekking tusschen hen beiden wordt hoofdmotief in het eerste gedeelte van den roman. Een betrekking van hoogst ingewikkelden en toch psychologisch-begrijpelijken aard. De handelwijze van Julien, berustend op een noodwendig dualisme, vormt een opeenvolging van zuiver-emotioneele zoowel als gewetenloos-berekende daden. Eerzucht en liefde, bij hem twee hartstochten van schier gelijke intensiteit voeren in zijn innerlijk wezen een slopenden en hardnekkigen strijd. De uitkomst blijft dubieus tot plotseling de omstandigheden van buiten af een voor

zijnen persoon beslissende wending nemen: hij moet vluchten om publiek schandaal te voorkomen. Hiermede wordt zijn leven als van zelf weer geleid in de banen der meest verwoede ambitie. Hij verwerft zich met een weinig spaarduiten een plaats op het seminarium eener nabijgelegen stad en wordt van nu af definitief tot geestelijke opgeleid. De drie jaren in deze instelling doorgebracht zijn de verschrikkelijkste zijns levens. Omgeven door hopelooze platheid, bedreigd door intriges van de laagste soort zondert Julien zich ongenaakbaar af, dientengevolge gehaat door medeleerlingen en superieuren. Zijn afkeer voor de gemeenschap wordt te grooter door deze ondervindingen. 'Difference eingendre haine'. Alleen de directeur van het seminarium, de eerwaardige Abbé Pirard, heeft oprechte genegenheid voor Julien, welke laatste aan hem zijne verlossing te danken heeft. Een aanzienlijk heer uit Parijs, de markies de la Môle, heeft voor zijne processen en politieke ondernemingen een vertrouwd secretaris noodig, over welk onderwerp hij genoemden Pirard (een oude connectie) om raad vraagt. Julien krijgt de betrekking en gaat naar Parijs. Zijn eerste optreden in deze voor hem geheel nieuwe wereld kenmerkt zich begrijpelijkerwijs door een opeenvolging van onhandigheden en flaters. Eerst langzamerhand begint zijn ondernemende geest tot een vaste gedragslijn te komen. Hij maakt zich tot rechterhand van den markies en tot minnaar van de dochter des huizes, de zeer begaafde Mathilde de la Môle, die op twee-en-twintig-jarigen leeftijd geen beter geneesmiddel weet voor de haar teisterende, onbeschrijfelijke levens-verveling dan moedwillig met alle maatschappelijke conventies te breken.

Julien geeft in deze opnieuw blijk van een hoogst ingewikkelde psychose. Zijn gevoelsleven wordt voor hem zelf een verbijsterende doolhof. De aard der verhouding tusschen hen beiden komt na eenigen tijd aan het licht. De markies ontsteekt in zinlooze drift zonder eenige verandering in de reeds té ver gevorderden stand van zaken te kunnen brengen: een huwelijk blijkt de eenige oplossing te zijn. Om dezen stap een schijn van maatschappelijke aannemelijkheid te geven zal Julien bovendien eene officiersplaats en een adellijken titel krijgen: chevalier de la Vernaie. De weg naar fortuin en sociaal aanzien ligt open, als plotseling een brief met de meest compromitteerende beschuldigingen de voltrekking dezer

toekomst te elfder ure belet. Madame de Rênal, geheel in den ban van een sluwen juzuïet, is op instigatie van dezen geestelijke tot de haar onwaardige aanklacht overgegaan. De markies, bij ontvangst van dit schrijven zeer opgewonden, weigert ten slotte zijne toesteming tot het huwelijk te geven. Julien is verpletterd. Als buiten zijn bewustzijn om reist hij naar zijn geboorte-stadje, koopt een revolver en schiet op Madame de Rênal bij het uitgaan van de kerk. Haar wonde is van weinig beteekenis. De dader wordt onmiddellijk gearresteerd, een groot proces volgt, zijn doodvonnis wordt uitgesproken. In de gevangenis zijne decapitatie tegemoet ziend, ontdaan van eerzucht en toekomst-berekeningen, leert Julien nu pas de hoogste waarde van het leven kennen in zijne liefde voor de door hem bijkans vermoorde vrouw. Aan zijn revolverschot moet een symbolische strekking worden toegekend: hij heeft door roekeloos fanatisme zijne eigen ambitie vermoord en treedt hier als nog grooter en zuiverder figuur, herboren uit te voorschijn. Zijn fatale terugkeer tot Madame de Rênal na, ja *door* deze afschuwelijke daad behoort tot de diepzinnigste van Stendhals concepties en juist de oogenschijnlijk zonderlinge ontknooping van den roman kenmerkt de volmaaktheid zijner constructie.

Een nadere, grondige kennismaking met de onderdeelen van dit monumentale werk, een poging tot vaststellen zijner beteekenis en bedoeling zijn van het hoogste gewicht voor een helder inzicht in den persoon des schrijvers.

In de eerste plaats dient besproken te worden de zedelijke problematiek der Julien-figuur: met name voor iederen argeloozen lezer en beoordeelaar de hoogst bedenkelijke consequenties zijner ondubbelzinnige eerzucht. Welke houding tegenover dit uiterst kritieke vraagstuk aan te nemen? Met de uiteenzetting van deze fundamenteele kwestie valt of staat inderdaad de voortreffelijkheid van het boek en hangt iedere conclusie samen, welke men op grond hiervan over den schrijver maakt: het geldt den diepsten wezenstrek van de hoofdfiguur in Stendhal's belangrijksten en meest karakteristieken roman. De buitengewone psychologische neteligheid der zaak heeft van meet af aan de aandacht der critici getrokken, welke zich hierbij oorspronkelijk in twee groepen verdeelden. Volgens sommigen, zich beroepend op den algemeenen aard van het

verschijnsel *ambitie,* heette deze uiting bij Julien een kenmerk van grof materialisme en lage zelfzucht. Zij gingen zelfs verder in deze richting door en maakten de gevolgtrekking, dat de ontwerper van een dergelijk type, de verdediger van dusdanige denkwijzen, zelf geene der hoogere geestelijke eigenschappen kan bezitten. Anderen, bij voorbaat bewonderaars van Stendhal's talent, hebben gepoogd de moeilijkheden van Julien's karakter te ontduiken door de algemeene attentie te richten op zijne vele van fijngevoeligheid en innerlijken rijkdom getuigende qualiteiten. Ook zij hebben door de prijzenswaardigheid zijner natuur in deze richting te overdrijven, een valsch licht over hem doen schijnen. Julien's onbetoombare eerzucht te brandmerken als manifestatie van laag-dierlijk begeeren leidt tot een averechtsch standpunt. Dit instinct is zoodanig met zijn geheele wezen samengesmolten, is een zoo belangrijke factor voor de verklaring zijner diepste geaardheid, dat een afkeurend oordeel hier verstrekkende gevolgen zou hebben. De feiten zijn onloochenbaar en laten aan duidelijke vermelding niets te wenschen over. Alleen volledige kennismaking kan tot zuivere waardeering leiden en ook de bezwaarlijkste omstandigheden moeten daartoe onder de oogen gezien worden.

Deze wonderlijke ambitie heeft van af de vroegste jaren in Julien's diepste binnenst geschuild als een aanvankelijk duister, nauw-te-formuleeren, doch onmiskenbaar streven naar omhoog. Wellicht stonden de exacte bedoeling en richting van dit ‘omhoog’ hem zelf onduidelijk voor den geest en omschreef hij daarom het voorwerp zijner hevigste begeerte als maatschappelijk succes. Zijn bij uitstek empirisch te werk gaande geest gaf begrijpelijkerwijze eene zoo concreet en zichtbaar mogelijke uitdrukking aan de zeldzame energie, welke buiten zijne bewuste medewerking om zijn gemoedsleven in de hoogste mate vervulde en verontrustte. Bij een zoo primitieven drang naar de Daad zijn diepzinnig speculaties en beschouwelijke uitweidingen onmogelijk. Van een oer-eerzuchtig temperament kan geen hoogere motiveering, geen streng ideëele verklaring verwacht worden voor zijn meedoogenloos, ja onwettig voortwaarts-streven. In deze beide vormen van idealisme, de eene met abstracte volmaking, de andere met zinnelijk-waarneembare tot doelpunt, openbaart zich essentieel dezelfde hartstochtelijkheid, een heilige-geest van gelijke kracht en

beteekenis door welken wij het hoogste goed van ons bestaan nabij trachten te komen. Deze groote, geheimzinnige kracht, die buiten ons bewustzijn en willekeurig optreden om, uit de diepste lagen der persoonlijkheid opkomend, zich in tallooze hartstochten bij de menschen manifesteert, is de reeds genoemde energie waar Stendhal zoo veel en zoo bezield over spreekt. Julien is hiervan de apotheose. Dientengevolge heeft zijne ongeëvenaarde ambitie, hoewel noch hijzelf, noch de schrijver een dergelijke bedoeling onmiddellijk kenbaar maken, niettemin een transcendenteele beteekenis.

Julien is inderdaad eene uiterst suggestieve en verleidelijke figuur. Hoezeer contrasteeren de doelbewuste kracht en haast titanische gewelddadigheid zijner ziel met de onnaspeurlijk-fijne bekoring zijner uiterlijke gestalte. Achter een kinderlijk-onschuldig en tenger gezicht, met een eenigszins meisjes-achtige uitdrukking verbergt zich: ‘het vaste besluit liever duizend maal te sterven dan geen fortuin te maken.’ Daarbinnen heeft alles de onwrikbare vastheid van metaal.. Hij wendt nooit zijnen gedachtengang af van de vooropgezette bestemming zijner persoonlijkheid en overziet alle besluiten, die ter benadering van dit zijn hoogste goed onvermijdelijk zijn, oogenblikkelijk tot in hunne verschrikkelijkste consequenties. De despotische en hardnekkige macht der ambitie vervult zijn innerlijk wezen met een looden verantwoordelijkheidsgevoel. Julien stelt zich iederen dag een te veroveren object voor oogen, een ondergeschikte, van het groote levensplan deel uitmakende opgave, buiten welke de uiterlijke wereld voor hem geen beteekenis heeft. Deze hartstochtelijke eenzijdigheid! is het geniale zijner natuur. De aanvankelijk vrijwillig opgelegde verplichting wordt vervolgens een wreed vastgesnoerde band en de jacht naar het geluk een jacht op leven en dood. Maakt hij bijwijlen onder hoogst hachelijke omstandighedien een verkeerde manoeuvre, zoo wordt voor deze met de zwaarste en meest zelf-vernederende penitentie door hem geboet. Eens heeft de dorpspastoor Chélan, zijn beschermer, hem voor den avondmaaltijd uitgenoodigd in gezelschap van eenige deftige heeren ter plaatse. Zijn afhankelijke positie in een gezelschap van ultra-reactionnairen uit het oog verliezend houdt Julien - bovendien lichtelijk verhit door den wijn - plotseling tot aller verbazing een opgewonden lofrede op Napoleon en de revolutie. Deze flater blijft niet ongestraft: il

se lia le bras droit contre la poitrine, prétendit s'être disloqué le bras en remuant un tronc de sapin et le porta pendant deux mois dans cette positron gênante. Alprès cette peine afflictive il se pardonna. Voilà le jeune-homme de dix-huit ans, mais faible en apparence....

Het is met zijne toekomstplannen namelijk als volgt gesteld: aanvankelijk had een militaire loopbaan hem het meest toegelachen en zijne heerschzucht met de hoogste verwachtingen gestimuleerd. Hij voelde zich uit hetzelfde hout gesneden als Napoleon en was ook deze, de zoon van een armzaligen landedelman, niet gelijk een stormwind over de toenmalige maatschappij heengegaan? Hij, de arme timmermanszoon, een zegevierend generaal door het geheele vaderland bewonderd en toegejuicht.... hier begeeft zich zijne verbeelding op allerverleidelijkst terrein. Doch Julien leeft in den tijd der restauratie en komt weldra tot andere inzichten; het leger is niets meer waard, de priesterschap daarentegen is doorgedrongen tot in de kleinste poriën der maatschappij en heeft alle macht in handen. Hijzelf is in dit opzicht getuige van een bijzonder duidelijk sprekende episode: bij het bouwen van een prachtige kerk in het kleine stadje, ontstaat een twist tusschen den kantonrechter en den vicaris over de kosten van het aanbrengen van eenige zuilen. Het geldt een zaak van bitter weinig belang, doch de weerspannige wereldlijke ambtenaar wordt, om een voorbeeld te stellen, op aandringen der Congregatie door de regeering ontslagen. ‘Hoe zijn de tijden veranderd’, roepen dan de ouden van dagen elkaar veelbeteekenend toe.[1)]
‘Eensklaps hield Julien op over Napoleon te spreken. Hij gaf zijn voornemen te kennen, om geestelijke te worden en men zag hem in de werkplaats zijns vaders geregeld bezig een Latijnschen bijbel, hem door den pastoor geleend, van buiten te leeren. De goede oude man was verbaasd over zijne vorderingen en bracht avond aan avond door met hem te onderrichten in de theologie.’

1) Le Rouge et le Noir.

Dissimulatie.

> For when my outward action does demonstrate
> The native act and figure of my heart
> In compliment extern, 't is not lang after
> But I will wear my heart upon my sleeve
> For daws to peck at: I am not what I am.
>
> *Shakespeare.*

Een voorgewend-vrome levensopvatting met verfijnde kennis van zaken in praktijk gebracht moet zijne plannen van maatschappelijk imperialisme in het vervolg voor de buitenwereld verbergen. Behalve zijne reeds besproken, niets ontziende eerzucht heeft in het bijzonder de weergalooze sluwheid zijner bewuste hypocrisie den weerzin van het publiek gewekt voor den merkwaardigen held uit *Le rouge et le noir.* Hoe velen reeds hebben den steen naar Julien geworpen en met luider stem de onzedelijkheid zijner handelwijze geproclameerd! De koelbloedige opzettelijkheid en onverbiddelijke volharding in dit ontzenuwend comediespel door hem aan den dag gelegd om zijn leven, ondanks de tegenwerking der tijdsomstandigheden, in den bestemden zin te realizeeren, geven nogmaals het bewijs van onaanrandbaar fanatisme. Over de moraliteit dezer bestemming, in veler oogen van hoogst twijfelachtigen aard, zij thans niet gesproken. Bij minder daemonische naturen zou de kracht van hunnen hartstocht niet zijn opgewassen tegen de palle noodzakelijkheid van een zoo onheroïschen, ja smakeloozen bestaansvorm. Duistere middeltjes, bochtige omwegen zijn onvermijdelijk. Slechts door een gecompliceerde aaneenschakeling der meest schaamtelooze intriges bestaat kans op bevordering in de maatschappelijke hiërarchie. Tegenover het klein en werktuigelijk bedrog der hem omringende wereld stelt Julien deze opzettelijke, willekeurige leugen, die in tegenstelling met de onbewuste zelf-misleiding van verreweg de meeste huichelaars immer binnen de grenzen zijner controle blijft en dientengevolge slechts de uiterlijkheden van zijn bestaan raakt. Mits diep-inwendig de oprechtheid des persoons ongerept stand houde, kan van zedelijke minderheid, laat staan tenietdoening, geen sprake zijn. Door een onafwendbare roepstem gedwongen zijne krachten zonder restrictie in het werk te stellen voor bevordering op maatschappelijk terrein omwikkelt de arme Julien

zijn wezen, dat snakt naar vrije ontplooiïng, met een netwerk van gepremediteerde leugens. De bedomptheid van een zoodanig bestaan, met ondoordringbare muren van hypocrisie ommetseld, is voor een heldhaftig temperament gelijk het zijne angstvoller dan zichtbare doodsbedreiging. Welk eene slopende beproeving, ieder woord en iedere beweging der physionomie angstvallig te fatsoeneeren naar de wenschen eener gemeenschap, met welke men om haren invloed en hare numerieke meerderheid rekening dient te houden doch die men heimelijk ten diepste geringschat. 'L'hypocrisie est un moyen de passion', luidt eene der opmerkingen van Stendhal in zijne briefwisseling met Pauline Beyle. Slechts om in de eischen eener diep-werkenden hartstocht te voorzien is huichelarij als levenssysteem bestaanbaar.

Het feit naar zulke phantasie-doodende middelen te durven grijpen bevestigt de aanwezigheid eener drijfkracht van schier meer dan menschelijken oorsprong, eener inspiratie voor wier gevolgen de dader zelf nauw aansprakelijk gesteld kan worden. Het onweerlegbaar heldendom van den veelgesmaden, huichelachtigen Julien behoort tot de boven-moreele verschijnselen.

Er zijn dagen, dat een plotseling overweldigende afschuw voor de trivialiteit zijner omgeving hem voor een wijle doet bezwijken in de noodgedwongen comedie. Na dien beruchten avond bij den pastoor Chélan in momenteele onbeheerschtheid hoogst gevaarlijk uit den band te zijn gesprongen en zichzelf voor deze zonde medoogenloos getuchtigd te hebben, besluit Julien, begrijpend zijne geheele loopbaan door één onvoorzichtig woord op het spel te kunnen zetten, in steeds strengere afgeslotenheid een doeltreffender gedragslijn te volgen: zijn zielsgeheimen aan de eenzaamheid, leid-ster van zijn bestaan, vrijwillig en volledig te bichten. Op gezette tijden verwijdert hij zich, bij wijze van geestelijke hygiene, uit de hem pijnlijk omknellende samenleving om, vrij opademend in ongenaaktbare afzondering, zijne wonderlijke eerzucht en diep-verholen toekomstverwachtingen langzaam te overdenken en uit te spreken. Hij heeft in eenen verren uithoek van het woeste bergland een grot ontdekt door geen sterveling ooit bezocht, en maakt angstvallig voorbereide, geheimzinnige tochten naar dit veilig afgelegen oord om in kinderlijke uitgelatenheid aldaar op den wand van de rots zijne meest compromitteerende

bedoelingen uitvoerig neer te schrijven. Welk een stoute en daarom te genotvoller emotie zoo roekeloos het diepst-bedolvene te kunnen blootleggen! Van af een uitstekend punt in smettelooze verlatenheid en stilte neerziend op het onnoozel menschelijk gedoe in de laagte geeft Julien zich meer en meer rekenschap van de koninklijke heroiek zijner maatschappelijke isolatie.[1)] Julien prenait haleine un instant à l'ombre de ces grandes roches et puis se remettait à monter. Bientôt par un étroit sentier à peine marqué et qui sert seulement aux gardiens des chêvres il se trouva debout sur un roc immense et bien sûr d'être séparé de tous les hommes. Cette position physique le fit sourire: elle lui peignait la position qu'il brûlait d'atteindre au moral. L'air pur de ces montagnes élevées communiqua la sérénité et même la joie à son âme....

Julien, debout sur son grand rocher, regardait le ciel embrasé par un soleil d'août. Les cigales chantaient dans le champ au odessous du rocher. Quand elles se taisaient tout était silence autour de lui. Il voyait à ses pieds vingt lieues de pays. Quelque épervier parti des grandes roebes au dessus de se tête était aperçu de lui de tamps à autre décrivant en silence ses cercles immenses. L'oeil de Julien suivait machinalement l'oiseau de proie. Les mouvements tranquilles et puissants le frappaient, il enviait cette force, il enviait cet isolement.

C'était la destinée de Napoléon, serait-ce un jour la sienne?

Hoe concreet en volledig omschreven het levensplan, van sommige voor zich zelf klaar-doorzichtelijke personen ook zij vastgesteld, zelfs voor hen zijn de oogenblikken van transcendenteele verheffing nog immer mogelijk, dat de felheid van hunnen bewusten hartstocht in sprakelooze ontroering overslaat. Van een dergelijk oogenblik getuigt Julien's wonderlijke extase op den eenzamen berg. Hetgeen slechts zelden gebeurt in de snelle evolutie van zijn bestaan, dat hem door de bemoeilijking der talrijke uiterlijke hinderpalen nauw tijd tot stille bespiegeling laat: de schoonheid, aangevoeld in het delirium zijner heerschzucht, ontglipt zijn begrijpen.

1) Le Rouge et le Noir.

Apotheose der wilskracht: Stendhal en Corneille.

Alvorens verder te gaan met de behandeling van het wils-thema zij nog een laatste woord gesproken over de hooge en veelzijdige waarde van *Le rouge et le noir,* welk werk bijna bij uitsluiting de bron zal zijn voor onze verdere argumenteering. Verscheidene critici hebben met grooten ijver dezen roman aangeprezen op grond van het vermogen tot vlijm-scherpe observatie dat Stendhal in staat stelt een zoo bonte menigte van immer nieuw-toestroomende fiugren op dit ontzaggelijk levenstooneel te overzien in de meest ingewikkelde en verwarde situaties. Het publiek aanschouwt met stijgende bewondering een samengepakte schare van eindelooze variatie, eene maatschappij in het klein, waar alle menschelijke conflicten en vraagstukken in te pas komen, waar het Leven haast nog gecompliceerder in geschiedt dan in de werkelijkheid. De korte en puntige, fijn-betitelde hoofdstukjes, in snelle, soms capricieuze opeenvolging de spanning van den lezer al meer en meer verhoogend, maken gezamenlijk den indruk van een schitterend mozaiek, tot in onderdeelen phantasie-vol en nauwkeurig afgewerkt. Alles geeft blijk van een diep en krachtdadig doordringen in het duistere leven der ziel. Niettemin zou met een opsomming al dezer ondergeschikte fijnheden door welke de superioriteit van des schrijvers waarnemingsvermogen glansrijk bevestigd wordt, de eigenlijke waarde van het geheel nooit zuiver te bepalen zijn. Mogen de altijd feillooze uiteenzetting, de zeldzame rake weergave der subtielste gemoedsbewegingen terecht ieders bewondering afdwingen en zelfs bij velen Stendhal als vader van den psychologischen roman doen gelden.... in al deze verbazend juiste beschrijvingen openbaart zich per slot van rekening niets meer dan een ongemeene scherpzinnigheid om de diepste gevoelens der menschen stuk voor stuk te ontleden. De onbegrijpelijke gave van het kunstenaarschap, de kracht tot onmiddellijk voortbrengen kan zich zelfs in deze meest doordringende naspeuringen niet manifesteeren en begint pas daar, waar empirisch oderzoek het zijne heeft gedaan. Deze macht tot synthese, waarbij al het door wetenschappelijke uitvorsching verkregene in het niet zinkt, heeft nergens volkomener resultaten

bereikt dan in de figuur van Julien Sorel. Hier heeft de meedoogenlooze uitpluizer van het leven zelf leven gemaakt; een onverdeelbaar stuk van hartstocht en schoonheid, welks in-zich-zelf besloten voltooiïng en *eigen* bestaan geheel anders ontroert dan treffende abstracties en diepzinnigheden *over* het menschelijk bestaan Stendhal's herinnering is blijven naleven in steeds uitgebreider en oordeelkundiger kringen. Hij was een geestig betooger van belangwekkende theorieën, een fijn-onderhoudend verteller van fonkelende anekdotes, zoodat zijn beste biograaf hem ‘le spirituel Dauhinois’ noemde.... doch zich te verheffen boven de klein-aangename bevrediging der psychologische uitspinnerij om een groot en levend *type* te doen worden is de schoonste uiting van zijn genie geweest. Na onze bewondering voor de duizelingwekkende acrobaten-toeren door hem verricht op het zoo gevaarlijke terrein der ziels-ontleding geeft de aanschouwing van deze creatie een des te hoogeren dunk van zijne persoonlijkheid. Om kort te gaan is dit de beteekenis van Le rouge et le noir: dat hier de voortreffelijke ideeën en opmerkingen, in het algemeen de menschenkennis des schrijvers tot vleesch en bloed zijn geworden in een nieuw-geboren schepsel.

Bij diepere doordringing in den persoon van Julien wordt de eerst argelooze buitenstaander weldra gewaar, dat aan de in hem getypeerde, heldhaftige wilsenergie tevens een zeer diep-gewortelde, tragische tweeslachtigheid is verbonden. Deze doet zich voornamelijk kennen in den hardnekkigen strijd door zijnen doelbewusten geest gevoerd tegen instinctieve werkingen van het gevoelsleven, die bij onbelemmerden voortgang zijn lang gepremediteerde plannen in een oogwenk voorgoed zouden verijdelen. Hieruit ontwikkelen zich conflicten van soortgelijke beteekenis als in het drama van Corneille. De fatale strijd tusschen deze twee machthebbers van ons innerlijk wezen: zedelijk overleg en onberedeneerden drang brengt in ons leven immer nieuwe en onoplosbare verwikkelingen. De meeste der zedelijke problemen, die in meerdere of mindere mate het bestaan van ieder individu opnieuw verontrusten, zijn in hunne eenvoudigste gedaante terug te brengen tot deze oorspronkelijke onbeheerschtheid in de mienschelijke natuur. Na reeds in verscheidene tijdperken de stof voor dichters en wijsgeeren te hebben uitgemaakt worden het leed en de verwar-

ring, onder den universeelen naam van wilstragiek samen te vatten, door Stendhal opnieuw ter aanschouwing gegeven. Het thema wordt behandeld met den blik van een zeer modernen, zelfs zijn-tijd-vooruitzijnden geest. Moge het leven zich echter in een **19**e eeuwsche maatschappij op andere wijze openbaren dan in de **200** jaar vroegere wereld van Corneille, zijn diepste grond blijft onveranderlijk de zelfde, zijne fundamenteele beteekenis wordt door het verschil der sociale vormen niet gewijzigd. Het zij ons derhalve veroorloofd een vergelijking te trekken tusschen twee kunstenaars, die beiden de genoemde questie tot kern van hun oeuvre gemaakt hebben.

Tot de subjectieve en altijd betwistbare grondbeginselen door welke de strekking eener levensleer in het algemeen bij voorbaat bepaald wordt, behoort onder meer de houding door ons aangenomen tegenover het vraagstuk van den vrijen wil. In hoeverre de onbuigzaamheid van dezen tot nakoming van eenmaal gestelde ethische wetten is goed te keuren, zoo door toevallige omstandigheden de maatschappelijke conventie of Natuur zelve een andere gedragslijn aanwijst. Het gaat in deze om de elementaire en nimmer beslissend-te-beantwoorden vraag of men in de duisternis van het leven door leiding van buiten-af of op eigen autoriteit zijnen weg moet vinden. Op merkwaardige overeenstemming tusschen twee zoo ver van elkaar staande figuren als Stendhal en Corneille duidt de ontwikkeling van het wils-thema in persoonlijkheden hunner verbeelding, die ondanks in-het-oog-loopende verschillen in optreden en omgangsvormen hoogst belangwekkende affiniteiten aan den dag leggen.

Door naast-elkaar-plaatsing dezer types en samenvatting hunner gewichtigste en meest kenschetsende uitingen zal gepoogd worden de congruentie van hun oorspronkelijken aanleg te bevestigen.

In de eerste plaats zij onze aandacht gericht op den hartstocht-remmenden twijfel, onvermijdelijke consequentie van genoemde dualiteit, dien zelfs een bij uitstek wilskrachtige persoon gelijk Julien telkenmale opnieuw te boven moet komen. Naast de overweldigende passie der heerschzucht zijn ook zachtheid en weemoed in hem, die immer op het oogenblik van handelen andere gevoelens in het binnenst zijns wezens verwekken, dan

de zorgvuldig opgestelde en voorbereide annexatieplannen. Laat ons zijn eerste optreden nagaan als jong gouverneur ten huize van den burgemeester van Verrières. Het onverhoopt maatschappelijk succes met zijne aanstelling behaald heeft hem, als zijnde een voorteeken van gunstigen aard, in zijne ambitie gesterkt en definitief richting verleend aan den 'veroveringstocht van het leven' gelijk hij zijn loopbaan reeds bij voorbaat placht te kenschetsen. De tijd om de phantasieën zijner jeugd te verwerkelijken schijnt thans aangebroken. Doch zijoe à priori gemaakte kansberekening blijkt reeds bij aankomst te optimistisch te zijn. De zeldzaam bekoorlijke verschijning van Mme de Rênal, die hem bedremmeld en besluiteloos vindt staan voor den ingang van het huis, brengt den dapperen Julien volkomen van streek. De gloedvolle episode dezer eerste ontmoeting tusschen hen beiden behoort tot de schoonste en diepste woorden door Stendhal geschreven: Mme de Rênal resta interdite; ils étaient fort près l'un de l'autre à se regarder. Julien n'avait jamais vu un être aussi bien vêtu et surtout une femme avec un teint si ébloissant lui parler d'un air doux Mme de Rênal regardait les grosses larmes qui s'étaient arrêtées sur les joues si pâles d'abord et maintenant si roses de ce jeune paysan. Bientôt elle se mit à rire avec toute la gaîté folle d'une jeune fille; elle se moquait d'elle même et ne pouvait se figurer tout son bonheur que c'était là ce précepteur qu'elle s'était figuré somme un prêtre sale et mal vêtu qui viendrait gronder et fouetter ses enfants.

Hij, die zich een wereldveroveraar, een tweeden Napoleon gewaand had, staat bij zijne eerste poging in de realiteit sprakeloos en verlegen voor een vreemde vrouw. Voor den hooghartigen Julien is de ontnuchterende tegenstelling tusschen deze droeve mislukking en wat zijne verbeelding hem van zich zelf had doen deken een onvergetelijke vernedering. Van meet af aan ziet hij aldus in deze vrouw, wier lieftallige schoonheid hem zoo hevig en onverwacht ontroerde, de vijandin zijner heiligste aspiratie: Julien trouvait Mme de Rênal fort belle, *mais il la haissait à cause de sa beauté.* C'était le premier écueil qui avait failli arrêter sa fortune. Il lui parlait le moins possible afin de faire oublier le transport qui, le premier jour, l'avait porté à lui baiser la main.

Het is geheel en al de Corneillaansche probleem-stelling: maatschappelijke roem en persoonlijk eergevoel in de weegschaal gelegd tegenover de zuiver-emotioneele liefde voor eene vrouw, Want gelijk reeds uit deze merkwaardige woorden blijkt: dat de erotische hartstocht bij Julien in botsing komt met den intellectueelen hartstocht, hierin is de bij uitstek tragische beteekenis van zijn bestaan gelegen.

De groote levenskunst is bij hem een voortdurend en krachtdadig terugdringen uit het bewustzijn van alles wat zweemt naar sentimentaliteit. Afgezien van sommige plotselinge, onverhoede manifestaties, die voortvloeien uit of in verband staan met deze sentimenteele onderstrooming, ligt aan al de belangrijke uitingen van zijnen persoon deze stipt-redelijke overtuiging ten grondslag: zich uitsluitend en volkomen te moeten wijden aan de alsnog onvolbrachte taak van zijn bestaan. Hij tracht zich zelf tot koelste verstandelijkheid te dwingen jegens iedere vrouw, die wegens de suggestie harer schoonheid hem van de realisatie van zijn oorspronkelijken en- in zijne oogen-eenig waarachtigen hartstocht afhoudt. De woorden van Corneille:

> Et ma raison sur moi gardera tant d'empire
> Que je désavouerai mon coeur s'il en soupire..

sluiten zich hier bijzonder treffend bij aan. De vorm, waarin dergelijke conflicten, die ook op Corneille's tooneel altijd eindigen met de zege van den wil, doorgaans plaats grijpen, is deze: door een uiterst scherp weerneembare deboubleering wordt de persoonlijkheid als het ware in twee vijandelijke kampen verdeeld, van de Rede en van het Instinct, tusschen welke een langdurige discussie wordt gehouden over het al of niet volgen van de eenmaal gestelde gedragslijn. Een kenschetsende uiting hiervan zijn de eindelooze zelf-analyse, het weifelen en overdenken, de wijdloopige psychologische alleenspraken bij al deze types alvorens tot handelen over te gaan. In de novelle *Armance* zijn voor deze dedoubleering talrijke bewijsplaatsen te vinden. De hoofdpersoon der vertelling, wellicht een der meest ingewikkelde en meest Beylistisch gestempelde figuren, die naast Julien Sorel op den voorgrond treden, heeft met het oog op een verborgen afwijking in

heldhaftige gelatenheid gezworen zich zelve nooit door een poging tot erotische verbintenis te zullen onteeren. In onverbiddelijke geslotenheid en abstinentie te leven, omringd door een niets vermoedende, vroolijk genietende wereld, is hem in zijn moreele benauwing tot een looden plicht geworden. Als niettemin een schijn van hartstocht in hem ontwaakt, drijft de ontdekking dezer wanhopige inconsequentie hem schier tot zinsverbijstering. Zware twijfel zinkt neer in zijnen vroeger zoo standvastigen geest. Met een aanleg gelijk den zijnen is men voorgoed moreel te niet gedaan na zich eenmaal bezondigd te hebben aan het strengst-verbodene: Il ne pouvait pleurer. La honte dont il se trouvait si digne l'empêchait d'avoir pitié de lui même et séchait ses larmes. Ah, s'écriat-t-il dans un de ces intants cruels, si je pouvais en finir et il s'accorda la permission de savourer en idée le bonheur de cesser de sentir. Avec quel plaisir il se serait donné la mort en punition de cette faiblesse et comme pour se faire réparation d'honneur. Oui se disait il, mon coeur est digne de mépris parce qu'il a commis une action que je m'étais défendue sous peine de la vie et mon esprit est, s'il se peut, encrore plus méprisable.

De meest belangrijke en bij het lezen meest zielsonroerende hoedanigheid van werken als ‘Polyeucte’, ‘Rodogune’ en daarnaast ‘Le rouge et le noir’ of ‘Armance’ is deze: achter de woorden doet zich de aanwezigheid voelen eener moreele energie van zoo vurigen aard, dat als van zelf reeds het wezen der in deze woorden uitgebeelde personen, afgezien van de door hen verrichte praestaties, immer in laaienden gloed schijnt te staan. Het schijnt inderdaad of de geestelijke kracht waar deze sublieme levensuitingen van getuigen zich als een zichtbare en reëele zaak aan den lezer mededeelt. Te oordeelen naar de door genoemde twee figuren geschapen ideaal-beelden van het bestaan is op deze wereld plichtsbesef het beginsel der wijsheid, het uitgangspunt en einde der ware moraal, bij afwezigheid van welke eigenschap de hoogere zedelijke schoonheid en zieleadel niet te denken zijn. Zij maken de maatschappelijke bruikbaarheid en het gehalte der menschen in de eerste plaats afhankalijk van de consequentie, waarmede hun bedoelingen door hen volbracht worden, naar hun meerdere of mindere energie, om in gepremediteerd en noodzakelijk bevonden ondernemingen, mogen zij het oogen-

blikkelijk welzijn bedreigen, ja klaarblijkelijk tegen het gezond verstand indruischen, niettemin te volharden. Plicht.. het is de lichtgevende en richting-bepalende ster, die den weg naar ethische bevrediging aanwijst in de verwikkeling der meest verbijsterende conflichten, de trooster en alom-tegenwoordige raadsman bij de zwaarste en meest onverdiende tegenslagen. Geen intellectueele overweging of abstractie meer, doch een zeer diep en bewust weten, een strikte overtuiging, die slechts in de hooge verzekerdheid der hartstochtelijke geloovigen haar weerga vindt. Deze zekerheid omtrent de plaats van het hoogste goed, hun onder alle omstandigheden door de stem van den plicht ingegeven en dientengevolge het absoluut vermogen hunner geloofsdaad verwijst hen - al moge dit wat betreft Stendhal een paradox gelijken - naar de rijen der religieus-voelenden, wier gansche geluk gelegen is in de belijdenis eener vast omschreven leer. Zij stellen vrijwillig hun leven in dienst eener Idee, aan welke geen practische bedoelingen verbonden zijn, doch die onafhankelijk en voor zich zelve bestaat. Het idealisme van Corneille is hierin aan dat van Stenhal verwant, dat beiden de wilskracht als principe der diepste menschelijke schoonheid beschouwen en, liever dan in daden deze schoonheid uit te drukken, hun ideaal vereeuwigen in een schepping der phantasie Corneille in veel pompeuzer bewoordingen en in het kader eener veel luisterrijker omgeving dan de moderne Stendhal, in wiens werk, gelijk van zelf spreekt, alle eigenaardigheden en kenmerken van het klassiek tooneel zijn achterwege gebleven. Doch in de kleinste uitingen eener roman-figuur, wier bestaan stuk voor stuk wordt uitgerafeld, kan dezelfde psychische gesteldheid waarneembaar zijn als in de indrukwekkende daden eener dramatisch voorgestelde persoonlijkheid.

Een luttele, doch zeer curieuze gebeurtenis, in het begin van het boek vermeld, geeft na de eerste kennismaking met Julien terstond een ondubbelzinnige aanwijzing omtrent zijn karakter. Hij reageert aanvankelijk, zooals reeds bleek, slechts vijandig op de speciale gelegenheid hem door Madame de Rênal zoo goed als openlijk toegedragen. Door een uiterst merkwaardig conflict worden echter zijne gevoelens te dien opzichte volslagen veranderd. Op een warmen, onweersachtigen zomeravond namelijk,

dat Julien met haar en eenige anderen in den donkeren tuin is gezeten, raakt hij door een onverhoedsche beweging in het gesprek hare hand aan, die zich onmiddellijk verschrikt terugtrekt. Door het klaarblijkelijk instinctieve afweringsgebaar zijner buurvrouw wordt hem plotseling de situatie tergend duidelijk. Zij veronderstelt, dat hij als armzalig gouverneur nooit tot een zoodanige vrijmoedigheid met opzettelijke verleidingsbedoelingen in staat zou zijn. Denkbeeldig of inderdaad in zijn eergevoel aangerand, kan Julien licht tot uitersten overgaan. Laat ons een beknopt overzicht geven dezer gebeurtenis: Les grandes chaleurs arrivèrent. On prit l'habitude de passer les soirées sous un immense tilleul à quelques pas de la maison. L'obscurité y était profonde. Un soir Julien parlait avec action. Il jouissait avec délices du plaisir de bien parler et à des femmes jeunes. En gesticulant il toucha la main de Mme de Rênal qui était appuyé sur le dos d'une de ces chaises de bois peint que l'on place dans les jardins. Cette main se retira bien vite, mais Julien pensa que c'était de son *Devoir*[1] d'obtenir que l'on ne retirât pas cette main quand il la touchait. L'idee d'un devoir a accomplir et d'un ridicule ou plutôt d'un sentiment d'infériorité à encourir, si l'on n'y parvenait pas, éloigna sur le champs tout plaisir de son coeur. In dit schijnbaar onbeduidende voorval wordt op eene zijner diepste wezenstrekken de vinger gelegd: hij zoekt moedwillig het gevaar op, om de deugdelijkheid zijned wapens te controleeren: het is slechts oorlogje spelen. Wie zoo angstvallig op zijn hoede is, om overal plichts-praestaties te verrichten en zich bij het geringste op een lafheid te betrappen, geeft blijk van een bijkans ziekelijk eergevoel. Hij reageert op de voorstellingen zijner verhitte phantasie, op pure hersenschimmen even onmiddellijk als op de werkelijkheid. Men staat hier voor een treffende uiting van de gevoels-en gedachten-nervositeit, die eene der meest typische eigenschap pen van de modernen genoemd kan worden.

Julien is een heldhaftige maniak.

Dit kleine en door niemand vermoede voorval geeft inderdaad aanleiding tot een ware tragedie. Zijn houding tegenover Mme de Rênal is den volgenden morgen zonderling. Hij neemt haar op,

1) Cursiveering van Stendhal.

gelijk eenen vijand vóór den veldslag. Dezen avond zal hij sterven of overwinnen:

> Le soleil en baissant, et rapprochant le moment décisif, fit battre le coeur de Julien d'une façon singulière. La nuit vint. Il observa, avec une joie qui lui ôta un poids immense de dessus la poitrine, qu'elle serait fort obscure. Le ciel chargé de gros nuages, promenés par un vent très chaud, semblait annoncer une tempête. Les deux amies se promenèrent fort tard. Tout ce qu'elles faisaient ce soir-là semblait singulier à Julien. Elles jouissaient de ce temps, qui, pour certaines âmes délicates, semble augmenter le plaisir d'aimer.
> On s'assit enfin, Mme de Rênal a côté de Julien, et Mme Derville près de son amie. Préoccupé de ce qu'il allait tenter, Julien ne trouvait rien à dire. La conversation languissait
> Serai-je aussi tremblant et malheureux au premier duel qui me viendra? se dit Julien; car il avait trop de méfiance et de lui et des autres, pour ne pas voir l'état de son âme.
> Dans sa mortelle angoisse, tous les dangers lui eussent semblé préférables. Que de fois ne désira-t-il pas voir survenir à Mme de Rênal quelque affaire qui l'obligeât de rentrer à la maison et de quitter le jardin. La violence que Julien était obligé de se faire était trop forte pour que sa voix ne fût pas profondément altérée; mais Julien ne s'en aperçut point. L'affreux combat que le devoir livrait à la timidité était trop pénible, pour qu'il fût en état de rien observer hors lui-même. Neuf heures trois quarts venaient de sonner à l'horloge du château, sans qu'il eut encore rien osé. Julien, indigné de sa lâcheté, se dit: Au moment précis où dix heures sonneront, j'exécuterai ce que, pendant toute la journêe, je me suis promis de faire ce soir ou je monterai chez moi me brûler la cervelle.
> Aprés un dernier moment d'attente et d'anxiété, pendant lequel l'excès de l'émotion mettait Julien comme hors de lui, dix heures sonnèrent à l'horloge qui était au dessus de sa rête. Chaque coup de cette cloche fatale retentissait dans sa poitrine, et y causait comme un mouvement physique.
> Enfin, comme le dernier coup de dix heures retentissait

> encore il étendit la main et prit celle de Mme de Rênal, qui la retira aussitôt. Julien, sans trop savoir ce qu'il faisait, la saisit de nouveau. Quoique bien ému lui-même il fut frappé de la froideur glaciale de la main qu'il prenait; il la serrait avec une force convulsive; on fit un dernier effort pour la lui ôter, mais enfin cette main lui resta.

Gelijk in het voorgaande reeds werd opgemerkt is Octave de Malivert, het middelpunt van de novelle Armance, hoewel doorgaans gerekend onder de minder geslaagde producten van Stendhal - mede wellicht door de eenigszins gewaagde strekking van het verhaal - integendeel diegene zijner creaties, die het dichtst bij den onschatbaren Julien staat en voor recht begrip van dezen kaatsten de moeite eener nadere kennismaking zonder twijfel waard is. Zijne gestalte moge vluchtiger, met onafheden en lacunes voor ons staan, de abnormale ontwikkeling van zijn bestaan met zeer onwaarschijnlijke sprongen beschreven zijn en op de laatste bladzijde hoogst ongemotiveerd ophouden.... door sommige eigenschappen neemt hij niettemin een noemenswaardige plaats in te midden van Stenhal's, figuren. Ook hem brengen de omstandigheden op fatale wijze tot dien tweesprong, waar het onberedeneerde geluks-instinct ons een anderen weg wil doen inslaan, dan wij in wijze bedachtzaamheid voornemens waren. Ook hij, die in het bewustzijn eener verborgen afwijking heeft gezworen de vrouw voor immer uit zijne wereld te bannen en toch smacht naar het verboden geluk, omheint zichzelf met een onverzettelijken plicht. Evenals Julien aanvaardt hij oogenblikkelijk de gruwelijkste consequenties zijner besluiten, is diep-hartstochtelijk in zijne geringste emoties en gaat in alle dingen tot het uiterste door: ‘hij vermocht niet half lief te hebben of te haten.’ Doch zijn karakter is zachtmoediger, minder puntig en stekend, hoofdzakelijk als gevolg zijner passieve levenswijze. Van een veroveringstocht kan bij eenen zoodanig door de Natuur misdeelde geen sprake zijn. Lijdzame aanvaarding is *zijne* heroiek. Merkwaardigerwijze heeft Stendhal een uitgesproken sympathie gehad voor dit in het bijzonder van alle wezens zijner verbeelding, al moet zijn rijpste en geniaalste voortbrengsel elders gezocht worden. Hij schonk een heimelijke voorkeur aan hem, die

de levensonthouding symbolizeerde boven den annexionist van het leven. Zou dit wellicht verband houden met onuitgesproken ondervindingen in zijn eigen bestaan?

De daadwerkelijke invloed der plichts-idee treedt ook hier zeer duidelijk op den voorgrond. Alle dogma's der zedeleer wel beschouwd blijkt dit het eenige bruikbare om zin en bestemming te geven aan onze aanwezigheid op deze ontredderde wereld. Het is wederom in hooge mate merkwaardig met de personen van dezen roman samen te zijn, wier ethische verhevenheid in de zwaarste en meest verwarrende omstandigheden zoo onbetwistbaar gehandhaafd wordt. Een aangeboren moreele helderziendheid doet hen altijd den besten uitweg vinden. Bijzonder treffend wordt deze haast slaafsche plichtsbetrachting geillustreerd in een alleenspraak van den vertwijfelden Otave, die na tegenslag op tegenslag een einde aan zijn bestaan wil maken. In uiterste moeheid overdenkt hij zijnen rampzaligen levensloop en het meer dan treurige figuur door hem in de maatschappij geslagen. Hij maakt hieruit de gevolgtrekking, dat ‘inderdaad slechts een zeer kleine plicht hem bindt aan de anderen’. Doch de klank reeds van het woord *plicht* brengt hem tot betere inzichten: Le mot[1] *devoir* fut comme un coup de foudre pouir Octave. ‘Un petit *devoir’,* s'éeria-t-il en s'arrêtant, ‘un devoir de bien peu d'importance. Est il de peu d'importance si c'est le seul qui me reste? Si je ne surmonte pas les difficultés que le hasard me présente dans ma position, de quel droit osai-je me croire si sûr de vaincre toutes celles qui pourront s'offrir pour la suite? Quoi, j'ai l'orgueil de me croire supérieur à toutes les sortes de maux qui peuvent attaquer un homme et cependant je prie la douleur qui se présente de prendre une nouvelle forme, de choisir une figure qui puisse me convenir. C'est à dire de diminuer de moitié. Quelle petitesse et je me croyais si ferme. Je n'étais qu'un présomptueux.’ Avoir ce nouvel aperçu et se faire le serment de surmonter la douleur de vivre ne fut qu'un instant. Zonder verdere digressies onderwerpt hij zich aan het gezag zijner zelf-gemaakte moraal. Het zijn de krachtige en beteekenisvolle woorden van Armance, waarin deze zedelijke overtuiging nogmaals ondubbelzinnig geformuleerd wordt: Elle ne se disait pas, elle sentait - le dire en detail eut été comme en douter,

1) Deze en de volgende cursiveering zijn van Stendhal.

elle sentait cette vérité, du moment que j'ai aperçu le devoir, ne pas le suivre à l'instant, en aveugle, sans débats, c'est agir comme une âme vulgaire....

De gelijkgeaardheid eener dergelijke verklaring en de uitingen der Corneillaansche wils-cultus is in het oog vallend. De bedoeling van types als Polyeucte en Horace behoeft geen nadere of zinrijker omschrijving. Zij behooren allen tot de elite, die in de haast bovenmenschelijke kracht harer daden hartstocht met beheerschtheid te vereenigen weet.

Om de meer bijzondere en ondergeschikte complicaties van het idealisme, hierboven in groote lijnen aangegeven, nog nader toe te lichten, zou men op talrijke plaatsen van de reeds aangehaalde werken kunnen wijzen. Bedoelde levensleer doet zich echter niet alleen in eenige onderdeelen aanschouwen, doch openbaart zich in de geheele atmospheer, die van de werken uitgaat. Tot in de geringste onderdeelen zijn voor een aandachtigen lezer voorbeelden te vinden van den geest, waarin het geheel geconcipieerd is. Genoemde hoedanigheden zijn echter minder nawijsbaar in ‘La chartreuse de Parme’, dat ondanks de zichtbare gebrekkigheid zijner compositie door velen als Stendhal's best geslaagde voortbrengsel op roman-gebied wordt beschouwd. Fabrice, de sympathieke hoofdpersoon van dit bekende verhaal, mist grootendeels de juist zoo indrukwekkende hoedanigheden van Julien. Wel schuilt in hem een overeenkomstige neiging tot zelf-ontleding en egotisme, doch volkomen afwezig is het *hartstochtelijke systeem,* bij den laatst-genoemde zoo merkwaardig, de *eigen moraal,* die hem bij iederen instinctieven uitroep van levensvreugde de keel dichtsnoert. Geen dissimulatie, geen heimelijke opgaven te volbrengen en derhalve geen uitgesproken wils-heroiek. Op zijn gelaat ligt een onnaspeurlijke uitdrukking van wellust en geluk, Julien daarentegen is somber en hooghartig. Dit reeds duidt op een essentieel verschil tusschen hen beiden. Het is verrassend van welk eene geheel andere zijde Stendhal zich plotseling doet zien, na in zijne phantasie den Italiaanschen bodem te zijn betreden, welk een geheel ander beeld van het leven hij in deze omgeving heeft neergezet. Soepel en zonder dwang komt alles tot zijne bestemming. Het is gelijk eene apotheose van licht en vrijheid. Welk een bekoorlijke schoonheid deze voorstelling ook hebben moge, zij is

op verre na geen zoo geweldige uiting van genie als ‘Le rouge et le noir’. Julien Sorel is eene ontzaggelijke figuur, die de gansche heerschzuchtige menschheid in zich vertegenwoordigt. Fabrice niet. Julien is het Leven zelve op zoo reeële en volkomen wijze, dat hij evenals de ons omringende werkelijkheid nooit tot op den bodem gepeild en begrepen kan worden, maar immer nog ongeweten diepten doet vermoeden.

Wij zullen Stendhal op zijnen weg naar het Zuiden niet verder volgen.

Het epicurisme van Stendhal.

> Le génie est un pouvoir, mais il est encore plus un flambeau pour découvrir le grand art d'être heureux.
> St.

Er is geene menschelijke levensleer denkbaar, hoe verheven en belangloos zij in hare beginselen ook schijnen moge, die niet per slot van rekening uit overwegingen van min of meer zelfzuchtigen aard is voortgesproten. De zedelijke beau-geste, waarmede men alle egoistische parktijken met het oog op een opperst ideaal verwerpt, staat begrijpelijkerwijs met persoonlijk welzijn, zoo dan van hoogere orde, in nauw verband. Een wijsgeerig of religieus stelsel, opgebouwd uit nauw omschreven dogma's en tot ons gebracht door eene eeuwen-oude overlevering, moge in abstracto onwrikbaar vaststaan, niettemin kent iedere nieuwe aanhanger daar eene speciale, met zijn persoonlijk geluks-instinct in verband staande strekking aan toe. In de oorspronkelijke beweegredenen, door welke men een zeker standpunt tegenover het Leven inneemt, eene bepaalde gedragslijn als de meest gevoegelijke adopteert, komt eerst de diepste aard van het individu aan het licht. Het onontkoombare egoisme van immer zich zelve in eene zekeren bestaansvorm te willen bevredigen uit zich bij elk afzonderlijk op eene voor hem kenschetsende wijze. Na Stendhal en Corneille naast elkaar geplaatst te hebben wat betreft de uiterlijke manifestaties hunner wereldaanschouwing, is thans het oogenblik gekomen ook hunne meer verborgen motieven te vergelijken. In het algemeen zal hierbij blijken, dat eerstgenoemde slechts zelf-bewuster het subjectieve genot nastreeft.

De Corneillaansche held toont zich in de eerste plaats een vriend der maatschappij, ten wier behoeve hij zich met van zelf sprekende gehoorzaamheid zoo verdienstelijk moeglijk tracht te maken. Hij behartigt zonder uitzondering de belangen van een buitenstaander of een groep van buitenstaanders, wier appreciatie voor hem van het grootste gewicht is. Rodrigue komt op voor den naam zijns vaders, Horace voor het heil van het land, Polyeucte voor de gansche Christelijke Gemeente. Al deze figuren bereiken hun culminatie-punt in een zelfopoffering, door den noodlottigen loop der omstandigheden vereischt en dewelke altijd op zekere wijze met de geheele menschheid in betrekking staat. De enkeling is hier ontvankelijk voor lief en leed der uiterlijke wereld en alle eigen energie wordt, voor zoover het bewustzijn reikt, met altruïstische oogmerken aangewend. De sociaal-heilzame gevolgen dezer moraal zijn niet in twijfel te trekken. Geen wonder dat zij, die haar aanhangen en daadwerkelijk in toepassing brengen, zich de waardeering verwerven van alle weldenkenden. Thans eehter rijst de vraag op, of de onbewuste aanleiding tot eene zoodanige handelwijze zuiver-idealistisch en onbaatzuchtig genoemd kan worden, of dat een soort van heimelijk eigenbelang mede zijn invloed doet gelden? De leidende gedachte van Corneille's drama is, dat het plichtsbesef, allen rechtschapenen ingeboren en eenig denkbare basis der menschelijke deugd onveranderlijk brengt tot het klare inzicht der hoogste zedelijke schoonheid, dóór de troebelen heen van het in zijn onmiddellijk geluk bedreigde ‘ik’. En toch weerklinken geregeld ook andere accenten, van haast ontoombare ijverzucht, in de besprekingen, die aan de groote tragische gebeurtenis voorafgaan. Een onweerstaanbare drang naar het maatschappelijk-indrukwekkende, naar een opzienbarende apotheose valt bijna zonder uitzondering tusschen de regels door te lezen. De gang van zaken duidt altijd op een utilitaire achtergedachte: vooral diegene der twee mogelijkheden te kiezen, welke op den duur de meeste voldoening zal geven. Hoe het gelukkigst te leven, door dezen of door genen weg te bewandelen, is de gangbare vraag, die het nemen van een besluit met zich mede brengt. Getuige de verschrikkelijke onderzekerheid van Rodrigue alvorens tot het fatale duel over te gaan dat zijne Chimène voor eeuwig van hem zal scheiden, terwijl zijne gefolterde verbeelding

op een zee van ongewisse voorstellingen heen en weer geslingerd wordt:

> Réduit au triste choix, ou de trahir ma flamme,
> Ou de vivre en infâme,
> Des deux côtés mon mal est infini
> O Dieu, l'étrange peine!

In welke richting hij zijne phantasie slechts even op de zaken laat doorgaan, hij komt altijd even doelloos en verslagen op het uitgangspunt terug. Zoo schijnt reeds zelfmoord de eenige uitweg als plotseling het besef zijner bedreigde eigenwaarde hem daverend zekerheid toeroept:

> Mourir sans tirer ma raison
> Rechercher un trépas si mortel à ma gloire
> Endurer que l'Espagne impute à ma mémoire
> D'avoir mal soutenu l'honneur de ma maison....

Pas het schrikbeeld eener maatschappelijke degradatie geeft oogenblikkelijk den doorslag. Na zijne beide plannen zorgvuldig gewogen te hebben is hem dit laatste het zwaarst aan geluksmogelijkheid gebleken.

Met Horace gaat het schier evenzoo. Ook hij wordt in een verbijsterend dilemma gebracht: het vaderland dwingt hem tot strijd op leven en dood tegen eenen zijner naaste verwanten. Met een vastberadenheid en patriottische bezieling, die respect afdwingen, werpt hij zich in deze noodlottige onderneming. Doch ondanks het rampzalige van den toestand blijkt uit verschillende terloopsche uitlatingen, dat verleidelijke beelden van toekomstige beroemdheid hem het zware besluit zeer helpen dragen. Persoonlijke geluksdroomen komen wonderwel overeen met wat de plicht voorschrijft, tengevolge waarvan zijne stemming, in scherpste tegenstelling met de hartstochtelijke wanhoop van Curiace, van de meest ambitieuze heldhaftigheid; wordt:

> S'armer pour la patrie
> Contre un sang qu'on voudrait racheter de sa vie,
> Une si belle vertu n'appartenait qu'à nous,
> L'éclat de son grand nom lui fait peu de jaloux
> Et peu d'hommes au coeur l'ont assez imprimée,
> Pour oser aspirer à tant de renommée.

Niets is begrijpelijker dan de blinde woede van Horace als na den succesvollen afloop van het gevecht zijne zuster de voortreffelijkheid zijner handelwijze negeert en door hem te krenken in zijne eerzucht, zijnen overwinnaarstrots, het *fundament van zijn geluk* wil losrukken. De verschrikkelijke daad, die deze beleediging beantwoordt, hoewel doorgaand onder den naam van uiterste vaderlandsliefde, is inderdaad zuiver instinct tot zelfbehoud.

Resumeerend zou men kunnen zeggen, dat bij Corneille de opinie der buitenwereld een belangrijke rol speelt voor de totstandkoming van het zedelijk-vereischte.

De pijnlijke gestrengheid der ten-top-gedreven zelf-discipline, die aan Stendhal's ideaal van moreele forschheid is verbonden, brengt tot resultaten van eenigszins anderen aard, welke met het voorafgaande te vergelijken niet zonder belang is. Laat ons vooropstellen, dat deze 19e eeuwer den moed heeft, zich op veel doortastender en doelbewuster wijze met zijne individueele aangelegenheden bezig te houden en aldus een levensleer te verkondigen, die oogenschijnlijk als brutaalste zelfzucht afsteekt tegen Corneille's prediking van patriottieke en familiale offervaardigheid. Hij durft op het terrein van dit ‘egotisme’ - welke term door hem het eerst in gebruik is gebracht - tot de meest ondubbelzinnige gevolgtrekkingen door te gaan. Geen wonder, dat een zijner adepten hem den naam schonk van ‘professeur de bonheur’. Doch openbaart zich per slot van rekening bij zijnen klassieken voorganger, zoodan in minder direkte en krasse bewoordingen, geen analoog streven naar persoonlijke bevrediging? Laten wij in deze niet vergeten, dat de hoogere of lagere staat van ons wezen in zedelijken zin door de gesteldheid van het door ons nagestreefde geluk wordt uitgemaakt, mogen wij het onontkoombare dezer aspiratie al of niet erkennen. Het is van meer belang na te gaan in welke banen de ons ingeboren drang-naar-geluk geleid wordt, dan te peilen hoe diep deze onder het bewustzijn is verscholen. Over de gedragslijn, die Stendhal zich in dit opzicht voor oogen stelt, kan men, gelijk over menige zijner ideeën, de meest onmiddellijke en onbevangen woorden lezen in zijn jeugd-correspondentie. Daar schreef hij het volgende: ‘Het meest duurzame genot, dat wij kunnen smaken, is: bevredigend over ons zelve te zijn. Dit geluk van tevreden over ons zelve te zijn is niet het hevigste, dat wij

voelen kunnen, maar het is de grondslag van al het andere en vermengt zich er mede. Het is het brood van ons welzijn, niet het lekkerste voedingsmiddel, maar datgene, dat zich met alle andere vermengt en het eenige, dat nooit tegenstaat'. De auteur laat zich op deze plaats een zeer belangrijke bekentenis ontvallen, ja, geeft ons een sleutel, waarmede wij kans hebben tot in het binnenste zijner persoonlijkheid door te dringen.

Over de duistere beweegredenen der oogenschijnlijk overdreven plichtmatigheid, door Julien, Octave en bij gelegenheid ook door Fabrice aan den dag gelegd, wordt thans een nieuw licht geworpen: zij moet beschouwd worden als de wijze voorzorgsmaatregel van krachtige, zich zelf en hunne geestelijke constitutie door en door kennende personen, die grondig beseffen, dat een eventueel verzaken hunner bij voorbaat gestipuleerde opgaven de hevigste naweeën ten gevolge zou hebben. Wroeging is hier de gruwelijke bedreiging. Hieruit verklaart zich tevens hun haast esthetisch welgevallen in een zuiver geweten en een onaangetast gevoel van eigenwaarde. Deze zorg, om uit iedere daad een eventueele reden tot zelfverwijt bij voorbaat te elimeeren, wordt een benauwende manie, een smartelijke obsessie. De diep-roerende ontboezeming van Julien in de gevangenis, ter dood veroordeeld en een laatsten terugblik werpend op zijn mislukt bestaan, is gelijk den bondige samenvatting van Stendhal's geheele leer: j'avais la puissante idée du *devoir*. Le devoir que je m'étais prescrit à tort ou à raison a été comme le tronc d'un arbre solide auquel je m'appuyais pendant l'orage; je vacillais, j'étais agité, après tout je n'étais qu'un homme - mais je n'étais pas emporté.

Resumeerend zou men kunnen zeggen, dat Stendhal's persoonlijkheden derhalve altijd en uitsluitend op eigen oordeel afgaan bij het vaststellen hunnr gedragswijze.

Sommigen hebben hem daarom ten laste gelegd, dat hij een voorstander en verkondiger van gevaarlijk individualisme was. Tot op zekere hoogte kan deze beweging inderdaad stand houden, mits nooit uit het oog verloren worde, dat in zijne levensaanschouwing geen zweem van decadentie te bespeuren valt. Integendeel doet zij een cultus van de menschelijke oer-kracht blijken, merkwaardig bij een overigens zoo specifieken vertegenwoordiger van het Fransche genie. Hoezeer deze kracht buiten het algemeen verband om hare

eigen richting bepaalt en volgt, blijkt ten duidelijkste uit de koninklijke eenzaamheid, die alle Stendhaliaansche figuren omgeeft. Julien en Fabrice staan, ondanks hunnen dikwijls succesvollen omgang met de aanzienlijksten der maatschappij, in hoogste instantie allen in het leven. Niemand is ingewijd in het diepste gebeuren hunner ziel. Julien spreekt zelfs met Mme de Rênal nooit over den verborgen hartstocht, welker realisatie de eigenlijke bestemming van zijn bestaan is. In de meest ondoordringbare isolatie gaat zijn immer werkzame geest slechts met zich zelve te rade. Hij denkt ongestoort alle plannen tot in finesses uit, zonder eenige rekening te houden met het feit, dat een gansche gemeenschap, in wier organisatie ook hij tegen wil en dank betrokken is, voor zijn persoonlijke ondernemingen de machtige en onmisbare medewerkster *moet* zijn. Zij is voor hem slechts de logge en domme massa, welke hij altijd meent door zijne dissimulatie zand in de oogen te kunnen strooien, wier nabijheid hij geestelijk mijdt, om in zuiverder luchtstreken zijne eigen paden te zoeken. En toch meent hij deze door hem verafschuwde maatschappij als middel te kunnen gebruiken, om zich zelve naar boven te werken, heimelijk hopend, na eenmaal den top zijner ambitie bereikt te hebben, de ladder, die hij opklom, met den voet naar beneden te kunnen stooten en dan vrij op te ademen, gelijk dien dag op zijn tocht in het eenzame bergland. Zoo had Napoleon gedaan en dit wenschte hij evenzoo te doen. Het is echter van hen, die een sociale loopbaan volgen, een fatale misrekening, zoo zij meenen de gemeenschap als werktuig voor hunne grootheid te kunnen benutten zonder hare wetten te erkennen: zij duldt dit begrijpelijkerwijs niet. Zoo blijft ook hier de botsing niet uit. Julien wordt ter dood veroordeeld op grond van gepremediteerde poging tot moord en aldus schijnbaar door een moedwillige onbezonnenheid in het ongeluk gestort. De beteekenis dezer terechtstelling echter strekt veel verder: hierin moet namelijk gezien worden, hoe het collectieve instinct tot zelfbehoud der geheele samenleving zich keert tegen den overmoedigen enkeling van wiens bovenmatige energie zij zich plotseling, en met recht, als van eene bedreiging harer heerschappij bewust wordt. Daarom is de onthoofding van Julien van zulk eene ontzaggelijke symboliek.

Niettemin verraadt zich in deze tot het uiterste volgehouden onafhankelijkheid volstrekt geen anarchistische tendens. Zonder twijfel kan elk individu, hetwelk zich halsstarrig tegen iedere regeling van buiten-af verzet, op een bepaald oogenblik een gevaar voor de gemeenschappelijke zaak worden. Doch thans dient men te overwegen of voor de verworpen *opgelegde wetten* wellicht andere *vrijwillige* in de plaats gesteld worden. Een van Stendhal's biographen kwam tot de slotsom, dat al zijne gebreken voortvloeien uit onbeheerschtheid. Een enkele blik op Julien Sorel is echter reeds voldoende, om de onmogelijkheid dezer onderstelling te begrijpen. Het uiterst suggestieve zijner natuur is juist gelegen in de prachtige zelfstandigheid, waarmede hij zich zelve een moraal oplegt. Deze hoogst eigenmachtige levensleer kan echter slechts door een weinig talrijke elite in praktijk gebracht worden. Zij vereischt een ongewoon verfijnd eergevoel en een geweldige vitaliteit. Noch het ideaal van Corneille, noch dat van Stendhal kan ooit volledig in de werkelijkheid bestaan en in den grond der zaak wordt door geen van beide kunstenaars een dergelijke vervulling in de eerste jlaats gewenscht.

Als treffend bewijs van het despotisch gezag door het zóó levend individu over zich zelve uitgeoefend zij de aandacht nog gevestigd op den volgenden brief van Stendhal, een der merkwaardigste door hem ooit geschreven, in welken hij als het ware een resumé geeft van de tot dusver besproken zaken. Hij richt zich tot een onbekenden vriend met een klein artikel, oorspronkelijk tot publicatie bestemd, als antwoord op de polemiek door een zijner tijdgenooten tegen zijn philosophisch-zedelijk systeem ondernomen.

De titel zou geluid hebben: Over de beweegredenen van de handelingen der menschen. Het is gesteld in den vorm eener anekdote:

PARIS, le 18 Décembre 1829.

Monsieur le philosophe,

Je suis né à *la Nouvelle,* près de Narbonne. C'est une petite bourgade sur le bord de la mer, dont tous les habitants vivent de la pêche. Mon père était pêcheur et des plus pauvres; nous etions trois frères. Régulièrement en été, quand nos petits

bateaux rentraient de la pêche et n'étaient plus qu'à cent pas du rivage, mon père nous ôtait notre veste et nous jetait à la mer. Je nageais comme un poisson, lorsque, vers les derniers jours de l'Empire, la conscription vint m'enlever. En 1816 je quittai l'armée de la Loire et revins à *la Nouvelle,* léger d'argent et assez inquiet de mon avenir. Je trouvai que mon père, mes frères, ma mère, tout était mort; mais, huit jours après moi, arriva un de mes grandsoncles, que l'on croyait mort depuis quarante ans; il avait gagné des millions aux Indes anglaises, et me fit une pension de trois mille francs par an, fort bien payée.

Je vis seul à Paris, n'ayant pas le talent de me faire des amis. Comme tous les solitaires par force, je lis beaucoup.

Avant-hier, je me promenais vers le pont d'Iéna, du côté du Champ de Mars; il faisait un grand vent; la Seine était houleuse et me rapplelait la mer. Je suivais de l'oeil un petit batelet rempli de sable jusqu'au bord, qui voulait passer sous la dernière arche du pont, de l'autre côté de la Seine, près le quai des Bons-Hommes. Tout à coup la batelet chavire; je vis le batelier essayer de nager, mais il s'y prenait mal. ‘Ce maladroit va se noyer,’ me dis-je. J'eus quelque idée de me jeter à l'eau, mais j'ai quarante-sept ans et des rhumatismes; il faisait un froid piquant. ‘Quel-qu'un se jettera de l'autre côté,’ pensai-je. Je regardais malgré moi. L'homme reparut sur l'eau, il jeta un cri. Je m'éloignai rapidement: ‘Ce serait trop fou à moi aussi’, me dissais-je; ‘quand je serai cloué dans mon lit, avec un rhumatisme aigu, qui viendra me voir? qui songera à moi? Je serai seul à mourir d'ennui, comme l'an passé. Pourquoi cet animal se fait-il marinier sans savoir nager? D'ailleurs, son batau était trop chargé....’ Je pouvais être déja à cinquante pas de la Seine, j'entends encore un cri du batelier qui se noyait et demandait du secours. Je redoublai le pas: ‘Que le diable l'emporte’ me dis-je; et me mis à penser à autre chose. Tout à coup je me dis: ‘Lieutenant Louaut (je m'appele Louaut), tu es un c....; dans un quart d'heure cet homme sera noyé et toute ta vie tu te rappelleras son cri. - C...., c.... dit le parti de la prudence; c'est bientôt dit, et les soixante-sept jours que le rhumatisme m'a retenu au lit l'an passé.... Que le diable l'emporte. Il faut savoir nager quand on est marinier’. Je marchais fort vite vers l'Ecole militaire. Tout

à coup une voix me dit: Lieutenant Louaut, vous êtes un lâche. Ce mot me fit ressauter. ‘Ah ceci est sérieux,’ me dis-je; et je me mis à courir vers la Seine. En arrivant au bord, jeter habit, bottes et pantalon ne fut qu'un mouvement. J'étais le plus heureux des hommes. ‘Non, Louout n'est pas un lâche, non, non’, me disais-je à haute voix. Le fait est que je sauvai l'homme, sans difficulté, qui se noyait sans moi. Je le fis porter dans un lit bien chaud, il reprit bientôt la parole. Alors je commençai à avoir peur pour moi. Je me fis mettre, à mon tour, dans un lit bien chauffé, et je me fis frotter tout le corps avec de l'eau-de-vie et de la flanelle. Mais en vain; tout cela n'a rien fait, le rhumatisme est revenu; à la vérité, pas aigu, comme l'an passé. Je ne suis pas trop malade; le diable, c'est que, personne ne venant me voir, je m'ennuie ferme. Après avoir pensé au mariage, comme je fais lorsque je m'ennuie, je me suis mis à réfléchir sur les motifs qui m'ont fait faire *mon action héroique* comme dit le *Constitutionnel,* qui en a rendu compte. (No. 350, du 16 décembre 1829, 3e page, en haut).

Qu'est-ce qui m'a fait faire ma belle action? car héroïque est trop fort? Ma foi, c'est la peur du mépris; c'est cette voix qui me dit: Lieutenant Louaut, vous êtes un lâche. Ce qui me frappa, c'est que la voix, cette fois-là, ne me tutoyait pas. Vous êtes un lâche. Dès que j'eus compris que je pouvais sauver ce maladroit, cela devint un *devoir* pour moi. Je me serais méprisé moi-même si je ne me fusse pas jeté à l'eau, tout autant que si, à Brienne (en 1814), lorsque mon capitaine me dit: En avant, Louaut monte sur la terrasse, je m'étais amusé à rester en bas. Tel est, monsieur, le récit que vous me demandez ou, comme vous dites, l'analyse, etc., etc., etc.

Justin Louaut.

Je suis philosophe, moi à qui répond le lieutenant Louaut, et ce qui est bien plus fâcheux pour moi, je suis un philosophe de l'école de Cabanis; je fais un livre sur les motifs des actions des hommes, et, comme je ne suis pas éloquent, ni même grand écrivain, ne comptant pas sur mon style, je cherche à rassembler des *faits* pour mon livre. Ayant lu le récit de l'action de M. Louaut, je suis allé le voir. ‘Comment avez-vous fait cela?’ lui ai-je dit. On a lu sa réponse; je n'y ai ôté que quelques fautes de français.

Elle me semble prouver *merveilleusement,* comme dit la nouvelle école, et d'une manière *fort sage,* que le motif des actions humaines c'est tout simplement la *recherche du plaisir* et la *crainte de la douleur.* Il y alongtemps que Virgile a dit: 'Chacun est entraîné par son plaisir.'

> Trahit sua quemque voluptas.

Régulus, en retournant à Carthage, où l'attendaient des supplices horribles, cédait à la crainte de la douleur. Le mépris public dont il eût été l'objet à Rome, s'il y fût resté en violant son serment, était plus pénible pour lui que la mort cruelle qu'il fallait souffrir à Carthage.

Gevoelsleven.

> Dass der Mensch bewusst sei,
> Darauf kommt es überall an.
> *Goethe.*

'Vele zijn de ontzaggelijke dingen maar niets is ontzaggelijker dan de mensch,' luiden de hooge en plechtige woorden van een der dramatische meesters uit de oudheid. De weidsche pracht der natuur overtreffend is het menschelijke genie in staat tot voortbrengselen van onnavolgbare schoonheid door de macht der bezieling, die zich als eeuwige en gloedvolle getuigenis van het persoonlijk leven zelf aan hen mededeelt. Het schijnt als stonden de Goden, door eigen, onverklaarbare beweeg-redenen geleid, hun meest verheven en uitverkoren bezit, hun scheppingskracht, aan sommige bevoorrechten der aarde tijdelijk af. Deze geïnspireerden doen ons onwillekeurig denken aan eene bovennatuurlijke gave, daar hunne werken kennelijk van meer dan menschelijken oorsprong zijn; zij vertegenwoordigen het voor deze wereld onbegrijpelijke achter eene oogenschijnlijk eenvoudige en voor ieder verstaanbare taal. Zoo gaan wonderen bijwijlen in meest sobere gedaante ongemerkt aan ons voorbij. De bezieling van dezen, die zich een doel stellen door de bloote noodzakelijkheid hunner aspiratie naar

het volmaakt-schoone is een wonder, door welks gebeuren in sommige personen zich een kaste vormt, in den grond der zaak verschillend van de overige samenleving. De tot haar behoorenden doen zich niet allen door dezelfde vruchtbaarheid en kunde onmiddellijk als gelijksoortig herkennen, doch worden niettemin door een essentieele, van den aard en de hoeveelheid hunner productie onafhankelijke verwantschap te zamen gehouden. Tot deze elite behooren niet slechts de kunstenaars, welke men door een algemeen vooroordeel vaak uitsluitend tot de beperkte wereld hunner vakgenooten terugbrengt, maar op de meest algemeene wijze zij, die het leven hartstochtelijk aanwenden tot de verwerkelijking eener vooropgezette gedachte. Van af dit standpunt gezien verbroederen zich dichter, staatsman en wereldveroveraar in den gloed eener universeele, eindelooze ambitie. Zij staan tegenover het overige gedeelte der menschheid zooals de geloovige tegenover den scepticus: zij begrijpen of meenen te begrijpen de reden van hun bestaan. Slechts de macht van het idealisme, afgezien van de gesteldheid en zedelijke strekking der menschelijke idealen afzonderlijk, brengt dingen van groote voortreffelijkheid tot stand, in welke de vox humana, den dood van het individu ten spijt, tot de geslachten blijft spreken met onverminderde klem en verstaanbaarheid. Moge de doelbestemming van deze zeldzame geesten in verband met elks bijzonderen aard en aanleg telken male verschillend zijn, ten slotte behooren zij toch allen tot ééne familie, wier uitingen uit één zelfde grondbeginsel zijn af te leiden: de hartstocht van het streven. Wie met dezen hartstocht te werk gaat, zij hij een heilige of een misdadiger, is overtuigd omtrent de plaats waar het hoogste goed gevonden moet worden en dientengevolge als geloovige te prijzen. Zoo Julien Sorel, die moord begaat, zoo Lamiel, de brandstichster.

Een van de eerste kenmerken dezer bezieling is, dat de afgrond tusschen ‘gevoel’ en ‘verstand’, het vruchtbaarste en meest geliefde thema der psychologie, verdwijnt. Zoo lang dergelijke onderscheidingen te maken zijn en door den persoon zelf gemaakt worden, is de staat van het innerlijk leven immer in hooge mate bedenkelijk. Voor groote, beteekenisvolle concepties wordt de geestelijke aandacht in haar volledige extensie vereischt en moeten alle functies tot het uiterste in

volkomen eendracht samengaan. Hierbij vallen in het algemeen twee verschillende arbeidsmethoden waar te nemen. Sommige naturen gaan zeer voorzichtig en empirisch te werk, stukje voor stukje het aanwezige materiaal aan-een-passend tot een ketting van in elkaar grijpende bewijzen. Anderen, meer speculatief aangelegd en vertrouwend op de kracht hunner intuïtie, gaan met geniale sprongen voorwaarts, van meet af aan in contact met de verborgen kern der zaak. Beide types echter houden zich in hunne verbeelding ten allen tijde temperamentvol bezig met het scherp omschreven doeleinde hunner verrichtingen. Zeer nauwkeurig te weten wat men wil is in de eerste plaats noodzakelijk om goed werk te leveren. Door de verschillende bestanddeelen van het oeuvre heen is dan de draad van het bewuste streven immer als betrouwbare gids te volgen, terwijl in het tegenovergestelde geval een fragmentarisch en onsamenhangend aspect de onbevoegdheid des schrijvers onmiddellijk verraadt. Zij, die voorwenden in de meest gecompliceerde menschelijke aangelegenheden blindelings hunnen weg te kunnen vinden en, niet in staat zijnde tot hartstochtelijk werk, hun gevoel ontvankelijk maken voor de geringste gebeurtenissen, geven zich deze averechtsche verfijning slechts een schijn van rijkdom. Zij blijven stil staan bij de duistere instincten omtrent de inrichting van wereld en menschheid welke ieder van ons zijn aangeboren om gedurende het leven geordend en met het stempel der persoonlijkheid voorzien te worden. Blijven met welgevallen stilstaan en laten hun land onbebouwd liggen. Zonder zucht tot exploitatie is het vruchtbaarste bezit waardeloos. Verdienstelijke talenten loopen bij afwezigheid van lust en kracht tot actief optreden veelal op niets uit. Zij bewijzen dat een natuurlijke virtuositeit ons zonder den heiligen geest niet ver vermag te brengen. Het gevaarlijkste echter is de pretentie van hen, die meenen door de macht van hun chaotisch gevoel een wereldaanschouwing van eeuwige waarheid te kunnen geven en daartoe lijdelijke overgave preeken aan de omoties door de onbegrepen dingen bij ons gewekt.

Temeer komt de bedriegelijkheid van het levensysteem dezer zoogenaamde gevoelsmenschen aan het licht, indien men zijne gevolgen in den gebrekkigen groei en slechts gedeeltelijke rijpwording van hun innerlijk wezen nagaat. Daar volgens hunne

geliefkoosde splitsing van ons psychisme in twee uit den aard der zaak overeenigbare beginselen iedere bewuste en van wilskracht gtuigende arbeid als zijnde een uiting van het onvermijdelijk tekortschietende *verstand* principieel verworpen wordt, gebruiken zij de intuitie niet, gelijk de met hoogere bedoeling te gaanden, als springplank om te komen tot een helder en zuiver begrip der dingen, doch trachten haar in den oorspronkelijken staat te bestendigen, terwille harer eigen bekoring. Door ingewikkelde, half-juiste aanduidingen, die bij den argeloozen lezer de vage notie eener onuitgesproken gedachte wekken, krijgt het aldus tot stand gekomene een schijn van diepzinnigheid, dewelke echter tegen een meer kritische kennismaking niet bestand is. Forsche lijnen, die zich reeds bij de eerste ontmoeting in het geheugen prenten als kenschetsend voor een bepaalde individualiteit, zijn hier niet waarneembaar. Het voornaamste, de diepe geestdrift voor een vast ideaal, bij aanwezigheid waarvan ook technisch minder geslaagde voortbrengsels edel en hoogstaand kunnen zijn, ontbreekt volkomen. Door den onzekeren gang van het geestelijk leven verliezen de beste ingevingen hare bestemming. Vaagheid, niet slechts in de uitdrukking doch in de ideeën zelf, schrijft alle producten ten doode op. De troebele formuleering van deze sterk-sensitieve naturen is niet alleen een uiterlijk kenmerk, doch een ongeneeslijke, inwendige ziekte. Onmacht is de eenige oorzaak hunner duisterheid. Onmacht om stap voor stap verder te gaan en zijn bestaan met één hartstocht te vervullen, die alle anderen in zich opneemt; om door een onafgebroken wezens-inspanning in dikwijls troosteloos volharden de aan zich zelf gestelde opgave ten einde te brengen. Wie terstond door de kracht zijner onwillekeurige aanvoeling de organisatie van het heelal wil omvatten, zal slechts onbeholpen stamelen. De indrukken die het leven bij ons wekt, moeten haast werktuigelijk in verband gebracht worden met de realisatie van het enkel-doel. In geniale eenzijdigheid zal zich per slot van rekening het algemeene niettemin openbaren. De bijzondere tendens eener forsche persoonlijkheid is in hare geringste ondervindingen waarneembaar.

De onhartstochtelijk-sensitieven hebben wel-beschouwd in het geheel geene consequente richting, doch blijven stilstaan bij en luisteren naar hunne lichtste aandoeningen, meenend daarin

onmiddellijk datgene te vinden, wat slechts met moeizamen en hardnekkigen arbeid gekocht kan worden. Zij verkondigen de superioriteit van het gevoel als direkte openbaring uit hooger spheren boven het door menschengeest veroverde, vergetend, dat men bij passieve aanvaarding zijner verwarde en half bewuste impressie de duidelijke bedoeling des levens uit het oog dreigt te verliezen.

De averechtsche handelwijze van boven-genoemde, machtelooze naturen behoort tot de meest voorkomende vormen van continueel en onopzettelijk zelfbedrog. De veronderstelling, dat een dergelijke gebrekkigheid eigen zou zijn aan het gevoelsleven van Stendhal, den leermeester der meedoogenloos-doordringende zelf-analyse en heldere doel-bewustheid, schijnt bij den eersten aanblik verre van waarschijnlijk. Hoe zou de rustelooze apostel der wilskracht zich kunnen vereenigen met een levensopvatting, die stagnatie van den geest in vage emoties als noodzakelijk gevolg medebrengt?

Niettemin blijkt uit sommige zijner uitingen een duidelijk-bespeurbare neiging naar de zoo juist op haar onvoordeeligst omschreven praktijken. Hiermede zij niet gezegd, dat de gloed en exactheid zijner verbeelding, de meest op den voorgrond tredende hoedanigheden van het nooit volprezen werk ‘Le rouge et le noir’, bij een meer intieme en volledige kennismaking hunne waarde verliezen: de diepe voortreffelijkheid van dezen roman blijft altijd onaanvechtbaar. Echter heeft de persoon des schrijvers achter de schermen van het tooneel, waarop in de tot dusver toegejuichte vertooning in den mond van verscheiden spelers energie en hartstocht als eenige levens-principes geloofd werden, een overwacht en verrassend aspect.

Zijn ontvankelijkheid voor indrukken dier weekelijke en onvruchtbare soort door onvitale overgevoeligen zoo zeer aangeprezen, blijkt van nature ver te zijn gevorderd. Zoo kan de geestelijke vader van Julien Sorel uitweiden over zijne meest duistere en onbestemde sensaties in een trant van nadruk en welgevallen, door welken de overmatige belangstelling voor dergelijke oppervlakkige stemmingen in hare onaangenaamste consequenties aan het licht komt. Een zijner meest voorkomende uitspraken ter rechtvaardiging dezer bedenkelijke tegen zijn overigens spotzuchtig en kritisch

karakter vreemd-afstekende gevoels-verzonkenheid, geeft zijne overtuiging te kennen in deze uiterst subjectieve aangelegenheden slechts door weinigen begrepen te zullen worden: de ‘âmes séches’ zullen hem niet verstaan. Tu trouveras dans le monde, ma chère petite - schreef hij aan Pauline Beyle - beaucoup d'âmes sèches; ces gens là n'ont jamais en dans leur vie un moment de tristesse, de cette tristesse onctueuse que nous éprouvons souvent.....

Met verdorde zielen leven er inderdaad zeer velen, die op grond hunner alzijdige wetenschap bij het publiek doorgaan voor bevoegde beoordeelaars hunner produceerende mede-menschen. Het kwaad en de verwarring door hen gesticht, de maatschappelijk erkenden en in het openbaar geprezenen, is groot en hardnekkig. Hun willekeurige appreciatie wordt door niet-wetende buitenstaanders afgewacht en gretig nagepraat, wordt verbreid in steeds wijdere kringen en legt zich eindelijk als schier onuitroeibaar vooroordeel vast in het hart der menigte. De nauwkeurigste kennis der feiten zonder intuïtie voor hunne eigenlijke beteekenis blijft immer waardelooze geleerdheid. Met den steeds snelleren vooruitgang der techniek doet zich meer en meer de verderfelijke omstandigheid voor, dat toonaangevende critici de geringste bijzonderheden en complicaties van een vak overzien zonder zijne beginselen en strekking werkelijk aan te voelen. Dat Stendhal zich kant tegen hen bij haast iedere gelegenheid eener persoonlijke speculatie is een daad van gerechtvaardigde zelf-verdediging: zij behooren tot de gevaarlijkste vijanden van groot en grondig talent. Overtuigd van den superieuren aard hunner phantasielooze scherpzinnigheid en nuchtere zaken-kennis matigen zij zich het recht aan een oordeel te vellen over het werk, door anders-aangelegden tot stand gebracht. Beide kasten, de verstandelijken en sensitieven, kenmerken zich door één zelfde gebrek: de verslapping van hun innerlijk wezen, in welks werkzaamheid de krachten over twee gebieden verdeeld zijn, terwijl de energie hun ontbreekt, om zich volledig op één doeleinde te concentreeren. Zij ontdekken zonder uitzondering elkaars minderwaardigheid: de toekenningen ‘cerebraal’ en ‘overgevoelig’ worden tusschen hen uitgewisseld.

Het groote kunstenaarsschap gaat buiten deze polemiek om zijne eigen paden.

Wanneer Stendhal dus kennelijk met kritiek-afwerende bedoelingen spreekt over de ‘âmes sèches’, die den rijkdom van zijn gevoel niet kunnen zien, neemt hij eveneens aan deze polemiek deel en wijkt af van de paden van het groote kunstenaarsschap. De reeds genoemde, inwendige scheiding heeft zich dan onherroepelijk bij hem voltrokken en de macht der bezieling, die hem in zijne betere oogenblikken meesleept, is gebroken. Moge hij uitvoerige en subtiele uiteenzettingen geven over het artistieke en schoone eener sterk-emotionabele natuur, met al deze woorden valt toch niet te wrikken aan het feit, dat stagneerend gevoel een uiting is van zwakte en doelsverduistering. Het genie doet zich slechts gelden in hartstochtelijke bewogenheid. Bij gebrek aan deze blijven twee mogelijkheden over: verdorring of sentimentaliteit, beiden de afwezigheid van het echte bewijzend. De elkaar zoo heftig beschuldigende partijen, de door hun aard en aanleg onvereenigbare typen gaan per slot van rekening onder dezelfde kwaal gebukt. Stendhal, heftig te velde trekkend tegen de ziels-verdorden heeft kiemen tot sentimentaliteit in zich, die op sommige plaatsen van zijn oeuvre zelfs welig zijn opgeschoten. Op deze plaatsen loochent hij zijne eigen grootheid. Er zijn wellicht geen psychische verschijnselen, die zoo tegen de beginselen der hooge kunst indruischen als een sentimenteele gemoedstoestand. Brutale gevoelloosheid begeeft zich uit den aard der zaak op een essentieel ander terrein en kan derhalve niet gezegd worden een voor de kunst bepaald verderfelijke strekking te dragen. De sentimenteel-aangelegden daarentegen hebben ten alle tijde gedacht groote kunstenaars te zijn. Ten einde op dezen weg tot resultaten te komen kweeken zij hunne neiging om zich over zich zelve en de gansche wereld te verteederen onwillekeurig aan: het verbeeldingsleven wordt opgeschroefd en onnatuurlijk. Geestelijke stilstand is het onvermijdelijk gevolg dezer gedragswijze.

Om een voorbeeld te geven van deze psychose, in het algemeen zoo gevaarlijk voor een kunstenaar en vooral zoo verrassend bij een gelijk Stendhal zij de volgende plaats uit zijne briefwisseling met Pauline Beyle nog overgenomen:

Une chose fait naître le grand génie, c'est la melancholie. Une âme grande et qui *conçoit* les jouissances célestes se les figure dans la vie, et les soutaite ensuite lorsqu'elle voit qu'elles n'y sont pas; c'est à dire que les âmes froides et sèches qui sont en

immense majorite ne peuvent ni sentir ses transports ni les lui rendre; elle se croit malheureuse et se dit à elle-meme: 'Je méritais mieux.' Et les douces larmes de la mélancholie lui viennent aux jux. Alors ses jouissances acquièrent un charme de plus par le regret de ne pouvoir les trouver; on se les détaille pour se consoler, et par là, on devient capable de les peindre. Voilà par où ont passé Jean Jasques, Racine, Shakespeare, Virgile etc. etc. et tous les grands génies *sensibles.*

De toon en strekking van deze opmerkelijke woorden door den nog jongen schrijver met haast onwillekeurige geestdrift aan het papier toevertrouwd in een oogenblik van onbekommerden gedachtengang zouden tevergeefs in de meesterlijke voortbrengsels zijner latere periode gezocht worden. Zij zouden zeker een eigenaardigen, onverwachten klank hebben in den mond van Julien Sorel, die toch de hoofdtrekken van Stendhal's individualiteit zoo scherp weergeeft. 'Les grands génies sensibles.....' waartoe vertroebelt hij de heldere beteekenis zijner uitdrukking door de restrictie van dit vage bijvoegsel, zoo niet om een heimelijke verwantschap te kennen te geven met de door het laatste woord bedoelde naturen? Hij richt met welgevallen de aandacht op het hooge voorrecht eener verfijnde sentiments-ontvankelijkheid en wenscht dit vermogen te doen gelden als een eigenschap, inhaerent aan het genie. In de geheele uiting spreekt een nauw-bespeurbare geest van eigengerechtigheid; zij is een ondubbelzinnig kenmerk van den opgeschroefden gevoelsstaat door misplaatste verteedering over zich zelve teweeggebracht. Zacht gevangen in de zeldzame bekoring harer ontroeringen wordt de ziel te meer doordrongen van het vleiende besef zich door een verheven en kostbare gesteldheid te onderscheiden van de middelmaat. Overtuigd een rijkdom in haar binnenst besloten te houden, die door niemand volledig omschreven kan worden, meent zij krachtens bevoorrechting van hooger hand tot de elite dezer aarde te behooren. Het blijkt uit dergelijke ontboezemingen van onbestemde weekelijkheid duidelijk, dat ook de groote Stendhal zich bijwijlen prijsgeeft aan het kwaad dezer ziekelijke zelf-overschatting. Hij wekt hiermede vermoedens omtrent het wezen zijner kunst en den aard van zijn persoon, die een lezer, onbekend met de rest van het oeuvre, op een dwaalspoor zouden brengen.

Hoe schril-contrasteerend en schijnbaar onverzoenlijk staan deze twee beginselen tegenover elkaar: sentimentaliteit en wilskracht. Toch moeten zij hier beide als wezenstrekken aanvaard worden. Tot in de diepste lagen zijner persoonlijkheid zijn beide grondsoorten naast elkaar te vinden.

Bij eenzijdige en overmatige contemplatie van den onbetwistbaar-gebrekkigen staat der aardsche dingen als resultaat van het streven-naar-schoonheid, gedurende zoovele eeuwen door ieder geniaal sterveling opnieuw in twijfelloos vertrouwen aanvaard als getuigenis van goddelijke inspiratie, zou de ontmoedigende gevolgtrekking te maken zijn, dat de kracht van het menschelijk genie, in abstracto weliswaar onmiskenbaar en ontzaggelijk, voor eeuwig veroordeeld is schipbreuk te lijden in de chaotische werkelijkheid. Zoo de noodzaak eener fatale en van hier uit onveranderbare beschikking alle kans op toekomstige verbetering schijnt uit te sluiten, breidt het aanvankelijk schuchtere sceptische zich uit tot de moede verslagenheid, de onbegrensde wereldsmart, gelijk deze zich in Hamlet of Werther gemanifesteerd heeft. Door sommige personen van buitensporige fijnzinnigheid wordt het ontoereikende der huidige toestanden te meer gevoeld, omdat de behoeften hunner ziel, als ware zij oorspronkelijk van beter huize, ver boven de mogelijkheid hunner wereld uitreiken. Werkeloos en geringschattend staren zij toe op het maatschappelijk bedrijf in de a priori aanvaarde overtuiging, dat al deze pogingen gedoemd zijn de onvolkomenheid der menschelijke instellingen slechts van aanzien te doen veranderen, zonder in den diepsten aard der zaak eenige wijziging aan te brengen.

Tegenover de lijdelijke en troostelooze droefenis door den jongen Stendhal op bovengenoemde en nog andere plaatsen met nadruk als superieure geestes-uiting aangeprezen, steekt zeer opvallend af de verwoede levensactiviteit door hem in het weergalooze Julien-type verheerlijkt. Zoo ooit de aspiratie naar een bezit van meer en blijvender waarde dan de hier oogenblikkelijk bereikbare genietingen zich hardnekkig en consequent in een heeft doen gelden, kan dit zonder twijfel gezegd worden van den nimmer strevens-moeden Julien. Hij behoort bij uitnemendheid thuis in den kring diergenen, die de bevredigende moraliteitsbegrippen der menigte als inhoudslooze en onbruikbare conventies

met recht terzijde stellen, ten einde op eigen autoriteit een passender en doeltreffender levenssysteem op te bouwen. Deze schaarsche en voortreffelijke geesten vervangen de gangbare maatschappelijke opvattingen door een arbitraire zedeleer. Hoe de maatschappij op de eigengerechtigheid eener zoodanige daad pleegt te reageeren, zij thans daargelaten. Hun stoutmoedig initiatief getuigt, ondanks de van uit sociaal oogpunt niet te dulden consequenties, van onweerlegbare zielsgrootheid.

Onder de onafhankelijke personen, die aan de pogingen der argelooze gemeenschap in de meer sceptische beoordeeling van hunnen vrijen geest geloof noch waarde hechten, moet dientengevolge steeds deze onderscheid0ing gemaakt worden tusschen actieven en passieven: imperialisme of wereldsmart. Om de uitingen van Stendhal naar waarde te bepalen is het van overwegend belang de mogelijkheid dezer twee verschillende houdingen van den buiten-maatschappelijke immer in het oog te houden.

De zin der menschelijike geestesbegaafdheid en werkkracht, mogen zij aan sommige uitverkoren genieën klaarblijkelijk zijn gegeven tot voortbrenging van onwederlegbare en onvergankelijke schoonheid, moet begrijpelijkerwijze hoogst problematisch zijn voor wie de mogelijkheid tot realisatie zijner meest elementaire behoeften met deze middelen bij voorbaat ontkent. Zoo is het lot der gevoels-sceptici, om door aangeboren en onuitroeibaren twijfel aan al deze dingen nooit een krachtvol en in-zich-zelf besloten leven te kunnen leiden. Bij uitstek voor een, die zich bestemd waant voor een hoogeren staat dan de ons hier toebedeelde, is vooropgezet en ongemotiveerd geloof in de vervulbaarheid zijner idealen *door eigen werkzaamheid* onontbeerlijk. Bij vertwijfeling aan zich zelf, aan de macht zijner bezieling zijn de door Stendhal zoo warm geprezen tranen van verlangen gelijk een onuitgesproken bekentenis van de onmacht, die in haast iederen vorm van pessimisme verholen is. Ten onrechte legt hij het kenmerk van geestelijke superioriteit in het bloote heimwee naar-omhoog zonder de noodzakelijkheid te stipuleeren eener scherp-omschreven *roeping,* door welke het heimwee zich anschouwelijk openbaart in een reeks van hartstochtelijke handelingen. Zoo wij de hooge vlucht onzer onuitsprekelijke aspiratie slechts lijdelijk en hopeloos nastaren in die lethargische half-bewustheid, die de ‘zoete tranen

der melancholie' doet opwellen, zal het leven der ziel eer in stomme smart versterven dan rijp worden voor gesublimeerde uitdrukking in woord of daad.

Wellicht is weemoed het lieflijkste en meest verleidelijke der geschenken, die het barmhartige leven zelf den menschen als vertroosting aanbiedt voor de vele en droeve teleurstellingen die er onvermijdelijk aan verbonden zijn. Hij is voor hen, die door de obsessie van een mislukt bestaan gepijningd worden, als een zacht bed waarop, in half-sluimerend bewustzijn van de gebeurde dingen, nog een schijn van rust en resignatie mogelijk is. Door zijne diep-doordringende betoovering wordt de folterende sensatie van onbevredigdheid getemperd. De verbeeldingsvoorstelling voorziet alsdan op bedriegelijke wijze in het te kort der werkelijkheid. Zonder aan de nog immer overblijvende mogelijkheid eener reëele verbetering te denken, tot vruchtbare activiteit niet meer in staat, vleit zich de weemoedige in de hem streelende schoonheid der dingen, zooals zij hadden kunnen zijn, indien alles anders geloopen ware. Deze vizie wekt gelijktijdig smart en behagen, bevredigt ondanks de herinnering aan het falen. Zij, stelt ons die dingen in de phantasie als werkelijk voor, waar wij in de werkelijkheid reeds van af zagen. Immers, Stendhal verklaarde zelf, 'dat een mensch slaagt, zoo hij dit vurig en aanhoudend wil.'

Zijn eigen woorden hier toepassend komen wij dus tot de gevolgtrekking, dat weemoed en sentimentaliteit - gelijk ook reeds door alle uitingen werd aangeduid - verschijnselen zijn van diep-inwendige willoosheid.

De door Stenhal in een zijner schoonste creaties geheiligde wilsheroiek blijkt aldus niets anders te zijn dan de intellectueele tegenhanger zijner sentimenteele wils-verslapping.

Droomen door Hélène Swarth.

I

Ik wist: ik was in Mei van huis gegaan
En 'k zag verwonderd alle boomen bruin.
't Zand lag bestrooid met donker glanzend puin
Van 't hoog gewelf der plechtige oude laan.
Aan d'einder blondde een golvenlijn van duin.

Plots, toovermooi, als blijde lentewaan
In droeven herfst, zag ik een meidoorn staan
In blanken bloei, zichzelf een wondertuin.

En angstbevangen vroeg ik: - ‘Is 't geen Mei?’
- ‘Neen, 't is November’, sprak een stem. Ik vroeg:
- ‘Versliep ik héél den zomer? is voorbij
Het feest van bloei en zang?’ En weenend sloeg
Ik de armen rond den meidoorn, die voor mij
Met duizend doornen duizend bloemen droeg.

II

Toen lag ik in een hooge tempelzaal,
Waar uit den koepel vreemd helgouden licht
Verblindend stroomde over mijn aangezicht.
En 'k hoorde een stem doch zag geen mond. De taal
Verstond ik. Trillend had ik me opgericht;
Verlammend sloeg mij neer een gouden straal.
Als paarlen in een kristallijnen schaal
Vielen de woorden. - 't Leek mij godsgericht.

- ‘Nu worden àlle raadselen van aard
En hemel opgelost. ‘En bevend bleef
Ik luistren. Zou ten lest wat levenslang
Mijn ziel met vrees en twijfel heeft verzwaard
Ik weten? Zal ik 't wezen, blij en bang,
Die aan de menschen 't goddlijk antwoord geef?

III

Toen rende ik door een donkere enge poort,
Tot 'k me op een leeg en zwijgend plein bevond.
Een kring van blanke marmerbeelden stond
In ijswit maanlicht. - Dreigend onheilsoord
Leek mij dat plein. 'k Wou vluchten, onmacht bond
Mijn zware voeten en ik kòn niet voort.

Uit d'open angstmond klonk geen roep, geen woord.
Plots, op hun voetstuk, draaiden langzaam rond
Die beelden alle en staarden koud mij aan
Met àl hun blinde marmeroogen. Wreed
In 't nachtblauw grijnsde marmerwit de maan.
En traag en plechtig rond mij nader schreed
Die kring van beelden.

'k Zal door u vergaan,
O marmerbeelden van mijn levensleed!

Laatste wil door Hein Boeken.

Tot Zijl, den Beeldhouwer.

Nu zet mij, Zijl, daar ergens op een hoek
Van 't woud, waar blauw verschemeren de heien,
En op zoo'n punt, waarheen veel wegen leien,
Zoo dat de blik, van wie verdoolden, zoek'

Mijn blik, waarmede ik, starend staande, zoek
Hoe ginds in verre wemeling aan wijen
Zichts-einder nimfjens, mij niet achtend, reien;
En hoogstens dekk' mijn lendenen een doek.

En Eene doe zich zachtkens aan mij vlijen,
Die ver eens zocht een veiligere rust
Dan ik haar kon in lievende'arm bereien;
En 't minne-goodjen, moeders oogenlust,
Maak' vol de trits, door 't wreed lot nu gescheien,
Dan saam omstormd, door 't luwtje zacht gekust.

1 Sept. Noordwijk aan Zee.

Hoe kwam de nacht over de zee door Hein Boeken.

I

In 't edelste gezelschap van de zee,
De wolken werd door ons de komst gewacht
Van wie ik wist dat komen moest: de Nacht.
Maar 't was àl licht dat mij haar beiden deê.

Zijn 't niet de lichte streepen over 't wee
Der hulpelooze, die naar ruste smacht,
Die nedervallend in één lange klacht
Haar tranen slurpt - o bange, bange zee?

Zijn 't niet de witte vouwen van 't gordijn
En plooien, voor het donkrend Oost getrokken,
Waar ligt de doode Dag na stervens-nood?

En als Zij komt, 't is niet uw nacht, o Dood.
Zelfs zoo zij school achter haar donkre lokken,
Wij wéten 't licht van harer oogen schijn.

1 September. Noordwijk aan Zee.

II

Wit en donker-blauw, zóó was geschapen
De zee, die 's nachts blijft brommen, niet gaat slapen;
Wit de golven, vallend dicht aan 't strand,
Donker-blauw de strak-gespannen rand,
Die aan 't al een einde schijnt te maken,
Maar waar-over 't achter-licht blijft waken
Van den dag, die weer den nacht ont-ijlt
En nu over andre landen wijlt,
Andre zeeën, die in uchtend-schuim
Joelend spelen naar heur dartel-luim.

4 September.

Verzen door A.G. van Hamel.

Van dood en zonde.

I

Gij hebt den dood mij in het hart gelegd.
De tuin is dor waarlangs mijn oogen schouwen
Tot horizonten die in mist vergrauwen
Met takken voor ze, als kruisen opgerecht,

Schamele kruisen van vergooide graven,
Warrig dooreen. Geen mensch die daar ooit weent,
Geen smart die dood met leven er vereent
Om nog te grijpen naar wie de aard begaven.

Schijn is het, Heer, als ik om dooden roep,
Want waar niets leefde kan geen leven vluchten -
Schijn voor mijn zucht naar klinkende geruchten,
Of hier eens speelde een witte kindertroep,

Meiskes als bloemen met de rosse strengen
Om 't hoofd geknoopt of warlend in den wind....
Zwart zijn de takken en de luchten blind,
De poorten toe die licht en winden brengen.

Nooit was het anders sinds den eersten dag
Dat ik geen kind meer zijn mocht. Bei mijn oogen
Verstiet ik, boden van een voozen logen
Dien ze eens, nog speelgoed, toonden mij als lach.

Lachen en speelgoed zijn me toen ontgleden
En nooit gekeerd. Spiegels van diepen dood
In 't eigen hart zijn oogen mij, en 'k vlood
Hun glansing of 'k een zonde had beleden.

Want zonde, Heer, is al wat Gij niet wilt,
Alles wat valsch, onzeker is en donker,
Wat kracht zuigt uit onzalig ooggeflonker,
Maar meer dan al: de dood die 't bloed verkilt.

Dien zag ik in mijn hart. - Of 'k breek de glazen,
Ze heelen toch, en spiegelen te meer.
Zoo staar 'k den tuin in, en in 't brandend zeer
Van eindeloozen dood voel 'k mij verdwazen.

II

Door vele nevels steeg ik naar den top
En snoof de longen vol van morgenijlte.
Weg was de grond onder vlug wolkgezeilte,
En rots en sneeuwvlak zonden zich volop.

Alleen te zijn is dan een zoet geluk;
Zon lucht en aarde eigen goed te weten,
Naar de eeuwigheid alleen zichzelf te meten,
En 't leven méér te voelen dan een nuk.

Toch is 't van grooter vreugd maar 't schamel beeld,
Dat kweekt voor 't zwak geloof een stil vertrouwen
Als oude dingen in het brein opbouwen:
In 't leven buiten groeit een rijker teelt....

Wereld van zon en blijde helderheid,
Mij heugt de dag toen 'k u voor 't eerst vermoedde:
Mijn keel was toegesnoerd, mijn lichaam bloedde,
Eerst toen verstond 'k hoe vreugd uit leed gedijt,

Hoe ieder ding een beeld van beters is
Voor al wie leert te zien en te gelooven.
Moedwillig zie ik menschen lichten dooven,
In diepten leven, sluipend naar den gis, -

Maar hooger staat elk ding in vurig rood
Of in den gelen gloed van louter liefde;
Ik was het zelf die ook die nevels kliefde
En stralend zag het leven in den dood.

Daar is geen dood: de schuwe wolkenschim
Die schuift door 't dal en 't stijgend denken breidelt,
Schiet weg voor 't licht, vervluchtigt en verijdelt,
En zeilt als liefste lichtglans naar de kim.

Ik zie hem stralen voor mijn blijde ziel.
Dat God den dood ooit wilde is dwaze leugen.
Geen ding of 't groeit tot leven en verheugen,
Geheven hooger naar het dieper viel.

Heil nu, mijn zwaar gemoed. Hoor weer het lied
Dat zon en lucht en aarde voor u zingen:
Koester uw beelden en herinneringen
En lees eruit het goed dat nooit vervliet.

Bewaar den dood ook dien gij in u waant:
Wie zag ooit zooals gij hem 't licht omgloren?
Zijn smart, zijn schaduw blijft u onverloren
Als eens de geest daardoor zijn koersen baant.

Want ik geloof dat God mij heeft gewild
In alles wat ik ben, op dood en leven:
En als nog soms mijn trage leden beven,
Toch straalt het licht dat al mijn vreezen stilt.

III

Zoeter dan al is de stilte
Die door den tragen avond vaart,
Als alles slaapt in maneklaart,
Droomend van bladergerilte.

't Zoekend gepeins staat verwezen,
En vindt zijn oude wegen niet
Nu het de verten tegenziet,
Ruimten uit ruimten gerezen.

Diep uit het roereloos donker
Zeilt toe het stil geheimenis
Dat voor geen mensch te rijmen is,
Stralend uit sterrengeflonker.

Lief is zijn lach voor de geesten,
Die huiverend te wachten staan,
Wanen de uren zachter gaan,
Uren van innige feesten.

Nachtbloem is 't hart dat zich opent,
Klaar is zijn gloed in blijden schijn
Die doet zijn gronden wijder zijn,
Rondom tot feller vuur nopend.

Open zijn, menschen, is weten:
Weet dat gij niet verstooten zijt,
Dat God niet is geslotenheid,
Noch dat ooit iets werd versmeten.

Ziet dan het licht voor uw oogen:
Als ge de volle weelde vat
Die God u te verbeelden had,
Is groot, o mensch, uw vermogen.

Groot is uw ziel als de zalen
Van 't grenzenlooze hemeldom,
Dat om onze aarde wemelt om,
Snoerend zijn ruimte in opalen.

Duik met uw blankheid in 't wijde,
Voel van uw lijf de heerlijkheid,
Van elk lid de begeerlijkheid,
Zwelg in den lust ook van lijden.

Eens zijt ge dronken van leven:
Dan denk als ge eindlijk sterven moet,
Dat God u 't goede derven doet
Om beters u weer te geven.

Dood in het hart schijnt de dorte,
Maar het leven laait voor wie wijzer is,
En 't hoogst heft de verrijzenis
Wien God het diepste stortte.

IV

Wat harten bindt is de gefloerste stem
Van dingen die verzwegen blijven,
Nimmer tot woorden groeien, en wier klem
Drukt diep in menschenlijven.

Van niets is 't wezen in luidruchtigheid,
De schijn verbleekt in veege akkoorden,
Uit wier diep donker stille kracht gedijt,
Die nacht noch dood versmoorden.

Want iedre bloem is maar een korte bloei,
Een lichtwenk in een reeks van nachten, -
De kiem verbindt door rusteloozen groei
Geslachten aan geslachten.

Zoo is ook 't geen ons eeuwig leven geeft:
Wat stil de harten klinkt tesamen,
Wat in geen mensch begin of einde heeft,
Wat maat nooit kon omvamen,

Wat enkel na veel leed het hart begrijpt,
Wat overmoed niet uit kan stooten,
Wat dag na dag met sterker klemming nijpt
Om 't levend vleesch te ontblooten:

De zonde is de kiem der menschenziel,
De klok die voorttikt in mijn kamer,
En of elk leven 't slaaploos hart ontviel,
Niets smoort het staag gehamer.

De menschen zijn in zonde aaneengesnoerd,
Zij geeft ons samen 't warme schuilen,
Als storm de buien door de ruimten voert,
Van kou de kindren huilen.

De kracht tot overwinnen vloeit uit haar,
Gods kracht en zekerst liefdeteeken,
Eens komt, wordt ons de bange last te zwaar,
Uit haar nieuw leven breken.

De zonde is de eeuwge barensnood,
De onzekerheid van 't ongeboorne,
De lust van 't leven in het vreezen van den dood,
Het licht van 't onverloorne.

Voel hoe uit zonde voller leven zwelt
Voor wie zijn dracht ten eind durft dragen.
Uit vechten en verzoeking groeit de held,
Het liefst geluk is wagen.

De schaamte is slecht en een ontkenning Gods,
Durf zonde zegen en dood leven noemen!
Wees blij met strijden, op verwinnen trotsch,
Rijg 't leven als een snoer van bloemen.

V

Het kan zoo eenzaam op dees wereld zijn
Van nieuwe stemmen die rondom me waren,
Vreemde gezichten; vurig schrijnt de pijn
En 'k voel mijn oogen in het wijde staren.

Alles schijnt als in kouden winternacht
De sterren: strak en groot en zonder weemoed;
't Ontstelde hart smoort wat het aarzlend dacht,
Verstaat der voeten harden klop in deemoed.

't Zijn vreemde talen die ik om me hoor,
Vijandig zijn de menschen, koud hun adem,
En 'k snik in stilte als een die 't al verloor
En 't brein verdwijnen ziet in grijzen wadem.

O liefste zegen van stille eenzaamheid,
Troostlooze tranen van verworpen uren,
Waarin elk denken in het donker glijdt,
In wanhoop verder zonder kracht tot sturen,

Zonder vertragen en in matte vaart
Langs ongeweten diepte! In zwarte leegte,
Het laatste wat het weenend hart ontwaart,
Voelt het de schrijning van zijn eigen veegte.

Zich hol te weten als een late vrucht,
Die nimmer rijpte, en onrijp uitgevreten,
De komst van 't volle oogstgetijde ducht,
Waardeloos pluksel, d'eersten dag versmeten,

Dat is de zegen die de liefste is:
Geschonden zijn, te liggen ijl en open,
Gewond te schreeuwen van benauwenis.....
En met dien schreeuw het licht te zien van hopen.

Rijk genot van de stem die roepen kan
Met klaarte die door ieder donker waadde!
Eén enkle vlucht geluids verslaat den ban:
Dan straalt de glansing op van Gods genade.

Roep, hart, al luider met den sterken klank
Die uit u zwelt. Muziek van volle koren
Groeit uit uw angstkreet.... en het zwart wordt blank,
Licht zijn de dingen als nog nooit te voren.

In doodsangst heb 'k de kracht der stem verstaan,
Met machteloozen schreeuw riep ik om redding....
Toen bleek dood leven, en de zonde waan,
Want iedre sprank vindt eens de breede bedding.

Niets gaat verloren dan de ijle schim
Van beelden der verwilderde gedachten.
Hoe zwarter nacht, hoe rosser brandt de kim,
Uit dood ontstijgen 's levens rijkste krachten.

Wie ben ik, Heer, dat ik het diepste zonk
Om uit mijn hel Uw hemel te beseffen?
Eeuwig brandt in mijn hart Uw vuurge vonk,
En 'k zie zich langzaam aan zijn straling heffen.

Maria Magdalena tot Jezus door J.L. Walch

O God der wereld, Die mij gadeslaat,
Die met zóó zachten blik mij begenadigt
dat heel mijn hart vervloeit, - o zoete Jezus,
hoe heft Gij mij uit al mijn schaamlen nood!
Ja, zoud' ik haast niet al mijn zwarte zonden
beminnen gaan - zoo 'k nog iets anders kon
bedenken dan Uw hooge heerlijkheid.....
mijn zonden, die zoo ver mij van U bonden;
die als een wade omwoeien mij met duisternis,
als vleermuisvlerken, vol van nacht en afschuw.....
Want zoo veel als die werden vreeslijker,
zoo veel waart Gij genadenrijker.....
O! 't is zoet,
om onverdiend, zóó als een kind het krijgt,
dit alles enkel maar uit d'overvloed
van Uwe liefde te ontvangen. Niets,
niets te verdienen - naakt en arm te zijn,
en dan dien blik van U op mij te voelen,
die als een mantel is van gouden licht;
en aan Uw hart mijn hoofd te bergen mogen -
Ik dank, ik dank U.....

Assisi, Mei 1920.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(*Opstandige Liederen* van A. van Collem, A. Roland Holst *Voorbij de Wegen.* Beide bij C. A. J. van Dishoeck te Bussum. Van Deventer over Euripides).

Al zullen deze verzen, meen ik, vooral zijn geschreven ten gerieve van opstandige geesten uit de arbeidersklasse - aangenomen dat lieden, die palen in den grond heien, op aambeelden hameren of met lichter handwerk hun dagelijksch brood verdienen, zich in hun vrije uurtjes willen bezighouden met het lezen van veelal bladzijden lange dichtproeven - toch erken ik gaarne dat Van Collem's bundel zich ook door meer ontwikkelden met een vriendlijk soort van genoegen lezen laten kan. Want de dichter meent blijkbaar ernstig wat hij zegt, en al vloeien zijn verzen niet overal even goed-verzorgd, zij komen spontaan uit hem, en dat doet altijd prettig aan.

Hij lijkt niet zoozeer te zijn wat men een ontwikkeld literator noemt. Misschien hebben zijn gewone bezigheden, of zijn heel ergens anders heen, als naar de literatuur, uitgaande lektuur hem belet, om zich in de fijnheden der dichterlijke verstechniek te oefenen: maar wat doet dat er eigenlijk toe, in zijn bijzonder geval? Hij is met een echten aanleg geboren, en toen dus, door zijn ondervindingen waarschijnlijk, en de gesprekken, die hij had gehouden, en de sprekers, die hij had aangehoord, zijn ‘binnenste gemoed’ was volgeloopen, is hij een sterke neiging gaan voelen, om wat hij in zich zingen hoorde op 't papier te werpen, en voldeed hij daaraan. Nu kan men dit opperbést vinden, want de schrijfkunst is vrij, en ieder mag dus zooveel verzen laten drukken, als hij

kans heeft, indien hij maar binnen de perken der zedelijke of godsdienstige betamelijkheid blijft, en dus niemand hindert, die anders denkt. Doch bij een lyriek als deze, die aan wil vuren tot actie, en de wereld een ander aanzien want een zeer van de onze verschillende maatschappelijke inrichting poogt te doen krijgen, kan de inzichtige lezer zich ook afvragen, niet of het geoorloofd is om zoo te dichten, - want och, deze liederen hebben te weinig inslaande kracht, om aan bommen, dus aan iets maatschappelijk-gevaarlijks, te doen denken - maar wel, of er in deze, in elk geval, praktisch-bedoelde uitingen eenigerlei redelijkheid te konstateeren valt. En dan moet mij de oprechte bekentenis van het hart, dat er in deze liederen een fondamenteele onjuistheid schuilt, die alleen daaraan is te wijten, dat de dichter, in zijn lyrische bevangenheid de wereld een beetje anders ziet, als deze werkelijk is. Hij verwart, zonder het te weten, want door zijn lektuur van buitenlandsche geschriften, waarvan zijn hersenen propvol zitten, daartoe gesuggereerd waarschijnlijk, de toestanden van het nu verdwenene czaristische Rusland met die van zijn eigen vaderland. Op zijn lyrische voorstellingen afgaande, zou een niet-intelligent mensch den indruk kunnen krijgen dat de minder-ontwikkelde massa, ofschoon zij een volksuniversiteit, ouderdomsverzekering, algemeen stemrecht, achturigen werkdag etc. verkreeg en blijkens de staatjes in de courant gepubliceerd, vaak loonen geniet, waar een hartelijke gelukwensch bij kan passen, dat die breede verzameling zwoegersmet-de-knuisten, zeg ik, een troep martelaren moet heeten, die naar vrijheid, en naar brood, ja, haast naar adem snakt. De goede Van Collem, in zijn dichterlijke naieveteit verstrikt, blijft zich verbeelden dat de arbeiders gebrek lijden, ook al verdienen zij *dubbel* zooveel loon in de *helft* van het aantal uren, dat een naamhebbend literator te werken heeft, om te bestaan.

En daarom moet er revolutie komen, en zal er revolutie zijn, zingt hij op soms waarlijk-meeslepende wijze en met beminnelijk-vasten nadruk, want in zijn geestdriftig zich gaan laten vergeet hij, dat al worden er overal, in de hoogere zoo goed als in de lagere standen, luiaards gevonden en louter-animale niets-doeners die, als kindren, bij manier van spreken, niets anders weten als met hun eigen grooten teen te spelen, de meerderheid der menschen toch, in alle klassen der maatschappij, wel degelijk haar best

doet, om iets praktisch te verrichten, iets tot stand te brengen, daar het leven hun anders een eentonige leegte lijken zou.

Intellekt en werkkracht is er overal, en nu kan men wel door een revolutie, de eene, de meer fijne en geestelijke helft dier werkkracht buiten de deur zetten. Maar of de wereld daardoor verder zou komen, blijft toch, om het kalm-schertsend te zeggen, zeer de vraag: of men zou dan moeten aannemen, dat kennis en inzicht en geestelijke werkkracht minder voor de wereld waard zijn, dan ijzerharde spieren plus een nagepraat theorietje, dat als elk theorietje natuurlijk half juist zal blijken en half fout in des levens praktijk; of dat, met voorbijzien van alle logische, ja wiskundige waarheid, een deel der menschheid, het revolutionnaire, meer waard is dan het geheel, en dus meer recht heeft, alleen maar, omdat het dit wil. Maar waarom wil het zoo, en waarom wordt er voortdurend nóg meer geëischt, dan het heeft?

Wie buiten alles staande, en voor geen der beide partijen een uitsluitende voorkeur voelend, deze dingen kalm beschouwt, kan alleen tot de volgende konklusie komen. Er moet iets wezen wat de revolutionnaire werklieden, ondanks dat zij behoorlijk leven kunnen, en zelfs invloed kunnen oefenen op het staatsbestuur door hun stem, belet om zoo tevreden te zijn met hun inderdaad nog al dragelijk lot, als wenschelijk zou zijn niet alleen voor de bestaande maatschappij, maar voor hen zelf in de allereerste plaats.

Zou het wezen - en ik ga hier nu, heusch, geen hatelijkheid zeggen, want ik voel, dat ik spreek over het geestelijk binnenste van wellicht heel brave maar nog eenigszins naïef-aangelegde menschen - kan het zijn, herhaal ik, omdat die revolutionnaire werklieden, ofschoon zij goed geld verdienen, door de duurte der tijden, toch nog altijd niet in staat zijn, om evenals enkele bewoners van Voorhout of Keizersgracht, dagelijksch ‘met een gouden vork’ achter kalfsbout of kip te zitten, zooals zij zich waarschijnlijk kinderlijk-weg het middagmaal der in waarheid veel eenvoudiger-levende betere standen voorstellen, of in een equipage met gegalonneerden koetsier te rijden naar de opera en daar te zitten op de beste plaats?

Laat ik dan, die volstrekt niet veel om zulke genoegens geef, daar ik vind, dat er beter dingen in het leven te doen vallen, die meer voldoening schenken, hen een beetje uit hun waan helpen,

door hun te betuigen, dat alles betrekkelijk in het leven is, en dat de heeren en dames, die zich op die wijze te goed doen, door hun gewend zijn daaraan volstrekt niet meer genieten dan de goedverdienende werkman doet van zijn gestampte pot of zijn bioscoop.

Al klinkt dit banaal - het zal wel eens méér gezegd zijn - blijft het toch de zuivere waarheid, die alleen maar door haar schijnbare versletenheid niet meer wordt ingezien en praktisch betracht.

Ja, maar (zal de heer Van Collem hier waarschijnlijk tegen in willen brengen) jij, Willem Kloos bent alleen maar een literator en geen praktisch mensch als ik, die vol zit tot aan mijn keel van het aanschouwen der ellende van het zoogenaamd-onderste maar in waarheid alleredelste deel des volks, dat woont in de sloppen der achterbuurten, en nooit voor den dag komt in de meer bezochte straten, dus waarvan jij, op je wandelingetjes met je vrouw langs de groote winkels, nooit iets hebt bespeurd. Die lijders aan onze maatschappij, die verschoppelingen wil ik helpen, door hen aan te vuren, om korte metten te maken met de rest der maatschappij, zoodat zij voortaan kunnen gaan zitten op het gestoelte der eere, nadat zij zich verzadigd zullen hebben aan de rijk-beladen tafels, die overal gedekt staan voor de anderen, zonder dat men denkt aan de armen, die zich voeden met een korst brood.

Ik weet niet of dit alles zoo in Van Collem's hoofd leeft, ik zeg alleen de logische konklusie, die een nuchter mensch trekken kan uit den inhoud van dit boek. Van Collem houd ik voor een nobel-voelend mensch, - en daarom kan men zijn verzen dan ook lezen, zonder dat zij u verontwaardigen - maar diep nadenken over wat hij eigenlijk beöogt, hij is in waarheid meer een sterk voeler dan een inzichtige, heeft hij, geloof ik, nog nooit gedaan, omdat hij zich laat meevoeren op den stroom van zijn innerlijk bewegen, en zich niet bewust is, wat er uit voort moet komen wat een verwarring en vernietiging, en achteruitgang dus er het gevolg van zou wezen, als een bij een kort excerpt uit Marx zwerende massa die tot dusver met het matigste tevreden had moeten wezen, de overhand zou krijgen en de lakens zou kunnen gaan uitdeelen naar eigen belief, hoogstens in bedwang gehouden door een paar geestdriftig doordravende eenigszins intellektueele theoretici, die

ten slotte zelf naar den grond zouden worden geslagen door de opgezweepte massa van het alleen maar begeerende en niet denken kunnende grauw.

Nogmaals, dit is geen spot of smaad, waarachtig niet. Ik heb nooit neiging gevoeld, om te spotten met menschen, die heelemaal niets, of in elk geval materieel wat minder hebben dan ik in het leven. Neen, ik vraag alleen maar, of, nu het uiterste Oosten van Europa door de omstandigheden van voor en na den redeloozen wereldoorlog op zijn kop is gaan staan, zonder dat het geluk der daar wonende menschheid ook maar eenigszins verhoogd werd - dwingelandij heerscht daar nu evengoed als vroeger, en het is er eene, als men de berichten leest, van menschen, die even weinig aanlokkelijk als de vroegere machthebbers doen, al gaan zij te werk volgens anders-klinkende beginselen - ik vraag, zeg ik, na de lezing van Van Collem's verzen, of wij nu in het Westen denzelfden doodssprong moeten wagen, eenvoudig, omdat zij hem dààr deden, terwijl staatsregeling en alle omstandigheden hier absoluut anders zijn dan dààr. Onze beschaving zou er geheel en al mee naar den kelder gaan, wie weet voor hoe lange pooze; alleen om een aantal menschen met accuraat-geschoolde, maar niet zeer ruime hersens een tijdlang op den voorgrond te kunnen doen komen, en theorieën, die nog nergens, waar zij werden verwezenlijkt, goede resultaten hebben afgeworpen, om te zetten in praktijk.

Men kan sympathie voelen voor Van Collem, zoowel als voor zijn werk, dat laat ik volkomen gelden: ik voel zelf iets in mij omgaan, als ik zijn vaak blijkbaar uit de diepte zijner gevoelsovertuiging stijgende verzen op mij laat inwerken, zonder dat ik tevens naar de stem mijner eigen redelijkheid luister, die gewelddadigen opstand alleen kan begrijpen als het algemeen belang er door zou worden gebaat. Maar wat de heer Van Collem doet lijkt mij, met zijn welnemen, alleen maar de waardeerbare welsprekendheids-vlucht van een lyrisch-aangelegde natuur.

* * *

Een heel ander mensch en dichter als A. van Collem is de fijner-beschaafde en zichzelf ook meer in de macht hebbende A. Roland Holst. Maar ik wil hen toch tezamen brengen, want deze twee poëten worden, bij elkaêr gezien, juist daarom nog interessanter,

omdat zij, in hun onderlinge tegenstelling de beide stroomingen in het jongere geslacht vertegenwoordigen, die op het oogenblik aan het denken en voelen en willen zijn.

Van Collem wil, zooals ik reeds aangaf, zich voordoen als de proletariër, die zijn zichzelf gekozen soortgenooten liefheeft en hen wil leiden tot de overheersching van alle andere klassen der maatschappij. Roland Holst daarentegen is de geestelijke aristokraat, die diep-in voelt, vermoed ik, dat die grovere helft der wereld overal op den loer ligt, om menschen, zooals hij er een is, op zij te duwen, als had men voor goed met hen afgedaan.

Inderdaad, ik weef niet of Roland Holst zich dat alles zoo bewust maakt, maar het kan toch, in elk geval, als een verklaring gelden voor een deel tenminste van den iedren het leven kennende sterk-aangrijpenden weemoed, die als een van ver gehoorde storm achter al deze verzen te waaien schijnt.

Van Collem's verzen bewegen zich met de hier en daar een beetje nonchalante maar makkelijk-vloeiende vlotheid van een in de buitenwereld opgaanden aktieve, die daardoor bij het verzenschrijven wel eens geen acht slaat op iets wat hem minder belangrijk lijkt, terwijl Roland Holst is de in zichzelf gekeerde, de zich hoofdzakelijk voor de ontwikkeling en ontplooiïng zijner eigen persoonlijkheid interesseerende, omdat hij zich diep in zijn meditatief en fijnvoelend binnenste eigenlijk een beetje voelt ‘fallen on evil times’.

Let wel, ik herhaal, dat Roland Holst nog niet zoozeer over deze dingen behoeft te denken: in zijn verzen tenminste speelt hij er niet op toe. Ik wou alleen maar zeggen, dat, als hij in een andren tijd was geboren, hij waarschijnlijk opgewekter zou geleefd hebben en vroolijker gedicht, want dat hij nu gedrukt wordt, voor hemzelf onbewust misschien, door de zwoele dreiging, die hij òm zich en onder den grond, als 't ware, en overal voelt.

En daarom zou ik al dengenen, in wie een stemming als de hier geschetste meer of min onbewust aan den gang is, den volgenden ernstig gemeenden raad willen geven: gij, die innerlijk leeft, ik zeg u, houd op om gebukt te gaan onder het vooruitzicht van de nadering eener u onafwendbaar lijkende wereldramp, waarin alles wat gij diep-in, dus eerlijk hoogstelt te niet kan worden gedaan. Denk, ofschoon gij, wat gij liefhebt, volstrekt niet kunt verlooche-

nen, maar het nog te sterker gaat aanhangen, u zelven toch heelemaal weg. Gij zoudt niet kunnen buiten datgene wat gij voor waarheid houdt. Maar ondanks dat gij zoo u-zelf blijft, hebt gij - de omstandigheden zullen er u eens misschien toe nopen - u zelven toch af te vragen: wat komt mijn eigen persoonlijk weten en voelen, al is het nog zoo interessant, er eigenlijk op aan? Mijn overtuiging kan ik blijven vasthouden, en haar sterk in mij bewaren, maar tevens moet ik mij bewust zijn, dat niet alleen ik zelf, mijn eigen Zijn er niet op aankomt, maar evenzeer al de andren, die tegen mij ingaan, niet.

Want individuën, hoe aller-innerlijkst-intensief, door den in hen werkenden en hen aandrijvenden, en hun als hun ik-heid zich voordoenden wil zij zich zelf ook mogen voelen, bestaan eigenlijk niet, als men ‘bestaan’ tenminste neemt in den hoogeren, den eenig-echten zin des woords. Maar evenmin doen dat de z.g.n. gemeenschappen, die de oudere zoowel als de nieuwere sociaal-ekonomische theorieën op de plaats willen stellen en in de rechten der afzonderlijk-staande en willende persoonlijkheid. Want op hun beurt kunnen die ‘gemeenschappen’ door hun eenheid van voelen en denken en willen óók weer beschouwd worden als een soort van persoonlijkheden te zijn, kollektieve individualiteiten als het ware, waar de hen saamstellende leden toe opgelost zijn, zonder dat deze laatste een aparte macht of wil in zich overhouden, om te denken, te voelen, te willen, krachtens zichzelf alleen. Doch óók deze verzamelwillen, deze millioenen saamvattende eenheden van willen, werken en bereiken zijn niet bestendig, en men heeft om van hun verganklijkheid zeker te worden, alleen maar de geschiedenis der menschheid na te gaan, waar alleenheerschappijen, adelsregeeringen, ja, demokratiën elkander in afwisseling opvolgden, zonder dat één dier drie soorten langer dan gedurende een meer of minder belangrijk tijdsverloop kon blijven bestaan. Onverbiddelijk verdwijnen zij weer één voor één, omvergehaald door de omstandigheden, zoo goed als dat het geval is met ieder persoonlijk, ieder eigenlijk zoo geheeten individu. En in de toekomst zal zich dat opkomen en weer weggaan want als minder waardevol beschouwd gaan worden van staatsregelingen en sociale inzichten natuurlijkerwijze voortzetten, al zouden er voor de menschheid nog eenige duizenden eeuwen-van-bestaan in het zout zijn gelegd.

Neen, het Eenige wat bestaat, in den wezenlijken zin des woords want wat altijd bestaan zal blijven, zooals het altijd heeft bestaan, dat is het Eeuwige, het niet-geborene en onvergankelijke dat als een afglans van zijn Wezen in onze geesten werpt, die, door die weerspiegeling in de war gebracht, zich dwazelijk wanen Entiteiten te zijn, terwijl wij toch allen, zooals wij hier leven, ons hoogstens als afgescheiden atomen mogen beschouwen van het Algemeene, alles bevattende en bezielende Wereld-zijn.

Dàt moeten wij inzien, en voor zich eenzaam-wetende en waarschijnlijk meer sterk voelende en ziende dan diep-abstrakt-denkende menschen, zooals A. Roland Holst, is dit de eenige manier om zich staande te houden in dit vreemde leven, dat zoo averechtsch redeneert, en jacht en dol wil, en waar zij zich eigenlijk niet in thuis voelen, omdat hun Binnenste, hun diepste geestlijkste Wezen zoo heel anders voelt.

Acht u-zelf niet hooger of bijzonderder, dan gij als mensch kunt wezen, en als gij u-zelf door die gedachte al te zeer verkleind, ja, vernederd voelt, bedenk dan tegelijkertijd diep in u-zelf, dat gij als tak of bloem van den grooten boom der Menschheid, en dus met het Geheel van deze meê, als uitvloeiïng van het Eeuwige toch wel degelijk een betrekkelijke waarde en belangrijkheid bezit.

Ik zeide dit alles volstrekt niet, om Roland Holst te maken tot een aanhanger van een door mijzelf gevondenen gedachte-kijk op het Zijnde; neen, ik wou hem alleen maar wijzen op de konsekwentie, die er uit zijn eigen verzen te trekken valt.

Immers men zou deze verzen ‘mystieke’ kunnen noemen, als men daardoor tenminste maar niet bang behoefde te wezen, dat de een of andere lezer, door zijn verkeerd begrijpen van dat woord, zich onmiddellijk een onjuiste voorstelling over den aard en het ware wezen van dezen dichter maken ging. Want door de exakte wetenschap, die zich krachtens den aard harer onderzoekingsmiddelen tot het waarneembare en berekenbare had te bepalen, is het woord ‘mystiek’ in zwaar miskrediet gekomen, en ik weet niet zeker, of de middelen en de wegen, waardoor men in de laatste zestig jaren ongeveer getracht heeft het weer in eere te herstellen, wel de juiste, de boven bedenking, waardevolle daartoe te noemen zijn.

Maar ondanks alle vergissingen en mistastingen in deze, die reeds begaan zijn, of nog begaan kunnen worden, blijft het toch zeker, dat het innerlijkst Wezen van het heele Aanzijn in zijn diepsten grond mystiek d.i. voor menschelijke verklaring niet toegankelijk blijft.

De stellig hoogst-ernstig en zeer degelijk te werk gaande exakte wetenschap immers meent wel alles verklaard te hebben, maar die zelf-schatting is, zooals ieder doordenkend mensch begrijpen kan niets dan een luchtige en makkelijk-zittende Waan, omdat de wetenschappelijke mensch altijd alleen-maar de meer of minderdiepe uiterlijkheid der verschijnselen-zelve kan peilen en dan verbanden tusschen die waarnemingen opspoort. Aan welke methode men bewonderenswaardig-prachtige resultaten dankt waar een in de breedte werkend begripsvermogen heerlijk door wordt verhelderd, maar zonder dat het daarom iets te weten is gekomen over den dieper-liggenden, den mystieken Grond der verschijnselen van het Zijn. De zwaartekracht b.v. om maar één ding te noemen, wij weten, hoe zij werkt, en wat haar resultaten zijn, maar haar innerlijk Wezen is ons nog even mystiek gebleven, als zij dat voor Keppler was. Want al is er wel eens een vernuftige poging gedaan, om haar werking rationeel te verklaren, het feit, dàt zij werkt, m.a.w. bestaande is, blijft niettemin mystiek, omdat men zoo abstrakt mogelijk wordende zich één sekonde kan denken het absolute Niet, waarin ook geen zwaartekracht, geen Ruimte en geen Tijd zou zijn. Dit absolute Niet-zijn niet-zijn te noemen is eigenlijk nog verkeerd, omdat dit woord nog de mogelijkheid van een Zijn veronderstelt, dus de gedachte daaraan wekt. Het rationeelste want allereenvoudigste van alle mogelijke denkbaarheden zou eigenlijk wezen, dat niet alleen het Zijnde, maar zelfs de mogelijkheid van Zijn ontbrak; met die absolute negatie van het Zijnde niet alleen, maar zelfs van de denkbaarheid ervan echter laat de Wetenschap zich zeer terecht niet in: zij heeft daar niets mee te maken, omdat haar eenige taak in het onderzoeken en verklaren van het Zijnde bestaat.

Doch jammer genoeg bepaalt zij zich toch niet tot dit laatste en dat is de groote principiëele fout, die zij voortdurend begaat. Zij wil toch over haar eigen gebied van het konstateerbare heengrijpen, en omdat zij met haar methoden en hulpmiddelen over het waar-

neembare heen niets ontdekken kan, neemt zij aan dat de sfeer der denkbare mogelijkheden ophoudt met dit Zijn.

De mannen der moderne wetenschap staan tegenover het Metaphysische gewoonlijk *niet* als agnostici, met de heel vage hoop in zich, dat de gnosis hun of lateren door onderzoek en intuïtief denken nog eens geworden moge, hetgeen een redelijke houding tegenover het Levensmysterie kan heeten - neen, men zou hen veeleer nihilisten kunnen noemen, daar zij de waarschijnlijkheid, ja, zelfs de mogelijkheid eeniger metaphysische bevinding ontkennen, omdat dit metaphysische, volgens hen, niets meer dan een menschelijke fantasie, dan een intellektueele vergissing zou zijn.

Het behoeft niet aangetoond te worden - dit is reeds meermalen gedaan dat de gevolgtrekkingen van het positivisme hier veel te ver gaan, men begint eigenlijk met te stellen wat bewezen worden moet, n.l. dat het Metaphysische niet bestaat, en zich dan weer omdraaiend naar dit zelfbedacht beginsel verheerlijkt men het als slotsom, en proklameert men triomfantelijk, dat dit, in deze kwestie, het allerlaatste woord is van het nuchter-exakte en over alles te beslissen hebbende gezonde verstand.

Voor een wezenlijk-logische natuur echter, d.i: voor iemand, die niets als juist erkent, behalve wat hem bewezen is, onweersprekelijk-waar te zijn, staat de zaak een beetje anders.

De materie immers is volstrekt niet de onvergankelijke substantie, waar het denken over het Zijnde een houvast door verkrijgt: de wetenschappelijke onderzoekingen, waar ik vaak reeds melding van maakte, hebben dit proefondervindelijk bewezen en buiten kijf gesteld.

En wil men dus ontsnappen aan de zinnelooze slotsom, die, wenscht men materialist te blijven, à tort et à travers, hieruit getrokken zou moeten worden, n.l. dat het Zijnde niets meer kan heeten dan een ijdele Illusie, die zich tamelijk precies weerspiegelt in een andere illusie, den menschelijken geest, schiet er niets anders over, dan zoo'n doellooze en zinlooze door elkander heenspeling van schijn-grootheden te verwerpen, en het nog nooit in zijn Wezen Gekende, en misschien altijd Onkenbare, of m.a.w. het Mystieke, te stellen en te erkennen, als de eenige, wezenlijke, want onafhankelijk op zichzelf staande Werklijkheid te zijn.

Uit dat Mystieke nu, dat achter het heele Zijnde ligt, en in alle

tijden, door sommige menschlijke Geesten heen, meer of min onvermengd naar buiten is weten te komen, stammen ook de verzen van A. Roland Holst, en daarom zijn zij de aandacht waard van ieder die genieten wil van waarachtige, d.i. wezenlijk uit een menschelijke psyche, dus in eerste instantie, ook uit de algemeen-psychische achterwereld komende poëzie.

Ja, de verzen van Roland Holst zingen van het Eeuwige, het eindloos-verre en toch tegelijkertijd waarschijnlijk, o zoo nabije, maar nooit gekende, dat achter de Wereld en ons-zelven ligt, en waar wij, levenden, vandaan komen, om er misschien, bij ons sterven weer heen te gaan. Of liever, zij zingen er niet van, want wat zou een geboren mensch, zooals ook deze er een zijn moet, er eigenlijk van kunnen zeggen, van dat Zijn achter de dingen, dat de teelbodem is van het onze? Hoogstens de gedachte aan, het geloof in die diepere Werkelijkheid kan hij in ons opwekken, en ons eenigermate suggereeren, dat de Aanschouwelijkheid, waarin wij leven, en die wij Werklijkheid noemen, niets meer dan een schijn is, dien de Wereldgeest voor zich doet opspelen over het voorbijschuivende tooneel van den Tijd.

Of kan Roland Holst misschien van meening wezen, dat die Algeest eigenlijk alles, het eenig wezenlijk-bestaande moet heeten, en ons persoonlijk Aanzijn zich dus, bij den dood, weer geheel in hem verliest?

Ik weet het niet, en het komt er eigenlijk ook minder op aan. Want mijn eenige doel met deze recensie was, om aan te toonen, dat A. Roland Holst een dichter moet heeten, die de serieuse aandacht verdient van ieder denkend mensch.

II

Met bijzonder veel belangstelling heb ik de opmerkingen overwogen, die de heer Charles van Deventer in het (oude) Gidsnummer van September l.l. tegen een paar punten mijner Inleiding tot de Alkestis-vertaling in te brengen tracht. En dat niet alleen om het interessante der ter sprake gebrachte vraagstukjes, neen, inzonderheid voor wie goed de groote verandering, die tegelijkertijd een ontwikkeling was, wil leeren beseffen, welke er in de

laatste **40** jaren heeft plaats gegrepen in den kritischen stand tegenover en dus ook in de waardeering van dichtwerken, en in de opstelling en behandeling van literaire vraagpunten, verdient Van Deventer's studietje stellig de aandacht op een zekere manier. En het doet mij dus waarlijk genoegen, dat hij het schreef, daar ik nu in staat ben gesteld, om duidelijk het onderscheid uiteen te zetten tusschen den nagenoeg louter-historischen kijk op de letterkunde, waartoe Van Deventer, Huet's neef, zich nog blijkt te willen bekennen, en de meer hout-snijdende en meer omvattende, want niet alleen met de historie, en met den feitelijken inhoud, maar ook met het aesthetische rekening houdende, welke de besten der generatie van **'80** bij hun onderzoekingen leidt.

De kritici van **'50-'80** inderdaad beschouwden de dichtwerken van het Verleden vrijwel enkel geschiedkundig, d.w.z. zij gingen op vaak verdienstelijke wijze de beteekenis na, die de verschijning van elk dier dichtwerken had in zijn tijd, en wat er ter kenschetsing van dien tijd uit de in den inhoud vermelde feiten, af te leiden of op te diepen viel.

Bleek een werk, in dat opzicht gezien, voor den kritikus-zelf, die zich hoofdzakelijk door zijn koel verstand liet leiden, vrijwel interessant te zijn, d.w.z. kon het ons inlichten over de algemeene geestesgesteldheid, die tijdens het ontstaan van het werk, heerschte of begon op te komen, en vooral raakte die inhoud dan eenigermate datgene, wat zij, de kritici zelve, voelden of dachten, dan vond men zoo'n verbeeldingswerk de moeite waard om nog gelezen en besproken te worden, ja men prees het dan zelfs als waardevol, zonder dat men zich veel bekommerde over het zuiver aesthetische, d.i. de suggestieve in woord-brenging ervan.

Een treffend staaltje van die minder-volledige soort-van-kritiseeren levert o.a. de groote en goede Potgieter, in zijn reeds kortelings vroeger door mij in het ware licht gezette beschouwing over de Geusen van O.Z. van Haren, dat hij (daar er in zoo'n, volgens P., slappen en half-dooden tijd, als de **18**e eeuw was, zoo'n heel anders gestemd produkt te voorschijn komen kon) om zijn historische merkwaardigheid een kostbaar bezit vond, al moest hij, met zijn literair geweten, zichzelf ter loops bekennen, dat het als wezenlijk dichtstuk niet zoozeer te genieten viel. Want de anomalie die er zoodoende ontstond tusschen de aesthetische

onwaarde van deze allerzotst-gebrekkige, als kinderlijk-onhandige rijmpoging (wat alleen aan O.Z. zelf lag, want zijn broêr Willem was een knap poëet) en de tòch door P. volgehouden waardeering ervan, werd voor deze geheel weggedoezeld door het hem sterk-sympathieke der behandelde stof, die reeds, vóórdat hij het las, emotionneerend in hem leefde, welke aandoening dan natuurlijk weer in hem opgewekt werd, toen hij de hem bekende feiten, door Van Haren opgesierd, zoo goed of zoo kwaad als het gaan wou, in rijm-en-maat zag gebracht.

De inhoud-in-abstracto, dus de stof van een dichtwerk, - het blijkt uit dit eene voorbeeld reeds zonneklaar - was datgene wat voor die vroegere beschouwers waarde gaf aan een dichtwerk, en hun kritiek was dus niet zoozeer een goed-onderscheidend oordeelen te noemen als wel een geheel buiten de letterkunde blijvend sympathiek praten, dat heel leesbaar was, maar waar iemand, die van het Wezen der Dichtkunst iets wou weten, niets aan had.

De kritiek der echte Tachtigers echter neemt tegenover de dichtwerken een meer waarlijk-deskundige, een scherp op alles van de dichtkunst lettende houding aan. Omdat zij objektief wil zijn, en niet alleen voor geestverwanten maar voor allen spreken, legt de geestelijke inhoud en de gedachte der dichtwerken bij haar oordeelen geen gewicht in de schaal. Neen, zij let er alleen op, of de dichtwerken wezenlijke dichtwerken, dat is: uit de diepte van des dichters ziel gekomene, zoo volmaakt-mogelijke scheppingen der Schoonheid zijn, en zij heeft er zich altijd op toegelegd, om alles te leeren voelen, ook dàtgene wat buiten haar eigen diepere gedachten en bemoeiïngen ligt.

En buitendien mogen dichtwerken in haar schatting nimmer zijn: innerlijk-koude, geroutineerd-kunstige maakproducten, gelijk die waarbij vroegere kritici vaak goedkeurend gingen knikken, maar zijn zij als-levend-geborene, psychische Geheelen, die de kritikus met zijn eigen psyche eerst aesthetisch aan te voelen en daarna aesthetisch-psychisch dóór te voelen heeft.

Doch om nu geen misverstand te wekken, zooals zoo vaak kan gebeuren, wil ik hier eerst even duidelijk maken, hoe ik hier het woord aesthetisch bedoel. Aesthetisch dan - en vergeef mij, om den wille van het nut, deze slechts schijnbare docentenhouding - aesthetisch heeft volgens zijn ware, door de afleiding gewaar-

borgde beteekenis, niet onmiddellijk te maken met schoonheid maar komt af van het Grieksche woord ‘aisthèsis’, dat o.a. waarneming, gewaarwording en gevoel beduidt.[1] M.a.w. als men zegt, dat men een dichtwerk aesthetisch heeft te beschouwen, beteekent dit geenszins, dat men het aan zekere door menschen bedachte wetten van schoonheid heeft te toetsen, maar eenvoudig, dat men niet in de eerste plaats over den inhoud moet reflekteeren, en het kunstwerk daarnaar beoordeelen, maar het heeft waar te nemen met zijn algeheele, zintuigelijke en psychische Wezen, zooals men dat met alle levende wezens, die men kennen wil leeren, doet. Kunstwerken immers zijn geen verzamelingen van abstractie's, die om en door die abstractie's bestaan, maar zielvolle, dus levensvolle geheelen, organisch gegroeid uit des Kunstenaars binnenste, en die dus willen gekeurd worden door het eigen aesthetisch ontvangvermogen van den kritikus, d.i.: met de geestlijke zintuigen of m.a.w. met het gevoel en de verbeelding van zijn innerlijkst psychisch-Zijn.

Als men dit nu nagaat, dan wordt het duidelijk, dat Van Deventer, in zijn stukje, wel eenigermate op den verkeerden weg is, omdat hij er met koel-kombineerende, en altijd eenigszins on-psychisch, dus oppervlakkig blijvende Rede en soms ook met zijn moderne voel-begrippen een beslissing poogt te geven in literaire kwesties, waar hij - hij vergeve mij mijn oprechtheid - in psychisch opzicht nog niet klaar-ziend genoeg tegenover staat.

En ik spreek hier volstrekt niet zoo principiëel, om dit geval op een makkelijke manier van mij af te schuiven. Integendeel. Zooals Van Deventer uit mijn Inleiding weten kan, heb ik mij een jaar lang iederen dag met Euripides bezig gehouden, hem van a-z gelezen,[2] en telkens over hem gedacht, óók als ik niet in hem las.

Van Deventer daarentegen: hij zal het niet kunnen ontkennen, heeft nooit gelegenheid of neiging gehad, zich zoo geheel aan dien dichter te wijden, en ik mag het dus voor zeker houden, zou ik denken, dat mijn opinie's in deze op een eenigszins soliederen grondslag berusten dan die van mijn ouden vriend ‘Chap’.

Dit kan ook hier uit blijken o.a. dat Van Deventer zelf niet zoo bijster sterk door Euripides is kunnen gepakt worden: hij

1) Zooals o.a. uit Plato's Theaitètos c. 24 blijkt.
2) Terwijl ik vele zijner stukken al vroeger kende natuurlijk.

geeft, op het voorbeeld waarschijnlijk der Duitsche philologen, niet zoo veel om den Griekschen dichter, als deze wezenlijk waard is, hetgeen uit de volgende kleine aanwijzing onweersprekelijk blijkt. Op het einde van zijn stuk n.l. vind ik de woorden: 'Kloos, zijn geliefden Euripides tegen allerlei vooroordeel beschermend'. Deelde Van Deventer nu mijn ingenomenheid met den dichter, dan had hij er van-zelf niet zoo den nadruk op gelegd, dat *ik* van hem houd. Maar datzelfde zinnetje leert ons nóg wat, en wel dat Van Deventer zich volkomen neutraal, dus onverschillig tot den Griekschen dichter verhoudt. Want hij ziet geen reden om tegen te spreken, dat de gewone oordeelen over Euripides vooroordeelen kunnen zijn. En hij heeft dus blijkbaar geen bepaalde reden om hetzij vóór, hetzij tegen Euripides te wezen: deze dichter laat hem dus tamelijk onverschillig, hetgeen een reden te meer is om te vermoeden, dat hij tot dusverre slechts vrij oppervlakkig van diens werken kennis genomen heeft, en dus niet met meelevende liefde al de tooneelen, waarin de Grieksche dichter op rijk verscheiden wijze het leven der menschen schildert, voor zich op heeft zien rijzen als altijd-bijblijvende levensbeelden, waardoor alleen men den dichter wezenlijk voelen dus begrijpen leeren kan.

* * *

Na deze algemeene beschouwingen, waarin ik zijdelings het verouderde en minder-juiste standpunt, waar Van Deventer hier en daar in zijn stuk van uitgaat, heb aangewezen, rest mij nu nog, om zijn opmerkingen onder de oogen te zien. Doch wat is mij nu gebleken, nadat ik hen aandachtig bekeek?

Dit, dat zijn wezenlijke aanmerkingen minder om het lijf hebben, dan de ernstige toon van zijn opstel vermoeden zou doen.

Hij schijnt het mij b.v. ten kwade te duiden, dat ik Admetos geen 'ploert' heb genoemd. Laat ik hem dus daarover gerust stellen met de oprecht-gemeende verklaring, dat ik, toen ik de Alkestis lange jaren geleden voor de eerste maal las, precies denzelfden indruk van den door den dood zijner vrouw profiteerenden man kreeg, als dien Van Deventer nù nog, krachtens zijn moderne gemoedsgesteldheid, ontvangt. Want ik was toen nog jong, en moest dus sommige dingen veel meer dan ik thans doe, zien op moderne, dus, in dit geval, subjektieve manier. Doch is

men door langduriger en degelijker studie langzamerhand dieper doorgedrongen in het ware Wezen der Oudheid, dan eerst kan men de antieke dichters volkomen begrijpen, en al wordt men het niet met hen eens, al gaat men voor zichzelf niet precies, zooals zij, voelen, men leert hun zienswijze toch, bij reflectie, verstaan en beoordeelt dus ook hun dichterlijke scheppingen daarnaar. Deed men dit niet, wist men zich niet te verplaatsen, in hun zielsgesteldheid, dan zou men immers ook nooit de lofzangen kunnen leeren meevoelen, die zij op hun Goden dichtten, hun Goden, die, voor ons huidigen, met onze het Metaphysische heel anders aanziende Rede, niets anders als vaak vrij zonderling doende en soms alles behalve sympathieke poppen kunnen zijn.

Om antieke dichtwerken volkomen te kunnen begrijpen, moet men hen leeren zien van uit de Antieken zelven, door wie en voor wie zij geschreven geworden zijn.

Zijn modern gevoel daarbij heelemaal wegzetten, kan een moderne natuurlijk nooit, en daarom heb ik mijn antipathie tegen Admetos wel degelijk in mijn Inleiding even laten doorschemeren, maar daaraan toe te geven, en haar zóó sterk te uiten, als mijn modern gemoed kan eischen, zou te kort-doen zijn aan den dichter, die deze dingen heel anders voelde en zag en zei.

Ik meen, dat Van Deventer nu wel een ander inzicht in mijne gedeeltelijke onthouding in deze gekregen hebben zal.

Met het voorgaande heb ik echter geenszins te kennen willen geven, dat Van Deventer vreemd tegenover de Oudheid, dus ook tegenover de dingen, waarover hij spreekt in zijn stuk, zou staan. Integendeel, ik weet, dat gedurende zijn geheele leven de letterkunde, en vooral die der Antieken, al zijn zij zijn eigenlijk vak niet - hij is natuur-filosoof - hem zeer geïnteresseerd hebben, en dat zijn kritische en overige literaire praestatie's hun eigen verdienste bezitten, die tot dusver alleen maar nog niet algemeen genoeg in het oog gevallen is.

Maar toch kan ik hem de verzekering geven, dat hij hier het karakter van Admetos, of liever de bedoeling, die Euripides er mee gehad heeft, wel eenigermate onhelder ziet.

Euripides - dit moet men bedenken - was geenszins, zooals zijn oudere kollega's, Aischulos en Sophokles, een man van vaste

overtuigingen en klassiek-rustige beeldende kracht, maar veeleer een soort van weifelaar, die wel eens binnen een kort tijdsverloop kon wisselen van overtuiging, omdat hij door zijn gevoel hinkte op twee gedachten, die beurtelings de overhand kregen op hem.

Heel duidelijk kan dit b.v. blijken uit het vreemde feit, dat dezelfde man, die zich in zijn binnenste eigenlijk niet veel om de goden bekommerde, in den Hippolutos een diep aandoende opvatting van Artemis kon geven, en op lateren leeftijd de Bacchen schreef, waarin hij den goden weer hun vol recht gaf, zonder dat er toen ook maar iets van geestelijke verzwakking bij hem getuigt.

Deze innerlijke onzekerheid nu van den dichter, waarin hij op sommige **19**e eeuwsche poëten gelijkt, blijkt voor mij duidelijk in zijn creatie van Admètos, met wien men, als men de Alkestis aandachtig doorleest, niet goed weet, hoe men 't eigenlijk heeft. Doch dit kan hem daarom nog geenszins worden aangerekend tot vermindering van zijn roem of waarde, als men maar bedenken wil, dat deze weifeling tusschen twee opvattingen, (die dan geen van beiden werden doorgevoerd, maar veeleer tot een zelfde en dus problematisch-blijvend geheel verbonden) meer dan elders nog van zelf kon uitkomen in een stuk als deze Alkestis, dat als luchtig nastuk heeft gediend. Want de dichter kon zich daar meer spontaan gaan laten en zal er dus allicht niet zijne volle en tot eenheid gebrachte psychische kracht aan hebben besteed.

Dit is, zooals ik het nú zie, de ware reden der onzekerheid en der problemen, dus, die de figuur van Admètos in ons wakker roept. En de verklaring, die Van Deventer geeft, dat Euripides in Admètos den ‘gewonen man’ heeft willen schilderen, lijkt mij daarom al minder juist, omdat een gewoon Grieksch man zich natuurlijk wel wat anders als Admètos doet, bij den offerdood zijner vrouw gedragen hebben zou. Vond hij dien dood inderdaad noodzakelijk, dan zou hij niet met zulke lange klachten, waarachter meer zenuwachtigheid dan diep gevoel schijnt te zitten, zichzelf in de eerste plaats en dan ook de anderen als voor den gek hebben gehouden. Hij zou gezwegen hebben, of alleen een paar diep-gevoelde woorden hebben gezegd. Maar nu hij zoo uitweidt over zijn eigen smart, blijkt hij een onsympathieke zwakkeling te zijn, zooals de ‘ge-

wone' Grieken volstrekt niet kunnen geweest zijn. Doch, dát is nog heel iets anders als een 'ploert', zooals Van Deventer meent, dat de dichter hier schilderen wou.

Ik heb hier mijn opvatting van Admètos wat uitvoeriger ontwikkeld en dus duidelijker gemaakt, dan ik in mijn Inleiding noodig vond te doen. En ik blijf dus den heer Van Deventer wezenlijk dankbaar, dat hij mij door zijn oppositie gelegenheid gaf, om te doen merken, dat mijn kort karakteristiekje meer dan een losse opmerking, want in waarheid het rijpe resultaat eener langdurige overdenking was.

Ten slotte: over Aristophanes, over wien mijn opponent het óók heeft, behoef ik niet lang te betoogen, indien Van Deventer tenminste de kwestie maar een beetje realistisch en psychologisch wil zien.

Want hij zal het wel met mij eens zijn, dat indien het al - streng-wijsgeerige dichters als Lucretius natuurlijk daargelaten - reeds moeielijk is, bij een ernstig poëet, om precies diens binnenste en blijvende abstrakte overtuigingen uit diens verzen op te diepen - immers een dichter, die, als auteur, niets anders doet dan dichten, zooals dat met de klassieke Grieksche het geval was, is geenszins een verkondiger en in beeld-brenger van logisch-konsekwent saamhangende stellingen, maar een voelend en visionnair mensch, die zijn altijd eenigszins voor kleine wisselingen vatbare gemoedsaandoeningen uit - zijn dus tragische dichters reeds, zeg ik, niet zoo heel gemakkelijk op hun geestelijken 'tand' te voelen, hoeveel meer nog is dit het geval bij een komikus, als Aristophanes, die zich telkens door de plotse opwellingen van zijn satyrische, dus overdrijvende en parodiëerende luim leiden liet. Ik houd mij dan ook overtuigd dat, nadat Aristophanes in 423 v. Chr. den wijzen Sokrates in De Wolken belachelijk had pogen te maken, de blijspeldichter en de filosoof toch best in staat kunnen geweest zijn, om als zij elkâar in de straten van Athene tegenkwamen, wederzijdsch te groeten en aan te spreken en levendig over de Wolken te praten, waarbij Sokrates dan klaar-redeneerend zou betoogd hebben, dat Aristophanes zich vergiste, door hem zóó te laten zien, waarop de blijspeldidhter dan zou antwoorden met de hoffelijke verontschuldiging, dat hij hem wezenlijk zoo in zijn verbeelding aanschouwd

had, en die fantasie toen op het tooneel had gebracht, omdat hij dat goedvond voor een stuk.

Neen, Aristophanes zal natuurlijk ernst in zich gehad hebben, zooals ieder mensch dien in zich heeft en dien hij ook wel eens laat doorschemeren, doch bij zijn blijspelen volgde hij toch hoofdzakelijk zijn spelende luim (zonder aan zwaarwichtige stemmingen te lijden), zooals ieder veel-schrijvend komikus, die voor den schouwburg werkt, dat doet, omdat hij weet, dat zijn invallen succes hebben bij het publiek. En ik had dus, in tegenstelling met wat de hier alles veel te ernstig-nemende Van Deventer beweert, groot gelijk met te zeggen, dat Aristophanes werkte voor het amusement van het Grieksche publiek.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het geval van dien netten m'nheer Paul Deschanel is toch wel zielig. Alles aan hem was middelmatig, maar fatsoelijk. *Bourgeois-gentilhomme* op en t'op, meer nog burgerman dan edelman, had hij zijn heele leven lang in de politiek en in de letterkunde gestreefd om door onvermoeiden ijver, braafheid van karakter en een keurig beheerscht talent, 't welk door puntige oorspronkelijkheid niemand afschrikte, daartegen door stillen glans velen aantrok, zich niemand tot vijand te maken en aldus kalmpjes op te klimmen naar de hoogste plaats in de republikeinsche magistratuur. Daaraan had hij al zijn eerzucht, al zijn toewijding geschonken. Daarvoor was hij, om zoo te zeggen van zijn geboorte af, aangewezen, zoozeer, dat men hem al sinds jaren ‘de kroonprins van de republiek’ noemde. Ondanks alles had hij echter den zoeten drinkbeker, welke toch, naar het schijnt, op den bodem zooveel alsem bevat, maar waarin hij *l'ivresse* der bevredigde levensbegeerte hoopte te vinden, een paar maal moeten laten voorbij gaan. Lid van de *Académie,* hij was het geworden; minister, hij was het geweest; het presidium van de Kamer, hij had het bereikt. Maar het *échec* van den incorrecten ‘Tijger’, die, ter ontnuchtering uit zijn reuzen-overwinningsroes, nog deze kalmeerende eer van de democratie zijner mede-renteniers verlangde om zeker te zijn, dat hij wel wis en waarachtig de man van de vuist was, welke Duitschland had verpletterd, was noodig om de steeds onberispelijke correctheid te doen waardeeren van hem, die met zoo stillen luister steeds geblonken had op de tweede plaats in de republiek. Helaas, met Paul Deschanel heeft opnieuw zich de versregel bewaarheid:

‘Tel brille au seconâ rang, qui s'éclipse au premier’.

Ach neen, voor dat wel zeer décoratieve, maar toch altijd eenigszins vieze werk, dat de man van Marianne vooral in den tegenwoordigen tijd, te doen heeft, werk, waar iemand altijd handschoenen bij aan moet hebben, anders...., was ‘de kroonprins van de republiek’ toch eigenlijk de man niét. Clémenceau is op reis gegaan naar Batavia om kennis te maken met Karel Wybrandsz en de Boro Boeddhoer te zien. Bovendien is hij toch wel wat tè oud. Marianne is op een leeftijd en in de omstandigheden gekomen, dat zij nu nog slechts een mannetjesputter kan beminnen, minder correct dan Deschanel, krachtiger dan Clémenceau. Een nieuwe ‘Alexander de Groote’

heeft den Franschen republikeinschen troon bestegen. Maar voor hij dit deed stelde hij zijn conditie: evenals *le grand roy,* evenals Wilhelm II in het opgaan, zei hij zijn eigen minister van buitenlandsche zaken te willen blijven, om met een variant te zeggen: 'het ministerie ben ik'. En Marianne antwoordde: 'graag'!

De heer Etienne Alexandre Millerand is een Clemenceau zonder geest, maar met even groote koppigheid om tegen de heele wereld en de macht in der allengs groeiende omstandigheden het tractaat van Versailles te handhaven, opdat Frankrijk kunne leven, al moet dan de geheele overige wereld er bij ondergaan. Verkwik U intusschen aan de verheffende woorden, welke hij in **1900** bij de opening van de Wereld-tentoonstelling sprak: 'O Arbeid, bevrijdende en heilige arbeid, gij adelt en troost! Met U als leidsman verdwijnt de onwetendheid en slaat het kwaad op de vlucht. Door U stijgt de menschheid, bevrijd van de duistere machen, steeds hooger naar die lichtende en heldere sferen, waar eens de ideale en volkomen eendracht zich moet verwezenlijken tusschen de Macht, het Recht en de Deugd'. Gij hebt daarna slechts de titels van enkele zijner werken en het jaartal hunner verschijning te lezen om zijn politieken levensloop te kennen: in **1903** publiceert hij: *'Le Socialisme réformiste français',* in **1905** *'La durée légale du Travail',* en *'Travail et Travailleurs'.* Drie jaar later is hij echter reeds op weg naar Damascus en bezig van een vuurrooien Saulus, meedogenloos vervolger van alle brave kapitalisten, een bezielden Paulus te worden, en schrijft hij: *'Vingt années de législature'.* Dan komt zijn *'Politique de réalisation'* (**1910**), en in **1913** zijn *'Pour la défense nationale'.* Weet gij wat de *Humanité* van hem getuigt: 'Een voormalig socialist, die gedurende lange jaren in onze gelederen stond, later al zijn beloften en izijn ideaal verloochende, die het vertrouwen misbruikte van arme lieden, die tot zijn politieke fortuin hebben bijgedragen, - deze man is thans staatshoofd door de gratie der ergste reactionairen in den lande'. 'Dit komt', zegt de *Temps,* 'omdat hij man was van orde en gezag'. Deze verklaring van zijn succes is echter overbodig. Gij hebt als volksman, die er niet zoozeer wézen als komen wil, de menigte door Uw zwiepende welsprekendheid maar op te drijven tot de uiterste spanning; gij spreekt van de hoogheid van den arbeid, van de macht der arbeiders, de zelfbewuste, wel te verstaan; gij zegt, dat zij miskend worden en misdeeld zijn; gebrek lijden terwijl zij overvloed produceeren. Dat dit onrecht is; dat dit onrecht weg moet. Weg met de uitbuiters, de kapitalisten. Op! Op! tegen het kapitalisme!' Maar als de door U bezielde menigte bij een of andere werkstaking, opstand of gewelddadig verzet uit den politie-band springt, dan zorgt gij, dat gij U ter zijde stelt. 'Hoe, wàt'? zal mij U dan vragen, 'gaat gij ons niet voor'? - 'Natuurlijk niet', antwoordt gij dan, 'ik ben vóór gezag en orde. Ik ben, met Uw permissie, *"réformiste",* dat wil zeggen: ik weet te geven en te nemen: *Uw* veiligheid, *Uw* opofferingsgezindheid, *Uw* oprechtheid weet ik te geven; mijn berekend in 't oog houden van dit ééne doel: om op Uw schouders op te klimmen naar de hoogste en invloedrijkste posten in Frankrijk, weet ik te nemen'.

O, de werkman, de Arbeider - met een hoofdletter! - de Proletariër - met een vetteren hoofdletter nog! - welk een rijk besnaard instrument om er de symphonieën van gezag en orde op te spelen, op voorwaarde, dat men op een gegeven punt overgaat in een *andante,* gevolgd door een *largo* in den gedempten toon van de verdediging van het kapitaal. Alles hangt hierbij voor Uw verdere toekomst af van het welgekozen oogenblik. 'Drie dingen komen nooit terug', zegt een Arabische wijsheid, 'de afgeschoten pijl, het uitgesproken woord, en de gemiste gelegenheid'. Die gelegenheid was voor den heer Millerand de spoorwegstaking in Frankrijk van **1910**. Hij is dan bezig aan zijn *'Politique de réalisation'*. Hij is vóór loonsverhooging van den 'Arbeider', vóór Zondagsust, vóór de Arbeiderstehuizen (ten bate der spoorwegarbeiders), vóór de uitbreiding der bevoegdheden der vakvereenigingen. Maar wanneer het er op aankomt de consequentie van al dit 'voor' te trekken, is hij er niet zoo zeer tégen, als wel *'réformiste'*.. Evenals van de journalistiek kan men ook van het proletariaat zeggen: *'qu'il mène à tout, pourvu qu'on en sorte'*.

Maar nu waren zij in Frankrijk toch 'n beetje geschrokken, dat deze proletarische Lodewijk XIV; die, stel U gerust, maar zeven jaren op Marianne's knieën zal zitten, dat wil zeggen: den troon der republiek, er zoo openlijk voor uit kwam, dat hij zelf zijn eersten minister wilde blijven, en daarom, eenmaal op het Elysée aangekomen, op het oogenblik, dat de nètte m'nheer Paul Deschanel, versleten door het rusteloos streven naar het hoogste, en neer knakkende, als hij dit eindelijk heeft bereikt, met stille trom uit Rambouillet wegtrok, op dit oogenblik stemde Alexander zijn hoog gestemde overwinningstoon: 'de buitenlandsche politiek ben ik', een ietsje lager. Hij is een meester op het instrument der Fransche volksconsciëntie. 'Ik heb deze functie, die er een is van plichten en eer, slechts aanvaard met het doel Frankrijk met meer kracht en continuïteit te dienen. Het op de graven zijner zonen herboren Frankrijk wijst inwendige geschillen en twisten van de hand om zich in den geest van arbeid en eendracht geheel te wijden aan de ontwikkeling van zijn grootheid en voorspoed. Het vaderland, dat voor immer gehecht is aan het republikeinsche régime, voltooide zijn werk door de eendracht te herstellen'. Hierna gaat de réformistische volksleider over in een *adagio* op den arbeid, oude herinneringen klinken door in zijn 'Hymne aan de Overwinning'. 'De Fransche republiek heeft een wetgeving op het gebied van den arbeid en de sociale maatregelen, die een vergelijking met het buitenland kan doorstaan. De republiek is voornemens zonder ophouden haar werk van vrede en socialen vooruitgang voort te zetten door de verschillende medewerkers aan de productie tot nauwer solidariteit te brengen. Wij zullen er aan werken om iederen dag in de geschreven wet, zoowel als in de dagelijksche toepassing er van, meer rechtvaardigheid, menschelijkheid en goedheid te brengen'.

Dit is te zeggen: men kan niet beweren, dat dit even veel leugens alst woorden waren. Want om van een leugen profijt te trekken, moet er iemand zijn, die er aan gelooft. Onder zijn toehoorders was er niet een die er, wat men noemt, in liep. Waren het dan geen politici, geen kamerleden, geen

democraten in min of meer roode schakeering? Dat is te zeggen: Zij waren allen, net als de geachte spreker: réformisten. Zij wisten wat deze schoone beweringen beteekenden. ‘Hij is nog altijd “de ouwe”’, zeiden zij onder elkaar met voldoening. Alleen meesmuilden zij, vònden, dat hij een beetje forceerde, toen hij beweerde, dat Frankrijk zich omringd zag door ‘de edelste natiën’. Die edelste natie.... ën, is op het oogenblik, dat Engeland, Amerika en Italië door de wet der middenpuntvliedende kracht zich hoe langer hoe verder van Marianne verwijderen, is, met Uw welnemen, de ‘Gallische’ zusternatie België - wie lacht daar?! - en, het blijkt nu, dat wij maar 'n vinger hebben uit te steken om ook tot die ‘edelste natiën’ gerekend te zullen worden. Wat is het toch verduiveld moeilijk om over al deze dingen na te laten 'n satire te schrijven. M'nheer Leygues is thans door den nieuwen (republikeinschen) *grand roy* benoemd tot zijn privaat-handlanger onder den titel van eersten minister. Ik wil wedden, dat gij het roemrijkste levensfeit van m'nheer Leygues vergeten hadt, voordat Millerand er U opnieuw aan herinnerde, dat hij is, wat men in Frankrijk *un monsieur à tout faire* noemt. Deze m'nheer ‘Leygues’ liet zich met een *‘legs’,* een legaatje van 12½ millioen francs beloonen omdat hij den aartsrijken eigenaar van de groote magazijnen *Au Louvre,* Chauchard, gaarne kunstbeschermer en o.a. ook verkooper van rood-moirée lint, een rood-moirée lintje in zijn knoopsgat wist te tooveren. Zet nou niet 'n gezicht, alsof je daar niks 'an vindt. Je doet 't hem niet na. 12½ millioen francs voor een centimeter-rood-moirée lint. Ik heb voor zooveel politieke handigheid bij zoo'n mooi stalen hoofd respect. Nu, dezen handigen man heeft koning Alexander I van Frankrijk uitgekozen om zijn eersten minister te wezen, zijn privaat-handlanger. En Marianne vindt het goed. Want van het oogenblik, dat zij geen andere gedachte heeft dan om uit Rusland haar geleende, en uit Duitschland haar geofferde *sous* terug te krijgen, neemt zij natuurlijk genoegen met een eersten minister *à titre,* wiens naam reeds een schat bevat van aardige woordspelingen op legaten, op één voorwaarde, dat hij haar belangen net zoo handig weet te verdedigen, als hij getoond heeft het de zijne te doen. Wat blieft-U? Het gaat daar in het jaar onzer Sociale genade **1920** in Frankrijk heelemaal niet kapitalistisch toe.

Maar aan gene zijde der Alpen wordt, gelukkig, een ander lied gezongen, want waarachtig het zou anders wezen om aan de toekomst van de menschheid te wanhopen. Wanneer in een volk de te hoop geloopen menigte in haar woede zich dan hier dan daar werpt op vertegenwoordigers van het staatsgezag: soldaten, officieren, politie-agenten, commissarissen, die, zelf inoffensief, toevallig in haar macht vallen, en deze mishandelt, verwondt, doodt, soms zelfs lyncht, mag men daarom nog niet zeggen, dat er in een land, waar dergelijke voorvallen overal aan de orde van den dag zijn, burgeroorlog heerscht. Maar het lijkt dan toch heel erg op een guerilla. Zoo was de toestand in Italië en de regeering stond daar machteloos tegenover. Nergens ter wereld, of het moest in Ierland zijn, was de ontevredenheid dieper doorgedrongen. De oorlog en de daarop gevolgde zoogenaamde vrede hadden er de ‘haaien’, zooals de Italiaansche winstmakers tot elken

gewetensprijs worden genoemd, zulk een vraatlust gegeven, dat het den schijn had alsof heel het land er aan moest, en er voor het overige deel van het volk slechts een uitweg bleef: gewelddadig verzet. De economische crisis steeg er tot zulk een hoogte, dat er slechts redding was te verwachten van den eenigen staatsman in het land, die in **1915** tegen den oorlog was, doch toen uitgekreten werd als een landsverrader: den ouden Giolitti. Intusschen bleek uit de partijverhouding der Kamer: op een getal van ruim vijfhonderd afgevaardigden **150** 'rooden' van min of meer felle schakeering, en goed honderd 'zwarten', die ook tamelijk rood van hart zijn, voldoende in welke richting de politieke geestesstroomingen van het Italiaansche volk gingen, tot er in de afgeloopen maand gebeurde, wat niet kon uitblijven: de arbeiders namen bezit van de fabrieken, en trachtten er de productie zoo goed en zoo kwaad als het ging voort te zetten. Dit gaf in sommige fabrieken heel goede resultaten, doch het geheel kon toch niet anders dan noodlottig zijn voor de nijverheid des lands, want de financieele middelen, zoowel als de grondstoffen en de hulp der intellectueele werkkrachten ontvielen den nieuwen bezitters. Doch de regeering weigerde tusschenbeide te treden, gaf integendeel onverholen te kennen, aan de zijde der arbeiders te staan. Onder deze omstandigheden was het te voorzien hoe de strijd zou eindigen. Tusschen kapitaal en arbeid werd een overeenkomst gesloten: de arbeiders krijgen de loonsverhooging, welke hun noodzakelijk is; zij zullen de door hen in bezit genomen fabrieken ontruimen, doch voortaan, syndicale contrôle uitoefenen over het beheer. Dat beteekent niets minder dan een economische omwenteling zonder bloedvergieten voldongen. Met groot beleid heeft minister Giolitti gematigde revolutionairen als Turati, Treves, d'Arragona, mannen van een oud en schitterend verleden in de arbeidersbeweging van hun land, voor goed afgescheiden van de extremisten, zoodat een op de spits gedreven strijd tusschen arbeid en kapitaal, waarvan het eind niet twijfelachtig in het nadeel van het laatste zou zijn uitgevallen, maar ook den ondergang van het land had gekenmerkt, is voorkomen. Dit is een gelukkig voorbeeld, dat de kapitalistische productie-wijze niet noodzakelijk behoeft te verloopen in anarchie, indien de regeering van een land slechts beleid genoeg bezit om zich niet in den weg te stellen van het onafweerbaar-komende, doch dit weet te leiden als het komt.

Het ziet er naar uit, dat Lloyd-George met evenveel staatsmansbeleid als Giolitti de dreiging bezweren zal van de Britsche mijnwerkers, te eêr wijl ook hier de staatsman te doen heeft met vertegenwoordigers van den arbeid, die het feitelijk conflict, dat wil zeggen de werkstaking, liefst willen vermijden. Evenals overal zijn er ook onder de politiek zoo zeer ontwikkelde Engelsche arbeiders individuen, die niets liever verlangen dan een gewelddadig conflict, waaruit mogelijk de sociale revolutie in den trant der Russische Sovjets zou volgen. Onder ons: ik geloof niet, dat de Engelsche proletariër zooveel beter politiek onderlegd is dan die van elders. Ongetwijfeld dagteekent, wat men noemt de democratische beweging in Groot-Britannië reeds van zeer lang. Maar een volk getuigt niet van hooger politiek besef, wijl het als de schapen van Panurge rustigjes zijn

leiders volgt in de richting, welke deze het wel willen aanwijzen naar het parlement. Tsjitserin verdedigde in zijn antwoord aan de Britsche regeering de Russische regeeringstoestanden heel puntig, zij 't ook wat spitsvondig, toen hij zei: ‘Wat de werkelijke deelneming aan de politieke macht betreft veroorloven wij ons de vraag, welke regeeringsvorm daarvan meer aan de groote massa van het volk geeft: de parlementaire vorm, onder welken onsamenhangende massa's ééns in vele jaren hun stem geven aan stevig gegrondveste politieke partijen, die de bovengenoemde oligarchie hetzij direct vertegenwoordigen, hetzij den invloed daarvan ernstig ondergaan; of de sovjet-vorm, onder welken de arbeidende klasse in haar werkplaats blijvende, plaatselijke eenheden vormt, in wier handen de plaatselijke sovjets berusten, en, meer dan dat, de geheele administratie in handen van de plaatselijke sovjets is? Deze samenstelling geeft op zich zelf zulk een macht aan de duurzaam georganiseerde arbeidersmassa's, dat het vermelden ervan alleen al voldoende is om alle fabels af te wijzen, die door de onteigende of verschrikte bevoorrechten worden verbreid, en herhaald worden in het belang van de oligarchie, welke laatste feitelijk een onmogelijkheid is onder het sovjet-systeem, aangezien de regeering onder het systeem alleen kan bestaan door den wil van de arbeidende massa's’. Het is niet te zeggen, dat zij die tegen het parlementarisme ingaan meer politiek inzicht toonen dan zij die voortsjokken achter hun voormannen op den platgetreden democratischen weg. De zaak is echter, dat de Moskovitische voorbeelden den Engelschen werkman afschrikken. Een artikel van Snowden, een der socialistische leiders in Engeland, dat in Duitschland door de ‘Vorwärts’ en ten onzent door het ‘Volk’ werd overgenomen, eindigt alsvolgt: ‘De Europeesche oorlog heeft alle bestaande instellingen doen beven, niet het minst de grondvesten van het kapitalistische systeem, en het zou daarom onverstandig zijn te voorspellen, dat de weg naar het Socialisme in Groot-Britannië evenals in het verleden, vrij van geweld zal zijn. Maar het kan met zekerheid gezegd worden, dat tegenwoordig de Britsche arbeidersklasse geen neiging vertoont, om het geordende pad van grondwettigen voortgang naar het socialisme te verlaten, om methodes toe te passen, die misschien noodzakelijk en succesvol kunnen zijn in andere landen, waar het volkstemperament, de historische tradities en de democratische macht wezenlijk anders zijn’. De meerderheid der mijnwerkers, en de vakbonden, welke met hen sympathiseeren en hen bij een onvermijdelijk geworden conflict zullen steunen, doen van hun zijde alles om dit te voorkomen, en de regeering toont evenveel beleid ten gunste van de arbeiders als die van Italië, zoodat men gelooven mag, dat een botsing, welke voor alle andere natiën, die kolen uit Engeland betrekken - Italië bijvoorbeeld de helft van heel zijn steenkoolverbruik - de ernstige gevolgen zou hebben, zal worden vermeden.

Bij een vreedzame oplossing heeft in de eerste plaats de Engelsche regeering belang, die reeds dreigt te verstikken in de zorgen, welke Ierland haar baart. Wanneer men zegt, dat daar de toestanden der ergste verwildering zijn teruggekeerd, beweert men niet teveel. Door heel Ierland neemt de strijd tusschen Unionisten en Sinn-Feiners, protestanten en katholieken, bevolking

tegen politie en troepen, toe en de gruwelijkste daden van wraak en weerwraak worden gepleegd. Vrouwen en kinderen worden daarbij niet ontzien. Men weet hoe machtig en invloedrijk de Ieren zijn in de Vereenigde Staten en de terugslag der gebeurtenissen in hun geboorteland wordt dus ook daar gevoeld. Een te San Francisco begonnen boycot van Engelsche producten slaat over op alle streken waar de Ieren macht bezitten. In Nieuw-Yorck protesteert de havenbevolking ten gunste van de Iersche beweging, welke zich dreigt te verpersoonlijken in de verhongerings-demonstratie van den gevangen burgemeester van Cork, die op het oogenlblik, dat dit ten papiere wordt gebracht, reeds langer dan vijftig dagen weigert voedsel te ontvangen, en toch nog leeft. Zijn vijanden beweren, dat hij op een of andere wijze voedsel tot zich neemt. Ongetwijfeld is dit vuige laster van in hun materieele neigingen geheel verstoffelijkte menschen, die niet begrijpen, dat het lijden van den jongen man onbeschrijfelijk zou verergeren, indien hij op clandestiene wijze een geringe hoeveelheid voedsel tot zich nam, terwijl zijn lichaam nu reeds geheel daarvan vervreemd moet zijn en waarschijnlijk den honger niet meer kent, en wegkwijnt, reddeloos. Er is grootheid in deze zelfopoffering van den jongen burgemeester, die in den zin der bestaande Britsche wetten ongetwijfeld strafbaar is, maar naar eigen opvatting in zijn deelnemen aan den strijd tegen de Britsche overheersching slechts gedaan heeft wat hij en zijn volk goed en schoon vonden, wijl zij de opvatting zijn toegedaan, dat zij daartegen op voet van oorlog zijn. Over deze zielegrootheid van den vrijwilligen hongerlijder in de Britsche gevangenis zijn zelfs vele Engelschen het eens, en buiten Engeland is de sympathie voor burgemeester Mac Swiney algemeen. Zijn lijden zal zeker niet te vergeefs zijn. Deze misdadiger in de gevangenis behoort tot die volkshelden, wier voorbeeld als bakens in den nacht uitschijnt. Tevergeefs echter tracht men op Lloyd-George een beroep te doen om hem zijn vrijheid te hergeven, vooral waar zijn hongerdemonstratie, hoe lang die ook nog zal kunnen duren, waarschijnlijk toch zal eindigen met zijn dood. De Britsche minister blijft onverzettelijk, wijkt niet voor verzoek van vriend, allerminst voor bedreiging van vijand. Dit is zijn zaak. Zijn onverzettelijkheid zal echter Ierland niet behouden voor het rijk, en zijn naam niet behoeden voor de beschuldiging in de geschiedenis van ongemotiveerde hardheid. Ongemotiveerd! Immers, waarom is, op beschuldiging van vijf Engelsche soldaten, burgemeester Mac Swiney, door een jury, wier recht om hem te veroordeelen hij niet erkent, tot twee jaar gevangenisstraf veroordeeld? Omdat hij in het bezit werd gevonden van een geheime politie-code en van een copie van een besluit van zijn eigen gemeenteraad, waarbij trouw gezworen werd aan het Iersche parlement. Tegen deze belachelijke beschuldiging, gevolgd door een gerechtelijke misdaad in een veroordeelend vonnis, komt zelfs de Engelsche pers in verzet. In het weekblad *The New Statesman* beschuldigt een schrijver in een artikel, getiteld ‘Misdadig Ierland’, de politiek van het tegenwoordige Engelsche ministerie van kortzichtigheid. ‘Er is niets belangrijkers, meenen wij’, zegt hij, ‘dan dat de Engelschen zullen beseffen, dat zij geen zedelijke

verantwoordelijkheid hebben in de oogen van iemand anders dan van zich zelf, om orde en wet te handhaven in Ierland. Als de Ieren één recht bezitten, dan is het zeker dat zij dat zelf doen, en het is van groote beteekenis, dat Sinn Fein die taak eigenlijk reeds op zich heeft genomen en eigen burgerlijke en crimineele rechtbanken heeft opgericht. Iedereen zal, meenen wij, toegeven dat misdaden dadelijk in Ierland zouden ophouden als morgen aan den dag het bezettingsleger en de Iersche politiemacht teruggehaald werden. Iedereen is het er nu vrijwel over eens dat Ierland zelfbestuur moet hebben, doch wat betrekkelijk weinig menschen nog schijnen te begrijpen, ofschoon duidelijk genoeg, is dat het terugtrekken van leger en politie niet de laatste daad van een oplossing der Iersche quaestie behoort te zijn. Zoolang zulks niet gebeurt, zullen anarchie en "misdaad" er voortduren, en het terughalen van leger en politie is het eenige middel om het Iersche volk te overtuigen van onze goede bedoelingen'.

Het blad wijst er dan op, dat door die daad de veiligheid voor persoon en eigendom in Ierland niet zou worden geschaad en dat de belangen van het Britsche rijk er niet onder zouden lijden. De militaire maatregelen in Ierland beschermen thans niemand en tarten iedereen. 'Vroeger of later', zegt de *New Statesman,* 'zal dat terugtrekken gebeuren en op den dag dat zulks plaats heeft, zal een oplossing van het Iersche vraagstuk voor de eerste maal in uitzicht zijn. De vraag is slechts hoe lang we nog op dien dag moeten wachten'.

Hoe lang nog? Tot het oogenblik, dat de regeerders de belangen van hun volk weten te zien door de oogen van een levende, onbevooroordeelde ziel, en niet door de letters der doode wetten.

De renaissance van het poëtische drama door H. de Boer.

Onlangs werd er in een van onze groote schouwburgen door een gezelschap, dat zich onderscheidt door het geven van kunstvolle voorstellingen, een blijspel in verzen vertoond, dat zich kenmerkt door typisch Hollandsche eigenschappen en dat als zoodanig zelfs een onaangevochten reputatie geniet. De vertooning vond in de pers eene waardeerende beoordeeling, doch een der bladen schreef het volgende, hetwelk ons om meer dan één reden interesseert: ‘Ofschoon de voorstelling als gewoonlijk goed verzorgd was en vooral’ - hier volgen de namen van een tweetal bekende tooneellisten - ‘in de hoofdrollen uitmuntend spel gaven, leek het publiek ons toch minder opgetogen dan bij andere blijspelen meestal het geval is. De verklaring hiervan zal wellicht gezocht moeten worden in het feit, dat het stuk in verzen is geschreven en deze vorm minder gemakkelijk tot het publiek spreekt, wat nog geen reden is om deze keuze te betreuren, integendeel, zouden wij zeggen. Niettemin bleek uit het applaus toch wel, dat de voorstelling op prijs gesteld werd.’

Wat ons in dit, op zich zelf zoo sympathieke en een nobel streven terecht waardeerende artikeltje ongemeen trof, was de erin verkondigde stelling, dat de vers-vorm minder gemakkelijk tot het publiek zou spreken dan - dit is de rest der in journalistieke gereserveerdheid alleen maar aangeduide gedachte - de proza-vorm, een stelling welke een merkwaardig symptoom is van den geest welke in de voorlaatste aera zich deed gelden. Misschien vindt menige lezer deze stelling heel logisch en gelooft hij, als zoovelen in onzen tijd, dat proza inderdaad makkelijker en de versvorm minder makkelijk tot het publiek spreekt. Mogen wij daartegenover opmerken, dat deze gedachte slechts een dier typische vergissingen is welke in het kort verleden zijn gemaakt en dat wij wel zullen doen ons oordeel op dit punt zoo spoedig mogelijk te herzien, willen wij niet nog langer met heel den opbloei van een jonge beloftevolle kunst het slachtoffer worden van een uiterst noodlottigen waan.

Zóó sterk is dit geloof aan de superioriteit van het proza op dit gebied ingeworteld, dat men er eenvoudig blind door wordt voor de feiten. Want,

nietwaar, tot op heden behooren een Shakespeare en Sophocles tot de meest gespeelde auteurs en dat niet slechts om piëteitsredenen. Integendeel, wanneer een acteur door een of andere oorzaak buiten emplooi geraakt, grijpt hij, om van de publieke belangstelling verzékerd te zijn, niet zelden bij vóórkeur naar deze auteurs. Denken wij slechts aan Louis Bouwmeester's laatste succèssen. En een Vondel dan, wiens verzen niet tot de doorzichtigste behooren, wordt hij niet het meest genoten, juist om de *muziek* van die verzen? Zouden zijn in de laatste jaren gespeelde en voorgedragen tooneelwerken in poëzie niet ontzaggelijk veel van hunne bekoring verliezen, daargelaten de mogelijkheid ze in proza te denken.

Maar maken, afgezien van dit muzikale genot, op zich zelf een contact gevend, mediatief iets, verzen een stuk toch misschien minder verstaanbaar? Is, toegegeven het feit, dat treffende verzen hun werking niet missen, de prozavorm een vorm die tot grooter verstaanbaarheid aanleiding geeft?

Het zal ons, gelooven wij, niet zoo bijzonder veel moeite kosten den lezer van het tegendeel te overtuigen en de stelling is interessant genoeg de toelichting ervan in hare bewijsvoering te volgen. De berichtgever en de lezer, die denkt als hij, krijgen beiden ongelijk. Hunne vergissing is verklaarbaar. Want wat toch is het geval? De berichtgever, waarlijk niet de eerste de beste, een journalistiek geschoold man van voortreffelijk intellect, heeft op een bepaalden, ietwat uit den koers van het gewone vallenden tooneelavond, die tot op zekere hoogte (het was een zoogenaamde volksvoorstelling) het karakter van een experiment droeg, een aantal even ongewone indrukken opgedaan en hij heeft, voor dat ongewone haastig een plausibele verklaring zoekend, als met een natuurlijke reflexbeweging, daarop gereageerd met de formule van zijn tijd. Van een tijd die eigen tekortkomingen zoekt te bemantelen, door er den dichter mede te belasten, den dichter, die inmiddels - dat ziet men, in de in zake de oplossing der moderne tooneel-problemen, het verst gevorderde en daardoor meest helderziende tooneel-centra steeds duidelijker in - door den modernen regisseur de hand te reiken, het tooneel zal helpen uit de impasse waarin ze - niet door bioscoop en tingeltangel, maar in de eerste plaats door hare meest fascineerende en werkdadige elementen, de theatrale toover en poëzie, uit te schakelen en zich zelf tot het niveau van verkapten tingeltangel te verlagen, is geraakt. Op dit niveau is uitteraard de bioscoop een geduchte concurrent.

Wie in binnen- en buitenlandsche tooneelkringen heeft verkeerd, weet het zoo goed als wij: de dichter is daar langen tijd voor een onpraktischen dweper aangezien, voor den idealist uit Utopia, die, tot allemans verdriet, met zijn onbruikbare verzen-drama's den tooneelman tot gewaagde experimenten zocht te verleiden. Geen oogenblik zocht men zich te herinneren dat zelfs recente voorbeelden op geheel andere uitkomsten wezen, dat het in de aera, waarin een Rostand, een Wilde, een Maeterlinck, om van prozadichters als Ibsen, Strindberg en Wedekind niet te spreken, wereldsuccèssen boekten, het al van een wonderlijke vooringenomenheid, om niet te zeggen intellectueele blindheid moest getuigen, de tooneel-poëzie, zij mocht zich dan uiten in vers of gerythmeerd proza, uit den tijd te achten. Ja, schakelen wij

voor een oogenblik de prozadichters uit, dan wordt de balans misschien nog gunstiger. Denken wij slechts aan Rostand's ongeëvenaard Cyrano-succès.

Tot op zekere hoogte zijn ook de realistische en naturalistische stroomingen en de een tijd lang zeer zeldzame gave van het tooneeldichterschap hiervan de oorzaak; ik zeg niet de schuld, maar de, óórzaak. Want men moet al even verblind zijn om, zooals sommigen willen doen, de zegeningen van het realisme en het naturalisme te verloochenen, daar zíj het ook zullen blijken te zijn, die het tooneeldichterschap nieuwe levenssappen toevoerden, dat zonder hen vermoedelijk tot een dor conventionalisme ware verstard. Maar hun groote directe beteekenis ligt toch op het gebied van roman, novelle en schets en hier hebben zij hun eigenlijke triomfen gevierd; het tooneel hebben zij nooit duurzaam veroverd en het is nu wel zeker, dat zij daarvoor het beste werk reeds hebben geleverd, dat zij, naar nieuwe aanpassingsmogelijkheden zoekend, duchtige modificatiën zullen moeten ondergaan. Daarop wijzen dan ook ten volle de pogingen van een Hauptmann en Heyermans, om een paar der bekendste representanten van dezen kunstvorm te noemen, hun merkwaardige vlucht in de wereld van het sprookje en den droom, zelfs in die van het symbool, waarin het naturalisme, het theoretische althans, in zijn tegendeel verkeerde en zich zelf ophief. Maar hoeveel schoons was er ook in deze opheffing, die in menig opzicht waarlijk een opheffing op hóóger plan leek.

Wat is van dit beperkte succes van het naturalisme op het tooneel feitelijk de oorzaak? Bepalen wij ons, de maatschappelijke oorzaken voor het oogenblik terzijde latend, alleen tot het theatrale probleem, dan zien wij dat de naturalistische techniek zich te weinig gelegen laat liggen aan de wetten van het theater. Een Gerhart Hauptmann, die, zooals is opgemerkt, aanvankelijk dezelfde minachting voor die wetten heeft als de meeste naturalisten, leert toch niettemin van den, aan de Fransche tooneel-techniek van een Scribe c.s en - wat de meesten voorbij gezien hebben - aan de retrospectieve methode, welke ook de Grieken toepasten, zich scholenden Ibsen, om in zijn ‘Fuhrmann Henschel’, zijn ‘Versunkene Glocke’ tribuut te betalen aan de oude compositie-techniek en aan de poëzie.

Wij moeten steeds met nadruk in het licht stellen, dat dit betoog in hoofdzaak voor het tooneel geldt; de kunstvorm van den roman laten wij voor het oogenblik buiten beschouwing. Het is echter of het naturalisme nog eens voor góed den nadruk heeft gelegd op het feit, dat voor het tooneel al evenzeer eigen wetten gelden als voor de architectuur, de muziek.

Stel U voor dat een architect de werkelijkheid ging nabootsen. Deze meest practische, meest met tastbare realiteiten rekening houdende van alle kunstenaars, veroorlooft men het werken te scheppen, die in hun hoogste vormen van tempel of gewijd gebouw als kunst absoluut symbool zijn, mathematisch geconstrueerde gedachten, gekristalliseerde ideeën. Maar welk een leefbaarheid heeft deze kunst! Ontelbare menschengeslachten hebben er het beste van zich zelf in uitgezegd. Dit is wel het merkwaardige van deze twee kunsten, architectuur en tooneel, dat zij beiden een som van kunsten vertegenwoordigen, dat de eerste staat aan het begin, de andere aan het einde der kunstontwikkeling, dat de architectuur zich in dienst stelt van den mensch

en de mensch zich in die van het tooneel. Maar beiden zijn een wereld op zichzelf. In het theater met zijn accoustische en optische eischen, met zijn machinatie en dynamiek, met zijn massa-bevolking, heerschen, even goed als in de geweldige, door oudere volkeren opgerichte bouwwerken, geheel eigen wetten. Er is geen kunst zoo gebonden als die van het tooneel. Maar juist in die gebondenheid, welk een vrijheid! Perk heeft van die vrijheid gezongen, Hegel heeft ze geformuleerd. De ware vrijheid is die, welke luistert naar wet en regel. Alle andere vrijheid is teugelloosheid, is slavernij, gebondenheid aan toevalligheid en willekeur. Zie hoe het impressionisme en expressionisme zijn verworden. Hoe het futurisme en cubisme, de uiterste consequenties ervan, zich in hun verbijstering weer vast zoeken te houden aan elementaire constructie-lijnen, die het vlak met kracht doorsnijden. Hoe positiever dit stramien wordt, d.w.z. hoe rationeeler toegepast, b.v. in de loodconstructie van glasschilders, hoe sterker deze kunsten zullen verbazen door de nieuwe idee welke zij brachten.

Wij zullen zien dat dit niet alleen voor den compositievorm, maar voor elken vorm in het theater geldt. Hebben de Duitschers met Reinhardt aan het hoofd dit weer het eerst duidelijk gevoeld? Gaat daarom de fantasie van dit volk uit naar het oude Egypte en Indië met hun onvergetelijk grootsche, onvergelijkelijk monumentale bouwkunst? Zijn wij, eenerzijds zoo vrij, anderzijds niet veel meer gebonden dan dit zoo sterk georganiseerde volk, in welks midden aan de kunst mogelijkheden werden geopend als ter wereld nergens anders; dat niet alleen op het gebied van de eigenlijke architectuur alleen, maar ook op het gebied van den theaterbouw ongeëvenaard mag heeten! Is daar het massa-instinct, evenals bij de kasten der ouden, door organisatie dermate georganiseerd, dat niet alleen het musikale, maar ook het theatrale genie, zoo berekend op de werking der massa, er op zelden overtroffen uitkomsten mocht rekenen, al zijn deze voorloopig nog meer alleen het resultaat van organiseerend, reconstrueerend, formuleerend, dan van waarlijk scheppend genie. Want het is duidelijk, in Duitschland domineert in de tooneel-wereld op 't oogenblik nog het genie van den regisseur, dat in zijn wezen er meer een is van fantasievolle practibiliteit, den werkelijk scheppend. Duitschland leeft niet alleen op industrieel, maar ook op schilderkundig en theatraal gebied, nog te veel in de phase van ontleening en practicabel maken van de inventies van anderen, en zoolang niet het werkelijk scheppend genie des dichters voorgaat, zal de theaterkunst nooit haar experimenteel, voorloopig karakter verliezen. En dat geldt zoowel voor Duitschland als voor ons. De dichter zal den regisseur nooit overbodig maken. Wat ware Ibsen zonder Brahm, een Heyermans zonder Van der Horst, een Vondel-tooneel zonder Royaards, een Shakespeare, Sophocles zonder Reinhardt. Vooral nu overal ter wereld improvisatorische ster-genieën als een Louis Bouwmeester en Sarah Bernhardt steeds zeldzamer worden. Uit de samenwerking van den dichter en den regisseur zal, weer opnieuw even als immer het geval was, de nieuwe tooneelkunst geboren worden. Maar dan moet in den regisseur ook het gelóóf leven aan den dichter, die in zijn werken den nieuwen tijd steeds aankondigt. Men kan

een Shakespeare gewis zonder Reinhardt denken, maar een Reinhardt is onmogelijk zonder Shakespeare en een Reinhardt forceert nu al in stage onrust somwijlen zijn indrukwekkenden stijl, omdat hij op den modernen dichter wacht, die zijn regisseurs-genie nieuwe mogelijkheden zal openen. Is het in verband met dit alles niet merkwaardig, dat uit de landen waarin het regisseurstalent minder domineert: uit Frankrijk en Engeland, de meeste tooneelwerken komen? Maar, aan den anderen kant, dat in Duitschland en ten onzent de dichter en schrijver met den regisseur de tooneelkunst over het algemeen veel ernstiger als een verheven probleem, dat om oplossing roept, opvatten en hier het tooneel de meeste toekomst heeft.

Het improvisatorisch tooneelspelers-genie is in conflict gekomen met het regisseurs-genie, dat den nieuwen dichter zal inleiden[1)] om in de plaats van het kostbare experiment der uit de nieuwe levensverhoudingen ontstane en daardoor meteen zuiver economisch opbloeienden tooneelstijl, zoowel niet in eens, dan toch mettertijd zal suggereeren, welke de regisseur dan zal verwerkelijken. Tot zoolang zal het tooneelprobleem probleem blijven en wie dit niet ziet is ziende blind en hoorende doof. Het is maar gelukkig dat dit in iden laatsten tijd ook door den inzichtvolsten tooneelreformateur steeds meer wordt begrepen. Het is gelukkig, dat ook de dichters en schrijvers, niet in de laatste plaats dank zij dezen tooneelreformatoren, wier practisch-artistieke opvoeding dit leerde, eerder zijn gaan inzien, dat het theater zijn bepaalde eischen stelt, *en dat men het theatrale niet moet blijven negeeren, maar verheffen.*

Wie het theatrale negeert doet het blijven bestaan, want het theatrale is niets dan de conventie van een vroegeren schoonen vorm, niets dan de schaal van een eenmaal sappige, levensvolle kern. Wie die schaal met nieuw leven vult, verovert zich de werkzaamste tooneel-optiek. Wie over het theatrale, in zijn leegen conventioneelen vorm klaagt, heeft gelijk; wie over het theatrale in het algemeen jammert en het uitgebannen wil hebben, bejammert zijn eigen onvermogen en loopt zijn hoofd te pletter tegen de ijzeren noodwendigheid van het theater. Hij moest maar iets anders gaan doen dan zich met tooneelzaken bemoeien, wijl hij den meest elementairen eisch niet schijnt te begrijpen. Hij bewijst alleen, dat hij de ware Perseus niet is, den draak niet zal overwinnen en de schoone Andromeda niet bevrijden, die zucht in de boeien van een nu al eeuwenoude conventie.

De eischen van wat men met een wel wat eenzijdig woord tooneeloptiek is gaan noemen, worden langzamerhand steeds meer erkend. Maar gaat met eene erkenning van de noodwendigheid van een uiterlijke vormverandering niet even noodwendig de erkenning van een innerlijke wezensverandering

1) Het is nu al duidelijk te zien, dat de moderne regisseur, die het liefst met den dichter uit het verleden experimenteert omdat hij deze met nieuwe machinale, optische en decoratieve vondsten kan aanpassen aan onzen tijd, vast zal loopen, wil hij zich niet verliezen in al te kostbare buitensporigheden. Alleen de tooneeldichter is in staat een nieuwe stijl te scheppen, die bevredigt omdat zij in het wezen zijner actueele poezie zelf besloten ligt, een stijl die tevens ook de meest oeconomische is, omdat elke tijd zijn eigen natuurlijke mogelijkheden decreteert.

samen! ‘Natur ist weder Kern noch Schale’ dichtte Goethe. Zij is beide in éénen. En zoo is het ook met de Kunst. De Nieuwe Gids heeft ten onzent genoegzaam geleerd dat beide ondeelbaar één zijn. Richten wij dan ook den blik op het werk der grootste tooneelschrijvers der latere jaren, dan ontwaren wij hoe zij langzamerhand maar steeds treffender gehoorzamen aan eenzelfde evolutiewet. Wij zagen al hoe een Hauptman en Heyermans meer dan eens de werkelijkheid voor den droom ontvluchtten, hoe zij behagen gingen vinden in de wonderbare poëzie van het sprookje. Nu kan men zeggen dat zij den droom realistisch beschreven, maar ten eerste zou dan deze neiging op zichzelf al wat verwonderlijk zijn, maar ten tweede is deze veronderstelling niet alleen onredelijk, zij is onjuist. Vorm en inhoud zijn één, zijn, zoo al onderscheidbaar, niet te scheiden, doordringen elkaar harmonieus. En in die doordringing doet het onderwerp zijn invloed gelden. Voor hen geldt min of meer ook wat Hegel in zijn ‘Philosophie der Geschichte’ van den Indischen dichter zegt: In dem Traume hört das Individium auf, sich als dieses, ausschlieszend gegen die Gegenstände, zu wissen. Wachend bin ich für mich, und das Andere ist ein Aüszerliches und fest gegen mich, wie ich gegen dasselbe. Als Aüszerliches breitet sich das Andere zu einem verständigen Zusammenhang und einen System von Verhältnissen aus, worin meine Einzelheit selbst ein Glied, eine damit zusammenhängende Einzelheit ist, - dies ist die Sphäre des Verstandes. Im Traume dagegen ist diese Trennung nicht. Hier unterscheidet der Mensch seine für sich seiendie Persönlichkeit nicht von dem, was ihm äuszerlich ist; der ganze zusammenhang des Aüszerlichen, dieser Verstand der Auszenwelt, fällt hinweg.’ Heyermans, Wedekind, Strindberg, zij allen hebben dezen droomtoestand des dichters doorgemaakt. Uit Heyermans eigen mond hebben wij 't, dat hij, zelfs in zijn novellistisch werk, niet die copieerder des dagelijkschen levens is, waarvoor men hem houdt.

Tegelijk met de poging zich een nieuwe tooneel-structuur te verwerven, welke niet den gewonen gang der levensgebeurtenissen op het tooneel brengt, maar ze volgens de compositie-wetten van het theater arrangeert, die, met andere woorden, de werkelijkheid transformeert, ze werpt in den smeltkroes der verbeelding en ze giet in de vormen-wereld van het theater, met zijn geheel eigen, wijl veel synthetisoher structuur, zien wij den tooneelschrijftrant zich wijzigen. Van het proza van de werkelijkheid van den stukken-fabrikant kan hier geen sprake zijn. Maar wat een Strindberg, een Wedekind leverden, was niet zelden een hallucinaire werkelijkheid, de werkelijkheid van den ziener, die schept met de daemonische, boven-werkelijke en daardoor veel intenser werkende macht eener, na het diepere levensraadsel peilende verbeelding, die niet het leven nabootst, maar bootst en zich bevrijdt van den alpdruk eener goddelijke bezetenheid. Daarmede, met die visie, veranderde niet alleen de innerlijke, maar ook de uiterlijke structuur van den schrijfstijl en men kan gerust zeggen dat hun persoonlijke dichters-tragiek voor een groot deel lag in de psycho-physische onmogelijkheid deze metamorfoze tot het einde toe door te maken. Hun mensch-zijn werd op het hevigst geschokt door deze inwendige vulkanische beroeringen. Wroetend in

de diepe mijnschachten van het leven, zijn deze tragische titanen als cyclopen, in staat met Jupiters donderkeil aarde en hemel in beroering te brengen, maar niet bij machte de beide tegendeelen van tragische en komische levensaanschouwing harmonisch samen te smelten in den genadelach van den goddelijiken humor, welke een Shakespeare in zoo hooge mate deelachtig was. En wie weet wat de mensch Heyermans - moge zijn productie als tooneelschrijver uitteraard door deze dubbele werkdadigheid wel niet zijn vergroot - in deze nog aan Falkland dankt.

Groeide uit den meer prozaïschen, tamelijk compositie-loozen compositievorm van het naturalistische tooneel mettertijd een meer aan eeuwenoude wetten en regelen getoetste dichterlijk-architectonische vorm, tegelijkertijd ontwikkelde zich het streven naar een nieuwen dichterlijken schrijftrant, niet in eens, maar successievelijk, of met schokken; niet in één tooneelschrijver, maar in verschillende; niet altijd in dienzelfden, maar steeds ook weer in een nieuwen. Men kan dien schrijftrant ook niet altijd scheiden van den compositietrant, maar wel onderscheiden, want de eene groeit met de andere, hoewel niet altijd harmonisch, mede. Maar dit is wel zeker, dat de tooneelschrijftrant der latere schrijvers-generatie steeds poëtischer wordt en het percentage dichters steeds grooter. Zij schrijven niet altijd in verzen, maar ontwikkelen soms uit den meer vrijen schrijftrant van roman of novelle een meer rhythmisch geïdealiseerd dramatisch proza.

Die ontwikkeling van het rhythmische dichterlijk proza is wel een van de vreugdevolste gebeurtenissen in den modernen tijd. Voor het tooneelvers was deze ontwikkelng van ongewone beteekenis. Oorspronkelijk scheen het dat het proza de poëzie van het theater zou verdringen. Het proza lijkt zooveel makkelijker te hanteeren en hoevelen, die wel wisten dat zij geen dichters waren, vonden in het proza het middel zich op het tooneel te doen gelden. Maar deze overwoekering van het proza had een zeer nadeelig gevolg. Zij werkte de verlaging van het artistieke niveau zeer in de hand. Menschen met tooneelroutine, die zich nooit aan het schrijven van een vers zouden wagen, overstelpten nu het tooneel met hun maakwerk. Hoe zeldzaam is de gave van het echte dichterschap! Hoeveel zeldzamer nog de gave van het echte tooneeldichterschap! ‘Zes schoone verzen vinden?’ roept Taine uit, ‘Ik commandeerde liever eene armee!’ En hij zeide dat, hoewel beide gaven echt Fransch zijn.

Maar het tooneelproza had ook zijn dichters, die het tooneel zochten te verheffen van het niveau waartoe het gedaald was. Ibsen was er een van. En welk een dichter! Hoewel Ibsen tot op het oogenblik nog de grootste meester van den tooneel-dialoog is, als proza-ciseleur op dit gebied alleen met een Flaubert te vergelijken, ligt de grootste bekoring van zijn werk toch niet in dat proza zelf, maar in dat wat hij er mee verweeft. Men zou het verklaarbaar kunnen vinden wanneer iemand Ibsen een tooneelschrijver, maar geen dichter zou willen noemen, afgezien van het feit dat hij inderdaad verzen schreef en al zou men 't er overigens ook misschien niet mede eens willen zijn, dan vertoonen Wilde en Materlinck veel meer het type van een dichter. Hun tooneelproza - dat van een Wilde meer in het bijzonder in zijn

Salomé - is typisch dichterlijk proza, en van een ongewone dichterlijke bekoring. Doch welk allermerkwaardigst feit doet zich nu hier voor? Dat, hoe dichterlijker deze schrijvers worden, hoe duisterder hun proza wordt. Ibsen is al tamelijk duister, maar Maeterlinck, de dichterlijkste prozaïst van de drie, is ook het allerduisterst. En Strindberg? En Wedekind?

Men zou dit kunnen toeschrijven aan het toeval. Maar juist het toeval pleegt het allerminst met zulk een logica te handelen. Laten wij, die de terugzinking van het tooneel naar den toestand van banaliteit en dichterloosheid allerminst kunnen wenschen en eene stijging alleen van een grootere vervolmaking kunnen verwachten, zoo eerlijk zijn de juiste conclusie te trekken, de conclusie, welke veel minder ontwikkelde volkeren dan wij de eeuwen door steeds weer getrokken hebben, n.l. deze, dat het dramatisch prozagebouw, de klare constellatie van het dramatische versgebouw ten eenenmale mist. Een Shakespeare wist dat heel goed. Den abstracten wijsgeer, den verheven Brutus, laat hij merkwaardig genoeg spreken in proza, den rationalist Antonius, en dat is al even merkwaardig, in versvorm. En Antonius wint het in duidelijkeid en verstaanbaarheid over alle liniën van den in proza zoo veel meer duisteren Brutus. Men zou deze vergelijkng haast antithetisch kunnen toespitsen en kunnen zeggen het proza is de taal der duisternis, de poëzie die van het licht. Een Ibsen, een Maeterlinck hanteeren met opzet het proza, omdat het hun de gelegenheid geeft duistere onbestemdheden onbestemd uit te drukken. Ja, men zou haast hatelijk kunnen zijn, en zeggen de wijsgeeren die zeggen, dat het eenzaam moet blijven op de hoogten waarop zij toeven, schrijven om niets anders dan juist daarom in proza, en de dichter die het hart van het volk zoekt ook weer daarom in poëzie. Maar het gaat hier niet om het proza in een ongunstig daglicht te stellen, daar net proza onvervangbare kostelijkheden heeft en ook in het poëzie-drama een wondervolle plaats vervult. Het gaat er hier alleen om om te betoogen, dat de bewering, dat poëzie minder verstaanbaar is dan proza, niet opgaat, dat zij nu niet opgaat en nooit is opgegaan.

Wanneer de versvorm duister is, ligt het dus niet aan den versvorm, die zoo klaar kan zijn als het helderste kristal, maar, òf in de bedoeling van den dichter, òf aan zijn onvermogen. Wij zullen aanstonds zien, waarom een Langendijk mogelijk niet zoo goed verstaanbaar is als een Shakespeare, ten opzichte van wien getuigd kan worden, dat het publiek na eenigen tijd zich nauwelijks of in het geheel niet meer bewust is, dat hij in versvorm schrijft, vooral wanneer een Bouwmeester zijn verzen zegt.

Een Flaubert heeft dit alles ook wel gevoeld wanneer hij aan George Sand schrijft over de innerlijke macht, de goddelijke kracht, iets eeuwigs dat in de harmonie der woorden ruischt. ‘Waarom’, zoo zegt deze meester-prozaïst, en hij raakt daarmede aan de kern der kwestie, ‘waarom bestaat er een noodwendige samenhang tusschen het juiste woord en het muzikale woord. ‘Pourquoi arrive-t-on toujours à faire un vers quand on resserre trop sa pensée?’

Welk een geluk, - nietwaar, wie is er gaarne ‘plus royaliste que le roi!’ - voor den modernen poëet, dat niemand minder dan Flaubert deze woorden

heeft neergeschreven, welke - hoe was 't van een geest als de zijne ook anders te verwachten - met prachtige gereserveerdheid de kern der kwestie formuleeren. Flaubert, wiens woord geldt als het evangelie der prozaïsten, heeft immers niets anders gedaan dan hier het moment te signaleeren waarop het proza in poëzie overgaat. En verdere vervolmaking van een prozatechniek als de zijne moest van zelf leiden tot het vers. Wie nóg meer comprimeert, nóg meer ciseleert dan hij, gaat vanzelf over tot den eigenlijken versvorm. Aan de poorten van Flaubert's gevoelige kunstenaarsziel klopten de Muzen van den nieuweren tijd en de wiekslag van hun verheven vlucht heeft hij duidelijk vernomen.

Trouwens de ervaring waartoe Flaubert al werkende kwam is reeds eene eeuwenoude, zoo oud als er poëzie bestaat. En deze ervaring is wetenschappelijk in den nieuweren tijd geheel bevestigd. Zij vindt haar grond en verklaring in het wezen der menschelijke natuur zelf.

Wij weten dat reeds een Aristoteles de gedachte voorzweefde, dat de verschillende versrhythmen geheel correspondeeren met de verschillende menschelijke gemoedsaandoeningen. Tyndall en Spencer hebben dit, den ouden wijsgeer reeds bekende, verschijnsel nader onderzocht en zijn tot merkwaardige conclusiën gekomen. Het vers is maar niet iets willekeurigs, gekunstelds. Het welt op uit de innerlijke natuur van den mensch en is daarom eeuwig. 'Tatsächlich', zoo schrijft Guyau,[1] 'haben unsere Gesten die Neigung, unter den Einflusz starker innener Erregung eine rythmische Form anzunehmen. Das Gesetz der "nervösen Diffusion" bewirkt zunächts, dasz die Gehirnerregung sich mehr oder weniger weit durch die Glieder fortpflanzt, änlich der Erschütterung in einem vorher ruhenden Gewässer. Gemäsz dem Gesetze des Rythmus, das nach Tyndall und Spencer allen Bewegungsvorgängen zu grunde liegt, wird dann aus dieser Erschütterung eine regelmäszige Wellenbewegung. Schon bei der bloszen Ungeduld oder Unruhe bewegt sich unser Bein unwillkürlich hin und her. Im physischen, ja mitunter auch im seelischen Leid ist unser ganzer Körper in beständiger Bewegung und versucht, falls die Erregung nicht gar zu heftig ist, vor- und rückwärts schwankend der inneren Erregung ein gewisses Gleichmasz zu verleihen. Einer sehr lebhafte Freude macht uns sogar tanzen und springen. Dieselben Gesetze und Erscheinungen gelten auch für die Sprachorgane. Wir berühren hier einen wesentlichen Punkt. Das gesprochene Wort erlangt infolge der Nervenerregung bemerkenswerte Kraft und Rhytmus. Der Redner bringt, sobald er sich ereifert, allmählich Masz und Rythmus in seine Rede, die zu Anfang fehlten. Je reicher und eindringlicher der gedankliche Inhalt wird, um so mehr gewinnt der sprachliche Ausdrück an Rythmus und Musik. Könnte man ferner die leidenschaftliche Sprache eines Liebhabers belauschen und aufzeichnen, so würde man hier ebenfalls etwas wie gleichmäszige Schwingungen, regelmäszige Wellenbewegungen, grob gefügte lyrische Stan-

1) 'Les problèmes de l'esthétique contemporaine'. Wij vonden in den Hollandschen boekhandel wel de Duitsche, niet de origineele uitgaaf en citeeren, om den tekst niet té veel te verwisselen, in 't Duitsch.

zen entdecken. Alfred de Musset hat ohne Zweifel recht gehabt, wenn er bezüglich der Sprache des Verses sagte, dasz sie die angedeuteten Merkmale besitze, dasz die Menschen sie wohl verstenen, aber sie nicht sprechen. Dennoch haben wir alle in bestimmten Momenten unseres Lebens diese Sprache gesprochen, meist ohne es zu wissen. Unsere Stimme hat jenen melodischen Schmelz gehabt, unsere Sprache hat etwas von jenem rythmischen Tongfall angenommen, des uns bei den Dichtern entzückt. Aber diese nervöse Spannung hat sich wieder verloren. Wir kehrten zu Sprache des Alltags zurück, die dem normalen Zustand unseres Empfindungsvermögens entspricht. Sobald wir jedoch wieder Verse hören, erklimmen wir von neuen die Staffel der Gefühle. Diese Musik der Gefühle festzuhalten und immer mehr zu vervollkommnen, das ist von Anfang an das Ziel der Dichtkunst gewesen, und ist es auch heute noch. Mann kann den idealen Vers als die Form definieren, welche den gesamten Gedanken- und Gefühlsinhalt in sich zu fassen sucht.

Der Vers ist also kein künstliches Gebilde (weningstens nicht in seinem Grundprinzip, dem Rythmus). Der Mensch ist durchaus nicht infolge einer mehr oder weniger flüchtigen Laune seines Geistes zum Dichter oder auch nur zum Reimschmied geworden, sondern aus einem starken Naturtrieb heraus und auf Grund eines wissenschaftlich formulierbaren Gesetzes. Es war also sehr wichtig, diese Prinzipien aller Wissenschaft des Verses von Grund aus festzulegen. Spencer hat in seinen Essays diese Prinzipien skizziert, und Beck de Fouquières hätte besser getan, sie in seinem “Traité de versification” zu behutzen. Die Fülle der Harmonie ist nicht nur ein natürliches Zeichen für die Tiefe des Gefühls, sondern diese Harmonie hat auch die Tendenz, kraft eines andern physiologischen Gesetzes, des Gesetzes von der sympathischen Übertragung, jenes Gefühl den Herzen der Zuhörer mitzuteilen. In Versen reden, heiszt also im Tonfall der Verssprache sagen: ich leide zu sehr oder ich bin zu glücklich, om das, was ich empfinde, in der Sprache des Alltags auszudrucken. Der Rythmus des Verses ist also nichts anderes als der Schlag unseres Herzens, den wir dem Ohr wahrnehmbar machen und der unsere Stimme so stark beherrscht, dasz schlieszlich die anderen Herzen im gleichen Takt schlagen.’

Wie zou willen ontkennen, dat de poëzie voor alles de taal van het hart is? Zoo goed als de poëzie welt uit de diepste diepten van des menschen innerlijk, zoo goed dringt zij ook het diepst daarin door. De poëzie zet alles over in de taal van het hart. Wat overblijft van de geschiedenis der volken zijn niet in de eerste plaats historische feiten, maar hunne legenden en liederen. Ja eerst wanneer die geschiedenis zich tot legende of lied verdicht, wordt zij tot ware, wézenlijk ware geschiedenis. Al het andere gaat aan de zielen der menschen voorbij, hoopt zich hoogstens op tot stof in de bibliotheken. En wanneer het volk dan ook werkelijk iets wil onthouden, dan maakt het er een lied van en zet het op rijm. Het geeft de geschiedenis vleugelen en op elken harteroep komt zij aanwieken en zet zich opnieuw aan den disch des levens. Wij weten maar al te goed, hoe ook onze Vader Cats dit middel te baat nam om het hart des volks duurzaam te vinden.

Onthouden doet men iets beter in dicht- dan in prozavorm, niet alleen

omdat de muziek van een vers, dat in de innerlijke muziek zoo teekenend uitmondt in de pointe van een rijm, in 'le mot pittoresque', maar omdat het 'verskristal' een zooveel duidelijker waarneembare structuur vertoont dan het proza-erts en daarom zooveel gemakkelijker en dieper doordringt. Waarom hebben wij meer moeite de Beurs van Berlage te verstaan dan de Kathedraal van Reims? Omdat Berlage dicht in het proza des levens en de Kathedraal van Reims een absoluut gedicht is. En waarom overweldigen ons het meest van alle bouwwerken nog de pyramiden? Omdat zij de zuivere kristalvorm der architectonische poëzie vertoonen! En zoo goed als de bouwkunst, wil zij verder gaan, de doelmatigheid in eene 'idee' zal moeten symboliséëren, zoo zal ook het tooneel, wil het verder gaan dan het publiek eene gemakkelijke physieke en geestelijke digestie te bezorgen, het publiek niet alleen moeten bezighouden, maar moeten weten te boeien, d.i. te binden en mede te voeren, om het in de wettigheid van een waarlijk theatralen vorm boven eigen betrekkelijkheid de wáre vrijheid te doen genieten.

Niet in de politieke bijeenkomsten geniet in den geest op de wijze der voorspiegeling de massa de ware vrijheid, maar in het ideale theater, waar het deze vrij van allen tendenz op de wijze der schoonheid veel intenser doorlééft.

Bezit het theater deze idealiteit, d.w.z. deze poëtische Realiteit, deze hoogere maar ook meteen diepere realiteit naar vorm en inhoud, dan eerst zal het zich een publiek van 'getrouwen' kweeken, als zich, zoo goed als een religieuze gemeente voor zijn prediker, als vroeger warm maakt voor zijn dichters, en zijne woorden citeert als schoone en in die schoonheid belangeloos nuttige levenswijsheid, welke men zonder argwaan als wáárlijk goddelijke levenswijsheid aanvaardt.

En dan gelooft men nog dat het vers zooveel minder goed de harten der hoorders vindt dan het proza. Zonder twijfel is er, vooral in onzen tijd, veel moeilijk verstaanbare poëzie. Maar ligt dit aan de poëzie, of aan de dichters! Natuurlijk aan de laatsten, want er zijn, ook in onzen tijd, dichters geweest, wier verzen met een zoo groote felheid in ons drongen, dat wij ze ons leven lang niet zullen vergeten. Het verschijnsel der onduidelijkheid ontstaat alleen dan, wanneer de visie des dichters niet klaar is, zijn aandoeningen troebel zijn, wanneer zijn techniek te kort schiet, en er *incongruentie ontstaat tusschen innerlijk levensrhythme en versrhythme,* wanneer de dichter niet luistert naar het innerlijk rhythme, maar zich laat meesleuren op den golfstroom van uiterlijken klinkklank.

Maar is deze dichterfout te stellen op rekening der poëzie? Moeten wij om rijmelaars en troebele geesten de poëzie te kort doen? Het is merkwaardig dat een Guyau deze incongruentie toch min of meer ontgaan is, al ligt zij als conclusie geheel in zijn bedoelen. Hij, die behalve een dichter ook een wijsgeer was, hechtte te veel aan de taal der rede zonder meer, om het met Spencer eens te zijn, wanneer deze meent dat het proza tengevolge van zijn grootere onregelmatigheid meer energie eischt, wat toch in de rede ligt; dat zij, door hare neiging de ideeën en gemoedsbewegingen meer uit te spinnen, meer verstrooit, wat toch dagelijks het tooneel leert, wat Ibsen's retrospec-

tieve methode zelfs maar al te duidelijk demonstreert. ‘Indes musz zugegeben werden, (wij cursiveeren), *dasz die rythmische Sprache an sich viel leichter faszlich ist und auch viel tiefere Spuren im Gehirn zurückläszt. Unter diesem Gesichtspunkt betrachtet erscheint sie als ein bei weitem vollkommeneres Ausdrucksmittel, in welchem alle Reibungsflächen, die grosze Mengen an Lebenskraft verbrauchen beseitigt sind. Der Vers mit der regelmäszigen Aufeinanderfolge seiner Klänge, dem. Mangel an allem Ruck- und Stoszertigen in den Worten, dem leichten und unaufhörlichen Dahingleiten der Silben ist für den Verstand wie für das Gedächtnis ein Hilfsmittel.* Man bedarf der Worte lediglich, um den gedanken sehen zu können, ohne dasz derselbe beschattet wird und ohne dasz der Blick, der auf ihm haftet, sich trübe. Die Worte gleiten über den Gedanken dahin wie ein reiner Strom, dessen Bewegung uns nicht daran hindert auf den Grund zu blicken, den er bedeckt, ohne ihn zu verhüllen.

Indem also der Rythmus auf diese Weise dem Denken eine Anstrengung erspart, gewährt er zugleich der Sinnlichkeit ein ganz besonderes Vergnügen. Die auszerordentliche Bedeutung des Rythmus in der Musik ist ja bekannt. Gurney hat es kürzlich dargetan, wie der Rythmus gleichsam das Knochen-gerüst, das Skelett einer jeden melodischen Konstruktion bildet. Man kann ruhig die Noten eines Themas verändern, solange man den Rythmus unverändert beibehält, wird der musikalische Eindruck fast der gleiche bleiben. Das wissen die Musker sehr wohl. Es gibt ene Variation von Beethoven, die nicht eine einzige Note mit dem Thema gemein hat.’ Van belang is ook het volgende: ‘Wie der Vers die Gemütsbewegung ausdrückt und fortpflanzt, vermag er auch den Verstand des Zuhörers ohne jede Einbusze an Lebenskraft auf diese Gemütsbewegung zu konzentrieren. Eine Sprache an der alles rythmisch und regelmäszig ist, macht in der Tat von der Aufmerksamkeit und der geistigen Kraft nur sparsamen Gebrauch.’ Daarmede erkent dus Guyau volledig de grootere psycho-physische oeconomie van het vers. Hij noemt het zoowel ten opzichte van verstaanbaarheid als geheugen een hulpmiddel en geeft toe dat de rhythmische taal op zichzelf veel duidelijker, bevattelijker is. Wat kan, afgezien van andere genietingen, de toehoorder meer verlangen dan deze grootst mogelijke duidelijkheid, deze besparing van energie, deze zooveel grootere muzikale genieting!

De conclusie dat de versvorm minder makkelijk tot het publiek spreekt dan de prozavorm, kunnen wij, vooral in onzen zoo muzikaal geschoolden tijd, wel gehéél naar het rijk der fabelen verwijzen. Natuurlijk, wij zeiden 't al, er zijn duistere, onverstaanbare verzen zoo goed als er duister, onverstaanbaar proza is. En zoowel de hexameter, omdat zij uit den tijd is en de alexandrijn omdat zij ons, ondanks Vondel, niet zoo goed ‘ligt’ als hij het den Franschen heden nog doet, al behoudt hij voor ons nog altijd eigen bekoring en al zou hij het in het versdrama ook ten onzent, maar dan vooral ontdaan van zijn rhetorischen klinkklank, welke hem in miscrediet heeft gebracht, wellicht nog prachtige toepassingen kunnen vinden, eischen soms meer dan het hedendaagsche theater-proza. Maar dat vindt niet zijn oorzaak in het vers, noch in het proza als zoodanig, maar in hunne toepassingen, in

hunne behandeling door dichters en spelenden. De vijfvoetige jambe echter, maar dan toegepast zooals Shakespeare en von Kleist dat deden en met die vrijheid, welke eene wisseling, zoo noodig van halve, tot, laten wij zeggen, negen voeten, mogelijk maakt, blijft echter wellicht de meest préférabele vorm, ook door de Nieuwe Gidsers voorgestaan en verdedigd.

Wanneer wij dus in de toepassing van den versvorm een der middelen zien om het tooneel weer uit de impasse te redden, waardoor ook de tooneelspeelkunst zelf, naar de besten beseffen, ten zeerste gebaat zou zijn, dan doen wij dit niet om het middel zelve, noch met voorbijgaan van de verdiensten van het proza. Wij achten, in tegenstelling met sommigen die te zeer aan uiterlijke eenheid hechten, het dichterlijk proza, juist in zijne afwisseling met den eigenlijken versvorm, een middel, niet alleen om meerdere karakterstiek beeldende afwisseling in den dialoog te brengen, maar ook om den tooneelbouw steviger in den grond des levens te doen voeren.

Het is noodzakelijk dat wij deze meeningen nog even nader motiveeren. Dat, indien het tooneeldichterschap zich naast het tooneelschrijverschap zonder meer doet gelden, er vanzelf eene zuivering zal plaats vinden in de tooneelwereld, ligt in de rede. De feiten spreken te dezen opzichte al zóór duidelijk, dat er weinig meer tegen deze veronderstelling is in te brengen. Die gezelschappen van Royaards en van Van der Horst en Musch danken hunne bevoorrechte positie in de officieele waardeering, zooals bekend is, aan niets méér dan juist aan het opvoeren van poëtische drama's en comedie's. Het gerucht wil, dat Heyermans, dit voelende, heeft gepoogd ook in die lijn werkzaam te zijn. Bij de sollicitatie naar den Amsterdamschen Stadsschouwburg was dit een punt van belang. Is dit niet zijn beweegreden geweest, dan blijft het gerucht als typische reflex van de publieke meening op dit gebied, onverminderd zijne waarde behouden, terwijl, afgezien van dit alles, het haast van zelf spreekt, dat Heyermans, door eigen neigingen gedreven, immers die koers, maar dan in zijn lijn, vanzelf zal kiezen, daar de ontwikkelingskurve van zijn kunst hierop zelf ook wijst. Is 't dan zoo verwonderlijk, dat Heyermans verzen-drama's opvoert? En dan nog wel van een geestverwant als Multatuli. Er vallen moderne en andere verzen-drama's genoeg binnen Heyermans' geestes-sfeer. En wanneer Van der Lugt morgen den Rotterdammers nieuwe kracht toevoert, dan hebben wij kans dat hier ook meer een vernieuwing intreedt. Van het gezelschap van De Vries, met een voor het groote drama aangewezen acteur als hij aan het hoofd, kan men het beste werk ook slechts in die lijn verhopen, van het jongste gezelschap van Anton Verheyen kan, zoo vernamen wij uit de beste bron, hetzelfde verwacht worden. Wat Vogel precies wil, weten wij niet. Maar is deze bewonderaar van 't klassieke niet op 't zelfde aangewezen? En ook verder vernamen wij van plannen, welke allen denzelfden geest ademen en die, wanneer zij maar eendrachtig worden ondernomen, kans van slagen openen.

Maar dan moet de tooneeldichter, die zich ten onzent ook steeds meer laat gelden, zoowel als de tooneelspeler, zich den practischen vers-vorm weer meer algemeen eigen maken dan tot dusverre, naast den grooten tooneelstijl. Guyau waarschuwt voor een te groote cultus van het rijm, ‘der sozusagen

ein Verlernen des Denkens ist' en die ook verleert 'schlicht zu sprechen und stets den angemessenen und bündigsten Ausdruck anzuwenden'. Heeft hij daarbij gedacht aan Aristoteles, die den dramatist maant, dat hij zich niet té zeer verwijdere van den gewonen redevorm in proza? Het is zeker dat velen zich meer door het rijm en rethoretischen bombast, dan door de logische ontwikkeling hunner ideeën laten voeren en dat het rijm een gevaar oplevert voor den noodwendig epigrammatischen vorm van het tooneelvers, dat van een kernige plastische zinvolheid moet zijn. De ware dichter denkt in strophen en een gedachte die sterk is, draagt haar eigen rhytmus en muziek in zich. Het nieuwe ideaal is, zegt Guyau, het denken te verdichten en op dezen vorm doelt hij blijkbaar wanneer hij zegt: 'Es ist in der That ein Kennzeichen des poetischen Satzes, dasz er weit kraftvoller ist als der Satz in Proza.' Dat wordt hij, omdat de dramatist de Flaubertsche methode toepast en, het overtollige uitsnijdend, alleen de heldere, lichtende kern overhoudt.

En dan is er nog iets. Uit het voorgaande is het duidelijk, dat het rhythmische woord, hetzij rhythmisch proza of vers, het gebaar veel nader staat dan het proza. Het vloeit voort uit het rhythme van het innerlijk gebaar. Het concretiseert het innerlijk zielsgebaar, - het is als 't ware de ziel, het gemoed, het gevoel in vloed, in actie gezet. Daarom spreken wij ook van gevoelsbewegingen, gevoelsgebaar. Wie de rhythmische perioden van Shakespeare op zich laat inwerken, gaat vanzelf acteeren. Waarom had een Bouwmeester zelk een minachting, die soms zette tot verachting, voor zekere moderne proza-drama's, die kopjes-thee-stukken, zooals hij ze noemde? Omdat de dialoog ervan, rhythmisch onbewogen, absoluut gebaarloos was, omdat men, achter een kopje thee gezeten, zoo'n geheel stuk uit kon redeneeren, zonder dat men één gebaar behoefde te maken. Dit is ook de oorzaak waarom in sommige, overigens zeer opmerkelijke moderne stukken, het gebaar, de actie tot een minimum werd beperkt en waarom een Reinhardt een Moisi de wereld van de Schmiere instudeerde, om dáár althans wat acteeren te leeren; waarom de Bouwmeesters ons nog altijd het oude melodrama als een goede, wijl nagenoeg eenge school voor acteeren, aanbevelen.

Hier ware ook nog iets toe te voegen over de methaphoor, de beeldspraak van het vers, over de toepassing van zekere beeldende volksuitdrukkingen, omdat zij zoozeer de geste naderen. Als Vondel en Bredero, als de moderne romanschrijvers, moet de moderne tooneeldichter weer onder het volk gaan, welks taal zooveel beeldende uitdrukkingen bevat.

Nu zal men zich nog afvragen: bezit het vers wel de plooibaarheid, het aanpassingsvermogen van het moderne proza? Het antwoord hierop is niet moeilijk te geven. Wanneer Aristoteles zegt, dat de tooneelpoëzie zich niet te ver moet verwijderen van het proza, dan kan hij daarmede niet meenen, dat de dichter den prozaïst moet navolgen. Beiden moeten hun eigen karakter dragen, dat, wanneer het rhythmisch proza de poëzie nadert, of omgekeerd, natuurlijk veel trekken gemeen zal hebben. Ook moet de dichter niet het proza verdichten. De eens in proza gegoten idee laat zich moeilijk overgieten. Wie echter meent dat het moderne vers niet de soepelheid heeft van het mo-

derne proza, vergist zich. Zeer terecht merkt Alfred Nossig,[1)] die in veel Guyau volgt, in verband hiermee op: ‘Unser Gedanke flieszt heute knapper und sprunghafter dahin; *aber unser Vers kann ihm in dieser Entwicklung folgen,* er kann, biegsam und zerlegbar, alle Kennzeichen des modernen Empfindens wiedergeben. Die Klassieker brauchten zumeist eine Reihe von Versen, un einen vollständigen Gedanken auszudrücken; es war eine Ausnahme, wenn ein Vers einen abgeschlossenen Satz enthielt. Aber schon der Vers Victor Hugos gibt oft in seinen vier bis sechs Teilen ebenso viele kurze Sätze, Gedanken, Gefühle oder Bilder. Er faszt demnach unverkennbar ein viel gröszere Fülle von nervöser Erregung in sich, er bietet in seinen kunstvoll ziselierten und doch natürlich klingenden Fragmenten einen Reichtum, eine Verschiedenartigkeit des Gedankens, welche selbst die Prosa nicht herausbringen könnte, weil eine derartige Konzentrierung ihrem Wesen zuwiderläuft, während sie in der gebundenen Form möglich ist. Denn wir wissen bereits, dasz das rhythmische Wort, welches der natürliche Ausdruck der Erregung ist, zugleich den bündigsten und exaktesten Ausdruck des Gedankens darstellt. Auch in dieser Hinsicht entspricht also der moderne Vers den Erfordernissen des modernen Denkens. Wenn er dabei zugleich als eine vollendete Form erscheint, so zeugt das nur von seiner künstlerischen Überlegenheit der Prosa gegenüber.’

Wil hij daarmede zeggen, dat de moderne dichter den proza-vorm moet vermijden? In geenen deele. Dezelfde Nossig schrijft ook: ‘Der Vers ist keineswegs das einzige und unerläszliche Mittel, um Formwirkungen höchsten Stils zu erreichen. Dies sei hier mit Nachdruck hervorgehoben; denn wenn ich im allgemeinen für de Erneuerung des dramatischen Verses eintrete, so will ich doch nicht so verstanden werden, als ob ich die ungebundene Form für unvereinbar mit dem Idealdrama hielte. Für gewisse Themen und in der Hand gewisser Dichter ist die Prosa dem Verse künstlerisch vollkommen gleichwertig, und zwar aus dem Grunde, weil sie alle wesentlichen Vorzüge des Verses, - mit alleiniger Ausnahme des Reimes - erreichen kann, ohne darbei ihren eigenen Charakter aufzugeben.’ Hier is Nossig een weinig met zichzelf in tegenspraak, in zooverre hij zegt dat het proza ‘alle wesentlichen Vorzüge des Verses, - mit alleiniger Ausnahme des Reimes - erreichen kann’, al geeft hij elders de artistieke superioriteit van de poëzie toe. Het vers is de opperste bloei van het gerhythmeerde proza, zijn zuiverst gekristalliseerde vorm. Maar dat is een formeele kwestie. Wie dáárom het proza

1) ‘Die Erneuerung des Dramas’. Evenals dat van Guyau verdient dit boek een eereplaats in de bibliotheek van elken Hollandschen dichter, die voor 't tooneel voelt. Deze schrijvers vatten veel, zoo niet alles, van de verstrooide literatuur op dit gebied, welke inmiddels in vele opzichten uit den aard der zaak niet geheel te vervangen is, samen. Zij leveren ten deele compilatiewerk, zooals veel aesthetica compilatiewerk is en moet zijn. Maar er is lijn in hun werk. Nossig volgt Guyau in veel op den voet. Wij, beiden, maar trekken die lijn, naar den huidigen stand der zaken, soms anders. Wie over de beteekenis van 't vers voor 't drama nader ingelicht wil zijn, kieze Nossig. Guyau is 't volledigst over 't vers in 't algemeen. Enkele bronnen van beteekenis vindt men ook bij hen in den loop van 't betoog aangeduid. Natuurlijk moet men het ook niet zonder kritiek lezen, vooral de schrijver niet, die ten slotte zijn eigen aesthetica schept, in zijn werk.

zou willen uitschakelen, of, zooals andere modernen dat zouden willen doen, omdat een drama in verzen alleen een zuiverder conceptie vertoont en de wisseling van proza en poëzie ons te zeer zou opvallen, kunnen zich nog niet beroepen op voldoende practische bewijzen waarvoor. Ik wil niet zeggen dat het onmogelijk is, dat de tijd hun gelijk zal geven, maar, gaarne erkennend dat een drama in proza of poëzie alleen qua vorm theatralisch gelijkmatiger aandoet, meen ik toch te moeten wijzen op den grootsten dramatischen kunstenaar van den nieuweren tijd, Shakespeare, die te midden van dramatische versgedeelten met proza soms de prachtigste werkingen bereikt. Er zijn sommige schakeeringen van den menschelijken hartstocht, die, bij Shakespeare althans, het best vertolkt worden in poëzie, anderen weer in proza. En moge het vers bij hem over het algemeen de taalvorm zijn der verhevenste gevoelens, onder die verhevene zijn er die vanzelf om den prozavorm vragen. Shakespeare is de grootste schilder van den waanzin en daarvan is bij hem het proza de uitdrukkingsvorm, omdat zij de innerlijke disharmonieën het best vertolkt. Ruige hartstochten, komische dialogen, geeft hij over het algemeen in proza. Maar welk een proza! De onderbouw is bij hem in het meer reëele proza, de bovenbouw in den meer ideëelen vorm der poëzie, zooals bij een bouwwerk, dat, uit de aarde oprijzend, naar boven steeds fijner van materie wordt. Juist het contrast van proza en poëzie verhoogt de werking van beiden. En we kunnen gerust aannemen dat de geweldige artistieke ontwikkeling in het moderne proza het uitdrukkingsvermogen daarvan, van beiden, voorzeker allerminst heeft verkleind. Men denke slechts aan wat moderne prozaïsten, wat moderne dichters in proza bereikt hebben om in hare emancipatie te gelooven.

Maar ook hier moet men beiden vormen hun eigendommelijk karakter laten, en zullen zij, waar 't pas geeft, in elkaar smelten, dan zal dit door het innerlijk rhythme der aandoening vanzelf wel bepaald worden. Beide vormen, de moderne dichters in verzen en proza hebben dit bewezen, hebben hunne technische eigenschappen, waarmee onvergelijkelijks en verscheidens te bereiken valt. Deze strijd om de superioriteit heeft dan ook iets onverkwikkelijks, evenals die tusschen man en vrouw, die ieder op zichzelf iets schoons, maar harmonisch bijeen eerst het volledige menschzijn vertegenwoordigen.

En waarom zou men het drama dezen meer naturalistischen onderbouw ontnemen, daar zij een zoo onmiddellijk contact met de wereld onderhoudt en men er de meer gestyleerde poëtische dialoog-vormen er zoo ongemerkt en harmonisch uit kan ontwikkelen. Met de fundamenten in de aarde ruste de dramatische tempel, welks torens in de hemelen spitsen. Dan eerst staat zij stevig en mist het karakter van luchtkasteel zonder meer. Eerst wanneer 't leven zelf meer gestyleerd is, zou een te weinig gestyleerd proza kunnen storen. Maar dan nog ware allicht een meer gestyleerd rhythmisch proza te benutten.

Zooals wij reeds opmerkten: de dichterpraktijk, de praktijk van het theater in de toekomst, zal hier moeten beslissen. Want met het pure versdrama zonder meer is een zelfde indruk wellicht ook te bereiken.

Volstrekte vers- en volstrekte proza-drama's wekten echter tot dusverre

steeds een indruk van eenzijdigheid en misten het volledig alzijdige van den Elisabethaanschen tooneelstijl. Zelfs een Rostand, hoe levendig, hoe geschakeerd zijn dialoog ook is, ontkomt daar niet geheel aan. Mogelijk schept hieromtrent de naaste toekomst volstrekte zekerheid. Wij moeten dat afwachten en niet vervallen in de fout der Franschen, die hun dichters met misverstane regelen van Aristoteles tijden lang aan banden legden en daarmee de ontwikkeling van het tooneel belemmerden.

Laten wij aannemen dat de dichters de voortreffelijkheden van het proza, de prozaïsten die van het vers zullen moeten leeren erkennen en eerbiedigen, willen zij het tooneeldrama uit zijne eenzijdigheid en halfheid, zijne conventioneele idealiteit eenerzijds en zijne al even conventioneele banaliteit anderzijds bevrijden. Maar allereerst dient men zich dan te bevrijden van den waan, dat de poëzie als zoodanig minder verstaanbaar, praktisch minder bruikbaar zou zijn dan het proza. Die waan zou alleen maar een bewijs zijn van onze eigen betrekkelijkheid en het tegendeel van die veronderstelling is, zooals wij zagen, meer waar dan zij zelve.

En dit is inmiddels gewis: de poëzie zal het drama heffen op een hooger niveau - de teekenen daarvan kondigen zich steeds duidelijker aan - ons zoowel van de heerschappij van het innerlijk en uiterlijk handelinglooze redeneerstuk, als het theatrale maakwerk verlossen en de wereld het theater schenken, waarnaar het steeds bewuster en consequenter streeft.

Bibliographie.

Hugo Penning. *Herman Wendel.* - Amsterdam 1918. Van Holkema en Warendorf.

Schrijver van 'Goudland' hebben die uitgevers op de titel-pagina doen drukken. Dat is dan ook stellig een aanbeveling; *Goudland,* waarmee de auteur meen ik debuteerde, was een roman die buitengewone qualiteiten vertoonde; een boek met een beheerschten, zeer evenwichtigen stijl, en vooral van een scherpe karakterteekening; een boek van een sterk-levende en diep-voelende persoonlijkheid.

En nu *Herman Wendel.* Zoo goed als het vorige boek is het niet, en ook zonder dat we de onbillijkheid begaan, de waarde van het werk naar het meer of minder geslaagd-zijn van het eerder-verschenene te bepalen, zijn er in dezen nieuwen roman groote fouten aan te wijzen. Maar veel goeds heeft het boek ook. Om te beginnen blijkt er opnieuw uit, dat de schrijver uitnemend de kunst verstaat, sféér te scheppen in zijn werk. In dezen roman is het de kleine-stadslucht, die ons benauwend tegenwaait, en de eenzijdigheid van een zakenmenschen-leven, dat voor andere en hoogere neigingen geen tijd en geen ruimte laat. Het is het noodlot van de nuttigheid, die de schoonheid verdringt. Herman Wendel, door den dood van zijn vader genoodzaakt naar Holland over te komen en daar de leiding van een groote fabriek op zich te nemen, vindt zich plotseling in dit milieu verplaatst, gedwongen tot den dagelijkschen omgang met een aantal familieleden, die in het zakenleven opgaan, er zich lèkker in voelen, en niet den minsten drang in zich bespeuren, zich ooit boven dit bestaan te verheffen. Herman, hoewel óók zakenman, voelt zich beklemd in deze omgeving, dat bemerken wij al in de eerste hoofdstukken. Maar waarom, dat heeft de schrijver ons heel onvoldoende duidelijk gemaakt. Het teleurstellende in dezen roman is het geringe relief in de menschelijke karakters; de heer Penning, knap en gevoelig beschrijver, is, in dit werk althans, een zwak psycholoog. Hij laat zijn personen denken, en vooral morren, sputteren en grübeln, zoo precies gelijk, dat het soms werkelijk moeite kost, te onthouden, met wien we ons op een bepaald oogenblik bezig houden. In ditzelfde verband: het is opmerkelijk, zoovaak als het woord God als tusschenwerpsel wordt gebruikt. Bijna alle personen laboreeren hieraan, en dit is werkelijk meer dan iets uiterlijk-gemeenschappelijks.

Het eigenlijke romantische gegeven, de liefde-verhouding van Herman Wendel met het fabrieksmeisje Aline, heeft de schrijver niet tot een stuk

werkelijkheid kunnen opvoeren. Ook hier komt de zwakke zijde van zijn talent, zeer tot schade van zijn roman, voor den dag. De teekening van Aline op zich-zelf, als het kittige, wilde en hartstochtelijke vrouwtje, is hier en daar goed, vooral in het begin; in haar zich-uitleven tegenover Herman wordt het een zeurige banaliteit. De oplossing en de plotselinge zelfmoord van het meisje (dat door haar vroegeren minnaar, een ruwen fabrieksarbeider, onteerd is) doet erg geforceerd aan, zoodat we den roman, die aanvankelijk veel doet verwachten, teleurgesteld uit de hand leggen.

Van dezen schrijver, met wezenlijk talent, mogen we, met waardeering voor het goede dat ook in dezen roman niet ontbreekt, béter werk verwachten!

Eug. de Bock. *Hendrik Conscience en de opkomst van de Vlaamsche romantiek.* - Antwerpen en Amsterdam. 'De Sikkel' en Em. Querido.

Een uiterst belangrijk stuk literatuurgeschiedenis zijn we met dit boek rijker geworden. Een werk als dit hadden we nog niet: een breede beschouwing van de Vlaamsche romantiek, en in de omlijsting daarvan het scherp belichte beeld van den goeden en grooten Conscience. De schrijver begint met een overzicht van den berooiden toestand der Vlaamsche letteren vóór Conscience; onmiddellijk merken wij daarin zijn groote belezenheid en helder inzicht op, twee factoren, die de wetenschappelijke behandeling van zijn onderwerp waarborgen. Dan de opkomst van Conscience; de moeilijkheden met zijn eersten roman 'In 't Wonderjaer', die hem dadelijk vrienden en vijanden bezorgde, en vervolgens zijn lange schrijversloopbaan, een tijdperk van onafgebroken productie, bijna een halve eeuw lang.

Geen oogenblik verliest de auteur de wisselwerking tusschen den mensch en den kunstenaar uit het oog; overal waar het verband aan te brengen was, heeft hij dit met overtuiging gedaan. De belangrijkheid van het werk wordt door deze modern-psychologische wijze van literatuurbeschouwing niet weinig verhoogd.

Conscience is in Holland nooit zoo populair geweest als in zijn eigen land. Voor Vlaanderen had hij het zeldzame geluk van den aanleg, dien hem deed scheppen waaraan zijn volk in dien tijd behoefte had. Dickens, Dostojewski en Zola konden dat ook, en hoewel Conscience volstrekt niet de hoogte heeft bereikt van een dezer drie grooten, zijn beteekenis voor het volk dat zijn werken las is geen andere dan die van den Engelschman, den Rus of den Franschman.

De heer De Bock staat volstrekt niet kritiek-loos tegenover Conscience. Er is relief in zijn werk. Zijn bewondering voor den grooten Vlaming leidt hem niet tot een blinde vereering. De slapheid van de romans, die in de Kortrijksche periode ontstonden, heeft hij uitnemend opgemerkt, en ook deze zijde van Conscience's productie is op meesterlijke wijze met den mènsch in verband gebracht. Zoo komt de letterkundige geschiedenis tot haar hoogste doel: verkláring.

Conscience was in de eerste plaats volks-schrijver. Het was zijn trots en zijn troost, zich daarvan bewust te zijn. Misschien is aan een kunstenaar nooit mooier hulde gebracht, dan de brief, dien Conscience, toen hij tot conservator der Brusselsche musea was benoemd, van een schoenmaker uit de Kempen ontving, waarin deze hem vroeg of ze nog wel romans van hem zouden krijgen, nu hij in Brussel een groote heer ging worden.

Toch merkt de auteur terecht op, dat in de werken van Conscience schatten van letterkundig schoon verspreid liggen, waar de eenvoudige van geest critiek-loos overheen leest.

Om die schoonheden - in zijn landelijke verhalen liggen ze meer dan in de woeste uitvloeisels van zijn historische romantiek - heeft Conscience waarde, ook voor onzen tijd. En wie in onzen overspannen tijd nog zoo gelukkig is, door dien schoonen eenvoud van 'De arme edelman' of 'De loteling' bekoord te kunnen worden, die zal ook zeker aangetrokken worden door het werk van den heer De Bock, dat de letterkundige geschiedenis van Vlaanderen met een boeiend en degelijk werk vermeerdert.

Reimond Stijns. *Arme menschen.* - Antwerpen en Amsterdam. 'De Sikkel' en Em. Querido.

Dit verhaal sleept ons van de eene misère in de andere. Er wordt zooveel ellende in behandeld, dat men zich moeilijk nog meer narigheid in zoo'n klein bestek zou kunnen voorstellen. Er is een werkman van goede kom-af, die twee dochters heeft, Trees en Mie. In een kroniek-matigen stijl worden haar lotgevallen afgehandeld. Mie wordt om te beginnen verleid door een dronken straatmaker. Zij wordt dienstmeisje in de stad, maar komt naar huis terug omdat haar vader langzamerhand blind geworden is. Haar kind wordt door een wagen overreden en sterft. De straatmaker openbaart aan den vader de schande van zijn dochter. Een poos later gaat de oude man dood. De straatmaker mishandelt zijn vrouw op een vreeselijke manier; de vrouw wil zelfmoord plegen met haar kinderen, maar juist krijgt ze bericht dat haar man dood is. Ze denkt het nu beter te krijgen, maar nu worden haar beide kinderen ziek en sterven. Ze komt in aanraking met Mie, die we een poos uit het oog verloren hadden, en gaat op haar kosten leven; ze is nu aan den drank geraakt. Trees, de zuster van Mie, is getrouwd met een karakterloozen leeglooper; deze komt plotseling bij Mie binnenvallen met de tijding, dat zijn vrouw overleden is. Een poosje later trouwt zij nu met dezen man, uit medelijden voor diens twee kinderen. Dit blijken echter een paar bedorven schepseltjes te zijn en haar man is een door en door ploertig individu. Mie wordt nu tot besluit door een sneltrein in tweeën gesplitst.

Men zou eigenlijk evengoed de rubriek 'ongelukken' in een provinciaal dagblad kunnen gaan lezen. Alleen zijn hier de verschillende voorvallen telkens door een paar regeltjes aan elkander gehecht. Psychologie is er niet in. De fout van dezen, ongetwijfeld goed-willenden, schrijver is, dat hij het tragische van zijn verhaal heeft gezocht in de onderwerpen, en niet in de

behandeling. Maar de tijd, toen het nog lukte, op die manier een roman te schrijven, is voorbij. En andere verdiensten dan het ongelukkige van de verschillende voorvallen op zich-zelf, heeft het boekje werkelijk niet. Op deze wijze tewerk gaande, had de auteur zijn boekje nog veel ‘tragischer’ kunnen maken!

M.J. Brusse. *Vijf en twintig jaar onder de menschen.* Met vijftig teekeningen door E.B. van Dulmen Krumpelman. 2 dln. - Rotterdam 1920. W.L. & J. Brusse's Uitgeversmij.

Dez. *In 't verbouwereerde oude stadje.* - Amsterdam 1920. Em. Querido.

Neen, daar vlieg ik niet in! Het komt niet in me op, bij de aankondiging van deze boeken een strak recensenten-mombakkes voor te doen, en deftig te gaan redeneeren. Brusse zou lachen als hij toevallig dit stukje onder oogen kreeg, hij, die schreef en schreef, vijf en twintig jaar lang, en naar het opgeteekende niet meer om keek, het misschien niet de moeite waard vond het te bundelen.... Zijn collega H. van Loon deed het voor hem, is ‘op den krantenzolder aan het snuffelen geweest’, gaarde bijeen wat hem in de ‘Onder-de-Menschen’-productie het belangrijkst voorkwam. Zoo ontstond deze jubileum-uitgave, twee dikke deelen, versierd met Brusse's portret en **50** mooie teekeningen van Van Duimen Krumpelman.

Wat een prachtig boek! Avonden-lang ben ik er in weggedoken, en het is bijna ongelooflijk, dat dit, in den besten zin door-en-door literaire werk journalistiek is, dat wil zeggen dikwijls in haast neergepend, voor de krant pas-klaar gemaakt, onder de tegenwerkende omstandigheden, die schrijven voor een dagblad zoovaak meebrengt.

Uitnemend karakteriseert de heer Van Loon in de korte inleiding Brusse en zijn werk:

‘Het is een banaliteit geworden, de stug- en stijfheid onzer landgenooten te laken. Zij is er niet minder wezenlijk en vaak belemmerend om. Maar men behoeft geen alles-goedprater te zijn, als men ook deze medalje omkeert en het verband blootlegt tusschen die nationale eigenschappen en Brusse's werk. Van stijf- en stugheid is dit het tegenovergestelde, maar hoe Hollandsch tevens! Schilderachtig is het, met schildersoogen bekijkt Brusse de wereld, hoe lief is hem het intieme en het tonige, het pittoreske en het expressieve. Een colorist is hij met de taal, nooit een knutselaar en woordkunst maakt hij niet. Daarvoor behoeden hem waarheidsliefde en afkeer van alle onechtheid in deftigheid en heerschzucht, daartoe dringt zijn levensliefde te vinnig naar het wezen van de zaak. Onmeedoogend kan hij zijn in ironie en dwang tot geestelijk zelfbehoud.’

Het was een uitnemende gedachte van de uitgevers, dit werk te bundelen. En het andere, dacht ik, toen ik deze dikke deelen uit had, moet dat op den krantenzolder blijven liggen?....

Jammer dat het boek zoo duur moest worden. In Brusse's werk liggen niet alleen schatten van geest, maar ook schatten van liefde, en talloozen hebben daar behoefte aan.

'In 't verbouwereerde oude stadje' is ook een 'Onder-de-menschen'-schets. In de oorlogsjaren was Brusse aan de grens en hij beschrijft in dit boekje zijn weervaren in een kleine stad, waar niets gebeurde.... Maar ook dat 'niets' weet hij aantrekkelijk te maken. Ligt niet juist daarin de genialiteit van den journalist?

HERMAN MIDDENDORP.

Uit het leven van een denkende vrouw, door Justine Abbing. - Nijgh & van Ditmar's Uitg. Mtsch. Rotterdam.

Als men den roman *Uit het leven van een denkende vrouw* driemaal achter elkander leest, krijgt men elk der drie keeren een geheel verschillende gewaarwording.

De eerste maal; - omdat het boek zoo goed, dus suggestief (ofschoon hier en daar wat zwaar) geschreven is - komt men onder den indruk van Marianne's, aan haar aanleg en neigingen ongeëvenredigde, levensomstandigheden. Dan voelt men in dezen roman de driftige, brandende aanklacht tegen het lot van de vrouw, wier natuur zich niet ontplooien kan, - en ziet men in haar het beklagenswaardige schouwspel van een krachtigen boom, dien men zou hebben opgesloten in een glazen kas, en die nu op erbarmelijke wijze overal zijn takken tegen de ramen stoot, tevergeefs zoekend naar ruimte, naar lucht.

Bij de tweede lezing ontwaakt naast ons menschelijk medelijden, - omdat men dan critischer oordeelen gaat, - een gevoel van verbazing....: wel, vraagt men zichzelven af, is in onzen modernen tijd van vrouwelijke professoren, kamerleden, burgemeesters en gemeenteraadsleden, van vrouwelijke dominees, doktoren en advocaten, een denkende vrouw nog zóó'n phenomeen?! We wanen ons zoo'n beetje verplaatst in de dagen van Anna Maria Schuurman, toen een vrouw, die iets meer dan huishoudkennis en kinderkennis bezat, al heel gauw voor een 'wonder van geleerdheid' gold! Is werkelijk in de tegenwoordige wereld een *denkende* vrouw nog zóó'n uitzondering, dat het gros van de mannen haar òf met wantrouwen omtrent de qualiteit van haar weten bejegent, òf haar met nijd en wrevel gadeslaat, omdat zij het waagt op 's mans terrein te treden, òf haar werkelijke kennis autoritair en superieur ontkent?

Neen, mevrouw Abbing! zoo *zijn* de toestanden niet meer. De moderne man weet heel goed, dat hij rekening heeft te houden met de moderne vrouw, en dat hij haar niet meer beneden zich, maar *naast* zich een plaats heeft in te ruimen.

In verband met deze overwegingen, die bij de tweede lectuur in ons op-

komen, doet de titel: ‘Uit het leven van een denkende vrouw’ niet heel prettig aan. Hij geeft een pedant air aan de persoon van Marianne Edema, - en om de waarheid te zeggen, versterkt zich deze impressie, hoe meer wij van haar te weten komen. Want, heusch, Marianne Edema *vindt* zich iets bizonders, zij *vindt* het buitengewoon, dat zij ‘denkt’, en zij kijkt laag op allen neer, die niet als zij, boven alles in het leven, aan Het Begrip de eereplaats geven.

Op gevaar af door Justine Abbing een ‘vliegende visch’ te worden genoemd, die zich ‘moeizaam voor enkele seconden zich opwerkend uit het water’, zou willen meten met de vrije, krachtige vlucht van den vogel, - de vogel, die Justine Abbing-Carry van Bruggen-Marianne Edema natuurlijk *is,* - kan ik toch niet nalaten op te merken, dat zij hier en daar in haar boek een beetje aan het ‘doorslaan’ is. Bijvoorbeeld daar, waar zij *du haut de sa grandeur,* - de hoogte van haar alles doorvorschend, alles beredeneerend begrip, op smalende wijze spreekt van de intuïtie, van de intuïtie der dichters vooral. Heeft Carry van Bruggen dan nooit gehoord, dat in vroeger eeuwen de dichters ‘vinders’ werden genoemd, omdat zij ‘wisten zonder te kennen’, en dat dus de naam *trovatore* maar geen louter toeval was, - en dat er ook in de huidige tijden velen zijn, die zeggen, dat de dichter, ‘de van binnen uit verlichte’, per se tegenover den verstandsmensch gelijk hebben moet?

En ik behoef haar zeker niet attent te maken op de ‘nieuwe wijsbegeerte’ van Henri Bergson, - de geleerde autodidact, die Carry van Bruggen is, kent hem beter dan ik, - en dat Bergson naast het denken en naast de idealistische verbeelding, de ‘intuïtie’ aanneemt, *waardoor elk mensch in geestelijk verband staat met de realiteit der wereld.* En dat dan ook een zijner voornaamste stellingen deze is:

Er is een ander middel om tot kennis te komen dan het verstand: de intuïtie.

En n'en déplaise de kennis, het begrip, het logische denken van Marianne Edema (voor welken naam wij even goed Justine Abbing of Carry van Bruggen kunnen lezen, want zoo ooit door een schrijfster een vrouwenfiguur, dan is Marianne Justine ‘uit het hart geschreven’) snijden haar argumenten in haar gesprek over Plato, waarmee de boeken-Marianne den boeken-Evert zoo zegevierend troeft, al heel weinig hout. De meeste Graeci zullen het met de woorden van haar bestrijder, dat men Grieksch moet kennen, om Plato geheel te begrijpen, wel ééns zijn. Marianne voert daartegen o.a. aan, dat men wel een Christen kan wezen, zonder de Evangeliën in het oorspronkelijke Grieksch te hebben gelezen. Maar zij, de redelijke, de logische, de denkende, bespeurt niet eens, dat men deze twee dingen niet vergelijken kan. De Christen beschouwt de Evangeliën als een stuk geschiedenis; hij heeft ze zonder critiek te aanvaarden, wat hij dan ook doet; (ik wil nog verder gaan dan Marianne, en beweren, dat men een Christen kan zijn, zelfs zonder een letter van de Evangeliën te hebben gelezen!) maar met een wijsbegeerte als van Plato evenwel, is het strikt noodzakelijk hem in zijn eigen taal te lezen, om hem volledig te leeren doorgronden; want wie

waarborgt u, dat de vertaler de bedoeling van den wijsgeer geheel heeft verstaan, en geheel juist heeft weergegeven, - als gij dit niet zelf onderzoeken kunt, doordat gij de oorspronkelijke taal niet kent!.... En dan nog wel Plato, vooral zijn abstracte gedeelten, welke zóó moeilijk zijn, dat sommige menschen, die hun heele leven aan hem hebben gewijd, er nog een 'harde noot aan te kraken' hebben!....

(Apropos, het wekt verwondering, Evert niet dadelijk Marianne te hooren attrapeeren op haar foutieve noemen van Plato's dialoog Menus. Want deze heet zelfs in het Latijn niet Menus, maar Meno, en in het Grieksch Menoon. Zou het een drukfout kunnen wezen? er staan méér, zeer zinstorende drukfouten in het boek: Heraktitus in plaats van Heraklitus; *T*oesjkin in plaats van *P*oesjkin; een verstikte pasja zal wel een verstokte pasja moeten zijn, en bij zoetzuur van melven hield ik melven eerst voor een mij onbekende soort pruimen, toen ik opeens 'bij intuïtie' begreep, dat het meloen moest zijn. Maar de mogelijkheid is natuurlijk niet uitgesloten, dat Justine Abbing, die vrijwel in hetzelfde geval verkeert als Marianne Edema, ook *zij* is echtgenoote en moeder en 'denkende vrouw', óók wel eens heeft moeten corrigeeren tot het haar 'blauwzwart voor de oogen floerste', en dan zeggen wij dus alleen maar: kassian.)

Justine Abbing's hartstochtelijk pleidooi voor het zich geestelijk uitleven der vrouw, - want dit en niets anders is deze roman, zou veel aan bewijskracht en vooral sympathiekheid hebben gewonnen, ten eerste als zij haar Marianne zich niet zoo innerlijk *boven* alles en iedereen had laten voelen, omdat zij nu eenmaal de gave heeft, of liever de neiging om 'te denken'; en ten tweede als zij niet zulke caricatuurachtige, quasi-superieure mannen tegenover haar had geplaatst, als Evert, Dr. Uhland en Dr. Merckelbach. Vindt een dokter het tegenwoordig heusch zóó verontwaardigingwekkend bizonder, als een vrouw van tonsillen spreekt en van anemie en van pre-tuberculeus?....! (Doktoren spreken echter meestal van t.b.c).

Dit zijn de gedachten, die bij de *tweede* lezing in ons worden opgewekt.

De derde lezing geeft ons ten slotte een klaar inzicht in het probleem, dat door Justine Abbing wordt geponeerd en waarin zij zelf hopeloos halverwege steken blijft, met op haar lippen de vertwijfelde klacht: *Rather than live where such things can be let me die....*

En daarom vragen wij: getuigt dit boek van redelijk inzicht? van logisch-verstandig denken?.... getuigt het van begrip?

En op al deze vragen moet met de stelligste nadrukkelijkheid het antwoord luiden: neen!....

Wanneer zij dit leest, zal Justine Abbing met een spotlachje wel weer iets prevelen van 'vliegende visch'.... maar als zij mijn betoog ten einde zal hebben gelezen, moet zij in haar eerlijkst innerlijk toch erkennen, dat haar hooge vogel-vlucht haar ditmaal een weinig te veel heeft gevoerd 'in 's Blaue hinein'....

En daar ik werkelijk alle respect heb voor de knapheid der denkende Carry-Justine, wil ik voorstellen, het ervoor te houden, dat het subjectieve

lijden door Marianne-Carry ondergaan, haar objectieve denkkracht een beetje heeft beneveld.

Welnu:

Justine Abbing komt op bittere, hier en daar zelfs tragische wijze op tegen het feit, dat in de huidige maatschappij de man zich geheel aan zijn werk geven mag, dat hij aparte kamers daarvoor krijgt, en met zorg verre gehouden wordt van huishoudelijk- en kinder-lawaai; terwijl de vrouw met dezelfde aspiraties, en mede het geld voor het gezin verdienende, toch tevens gecenseerd wordt een goede huisvrouw en een goede moeder te moeten zijn.

Wel, - deze zaak historisch en met logisch inzicht beschouwende, zien wij, dat:

de man *altijd* geweten heeft, dat hij niet tegelijk werker èn in-stand-houder van het gezin, èn vader, èn huishouder kon zijn.

dat hij daarom, - (in den tijd der ongeletterde vrouwen als vanzelf aangewezen tot werker, en, door geld te verdienen, tot in-stand-houder van het gezin, -) dat hij daarom zich een hulpe koos in de vrouw, als moeder en huisvrouw, om *samen met haar* de viervoudige taak te volbrengen, die hun, door het stichten van een gezin, werd opgelegd.

De twee-eenheid dus van man en vrouw tezamen verzekerde in het huwelijk den goeden gang van zaken.

En in die vroegere tijden verlangde de vrouw ook niet anders dan een moeder en huisvrouw te mogen zijn.

Thans is het anders geworden. De vrouw is geëvolueerd; haar ontwikkeling staat op dezelfde hoogte als die van den man, en dat zij nu eischt zich even vrij geestelijk te mogen uitleven, gelijk ten allen tijde aan den man veroorloofd werd, dat spreekt vanzelf.

Maar.... zij moet zich *niet* verbeelden, dat háár wèl mogelijk zal zijn, wat de man, door alle eeuwen heen, voor zich als *onmogelijk* heeft erkend.

Geen enkele man kan het, - *doch ook geen enkele vrouw,* - tegelijk twee dubbel-functies vervullen, die elk voor zich den gehéélen mensch verlangen, om *goed* te worden vervuld. De eene of de andere functie zal er onder lijden: òf het werk, òf de kinder- en huishoud-verzorging. En de eenige manier voor de moderne vrouw, om haar werk- en denk-aspiraties te volgen, is deze: dat zij doet, wat altijd de man heeft gedaan: *zich een hulp kiezen,* ter vorming en in-stand-houding van het gezin. En indien zij de rol van werkende vrouw en geld-verdienster wenscht op zich te nemen, dan kieze zij zich een man, die huishouder en kinder-verzorger kan en wil zijn. Dit is de eenige weg!....

De vrouw heeft rechten, waar het haar geestelijk leven betreft. Maar als zij denkster en producent wezen wil, en daarbij nog echtgenoote, en bovendien ook nog moeder, - ja, dan echoueert zij onverbiddelijk, al doet zij ook nog zoo haar best, - naar den eenen of naar den anderen kant.

* * *

In het boek van Justine Abbing zegt het dochtertje, en het ontsnapt haar als een *cri du coeur:* Ik wou, dat ik een ‘gewone’ moeder gehad had....

En deze woorden treffen Marianne natuurlijk als een schot recht in de borst. Maar wie van de twee was hier de meest verongelijkte, en had het meeste recht om zich te beklagen?

Wordt een kind niet te kort gedaan, als een moeder 'nooit tijd' voor haar heeft? of, op zijn best, zich dan maar in 's hemelsnaam even opoffert, en haar 'denken' staakt, om haar kind te woord te staan....? Gij voelt, mevrouw Edema, een groote verantwoordelijkheid tegenover uw eigen geest, en meent deze geknot en miskend en tekort gedaan, - maar hebt ge géén verantwoordelijkheid tegenover het kind, dat er zonder u niet zou zijn, - het levensdriftige kind, dat een tragedie van teleurstelling doormaakt, als de mouwen van haar japonnetje te kort of te lang zijn, of omdat er bij haar aan huis nooit, zooals bij andere gelukkiger meisjes, een dinertje gegeven wordt?....

Uw *denken* is zeker interessant, mevrouw. Maar stellig is *even* interessant het *door u* ontstane leven, - waaraan gij daardoor rekenschap verschuldigd zijt. En de 'denkende' vrouw zal zóólang door haar dualiteit worden gekweld, totdat zij de oplossing heeft aanvaard, hierboven door mij aangewezen, en die, tot mijn verwondering *niet* door de 'denkende' Justine Abbing zèlve is gevonden.

Hoe het zij, als teeken des tijds, verdient deze roman aller belangstellende aandacht, - ook wel, omdat hij in zekeren zin als een soort van vervolg gelden kan op Ada Gerlo's 'Bekentenissen eener onafhankelijke vrouw'.

Ik voor mij zou wel gaarne willen, dat Carry van Bruggen haar 'denken' voortaan bepaalde tot haar studies en essays, en dat zij, in haar romans, in het vervolg niet zoo zeer het cerebrale wou laten overheerschen, doch liever zich deed leiden door haar rijke verbeeldingskracht, haar knappe psychologische 'intuïtie' en haar zuiveren zin voor het weergeven der aanschouwde werkelijkheid.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Moderne Duitsche literatuur
XXV

Ludwig Biro: *Das Haus Molitor.* - Ullstein & Co., Berlin 1919.

Dit boek van den jongen Oostenrijkschen schrijver Ludwig Biro is een van de laatste, maar daarom niet minder belangrijke uitingen van de moderne literatuur.

De veertig jaren, die er verloopen waren sinds een belangrijke groote oorlog het geestelijke leven in opstand bracht, zijn van zoo groote materieele beteekenis geweest, dat elke geestelijke groei daarbij vergeleken, in algemeenen zin van ondergeschikt belang was.

De fenomenale ontwikkeling van de Duitsche industrie, de economische macht van Engeland, de geweldige machtsontplooiing van het in onderling verbonden vakbonden georganiseerde proletariaat zijn voor de kunst betrekkelijk noodlottig geweest.

De demonische vergrooting der onderlinge verhoudingen leidde tot twee richtingen:

1e een sociaal realisme als dat van Guy de Maupassant (min of meer ook van Zola), Hauptmann en Heyermans;

2o. tot een over en tegen de groote volksmassa's van alle landen sprekende poëzie als van Walt Whitman.

Het ontbreken van een werkelijk groote conventie, van een werkelijk overheerschend kunst-midden, zooals dat in Frankrijk ten tijde van Lodewijk den Veertienden gevonden werd, was de oorzaak, dat het individualisme triomfeerde. Het groot gebaar, iets dat zelfs in een zeer materieelen tijd mogelijk geweest was, ontnam aan de romantisch-voelende kunstenaars de mogelijkheid tot een grootsche ontplooiing. Werkelijk uitmuntende kunstenaars als bijv. ten onzent Ary Prins en Adriaan van Oordt zochten zich te uiten in een suggestief gedacht, maar realistisch gezien tijdsbeeld uit de middeleeuwen.

De groote revolutie, welke zich, vrijwel het meest naar den geest, voltrokken heeft in de landen, die deelgenomen hebben aan den laatsten Europeeschen oorlog, heeft aan de verzwakkende literatuur van de laatste kwarteeuw de verdere bestaansmogelijkheid ontnomen.

Het moedelooze pessimisme, het tenslotte daadlooze cynisme van de laatste vooroorlogsche jaren hebben afgedaan. De maatschappij eischt, en zij eischt dit als levend organisme te recht, meer dan een virtuooze ontrafeling van kleine sentimenten van geblaseerde, impotente zwakkelingen. (M. Nijhoff wees in dit verband onlangs op de over-rijpte, maar ten slotte onbelangrijkheid van den roman ‘Judith van Esten's donkere Jaren’ van Karel Wasch, die blind-gestaarde analytici bewonderen zullen.)

‘Das Haus Molitor’, een roman, geschreven in het jaar **1918**, voert ons in de totaal-ontredderde aristocratische milieu's van Buda-Pest in de laatste oorlogsjaren.

De fijn-geestige cultus van den adel heeft plaats gemaakt voor zulk een geweldig moreel verval, dat geen enkele positieve, levenwekkende daad meer volvoerd wordt.

Hij, die van het front komt, is machteloos door de volstrekte slooping van zijn zenuwgestel; zij, die in het land achtergebleven zijn hebben zich zóó vastgeklampt aan enkele, alleen in oorlogstijd begrijpelijke denkbeelden, dat ook zij na het teleurstellende einde niet meer in staat zijn het leven in al zijn uitbundigheden, met al zijn strijd, te aanvaarden.

Daarom is deze roman van groot belang: hij toont ons de ondergang van het bestaande, waarbij tenslotte slechts diegene levensrecht heeft, die door een doelbewuste daad, - in dit geval een misdaad - aan het bestaan reden en doel geeft.

Ullstein vat den inhoud van ‘Das Haus Molitor’ als volgt samen:

‘Biros Werk, volendet Mitte **1918**, ist schon der Roman des ungarischen

Bolschewismus. Es spielt im Budapester Stadthaus der Molitor von Olublo und Trakostyan, einer aus Deutschland eingewanderten Adelsgeschlechtes. Drei Molitors stehen einander gegenüber: Arpad, der Senior, eitel und zänkisch, sein Neffe Zoltan, der Abgeordnete, ein tyrannischer Geist, und Geza, der Archiologe, der als Offizier am Isonzo war und mit zerstörten Nerven von der Front heimgekehrt ist.

Nichts ist in diesem Budapester Roman so packend wie die Sicksale der kleinen Existenzen, die durch die Kriegsjahre zerbrochen sind. Zwei Morde erschrecken die Bewohner des Hauses Molitor, ein Fall der Nervenpathologie, eine Verdoppelung des Bewusztseins, wird mit klinischer Genauigkeit abgeschildert, und die Macht der Hypnose wird von einem liebenden Weibe angerufen, den Bann, den der Geliebten umfängt, zu lösen.'

Alle technische hulpmiddelen volkomen beheerschend, heeft de scherpzinnig begaafde Biro van dit boek gemaakt een psychologisch kunstwerk, dat zich verheft boven de veelvoudige gelijkwaardigheid zijner tijdgenooten.

Ieder karakter is door hem bezien uit algemeen-menschelijk oogpunt, d.w.z. zelfs de meest onsympathieke figuur in dit boek, Zoltan, is zoo menschelijk weergegeven, in al zijn te begrijpen zwakheid, dat een meevoelende objectiviteit bereikt is, als weinig Oostenrijkers vóór hem bereikten.

Juist het leven-gevende verband, dat er is tusschen de leden van het huis Molitor en hun vrienden en ondergeschikten, maken dit boek tot een architectonisch zuiver geheel.

Ware het niet, dat ik wist dat nog maar zoo heel weinigen in ons land dit boek kennen, ik zou mij laten verleiden gedetailleerd op de verschillende personen, in dit boek voorkomend, verder in te gaan. Thans raad ik een ieder, dit in den beginne eenigszins geheimzinnig aandoend boek te lezen.

JAN J. ZELDENTHUIS

Ontvangen vertalingen, brochures, herdrukken, bloemlezingen enz.

Léon Frapié. *Vertellingen rond de bewaarschool.* Vert. A.M. de Jong. - J. Ploegsma, Zeist.
Victor van Vriesland. *Herman Hana.* - Uitg. Mtsch. De Waelburgh, Blaricum.
Mr. Clara Wichmann. *Het Russische huwelijks- en familierecht.* - Uitg. De N. Amsterdammer, Amsterdam.
Laura Frost. *Over het verkeer met volwassen kinderen.* Vert. C. Ewings-Mazèl. - Ploegsma, Zeist.
J. Mörzer Bruins. *De verloren stammen Israëls, teruggevonden in de volkeren van Europa.* - Sijthoff's Uitg. Mtsch., Leiden.
T.J. v.d. Molen. *Het kind in de litteratuur.* 2e bundel. - J. Ploegsma, Zeist.
De Bijbel. Opnieuw vertaald onder leiding van Prof. Obbink. 1e stuk. - S.L. van Looy. Amsterdam.
R.G. Lévy. *La juste paix.* - Plon-Nourrit. Paris.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 11]

W.L. Penning door Willem Kloos.

De door allen, die om de Nederlandsche letterkunde geven, hoog-vereerde, ja door hen, wat wezenlijk nog veel meer zegt, als een verre, vertrouwde vriend beschouwde dichter W.L. Penning wordt den **10**en November a.s. tachtig jaar.

Tachtig jaren - men kan het haast niet gelooven. Want deze hooge leeftijd, welke voor zoovele menschen, indien zij hem al bereiken, een langzaam-gekomene stilstand van geestelijke krachten kan beteekenen, valt bij dezen veel-geliefden hoofddichter eener oudere generatie juist samen met het toppunt eener als-geniale stijging, die door zijn heele leven heengaand, hem stempelt tot een der in den meest-echten zin des woords Onsterflijken onzer Nederlandsche poëzie.

Eerst thans dan ook, in zijn ouderdom, begint hij op zijn volle waarde geschat te worden door ieder die weet en voelt wat echte dichtkunst is.

Van ‘Tienden van den Oogst’ tot ‘Benjamin's Vertellingen’ ging het altijd door berg-opwaarts. Deze stoere, intelligente gemoeds- en verbeeldings-rijke Werker heeft stil in zijn kamer moeten zitten maar voor zich op kunnen roepen de diep-doorvoelde en toch met rustige nauwkeurigheid uitgewerkte levens-beelden, die zijn binnenst Wezen zich als een zieletroost schiep: Hij zag wel, in den gewonen zin van dit woord, niet de buitenwereld, maar in waarheid aanschouwde hij haar veel beter want veel dieper dan de andere menschen doen.

Ja, zóó sterk zelfs zag hij alles van binnen en op geestelijke wijze met zijn psychische zinnen, dat hij haar weergeven kon met het buigende en golvende of glanzend zich strekkende metaal van zijn stijl, zoodat zijn medelevenden, evenals het nageslacht dit doen

zal, genieten kunnen van zijn werken, als stond, in onvergankelijke vormen het leven zelf hun daar voor 't oog.

En heel het ontwikkelde Nederland nadert hem dus in gedachten op dit zeldzame jaarfeest en met naar hem toegebogen hoofd, hem eerbiedig de handen drukkend, wenscht het hem toe, dat hij nog vele jaren moge werken, tot vreugde van ons allen, en tot bestendige verbreiding van zijn kalm boven alle tijdsomstandigheden, rijzenden roem.

In memoriam Chris Wegerif door Joannes Reddingius.

Zij strooiden bloemen en de bladen vielen
en ook mijn voeten traden langs het pad -
ik schouwde omlaag en zag een bloemenschat
en in ontroering had ik willen knielen....

Leef licht, mijn vriend, in 't Heilig land-der-zielen,
zóó zong ik zacht, die zingend voor u bad,
Gij hebt zoo warm het leven liefgehad,
neem stil mijn dank, en ook mijn bloemen vielen....

Aan Aarde's hart rust gij, een sluimrend kind,
en ieder voorjaar zal frisch groen u dekken -
maar in het land-der-zielen zal u wekken

Al wat gij liefhadt, wat gij hebt bemind.
En als wij leven in erinneringen
zal menig lied verheerlijkt van u zingen.

1 October '**20**.

Over een bekende strijdvraag door Frans Erens.

Mij herinnerend, dat eenige jaren geleden in Nederland werd getwist over de vraag of Rembrandt's Nachtwacht werd afgesneden, of dat zij op heden intact, zoo als zij uit des schilders handen kwam, in het Rijksmuseum voor onze oogen staat, meen ik, dat o.a. door Prof. Jan Veth met klem van redenen de eerste meening is verdedigd, n.l. dat wij eene, zij het dan ook maar weinig, maar toch gereduceerde Nachtwacht over hebben, waardoor het kunstwerk misschien wel niet veel heeft verloren in omvang, doch aan onze wrevelige verlangens in zeker opzicht ‘te wenschen overlaat’, omdat iedere duim, die de schilderij in omvang zou hebben verloren, zeer kostbaar mag worden genoemd.

En zie daar! Het toeval heeft mij, den oningewijde, in de kunsthistorie een oud en vergeten boek in handen gespeeld, waarvan ik niet weet of het zoo zeer bekend is, dat men een gezegde, waarover ik het nu zal hebben en dat ik zal citeeren, daaruit heeft benut, ten einde het feit van eene mishandeling van Rembrandt's Nachtwacht, zoo niet vast te stellen, dan toch zeer waarschijnlijk te maken.

Het exemplaar van het boek dat ik bezit mist het titelblad; het is er blijkbaar uitgescheurd, doch de eerste bladzijde begint met een opdracht aan Monseigneur Le Comte D' Arran, Vicomte De Tullo en deze is gedateerd: Londres, Janv. **1691**. De schrijver is Maximilien Misson, die in dit volume zijne reizen door Holland, Duitschland en Italië in den vorm van brieven heeft vertaald.

Deze heer Misson wordt in een Franschen *Dictionnaire d'Histoire* aangeduid als: *Ecrivain protestant, était conseiller au Parlement lors de la Révocation de l'Edit de Nantes; il perdit son emploi et se refugia en Angleterre où il fut chargé de l'éducation d'un jeune*

*seigneur avec lequel il voyagea en Allemagne et en Italie, Il mourut en **1721**.*

Op bladz. **33** spreekt hij van het Paleis op den Dam, toenmaals raadhuis, en zegt dan het volgende:

L' Architecture en est fort estimée, cependant il me semble qu'il falloit un beau portail, au lieu des portes basses et étroites par lesquelles on entre dans ce vaste Palais. Ces portes sant au nombre de sept et sont, dit-on pour les Députés des sept Provinces. Elles sont toutes égales. On voit bien qu'on ne s'est pastenu au premier dessein que l'on avait arrêté. En général les dedans sont un peu obscurs. Tout est revêtu et pavé de marbre. Ce qui est d'ornements est beau. Il n'en est pas de même des figures. Dans une des chambres on voit un superbe Rembrant. Les ignorans qui l'ont raccomodé il y environ **30** ans, l'ont gâté. C'est une Compagnie de Bourgeois. Il est grand et détaillé. On trouve aussi plusieurs tableaux d'anciens Hollandois qui sont bons, entr'autres celui d'un B. van der Hent. (Sic.) Le lieu destiné a'condammer les criminels, est au rez-de-chaussée en entrant, tout est revêtu de marbre et a rapport à sa destination, mais l'ouvrage n'est pas d'une grande élégance.

Il seroit à souhaiter aussi, que la Place qui' est au devant fut plus nette et plus régulière. C'est dans cette maison que sont gardées les sommes immenses qui font le fond de la Banque. Les portes sont à l'épreuve des petards; et pour entière sûreté, un certain nombre de Bourgeois font la ronde pendant nuit autour de la maison.

Indien deze, niet zoo heel lang na de voltooïïng van Rembrandt's meest beroemde schilderij, neergeschreven woorden, die getuigen over toenmaals recente feiten, de voorgestane waarschijnlijkheid van de verminking buiten andere bewijsgronden om, zouden kunnen versterken, ware het mogelijk niet ondienstig de aandacht hierop te vestigen. Aan deze woorden zou tevens de benaming ‘Nachtwacht’ haar goed recht kunnen ontleenen.

Over ‘Gil Blas’ door Frans Erens.

Er zijn van die boeken, die men moet gelezen hebben, niet zoo zeer tot het maken van vertoon van kennis en geleerdheid, dan wel tot geruststelling van het eigen geweten. Immers wie zal er u naar vragen of gij *Gil Blas* kent? Velen van hen, die beweren, dat zij *Gil Blas* hebben gelezen, hebben dat niet gedaan en kennen alleen een of ander stuk uit een bloemlezing, zij liegen uit ijdelheid. Zij hebben niet den moed eene bekentenis te doen. Ook zij zijn van principe: *N'avouez jamais.* Het is misschien noodzakelijk voor het gevoel, om de eigenwaarde niet prijs te geven, dat men een zoo veel genoemd werk, ten minste voor een groot deel moet kennen, want telkens als die naam uw gehoor binnen vliegt, ondergaat gij een vernedering, indien gij u moet zeggen, dat gij niet weet, wat daar achter zit, al weet ook hij, die, dien naam heeft genoemd, er evenmin iets van af. In alle geschiedenissen van de letterkunde komt hij voor en vooral in de oudere wordt telkens beweerd, dat dit nu de beste roman is. Gij neemt aan, dat dit het algemeene geloof is, het algemeen bekende en omdat gij het zoo dikwijls hebt gehoord en gelezen, komt niet zoo spoedig bij u de gedachte op, dit eens te gaan onderzoeken. Gij meent er mede bekend te wezen, zonder dat gij het hebt onderzocht. Omdat gij er zoo dikwijls van hebt gehoord, meent gij te weten, wat het is en de noodzakelijk wordt u niet bewust uw eigen ideeën aan de werkelijkheid te toetsen. Wel is uw idee misschien juist, maar zij is zeer vaag; uw oordeel is als een draad, die boven uw hoofd is gespannen, maar dat gij niet door uw hersens hebt verwerkt tot blijvende herinnering. Uw kennis is een geloof, een litterair geloof en het litteraire geloof omvat bij bijna iedereen een grooter terrein

dan dat van de litteraire wetenschap. Daar bij komt, helaas, dat zelfs deze wetenschap even vergankelijk is als de dag van heden, want meent gij misschien, dat indien Sainte Beuve of Taine een of ander auteur hebben gelezen op vijf en twintigjarigen leeftijd, zij, wanneer zij zestig jaar waren, nog hetzelfde oordeel zouden uitspreken? Mogelijk is dat in groote lijnen wel het geval, maar zeker is, dat de indrukken wel heel verschillend zullen zijn geweest. Eene vaste, blijvende litteraire kritiek is dan ook een zeldzame gebeurtenis, niet alleen in den loop der eeuwen, maar ook voor den individueelen mensch. Verblijdend is het, wanneer men later van zijn eerste indrukken niet behoeft af te wijken.

Voor zeer beroemde werken in de litteratuur is het noodzakelijk, dat men er zelf kennis van neemt en niet afgaat op het oordeel der algemeene litteratuurgeschiedenissen, die zelfweer afgaan op allerlei traditioneele meeningen. De juiste, vaste meening voor den criticus kan alleen door eigen onderzoek ontstaan. Al gelooft hij ook nog zoo zeer in de uitspraken der zoo genoemde deskundigen, slechts na eigen onderzoek komt hij tot de conclusie, dat hij te voren er weinig van wist en dat zijn kennen slechts uit vermoedens bestond, die wel niet onjuist, maar dan toch oppervlakkig meeningen waren. Wanneer gij veel over een stad hebt gelezen, zal die toch heel iets anders voor u zijn, wanneer gij ze zelf hebt gezien, gij door hare straten hebt geloopen en de werkelijkheid zich zelf in uwe ziel zal hebben gedrukt.

De ernstige litterator moet eenige werken van het verleden kennen door eigen lectuur. Hij moet daar in eene keuze doen. Naar mijne meening moet die echter zeer beperkt zijn om niet in noodelooze tijdverspilling te vervallen. Om mij bij de nieuwe litteratuur te bepalen, zoo moet hij b.v. hebben gelezen *Don Quijote, Gil Blas* en de *Tom Jones*. Hij zal dan opmerken, dat de *Don Quijote* het hier wint in hoogere kroniek, dat de schaterlach hier zijn hoogste orgieën uitviert, dat hier de man aan het woord is van de sterkste individualiteit, die als het ware voor zich zelf een alleenspraak houdt, zich niet bekommert hoe de anderen het opnemen, maar in het diepste van zijn wezen aanhoudend aan het lachen is, zoo als de Hollander zegt, zijn buik vast houdt van het lachen. Op zich zelf is dit lachen van Cervantes over de concepties van zijn geest niet geheel oprecht misschien, en alhoewel hij

zijn personen en hun daden uitlacht, schijnt hij het in den grond niet te meenen en nu komen wij tot een zekere collisie van zijn eigen oprecht voorstellingsvermogen en de mogelijkheid der komische uitwerking. Hij werpt zich dan op deze mogelijkheid en daaruit gaat hij door, onweerstaanbaar door, holt van het eene avontuur in het andere, schijnt zelf op zijn Rocinante gezeten, zijn eigen held te worden. Vervalt hij dan weer tot zijn objectiviteit terug, dan schijnt hij spijt te hebben over de bespotting, welke hij zijn held heeft laten ondergaan, en dan zien wij in onzen geest de onzichtbare tranen, waarvan menige litterator gesproken heeft, de traan in den lach, die van des auteurs wangen vloeide.

Cervantes en Le Sage stellen beiden hun helden als onnoozelen voor. Cervantes doet den zijne allerlei grappen uitvoeren. Le Sage is het niet te doen om den zijne zoo zeer belachelijk te maken, maar hij schijnt hem voortreffelijk in zijn manieren te vinden, terwijl Fielding Tom Jones oprechte bewondering toedraagt. Dit zijn kapitale verschillen, die natuurlijk in het heele boek streng moeten worden doorgevoerd en dan ook doorgevoerd zijn, anders hadden die auteurs ook geen meesterstukken geschapen. Hun eenmaal aangenomen positie tegenover den held, dien zij wilden uitbeelden moesten zij streng handhaven. Anders is het met de nevenpersonen gesteld. Fielding bewondert niet zijn Squire Western; tegenover deze staat hij in volkomen objectiviteit. Het resultaat is, dat deze figuur misschien de best gelukte is uit den heelen roman.

Van deze drie auteurs is wat deze drie genoemde werken betreft Le Sage misschien de onaandoenlijkste. Hij is de eenvoudige verteller. De avonturen rijen zich aan elkander en blijven op gelijke hoogte en intensiteit; nooit wordt het een tegenover het andere bizonder op den voorgrond gesteld, maar er wordt verteld in steeds gelijken toon. De voorstelling is altijd even duidelijk, de motieven zijn altijd op de meest heldere manier uitgesponnen. Hij laat *Gil Blas* zijn eigen geschiedenis vertellen en daarom heeft hij niet noodig de gebeurtenissen ongelijkmatig op te blazen, wat wel noodig zou geweest zijn, indien de auteur zelf aan het woord ware gebleven, zooals in den *Don Quijote* en dien *Tom Jones. Gil Blas,* omdat hij steeds zelf spreekt, moest meer objectief blijven en volstaan met zijn eigen ik steeds te indiceeren.

Daar door komt het, dat hij zoo veel mogelijk slechts feiten vermeldt, feiten en nogmaals feiten. Dit is het voorrecht van den *Gil Blas.* Wij krijgen hier geen beschouwingen te aanhooren over het al of niet moreele der handelingen, de conclusies moeten wij zelf trekken, maar dit gaat buiten het kunstwerk om. Inderdaad is dan ook *Gil Blas* door velen veroordeeld als zijnde zonder moreel gevoel, als predikend de zuivere leer van het egoisme, goede en kwade middelen tegelijkertijd aangrijpend om tot zijn doel te komen; een zeer laag liggend doel, dat niets anders nastreeft dan een leven van pret en genot.

Barbey d' Aurevilly heeft aan Le Sage verweten, dat hij ons een Spanje à la Française heeft gegeven. ‘Non pas cette énergique. Espagne, fragment resté d'un Moyen-age sublime, partout - exepté là - effacé! Le pauvre Le Sage ne se doutait jamais de cette Espagne-là. Elle eut effrayé et déconcerté sa nature tempérée, à ce Français du dishuitième siècle. Il nous mit une visière verte pour regarder l'Espagne ensoleilleé, qui nous aurait aveuglés de son àpre beauté.... Il versa de l'eau dans ce vin de feu.... Il glissa sur les moeurs de ce peuple si fièrement sérieux et si sombrement grave, avec la petite rose de la gaité française à la bouche.’

Deze verwijten zijn ten onrechte aan Le Sage gedaan. Het was zijn doel niet ons de natuur en het karakter van het Spaansche volk te leeren kennen. Hij gaf ons Spanje, een land dat hij nooit bezocht had, alsof hij ons het Frankrijk der achttiende eeuw beschreef. Hij wilde ons de avonturen van een man vertellen en ons daarmede aangenaam bezig houden. Het doel dat hij zich voor oogen stelde, heeft hij bereikt.

Het is zeker waar, de roman van Le Sage mist ook den geest van hooge moraliteit en het laag-bij-de-grondsche is zijn element. De held zoekt geen verheven sensaties, houdt zich niet bezig met diepzinnige bespiegelingen, hij is de meest gewone mensch van de wereld. Wij moeten dus nagaan of een dergelijk mensch naar waarheid werd getoond en wanneer wij al die avonturen en wederwaardigheden nagaan, vinden we hem steeds zich gelijk blijvend, drijvend op de oppervlakte van het meest gewone leven. Toch daalt hij niet af tot het meer lagere soort van menschen, tot de onderste lagen der maatschappij. Hij begeeft zich niet in de wereld

der bedelaars, der schelmen, dieven, straatmeiden en alhoewel hij dikwijls zijn stof uit de Spaansche schelmenromans heeft genomen, kan men zijn werk toch niet een schelmenroman noemen. Voltaire, van Le Sage sprekende, zegt: ‘Son roman de Gil Blas est resté par ce qu'il y a du naturel.’ Voltaire heeft Le Sage nooit bizonder boog geprezen. De reden schijnt geweest te zijn, dat hij, le roi Voltaire, geen mededinger naast zich kon dulden en dien voelde hij wel ter dege in hem, want hoe omvangrijk Voltaire's verdiensten voor de Fransche litteratuur ook mogen zijn, hij heeft geen werk geschapen, dat met den *Gil Blas* kan worden vergeleken naar scheppende kracht en duurzaamheid. Deze eenigszins minachtende lofspraak van Voltaire bevatte een lof, die zijn bedoeling voorbij streefde. Want welke hoogere lof kan men geven aan een schrijver, dan dat zijn product is een zuiver natuurproduct. Misschien was de auteur van *La Pucelle* wel beleedigd en dacht hij zich zelf te herkennen in den literator Gabriel Triaquero, een personage, die even in den *Gil Blas* voorkomt. Maar dit is niet geheel zeker, want de kenmerken van Triaquero konden op honderd anderen toepasselijk zijn.

Ja, natuurlijk is de stijl van *Gil Blas* en al moge Brunetierè in zijn studie over Le Sage beweren, dat die van Voltaire even natuurlijk is en toch niet zoo bewerkt lijkt, de veel grootere rijkdom van feiten en voorstellingen in den *Gil Blas* ons gegeven, was moeilijker te hanteeren en te rangschikken, dan het meer sobere amalgaan van ideeën en decoratieve ironieën van den scherpen polemist. Want het boek van Le Sage bevat een ontzaglijken rijkdom van feiten, feiten, die telkens nieuwe voorstellingen meeslepen, elkander moeten opvolgen, geleidelijk en toch met scherp insnijdende kracht. ‘Ja daar zit het hem,’ zou men willen zeggen, ‘daar is de groote verdienste van Le Sage.’ Hier zijn niet die ellenlange beschrijvingen van een Balzac of een Zola. Hier niet die gloedvolle redeneeringen en betoogingen van een Rousseau. Hier niet die groote overvloed van details, die niets tot het verhaal bijdragen, die de beschrijvingen vormen van eene dikwijls onbelangrijke omgeving en die de lezer weer dadelijk heeft vergeten, zoodra hij het blad heeft omgedraaid. De stijl van Le Sage is de beste Fransche stijl, dien men kan aanwijzen, hij lijkt mij ten minste niet overtroffen. Het zijn niet de grootsch voortwentelende

perioden van een Bossuet, noch de sonore volzinnen van Chateaubriand. Zij hebben niet de majesteit van beweging, die deze twee laatsten aan hun taal hebben weten te geven. De stijl van Le Sage beweegt zich in engere afmetingen. Zijne volzinnen zijn als een ontelbaar aantal kleine beekjes, waarin de feiten afvloeien naar dat eene doel, de samenvattende reproductie van een menscheleven te midden van een rijke samenleving van een groot aantal andere menschen. Die beekjes nemen hun oorsprong in allerlei menschelijke ondeugden: de ijdelheid, de gierigheid, de gewinzucht, de hoogmoed, de pronkzucht, de genotzucht, de wellust, de weeldezucht, de luihuid, de huichelarij. Zij kronkelen over het geheele land van Spanje, dat de auteur beschrijft. Hoog en laag van dat land, alle standen der maatschappij worden voor onze oogen gevoerd. Ministers en lakeien, prinsen, kanunniken en bisschoppen, deugdzame vrouwen, tooneelspelers en tooneelspeelsters, roovers, schurken en lichtekooien. Een bonte stoet zich bewegend voor onzen geest, allen op een gelijk plan, op denzelfden afstand van onze waarneming. Daar waar zij slechts even worden geteekend worden zij in gelijke mate duidelijk als die, welker portret en daden meerdere bladzijden beslaan. Doch tusschen allen in, te midden van deze menigte is het steeds *Gil Blas,* die opduikt, getrouw aan zijn eerste optreden. Hij is overal bij en men ziet hem overal. Hij vertelt trouwens alleen zijn eigen historie. Die menigte van menschen is er eene, wier ideaal niet hooger rijkt dan goed eten en drinken, het najagen van alle soorten van liefde en te pronken met zilver en goud: een glorieuze stoet der menschelijke ijdelheid. Wanneer, zoo als ik zeg, in den loop van het verhaal *Gil Blas* zich steeds gelijk blijft, verandert hij toch langzaam met de jaren, doch dit is een noodzakelijke verandering door de natuur voorgeschreven. De begrippen van de zedelijke waarheden verdiepen zich onmerkbaar in zijne ziel en op het einde van de geschiedenis staat de plicht hem duidelijker voor oogen. Hij handelt meer en meer daar naar, naar gelang hij ouder wordt en rijker levenservaring opdoet. Zoo is uit dit boek eene hoogere moreele strekking af te leiden, waarop de auteur in zijn voorrede zich dan ook beroept den lezer aansprekende: ‘Si tu lis mes avontures sans prendre garde aux instructions morales qu'elles renferment, tu ne tireras aucun fruit de cet ouvrage; mais si tu le lis avec atten-

tion, tu y trouveras suivant le précepte d'Horace l'utile mêlé, avec l'agréable.' Ik geloof dat de auteur deze moreele strekking niet al te veel au sérieux nam en dat hij ze na voltooiing van het werk daar in wenschte te zien, ook om aan de mode van zijn tijd te voldoen, waarbij men aan een kunstwerk de onverbiddelijke voorwaarde van een moreele strekking stelde. In ieder geval, zij is er uit af te leiden en het moraliseeren van Le Sage is ook voor onze begrippen hier niet hinderlijk. Zijn wij toch heden ten dage meer en meer geworden voorstanders van *l'art pour l'art,* al willen wij dat ook en dit in tegenstelling met de schrijvers van vroegeren tijd, niet altijd bekennen. Ja, er bestaat zelfs een neiging bij sommige moderne schrijvers het nuttige en ditmaal het zoogenaamd sociale-nuttige, met het aangename te vereenigen.

* * *

Alain René Le Sage werd geboren te Sarzeau in Bretagne in het jaar **1668**. Hij studeerde in de rechten te Parijs en werd advocaat. Toch legde hij zich voornamelijk toe op de litteratuur en schreef comedies voor rondreizende gezelschappen, vertaalde Spaansche romans. Later trok hij zich terug te Boulogne-sur-mer, waar hij een zoon had, die kanunnik was. Al vroeg werd hij doof en hij stierf in **1747**. Lanson in zijn *Histoire de la Littérature Française* zegt: 'Le Sage vécut pauvre, obscur et digne. Il n'eut pas d'ambition. Il ne ressemble guère aux gens de lettre du XVIIIe siècle, si remuants, si désireux de s'étaler, d'occuper le monde de leur personne. Il n'aime pas les beaux esprits de son temps, raisonneurs et critiques, il n'a pas du tout l'humeur philosophique. Il n'en veut ni à la religion ni à la société.... Il n'a pas d'intention polémique ni d'esprit de propagande.'

Zijn eerste werk was *Lettres d'Aristénète,* eene vertaling uit het Grieksch, die verscheen in **1695**. *Le Diable boiteux,* dat deed denken aan *Les Caractères* van La Bruyère, maakte hem bekend. Het verscheen in **1707**. Het drama *Turcaret* in **1709**. De eerste twee deelen van den *Gil Blas* zijn van **1715**, het derde kwam uit in **1724** en het vierde in **1735**. Daar liggen dus negen jaren tusschen het tweede en het derde deel. Hij bewerkte nog in het Fransch den *Guzman de Alfarache* van Mateo Alemam, een Spaansche schelmenroman van hooge waarde. *Le Bachelier de Salaman-*

que kwam uit in **1736** en is het laatste van zijn meer bekende werken. In tegenstelling met de meesten zijner tijdgenooten zocht hij zijn stof niet bij de ouden of bij de Engelschen, maar bij de Spanjaarden. Vroeger had Corneille dat insgelijks gedaan, wat zijn *Cid* en zijn *Menteur* betreft. De Spaansche modellen van dien dichter zijn nagenoeg vergeten.

In tegenstelling met den abbé Prévost, den auteur van *Manon Lescaut,* was het leven van Le Sage zonder veel incidenten. Hij leefde meestal in zijn kamer en trachtte van zijn litteraire producten te leven, wat hem ook is gelukt. Hij was een der eerste Fransche litteratoren, die dat heeft aangedurfd. Veel rijkdommen heeft hij er ook niet door verzameld, doch wegens zijn geringe behoeften schijnt hij niet veel armoede te hebben geleden.

Het was vooral den *Marcos de Obregon,* den roman van Vicente Espinel, dien hij op veel plaatsen plunderde ten behoeve van zijn *Gil Blas* en ook bij andere Spaansche auteurs haalde hij zijn buit. Hij maakte zich daar geen bezwaren over en even als Molière had hij kunnen zeggen: 'Je prends mon bien où je le trouve.' De bekende Jesuitenpater Isla, zelf groot schrijver, vertaalde den *Gil Blas* van Le Sage. Hij ging zelfs zoo ver te beweren, dat Le Sage hem eigenlijk uit het Spaansch had vertaald uit een onbekend manuscript en de geschiedschrijver Llorente, de auteur van *De Geschiedenis der Spaansche Inquisitie,* heeft later in een scherpzinnig betoog deze beschuldiging herhaald. Hij ook beweerde, dat niemand anders dan een Spanjaard dat boek kon hebben geschreven, immers het Spaansche volk en de in Spanje heerschende toestanden waren er zoo juist in weergegeven, dat de roman van een landgenoot moest zijn. Men zou dit verzinsel moeilijk kunnen rijmen met de van Barbey d'Aurevilly aangehaalde woorden. Men heeft dan ook volkomen de meening van Llorente opgegeven en niemand op het oogenblik denkt er meer aan het auteurschap aan Le Sage te betwisten. Het zoogenaamde onbekende manuscript is nooit gevonden en zal ook wel nooit worden gevonden. Het verzinsel zou eerder tot de eer van Le Sage kunnen bijdragen en bewijzen, dat hij wel ter dege in veel opzichten juist had gezien.

Het zal zijn onvergankelijke roem wezen een der beste boeken der Fransche taal te hebben geschreven. Bijna iedere bladzijde draagt den stempel van het meesterschap: zelden of nooit struikelt

de volzin in zijn gang en alles loopt geleidelijk af van het begin, waarop *Gil Blas* den muilezel van zijn oom Gil Perez bestijgt om in Salamanca te gaan studeeren, waartoe hij niet komt, tot aan zijn huwelijk met de zeer deugdzame Dorothée de Jutella. Diepe aandoeningen ondergaan de personen niet: alle evenementen stuiten op hun huid af, regenen neer zonder verder tot hun hart door te dringen. Men wachte zich echter niet te ver te gaan in deze meening; de werking van vreugde en leed was misschien sterker in de achttiende eeuw, dan wij in onzen tijd dat vermoeden. Het schrijven, opstellen en weergeven der sentimenten geschiedde toen niet met die intensiteit van uitdrukking, die het kenmerk is van de litteratuur der negentiende eeuw. Voor ons lijken hunne sensaties meer aan de oppervlakte te blijven, dan dat zij misschien werkelijk deden in hun tijd. Het ligt buiten het bereik van ons waarnemingsvermogen en hoeveel documenten wij ook daarover zouden verzamelen, eene volkomen zekerheid over de diepte der toenmalige sentimenten hebben wij niet. Want de achttiende eeuw was eene eeuw van vormelijkheid, van streng fatsoen, van uiterlijk vertoon. Men gaf zich wenig bloot en vertelde wat men voelde alleen met enkele woorden, men gaf slechts de indicatie van wat er innerlijk gebeurde. Verder durfde men niet gaan. Dat was nu eenmaal gewoonte geworden. Met Rousseau voor het eerst kwam de taal der passie voor den dag. Meer en meer barstte zij uit in volle kracht, soms klagend en droomend, zoo als bij Young of in de gedichten van Ossian, bij ons in het proza van Elisabeth Post en Rhijnvis Feith, in Frankrijk in den *René,* in Duitschland in Goethe's *Werther* en daarna hartstochtelijker in den tijd van Balzac.

Men zoeke in den *Gil Blas* geen diepe psychologische verwikkelingen, geene analyses van karakters, deze ook heeft de auteur niet willen geven. Zoo als ik reeds opmerkte, waren het alleen feiten, die hij wilde verhalen, dingen die zijne menschen deden, zoo kort mogelijk aangestipt. Zijn wij daar mede tevreden, welnu, dan is er niets tegen dien langen roman nog eens te lezen. Zoeken wij dat niet meer, dan slaan wij het boek niet open. Maar het was nu eenmaal zijn natuur alleen feiten te geven. Dit was de vorm, waarin hij wilde gieten, wat hij ons wilde toonen. En als een serie van daden grenst dit boek aan de volmaaktheid. Zeer zeker hier

is geen intrigue, geen kunstig opgezet verhaal, geen handig in elkaar gestrengelde knoop als in eene comedie, al herinneren de overigens zeldzame gesprekken der personen in dezen roman dikwijls aan den dialoog van een tooneelspel.

Een fout van het boek zou men kunnen noemen, dat men op vele plaatsen den roman als geëindigd kan beschouwen. Men zou midden in het boek de lezing kunnen afbreken en dan toch een harmonisch geheel bezitten. Ook komen er veel zoogenaamde afzonderlijke histories in voor, die door de personen, wier lotgevallen zij bevatten, zelf worden verhaald en die met de geschiedenis van *Gil Blas* niets hebben uit te staan. Menig personage wordt ons toegevoerd, die daar na in een reeks van bladzijden zijn historie vertelt. Het komt er maar op aan te weten of een auteur zooals Le Sage hier bereikt, wat hij zich heeft voorgesteld en inderdaad, daarin is hij geslaagd. Daarom is de roman van *Gil Blas* zoo gelukt en daarom grenst hij aan de volmaaktheid, omdat er nooit eenige onmacht in het weergeven der werkelijkheid blijkt. De op zich zelf staande verhalen in den *Gil Blas,* zoo goed als in menige anderen roman van dien tijd, doen veel kwaad aan de compositie, aan de innerlijke structuur. Zij zouden er even goed kunnen worden uitgelicht, zonder dat het geheel als geheel schade lijdt. Naar mijn meening ware het dan ook verkieselijker geweest, vooral voor onzen tijd, waarin kortere boeken worden verlangd. Het boek zou zuiverder zijn geweest en de belangstelling zou zich intenser op den held hebben geconcentreerd. Zoodoende hadde het kunstwerk veel gewonnen, want de eenheid is eene der hoofdvereischten der kunst en beter is een kort, slechts enkele bladzijden bevattend verhaal, dat als een pijl wordt afgeschoten op zijn doel, dan een verzameling van voorstellingen, die ieder naar hun eigen kant willen gaan. De eenheid brengt groote helderheid en geeft eene verkwikkelijke rust. Het publiek in den tijd, waarin Le Sage schreef, verlangde van den roman nog niet die eenheid van oompositie, die heden wordt geëisdht van den romanschrijver. De roman was in dien tijd het meest geminachte genre en koning Voltaire keek er met verachting op neer, als zijnde ‘la production d'un esprit faible, écrivant avec facilité des choses indignes d'être lues par les esprits solides.’

De feiten, die *Gil Blas* overkomen, veranderen hem weinig. Zij

vloeien niet uit zijn karakter voort. Toch staat hij passief tegenover de hem omringende elementen, dat wil zeggen: toch ondergaat hij hun invloed en hier worden wij als van zelf tot de beschouwing gebracht, die ons een belangrijk verschil doet waarnemen ten opzichte van het standpunt, dat een schrijver als Le Sage heeft ingenomen en dat de moderne schrijvers hebben verkozen. Le Sage stelt zijn held op het passieve standpunt en omkleedt hem, als het ware, met allerlei avonturen en wederwaardigheden. Als van zelf moet hij hem daar voor een zekere dosis van eenvoud en naïviteit toedichten, die dan ook de eigenschappen zijn van *Gil Blas,* niettegenstaande zijne slimheid en ervaring. Een modern schrijver kruipt om zoo te zeggen in de huid van zijn personages. Hij zit er zelf in, vereenzelvigt zich er mede en laat zijne personen handelen. Hij zegt, dat zij dit en dat deden en begint zijne innerlijke sensatie in te blazen aan die door hem geschapen levenskern. Al lezende zoo een boek uit de achttiende eeuw, voelt en begrijpt de hedendaagsche lezer dit kapitale verschil. Voor ons lijkt, zoo oppervlakkig gezien, de schrijver der achttiende eeuw de directeur van een poppenspel te zijn. De moderne schrijver is ingenomen door zijn scheppingen. Deze zijn zijne meesters en hij moet zich naar hun luimen en hun wil gedragen. De geest van den modernen artist ondergaat eene tijdelijke vernietiging. Het offer van zijne persoonlijkheid aan het bestaan zijner scheppingen is eene gevaarvolle duikeling, maar toont misschien meer geesteskracht dan de wijze van uitbeelding door de achttiende-eeuwers, die hun eigen persoonlijkheid niet prijs gaven en hunne scheppingen projecteerden zoo ver mogelijk voor zich uit. Misschien kunnen wij in onzen tijd niet anders en konden de schrijvers der achttiende eeuw ook niet anders doen. Iedereen is kind van zijn tijd en niet alleen neemt hij daar van onwillekeurig de taal en de denkwijze aan, maar hij wordt zelfs daar in verzwolgen, zoo dat het veel moeite kost voor den kriticus het werkelijke standpunt van een auteur te peilen en aan te wijzen. De gevolgen daar van blijven in de litteratuur niet uit. Leg b.v. een roman van Balzac naast den *Gil Blas* en het zal u duidelijk worden, dat in dezen laatste een grootere objectiviteit is te vinden, dan bij Balzac, waar het subjectieve den grondtoon voert en de innerlijke bewogenheid vaak zijn orgieën viert. De passiviteit van den schrijver

tegenover zijn concepties is ook bij Fielding in zijn *Tom Jones* aan te wijzen. Ook daar is een zeker uiterlijk mecanisme niet te miskennen; ook daar stapelen zich de avonturen op de schouders van den held, als kleeren op een standaard en er zijn zelfs critici, die beweerd hebben, dat de meeste personen van den *Tom Jones* zonder innerlijk leven zijn. Doch dit is slechts een halve waarheid en ook deze roman van Fielding mag een meesterstuk van den eersten rang heeten. De lezer van heden moet hem niettemin plaatsen in de lijst van zijn tijd.

In tegenstelling met den *Gil Blas* heeft de *Tom Jones* een intrigue, die met zoo groote virtuositeit wordt gesponnen en verwikkeld, dat de lezer door de belangstelling wordt gevangen, tot dat hij het boek ten einde heeft gebracht. Omdat ik alleen eenige gedachten en opmerkingen, over den *Gil Blas* wilde schrijven, zou het mij te ver doen gaan, tevens uitvoerig in te gaan op het werk van Fielding, dat reeds door La Harpe de eerste roman van de wereld werd genoemd. Hij is het werk van een zwaren pootigen kerel, van een soort geweldenaar, die voor geene krasse uitdrukking terugschrikt. Fielding is een ruwe seigneur. Zijne voorstellingen zijn beschenen door een fel licht, dat den beschouwer vlak in het gezicht slaat. Met verfijnd erotisme houdt hij zich niet op. Zijne tafreelen doen denken aart de krachtige nuditeiten van een Rubens, onder wiens forsch penseel de droomen van een ongezonden wellust worden uitgedoofd. *Tom Jones* behoort tot de weinige boeken, niettegenstaande zijne gebreken en, voor ons, ouderwetsch gepraat, tot de weinige boeken, zeg ik, die zijn geschreven tot een *joy for ever.* Alhoewel Fielding blijk geeft van een schijnbaar meer krachtig talent, heeft Le Sage met het zijne toch een meer volmaakt kunstwerk gewrocht. Grootscher is Fielding, breeder en geweldiger, doch Le Sage is rijker, meer verfijnd en meer volmaakt artist. Niet Fieldimg zou men den Homerus van het burgerlijk leven kunnen noemen, zoo als Byron deed, maar eerder Le Sage, omdat deze laatste de afwikkeling zijner verhaalde feiten, meer laat doen in den trant van dan Griekschen poëet, dan Fielding heeft gedaan. Maar vergelijkingen hinken, zooals bekend is, en zeker ook deze vergelijking. Ik zou er niet op zijn vervallen, indien ik niet de woorden van Byron had aangetroffen en ze niet-heelemaal-

-juist had bevonden. Walter Scott was een groot bewonderaar van Le Sage. Ook hij voelde belangstelling voor de dingen van het gewone leven, die hij in zijn historische romans uitvoerig beschreef. Doch waar hij zich meer ophield met de opsomming der meubelen en doode voorwerpen van het een of ander slot of gebouw, was het Le Sage, wiens belangstelling zich meer richtte op de menschen, die zich in zulk een gebouw bewogen. Eenigszins naïf doet het aan, wanneer wij den grooten Engelschen romanschrijver het talent van beschrijving van Le Sage hooren roemen. Zeer zeker wist deze eene beschrijving te geven, maar bleef daarbij zeer kort en vermoeide nooit door een overvloed van bijzonderheden, zoodat wij bij hem niet in gevaar verkeeren bij den overvloed van boomen het bosch niet meer te zien. De draad der handeling wordt zelden of nooit bij Le Sage door eene lange beschrijving onderbroken en de belangstelling voor de menschelijke handeling wordt onverbiddelijk vastgehouden. Gelukkig ook, want ware hij als begin achttiende-eeuwer vervallen in het zwak eener uitvoerige beschrijving, hij zoude voor onzen tijd onleesbaar zijn. Want de beschrijvingen ons in de achttiende eeuw gegeven lezen wij steeds met een min of meer medelijdenden glimlach. Wij in onzen tijd verbeelden ons dat zooveel sterker te kunnen volbrengen. Maar hoe zullen de orgieën van beschrijving van een Balzac of een Zola worden opgenomen in volgende eeuwen? Zullen ook zij niet met eenige minachting neerzien op die lange lijsten van voorwerpen, op die catalogen van voor het wezen van den mensch onverschillige dingen? Le Sage heeft door het vermijden der beschrijving de klip ontgaan, die hem had kunnen doen stranden in de zee der vergetelheid.

Fieldings caricaturaal geteekende figuur van den Squire Western mag worden beschouwd als de best geslaagde creatie van den *Tom Jones.* Deze lawaaiende persoonlijkheid, veroorzaakt eene uitbundige vroolijkheid, is eene weldoende verpoozing bij de vele ernstige en tragische tafreelen en getuigt van een suprême minachting van den auteur voor den landjonker. De litteraire caricatuur viert hier haar hoogtij. Daar waar Le Sage tot de caricatuur neigt, b.v. wanneer hij het heeft over de geneesheeren en chirurgijnen, lijkt hij minder gelukkig, dan in het bloot objectief historische vertellen. Ten deele komt dit voort uit eene min-

dere mate van oorspronkelijkheid, (men denkt aan Molière) ten deele ook uit een) verandering van toon en geluid, die zich minder goed bij het andere aansluit, dat n.l. een ander doel nastreeft en minder goed den zelfgenoegzamen lachlust schijnt te verdragen. Doch deze lichte afwijkingen in den toon zijn slechts nuances, die het geheel, wat de schilders noemen, eenigszins doen 'rammelen'. Op zich zelf zijn deze lichte caricaturen met volkomen zekerheid van toets aangebracht. Zij passen niet volmaakt in het geheel, want *Gil Blas* is geen zuiver satyrische roman, zoo min als een zuivere schelmenroman. Men zal zeggen, dat *Tom Jones* dat ook niet is en toch, hier voldoet de caricatuur van den Squire Western. Men bedenke echter, dat in den *Tom Jones* meer hoogten en laagten zijn, dat een zwaardere ernst hier kan worden opgewogen door een zwaardere scherts. Bij *Gil Blas* daarentegen staan, zooals ik reeds zeide, alle personen op een gelijk plan, op een zelfden afstand, zoo dat hier niet het eene door het andere kan worden opgewogen, vernietigd door een tegenwicht. Moge deze neiging tot caricatuur in den *Gil Blas* soms een gebrek heeten, voor den lezer is zij echter nauwelijks merkbaar.

* * *

Wanneer men nu den *Gil Blas* met den *Tom Jones* en den *Don Quijote* vergelijkt, komt de eereprijs stellig aan deze laatste toe en dat om de in een paar woorden te zeggen reden, n.l. de diepere, intensere levenskracht, die dit werk bezielt, doortrekt en doorjubelt. Hier treedt dan ook als mededinger op de primus, de eerste man der geheele Spaansche litteratuur. Met dezen te moeten concurreeren is het ongeluk van den *Gil Blas.* En toch, wanneer men de eischen van een onberispelijk proza gadeslaat, dan is dat van Le Sage gestempeld door eene grootere volmaaktheid. De Franscbman geholpen door den vasteren levensbouw van den Franschen volzin, had hier gemakkelijker taak. Maar wat geeft de gladde expressie, wanneer zij voor het intensere leven moet onderdoen? Er zingen in de diepte van Cervantes' concepties melodieën, waarbij de grootere virtuositeit van Le Sage soms kil aandoet.

Doch waarom moet men steeds vergelijken? Waarom kan zich de menschelijke geest niet bij het eene blijven bepalen, zonder

naar het andere te zien? Welke wet is er, die hem drijft, ook in de litteratuur, tot vergelijking. Zalig mag hier de onkunde zijn van het eene ten opzichte van het andere; vooral wanneer ten slotte de vergelijking niets anders is somtijds dan eene verstands-goocheling. Men vergelijke zoo min mogelijk, houde zich bij het eene, want deze begrenzing verdiept en verscherpt het inzicht. Genoeg zij het, dat de wetenschap worde gevestigd, dat Le Sage's plaats in de Fransche litteratuur eene zeer hooge is en dat zijn roman *Gil Blas* tot het beste behoort, wat deze heeft opgeleverd. Want van uit de lage vlakte, van uit de diepe inzinkingen van heden beschouwd, rijst hij als een hooge toren in het zonnige landschap tegen den tintelend blauwen horizon van het verre verleden. Men zie naar de producten der huidige Fransche dichters en prozaschrijvers, en de hoogte van dien toren zal ons duidelijk worden. Want eene waarheid is het dat van de op heden levende schrijvers in Frankrijk er niemand kan worden gevonden, die in de verste verte zou kunnen worden vergeleken met Alain René Le Sage.

Proza van J.A. Alberdingk Thijm door L. van Deyssel.

Een avondje bij oom Braamcamp.[1)]

‘Oom Braamcamp, die handelaar was, had, in den herfst van **1756**, Brussel bezocht, en kwam niet voor het laatst van December te buis. Ter viering van zijn te-rugkeer, had hij op Woensdag den 22n dier maand, eenige vrienden bij zich genoodigd, en Tante, de “Cloris” zijner jongelingsjaren, die, inmiddels een deftige, doch hoog zuinige “huisvrouw” van ruim vijftig lentes geworden was, had beslist, dat het “een koppie thee en een aangekleede boterham” zoû zijn.’

‘Tegen vier uur kwamen ook twee in een levendig gesprek gewikkelde Heeren de Leidsche Poort in; en toen zij, rechts, den hoek van de Heerengragt en Leydschestraat omsloegen, zoû niemand het vermetel gevonden hebben te gissen, dat zij aan het feest der behouden, thuisreis van den Heer Braamcamp gingen deelnemen. De geen, die aan de hooger hand liep, droeg het boordtjen der Katholieke priesters: zijn goedig en open gelaat, zijn schrandere wenkbrauwen, te midden van de wat al te dikke kin en wangen’, - enz.

Oogenschijnlijk klinkt een volzinnengroep, zooals die hier, waar verteld wordt, dat Mr. Gerard van Loon en de pastoor den hoek van de Heerengracht bij de Leidschestraat omslaan, eenvoudig als eene min of meer opgewekte mededeeling, die niet tot ‘de Kunst’ behoort, gelijk b.v. de volzinnengroepen, van ELINE VERE, door de gevoeligheid in hunne samenstelling, en door de bewustwordinkjes, die er in plaats hebben, daartoe wèl behooren.

De ‘kunst’ moet hier echter in de ‘opgewektheid’ en stevig-

1) Uit *Joan Nanning*, een der *Verspreide Verhalen* door J.A. Alberdingk Thijm.

heid gevonden worden, waarin de mededeelingen worden gedaan. Het eenvoudig nóemen van kleedingstukken der personages, met een enkel algemeen bijvoegelijk naamwoord ter vorm- of kleuraanduiding, - zoo als telkens in den tekst geschiedt - bevat in zich natuurlijk geen plastische kunstwerking, zoo als de detailleerende, naar tijdsorde in de letterkunde later verschenen, voorstelling-vorming dat doet. Maar de, alleen door algemeene bijvoeglijke naamwoorden vergezelde, en overigens eenvoudig genóemde, kleedingstukken der personages, worden bestanddeelen van 'kunst', om dat hetgeen men ons met het noemen dier zaken wil doen zien, gezien wordt in een door-loopende geestesverheffing, die zich uitspreekt in de opgewektheid van den verhaalgang; en daardoor zien wij de dingen wel niet in verbeelding zooals bij gevoelige, detailleerende plastiek; of zoo als daar, waar zekere fijne geesteswerking in een werk zonder verbizonderde plastiek de verbeeldingsvoorstelling ontspringen doet (CAMERA OBSCURA); maar komen wij, door de stevigheid en levendigheid van den verhaaltrant, met de dingen, ook in hun zichtbaarheid, in eene aanraking, wier aard het ontbreken eener sterkere verbeeldingsverrichting - een weinigje of méer, al naar gelang men het bij dìt of bij dát verbeeldingsstukje vergelijkt, - compenseert.

De algemeene hoedanigheid van dit proza bevindt zich in de vormen der taalsamenstelling, waarin de vóorstellingen zijn opgenomen.

Het criterium van dit proza bevindt zich, om zoo te zeggen, meer achter in den geest dan dat van het in tijdsorde hierop gevolgde meer gevoelige en zinnelijke.

Indien ik zeg, dat dit proza meer gebouwd en gebeeldhouwd is, terwijl het in tijdsorde latere meer is geschilderd en gezongen, gebruik ik eene vergelijking, die mijn zienswijze omtrent dit proza verduidelijkt en *karakterizeer* daarmede dit proza. Mijn streven is echter niet alleen eene zienswijze aan te geven; maar naar soort en graad als geesteswerking en als kunstwaarde zulk proza te plaatsen.

In dit proza wordt verwantschap bespeurd met dat van Betje Wolff en Aagje Deken, zoo wel als met dat der CAMERA OBSCURA.

Houdt men het ‘Avondje bij Oom Braamcamp’ naast het ‘Avondje bij de Stastoks’ der CAMERA, dan treft het Avondje bij Oom Braamcamp als meer *klassiek* van vorm, dan het Avondje bij de Stastoks, als meer met het achttiende- en zeventiende-eeuwsche proza over-een-komend.

Zoowel de pittoreske opmerkinkjes als de geestige zetjes in de CAMERA zijn kleiner van afmeting, met meer verscheidenheid van glinsterend fijne kleurtjes en gevoeligheidjes, terwijl in het opstel over Varen en Rijden in de CAMERA de bescheiden sereene verrukking, die er de levensadem van is, wel eene klassieke gemoeds- of geesteshouding kan worden genoemd, maar deze, die er, als ware het een fijne damp, tot des lezers geest uit op stijgt, een eigenschap van dit proza is, die zich op andere wijze tot de taalstijl-vormen verhoudt dan het met dergelijke geestes-toestanden van een auteur in, hetzij grooter hetzij kleiner, klassiek werk het geval is.

In groot klassiek werk hebben de geestestoestanden van den auteur de stijlvormen van zijn taal doordrongen en dienen om die vormen meer levend en schooner te maken; nìet om, gelijk een geestelijk elixer, het geluks- of genoegen-gevoel van den auteur in den lezer te doen overgaan en den lezer aldus te doen genieten. De genieting van den lezer bepaalt zich tot de bewondering der stijlvormen van den auteur, en kan alleen gevoelig of zinnelijk worden door de mate van *leven* in de *schoonheid der vormen* van des auteurs taalstijl.

De beste passages in de CAMERA, - die van den humor in De familie Stastok en in Een oude kennis - reproduceeren zich in des lezers geest als verschijnselen van geesteswellust, die het meest die der metrisch-rhythmische dichtkunst en die der toonkunst gelijken, - de humor, dat is het stijgen boven het eigen leed door dat leed in bewustheid, op een afstand, zelf te zien, doet den hoogen glimlach ontspringen, en de wijsgeerige voldoening wordt akuut in geestes-*gevoel,* wordt bij sommigen soms door de hersens gepróéfd zonder onderscheid júist zoo als de mond het spijs- en dranksmaken doet -;

tegenover het proza, waartoe het Avondje bij Bráamcamp behoort, staat de menschengeest zoo als hij staat tegenover bouwkunst. In verschillende graden doet zich voor waardeering, die

dóór de plechtige ontzach-gevoeling heen tot de zalige bewondering kan stijgen, - eene geestes-aandoening, welke minder met die der zintuigen kan worden vergeleken.

'De jonger menschen luisterden weinig naar deze gesprekken. Freule Bethjen, die eens in Brussel was geweest, liet zich door Xavery over Parijs, de waterwerken van Versailles en de schilderijen in het Louvre onderhouden. Delsing, aan het andere einde, was overgelukkig in de nabijheid en het geestig onderhoud van de dochter des kunstenaars; en hij had met de begaafde Freule De Wael ter linkerhand, de heerlijkste plaats van de gantsche tafel. Toen Leentje Xavery echter hoorde, dat men Nanning weêr om een vaers vroeg, leî ze haar hand even op Delsings rechter, om hem het stilzwijgen te gebieden....'

Om de eigenschappen van dezen stijl goed te begrijpen, lette men b.v. op de bizonderheid der on-middellijke verbinding tusschen het gezegde, dat de goede Delsing de heerlijkste plaats aan tafel had, met het gebaar van Leentje, die haar hand op Delsing's rechter legt, *om hem het stilzwijgen te gebieden.* Dat Delsing de (in zijn eigen schatting) heerlijkste plaats had, houdt, vanzelf, en dus verzwegen, in, dat hij onbreidelbaar aan 't babbelen geslagen was.

Terwijl de stijl-constructie en taalgang in een Avondje bij oom B. geheel klassiek is, en kleine onderdeelen van het gezelschapsbewegen, bij voorbeeld de hand-aanraking van Delsing door Leentje Xavery, zoo wel als het gehéele gezelschapsbewegen, aan de voorstellingen van Wolff en Deken verwant zijn, leent in 't bizonder een onderdeel zoo als het scènetje tusschen Delsing en Jonkvrouw De Wael[1] er zich toe om met passages in de CAMERA, namelijk die van *Meisjes-kwelling* in G e r r i t W i t s e , te worden vergeleken. Ook bij deze laatste vergelijking zal men in het B r a a m c a m p -avondje een breedere en diepere algemeene geesteswerking met grootere stelligheid en in G e r r i t W i t s e meer gevoelige wijsgeerige geestigheid en gemoedskleurigheid aantreffen. Het principe van het klassieke, dat de gevoelswerking van den lezer in de eerste plaats uit bewondering der schoonheid en niet uit

1) Verder-op hier over-gedrukt.

gemeenschappelijkheid van teêre of hooge gemoedsbewegingen moet bestaan, domineert ook hier.

Men ziet in Oom Braamcamp de figuren niet zoo mooi in de verbeelding als men die in de schoonste gedeelten der CAMERA ziet, daar niet alleen de gevoeligheid doch ook de verbeelding door den soortelijken geestes-stand van den auteur minder wordt aangeraakt, daar alles meer is teruggetrokken tot de hooge en breede vormen der verhaal-samenzetting.

De geest van den lezer komt dus in contact met den inhoud van het kunstwerkje, nòch door het óvergaan, van den auteur op den lezer, van gevoelsaanrakingen en gemoedsbewegingen; nòch door dat, - bij ontstentenis van direct, zonder bemiddeling, het verbeeldingsvermogen van den lezer in werking zettende verhaaldeelen bij de auteurs - een buiten het verbeeldingsvermogen gelegen gedeelte van den lezersgeest wordt aangeraakt, zóo, dat die aanraking in den lezer doet ontspringen eene verbeeldings-voorstelling van een zelfde fijnheid als de fijnheid van geest, die overigens het verhaal kenmerkt, zoo als in de CAMERA[1)]; maar de geest van den lezer komt in contact met den inhoud van het kunstwerkje door een plaats in de geesten, welke als ware het achter de gemoedsbewegingen en het verbeeldingsvermogen zich bevindt en correspondeert met de schoonheid der vormen van den taalstijl.

De hoofdzakelijke bedoeling is niet, hetzij door soortelijke beschrijving van een zekere hoedanigheid, zoo als bij de schrijvers

1) Ter verduidelijking mijner bedoeling met deze herhaaldelijk vermelde geesteswerking in den lezer, wilde ik eene der aanteekeningen, omstreeks **1900** door mij gemaakt op de *Camera Obscura,* overschrijven:
'E e n O u d e K e n n i s is ook een delicieus verhaaltje uit de *Camera Obscura*
Men ziet, door dezen stijl, zóó in verbeelding-voorstelling wat geschiedt, alsof men het op een *doordringend fijn* gepenseeld schilderijtje voor zich had.
En dit: ofschoon er in den stijl juist geen uitvoerige beschrijvingen zijn of iets wat aan "penseelen" doet denken.
De oorzaak hiervan is, dat een zekere werking in den geest wordt verwekt, welke in de verbeelding van zelf het soort voorstelling doet ontstaan, dat er meê over-een-komt.
Waar, in de F a m i l i e S t a s t o k , *Dolf van Brummen* met zijn zuster *Amelia* de stadspoort uit en de brug over komt naar het roeibootje in den singel, zie ik een fijn afgebeelde poort en brug in mij, - en *het doet er niet toe* of die in vorm en kleur juist over-een komen met de poort en brug, waaraan de schrijver heeft gedacht, daar dit het geval eigenlijk niet raakt.
Want de quaestie is niet hoe de poort en brug er precies uit zagen, maar de quaestie is het zeker soort van fijnheid van poort en brug, nu de schrijver ons die met hem meê doet zien in verband met den *geest* der geschiedenis.'
Verzamelde Opstellen, Achtste Deel, bladz. ***124***.

van na **1880**; hetzij zonder beschrijving maar met een geestesaanraking die verbeeldings-voorstellingen, van zekere soort en hoedanigheid, oproept, - mij iets in verbeelding te doen zien; maar de bedoeling is mij zekere taalstijl-vormen te doen ontmoeten, waarin verbeeldingsvoorstellingen en gemoedswendingen zijn opgenomen.

Ik zie dus ook hier wel in verbeelding iets; zelfs kunnen de verbeeldingsvoorstellingen even krachtig zijn als die, welke elders, hetzij door het werken zelf met gevoelige detailleerende plastiek, hetzij door te werken op die geestesdeelen, die naast zich de verbeeldingsvoorstellingen als iets hoofdzakelijks ontspringen doen, ontstaan; maar de verbeeldingsvoorstelling is híer níet die hoofdzaak; niet de verbéelding is hier dat onderdeel van den geest, dat hóofdzákelijk wordt aangedaan. Want de compositie van het kunstwerkje als zoodanig, de vormen van den taalbouw, domineeren bij de aanraking van des lezers geest en houden de verbeeldingsvoorstellingen in zich vervat, in deze gelijk aan versieringsfiguren en beeldjes in sommige spitsbogen der bouwkunst.

De auteurs, die deze opvatting hebben, redeneeren aldus:

Ik bouw niet een huis, ik boetseer niet een beeld; maar ik schrijf. Mijn geest drukt zich uit in táalvormen. Mijn bezigheid is een voorwerp in taalvormen te maken. In den aard dier vormen zullen de krachten en hoedanigheden van mijn geest gedurende dit schrijven uitgedrukt zijn. Door de groote vormen, (die de uitdrukking zijn van groote geesteswerkingen,) krijgt mijn psychologische geestigheid, die daarin opgenomen is, een karakter, waarbij vergeleken hoog geestelijke, meer eigenlijk gezegden humor inhoudende, spelingen, we1 meer directe geestesgevoels-genieting verschaffen (het voelbaar in aanraking komen met het goddelijke door, niet in blij-moedigheid, maar in blij-geestigheid, te stijgen boven het smartelijke); maar toch kleín worden, en niet in aanmerking komen om den geest door het aanschouwen der hoedanigheid van de taalstijlvormen in contact met het (goddelijk-) schoone te brengen.

In het ‘Avondje bij oom B.’ wordt datgene, wat goddelijk te noemen zoude zijn, in de taalstijlvormen niet bereikt. Elders, niet in de ‘Verhalen’ (hoewel daar bij ook het zeer goede M e j u f v r o u w L e c l e r c voorkomt), maar in sommige

kunstbeschouwingen uit het tijdperk **1850-1860**, - verheft J.A. Alberdingk Thijm's proza zich aanmerkelijk hooger, in de streng gebouwde, en karakter van grootheid aannemende, vormen.

Maar men wil híer alleen aangeven van welk kunstprincipe uit en in welke richting werd geschreven.

Een opmerking van den aard, zooals wordt weêrgegeven door het scènetje tusschen Delsing en Jonkvrouw De Wael, *kan alleen gemaakt worden,* indien de geest van den auteur in een betrekkelijk hooge gesteldheid over de levensvoorstelling, die in zijn verbeelding is, is heengebogen.

En dat zulk een scènetje of verhaal-stukje in het verhaal niet detoneert bij zijne omgeving, geeft aan - nu langs dézen weg, van buiten-af, als proef op de som - de hoogte der hoedanigheid van het geheele werkje.

Wij spreken dus eerst - buiten de behandeling der inkleeding in taal van zulk een opmerking om - van den *aard eener opmerking* op zich zelve. Er is in de literatuur psychologie en psychologie. De observatie, die het hier geldt, schijnt van fijne soort.

In L e R o u g e e t l e N o i r laat De Stendhal, een der twee of drie beste psychologen in de negentiende-eeuwsche literatuur, een onderwijzer in het carrière-maken, zijnen leerling den raad geven den man, dien hij voor zich winnen moet, bij zekere gesprekswending *met verteedering áan te sien* (alsof hij plotseling door de beminnelijkheid van den ander werd ontroerd). Deze psychologische zet nu, is op een observatie van minder soort gegrond, dan de in zijne ingewikkeldheid puike vondst van het gebeurende tusschen Delsing en Jonkvrouw De Wael.

Ofschoon er bij de schets van het Avondje bij Oom Braamcamp sprake kan zijn van de geestes-verheffing des auteurs, die graad en soort van den verhaal-gang bevat, bevestigt zich de algemeene indruk van het meer gebouwde dan geschilderde of gezongene dezer taal door het opmerken, dat de volzinvakken met hun volzinnen meer als blokjes naast elkaâr zijn gezet dan dat zij in elkaâr overvloeyen.

De verhaal-gáng is in de continuïteit van de geestes-verheffing of aan-dacht-spanning, steeds op de zelfde hoogte of van de zelfde kracht, die veroorzaakt, dat steeds bij elkaâr passende, goed gevormde, volzin-blokjes worden aangebracht.

Deze eigenschap dezer taalkunst maakt zulk een schets tot proza, dat aan niemand de vraag zal ontlokken of proza en poëzie soms alleen graduëel en niet artistiek-wézenlijk van elkaâr verschillen. Deze eigenschap maakt weêr historisch duidelijk, waarom men onderscheidt tusschen proza en poëzie en doet proza als iets van bepaald afzonderlijk karakter begrijpen.

Een geheel andere en van de andere geheel afgescheiden geesteswerking is gaande bij zulk proza èn bij poëzíe uit den zelfden tijd. Terwijl ander, dus geheeten poëtisch, proza en rijmloze poëzie elkaâr dicht naderen. De ‘verhaalgang’ beduidt niet ‘rhythme’ en van poëtisch proza kan bij deze opvatting niet sprake zijn, daar proza hier kunstwetenschappelijk het tegenovergestelde is van poëzie.

Wat onderscheiden wij nu wel al in zulke kunst, wanneer wij die eens bekijken?

Kleine woord-vorming-bizonderheden doen mede aan de stevigheid van het vast op-gezette. Oom Braamcamp's te-rugkeer te huis wordt gevierd. Het woord ‘terug’ wordt in tweeën geschreven. ‘Kom je terug?’ beteekent toch niets anders dan ‘Kom je wêer naar wat je in je rug of achter je rug had?’ En ‘thuis’ is een samentrekking van te huis. Je raakt niet te water maar komt te huis zoo als je ook ter vergadering zoû komen, of te Alkmaar, en er is geen reden om eerder ‘thuis’ dan ‘talkmaar’ te schrijven. Dit zijn overigens echter linguistische en geen hooger aesthetische bijzonderheden.

De taal is verder kunstig door de soortelijke aanwending van gebruikelijke zegswijzen. Zoo is in het volgend stukje de uitdrukking ‘in vredesnaam’, ten gevolge van den aard van den proza-bouw, waarin deze woorden zijn aangebracht, van sterker dracht dan waar de een of andere novellist zegt of laat zeggen b.v..... ‘tante Derksen zoû dat in vredesnaam dan maar doen’.

Uit déze proza-zetting blijkt, dat de woorden ‘in vredesnaam’ niet ter loops of onwillekeurig zijn geplaatst, maar om de beteekenis eener gebruikelijke spreekwijze uit zich zelf te doen uitkomen, en te gelijk werkt aldus de linguistische taalkunst mede, opwaarts, in de aesthetische prozakunst.

‘Dit was de gele kamer: geel genoemd van wege 't geel zijden damasten ameublement; zij had het uitzicht op den tuin: voor een der ramen stond een schildersezel, en op een stoel daarbij een verwbak en palet. Tante liet niet toe dat Oom, in den zomer, elders schilderde dan op zijn rommelkamertjen; maar daar was het nú te koud, en daarom.... in vredes naam! Oom, hoewel pas drie dagen in stad, had den lust niet kunnen bedwingen, zich aan 't kopiëeren met olieverw van een groepjen in gebakken aarde te zetten, dat hij had meêgebracht van Brussel’.

‘In vredes naam’ wordt in drie woorden geschreven. ‘In stad’, en niet ‘in de stad’, of ‘weêr in de stad?’ is even zeer een taalvorm, waardoor een gebruikelijke zegswijze in de redelijkheid harer samenstelling wordt gedemonstreerd, (waarom wel ‘in huis’ en niet ‘in stad’!), tot eene verrichting als letterkundig bestanddeel verheven, en daardoor in deze aanwending mede doet in die vermenging van taalkunde en prozakunst, welke tot den aard van dit proza behoort.

Men hoort in deze regelen iemand stevig en duidelijk praten; maar ook met een zeker léven, als zag men oogen blinken en een adem gáan. Het lévende, het wèl-bewuste, verraadt zich in het niet vermijden maar juist, ze dus áan-zettend, gebruiken der genoemde Amsterdamsche gespreks-uitdrukkingen.

Na in eene eerste volzinnengroep te hebben medegedeeld, dat, ter viering der thuiskomst van Oom Braamcamp, door zijn vrouw een avondje werd gegeven, schrijft de auteur:

‘Tegen vier uur kwamen ook twee in een levendig gesprek gewikkelde Heeren de Leydsche Poort in; en toen zij, rechts, den hoek van de Heerengragt en Leydschestraat omsloegen, zoû niemant het vermetel gevonden hebben te gissen, dat zij aan het feest der behouden thuisreis van den Heer Braamcamp gingen deelnemen.’

Ik richt uw aandacht op de taal met zijn *tegen* vier uur kwamen *ook* twee *in een... gesprek gewikkelde* Heeren, die een stratenhoek *omsloegen*....

Het *tegen,* het *in-gewikkelde* en het *omslaan* behooren tot de

eener stadsburger-taal ingeborene plastiek, die, door dat men haar als zoodanig in hare zuiverheid doet blijken, - niet aanhalenderwijs of anderszins ter opzettelijke karakteriseering, maar als elementen van den verhaalgang zelven, - de taalkunde mede laat werken in de letterkundige kunst; terwijl het *ook* niet terugslaat op andere lieden, die eveneens kwamen, maar de samentrekking is van 'zoo als dan bij zoo eene gebeurtenis te verwachten is' en daardoor de in de gebruikelijke taal zelve verborgen diepere gedachten-samenstellingen aan het licht brengt en de groote gegegevens naast elkaâr helpt stellen:

Er was, dat er een avondje werd ingericht, en er was (dus óók, natuurlijk) dat er twee Heeren kwamen.

Maar vooral wil ik uw aandacht vestigen op de wending, dat toen de Heeren dit of dat deden, *niemand het vermetel zoû hebben gevonden te gissen,* dat zij naar Braamcamp gingen.

Welk een vorm! Hoe moet men het zich indenken, dat een schrijver, willende doen weten, dat twee personen ergens heen gingen, het uitdrukt door te zeggen, dat niemand het *vermetel* zoû hebben gevonden te *gissen,* dat zij daar heen gingen.

Want dit volzin-deel heeft geen andere bedoeling dan te berichten, wat het inhoudt.

Deze wending past bij de overige bestand-deelen van dezen stijl. Zij is de omzetting in woorden eener beweging van den menschengeest, die tot het omgangsleven van menschen met menschen in weidsche en diepe verhoudingen behoort.

Men kan nauwelijks begrijpen, dat elders dan ten opzichte van hun superieuren in gemoederen van zeldzaam brave dienstboden, in wie atavistisch de gevoelens van brave slaven voortleven, eene beweging gebeurt, zoo als die, welke deze woorden aangeven.

Bij nadere indenking blijkt het echter ook eene beweging van gelijken tot gelijken te kunnen zijn, tusschen in edele hoffelijkheids-bewegingen en reserves levende lieden.

Een gelijke, wien men hoogachting en eerbied, of gewone groote waardeering, toedraagt.

A. staat zoo tot B. - Hij komt thuis bij zijn zuster en zegt: 'Ik ben B. tegengekomen... Ik denk, dat hij naar zijn tante ging.. die is immers vandaag jarig....'. In zijn toon nu zijn hoorbaar de zooeven genoemde gevoelens. Reproduceer in u zelf dien toon en

luister er oplettend naar: iets dralends, iets vasts, iets warms en zachts. Breng nu A.'s gezegde in dien toon in te gelijk luchtige en krachtige verhaal-prozawoorden over, in een proza, waarvan de luchtigheid vleugjes schertsende overdrijving inhoudt, en gij verkrijgt de gis-vermetelheid.

Tot de meer in 't bizonder psychologisch te noemen deeltjes in dit fragment van J o a n N a n n i n g behoort reeds aanstonds dit in het tweede volzinvak, handelende over den pastoor, die met Gerard van Loon naar het Braamcampavondje gaat: De pastoor was weêr gezond geworden; maar

'De nauwkeurige opmerker zoû echter niet nagelaten hebben, telkens als de Pastoor de veelvuldige groeten beantwoordde, die hem gebracht werden, op zijn voorhoofd een nevel te ontdekken, die van nog niet geheel geweken zieleleed getuigde.'

De nauwkeurigheid wat aangaat den 'nevel' er buiten latend, houden wij voor de bedoeling, niet dat het zieleleed steeds op het voorhoofd was, maar alleen te zien kwam bij het ontblooten daarvan; maar dat, bij het groeten, het zieleleed in het gelaat, en vooral op het voorhoofd, verscheen, om dat bij het groeten een onttrekking aan het levendige en afleidende gesprek en een terugslaan van den aandacht des, door den eersten groeter natuurlijk op dat oogenblik bizonder overdacht wordenden, gegroetten op zich zelf, gebeurt.

Een tweede psychologisch trekje is waar Tante Braamcamp, als Oom tegen haar zin gedurende den maaltijd het tafel-middenstuk laat veranderen, 'deze verandering zoo euvel op(neemt), dat zij hare plaatsing naast den onbekenden burger van Hoorn nog onaangenamer begon te vinden; (en daarom, toen de knecht het vleesch had voorgesneden, zeide...:) "Bart, je moest hier... tusschen mij en ... dien Heer, den stomme-knecht met borden en *couverts* maar zetten..." Wonderwel in haar schik met deze kleine wraakoefening, werd Tante zoo vrolijk als zij den heelen avond nog niet geweest was.'

Jan Bent, de burger uit Hoorn, wordt dus de dupe van Tante's ontstemdheid tegen Oom.

Een derde, en de schoonste, psychologische plek in de schets is deze:

‘De jonge Freule van Wassenaer zat zonder opzien een paar lubben te borduren; en in een hoek van de kamer liet Jonkvrouw de Wael onwillekeurig den jeugdigen dichter Delsing al de tijdperken doorloopen van verlegenheid en genoegen, waaraan eene indrukwekkende vrouw het vermogen heeft een ongeoefend en onbedorven gemoed te onderwerpen. Zij zag, even, vluchtig om, en kreeg, toen zij ieder in gesprek zag, uit het buffet in hare nabijheid iets voor den dag, dat zij den jongen Delsing in 't geheim liet zien, en dat hij met een bewustzijn van hooge eer en ongelijkbaar genoegen beschouwde. Toen de schoone vrouw het voorwerp weêr in het kastjen had gezet, en den jongen man vrij liet, keerde hij naar de tafel, met een blos als of hij het ondeugendste stuk had verricht.’

Deze passage houdt in eene eerste klasse psychologische observatie. Jonkvrouw De Wael laat, bij wijze van apartje, aan Lensing iets zien, dat, om het een of ander redentje, nog niet voor de blikken der overigen bestemd is. Deze vertrouwelijkheid tusschen hem en eene zoo nette dame verrukt Lensing en in die verrukking overschat hij ten eerste de objectieve portée der gebeurtenis en doet ten tweede zijn zelfbesef de werkelijke volkomen lijdelijkheid van zijn aandeel in die gebeurtenis, omzetten in bedrijvigheid, zoo dat hij zich omwendt met eene gelaatsuitdrukking als had hij door behendigheid iets uitnemends bereikt, althans een volmaakt geslaagde grap uitgehaald.

Zoowel de plaatsjes, die ik eertijds in de C a m e r a O b s c u r a deed uitkomen,[1)] als de hier gegeven stukjes, zijn psychologische opmerkingen *van een soort,* die in de Nederlandsche letterkunde van nà **1880** weinig of niet voorkomt.

De algemeene indruk, dien de lectuur van het avondje bij Braamcamp geeft, is meer, dat iemand, levend in een zeker maatschappelijk verkeer, u het verhaal doet van een door hem bijgewoonde bijeenkomst, op een stevigen, frisschen, levendigen toon, - terwijl de kritiek van dien toon, onder andere, zal bevatten eene ontleding,

1) Zie als voren.

gelijk men die ook op een gewoon mondeling verhaal kon toepassen.

Hij heeft dat avondje bijgewoond ongeveer zóo als de andere aanwezigen. Alleen is hij meer taalkundige, letterkundige, Amsterdamsche-geschiedeniskenner en opmerker. De bizonderheid, dat de taalkunde, de letterkunde, de geschiedeniskennis en de opmerkingsgave zich voordoen in een krachtig levend mensch, die ingeleefd is in het maatschappelijk verkeer, zóo, als de andere het gewone leven voerenden, geeft juist een speciaal cachet van léven aan het verhaal.

De indruk is dus meer zóo, dan die van een wijsgeer en dichter, die, allicht eenigszins stil en in een meer gecompliceerde houding, dan de overige aanwezigen hebben, tot het gezelschap, welke houding in zijn oogen en gelaatstrekken zichtbaar is, zulk een avond heeft mede gemaakt, en dien avond wedergeeft met de wijsgeerige geestesverrichtingen van den humor en de symboliseering (zoo als Beets in de CAMERA).

De speciale geestesbewegingen van humor en symboliseering ontbreken. Aánwezig zijn de vastere toon, door den sterkeren taalstijl, en de geestige psychologie.

De heilige graal door Charles van Iersel.

I

Hoog boven het donkere sparrewoud was roerloos de bleeke, volronde maan gerezen, als een groote, glanzende schaal, die vloeide leeg van licht, dat vlood de wijde waereld langs....

Over de eenzame velden, dien nacht, lag witte dauw, der donkere aarde ontstegen, als eene blanke zee van licht, die nauw bewogen golvend, ebde eindeloos wijd, en met verren einder stroomde den oever toe van het duister foreest, dat met zwarte ommelijn was een donkere, raadselige kim, verre kust van die witte zee van licht, van blanke nachtdauw, en waarboven optrok de bleeke manemist in den ijlen, klaren hemel, als met sluiers van dien stillen, eindeloozen nacht zelve....

Wijd lag die zachtgolvende nachtedauw boven de donkere aarde, als een meer van licht, een zee van glans, en strekte zich eindeloos tot waar was het donkere sparrebosch en waar overzijds hieven zich de stille bergen....

En niets was er onder dien verklaarden nachthemel, boven de van bleeke dauw overvloeide aarde, dan die roerelooze rust van heilige stilte, waarin sluimerde het stille verwachten van de dingen, die komen zouden, als het nog ongeboren kind in den zachten moederschoot.

Door die wijdvloeiende zee van bleeke nachtedauw traden nu aan de twaalf ruiterrossen met zachten tred. Door de luidelooze stilte van den verklaarden, heiligen nacht gingen zij voort met stillen stap, die nauw weêrklonk, nauw hoorbaar was als een zucht van de donkere aarde.

Op hunne stil stappende rossen zaten de ridders - twaalve, die zij waren gezellen van de Tafelronde - en bleek waren hunne gelaten van heiligen huiver, die door hen voer nu zoo stille was de nacht van grondeloos geheim, dat hoorbaar te fluisteren leek met stille lippen alomme, en zij, die wel waren gewoon der vreemde avonturen gevaar, en veel hadden ontmoet van onzegbaar mysterie van zeer nabij, voelden vol van vrees nu zich - eene vreeze, die was geen angst, doch stil in hen huiverde om devoten eerbied aan wat zij wisten, dat was om hen nu en voer de luchten door met zachten zucht van fluisterend geheim....

Het was hun als zoû het komen nu, aanstonds, in openbaring zelve van wat zij hadden verwacht altoos, vreemd en in woorden onzegbaar als een onuitsprekelijk vermoeden van mysterie, dat Oorzaak blijken zoû van zoovele tochten van avontuur, en meer, van hun ridderlijke bestaan zelve, dat zij, innerlijk, wisten meer te zijn dan te leven van avontuur en liefde alleene....

Strak waren hunne witte gezichten boven de donkere, bij iederen stap zich rythmiesch heffende, als stil knikkende paardekoppen, heel bleek van heiligen huiver tusschen hunne zeer zwarte of helblonde haren, die golfden van onder hoogen, glanzenden helmkam uit, en waaruit donker, als vol van weemoed, blikten ernstig hunne oogen in de schaduw van het nu opgeslagene vizier.

Over hunne bleeke gezichten en glanzend glinsterende rustingen gleden de witte schaduwen van den nacht, die daalden uit den verklaarden manehemel neêr, en verdroomden over de donker omhoesde paardelijven, die traden de bleeke dauwezee door....

Van waar zich, aan de zijde het sparrewoud tegenover, hieven de hooge bergen die vreemde lichtzee uit den hoogen, verklaarden hemel toe, naderde nu eene gestalte.

Hij, die naderde, hoog op zijn vlekkeloos-witte ros gezeten, den ridders tegemoet, was een oude man, zoo oud van heel hoogen ouderdom, dat zijne verschijning op het witte paard, gehuld als hij was in langen, blanken mantel van hermelijn, waarover breed stroomde zijn baard van heel ouden man, met zilveren vloed, gekroond zijn hoofd met stralenden diadeem, geleek als van den witten dood zelve. Hij was Artur, de koning van den lande van Logres.

Hem volgde, te paard eveneens, doch op een paardje, dat kleiner, een veulen bijna leek, een page. En als de koning zat op zijn witte ros, was ook het paardje van den kleinen page wit, en gelijk des konings verschijning was zuiver wit van hermelijnen mantel en zilveren baard, omsloot de fijne knapeleden van den kleinen, als een meisje teederen, page een wambuis van glanzend witte zijde.

Achter den koning, die stil en statig voortreed, volgde de kleine page, en zag nieuwsgierig rond naar welk wonder nieuw gebeuren ging. En onder zijn zachte, zijdene buis klopte zijn jongenshart van spanning en verlangen naar avonturen, die komen zoûden en waarvan hij zien zoû mogen een glimp, bijwonen eene dier wondere dingen, die gebeurden, en waren van groot geheim, en waarin misschien hij zelve nu betrokken zoû zijn....

Eindelijk waren koning en ridders elkaar genaderd en reden de ridders om hem tot een ring en vormden, toen Artur geheven had zijne oude, witte hand ten bediede, dat zij niet af te stijgen behoefden, noch hem te geven eenig eerbetoon, met den koning een kring.

Achter hem op zijn kleine, witte paardje zat de page stil en wachtte, nieuwsgierig, naar wat komen ging.

Op dit oogenblik viel in den hoogen, verklaarden nachthemel een ster, en schoot voort als een straal van goud langs haar vlammend pad.

Vreemde schrik doortrilde hen allen, als een heilige huiver doorvoer den nacht. De kleine page met bange verwondering zag naar de plek waar de ster gevallen was, als zoû daar het wonder geschieden nu. Niemand sprak, zij allen leefden in de verwachting van wat zich openbaren zoû....

Zij zagen elkaar aan in de bleeke, ontroerde gezichten, als wilden zij er van lezen hunne gedachten, doch niemand wist zich de beteekenis van het geheim, dat zìj alleen voelden waren om hen als met tastende streelingen van huivere adem.

Alleen de koning met oud en zorgelijk gezicht, dat wetende met wijsheid van wie heel oud geworden zijn, zag stil voor zich henen, terwijl een glans vaagde over zijn gelaat, als de weêrschijn van eene extaze, die doorlichtte zijne ziel....

- Dit is het Teeken, murmelde hij eindelijk zacht.

Zij allen om hem, eerbiedig, zwegen, en de page achter hem, zag van waar was gevallen de goudene ster naar des konings rug, vol gespannen verwachting.

- Dit is het Teeken.... herhaalde de koning, zacht.

Zijn stem, oud en zwak, was als het geluid, dat weêrklinken kan van een oude, gebarsten klok, wanneer een kinderhand haar beroert.

- Dit is wèl het Teeken.... murmelde hij ten derde male, als verzonken in peinzende verwondering.

Zij allen om hem wachtten, stil en eerbiedvol, naar wat hij zeggen zoû. Zij wisten hem heel oud, en vreemd door hoogen ouderdom, omdat voor héél oude menschen opklaren de nieuwe dingen, als herlevende herinneringen, die hen vergeten doen het leven. En wachtten, vol van huiver om dingen, die met vreemd mysterie om hen waren, en eerbied, dien zij voelden onbewust voor de ongeweten wijsheid van den ouden koning.

Eindelijk de koning, als ontwakende uit stille mijmering, waarin hij verzonken was, zag hen om hem geschaard, herinnerde zich zijn bevel, dat hen hier had komen doen.

En hij sprak met zijne oude stem als van oude, gebarsten klok, die droef mijmerend weêrklonk tusschen de glanzen der zilveren manestralen, als eene oude vielle-muziek van lang-vergeten vooize:

- Mijne lieve ridderen, twaalve, trouwe vazallen mijn, komen deed ik u tot mij nu dezen heiligen nacht om vreemde dingen, vreemde, heilige dingen, wier wondere Teeken gij nu zelve zaagt..... het Teeken, dat als een hemelsche vlam zich voltrok langs gouden baan.

Zij allen wachtten stil, vol huivere vreeze, en grooten eerbied, die hunne harten en eenvoudige zielen van ridderen, die veel durven bestaan, doch weinig weten van de dingen, die zijn van geheim, vervulde.

De page, nieuwsgierig, zag weêr naar de lucht, of een nieuw wonder zich teekenen zoû....

- Herinnert u mijne ridderen, die mij meer zijt dan mijne vazallen alleene, doch die ik liefheb als mijne broeders, of meer nog als een vader zijne kinderen zoû doen....

Even onderbrak de koning, omdat heel oud hij was, en het spreken moeilijk hem viel:

- Herinnert u de zoo droeve, en toch wonderschoone historie..... het oude verhaal van den Heiligen Graal!....

- Gij weet, en herinnert u nu.... hoe eenmaal door wreede moordenaren getroffen werd Hij, die hier tot ons op deze waereld gekomen is, Gode, zijnen Vader ten Zoen, en ons tot heil, om gewillig op zich te nemen alle de zonden onzer....

De koning telkens moest onderbreken, omdat zoo heel oud hij was, het spreken moeilijk hem viel, en ook door ontroering van herinnering, die hem haperen deed. - Gij weet hoe ten tijde Hij op onze aarde woonde in den lande Judea, waar Hij vertoefde, Pilatus regeerde te Jeruzalem voor de verre, vreemde heerschers. In zijnen dienst was een man, Jozef van Arymathéa, die in het geheim Hem zeer beminde, doch dit niet openlijk te toonen waagde... Gij herinert u nu hoe Jezus, het laatst avondmalende ten huize van Simon, er door de wreede afgunst verraden werd door zijn eigenen, hem toch niet boos gezinden leerling, omdat Maria van Magdala er hem haren kostelijken balsem offerde.... Toen is de schotel, waaruit Hij het laatst avondmaalde, door een der Joden Pilatus gebracht, die in dank voor zijne goede diensten, hem Jozef van Arymathéa vereerde... Deze nu, in den nacht van den moord, liefdevol, nam den Heiland van het kruis, en wiesch Hem zijne arme wonden. En toen laatste droppelen bloeds Hem nog vloeiden van zijn lichaam, ving hij ze op in den schotel ter bewaring als heilige herinnering... Toen hij nu het Lijk begraven had en de Joden het verdwenen zagen, grepen zij hem, vol booze verdenking. Hij werd in een kelder geworpen en gevangen gehouden, waar zij hem deden hongeren en dorsten....

De koning, ontroerd van aandoening, zweeg, en zij allen roerloos en stil, luisterden toe, terwijl in het manelicht glinsterde een eenzame traan.

Ten derden dage echter hij daar gevangen werd gehouden, verscheen hem het gelaat. Ontroerd en dankbaar zag hij het vertrouwde, geliefde gezicht. Het zag bleeker nog, en droever waren de oogen van grooter weemoed. Doch vol glanzende liefde zag Het hem aan en troostend sprak Het hem toe. En in de witte smartehanden zag hij terug den hem gegevenen schotel, die zijn kerker vervulde met een bovenaardschen glans, een hemelsch licht.

Deze schotel nu heet de Graal, want niemand zal hem zien, wien

hij niet vol van genade zal zijn. En deze Graal nu zelve is gekomen in den lande van Logres, in ons eigen rijk en zweeft met glanzenden praal en heerlijke pracht over de wateren, als de Geest Gods zelve!

Er was om hen, om den ouden koning en zijne ridders niets dan roerelooze, eindelooze, heilige stilte. Over de velden dreef de nachtedauw omme als een zee van vloeiend licht. Niemand sprak en van uit de schaduw der opgeslagene vizieren zagen hunne donker glanzende oogen op naar de volronde, hoog boven het duistere sparrewoud gerezen maan, die er wit en lichtend, en glanzend hing, groot en heerlijk als de mystieke, heilige Graal zelve.

Na een lange stilte hernam de oude koning, terwijl, doffer, beefde zijne oude stemme:

- In den nacht van den moord heeft de zijde van Hem, die op deze waereld gekomen slechts is om ons aller last op zijne zachte schouders te laden, getroffen, vlak onder zijn goede, Heilige Hart de wreede lans van Longinus.... Zooals nu zweeft, mijne ridders, die mijne kinderen zijt, de Avondmaalsschotel, dien Hij het laatst gebruikte, thans gevuld met zijn bloed, over de wateren, zweeft deze lans, druipende van bloed door de luchten.... Hier in ons eigen rijk, in den lande van Logres....

Eene ontroering doorhuiverde hen allen, vol ontzetting zagen zij elkaar in de verschrikte gelaten.... Zij kenden van vroeger - gehoord hadden zij vaak het verhaal - de historie van den Graal, eenmaal Jozef gegeven.... doch nu, vol ontroering en vreeze, vernamen zij dat deze Graal zweefde over de wateren van den lande van Logres, en dat ook de speer, die eenmaal getroffen had des zoeten Heiland's zachte zijde, bloedende, zweefde hier door de luchten van eigen land....

- Weten zult gij nu reeds, waarvoor ik u hier komen deed, hoorden zij zacht nog murmelen nu den ouden koning - zoeken zult gij mij den heiligen Graal, die zweeft over de wateren, en vangen zult gij mij ook de spere van Longinus, die, bloedende, vaart door de luchten.... en brengen zult gij mij beiden....

Eene nieuwe ontroering ontzette hen allen. Ook de page, ziende van de lucht naar den koning, en van den koning weêr naar de luchten, of hij er ook ontwaren zoû nieuwe sterren, die vielen als gouden pijlen, of wel de lans van Longinus, bloedende zwevende, zelve, zag verschrikt....

Toen wendde om de koning zijn witte ros. Weêr wuifde hij met oude, waswitte hand zijnen ridders toe, dat zij niet af te stijgen behoefden hem ter hulpe, noch te geven eenig eerbetoon. Hij voelde zich oud en moê, en wel wist hij zich, dat deze dingen slechts van deze waereld zijn, en weinig waarde hebben. Doch in hem, na de glanzende extaze, die, stralende, had doorlicht zijne ziel, voelde hij nu wellen eene heerlijke blijdschap om ontroering, die hij had gezien en gevoeld, en die hem weten deed, met het vreemde, onzegbare aanvoelen van wondere, heilige dingen, dat zoeken zij hem zoûden, zijne ridders, den heiligen Graal, en de bloedende spere van Longinus ook. Doch of te vinden en te vangen hem zij zoûden zijn, was mysterie, dat, ondoorgrondelijk, den menschen niet te weten is. Wel was er het zoeken, het pogen, zijn zoû er zijner ridders queste naar den heiligen Graal en de lans van Longinus, beiden... Het andere was geheim, mysterie, onzegbaar en ondoorgrondelijk .... En achter der dingen diepste wezen was niet te zien, niet voor menschen, wien hun geheim verborgen blijft, noch zelfs wanneer zij zijn heel oud geworden, en hunne geest de waereld der droomen reeds binnen te glijden schijnt....

Dan zoû men wachten moeten tot de goede dood zelve zich ontfermde....

In de richting der verre, hooge bergen, die te reiken leken den hoogen hemel toe, reed terug de oude koning, gevolgd door den kleinen, als een meisje, zoo fijnen, teederen page, beiden heel wit in den van manelicht doorvloeiden nacht, als twee tot het doodenrijk weêrkeerende schimmen....

Doch over het gelaat van den knaap glansde een lach, en zijne gedachten waren verre van de dingen van den dood, al was er teleurstelling in zijne ziel, dat hij het wonder zelve niet zag....

Naar de zijde van het sparrewoud toe verdwenen de ridders, twaalve, hunne donker omhoesde rossen stilstappende door de lichtende zee van nachtedauw, zij zelve hoog en zwart gezeten als tragiesche figuren rijzende tegen den verklaarden hemel aan, rijdende de queste tegemoet....

Hoog boven het donkere sparrewoud hing, roerloos nog steeds, de witte, volronde maan te pralen, als een groote, glanzende schaal, die vloeide leêg van licht, dat vlood de wijde waereld langs.

II.

Eene eenzame bloeme gelijk, was in de eenzaamheid der eindelooze velden en wijde wouden van Soltane het Verlangen ontbloeid.

Toen Parzival's Moeder het kind, haren jongsten en laatsten zoon, ongeboren nog droeg in haar schoot, was in haar geweest de donkere angst, en ook het sombere voorgevoel, dat, tragiesch, met vreemde, hoopvolle verwachting, blijde toch was. Zij had het geweten reeds, nog voor dat hij geboren was, dat ook dit kind haar een zoon zoû zijn, en vreemd voorvoeld, dat hij niet alleen ridder, als alle kinderen, haar zonen geboren, waren ridder geweest, doch dat hij ook zoû zijn de Held....

Maar grooter en dieper in haar dan zij had gevoeld dat vreemde, beklemmende en toch zalige voorgevoel, was in haar geweest de angst, de wreede angst, dat eenmaal zij hem verliezen zoû, gelijk zij hen allen verloren had, hare kinderen, en den vader ook, haren zoo geliefden man, nog voor deze laatste zoon had het licht gezien en gerust in Vader's armen.

En nadat hij haar geboren was in dien vreeselijken ure van onheilvollen stormnacht, had zij in hare zachte liefde met voorzichtige zorg hem opgevoed, omdat zij hem, haar kind, zich behouden wilde, en toen hij grooter geworden was had zij eenzaam hem bij zich gehouden - hare droomende mijmeringen weemoedig nog gedenkende soms den eenigen, zoon, Acglovale, van wien zij niet wist of hij nog leven zoû, of mede reeds heengetogen was naar het verre doodenrijk, en had zij hem gekweekt met zorgelijke aandacht in hare liefde van moeder, die zij hem wel genoeg had gedacht. Zij had hem verhaald de lieve vertellingen en zoete sproken, die zij wist, en zich herinnerde van vroeger of las van oude pergamenten, en verre had zij gehouden zijne gedachten van strijd en ruw geweld. Want veel is er te vertellen van bloemen en vlinders, van vogels en feeën, van kabouters en van de sterren en de maan, en alle de andere dingen en dieren, en wel wist zij, dat het niet van noode was eene kinderziel bezig te houden met de harde dingen van het leven, van oorlog en strijd.

Wel, met duister vermoeden van mogelijke, noodlottige ontmoeting, waarschuwde zij hem voor vreemde mannen, die zoûden komen kunnen of die hij misschien zien zou buiten, in veld of

woud, en wien hij dadelijk ontvluchten moest, daan van hen slechts booze dingen waren te verwachten. En toen het kind haar vroeg naar wat waren die booze dingen, wist zij hem niet te antwoorden, en toen zij wendde haar hoofd van hem af, zag hij tranen in hare oogen glanzen.

Zoo leefde eenzaam het kind met zijne Moeder en zijne spelen, en met de dieren, die hij ontmoette buiten het huis. Dat waren de vogels, die om hem vlogen en tipten en hem het eten, dat hij hun bracht, vertrouwd, pikten uit de hand. Dat waren de reeën en herten, die als vluchtige schimmen schichtig verschenen tusschen de schaduwen van het woud, en bij zijne nadering niet vloden, doch in het licht hem kwamen tegemoet, en zich streelende lieten liefkoozen door zijne hand. Onder hen was een klein damhert, dat hem liever nog was, dan de anderen hem reeds waren, omdat het zoo lief hem aanzag met groot-vragende, vreemd weemoedige oogen als sprak het met zijnen blik eene eigene tale, die hij verstond. Dan streelde hij het dier den zachten, gladden rug en kuste het den kleinen, fijnen kop, en deed het hooren een zacht geluid, droef klagend als van een kind, terwijl het zijn brooze, bevende lichaam drukte tegen het zijne.

Zoo gingen de dagen voorbij, en met de dagen het leven, dat verder ging.

Zij woonden in een oud, groot huis, dat meer een boerenhoeve geleek, dan wel een kasteel, en zijne moeder, eenzaam nu, was eene zeer eenvoudige vrouwe, al had zij eenmaal, naast den nu gestorven gemaal, als koninginne geregeerd.

O, snel vlieden de dagen, doch traag gaan de nachten wanneer men eenzaam is.

Het kind werd ouder, en grooter, en in hem ontbloeide zijn eerste, nog kinderlijk-lieve, verlangen.

Vreemd was dat verlangen.... Waren Moeder en bloemen, vogels en vlinders, maan en sterren, het woud en zijne tallooze dieren, de zaligheid te liggen droomen in de zon, terwijl om hem de waereld gonsde van geluiden, als hoorde hij de boomen groeien en de bloemen bloeien, ja lief damhertje zelve hem niet genoeg?

Wat was het verlangen, dat in hem bloeide als een bloem, die zich opent, en wil naar het licht?

Wanneer het kwam het verlangen, dan vloog hij naar zijne

Moeder toe om hulpe en troost te vinden in hare armen, schreiend, als een kind, dat hij nog was, of zag damhertje in de groote, vragend-verwonderde oogen of daar ook antwoord te lezen was. Doch spoedig reeds, terwijl zijne hand zachtkens nog streelde het dier, verdroomde zijn blik als zag hij naar verre, vreemde, onzichtbare dingen, en in de armen van zijne moeder voelde hij schrijnender nog branden het verlangen. Of het te stillen zoû zijn, door eene andere vrouwe, dan zijne moeder was, of door een vriend, hem zelve gelijk?

In hem bleef vragen het verlangen.

Op een dag vond hij op een der zolders van het groote, oude huis tal van vreemde kleederen. Hij paste hen aan en toen hij zich wilde zien in het glanzende metaal van eene oude wapenrusting, die hij niet kende, en even vreemd hem nog was als al het andere, zag hij zichzelve met groote verbazing. Hij was een lange, tengere knaap, en in het fijne, smalle, bleeke gelaat, tusschen de lange, krullende, als van fijn gesponnen goud zoo blonde lokken zag hij met vreemde verwondering hem aanzien zijne eigene, schuchtere oogen, groot en vragend als van het kleine hert, terwijl hij in de vreemde kleedij moeilijk meer herkende den eenvoudigen, bijna boerschen jongen met het gewone, van mouwen hem reeds te kort en krap gewordene kamizool.

Lang bleef hij nog toeven op den zolder, en trok zich alle de kleedingstukken aan, dikwijls verkeerd en zonder erg of zij waren van een man of voor eene vrouw. Eindelijk toen hij meende zich prachtig te hebben uitgedost in geelzijden gewaad en men in huis zich ongerust reeds begon te maken en vergeefs hem zocht, begaf hij zich naar beneden, naar zijner Moeder's kemenade, waar deze hem verschrikt ontving.

Het was reeds laat in den avond geworden en toen zij hadden gegeten en weêr samen waren alleen zij beiden vraagde hij haar veel naar wat hij had gezien.

Maar moeilijk was het haar hem daarover te spreken, zonder nu toch te komen tot de dingen, die zij zoo gaarne mijden wilde, en om hem af te leiden vertelde zij hem de geschiedenis van Merlijn.

Laat ook ik u nu verhalen deze geschiedenis zooals zijne Moeder haar hem vertelde:

Toen Onze Heere na Zijnen dood de poorten der Hel had geopend en de beide eerste menschen Adam en Heva, had vrijgelaten en opgevoerd tot het Paradijs, waren de duivelen zeer verstoord. Want niet alleen waren deze beiden ontkomen, doch al wie na hen zou toonen berouw over gedane zonden, zoû aflaat bekomen en ten paradijze worden ontvangen, zoodat spoedig reeds de Hel dreigde leêg te vloeien van zijne vroeger te talrijke bevolking. Om dit 'onheil' nu te voorkomen moesten de duivelen er iets op vinden dien stroom te keeren en bedachten een mensch in de waereld te zenden, die zoo boos zoû zijn, dat hij, een ieder maakte tot een dermate verstokt zondaar, dat berouw wel nimmer volgen zoû.

Om dezen mensch te vinden nu kwam een der duivelen op de aarde, doch hoe hij zocht: nergens vond hij een mensch, die hem slecht genoeg geleek, want in alle menschenharten vond hij altoos nog een plekje, waar plaats was voor het Berouw. Ten einde raad, en niet zonder goed gevolg van zijn tocht naar de hel durvende terug te keeren, ontmoette hij eene bizonder schoone en schuldelooze maagd. Hij besloot toen nog maar eenigen tijd op aarde te blijven en huwde haar. Toen zij een jaar waren getrouwd, kreeg de jonge vrouw een kindje, en de duivel bedenkende, dat hij zelve de vader was, dacht, dat dit wellicht de mensch zoû worden, dien hij zoo lang vergeefs had gezocht.

Het kind groeide op tot een groot man, die uitmuntte door bovennatuurlijke wijsheid en velerlei tooverkunst verstond, doch der duivelen toeleg mislukte, want in plaats de menschen tot boosheid te verleiden, wendde deze mensch zijne buitengewone gaven slechts tot heil der menschheid aan.

Deze mensch was Merlijn.

In dezen tijd regeerde over Engeland koning Uter, wiens broeder Pendragôn was gevallen in den strijd tegen de Saksen. Deze koning nu had de schoone Ygerne lief, die eenmaal, vroeger, was geroofd door den hertog van Tintaveel. Tot hèm kwam Merlijn thans met geheime bedoeling, want veel wist hij, door bovennatuurlijke gave van wat ons menschen nog is onbekend. Hij wist de Toekomst, en hare dingen zag hij voor zich reeds, zooals wij voor ons zien een huis of een boom.

Den koning Uter was Merlijn ten dienste in diens liefde tot de

schoone Ygerne, zoodat deze beide huwen konden en spoedig reeds van God een kind ontvangen mochten. Dit kind was onze koning Artur.

Toen nu koning Uter Merlijn zijne groote dankbaarheid betuigde, en hem vraagde welke wederdienst hij hem bewijzen mocht, herinnerde deze zich het doel van zijn komst tot den koning en vertelde hem een verhaal van vreemde wonderen....

Hier hield de Moeder op, want moeilijk was het haar nu hoe verder te verhalen van Jozef van Arymathéa en van den Heiligen Graal, en hoe op Merlijn's raad door koning Uter reeds was ingesteld de Tafelronde, zonder te spreken van ridders en dingen, die zij haar kind verborgen wilde houden. Doch met blijde verrassing zag zij hoe de jongen, moê gespeeld na den langen dag of bedwelmd misschien door de geuren der oude, lang bewaarde kleederen, tegen haar schouder was ingeslapen. Zij kuste hem zacht en innig op zijn gladde, blanke voorhoofd, en voorzichtig, om hem niet te wekken, deed zij zelve hem neêrglijden op de rustbank, die haren zetel ter zijde stond, en hem dekkende toe met hare eigene kamermantel en zachte tapijten, spreidde zij er hem een bed.

De jongen, zonder hare zorgen te bemerken, sliep door met warm blozend gezicht droomende heerlijken droom van koningen en toovenaars en van hem zelve, gekleed in schitterende gewaden.

Glimlachende ging zij toen heen.

Over Merlijn en van wat er nog te verhalen was, werd nimmer meer gesproken. Parzival dacht er, kind, dat hij was, niet meer aan en zijne moeder was er blijde om.

III.

Een dag echter, toen Parzival weêr den ganschen, lichten morgen had gezworven en gespeeld in velden en bosschen, zoû het wondere, dat onbewust wachtte het vreemde verlangen, gebeuren...

Weêr had hij gespeeld zijn eenzame jongensspel - met even de herinnering nog aan de vreemde, gevonden kleederen en vaag een verlangen weêr zich te dossen in zoo kostelijke dracht, dat weifelde.... Weer had hij gesproken met dieren en bloemen en hun

zijn droef mijmerende verlangen vertrouwd, en hun gevraagd naar wat komen zoû, en wat hem niet bekend, wenschte zijn hart.... En ook gezien had hij weêr in damhertje's groot-verwonderde oogen, maar nergens was antwoord te vinden geweest....

Wat hem verlangen deed? Waarnaar hunkerde zijne eenzame kinderziel?....

En terwijl rustte nog zijne hand op damhertje's zachten rug en het dier lief drong tegen hem aan, kwam het zelve, als een wónder, dat eindelijk gegeven antwoord was....

Ver, voorbij den zoom van het woud, midden in de wijde, opene vlakte zag plotseling hij naderen hem vreemde, onbekende gestalten, hoog zittende te paard, glanzende de helmen en maliënkolders in het gouden zonnelicht, dat stralen hen deed als waren zij de engelen zelve, van den hemel gedaald.

Verrast, met nieuwsgierige verwondering zag Parzival toe naar wie zij zoûden zijn, en toen hij beter nu zag, toen nader zij kwamen, een ouden man in witten mantel, met zilveren baard, omgeven door wonderschoone, als van goud stralende gedaanten, dacht het hem in zijne naïeve kinderziel, dat hij daar komen zag Hem, van wien zoo vaak zijne moeder verhaalde: God zelve, omgeven door zijne stralende engelen.

En rennende wat hij loopen kon, snelde hij naar huis, tot zijne Moeder, haar vliegende in de armen, en bracht ademloos uit welk wonder hij had zien komen....

De moeder, ontdaan, met mengling van schrik en van blijde verwachting, die haar het hart deden kloppen in de keel, ijlde de woning uit, naar buiten, en herkende:

Hoe, daar kwam de goede koning zelve, omgeven door de ridderen zijner Tafelronde, en mocht zij ontwaren onder hen:

Acglovale, haar eigenen, lang uitgeblevenen zoon, van wien zij niet wist of hij nog leven zoû, of reeds was heengegaan in den dood!

Hare oogen verduisterd van tranen, repte zij zich het gezelschap tegemoet, doch toen zij vlak voor hen genaderd was, en hen zag door den mist harer tranen als door een gouden schitterenden sluier, en blijde kreten hoorde om zich klinken, in beheersching van hoofsche vormen, omdat hooge edelvrouwe zelve zij was, knielde zij het eerst wien zij haren koning herkende te voet, hem kussend den zoom zijns mantels, en pas toen Artur zelve, met zachten

glimlach en vriendelijke woorden haar zich weêr herstellen deed, en haar had omhelsd, als ware zij eene zuster hem, eerst toen voelde zij zich slaan hare armen om den eindelijk weêrgekeerden, reeds verloren gewaanden zoon en drukte zij lang zijn hoofd tegen hare borst, die zij dacht te breken van geluk....

Parzival had dit alles aanschouwd met wondere ontroering, en zalige beklemming. Het was meer dan een sprookje, vreemder dan een droom. Doch toen hem eindelijk alles duidelijk werd, en men hem vertelde, en hij den koning en zijne ridders ten hunnen huize gekomen zag, en opnieuw herkende kleederen, die hij reeds eenmaal had gezien, begreep hij eindelijk naar wat gehunkerd had zijn eenzame verlangen. En toen hij een avond alleen was met Acglovale, zijnen broeder, waagde hij fluisterend het hem te vragen: meê te mogen gaan als een ridder van den koning.

Zijn broeder, glimlachende, begreep, en wèl deed het hem, ridder, die hij was, te zien hoe niet verloochende zich hun bloed, en hoe alle afzonderlijk ondanks, die verweekende eenzaamheid hem toegeschenen had, in den jongen leefde toch het verlangen, dat in hen allen was.

Hij kuste Parzival zijn zachte en gladde kindervoorhoofd, dat geen helm nog had gedrukt, en beloofde....

Toen zijne moeder hoorde hiervan, weende zij lange, doch heimelijk was er in haar eene voldoening, dat mislukt bleek hare te zorgelijke opvoeding en zich bedenkende hoe ook Acglovale haar niet ontnomen bleek, herinnerde zij zich, getroost, haar voorgevoel, toen Parzival nog niet geboren was, en hoe zij toen had geweten reeds, dat dit kind, haar laatste zoon, die komen ging, eenmaal zoû zijn haar Hooge Held.

Den volgenden morgen vroeg reeds togen Artur en zijne ridders op weg, en Parzival ging met hen. Lang duurde het afscheid tusschen hem en zijne Moeder, doch door hare tranen glimlachte zij bemoedigend hem toe, en gaf hem veel vermaan van wat hij te mijden had, en legde zware plichten hem op, die hij als ridder te vervullen had, terwijl zij hem zeer aanbeval in zijns broeder's hoede.

Eindelijk vertrok Parzival. Wetende nu waarheen had gereikt zijn verlangen, voelde hij toch een vreemde eenzaamheid nu in zijn hart. Doch waren het niet de zege en het geluk zelve, die hij

reed tegemoet? Deze gedachte bleef glanzen over het nieuwe droeve gevoel, zoodat hij spoedig het verdwenen dacht.

Toen zij echter lange reeds gereden hadden, en het oude huis met zijne wouden en velden verre achter hen lag, herinnerde hij zich plotseling te hebben vergeten een laatsten groet te geven aan damhertje, en het den lieven, zachten kop te kussen en nog eenmaal den willigen rug te streelen en het dier vertrouwd tegen zich te hebben gevoeld, terwijl hij het misschien nu nimmer weêrzien zoû....

En alle de bloemen en de andere dieren?

Tranen sprongen hem in de oogen van innig berouw en verduisterden zijn blik. Doch hij hoorde Acglovale hem iets toeroepen, dat hij niet verstond, en waarnaar hij vragen moest, en spoedig reeds had hij dit, zijn eerste verdriet weêr vergeten....

Vóór hem waren de zege en het geluk, en blijmoedig ging hij hen tegemoet. Opgewekt moest hij nu zijn en sterk van harte.

En vergeten wij allen niet licht, wanneer het Nieuwe ons lokt, dat wat eenmaal ons héel lief is geweest?

IV.

Na dien nacht van maneweelde, toen koning Artur en zijne twaalf ridders elkaar hadden ontmoet in het breede dal tusschen de hooge bergen en het groote, duistere foreest, dat zich strekte wijd langs de grenzen van Logres, waren twee weken verloopen.

Dezen veertienden nacht nu, dat zij allen wisten reeds van den Graal en de Lans zaten mistroostig de ridders bijeen in den burcht des konings te Kameloot, droevig gestemd zij allen, dat geen hunner had gevonden, of zelfs maar iets gezien van geheimizinnigen schotel of spere.

Terneergeslagen zagen zij door de hooge vensters van het kasteel naar buiten in den donkeren, schier sterrenloozen nachthemel, waar tot een fijne, uiterst dunne sikkel versmald de maan nu zichtbaar was.

Alleen Artur zelve voelde zich niet neêrslachtig als zij.

Wèl wist hij, begrijpend met weten van wie zoo véél ouder geworden zijn, dat niet in enkele dagen te vinden zoûden zijn zoo groote, heilige Dingen, als waren Graal en Lans.

Stil glimlachte hij voor zich, bewust met geduld, dat eenmaal deze Dingen zoûden worden gevonden en gezien, wanneer Een, wijzer dan zij in hun onkenbaar weten, den tijd gekomen achtte.

Want zoo zij beiden niet eenmaal werden gevonden, was te vreezen het Ergste....

Dit had hij niet noodig en nuttig gedacht te zeggen zijnen ridders:

Dat de Graal was van eindelooze heerlijkheid, en slechts vol van genade voor wie hem aanschouwen mocht, en heilbrengende slechts zweven zoû over de wateren.

Doch dat de Lans van Longinus, die eenmaal wreed getroffen had des zoeten Heiland's zachte zijde, vaarde door de luchten, bloedende, en ter wrake, om als het Noodlot zelve, opnieuw te treffen, en te wreken eenmaal, vroeger, gegevene wonde.

En dat zoo niet werd gevangen de Lans, de lande van Logres onherroepelijk was gedoemd ten ondergang, en dat vanaf nu het Noodlot dreigde overal....

Doch waarom noodelooze onrust? Waarom - te zaaien de angst, die slechts verwart, en eindelijk verslaat? Was hij niet overtuigd voldoende van zijne ridders om te weten, dat zijn wensch alleen hun genoegzaam was, en hen niet verder vragen deed?

En ook was er het verlangen, die vreemde zucht en lust naar avonturen, die altoos hun voortooverden een Doel, dat zij nauw nog kenden en nauwelijks overdachten.

Zie, hoe zij daar nu zaten, triest en teleurgesteld om totnogtoe vergeefsche queste.

Daar waren zij Gawein, der avonturen Vader, en des Konings neef en de wonderschoone Lancelot, Keye, die een beetje domverwaand en soms te bruusk, hen wel dikwijls lachen deed, Ywein, in wiens groote, grauwe oogen tegenwoordig dikwijls was zoo vreemde, vage gloed, als dacht hij met verwarde gedachten aan verre, onbekende dingen. En in het diep uitgebouwde kozijn van den versten hoek zaten Bohort, Galaät, en Gwinemar, fluisterend zij drieën, en dan Galehot, de vriend van Lancelot, en Sagremort, de wonderlijke, en ten slotte Acglovale met zijn nog zoo jongen broeder Parzival.

Liefdevol bleef rusten zijn blik op zijner ridders jongste, tot hij

na eenige aarzeling, toen hij zag hoe tusschen hen beiden het zachte stilzwijgen was, hem tot zich riep.

Een jaar was Parzival nu aan zijn hof, en lief had hij gekregen hem als een eigen kid.

- Waaraan denk je, mijn jongen, vraagde hij zacht, ik kijk al eenigen tijd naar je, en zie hoe jullie, jij en je broeder, spreken geen woord....

- Ach, mijn heere, ik droomde, geloof ik, zoo een beetje, ontweek Parzival.

Er was treurigheid in Artur's oogen, terwijl hij den jongen legde zijn hand op den schouder:

- Waarom ontwijk je mij nu, Parzival, en vertrouw je mij niet toe je verdriet, zoo je dat hebt misschien?

De jongen zuchtte.

- Dacht je aan huis en aan je Moeder?.... En voelde je ook dat vreemde heimwee, dat zich graaft onder onze uiterlijkheid van dapperheid, en dikwijls van ruw, als gevoelloos geweld?

- Ja, heere, nu gij zelve het zegdet, ik dacht aan mijne Moeder terug.... en aan de bloemen en dieren, die ik nu mis zoozeer....

- Wilde je terug misschien, en zal ik je zenden met je broeder en je Moeder toe?

Parzival schrikte op.

- Neen, heere, zoo niet.... laat mij blijven bij U.... het was even een beetje treurigheid in mij....

- Dan is het goed mijn jongen.... Je hebt al zoo vele avonturen doorstaan.... en bedenkt het Doel althans....

- Gawein! riep hij, om den jongen ridder eene afleiding te bezorgen.... - Gij, die zoo buitengewoon speelt schaak, waarom wijddet gij Uwen jongen vriend nog niet in de geheimen van Uw wondere spel?

Allen lachten. Zij kenden de bizondere kunste van der avonturen Vader, die niet alleen sterk wist te zijn met schild en spéer, doch uitmuntte ook in de dingen van den geest. Maar tevens wisten zij, dat hij er een broertje aan dood had hiervan anderen te leeren.

Gawein zelve glimlachte. Hij zag Parzival aan en voelde eene verteedering in zich. Hij wist het vreemd in zich dat wat hem voor anderen moeilijk viel, ja schier ondenkbaar leek, lichter was zoo het den knaap betrof.

- Ja, heere Koning, riep hij lachend terug - met grooten eerbied was er veel vertrouwelijkheid tusschen den koning en zijne ridders - ik zal trachten hem mijne kunste te leeren, want met U weet ik, dat niet goed het is, zoo geen avontuur ons buiten houdt, thuis te zitten met ledigen geest, doch dat wij beter dan doen onze gedachten te scherpen met spel of raadsel.

De koning knikte toestemmed. Gaarne hoorde hij zijne lessen door anderen ter harte genomen.

Aller aandacht was nu voor Gawein. Forsch en helder had zijne altijd luide stem geklonken, en gaarne luisterden zij naar hem. Er was veel vriendschap tusschen hen. Ywein alleen in een der hooge boogvensters, echter zag naar buiten, in zijne oogen den vreemd-glanzenden gloed.

Hij was de ridder van den Leeuw. Na zijn groote avontuur echter was hij vreemd geworden een weinig, zonderde zich af, en trok altijd in hun gezelschap zich terug.

- Ja, spelen jullie maar schaak, brulde Keye, alsof zijne toestemming noodig was, ik zal mij hier wel in een hoek zitten te verkniezen!

Plotseling rukte een windvlaag om den burcht, en was buiten de storm opgestoken.

Gawein en Parzival zagen op van het reeds ter tafel geplaatste bord, waarop Gawein den jongen wees hoe tegen te spelen den eersten zet. Ook Artur, die toekeek, zag op verrast, de andere ridders traden in de vensternissen.

Door den duisteren nacht schoot hel een bliksemflits, en in het bleeke schijnsel, dat flauw schemerde na, zagen zij hoe de hemel zich stapelde vol van wolken, als werd hij door reuzen bestormd.

Een nieuwe windvlaag wervelde om, gevolgd door een tweeden schicht van wild zigzaggenden lichtstreep. In de verte rommelde dof de donder na. Toen striemde ratelend de regen neêr.

Nu komt het... nu komt het... hoorde men Ywein fluisteren schor.

Er was plots eene verwachting, de ridders ademden nauw. Ywein, die staarde naar buiten met strak starenden blik, had het gezegd: nù kan het gebeuren! Onthutst zagen zij elkaar aan in de verschrikte gezichten. Zij verwachten ieder oogenblik te zien verschijnen het wonder van Graal of Lans.

Toen week, ergens in een hoek, eensklaps een kleine deur open.

Eenigen tijd was het stil, men hoorde of zag niets, - alleen was er het eentonig geluid van den buiten zacht naruischenden regen - aller blikken bleven gevestigd op de kleine, opene, zwartgapende ruimte, vol spanning.

Nu trad een oude, arme man binnen, oud als een, die spoedig sterven gaat, en haveloos als een bedelaar, over zijn gescheurde, vuile plunje hing slordig neêr zijn grauwe baard, rafelig als van geplozen touw. Gebogen kwam hij nader, moeizaam strompelende voort, langzaam en aarzelend, met lange, magere handen, die te tasten leken.

Er was eene verademing, en medelijden zwol in aller harten - hoewel vreemd en onbegrijpelijk de verschijning hun toch bleef - om zoo ouden, armzaligen man, die moeilijk en als zoekende zijn weg - de hooge, groote schaal doorschreed.

Toen zagen zij tusschen zijne lange ruig-verwarde haren en woeste brauwen zijne oogen zonder licht, met den doffen, wezenloozen blik eens blinden.

Ontroering doorvoer hen allen; gehard als zij waren in krijg en velerlei avontuur, was er altoos verteedering in hen - zij zelven zoo groot en machtig sterk - wanneer zij zagen eenen anderen mensch zwak en hulpebehoevend.

Doch toen de oude, blinde man was genaderd tot hij het midden der zaal - niet ziende zijne oogen, doch met fijneren zin nu voelende hunne hem dicht nabije aanwezigheid - opende hij den mond, als te spreken beginnende, doch ving aan te zingen een vreemden, zoeten zang van wonderlijke wijze.

Verbaasd en ontroerd hoorden zij hem aan, elkaar aanziende met verwonderde gezichten, terwijl heel dit vreemde gebeuren, dat hen als had verstommen doen, hen nu zwijgend houden bleef.

Oud was de blinde zanger, doch jong klonk zijn stem hoog uit boven den regen, die buiten ruischen bleef, blank en zuiver als van een kind.

Dit was het lied van den blinden zanger:

Boven pracht en prale
Van der waereld luister,
Boven altijd durend duister
Van der donkere wouden zale

Lijk het schild der blanke maan
in den zwarten nachtehal
Tusschen der eindelooze starren tal
voor wie droef en eenzaam gaan:

Rijst een wonder vreemd vizioen,
dat lokt het zoet verlangen aan
en doet ten zoen der ziele zoete waan
Wie rein en eenzaam bleef het allerhoogste doen.

Wie nu verstaat de tale
en zin verborgen in mijn lied,
die weet, dat hij, verkoren, ziet
in het zachte Einde, den Heiligen Grale!

De wonderschoone stemme, als van muziek, zweeg.

Nog niet waren de ridders bekomen van hunne ontstelde verbazing, en hunne ontroering te boven, of de vreemde verschijning was verdwenen reeds.

Buiten ruischte de regen nog.

- Merlijn.... Merlijn! fluisterde Ywein schor, en zag met wijde oogen, die staarden vreemd en star naar de plek waar de oude, blinde zanger had gestaan.

- Ja, het was Merlijn, zeide zacht de Koning hem na.

- Was het Merlijn?.... Merlijn?! vraagde Keye, en zijne stem was zacht en week, niet ruw en hard als zij anders klonk.

- Merlijn.... Merlijn.... mompelden de ridders binnensmonds.

- Merlijn waarschuwde ons.... reeds talmden wij te lange..... en marden wij met onzen tocht! Weten wij nu, dat geen oogenblik te verliezen is!.... Op nu, terstond, de Queste tegemoet!.... wij allen!! riep luide Gawein.

- Het is goed.... goed is uw ijver.... doch wees geduldig, en haast u niet te zeer.... Eén slechts is verkoren!.... Die rein en eenzaam bleef! sprak de koning, en zoekend zag rond zijn blik tot hij rusten bleef op Parzival's groot-verwonderde oogen, en hij weêr voelde eene tevredenheid in zich omdat hij in heilig weten reeds wist....

Het was Parzival als een droom. Plotseling echter herinnerde hij zich het verhaal, dat eenmaal zijne moeder hem verhaalde, ten deele.... Merlijn.... Merlijn?.... Was dèze Merlijn geweest?.. de blinde zanger?

Hoe was het geweest het verhaal?.... De geschiedenis van Merlijn?.... Het was hem ver en vaag, en vreemd te moede... Brokstukken leken als nevelflarden nog na te zweven door zijn denken.... Merlijn, door de duivelen opgeroepen.... en die was geweest de goede mensch.... en nu hen riep tot de Daad!

Staâg bleef buiten ruischen de regen ratelend neêr.... De Heilige Graal! zong het in hem.

- Zitten wij hier nu niet langer te zamen als oude vrouwen! riep Gawein uit. Komt nu!.... Uit ter queste!!

- Ja uit, ter queste!.... Om te zoeken den Heiligen Graal!.... En te vìnden ook!.... En ook de Lans van Longinus!.... Beide!! brulde nu Keye, van zijne aandoening bekomen.

Parzival stond in eenzame mijmering verzonken, en niet wist hij of hij zich droef en treurig voelde nu, of blijmoedig uittrekken zoû met de andere ridders mede.

Hoe herinnerde hij het zich alles, verward en zoo duidelijk toch, gelijk men een niet te voren gezien beeld soms plots herkennen kan. Die nacht van maneweelde toen zij den Koning hadden ontmoet, buiten, in het verre, wijde dal tusschen bergen en foreest... en wat eenmaal zijne Moeder hem verhaalde, het begin van haar verhaal.... Het was hem zoo vreemd, zoo ver en toch of het hem alleene aanging.... Hem alleen!.... Doch dit was maar dwaze overmoed, doordat nog zoo heel jong hij was, bedacht hij zich.

Luidruchtig verlieten alle de ridders de zaal, tot ook hij, jongste, het laatst vertrekken wilde. Toen zag hij hoe alleen de Koning nu achterbleef, zoo oud en eenzaam.

Stil knielde hij bij hem neêr, ten afscheid.

- Mijne heere, bracht hij moeilijk uit.

- Mijn jongen.... mijn jongen.... hoorde hij den Koning zeggen, ga nu, ga, en vertrouw. Weest niet eenzaam meer, want in de eenzaamheid van het alleen-zijn - alleen wanneer gij u verwijdert van de anderen, of misschien eenzaam u voelend zelfs tusschen hen - zult gij u niet meer verlaten behoeven te voelen,

doch veilig bij u weten het heilige Doel!.... Ga nu, ga....

Lang omhelsde hem Artur en hield hem vast aan zijn borst, als zijn kind, als zijn eigenen zone....

- Ga nu.... Ga.... maande hij zacht. Tot ik u weêrzien moge, hier of....

Doch in zijne keel, moeilijk, haperde zijn stem.

Toen verliet hem ook Parzival, het laatst.

Door den staâg neêrkletterenden regen, die droop hunne halsbergen en rustingen langs, over de donker-omhoesde paardelijven, reden de ridders verder in den duisteren nacht, terwijl ergens ver weg een veeg van licht verschemerde, en zij dof en onderdrukt, als een lang aangehoudenen klaagtoon den donder opnieuw rommelen hoorden.

V.

Toen Parzival was gekomen aan koning Artur's hof, na zijne inwijding in het nieuwe, hem vreemde ridderleven, waren deze zijne avonturen geweest:

Koning Artur hield met zijn hof zitting in den burcht te Kameloot, en voor het eerst was tusschen hen de nieuwe, jongste ridder, fier en trotsch, met stille bescheidenheid toch, prachtig als hij was uitgedost in zachtglanzend, simpel, zijden bliaut.

Nadat de koning en zijne ridders hadden raad gehouden over verschillende zaken den lande betreffende - want al was er geen ‘queste’ geweest, die bezig hen hield, en al hadden de ijverige, zoo vurig te dolen en zoeken en krijgen verlangende ridders zich wel een beetje verveeld dien laatsten tijd, toch waren er nog zoo ‘dingen’ te bespreken geweest - had Artur zich bedacht, dat hij den nieuwen jongen ridder moest zeggen een doel, geven een opdracht....

En na lang peinzen, omdat zoo weinig er viel te doen, had hij plotseling, een ondeugenden glimp in zijn oog, zich herinnerend Rioen, den koning der Reuzen, die de manie had allen den koningen in Engeland te willen ontnemen den baard om zijnen mantel te omzoomen, en die eenmaal, zeggende voor dat schoone doel één nog hem ontbrak, had gedreigd ook Artur te zullen komen ontrooven den zijne.

Dit was lang geleden reeds, doch omdat hij geven hem toch moest een opdracht, en hij wist, dat de avonturen, wanneer men eenmaal uitgetogen was, wel kwamen van zelve, besloot hij Parzival hem koning Rioen te zoeken, en zoo hij hem vond, in zijn slaap hèm te scheren den baard, in steê Artur hem eenmaal missen zoû....

Toen de ridders hier van hoorden, moesten zij, meesmuilende achter hun vuist, zich bedwingen niet te proesten van pret, doch Parzival in heilige verontwaardiging van jonge geestdrift, voelende de grove beleediging van der Reuzen vorst, en ziende reeds den smaad, den goeden, ouden koning aangedaan, ontgloeide van toorn, en besloot aanstonds heen te gaan, den ruwen beleediger tegemoet....

Doch wanneer men zoekt het ééne, dan vindt men de andere dingen....

In den nacht - toog men niet altoos in het nachtelijk uur het donker dreigende gevaar tegemoet? - was Parzival uit den koninklijken burcht vertrokken. Gevolgd door zijnen, hem in leeftijd bijna gelijken page....

Lang nog niet had Parzival gereden - kwam niet aanstonds het avontuur, zoo een ridder even slechts buiten zich waagde? - gaande door het duister foreest, toen plotseling, ver en zacht, het geluid van kermend gekreun drong tot hem door.

Terstond gaf hij zijn paard die sporen, en rende in de richting van waar hij de klachten te komen dacht, zijn page ijlende achter hem aan. Toen hij op de plek zelve gekomen was, zag hij er naakt èen man, gebonden aan een boom, omringd door een vijftal booswichten die, wreed, hem geeselden en mishandelden - zoo verdiept in hun boos bedrijf, dat zij Parzival's komst niet eens bemerkten, terwijl vlak daar neven een zesde feloen, trachtte eene werelooze maagd te verkrachten, rukkende en scheurende haar de kleederen van het teedere lijf, terwijl het meisje, worstelend met hare laatste krachten, zich nog te verdedigen poogde.

Onmiddellijk sprong Parzival op de schurken toe, heffende zijn zware zwaard, waarmede hij, geweldig het zwaaiende, sloeg links en rechts op hen los. Zoo overweldigd waren de schurken van schrik, dat zij, denkende minstens te zijn overvallen door een

dozijn ridders, sloegen hals over kop op de vlucht, loopende wat zij loopen konden.

Toen bevrijdde Parzival den armen, gekwetsten, en van diepe wonden hevig bloedenden man, ontzettende ook de maagd, die schaamvol hare kleederen, strijkend en plooiend, weêr te ordenen trachtte, hielp met zijn page den man wasschen zijne wonden bij een beek, die stroomde in de buurt, en vernam hunne geschiedenis.

Zij waren broêr en zuster, reizende door den lande van Logres naar het kasteel van een gestorven oom, om te beuren hun nagelaten erfenis, en nu waren zij overvallen door roovers, die hen reeds wanende in het bezit van geld en gesteenten, teleurgesteld, zich hadden gewroken door den broeder te mishandelen, terwijl een hunner, slimmer, zijn lage lusten op het schuldelooze meisje had koelen willen.

Het schuldelooze meisje echter - terwijl langzaam om zijne wonden haar broeder zich weder kleedde - zag Parzival aan met een blik, die niet zoo heel schuldeloos was en twijfelachtig was het of haar verweer was geweest om aan te wakkeren des roovers boozen lust of hem tegen te houden, of wel eene poze tegenover den gemartelden broeder....

Parzival ontroerde van nieuwe, tot nog toe ongekende aandoening. Als een roode nevel van roze mist trok voor hem op, waarin hij lokkende lachen zag hare roode mond als eene overrijpe, barstende vrucht, en belovende schitteren hare oogen als stralende sterren. Om het jonge, teeder blanke hoofd stroomde neêr een vloed van zwart golvend hair, hare schouders en zachte lichaam langs, omhullende als een geurig bed....

Droef mijmerende herinneringen warden in zijn hoofd, terwijl sidderend een schok zijn ontroerende lijf doorvoer. Waar was het verlangen nu, het heilige verlangen, ontbloeid in de eenzaamheid der eindelooze velden en wijde wouden van Soltane? In den tijd dat hij streelde damhertje's rug, en het kuste den zachten, vertrouwden kop, en sprak met bloemen en vogels en de andere dieren?

De broeder had zich thans gansch weder gekleed, en legde zijne zuster, Parzival dankbaar glimlachende toe, en hem reikende de hand, beschermend en troostend zijn arm om den schouder.

Het bloed stroomde den jongen ridder warm en tintelend naar het gezicht.

Moeilijk was hij zich nog bewust hoe hij afscheid weêr van hen nam en hoorde hunne stemmen, die hem vraagden en noodigden uit.

Hij besteeg zijn paard en vertrok, verder, zijn page volgend, stil en zwijgend, met wanhoop in zijn hart, en vaag eene gedachte aan Soltane en zijne moeder, die vroeger hem in hare armen nam wanneer er waren geweest dingen van leed.

En niet meer leek hij te denken aan de twee der ontmoeting, die vriendelijk wuivende, nog zagen naar hem om, terwijl zijne ziel vol toch was van hun beeld.

In den morgen verklaarde het woud.

Eerste schemer was er geweest, als een floers van licht, eene waze van glans, toen hij had gehad de ontmoeting, strijdende met de booswichten, en had gezien de jonge vrouw en haar broeder. Nu stonden de schuine zonnelichtbalken tusschen de stammen der boomen als glanzende, goudene staven, die recht streepten neêr en wemelde de morgen de dichte bladeren door....

Door de boomen als door een verschiet, eindeloos van hooge zuilen, was zichtbaar de zachtgloeiende ochtendhemel, vol van vurige wolken, als woedde stil er na een reeds doovende brand, en schitterde er de vroege zonneglorie als een gouden bal, die versmolt in het zachttrillende waas van morgenlicht, en waarvan te flitsen leek nog een enkele straal van barstenden gloed, als een nagezondene pijl....

Ros smeulde de zonnebrand in de hooge toppen der boomen en scheen hunne bladeren als te vergulden met vloeiend goud, dat droop de roerelooze, stil gehevene takken af....

Overal schampten nog veegen van licht, toen werd het stil van zuivere morgenklaarte, en steeg buiten in het veld de leeuwerik op, jubelend zingende zijn hoogen, trillenden zang, die als een fontein spoot den hemel toe, sproeide uiteen en zacht klaterde neêr met klaren val van reine klanken als van verstuivende waterdroppen....

En alle de andere vogels, ontwaakt, maakten het woud nu vol van geluid.

Parzival, op zijn paard, dronk den zachten, zuiveren morgen in als een koelen, lavenden drank.

Achter hem hoorde hij stil stappen het paard van den page,

volgende stil het spoor van het zijne. Rust en vrede waren alomme....

Door den nevel als van rooden gloed, die met den morgen was verklaard, dacht Parzival terug nu aan zijn opdracht: aan der Reuzen koning Rioen, die rooven wilde des ouden koning Artur's zilveren baard, zijn mantel tot eindelijk voltooiden zoom.

Plotseling echter zag hij voor zich bewegen tusschen de stammen der boomen, waar stil stonden de balken van licht, eene gedaante....

Reeds hief hij zijn zware zwaard, tot nieuwen strijd bereid, toen de gestalte van tusschen der boomen breede, knoestige stammen trad op zijn weg, en hij zag:

Eene vrouw, oud, zoo oud, dat zij slechts het hart van deernis kon doen bewegen, en hij aanstonds opstak weêr zijn zware zwaard.

Afschuwelijk was zij van misvormdheid, weêrzinwekkend van mismaakte wanstaltigheid. Waar eene vrouw draagt trotsch de pracht harer borsten, was zij erger dan wie schoonheid van lijnen derven moet: daar groef hol zich een kuil, en waar cierlijk gebogen zich glooit de lijn der rugge, hief zich bij haar een scheef vergroeide uitwas, hoog en breed, en waar welven de heupen, rond, als zachtdeinende heuvels, leken mager hare beenderen als staken uit te steken. Doch wie zal zoo veel afgrijselijkheid beschrijven van gebogen beenen en groote, kromme knobbelvoeten en armen, hard en pezig dun als stokken met handen, den klauwen eens grijpvogels gelijk, graaiende om zich heen, als tastend naar steun?

En welk een hoofd droeg dit arme, gebogen, kromme, verwrongen lichaam. Daarom warden de haren als slangen, aan slijk en modder ontvlucht, en daarvan nog de sporen dragend op taaie, slijmerige huid. Hoe vonkelden de oogen als vurige karbonkels naast den grooten, eens gieren snavel gelijkenden neus in het tanige grof-verweerde gezicht, dat zich plooide erger dan de huid van een doghondensnoet. Uit den met haren omgroeiden mond, staken de groote, gele tanden als van een das.

Hoe draait mij het hart in mijn ontdane lijf zoo leelijks te beschrijven moeten.

Deze vrouw wendde zich tot Parzival met hare schelle en krassende stem en sprak hem toe alzoo:

Een jongen en een meisje,
die vrijen maar zoo een beetje.
En dan heb je het booze, zieke wijf:
Pas op je lijf, pas op je lijf!
Pas op! Pas op!!

Hoog snerpte schril hare stem uit boven der vogelen zoete gezang.

En door de lucht, door de lucht,
met een zucht, met een zucht
zacht, en als de bleeke maan
komt het aan, komt het aan:
Pas op! Pas op!!

Schel gilde zij uit haar waarschuwend vermaan, met een stem, die valsch en falset, oversloeg.

En ben je rein, ben je rein,
ben je mijn, ben je mijn,
die leelijk lijkt,
tot je zalig blijkt.
Pas op! Pas op!!

Toen haar helle stem, die te verscheuren leek de fijne, ijle morgenklaarte, die hing als een zilvergrijze mist, wemelende door het wijde woud, verklonken was, was de oude vrouw zelve verdwenen ook.

Vol verwondering zonder begrijpen zag Parzival naar de plek, waar zij zooeven verschenen was, achter hem staarde de page met oogen wijd van ontzetting.

Tot eindelijk, omdat geene verklaring komen ging, zij weêr reden verder, doch veel droefheid was er in Parzival's ziel, den zoeten morgen ondanks, die zacht en mild was verklaard in het woud....

Dit waren de beide eerste avonturen van Parzival toen hij gekomen was aan koning Artur's hof.

VI.

Er regeerden na Uter's dood, toen in den lande van Logres Artur den troon bestegen had, op de grenzen in de marken van Gallië en Klein-Brittanje twee koningen, die gelijk zij elkanders broeders waren, ook hadden twee zusters tot vrouwen: de een was koning Ban van Benoyc, de ander Bohort van Garmes.

De oudste broeder nu, koning Ban, had een zoon, Lancelot geheeten, en dien wij zagen in den kring der Tafelronde.

Over het land naast het zijne regeerde te dien tijde koning Claudus, een renegaat, die leenplichtig was aan den koning van Gallië, dat later Vrankrijk heet. Het Verlaten Land noemde men zijn rijk. Want eenmaal was het overvallen geworden door Uter, en gansch verwoest. Later beroofde deze Claudus met behulp der Romeinen koning Ban van geheel zijn land, omdat hij Artur had erkend als zijn leenheer, vrijwillig zich stellende onder hem, zijn rijk als onvervreemdbaar zonneleen toch, en had Claudus na zijne plundering hem slechts gelaten een enkel kasteel, dat Trebe heette. Toen hij eindelijk ook hierin belegerd werd, besloot hij tot Artur te gaan, en diens bijstand te vragen, terwijl hij met vrouw en kind verlatende zijn laatste bezit, en slechts zijne kostbaarheden met zich voerende, het kasteel achterliet in de hoede van zijn senechal.

Na korte reize over een uitgestrekt veld, kwamen zij bij een meer, dat lag aan den voet van een berg.

Hier hield de kleine stoet halt en beklom de koning den berg om een laatsten droeven afscheidsblik nog te kunnen werpen op zijn kasteel, doch mocht er slechts aanschouwen, hoe dit, een prooi der vlammen, reeds bijna geheel lag verbrand, verraden als het aanstonds was na zijn vertrek door den snooden drossaart.

En gelijk een stildeinend water plots woest op kan golven, sloeg zijn zachte weemoed over tot wilden wanhoop, eensklaps nu. Radeloos greep hij om zich heen, doch zonk aanstonds neêr, stervende reeds: eene beroerte had hem getroffen.

Zijn paard echter, door den val zijns meesters verschrikt, snelde van daar naar de andere paarden heen. Zoodra des konings dienaren het dier nu alleen zagen wederkeeren, togen zij aanstonds op weg om den koning op te sporen, doch vonden slechts zijn lijk.

Toen nu de koningin hoorde van den dood haars gemaals en de ondergang van hun huis rukte zij zich, krankzinnig van smart, de haren uit, en verscheurt hare kleederen, terwijl zij telkens neerstort, hare bewustheid verliezende, en wanneer zij ontwakende, weêr tot zichzelve en de wreede werkelijkheid wederkeert, vraagt zij den dood.

Doch de zachte dood niet dadelijk komende op der menschen eersten roep, ijlt radeloos de arme koninginne rond, vol vreeze nu eensklaps, dat ook haar kind een ongeluk getroffen heeft.

Aan den oever van het meer gekomen, ziet zij haar zoon, spelende op den schoot eener jonkvrouw, die hem koestert aan heur borst, en telkens op mond en oogen kust.

De gefolterde moeder, wild ontrukt der vrouwe haar kind, en waanzin verbijsterend wervelende door haar reeds verwarde brein, werpt zij zich, den zoon in de armen, in de nu wild opspattende golven van het meer.

De ziel der moeder vaart henen nu naar het eeuwige schimmenrijk, doch het leven van het nog zoo jonge kind is niet ten einde....

Wanneer Bohort en zijne vrouw Evane hooren van des broeders en der zuster dood, overleven beiden hen niet lange: dan wordt door Claudus ook hun rijk veroverd, waar hun eveneens eenig kind Bohort - beeldschoon is ook hij, bijna evenzeer als Lancelot, en treedt met dezen ook later in Tafelronde - nog te jong is tot regeeren, en eenzaam achterbleef, zonder raad of steun.

Keeren wij tot Lancelot weêr, dan hooren wij verder zijn verhaal aldus:

Op den bodem van het water, woonde Viviane, de vrouwe van het Meer. Zij was Merlijn's minnaresse eenmaal, en nu broedt zij eenzaam hare plannen van haat en wraak, in hare kristallijnen woning, wetende veel van tooverkunsten en kennende de dingen van geheim, haar door Merlijn, argeloos vertrouwend, vroeger geleerd.

Later zal zij hem omstrikken in haar langzaam doch kunstig gevlochten net van intrigue en verraad, en gevangen hem houden, eenzaam en van lieve, goudene vrijheid beroofd, in het bosch van Broceliande....

Toen het knaapje daalde door het stille water van het meer en zij het naderen zag door het kristallene, doorzichtbare dak van

haar paleis, trad zij buiten, en ving het nieuwsgierig op in hare armen, en toen zij zag hoe heerlijk en onuitsprekelijk schoon een kind het was, besloot zij het bij zich te houden om het zorgvuldig en teeder op te kweeken, tot het eenmaal een man zou zijn en haar een minnaar misschien....

Doch toen het kind, jongen geworden, man ook werd, bleek het weinig te voelen voor de verleidelijke tooverkunsten van Viviane, die hoe bekorend van onbekende, immer wisselende wellusten, een beetje vervelend, op den duur toch werden en wist op een nacht, toen de meervrouwe ingeslapen was, te ontsnappen....

Daar Viviane, hoe weeklijk zij hem, volgende hare bizarre neigingen, ook had opgevoed, toch hield van forsche mannelijkheid, had zijne hem een zilveren wapenrusting en smetteloos blank, een paard gegeven, zoodat hij, gehuld in deze rusting, en zittende te paard, het meer als een vreemde, witte ridder ontsteeg.

Het was een heerlijke manenacht en door de rustige stilte reed spookachtig Lancelot als een schim, over de heide....

Toevallig reed daar een klein, gezelschap ridders, gaande naar een schip, dat hen wachtte op de reede, daar zij deze streek verlaten gingen om weêr te keeren naar het eigene land.

Den witten, daar op zijn blanke paard eenzaam rijdenden Lancelot ziende, als een geest, die waarde over de woeste, eindelooze heide, stolde hun het bloed in de aderen, dachten zij te verstijven, van schrik, doch geene vreeze kennende, gingen zij, dappere ridders, stoutmoedig hem tegemoet.

Toen zij hem nu, dichterbij gekomen, zagen zoo tooverachtig en bovenmenschelijk schoon, dachten zij hem een jongen god op de aarde gekomen, want in hunne wel christelijke zielen, was even toch iets nog van lief heidensch geloof, waarvan een laatste schemer, hoewel het eeuwen gestorven reeds was, nog over de waereld waarde....

Doch toen de vreemde, witte ridder hun, - naïef vroeg den weg, met vreemden, tongval wel, in hunne eigene tale toch, hem geleerd door Viviane, die eenmaal Merlijn's minnaresse, deze ook sprak, kwamen zij verbazing en schrik te boven en was spoedig de kennismaking beiderzijds zoo aangenaam, dat zij hem noodden met hen te gaan, daar voor dolende ridders ieder plekje der aarde toch was gelijk.

Daar hij het raadzaam dacht, hun niet dadelijk van zijn totnogtoe zoo vreemde leven te vertellen, had hij eenvoudig-weg hun gezegd te zijn verdwaald, en nu hij eenmaal zoo ver toch was verdwaald in hem geheel onbekende streken, leek het hem toe - zoo jokte hij hun maar een beetje voor - dan nog wel verder te kunnen dwalen, en besloot zich bij hen te voegen.

Bescheiden vraagden de ridders - zij waren van Artur's hof - niet verder: later hoorden zij wel zijne geschiedenis en vernam hij ook hoe Bohort, die onder hen zich bevond, was zijn eigene neef, en hoe altoos het Avondere ‘toeval’ tezamen brengt wie bij elkaar behooren....

Eindelijk kwamen zij aan den oever der zee, waartusschen de rotsige riffen en klippen, in een inham, lag gemeerd hun schip.

Hoe vreemd was het alles Lancelot, doch zijne verwondering begreep hij niet te mogen uiten, en, hoewel moeilijk, bedwong hij zich. De zee was hem echter vertrouwd, het water en de hier woester en woeliger beukende golven: het was als een tweede, grooter en heviger bewogen neer....

Zij lieten hem gaan aan boord het eerst, en volgden hem na, stil en zwijgend, in den nacht, die indrukwekkend heerschte.

Vreemd waren toch de avonturen en wonderlijk hunne ontmoetingen, bedachtten zij.

Toen maakten zij los het schip, dat deinend schommelde op de baren, haalden touwen en ankers in, zetten àf van de rotsen, en voer Lancelot met hen onder de van maanlicht en starrenschijn stralenden nacht de verre kusten van den lande van Logres tegemoet.....

VII.

Nadat de ridders waren uitgegaan dien nacht, toen hun verschenen was Merlijn, als oude, blinde zanger, in den burcht te Kameloot, hadden zij na eenigen tijd afscheid van elkaar genomen, zich verspreidende, ieder in de richting vanwaar hem het ontmoeten van Graal of Lans te wachten dacht.

Eenzaam reed ook Lancelot door den steeds nog neêr stroomenden regen, doch het barre noodweêr ondanks, waren zijne gedachten gansch andere....

Want wanneer ik u schrijf van Lancelot, den wonderschoonen,

witten ridder, zelfs wanneer hij mede-gaat zoo heiligen tocht als de Graal-queste is, zult gij begrijpen, dat er iets, al zij het nog zoo weinig, te vermelden valt van liefde en van vrouwen. En denkt niet, mijne lezers, dat zoo vele ridders waren te zamen in den burcht te Kameloot alleene! Vreemd zoû zijn een roman van zoo hoofsche ridderschap als was die der Tafelronde, zoo niet hier en daar schemerde de liefdelijke figuur eener zoete vrouwe....

Daar waren Guenevere, de koningin, Artur's gemalinne, doch zoo héél vele jaren jonger dan de wel zeer oude koning, de ‘fonteijne aller schoonheden’, wier teedere vrouwe-geheimien echter den schoonen Lancelot niet lange verborgen gebleven waren, en de zoete Morgueine, die eenmaal ook getracht had den wonderschoonen witten ridder te verleiden. Zij werd wel genaamd Artur's zuster om hare aanwezigheid zoo een beetje te verklaren en geene booze vermoedens te wekken - vreemd als het bleef dan zoo een héél jong zusje - doch raadselvol was haar verleden, vol van mysterie, gelijk zij zelve was. Zij was het mooiste, beminnelijkste meisje, dat men zoû hebben gezien, schoon een weinig donker wel van tint. Was zij een Moorsch princesje misschien, met haar oriëntaliesche uiterlijk? Zij was, tooveresse, dat zij was zoo een beetje - want veel had zij vroeger van Merlijn geleerd - bedreven in alle vrouwelijke handwerken en kunsten, doch wulpscher en in wellusten meer volleerd dan eenige vrouw ter wereld, Viviane, de vrouwe van het Meer, mogelijk uitgezonderd. Ik wil u nu niet verhalen hoe onverzoenlijk en wraakzuchtig wezen kan hetgeen bleek toen Guenever haar dwarsboomde in hare liefde tot Gwinemar, der koninginne neef, doch even u deze verhouding vermelden slechts, opdat de lezer een weinigje op de hoogte zij van intrigue, die zich ontspon daar aan Artur's hof. Hierbij zij ten slotte nog medegedeeld, dat de heere Galehot, als vriend van Lancelot, zijne diensten gaarne beschikbaar stelde alst postillon d'amour tusschen hem en hunne allerzoetste koninginne, die tevens regeerde over Lancelot's hart.

Het doet mij zachtwreede pijne in een verhaal van den edelen koning Artur en den Heiligen Graal te gewagen van zoo booze ontrouwe en overspelige liefde - zij deze door Artur's zeer hoogen ouderdom een weinig verontschuldigd misschien, daar der jonge koninginne harte toch naar jonge, warme liefde vraagde en niet vergeefs altoos smachten kon - toch moet ik ook hier van

schrijven - zij het slechts even en terloops - ten einde den lezer Lancelot's gedachten dien nacht te doen kennen en begrijpen te laten waarom niet hij verkoren werd, alle bekoorlijke schoonheid ondanks, en ook omdat misschien den lezer het niet geheel onaangenaam is, daar hij mogelijk wel wat moeilijk ademen kan in eene sfeer van louter heiligheid alleene....

Lancelot's gedachten nu, in liefelijke tegenstelling met het gruwzame noodweêr om hem, droomden van Guenevere, zijne zoete vrouwe, de koninginne van Logres en van zijn hart, em die was nu thuis, in den burcht te Kameloot.

En hij herinnerde zich, verteederd en met een glimlach, nu zoo lange geleden, hadden Morgueine en hij zich weêr verzoend, hoe eenmaal zij had gepoogd hem, te vangen in hare netten, te verleiden met hare wulpsche wellusten, waarvan zij had verwacht zij licht de wel innige en teedere, doch voor haar vrij schuldelooze liefde van Guenevere zoûden doen vergeten. Doch vergist had zij zich, en woedend willende wraak, had zij armen Lancelot wreedaardig opgesloten in een gevangenis, waar zij, boos en vol van haat, hem hongeren en dorsten liet....

Weemoedig dacht Lancelot terug nu, eenzaam gaande door den onheilsnacht, aan dien morgen, toen eindelijk het hem was gelukt te ontsnappen.

Twee zomers en den winter die daartusschen lag had hij daar gezeten eenzaam in zijn cel, waarvan de muren vol waren van de figuren, die hij er teekende, en die hem zijne wapenfeiten herinnerden, doch die vaag, als vloeiende doorheen, voor zijne oogen verwemelden als wolken, die weken, en waartusschen zichtbaar werd het zoo innig geliefde, lang verlangde gelaat zijner koninginne. Dan trad hij, klagende en weenende toe op de lieflijke verschijning, om haar te kussen op oogen en mond, doch voelde ontgoocheld dan op zijne brandende lippen de kille aanraking slechts van den harden, kouden muur....

Dien morgen echter, een Zondagmorgen - lente was het, Mei was reeds gekomen - zag hij naar buiten door de traliën van zijn venster, waar bloeiden de boomen, en ontloken de rozen, rood als Guenevere's zoete mond. En tusschen alle die rozen, die daar ontloken voor zijne verlangende oogen, welig ontbloeiende, was er eene, die meer nog dan alle de andere hem herinneren deed der

zoete koninginne mond, en die daarom, begeerig, hij verlangde te plukken en te kussen.... Doch toen hij strekte den arm reeds, weêrhielden de zware, ijzeren traliën hem. Nu was het hem te veel: eene enkele bloeme zelfs wierd hem onthouden.

Wild van woeste wanhoop, die trilde in hem op, greep hij onstuimig de traliën, en rukte met de geweldige kracht, die radeloos de zenuwen spant, tot, plots, zij braken, en hij eindelijk zich weêr voelde vrij!.... Vrij!....

Zijne handen voelden als gebroken, zijne vingers waren ontvleescht, doch het hart vol vreugde trad hij naar buiten, naar buiten in de wijde, opene vrijheid, zijne liefde tegemoet. Hij plukt de roos thans, die vurig hij kust, kiest zich een paard - loopen altoos niet paarden rond te kust en te keur, zoo men de goudene vrijheid herwonnen heeft? - wapent zich en rijdt heen....

Met een glimlach dacht Lancelot aan dien zomer Zondagmorgen terug, doch thans was om hem de nacht stormig en koud....

Plotseling stak heviger op de wind, een helle bliksemflits doorkliefde het zwerk, dat duister, nu in het felle licht zichtbaar werd, grauw en paars vol groote wolken, die lagen opgestapeld als reuzige rotsen.

Huilend gierde de wind door de luchten, de regen striemde neêr in dichte stroomen, ging over toen tot hagels, als werden op den eenzaam dolenden ridder steenen uit den hemel geworpen.

Lancelot begreep nu voor den verderen tocht zich een onderkomen te moeten zoeken, doch nergens wist hij eenig toevlucht, en hoe zijn blik in de ondoordringbare duisternis om hem trachtte te boren, noch bij de eensklaps verklarende glanzen van het snel weêr verschietende bliksemlicht, bespeurde hij eenig schuil....

Steeds reed hij door, zoekende, wanhopig iets te vinden op zijn weg, dat tot onderdak hem dienen kon.

Eensklaps, door de ondoordringbare duisternis - droomerig mijmerende, al dacht hij niet meer terug aan dien goudenen zonnemorgen - stootte hij bijna tegen iets aan, dat rees als een muur voor hem op....

Wat zwart en somber daar voor hem stond leek eerst hem een kasteel, doch toen zich bedenkende, dat hij geen gracht had ontmoet, noch een brug overgekomen was, dacht hij dat misschien een of ander huis of boerenhoeve het wezen kon.

Tastende zocht zijn hand naar een poort of deur.... Plotseling voelde hij iets in zijn hand, dat hem den klopper dacht.... Moeilijk hief hij het zware gewicht en deed zijne slagen dreunen door den nacht....

De regen had opgehouden, ook lichtte niet de bliksem meer nu, doch daar hij moê was van zijn tocht en gaarne rusten wilde, en ook de storm opnieuw los kon breken, bleef hij wachten toch tot hem zoû worden opengedaan.

Doch niemand opende hem, en niets werd gehoord.

Woedend, dat men niet terstond gehoor gaf aan zijn roep, en tot hem kwam, deed hij nogmaals driemaal den zwaren klopper bonzen op wat hij voelde als een ijzeren deur, en geweldig dreunde het bronzen geluid der slagen door den duisteren nacht....

Toen werd in wat hem den toren dacht, zichtbaar een licht, dat daalde stil.

Telkens werd het zichtbaar, het licht, wanneer het langs de torenvensters kwam, om dadelijk daarna donker weer te dooven, wanneer wie daar binnen droeg om ging, dalende de wenteltrap af.... Zevenmaal verzichtbaarde het licht, zevenmaal weêr werd alles donker, bijna vlak voor Lancelot was het gedaald, tot eindelijk, zonder dat hij eenig gerucht vernam, de poort voor hem week, als opende zij van zelve....

Lancelot wachtte, nieuwsgierig, tot hij zàg iemand, die hem zoû vragen - opgehouden had nu de regen toch - en wel was er even weifeling in hem om zoo veel vreemde geheimzinnigheid...

Toen zag hij plotseling voor zich, als opgerezen uit den grond, een ouden man, die hem een oude dienaar leek, en die, zonder spreken, hem wenkende, eerbiedig toch beduidde hem te volgen,

Lancelot, verwonderd om de slechts chirologiesche uitingen van den ouden man, trad binnen.

De oude man ging hem voor, bestijgende alle de trappen weêr, die hij hem te dalen had gedacht te zien, tot eindelijk, zonder te spreken nog, hij hem wees een deur.

Vragend zag Lancelot hem aan, er was iets in de lucht, als hing het beklemmende in de sfeer om hem, dat hem de woorden terughield van zijne eigene lippen.

Thans opende de oude man hem de deur, en de gestrekte arm, die steeds nog houden bleef den knop, scheen hem te nooden binnen

te gaan, terwijl op het zelfde oogenblik Lancelot zich werd bewust, dat hij hieraan onmogelijk weêrstand zoû hebben kunnen bieden.

Toen hij binnen getreden was, hoorde hij hoe achter hem de oude man de deur nu sloot, doch hij voelde er geene verwondering om. Een koude wind waaide om hem, blies hem als een kille adem in het gezicht, als was hij onbeschut hier door muren of vensters.

Hij voelde echter zich staan op een vloer, vast, zonder dat de grond onder hem weg zoû zinken nu; en voor zich ontwaarde hij een klein, smal bed.

Wit schemerde het in de duisternis voor hem op als een blank vlak. De nieuwsgierige verwondering nu leek in hem gedoofd, hij voelde zich alleen moê, zonder eenige andere gewaarwording en in eene behoefte aan rust, ontkleedde hij zich snel, en legde zich toen vlug in het kleine, smalle bed, moeilijk zich uitstrekkende.

Vreemd kon hij echter den slaap niet vinden. Onbehagelijk voelde hij plots nu zich te moede, met een heimelijke onrust toch, die zich de dingen trachtte te verklaren.

Eensklaps dacht hij aan zijn paard: hij herinnerde zich hoe hij er van afgestegen was om den klopper te zoeken en in beweging te brengen, daarna scheen hij het dier vergeten te hebben.

Vol angst nu, dat zijn paard eenig ongeluk zoû kunnen hebben getroffen, sprong hij op, en kleedde zich weêr vlug aan om het dier te gaan zoeken.

Toen hij eindelijk na lang zoeken en tasten tegen donkere, blinde muren, de deur teruggevonden had kon hij haar niet weêr openen, was het hem niet mogelijk er eenige beweging in te krijgen.

Plotseling stond alles om hem in klaren, lichtenden gloed. Voor hem zag hij met een vurigen, zigzaggenden streep de bliksem het hemelruim doorklieven en leek hem de waereld onder te gaan in laaienden brand. Toen hoorde hij verweg de donder rommelen dof, met een geluid als scheurden er de wolken van een, tot het nader kwam, luider en luider, als sloegen koperen bekkens opeen, met een uiteenbarsting van klank, die alle gedachte verdoofde, als spleet de waereld zelve vaneen, tot het eindelijk met ratelende slagen verdreunde, als een vuurwerk, dat Merlijn toovert, en dat knetterende spat uiteen.

Daarna ruischte de regen weêr, zwatelend zwalpende neêr als een gordijn van water.

Toen, o wonder, kwam door dien chaos van helsche duisternis, aangevaren in een halo van bovennatuurlijken glans, een lans: een wonderspere: hare punt was een gloeiende kool gelijk, waaruit stroomde een donkere vlam, lang als een wimpel.

De speer kwam binnen het vertrek - door raam of gat in den muur - boorde dwars door het bed waar Lancelot zoo even nog had gelegen, en leek in den grond te verdwijnen toen.

Zijne oogen wijd van ontzetting, staarde Lancelot naar de plek, tot hij wagende op te zien weêr, zich boog achterover hellende meer en meer tot hij ruggelings stortte neêr.

(Wordt vervolgd.)

De miniatuur-page door Frits van Raalte.

Hij was een aardige vlotte kleine jongen, fijn gebouwd, met bruine oogen, die helder en fiksch de wereld inkeken, wakker en levendig. Hij was opgewekt en beleefd, had iets van een kleinen ridder, hoffelijk en vlug en vief en vlijtig, om het maar kort te zeggen: een prettig schooljongetje. Tusschen de volksschoolkinderen uit de arbeiderswijk van de stad maakte hij door kleeding, manieren en door zijn aardig gezicht een beetje voornamen indruk, men zou kunnen zeggen, dat hij het aristocraatje van de klasse geleek.

Zij was een aardige onderwijzeres van misschien twintig, twee en twintig jaar. Het moet wel een beminnelijk meisje geweest zijn, zooals mag worden opgemaakt uit verschillende omstandigheden; er bestaan gedrukte verhalen en gedichten, die aan haar werden opgedragen en ofschoon haar gezicht, haar uiterlijk niet scheen op te vallen, moet er toch iets bijzonders aan haar geweest zijn: vele malen gebeurde het, dat kinderen van een andere school op de straat opgeroepen naar haar toekwamen, haar bij de hand namen en meeliepen en dan onderweg praatten en vertelden, alsof ze haar al vele jaren kenden. Ze was heel stil en zag met welwillenden ernst de menschen en de kinderen aan, maar in haar blikken scheen iets zonderlings te leven, als komende van veraf uit een lang verleden, van voor deze tijden, iets onaanduidbaars, dat vage, vreemde en onbewuste herinneringen scheen te doen opkomen in de menschen, die haar aanzagen en zeker was het daardoor, dat zoovele menschen, mannen en vrouwen, meenden haar al eerder te bebben ontmoet, en menigmaal, als de menschen begrepen, dat het dan toch een vergissing moest zijn, omdat ze nog niet eerder

in die stad waren geweest, terwijl zij de stad hunner inwoning niet kende, was het voor hun gevoel, hoewel hun rede hun zei, dat het een vergissing was, alsof ze haar, ondanks dan, dat ze haar niet ontmoet kònden hebben, toch al heel lang kenden. En zoozeer was ze daaraan gewoon geraakt, dat ze een korte formule had bedacht, om lange uiteenzettingen overbodig te maken: met innemenden lach zei ze dan: 'Ja, dat meenen meer menschen, dat komt, ik heb nichten, die erg veel op me lijken.' Doordat zoovelen dat gevoel van herkenning uit een ver-weleer schenen te hebben, dacht ze er wel eens over na, hoe dat komen kon, omdat ze wist niet een mooi meisje te zijn, naar de opvattingen van vrouwenschoon die ze kende en op een zomeravond viel haar een gedachte in, die ze zelf bijzonder vermakelijk vond. Zoo kwam het. Ze was even naar de brievenbus, eenige straten van haar huis af, geweest en op den terugweg hoorde ze zware stappen achter zich. Voordat ze erop verdacht was, sprak een heel groote huzaar haar aan: 'Ga je mee, knappe meid?'

Ontsteld bleef ze staan, zag hem met groote, verbijsterde oogen vragend aan, ze begreep niet wat hij wilde. Door haar schrik van zijn stuk gebracht begon de huzaar, om zich een houding te geven, luid te lachen en zei: 'Je behoeft me niet zoo bang aan te kijken, ik zal je niet opvreten, ik eet alleen maar kleine kinderen op.'

O, foei,' zei Stephanie met ontzetting, 'hoe kun je dat doen, die zijn juist zoo lief.'

'Welnee, juffie, zoo meen ik het niet, die eet ik niet echt op,.... maar jij bent lief en as je nou zoo bang voor me ben, dan wil ik wel doorloopen, ik meen het ook niet, want ik ken je wel.'

Stephanie begon van haar ontsteltenis te bekomen, werd vroolijk en zei: 'Zoo, zeg dan maar wie ik ben, maar dadelijk ook, anders sla ik je zóó dood.'

De huzaar begon bij die bedreiging zoo hard te schaterlachen, dat hij een hoestbui kreeg.

'Dat komt er nou van, mannetje, op de straat een meisje aan te spreken, doe het nou maar nooit weer, hoor.'

Opeens ging hij vol respect in de houding staan, salueerde en zei: 'Maar zeg dan ook, wie u bent, en waar ik u vroeger gezien kan hebben, want ik laat me alles wijsmaken, maar niet, dat we mekaar niet kennen.'

'O, dan heb je zeker mijn nicht gezien, hier of daar, die lijkt precies op me.'

'Nee! gesproken!' zei hij, maar Stephanie, die vond, dat het gesprek nu lang genoeg geduurd had, zei: 'Nu, denk er nog maar eens over, ik zal het ook doen, goejenavond, huzaar, prettige wandeling.' Toen liep ze door.

'Dag, lieve meid, ik zal toch nog lang om je denken' zei hij, terwijl hij zijns weegs ging.

Onder het voortgaan vielen haar opeens verschillende gevallen van herkenning in en daarbij waren twee, die een bijzonderen indruk op haar gemaakt hadden, vooreerst dat met dien gids in Valkenburg. Toen ze, op haar zestiende jaar daar voor het eerst kwam met haar ouders en vijf broers en zusters wilde de gids met alle geweld weten, wanneer ze eerder in Valkenburg geweest was, omdat hij overtuigd was, haar vroeger te hebben gezien. Daar hij ten laatste wegens de tegenspraak moest aannemen, dat het de eerste keer was, begreep hij niet, waardoor hij haar dan toch kon herkennen, het was hem, alsof hij haar toch al eerder geleid had. Maar de herkenning vijf jaren later was nog merkwaardiger: ze zou ditmaal de grot bezoeken in gezelschap van haar vriendin en de familie van de vriendin en de gids vroeg Stephanie nu, wanneer hij haar eerder gezien kon hebben, hij wist zelfs de kleeren te noemen, die ze toen had gedragen.

'O, ja, dat komt uit' zei Stephanie, blij, dat ze ditmaal den man gelijk kon geven, in dit zeldzame geval, waarin iemand haar terecht meende terug te kennen. 'Voor vijf jaar ben ik ook in de zomervacantie hier geweest.'

'Dat komt uit,' zei de gids, 'maar toen was u niet in dit gezelschap, daar heb ik toen goed op gelet, maar toen ik u toen zag, was het al niet de eerste keer, maar wanneer de eerste keer was, dat weet ik niet, dat heb ik toen al gevraagd, maar toen wou u het niet zeggen.'

Het andere geval was met dat kleine jongetje in Parijs. Ze zaten voor een restaurant op den Boulevard des Italiens thee te drinken. Opeens was een klein jongetje van een jaar of vijf naar haar toegekomen, tot groote verbazing van zijn jonge ouders, die daar dichtbij zaten. Het kind wou opgenomen worden en daarom had ze het op haar schoot gezet. Dadelijk sloeg het kind

de armen om haar hals, vlijde zich tegen haar aan en zei: ‘Mais je te connais bien, seulement je ne sais pas ton nom à ce moment, dites donc, comment t'appelles tu?’

Ze lachte om de toch ongewone wijze van kennismaking en zei: ‘Mais si, nous nous connaissons, je m'appelle Stephanie est comment t'appelles tu?’

‘Tu le sais bien, je m'appelle Honoré, mais tu le sais bien’. Hij maakte zich los, liet zich van haar schoot glijden, nam haar bij de hand en trok haar zoo mee naar het tafeltje, waaraan zijn ouders zaten. De moeilijke houding, waarin het kind haar toen had gebracht, tegenover de vreemde menschen, was haar op dien avond in de gedachte gekomen en ook nog die vreeselijke geschiedenis: hoe op een ochtend bij een steeg een klein jongetje op zijn halfverlamde beentjes naar haar toe was gekomen, met zijn spraakgebrekkige stem jammerend, dat zijn vader zijn moeder wou doodschieten, de politie was er bij gekomen en toen had ze Henkie, het ongelukkige kind onder den arm genomen en hem naar de school voor achterlijke kinderen, waar hij thuis behoorde, gebracht en sinds dien tijd stond het stumpertje elken ochtend op haar te wachten.

Dat alles overdenkende vroeg ze zich af, wat het toch zijn kon dat de menschen deed gelooven, haar te herkennen, dat de kinderen naar haar toe deed komen, zooals een waterstroom trekt naar het dal. En dien avond schiep de gedachte zich in haar ziel, dat zij dan zooiets als de moeder van alle menschen moest zijn, en dat er, wie weet, toch wat waar kon zijn van de opvatting van de theosofen dat zij al meermalen had geleefd, maar dan moesten de menschen, al die velen, die zeiden, haar te herkennen, ook vroeger en dan tegelijk met haar geleefd hebben!

En dat overwegende werd de oplossing van de vraag haar duisterder. Ook kon zij niets beginnen met de verklaring van den broer van haar vriendin, die zenuwarts was: dat het verschijnsel ‘fausse reconnaissance’ heet en bij vele menschen voorkomt. Want hoe kwam het dan, dat juist zij door zoovelen werd herkend, dat die vergissingen in zoo groot aantal naar hààr uitgingen.

Ze had zich altijd, zoolang ze denken kon, moederlijk gevoeld, en ze had het daarom heel gewoon gevonden, dat de vrouwen, vrouwen vooral met haar nooden en moeilijkheden bij haar

kwamen klagen, ook al, toen ze als achttienjarige onderwijzeres in een dorpsschool voor de klas stond. En op dien avond, dat de huzaar haar had aangesproken, had ze in zich het zonderlinge geloof opgenomen, dat zij zooiets als de moeder van alle menschen was en ze had het nu jammer gevonden, dat ze haar dagboek had weggedaan, dan had ze erin kunnen schrijven: ik heet Eva, dat zou echt leuk zijn geweest, vond ze.

Stephanie had tot dan in de elfde klasse gestaan, een klas, die in zoo vreeselijke wanorde was, dat de onderwijzer er zenuwziek door was geworden. Het was een zoo schrikaanjagende klas, dat zelfs de onderwijzer uit de hoogste klas, met zijn nijdigen doghondenkop en zijn barbaarsch-harde handen er niet graag was ingegaan en daarom had het hoofd van de school haar gevraagd, of zij er zin in had.

Den eersten ochtend hadden alle kinderen, gewend aan den nerveuzen, strijdenden onderwijzer haar met verbazing aangekeken en aangehoord, om naar haar rustig bewegen en naar haar vriendelijke, zachtsprekende, donkere altstem te luisteren, den middag daarop waren ze iets vrijer geworden en het eenige, dat de vlegels in die klas tegen haar hadden ondernomen was dit: ze hadden voor de aardigheid haar schortje losgemaakt, meer niet. En de jongen van Trangel, voor wien de onderwijzer bang was geweest, omdat hij zoo'n gemeen gezicht had, net of hij ieder oogenblik de bank uit zou springen, om hem naar de keel te vliegen, had haar gevraagd, of ze een mooi servies wou hebben en den dag daarop had hij haar een keurige teekening van een koffieservies meegebracht. Een andere jongen, die toen ook niet achter wou blijven, en die op de avondteekenschool was, bracht een met waterverf geschilderden wandtekst mee om in de klas op te hangen: ‘Arbeid adelt’ en toen de jongens door elkaars voorbeeld zagen, hoe men Stephanie behoorde te behandelen, werd het een wedijver, de een bracht een flesch met stekelbaarsjes mee, een ander kleine kikkertjes in een dropsflesch, weer een andere jongen, die een uitgebreiden handel in witte muizen had, die hij voor een dubbeltje per stuk verkocht, vereerde haar een echtpaar van het beste ras, naar hij zei en een andere jongen timmerde een aardig hokje voor de muizen, dat hij maakte van een oud theekistje. En toen ze op een ochtend een

heel klein wit muisje, niet grooter dan de top van een kindervinger en uit het echtpaar geboren, mee naar school bracht, om te laten zien dat het al ‘zelfstandig loopen’ kon, had een van de jongens gezegd, dat ze ter eere van de eerste stappen tracteeren moest en dat had ze toen ook gedaan.

Toen het halfjaar om was en die elfde klas twaalfde zou worden, zei Stephanie op een morgen tegen de kinderen, dat zij den volgenden dag de eerste klas zou krijgen. Maar dat vonden de kinderen niet goed, ze moest mee naar de twaalfde gaan, dan moest mijnheer Appenga de eerste klas maar eens nemen en toen ze zei, dat het niet kon en dat alles al geregeld was, gingen een paar van de stoutmoedigste jongens naar het hoofd van de school om te vragen, of de juffrouw niet mee mocht naar de twaalfde. Doch ze werden met een fikschen uitbrander weggestuurd: zij hadden er zich niet mee te bemoeien. Geërgerd dreigden de jongens, van de school weg te blijven uit protest, maar Stephanie ontried het hun, zei dat mijnheer Appenga nog wel eens weer ziek zou worden en dat zij dan zeker wel zou moeten invallen. En daarmee liet de klas zich ten slotte tevreden stellen.

Den volgenden ochtend was de gymnastiekzaal gevuld met moeders en de kleine kinderen, bestemd voor de eerste klasse. Ze bestormden Stephanie met vragen en verzoeken en raadgevingen. Eenige moeders, om haar heen gegroept, zeiden zoo blij te zijn, dat haar Jantje of haar Mientje bij ‘de juffrouw’ zou komen en dat het kind er al de heele week blij mee was geweest, een ander drukte haar op het hart, toch vooral Pietje nooit straf te geven, omdat hij zoo'n last van de zenuwen had, een moeder vroeg, of de juffrouw haar Gerrit elken morgen om tien uur zijn boterham wou laten opeten, omdat hij thuis niet genoeg at.

Tusschen de kinderen stond Han, die eigenlijk Johan heette en die later de miniatuur-page van Stephanie zou worden. Zoodra hij haar in het oog kreeg, ging hij naar haar toe, nam haar bij de hand en zei onbeschroomd: ‘Ik blijf bij u.’ Enkele vrouwen lachten en de moeder zei: ‘Dan wil je zeker om twaalf uur niet in huis komen?’

‘O, ja’ lachte de kleine jongen, ‘als de school uit is, kom ik weer in huis.’

Toen de school uit was, wachtte Han Stephanie in de gang op, nam haar vrijmoedig bij de hand en ging met haar den kant uit van haar huis op en bracht haar tot voor haar deur.

Dit deed hij zoo elken ochtend en elken middag. Maar na een dag of veertien kwam zijn moeder op school. Ze moest toch eens hooren, of Han nu werkelijk zoo ondeugend was, dat hij elken dag school moest blijven, ze aten altijd om kwart na twaalf en haar man vond het zoo vervelend, als Han niet aan tafel was. Zijn zusje, die een jaar ouder was, kwam altijd geregeld op tijd.

'O, nee, Han is heelemaal niet ondeugend en hij krijgt ook nooit straf, vertelt hij dat dan?'

Han stond er met verlegen gezicht en gebloosde wangen bij. 'Dat heb ik alleen maar tegen grootvader gezegd, ik breng de juffrouw weg, want het is mijn juffrouw.'

Stephanie en de moeder lachten beide en ze kwamen overeen, dat Han dadelijk uit school regelrecht naar huis zou gaan. Dat deed hij ook een poos, maar na een week vergat hij het weer. Stephanie zei hem, dat hij ditmaal nog even een eindje mee mocht, maar dan nooit weer.

Met tranen in de oogen ging de kleine jongen, telkens omkijkend, heen. Maar een paar dagen daarna had hij er iets op gevonden. Van nu af stond hij elken ochtend en elken middag om half negen en om half twee voor haar deur, wou met geweld haar taschje dragen en verzuimde nooit zijn vrijwillig op zich genomen taak.

Jarenlang zat hij bij Stephanie in de klas en hij bleef haar trouwe page. Hij bekommerde er zich niet om, dat de andere jongens van zijn klas, of kinderen van een andere school hem nariepen: 'Knechtje van de juffrouw' of 'vrijer van de juffrouw', hij trok zich niets aan van de vele standjes die hij thuis kreeg en zijn ouders hadden den strijd al lang opgegeven. Ze wisten nu eenmaal, dat er niets aan te doen was, Han wòù zijn juffrouw nu eenmaal halen.

Op zwartdonkeren winterochtenden, snijdend van felle vrieskoude stond hij verstijfd en klein ineengedoken in zijn pelerine tegen een muur geleund te wachten, tot zij het huis uit zou komen en hij keek aldoor naar haar lichtende vensters, des avonds zocht

hij alle mogelijke voorwendsels om de straat op te komen en dan liep hij voorbij haar huis, om de lichtende ramen te zien.

Stephanie, die het geval een paar jaar te voren nogal aardig had gevonden, maakte er zich hoe langer hoe meer bezorgd over. Ze vond Han een heel gewonen, vlotten, aardigen jongen, waarin niets ziekelijks te ontdekken viel, op de speelplaats tusschen de andere jongens, een echte rakker en een vlugge vechtersbaas, worstelend met de andere jongens, bij het leeren flink en opgewekt, het ongewone, het onbegrijpelijke in hem was alleen die onkinderlijke aanhankelijkheid.

Han was ridderlijk voor zijn dame: op een ochtend had Stephanie een leerling straf gegeven en toen ze zag, dat de jongen daarover ontevreden werd, had ze zijn straf verhoogd. Dat gebeurde net, toen de bel voor het speelkwartier luidde. Han hoorde, dat de gestrafte jongen op de trap naar beneden tegen den jongen die naast hem ging zei: 'De juffrouw wordt duur', waarop de andere lachte. Han gaf den eersten jongen een slag om het hoofd, dat hij suizebolde en in de zeer ordelijke rij, waarin anders nooit iets gebeurde, ontstond een vechtpartij. Stephanie kwam er dadelijk op af, nam Han bij den arm, zette hem de rij uit: 'Nu heb je straf van mij. Je weet wel, dat dat niet mag.'

'Nou, maar dan moet hij maar niets op u zeggen en u niet laten uitlachen', verzette Han zich. Onder het afgaan van de trap moest hij nu naast Stephanie loopen en op de speelplaats moest hij uitleggen, wat er nu eigenlijk gebeurd was.

Hij kon niet begrijpen, waarom hij straf kreeg en zijn logica kon hem niet helpen dit te begrijpen, na een uiteenzetting van de reden: hij had zijn juffrouw verdedigd en zijn belooning daarvoor was, dat ze hem strafte. Maar ze legde het hem zoo rustig en zoo welwillend uit, dat hij de straf, omdat die uit haar hand kwam, gewillig aannam en zonder morren afmaakte. Hij vergaf het haar, gevoelende, dat dit nu eenmaal een verschil van zienswijze was en dat zijn intellect niet kon doordringen tot de drijfveeren van haar daad. Maar wat hij haar nooit geheel vergaf was, dat ze hem bij de uiteenzetting dien ochtend voor het eerst van zijn leven bij zijn achternaam noemde. Hij gevoelde het noodeloos striemende hiervan en keek haar aan met een blik, waarin ze las: 'Hoe kun

jij zooiets tegen mij doen, wat val jìj me verschrikkelijk tegen, heb ik je daarvoor zoo vele jaren gediend en mij door anderen laten bespotten?'

Maar den dag daarop was de verhouding toch weer gewoon en als altijd haalde hij haar, bracht haar bijna altijd ook naar huis.

Maar het zou anders worden. Han was inmiddels twaalf jaar geworden en zat in de hoogste klasse. Stephanie had weer een eerste klas gekregen en hoe langer hoe zeldzamer zag ze den jongen.

Op eed ochtend gebeurde er iets ongewoons. Ze liep in de Schoolstraat en opeens vlogen haar, toen ze voorbij de zijstraat ging waarin de molen was, kleine kiezelsteentjes om de ooren en nog meer, onophoudelijk, het werd een bombardement van steentjes. Daar ze nooit eenige moeilijkheden met kinderen of ouders had, meende ze, dat de steentjes voor iemand anders bestemd waren en ze keek om. Maar de geheele straat was verlaten. Zij was de eenige, die er liep. Onmiddellijk ging ze eenige passen terug, maar ze zag niemand in de zijstraat. Juist toen ze weer verder wou gaan, hoorde ze ingehouden lachen en zag dat iemand zich achter den molen verborgen had. Ze liep door en bij de school gekomen zag ze verscheidene kinderen, onder wie ook Han was, die eigenaardig groette en zijn hoofd alsof hij verlegen was, omdraaide. Het viel haar op, en ze bedacht nu opeens, dat hij haar al in vele maanden niet meer gehaald of gebracht had. 'Och, hij vindt zich er zeker te groot voor,' dacht ze. Maar eenige dagen daarna werd ze weer op een ochtend met handenvol kleine kiezelsteentjes gegooid. Ze lette erop, en zag, dat het allemaal heel erg kleine steentjes waren, alsof ze voor dit doel waren uitgezocht. Nu wou ze toch weten, waar dat gegooi vandaan kwam, haastig liep ze op den molen af en ze zag in de verte Han, voorafgegaan door een paar andere jongens, wegvluchten.

In het eerst was ze van plan, den jongen bij zich te laten komen, maar ze liet dat denkbeeld varen: hij mocht eens denken dat hij haar er verdriet mee aandeed. En dat was toch zoo niet: alleen was ze eerst verwonderd, alsof ze voor een geheim stond. Maar het geval langzaam ontledende vond ze dit. Onbewust van

zichzelf had hij haar jarenlang als page gediend, en schaamde zich nu, doordat hij den leeftijd bereikt had, waarop sommige kinderen beginnen te kijken naar meisjes van hun eigen leeftijd.

Het leven ging voort.

Han ging naar een andere school en Stephanie en hij verloren elkaar uit het oog. Zij kreeg eens of tweemalen in het jaar een nieuwe klas met kleine kinderen, die als ze iets grooter werden naar een andere onderwijzeres of onderwijzer gingen. Als een danaïdenvat, dat nooit gevuld wordt, was haar klasse. Telkens kwam een nieuw geslacht van kleine kinderen. Ze hingen haar aan, en telkens boden zich nieuwe kleine pages aan, maar ze weerde ze: als ze grooter geworden waren, mochten ze zich eens schamen en met kleine kiezelsteentjes gooien....

En de jaren gingen voorbij.

Inmiddels was Han een knappe jonge man van negentien of twintig jaar geworden, Stephanie was nu vier en dertig. Op de ijsclub ontmoetten ze elkaar, hij groette zeer beleefd, maar hoogst verlegen en hem niet dadelijk herkennende, groette ze terug. Maar even later viel haar in, dat dit Han was. Hoe durfde hij nog groeten!

Even later kwam hij achter haar om rijden en toen hij naast haar was, stak hij de handen uit: ‘Wilt u eens met mij rijden, dan gaat het beter, dan kunt u beter tegen den wind in.’

‘Welnee, dank u, ik rijd alleen.’

M'n schaats zit los, zei hij om zich een houding te geven, maar hij reed naast haar voort. Stephanie zag, dat hij een erge kleur kreeg en om er een eind aan te maken, reed ze den anderen kant op.

Teleurgesteld en beschaamd reed Han verder.

De tempel in de woestijn
Ordelooze ontboezemingen naar aanleiding van het Stedelijk Museum te New-York door Louis Carbin.

A Léon Paschal.
Cordialement.

‘Onbevooroordeeld, kritisch, wetenschappepelijk, is er onder ons één enkel, die niet overtuigd is alle drie te zijn? Wat die woorden beteekenen? Wel, datgene wat ieder van ons zelf is. We zetten, wanneer we gaan definieeren een ernstig en geleerd gezicht maar doen niet anders dan onszelf beschrijven.’
Dr. Der Mouw.

Voor een mensch, die door het dwaalgevoel bevangen is, dat hij slechts schrijft om zichzelve een genoegen te doen, ligt er een eigenaardige bekoring in zijne herinneringen te doorzoeken in de hoop tot een objectief inzicht te komen hoe het zich eigenlijk heeft toegedragen, dat hij ‘iets’ en met dit ‘iets’ zichzelve is gaan uiten.

Wat dreef mij om, na herhaalde dolages door het Metropolitan Museum te New-York, de telkens invallende, en de vaak in het onbestemde aanvallende, gedachten te noteeren? En wat drijft mij ertoe die ordelooze ontboezemingen aaneen te rijgen tot althans een leesbaar geheel, en hierdoor mijn stillen waan te openbaren, dat Vader Zon en Moeder Maan mijn levensschreden tijdens een vorig bestaan als aardeling sterk en mild verlichtten in van het oude Heliopolis de klare en stille luchten? En dat ik daar leefde of behoorde bij hunne Tempels?

Wat dreef en drijft mij hiertoe?

Geenszins de gedachte, dat het ergens toe kan dienen, en nog

minder de wensch anderen van mijn individueele bevindingen te overtuigen, beïnvloed als ik ben, voortdurend, door een nimmer conciezen vorm aannemende pre-incarnatie-herinnering. Ge overtuigt ten slotte slechts hen, die het van te voren reeds innerlijk met u eens waren. En toch, ge zult het wel merken, zijn mijne notities gesteld in een meening-aanvallenden toon.

Wanneer ge mij ten einde toe hebt kunnen aanhooren, zult ge misschien begrijpen waarom ik het noodig had zoo wijdloopig inleidend te praten.

Misschien ook niet. Ge moet eigenlijk een beetje de reïncarnatie-gevoelens kunnen deelen, en die ondanks de vaagheid als eene zekerheid aanvaarden. Of iets waan is dan wel zoogenaamde werkelijkheid, dat doet er in de praktijk des psychischen levens eigenlijk zoo bitter weinig toe....

Ik herinner mij dan dit begin:

We waren op weg naar New-York en aan boord ging de Baedeker van hand tot hand, de droge Baedeker, die bij al zijn afzichtelijke dorheid toch dit goede heeft, dat hij, zij het ook zonder woorden van eerbied, wijst op den Tempel en ervan noemt den naam: 'Metropolitan Museum of Art.'

Voor wie beseft, gelijk zulk een weten ons 'vroeger' stellig een zuiverder bezit is geweest, dat èn in psyche èn in materie het gansche leven in den Kosmos zich tot in de minuscuulste onderdeelen manifesteert als Roering, als Trilling, als Vibratie, beheerscht door Rythme-brengende wetmatigheid, voor hem zal de geluidsgroepeering Metropolitan Museum of Art aan klank en val niet slechts een toevallige waarde hebben. Voor ieder ander is de naam van een ding de min of meer logische aanduiding van dat ding en verder niets. Een opvatting, waartegen redelijk niets valt in te brengen, maar toch vreemd aandoet, wanneer men er zich mede tevreden stelt. Dwars hiertegen in gaat dan toch, dat ik me nauwkeurig scherp herinner, hoe juist de rythmiek van dien naam, nadat de Baedekerkaart en een onverschillige foto mij de ligging in het overgroote Central-Park hadden getoond, juist die eigenaardige 'beweging' in de geluidengroep Metropolitan Museum of Art met na de milde *M*-alliteratie de openprijking der klare *A,* iets hoogst eigenaardigs in mij heeft teweeggebracht, -

hoe zij, die beweging van het woord, mij er toe bewoog volslagen redeloos en redenloos, haastig en toch met de streelende zorgzaamheid der liefde, deze ééne volzin neer te stellen, die mij den volgenden dag voorkwam als ‘zonder innerlijke waarheid’ dus als louter rethoriek, doch die ik thans met bewuste behoedzaamheid voorzichtig voor u overschrijf:

Daar diep in het centrum, daar in het des zomers nog wel groenend hart dier systematische woestenij van staal en steen, door bijeenkluwende barbarenhorde jachtig blok naast smalle verticale blok optòrenend geconstrueerd, stáát, eenzaam, stil en als vanzelf gegroeid, en edel van innerlijk gebaar, een Tempel, zwaar van bouw en van omvang reusachtig, de lange liggende lijningen in onverstoorden rust en met, ...den goeden Goden lof!.... en met de bedaarde matige hoogte van bouw in kalmen evenmaat.

Zoo was er dan ook hier in den beginne: het woord.

En ik had nog niets gezien! En het Museum-gebouw is architectonisch zonder mankeeren smakeloos!

En toch....

Toch stemmen die voorvoelende mij als voorgezegde woorden zielszuiver overeen met het telkens weder opgloeiend nagevoel, dat me doorwarmt wanneer ik mij de dagen herinner, die ik daar in den Tempel heb doorgebracht.

New-York is, *is* een dorre leege woestijn voor het dieper Ik, verschrikkelijk bovendien voor psyche en physiek.

Ik haat die moderne metropolen, die nimmer een naam van sublieme waarde zouden kunnen voeren als Heliopolis, Stad van den Zon, gewijd aan Hem, geboren uit Het Woord, die ons het aardsche leven in al zijn bloeiende volheid en schoone moeilijkheden verzekert, ontneemt en weer hergeeft. Ik gruw van die tegenwoordige woest-woelige wereldsteden, vol van de zoogenaamde wonderen der techniek die heel end' al geen wonderen zijn, want koel berekenbaar! Er is in die steden een atmosfeer van samenpersing, van bijeenklontering, van samenrotting, van oppropping en opeenstapeling vol heftig woekerende onrust, die het gemoed een moordende kanker wordt. Het is er alsof het apostatische menschendom door alle Goden voorgoed wierd gevloekt, door àllen, sinds dat menschdom de door Hen en aller

Vurigen Vader geschapen wereld, ôp- en te voorschijn geordend uit den potentievollen Chaos, heel de natuur en al wat natuurlijk is, overlaat aan enkele goddelijk verdwaasde poeeten met pen of penseel, mits dezulken hunne 'produkten' ....produkten!.... weder ten pleiziere van het barbarendom die afschuwelijke samenrotting als koopwaar binnensturen.

Hunne verrukkingen als koopwaar.

New-York met de moderne christenmenschen-belangsherrie, met die in razend tempo mallemolende handelderij-verdwazing staat in mijn hèr-innering precies zooals het oprees in mijn vòòrinnering.

Die christenen daar hebben alle stedehouders der Goden uitgebannen. Zij hebben daar geen werkelijke koningen meer, zoomin als wij in het oude Europa nog wezenlijke vorsten hebben en toch noemen zij de Satanische macht, die hen, vrij en democratisch, als opgezweepte slaven voort doet janken en schreeuwen... King.

Kunt ge nu begrijpen, dat alleen reeds op het innerlijk hooren van de bijzondere rythmiek bij het lezen van 'Metropolitan Museum of Art' mijn wezen een zoeten levenwekkenden stoot ontving, al werd er dan ook verder door dien gids over den Tempel bericht op een wijze zooals een geestes-Hottentot het zal hebben over de Kathedraal van Amiens met haar divien belijnd roosvenster, geboren uit de eindelijk in dezen tijd door Naber weer als goddelijk vermoede Sectio Divina, die we 'vroeger' wisten verborgen in den rechthoek van Horus.

Wat moet ik glimlachen nu ik deze herinneringen ga herschikken tot niet al te groote wanordelijkheid, glimlachen om mijn vrees bij mijn eersten tocht naar het Metropolitan Museum of Art, dat ik eene diepe teleurstelling zou ondervinden.

Wat moet ik nu glimlachen om eigen twijfel aan het intuïtieve voorgevoel op reis, dat zoo wonderwel blijkt te harmonieeren met de blijvende herinnering!

Was ze te verwonderen die twijfel? Die vrees de verwachting te hoog te spannen? Is er dan ook een koninklijker woord dan Tempel? Eén woord, dat meer verwachting wekt hier op aarde? Is Tempel niet dàt, wat door menschenhanden in vereering werd

opgebouwd na door Geestvervoerende menschengeslachten te voren in diepe wijding te zijn verbeeld? Eerbiedig opgebouwd om te om-vatten eenige zinnebeeldige verstoffelijking der Idee van het Onzienlijke? Het onzienlijke.... Het.... Dat Andere..., waar ook de goede Goden kinderen van zijn, 'Dat', wat voortdurend door zijn veelheid van wisselende werkelijkheden en dringen naar ware wezenlijkheid versluierd blijft, voor den Ingewijde Het Zekere, voor den oningewijde het Onzekere, want niet te ziene met de gewone oogen? Wordt er niet in den gevoelige, dit is den vaag van eeuwige herinneringen vervulde, op het hooren van dat gebenedijde woord 'Tempel' dadelijk eene gewaarwording opgewekt van grootsche ruimten, boordenvol plechtigheid, ruimten, waarin een Stem der Stilte spreekt, die hem voert tot een verinnerlijkten toestand van devote vereering, zelfs al weet hij met zijn gemeen intellect niet precies voor wien of voor wat?

Tempel. Hóórt ge dat woord? Niet met uwe ooren, maar van binnen, binnen in u gezegd? Tempel, dat is de edelgebouwde verheven om- en oversluiting van een deel der Kosmische Ruimte, die met haar eeuwige mateloosheid, geen maat hebbende overal-en-altijd-heid, des menschen gemoed op stille klare *in-te-ziene* nachten zoo ontstellend in contact kan brengen met het ontijdelijke, met 'Dat' in ons, dat deel heeft aan het Universeele wezen van het Al. Maar binnen, in de ruimte van den Tempel wijkt het ontstellende, dat bracht tot leven in den vreeze des Heeren, in de ruimte van den Tempel, in dit voor des menschen voertuig nog be-grijp-baar grootsche, daar komt een gevoel van eerbiedige zielsvertrouwdheid met het Mysterie des Levens, van veiligheid en van milde gewijde omscherming. Geeft niet de Tempel de gewaarwording, dat in hem althans, wanneer hij niet verlaten is door den Geest, een tipje wordt opgelicht van den sluier van het angstig Groot Geheim der buitenzinnelijkheid? Omdat men er zich terugtrekken kan van dàt gedeelte van Maja's weefsel, dat àl te ondoorschijnend dicht en àl te bar verblindend bont geweven is, de maalstroom van het metropolitisch leven in deze huidige maatschappij, waar het menschdom meent te bestaan om met elkander op al maar ingewikkelder en al maar meer inéén-wikkelende manieren handel te drijven teneinde zich verder in den vrijen tijd te vermeien met een of andere kostbare poppenkramerij?

Een museum een Tempel? Kunst en religie dus één van grond? Dit zou slechts opgewonden verbeelding zijn? Geen werkelijkheid nuchter te aanvaarden? Ge vindt als zoovelen een museum een saaie verzamelplaats van mooie dingen, maar die toch drukkend zwijgen? Dan wil ik nuchter zijn, en schoolsch, en herhalen wat ge al weet: In 't woord museum staat ‘muse’ voor een meervoudig woord dat Muzen beduidt en de uitgang ‘um’ duidt aan het begrip om-perken.

Een museum was een om-perkt gebied van 's Werelds Ruimte, waar Godinnen samenkwamen en ook de mensch werd toegelaten.

In overoude tijden, - of die ooit nog zullen terugkeeren, zij het ook onder een ander aspekt misschien als een diep en eerlijk doordacht en doorvoeld on-afgodisch astrologisch polytheïsme? - in overoude tijden wist men de drie groote gevoelselementen in 's menschen leven: religie, kunst en sexualiteit als ééne driezijdige, in de Kosmische Wet van het onnoembare, van den ‘onbekenden God’, gegronde ongescheidenheid.

Tegenwoordig wordt er met die drie gedaan alsof zij niet zijn van éénen stam, alsof zij niet zijn in diepste wezen van één universeele Bron, waarvoor elk woord ontoereikend blijven moet.

En toch, elk voor zichzelf, verwekken zij zelfs in den oppervlakkigste gevoelige stemmingen, waarvoor hij vaak tot zijn verwondering geen betere bewoordingen kan vinden dan die, ontleend aan het gebied der beide anderen.

Tous les arts se tiennent.

Het is natuurlijk weer de klare Gallische geest, die er de concieze term voor vond.

II.

Telkens opnieuw wordt mijn denken in drift gezet door het wonderlijke feit, dat er lieden zijn, die het in een kunstmuseum (een pleonasme terwille van de barbaren, die oorlogstuig in muzen-ruimte onderbrengen) ‘taai’ vinden. En nog wel dezelfde lieden vaak, die een schilderij of een teekening, of een beeld afzonderlijk weten te waardeeren, d.i. te *ondergaan.*

Zij gebruiken het woord ‘taai’.

En dat doen zij, omdat zij verward van denken zijn en hierdoor

de begrippen ‘zwaar-vermoeid-worden’ en ‘taai-vinden’ dooreen-haspelen, zooals de barbaren dit doen met de begrippen religieus en godsdienstig.

Zij zouden zich van die verkeerd vertolkte gewaarwording kunnen genezen door mensch te worden, d.i. denken, denken en nog eens denken. Door dan te bedenken, dat dit zwaar-vermoeid-worden van hun perceptie-vermogen louter is eigen schuld.

Zij concentreeren niet.

Louter gebrek aan weten, dat er zelfbeheersching noodig is bij menschen-genot, gelijk onbeheerschtheid de conditio sine qua non is van barbarengenot.

Want ook weer hier, gelijk overal waar de mensch *met zijn zinnen gewaarwordingsmateriaal verzamelt ter quintessenceerende verwerking door zijn dieper Ik,* brengt gebrek aan beheersching van het Zelf door dat Ik eigen straf met zich mede.

Met zich mede. Niet naderhand. Niet in een of ander problematiek nabestaan van dat ‘persoonlijke Zelf’ met de persoonlijke gemoedsondervindingen, die tot de aardsche werkelijkheden behooren.

Ge moet als gewoon mensch weten wat ge er wilt gaan zien en niet gedogen, dat ondersweegs in het woud van schoons ge door kijkjes rechts en links aan den dool wordt gebracht, gelijk een kind, dat zichzelve nog niet te besturen vermag. Dan wordt ge moe en zegt ge: 't is er zoo saai en stil; ‘taai’ zegt ge dan.

De Goden schenken u Genieting die Verheffing is, maar Zij eischen daarbij wil en concentratie. Mensch willen zij u, en niet onbezield reflexie-instrument, dat domweg automatisch reageert op den chaos van alle indrukken, die op u aandringen van rechts en links, van achter en van voor, van overal en nergens. Mensch-zijn is: weten welke indrukken men wil toelaten en voor welke men zich den magischen wand van afweer wil optrekken.

Daarom is concentratie bij iederen ‘*tempelgang*’ noodig. Want waarlijk er zijn slechts weinige uitverkorenen zoo mild begiftigd met zulk een herculischen zintuigelijken aanleg, dat zij het kunnen bestaan ronddolend in een museum àlles te percepteeren, en nog minder in getal met zulk een scherp en helder-fixeerend herinnervoorstellingsvermogen, dat zij nog

lang na hun tocht, bij even sluiten der oogen, kunnen *herzien* al wat zij zagen, - begenadigden bij wie de innerlijke beelden zoo onverwrongen en onverbleekt blijven van kleur en lijn, dat hun eene onstoffelijke verzameling wordt geschonken, waarin zij telkens ongestoord kunnen schikken en schiften, gelijk een poovere veel geld betalende connaisseur in zijn gekochte altijd fragmentaire collectie.

Er is een eigenaardigheid, die na elken museumgang, bij alle onschoolsche, niet-academische, vrije peinzen over kunst dadelijk in 'tmidden van het veld der aandacht treedt:

In het leven van den waarachtigen kunstenaar zijn oogenblikken, dat zijn eigen werk hem aandoet alsof het van een ‘ander’ is. Indien hij zich dan objectief voor dit werk stelt, waarlijk objectief, zoodat hij het bewerkte object wordt en zijn werk het actieve subject, en hij dan ervoor in zoete contemplatie geraakt en in stijgende verwondering het bewondert, dan is dat werk wat het wezen moet.

Weer in subjectieven staat terug geheel er mede ingenomen blijven? Vinden dat het voldoende geeft, wat hij diep-in wist, dat hij bedoelde te geven? Zoover komt het nooit. Alleen Goden overzien hun werk en zien dat het goed is. En nog niet eens allen.

Maar dit toch blijft de goddelijke trek in de kunst, dat geen werk zuiver is, wanneer de schepper daarbij den invloed onderging van eenig ander ‘publiek’ dan.... zijn dieper Ik, dan hem, voor wien de fijnzinnige denk-kunstenaar Bierens de Haan het diepe woord de Inwendige Toeschouwer vond. Deze toch moet de eenige beoordeelaar zijn naar wien hij luistert. De eenig eenige.

En nog iets:

De kunstenaar zal nimmer bepaald kunnen worden als: ‘hij die kan’. Dan zou die wezens-splitsing, waarbij in contemplatie zijn Dieper Ik, zijn Ego indien ge 't zoo noemen wilt, het werk van des lichaams handen beziet en beoordeelt nooit iets meer brengen dan een simpele toetsing der meer of minder groote habiliteit in techniek. De kunstenaar synoniem met hij die kan? Men zou zich gaarne met dit deuntje in gemakkelijke rust wiegen, om verder vrij te zijn van iedere noodzaak tot arbeiden aan zichzelf, tot uitbreiden van de eigen diepere Levens-

bewustwording. Natuurlijk. Dan zou eenvoudig weg met intellect, vlijt en wat aangeboren talent alle kunst te leeren zijn. Hetgeen dan ook dáár, in 't soms zoo naïeve pasgeboren land Amerika, komiekerwijze danig wordt geprobeerd. Las ik toch van een correpondance-school, die lessen verkoopt in ‘how to become an artist.’

En toch is taalkundig de wortel van 't uitgegroeide woord kunstenaar: kunnen. Maar dit is slechts de helft der waarheid. En misschien juist wel de minst belangrijke. Er moet dieper worden gegraven. Kunst is een plant. De wortel moet zichtbaar worden om het geheel van een plant te begrijpen. Onweerspreekbaar heeft het woord kunstenaar dezelfde stam als kunnen, maar.... en hier komt de wortel aan het licht.... maar kunnen heeft met *kennen* méér gemeen dan vijf der voorstellende letterteekens.

Kennen: weten. Er moet zijn in den scheppenden artiest, die kunstenaar wordt bij de gratie der Goden, een occult ‘kennen’ van wat hij volgens de goe-gemeent slechts conterfeit.

De kunstenaar is: hij die weet.

Hij die weet, ook al zal hij dit zelf nooit voor u onder woorden kunnen brengen, ook al zal hij u overtuigd mededeelen, dat hij niets bizonders weet, ja, al zou hij u met een bruusk gebaar toeslingeren: allemaal maar onzin. Niet alle weten is bewust, en er zijn er vermoedelijk, die onbewust dieper ingewijd waren, dan er lieden officieel in mysterieën werden en worden ingewijd. Ingewijden zonder het zelf beredeneerd te weten, wijl zij hun toestand zoo gewoon vonden, dat ze er niet over dachten om zich heen te zien hoe oningewijd de gewone zielen waren.

En om dit occulte van den waren kunstenaar behoort zijn werk in een Tempel en daarom is een particuliere niet voor ieder toegankelijke verzameling in een gesloten huis heiligschennende roof van het goed der Goden. En daarom moeten kunstkoopers in het diepst van hun ziel somber zijn, vol zwarte modder; want maken zij niet geld door te sjacheren met het vaatwerk des Tempels?

Het ware kunstwerk behoort daar waar de plechtigheid de klare Stem der Stilte doet hooren, die onweerstaanbaar voor het gevoel maar onhoorbaar voor het lichamelijke oor zegt wat het Groot Geheim des Levens is. Nooit te verstaan voor het verstand, nooit mededeelbaar voor het intellect.

Och, 't arme verstand, dat slechts met woorden en al ingewikkelder en ingewikkelder woord-techniek, grenzende aan acrobatiek, moeizaam kan ploeteren en daarom van het wezen der dingen niets kan doen begrijpen aan den profaan, die de philister is.

Woorden zijn immers enkel van het zich middels het zintuigelijke voedende intellectueele. Waar dit gevoelsbewust doordrongen wordt van *'Dat Andere'* daar staat het redeneerend verstand er immers verder bij stil. Maar dan ook, ja vooral dàn pas, zetten ìn: de eerste toonen der geluidenlooze symphonie van het Geluk. Weet iemand te zeggen wat dat is, waar zoovelen over spreken, en dat we voelen te moeten beelden met een hoofdletter, de letter van eerbied? Weet iemand dat? En toch is het Het Geluk, de Vreugde, die de Goden kennen, dat men beleeft in den Tempel. Geluk is de Wijsheid waartoe zij u wel willen opvoeren, indien ge er de zelfbeheersching en de bezonnenheid toe kweekt. En de waarachtige kunstenaar is hun priester en daarmede de uwe.

Het is alles slechts gevoel, een 'aanvoelen', dat zich hier in mij tot uiting dringt. Ik weet er maar een die in de Hollandsche taal intellectueel de verscholen waarheid ons doet voelen en wil daarom volledig aanhalen, wat hij[1)] zegt:

'Want kunst is in vorm gebrachte en aan de wereld geschonken Liefde. Nuttigheid en zedelijkheid hebben daar niet mee te maken, d.w.z. zij *behoeven* niet als voorwaarde gesteld te worden, omdat het eenige wat der wereld in waarheid nut is, slechts deze Universeele Liefde kan zijn, en hare echte zedelijkheid alleen kan berusten op den grondslag van de wet der Liefde. Alleen wie kan liefhebben en liefde geven verstaat iets van de wàre zedelijkheid, - waarom er dan ook gezegd is, dat het 'hoeren en tollenaren' beter vergaan zal dan farizeën en schriftgeleerden.

Daarom is het even redeloos om van den kunstenaar te eischen, dat hij zich bezig zal houden met de eischen des tijds en het levensgeluk der menschheid, als dat men van echtgenooten eischen zou, dat zij elkander liefhebben. Ieder kunstenaar doet dan van zelf.

'Kunst is het scheppen uit eigen kunnen, openbaring uit ware spontaniëteit of spontane uiting van het Ware en daarom de verschijning van "Liefde" of "Emanatie" - al naar mate men het

1) Thierens.

noemen wil in de taal van het gevoel (Christendom) of in de taal van het verstand (Bhagawad Gîtâ).'

Ik zou deze laatste toevoeging gaarne cursief hebben laten drukken maar doe het niet omdat zelfs slechts de letterkarakters veranderen in eene aanhaling is: zich wederrechtelijk persoonlijk mengen in eens anders bedoelen.

Thierens geeft er nog eene waarschuwing bij, die waarlijk broodnoodig is waar zich helaas zoo vaak slechts habiele kunners een plaats in den Tempel zagen toegewezen. Hij zegt: 'Voor velen in de tegenwoordige generatie, die in vroegere levens in een of andere kunst reeds een zekere hoogte bereikten, schijnt thans de voorname les te leeren, dat kunst allereerst en bovenal innerlijk is. Laat dit bedacht worden door hen, die naar vormen zoeken.'

III.

Er wordt zoo gesold met de woorden kunst en kunstenaar. Er wordt door halve en nietsige kunstenaars onderling vaak zoo gewekladig 'dik-gedaan' over kunstenaar-zijn en kunstenaarschap. De waarlijk grooten werken en zwijgen. Maar zij die zich te zeer uiterlijk artiest voelen, zij willen er mede of er van: een positie in de maatschappij. Een positie in de maatschappij, de goede Goden mogen hun genadig zijn! Zij zijn als de deemoedlooze leeraren van eene religie, die zich langzamerhand gaan verbeelden dat de religie hun werk is inplaats van te begrijpen, tot in het diepst van hun ziel te beseffen, dat er eerst is het wezen der religie, en dan nog eens, en dan langzamerhand door hen heen de verwerkelijking dier religie, hier in dezen vorm daar in die, en dan pas dáárna, daarnà: dat zij soms geroepen worden om van haar te mogen getuigen. Het zijn niet hunne mooie redenen, die de religie maken, maar het is de waarachtige religieuze gestemdheid alleen, die hunne woorden bezieling en daardoor schoonheid schenkt.

Zoo is er eerst de kunst, het wezen der kunst - de éénwording, de unio mystica van het zienlijke met het onzienlijke, waardoor alleen het stoffelijke van het geestelijke kan getuigen, en door dit getuigen pas erlangt de getuiger in zijn uiting de schoonheid. Eerst *is* er datgene wat tot uiting wil komen door de menschheid, dan pas in de tweede plaats zijn er: zij, die getuigen. Alles goed en wel,

zegt ge, en tòch vind ik het vaak ‘taai’ in een museum. Weet ge hoe dit komt? Omdat uw ziel verdord is. En dit is zij, zonder dat ge daar acht op sloeg, door uw beroep. Het doet er niet toe welke ‘functie’ gij ‘bekleedt’ in de maatschappij. In schier elke functie heerscht tegenlwoordig maar één geest. De geest van handel. ‘Voor wat voor wat’ is de levensleuze. Men geeft niet iets zonder dat men zeker is er wat voor terug te ontvangen.

Zoudt ge het hierom misschien zoo ‘onvoldoende’ vinden in een museum? Omdat ge u een beetje bekocht voelt. Het schijnt me toe of ge gehinderd wordt, sterk gehinderd door deze vage, nog niet in vorm gekristalliseerde gedachte: ‘jawel ik kan wel al mijn toewijding en aandacht spendeeren, “uitgeven”, aan die of die teekening, omdat dit bij de beschaving heet te hooren, die ik wil hebben ten aanschouwe van anderen, maar wat geeft dat ding me daarvoor terug? Of ik er niet ben of wel ben, dat ding hangt daar maar en is min of meer beroemd als mooi.’

Ge meent, dat als er voor die teekening of schilderij geen toeschouwer staat zij toch ook mooi is? Zoolang ge dit denkt, blijft ge een brave philister en doet ge beter buiten den Tempel te blijven en kunstnijverheidswaar voor uw geld te koopen, muur-versiering, stoelen, waarvan ge denkt, dat uw kennissen die mooi zullen vinden en diergelijke zaken.

Het zal u echter anders vergaan, indien ge begrijpt, dat de ware schoone schilderij niet een ding is om zichzelf, maar..... een middel, in wezen een sympathische leiding, die de kunstenaar legt tusschen u en het diepste in hemzelf: *dat Andere, dat geen naam heeft.*

Die schilderij, dat stuk doek met verf er op, dat u ‘tekort doet’ omdat ge meent, dat het niet uw belangstelling en aandachtsarbeid behoorlijk terugbetaalt, is het middel van een, die in dieper, overgegeven occult ‘kennen’ iets zag en daardoor schoon zag en toen gehoor heeft gegeven aan de innerlijke wet der Wereld, die trilling-mededeeling is; middel van een, die zijne onzienlijke ontastlijke, onbegrijpbare sensatie is gaan pogen te vertolken, opdat gij daaruit wederom het onzienlijke, waaraan hij deel had zoudet gaan beseffen. Een kunstwerk is er niet om zichzelve, evenmin als de Tempel er is om zichzelve. Zoodat, indien ge door uw philister-achtige ombolstering zijt kunnen heenbreken, en ge staat ‘open’

tegenover een waarachtig kunstwerk, ge wel het tegendeel zult ondervinden van u bekocht te gevoelen. Ge zult dankbaar gestemd raken. Geheiligd. En ge zult dan weten wat dat is: zich devoot voelen.

Vergeet echter één ding nooit: ga er nimmer den kunstenaar om eeren. Hij kan het niet helpen. Hij wordt gebruikt. Zijn menschelijke persoonlijkheid met de aangeboren geërfde en verworven habiliteiten is slechts instrument.

Voor wat? Voor wien?.... hoe?

Hierop is maar één antwoord: Ga in tot den Tempel, bid den goeden Goden, dat zij u helpen in het u zelf ontvankelijk maken, dan zult gij 'zien' en daardoor 'weten'. Maar het aan een ander duidelijk maken wàt u eigenlijk roert in b.v. een bij uitstek klare en mystieke Vermeer, dat zult ge alleen kunnen door hem te vragen extatisch: vindt ge 't ook niet prachtig?'

Omdat taal en woorden tot het zintuiglijke behooren, stumperige dingen zijn, afspraak-dingen, die alleen bij de allereenvoudigste zaken als tafels en stoelen voor allen gelijke begrippen verbeelden. Daarom zal het kleinste paneeltje van een waarachtig kunstenaar meer kunnen zeggen omtrent het Wezen des Levens dan een boek vol woorden.

Woorden, woorden, woorden, overal om u heen breidt zich de wildernis van woorden uit, trek u toch terug uit de boeken-woestijn, ga toch liever in tot den Tempel in de Woestijn en leert er de wereld 'zien', en keer met dit verworven vermogen tot de wereld terug en leef en zie -

Wat hebben we met intellect en woorden gewonnen? Vliegmachines en bommen, en de mogelijkheid ergens vlugger te komen dan vroeger. Heeft ons dit een haarbreed dichter gebracht bij vrede en geluk?

Ga in tot de Tempel in de woestijn, die elk behoorlijk ingericht museum is temidden der christenmenschen-belangsherrie en ontdek daardoor ten slotte dien Tempel in u zelf, en wordt wijs. Ge hoeft er niet speciaal voor naar New-York te gaan. Het is het ondoorgrondelijk toeval, dat juist het Metropolitan Museum of Art mij tot deze peroratie heeft gebracht.

En vergeef me indien ik u heb verveeld, - dan sta ik schuldig. Tout est permis sauf le genre ennuyeux.

Dormi Jesu
(Des Knaben Wunderhorn)

Zart
ALEX DE JONG
GESANG
KLAVIER
Dor-mi Je - su, ma - ter ri - det, Je - - su,
pp
Quae tam dul - cem som - num vi - det, Dor - mi Je - su
blan - du - le, Dor - mi Je - - su, Si non dor - mis,

Dor-mi Je - su, ma - ter ri - det,
Je - - su,

Quae tam dul - cem som - num vi - det,
Dor - mi Je - su

blan - du - le,
Dor - mi Je - - su.
Si non dor - mis,

ma - ter plo - rat, Je - - su,
In - ter fi - la can tans o - rat;

Blan-de ve - ni som - nu - le,
Dor - mi Je - - su.

Max Bruch † door Constant van Wessem.

Max Bruch is op **83**-jarigen leeftijd gestorven.

Hij was een muzikaal talent van de tusschensoort. Van diegenen wier roem zich aan één bepaald werk verbindt.

Voor Bruch was dit zijn vioolconcert in G-moll, een repertoirestuk van de podium-virtuozen en - desniettegenstaande zou ik haast hebben gezegd - een werk van veel verdienste, vol muzikaal gevoel voor de cantilene der viool, en knap van opzet. De cellisten zullen zich ook nog zijn bewerking van de Hebreeuwsche melodie ‘Kol Nidrei’ herinneren, dat zich op hun repertoire heeft gehandhaafd.

Dat Bruch, niettegenstaande zijn muzikale begaafdheid van beteekenis, zoo weinig werk van beteekenis heeft geleverd, moet vooral worden geweten aan zijn miskennen van den tijdgeest, die ten slotte toch een evolutie-geest is, en niet zonder *zin* voor het leven zelf vroegere vormen en uitingen *als zoodanig* laat verouderen. Bruch was een romanticus van den ouden stempel, wat weekelijk melodieus en wat slap van omtrek. Eerst vergiste hij zich bij het oriënteeren van zijn begaafdheid door het gaan componeeren van opera's, o.a. het naar Shakespeare's ‘Wintertale’ bewerkte ‘Hermione’ en de opera ‘Loreley’. Later wijdde hij zich geheel aan de concertmuziek. Hij dirigeerde in Breslau en Liverpool concerten, schreef composities voor koren en de drie vioolconcerten, waarvan het tweede, in G-moll, zijn roem verzekerd heeft.

Echter, zal den roem blijven, wanneer door de een of andere gelukkige omwenteling in de muzikale smaak de virtuozen-muziek gaat verdwijnen? Bruch's vioolconcert zal zich wel niet door de eeuwige schoonheden, als Beethoven's vioolconcert, voor zulk een nieuwe toekomst zijn kansen kunnen dekken, vrees ik.

Herfst door Hein Boeken.

I

Na killen zomer kwam met lach en bloozen
De Herfst. Op sneeuwen wolken rozen poozen
De stralen van een vroeg al moede zon,
Die vroeg al weer op zalig dalen zon.
Wee! wie als ik zwoele' avond naadren ziet
Zoet lokkend en verleidend, brengend niet
Een oog-paar, waarin zoekens-moe mag dalen
Zijn oog om uit die diepte een glans te halen,
Die antwoord ware en echo op zijn klacht,
Daar die van hem een zelfde laafnis wacht.

14 Sept.

II

Weer buitlen wij de donkre dagen binnen,
Als winter alle licht verholen houdt,
Nu Herfst haar wanden heft van louter goud,
Die schragen 't donkrend welfsel en de tinnen

Des tempels, waar z'haar nacht-dienst gaat beginnen,
Waarop, daar elk den luchter brandend houdt,
Door duizend duizenden wordt neer-geschouwd,
Die sidderende tuigen van hun minnen.

Ter nacht lokt de Avond met haar gouden schijnen,
Ten winter Herfst met gouden kleuren-pracht.

Elk doet voor ons haar zwart een tempel schijnen,
Waarin een godheid onze aanbidding wacht.

Zóó, tintend 't Voor en 't Na met wondre verven,
Wijdt Tijd geheimnisvol 't ons naadrend sterven.

III

Voor Heloïze.

De winter is met ijzige' aêm gekomen.
Verstijft hij niet ons lieven en ons droomen?
Ik hoor de boomen suizen in den nacht.
Ze hadden nog wat najaars-weeld' verwacht:
Een goud versterven onder blauwe lucht,
Elk blaadjen dalend op een lichte zucht
Naar goud-plaveiden grond en groene mossen
In 't laatst, schoonst oogenblik van gouden, rosse
Of groen-doorzichtige vervluchtiging
Van 't takjen scheidend, dat het teêr aan-hing.
Maar nù... door ruwe vlagen rasch ontdaan
Staat kaal het hout van wouden en graf-laan.

En gij, die hebt uw heil'g klein-ood te dragen,
Uw teeder hart, ach! deeren u de vlagen,
Nu gij niet meer in teederst herfst-getij
Een troost ontwaart en schijn van lief gelei
Bij 't rustloos gaan door 't roezende gedrang,
Waarheen u stuwt des harten heil'ge dwang?

Zondag, **18** Oct.

IV

Hoe komt een mist de Herfst schoon dus verduisteren?
Weegt zoo het wicht haar van den ouderdom?
Reeds werd de stem van al haar zangren stom.
Reeds kwam de sluiper, Tijd, haar feest ontluistren.

Want wat nù glanst in neer-gangs dubb'le luisteren,
't Is maar een rest van waarin, warend om
Met schuifelenden gang, niet te beluisteren,
Tijd zomer-lang haar schoonheid sloopte alom.

Gij, Godheid, die, in jeugd-kracht zelf bestendig,
Door schoonheid heen schijnt, die ge in medelijden
Met ons mee-gaande vormen doet aannemen,

Als gingt ge zelf na zomer-weelde ellendig
In winterkou verlaten van ons scheiden,
Doe naar uw schoon mijn stem weg-stervend zweemen.

22 Oct.

Tot Hélène Swarth
Op 25 october 1920
door Hein Boeken.

Droomster, die de herfst- en lente-prachten
Saam door-één ziet in uw nacht-gezichten,
Gloriën, niet vluchtend voor het lichten
Uwer dagen, scheemrend na uw nachten;

Droomster, blijf uw heilig ambt verrichten:
't Duiden uwer droomen, daar uw smachten
Wordt tot zang, uw zangerige klachten
Ons in lijdens-nacht als starren lichten;

Mei-doorn, zijnd ons allen tuin van wonder,
'Duizend doornen, duizend bloemen dragend',

Mei-woud, waarin vooglen nestlen, zonder
Ruste, 't zij de zon komt 't donker vagend,
't Zij de zomer gaat in herfstschoon onder,
Van hun liefde-lijden juublend, klagend.

Vooglen-zang door Hein Boeken.

Tot den schilder F.P. ter Meulen, die schreef:
'Je vader maakte er zoo'n werk van zijn kinderen te doen luisteren naar het zingen der vogelen.

Te luistren naar de vogelen in 't woud,
Of waar de stad in enger ruimten houdt
De boomen, vooglen, menschen saam omsloten -
Ruimten, door schuttingen nog afgeschoten
In smalle tuinen achter ieder huis,
Maar waar toch boven 't blad-, het wind gesuis
De vooglen vroeg de menschen wakker piepen,
Die zoo gerust met hun kindren sliepen....

Wat kon men beter leeren van zijn vaêr
Dan hoe de vooglen praten met elkaêr
En in wat wondre taal zij zacht uitklagen
Hun harte-wee bij 't lengen van de dagen,
Als, bij 't ontbloeien van der lente pracht,
Zij slapen niet, maar zingen in den nacht.

Want wie naar 't zingen van de vooglen hoort,
Hij zet, al-licht, in later leven voort
Het luistren naar al teedere geluiden
En 't gissen wat de tonen wel beduiden,
Die stijgen uit de diepten van 't gemoed,
En naar die enkle stemmen, die zoo zoet
In woud en wildernis van 't later leven
Ons troost en hoop op andre gaven geven,
Dan die ontwassen aan de weeldige aard',
Stemmen, waardoor zijn nacht wordt opgeklaard
En door wie, bij 't wreed licht van hellen dag,
Hij hoopt op oog, dat bij die stem hij zag.

De gevangene door Hein Boeken.

‘Ik heb een kamer hier, dicht aan de zee,
Die ruischt en gonst bij dagen en bij nachten,
Die doet mij soms naar hare branding smachten
Dat 'k weer met de andere bevolking meê

Door hare diepten, hare stroomen gleê.
Ik ken zoo goed haar wondren en haar machten,
Gevaren àl, die haar bewoonren wachten,
Daar ik voorheen ook visch was van die zee.

Of ben 'k een wrak hier aan dit strand geslagen?
O dat ik dan, op nieuw weer opgetuigd
Met pracht van zeil en eigen roei-vermogen,

Ook tegen stroom en storm en noodweers vlagen
Naar eigen koers, dien storm noch noodweer buigt,
Zal op haar zonn'ge diepten steev'nen mogen.’

Herfst door Hélène Swarth.

I

Ik wil het sterfuur van den Herfst verbeiden,
Zooals ik vroeger slaaploos nederlag,
Om roze-aroom en nachtegaleslag
Mijn handenvouwende aandacht vroom te wijden,
Tot ik het scheemren van den morgen zag,
Roerloos ontroerd van droefzoet lentelijden
En mild mijn oogen weenden om het scheiden
Van Mei, die vlood voor vuur van zomerdag.

Maar hoe ik de oogen sper en wacht en luister,
Geen teeken van verderven heb 'k bespeurd.
Nog praalt de Herfst in roode'en gouden luister,
Of wind al flarden van zijn mantel scheurt.
Doch diep in 't woud loert Winter wreed - en kruist er
De Herfst zijn weg, zijn leven is verbeurd.

II

De boomen staan in koninklijke pracht
Van goud en purper, in het karmozijn
Van droomeschoone' Octoberavondschijn
En wachten vroom het komen van den nacht.

Doch koel, met vlokken, die als bloemen zijn,
Valt de àl te vroege sneeuw geheimvol zacht.
En als het daagt, verwonderd staan bevracht
De gouden boomen blank van hermelijn.

Zwaar weegt de sneeuw op 't gele en roode loof,
Dat was op sterven nog niet voorbereid.
Doch jonge morgen, blauw als blij geloof,
Blaast weg de sneeuw - die ligt nu laag verspreid.
En tragisch traag vangt aan de bladerval
En 't woud geeft mantel, kroon en kleed, geeft àl.

III

Dof paarsig wijnrood tegen 't blanke dak
Rijst rank een vuureik. Grijs de lucht en laag.
Een meesje ritselt in de bruine haag.
Een kraai strijkt neer en zet een zwarte vlak
Op 't wit fluweel van de eerste wintervlaag.
Zilverig tinkelt bellentuig, geklak
Van tong en zweep hitst àan het paardje, een tak,
Nog bladervol, laat valle'een vlokkenlaag.

Nog gistr October - sneeuw viel àl te vroeg.
'k Liep gistr in 't woud, dat fier zijn kroon nog droeg.
Nu strekt de sneeuw haar doodelaken uit.

Gelijk een roover in den nacht zoo stil
Kwam deze winter. Valt zijn list ten buit
Mijn gouden herfst, die niet verwelken wil?

Verzen door R.J. Spitz.

I
Uit slaaploozen nacht.

Uit den angst riep ik den Heere aan - des Heeren antwoord gaf mij ruimte.

Psalm CXVIII: 5.

Nu wil ik heel geduldig zijn,
Mijn Heere en Goede God.
'k Wil staken 't angstig woelen nu
En liggen onbeweeg'lijk zéér -
Mijn armen op de borst gekruist
En d'oogen toegeloken.
'k Wil wachten onverstoorbaar-stil
Tot Gij den goeden Engel zendt,
Die sluimer aan mijn oogen brengt;
Met milde, koest'rend-zachte vleugels
Mijn arme, moede hoofd bedekt
En het omhult met nevelen van slaap
En van vergetelheid.

Nu wil ik zeer geduldig zijn,
Mijn Heere en Goede God, -
En onbewogen wachten blijven
Tot Gij den goeden Engel zendt
Die met zijn zachte, kracht'ge hand
Den zwaren last des dags mij afneemt,
Mijn klachten stilt - en 't jagend denken
Met sterk gebaar tot rusten dwingt;
Die aan mijn Hart dat naar U dorst,
Uw vrede geeft.

Nu wil ik heel geduldig zijn: -
Tot uit de bloementuinen licht van Uw schoon Rijk
De blauw' en gouden vlinders fladd'ren om mijn hoofd:
De droomen, die het méést waarheid zijn,
Het zuiverst voelen onzer ziel
Op 't woelig schouwtooneel van 't menschbestaan. -
Geef mij Uw droomen, Vader,
Want droomloos slapen is het grauwe dood-zijn,
Al eer het graf ons aardsche lijf omsluit!

Nu wil ik zeer geduldig zijn,
Mijn Heere en Goede God, -
En liggen onverstoorbaar-stil
Tot ik de zaal'ge huiv'ring voel
Van Uw gebenedijde aanwezigheid,
Van U, mijn Goede Herder; tot ik voel
Als waren koesterende handen rond mijn hoofd,
'Lijk eens de oude lieve handen van mijn aardschen vader,
die Sabbath-zegen kwamen leggen op mijn hoofd,
toen 'k kind nog was.
- 't Herdenken wekt staâg tranen in mijn oogen. -
En als ik deze weeke huiv'ring onderga,
Dan is 't mij of 'k mij vlijen mag
In onuitzegb're rust aan Uw oneindig wezen,
Mijn Vader, of ik opgenomen word
In Uw on-eindig, eindloos Zijn,
Waarvan mijn armlijk zijn toch deel is.

Dàn zwichten al verlangens en al klachten
En de bevrijding doet mijn ziel verglijden
In d'Absolute Rust.

Dan brengt Uw hand mijn afgestreden ziel
Den goeden slaap.

II
Du bist die ruh'.

Beethoven's Romance F-dur, opus 50.

Tusschen het woelen van de menschen en hun praten,
Hun druk gedoe, hun onrust en gejaag,
Hun poov're zorg en arm'lijk-klein geklaag,
Hun leege ziel en lachende gelaten,

Hun voozen spot, boos, schamper en verwaten
Om wat te schóón is voor hun denken traag.
- Maar in hun hart toch een verlangen vaag
Naar meer dan 't brood dat dagelijks zij aten -:

Komt daar een stralend lied mij in de ziel gerezen
Dat golft en stijgt omhóóg in klaren jubel blank; -
Tot het verstilt in zoetste teederheid.

Als glorie van dien zang is me Uw genegenheid
en in het menschgewoel de vrede van Uw wezen. -
Gij zijt de rust: Aanvaard mijn diepsten dank!

III
Morgen.

Aan de nagedachtenis van Ds. S.K. Bakker.

Mijn God, wat is Uw wond're wereld schoon,
Hoe strekken vredig zich de deinende landouwen;
Het is àl stille kleur, wáárheen mijn oogen schouwen:
Dit schoone huis hebt Gij gesteld den mensch een woon.

En Uwen Naam is hùn bedrijf een hoon:
't Is bitse nijd inplaats van goed vertrouwen.
En van 't den zwakke en arme scherp benauwen
Is 's werelds goud en glorie 't zonde-loon.

De vochte nevels van den uchtend spreiden vrede;
Het glooiend land is van dien heil'gen vrede vol -
En blank en klaar rijst uit mijn ziel een bede:

O koom' de tijd dat milde'en rust'ge rede
Te niet zal doen der menschen woeden dol. -
Kom spoedig, schoone tijd van zachter zede!

IV
Juni-avond.

Ik verwacht den Heere, mijn ziel verwacht....
Psalm CXXX: 5.

De heete dag kwijnt weg in droom-stille avonduren
En 't zoet aroma der seringen en jasmijnen
Waart door de lucht; 't zal niet verdwijnen,
Als straks de nacht komt: hoog-sereene en pure.

In roze en violet vervloeit de lucht, d'azure,
Ros avondlicht kleurt brons de huizenlijnen....
En roerloos staan de berken en de pijnen. -
Alom is rust - mìjn hart moet pijn verduren.

Het is 'n vreemde smart: verlangen, smachten;
Is 't naar voorbije jeugd? Naar heil vermoed - verloren?
Of van een teer geluk het vaag verwachten?

Deze onrust, denk ik, die mijn rust komt storen,
't Immense heimwee is van alle mensch-gedachten:
Om God met lijf en leven toe te hooren.

V
Cantus mysticus.

Maart-avond.

De ruige hei; de somb're wolken jagen; -
Nu flonk'ren aan het donk're zwerk de sterren niet.
Door 't kreupelhout het klagend windelied:
't Doet mensch-geluiden snel en ver vervagen.

Mij is 't of *ik* bij menschen 't aardsche wezen liet
En of de wilde wind *Uw* ziel hierheen kwam dragen;
Of Uwer oogen glans hier plots begint te dagen
Voor mijn aandacht'gen blik, die strak in 't duister ziet.

Ons beider fijnste essentie heeft zich losgemaakt
Uit ons loom wereldlijf en is hierheen geraakt;
Zij heeft den weg gezocht door 't nachtland woest en wijd.

Nu hebben onze zielen innerlijkst elkaêr gevonden
In 't visioenaire land, waar zorgen zijn noch zonden
En waar dë Al-Ziel woont in lout're eenzaamheid.

Aan Prosper van Langendonck door P.C. Boutens.

Wat onverhoedsche sikkel heeft uw nest gedeerd
En doodelijk bezeerd
U in de veiligheid van 't neigend koren,
O Leeuwerik, o klaar Gerucht
Dat zong zijn blinde vlucht,
Gelijk een ster verschiet bij lichten dag, te hooren?

We hebben allen wel ons nest gebouwd
Op vlakke zoode, in 't groene hout,
Verzekerd dat Gods bliksem ons niet deren -
Maar wat kan 't vroom vertrouwen hoên
Voor wie niet weten wat zij doen,
Wier wreede onnoozelheid moordt wat zich niet wil weren?

Ik weet dat ik u nog beluistren zal
Binnen dit dal,
Door 't springtij van den zomervloed bedolven....
Onsterflijk is des harten schal.
In elk geval:
Tot komend jaar wanneer de halmen golven!

11 Oct. **1920**.

Verzen door Joannes Reddingius.

Bij idylle's vijver.

I

Als de kelken knikken
in den avondwind,
en het regen-tikken
in het bosch begint,
schouwt de geest het mooie wonder als een luistrend kind.

Langs 't ondiepe water
bloeien bloemen, fijn, licht-blauw,
even een geklater,
't stroompje liep wat gauw,
'k zag die bloemen eens te morgen nat van heldren dauw.

Langs des vijvers boorden
ruischen dennen, zij aan zij,
en hun wondre woorden,
klagend-zacht en blij,
wekken woorden in ons wezen, dat wil worden vrij.

Muze, doe mij zingen,
nu het hemelgoud verglom,
en wouds wonderdingen
fluistren in het heiligdom.
Zingt niet elk op eigen wijze droom-zoet wellekom?

Vele, vele greppels
kruisen door het bosch,
't eiland met zijn peppels
staat in zomerdos,
iedre boom in 't briesje wuivend laat zijn zangen los.

Regen, zachte regen,
en een late vogel fluit,
suisling allerwegen,
't bosch is vol geluid,
en de vreugd, die 't hart kwam stillen, heeft nog lang niet uit.

Wat een oud-bekende
klanken door den schemer gaan,
'k hoef mij niet te wenden
om 't lied te verstaan,
door de dennen rilt en trilt het, door de peppelblaên.

Fijne droppen stuiven
tot het rimplend vijvervlak
en de toppen wuiven
boven 't dichte bladerdak
en het bosch blijft zuiver zingen, spreken of een sprak.

O wat wonder-weelde
om weer zingend vrij te zijn, -
stemming, die verveelde,
weg die drooge, heete pijn,
regen kwam woudtuin verkwikken met zijn stroomen, rein.

't Hart, dat was gezonken,
waar geen water was,
heeft den dronk gedronken,
trilde zacht, genas,
is toen stralend opgeblonken, zong toen zelf weer ras.

Werd het hart doorvloten
plotsling weer door vuur, goudhel,
nu in vreugdvergrooten
wind stormde aan in spel?
vierde 't bloed weer zijn verrukking, bij gedachte's wel?

Dat het weerlicht alle
streken helder maak',
dat de regen valle,
dat de bliksem blaak',
dat het nederstortend water wachtende aarde raak'!

O laat donder komen,
en de bliksem, die fel schiet,
druischen doen zwaar-diep de boomen,
'k min dat stormend lied,
als een kind, dat, wakker laat nog, angstig-mooi geniet.

Nu de donderkoppen
breken-uit, woest-wild,
zware droppels kloppen
en de windzang gilt,
leef ik lichter, ruimer, vrijer, als werd pijn gestild.

Donder en weerlichten,
en lang-klinkend windgegier,
rosse bliksemschichten,
wat al vonk en vier,
hoor die regen in de takken, 't bosch is vol gezwier.

Luistren, wil ik, luistren,
naar den regen, uren lang,
tot al zachter werd het fluistren,
tot verwoei de zang,
dan zal zelf ik stiller wezen, die naar rust verlang.

Weten zal 'k dat in de heemlen
storm is uitgewoed,
dat de sterrenlichten weemlen
en de manegloed
vredig schijnt en dit te weten doet het hart zoo goed.

O nu rusten, rusten,
zinken in vergetelheid,
ijdel alle lusten,
koel het oog, dat heeft geschreid,
stijg nu zingend tot de sferen waar gij veilig zijt.

II.

O ruischen doen de boomen,
die zingen in den lichten wind,
en mag ik zingend komen,
ben ik uw stil-geroepen kind,
zal ik waarlijk weten mogen dat mij een bemint?

O laat mij breken, breken,
om weer, diep-in, mijzelf te zijn,
en zuiver weer te spreken,
wetend die wondren, fijn,
laat mij diep en schoon beminnen wie mij kwam, hoog-rein.

Tot de kristallijnen waatren
voert zij juichend mij,
en het helder-vroolijk klaatren
maakt mij vrij, maakt mij vrij.
Dat het wonder eeuwig dure tusschen haar en mij.

Zij is voor mij verschenen,
toen ik doolde in 's levens woud,
ik had verleerd te weenen
in die doods-kille grauwt!
Zij voerde mij naar 't licht terug, naar zon en hemel-blauwt'.

Laat mij mèt haar wezen,
in uw lichte sterrensfeer,
en de teeknen lezen
tot wij wijken weer,
hoorend nòg der Zaalgen zangen, keer en tegenkeer.

O het schoon ontwaken
in den morgenstond,
als goudstralen naken
van het licht, hoog-blond,
moge 't lied weer weeldrig wellen uit jong-blijden mond.

Is ontwaken sterven,
toch is het ontwaken schoon,
zij, die wetend zwerven,
vinden zwervens loon,
weten van Lichts liefde-beven zich de vrije zoon.

Straks als knoppen zwellen,
als de nacht is heengegaan,
ben ik uw gezelle,
stammen, naalden, blaên,
zie 'k de fijne, blauwe kelken langs den vijver staan.

Vele, vele greppels
kruisen door het bosch,
't eiland met zijn peppels
staat in zomerdos,
en ‘Idylle’, in 't briesje wuivend, liet haar liedren los.

Bedolven.

Aan de nagedachtenis van
Jacob Winkler Prins. ***1849-1904.***

Gij waart mijn broeder, die ver zwerven ging,
gij zocht de stranden van de wereld-zeeën,
gij wildet schouwen en uw zielsgebeeën,
zij gaven krachten aan den zwerveling.

Gij zaagt een wereld in een nevelkring
bij 't schuimen van de golven, die wild gleeën,
en helder zaagt gij 't wonder-diep beneeën,
en luisterdet naar 't gierend windgezing.

Door heel uw leven lokte u staêg dit beeld,
het wonder-diep der eindelooze zee,
met bergravijnen, spitsen en koralen,

Nooit door een lach van levend licht omspeeld.
Gij vondt een rustplaats aan die koele reê
waarvan uw lied geheimvol mocht verhalen.

De muggen.

De muggen dansen in de lucht,
er is aanhoudend een gerucht
van gonzen, een geluid, dat snijdt
door de avond-eenzaamheid.

De schemer-dansers van de sloot,
zij dansen, dansen tot hun dood,
en de avond-dampen zweven traag,
verijlend in de meidoornhaag.

Nu raakt de wind het wuivend riet,
dat zachtjes deint, en 't muggenlied
blijft duren, duren, al maar voort,
en rooft mij rust en beeldend woord.

't Hervonden pad.

Ik rook in 't bosch den dennengeur,
mijn oogen mochten licht aanschouwen,
voorbij was martlend-fel getreur,
ik durfde opnieuw, opnieuw vertrouwen.

Een hemel wist ik in mij binnen,
en heel mijn leven werd weer schoon,
ik wist mij mensch en godenzoon,
die 't allerschoonste mag beminnen.

Al zachter, zachter ging mijn voet,
al lichter, blijder werd mijn wezen,
toen durfde ik weer een mensch te wezen,
toen kende ik plicht en mannenmoed.

'k Was één met alles wat 'k ontwaarde,
bosch, dal, wind, stem, en hemel-rood,
zóó gaan wij zingend door den dood,
gespelen wij, o moeder Aarde!

Wapenspel.

Wat waagt en wiegt en wikkelt weer,
en glinstert als fijn-zilvren speer,
in 't wuivend gras bij bloemen, blauw,
en is nog nat van heldren dauw?

Is het een speer, is het een zwaard,
joeg licht-held duister weg van de aard,
en glanst er telkens, weg en weer,
het blanke zwaard, de blanke speer?

Glanskristal.

'k Droomde, ik leefde in glanskristal,
klare drop van waterval,
en mijn wezen was licht-waar,
ijl als zon en water-klaar.

In verheerlijkt licht-bestaan
zag ik toen het leven aan,
en ik riep tot ieder, kom
in dit stralend heiligdom.

En toen stortte ik fonklend weer
in het bruisend water neer,
en mijn stem zong klinkend mee
met den stroom, die verder glee.

Christian Morgenstern.

Ik heb voor u alleen dit woord,
dit woord zoo diep en schoon,
mijn broeder!

Ik heb voor u alleen dit woord,
zoo welvertrouwd van toon,
mijn broeder!

Ik heb voor u alleen dit woord,
gij broeder van de Goôn,
mijn broeder!

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(Herman Robbers. Een mannenleven. St. Elmsvuur. Amsterdam. Uitgeversmaatschappij 'Elsevier', 1919.)

Herman Robbers is een onzer allervoortreffelijkste levende auteurs. Dit feit was ik mij reeds sinds lange jaren bewust natuurlijk, en het beschaafde publiek, voor zoover het om wezenlijke literatuur geeft, denkt er niet anders over als ik. Maar toch, juist door dat gewone, want van zelf-sprekende en dus algemeen-beäamde dezer letterkundige bevinding, stond haar waarheid mij niet altijd meer zeer klaar naar voren komend en tot schrijven dwingend voor den geest.

Immers op den langen duur raakt men aan alles, maar vooral aan het steeds aanwezige bestaan van het allerbeste gewend. En zooals men dus na veertien dagen zacht-warm zomerweêr - gesteld dat hier te lande zoo iets mogelijk ware - er niet zoo levendig meer aan denken kan, dat zonneschijn prettig is om te voelen en te zien, zoo verliest ook langzamerhand de gewaarwording iets van haar nieuwheid, dat er een tijdgenoot van ons bestaat, die waarlijk innerlijk-levensvol dus suggestief-styleerend het dagelijksche leven en lijden der beschaafde middelklasse weet te beelden, en die dus - zeg maar over een honderd jaren - ongetwijfeld nog evenzeer genoten zal kunnen worden, als men dat thans de werken van Betje Wolff-Bekker weet te doen.

Deze roman speelt in de eerste Nieuwe-Gids-jaren, en nu is het natuurlijk interessant voor mij, om te merken, hoe de geaardheid en het Zijn der toenmalig-Amsterdamsche letterkundigen door een destijds nog zéér jong niet-Amsterdamsch literator, uit de verte werd opgevat en in verbeelding gezien.

Precies tot in de onderdeelen juist kon Robbers' voorstelling natuurlijk niet worden: zelfs al had hij toen in dezelfde stad gewoond en ware hij reeds oud genoeg geweest, om mee te doen, dan zou het beeld dat hij geeft, toch voor kleinere of grootere correctie's vatbaar zijn gebleven. Want ieder beschrijver eener werkelijkheid, die men met zijn verbeelding voor zich moet halen, ziet die werklijkheid natuurlijk op een andere manier. En dan kan men er wel zeker van zijn, dat wie zoo'n werklijkheid, zooals ik dat doen kon, in levenden lijve bijwoonde, want haar-zelf meemaakte en voor een goed deel tot stand bracht, haar het beste zal zien.

Maar dat doet er, bij slot van rekening, toch minder toe, want de hoofdzaak blijft, dat hier een voorstelling wordt gegeven, die goed-van-wil is, en die dus *niet,* zooals sommige anderen dat wel eens dwazelijk waagden, alles gaat uitbeelden op een geheel en al fantastische, met den geest en de feiten van het wezenlijk-gebeurde strijdige manier.

Ter aanvulling van want als psychischen achtergrond tot Robbers' schets moge dus nog het volgende dienen.

De strijd van De Nieuwe Gids, die nu ten slotte, gelukkig, gewonnen werd, is er een geweest van het uiterlijk-rustige, maar innerlijk-psychisch-bewogene, en zijn troost in de diepte zoekende tegen eentonig-koele, en effen-zich-houdende want innerlijk niet veel psychisch' bergende vormkorrektheid, tegen het banaal-abstrakte verzekeren, van het diep-indringende begrijpen tegen het los-weg geuite gewoonte-gepraat.

De Nieuwe-Gidsers in hun jeugd waren volstrekt geen ‘opgewonden standjes’, geen schetteraars in den wilde, die maar alles wat vóór hen was, neersabelen wilden, om op de puinhoopen van het afgebrokene zelf omhoog te kunnen klauteren, zooals de toenmalige pers het in haar on-inzichtigheid wel eens voor wilde stellen, maar integendeel voor zichzelf bescheiden, harde en stille werkers, die met diepgemeenden eerbied opzagen tegen alle wezenlijke geestelijke grootheid, en die het dus met hun geweten niet overeen konden brengen om nadenkensloos mee te juichen met de lofsprekers van den tijd over eenige nu tot hun ware verdiensten teruggebrachte, maar destijds als een soort van halve goden van dag tot dag bewierookte vaderlandsche auteurs.

De ware Nieuwe Gidsers gaven, zooals zij dat blijven doen, om het echt-in-diepe, het oer-innerlijk-psychische, dat leeft achteraf in de geesten der wezenlijke menschen, zooals het dat ook doet in het verst-verborgene Wezen der heele Wereld, en dat den kunstenaar, als hij werkt, gestadig heeft te besturen, zooals het eveneens den kritikus heeft te leiden in alles wat deze zegt.

Zonder innerlijkheid geen kunst, zonder voelen van die innerlijkheid geen kritiek, is altijd het richtsnoer van mijn werken en mijn oordeelen geweest. Maar tevens heb ik ook steeds in het oog gehouden, dat die innerlijkheid, dat, om zoo te spreken, onbewust-levende psychische onmiskenbaar, want door geen woordvormen vertroebeld of verduisterd, naar voren moet komen uit de precies er bij-aansluitende, en er geheel van doordrongene, dus het als het ware een levend lichaam schenkende woorden, zoodat deze tegelijkertijd de innerlijkheid en de uiterlijkheid worden der volmaakte Kunst.

Ik meen dat het goed is, hier dit ware en oorspronkelijke en door mij altijd in eere gehoudene uitgangspunt der Nieuwe Gids-productie en Nieuwe Gids-ideeën in herinnering te brengen, om de diepte achter het door Robbers met een paar trekken aangegevene literaire leven van even na '**80** te doen voelen, en de buitenwereld zoodoende een beetje van den waan te bevrijden, die door de dwaasheid van sommige polemici van de laatste tientallen jaren nu en dan fantasmagorisch op den nevel der publieke opinie werd geschilderd, als gaven zij een getrouwe, want waarheidslievende voorstelling van het karakter en de ideeën der Nieuwe Gidskritiek.

Goed schrijven moet een kunstenaar - dìt is zeker - of hij houdt op, een kunstenaar, een auteur in den hóógsten zin des woords te zijn. Maar dat goede schrijven, die onderlinge harmonie van volzinnen en woorden is toch maar weinig belangrijk, ja beteekent niets, als het een uiterlijk fraaidoen blijft en er niet diep in den auteur, en achter zijn heele binnenste Wezen de gestadige drang zit der stille psychische emotie, die buiten zijn gewone Zijn om, en voor hem zelf, in haar eersten oorsprong onbewust, werkt met een wil, die een andere is als de zijne, als de door hem zelf, om allerlei bijredenen soms, in 't leven geroepene, en waarmede hij zijn dagelijkschen arbeid verricht. Die wil, de wil van den kunstenaar, de zuiver-naïeve en als-kinderlijk-spontane, en die

dezelfde is als die den slechts zeldzaam-voorkomenden wezenlijken kritikus bezielt, die wil, zou men kunnen zeggen, is niet van deze aarde, en is zij dus niet met het andere meegekomen uit die diepere sfeer, waar al het psychische uit stamt, dan moet de mensch het er zonder doen, daar hij niet kunstmatig opgewekt en aangekweekt worden kan. Want probeert een mensch dit toch - om de een of andere reden ziet men het wel eens gebeuren, en weet de eerzucht of de ijdelheid dus den schijn aan te nemen van de wezenlijke 't zij produceerende of kritische begaafdheid, dan blijft het resultaat bedroevend, en al weet het dan soms voor een poosje de aandacht te trekken van een grooter of kleiner deel der massa, toch, reeds in het volgende geslacht denkt niemand er meer aan. En dit is ook heel natuurlijk, want er zat niets innerlijks-levends, niets uit de psychische kern des Al-zijns geborens in.

Herman Robbers nu vereenigt in zich, ook blijkens dezen roman weer, die twee onmisbare kwaliteiten van den geboren schrijver, van den echten kunstenaar bij de gratie des Heelals. Den geestelijken aandrang heeft hij, die rijzende zich stuwt uit de diepste psychische gronden van zijn innerlijkst Wezen, uit de voor zijn dagelijksch Zijn vrijwel onbewust-blijvende, en alleen in de stonde des scheppens zich voor hem openvouwende, ongeweten-levende en willende en zich bewegende binnenwereld van zijn Ik. Die toch ook weer geen Ik is in den engeren zin des woords, zooals het dagelijksch spraakgebruik het opvat, maar een Entiteit in de hoogere, de eenig ware beteekenis, want een verpersoonlijking, een verindividualiseering, voor den tijd des Levens, uit de levende Kern des Als, waarmede zij verband blijft houden in haar allerdiepst Zijn.

De Antieken voelden dit reeds, gelijk zij zooveel gevoeld hebben, wat wij nu, de meer bewusten, als waarheid moeten erkennen, en zoo kon één hunner reeds zeggen, dat er een God in ons leeft, en dat,[1)] als deze zich in beweging zet, wij ontgloeien gaan.

Ja, een letterkundig werk, wil het waarlijk suggestief, dus verdienstevol zijn, moet van zijn eigen binnenste uit tot den lezer spreken, en ook weer bij Herman Robbers' werk blijkt volkomen de waarheid van die oude les. Hij blijft overal zoo objectief mogelijk, zuiver-episch en dus rustig-klaar, maar toch hoort men

1) Ovidius in de Fasti.

uit zijn volzinnen de stem van den auteur klinken, niet zijn daaglijksche echter, maar de stem van zijn eigenlijkst Wezen, die diep-in hem zelf en voor zichzelf zijn verhaal zegt, maar tegelijkertijd klaar-verstaanbaar en zeer suggestief tot den lezer zich wendt.

Er spreekt een menschestem uit Robbers' werk, zooals die dat doet uit het werk van alle groote auteurs.

Eenigermate is het u, als gij hem leest, als waart gij voor hemzelf onzichtbaar, met hem in zijn kamer, en gij hoordet hem dan spreken diep-in zich terwijl hij bezig is en schrijft.

Ja, nogmaals, dat is, voor den kunstgevoelige, eigenlijk het eenige onfeilbare kenmerk, waaraan men alle kunst herkennen kan, n.l., dat het diep-innerlijkste menschengeluid des kunstenaars, zooals deze zichzelf gehoord heeft in zijn heiligste oogenblikken, als hij, volzin voor volzin, zijn werk in zich voelt opstijgen, dat die heldere psychische stem, die eigenlijk niet is van deze aanschouwelijke wereld, zeg ik, ook te hooren valt voor den lezer, zoo aangenaam sonoor, en klaar-van-toon, als kwam zij rollend en harmonisch-weerklinkende uit den langen corridor, die den menschelijken geest des schrijvers met het eeuwig-psyschische, het onvergankelijke verbindt.

En dit is geen ‘mystische’ leer, zooals een vluchtig aanhoorder en snel beslisser allicht zou kunnen denken, maar een eenvoudige konstateering van zuiver-psychische feiten, zooals ieder goed schrijver zal moeten erkennen, die tot zelfbezinning komen wil.

Diepte van onbewusten psychischen ondergrond is het eerste vereischte voor alle echte letterkunde: een diepte die gevoeld moet worden door den lezer, zooals zij geleefd heeft in den schrijver, toen hij schiep. Maar zal de lezer haar kunnen voelen, dan moet de schrijver haar natuurlijk volmaaktlijk, d.i. zoo suggestief mogelijk belichaamd hebben in zijn taal. En let wèl, die diepte wordt ook volstrekt niet vertegenwoordigd, niet voelbaar gemaakt door abstrakte beweringen of wijze algemeenheden, die de auteur gelieft neer te pennen, want deze kon hij ook, geholpen door herinneringen uit zijn lektuur, uit de oppervlakte van zijn nuchtre verstand halen, zooals vroegere literatoren dat maar al te vaak hebben gedaan. Neen, de wezenlijke literaire diepte is een spontaan- en onbewust-geborene, die stamt uit de als-barende diepte des Zijns van een

schrijver, der individueele Psyche, welke in haar achtergronden verband houdt met de eindelooze Diepte des algemeenen Zijns.

Ook een romanschrijver kan dus diep heeten al geeft hij beelden uit het werkelijke leven, zoodat de lezer voelt, dat die beelden geen vluchtige koele nateekening zijn van het vluchtige en koel-aanschouwde, maar dat zij stijgen als geheelen uit de scheppende diepte van den schrijver, waarin, door onbewuste waarneming, die werklijkheid eens zich weerspiegelend is neergevallen, totdat de zielskracht van den schrijver, de onbewust in hem levende en werkende haar weer opstuwt naar buiten, geheel doordrongen van en bezield dus tot nieuw en nu psychisch leven gekomen door zijn met hem meegeborene genialiteit, die intuïtief geen enkel woord neerschrijft, behalve datgene telkens wat gezegd behoort te worden, m.a.w. ‘wat het doet’.

De slotsom luidt dus: diepe psychische innerlijkheid, 't zij de kunstenaar zijn eigen binnenleven, maar evenzeer wanneer hij de buitenwereld als stof nam, en, ten tweede, volmaakte uitzegging van deze door de woorden, die zich haarfijn getrouw en gewetens-vol-zuiver tot die stof-zelf bepalen, zonder zich ooit te bezondigen, met rhetorische fraai-doenerijen aan de innerlijke en uiterlijke waarheid van die stof - dàt, en dàt alleen, is altijd en overal het grondbeginsel geweest en gebleven der wezenlijke Nieuwe-Gids-kunst en Nieuwe-Gids-kritiek.

En een volstrekt bewijs ervoor, dat dit grondbeginsel niet alleen het volkomen-juiste, maar ook het algemeen-geldige en eenig-recht-hebbende is, wordt wel hierdoor geleverd, dat ook Herman Robbers zelf, al kan hij niet in den eigenlijken zin des woords een Nieuwe-Gidser genoemd worden, er zich gestreng aan houdt, en dus een kunstenaar is geworden, die niet alleen zijn onderwerp tot in de fijnste puntjes diep-in vermag te voelen, maar die daarna ook de sensatie's en voelingen, die hij bij die geestelijke doordringing opdeed, weet te zeggen in de zuiverste, want van alle rhetoriek vrije, dus suggestiefste taal.

Want dàt alleen, die onscheidbare vereeniging van diep-in-rustig voelen en even-rustige, want als-klassieke, maar sterk suggestieve, want van dat innerlijk-voelen doordrenkte zegging is het, wat aan een auteur de onsterflijkheid schenkt. Het onderwerp op zichzelf doet daar weinig toe af. Hetzelfde onderwerp kan,

door verschillende schrijvers op verschillende wijzen behandeld, een heel ander effekt maken, kan zoowel de stof zijn van onsterfelijke meesterwerken als van vergankelijke literatuur. Tegenwoordig wordt dit wel eens anders gezien en gezegd, maar dan vergist men zich schromelijk en redeneert tegen de historische ondervinding in.

Ware de groote Engelsche dichter John Milton b.v. niet zoo'n allen overtreffend, zoo'n letterlijk eersterangs woordkunstenaar geweest, en had hij dus den inhoud van zijn Paradise Lost in minder-muzikale, en minder-levensvol geplasticeerde rhythmen moeten schrijven, ik ben er zeker van, dat, ondanks de hooge belangrijkheid van zijn onderwerp, voor millioenen bij millioenen nog der levende menschheid, zijn thans nog op verschillende plaatsen diep-ontroerend en bewondrenswaardig hoofdgedicht al lang reeds op den achtergrond der halve vergetelheid zou zijn gekomen, zoo goed als dit óók met tal van soortgelijke, even ernstige dichtwerken over even-geliefde stoffen is gebeurd. Denk b.v. maar eens aan La Semaine sainte van Du Bartas, dat ik in de Histoire de la littérature Française van den godsdienstigen D. Nisard zelfs niet vermeld heb gezien. Terwijl Milton's psychische stem nog door zijn woorden heen, die de in-toon-zetting zijner ziel zijn, tot onze zielen blijft klinken als een verrukkende vreugde, ook zelfs voor hen die zijn bedoeling een waan en den inhoud van zijn gedicht een produkt zouden vinden van louter-menschlijke fantasie, in plaats van een benaderend relaas van wezenlijk-gebeurde feiten waar men onwrikbaar aan te gelooven heeft.

Immers de stof van een waarachtig letterkundig kunstwerk ligt, bij de beoordeeling er van, in het geheel geen, of wel een zeer subjektief want met ieder nieuw lezer veranderen kunnend gewicht in de schaal. Want objektief kan de waarde van zoo'n kunstwerk alleen gemeten worden aan de psychische kracht en de uitdrukkingsgave van den kunstenaar-zelf in de oogenblikken, dat hij het stil-weg concipiëerde en schreef.

Wezenlijke en waarachtige kritiek is dus slechts mogelijk, als men weet te treden uit zijn eigen sfeer, en als onpersoonlijk, maar daardoor des te intensiever levend gaat zweven boven alle sferen tegelijk. Want heeft men zich vastgemetseld in zijn eigen hokje, dan kan men alleen waardeeren wat heel dicht bij ons staat.

Maar tegelijkertijd door zoo hoog en onpersoonlijk te zijn en alle menschelijke kleinheid en engheid van zich verre te houden, zal men persoonlijk worden in den besten zin des woords, omdat de kritikus dan werkt met zijn allerdiepste Wezen, dat niet denkend aan zichzelf, en zich als kleinheidsvrije Essentie alleen maar objectief in het Onderwerp verdiepend, de allereigenlijkste, want volkomen-onpersoonlijk-voelende Persoonlijkheid in ons is.

Alleen wie zóó vermag te oordeelen, geheel sine ira et studio, dus volstrekt ònlyrisch zal een kritikus kunnen wezen, aan wien het publiek iets heeft, want aan wiens oordeel het zijn eigen meening toetsen kan.

Op die wijze gezien nu, legt Robbers' levenstafereel zich voor ons uit, van het begin tot het einde, als een deel van het werkelijklevende leven-zelf, maar dan omhoog gezet en bezield door den geest van een schrijver, die het leven, zooals het wezenlijk is, aanschouwt en voelend doordringt en dus inderdaad begrijpt.

II

Ten slotte nog een kleinigheid.

De heer Ernst Groenevelt tracht in ‘De Gulden Winckel’ een tegenspraak te vinden tusschen een mijner volzinnen van **20** jaren geleden en iets wat ik in September l.l., dus zeer onlangs, hier heb gezegd.

Mijn weerlegging kan kort zijn en overtuigend voor ieder die alles ernstig-objektief en rustig weet te zien.

Heel kalm-sprekend immers kan ik mij, gelukkig, een mensch-uit-één-stuk noemen, die zich natuurlijk met de jaren wèl voortdurend verruimde en ontwikkelde, maar die toch, als kritikus, nog nooit iets heeft behoeven te verloochenen wat hij vroeger had gezegd.

Immers het is geheel iets anders om, zooals de echte Tachtigers doen en altijd deden, innerlijk voelend meê te leven met de algemeene gebeuringen der wereld, en dus haar stroomingen geestelijk door te maken (in een ‘ivoren toren’ zou dit niet kunnen gebeuren echter, en wij hebben dien dan ook nooit of te nimmer bewoond) en datgene wat sommige, door een valschen schijn van 't oogen-

blik verblinde schrijvers doen, (op wie ik in mijn stukje over v.d. Vygh wou doelen) n.l. zich als een doordravende propagandist langzaam-aan te laten verdorren en als versteenen, door een uit Duitschland overwaaiende dogmatisch-sociale leering, die men, door al zijn poriën, in zich opnemen gaat. Want wie dit laatste doet, loopt wel eens gevaar, in plaats van kunstenaar te worden een stijfhoofdig voor alles wat niet in die leer past, ijzig-kil zeloot, zonder zelf uit zichzelf levend dieper psychisch fond.

Alleen toch wie de dingen zelf diep-in voelt met zijn eigen psychisch Wezen, dus volkomen-objektief, omdat die diepte des menschen een uitvloeiing is van het Algemeen-psychische, kan een waarachtig kritikus en kunstenaar zijn.

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

Het gerucht is dan toch bewaarheid!

We krijgen een nieuwen Gouverneur-Generaal, en wel in den persoon van iemand, die al jarenlang een voorname rol in de Nederlandsche politiek heeft gespeeld.

De voorzitter van onze Tweede-Kamer, de heer Fock, zal binnenkort den Buitenzorgschen zetel gaan bekleeden.

Deze nieuwe funktionaris is vroeger al jarenlang in onze Oost-Indische koloniën geweest en heeft daar zijn fortuin gemaakt; en wel in hoofdzaak door middel van Chineesche zaken.

Maar of dit nu wel een goede vooroefening voor het Gouverneur-Generaalschap is, willen we hier in 't midden laten; een tweede aangelegenheid, waarmee men rekening heeft te houden, betreft een andere zaak.

En dit slaat op het volgende.

Is men in onze koloniën den naam vergeten, dien men zich daar verwerft indien men daar zijn fortuin gemaakt heeft met de behandeling van zoogenaamde Chineezen-zaken?

Wij zullen 't moeten afwachten en zullen zien wat de Indische pers ons daaromtrent te lezen zal geven.

Maar een andere aangelegenheid, die hierbij toch ook niet geheel buiten rekening mag gelaten worden, is, wie 's heeren Focks opvolger als voorzitter der Tweede-Kamer is geworden. Heeft de Kamer zich hierbij laten leiden door de overtuiging, dat nu de heer Fock tusschentijds aftreedt, diens opvolger tot dezelfde partij als hij moet behooren? Hebben de partijen, die de meerderheid in ons Lagerhuis vormen, zich laten leiden door de gedachte, dat, onder het heden ten dage geldende systeem, ook zijn opvolger tot dezelfde partij als de heer Fock dient te behooren?

Neen, in 't geheel niet.

Gekozen tot zijn opvolger als voorzitter der Tweede-Kamer is de heer Koolen van Utrecht, de tegenwoordige ondervoorzitter.

Waarom is dat gebeurd? Is dit een bewijs van de verdraagzaamheid van de tegenwoordige meerderheid der Tweede-Kamer? Of is 't een bewijs, dat men aan de rechterzijde gebrek had aan goede kandidaten voor het presidentschap?

Wie zal 't zeggen?

Maar een feit is 't, dat een man van rechts thans den presidenteelen hamer in de Tweede-Kamer voert, en of dit een verbetering zal wezen, is nog niet met zekerheid te zeggen. Wij zullen 't moeten aanzien en afwachten hoe 't loopen zal. In allen geval is 't zeker, dat reeds den tweeden of derden dag, dat de heer Koolen met het presidium belast was, er zich met Troelstra en Duys een incident heeft voorgedaan, waaruit dadelijk de kracht en het gezag van den nieuwen voorzitter hadden kunnen blijken. Maar een niet te ontkennen feit is 't in allen geval geweest, dat de nieuwe voorzitter 't alleen heeft kunnen winnen, niet door zijn tusschenbeiden treden alleen, maar dat hij slechts door zich op de bepalingen van het reglement te beroepen tenslotte het pleidooi tegen de opstandige leden gewonnen heeft.

Hoe dit in de toekomst verder gaan zal, is nu nog niet uit te maken, maar 't lijkt wel alsof de Tweede-Kamer 't maar eens probeeren wil hoever zij onder haar nieuwen leider gaan kan, wat haar bij deze eerste poging niet zal zijn meegevallen. 't Laat zich dan ook aanzien, dat als de heer Van Koolen wat langer zitting heeft op den zetel van den president der Kamer, en dus wat meer ervaring heeft opgedaan, 't met hem zoo kwaad nog niet loopen zal en 't hem wellicht nog wel gelukken zal met dat sukses op te treden als men algemeen - en niet ten onrechte - verwachten mag van iemand, die, hoewel aan de plichten van dat ambt slechts gewend in zijn kwaliteit van ondervoorzitter, toch nog wel de kapaciteiten schijnt te verbergen, wier aanwezigheid noodig blijkt, om dit moeilijke ambt naar behooren te vervullen.

In allen geval zullen we nog wat wachten voordat wij ons definitieve oordeel uitspreken; die tijd komt nog wel.

We hebben in afwachting daarvan nog wel wat anders te doen.

Zoo wenschen wij nog even de aandacht te vestigen op hetgeen door eenige Kamerleden buiten het gebouw van de Tweede-Kamer in den laatsten tijd is gedaan.

In dit verband zouden wij o.m. de aandacht willen vestigen op een rede, juist dezer dagen door den voorzitter der vrijzinnig-demokatische Kamerfraktie gehouden. Dit had plaats te Purmerend voor de Federatie van den Vrijzinnig-demokratischen Bond in den kieskring Den Helder. De spreker was Mr. Marchant, de voorzitter van de Kamerfraktie, die o.m. de bekende fusieplannen van links behandelde.

De Vrijzinnig-demokraten hebben altijd gevoeld, *niet* daaraan te *moeten* meedoen, hetgeen hij uitvoerig uiteenzette. Zij zouden dan vele malen in botsing komen met de konservatieve elementen. Hij heeft wel altijd veel gevoeld voor het standpunt van Tydeman, n.l. om de Liberale Unie door te snijden, ten einde te komen tot een zuivere groepeering van de politieke partijen. Doch zoo iets moet niet gebeuren door de Kamerclubs of hoofdbesturen, maar door de kiezers zèlf. In dit verband wees hij op de moeilijkheden, als verschillende groepen kunstmatig in een partij zijn gebracht.

De anti-revolutiewet werd door hem bestreden en ook de houding van de liberalen, die er vóór gestemd hebben. Dat vloekt met het liberale beginsel, dat immers geheel gebaseerd was op de vrijheid en het vertrouwen

in het volk. De liberalen hebben nu weer gezegd: het liberale beginsel is mooi, maar.... niet nu!

Hiermee raakte de heer Marchant een belangrijk onderwerp van den dag aan, nml. de fusie onder de partijen van links.

Wat daarmee te doen?

Men weet, hoe de zaak eigenlijk op 't oogenblik staat?

Onder verschillende partijen van links is in den laatsten tijd de vraag naar voren gebracht, of 't niet wenschelijk ware, om tot een aaneensluiting te geraken en te trachten een gemeenschappelijk programma te vinden waarmee allen zich zouden kunnen vereenigen. De Liberale Unie, de Vrijzinnigen van oude kleur, en de fraktie, die onder leiding van Mr. Treub staat, kwamen in een partikuliere samenkomst bijeen, om eens van gedachten te wisselen over de kansen en de mogelijkheid, die er toe zou kunnen leiden, dat deze drie partijen zich onder een gezamenlijk programma - niet ieder der drie programma's - bij de verder te voeren propaganda zouden kunnen vereenigen.

Maar - daar wilden wij hier de aandacht even juist op vestigen - een andere partij van links heeft aan deze besprekingen geen deel genomen.

Wij bedoelen die der vrijzinnig-demokraten.

Men heeft gezegd, dat zij wel een uitnoodiging tot deelneming aan deze besprekingen heeft ontvangen, maar dat zij daar geen gebruik van heeft gemaakt, geen gebruik van heeft willen maken.

Maar hoe dan ook, de vrijzinnig-demokraten hebben bij deze aangelegenheid van hun belangstelling niet doen blijken; bij de gehouden gedachtenwisseling hebben zij van hun interesse geen blijk gegeven.

De overige aanwezige partijen hebben op deze bijeenkomst rustig van gedachten kunnen wisselen en hebben zich in den breede over de verschillende kwesties, die ter sprake werden gebracht, kunnen bedenken. En met dit resultaat, dat elk der aanwezige partijen geen onmiddellijken beslissing heeft genomen, maar gelegenheid heeft gekregen er in eigen partij eerst eens over van gedachten te wisselen.

Wij hooren er dus nog meer van.

't Schijnt evenwel bij de deelnemers aan deze konferentie als een paal boven water te staan, dat hun partijen, gelijk die nu bestaan geen goede reden van bestaan hebben, en dat deze op de een of andere wijze, kunstmatig of niet, steun moeten hebben.

Jammer alleen, dat zij dit zoo in het publiek toonen en reden geven er van te denken wat men wil.

Neen, dan staan de vrijzinnig-demokraten scherper en zuiverder in deze zaak. Dat zij niets van een samengaan met andere partijen, van wier beginselen zij vóór de laatste verkiezingen nooit iets hebben willen weten, nu ook geen sympathie vertoonen, valt slechts in hen te looven, en toont aan, dat zij niet voor een of ander doel zich laten vinden, om meer of minder toe te geven aan eischen, die hen mogelijk eenig onmiddellijk voordeel kunnen brengen, maar waarmee de zuiverheid van eigen overtuiging in gevaar kan komen.

Liever sneuvelen voor eigen beginselen dan een schijnoverwinning te behalen met te strijden voor overtuigingen, die wel eenig onmiddellijk voordeel kunnen opleveren, maar geen kracht bijzetten aan de zuiverheid van overtuigingen krachtens welke men heeft.

Een andere aangelegenheid, waarbij de vrijzinnig-demokraten getoond hebben een eigen en zelfstandig politiek bestaan te voeren, is de kwestie der poststaking geweest.

Toch was 't een vrij eenvoudige zaak.

De loonen, die bij dezen tak van dienst gegeven worden, zijn menigmaal te laag om behoorlijk als jongmensch alleen van te kunnen leven; dat vele gezinnen dan ook geen kans zien om er van rond te komen, ligt voor de hand. Dat de ontevredenheid onder de belanghebbenden met den dag toeneemt, valt dan ook licht te begrijpen. En dat er weinig noodig was, om onder die soort van lieden de heerschende ontevredenheid tot een soort van daadzakelijk verzet te doen overslaan, ligt voor de hand.

Dit laatste is dan ook aan den dag gekomen.

Toen allerlei pogingen, om verandering in den bestaanden toestand te brengen, niets geholpen hadden, is men eindelijk tot daden van geweld overgegaan.

De staking is onder de postmenschen te Amsterdam uitgebroken, zoodat de eigenlijke dienst onder hen tot stilstand werd gebracht.

Maar had deze staking eenigen invloed op den ganschen loop van zaken bij de post? Dreigde zij zich uit te breiden tot andere plaatsen in ons land? Nam zij uitbreidingen aan, die aan deze staking een meer algemeen karakter zou hebben kunnen geven? En liep men in ons land gevaar, dat deze weigering om voor de post werk te verrichten, een algemeen karakter zou kunnen krijgen?

Zeker, eenige andere plaatsen trachtten in meerdere of mindere mate aan de beweging van de Hoofdstad mee te doen, en er dreigde zelfs een uitbreiding der staking op ernstige wijze te zullen volgen, waardoor al het werk aan de post zou worden neergelegd.

Maar zóóver is 't gelukkig niet gekomen.

De autoriteiten in Den Haag verzetten zich met alle macht tegen 't voortwoekeren van deze stakingsbacil, en eischten, dat er eerst weer gewerkt zou worden voordat men bereid was over de voorwaarden van de staking nader te onderhandelen. En toen de leiders der staking deze houding van de regeering inzagen, en begrepen, dat 't nu toch heusch ernst werd, toen werd aan de volgelingen den order gegeven het werk maar weer ter hand te nemen, en te zien wat er dan nog te halen zou zijn, want inmiddels waren al eenige lastige voormannen op stal gezet.

Zoo ging men weer zoetjes aan 't werk.

Maar de Tweede-Kamer vergaderde toevallig ook, en hetgeen bij de posterijen was voorgevallen, was voor enkele leden aanleiding om tot de regeering eenige vragen dienaangaande te richten.

De socialist Van den Tempel was 't eerst aan het bod en de interpellatie kwam op zijn naam te staan.

Verschillende leden kwamen bij deze aangelegenheid aan 't woord en allen spanden zich in, om door middel van een motie de stemming van de Kamer op hun hand te krijgen. De aanvrager van de interpellatie, de heer Van den Tempel, en een paar der sprekers der vrijzinnig-demokraten, de heeren Oud en Teenstra, stonden met uitspraken gereed om de meening van de geheele Kamer onder woorden te brengen. De eerste, die door de vergadering wilde doen uitspreken, dat een verhooging der salarissen van het postpersoneel met **5** pct. wenschelijk was, kon de meerderheid niet verkrijgen, en de twee vrijzinnig-demokraten, om den kinderbijslag te handhaven met verhooging van *f* **50** op *f* **75** en 't doen vervallen van de salarisgrens van *f* **5000**, met verhooging van alle salarissen met **5** pct. van af **1** Januari **1920**, waren al niet gelukkiger.

Beide moties behaalden evenveel stemmen, te weten **33** tegen **55**, zoodat zij beiden werden verworpen.

Maar een andere motie, afkomstig van den heer Van Rijsewijk, zoodat men de zekerheid kon hebben, dat zij geen onvriendelijk karakter voor de regeering kon dragen, werd echter wel aangenomen.

De motie-Van Rijsewijk, betreffende terugwerkende kracht van den kindertoeslag tot **10** Januari **1920** en wijziging van de samenstelling van de kommissie voor georganiseerd overleg, is zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Zoo staat 't er dus op 't oogenblik voor. Een vreedzame afloop dus! Maar 't was zoo bijna wel te voorzien geweest!

Hoe waren de stemmen over de twee verworpen moties verdeeld? Op welke wijze waren de stemmen gegroepeerd?

De motie-Oud en Teenstra, om den kinderbijslag te handhaven met verhooging van *f* **50** op *f* **75** en vervallen van de salarisgrens van *f* **5000**, en met verhooging van alle salarissen met **5** pct. vanaf **1** Januari **1920**, is verworpen met **55** tegen **33** stemmen. De motie-Otto, den wensch uitsprekende, dat laatstelijk en behalve de door de regeering voorgenomen verbetering van de regeling van de salarissen van de rijksambtenaren en werklieden, spoedige verdere herziening en verhooging van de salarissen noodig is, werd eveneens verworpen.

Uit de getallen van de voorstemmers der moties blijkt, dat de minderheden verschillend waren: - bij de motie van de vrijzinnig-demokraten waren 't de sociaal-demokraten en één man van rechts, die vóór stemden, en bij de tweede motie - (die van den heer Otto) - waren de stemmen van de vrijzinnig-demokraten en die der sociaal-demokraten versterkt met die der Unie-liberalen.

Dat was alles.

En wat leeren deze cijfers ons?

In de eerste plaats, dat de meerderheid voor beide moties vrij groot was - zóó groot als bij een zuivere groepeering van links tegen rechts maar denkbaar was, indien wij de groep der oud-liberalen bij rechts1 indeelen.

Bij een dergelijke groepeering der frakties was dan ook niet anders te verwachten.

Maar hoe zou 't bij de andere stemming gaan? In dat geval, waar 't nog sterker tegen de leiding van rechts zou gaan, zou 't uit het aantal uitgebrachte stemmen voor of tegen het voorstel kunnen blijken, hoeveel leden dapper genoeg waren, door hun stem al dan niet aan de motie der vrijzinnig-demokraten te geven, om van een eigen en zelfstandig oordeel te doen blijken.

Nu, dit bleken er niet velen te zijn.

Niet alleen, dat alles wat den naam had van bij de rechtsche partijen te behooren, zijn stem uitbracht ten gunste van de zienswijze van de regeering - en dat waren natuurlijk de meerderheid der uitgebrachte stemmen -, maar op die wijze verschaften zij ook een meerderheid aan de regeeringspartijen; verscheiden der stemmen, die er telkens in het openbaar trotsch op gaan, bij links te behooren, voegden zich in dit geval bij rechts, om haar een zeer groote meerderheid te verschaffen.

Zóó zat de overwinning van rechts in elkaar.

Gelukkig met zulk een soort van overwinning, voelde de regeering nu de volle vrijheid om naar believen te handelen. En wat zij in die omstandigheden toen gedaan heeft, behoeft nauwelijks gezegd te worden. De aangenomen motie illustreert dit in voldoende mate.

Een schoone overwinning was dit - in allen gevalle een regeerings-overwinning!

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Heeft iemand ooit gehoord van een koning, die, door een dollen aap gebeten, aan de gevolgen sterft? Niettemin is dit de geschiedenis van dien armen jongen op den Griekschen troon, Alexander, die onverwacht de plaats van zijn vader moest innemen, omdat deze zijn reeds door oorlog uitgeput volk een nieuwen oorlog wilde besparen tegen den wil der groote mogendheden in van de Entente, welke Griekenland d'r óók bij wilden lappen, daarin bijgestaan door den eerzuchtigen en voor niets terug deinsenden Kretenzer, Venizelos. Het geheim van dien noodlottigen strijd tusschen koning en aap zal waarschijnlijk eerst later, door de staatkundige geschiedenis van het hedendaagsche Hellas, opgehelderd worden. Alleen wordt hier gewezen op het vreemdsoortige geval. Dat eerste ministers, vooral indien zij andere politieke zienswijzen zijn toegedaan dan Zijne Majesteit, voor een constitutioneelen koning gevaarlijk kunnen zijn, is overbekend. Maar in den strijd tegen dien armen jongen man, die waarschijnlijk veel liever met zijn pas morganatisch-gehuwd vrouwtje uit burgerstand, ergens in een optrekje zou hebben geleefd, dan voor zijn verjaagden vader Konstantinos, of voor zijn ouderen broeder, den *Diadochos* Giorgios, den Helleenschen troon warm te houden, schijnt de dol geworden Venizelos dan toch alle perken der constitutioneele ministerlijke bevoegdheid te zijn te buiten gegaan, en na lang lijden is zijn slachtoffer gestorven. Venizelos regeert het Griekenland van het jaar onzer genade **1920**, als die goede oude Grieksche tyrannen 'n onnoozel paar duizend jaar geleden. Slechts zijne methoden zijn anders. Hij steunt op de hulp van Barbaren uit het Noorden, waarvan zelfs de amusante Herodotos, die anders toch van heel vreemd volk in zijn tijd wist te vertellen, nooit zelfs maar heeft gedroomd. Noteer wel, dat zestig in de honderd Grieken, die gij op het zonnige ‘Plein van de Constitutie’, of in de ‘'Odos’ van dien naam in het blanke Athene aan den voet van den Lykabetos, kunt tegenkomen en zoo ièts doen, dan ‘politieken’, ‘*Kyrios* Venizelos’ liever kwijt dan rijk zouden wezen. Zijn kliek er bij. Zij zouden Konstantinos terug willen hebben, die ten slotte nog niet zoo kwaad was, en ten minste van ophouden in den oorlog wist, al was hij de zwager van zekeren lang reeds vergeten ‘Obersten Kriegsherrn’. Men zal daar waarschijnlijk in Athene nog vreemde dingen zien gebeuren voor half Novembesr' de algemeene verkiezingen worden gehouden. De aap in het park van Tatoï, die den dood van den jongen, zoogenaamden koning veroorzaakte, zal mogelijk nog andere slachtoffers maken, voor hij-zelf op de snelste manier,

wordt geëxpedieerd naar het schimmenrijk van dien oppersten tyran, den Dood. Intusschen is er in Griekenland een regentschapsraad opgetreden, met den admiraal Kondouriatis aan het hoofd, die niemand anders is dan de vertrouwdste handlanger van Venizelos.

Tragischer nog dan de dood van dien jongen schijn-koning, doet het eindelijke heengaan aan van den vroegeren burgemeester van Cork, Terence Mac Swiney. Engeland voert een strijd op leven en dood tegen Ierland: het Roomsche volk van *'Green Erin'* wil voortaan zijn eigen leven leven, onafhankelijk van het Protestantsche en kapitalistische Engeland, dat reeds van den tijd van den koning-stadhouder Willem III dit ongelukkige land onderdrukt. Het is er nu eindelijk zoover gekomen dat, behalve in het Protestantsche Ulster, grootendeels bewoond door de afstammelingen der Engelsche nederzetters, in het land gekomen om het ingeboren volk tot heloten te maken, zooals eeuwen tevoren de Angel-Saksers in Engeland tot heloten werden gemaakt van de binnengedrongen Normandiërs, de gemoederen der Keltische bevolking op dat punt van siedende woede zijn geraakt, dat geen Engelschman er meer veilig is. Ter vergoelijking van de door de regeeringstroepen dikwijls op weerlooze personen genomen weerwraak, hield de heer Lloyd George in het begin van October te Carnarvon, het mooie kuststadje in Wales, een rede, waarvan vriend en vijand de handen in de lucht sloegen en vroegen of het een Britsche *Prime minister* was, die aldus trachtte daden van ruwe, laffe en wreede weerwraak van militairen op een volk, dat zich zelf wil zijn, goed te praten? Zelfs de *Times,* anders voor geen klein drogredentje vervaard, schrikte er van. 'Als de Premier werkelijk voornemens is officieele sanctie te hechten aan dergelijke maatregelen van weerwraak', gaf deze steunpilaar van het Britsche gezag *all over the world* te kennen, 'laat hij dit dan spoedig doen, dan weet het land waar het aan toe is. Maar wij betwijfelen of het Engelsche volk het bezigen van zulk geweld lang zal dulden'. En de *Daily News* constateerde een opmerkelijke gelijkenis tusschen het door dezen lang-harigen Britschen *Prime minister* op zalvenden toon gesprokene - een beetje in den trant van den onvergetelijken Mr. Pecksniff - en de verontschuldigingen voor het optreden der Duitsche politie in België en Frankrijk door de Pruisische *war lords,* die er althans niet om huichelden.

De President van 'Sinn Fein' heeft in een interview op waardige wijze met 'den Engelschen minister-president,', zooals hij, niet zonder ironie, Lloyd George noemde, afgerekend. Hij 'is een meester in het verkeerd voorstellen van de feiten', erkende deze Mr. Arthur Griffith. 'Hij zal er echter met zijn drogredenen en leugens niet in slagen de quaestie waar het om gaat, te vertroebelen: "de rechten der landen hoe klein ook, zijn even heilig als de rechten der grootste rijken"! heeft hij zelf gezegd'.

'Welnu', vervolgde de heer Griffith, 'de quaestie is, waar het hier om gaat: is Ierlands aanspraak op natioinale onafhankelijkheid, gerechtvaardigd of niet? Zoo jà, dan heeft Engeland geen gezag in Ierland; zoo néén, laat Engeland dat dan aantoonen, maar niet door Iersche burgers

te vermoorden, Iersche steden te plunderen, Iersche woningen te brandschatten, Iersche burgers gevangen te zetten, Iersche havens te blokkeeren, Iersche gevangenen te martelen'. En voorts: 'Ten opzichte van Rusland heeft de Engelsche minister in het Lagerhuis verklaard: "Gij moet een volk de regeering geven, die het wil, anders zou het een misdaad zijn tegen alle beginselen, waarvoor wij in den oorlog gestreden hebben". Het Iersche volk heeft in een stemming uitgemaakt, welken regeeringsvorm het wenscht, en de *Prime minister* van Engeland is nu, om in zijn eigen woorden te spreken, bezig "de misdaad tegen de beginselen te bedrijven, waarvoor de oorlog gestreden werd".

Na bijna vijf-en-zeventig dagen alle voedsel standvastig geweigerd te hebben: wonder van menschelijke geestkracht en volharding, zóó dat vergroofde menschen, die zich het leven niet anders kunnen voorstellen dan in de verrichting der dierlijke functiën, reeds begon te spotten, zooals zij eens den Man aan het Kruis bespot hebben, is burgemeester Mac-Swiney gestorven: een der Ieren, die de meening zijn toegedaan, dat hun volk recht heeft op een onafhankelijk bestaan, en geen enkel recht van den Engelschen overheerscher erkennen. Eindelijk heeft hij in de gevangenis van Brixton, in den omtrek van Londen, zijn ziel van het heiligste Pinkstervuur uitgeblazen. Zijn dood zal blijken een nederlaag te zijn voor *Old England* tegen het jonge Erin. Zeer juist merkt de *Westminster Gazette* op: "de regeering moge duizend redenen aanvoeren om te bewijzen, dat zij niets anders kon dan zij deed" (door den Córkschen burgemeester in de gevangenis te houden) "doch zij heeft niettemin het onderspit gedolven tegen den Lord mayor. De Engelschen zijn nooit te kort gekomen in hoogen eerbied voor hen, die hen tot den dood weerstaan, en zij weten, dat de dood van dezen man geen overwinning voor hen is".

Zien de regeeringen niet in, dat elke dag zijn nieuwe nederlaag meebrengt voor de bestaande regeeringssystemen? Indien het waar is, dat regeeren vooruit zien beteekent, dan wordt onze arme wereld zoo maar aan haar lot over gelaten. Want de volken sukkelen voort op hun weg als Sint-Veith-dansers, kreupelen en beschonkenen op wier gebogen ruggen de vette Profijt-trekkers, vergroofd door materialisme, zich laten heendragen naar de poelen van vloed, waarin onze samenleving schijnt te moeten ondergaan. Zij waggelen voort, de volken, en er is niemand, die hun den weg wijst; niemand die zelfs den weg kent. Baat het wat, zoo men in de ziel de huivering onderdrukt, welke den nadenkende bevangt, en in een lach van gewilde vroolijkheid uitroept: "het is niet wáár! Het kàn niet waar zijn"!? Is de ondergang minder zeker, zoo zij, die de volken regeeren en vooruit moesten zien, blind zijn en blind willen wezen? Niet enkel tegen Ierland voert Engeland strijd. Hierbij geldt het slechts een nationaliteitsvraag. In eigen land echter is een feller strijd nog ontbonden: een waarin het gaat om heden tegen verleden, waarin zoozeer de kernbelangen, niet enkel van het Engelsche volk, maar van geheel economisch Europa op het spel staan, dat onder het ademlooze toezien der overige volken de strijdende partijen zich afvragen of zij niet te veel op

het spel zetten? Bedoeld wordt de werkstaking der mijnwerkers. De oorzaak, waarom het gaat, mag hier bekend worden geacht. Zooals bij de spoorwegstaking het vorig jaar, wordt het Britsche rijk opnieuw bedreigd in zijn hartader. Het gaat niet enkel om looneischen. Waar het op neer komt is, dat de stakers geen vertrouwen meer hebben in de toezeggingen van een regeering, die alles belooft, zoodra zij in nood zit en de vervulling harer beloften op de lange baan schuift, zoodra zij opnieuw kan ademen. De regeering stelt een "onpartijdig scheidsgerecht" voor, maar de mijnwerkers loopen daar niet meer in. Zij beroepen zich op het Sankey-rapport over de socialisatie der mijnen, waarop, nauwelijks een jaar oud, het stof van een vol jaar zwoegens in de mijnen is neer gekomen, zonder dat er thans iemand anders dan zij er aan denkt. De mijnwerkers willen niets weten van het regeeringsvoorstel om de loonsverhooging afhankelijk te maken van de vermeerderde productie. Zij begrijpen, dat het der regeering daarmee enkel te doen is om zich door groote voorraden van hen onafhankelijk te maken. Bovendien hangt die grootere productie niet enkel van hen, doch ook van de mijn-eigenaars af. Zij staan machteloos tegenover dier kwaden wil, wanneer die de productie drukken in het belang van den verkoopprijs. Reeds anderhalve week, terwijl dit aan het papier wordt toevertrouwd, duurt de werkstaking in de Engelsche mijnen: de hartader van het economische leven van het machtige *British Empire* klopt onrustbarend zwakker, zoo zwak, dat, hoeveel sympathie de overige proletarische arbeiders in Engeland ook voor hun in de mijnen zwoegende broeders bezitten, het bij hun bedreiging met een sympathie-staking gebleven is. De crisis is inderdaad al erg genoeg. Er zijn gegevens voor de geruststellende gedachte, dat beide partijen, bezield van goeden wil, vooral de werkstakers, tot schikking zullen weten te geraken.

Terwijl aldus de Britsche Eerste minister niet meer weet tot welken Heilige hij zijn biddende handen zal opheffen om redding uit den nood, gaan de vrienden in Frankrijk tegen hem te keer, alsof hij met mevrouw Lloyd George aan den arm wandelt in een rozengaard, en niets anders te doen heft dan de lastige vliegjes van zijn neus weg te jagen. De chauvinistische bladen spuwen vuur en venijn tegen hem, en dreigen zelfs met Frankrijk's vijandschap als hij niet gauw tot inkeer komt. Lieflijk, bijvoorbeeld, dèze ontboezeming: "Evenals de Sovjets schijnt zij (de Britsche regeering) geen enkele moreele verplichting meer te erkennen indien haar dit een krachtsinspanning kost. Het vertrouwen van Frankrijk in zijn geallieerden was echter volkomen. Welk een ontgoocheling dus!" Gelukkig is het gezond verstand niet heelemaal op de Parijsche *grands boulevards* op den loop. De *Petit Parisien,* bijvoorbeeld, zegt, dat de openbare meening in Frankrijk er verstandig aan zou doen zich te genezen van haar geestelijke ziekte, welke hierin bestaat, dat zij Engeland, en meer in 't bijzonder Lloyd-George, er van verdenkt, stelselmatig tegenover Frankrijk het spel van Duitschland te spelen, elken keer dat er niet onmiddellijk overeenstemming wordt gevonden. Uit wat er op dit oogenblik ten aanzien van de rol der commissie van herstel geschiedt, leiden sommigen al

dadelijk af, dat de Engelsche politiek zich min of meer verzet tegen een herleving van Frankrijk. In het beste geval stellen zij zich tevreden te beweren, dat de Engelsche regeering zich laat territoriseeren door de vakarbeiders. Het komt in hun brein niet op, dat het Engelsche inzicht eenvoudig verschilt van het Fransche. Een Engelschman is niét noodzakelijk baatzuchtig en ondankbaar. Frankrijk moet zich doordringen van een tweevoudige waarheid: de eerste, dat de Fransche pers bij het critiseeren van Lloyd-George, zelfs wanneer hij ongelijk heeft, de Britsche meening toetst; de tweede, dat op het oogenblik Lloyd-Geroge in Engeland de meest besliste en oprechte voorstander is van samenwerking met Frankrijk in de aangelegenheden van het Europeesche Vasteland'.

Ik meende U eens te hebben hooren zeggen, dat het Fransche het geestigste volk ter wereld is. Stel U *monsieur* de Voltaire voor, tot wien men dergelijke praatjes van onbenullig gezond verstand zou moeten houden om hem te herinneren, dat een eerste minister, in welk land ook, voor alles rekening houdt met inzichten en belangen van eigen volk. Het Britsche volk heeft genoeg van de Fransch-Belgische weerwraak tegen het Duitsche. Het zoekt naar middelen van verzoening. De hand, door de hoogleeraars van Oxford uitgestoken naar de beoefenaars der wetenschap in Duitschland en Oostenrijk in een gebaar, dat 'Mr. Brittling' zeker reeds vroeger zou hebben gewenscht te zien, doet meer om de menschheid van de nachtmerrie, welke haar sedert zes jaren drukt, te verlossen, dan welk hoopgevend teeken ook.*) Laat het in Frankrijk weerklank vinden, dat er geen volk ter wereld meer is, uitgezonderd dan het Belgische, en van het Belgische enkel de Fransquillons, dat de wraakzucht van dezen medogenloozen overwinnaar meevoelt.

Nu ja, ik vergat de Polen. Europa kan daar nog pleizier van beleven. Daar is tusschen Rusland en Duitschland een groote mogendheid van je welste gevormd, en heeft, door het Verdrag van Versailles geschapen op een grootte van **96.500** vierkante Engelsche mijlen met een inwonertal van **24** millioen zielen, er in den strijd tegen het Sovjetleger, geholpen door Frankrijk, nog een **52.000** vierkante Engelsche mijlen bij gewonnen met negen millioen inwoners er in, waarvan drie millioen Joden nu voor hun pleizier uit zijn. Niet genoeg: het zand op het vredesverdrag met Littauen, waarmee het Poolsche leger terzelfder tijd als tegen de Sovjets strijd voerde, was nog niet in de oogen geworpen van de toekijkende staatslieden der Entente, of een zoogenaamd rebelsch generaal, even later toch door den Warschauschen gemeenteraad tot eereburger benoemd, maakte zich met zijn troepen meester van een groote uitgestrektheid Littausch grondgebied met de hoofdstad Wilna er bij, en de Poolsche regeering verontschuldigde zich met de bewering, dat die generaal, reeds uit haar dienst ontslagen, op eigen initiatief gehandeld had, zoodat zij er niet aansprakelijk voor was. Toch kon zij niet nalaten toe te juichen wat hij had gedaan. U vraagt wat hierop de Raad van den Volkenbond deed?

*) Het bleek later, dat dit gebaar uitging van een dichter, en vele hoog-geleerden in Engeland nog worden bezield door haat. Zooveel te beter voor den dichter, zooveel te erger voor de hoog-geleerden.

Een der hoofdbeginselen van dien Bond, de beroemde **14** Punten van Wilson, is om den volken in het onaantastbare recht hunner grenzen te handhaven. Welnu, de Raad van den Volkenbond zei, dat hij er niets aan doen kon, en de Littauers konden naar huis gaan. Gezegende Volkenbond!

Hum, ja! Wèl gezegende Volkenbond! In de *Humanité* wordt er op gewezen, dat de Fransche oorlogsbegrooting voor **1920** het bagatel bedraagt van **5** milliard **41** millioen francs, niet meer dan vier maal zooveel als in Juli **1914**. Wat daaraan te doen? 'Frankrijk is omringd van vijanden'. Wáár dan toch? Genòeg: het is te doen om een nieuwe leening, en, zegt opnieuw de *Humanité,* 'men weet, dat de regeering de staatsinkomsten verkwist aan de misdadigste ondernemingen. Een geweldig leger, dat aan het volk verpletterende financieele en maatschappelijke lasten oplegt, wordt gehandhaafd om dat gedenkteeken van imperialisme en misdaad, dat het Verdrag van Versailles heet, in stand te houden, om in het bezette gebied, den Balkan, Marokko, Syrië, Cilicië, het onderdrukkingswerk voort te zetten, dat onze Parijsche Bismarcks zich hebben voorgesteld te volbrengen. Erger nog: de Fransche schatkist, die door de nieuwe leening weer gevuld moet worden, staat ter beschikking van Wrangel. Vult haar, goede lieden, opdat zij geledigd worde ten bate van een pro-Duitschen avonturier, die door Millerand belast is met het bestrijden van de arbeiders en boeren in Rusland'.

Intusschen, zooals in Duitschland, waar men echter reeds ondervonden heeft, dat klagen toch niet baat, verzucht het arme Oostenrijksche volk, dat het de lasten van de geïnterallieerde militaire commissies te Weenen niet langer kan dragen. Zij moet voor deze gasten meer uitgeven dan voor haar leger in zijn geheel. Geen wonder! Het zijn immers overwinnaars, en de winnende hand is mild.... als het uit den zak van iemand anders komt. Gij kunt het bezoek van den Wandelenden Jood aan Spa nog: niet vergeten zijn. Natuurlijk, dat de heeren gedelegeerden, Lloyd-George, Millerand, Hugo Stinnes en de anderen zich daar, zooals overal, het vette der aarde hebben laten welgevallen. Ook het magere, op voorwaarde, dat het malsch was. Een glaasje wijn ontbrak niet. 'Meer produceeren en minder verteeren' is hun leus.... voor anderen. In orde! Een sigaartje werd er bij opgestoken. De Belgische regeering, die de eer der gastvrijheid, genoot, zou het wel voorschieten. Nu heeft zij de rekening gepresenteerd voor de te Spa gerookte sigaartjes: *ƒ* **40.000** maar. Een bagatel! Durft iemand daar aanmerking op maken, al heeft de Volkenbond geweigerd de rekening te betalen? *ƒ* **40.000** aan sigaren voor de heeren diplomaten te Spa, en dit vindt men véél. Welk een armzaligheid, hoe pietluttig! Een sigarenrekening te beknibbelen van mannen, staatslieden, den Wandelenden Jood kortom, die hun hoofd breken voor het welzijn der volken, en dan algemeen tot de conclusie komen, dat er veel minder kosten moeten worden gemaakt, ieder veel zuiniger moet leven en meer moet produceeren. En de volken staan buiten in de koû te wachten, en hooren duidelijk den diplomatieken molen klepperen, maar niemand ziet er het meel van.

Dit overzicht zal niet eindigen zonder op een lichtstraal te hebben

gewezen, welke door de wolken dringt. Hierboven werd gezegd, dat er niemand is die den volken den weg wijst naar de toekomst. Tusschen de reaktie van het Kapitalisme en het Russische Evangelie van bruut geweld en blinden hartstocht gaan zij waggelende voort, en torsen den zwaren O- en V-W-ër. Toch is er een, die hun het opgaan van de zon der toekomst wijst, en natuurlijk is hij een dichter, en natuurlijk wordt hij bespot: Gabriele d'Annunzio. En toch, wanneer gij kennis neemt van de door hem geschreven toelichting voor een Grondwet, en van die Grondwet-zelf voor den door zijn daad in het leven geroepen 'Staat van den Carnaro' - Fiume - dan zult gij moeten erkennen, dat deze dichter even goed wetgevend werk doet, als welke staatsman ook, en zijn wetten althans beter opstelt en toelicht dan gemeenlijk ten onzent op Binnenhof en Plein geschiedt. In zijn Grondwet wordt de grootst mogelijke vrijheid voor alle staatsburgers voorgeschreven, mannen en vrouwen staan in alle opzichten gelijk, onderwijs, lichamelijke opvoeding, behoorlijk betaalde arbeid, ouderdoms-, invaliditeits- en werkloosheidsverzekering worden ieder toegezegd. De Staat erkent den eigendom niet als uitsluitend recht van den persoon op de zaak, maar als nuttigste sociale functie. Niemand mag wat hij bezit ongebruikt laten. Dit alles geeft geen idée van den verheven toon, waarin deze 'Grondwet' is gesteld, daartoe diene dan **63**e paragraaf, waarin een college van aedillen wordt ingesteld, dat voor de schoonheid zal zorgen - zuster dus van de Haagsche Schoonheidscommissie - van gebouwen en straten als van feesten en de voorwerpen van dagelijksch gebruik. 'Die aedillen zullen feesten te land en ter zee organiseeren met sobere bevalligheid en zich daarbij herinneren, dat onze vaderen wonderen van vreugde wisten te scheppen met het zoete licht, met eenige luchtige festoenen, met de kunst der beweging en de groepeering der menschen. Maar ook moeten zij het volk bijbrengen, dat de nederigste woning en elk gebruiksvoorwerp versierd kan worden met een eenvoudig gesneden of geschilderd ornament, een bloem, een ster, een hart of een geometrisch figuur. En zij zullen ook de bouwers moeten aansporen te zorgen, dat de nieuwe bouwstoffen: ijzer, glas, cement bij de vindingen de bouwkunst worden opgevoerd tot een harmonisch leven'.

Dit alles is schoon en verblijdend, en wij wisten wel, dat het verblijdend moèst wezen, omdat het een groote dichter is, die ons er aan herinnert, dat het toch weer eens dag zal worden. Verblijdend echter ook, speciaal voor het Fransche volk, voor zoover het de handen warmt bij een petroleumkacheltje, en 's avonds zijn leven verlicht door een petroleumlampje, maar nog meer voor de aandeelhouders van het zeer chauvinistische blad *Le Matin,* dat dit vaderlandslievende blad zich heeft verkocht aan de directie van de Amerikaansche *'Standard-Oil'* om haar te steunen in haar wereldstrijd tegen de 'Koninklijke Nederlandsche', ofschoon deze de petroleum aan het Fransche volk op den pof levert, en zegt. 'dat komt wel terecht'.

Hoorde U daar niet iemand spreken van de vaderlandsliefde van de groot-kapitalisten?

Kleine boekbeoordeelingen door L. van Deyssel.

Top Naeff's boekje, Vriendin.[1)]

In dit boekje twee schetsen: *Vriendin* en *Romance.*

Die stukjes van mevrouw Top Naeff zijn ongetwijfeld eenigszins fijn werk. Toch is de ondergrond of de hoofdlijn van het eerste en een der voornaamste toetsen van het laatste niet geheel goed.

In het eerste stukje doet eene bedaagde ongehuwde dame het verhaal van eene intime vriendin van haar, die een prettig gezin had, echtgenoot en twee kinderen. De verhaalster verkeerde veel met deze familie. Zij kwam er bijna dagelijks aan huis. Het was in een klein stadje. Ook een vriend, gemésalliëerde man van goeden huize, burgemeester van een dorp uit de buurt, kwam er vrij veel en ontmoette de verhaalster er wel. Na den dood der vriendin van de verhaalster blijkt, dat de vrienndin de maîtresse was van den, reeds vroeger overleden en in zijn laatste dagen onafgebroken door haar verpleegden, huisvriend.

Het karakterbeeld, door de schrijfster geschetst, is dat van een, naar ieder zoude zeggen, geheel lieve, eenvoudige, opene en oprechte gezinsmoeder en vriendin, die toch in haar leven, en ook voor haar intime vriendin, een gewichtig geheim verborgen hield, dat tevens de hoofdzakelijke permanente inhoud van haar leven was.

Om nu zoo wel de psychologische draagwijdte te hebben als de artistieke werking te doen, die der schrijfster bij haar schetsen vóorschemerde, zoude verhaald moeten zijn, hoe gedurende hun omgang, zekere kleinigheden in het gedrag harer vriendin der verhaalster reeds steeds ietwat raadselachtig hadden aangedaan, maar hoe zij, - gegeven het verder geheel opene van het leven en het karakter der vriendin - niet nader over die bizonderheden nadacht maar ze aan onbeteekenende toevallige eigenaardigheden was gaan toeschrijven, die geen aandacht waard waren. Zekere raadselachtige kleinigheden, enkele lijnen in het karakter, hadden den lezer een vaag vermoeden moeten geven van hetgeen aan het einde der schets nu blijkt. Want door het

1) Amsterdam, Em. Querido, 1920.

uitblijven daarvan krijgen wij niet een menschenkarakter te begrijpen, waarvan wij te gelijk de afbeelding met bewondering volgen; en in over-een-stemming daarmede neigt de aard der novelle er toe zich van het psychologische naar het anecdotieve te verplaatsen. Wij zeggen nu eerder: hóe is het mogelijk!, dan: ja, ik kan het toch wèl begrijpen.... Het raadselachtige van het geval met haar vriendin heeft de verhaalster meer gesteld dan opgelost. En aangezien de opzet van de schets niet is de onpeilbare geheimzinnigheid van het leven te toonen, doch het fijn geschetst karakterbeeld eener vrouw te geven, moet de ondergrond of hoofdlijn van het fijne werkje *Vriendin* als wat zwak worden aangeduid.

Van het tweede stukje *Romance* is een der voornaamste passages, het sterven der gravin, aan het eind, niet zoo heel goed. Tusschen de, toen gehuwd zijnde, gravin en een markies, is in der tijd iets gebeurd, en de inhoud van het werkje geeft het leven dier twee in elkaârs gezelschap, na dertigjarige scheiding, als oude lieden nu, zij weduwe en hij vrijgezel gebleven.

Fijne haaltjes komen in dit werkje voor, - fijner nog, door hun dekoratief-symbolisch wezen, - zoo als het ‘doorwerken’ van het anjelieren-patroon in der gravin grauw-kanten shawl - zoo als het weêrspiegelen der ivoren schaakspel-figuren bij het spelen in de oogen van gravin en markies, - fijner nog dan in de schets *Vriendin.* De geheele stijl is fijner, met die plastiek-zwenkinkjes, zoo als waar de bewolkte lucht ‘achter het boograam spleet als te strak gespannen zijde en telkens even glinsterden de rafelen van licht’, - omdat wij zijn in een omgeving van zijde en ivoor.

Maar het sterven is mij te sterk. Dat iemand zoo zacht en zonder schokje zelfs plotseling sterft is toch altijd een uitzondering, iets bizonders. En ofschoon poëtisch dit uit-einde wel waarlijk bij de schets eenigszins behoort, - is het toch, verder onvoorbereid ook, door vermelding van gestels-wendingen der gravin, als de lezer er op is, te opgelegd dichterlijk. Het schetsen alleen van het samenleven der twee ware iets beter.

G. van Hulzen's ‘Aan 't lichtende strand’.[1)]

Het zelfde merkwaardige doet zich voor bij dit boek van den heer van Hulzen, dat ik in der tijd ondervond bij zijn werk, getiteld *Getrouwd.* Hij geeft geen uitvoerige, episch-lyrische natuurbeschrijvingen, schilderingen van landschappen met door de pen geschreven woorden. Ook vindt men bij hem niet dramatisch uitgevoerde menschen-zielen-conflicten-wedergeving. Evenmin kan men korte trekken, die alleen door scherpe en diepe opmerkingsgave bespeurbare geestes- of zieleleven-wendingen inhouden, uit zijn geschrift

1) Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam, 1920.

lichten. Hij doet niets dan één geval, tusschen twee menschen alleen, een zeer gewoon levens-geval, verhalen, in een taal, die den indruk maakt, dat hij er weinig over gedacht heeft, en die hij zich geheel van zelf, - geheel *uit eigen beweging,* zoude men te recht kunnen zeggen - laat vormen. Het is gepraat, verhalend, overdenkend, beschouwend gebabbel, altijd maar door. Geen enkel treffend voorval. Geen enkele uitpluizend ken-schetsende gezelschapsbeschrijving. Hij praat en vertelt maar door, van die twee, allemaal ochtenden, avonden en middagen, van een klein pension, in een gering badplaatsje aan zee. En tusschen die twee is niets, dan.... dat zij elkaar mógen, dat zij ten slotte, als zeer eenvoudige menschenkinderen, verzòt zijn op elkaâr. Wat gestoei, wat geminnekoos, wat gevrij. De geheele nagenoeg drie honderd bladzijden lang, gebeurt er niets. En toch leest men dit, leest men dit dagboek, dat een goed en lief dagboek is, van het begin tot het einde aan één stuk uit, die van zelf opwellende, zich aanhoudend uit verschillende elementen als levende zeegolfjes vormende, taal. En dit geschiedt óm dát de auteur zich aan het goede beginsel trouw heeft gehouden van om niets te geven in zijn gedachte dan om hetgeen dood eenvoudig en natuurlijk in hem naar boven komt. En nu heeft de auteur een mooi zienden, mooi voelenden aard. Tallooze zoetheden en aardige uitdrukkingswijzen van hetgeen hij, al levende, zoo al zag, hoorde, dacht en gevoelde, nestelden zich onophoudelijk in zijn aan den niet nauwlettend toeziende bij het ordinaire af gewoon schijnend schrift. Hij doet voortdurend de vondsten van een enkel woord, waarmede hij uitmuntend aangeeft wat een ander door langere omschrijving of vergelijking zou moeten duidelijk maken. Wat houdt men over als algemeenen indruk? De impressie van met een *lief gemoed* in aanraking te zijn geweest. De heer van Hulzen is een bekend schrijver, is geen jonge man meer; toch weet men geen betere samentrekkende aanduiding van hem in zijn werk dan die van een op schoone wijze goed, goedaardig, dan die van een dus *lief,* gemoed.

Geen extazes, geen lang- of kortdurige koortsige verrukking; maar een aanhoudend taal-prevelen, dat het murmelen van een gemoed vertaalt. Indien gij goed oplet, zult gij zien, dat ook zijne *plastiek* dáár-uit voort-komt. In het laatste hoofdstuk schelt aan de ontbijttafel in het pension een juffrouw, die de thee niet aanwezig vond, langdurig. Nu leest men niet, dat zij ‘langdurig’ schelde, ook niet, dat zij gebiedend driftig, of ongeduldig, - of wel met veel schelgeklingklang, of wel gelijk een sein-gevend buurtspoor-locomotiefje, of wel gelijk een regenbui van koperen druppels, - schelde; men leest alleen, dat zij schelde ‘overdadig’. De verschillende omschrijvende, of vergelijkende, aanduidingen zijn min of meer het inwendig gehoor- of gezichtszintuig aandoende letterkundige manieren, terwijl bij de eerst genoemde eenvoudig kenschetsende, de auteur koel opmerkend tegenover zijn figuur staat. Maar bij ‘overdadig’ blijkt de auteur het leven prettig vindend, en bij zijn figuur, ja ook bij deze, uit genegenheid verwijlend, de figuur op dat oogenblik bekeken te hebben. Dat ‘overdadig’ is als goedig schertsend plagend tot haar zelve gezegd. Deze geesteshouding was zelfs in dit oogenblik zoo sterk in den auteur, dat het woord ‘overdadig’ in hem opschoot,

dat behalve de genoemde, de technisch-artistieke verdienste heeft van in één enkele (bijvoeglijk naam-) woord-vorming het begrip ‘overdaad’ bizonder aardig toe te passen. Uit zulke en dier-gelijke vormingen nu, bestaat de geheele taal van den heer van Hulzen en dit is waarom zijn werk beter is dan menig ander, dat meer op overdachte letterkundige procédés of met wel geweten wijsgeerige achtergronden is geschreven.

Een gemoed, dat zich eenvoudig bloot legt en naar niets luistert dan naar zijn eigen stem, zoo'n binnenpaadje door de levensakkers, - ‘'k geef alle groote wegen er voor’, zeg ik met Augusta Peaux.

Bibliographie

Vertellingen om de bewaarschool. Naar Léon Frapié, bewerkt door A.M. de Jong. - J. Ploegsma. Zeist.

Het is zéér te hopen, dat het publiek goed begrijpen zal, met deze 'Vertellingen rond de bewaarschool' met een *ander* boek te doen te hebben, dan met 'De Bewaarschool', dat deze nieuwe uitgave er geen verkort uittreksel van is, of wat dan ook, maar een geheel werk op zichzelf.

Niemand weerhoude zich dus, op den titel afgaande, (die misschien beter had geluid: *nieuwe* vertellingen etc.) dit boek te koopen, of minstens te lezen. Dit werk moest even als het vorige in duizenden exemplaren worden verspreid, - want, och, zouden de toestanden te Parijs wel zoo heel veel verschillen met die uit andere landen? en menigeen zal het dan vergaan als het onderwijzeresje uit: De juffrouw wier oogen geopend werden, en wier heele levensbeschouwing veranderde, toen zij eenige realistische kinder-opstellen gelezen had.

Welk een liefde, welk een waarachtige, diepe, bijna goddelijke liefde moet Léon Frapié bezielen, om zóó te kunnen schrijven over het kind. Zijn liefde is alomvattend en voor allen gelijk; zijn deernis is zacht als de teederheid eener moeder, - en het is daarom, dat deze verhalen ons zoo sterk aangrijpen, en we ze niet meer kunnen vergeten. De keel wordt ons soms dichtgeknepen en de tranen worden ons met geweld naar de oogen gedreven.... maar tegelijkertijd voelen wij een warme bewondering voor den schrijver, die ons deze ontroering heeft kunnen geven. Want tusschen al het wrange, het tragische, het navrante, welk een humor, welk een innigheid en fijnheid, welk een schoonheid toch ook!

Lees eens Het Eerekruis, Ziekenbezoek, Het werkwoord, De Kerstman op school; maar wat zal ik verhalen voor u uitkiezen, waar ze allen, geen enkele uitgezonderd, de lezing overwaard zijn. (Een enkele maal nadert Frapié de grens van de charge, zooals waar hij een kind laat sterven aan de doodelijke verrassing, dat zijn moeder hem een zoen heeft gegeven, - maar bijna altijd blijft hij sober en streng realistisch.) Frapié is een kunstenaar, maar vóór alles is hij een mensch met een ziel.

Een woord van grooten lof komt den bewerker toe. De heer A.M. de Jong heeft zijn taak, die waarlijk niet tot de gemakkelijkste behoorde, er op voortreffelijke wijze afgebracht.

Zijne Madonna, door Astrea. - G.J. Slothouwer. Amersfoort.

Dit romannetje maakt sterk den indruk naar een buitenlandsch boekje te zijn bewerkt. Onder de lezing dacht ik het telkens, maar toen ik las: de geboorte van den hals, (la naissance de la gorge) kon ik het wel met bijna zekerheid vaststellen. Ook de namen: Maalström b.v.; en hoe vreemd, dat een Hollander van dien naam trouwt met een Hollandsche, die Roskilde heef! Hoe het zij, naar het Engelsch is dit boekje niet bewerkt, anders zou er niet Welsh rabbit staan in plaats van Welsh rarebit!....

Hoe graag ik ook iets goeds zeg van de boeken, die ik beoordeel, ik kan niet nalaten te erkennen, dat Zijne Madonna erg ouderwetsch en erg oppervlakkig aandoet. En heel verzorgd is het ook niet geschreven; een zinnetje als het volgende behoorde men in het jaar **1920** in een Hollandsch boek niet meer aan te treffen:

'Eindelijk kwam er een dag, waarop een lichtstraal zou dringen in een liefhebbend hart, dat het spoor bijster was!'....

En de inhoud?

Och, het thema eener liefdesverhouding tusschen een nichtje en haar nog jongen oom is al zoo dikwijls, en het moet gezegd worden, beter behandeld! Denk maar eens aan Le mariage de Chiffon van Gyp, en vooral aan, - onvergetelijker gedachtenis - aan Jetje Gebert, Georg Hermann's mooie boek, waarin op zoo innige en diepe wijze is behandeld het zielsprobleem van het jonge meisje, wier jonge, hartstochtelijke levenslust haar onweerstaanbaar naar Dr. Köstlin dringt, terwijl zij tegelijkertijd den fijnwijsgeerigen, gevoeligen Oom Jason liefheeft. Naast deze voorbeelden komt Zijne Madonna wel wat heel onbeholpen en onbeduidend uit; hoewel een zekere losheid in den verteltrant het boek vlug leesbaar maakt.

Over het verkeer met volwassen kinderen, door Laura Frost. - J. Ploegsma. Zeist.

Over de opvoeding zijn zoo tallooze werken geschreven, dat het een menschen-leeftijd zou vereischen om ze allen door te lezen. Maar al deze boeken betreffen in hoofdzaak het jonge kind tot en met den puberteits-leeftijd. Daarom kan een uitgave over het verkeer met *volwassen* kinderen zeer stellig zijn nut hebben. Daar de schrijfster terecht opmerkt, dat elk individueel geval tusschen ouders en kind speciale opvatting en beschouwing vereischt, is zij natuurlijk in het algemeene moeten blijven, maar van dat standpunt uit, zegt zij vele behartigenswaardige dingen. Wanneer zij alleen gesproken had van haar omgang en behandelingsmethode met haar eigen kinderen, zou haar boekje subjectief zijn geworden en dus alleen een betrekkelijke waarde hebben. Nu houdt zij zichzelve zoo veel mogelijk op den achtergrond, en blijft in haar meeningen zoo objectief als zij kan. Dus ieder wie in het geval verkeert 'volwassen kinderen' te bezitten, doet goed zich deze kleine brochure aan te schaffen, en haar met ernst en aandacht te lezen.

Meulenhoff's kookboek, door een Hollandsche huisvrouw. - Meulenhoff's practische bibliotheek. Amsterdam.

Onder de geregelde uitgaven, die jaarlijks van de pers komen, behooren ook de ‘kookboeken’. Er bestaat een geheele literatuur in dit opzicht, en de doorbladering van oude kookboeken is niet alleen hoogst amusant, maar ook tevens zeer leerzaam. Want de ontwikkeling van den culinarischen smaak van een volk houdt nauw verband met zijn sociale omstandigheden. En zoo zou een overzicht, dat geregeld werd bijgehouden, van de, het licht ziende kookboeken eener bepaalde periode, een tamelijk juist historisch begrip kunnen geven van de levensomstandigheden des volks.

Verschillende ‘groote’ mannen hebben zich niet ontzien, zich bezig te houden met culinarische vraagstukken, ja, lieten zich zelfs de ‘eer’ welgevallen, om aan een bepaald gerecht hun naam te geven. Condé; Alexandre Dumas (père et fils); Honoré de Balzac; von Bismarck; Buffon; Casanova; Chateaubriand; Gambetta; Halévy; Jules Janin; Jules Verne; Molière; Meyerbeer; Nelson; Mozart; Murillo; Mirabeau; Richelieu; Rossini; Sarasate; Verdi; Talleyrand; Washington; Victor Hugo, - ja, zelfs Robespierre en Camille Desmoulins verleenden hun namen aan een bizonder gerecht. (Ik noemde hier slechts de namen, die mij onmiddellijk invielen, maar de lijst zou met ontelbare andere voorbeelden aan te vullen zijn.) Waaruit blijkt, dat ieder op zijn tijd, hetzij staatsman of letterkundige; krijgsman of componist, wel eens een blijk van belangstelling in de kookkunst gegeven heeft! En het boek van Brillat-Savarin (**1755-1862**) die magistraat en raadsheer aan het hof van cassatie was: *La physiologie du goût,* handhaaft nog altijd zijn ouden roem.

Geconstateerd dus, dat ‘kookboeken’ een cultureel en historisch belang hebben, nemen wij een nieuwe uitgave met meer interesse ter hand. En dan doet het genoegen te moeten erkennen, dat Meulenhoff's Kookboek een prettigen indruk maakt. De dagelijksche menu's zijn met zorg samengesteld (een enkele maal vraagt men zich af, of bessensap-pudding na zuurkool wel zoo lekker smaakt, en of macaroni met ham en kaas en daarna boerenkool met rookworst, niet wat ‘zware’ combinatie is, - maar geen enkele huisvrouw behoeft zich natuurlijk slaafs aan de gegeven voorschriften te houden) en op duidelijke wijze wordt de toelichting tot de recepten gegeven. De toevoeging van ‘magere menu's’, ‘ziekenkostjes’ en ‘lunch-schotels’ vermeerdert de waarde van deze uitgave. Alleen zou het wenschelijk zijn geweest, de menu's volgens de seizoenen te verdeelen. Want menige onervaren huisvrouw (en voor haar is dit nieuwe kookboek feitelijk bestemd) weet niet altijd in welken tijd bepaalde groenten, visch-soorten enz. vallen. Voor het overige kan aan deze uitgave een vriendelijk woord van aanbeveling worden meegegeven.

Het kind in de literatuur. Schilderingen van kinderleven. Bijeengebracht door J. van der Molen. - Ploegsma. Zeist.

Deze tweede bundel sluit zich aan bij den eersten, eveneens hier door mij besproken. En ieder die belangstelt in de psyché van het kind, - maar wie bestaat er, die dat niet doet? moest zich deze boeken aanschaffen en ze lezen en herlezen met de diepste aandacht.

Uit verschillende literaturen en uit verschillende tijdperken heeft de heer v.d. Molen zijn keuze gedaan, zoodat de hier bijeen-gebrachte fragmenten een waardevolle collectie vormen. Elk stuk op zichzelf werpt een licht op een der facetten van het psychische of realistische kinderbestaan. En naast de paedagogen, die ernstige 'studie' van hun onderwerp hebben gemaakt, zijn het de kunstenaars, die door de gebenedijde gave hunner intuïtie, ons inlichten kunnen over het innerlijke leven der kinderen.

Ouders en onderwijzers, verzuimt deze kostbare gelegenheid niet, en leest dit boek, dat u van het beste biedt, wat over kinderen werd geschreven, en dat met zooveel tact en toewijding is samengesteld.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen herdrukken, brochures, vertalingen, bloemlezingen enz.

DeWouter-Multatuli-ziel, door C. Ikkink. - Vereen. Multatuli-Museum.
De berg van droomen, door Arthur van Schendel. 2e druk. - Meulenhoff. Amsterdam.
Liefde's ontwaken, door Lucas Malet. - Meulenhoff. Amsterdam.
In sloot en plas. E. Heimans en J.P. Thijsse. - W. Versluys. Amsterdam. 5e druk.
Het paddenstoelenboekje, I en II, door C. Cool en H. v.d. Lek. - W. Versluys. Amsterdam. 2e druk.
Wandelboekje, door Heimans en Thijsse. - W. Versluys. Amsterdam. 8e druk.
In de duinen, door Heimans en Thijsse. - W. Versluys. Amsterdam. 8e druk.
Rabindranath Tagore. *Hongerige steenen.* - Amsterdam. W. Versluys.
In het bosch, door Heimans en Thijsse. - W. Versluys. Amsterdam. 2e druk.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 35. Nummer 12]

De heilige graal door Charles van Iersel.
***Vervolg en slot van blz. 704.*)**

VIII.

Toen Lancelot weêr opzag als uit eene verdooving, stond voor hem de oude man.

Deze keek hem stil aan, en weêr voelde hij dezelfde beklemming over zich, die hem niet spreken deed.

Het was nog steeds nacht, ondoordringbare duisternis om hem heen.

De oude man, met een gebaar zijner handen, beduidde hem op te staan en te volgen.

Stilzwijgende ook hij, gehoorzaamde Lancelot als aan een bevel, denkende nu ook weêr aan zijn paard, dat hij vergeten had, nog niet bekomen ook van wat hij had aanschouwd: de Lans van Longinus zelve, zwevende door de luchten, vlak langs hem gaande en borende dwars door zijn bed, waar hij toen zoo even nog gelegen had, en den grond heen, als verdwijnende in de aarde....

Het huiverde om hem van mysterie, koude wind woei door het vertrek, blies hem als een kille adem in het gezicht.

De oude man opende hem de deur, ging hem toen voor met een licht, dat hij hield in zijn hand, dalende alle de trappen weêr af, terwijl Lancelot zwijgende ook, verwonderd nu toch hem volgde.

Toen zij de laatste trede hadden bereikt, ging vóór hem de oude man, tusschen nauwe bogen door een donker, laaggewelfde portaal, zonder dat Lancelot iets vermocht te onderscheiden in de duisternis, die als zwaar en het harte drukkende om hem gestapeld lag, en opende hem de poort....

Een tocht blies hem koud tegemoet, doch stilzwijgende nog

steeds trad naar buiten de oude man, terwijl wuifden zijn lange, grauwe haren in den wind, die waaide om zijn oude, bleeke hoofd Zwijgende steeds wees hij Lancelot zijn paard, dat stil er stond, als zonder ongeduld de terugkomst van zijn meester wachtende, en wees hem toen met gestrekten arm den te volgen weg, zoover Lancelot begreep. En weêr was vreemd het hem gelijk toen de oude man met gestrekten arm, gebiedende bijna, had opengehouden de deur van het hooge torenvertrek, dat hij gehoorzamen moest als aan een bevel, dat onweêrstaanbaar was.

Hij besteeg zijn trouwe paard, terwijl achter hem de oude man de torenpoort sloot, en reed heen, volgende den hem aangeduiden weg.

Het was immer nog de nacht, die donker zich over het aardrijk spreidde, en waarin wit voor hem uit streepte de weg, dien hij ging, als een bleek spoor, dat van zelve tot volgen noodde....

Eensklaps scheen het trouwe paard te verschrikken en sprong zijwaarts, zoodat Lancelot bemerkte hoe zij waren terecht gekomen in een moeras, waar dwars doorheen voerde hun weg, en waren zij bijna, zoo Lancelot niet tijdig het dier krachtig bedwongen had, omgekomen in den drassigen modder.

Toen Lancelot nu wilde weten de oorzaak, die had doen schrikken zijn paard, zag hij voor zich op den weg iets glinsteren, dat fel schitterde in de bleeke schijnsels, die als wazige nevels dreven over het moeras, dat zichtbaar ademde zijne kwade, koorts-brengende dampen en waarboven dwalende luchtjes te zweven leken.

Van dichterbij kijkende naar wat daar zoo glinsterende - met verblindende schittering bijna - op den weg, ontwaarde Lancelot:

een kam, een goudene kam, die straalde van tallooze edelgesteenten, in handvat en boven de tanden ingelegd, en die hij plotseling herkende als de goudene kam zijner zoete koninginne Guenevere zelve, en waarin zich nog vlochten de goudene draden harer zijdene glanzende haren, als een fijn, broos webbe, dat zich hem ter harer liefste gedachtenisse spon tusschen de goudene randen en fonkelende kostbaarheden.

Ontroerd drukte hij het kleinood tegen de borst, aan, zijn hart, en dankbaar om zoo heerlijke vondst, bracht hij, glimlachende het aan den mond, terwijl hij voelde hoe de goudene haren zacht zijne

lippen streelden alsof zij levende kronkelden, en over hem brachten Guenevere's zalige kus.

In den heilloozen stormnacht, verdwaald op den eenzamen, witten zandweg tusschen wijdstrekkende moerasvelden, voelde Lanceot veilig zich nu, zonder vreeze voor welk gevaar, dat dreigen mocht ook. Was hem niet de liefde der zoete koninginne zelve? Hoe zou hij dan twijfelen kunnen, twijfelen aan goeden aflloop der queste, die hij volbrengen zoû. Hij Guenevere's eigen amys? Zekerlijk zoû hij ook nu de verkorene blijken!....

Had zij, zijne zoete koninginne hem hier verloren op dit eenzame pad? bedacht hij, wel vreemd het vindende doch zonder achterdocht in jeugdig vertrouwen en de zelfoverschatting van verliefden minnaar beide. Was dit toeval, moèst het zoo zijn, hem tot een teeken?

Het hart vol hoop en het hoofd vervuld van liefelijke gedachten reed Lancelot verder den hem door den ouden torenwachter gewezen weg, de goudene kam met de zijdene haren geborgen aan zijn borst....

Steeds verder ging de weg, verder en verder, als eindeloos....

Doch zoo vol van hope en van zoete gedachten, bemerkte Lancelot niet hoe vloden de uren in dien nacht, die altijd duister nog, eindeloos leek, als de weg, dien hij ging.

Eindelijk was de weg ten einde, zich verbreedend tot eene zandvlakte, die hooger een weinig, er lag als een plateau.

In den donkeren nacht zag Lancelot vaag voor zich oprijzen een muur, breed en lang als eene omheining, eene schutting slechts....

Op zijn paard volgde hij den muur, die te hoog toch was om te overzien, en waaraan geen einde hij dacht te komen, tot eindelijk hij haar voelde wijken onder zijn hand, als verdiepte er zich een nis, doch tastende zijn hand in de duisternis, stiet hij tegen een hek.

Opnieuw steeg Lancelot van zijn paard en, na vergeefsehe pogingen het te openen, leunende met zijn volle gewicht tegen het hek, duwde hij het moeizaam open.

Tusschen de wolken was de maan te voorschijn gekomen nu, en haar stille, bleeke schijnsel wierp een spookachtig licht op wat Lancelot om zich zag te zijn,

een kerkhof, met tallooze graven, en zerken en zuilen, als een wijd veld van jammer en treurnis.

Voor Lancelot verhief zich hoog een tombe, een kapel gelijk. Huiver beving hem om wat is des doods, en de moedigsten vreezen doet.

Het was inmiddels weêr gansch donker geworden, als sloot de nacht opnieuw zijne een oogenblik slechts ontslotene deuren. De maan was achter de hooge wolkenstapeiingen weêr schuil gegaan, en volslagen duisternis heerschte alomme.

Plotseling ruischte nogmaals de regen nu, heviger nog plassende neêr in dichten val als van een wolkbreuk, en Lancelot, wel wetende, dat weêr hem nu wachten zoû zijn trouwe paard, trad stil den grafkelder binnen om zich te bergen voor het dichter en dichter stroomende water.

Een fel licht verscheurde den donkeren nachthemel en zette den ganschen omtrek in zulk een gloed als sloegen vlammen de aarde uit.

Achter zich hoorde Lancelot een geluid, groot en ontzachlijk, en toen hij ommekeek, zag hij voor zich, verblindend schitterende in den stralenden gloed, een ridder in gouden harnas, een van juweelen fonkelenden kroon op het hoofd, die streng en strak hem aanzag met zijne groote, lichtende oogen.

Ontzet knielde Lancelot neêr, zijn hoofd gebogen tot op de aarde in zijne trillende, gevouwene handen, was eensklaps hij zich alle zijne zonden bewust, en dacht hij, vol angst en berouw, dit zijn laatste oordeel gekomen.

Toen hij eindelijk opzag weêr was alles donker geworden en de lichtende verschijning verdwenen, terwijl alleen de regen ruischte nog met droef geluid. Doch hoog boven het geluid van den plassend stroomenden regen klonk uit nu een stem:

- Ik ben Galaät, zoon van Jozef van Arymathéa!

Bevende luisterde Lancelot toe.

- Gij, die zoo vol van zonden zijt, gaat mij voorbij. Waardig zult gij niet zijn te zitten eenmaal in den burcht van den Heiligen Graal. Gij, die niet verkoren zijt, gaat terug! Gaat terug!

Toen zweeg de stem.

In het Oosten schemerde de eerste dageraad aan. Grauw en vaal was de morgen, doch tegen die verre parelmoêren glanzen hingen de stralen van den staag nog neêrstroomenden regen als snoeren van kristallene kralen.

Ergens op een verren toren blies de wachter den dag....

IX.

Drie dagen hadden Gawein en Parzival gereden reeds, op zoek naar Graal en Lans. Nu was het de derde nacht.

In dien stormnacht toen alle twaalf de ridders na Merlijn's roep en Gawein's aansporing, waren uitgegaan, hadden Gawein en Parzival zich te zamen van de overigen verwijderd, had der avonturen Vader, in een drang tot bescherming en in behoefte tot vertrouwelijkheid ook - hoe onuitsprekelijk eenzaam en verlaten kan men zich voelen, alleen in die wijde, woeste wouden, die dikwijls als eindeloos waren - den jongen ridder gevraagd met hem te gaan.

En nu was het reeds de derde nacht daarna, zonder dat zij eenig avontuur nog hadden ontmoet. Opnieuw breeder was weêr de geslonkene sikkel der thans wassende maan geworden, als een groot, glanzend, gebogen schild hing zij hoog in de luchten, zichtbaar tusschen de boomen door van het woud, daar hoog boven de hoogste, zwarte toppen, die broos en ijl er wiegelden in den wind, was zij Parzival als een schotel - hol en gebogen zij was - eene schotel gelijk die hem herinneren deed den Heiligen Graal, der Queste gewijde doel....

Van omhoog zijne blikken weêr dalende neêr, zag hij naar Gawein, die hem terzijde reed, een weinig nu vooruit....

Hoog en recht zat der avonturen vader op zijn goede ros Gringalet.

Ziet hem daar zitten, der avonturen Vader, stil en statig nu rijdende voort, zwijgende in de groote, machtige stilte alomme, op het goede paard, dat zoo edel voorttreedt, stappende hoog, met fieren tred....

Laag hangt neêr de paardehoes met lange franje, beborduurd met Gawein's allodiaile wapen, en zijn heere zelve, zittende op den hoogen zadelboog in kostelijken wapenrok onder zijne glinsterende rusting, met maliën de zilveren schubben eener visch gelijk, en den schitterende met goud doorwerkten halsberg, op het hoofd den zwaar vergulden, met kostbaren gesteenten gecierden puntigen helm, waaronder als een glanzend dakje, blinkt het nazel, de smalle, den neus beschermende strook metaal, en aan zijne voeten fonkelen de goudene sporen in het stille nachtlicht, terwijl hij de

speer om zijn hals, in de eene hand zijn sterke schild, en met de andere de teugels houdende, hem het zware zwaard van gebruineerd staal terzijde hangt.

Hoe had Parzival hem lief gekregen, hoe hing hij hem aan met hart en ziel!

Was dit na de eenzaamheid van Soltane de eerste en eenige mensch tot wien zijne, zoo lang bewaarde, stil wachtende liefde nu ging? Wien hij gaf heel zijn hart, en gansch zijne ziel, ja wien hij gaarne zichzelven geeofferd had, al hield hij veel ook van den goeden, ouden koning?

Weemoedig dacht hij aan Izabele, Gawein's zoozeer geliefde, doch verre minnaresse, met afgunst bijna....

Doch glimlachen moest hij wanneer hij bedacht hoe der avonturen Vader, zij het een heel jonge en dartele ook, de vader kon zijn van avonturen, die andiers waren dan van krijg, en niet minder gevaar misschien....

Parzival glimlachte zacht, innig verheugd om Gawein's vriendschap. Even was er, week, eene verteedering in hem, die hem, den liefde ontberende verlangen deed, dat Gawein hem omhelzen zoû, en hij rusten mocht in zijne sterke armen, tot dan van zelve het Wonder komen zoû?

Maar dit waren voor een ridder té weeke verteederingen, nog van toen hij leefde in Soltane bij zijne Moeder, met damhertje hem tot vriend, bedacht hij zich vol van weemoedig herinneren....

Steeds reden zij door, zwijgende in de groote stilte, die om hen heerschte, tot eindelijk zij tusschen de laatste boomstammen, waar eindigde het woud als in een verschiet van vele, verre zuilen, den morgen zagen dagen, bleek en stil, terwijl zij in de verte een eersten haan hoorden kraaien.

Hoe kil kan de morgen zijn!

Wanneer zoo veilig en zacht vertrouwd voelde de nacht, dan daagt de ochtend zoo grauw en koud....

Gawein en Parzival rilden huiverig in den kouden morgen.

Het woud uitgetreden, reden zij nu in het wijde, opene veld....

Dit was de vierde morgen thans, de vierde dag. Zoû Het gebeuren nu?....

Stil reden zij door, koud onder hunne metalene rustingen....

Daar ontwaarde Parzival plots, midden in het opene veld, eene gedaante....

En toen Gawein ook nu gespannen keek, zagen zij, jong en frisch als de morgen - hoe koud huiverde de ochtend om hem! - eene maagd....

Verwonder u niet, mijne lezers, vreemd was het niet, dat in dit vroege morgenuur reeds eene maagd dwaalde rond....

Want op zeer eenzame uren dikwijls dwaalden eerzame en eenzame jonkvrouwen rond, alleen en zonder geleide, zonder vreeze voor zoo hoofsche ridders, die zij mogelijk ontmoeten konden, en was er al vreeze, dan ontbloeide deze - schuchter en teêr - vaak spoedig tot eene verwachting....

Daarom verwonderden zich Gawein, noch Parzival - hoewel de laatste weinig gewend het nog was - doch wilden zij gaarne toch wel weten wie daar zoo eenzaam ging....

Toen zij nu naderden, snelde de eenzame maagd hen reeds temoet.

- O, mijne heeren, riep zij van verre hen tegen, redt, o, redt mijn meesteresse, mijne arme meesteresse!

En klaaglijk begon de eenzame maagd te snikken.

De beide ridders, verwonderd nu toch, hoopvol gestemd plots door mogelijk avontuur en gevaar, dat lokte misschien, begrepen niet dadelijk wat gaande was, al was het duidelijk hun, dat wie voor hen stond was eene kamerjuffer, die hen heur meesteresse ter hulpe ontbood, en niet kunnende hooren eener zoo jonge vrouwe geschrei - al bleek zij nu niet zoo frisch als van verre gezien, en waren zij zoetere vrouwen gewoon, - vraagden zij nader.

- Och, mijne heeren, mijne goede, edele heeren - en opnieuw snikte luide zij op, brekende in een stortvloed van tranen - heb medelijden, hebt deernisse toch, en redt mijne arme meesteresse!

- Zeg ons dan, meisje, viel Gawein haar in de rede, eenvoudig, doch een beetje hoog, zeg ons dan eens even wat uwer meesteresse wedervaarde?

Het meisje, kalmer door zijne woorden, en verstandiger nu, staakte haar wanhopig geween, en heur kanten handdoekje wegnemende van voor hare oogen, zag hem aan met schuinschen blik, waarin, door hare tranen nu heen, blonk eene bewondering voor zoo een grooten en sterken man.

- Ach, mijn heere, mijne meesteresse heeft verloren haren amys! Ontvlucht is hij haar, de trouwelooze!....

En weêr braken de snikken haar stem.

- Ontvlucht! .... En eenzaam is achtergebleven mijne arme meesteresse, die krankzinnig nu te worden dreigt!....

Gawein, moeilijk, onderdrukte een glimlach.

- Zoo is dat nu jullie groote verdriet?.... sprak hij goedig toen, als toegevende aan een kind, en daarom al die traantjes nu?! Wijs mij dan maar even den weg naar je arme meesteresse, en wacht mij dan, dan zal ik haar wel gauw gaan troosten, hoor!

Het meisje bracht hen een eindweegs, en wees toen een kasteel, welks torens uitstaken boven een boomengroep.

- Wacht dan maar hier, zei Gawein, tot de kamerjuffer, die opgehouden had te schreien nu, en ook jij, Parzival, wacht mij maar hier, en houdt zoo lange dit aanvallige kind gezelschap, vervolgde hij met schalkschen blik, ik ga dan even, en spoedig ben ik weêr bij jullie terug hoor, besloot hij toen en reed vroolijk lachende heen.

Eenige uren verliepen, eindelijk kwam Gawein terug.

Hij verontschuldigde zich, een stille, heimelijke lach in zijne oogen, en Parzival bij den arm nemende, trok hij hem terzijde, en fluisterde hem toe:

- Ga jij nu ook even, mijn jongen.... Ga maar gauw.... Het is een prachtvrouw!.... en het zoû misschien wel eens goed voor je zijn.... Je moet nu eindelijk ook eens màn worden, hoor! De anderen beginnen al om je te lachen en noemen je spottend de eeuwige maagd!

Parzival voelde warm het bloed hem stijgen naar zijn gezicht, en zijne wangen heet gloeien. Beschaamd boog hij het hoofd. Gawein was altijd vriendelijk en zacht tegenover hem, niet luidruchtig als wanneer de anderen er waren en nu hinderde hem zijne, zij het toch welmeenende en vriendschappelijke, spot.

- Wanneer gij het denkt, Gawein, antwoordde hij ernstig, dan zal ik gaan, maar uwe woorden doen mij pijn.

De eenzaamheid van Soltane was in hem nu, en hij voelde zich den liefsten vriend verloren voor altoos.

- Kom, jongen, zei Gawein, en goedig klopte hij hem op den

schouder, word nu maar niet boos op mij, je vriend en wapenbroeder! Zoo meende ik het toch niet. Maar eindelijk moest je eens loskomen, dacht ik, en een vrouw kan heusch geen kwaad, hoor. Ga maar gauw. We wachten je wel, ook al duurt het den eersten keer misschien een beetje lang.

Parzival glimlachte en ging heen in de richting van het kasteel. Gawein's scherts verdroot hem toch, moest hij eerlijk zich bekennen.

Spoedig had hij de torens, die van verre zichtbaar waren geweest, rijzende uit de hooge boomen en toppen op, bereikt, en trad hij op zijn paard de neêrgelaten ophaalbrug over, en reed het slotplein op.

Nergens was eenig wezen te bespeuren, doch de aanwijzingen van Gawein en de kamerjuffer volgende ging hij binnen door de opene poort, en had na eenig zoeken in gangen en portalen spoedig het vertrek der eenzaam achtergebleven jonkvrouwe bereikt.

Het was als Gawein hem had gezegd, en vreemder dan hij verwachtte.

Op een breed bedde, in het midden der kamer, onder hoogen baldakijn, lag onbewegelijk, zonder zich te verroeren bij zijne binnenkomst, het hoofd in de armen, het lichaam eener jonkvrouwe, over haren ontblooten blanken rug golfden heure haren, ontbonden, als een stroom van vloeiend goud. Van terzijde waren zichtbaar hare borsten als witte heuvels, wier roze tepeltoppen zich boorden in de zachte kant, waarover zij lag gestrekt.

Zender bewegen zag Parzival toe, en voelde zich wonderlijk ontroeren.

Weêr was het hem als bij die eerste ontmoeting der vrouwe in het woud, en haar broeder, die werd mishandeld, doch toen hadden het doen van dien eenen booswicht en het zien van den gemartelden man hem vreemd verward, terwijl thans de eenzaamheid van Soltane zich in zijne ziel bewoog en hij hare stille geluiden droef fluisteren hoorde.

Beiden wachtten, toen wendde eindelijk de vrouw haar hoofd om, en zagen hem aan hare wreede oogen, vol wrange begeerte.

- Ben je gekomen?! hoorde hij zuchtende haar stem, als ijlde zij in waanzin van ééne, die denkt haar lief te herkennen.

- O, ben je gekomen, eindelijk?! hoorde hij nogmaals haar kermen, zwaar en smartelijk.

Parzival stond stil en strak, met starren blik.

Op de treden van het bedde zag hij haar witte, zachte voeten, klein, met roze, scherpe nageltjes.

Een vreemde, scherpe geur dreef om, prikkelend en vol bedwelming.

Steeds hoorde hij haar klagende vragen en zag in hare harde, wreede oogen, die lonkende, lokten, gelijk de groenglanzende waterspiegels der vijvers in het woud.

Toen hij zich niet verroeren bleef, kwam zij eindelijk naar hem toe en nam zijne handen. Hij voelde de hare warm en klam. En altijd bleef hij zien in de vreemde, groene oogen, vol wreed verlangen, terwijl hare handen streelende, gleden, over de glinsterige maliën zijner rusting, en zij toen, in eene omhelzing, hem vleiende legde hare zachte vrouwearmen om zijn hals, waar hij als gladde, kronkelende slangen hen voelde glijden in zijn nek.

Huiverend ontwaakte hij als uit een bangen droom.

Om den schok, die sidderend hem doorvoer, gleden de kleine, weeke handen der glimlachende vrouwe over zijn rug, liefkoozende den harden, kouden maliënkolder weêr langs.... Hij rook den geur, die opsteeg uit heur haren, en van haar borst, onderging de bedwelming harer lachende oogen en even openen mond, en voelde hare tastende handen morrelen toen aan zijn wapenrok.

Eensklaps was er eene herinnering in hem: het was de eenzaamheid van Soltane, na het liefvertrouwde bijzijn zijner Moeder en van zacht gewillig damhertje, het klonk op uit het lied van den ouden, blinden zanger, in eene enkele strofe:

> Wie rein en eenzaam bleev',
> die weet', dat hij, verkoren, ziet
> in het zachte Eind' den Heiligen Grale!

Daar voor hem, daar ver weg, ver achter de blonde vrouwe, daar was het, hem wachtende en roepende reeds toe.

Onstuimig, van hooger en heilig willen bezield, ontrukte hij plots zich aan de omhelzing der blonde vrouwe nu. Hij stormde naar buiten, de trappen af, gangen en portalen door, tot eindelijk hij weêr kwam op het slotplein, waar hij zijn paard vond.

IJlings reed hij heen, gaf zijn, paard de sporen, doch zich toen bezinnende, dat hem Gawein wachtte, en de kamerjuffer ook,

reed hij naar hen terug, doch vond hen niet eerder, dan toen zij, na zijn herhaalde, dringende roepen eindelijk antwoordden, en zich hunne kleederen ordenend uit een boschje te voorschijn kwamen.

Gringalet stond ter zijde aan een boom gebonden.

Zij zonden de kamerjuffer, die luidruchtig lachte, met rood opgewonden gezicht, en nu geen reden tot weenen meer had, heen, terug naar hare meesteresse.

- Wel jongen, hoe was je eerste les, vroeg Gawein lachende, Parzival de hand vertrouwelijk op zijn schouder leggende.

Parzival voelde er haar als de hand van een vreemde, hard en stug. Onwillig schokte hij zijne schouders.

Kom jongen, niet zoo terughoudend! drong Gawein aan.

- Neen, Gawein, antwoordde hem Parzival, gij zijt goed voor mij geweest als een broeder, en ik wil niet terughoudend tegenover u zijn. Uwe raad was eerlijk en ter goeder trouwe.

Er was een groote, droeve weemoed in zijn stem, hij voelde een groote, innige ontroering om den vriend, die voor hem verloren ging, en de geheele schat zijner gansch gegeven liefde met zich nam.

Hij hoorde hunne paarden zacht grazen en zag stil hunne koppen, de witte van Gringalet naast de donkere van het zijne, in het groene gras, tranen kwamen in zijne oogen.

- Neen, Gawein, het is mij niet geweest in het kasteel der verlatene jonkvrouwe als gij denkt. Want mij, Gawein, was het alles anders, zoo heel anders werd het alles mij, toen ik plots terug denken moest aan het lied van den blinden zanger, van Merlijn, die kwam in den burcht te Kameloot. En denkt gij niet, Gawein, dat voor ons, nu wij zoeken moeten naar Spere ende Graal, het alles anders moet zijn?

Er was in hem een groot verlangen naar vertrouwelijkheid nu, eenmaal, nu hij wist dit hun laatste afscheid, en voelde hoe hij den vriend verloor voor altoos, en weenende van niet te weêrhoudene tranen, legde hij zijn hoofd aan Gawein's borst.

Gawein ademde moeilijk.

- Parzival, zei hij toen met bedwongen stem, ik dacht u, mijn vriend, te raden ten goede. Maar nu voel ik hoe ik meê u leidde ten booze, tot beproeving, die gij, beter dan ik, doorstondt, en voel ik ook, Parzival, hoe wij nu moeten scheiden, al is het alles zoo

treurig en doet het mij groot leed. Want gij, geloof ik, zijt verkoren te vinden wat ons, anderen, nog zal onthouden blijven.

Hij had heel eenvoudig gesproken, Gawein, want in hem was de waarheid nu, met klaren eenvoud.

Zij scheidden met stillen groet en de innigheid van wie weten elkaar nimmer weêr te zien.

Parzival ging op weg, ver langs woud en kasteel, dat vaag zichtbaar nog was tusschen de boomen door, vervolgende de queste, tot zij eindelijk zoû zijn volbracht, doch Gawein reed terug naar Artur's hof. En er was nu een groot, doch zacht en mild vertrouwen in hem gekomen, want al wist hij nu met zeker weten Parzival den verkorene, die wel veilig den tocht ten einde brengen zoû, en wien het zoû zijn te vinden en te zien den Heiligen Graal, het speet hem toch nu weêr te hebben gehad dit nieuwe, laatste avontuur van liefde, het deed hem leed om de zoete Yzabele, die zooverre, boven allen lief hem toch was.

X.

De dagen volgden elkaar op, de een na den ander, gingen zij stil voorbij, zonder groot gebeuren of avontuur, weken verliepen.

Het was reeds diep in den herfst, en nog steeds had men niets van Parzival vernomen.

Aan het hof te Kameloot hield Artur raad met zijn ridders, alle de overigen aanwezig, beraadslagende wat te zullen doen om een gerucht te kunnen vernemen van den jongsten ridder.

Keye, met grooten mond, had veel praatjes over té jonge ridders die wagen te veel - vergetende dat sommige oude ridders in het geheel niets wagen - en hij verstoorde hen allen met zijne opmerkingen. Er kwam een trek van wrevel op Artur's oude, droef peinzende gelaat en hij beval Keye te zwijgen nu.

Ywein, somber, gezeten in een der diepe boogvensters, waar hij zijn vaste plaatsje had, wanneer het hof te zamen kwam, zag met wijde, starende oogen, als een, die verlicht, vergeet de dingen, dlie dezer aarde zijn.... Zij wisten, allen, hem ziek van ziel, met kranke zinnen, waaraan soms de luchte geest reeds ontvlood, en zij voelden er zich droevig om, dat één mèt hen was, terwijl hij toch èlders reeds te toeven leek....

Gawein en Lancelot - verteld hadden zij reeds van vreemd

avontuur en wonderlijke ontmoetingen - zagen stil voor zich heen. Waarvoor zorg en angste? Wisten zij niet Parzival veilig altoos, uitverkorene, die hij was?....

Toen hoorden zij vragen den ouden koning - en verrast zagen zij op, verzonken in mijmerende herinnering, die als een droom zich weefde door de werkelijkheid - of zij, Gawein en Lancelot, die de een hem het laatst hebbende gezien en de ander vernomen hebbende zoo beteekenisvolle stemme, er wel toe aangewezen schenen, niet samen wilden rijden uit om van Parzival bericht te winnen. En hoorden zij om hen allen instemmende mompelen....

- Ja, Gawein en Lancelot, fluisterde Ywein in de vensternis, als keerde zijn geest weêr tot de dingen, die allen bezig hielden nu..

Dadelijk na den korten maaltijd waren Gawein en Lancelot uitgereden reeds.

Schemer weefde zich reeds tusschen de eeuwenoude boomen van het duisterende foreest bij Kameloot en spreidde hare wijde waden over de donkere aarde.

Hoog zijn de bergen en duister de dalen, verhaalt ons de middeneeuwsche dichter....

Zwijgende reden Gawein en Lancelot door den avond, die viel..

- Daar waren wij te zamen, wees Lancelot naar de wijde vallei, die lag naast het woud, dien eersten nacht, toen zoo hoog en zuiver de maan in den hemel gerezen was en haar reine, klare licht viel op de bleeke dauw, die optrok uit de velden, hoorden wij voor het eerst van den Heiligen Graal, en van de Lans van Longinus.... Hoe lange is het geleden reeds.

- Ja, hoe lange is het geleden reeds, antwoordde Gawein dof, denkende aan den jongen vriend, die hem verloren was, doch dien hij veilig wist. En een glans lichtte in zijne oogen.

- En nu gaan wij hem zoeken, hèm, Parzival, den jèngsten, hoorde Lancelot hem zeggen nu.

- Ja, Parzival....

- Zullen wij hem vinden.... spoedig misschien.... denk je.... of niet?

- Of niet? Zoûden wij mogelijk niet hem vinden?

- Misschien niet.... De dingen zijn vaak zoo vaag en vreemd, en ondoorgrondelijk, vervolgde Lancelot.

- Ja, wel heel vrèemd zijn de dingen soms....
- En denk jij nu, dat wij Parzival vinden, Gawein?
- Het is alles zoo moeilijk te weten.... Maar wel weet ik in mij een twijfel....
- Voel ook jij een twijfel, Gawein.... mij is het ook of ik weifel.... of onmogelijk het mij lijkt Parzival weêr te zien....
- Neen, niet mogelijk is het mij te gelooven....
- Doch wat te zeggen den ouden koning dan?
- Ja.... Wat hem te zeggen.... Nameloos verdriet doen wij hem.
- Zoeken wij dan, Lancelot....
- Ja, zoeken wij dan....

Door den nu donkeren nacht reden de beide ridders verder.

Het was de negende dag reeds na dien avond toen Gawein en Lancelot waren uitgegaan om Parzival op te sporen, en nog zochten immer....

Wanhopig reden zij rond, niet wetende wat den ouden koning te melden nu, treurende ook om den vriend, al wisten zij hem veilig reeds....

- Wat moeten wij met den koning, Gawein? vraagde Lancelot.
- Ja, wat zeggen wij Artur?
- Zoo wij alleen wederkeeren, zal het vreeselijk zijn.
- Dan gebeurt het verschrikkelijke misschien.
- Het zou zijn dood zijn, Gawein!
- Ja, sterven zoû hij van hartzeer.
- Hij is hem zoo lief, liever dan wie ook.
- Zooals hij ons allen lief is, liever dan wij zelven.
- Wat zeggen wij den koning?
- Ja, wat zeggen wij hem?
- Het is zoo koud om ons, en donker nu, Gawein, alsof hier de dood zelve spookt.
- Spreek niet van den dood, Lancelot, huiverde Gawein.
- En altijd die wijde wouden en woeste winden, zonder einde.
- Als zagen wij ons leven zelve weerspiegeld.
- Vreemd is het leven, Gawein.... en heel vreemd wel ons leven van ridders, en avonturen....

- Ja, Parzival zei het mij.... zoo ánders.... zoo anders.... Alsof wij toch geen menschen waren, gewoon, ondanks het vreemde leven, dat zelve zoo vreemd reeds is.

- Het is vreemder, dan de dood.... ons leven.... Wanneer ik herdenk mijn eigen, vreemde leven, wordt het mij zoo vreemd te moede....

- Dan denken wij aan de dingen, die niet waren als zij moesten zijn, Lancelot, tot eindelijk misschien....

- Tot eenmaal de dood ons verlost.... tot er troost zal zijn voor alle berouw....

- Het is nu de negende dag al, dat wij zoeken, en altijd tevergeefs....

Het was langer al, Gawein, dan deze dagen alleen.... en altijd te vergeefs.

Om de beide ridders was somber en donker het wijde, eenzame woud en huiverde de herfst koud.

- Ziet, Gawein, wie daar ons rijdt tegemoet!

- Het is een ridder, lijkt mij, van verre.... een ridder als wij....

- Een misschien ons nagezonden, als wij zelve gingen Parzival achterna.

- Wellicht.... Doch rijden wij naar hem heen en zien van dichtbij....

De ridder naderde snel, en plots zagen beiden hem vlak voor hen, als rees hij voor hen op uit den grond, of had hij een grooten sprong gemaakt, geheimzinnig.... Toen zagen zij hem zwart en gemaskerd, zittende op een geheel zwart paard, paard en ridder beiden zwart als raven....

Gawein wilde aanstonds het gevecht beginnen. Waren zij niet altoos den strijd bereid, de ridders van de Tafelronde?

- Houdt op uw zwaard, Gawein, sprak de vreemde, zwarte ridder, tegenover mij zijn schild en spere niet van noode, en nutteloos ook. En ook gij, Lancelot, zult tusschen ons beiden geen strijd nog zien.

Gawein zag verbluft, ook Lancelot voelde, alle vreemde avonturen ondanks, eene verwondering.

- Hoe weet gij? vraagde Gawein.

- Gij zijt beiden van Artur's Tafelronde toch?

- En hoe durft gij zoo vermetel!.... stiet Gawein uit, zich herinnerende weêr des vreemden ridders woorden, en niet duldende men hem zegde hoe hij zijne wapenen te gebruiken had, geërgerd ook nu de onbekende zoo gemeenzaam noemde des koning's naam.

- Waarom zoû ik niet durven, Gawein, der avonturen Vader? Al voel ik eene bewondering voor u en weet u groot en schier onverwinbaar, mij zoudt gij toch niet verslaan voor den tijd, dat ik zelve tot u kom, zeker van mijne overwinning.

- Onbeschaamde, riep Gawein en wilde reeds toestooten zijn lans, doch de vreemde ridder hief zijn hand, en Gawein's arm zonk machteloos neêr.

Eerst nu zagen Gawein en Lancelot, beide tegelijk, dat de vreemde, zwarte ridder zonder schaduw was.

- Betoom uwe driften, Gawein.... Wanneer gij meer u hadt beheerscht waart gij dichter uw doel genaderd misschien, gij en uwe genooten, sprak de geheimzinnige ridder.

Gawein dacht vol verbittering plots aan zijn laatste avontuur, en wat Parzival hem had gezegd; Lancelot herinnerde zich....

- Zijt gij Galaät, de zoon van Jozef van Arymathéa, vraagde hij.

- Hoe kunt gij dat vragen, Lancelot, antwoordde hem de zwarte ridder.... Gij zaagt hem zoo schitterend en verblindend licht, en ziet mij zoo donker nu.

- Gij weet?!

- Waarom zoû ik ook dit niet weten, Lancelot, bij alle andere dingen, die ik reeds weet?

- Kunt gij ons dan ook zeggen misschien....

- Waar Parzival toeft?.... Wel is het mij bekend, doch nu nog kan ik het u niet zeggen, helaas....

- Gij weet, en kunt het ons niet zeggen?....

- Neen, thans is daarvoor de tijd nog niet gekomen.... Maar wel wil ik u raden.

- Wat wij zeggen zullen den koning?

- Wat gij zeggen zult den koning moet u wellen uit eigen hart.

- Waar wij zoeken zullen?

- Zoo gij zoekt, moet gij volgen, waar u leiden zal uwe eigene ziel....

- En gij wildet ons raden toch?!

- Wel raden wil ik u, dat zoo gij zoeken blijft, gij niet moet pogen te vinden Parzival's verblijf, dat nu nog onbekend u blijven zal.

- Is hij verdwenen? riep Lancelot uit.

- Of is hij reeds dood?.... O, zeg het ons dan! kreet Gawein wanhopig.

- Waarom zijt gij toch zoo bekommerd, om wien gij verdwenen denkt, of misschien dood reeds waant, vraagde zacht de zwarte ridder. Droomt gij dan nimmer van een beter oord, dan gij hier op aarde zaagt?

- Ging Parzival naar Avallon dan, het geheimzinnige land, dat vroeger aan den lande van Logres grensde, doch wij nimmer vermochten te bereiken, zelfs niet zagen, onvindbaar als het nu is als een verdwenen tooverland, een verloren paradijs? vraagde Gawein.

- Gij moet mij nu niet meer vragen, Gawein, antwoordde de zwarte ridder, wat ik vertellen kan, zegde ik u reeds. Meer moet gij niet vragen. Zoekt de Dingen, die uw koning u op te sporen beveelt, gij doet een schoon en goed werk dan, doch laat af Parzival te achtervolgen, want hèm zult gij niet vinden.

De vreemde ridder, eensklaps, wendde zijn zwarte paard, en geheimzinnig gelijk hij gekomen was, verdween hij in de aarde een oogwenk, of als deed hij, onzichtbaar, een geweldigen sprong, zagen zij plots hem in de verte verdwijnen....

- Het is alles zoo vreemd en heel treurig nu ook, zei Gawein alleen. En wat den koning te zeggen.... Zoo het eens was zijn dood....?

- Laten wij toch troosten ons ook, Gawein.... antwoordde Lancelot, sprak de vreemde, zwarte ridder niet van een beter oord?

- Ach, is alles niet beter, dan het nu is? Parzival voor ons verloren, en dood reeds wellicht? snikte der avonturen Vader.

Doch Lancelot, bemoedigend, legde hem zijn hand op den schouder....

Door het woud reden zij weer terug, de beide ridders.

Daar stierf het late seizoen zijn gouden, purperen dood. Van de hooge, eeuwenoude boomen vielen dwarrelend de stervende bladeren, ruizelend schuifelende over de aarde, als door geheimzinnige machten bewogen tot de wilde winden te waaien begonnen en hen opriepen tot woesten doodendans.

XI.

Het was winter geworden. Sneeuw overdekte den lande van Logres, lag hoog opgestapeld op de wijde velden, die als eindelooze, witte steppen waren nu en leek betooverd te hebben het duistere foreest tot het vreemde wonderwoud van een sprookje.

Wit lag de aarde als een droomwaereld, blank beladen van de zuivere, smettelooze sneeuw, die dagen lang dicht gevallen was, en nu zwaar stapelde hoog, strekkende zich eindeloos als eene wijde, witte zee met reine, onbewogen golven, wijd tot waar grauwde de kim met vaal verdoezelde streep onder den grijzen hemel, waarin stille lagen de zware, sneeuwbergende wolken als hoopen wollige watten.

Zijn paard wadende tot aan de knieën in de sneeuw reed Parzival door het wijde, opene veld.

Er was eene eenzaamheid hier nu, grooter nog dan was geweest de eenzaamheid in Soltane. Over die witte waereld heerschte luidelooze stilte alomme.

Niets werd gehoord, en niets was er dan die witte eindeloosheid, die blank zich spreidde, onafzienbaar ver en oogverblindend van strakke smetteloosheid, tot waar grauw zich de hemel hief boven vage, grijze kim, vol van wolken, die versmolten in effene tinten, als met vuile vlakken, vloeiende ineen, onbeweeglijk en ontzachlijk.

Niets bewoog. Geen wind waaide aan. Geen geluid suisde de luchten door, als waren alle de geheimzinnige geruchten, die zich hooren doen op lentedagen en in zomernachten, en de waereld maken vol van geluid, gestorven dien vreemden, starren, witten dood, die heerschte alomme....

Er was geen licht, schuil was de zon gegaan achter de zware wolken - dagen lang onzichtbaar reeds - tot soms even brak door een glans, die gloeide door de zware, grauwe wolken, als een licht dat even, weifelend, gloorde, als een glimlach die terstond weêr verstilt op een stil, bleek gelaat, een oud, droef gezicht.

Een wijd leed waasde, onzichtbaar onder grauwe wolken, de luchten door, en spreidde zijne zware waden van weedom en treurvol herdenken over Parzival's ziel, die golfde van weemoed....

Tot eindelijk er het licht zoû doorbreken, met vage, vale schaduwen van lage, dicht opeengestapelde wolkenbrokken, wanneer een

wijle er het zachtgouden zonnelicht vertroostend doorhene straalde met dioptrieke weêrschijningen, sterker en met grooter klaarheid, dan de veêge glanzen, die soms even weifelden in de luchten....

Hoe was Parzival de eenzaamheid lief! Opgegroeid in de eenzaamheid van Soltane, was deze eenzaamheid hem als een hervonden geluk. En het Verlangen, dat eenmaal, eene eenzame bloem gelijk, was ontbloeid in de eenzaamheid van Soltane, reikte het niet naar andere Dingen nu toe, dan waar het eenmaal, onbewust naar had gevraagd? Hoe heerlijk is de eenzaamheid! Hoe heerlijk te leven slechts voor het Eéne, en te mogen gaan tot het hooge heilige!

Doch onder alle geluk blijft bij ons de weemoed, nooit is onze ziel gansch zonder leed....

Was er niet zachte smart, teêr, doch schrijnend toch, in Parzival's zoo jonge hart om veel lief herinneren, en om het laatste afscheid van den eersten, en eenigen vriend?

In Soltane was licht hem de eenzaamheid geweest, en het verlangen zacht en vragend slechts, nu woog zwaar hem de eenzaamheid, duldeloos zwaar op zijn hart, dat verlangde, zoo verlangde....

Want waren er vroeger niet geweest zijne Moeder, die hem nam in hare armen, stil en troostend, en damhertje, het dier, dat hij zacht en willig voelde onder zijn hand?

Doch nu? Dit was wel de eenzaamheid, waarin de ziel te sterven ligt, en wij leven slechts als één enkel verlangen alleen.

Overal de witte dood, de witte dood, wijd en ontzachlijk, eindeloos, en alleen het onuitsprekelijke verlangen, verlangen, dat reikte de hooge, heilige Dingen nu toe, verklaard als het was na de eenzame, kuische kinderjaren tot hoog en rein begeeren, die waren daar verre, daar verre, doch hier niets, niets. Geen klacht, noch snik, niets dan de weemoed om wat voorbij was....

Want het verlangen, dat eenmaal reikte de kleine, kleine dingen toe, was thans ontbloeid in volle, rijke pracht.

Doch wanneer wij droomen van de Dingen die zijn heel ver, dan zien wij wat is dichtbij....

Parzival dacht aan het land, dat was zoo heel ver, Avallon, het

vreemde tooverland, waarvan men een enkele maal sprak als van een verloren paradijs, en waar de Graalburcht rees....

Hiervan wist Parzival niet. Hem was slechts bekend, dat Graal en Lans zoûden zweven over de wateren, en door de luchten: niet wist hij van den Burcht, waar het Heilige wordt bewaard....

Wel droomde hij van Avallon, waarvan hij niet wist of werkelijk het bestond, of dat het was uit een sprookje slechts, of een oord, dat was verdwenen, verzonken reeds.... daar waar nu was die verre, vreemde zee, de geheimzinnige Leverzee, de eeuwig bevrozene zee, die onbewogen deint den horizon toe met stille, bevrozene golven....

Doch voor zich nu, opeens, zag Parzival zich teekenen in de sneeuw drie vlekken, als van bloed, drie roode stippen....

Verwonderd zag hij op. Om hem was de wijde, eindelooze eenzaamheid, daar in den lagen, grijzen hemel, die hing als een zwaar gordijn, dat de zon verborgen hield, stapelden zich geweldig de grauwe wolken. Hier was niet dan wijde, eindelooze eenzaamheid....

Van waar drie droppelen bloed, zoo er niet was dan die eindelooze eenzaamheid?

Doch in de eenzaamheid van zijne ziel voelde hij groeien, als een bloem, die snel ontbloeit, het verlangen....

En het verlangen, dat vraagde, altijd dringender vraagde, hem drong verder en verder, de eindeloosheid door, tot in eeuwige eenzaamheid, deed weten hem:

Dat hier voorbij zweefde de luchten door de Heilige Graal, en hem ten teeken had gestort enkele droppelen bloeds.

Toen zag hij op, dankbaar, in voorvoelend weten....

Tot hoog in de luchten, tegen den wand van grauwe wolken hij zag zwart zich bewegen twee stippen, die nader kwamen, dalende lager en lager, zich verduidelijkend, en hem deden ontwaren:

Twee vogelfiguren, vechtende in wreeden strijd, den kamp van wie het leven behouden wil tegen wien het hem te ontnemen tracht, een kraai, wanhopig zich tegen een havik verwerend.

Parzival had zijne lans geheven, doch nutteloos wist hij zijne tegenwoordigheid, hem was het thans niet den zwakke te verdedigen, het recht te handhaven.

Doch grooter werden in hem opnieuw de eenzaamheid en de weemoed, die als een zee golfde in hem op.

Hoe was hij droef teleurgesteld nu: wat heilig teeken hem had geleken, waren sporen slechts geweest van een droef gevecht.

Straalt ons de glans der groote dingen niet altijd toe uit der kleine dingen aanschijn?

Wanhopig zonk Parzival op zijne knieën neer in de sneeuw, die als eene zachte wade hem omving.

En als zoú sterven zijne ziel mede in dien witten dood, die was alomme, sliep hij in....

Toen was het wonder....

Uit den hemel - verklaard, als was gebeurd het wolkenfloers, een zich openplooiend gordijn gelijk, straalde, de hooge, wijde lucht van blauwen, van zonnegoud doorstoven, gloed - daalde neêr een Engel....

Rein en streng het blanke aangezicht in de plooien van het witte gewaad, dat kuisch golfde neêr, hief de Engel in zijn hand een kelk....

Driemaal beschreef hij een kring rond Parzival, tot hij beurde den beker, hem uitgietende boven Parzival's hoofd. Het was hem als vloeide bloed in zijn ziel....

En hij uit den droom ontwaakte, liggende tegen zijn trouwe paard, roerloos naast hem neêrgestrekt met nauw door adem bewegend lijf....

In den nacht reed Parzival verder, volgende den droom....

Daar voor hem wist hij zeker Wat hem tot volgen noodde....

In de eenzaamheid van Soltane had hij geleerd te kunnen blijven eenzaam zijn jonge leven lang, en zijn verlangen was er verklaard reeds tot een ander verlangen, dat hooger was....

Voor den reinen Eenzame kan het Verlangen, zelve ontluiken, en zichtbaar worden.

Het land van Logres was verre achter Parzival reeds, doch hij wist het niet, gaande als in een droom.

Daar verre, in Avallon, het vreemde tooverland, het verloren paradijs, daar zou het misschien te vinden zijn, dat wat hier hem

onthouden bleef, dat zwevende voortgleed door de luchten, verder en verder, en dat, lokkende, onbereikbaar bleef.

Doch nu na den droom in zeker weten, dat wachtte hem wat hij had gedacht hem der vogelen teeken voorspellen deed, reed Parzival verder....

Eindeloos lag het land in den witten nacht....

Stil reed hij verder....

Boven hem in den altijd nog lagen, grauwen hamel stapelden zich de groote, grijze wolken, als immense rotsenmassaas, doch hier en daar verklaarden lichtere plekken, leek vaag te zweven een glans, of kartelde vreemd en brokkelig een wolk als met kristallenen rand.

Ook was de maan weêr zichtbaar geworden nu als een groote, gouden sikkel, onwezenlijk groot, alsof men hier in dit wondere, witte winteroord haar zag van meer nabij, anders en onbegrijpelijk groot....

Wijd lag het landschap om Parzival, wit en eindeloos als in eene betoovering.

Van de wolken daalde als eene wade van licht, die verschemerde lang de goudene manesikkel heen, en heen gleed over de aarde, als een kleed, dat sleepte, glinsterend met zilvertrillende fonkelingen op de sneeuw.

Het was een droomsprookje, en Parzival zelve voelde het, als stierf nu in hem zijne ziel, na den droom, ten tweede male nu, opgenomen in den wijden, witten dood. Hij voelde geen verlangen nu meer, en alle herinnering leek gevloden, daar verre naar wat niet meer te bedenken was.

Eindeloos was de eenzaamheid.

Ergens tusschen de grauwe wolkenstapelingen trilde een enkele ster....

Voor zich zag Parzival het vlakke land zich heffen tot heuvelen, vreemd van grilligen vorm.

Het waren kleine heuvelen, die laag zich hieven, en als krullende kruifden om aan den top....

Toen wist Parzival opeens dat hij stond aan den oever der bevrozene zee, die heuvelen waren de stille, gestolde golven van het bevrozene water, dit was die wondere zee, waarvan een enkele maal wel werd verhaald in een sproke, de Leverzee.

Hij zag de golven wit met gekrulde kam die blauwdoorzichtig was als van wazig glas, ijle, teêre glanzen gleden langs de ruggen der stille golven tot waar zij zwaar en onbewogen wit lagen neêr als het wijde land zelve, bestoven van wat rulle, blanke sneeuw....

Wolkslierten als vage houtskoolstrepen veegden over de manesikkel, zoodat als gebroken zij leek in groote, gouden stukken, onwezenlijk en fantastiesch viel haar veêge licht over de wijde, witte eindeloosheid van zee en land....

Plotseling herinnerde Parzival zich: was nu het gekomen, of zoû het aanstonds zijn?

Onbewegelijk zat hij op zijn stille paard, een eenzame, stille ruiter in den wijden, witten nacht.

Hierin loste zich de eenzaamheid van Soltane op, als een lucht geblazene bel, die breekt in te ijle lucht, zooals eene violesnaar breekt in een stervenden toon, die voor altijd verdwijnt en nimmer wederkeeren zal, voelde hij het nu breken in zijne ziel, loste er zich de eenzaamheid der eerste, vroege kinderjaren op, gelijk een wolkje, dat verijlt.

En daarna: Gawein's vriendschap? Gawein, wien hij gegeven had geheel zijne eerste liefde?

In de eenzaamheid vloeide het heen, als een wolkje, dat verdwijnt....

Hooger rees het verlagnen nu, alle weemoed golfde om hem heen, verglijdend in de wijde, witte stilte....

Daar verre zoû het zijn in Avallon, het verdwenen tooverland, het verloren paradijs.

Hier in de Eenzaamheid was het Verlangen alleen....

Een teêr-blauw, ijl-doorzichtelijk waas van licht weefde zich door de luchten, hechtte zich aan de verre kristallene wolkenranden, zoodat zij rond de goudene manesikkel te vervloeien leken in een meer van zilveren klaarte, dat wijd lag tusschen de geweldige wolkenstapelingen, als met transparante droppen, die vloeiden over de van broos stuivend schuim kartelig gestolde golven, droop het hunne toppen langs, die afstaken als lichtende punten in den eenzamen, witten nacht, en spreidde zich over het eindelooze sneeuwland als eene fijn gesponnen webbe van ijle, glinsterende draden vol diamanten poeder....

Parzival wist zich te wachten nu den tocht ten einde te brengen.

Daar verre, achter het glanzende sneeuwlandschap, straalde op zalige belofte zelve, als een kasteel van louter licht met torens van stille, onbewogen vlammen, hoog in den donkeren nachthemel, die er verklaard werd tot hoogen, reinen bouw, vlekkeloozen koepel, die het al wijdingsvol overwelven zoû....

Daar waar Avallon was, het verdwenen tooverland, het verloren paradijs, heen nu, heen door dit oord van eeuwige sneeuw, langs de eeuwig bevrozene zee met hare witte, stille, glanzende golven, langs de blanke rotsen en bleek spiegelende schotsen, waarover dreven vegen van blauw, geheimzinnig licht, langs de eeuwige ijszee, Avallon, het zalige oord, het verloren paradijs tegemoet.

Hier was de Eenzaamheid, de eeuwige, onuitsprekelijke eenzaamheid, daar verre straalde op de zalige Belofte als een burcht van louter glans, met torens en tinnen van licht....

XII.

Eene oude vrouwe sprokkelde hout in het woud.

Om haar stonden de zwarte stammen der boomen als sombere zuilen, die streng en statig oprezen uit den sneeuwbedolven grond en boven haar hieven de machtige, zwaar bevrachte takken een wit dak, waardoorheen op eene enkele opene plek zij kon zien, grauwer de hooge wolkenluchten.

Doch de oude vrouwe, gebogen, zonder opzien, sprokkelde heur hout.

Parzival kwam aangereden nu door het woud, volgende den weg, dien hij dacht naar het Avallon toe....

Toen hij er zag de oude vrouwe, sprokkelende heur hout, verwonderde hij zich, dat niet eenzaam meer hij was, en werd hij van deernis bewogen, dat in die koude der vriezende luchten zoo oude vrouwe moeizaam zich garen moest haar brandstof....

Woonde zij hier, alleen in deze wijde eenzaamheid?

- Weeuwtje, vraagde hij, en sprong af van zijn paard, is het niet moeilijk je zoo te zoeken je hout nu zoo hoog de sneeuw ligt? Laat mij je helpen en voor je dragen je last.

- Neen, heer, zeide nederig de oude vrouwe. Zij is niet te moeilijk mijne taak. Laat mij, en gaat gij gerust uwen weg.

- Het is niet altoos gemakkelijk, vrouwtje, antwoordde haar

Parzial, te gaan onzen weg. Kent gij den weg in dit oord, den weg naar Avallon toe?

- Ja heer, ik ken Avallon, en weet den weg, dien gij moet gaan.
- Kent gij Avallon, vrouwtje, is niet énkel het een land der droomen? Weet gij....?
- Ja heer, ik weet....
- Woont gij hier, vrouwtje, hier in deze eindelooze eenzaamheid?
- Ja heer, ik woon in eenzaamheid....
- Zoo gij arm zijt, vrouwtje, laat mij u een weinig helpen dan. Gij moet u wel ongelukkig voelen in deze eenzaamheid, terwijl gij weet Avallon daar verre.
- Ik ben wel arm, heer, heel arm, en zoo gij mij helpen kunt, moogt gij dit doen. Doch ook ben ik rijk en behoef mij niet ongelukkig meer te voelen, nu ik Avallon weet. Al bereikte ik zelve het niet, het te weten is mij een groote troost.
- Vrouwtje, vreemd klinkt mij uwe stem als bekend.
- In aller stem is altoos iets dat klinkt bekend en vertrouwd, heer.
- Toch vreemd is het of ik u ken, vrouwtje.... Wie zijt gij?

De oude vrouwe, dieper, boog zich voorover, sprokkelende heur hout....

- Ik ben uwe Moeder, Parzival, antwoordde zij toen.

Eene ontroering doorhuiverde Parzival, tranen sprongen hem in de oogen. Daarna voelde hij, in zijne omhelzing, haar in zijne armen.

- Wat zijt gij oud geworden, Moeder, zeide hij enkel stamelend.
- De eenzaamheid maakt oud, Parzival. Wie alles verloren heeft, wenscht eenmaal zichzelve te verliezen ook.
- Arme Moeder. Bleeft gij niet in Soltane? Wat werd er van damhertje dan, en de andere dieren?
- Damherteke is dood, Parzival, zeide de aude vrouw, en de andere dieren verdwenen, de een na den ander, in het woud, als om u te zoeken.
- En hoe kwaamt gij hier dan?
- Om tot u te komen, Parzival!
- Wist gij mij dan hier?

- Altoos wist ik waar gij waart. In mijne eenzaamheid zag ik u. En nu gij zoekt den weg, mijn kind, kwam ik zelve u tot gids....

Een tak kraakte, wat losgeraakte sneeuw dwarrelde in groote vlokken neèr....

- Ik vertelde u eenmaal, Parzival, Merlijn's geschiedenis, doch het begin alleen, toen vielt gij in slaap, - herinner u - thans ben ik gekomen om haar u ten einde te verhalen.

Toen vertelde zij hem Merlijn's geschiedenis ten einde, en wist Parzival den weg, dien hij had te gaan.

Hij reed heen naar zijne laatste ontmoeting. In deze tweede eenzaamheid, den witten dood, was hij thans niet eenzaam meer, doch toen hij afscheid van haar had genomen wist hij, dat hij het Leven nu achter zich liet.

Ná zijn vertrek talmde zij treuzelend nog. Eene oude vrouwe, moeizaam zich sprokkelende heur hout op den blanken, sneeuw-bedolven grond tusschen de donkere boomen, die als sombere, zwarte zuilen om haar rezen....

Tot ook zij verdween....

Licht waren de nachten, als licht de dagen waren. Den oever der bevrozene zee, de geheimzinnige Leverzee, voorbij was het alsof weg gevallen was alle scheiding van dag en nacht, opgelost in een eeuwigen schemer van glans die lichtte van de eindelooze sneeuwvelden af met blanken weêrschijn en spiegelde tusschen de groote, grauwe wolken door als een ijl gespannen net van broos gewevene stralen, die vervloeiden, zonder dat zichtbaar waren de vurige zonneschijf, noch de roodgouden, onwezenlijk groote manesikkel....

Het was eene evening van licht, als ware de dag een witte nacht, en de nacht een blanke dag. Het geleek het geheimzinnige Noorderlicht, dat den Poolnacht doorschijnt en maakt tot een dag, doch kleurloos was, van klaren, zilveren gloed.

Er was de eeuwige dag, die de eeuwige nacht ook was....

Maanden waren verloopen reeds na Parzival's laatste afscheid van Gawein....

Wanneer hij een enkele male nog dacht terug aan der avonturen Vader, en den burcht te Kameloot, waar nu de goede, oude koning was, dan leek dit alles hem zoo heel vreemd, als voor een, die nauw

zich nog heugen kan.... Ook die eerste nacht, toen Artur hen opgeroepen had, allen, ter Queste naar Graal en Lans, hoe lange leek het geleden reeds.... daar verre, in het lang voorbijgegane verleden, leek het hem als een vizioen, een droom, dien hij soms even nog overdacht.... het was geweest die heerlijke, reine nacht van vlekkelooze maneweelde, die heur waden daar spreidde, bij den burcht van Kameloot tusschen de bergen, de verre, hooge bergen, en het duistere foreest, daar verre, bij de grenzen van Logres....

Het was alles nu hem voorbij. Uitgegaan was hij den lande van Logres, nadat hij de eenzaamheid van Soltane reeds geofferd had, doorgegaan was hij de velden der eeuwige sneeuw, gereden langs de oevers had hij dier wonderlijke IJszee, de Leverzee.... En nu ging hij heen naar het verre tooverland, waarvan vroeger hij had gedacht en gedroomd als van een verloren paradijs, doch dat hij zelve nu voor zich wist, na alle hervonden eenzaamheid, een nieuw geluk, Avallon, dat was daar verre....

En eindelijk, een dag - of was het een nacht, wit als hier die witte wonderwaereld bleef, zonder dat ooit schemerde een morgen of duisterde een avond - zag hij, verre voor zich, verrijzen:

Een kasteel, een burcht, hoog en geweldig, doch vreemd als een wonderhuis, een droompaleis, het was als gebouwd van zuiver licht, met steenen en muren, wallen en poorten van glans en hoogstrevende torens van licht, als loutere, bewegingslooze vlammen....

Parzival reed heen naar den verren burcht, tot eindelijk hij naderde....

Hij ging in een droom, zonder herinnering.... Was het alles niet verre, zoo droef en nameloos verre nu....?

Doch voor hem, verklaard, het vizien, dat hoog lichtte op.... Was hier niet eindelijk de wonderwoon van het geluk zelve?.... Zoû hier niet zijn zijne tocht volbracht....?

Een weemoed trilde in hem op.... Voor hem, voor Parzival, dien men den verkorene had geheeten, zoû nimmer meer zijn het volmaakte, vlekkelooze geluk.... Er was zijne roeping, er was de opdracht, die hij volbrengen moest.... Want altoos nog zweefde de Graal, de Heilige Graal, door de luchten, ongevonden steeds, en hoe zoû hij vinden hem, nu hij den lande van Logres uit, toefde in zoo verre, vreemde oorden? Al had zijne Moeder

zelve hem gezegd den weg, en Merlijn's wonderlijke geschiedenis verhaald?

Hier was echter het wondere huis van licht, en te wachten was er hem slechts, waar het Lot, na het Leven nu, hem leiden zoû....

Toen Parzival genaderd was de brug, daalde deze vanzelve, en toen hij haar overgereden, stond voor de poort, wachtende, opende zij van zelve.

En Parzival reed naar binnen, het slotplein over, dat oogverblindende van licht, leek geplaveid met goud, en springende van zijn paard, met eene zekerheid, die vreemd hem leek, doch van zelve hem dreef en volgen deed, ging hij binnen het wonderlijke kasteel, dat hem reeds zijne deuren ontsloten hield, als verwachtte het den verren gast....

Parzival trad in het wondere huis van licht. Overal strekten eindeloos zich portalen en gewelven met tallooze zuilen en gangen, doch voor hem zag hij in een verschiet van bogen, die steeds kleiner wordend, lager cirkelend, als een trechter, ziende recht voor zich als door een rij, van ogiavale ringen, een kleine, goudene deur.

Door den eindeloozen gang van tallooze bogen, die om hem telkens weken, en die oogbedriegend bleken, steeds grooter wordende leken, iedere boog van zelfde afmeting als de vorige, ging Parzival vooruit tot hij eindelijk voor de gouden deur, die nu hoog voor hem rees, stille stond, wachtende tot ook deze van zelve opendraaide in hare goudene hengels met zachtsuizend geruisch als van een wind die klagend langs hem waaide, zooals hij hem had hooren gaan, vroeger in Soltane, de hooge boomentoppen door....

Binnen trad Parzival nu de zaal, die hij voor zich zag....

Rond rees de ruimte, die hij binnengekomen was om hem op, in zuivere cirkels van zuilen, die zoovele om hem stonden als de boomstammen in een woud, en waardoor nauw nog hij ontwaarde de hooge, smalle vensters, die vreemd, anders dan in den burcht te Kameloot, spits liepen toe, als met het gebaar van biddende, vroom gevouwen handen, en waardoorheen binnenzeefde een waas van zachtgouden licht, als van glanzende zonnepoeder....

Boven hem, steunende op de binnenste hooge zuilen ging ringsomrond, een architraaf, als van louter goud, fonkelende van tal-

looze juweelen, en er over welfde zich hoog het middendak, zich koepelend als een dom, stralende van licht....

Toen Parzival in het midden gekomen was, als stond hij er in het schip van een kerk, duizelende van de duizende zuilen om hem rond, wankelende bijna op den gladden, glanzenden, goudenen vloer, zag hij voor zich:

Een tafel, zwaar van massief gedegen goud, waarrond zich rijden dertien gouden zetels....

Een wolk van licht, van zachtglanzende zonnepoederstof, die binnenzeefde door de verre vensters nu - buiten de zon zelve onzichtbaar, leek hier haar licht gezameld en behouden gebleven - dreef boven de tafel als een zachtgouden, trillend waas....

Doch van tusschen de zuilen, was een zeer oude man binnengetreden en nu met zachten, luideloozen tred ongemerkt komende achter den jongen ridder aan.

- Zijt gij eindelijk gekomen nu, Parzival, vraagde hij zacht, doch luid klonk zijn stem de wijde zuilenhallen door....

- Wie zijt gij? vraagde Parzival, omziende verschrikt. Gij, die weet mijn naam, en dit wondere huis bewoont....

- Ik ben de Rijke Visscher, antwoordde hem zacht de oude man.

- Zijt gij de Rijke Visscher? Wie zijt gij dan, oude man?!

- Ik ben de Rijke Visscher, Parzival, die nu hier u bevindt in den Burcht van den Heiligen Graal zelve, omdat eenmaal mij opgedragen was onzen Heer een visch te vangen, dien ik hier op de Avondmaalstafel leggen zoû naast den Graal, toen hij eenmaal, voor het eerst en voor het laatst, gemeenschappelijk het Agape hield.... En hier - wees hij een der dertien zetels rondom, is de Vreeselijke Zetel, die lange reeds u wacht...

- Is dit de tafel, waaraan Hij avondmaalde? vraagde Parzival, ontroerd.

- Neen, Parzival, dit is de tafel, die Merlijn maakte, en waarvan uwe Moeder verhaalde....

- Gij weet, oude man....?

- Ik weet, dat gij ontmoettet uwe Moeder en zij u verhaalde, ten einde thans, hoe eenmaal Merlijn koning Uter's groote dankbaarheid voor zijne hulpe in diens liefde voor de schoone Ygerne gedachtig, ons maakte deze Tafel....

Het was Parzival plots of zich hief de glanzende wolk van

gouden licht, wijkende vaneen, verijlende en hij zag in vizioen daar zitten den goeden, ouden koning Artur, en alle de andere ridders. Hij zag hen vaag als bleeke schimmen, de herlevende geesten van reeds gestorvene dooden, die wazig en onwezenlijk om hem zichtbaar werden.

- Gaat gij nu zitten, Parzival, in den Vreeselijken Zetel, gij zijt de Verkorene, hoorde hij zacht, als van verre hem zeggen den ouden man en vaag als door een nevel zag hij hem wijzen den eenen, nog opengeblevenen zetel....

Toen was wat zijn Verlangen verwachtte....

Wanneer Parzival gezeten was, trad binnen te dier zelfde stonde een page, dragende

een lans, een blanke lans, waaraan ontstroomde, een purperen wimpel gelijk, een streep van bloed den spits, vloeiende tot op de witte hand van wie hem droeg.

Het was de Lans van Longinus zelve, herkende Parzival voor het eerst.

De page, de bloedende spere ter hand, ging door de wijde ruimte als in een droom, als trad hij een zachtroze nevel door, verdwijnende in het nu schemere zuilenverschiet.

Parzival wilde vragen den Rijken Visscher nu, doch nu herkende hij hen allen weer; als ijle, reeds gestorvene geesten zaten zij daar om hem, hunne bleeke schimmen vaag zichtbaar als nevelen slechts, die even hadden den vorm hunner gestalten, en waarop hier en daar glinsterde de lichtschamp eener rusting, de glans van een juweel, en gouden schemerde Artur's kroon....

Tusschen de zuilen scheen de schemer zich dichter te stapelen nu. Onverwachts vulde een vreemde deemster de gouden zale.

Doch daar voor hem, daar verre, eensklaps, straalde een glans....

Parzival, verblind door den gloed, sloot de oogen, en toen eindelijk hij hen opende weêr,

zag hij eene jonkvrouwe, eene teêre, brooze maagd, die aandroeg

een schotel, een goudene schotel, een wijde schaal van goud, stralende van licht, dat schitterender glansde rondom, als der zonnelichthalo, fonkelende van kostelijke gesteenten, die overstraalden, alle de gesteenten, die cierden de zaal, en doofden hunnen glans, en het zachtgouden licht, dat van buiten stille binnen

vlood maakten tot doffen schemer en de goudene wanden en zuilenden vloer hunnen gloed verliezen deden,

terwijl in de schaal, als een robijn, een wondergroote, helroode robijn in een breeden rand van goud, lag een klein plasje bloeds,

en wist Parzival dat dit thans was de Heilige Graal zelve, die hij voor zich zag, na de Lans, die hem was voorbijgegaan....

Om hem waren alle de vage gestalten, de schimmen van den koning en zijne ridders verdwenen....

Alleen was Parzival, als een, die ontwaakt na wonderen droom.

Om hem rezen de zuilen, talloos, een zachtgouden licht vloeiende weêr door hun schemerende, verwemelende verschiet. Boven Parzival verhief zich het gouden middendak, als een stralende koepel, een hooge, lichtende dom. Ringsomrond, steunende op der binnenste zuilen top, liggende op hunne breedere kapiteel, ging de architraaf als een breede band van goud, met schitterende juweelen bezet, flonkerend als een diadeem. Verweg boven de zuilen hieven zich hoog en hol de gewelven, eindeloos. In het midden stond de gouden tafel, de door Merlijn gebootste Avondmaaltafel nog, als wachtende het Agape, de dertien zetels rondom, Parzival zittende in den Vreeselijken....

Boven de tafel dreef de lichtende wolk nog, als een zacht goudene nevel, die verijlt....

Zacht fluisterde Parzival den naam van den Rijken Visscher, doch geen stem antwoordde, geen gerucht vernam hij....

Gezien had hij Graal en Lans, beide....

Gezien in eindelijk vinden....

Doch niet kon hij hen brengen nu zijnen heer, den ouden koning,

Hij herinnerde zich nu den tocht, de eerste opdracht, dien eersten nacht, dien wonderen manenacht in den lande van Logres, in het wijde dal, tusschen de hooge bergen, en het duister foreest....

Hoe was het geweest daarvoor? Het was hem nu zoo ver, zoo ver....

Na de eenzaamheid van Soltane....

En na tal van avonturen aan Artur's hof, in den lande van Logres....

Met Gawein en alle de andere ridders.

De herinneringen leken aan te sluipen van tusschen de zuilen

op hem aan, overweldigend, en gleden weêr heen, door het verre verschiet, lieten hem alleen, alleen in de ijle leêgte, waarin hopeloos nu verzonk zijne ziel.

Er was geweest de lange, donkere herfst, in duistere wouden en wanhopige winden, daarna de winter, wijd en wit, gekomen eindelijk aan den oever dier vreemde zee van eeuwig ijs....

En toen, als laatste troost en laatste afscheid de ontmoeting zijner Moeder....

In de eeuwigheid van dagen, die als witte nachten waren en nachten, die blanke dagen waren, had hij gedwaald, de eeuwige eenzaamheid door, de eindelooze eenzaamheid, die foltert de ziel, en haar weêr wekt tot het nieuwe leven....

Naar den Burcht van Licht, het eindelijk hervonden Huis van Geluk, waar hem Lans en Graal verschenen waren, beide, gedragen door een page en eene maagd....

Het was Parzival als suisde eene groote stilte aan, eene eindelooze stilte, vol zingend gerucht....

Waarin hij verzonk, als gleed zijne ziel heen nu in een droom van dood, van eeuwige stilte en eeuwig geluk....

XIII.

Om hem ruischte de suizende stilte als eene muziek, eene zee van muziek, die deinend bewogen golfde aan, eene muziek van reheben en viellen, die veelsnarrig trilde op, zacht gestreeld en zoet getokkeld, en waarboven uit telkens klonk op de klank van een enkele harp, met eenzaam geluid, als de snik van een ziel, brekende in smart, dat hoog opging, een eenzaam wiekende vogel gelijk, en gebroken, droppelde neêr in een gamma van klanken, die verdroomden tot vreemd vertrillende tonen, zooals een volgeblazene zeepbel breekt in glanzende veelheid van kleuren....

Parzival ontwaakte. Over hem boog zich een oude man, hem aanziende met liefdevollen, vertrouwden blik, dien hij herkende. Boven hem welfde wijd zich de hemel, glanzende blauw, diep en eindeloos, met enkele zachte, witte wolkjes als kleine, vredige dieren, die stil traden voort.... Om hem hieven hoog zich de lange halmen van het welige gras, waarin hij lag, en bloeiden

duizende bloemen. De lucht geurde van de lente, die eindelijk weêrgekomen was....

Diep snoof Parzival hare zachte, zoete ademen in, die hem prikkelend zijn hoofd doorstroomden, en zijne ziel als verruimden.

Toen dacht hij eensklaps aan den Burcht in Avallon, met droefpeinzend herinneren. Hij was verdwenen, als het verre tooverland zelve....

Rustig zagen hem de oude, vertrouwde oogen aan....

- De winter is voorbij, en de witte eeuwigheid vergaan, verzonken zijn de eeuwen nu, en met hen uw verloren paradijs, dat ge hervonden dacht, het is alles nu voorbij, als een droom.... hoorde hij als zingende zeggen de zachte stem van den ouden man.

- Is het alles nu heengegaan weêr? vraagde hij zacht, ootmoedig in zijne teleurstelling, als een, die alles verloren weet, doch liefelijken troost reeds dagen ziet....

- Het is alles voorbij, mijn kind, zong de stem.

Parzival voelde tranen in zijne oogen wellen. Stil weende hij..

De oude man nam zijn hoofd zacht in zijne oude handen, en drukte het aan zijn borst.

- Het is alles voorbij, mijn kind, als een droom, die vergaat, herhaalde hij zacht....

- Was Avallon daar niet, en de Burcht van Licht, het Huis van den Heiligen Graal, dien ik zelve zag, vraagde Parzival droef.

- Het was, mijn kind, doch het is nu voorbij, voorbij als een droom....

Parzival strekte de hand of hij tastte naar damhertje, en voelen zoû den zachten, willigen rug. Om hem bloeide de lente, zacht en geurig, het was als vroeger in Soltane....

Doch alles leek treurig nu en droef, smartvol in het zachte, blijde licht....

- Was het het Geluk, oude man? vraagde Parzival, er is een weemoed in mij, grooter dan vroeger de weemoed om andere dingen was....

- Het is moeilijk te zeggen wat was het geluk, mijn kind, doch weemoed wordt altijd grooter in ons, zwelt met het vergaan der dingen en der jaren....

- Ben ik oud geworden, oude man? vraagde Parzival, oud misschien, al is het niet oud, als gij zelve zijt....

- Ouder zijt gij wel geworden, Parzival, ouder zijt gij geworden, want wat wij ons denken het geluk maakt ouder nog dan smart en weemoed doen.... Doch oud waart gij altoos, reeds toen gij als kind leefdet in de eenzaamheid van Soltane.... Want altijd leefdet gij in herinnering, die u verlangen deed.... en wat gij u Toekomst dacht, was herinnering slechts van eens doorleefd vroeger leven.... Omdat altijd door het leven zich herhaalt.... En oud maken ons niet de jaren, doch wel de vele tijden, die wij doorleefden reeds.... Oud kan men worden in een uur, zooals men jong kan blijven in heel een leven.... Doch van het werkelijke leven alleen weet reeds de ziel zoodra zij in het nog zoo jonge, zachte kinderlijfje woont....

- En nu, oude man, wat rest mij nu te doen, nadat ik zelve mocht zien Graal en Lans, beide....? Nu de droom heeft uit..?

- Nu begint uw leven eerst, mijn kind. Uw ware leven....

- Mijn ware leven....?

- In de eenzaamheid van Soltane werd gewekt uw verlangen, geboren uw wil, die zoeken u deed naar Graal en Lans.... En toen gij zocht, legden zich in u de kiemen van uw waarachtige leven, wierden zonder dat gij het bemerktet, en zijn thans volgroeid.... Nadat gij zaagt Graal en Lans, beide, zijt gij nu voor uw eigen leven gereed.... Aanvaard het met beide handen, Parzival, met heel uw ziel en uwe liefde....

- O, hoe zal het zijn dan mijn nieuwe leven.... zeg het mij dan, oude man, hoe het zal zijn....

- Leven zult gij als ik zelve leef, als eremiet, uw pij en gordel enkel zullen u zijn tot kleeding.... Brood en water zullen u zijn genoeg.... En de heerlijkheid der om u rijpende vruchten te proeven, zal u tot ongekende, namelooze weelde worden!

- Is zoo het leven, oude man? Is dit geheel het nieuwe leven? Zonder Daad?!

- Een laatste twijfel weifelt nog in uw ziel, mijn kind.... Bedenk, dat gij u uw nieuwe leven moet geven geheel, zonder eenig achterhoud!.... Wat ik tot nu u zegde, zal slechts zijn de uiterlijke schijn van uw nieuw bestaan.... Uw leven, uw ware, nieuwe leven zult gij in u zelve vinden.

- Zal ik vinden in mij zelven nu, oude man, wat vroeger ik zocht, gaande de landen door, op queste en jacht naar avontuur?

- Meer zult gij in u zelven vinden, Parzival. Wat gij zult vinden en zonder te weten nu reeds zoekt, zal grooter en mooier zijn.... Eerst dan, wanneer gij leeft in uw nieuwe, nu komende leven, waarvan nog slechts de eerste dageraad is aangebroken, zullen u de verborgen schatten uwer u nog onbekende ziel gansch worden ontdekt.

Kom nu met mij. Laat mij u leiden uwe eerste schreden in uw nieuwe leven.

Zij stonden beiden op, en gingen van daar, de oude kluizenaar en de nog zoo jonge Parzival.

- Zie, wees hem de oude man, daar is mijn armzalige hut, daarnaast zal rijzen de uwe, arm als de mijne, en als broeders zullen wij er leven tezamen het leven, waar ik u inwijden zal, tezamen tot eenmaal onze zielen gansch opgenomen worden in het altoos durende geluk zelve!

Overal bloeide de lente om hen, als jubelden de luchten luid van nieuw, ontwakend leven.

Het was Parzival als ruischte weêr om hem de zee van muziek, trillende van duizenden zoet getokkelde en zacht gestreelde viellen en reheben, en waarboven uit telkens weêrklonk die enkele klank, dat eenzame geluid van droefklagend harpgezang, als een gouden droomende toon van weemoed en van berusting.

En eene laatste herinnering welde in hem op, de herinnering der eerste, vroege kinderjaren, de nu zoo verre eenzaamheid van Soltane, met zijne Moeder alleen, en damhertje, en de andere dieren, de vogels en bloemen, de vlinders, de wouden en de velden, die hem toch hadden gegeven zijn eerste, reine kindergeluk....

Daarna was het leven als een droom, waaruit hij ontwaakte, en die hij zag verre van zich met vage, verwarde beelden....

Alleen die eerste en laatste herinnering bleef bij, het eenmaal gevondene zachte kindergeluk in de eenzaamheid van Soltane....

Tot ook zij verzwond met den laatsten, goudenen klank, die vertrilde....

En hij volgde den ouden man, die hem voorging op het stille pad als een goede broeder, die hem veilig leiden zoû naar het wachtende, nieuwe leven.

XIV.

In den burcht te Kameloot zaten Artur en zijne ridders, wachtende....

Alomme vierde de Lente haar goudene feest, doch treurigheid was in aller harten....

Om Parzival, die zoo lange uitbleef, op altijd nog durende queste....

En om Ywein ook....

De oude koning, weemoedig, zag weêr naar zijne ridders, van wie twee hem ontbraken. Daar zaten zij, Gawein, der avonturen Vader, en de wonderschoone Lancelot, wien beiden toch niet was geweest de zegepraal op hunnen vergeefschen tocht, Keye, die nu toch stil ook was, bedrukt als zij allen, en dan de drie vrienden, altoos te zamen: Bohort, Galaät en Gwinemar - allen hadden zij gezocht vergeefs en in trieste stemming, treurig ook om Parzival's zoo lange uitblijven fluisterden zij in een hoek van avonturen, wier doel, lokkende altoos verre toch blijft - daar zat ook Galehot, de trouwe vriend van Lancelot, en Sagremort, de wonderlijke, en dan Acglovale, verdrietiger dan allen nog, de broêr van wie zoo lange uitbleef....

- Acglovale! riep Artur, en hij bedacht hoe zoo vertrouwelijk hij vaak Parzival tot zich geroepen had....

De ridder, stil, stond op en naderde....

- Nog altoos geen tijding van uwen broeder, ons aller ridderen jongste, Acglovale? Is het u niet bang te moede, lijk wij allen terneêrgeslagen nu zijn?

- Neen, heer koning, wel is er droefheid in mijn hart, doch eenmaal zal ik toch terugzien mijn broeder, zullen wij allen elkaar weêr zien.

- Zeker, Acglovale, eenmaal zien wij elkaar terug. Wees gelukkig met uw vertrouwen, dat u altoos troosten zal.

De oude koning glimlachte bemoedigend, doch zijn ziel zwol van weemoed....

- Laten wij hopen echter, Acglovale, dat wij eenmaal toch nog terug mogen zien uwen broeder hier op aarde, want klein is ons hart, Acglovale, en gaarne zien wij ons kleine verlangen vervuld.

De ridder boog het hoofd. Hij wist van de Dingen, die eenmaal zouden zijn, en sterker dan de dood, doch den koning, eenvoudig, hoorde hij bekennen wat altoos ieder menschenhart beweegt....

Artur zag naar een der vensternissen, daar waar onder het hooge boograam Ywein, altijd, eenzaam staarde naar buiten met wijde oogen, die zagen als naar andere, hem nog onzichtbare dingen. De plaats was leêg, en de oude koning, het hart vol leed, herdacht de droeve tijding hoe eenmaal hij hooren moest van het Avontuur van Misverstand: hoe Ywein, gansch verkrankzinnigd, Gawein had ontmeet en hoe er de noodlottige Vergissing was geweest: Gawein, der Avonturen Vader, die zelve doodstak den eigen gezel....

Twee ridders had hij verloren reeds....

Want den andere, Parzival, wist hij in geheimvol weten, dat aanvoelt der dingen ware wezen, dat nimmer wederkeeren zou..

En had niet Galaät onlangs hem toevertrouwd, dien afschuwelijken droom: droomende, dat hij, Galaät, door Lancelot zoû worden vermoord!?

Ook dit wist de oude koning, dat eenmaal gebeuren zoû....

Zijne eigene ridders, ondanks hunne broederlijke liefde, die zoo hecht hen aan elkander verbond, zoûden vermoorden elkaêr.

Het was het Noodlot, het was sterker, dan zij zelven en hunnen wil....

De Lans van Longinus, altoos, nog zweefde de luchten door, en zocht te treffen met wreeden wraak....

En zoû ook eenmaal den lande van Logres zelve doen ondergaan....

Het was onontkoombaar, niet te weêrhouden.

Doch waarom hun hiervan te verhalen? Het zou noodeloos zijn, zonder nut. Reeds te groote somberheid wierp hare donkere schaduwen in hunne wanhopende zielen.

De konig, steeds, dacht aan Parzival, eenmaal uitgetogen ter queste naar den Heiligen Graal, met de andere ridders meê....

Hij bevond zich in den lande van Logres, de Graal, hij zweefde er over de wateren, had hij hun allen gezegd....

En vertrouwende waren zij allen gegaan....

Zoekende naar Graal en Lans, beide....

Doch niemand ooit had hen gezien, Graal, noch Lans....

Zouden zij sterfelijken oogen wel zichtbaar zijn? bedacht zich de koning.

En in hem welde, wijd van wanhoop, en groot als zijn weemoed, een Berouw....

Zoo het alles bleek te vergeefsch?.... Zoo het niet slechts was gebleken te vergeefsch, doch ook onuitvoerbaar was? Zoo Graal en Lans voor sterfelijke oogen onzichtbaar bleven en door menschenhanden niet te vinden waren?

Om den koning huiverde een kilte, als voelde hij den adem van den dood reeds langs hem gaan. Hij steunde het hoofd in de hand, en weêr dacht hij een vreemde, koude wind langs zich te voelen waren.

Het was alles vol raadsel, vol geheim, vol mysterie. Als het vreemde wonderland Avallon was, het verdwenen tooverland, het verloren paradijs....

Zuchtende hief hij het hoofd op, en zag rond den kring zijner ridders.

Twee ontbraken reeds.

De derde zoû spoedig volgen....

De Lans van Longinus, altoos nog, zweefde door de luchten, en zou treffen met wreeden wraak, en ook den lande van Logres zelve doen ondergaan....

Doch daar verre, daar verre.... zweefde daar niet de Heilige Graal met heerlijken, verblindenden glans? Waarde hij niet, tot troost en opbeuring hunner droeve harten, over de wateren, en zoû hij, wanneer eenmaal het Noodlot van de Lans van Longinus was voorbijgegaan, tot hen komen, met verzoening van leed en vergeven van zonde, en een Vat vol van genade voor hen zijn?'

De oude koning zag naar Gawein: Was hij niet bezweken, waar na hem Parzival de beproeving schitterend had doorstaan? En hij zag naar Lancelot ook: Had niet de herrezene Galaät, de zoon zelve van Jozef van Arythaméa toegeroepen hem terug te gaan, omdat eenmaal de Verkorene zelve komen zou?

En zou niet Parzival de Verkorene zijn?

Had niet Merlijn, vermomd als blinde zanger hen waarschuwende opgeroepen ter Queste van den Heiligen, Graal, en zoû, wanneer Merlijn zelve hen riep, de Verkorene niet onder hen zijn?

En was Parzival niet de eenig uitblevene? Want Ywein was vermoord geworden door der avonturen Vader zelve: Gawein had hem verslagen in het Avontuur van Misverstand.

Eene ontroering doorvoer den koning: als een weêrklank klonk in hem op: het was hem als hoorde hij in zich eene echo van de Stemme, die eenmaal in hem gesproken had.

En hem had gezegd van de vreemde Dingen.

Van Graal en Lans.

En hoe zijne Ridders hen hem zoeken zoûden.

En nu was er niets dan troostelooze treurigheid in den burcht te Kameloot, droef waren alle zijne ridders, als hij zelve was, doch onder allen weemoed, als een licht, dat door ijle, grijze nevels schijnt, zag hij:

Het Doel, het geheimzinnige, verborgen Doel, dat tot vreemde, en oogenschijnlijk zoo vaak noodelooze en nuttelooze Dingen en Daden drijft.

En werd hij, glimlachtende, zich bewust, dankbaar om zoo troostvol, eindelijk weten, dat al werden, de dingen niet alle bereikt, en niet iedere illuzie verwezenlijkt, omdat wat niet van de aarde is, ook niet op deze waereld gevonden worden kan, doch dat altijd er bleef als eenig, diep verborgen, den menschen raadselig Doel, het Zoeken,

Het zwakke, tastende Pogen, dat alleen voor ons, kleine, blinde zielen, het leven mogelijk en te dragen maakt....

Den Haag, Juli 'XIX.

Waardeeringen door Joh. C.P. Alberts.

De hoogste wijsheid is in de beperking tot het individueele. De grootste verruiming is in de beschouwing van het bijzondere.

Wij zijn slecht in de mate waarin wij goed zijn. Ons lichaam is even groot als onze ziel.

Er is één drijfkracht en er zijn twee wegen.

Leven is het bewustzijn onzer tegenstellingen. Wij zijn levend in de mate waarin wij strijden.

Leven is vernietiging van de persoonlijkheid. Liefde is de begeerte tot vernietiging der beide persoonlijkheden. Want met zichzelf en met de ziel die men liefheeft, heeft men altijd het beste voor.

De kus is slechts verleiding, troost en medelijden. De beet, het bloed, de pijn, dat is de waarachtige liefdedaad.

Het respekt in de liefde moet zijn hoogtepunt bereiken in de erkenning van haar meedoogenlooze kracht.

Het grootste gevaar voor de liefde is de teederheid, die heeft opgehouden middel te zijn en doel is geworden.

Liefde is strijd, want het leven is liefde.

Liefde is krachtmeting. Hij wiens kracht triomfeert is overwinnaar. Maar hij, die zich het eerst gewonnen geeft, geeft blijk het snelst te hebben begrepen.

Ontucht is in zooverre onbaatzuchtige liefdadigheid, dat men, ten koste van zichzelf, energie in de oerbron terugstort, waarvan men zelf nog heel wat had kunnen genieten.

Ontucht is kapitaalverkwisting.

Het bezit van een overvloed van energie is nog evenmin diefstal als privaat-bezit. Maar ontucht is evenzeer een sociale misdaad als kapitaalverkwisting.

Geld moet rollen. Kracht moet vloeien.

De grootste vijand die men heeft is het lichaam van zijn geliefde. Laten we dat lichaam dus in eere houden, want zonder tegenstander is het niet mogelijk te leven.

Hebt de zonde lief, want zij brengt U het bewustzijn van Uw goddelijk wezen. Vreest de onschuld, zij toont U de zonde in al haar fictieve verleidelijkheid.

Met God kan men falen, maar met Satan als vriend kan men slechts overwinnen.

Gelooven is het weten van ons hart. Weten is de eerzucht van de materie.

Verwondering is het begin van twijfel aan zichzelf. Bewondering is de bevrijding van dat zelf. Liefde is het bewustzijn van de eenheid met al wat is.

God is en Satan is zijn profeet.

En het individu is het dubieus bewijs van hun bestaan.

Ga eens in het pikdonker staan opdat ge het licht kunt zien. Wie altijd in het licht staat zal nooit weten wat licht is.

Het hoogtepunt van alle genot is in de bespotting van het allerheiligste. Zelfs de grootste ontkenners verraden daarin hun geloof.

Er is geen eerlijker geloofsbelijdenis als een hartgrondige vloek.

Do live in tune with the Infinite. Dat gebeurt toch wel, maar door het gewillig te doen, kunnen we ons verbeelden, dat het onze eigen keus is.

Eene onbekende dochter van Allard van Everdingen en haar gezin. door H.J. Schouten.

Bij het doen van genealogische nasporingen ontdekte ik eene dochter van bovengenoemden schilder, welke onbekend is aan den voormaligen archivaris van Alkmaar C.W. Bruinvis, want hij noemt haar niet in zijne artikelen over de Alkmaarsche schilders in 'Oudt-Holland', zelfs niet in het genealogische gedeelte over deze familie.

De oorzaak zit dáárin, dat Allard *van Everdingen* zich te Amsterdam vestigde, waar hij ook poorter werd, en het kind in kwestie aldáár geboren is. Of anderen dit kind vóór mij ontdekt hebben, incluis huwelijk, kinderen, testament en inboedel, weet ik niet. Zoo ja, dan hebben zij de ontdekking 'in portefeuille gehouden'. Ik vond eerst de poorteracte van haren man, waarbij hij genoemd wordt als gehuwd met eene poortersdochter; daarna zocht ik de acte van ondertrouw, en vervolgens gelukte het mij in het notarieel archief veel belangrijks te vinden, alsmede haren doop, etc.

Aangezien het mij voorkomt, dat de lezers van dit tijdschrift er belang in stellen te weten wat in 1705 in een deftige burgerwoning werd aangetroffen, heb ik een en ander hier bijeen gebracht, in hoofdzaak om dien inventaris mede te deelen. En een testament uit 1705 mag hier ook wel eens gezien worden.

In het Poortersboek vond ik:

27 December 1685 Johannes *Kalshoven*, van Rijnsterwoude, koopman, heeft etc. (= den poortereed gedaan en het halve poortergeld betaald), als getrouwt hebbende Jacoba *van Everdingen*, dr. van Allard *van Everdingen*, in sijn leven schilder (en poorter).

HUYDECOPER.

Het boek van ondertrouw in de Gereformeerde Kerk meldt op 24 November 1684:

Compareerden als voren Johannes *Kalshoven*, van Rijnsterwoude oud 24 jaren, in de Kalverstraat, ouders doot, geassisteert met sijn vooght[1)] Jan Dirckse *Schenaar*, de raats caveerende voor de andere vooght Claes *van Leewen*, en Jacoba *van Everdinghen*, van A. oud 22 jaren, woont als voren, geassisteert met haer moeder Johanna *Brouwers*.

JOANNES CALSHOOVEN.
JACOBA VAN EVERDINGHEN.

En haren doop vond ik in het doopboek der Zuiderkerk, op 18 September 1661, aldus:

Allart *van Everdingen*, de vader
Jannecken *Brouwers*, de moeder JACOBA.
Getuigen Jacob *Trip*, Catrina *Krether.*

Wat genoemden *Kalshoven* betreft, zoo wil ik in de eerste plaats mededeelen, dat hij in alle notarieele stukken voorkomt als Johannes Augustinus, welke laatste naam er een keer opzettelijk bijgevoegd is boven den regel. Het is zonderling, want destijds waren twee voornamen ongebruikelijk. Na zijn dood wordt hij in een schepenacte te Rijnsaterwoude, waar hij blijkbaar overleed, alleen Johannes genoemd (19 Maart 1692). Zijn doop is ter plaatse niet te vinden, hoewel het doopboek van 1660 bestaat, zoodat hij van elders gekomen is òf toevallig (door 't logeeren der moeder) elders geboren. In genoemde schepenacte wordt van zijne kinderen gezegd, dat Johanna Emerentia geboren is 16 December 1686, Augustinus in Februari 1688 en dat Jacob ¾ jaar oud was. Ik heb alleen gezocht naar den doop van den zoon: Nieuwe Zijdskapel 13 Februari 1688, waarbij getuigen waren Pieter en Sara, broeder en zuster der moeder.

Ook te Leimuiden komt deze familienaam voor, en later ook in Enkhuizen en Hoorn. Gerrit *Kalshoven*, uit Leimuiden, zoon van Cornelis, beiden binnenlandsvaarder, werd poorter te Amsterdam, 8 Maart 1709 en trouwde er 9 November 1703 met Jannetje, dochter van Abraham *Maltz*, droogscheerder uit Dantzig.

1) Men was meerderjarig op 25-jarigen leeftijd.

Zij hadden een zoon en een dochter, die beiden trouwden. De veronderstelling ligt voor de hand, dat deze familie (stel, 't is er slechts ééne) zou kunnen afstammen van een student uit Pommeren, die zich, met verlatiniseerden naam aldus op 2 September 1624 te Leiden liet inschrijven:

Martinus *Calshovius*, Pomeranus Collergensis, 18 J. (= 18 jaar, Jurist), doch de gemeentearchivaris deelde mij mede, dat genoemde familienaam te Leiden niet voorkwam.

Wanneer Johannes Augustinus Kalshoven overleden is, weet ik niet. In elk geval in of na 1691, toen het laatste kind geboren werd. Bij de boedelscheiding zijner weduwe, op 14 Mei 1708, wordt gezegd, dat hij gestorven is ‘al voor lange jaaren’.

Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren, volgens leeftijds-opgave bij huwelijk: in de jaren 1686, 1688 en 1691. Hun ondertrouw zal ik hier meteen mededeelen:

1e. 15 Augustus 1704 Jan *Bullens* van A., winkelier, oud 21 jaren, op de Zingel, geasst. met zijn moeder Margrita *Kalkoen*, en Johanna Immerentia *Calshoven* van A. oud 18 jaren, op de Prinsegraft, geasst. met haar moeder Jacoba *van Everdingen.*

JOAN BULLENS.
JOHANNA EMMERENSIA KALSHOVEN.

Die Margrita *Calkoen* was uit de regeeringsfamilie, dochter van Johannes *Calkoen*, juwelier (geboren 1628) en van Margarita *van Lemmens*; Jan *Bullens* was zoon van Assuerus *Bullens*, zijdewinkelier in 't ‘Rad van Avontuer’ in de Warmoesstraet, en van Catharina *Boddens.*

2e. 20 Januari 1708 Augustinus *Kalshoven*, van A. oud 20 jaren, op de Reguliersbrestraet, ouders doot, geasst. met sijn voogd Christoffel *Hellerus*, en Elisabeth *Snoek*, van A., oud 17 jaren, op de Heremarkt, haar moeder Rebecca *Ruymer*, impotent.

AUGUSTINUS CALSHOVEN.
ELISABETH SNOECK,

3e. 1 April 1734 Adam *van Driesch*, van A., oud 44 jaar, op de Utregtse straat, ouders doot, geasst met sijn broeder,

Zijbert *van Driesch*, en Jacoba *Kalshoven*, van A., oud 43 jaar, op de Prinsegragt, ouders doot, geasst. met haar suster Johanna *Kalshoven.*

ADAM VAN DRIESCH.
JACOBA CALSHOOVEN.

Of Augustinus mannelijke nakomelingen had, van wie de tegenwoordige familie *Kalshoven* (predikanten, notaris, luitenantkolonel etc.) zou kunnen afstammen weet ik nog niet. Het is een ondoenlijk werk al de doopboeken over een tijdperk van minstens 20 jaar na te zien. Volgens het Middel op Begraven werd op 18 Mei 1726 het lijk van zijn dochter Sara Hermina aangegeven door zijne schoonmoeder, en wel in de klasse van fl. 3.-.

Ik vermoed, dat hij, zijne vrouw en zijne kinderen overleden waren vóór 20 April 1740, toen zijne zuster Jacoba, als weduwe, testeerde voor notaris Jan *Ardinois*, daarbij tot erfgenamen stellend: Abel en Petrus *van Driesch* (laatstgenoemde was predikant), hare zwagers, en hare zuster bovengenoemd, wier plaats, bij kinderloos overlijden, zou worden ingenomen door hare nicht Johanna Adriana *Buys*, vermoedelijk dochter van den notaris Mr. Adriaan bij wien hare moeder testeerde. Behoudens de mogelijkheid van brouilleering, is hier geen andere mogelijkheid dan uitsterving van het geheele gezin van haren broeder. Deze weduwe werd (zie 'Maandelijksche Nederlandsche Mercurius') 20 September 1768 in de Oosterkerk begraven.

Het testament van Jacoba *van Everdingen* luidt aldus:

In den Name Godes. Amen. In het jaar duysent seven hondert en vijff na de geboorte onses Heere en Salighmaker Jesu Christij op den drieentwintigsten May des namiddags omtrent vier uuren.

Compareerde voor mij Mr. Adriaan *Buys*, openbaar notaris bij den Hove van Holland geadmitteert, tot Amsterdam residerende, in presentie van nabeschreven getuygen, Juffrouw Jacoba *van Everdingen*, weduwe wijlen de heer Johannes Augustinus *Calshooven*, woonende alhier, mij notaris bekent, hoewel sieck van lichaam te bedde leggende, nogtans haar verstand, memorije ende uytsprake wel hebbende en gebruykende, als dat uytwendigh bleek,

dewelcke verklaarde, naar revocatie en herroepingen van alle voorgaande Testamenten, Codicillen ende andre uyterste willen, bij desen uyt vrije wille, sonder daartoe door ijemant gepersuadeert ofte aangeraden te zijn, tot hare eenige ende universeele Erffgenamen te stellen ende te institueren, hare drije kinderen, met name Johanna Emmerentia *Calshoven*, huysvrouwe van Johannes *Bullens*, Augustinus *Calshoven* ende Jacoba *Calshoven*, soodanigh ende onder die conditie nogtans, dat alle hetgeene de voornoemde hare Testatrices kinderen ende Erffgenamen uyt cragte deses van haar, Testatrice, sullen comen te erven, sal moeten erven ende versterven van de eene, comende te sterven sonder wettige geboorte na te laten op de andere, tot op de laaste toe, ende van de laaste, mede alsoo overlijdende, alsdan op de naaste vrinden, die haar Testatrice, nogh in leven geweest sijnde, ab intestato souden hebben moeten succederen, ende sulx in gelijke deelen, sonder dat eenigh van gemelte Erffgenamen of derselver descendenten contrarie deses onder dien bevonden ofte bij Testament sal vermogen te disponeren, met expresse interdictie ende verbod van deselve haare Testatrices, naar te latene goederen, in 't geheel of ten deele, niet te mogen belasten ofte beswaren, veel min verteren ofte veralieneeren, in geenerley manieren. Nogh ordonneerde ende begeerde sij testatrice, dat de erfportie van haar voorn. Dogter Johanna Emmerentia of wel derselven wettige kinderen, uyt cragte deses sal mogen versterven ofte succederen op haaren jegenwoordigen man Johannes *Bullens* ofte ijemant van synentwegen, gelijk sij Johanna Emmerentia *Calshoven* nogh derselven descendenten bij testament, laaste of uyterste wille, veel min onder den levenden, in geenerley manieren sullen vermogen den meergemelten Johannes *Bullens* met haar testatrice naar te latene goederen te begunstigen, ende dat deselve altoos ende in allen gevalle bij versterf van de kinderen van gemelte Johanna Emmerentia ongetrouwt ende nogh minderjarigh sijnde insgelijx weder sullen moeten gaan ende keeren op haar mede geinstitueerde suster en broeder Augustinus en Jacoba *Calshoven* of derselver kinderen bij representatie, in deselve alle ontbreekende, op de naaste bloetvrienden, van haar Testatrice, soodanigh ende met gelijk verbod als in manieren hier vooren gemelt.

Ende heeft sy Testatrice gestelt tot voogden over hare minderjarige naar te latenen Erffgenamen ende tot Executeurs van dese hare uyterste wille de heeren Johannes Theodurus *Schalbringh* en Josua *Touloop*, met uytsluytinge van de Weescamer deser stede als elders, daar het sterfhuys sal comen te vallen. Dit voorenstaande haar Testatrice sijnde voorgelesen, betuijgde sij te wesen hare laaste ende uyterste wille, begeerende dat deselve alleen volcomen cragt sal moeten hebben.

Dat aldus passeerde in Amst. desen maant, dagen en jaren boven ter overstaan van Antony *Gerritz.* en Abraham *Verhagen*, als getuygen hiertoe versogt ende geroepen.

JACOBA VAN EVERDINGEN.

Dit is 8 het merk van ANTHONY GERRITSZ.

Abraham Verhagen.

A. BUYS.

Nots. Publ. 1705.

Testatrice stierf spoedig na 23 Mei van 't genoemde jaar, want haar inventaris werd reeds op 3 Juni opgemaakt. Het ‘Middel op Begraven’ vermeldt in de derde classis (die van *f* 6.-) op 27 Mei, dat Josua *Touloop* haar lijk aangaf, met de bijvoeging: ‘tot Rijns ter wouw begraven’. De familie *Kalshoven* had aldaar in de kerk een eigen grafkelder, zooals blijkt uit hetgeen volgt.

De inventaris is te groot om hier geheel mede te deelen, en voor een deel te onbelangrijk. Ik geef hier dus slechts den hoofdinhoud.

Inventaris, gedaan maken bij de Heer Josua *Touloop*, Executeur van den testamente, mitsgaders voogd over de minderjarige kinderen ende Erffgenamen van wijlen Juffrouw Jacoba *van Everdingen*, wed. wijlen de Heer Johannes Augustinus *Calshoven*, van alle de goederen, roerende ende onroerende, mitsgaders, in- ende uytschulden, soodanige deselve bij gemelte wed. metter doot sijn ontruijmt ende naargelaten, begonnen op den eersten Junij ende voltrocken op den derden dito, deses jaars, seventienhonderd en vijff.

Onroerende goederen.

Een Boomgaart gelegen tot Rijnzaterwoude op het molepat.
Een grafstede gelegen in de kerk tot Rijnzaterwoude, waar af geen brieven sijn, als enkele quitantien, dat daar af het regt jaarlijx van tijt tot tijt is voldaan 't junt dient pro memorie .

Obligaties (50 stuks, samen *f* 31.708)[1].

Roerende Goederen.

In het voorhuys.

Een landschap van Allard van Everdingen.
Een spiegel met een vergulde lijst sonder kap.

In de zijdekamer (deels).

Een kersnagje van Cornelis van Everdingen
een offerande van Manoach van Lastman
een vanitas (= doodshoofd enz.) van Poorter
een zeetie van Pieter van Everdingen (zie verder in de opkamer en in de voorkamer. Zij had, wonderlijk genoeg, geen schilderstuk van haren vader!)
een olijve cabinetie met een noteboome voet
ses groote coffijcoppen met schotels porceleijn (enz.: princesse-goed, lange lijsen, poppegoed, ruitertjes, visschertjss, etc.
een Liedeboek met een franse band van Uylenbroek met silveren knipjes in 8
een en zestigh stux republijcques met franse banden in 16
een ponts blicke theebusse (en nog vier)
een geestelijk liedeboek van Adriaan van Loo
een groote glase kelk met een deksel

In de gangh.

aldaar niet gevonden.

In de binnencamer (deels).

Twee kaarten met slegte vergulde lijsten Europa en Asia
een eykenhoute pars met kasje

1) Wat tusschen haakjes staat is van mij.

een groen behangsel voor de bedstee met een valletie (en beddegoed)
een zitse schoorsteenkleedje
een houten tronie
(stoelen met kussens: groen laken, gebloemd trijp en gevlamd)
een swarte huysbijbel in groot octavo.

In de binnenkas.

vier groote tinne schotels (en allerlei van tin, koper, blik en glas, waarbij: een appelbradertie, een copere knaapblaker, een ijsere knaap met copere knop, een kopere profijtie[1)], een witt aarde wijnkannetie met een silver lid)

In de keuken (deels)

vijff delfze blomflessen, dogh maar een geheel
een copere broederpan met decksel dito
een copere poffertiespan
een aarde smoorpot.

Op de opcamer (deels).

Een noteboome rustbank
twaalf noteboome stoelen, daaronder ses bekleed met effen paars trijp
een marmeren tafel met een houte gesnede voet
een groote spiegel met een swarte lijste
een groen bedstee behangsel met een witte schoorsteenval, met geknoopte franje (en beddegoed)
een coper vernuijs
een ijser braadspit
een copere beddepan met een ijsere stoel
een houte beffekas
een spaanze zee van Porcellis

1) Profijtertje waarin men het laatste stukje kaars zette, omdat dat in een kandelaar niet geheel opbrandt. Ik bezit er een. Ze komen zelden voor. Dat stukje kaars zat tusschen vier tanden.

Lijwaat in en buyten de kasse (o.a.)

twee paar stolplakens
agt lakens met binnewercken twee breetens 4 paar
ses servetten de Lavendelblom
twaalf dito pavijties
ses dito van seven vierendeel het kleijne roosje
twee dozijn dito Princesseroos
vier en dertigh damaste servetten
dertien servetten van 't roosje met het ruytje
twee dozijn dito blockswerk
seven en twintigh dito, het negenroosje, nog een dito
tien servetten roosjes daar onderen beschadigt
twee groote damaste tafellakens
een dito de groote roos
een dito wat kleynder het pavijtie
twee dito van de negenroos, nogh een dito, nogh een dito
twee dito van de Princesseroos
een dito blockje
sestien tafellakens van verscheyde groote
vijff kleyne tafellakens
ses servetten 't roosje mette lavendel
twaalf dito servetten in diverse werkjes
nogh negen dito van verscheyde werkjes
nogh twee dito (later nog 2, 2, 18, 8 en 6)
(N.B. Deze vrouw met klein gezin had dus 212 servetten en 32 tafellakens!)
(26 hemden en 11 versleten, 34 voorschoten)
dertigh paar platte mouwen
een paar gecouleurde moutiers gestickt
een gestickte Oostindische deeken met franjes
een point de Venix beff met dito kant tot twee poujettes
tien paar witte gaare koussen, (later nog 8 paar)
noch vijff paar point de Malines poujettes
veertien paar witte gaare handschoenen (later nog meer van linnen, zijde en bont)
een paar engageanten van Point d'Espagne, twee hoogh
een paar enkele engageanten, point de la Reijne

een paar dito engageanten met stockgronde kant
negentien grove neteldoeckse neusdoeken
eenentwintigh neusdoecken met akers
vier neusdoeken met franje
negen dito sonder akers, dito nogh twee kleyne (later nog 17)
dertien onder neersticken sonder kant
ses dito met kant (later een van enkel kant)
nogh vijff boven neersticken met kant en een sonder kant
twee chitze onderneersticken
vijftien trekmutsen met kant
agt dito sonder kant
vijff huyfmutsen met kant (later nog 3)
vier paar kante manchetten
agt camerdocze (lees: kamerdoeksche) beffen met twee befakers
vier linne mansmutzen met kant
een en twintigh cnoopakers
een teene mantie met twee tourtus krullen
twee kanten tot mutzen
twee opgesette dassen met kant
een Fontagne met een weerschijnlint (later 2 met zwarte linten)
een paar swarte opslagen geborduurt met goud en silver
een nesje met doosjes
een swart say regenkleed
een gevlamt trijpe reyssak
een swart grinpe cinctuur
een dito borsje
een geblomt moore (moiré?) voorschootie (later: een lapje geblomt moor)
een paar sassenetten in een hantdoekje.

Op de voorcamer (deels)

Een spiegeltie met een swarte lijste.
Een eykepars
een historie van P. Lasman
een groen ledekant behangsel met een spree
een witte baye onderrok (ook een streept chitze en een stamijns e.a.)

een gestreept armozijne rok met franje (ook een zwartzijde gevlamde)
een blauw satijn samaar met swarte voering
een swarte geblomde samaar met moor gevoert
een poeijerdoos met quast en een silvere rinck.

Op het comptoir

(Boeken: Bijbel, Flavia Josephus, Martelaarsboek, Bor, Amsterdam, Hofwijk, Crul, Decker, de Vries, Huygens, Beverwijk, Crul, Burman, Baudartius, Ned. Hovenier, Coster, enz. enz. 3 foliobladzijden).

Op de zolder

(rolungen, tafelstoel, manden, boekenkasten, enz.).

Juweelen

een dicksteene rinck in gout geset
een dito wat kleynder
een dito met seeven steenen
twee oorpandanten, de een met vijftien, de ander met veertien
steenen soo groot als kleyn, in goud geset en geanuleert (?)
een goude hoepe (?) item twee goude ringeties aan de pandanten
een dito goud pinkringetie
een dubbele goude halskettingh.

Ongemunt silver

een silvere gesnede beker. Augustinus (= de naam van den zoon, zooals elders)
weegt drie vierendeel twee loot en een half, gemerkt A.I. onder in den boom
drie silvere soutvaten wegende te samen ruym een half pont ordinair Brabants
gewigt
een silvere papcom met lepel. Jacoba (de dochter) weegt twee loot
een silver tabaxdoos weegt ruym agt loot, gemerkt I.S.
een silver snuyfdoosje weegt anderhalf loot

vijff silvere lepels wegen dertien loot en een half
twee silvere naaldekokers, een silvere vingerhoed, een silvere cnoop, een beslagje van een riem, en een cnopje van een soutvat, weegt samen drie loot den drie quart loot
een beugel van een Tas, weegt elf loot
een swart chagrijn Testamentie met goude slooten, gemerkt H.M.S.
een swart fluweel Testament met silvere slooten, agt hoeken en twee ringen gemerkt: Catharina Mostaert
een nieuw Testament chagrin leer met silvere slooten, gemerkt I.C. een nieuw Testament met silvere slooten, gemerkt A K. Augustinus
een silver oorlepeltje met drie silvere haakjes

aan gemunt goud

een vierdubbele ducaat
drie goude ducatons
twee enkele ducatons
twee kleyne gemunte stukjes gout, de minste de waarde van een ducaat

gemunt silver

hondert een en twintigh gulden negen stuyvers

een kettingh witte coralen
een micoroscopium.

Aldus bij mij Mr. Adriaan *Buys*, openbaar notaris bij den Hove van Hollant geadmitteert tot Amsterdam residerende, geinventariseert ende geschreven in het sterfhuys van de wede. sal. Jacoba *Calshoven* tot Amsterdam van Pieter *van Everdingen*, Johannes *Bullens* ende Augustinus *Calshoven* getuygen ten dage maant ende jaar als in het hooft.

PIETER VAN EVERDINGEN. JOSUA TOULOOP.

JOHANNES BULLENS.

AUGUSTINUS CALSHOVEN.

A. BUYS.

Not.s Publ.s

1705.

Lodewijk XVII en zijn beroep op het recht door Constant van Wessem.

Den 28sten Februari 1874 eindigde met een afwijzende beschikking het voorloopig laatste proces, dat gevoerd werd voor de rechten van den Dauphin, zoon van Lodewijk XVI, hertog van Normandië.

In dit proces was de verdediging in handen geweest van den toenmaals als eersten advocaat in Frankrijk bekend staanden Jules Favre, een rechtsgeleerde, die in een schitterend pleidooi gedurende zeven zittingen, uitdrukking gaf aan zijn overtuiging om als man van eer op te moeten komen voor de door de Staat geweigerde erkenning van de erfgenamen van Lodewijk XVI als prinsen van den bloede, en gerechtigd tot het dragen van den titel: Hertog van Normandië en Prins van Bourbon.

Dit geruchtmakende proces was het derde, dat door de cliënten van Jules Favre ondernomen werd tegen de Fransche Staat. In het bijzonder gold het, aan den zoon van Charles de Berry, den graaf van Chambord zijn pretendentschap als eenige nog levende rechtstreeksche afstammeling der koningen uit het huis van Bourbon te betwisten. De appelanten meenden, als zoons en erfgenamen van Lodewijk XVII en kleinzoons van Lodewijk XVI meer recht op de aanspraak van pretendent der Bourbons te mogen laten gelden dan de graaf van Chambord, die afstamde van den jongsten broeder van Lodewijk XVI, den lateren koning Karel X.

Wie waren deze appelanten?

Het waren de weduwe en de kinderen van Charles Quillaume Naundorff, den 10den Augustus 1845 te Delft overleden en aldaar

ingeschreven in de registers van den burgelijken stand als: *Charles Louis, duc de Normandie, fils du roi Louis XVI et de la reine Marie Antoinette.*

Het geval is dus merkwaardig. Deze personen voeren een proces tot het verkrijgen van een recht om titels te dragen, welk recht hun in Nederland, blijkens de vermelding in de registers van den burgerlijken stand, reeds is verleend!

Hoe kon zich dit aldus toedragen?

Keeren wij tot de geschiedenis zelf terug.

Na het ingaan van het schrikbewind, tijdens de uitbarsting der Fransche revolutie, werden ook de koning, koningin Marie Antoinette, Prinses Elisabeth (zuster van Lodewijk XVI) en de vorstelijke kinderen Marie Thérèse (de latere hertogin van Angoulême) en de Dauphin samen in den Temple opgesloten. Na de onthoofding van Lodewijk XVI werd de Dauphin den 3den Juli 1793 van zijn ramilie gescheiden en onder bewaking van de echtelieden Simon gesteld.

Het is van algemeene bekendheid dat de prins in den Temple een zeer slechte behandeling onderging, en vrij algemeen wordt aangenomen, toen de acte van overlijden van den Dauphin op 8 Juni 1795 werd opgemaakt, dat de Dauphin aan de gevolgen dier slechte behandeling, tijdens de bewaking door den schoenmaker Simon, welke eerst 19 Januari 1794 eindigde met de vervanging door andere personen, is overleden. Hoewel de behandeling van dien aard is geweest[1)] dat het ons niet verwonderd zou hebben, dat de knaap de gevolgen niet meer te boven kwam, is zulks niet het geval geweest. Toen de echtelieden van het toezicht op den Dauphin ontslagen werden, verlieten zij hem, zooals de vrouw ater verklaarde ‘in volle gezondheid’. De prins had een krachtig gestel wat nog in de mémoires van zijn zuster, de hertogin van

1) ‘Ce barbare Simon le (1e Dauphin) maltraitait pour l'obliger à chanter la Carmagnole’ t des détestables, de manière que les princesses pussent lentendre; et quouqu'il eût le vin en horreur, il le forcait d'en boire lorsqu'il voulait l'enivrer. Cest ce qui arriva le jour où il lui t dire devant madame Royale (Marie Thérèse) et madame Elisabeth les horreurs dont il fut question dans le procès de notre malheureuse reine et à la fin de cette scène atroce le malheureux prince, commençant à se désenivrer, s'approche de sa soeur et lui prit la main pour la baiser; l'affreux Simon, qui s'en aperçut lui envie cette légère consolation et l'emporte sur-le-champ, laissant les princesses dans la consternation de ce dont elles venaient d'être témoins’. Mémoires de madame de Tourzel, (bldz. 318. Deel II).

Angoulême werd bevestigd met de toevoeging dat dit ongetwijfeld zijn lijden verlengd zou hebben.

Simon, die den 30sten Juli 1794 op het schavot stierf, werd vervangen door een wacht, ingesteld door de commissarissen van toezicht. De nieuwe wacht bestond uit Hébert en Chaumette, later uit Laurent (na Juli 1794).

In den winter van 1794 had de knaap last van koortsen, die zich nog niet als ernstig lieten aanzien en niet in hevigheid toenamen. Den 20sten April 1795 werd de prins officieel ziek verklaard, en de dokter Desault en de apotheker Choppart tot zijn behandeling bij hem geroepen. Den 4den Juni stierf Desault plotseling. De doctoren Pelletan en Dumangin vervingen hem; maar ondanks hun zorgen stierf de patient den 8sten Juni 1795.

Het kind was gestorven aan een ‘vice scrofuleux, existant depuis longtemps’. De overlijdingsacte werd eerst 12 Juni opgemaakt en onderteekend door Lasne, Bigot en Robin. Het procesverbaal der lijkbeschouwing is onderteekend door de doktoren Dumangin, Pelletan, Lassus en Jeanroy.

Deze overlijdingsacte is het document waarop de historie haar zekerheid bouwt dat het leven van den Dauphin den 8sten Juni 1795 in den Temple eindigde. Maar het historisch onderzoek zal het niet moeilijk vallen, om aan deze zekerheid het een en ander af te doen. Vooral de processen, die in den loop der 19e eeuw zijn gevoerd tegen de personen, die zich achtereenvolgens voor den Dauphin, zoon van Lodewijk XVI uitgaven, hebben daaromtrent het een en ander onthuld. Getuigen zijn gehoord en documenten onderzocht.

Ook op het proces, dat in 1874 gevoerd werd, onderwierp Jules Favre deze documenten aan een nieuw onderzoek in het licht zijner verdediging. Hij wijst bij het procesverbaal der doktoren op de volgende voorzichtige zinsnede, waar verklaard wordt, dat ‘twee onder hen den overledene herkenden als het kind waaraan zij sedert eenige dagen hun zorgen hadden gegeven’. (De doktoren Dumangin en Pelletan). Verder is er sprake van ‘un vice scrofuleux *existant depuis longtemps*’ (terwijl nog zes maanden geleden de goede gezondheidstoestand van den prins bewezen was). Verder de plotselinge dood van Desault. Desault was de eenige

der doktoren, die den Dauphin van zeer nabij had gekend, omdat hij diens broeder, den eersten Dauphin, die in 1789 overleed, behandelde gedurende diens ziekte Volgens getuigen bleek dat Desault had verklaard dat bij zijn bezoek aan den Temple men hem een kind had laten zien, dat hij niet herkende als den Dauphin, dien hij eenige keeren vóór de gevangenname der koninklijke familie van nabij had kunnen opnemen.

Drie dagen na deze verklaring stierf Desault onder verschijnselen van vergiftiging, gelijk de getuigen mad^{me} Thouvenin en F.N. Estier nog in 1845 schriftelijk bevestigden.

Desault herkende gedurende zijn consult den Dauphin niet. Dit consult had plaats in April 1795. De verklaring van Desault had intusschen de uitwerking gehad, dat toen den 12den Juni, dus vier dagen na het overlijden van den prins, bekend werd gemaakt dat de knaap gestorven was, er velen waren, die beweerden, dat niet de Dauphin, maar een ander kind, dat in zijn plaats was gesteld, begraven was geworden. De voorzichtige verklaringen der geneesheeren, die spreken van een kind *dat de commissarissen hen aanwezen als dat van den overleden Louis Capet*, ‘en dat twee onder hen hebben herkend als het kind, waaraan zij *sedert eenige dagen* hun zorgen hadden gegeven’, wekten reeds den argwaan op van Napoleon, toen hij dit procesverbaal later in handen kreeg. Hij schreef daarover in zijn memoiren: ‘Je fus surpris de cette phrase: “On nous a representé un corps qu'on nous a dit être celui du fils de Capet; ce qui ne voulait pas dire positivement que c'était celui du Dauphin; d'ailleurs aucune autre pièce ne constatait l'identité. Je sus que le médécin du prince avait refusé de signer ce procès-verbal, que lui-même avait cessé de vivre quelque temps après.[1)] Je fis faire des fouilles au cimétière de Saint Elisabeth, (waar de prins begraven heette), au lieu indiqué de la sepulture du cadavre.... La bière encore assez bien conservée ayant été ouverte en présence de Fouché et de Savary, *se trouva vide*.... Je fis questionner beaucoup de monde, les uns ne savaient riën, les autres répétaient des fables” (Deel I, bldz. 212).

Verder neemt Favre het procesverbaal der commissarissen der

1) Napoleon vergist zich hier in de feiten. Van Desault sprak ik reeds hier boven.

Conventie, die op 17 December 1794 den gevangene bezochten, in nadere beschouwing. Daarin wordt gesproken van den prins, als iemand die, ondanks de vastheid van blik, waarmede hij zijn ondervragers aanzag, en schijnbaar met de grootste oplettenheid luisterende, gedurende het geheele onderzoek, geen enkel woord uitte. “Pas un signe, pas un mot, pas la moindre émotion apparente, pas le moindre étonnement dans les Jeux, comme si nous n'eussions pas été là”. (Jules Favre vraagt: is dit comedie? Speelt een kind zoo de stomme, als hij niet werkelijk stom is?) Over de ziekte luidt het: “Le jeune prince avait le maintien du rachitisme et d'un défaut de conformation. Le buste très court, les épaules hautes et resserrées”.

Dan brengt Jules Favre ter sprake de geheimzinnige begrafenis van den prins, de pogingen van het Gouvernement om de begraafplaats onbekend te houden, en de vergeefsche nasporingen die later, behalve door Napoleon, ook door Lodewijk XVIII zijn gedaan. Volgens sommigen was de prins begraven in den tuin van den Temple,[1)] volgens anderen, o.a. de commissaris Dusser, op het kerkhof van Saint-Marguérite. De officieele nasporingen bleven zonder resultaat. Napoleon vond een leege lijkkist, het onderzoek op het kerkhof van Saint-Marquérite bleef geheel vruchteloos.

Met het resumeeren van deze feiten beoogde de advocaat Favre nogmaals officieel vast te stellen, dat daarin veel voorkomt, dat een nader onderzoek en nadere overweging verdient. Hij moest n.l. de gelegenheid openstellen om de aanwezigen op de rechtzitting zelf te doen beslissen of men, met zulke documenten voor oogen, onvoorwaardelijk iedere afwijking van de officieel aangegeven toedracht der zaken mocht verwerpen, d.w.z. of er inderdaad geen aanleiding was om zich af te vragen, of de zaken

1) De heer Beauchesne schrijft hier over, hoe in 1801 bij het graven rond den toren van den Temple, het skelet van een groot kind werd gevonden, bedekt met ongebluschte kalk. Men opperde dat dit het lijk van den Dauphin kon zijn. De concierge van den Temple, Fauconmer, stemde na eenige aarzeling toe. In het proces van 1874 is door Jules Favre deze verklaring benut als een aanwijzing voor dit feit, dat hij erkend wil hebben: dat hier inderdaad het lijk van het in den Temple overleden kind was gevonden, waarmede dan de vruchtelooze nasporingen op de andere begraafplaatsen immers te verklaren waren.
Hierover in wat volgt nader.

zich eigenlijk wel hadden toegedragen, zooals de documenten het aangaven. Want dat deze officieel erkende documenten feitelijk verre van afdoende bleken.

En nu speelt hij deze documenten uit als bekrachtiging van een andere voorstelling van de zaken.

Hij heeft ten eerste het procesverbaal der doktoren, die het lijk van den Dauphin visiteerden, noodig om te doen vaststellen, dat de knaap die overleed, *sinds lang* aan Engsche ziekte leed, dus let wel, de knaap, dien zij herkenden als dezelfde waaraan zij *gedurende eenige dagen* hun zorgen hadden gegeven. Want Favre zoekt de bewijzen, dat dit kind den Dauphin *niet* was, die zich n.l. niet meer sinds November 1794, in het bewaakte vertrek der gevangenis bevond. En hij haalt de beschrijving door de doktoren aan, om daarnaast te kunnen stellen de verklaring der weduwe Simon, die zegt, dat zij de prins bij vertrek uit den Temple in goede gezondheid hadden verlaten (zes maanden geleden). Kon er bij den prins, wiens sterke gestel reeds door madame Campan en door de hertogin van Angoulême was geroemd[1)], een vice scrofuleux *depuis longtemps*' bestaan?

Nu zegt Favre: dit kind, dat in de overlijdingsacte staat beschreven, is een kind dat in het laatste stadium was van zijn kwaal, ten doode opgeschreven al bij het eerste bezoek der doktoren aan den zieke.

Verder heeft Favre den plotselingen dood van den dokter Desault, die in April 1795 verklaarde dat hij in den zieken knaap niet den Dauphin kon herkennen, dien hij vroeger van zeer nabij had kunnen opnemen, noodig om het vermoeden te wekken, dat er met hem een geheim begraven moest worden. Desault was de eenige der doktoren, die den prins gekend had.

Dan bespreekt Favre het procesverbaal der commissarissen der conventie op 17 December 1794. Favre besluit uit dit proces-verbaal, dat hier inderdaad geacht moet worden, met een *stomme* te doen te hebben.

1) Ooggetgigen beschrijven den Dauphin in zijn jeugd als:
"Le jeune Dauphin se faisait remarquer par la beauté de ses traits, la vivacité de son caractère et son regard imposant et plein d'expression; il avait l'abord brusque de son père, ses gestes étaient vifs et saccades, le premier moment passé, personne dans la conversation n'était plus affable, il etonnait par l'à-propos et la maturité de ses reparties".

Er zijn dus van November 1794 tot 8 Juni 1795 twee verschillende kinderen achtereenvolgens in de Temple-gevangenis geweest?

Inderdaad, dit wil Favre, dat aangenomen wordt. Hij wil dat dit aangenomen wordt omdat daardoor de zaak van zijn cliënt gesteund is.

Want Charles Quillaume Naundorff heeft in zijne mémoires bij de toedracht der ontvluchting gesproken eerst van een stom kind, dat ondanks vergevorderde ziekte-verschijnselen, niet wilde sterven en daarom vergiftigd werd, maar door Desault gered; daarna van een kind uit de hospitalen, dat aan Engelsche ziekte leed, en daaraan op 8 Juni 1795 ook overleden is.

Ten slotte vestigt Favre de aandacht op de verschillende aanwijzingen omtrent de ligplaats van het lijk en de duidelijke bedoeling deze geheim te houden. Want, zegt Favre, het Gouvernement had een *geheim* te verbergen. Het Gouvernement *wist* reeds eenige dagen na de ontvluchting van den Dauphin hiervan, doch wilde voor de buitenwereld zijn rol verder laten spelen door de beide kinderen, welke het voor den vluchteling liet doorgaan, wetende dat vooral het tweede kind binnen eenige maanden gestorven zou zijn *om daarmede tevens de verdere koop der Royalisten ap een herstel van het huis Bourbon door middel van den zoon van Lodewijk XVI, door de officieele en medische vaststelling van ziekte en overlijden, voor goed te verijdelen.* Doch om mogelijke latere nasporingen onmogelijk te doen zijn, moest tevens het lijk onvindbaar gemaakt worden, door een verkeerde plaats op te geven; terwijl door vernietiging met ongebluschte kalk, zooals uit de verklaring van den heer Beauchesne, welke ik hiervóór als noot plaatste, waarschijnlijk wordt, het lijk van het voor den Dauphin doorgaande kind verdween.

Nu is er in de uitspraak van het gerechtshof in deze zaak gewezen op ‘le récit le plus étrange, qui est présenté pour expliquer la substition de personne’. Het gerechtshof acht het onwaarschijnlijk, dat men op een plaats, die zoo goed bewaakt werd als de Temple-gevangenis, onopgemerkt eerst een stom kind kon binnen brengen in het vertrek van den Dauphin, daarna dit kind er weer weghalen en doen vervangen door een doodziek kind uit de hospitalen, lijdende aan Engelsche ziekte. De

onmogelijkheid om bewakers, die dagelijks met den prins hadden te verkeeren, te bedriegen, laat het dan nog staven door de verklaringen, die deze bewakers hebben gegeven in vroeger processen tegen de 'valsche Dauphins', Hervault, Mathurin Bruneau en Richemont. Het zijn de bewakers Gomin en Lasne, die den prins in zijn laatste oogenblikken hebben bijgestaan. Maar Gomin was in dienst gekomen 9 November 1794 (dat was eenige dagen na de verdwijning van den Dauphin! zooals vermeld is in de mémoiren van Naundorff) terwijl Lasne eerst 31 Maart 1795 in den Temple werkzaam wordt gesteld, en bovendien gedurende de verschillende processen tegen de 'valsche Dauphins' verklaringen aflegde, die vaak belangrijk tegenstrijdig of onnauwkeurig waren (zoo wist Lasne b.v. niet eens dat de Temple vier verdiepingen had en ontkende zulks, toen ter sprake kwam of men daar een persoon kon verbergen).

Daarbij teekent alleen Lasne de overlijdingsacte van den Dauphin, terwijl *twee vreemden*, Bigot en Robin, waarbij een 'se disant être ami de Lasne' het vereischte aantal getuigen vol maken. En Jules Favre trekt hieruit de conclusie, dat het gebruiken van eenige onverschillige getuigen bij een zoo belangrijken dood als dien van den Dauphin, den pretendent der royalisten, juist bewijst dat het Gouvernement slechts met een algemeene vaststelling van het *feit* de buitenwereld daarvan wilde laten kennis nemen.

De geheimzinnigheid in de houding van het Gouvernement is in dezen wel opvallend, daar juist openbaarheid ons geheel in zijn voordeel lijkt. Maar er valt aan te nemen, dat de houding van het Gouvernement samenhangt met dat *weten* van de ontvluchting en met den wensch dit voor de buitenwereld geheim te houden (daar een *officieele* mededeeling van den dood van den Dauphin alle moeilijkheden immers ineens oploste).

En volgen wij nu eens het verhaal van de ontvluchting zelf zooals die zich zou hebben toegedragen volgens de mémoires van Naundorff.

Na de ontheffing van het echtpaar Simon was er, zooals gezegd, een wacht door de commissarissen van toezicht ingesteld. Aan deze nieuwe wacht werd in 1794 Laurent toegevoegd, een Creool,

en bekend met eenige koningsgezinde vrienden van den Prins, die zich tot een comité hadden vereenigd met het doel den Dauphin uit de gevangenis te bevrijden. De commissaris van toezicht Barras, Joséphine de Beauharnais en de Vendeesche Generaals Hoche, Pichegru, de Frotté en Charette. Laurent, die op machtiging van Barras bij den Dauphin was geplaatst, onderhield met het bovengenoemde comité der royalisten geheime briefwisseling.

Er spelen als bewijsstukken in het proces van Naundorff drie brieven van dezen Laurent een rol.

Deze brieven hebben betrekking op de pogingen van het bevrijdingscomité, en zijn gedateerd 7 November 1794, 5 Februari 1795 en 3 Maart 1795.

Zij zijn gericht aan een ‘mon général’, naar alle waarschijnlijkheid generaal de Frotté.

In den eersten brief van 7 November bericht Laurent, dat de Dauphin reeds uit zijn gevangenis was ontvoerd, ‘parce qu'il était temps: Demain un nouveau gardien doit entrer en fonction, c'est un Républicain nommé Commier (Gomin), brave homme, à ce que dit B. (Barras), mais je n'ai aucune confiance à de pareilles gens. Je serai bien embarrassé pour faire passer de quoi ivre à notre P. (Prince) - mais j'aurai soin de lui et vous pouvez être tranquille’. (Laurent had namelijk den prins naar de vierde verdieping van den Temple-toren gebracht en daar verborgen, en het was zaak hem nu buiten den Temple te krijgen). In denzelfden brief bericht Laurent de vervanging door een ‘petit muet qui remplace le D. (Dauphin)’. Verder waarschuwt hij er voor Marie Thérèse, diens zuster, die de 3de verdieping, de verdieping boven die van den Daupin bewoont onkundig te laten van de vervanging.

In den tweeden brief van 5 Februari 1795 en den derden brief van 3 Maart 1795 spreekt Laurent over de moeilijkheden verbonden aan de ontstane toestand, daar hij zich, naar hij schrijft ‘verontrust gevoeld door andere maatregelen dan onderling zijn overeengekomen’, en vreest dat ze een valstrik zijn.

Deze brieven van Laurent nu zouden de overtuigendste bewijsstukken voor de zaak van Naundorff zijn geweest in de

kwestie *of* en *hoe* de Dauphin uit den Temple is ontkomen, *indien* men maar de origineelen had kunnen terugvinden. Naundorff bezat de brieven in afschrift en wist van hun herkomst verder niets. Zij waren niet geteekend, doch werden hem overgeleverd als die van Laurent. De moeilijkheden, die hieruit voor het gerecht, dat slechts rekening wilde houden met de origineelen als de overtuigende documenten, voortvloeiden, zijn duidelijk. Het gerechtshof verklaarde de authentiekheid onbewezen en oordeelde ‘que Naundorff a évidemment pu fabriquer ces pièces à son aise, et qu'il n'est pas serieux de les présenter comme un élément de preuve; qu'il était facile à un fabricateur de lettres de se renseigner sur les faits, consignés dans des document publies’. Tevergeefs bepleitte Jules Favre tijdens zijn pleidooi de onmiskenbare natuurlijkheid van toon in deze brieven, met een detail kennis als alleen van een ingewijde mogelijk was, met détails er in die vóór het proces van Naundorff onbekend waren en met data, die later als juist zijn bevestigd (b.v. die van het in dienst treden van Gomin, die bij een vroeger proces had beweerd dat hij in Juli 1794 zijn dienst in den Temple aanvaardde, terwijl latere nasporingen in de archieven bewezen, dat Gomin, eerst 9 November 1794 in dienst was gekomen (zooals de brief van Laurent ook aangeeft), het gerecht weigerde deze afschriften als betrouwbare documenten te laten gelden.

Doch vervolgen wij het relaas der ontvluchting.

De eerste poging tot bevrijding leidde tot het verbergen van den Dauphin op de vierde verdieping van den toren van den Temple, in een grooten mand, tijdens het aflossen van de wacht. Een wassen pop, in dien mand binnengebracht, diende om de wacht eenigen tijd te misleiden en daardoor op te houden. Het gewoonlijke stilzwijgen dat de Dauphin gedurende zijn gevangenschap bewaarde, werkte het onopgewerkt blijven van het bedrog nog in de hand. Dienzelfden avond werd de ontvluchting reeds ontdekt. Doch het Gouvernement wenschte in stilte na de speuren en het voorval zelf zoolang mogelijk geheim te houden. Het werd daarin geholpen door de omstandigheden; want zij die tot de ontvluchting hadden medegewerkt zouden begrijpelijkerwijs zich zelf niet verraden door dit te bekennen en zoo zich zelven onder

de guillotine te brengen.[1)] Een stom kind kreeg eenigen tijd de rol van den Dauphin te vervullen en was tevens voorbestemd zoo spoedig mogelijk te overlijden om daarmede de kwestie snel afgedaan te laten zijn.

Doch van een vergiftiging werd het door den dokter Desault gered. Daarna verving men het door een ander kind uit de Parijsche hospitalen dat in de laatste stadium van ziekte was en aan zijn natuurlijken dood kon worden overgelaten.

Op het romantische van dit relaas bij Naundorff wees het gerechtshof reeds. De ontvluchtingsscène leek op die uit een roman. Maar aldus voerde Jules Favre weer het woord, 'geschieden niet bijna alle ontvluchtingen onder zulke bij-omstandigheden, dat men ze uit een roman genomen zou wanen? Bovendien hoeveel eenvoudiger was het geweest, om wanneer men het verhaal verdicht had, alleen van de geslaagde ontvluchting en de vervanging van den Dauphin door het laatste doodzieke kind melding te maken?

Hoe identificeerde Charles Guillaume Naundorff zich dan met den Dauphin, aangenomen dat deze uit den Temple had weten te ontkomen?

Hij kwam in 1810 in Berlijn met een paspoort dat op naam stond van Naundorff, Charles Guillaume, geboren te Weimar, oud 43 jaren. Hij oefende het beroep uit van horlogemaker. Later vestigde hij zich in Spandau, toen al merkte een vriend hem, Reitz, op, dat hij het Duitsch niet als een inboorling sprak, en zich bij voorkeur met Franschen onderhield, blijkbaar een voorliefde voor de Fransche taal hebbende.

Hij heette afkomstig uit Weimar. Latere nasporingen van politiewege brachten aan het licht dat het paspoort valsch moest zijn, want zelfs de oudste inwoners van Weimar konden zich niet iemand van den naam Naundorff als daar woonachtig geweest zijnde, herinneren. Daarom geloofde men dat een nader onderzoek, dat als waarschijnlijk liet aannemen dat Naundorff

1) Favre verklaart hieruit ook het ontbreken van officieele gegevens over deze samenzwering Er bestaan slechts uitlatingen van Joséphine de Beauharnais aan de Frotté en van Barras, die in mondelinge mededeelingen de ontvluchting van den Dauphin uit de gevangenis, hebben erkend. Doch deze uitlatingen zijn vaag en dragen het karakter van verheimelijking, wat natuurlijk geacht werd in een tijdperk van een anti-royalitische regeering als die van de Republiek en van Bonaparte.

van Poolsche joden afstamde dichter bij de waarheid was. Doch dit werd weer van overheidswege ontkend.

In 1833 kwam Naundorff in Parijs om recht te verkrijgen bij Karel X en de hertogin van Angoulême, de zuster van den Dauphin, voorgevende dat hij inderdaad de hertog van Normandië was, de zoon van Lodewijk XVI. Deze pogingen liepen op niets uit. De hertogin van Angoulême, die sinds 1818 al door verscheidene 'valsche Dauphins' om een onderhoud tot herkenning was verzocht, weigerde zich nogmaals met een 'imposteur' in te laten.

Reeds in 1815 had Naundorff haar brieven geschreven met den aanhef 'Ma bien chère Soeur,' met eenige details uit beider kinderjaren om haar te overtuigen van zijn oprechtheid. In 1816, 1817 en 1818 schreef hij nog verscheidene brieven, hetzij aan de hertogin van Angoulême, hetzij aan den hertog van Berry. Zij bleven onbeantwoord. In den laatsten had Naundorff, als bewijs, dat hij alleen erkenning, geen rechten op den troon verlangde, bericht, dat hij een *burgerlijk* huwelijk ging sluiten met een Duitsche, Johanna Frederike Einert. Hij deed dus bij voorbaat afstand van zijn pretendentschap, gaf zichzelf alleen den titel 'Duc de Normandië'. Spoedig werd Naundorff vervolgd om het onrechtmatig dragen van titels en zijn beweerd pretendentschap.

Hij werd eenige dagen tot onderzoek opgesloten en dan, wegens gebrek aan bewijzen, weer vrijgelaten. Baron de Seckendorff moest zelfs verklaren dat Naundorff 'se distinguait par une très bonne conduite, que le nommé Naundorff est un homme trés honorable, moral dans tout le sens du mot, un honnête homme.'

Dus geen oplichter?

Toen Naundorff zag dat correspondentie vruchteloos bleef, beproefde hij door middel van personen, die hij wist te overtuigen, voor zich te laten spreken bij het Hof. Alles bleef vruchteloos; zoowel de koning als de hertogin Van Angoulême weigerden zelfs maar een schijn van bewijs te laten gelden. De bijzonderheden uit de kinderjaren achtte de hertogin aan derden ontleend.

Uit Frankrijk verbannen, begaf Naundorff zich naar Londen en vandaar naar Holland. Hier werd hij na een grondig onderzoek der gegevens door de wet en de regeering erkend als dengene, onder wiens naam hij bij zijn dood in 1845 te Delft begraven

is, als ‘Charles Louis, duc de Normandie, fils du roi Louis XVI et de la reine Marie Antoinette’.

Wie over het particulier leven van Naundorff nog nader wil ingelicht worden, sla er diens eigen memoires of Gruau de la Barre's ‘Intrigues dévoilées’ maar op na. Voor Holland is hij nog belangrijk geworden door de uitvinding van een soort granaat, die in Indië aan ons leger goede diensten bewees, de Bourbon-granaat, waarvoor hij bij de vervaardiging te Delft de leiding der fabrieken op zich nam.

De identiciteitsbewijzen, die Naundorff voor zich aanwendde, berustten ten slotte op deze gegevens:

1e. Het duidelijk valsche paspoort (waarvan Naundorff verklaarde dat hij het als knaap ontving van den persoon bij wien hij gedurende zijn opvoeding na de ontvluchting uit den Temple inwoonde, de weduwe van een Zwitser van de garde, die op den beruchten 13 Augustus 1792 was gedood, welke vrouw later hertrouwd met een Zwitsersche horlogemaker, die hem het vakleerde).
2e. De details uit zijn kinderjaren aan het hof, die hij in de brieven aan de hertogin Van Angoulême mededeelde en waarvan hij meende dat alleen zij kon medeweten.
3e. De drie brieven van Laurent, die over de ontvluchting handelden en waarvan de afschriften in zijn bezit waren.

Verder voerde Naundorff voor zijn identiciteit aan, de herkenning door personen, die hem op een zwaren proef konden stellen; vooral zij, die tot den intiemen kring van het Hof hadden behoord, speciaal degenen, die met de zorg en de opvoeding der koninklijke kinderen waren belast geweest, en die zelfs van lichamelijke bijzonderheden, zooals litteekens, enz., wisten.

Zoo is een der belangrijkste verklaringen ten voordeele van Naundorff, die geweest van de weduwe Simon. Dokter Remusat bezocht haar in 1815 in een hospitaal te Bicêtre, en zij verklaarde hem toen o.a.: dat de prins aan de linkerkaak een litteeken had, veroorzaakt door de beet van een wit konijn, dat hij, toen het eens weggeloopen en weer teruggebracht was, zoo onstuimig had omhelsd en gekust, dat het beangste dier hem in het gezicht had gebeten. (En inderdaad, dit litteeken aan de linkerkaak bezat Naundorff.)

Deze verklaring is door de weduwe Simon zelf geteekend.

Ten slotte kon er voor een gerechtshof, dat begreep met de grootste nauwkeurigheid te werk te moeten gaan, wilde het niet de bekrachtiging van de historie van den ‘Royal Martyr’ in de hand werken, geen enkel *officieel* document worden aangevoerd, dat éclatant genoeg bleek, om alle twijfel voor goed weg te nemen. Bij het vonnis zijn de zwakke plekken zeer benut om deze te kunnen stellen tegenover argumenten, die het groote publiek zouden hebben overtuigd, zooals bijv. zijn gelijkenis met het Bourbon-type, dat vooral bij de kinderen van Naundorff sterk op den voorgrond trad, terwijl men zijn dochter Amélie het evenbeeld van Marie Antoinette kon noemen.[1)]

Tegenover de *psychologische* verdediging van den advocaat Favre, stelde de rechtbank de *zakelijke* beslissing, dat haar niets anders gebleken was dan dat Naundorff zijn mystificatie met meer studie en meer handigheid had ondernomen dan de vroegere ‘valsche Bourbons’, het geheele geval oordeelende ‘un audacieux essai d'une usurpation de nom royal et d'une falsification de l'histoire’.

Tot besluit:

Zijn er aanwijzingen dat ook de koninklijke familie nimmer getwijfeld heeft aan het overlijden van den Dauphin in den Temple? Hierover zijn eenige merkwaardige mededeelingen opgeteekend.

Men weet dat geen der leden van de koninklijke familie Naundorff tot een onderhoud heeft willen ontvangen. De hertogin van Angoulême heeft tegenover iedere mededeeling, die er op berekend was, haar belangstelling gaande te maken, een soort ‘non possum’ gezet. Haar eigen gedachten heeft zij hierover nooit anders dan in haar mémoires uiteengezet, waarin zij het overlijden van haar broeder mededeelt, hoewel zij de détails slechts van hooren zeggen kan weten, daar zij de derde verdieping, en de Dauphin de tweede verdieping van de gevangenis bewoonde, en zij niet bij elkaar toegelaten werden.

In het pleidooi van Jules Favre wordt echter de volgende,

1) Ik persoonlijk herinner mij mijn grootmoeder te hebben hooren zeggen hoezeer een der dochters van Naundorff, die zij kende, op Marie Antoinette leek.

door Marcoux, dienaar van de kapel van Lodewijk XVIII, geteekende verklaring gebruikt, opgeteekend naar een verhaal van Pétel, een dienaar van het kabinet des konings. ‘Hij hoorde den hertog van Berry eens, toen deze met den koning alleen was, en alle deuren had afgesloten van het vertrek, tot Lodewijk XVIII zeggen; ‘Ik zal mijn neef antwoorden.’ ‘Welke neef?’ ‘De hertog van Normandië.’ De koning antwoordde hierop: ‘Hij is dood.’ ‘Neen, hij is niet dood; ziehier zijn brief,’ wierp Berry weer tegen. Toen zei de koning: ‘Als hij niet dood is, dan is hij toch burgerlijk dood. Weet ge, dat ge na mij wel eens aan de regeering kondt komen?’ ‘Sire, liever de rechtvaardigheid dan de kroon.’

Toen beval de koning hem op woedenden toon heen te gaan.

Deze verklaring, gedateerd 15 Mei 1851, werd bevestigd door madame Delmas, voedster van den hertog van Berry, die vertelde dat deze inderdaad een brief van Naundorff ontving, die hem het bestaan van Lodewijk XVIII onthulde, en dat de hertog daarop terstond met den koning er over sprak.

Het is begrijpelijk dat het belang van den regeerenden koning van Frankrijk eerder in de tegenwerking dan in de bevordering van de erkenning van het bestaan van Lodewijk XVII lag, en dat de leden der koninklijke familie van hun kant huiverig waren iets, wat als een ‘fait accompli’ door de geschiedenis was aangenomen, ongedaan te maken, met ook voor hen, als toekomstige erfgenamen van den troon, zulke verstrekkende gevolgen.

Bibliographie:

Gruau de la Barre: Intrigues dévoilées ou Louis XVII, dernie Roi légitime de France (3 deelen).
Gruau de la Barre: La branche aîné des Bourbons devant la justice.
Gruau de la Barre: Leven van Lodewijk XVII (zijn mémoiren, met aanvullingen des schrijvers).
Gruau de la Barre: La vérité au Duc de Bordeaux.
Gruau de la Barre: Mon testament publique et la royal martyr du 19eme Siècle.
Ch. Naray: Les Secrets des Bourbons.

Prévault: Vie de Louis XVII. La branche aîné des Bourbons, le comte de Chambord et l'adultère (Lausanne 1873).
A. Sagnier: La vérité et le droit dans la cause de la branche aînée des Bourbons contre le comte de Chambord.
H. Admée: L'Evasion du Temple du Dauphin (Louis XVII), établie par l'Histoire.
R. Chantelauze: Louis XVII son enfance et sa mort au Temple. La famille de Louis Charles de Bourbon, Duc de Normandie contre le comte de Chambord. Assignation devant la cour d'appèl de Paris.
J. Favre: Plaidorie devant la cour d'appèl de Paris pour les héritiers de feu Charles Guillaume Naundorff.
La duchesse d'Angoulême: Les événements au Temple.
La dnchesse de Tourzel: Mémoires. Publiées par Des Cars (2 dln.).
M.A. Le Normand: Mémoires historiques de l'Impératrice Joséphine (2 deelen).
Histoire et procès complet du faux Dauphin, Mathurin Bruneau, prévenu d'escroquerie.
Napoléon Bonaparte: Mémoires. (Deel I.)
Jules Lemaître: The king, who never reigned.

Zee door Jac. van Looy.

O, 't leven van de zee, waarbij ik was gezeten,
Dat aanzwol uit een ruimt' waaronder bergen staan,
En tot mijn voeten kwam met dreun en kolking slaan,
En in een zwalp uitzwom van ruiseling verreten.

Het doffe strand was rood als leeme, antieke vazen,
Beklompt met steenen, grijs, als schaalgedierte donker,
Der lange leeking straalde en droop met grot-geflonker,
Tot ze onderdompten in het witte waterrazen.

Geen vogel en geen zeil, niets dan het kookheete zeeën,
Als uit de blauwe wijdte een groene golf weêr joeg,
Een opgespalkte baar zijn frons van bruis neêrsloeg,
En in de brijzeling der branding was verleeën.

O, deze zee en 't oceanische bezielen,
Dat aanzwol uit een ruimt' waaronder bergen staan,
Dat aldoor slaande sleet en slijtende kwam slaan,
En voor mijn voeten bleef als koud schuim na het wielen.

Wiegeliedje
(Rie Cramer)

Kin-de - ke mijn, doe je

kij - ker-tjes toe,
Ben je niet moe?

Moe-der - tje zal zoo wel zoet - jes zin-gen, Moe-der - tje weet wel veel
lie - - ve din - gen, Sla - pe-doe! Sla - - - pe-doe!
rit.
Straks, als je slaapt, zal het mooi - - ste ko - men,
tempo

Moe-der - tje zal zoo wel zoet - jes zin-gen,
Moe-der - tje weet wel veel

lie - - ve din - gen,
Sla - pe-doe!
Sla - - - pe-doe!

Straks, als je slaapt, zal het mooi - - ste ko - men,

Sui - zen - de zin - gen de droo - - me - boo - men,

En naar je bed - - je toe ko - men van ver - re

Al - le de gou-de - ne, glan-zen - de ster - ren.

Straks, als je slaapt, dan mag je mis - schien
E - ven - tjes weer in den

he - - mel zien.
Sla - - - pe - doe!

Eenzaamheid door Hélène Swarth.

I

Ik vlood de straten, wijl haar steenen druk
Woog op mijn hart met grijze eentonigheid.
Met kracht van wanhoop heb ik mij bevrijd.
Ik brak mijn keten met één wilde ruk.

- O ver van hier! De heide is blij en wijd,
Vol wind van vrijheid en vol zongeluk!
Trotsch reet mijn hart wel de oude keten stuk,
Maar angst bevangt mij voor de oneindigheid.

Mijn hart is moe. - Waar vlucht ik nu ten lest?
Waar vindt mijn hart een warm en veilig nest,
Waar van het zwerven 't eindlijk rusten mag?

Hart, blijf maar stil in 't vredig kamerkijn,
Waar al de beelden van 't verleden zijn
En vul met droomen d'armen grijzen dag.

II

Gelijk een blinde vrouw de huiverende handen
Nog strekt, in waan van gloed, naar 't lang gebluschte vuur
En droomt van liefde en jeugd en zuiver lente-azuur
En stralend-gouden zon op hyacinthenlanden; -

In 't leeggewaaide bosch huilt stormwind wreed en guur,
Werpt hagel aan de ruit en schudt de wrakke wanden
Van de arme leemen hut, maar warmend voelt zij branden
Het hout, door liefdezorg gestapeld in de schuur; -

Zoo zit ik bij den haard van 't langgedoofde leven
En warm mij aan een waan. Ik weet dat heugenis
Aan liefde van weleer geen waren gloed kan geven.
Maar 'k droom van mijn verlêen, dat eeuwig levend is,
Van lenteland in bloei en groene zomerdreven,
Ik droom - en voel geen koû en zie geen duisternis.

III

Nu is voor mij de tijd gekomen: Bouw
Een kluisje in 't bosch, waar ik mij voorbereid,
In peinzen vroom, op dood en eeuwigheid,
Terwijl de herfstwind ruischt zijn klacht van rouw
Of sneeuwfluweel de landen blank bespreidt -
Zóó roerloos, in mijn zetel, bij de schouw,
Dat vrij mijn ziel wordt en ik God aanschouw
En zwijm in d'aanblik van zijn heerlijkheid.

Nu bouw mij 't kluisje, waar 'k verwerf mijn rust,
Na doelloos zwerven, wijl ik onbewust
Nog zocht naar hem, dien ik vergeten wil.

De blaadren zijgen in het avondrood -
Nu bouw mij 't kluisje, waar ik, moe en stil,
Vergeet mijn leven en verwacht den dood.

Afscheid door Hein Boeken.

I.

Tot P.C. Boutens.

Gelukkig preest ge mij om 't inzicht, dat
Mij henen-trekt uit mijne vader-stad.
Wel-haast geworden u de zonne-zangen,
Waarin ik uitzing 't nieuw en jong verlangen,
Dat mij, schoon oudrend, trekt naar zonne-land.

O zoo iet in mij zij der zon verwant,
Zoo ik niet gansch der aarde toe-behoore,
Zoo iet van mij zal stijgen, onverloren,
Ter Zon? Waarheen? Wacht ons nog andre schijn
Dan tot ons daalt door 't blauwe kristallijn?....

Zoo ik om niet mij weder voel verjongd,
Als had mij Zon met nieuwen blik belonkt, -
Zoo ik van ginds met nieuwen schat niet keere,
Zoo ginds de zon geen nieuw geheim mij leere,
Bid dat ik blijv', waar onder zon'ge kust
Zoo menig held van onze dierbren rust.

Maar geef, als goed geleide, uw boek mij mee,
Dat 'k aan 't geruisch van gindsche blauwe zee
Het ruischen van uw klink- en maat-dicht mete,
Zóó wordt van ver u rijke dank gemeten.

21 Nov.

II.

Tot Heloize.

Als pelgrim toef ik nog dees dagen hier,
Die reê staat om den heil'gen tocht te aanvaarden,
Te dolen op de wegen der wijde aarde,
Maar waarheen? wat te halen? weet hij schier.

Wèl dat hij ginds met zijn gebeden vier'
Relieken, heil'ge schrijnen, rijk van waarde,
Niet dat hij keer' met schatten, die hij gaêrde,
Wèl dat hij zich met heuchnis-kleinood sier'.

Maar eerst nog gaat hij met gelei zich rusten,
In beevaart gaande hier tot enk'le heiligen,
Dat met gedachte en beê zij hem verzellen.

Hij kent zoo wel de dierbare kapellen,
Die van dìt land de wegen hem beveiligen...
Dàt doet hem zwaar zijn 't scheiden van dees kusten.

21 Nov.

Zonne-zangen door Hein Boeken.

I.
Reizen.

Ligt aan de tint des gronds verscheiden verve,
Hangt aan het licht der zon verscheiden aard
Der menschen? Dàn, o laat mij, laat mij zwerven,
O laat mij dolen, dolen Oost-, West-waart.

Hoe zoude ik in dit eenzaam kluisken derven
Kennis dier allen, die in weelde-gaard'
Of woestenij van stad of zand-zee erven
Des levens vonk, uw gave, o Moeder Aard',

Uw gave, o Vader Zon. O laat mij drinken
Den blik van oogen, zwart, bruin, hemels-blauw,
O laat mij diep in kelk van stem wegzinken,
Daar puren ziel als bie puurt honig-dauw....

Ach, oov'ral beedlaar zijn, slechts gaven gaêren?
Geen stem doen helder zijn, geen smart-blik klaren?

15 Maart '19.

II.
Tot de zonne-stralen.

Voor Marius Bauer.

Die gevel-toppen gunt uw zachte schijnen,
Dien eeuwig weer in ons te wekken lust,
Der schoonheid pelgrims, de' eeuw'gen trekkens-lust,
Zon-stralen, gij, 't zij, waar in de woestijnen

Of land-, of zeeë-vlakten eindloos deinen,
Uw rustloos licht op leêge leegten rust,
't Zij gij de heil'ge kracht of 't teeder kwijnen
Van uwer liefste kindren schoonheid kust, -

Geen nieuwe staten stichte ik, want ze vallen
Luchtiger dan kaarthuizen in elkaar;
Geen nieuwen gods-dienst veste ik: als zeep-ballen
Spatten hun wetten, kerken en autaar;

Maar aan der schoonheid heemlen helpt mij bouwen,
In eeuwig smachten heur gestalten schouwen.

III.

Van die gestalten vol is de enge stad,
Die ik in de eenzaamheid van wouden, weien,
Aan wijd zee-strand, of op het grauw van heien,
Of waar zich slingert weeldrig kronklend pad,

In steiler rotsen eng bestek gevat,
Die òp de zon-verliefde twijgen leien,
Zou willen zien de lieve leden vlijen,
Dat heur slankheid aan slank gewas zich mat.

Wel weinig kan mij dus de dreiging deren,
Die menig-een met bleekende angst vervult,
Als zou dees wereld tot een einde komen,
Dees wereld van verdeelen en regeeren,
Die mij een wolk slechts dunkt, die zon verhult
Van schoonheid, lichtend ver in verre droomen.

IV.
Tot de zon.

Voor den dichter Penning, tachtig jaar op 10 Nov.

Die, vallende' avonds, in mijn kamer daalt,
Die voor mij schijnt de heemlen te behangen
Met beelden-scheemring, troostend mijn verlangen,
Al-milde zon, die nooit te stroomen faalt,

Bij wie mijn dorst'ge ziel het water haalt,
Waardoor zij, dronken, schallen hoort de zangen,
Van vrijheid droomt, hoezeer ze zij gevangen,
Die, àls zij zingt, slechts uw geboôn vertaalt;

Hadt gij aan enkelen te veel gegeven,
Niet maar in 't oog, hun ook in 't hart gestort
Uw brand, zóó dat al lieven werd hun leven,
Dat gij, op eens, al mildheid ingekort,
Hun voortaan in een donker hol laat leven,
Waar nog hun zang ons, blinden, troost-woord wordt?

V.

Voor den zelfden.

Ben ik niet ziend'? Hoe noemde ik òns dan blinden?
O heilig oogenblik, wanneer ons oog,
Waarop een nacht en wolk van blindheid woog,
Op eens den weg naar heldren dag kon vinden,

Of als een straal tot ons den weg kon vinden,
Die niet aan zon en hoogen hemel-boog
Maar aan een ander menschlijk hart ontvloog.
Heil hùn, die boei of blind-doek ons ontbinden!

Veel holen bergt de dool-hof van ons leven,
Waar elke weg, niet enkel dool-weg leidt.
Maar wie, die ons daaruit geleide geven?
Zij zijn 't, die 't eigen hart tot gidsen wijdt.
Die leiden ons door deze wondre dreven,
Ook zoo hun zij het zienlijk oog ontzeid.

VI.

Voor Heloize.

O Zonne, die mij wegtrekt van dit Noorden,
Die toch mij dierbaar werdt in deze lucht,
Waar tot mij kwam al dierbare gerucht,
Der moeder stem en laatre liefde-woorden?

Al lieflijkheden, die mij ooit toehoorden,
Wier heuchnis troost van al wat me is ontvlucht,
Volg ik nu weer dees nieuwe trekkens-zucht?
Hoop ik dat nieuwe schijnen mij bekoorden?

En waardoor werd mij dierbaar 't blind zon-licht?
Daar 't oogen kreeg, die lievend mij aanschouwden,
Of die door liefde-drang aan 't eigen licht
Zoo'n golf en vloed van teederheid toetrouwden,
Dat voor mij oogen weerkreeg 't aardsch gezicht
Dat, met mij één, om Eén' verloorne rouwde.

1 Nov.

VII.

O blind zon-licht, ik volg uw blinden trek.
O zichtb're Godheid, 'k zag wel-eer bij 't dalen
Van uw bloed-rood paleis en koningszalen,
Verborgen voor ons oog door effen dek

En van een ronden kloot het eng bestek,
Veel kleine zieltjes zich op dans onthalen
En lucht'ge vlucht bij uwe laatste stralen,
Niet duldend meer dat hemdje of huif ze dekk'.

De haftjens meen 'k, die zwevend boven wetering,
Waarin gespiegeld 't diep der heemlen lag,
Den drang voleindden van hun levensdag.
O wel bekwam hun van al kleed de ontkeetening.
Zij kleefden niet in moordend spinne-rag.
Zij kregen 't goed, dat elk begeerend zag.

20 Nov. 1920.

Verzen van J.F. van Hees.

De bedeesde minnaar.

Schud, goede wind, eens krachtig aan de boomen
en schuif een flinke wolk over de maan,
dat ik wat dichter bij haar huis durf komen
en mijn zacht lied meng aan 't geruisch der blaân...

De doove wind schuilt tusschen de seringen,
de stilte luistert naar een gaal, die tjuikt...
Geen vriendlijk wolkje, dat de maan beluikt...
Ik mag vannacht onder haar raam niet zingen.

Zij zou mij hooren, en zij màg niet hooren
méér, dan ten vaag vermoeden in den droom,
van 't bitter-zoete leed, waaraan ik kwijn,

turend, geborgen aan een donkren boom,
naar 't open raam, en naar de zwarte vore
tusschen de randen van het bleek gordijn.

De vlinders.

Zij trippen giechlend door de lichte straten,
brutaal van oogen, rap van tong en ree
ter avondlijke tocht langs de verlaten
wegen, die duistren aan den zoom der stêe.

Zij zijn een eeuwig volk: wij worden rustig
en ouder, wij gaan winkelen met Háár -
zij trippen giechlend langs ons op 't trottoir,
nog altijd achttien jaar, brutaal en lustig.

Dezelfde lippen en dezelfde namen,
dezelfde krullen en dezelfde lach,
dezelfde blik in spiegelende ramen,
dezelfde lonkjes - zij 't voor òns niet!... Ach

mijn beste Herakleitos, ik geloof
gij waart een zeer eenzijdig filosoof.

Vrouwtje.

Loom achterover in haar diepen stoel
de kleine, donkre, weergalooze Line,
d' oogen half toe, zoet-proevend een praline
en, zoeter zoet, een ongemeen gevoel.

Over den schemertuin een luie warme
wind ademt zacht om rozen en jasmijn
en goudig theelicht... Zijde van satijn
laat zij haar shawl afglijden van haar armen.

Vaaglijk waardeert zij hoe haar brave man
handig zijn chef helpt op zijn stokpaard stijgen -
een matte glimlach zweeft over haar zwijgen
waarin zij onbekommerd droomen kan

van wat de kapitein; zoo ruig en valsch,
haar gistren-avond - maar zij wou niet luistren
tot sluw verweer in 't oor trachtte te fluistren,
en van zijn korten knevel in haar hals.

Kerst-morgen.

In den kouden nacht
    is het kind geboren.
D' englen zingen zacht,
    niet zijn slaap te storen.
Vader Jozef zit
    bij de krib en bidt,
en de moeder leent
aan den warmen os 't bleek gelaat en weent.

Sneeuw.

Zoete droefnis, zoet verlangen...
leef ik weer in oude tijden?
ben ik weer een simple jongen?
Zoet ontroeren, zoet gedenken...

Kerstnacht - in de witte straten
haasten stille, donkre menschen...
Kalm en helder welft de blauwe
hemel en de klokken luiden...

In den tempel bidt de vrome
schare, duizend kaarsen branden
op het altaar... mat-bedwelmend
geurt de god-gewijde wierook.

't Juichend orgel neemt een zachter
wijze... zilvren schellen tinklen...
als van verre, hoog en helder
zingt een koor van knapenstemmen:

Es ist ein Reis entsprungen...

De matte zielen.

Bij d' eersten roemer fonkelenden wijns
vóórvoelend reeds de dofheid van den kater,
in d' eerste kus proevend het bitter later
der min - wij, moegeboornen, beu des zijns,

te zacht van knevel en te week van nerven
voor onzer felle driften ruige spel,
te fijn van handen en te blank van vel,
te zwak voor 't leven en te fier voor 't sterven

wij slentren: bleeke, weiflende gelaten,
waarin de donkre, peinzend' oogen branden,
vorschend naar Gods verborgen wreede wet
en 't heilig recht der sterken, die ons haten -

een glimlach om den mond, tusschen de tanden
een vloek, een liedjen en een cigaret.

De zaaiers van den droom.

Wij zijn de zaaiers van den droom. Wij trekken
door stad en dorp, kloppend aan elke poort...
wij tijgen zingend door den nacht - ons woord
woedt in de ziel der slapers, die wij wekken.

De knapen vloeken 't daaglijksch werk en rekken
den avond, dwalend langs der stroomen boord.
De maagden leunen peinzend op de hekken
en turen langs den weg - Wij moeten voort...

De wijze vader prijst zijn kloeke telgen
die de vonk smoren: werkers eischt zijn land;
hij hoont den droomer, dien de moeder haat.

Doch zoo de Goôn deez' aarde niet verdelgen
is 't daar van tijd tot tijd de Droom ontbrandt
en met zijn gouden vlam den Nacht verslaat.

Mei-avond.

Mijn donkre Sphynx, gij gaat vanavond dronken zijn:
Dit is het uur der loome sidderingen,
de matte wind zwijmelt in de seringen
en d' avondster in rooden avondschijn.

Op 't grijze pad schuifelen trage paren,
zoekend een wilge plek in 't hooge gras.
De donzen, sluimerluie zwanen varen
roereloos op den rimpelloozen plas.

De hitte van een ouden zomer gloeit
in dezen zoeten, donkren, geurgen wijn.
Dit is het uur om gloed en gloed te mengen.

Aan zon en zomer! Aan uw mond, die bloeit!
Aan alle vreugden, die koestrend verzengen!
Mijn donkre Sphynx, gij gaat vanavond dronken zijn.

Muziek aan 't veer.

Wat vuile havelooze kindren kleven
aan 't houten hek, bestarend, oogen groot,
het pijnlijk wonder van 't genietend leven
in den te vollen tuin. Een luie boot

roeit in den gladden stroom. Zwaluwen zweven
al weg en weer onder de linden. Rood
en zweetrig zwoegt het strijkje; en in de sloot
kwaken de vorschen. Stoff'ge kelners streven

tusschen de tafeltjes, tillend hun blad.
De burgerluitjes, met gepast bedwingen
van stem, herkauwen 't nieuwtje van de stad

bij bier en kwast, en rekken 't oor naar 't mallen
en schettren der vergulde jongelingen
die, in de pauzen, pagne laten knallen.

De droom.

Achter de zwarte stammen van de laan
verflenst een zomerdag; de wind wordt koel;
vaag donkert onder 't grijs ruischen der blâan
't gewrok der vorschen van een verren poel.

De slanke vrouwe, van haar lagen stoel
op de veranda, rijst. Haar lippen gaan
droomerig-proevend om een somber-zwoel
vers, dat zij heimlijk in haar hart heeft staan.

Een huis, een man, een kind zijn goede dingen...
Maar àltoos, altoos...! Wijl zij langzaam wendt
ter open deure, peinst ze aan 't smal gelaat

des knaaps, die telkens als hij langs haar gaat
roekeloos-schuw diep in haar oogen zendt
den ongehoorden droom, die hem doet zingen.

Serenade.

Met een zachte muziek van zilveren schellen
en fluiten zoet-droef als verliefde galen
zweeft het murmlend lied der verholen wellen
door den lauwen nacht, in de bleeke stralen

van de prille maan, in het vaag geruisch
van het duister loof, tot het slapend huis,
tot het open raam van de schemer-kamer

waar de koele vrouw wake-droomend gloeit
om een purpren merk, op haar hand geschroeid.
Zoo zij eenzaam is - één is eenzamer...

En het lied zingt: dat in 't troostloos dwalen
over d' aard maar ènkele uren tèllen,
met een zachte muziek van zilveren schellen
en fluiten zoet-droef als verliefde galen.

Literaire kroniek door Willem Kloos.

(Marcellus Emants. Mensen. Amsterdam. Van Holkema en Warendorf).

Marcellus Emants, de oudste van ons geslacht, neemt, onder de levende auteurs, een zeer bijzondere plaats in, die hem apart van de beste zijner tijdgenooten staan doet, want diep-in, zij het dan ook heel uit de verte, herinnert aan wat het vorige geslacht op zijn eigen wijze zoo goed mogelijk heeft bestreefd.

Hij is n.l. *niet*, als zoovele der lateren, alleen maar een voeler en ziener en zegger van het leven-zelf, die al zijn kracht er op zetten zou, om ons dat woelende beweeg logisch en in plastische tafreelen voor oogen te brengen: neen, hij bezit, ook als kunstenaar, intuitief-denkend de diep-in binnenste psychische aanvoelingszucht naar een onbenaderbaar-verren achtergrond van het Zijn. Dit laatste nu, n.l. het zich bekommeren om het wezenlijk-Bestaande achter de vergankelijke verschijnselen van dit aardsche leven, bestond, zooals ik reeds aangaf, bij een groot deel van de schrijvers der vorige generatie zeer zeker óók, maar omdat deze niet zoozeer wat men noemt, groote, d.i. uit eigen kracht diepdenkende menschen konden heeten, die wezenlijk de gronden van het Zijn, zij het dan ook uit de verte, eenigermate te benaderen wisten, stelden zij zich maar onmiddellijk prettig makkelijk gerust met de sinds eeuwen overgeleverde opvattingen der weinigdenkende massa, en in meepratend aanvaarden van wat deze voor waar hield, vonden zij den vrede, waar ieder menschenhoofd naar haakt.

Emants echter, die een mensch is van den tegenwoordigen tijd, weet wat de moderne wetenschap ontdekt heeft; hij heeft

dat in zich opgenomen, en al beäamt hij zeer terecht niet al haar kinderlijk-snel gemaakte wijsgeerige beslissingen, zij ontnam hem toch, zoo goed als aan ons allen, den naïeven kijk der vroegeren op het mysterie des Bestaans. Hij behoort zoo min tot de goedmoedig-geloovenden als tot de even snel als deze met hun slotsommen klare naïeve materialisten, hij weet dat de objektieve waarheid juist in het midden dezer twee uitersten ligt, en alleen door gewetensvol onderzoek benaderd worden kan. En dus is de geestesgesteldheid van Emants tegenover het Geheim des Aanzijns zoodanig, verbeeld ik mij, als die van elken waarlijk-modernen, d.i. niet van vooropgezette onbewezenheden uitgaanden mensch behoort te zijn.

Immers alle overigen, dus zoowel de z.g.n. 'Middeneeuwers', (waaronder men te verstaan heeft diegenen, welke, zonder zelf te onderzoeken, zich bukken onder het gezag eener oude overlevering), als, aan den anderen kant, de echte, 'exacte' negentiende-eeuwers staan wel lijnrecht tegenover elkander, zou men op het eerste gezicht zeggen, maar toch verschillen deze beiden in hun essentie niet zoo hemelsbreed van elkander, als het wel lijkt. Want evenals in de Middel-eeuwen en nog zeer lang daarna het dogma der Kerk de hoogste Waarheid was, waar niet aan te tornen viel en ieder zich aan te onderschikken had, terwijl wie verder doordacht als minderwaardig en dom ja, als gevaarlijk werd beschouwd, zoo had ook de 19e eeuwsche wetenschap, al ging zij van heel andere beginselen uit en werkte zij met andere methoden, ten slotte toch ook haar dogmengebouw opgetrokken, dat als een onaanrandbaar komplex van heilige beweringen werd beschouwd. Zij kon haar stellingen, b.v. dat de 'geest' een produkt der stof zou zijn, wel geenszins bewijzen, maar daar men het meestal te druk had met zijn detail-onderzoekingen om wijsgeerig-diep te denken, nam men het maar aan. Het scheen ook inderdaad wel eens uit te komen, en dus achtte men zich tenminste klaar, wat het algemeene betreft, en kon zich geheel blijven bepalen tot wat men het liefst deed, n.l. ontledend onderzoeken, zoo precies als men kon.

Doch de wetenschap vergat daarbij dit eene, hoogst belangrijke, want al haar dogmatische positiefheid op losse schroeven zettende, dat zij wel reeds veel had waargenomen en onderzocht, en daaruit

zeer verrassende gevolgtrekkingen had kennen maken over de wezenlijke geaardheid van het algeheele Zijnde, maar dat haar konklusies daaromtrent toch nog niet veel meer dan voorloopige veronderstellingen konden heeten, omdat, al sloten zij volkomen met het tot dusver gevondene, de terra incognita van het nog *niet* ontdekte misschien verrassingen zou kunnen komen brengen, waardoor het heele systeem van algemeene grondslagen, waarop men zoo vast vertrouwd had, zoo al niet in duigen vallen dan toch belangrijk gewijzigd worden moeten zou.

Maar de wetenschap, de wil en de macht om de stellige waarheid te verwerven gaat daardoor niet verloren, zooals sommige zich wel eens te verbeelden lijken, integendeel: zij zet eenvoudig maar de grenzen harer belangstelling, en dus de mate van haar bereikingen, belangrijk uit, en schijnt hoe langer hoe meer op den weg te komen, die in de verte leidt tot de definitieve oplossing van het levensgeheim.

***

Ik meen, dat Emants het met de hiervorenstaande beschouwingen vrijwel eens zal kunnen zijn: het schijnt tenminste uit dezen novellenbundel te blijken. Want hij, de groote realist, die niet alleen exact, maar ook diep-indringend de werklijkheid weet te beelden, en die het tegenovergestelde van een weekhoofdig fantast kan worden geheeten, hij toont bij de schepping dezer diep-pakkende schetsen, die waarlijk meesterwerkjes kunnen genoemd worden, overtuigd te zijn geweest van de waarheid, dat er meer dingen tusschen hemel en aarde zijn, dan waarvan de gewone scherp-kijkende en ernstig-denkende menschheid droomt. En geen ernstig wetenschapsman behoeft over die verzekering de schouders te schokken, terwijl hij met schampren glimlach mompelt: ‘O, zoo, dus Emants werd mysticus en Kloos vindt dat goed’. Want hij zou daardoor alleen bewijzen, niet dat Emants ongelijk heeft, maar wèl, dat hij, de schamperaarzelf, nog niet ver genoeg door heeft willen denken, want op een gegeven oogenblik zijn hersens stop heeft gezet. Immers, volgens de nieuwste onderzoekingen en daarop gebouwde beschouwingen over het Zijnde is alles, ook de vroeger onvergankelijk-gewaande stof-zelf kracht gebleken te zijn. Welnu en als men nu nog

verder probeert door te denken, dan moet men zich in de eerste plaats gaan afvragen: de primaire oerkracht, die de bewegende Grond is van het Zijnde, en wier bestaan men wel moet aannemen, omdat alle andere krachten, electriciteit, licht, warmte en aantrekkingskracht b.v. niet onderling-ongenaakbare, van elkander afgescheidene Entiteiten, maar elkander zeer nastaande en dikwijls in elkander overloopende verschijningsvormen zijn, die oer-kracht, herhaal ik, die de virtuëele Kern van het Zijnde kan heeten, want waarvan alle bijzondere krachten, ja, ook de dusgenaamde materie die immers niets anders als gestabiliseerde kracht is, de uitvloeïïngen van zijn, wat kan zij bij mogelijkheid anders wezen als de naar ons toegewende zijde van het onkenbare Absolute, over welk laatste, wil men, zooals bij 't intellekt past, de verbeelding buiten spel laten, verder niet te spreken, ja, zelfs niet te denken valt.

Dit Absolute nu, dat volkomen onbenaderbare, de centrale **X** van het Zijnde, waarvoor geen naam is en geen bepaling maar waar alles toch uit voorkomt - meent de wezenlijk, in dit opzicht, eenigszins naïeve Wetenschap nu werkelijk, dat zij op grond van nog geen eeuw stelselmatig onderzoek al de mooglijkheden intuitief bevroeden kan, die er uit kunnen komen, of juister gezegd, die er van der eeuwigheid af uitgekomen zijn, en alleen nog maar niet ontdekt?

De suggestie-op-afstand, de X-stralen, de vernietigbaarheid der stof, kortom, al die in de laatste jaren gevondene wetenschappelijke waarheden, hadden de mannen der wetenschap voldoende erover kunnen inlichten, dat zij eigenlijk nog niets weten van het innerlijke Wezen der Wereld, indien zij maar niet zoo voortdurend en bewonderenswaardig grondig maar toch altijd binnen een eenigszins beperkt bestek met hun bijzondere, zakelijke onderzoekingen bezig waren gebleven, die zeker op hun wijze interessant zijn en dikwijls nuttig, maar waardoor de mannen, die er zich uitsluitend mee bezig houden, toch wel eenigszins hun blik op en hun belangstelling voor de meer universeele en iedren hoog-ontwikkelde interesseerende kwesties, en daarmee hun speur- en denkvermogen naar de diepte toe, schijnen kwijt te zijn gegaan.

Men is nu gelukkig van die zotte atomen af, als van deeltjes,

die niet langer deelbaar waren, en wier afmetingen in alle richtingen dus ‘nul’ moesten zijn, ofschoon zij desondanks toch ‘stof’ werden geheeten; maar is men daardoor ook tot het besef gekomen, dat de stof in haar innerlijkst Wezen geen stof kan zijn, en geen geest ook wel, maar toch iets wat gezegd kan worden, dichter bij geest dan bij stof te staan?

Want dit is de slotsom, waartoe men komen moet, als men konsekwent doordenkt op wat de exacte wetenschap der laatste tijden experimenteel ontdekt heeft, en op grond van die ontdekkingen getheoretiseerd.

Ja, stof is in haar diepste diepte eigenlijk geest, of iets, een derde, in elk geval, wat gezegd kan worden dichter bij geest dan bij stof te staan. Dit lijkt een vreemde bewering, en ik zie inderdaad reeds een aantal lezers, die, evenals ik, met succes hun 5-jarige H.B.S. hebben afgeloopen, en daar onwillekeurig doordrenkt zijn van de opvatting, dat de Materie een voldoende bestaansgrond voor der Dingen Aard kan worden geächt, ik zie al die alles goed wetende en degelijk-onderrichte menschen, zeg ik, reeds bedenkelijk het hoofd schudden, met de woorden ‘mystieke verbeeldingen’ of iets dergelijks op de lippen, maar toch, als zij maar even door willen denken, of liever diep-intuïtief dóórvoelen, zullen zij, daar twijfel ik niet aan, tot het gezondverstandige begrip komen, dat hún opvatting: de stof is één-en-alles dus de zuiver-materialistische, in-waarheid nog veel meer mystisch, want alles in het duister latend, en dientengevolge minder-rationeel dan de mijne te noemen is.

Want stel u voor, als de geest een product der stof ware, en niet omgekeerd, zoodat dus de stof die uit zichzelf inert en dood is, door mechanische stooting harer deeltjes op elkander, als de eenige altijd geweest zijnde en alleen bestaande Substantie alles uit zich zou doen voortkomen, dan eerst zou het Wezen der wereld met recht mystiek, d.i. volslagen en voor goed verborgen, want in zijn diepste Zijn onbegrijpelijk kunnen genoemd worden. Immers dat geest en dus ten slotte ook bewustzijn uit ‘stof’ zou komen: de materialisten houden zich wel, alsof dit alles heel duidelijk, ja, zoo klaar als een klontje is, en het Zijnsmysterie dus werd opgelost, maar ieder redelijk mensch,

die dieper dan tot de uiterlijkheid der dingen en hun waarneembare op elkander volging wenscht door te dringen, ziet in, dat daar niets van aan is, want dat nu nog even goed als vroeger de vraag blijft bestaan, hoe onbewuste stof tot zichzelf denkende Innerlijkheid, tot Bewustzijn worden kan. Daar is geen oplossing voor, men ziet slechts dat het gebeurt, en hoe veel pedant gesproken bezwaren de tegenwoordige menschheid ook zeer vaak tegen het gebruik van het woord 'mystiek', het benoemen van het een of andere met die uitdrukking moge te berde brengen, dit neemt niet weg, al zien de meeste door het gewend zijn er aan, dit niet meer in, dat het allermystiekste van het Zijnde juist hierin is gelegen, en dat alle andere 'mystiekheden', suggestie uit de verte b.v., ja het verschijnen van 'geesten', zooals sommigen ook tegenwoordig beweren, gezien te hebben, daar slechts kinderspel bij is.

En waarom zeg ik dit nu hier? Wat heeft dit alles met het realistische, waarheidsgetrouwe werk van den waarlijk-groote, want met het klimmen der jaren hoe langer hoe dieper en machtiger geworden Hollandschen schrijver Marcellus Emants te maken? Wel eenvoudig dit: Als ik mij niet bedrieg, d.w.z. als ik uit de gedachten, die Emants hier en daar in zijn verschillende novellen door een der personen laat zeggen, en die allen tezamen genomen een in zichzelf gesloten geheel vormen, mag afleiden dat hijzelf zoo denkt, en hij die personen dus als spreektrompetten gebruikt, die elk voor een deel des schrijvers eigen kijk op het levensbestaan vertolken, dan kan men tot de slotsom komen, dat deze opperst-scherpzinnige en fijn-intelligente, deze volstrekt niet koud-gevoellooze, maar toch al ook maar eenigszins lyrisch sympathiseeren zooals dat Zola bijvoorbeeld eigen is, krachtdadig en van nature onderdrukkend Hollander de gebeuringen van het leven op wat men noemen kan, waarlijk-objektieve wijze bekijkt en uitbeeldt en dan neerschrijft op bladzijden die niet alleen voor òns geslacht interessant zullen zijn.

Omdat Emants het leven, dus de menschen zooals zij zijn, zoo juist ziet en zoo waar - al zou men misschien de opmerking kunnen maken, dat een mogelijk klein, maar toch mooier gedeelte van de menschheid hem verborgen is gebleven - daardoor is er waarschijnlijk, hoe ouder hij werd en hoe meer hij dus ging

reflekteeren, een hoe langer hoe sterkere maar toch stil-blijvende want gelatene verbazing in hem gestegen, wat dat rumoer en geroezemoes, dat gemeen-doen en zich aanstellen, die tragische komoedie kortom van verschijnende en verdwijnende figuren, die geen van allen bestand hebben, toch eigenlijk wel beduidt. Zou er dan heelemaal geen zin zitten achter dat fel-bewegende theaterspel van gruwlijk-groote menschenslachtingen, onder een prachtige leuze, van particuliere gemeenheden, die ook een fraai masker voordoen, van maatschappelijke beroeringen, waarbij edele beginselen door de lucht klinken, terwijl ieder die ze doet hooren, toch de hand houdt aan 't gevest, gereed om al menschlijken adeldom te vergeten, zoodra men het oogenblik zal achten gekomen, dat men moorden kan?

En die verbazing, waarover ik sprak, heeft hem waarschijnlijk er langzamerhand toe gebracht, om de oplossing van al die zotte raadselen ergens elders dan in het leven te zoeken, daar dit, hoe interessante mededeelingen de wetenschap en zelfs de wijsbegeerte te verstrekken weten, blijkbaar geen definitieve verklaring over zichzelf bevat.

Ik weet niet of Emants spiritist is, ik heb in mijn veertigjarig letterkundig leven slechts af en toe een enkelen brief van hem gekregen en hem slechts éénmaal mogen ontmoeten, om over heel andere dingen te praten. Maar in elk geval wordt in de wereld beweerd, dat hij het is geworden, en zijn werk op sommige plaatsen weerspreekt die bewering niet: terwijl het een feit is, dat de heele geest van zijn kunst met het stijgen der jaren hoe langer hoe dieper en meer innerlijk-levend, dus geestelijk-treffender geworden is.

Zou dit daaraan zijn te danken, dat deze nationale schrijver ten slotte een zin in het leven is gaan ontdekken, en het niet langer een diorama van uiterlijke vertooningen vindt?

Ten slotte: ik weet, door ondervinding, dat men altijd tegen verkeerde opvattingen van zijn woorden op zijn hoede moet zijn. En daarom herhaal ik hier even wat ik jaren geleden reeds zeide: al heb ik veel occultistische lektuur doorgemaakt, en interesseert mij de kwestie nog altijd: ik ben daardoor toch niet geworden, noch ooit geweest, wat men noemt een spiritist;

ik heb zelfs nooit neiging gevoeld, om séances bij te wonen, want ik weet, o.a. door het zien eener voorstelling van Chambly, welke wonderlijke toeren en kunsten en verschijnselen door een knap toovenaar kunnen volbracht worden en te voorschijn geroepen, zonder dat er toch eenige sprake van bovennatuurlijkheden is. En ik hecht dan ook niet bijzonder veel aan z.g.n. echte spiritistische vertooningen of liever aan de verhalen, die daarover worden gedaan. Ik zeg alleen maar: 'hè, zou dat waar zijn? Het lijkt mij nog al vreemd.' En ik denk er dan verder niet over, eenvoudig omdat de mededeelingen, die van gene zijde heeten te komen, volstrekt niet belangrijker of dieptreffender zijn dan wat men hier op aarde reeds in gewone zedekundige of godsdienstige verhandelingen leest. Ja, deze laatste zijn soms zelfs pakkender, want letterkundig beter gesteld dan wat de 'geesten' weten te vertellen, en buitendien loopt gij er niet zooveel gevaar, om in het ootje genomen te worden, met door de auteurs zelf niet geloofde mededeelingen, zooals waar, volgens de spiritisten-zelf, de afgestorvenen zich wel eens mee amuseeren ten koste van het menschelijke geslacht. De geesten, die zich met ons in verbinding stellen, schijnen dus niet van het hoogste intellektueele of moreele soort te wezen, en ik voor mij moet bekennen, dat de spiritistische mededeelingen eerst waarde voor mij zouden kunnen krijgen, indien Shelley zich kwam manifesteeren met een nieuw gedicht van hem zelf, dat even schoon als zijn op aarde geschreven werk zou zijn. Want dan kan men zeker zijn, dat het niet uit een der aanwezigen komt, maar uit Shelley-zelf, en dat wij dus verband hebben gekregen met een andere wereld, waarin Shelley's geest voortbestaat en dichten kan.

Of wilt gij dien genialen 19e eeuwer hier buiten spel laten, daar hij nog geen volle honderd jaren dood is, en zich dus misschien onledig moet houden met te studeeren, te peinzen over de metaphysische, sociale en ethische kwestie's, die hij in zijn aardsche werk heeft bemijmerd of plastisch uitgebeeld, laat Plato dan komen, die reeds 2173 jaar, dus waarschijnlijk lang genoeg, om tot volledige ontwikkeling te geraken, in de eeuwigheid vertoeft. Want dan kan deze in zijn heerlijk Grieksch aan een schrijvend medium, dat voor eindexamen gymnasium slaagde,

een nieuwen, in 't Hiernamaals gemaakten dialoog dikteeren, waarin deze oude Denker, die dieper indrong en hooger vloog vaak en subtieler onderscheidde dan de meeste modernen plegen, ons zijn meening zou kunnen meedeelen over de geestelijke en maatschappelijke beroeringen der huidige wereld, die als in koortsgloed thans, en allerlei onzin pratend, heen en weer wordt geschokt.

Want dán, maar ook dán eerst, als zulke waardevolle, want wezenlijk iets nieuws brengende manifestatie's mogelijk waren, zou een verstandig mensch moeten erkennen, dat de spiritistische berichten uit een hoogere wereld afkomstig zijn. Maar zoolang dat nog niet het geval is, want ‘spotgeesten’ ons, naar het heet, voor den gek komen houden, of serieus-te-nemen afgestorvenen ons alleen maar komen opdisschen hetzelfde wat veel minder vaag en veel beter gestyleerd in aardsche boeken staat, doet, volgens mijn bescheiden meening, de nog levende menschheid beter met niet meer de geesten te ondervragen, maar zich liever te bepalen tot de kwestie's hier op aarde, die óók hun belang, en wel een zeer onmiddellijk hebben doch tot wier oplossing geen bode uit den Hades, die weinig-zeggende traktaatjes doet nêerpennen, of verloren voorwerpen onder uit een kist haalt, ook maar het minste of geringste bij baat. Emants daarentegen is de ware spiritist, omdat hij uit zijn diepste Zijnskracht levende geesten schept in zijn Kunst.

Binnenlandsche staatkundige kroniek door Frans Netscher.

't Is een wonderlijke maand, die achter ons ligt.

Tenminste op het gebied der binnenlandsche politiek.

Er is in de Tweede-Kamer heel wat tot stand gebracht op het gebied der toezeggingen en op het gebied der wetgeving.

En wij zullen er ditmaal wat van vertellen, zoo rustig en bedaard als ons dit mogelijk is.

In de eerste plaats dan heeft men zich op het Binnenhof beziggehouden met een uitvoerige gedachtenwisseling over de verruiming van het gemeentelijk belastinggebied, met dit resultaat, dat als nieuwe belastingen kunnen worden ingevoerd:

1o. Een ‘betterment-tax’ op gebouwde en ongebouwde eigendommen, jaarlijks te heffen, gedurende hoogstens **30** jaar.
2o. Een belasting op bouwterrein, tot een ½ pCt. der verkoopwaarde.
3o. Een zakelijke belasting op bedrijven (kantoren en winkels inbegrepen, doch stations uitgezonderd), waarin minstens **10** arbeiders werkzaam zijn, die minder verdienen dan een door de regeering vast te stellen bedrag. Ook publiekrechtelijke bedrijven vallen onder deze heffing. Zij wordt geheven van het geheele aantal arbeiders, en bedraagt hoogstens *f* **12** per arbeider.
4o. Een belasting op verzekering tegen brandschade, of een overeenkomstige heffing van niet verzekerde goederen.
5o. Een belasting op logeergasten in hotels en pensions (bij verblijf van minstens een week).
6o. Een belasting op reklame (die in nieuwsbladen en tijdschriften uitgezonderd).
7o. Opcenten op de (rijks-) inkomsten- en de vermogensbelasting (tot een gelijk getal op alle aanslagen), benevens op andere belastingen, die daartoe bij de wet vatbaar worden verklaard. Maximum-aantal opcenten honderd. De opcenten op de rijksinkomstenbelasting mogen echter niet worden geheven, indien de eigen gemeentelijke inkomstenbelasting progressief ingericht is. De gemeenten, die opcenten op de rijksinkomstenbelasting heffen, kunnen daarop maandelijksche voorschotten krijgen.

Dit wat de nieuwe belastingen aangaat. Maar evenals thans, zullen nog mogen worden geheven:

1o. De opcenten op de grondbelasting (deze mogen in dezelfde verhouding van thans verdubbeld worden).
2o. Retributies voor bewezen diensten.
3o. De opcenten op de personeele belasting, tot een gelijk aantal voor alle aanslagen.

Een hooger aantal opcenten dan 80 is pas geoorloofd, wanneer de opcenten op de grondbelasting tot het maximum opgevoerd zijn.
4o. De belasting op honden.
5o. De belasting op publieke vermakelijkheden.
6o. Het z.g. straatgeld.
7o. De gemeentelijke inkomstenbelasting. De eventueele progressie is echter verruimd: - geen ‘toeneming’ van het inkomen mag zwaarder worden belast dan met twee en een half - tot nu toe tweemaal het percentage, geheven van een belastbaar inkomen gelijk aan twee - tot nu toe anderhalf - maal de kleinste som voor noodzakelijk levensonderhoud. Deze aftrek voor noodzakelijk levensonderhoud wordt door de wet niet gelimiteerd.

Wat de forensen aangaat: - er wordt onderscheid gemaakt tusschen *bedrijfs*- en *woonforensen.*

Bedrijfsforensen zijn zij, die gewoonlijk in een groote stad hun beroep uitoefenen en buiten wonen. Zij worden in het vervolg èn in hun ‘werk’-gemeente èn in hun ‘woon’-gemeente voor twee derden van de belastingen aangeslagen. De woonforensen - dat zijn zij, die gewoonlijk in een stad wonen, maar buiten een villa hebben - betalen in de stad hunner inwoning het volle bedrag, en buiten een derde.

Voor arbeiders-forensen (forensen met een inkomen beneden een nader te bepalen bedrag) geldt, dat hun woongemeente van hun werkgemeente zekere tegemoetkoming mag vragen in ‘aanwijsbare’ kosten van hun verblijf; maar de beslissing zal bij Gedeputeerde Staten of bij de Kroon berusten.

Zoo is 't door de Tweede-Kamer aangenomen, en dat ons Hoogerhuis dit wetsontwerp ook zal voteeren, ligt voor de hand.

Lang zal dit niet meer op zich laten wachten.

Maar wat zal dàn gebeuren? Zullen de vele gemeenten dan uit hun financieele ellende geraken? Of zal de geldelijke misère ongewijzigd blijven?

Wij denken, dat het laatste wel ongeveer de toestand kan aangeven - ongeveer, zeggen wij, omdat er altijd wel enkel gemeenten zullen zijn aan te wijzen, die bij deze nieuwe stand van zaken eenigermate zullen profiteeren, maar toch in 't algemeen de gemeenten, die in 't algemeen 't meeste te lijden hebben bij den huidigen slechte toestanden op financieel gebied, er weinig profijt van zullen trekken.

Een àndere zaak, waar de belanghebbenden weinig voordeel van trekken zullen, betreft de nieuwe salarisregeling, die het Rijk met de onderwijzers voor heeft.

De nieuwe Onderwijzerswet *is* er nu.

Maar daar is alles nog niet mee uitgemaakt, wat den onderwijzers op dit gebied te wachten staat. Lang niet. De onderwijzers waren nog altijd in afwachting van de vergoedingskwestie, die door den Minister, buiten de Kamers om, zou opgelost worden. Wat zou hij bereid zijn de leerkrachten van hun werk op school aan te bieden? Wat zou naar zijn meening de geldelijke vergoeding moeten bedragen, die naar zijn opvatting een behoorlijke betaling van de te bewijzen diensten der onderwijzers zou vertegenwoordigen? Veel of weinig? Meer of....?

Neen, men rekende in stilte op een behoorlijke verhooging der salarissen in verhouding van de duurdere levensomstandigheden, waaronder ook de onderwijzers te lijden hebben.

En wat heeft men gekregen?

Een salarisberekening, die in alle betrokken onderwijzerskringen groote décepties heeft verwekt - décepties zóó groot, dat men de teleurstelling in den beginne niet binnen de normale grenzen heeft kunnen houden.

Zoo herinneren wij ons gelezen te hebben, dat op den morgen na 't bekend worden op eenige openbare scholen te Scheveningen het onderwijzerspersoneel in 't eerst weigerde aan het werk te gaan. Men was zóó ontsteld, dat men in 't eerst niet wist wat te doen. Den volgenden morgen was men nog zoo verslagen, dat men in werkelijkheid niet wist hoe te handelen. En in plaats van naar de school te gaan, trok men naar het kantoor van de vereeniging, waar men lid van was, om uiting te geven aan zijn verontwaardiging en om te vragen, wat men nu zou doen en of 't niet beter ware maar te staken. En alle overredingskracht der leiders was noodig, om den onderwijzers het idee bij te brengen, dat zij in allen geval onmiddellijk aan 't werk moesten gaan en 't aan hun bestuur dienden over te laten, om de middelen te beramen, welke eenige helderheid in den toestand zouden kunnen brengen.

Maar daarna is er toch nog geen rust in de gelederen gekomen. 't Is blijven gisten. En wel erger als men ooit gedacht en verwacht had.

Overal in den lande zijn vergaderingen van belanghebbenden gehouden; krasse moties van afkeuring zijn aangenomen; men heeft zich uitgeput met grove verwijten aan te nemen, zijn verontwaardiging in krasse woorden lucht te geven; en men was zelfs bereid op een eerste woord van de besturen der vakvereenigingen door staking kracht te zetten achter de woorden der moties.

Zoo blijft 't nu al eenigen tijd broeien en koken in de kringen der onderwijzers.

En wat zal het einde wezen of worden?

Staking? Of sabotage? Of - als dit niet kan - een voortdurend mopperen of dwarsdrijven van allerlei maatregelen van hooger hand uitgegaan, om de bestaande toestanden goed en regelmatig te laten verloopen?

Wij zullen 't moeten afwachten.

Maar in allen geval staat 't vast, dat wij in de Tweede-Kamer, die op

't oogenblik bijeen is ter behandeling van de begrootingen, een interpellatie zullen krijgen over het verloop van deze aangelegenheid.

Met welk resultaat echter? Wat zal de daarbij te voeren gedachtenwisseling brengen? En met welk gevolg?

Wanneer men deze interpellatie eindigt met het stellen eener motie, waarin de Kamer wordt uitgenoodigd haar afkeuring uit te spreken over de houding der regeering - want meer zal men toch bezwaarlijk kunnen doen - wat zal dan het resultaat wezen? Zal deze worden aangenomen, of zal men er zijn steun niet aan durven te geven? Zal men, ofschoon 't eens zijnde over den inhoud er van, toch zijn stem niet durven geven, bang voor de gevolgen er van?

Men zal 't moeten afwachten.

In allen geval is men nog lang niet zeker, hoe het lot van zoo'n motie zal wezen. Zeker is 't, dat de groote meerderheid van de linkerzijde er haar stem aan zou geven. Maar dan is men er nòg niet. Ook verwacht men, dat er eenige stemmen van links tegen te vinden zouden zijn. En dat zouden de stemmen van de heeren Dresselhuys en Drion wezen. Beiden zijn geïnterpelleerd en hebben hun meening aan een krantenman medegedeeld. Zij stelden op den voorgrond, dat het niet aanging, de regeling, welke in Augustus van dit jaar door de kommissie voor georganiseerd overleg aan de regeering is aangeboden, bij voorbaat louter om redenen van financieelen aard af te wijzen, zoolang Minister De Vries de Kamer elk overzicht over den waren stand der financiën onmogelijk maakte. Niettemin kwam het hun voor, dat de van dit advies afwijkende regeeringsregeling (hoe onvoldoende ook) wel haar goede zijden ook had; met de regeering stelden deze afgevaardigden prijs op verschillende salarieering van gehuwde en ongehuwde onderwijzers (althans voor zoover de maxima betrof); ook waardeerden zij het, dat de regeering met tal van akten bij de salarieering rekening wilde houden, al was het mogelijk, dat zij te dien aanzien niet alle willekeur had kunnen afsnijden. En wat het eindcijfer der regeling van de kommissie voor georganiseerd overleg betrof: *f* **4200** (na **19** dienstjaren te bereiken), achtten de heeren Dresselhuys en Drion voor ongehuwde onderwijzers zonder hoofdakte wel een zeer hoog cijfer. Hoe hoog daarboven zouden dan wel niet de leeraars-salarissen gesteld moeten worden?

Tegenover deze zienswijze - die desnoods bereid zal gevonden worden met een tusschenvoorstel mee te gaan - is 't zeker niet van belang ontbloot ook eens kennis te nemen van de zienswijze van een man van rechts, die toch ook zeker gezag heeft. Wij bedoelen die van Mr. v. Wijnbergen - den katholiek, - die o.a. zei, dat de katholieke onderwijzers niet mogen vergeten, dat ze het van de eendrachtige, volgehouden werkzaamheid der Christelijke partijen van **1878** te danken hebben, dat de salarissen op heden zijn, zooals ze zijn.

'En dat ge de zekerheid hebt, dat elke verhooging, den openbaren onderwijzer toegekend, ook u ten goede komt, - een toestand, die door den bijzonderen onderwijzer in geen land ter wereld werd bereikt.

Wilt niet vergeten, dat, juist wijl uw salaris tot dusverre zooveel achterstond bij dat van den openbaren onderwijzer, gij zoozeer bemerkt, hoezeer ge door de jongste wetgeving zijt vooruitgegaan'.

Maar men zal wel doen bij dit alles nog te voegen, dat men van een paar stemmen van rechts (o.a. van die van Mr. van de Laar) niet zeker is en dat deze zich wel eens bij die van de voorstanders der motie kunnen voegen. En dan weet men nog niet, wat het lot der motie zou kunnen zijn en of zij niet zou kunnen worden aangenomen.

Maar wat dàn?

Wat zou het resultaat van de aanneming van zulk een motie wezen, van een motie die eigenlijk gekeerd was tegen één des ministers? Zou deze voldoende wezen, om den betrokken minister te dwingen heen te gaan?

Maar zeer zeker!

En dat 't oogenblik, dat zijn begrooting voor het volgend jaar aan de orde zal komen!

Wij zullen dus goed doen, om af te wachten hoe het met deze aangelegenheid zal afloopen.

Maar afgescheiden hiervan, zal men toch ook goed doen zijn blikken gevestigd te houden op een verdere toekomst dan die, welke het oogenblik van heden ons te zien geeft.

Wij hebben hier meer speciaal den Economischen Bond op 't oog.

Men heeft zeer zeker de laatste dagen in de couranten gelezen de plannen, die onder de liberalen van verschillende huize in Staats-Vlaanderen ingang beginnen te vinden en die niets meer of minder beoogen dan tot een bijeenvoeging van liberalen van verschillende kleur en huize aldaar te komen. Men heeft daar verklaard, dat men er zich zeer gelukkig gevoelde onder het régime van liberalen huize, hetzij dit kwam van een vrijzinnig-demokraat als Vorsteman van Oyen of van een Unie-liberaal als De Muralt. Het kleurverschil kwam er allemaal niet op aan, als men maar rust en eensgezindheid had, en in demokratischen geest vertegenwoordigd was. Welnu, er zijn reeds vergaderingen gehouden, om aan dit gevoelen uiting te geven. En terwijl dit plaats heeft, is niet lang geleden een vergadering van den Economischen Bond gehouden, waarin in behandeling kwam een voorstel van het hoofdbestuur, om naast de algemeene beginselverklaring vast te stellen een werkprogram, samenvattend datgene wat de partij acht te zijn urgente punten van wetgevende en besturende werkzaamheid. Er werd dan ook voorgesteld:

1. Vereenvoudiging van wettelijke arbeidsverzekering en uitbreiding daarvan tot alle arbeiders en tot kleine zelfstandigen, in beroepen en bedrijven;
2. gelijk loon voor gelijken arbeid voor werknemers van beider geslacht
3. bevordering van het herstel van het evenwicht in de bezoldiging van geestes- en handenarbeid.

Ten aanzien van de financiën van het Rijk en de gemeente:

1. uitgaande van het beginsel, dat met de financieele draagkracht van de belastingplichtige moet worden gerekend, en vooropstellend, dat de belasting den ondernemingsgeest op de produktie: kracht van ons volk zoo min mogelijk mag belemmeren, rekening houdend met de grootte van het vermogen, de zuivere inkomsten, de verteringen en de belastingplichtigen.
2. in de sukcessierechten worde de progressie verder doorgevoerd;
3. de gemeenten worden ontlast van al zulke kosten als feitelijk ten behoeve van het geheele volk worden gemaakt, met name die voor de verpleging van behoeftige krankzinnigen, voor het lager onderwijs, de armenzorg en de politie;
4. de wet op de uitkeeringen van het Rijk aan de gemeenten worde nogmaals zoo spoedig mogelijk herzien, in verband met den financieelen toestand der gemeenten;
5. hetgeen de Staat, krachtens erfrecht erlangt, worde afzonderlijk beheerd en ten bate van de verbetering van maatschappelijke toestanden aangewend. Deze gelden mogen niet gebezigd worden tot rekking van de gewone uitgaven.

Hieruit kan men nu zien, wat de Economische Bond op het gebied der praktische politiek verlangt.

Schuilt hier nu iets in, dat ook de andere partijen van links zou kunnen dienen als gezamenlijke politieke leus voor links? Zou het grondslag kunnen vormen of worden voor een linksche kombinatie in de politiek.

Wij gelooven van niet.

En zoo is er meer, dat in den laatsten tijd als een grondslag van een gezamenlijk program voor linksche partijen op den voorgrond wordt geschoven.

Aan alle zijden, door de meest uiteenloopende partijen, wordt gezocht naar een program, dat veel zou kunnen samenbrengen. En waarom? Omdat men wel eigen zwakheid inziet en voelt, omdat men wel bemerkt, dat in de verdeeldheid van al die kleine partijtjes een ingeboren zwakheid schuilt, die een gevaar voor een eigen bestaan oplevert en een eigen bestaan bezwaarlijk moet maken.

Vandaar dat men nu tracht, om van al die gevaarlijke zwakheidjes een sterker geheel te vormen door ze aaneen te voegen tot een ferm geheel.

Zal dit gelukken? Zal men daar in slagen?

Wij vreezen van niet, omdat al dit toegeven aan eischen van zoogenaamde ‘praktische politiek’ slechts een uitweg aanbiedt om aan de eischen van ‘daadwerkelijke’ politiek te ontkomen.

Daarom achten wij de gedragslijn der vrijzinnig-demokraten in deze aangelegenheid gevolgd, de éénig ware, dus de éénig goede in een dergelijke belangrijke zaak.

Ook deze partij is uitgenoodigd om aan deze gezamenlijke aktie der

linksche partijen, om aan een gezellig linksch milieu mee te doen, haar medewerking te verleenen.

En wat heeft zij gezegd?

Dit: - gij weet, dat ik besta, dus gij kent mijn beginselen ook; voelt gij iets voor die beginselen, welnu, sluit u dan bij ons aan; is dat niet het geval, zoo laat ons dan met rust; want wij zijn niet voornemens, om ter bestrijding van een tegenstander, onze beginselen voor een oogenblik ontrouw te worden; wij willen er komen door trouw te zijn aan die beginselen; en eischen deze, dat wij dezen of genen vijand eerst van kant maken, dan zullen wij trachten zulks te doen; maar lukt dit niet, dan blijven wij trouw aan onze beginselen en wijken daar onder geen voorwendsel van af.

Zulks is praktische politiek: - zij is de politiek der waarheid en buigt het hoofd niet, al is 't ook maar voor korten tijd, voor voorbijgaande invallen tegenover tegenstanders van korten duur.

Op die manier kunnen nooit overwinningen van blijvend karakter bevochten worden.

Men zal 't zien!

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Van politieke ‘overeenstemming’ tot overeenstemming wordt, naar 't schijnt, tusschen Engeland en Frankrijk de breuk onvermijdelijk. De nationale belangen en inzichten der beide landen liggen te ver uiteen, een groot deel van het Fransche volk is te zeer verblind door zijn wraakbezieling jegens den toch overwonnen vijand. Er kan geen sprake zijn van harmonie tusschen Engeland - maar achter dit land vrij wel geheel de wereld - en *la grande nation*, welke maar niet kan gelooven, dat het Duitschland van voor '**14** niet meer bestaat, en de menschheid zich aan het begin ziet van een nieuw tijdperk. Niettemin zijn er zwakke teekenen, alom met blijdschap waargenomen, dat iets van het oude Fransche gezond verstand ontwaakt. De ontnuchterende invloed der feiten is immers te sterk. In de Krim is Wrangel den weg opgegaan naar nederlaag en vergetelheid, vóór hem door Broessiloff, Yoedenitsj, Koltsjak en Denekin bewandeld; de nederlaag van Venizelos in Griekenland, en de verkregen overeenstemming tusschen Italië en Zuid-Slavië zijn den onverzoenlijken in Frankrijk even zoovele ernstige waarschuwingen, dat de staatslieden in Engeland, in dit opzicht althans, den groei der gebeurtenissen met juister inzicht volgen, dan zij. Het eerste goede gevolg is, dat het ook braven Franschen voortaan vergund zal zijn met de afschuwelijke Bolsjewieken handel te drijven. Wel bekome hun de teleurstelling.

Opnieuw was in de afgeloopen maand de stortvloed der gebeurtenissen haast overstelpend. De presidentsverwisseling in de Vereenigde Staten: Woodrow Wilson, die zal heengaan om plaats te maken voor Warren G. Harding, een zoogenaamde ‘republikein’ voor een zoogenaamden ‘democraat’; Wrangels nederlaag, Venizelos nederlaag; de eerste Vergadering van den Volkenbond; de overeenkomst Van Rapallo: het werkt en woelt alles dooreen, en indien de Bolsjewieken er niet waren, zou men er den bekenden ‘rooden draad’ bij verliezen. Niet zoozeer uit sympathie voor den heengaanden, nog minder voor den komenden President der ‘Staten’, werd dit feit hier 't eerst genoemd. Ongetwijfeld kan niemand den vertrekkenden bewoner van het Washingtonsche ‘Witte Huis’ zekere hulde onthouden. Hij heeft echter het beste deel der menschheid een te grievende teleurstelling veroorzaakt, om

hem bij zijn heengaan niet na te geven, dat hij niet opgewassen bleek tegen de taak, welke hij meende zich te kunnen stellen. Toen de oorlog tot een einde kwam, niet 't minst door de inmenging der reuzenkrachten van de ‘athletieke republiek’, was er onder de staatslieden der wereld, om niet te spreken van de koningen - *quantité fort négligeable* - niet een, die hem gelijk stond aan macht. Maar deze oud-advocaat, die ‘er’ gekomen was door de partijpolitiek van zijn volk, bezat weinig anders dan een groote hoeveelheid naïeve zelfoverschatting, en deze volkomen tegenovergesteld aan zijn begrip van het leven der volken, in 't bijzonder die der oude landen. Clemenceau doorzag hem onmiddellijk, en trok in vertrouwelijk gesprek de schouders over hem op. ‘Die m'nheer Woodrow Wilson met z'n veertien punten verveelt me’, zei hij, ‘onze Lieve Heer had er wel aan tien genoeg’.

Wat wilde deze machtige, die een machtig volk verpersoonlijkte, dat ons wordt afgeschilderd als tegelijk practisch en idealistisch? Hij kwam, zag en werd overwonnen, niet alleen door den stuggen overwinningswil van dien ouden Franschen staatsman, die pas op ons Java van een gastvrijheid heeft genoten hem op de hartelijkste en ruimste wijze geboden; niet alleen ook door den fijnheid van geest van den ‘kleinen tooveraar’, Lloyd George; niet alleen tevens door de vereenigde kapitalistische invloeden der wereld, niet 't minst die van zijn eigen volk, welke hij vergat, maar òok door zijn gebrek aan kennis van landen, volken en talen, hun verleden, heden en toekomst. Dat wilde de wereld herscheppen, opdat na eeuwen de menschheid hem in één adem zou noemen met God den Vader zelf, en nu hij het Witte Huis zal verlaten, heeft zij niet veel anders voor hem, dan een half-spottend, half medelijdend ‘arme man’! Nooit, immers zal zij hem de teleurstelling vergeven, welke hij haar heeft berokkend.

Wat dan te zeggen ten opzichte van zijn opvolger Warren G. Harding? De grappenmaker *Punch* spotte reeds:

> I wish I knew some facts regarding
> The private life of mr. Harding.

Het is echter niet door de mededeeling van sympathieke feiten uit het familieleven van een staatsman, smaakvol geordend en in het beste kunstlicht gesteld, opdat de goê-gemeente verkwijnt van welgevallen in zoo veel burgerdeugd en familiebraafheid, dat wij zullen weten hoe in de toekomst de verhouding zal zijn van de machtige republiek tot den Volkenbond: bastaardkind van zijn voorganger bij de reeds zoo vaak bedrogen menschheid, Wilsons' *Enfant de l'amour,* op dit oogenblik te Genève te doop gehouden, terwijl peeten en meeten er van zeggen: ‘als men bedenkt wie de vader er van was, is het toch heelemaal geen leelijk kindje’. Harding wil er echter niets van weten, beweert dat hij voor politieke buitenechtelijke kinderen van een president der Vereenigde Staten niets voelt, ofschoon hij, onder goedvinden van vader Senaat,

....misschièn.... als de Monroe-leer het gedoogt.... niet afkeerig zou zou zijn van een *flirt* met diezelfde gemakkelijk te misleiden Menschheid.... niet zoozeer een Volkenbond, als.... wat dunkt U van een ‘associatie der naties’?

Het is moeilijk ernstig te blijven bij zooveel boerenbedrog. Het komt mij zelfs voor, dat men 't beste doet om er bij te lachen, vóór dat men er om moet huilen. De groote staatslui, die, met zooveel opoffering van nachtrust, het heil hunner volken nastreven, dat niemand hun gevraagd heeft voor te staan: zware taak toch, waartegen echter eigen eerzucht hun heeft ingefluisterd, dat zij wel opgewassen zouden zijn.... nièt dat zij zich zoo vaak vergissen, nièt dat hun moeizame scheppingen soms onverwachts ineenstorten, zoodat zij van voren af aan moeten beginnen; niet dit levert hen over aan den smaad hunner volken, neèn. Het geeft hun zelfs iets zeer menschelijks, iets bijna sympathieks. Maar wanneer men dan bedenkt, dat de inzet van hun droevig spel met de hoogste belangen der volken het levensgeluk der menigte is, dan voelt men zich geslagen van machteloosheid en onbevredigde verontwaardiging. Neem tot voorbeeld dat Grieksche drama tusschen een eerzuchtigen koning, Konstantijn, die echter soms terugdeinsde onder een gevoel van verantwoordelijkheid voor zijn volk, en den niet minder eerzuchtigen, maar volkomen gewetenloozen staatsman Venizelos, die om een onmogelijken droom te verwerkelijken: Konstantinopel, hoofdstad van een nieuw Hellas, door de belangzuchtige berekeningen van de staatslieden der groote mogendheden bijgestaan, zijn volk voortdreef, voortzwiepte tegen de Turken, die hij haat, niet omdat zij hem kwaad hebben gedaan, maar omdat zij Turken zijn, bezield door een ander fanatisme dan 't welk door de Grieksch-orthodoksche Kerk wordt ingeblazen. Nauwelijks minder fel dan de haat en de verachting, welke men in Engeland en Frankrijk gevoelde voor den Duitschen keizer, waren er die tegen zijn zwager Konstatijn, omdat hij niet, zooals Venizelos, bereid was zijn volk tot een nieuwen oorlog op te zetten. Daarom moest Konstantijn uit den weg geruimd worden, en hij werd uit den weg geruimd, zooals de koning op een schaakbord onder de vingers van een gewikst speler. Maar ook in dit opzicht blies de storm der gebeurtenissen het kaartenbouwsel der diplomaten en staatslieden omver. *Primo*: Het Grieksche volk is uitgeput. Wàt, Konstantinopel hoofdstad? Het vraagt zich nu af of het dat zooveel dichterbijë Smyrna wel kan behouden. *Secundo*: Het Turksche volk wìl niet ondergaan dan in den ondergang met zijn natuurlijke vijanden: de Grieken, en het vindt daarbij kracht in zijn godsdienst van fanatisme tot er de dood op volgt. *Tertio*: zijn er de Bolsjewieken, die de Turken in den rug steunen, en van elken vijand der Entente een vriend en bondgenoot maken in den gemeenschappelijken strijd. En dan nog ten slotte de verdeeldheid der belangen van Frankrijk en Engeland. Laatst genoemd land, dat het zoogenaamde vredestractaat van Sèvres liefst gehandhaafd wil zien, en de Franschen, die, om weer bij de Turken in gevlei te komen, er

zooveel verzachtingen in willen aanbrengen, dat Venizelos' eerzuchtige droom, bijna verwerkelijkt op een nog verder uitsteken van de Grieksche hand na, als een *fata morgana* verdwijnt. Maar de zwager van Wilhelm weer terug in het stylloze paleis te Athene, dit is een gedachte, welke er voorloopig bij de Franschen nog niet in wil. Bij de Engelschen evenmin trouwens. Zij zullen zich er echter mee moeten verzoenen, want de Grieken houden van hun Konstantijn. Nièt, dat zij sinds de dagen van Aristides zoozeer terug schrikken van een schervengericht. Doch wanneer hun groote mannen: koningen of staatslieden, dan toch verjaagd moeten worden, willen zij dit zelf doen. Konstantijn werd verjaagd omdat de Entente en Venizelos het zoo wilden. Daarom roepen zij hem nu terug, bereid om zelf hem den bons te geven, als het moet. Wat zullen Engeland en Frankrijk daartegen doen, waar de Vereenigde Staten reeds hun toestemming geven om te Athene terug te roepen, en Italië er zich slechts theoretisch mee bemoeit? Daar is bovendien nog de veelgeroemde frase van de vrijheid der volken. Er zijn reeds symptomen van 'n kentering in de publieke opinie in Frankrijk. Een boekje met den titel: *'Aveux sur la question grècque, par un ancien diplomate français.* Die oud-diplomaten, hoe weldadig kunnen zij zijn, in tegenstelling met de diplomaten in functie, die meer kwaad doen dan goed. Men moest eigenlijk alle diplomaten tot oud-diplomaten kunnen maken. Zij kunnen zoo slim hun natten vinger op steken om te zeggen uit welken hoek de wind waait. 'De eisch der Entente, zegt deze oud-diplomaat, is dat zij haar rol voor de toekomst vaststelt', wat tusschen twee haakjes heel moeilijk is. 'Zij beweert den oorlog te hebben gevoerd voor vrijheid en democratie....', ziet ge hem fijntjes glimlachen, dien ouden rot?.... 'zij behoort alles te vermijden opdat het Grieksche volk haar niet vereenzelvige met de dictatoriale regeering van Venizelos, en niet denke, dat zij het dezen tegen zijn wil wenscht op te dringen. De Entente moet dat vermijden. Zij moet er de voorkeur aan geven, dat het Grieksche volk tot de slotsom komt, ten slotte ook de waarheid: de Entente heeft zich van Venizelos bediend omdat zij meende, dat hij in haar militaire plannen beter van pas kwam dan koning Konstantijn. Het Grieksche volk zou de Entente dit soort egoïsme tijdens den oorlog eerder vergeven dan haar solidariteit met een regeeringssysteem, dat voor dit volk slechts een importartikel is'.

Geen idealist, die oud-diplomaat, geen bewonderaar van Venizelos. Maar de Grieken weten op hun tijd hun idealisme aan kant te doen, en hun bewondering voor hun groote mannen tevens. Zonder Konstantinos te willen vergelijken met Themistokles en Venizelos met Aristides, immers 'de rechtvaardige' genoemd.... de volken veranderen en de menschen met hen. Niettemin brengt het avontuur Venizelos overkomen, de oude, aardige anecdote in herinnering van den Atheenschen politieken tinnegieter uit dien tijd, die òok zijn potscherf Aristides 'den rechtvaardige' nawierp. 'Waarom doe jij dat?' vroeg hem een van zijn vrienden, 'jij die niks van de politiek af weet?' Wat wéét je van

Aristides, den ‘rechtvaardige’? - ‘Dat is 't hem juist, wat mij zoo in hem tegenstond’, gaf de brave proletariër van het jaar nul te kennen. ‘Ze noemden 'em altijd “de rechtvaardige”. 't Begon me de keel uit te hangen’. Venizelos beweert, dat de Grieken van heden nog veel hebben van het karakter der Grieken uit het groote tijdperk. Ik heb oòk altijd den indruk gekregen, dat men dier goede reputatie schromelijk overdreef.

Over de bijeenkomst van den Volkenbond te Genève zal hier elders gesproken worden, maar het zal moeilijk zijn den lezers te verstaan te geven, dat zij er maar het beste van moeten hopen. De kapitalistische belangen der volken hebben dit instituut met machteloosheid geslagen, en slechts naarmate hun kracht verzwakt, kan de invloed der idée, welke haar ten grondslag ligt, groeien. Het is echter reeds een verheugende gebeurtenis, dat er, zij 't ook buiten den Volkenbond om, een vergelijk is gekomen tusschen Italië en Zuid-Slavië, waartegen slechts de réactionaire extremisten van beide natiën protesteeren. Zooals in Parijs Hervé is in Milaan Benito Mussolino, eertijds rood als *der Geist der stets verneint* zelf, en hoofdredatcteur van de *Avanti,* bekeerd tot schreeuw-patriot, maar gelukkig anti-militairist gebleven. In zijn *Popolo d'Italia* zegt hij van de overeenkomst met Zuid-Slavië: ‘alleen een krankzinnige of een misdadiger kan er aan denken nieuwe avonturen te ondernemen en nieuwe oorlogen te ontketenen, wanneer die niet worden opgelegd door een aanval op ons grondgebied. Al wat ons tot den vrede naderbrengt, wanneer het niet vernederend is of inbreuk maakt op onze hoogste belangen, wordt door iedere burgerklasse met voldoening begroet.... De Italianen doen verkeerd zich door de Adriatische Zee te laten hypnotiseeren. Er is een grootere zee, waarvan de Adriatische maar een bescheiden golf is, en waarin Italië de beste mogelijkheden heeft van een levendige en voorspoedige expansie’. Doch Gabriele d'Annunzio stelt zich niet tevreden met de gevonden regeling. Deze dichter, nog eêr een groot ‘durver’ - ‘Ardito’ - dan een groot dichter, althans in de laatste tijden, heeft door zijn bezetting van Fiume inderdaad den Adriatischen knoop doorgehakt tegen het drijven van Wilson in, die alles, waarvoor hij naar Europa was gekomen, liet schieten, maar op het Adriatische touw den voet zette. D'Annunzio stelt zich niet tevreden met de gevonden regeling, en doet of hij zeer ontevreden is. Hij wil Fiume direct bij Italië voegen, en in zekeren zin zal dit ook geschieden, maar de door hem zelf gestichte republiek van den Quarnaro behoudt haar autonomie. Servië heeft in deze aangelegenheid toegeven omdat het zich tegen Italië te zwak gevoelde. Het is met zijn eenheid nog niet dàt: Montenegro bijvoorbeeld wil onafhankelijk blijven, ofschoon het al heel weinig geestelijk gezag kan doen gelden tegenover Belgrado. Er zal nog heel wat moeten gebeuren eér deze driekwart nog middeleeuwsche landen het brengen tot wat men dan in West-Europa onder beschaving verstaat. Belangwekkend in hooge mate zijn ten opzichte van de toestanden in die streken, de

brieven door een Hollandsch geneesheer, die daar toeft, in het *Handelsblad* geschreven. Trouwens ieder, die in deze landen zich heeft opgehouden, vraagt zich af of zij ooit in dien zin beschaafde toestanden zullen kennen? Stel daartegenover het cultuur-verleden van Italië, en verwonder U dan niet, dat Zuid-Slavië eindelijk maar heeft toegegeven. Materieel en moreel is het de mindere, althans op dit oogenblik nog. Want men zou verkeerd doen de toekomst der Slavische volken geheel zonder geestelijke ontwikkelingsmogelijkheden te achten. Alleen zal dit, dunkt mij, uitzicht geven op een ander cultuur, als wat wij geleerd hebben onder dit woord te verstaan.

Bibliographie.

De plaats, waarop gij staat. Een boek voor oudere meisjes, door C.M. van Hille-Gaerthé. - Nijgh & van Ditmar. Rotterdam.

Een nieuw boek van Mevrouw van Hille-Gaerthé wekt dadelijk onze verwachting, - een verwachting, die door de schrijfster nooit wordt teleurgesteld. Er is in het werk van deze auteur een diepte, een innigheid, die onmiddellijk spreken moeten tot het jonge hart. Een liefderijk begrijpen van de nooden, de vreugden, de verlangens en gevoelens der jonge meisjes, een innerlijk meeleven met al hun lief en leed, maakt haar boeken bij uitstek geschikt voor hen, die nog niet geheel het kind-zijn hebben afgelegd, en nog niet geheel volwassen zijn.

Het figuurtje van Ruut is fijn en met liefde geteekend. En het ziels-proces, dat zij doormaakt, is op de juist-geëigende wijze weer-gegeven, - rustig, en vooral niet te tragisch en te zwaar. De andere meisjes, Lucie, Nel, Marietje, - ofschoon geen hoofdpersonen, zijn allen voldoende genuanceerd. Dit boek heeft een ondertoon van ernst, maar tegelijkertijd is het blijmoedig en levensgezond.

Het werk van Mevr. van Hille-Gaerthé laat zich graag lezen. Haar gevoelige eenvoud, haar evenwichtige harmonie trekt aan; en de meisjes, die dit boek lezen, zullen een goede en sterker makende ondervinding hebben opgedaan.

De schrijfster kan haar oude liefde voor het ‘stroodak’ niet vergeten, en zoo compareert het dus ook in dezen jongemeisjesroman. Maar de eerste indruk, dien Mevr. van Hille er ons van gaf, is zóó aangenaam geweest, dat wij het met genoegen opnieuw zien verschijnen.

Het gedeelte, waar Wim zijn Moeder's handen heeft nageteekend, is werkelijk van een treffende ontroering. En wij zijn blij in een meisjesboek iets zóó heel moois te hebben gevonden, dat ons in onze herinnering nog lang bij-blijven zal.

Drie Oostersche sprookjes, bewerkt en gekozen door M. Beyen-v.d. Borgh, geïllustreerd door Anny Leusink. - N.V. Uitg. De Waelburgh. Blaricum.

De vogue om kleine goedkoope boekjes in het licht te zenden, neemt bij onze uitgevers toe. Stellig een loffelijk streven, in deze tijden, nu het

boek ook al lijden moet aan de gevolgen der tijdsomstandigheden. Een aardig uitgaafje, op aangenaam getint papier met goede letter gedrukt in een kartonnen bandje. Ook de illustraties zijn goed van kleur. Wat de sprookjes betreft, - och, diepe Oostersche wijsheid moet men er niet in zoeken, maar ‘ze gaan toch nog al’, - en ik vermoed, dat ze eigenlijk voor het jonge volkje zijn bestemd, en dit kan er allicht wat goeds uit leeren. Ook de illustraties doen mij denken, dat zij voor de jeugd zijn bestemd; kinderen zullen bepaald pleizier hebben in het nest van de kraai, en in den maaltijd der drie vrienden op blz. **30**.

Hoe Puck 'n Canneheuveltje werd, door Marie Ovink-Soer. Met platen van Sijtje Aafkes. - G.B. v. Goor Zonen. Gouda.

Het is weliswaar uilen naar Athene dragen, om lof te brengen aan de kinderboeken van Mevrouw Ovink-Soer, maar als men zoo pas weer een nieuw werkje van deze schrijfster gelezen, en in den volsten zin des woords *genoten* heeft, dan voelt men toch behoefte, om even van zijn erkentelijkheid en satisfactie te getuigen.

‘Hoe Puck 'n Canneheuveltje werd’ is misschien het laatste, maar zeer stellig niet het minste deel dezer serie. De ontwikkelingsgang van Puck, die zich door den gezegenden invloed van het milieu, waarin zij leefde, metamorphoseerde van een pedant, zelfzuchtig ding in een aardig, vriendelijk, behulpzaam kind, is zoo logisch en geleidelijk gegeven, dat wij er volkomen vrede mee kunnen hebben.

Alle personen, die Mevrouw Ovink ten tooneele voert, zijn werkelijk *menschen.* Ze zijn volkomen natuurlijk, zoowel in hun uitingen als in hun gedrag, en daarom zijn haar boeken, en dit laatste in het bizonder, zulk een allerprettigste lectuur. Een warme aanbeveling vergezelle ook deze nieuwe uitgave bij haar welkom verschijnen!

Frans van Altena's vuurproef, door Jo van Ammers-Küller. - Rotterdam. Nijgh & van Ditmar.

Ook met Jo van Ammers-Küller is het een dergelijk geval als met Mevrouw Ovink. Goede wijn behoeft geen krans. Haar meisjesboek: ‘Tegen den stroom op’ lijkt mij een voorbeeld van wat een goed meisjesboek moet zijn. In haar voorwoord bij ‘Frans van Altena's vuurproef’ zegt Mevrouw van Ammers nadrukkelijk, dat dit verhaal voor ‘groote meisjes’ is geschreven, waarschijnlijk omdat er een ‘liefdesgeschiedenis’ in voorkomt, (op alleraardigste, origineele en ongezochte wijze is het romannetje in dit boek aangebracht) en verder vertelt zij ons, dat haar beschrijvingen op waarheid gegrond zijn. Het was misschien niet onnoodig dit te vermelden, daar wellicht enkelen, bekend met de weelderige instel-

lingen te Ascot, op Wight en dergelijke, een te goed denkbeeld hebbende van de Engelsche kostscholen in het algemeen, de bizonderheden over het College of St. Johns Castle allicht te onwaarschijnlijk zouden achten.

Dat Mevrouw van Ammers inderdaad bestaande toestanden schetst, wordt ons, behalve door haar verklaring, ook nog bewezen door een ander meisjesboek: 'Een heldin', door A.C. Kuiper, waarin de beschrijvingen der kostschool Hill House heel veel overeenkomst hebben met de door Jo van Ammers gegevene over St. John's College.

Ook dit boek van Mevr. van Ammers-Küller verdient een plaats in alle boekenkastjes der 'grootere meisjes', en mag dus wel bovenaan de Sint Nicolaas-lijstjes worden gezet. De figuur van het hoofdpersoontje Frans is sympathiek geteekend, en gelukkig zijn de directrices der school niet tot caricaturen geworden. De schrijfster heeft een levendige, prettige manier van vertellen; de humor ontbreekt niet in haar stijl, en deze geeft er een kruidige pittigheid aan. De meisjesboeken van Jo van Ammers-Küller behooren tot de beste, die er in dit genre verschijnen.

De bittere kelk, door Agnes Maas-van der Moer. - Em. Querido. Amsterdam.

Een beetje oppervlakkig, als al het werk van Mevrouw Maas-van der Moer. Maar de geschiedenis van liefde en lijden van het mismaakte meisje is toch wel gevoelig en fijn gedaan. Het contrast met de ridicuul-egoïste Hansje, die de schrijfster tevergeefs tracht wat sympathieks bij te zetten, is wel wat groot; het was niet noodig, om zóó op het effect te werken, daar de arme Frédérique immers al tragisch genoeg is uit zichzelf. Hier en daar treft ons een zuiver gevoelde gedachte, een juiste opmerking; maar daar de stijl over het algemeen goed is, hindert te meer de holle rhetoriek van zinnen als: een hart, dat bloeit, en niet geplukt wordt, of het leven, dat zijn klauwen kromt om een sidderende ziel....

Wally Moes. *Nagelaten vertellingen.* Met een voorwoord van Frans Coenen. - Scheltema & Holkema. Amsterdam.

Hoe wonderbaar, als bij iemand op lateren leeftijd zich het schrijftalent openbaart, - maar hoe veel wonderbaarder nog, als men door lichamelijke onmacht de kunst, waarvoor men van nature vocatie had, niet langer beoefenen kan, en men is dan zoo gelukkig zijn artistieke begaafdheid op andere wijze te kunnen uiten!

Zoo gelukkig was Wally Moes, ondanks haar vreeselijk lichamelijk lijden.

Deze vertellingen.... ontroerend waren de omstandigheden, waaronder ze werden geschreven, - maar ontroeren deze eenvoudige dorpsverhalen ook niet uit zichzelf? Eenvoudig, ja, zijn de onderwerpen, simpel dorps-

leven, simpele karakters, - maar toch, hoe boeiend is dit werk, hoe boeiend en hoe bizonder. Wally Moes was een kunstenares, die niet alleen uitnemend waarnam, maar die het waargenomene ook voortreffelijk-plastisch wist uit te beelden. Zoo menschelijk is dit werk, en zoo innig-vrouwelijk gevoelig....

Strooptochten, door Emmy van Lokhorst. Teekeningen van Tony Kristians. - Nijgh & van Ditmar. Rotterdam.

Emmy van Lokhorst, wier 'Phil' in veler herinnering zal zijn blijven voortleven (een zoo juist verschenen herdruk getuigt van het voortdurend succes) verrast ons thans met een meisjesboek, op alleraardigste wijze geïllustreerd door den twaalfjarigen Tonny Kristians. De eigenschap, die Emmy van Lokhorst's werk sterk kenmerkt, typeert ook dit boek: het is frisch en origineel. En de schrijfster weet goed 'den toon' te pakken van een dertienjarig kind, dat een dagboek houdt.

Het *schijnt* zoo gemakkelijk, zoo maar luchtig en vlot wat neer te schrijven, - doch, probeer het maar eens! het valt lang niet mee, - en in negen van de tien gevallen zal het resultaat minder gunstig zijn, dan bij Emmy van Lokhorst in haar 'Strooptochten'. Want behalve artistiek talent moet men daarvoor ook een zuiver onderscheidingsvermogen bezitten, een fijnen humor, en vooral veel jeugdig gevoel, - en de gave, om *door* een andere persoonlijkheid heen (in dit geval de kleine Resi) verschillende menschen te karakteriseeren.

'Strooptochten' zal stellig in den smaak vallen bij het jong, maar ook wel bij het ouder publiek.

De kabouterkoning. De eerste broek. Het mannetje in de maan. De nieuwe pop. Serie *Oolijk en vroolijk.* - Gouda. G.B. van Goor Zonen.

Al meermalen heb ik de aandacht gevestigd op David Tomkins' allergeestigste kinderversjes. Deze nieuwe kleine boekjes bevestigen zijn roem. Rijmen voor kinderen schrijven is heusch een apart talent, men bezit die gave of men bezit haar niet, en toch moet dit talent ons eigen zijn, op straffe van anders flauw of laag-bij-den-grond te worden. David Tomkins is nooit banaal; de snaaksche invallen schijnen hem vanzelf toe te stroomen, en wáár hij het ook over heeft, hij maakt er iets typisch', iets eigens van. En dan ook nog zoo 'echt' te kunnen teekenen! Deze klein-formaat boekjes van enkele bladzijden ruil ik niet voor de dikste en 'met studie' geschreven kinderlectuur!.... En waarmee kan men de kinderen 'in hun schoen' beter verrassen en grooter pleizier doen, dan met deze snoezige boekjes?

Het boek van Sint Nicolaas. Met plaatjes van Sijtje Aafjes en Mevr. Midderigh-Bokhorst. - Gouda. G.B. van Goor Zonen.

Dat is nu nog eens een aardig boek voor de Sint Nicolaas-tafel! Een heel boek over Sint Nicolaas? ik geloof niet, dat het al bestond, en nu het er is, vraagt men zich verbaasd af: waarom was het er niet eerder? *it is just the thing!*

De verhalen en versjes van Mevr. Maathuis-Ileken en Henriëtte Dietz bevallen mij uitstekend. Ze zijn bevattelijk en met een lieve, gemoedelijke natuurlijkheid geschreven, die aangenaam treft.

Veel succes, samenstelsters en uitgever, met deze aardige uigave!....

Aan den overkant, door Ina Boudier-Bakker. - P.N. van Kampen & Zoon. Amsterdam.

Met de meeste belangstelling heb ik dit verhaal gelezen, toen het voor de eerste maal in Het Leven verscheen, en nogmaals, nu het in boekvorm het licht zag. Aantrekkelijk is het werk van Ina Boudier altijd; het is serieus en degelijk-doorwerkt, en een onzer beste romancières mag zij stellig worden genoemd.

De titel.... ofschoon op zichzelf toepasselijk op den roman.... zou toch beter anders gekozen zijn, daar er immers al een ‘Aan d'overkant’ bestaat, van Max van Ravestein. De figuren van David en Emilie zijn door de schrijfster met haar gewone minutieuse zorg geschilderd, en niet minder aandacht heeft zij besteed aan de andere personen, hoe weinig ze soms ook doen in het boek; de post-directeur, de dokter, - mooi is het moment, waarop hij tot Emilie zegt: heb vertrouwen in me.... het Vogeltje, de burgemeestersvrouw.... en het is geen gering compliment voor de schrijfster, dat het ons zeer spijt al zoo gauw aan de laatste bladzijde gekomen te zijn.

Ik prees reeds de bezonkenheid en de welverzorgdheid van het werk dezer schrijfster. Een kleinigheid is haar echter ontsnapt. Op blz. **21** schrijft zij:

Soms trof hij dan onverhoopt de meisjes alleen, vond hij zich de eenige gast, omkoesterd door de stille vriendelijkheid der oudste, de zachte grappen, den lichten scherts der jongste.

Op blz. **24**:

Hij kwam, tegen zijn eigen verlegenheid in, die hem moordender bekampte, nu hij zonder de beschuttende tegenwoordigheid van Verlaren, zich alleen bevond met de meisjes.

De schrijfster neme de vermelding hiervan op als een bewijs mijner interesse in haar werk.

In ‘Aan den overkant’ heeft Ina Boudier-Bakker een belangwekkend psychologisch geval op belangwekkende wijze uitgebeeld.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Moderne Duitsche literatuur
XXVI

Wilhelm von Scholz: *Der Spiegel,* Georg Müller, München 1908.

Wilhelm von Scholz: *Die Unwirklichen,* Reusz & Itta, Verlags-anstalt, Konstanz a. B. 1918.

Von Scholz is één der eerste duitsche dichters, die, na het jaar **1890**, vrij van welke theorie ook geschreven hebben. Al verschijnt er thans bundel op bundel van de z.g. expressionistische revolutionairen, George, Rilke, Wildgans en Von Hofmannsthal zijn met Von Scholz voor ons, die trachten te waardeeren, buiten politiek tijdsverband, toch wel de belangrijkste dichters van Duitschland.

De in **1902** verschenen bundel 'Der Spiegel' en de bundel 'Neue Gedichte' uit het jaar **1913** kenmerken zich door eene geniale conceptie, een diepdoordachte levenshouding. Zijn techniek, zijn beelden en zijn taal, zijn zoo persoonlijk, dat Von Scholz zeker een belangrijk dichter is, al is het gemis aan Goethiaansche eenvoud en klaarheid de oorzaak van zijn weinig gekend zijn door de groote massa.

Hans Benzmann vat zijn oordeel in zijn studie 'Moderne deutsche Lyrik' als volgt samen: 'Manche seiner sich übrigens in den Motiven oft wiederholenden Selbstbespiegelungsgedichte möchte ich unfaszbaren, im Wesenlosen verfliegenden Hyperbeln vergleichen. Charakteristisch ist ferner für ihn ein lyrisch-epischer, realistisch-romantischer Stil: balladenhafte, märchenhafte Bilder und Klänge, geheimnisvoll wie aus alten Mythen und Volksempfindungen emporsteigend, wollen im Neuen das Ewig-Alte, das Ewig-Vergängliche und im Vergänglichen das Ewig-Seiende, die Ideen an sich verkünden. Die Kunst allein vermag zu befreien und zu erlösen. Etwas von jener ernsten germanischen Ironie Shakespeares lebt in solchen Dichtungen; nicht anders als durch Ironie und durch Schaffensfreudigkeit läszt zich der Abgrund, der zwischen Leben und Tod gähnt, überbrücken. Hiermit ist die Grundstimmung des Buches "Der Spiegel" skizziert.'

Het zou niet moeilijk zijn bladzijden verzen van dezen dichter aan te halen, zijn waarachtig-geniale verzen geven wel aanleiding daartoe. Waar dan nog bij komt, dat 'Der Spiegel' in **1902** en in **1908** telkens in een beperkte oplage bij Georg Müller in München verschenen is.

Verscheen sinds Goethe's West-östlicher Diwan ooit zulk een subliem gedicht in vier regels als dit:

Der Wandernde

Zeitlose Ewigkeit war einst dein Traum.
Längst wurdest du Zeit und wanderst durch den Raum.
Du weiszt, dein Weg ist nur ein kurzer Stück,
dein Ziel der Abend. Doch dein Schrift ist Glück.

Een der beste gedichten uit ‘Der Spiegel’, geheel vrij van den invloed zijner groote voorgangers, Liliencron en Nietzsche, is wel dit ééne:

Haus bei Nacht

War das ein Ruf! - Das Haus ist tief und still,
auf allen Gängen, allen Treppen Dunkel.
Ich sehe meines eignen Blicks Gefunkel.
Wie schreckt mich euer Schlaf, der mich umarmen will!

O, lange loschen eure Lampen aus.
Kein Schritt mehr geht durch das erstorbne Haus.
In meinem Leuchter auch versinkt das Licht -
ich fürchte eure tiefen Träume nicht.

Wer wacht?
Mein Herz pocht durch die Mitternacht.
Nun fühl ich ruhen Stein auf Stein,
nun fühl ich alle Balken tragen,
nun fühl ich alle Türen schlieszen
und alle Fenster nächtigen Schein
in nächtige Zimmer leer ergieszen.
Ich fühle, wie die Wände ragen
aus Erdengrund,
wie alle Böden, mit traumhaftem Mund
die Stille meiner Schritte weitertragen.
Im Dunkel fühl ich jede Schwelle nahn
und ohne hinzutasten die Geländer
am Treppenstein. Als würden mir Gewänder
die weiten Räume, die mich rings umfahn.

Mein Schritt ist wunderlich und kalt,
mein Schrit geht hin, ist nicht mehr mein.
Das Haus hat über mich Gewalt
mit seinem Holz und seinem Stein,
mit seines Schlafs umwölkter Macht,
die durch geschlossne Türen dringt,
bis schwer mein Schritt in Treppennacht
versinkt....

In dit gedicht leeft iets van het koortsig-brandende leven der verzen van Karel van de Woestijne, maar tevens is er iets van de yle rhythmiek, welke zingt door dat zoo teedere vers van Boutens, getiteld ‘Droom-Huis’.

Toch gaat dit ‘Haus bei Nacht’ geniaal naast genoemd vers; welk een diepte van visie, van diep-doordrongen zijn, is er in:

‘Ich fühle, wie die Wände ragen
aus Erdengrund,
wie alle Böden, *mit traumhaftem Mund*
die Stille meiner Schritte weitertragen.’

Hier is de mystiek van een levens-helderheid, die ook waardeering van den gemiddelden lezer vraagt.

Eindigen wij deze bespreking van ‘Der Spiegel’ met het aanhalen van een gedicht, verwant aan Hofmannsthal en Volmoeller, waarin ten slotte een Dehmelsche levensliefde en levenslust culmineeren:

Brunneninschrift

Ich bin der Erde kühles Blut.
Hier schöpft von meiner ewigen Flut,
wie sie aus Dunkel kommt und quillt
und rauschend eure Krüge fühlt.
Ihr hört, indes ihr schöpft, mein Wort:
ihr trägt nicht Wasser mit euch fort;
den Schatten meines ewigen Flieszens,
den Nachhall meines Sichergieszens
habt ihr in euren schweren Krügen.
Ihr trinkt - da faszt euch Sehnsucht an,
der keine Wanderfahrt genügen
und die kein Sturm verlöschen kann.
Ihr trankt die Flut der ewigen Zeit:
mein ist die tiefste Trunkenheit.

* * *

Wilhelm von Scholz, geboren **15** Juli **1874**, in Berlijn, sedert eenige jaren eerste dramaturg en regisseur van het Hoftheater in Stuttgart (van hem verschenen o.a. twee belangrijke drama's: ‘Der Jude von Konstanz’ en ‘Meroë’) heeft in ‘Die Unwirklichen’ zeven korte verhalen samen gebracht. Met Ernst Hardt behoort hij tot de veel-zijdigste literatoren, beiden zoeken zij nieuwe idealen, beiden trachten zij de werkelijkheid te benaderen en, vrij van elk naturalisme, tot een liefde-volle waardeering van het leven in al zijn uitingen te komen. Beiden hebben zij zich gewend tot de lyriek, het drama en de novelle (voor Ernst Hardt zie ‘De Nieuwe Gids’ van Juli **1918**).

Von Scholz heeft zich dramatisch ontwikkeld door eene diepgaande bestudeering van het ook thans nog te weinig gewaardeerde oeuvre van Hebbel.

Opvallend is nu het verschil tusschen het proza van Von Scholz, wiens intellectueele natuur samengaat met en groote schoonheidsliefde en dat van

Ernst Hardt. In ieder verhaal weer voelen wij hoe hij zich tracht te verdiepen, hoe hij feitelijk slechts zichzelf trachtte te peilen, terwijl het proza van den Ibsen-bewonderenden Ernst Hardt (b.v. An den Toren des Lebens), een psychologische ontleding tracht te geven in een vlot verteld verhaal zonder literaire, aesthetische zij-beschouwingen.

In het eerste verhaal van Von Scholz' 'Unwirklichen': 'Der Jugendfreund' is een begin van Freudsche leer te vinden. Meer en meer overheerscht de Traumdeutung Von Scholz, om ten slotte in de bijna-komische, maar toch nog niet rijp-humoristische vertelling 'Seelenwanderungskunst', ons in twijfel aan de waarachtige overtuiging-thans achter te laten.

JAN J. ZELDENTHUIS

Aanteekening: Men vestigde er mijn aandacht op, dat Ludwig Biro (zie 'De Nieuwe Gids' van October l.l.) een Hongaar is, wiens werk 'Don Juans drei Nächte' en 'Hotel Stadt Lemberg' in het Duitsch vertaald werden (wat trouwens in die beide romans opgeteekend staat).

'Das Haus Molitor' mist een dergelijke 'vertalings-aanteekening', zoodat ik van de veronderstelling uitging en nog uitga, dat dit boek in het Duitsch geschreven is door Ludwig Biro.

Z.

F. Bordewijk. *Fantastische vertellingen.* - Rotterdam 1919. W.L. & J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij.

Om maar dadelijk met de deur in huis te vallen: deze 'Fantastische vertellingen' lijken mij een belangwekkend geheel te vormen; belangwekkend om de waarde, die ze op zich zelf bezitten, en als symptoom in de kentering, die de literatuur van heden schijnt door te maken. Want de belangstelling schijnt zich toch ten slotte te zullen afkeeren van dat naturalisme-van-de-ziel, dat zich in onze moderne romans zoo uitentreure openbaart, en waarvan vooral onze vrouwelijke auteurs maar niet genoeg kunnen krijgen. Men schrijft die zoogenaamde psychologische romans, waarvan de 'knapheid' der zielkundige uiteenrafeling wel een der meest kenmerkende verschijnselen onzer moderne decadentie is, eigenlijk nergens meer, behalve in Nederland; de Hollandsche nuchterheid vindt blijkbaar behagen in een prozakunst, die een bedenkelijk gebrek aan poëzie maar poovertjes met een cerebralen woordenrijkdom te bedekken weet.

De heer Bordewijk geeft ander werk. Het is in zijn soort lang niet zoo volmaakt als verscheidene romans van het genre, dat ik zooeven aanduidde, maar wanneer de schrijver een debutant is, dan zijn deze 'Fantastische vertellingen' toch ook lang niet slecht. Er zit stijl in, dat is een groote verdienste. Maar er staan twee groote fouten tegenover:

gebrek aan evenwicht en gebrek aan diepte. Beide gebreken komen al dadelijk eigenaardig uit in het eerste verhaal: 'Wat ik vond bij Baruch Blazer'. Het verband tusschen de eigenlijke vertelling en den omhang, n.l. de verhouding tusschen den student en het meisje, met wie hij gezamenlijk de vertelling leest, is mij hier niet voldoende verklaard; dat dit verband moet bestaan, is duidelijk; het blijkt uit de inleiding en vooral uit den slotzin: 'En ik voelde heel stellig, dat ik nooit met Henny Borchgrevink zou trouwen'. Enkele waardevolle zinnen hadden hier kunnen doen voelen, *waarom* dit huwelijk nooit zou plaats hebben; nu kan de lezer, *omdat hij niets anders weet,* alleen de voor de hand liggende veronderstelling aannemen, dat tusschen den student en het meisje *in kiem* dezelfde verhouding bestaat als die van den man uit de vertelling, die zijn vrouw wilde vermoorden. Ook deze geschiedenis is mij te vaag uitgewerkt, al zijn de uiterlijke bijzonderheden verrassend goed, en al mogen wij den schrijver waarlijk gelukwenschen met de vondst van het wederzijdsche plan, dat de man en de vrouw hebben opgevat om elkaar het leven te benemen. Maar de innerlijke beweegredenen blijven te weinig helder. Ook hier hadden enkele wel-geplaatste notities de psychologie van de novelle tot haar recht kunnen laten komen. Want wij kunnen gemakkelijk den roman verwerpen, die de psychologie geeft als doel op zich zelf, maar men vergete toch nooit, dat een roman of novelle in den goeden zin nooit tè psychologisch kan zijn! Het hangt er maar van af, waar het zwaartepunt ligt. Is 'Geertje' van De Meester soms te psychologisch?

De beste vertelling is zonder twijfel 'Dr. Kalkemeijer en de dood'. Volmaaktheid is ook hier niet bereikt; een zekere gerektheid breekt hier en daar de tot sensatie opgevoerde spanning. Maar de beelding van Dr. Kalkemeijer is meesterlijk.

Ook de andere vertellingen zijn, mèt hun gebreken, zeer de lezing waard. Men zal goed doen met op dezen auteur te blijven letten; hij verdient een plaats - al zal hij zelf erkennen dat het vooralsnog een bescheiden plaatsje is - naast E.T.A. Hoffmann en Edgar Allan Poe.

S. Suryaningrat. *Levensschets van Pangéran Ario Noto Dirodjo,* Met portret. - Amsterdam 1920. Uitgevers-Mij. 'Hadi Poestaka'.

Dit boekje opent de rij van 'Levensschetsen van vooraanstaande Indonesiërs', die door de jonge uitgevers-mij. Hadi Poestaka in den handel zal worden gebracht. Ongetwijfeld was het werkzame leven van P.A. Noto Dirodjo belangwekkend genoeg, om de rij met deze levensschets te openen. Het is eerbied-afdwingend wat deze karakter-volle Javaansche edelman, jongere zoon uit het Pakoe-Alamsche huis, vader van den dichter R.M. Noto Soeroto, heeft bijgedragen tot de bewustmaking van den Javaanschen geest. Voor ieder die belang stelt in de

evolutie van het Javaansche volk - wel een van de meest urgente vraagstukken van onzen tijd - bevat het boekje boeiende en beteekenisvolle lectuur.

Noto Soeroto. *Lotos en morgendauw.* Penseelteekeningen van Jodjana. Bandversiering van Soerjowinoto. - Amsterdam 1920. Uitgeversmij. 'Hadi Poestaka'.

Verschillende malen had ik gelegenheid, in blad en tijdschrift mijn groote waardeering voor het kunstenaarschap van R.M. Noto Soeroto te uiten. Elke volgende bundel van zijn hand is een nieuwe verrassing en ook van dit jongste werk kan weer dadelijk opgemerkt worden, hoe merkwaardig deze dichter te midden van de stroomingen, die hun invloed trachten te oefenen op elke persoonlijkheid, zich-zelf weet te blijven. Het bewijst de kracht van zijn dichterschap.

In dezen nieuwen bundel kiest de auteur opnieuw den vorm van het zoogenaamde proza-gedicht; de westersche versvormen en versmaten, een tijdlang door hem aangewend, schijnen hem ten slotte voor het uitdrukken van zijn gevoelsleven toch niet te kunnen dienen, al is de bundel 'De geur van Moeders haarwrong', waarvan alle verzen op maat en rijm geschreven zijn, volstrekt niet zijn minst-beteekenend werk.

Toen ik indertijd in De Tijdspiegel een vorig werk van R.M. Noto Soeroto besprak (Fluisteringen van den avondwind), beproefde ik de kern van zijn poëzie aan te duiden met deze woorden: 'Alle spreuken, waaruit dit boekje bestaat, zijn opgebloeid uit een diepe levens-vereering, die gegrond is op het vertrouwen, dat liefde het innige wezen van alle dingen is. Het intuïtieve van 's dichters levensbeschouwing komt hier duidelijk naar voren; in al deze aphorismen is sterk voelbaar de aprioriteit van het vertrouwen, dat liefde de beweegkracht is van alles.'

Het wezen van de in dezen nieuwen bundel aangeboden verzen kan met dezelfde woorden worden aangegeven. De niet te scheiden huwelijksliefde en vaderliefde zijn het thema, waarop in dit werk de gedachte van eenheid in wijsheid en schoonheid worden uitgewerkt, en ook in dit boek zijn bladzijden aan te wijzen, zoo door-ademd van dichterlijk mijmeren dat ze naast het beste werk van den auteur gelegd kunnen worden.

Toch staat het boekje als geheel niet volkomen op de hoogte van de 'Melati-knoppen', of, vooral, van de 'Fluisteringen van den avondwind'. We hoeven nog volstrekt niet te spreken van een daling; geen enkel kunstenaar blijft zich altijd gelijk, en ook deze bundel brengt stellig genoeg waardeerbaars om er den dichter dankbaar voor te zijn.

Rhetorisch wordt R.M. Noto Soeroto nooit. Daarvoor voelt hij de taal te zuiver aan. Maar in de verzen van 'Lotos en morgendauw' is hier en daar iets vaags en onvoldragens, waar slapheid van rhythme onmiddellijk mee gepaard gaat. Vooral bij hardop lezen valt het verschil met des dichters beste werk op.

Toch bevat ook dit werkje - ik merkte het al op - heel mooie bladzijden; laat ik een enkele voor u mogen afschrijven. Ik kies het vers ‘Zegening’:

‘Al is kindeke in moeders armen maar een klein en hulpeloos ding - zoo heeft het zijn roeping op het schoonheidsfeest van deze aarde.

Zie, hoe ook de waterdroppel roerloos daar ligt in het hart der witte lotos - toch vervult hij zijn taak: de schoonheid der morgenbloem nog kostelijker en liefelijker te maken.

Al ligt kindeke in moeders armen met een stil, onnoozel gezicht - zoo beseft het zijn waarde onder àl de kostbaarheden van deze wereld.

Zie, hoe ook de waterdroppel broos en teeder daar ligt onder den oneindigen, blauwen hemel - toch is hij groot genoeg om de zon in zijn hart te dragen en om zelve schitterend en helder te stralen.

En al zitten zij maar bescheiden als een bloem en een waterdroppel in het zegenrijke licht van omhoog - zoo schijnen mij moeder en kind, door vreugd en geluk omglansd, zich beiden te koesteren in den levenwekkenden adem van den onsterfelijken Geest.’ (blz. **18-19**).

R.M. Jodjana maakte voor den bundel drie teekeningen, waarvan vooral de eerste mij bijzonder geslaagd lijkt.

Jozef Muls. *De val van Antwerpen.* - Parijs en Gent 1918. Naaml. Venn. ‘Ons Vlaanderen’.

Enkele maanden geleden besprak ik in deze rubriek ‘Het levende Oud-Antwerpen’, het fijne boekje, waarin Jozef Muls zijn kunstzinnige mijmeringen over het Antwerpsche straten- en kerkenschoon uitzeide. In dit nieuwe werkje spreekt hij weer over Antwerpen, maar welk een andere toon klinkt er nu uit zijn werk. Het eerste boekje werd geschreven in **1913**, het tweede in **1917**, en dat zegt alles. Niet de schoonheid, maar de nood, de ontzetting van Antwerpen in de laatste dagen vóór den val op **10** October **1914**, zijn het onderwerp van dit geschift. De auteur vertelt van zijn indrukken in die verschrikkelijke dagen; hij doet het sober en zonder eenig pathos, en bereikte daar iets zeer lezenswaardigs mee. Hoewel het boekje gebeurtenissen uit den grooten oorlog meedeelt, zou ik het toch niet in de eerste plaats oorlogsliteratuur willen noemen; het is zoo geheel en al vrij van het tendenzieuze, dat die geschriften zoo dikwijls kleurt. Het is een verhaal van gebeurtenissen, zooals ze zijn gezien en ondergaan door een dichterlijk mensch, die de stad zijner groote liefde in gevaar zag. Daardoor werd zijn werk uiterst subjectief en het moet dan ook volstrekt niet beschouwd worden als een kroniek, die eenvoudig aan de hand der feiten een stukje Antwerpsche geschiedenis zou willen geven.

Het proza van Jozef Muls is mij bijzonder sympathiek. Het is zoo fijn en zuiver, zoo geheel zonder eenig uiterlijk vertoon, de klare spiegel van een eenvoudig en dichterlijk hart. Juist dit gemis van alle rhetoriek, ook van alle speciaal Vlaamsche sentimentaliteit, maakt zijn werk zoo aantrekkelijk; deze auteur wendt geen enkel middel aan om op te vallen; hij gaat stil zijn weg, zijn ontroeringen neerschrijvend in de bezonnen en bezonken neerslagen van zijn niet zeer kleurig en toch nergens eentonig wordend Vlaamsch.

P.H. Ritter Jr. *Zeeuwsche mijmeringen.* - Bussum 1919. C.A.J. van Dishoeck.

De heer P.H. Ritter Jr. heeft over Zeeland geschreven. Reisbeschrijving kan men zijn werk niet noemen; het is zuiver lyrisch, een aantal ontroerde aanvoelingen van een landstreek, waarvan de harmonie met de natuur den schrijver de tegenstelling met eigen ontgroeid-zijn aan deze landelijke omgeving wrang deed gevoelen. Deze tot weemoed getemperde smartelijkheid is wel het sterk-subjectieve bestanddeel, dat aan de 'Zeeuwsche mijmeringen' hun eigenaardigen tint geeft.

Zoo werd het geschrift van den heer Ritter een aardig boekje, en het is stellig een genot, zich op de zacht-bewogen fantasieën van den schrijver te laten mee-deinen. De taal is met het wezen van deze rêverie in uitnemende harmonie: zachtjes-cadanzeerende rhythmen, die uitruischen in weemoed-verklankend geluid.

Een enkel voorbeeld. De dichterlijke schrijver reist van Middelburg naar Goes in een ouderwetsche diligence, in gezelschap van een groepje verliefde paartjes. En hij mijmert:

'Wij zijn in Zeeland zoo één geworden met de natuur, wij snuiven hier zoo aan alle zijden de geuren der vette, welige aarde die om ons heen ligt uitgespreid, dat ik met heimelijkheden mijn woorden niet hoef te omsluieren, als ik u spreek van de natuurkracht die liefde heet. De bloeiende appelboomen buiten in het land lieten zich beschijnen door het licht van den hemel, en de bloeiende appelwangen binnen lieten zich streelen door oogen, waarin de hemel zich dagelijks spiegelt. De Liefde was in mijn diligence, de onbesmuikte, die de stevige lichamen der boerenjongens deed leunen tegen de ronde schouders der boerinnen, die de oranje, zongebrande koppen deed gluren door het fijne kantwerk der vrouwenmutsen, die de ruige bruine handen, waar nog de Zeeuwsche aarde aan kleefde die ze hadden vruchtbaar gemaakt, deed grijpen naar poezele armen, op de breede schooten zwijgend gereedliggend in welbewuste argeloosheid.

Hoe kan men de menschen meer lief krijgen, dan als men ze elkander ziet liefhebben? - Hoe kan men een land meer lief krijgen dan het begrijpend van de menschen uit, die hier in Zeeland groeien en bloeien als een forsch en sappig inheemsch gewas, nog niet verkleurd door vreemde entingen, nog niet verpoverd door moderniteit, die wel omhoog

gerezen schijnen uit de aarde, waarop zij leven en die zij kennen en die hen voedt, en die zij bezitten als een rechtmatig eigendom. -'

Erg diep gaan deze mijmeringen niet, en als Zeeland eens tweemaal zooveel stadjes, torens, knusse boertjes en mollig-armige boerinnetjes had gehad en de auteur had op dezelfde manier door-gemijmerd, dan zou zijn boekje wel wat vervelend geworden zijn. Ook doet me de braafheid van de, hoewel ongetwijfeld zéér brave worstelaars-en-ontzwemmers een enkele maal een klein, klein beetje verdacht aan; er komt dan een flauw geurtje van de 'èchte' arcadische romantiek, zoo iets van Auerbach en Cremer, uit de mijmeringen opstijgen....

Ik wil niet onbillijk worden. Ik heb het boekje van den heer Ritter werkelijk met veel genoegen gelezen, en na de lectuur van de 'Zeeuwsche mijmeringen' ben ik dubbel blij, dat die leelijke Belzen bot gevangen hebben, toen ze er een stuk af wilden scheuren (van Zeeland bedoel ik, zou Batavus Droogstoppel zeggen).

Alb. Geudens illustreerde het boekje in den stijl van het werk.

Christiaan Pfeiffer. *Jongen.* - Amsterdam 1920. N.V. Theosofische Uitgeversmaatsch.

Een vader vertelt in dit kleine boek van zijn zoontje, dat maar enkele maanden oud werd en waarvan hij de levens-uitingen bekijkt in het licht van een theosofische levensbeschouwing. Deze verhouding van vader en kind, en ook de opdracht aan de moeder van het gestorven jongetje, neemt de critiek de wapens uit de hand; ik bepaal mij daarom tot de enkele aankondiging.

HERMAN MIDDENDORP.